T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN "CEVÂHİR-İ BEVÂHİR-İ MESNEVÎ"Sİ, V. CİLT (İNCELEME-METİN)

Sait AVCI

2502160440

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ

İSTANBUL – 2024

ÖZ

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN "CEVÂHİR-İ BEVÂHİR-İ MESNEVÎ"Sİ, V. CİLT (İNCELEME-METİN)

Sait AVCI

Bu çalışmanın konusu Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1661) tarafından Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) *Mesnevî*'sinin birinci cildi üzerine yazılan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* isimli şerhtir. Sarı Abdullah Efendi şârihliğinin yanında devlet adamlığı ve şairliği ile tanınmaktadır. Bayrâmî-Melâmî şeyhi de olan Sarı Abdullah Efendi döneminin önemli mutasavvıflarından biridir. Çok yönlü bir şahsiyet olan müellifin ilmi birikimini ortaya koyan bu eser; hacmi, ihtiva ettiği konular, üzerinde durduğu ilim dalları ve *Mesnevî*'yi derinlemesine ele alması bakımından *Mesnevî* şerhleri arasında ayrı bir yere sahiptir. Beş ciltten oluşan söz konusu eserin yazma nüshalarının yanında matbu nüshası da mevcuttur. Bu tez çalışmasına konu olan kısım Matbaa-i Âmire tarafından basılan nüshanın beşinci cildine karşılık gelmektedir. Bu çalışmada Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Âtıf Efendi Koleksiyonu, 1452-54 numarada kayıtlı üç ciltlik nüshanın 3. cildi (300b-496b varaklar arası) esas alınarak eserin transkripsiyonu yapılmıştır. Ayrıca Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilerek eser, dil özellikleri bakımından incelenmiştir. Eserde yer alan Arapça ve Farsça kısımlar tercüme edilerek şerhin kaynakları ortaya konmaya çalışılmıştır. Tefsir, hadis, fıkıh, dinler tarihi ve tasavvuf gibi ilimler bakımından oldukça zengin bir muhtevaya sahip olan şerhin bu yönüne dikkat çekilmiştir. Ayrıca tezde *Mesnevî*'de işlenen konuların Sarı Abdullah Efendi tarafından ele alınış biçimi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sarı Abdullah Efendi, Mevlânâ, *Mesnevî Şerhi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*

ABSTRACT

SARI ABDULLAH EFENDI'S CEVÂHIR-I BEVÂHIR-I MESNEVÎ, VOLUME V (ANALYSIS-TEXT)

Sait AVCI

The subject of this study is the commentary entitled *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* written by Sarı Abdullah Efendi (d. 1071/1661) on the first volume of Mevlânâ's (d. 672/1273) *Mesnevî*. Sarı Abdullah Efendi is known as a statesman, poet, and commentator. Sarı Abdullah Efendi, who was also a Bayrâmî-Melâmî sheikh, was one of the important Sufis of his time. This work, which reveals the scholarly accumulation of the author, who is a versatile personality, has a special place among the commentaries of the *Mesnevî* in terms of its volume, the subjects it contains, the branches of science it emphasizes, and its in-depth treatment of the *Mesnevî*. The work in question, consisting of five volumes, has printed and manuscript copies. The part that is the subject of this thesis corresponds to the fifth volume of the copy printed by Matbaa-i Âmire. In this study, the manuscript can be found in Süleymâniye Manuscript Repository. Âtıf Efendi Collection, 1452-54, volume 3 (between 300b-496b) of the three-volume copy is taken as the basis for the transcription of the work. In addition, information about Sarı Abdullah Efendi's life works and literary personality was given, and the work was analyzed in terms of language features. The Arabic and Persian parts of the work were translated, and the sources of the commentary were to be revealed. This aspect of the commentary, which has a very rich content in terms of sciences such as tafsir, hadith, fiqh, history of religions and Sufism, has been emphasized. In addition, the thesis emphasizes the way Sarı Abdullah Efendi handled the topics covered in the *Mesnevî*.

Keywords: Sarı Abdullah Efendi, Mevlânâ, *Commentary on Mesnevî, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*

ÖN SÖZ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) *Mesnevî*'si edebiyatımızda çok sayıda şerhi yapılan en önemli tasavvufî eserlerinden biridir. Müellifler kaleme aldıkları eserin şerhe ihtiyaç duyulmadan okunup anlaşılmasını amaçlasa da her okuyucunun aynı seviyede bilgi birikimine sahip olmaması sebebiyle edebiyat tarihimiz boyunca birçok eserin şerhi yazılmıştır. Bu eserlerin başında hiç şüphesiz Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si gelmektedir. İsmâil Rusûhî-i Ankaravî (ö. 1041/1631), İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), Âbidin Paşa (ö. 1906), Tâhirülmevlevî (ö. 1951) ve Sarı Abdullah Efendi'nin şerhleri bunlar arasında zikredilebilir. Bazı müellfiler altı ciltten oluşan bu eserin tamamını, bazıları ise belli bir kısmını şerh etmişlerdir.

Bir eseri şerh etmek için o eserin diline, muhtevasına, eserin yazıldığı coğrafyanın kültürel özelliklerine hâkim olmak gerektiği gibi ilgili ilim dallarında yeterli bilgiye ihtiyaç olduğu açıktır. Devlet adamı, şair ve Bayrâmî-Melâmî şeyhi olan Sarı Abdullah Efendi yazdığı *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* isimli eseriyle yetkin bir mutasavvıf ve şârih olduğunu göstermiştir. Öyle ki *Mesnevî* şerhleri içerisinde Sarı Abdullah Efendi'nin bu çalışmasının önemli bir yeri vardır. Eser *Mesnevî*'nin birinci cildinin şerhi olmakla birlikte beş cilt olarak kaleme alınmıştır. Şârih oldukça hacimli olan bu eserinde *Mesnevî*'nin anlam derinliğini ortaya koymak için birçok ilim dalından deliller getirmiş, tasavvufî izahlarda bulunmuştur. Ayet ve hadis iktibasları, Arapça ve Farsça eserlerden alıntılar, Arap, Fars ve Türk edebiyatından şiir örnekleri ile şerhin muhtevasını genişletmiştir. Sarı Abdullah Efendi, eserinde Mevlânâ'nın aşkı merkeze alan tasavvuf anlayışını geleneksel tasavvufî düşüncenin yanı sıra mensup olduğu Melamîliğin bakış açısı ile harmanlayarak vermiştir. Bu çalışmada Sarı Abdullah Efendi'nin *Mesnevî* şerhi ile bu alana yapmış olduğu katkı ortaya konmaya çalışılmıştır. Geniş bir hacme ve zengin bir kaynağa sahip olan bu eserin şimdiye kadar tamamını kapsayan bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir.

Sarı Abdullah Efendi'nin *Mesnevî* şerhinin birinci cildi Milad Salmani, ikinci cildi Nesibe Kablander, üçüncü cildi Kübra Ceylan tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Dördüncü cilt Ezrail Karakurt tarafından hazırlanmaktadır. Bizim

üzerinde çalıştığımız beşinci cilt ile bu eserin tamamı bir bütün olarak araştırmacı ve okuyucuların istifadesine sunulmuş olacaktır.

Bu tez çalışması giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında "Türk Edebiyatında Metin Şerhi" genel olarak ele alındıktan sonra *Mesnevî*'nin Türkçe tercüme ve şerhleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde *Mesnevî*'nin tamamına yazılan manzum ve mensur tercümeler ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Müellifler hakkında özet bilgi aktarıldıktan sonra eserler tanıtılmıştır. Kısmen yapılan tercümelerin yalnızca müelliflerinin ismi verilmiştir. Çalışmanın kapsamı gereği bu eserler ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. *Mesnevî*'nin tamamına yapılan şerhler ile kısmen yapılan şerhler ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Bu kısımda da müellifler hakkında bilgi verildikten sonra eserler tanıtılmıştır.

Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, eserleri, tasavvufî-edebî kişiliği ve çiçek yetiştiriciliği üzerinde durulmuştur. Bu kısımlar önceki ciltleri hazırlayan araştırmacılar tarafından da ele alındığından tekrara düşmemek adına kısa tutulmuştur.

İkinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*sinin beşinci cildi ayrıntılı olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda eserin yazılış sebebi, başlama ve tamamlanma tarihi, IV. Murad'a (1623-1640) ithaf edilmesi, dil özellikleri ve üslûbu, kaynakları, konu başlıkları, muhtevası ve eser üzerine yapılan akademik çalışmalar ele alınmıştır. Kaynaklar ilim dallarına göre sınıflandırıldıktan sonra müellif ve eserler hakkında bilgi verilmiştir. Muhteva üzerinde durulan kısımda ise metnin tamamı beyit ve varak numarasına göre incelenmiş, özet mahiyetinde bilgiler aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinin transkripsiyonu yapılmıştır. Bu kısımda öncelikle çalışmada esas alınan nüsha tanıtılmış, metin neşrinde takip edilen yöntem hakkında bilgi verilmiş ve transripsiyon alfabesi tablo ile gösterilmiştir. Daha sonra eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Bu bölümün sonunda sonuç, kaynakça ve öz geçmiş bulunmaktadır. Tezin sonundaki ekler kısmında ise ayetler ve hadisler tablosu ile *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin yazmalarından örneklere yer verilmiştir.

Doktora öğrenimimin başından itibaren her zaman desteğini gördüğüm, karşılaştığım her türlü problemi çözmemde yol gösteren, tezin hazırlanmasında büyük katkısı olan tez danışmanım Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği'ne; ders aşamasında ve tez döneminde ilmî birikimlerinden istifade etme imkanı bulduğum Prof. Dr. Ali Öztürk, Doç. Dr. Reyhan Çorak ve Doç. Dr. Necdet Yılmaz'a; Arapça ve Farsça kısımların tercümesinde destek aldığım Mahmut Yurdakul ve Dr. Öğr. Üyesi Milad Salmani'ye; çalışmamı okuyup değerlendiren Selman Eğilmez'e; kıymetli fikirleri ile tez hazırlama sürecine katkı sunan Arş. Gör. Dr. M. Samet Bilgin'e; lisansüstü eğitim hayatım boyunca fedakarlık gösteren, desteğini hep yanımda hissettiğim sevgili eşim Şule'ye teşekkür ederim.

Sait AVCI

Bağlıca, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ ... **ii**

ABSTRACT ... **iii**

ÖN SÖZ ... **iv**

KISALTMALAR ... **ix**

GİRİŞ ... **1**

1. Türk Edebiyatında Metin Şerhi ... 1

2. Mesnevî'nin Türkçe Tercüme ve Şerhleri ... 8

2. 1. Tercümeler ... 11

2.1.1 Mesnevî'nin Tamamına Yapılan Manzum Tercümeler ... 11

2.1.2 Mesnevî'nin Tamamına Yapılan Mensur Tercümeler ... 14

2.1.3 Kısmen Yapılan Manzum ve Mensur Tercümeler ... 19

2. 2. Şerhler ... 19

2.2.1 Mesnevî'nin Tamamına Yapılan Şerhler ... 19

2.2.2 Beyit Sırasına Göre Kısmen Yapılan Şerhler ... 29

BİRİNCİ BÖLÜM

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN (ö. 1071/1660) HAYATI VE ESERLERİ

1.1 Hayatı ... 39

1.2 Eserleri ... 41

1.2.1 Sarı Abdullah Efendi'ye Ait Olan Eserler ... 42

1.2.2 Sarı Abdullah Efendi'ye Atfedilen Eserler ... 46

1.3 Edebî Kişiliği ... 46

1.4 Tasavvufî Şahsiyeti ... 49

1.5 Çiçek Yetiştiriciliği ... 50

İKİNCİ BÖLÜM

CEVÂHİR-İ BEVÂHİR-İ MESNEVÎ (V. CİLT)

1. Eser Hakkında Bilgiler ... 53

1.1 Yazılış Sebebi ... 53

1.2 Tamamlanma Tarihi ... 55

1.3. IV. Murad'a İthaf Edilmesi ... 60

1.4. Dil Özellikleri ve Üslup ... 63

1.5 Eser Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar ... 64

1.5.1 Metin Üzerine Yapılan Çalışmalar ... 64

1.5.2 Muhteva Üzerine Yapılan Çalışmalar ... 67

2. Eserin Kaynakları 69
2.1 Kur'an-ı Kerim 69
2.2 Tefsir Kaynakları 70
2.3 Hadis Kaynakları 80
2.4 Tasavvufî Kaynaklar 91
2.5 Edebî Eserler 100
2.6 Diğer Kaynaklar 117
3. Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh Anlayışı 132
3.1 Duâ ve Münâcatlar 137
3.2 Başlıklar 142
3.3 Matlablar 143
3.4 Hitaplar 144
4. Eserin Muhtevası 147

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

1. Esas Alınan Nüshanın Özellikleri 227
2. Transkripsiyonda İzlenen Yöntem 228
3. Transkripsiyon Alfabesi 231
4. Transkripsiyonlu Metin 232

SONUÇ 1204

KAYNAKÇA 1211

EKLER 1243

Ek 1: Ayetler Tablosu 1243
Ek 2: Hadisler Tablosu 1261
Ek 3: Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin Yazmalarından Örnekler 1269

ÖZ GEÇMİŞ 1271

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

a.g.t. : adı geçen tez

a.s. : aleyhisselâm

b. : bin, ibn

bkz. : bakınız

c. : cilt

çev. : çeviren

DİA : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

ed. : editör

haz. : hazırlayan

hz. : Hazreti

nr. : numara

s. : sayfa

trc. : tercüme eden

tsh. : tashih eden

b.y. : basım yeri yok

t.y. : yayın tarihi yok

y.y. : yayıncı yok

ö. : ölüm tarihi

vr. : varak

GİRİŞ

1. Türk Edebiyatında Metin Şerhi

Şerh, sözün kapalı kısımlarını açıklayarak anlaşılır hâle getirmek anlamına gelir. Bir konu üzerine yapılan sözlü ya da yazılı açıklamalar şerh olarak adlandırılmış, bu şekilde şerh bir telif türü olarak ortaya çıkmıştır. Şerhler çoğunlukla muhtasar metinler üzerine yazılan ve bu eserlerdeki kapalı cümlelerin açıklanıp, eksik kalmış tarafların tamamlandığı, varsa hatalara değinildiği ve örneklerin artırıldığı eserlerdir.[1] Şerh kavramı günümüzde müstakil bir edebî türü ifade etse de ortaya çıktığı dönemden itibaren bazı ilim ve edebî terimler ile birlikte gelişme göstermiştir.

Şerh ile ilişkili kavramlardan bazıları tefsir, hâşiye, ta'lik, telhis ve te'vildir.[2] Bunlardan tefsir, Kur'an-ı Kerim'deki ayetleri açıklamak, ondan çıkan hükümleri niteliklerine bakarak ayırmak, ayetlerin iniş nedenlerini ve metindeki bağlamlarını tespit etmek demektir. Bazı ilim dallarında yazılmış eserlerde şerh yerine tefsir kavramının kullanıldığı görülür. Hâşiye ise bir metin veya şerhte geçen ayet, hadis ve bazı özel isimler ile ilgili sayfa kenarlarına yazılan kısa açıklamalardır. Şerhten farkı bu ifadelerin kısa yazılmış olması ve eserin bir kısmına açıklık getirmesidir. XIV. asırdan itibaren şerh özelliği taşıyan müstakil eserlere hâşiye denildiği de görülmektedir. Ta'lik özetleme anlamına gelen bir kelimedir. Telhis ise özetleme manasına geldiği gibi esas metne açıklama getirmek anlamında da kullanılır. Zikredilen kavramlar birbiriyle yakın ilişkili olmakla birlikte aralarındaki farklar ele aldıkları metinlerin ve açıklamaların nitelikleri ile ilgilidir.[3] M. A. Yekta Saraç, şerhin sebep ve işlevi ile ilgili değerlendirmede bulunurken Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Keşfu'z-Zünûn*'undan naklen şu ifadeleri kullanmaktadır:

> Yazar metnini şerhe ihtiyaç duyulmadan anlaşılması için kaleme alır; ancak yazarın düşünce ve ifadedeki üstün kabiliyeti sebebiyle ince manaları maksada delalet eden veciz ve yoğun bir şekilde ifade etmesi ama okuyucuların bu meselede yazarla aynı ilmî seviyede olmaması; müellifin okuyucular tarafından bilindiğini varsaydığı bazı ön bilgileri

[1] Sedat Şensoy vd., "Şerh", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 555.
[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 10-14.
[3] M. A. Yekta Saraç, **"**Şerhler**"**, **Türk Edebiyatı Tarihi**, ed. Talât Sait Halman, İstanbul, 2006, Cilt: II, s. 121-122.

> eserinde vermemesi ve birden fazla anlama gelecek şekilde ifadelerin kullanılması ve kinayeli bir üslup benimsenmesi gibi nedenlerden dolayı bazı metinler için şerhe ihtiyaç duyulmaktadır.[4]

Bir metnin şerh edilmesi gerektiği düşünülüyorsa o metinde okuyucunun aşamayacağı bazı güçlüklüklerin varlığı kabul ediliyor demektir. Aynı zamanda şerhin sebepleri arasında metnin daha derin bağlamda inanç ve düşünce sistemlerinde hangi manalara geldiğini anlatmak ihtiyacı olduğu da söylenebilir.[5] Klasik şerh literatürümüzde bazen Farsça veya Arapça bir metnin birebir tercümelerine de şerh adı verildiği görülmektedir. Bugün tam anlamıyla tercüme denecek pek çok çalışmanın şerh olarak adlandırılmasında eskiler bir sakınca görmemiş, aksine bu isimlendirmeyi çok kullanmışlardır. Bu durum şerh faaliyetini tanımlarken daha dikkatli olunması mecburiyetini ortaya çıkarmaktadır.[6] Edebiyatımızda Arapça'dan yapılan şerhlerin başında Hz. Ali (35/656-40/661), (ö. 40/661) Kâ'b b. Züheyr (ö. 24/645 [?]), İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235) ve Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî (ö. 695/1296 [?]); Farsça'dan yapılan şerhlerin başında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221), Sa'dî-yi Şîrâzî (ö. 691/1292), Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 [?]), Molla Câmî (ö. 898/1492), Emir Hüsrev-i Dihlevî (ö. 725/1325), Örfî-i Şîrâzî (ö. 999/1591), Sâib-i Tebrîzî (ö. 1087/1676 [?]) ve Şevket-i Buhârî (ö. 1111/1700) gibi müelliflerin eserleri gelmektedir.[7] Türk edebiyatında eserlerin daha çok nesir olarak şerhedildiği görülür; manzum şerhlerin sayısı daha azdır.

İslam kültüründe şerh geleneğinin oluşmasında en önemli rol tefsir ilmine aittir. Tefsir kitaplarında ayetlerin açıklanmasında takip edilen yol diğer metinlerin açıklanmasında uygulanacak yöntemin belirlenmesinde etkili olmuştur. Tefsir ilminde Kur'an-ı Kerim'in bizzat kendisi ile açıklanması, sözcüklerle ilgili verilen bilgiler ve bazı gramer izahları gibi yöntemler şerh geleneğinin oluşmasında belirleyici rol oynamıştır.[8] Türkçe şerhlerde kalıplaşmış ifadelere benzer bir anlatım sistemi uygulandığı görülür. Okuyucuya hitap ifadelerinde, bölümler arası geçişlerde,

[4] Saraç, **a.g.e.**, s. 123.
[5] Tunca Kortantamer, "Teori Zemîninde Metin Şerhi Meselesi", **Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: VIII, İzmir, 1994, s. 1.
[6] Mehmet Akif Gözitok, "Klasik Türk Şerh Edebiyatının Mahiyeti", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 4/12, 2017, s. 527.
[7] Ömür Ceylan, "Şerh" (Türk Edebiyatı), **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 565.
[8] Saraç, **a.g.e.**, s. 124.

alıntı ve göndermelerde genellikle bu kalıp ifadelerden istifade edilir. Metin şerhlerinde genellikle çeşitli ilim dallarına ait terminoloji kullanılır. Hacimli şerhlerde görülen metin içi gönderme ve rastlanan nüsha-rivayet eleştirileri de geleneksel anlamdaki şerh metodunun önemli özelliklerindendir.[9] Türk edebiyatında klâsik şerhlere bakıldığında, şerh edilen beyit ya da ifadelerde parça bütünlüğünün önemsendiği dikkat çeker. Şarihin amacı şerhe estetik bakımdan yaklaşmak olduğundan anlam bütünlüğü ikinci plânda kalır. Bu nedenle klâsik anlamdaki metin şerhleri kelime açıklaması olarak yazılmıştır. Manzum olan metin şerhlerinde ise beyitlere bağlı kalınarak sözcük, terkip ya da ibarelerin açıklanması yöntemi takip edilmiştir. Bu yöntemde metin parça parça ele alınmıştır. Şarih, okuyucunun anlayamayacağını düşündüğü metni açıklamayı amaçlamıştır.[10] Türk edebiyatında Sürûrî (ö. 969/1562), Mustafa Şem'î Efendi (ö. 1011/1602-1603 [?]) ve Sûdî-i Bosnevî (ö. 1007/1599 [?]) daha çok Farsça metinlere yazdıkları şerhler ile bilinir. İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), Abdullah Salâhî-i Uşşâkî (ö. 1197/1783) ve Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (ö. 1202/1788), İsmâil Ankaravî (ö. 1041/1631), Sarı Abdullah Efendi ve Abdullah Bosnevî (ö. 1054/1644) de bu konuda anılması gereken şârihler arasındadır.[11] Arapça yazılmış edebî eserler üzerine yazılan Türkçe şerhler Farsça'ya göre daha azdır. Çoğunlukla manzum esmâ-i hüsnâlar, kırk hadis kitapları ve hilye şerhleri ile Abdullah Salâhî-i Uşşâkî ve Müstakimzâde Süleyman'ın Hz. Ali'nin *Divan*'ına yaptıkları şerhler gibi bazı örnekler dışında Arapça eserlere Türkçe şerh yazımının müstakil manzumeler üzerinde şekillendiği ifade edilebilir.[12] Şerhler, edebî eser olması bakımından dibace bölümlerinde sebeb-i telif hakkında verilen bilgiler de diğer edebî eserdeki gibi geleneğe uygun biçimde yazılmıştır.[13] Şerhlerin bu bölümünde verilen ve kalıplaşmış bazı ifadelerden oluşan bilgiler eserin yazılma sebebini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Türkler, VIII. yüzyıldan itibaren tedrîcî bir şekilde İslâm medeniyetine girmekle bu sınırlar dahilindeki dinî, edebî ve ilmî eserleri tanıma imkanı bulmuş; kısa sürede bu

[9] Ceylan, **a.g.m.**, s. 566.
[10] Ozan Yılmaz, "Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, V/9, İstanbul 2007, s. 273.
[11] Ceylan, **a.g.m.**, s. 566.
[12] Ceylan, **a.g.m.**, s. 566.
[13] Hasan Gültekin, "Metin Şerhi", **Söylem Filoloji Dergisi**, 2020, 5/1, s.140.

eserleri hazmedip kendi birikimi ile birleştirerek bu kültüre önemli katkılar yapmışlardır. Metin şerhinde, XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla gelinceye kadar çok sayıda eser veren Türk âlimleri, Arapça ve Farsçadan dinî, edebî ve ilmî çok sayıda eserin şerhini yaparak bu alana katkı sağlamışlardır. Kırk/yüz hadis şerhi gibi dinî eserler ile birlikte, tasavvuf, mantık, matematik, tarih ve felsefe alanlarında şerhler de yapılmıştır. Ancak en fazla Farsça yazılmış *Hâfız Dîvânı, Gülistân, Bostân, Mesnevî-i Ma'nevi* gibi edebî eserler ile Türkçe *Tuhfe-i Şâhidî, Tuhfe-i Vehbî, Sübha-i Sıbyân* gibi manzum lügatlare ve Arapçasından *Avâmil, Emsile, Kâfiye, Unmûzec, Telhîsü'l-Miftâh* gibi belâgat ve dil kitaplarına şerhler yazılmıştır.[14] Anadolu sahasına dahil olan Türk edebiyatında, şerh geleneğinin yaygınlaşarak klâsik hale gelmesi XVI. asırda olmuştur. Türkçe şerhin çoğalması bu yüzyılda olmakla birlikte, bu yüzyıldan önce şerh adı altında yazılmış bazı eserlerin varlığından söz edilebilir. Hikâyelerin geniş anlatımı olarak meydana çıkan bu şerh faaliyetlerine Gülşehrî'nin (ö. 1317'den sonra) *Mantıku't-Tayr*'ı örnek verilebilir. Anadolu sahası Türk edebiyatında bir şerh olarak kabul edilen en eski çalışma ise Mehmed b. Âşık Selmân el-Lâzkî'nin (ö. ?) 1397'de, Şâtıbî'nin (ö. 790/1388) tecvîd konulu kasidesini manzum şekilde Türkçeye aktardığı *Keşfü'l-Me'ânî* isimli eseridir. Bundan sonra, Hızır b. Ya'kûb el-Hatîb'in (ö. ?) 1406'da yazdığı *Cevâhirü'l-Me'ânî fî Şerhi Esmâi'l-Hüsnâ* isimli eseri gelmektedir[15] Burada söz konusu edilen şerhler Türkçe kaleme alınmış olmakla birlikte daha çok Arapça ve Farsça eserler üzerine yapılmıştır. Türkçe eserler üzerine yazılan şerhlerin yazımının daha ileri tarihlerde başladığı görülmektedir.

Mevcut bilgilere göre şiirleri şerhedilen ilk Anadolu şairi Yûnus Emre'dir.[16] Yûnus Emre'nin, "Çıktım erik dalına..." şeklinde başlayan meşhur şathiyesi, ilk defa XV.-XVI. asır şârihlerinden biri olan Şeyhzâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 1543) tarafından şerh edilmiştir.[17] XVI. asrın başlarında ilk temsilcisini veren tasavvufî

[14] Abdulkadir Dağlar, "Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrahim Efendi'nin Şerh-i Belagat'ına Dair", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları,** Volume 2/2 Spring, 2007, s. 163.
[15] Yazar, a.g.t., s. 41.
[16] Yunus Emre şerhleri için bkz. Amil Çelebioğlu,"Yûnus'un Şiirleriyle İlgili Şerhler", **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 547-552; Mustafa Tatcı, **Yûnus Emre Şerhleri**, H Yayınları, İstanbul, 2008; Seydi Kiraz, "Türk Edebiyatında Şerh Geleneği ve Şârihi Bilinmeyen Bir Yûnus Emre Şerhi", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** 2019, Sayı: 33, s. 263-292.
[17] Ceylan, **a.g.m.**, s. 567.

şerh geleneği, divan şiirinin zirve dönemi olan XVI. ve XVII. yüzyıllarda durgunluk içine girmiştir. Edebî metinlerde klasik estetiğin zayıfladığı XVIII. asırda ise tasavvufî şerh sayısı artmıştır. Bu asrın ilk çeyreğinde tasavvufî şiir şerhlerine canlılık veren en üretken isimlerden biri İsmâil Hakkı Bursevî'dir.[18] Osmanlı döneminde belli bir amaç gözetilerek daha çok tasavvufî metinlere şerh yazılırken günümüzde her türlü şiir şerh edilebilmektedir. Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyetine geçişten sonra eski kültürle kaleme alınmış eserleri anlamak zorlaşmıştır. Veled Çelebi (ö. 1953), Ferid Kam (ö. 1944), Tahir Olgun (ö. 1951) gibi müellifler metin şerhi çalışmalarıyla geçmişle günümüz arasında bir kültür köprüsü kurmuşlardır. Yakın dönemde Ali Nihad Tarlan (ö. 1978), Âmil Çelebioğlu (ö. 1990), Mehmed Çavuşoğlu (ö. 1987) ve Haluk İpekten (ö. 1992) bu alanda eser veren önemli isimler arasında sayılabilir. Günümüzde metin şerhi faaliyetleri A. Atilla Şentürk, Muhammed Nur Doğan ve İskender Pala gibi isimlerin çalışmalarıyla devam etmektedir.[19]

Şârih, elindeki eseri daha iyi anlaşılması ve okuyucuların ihtiyaçlarına daha iyi hizmet etmesi adına şerh etmektedir. Bunu yaparken kendi bilgi ve yorumunu da esere katmaktadır. Meydana getirdiği yeni eser tercüme veya tanzir olmayıp telif bir eser mahiyetindedir. Bu bakımdan şerhlerin edebî geleneğimizin çok önemli eserleri olduğu söylenebilir.[20] Şerhlerin amacı okuyucuya anlama kolaylığı sağlamaktır. Aynı zamanda şerhler, yazıldıkları dönemin yaşam tarzı, edebî zevkleri ve düşünce dünyası ile ilgili de bilgiler içermektedir. Şerhler, eserlerin mahiyeti ile ilgili malumat verdikleri gibi, o tarihlerde hangi eserlerin ilgi gördüğünü de göstermektedir. Şerhler aynı zamanda ilgili dil için bir öğrenim rehberi ve başvuru kaynağı olarak da değerlendirilebilir.[21] Türkçe eserlere yapılan şerhler bir tarafa bırakılırsa klâsik Türk edebiyatında şerh türünde yazılmış eserler aynı zamanda birer tercümedir. Arapça ve Farsça kaleme alınan metinler Türkçe olarak şerh edilirken, kaynak teşkil eden metnin manası da Türkçeye aktarılmış olur. Çoğunlukla bu

[18] Ceylan, **a.g.m.**, s. 567.
[19] Öztoprak, Nihat (ed): **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi (14-16. yüzyıllar)**, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 17.
[20] Gültekin, **a.g.m.**, s. 140.
[21] Fatih Yerdemir, "Sudi'nin Gülistan ve Bustan Şerhlerinde Şerh Yöntemi ve Söz Varlığı", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2016, s. 18.

şerhlerde takip edilen yöntem sebebiyle, önce şerh edilen eserdeki sözcükler gramer açısından tahlil edildiği gibi, bu sözcüklerin Türkçe anlamları ile metinde almış oldukları manalar da verilir.[22] Bir müellif tarafından kaleme alınan metnin gayesine ulaşması dil ve içerik bakımından okuyucunun bundan tam olarak istifade etmesi halinde mümkündür. Şerh sonucu ortaya çıkan metinler bu bakımdan kaynak metinleri tamamlama işlevi görmektedir. Bu nedenle şerh metinlerinin kaynak metinden daha az önemli olduğu düşünülmemeli, bu eserlere ikinci sınıf yapıt gözüyle bakılmamalıdır.[23] Geleneksel şerh yöntemi günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir. Batı kültürünün etkisiyle birlikte şerh metoduna yaklaşımlarda bazı değişikliklerin olduğu görülmektedir.[24] Geleneği bilen aynı zamanda Batı düşüncesine de hakim Ali Nihat Tarlan gibi şarihler metin tetkikini diğer ilim dallarına malzeme sağlayan bir alan olarak görmeyip onun kendine has prensipleri ve yolları olduğunu kabul etmişlerdir.[25]

Metin şerhi edebiyat tarihi boyunca farklı şekillerde algılanıp uygulanmıştır. Şerhlerde çeviri, dil özellikleri, sözlük bilgisi, açıklamayı güçlendirme, örnekleme, metnin anlaşılması maksadıyla yeni bilgi vererek manayı açma ve derinleştirme şeklinde yöntemler izlenmiştir.[26] Klasik Türk Edebiyatı metin şerhinin önemli isimlerinden Ali Nihad Tarlan, şerh metodu konusunda kendisinden sonra gelecek şârihler için örnek teşkil edecek eserler ortaya koymuştur. Ali Nihad Tarlan'ın *Şeyhî*

[22] Yazar, a.g.t., s. 16.
[23] Sema Levent, Ali Behcet'in Nüzhetü'l-İhvân İsimli Pend-Nâme-i Attâr Şerhi (İnceleme-Metin-Şerh Sözlüğü), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2022, s. 8.
[24] Metin şerhinde geleneksel yöntem ve modern yaklaşımlar için bkz. Emine Yeniterzi, Metin Şerhiyle İlgili Görüşler, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 1999, Sayı: 5, s. 59-71; Dursun Ali Tökel, Divan Şiirine Modern Çözümleme Yöntemlerinden Bakmak, **Turkish Studies Dergisi**, 2007, 2/3, s. 535-555; Ozan Yılmaz, Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2007, Sayı: 9, s. 271-304; Rafiye Duru, Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2007; Hakan Yekbaş, Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2008, Sayı: 23, s. 189-217; İsmail Güleç, Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 2011, Sayı: 42, s. 83-111; Mesut Kaya, Sezai Engin (ed.), **İslam İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği**, Endülüs Yayınları, İstanbul 2020; Bünyamin Ayçiçeği, Klâsik Türk Edebiyatı'nda Şerh Geleneği ve La'lî-Zâde Abdülbâkî (ö. 1746)'nin "Meslekü'l-Uşşâk" Kasidesini Şerhi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 7/32, s. 26-37.
[25] Kortantamer, **a.g.m.**, s. 3-4.
[26] Aslıhan Öztürk Doğan, Klasik Türk Edebiyatında Metin Şerhi, Metin Tahlili,Metin Tenkidi ve Uygulamalı Bir Örneği, **Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2022, Sayı: 9, s. 310.

Dîvânı'nı Tedkîk ve *Fuzulî Dîvânı Şerhi*'nde geleneksel tekniklerin yanında modern anlayışa dayalı yöntemlerin de kullanıldığı görülmektedir. Bu eserlerde önce beyit verilmiş sonra günümüz Türkçesiyle düz cümleye çeviri yapılmış, daha sonra beyitler hakkında açıklamalara geçilmiştir. Beyitler açıklanırken gerekli görüldüğü yerlerde ayet, hadis, kıssa ve tarihî mâlûmat verilmiştir. Sözlük bilgisi ve edebî sanatlarla ilgili ayrıntıya girilmemiştir. Beytin manasına yönelik açıklama esas kabul edildiğinden sözcüklerin etimolojisi, terkiplerin ve cümlelerin özellikleri üzerinde durulmamıştır.[27] Ali Nihad Tarlan, metin üzerine yapılacak çalışmaları iç ve dış olmak üzere ikiye ayırır ve incelemenin metne dönük olarak yapılması gerekliliğini savunur. Ona göre bir müellif yaşadığı toplumdan habersiz olamaz ve toplumda yaşanan hadiselere kayıtsız kalamaz. Sanatkârın zihin dünyasında, içinde bulunduğu toplumun etkileri yaşar ve sanatkâr farkında olarak veya olmayarak çevreden etkilenerek edindiği birikimlerini eserine yansıtır. Bir metni anlayabilmek için, eserlerin dış katmanlarını kaldırarak şairin zihin ve duygu dünyasını kavramak gerekir.[28] Ona göre nazım alanında yapılacak metin şerhlerinde izlenmesi gerek üç yol vardır: Birincisi eserin içinde bulunulan sanat anlayışı ile bağlantısının kurulması ve bu sanat anlayışındaki yerinin belirlenmesidir. İkincisi edebî şahsiyetleri tetkik etmektir. Bu yapılırken söz konusu edebiyatçıların orijinal tarafları bulunarak sanatkârın zihnindeki hayal kavranmaya çalışılır. Daha sonra da bu hayalin etrafındaki süse geçilir. Son olarak ise edeb edebî şekillerin mahiyetlerini anlamak gerekir.[29] Eski metinleri şerh edenlerin Arapça ve Farsçayı bunlardan önce de Türkçeyi çok iyi bilmeleri gerekir. Şârih için dile hakimiyetin yanında vezin, kâfiye, edebî sanatlar vb. şiir tekniğine vâkıf olmak da önemlidir. Bunun yanında şerh yapanların edebiyatçı ve sanatçı ruha sahip olmaları, güzel olanı kavrayabilmeleri beklenir. Çünkü aşkın ve güzelin peşinde koşan şairlerin yazdığı metinler zikredilen özelliklere sahip kişilere kendini açacaktır.[30] Yukarıda bahsedilen özelliklerin şerh metodu ne olursa olsun her şârihde bulunması gerektiği söylenebilir. Geniş bir tarihi müktesebâta sahip olduğunu ifade edebileceğimiz metin şerhi çalışmaları klasik ve modern metodlarla günümüzde de devam etmektedir. Çalışmamızın muhtevasını bir

[27] Gültekin, **a.g.m**., s. 142.
[28] Yerdemir, a.g.t., s. 13.
[29] Saraç, **a.g.e**., s. 129-130.
[30] Öztoprak, **a.g.e**., s. 18-19.

Mesnevî şerhi oluşturduğundan bundan sonraki kısımda Türkçe yazılmış *Mesnevî* tercüme ve şerhleri ele alınacaktır.

2. Mesnevî'nin Türkçe Tercüme ve Şerhleri

Sözlükte "ikişer ikişer" manasındaki mesnâ sözcüğünün nisbet eki almış şekli olan mesnevi nazım şekli olarak ilk defa Fars edebiyatında kullanılmıştır. Arap edebiyatındaki kullanımında müzdevic veya recez bahri tercih edildiği için urcûze adıyla da anılan manzumeler mesnevinin gelişmemiş hali olarak kabul edilse de mesnevi nazım şeklinin günümüzdeki haline uygun ilk örnekleri Fars edebiyatında görülmektedir.[31] Mesnevi nazım şekli İran edebiyatından Türk edebiyatına geçmiş ve XI.-XIX. asırlar arasında bu türde çok sayıda eser yazılmıştır. İran edebiyatında başlangıçta destânî konuları işleyen mesnevi nazım şeklinin ilk önemli örneği Firdevsî'nin (ö. 411/1020) *Şehnâme'*sidir.[32]

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin önemli eseri *Mesnevî-i Ma'nevî* Farsça yazılmış olmasına rağmen Anadolu topraklarında çok ilgi görmüş ve çok sayıda tercüme ve şerhi yapılmıştır. Tasavvufî düşüncenin birçok konusunu içeren *Mesnevî,* İslâm kültür havzasında kaleme alınan eserler arasında önemli bir yer edinmiştir. Mevlânâ'nın eserinin diğer mesnevilerden ayırt edilmesi için bu eser *Mesnevî-i Mevlevî, Mesnevî-i Maʿnevî ve Mesnevî-i Şerîf* gibi isimlerle de anılmıştır. Esere müellifi tarafından *"Keşşâfü'l-Kur'ân", "Fıkh-ı Ekber", "Saykalü'l-Ervâh" ve "Hüsâmînâme"* gibi isimler de verilmiştir.[33] Mesnevî'nin ilk 18 beyti Hüsameddin Çelebi'nin (ö. 683/1284) ısrarıyla Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, geri kalan kısımları Hüsameddin Çelebi tarafından yazılmıştır. Mevlânâ'nın ölümünden 45 yıl sonra onun ve ailesinin menkıbelerini yazmaya başlayan Ahmed Eflâkî (ö. 761/1360), *Mesnevî*'nin yazılmaya başlanmasını dergâhın mesnevîhanı Sirâceddin'in (ö. 682/1283) dilinden anlatır.

[31] Mustafa Çiçekler vd., "Mesnevi", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 320.
[32] İsmail Ünver, "Mesnevi", **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 430.
[33] Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 447.

Hüsameddin Çelebi'nin, bir gece Mevlânâ'nın yanına gelerek;

> "Gazel dîvanı çoğaldı, bunların sırlarının nurları deniz ve karaların, doğu ve batının her yanını kapladı. Allah'a şükürler olsun bütün söz söyleyenler, bu sözlerin yüceliği karşısında şaşırıp kaldılar. Senâî'nin (ö. 525/1131 [?]) *İlâhînâme'*si tarzında ve *Mantıku't-Tayr* vezninde bir kitap yazılsa bu, insanlara bir hatıra olarak kalır; aşıkların ve dertlilerin can yoldaşı olur. Aynı zamanda büyük bir merhamet ve inayet olacaktır. Bu kulunuz da diler ki dostların yüzlerini sizin mübarek yüzünüze döndürüp başka bir şey ile meşgul olmasınlar. Bundan sonrası sizin lutf ve inayetinize kalmıştır."

demesi üzerine Mevlânâ, sarığından manevi sırları açıklayacak bir cüz çıkarıp, Hüsameddin Çelebi'ye vermiştir. Hüsameddin Çelebi'nin bu ricası üzerine *Mesnevî*'nin yazımına başlanmıştır.[34] Mevlânâ tarafından Hüsâmeddin Çelebi'ye irticâlen yazdırılan *Mesnevî*'de içerik ve şekil bakımından sistematik olarak ifade edilebilecek bir yöntem izlenmemiştir. Eserde Mevlânâ'nın telif aşamasında bazen sabaha kadar söylediği ve Hüsâmeddin Çelebi'nin yazdığı belirtilir. Hüsâmeddin Çelebi'nin söylediğine göre Mevlânâ *Mesnev*î'yi yazdırırken hiçbir esere müracaat etmemiş, eline kalem almamış, medresede, Ilgın kaplıcalarında, Konya hamamında, Meram'da aklına ne geldiyse söylemiş, kendisi de bunları hemen yazmış, zaman zaman yazmaya yetişememiştir. Hüsâmeddin Çelebi bazen günlerce aralıksız söylediğini, bazan ise aylarca söylemediğini belirtir. Bu durum, ilâhî hakikatlere dair mânâların insan-ı kâmilin ayna gibi olan kalbine sürekli bir şekilde tecelli edip bazen dilden taşmasına işaret eder. Farklı tarihler dikkate alınarak *Mesnevî*'nin yazımının sekiz veya on yıl devam ettiği ve 666 (1268) yılında tamamlandığı söylenebilir.[35] *Mesnevî*'de anlatılan tasavvufî düşüncenin zeminini sûret ve mâna ilkesi meydana getirir. Mevlânâ'ya göre dış görünüşler âlemini oluşturan bu alemdeki şeyler ilâhî isimlerden meydana gelen hakikatlerin tecelligâhıdır. Allah'ın isim ve sıfatlarının

[34] Şener Demirel, "Mevlana'nın Mesnevi'si ve Şerhleri", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 5/10, 2007, s. 471.
[35] Semih Ceyhan, "Mesnevî", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 326.

tezahürleri olan ilâhî hakikatler sûrete bürünerek bu âlemde ortaya çıkar. İlâhî hakikatler Allah'ın âleme olan nisbetleri olarak ifade edilebilir.[36]

Türk edebiyatında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'si üzerine yazılan tercüme ve şerhlerden zengin bir edebî birikim oluşmuştur.[37] Bu tez çalışmasında *Mesnevî*'nin tamamı üzerine yazılmış Türkçe tercüme ve şerhler ana hatlarıyla tanıtılacaktır. Kısmen yapılmış tercüme ve şerhlerin ise yalnızca isimleri verilecektir. Bizden önceki araştırmacılar tarafından bu konuda yapılmış kapsamlı çalışmalara da yeri geldikçe değinilerek okuyucu ve yeni araştırmacıların bu eserleri tanımasına katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Bu bölümde *Mesnevî*'nin tercüme ve şerhleri ile ilgili sınıflandırmada İsmail Güleç[38] tarafından yapılan çalışma esas alınmıştır. Güleç'in çalışmasında *Mesnevî*'nin tamamına yapılan şerhler arasında sayılan ancak 2021 yılında Halim Yar tarafından hazırlanan doktora tezinde[39] bu şerhin *Mesnevî*'nin tamamını kapsayan bir şerh değil de kısmen yapılmış bir şerh olma ihtimalinin daha güçlü olduğu ifade edildiğinden, Şifâî Mehmed Dede'nin şerhi kısmen yapılan şerhler arasına alınmıştır. Ayrıca H. Hüseyin Top tarafından hazırlanan *Mesnevî*

[36] Ceyhan, **a.g.m.**, s. 328.

[37] Bu konuda yapılmış çalışmalar için bkz. Ali Nihad Tarlan, **"Metinler Şerhine Dair"**, Edebiyat Meseleleri, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1981, s. 189-202; İsa Çelik, "Mevlanâ'nın Mesnevi'sinin Tercüme ve Şerhleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 19, 2002, s. 71-93; Semih Ceyhan, "İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005; Şener Demirel, **"Dinle Neyden-Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri"**, Ankara, Manas Yayınları, 2005; M. A. Yekta Saraç, **"**Şerhler**", Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, Cilt: 2, s. 121-132; Şener Demirel, "Mevlana'nın Mesnevi'si ve Şerhleri", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,** 5/10, 2007, s. 469-504; İsmail Güleç**, "Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri"**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2008; Ahmet Topal, **"**Mesnevi'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 32, 2007, s. 39-51; Bilal Çakıcı, **"**Mehmed Şakir'in Manzum Mesnevi Tercümesi", **Erdem Dergisi**, 2008, Sayı: 52, s. 51-58; Abdülkadir Dağlar, "Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)", Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2009; Hasibe Mazıoğlu, **"Eski Türk Edebiyatı Makaleleri"**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 212-234; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010; Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011; Adnan Karaismailoğlu vd., **"Mevlâna Bibliyografyası"**, Konya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2013; Selman Karadağ, "Türk Edebiyatında Manzum Mesnevî Tercümeleri ve Mehmed Şâkir Efendi'nin Mesnevî Tercümesi (İnceleme-Metin)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018.

[38] Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Güleç, **"Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri",** İstanbul, Pan Yayıncılık, 2008.

[39] bkz. Halim Yar, "Şifâî Mehmed Dede'nin Mesnevî Şerhi (İnceleme-Metin)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2021, s. 95-98.

şerhi İsmail Güleç'in çalışmasından sonra tamamlandığından bu eser de tezin ilgili kısmına dahil edilmiştir. Bu bölümde eserler müelliflerin ölüm tarihi esas alınarak sıralanmıştır.

2. 1. Tercümeler

2.1.1 Mesnevî'nin Tamamına Yapılan Manzum Tercümeler

Nahîfî Süleyman Efendi (ö. 1151/1738) Tercümesi

Nahîfî Süleyman Efendi'nin bazı kaynaklarda XVII. yüzyılın ortalarında İstanbul'da doğduğu belirtilmektedir. Tercüme mukaddimesinde yazdığına göre dedesi yeniçeri kâtiplerinden Sâlih, babası Abdurrahman Muhyî Efendi'dir. Nahîfî Süleyman Efendi'nin Müstakimzâde Süleyman Efendi ile de akraba oldukları bilinmektedir. İyi bir eğitim alan Nahîfî, Hâfız Osman'ın derslerine devam ederek nesih ve sülüs icâzeti almış, ta'likte de kendini yetiştirmiştir.[40]

Nahîfî'nin şerh yazma fikrinin nasıl oluştuğuna ve yazım sürecinin gelişimine dair kaynaklarda bazı bilgiler mevcuttur. Buna göre Nahîfî bir gün dostlarından birinin evinde otururken ev sahibinin torunu, *Mesnevî*'nin üçüncü beytini açıklamaya çalışır. Bu durum Nahîfî'nin zihnini meşgul eder ve evine giderken diğer beyitlerin de manasını düşünmeye başlar. Böylece Nahîfî'nin zihninde *Mesnevî*'yi Türkçeye aktarma fikri belirir. Bu olay üzerine, bir akşam namazından sonra *Mesnevî*'nin ilk 18 beytini Türkçeye çevirir. 1124/1712 Recebinin bir Cuma gecesi istihareye yatar ve müsbet bir rüya görmesinin ardından tercümeye devam eder. Şair, *Mesnevî Tercümesi*'nin üç cildini bitirdikten sonra çalışmalarına bir süre ara verir. Altıncı cildde ve dördüncü cildin ön sözünde belirttiğine göre Sultan III. Ahmed (1703-1730) ve Damat İbrahim Paşa'nın (ö.1730) teşviki üzerine tercüme çalışmalarına devam etmiş ve eserini bitirmiştir. Tercüme, Farsça aslı ile yedi cilt olarak 1268/1856'da Kahire'de basılmıştır.[41] Nahîfî, tercümenin *Mesnevî* ile birebir aynı olmadığını ifade eder. Kelime kelime tercümeden çok, ahenk ve şiir yönüne önem vermesi sonucunda sıradan bir tercüme olmaktan çıkan eser, şaire hak ettiği şöhreti

[40] Mustafa Uzun, "Nahîfî", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 297-298.
[41] bkz. Demirel, "**a.g.m.**,", s. 473; Ahmet Topal, **"**Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 32, Erzurum, 2007, s. 44.

kazandırmıştır.[42] Nahîfî'nin kendine has bir teknik ve üslupla kaleme aldığı eseri bu yönüyle ayrı bir öneme sahiptir.

Mesnevî tercümesi şairin en önemli eseri olup *Mesnevî*'nin tamamı manzum olarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Eserin yazma nüshalarından biri Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (2326, 2327 numarada) kayıtlıdır. Yaklaşık yirmi kadar nüshası bulunan eserin Râşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, 1083 Numara'da kayıtlı olan yazma nüshası 329 varak; Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Kısmı, B-29' da bulunan nüshası 85 varak; Nûruosmâniye, 2327 numara'da kayıtlı olan nüshası ise 283 varaktan meydana gelmektedir.[43] Kahire'de basılan eser Mevlânâ'ya ait olup olmadığı şüpheli kabul edilen VII. cilt hariç mensur açıklamalar eklenerek üç cilt olarak Âmil Çelebioğlu[44] tarafından yayımlanmıştır.[45] Bu eser daha sonra Nihat Öztoprak tarafından hazırlanarak kitap olarak basılmıştır.[46]

Mehmed Şâkir Tercümesi (ö. 1252/1836)

Eserlerinden yola çıkarak şair, şârih ve mütercim olarak sayabileceğimiz Mehmed Şâkir Efendi, 1762-1836 yılları arasında yaşamış ve küçüklüğünden itibaren Enderun'da yetişmiş âlim bir zattır. Babasının saray çuhadarlığı yapmış olmasından dolayı Çuhadarzade Şâkir Efendi olarak da bilinmektedir. Livâ-yı Şerîf hizmetinde de bulunan Şâkir Efendi'nin eserlerinden yola çıkılarak onun Kadiriyye ve Nakşibendi tasavvufi düşüncesine yakınlık duyduğu söylenebilir. *Mesnevî Tercümesi'*nin dışında *Bahâristan Şerhi* ve *Dîvân*'ı da olan Şâkir Efendi, İstanbul'da 74 yaşında vefat etmiştir.[47] Mehmed Şâkir Efendi'nin *Mesnevî Tercümesi*'nin bitirilme tarihi ile ilgili iki ayrı durum meydana çıkmaktadır. Birincisi, üç cildin tamamlanma tarihi 1251/1835'tir. İkincisi ise, diğer nüshalardaki tarih beytine

[42] Murat Ali Karavelioğlu, "Nahîfî Süleyman Mesnevî Tercümesi", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tercume-i-mesnevi-i-serif (13.03.2023).
[43] Murat Ali Karavelioğlu, "Nahîfî Süleyman Mesnevî Tercümesi", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tercume-i-mesnevi-i-serif (13.03.2023).
[44] Bkz. Süleyman Nahîfî, "**Mesnevî-i Şerîf Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzûm Nahîfî Tercümesi"**, haz. Amil Çelebioğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1967.
[45] Uzun **a.g.m.**, s. 298.
[46] Bkz. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, **"Mesnevî-i Şerîf (Tam Metin)",** trc. Süleyman Nahifî, sad. Âmil Çelebioğlu, haz. Nihat Öztoprak, İstanbul, Timaş Yayınları, 2007.
[47] Selman Karadağ, "Mehmed Şâkir Efendi'nin Tercemânü'l-Ma'nevî Fîtercemeti'l-Mesnevî Adlı Manzum Mesnevî Tercümesi", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 44, 2018, s. 119-120.

bakıldığında tüm ciltlerin bitirilme tarihi 1251/1835'tir. Esad Efendi 1356-1357-1358-1359 numaraya kayıtlı nüshalarda ise tarih ve kayıt bulunmamaktadır. Fakat 1356 ve 1359 numaralı defterlerde yer alan tarihlerin 1245/1829 ve 1246/1830 yılını ihtiva etmesi o tarihlerde üç ve dördüncü ciltlerin tercüme edildiğine işaret etmektedir.[48] Sonunda yer alan methiyeden eserin II. Mahmud'a sunulduğu anlaşılmaktadır.[49]

Mehmed Şâkir Efendi, tercümesini *Mesnevî*'nin aslına uygun olarak düzenlemiş ve herhangi bir sistem gözetmemiştir. Bu bakımdan "Besmele, tevhid, münâcat, na't, dört halifeye ve devlet adamlarına övgü, sebeb-i telif, dua" vb. kısımlar Mehmed Şâkir Efendi manzum *Mesnevî Tercümesi*'nde de vardır.[50] Mehmed Şâkir Efendi'nin, manzum tercümesinde sanat kaygısı taşımadığı, *Mesnevî*'deki kelime hazinesine ile yetindiği, dolayısıyla asıl metne sadık kaldığı görülmektedir.[51] Manzum tercümelerde, şairlerin farklı yöntemler uyguladıkları; vezin ve kafiye bakımından asıl metne bağlı kalanlar olduğu gibi, kelimeleri birebir çevirme çabası gösterenlere de rastlandığı bir gerçektir. Bazı şairlerin ise daha serbest davrandığı bilinmektedir.

Ahmet Metin Şahin Tercümesi

Ahmet Metin Şahin 1935 yılında Ağrı'da doğmuştur. Aynı zamanda şair olan Ahmet Metin Şahin *Mesnevî'yi* manzum olarak tercüme etmiştir. Tercümeye 1996 yılında başlayan Şahin eserini 2006 yılında bitirmiştir. Ahmet Metin Şahin, tercümesine Şefik Can'ın teşviki ile başlamış, bitirdikten sonra Fatih Çıtlak ile birlikte gözden geçirmiştir. Şefik Can'ın takriz yazısıyla başlayan eser 2006 yılında Kaynak Yayınları tarafından İstanbul'da altı cilt olarak basılmıştır.[52] Eserde Nicholson neşri esas alınmıştır. Orada bulunmayan beyitler Tâhirü'l-Mevlevî'den tamamlanmıştır.[53]

[48] Selman Karadağ, "Türk Edebiyatında Manzum Mesnevî Tercümeleri ve Mehmed Şâkir Efendi'nin Mesnevî Tercümesi (İnceleme-Metin)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018, s. 303.
[49] Hasibe Mazıoğlu, **"Eski Türk Edebiyatı Makaleleri**", Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s. 226.
[50] Karadağ, a.g.t., s. 306.
[51] Karadağ, a.g.t., s. 322.
[52] Ahmet Metin Şahin, **Mesnevî Nazmen Tercüme,** Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.
[53] Güleç, **a.g.e.**, s. 73.

2.1.2 Mesnevî'nin Tamamına Yapılan Mensur Tercümeler

Veled Çelebi İzbudak (ö.1953)/Abdülbâkî Gölpınarlı (ö.1982) Tercümesi

Veled Çelebi Konya'da doğmuştur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin soyundan gelmektedir. Rüşdiye yıllarında başlayan şiir ve edebiyat merakı Abdurrahman Sıdkı adlı hocasının etkisiyle artmıştır. Buharalı Hacı Kasım Efendi'den Farsça, müftü Hacı Hüseyin Efendi'den Arapça öğrenmiştir. Önce mesnevîhan Hacı Eyüp Efendi'den, sonra Sıdkı Dede'den *Mesnevî* dersleri almıştır.[54] I. Meşrutiyetten sonra Dârülfünun'da ve Galatasaray Sultânîsinde Farsça dersleri vermiştir. Bir süre Galata Mevlevîhânesi şeyhliğine vekâlet etmiş, Abdülhalim Çelebi'nin azlinin ardından 1912'de Sultan Reşad'ın emriyle Mevlânâ Dergâhı postnişinliğin getirilmiştir.[55] Veled Çelebi İzbudak, *Mesnevî*'nin altı cildini nesir olarak tercüme etmiştir. O dönemki Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in teşviki ile gerçekleştirilen tercüme ilk kez 1942 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından altı cilt olarak basılmıştır.[56]

Abdülbaki Gölpınarlı 12 Ocak 1900 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Kendisine dedesinin adı olan Mustafa İzzet ismi verilmiş ancak daha sonra uzun ömürlü olsun diye adı Abdülbaki olarak değiştirilmiştir. Kültürlü bir aile ortamında yetişen, küçük yaşlarında Bahariye Mevlevîhânesi'ne devam ederek tasavvuf ve tarikat kültürü ile tanışan Abdülbaki Gölpınarlı, babasının ölümü nedeniyle eğitimini bırakarak çalışma hayatına atılmak zorunda kalmıştır. Menbaülirfan'da hocalığın dışında kâğıtçılık ve kitapçılık da yapmıştır. Yüksek tahsilini 1930 yılında Edebiyat Fakültesi'nde tamamlamıştır. Anadolu'nun çeşitli illerinde ve İstanbul Vefa lisesinde edebiyat öğretmenliği yapmıştır. "*Yunus Emre: Hayatı*" isimli eseri doktora tezi kabul edilerek 1939 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne doçent olarak atanmıştır. Burada Farsça ve metin şerhi dersleri verirken 1942 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne geçiş yaparak tasavvuf tarihi ve edebiyatı dersleri vermiştir. 1949'da emekliye ayrılan Gölpınarlı vaktini Mevlânâ, Mevlevîlik

[54] Mustafa Kara, "İzbudak, Veled Çelebi", Cilt: XXIII, s. 503-504.
[55] İbrahim Kunt, Mehmet Emin Şen, "Veled Çelebi'nin Hayru'l Kelâm Adlı Eseri", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** 2016, Sayı: 36, s. 237.
[56] Turgut Koçoğlu, "Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2009, s. 3.

ve diğer tarikatlar ile ilgili araştırmalarına ayırmıştır. 25 Ağustos 1982'de vefat eden Gölpınarlı'nın kabri Üsküdar'da Seyitahmet deresindeki Şiî Mezarlığı'ndadır.[57]

Veled Çelebi İzbudak *Mesnevî'*yi nesir olarak tercüme etmiştir. Bu tercümeyi ilk defa Milli Eğitim Bakanlığı altı cilt olarak yayınlamıştır. *Şark İslam Klasikleri* serisinde çıkan bu baskıyı, Abdülbaki Gölpınarlı gözden geçirmiş ve baş kısmına bir ön söz eklemiştir. Bu ön sözde Mevlânâ ve *Mesnevî* hakkında bilgi vermiştir. Eserin her cildinin sonunda tasavvuf ve kültür tarihimiz açısından önemli kabul edilebilecek notlar bulunmaktadır. Gölpınarlı tarafından ilave edilen bu notlarda, yer ve şahıslar hakkında bilgi verilmekte, âyet ve hadislerin yerleri gösterilmektedir.[58]

Âmil Çelebioğlu (ö. 1990) Tercümesi

1934 yılında Karaman'da dünyaya gelmiştir. Babası Ali Rıza Bey, annesi Fevziye Hanım'dır. Soyu baba tarafından Mevlânâ'ya ulaşır. Dedesi Ebûbekir Çelebi son Karaman Mevlevîhânesi şeyhidir. Yedi yaşında ailesiyle birlikte İstanbul'a taşınan Âmil Çelebioğlu Salacak İlkokulu, Paşakapısı Ortaokulu ve İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuştur. İstanbul Hukuk Fakültesi'nde okurken Ali Nihad Tarlan'ın bir dersini dinledikten sonra kaydını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne aldırmıştır. Mezun olduğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde asistan olarak görev yapan Âmil Çelebioğlu bir dönem Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde de öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev yapmış daha sonra Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi dekanlığı görevine getirilmiştir. Hac ibadetini yapmak için gittiği Mekke'de "Tünel Faciası" diye anılan kazada 2 Temmuz 1990'da vefat etmiştir.[59] Çok sayıda ilmî çalışması bulunan Âmil Çelebioğlu'nun bibliyografyası Nihat Öztoprak tarafından hazırlanmıştır.[60]

[57] Ömer Faruk Akün, "Abdülbaki Gölpınarlı", **DİA**, Cilt: XIV, s. 146.
[58] Güleç, **a.g.e.**, s. 76.
[59] Cemal Kurnaz, "Âmil Çelebioğlu", **DİA**, Cilt: VIII, s. 264.
[60] bkz. Nihat Öztoprak, "Âmil Çelebioğlu'nun Bibliyografyası", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2013, Sayı: 10, s. 13-24; Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi'nin Âmil Çelebioğlu özel sayısındaki diğer makaleler için bkz. Mustafa Tatçı, "Hocam Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun Ardından", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,** İstanbul, 2013, Sayı: 10, s. 119-

Âmil Çelebioğlu, Nahîfî'nin manzum *Mesnevî* tercümesini sadeleştirerek yayına hazırlamıştır.[61] Çelebioğlu, kendisini eseri sadeleştiren olarak ifade etse de bu tercümenin diğer tercümelerden bir farkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla eserin mütercimininin Âmil Çelebioğlu olduğu söylenebilir. Çelebioğlu tevazu ve çelebiliği sebebi ile kendisini mütercim olarak yazdırmaktan kaçınmıştır.[62]

Şefik Can (ö. 2005) Tercümesi

Şefik Can 1909 yılında Erzurum'da dünyaya gelmiştir. Babası Erzurum Kız Rüşdiyesi'nin tarih öğretmenlerinden Tevfik Efendi'dir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ermenilerin yapmış oldukları katliamdan kaçarak Sivas Yıldızeli'ne yerleşen Tevfik Efendi, savaş döneminde bölgedeki birlik ve beraberliği sağlama maksadıyla çaba harcamış, ilmî birikimiyle katkıda bulunmuştur. Şefik Can 1932 yılında Haydarpaşa veteriner okulu ayniyat muhasebesinde göreve başlamıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Tarih bölümüne kayıt yaptırmıştır. 1965 yılına kadar farklı askeri okullarda, sonra da liselerde öğretmenlik yapmıştır. Arapça, ve Farsça'nın yanında İngilizce, Fransızca ve Rusça da bilen Şefik Can Tahirü'l Mevlevî'den aldığı feyz ve muhabbetle hayatını Mevlânâ'nın eserleri üzerinde çalışarak geçirmiştir. Tahirü'l Mevlevî'den mesnevîhanlık icazeti de alan Şefik Can 2005 yılında vefat etmiştir.[63]

Şefik Can'ın eserinin tam adı "*Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi'*dir.[64] Tercüme yapılırken *Mesnevî* hikayeleri arasında geçen ve doğrudan olayla ilgili olmayan beyitler çıkarılmış, iç içe geçmiş hikayeler ayrı başlıklar altında müstakil olarak tercüme edilmiştir. Hikayelere verilen başlıklar mütercim tarafından beyitlerden çıkarılmıştır. Hikayeler arasında bulunan ve hikaye ile doğrudan ilgisi bulunmayan beyitler konularına göre uygun başlık altında daha sonra verilmiştir.[65] Şefik Can, şerhin önsözünde *Mesnevî* hikâyelerini okuyucuların iyi anlayabilmesi

---

125; Emine Yeniterzi, "Mevlana Torunu Bir Akademisyen: Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu (Bilim Adamlığı ve Şahsiyeti)"**, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2013, Sayı: 10, s. 5-12.

[61] Âmil Çelebioğlu, **Mesnevi-i Şerif Manzum Nahifî Tercümesi**, İstanbul Sönmez Neşriyat, 1967.

[62] Güleç, **a.g.e**., s. 82.

[63] H. Nur Artıran, "Mesnevihan Şefik Can", **Semazen**, https://semazen.net/mesnevihan-sefik-can/ (14.03.2023).

[64] bkz. Şefik Can, **Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1997.

[65] Güleç, **a.g.e**., s. 79.

için konularına göre tercüme ettiğini ifade etmiştir. Tercümede beyit numaraları Nicholson neşri esas alınarak verilmiştir. Şefik Can, eserinde belirttiği gibi tercümesinde Tâhirü'l-Mevlevî ve Veled Çelebi İzbudak'ın eserlerinden yararlanmıştır.[66]

Adnan Karaismailoğlu Tercümesi

Adnan Karaismailoğlu 1957'de Trabzon'da doğmuştur. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirmiş, 1980'de Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda göreve başlamıştır. 1985 yılında doktorasını tamamlamıştır. 1990 yılında Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yardımcı doçentlik olarak atanmış, 1991'de doçent 1997 yılında profesör olmuştur. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümü başkanı olarak görevine devam etmektedir.[67] Fars Dili ve Edebiyatı ve Mevlânâ'nın ve eserleri üzerinde çalışmaları bulunmaktadır.

Adnan Karaismailoğlu'nun *Mesnevî Tercümesi*'nde[68] metin esaslı yöntem takip edilmiştir. Tercümede önce Mevlânâ'nın hayatı ve çevresi ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Ankaravî, Tahirü'l-Mevlevî ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın şerhleri gibi eserlerin Adnan Karaismailoğlu'nun tercümesine kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, *Mesnevî*'nin en eski tarihli (1278) ve en muteber nüshası olarak kabul edilen Konya Mevlânâ müzesi 51 numarada kayıtlı nüsha esas alınmıştır. Müellif, metni merkeze aldığı eserinde mümkün olduğunca kelime ve cümlelerin asıl yapılarına uygun bir biçimde tercüme yapmıştır.[69] Metinde bulunan özel isim, terim ve kavramlar korunmuştur. Bu türden kelimeler için ayrıca bir açıklama yapılmamış olması okuru daha dikkatli okumaya yöneltmektedir. Karaismailoğlu eserinde kullandığı yöntem sayesinde, anlaşılır ve zevk verici bir muhtevaya sahip olan *Mesnevî*'nin herhangi bir açıklama olmadan okunmasının daha kolay olacağını ifade

[66] Dağlar, a.g.t., s. 38.
[67] Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu Kişisel Web Sayfası, https://adnankaraismailoglu.com/, (14.03.2023).
[68] Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, **Mesnevi**, çev. Adnan Karaismailoğlu, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.
[69] Dağlar, a.g.t., s. 38.

etmiştir. Ona göre bu yöntemle okuyucu metne herhangi bir yönlendirme olmadan doğrudan ulaşabilecektir.[70]

Derya Örs-Hicabi Kırlangıç Tercümesi

Derya Örs 1966 yılında Konya Akşehir'de dünyaya gelmiştir. 1989 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden mezun olmuş, 1990 yılında Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atanmıştır. "Fazlullah b. Rûzbihân-i Huncî ve Târîh-i Âlem-ârâ-yi Emînî'si (İnceleme-Farsça Metin Neşri-Çeviri)" adlı tezi ile 1999 yılında doktorasını tamamlamıştır. 2002'de doçent, 2010'da profesör unvanı almıştır. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi'de kurucu dekan olarak görev almıştır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı yapmıştır. Başbakan ve Cumhurbaşkanı Farsça mütercim-tercümanı olarak görev yapmış, 2019 yılında Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçisi olarak atanmıştır. [71] Derya Örs'ün Fars Dili ve Edebiyatı ile ilgili çok sayıda akademik çalışması bulunmaktadır.

Hicabi Kırlangıç 1966 yılında Amasya'da dünyaya gelmiştir. 1987'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümünden mezun olmuştur. 1988'de aynı üniversitede Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalına araştırma görevlisi olarak atanmıştır. Doktorasını 1996'da tamamlamıştır. 1998'de aynı bölüme yardımcı doçent olarak atanmıştır. 2002 yılında doçent unvanı almış, 2010 yılında profesör kadrosuna atanmıştır. 2004-2005 yıllarında İran Allâme Tabâtabâî Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde misafir öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Bir süre Millî Eğitim Bakanlığı'nda Çocuk Yayın ve Danışma Kurulu üyesi olarak bulunan ve Türk Dil Kurumu bilim kurulu üyesi olan Hicabi Kırlangıç, iki dönem Türkiye Yazarlar Birliği Başkanlığı görevini yürütmüştür.[72] Hicabi Kırlangıç'ın Fars dili ve edebiyatı ile ilgili çok sayıda akademik çalışması bulunmaktadır.

---

[70] Güleç, **a.g.e**., s. 83-84.
[71] Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği, http://tahran.be.mfa.gov.tr/Mission/Biography, (14.03.2023).
[72] Ankara Üniversitesi, https://www.ankara.edu.tr/kurumsal/yonetim/rektoryardimcileri/prof-dr-hicabi-kirlangic/, (14.03.2023).

Mesnevî'nin 1, 5 ve 6. ciltleri Derya Örs; 2, 3, ve 4. ciltleri Hicabi Kırlangıç tarafından tercüme[73] edilmiştir. Mütercimler, *Mesnevî*'nin hikemî boyutunun yanı sıra edebî bir eser olmasının unutulmaması gerektiğini belirterek, onu Türkçeye aktarırken edebîliğinin de göz önün bulundurulmasının önemini vurgulamışlardır. Aksi takdirde tercümenin kuru ve zevksiz bir çeviri olmaktan öteye geçemeyeceğini ifade ederek ellerinden geldiğince tercüme sırasında bu hususlara da dikkat ettiklerini dile getirmişlerdir. Metnin şiir olması sebebiyle tercümede eksiltili ifadeler köşeli parantez içinde verilmiştir. Metinde geçen ayetlerin hepsinin bulunduğu yer belirtilmiş ve özel isimler dipnotlarda açıklanmıştır.[74]

2.1.3 Kısmen Yapılan Manzum ve Mensur Tercümeler

Mesnevî'nin belli bir kısmı üzerine yapılan manzum ve mensur tercümelerin sayısı oldukça fazladır. Bu eserlerin tamamını detaylı olarak incelemek çalışmamızın kapsamını aşacaktır. Söz konusu eserlerle ilgili bilgi almak için başvurulabilecek kaynaklar dipnotta[75] verilmiştir.

2. 2. Şerhler

2.2.1 Mesnevî'nin Tamamına Yapılan Şerhler

Şerh-i Mesnevî-i Şerîf: Mustafa Şem'î Dede (ö.1011/1602-1603?)

Şem'î Efendi'nin adı ve lakabı kaynaklarda Şem'ullah, Muhammed bin Mustafa eş-şehir Şem'î Halife, Şem'î Şem'ullah, "Şem'ullah Mustafa bin Muhammed el-İstanbulî şeklinde geçmektedir. Kendisi eserlerinin çoğunda "Şem'î" mahlasını kullanmakla yetinmiştir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda II. Selim'in (1566-1574) tahta çıktığı yıllarda İstanbul'da müderrislik yaptığı belirtilir. Kendisi de 977/1569'da yazdığı *Gülistan Şerhi*'nin dibâcesinde Farsça hocalığı yaptığını bildirmektedir. Şem'î Efendi'nin tanınmasında etkili olan en önemli özelliği onun, *Mesnevî* başta olmak üzere birçok Farsça klasik eseri tercüme ve şerh

[73] bkz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, Yazma Eserler Kurumu Başkalığı Yayınları, İstanbul, 2015.
[74] Güleç, **a.g.e**., s. 85.
[75] Güleç, **a.g.e.**, s. 86-135; Koçoğlu, a.g.t., s. 4-7; Şener Demirel, "Mevlana'nın Mesnevi'si ve Şerhleri", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 5/10, 2007, s. 472-475; Çakıcı, **a.g.m.**, s. 52; Topal, **a.g.m.,** s. 40-46; Dağlar, a.g.t., s. 39-46; Sadık Yazar, "XVII. Yüzyıl Şâiri Sadîkî'nin Mesnevî'den Seçme Hikâyeler Tercümesi", **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/7 (Prof. Dr. Halûk İpekten Anısına-Klâsik Türk Edebiyatında Mesnevî), Fall 2009, s. 893-927.

ederek Türkçe'ye kazandırmış olmasıdır. Şem'î Efendi, yapmış olduğu tercüme ve şerhlerin büyük bir kısmını dönemin pâdişahları ve üst düzey devlet adamlarına sunmuştur. Böylece bir yandan geçimine katkı sağlarken bir yandan da saray çevresinde saygın bir mevki kazanmıştır.[76]

Kaynaklarda Şem'i Efendi'den önce Sûdî'nin, *Mesnevî*'nin tamamını şerh ettiği belirtilmektedir; ancak henüz bu şerhin tam metnine ulaşılamamıştır. Yalnızca İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı 189 numarda kayıtlı *Mesnevî*'nin VI. cildinin bir kısmının Türkçe şerhini kapsayan eksik bir nüsha bulunmaktadır. Bu nedenle *Mesnevî*'nin ilk tam Türkçe şerhin Şem'i Efendi tarafından yapıldığı söylenebilir.[77] Şem'i Efendi Anadoluda yetişen ilk *Mesnevî* şârihlerinden biri olması bakımınından da önemlidir. Müellif, şerhini Türkçe yazması ile bu alanda bir ilki gerçekleştirdiğini kendisi de ifade etmektedir. Şem'î Efendi'nin şerhi aynı dönemde yaşadığı Sûdî'nin (ö.1004/ 1595) *Mesnevî Şerhi*'nden daha çok tanınmış ve rağbet görmüştür.[78] Abdülbâki Gölpınarlı, mevlevîler arasında bu şerhin çok meşhur olduğu söylemekle birlikte Şem'i Efendi'nin eserinde çok fazla hata olduğunu ifade etmektedir. Bunu da Âşık Çelebi (ö. 1572) ve Kınalızâde Hasan Çelebi'den (ö. 1604) naklettiği bilgilere dayanarak onun rind bir zat olmasına bağlamaktadır.[79]

Şem'i Efendi, şerhinde önce metni verir, daha sonra tercümesine geçer. Kelimelerin anlamlarını söyler, fiillerin kiplerini açıklar, gramer bilgileri verir ve son olarak Mevlânâ'nın beyitten ne murat ettiğini anlatır.[80] Şem'i, şerhine hamdele ve salvele ile başlar ve daha sonra eserin yazılış sebebinden bahseder. Buradaki bilgilere göre bir gün evinde otururken Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini Türkçeye tercüme etme düşüncesinin oluştuğunu ifade eder. Şem'i Efendi eserini 9 yılda tamamlamıştır.[81] Şerh metodu, önce metni vermek sonra tercümesini yapmak şeklindedir. Metin içinde açıklanması gerektiği düşünülen kelimeler sonra açıklanmaktadır. Beyitlerin

[76] Şeyda Öztürk, "Şem'î'nin (15-16. yy.) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi)", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 60-61; Çalışma daha sonra yayımlanmıştır. bkz. Şeyda Öztürk, "**Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi**", İstanbul, İSAM Yayınları, 2011.
[77] Koçoğlu, a.g.t., s. 45.
[78] Öztürk, a.g.t., s. 109-110.
[79] Abdülbaki Gölpınarlı, **"Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik"**, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2023, s. 141.
[80] Koçoğlu, a.g.t., s. 8.
[81] Yazar, a.g.t., s. 420.

sonunda Mevlânâ'nın kastettiği mana özetlenmektedir. Şem'i Efendi metin içine almadığı dil bilgisine dair açıklamaları derkenarda vermiştir.[82]

Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif: İsmâil Rusûhî-i Ankaravî (ö.1041/1631)

İsmail Ankaravî'nin[83] tam adı İsmail b. Ahmed Rüsûhî el-Bayramî el-Mevlevî'dir. Eserlerinin mukaddimesinde genellikle kendini Şeyh İsmail Ankaravî, Şeyh İsmail Ankaravî el-Mevlevî ve Şeyh İsmail el-Mevlevî el-Ankaravî olarak tanıtır.[84] Ankaravî, Osmanlı'nın ihtişamlı döneminin sonları olan duraklama yıllarında dünyaya gelmiştir. Kânûnî Sultan Süleyman (1520-1566) döneminden sonra doğduğu değerlendirilen Ankaravî, II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595) ve III. Mehmed (1595-1603) dönemlerini Ankara, Mısır ve Konya'da geçirmiştir. Hayatına 1610 yılından itibaren İstanbul'da devam etmiş, I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618), II. (Genç) Osman (1618-1622), I. Mustafa (1622-1623) ve IV. Murad'ın (1623-1640) saltanatları döneminde yaşamıştır.[85] Şârihin nisbesinden de anlaşılacağı üzere Ankara'da doğmuştur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Babasının adı Ahmed, annesinin adı Sâliha Hâtun'dur. Kaynaklarda evliliği ve çocukları hakkında bilgi bulunmayan Ankaravî'nin bekar yaşadığı muhtemeldir.[86] *Mesnevî*'ye yazdığı şerhle meşhur olan ve bu sebeple "Hazret-i Şârih" diye de anılan Ankaravî, Herevî, İbnü'l-Arabî, İbnü'l-Fârız ve Mevlânâ gibi büyük mutasavvıfların eserlerini şerhetmiştir. Tasavvuf kültürüne vukufiyeti sayesinde meselelere getirdiği yorumlar açısından kaleme aldığı eserler şerh ve hâşiyenin de üzerinde bir değere sahiptir. Özellikle *Mesnevî* şârihliğinde büyük bir otorite olarak kabul edilmektedir.[87] Abdülbaki Gölpınarlı, İsmâil Rusûhî-i Ankaravî'yi şerhinde İbn-i Arabî'nin felsefesini esas alması nedeniyle eleştirmekle birlikte onun eserinin diğer şerhlerden daha iyi olduğunu da ifade etmektedir.[88]

---

[82] Güleç, **a.g.e**., s. 141.
[83] Hakkında yapılmış çalışmalar için bkz. Ömer Gök, "Rusûhî İsmâil Ankaravî Bibliyografyası", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, 4/1, 2016, s. 60-66.
[84] Ceyhan, a.g.t., s. 48.
[85] Tanyıldız, a.g.t., s. 2.
[86] Ceyhan, a.g.t., s. 52.
[87] Erhan Yetik, "Ankaravî, İsmâil Rusûhî", **DİA**, Cilt: III, s. 212.
[88] Gölpınarlı, **a.g.e**., s. 141.

Ankaravî *Minhâcu'l-Fukarâ* isimli eserinin te'lîfine çalışırken dost meclislerine ve *Mesnevî* sohbetlerine devam etmiş, sohbetlerine katılanlar onun söz ve yorumlarını çok beğendikleri için Ankaravî'ye ricada bulunarak bu mânâ ve marifet incilerini kitap hâline getirmesini istemişlerdir. *Mesnevî*'nin tamamı değilse de ilk on sekiz beytin şerh edilmesi konusunda ısrar etmişlerdir. Ankaravî de üzerinde çalışmakta olduğu *Tarîkatnâme* risâlesini tamamladıktan sonra söz konusu isteği yerine getireceğini ifade etmiş ve risâleyi bitirdikten sonra ilk 18 beyti şerh etmiş ve bu risâleye *Fâtihu'l-Ebyât* ismini vermiştir. *Simâtu'l-Mûkınîn* olarak adlandırdığı, *Mesnevî*'nin dîbâcesinin şerhi ile *Mesnevî*'de yer alan âyet, hadîs ve Arapça beyitlerin şerhini yaptığı *Câmi'u'l-Âyât* adlı eserini bir araya getirmiştir. Daha sonra da büyük şerhine başlamıştır.[89] *Mesnevi*'nin tartışmalı VII. cildinin[90] de şerhini kapsayan bu eserin yazımı, 1622'de başlayıp 1631'de sona ermiştir.[91] Ankaravî'nin bu eseri, onun tasavvuf düşüncesinin anlaşılması açısından çok önemlidir. O, kaleme aldığı şerhte Mevlânâ'nın fikirlerini remiz ve istiâreler yoluyla tahkîk etmiş ve bunu gerçekleştirirken İbn Arabî, Hâfız, Kâşânî, Ebû Medyen ve Hâce Abdullah el-Herevî gibi mutasavvıfların eserlerinden yararlanmış ve ara ara konuya dair tefsir, hadis, fıkıh, cebir ve lügat kitaplarından alıntı yapmıştır.[92] Ankaravî'nin şerhi farklı dönemlerde yazılmış ve zaman içerisinde tekâmül etmiş olduğundan şerh yöntemleri yerine göre farklılık gösterebilmektedir.[93] Ankaravî, eserinde çoğunlukla sade bir dil kullanmış, özellikle hikâye anlattığı kısımlarda halk dilinden yararlanmıştır. Bunun yanı sıra, izahı zor tasavvuf terimleri şerh edilirken dilin ağırlaştığı da

[89] Tanyıldız, a.g.t., s. 55.
[90] Bu konu için bkz. Abdülbâkî Gölpınarlı, "Mesnevî'nin VII. Cildi" **Şarkiyat Mecmuası**, Cilt: 6, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 11-18; Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme," Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2010; İsa Çelik, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Yedinci Cildi Üzerine", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 20, s. 85-98; Mehmet Ünal**,** "Mesnevî'nin Yedinci Cildinin Sıhhati İle İlgili Görüş ve Tespitler", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9, s. 42, 2016, s. 395-403.
[91] Yazar, a.g.t., 421.
[92] Özlem Güngör, "İsmâil Rüsûhî-yi Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi'nin Altıncı Cildinde Kullandığı Kaynaklar ve Folklorik-Kültürel Unsurlar", **Marifetname**, 8/1, 2021, s. 307. Müellifin şerh metoduyla ilgili ayrıca bkz. Tanyıldız, a.g.t., s. 64-77.
[93] Tanyıldız, a.g.t., s. 64.

görülmektedir.[94] Ankaravî, şerhinde âyet ve hadislerle birlikte din büyüklerinin sözlerinden de istifade etmiştir. Farsça beyitleri yeri geldikçe şerhin son kısmında vermiştir. Ankaravî'nin eserinde tam anlamıyla bir düzen ve sistematikten bahsetmek zordur. Beyitlerdeki kelimeler arasında izahı gerekenler varsa açıklanmış, birden fazla anlamı olan kelimeler belirtilmiştir. Söz konusu şerhin önemli özelliklerinden birisi de tasavvufi terim ve mefhumlar ansiklopedisi mahiyetinde olmasıdır.[95]

Hulâsatu'ş-Şurûh: Muhammed Murâd-ı Nakşibendî (ö. 1265/1848?)

Muhammed Murâd Nakşibendî 1203/1788'de Fatih Çarşamba'daki Murâd Molla Tekkesi'nde doğmuştur. Bu dergâhta postnişîn olan babası Abdülhalim Nakşibendî (ö.1230/1814) ve onun müridlerinin sohbetleriyle iyi bir eğitim almıştır. Kaynaklarda annesi hakkında bilgi yer almamaktadır. Soyu "seyyid" nisbesiyle Hz. Hüseyin (r.a)'e dayanır. [96] Birçok câmîde cuma vâizliği ve kürsü şeyhliği yapan Murâd Nakşbendî, kalan vaktini Murâd Molla Dergâhı'nda ve Dârü'l-Mesnevî'de ders vermekle geçirmiştir. 1819'da Üsküdâr Vâlide Câmii'nde cumâ vâizi olarak görev yapmıştır. Bayezid ve Sultan Ahmed Câmii'nde kürsü şeyhliği makamına kadar yükselmiştir.[97]

Müellifin *Hulâsatu'ş-Şurûh* isimli şerhi, Nakşî bir mutasavvıf tarafından *Mesnevî*'nin tamamına yazılan tek ve tam *Mesnevî* şerhidir. Söz konusu şerh bu yönüyle diğer örneklerinden farklı bir özelliğe sahiptir. Muhammed Murâd bir Nakşî tarikatı şeyhi olarak çeşitli Mevlevî âdetlerini tenkit etmiş, bazı beyitleri de diğer *Mesnevî* şârihlerinin dışında bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Şârih, Nakşîbendilik ile Mevlevîliği mukayese etmiş, özellikle zikir mevzusunda farklı yaklaşımlarda bulunarak, Mevlevîlikteki bazı uygulamaları cesaretle eleştirmiştir.[98] *Hülâsatü'ş-Şürûh, Mesnevî*'nin tamamına yazılmış altı ciltlik bir eserdir. Müellif, *Mesnevî*'nin

[94] Yazar, a.g.t., s. 422.
[95] Güleç, **a.g.e.**, s. 144-145.
[96] Zekiye Güntan, XIX. Yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murad Nakşbendî Ve Hülasatüş'-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s. 29.
[97] Güntan, a.g.t., s. 42.
[98] Hatice Özdil, "Mehmed Murad Nakşibendî ve Nakşî Gözüyle Yazılmış Tek, Tam Mesnevî Şerhi", **Bilig Dergisi**, 85, s. 130.

yedinci cildini kabul etmemiştir. Bu durum Muhammed Murâd'ın *Mesnevî*'nin altı cildini şerh etmesinden ve öğrencisi olan Ahmed Cevdet Paşa'nın ondan aldığı icazetle ilgili beyanlarından anlaşılmaktadır.[99]

Dokuz ayda tamamlanan birinci cildin şerhi, üç buçuk ay gibi bir sürede müstensih tarafından yazılmıştır. Müellif, birinci cildi yazmaya, 17 Recep 1255/25 Eylül 1839'da başlamış, 25 Rabiyü'l-âhir 1256/26 Haziran 1840 tarihinde bitirmiştir. Müstensihin kaydında 12 Şaban 1256/9 Ekim 1840 yazmaktadır. Şerhin son cildini yazmaya 20 Rabiyü'l-âhir 1261/28 Nisan 1845'te başlayan Muhammed Murâd, şerhini ne zaman tamamladığı hakkında bir tarih belirtmemiştir.[100] *Hulâsatu'ş-Şurûh*'a, *Mesnevî*'nin dîbâcesi şerh edilerek başlanmış ve 4b'nin sonunda tamamlanmıştır. İlk 18 beyit 5a'da başlayıp 8b'de sona ermektedir. Şârih yalın bir dil kullanarak izahlarının anlaşılır olmasını amaçlamıştır. *Mesnevî*'yi beyit beyit tercüme etmiş, yer yer kelime bilgisi vererek gramer açıklamaları yapmıştır.[101] Şârih, anlatımını güçlendirmek için tasavvufî ve felsefî kaynaklardan alıntılar yapmıştır. İzaha muhtaç gördüğü beyitleri çoğunlukla ayet ve hadislerle şerh etmeyi tercih etmiştir. Diğer *Mesnevî* şârihlerine kıyasla Muhammed Murâd Nakşibendî'nin, hadislere daha fazla başvurduğu söylenebilir.[102]

Şerh-i Mesnevî: Ahmed Avni Konuk (ö. 1938)

Ahmed Avni Konuk İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi için kaynaklarda farklı tarihlere rastlanmaktadır. Genç yaşta birkaç ay arayla önce babasını, sonra annesini kaybetmiştir. Dârüşşafaka'dan 1890'da mezun olmuş, Galata İttihat Postahanesi'nde göreve başlamıştır. Memuriyeti sırasında okumaya başladığı Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'yi 1898 yılında bitirmiştir. 1909 yılında Posta Nezâreti'nde müdür, 1922'de genel müdür yardımcısı, 1930'da genel müdürlüğe bağlı hukuk müşaviri olmuştur. 1933'te emekliye ayrılmıştır. 6 Mart 1938 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.[103]

[99] Özdil, **a.g.m.,** s. 132.
[100] Özdil, **a.g.m.,** s. 134-135.
[101] Kabkander, a.g.t., s. 16.
[102] Özdil, **a.g.m.,** s. 136.
[103] Reşat Öngören, "Konuk, Ahmet Avni", **DİA**, Cilt: XXVI, s. 180.

Ahmed Avni Konuk câmi derslerine devam ederek hıfzını tamamlamış, Arapça ve Farsça ibârelere nüfûz konusunda kendini geliştirmiştir. Onun hayatına yön veren üç büyük sûfî vardır. Bunlar, Zekâi Dede Efendi (1825-1897), Ahmed Amiş Efendi(1807-1920), Mesnevîhân Mehmed Esad Dede (ö.1329/1911)'dir.[104] Câmi derslerinden sonra Mevlevî tarikatına intisab eden Ahmed Avni Konuk, Selânikli Mehmed Es'ad Dede Efendi'nin (ö.1911) *Mesnevî* derslerine devam ederek icâzet almıştır. Es'ad Dede Efendi'nin derslerine devam eden üç önemli mutasavvıftan biridir. Diğer ikisi Tâhirü'l-Mevlevî ve Yahyâ Efendi Dergâhı'nın son şeyhi Abdülhay Efendi (ö.1961)'dir.[105] Mevlevîliğe intisap ettikten sonra musikiye zaman ayıramayan Ahmed Avni Konuk, ileri yaşlarında musiki ile yeniden meşgul olmuştur. Zekâi Dede Efendi'nin diğer iki talebesi Subhi Ezgi ve Rauf Yekta ile birlikte çalışarak bazı Mevlevî ayinlerinin güftelerini Türkçe'ye çevirmiştir.[106] Ahmed Avni Konuk, şerhinin mukaddimesinde ifade ettiğine göre, *Mesnevî*'yi şerh etmeye 1929 yılında başlamış, 1937 yılında tamamlamıştır.[107] Onu bu şerhi yazmaya teşvik sebeplerinin başında kendi ifadesiyle aşk gelmektedir. Zira eserinin mukaddimesinde

> "*Mesnevî-i Şerîf* gibi bahr-ı bî-pâyân içinde yüzmek, benim gibi ilimde, hâlde ve amelde kolu ve kanadı kırık bir âcizin işi değildi. Ancak aşk, bu aczimi giderdi ve bana cesaret verdi. Zîrâ aşkın özelliklerinden biri de korkağı ve âcizi cesur yapmasıdır."

şeklinde ifade etmektedir.[108] Ahmet Avni Konuk, şerhini kaleme alırken Ankaravî'nin metnini esas almıştır. Şerh metodu önce metin, sonra; tercüme, lügat bilgisi ve izâh şeklindedir. Ahmet Avni Konuk'un eserinde *Mesnevî*'nin Arapça dibâcesi uzun bir şekilde şerh edilmiştir. Farsça beyitlere numara verilerek okuyuculara kolaylık sağlanması amaçlanmıştır. Şerhe başlamadan önce "îzâh"

[104] Safi Arpaguş, "Ahmed Avni Konuk ve Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Tasavvuf Çalışmaları Açısından Önemi", **Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 45, 2013, s. 33.
[105] Esma Öztürk, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Tasavvuftaki İrfâni Gelenek: Ahmed Avni Konuk Örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2015, s. 55.
[106] Yakup Şafak, "Son Mesnevi Şarihlerinden Ahmed Avni Konuk'un Mevlana'nın Eserleri Ve Fikirlerine Dair Bir Mektubu", **İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 16, 2003, s. 88.
[107] Ahmed Avni Konuk, **Mesnevi-i Şerif Şerhi**, haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2004.
[108] Bekir Çınar, "Ahmed Avni Konuk'un Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin İlk 18 Beytindeki Şerh Usûlü", **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/6, Fall, 2009, s. 41.

ifadesi kullanılmış sonra açıklamaya geçilmiştir. Başka şerhlerde olduğu gibi Ahmet Avni Konuk'un eserinde de ayet ve hadislere çokça yer verilmiştir. Kendi hazırladığı *Fîhî Mâ Fîh* tercümesinden alıntılar yapmıştır. Yine kendi tercümesi ve şerhi olan İbn Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem* ve *Tedbirât-ı İlâhiyye* adlı eserlerinden de istifade etmiştir. Ahmet Avni Konuk eserin ilerleyen kısımlarında beyitleri tek tek şerhetmek yerine birden çok beyit vermiş ve şerhi toplu yapmıştır.[109] Abdülbaki Gölpınarlı, Ahmet Avni Konuk'un şerhinin diğer şerhlerden çok daha iyi olduğunu ifade etmekle birlikte onu ilmî mahiyetten yoksun olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir.[110] Eserini İbn Arabî'nin düşünceleri çerçevesinde meydana getirdiği yönünde eleştirilere maruz kalan Ahmet Avni Konuk, herkesin aynı kaynaktan beslendiğini ve aynı hakikati dile getirdiğini belirterek kendini ve eserini savunmuştur.[111]

Şerh-i Mesnevî: Tâhirü'l-Mevlevî (ö. 1951)

Tâhirü'l-Mevlevî 13 Eylül 1877 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmed Tâhir'dir. Babasının adı Mustafa Saffet, annesinin adı Emine Emsal Hanım'dır. Büyük dedesi olan Hattat Mehmed Tâhir Efendi de bir Mevlevî dervişidir. Tâhirü'l-Mevlevî eğitimini Gülhane Askerî Rüşdiyesi ile Menşe-i Küttâb-ı Askerî'de tamamlamıştır. Tahirü'l-Mevlevî, aile çevresi dolayısıyla Mevlevîlikle yakından ilgilenilen bir ortamda yetişmiştir. Kendisinin verdiği bilgilere göre babaannesi Afife Şefika Hanım, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Osman Selahuddin Dede Efendi'nin süt kardeşidir. Büyük dedesi ve amcalarının da Mevlevî olduğu bilinmektedir. Babası Saffet Bey de bir Mevlânâ aşığıdır. [112] Tahirü'l-Mevlevî, 1893 yılında Mehmed Esad Dede ve Filibeli Râsim Efendi'den mesnevîhanlık icâzetnâmesi almıştır. Esad Dede aracılığıyla Mehmed Celâleddin Dede'ye intisap etmiş, Esad Dedeyle gerçekleştirdiği hac yolculuğu esnasında, Mekke, Medine ve Kahire'de ilim ve tasavvuf büyüklerini ziyaret etmiştir. Ahmed

[109] İsmail Güleç, "Üç Asırda Ne Değişti? 17. ve 20. Asırlarda Yapılan Mesnevi Şerhlerini Karşılaştırma Denemesi", **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları II: Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar I**, 24 Nisan 2006, Bildiriler, haz. Hatice Aynur, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2007, s. 87.
[110] Gölpınarlı, **a.g.e**., s. 143.
[111] Güleç, **a.g.e**., s. 148.
[112] Zülfikar Güngör, "Son Mesnevîhânlardan Tahirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 9/3, 2009, s. 176-177.

er-Rifâî'den Kâdirî ve Rifâî icâzetnâmesi almıştır.[113] 21 Haziran 1951 tarihinde vefat etmiş, Yenikapı Mevlevîhânesi'ne defnedilmiştir.[114]

1001 günlük çilesini 22 yaşında tamamlayan Tâhirü'l-Mevlevî geleneksel olduğu üzere Konya'da Mevlânâ'yı ziyaret etmiştir. *Mir'ât-ı Mevlâna*'yı bu yıllarda neşrederek sahaf dükkanında satışını gerçekleştirmiştir.[115] Şiir yazmaya 16 yaşında başlayan Tâhirü'l-Mevlevî'nin üç divanı bulunmaktadır. Divan şiirinin değer görmediği bir dönemde, bu edebî geleneğe uygun şiirler yazmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu şiirleri, *Dîvânçe-i Tâhir* ismiyle basılmıştır. Daha sonraki şiirleri *Dîvân-ı Tâhirü'l-Mevlevî* ve *Tâhir Olgun'un İkinci Divanı* isimlerini taşımaktadır. 445 beyitten meydana gelen Farsça kaleme aldığı şiirleri ise *Dîvânçe-i Fârsî* adıyla bir araya getirilmiş ve şâirin kendisi tarafından tercüme edilmiştir. Bütün şiirleri 10000 beyit civarındadır. Kaside, gazel ve mesnevi başta olmak üzere divan şiirinin nazım şekillerinin tamamında eser veren Tâhirü'l-Mevlevî, halk edebiyatının nazım şekillerinden biri olan koşma tarzında da şiirler yazmıştır.[116]

Tâhirü'l-Mevlevî Fatih, Süleymaniye ve ömrünün sonlarına doğru Laleli camisinde *Mesnevî* dersleri vermiştir. Bu derslerde tutulan notlar "*Mesnevî Takrirleri*" adı verilerek 1949 yılından itibaren İslam Yolu mecmuasında yayınlanmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhi[117] de bu notların bir ürünüdür. Tâhirü'l-Mevlevî ileri yaşlarında *Mesnevî* şerhine başladığından *Mesnevî*'nin beş ve altıncı ciltlerinin şerhini bitirmeye ömrü yetmemiştir. Yarıda kalan beşinci cilt ile hiç başlanmayan altıncı cilt Şefik Can tarafından tamamlamıştır. Eser Şâmil Yayınları tarafından yayınlamıştır.[118] Tâhirü'l-Mevlevî eserine *Mesnevî*'nin Arapça mukaddimesinin şerhiyle başlamıştır. Bu kısmı şerh ederken *Mesnevî*'nin neden yazıldığına ve niçin okunması gerektiğine dair açıklamalarda bulunmuştur. *Mesnevî*'nin neredeyse her

[113] Alim Kahraman, "Tâhirülmevlevî", **DİA**, Cilt: XXXIX, s. 407. Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için ayrıca bkz. A. Atillâ Şentürk, **Tahir'ül-Mevlevi Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991.
[114] Kahraman, **a.g.m.**, s. 408.
[115] Alper Ay, "Tâhirülmevlevî'nin Türkçe Divanlarındaki Dinî Edebî Türler Üzerine Bir Değerlendirme", **Tokat İlmiyat Dergisi**, 10/2, 2022, s. 467.
[116] Mehmet Atalay, "Tâhirü'l-Mevlevî ve Şiiri", Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 1, 2008, s.77.
[117] Tâhirü'l-Mevlevî Olgun, **Mesnevi Şerhi**, İstanbul, Şamil Yayınları, 2022.
[118] Karadağ, a.g.t., s. 50.

cümlesini şerh eden Tâhirü'l-Mevlevî verdiği ayetlerle Kur'an'a olan vukufiyetini ortaya koymuştur. Şerhin önemli özelliklerinden biri de Mevlevîlere ders verir mahiyette yazılmış olmasıdır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerh metodunda asıl metin, bunun Türkçe okunuşu, tercüme ve metinde geçen sözcüklerin sözlük ve terim anlamlarının ardından şerh edilmesi şeklindedir. Ankaravî ve Ahmet Avni Konuk'un eserlerinden sonra en kapsamlı *Mesnevî* şerhidir.[119]

Mesnevî Tercemesi ve Şerhi: Abdülbaki Gölpınarlı (ö. 1982)
Çalışmamızın *Mesnevî* tercümeleri bölümünde Abdülbaki Gölpınarlı'nın hayatı hakkında bilgi verildiğinden bu kısımda doğrudan müellifin şerhi tanıtılacaktır.

Gölpınarlı şerhinde Konya Mevlânâ Müzesi 51 numarada kayıtlı nüsha esas almıştır. Eserin başında yazma nüsha hakkında ayrıntılı bilgi veren Gölpınarlı şerhini yaptığı bu nüshanın bizzat Mevlânâ tarafından görüldüğünü belirtmektedir. Gölpınarlı ayrıca, *Mesnevî*'nin muteber nüshaları hakkında bilgi vermekte ve nüshaları tavsif etmektedir.[120] Abdulbaki Gölpınarlı'nın eseri *Mesnevî*'nin tamamına yapılmış mensur bir şerhtir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Gölpınarlı, eserinde klasik şerh yöntemine ve zaman zaman kendinden önceki bazı şerhlere atıfta bulunmuş ise de güncel bilgileri de şerhine dahil etmiştir.[121] Abdulbaki Gölpınarlı, *Mesnevî*'yi beyit beyit şerh etmeyip, bölüm bölüm şerh etmiştir. Gerek gördüğü beyitleri şerh etmiş diğerlerinin tercümelerini vermekle yetinmiştir. Aralarında benzerlik bulunan beyitleri de şerh etmeyerek ilgili kısımlara göndermelerde bulunmuştur.[122] Birden çok nüshadan istifade edilmesi, bu nüshalar hakkında bilgi verilmesi, Mevlânâ'nın diğer eserlerinde de alıntılar yapılması, hikayelerin öncelikle alındığı kaynakların gösterilerek Mevlânâ'nın bu hikayeler üzerinde yaptığı değişikliklerin belirtilmesi, beyit beyit değil de hikaye hikaye şerh etme yönteminin benimsenmesi Abdülbaki Gölpınarlı'nın eserinin önemli özellikleridir.[123]

[119] Güleç, **a.g.e.,** s. 150.
[120] Güleç, **a.g.e**., s. 152.
[121] Şener Demirel, "Mevlana'nın Mesnevi'si ve Şerhleri", s. 501.
[122] Koçoğlu, a.g.t., s. 10.
[123] Güleç, a.g.e., s. 153.

Mesnevî-i Ma'nevî Şerhi: H. Hüseyin Top

H. Hüseyin Top 1933'te Hatay'ın Erzin ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk eğitiminden sonra hafızlığını tamamlamıştır. 1964'te İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirmiş, İstanbul'da çeşitli camilerde imam-hatiplik yapmıştır. Mûsiki eğitimi almıştır. *Mesnevî-i Ma'nevî Şerhi* dışında *Müslüman'ın El Kitabı*, *Mevlânâ Neş'esinden Esintiler, Fihi Ma Fih, Mevlevî Usul ve Adabı* adlı eserleri bulunmaktadır.

Mevlevî bir şârih olan H. Hüseyin Top'un eseri, yaptığı *Mesnevî* derslerinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Dostlarının isteğiyle sohbetlerini kitap haline getirmeye karar veren şârih, şerhinde Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhini örnek aldığını ifade etmektedir. H. Hüseyin Top, şerhinde önce beyitlerin aslını vermiş, ardından günümüz harfleriyle okunuşunu yazmıştır. Daha sonra ilgili beyitlerin tercümesini yaparak yorumlanmaya ihtiyaç olduğunu düşündüğü beyitlerle ilgili açıklamalar yapmıştır. Sunuş yazısında, her beyit için şerhe ihtiyaç olmadığını ifade ederek gerek gördüğü beyitleri şerh ettiğini açıklamıştır. H. Hüseyin Top'un eserinde[124] beyitlere tasavvufî açıklamalar yapılarak, maddî unsurlardan ziyâde mânevî unsurlara dikkat çekilmiştir. Eserde büyük oranda geleneksel düzen takip edilmiştir.[125] H. Hüseyin Top'un şerhi klasik metodun günümüzde de devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

2.2.2 Beyit Sırasına Göre Kısmen Yapılan Şerhler

Mesnevî-i Murâdiyye: Muînî (ö. 839/1436'dan sonra)

Hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Künyesi Mu'înüddîn bin Mustafâ'dır. Mesnevî ve gazel tarzı şiirler kaleme alan bir şairdir. Eserinde geçen "Mevlevîyem Mevlevîyem Mevlevî/Mevlevî olmayan olur levlevî" beytinde ifade ettiği üzere Mevlevî'dir. Eserinde çokça zikrettiği Abdurrahîm adında bir şeyhe intisap etmiştir. Bilinen tek eseri, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin birinci cildine yazdığı manzum tercümesi olan *Mesnevî-i Murâdiyye*'dir. Muînî, eserini 839/1436 yılında tamamlayıp Sultân II. Murâd'a (1421-1444, 1446-1451) sunmuştur. "Ma'niyi kıl *Mesnevî*'den müntehab/Ma'nevî nâm it Murâdiyye lakab" beytinde ifade ettiği gibi eserinin ismi

[124] H. Hüseyin Top, **Mesnevi-i Manevi Şerhi**, Konya, Rumi Yayınları, 2011.
[125] Kablander, a.g.t., s. 22.

Mesnevî-i Ma'nevî'dir. II. Murâd'a sulması dolayısıyla *Mesnevî-i Murâdiyye* olarak da anılmaktadır. İki cilt olan metnin 233 beyitten oluşan kısmı giriş mahiyetindedir. İkinci kısmı ise *Mesnevî*'nin ilk cildinin tercüme ve şerhidir.[126] Eserin ilk bölümünde, besmele, hamdele, salvele tevhid, naat, çâr-yâr-ı güzin, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Sultan Veled'i öven manzumeler bulunmaktadır. Bu ksımdan sonra eser hakkında bilgi verilmekte ve kimin için hazırlandığı anlatılmaktadır. Sultan Murad övüldükten ve *Mesnevî* hakkında bilgi verildikten sonra ikinci bölüme geçilmektedir. İkinci bölüm 14.404 beyitten oluşmaktadır. Muînî her hikayenin sonuna konu ile ilgili gazeller yazmıştır. Sohbet havasında kaleme alınan eserde atasözleri ve deyimlere sıkça yer verilmiş, sade bir dil kullanmaya özen gösterilmiştir.[127] Eser Kemal Yavuz tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır.[128]

Şerh-i Mesnevî: Seyyid Ebu's-Suûd b. Seyyid Sâdullah el-Hüseynî el-Kayserî (ö. 985/1577'den sonra)

Doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen Ebussuûd El-Kayserî, İbrâhim Tennûrî'nin torunudur. Babasının adı Sa'dullahtır. III. Murad (1574-1595) döneminde yaşayan Ebussuûd El-Kayserî'nin âlim ve ârif bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. İki bölümden oluşan, "*Miftâhu'l-Adâlet*" adlı Türkçe bir eseri vardır. *Şerh-i Mesnevî*'nin girişinde kendisini "Yüce, nimeti bol olan, her şeyin sahibi Allah'a bağlanmış fakir bir kulum, Eş-şeyh El-Kayserî diye meşhur olan kişiyim." şeklinde tarif etmiştir.[129]

Hz. Peygamber'in soyundan gelen Seyyid Ebu's-Suûd *Mesnevî*'nin ilk cildinin şerhini 1577'de tamamlamıştır. Ebu's-Suûd şerhine hamdele ve salvelenin ardından *Mesnevî*'nin dibace metni ile başlar. Dibaceyi şerh etmeden birinci beytin şerhine geçer. Seyyid Ebu's-Suûd, şerhini muhtelif manzumelerle destekler ve zaman zaman "hikâyet" başlığı adıyla kıssa ve mesellere yer verir. Eser genel anlamda tercüme ve

[126] Ali Yörür, "Mu'înî, Mu'în, Mu'înüddîn bin Mustafâ", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muini-muin-muinuddin-bin-mustafa, (16.03.2023).
[127] Güleç, **a.g.e.**, s. 158-159.
[128] Bkz. Kemal Yavuz, **"Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si Mesnevî Tercüme ve Şerhi",** Konya, Selçuk Üniversitesi Mevlâna Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2007. Ayrıca bkz. Kemal Yavuz, "Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si", https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78437/muini---mesnevi-i-muradiyye.html, (16.03.2023).
[129] Ebussuûd el-Kayserî, **Şerh-i Mesnevî**, haz. Turgut Koçoğlu, Kayseri, Laçin Yayınları, 2014, s. 25.

muhtasar bir şerh özelliği taşımaktadır.[130] İlk beyti detaylı olarak şerh eden Seyyid Ebu's-Suûd, sonraki beyitlerin şerhini daha kısa tutmuştur. Beyitleri mısra mısra şerh etme yöntemini tercih eden şârih, bazı mısraların şerhini genel şerh anlayışının dışına çıkarak biraz daha geniş bir şekilde açıklamıştır. Seyyid Ebu's-Suûd, *Mesnevî*'deki başlıkları şerh etme ihtiyacı duymamış, yalnızca başlıkların Farsçasını vermekle yetinmiştir.[131] Beyitler halinde değil mısra mısra tercüme ve şerh yönteminin kullanıldığı esere genel olarak bakıldığında mufassal tercüme veya muhtasar şerh olduğu söylenebilir.[132] Eser Turgut Koçoğlu tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır.[133]

Hazînetü'l-Ebrâr: Pir Muhammed Efendi (ö. 1026/1617)

Kaynaklarda hayatı ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Pîr Muhammed Efendi, *Hazînetü'l-Ebrâr* adlı eserinde Cân-ı Âlem mahlasıyla tanındığını, Balıkesir'de doğduğunu ve İstanbul'da yaşadığını ifade etmektedir. Cemâleddin Hulvî tarafından kaleme alınan *Lemezât-ı Hulviyye*'de ise Pîr Muhammed'in Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinden olduğu yazılmıştır. Nev'îzâde Atâyî'nin *Şakâ'ik Zeyli*'nde Pîr Muhammed Mevlevî'nin Cân-ı Âlem adıyla tanındığı ve Fatih Camii'nde *Mesnevî* dersleri verdiği ifade edilmektedir. Vefat tarihi Nev'îzâde Atâyî'nin *Şakâ'ik Zeyli*'nde 1026, Cemâleddin Hulvî'nin *Lemezât-ı Hulviyye*'sinde 1017 olarak verilmiştir.[134]

Kaynaklarda Pîr Muhammed'in eserinin *Mesnevi*'nin hangi ciltlerini kapsadığı konusunda birbirine yakın görüşler mevcuttur. Şener Demirel, *Hazînetü'l-Ebrâr*'ın *Mesnevi'*nin dördüncü cildinin şerhini içeren bir eser olduğunu ve 1617'de tamamlandığını ifade etmektedir. Ayrıca Pir Muhammed Efendi'nin şerhini yazarken Fenâî Sultan ile Üftade Hazretlerinin etkisinde kaldığını eserinde kendisinin söylediğini belirtmektedir[135] Abdülkadir Dağlar "*Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (1. Cilt)*" isimli doktora tezinde Pîr Muhammed Efendi'nin *Mesnevî*'nin dört cildini şerh

[130] Koçoğlu, a.g.t., s. 11.
[131] Mehmet Özdemir, "Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri", Turkish Studies International Periodical for the Languages, **Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 11/20 Fall 2016, s. 475.
[132] Güleç, **a.g.e.**, s. 159.
[133] bkz. Ebussuûd el-Kayserî, **Şerh-i Mesnevî**, haz. Turgut Koçoğlu, Kayseri, Laçin Yayınları, 2014.
[134] Abdullah Uçar, "Pîr Muhammed Efendi, Hazînetü'l-Ebrâr, IV. Cilt (İnceleme-Metin-Sözlük)", Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Niğde, 2021, s. 1.
[135] Şener Demirel, "Mevlana'nın Mesnevi'si ve Şerhleri", s. 487.

ettiğini ifade etmektedir.[136] Turgut Koçoğlu da "*Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*" isimli tezinde Pîr Muhammed'in *Mesnevî*'nin dört cildini şerh ettiğini belirtmektedir.[137] İsmail Güleç[138] de Bursalı Mehmet Tahir'den naklettiği bilgi ile Hazînetü'l-Ebrâr'ın *Mesnevî*'nin ilk dört cildininin şerhi olduğunu ifade etmekte ve eserin ilk iki cildinin nerede olduğunu tespit edemediğini dile getirmektedir.

Şerh-i Mesnevî: Abdülmecid-i Sivâsî (ö. 1049/1639)

Abdülmecid-i Sivâsî 971/1563'te Zile'de dünyaya gelmiştir. Babası Muharrem Efendi'dir. İlk öğrenimini Halvetî şeyhlerinden Abdülmecid Şirvânî'nin halifesi olan babasından almıştır. Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunun pîri olan amcası Şemseddin Sivâsî'den de dinî ilimleri öğrenmiştir. Bir süre dinî ilimlerle ilgili eğitim aldıktan sonra tasavvufa yönelerek Şemseddin Sivâsî'ye intisap etmiştir. Seyrüsülûkünü kısa zamanda tamamlayan Abdülmecid-i Sivâsî'yi Şemseddin Sivâsî irşad için Merzifon'a göndermiştir. Receb Sivâsî'nin vefatı üzerine Abdülmecid-i Sivâsî diğer halifelerin davetleri ile meşihat makamına oturmuştur. Şemsîliğin Sivas ve civarında yayılmasında etkin rol oynayan Abdülmecid-i Sivâsî, III. Mehmed (1595-1603) tarafından İstanbul'a davet edilmiştir.[139] 1049/1639 yılında vefat eden Abdülmecid-i Sivâsî Eyüp'teki Nişancı dergâhına defnedilmiştir. Nûrî Efendi tarafından ölümüne şu beyit tarih düşürülmüştür: "Gam etmiş iken aklı çâk târîhini dedi hâk/Bin kırk dokuzda aldı pâk Sivasî uçmakda mekân"[140]

Abdülmecid-i Sivâsî en meşhur eserlerinden biri olan *Şerh-i Mesnevî'*yi Mevlânâ'nın, "*Benim kitabımı gayrıya ma'nâ eyle"* sözünün manevi işareti ile I. Ahmed'in (1603-1617) talebi üzerine yazmıştır.[141] Sivasî, *Mesnevî*'nin dibacesini şerh etmemiş eserine ilk beyitle başlamıştır. Şerhini birinci cildin 1699. beytinde bitirmiştir. Abdülmecid-i Sivâsî şerhinde önce metni ve tercümesini vermiş ardından

[136] Dağlar, a.g.t., s. 53.
[137] Koçoğlu, a.g.t., s. 11.
[138] Güleç, **a.g.e.**, s. 163.
[139] Cengiz Gündoğdu, "Sivâsî, Abdülmecid", **DİA**, Cilt: XXXVII, s. 286. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Cengiz Gündoğdu, **Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî (971/1563-1049/1639) Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri,** Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000.
[140] Mehtap Erdoğan, "Şeyhî, Abdülmecîd Sivasî", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyhi-abdulmecid-sivasi, (19.03.2023).
[141] Yazar, a.g.t., 426.

beyitteki mana ve mazmunları izah etmiştir. Lüzumlu gördüğü kısımları açıklamıştır. Abdülmecid-i Sivâsî'nin şerhinde açıklama yapılırken âyet ve hadislere çok fazla müracaat edilmesi dikkat çekmektedir.[142] Sivâsî, şerh yaparken önce beytin orijinalini sonra tercümesini vermiştir. Daha sonra beyitte geçen mazmunlar hakkında açıklama yapmıştır. Metinde önemli gördüğü kelimeleri açıklamış ardından genel anlamı vermiştir. Sonuna doğru, şerh yapılan kısımlar azalmakta ve eser geniş bir tercümeye dönüşmektedir.[143]

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî: Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1661)
Bu şerh tezimizin asıl konusunu teşkil etmektedir. Eser hakkında ilgili bölümde ayrıntılı bilgi verilecektir.

Şerh-i Mesnevî-i Şerîf: Şifâî Mehmed Dede (ö. 1082/1671-1672)
Şifâî Mehmed Dede'nin doğum tarihi ile ilgili tezkirelerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Uşşâkî-zâde tarafından kaleme alınan Şakâ'ik zeylinde doğum yılı 1014/1605 olarak zikredilmiştir. Bu tarih *Tezkiretu'ş-Şuarâ el-Mevlevî*'deki "bin seksen iki senesi, altmış sekiz yaşında azm-i âlem-i ukbâ buyurup…" cümlesindeki vefat tarihi ve vefat yaşı hesabıyla örtüşmektedir. *Şakâ'ik* zeyillerine göre babası Hasan Efendi (ö. 1046/1637), 1014/1605-06 tarihinde Şehzâde Medresesi veya Süleymâniye Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır. Buna göre Şifâî Mehmed Dede'nin İstanbul'da doğmuş olma ihtimali yüksektir.[144] İlim hayatına babasının yanında başlayan Şifâî Mehmed Dede eğitim için gerekli alt yapıyı alınca Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin (ö. 1053/1644) yanında mülâzemete girmiştir. Muhammed Emin el-Muhibbî tarafından (ö. 1111/1699) onun aynı zamanda Abdülmecid-i Sivâsî'nin meclisine de devam ettiğini ifade etmiştir.[145]

Şifâî Mehmed Dede'nin şerhinin *Mesnevî*'nin tamamına mı yoksa belli bir kısmına mı yapıldığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. İsmail Güleç *Mesnevî* şerhleri ile ilgili çalışmasında bu eseri *Mesnevî*'nin tamamına yapılan şerhler arasında zikretmiştir. Halim Yar tarafından hazırlanan doktora tezinde ise bu eserin

[142] Koçoğlu, a.g.t., s. 11.
[143] Güleç, **a.g.e**., s. 161.
[144] Yar, a.g.t., s. 64.
[145] Yar, a.g.t., s. 65.

Mesnevî'nin tamamına değil de kısmen yapılan bir şerh olduğu ifade edilmiştir.[146] Biz de çalışmamızda Şifâî Mehmed Dede'nin şerhini kısmen yapılan şerhler arasında incelemenin daha uygun olacağı kanaati ile hareket ettik.

Şifâî Mehmed Dede, 1662 yılında Mısır Mevlevîhanesi'nde şeyh iken Derviş Mehmed isminde bir müridi, şeyhine *Mesnevî*'den ders yapmasını rica eder. Sürûrî ve Ankaravî'nin şerhlerini inceleyen Şifâî Mehmed Dede, Sürûrî'nin uzun hikâyeler ile Ankaravî'nin ise âyet ve hadislerle şerhlerini çok uzattığına kanaat getirip kendisi kürsüde müridlerine anlatacak şekilde kısaltarak *Mesnevî*'yi ders olarak anlatır. Bu şekilde *Mesnevî* şerhi meydana gelir.[147] Şifâî Mehmed Dede, kendinden önceki şârihler gibi şerhine *Mesnevî*'nin mukaddimesiyle başlamaktadır. Dört varak süren mukaddime şerhinden sonra manzum kısmın şerhine geçmektedir.[148] Okuyucuyu bilgilendirme amacıyla yazıldığından dili sâdedir. Şerhte beyit beyit tercüme yöntemi tercih edilmiştir. *Mesnevî*'nin ilk 18 beytin şerhinin üç varak dahi sürmediği eser oldukça muhtasardır.[149]

Rûhu'l-Mesnevî: İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)

İsmâil Hakkı Bursevî 1653 yılında Aydos'ta doğmuştur. Bursa'da yaşadığından Bursevî, bir süre Üsküdar'da yaşadığından Üsküdârî, Celvetiyye tarikatına mensup olduğundan Celvetî nisbeleriyle de anılmış, Bursevî nisbesiyle tanınmıştır. Osman Fazlı Efendi'nin halifelerinden Ahmed Efendi'nin Arapça derslerine katılmıştır. İsmâil Hakkı, 1074/1664 yılında Seyyid Abdülbâki Efendi ile Edirne'ye gitmiş, burada dini ilimlerle birlikte hüsn-i hat öğrenmiştir. 1083/1672 yılında Osman Fazlı'ya intisap etmiş, ondan kelâm ve ferâiz ilimlerini öğrenmiştir. Mehmed Efendi'den tecvit, bazı hocalardan da Farsça tahsil etmiştir. Meşhur şairlerin Farsça divanlarını ineceleyen İsmâil Hakkı, Hâfız Osman'dan da hüsn-i hat meşk etmiştir.[150] Üsküdar Ahmediye Camii'nde cuma vâizi olarak görev yaptığı dönemde vaazlarda vahdet-i vücûd konusundan bahsettiği ve dine uymayan sözler sarfettiği iddiasıyla

[146] İlgili çalışmalar için bkz. İsmail Güleç**,"Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri**", İstanbul, Pan Yayıncılık, 2008; Halim Yar, "Şifâî Mehmed Dede'nin Mesnevî Şerhi (İnceleme-Metin)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2021.
[147] Koçoğlu, a.g.t., s. 11.
[148] Güleç, **a.g.e**., s. 146.
[149] Kablander, a.g.t., s. 28.
[150] Ali Namlı, "İsmâil Hakkı Bursevî", **DİA**, Cilt: XXIII, s. 102.

hakkında takibat açılmıştır. Şahitlerin ifadesiyle suçlamanın asılsız olduğu anlaşılsa da İsmâil Hakkı bu olayın ardından 1135/1723'te İstanbul'dan ayrılarak Bursa'ya yerleşmiştir. Burada kendi imkânlarıyla cami inşa ettirmiş ve son yıllarını irşad faaliyetleri ve eser telifiyle geçirmiştir. 1137/1725'te vefat etmiştir.[151]

Oldukça hareketli bir ömür süren İsmâil Hakkı Bursevî, çok sayıda eser kaleme almış, şerhini Bursa'da yazmıştır.[152] Dönemin önemli şarihlerinden biri olan İsmâil Hakkı Bursevî *Mesnevî*'nin az bir kısmını şerh etmiştir. Şerh yazma sebibini eserinin önsözünde açıklamıştır. Buna göre arkadaşlarından biri Bursevî'den *Mesnevî*'nin daha kolay anlaşılmasını sağlamak için bir eser yazmasını ister. *Mesnevî*'nin ilk cildinden bir beyit açıp okuyan Bursevî'ye gece rüyasında bir cilt verilir. Bu cildin arkadaşının kendisinden açıklamasını istediği kitap olduğunu anlayan Bursevî şerhini yazmaya karar verir. Bursevî bu eserini talebelerine faydalı olmak amacıyla yazdığını belirtmiştir. Eserinde klasik şerh metodunu kullanan Bursevî önce metinde geçen kelimelerin anlamlarını açıklamıştır. Daha sonra beytin tercümesine geçmiştir. Bundan sonra da beyitte kastedilen konuyu örneklerle açıklamıştır.[153] Bursevî, şerhini[154] 13 Temmuz 1704 tarihinde tamamlamıştır. Eserinde verdiği bilgilerden 1703 yılında şerhe devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiyi aktardığı dönemde ikinci ciltten yüz otuz sekiz sayfa yazdığına göre şerhine bir yıl önce başlamış olması muhtemeldir. Bu bilgiler ışığında İsmâil Hakkı Bursevî'nin şerhini üç yıl içinde tamamladığı söylenebilir.[155]

Şerh-i Mesnevî: Erzurumlu Ahmed Naîm (ö. 1228/1813'ten sonra)

Kaynaklarda doğum tarihi ve yerine dair bilgi bulunmamaktadır. Babası vefat ettikten sonra ticarete başlayan Ahmed Naim malının çalınması üzerine ticaret yapmaktan vazgeçip ilim ile meşgul olmaya karar vermiştir. Önce Mısır'a gitmiş burada yedi yıl kaldıktan sonra Konya'ya daha sonra İstanbul'a gitmiştir. Adı bilinmeyen bir Mevlevî dergahında irşad faaliyetlerinde bulunan Ahmed Naim XIX.

[151] Namlı, **a.g.m.**, s. 103.
[152] Özlem Güngör, "İsmâil Hakkı Bursevî ve Eserlerine Dair Bir Bibliyografya Denemesi" **The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)**, 5/2, 2020, s. 201.
[153] Güleç, **a.g.e.**, s. 167-169.
[154] İsmâil Hakkı Bursevî, **Ruhu'l Mesnevi**, haz. İsmail Güleç, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004.
[155] İsmail Güleç, "İsmail Hakkı Bursevi'nin Ruhu'l-Mesnevi'sinin İncelenmesi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s. 137.

yüzyılın başlarında vefat etmiştir.[156] Ahmed Naim *Mesnevî*'nin yalnızca dördüncü cildini tercüme ve şerh etmiştir. Eserine hamdele ve salvele ile başlayan müellif daha sonra eserin yazılışı hakkında bilgi vermiştir. Sonraki bölümde ise kendi hayatını anlatmıştır. *Mesnevî*'nin her bir beytini kelime kelime açıklayan Ahmed Naim bazen iki beyti birlikte şerh etmiştir. Şerh sırasında gramer özellikleri üzerinde de duran müellif eserini yazmaya Ankara'da başladığını ve burada bitirdiğini ifade etmiştir. Ahmed Naim, şerhini 17 Şaban 1228/1813 yılında tamamladığını belirtmiştir. Erzurum İl Halk Kütüphanesi 23917 numarada kayıtlı olan eser 325 varaktır.[157]

Şerh-i Mesnevî: Âbidin Paşa (ö. 1324/1906)

Preveze'de doğan Âbidin Paşa memleketinde iyi bir eğitim aldıktan sonra İstanbul'a gelerek devlet hizmetinde görev almıştır. Preveze'de mutasarrıf yardımcılığı, merkez kaymakamlığı, mutasarrıf vekilliği vazifelerinde bulunmuştur. II. Abdülhamid'in (1876-1909) emri üzerine mebus seçimleri hakkında nizamnâme taslağını hazırlamıştır. Osmanlı-Rus harbi döneminde borsa komiserliği görevine ilave olarak Yanya'da oluşturulan komisyona başkanlık yapmıştır. Doğu ıslahat hareketleri için Diyarbakır'a giden Âbidin Paşa sonra Sivas ve Selânik valiliğine görevlendirilmiştir. Daha sonra Adana valiliğine tayin edilmiş dört yıldan fazla görevde kaldıktan sonra Sivas valisi sonra da Ankara valisi olmuştur. Bir süre Cezâyir-i Bahr-i Sefîd valiliği yapmıştır. Yemen ıslahatı için kurulan komisyonda görevli olduğu sırada vefat etmiştir. Mezarı Fatih Türbesi avlusundadır.[158] Devlet adamlığının yanında, iyi bir âlim ve edip de olan Âbidin Paşa, devlet işlerinden fırsat buldukça eser yazmıştır. Merkez Efendi post-nişîni olan Nureddîn Efendi'ye intisâp etmiştir. Ancak kendisi edip ve tasavvufî şahsiyetinden ziyade devlet adamlığı ile tanınmıştır.[159]

Âbidin Paşa şerhine 1884 yılında başlamış, 1885'te bitirmiştir. Klâsik şerh geleneğinde olduğu gibi Âbidin Paşa da şerhinde metin ve tercümeyi verdikten sonra şerhe geçmiştir.[160] Abdülbâki Gölpınarlı, Âbidin Paşa'nın eserinin diğer şerhlerden

[156] Demirel, **a.g.m.,** s. 493-494.
[157] Güleç, **a.g.e.**, s. 173.
[158] İskender Pala, "Âbidin Paşa", **DİA**, Cilt: I, s. 310.
[159] İsa Çelik, Birol Yıldırım, "Mesnevî Şârihi Bir Ankara Valisi: Âbidin Paşa'nın Tasavvufî Düşünceleri", **TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 2017, 5/11, s. 32.
[160] Koçoğlu, a.g.t., s. 12.

daha açık bir dille yazıldığını ancak basit tekrarlardan ibaret olduğunu belirtmiştir.[161] Âbidin Paşa'nın *Şerh-i Mesnevî'*si[162]*, Mesnevî'*nin birinci cildinin şerhi olup altı cilt olarak kaleme alınmıştır. Eserin başında Âbidin Paşa'nın ve Mevlânâ'nın hal tercümeleri yer almaktadır. *Mesnevî*'nin dîbâcesi ve tercümesiyle başlayan şerhte, önce beytin orijinali verilmiş sonra tercümesi yapılmış sonra da şerh edilmiştir. Âbidin Paşa'nın birinci defterde şerh etmediği, yalnızca tercümesini vermekle yetindiği beyitler de bulunmaktadır.[163]

Mesnevî Şerhi: Kenan Rifâî (ö. 1950)

Kenan Rifâî Selânik'te dünyaya gelmiştir. Babası Şarkî Rumeli vilâyetlerinde Filibe delegesi olarak görev yaptıktan sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Annesi Kenan Rifâî'ye ilk manevi eğitimini verdikten sonra onu Üveysî-Kâdirî Edhem Efendi'nin terbiyesine emanet etmiştir. Eğitimini Galatasaray Sultânîsi'nde tamamlayan Kenan Rifâî daha sonra Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırmıştır. Balıkesir İdâdîsi müdürlüğü döneminde mûsiki ve ney dersleri almıştır. Medine'de İdâdî-i Hamîdî müdürlüğü görevinde iken mânevî işaret ile Seyyid Ahmed er-Rifâî soyundan Seyyid Hamza er-Rifâî hizmetine girmiştir. İstanbul'a döndükten sonra Ümmü Kenan Dergâhı'nda postnişin olarak irşada başlamıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra Fener Rum Lisesi'nde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Soyadı kanunuyla Büyükaksoy soyadını almıştır. Kenan Rifâî 1950 yılında vefat etmiş, Merkez Efendi Camii hazîresine defnedilmiştir.[164]

Kenan Rıfâî'nin şerhi, *Mesnevî* sohbetlerinde tutulan notlardan meydana gelmiştir. Söz konusu notlar Kenan Rıfâî'nin bazı talebeleri tarafından gözden geçirilerek yayımlanmıştır.[165] Eser, *Mesnevî*'nin birinci cildini kapsamaktadır. Kenan Rifâî'nin eseri[166] şerh kurgusu bakımından kendinden öncekilerden farklılık göstermektedir. Kenan Rifâî önceki eserlerde genellikle beyitler veya beyit grupları halinde şerh etme yöntemini tercih etmeyerek ilk 18 beytin şerhini toplu olarak yapmıştır. Önce beyitlerin tercümesini vermiş sonra beyit numarası belirtmeden sırasıyla şerh

[161] Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 143.
[162] Bkz. Abidin Paşa, **Mesnevi Şerhi**, haz. İsa Çelik, İstanbul, Vefa Yayınları, 2007.
[163] Güleç, **a.g.e.**, s. 174-175.
[164] Mustafa Tahralı, "Kenan Rifâî", **DİA**, Cilt: XXV, s. 254.
[165] Koçoğlu, a.g.t., s. 12.
[166] Kenan Rifâî, **Şerhli Mesnevi-i Şerif**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2000.

yapmıştır. Kenan Rifâî eserin geri kalanında klasik şerh yöntemini kullanmıştır.[167] Şerhinde Ankaravî dışında bir şârihin adını zikretmemiştir. Kenan Rifâî'nin eserinin kaynak eserler ve önceden yazılmış şerhlerden yararlanmak yerine sohbet sırasında müellifin hissettiklerinden ve anladıklarından oluştuğu ifade edilebilir.[168]

[167] Demirel, **a.g.m.**, s. 497.
[168] Güleç, **a.g.e.**, s. 178.

BİRİNCİ BÖLÜM

SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN (ö. 1071/1660) HAYATI VE ESERLERİ

1.1 Hayatı

Sarı Abdullah Efendi'nin doğum tarihini Bursalı Mehmed Tâhir[169], Hüseyin Vassâf[170] ve Sahîh Ahmed Dede[171] 992/1584 olarak vermektedir. Daha sonra yapılan bazı çalışmalarda da aynı tarihin esas alındığı görülmektedir.[172] Kaynaklarda doğum yeri ile ilgili bilgi bulunmamakla birlikte bazı çalışmalarda İstanbul'da doğduğu belirtilmektedir.[173] Nesibe Kablander'in hazırladığı doktora tezinde, Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* ve *Cevheretü'l-Bidâye ve Nasîhatü'l-Mülûk* isimli eserlerinde bulunan ferağ kayıtlarından yola çıkılarak doğum yerinin İstanbul olduğu ifade edilmektedir.[174] Üzerinde çalıştığımız nüshanın sonundaki ferağ kaydında yer alan "...ben yüce ve büyük olan Allah'ın rahmetine muhtaç kulum; Abdullah b. Seyyid b. Abdullah doğma ve vatanı olması bakımından Kostantinli, tarikat olarak Bayrâmî..." ifadesi Kablander'in bu konudaki görüşünü desteklemektedir. Şairlik yönü de bulunan Sarı Abdullah Efendi'nin Abdî[175] mahlasıyla şiirler yazdığı bilinmektedir.

Mağrib şehzadesi olan babası Seyyid Muhammed daha sonra İstanbul'a gelmiştir.[176] Babasının İstanbul'a geliş tarihi ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.[177] Sarı

---

[169] Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, haz. Mehmet Ali Yekta Saraç, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2016, Cilt: 1, s. 107-109.
[170] Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2006, Cilt: 2, s. 522.
[171] Sahih Ahmed Dede, **Mevlevîlerin Tarihi: Mecmuatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye**, haz. Cem Zorlu, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003, s. 275.
[172] Abdülbâki Gölpınarlı, Melâmîlik ve Melâmîler, İstanbul, Kapı Yayınları, 2015, s. 136-160; Nihat Azamat, "Sarı Abdullah Efendi", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 145; Nihat Sami Banarlı, "Sarı Abdullah Efendi", **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2016, Cilt: 2, s. 700; Bünyamin Ayçiçeği, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdi-sari-abdullah-efendi (23.02.2023); Büşra Çakmaktaş, "Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, 2017, s. 36.
[173] Bursalı, **a.g.e.**, Cilt: 1, s. 100; Banarlı, **a.g.e.**, Cilt: 2, s. 700.
[174] Nesibe Kablander, "Sarı Abdullâh Efendi'nin 'Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, II. Cilt (İnceleme Metin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2020, s. 48.
[175] Abdî mahlasını kullanan diğer şairler için bkz. Bünyamin Ayçiçeği, **Sarı Abdullah Efendi (ö. 1660)'nin Gülşen-i Râz-ı Ârifân Mesnevîsi,** İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 2014, s. 7-8.
[176] Azamat, **a.g.m.**, Cilt: 36, s. 145; Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 137; Vassâf, **a.g.e.**, Cilt: 2, s. 521; Bursalı, **a.g.e**, Cilt: 1, s. 100; Banarlı, **a.g.e.**, Cilt: 2, s. 700; Ayçiçeği, **a.g.m.**; Çakmaktaş, a.g.t., s. 36.
[177] Bursalı, **a.g.e**., Cilt: 1, s. 100; Banarlı, **a.g.e.,** Cilt: 2, s. 700; Necdet Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet ve Ulema**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001, s. 345-346; Ayçiçeği, **a.g.m**; Azamat, **a.g.m.**, Cilt: 36, s. 145.

Abdullah Efendi'nin annesi Sultan I. Ahmed'in (1603-1617) sadrazamı olan Halil Paşa'nın (ö. 1038/1629) kardeşi Mehmed Paşa'nın kızıdır.[178] Bazı kaynaklarda, yetiştirdiği lale çeşidinden üçünün kendi adıyla anıldığı, bundan dolayı "Sarı Abdullah" dendiği; bazı kaynaklarda ise sarışın olması nedeniye bu lakabın kendisine verildiği ifade edilmektedir.[179]

Sarı Abdullah Efendi'nin babasının ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. İlmi birikimi yüksek bir şahsiyet olan Sarı Abdullah'ın yetişmesinde babasının etkisinin ne kadar olduğu net olarak bilinmese de ilk eğitimini babası Seyyid Muhammed'den aldığı ve onun vefatından sonra Sarı Abdullah'ın eğitimi ile üvey babası Hacı Hüseyin Ağa'nın ilgilendiği bilinmektedir.[180] Küçük yaşlardan itibaren çok sayıda mutasavvıf şahsiyetle tanışan Sarı Abdullah Efendi içinde bulunduğu bu muhitin etkisiyle sağlam bir tasavvuf terbiyesi almıştır.[181] Annesinin amcası Kayserili Halil Paşa tarafından himaye edilen Sarı Abdullah Efendi, seçkin hocalarla tanışma ve iyi bir eğitim alma fırsatı bulmuştur. Bu süreçte Arapça ve Farsça öğrenmiş, dinî ve edebî ilimlerde kendini yetiştirmiştir.[182] Eserlerinde bilhassa *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de onun Arapça ve Farsça'ya vukufiyeti hissedilmektedir. Eserlerinde dinî ve tasavvufî meselelere getirdiği izahatlar, verdiği misaller ve alıntı yaptığı kaynaklar onun ilmî bakımdan geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. Sarı Abdullah Efendi gibi birçok konuda yetkin bir şahsiyetin yetişmesine imkan vermesinden hareketle Osmanlı'nın, duraklama dönemine girdiği XVII. yüzyılda da eğitim alanında kaliteyi koruduğu söylenebilir.

Sarı Abdullah Efendi ilk memuriyete Halil Paşa'nın yanında divitdâr[183] olarak başlamıştır.[184] Hâlid Efendi'den hat dersi almıştır.[185] Müellif nüshası eserlerinden onun hattatlığının iyi olduğu anlaşılmaktadır. Hattatlıktaki ustalığı sayesinde devlet

[178] Çakmaktaş, a.g.t., s. 41.
[179] Ayçiçeği, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdi-sari-abdullah-efendi (24.02.2023)
[180] Azamat, **a.g.m.**, Cilt: 36, s. 145.
[181] Şaban Er, **Melâmîlik ve Osmânlı Devri Melâmileri**, İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınları, 2015, s. 344.
[182] Azamat, **a.g.m.**, Cilt: 36, s. 145; Vassâf, **a.g.e.**, Cilt: 2, s. 522; Bursalı, **a.g.e.**, Cilt: 1, s. 100
[183] Osmanlı Devleti'nde vezir dâirelerinde veya ileri gelenlerin yanında görev yapan kâtip, yazıcı. bkz. İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 2011, s. 292
[184] Vassâf, **a.g.e.**, Cilt: 2, s. 522.
[185] Vassâf, **a.g.e.**, Cilt: 2, s. 522.

kademesinde önemli görevler aldığı söylenebilir. Halil Paşa'nın IV. Murad (1623-1640) tarafından ikinci defa sadârete getirilmesiyle 1036/1626 yılında Divân-ı Hümâyûn tezkirecisi[186] olarak görevlendirilmiştir. Halil Paşa ile birlikte Şark Seferi'ne çıkmış, sefer sırasında ölen Mehmed Efendi'nin yerine reîsülküttâb[187] olarak tayin edilmiştir. Halil Paşa'nın bu seferde başarısız olması nedeniyle ikisi de 1037/1628 yılında görevlerinden azledilmiştir[188] Abdullah Efendi bu vazifeden sonra Anadolu muhâsebeciliğine,[189] daha sonra da cizye muhasebeciliğine getirilmiştir.[190] Sarı Abdullah Efendi bu görevlerden sonra 1060/1650 yılında piyâde mukâbeleciliğine,[191] 1065/1654 yılında ise mensuh mukâtaacılığına[192] tayin edilmiştir.[193] Bundan sonra evinde uzlete çekilen Sarı Abdullah Efendi, ömrünün kalanını ilim, ibâdet ve telîfle geçirmiştir.[194] Sarı Abdullah Efendi 1071/1660 yılında yetmiş altı yaşında vefat etmiştir.[195] Mezarı Topkapı'dan Maltepe'ye giden cadde üzerindeki Maltepe Mezarlığı'ndadır. Mezar taşındaki tarih ile kaynaklarda geçen ölüm tarihi uyuşmaktadır.

1.2 Eserleri

Sarı Abdullah Efendi doğuştan sahip olduğu istidad, almış olduğu iyi eğitim ve içinde yetiştiği ilmî muhit sayesinde bir çok ilim dalında kendini yetiştirme imkanı bulmuştur. Eserlerinde, sağlam bir îtikâdî alt yapı üzerine kurduğu tasavvuf düşüncesini geleneksel İslam anlayışı ile sentezleyerek aktarmıştır. Meselelere bakış açısından içinden geldiği Bayramî-Melamî tasavvufî ekolün ağırlığını hissetmek mümkün olsa da onu yalnızca bir tarikatın temsilcisi olarak kabul edip sınırlandırmak ilmî derinliğine haksızlık olacaktır. Onun hakkında daha sağlıklı değerlendirmelerde bulunabilmek için eserlerinin muhtevasına hakim olmak gerektiği açıktır. Daha önce

---

[186] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I-III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971, Cilt: 3, s. 491.
[187] Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Ahıskalı, "Reîsülküttâb", **DİA**, Cilt: XXXIV, s. 546.
[188] Bursalı, **a.g.e.,** Cilt: 1, s. 100.; Vassâf, **a.g.e**., Cilt: 2, s. 523.; Gölpınarlı **a.g.e,** s. 137.; Azamat, **a.g.m**., Cilt: 36, s. 146.; Çakmaktaş, a.g.t., s. 43.
[189] Ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Emecen, "Başmuhasebe Kalemi", **DİA**, Cilt: V, s. 134.
[190] Bursalı, **a.g.e.,** Cilt: 1, s. 107.; Kablander, a.g.t. s. 51-52.
[191] Ayrıntılı bilgi için bkz. lhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı, 2011, s. 847.
[192] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayverdi, **a.g.e**, s. 849.
[193] Bursalı, **a.g.e**., Cilt: 1, s. 107.; Kablander, a.g.t. s. 52.; Çakmaktaş, a.g.t., s. 45.
[194] Bursalı, **a.g.e**., Cilt: 1, s. 100.; Vassâf, **a.g.e**., Cilt: 2, s. 523.; Çakmaktaş, a.g.t., s. 47.
[195] Sahih Ahmed Dede, **a.g.e**., s. 312.; Bursalı, **a.g.e**., Cilt: 1, s. 107.

yapılan çalışmalarda eserleri ayrıntılı olarak incelenmiş ve çok sayıda akademik yayın yapılmıştır. Bu tezin sınırları çerçevesinde, tekrara düşmemeye gayret gösterilerek Sarı Abdullah Efendi'nin eserleri hakkında bilgi verilecektir. Yine tez kapsamında onun hakkında yapılmış çalışmalara değinilecektir. Sarı Abdullah Efendi'ye ait olduğu kesin olarak bilinen eserler alfabetik olarak sıralanarak bunlar hakkında ayrıntılı bilgi aktarılacak, ona ait olup olmadığı konusunda kesinlik bulunmayan eserlerin ise yalnızca isimleri verilecektir.

1.2.1 Sarı Abdullah Efendi'ye Ait Olan Eserler

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî tez çalışmamızın asıl konusunu oluşturduğundan, bu eser hakkında ikinci bölümde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye

Sarı Abdullah Efendi bu eserini 1049/1639'da Bağdat'ın fethini tebrik amacıyla Sultan IV. Murad'a (1623-1640) ithâfen yazmıştır. Bayrâmî Melâmiliğinin doğuşu ve gelişimini ele alan bir kaynak eserdir.[196] Sarı Abdullah Efendi diğerlerinde olduğu gibi bu eserinde de *Mesnevi* beyitlerine sıkça yer vermiştir. [197] Eser, *Semerâtu'l-Fuâd fi'l-Mebde' ve'l-Meâd ve Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'den sonra yazıldığından bu eserlerden alıntılar da içermektedir. Söz konusu eserler ile benzer bir muhtevaya sahip olduğu söylenebilir. *Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye*, tasavvufun birçok meselesine, çeşitli silsilelerine ve bazı tasavvuf ehli zâtın hayat hikayesine dair bilgi verilen hacimli bir eserdir.[198] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de tasavvufî meseleler şerh edilmiştir. *Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye* ise tasavvuf ile ilgili konular açıklanmak amacıyla yazılmıştır. Eserde ele alınan kavramlardan bazıları şunlardır: Vücudun mertebeleri, etvâr-ı seb'a, nebî, resûl, velî. Hz. Âdem ve Hz. Peygamber'den bahsedilen eserde dört halîfe dışındaki on iki imam, mezhep imamları, Halvetiyye ve Nakşibendiyye silsilesine de yer verilmiştir.[199]

[196] Özer, a.g.t, s. 53.
[197] Aytekin, a.g.t., s. 105.
[198] Çakmaktaş, a.g.t., s. 80.
[199] Salmani, a.g.t., s. 15.

Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye* adlı bu eserinde başta tasavvuf olmak üzere akâid, astronomi, mezhepler târihi, felsefe ve siyer gibi birçok ilim dalı ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Hz. Âdem'in yaratılışı, isimlerin öğretilişi, Havva ile evliliği ve cennetten çıkarılmaları gibi konular işlenmektedir. Eserde ayrıca peygamberler târihi, Hz. Peygamber'in nesebi, doğumu, anne babasının hanif dini üzere olmaları gibi konulara da yer verilmektedir. Sarı Abdullah Efendi, eserde bahsi geçen meseleler ile ilgili kendi görüşlerinin yanı sıra tasavvuf ehlinin bakış açısını da yansıtmıştır. İbn Arabî, Ferîdüddin Attâr ve Mevlânâ gibi büyük mutasavvıfların eserlerinden nakiller yapmak suretiyle kendi fikirlerini temellendirmiştir.[200] Birçok yazma eser kütüphanesinde nüshaları mevcut olan[201] *Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'*nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesi TY. 3792 numarada müellif tarfından yazılmış nüshası da bulunmaktadır. Söz konusu nüshanın üzerinde torunu olan La'lizâde Mehmed Efendi'nin istinsâh kaydı ve mühür bulunmaktadır.[202]

Düstûru'l-İnşâ

Eser 1053/1643'te tertip edilmiştir.[203] II. Beyazıd (1481-1512) devrinden başlayarak, IV. Murad (1623-1640) devri de dâhil Türkçe, Arapça ve Farsça 170 kadar evrakı kronolojik olarak bir araya getiren eser, Bayezid ile Hüseyin Baykara (1470-1506) arasındaki yazışmaları, Osmanlının çeşitli devletlerin hükümdarları ile olan siyâsî münâsebetlerine dair evrakları ihtiva etmektedir.[204] Eserdeki vesîkaların bazıları reisü'l-küttablığı zamanında Sarı Abdullah Efendi tarafından kaleme alınmış, bazıları da Cevrî tarafından yazılmıştır.[205] Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye 4304 numarada kayıtlı nüshası Cevrî hattıdır. Bu nüshanın istinsah tarihi 1643 senesinin Temmuz ayı sonu ve Ağustos başına tekabul etmektedir. Eser, II. Bâyezid tarafından (1481-1512) Abdurrahmân Câmî'ye (ö. 898/1492) gönderilen Farsça mektupla başlar ve 1016/1607 yılında Sultan Ahmed (1603-1617) döneminde Leh

[200] Özer, a.g.t., s. 85.
[201] Ayrıntılı bilgi için bkz. Aytekin, a.g.t., s. 105-108.
[202] Özer, a.g.t., s. 54.
[203] Özer, a.g.t., s. 54.; Çakmaktaş, a.g.t., s. 83.; Salmani, a.g.t., s. 16.; Kablander, a.g.t., 64.
[204] Aytekin, a.g.t., s. 108.
[205] Özer, a.g.t., s. 54.

kralına gönderilen Türkçe bir ahidname ile sona erer.[206] Birçok yazma eser kütüphanesinde nüshaları mevcuttur.[207]

Mir'âtü'l-Asfiyâ fi Sıfâti'l-Melâmetiyyeti'l-Ahfiyâ ve Ulüvvi Şâni'l-Evliyâ

Sarı Abdullah Efendi bu eserini Arapça olarak telif etmiştir. Muhyiddîn-i Arabî'nin *Futuhât-ı Mekkîye*'sinden Melâmîlik ile ilgili kısımların özetlenmesiyle oluşturulmuştur.[208] Yazımı 1070/1660 yılında tamamlanan eser makâle, tekmile, hâtîme ve hatmü'l-hâtime olarak dört bölümden oluşmaktadır. Eserde Melâmîlik ve Melâmîlikte "kutup" anlayışı, Mehdî'nin gelişi, Hz. İsâ'nın inmesi gibi meseleler işlendikten sonra Muhyiddîn-i Arabî'nin menkîbeleri anlatılmıştır.[209] Eserin Türkiye yazma eser kütüphanelerinde birçok yazma nüshası mevcuttur.[210]

Nasîhatü'l-Mülûk Tergîben li-Hüsni's-Sülûk

Eser 1059/1649 yılında yazılarak IV. Mehmed'e (1648-1687) takdim edilmiştir. Müellif, kitabı devlet adamlarını hata yapmaktan korumak amacıyla kaleme aldığını ifade etmektedir.[211] Eser iki bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler de kendi içinde iki kısım olarak ele alınmıştır. Bahsedilen konuları desteklemek maksadıyla eserde sık sık konu hakkında âyet ve hadis iktibasları yapılmıştır. Eserde ayrıca Mevlânâ, İbn-i Arabî, Gazzâlî ve Hasanı Basrî gibi büyük mutasavvıfın eserlerinden alıntılar yapılmıştır.[212] *Nasîhatü'l-Mülûk Tergîben li-Hüsni's-Sülûk*'un birinci kısmında siyâset-nâme tarzıyla dünyada düzen sağlanması için bir halîfenin gerekli olduğundan bahsedilmiştir. Daha sonra Hz. Âdem, Hz. Süleyman, Hz. Yusuf ve Hz. Dâvûd ve dört halîfe anlatılmıştır. Eserin ikinci kısmında ise ölüm ve âhiret hakkında

[206] Salmani, a.g.t., s. 17.
[207] bkz. Aytekin, a.g.t., s. 108-109.
[208] Aytekin, a.g.t., s. 113.
[209] Özer, a.g.t., s. 61.
[210] bkz. Çakmaktaş, a.g.t., s. 87.
[211] Aytekin, a.g.t., s. 110.
[212] Murat Bütün, "Sarı Abdullah Efendi Nasîhatü'l-Mülûk Terğîbün li-Hüsni's-Sülûk (1b-109b) İnceleme Metin-Sözlük-Dizin", Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2019, s.33.

bilgiler verilmiştir.[213] Yazma eser kütüphanelerinde çok sayıda nüshası mevcuttur.[214] Eser 1283/1866'da Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis Matbaası tarafından basılmıştır.[215]

Semerâtu'l-Fuâd fi'l-Mebdeˀ ve'l-Meâd

Sarı Abdullah Efendi, telif ettiği ilk eser olan *Semerâtu'l-Fuâd fi'l-Mebdeˀ ve'l-Meâd*'ı, İsmâil Ankarâvî ile görüşmesinin ardından yazmaya karar vermiştir. Müellif, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Hacı Bayrâm-ı Velî'nin istimdadını temenni ederek yazmaya başladığını ifade ettiği bu eseri kısa sürede tamamlamıştır.[216] 3 Ağustos 1624 cumartesi yazılmaya başlanan eser, 15 Eylül 1624 pazar günü bitirilmiştir.[217] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'den sonra Sarı Abdullah Efendi'nin eserlerinden en bilinenidir. Eser Nakşibendiyye, Kübreviyye, Halvetiyye, Kâdiriyye, Mevleviyye ve Bayrâmiyye'nin silsileleri ile sûfilerin hâl tercümelerini kapsamaktadır.[218] *Semerâtu'l-Fuâd fi'l-Mebdeˀ ve'l-Meâd*, tasavvufun birçok konusuyla ilgili bilgi içermektedir. Eser, Bayrâmî-Melâmîlik ile ilgili kavramların açıklamaları ve Bayrâmiyye'nin Melâmiyye silsilesindeki sûfîlerin hayatlarını ihtivâ etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bayrâmî-Melâmîlik tarikatının ilkelerini, önemli isimlerini ve tarihini anlatan eserler arasında *Semerâtü'l-Fuâd*'ın, yazıldığı günden bu yana en önemli kaynaklarından biri olduğu değerlendirilebilir.[219] Eserin kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır.[220] Eser 1288 yılında Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Daha sonra sadeleştirilerek Neşriyat Yurdu tarafından *"Gönül Meyveleri"*[221] adıyla yayımlanmıştır.[222]

---

[213] Özer, a.g.t., s. 57.
[214] bkz. Aytekin, a.g.t., s. 110-113.
[215] Aytekin, a.g.t., s. 110.
[216] Azamat, **a.g.m.**, Cilt: 36, s. 147.; Ülker Aytekin, "Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002, 96; Çakmaktaş, a.g.t., s. 73.
[217] Milad Salmani, Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'sinin I. Cildi (İnceleme Metin)", İstanbul Üniversitesi Ssoyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2020, s. 12.
[218] Zübeyde Özer, Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye (İnceleme-Metin Sözlük) (Cilt I-II)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2015, s. 45.
[219] Çakmaktaş, a.g.t., s. 76.
[220] Ayrıntılı bilgi için bkz. Aytekin, a.g.t., s. 98-101.
[221] bkz. Sarı Abdullah Efendi, **Gönül Meyveleri**, sad. Yakup Kenan Necefzâde, İstanbul, Neşriyat Yurdu, 1967.
[222] Aytekin, a.g.t., s. 98.

1.2.2 Sarı Abdullah Efendi'ye Atfedilen Eserler

Sarı Abdullah Efendi'ye isnat edilen eserlerin sayısı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur.[223] Genel olarak üzerinde mutâbık kalınan eserler şunlardır:

Gazânâme-i Halîl Paşa[224]*, Gülşen-i Râz*[225]*, Tedbîrü'n-Neş'eteyn fî-Islâhi'n-Nüshateyn*[226]

1.3 Edebî Kişiliği

Kaynaklarda, Sarı Abdullah Efendi'nin "Abdî"[227] mahlasıyla şiirler yazdığı bilgisi verilmekle birlikte şiirlerini müstakil bir divanda topladığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Çalışmamız kapsamında incelediğimiz *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde Sarı Abdullah Efendi'nin kendi şiirleri de mevcuttur. Bu şiirler edebî bir kaygıyla kaleme alınmamış, daha ziyade müellifin ilmî birikimini muhtaplarına aktarma ve mensup olduğu tasavvufî düşüncenin anlatılmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Sarı Abdullah Efendi'nin, üzerinde çalıştığımız *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*de çok sayıda Türkçe, Arapça ve Farsça şiir alıntısı yaptığı görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi bu eserinde başta *Mevlânâ*'nın *Mesnevî*'si, *Şebüsterî*'nin *Gülşen-i Râz*'ı olmak üzere İbnü'l-Arabî ve Feridüddin-i Attâr'ın eserlerinden alıntılar yapmıştır. Bu durum onun şiire olan yakın ilgisini ve şiir bilgisini göstermesi bakımından önemlidir. Şiirlerini tasavvufî gaye ile yazan Abdullah Efendi'nin şiirlerinde, şerhte görülen süslü dile rastlanmaz. Şiirlerinde nesrinin aksine sade bir dil kullanmıştır. Sarı Abdullah Efendi'nin şiir ve ilâhîlerinin bir kısmı kendisine atfedilen divanda[228] bulunurken bir kısmı ise La'lî-zâde'nin menâkıbında ve Melâmî kaynaklarının yazma nüshalarının hamişlerine ilave edilmiş

[223] Ayrıntılı bilgi için bkz. Aytekin, a.g.t., s. 115-118; Özer, a.g.t, s. 63-66; Salmani, a.g.t., s. 22; Kablander, a.g.t., 68-70.

[224] Bu eser üzerine doktora çalışması yapılmıştır. bkz. Meltem Aydın, Gazânâme-i Halîl Paşa 1595-1623 (Tahlil Ve Metin), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002; Eser Türk Tarih Kurumu tarafından 2017 yılında yayınlanmış ve müellifi Sarı Abdullah Efendi olarak belirtilmiştir.

[225] Bu eser üzerine yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. bkz. Bünyamin Ayçiçeği, "Sarı Abdullah'ın Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Raz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

[226] Bu eser üzerine yüksek lisans çalışması yapılmıştır. bkz. Süleyman Erşahin, "Bir Siyasetnâme Örneği: Sarı Abdullah Efendi'nin Tedbîrü'n-Neş'eteyn Fî Islâhı'n-Nüshateyn Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2002.

[227] Daha geniş bilgi ve Abdî mahlaslı diğer şairler için bkz. Bünyamin Ayçiçeği, **Sarı Abdullah Efendi (ö. 1660)'nin Gülşen-i Râz-ı Ârifân Mesnevîsi**, s. 7-8.

[228] Ayrıntılı bilgi için bkz. Aytekin, a.g.t., s. 115.

durumdadır.[229] En bilinen şiirlerinden biri *Meslekü'l-Uşşâk* isimli kasîdesidir. Bu kasîdeye Sarı Abdullah Efendi'nin aynı zamanda torununun oğlu olan La'lî-zâde Abdülbâkî Efendi tarafından *Hediyyetü'l-Müştâk* adlı bir şerh yazılmıştır.[230] Bazı kaynaklarda, Şârîh-i Füsûs olarak tanınan Abdullah Bosnevî[231] (ö.1054/1644) ile Sarı Abdullah Efendi karıştırılmıştır.[232] Bu karışıklığa isim benzerliğinin yanı sıra her iki müellifin de "Abdî" mahlasını kullanmış olmaları ve yine iki isimin de Bayrâmiyye tarikatına mesnup olmalarının etkisi olduğu söylenebilir. Bu karışıklığın sonucu olarak bazı eserlerin bu iki müelliften hangisine ait olduğu konusunda tereddüte düşülmüştür. Safâyî Tezkiresi'nde "Abdî" başlığı altında Sarı Abdullah Efendi'nin anlatıldığı bölümde: "…Hazret-i şeyhin Füsûs nâm kitâb-ı müstetâbına şerh yazmıştır." şeklindeki ifade ile, Abdullah Bosnevî'ye âit olduğu bilinen Füsûs şerhi Sarı Abdullah Efendi'ye nisbet edilmiştir. Safâyî Mustafa Efendi'nin[233] (ö.1138/1725) Sarı Abdullah Efendi ile yakın dönemde yaşamış olduğu düşünüldüğünde o dönemin tezkire yazarlarında dahi bu karışıklığın yaşandığı görülmektedir.[234] Sarı Abdullah Efendi'nin edebî kişiliğinin kuvvetli yönü şairliğinden ziyade nâsirliğinde ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın konusunu oluşturan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* tek başına ele alındığında dahi onun nesirdeki başarısını ortaya koyma bakımından yeterlidir. Bu eserde kullandığı secîli ifade tarzı ve süslü dil ile müellif, nesirde üst seviyede bir eser meydana getirmiştir. Bazen yedi sekiz kelimeyi bulan uzun terkip cümleleri de Sarı Abdullah Efendi'nin nesirdeki ustalığını ortaya koyan örneklerdendir. Bunun yanı sıra kullandığı orijinal hitap cümlelleri ile okuyucuyu metnin içine ustalıkla çekmeyi başaran Sarı Abdullah Efendi, benzerine az rastlanır bir ifade tarzı ortaya koymaktadır. Hitap cümleleri ile ilgili ileride daha ayrıntılı bilgi verilecektir. Ancak müellifin edebî kişiliğini göstermesi bakımından burada birkaç örnek vermek uygun olacaktır. *İmdi benüm ruhum!, Āh ey müstemiʿ-i āgāh!, Benüm nūr-ı dìdem ve ḥużūr-ı sīnem!, Āh ey ʿāşıḳ-ı*

[229] Aytekin, a.g.t., s. 80.
[230] Ayrıntılı bilgi için bkz. La'lî-zâde Abdülbâkî, **Hediyyetü'l-Müştâk**, haz. Bünyamin Ayçiçeği, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020.
[231] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kara, "Abdullah Bosnevî", **DİA**, Cilt: I, s. 87; Mehmet Malik Bankır, "Şerh-i Cezîre-i Mesnevî", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2004.
[232] Aytekin, a.g.t., s. 53.
[233] Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuran Altuner, "Safâyî Mustafa Efendi", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 444-445.
[234] Kablander, a.g.t., s. 55.

cemāl-i envār-ı eḥadiyyet! Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de geçen, kendine ait şiirlerden biri şöyledir:

Her kimüñ kim rehberidür ṣıdḳ u iḫlāṣ u ṣafā
Oldurur dāreyn içinde bende-i ḫās-ı Hudā

Ṭayyīb ü ṣādıḳ emīn ol Ḥaḳḳ'ı istersen yaḳīn
Çün bilirsün ṣādıḳu'l-vaʿd'ül'emīndür Muṣṭafā

Ṭayyibāta lāyıḳ olmak isteriseñ ṭālibā
Muttaḳā ol muttaḳā ol muttaḳā ol bī-riyā

Nār-ı ʿışḳ-ile vücūduñ mülküñü vīrāne ḳıl
Bu fenāda fānī ol kim bulasun Ḥaḳḳ'dan beḳā

Mesnevī'yi diñledüñse mūcibiyle ḳıl ʿamel
Buyurur kim nefsüñi bil nefsüñi ol āşinā

Ṭāʿatüñ fevt itme gerçi menʿ ider Şeyṭān seni
Ḳıbleden döndürme yüzüñ bulasun Ḥaḳḳ'dan ʿaṭā'

Muddeʿīnüñ ṭaʿnına ṣabr eyle sen çekme elem
Her ne kim Ḥaḳḳ'dan gelür cān u gönülden vir rıżā

Yā İlāhī Muṣṭafā'nuñ ʿışḳına ḥürmetine
Raḥmet eyle ben faḳīr ü ʿ**Abdüñe** rūz-ı cezā[235]

[235] Metin, 325a-325b.

1.4 Tasavvufî Şahsiyeti

Babasını erken yaşta kaybeden Sarı Abdullah Efendi'nin eğitimiyle dedesinin kardeşi Sadrazam Halil Paşa ilgilenmiştir. Dönemin önde gelen âlimlerinden eğitim alma imkanı bulan Sarı Abdullah Efendi erken yaşlarından itibaren dahil olduğu tasavvufî muhitlerde çeşitli tarikat erbabının terbiyesinden geçmiştir. Sarı Abdullah Efendi *Nasîhatü'l-Mülûk* isimli eserinde kendini "aslen Bayrâmî ve tarîkaten Celvetî ve terbiyeten ve bürûziyyeten fî-rûhâniyyet-i Mevlevî" olarak tanıtmaktadır.[236] Sarı Abdullah Efendi'nin Bayramî-Melâmîliğe intisâbı, üvey babası olan Hacı Hüseyin Ağa vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Hüseyin Ağa küçük yaşlarda onu Fatih Kırkçeşme'deki Peştemalcılar Hânı'na götürdüğünde Sarı Abdullah Efendi orada tecrübe ettiği bazı mânevî hâllerin sonucunda İdrîs-i Muhtefî'ye (ö. 1024/1615) intisap etmiştir.[237] Bayrâmî-Melâmîliğin önemli isimlerinden kabul edilen Sarı Abdullah Efendi, bunun yanı sıra çalışmamızın konusunu oluşturan ve *Mesnevî*'nin ilk cildine yazdığı *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* adlı hacimli şerhi ile Mevlevî çevrelerde de tanınmıştır. Celvetiyye tarîkatına da intisâb eden Sarı Abdullah Efendi'nin çok yönlü bir sûfî olduğu söylenebilir.[238] Gerek yetiştiği tasavvufî muhit gerekse hayatı boyunca içinde bulunduğu meslekî ve ilmî çevre Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvuf ilkelerini benimsemiş bir sûfî olarak önemli eserler vermesine zemin hazırlamıştır. Eserlerinde İslâm şerîatına sıkı sıkıya bağlılığını ortaya koyan Sarı Abdullah Efendi, yaptığı ayet ve hadis iktibasları ile okuyucuya aktarmak istediği düşüncesini desteklemiştir. Ayrıca o, içinden geldiği Bayrâmî-Melâmî tasavvufî geleneğin düşünce sistemini de eserlerinde işlemekte ve mutasavvıf yönünü hissettirmektedir. XVII. asırda başta Kadızâdeliler olmak üzere tasavvufî çevrelere getirilen eleştirilerin had safhaya ulaştığı bir dönemde muteber bir mutasavvıf olarak tanınan Sarı Abdullah Efendi'nin uzun süre üst düzey görevlerde bulunması da onun din ve devlet düşüncesiyle uyumlu bir dînî ve tasavvufî anlayışa sahip olduğunu göstermektedir.[239] Ülker Aytekin Sarı Abdullah Efendi'nin mutasavvıf yönünün bütün kaynaklarda övüldüğünü belirterek bunlar arasında en dikkat çikici olanın Şeyhî'ye ait övgüler olduğunu ifade etmektedir. Şeyhî, Sarı Abdullah Efendi'nin

[236] Özer, a.g.t., s. 66.
[237] Kablander, a.g.t., s. 59.
[238] Çakmaktaş, a.g.t., s. 50.
[239] Çakmaktaş, a.g.t., s. 50.

çeşitli ilimlere vakıf olmasından, irfan sahibi olmasından, bunları yorumlayarak eserlerinde işlemesinden, ilmî derinliğinden ve güzel ahlakından bahsetmektedir.[240] Bir mutasavvıf olarak Sarı Abdullah Efendi'den feyz alan isimler arasında Mevlevî olarak tanınan Cevrî İbrâhim Çelebi[241] ve Neşâtî Ahmed Dede[242]'nin bulunması onun Mevlevîlikle olan ilgisini göstermesi açısından önem arzetmektedir.[243] Sarı Abdullah Efendi'nin eserlerinde konulara İbnü'l-Arabî ve takipçilerinin bakış açısıyla yaklaştığı, bu açıdan İbnü'l-Arabî'nin onun düşünce dünyasında büyük bir yeri olduğunu ifade etmek mümkündür.[244] Sarı Abdullah Efendi, İbnü'l-Arabî'nin yanı sıra Dâvud-ı Kayserî, Fergânî, Kâşânî gibi Ekberi terminolojinin oluşumuna katkı yapan müellifleri izlemekte, bağlılığını ifade ettiği Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sini bu düşüncenin sistemleştirdiği vahdet-i vücut çerçevesinde şerh ederek bu iki sufiyi tasavvufun temel konularında bir araya getirmektedir. Bu açıdan Sarı Abdullah Efendi Molla Fenârî'nin ortaya koyduğu Ekberî ekolün kavramları ile *Mesnevî*'yi şerh etme geleneğine Melamî tavrını da ekleyerek yeni bir yaklaşım göstermiştir.[245] Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvufi derinliğine ve meseleleri bir mutasavvıf bakış açısıyla yorumlama yönüne çalışmamızın muhtevaya dair bölümünde tekrar değinilecektir.

1.5 Çiçek Yetiştiriciliği

Sarı Abdullah Efendi memuriyetten ayrıldıktan sonra vaktini ilim, ibâdet ve çiçek yetiştiriciliğine ayırmıştır. Sultan İbrahim (1640-1648) tarafından Sarı Abdullah Efendi'ye çiçek yetiştiriciliğindeki yetkinliği sebebiyle "Şukûfeperverân üzerine reîs ve mümeyyiz" pâyesinin verildiğine dair bir berat takdim edilmiştir.[246] Mehmed b. Ahmed el-Ubeydî, *Tezkire-i Şükûfeciyân:Netâyicü'l-Ezhâr*'da Sarı Abdullah

[240] Aytekin, a.g.t., s. 76.
[241] Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Ayan, "Cevrî İbrâhim Çelebi", **DİA**, Cilt: VII, s. 460-461. Ayrıca bkz. Hüseyin Ayan, **Cevrî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1981, s. 4-52.
[242] Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Ali Kaya, "Neşâtî", **DİA**, Cilt: XXXIII, s. 18-19.
[243] Özer, a.g.t, s. 71.
[244] bkz. Büşra Çakmaktaş, "**İbn-i Arabî'nin Osmanlı Tasavvuf Düşüncesine Tesiri Sarı Abdullah Efendi Örneği**", Osmanlı Düşüncesi Kaynakları ve Tartışma Konuları, ed. Fuat Aydın vd., İstanbul, Mahya Yayıncılık, s. 633-652.
[245] Kübra Ceylan, Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'sinin III. Cildi (İnceleme Metin)", İstanbul Üniversitesi Soyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2022, s. 48-49.
[246] Çakmaktaş, a.g.t., s. 45.

Efendi'nin yedi çeşit lale yetiştirmeye muvaffak olduğundan bahsetmekte ve söz konusu lalelerin isimlerini de vermektedir:

> Faṣīḥü'l-lisān, melīḥü'l-beyān, kemāl-i ma'ārif ile ārāste vü ma'mūr, 'ılm ü ḥilm ile pīrāste vü meşhūr, mālik-i güzīde-i ezhār ve nā'il-i nevādir-i eṣmār merḥūm Ṣarı 'Abdu'llāh Efendi ilā raḥmeti'l-mülki'l-Ġaffār. Yedi 'aded zerrīnleri vardur. Üçi isimleriyle müsemmā Kebīr ve Ṣaġīr ve Vasaṭ ve biri Süheyl ve Aṭlas ve Sünnetli ve La'l-pāre bir kehrübāları vardur. Ve lāle-i Rūmī'de Yamalı ḳabaḳ nām lāle bunlaruñ toḫumundan ẓuhūr itmişdür. Ṭırnaḳlı ḳabaḳ daḥi bunlaruñdur, ba'żılar ikisi bir lāledür dirler.[247]

Kendisine verilen berat ile çiçekçilik konusundaki bilgi ve mahareti tescil edilen Sarı Abdullah Efendi, aldığı berat sayesinde bu ilmin öğretilmesine memur edildiği gibi bu konuda doğacak ihtilaflarda bilirkişi olarak kabul edilme imkanına da sahip olmuştur.[248] Kendisine verilen beratın bir bölümü şu şekildedir:

> ...şāriḥ-i esrār-ı Meṣnevī-i Ḥażret-i Celāle'd-dīn, maẓhar-ı füyūżāt-ı Cenāb-ı Rabbe'l-'ālemīn, 'ālim-i 'ulūm-ı iṣnā 'aşer, vāṣıl-ı esrār-ı seyyidü'l-beşer olup bostān-ı 'ilm ü 'irfānda bülbülāsā terennüm-sāz ü gül-çīn, dimāġ-ı cānı būy-ı kemāl ü ma'rifet ile mānend-i misk-i Rūmī 'anber-akīn, şeref-i faż l u ma'ārif ile buḫūr-ı Meryem gibi külāhdār u ser-efrāz ve reng ü rūy-ı 'izzet ü sa'ādet ile ġonce-i gül gibi beyne'l-aḳrān müsellem ü mümtāz. Taḫte-i sīnesinde sünbül-i būyā-yı ma'ārif-i nābit ve destār-ı iştihārında ezhār-ı gūn-ā-gūn leṭā'if-i ṣābit olduġundan ġayrı tebyīn ü taṣḥīḥ 'ilāc-ı mizāc ḥadā'ıḳ ve gülzārda 'ta'yīn ve taṣrīḥ-i ṭabaḳāt-ı ezhār 'ibret-i āṣārda müsellem-i 'ālem 'allāme-i müşkilküşā-yı gül-ṭırāzān-ı gülzār ve fehhāme-i daḳā'ıḳ u ḥaḳā'ıḳ-ı eşcār u ezhār olup keşf-i müşkilāt-ı 'ilm-i ezhārda fā'iḳu'l-aḳrān ḥall-i mu'żilāt-ı fenn-i eṣmārda baḥr-i bī-pāyān fünūn-ı bāġbānda gonçe-i zanbaḳ gibi müşārun bi'l-benān ve ol ṭılsım-ı 'acībe bünyāduñ feṭḥinde Arisṭo-yı devrān olmaġın ḥaḳḳında āfitāb-ı 'ālem-tāb-ı pādişāhānem pertev-efken ve deryā-yı bī-pāyān-ı mülūkānem mevc-zen olup maḥrūsa-i İstanbul ve Ġalaṭa ve Eyyüb ve Üsküdār ve sā'ir ḳalem-rev-i ḥükm-i hümāyūnum olan memālikde vāḳi' bilād u emṣārda terbiye-i riyāż u ezhār ve tenmiye-i

[247] Zehra Fidan, Şükûfe-Nâmeler ve Şehr-Emîni Câmii Hatibi Mehmed Bin Ahmed El-Ubeydî'nin Tezkire-i Şükûfeciyânı Netâ'icü'l-Ezhâr, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 163-164.
[248] Aytekin, a.g.t., s. 60.

ḥadā’ıḳ u eşcār ile taḳayyüd iden hünermendān ü şükūfedārāne mümeyyiz başbuġ ve mihr-i iḳbālini naẓar-ı iclālümle pür-fürūġ idüp bu nişān-ı meserret-‘ünvān-ı belāġat beyānumı virdüm ve buyurdum ki ba‘de’l-yevm müşārun ileyh mādām ki ḥilye-i ḥayāt ile muṭarrā vü muḥallā ve zīver-i ṣıḥḥat ü ‘āfiyet ile müzeyyen ü mücellādur. ‘Āmme-i fırḳa-i aṣḥāb-ı ḥadā’ıḳ-ı ezhār ve kāffe-i zümre-i şükūfeciyān bilād u emṣāra mümeyyiz ve başbuġ olup münāza‘un fīh olan ḥuṣūslarında ‘adālet ü istiḳāmetle muḥākeme ve taḥḳīḳ-i ezhār u eşcāra müte‘allıḳ olan umūrlarında kemāyenbaġi teşḥīṣ ü temyīz ü tedḳīḳ eyleyüp ṭarīḳa-i ezhāriyānı icrāda ihtimām eyleye. Ve ṭā’ife-i mezbūre daḫi kā’inen minkān müşārun ileyhi mümeyyiz bilüp benefşeāsā ṭavḳ-ı ḥükminden ser-pīç olmayup susen gibi zebān-dırāz olmaḳdan iḫtirāz üzre olalar ve cümle umūrlarında mūmāileyhi merci‘ idinüp mürāca‘at ve kelām ü re’yine muvāfaḳat eyleyeler ol bābda ferd-i vāḥid münazzi‘ ve mu‘ānid olmayalar. Şöyle bileler ‘alāmet-i şerīfe i‘timād ḳılalar.”[249]

[249] Fidan, a.g.t, s. 166-167.

İKİNCİ BÖLÜM
CEVÂHİR-İ BEVÂHİR-İ MESNEVÎ (V. CİLT)

1. Eser Hakkında Bilgiler

1.1 Yazılış Sebebi

"*Mesnevî*'nin parlak cevherleri" anlamına gelen "*Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*" Sarı Abdullah Efendi'nin *Mesnevî*'nin birinci defterine yazdığı şerhinin ismidir.[250] Bu ismin ebced değeri ise şerhin yazılmaya başlandığı 1035/1625 yılına karşılık gelmektedir.[251] Sarı Abdullah Efendi şerhin "der beyân-ı sebeb-i te'lîf bölümünde eseri yazma sebebini açıklamıştır. Şârih bu bölümde, öncelikle Mevlânâ'ya karşı duyduğu derin muhabbeti dile getirmektedir. Bu muhabbetin bir sonucu olarak *Mesnevî* ile olan meşguliyetini ve onu anlamaya yönelik çabalarını ifade etmektedir. Kıyısı olmayan bir derya olarak tarif ettiği *Mesnevî*'nin derin ve ince manalarını onu anlamayanlara da ulaştırma arzusuyla eserini kaleme aldığını söylemektedir. Rüyasında Mevlânâ ve Şems'in iznini alarak bu müjdeye vâsıl olduğunu bildiren Sarı Abdullah Efendi, *Mesnevî*'den tefe'ül çektiğini ve bunun neticesinde karşısına "Babasının canı! Ben sana bu doğru nişanı verdim işte. Buna göre hareket et, Allah doğru olanı daha iyi bilir." anlamına gelen aşağıdaki beytin çıktığını ve şerhini yazmaya başladığını ifade etmektedir.

این نشان راست دادم جان باب

برنویس الله اعلم بالصواب[252]

Der-beyān-ı sebeb-i te'līf

Bu nā-peydā-yı beydā-yı vücūd, zerre-i nābūd-ı mevhūmü'l-vücūd, ʿAbdullāh bin es-Seyyid Muḥammed bin ʿAbdullāh ġaferallāhu lehu ve li vālideyhi bi'l-lufti ve'l-cūd muʿtekifān-ı bār-

[250] Cevher (çoğulu Cevâhir): "Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli süs eşyâsı, mücevher, gevher, güher", Kubbealtı Lügatı, http://lugatim.com/s/cevher, (22.03.2023); bâhir (çoğulu bevahir): "güzel, parlak", Kubbealtı Lügatı, http://lugatim.com/s/bahir, (22.03.2023).

[251] Süleymaniye Kütüphanesi Fazıl Ahmet Paşa 740 numaralı Cevrî nüshasında kitabın isminin yazılı olduğu derkenarında "tesmiye-i kitāb bi'l-bedāhe şurūʿ-ı şerḫe tārīḫ vāḳi" oldı. Sene 1035." yazılmıştır. bkz. Salmani, "a.g.t.,", s. 166.

[252] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, Yazma Eserler Kurumu Başkalığı Yayınları, İstanbul, 2015, III/1190.

gāh-ı ceẕebāt-ı Raḥmāniyye ve ḫalvet-nişīnān-ı ḫānḳāh-ı tarīḳa-i Bayramiyye olan deryā-dillerüñ ḳaṭre-i nāçīz-i ḫāk-ālūdlarından olup maḥbūb-ı ḳulūbü'l-ʿārifīn, şemʿ-i cemʿü'l-āşıḳīn pīş-rev-i ʿumūm-ı ehl-i ṣafā, ḳāfile-sālār-ı rāh-ı ışṭıfā, kāşif-i esrār-ı kibriyā, nūr-ı çeşm-i evliyā, Ḥażret-i Mevlānā ḳaddesa'llāhu sırrahu'l-esnānuñ ʿahd-i elestden ʿışḳ u maḥabbetlerinde mecbūl olmaġ-ıla Meṯnevī-i Şerīf her sāʿat ü ān ḥırz-ı cān ve ḫamāyil-i cenān olınup her bār ki mażmūn-ı ḳaḳa'iḳ-ı meşḥūnı mütālaʿa olınduḳça üstād-ı kār-güzār-ı fikretleri her bir kūşesinde ḫarīdārān-ı maʿārife ʿarż itdügi emtiʿa-i nefīse-i fāḫire ve bihzād-ı ḫurde-kār-ı tabīʿatları her cānibden çehre-güşā olduġı ṣuver-i latīfe-i nādireleri ḥayret-fezā-yı ʿaḳl-ı ʿuḳūl-i ʿurefā olup āb-ı ḥayāt-ı ʿibārāt-ı rūh-efzāları ile dil-i ʿaṭşānı reyyān itdükde fevāyiḥ-i miskiyyesinden dimāġ-ı revān muʿattar ve āteş-i ʿışḳla micmer-i kalb memlū vü pür-şerer ve vücūd-ı bī-ḳarār u nābūd mānend-i ʿūd mübaḫḫar olup āh-ı derūn ve tarāviş-i ḫūn-ābe-i müje-i laʿl-gūnumdan sākinān-ı zemīn ü āsmān vālih ü ḥayrān olurlar idi. Beyt:

شکاف سینه توانم که بندم از مرهم

تراوش مژهی اشکبار را چه کنم؟[253]

Neṯr:

Ve baḥr-ı muḥīṭ-i Meṯnevī'de sebāḥat ve cezā'ir-i ʿibārātında seyāḥat iden sā'irān-ı melekūtdan her birinüñ perverde-i dāye-i ṭabīʿatları olan ġavvāş-ı fikretleri ġavta-i baḥr-i maʿānī itdikde dest-āvīzleri olan dürer-i nikātı silk-i taḥrīre muntaẓım ḳılup hediyye-i behiyye-i meḥāfil-i erbāb-ı naẓar itmişler. Ammā deryā-yı bī-kerān-ı Meṯnevī bir baḥr-i leʿālī-i girān-bahādur ki ilā yevmi'l-ḳıyām ġavta idenleriñ dest-i ebkār-ı efkārına bi-ḥasebil'l-istiʿdād niçe lüʿlü-i zibā girüp zīver-i maʿārif ile bay ve tüvānā olmaḳdan ḫālī olmazlar.[254]

[253] Göğsümdeki yarayı merhem ile bağlayabilirim fakat sular akan kipriğimin sızıntılarına ne yapayım?
[254] Selmani, a.g.t., s. 28-29.

1.2 Tamamlanma Tarihi

"Târîh-i hatmü'l-kitâb" bölümünde Sarı Abdullah Efendi eserin bitiş tarihini şu beyit ile açıklamıştır:

> Avn-i Hak ile kitâb oldı tamâm
>
> Yazdum itmâmına târîh-i **hitâm**[255]

"Hitâm" (ختام) kelimesinin ebced hesabına göre Sarı Abdullah Efendi şerhini 1041/1631 yılında tamamlamıştır.

Sarı Abdullah Efendi şerhin sonunda tamamlanma tarihini 1041 yılının Rebiülevvel ayının son cuması (24 Ekim 1631) şeklinde vermektedir:

> Pes, edā'-i ḥamd-i şükr-i bī-ġāye ve ihdā-i selām ve ṣalāt-ı bī-nihāye ile bu faḳīr-i bī-vücūd-ı fürū-māye ve ḥaḳīr-i nā-būd kim derāye rābıṭa-i muḥabbet-i Ḫudā ve vesīle-i vuṣlat-ı Mevlā olan ser-rişte-i şerīʿat-ı ḫātem-i enbiyāya peyveste olduġım ḥālde, dest-i münācātı bār-gāh-ı aʿlāya efrāşte ve rūy-ı ḍarāʿat ve münāġātı ʿutbe-i kibriyāda ḫāk-ālude ve ber-dāşte ḳılup tevfīḳ-i iʿānet-i Rabbānī ve refīḳ-i ṣadīḳ-i ʿināyet-i sübḥānīye istīnās ve āfitāb-ı felek-i nübüvvetüñ vāriṣ-i esrār-ı ḥaḳīḳat ve mişkāt-ı envār-ı velāyeti olan pīr-i ṭarīḳat ve bedr-i münīr-i hidāyetüñ nūr-ı ceẕebāt-ı hestī sūzuñdan fetīle-i ḳalb-i şevḳ-efrūzı iḳtibās ile bu defter-i menṣūretü'l-evrāḳ ve cerīde-i müctemiʿa-i menẓūretü'l-eşvā (سنه احدى واربعين وألف) **bin kırk bir senesi** rebīʿu'l-evvelinüñ cumʿa-i āḫirinde peẕīrufte-i itmām ve ʿandelīb-i gülistān-ı ḥaḳīḳat nev-şüküfte, gül-i bahāristān-ı ṭarīḳat nūr-ı şemʿ-i cemʿ-i şeṭṭār Mevlānā Ḫudāvendigār'uñ rūḥāniyyet-i feyż-i maʾāṣirinden istimdād-ı tāmm ile ḳubeyl-i ṣalāt-ı cumʿada şeref-yāfte-i iḫtitām oldı.[256]

Şerhin sonundaki ferağ kaydında da eserin tamamlanma tarihi 1041 senesi Rebîülevvel aynının yirmi sekizi Cuma günü olarak verilmektedir:

[255] Metin, 493a.
[256] Metin, 493b-494a.

> Ve ḳad ittefeḳa'l-ferāġu min tenmīḳihi ʿalā yedi müellifihi bi-āvnillāhi ve tevfīḳihi eżʿafu ʿibādillāhi ve aḥḳarihim muḳtebesi'l-envāri'ṭ-ṭāliʿati'l-bāḥirati mine'l-mişḳāti'l-lāmiʿati'z-zāhirati fī yevmi'l-cumʿati eṣ-ṣāmin ve'l-işrīn min şehri rebīʿi'l-evvel liseneti iḥdā ve erbaʿīne ve elf min hicreti'n-nebeviyyeti ʿalā ṣāḥibihā ekmeli't-tahiyyeti ve ene'l-faḳīr ilā raḥmetillāhi'l-ʿaliyyi'l-kebīr ʿAbdullāh bin es-Seyyid Muḥammed bin ʿAbdullāh el-Ḳosṭanṭiniyyeti mevliden ve mevṭinen el-Bayrāmiyyü ṭarīḳaten ġafarallāhu lehu ve li-vālideyhi ve'l-üstāẕihi ġufrānen ʿaẓīmen ve feteḥa ʿaleyhi ebvābe'l- maʿārifi ve'l-ḥaḳāyıḳı fetḥan mübīnen.[257]

"Bu eserin yazımı, Allah'ın inayeti ve yardımıyla, kullar içinde Allah'a ibadet yönünden en zayıfı, açık saçık nurları parlak ışık kaynağından alma bakımından en hakiri olan müellifi tarafından, hicrî **1041** senesinin Rebîülevvel aynının yirmi sekizinde Cuma günü tamamlanmıştır. Selamların en güzeli onun sahibine olsun. Ben, yüce ve büyük olan Allah'ın rahmetine muhtaç kulum; Abdullah b. Seyyid b. Abdullah doğma ve vatanı olması bakımından Kostantinli, tarikat olarak Bayrâmî. Allah ona, ana-babasına ve hocalarına büyük bir af ile mağfiret eylesin; marifet ve hakikatlerin kapılarını sonuna kadar açsın."

Cevrî tarafından yazılan aşağıdaki medhiyede eserin tamamlanmasına tarih düşürülmüştür. Üzerinde çalıştığımız nüshanın sonunda da bulunan bu şiirin ilgili beytinde eserin bitiş tarihi rakamla da belirtilmiştir.

Tārīḫ-i -İtmām-ı Şerḥ-i Mesnevīyü'l-Cevrī Çelebi:

> Kitāb-ı meṣnevī kim nüsḫa-i ʿilm-i ḥaḳīḳatdür
> O kim maʿnāsını idrāk ider ṣāḥib-i kerāmetdür
>
> Serāpā şerḥ-i remz-i nükte-i maʿnā-yı Ḳurʾān'dur
> Beyān eyler uṣūl-i dīni her beyti bir āyetdür

[257] Metin, 495b.

Bilinmez manṭıḳ u heyʾetle bu ʿilmüñ işārātı

Buña idrāki yetmez ʿaḳl u fikrüñ özge ḥikmetdür

Degüldür naḳl-i aḥkām-ı nücūm-ı āsumān ammā

Yine cümle kitāb-ı āsumānīden ḥikāyetdür

Kitāb-ı āsumānīnüñ budur maʿnā-yı mażmūnı

Ki her bir nüktesi bir vaḥy-i münzelden kināyetdür

Zebān-ı ḥālden ṣādır kelāmullāh-ı nāṭıḳdur

Bunuñ terkībi ḥaḳḳā ḫāric-i lafẓ u ʿibāretdür

Ne Ḳāşānī bilür teʾvīl ü maʿnāsın ne Cürcānī

Egerçi anlaruñ her biri bir ṣāḥib-i fażīletdür

Meger feyż irişse Mollā Celāleddīn-i Rūmīʾden

Ki zīrā ol edīb-i ʿālem-i ġayb-ı hüviyyetdür

Ol üstād-ı muʿallim-ḫāne ʿilm-i ledunnī kim

Melāʾik-i der-misgāhında ser-ender ḥabīb-i ḥayretdür

O keşşāf-ı rumūz-ı müşkilāt-ı rāz-ı maʿnā kim

Nükāt-ı dil-keşi burḳaʿ-i güşā-yı sırr-ı ṣūretdür

Olanlar luṭf-ı Ḥaḳḳ'la maẓhar-ı feyzi ol üstāduñ

Baḳılsa her biri mecmūʿa-i esrār-ı ḳudretdür

O feyżüñ maẓharından biri ʿAbdullāh Efendī'dür

Ki istiʿdād ile üstād-ı aṣḥāb-ı ṭarīḳatdür

Bu sözde şāhiddür *Meşnevī*'ye yazduġı şerḥi

Ne şāhid-i müddeʿā mı ṣıdḳ ile iṯbāta ḥüccetdür

Ki ol metn-i *Meşnevī* böyle taḥḳīḳ üzre şerḥ itmek

Ne maḳdūr-ı beşer ne ḥadd-i miḳdār-ı ṭabīʿatdür

Bu feyż-i neşve-i ṣahbā-yı ilhām-ı ilāhīdür

Ki bir kem cürʿası şūriş-i fezā-yı ʿaḳl u fikretdür

Bu şevḳ-i ceẕbe-i envār-ı ʿışḳ-ı lā-yezālīdür

Ki ednā zerresi sūzende-i fehm ü kiyāsetdür

Bu feyżüñ şevḳı mihr-i efrūz-ı ʿuşşāḳ-ı ḥaḳīḳidür

Bu şevḳuñ feyżi hestī söz-i erbāb-ı ḥaḳīḳatdür

Muḥaṣṣal olmayınca maẓharı bu feyż ve bu şevḳuñ

Bu kāra cür'et itmek ḫāric-i nīrū-yı himmetdür

Bu şerḥuñ vaṣfını tafṣīle ḥācet yoḳ bilür ehli

Ki her bir nüktesinde luṭf-ı maʿnā bī-nihāyetdür

Olınmuş müstetir her lafẓınuñ taḥtında biñ maʿnā

Anı idrāk idenler nükte-dān-ı sırr-ı vaḥdetdür

Fünūn-ı maʿrifetde bir mükemmel nüsẖadur ḥakkā

Ki ecnās-ı fevāʾid yoḳlasuñ bī-ḥadd ü ġāyetdür

Ḫuṣūṣan ṭarz-ı inşā ve ʿibārāt-ı dilārāsı

Beyān-ı müşkilāt-ı fenn-i iʿcāz-ı belāġatdur

Edā-yı ṣāf u pāki selsebīl-i kevṯer-i bāḳī

Sevād-ı ḥaṭṭ-ı müşk-efşānı sünbül-zār-ı cennetdür

Zehī ṣūret-nümā-yı maʿnevī kim ṭabʿ-ı feyyāżı

Bu güne cevher-i mirʾāt-ı ḥüsn-i ḳābiliyyetdür

ʿUlūm-ı şerḥ ve taḥḳīḳe bu denlü dest-res bulmaḳ

Ṣafā-yı ẓāhir ü bāṭındandır āṯār-ı ʿalāmetdür

Taṣavvuf ʿalemüñ merdāne tesẖīr eylemek böyle

ʿAceb ḳuvvetdür el-ḥaḳḳ saʿyle olmaz velāyetdür

Fażīletle bu şerḥuñ ġayrıdan luṭfı **beş artuḳ**dur

Olursa **ḫātime 1041** tārīẖ-i itmām-ı işābetdür

Degül ḥaddüm bu şerḥuñ vaṣfı ammā cürʾete bāʿiṯ

Lisāna nuṭḳ-ı şāriḥden iren āṯār-ı ḳuvvetdür

Sülūk ehli ʿaceb mi olursa pey-rev aña ey Cevrī?

Cenāb-ı ẕātı ḥaḳḳā rehber-i rāh-ı hidāyetdür[258]

[258] Metin, 496a.

Sarı Abdullah Efendi, *Mesnevî*'nin birinci defterine yazdığı *"Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî"* adlı şerhini altı yılda tamamlamıştır. Eserin hacmi, yazılma süresi ve müellifin yaşı göz önüne alındığında yalnızca birinci cildin şerh edilmesinin baştan planlandığı yönünde bir değerlendirme yapılabilir. Sarı Abdullah Efendi'nin, eserinde tasavvufun derin meselelerine dair geniş izahlarda bulunmanın yanı sıra konuları, farklı ilim dallarını da içine alan bir bakış açısıyla ele alması bunu yaparken de doğal olarak sözü uzun tutması yukarıda ifade edilen düşünceyi desteklemektedir. Sarı Abdullah Efendi'nin konuları derinlemesine ele alması ve yeri geldikçe meseleler arasında bağlantılar kurarak yeni açıklamalarda bulunması şerhini titiz bir çalışmayla kaleme aldığını göstermektedir. *Mesnevî* şerhleri üzerine yapılan çalışmalarda Sarı Abdullah Efendi'nin şahsı ve eseri hakkında bu açıdan olumlu değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlîk* adlı eserinde Sarı Abdullah Efendi'yi tasavvufa vukufiyeti bakımından övmektedir.[259] Müellifinin büyük bir emek ve özveri ile meydana getirdiği ve konunun uzmanları tarafından takdir cümleleriyle değerlendirilen bu kıymetli eserin, üzerinde yapılacak yeni çalışmalarla okuyucu nazarında da hakettiği ilgiyi göreceği ifade edilebilir.

1.3. IV. Murad'a İthaf Edilmesi

IV. Murad, Sultan I. Ahmed (1603-1617) ile Mâhpeyker Kösem Sultan'ın oğludur. 27 Temmuz 1612 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Şehzadelik yılları hakkında fazla bilgi yoktur. II. Osman (1618-1622) vakası sırasından kardeşleriyle birlikte Üsküdar'a götürülürken kapı ağalarından birinin saldırısına uğrayan ve diğer ağalar tarafından kurtarılan IV. Murad'ın eğitimi ile annesi Mâhpeyker Kösem Sultan yakından ilgilenmiştir. Şehzadelik yıllarında sporla ilgilendiği bilinmektedir. Ağabeyi II. Osman'ın bir isyan sonucunda öldürülmesi onun ruhunda derin izler bırakmıştır.[260] Annesi Mâhpeyker Kösem Sultan, Sadrazam Kemankeş Ali Paşa ve Şeyhülislam Yayha Efendi'nin gayretleri ile Sultan I. Mustafa'nın (1617-1618, 1622-1623) tahttan indrilmesinden sonra tahta çıkmıştır.[261] Revan seferi dönüşünde

[259] bkz. Gölpınarlı, **a.g.e**, s. 142.
[260] Abdulkadir Özcan, **IV. Murad Şarkın Sultanı**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2016, s. 16.
[261] Vahit Çabuk, **Sultan IV. Murad**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, 2015. s. 14.

hastalanan IV. Murad bir süre Diyarbakır'da dinlenmek durumunda kalmıştır. Burada hastalığı hafifleyen IV. Murad Bağdat dönüşü tekrar rahatsızlanmış ve 8 Şubat 1640 tarihinden İstanbul'da vefat etmiştir.[262]

Osmanlı padişahları arasında farklı bir karaktere sahip olan IV. Murad, sağlam iradesi, güçlü hâfızası ve cesaretiyle ön plana çıkmıştır. Saltanatının ilk yıllarında vesâyetle mücadele etmiş, devlet işleriyle yakından ilgilenmiş, tebdîl-i kıyâfet dolaşarak her şeyi yakından görüp anlamaya çalışmış, memleketin sorunlarını düzeltmek için çaba harcamıştır. Daha sonra artan sert tutumunu yanlış yolda olduğuna inandığı kimselere göstermiştir. IV. Murad devri farklı alanlarda yetişmiş fikir adamları açısından Osmanlı Devleti'nin en verimli dönemlerinden biri olmuştur. Evliya Çelebi, Kâtib Çelebi, Nef'î, Şeyhülislâm Yahyâ, Azmîzâde Hâletî gibi isimler onun döneminde öne çıkmış şahsiyetlerdir. IV. Murad, ta'lik hattıyla yazılar yazmış, beste yapabilecek kadar mûsikiyle ilgilenmiş, Murâdî mahlasıyla şiirler kaleme almıştır.[263] İlim ve sanat erbâbına kıymet veren IV. Murad döneminde yaşayan önemli sîmâlardan biri de Sarı Abdullah Efendi'dir.

Sarı Abdullah Efendi şerhin sebeb-i telif ve hâtime bölümlerinde eserini IV. Murad'a ithaf ettiğini belirtir. Müellif sebeb-i telif bölümünde şu ifadeleri kullanmaktadır:

> Ve ḫalīfe-i İslam-penāh, pādişāh-ı felek-bārgāh, ḫurşīd-ṭal'at, ḳamer-behcet, ḳāṣıru'l-ḳayāṣire, ḳāṣiru'l-ekāsire, ḫādimü'l-ḥarameyni'ş-şerīfeyn, nāşiru'l-'adli ve'l-iḥsān, bā'iṯu'l-emni ve'l-emān es-sulṭān bin es-sulṭan bin es-sulṭān **Murād Ḫān** bin es-sulṭān Aḥmed Ḫān bin es-sulṭān Muḥammed Ḫan-ḫalledallāhu mülkehū ve sulṭanatehū ve efāże 'ale'l-'ālemīn birrehū ve iḥsānehū ilā yevmi'l-mīzān ḥażretlerinüñ zamān-ı sa'ādet-bünyānları olmaġla teberrüken ism-i şerīfleriyle mu'anven olup "Cevāhir-i Bevāhir-i Meṯnevī" deyü tesmiye olundı.[264]

[262] Muammer Yılmaz, **Bağdat Fatihi IV. Murat**, Konya, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2011, s. 154-156.
[263] Ziya Yılmazer, "Murad IV", **DİA**, Cilt: XXXI, s. 182.
[264] Selmani, a.g.t., s. 165-166.

Sarı Abdullah Efendi eserinin hâtime bölümünde sözlerini IV. Murad'da övgü ve duayla bitirmektedir:

> Pādişāh-ı felek-bār-gāh, ẓıllullāh-i melāʾik-sipāh, encüm-gürūh ve İskender-şükūh, rāfiʿ-i rāyāti'l-emn ve'l-emān, dāfiʿ-i ġavāyetü'ẓ-ẓulmi ve'l-ʿudvān, el-müstaġnī ʿani'l- ıṭnāb fi'l-elḳāb sulṭānü'l-berreyn, ḫāḳānü'l-baḥreyn, ḫādimü'l-ḥaremeyni'ş-şerīfeyn, es-sulṭān bin es-sulṭān bin es-sulṭān, ve'l-ḫāḳān bin el-ḫāḳān, ibnü'l-ḫāḳān es-sulṭān Murād Ḫān ibnü's-sulṭān Aḥmed Ḫān lā-zālet sürādiḳātü devletihi merfūʿaten ʿalā mefāriḳi'l-enām ve mā beriḥat ḫıyāmü ḥaşmetihi müşeyyedeten bi-evtādi'l-ḫulūdi ve'l-eyyām ve eʿazzanallāhu enṣārahu fī külli'l-edvāri ve'l-eyyām[265]
>
> "Rütbesi yüce pâdişâh,
> Orduları meleklerden oluşan,
> Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan,
> Ordularındaki her neferi yıldızlar hükmünde olan,
> İskender azametinde olan pâdişâh,
> Güven ve emniyet sancağını kaldıran,
> Zulüm ve düşmanlık günahlarını kovan,
> Vasıflarını sayıp dökmeye ihtiyaç duyulmayan,
> İki denizin sultanı, iki kıtanın hakanı,
> Mekke ve Medine'nin hizmetkarı,
> Sultan oğlu, sultan oğlu, sultan,
> Hakan oğlu, hakan oğlu, hakan,
> Sultan Ahmet Han'ın oğlu, Sultan Murad Han,
> Otağı sürekli insanların üzerine yükselmiştir,
> Çadırları, ebediyet üzerine kuruludur,
> Allah onun yardımcılarını her devirde aziz kılsın."

[265] Metin, 494a.

1.4. Dil Özellikleri ve Üslup

Sarı Abdullah Efendi nâsirliğinin yanı sıra şair olarak da eser vermiş bir şahsiyettir. Abdî[266] mahlasıyla şiirler yazdığı bilinmektedir. *Meslekü'l-Uşşâk* isimli kasîdesine torununun oğlu La'lî-zâde Abdülbâkî Efendi *Hediyyetü'l-Müştâk*[267] adlı bir şerh kaleme almıştır. Sarı Abdullah Efendi *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de de kendine ait şiirlere yer vermektedir. Nesirde olduğu gibi şiirde de sanat gayesinden ziyade muhataplarına dinin emir ve yasaklarını hatırlatma, tasavvufun ince mânâlarını ulaştırma amacı güttüğü anlaşılan Sarı Abdullah Efendi'nin şiirden ziyade nesirde başarılı olduğu söylenebilir. Dönemin dil özelliklerini de yansıtan ve secînin[268] ustalıkla kullanıldığı *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* nesirdeki başarısını ortaya koyan en önemli eseridir. Sarı Abdullah Efendi, süslü bir dil ve uzun terkiplere yer verdiği bu eserinde ustalıkla kullandığı hitap üslubu[269] ile okuyucuyu metne çekme konusunda oldukça başarılıdır. İleride ayrı bir başlık altında ele alınacak olan hitap cümleleleri Sarı Abdullah Efendi'nin şerh metodunun önemli özelliklerinden biridir. Dönemin dil ve üslup anlayışına uygun olarak kaleme aldığı ancak günümüz okuyucusu için dil bakımından oldukça ağır sayılabilecek bu eseri kendine özgü bir şerh anlayışıyla meydana getiren Sarı Abdullah Efendi, muhatabınının dikkatini canlı tutmayı başarmaktadır. Bunda şerhin akışı içinde sık sık yer verdiği şiirlerin de etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Sarı Abdullah Efendi'nin Farsça tasavvufî şiirlere şerhinde daha çok yer verdiği görülmektedir. Eserde Kâsım-ı Envâr, Senâî, Ferîdüddin Attâr, Molla Câmî, Mağribî ve Hâfız'ın şiirlerinin sayıca fazla olması dikkat çekmektedir. Şerhte çok sayıda arkaik kelime, deyim ve atasözünün kullanıldığı ve yer yer dilin sadeleştiği kısımlar da bulunmaktadır. Yukarıda temas edilen noktalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinde bir dil ve üslup bütünlüğü olduğu ifade edilebilir.

---

[266] bkz. Bünyamin Ayçiçeği, Sarı Abdullah Efendi (ö. 1660)'nin Gülşen-i Râz-ı Ârifân Mesnevîsi, s. 7-8.

[267] bkz. Mustafa Durmuş, "Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Tür Özellikleri", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007, s. 36-57; La'lî-zâde Abdülbâkî, **Hediyyetü'l-Müştâk fî Şerhi Mesleki'l-Uşşâk**, haz. Bünyamin Ayçiçeği, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 2014.

[268] bkz. M. Fatih Köksal, "Nesir ve Seci'", **Klasik Dönem Osmanlı Nesri**, İstanbul, Kriter Yayınları, 2009, s. 13-17;

[269] Eski Türk edebiyatında üslup için bkz. Fahir İz, **Eski Türk Edebiyatında Nesir**, İstanbul, Osman Yalçın Matbaası, 1964, s. 5-13.

1.5 Eser Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar

1.5.1 Metin Üzerine Yapılan Çalışmalar

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin metni üzerine yapılan çalışmalardan birincisi Selahattin Durgun tarafından 1993'te Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *"Sarı Abdullah ve Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)"* isimli yüksek lisans tezidir.[270] Eserin birinci cildi üzerine yapılan çalışmanın ilk bölümünde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, ilmî ve edebî kişiliği, eserleri ve şiirleri tanıtılmış, ikinci bölümünde *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* hakkında bilgi verilmiş, üçüncü bölümde ilk on sekiz beytin şerhinin transkripsiyonu yapılmıştır.

İkinci çalışma Emine Çiftçi tarafından 2018 yılında Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü'nde hazırlanan "*Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)'sinin Birinci Cildinin Eski Harflerden Türkiye Türkçesi'ne Aktarımı"* başlıklı yüksek lisans tezidir.[271] Çalışmanın giriş kısmında Sarı Abdullah Efendi'nin yaşadığı dönem hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı anlatıldıktan sonra *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* tanıtılmıştır. İkinci bölümde şerhin muhtevası üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise transkripsiyonlu metin verilmiştir.

Üçüncü çalışma Aslınur Akdeniz Brehmer tarafından 2018 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *"Bir Telafi ve Ağıt Aracı Olarak Çeviri: Sarı Abdullah Efendi'nin Cevahir-i Bevahir-i Mesnevi'sinin İlk 18 Beyit Şerhine Bir Ağıt-Çeviri"* başlıklı yüksek lisans tezidir.[272] Giriş bölümünde *Cevahir-i Bevahir-i Mesnevî* üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verildikten sonra tezin hazırlanma amacı açıklanmıştır. Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde *Metnin Değerlendirilmesinde Kullanılan Metodoloji*, üçüncü bölümde *Neyin Evden Uzaktalığı*, dördüncü bölümde *Sarı Abdullah Efendi'nin Evden Uzaktalığı,* beşinci bölümde *Çevirmen'in Evden*

[270] Bkz. Selahattin Durgun, "Sarı Abdullah ve Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1993.

[271] bkz. Emine Çiftçi, "Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)'sinin Birinci Cildinin Eski Harflerden Türkiye Türkçesi'ne Aktarımı", Konya, Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü, 2018.

[272] bkz. Aslınur Akdeniz Brehmer, "Bir Telafi ve Ağıt Aracı Olarak Çeviri: Sarı Abdullah Efendi'nin Cevahir-i Bevahir-i Mesnevi'sinin İlk 18 Beyit Şerhine Bir Ağıt-Çeviri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

Uzaktalığı başlıklarına yer verilmiştir. *Cevahir-i Bevahir-i Mesnevî'nin* ilk 18 beytinin transkribe edildiği çalışma daha sonra kitap olarak da basılmıştır. [273]

Dördüncü çalışma Milad Salmani tarafından 2020 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan *"Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, I. Cilt (İnceleme-Metin)"* isimli doktora tezidir.[274] Çalışmada *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin Tasvîr-i Efkâr matbaasında 13 Cemâzilâhir 1287/10 Eylül 1870 tarihinde basılan birinci cildine karşılık gelen, Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed, nr. 740'ta kayıtlı ve 1641 tarihinde Cevrî (ö. 1065/1654) tarafından istinsah edilen nüsha esas alınmıştır. Tezin giriş bölümünde *Mesnevî*'nin birinci cildine yazılmış Türkçe şerhler tanıtılmıştır. Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'sinin genel özellikleri üzerinde durulmuş ve eserin birinci cildinin muhtevası incelenmiştir. Üçüncü bölümde birinci cildin tamamının metin transkripsiyonu yapılmıştır. Metin oluşturulurken Arapça ve Farsça kısımlar orijinal harfleriyle dizilmiş, tercümeleri dipnotta verilmiştir. Milad Salmani, bu çalışma ile *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin metni üzerine ilk kapsamlı tezi hazırlamıştır. Böylece İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beş cildinin ayrı birer doktora tezi olarak hazırlanma projesinin ilk aşaması tamamlanmıştır.

Beşinci çalışma Nesibe Kablander tarafından 2021 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan *"Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, II. Cilt (İnceleme-Metin)"* isimli doktora tezidir.[275] Çalışmada *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin Matbaa-i Amire'de 1288/1871-72 yılında basılan ikinci cildine karşılık gelen, Süleymâniye Yazma Eser Ktp./Âtıf Efendi[276] Koleksiyonu, 1452-54 numarada bulunan nüsha esas alınmıştır. Bu nüsha Nesibe

[273] bkz. Sarı Abdullah Efendi, **Mesnevî'nin Parlak Cevherleri, İlk On Sekiz Beyit Şerhi**, haz. Aslınur Akdeniz Brehmer, İstanbul, H Yayınları, 2020.
[274] bkz. Milad Salmani, "Sarı Abdullah Efendi'nin 'Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, I. Cilt (İnceleme-Metin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2020.
[275] bkz. Nesibe Kablander, "Sarı Abdullâh Efendi'nin 'Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, II. Cilt (İnceleme Metin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2021.
[276] Hayatı hakkında bkz. Abdülkadir Balgalmış, "Âtıf Efendi", **DİA**, Cilt: IV, 1991, s. 59-60.

Kablander tarafından müellif nüshası olarak tespit edilmiştir.[277] Tezin giriş bölümünde *Mesnevî* tercüme ve şerhleri tanıtılmış, çalışmaya dair genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, edebî şahsiyeti, tasavvufî kişiliği ve eserlerine dair bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* incelenmiş; *Eser Hakkında Genel Bilgiler, Çalışmaya Konu Olan Kısmın Açıklamalı Özeti, Çalışmaya Konu Olan Kısmın Kaynakları, Çalışmaya Konu Olan Kısmın Muhtevâsı, Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh Metodu* ve *Eserin Dili ve Şârihin Üslûbu* ana başlıkları altında oluşturulan alt başlıklarla ilgili konular hakkında detaylı inceleme ve değerlendirmeler yapılmıştır. Tezin inceleme kısmı oldukça hacimli olup 511 sayfadan oluşmaktadır. Bu bölümde özellikle eserin muhtevası üzerinde derinlemesine bir incelemenin yapıldığı dikkat çekmektedir. Üçüncü bölümde *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin nüshalarının tanıtımı yapılmıştır. Dördüncü bölümde transkripsiyonlu metin verilmiştir. Çalışmada Arapça ve Farsça kısımlar da dahil olmak üzere metnin tamamı transkripsiyon alfabesi ile yazılmış, Türkçe dışındaki ibarelerin dipnotta tercümesi verilmiştir. Yazmada tespit edilen bütün ayrıntılar ile ilgili dipnotta açıklamalar yapılmıştır. Nesibe Kablander'in oldukça hacimli ve detaylı bu çalışması ile birlikte İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beş cildinin ayrı birer doktora tezi olarak hazırlanma projesinin ikinci aşaması tamamlanmıştır.

Altıncı çalışma Kübra Ceylan tarafından 2022 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Sarı Abdullah Efendi'nin *"Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, III. Cilt (İnceleme-Metin)"* isimli doktora tezidir.[278] Çalışmada *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin Matbaa-i Âmire'de 1288/1871-72 yılında basılan üçüncü cildine karşılık gelen, Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed, 740 numarada kayıtlı ve 1641 tarihinde Cevrî (ö. 1065/1654) tarafından istinsah edilen nüsha esas alınmıştır. Tezin giriş bölümünde *Mesnevî* hakkında bilgi verildikten sonra Bayramî Melamîliğin tarihi gelişimi üzerinde durularak Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvuf düşüncesinin fikri temelleri ortaya konmuştur. Birinci bölümde *Sarı Abdullah*

[277] bkz. Kablander, a.g.t., s. 432-452.
[278] bkz. Kübra Ceylan, "Sarı Abdullâh Efendi'nin 'Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, III. Cilt (İnceleme Metin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2022.

Efendi: Literatür ve Biyografi ana başlığı altında Sarı Abdullah Efendi hakkında yapılan çalışmalar tanıtıldıktan sonra biyografiye dair bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde *Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'sinin III. Cildi* ana başlığı altında eserin yazılış tarihi ve amacı, ihtivâ ettiği konular, dil özellikleri ve üslûbu, kaynakları alt başlıklar ile ayrıntılı olarak incelendikten sonra müellifin şerh usûlü hakkındaki tespitler orataya konmuştur. Üçüncü bölümde nüsha özellikleri ve transkripsiyonda takip edilen yöntem açıklandıktan sonra *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin üçüncü cildinin transkripsiyonu yapılmıştır. Yazmadaki Arapça ve Farsça kısımlar orijinal harfleriyle dizilmiş, dipnotta tercümeleri verilmiştir. İmla ve dil özellikleri bakımından da oldukça titiz çalışılmış olan bu tez ile birlikte İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beş cildinin ayrı birer doktora tezi olarak hazırlanma projesinin üçüncü aşaması da tamamlanmıştır.

Ezrail Karakurt tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda hazırlanmakta olan *"Sarı Abdullah Efendi'nin "Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, IV. Cilt (İnceleme-Metin)"* başlıklı doktora tezninin tamamlanması ve bizim bu çalışmamız ile *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin beş cildi üzerine planlan proje tamamlanmış; araştırmacı ve okurların istifadesine sunulmuş olacaktır.

1.5.2 Muhteva Üzerine Yapılan Çalışmalar

*Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin muhtevası üzerine yapılan çalışmalardan birincisi Ülker Aytekin tarafından 2002 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi* başlıklı doktora tezidir.[279] Giriş bölümünde çalışmada yararlanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiş ve Sarı Abdullah Efendi'nin dönemine dair siyâsî, ekonomik, ilmî ve fikrî durum hakkındaki tespitler aktarılmıştır. Bu kısımda kaynaklar temel eserler ve araştırma çalışmaları olmak üzere iki sınıfa ayrılarak ele alınmıştır. Temel kaynaklar olarak tabakât, terâcim-i ahvāl, menâkıp kitapları ve tezkireler tanıtılmıştır. Araştırma kaynakları olarak çalışmada istifade edilen makâleler, ansiklopedi

[279] bkz. Ülker Aytekin, "Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002.

maddeleri, tezler, kitaplar ve kütüphane katalogları ile ilgili bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de yararlandığı kaynaklar incelendikten sonra şerhin yazılma sebebi hakkında değerlendirmeler yapılmış; eserde Melâmîlik anlayışına dair kullanılan bazı kavramlara değinilmiştir. Bu bölümün devamında *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* ile diğer *Mesnevî* şerhleri arasında karşılaştırma yapılmıştır. Üçüncü bölümde *Mesnevî*'nin ilk cildinde kullanılan semboller üzerinde durulmuştur. Bu bölümde *Mesnevî'*nin birinci cildinde geçen hikayeler ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvufî açıklama ve değerlendirmeleri yer yer başka *Mesnevî* şârihleri ile karşılaştırılarak verilmiştir. Bu çalışma daha sonra kitap olarak da basılmıştır.[280] Ülker Aytekin'in bu çalışması *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin muhtevası üzerine hazırlanan ilk doktora tezi olma özelliği taşımaktadır.

*Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin muhtevası üzerine yapılan ikinci çalışma Büşra Çakmaktaş tarafından 2017 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan *Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* başlıklı doktora tezidir.[281] Giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı, yöntemi ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin yaşadığı dönem hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî şahsiyeti incelenmiştir. Üçüncü bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvufî görüşleri detaylı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvuf düşüncesinin kaynakları, tasavvuf kavramları, tasavvuf meseleleri ana başlıklar altında yeni alt başlıklar açılarak derinlemesine incelenmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvufî görüşlerinin ortaya konması amacıyla hazırlanan tezde müellifin diğer eserleri ile birlikte *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'ye de sıkça başvurulmuştur. Bu tez şerhin genel muhtevasını belli bir sistematik içerisinde sunması ve tasavvufî kavramları detaylı bir şekilde açıklaması bakımından önemli bir çalışmadır. Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'sinin muhtevasını inceleyen bu iki çalışma Tasavvuf alanında çalışan

[280] Ülker Aytekin, **"Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi**", Konya, Umde Yayınevi, 2017.
[281] Büşra Çakmaktaş, "Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri" Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Sakarya, 2017.

araştırmacılar tarafından hazırlandığından tasavvufî kavramlar detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

2. Eserin Kaynakları

Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'yi kaleme alırken yararlandığı kaynakların çeşitliliği dikkat çekmektedir. Kaynak bakımından oldukça zengin olan şerhte Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça çok sayıda eserden istifade edildiği görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi'nin kaynak kullanımında mensur eserler kadar manzum eserleri de tercih ettiğini ifade etmek gerekir. Sarı Abdullah Efendi şerhinde kullandığı kaynakların çoğunun ismini zikretmekle birlikte bazı alıntılarda kaynak belirtmemiştir. Zengin bir muhtevaya sahip olan şerhte çok çeşitli ilim dallarına ait eserlerden yararlanıldığı, bunların başında da ayet iktibasları ile birlikte Tefsir ve Hadis kaynaklarının geldiği görülmektedir. Bu kaynaklardan sonra en çok istifade edilen eserlerin başında tasavvuf kitapları gelmektedir. Tasavvufî eserlerde yelpazenin oldukça geniş tutulduğu ve kaynak çeşitliliğine ehemmiyet verildiği söylenebilir. Çalışmanın ilgili kısmında ayrıntılı olarak incelenecek olan bu eserler hem sayıca fazla hem de alıntılanan metin bakımından büyük bir yekün tutmaktadır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de kullanılan kaynakların önemli bir kısmının da edebî eserler olduğu ve bunların çoğunun da Farsça metinlerden oluştuğu görülmektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu kaynaklar ayrı başlıklar altında incelenecektir.

2.1 Kur'an-ı Kerim

Kur'an-ı Kerim, *Mesnevî* gibi *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin de temel kaynaklarından biridir.[282] *Mesnevî*'nin Kur'an ile olan ilişkisine uygun bir şerh anlayışı benimseyen Sarı Abdullah Efendi'nin, şerhini bu misyona hizmet etme gayesiyle yazdığı anlaşılmaktadır. Şerhinde sık sık âyet iktibasları yapması ve eserin birçok yerinde Kur'an'da geçen peygamber kıssalarına değinmesi bu düşünceyi desteklemektedir. Kıssalara dair geniş bilgi çalışmanın ilerleyen bölümlerinde

[282] Mesnevî'de geçen ayetler ve Kur'an-Mesnevî ilişkisi hakkında bkz. Hüseyin Güllüce, **Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevî**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1999; Halim Gül, Mesnevî'de Kur'ânî Referanslar ve Kur'an Ayetlerine Getirilen İşârî Yorumlar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003. Ayrıca Mesnevî'de Kur'an âyetlerinden nazmen yapılan tercümeler için bkz. Kâzım Muhammedî, **Mevlânâ ve Tercüme-i Âyât-ı Kur'an**, Tahran, İntişârât-ı Necm-i Kübrâ, 1386.

verileceğinden burada konunun detaylarına girilmeyecektir. Şerhin beşinci cildinde tespitimize göre 87 farklı sûreden 556 âyet iktibası yapılmıştır. Mükerrer geçen âyetler bu sayıya dahil edilmemiştir. Şerhte geçen âyetlerin listesi, sûre adı ve geçtiği varak numarası ile birlikte tezin sonundaki ekler bölümünde verilmiştir. Şerhin farklı yerlerinde tamamen veya kısmen tekrar edilen âyetlerin en geniş olanı listeye alınmış ve geçtiği diğer varak numaraları da aynı satırda gösterilmiştir.

2.2 Tefsir Kaynakları

Sarı Abdullah Efendi şerhinde tefsir kaynaklarından sıkça istifade etmiş ve söz konusu kaynaklardan uzun alıntılar yapmıştır. Öyle ki yazmanın bazı varaklarının tamamı bu hacimli alıntılardan oluşmaktadır. Bunda *Mesnevî*'nin Kur'an'ın mesajlarını hikaye ve temsillerle açıklama eksenli bir anlatım tarzı ve âyet iktibaslı beyitlerinin etkili olduğu söylenebilir. Hüseyin Güllüce tarafından hazırlanan doktora tezinde *Mesnevî* tefsir açısından incelenmiştir. Bu çalışma daha sonra kitap olarak basılmıştır.[283] Konuların açıklanmasında tefsir ilminin geniş muktesabatından çokça istifade edilmesi ve bunun bir şerh metodu olarak kullanılması sebebiyle *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*yi de kısmî işarî tefsir olarak değerlendiren araştırmacılar olmuştur.[284] Çalışmanın bu kısmında Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinde başvurduğu tefsir kaynakları alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Arâʾisü'l-Beyân: Rûzbihân-ı Baklî (ö. 606/1209)

İranlı bir sûfî ve şair olan Baklî, kaynaklarda "âriflerin sultanı", "âlimlerin burhanı", "âşıkların misali" ve "abdalların serveri" gibi unvanlarla anılmıştır. Aşk ve muhabbeti tasavvuf düşüncesine esas kabul edenlerden biri olan Baklî, bu konudaki fikirlerini ʿAbherü'l-ʿÂşıkîn adlı eserinde açıklamıştır. Kaleme aldığı *Arâʾisü'l-Beyân*, mukayeseli işârî tefsirin önemli örneklerinden bir kabul edilmiş ve alanında kaynak eserler arasında yer almıştır.[285] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *Arâʾisü'l-Beyân'*dan[286] sekiz yerde alıntı yapmıştır (345b, 356a, 359a, 359b, 363a, 475b, 447b, 455a).

[283] bkz. Hüseyin Güllüce, **Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevî**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1999.
[284] bkz. Aytekin, a.g.t., s. 160.
[285] M. Nazif Şahinoğlu, "Arâisü'l-Beyân", **DİA**, Cilt: III, s. 265.
[286] bkz. Baklî, **Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'an**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].

Bahrü'l-Hakâik ve'l-Meânî: Necmeddîn-i Dâye (ö. 654/1256)

Kübreviyye tarihinde önemli bir yeri olan Necmeddîn-i Dâye[287] şeyhliğinden ziyade eserleriyle tanınmıştır. Başlıca eserleri arasında *Mirsâdü'l-ʿİbâd Mine'l-Mebdeʾ ile'l-Meʿâd, Bahrü'l-Hakâʾik ve'l-Meʿânî fî Tefsîri's-Sebʿi'l-Mesânî ve Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî* zikredilebilir. Necmeddîn-i Dâye tarafından yazımına başlanan *Bahrü'l-Hakâik ve'l-Meânî* isimli Arapça işârî tefsiri Alâüddevle-i Simnânî (ö. 737/1336) tamamlamıştır. Necmeddîn-i Dâye Kur'an'ın zâhirî ve bâtınî mânaları üzerinde durduğunu, kendisinden önce yazılan tefsirlerden nakiller yaptığı belirterek eserini okuyanların başka bir tefsire ihtiyaç duymayacağını ifade etmiştir. Tefsiri tamamlayan Alâüddevle-i Simnânî ise kaleme aldığı mukaddimede izlediği yöntem hakkında bilgi verdikten sonra Kur'an-ı Kerîm'in zâhirî ve bâtınî anlamlarını re'y ile tefsir etmenin mümkün olmadığını söylemiştir.[288] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildince *Bahrü'l-Hakâik ve'l-Meânî*'den[289] beş yerde alıntı yapmıştır (339a, 367b, 438b, 482a, 482b).

Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân: Muhammed b. Cerîr Taberî (ö. 310/923)

Hadis, fıkıh, tarih, felsefe, mantık gibi birçok alanda eser veren Taberî, yazdığı *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsir sebebiyle "imâmü'l-müfessirîn" diye de anılmıştır. Taberî tefsirinde önce Hz. Peygamber'den nakledilen bilgilere, sonra sahâbe ve tâbiîn görüşlerine yer vermiştir. Âyet tefsirlerine "el-kavlü fî te'vîli kavlihî teâlâ" diye başlayan Taberî, ayet ve sünnette bulamadığı bilgileri Arap dili kaideleriyle açıklamaya çalışmıştır. Aynı zamanda hadis ve kıraat alime de olan Taberî, eserinde rivayetlerin isnadlarını çoğu zaman tam vermiş, kıraat ihtilâflarına, işaret etmiş, az da olsa İsrâiliyat'a dayanan bilgiler nakletmiştir.[290] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde yer verdiği bir hadis *Câmiu'l-Beyân'*da tespit

[287] Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Halil Baltacı, **Necmeddin Daye Razi (Hayatı-Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri)**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2011.
[288] Hamid Algar, "Bahrü'l-Hakâik ve'l-Meânî", **DİA**, Cilt: IV, s. 515-516.
[289] Necmeddîn-i Dâye, **et-Te'vîlatü'n-Necmiyye fî Tefsiri'l-İşârî ve's-Sûfiyye**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009. Ayrıca bkz. Mehmet Okuyan, **Necmuddin Dâye ve Tasavvufî Tefsiri**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2001.
[290] İsmail Cerrahoğlu, "Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân", **DİA**, Cilt: VII, s. 105-107. Taberî'nin hayatı ve tefsir ilmindeki yeri hakkında bilgi için bkz. Fatih Bayar , "Taberî'nin Tefsir Metodolojisi", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 2008.

edilmiştir (480a). Ayrıca *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de *Câmiu'l-Beyân*'a[291] bir yerde atıf yapılmıştır (472b).

el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273)

Kurtubî tefsirini yazma amacını hayatı boyunca dil ve nahiv konularında derlediği nükteleri veciz bir şekilde ifade etmek, doğru yoldan ayrılmış ve sapmış olanlara cevap vermek, âyetlerin nüzûl sebepleri ve ahkâma dair çok sayıda hadisi tefsir ilmine taşımak, bu rivayetler ile seleften aktarılan görüşleri açıklamak olarak ifade etmiştir. Eser ilk bakışta ahkâmü'l-Kur'an tarzı bir telif izlenimi verse de âyetleri farklı yönleri ile ele alan kapsamlı bir Kur'an tefsiri olduğu söylenebilir. Kurtubî, eserinde kıraat farklılıkları, esbâb-ı nüzûl, dil bilimi ve fıkıh konularıyla ilgili açıklamalara yer vermiş, konulara dair Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetleri aktardıktan sonra rivayetleri kaynak, rivayet zinciri, muhteva ve konuya delâletleri açısından tahlil etmiştir.[292] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân'*dan[293] üç alıntı tespit edilmiştir (308b, 335b, 365b).

el-Keşf ve'l-Beyân ʿan Tefsîri'l-Kurʾân: Sa'lebî (ö. 427/1035)

Eserinde Kur'an-ı Kerim'i, Kur'an, sahâbe ve tâbiîn rivayetleriyle tefsir eden Sa'lebî, sûrelerin âyet, kelime ve harf sayısını vermiş, sûrelerin fazileti hakkında rivayetler ile fıkıh ve nahve dair açıklamalar üzerinde durmuştur. Eserin dikkat çeken yönlerinden biri ise Kur'an kıssaları ile ilgili İsrâiliyata dayanan rivayetlere yer vermesidir. Müelliflerin birçoğu tarafından muteber tefsir kitaplarından biri olarak gösterilen *el-Keşf ve'l-Beyân ʿan Tefsîri'l-Kurʾân*, yer verdiği mevzû hadisler, Şîa kaynaklarına dayanan bazı asılsız rivayetler ile İsrâiliyat türünden bilgilere yer vermesi bakımından eleştirilmiştir.[294] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde beş

[291] Ebû Cafer et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân**, Mekke, Dâru't-Terbiye ve't-Türâs, [t.y.]. Tercüme için bkz. Muhammed Bin Cerir Et-Taberi, **Taberi Tefsiri**, trc. Mehmet Keskin, Sağlam Yayınları, 2019.
[292] Muhammed Çoşkun, "el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân", **DİA**, Cilt: VII, s. 100-101.
[293] bkz. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Kahire, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
[294] bkz. M. Suat Mertoğlu, "Sa'lebî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 28-29.

yerde *el-Keşf ve'l-Beyân ʿan Tefsîri'l-Kurʾân'*dan[295] alıntı yapılmıştır (332b, 339a, 374b, 375b, 472b).

el-Keşşâf: Zemahşerî (ö. 538/1144)

Arap dili ve edebiyatı konusundaki çalışmaları ile tanınan Zemahşerî tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, dil, lugat ve edebiyat alanında çok sayıda eser telif etmiştir. En önemli eserlerinden biri kısa adıyla *el-Keşşâf* diye bilinen tefsiridir. Zemahşerî'nin tefsirini yazarken kendisinden önce bu alanda telif edilmiş eserleri incelediği, dil, muhteva ve metot bakımından farklı türdeki birçok kaynaktan istifade etttiği bilinmektedir. Genel olarak dirayet metodunun kullanıldığı *el-Keşşâf*'ta rivayetlere de yer verilmek suretiyle iki metodun birleştirildiği söylenebilir. Kaleme alındığı dönemden itibaren müfessirlerin ilgisine mazhar olan eser, Kur'an-ı Kerim'i lugat, nahiv ve belâgat yönünü göz önünde bulundurarak yorumlaması, Kur'an'ın i'câz yönü, edebî ve nazım güzelliğini meydana çıkarması, ondaki anlamların tasvir ve temsil vasıtasıyla dile getirilmesinin önemli bir metot olduğunu göstermesi gibi yönleri bakımından çok beğenilmiş ve müfessirlerin birçoğu tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.[296] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *el-Keşşâf*'tan[297] bir yerde alıntı yapılmıştır (452b).

Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân: Nizâmeddin en-Nîsâbûrî (ö. 730/1329 [?])

Nîsâbûrî, teorik astronomi ile birlikte takvimlerin geliştirilmesi, ibadet vakitlerinin belirlenmesi konularında da çalışmalar yapmıştır. Nîsâbûrî, oldukça hacimli olan *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân* isimli tefsirini kaleme alırken başta Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtîhu'l-Gayb'ı* olmak üzere çok sayıda tefsir, hadis, fıkıh, felsefe ve tasavvuf kaynağından istifade etmiştir. Tefsirinde rivâyet ve dirâyet metotlarını birleştiren Nîsâbûrî, mensup olduğu sünni yoruma ağırlık vermekle

[295] bkz. Sa'lebî, **el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân**, Cidde, Dâru't-Tefsîr, 2015.
[296] Ali Özek, "el-Keşşâf", **DİA**, Cilt: XXV, s. 329-330. Eser hakkında ayrıca bkz. Abdurrahman b. Hasan Kâid, **"Osmanlılar Döneminde Türk Tefsir Ekolünde Zemahşerî'nin el-Keşşâf Adlı Eserinin Önemi: Şekiller ve Etkiler"**, Osmanlı Döneminde Tefsir, ed. Hidayet Aydar vd., İstanbul, İSAR Yayınları, 2018, s. 413-438. Zemahşerî hakkında yapılan çalışmalar için ayrıca bkz. Esra Gözeler, "Zemahşerî Araştırmaları: Bir Literatür İncelemesi", **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, 2016, s. 84-101.
[297] Zemahşerî, **Keşşâf**, Kahire, Dâru'r-Reyyan, 1987. Metin ve tercüme için bkz. Zemahşerî, **Keşşâf Tefsiri (Metin ve Çeviri)**, ed. Murat Sülün, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.

birlikte farklı mezheplerin görüşlerini de dikkate almış ancak bunları ilmî bir üslûpla eleştirmiştir. Eserinde irfanla imanı harmanlamış, mecaz ve istiare gibi edebî sanatları da ustalıkla kullanmıştır.[298] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân* 'dan[299] bir yerde alıntı yapılmıştır (454b).

Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr: Reşîdüddîn Meybüdî (ö. 520/1126'dan sonra)

Farsça yazılmış tasavvufî bir tefsir olan *Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr'*ın müellifi Reşîdüddîn Meybüdî'nin İran'ın Yezd şehrinin Meybüd kasabasında yaşadığı bilinmektedir. Hayatı hakkında bunun dışında bilgi bulunmamaktadır. Meybüdî eserini hazırlarken önce ele aldığı âyetin Farsça çevirisini yapmış, sonra diğer eserlerden de istifade ederek âyetlerin gönderiliş sebepleri ve hükümlerine dair yorumlar getirmiştir. En son olarak ise âyetin tasavvufî tefsirini gerçekleştirmiştir. Meybüdî, tefsirinde önceki dönemlerde yaşamış sûfîlerin menkıbeleri ve şiirlerini de aktarmıştır.[300] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *Keşfü'l-Esrâr*'dan[301] altı yerde alıntı yapmıştır (433b, 443a, 443b, 451a, 456b, 473b).

Letâ'ifü'l-İşârât: Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (ö. 465/1072)

Tasavvuf, hadis, tefsir, gramer ve edebiyat gibi birçok ilim dalında bilgisi olan Kuşeyrî, daha çok mutasavvıf yönüyle tanınmıştır. Tasavvufun önemli kaynakları arasında sayılan *er-Risâle* başta olmak üzere çok sayıda eser telif etmiştir. Kuşeyrî, 1042-43 yılında yazmaya başladığını belirttiği *Letâ'ifü'l-İşârât* adlı tefisirini kaleme alırken Sülemî'nin *Hakâ'iku't-Tefsîr*'ini örnek almıştır. Ancak kendisi, adını zikrettiği eserden daha düzenli ve kapsamlı bir tefsir ortaya koymuştur. Kuşeyrî'nin eseri kendisinden sonra yazılan İşârî tefsire örnek olmuştur.[302] *Cevâhir-i Bevâhir-i*

[298] Ali Turgut, "Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân", **DİA**, Cilt: XIII, s. 358.
[299] Nizâmeddin en-Nîsâbûrî, **Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416.
[300] Rıza Kurtuluş, "Keşfü'l-Esrâr", **DİA**, Cilt: XXV, s. 319.
[301] Reşîdüddîn-i Meybüdî, Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr, haz. Ali Asgar Hikmet, Tahran, Emîr Kebîr, 1371/1992. Müellif ve eser hakkında bilgi için bkz. Abdulvahap Yıldız, **Meybüdi'nin Tefsirinde Tasavvuf**, İstanbul, Nizamiye Akademi Yayınları, 2019.
[302] Süleyman Uludağ, "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin", **DİA**, Cilt: XXVI, s. 473-475.

Mesnevî'nin beşinci cildinde *Letâ'ifü'l-İşârât*'a[303] iki yerde atıf yapılmıştır (455a, 455b).

Mefâtîhu'l-Gayb: Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210)

Kelâm, tefsir ve fıkıh usulü alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Fahreddin er-Râzî'nin[304] *et-Tefsîrü'l-Kebîr* ve *Tefsîrü'r-Râzî* adlarıyla da bilinen eseridir. Fahreddin er-Râzî, tefsirinde rivayet ve dirâyet metotlarını birlikte kullanarak, naklî bilgileri aklî delillerle desteklemiş ve zaman zaman bunları felsefî tartışmalara dayandırarak ele almıştır. Mushaf düzeninin takip edildiği tefsirde Fâtiha sûresi müstakil bir cilt olarak ele alınmış, eserin metodu bu ciltte ortaya konmuştur. Her sûrenin tefsiri ayrı bir kitap niteliğinde düzenlenmiş ve bunlar bablara, bablar da meselelere bölünmüştür. Meseleler ise mukaddime, hüccet, latîfe, hüküm ve vecih gibi alt başlıklar altında incelenmiştir. Fahreddin er-Râzî, kendinden önce yazılmış tefsirlerden alıntı yapmakla birlikte eserinde kendi görüşlerinin ağırlığını kuvvetli bir şekilde hissettirmiştir. Tefsir alanında kendisinden sonra gelenleri etkilemiş, bilhassa dirâyet tefsiri metodunu ile eser yazacak olan müfessirler için kaynak teşkil etmiştir.[305] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *Mefâtîhu'l-Gayb'*dan biri Türkçe tercüme şeklinde olmak üzere iki yerde alıntı, bir yerde ise atıf yapılmıştır (361a, 452a, 462b).

Nazmü'd-Dürer: İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî (ö. 885/1480)

Bikâî eserin mukaddimesinde dirâyet tefsirinin cevazı hakkındaki delilleri, münasebet ilminin tarihi ve önemini, Kur'an-ı Kerim'in terkip ve tertip bakımından mûcize oluşunu, âyetlerin arasındaki münasebeti anlatabilmek için yaşadığı sıkıntıları ve tefsirinin öneminden bahsetmiştir. Tefsirine sûrelerin ana fikri ve konusunu açıkladığı "maksûdühâ" ifadesiyle giriş yapmış sonra sûrelerin ismi üzerinde durmuş daha sonra da isimle muhteva arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. Eser Kur'an-ı Kerim'in i'câzını ve belâgatını göstermesi açısından önemli bir tefsir

[303] bkz. Abdülkerim el-Kuşeyrî, **Tefsîru'l-Kuşeyrî: Letâifü'l-İşârât**, thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007. Tercüme için bkz. Abdülkerim Kuşeyrî, **Letâifü'l İşârât: İlahî Kelâmın Sırları**, trc. Ekrem Demirli, İstanbul, Fikriyat Yayınevi, 2020.

[304] Hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında bkz. Eşref Altaş, "**Fahreddîn er-Râzî'nin Hayatı, Hâmileri, İlmî ve Siyâsî İlişkileri", İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddîn er-Râzî**, ed. Ömer Türker, Osman Demir, İstanbul, İSAM Yayınları, 2018, s. 43-93.

[305] bkz. Lütfullah Cebeci, "Mefâtîhu'l-Gayb", **DİA**, Cilt: XXVIII, s. 348-350.

olarak dikkat çekmektedir.[306] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde *Nazmü'd-Dürer'*den[307] iki alıntı tespit edilmiştir (383a, 454b).

Şerhu'l-Keşşâf: Teftâzânî (ö. 792/1390)

Teftâzânî sarf, nahiv ve belâgat başta olmak üzere tefsir, kelâm ve mantık alanlarındaki bilgisiyle döneminde ilmin zirvesi kabul edilmiştir. Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Keşşâf*[308] adlı eseri Tîbî'nin, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı üzerine kaleme aldığı hâşiyenin özeti mahiyetinde bir çalışmadır.[309] Sarı Abdullah Efendi eserinin beşinci cildinde *Şerhu'l-Keşşâf*'tan bir yerde alıntı yapmıştır (452b).

Te'vîlâtü'l-Kur'ân: Mâtürîdî (ö. 333/944)

Mâtürîdî, Mâtürîdiyye'nin kurucusudur. Diğer dini ilimlerin yanında mezhepler tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne* ve *Te'vîlâtü'l-Mâtürîdiyye* olarak da bilinen *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eseri tefsir açısından önemli bir çalışma olmanın yanında kelâm, fıkıh ve fıkıh usulü konularında da geniş bilgi ve kıymetli görüşler içermektedir. Eser İslâmî topluluklar ve diğer dinler ile ilgi fikirlerin tenkidi açısından da dikkat çeken bir kaynak olarak kabul edilmiştir.[310] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*[311] adlı tefsirinden bir yerde alıntı, bir yerde atıf yapmıştır (441b, 462b).

Tefsîru İbn Kemâl: Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)

Şeyhülislâm ve tarihçi olan Kemalpaşazâde, medreselerde ders vermiş, kadı, kazasker ve şeyhülislâm olarak görev yapmıştır. İslâm hukukunun usul ve fürûu hakkında eserler yazmıştır. Rivayet ve dirayet metodlarını kullanarak kaleme aldığı tefsirinde Kur'an-ı Kerim'in belagat yönüne vurgu yapmış, fıkhî hükümlere yer vermiş ve kelâmî konulara temas etmiştir. Kemalpaşazâde ayrıca kaynakları tenkit

[306] Necati Kara, "Nazmü'd-Dürer", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 463-464.
[307] bkz. İbrahim b. Ömer el-Bikâî, **Nazmü'd-Dürer min fî Tenâsübi'l-ây ve's-Süver**, Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1431.
[308] Eserin tefsir ilmindeki yeri hakkında bilgi için bkz. Mesut Kaya, "Şerh ve Hâşiyelerin Tefsir İlmine Katkıları: Teftâzânî'nin el-Keşşâf Şerhi Örneği", **İslâm İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği**, ed. Mesut Kaya-Sezai Engin, İstanbul, Endülüs Yayınları, 2020, s. 208-239.
[309] bkz. Şükrü Özen, "Teftâzânî", **DİA**, Cilt: XL, s. 299-308.
[310] Bekir Topaloğlu, "Te'vîlâtü'l-Kur'ân", **DİA**, Cilt: XLI, s. 32-33.
[311] Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.]. Tercüme için bkz. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân,** ed. Yusuf Şevki Yavuz, İstanbul, Ensar Yayınları, 2023.

etmiş ve çeşitli bakımlardan eleştiriye tâbî tutmuştur. Bu yönleri ile Kur'an tefsirleri arasında önemli bir yer edinmiştir.[312] Sarı Abdullah Efendi eserinin beşinci cildinde, risale şeklinde hazırlanan *Tefsîru İbn Kemâl*'den iki yerde alıntı, bir yerde atıf yapmıştır (416b, 452b, 453b).

Tefsîru'l-Beyzâvî: Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286)

İslâmî ilimlerin birçoğuna dair eser telif ettiği için kendisine "allâme" unvanı verilen Beyzâvî daha çok tefsir, kelâm, fıkıh ve usûl-i fıkıh alanında meşhur olmuştur.[313] *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* olarak da bilinen tefsirini genç yaşlarında yazma kararı aldığı ancak arzu ettiği gibi bir eser ortaya koyabilmek için ilmî bakımdan olgunlaşmayı bekleyerek daha sonra kaleme aldığı belirtilir. Birçok kaynaktan istifade ederek telif ettiği *Envârü't-Tenzîl*'de *el-Keşşâf*'tan fazlaca iktibas yaptığı için bu eseri bazı âlimler tarafınan onun bir özeti olarak değerlendirilmiştir. *Envârü't-tenzîl* kaleme alınırken rivâyet ve dirâyet metodu birlikte kullanılmıştır. Tefsirde diğer âyetlere, hadislere, sahâbenin ve tâbiînin görüşlerine ve İsrâiliyata dayanan rivayetlere de yer verilmiştir. Arap şiiri örnekleri, dil kuralları ve aklî deliller ile yeni görüşler ortaya konmuş, bu suretle dirâyet metodu uygulanmıştır. İlmi çevrelerde oldukça itibar gören eser medreselerde okutulmuş ve daha sonra kaleme alınan tefsirler için önemli bir kaynak olmuştur. Eser üzerine yapılan şerh, hâşiye ve ta'lik tarzında çalışmaların sayısı oldukça fazladır.[314] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *Tefsîru'l-Beyzâvî*'den[315] sekiz yerde alıntı yapılmıştır (344a, 345b, 365a, 383b, 453b, 454a, 472b, 473b).

[312] bkz. Musa Alak, "Kemâlpaşazâde'nin Şerhu Tağyîri'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009. Ayrıca bkz. Muhammed Turdı, "Şeyhülislâm İbn Kemâl Paşa'nın Tefsîri (Meryem ve Tâhâ Sûrelerinin) İnceleme ve Tahkîki", Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

[313] Hayatı hakkında bkz. Mustakim Arıcı, **"Bir Biyografinin Yeniden İnşası: Kâdî Beyzâvî, İlişki Ağları ve Eserleri", İslâm İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdı Beyzâvî**", ed. Mustakim Arıcı, İstanbul, İSAM Yayınları, 2017, s. 23-103. Ayrıca bkz. Süleyman Gür, "Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014, s. 4-28.

[314] İsmail Cerrahoğlu "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl", **DİA**, Cilt: XI, s. 260-261.

[315] Beyzavî, **Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418. Tercüme için bkz. Kâdı Beydâvî, **Envâru't Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl: Beydâvî Tefsîri**, trc. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul, Kahraman Yayınları, 2011.

Tefsîrü'l-Kurʾân: Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)

İranlı bir âlim ve şair olan Câmî dinî, edebî, aklî ilimler ve tasavvuftaki derin bilgisi sayesinde işlediği konuları rahat ve sade bir dille açıklamıştır. Önemli eserlerinin Türkçe'ye çevrilmesi onun Türk edebiyatı üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Kaynaklarda Abdurrahman Câmî'nin Farsça ve Arapça çok fazla eseri olduğu zikredilse de bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Daha çok edebî eserleri ile tanınan Câmî'nin bir de tefsiri bulunmaktadır. Kur'an'ın Bakara sûresinin 23. âyetine kadar olan bölümünü tefsir eden müellif, eserinin önsözünde belirttiğine göre Kur'an'ın tamamını tefsir etmeyi planlamış ancak eserini tamamlayamamıştır.[316] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde, Abdurrahman Câmî'nin *Tefsîrü'l-Kurʾân*[317] adlı eserine bir yerde atıf yapmıştır (333a).

Tefsîru'l-Kur'ân: Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî (ö. 489/1096)

Eserinde daha çok rivayet metodunu kullanan Sem'ânî, tefsirini kaleme alırken kelâmî izahlara ve şiire sıkça yer vermiştir. Öyle ki Bakara sûresinin tefsirinde 100 civarında şiirden yararlanmıştır. Tefsirin öne çıkan özelliği ise âyetlerin açıklanmasında akaid ve kelâma dair konulara genişçe yer verilmesi, farklı mezheplerin fikirlerini dayandırdıkları âyetlerin onların görüşlerine delil kabul edilemeyeceğinin ortaya konmaya çalışılmasıdır.[318] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği bir hadis *Tefsîru'l-Kur'ân'*da[319] tespit edilmiştir (322a).

Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-Azîm: İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938)

İbn Ebû Hâtim'in[320] *Tefsîru İbn Kesîr* diye de bilinen eseri rivayet tefsirleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bazı alimler İbn Ebû Hâtim tefsirini, selef müfessirlerinden aktarılan rivayetlere yer verilmesi, âyetlerin mana ve hükümlerini açıklamaya dikkat

[316] Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahman", **DİA**, Cilt: VII, s. 94-99. Hayatı ve eserleri için ayrıca bkz. Asaf Hâlet Çelebi, **Molla Câmî: Hayatı-Şahsiyeti Eserlerinden Parçalar**, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1940.
[317] Eserin tenkitli neşri ve tercümesi için bkz. Abdurrahmân Câmî, **Tefsîru Molla Câmî**, thk. ve trc. Davut Ağbal, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
[318] Abdullah Aygün "Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 463-464.
[319] bkz. Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî, **Tefsîru'l-Kur'ân**, Riyad, Dâru'l-Vatan, 1997.
[320] Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mansur Teyfur, "Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân Er-Râzî'nin Hayatı, Eserleri ve İsmâiliyye Mezhebi İle Olan İlişkisi", **Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, Haziran 2016, s. 129-150.

edilmesi, bazı müfessirlerin uzatarak anlattığı i'rab ve edebî sanatlarla Kur'an'ın anlaşılmasına katkısı olmayan detaylara yer vermekten sakınılmış olması açısından övmüşlerdir.[321] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-Azîm*'den[322] iki yerde alıntı bir yerde atıf yapılmıştır (307a, 320a, 472b).

Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm (Tefsîrü't-Tüsterî): Sehl et-Tüsterî (ö. 283/896)

Sehl et-Tüsterî tarafından, her sûrenin bir veya birkaç âyetinin işârî tefsirinin yapıldığı eseri daha sonra Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed el-Beledî yazıya geçirmiştir.[323] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde Sehl et-Tüsterî'nin *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿAzîm*[324] adlı eserinden bir varakta iki ayrı alıntı yapılmıştır (483a).

Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-Kerîm: Ebü'l-Leys Semerkandî (ö. 373/983)

Fakih, müfessir ve sûfî olan Ebü'l-Leys Semerkandî'nin nâdirü'r-rivâye ile ilgili en önemli tedvin çalışmalarını yapan müellif olduğu kabul edilir. Mezhep imamlarından sonra gelen fakihlerin görüş ve katkılarını bir araya getirmeyi amaçlayan nevâzil literatürünün Hanefî mezhebi tarihindeki ilk örneği de Ebü'l-Leys'e aittir. *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-Kerîm* adıyla kaleme aldığı eseri muhtevasındaki tasavvufî yorumlar nedeniyle işârî tefsir olarak kabul edilse de sûfî-fıkhî bir yöntemle yazılmıştır. Daha çok rivayet ağırlıklı olan eserde müellif kendine ait yorumları "kâle'l-fakîh" ibaresiyle belirtmiştir. *Bahru'l-Ulûm* adıyla da anılan bu tefsirin asıl müellifi kaynaklarda Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî olarak geçmektedir.[325] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde, *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-Kerîm*'den[326] bir yerde alıntı yapmıştır (344a).

[321] Mustafa Öztürk, "Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm", **DİA**, Cilt: Xl, s. 295-297.
[322] bkz. İbn Ebî Hatim, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Suud, Mektebetü'n-Nizâr, 1419.
[323] bkz. Mustafa Öztürk, "Sehl et-Tüsterî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 321-323. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Sümeyye Akpınar, "Sehl et-Tüsterî'nin (ö. 283/896) Hayatı, Görüşleri ve Eserleri", **Genç Mütefekkirler Dergisi** , Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 1, Haziran 2023, s. 73-94.
[324] bkz. Ebû Muhammed Sehl et-Tüsterî, **Tefsîru Tüsterî**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423.
[325] bkz. İshak Yazıcı, "Semerkandî, Ebü'l-Leys", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 473-475.
[326] Ebü'l-Leys Semerkandî, **Bahru'l-Ulûm**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.]. Ayrıca bkz. Ebü'l-Leys İmamülhüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed Semerkandi, **Tefsîrü'l-Kurʾân**, sad. Mehmet Karadeniz, Sezgin Neşriyat, 1993-96.

2.3 Hadis Kaynakları

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'de sıkça hadîs-i şerîf iktibaslarına başvurulmuştur. Sarı Abdullah Efendi *Mesnevî* beyitlerini şerh ederken ve meselelere dair îzahlarda bulunurken hadislerden istifade etmiştir. Bu hadislerden bir kısmı *Mesnevî*'de[327] geçen hadisler olmakla birlikte büyük çoğunluğu müellif tarafından çeşitli kaynaklardan iktibas edilen hadislerdir. Eserinde kullandığı hadislerin kaynaklarını çoğu kez açıklamayan müellif, hadislerin sıhhat derecesi üzerinde de durmamıştır. Şerhte kaynak belirtilmediğinden hadislerin hadis külliyatlarından mı yoksa dolaylı olarak mı aktarıldığını tespit etmek zordur. Bu kısımda hadis kaynağı olarak tespit edilen eserlerin müellif tarafından bizzat başvurulan eserler olmayabileceğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Zira *Keşfü'l-Hafâ* isimli hadis kitabını telif eden İsmâîl b. Muhammed el-Aclûnî (ö. 1162/1749) Sarı Abdullah Efendi'den yaklaşık doksan sene sonra vefat etmiştir. Tezimizde zaruret gereği bu şekilde kaynak gösterimi yalnızca hadisler için söz konusu olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde, şerhte geçen hadislerin kaynakları alfabetik sıraya göre verilmiştir. Ayrıca *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde geçen hadisler tezin sonundaki ekler bölümünde varak vumarasına göre tablo halinde sıralanmıştır.

Bahrü'l-Fevâid (*Meʿâni'l-Ahbâr):* Ebû Bekir Muhammed el-Kelâbâzî (ö. 380/990)

Kelâbâzî, *Bahrü'l-Fevâid*'de ibadet, tasavvuf, ahlâk konularıyla ilgili 222 hadis şerhetmiştir. Söz konusu hadisleri şerh ederken 805 hadisten istifade etmiştir. Eser hadisleri tasavvufi açıdan yorumlayan ilk çalışmalardan biri olması açısından önemlidir.[328] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği üç hadis *Bahrü'l-Fevâid'*de[329] tespit edilmiştir (308b, 317b, 332a).

el-Câmi: Maʻmer b. Râşid (ö. 153/770)

Maʻmer b. Râşid'in *el-Câmi* adlı eseri günümüze kadar gelen en eski hadis kitaplarından biri kabul edilmektedir. Eserde farklı konularla ilgili 1614 hadis herhangi bir tertip sırası takip edilmeden verilmiştir. *el-Câmi,* alanında ilk olması

[327] Mesnevî'de geçen hadislerle ilgili bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri**, İstanbul, Damla Yayınevi, 2008.
[328] Süleyman Uludağ "Kelâbâzî, Muhammed b. İbrahim", **DİA**, Cilt: XXV, s. 192-193.
[329] bkz. Ebû Bekir Muhammed b. Ebî İshâk el-Kelâbâzî, **Bahru'l-Fevâid**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

sebebiyle Kütüb-i Sitte'ye hadis seçiminde ve babların oluşturulmasında kaynaklık etmiştir.[330] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği yedi hadis *el-Câmi'*de[331] tespit edilmiştir (303a, 306a, 313b, 314b, 341b, 354b, 483b).

el-Câmi' fi'l-Hadîs: İbn Vehb (ö. 197/813)

İbn Vehb'in çeşitli konular hakkındaki hadisleri içeren eseridir. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği bir hadis *el-Câmi' fi'l-Hadîs'*te[332] tespit edilmiştir (321b).

Câmiu Beyâni'l-İlm: İbn Abdülber en-Nemerî (ö. 463/1071)

İbn Abdülber'in ilim tahsiline dair rivayetleri toplayan eseridir. Müellif tarafından mukaddimede belirttiğine göre kendisinden, ilmin önemine dair kitap kaleme alması istenmesi üzerine bu eserini yazmıştır. Eser ilim öğrenmenin farz olması, ilim ve âlimin fazileti, ilim tahsil ederken dikkat edilecek hususlar, sahip olunan ilim ile amel etme gibi konuların ele alındığı bölümlerden oluşur. Eserde Hz. Peygamber, sahabe, tâbiîn ve sonraki İslâm büyüklerinin ilim öğrenmenin önemi hakkındaki tavsiyelerine yer verilmiştir.[333] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği dört hadis *Câmiu Beyâni'l-İlm'*de[334] tespit edilmiştir (301b, 350b, 354a, 355a).

Cem'u'l-Cevâmi: Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)

Süyûtî'nin tamamının iki yüz bin civarında olduğunu düşündüğü hadisleri bir araya getirmek için kaleme aldığı eseridir. Müellifin vefatı üzerine yarım kalan eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavlî hadisler alfabetik şekilde sıralanmış, ikinci bölümde ise kavlî-fiilî hadislere yer verilmiştir.[335] Sarı Abdullah Efendi'nin

[330] İbrahim Hatiboğlu "Ma'mer b. Râşid", **DİA**, Cilt: XXVII, s. 522-524.
[331] bkz. Ma'mer b. Râşid, ***Câmi***, Hind, Meclisü'l-İlmî, 1983.
[332] bkz. Abdullah b. Vehb el-Kureşî, **el-Câmi' fi'l-Hadîs**, Riyad, Dâru İbn Cevzî, 1995.
[333] Ali Yardım "Câmiu Beyâni'l-İlm", **DİA**, Cilt: VII, s. 107.
[334] bkz. İbn Abdülber en-Nemerî, **Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadluh**, Riyad, Dâru İbni'l-Cevzî, 1994.
[335] İsmail Lütfi Çakan "Cem'u'l-Cevâmi", **DİA**, Cilt: VII, s. 344-345. Süyûtî'nin hayatı ve eserleri hakkında bkz. Elisabeth Sartain, **Celaleddin Suyuti Hayatı ve Eserleri**, çev. Hasan Nureddin, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002.

şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği üç hadis *Cem'u'l-Cevâmi'*de[336] tespit edilmiştir (446b, 460a, 481a).

el-Câmiu's-Sahîh: Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (ö. 256/870)

Müslümanlar için Kur'an-ı Kerim'den sonraki en önemli kitaplardan biri olarak kabul edilen Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'i yalnız sahih hadisleri toplayan ilk eserdir. Buhârî eserini, topladığı 600.000 hadis arasından seçerek meydana getirmiş, hacmini sınırlandırmak için sahih hadislerin hepsini kitabına almamıştır. Eser, hadislerin titizlikle seçilmesi, sahip olduğu mükemmel tertip ve muhtevasının zenginliği ile büyük bir itibar kazanmıştır.[337] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği altı hadis *el-Câmiu's-Sahîh*'te[338] tespit edilmiştir (312a, 317a, 318b, 370b, 392a, 487b).

el-Câmiu's-Sahîh: Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875)

Daha çok *Sahîh-i Müslim* diye bilinen eser müellif tarafından, Hz. Peygamber'e ulaşan sahih rivayetleri bir araya getirme amacıyla hazırlanmıştır. Müslim b. Haccâc 54 kitâp ve 1329 babdan oluşan eserini meydana getirirken hocası Buhârî'nin metodundan da istifade etmiştir. *el-Câmiʿu's-Sahîh* yazıldığı devirden günümüze kadar *Sahîh-i Buhârî* ile birlikte müslümanlar için Kur'an-ı Kerim'den sonraki en güvenilir iki kaynaktan biri olmuştur.[339] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği bir hadis *el-Câmiu's-Sahîh*'te[340] tespit edilmiştir (370b).

Firdevsü'l-Ahbâr: Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî (ö. 509/1115)

Deylemî, kısa metinli hadisleri bir araya getirdiği eserini, halkın sahih rivayetle sahih olmayanı birbirinden ayıramamaları ve bu nedenle hadis eserlerine değil de sonradan uydurulan hurafelere inandıklarını gördüğü için kaleme adığını ifade etmiştir. Eserde sünnet, ahlâk, amel, vaaz, mesel ve ceza gibi konular hakkındaki 9056 hadis alfabetik şekilde sıralanmış, halkın daha kolay yararlanmasını sağlamak için

[336] bkz. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, **Cem'u'l-Cevâmi**, Kahire, el-Ezherü'ş-Şerîf, 2005.
[337] M. Yaşar Kandemir "el-Câmiu's-Sahîh", **DİA**, Cilt: VII, s. 114-123.
[338] bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, **el-Câmiʿu's-Sahîh**, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. [b.y.], Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
[339] M. Yaşar Kandemir "el-Câmiu's-Sahîh", **DİA**, Cilt: VII, s. 124-129.
[340] bkz. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, **el-Câmiʿu's-Sahîh**, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire, [y.y.], 1374-75/1955-56.

hadislerin senedlerine değinilmemiş, râvinin adı zikredilmekle yetinilmiştir.[341] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği dört hadis *Firdevsü'l-Ahbâr*'da[342] tespit edilmiştir (344a, 373a, 374b, 446b).

Kenzü'l-Ummâl: Ali el-Müttakî (ö. 975/1567)

Ali el-Müttakî, Süyûtî'nin üç eserindeki rivayetleri fıkıh konularına göre alfabetik olarak düzenleyerek *Kenzü'l-Ummâl* adlı hadis kitabını meydana getirmiştir. Ali el-Müttakî eserinde önce senedlerini çıkararak kavlî hadisleri, varsa ilgili kısmın ikmali amacıyla zikredilenleri, sonra fiilî olanları ve onun ikmali için kaydedilenleri verip eserini fıkıh konularına göre alfabetik bir şekilde düzenlemiştir. Belli bir konudaki hadislerin tamamına ulaşmak isteyenlere kolaylık sağlayan eserde rumuzlarla hadislerin kaynağı gösterilmiş, sahâbî râvisi belirtilmiş, Süyûtî'nin değerlendirmeleri verilmiştir.[343] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği on beş hadis *Kenzü'l-Ummâl*'da[344] tespit edilmiştir (309b, 310b, 368a, 402b, 418a, 443b, 459a, 460a, 463a, 470b, 472b, 483b, 484a, 487b, 491b).

Keşfü'l-Hafâ: İsmâîl b. Muhammed el-Aclûnî (ö. 1162/1749)

Aclûnî'nin eseri halk arasında hadis olarak yaygınlık kazanan rivayetlerin sahih hadis mi yoksa uydurma rivayet ya da hikmetli söz mü olduğunu belirlemek gayesiyle yazılmıştır. Aclûnî eserinde rivayetleri alfabetik şekilde düzenlemiş, kısa metinlerin tamamını, uzun olanların ise ilk cümlesini vermiş, sonra da bunların değerlendirilmesine geçerek rivayetin kaynağını, hangi sahâbî tarafından ne şekilde rivayet edildiğini ifade etmiştir.[345] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği on iki hadis *Keşfü'l-Hafâ*'da[346] tespit edilmiştir (305b, 309b, 315a, 316b, 355b, 394a, 402b, 405a, 478a, 484b, 485a, 491b).

---

[341] Mücteba Uğur "Firdevsü'l-Ahbâr", **DİA**, Cilt: XIII, s. 129-131.
[342] bkz. Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî, **Firdevsü'l-Ahbâr**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
[343] İbrahim Canan, "Kenzü'l-Ummâl", **DİA**, Cilt: XXV, s. 262-263.
[344] bkz. Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1981.
[345] Bünyamin Erul "Keşfü'l-Hafâ", **DİA**, Cilt: XXV, s. 320-321.
[346] bkz. Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, [b.y.], el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000.

Kitâbü Fezâ'ili's-Sahâbe: Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)

Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği bir hadis Ahmed b. Hanbel'in, ashâbın fazileti hakkında babasından duyduğu hadisleri rivayet ederek meydana getirdiği *Kitâbü Fezâ'ili's-Sahâbe*[347] adlı eserinde tespit edilmiştir (484a).

el-Makâsıdü'l-Hasene: Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497)

Şemseddin es-Sehâvî'nin sahih, zayıf veya mevzû olmasına bakılmaksızın halk arasında meşhur olan hadislerle meydana getirdiği *el-Makâsıdü'l-Hasene* adlı eseri alanında önemli kaynaklardan biridir. Şemseddin es-Sehâvî hadisleri alfabetik bir şekilde sıralamış, eserin sonunda başlıklar altında hadisleri konularına göre zikretmiştir. Eser daha sonra birçok âlim tarafından ihtisar edilmiştir.[348] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği dört hadis *el-Makâsıdü'l-Hasene'*de[349] tespit edilmiştir (307b, 309b, 357a, 402b).

Mebâriku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşârikı'l-Envâr: İbn Melek (ö. 821/1418'den sonra)

Fıkıh ve hadis ilimlerinde çağının ileri gelen alimlerinden biri kabul edilen İbn Melek, değişik alanlarda çok sayıda eser kaleme almıştır. *Mebâriku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşârikı'l-Envâr adlı eseri* Radıyyüddin es-Sâgānî'nin *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye* isimli eserinin şerhidir. İbn Melek'in Buhârî ve Müslim'deki hadislerin senedleri ve tekrarlarını çıkararak derlediği eseri 2250 civarında hadisten oluşmaktadır.[350] Sarı Abdullah Efendi *Mebâriku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşârikı'l-Envâr'*dan şerhinin beşinci cildinde bir yerde alıntı yapmıştır (469b).

Mecma'ü'z-Zevâid: Ebü'l-Hasen Nûrüddîn el-Heysemî (ö. 807/1405)

Zevâid çalışmalarıyla bilinen Nûreddin el-Heysemî; Ahmed b. Hanbel, Bezzâr ve Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin müsnedleri, Taberânî'nin üç mu'ceminin Kütüb-i Sitte'ye zevâidlerini önce kendi eserlerinde bir araya getirmiş daha sonra da bunlardaki

[347] bkz. Ahmed b. Hanbel, **Fedâilü's-Sahabe**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1983.
[348] Adil Yavuz "el-Makâsıdü'l-Hasene", **DİA**, Cilt: XXVII, s. 422-423.
[349] bkz. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, **el-Makâsıdü'l-Hasene fî Beyâni Kessîrin Mine'l-Ehâdîssi'l-Müştehire** ʿ**ale'l-Elsine**, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1985.
[350] Mustafa Baktır, "İbn Melek", **DİA**, Cilt: XX, s. 175-176.

hadislerin senedlerinde sahâbî olmayan râvileri dışarıda tutarak bir arada toplamış ve bu çalışmasına *Mecma'ü'z-Zevâid* adını vermiştir. Heysemî eserinde rivayetleri kaynaklardaki şekliyle almış, bu rivayetlerin sahâbî olmayan râvileri ile ilgili cerh ve ta'dîl bakımından detaylı bilgi vererek sağlamlık derecesini belirtmiş ve bu hadislerin hangi kaynakta bulunduğunu göstermiştir.[351] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği iki hadis *Mecma'ü'z-Zevâid*'de[352] tespit edilmiştir (300b, 446b).

Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye: Radıyyüddin Sâgânî (ö. 650/1252)

Arap dili alanında büyük otorite olarak kabul edilen Sâgânî, hadis konusunda da önemli eserler kaleme almıştır. Sâgânî, derlediği sahih hadisleri konularına göre düzenlediği *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye*[353] adlı eseriyle öğrencilerin henüz Arapça öğrenmeye başlarken hadislerle karşılaşmasını ve nahivde örnek olarak kullanmasını sağlamıştır. Arap olmayanların daha çok ilgisini çeken eser sünnetin topluma yön verici etkisine katkı sağlamıştır.[354] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye*'ye bir yerde atıf yapmıştır (469b).

el-Metâlibü'l-ʿÂliye bi-Zevâʾidi'l-Mesânîdi's-Semâniye: İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449)

İbn Hacer el-Askalânî'nin bu eseri başka birçok kaynakta yer almasına rağmen *Kütüb-i Sitte* ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde bulunmayan 4702 hadisin konularına göre düzenlenmesiyle meydana getirilmiştir. Çalışmada esas alınan kaynaklardan bazılarının günümüze ulaşmamış olması eserin kıymetini daha da artırmıştır.[355] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği bir hadis *el-Metâlibü'l-ʿÂliye bi-Zevâʾidi'l-Mesânîdi's-Semâniye'*de[356] tespit edilmiştir (494b).

---

[351] Abdullah Kahraman "Mecma'ü'z-Zevâid", **DİA**, Cilt: XXVIII, s. 263-264.
[352] bkz. Ebu'l-Hasen Nureddin el-Heysemî, **Mecma'ü'z-Zevâid**, Kahire, Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
[353] Eserin hadis ilminindeki yeri için bkz. Mustafa Celil Altuntaş, "Osmanlı Hadis Eğitiminde Meşâriku'l-Envâr", Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: İstanbul'un Fethinden Süleymâniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar, ed. Ömer Mâhir Alper, Mustakim Arıcı, İstanbul, Klasik Yayınları, 2015, s. 152-153.
[354] İbrahim Hatiboğlu, "Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 361-362.
[355] M. Yaşar Kandemir "İbn Hacer el-Askalânî", **DİA**, Cilt: XIX, s. 521.
[356] bkz. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, **el-Metâlibü'l-ʿÂliye bi-Zevâʾidi'l-Mesânîdi's-Semâniye**, Riyad, Dâru'l-Âsıme, [t.y.].

el-Mevzûât: Radıyyüddîn es-Sâgânî (ö. 650/1252)

Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği beş hadis Radıyyüddîn es-Sâgânî'nin *el-Mevzûât*[357] adlı eserinde tespit edilmiştir (315a, 317b, 343b, 355b, 372a).

Mirkâtü'l-Mefâtîh: Ali el-Kârî (ö. 1014/1605)

Mirkâtü'l-Mefâtîh, Hatîb et-Tebrîzî'nin Ferrâ el-Begavî'ye ait olan *Mesâbîhu's-Sünne'*yi tamamlamak için yazdığı *Mişkâtü'l-Mesâbîh* isimli eserine Ali el-Kârî tarafından yazılan şerhtir. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği iki hadis *Mirkâtü'l-Mefâtîh*'te[358] tespit edilmiştir (394a, 485a).

el-Mu'cemü'l-Kebîr: Süleymân b. Ahmed et-Taberânî (ö. 360/971)

Türünün en geniş hacimli örneği olan *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de aşere-i mübeşşereden başlanarak sahâbe isimleri yarı alfabetik bir şekilde sıralanmıştır. Taberânî eserinde, az sayıda hadis rivayet eden sahâbîlerin rivayetlerinin tamamını, çok rivayet edenlerin ise birkaç rivayetini eserine almıştır.[359] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği on hadis, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr*[360] adlı eserinde tespit edilmiştir (300b, 336b, 377b, 390a, 402b, 418a, 459a, 460a, 485a, 487b).

el-Musannef fi'l- Hâdîs: Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27)

Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Musannef fi'l- Hâdîs* adlı eseri ilk tasnif edilen hadis kitaplarından biridir. Otuz bir bölümden meydana gelen eserde dört bine yakını merfû olmak üzere mevkuf ve maktû hadislerin yanında müsned, mürsel ve münkatı rivayetlere de yer verilmiştir. Münekkitler tarafından mevzû olduğu belirtilen hadis sayısı oldukça azdır.[361] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği on sekiz hadis *el-Musannef*'te[362] tespit edilmiştir (306b, 313b, 325a, 337a,

[357] bkz. Radıyyuddîn es-Sağânî, **el-Mevzûât**, Şam, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1405.
[358] bkz. Ali el-Kârî, **Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh,** Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2002.
[359] Mehmet Görmez "Taberânî", **DİA**, Cilt: XXXIX, s. 310.
[360] Taberânî'nin hayatı ve eseri hakkında bkz. Şaban Soylu, Taberânî ve el-Mu'cemü'l-Kebîr'i, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.
[361] Mirza Tokpınar "el-Musannef", **DİA**, Cilt: XXXI, s. 236-237.
[362] bkz. Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Hind, Meclisü'l-İlmî, 1983. Müellif ve eser hakkında ayrıca bkz. Mirza Tokpınar, Abdurrezzâk b. Hemmam ve Musannaf'ı, Dokuz Eylül Üniversitesi

372b, 384b, 405a, 416b, 418a, 433b, 445b, 446a, 454b, 457a, 462b, 478b, 482b, 490b).

el-Muvatta: Mâlik b. Enes (ö. 179/795)

İmam Mâlik'in sahih rivayetleri derleyerek meydana getirdiği *el-Muvatta* adlı eserini sahih kitaplar arasında kabul edenler olduğu gibi onda mürsel, münkatı ve belâğ türünden rivayetlerin bulunduğunu belirtenler de olmuştur. Altmış bir kitaptan oluşan eserde 1720 rivayet yer almaktadır.[363] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği dört hadis Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta*[364] adlı eserinde tespit edilmiştir (306a, 306b, 372b, 457a).

el-Müsned: Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî (ö. 219/834)

Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî'nin, sahâbenin fazileti ve müslüman olma sırasına göre tertip ettiği, Hz. Peygamber'in hadislerinin yanı sıra az sayıda sahâbe ve tâbiîne ait sözlere de yer verdiği *el-Müsned*'inden[365] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde bir hadis tespit edilmiştir (311a).

el-Müsned: Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)

Ahmed b. Hanbel'in müsned türündeki hadis eserlerinin tasnifini yaparak 700.000 hadis arasından seçerek meydana getirdiği *el-Müsned'*i, 904 civarında sahâbînin rivayetini ihtiva etmektedir. Eser, müsned türünün mevcut en geniş örneği olarak kabul edilmektedir. Müsned denince ilk akla gelen eserlerden biri olan kitapta müslüman olma tarihleri esas alınarak aşere-i mübeşşere, ehl-i beyt, erkek ve kadın sahâbîlerin rivayetleri ayrı bölümler halinde düzenlenmiştir.[366] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği yirmi üç hadis Ahmed b. Hanbel'in

---

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1998.

[363] M. Yaşar Kandemir "el-Muvatta", **DİA**, Cilt: XXXI, s. 414-417.

[364] bkz. İmam Malik, **Muvatta**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1991. Müellif ve eser hakkında ayrıca bkz. Kenan Oral, **Muvatta Oluşum Süreci Tasnifi ve Nüsha Farklılıklarının Sebepleri**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

[365] bkz. Ebû Bekir Abdullah b. Zübeyir el-Humeydî, **Müsnedü'l-Humeydî,** Şam, Dâru's-Sekâ, 1996. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulkadir Evgin, **Buhârî'nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî ve Müsned'i**, Ankara, İlahiyat Yayınları, 2004. Müsned türü hakkında geniş bilgi için bkz. Zekeriya Tüfekçioğlu, Hadis Edebiyatında Müsnedler (Hicri İlk Asır), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2012; Hayati Ak, Türkiyede Müsnedler Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Bibliyografik Bir İnceleme, **Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 2, Sonbahar 2018, s. 65-79.

[366] M. Yaşar Kandemir "el-Müsned", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 104-105.

el-Müsned'inde[367] tespit edilmiştir (306b, 312a, 319a, 330b, 354b, 372b, 376b, 389a, 404b, 416b, 443a, 454b, 459a, 460a, 463a, 466a, 472b, 478b, 481a, 482a, 484a, 487b, 487b).

el-Müsned: Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905)

Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildindeki üç hadis Ahmed b. Amr el-Bezzâr el-Basrî'nin *el-Müsnedü'l-Kebîr* ve *el-Bahrü'z-Zehhâr* isimleriyle de bilinen *el-Müsned*'inde[368] tespit edilmiştir (318b, 424a, 443a).

el-Müsned: Ebû Davud et-Tayalisî (ö. 204/819)

Sahâbî râvilerinin adlarına göre tasnif edilen *el-Müsned*, türünün ilk örneği kabul edilmektedir. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği dokuz hadis Ebû Davud et-Tayalisî'nin *el-Müsned'*inde[369] tespit edilmiştir (325a, 346a, 354b, 355a, 377a, 377b, 404b, 462b, 481a).

el-Müstedrek ʿale's-Sahîhayn: Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014)

Hâkim en-Nîsâbûrî'nin, Buhârî ve Müslim tarafından *el-Câmiʿu's-Sahîh*'lere alınmayan sahih hadisleri topladığı eseridir. Hâkim en-Nîsâbûrî eserinde, Buhârî ve Müslim'in her ikisi veya sadece birinin şartlarına uyan hadisler ile iki âlimin de şartlarına uymamakla birlikte kendisinin sahih olarak kabul ettiği, aynı zamanda kendisi tarafından da sahih kabul edilmeyen isnadları sebebiyle sahih olabileceğini değerlendirdiği rivayetleri bir araya getirmiştir.[370] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *el-Müstedrek*'ten[371] iki alıntı tespit edilmiştir (343a, 400b).

Nevâdirü'l-Usûl: Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932)

Hakîm et-Tirmizî'nin hadis rivayet etmek değil de söz konusu esasları açıklamak amacıyla kaleme aldığı anlaşılan bu kitabı diğer hadis eserlerinden farklı bir mahiyet

[367] bkz. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2001. Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Arif Alkan, Ahmed b. Hanbelin Hadis Anlayışı ve Müsned", Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1997.
[368] Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Bezzâr, **Müsned**, Medine, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
[369] bkz. Ebû Davud et-Tayalisî, **Müsned**, Mısır, Dâru Hicr, 1999. Eser hakkında bilgi için ayrıca bkz. Emine Demil, "Ebû Davud et-Taylisi'nin Müsnedi ve Rivayet Uslûbu" **Toplum Bilimleri Dergisi** 9/17, Ocak 2015, s. 399-424.
[370] bkz. İbrahim Hatiboğlu, "el-Müstedrek", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 134-135.
[371] bkz. Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek ʿale's-Sahîhayn**, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

arz etmektedir. Hakîm et-Tirmizî, eserinde her birine "asıl" ismini verdiği 291 konu başlığı belirlemiş, bu başlıkların altında hadislerin şerhini yapmış ve konuya uygun izahlar getirmeye çalışmıştır.[372] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği beş hadis *Nevâdirü'l-Usûl*'de[373] tespit edilmiştir (305b, 306b, 358b, 472b, 481b).

es-Sahîfetü's-Sahîha: Hemmâm b. Münebbih (ö. 132/750)

Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği dört hadis, Hemmâm b. Münebbih'in[374] günümüze ulaşan ilk yazılı hadis metinlerinden biri olan *es-Sahîfetü's-Sahîha*[375] adlı eserinde tespit edilmiştir (317a, 337b, 384b, 482b).

es-Sünen: Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915)

Nesâî'nin *el-Müctebâ* diye bilinen ve Kütüb-i Sitte'ye de dahil olan eseri güvenilir hadis kitaplarından biridir. *es-Sünen*'de ahkâm hadisleri yanında iman hakkındaki rivayetlere yer verilmiştir. Hadislerin seçiminde Buhârî ve Müslim'in metodunu kullanan Nesâî, aynı konu hakkındaki hadisleri bir arada toplamaya ve çeşitli senedlerle zikretmeye dikkat etmiş, gerek duydukça hadisleri tekrarlamış, rivayet farklarını belirtmiştir.[376] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği iki hadis Nesâî'nin *es-Sünen*'inde[377] tespit edilmiştir (326b, 454b).

es-Sünenü'l-Kübrâ: Ahmed b Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458/1066)

Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebîr* olarak da tanınan eserini fıkıh bablarına göre tasnif etmiş, tertibinde Müzenî'nin *el-Muhtasar* adlı eserini esas almıştır. Merfû hadisler ile birlikte çok sayıda mevkuf ve maktû rivayetin de yer aldığı eser bu nedenle musannef türü eserlere benzetilmiştir. *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Hz. Peygamber'in ahkâm

---

[372] Abdülfettâh Abdullah Bereke, Hakîm et-Tirmizî", **DİA**, Cilt: XV, s. 198.
[373] bkz. Hakîm et-Tirmizî, **Nevâdiru'l-Usûl**, Beyrut, Dâru'l-Cîl, [t.y.].
[374] Hayatı ve hadis ilmindeki yeri için bkz. Saliha Ünal, "Hemmâm b. Münebbih ve Vehb b. Münebbih'in Hadis İlmindeki Yeri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s. 12-29.
[375] bkz. Ebû Ukbe Hemmâm b. Münebbih, **Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih**, Beyrut, Dâru Ammâr, 1987. Eser hakkında bkz. Sinan Erdim, Klasik Kaynaklarda Hemmâm Sahîfesi'ne Yapılan Atıflar ve Sahîfe'nin Yeniden Değerlendirilmesi, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 19/1, 2014, s. 171-188.
[376] M. Yaşar Kandemir "es-Sünen", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 147-148.
[377] bkz. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, **Sünenü'n-Nesâî**, Riyad, Mektebetü'l-Meârif, [t.y.].

ile ilgili hadisleri ile uygulamalarını derlemek ve delil olarak kabul edilen mevkuf ve maktû haberleri ilgili konulara uygun olarak bir araya getirmek, bununla da Şâfiî mezhebinin Kur'an ve Sünnet'e dayandığını kanıtlamak amacıyla kaleme alınmıştır. Eser içerdiği çok sayıdaki isnad ve müsned rivayetle en fazla hadisin yer aldığı sünenlerden biri kabul edililir.[378] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *es-Sünenü'l-Kübrâ*'dan[379] bir alıntı yapılmıştır (380a).

Sünenü't-Tirmizî (el-Câmiʿu's-Sahîh): Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî (ö. 279/892)

el-Câmiʿu's-Sahîh başta olmak üzere birçok isimle anılan eser daha çok *Sünenü't-Tirmizî* adıyla meşhur olmuştur. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği üç hadis *Sünenü't-Tirmizî*'de[380] tespit edilmiştir (376b, 454b, 484a).

Şerhu's-Sünne: Ferrâ el-Begavî (ö. 516/1122)

Ferrâ' el-Begavî, kendisine kadar ulaşan isnadlardan ve daha önce kaleme alınmış eserlerden derlediği hadisleri kitap ve bab sistemine göre tasnif ederek *Şerhu's-Sünne*'yi meydana getirmiştir. Ferrâ' el-Begavî bu eseriyle Kur'an ve Sünnet'ten uzaklaşan toplumu bu hatalarından döndürmeyi hedeflediğini ifade etmiştir. *Şerhu's-Sünne,* hadis metinlerindeki anlaşılması zor kısımları açıklaması, çıkarılabilecek hükümleri belirtmesi, izahların kısa ve özlü olması yönüyle erken dönem hadis şerhleri arasında önemli bir yere sahiptir.[381] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği bir hadis *Şerhu's-Sünne*'de[382] tespit edilmiştir (309b).

Takrîbü't-Tehzîb: İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449)

İbn Hacer hadis, tefsir, fıkıh, edebiyat ve tarihle meşgul olmuş, hadis ağırlıklı olmak üzere çok sayıda eser telif etmiştir. İbn Hacer el-Askalânî'nin, ricâlü'l-hadîs konusunda kaleme aldığı *Takrîbü't-Tehzîb,* daha önce kendisi tarafından yazılan ve Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâʾi'r-Ricâl*'ini ihtisar ettiği *Tehzîbü't-Tehzîb* adlı eserinin muhtasarıdır. İbn Hacer el-Askalânî bu çalışmasında, büyük hadis

[378] bkz. Mehmet Efendioğlu, "es-Sünenü'l-Kübrâ", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 148-150.
[379] bkz. Ahmed b Hüseyin el-Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
[380] bkz. Tirmizî, **Sünenü't-Tirmizî**, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
[381] İbrahim Hatiboğlu, "Şerhu's-Sünne", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 569-570.
[382] bkz. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn Begavî, **Şerhu's-Sünne**, Beyrut, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.

alimlerinin çok sayıda eserini inceleyerek toplam 8826 râvinin kısa hayat hikayesine yer vermiş, eserin sonunda kadınlara dair bir bölüm yazmıştır[383] Sarı Abdullah Efendi *Takrîbü't-Tehzîb*'den[384] şerhinin beşinci cildinde bir yerde alıntı yapmıştır (300b).

Tenzîhü'ş-Şerîʿa: Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Alî ed-Dımaşkī el-Hicâzî (ö. 963/1556)

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzûʿât* adlı eseri üzerine Süyûtî tarafından kaleme alınan üç eser için Ebü'l-Hasan İbn Arrâk'ın yazdığı muhtasardır. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği bir hadis *Tenzîhü'ş-Şerîʿa*'da[385] tespit edilmiştir (491b).

Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî: Bedreddin Aynî (ö. 855/1451)

Aynî daha çok hadis, fıkıh, tarih ve lugat ilimlerinde derinleşmiş, devrinin ilmî ve fikrî hayatına da aktif olarak katılmıştır. Yoğun faaliyetlerle dolu bir hayat yaşayan ve hayatının büyük bir bölümünü devlet hizmetlerinde geçiren Aynî, farklı konularda birçok eser yazmıştır. Kaleme aldığı *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*[386] adlı eserinin *Sahîh-i Buhârî* şerhleri arasında önemli bir yeri vardır.[387] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde bu eserden bir yerde alıntı yapmıştır (385a).

2.4 Tasavvufî Kaynaklar

Küçük yaşlardan itibaren dinî ilimleri tahsil etmeye başlayan Sarı Abdullah Efendi'nin hayatında tasavvufun[388] önemli bir yeri vardır. Yetiştiği ilmî muhit ve

[383] M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", **DİA**, Cilt: XIX, s. 514-531.
[384] İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, Suriye, Dâru'r-Reşîd, 1986.
[385] bkz. Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Hicâzî, **Tenzîhü'ş-Şerîʿati'l-Merfûʿa ʿani'l-Ahbâri'ş-Şenîʿati'l-Mevzûʿa**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399.
[386] Tercüme için bkz. Bedreddin el Ayni, **Umdetul Kari Sahihi Buhari Şerhi**, İhtisar: Abboûd Lakhdar el-Cezâirî, trc. Yaşar Güngör vd., Polen Karınca Yayınları, 2019-2023. XIII. Cilt.
[387] Ali Osman Koçkuzu, "Aynî, Bedreddin", **DİA**, Cilt: IV, s. 271-272. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Muhammed Çetkin, "Bedruddîn el-'Aynî ve "Resâ'ilu'l-Fi'e Fî Şerhi'l-'Avâmili'l-Mi'e" İsimli Eserinin Değerlendirmesi", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, Haziran 2015, s. 127-156.
[388] İslam tasavvufu hakkında bkz. Mahir İz, **Tasavvuf**, İstanbul, Rahle Yayınevi, 1969; İmâm-ı Gazâlî, **Tasavvufun Esasları**, çev. Ramazan Yıldız, İstanbul, Şâmil Yayınevi, [t.y.]; Cavit Sunar, **Ana Hatlariyle İslâm Taasavvufu Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1978; Selâhaddin Şar, **Tasavvufun Temel İlkeleri: İslâm Tasavvufu**, İstanbul, Toker Yayınları, 1991; Osman Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, İstanbul, Seha Neşriyat, 1995; Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2012; Ethem Cebecioğlu,

bağlı bulunduğu Bayramî-Melâmî tasavvuf anlayışı onun eserlerinin muhtevası ve meselelere bakış açısı üzerinde etkili olmuştur. Şerhinde tasavvufun derin konularını uzun uzun ele alması ve geniş îzahlarda bulunması Sarı Abdullah Efendi'nin fikri muktesebatını yansıtmanın yanında onun tasavvufî kaynaklara olan hakimiyetini de ortaya koymaktadır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de en çok kaynak çeşitliliğin olduğu ilim dallarından biri de tasavvuftur. Şerhinde birçok kaynaktan yararlanan Sarı Abdullah Efendi Gazzâlî, İbnü'l-Arabî ve Ebû Tâlib el-Mekkî gibi önemli mutasavvıfların eserlerinden daha fazla iktibasta bulunmuştur. Çalışmanın bu bölümünde, Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinde yararlandığı tasavvufî kaynaklar alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Anka'ü Mağrib fî Ma'rifeti Hatmi'l-Evliyâ ve Şemsi'l-Mağrib: Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)

Şeyhü'l-Ekber olarak da tanınan Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, geliştirdiği vahdet-i vücut anlayışı ile tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde önemli etkiler bırakmış bir sûfî müelliftir. A'yân-ı Sâbite de onun tasavvuf düşüncesinin ana kavramlarındandır. *Füsûsu'l-Hikem* ve *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* başta olmak üzere çok sayıda eser telif etmiştir.[389] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin *Anka'ü Mağrib*'inden[390] bir yerde alıntı, bir yerde atıf yapılmıştır (352a, 353b).

Esrârü't-Tâlibîn: Yahyâ-yı Şirvânî (ö. 870/1466)

Halvetiyye'nin ikinci kurucusu kabul edilen ve sûfî bir müellif olan Yahyâ-yı Şirvânî manzum ve mensur eserler yazmış, şiirlerinde "Seyyid" mahlasını kullanmıştır. Yahyâ-yı Şirvânî'ye nisbet edilen *Esrârü't-Tâlibîn* benzer adlarla Abdülkâdir Geylânî, Ali Semerkandî ve Yûsuf Gûrânî gibi isimlere de izâfe edilmiştir.[391]

Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara, Rehber Yayınları, 1997.

[389] bkz. Mahmud Erol Kılıç vd., "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", **DİA**, Cilt: XX, s. 493 522; Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin hayatı ve eserleri için ayrıca bkz. Ethem Cebecioğlu, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165 638/1240) Hayatı ve Eserleri", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-I)**, Ankara, 2008, Sayı: 21, s. 17-25.

[390] Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, **Ankau Mugrib fî Ma'rifeti Hatmi'l-Evliyâ ve Şemsi'l-Mağrib**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

[391] Mehmet Rıhtım, "Yahyâ-yı Şirvânî", **DİA**, Cilt: XX, s. 266. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Güngör Levent Menteşe, "Seyyid Yahyâ-yi Şirvânî ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Doğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 21, 2020, s. 32-56.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin beşinci cildinde bir yerde *Esrârü't-Tâlibîn*'den[392] alıntı yapılmıştır (418b).

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye: Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin "sifr" diye adlandırdığı otuz yedi kitaptan oluşur. Bunlar cüzlere, fasıllara, bablara ve meselelere ayrılmıştır. Genel şema olarak eser altı fasıla, bunlar da 560 baba bölünmüştür. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, mensur bir eser olarak kaleme alınmakla birlikte içerisinde fazlaca şiir yer alır. Sûfîlerin varlık ve bilgi nazariyesi, kozmolojisi ve metafizik anlayışı ile birlikte nübüvvet, risâlet, melekiyyât, velâyet, tefsir, te'vil, mebde ve meâd gibi hem zâhirî hem de bâtınî tarafları bulunan birçok farklı konu ile ilgili bilgiler barındıran eserin, İbnü'l-Arabî'nin diğer önemli eseri olan *Fusûsü'l-Hikem*'in bir şerhi olduğu ifade edilebilir.[393] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'*den[394] beş yerde alıntı yapmıştır (304a, 305b, 363a, 364a, 467a).

Gavsiyye Risâlesi: Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)

Allah ile insan arasındaki ilişkiyi "insân-ı kâmil" fikri çerçevesinde açıklayan ve XIV. asırdan günümüze kadar mutasavvıflar tarafından ilgi gören bir metin olan *Gavsiyye Risâlesi*'nin kime ait olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Abdülkâdir Geylânî'ye (ö. 561/1166) de nispet edilen *Gavsiyye Risâlesi*'nden[395] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde bir alıntı yapmıştır (396b).

İhyâ'ü ʿUlûmi'd-Dîn: Gazzâlî (ö. 505/1111)

Gazzâlî'nin tasavvuf ve ahlâk başta olmak üzere fıkıh ve kelâm gibi ilimlere yeni yaklaşımlar getirdiği önemli eseridir. Dört ciltten oluşan eserin her cildinde "kitâb" başlığı ile on konu ele alınmıştır. Eserin ana bölümleri ve alt başlıklarında önce konu ile ilgili âyet ve hadisler çoğunlukla yoruma girilmeden sıralanmış, sonra zühd ve takvâsı ile tanınan sahâbî, tâbiî âlimleri ve ilk dönem sûfîlerinin sözleri

[392] Tercüme için bkz. Seyyid Yahya Şirvani, **Esrâru't-Tâlibîn ve Vird-i Settâr**, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Alem Yayınları, 1998.
[393] Mahmud Erol Kılıç, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye", **DİA**, Cilt: XIII, s. 251-258.
[394] Eser hakkında bilgi ve tercüme için bkz. İbn Arabi, **Fütuhat-ı Mekkiyye**, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2006.
[395] Eser hakkında bkz. Nedim Tan, Nazire Kırmızı, Abdülkâdir Geylânî ve İbnü'l-Arabî'ye Nispet Edilen Bir Metin: Gavsiyye Risâlesi Hakkında Bir Literatür Değerlendirmesi, **Kocaeli İlahiyat Dergisi**, 2017, Sayı: 1, Cilt: 1, s. 19-39.

nakledilmiştir.[396] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde *İhyâʾü ʿUlûmi'd-Dîn*'den[397] beş alıntı tespit edilmiştir (316a, 317a, 336b, 456a, 483a).

Kitâbü't-Tavâsîn: Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922)

Hallâc-ı Mansûr, tasavvufun gelişmesine katkıları olan ünlü bir mutasavvıftır. Bazı söz ve fiilleri halk ve ulemâ arasında huzursuzluk ortaya çıkarmış, yargılarak Bağdat'ta idam edilmiştir. Tasavvuf tarihi açısından önemli isimlerden kabul edilen Hallâc'ın sözleri ve menkıbeleri asırlar boyunca müslümanlar arasında yankılanmış ve derin izler bırakmıştır. Kendisine çok sayıda eser atfedilen Hallâc'ın öne çıkan eserleri arasında *Kitâbü't-Tavâsîn* zikredilebilir. Hallâc'ın hapiste kaldığı dönemde yazdığı, fikri dünyasını yansıtması bakımından önemli olan bu eser dostlarından İbn Atâ tarafından hapisten gizlice dışarı çıkartılarak günümüze ulaşması sağlanmıştır. Hallâc-ı Mansûr, Şuarâ, Neml ve Kasas sûrelerinin başındaki "tâ" ve "sîn" harflerinin okumasıyla oluşan "tâsîn" (çoğulu "tavâsîn") sözcüğüne sırrî-tasavvufî anlamlar yüklemiştir. Hallâc-ı Mansûr'un bu eseri on bir tâsînden oluştuğu için *Kitâbü't-Tavâsîn* adıyla anılmıştır.[398] Yaşar Nuri Öztürk tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[399] *Kitâbü't-Tavâsîn*''den Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde iki yerde alıntı yapmıştır (345a, 347b).

Kimyâ-yı Saʿâdet: Gazzâlî (ö. 505/1111)

Kelâmcı, fakih ve mutasavvıf olan Gazzâlî, filozoflara karşı ileri sürdüğü eleştirilerle öne çıkan bir İslâm düşünürüdür. Gazzâlî hakkındaki kaynaklar onun felsefe, siyaset, ahlâk gibi ilimlerde de söz sahibi, eşine az rastlanır bir âlim ve düşünür olduğu fikrinde birleşmişlerdir. Gazzâlî farklı ilim dallarına dair çok sayıda eser telif etmiştir. Kaynaklarda *Kimyâ-yı Saʿâdet*'in aslının Farsça olduğu ve *İhyâʾü ʿulûmi'd-dîn*'in bu dile çevirisi olduğu bilgisi yer almaktadır. *İhyâ'daki* yöntemin muhafaza edilerek yalnızca başlıkların değiştirildiği ve her biri on asıldan meydana gelen dört rükünden oluştuğu belirtilmektedir. Buna göre birinci rükün ibadet, ikincisi muâmelât âdâbı, üçüncüsü mutluluk yolundaki zorluklar, dördüncüsü saadete ve

[396] Mustafa Çağrıcı, "İhyâʾü ʿUlûmi'd-Dîn", **DİA**, Cilt: XXII, s. 10.
[397] bkz. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Beyrut, Dâru'l-Maʿrife, 1431. Tercüme için bkz. Gazzâlî, **İhyâʾü ʿUlûmi'd-Dîn**, çev. Ali Arslan, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2004.
[398] bkz. Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansûr", **DİA**, Cilt: XV, s. 377-381.
[399] Hallac-ı Mansur'un hayatı ve eserin tercümesi hakkında bilgi için bkz. Yaşar Nuri Öztürk, **Hallac-ı Mansur ve Eseri Kitab'üt-Tavasin**, İstanbul, Fatih Yayınevi Matbaası, 1976.

kurtuluşa ulaşmadır.[400] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *Kimyâ-yı Saʿâdet"*ten[401] bir yerde Türkçe tercüme şeklinde alıntı yapmıştır (377a).

Kitâbü't-Telvîhâti'l-Levhiyye ve'l-Arşiyye: Maktûl Sühreverdî (ö. 587/1191)

Sühreverdî işrâkî felsefe akımını kuran filozof olarak tanınmıştır. "*el-Maktûl*" lakabıyla da anılan Sühreverdî, bir külliyat şeklindeki eserleri ve bu eserlerde sistemli bir şekilde ifade ettiği mistik fikirlerinden dolayı İslâm düşünce tarihinde önemli bir yer edinmiştir.[402] Tohumları İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-Tenbîhât*'ı, Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-Envâr*'ı, İbn Tufeyl'in Hay b. Yakzân'ı gibi eserlerde atılmış olan işrâkî felsefe Sühreverdî'nin sentezci yaklaşımında sistematik ifadesine kavuşmuştur. Maktûl Sühreverdî'nin en önemli eserlerinden biri olan *Kitâbü't-Telvîhâti'l-Levhiyye ve'l-Arşiyye*, hikmetin temel konuları arasında yer alan mantık, fizik ve metafizik üzerine kurulmuştur. Sühreverdî, konuları ele alırken Meşşaî çerçeveye riayet etmekle birlikte kendi görüşlerini de aktarmıştır. İşrakîliğin temel metinlerinden biri olan *Hikmetü'l-İşrak* için hazırlık mahiyetinde düşünülebilecek bu kitapta Sühreverdî, tenasühün imkansızlığı, kötülük problemi, mutluluk, sûfîlerin yöntemleri gibi konuları da ele almış, keşf ve manevî tecrübeyi öne çıkaran İşrakî düşüncenin ipuçlarını vermiştir. *Kitâbü't-Telvîhâti'l-Levhiyye ve'l-Arşiyye* 2019 yılında Yazma Eserler Kurumu Başlanlığı tarafından *Kitâbü't-Telvîhât* adıyla yayımlanmıştır.[403] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *Kitâbü't-Telvîhâti'l-Levhiyye ve'l-Arşiyye'*ye[404] bir yerde atıf yapılmıştır (490a).

Kûtü'l-Kulûb: Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996)

Mutasavvıf bir müellif olan Ebû Tâlib el-Mekkî daha çok *Kûtü'l-Kulûb* isimli eseriyle tanınmıştır. Naslara bağlı bulunan ancak tasavvufî temayüllere de hakim bir

[400] bkz. Mustafa Çağrıcı vd., "Gazzâlî", **DİA**, Cilt: XIII, s. 489-534. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Mustafa Çağrıcı, Gazzali, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.

[401] Ebu Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed Gazzali, **Kimyâ-yı Saâdet**, haz. Hüseyin Hidiv Cem, Tahran, Merkez-i İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi, 1983. Tercüme için bkz. İmam Gazâlî, **Kimyâ-yı Saâdet**, çev. A. Fâruk Meyân, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1979.

[402] Eserleri hakkında bkz. Ahmet Kamil Cihan, "Şihabeddin Sühreverdî'nin Eserleri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 11, 2001, [s.y.].

[403] bkz. Şihâbüddîn es-Sühreverdî, **Kitâbü't-Telvîhât**, çev. Ahmet Kamil Cihan, Salih Yalın, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

[404] Tenkitli metin ve tercüme için bkz. Şihâbüddîn es-Sühreverdî, **Kitâbü't-Telvîhâti'l-Levhiyye Ve'l-ʿArşiyye: Hikmet Parıltıları**, haz. Ahmet Kamil Cihan-Salih Yalın, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

kelâm fırkası olan Sâlimiyye içerisinde tasavvufî ve kelâmî görüşler beyan etmiştir. Tek eseri, tasavvufun doğuş dönemi ile ilgili bilgiler aktaran, zühd ve ibadet konularını ele alan *Kûtü'l-Kulûb*'tur. Tam adı *Kûtü'l-Kulûb fî Muʿâmeleti'l-Mahbûb ve Vasfî Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhîd* olan eserin yazıldığı tarih tam olarak bilinmemektedir. Kırk sekiz bölümden meydana gelen eserde farz ve nâfile ibadetlere, müridlerin dikkat etmesi gereken konulara ve tasavvufî makamlara yer verilmiş, bu konular ele alınırken âyet, hadis, sahâbe ve tâbiîn sözlerinden alıntılar yapılmıştır. Mutasavvıfların söz ve menkıbelerinden istifade edilmiştir. Ancak *Kûtü'l-Kulûb* yalnızca bir tasavvuf kitabı değil, ibadetlerin mânevî ve tasavvufî anlamları ile birlikte fıkıhla ilgili taraflarını da açıklayan, ahlâk ve eğitim meselelerine de yer veren çok yönlü bir eser olarak dikkar çekmektedir.[405] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde altı yerde *Kûtü'l-Kulûb'*tan[406] alıntı yapılmış, bir yerde ise atıfta bulunulmuştur (327b, 328a, 424a, 489a, 490b, 433b, 482b).

Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûretü'l-Maârif (Mesnevî Şerhi): İsmâil Rusûhî Ankaravî (ö. 1041/1631)

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sine yazdığı şerhle tanınan Ankaravî, dönemindeki şerh geleneğinin etkisiyle Herevî, İbnü'l-Arabî, İbnü'l-Fârız ve Mevlânâ gibi önemli mutasavvıfların eserlerini şerh etmiştir. Mesnevî şârihliği konusunda otorite olarak kabul edilmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Çoğu *Mesnevî* ile ilgili olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Bunlardan en bilineni *Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûretü'l-Maârif* şeklinde isimlendirdiği ve kendisine "Hazret-i Şârih" unvanını kazandıran şerhidir.[407] Rusûhî, *Mesnevî* sohbetlerindeki açıklamalarını beğenen dostlarının ricası üzerine kalem aldığı şerhine *Mesnevî*'nin tartışmalı VII. cildini[408] de dahil etmiştir. İsmâil Rusûhî, kendisinden

[405] bkz. Bilal Saklan, "Kûtü'l-Kulûb", **DİA**, Cilt: XXVI, s. 501-502.
[406] Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005. Eser hakkında bilgi ve tercüme için bkz. Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü'l-Kulûb,** çev. Muharrem Tan, İstanbul, İz Yayıncılık, 1999. Ayrıca bkz. Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı),** trc. Dilaver Selvi, Ali Kaya, İstanbul, Semerkand Yayınevi, 2004.
[407] Erhan Yetik, "Ankaravî, İsmâil Rusûhî", **DİA**, Cilt: III, s. 211-213.
[408] Bu konu için bkz. Abdülbâkî Gölpınarlı, "Mesnevî'nin VII. Cildi" **Şarkiyat Mecmuası**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, Cilt: 6, s. 11-18; İsa Çelik, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Yedinci Cildi Üzerine", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 20, s. 85-98; Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme,", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları

önce kaleme alınan şerhlerden; daha çok da Şem'î ve Sürûrî'nin eserlerinden istifâde etmişse de, ayet ve hadisler çerçevesinde yaptığı tafsîlatlı açıklamalarla yazdığı eser, kendisinden önce kaleme alınan ve kelime açıklamaları ve kısa değerlendirmelerden öteye gidemeyen *Mesnevî* şerhlerini gölgede bırakarak Rusûhî'ye Hz. Şârih ünvanını kazandırmıştır. *Mesnevî* icâzetnâmeleri verilmeden önce, "Şârih Ankaravî'nin tahkîkâtına uyarak" şeklinde bir kuralın yerine getirilmesi âdet olmuştur.[409] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhi üzerinde diğer şarihlerden çok Ankaravî'nin[410] etkisi görülmektedir. Bununla ilgili tespitlere şerhin muhtevasının incelendiği bölümde yer verilmiştir. Ankaravî'ye saygı duyduğu ve onu örnek aldığı anlaşılan Sarı Abdullah Efendi *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin üzerinde çalıştığımız beşinci cildinde *Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûretü'l-Maârif'*e[411] bir yerde atıf yapmış olsa da şerhinin tamamı incelendiğinde bu etki daha açık bir şekilde görülecektir (329a).

Menâzilü's-Sâirîn: Abdullah b. Muhammed el-Ensârî el-Herevî (ö. 481/1089)

Hâce Abdullah-ı Herevî tarafından tasavvuf makamları hakkında kaleme alınan eserdir. Eser "bidâyet, ebvâb, muamelât, ahlâk, usul, edviye, ahval, velâyet, hakikat, nihayet" şeklinde on bölüme, bunlar ise on alt başlığa ayrılarak toplamda 100 tasavvuf terimi açıklanmıştır. Açıklanan terimler özellikle âyetlerle ilişkilendirilmiş, hadisler ve mutasavvıfların görüşlerine yer verilmemiştir. Herevî'den önce bir örneği görülmeyen bu onlu ve yüzlü tasnif sisteminde birbiri ile ilgili terimler bir araya

---

Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2010; Mehmet Ünal, **"Mesnevî'nin Yedinci Cildinin Sıhhati ile İlgili Görüş ve Tespitler",** Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2016, Cilt: 9, Sayı: 42, s. 395-403.

[409] bkz. Ayşe Gültekin, "Mecmû'Atü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Me'Ârif (Rusûhî)", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mecmu-atu-l-letaif-ve-matmuratu-l-me-arif-rusuhi (05.05.2024).

[410] Hakkında yapılmış çalışmalar için bkz. Ömer Gök, "Rusûhî İsmâil Ankaravî Bibliyografyası", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, 2016, 4/1, s. 60-66.

[411] bkz. Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Maârif, I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009; Semih Ceyhan, "İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2010; Özlem Güngör, "İsmâil Rüsûhî-yi Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi'nin Altıncı Cildinde Kullandığı Kaynaklar ve Folklorik-Kültürel Unsurlar", **Marifetname**, 8/1, 2021.

[411] Erhan Yetik, "Ankaravî, İsmâil Rusûhî", **DİA**, Cilt: III, s. 211-213.

getirilmiştir.[412] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *Menâzilü's-Sâirîn*'den[413] bir yerde alıntı yapılmıştır (360b).

Meşâriku'd-Derârî'i'z-Züher fî Keşfi Hakâikı Nazmi'd-Dürer: Saîdüddin Fergânî (ö. 699/1300)

Ekberiyye mektebine mensup sûfî bir müellif olan Fergânî, Sadreddin Konevî'nin öğrencilerindendir. İslâm düşünce tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Saîdüddin Fergânî, Sadreddin Konevî'nin diğer talebeleri Fahreddîn-i Irâkî ve Müeyyidüddin Cendî ile birlikte Ekberiyye mektebinin düşünce sisteminin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Kaleme aldığı *Meşâriku'd-Derârî'i'z-Züher fî Keşfi Hakâikı Nazmi'd-Dürer*, İbnü'l-Fârız'ın *Nazmü'd-Dürer, Nazmü's-Sülûk* ve *et-Tâ'iyyetü'l-Kübrâ* adıyla tanınan kasidesinin Farsça şerhi olup vezir Muînüddin Pervâne'ye ithaf edilmiştir.[414] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *Meşâriku'd-Derârî'i'z-Züher fî Keşfi Hakâikı Nazmi'd-Dürer*'den[415] bir alıntı yapmıştır (396b).

en-Nefehâtü'l-İlâhiyye: Sadreddin Konevî (ö. 673/1274)

Sadreddin Konevî[416], vahdet-i vücûd anlayışının Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den sonra gelen en önemli temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Yeni dönem tasavvufu İbnü'l-Arabî'yle birlikte Konevî'nin eser ve düşünceleri etrafında şekillenmiştir. *en-Nefehâtü'l-İlâhiyye*, Konevî'nin Allah-insan ilişkileri ve nefsin halleri ile ilgili yazdığı vâridât[417] türündeki eseridir. Konevî eserinde bazen "ilahi", bazen de "rabbânî" olarak tarif ettiği elli bir nefha başlığı ile Allah'ın mertebelerde zuhurla âlemi var etmesi, varlık ve sübut şeyliği, ilâhî menziller, bilginin hakikati ve çeşitleri, sevginin türleri, ilâhî, melekî ve şeytanî ilkâlar, seyrüsülûk mahiyeti ve sâlikte meydana gelen haller gibi konuları ele alır. Konevî ayrıca tecrübe ettiği manevi halleri yer ve zaman belirterek aktarır ve etrafındaki sûfîlerden söz eder. Eserin son

[412] bkz. Erhan Yetik, "Menâzilü's-Sâirîn", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 122-123.
[413] bkz. Abdullah b. Muhammed el-Ensârî el-Herevî, **Menâzilü's-Sâirîn**, [b.y.], el-Kerame, 2017.
[414] Mahmud Erol Kılıç, "Fergânî, Saîdüddin", **DİA**, Cilt: XII, s. 378-382.
[415] bkz. Saidüddin Said Fergani, **Meşarikü'd-Derari Şerhu Taiyye İbn Fârız**, [b.y.], Encümen-i Felsefe ve İrfan, [t.y.].
[416] bkz. Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 420-425; Ekrem Demirli, **Nazarî Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri, Düşünceleri**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008; Mikâil Bayram, **Sadru'd-dîn-i Konevî: Hayatı, Çevresi ve Eserleri,** İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2012.
[417] bkz. Vâridât, http://lugatim.com/s/V%C3%82R%C4%B0DAT (07.05.2024).

kısmında Konevî'nin dostlarına yazığı mektuplar yer alır.[418] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *en-Nefehâtü'l-İlâhiyye*'den[419] bir yerde alıntı yapmıştır (402a).

Nefehâtü'l-Üns: Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)

Fars şiirinin en büyük şairlerden kabul edilen Câmî, üstün şairlik yeteneğinin yanında dinî, edebî ilimler ve tasavvuftaki derin bilgisi sayesinde ele aldığı konuları çok rahat ve sade bir dille anlatmıştır. Mensup olduğu muhit sebebiyle Türkler'le iyi ilişkiler kuran Câmî'nin eserleri sağlığında Türk topraklarında yayılmış, o dönemin âlim ve şairlerinin ilgisini çekmiştir. Önemli eserlerinin Türkçe'ye çevrilmesi onun Türk edebiyatı üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Kaynaklarda Abdurrahman Câmî'nin *Nefehâtü'l-Üns*'ü, Ali Şîr Nevâî'nin isteği üzerine kaleme aldığı bilgisi yer alır. *Nefehâtü'l-Üns*, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî tarafından yazılan ve ilk sûfî tabakat eserlerinden biri olan *Tabakâtü's-Sûfiyye*'sine dayanır. Câmî eserinde şahıslar hakkında bilgi verirken tasavvufî düşünce ve tarikatlara mensup olanları birlikte anlatmıştır. Böylece *Nefehâtü'l-Üns* tasavvuf tarihi özelliği taşıyan bir eser haline gelmiştir.[420] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde bir yerde *Nefehâtü'l-Üns*'ten[421] alıntı yapılmıştır (385b).

er-Risâle: Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (ö. 465/1072)

Kuşeyrî tarafından kaleme alınan ve tasavvufun klasik eserlerinden biri olarak kabul edilen *er-Risâle*, giriş dışında elli beş bölümden oluşur. Kuşeyrî eserine gerçek sûfîlerin önemini belirterek başlamış, böylelerinin sayısının azlığını, öyle olmadıkları halde sûfî görünmeye çalışanların her geçen gün arttığını, böyle insanların dinî hükümlere kayıtsız kaldıklarını, harama helale dikkat etmediklerini, ibadetlere önem vermediklerini, şehvet ve gaflet içinde ömür sürdüklerini, saygıya riayet etmediklerini belirterek eserini İslâm alemindeki sûfî cemaatleri uyarmak amacıyla

[418] bkz. Ekrem Demirli, "En-Nefehâtü'l-İlâhiyye (Sadreddin Konevi)", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**,https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/en-nefehatu-l-ilahiyye-sadreddin-konevi (05.05.2024).
[419] Sadreddin el-Konevî: en-Nefehâtü'l-İlâhiyye, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.]. Tercüme için bkz. Sadreddin Konevî, **İlahi Nefhalar**, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012.
[420] bkz. Süleyman Uludağ, "Nefehâtü'l-Üns", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 521-522.
[421] bkz. Mevlânâ Abdurrahman b. Ahmed Cami, **Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds**, tsh. Mehdi Tevhidipur, Tahran, İntişarat-ı Kitabfuruş-i Mahmudi, [t.y.]. Tercüme için bkz. Abdurrahmân Câmî**, Evliyâ Menkıbeleri: Nefehâtü'l-Üns**, trc. ve şrh. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul, Marifet Yayınları, 1995.

kaleme aldığını vurgulamıştır[422] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde bir yerde *er-Risâle*'den[423] alıntı yapmıştır (483a).

2.5 Edebî Eserler

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî edebî eserler bakımından zengin bir kaynağa sahiptir. Sarı Abdullah Efendi şerhini kalame alırken Türkçe, Farsça ve Arapça çok sayıda edebî eserden istifade etmiştir. Farsça edebî eserlerden daha fazla alıntı yapıldığı görülen şerhte özellikle Kâsım-ı Envâr, Mağribî ve Attâr'ın şiirlerine sıkça yer verilmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin kendisinden önce yazılmış *Mesnevî* şerhlerine de hakim olduğu ve eserinde onlarda da yararlandığı anlaşılmaktadır. Ankaravî şerhi Sarı Abdullah Efendi'nin atıf yaptığı şerhlerin başında gelmektedir.[424] Sarı Abdullah Efendi şerhinde "Abdî" mahlasıyla yazdığı kendi şiirlerine de yer vermiştir.[425] Şerhte yararlanılan edebî eserlerden çoğunluğu manzum olmakla birlikte az da olsa mensur eserlerden de alıntı yapıldığı görülmektedir. Şerhte bazı şair ve yazarlardan daha sık ve yoğun alıntı yapılırken bazılarından daha az ve kısa alıntılar yapılmıştır. Yukarıda belirtilen hususlar eserler hakkında bilgi verilen bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Cevherü'z-Zât: Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221)

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin beşinci cildince en fazla alıntı yapılan eserlerin başında Ferîdüddin Attâr'a atfedilen *Cevherü'z-Zât* gelmektedir. Kime ait olduğu konusunda farklı görüşler bulunan bu eser genel görüşe bağlı kalınarak çalışmamızda Ferîdüddin Attâr'ın eserleri arasında sayılmıştır. Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde 23 yerde *Cevherü'z-Zât'*tan[426] alıntı yapmıştır (307b, 310b, 319a, 322a, 323a, 326b, 327a, 379a, 399b, 400b, 432a, 437b, 449b, 457a, 458b, 468b, 474b, 475a, 476a, 476b, 479a, 484a. 491a).

[422] bkz. Süleyman Uludağ, "er-Risâle", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 122-123.
[423] bkz. Abdulkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, **er-Risâletü'l-Kuşeyriyye**, Kahire, Dâru'l-Meârif, [t.y.].
[424] bkz. Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Maârif, I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2010.
[425] bkz. Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, Âtıf Efendi Koleksiyonu, Cilt: III, vr. 325a-325b.
[426] Ferîdüddîn-i Attâr: **Cevherü'z-Zât**, https://ganjoor.net/attar/jz (29.06.2024).

Dîvân: Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)

Üstün şairlik yeteneği yanında dinî, edebî ilimler ve tasavvuftaki derin bilgisi sayesinde ele aldığı konuları çok rahat ve sade bir dille aktarmayı başaran Câmî, mensup olduğu Türk muhiti dolayısıyla Türklerle iyi ilişkiler kurmuş, eserleri daha sağlığında Türk topraklarında tanınmış, dönemin âlim ve şairlerinin ilgisini çekmiştir. Eserlerinin Türkçe'ye tercüme edilmesi onun Türk edebiyatı üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin beşinci cildinde bir yerde *Dîvân-ı Abdurrahman Câmî*[427] den alıntı yapılmıştır (422a).

Dîvân: Bâkî (ö. 1008/1600)

Sarı Abdullah Efendi, Hz. Ali'nin en yakınındaki isimlerden biri olan İbn Mülcem tarafından şehit edilmesinden bahsettiği kısımda, şöhret ve etkisi yüzlerce yıl devam eden, klasik Osmanlı şiirine söyleyiş gücü kazandıran ve "Sultânü'ş-şuarâ" diye anılan büyük şair Bâkî'nin dîvânından[428] biri meşhur

"Bâtıl hemîşe bâtıl u bîhûdedir velî
Müşkil budur ki sûret-i hakdan zuhûr ede"

beyti olmak üzere iki beyte yer vermiştir (426a, 427a).

Dîvân: Ebü'l-Ferec Rûnî (ö. 500/1107'den sonra)

Gazneliler döneminde yaşamış İranlı bir şair olan Rûnî'nin çoğu kasidelerden oluşan bir divanı bulunmaktadır. Kasidelerinin büyük bir kısmını Gazneli Sultan İbrâhim'e (1059-1099) ve oğlu III. Mesud'a (1099-1115) ithaf eden Rûnî şiirdeki ustalığını bu türde ortaya koymuştur. Rubâîleri ile de öne çıkan Rûnî'den Ömer Hayyâm'ın etkilendiği ifade edilir.[429] Sarı Abdullah Efendi eserinin beşinci cildinde Ebü'l-Ferec Rûnî'nin divanından[430] bir beyit alıntı yapmıştır (427a).

---

[427] bkz. Abdurrahman Câmî, **Dîvan,** https://ganjoor.net/jami/divanj/fateha-shabab/tarkib-jf/sh1 (30.04.2024). Abdurrahman Câmî'nin şiirlerinin şerhi için bkz. Seyyid Mehmed Tevfîk Efendi, **Molla Câmî Şiirlerinin Şerhi**, İnceleme ve Tenkitli Metin: İsmet İpek, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
[428] Bâkî, **Dîvân**, haz. Sabahattin Küçük, https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html (31.08.2024).
[429] Rıza Kurtuluş, "Rûnî", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 245.
[430] Ebü'l-Ferec Rûnî, **Dîvân-ı Üstâd-ı Ebü'l-Ferec Rûnî**, tsh. Konstantin Chaikin, Tahran, Matbaa-i Şurevî, 1304.

Dîvân: Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221)

Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde, Ferîdüddin Attâr'ın mesnevilerinde olduğu gibi tasavvufî görüşlerini lirik bir tarzda ifade ettiği divanından[431] bir yerde alıntı yapmıştır (366b).

Dîvân: Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 [?])

Hâfız kaside, rubâî ve kıtalar da yazmış olmasına karşın daha çok gazelleriyle şöhret bulmuştur. Önceki şairler gibi gazellerinde mecazi anlamlar da taşıyan aşk ve şarap meclislerini anlatmıştır. Onun şiirlerindeki âhenk ve akıcılık yanında dilinin sade ve veciz olması şöhretinin en önemli sebeplerinden biri olarak değerlendirilmiştir. *Hâfız Divanı*, Türkiye'de *Mesnevî* ve *Gülistân*'dan sonra en fazla okunan Farsça eserlerin başında gelir. Hâfız'ın divan şiiri üzerinde önemli ve devamlı etkisi olduğu söylenebilir. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde, dört yerde Hâfız'ın divanından[432] alıntı yaptığı görülmektedir (365b, 420b, 440a, 490a).

Dîvân: Hâkânî-i Şirvânî (ö. 595/1199)

Şiirlerini insanî duygularla bezeyen ve döneminin ilmî hayatına yaptığı telmihlerde bulunan Hâkânî-i Şirvânî, İran edebiyatının en büyük şairlerinden biri kabul edilmiştir. *Tuhfetü'l-ʿIrâkeyn* ile Fars edebiyatında ilk manzum seyahatnâmeyi kaleme almıştır.[433] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde bir yerde Hâkânî'nin dîvânından[434] alıntı yapmıştır (404a).

Dîvân: İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235)

İbnü'l-Fârız, Sultânü'l-âşıkîn olarak bilinen bir mutasavvıf ve şairdir.[435] Şiirleri Arap edebiyatında tasavvufî şiirin en güzel örnekleri olarak değerlendirilmiştir. Sarı

---

[431] bkz. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Dîvân-ı Attar,** haz. Bedîüzzaman Fürûzanfer, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Nigâh, 1376.

[432] bkz. Hâfız-ı Şîrâzî, **Dîvân-ı Hâce Şemseddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî**, haz. Seyyid Muhammed Rızâ Celâl-i Nainî, Nezir Ahmed, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1350/1971. Tercüme için bkz. **Hâfız Dîvânı**, trc. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1968. Eserin şerhi için bkz. Sûdî-i Bosnevî, **Şerh-i Dîvân-ı Hâfız: Sûdî'nin Hâfız Dîvânı Şerhi**, haz. İbrahim Kaya, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.

[433] Hayatı ve sanatı hakkında geniş bilgi için bkz. Hamid Araslı, "Hakanî Şirvânî", çev. Ömer Bayram, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2015, s. 297-332.

[434] bkz. Efdalüddîn Bedîl (İbrâhîm) b. Alî Hâkanî-i Şirvân, **Divan-ı Efdalüddîn Bedîl b. Ali Neccar Hâkanî -i Şirvânî**, haz. Ziyâeddin Seccâdî, Tahran, İntişârât-ı Kitabfuruş-ı Zevvar, [t.y].

[435] İbnü'l-Fârız'ın sûfîlik ve şairliği hakkında detaylı bilgi için bkz. Betül İzmirli, "Şair Bir Sûfî İbnü'l-Fârız ya da Aşıkların Sultanı: İbnü'l-Fârız", Sûfî Araştırmaları Dergisi, Sayı:7, s. 21-34.

Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde bir yerde İbnü'l-Fârız'ın dîvânından[436] alıntı yapmıştır (398b).

Dîvân: Lebîd b. Rebîa (ö. 40 veya 41/660 veya 661)

Lebîd, câhiliye devrinde de yaşamış muallaka sahibi bir şairdir. Şiirlerinin büyük bir bölümü fahriye tarzında olan Lebîd'in şiirlerinde sert bir üslûp takındığı ifade edilir. Muallaka şairleri arasında müslüman tek şair olan Lebîd'in muallakası, Theodor Nöldeke'ye göre bedevî şairlerin şiirleri içinde en güzel olanlarındandır.[437] Sarı Abdullah Efendi eserinin beşinci cildinde Lebîd b. Rebîa üzerinde uzunca durmuş, farklı kaynaklardan onun hakkında malumat aktarmış, şiirlerinden alıntı yapmıştır[438] (469a, 469b, 470a).

Dîvân: (Dîvân-ı Şems-i Tebrizî): Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273)

Sarı Abdullah Efendi eserinin beşinci cildinde, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Dîvân-ı Kebîr, Dîvân-ı Şems-i Tebrizî* gibi isimlerle anılan *Dîvân*'ından[439] da alıntılar yapmıştır (322b, 369a, 384a, 421a, 421b, 430a, 430b, 431a, 434a, 439a, 444a, 445a, 446a, 446b, 447a, 447b, 449b, 451a, 455b, 459a, 487b).

Dîvân: Muhteşem-i Kâşânî (ö. 996/1588)

Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi ve Kerbelâ olayı hakkında kaleme aldığı mersiye ile tanınan Kâşânî'nin mersiyesi günümüze kadar tâziye meclislerinde okunmaya devam edilmiştir. Çok sayıda şairin yetişmesinde katkısı olan bu mersiye sebebiyle Kâşânî'ye "Şemsüşşuarâ" unvanı verilmiştir. Kaside ve mersiye dışında tarih ve muamma alanlarında da meşhur olan Kâşânî, ölümünden önce şiirlerinin düzenlenmesini öğrencisi Mîr Takî-i Kâşî'ye vasiyet etmiş, eserleri küllayat halinde

[436] İbnü'l-Fârız, **Divânü İbnü'l-Fârız**, Beyrut, Dâru Sadır, [t.y.], s. 113.
[437] Süleyman Tülücü, "Lebîd b. Rebîa", **DİA**, Cilt: XXVII, s. 121-122. Ayrıca bkz. Ebubekir Matpan, "Muhadram Şair Lebîd b. Rebîa'nın Hayatı ve Muallakâsındaki Fahr Teması", Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi , Cilt: 1, Sayı: 2, 2022, s. 38-74.
[438] bkz. Lebîd b. Rebîa, **Dîvân**, el-'Âmirî, Beyrut, Dâru'l-Marife, 2004. Şairin hayatı ve eseri hakkında bilgi için bkz. Abdurrahman Özdemir, **Lebid b. Rabia el-Amiri ve Divanı**, Ankara, Araştırma Yayınları, 2007.
[439] bkz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, haz. Ali Deştî-Bedîüzzaman Fürûzanfer, Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1345. Eser hakkında bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Dîvân-ı Kebîr", **DİA**, Cilt: IX, s. 432-433. Eserin tercümesi için bkz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Dîvân-ı Kebîr**, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992. Ayrıca bkz. Şefik Can, **Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri**, Konya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2005.

derlenmiştir. Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde bir yerde Kâşânî'nin divanından[440] alıntı yapmıştır (421a).

Dîvân: Necâtî Bey (ö. 914/1509)

Ailesi hakkında bilgi bulunmayan Necâtî Bey'in asıl adı Îsâ'dır. Küçük yaşlarda Edirneli bir kadın tarafından evlat edinildiği ve yetişmesinde Sâilî isimli bir şairin etkisi olduğu bilinmektedir. Genç yaşlarında Edirne'den Kastamonu'ya gitmiş, orada hat sanatıyla ilgilenmiştir. Necâtî mahlasıyla yazdığı şiirlerle tanınan şarinin "Döne döne" redifli gazeli dönemin büyük şairi Ahmed Paşa tarafından da beğenilmiştir. Yazdığı şiirler ile Fâtih'in (1444-1446, 1451-1481) ve II. Bayezid'in (1481-1512) de takdirini kazanan Necâtî Bey, bu dönemde divan kâtibi olarak görevlendirilmiştir. Öğrencilerinden Sehî Bey, tezkiresinde hocası Necâtî'yi övmüş, âşıkane gazellerinin çok beğenildiğini, dîvânının halk arasında dillerde dolaştığını ifade etmiştir. Gazellerinde dili sade, üslûbu güçlü bir şair olan Necâtî Bey'in günümüze ulaşan tek eseri divanıdır.[441] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde Necâtî Bey'in dîvânından[442] bir gazel alıntı yapılmıştır (389a).

Dîvân: Nesîmî (ö. 820/1405 [?])

Şerhte Arapça ve Farsçaya göre daha az sayıda Türkçe şiire yer veren Sarı Abdullah Efendi'nin şiirlerinden alıntı yaptığı şairlerden biri de hurûfîliği ile tanınan mutasavvıf şair Nesîmî'dir. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde, klasik şiir dilinin oluşumunda açık, sade ve âhenkli diliyle büyük rol oynayan ve divan edebiyatının mazmunlarını klişeleştiren ilk şairlerden kabul edilen Nesîmî'nin Türkçe dîvânından[443] yedi alıntı tespit edilmiştir (309a, 355b, 370a, 386a, 389b, 400a, 440b).

---

[440] bkz. Şemsü'ş-Şuarâ Kemâlüddîn Muhteşem Alî b. Ahmed Muhteşem-i Kâşânî, **Divan-ı Mevlana Muhteşem Kaşani**, [y.y], 1304.

[441] Bayram Ali Kaya, "Necâtî Bey", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 477-478. Hayatı hakkında bilgi için ayrıca bkz. Süleyman Solmaz, **Necati Bey Hayatı-Sanatı-Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklamaları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2012.

[442] bkz. Necâtî Bey, **Divan,** haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992.

[443] bkz. Hüseyin Ayan, **Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002. Divanı dışında kalan Türkçe şiirleri için bkz. M. Fatih Köksal, "Seyyid Nesîmî'nin Yayımlanmamış Şiirleri" **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**/2009-50, s. 77-135; Filiz Kalyon, "Nesîmî'nin, Divanında ve Diğer Kaynaklarda Rastlanmayan Şiirleri", **Turkish Studies,** Volume 10/16 Fall 2015, s. 783-806.

Dîvân: Senâî (ö. 525/1131 [?])

İran'ın ilk ünlü mutasavvıf şairi sayılan Senâî'den önce tasavvuf alanında onun şiirleri gibi akıcı ve mükemmel şiir söylenmediği kabul edilir.[444] Kaynaklarda, Ferîdüddin Attâr, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Sa'dî-i Şîrâzî gibi büyük şairlerin ondan etkilendiği belirtilir.[445] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin beşinci cildinde beş yerde Senâî'nin dîvânından'[446] alıntı yapılmıştır (432b, 433a, 455b, 456a, 482b).

Dîvân: Şîrîn-i Mağribî (ö. 809/1407)

Muhyiddin İbnü'l-Arabî ekolüne bağlı sûfî bir şair olan Mağribî, yaşadığı dönemin ileri gelen şairlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Eserlerinde yer verdiği bazı ifadeler sonraları Farsça'da deyim ve atasözü gibi kullanılır olmuştur. *Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî* adlı eseri daha çok tasavvuf ve vahdet-i vücûdla ilgili konuların işlendiği şiirlerden oluşmaktadır. Sarı Abdullah Efendi eserinin beşinci cildinde sekiz yerde Mağribî'nin dîvânından[447] alıntı yapmıştır (312a, 368b, 387a, 395b, 463b, 464a, 470b, 487b).

Dîvân: Yunus Emre (ö. 720/1320 [?])

*Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin beşinci cildinde, Eski Anadolu Türkçesi'nin oluşumunda önemli rol oynayan ilk Türk şairlerden biri olan Yunus Emre'nin dîvânından[448] bir alıntı tespit edilmiştir (369a).

Esrârnâme: Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221)

Tasavvufî konuları hikâye ve efsaneler vasıtasıyla açıklamak üzere kaleme alınmış olan bu eser yirmi altı bölümden oluşmaktadır. Eserin her bölümünde tasavvuf ilkeleri anlamada kullanılan usûlün biri açıklanmıştır. Bu bölümlerin toplamında

---

[444] Hayatı ve tasavvufî düşüncesi hakkında bkz. Deniz Erçavuş, "Senâî-yi Gaznevî'nin Gazellerinin Tasavvufi Açıdan İncelenmesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2020.

[445] Mevlânâ üzerinde Senâî'nin etkileri için bkz. Osman Nuri Küçük, "Mevlânâ'nın Üslup, Tasavvufî Fikir ve Meşrep Kaynaklarından Senâ'î", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 14, Ankara, 2005, s. 455-472; Hicabi Kırlangıç, "**Mevlânâ'da Senâî Etkileri**", Nüsha, Yıl: IX, Sayı: 28, 2009/I, s. 7-32.

[446] bkz. Senâî-yi Gaznevî, **Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî**, haz. Muhammed Takî Müderris Razavî, Tahran, İntişârât-ı İbn Sînâ, [t.y].

[447] Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî**, tsh. Leonard Lewisohn, Tahran-Londra, Danişgâh-ı Tahran, 1372/1993.

[448] bkz. Yunus Emre, **Divan**, haz. Mustafa Tatçı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı, 2021.

doksan dokuz hikâye ve efsaneye yer veren Attâr, eserinde âyet ve hadislerle birlikte tıp ve astronomi terimlerini de kullanmıştır.[449] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde, Ferîdüddin Attâr'ın tasavvufî mesnevisi olan *Esrârnâme'*den[450] iki yerde alıntı yapmıştır (371a, 463b).

Gülşen-i Râz: Şebüsterî (ö. 720/1320)

Eserlerinde daha çok tasavvuf, kelâm ve felsefeye dair konuları işleyen İranlı mutasavvıf ve şair olan Şebüsterî tasavvufî şiirin öncüleri olan Ferîdüddin Attâr ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi aşk üzerinde de çok durmuştur. *Gülşen-i Râz* tasavvufî aşkı, özellikle tasavvufî mecazları ve sûfîlerin bu mecazlardan amaçladıkları anlamları kavramak için başvurulması gereken en önemli eser olarak kabul edilmiştir. Bu esere, şairin büyük ölçüde etkisinde kaldığı İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'si ile *Fusûsü'l-Hikem*'indeki fikirlerin hâkim olduğu söylenebilir. *Gülşen-i Râz,* yazıldığı günden beri vahdet-i vücûd düşüncesini ele alan müelliflerin başvurdukları ana eserlerden biri olmuş ve birçok kişi tarafından şerhedilmiştir.[451] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin beşinci cildinde üç yerde *Gülşen-i Râz*'dan[452] alıntı yapılmıştır (301a, 387a, 394a).

Hadîkatü'l-Hakîka: Senâî (ö. 525/1131 [?])

Hadîkatü'l-Hakîka ve Şerîʿatü't-Tarîka olarak da anılan eser İran edebiyatında yazılan ilk önemli tasavvufî mesnevî kabul edilir. Fahrüddevle Behram Şah'a ithaf edilen eser, bu hükümdara övgüleri içerdiği için *Fahrînâme* veya *Kitâbü'l-Fahrî* isimleriyle de anılmıştır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, çok beğendiği ve *Mesnevî*'sinde bazı konularını iktibas ettiği esere *İlâhînâme* adını vermiştir.[453] Sarı

[449] Dâvud İbrâhimî "Esrârnâme", **DİA**, Cilt: XI, s. 434-435.
[450] bkz. Şeyh Ferîdüddîn Attar-ı Nîsâbûrî, **Esrârnâme**, tsh. Seyyid Sâdık Gevherîn, Tahran, Çap-ı Şark, 1959. Tercüme için bkz. Feridüddîn Attâr, **Esrârnâme**, çev. Mehmet Kanar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.
[451] bkz. H. Ahmet Sevgi, "Gülşen-i Râz", **DİA**, Cilt: XIV, s. 253-254. Ayrıca bkz. Muammer Cengiz, **Şebüsterî ve Gülşen-i Râz**, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2016. Sarı Abdullah Efendi'ye atfedilen Gülşen-i Râz-ı Ârifân isimli Gülşen-i Râz tercümesi için bkz. Bünyamin Ayçiçeği, **Sarı Abdullah Efendi'nin Gülşen-i Râz-ı Ârifân Mesnevîsi**, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 2014.
[452] bkz. Şeyh Mahmûd Şebüsterî, **Gülşen-i Râz: Tashîh-i İntikâdî ve Mütâlaa der-Akâyid ve İrfân**, haz. Muhammed Beşir Enver Ebû Herî, İslâmâbâd, Merkez-i Tahkîkat-ı Fârsî-yi Îran ve Pâkistan, 2007. Tercüme için bkz. Mahmûd-ı Şebüsterî, **Gülşen-i Râz (Metni ve Şerhi**) çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
[453] bkz. Mürsel Öztürk, "Hadîkatü'l-Hakîka", **DİA**, Cilt: XV, s. 20.

Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde üç yerde Senâî'nin *Hadîkatü'l-Hakîka*[454] mesnevîsinden alıntı yapmıştır (413a, 434a, 435a).

Hadîkatü's-Sü'edâ: Fuzûlî (ö. 963/1556)

*Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*de Hz. Ali'nin İbn Mülcem tarafından şehit edilmesi ayrıntılı olarak ele alınmış bu kapsamda kader, kaza ve kısas gibi konular üzerine izahlarda bulunulmuştur. Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi İslam tarihinin acı olayları olarak kayda geçmiş ve müslümanlar için her zaman hüzün vesilesi olmuştur. Türk İslam edebiyatında bu konu üzerinde çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında en dikkat çekenlerden ve Türk edebiyatında en çok istinsah edilenlerden biri Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-Sü'edâ*'sıdır.[455] Kerbelâ Vak'ası'nın işlendiği bu eserden, Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde iki yerde alıntı yapmış, Fuzûlî tarafından lirik bir şekilde kaleme alınan beyitleri aktarmıştır (431a, 432a).

İşretnâme: Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221)

Sarı Abdullah Efendi *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin beşinci cildinde, Ferîdüddin Attâr'ın *İşretnâme'*sinden[456] iki yerde alıntı yapmıştır (492a, 492b).

Kâbûsnâme: Keykâvus b. İskender (ö. 475/1082'den sonra)

Ziyârî hükümdarı olan Keykâvus b. İskender *Kâbûsnâme*'si ile tanınmıştır. Keykâvus b. İskender'in, devletin başına geçtiğinde nasıl davranması gerektiği konusunda oğlunu bilgilendirme amacıyla yazdığı bu eser XIV. asırdan itibaren Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır. *Kâbûsnâme*'nin Mercimek Ahmed çevirisi Orhan Şaik Gökyay tarafından yayıma hazırlanmıştır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin beşinci cildinde bir yerde *Kâbûsnâme*'den[457] alıntı yapılmıştır (422a).

---

[454] bkz. Senâî, **Hadîkatü'l-Hakîka**, https://ganjoor.net/sanaee/hadighe/hdgh03/sh1 (30.04.2024). Eser hakkında bilgi için bkz. Nurdan Kaban, Senâî-yi Gaznevî'nin Hadîkatü'l Hakîkası'nın Bölümleri, **Doğu Esintileri Dergisi**, Sayı: 15, 2021, s. 201-241.

[455] bkz. Fuzûlî, **Hadîkatü's-Sü'edâ**, haz. Şeyma Güngör, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987. Ayrıca bkz. Şeyma Güngör, "Hadîkatü's-Suadâ", **DİA**, Cilt: XV, s. 20-22.

[456] bkz. Ferîdüddîn Attar, **İşretnâme**, https://ganjoor.net/attar/oshtorname/sh29 (30.04.2024).

[457] bkz. Emîr Unsûrü'l-Meâlî Keykâvus b. İskender b. Kābûs b. Veşmgîr, **Güzîde-i Ḳâbûsnâme**, haz. Gulam Hüseyin Yusufi, Tahran, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 1983/1342. Tercüme için bkz. Keykâvus b. İskender, **Kâbûsnâme**, çev. Mercimek Ahmed, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2007.

Kasîdetü'l-Bürde: Bûsîrî (ö. 695/1296 [?])

Bûsîrî, Hz. Peygamber için yazdığı kasidelerle üne kavuşan bir şairdir. Eserlerinin çoğunu manzum olarak kaleme almıştır. Bûsîrî'nin en meşhur eseri olan *Kasîdetü'l-Bürde,* Klasik Arap kaside anlayışında olduğu gibi sevgiliye duyulan özlemin anlatıldığı nesîb bölümüyle başlar; nefisten şikâyet, Hz. Peygamber'e övgü, onun doğumu ve mûcizeleri, Kur'an'ın üstünlüğü konularıyla devam eder; mi'rac, cihat, ümit ve dua bölümüyle biter. Aruzun basit bahriyle kaleme alınan kaside, yapı ve üslûp bakımından son derece sağlam ve liriktir. Asırlardır İslâm dünyasının birçok bölgesinde yoğun ilgi görmüş, dinî etkinliklerde, mübarek gün ve gecelerde, sünnet, düğün, bayram ve cenaze merasimlerinde okunmuştur.[458] Sarı Abdullah Efendi eserinin beşinci cildinde Bûsîrî'nin kasidesinden[459] bir yerde alıntı yapmıştır (354b).

el-Kasîdetü't-Tâiyye: İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235)

Sultânü'l-âşıkîn olarak bilinen bir mutasavvıf ve şair olan İbnü'l-Fârız, şiirlerinde tasavvufî ve ilâhî aşkı işlemiştir. Şiirleri Arap edebiyatında tasavvufî şiirin güzel örnekleri arasında değerlendirilmiştir. "Tâiyye" ve "Hamriyye" isimli kasidelerine şarkiyatçıların da ilgi gösterdiği İbnü'l-Fârız'ın şiirleri Saîdüddin Fergânî, Emîr-i Kebîr Hemedânî, Abdurrahman Câmî ve İsmâil Rusûhî Ankaravî gibi önemli isimler tarafından şerh edilmiştir.[460] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde bir yerde *el-Kasîdetü't-Tâiyye'*den[461] alıntı yapılmıştır (492a).

Külliyât-ı Irâkî: Fahreddîn-i Irâkî (ö. 688/1289)

Daha çok *Lemaʿât* adlı eseriyle tanınan mutasavvıf bir şair olan Fahreddîn-i Irâkî'nin, kaynaklarda Sühreverdiyye tarikatına mensup olmakla birlikte kalenderî

[458] Mahmut Kaya "Kasîdetü'l-Bürde", **DİA**, Cilt: XXIV, s. 568. Ayrıca bkz. Bünyamin Ayçiçeği, "Bûsîrî (ö. 696/1297 ?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 15, İstanbul 2015, s. 27-102.

[459] Muhammed Yahyâ Hulv, **el-Bürde Şerhan ve İ'râben ve Belâğaten**, Şam, Dâru'l-Beyrûtî, 1426, s. 67.

[460] Dâvûd-ı Kayserî, **Şerhu'l-Kayserî alâ Tâiyyeti İbni'l-Fârızı'l-Kübrâ**, haz. Ahmed Ferîd el Mezîdî, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004; İsmâil Rusûhî Ankaravî, **Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi-Makâsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye**, haz. Mehmet Demirci, İstanbul, Vefa Yayınları, 2007; Saîdüddîn Saîd Fergânî, **Meşâriku'd-Derârî: Şerhu Tâiyyeti İbn Fârız**, tsh. Celâleddîn Aştiyânî, Meşhed, Encümen-i Felsefe ve İrfan, 1398/1987, Saîdüddin Fergânî, **Müntehâ'l-Medârik**, çev. Mustafa Yalçınkaya, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2019.

[461] Şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Yaşar Seracettin Baytar, **Sûfî Şair İbnu'l-Fârid, Hayatı ve Divânı**, Ankara, İksad Yayınevi, 2020.

bir hayat yaşadığı belirtilir. Irâkî, eserlerinde özellikle aşk, âşık ve mâşuk kavramları üzerinde durmuştur. Fahreddîn-i Irâkî'nin eserleri Saîd-i Nefîsî tarafından *Külliyyât-ı Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-Mütehallas be ʿIrâkî* adı altında yayımlanmıştır. Sarı Abdullah Efendi'nin, şerhin beşinci cildinde bir yerde *Külliyât-ı Irâkî*'den[462] alıntı yapıldığı tespit edilmiştir (421b).

Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr: Kâsım-ı Envâr (ö. 837/1433 [?])

Kâsım-ı Envâr duygularını ve tasavvufî hallerini yalın bir üslupla açıklamış, gazellerini kaleme alırken büyük ölçüde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin etkisisinde kalmıştır. Düşüncelerini temsil ve hikâyelerle anlatan Kâsım-ı Envâr'ın mesnevileri de sade bir dille yazılmıştır. Mesnevilerinde on iki imamın ve büyük sûfîlerin isimlerine sıkça yer vermiş, âyet ve hadislerden iktibaslar yapmıştır. *Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr*[463] adıyla yayımlanan külliyâtında *Dîvân, Enîsü'l-ʿÂşıkîn, Beyân-ı Vâkıʿa-i Emîr Tîmûr, Enîsü'l-ʿÂrifîn, Risâle der Beyân-ı İlm, Risâle-i Suʾâl ü Cevâb* isimli eserleri yer almaktadır. Kâsım-ı Envâr, Sarı Abdullah Efendi'nin en fazla alıntı yaptığı şairlerden biridir[464] (302b, 358b, 375b, 376a, 378b, 381a, 386a, 386b, 387a, 387b, 388a, 388b, 389b, 391a, 395a, 402b, 434a, 435b, 436a, 436b, 443b, 472b, 483a, 493b, 495a).

Külliyât-ı Nizâmî-i Gencevî: Nizâmî-i Gencevî (ö. 611/1214 [?])

Fars edebiyatında hamse türünün kurucusu olarak kabul edilen Nizâmî-i Gencevî, Firdevsî'nin destansı şiir tarzını zirveye taşımakla kalmamış, manzum aşk hikâyelerinin en büyük üstadı unvanını da kazanmıştır. Kaynaklarda kaside, gazel, terkibibend, terciibend, rubâî ve kıtalardan oluşan bir divanı olduğu belirtilmişse de günümüze ulaşan tek eseri *Hamse*'sidir.[465] *Mahzenü'l-Esrâr, Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ*

[462] bkz. Fahreddîn-i Irâkî, **Külliyât-ı Irâkî**, haz. Saîd Nefîsî, Tahran, Kitabhâne-i Senâî, 1959. Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için ayrıca bkz. Şeyhmus Orkin, Fahruddîn-i 'Irâkî'nin Hayatı ve Eserleri, **İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, 2020, Yıl: 4, Sayı: 2, s. 135-144.

[463] bkz. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, tsh. Saîd Nefîsî, Tahran, İntişârât-ı Kitâbhâne-i Senâî, 1337/1958. Ayrıca bkz. Muhsin Macit, "Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/kulliyat-i-kasim-i-envar (05.05.2024).

[464] Bu konu ile ilgili makale için bkz. Kübra Ceylan, "Kâsım-ı Envâr'ın Edebî Mirâsı ve Klasik Türk Edebiyatına Etkisi: Sarı Abdullah Efendi Örneği, **Türk Kültürü İncelemeleri** Dergisi, Sayı: 43, İstanbul, 2020, s. 305-348.

[465] bkz. Mehmet Kanar, "Nizâmî-i Gencevî", **DİA**, Cilt: XXXIII, s. 183-185. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Nazir Akalın, "Nizâmî-yi Gencevî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Leylî u Mecnûn Mesnevîsinin Tahkiye Unsurları Açısından Tahlili", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler

vü Mecnûn, Heft Peyker ve *İskendernâme* isimli mesnevilerini ihtiva eden *Külliyât-ı Nizâmî-i Gencevî'*den[466] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde bir yerde alıntı yapılmıştır (494b).

Külliyât-ı Örfî: Örfî-i Şîrâzî (ö. 999/1591)

Sebk-i Hindî'nin önemli temsilcilerinden biri olan Örfî, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk şairleri tarafından tanınmaya başlanmış, birçok şair ondan övgüyle söz etmiştir. Bunların arasında Nef'î, Nâbî, Nedîm, Şeyh Galib, Nigârî, Leskofçalı Galib ve Ziyâ Paşa gibi şairler gelir. Örfî'nin bazı şiirleri tahmis edilmiş, şiirlerinden seçmeler yapılmış ve bir kısmı şerhedilmiştir. Diğer bütün şiirleri ile *Risâle-i Nefsiyye*'sinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan *Külliyât-ı Örfî*'den[467] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinden bir yerde alıntı yapılmıştır (495a).

Külliyât-ı Şeyh Sa'dî: Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 691/1292)

Fars edebiyatının büyük şairlerinden olan Sa'dî'nin[468] manzum ve mensur eserleri Külliyyât ismi ile bir araya getirilmiştir. *Külliyât-ı Şeyh Sa'dî, Gülistân*[469] ve *Bostân*[470] başta olmak üzere farklı hacimdeki risalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde *Külliyât-ı Şeyh Sa'dî*'den[471] beş yerde alıntı yapılmıştır (367a, 371b, 394b, 419b, 456a).

Mantıku't-Tayr: Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221)

Makâlât-ı Tuyûr, Makâmât-ı Tuyûr ve *Tuyûrnâme* gibi isimlerle de anılan *Mantıku't-Tayr* otuz bir bölüm halinde, remel bahriyle kaleme alınmıştır. Eser; hamd, tevhid,

---

Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1994.

[466] bkz. Nizâmî-i Gencevî, **Külliyât-ı Hakîm Nizâmî-i Gencevî**, haz. Şiblî Numânî-M. Derviş, Tahran, İntişarat-ı Câvidan 1366.

[467] bkz. Örfî-i Şîrâzî, **Külliyât-ı Örfî-i Şîrâzî,** haz. Gulâm Hüseyin Cevâhirî, Tahran, Kitabfuruşî ve Çaphane-i Muhammed Ali İlmî, 1960. Örfî-i Şîrâzî'nin hayatı, eserleri ve Türk şairlerine etkisi için bkz. Mehmet Akif Gözitok, Urfî-i Şirazî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Edebiyatımıza Yansımaları, **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 7, Aralık 2018, s. 25-56.

[468] Hayatı hakkında bkz. Çetin Kaska, "Sa'dî-i Şîrâzî Kimdir?", **Van İlahiyat Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 10, Haziran 2019, s. 114-136.

[469] bkz. Tahsin Yazıcı, "Gülistân", **DİA**, Cilt: XIV, s. 240-241.

[470] bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Bostân", **DİA**, Cilt: VI, s. 307-308.

[471] bkz. Sa'dî-i Şîrâzî, **Külliyât-ı Şeyh Sa'dî**, tsh. Ali Ferûgî, Tahran, Kitabfurûşî ve Çaphane-i Muhammed Hasan İlmî, 1334. Tercüme için bkz. Sadî, **Gülistan**, çev. Hikmet İlaydın, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991. Ayrıca bkz. Sûdî-i Bosnevî, **Gülistân Şerhi**, haz. Ozan Yılmaz, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2012.

münâcât, na‘t ve dört halife ile sahabe övgüsü yapılan girişten sonra hüdhüde merhaba ile başlar ve tamamlanma tarihinin yer aldığı hâtime ile biter. Eserin en önemli yönlerinden biri Ferîdüddin Attâr'ın, Hulefâ-yi Râşidîn'i övüp onlar arasında fark olmadığını belirtmesi ve halife seçilirken Hz. Ali'nin tarafında yer almayan sahâbenin haklı olduğunu ifade ederek bu gibi şeylerle uğraşmanın gereksiz olduğundan bahsetmesidir. Bu meselede taassup sahibi olanları kınayarak Sünnî-Şiî çatışmasının bütünüyle taassuptan ibaret bir şey olduğunu dile getirmesidir.[472] Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan *Mantıku't-Tayr*'ı Gülşehrî manzum olarak tercüme etmiştir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *Mantıku't-Tayr*'dan[473] bir alıntı yapılmıştır (461a).

Mesnevî: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273)

Sarı Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin üzerinde çalıştığımız beşinci cildininde şerh ettiği beyitler dışında da *Mesnevî*'den[474] alıntılar yapmıştır. Bunların bir kısmı diğer ciltlerde şerh ettiği beyitler bir kısmı ise *Mesnev*î'nin birinci cildi dışından alıntı yaptığı beyitlerdir. Çalışmamızın metin kısmında bu beyitlerin *Mesnevî*'deki yerleri dipnotta verilmiştir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildi dışında Sarı Abdullah Efendi tarafından şerh edilmiş beyitlerin yerleri ise bu ciltleri kapsayan tez çalışmalarına işaret edilerek yine dipnotta gösterilmiştir. Sarı Abdullah Efendi, şerhinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnev*î'sinden sıkça alıntılar yapılmıştır (309a, 312b, 329b, 344a, 345a, 349a, 349b, 351b, 382b, 383a, 384b, 395b, 404a, 419a, 432b, 440b, 454b, 455a, 484a, 488b, 489a, 490a).

el-Minehu'l-Mekkiyye fî Şerhi'l-Hemziyye: İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567)

İbn Hacer tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf, sarf, nahiv, meânî ve beyân gibi ilim dallarında çok sayıda eser telif etmiştir. Kaleme aldığı *el-Minehu'l-Mekkiyye fî Şerhi'l-Hemziyye*, Bûsîrî'nin Hz. Peygamber için yazdığı kaside olan *el-Kasîdetü'l*

[472] H. Ahmet Sevgi "Mantıku't-Tayr", **DİA**, Cilt: XXVIII, s. 29-30.
[473] bkz. Şeyh Ferîdüddîn Muhammed Attar-ı Nîsâbûrî, **Mantıku't-Tayr**, ed. Seyyid Sâdık Gevherîn, Tahran, Bungâh-ı Terceme ve Neşr-i Kitâb, 1348. Tercüme için bkz. Feridedîn-i Attar, **Mantık al-Tayr**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
[474] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Mesnevî-i Maʿnevî**, haz. Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, Konya, 2006. Eser hakkında bilgi için bkz. Semih Ceyhan, "Mesnevî", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 325-334. Tercüme için bkz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

Hemziyye'sinin[475] şerhidir. Sarı Abdullah Efendi eserinin beşinci cildinde *el-Minehu'l-Mekkiyye fî Şerhi'l-Hemziyye*'den[476] bir yerde alıntı yapmıştır (416b).

Muhtârnâme: Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221)

Ferîdüddin Attâr, şiirlerinde tasavvuf zevkini, özellikle vahdet-i vücûd düşüncesini, aşkı ve âşıklığı işlemiştir. Kaynaklarda Attâr'ın, ateşli gazelleri, âşıkane şiirleri, mesnevilerinde yer verdiği manzum hikâyeleri ve bunlarda ortaya çıkan orijinal fikirleriyle Mevlânâ'yı hazırladığı ifade edilir.[477] Sarı Abdullah Efendi şerhinde Attâr'ın şiirlerine sıkça yer vermiştir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de Ferîdüddin Attâr'a atfedilen bazı şiirlerin ona ait olmadığı, tarih boyunca birden fazla Attar'ın var olması ve bunlardan bazısının şiir yazıp Attar mahlası kullanması ve birbiriyle karıştırılmasının olası bir durum olduğu yönünde değerlendirmelerde bulunan Mîlâd Salmânî, bu konuyu detaylarıyla ele aldığı bir makale yayımlamıştır.[478] Sarı Abdullah Efendi şerhinde Attâr'ın *Dîvân, İşretnâme, Esrârnâme, Muhtârnâme, Mantıku't-Tayr* ve *Cevherü'z-Zât* adlı eserlerinden sık sık alıntılar yapmıştır. En çok alıntı yapılan eserlerden biri *Muhtârnâme*'dir[479] (326b, 338a, 355a, 358a, 375b, 383b, 403b, 432a, 461a, 461b, 462a, 463b, 464b, 465b, 471b, 472a).

Rebâbnâme: Sultan Veled (ö. 712/1312)

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin oğlu Sultan Veled mutasavvıf ve şairdir. Mevlânâ tarafından ona dedesinin ismi verilmiş, şiirlerinde "Veled" mahlasını kullanmıştır. Babası vefat ettikten sonra Hüsâmeddin Çelebi ve diğer ileri gelen Mevlevîler'in Mevlânâ'nın makamına geçmesi konusundaki isteklerine rağmen bunu kabul

---

[475] bkz. Mahmut Kaya "el-Kasîdetü'l-Hemziyye", **DİA**, Cilt: XXIV, s. 569-570. İbn Hacer El-Heytemî'nin hayatı ve eserleri hakkında bkz. İsa Uysal, "İbn Hacer El-Heytemî (Ö. 974/1567), Hayatı, Eserleri ve "El-Fetâvâ El-Hadîsiyye" Özelinde Hadisciliği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

[476] İbn Hacer el-Heytemî, **el-Minehu'l-Mekkiyye fî Şerhi'l-Hemziyye**, [b.y.], el-Mecma'u's-Sikâfî, 1998. Eser hakkında bilgi için bkz. Zahir Aslan, Önemli İki Hemziyye Şerhi: Hayru'l-Kırâ ve el-Minehu'l-Mekkiyye Mukayesesi, **Trabzon İlahiyat Dergisi**, 9/1, Bahar 2022, s. 309-329.

[477] Mevlânâ'nın, Attâr ve Senâî'nin kendisi üzerindeki etkisini ifade eden sözleri için bkz. Ahmed Eflâkî, **Ârîflerin Menkıbeleri**, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, 2006, s. 214.

[478] bkz. Milad Salmani, "Hangi Attar? Sarı Abdullah Efendi'nin Mesnevî Şerhinde Attar'ın İzleri", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 24, s. 531-533.

[479] bkz. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, haz. Seyyid Muhammed Mir Kemali, Tahran, Kitabhane-i Semir Kemali, 1353. Tercüme için bkz. Ferîdüddîn Attar, **Muhtarnâme**, çev. Fatma Kopuz Çetinkaya, Hece Yayınları, 2023.

etmeyerek Hüsâmeddin Çelebi'ye tâbi olmuştur. Şeyh Kerîmüddin'in 691'de (1292) vefatından sonra irşad faaliyetine başlayan Sultan Veled, Anadolu'nun farklı şehirlerine gönderdiği halifeleriyle tarikatın yayılmasını sağlamıştır. *Dîvân*, *Velednâme*, *Rebâbnâme*, *İntihânâme* ve *Maʿârif* adlı eserleri kaleme almıştır. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'siyle aynı vezinde manzum ve yer yer mensur olarak yazılan *Rebâbnâme*, "Rebabın ağlayıp inlemesinden aşka dair yüzlerce nükte dinleyin" manasına gelen beyitle başlamaktadır. Mukaddime ile birlikte 106 başlıktan meydana gelen eser 8124 beyitten oluşur. Eserde Mevlânâ-Şems ilişkisi hakkında bilgilere de yer verilmiştir.[480] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin beşinci cildinde bir yerde *Rebâbnâme'*den[481] alıntı yapılmıştır (401b).

Rubâîler: Evhadüddîn-i Kirmânî (ö. 635/1238)

Mutasavvıf bir şair olan Evhadüddîn-i Kirmânî'nin baş tarafında bazı nasihatleri, bir mev'izası, birkaç mektubu ve rubâîleri yer alan mecmua Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu tarihi açısından önemli bilgiler içeren ve kim tarafından kaleme alındığı bilinmeyen menâkıbnâmesi Bedîüzzaman Fürûzanfer tarafından yayımlamıştır. Menâkıbnâmeyi Gelibolulu Muhyiddin Türkçeye tercüme etmiştir.[482] Evhadüddîn-i Kirmânî'nin rubâîleri orijinal harfleri ve Türkçe tercümesi ile birlikte Mehmet Kanar tarafından yayımlanmıştır.[483] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde Evhadüddîn-i Kirmânî'nin bir rubâîsi tespit edilmiştir (433b).

Silsiletü'z-Zeheb (Heft Evreng): Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)

Abdurrahman-ı Câmî yedi mesneviden oluşan eserine *Heft Evreng*[484] adını vermiştir. Bu mesneviler *Silsiletü'z-Zeheb, Selâmân ü Ebsâl, Tuhfetü'l-Ahrâr, Sübhatü'l-Ebrâr, Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn* ve *Hırednâme-i İskenderî*'dir. *Silsiletü'z-Zeheb* üç ciltten oluşmaktadır. Ahlâkî ve tasavvufî konuların ele alındığı birinci cildi

[480] bkz. Veyis Değirmençay, "Sultan Veled", **DİA**, Cilt: XXXVII, s. 521-522. Hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri için ayrıca bkz. Figen Poyraz, "Sultan Veled'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri", Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane, 2018.
[481] bkz. Sultan Veled, **Rebâbnâme (İnceleme-Tenkitli Metin-Çeviri)**, haz. Veyis Değirmençay, İstanbul, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023.
[482] Nihat Azamat, "Evhadüddîn-i Kirmânî", **DİA**, Cilt: XI, s. 518-520.
[483] bkz. Evhadüddîn-i Kirmânî, **Rubîler**, çev. Mehmet Kanar, İstanbul, İnsan Yayınları, 1999.
[484] bkz. Rıza Kurtuluş, "Heft Evreng", **DİA**, Cilt: XVII, s. 157-158.

Sultan Hüseyin Baykara'ya (1470-1506) ithaf edilmiştir. İkinci ciltte ilâhî aşk, sûfîlerin sözleriyle desteklenerek anlatılmıştır. Kısa bir mesnevi olan üçüncü cilt ise II. Bayezid'e (1481-1512) ithaf edilmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde sekiz yerde *Silsiletü'z-Zeheb*'ten[485] alıntı yapılmıştır (346b, 347a, 349a, 362b, 417a, 434b, 435a, 494b).

Sohbetü'l-Ebkâr: Nev'îzâde Atâî (ö. 1045/1635)

Şerhteki Türkçe şiir alıntılarından biri de Taşköprizâde'nin (ö. 968/1561) *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye*'sine yazdığı zeyille tanınan Osmanlı âlim ve şairi Nev'îzâde Atâî'dir. Sarı Abdullah Efendi, Atâî'nin *Hamse*'sinde yer alan *Sohbetü'l-Ebkâr*[486] adlı mesneviden şerhinin beşinci cildinde bir yerde alıntı yapmıştır (323a).

Sübhatü'l-Ebrâr (Heft Evreng): Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)

Sübhatü'l-Ebrâr, dinî, tasavvufî, ahlâkî konuların işlendiği kırk bölümden meydana gelir. Câmî'nin bu eserde kullandığı "fâilâtün fâilâtün fâilât" veznini ondan önce Emîr Hüsrev-i Dihlevî *Nüh Sipihr* adlı mesnevisinde kullanmış, Câmî'den sonra bu vezinle başka bir mesnevi yazılmamıştır. Eser Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilmiştir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde beş yerde *Sübhatü'l-Ebrâr*'dan[487] alıntı yapılmıştır (341b, 342a, 364a, 404a, 459b).

Şâhnâme: Firdevsî (ö. 411/1020 [?])

İran'ın millî destanı kabul edilen Şâhnâme'nin müellifi olarak tanınan Firdevsî[488] bu eserini Gazneli Sultan Mahmud'a (998-1030) sunmuştur. Fars edebiyatının en büyük eserlerinden biri olarak kabul edilen *Şâhnâme*, dünya klasikleri arasında da önemli bir yere sahiptir. İlk insanın yaratılışının anlatımı ile başlayan *Şâhnâme*, Araplar'ın, İran topraklarına hakim olduğu zamana kadarki süreci İran'ın destana dayanan

[485] bkz. Abdurrahman Câmî, "Silsiletü'z-Zeheb", **Mesnevî-i Heft Evreng**, tsh. Murtazâ Müderris-i Gîlânî, Tahran, Kitâbfurûş-i Sa'dî, [t.y].
[486] Nev'î-zâde Atâyî, **Sohbetü'l-Ebkâr**, haz. Muhammet Yelten, s. 66, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55751,sohbetul-ebkarpdf.pdf?0 (30.04.2024). Eser hakkında bilgi için bkz. Bekir Belenkuyu, "Sohbetü'l-Ebkâr (Atâyî, Nev'îzâde)", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/sohbetu-l-ebkar-atayi-nev-i-zade (04.05.2024).
[487] bkz. Abdurrahman Câmî, "Sübḥatü'l-Ebrâr", **Mesnevî-i Heft Evreng**, tsh. Murtazâ Müderris-i Gîlânî, Tahran, Kitâbfurûş-i Sa'dî, [t.y].Tercüme için bkz. Molla Câmî, **İyilerin Tesbîhi: Subhatu'l-Ebrâr,** trc. Hicâbi Kırlangıç, İstanbul, Kurtuba Kitap, 2011. Ayrıca bkz. Taner Gök, "Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'ı (İnceleme-Tenkitli metin)", Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Çanakkale 2014.
[488] bkz. Mehmet Kanar, "Firdevsî", **DİA**, Cilt: XIII, s. 125-127.

tarihiyle gerçek bilgileri harmanlayarak sunar. *Şâhnâme*'nin kaynaklarını IX. asrın sözlü geleneğiyle manzum ve mensur eserler meydana getirir.[489] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde bir yerde *Şâhnâme*'den[490] alıntı yapıldığı tespit edilmiştir (433b).

Şiirler: Cihânşâh (ö. 872/1467)

Karakoyunlu devletinin kurucu hükümdarı Kara Yûsuf oğlu olan Cihânşâh genel görüşe göre 1405 yılında Mardin'de doğmuştur. Küçük yaşta Sultâniye'ye vali tayin edilen Cihânşâh, ağabeyi İskender'in, oğlu Şah Kubâd tarafından bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine 19 Nisan 1438'de "Muzafferüddin" lakabıyla Karakoyunlu tahtına geçmiştir. Karakoyunlular'ın son büyük hükümdarı olan Cihânşâh zamanında devlet bir imparatorluk haline gelmiş ve en parlak devrini yaşamıştır. Cihânşâh âlimleri himaye etmiş, edebiyatla ilgilenmiş, Hakîkî mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır.[491] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde yer alan bir rubâî Cihânşâh'ın şiirleri arasında tespit edilmiştir[492] (354b).

Şiirler: Halîlî (ö. 890/ /1485)

Latîfî tezkiresinde Diyarbakır/Bitlis doğumlu olduğu bilgisi yer almaktadır. Kaynaklarda verilen bilgilere göre doğum tarihinin 810/1407 olduğu tahmin edilmektedir. Halîlî hakkında tezkirelerde verilen bilgiler daha çok onun *Firkatnâme* adlı eserine dayanmaktadır. Buna göre ilk eğitimini Acem diyarında aldıktan sonra tasavvuf konusundaki bilgisini artırmak için Anadolu'ya gelmiştir. Sehî Bey, Âşık Çelebi ve Latîfî tezkirelerinde Halîlî'nin Fâtih Sultan Mehmed döneminde Diyarbakır'dan İznik'e geldiği ve burada ikamet ettiği bilgisi yer almaktadır. Bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra tekrar İznik'e dönen şarinin burada kurduğu hankahta ömrünün sonuna kadar şeyhlik yaptığı ve aynı şehirde vefat ettiği bilinmektedir. Asıl

[489] bkz. Mehmet Kanar, Zuhal Kültüral "Şâhnâme", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 289-292.
[490] bkz. Ebü'l-Kasım Mansur b. Ali el-Firdevsî et-Tûsî, Firdevsî, **Şâhnâme**, Tahran, İntişârât-ı Franklin, 1353. Tercüme için bkz. Firdevsî, **Şâhnâme**, çev. Nimet Yıldırım, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2011.
[491] Enver Konukçu, "Cihan Şah", **DİA**, Cilt: VII, s. 536. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Muhsin Macit, **Karakoyunlu Cihânşâh'ın Türkçe Şiirleri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 4-12.
[492] bkz. Muhsin Macit, **Karakoyunlu Cihânşâh'ın Türkçe Şiirleri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 61.

şöhretini samimi bir dille kaleme aldığı *Firkatnâme* adlı tasavvufî mesnevisiyle kazanmıştır. Yetiştiği bölge bakımından şiirlerinde Âzerî Türkçesi'nin dil özellikleri görülen Halîlî daha çok Seyyid Nesîmî'nin etkisinde kalmıştır.[493] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde sıklıkla Nesîmî'nin şiirlerine yer vermiştir. Nesîmî divanında bulunamayan bir şiir onun takipçilerinden olduğu bilinen Halîlî'nin şiirleri arasında tespit edilmiştir[494] (345a).

Şiirler: Sarı Abdullah Efendi/Abdî (ö. 1071/1660)

Sarı Abdullah Efendi, şârihliğinin yanında şairlik yönü de bulunan bir mutasavvıf ve âlimdir. Abdî[495] mahlasıyla şiirler yazan Sarı Abdullah Efendi'nin en meşhur şiiri *Meslekü'l-Uşşâk* isimli kasîdesidir.[496] Eserlerinde kendi şiirlerine de yer veren Sarı Abdullah Efendi'nin, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'sinin beşinci cildinde tespit edilen bir şiir bulunmaktadır (325a).

Tuhfetü'l-Ahrâr (Heft Evreng): Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)

Nizâmî-i Gencevî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ı ve Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Matlaʿu'l-Envâr*'ının üslûbuyla kaleme alınan *Tuhfetü'l-Ahrâr* dinî, ahlâkî ve edebî konuları içeren yirmi bölümden meydana gelmektedir. Câmî bu eserini mürşidi olan Ubeydullah Ahrâr'a armağan ettiğini belirmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iki yerde *Tuhfetü'l-Ahrâr*'dan[497] alıntı yapılmıştır (377b, 459b).

Vesîletü'n-Necât: Süleyman Çelebi'nin (ö. 825/1422)

Süleyman Çelebi 1351 yılında Bursa'da doğmuş, 1422 yılında yine bu şehirde vefat etmiştir. Murâd-ı Hüdâvendigâr (1326-1389), Yıldırım Bayezid (1360-1403), Emir

[493] Mustafa Özkan, Mustafa İsen, "Halîlî", **DİA**, Cilt: XV, s. 329-330.
[494] Ahmet Kavaklıyazı, "15. Yüzyıl Şairlerinden Diyarbakırlı Halîlî'nin Şiirleri", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2015, Sayı: 34, s. 34.
[495] bkz. Bünyamin Ayçiçeği, **Sarı Abdullah Efendi (ö. 1660)'nin Gülşen-i Râz-ı Ârifân Mesnevîsi,** İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 2014, s. 7-8.
[496] Sarı Abdullah Efendi'nin torununun oğlu La'lî-zâde Abdülbâkî Efendi tarafından bu kasîdeye yazılan şerh için bkz. La'lî-zâde Abdülbâkî, **Hediyyetü'l-Müştâk fî Şerhi Mesleki'l-Uşşâk**, haz. Bünyamin Ayçiçeği, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 2014. Sarı Abdullah Efendi'ye atfedilen Vâridât ve Dîvân isimli eserler üzerine yapılan çalışma için bkz. Mirac Betül Kaptan, "Sarı Abdullah Efendi'nin Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3637 Numarada Kayıtlı Manzum ve Mensur Eserleri Transkripsiyonlu Metin İnceleme", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
[497] bkz. Abdurrahman Câmî, "Tuhfetü'l-Ahrâr", **Mesnevî-i Heft Evreng**, tsh. Murtazâ Müderris-i Gîlânî, Tahran, Kitâbfurûş-i Saʻdî, [t.y]; Tercüme için bkz. Molla Câmî, **Tuhfetü'l-Ahrâr**, trc. Yusuf Öz, İstanbul, Kurtuba Kitap, 2014.

Süleymân (1375-1420), Musa Çelebi (1388-1413) ve Çelebi Mehmet (1382-1421) dönemlerinde yaşamış, Sultan Murad (1404-1451)'ın saltanatının ilk yılını görmüştür. Süleyman Çelebi, mevlid türünün en önemli örneği olan *Vesîletü'n-Necât*'ı 812 (1409) yılında Bursa'da tamamlamıştır. Başka bir eseri olup olmadığı bilinmeyen Süleyman Çelebi'nin mevlidini yazmasıyla ilgili şu bilgiler nakledilmiştir: Ulucami'de imamlık yaptığı sırada bir vâiz Bakara sûresinin 285. âyetini yorumlarken peygamberler arasında herhangi bir fark olmadığını, Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstün olmadığını söylemesi üzerine orada bulunanlardan bazıları vâize karşı çıkmıştır. Bu sırada Süleyman Çelebi, "Ölmeyip Îsâ göğe bulduğu yol/Ümmetinden olmak için idi ol" beytini söylemiş, çok beğenilen bu beyitten sonra Hz. Peygamber'e sevgisini ifade edecek ve onun hayatının bazı kısımlarını kapsayacak eserini kaleme almıştır. Aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılan eser sehl-i mümteni olarak kabul edilmiş, halk arasında çok beğenilmiş ve değişik vesilelerle okunmuştur.[498] Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'sinin beşinci cildinde *Vesîletü'n-Necât*'ın[499] Miraç Bahri'nden bir beyit alıntı yapılmıştır (421a).

2.6 Diğer Kaynaklar

Sarı Abdullah Efendi'nin şerhini yazarken yararlandığı kaynaklar ilmî sınıflandırma bakımından çeşitlilik arz etmektedir. Çalışmamızda temel ilmî disiplinlere ait eserler ayrı başlıklar altında verildikten sonra geri kalan eserler "Diğer Kaynaklar" adı altında tanıtılmıştır. Bu bölümdeki eserler alfabetik olarak sıralanmıştır.

Arâʾisü'l-Mecâlis: Sa'lebî (ö. 427/1035)

Sa'lebî, çağının önde gelen müfessir ve dilcilerinden kabul edildiği gibi Nîşâbur tefsir ekolünün en önemli temsilcileri arasında sayılmaktadır. Sa'lebî, peygamberler tarihine dair yazdığı *Arâʾisü'l-Mecâlis'i* en önemli eseri kabul edilen *el-Keşf ve'l-Beyân ʿan Tefsîri'l-Kurʾân*'daki peygamberlerle ilgili bölümleri genişleterek meydana getirmiştir. *Arâʾisü'l-Mecâlis*'te İsrâiliyat rivayetleriyle tanınan kişilerin

[498] A. Necla Pekolcay, "Mevlid", **DİA**, Cilt: XIX, s. 484-486. Ayrıca bkz Bilal Kemikli, **Ulu Caminin Bilge İmamı Süleyman Çelebi ve Mevlid**, ed. Mustafa Kara, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015. Mevlid hakkında yapılan çalışmalar için ayrıca bkz. Şevval Sena Çulfaz, Mevlid Bibliyografyası, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 31, 2023, s. 165-229.

[499] bkz. Mehmet Akkuş, Bilal Kemikli (ed.), **Mevlid Külliyatı I-III**. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

nakillerini aktarmış, Kitâb-ı Mukaddes ve diğer kaynaklarda bulunan bazı bilgilere yer vermiştir.[500] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde *Arâ'isü'l-Mecâlis'*e bir yerde atıf yapmıştır (365a).

Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh: Ahmed b. Ali es-Sübkî (ö. 773/1372)

Ahmed b. Ali es-Sübkî'nin ilmî birikimini ortaya koyan *Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh* adlı eseri, Hatîb el-Kazvînî'nin meânî ve beyan hakkındaki eseri üzerine yazılan önemli şerhlerden biri kabul edilmiş ve telif zamanından itibaren ders kitabı olarak okutulmuş, üzerine hâşiye ve ta'likler kaleme alınmıştır.[501] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde *Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*'tan[502] iki varakta toplam üç alını yapılmıştır (453b, 454a).

Behcetü'l-Mehâfil ve Bugyetü'l-Emâsil fî Telhîsi's-Siyer ve'l-Muʿcizât ve'ş-Şemâʾil: Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî (ö. 893/1488)

Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas yaptığı bir hadis Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî'nin siyer ve fıkhî konular hakkında kaleme aldığı *Behcetü'l-Mehâfil'*de[503] tespit edilmiştir (480b).

ed-Dürrü'l-Masûn fî ʿUlûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn: Semîn el-Halebî (ö. 756/1355)

Semîn el-Halebî'nin Kur'an'ın i'rabı hakkındaki eseridir. Alanındaki önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilen *ed-Dürrü'l-Masûn fî ʿUlûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*'dan[504] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde, üç yerde alıntı yapılmıştır (331b, 349b, 350a).

el-Elfiyye: İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274)

Gramer, sözlük ve kıraat âlimi olan İbn Mâlik et-Tâî, karmaşık gramer konularını sade bir dille anlatarak Arap gramerinin öğretiminde kolaylık sağlamıştır. Aynı

[500] bkz. Günay Tümer "Arâisü'l-Mecâlis", **DİA**, Cilt: III, s. 265-266. Ayrıca bkz. Meriç Ökten, "Sa'lebi'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının XIV. Yüzyılda Türkçe Tercümesi: Metin Sözlük", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.
[501] bkz. Recep Cici, "Sübkî, Bahâeddin", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 11.
[502] bkz. Ahmed b. Ali es-Sübkî, **Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh**, Beyrut, Mektebetü'l-Asriyye, 2003.
[503] bkz. Ebû Zekeriyyâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî, **Behcetü'l-Mehâfil ve Bugyetü'l-Emâsil fî Telhîsi's-Siyer ve'l-Muʿcizât ve'ş-Şemâʾil**, Beyrut, Dâru Sâdır, [t.y.].
[504] bkz. Semîn el-Halebî, **ed-Dürrü'l-Masûn fî ʿUlûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn**, Dımeşk, Dâru'l-Kalem, [t.y.].

zamanda şair de olan İbn Mâlik, gramer ve lugata dair çok sayıda didaktik manzume kaleme almıştır. Onun tanınmasını sağlayan en önemli eseri ise Arap grameri üzerine yazdığı manzum eseri *el-Elfiyye'dir.* Muhtasar sayılabilecek bir eser olmasına rağmen üslûbunun akıcı olması sebebiyle alanında önemli eserlerinden biri kabul edilen *el-Elfiyye,* seksen civarında bab ve fasıldan oluşur. *el-Elfiyye* üzerine çok sayıda şerh ve hâşiye gibi açıklamaya yönelik kitap yazılmıştır.[505] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *el-Elfiyye*'ye[506] bir yerde atıf yapılmıştır (469a).

el-Fevâ'ihu'l-Miskiyye fi'l-Fevâtihi'l-Mekkiyye: Abdurrahman b. Muhammed Bistâmî (ö. 858/1454)

Bistâmî, tasavvufî ve tarih alanındaki eserleri ile birlikte harflerin sihri ve simya gibi bâtınî alanlarla ilgili çalışmalarıyla tanınan sûfî bir müelliftir. Ansiklopedik bir çalışma olan *el-Fevâ'ihu'l-Miskiyye fi'l-Fevâtihi'l-Mekkiyye* Bistâmî'nin en önemli eseri olup I. Murad'a (1362-1389) ithaf edilmiştir. Kâtib Çelebi, bu eserin daha önce duyulmamış çok farklı ilim dallarından bahsettiğini belirterek eserde, "garip ve acayip bilgiler" verildiğini aktarmıştır. Bu eseri ile Bistâmî, ilimler ansiklopedisi alanında en önemli müellifler arasında gösterilmiştir.[507] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *el-Fevâ'ihu'l-Miskiyye fi'l-Fevâtihi'l-Mekkiyye*'den[508] bir alıntı yapılmıştır (466b).

el-Fıkhü'l-Ekber: Ebû Hanîfe (ö. 150/767)

Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen, akaid risâlesi türünde bir eserdir. *el-Fıkhü'l-Ekber*'in Ebû Mutî el-Belhî'ye dayanan rivayeti, Ebû Hanîfe'ye sorulan sorulara onun verdiği cevaplardan meydana gelir. Burada fıkhın tarifi, imanın özellikleri, Allah'ın sıfatları, büyük günahların hükmü, kader, kabir azabı, cennet ve cehennemin ebediyeti gibi konular üzerinde durulmuştur. *el-Fıkhü'l-Ekber*'in Hammâd rivayetiyle gelen kısmında iman esasları, Allah'ın birliği ve sıfatları, kazâ ve kader, peygamberler,

[505] Abdülbaki Turan "el-Elfiyye", **DİA**, Cilt: XI, s. 28-29.
[506] bkz. Cemaledin Muhammed bin Abdullah bin Malik, **el-Elfiyye (Metin ve Tercüme)**, çev. Molla Musa Lütfüllah, Seyda Yayınları, 2023. Eser hakkında ayrıca bkz. Turan Bahşi, İbn Mâlik ve Nahiv İlmi Açısından el-Elfiyye Adlı Eseri, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2014.
[507] Mustafa Çağrıcı, "Bistâmî, Abdurrahman b. Muhammed", **DİA**, Cilt: VI, s. 218-219.
[508] Eser hakkında bilgi için bkz. Ömer Yağmur, Abdurrahmân el-Bistâmî ve XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir İlimler Ansiklopedisi Tercümesi: Terceme-i Kitâb-ı Fevâ'ihu'l-Miskiyye fi'l-Fevâtihi'l-Mekkiyye,**Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/3, Spring 2009, s. 2247-2263.

ashabın fazileti, teravih namazı gibi çeşitli konular işlenmiştir.[509] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde bir yerde *el-Fıkhü'l-Ekber*'den[510] alıntı yapmıştır (416b).

Gureru Ahbâri Mülûki'l-Fürs ve Siyerihim: Ebû Mansûr Seâlibî (ö. 429/1038)

Seâlibî, fasih ve beliğ bir üslûba sahiptir. Eserlerinde kelimeleri titizlikle seçmiş, sağlam ve isabetli hükümleri edebî bir zevkle ifade etmiştir. Yaptığı alıntılar, konuyla ilgili olarak ilk elden topladığı malzeme ve örnekler devrinin dil, edebiyat ve tarihi hakkında kaynak niteliği taşımaktadır.[511] Ebû Mansûr Seâlibî'nin *Gureru Ahbâri Mülûki'l-Fürs ve Siyerihim*[512] adlı siyerine *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde bir yerde atıf yapılmıştır (468a).

el-Hasâisü'l-Kübrâ: Süyûtî (ö. 911/1505)

Hasâisü'l-Kübrâ'da Hz. Peygamber'in mûcizeleri ile ilgili rivayetler bir araya getirilmiştir. Süyûtî, türünün en hacimli eseri olma özelliğini taşıyan kitabının yalnızca Hz. Peygamber'in mûcize ve özellikleri hakkında olduğunu ifade etmiştir. Dört bölümden oluşan eserde sahih hadislerle birlikte zayıf ve mevzu rivayetlere de yer vermiştir.[513] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *el-Hasâisü'l-Kübrâ*'dan[514] iki yerde alıntı yapılmıştır (384a, 416a).

el-Hâvî li'l-Fetâvî: Süyûtî (ö. 911/1505)

Süyûtî'nin fetvalarını bir araya toplamak macıyla kaleme aldığı eseri farklı ilim dalları ile ilgili fetva ve görüşlere yer vermesi açısından ansiklopedik bir çalışma özelliği taşır. Benzer eserlerde olduğu gibi günlük yaşamda karşılaşılan konuları ele alması yönüyle dönemin din anlayışını yansıtır. Süyûtî, mukaddimede belirttiği üzere fetvalarından önemli kabul ettiklerini ilim dallarına göre ana başlıklar altında bir araya getirmiş ve soru-cevap olarak düzenlemiştir.[515] Sarı Abdullah Efendi'nin

[509] Şerafettin Gölcük, Adil Bebek "el-Fıkhü'l-Ekber", **DİA**, Cilt: XII, s. 544-547.
[510] Eserin metni ve tercümesi için bkz. İmam-ı Azam Ebu Hanife, **el-Fıkhu'l Ekber (Türkçe-Arapça)**, çev. Hamza Yaman, İstanbul, Beyan Yayınları, 2016.
[511] bkz. Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebû Mansûr", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 236-239.
[512] Seâlibî, **Gureru Ahbâri Mülûki'l-Furs ve Siyerihim**, nşr. H. Zotenberg, Paris, 1900.
[513] Yusuf Şevki Yavuz "el-Hasâisü'l-Kübrâ", **DİA**, Cilt: XVI, s. 276-277.
[514] Süyûtî, **Hasâisu'l-Kübrâ**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].Tercüme için bkz. İmam Süyûtî, el-Hasâisü'l-Kübrâ, çev. Ömer Temizel, Ankara, İtisam Yayınları, 2021.
[515] bkz. Cengiz Kallek, "El-Hâvî li'l-Fetâvî", **DİA**, Cilt: XVI, s. 533-534.

şerhinin beşinci cildinde Süyûtî'nin *El-Hâvî li'l-Fetâvî*[516] adlı eserinden iki yerde alıntı yapılmıştır (416a, 416b).

el-Hidâye: Burhâneddin Mergînânî (ö. 593/1197)

Hanefî fıkhının önemli metinlerinden biri olup *Bidâyetü'l-Mübtedî* adlı eserin şerhidir. *el-Hidâye*, yazıldığı günden itibaren büyük ilgi görmüş ve medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.[517] Fesahat ve belâgatı ile müellifin Arap dili ve edebiyatına olan hakimiyetini gösteren eser, İslâmî literatürde Kur'an'dan sonra en fasih kitaplardan biri olarak kabul edilmiştir.[518] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde bir yerde *el-Hidâye*'den[519] alıntı yapmıştır (403a).

el-İʿlâm bi-Aʿlâmi Beytillâhi (beledillâhi)'l-Harâm: Nehrevâlî (ö. 990/1582)

Mekke ve Yemen hakkında kaleme aldığı eserleriyle tanınan tarihçi, hadis ve fıkıh âlimi Nehrevâlî, *el-iʿlâm bi-aʿlâmi Beytillâhi (beledillâhi)'l-Harâm adlı eserini* III. Murad'a (1574-1595) takdim etmiştir. Eserde Mekke'nin önemi, Kâbe'nin yapımı, o bölgedeki önemli mekânlar ile Mescid-i Harâm'ın zaman içerisinde geçirdiği yenilemeler ele alınır. Ayrıca Abbâsîler, Memlükler ve Osmanlılar gibi Mekke'ye hâkim olmuş devletlerin tarihleri ile ilgili bilgiler aktarılır.[520] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde bir yerde *el-iʿlâm bi-aʿlâmi Beytillâhi (beledillâhi)'l-Harâm*'dan[521] alıntı yapılmıştır (340b).

el-İstîâb: İbn Abdülber en-Nemerî (ö. 463/1071)

İbn Abdülber; hadis, fıkıh, tarih, edebiyat ve ahlâk gibi alanlarda çok sayıda eser telif etmiştir. Tam adı *el-İstîʿâb fî Maʿrifeti'l-Ashâb* olan *el-İstîâb* sahâbe biyografisi hakkında kaleme alınmıştır. Mukaddimede sahâbî kavramının kimler için kullanılabileceği ve sahâbenin adaleti gibi konular ele alınmıştır. Dört bölüm olarak

[516] bkz. Süyûtî, **el-Hâvî li'l-Fetâvâ**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2004.
[517] bkz. Hüseyin Atay, "Fatih- Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nameler", **Vakıflar Dergisi**, 1981, Sayı: 13, s. 185. Ahmet Ulusoy, "Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s. 71-72.
[518] bkz. Cengiz Kallek "el-Hidâye", **DİA**, Cilt: XVII, s. 471-473.
[519] Eser hakkında bilgi için bkz. Murat Şimşek, Bir Hanefî Klasiği: Mergînânî'nin el Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar, **Talid**, 12 (23), 2014, s. 279-322.
[520] Eymen Fuâd Seyyid, "Nehrevâlî", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 547-548.
[521] Eserin şair Bâkî tarafından yapılan tercümesi için bkz. Halil Sercan Koşik, **Baki'nin El İlam Bi-A'lami Beledi'llahi'l Haram Tercümesi (Feza'il'i Mekke)**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2018.

hazırlanan eserin birinci bölümünde nesebiyle, ikinci bölümünde künyesiyle tanınan erkek sahâbîler, üçüncü bölümünde nesebiyle, dördüncü bölümde künyesiyle tanınan kadın sahâbîler ile ilgili bilgiler aktarılmıştır.[522] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *el-İstîâb*'tan[523] yedi yerde alıntı yapılmıştır (379b, 380b, 425b, 426a, 430b, 469b, 470a).

el-İtkân: Süyûtî (ö. 911/1505)

Süyûtî, İbn Hacer el-Askalânî'den sonraki dönemde hadis ilmini temsil eden önemli şahsiyetlerden biridir. Süyûtî, *Mecmaʿu'l-Bahreyn ve Matlaʿu'l-Bedreyn* isimli büyük tefsirine mukaddime olmak üzere yazdığı *el-İtkân'ı* seksen başlık halinde düzenlemiştir. Konuları ele alırken önce aynı alanda eseri bulunan müellifleri değerlendirmiş, ilgili konuları âyet, hadis ve âlimlerin görüşleri çerçevesinde çözümlemiş, yararlandığı kitaplardan özetler aktarmıştır. Daha sonra kendi görüşünü açıklamış, haberlerin kaynak ve isnadını vermiştir. Süyûtî eserinde, Kur'an'ın nüzûl sebeplerini, sûre isimlerini, tertibini, sûre, âyet, kelime ve harfler sayısını, isnad derecelerini, tilâvet âdâbını ve buna benzer konuları ele almıştır.[524] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *el-İtkân'*dan[525] üç alıntı yapılmıştır (452b, 453a, 454a).

el-Kâmil fi't-Târîh: İzzeddin İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233)

İbnü'l-Esîr, yazdığı *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eseriyle ortaçağın güvenilir tarihçilerinden biri olma sıfatını kazanmıştır. İbnü'l-Esîr'in on cilt olarak kaleme aldığı *el-Kâmil fi't-Târîh*, Türk tarihi alanında ilk akla gelen eserlerden biridir.[526] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde bir yerde *el-Kâmil*'den[527] alıntı, bir yerde ise atıf yapmıştır (429a, 467a).

---

[522] Ali Yardım "el-İstîâb", **DİA**, Cilt: XXIII, s. 314-315.

[523] İbn Abdülber en-Nemerî, **el-İstîʻâb fî Maʻrifeti Ashâb**, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1996. Müellif hakkında bilgi ve eserin Türkçe tercüme çalışmaları hakkında bkz. Ömer Gök, Osmanlılar Döneminde Yarım Kalan Bir İstîʻâb Tercümesinin Serencamı ve Yazma Tanıtımı, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 57, Sayı: 2, 2021, s. 675-712.

[524] Mehmet Ali Sarı "el-İtkân", **DİA**, Cilt: XXIII, s. 464.

[525] Süyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, [b.y.], el-Heyetü'l-Mısriyye, 1974. Tercüme için bkz. İmam Süyûtî, **Kur'an İlimleri Ansiklopedisi/El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an**, çev. Sakıp Yıldız-Hüseyin Avni Çelik, Madve Yayınları, 2002.

[526] bkz. Abdülkerim Özaydın "el-Kâmil", **DİA**, Cilt: XXIV, s. 281-283.

[527] Ebu'l-Hasen Ali b. Ebu'l-Kerem İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târîh, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997. Tercüme için bkz. İbnü'l-Esîr, **İslam Tarihi: el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi**, çev. Heyet, Ocak

Keşfü'l-Gâyât Mektenefet Aleyhi't-Tecelliyât: Abdulkerîm el-Cîlî (ö. 832/1428)

Daha çok *el-İnsânü'l-Kâmil* isimli eseriyle tanınan Abdülkerîm el-Cîlî, eserlerinin çoğunu İbnü'l-Arabî'nin düşüncesinin açıklamasına ayırmış, tasavvufun temel konularında onun izinden gitmiştir. Eserleri İslâm dünyasının farklı coğrafyalarında dikkati çekmiş, dinî düşüncenin gelişiminde büyük bir etkisi olmuştur.[528] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde Abdülkerîm el-Cîlî'nin *Keşfü'l-Gâyât Mektenefet Aleyhi't-Tecelliyât*[529] isimli eserinden iki yerde alıntı yapmıştır (301a, 302b).

el-Keşkûl: Bahâeddin el-Âmilî (ö. 1031/1622)

Şeyh Bahâî diye tanınan Bahâeddin el-Âmilî, birçok ilim dalında eser yazmış, dinî ilimlerdeki otoritesinin yanında daha çok pozitif ilimlerdeki çalışmalarıyla tanınmıştır.[530] *Keşkûl*'de tefsir, hadis, Arap grameri ve belâgatına dair açıklamalar yapılmış; fıkralara, ilginç hikâye ve kıssalara, seçme şiirlere, vecize ve atasözlerine, gazel, methiye, fahriye, mektup, mersiye, vasiyet ve hutbelere; tasavvuf, felsefe, kelâm ve ahlâka dair malumata; cebir, geometri ve astronomi gibi müsbet ilimlere dair konulara; bazı meşhur âlimlerin ölüm, bazı eserlerin yazım tarihlerine; Kur'an'daki kelime ve harf sayısı gibi hususlara dair bilgilere yer verilmiştir.[531] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde dört yerde *el-Keşkûl*'den[532] alıntı yapmıştır (301b, 318b, 463a, 374a).

Mahbûbü'l-Muhibbîn ve Matlûbü'l-Vâsılîn: Sa'deddîn-i Hammûye (ö. 671/1272-73'ten sonra [?])

Kübrevî şeyhi olan Sa'deddîn-i Hammûye vahdet-i vücûd konusu ve nübüvvet-velâyet ilişkisi hakkında fikirler ortaya atmıştır. Hammûye'nin bir diğer yönü de harflerin bâtınî-tasavvufî manaları üzerinde durmasıdır. Bu konuda kaleme aldığı

Yayıncılık, 2016.

[528] bkz. M. Nazif Şahinoğlu, "Abdülkerîm el-Cîlî", **DİA**, Cilt: I, s. 250.

[529] bkz. Abdulkerîm el-Cîlî, **Keşfü'l-Gâyât Mektenefet Aleyhi't-Tecelliyât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].

[530] bkz. Ömer Okumuş, "Bahâeddin el-Âmilî", **DİA**, Cilt: III, s. 60-61.

[531] bkz. Hüseyin Elmalı, "el-Keşkûl", **DİA**, Cilt: XXV, s. 324-325.

[532] bkz. Bahâeddin el-Âmilî, **el-Keşkûl**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998; Bahâeddin el-Âmilî, **el-Keşkül**, trc. Behmen Razani, Tahran, İntişârât-ı Zerrin, 1374. Eser hakkında bilgi için bkz. Revşen Hüda İpek, Şeyh Bahâeddîn el-'Âmilî ve el-Keşkül Adlı Kitabı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

eserlerden biri de harflerin esrarı ve içerdiği anlamlar çerçevesinde tasavvufî konuları işlediği *Mahbûbü'l-Muhibbîn ve Matlûbü'l-Vâsılîn'*dir.[533] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde bu esere bir yerde atıf yapmıştır (318a).

el-Makâsıdü'n-Nahviyye fî Şerhi Şevâhidi Şürûhi'l-Elfiyye: Bedreddin Aynî (ö. 855/1451)

İbn Mâlik'in *el-Elfiyye* adlı kitabındaki örnek beyitler üzerine yazılan ve *eş-Şevâhidü'l-Kübrâ*[534] diye de bilinen eserden Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde dört varakta toplam üç alıntı, iki atıf yapmıştır (469a, 469b, 470a, 470b).

el-Maksadu'l-Esnâ: Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzalî (ö. 505/1111)

Gazzâlî'nin esmâ-i hüsnâ üzerine kaleme aldığı eserinin tam adı *el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ*'dır. Üç bölümden oluşan eserin mukaddimesinde Gazzalî, insan aklının ilâhî sıfatları anlamasının zor olduğunu, toplumların anlayışını değiştirmenin, onlara doğru olanı anlatmanın da ayrı bir sorun olduğunu belirtmiş, Allah'ın yardımına güvenerek eserini kaleme almaya başladığını ifade etmiştir. Kitapta Gazzalî'nin samimi üslûbu, zihninsel bir çaba ve kalbi yaklaşımla ele aldığı değerlendirmeleri dikkat çekmektedir.[535] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde *el-Maksadu'l-Esnâ*'dan[536] bir yerde alıntı yapmıştır (436b).

Meâricü'n-Nübüvve: Muîn el-Miskîn (ö. 907/1501-1502)

Muîn el-Miskîn'in Hz. Peygamber'in hayatı ve mûcizeleri hakkında bilgiler içeren Farsça eseridir. Eser giriş, dört bölüm ve bir hâtimden meydana gelmektedir. Tasavvuf üslûbuyla yazılan eserde sahih olmayan rivayetler ile birlikte bazı hikâyeler de aktarılmış, bu özelliği ile halk arasında ilgi görmüştür. İçeriği bakımından Hz. Peygamber ile ilgili olarak Kur'an'ın çizdiği tablonun dışında imaj ortaya koymakta

[533] Eserin yazma nüshası için bkz. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, Numara: 02785.
[534] Bedreddîn Mahmud el-Aynî, **el-Makâsıdü'n-Nahviyye fî Şerhi Şevâhidi Şürûhi'l-Elfiyye**, Kahire, Dâru's-Selâm, 2010. Şevâhid konusu ve Bedreddin Aynî'nin eseri hakkında bilgi için bkz. Harun Öğmüş, Arap Dili ve Tefsirle İlgili Şevâhid Literatürü, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, Aralık 2015, s. 27-45.
[535] bkz. Bekir Toploğlu, "el-Maksadu'l-Esnâ", **DİA**, Cilt: XXVII, s. 451-452.
[536] bkz. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzalî, **el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010. Tercüme için bkz. Gazzâlî, **Esmâü'l-Hüsnâ Kitabı**, trc. İshak Doğan, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2016.

ve onun bir "beşer peygamber" olduğu gerçeğine aykırı ifadeler barındırmaktadır.[537] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *Meâricü'n-Nübüvve*'den[538] bir yerde alıntı, bir yerde atıf yapılmıştır (415a, 416b).

Mektûbât (Nâmehâ, Mekâtîb): Aynülkudât el-Hemedânî (ö. 525/1131)

Mutasavvıf, kelâm âlimi ve şair olan Aynülkudât, Hallâc-ı Mansûr'dan etkilenmiş ve zındık olmakla suçlanarak genç yaşta katledilmiştir. Kısa ömründe bir taraftan muhalifleriyle mücadele ederken diğer taraftan da Arapça ve Farsça birçok eser telif etmiştir. *Mektûbât,* yaşamının son döneminde müridlerine ve dostlarına gönderdiği felsefe, kelâm ve tasavvufa dair 127 Farsça mektuptan oluşur. *Mektûbât,* Aynülkudât'ın fikrî yapısını yansıtması bakımından önemlidir.[539] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde üç yerde *Mektûbât'*tan[540] uzun alıntılar yapmıştır (457b, 458b, 485a).

el-Mihlât: Bahâüddîn el-Âmilî (ö. 1031/1622)

Âmilî, meşhur *el-Keşkûl* adlı eseri tarzında kaleme aldığı bu kitabında kırk mesele hakkında söylenen güzel söz ve şiirleri bir araya getirmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde yer verdiği ve sahabiye ait olduğu değerlendirilen bir söz *el-Mihlât'*ta[541] tespit edilmiştir (303b).

Mir'âtü'l-Ukûl: Muhammed Bâkır el-Meclisî (ö. 1110/1698-99 [?])

Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas yaptığı bir hadis Küleynî tarafından kaleme alınan *el-Kâfî* adlı eserin bazı bölümlerinin şerhi olan *Mir'âtü'l-Ukûl*'de[542] tespit edilmiştir (492a).

---

[537] bkz. Yusuf Şevki Yavuz "Meâricü'n-Nübüvve", **DİA**, Cilt: XXVIII, s. 209-210.
[538] Tercüme için bkz. Muînüddîn Muhammed el-Herevî, **Meâricü'n-Nübüvve**, çev. Altıparmak Mehmed Efendi, sad. A. Faruk Meyan, İstanbul, Berekat Yayınevi, 1977.
[539] bkz. Süleyman Uludağ, Nurettin Bayburtlugil, "Aynülkudât el-Hemedânî", **DİA**, Cilt: IV, s. 280-282; Halil Baltacı, **Âşıklar Sultanı: Aynülkudât Hemedânî Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2016.
[540] bkz. Aynülkudât Hemedânî, **Nâmehâ-yı Aynülkudât Hemedânî**, tsh. Ali Nakî Münzevî, Afîf Useyrân, Tahran, İntişarat-ı Esatir, 1377.
[541] bkz. Bahâeddin el-Âmilî, **el-Mihlât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.]. Müellifin hayatı ve eseri hakkında detaylı bilgi için bkz. Abdullah Aslan, Bahauddin el-Âmilî ve el-Mihlât Kitabı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.
[542] bkz. Muhammed Bâkır Alî el-Meclisî, **Mir'âtü'l-Ukûl**, Tahran, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1389.

el-Muhtasar: Teftâzânî (ö. 792/1390)

el-Muhtasar, Teftâzânî'nin, daha önce kaleme almış olduğu *el-Mutavvel*'i ihtisar edip bazı ilâvelerde bulunarak meydana getirdiği eseridir. Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde bir yerde *el-Muhtasar*'a atıf yapmıştır (452b).

el-Mutavvel fi'l-Meʿânî ve'l-Beyân: Teftâzânî (ö. 792/1390)

Çok yönlü bir âlim olan Teftâzânî, dil ilimleri başta olmak üzere tefsir, kelâm, fıkıh ve mantık alanlarında derin bilgisiyle yaşadığı dönemde ilmin zirvesi kabul edilmiştir. Onun en güçlü olduğu alanlardan biri de belâgat ilmidir. *el-Mutavvel,* Ebû Yaʻkūb es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ʿUlûm* adlı kitabının belâgat ile ilgili üçüncü kısmının Hatîb Kazvînî tarafından yeniden düzenlenmiş hali olan *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eserin şerhidir. Osmanlı döneminde medreselerde ders kitabı olarak okutulan *el-Mutavvel* son dönemlere kadar önemini korumuştur.[543] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde *el-Mutavvel'*den[544] bir yerde alıntı, iki yerde atıf yapmıştır (452b, 453a, 453b).

el-Müdhiş: Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî tarih, biyografi, hadis, tefsir ve akaid alanlarında eser vermiş, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Vaaz ve irşadın teorisine dair çalışmalar yapmıştır. Bunlardan biri de onun *el-Müdhiş* adlı eseridir. Sarı Abdullah Efendi eserinin beşinci cildinde bir yerde *el-Müdhiş'*ten[545] alıntı yapmıştır (303a).

Nigâristân (Târîh-i Nigâristân): Gaffârî (ö. 975/1567)

Nigâristân, İranlı edip ve tarihçi Ahmed b. Muhammed-i Gaffârî-i Kazvînî'nin 1552 yılında tamamlayarak Şah I. Tahmasb'a (1524-1576) ithaf ettiği, tarihî hikâye ve

[543] Şükrü Özen, "Teftâzânî", **DİA**, Cilt: XL, s. 299-308.
[544] Mesud b. Ömer Teftazânî, **el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012. Tercüme için bkz. Abdünnâfi İffet Efendi, **En-Nef'u'l-Mu'avvel Telhîs ve Mutavvel Tercümesi İnceleme Metin 2 Cilt**, haz. Mustafa Irmak, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023.
[545] Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, **el-Müdhiş**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

olayları anlatan eseridir.[546] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde bir yerde *Nigâristân*'a[547] atıf yapılmıştır (393a).

Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb: Ahmed b. Abdülvehhâb Nüveyrî (ö. 733/1333)

Memlükler döneminin önemli devlet adamı ve tarihçisi olan Nüveyrî'nin bilinen tek eseri *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* adlı ansiklopedik çalışmasıdır. Müellif beş bölüm halinde kaleme aldığı eserin ilk bölümünde yıldızlar, gezegenler, yağmur, kar, şimşek gibi doğa olayları ile ilgili bilgi vermiştir. İkinci bölümde Hz. Peygamber, ashabı, Arap ediplerinin vecizeleri, cömertlik, tevazu ve buna benzer konuları ele almıştır. Üçüncü bölümde hayvan türlerini, dördüncü bölümde bitkileri anlattıktan sonra meşhur bahçelerden bahsetmiş ve şairlerin bununla ilgili tasvirlerine yer vermiştir. Oldukça uzun tuttuğu beşinci bölümü ise tarihe ayırmıştır.[548] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildindinin sonuna sonradan eklendiği anlaşılan yarım varaklık Arapça metin, kaynağı belirtilerek *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*'ten[549] alınmıştır (496b).

Nüzhetü'l-Kulûb: Hamdullah el-Müstevfî (ö. 740/1340'tan sonra)

Daha çok tarih ve coğrafya alanlarında eser telif eden Hamdullah el-Müstevfî'nin en önemli çalışmalarından biri dostlarının ricasıyla kaleme aldığı *Nüzhetü'l-Kulûb*'tur. Coğrafya ve kozmografyaya dair olan eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm botanik ve zooloji, ikinci bölüm insanın yapısı, üçüncü bölüm ise coğrafi konuları içermektedir. *Nüzhetü'l-Kulûb*, İlhanlılar döneminde İran'ın beşerî coğrafyası, idarî teşkilâtı, ticarî ve ekonomik hayatını anlatan tek eser olması açısından dikkat çekmektedir.[550] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde *Nüzhetü'l-Kulûb*'a[551] bir yerde atıf yapmıştır (393a).

---

[546] bkz. Sadıq Sajjadı, "Gaffârî", **DİA**, Cilt: XIII, s. 280-281.
[547] bkz. Ahmed b. Muhammed Gaffari Kaşani, **Târîh-i Nigâristân**, tsh. Aka-yi Murtazâ, Tahran, Müderris-i Geylânî, Çap-ı Ferheng, 1984.
[548] Mustafa Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", **DİA**, Cilt: XXXIII, s. 304-306.
[549] Eser hakkında bkz. Serap Arıkan Angı, **Nüveyrî'nin Nihâyetü'l-Ereb Fî Funûni'l-Edeb Adlı Eserinin Edebî Açıdan İncelenmesi,** Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Isparta, 2019. Eser hakkında ayrıca bkz. Elias Muhanna, **Alem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği**, çev. Muhammet Enes Midilli, Albaraka Yayınları, 2024.
[550] Abdülkerim Özaydın, "Hamdullah el-Müstevfî", **DİA**, Cilt: XV, s. 454-455.
[551] Hamdullah b. Ebi Bekr b. Ahmed Kazvini Hamdullah Müstevfi, **Nüzhetü'l-Kulüb**, haz. Muhammed Debîr-i Siyâki, Tahran, Kitabhâne-i Tahuri, 1958. Tercüme için bkz. Mustafa el-Mustâfî

en-Nîyrûziyye: İbn Sînâ (ö. 428/1037)

İbn Sînâ, varlıkların hiyerarşik yapısı, harflerin onlarla ilgisi ve hurûf-ı mukattaanın anlamlarını açıkladığı *en-Nîyrûziyye* adlı eserini Emîr Ebû Bekir Muhammed b. Ubeyd'e Nevruz armağanı olarak yazmıştır.[552] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde *en-Nîyrûziyye'*den[553] bir yerde alıntı, bir yerde atıf yapmıştır (333a, 334b).

Ravzatü'l Ahbab: Ataullah İbni Fazullah el-Hüseyni (ö. 927/1521)

Kaynaklarda, Ataullah İbni Fazullah'ın siyer türündeki bu eserini yakın dostu ünlü Türk şairi Ali Şir Nevai'nin isteği ile yazdığı belirtilir. Üç bölümden oluşan eser Hz. Peygamber'in hayatı dışında dört halife dönemi, ashabın fazileti, on iki imamın hayatı, Emeviler ve Abbasiler döneminde meydana gelen olayları ele alır. 1695 yılında Benlizâde Mahmud Efendi tarafından yalın bir üslupla Türkçeye tercüme edilmiş ve Ramazan Balcı tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır. *Ravzatü'l Ahbab'*a[554] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde bir yerde atıf yapmıştır (421b).

Ravzatü's-Safâ: Mîrhând (ö. 903/1498)

Ali Şîr Nevâî'ye ithaf edilen *Ravzatü's-Safâ,* toplam yedi cilt olup son cildi torunu Hândmîr tarafından tamamlanmıştır. Birinci ciltte tarihin faydalarından söz ettikten sonra eserini kaleme alırken yararlandığı kaynakları belirten Mîrhând daha sonra yaratılıştan itibaren peygamberlerin hayatını ve İslâmdan önceki İran tarihini, ikinci ciltte Hz. Peygamber ile dört halife dönemini, üçüncü ciltte on iki imam, Emevîler ve Abbâsîleri, dördüncü ciltte Abbâsîler ile çağdaş olan devletleri, beşinci ciltte Cengiz Han ve ondan sonra gelenleri, altıncı ciltte Timur ve haleflerini anlatmıştır. Yedinci ciltte ise Hüseyin Baykara, Şeybânî Han ve Bedîüzzaman Mirza dönemleri ile ilgili bilgi vermiştir.[555] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde *Ravzatü's-safâ*'ya[556] bir yerde atıf yapılmıştır (467a).

---

el-Kazvin, **Nüzhetü'l-Kulüb**, çev. Esin Kahya, Us Yayınları, 2023.

[552] Ömer Mahir Alper vd., "İbn Sînâ", **DİA**, Cilt: XX, s. 319-358.

[553] İbn Sînâ, **en-Nîyrûziyye**, [b.y.], Mektebetü ve Matbaatü Mustafa, 1972.

[554] Benlizade Mahmut Efendi, **Ravzatü'l-Ahbab Tercümesi**, haz. Ramazan Balcı, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2003.

[555] bkz. İsmail Aka, "Mîrhând", **DİA**, Cilt: XXX, s. 156-157.

[556] Mîrhând, **Târihu Ravzatu's-Safâ**, haz. Abbas Pervîz, Tahran, Müessese-i Hayyâm ve İntişârât-ı Pîrûz, 1338/1959, C: I-VII; Yazar ve eser hakkında ayrıca bkz. Mîrhând, **Târîh-i Ravzatu's-Safâ fî**

Ravzatü'ş-Şühedâ: Hüseyin Vâiz-i Kâşifî (ö. 910/1504-1505)

Hüseyin Vâiz-i Kâşifî tefsir, tasavvuf, edebiyat ve gizli ilimler hakkında eserler yazmıştır. Ehl-i Beyt'e uygulanan zulüm ve Kerbelâ Vak'asının işlendiği *Ravzatü'ş-Şühedâ* Hüseyin Baykara'nın (1470-1506) torunu Mirza Mürşidüddin için kaleme alınmıştır. On bölümden oluşan *Ravzatü'ş-Şühedâ* Kâşifî'nin en tanınmış eseridir. Âşık Çelebi tarafından *Tercüme-i Ravzatü'ş-Şühedâ*, Câmî-i Rûmî tarafından *Saâdetnâme* adıyla tercüme edilmiş, Fuzûlî de *Hadîkatü's-Suadâ*'yı kaleme alırken bu eserden istifade etmiştir.[557] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde iki yerde *Ravzatü'ş-Şühedâ'*ya[558] atıf yapılmıştır (429b, 431b).

Rebîu'l-Ebrâr ve Nusûsi'l-Ahyâr: Zemahşerî (ö. 538/1144)

Muhâdarât alanındaki önemli eserlerden biri olarak kabul edilen *Rebîu'l-Ebrâr ve Nusûsi'l-Ahyâr* halifeler, bazı sahâbîler ve fakihlerin hikmetli sözleri ve ibret alınacak hikâyeler ile meşhur şairlerden alıntılar içerir.[559] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas yaptığı bir hadis *Rebîu'l-Ebrâr ve Nusûsi'l-Ahyâr'*da[560] tespit edilmiştir (327b).

Risâle fî Hakkı Ebeveyi'n-Nebî: Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)

Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisi olan Kemalpaşazâde, medreselerde ders vermiş, kadı, kazasker ve şeyhülislâm olarak görev yapmıştır. Tarih alanındaki en önemli eseri II. Bayezid'in (1481-1512) isteğiyle kaleme aldığı *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'dır. Hz. Peygamber'in İslam'dan önce vefat eden anne ve babasının dini durumlarını ele aldığı *Risâle fî Hakkı Ebeveyi'n-Nebî* adlı eserinde bu tartışmalı konu üzerinde görüşlerini ifade etmiştir. Eserinde olumsuz beyanlardan ziyade müspet görüşleri aktarması onun bu konuya yaklaşımını ortaya koyması bakımından önemlidir. Meseleyi ahlaki bakımdan yorumlayan Kemalpaşazâde, Hz. Peygamber ile ilgili konularda kişinin dilini tutmasının en hayırlı davranış olacağını belirterek bu meseleye dair değerlendirmelerini tamamlamıştır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin

---

Sîreti'l-Enbiyâ ve'l Mülûk ve'l-Hülefâ, trc. Mürsel Öztürk, Ankara, TTK Yayınları, 2019.

[557] Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", **DİA**, Cilt: XIX, s. 16-18.

[558] Eserin tercümesi için bkz. Âşık Çelebi, **Ravzatü'ş-Şüheda Tercümesi (İnceleme-Metin)**, haz. Kenan Özçelik, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.

[559] Mustafa Öztürk, M. Suat Mertoğlu, "Zemahşerî", **DİA**, Cilt: XLIV, s. 238.

[560] bkz. Cârullâh ez-Zemahşerî, **Rebîu'l-Ebrâr ve Nusûsi'l-Ahyâr**, Beyrut, Müessesetü'l-İlmî, 1412.

beşinci cildinde *Risâle fî Hakkı Ebeveyi'n-Nebî*'ye[561] bir yerde atıf yapılmıştır (416b).

es-Sîretü'n-Nebeviyye: İbn Hişâm (ö. 218/833)

es-Sîretü'n-Nebeviyye, Hz. Peygamber'in hayatı hakkında yazılan ve tamamı günümüze intikal etmiş en eski kitap olarak kabul edilmektedir. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde yer verdiği bir hadis *es-Sîretü'n-Nebeviyye'*de[562] tespit edilmiştir (480b).

Şerhu Hikmeti'l-İşrâk: Kutbüddîn-i Şîrâzî (ö. 710/1311)

Şîrâzî, İslâm bilim tarihinin önemli sîmâlarından biridir. Şîrâzî'nin, tıp, matematik, coğrafya, fizik ve astronomi alanlarında çalışmaları bulunmaktadır. *Şerhu Hikmeti'l-İşrâk* adlı eseri Şehâbeddin es-Sühreverdî el-Maktûl'ün aynı isimli eserinin şerhidir.[563] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde bir yerde *Şerhu Hikmeti'l-İşrâk'*ten Türkçe tercüme şeklinde alıntı yapmıştır (490a).

et-Tabakâtü'l-Kübrâ: İbn Sa'd (ö. 230/845)

Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde iktibas ettiği bir hadis İbn Sa'd tarafından kaleme alınan, tabakat kitaplarının ilki ve zamanımıza kadar intikal edenlerin en eskisi kabul edilen *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*[564] adlı eserinde tespit edilmiştir (300b).

et-Ta'rîfât: Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413)

İslâmî ilimler hakkında terimler sözlüğü niteliğindeki eser müellifin belirttiğine göre konuyla ilgili kendi dönemine kadar kaleme alınmış önemli eserlerden derleme yapılarak oluşturulmuştur. Talebelerin kullanımına kolaylık sağlamak için alfabetik şekilde hazırlanan eserde temel İslam ilimleri yanında Arap dili ve edebiyatı, felsefe,

[561] Eser hakkında bilgi için bkz. Mustafa Akçay, Kemalpaşazâde ve "fî Hakkı Ebeveyi'n-Nebî" adlı Risâlesinin Tahlil ve Değerlendirmesi, **Ekev Akademi Dergisi**, 2005 (Kış), Sayı: 22, s. 127-142.
[562] bkz. Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb, **es-Sîretü'n-Nebeviyye li İbn Hişâm**, Şeriketü't-Tıbâati'l-Fenniyye, [t.y.].
[563] Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", **DİA**, Cilt: XXVI, s. 487-489. Hayatı, eserleri, ilmi kişiliği ve yetiştirdiği öğrenciler için bkz. Mahmut Recep Keleş, "Kutbüddîn Şîrâzî (1236-1311)'nin Hayatı Eserleri ve Ortaçağ İslam Kültüründeki Yeri", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 12-105.
[564] bkz. İbn Sa'd, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 2001.

matematik ve tıp gibi farklı alanlarda kullanılan terimlere de yer verilmiştir.[565] Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin beşinci cildinde *et-Ta'rîfât*'tan[566] bir yerde alıntı yapılmıştır (403b).

Târîhu'l-Hükemâ: Muhammed b. Mahmûd Şehrezûrî (ö. 687/1288'den sonra)

Şehrezûrî, Sühreverdî'nin *Hikmetü'l-İşrâk ve Kitâbü't-Telvîhât* adlı eserlerine yazdığı şerhle bu alanda önemli bir yer edinmiştir. Şehrezûrî'nin en tanınmış eseri olan ve *Nüzhetü'l-Ervâh ve Ravzatü'l-Efrâh* adıyla da bilinen *Târîhu'l-Hükemâ'*da antik ve İslâm filozoflarının yaşamları anlatılmıştır.[567] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde bir yerde *Târîhu'l-Hükemâ'*dan[568] Türkçe tercüme şeklinde alıntı yapmıştır (320a).

Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk: Muhammed b. Cerîr Taberî (ö. 310/923)

Taberî tefsir, hadis, fıkıh, tarih, Arap dili ve edebiyatı, aruz ve beyan gibi birçok konuda otorite kabul edilmiş çok yönlü bir alimdir. Genel tarih alanında yazdığı *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı eserin mukaddimesinde tarihin tanımını yaptıktan sonra peygamberler ve hükümdarlar gibi önemli şahısların döneminde meydana gelen olayları anlatacağını belirtir. Daha sonra Hz. Adem'den itibaren Tevrat'taki sıraya göre peygamberlerin yaşadıkları önemli olayları nakleder. Devamında ise farklı coğrafyalarda hüküm sürmüş yönetici ve onların dönemleri hakkında bilgi verir. Kendisinden sonra gelen büyük tarihçiler birçok bakımdan Taberî'nin eserini örnek almışlardır.[569] Sarı Abdullah Efendi şerhinin beşinci cildinde iki yerde *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*'ten[570] alıntı yapmıştır (400b, 467a).

Telhîsü'l-Miftâh: Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338)

Arap belâgatı teorisyeni olan Hatîb Kazvînî, Türkçe ve Farsça'yı da çok iyi öğrenmiş, Arap dili ve belâgatı, fıkıh ve kelâm alanlarında zamanında otorite kabul

[565] bkz. Sadreddin Gümüş, "et-Ta'rîfât", **DİA**, Cilt: XL, s. 29-30.
[566] bkz. Seyyid Şerîf el-Cürcânî, **et-Ta'rîfât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1983.
[567] bkz. Burhan Köroğlu, "Şehrezûrî, Muhammed b. Mahmûd", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 462-466.
[568] bkz. Şemseddin Muhammed b. Mahmûd el-İşraki Şehrezuri, **Tarihü'l-Hükema: "Nüzhetü'l-Ervah ve Ravzatü'l-Efrah,** thk. Abdülkerim Ebû Şüveyrib, Trablus, Cem'iyyetü'l-Da'veti'l-İslamiyye el-Alemiyye, 1988.
[569] bkz. Mustafa Fayda "Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk", **DİA**, Cilt: XL, s. 92-94.
[570] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1967.Tercüme için bkz. İbn Cerir et-Taberi, **Milletler ve Hükümdarlar Tarihi: Tarihu'l-Ümem Ve'l-Müluk**, çev. Ahmet Temir, Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2019.

edilmiştir. Belâgata dair çalışmalarını *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eserinde toplamıştır. *et-Telhîs* diye de bilinen bu eser, Ebû Ya'kūb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-ʿUlûm* adlı kitabının belâgat ile ilgili üçüncü kısmının ihtisarıdır. *Telhîsü'l-Miftâh* mukaddime, üç bölüm ve hâtimeden oluşur. Hatîb Kazvînî mukaddimede fesahat ve belâgat kavramlarının tarifini, bölüm ve şartlarını ele almış sonra beyan ve bedî' ilmini incelemiş, hâtimede ise şiir çalıntıları anlamına gelen serikat konusuyla ilgili bilgiler aktarmıştır.[571] Sarı Abdullah Efendi, şerhinin beşinci cildinde *Telhîsü'l-Miftâh*'dan[572] iki yerde alıntı, bir yerde atıf yapmıştır. Alıntılar ilgili eserin Ahmed b. Ali es-Sübkî tarafından hazırlanan şerhinde tespit edilmiştir (452b, 453b, 454a).

Vikâyetü'r-Rivâye: Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa (ö. 730/1329-30)

Müellifinin kimliği konusu, kaynaklarda farklı bilgilerin yer alması sebebiyle tartışmalı olan *Vikâyetü'r-Rivâye,* Hanefî hukuk literatüründe "mütûn" şeklinde isimlendirilen temel eserler arasında yer alır.[573] *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde bir yerde *Vikâyetü'r-Rivâye'*den[574] (444b), bir yerde ise *Şerhu'l-Vikâye'*den[575] alıntı tespit edilmiştir (445a).

3. Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh Anlayışı

Sarı Abdullah Efendi küçük yaşlardan itibaren aldığı dinî eğitim ve içinde yetiştiği tasavvufî muhit sayesinde kendini iyi yetiştirmiş, bu ilmî birikimini de şerhinde ortaya koymuştur. İleri düzeyde Arapça ve Farsça bilgisine sahip olan Sarı Abdullah Efendi temel İslam bilimlerine vukûfiyetin yanı sıra edebî literatüre de hâkimdir. İlmî bakımından yaşadığı dönemin seçkin sîmâları arasında sayılabilecek olan

---

[571] İsmail Durmuş, "Kazvînî, Hatîb", **DİA**, Cilt: XXV, s. 156-157. Hayatı, eserleri ve belâgat ilmindeki yeri için bkz. Mehmet Yalar, "Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 1997.

[572] Hatîb Kazvînî, **Telhîsü'l-Miftâh**, İstanbul, Şifa Yayınevi, 2017. Tercüme için bkz. Abdünnâfi İffet Efendi, **En-Nef'u'l-Mu'avvel Telhîs ve Mutavvel Tercümesi İnceleme Metin 2 Cilt**, haz. Mustafa Irmak, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023. Eserin Türkçe tercümeleri hakkında bilgi için ayrıca bkz. Ahmet Akdağ, Telhîsü'l-Miftâh'ın Türkçe Tercümeleri ve Mütercimi Bilinmeyen Türkçe Bir Tercümesi (Metin-İnceleme), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon, 2018.

[573] bkz. Murteza Bedir "Vikâyetü'r-Rivâye", **DİA**, Cilt: XLIII, s. 106-108. Ayrıca bkz. Ömer Faruk Atan, Burhânü'ş-Şerî'a'nın Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktoraz Tezi, Bursa, 2015.

[574] bkz. Ubeydullah b. Mesûd Mahbûbî, **Kitâbü'l-Muhtasari'l-Vikâye fî Mesâili'l-Hidâye**, [b.y.], [y.y.], 1844.

[575] bkz. Ubeydullah b. Mesûd Mahbûbî, **Şerhu'l-Vikâye**, Mektebetü'r-Rahîmiyye, 2009.

müellif, eserini kendine özgü şerh anlayışıyla kaleme almıştır. Kendinden önce yazılmış *Mesnevî* şerhlerini görüp inceleme imkânı bulan ve eserinde onlardan da istifade ettiği anlaşılan Sarı Abdullah Efendi taklide düşmeden, orijinal bir eser ortaya koymuştur. Çalışmanın bu bölümünde *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî,* şerh tekniği bakımından incelenerek Sarı Abdullah Efendi'nin şerh anlayışı hakkında bilgi verilecektir.

Sarı Abdullah Efendi şerhinde *Mesnevî* konu başlıklarını Farsça olarak vermiş ve hemen altına tercümesini yapmıştır. Bu başlıklar yazmada kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Biz de çalışmamızda bu başlıkları Farsça asıllarıyla dizerek kalın fontla belirttik.

سوال کردن آن کافر از علی کرّم الله وجهه که بر چون منی مظفّر شدی شمشیر از دست چون انداختی[576]

Ol pehlivān-ı kāfir İmām-ı ʿAlī kerremallāhu vecheden suʾāl itmesi beyānındadur. Böyle deyü ki yā ʿAlī! Benüm gibi pehlivāna ġālib olmış iken elüñden seyfi niçün bıraḳduñ?

Sarı Abdullah Efendi *Mesnevî*'yi beyit beyit şerh etmiştir. Şerhten önce beyitlerin tercümesini vermiştir. Beyitlerin büyük kısmını şerh eden müellif bazı beyitlerin yalnızca tercümesini vermekle yetinmiştir.

هست ازَل را و ابد را اتّحاد[577]

Ve ol mertebe-i eḥadiyyetde ezel ile ebed içün ittiḥād vardur.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'de çoğunlukla beyitlerin her biri ayrı şerh edilmiştir. Bazı beyitlerin yalnızca tercümesinin verildiği, şerhin sonraki beyitler ile ortak yapıldığı durumlar da söz konusudur. Eserde *Mesnevî* beyitleri bazen iki mısra birlikte bazen de ayrı ayrı şerh edilmiştir. Aşağıda iki mısra birlikte şerh edilen beyte örnek verilmiştir.

وا نمایم هفت سوراخ نفاق

در ضیای ماه بی خسف و محاق[578]

[576] Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, Âtıf Efendi Koleksiyonu, Cilt: III, vr. 325a-325b.
[577] Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, Âtıf Efendi Koleksiyonu, Cilt: III, vr. 301a.

> Yā Resūlallāh! Cenāb-ı nübüvvet me'ablarınuñ nūr-ı āfitāb-ı risāletlerinden iḳtibās-ı envār-ı müşāhedāt idüp bī-ḫusūf ve muḥāḳ [olan] māh-ı ḳalb-i muṣaffāmuñ żiyāsında heft sūrāḥ-ı nifāḳı āşikāre güşāde ḳılup mühlikātdan olan seb'-i mūbiḳātı göstereyüm." Āy ey müstemi'-i āgāh! Ḳamer-āfākī her māhda yek nevbet-i āfitāba muḳābil olduḳda hilāli bedr olduġı gibi ḳamer-i enfes ki süveydā-yı dil-i sālikdür. Āfitāb-ı āsumān-ı ḥakīḳat olan nūr-ı Muḥammedī'ye muḳābil olduḳda pertev-i tecellīyātıyla bilā-ḫusūf ve muḥāḳ-ı bedr-i kāmil ve 'ilm ü ḥayāt-ı cüz'īsi 'ilm ü ḥayāt-ı küllīye muttaṣıl ve mebde-i aṣlīsine vāṣıl olur...

Aşağıda mısraları ayrı ayrı şerh edilen beyite örnek verilmiştir.

این اشارتهاست گویم از نغول[579]

> Bu taḳrīr olınan tevżīḥ degül belki işārāt ve telmīḥdür. Esrār-ı deryā-yı envār-ı 'amīḳden söylerdüm. Ve lāle-i mütelalī-i rumūzı ifṣāh ve īżāḥ iderdüm. Ve ḳıyām-ı ḳıyāmet ve dūzaḫ u cennet ve berzaḫ-ı pür-ṣūret ne idügin 'ālem-i şehādetde gösterirdüm.

لیک می ترسم ز آزار رسول[580]

> Lākin keşf-i esrār ve hetk-i istār itmege azār-ı Resūlden ḫavf-ı bisyār iderüm." didi. Ey müstekşif-i esrār-ı envār-ı melekūt u ġayb ve müsteftiḥ-ı estār-ı rumūz-ı ḳıyām-ı ḳıyāmet bilā-reyb...

Sarı Abdullah Efendi şerhinde sıkça başka kaynaklara başvurmuş, meselere dâir izahlarında bunlardan istifade etmiştir. Bu kaynak konunun mâhiyeti göre bazen bir âyet veya hadis bazen de bir tefsir metni olabilmektedir. Bazen de tasavvufî bir kaynak veya edebî eserden alıntı yapıldığı görülmektedir. Konulara göre kaynak seçimine özen gösteren Sarı Abdullah Efendi edebî anlamda yavan bir metin ortaya koymaktan kaçınmıştır. Tasavvufun anlaşılması güç meselelerine dâir bilgi verdiği kısımlarda aralara yerleştirdiği şiirlerle bir anlamda okuyucuyu dinlendiren, aynı zamanda da onun metinle olan bağını koruyan Sarı Abdullah Efendi dinamik bir şerh anlayışı ortaya koymaktadır. Şerhte kullanılan kaynaklara dâir bilgiler ilgili bölümde

[578] Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, Âtıf Efendi Koleksiyonu, Cilt: III, vr. 308b.
[579] Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, Âtıf Efendi Koleksiyonu, Cilt: III, vr. 309a.
[580] Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, Âtıf Efendi Koleksiyonu, Cilt: III, vr. 309a.

verildiği için burada detaya girilmeyecektir. Bu bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin şerh anlayışının, onun kaynak kullanımı konusundaki tercihlerini nasıl etkilediğine değinilecektir.

Sarı Abdullah Efendi konunun çok derinleştiği ve uzadığı durumlarda *Ḥāṣıl-ı kelām, Ḫülāṣa-i kelām*[581] gibi ifadeler kullanarak meseleye dâir sözlerini toparlamaktadır. Bu ifadelerle okuyucuyunun dikkatini celbeden müellif özet mâhiyetindeki cümleleriyle, anlaşılmasını murâd ettiği mânâyı dile getirmektedir. Sarı Abdullah Efendi şerhin bazı kısımlarında îzah vurgusu yaparak *Efṣaḥ-ı kelām ve îżāḥ-ı merām budur ki...*[582] şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Şârih kullandığı bu yöntemle merak uyandırmakta ve zihnen hazırladığı okuyucuya merâmını aktarmaktadır.

Konuyu en kısa yoldan anlatma ve kalıcı bir öğrenme sağlamada etkili olduğu bilinen atasözü, deyim ve bazı veciz sözler Sarı Abdullah Efendi tarafından da kullanılmıştır. Şerhte,*"Allāh bes ve māsivāhu heves."*[583], *"Eşegün başına münāsib olan köpegüñ dişidür."*[584] ve buna benzer ifadelere rastlanmaktadır. Sarı Abdullah Efendi konuya dair görüşünü desteklemek için sıkça farklı kaynaklara başvurmuştur. Bu tür alıntılardan önce kurduğu zarif bağlantı cümleleri ile hem eserinden istifade ettiği müellifleri sitâyişle anmış hem de okuyucuda söz konusu esere karşı ilgi uyandırmıştır. Aşağıdaki cümleler bu tarz kullanıma örnek olarak verilebilir.

"Maġribī daḫı ne ḫūb dimişdür."[585] *"ʿÖrfī bu maḥalle münāsib ne ḫoş dimişdür."*[586]

Sarı Abdullah Efendi şerhinde kelimelerin anlamları üzerinde ayrı ayrı durmamıştır. Ancak anlaşılmasında güçlük çekilebileceğini düşündüğü kelimelerin anlamlarını açıklamıştır. Bu kelimler çoğunlukla Arapça ve Farsça kökenli olmakla birlikte Türkçe kelimelerin anlamlarının verildiği örnekler mevcuttur. *"Maʿlūm ola ki ḫumrat bu maḥalde ḫilḳat maʿnāsınadur."*[587], *"Kelān vesī maʿnāsınadur."*[588],

[581] Benzer kullanımlar için bkz. Metin, 302b-325a.
[582] Benzer kullanımlar için bkz. Metin, 329a.
[583] Metin, 344a.
[584] Metin, 324b.
[585] Metin, 364a.
[586] Metin, 395a.
[587] Metin, 316a.
[588] Metin, 322b.

"Maʿlūm ola ki şāhid lüġatde mübeyyen maʿnāsınadur."[589]*, "Mışraʿ-ı evvelde olan lafẓ-ı bār icāzet maʿnāsınadur."*[590]

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'de sayfa kenarlarına, âyet tefsirleri ve bazı alt konu başlıklarını belirtmek için "matlab" ibaresi ile kısa açıklamalar yazılmıştır. Şerhteki hemen hemen bütün âyet tefsirlerinden önce verilen ve kısa konu başlığı mahiyetindeki bu açıklama cümeleleri sayesinde *Mesnevî* ile şerh arasında bağlantı kurulduğu söylenebilir. İleride ayrı bir başlık altında incelenecek olan matlablar ile ilgili burada birkça örnek vermekle yetinilecektir. *Maṭlab*[591]*: Der-tefsīr-i* يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ , *Maṭlab*[592]*: Der-taḥḳīḳ-i ḳıyāmet-i āfāḳī ve enfüsī, Maṭlab*[593]*: Ḳıṣṣa-i Loḳman Ḥakīm.*

Sarı Abdullah Efendi, şerhinde yeniden açıklamak istemediği bazı ibarelerin önceki yerine işaret ederek gönderme yapmıştır. *"...beytinüñ şerḥinde tafṣīl olınmışdur. Maḥalline mürācaʿat olına."*[594] *"...beyānında taḥḳīḳ olınmışdur. Ol maḥalle mürācaʿat olına."*[595] *"Ebyātınuñ şerḥinde tafṣīl ve taḥḳīḳ olınmışdur. Maḥallinde naẓar olına."*[596]

Sarı Abdullah Efendi, şerhinde özgün bir dil ve üslup kullanmıştır. Onun kendine has üslubunun öne çıkan özelliklerden biri ise muhâtaplarına hitap şeklidir. Okuyucuya samimi bir dil ile hitap eden Sarı Abdullah Efendi, bu yöntemle okuyucuyu metne çekme ve konuya odaklama konusunda oldukça başarılıdır. Onun hitap cümleleri bazen muhabbet ve takdir, bazen nasihat ve uyarı mahiyetinde olabilmektedir. Bu tarz ifadeler kullanarak okuyucuyla arasında duygusal bir bağ kuran Sarı Abdullah Efendi, tenkit mahiyetindeki değerlendirmelerini de muhatabında rahatsızlık uyandırmadan dile getirmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrı bir başlık altında incelenecek olan hitap cümleleri ile ilgili burada birkaç örnek verilecektir.

[589] Metin, 344a.
[590] Metin, 359a.
[591] Metin, 307a.
[592] Metin, 309b.
[593] Metin, 320a.
[594] Metin, 329b.
[595] Metin, 349b.
[596] Metin, 395b.

"Benüm nūr-ı dīdem ve ḥużūr-ı sīnem!"[597] *"Ḥāṣıl-ı kelām ey birāder-i muḥabbet-irtisam!"*[598] *"Āh ey ṭālib-i derd-i ilāhī ve sālik-i rāh-ı ġayr-ı mütenāhi!"*[599] *"Āh ey nefs-i pür-ġaflet ve dil-i bī-fikret!"*[600]

Sarı Abdullah Efendi, yaşadığı dönemin dil özelliklerini yansıtacak şekilde kaleme aldığı eserinde oldukça ağdalı bir dil kullanmıştır. Arapça ve Farsça alıntıların da yoğun olarak kullanıldığı şerhte, eğitimi veya alana özel ilgisi olmayan okuyucu için metne vukûfiyet oldukça zorlaşmaktadır. Sarı Abdullah Efendi'nin yukarıda değinilen şerh yöntemleri ile bu müşkillerin bir kısmının ortadan kalktığı söylenebilir. Eserde kullanılan samimi üslup ve muhatabı metne çeken orijinal hitap cümleleri Sarı Abdullah Efendi'nin şerh anlayışının en dikkat çeken yanlarıdır.

3.1 Duâ ve Münâcatlar

Sarı Abdullah Efendi şerhinde kendi dilinden dua ifadelerine yer verdiği gibi başka kaynaklardan alıntı yaptığı münâcatları da metin içinde gerekli gördüğü yerlere yerleştirmiştir. Bu şekilde yapılan alıntıların bir kısmı mensur bir kısmı manzumdur. Manzum olanlar çoğunlukla Farsça münâcatlardır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde başlık belirtilerek kaleme alınan altı münâcat bulunmaktadır. Bunlardan üçü Türkçe ikisi Farsça, biri Arapça'dır. Münâcatların varak numaraları şu şekildedir: Türkçe münâcatların varak numaraları 306b, 368b, 460a; Farsça münâcatların varak numaraları 424b, 464b; Arapça münâcatın varak numarası 463b'dir. Sarı Abdullah Efendi, özellikle şerhin son kısımlarında konunun akışına göre dua ve münâcat mahiyetinde uzun ifadelere yer vermiştir. Bunlar müstakil bir münâcat şeklinde olmadığından metindeki yerlerinin belirtilmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Şerhte geçen Türkçe, Farsça ve Arapça birer münâcat örneği aşağıda verilmiştir.

[597] Metin, 347a.
[598] Metin, 328b.
[599] Metin, 339a.
[600] Metin, 322b.

Varak 306b'de başlayanTürkçe münâcat şöyledir:

Āh melikā, ḳādirā, raḥīmā, perverdigārā!

(يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ)[601]

Senüñ kelām-ı muʿciz-niẓāmındur. İlāhī! Mehcūrān-ı derd-i iştiyāḳuñ olanlaruñ sūz-ı sineleri ve vālihān-ı viṣāl-i inḥirāḳuñ olanlaruñ şevḳ ü muḥabbetleri ḥürmetine bizüm sevād-ı vechimüzi maḥv idüp beyāża tebdīl ḳıl. Ey merhem-i cerāḥāt-ı her dil-rīş ve ey mūnis u rāḥat-ı her dervīş! Senüñ keremüñ destgīr-i her bīçāre ve raḥmetüñ pāy-ı müzd-i her āvāredür. Āh kim senüñ ḫavāṭıf-ı ġayretüñ baṣā'ir-i ḳudsiyān-ı esrār-ı cemālüñ mülāḥażasından dūḫte ve ʿavāṭıf-ı raḥmet ve refʾetüñ her bir şikestenüñ kūşe-i dilinde hezārān şemʿ-i ṣafā efrūḫte ḳılmışdur. Āh kim senüñ āṣār-ı nefaḥāt-ı lüṭfuñ her bir fütūḥuñ sermāyesi ve hübūb-ı nesimāt-ı fażluñ her bir mecrūḥuñ cān-ı girān-māyesi olup nesīm-i ṣubḥ-ı visālüñ ümmīd-gāh-ı sūḫtegān-ı ateş-i firāḳ ve zülāl-i deryā-yı efḍālüñ ḥayat-baḫş-ı ḫastegān-ı bādiye-i iştiyāḳ ve sevābıḳ-ı elṭāf-ı ʿināyetüñ her bir bī-ḳadrüñ destgīri ve aʿṭāf-ı ʿafv-ı bī-gāyetüñ her bir bī-ʿözrüñ ʿözr-pezīrīdür. Kerīmā, pādişāhā! Ḥabībüñ Muḥammedini'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātillāhi'l-evfā ve āl u aṣḥāb u evliyā ve aṣfiyā ḥurmetine bizüm aḳvāl ve efʿālimüzi nā-şāyeste ve nā-sezā olanlardan maṣūn ve maḥfūẓ idüp rıżā-yı şerīfüñe muvāfıḳ ʿamel müyesser eyle. Ve żuʿafā-i bī-miḳdāruñ rāh-ı dīdelerinden perde-i edbār-ı pindārı refʿ idüp merāyā-yı ḳulūbumuzı ṣayḳal-ı ʿināyāt ve cezebātınla ġubār-ı ednās-ı aġyārdan pāk ve girībān-ı libās-ı ġafleti ṣavlet-i envār-ı hidāyetüñle çāk it. Ve ṭā'ir-i hevā-yı ʿālem-i ġayb olan murġ-ı rūḥa feżā-yı sāḥa-i ḳuds-i vaḥdetde cevelān müyesser ḳıl. Ve mücāvir-i ʿutbe-i ʿubūdiyyetün olan nefs-i żaʿīfeye kūşe-i bisāṭ-ı ünsde teşrīf-i ḥużūr-ı erzānī buyur. İlāhī!

سَبقَت رَحمَتی غضبی[602]

[601] Ra'd 13/39: "**Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır.** Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır."
[602] Merhametim (rahmet) öfkemi (gazab) geçmiştir.

Tebşīri semāʿ-ı cāna müjde-resān olmışdur. Deryā-yı raḥmetüñ cümle ʿuṣātı ġarḳ-ı maġfiret itmişdür. Bi-ḥakkı āl-i Ṭāhā ve Yāsīn mescūnān-ı sicn-i ṭabīʿat olan ġāfillere ʿaẕāb-ı ālām-ı nīrān ḫirmānından necāt-baḫş ol. Ve maḥbūsān-ı ḳuyūd-ı şehevāta miḥnet-bend-i hevādan ḫalāṣlıḳ virüp kendü suḫtelerüñi nevāziş buyur ki senüñ nevāḫtüñ olan hergiz mürde olmaz. Ve endāḫte-i ḳaḥruñ olanları senden ġayrısı iḫrāca ḳādir olmaz. Ser-geştegān-ı bādiye-i ḥırmānuz kārımızı sen gör. Ve rencūrān-ı emrāż-ı ʿiṣyānuz bize şerbet-i maġfiret vir. Ve mecrūḥān-ı durūb-ı belāyuz bize merhem-i raḥmet ur. Ve üftādegān-ı çāh-ı ṭabīʿatuz dest-i ʿināyet-i bī-ʿillet ile elimüz alup feżā-yı vesīʿ-i melekūta çıḳar. Ve īstādegān-ı āstāne-i zellāt-ı ḳadem fażīḥatız ʿözrümüz ḳabūl buyurup pertev-i nūr-ı rūḥ-ı muḳaddes-i nebevī ile ḳalbimüz münevver ve āṣār-ı füyūżāt-ı vāriş-i ekmelleriyle mir'āt-ı cānımuz żiyā-güster ḳıl. Āmīn āmīn bi ḥürmeti'l-enbiyāʾ ve'l-evliyā ṣalavātullāhi ʿaleyhim ecmaʿīn.

Varak 424b'de başlayan Farsça münâcat şöyledir:

خدایا بسوی توروکرده ایم
با نعامِ توخو کرده ایم

درآن دم که ارثا نشان هم نبود
دَرِ جود فضل تو بر ما گشود

اگر هست جرمم برون از شمار
چه غم چون ترا دارم آمرزکار

خدایا اگر چند بد کرده ام
ولی هرچه کردم بخود کرده ام

ز آلایش مسرفانت چه باک
که دریا نشد تیره ازمشت خاک

کریما گنه کارم و تیره رآی
مرا اندرین کمرهی رهنمای

در اوّل چو بامن کرم کردهٔ
کرم پیش ازاندازه ام کردهٔ

در آخر که عمرم بپایان رسد
کند قصد پرواز روح از جسد

درآن ورطه جویم زلطفت مدد
که لطف تو دیدم برون از عدد

چوپستر کنم خاک و بالین زخشت
درآن حفره بکشا دری از بهشت

چو آرم بصحرای محشر گذار
کناهان من سربسر درگذار

مرا وقت نشر صحف در سؤال
زاهل یمین کن نه زاهل شمال

چو طاعت نه بینی بد یوان من
گران کن بتوحید میزان من

اگر چند رفتم براه ضلال
یکی گفتمت قرب پنجاه سال

مرا باد و گویان مکن همنشین
درآن دوزخ ای ارحم الرّاحمین

ازآن پلّ باریک باسوز وحرق

سلامت مرا بگذران همچو برق

پس آنکه بداراسّلامم درآر

مراد من ودوستانم برآر

بود هرکسی را بچیزی هوس

تمنّای من از تواینست و بس

الهی روا کن دعای فقیر

بقرب مقام سراج منیر[603]

Varak 463b'de yer alan Arapça münâcat şöyledir:

ای ربّنا وخالقنا ومربّینا وهادینا لا تزغ قلوبنا عن صراطك المستقیم باستیلاء هوانا وغلبات شهواتنا وظلمات طبایعنا وطباعنا بعد اذ هدیتنا الی حضرة جلالك ونوّرتنا بانوار جمالك حتّی سمعنا بلبّ اسماعنا لبّ التّنزیل وابصرنا بلبّ ابصارنا لبّ التأویل وتذکّرنا بلبّ عقولنا لبّ علوم علّمتنا فی المیثاق کما ازغت قلوبنا بعد اذ هدیتنا فی المیثاق الی شهود شواهد جمالك واستماع مقالك وحسن اجابة سؤالك وافضت علینا من سجال نوالك وفیض فضلك وافضالك فحجبت بشهودنا عن شهودك ووجودنا عن وجودك وبتفقّدنا عن تفقّدك وغیّبتنا بنا عنك وبأوصافنا عن اوصافك وبذواتنا عن ذواتك وهب لنا من لدنك رحمةً تجذّبنا من لدنّا الی لدنك وتفنینا عنّا بك وبصفاتك عن صفاتنا وبذاتك عن ذواتنا آمین آمین بحرمة سیّد المرسلین[604]

[603] Ey Rabbimiz! Yüzümüzü sana çevirdik. Senin nimetlerine alıştık. Henüz bizden bir alâmet yokken senin keremin ihsan kapısını bize açtı. Cürmüm sayısız olsa bile, senin gibi bir bağışlayıcım varsa üzülmeme gerek yok. Allah! Eğer birkaç kötülük yaptıysam da ne yaptıysam kendime yaptım. Kulların günah ile kirlenmesinden ne korku? Zîrâ deniz, bir avuç toprakla kararmaz. Ey Kerîm Allah! Ben günahkâr ve bozuk fikirliysem de bu içine düştüğüm gümrâhlıktan sen beni kurtar! Ezelde, bana ölçüye sığmayacak kadar kerem ettin. Ömrümün sona erdiği demde, ruh pervanesi cesetten uçmaya kastediyor. Bu zor halde senin lütfundan medet umuyorum. Zira senin lütfunu sayıya gelmez gördüm. Yatağım toprak, yastığım çer çöp olduğu vakit, o çukurda benim için cennetten bir kapı aç! Beni mahşerden geçir! Günahlarımı baştan başa geçir! Neşirde, sual vaktinde beni sağ ehilden yaz! Sol ehlinden yazma! Eğer divanında benim ibadetimden bir şey yoksa, benim terazimi tevhit ile ağır tart! Eğer birkaç defa dalalet yoluna gittiysem de elli yıla yakın senin birliğinden söz ettim. Ey erhamerrâhimîn! Beni o cehennemde sana iki diyenlerle hemdem etme. O kıl gibi ince olan köprüden beni şimşek gibi ve selametle geçir! Sonra beni dârü's-selâma erdir! Benim ve dostlarımın muradını ver! Herkesin bir hevesi vardır. Benim de senden temennim budur ve bu bana kâfî gelir. İlâhî! Bu fakirin duasına icabet edip onu sirâc-ı münîre erdir.

[604] Ey rabbimiz, yaratıcımız, terbiye edenimiz! Kalplerimizi, hevamızın onları ele geçirmesiyle, şehvetlerimizin galip gelmesiyle, mizaç ve huylarımızın karanlığa gömülmesiyle, cemalinin huzuruna

3.2 Başlıklar

Sarı Abdullah Efendi *Mesnevî*'deki ana konu başlıklarını ve diğer alt başlıkları şerhine Farsça olarak almıştır. Bu başlıkların hemen altına tercümesi müellif tarafından verildiğinden tarafımızdan ayrıca tercüme etme ihtiyacı duyulmamıştır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde yer alan Farsça başlıklar ve bulunduğu varak numaraları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Varak Numarası	**Başlık Metni**
300b	پرسیدن پیغامبر علیه السّلام زید را که امروز چونی و چون بر خواستی و جواب گفتن او که اصبحْتُ مُؤمِنا یَا رَسُول الله
320a	متهم کردن غلامان و خواجه تاشان مر لقمان را که آن میوهای تُروَنده را که می آوردیم او خورده است
329b	در معنی آنکه آنچه ولیّ کامل کند مرید را نشاید کستاخی کردن
350b	گفتن پیغامبر صلّی الله علیه و سلم مر زید را که این سرر افاشتر ازین مکو و متابعت نگه دار
357a	رجوع بحکایت زید رضی الله عنه
376b	آتش افتادن در شهر بأیّام عمر رضی الله عنه
379a	خداوندا خستن خصم در روی امیر المومنین علی کرّم الله وجهه و انداختن علی رضی الله عنه شمشیر از دست
391a	سوال کردن آن کافر از علی کرّم الله وجهه که بر چون منی مظفّر شدی شمشیر از دست چون انداختی
395b	جواب گفتن امیر المومنین علی که سبب افکندن شمشیر از دست چون بوده است دران حالت
425a	گفتن پیغمبر علیه السّلام بگوش رکا بدار علی رضی الله عنه که کشتن علی بردست توخواهد بود خبرت کردم
436b	گفتن بازرگان باطوطی آنچه دیداز طوطیان هندوستان بیاننده
456b	تعجّب کردن ادم علیه السّلام از ضلالت ابلیس لعین و عجب آوردن
471a	باز کشتن بحکایت علی کرّم الله وجهه و مسامحه کردن او با خونئ خویش
476b	افتادن رکابدار هر بار پیش علی کرّم الله وجهه که ای امیر الؤمنین مرا بکش و ازین قضا برهان

hidayet ettikten ve cemalinin nuruyla nurlandıktan sonra senin doğru yolundan saptırma. Öyle ki, Kuran'ın özünü öz bir duyumla işittik; tevilin özünü öz bir görmeyle gördük, misakta (kullarından söz aldığı gün) bize öğrettiğin ilimlerin özünü akıllarımızın özüyle hatırladık. Nitekim misak günü kalplerimizi cemalinin şahitlerini müşahede etmeye, sözünü dinleme şerefine, senin sorularına icabet etmenin güzelliğine eriştirdikten sonra saptırmıştın; üzerimize peş peşe faylaları, fazlının feyzini yağdırdın. Böylece bizim şühûdümüzle senin şuhûdünü örttün, bizim varlığımızı senin varlığından, sevgimizi sevginden engelledin. Bizi kendinden gaib alemine gönderdin. Kendi zatından ve özelliklerinden bize verdin. Bize katından bir rahmet ihsan eyle ki, o rahmet bizi bizim katımızdan senin katına çeksin, kendimizden fani olup sende var olalım, kendi sıfatlarımızdan kopup senin sıfatlarına gelelim, kendi zatımızdan ayrılıp senin zatına ulaşalım. Gönderilmişlerin efendisi hürmetine amin, amin...

477b	بیان انکه فتح طلبیدن پیغمبر علیه السّلام مکّه را و غیر مکّه جهته دوستئ ملک دنیا نبود چونکه فرمودست الدّنیا جیفته بملکه بأ مربود
483a	گفتن امیر المومنین علی کرّمالله وجهه باقرن خود که خدوانداختی در روی من نفس من جنبید و اخلاص عمل نماند مانع کشتن ان شد

3.3 Matlablar

Yazmanın sayfa kenarlarına, âyet tefsirleri ve bazı alt konu başlıklarını belirtmek için "matlab" ibaresi ile kısa açıklamalar yazılmıştır. Şerhteki hemen hemen bütün ayet tefsirlerinden önce verilen bu açıklama cümeleleri kırmızı mürekkep kullanılarak belirtilmiştir. Bu yöntemle müellifin *Mesnevî* ile kendi eseri arasında bağlantı kurduğu söylenebilir. Konu başlığı mahiyetindeki bu matlab cümleleri çalışmamız sırasında metne dahil edilmiştir. Şerhte geçen bazı matlablar varak numarasına göre aşağıda örnek olarak verilmiştir.

Varak Numarası	**Matlab**
301a	Der-taḥḳīḳ-i ittiḥād-ı ezel ve ebed ve ān-ı dā'im
307a	Der-tefsīr-i يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ
309b	Der-taḥḳīḳ-i ḳıyāmet-i āfāḳī ve enfüsī
320a	Ḳıṣṣa-i Loḳman Ḥakīm
323b	Tefsīr-i يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ
325b	Tefsīr-i وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ
341b	Der-naṣīḥat-ı nefs-i mülhime bā-rūḥ-ı insānī
344a	Tefsīr-i قُلْ اَيُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً
352a	Der-taḥḳīḳ-i ṭulū'-ı āfitāb ez maġrib ve ba'żı te'vīlāt ve ḥurūc-ı Mehdī
354a	Tefsīr-i قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ
359a	Tefsīr-i لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى ve te'vīl-i Rūzbihān el-Baḳlī
362b	Ba'żı me'ānī-i der-āyet-i مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا

364b	Tefsīr-i وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ ve binā’-i Beytü’l-Maḳdis ve ṣıfat-ı kürsī-i Süleymānī
381b	در ماندن بنی اسرایل در صحرای تیه و نازل شدن من و سلوی
384a	Der-ṣavm-ı viṣāl
385b	Der-tecellī-i ṣamediyyet
401a	Meyl ü muḥabbet ve ʿışḳ u ceẕbe
417b	Tefsīr-i اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا
432b	Der-taʿrīf-i efʿāl ve baʿżı ez sırr-ı ḳażā ve ḳader

3.4 Hitaplar

Sarı Abdullah Efendi şerhini kaleme alırken kendine özgü bir dil ve üslup kullanmıştır. Bunun en bâriz örneği ise onun hitap cümleleridir. Muhâtaplarına samimi bir dil ile hitap eden müellif, bu yöntemle okuyucuyu metne çekme ve onun ilgisini konuya yöneltme konusunda oldukça başarılıdır. Hitap cümleleri bazen muhabbet ve takdir, bazen nasihat ve uyarı mahiyetinde olabilmektedir. Bu ifade tarzı sayesinde okuyucuyla arasında duygusal bir bağ kuran Sarı Abdullah Efendi, bu sayede tenkit mahiyetindeki değerlendirmelerini de muhatabında rahatsızlık uyandırmadan dile getirmeyi başarmaktadır. Üzerine ayrıca bir akademik çalışma yapılabilecek hacim ve orijinalliğe sahip olan bu ifade tarzına ait bazı örnekler aşağıda varak numarasına göre sıralanarak verilmiştir.

Varak Numarası	**Hitap Cümlesi**
303b	Āḥ ey dil-i bīçāre!
307a	Āh ey dil-i āgāh!
308a	Benüm rūḥum!
309a	Āḥ ey şinevende-i āgāh!
310b	Āh ey dil-i āgāh ve ʿārif-i billāh!

315a	Ah ey sālik-i rāh-ı laṭīfe-i insāniyye ve ṣūret-i ādemiyye!
319a	Āh ey sālik-i rāh!
322b	Āh ey nefs-i pür-ġaflet ve dil-i bī-fikret!
324a	Āh ey esīr-i ṭabʿ ve şehvet olan derd-mend-i bī-çāre!
326a	Āh ey ʿārif-i billāh!
328b	Ḥāṣıl-ı kelām ey birāder-i muḥabbet-irtisam!
331a	Āh ey ʿāşıḳ-ı cemāl-i eḥadiyyet!
335a	Āh ey şinevende-i āgāh!
339a	Āh ey ṭālib-i derd-i ilāhī ve sālik-i rāh-ı ġayr-ı mütenāhi!
341b	Āh ey nefs-i mekkāre ve dil-i bī-çāre!
343b	Āh ey müʾmin-i muvaḥḥid!
345a	Āh ey ʿāşıḳ-ı cemāl-i Muḥammedī!
345a	Āh ey ʿāşıḳ-ı cemāl-i envār-ı eḥadiyyet!
347a	Benüm nūr-ı dīdem ve ḥużūr-ı sīnem!
348b	Āh ey sālik-i ṭarīḳat ve ṭālib-i muḥabbet!
352a	Āh ey ṭālib-i cenāh-ı necāh ve ṭāyire-i evc-i fevz ü felāḥ!
352a	Āh ey müʾmin-i muḳbil ve müstemiʿ-i ḳābil!
355a	Āh ey ʿāşıḳān, ey ṭālibān!
355a	Ey ṭālib-i ṣādıḳ!
356a	Āh ey cūyende-i Ḥaḳ!
356b	Āh ey levş-i ḥadeşān ve ḥubb-i ekvāndan pāk olan ʿāşıḳ-ı ṭarab-nāk!
357a	Āh ey ʿāşıḳ-ı āvāre ve dil-i müştāḳ-ı bī-çāre!
358b	Āh ey ʿāşıḳ-ı cemāl-i sübḥānī!
361a	Āh ey ṭālib-i ḥayāt-ı ebedī ve rāġıb-ı saʿadet-i sermedī!
368b	Āh ey dīv-i nefs-i cāhil ve hem ḫayāl-i bāṭıl!
369a	Ḫülāṣa-i kelām ey birāder-i sāʿādet-encām!

370a	Ey sālik-i ḥaḳḳānī ve ṭālib-i rabbānī!
387a	Āh ey ʿāşıḳ-ı billāh!
395b	Āh ey sālik-i ṭarīḳ-i vaḥdet ve ṭālib-i ʿışḳ-ı eḥadiyyet!
398b	Āh ey sālik-i rāh ve ṭālib-i muḥabbetullāh!
400b	Āh ey ṭālib-i derd-i rabbü'l-erbāb!
402a	Āh ey ṭālib-i sırr-ı ilāhī!
402b	Ey ṭālib-i esrār ve rāġıb-ı derd-i yār!
403a	Āh ey dil-i ġamgīn ve ʿāciz ü miskīn!
403b	Āh ey cigeri suḫt ve dili pür-ḳasvet!
405a	Āh ey yār-ı hem-derd!
423b	Ey birāder-i saʿīd!
432b	Āh ey ṭālib-i tevḥīd-i efʿāl ve rāġıb-ı ḥubb-ı ẕātī-i īzid-i müteʿāl!
433b	Āh ey müstemiʿ-i müsteʿidd!
436a	Āh ey ṭālib-i melik-i ebedī!
436b	Ey ṭālib-i esrār-ı ilāhī ve sālik-i rāh-ı pür-envār-ı nā-mütenāhī'!
438a	Āh ey sālik-i rāh-ı ṭarīḳat ve ṭālib-i esrār-ı ḥaḳīḳat!
443b	Ey ʿāşıḳ-ı zār!
444a	Ey dil-i şeydā!
445a	Ey nūr-ı ḥadīḳa-i ʿālem ve nūr-ı ḥadīḳa-i ādem!
448a	Āh ey ʿāşıḳ-ı zār ve ḳurbān-ı yār!
449a	Āh ey nefs-i şīfte-hevā ve dil-i firīfte-dünyā!
449b	Āh ey müstemiʿ-i ḳābil ve mü'min-i muḳbil!
449b	Āh ey sālik-i rāh ve dil-i bā-intibāh!

4. Eserin Muhtevası

Mesnevî ana hikâyeler ve bunların etrafında örülmüş iç hikâyelerden meydana gelmektedir. Sarı Abdullah Efendi metnini *Mesnevî*'nin bu yapısına uygun olarak kurmuştur. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de hikâyeler arası geçiş ve tekrar eski hikâyeye dönme yöntemi Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinde de uygulanmıştır. Müellifin ilmî derinliğinin de bir sonucu olan detaya girme ve başka kaynaklardan sıkça dedil getirme yöntemi ile şerhin hacmi oldukça genişlemiştir. Şerhte bazen onlarca safya açıklama yapıldıktan sonra eski hikâyeye dönüş yapılması konular arasında kopukluk olduğu yönünde bir izlenim uyandırsa da bu, *Mesnevî*'nin üslûbuna vâkıf olan okurların yabancı olmadığı bir durumdur. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de, *Mesnevî*'nin alt başlıkları ile özellikle vurgulanmak istenen bazı konular, ayet tefsirleri ve ihtiyaç duyulan diğer açıklamalar sayfa kenarlarına yazılan matlablarla belirtilmiştir. Şerhte yer alan ana konu başlıkları ve matlablara dair bilgiler daha önce ayrı başlıklar altında incelendiğinden çalışmanın bu kısmında detaya girilmeyecektir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin çalışmamıza konu olan kısmında *Mesnevî'*nin on altı başlığının yer aldığı daha önce ifade edilmişti. Bunlardan aşağıda verilen yedi tanesi ana başlık mahiyetinde olup diğerleri bu konular etrafında oluşturulmuş alt başlıklardır. Aşağıdaki ana başlıklar, üzerinde çalıştığımız metin ile *Mesnevî*'nin Yazma Eserler Kurumu neşri[605] karşılaştırılarak sıralanmıştır. Başlıkların tercümesinde de söz konusu eserden istifade edilmiştir. Şerhin muhtevası üzerinde durulan bu bölüm, aşağıda listelenen ana başlıklar ve onların alt başlıklarına göre hazırlanmıştır.

- *Hz. Peygamber'in Zeyd'e: "Bugün nasılsın, nasıl kalktın?" diye sorması ve onun "Mümin olarak sabahladım, ey Allah'ın Resulü" diye cevap vermesi.*
- *Kölelerle kapı yoldaşlarının "Getirdiğimiz turfanda meyveleri o yedi" diye Lokman'a iftira etmeleri.*
- *Hz. Ömer zamanında şehre ateş düşmesi.*
- *Düşmanın, müminlerin emiri Hz. Ali'nin yüzüne tükürmesi ve müminlerin emiri Hz. Ali'nin elinden kılıcı atması.*

[605] bkz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Mesnevî-i Maʻnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

- *Hz. Peygamber'in müminlerin emiri Hz. Ali'nin seyisinin kulağına: "Ali'nin öldürülmesi senin elinle olacak, sana haber ettim" demesi.*
- *Hz. Âdem'in melun İblis'in sapkınlığına şaşırması ve kibirlenmesi.*
- *Hz. Peygamber'in Mekke'yi ve Mekke'den başka yerleri fethetmek istemesinin dünya mülkünü sevdiği için olmadığının, çünkü "Dünya leştir" buyurduğunun, aksine Allah'ın emriyle olduğunun açıklanması.*

Çalışmanın bu bölümünde Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin 5. cildi, eserde yer alan başlıkların sırası takip edilerek incelenecektir. Bölümün hazırlanma amacı *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin, özet mahiyetindeki bilgiler ışığında daha iyi anlaşılması ve Sarı Abdullah Efendi'nin şerh anlayışının muhteva üzerinden ortaya konmasıdır. Çalışmamızın transkrisiyonlu metninin uzun olması dolayısıyla muhtevası üzerinde duracağımız kısım oldukça hacimlidir. Herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için çalışmanın bu bölümünde ana konu başlıkları ve alt başlıklar ile birlikte varak ve beyit numaraları da belirtilecektir. İhtiyaç duyulan yerlerde Sarı Abdullah Efendi'den önce yapılmış *Mesnevî* şerhlerinde konuların nasıl ele alındığına dair karşılaştırmalı bilgiler verilecektir. Böylece hem şerhte üzerinde durulan meselelerin daha geniş bir bakış açısı ile görülmesi ve anlaşılması sağlanacak, hem de Sarı Abdullah Efendi'nin kendisinden önce yazılmış şerhlerden etkilenip etkilenmediği metin üzerinden ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın kapsamına giren beyitler Nicholson neşrine[606] göre *Mesnevî*'nin birinci cildinin 3575-4081, Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs neşrine[607] göre ise 3499-4003 arası beyitleridir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beşinci cildinde şerh edilen 508 beyitten üçü (3655, 4018, 4019) Nicholson neşrinde, dördü (3566, 3655, 4018, 4019) Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs neşrinde bulunmamaktadır. Bunlardan 3566. beyit Tâhirülmevlevî şerhinde[608] 3517, 3655. beyit ise aynı şerhte 3606 numaralı beyit olarak yer almaktadır. Tâhirülmevlevî şerhinde de bulunmayan 4018.

[606] bkz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Mesnevî-i Ma'nevî**, haz. Reynold A. Nicholson, Tahran, Kitabhane-i Beruhim, 1314/1935.
[607] bkz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Mesnevî-i Maʿnevî**, haz. Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, Konya, 2006.
[608] bkz. Tâhirü'l-Mevlevî, **Mesnevî Şerhi**, Cilt:1, s. 1629-1666.

ve 4019. beyitler Ankaravî şerhinde[609] 4013. ve 4014; Şem'î Şem'ullâh şerhinde[610] 4028. ve 4029. beyitler olarak tespit edilmiştir.

Şerhin tezimize konu olan bölümü, "Hz. Peygamber'in Zeyd'e: "Bugün nasılsın, nasıl kalktın?" diye sorması ve onun "Mümin olarak sabahladım, ey Allah'ın Resulü" diye cevap vermesi." başlığı ile başlamaktadır. Bu bölümün başlangıcı Âtıf Efendi nüshasının 3. cildinde varak 300b'nin 11. satırına, matbu nüshanın ise 5. cildinde 2. sayfaya karşılık gelmektedir. Üzerinde çalıştığımız kısım *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin beyit sırasına göre 3541. beyitten başlayıp 4048. beyitte sona ermektedir. İlk beyit Âtıf Efendi nüshasında varak 301a'nın ilk satırında, matbu nüshada ise 5. cildin 4. sayfasının 17. satırında bulunmaktadır. Son beyit ise Âtıf Efendi nüshasında varak 493a'nın 7. satırında, matbu nüshada 5. cildin 484. sayfasının 22. satırında yer almaktadır.

Hz. Peygamber'in Zeyd'e: "Bugün nasılsın, nasıl kalktın?" diye sorması ve onun "Mümin olarak sabahladım, ey Allah'ın Resulü" diye cevap vermesi.

Şerhin bu bölümüne, Hz. Peygamber'in Zeyd'e nasıl sabahladığını sorduğu, onun da gerçek bir mümin olarak sabahladığını söylediği ifade edilerek başlanmıştır. Daha sonra Zeyd'in hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Zeyd'in henüz küçük bir çocukken kaçırıldığı ve Ukaz panayırında satıldığı belirtilerek Hakîm b. Hizâm'ın, Zeyd'i halası Hz. Hatice için satın alması onun da Hz. Peygambere hediye etmesinden bahsedilmiştir. Daha sonra Zeyd'in ailesinin onu almak için Mekke'ye gelmesi ve Hz. Peygamber ile görüşmelerine değinilmiştir. Zeyd'in, ailesi ile gitmeyip Hz. Peygamber'in yanında kalmayı tercih etmesi, Ümmü Eymen ile evledikten sonra oğlu Üsame'nin dünyaya gelmesi ve uzun yıllar Hz. Peygamber'in yanında hizmet ettikten sonra 55 yaşında Mute savaşında şehit olması anlatılmıştır. Şerhin üzerinde çalıştığımız ilk başlığından hemen sonraki bu bölümün Ankaravî şerhindekine benzer bir şekilde ele alındığı dikkat çekmektedir. Ankaravî de konu ile ilgili hadisten hareketle Zeyd hakkında bilgiler aktarmıştır.[611] Bu kısmın devamında Zeyd'in

[609] bkz. Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Maârif, I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme", s. 1331.
[610] bkz. Abdülkadir Dağlar, "Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)", s. 1310-1311.
[611] bkz. Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme," s. 1191-1192; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-

eriştiği manevi makamlara dair bilgilere yer verilmiştir. Sarı Abdullah Efendi, 3541-3546. beyitlerin şerhinde Zeyd'in bu makamlara nasıl ulaştığını onun ağzından açıklamıştır. Buna göre Hz. Peygamber'in bu makamlara nasıl ulaştığına yönelik sorusuna Zeyd şöyle cevap vermiştir:

> Ey fahr-i kainât! Bu sadık kulunuz gündüzlerde aç ve susuz, gecelerde aşk ve ıztıraptan uyumayıp sabaha kadar ayakta idim. Sahip olduğum imanın nuru ve Yezdan'ın aşkı beni yemekten, içmekten, uyumaktan alıkoyup bütün zamanım namaz kılıp oruç tutmak ve nefsle mücadele ile geçti. Hatta aşk ve muhabbet beni öyle bir hale getirdi ki gece ve gündüzden mızrağın ucunun kalkandan geçtiği gibi geçtim. Böylece gece-gündüz kaydından kurtuldum. Rabbimin zatının arşına çıktım. Hakka'l- yakîn mertebesine ulaşıp vahdet cihetini ve ehadiyyet makamını ayânen temâşâ edip bütün milletlerin vasfını bir, binlerce yıllık zamanı bir saat mesâbesinde gördüm (301a).

Varak 301a'da derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın ittihâd-ı ezel ve ebed ile ân-ı dâim hakkında olduğu belirtilmiştir. Konu ayet ve hadis iktibasları ile detaylı olarak ele alınmıştır. Sarı Abdullah Efendi şerhin bu bölümünde Mahmud-ı Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz'*ından alıntı yapmıştır (301a). Bu bahsin devamında feyz-i vücûdun, ceberût ve melekût mertebelerininden sekiz tanesini nasıl geçtiğinden bahsedilmiştir. Bu mertebeler hayy, ilm, ma'lûm, irâdet, kudret, semî, basîr, kelâm olarak sıralanmış ve kısaca açıklanmıştır (302a).

3547-3554. beyitler arasında, Hz. Peygamber'in Zeyd'e, sahip olduğu manevi derecelere dâir işaret sorması ve Zeyd'in bu soruya verdiği cevap üzerinde durulmuştur. Buna göre Zeyd, sekiz cennet ile yedi cehennemin kendi nazarında zâhir olduğunu ifade etmiştir. Değirmende buğdayın arpadan ayrılması gibi cihan halkını açık bir şekilde tefrik ettiğini, iyiyi kötüden ayırt edip cennetlik ve cehennemlikleri bildiğini söylemiştir. Toplumdakilerin iman nuru ile küfür karanlığının kendisine göründüğünü bildirmiştir. Sarı Abdullah Efendi görüşlerini desteklemek için bu kısımda Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fütühât-ı Mekkiyye* adlı

---

yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", s. 1211-1212.

eserinden alıntı yapmıştır (302b). Bu bölümde ayet ve hadis iktibaslarına da yer veren Sarı Abdullah Efendi, şakî olanların daha ana rahmindeyken bu hal üzerine olduklarını belirtmiş, bunu da konu ile ilgili bir hadise dayandırmıştır. Mevlânâ'nın bu meseleye bakış açısı üzerinde de duran şârih, açıklamalarını aynı minvalde sürdürmüş ve herkesin ilm-i ezelîye göre hareket ederek şekavet yahut saadetle ömürünü tamamladığını ifade etmiştir (303a). Sarı Abdullah Efendi 3555. beyitten sonra İbnü'l-Cevzî'nin *el-Müdhiş* adlı eserinden alıntıda bulunarak şakî olanların daha ana rahmindeyken bu hal üzerine olduklarına dâir görüşlerini bu müellifin tespitleri ile desteklemiştir (303a-303b).

Varak 303b'de derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Azrail'in ruhları kabz etme keyfiyeti ve berzahtaki çeşitli müşahedeleri ile Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin konuya dâir tahkîkleri hakkında olduğu belirtilmiştir. Şerhin bu bölümünde Azrail'in ruhları kabzetme vazifesini alması ve bu görevi yerine getirme şekilleri üzerinde durulmuştur (303b).

3556-3563. beyitler arasında insanın anne karnından berzaha olan yolculuğu Zengîler (siyâhîler) ve Rûmîler (beyazlar) üzerinden anlatılmıştır. Zengîler ve Rûmîlerin doğacak her çocuk için "bu bizdendir" diye bekledikleri ifade edilmiştir. Zengîlerden murâd kötü ahlaklılar, Rûmîlerden murâd güzel ahlaklılardır. Müellifin buradaki değerlendirmesine göre, doğan çocuğun bu iki gruptan hangisi tarafından alınıp götürülmesi onun gelecekteki ahlaki durumunun habercisidir (305a). Bu bölümdeki beyitlerin şerhinde Ankaravî'nin yaptığına benzer değerlendirmeler yapılmıştır. Zengîler ve Rûmîler ile neyin kastedildiği ve bu benzetmelerin açılımı konusunda iki şarihin birbirine yakın görüşler ortaya koyduğu görülmektedir.[612]

Konu ile ilgili îzâhlara Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinden yapılan alıntıyla devam edilmiştir (305b). Sarı Abdullah Efendi bu kısımda Türkçe bir münâcata yer vermiştir. Bu münâcat, şerhin çalıştığımız cildinde geçen ilk münâcat olması sebebiyle aşağıda örnek olarak verilmiştir.

[612] bkz. Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme," s. 1198; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", s. 1219.

Āh melikā, ḳādirā, raḥīmā, perverdigārā!

(يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ)[613]

Senüñ kelām-ı muʿciz-niẓāmındur. İlāhī! Mehcūrān-ı derd-i iştiyāḳuñ olanlaruñ sūz-ı sineleri ve vālihān-ı viṣāl-i inḥirāḳuñ olanlaruñ şevḳ ü muḥabbetleri ḥürmetine bizüm sevād-ı vechimüzi maḥv idüp beyāża tebdīl ḳıl. Ey merhem-i cerāḥāt-ı her dil-rīş ve ey mūnis u rāḥat-ı her dervīş! Senüñ keremüñ destgīr-i her bīçāre ve raḥmetüñ pāy-ı müzd-i her āvāredür. Āh kim senüñ ḫavāṭıf-ı ġayretüñ baṣā'ir-i ḳudsiyān-ı esrār-ı cemālüñ mülāḥażasından dūḫte ve ʿavāṭıf-ı raḥmet ve reʾfetüñ her bir şikestenüñ kūşe-i dilinde hezārān şemʿ-i ṣafā efrūḫte ḳılmışdur. Āh kim senüñ āṣār-ı nefaḥāt-ı lüṭfuñ her bir fütūḥuñ sermāyesi ve hübūb-ı nesimāt-ı fażluñ her bir mecrūḥuñ cān-ı girān-māyesi olup nesīm-i ṣubḥ-ı visālüñ ümmīd-gāh-ı sūḫtegān-ı ateş-i firāḳ ve zülāl-i deryā-yı efḍālüñ ḥayat-baḫş-ı ḫastegān-ı bādiye-i iştiyāḳ ve sevābıḳ-ı elṭāf-ı ʿināyetüñ her bir bī-ḳadrüñ destgīri ve aʿṭāf-ı ʿafv-ı bī-gāyetüñ her bir bī-ʿözrüñ ʿözr-pezīrīdür. Kerīmā, pādişāhā! Ḥabībüñ Muḥammedini'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātillāhi'l-evfā ve āl u aṣḥāb u evliyā ve aṣfiyā ḥurmetine bizüm aḳvāl ve efʿālimüzi nā-şāyeste ve nā-sezā olanlardan maṣūn ve maḥfūẓ idüp rıżā-yı şerīfüñe muvāfıḳ ʿamel müyesser eyle. Ve żuʿafā-i bī-miḳdāruñ rāh-ı dīdelerinden perde-i edbār-ı pindārı refʿ idüp merāyā-yı ḳulūbumuzı ṣayḳal-ı ʿināyāt ve cezebātınla ġubār-ı ednās-ı aġyārdan pāk ve girībān-ı libās-ı ġafleti ṣavlet-i envār-ı hidāyetüñle çāk it. Ve ṭā'ir-i hevā-yı ʿālem-i ġayb olan murġ-ı rūḥa feżā-yı sāḥa-i ḳuds-i vaḥdetde cevelān müyesser ḳıl. Ve mücāvir-i ʿutbe-i ʿubūdiyyetün olan nefs-i żaʿīfeye kūşe-i bisāṭ-ı ünsde teşrīf-i ḥużūr-ı erzānī buyur. İlāhī!

سَبَقَت رَحمَتی غضبی[614]

Tebşīri semāʿ-ı cāna müjde-resān olmışdur. Deryā-yı raḥmetüñ cümle ʿuṣātı ġarḳ-ı maġfiret itmişdür. Bi-ḥakkı āl-i Ṭāhā ve Yāsīn

[613] Ra'd 13/39: "**Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır.** Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır."
[614] Merhametim (rahmet) öfkemi (gazab) geçmiştir.

> mescūnān-ı sicn-i ṭabīʿat olan ġāfillere ʿaẕāb-ı ālām-ı nīrān ḫirmānından necāt-baḫş ol. Ve maḥbūsān-ı ḳuyūd-ı şehevāta miḥnet-bend-i hevādan ḫalāṣlıḳ virüp kendü suḫterüñi nevāziş buyur ki senüñ nevāḫtüñ olan hergiz mürde olmaz. Ve endāḫte-i ḳaḥruñ olanları senden ġayrısı iḫrāca ḳādir olmaz. Ser-geştegān-ı bādiye-i ḥırmānuz kārımızı sen gör. Ve rencūrān-ı emrāż-ı ʿiṣyānuz bize şerbet-i maġfiret vir. Ve mecrūḥān-ı durūb-ı belāyuz bize merhem-i raḥmet ur. Ve üftādegān-ı çāh-ı ṭabīʿatuz dest-i ʿināyet-i bī-ʿillet ile elimüz alup feżā-yı vesīʿ-i melekūta çıḳar. Ve īstādegān-ı āstāne-i zellāt-ı ḳadem fażīḥatız ʿözrümüz ḳabūl buyurup pertev-i nūr-ı rūḥ-ı muḳaddes-i nebevī ile ḳalbimüz münevver ve āṣār-ı füyūżāt-ı vāriş-i ekmelleriyle mir'āt-ı cānımuz żiyā-güster ḳıl. Āmīn āmīn bi ḥürmeti'l-enbiyā' ve'l-evliyā ṣalavātullāhi ʿaleyhim ecmaʿīn (306b-307a).

3564. beyitten itibaren Zeyd b. Hârise kıssasına geri dönülmüştür. Yukarıda Zengîler (siyâhîler) ve Rûmîler (beyazlar) şeklinde yapılan benzetmeye Hindû ve Türk şeklinde devam edilmiştir. Türklerden kastın nûrânîler, Hindûlardan kastın ise zulmânîler olduğu belirtilmiştir. 3567. beyitten sonra Âl-i İmrân suresinin 106-107. ayetlerinin tefsirine yer verilmiştir. Zeyd'in mânevî hallerinin anlatılmaya devam edildiği bu bölümde Zeyd'in, vâkıf olduğu esrârdan haber vermek için izin istemesi ve Hz. Peygamber'in sırrı ifşâ etmemesi konusunda Zeyd'i uyarmasından bahsedilmiştir. Bu bölümün devamında Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Cevherü'z-Zât* adlı eserinden ve Nesîmî'nin Türkçe divanından alıntı yapılmıştır.

3584. beyitten sonra derkenara yazılan matlabla, bundan sonraki kısmın âfâkî ve enfüsî kıyâmet hakkında olduğu belirtilmiştir. Kıyâmet-i âfâkî ve enfüsînin dört kısma ayrıldığı bunların suğrâ, vustâ, kübrâ ve uzmâ olduğu ifade edilmiş ve söz konusu kavramların mâhiyeti ayrı ayrı açıklanmıştır (309b-310a). 3585. beytin şerhinden itibaren Hz. Peygamber'in, Zeyd'i sırları ifşâ etmekten men etmesi üzerinde durulmuştur. Bu kısımda Mağribî'nin divanından alıntı yapılmıştır (310b-312b). 3601. beytin şerhinden itibaren İnsân suresinin 17-18. ayetleri iktibas edilerek cennetteki selsebîl ve zencebîl çeşmelerinin mahiyetinden bahsedilmiştir. Evliyâ ve asfiyânın ruhları, akılları, nefisleri ve kalplerinin cennetde nâil olacakları nimetler

ve sahip olacakları haller ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Onların muhabbet eleminden yaralı kalplerinin aşk şarabından başka devâ ve merheme ihtiyacı olmadığı belirtilerek onlar için artık sarhoşluk ile ayık olmanın, fenâ ile bekânın, vahdet ile kesretin bir olduğundan söz edilmiştir (313a). Bu kısmın devamında insanların, Allah'ı zikretmeleri ve O'na yakınlık derecelerine göre sahip olacakları manevi derecelerden bahsedilmiştir. Sarı Abdullah Efendi evliyâ ve asfiyânın mânevî hallerini ayrıntılı olarak ele aldığı bu bölümde okuyucuya samimi bir üslupla, zikredilen özelliklere sahip olmaları konusunda telkinlerde bulunmuştur (313b).

3604. beytin şerhinden itibaren Hazret-i Peygamber'in ve zamanın kutuplarının yolunu takip etmenin diğer insanların mânevî halleri üzerindeki etkisinden bahsedilmiştir. İnsanın kendi özünde bulunan kuvvetin farkında olması ve içinde bulunan cevheri açığa çıkartmak için mânevî önderlerin yolunu takip etmesi gerektiği belirtilmiştir. Nefis ve şehvet hileci devler olarak tasvir edilmiş, onların kötülüklerinden korunmanın yollarına değinilmiştir. Ancak mühr-i Süleyman olarak tarif edilen iradenin insanda olduğu hatırlatılarak, nefsin kötü istekleri ile mücadele etmenin mümkün olduğu vurgulanmıştır (314a-315a). 3622. beytin şerhinden itibaren Allah'ın âlemi ve içindekileri yaratmayı murâd etmesinden ve bunun aşamalarından bahsedilmiştir. Konuya Hicr suresinin 29, Bakara suresinin 30 ve Yâsîn suresinin 82. ayetlerinden iktibas yapılarak başlanmıştır. İlk aşamada Hazret-i Peygamber'in ruhunun yartıldığı bunun da alemin ve içindekilerin yaratılmasına vesile olduğu ifade edilmiştir. Bu kısımda burçlardan da bahsedilmiş ve on iki burcun her birinin insanın bir uzvu ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Buna göre burçlardan koç insanın başına, boğa boynuna, ikizler ellere, yengeç göğüse, aslan kalbe, başak ciğere, terazi mide ve bağırsaklara, akrep üreme organına, yay uyluk kemiğine, oğlak dizlere, kova baldıra, balık topuk kemiği ve ayak tabanına delâlet etmektedir. Gök cisimleri ile insanın yaratılışı arasında da ilgi kurulan bu bölümde söz konusu varlıkların insanın uzuvlarının yaratılması ve karakterinin oluşması üzerindeki etkisi ele alınmıştır.

Bu kısımda Câbir b. Abdullah'tan rivayet edilen bir hadis iktibas edilerek insanın yaratılmasındaki dört mertebeye dair îzahlarda bulunulmuştur. Buna göre yaratılışın ilk aşaması hakikat-i Muhammediyyedir. Sıfat-ı celâliyye ve cemâliyye onda zuhûr

edip şecâat ve sehâvet bunun sonucunda ortaya çıkmıştır. İkincisi ruhun beş mertebesidir. Bunlardan biri kuvvet-i mugayyire olup vücutta meydana gelen değişimler bundan kaynaklanmaktadır. Diğeri ciğerde bulunan ve bitkilerle ilgili olan kuvvetdir ve doğumlar bunun etkisiyle gerçekleşir. Üçüncüsü ruh-ı hayvânîdir ve merkezi gönüldür. Dördüncüsü ruh-ı nefsânîdir; beyinde olup ortak hisler bununla ilgilidir. Beşincisi ruh-ı melekîdir; manevi derecelerde yükselme ve alçalma buna bağlıdır. Yaratılışın üçüncü aşaması dört nefistir. Bunlar nefs-i gazap, nefs-i şehvet, nefs-i melek diğer bir isimle nefs-i kudsî'dir. Sarı Abdullah Efendi nefs-i kudsînin ruh-ı kudsî olarak da kabul edildiğine değinmiştir. Yaratılışın dördüncü aşaması kalbin yedi sıfatıdır. Hakikat yolunun yolcusu menziline bu sıfatlarla ulaşmaktadır. Yaratılışın beşinci aşaması insan vücudunun düzenini sağlayan beş zahir niteliktir. Yaratılışın altıncı aşaması insâniyetin sebebi olan beş gizli niteliktir. Yaratılışın yedinci aşaması dört kuvvettir ki bunlar bedenin sağlığı ile ilgilidir. Yaratılışın sekizinci aşaması sıfat-ı zatiyyedir ki bunlar hayat, ilim, semi, basar, irade, kudret, kelam ve hikmettir (315a-317a).

Varak 317b'den itibaren insaniyyetin müşâhedesi için gerekli olan 43 mertebeden bahsedilmiştir. Bunlar; nefh-i rûhullah, yedeyn-i celâl ve celâl, 5 ervâh, 4 nüfûs, 7 kalbiyye, 5 havâss-ı zâhire, 5 havâss-ı bâtına, 8 kuvve-i esmâ-i zâtiyye, 4 tabâyi, 3 mevâlid, 2 akl-ı me'âş ve akl-ı me'ād olarak sıralanmıştır. Zikredilen mertebelerin insan-ı kâmilin vücudunda îtidal bulduğu, diğer insanlarda bu özelliklerin eksik olduğu belirtilmiştir. Bu konunun devamında feleklerde 28 sıfat olduğundan bahsedilmiş ve bunlara hurûf-ı ilahiyye denildiği ifade edilmiştir. Bunların burçlardan ortaya çıktığı ve kamer menzilleri olarak adlandırıldığına değinilmiştir. Aleme etki ettikleri, cismânî olmakla birlikte nûrânî de olduklarından söz edilmiştir. Hz. Ali, eimme-i aşere ve Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezîd-i Bistâmî, İbnü'l-Arabî, Sa'deddîn-i Hammûye, Seyyid Ali Hemedânî gibi mutasavvıflar ile birlikte diğer büyük şahsiyetlerin Hz. Peygamber'den ilhamla bu sırlara vâkıf olduğu ifade edilmiştir. Harflerin toplamının 40 olduğu belirtilerek bunların üçünün Hindî, dördünün Acemî, yirmi sekizinin Arabî harfler olduğu ifade edilmiş ve lâmelif, hemze, med ve müdgam da bunlar arasında sayılmıştır. Hurûfîlerin ıstılahındaki harflerin bunlar olmadığına da değinilmiştir. Bu kısmın devamında bu harflerle ilgili

daha detaylı açıklamalara yer verilerek bunların Kur'an-ı Kerim ile olan ilgileri ve insan bedeni üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir. Konu ile ilgili daha detaylı bilgiye ihtiyaç duyan okuyucuların Sa'deddîn-i Hammûye'nin *Mahbūb* isimli eserine müracaat etmeleri tavsiye edilmiştir (317b-318a). Konunun devamı niteliğinde îzahların yapıldığı 318b ile 319b varakları arasında ruhun yedi mertebesinden, aklın mahiyetinden ve nefsin özelliklerinden bahsedilmiştir.

Bu bölümün sonunda okuyucuya, Allah'ın nurunun cezbesinin kalbinde tulû etmesi için bir mürşid-i kamile intisap etmesi gerektiği telkin edilmiştir. Nefsin isteklerine boyun eğmemek için takip edilmesi gereken manevi yollar açıklanmıştır. Ay ve Güneş arasındaki ilişki örnek gösterilerek insanın da hakîkat güneşini arama gayesiyle hareket edip bu yolda benliğini yok etmesi tavsiye edilmiştir. Utarit, Venüs ve Satürn gibi gezegenler eski isimleri kullanılarak zikredilmiş, manevi merhalelerle bunlar arasında ilgi kurulmuş, bu yolda terakki etmek isteyen taliplere yol gösterici bilgiler sunulmuştur. Bu kısmın sonunda, deve benzetilen nefis ve şehvetten tekrar bahsedilerek bunların insan benliğine hakim olması durumunda yukarıda zikredilen mânevî hallere vâsıl olmanın mümkün olamayacağı hatırlatılmıştır.

Kölelerle kapı yoldaşlarının "Getirdiğimiz turfanda meyveleri o yedi" diye Lokman'a iftira etmeleri.

Varak 320a'da Lokman kıssası ile ilgili beyitlerin şerhine başlanmıştır. Konuya Lokman'ın nesebi ve peygamber olup olmadığına dair görüşler aktarılarak giriş yapılmıştır. Farklı kaynaklardan nakledilen bilgilerle onun siyah tenli olduğu ve bir Arap zengininin kölesi olduğu belirtilmiştir. Lokman'ın Filistin-Şam bölgesinde yaşadığı, bir dönem çobanlık yaptığı ve mezarının Remle'de olduğu aktarılmıştır. Bir arkadaşının Lokman'a bu mânevî dereceye nasıl ulaştığı yönündeki sorusuna Lokman'ın; doğruluk, emaneti koruma ve boş sözlerden kaçınma ile bu makama ulaştığını söylediği ifade edilmiştir. Şerhin bu kısmında İbn Ebî Hatim'in, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* isimli eserinden konuyla ilgili alıntı yapılmıştır.

Daha sonra Lokman'ın, hocasının odunlarını taşımakla görevli olduğu ve bundan nasıl âzat olduğuna dair mâlûmat aktarılmıştır. Bununla ilgili üç rivayetten bahsedilmiştir. Birinci rivayete göre Lokman'ın hocası bir arkadaşı ile nehrin

kenarında otururken tavla oynamışlar ve kaybedenin nehirdeki suyun tamamını içmesi yönünde bahse girmişlerdir. Oyunu hocanın rakibi kazanmıştır. Kendisine bir gün süre verilen hoca bu mesele nedeniyle kederlenmiş, bunu fark eden Lokman hocasına neden üzgün olduğunu sormuştur. Hocası durumu anlatınca Lokman hocasına, birlikte nehir kenarına gitmeyi ve rakibi ile konuşmayı teklif etmiştir. Oraya vardıklarında Lokman, şahsa: "Bu nehirde dün akan suyu getir hocam da içsin, bu mümkün değilse bahis de geçersiz olur." demiştir. Bunun üzerine adam isteğinden vazgeçmiş; Lokman'ın hocası da bu sorumluluktan kurtulmuştur. Bu sebeple de Lokman'ı âzat etmiştir. İkinci rivayete göre hocası Lokman'a bir kurban keserek en değerli yerlerini kendine getirmesini istemiştir. Lokman kurbanı kestikten sonra hayvanın dili ve yüreğini hocasına getirmiştir. Bir süre sonra hocası Lokman'dan bir kurban kesmesini ve en değersiz yerlerini getirmesini istemiştir. Kurbanı kesen Lokman yine dili ve yüreğini hocasına getirmiştir. Neden ikisinde de aynı âzâları getirdiğini soran hocaya Lokman: "Dil ve yürek temiz olduğunda en değerli, kirli olduğunda ise en değersiz âzâlardır." cevabını vermiştir. Bunun üzerine hocası Lokman'ı âzat etmiştir. Üçüncü rivayete göre ise hocası Lokman'a bir tarlaya susam ekmesini istemiş; o arpa ekmiştir. Hocası bunun nedenini sorduğunda Lokman: "Sen olanca kabahatinle cenneti tasavvur ediyorsun, bu beklenti içerisindesin. Ben de düşündüm ki bu halde cennete gidiliyorsa arpa tohumundan da susam biter." demiş ve hocası tarafından âzat edilmiştir. Bu bölümün devamında Lokman'ın Hz. Musa'nın davetini devam ettirdiğinden ve Hz. Davut ile olan mülâkâtından bahsedilmiştir. Lokman'ın oğluna yaptığı öğütler de bu kısımda değinilen konular arasındadır (320a-321b).

3626. beytin şerhinden itibaren bölüm başlığına da kaynaklık eden hikaye anlatılmıştır. Buna göre Lokman, hocası nazarında diğer talebelerden daha üstün tutulurmuş. Ama siyah tenli olduğu için talebeler onu hakir görürlermiş. Hoca bir gün bütün talebelerini yeni yetişmiş meyveleri toplamaları için bağa göndermiştir. Sarı Abdullah Efendi, diğer talebelerin Lokman'ın zâhir suretine bakıp gece gibi olan siyah tenini gördüklerini; onun gerçek değerinden habersiz olduklarını latif bir şekilde ifade etmiştir. Hikayenin devamında bağa giren talebelerin orada bulunan meyveleri yedikleri ama hocalarına hiç meyve götürmedikleri üstelik de topladıkları

bütün meyveleri Lokman'ın yediği yönünde iftirada bulundukları anlatılmıştır. Durumdan haberdar olan Lokman, hocasına bir teklifte bulunarak diğer talebelerle birlikte kendisini de sınamasını ve gerçeğin ortaya çıkmasını istemiştir. Buna göre hocası talebelerine sıcak su içirecek ve onları sahraya salarak koşturacak, kendisi de at üstünde onları takip edecektir. Hoca, Lokman'ın dediğini yapmış ve talebelerine sıcak su içirdikten sonra onlardan koşmalarını istemiştir. Koşunun sonunda mideleri bulanan talebeler kusmuşlardır. Hepsi yedikleri meyveleri midelerinden çıkarırken Lokman'ın midesinden yalnızca su çıkmıştır. Hoca bu şekilde gerçeği öğrenmiştir. Bu bölümün devamında Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Cevherü'z-Zât* ve Nev'î-zâde Atâyî'nin *Sohbetü'l-Ebkâr* adlı mesnevisinden alıntı yapılmıştır.

Sarı Abdullah Efendi, Lokman kıssasından çıkarılması gereken dersleri açıklayarak geniş tasavvufi îzahlarda bulunmuştur. Buna göre Allah, insanlardan şeriat meyvelerini tarikat eliyle toplamalarını ve mahşerde huzuruna getirmelerini istemiştir. Lokman gibi değerli zâtlar bu bağa teveccüh etmekle birlikte bir kısım insanlar buna itibar etmemişlerdir. Onlar nefs-i emmârenin emrine girerek kendilerine verilen vazifeden habersiz yaşamışlardır. Efendilerinin huzuruna geldiklerinde ise olan biteni anlamazlıktan gelmişler; yaptıkları hataların suçunu da akla yükleyerek kendilerini temize çıkarmaya çalışmışlardır. Akıl ise bu duruma itiraz edip onların kendisine itibar etmediklerini, nefislerinin isteklerine boyun eğidiklerini söylemiştir. Lokman kıssasında olduğu gibi Allah da onları sınadığında herkesin yaptığı ortaya dökülecektir. Ceza ve mükafata layık olanlar karşılığını göreceklerdir. Sarı Abdullah Efendi konuya dair açıklamalarını iki Farsça şiir ile bitirmiştir (323b).

Varak 323b'de derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Târık suresinin 9-10. ayetlerinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Allah'ın insanları bir damla sudan yaratmaya kâdir olduğu gibi onları tekrar yaratıp hesaba çekmeye de muktedir olduğu ifade edilerek, insana verilen iradenin Allah'ın emirleri doğrultusunda kullanılması, kişinin ona kendi evladına gösterdiğinden daha fazla özen göstermesi gerektiği vurgulanmıştır. Sarı Abdullah Efendi Enfâl suresinin 8. ayetine de gönderme yaparak, zâhir evladın fitne ve düşmalık sebebi olabildiğini ama iradenin değerli bir mânevî evlat olduğunu ifade etmiştir. Onu hakkıyla terbiye etmeyenlerin

daha sonra büyük bir pişmanlık yaşayacaklarını ama bunun bir işe yaramayacağını dile getirmiştir. Şerhin devamında, iradesini terbiye edip hayırlı işler yapanların yükselecekleri mânevî makamlardan bahsedilmiş ve cennette nâil olacakları nimetler sayılmıştır. Daha sonra bazı insanların dünyada işledikleri günahlar nedeniyle ahirette karşılaşacakları durumlar ayrıntılı olarak anlatılmış ve okuyuculara bu hataya düşmemeleri konusunda telkinlerde bulunulmuştur (324b).

Varak 324b'de derkenara yazılan matlabla 3646. beyitten sonraki kısmın Nûr suresinin 24-26. ayetlerinin tefisiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Ayetin muhtevasından da anlaşılacağı üzere bu kısımda ifk hadisesi ele alınmıştır. Sarı Abdullah Efendi bu olaya dair değerlendirmelerini yaptıktan sonra insan-ı kâmil olma yolunda kişilere düşen vazifelerin neler olduğu konusu üzerinde durmuş, herkesin şahsi olarak ne gibi sorumlulukları olduğunu anlatmıştır. Şârih, eserinde kendine ait şiirlere de yer vermiştir. Abdî mahlasıyla yazdığı şiirlerden biri şerhin bu kısmında geçmektedir:

Her kimüñ kim rehberidür ṣıdḳ u iḫlāṣ u ṣafā
Oldurur dāreyn içinde bende-i ḫās-ı Hudā

Ṭayyīb ü ṣādıḳ emīn ol Ḥaḳḳ'ı istersen yaḳīn
Çün bilirsün ṣādıḳu'l-vaʿd'ül'emīndür Muṣṭafā

Ṭayyibāta lāyıḳ olmak isteriseñ ṭālibā
Muttaḳā ol muttaḳā ol muttaḳā ol bī-riyā

Nār-ı ʿışḳ-ile vücūduñ mülküñü vīrāne ḳıl
Bu fenāda fānī ol kim bulasun Ḥaḳḳ'dan beḳā

Mesnevī'yi diñledüñse mūcibiyle ḳıl ʿamel
Buyurur kim nefsüñi bil nefsüñi ol āşinā

Ṭāʿatüñ fevt itme gerçi menʿ ider Şeyṭān seni
Ḳıbleden döndürme yüzüñ bulasun Ḥaḳḳ'dan 'aṭā'

Muddeʿīnüñ ṭaʿnına ṣabr eyle sen çekme elem
Her ne kim Ḥaḳḳ'dan gelür cān u gönülden vir rıżā

Yā İlāhī Muṣṭafā'nuñ 'ışḳına ḥürmetine
Raḥmet eyle ben faḳīr ü '**Abdüñe** rūz-ı cezā

Ey birāder çün bilindi ḫubṯ ile hem ṭayyibāt
Her birinüñ zümresinden eyledüñ keşf-i ġıṭā' (325a-325b).

3647. beytin şerhinden itibaren iyilik ve kötülüğün, kulluk ve âsîliğin insanın iradesinde olduğuna dikkat çekilmiş ve dünyaya bağlanmanın hapishaneye mahkum olmak anlamına geldiği ifade edilerek bu hapsin ya da özgür olmanın nasıl neticeleri olacağı üzerinde durulmuştur. Derkenara yazılan matlabla 3649. beyitten sonraki kısmın Alak suresinin 19. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Bu konudaki açıklamaların ardından Zeyd'in hikayesine geri dönülmüştür.

Hz. Peygamber'in, Zeyd'e mânevî sırlar konusunda ifşâ-yı râz etmemesine dair tavsiyelerine yer verilmiştir. Bu sırların sıradan insanlar tarafından anlaşılmasının mümkün olmadığı, bunların saklı kalmasının daha hayırlı olacağı yönündeki değerlendirmeler aktarılmıştır. Bu sırra sahip olanların da ibadetten geri kalmamaları, yeise düşmeden Allah'a itaatta bulunmaya devam etmeleri tavsiye edilmiştir. Kötü işler yapanların toplum içinde ayıplanmamaları ve insanların hatalarını örtmenin önemi üzerinde durulmuştur. Daha önce bu tür davranışlarda bulunan kavimlerin Allah tarafından cezalandırıldığına dair örnek olaylar anlatılmıştır. Aynı şekilde zararını gördüğümüz insanların hatalarını yüzüne vurma ve onlara beddua etmenin de doğru olmadığına değinilmiştir. Bu bölümün devamında, dualaların Allah katında kabul edildiği ama her duaya icâbetin farklı olduğu ifade edilmiştir. Hayırlı olanın verildiği, hayırlı olmayanın verilmeyip yerine daha iyisinin verildiği, Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin doğru olmadığı vurgulanmıştır. Sarı Abdullah Efendi'ye

göre Allah katında gizli olan halleri insanların bilmesi mümkün olmadığından, insanın her haline şükredip başına gelen şeylerin arkasındaki hikmetin farkında olması gerekir. Bu bölümün devamında Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtu'l Kulûb* adlı eserinden alıntılar yapılmıştır (328a).

Varak 328b'den itibaren insanın Allah'a ulaşma yollarından bahsedilmiştir. Burada üç mertebe üzerinde durulmuştur. Bunlar havf ve recâ, kabz ve bast, üns ve heybettir. Hz. Peygamber'in Zeyd'e yaptığı nasihatler üzerinden yapılan îzahlar kapsamında, sıradan insanların zâhir alemde kaldıkları ve mânâ aleminin sırlarına vâkıf olamadıklarından bahsedilmiştir. Sarı Abdullah Efendi şerhinin bu bölümünde diğer bir *Mesnevî* şârihi İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin konuya dair görüşlerinden alıntı yapmıştır. Havf ve recânın zuhûr-ı gaybda nasıl yok olacağına dair soruya onun verdiği cevap aktarılmıştır. Ankaravî bu soruya verdiği cevapta gaybdan muradın dünya işleri olmayıp eşyanın hakikati veya a'yân-ı sâbite olabileceğini ifade etmiştir.[615] Sarı Abdullah Efendi havf ve recâya dair kendi görüşlerini de ilave ederek bu konudaki sözlerini tamamlamıştır (329a).

3661. beytin şerhinden itibaren Süleyman (as) kıssası hakkında bilgi verilmeye başlanmıştır. Bu bölümde anlatıldığına göre Hz. Süleyman mührü elinden gittikten sonra fakir bir hale düşmüştür. Irmakta balık avlarken onu gören biri Hz. Süleyman olup olmadığı konusunda şüpheye düşmüştür. Adam bu şekilde düşünürken Hz. Süleyman avladığı balıkların birinin karnında mührü bularak tekrar şah olup tahtına oturmuştur. Şeytan'ı da yenen Hz. Süleyman dev ve perilere hükmetmeye başlamıştır. Bunu duyan halk tekrar onun etrafında toplanmıştır. Sarı Abdullah Efendi kıssanın devamı ve geniş açıklamalarını daha önceki ciltlerde şerh ettiğini belirterek kıssanın mânevî derinliğine dair îzahlara geçmiştir.

Süleyman'dan murâdın tasavvuf yolundaki sâlikin ruhu, gençten murâdın akıl, ırmaktan murâdın erbâb-ı irfan, balıktan murâdın marifetullah, devden murâdın nefis, mühr-i Süleyman'dan murâdın ise muhabbet-i rabbâniyye ve cezbe-i rahmâniyye

[615] bkz. Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme," s. 1224; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", s. 1241-1242.

olduğu belirtilmiştir. Bu kavramlar etrafında insanın mânevî yolculuğunun aşamaları ve bu yolculukta çekeceği meşakkatler ile kazanacağı mükafatlara dair açıklamalar yapılmıştır. Burada üzerinde durulan önemli konularda biri de rehbersiz mânevî yolculuğun mümkün olmadığı ve bu yolculukta bir mürşid-i kâmilin himmetine ihtiyaç duyulacağıdır. Sarı Abdullah Efendi'ye göre ten hapsinden kurtulmanın ve muhabbet lezzetini tatmanın yolu aşk ateşine yanmaktan geçmektedir. Ona göre cehennem ateşinden kurtulmak bu dünyada aşk ateşine yanmakla mümkün olacaktır. Şerhin bu kısmında, muhabbetten uzak olanların mahrum kalacakları mânevî lezzetler anlatıldıktan sonra bu muhabbete erişenlerin vâkıf oldukları sırları ehil olmayanlarla paylaşmamaları gerektiği hatırlatılmıştır. Hz. Peygamber'in Zeyd'e, sahip olduğu sırları ifşâ etmemesi konusundaki tavsiyelerinin gerekçelerine dair açıklamalar yapılarak bu bölüm tamamlanmıştır (331b).

Varak 331b'de derkenara yazılan matlabla 3671. beytin şerhinden itibaren olan kısmın hurûf-ı mukattaa ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Konuya "الم" ile başlanmış, Kur'an-ı Kerim'in takva sahipleri için şeksiz şüphesiz hidayet kaynağı olduğu ve onların sıdkla iman ettikleri ifade edildikten sonra klasik tefsir kaynaklarına başvurularak geniş açıklamalar yapılmıştır. Sarı Abdullah Efendi'nin bu kısımdaki ayet tefsirlerinde yaptığı alıntılar ve aktardığı bilgilerle Ankaravî şerhindekiler benzerlik arz etmektedir.[616] Bu bölümde Semîn el-Halebî'nin *ed-Dürrü'l-Masûn* ve Sa'lebî'nin *el-Keşşâf* adlı eserinden uzun alıntılar yapılarak konuya dair görüşler desteklenmiştir.

Hurûf-ı mukattaa ile ilgili tefsir kaynaklarında farklı görüşler olduğu belirtilerek bir kısım müfessirin bu tabirleri açıklama yoluna gittikleri ve ilimleri ölçüsünde tefsir ettikleri, bazı müfessirlerin kısmen yorumlamayı tercih ederek asıl mananın tam olarak anlaşılamayacağına kanaat getirdikleri, bazı müfessirlerin ise hiç tefsire girmeden bunların bilgisinin yalnızca Allah katında olduğunu bildirdikleri ifade edilmiştir. Bazı müfessirlerin "elif"in Allah ,"lam"ın Cebrail, "mim"in Hz. Muhammed'e işaret ettiği şeklindeki yorumlarına yer verilmiştir. Abdurrahman

[616] bkz. Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme," s. 1227-1228; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", s. 1244-1246.

Câmî'nin, tefsirinde İbn Sînâ'nın görüşlerinden istifade ettiği belirtilerek bu bilgiler ığışında konuya dair değerlendirmeler sürdürülmüştür. Buna göre vücut beş mertebeden oluşmaktadır. Bunlar vücûd-ı Hak, alem-i akıl, alem-i nefis, alem-i tabiat ve alem-i ecsamdır. Sarı Abdullah Efendi şerhinde bu kavramları detaylı bir şekilde açıklamıştır (333b).

Varak 334a'dan itibaren ebced konusu ele alınmıştır. Önce harflerin delalet ettiği manalar ve sayı değerleri verilmiştir. Daha sonra harflerin birbirine darbından ortaya çıkan sonuçlar ve bunların anlamı üzerinde durulmuştur. Bu kısımda geçen sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

ا	Vücûd-ı Hak (bizzat)
ب	Akıl (bizzat)
ج	Nefis (bizzat)
د	Tabiat (bizzat)
ه	Vücûd-ı Hak (bi'l-izâfe)
و	Akıl (bi'l-izâfe)
ز	Nefis (bi'l-izâfe)
ح	Tabiat (bi'l-izâfe)
ط	Heyûlâ-yı Sûret-i Cismiyye
ى	Sayı Değeri: 10 (Allah'ın yaratıcılığına işaret eder.)
ه	Sayı Değeri: 5
ب	Sayı Değeri: 2
هxب	5x2=10 (ى)
ج	Sayı Değeri: 3
ه	Sayı Değeri: 5
جxه	3x5=15
يه	Sayı Değeri: 7
هز	Sayı Değeri: 5
هزxيه	7x5=35 (له)
ه	Sayı Değeri: 5
د	Sayı Değeri: 5
هxد	(ك)
هxح	5x8=40 (م)
هxو	5x6=30 (ل)

د	Sayı Değeri: 5
و	Sayı Değeri: 6
دxو	5x6=30
دxه	5x4=20
ن	30+20=50
ع	Sayı Değeri: 8
دxع	5x8=40
دxه	5x4=20
س	40+20=60
ح	Sayı Değeri: 8
وxح	5x8=40
وxه	5x6=30
ع	40+30=70
هxح	5x8=40
هxد	5x4=20
هxو	5x6=30
ص	40+20+30=90
هxو	5x6=30
هxب	5x2=10
هxح	5x8=40
هxد	5x4=20
ق	30+10+40+20=100
(ق)100x2	200 (ر)
Vücûd-ı Hakk'a bizzat delalet eden ا (elif) diğer harflere darb olunmaz. Darb olunsa da sonuç o şeyin kendi nefsi olur.	

Bu kısmın devamında İbn Sînâ'nın *en-Nîyrûziyye* adlı eserinden alıntı yapılarak harflerin tasavvufî mânâları üzerinde durulmaya devam edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in her seviyeden insana söyleceği sözler olduğu ifade edilerek onun sırrına vakıf olanlara kulak verilmesi istenmiştir. Kimilerinin onun mânâsı üzerinde, kimilerinin de kırâati konusunda ilim sahibi oldukları vurgulanmıştır. Evliyânın da delillerini Kur'an'dan aldıkları, mürşidlerin tâliplere onun ışığı ile yol gösterdikleri ifade edilmiştir. Bundan sonra gaybın mahiyeti ve ona imanın önemi üzerinde durulmuştur. Gaybın hakîkatine dair îzahlar yapılırken onu müşahededе irfan

gözünün açık olmasının öneminden bahsedilmiştir. Gaybın sırlarına vâkıf olmanın Hz. Peygamber'in ve asfiyânın nasibi olduğu belirtilerek onların yolundan gitmenin önemi üzerinde durulmuştur. Erbâb-ı gaybın beş kısım olduğu belirtilerek bunlar; nufûs, ervâh, ukûl, kulûb ve esrâr olarak sıralanmıştır. Bu kavramlar hakkında detaylı bilgiler aktarılarak gayba dair izahlara devam edilmiştir.

Namaza devamın öneminden de bahsedilen bu bölümde, namazın ilâhî sırlara kapı açtığı ifade edilmiştir. Gusül ve abdestin görünen kirleri temizlediği, namazın her bir rüknünün de mânevi sırların kapısını açmaya vesile olduğı belirtilmişir. Ayrıca okunan sure ve duaların da ulvî mertebelere ulaşmanın vasıtası olduğu dile getirilmiştir. Asr suresi 3. ayet iktibas edilerek sâlih amelin önemi vurgulanmış, namaza devamın insanın süflî hallerden kurtuluşuna ve aczinin farkına varmasına vesile olduğu ifade edilmiştir. Kibirden kurtulmanın yolunun da ihlasla kılınan namaz olduğu belirtilmiştir. Huşû içerisinde varılan secdenin mânevî makamlara ulşamanın anahtarı olduğu, zekattaki infaktan ziyade namazdaki mânevî infakın insan ile Allah arasındaki bağları güçlendirdiği vurgulanmıştır. Sûret ehlinin selam ile namazdan çıktığı, hakikat ehlinin ise selamdan sonra da namaz halinin devam ettiği ifade edilmiştir. İhlasla namaz kılanların ilâhî nurun cezbesine kapılarak kendi benliklerini yok ettikleri, diğer insanların ise kıyamet günü Allah'ı görmekten mahrum kalacakları anlatılmıştır. Gayba dair kısa bir îzah daha yapıldıktan sonra bu bölüm bitirilmiştir (336b).

Varak 338a'nın 13. satırından itibaren olan kısmın Mülk suresi 2-4. ayetlerinin tefsiri hakkında olduğu derkenara yazılan matlabla belirtilmiştir. Bu bölümün başında, söz konusu ayet ile ilgili gramer konularına girilmiştir. Konunun devamında Allah'ın, emrine uymayanları kahretme gücüne sahip olduğu gibi kusurları örtüp tövbeleri kabul etme iradesinin de olduğu ifade edilmiştir. Herkese hakettiği karşılığı tam olarak verecek olan Allah'ın adaletinde hata ihtimali bulunmadığı vurgulanmıştır. Yine semâvât ve arzda bir düzensizlik ihtimali bulunmadığı belirtilerek, şöyle olsa daha iyi olurdu diyecek bir kusurun da söz konusu olmadığı anlatılmıştır. Sarı Abdullah Efendi, yeryüzündeki mükemmel düzenin farkına varmayan insanların en azından kendi vücuduna nazar kılarak Allah'ın kudretinin farkına varması ve kulluk etme gayreti içine girmesini tavsiye etmiştir. Dünya nimetlerinin ve saltanatın geçici

olduğunu hatırlatan şârih, nice sultanların, beylerin, paşaların bu dünyada zulmettikleri sıradan kişilerin ahirette ayaklarına kapanıp af dileyeceklerini belirtmiştir (340a).

Derkenara yazılan matlabla şerhin varak 340b'den itibaren olan kısmının Mansur ile Hızır (as) hikayesi hakkında olduğu belirtilmiştir. Abbasi halifesi Mansur[617] olduğu tahmin edilen şahıs ile Hızır aleyhisselam arasında geçen hikayeye göre; Mansur bir gün seher vaktinde tavaf yaptıktan sonra yanına bir adam gelir ve ona yeryüzünde zulüm ve fesadın yayılmasından sorumlu olduğuna dair sözler söyler; onu açgözlü olmakla suçlar. Mansur buna şaşırır ve neden böyle düşündüğünü sorar. Adam: "Sen Müslümanların işlerini görmekle görevlendirilmişken onlarla arana mesafe koyuyorsun, yüksek duvarlar ördürüp kapına silahlı askerler dikiyorsun" der. Ona Çin hükümdarının başına gelenleri şöyle anlatır: "Çin hükümdarı amansız bir hastalığa yakalanır ve kulakları duymaz hale gelir. Ağladığını gören vezirler sebebini sorduklarında hükümdar artık halkının isteklerini duyamayacağı ve onların sıkıntılarına çözüm bulmakta zorlanacağı için ağladığını söyler. Onları diğerlerinden ayırt edebilmek için haksızlığa uğrayan halkının kırmızı giyinmelerini ister. Allah'a iman etmeyen bir Çin hükümdarı bile bu kadar hassas olabiliyorken senin halk ile arana duvarlar örmen yakışır mı?" diye sorar. Bu sözleri duyan Mansur ağlamaya başlar. Adam, çevresinden uzaklaşan gerçek alimleri tekrar kazanması için ona bazı tavsiyelerde bulunur. Mansur sabah namazını kıldırıp döndüğünde adamın orada olmadığını görünce çevresindekilere sorar. Onlar da bir anda ortadan kaybolduğunu söylerler. Mansur yanındakilere onun Hızır olduğunu belirtir. Bu bölümün sonunda Abdurrahman Câmî'nin *Sübhatü'l-Ebrâr* adlı mesnevisinden alıntı yapılarak okuyucu yeni konuya hazırlanmıştır (341b).

Derkenara yazılan matlabla varak 341b'nin 10. satırından itibaren olan kısmın nefs-i mülhime ile insan ruhuna nasihatler hakkında olduğu belirtilmiştir. Sarı Abdullah Efendi bu bölümde nefs-i mülhime ile ruh arasındaki bazı konuşmaları aktarıp bunlardan çıkarılması gereken dersler üzerinde durduktan sonra okuyucuya nasihatlerde bulunmuştur. Bu noktada gayb meselesine geri dönülerek padişahın

[617] Nahide Bozkurt, "Mansûr", **DİA**, Cilt: XXVIII, s. 5-6.

huzurunda onu övmenin âdetten sayıldığı ancak makbul olanın padişahı gıyabında övmek olduğu ifade edilmiştir. Gayba iman edenlerin de bu sınıfa dahil olduğu vurgulanarak bu bilinçle Allah'a kulluk edenlerin mânevî derecelerinin meleklerden üstün olduğu belirtilmiştir. Sınır boyunda görev yapan bir askerin sultan adına hareket ettiğinin bilincinde olması ve o yokken onun adına vazifesini hakkıyla yerine getirmesinin kıymeti üzerinden gayba iman ve amel konusu işlenmeye devam edilmiştir. Kalenin bir taşını bile düşmana teslim etmeyen, gerekirse bu uğurda canını veren bir asker gibi Allah'ı görmeden ona iman edenlerin de onun emir ve yasaklarına uyma konusundaki hassasiyetleri ve bunun kıymeti anlatılmıştır. Bu anlamda bilincin artması ve daha faydalı ameller için bir mürşid-i kâmilin mânevî terbiyesine girmenin önemi üzerinde durulmuştur. Bu kısımda Hâkim en-Nîsâbûrî'nin el-Müstedrek adlı eserinden alıntı yapılarak konuya dair görüşler destelenmiştir (343a). Konunun devamında şârih, görüşlerinin fikri zeminini kuvvetlendirmek için En'âm, Fâtır ve İbrâhîm suresinden ayet iktibasları yapmıştır. Gayba imanın önemi üzerinde fazlaca duran Sarı Abdullah Efendi ölümden sonra iman etmenin bir faydasının olmayacağını belirterek bu konudaki tavsiyelerini sürdürmüştür. Gayba dair meselelerin bir sır olduğunu ve bunun ehil olmayanlarla konuşulmasının doğru olmadığına da değinen şârih, dili hıfzetmenin öneminden bahsetmiştir (344a).

Derkenara yazılan matlabla varak 344a'nın 14. satırından sonraki kısmın En'âm suresinin 19. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Öncelikle bu ayetin nüzul sebebi hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre sahabe Hz. Peygamber'e, Yahûdi ve Hıristiyanların kitaplarında onun nübüvvetinden bahsedilmediğini söylediklerini hatırlatarak kendisinin peygamberlik delilinin ne olduğunu sorarlar. Bunun üzerine yukarıda zikredilen ayetin indirildiği ve Hz. Peygamber'in bu soruya, nâzil olan bu ayetle cevap vermesi istendiği belirtilmiştir. Beyzavî'nin *Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* adlı eserinden alıntı yapıldıktan sonra Hz. Peygamber'in üstün özelliklerinden bahsedilerek onu anlatan bir Farsça şiire yer verilmiştir. Daha sonra da ve Hallac-ı Mansur'un *Tavâsîn* isimli eserinden bir alıntı aktarılmıştır (345a). Bu kısmın sonunda tekrar Zeyd'den bahsedilerek onun gibi kıymetli sahabilerin Hz.

Muhammed'in değerini iyi bildikleri ve söz konusu mânevi sırlara vâkıf oldukları anlatılmıştır.

Varak 345b'de derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Âl-i İmrân suresinin 18. ayetinin tefisiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Allah'ın zâtına ait sıfatlara değinilen bu bölümde enbiyâ ve evliyânın onun cemâl ve celâline nazar ettikleri ve hayrınlıkla hamd ü senaya yöneldikleri ifade edilmiştir. Melekler Allah'ın kudretini yakından müşahede ederken kamil insanların onu sıfatlarından tanıyarak imanlarını kuvvetlendirdikleri vurgulanmıştır. Meleklerin şehadetinden havf, ulemânın şehadetinden ise recâ ortaya çıktığı dile getirilmiştir. Bu kısmın devamında Allah'ın sıfatlarına dair tasavvufî îzahlara devam edilerek konuya dair düşünceler ayet iktibasları ve çeşitli şairlerden alıntı yapılan Farsça şiirlerle desteklenmiştir. 3693. beytin şerhinden itibaren meleklerin, peygamberlerin ve evliyânın Allah'a imanlarının dayanağı üzerinde durulmuş ve aşıkların kalbinden zuhûr eden nurun hakikatinden söz edilmiştir. Bu kısımda, vefat eden bir mürşidin yerine geçecek kişinin özelliklerine de değinilmiştir. Buna göre vâris-i ekmel-i Muhammedî olan bu zâtların vasıflarını araştırmaya gerek yoktur. Bu sırra vâkıf olanlar onları lisan ile beyana ihtiyaç duymadan tanırlar. Onların cahil insanlar gibi bu hal benden sâdır oldu demeye ihtiyaçları yoktur. İlim sahipleri de bu kişilerin bilgisine vâkıf olduklarından onların makamlarına şahitlik ederler. Bu ilme ve müşâhedeye sahip olanların kendilerinde bulunan bu hasletleri muhafaza için daima kulluk ve dua içinde olmalarının öneminden bahsedilmiştir. Molla Câmî'nin *Silsiletü'z-Zeheb*'inden alınan bir şiirle bu konuya dair değerlendirmeler sonlandırılmıştır (349a). 3696. beytin şerhinde *Mesnevî*'de geçen "Tûtî ile Bâzirgân" hikayesinden bahsedilmiş ve bu hikayenin şerhin birinci cildinde tahkik edildiği ifade edilmiştir. Bu hikaye Yazma Eserler Kurumu neşrinde s. 41-42'de 3787-3802. beyitler arasında, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de ise 3788-3806. beyitler olarak şerhleriyle birlikte 54b-55a varakları arasında yer almaktadır.[618]

Derkenara yazılan matlabla varak 349b'nin 15. satırından sonraki kısmın Fâtır suresinin 1. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Allah'ın, alemleri yoktan

[618] bkz. Salmani, a.g.t., s. 121-122.

yarattığını bu ayetler ile haber verdiği ifade edilerek onun görevlendirdiği meleklerin vazifelerini kusursuz bir şekilde yerine getirdiklerinden bahsedilmiştir. Yaratılan bunca varlık içinde insanın özel tutulduğu ve ilâhî aşka yalnızca onun muhatap olduğu ifade edilmiştir. İnsanın iyi amellerinde ona rahmet meleklerinin refâkat ettiği, kötü davranışlarında ise azap meleklerinin eşlik ettiğinden söz edilmiştir. Bir mürşid-i kâmilin güneşinin cezbesine tâkati olmayanların ilim ehli kişilerden istifade ederek yollarını aydınlatabilecekleri belirtilmiştir. Sarı Abdullah Efendi bu durumu Hz. Peygamber'i görüp İslam'ı ondan bizzat dinleme fırsatı bulamayanların, sahabenin ilminden istifade etmelerine benzetmiştir. Bu çaba içinde olanların basîretlerinin bir gün açılacağını ve hakikatin kalplerinde parlayacağını dile getirmiştir. Bu kısımda Semîn el-Halebî'nin *ed-Dürrü'l-Masûn fî ʿUlûmi'l-Kitâbi'l Meknûn* adlı eserinden yapılan alıntıyla konuya dair görüşler desteklenmiştir (350b).

Hz. Peygamber'in, vâkıf olduğu mânevî sırları başkalarına anlatmaması hususunda Zeyd'e nasihatte bulunması hakkında.

Sarı Abdullah Efendi varak 351a'dan itibaren Hz. Peygamber ile Zeyd arasında geçen konuşmaya geri dönmüş ve 3699. beytin şerhi ile bu konuya dair açıklamlarını sürdürmüştür. Bu bölümde Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin *er-Risâletü'l-Vücûdiyye* adlı eserinden de alıntı yapan şârih, konu ile ilgili hadis-i şeriften naklen sahabilerin, Hz. Peygamber'in yanında bulunarak kazandıkları manevi decelerden bahsederek onların gökyüzündeki yıldızlar gibi olduğunu ve kendilerinden sonra gelen Müslümanlara yol göstereceklerini ifade etmiştir. Onların yolundan gitmeyenlerin dalâlete düşerek şeytanın tuzağına kapılacaklarını söylemiştir. Müslümanlara düşen vazifenin, tıpkı Hz. Peygamber'in yolundan gittikleri gibi sahabenin uygulamalarını da benimsemleri olduğunu açıklamıştır. Sarı Abdullah Efendi sahabi ile evliyâ arasındaki farkdan bahsederek evliyânın Hz. Peygamber'in sohbetine katılma imkanından mahrum olduklarını, dolayısıyla sahabenin mertebesinin daha üstün olduğunu vurgulamıştır (351b).

Derkenara yazılan matlabla varak 352a'dan itibaren olan kısmın güneşin batıdan doğması ve Mehdî'nin zuhûru hakkında olduğu belirtilmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Ankau'l-Mağrib* adlı eserinden alıntıyla başlanan bu bölümde, sultanlara

itâatin para ve mal sebebiyle olmaması gibi kutbiyet makamındaki zâtlara muhabbetin de riyâzet ve kerâmet sebebiyle değil emr-i manevi ile olduğu belirtilmiştir (352b). Daha önce de ifade edildiği gibi ölen bir Allah dostunun yerine geçecek kimsenin önceden belli olduğu dile getirilmiştir. Diğer peygamberlere iman etmekle birlikte Hz. Muhammed'in risaletini reddeden kimsenin hüsrana uğrayacağı vurgulanmıştır. Sarı Abdullah Efendi'ye göre Hz. Peygamber'den muhabbet nurunu miras almış olan mânevî önderlere itibar etmek gerekir. Ona göre kutba ihtiyacım yok diyenlerin muhabbetten nasipleri olmayacaktır. Her insanın öncelikli görevi Hz. Peygamber'in izini takip etmek ve ecel gelmeden bu yolda irşad ehlinin eteğine tutunmaktır (353a).

Bu bölümün devamında Mehdî konusuna geri dönülmüştür. Sarı Abdullah Efendi, âlimlerin enbiyânın varisleri olduğunu belirterek onlar arasında Mehdî'yi inkar edenlerin bulunmasının mümkün olmadığını dile getirmiş ve inkar edenlerin gerçek âlim olmadığını savunmuştur (353b). Derkenara yazılan matlabla varak 354a'nın sonundan itibaren olan kısmın Kehf suresinin 110. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Nebî, velî, mümin ve kâfir farketmeksizin beşeri unsurlar ile vahdaniyetin kapılarının açılmasının mümkün olmadığı, bunun ya enbiyânın kalbine vahiy ya da evliyâya keşif yoluyla müyesser olacağı dile getirilmiştir. Enbiyâ, evliyâ ve asfiyânın velâyet ve imanda sâir beşerden üstün oldukları ifade edilmiştir (354b). Sarı Abdullah Efendi, bu konuya dair izahlarını ve okuyucuya nasihatlerini birkaç varak daha sürdümüş daha sonra Ferîdüddîn Attar'ın *Muhtârnâme* isimli eserinden bir rubâîye yer vermiştir. Varak 355b'de Nesîmî'nin Türkçe divanından bir şiirine de yer veren şârih, aynı varakta yer alan 3707. beytin şerhinde muhatabına sirkeyi terk edip balı tercih etmesini tavsiye etmiştir. Burada sirkeden murâdın beşeri özellikler, baldan murâdın ise aşk şarabı olduğu ifade edilmiştir. Şerhte sık sık dile getirilen bir mürşidin eteğine yapışma, klavusuz yola çıkmama tavsiyesi burada da tekrar edilmiştir (355b). Derkenara yazılan matlabla varak 356a'nın başından itibaren olan kısmın Tâhâ suresinin 5. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Ayetin tefsirine başlanırken semâvât ve arzda her ne var ise hepsinin sahibinin Allah olduğu vurgulanmıştır. Yine burada da mânevî önderlerin sözünü dinlemenin gerekliliği

üzerinde durulmuştur. Arşta olan hikmetlerin herkesin mâlûmu olduğu belirtilerek, arzda olanı keşfetmenin öneminden bahsedilmiştir.

Zeyd (r.a) hikayesine geri dönülmesi.

3711. beytin şerhinden itibaren Zeyd hikayesine geri dönülmüştür. Zeyd'in manevi hallerine dair açıklamalar yapılarak onun beşeriyetten kurtulduğu ve artık onu bulmanın mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Zeyd'in de kendini bulamayacağı söylenerek onun her şeyden geçerek Allah'a sığındığı dile getirilmiştir. Derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Allah'a firar etmenin dereceleri hakkında olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda üç türlü firardan bahsedilmiştir bunlar: Firâr-ı âm, firâr-ı hâs ve firâr-ı ehasstır. Umûmun firarının cehaletten ilme, tembellikten gayrete olduğu ifade edilmiştir. Havasın firarının haberden şuhûda, rüsûmdan usûle, huzûzden tecrite olduğu belirtilmiştir. Ehass-ı havasın firarının ise mâsivâ-yı Hak'tan, şuhûddan ve firardan firar ile Hakk'a firar olduğu söylenmiştir. Bu tespitlerin gerekçeleri şârih tarafından ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Şerhin bu kısmında, derkenardaki matlabla da belirtildiği üzere mahk kavramından bahsedilmiştir. Tasavvufî bir terim olarak kulun Allah'ın zâtında fânî olması anlamına gelen bu kavram Sarı Abdullah Efendi tarafından bu anlam çerçevesinde açıklanmıştır.

Derkenara yazılan matlabla varak 359a'nın ortalarından itibaren olan kısmın Nisâ suresinin 43. ayetinin tefsiri ve Rûzbihân-ı Baklî'nin te'vili hakkında olduğu belirtilmiştir. Rûzbihân-ı Baklî'nin *Arâisü'l-Beyân* adlı eserinden nakledildiğine göre Allah, âşıklarına hitap ederek onların kalplerine tecelli ettiğinde bunu zâhir kılmamalarını ister. Aşk ateşinin cezbesi sakin olup temkin husûle gelince sekrden akla dönme ve kurb-ı müşâhedâtın şükrü için salâta devam etmelerini buyurur (359b). Bu konunun devamında Sarı Abdullah Efendi, ilâhî aşkın cezbesine kapılan aşıkların kalpleri Allah ile meşgul olunca onlarda beşeri hallerden bir eser kalmayacağını ifade etmiştir. Şerhte bu konuyla ilgi olarak anlatılan hikayeye göre, bir anne çocuğuna bir miktar para vererek şeyh Ferîdüddin Attâr'dan bir miktar şeker almasını söyler. Çocuk, Attâr'ın dükkanına varır, parayı vererek şeker istediğini söyler. Attâr çocuğa şeker tartıp verir. Eve döndüğünde annesi çocuğa, şekerin hepsini o parayla mı aldığını sorar. Çocuk kendisine söylendiği gibi parayı verip

şekeri aldığını söyler. Şekerin çok ucuza satıldığını öğrenen anne çocuğuna tekrar para vererek şeker alması için dükkana gönderir. Attâr parayı alır, şekeri tartar ve çocuğa verir. Öncekine göre daha az şeker verdiğini gören çocuk bunun nedenini sorar. Attâr, çocuğa hitaben: "Sen beni önceki halime döndür ben sana dükkanımda olan şekerin tamamını vereyim." der (360a). Sarı Abdullah Efendi bu hikayeyi yorumlarken Attâr'ın fenâ ender fenâ bekâ ender bekâ mertebesine varınca dükkanını yağmaya vererek iki cihandan el yuduğunu, bunun da kemâl-i terki beyân maksadıyla anlatıldığını belirtir. Ancak vuslatın terke göre olduğunu vurgulayarak cezbe halinde olana itibar olunmayacağını ifade eder. İtibarın cezbeden sonraki zâhire ve evsâfa olduğunu söyler. Yine itibarın urûca değil nüzûle olduğunu belirtir ve hayat-ı sermedî devletine nâil olanların sahvının sekrden üstün olduğunu vurgular (360b). Sarı Abdullah Efendi 3719. beytin şerhinde Ankaravî ile benzer açıklamalarda bulunarak Allah aşıklarının geçirdikleri manevi haller sonucunda ebedi hayatı nasıl bulduklarına dair değerlendirmeler yapmıştır[619] (361a).

Derkanara yazılan matlabla varak 361a'nın sonundan itibaren olan kısmın Yâsîn suresinin 79. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Ümeyye bin Halef'in çürümüş kemikleri göstererek bunları kimin dirilteceğini sorması ve ayette buna cevap verilmesine dair konular açıklanmıştır. Allah'ın insanı yoktan yaratması ve bunun anne karnından itibaren geçtiği aşamalar ayrıntılı olarak anlatılmıştır. İnsanın yaratılışını unutarak inkara yönelmesinin yanlışlığından söz edilerek böyleleri yüzünden Hz. Peygamber'in üzülmemesi yönündeki ilâhî hitaba değinilmiştir. Bu kısımda Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* adlı eserinden uzun bir alıntı yapılarak konuya dair görüşler temellendirilmiştir.

Sarı Abdullah Efendi 3721. beytin şerhinde haşr ve neşr konusunda şüphesi olan kafirlerin güneşten daha parlak olan bu hakikati görmemelerini eleştirmiştir. İlerleyen beyitlerin şerhinde de yoktan yaratılışı hatırlatarak insanın bu dünyaya kendi iradesiyle gelmediğini, Allah'ın dilemesi ile bu alemde var olduğunu ifade etmiştir. Bu bölümün sonunda Abdurrahman Câmî'nin *Silsiletü'z-Zeheb* adlı

[619] bkz. Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme," s. 1247-1248; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", s. 1261-1262.

eserinden alıntı yapılarak okuyucu zihnen yeni konuya hazırlanmıştır (362b). Derkanara yazılan matlabla varak 362b'nin sonundan itibaren olan kısmın Hûd suresinin 56. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Şârih bu bölümde yaratma konusunda Allah'ı kimsenin zorlayamayacağını, onun yaratma ve yarattıklarına müdahalesinin kendi dilemesinin bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. İnsanın tavırdan tavıra ve neşeden neşeye sevk edilmesinin de onun elinde olduğu vurgulanmıştır. Daha hatırına gelmeyen nice hallere insanı o yüce yaratıcının sevk ettiği hatırlatılmış, Baklî'nin *Arâisü'l-Beyân* adlı eserinden alıntı yapılmıştır (363a). Bu bölümün devamında konuya dair îzâhlara devam edilmiştir. Daha sonra Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye* isimli eserinden alıntı yapılarak beyan edilen fikirler desteklenmiştir.

Derkanara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Sebe suresinin 12. ayetinin tefsiri, Beytülmakdis ve Hz. Süleyman'ın tahtının özellikleri hakkında olduğu belirtilmiştir. Bu bölümde rüzgarın, dev ve perilerin Hz. Süleyman'ın emrine verilmesi, bunlar arasında görevini ihmal edenler olursa ahirette cezalandırılacaklarına dair konular işlenmiştir. Hz. Süleyman'ın hükmünü icra etmek ve huzuruna çıkacak iddia sahibi bazı kimseleri etkilemek için cinlerden tılsımlı bir taht istemesi anlatılmıştır. Buna göre cinler kendilerinden istenen tahtı kısa bir süre içerisinde yaparlar. Türlü mücevherle süsledikleri tahtın dört köşesine dört hurma ağacı yerleştirirler. İkisine zümrütten iki tavus diğer ikisine akbaba koyalarlar. Cinler bu tahtı yaparken iki heybetli aslan ve altından yapılmış bir ejderhayı da kullanırlar ve tahtın etrafını ejderhanın kuyruğuyla sararlar. Yine anlatıldığına göre Hz. Süleyman kürsüye çıkmak için adımını attığında bu iki aslan onu alarak tahtına oturturlardı. Kuyruklarını da yere vurarak etraftaki insanların kalbine korku salarlardı. Ejderha da kuyruğunu sallayarak tahtı döndürür, bununla oluşan rüzgar sayesinde etraftaki perilerin kanatları açılır, bunlar da yelpaze görevi görürdü. Hz. Süleyman tahtına oturduğunda akbabalar onun tacını başına geçirirlerdi. Tavuslar ise ağızlarından gül suları saçarak etrafın gül kokmasını sağlarlardı. Kürsünün köşelerine yerleştirilen mücevherden direklere altın renkli bir güvercin konulmuştu. Bu güvercin, tahtına oturan Hz. Süleyman'nın önüne Tevrat'ı açardı. Önüne açılan Tevrat'ı okuyan Hz. Süleyman bu şekilde halkına tebliğde bulunurdu. Kürsünün sağında ve solunda bin

adet daha kürsü bulunurdu. Bunlar mücevherle süslü idi ve sağ taraftaki kürsülerde Beni İsrail'in ulları, sol taraftaki kürsülere ise cinlerin ileri gelenleri otururdu. Hz. Süleyman öldükten sonra onun tahtına oturmak için adım atanlara kenardaki aslanların vurduğu, bunlardan birinin ayağının kırıldığı anlatılmıştır. Bu kişinin ise milattan önce 605-562 yılları arasında hüküm süren, Yahuda devletini ortadan kaldırarak Kudüs'ü ve Süleyman Mâbedi'ni yakıp yıkan Bâbil kralı Buhtunnasr[620] olduğu ifade edilmiştir (365b).

Bu bölümün devamında cinlerle Hz. Süleyman arasında geçen bazı olayların ayrıntılarına yer verilmiştir. Buna göre Beytülmakdis ve Mescid-i Aksâ'nın inşası Hz. Süleyman'ın emriyle cinler tarafından yapılmıştır. Burada Mescid-i Aksâ'nın ilk inşasına da değinilmiş ve Hz. Dâvûd'un kıssasına yer verilmiştir. Anlatıldığına göre Hz. Dâvûd Filistin'de yaşarken Beni İsrail'in soyunun çoğaldığını farketmiş ve bunun sebebini araştırmak için bazı çalışmalar yapmıştır. Bu sırada Allah Hz. Dâvûd'a vahiy göndererek Hz. İbrahim'in kendi katındaki değerinden söz etmiş ve onun oğlu İsmail'i kurban etme niyeti ile gösterdiği fedakarlığı övmüştür. Bu sebeple onun soyuna bolluk ve bereket vereceğini bildirmiştir. Beni İsrail'in, soyunun çoğalmasını kendinden bilmesi halinde onlara bela vererek cezalandıracağını söylemiştir. Allah, Hz. Dâvûd'a vahiy göndererek Beni İsrail'in üç beladan birini tercih konusunda serbest olduklarını haber vermiştir. Birinci bela üç sene boyunca kıtlık yaşamaları, ikinci bela üç ay boyunca acımasız bir düşmanla mücadele etmeleri, üçüncüsü üç gün boyunca büyük bir veba hastalığına maruz kalmaları olarak bildirilmiştir. Hz. Dâvûd Beni İsrail'i toplayıp Allah'ın emrini bildirdiğinde kavmi tercihi Hz. Dâvûd'a bıraktıklarını söylemişlerdir. Hz. Dâvûd gerekçelerini açıklayarak bunlar arasında ehven olanın veba olduğunu anlatınca Beni İsrail bu tercihe rıza göstermiştir. Hz. Dâvûd herkesin gusül alarak kefenlerini giymesini istemiştir. Denileni yapıp Beytülmakdis'te toplanan insanlar üç gün boyunca Allah'a yalvarmışlardır. İki gün geçince Allah onların üzerine veba yağdırmış ve çoğu ölmüştür. Geriye kalanlar ölüleri iki ayda ancak defnedebilmişlerdir. Bu olaydan sonra Hz. Dâvûd, kavmine yeryüzünde kıyamete kadar kalacak bir mescit inşa etmek

[620] Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Buhtunnasr", **DİA**, Cilt: VI, s. 380-381.

istediğini söylemiş, bunun üzerine Beytülmakdis'in inşasına başlanmıştır. Mecsitin duvarları bir insan boyuna ulaştığında Allah Hz. Dâvûd'a vahiy göndererek inşayı durdurmalarını emretmiştir. Allah, bu mescidin tamamlanmasının Hz. Dâvûd'un soyundan gelen Süleyman'a nasip olacağını bildirmiştir. Hz. Dâvûd vefat edinceye kadar mescidin o hali korunmuş ve o şekilde ibadet edilmiştir. Daha sonra Beytülmakdis'i Hz. Süleyman inşa etmiştir. Sarı Abdullah Efendi, Hz. Süleyman'ın inşa sürecinde yaşadığı olayları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. İlerleyen zamanlarda Buhtunnasr'ın şehri yakıp yıktığı ve Beytülmakdis'teki mücevherleri aldığını, bir süre harap vaziyette kalan yapının Hz. Ömer döneminde tamir edildiğini aktarmıştır (367a).

Bu bölümün devamında Sarı Abdullah Efendi, Hz. Süleyman ve onunla ilgili kavramların tasavvufî mânâlarını açıklamış ve bunlar üzerine geniş îzahlarda bulunmuş, Necmeddîn-i Dâye'nin *et-Te'vîlatü'n-Necmiyye fî Tefsiri'l-İşârî ve's-Sûfiyye* adlı tefsirinden uzun bir alıntı yaparak konuya dair fikirlerini desteklemiştir. 3727. beytin şerhinden itibaren bu fani dünyaya gelmekten muradın onun sahte süslerine kapılmak olmadığı belirtilerek, insanın asıl gayesinin enbiyâ ve evliyânın yolundan gitmek olması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak insanların çoğunun nefsin hilelerine kapılarak bu dünyanın mal ve makamına gönül bağladığı dile getirilmiştir. İnsanların dünyaya bağlılıkta çok ileri giderek ölümden bahsedenleri bile yanlarından kovduklarından söz edilmiştir. İnsanoğlunun makam ve mevki için her türlü hileye başvurduğu ve bunu yaparken de izzet-i nefsini ayaklar altına alarak türlü zillete düştüğü, biriktirdiği mal ile övündüğü sonunda da can çekişe çekişe bu dünyadan ayrıldığı vurgulanmıştır. Sarı Abdullah Efendi, böyle bir hayat yaşayıp mal ve mülkünü geride bırakarak ölen insanın gözünün arkada kalacağını ve onun gözünü yalnızca toprağın doyuracağını ifade ederek, onun ahirette göreceği muameleden bahsetmiştir. Muhammed Şîrîn-i Mağribî'nin bir rubâîsinden sonra varak 368b'nin sonunda bir münâcat ve Mevlânâ'nın bir rubâîsine yer verilerek bu bölüm bitirilmiştir.

Derkenara yazılan matlabla varak 369b'den sonraki kısmın enbiyâ ve evliyânın vücutlarının toprak altında çürümemesi hakkında olduğu belirtilmiştir. Bu başlık altında enbiyâ, evliyâ ve şehitlerin vücutlarının Allah tarafından korunduğundan

bahsedilerek bunun sebeplerine dair açıklamalar yapılmıştır. İlahi muhabbetin onların zâhir ve bâtınlarına tesir ettiği, bu tesirin saç teline kadar işlediği ifade edilmiştir. Bu devlete nâil olanların bedenlerinin toprak olmaktan halâs olacağı vurgulanmıştır. Buna inanmayanların basiretleri kapalı olduğu söylenerek tavırları eleştirilmiştir. 3732. beytin şerhinden itibaren zan ve şüphe ne kadar az olursa hakikate ulaşmanın o kadar kolay olacağından bahsedilmiştir. Bunun için de gaflet halinden sıyrılmak, geceleri uykusuz geçirerek ibadet etmek ve Allah'a niyazda bulunmak gerektiği ifade edilmiştir (370a).

Derkenara yazılan matlabla varak 379b'den sonraki kısmın gece ibadet etmek ve Allah'ı zikretmek hakkındaki hadis-i şerif ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Bu bölümde hadis-i şerifin Arapça metni verildikten sonra gece ibadet etmenin önemi üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. 3734. beytin şerhinden itibaren, insanda uyandırdığı duygu pek iyi olmayan, siyah renge bürünmüş gecenin ibadet bakımından önemli bir vakit olduğu ifade edilerek bu zaman diliminde yapılan hasenâtın karşılığının büyük olacağı vurgulanmıştır. Âb-ı hayatın da zulmetle anıldığından bahsedilerek kıymetsiz olanın gafletle geçen gece olduğu, ibadet ve duayla ihyâ edilen gecenin ganîmetler kazandıracağı anlatılmıştır. Gecenin enbiyâ ve evliyânın sığınağı olduğu dile getirilmiştir (371a).

Bu kısımdan sonra, derkenarda matlabla da belirtilen ve gece ile gündüz arasında geçen diyaloğa yer verilmiştir. Şerhin gayet latîf bir üslupla kaleme alınan bu kısmı gece ile gündüzün, içinde ince manalar barındıran atışmasını içermektedir. Bu atışma sırasında gündüz, kendisinin geceden üstün olduğunu anlatmak için ekip biçmenin, çalışmanın, kazanmanın ve buna benzer birçok işin gündüz yapıldığı söyler. Gündüz ordusu karşısında gece ordusunun zafer kazanamayacağını iddia eder. Gece ise seccadenin gözyaşı ile ıslandığı, kalplerin huzur bulduğu, kemal sahiplerinin sığındığı vaktin gece olduğunu söyler. Kabe'nin örtüsünün de kendisi gibi siyah olduğunu hatırlatır. Gündüz ise geceye hitaben; "Sen kölelerin ten rengi gibi siyahsın, dolayısıyla sen teb'asın ben ise şâhım." der. Gündüz, hac ibadetinin ve çoğu namaz vaktinin kendisinde olmasıyla da övünür. Cuma namazı, cihat, kurban ve Ramazan orucu da gündüz yapılan amellerdir. Gece ise gündüzü riyakarlıkla suçlar ve üç türlü nazardan bahseder. Bunlar halkın sana nazarı, senin halka nazarın

ve senin sana olan nazarındır. Halkın sana nazarı riyaya sebep olur. Riya ise şirke varır ve büyük günahtır. Senin halka nazarında mânevî şirk vardır. Senin sana nazarında ise kendini beğenme ve riya vardır. Bunun sonu ise tıpkı şeytan gibi Allah'ın huzurundan kovulmaktır. Siyah giyinmek tevâzu göstergesi kabul edilir. İhlasın söz konusu olduğu durumda iki türlü nazardan söz edilir. Birisi senin Alllah'a nazarın, ikincisi Allah'ın sana nazarıdır. Bunlar Kur'an-ı Kerim'de Mâide suresi 54. ayet ve Enbiyâ suresi 101. ayette övülmüştür.

Gece sözlerine devam ederek gündüz yapılan ibadetlerda riyadan emin olunamayacağını, gece ibadetlerinde ise riyanın söz konusu olmadığını savunmuştur. Aşıkların sinelerini dağlayıp gözyaşı döktükleri vaktin de ekseriyetle gece olduğunu hatırlatmıştır. İskender'in[621] âb-ı hayatı bulmak için zulümâta vardığını ve siyahtan başka renk görmediğini anlatmıştır. Gündüz, gecenin bu sözleri üzerine kendisinin de rüzgarın tahtına oturan İskender-i Rûmî olduğunu söylemiştir. Kendisi olmasa insanların işlerini yapacak vakit bulamayacaklarını, dolayısıyla yeryüzünde hayatın devam edemeyeceğini dile getirmiştir. Gündüz, sözlerinin devamında insanların sarhoş oldukları vaktin gece, ayıldıkları vaktin ise gündüz olduğunu dile getirmiştir. Sözü alan gece ise gündüzün altın ve mal düşkünlerinin, gecenin ise ilahi aşk sarhoşlarının vakti olduğunu söylemiştir. Yıldızların da kendisinde olduğunu ve hepsinin ayrı ayrı özellikleri bulunduğunu anlatan gece, enbiyâ ve evliyânın bûsegahı olan Hacerülesved'in de kendisi gibi siyah olduğunu dile getirmiştir. Gece, sözlerine aşıkları kendinden geçiren nergis gözlerin ve uzun saçların da siyah olduğunu eklemiştir (373a). Şerhin ilerleyen kısımlarında gece ile gündüzün atışması bu şekilde devam etmektedir.

Sarı Abdullah Efendi, varak 373b'nin başından itibaren, gece ile gündüzün diyalağunu tasavvufî bakımdan yorumlamıştır. Buna göre, gece ile gündüzün atışmasına şahit olan Allah aşıkları onlara bazı nasihatlerde bulunur. Allah aşıklarının gündüzü, gecenin kesret zulmetini yırtarak ilâhî nuru ortaya çıkarır ve

[621] İslâm tarihinde daha çok efsanevî kişiliğiyle tanınan Makedonya kralıdır (ö. m.ö. 323). Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Zülkarneyn ile birçok bakımdan aralarında benzerlik bulunan İskender'in yaşamı İslâmî edebiyatlarda destanî-efsanevî bir şekilde yer almış, maceralarını konu edinen müstakil kitaplar yazılmıştır. bkz. Mahmut Kaya-İsmail Ünver, "İskender", **DİA**, Cilt: XXII, s. 555-559. Ayrıca bkz. A. B. Bosworth, **Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri**, çev. Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005.

gark-ı envâr-ı nura vesile olur. Fecrin güneşi aşıkların kalbine tesir ederek onu cilalar. Sabahın aydınlığı sadıkları vahdet nuruna gark eder ve onların ruhlarını evc-i ezele, akıllarını feza-yı ebede, kalplerini ceberut alemine, nefislerini meleklerin katına çıkarır. Böylece onlar mutlak vahdete ulaşarak ölümsüzlüğü tadarlar. Allah aşıklarının gecesi, manevi makamların kapılarını açarak farklılıkları ortadan kaldırır ve vahdet meydanında hayrete vesile olur. Acz ve ubudiyetin farkına vardırıp duaya yöneltir. Aşıklar, Ramazan ayındaki riyâzât, mücâhede ve Kadir gecesinde yapılan ibadetler ile makam-ı mahmud vuslatına nail olurlar.

Bu kısımda gecenin söz alarak Allah'a yakınlaşmaya vesile olacak ibadetlerin daha çok gece yapıldığını söylediği ve buna örnek olarak da teheccüt namazını gösterdiği ifade edilmiştir. Gece ve gündüzün on iki saat olduğu ve gecenin her bir saatinin bir fırkanın ibadeti için ayrıldığı belirtilmiştir. Buna göre gecenin ilk saati cinlerin, ikinci saati deniz canlılarının, üçüncü saati yeraltında yaşayan canlıların, dördüncü saati sabırlıların, beşinci saati meleklerin, altıncı saati bulutların, yedinci saati fikir ve sükunet sahiplerinin, sekizinci saati cennetin süs ve tezyininin, dokuzuncu saati kiramen katibin meleklerinin, onuncu saati mukarrebîn meleklerinin, on birinci saati bereket kapılarının açılması, on ikinci saati aşıkların niyaz vaktidir (374b).

Sarı Abdullah Efendi 3735. beytin şerhinden itibaren gaflet uykusundan uyanarak vakti iyi değerlendirmek gerektiği hususundaki tavsiyelerini sıralamıştır. Leş mesâbesinde olan haram lokma ile gafletten uyanmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir. Haram yiyenlerin farz olan görevleri yapmakta dahi gevşeklik göstereceklerini, ibadetlerini yapsalar bile türlü türlü vesvese ile meşgul olacaklarını anlatmıştır. Böylelerinin işinin gücünün yemek, içmek, giyinip kuşanmak ve uyumak olduğundan bahsetmiştir. Ateşten yaratılmış olan Şeytan'ın toprak ve sudan yatılmış insanoğlunun düşmanı olduğunu vurgulamıştır. İnsanda olan şehvet ateşinin de onu cehenneme düşüreceğini ifade etmiştir (375a). Şehvet ateşini söndürenin ise aşk nuru ve cezbe olduğunu, nefse müsade ettikçe onun arzularının daha da artacağını belirtmiştir. Bunu da ateşe odun atıldıkça alevlerinin şiddetlenmesine benzetmiştir. Ferîdüddîn Attar'ın *Muhtârnâme*'sinden bir rubâîye ve Sa'lebî'nin *el-Keşşâf ve'l Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân* adlı eserinden bir alıntıya yer veren Sarı Abdullah Efendi nasihatlerine devam ederek insanın, ömrünün hangi vaktinde olursa olsun tövbe için

fırsatı olduğunu dile getirmiş ve bir mürşid-i kâmilin eteğine yapışmayı tavsiye etmiştir (376a).

Hz. Ömer zamanında şehre ateş düşmesi.

3750. beytin şerhinden itibaren ele alınan bu hikayeye göre Hz. Ömer zamanında Medine'de çıkan bir yangında ateşin hararetinden taşın, toprağın bile kuru odun gibi yandığı anlatılmıştır. Yangında binalarla birlikte ağaç dallarındaki kuş yuvalarının yandığı, hatta havada uçan kuşların kanatlarının dahi tutuştuğundan bahsedilmiştir. Ateşin ancak Ravza-i Mutahhara'ya yaklaştığında söndüğü belirtilmiştir (376b). Ateşin şiddetinin çok büyük olduğu ve suyun bile ondan korktuğu ifade edilmiştir. İnsanların ateşe su ve sirke döktükleri ancak söndürmeye güçlerinin yetmediği söylenerek, ateşin şiddetinin Allah'ın emriyle gittikçe arttığı anlatılmıştır. Yangını söndürmekte başarılı olamayan halk halife Hz. Ömer'e gelerek çare bulmasını istemişler, Hz. Ömer bu ateşin Allah'ın insanlara bir uyarısı olduğunu belirterek bu musibetin nedeninin onların cimriliği olduğunu söylemiştir. Bu kötü hasletlerinden kaynaklanan günahlarının gözkyüzünde bir şule halinde toplandığını ve başlarına ateş olarak yağdığını ifade ederek onlara cimrilikten kötü bir sıfatın olmadığını anlatmıştır (377a).

Sarı Abdullah Efendi, Gazzâlî'nin *Kimyâ-yı Saʿâdet*'inden naklettiği ve Ebû Saîd El-Hudrî'yi dayandırdığı bilgiye göre bir gün Hz. Peygamber Beytullah'ı tavaf ederken Kabe'nin duvarına yapışıp sesli bir şekilde günahlarına tövbe eden bir adam görür. Adam hem yalvarmakta hem ağlamaktadır. Hz. Peygamber, adama günahının ne olduğunu sorunca adam günahının büyük olduğunu söyler. Hz. Peygamber günahının semâvât ve arzdan da mı büyük olduğunu sorduğunda adam "evet" der. Hz. Peygamber günahının Allah'ın rahmetinden de mi büyük olduğunu sorduğunda adam Allah'ın rahmetinin sonsuz olduğuna inandığını söyler. Allah'ın rahmetinden neden ümidini kestiğini sorduğunda, adam çok zengin olduğunu ve Allah'ın kendi rızası için ne harcadığını sorması halinde üzerine bir ateşin düşüp kendisini yakmasından korktuğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber adamın hemen yanından uzaklaşmasını ister. Çünkü onun şerrinin kendisini de yakacağından endişe ettiğini ifade eder. Adama hitaben: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a sığınırım ki binlerce yıl ibadet etsen, gözyaşını nehir misali akıtsan, göz yaşından yerde ağaçlar

yeşerse dahi cimriliği bırakmadığın sürece yerin cehennemdir." buyurur. Cimriliğin küfürden olduğunu, küffârın yerinin de cehennem olduğunu sözlerine ekler (377b).

Sarı Abdullah Efendi Abdurrahman Câmî'nin *Tuhfetü'l-Ahrâr* mesnevisinden yaptığı alıntıdan sonra konuya Hz. Yahya ile Şeytan arasında geçen bir olayı anlatarak devam etmiştir. Buna göre Hz. Yahya bir gün Şeytan'ı görür ve ona en önde gelen dostu ve düşmanının kimler olduğunu sorar. Şeytan, kendisi için cimri birinin fâsık bir insandan daha değerli olduğunu söyler. Çünkü ona göre cimri bir insan ne kadar ibadet etse cimriliği onun amelini yutar. Ama fâsık bir insan bir gün tövbe edip bağışlanırsa cennete girebilir. Hz. Ömer cimrilik eden halkı için Allah'a dua etmiş ve onların bu kötü davranıştan kurtulmalarını dilemiştir. Bunun üzerine halk kendilerinin cimrilik etmediğini söyleyerek Hz. Ömer'den aralarında cimri olanlar varsa onların kimler olduğunu açıklamasını istemişlerdir. Hz. Ömer onların aralarında cimriler olmakla birlikte kendilerinin de zekat ve sadakayı gösteriş ve şöhret için verdiklerini ifade etmiştir. Bu yüzden yaptıkları yardımların Allah katında makbul olmadığını dile getirmiştir (378a).

Derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın riyânın zararları ve ihlas hakkında olduğu belirtilmiştir. Konuya Beyyine suresinin 5. ayeti iktibas edilerek başlanmıştır. Daha sonra Abdurrahman Câmî'nin *Silsiletü'z-Zeheb* isimli eserinden alınan bir şiire yer verilerek konunun detaylarına geçilmiştir. Mal bir tohuma benzetilerek her yere ekilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Yani malın şan ve şöhret için layık olmayan yerlere harcanmaması istenmiştir. Yol kesici eşkiyanın eline kılıç verilmemesi gerektiği gibi fâsıklar için de malın hebâ edilmemesi yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur. Takvâ sahipleri ile ehl-i hevâyı birbirinden ayırarak iyi ile kötünün farkında olunması tavsiye edilmiştir. Kişinin kendine hemdem olarak ârifleri ve Allah dostlarını seçmesinin önemi vurgulanmıştır (378b).

Düşmanın, müminlerin emiri Hz. Ali'nin yüzüne tükürmesi ve müminlerin emiri Hz. Ali'nin elinden kılıcı atması.

Derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Hz. Ali sevgisinde ifrat ve îtidâl ile dört halifenin fazileti hakkında olduğu belirtilmiştir. Sarı Abdullah Efendi, amelde ihlasın nasıl olması gerektiğini öğrenmek isteyenleri Hz. Ali'yi tanımaya

davet etmiştir. Ancak bu şekilde ona bilinçsiz bir şekilde düşmanlık etmenin ya da ona duyulan sevgi öne sürülerek Allah'ın rahmeti konusunda yanlış inanışlara kapılmanın önlenebileceğini ifade etmiştir. Şârih, Hz. Ali'ye sevgide aşırıya giderek onun tanrı decesine yükseltimesi ve diğer halifelere düşmanlık yapılmasını eleştirmiştir. Okuyucuya bu duruma düşmemesi konusunda uyrılarda bulunmuştur (379b).

3764. beytin şerhinden itibaren, savaşta Hz. Ali ile rakibinin karşı karşıya gelmesi ve tam kılıcını vuracakken karşısındakinin yüzüne türkürmesi, Hz. Ali'nin de kılıcı vurmaktan vazgeçmesinin anlatıldığı hikayeye geçilmiştir. Bu bölümde Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Cevherü'z-Zât*, Kâsım-ı Envâr'ın *Külliyât* ve İbn Abdülber en-Nemerî'nin *el-İstî'âb* adlı eserlerinden alıntı yapıldıktan sonra başka bir konuya geçilerek Hz. Ali kıssasına ara verilmiştir (381a).

Varak 381b'de derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Benî İsrâil'in Tîh çölünde kalması ve onlara ekmek ile helva indirilmesi hakkında olduğu belirtilmiştir. Hz. Musa ile ilgili olarak Bakara suresinin 54. ayetinde anlatılan bilgiler şerhin bu kısmında ele alınmıştır. Buna göre Hz. Musa Tevrat'ı getirmek için Tûr dağına çıktığında Benî İsrâil halkı Sâmirî'nin[622] sevketmesi ile buzağı heykeline tapmaya başlamışlardır. Hz. Musa döndükten sonra kavminin yaptığı bu yanlışı görüp onları uyarmış ve tövbe etmelerini istemiştir. Hz. Musa'ya gönderilen vahiy ile bu günahın bağışlanması için, kavmin suçsuz olanlarının buzağıya tapanları öldürmeleri istenmiştir. Bu emir yerine getirilerek buzağıya tapan halk cezalandırılmıştır. Bunun üzerine yeni bir vahiy gelmiş ve geriye kalan halkın affedildiği bildirilmiştir. Sonra yine ilahi emir ile Benî İsrâil'in arz-ı mukaddese giderek Amâlika'dan bir kavim ile savaşmaları istenmiştir.

Sarı Abdullah Efendi arz-ı mukaddesin müfessirler tarafından Ürdün, Filistin ve Eriha bölgesi olarak yorumlandığını ifade etmiştir. O zamanlarda bu bölgenin ma'mûr ve cennet gibi güzel bir yer olduğunu dile getirmiştir. Oraya vardıklarında Hz. Musa, kavmi içinden seçtiği on iki kişiyi haber ulaştırmak için Amâlika'ya

[622] Hz. Musa Tûr'a çıktığında İsrâiloğulları'nı altından yaptığı buzağıya tapmaya sevkeden kişi. bkz. Mahmut Salihoğlu, "Sâmirî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 78-79.

göndermiştir. Gönderilenler yakalanarak Amâlikalıların meliklerine götürülmüştür. Melik bu kişilerin katline ferman vermiş ancak melikin hanımı bunun doğru olmayacağını, doğru olanın bu kişileri geri göndererek kendilerinin güç ve ihtişamını karşı tarafa haber vermek olduğunu söylemiştir. Söz konusu on iki kişi geri dönüp olanları anlattığında kavmindekiler, Hz. Musa'ya karşı tarafın çok güçlü kendilerinin ise güçsüz olduklarını ifade ederek savaşmaktan yana olmadıklarını söylemişlerdir. Bu diyalog Kur'an-ı Kerim'de Mâide suresinin 24. ayetinde de anlatılmaktadır. Kavminin bu tavrı nedeniyle Hz. Musa beddua etmiştir. Bunun üzerine Allah onları Tîh çölüne mahkum ederek kırk yıl oradan ayrılmalarına müsade etmemiştir. Çölün zorlu iklim şartlarında yaşamaktan bunalan kavim Hz. Musa'ya yalvarmış, o da dua ederek Allah'tan yardım istemiştir. Bunun üzerine Allah güneşin yakıcılığından kurtulmaları için beyaz bir bulut ve açlıklarını gidermeleri için kudret helvası göndermiştir. Daha sonra kavmi Hz. Musa'dan pırasa, tere ve marul istemiştir. Bakara suresinin 61. ayetinde bu bitkilerin isimleri kabak, sarımsak, mercimek ve soğan olarak geçmektedir. Hz. Musa, verilen nimetlerin kıymetini bilmeyen ve sürekli istekte bulunan kavmini uyarmıştır (381b). Sarı Abdullah Efendi bu kıssanın Kur'an-ı Kerim'de anlatılmasının sebebini, Allah'tan başkasına sığınmanın yanlışlığını ifade etmek olarak yorumlamıştır. İlticâ edilecek ve muhabbet duyulacak yegâne varlığın Allah oladuğunu vurgulamıştır. Benî İsrâil gibi nimete nankörlük yapmanın yanlışlığına değinmiştir (382b).

Şârih bundan sonra konunun tasavvufi açılımlarına girmiş ve bu olayı yorumlayarak okuyucuya tavsiyelerini sıralamıştır. Daha sonra diğer peygamberler ve Hz. Muhammed'in ümmeti için Allah'tan istekte bulunmaları konusuna değinilmiştir. Hz. Musa'nın kavmi için ekmek ve helva istemesi, Hz. İsa'nın kavmi için gökten sofra indirilmesini istemesi ve Hz. Muhammed'in ümmeti için af ve mağfiret dilemesi anlatılmıştır. Allah'ın Hz. Peygamber'e vahiy göndererek ümmetinin üç fırkadan oluştuğunu ve bunların itaat edenler, âsîler ve müştaklar olduğunu bildirdiği belirtilerek, Allah'ın rahmetinin âsîler, cennetin itaat edenler, cemalini müşahedenin ise müştaklar için olduğu ifade edilmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in Allah'a, diğer ümmetlerin mükafatını hemen verdiğini, kendi ümmetininkini ise ahirete bıraktığını söylemesinden bahsedilmiştir. Allah'ın, diğer peygamberlerin

ümmetlerinin o an hazır olduğunu, Hz. Peygamber'in ümmetinin ise kıyamete kadar gelmeye devam edeceğini söylediği nakledilmiştir. Beyzavî'nin *Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* adlı tefsirinden konuya dair yapılan alıntıyla bu bölüm tamamlanmıştır (383b).

Derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın savm-ı visâl hakkında olduğu belirtilmiştir. Bu bölümde Hz. Peygamber'in sahabiye savm-ı visâl hakkında bazı açıklamalarda bulunduğu aktarılmıştır. Buna göre Hz. Peygamber sahabiyi kendisi gibi orucu birbirine bağlamamaları konusunda uyarmış, bunun sebebi olarak da geceleri Allah tarafından kendisinin manevi alemde doyurulmasını göstermiştir (384a). 3786. beytin şerhinden itibaren bazı insanların Mevlânâ'nın sözlerini eleştirerek onun Hz. Peygamber'in tavsiyelerine muhalif davrandığı yönündeki ithamlarına cevap verilmiştir. Mevlânâ'nın bu suçlamalara verdiği cevap aktarılarak bu ithamlarda bulunanların meseleyi anlamakta zorlandıkları ifade edilmiştir. Sûfîlerin girdikleri kırık günlük çile ile mânevî aşk şarabını tattıkları, çeşitli mânevî nimetler yiyerek açlık ve susuzluklarını giderdiklerinden bahsedilmiştir. Böyle haksız suçlamalarda bulunanlara bir mürşide tabi olarak aşk şarabını tatmaları tavsiye edilmiştir. Mevlânâ'nın sözlerindeki maksadın henüz aşk ateşine yanmayan müridlerin manevi eğitimleri olduğu ifade edilmiştir (385a).

Varak 385b'de derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Allah'ın samediyyet sıfatının tecellîsi hakkında olduğu belirtilmiştir. Sarı Abdullah Efendi bu bölüme Abdurrahman Cami'nin *Nefehâtü'l Üns* adlı eserinden bir alıntı yaptıktan sonra tecelliyât-ı ilâhiyyenin ve sâlikân-ı râh-ı Hüdâ'nın etvârına nihayet olmadığını ifade ederek başlamıştır. Kiminin bir tecellî ile dünya nimetlerinden elini çekdiği, kiminin ise çok fazla insanın yiyeceği kadar şey yemesine rağmen bundan bir kötü hal ortaya çıkmadığı, kiminin ise manevi alemde beslenerek orucunu peş peşe eklediği ve ümmet-i Muhammed'den bu hallerin kıyamete kadar sâdır olacağı belirtilmiştir. Bunları eleştirmeye kalkanların öncelikle kendilerini sorgulamaları ve ilmî yeterlilikleri olmayan konularda konuşmaktan uzak durmaları tavsiye edilmiştir (386a).

3794. beytin şerhinden itibaren Hz. Ali ile savaştaki rakibi arasında geçen konuşmaya geri dönülmüştür. Yüzüne tükürmesine rağmen rakibini öldürmeyen Hz. Ali'nin kesret kaydından ve beşeriyyet bağlarından kurtulduğu belirtilerek, tabiat hapishanesine mahkum olanların, basiret yoksunlarının bunun müşahedesinden mahrum oldukları ifade edilmiştir (387a). Derkenara yazılan matlabla varak 387b'nin başından itibaren olan kısmın üç Ay'ı bir yerde toplu halde görenler hakkında olduğu belirtilmiştir. Gözü kör olanların Ay'ı göremediği için dünyayı karanlık sanmaları gibi akıl gözünde nur olmayanların da arz ve semadaki ilahi kudreti görmekten mahrum olduğu ifade edilmiştir. Nefis, akıl ve ruhun cesedde birlikte bulunmaları halinde görmelerinin farklılaşacağı ancak kalp gözünün bakışında nefis, akıl ve ruhun makamlarını yücelten bir özellik olduğu belirtilmiştir. Ehl-i hevâ ve esir-i şehvet olanların nazarlarının şeriat nurundan nasipsiz oldukları ve alemi karanlık gördüklerinden bahsedilmiştir. Muhabbet ehlinin ise kalp gözlerinin nûr-ı hakîkat-i Muhammedî ile münevver olduğu ifade edilmiştir. Cihanı Ay'ın aydınlığından mahrum görenlerin evliyânın kerametini inkar edenler olduğu, dünyayı karanlık sandıkları ve bunların ancak bir mürşid-i kamilin terbiyesinden geçtikten sonra gerçeğin farkına varabilecekleri anlatılmıştır. Sadık aşıkların zikredilen halleri vücud-ı mürşidde gördükleri ve müşahede ettikleri, böylece derya-yı ehadiyyete gark oldukları vurgulanmıştır. Bu bölümdeki değerlendirmeler Ankaravî şerhindekine benzerlik arz etmekle birlikte Sarı Abdullah Efendi konuyu daha detaylı bir şekilde ele almış ve edebî metinlerle de zenginleştirerek geniş izahlarda bulunmuştur[623] (387b-388b).

3798. beytin şerhinde Hz. Ali'nin rakibinin, savaşta herkesin düşmanını öldürmek için mücadele edeceği, yüzüne tükürülmesi halinde ise hiddetinin artarak düşmanına daha sert davranacağı ve onu öldürmekte daha kararlı olacağı yönündeki sözlerine yer verilmiştir. Rakibin bunları anlattıktan sonra Hz. Ali'nin kendisini öldürmesi durumunda İslam ile şereflenmekten mahrum kalacağını söylediği aktarılmıştır. Müslüman olmanın şükrü için Allah'ın celal ve cemalinin meftunu olarak iki

[623] bkz. Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme," s. 1267-1268. Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", s. 1280-1281.

cihandan el yuduğuna dair ifadelerine yer verilmiştir (389b). 3806. beytin şerhinden itibaren de Hz. Ali ve rakibi arasında geçen konuşmanın ayrıntılarına ve rakibin Müslüman olduktan sonraki değerlendirmelerine devam edilmiştir. Hz. Ali'nin ilim şehrinin kapısı olarak anılmasına değinilmiş ve ilim şehrine girmek isteyenlerin onun yolunu takip etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Vahdet kapısını aralamak isteyenlerin bir mürşide varmaları gerektiği belirtilerek, mürşitlerin pirinin de Hz. Ali olduğuna işaret edilmiştir. Dünya sevgisini bir kenara bırakmadıkça ahiret muhabbetinin insan kalbinde yer bulamayacağı ifade edilerek, muhabbet şarabıyla sarhoş olmak isteyenlerin cezbe sahipleri ile ülfet, fena ehli ile sohbet etmeleri tavsiye edilmiştir. Aksi tadirde manevi yolculukta bir adım ilerleyemeyecekleri belirtilmiştir (391a).

O kafirin Hz. Ali'ye, galip olduğu halde kılıcı neden elinden attığını sorması.

3816. beytin şerhinden itibaren Hz. Ali ile rakibi arasında geçen konuşma anlatılmaya devam edilmiştir. *Mesnevî*'nin anlatım tarzının onun şerhlerine de yansıması kaçınılmazdır. Şerhin bu bölümünde olduğu gibi hikayeler bazen içi içe geçebilmekte, birbirinden bağımsız gibi görünen konular aynı anda işlenebilmektedir. Yukarıda zikredilen başlıktan hemen sonra derkenara yazılan matlabla, bundan sonraki kısmın ceninin ana rahmindeki halleri ve yedi gezegenin sırayla onu terbiye etmesi hakkında olduğu belirtilmiştir. Bu kısımda tecrübe sahiplerine dayandırılarak ana rahminde kadın ve erkeğin iç içe bulunduğu ve önce beyaz bir daire şeklinde ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Daha sonra nutfenin anne karnında geçirdiği aşamalar ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Buna göre insanın anne karnındaki hali kırk gün nutfe, kırk gün alaka ve kırık gün mudgadır. Ceninin azaları kırık günde şekil almaya başlamaktadır. Bu bölümde ceninin geçirdiği evreler sayısal verilerle ayrıntılı olarak anlatıldıktan sonra bazı durumlarda ceninin anne karnında dört yıla kadar kalabildiğinden ve doğumun bu kadar süre sonra gerçekleşebildiğinden bahsedilmiştir. Mâlik b. Enes el-Asbahî'nin bu şekilde babasının vefatından dört sene sonra dünyaya geldiği belirtilmiştir. İmam Şâfiî'nin de babasının vefatından iki sene sonra doğduğu ifade edilmiştir. Yine burada babasız çocuk doğabileceğinden bahsedilerek Hz. İsa'nın doğumu buna örnek olarak gösterilmiştir. Rahîle Han ve iki kardeşinin de annelerinin boynuna bir nur dahil olarak tek rahimde babasız doğdukları anlatılmıştır. Bir bitki tohumunun toprağa

ekilmesi sırasında tohumun bir kısmının toprağın altında kalması, bir kısmının ise havaya karışmasıyla yeşerdiği ifade edilerek, nutfenin de bir kısmının babadan ana rahmine naklolunarak orada annenin suyu ile karıştığı ve yedi gezegenin etkisi altında şekillendiği anlatılmıştır.

İlk ayda nutfenin Zühal/Satürn'ün etkisi altına girerek anne rahmindeki zarının oluştuğu, ikinci ayda Müşteri/Jüpiter'in etkisine girerek onun terbiyesiyle alaka haline geldiği ve harekete başladığı belirtilmiştir. Üçüncü ayda Merih/Mars'ın etkisine girerek mudga haline geldiği ve vücut sıcaklığının meydana geldiği ve öfke duygusunun geliştiği, dördüncü ayda Şems/Güneş'in etkisi altına girerek ruha büründüğü ve canlılığının meydana geldiği ifade edilmiştir. Beşinci ayda Zühre/Venüs'ün etkisi altına girdiği ve şehvet duygusunun geliştiği, yedinci ayda Utarit/Merkür'ün etkisi altına girerek şemâilinin zuhur ederek göz, kaş, kirpik, burun ve ağzının oluştuğu anlatılmıştır. Sekizinci ayda Kamer/Ay'ın etkisi altına girerek tam bir insan şekline geldiği, zahir ve batınının hareket etmeye başladığı ve Ay'ın rutubeti ile ilgili olarak hayat mizacının oluştuğundan bahsedilmiştir. Çocuğun bundan sonra doğması ya da doğumun gecikmesi durumuna göre yeniden bazı gezegenlerin etkisi altına girdiği veya doğmadan öldüğü ifade edilmiştir (393b).

İnsanın anne karnındaki oluşumu ve gezegenlerin onun üzerindeki etkisi açıklanmaya devam edildikten sonra Mahmûd Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ından alıntı yapılmış ve varak 395a'da 3827. beytin şerhinden itibaren Hz. Ali ile rakibi arasında geçen konuşmaya geri dönülmüştür. Rakibinin Hz. Ali'ye, kendisini neden öldürmediğine dair soruyu tekrarladığı bu bölümde, Hz. Ali'nin bu örnek davranışı üzerinden onun güzel ahlakı bakımından övüldüğü görülmektedir. 3831. beytin şerhinden itibaren Hz. Ali'nin bu kişiye verdiği cevaba geçilmiştir. Hz. Ali'nin kılıcı Allah rızası için vurmayı hedeflerken rakibinin, yüzüne tükürmesi nedeniyle araya nefsinin arzusunun girmesinden korktuğu için rakibini öldürmekten vazgeçtiği belirtilmiştir. Düşmana kılıç vuranın zahirde kendisi olmasına rağmen gerçekte hakikatin kendisi olduğunu dile getirdiği vurgulanmıştır. Bu kısımda, *Mesnevî*'nin başlarında geçen ve Sarı Abdullah Efendi tarafından açıklanan Padişah'ın veziri

Bevles-i Hakîm (Pavlus)[624] hikayesine gönderme yapılarak ilgili yere müracaat edilmesi istenmiştir. Hz. Ali'nin rakibine verdiği cevapta, eriştiği manevi derecelerden bahsetttiği, zâhir ve bâtında cemâl-i vahdetten başka birşey görmediği ifade edilmiştir. Bu kısımda Mağribî'nin bir şiirine yer verilerek konuya dair düşünceler desteklenmiştir. Hz. Ali'nin ağzından aktarılan ifadelerle, onun bütün fiil ve sözlerinin Allah rızası için olduğu ve savaşta zahiren düşmanları ile mücadele etse de hakikatte kimseyi katletmediği belirtilmiştir. Onun hiddetinin hilm ve şecâate, kararsızlığının ise sabır ve sükunete dönüştüğü vurgulanmıştır. Bu kısmın devamında ifade edildiğine göre bir insan Allah'a teveccüh ve niyazdan geri kalırsa mâsivâya dair fikirler onun kalbine girmeye yol bulur; nefis devreye girerek onu muhabbet yolundan saptırır. Böylece o kişinin yaptığı hasenât kendisine bir fayda vermez (396b).

Derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın namazın emredilmesi üzerine olduğu belirtilmiştir. 3839. beytin şerhine denk gelen bu bölümde nefis ve hevânın insan üzerinde hüküm kurmaya çalıştığı ifade edilerek bunu engellemenin en önemli yolunun namaz olduğu vurgulanmıştır. Öfke, hırs ve şehvet yellerinin namaz ehli olmayanları kendi tarafına çevirdiği, ancak beş vakit namaz kılanların kalbine nefis ve hevânın tesir edemeyeceğinden bahsedilmiştir (396b). Sarı Abdullah Efendi şerhinin bu kısmında konu ile ilgili Saîdüddin Fergânî'nin *Şerh-i Tâiyye* isimli eserinden uzun bir alıntı yapmıştır. Konunun devamında İslam'da her ibadetin bir aleme işaret ettiği belirtilerek bunlar açıklanmıştır. Buna göre kelime-i şehâdet âlem-i lâhûta, hac âlem-i ceberûta, zekat âlem-i mülk ve şehâdete, namaz âlem-i melekût ve nâsûta işaret eder (398b). Farz ve nafile ibadetleri yerine getiren sâdıkların kalbine öfke ve şehvetin girmeye yer bulamayacağı, bu kişilerin duyması ve konuşmasının Allah'ın rızası ile olacağından nefsin hükmünün ortadan kalkacağı ifade edilmiştir. 3841. beytin şerhinden itibaren Hz. Ali'nin rakibine verdiği cevaba devam edilmiştir. Hz. Ali kendisinin mertebe-i temkin ile makâm-ı yakînde sağlam bir dağ gibi duruduğu, aşk ateşi ve riyâzâtdan zaman zaman saman çöpüne dönmesine de şaşırılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Hz. Ali sözlerinin devamında padişahlara

[624] Bevles hikayesi için bkz. Salmani, a.g.t.,, s. 122-123; Bevles hakkında yarıca bkz. İsmail Güleç, **Mesnevî'de Geçen Hikayedeki Vezir, Aziz Pavlus mudur?** https://semazen.net/mesnevide-gecen-hikayedeki-vezir-aziz-pavlus-mudur-ismail-gulec/ (14/01/2024).

öfke hakim olduğunda onun etkisi ile hüküm verdiklerini ve nihayetinde o öfkenin esiri haline geldiklerini söyleyerek, kendisinin öfkeyi hükmü altına aldığını vurgulamıştır. Öfkenin cehennem ateşinden bir kıvılcım olduğunu ve bu sıfatın amelleri yakarak insanı cehenneme sevk edeceğini bildirmiştir. Hz. Ali, rakibini neden öldürmediğinin cevabını burada tekrar ederek Allah için yaptığı savaşa beşerî mülahazaların karışmasına mani olmak için kılıcı vurmak yerine kınına sokmanın daha hayırlı olacağına kanaat getirdiğini ifade etmiştir. Bu bölümün sonunda Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Cevherü'z-Zât*'ından alıntı yapılarak konuya dair değerlendirmeler tamamlanmıştır (400b).

Derkenara yazılan matlabla varak 401a'da 3850. beytin şerhinden itibaren olan kısmın meyl ve muhabbet ile aşk ve cezbe hakkında olduğu belirtilmiştir. Aşkın kemal haline gelince cezbeye dönüştüğü, muhabbetin evvelinin de meyil olduğu ifade edilmiştir. Meylin aslının da katre olduğu, daha sonra ırmağa dönüştüğü, bunun da mertebe-i muhabbet olduğundan bahsedilmiştir. Irmakların bir araya gelmesinden Nil ve Ceyhun gibi nehirlerin oluştuğu, bunun karşılığının da mertebe-i aşk olduğu söylenmiştir. Nehirlerin döküldüğü yerin deniz olduğu bunun karşılığının da mertebe-i cezbe olduğu ifade edilmiştir. Denize dökülen suların orada bir araya geldiği ve hareketlerinin denizin hareketi olarak görüldüğü, cezbe ile olan bu hareketin karşılığının da vecd olduğu belirtilmiştir. Cezbede fena bulan meczubun bütün hareketlerine vecd denildiği, bunun da sahv mertebesi olduğu söylenmiştir. Şerhin bu kısmında Sultan Veled'in *Rebâbnâme* isimli eserinden 38 beyit alıntı yapılmıştır (401b).

3851. beytin şerhinden itibaren Hz. Ali'nin rakibine verdiği cevaba geri dönülmüştür. Hz. Ali'nin cezbe-i Hak ile beşeri sıfatlardan kurtularak ilâhî aşkın hükmü altına girdiği ve böylece artık onun amellerinin dest-i meşiyyet ile gerçekleştiği ifade edilmiştir. Zan ve gümandan kurtularak ayne'l-yakine ulaştığı ve dil ü canını aşk, cezbe ve sırr-ı vahdete bağladığı vurgulanmıştır (401b). Derkanara yazılan matlabla varak 402a'nın ortalarından itibaren olan kısmın, her insanın ölümüne sebep bir insan-ı ahîr hakkında olduğu belirtilmiştir. Âlem-i şehâdette olan her insanın ölümüne bir insan-ı ahîrin sebep olduğu ancak insan-ı kâmilin ölümünde böyle bir şeyin söz konusu olmadığı ifade edilmiştir. Sarı Abdullah Efendi şerhin bu kısmında

Muhammed b. İshâk el-Konevî'nin *Nefahatü'l-İlahiyye* isimli eserinin *en-Nefhatü'r-Rabbaniyye* bahsinden naklettiği bilgilerle ölen her insanın başka bir insan karşılığında öldüğünü, bu insanların birbirinden uzak veya yakın olabileceğini bildirmiştir. Kâmil insanların ölümünde bunun geçerli olmadığı, onların ölümünün yalnızca Allah'ın kudreti ile gerçekleştiği bilgisi nakledilmiştir. Burada üç durumun söz konu olduğu belirtilmiştir. Birincisine göre zikredilen kişinin hayatının devamını sağlayan desteğin kesilmesi ile olduğu, ona verilen desteğin artık başkasına aktarıldığı dolayısıyla destekten mahrum kalan kişinin öldüğü ifade edilmiştir. İkincisine göre ölüm zıt yardım ile gerçekleşir. Burada bir şeyin musallat kılınması veya aracısız bir ölüm söz konusudur. Üçüncüsüne göre kâmil bir yardımdan yoksun kalmakla ölüm gerçekleşir. Sarı Abdullah Efendi bu ifadelerden sonra *Mesnevî*'nin 3854. beytininin manasını vererek, bu konuda daha fazla konuşmanın ve sırrı ifşâ etmenin doğru olmayacağını dile getirmiştir (402a).

Şehvet ve nefsin esiri olmanın insanın mânevî halleri üzerindeki olumsuz etkilerinden söz edilerek okuyucuya bundan korunmanın yollarının gösterilip, tavsiyelerde bulunulduğu birkaç varaklık kısımdan sonra derkenara yazılan bir matlabla varak 403b'den itibaren yeni bir konuya geçilmiştir. Hürriyet-i âmme ve hürriyet-i hâssati'l-hâssa şeklinde bir başlık açılan bu bölümde hürriyetin derecelerinden bahsedilmiştir. Bunlar umûmi özgürlük (hürriyyet-i âmme), husûsi özgürlük (hürriyyet-i hâssa) ve en hususi özgürlük (hürriyyet-i hâssa-i hâssa) olarak sınıflandırılmıştır. Genel özgürlük, şehvetin esaretinden kurtulmak, beşeri lezzet ve arzulara gem vurmak olarak tanımlanmıştır. Özel özgürlük ise kendi istek ve seçimlerini hakkın istek ve seçimlerinde yok ederek, nefsin isteklerinin bağımlılığından kurtulmak şeklinde tarif edilmiştir. Yükselmenin (urûc, terakkî) zıt anlamlısı inme (nuzûl, hübût) olarak tarif edilerek kişide mutlaka urûc ve terakkî olması gerektiği vurgulanmıştır. Kişinin yükselmesiyle mükellef tutulmasının bağlı olduğu seçim ve iradeden bahsedilerek, sülûk tabiî halindeyken önce seçim ve iradenin hakkın seçim ve iradesinde yok olması gerektiği ifade edilmiştir. Allah'ın rızasının her şeyden büyük olduğu vurgulandıktan sonra Ahzâb suresinin 36. ayeti iktibas edilerek "Allah ve Resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur." şeklindeki ilâhî

hitaba yer verilmiştir. En hususi özgürlük (hürriyyet-i hâssayı hâssa) beşeri suretin köleliğinden ve var oluşsal izlerden ayrılmak olarak tanımlanmıştır. Bu dereceye ulaşan kimsenin ne zahirde ne de batında, ne surette ne de manada, ne gizli ne aşikâr, Allah'tan başka hiçbir şeyle bağı kalmayacağı ifade edilmiştir (404a).

Derkenara yazılan matlabla varak 404b'nin ortalarından itibaren başlayan kısmın Hz. Peygamber'in soyunun temizliği hakkında olduğu belirtilmiştir. Câbir b. Abdullah'tan rivayet edilen bir hadise dayandırılan yoruma göre Hz. Peygamberin nuru Hz. Âdem'den önce yaratılmıştır. Yine Saîdüddîn Kâzerûnî'nin *Siyer*'inden nakledilen hadislerin açıklamasında da Hz. Muhammed'in, Hz. Âdem yaratılmadan iki bin yıl önce Allah katında bir nur olarak var olduğu ve Allah'ı tespih ettiği ifade edilmiştir. Bu kısımda nakledilen hadislerin bir diğerine göre ise bir adamın Hz. Peygamber'e ne zaman peygamber olduğunu sorduğunda Hz. Peygamber'in, Âdem henüz ruh ile ceset arasındayken peygamber olduğunu söylediği belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in özelliklerinin anlatıldığı bu kısımda Vâkıa suresinin 8, 9, 10 ve 41. ayetleri ile Ahzâb suresnin 33. ayeti açıklanarak onun soyunun temizliği ve ahlaki bakımdan diğer insanlardan üstünlüğüne vurgu yapılmıştır. Hz. Âdem'de Hz. Muhammed'in nurunu gören evlatlarının ona baktıkça hayranlıklarının arttığı ifade edilmiştir. Bazen de Hz. Âdem'in bu nurun cezbesiyle saygısından şehadet parmağını kaldırdığı, namazda kelime-i şehadet söylenirken parmak kaldırmanın da Müslümanlara Hz. Âdem'den sünnet kaldığı ifade edilmiştir (406a).

Şerhin bundan sonraki kısımda Nûr-ı Muhammedî'nin Hz. Âdem'den kimler vasıtasıyla ve nasıl naklolunduğu üzerinde durulmuştur. Buna göre Nûr-ı Muhammedî önce Âdem'den (as) oğlu Şît'e (as) geçmiştir. Kâzerûnî'nin *Siyer*'inden alınan ve Kâ'b el-Ahbâr'dan nakledilen rivayete göre Şît (as) bülûğa erince Nûr-ı Muhammedî onun yüzünde hilal gibi parlamaya başlamıştır. Âdem (as) ölmeden oğlu Şît'i (as) yanına çağırarak ondan bu nuru tertemiz kadınlar vasıtasıyla nakledeceğine dair söz almıştır. Sarı Abdullah Efendi'nin açıklamalarına göre Şît (as) ve ondan sonra gelenler kendi çocuklarından bu konuda söz alarak Nûr-ı Muhammedî'nin temiz kadınlar vasıtasıyla nakledilmesini sağlamışlardır. Buna göre Nûr-ı Muhammedî sırasıyla, Şît, Anuş (Enûş), Kenan, (Kinan/Geynan), Mehlail, Berdâ, İdrîs'e (as) vasıtasıyla taşınmıştır. Sarı Abdullah Efendi burada konuyu

ayrıntılı olarak ele almış ve bu kişilerden bazılarının fiziki özellikleri hakkında bilgi vermiş, bir kısmının eşlerinin isimlerini de zikretmiştir. Nûr-ı Muhammedî'nin intikali ile ilgili konunun devamında bu nûrun sırasıyla İdrîs, Müteveşelah, Lemek, Nûh, Sâm, Erfahşed (Arfehşed/Arpakşad), Hûd, Fâliğ, Sâlih, Eşrû, Ergû, Nâhûr, Târih, İbrâhim'e (as) geçtiği ifade edilmiştir. Bu kısımda Hz. İbrâhim üzerinde uzunca durulmuştur. Kâ'b el-Ahbâr'dan nakledilen bilgilerle onun doğumunda meydana gelen olaylar ve soyunun nasıl devam ettiğine dair ayrıntılar anlatılmıştır (407b). Bu bölümün devamında Nûr-ı Muhammedî'nin Hz. İbrâhim'den sonra kimler üzerinden ve nasıl naklolunduğuna dair açıklamalara devam edilmiştir. Buna göre Nûr-ı Muhammedî, sırasıyla İbrâhim, İsmâil, Kayzer, Haml, Nebet, Hemeysa, Üded (Eded), Adnân, Mu'add (Me'add), Nizâr, Mudar, İlyâs, Müdrike, Huzeyme, Kinâne, Nadr, Mâlik, Feher (Fihr), Gâlib, Lüvâ, Ka'b, Mürre, Kilâb, Kusayy, Abdulmenâf, Hâşim, Abdulmuttalib, Abdullah ve Hz. Muhammed'e (sav) intikal etmiştir. Şerhin bu kısmında geçen isimlerin yazımında müellifin kullanımına sadık kalınmakla birlikte gerekli görülen yerlerde başka kaynaklardaki yazım şekillleri de parantez içinde verilmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin bu bölümün devamında anlattığına göre Hâşim, ölmeden önce kabilesini toplayarak onlara emaneti Abdulmuttalib'e teslim ettiğini söylemiş ve ona itaat etmelerini istemiştir (411a).

Varak 411a'nın ortalarında derkenara düşülen notla bundan sonraki kısmın Hz. Peygamber'in annesi ile babasının evliliği hakkında olduğu belirtilmiştir. Anlatıldığına göre Hz. Peygamber'in babası Abdullah bir gün av için tek başına dolaşırken bir grup ellerinde keskin kılıçlarıyla Abdullah'a saldırdılar. Bunu gören Vehb b. Abdümenâf onu kurtarmak için hamle yapacakken gökten inen tâifenin saldırganları bertaraf ettiklerini görür. Bu olaydan sonra kızı Âmine'yi Abdullah ile evlendirmeye karar verir. Bu niyet Abdulmuttalib'e açılır. Âmine'yi tanıyan ve onun güzel ahlakını da bilen Abdulmuttalib bu teklifi kabul eder ve böylece Âmine ile Abdullah evlenir (411b). Varak 411b'nin ortalarında derkenara düşülen notla bundan sonraki kısmın annesinin Hz. Peygamber'e hamile kalması hakkında olduğu belirtilmiştir. Annesi Âmine'nin Hz. Peygamber'e bir Cuma gecesi hamile kaldığı belirtilerek bundan haberdar olan kahinlerin bu haberi birbirleriyle paylaştıkları ve son peygamberin geleceğini ilan ettikleri anlatılmıştır. Âmine'nin, hamileliğinin

altıncı ayına kadar karnındaki bebekten dolayı herhangi bir sıkıntı çekmediğini ve doğuma yakın bir zamanda gördüğü rüyada kendinden sâdır olan nur ile Busra'nın köşklerini dahi gördüğünü ifade ettiği nakledilmiştir. Bu kısmın devamında Âmine'nin yaşadığı bazı olağanüstü olaylardan bahsedilmiştir (412a).

Varak 412b'nin başında derkenara düşülen notla bundan sonraki kısmın Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın vefatı hakkında olduğu belirtilmiştir. Abdullah'ın ticaret için Şam'da bulunduğu sırada hastalanarak vefat etmesi ve bu acı haberin babası Abdulmuttalib'e verilmesi anlatılmıştır. Sarı Abdullah Efendi, Abdullah'ın vefat tarihi konusunda ihtilaf bulunduğunu belirterek bazıları tarafından onun, Hz. Peygamber'in doğumundan iki yıl sonra vefet ettiğinin savunulduğunu ifade etmiştir. Abdullah'ın vefat ettiğinde yirmi beş ile otuz yaşları arasında olduğunu belirtmiştir. Varak 413b'nin başında derkenara düşülen notla bundan sonraki kısmın Hz. Peygamber'in doğumu hakkında olduğu belirtilmiştir. Bu bölümün başında Âmine'nin doğum öncesi yaşadığı bazı olağanüstü olaylardan bahsedildikten sonra Abdulmuttalib'in doğum gecesi Mescid-i Haram'da dua ve münacatta bulunduğu ve gökten gelen bir sesle kendisine, Âmine'nin alemlere rahmet bir evlat dünyaya getirdiğinin bildirildiği aktarılmıştır. Bu müjdeyi alan Abdulmuttalib'in hemen Âmine'nin odasına koşarak torununu görmek istediği belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in doğduktan üç veya yedi gün sonra annesinden süt emmeyi bırakarak ilk sütannesi Süveybe'yi emmeye başladığı ifade edilmiştir. Varak 414b'nin sonlarında derkenara yazılan notla bundan sonraki kısmın Hz. Peygamber'in sütannesi Halime'ye verilmesi hakkında olduğu belirtilmiştir. Mekke'nin havası sıcak olduğundan Kureyş'in o günkü adetlerine göre yeni doğan bebeklerin serin bölgelerde yaşayan sütannelere verildiği belirtildikten sonra Hz. Peygamber'in Halime isimli bir sütanneye teslim edildiği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'i kabul ettikten sonra Halime'nin evine bolluk ve bereket geldiği vurgulanmıştır.

Varak 415a'nın ortalarında derkenara yazılan notla bundan sonraki kısmın Hz. Peygamber'in yürümesi ve konuşması hakkında olduğu belirtilmiştir. Abdüsselam Mervezî'nin *Mefâhir* isimli eserinden nakledildiğine göre Hz. Peygamber üç aylıkken duvara tutunarak yürümeye başlamış, beş aylıkken yürüme gücüne kavuşmuş ve altı aylık olduğunda yürümüştür. Yedi aylık olduğunda her tarafa

koşmaya başlamış, sekiz aylık olduğunda konuşmaya başlamış, dokuz aylık olduğunda anlaşılır bir şekilde konuşmuştur. *Meâricü'n-Nübüvve*'den naklendildiğine göre iki yaşına geldiğinde sütannesi tarafından annesi Âmine'ye getirilmiş ancak sütannesinin Hz. Peygamber'den ayrılmaya gönlü razı olmadığı için Âmine'ye yalvararak bir süre daha yanında kalmasını rica etmiştir. Bunun üzerine annesinin izniyle Hz. Peygamber'i tekrar kendi evine götürmüştür (415a). Varak 415b'nin başında derkenara düşülen notla bundan sonraki kısmın şakk-ı sadr hadisesi hakkında olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in göğsünün melekler tarafından açılıp kalbinin üstün niteliklerle bezenmesi olayının Hz. Peygamber üç yaşındayken gerçekleştiği ifade edilerek, olay Halime'nin ağzından aktarılmıştır. Buna göre bir gün süt kardeşlerinden biri koşarak eve gelmiş ve uzun boylu ve beyaz kıyafetli iki kişinin Hz. Peygamber'in sinesini yardıklarını haber vermiştir. Bunun üzerine Halime ve eşi Hâris b. Abdüluzzâ koşarak olayın yaşandığı yere gitmişler ve Hz. Peygamber'i yüzünde nur parlar bir şekilde bir köşeye oturmuş vaziyette bulmuşlardır. Başına ne geldiğini sorduklarında Hz. Peygamber, bir rivayete göre iki beyaz kıyafetli, başka bir rivayette ise üç nur yüzlü kişinin yanına gelerek kendisini aldıklarını ve bir dağın zirvesine çıkarıp zahmetsizce bayılttıklarını söylemiştir. Daha sonra göğsünü yararak kalbini masiva kirlerinden arındırdıklarını dile getirmiştir. Halime ve eşi bunları duyduktan sonra telaşlanıp Hz. Peygamber'i Mekke'ye götürerek annesine teslim etmişlerdir (415b).

Varak 415b'nin ortalarında derkenara yazılan notla bundan sonraki kısmın Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin vefatı hakkında olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber altı yaşında geldiğinde annesi ve Ümmü Eymen ile birlikte akrabaları olan ve Medine'de bulunan Hazrec kabilesinin kollarından Benî Adî b. Neccâr'ı ve babası Abdullah'ın mezarını ziyaret için yola çıkmıştır. Yaklaşık bir ay süren bu ziyaretten dönüşte Ebvâ denilen yerde Hz. Peygamber'in annesi Âmine vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Ümmü Eymen Hz. Peygamber'i alarak dedesi Abdulmuttalib'e teslim etmiştir (416a). Varak 416a'nın başında derkenara düşülen notla bundan sonraki kısmın Hz. Peygamber'in annesi ve babası ile ilgili yakışıksız söz söylemenin men edilmesi hakkında olduğu belirtilmiştir. Sarı Abdullah Efendi şerhin bu bölümünde, Hz. Peygamber'in annesi ve babası hakkında ileri sürülen bazı

yakışıksız iddialara değinerek bunların asılsız olduğunu, böyle iftiralara itibar edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Şârih burada Süyûtî'nin *Hasâisu'l-Kübrâ* adlı eserinden alıntı yapmış, Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen *Fıkh-ı Ekber*'den getirdiği delilleri sunmuştur. Daha sonra İbn Hacer el-Heytemî'nin *el-Minehu'l-Mekkiyye fî Şerhi'l-Hemziyye*'si ve Süyûtî'nin *el-Hâvî li'l-Fetâvâ* adlı eserinden alıntı yapmış, Kemalpaşazâde'nin bir noktadan sonra susmanın daha evlâ olduğu yönündeki sözleri ile konuya dair değerlendirmelerini tamamlamıştır (416b).

Varak 417a'nın ortalarında derkenara düşülen notla bundan sonraki kısmın Hz. Peygamber'in risâlet tâcıyla şereflenmesi hakkında olduğu belirtilmiştir. Hz. Muhammed kırk yaşına geldiğinde Ramazan ayının on yedisinde kendisine risâlet tâcının giydirildine değinilmiştir. Rebîülevvel aynın üçüncü veya altıncı gününde kendisinine Ahzâb suresinin 45-46. ayetleri gönderildiği belirtilmiştir. Bu ayetlerde Hz. Peygamber'in tanık, müjdeci, uyarıcı, Allah'a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderildiğinden bahsedilmiştir. Derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Ahzâb suresinin 45-46. ayetlerinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Burada Hz. Peygamber'in maddî ve mânevî özellikleri, Allah katındaki değeri, bir fâninin altından kalkamayacağı kadar ağır yükü ve kutsal görevi sebebiyle Allah tarafından kendisine lutfedilen istisnaî inayetler, hüküm ve kurallara dair açıklamalarda bulunulmuştur (417b).

Varak 418a'da 3869. beytin şerhinden itibaren Hz. Ali ile savaştaki rakibi arasında geçen konuşmaya geri dönülmüş ve Hz. Ali'nin rakibine verdiği cevap üzerinde durulmuştur. Buna göre Hz. Ali rakibine verdiği cevapta yüzüne tükürülmesi nedeniyle hiddetlenecekken Allah ile kurduğu yakınlığın neticesi olarak beşeri özelliklerden sıyrıldığını ve rakibini öldürmekten vazgeçtiğini söylemiştir. Rakibine de bu makama ulaşmanın yollarına dair açıklamalarda bulunmuştur. Hz. Ali burada rakibine tevbe-i nasûh ve kelime-i tehvitin öneminden bahsetmiştir. Bunlar için bir mürşid-i kâmile müracaat etmenin önemi üzerinde durmuştur. Şerhin bu kısmında *Büstanü'ş-Şerîa* isimle eserden naklendildiğine göre Hz. Peygamber'den en yakın yolu ilk temenni eden kişi Hz. Ali'dir. Hz. Peygamber vahyi beklemiş ve Cibril vahyi indirdiğinde "Allah'tan başka ilah yoktur" sözünü üç kez telkin etmiştir. Hz. Peygamber de, Cibril'in söylediği gibi söylemiş ve daha sonra Hz. Ali'ye telkin

etmiştir. Sonra Hz. Peygamberin mescidinde toplanmış olan dört yüz kişiden oluşan sahabilere gelmiş, onlara bu sözü telkin buyurmuş ve şöyle demiştir: "Küçük cihattan, büyük cihada döndük. Büyük cihat nefse karşı yapılan cihattır." Sarı Abdullah Efendi, Hz. Ali hikayesi vesilesiyle bir mürşide bağlanmanın önemini vurguladığı bu kısımda sözlerini delillendirmek için Yahyâ-yı Şirvânî'nin *Esrâr-ı Tâlibîn* adlı eserinden bazı alıntılar yapmıştır. Bu bölümde nakledilen bilgilere göre müşahede, ancak öncüler arasından kabul görmüş bir şeyhin telkiniyle mümkün olabilir. Zira velî kullar, peygamberlerden farklı olarak avam için değil, havas kullara gönderilmiş elçilerdir. Peygamber ise hem avam hem de havas kullara başka birine tabi olma şartı bulunmadan gönderilmiştir. Mürşid olan velî ise sadece havas kullara gönderilmiştir ama peygamberdeki gibi müstakil olmayıp peygambere ittiba etmesi gerekir. Sarı Abdullah Efendi burada Hz. Peygamber'in, kendi ümmeti içindeki alimleri İsrailoğullarının nebîlerine benzettiğini aktarmıştır. Bunun nedeni şöyle açıklanmıştır: O nebîler, gönderilmiş olan peygamberin -ki o peygamber Musa'dır (a.s.)- şeriatine tabi oluyorlar fakat başka bir şeriat getirmeden sadece o şeriatı yenileyip (tecdid) hükümlerini tahkim ediyorlardı. Bu ümmetin velîlerinden olan âlimler de emir ve yasakları pekiştirmek, ameli tahkim etmek ve şeriatın aslını arı duru hale getirmek için gönderilmişlerdir. Bu da marifet yeri olan kalptir. Şu halde veli, nübüvvetin bir parçası ve özü olan velayet-i Muhammediye'yi taşıyan kimsedir. Bu âlimler ile kastedilen zahirî ilmi yazıp çizenler değildir; asıl kastedilen ledün ilmiyle Allah'a yaklaşmış olan âlimlerdir. Silsilesi Ali b. Ebi Talib'e uzanan meşayıh, hikmet, güzel öğüt, kalbî teveccüh, nazar ve himmet ile Allah'a davet ederek ilmin özüne vekâlet ederler. Bu açıklamalardan sonra Hz. Ali ile rakibi arasındaki diyaloğuna devam edilmiştir. Hz. Ali'nin, rakibinin tevhit sırrına vâkıf olması durumunda aradaki farkın ortadan kalkacağından dolayı onu öldürmesinin mümkün olmadığını ifade ettiği belirtilmiştir. Burada nakledildiğine göre Hz. Ali, rakibine hitap ederek: "Öyle bir günah işledin ki her ibadetten üstündür." demiştir. Bu ifade aynı zamanda *Mesnevî*'nin 3874. beytinin ilk mısrasıdır. Yine ifade edildiğine göre Hz. Ali, konuşmasının devamında, yüzüne tüküren rakibinin bu davranışı sebebiyle küfrün karanlık gecesinden iman sabahının nuruna eriştiğini ifade etmiştir (419a).

Varak 419a'nın sonlarında derkenara yazılan notla bundan sonraki kısmın Hz. Ömer'in Müslüman olması hakkında olduğu belirtilmiştir. Şerhin bu bölümünde Hz. Ömer'in Müslüman olması İslam tarihindeki kaynaklarında yer aldığı şekliyle ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Ebu Cehil tarafından yapılan konuşmanın ardından Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'i öldürmek için yola çıkması, yolda Nuaym b. Abdullah ile karşılaşması, kız kardeşi Fâtıma'nın evine gitmesi ve orada yaşanan olaylardan sonra Müslüman olması detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra Hz. Ömer'in Müslüman olarak Hz. Peygamber'in huzuruna çıkması ve Hz. Peygamber'in Mekke'nin güçlülerinden birinin Müslüman olması için Allah'a dua ettiğini söylemesinden bahsedilmiştir. Sarı Abdullah Efendi bu kısımda, o gece göğün yedi katındaki meleklerin sabaha dek Hz. Ömer'in müşrikler defterinden silinerek hidayete kavuşması temennisiyle kanlı gözyaşıyla dua ettiklerini ifade etmiştir. Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in huzuruna çıkacağını duyan Hz. Hamza'nın celallenerek, kötü niyetle gelmesi durumunda ona haddini bildireceğini söylediği aktarılmıştır. Hz. Ömer'in kılıcını kınında gören Hz. Peygamber'in ise onu "ehlen ve sehlen" diyerek karşıladığından bahsedilmiştir. Sarı Abdullah Efendi Fahreddîn-i Irâkî *Külliyât*'ından alıntı yaptıktan sonra İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadise yer vermiş, Ömer b. el-Hattab Müslüman olduğunda Allah Resulünün "Allah'ım, onun kalbinden nefreti çıkar; onu imana çevir." dediğini ve bu sözü üç kez tekrarladığını aktarmıştır. Daha sonra Hz. Ömer'in bir grup Müslümanla birlikte Kabe'ye gitmesi ve onları uzaktan gören Ebu Cehil ve yanındaki müşriklerin Hz. Ömer'in Müslümanları öldürmeye götürdüğünü düşünerek sevinmeleri, Hz. Ömer'in gerçeği anlatmasının ardından Ebu Cehil'in kendi yakasını yırtarak yere düşmesi anlatılmıştır. Hz. Ömer'in Kabe'ye vardığında İsrâ suresinin 81. ayetini okuduğu ve elindeki asâ ile putları işaret ettiği, bunun sonucunda da putların yere düştüğünden bahsedilmiştir. Bu ayetin meali şöyledir: "De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur." Bütün bu yaşananlarla birlikte Müslümanların güçlendiği ve "Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan mü'minlere Allah yeter." mealindeki Enfâl suresinin 64. ayetinin indirildiği konusunda müfessirlerin hemfikir olduğu belirtilmiştir (423a).

Varak 423b'de 3877. beytin şerhinden itibaren Hz. Musa (as) kıssasına giriş yapılmıştır. Şuarâ suresi 36, 37 ve 42. ayetleri, A'râf suresinin 113. ve 117. ayetleri iktibas edilerek Hz. Musa (as) ile Firavun arasında geçen mücadele anlatılmıştır. Bu bölümün devamında A'râf suresinin 118. ayeti, Şuarâ suresinin 46. ayeti, A'râf suresinin 124. ayeti ve Tâhâ suresinin 72. ve 73. ayetleri iktibas edilerek Hz. Musa (as) ile Firavun arasında geçen mücadelenin sonunda hakkın yerinini bulduğu, Firavun ve yanındakilerin yaptığı şeylerin hepsinin boşa çıktığı, bunun üzerine sihirbazların derhal secdeye kapandıkları ve Firavun'a hitaben: "Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin. Şüphesiz ki biz; günahlarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri affetmesi için, Rabbimize inandık. Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha kalıcıdır." dedikleri nakledilmiştir (423b). Sarı Abdullah Efendi şerhin bu kısmında Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kūtü'l-Kulûb* isimli eserinden alıntı yapmıştır. Bu eserin recâ makamının açıklandığı bölümünde şöyle denildiği aktarılmıştır: "Allah Resulü, "De ki (Allah şöyle buyuruyor): "Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin…" (Zümer 39/53) ayetini okumuş ve yerden bir avuç toprak alıp şöyle demiştir: "Bunlar Cennete aittir. Bunlar için tasalanmam!" Ebû Tâlib el-Mekkî sözlerine şöyle devam etmektedir: -Allah'u a'lem- mana şöyledir: "Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır. O halde onların bundan tedirgin olmasına gerek yoktur. Bu kimseler de aynı şekilde cennette olacaklardır. Ben onların işlediği kötü amellerin hiçbirine aldırmıyorum." Allah Resulü şöyle buyurmuştur: "Benim yaşamam sizin için en hayırlısıdır. Benim ölümüm de sizin için en hayırlısıdır. Yaşamam en hayırlısıdır; çünkü sizin için sünnetler bırakırım; kurallar koyarım. Ölmem de en hayırlısıdır; çünkü sizin amelleriniz bana arz edilir. Bunlar içinden güzel bir amel gördüğümde Allah azze ve celle'ye hamd ederim; kötü bir amel görürsem sizin adınıza Allah'a istiğfar ederim." İnsan için tövbe kapısının daima açık olduğunun belirtildiği bu bölümde ifade edildiğine göre kul günahlarına tövbe ettiğinde Allah Teala günahlarını meleklerine unutturur, onları işlediği yerdeki izlerini de siler ve o günahları sevaba çevirir. Bunun üzerine Melekler ve yer parçası o kişiye salih kul olduğunu müjdelerler.

Tövbe bahsinin işlenmeye devam edildiği bu bölümde kul bir günah işlediğinde sağdaki meleğin soldaki melekten, o günahı silecek bir sevap işleyeceği umuduyla yedi saat boyunca yazmamasını söylediği, kul peşinden günahlar işleyip bunlar dörde ulaştığında, peşinden bir tane sevap işlerse ona on sevap verildiği ifade edilmiştir. Burada En'âm suresinin 160. ayeti iktibas edilerek "Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır." hitabı hatırlatılmıştır. Böylece dört sevabın dört kötülüğü götürdüğü, kalan altı sevabın ise hasenelerinin bulunduğu divana yazıldığı belirtilmiştir. Bu durumdan şikayet eden İblis'in ise feryat ederek gece gündüz çalışmasına rağmen ademoğlunu yoldan çıkartamadığından şikayet ettiği vurgulanmıştır. Şeytan'ın şikayet etmesinin sebebi ise bir hasenenin onun bütün çabasını boşa çıkarmasıdır. Bu kısmın sonunda Hz. Peygamber'in "Bir günah işledikten hemen sonra bir hasene işle ki, onu silsin." hadisi hatırlatılarak tövbenin elbisedeki kiri temizleyen sabuna benzediği vurgulanmıştır. Şerhin bu kısmında Farsça bir münâcâta yer verilmiştir (424b).

Hz. Peygamber'in müminlerin emiri Hz. Ali'nin seyisinin kulağına: "Ali'nin öldürülmesi senin elinle olacak, sana haber ettim" demesi.

Varak 425a'nın sonundan başlayan bu bölümde Hz. Ali'nin katili İbn Mülcem'in hayatı, bu cinayeti işlemesinin arkasındaki sebepler ve Hz. Ali ile arasında geçen konuşmalara yer verilmiştir. Konuya İbn Abdülber en-Nemerî'nin *el-İstî'âb fî Ma'rifeti Ashâb* adlı eserinden bir alıntı ve Hz. Peygamber'in, İbn Mülcem'e ileride böyle bir davranışta bulunacağına dair haber verdiği ifade edilerek girilmiştir. Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'ye "Bizden öncekilerin en şakîsi kimdir? diye sorduğu Hz. Ali'nin de "Deveyi boğazlayan kimsedir." diye cevap verdiği bunun üzerine Hz. Peygamber'in "Doğru söyledin. Peki bizden sonrakilerin en şakîsi kimdir?" diye sorduğunda Hz. Ali'nin "Bilmiyorum" cevabını vermesi üzerine Hz. Peygamber'in, "Senin şurana (kafana) vurandır, şuranı (sakalını kanla) boyayandır!" şeklinde cevap verdiği nakledilmiştir. Ammâr b. Yâsir'den rivayet edildiğine göre Uşeyre gazvesi sırasında Ammâr b. Yâsir ile Hz. Ali dinlendikleri sırada Hz. Peygamber yanlarına gelerek Hz. Ali'ye en kötü eşkiyanın kim olduğunu sorduğu, onun da Allah ve resulü bilir dediği, bunun üzerine Hz. Peygamber'in Salih'in (as) devesini yakalayarak

ayaklarını kesen Kudâr b. Sâlif'in ilk eşkiya olduğunu, ikincisinin ise Hz. Ali'yi öldürecek olan İbn Mülcem olduğunu söylediği nakledilmiştir (425b).

Konuya İbn Abdülber en-Nemerî'nin *el-İstî'âb fî Ma'rifeti Ashâb* adlı eserinden yeni bir alıntıyla devam edilmiştir. İbn Mülcem'in Mekke'ye nasıl geldiğinin anlatıldığı bölümde Hâricîler'in baskılarını artırmaları üzerine Hz. Ali'nin komşu beldelerden asker toplama ihtiyacı duyduğu ve o dönem Mısır valisi olan Muhammed b. Ebû Bekir'e mektup yazdığı belirtilerek, İbn Mülcem'in oradan gelen yirmi askerden biri olduğu ifade edilmiştir. Bir gün Hz. Ali'nin İbn Mülcem'e küçüklükte bir lakabı olup olmadığını sorduğu, İbn Mülcem cevap vermeyince soruyu tekrarlayarak kendisine bir Yahudinin bakıcılık yapıp yapmadığını sorduğu, İbn Mülcem "evet" deyince ona eşkiya diye hitap edip etmediğini sorduğu, buna da "evet" yanıtını alınca sustuğu aktarılmıştır. İbn Mülcem'in, etrafındaki bazı kişiler tarafından Hz. Ali ve yanındakilere karşı kışkırtıldığı ifade edilerek Bâkî'nin aşağıdaki beyti verilmiştir.

Bâtıl hemîşe bâtıl u bîhûdedir velî
Müşkil budur ki sûret-i hakdan zuhûr ede[625]

Hz. Ali ve yanındaki bazı önde gelen Müslümanların öldürülmesi için yapılan planla o gece Muâviye'ye bir saldırı yapıldığı ancak başarılı olunamadığı, saldırgan sorgulanınca aynı gece İbn Mülcem tarafından Hz. Ali'ye de saldırı düzenleneceğinin öğrenildiği ifade edilmiştir. O geceki saldırıdan yaralı olarak kurtulan Muâviye'nin mescitlerde önlem alınmasını istediği ve camilerde devlet yöneticileri için özel alanların (Hünkar Mahfili) oluşturulmasının bu olaydan sonra ortaya çıktığı belirtilmiştir (426b). Hz. Ali'nin saldırıya uğrayacağı gece aile fertleri ile sohbet ettiği ve böyle bir durumla karşılaşacağını bildiği halde mescide gittiği ifade edilmiştir. Hz. Ali'nin mescide gidişinin anlatıldığı bu kısımda çok latif bir üslup kullanıldığı görülmektedir. Ebü'l-Ferec Rûnî'nin divanından bir beyit alıntı yapıldıktan sonra konunun detaylarına geçilmiştir. Daha önceden mescide girerek saklanmış olan İbn Mülcem'in Hz. Ali'ye saldırması ve onu ağır yaralamasının ardından bir rivayete göre evine kendi imkanları ile ulaştığı başka bir rivayete göre ise buna mecali olmadığı için oğulları Hasan ile Hüseyin tarafından götürüldüğü

[625] Bâkî, **Dîvân**, haz. Sabahattin Küçük, s. 260, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0 (04.05.2024).

nakledilmiştir. Olaydan sonra İbn Mülcem'in akibeti hakkında da farklı rivayetlerin olduğu bildirilerek bir rivayette kendi kavmi tarafından katledildiği, bir rivayette mescittekiler tarafından dövülerek öldürüldüğü ifade edilmiştir. Olaydan sonra Hz. Ali'nin, etrafında toplananlara herkesin yaptığının Allah tarafından karşılığının verileceğini söylediği ve onları sakinleştirdiği nakledilmiştir. İbn Mülcem'in akibeti ile ilgili rivayetlerin birine göre ise onun olaydan sonra Kûfe'de dolaşırken Benî Abdülkays kabilesinden biri tarafından yakalanarak çevresindekilerin de yardımıyla Hz. Ali'nin huzuruna götürüldüğü belirtilmiştir (429a).

Bu bölümün devamında Hz. Ali ile katili İbn Mülcem arasında geçen konuşma aktarılmıştır. Hz. Ali'nin, İbn Mülcem'e, bu kadar yakınında iken neden böyle bir şey yaptığını sorduğunda İbn Mülcem'in kötülerden birini öldürmek için kırk gündür kılıcını bilediğini ve bunun için Allah'a dua ettiğini söylediği, bunun da Hz. Ali'ye nasip olduğunu söyleyerek alaycı bir şekilde cevap verdiği nakledilmiştir. Bunun üzerine Hz. Ali'nin, İbn Mülcem'in huzurundan götürülerek kendisi hayattayken aç ve susuz bırakılmadan bakılması, kendisinin ölmesi durumunda ise usulüne uygun olarak cezalandırılmasını istediği belirtilmiştir (429a). Bu olaydan bir müddet sonra vefat eden Hz. Ali'nin, oğulları Hasan ve Hüseyin'in de katılımıyla yıkanıp kefenlendiği ve güzel kokması için Hz. Peygamber'den arta kalan hanutun kullanıldığı, namazının ise Hz. Hasan'ın tarafından kıldırdığı nakledilmiştir. Bu kısımda İbn Abdülber en-Nemerî'nin *el-İstî'âb fî Ma'rifeti Ashâb* adlı eserinden yapılan alıntıyla konuya dair açıklamalara devam edilmiştir. Buna göre Hz. Ali'nin öldürüldüğü haberi Hz. Aişe'ye ulaştığında "Araplar ne isterlerse yaparlar; artık onları engelleyecek kimse kalmadı." dediği, Hz. Ali'nin ölüm haberini alan Muaviye'nin ise "Ali b. Ebu Talib'in ölümüyle ilim ve fıkıh yok olup gitti." dediği, Hasan Basri'nin ise Hz. Ali hakkında "Ali, Allah düşmanlarının hedefine giden bir ok idi. Bu ümmetin yetiştirdiği kimseydi. Ümmetin üstünlerinden ve öncülerindendi. Allah Rasulü'nün yakınlarındandı. Allah'ın emrini ihmal etmemiş; Allah'ın diniyle ilgili kınanmamış, Allah'ın malını çalmamış idi. Kur'an ona kararlılık vermiş ve o da bundan güvenilir bir bahçe kazanmıştır." dediği nakledilmiştir (431a). Varak 435b'de 3887. beytin şerhinden itibaren Hz. Ali ile savaş sırasında yüzüne tükürdüğü için öldürmekten vazgeçtiği rakibi arasında geçen konuşmaya geri dönülmüştür. Hz.

Ali'nin, rakibi ile konuşurken daha sonra gerçekleşecek ve kendisinin ölümü ile sonuçlanacak olay hakkında da yorum yaptığı, savaştaki rakibini affettiği gibi ileride kendi canına kastedecek olan katilini dahi affedeceğini önceden haber verdiği aktarılmıştır. Şerhin bu kısmında İbn Mülcem'in Mekke'ye nereden geldiğine dair başka bir rivayetten bahsedilmiştir. Bu rivayete göre İbn Mülcem Yemen'den gelen on kişilik asker grubu içinde yer almıştır. Yemen'den gelen herkes Hz. Ali'ye birer hediye getirmiş o da hediyeleri kabul etmiştir. Ancak İbn Mülcem'in hediye olarak getirdiği kılıcı kabul etmemiştir. İbn Mülcem bunun nedenini sorduğunda ise "Sen beni bu kılıçla öldüreceksin." dediği aktarılmıştır. İbn Mülcem'in bu sözleri hayretle karşıladığı ifade edilerek Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-Suadâ*'sından aşağıdaki mısralar alıntı yapılmıştır.

Hâşâ li'llâh kim sana ben yâr iken ağyâr olam
Nakz-ı peymân ü hilâf-ı ahd idüb gaddâr olam

Ârzû-yı devlet-i dünyâ vü dîn itmez miyem
İstemez mi hâtırum âlemde ber-hûrdâr olam[626]

Bunun üzerine Hz. Ali'nin, İbn Mülcem'e ileride makam-ı muhabbetten nifâka gideceği yönünde sözler söylediği, İbn Mülcem'in de "Böyle birşey yapacaksam şimdiden benim ellerimi ve ayaklarımı kes hatta beni öldür." dediği, Hz. Ali'nin de "Henüz bu kötü davranışlar senden sadır olmadığı için bunu yapamam." dediği aktarılmıştır (432a). Bu bölümün devamında İbn Mülcem'in kendisine ceza vermesi konusunda Hz. Ali'ye çok ısrarcı olduğu, onun ise bunu kabul etmediğine dair ayrıntılara yer verilmiştir. Hiçbir şeyin Allah'ın iradesi dışında olamayacağı ifade edilerek, bütün bu yaşananların Allah'ın takdiri ile meydana geldiğine vurgu yapılmıştır. Şerhin bu kısmından sonra söz konusu olayın arka planı üzerine değerlendirmeler yapılarak bazı tasavvufî îzahlarda bulunulmuştur. İnsanın cismânî hayattan kopmadan rûhânî hayata geçiş yapamayacağı hatırlatılarak, zinde kalmanın ancak bu şekilde gerçekleşeceği ifade edilmiştir. Âlem-i mülkten bahsedilerek onun iki kısma ayrıldığı, bunlardan birincisinin arş, kürsî, yıldızlar, gezegenler ve yedi kat

[626] Fuzûlî, **Hadîkatü's-Sü'edâ**, haz. Şeyma Güngör, Ankara, Kültür ve Turizm Bakalnığı Yayınları, 1987, s. 201.

gökten oluştuğu, ikincisinin ise yeryüzüyle ilgili olan basit cisimler, maden, bitkiler, hayvanlar, bulut, yağmur ve bazı eşyalardan oluştuğu ifade edilmiştir. Bakara suresinin 164. ayeti iktibas edilerek göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzüne her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde düşünen bir topluluk için deliller olduğu vurgulanmıştır. Senâî-yi Gaznevî'nin divanından alınan bir rubâîden sonra konu ile ilgili değerledirmelere devam edilmiştir (433b).

Varak 434a'nın sonuda Hz. Ali'nin, İbn Mülcem'e, onun Allah'ın kudretinin bir aleti, kendisinin de meydan-ı irâdette kûy-ı galtan olduğunu söylediği aktarılmıştır. Dolayısıyla ikisinin de Allah'ın iradesi ile hareket ettiği ve kendilerine düşenin kazaya rıza ve teslim olduğu vurgulanmıştır. 3897. beytin şerhinde İbn Mülcem'in Hz. Ali'ye sorduğu bir soru üzerinde durulmuştur. Buna göre İbn Mülcem'in her şey Allah'ın iradesi ile gerçekleşiyorsa katile neden kısas uygulandığını sorduğu, Hz. Ali'nin ise kısasın gizli bir sır olduğu, dolayısıyla insan aklının bunu çözmekten mahrum olduğu şeklinde cevap verdiği ifade edilmiştir. Sarı Abdullah Efendi bundan sonra kısas konusu üzerinde durarak onun hikmeti hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Enbiyâ suresinin 23. ayetini iktibas ederek Allah'ın, yaptığından dolayı sorgulanamayacağını ama insanların yaptıklarından hesaba çekileceğini söylemiştir. Burada yine konuyla ilgili olarak Nisâ suresinin 59. ayeti iktibas edilerek Allah'a, Peygamber'e ve ulu'l-emre (idarecilere) itaat etmenin önemi üzerinde durulmuştur. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşüldüğünde onu Allah ve Resûlüne arz etmenin daha iyi olacağı vurgulanmıştır. Konuyla ilgili olarak anlatılan bir hikayeye göre hükümdarın biri evliyânın birinin yanına gelerek kendisinden bir isteği olup olmadığını sorar. Evliyâ, böyle bir sorunun lüzumsuz olduğunu ifade ederek "Sizden benim ve benim gibilerin bir isteği olamaz çünkü bizim kölemiz olan iki şey sizin efendinizdir." diye cevap verir. Hükümdar bu iki şeyin ne olduğunu sorduğunda evliyâ bunların hırs ve hevâ olduğunu söyler. Bu iki şeye hükmedemeyenin gerçek hükümdar olamayacağını ifade eder (436a).

Tüccarın, papağana Hindistan'da gördüğü papağanları anlatması.

Varak 437a'nın başında derkenara yazılan notla bundan sonraki kısmın Bakara suresinin 106. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Allah'ın bir hükmünü yürürlükten kaldırması durumunda yerine daha hayırlısını vereceği ifade edilerek, Allah'ın gücünün her şeye yettiği vurgulanmıştır. Allah'ın fakirliği zenginliğe, âsîliği tâate, sefâhati iffete, korkaklığı cesarete, cimriliği cömertliğe ve bunun gibi her kötü özelliği iyisine çevirme kudretinde olduğundan bahsedilmiştir. Şerhin bu kısmında, insan her ne halde olursa olsun Allah'ın onu hidayete erdirerek daha üstün mertebelere çıkarabileceğine dair açıklamalar yapılarak konu tasavvufi yönleri bakımdan ele alınmıştır. Nesih konusunun işlendiği kısımda önce neshin tarifi yapılmış sonra hangi durumlarda bu uygulamaya gidildiği açıklanmıştır. Buna göre nesih, emir ve yasaklarda geçerlidir; haberlerde/bilgilerde geçerli değildir. Zira verilen bilgiler değiştiğinde bu bilgileri veren kişi doğru söylemiş sayılmaz. Nakledildiğine göre bir grup sahabi Allah Resulü'ne gelerek "Ey Allah'ın Resulü, dün falanca sureyi okumak istedik ama okuyamadık." demiş bunun üzerine Allah Resulü şöyle demiştir: "O sure dün nesh edilmiştir. Ondan daha hayırlı olanı biz getirdik. Yani, ezberleme, okuma, amel etme ve ecir bakımından ondan daha yararlı ve kolay olanı." Buna göre bir ayet başka bir ayetten daha hayırlı olabilir. Zira Allah Teala'nın kelamının tamamı, her ne kadar aralarında başka bir açıdan bir farklılığın bulunduğu mümkün olsa bile onun kelamı olması açısından hayırlıdır. Nitekim ayetlerden biri tevhid ile ilgili bir bilgi içerirken, diğeri peygamberlerin hayatından bahseder; biri kafirleri nitelerken diğeri ism-i azamı anlatır. "Veya onun benzerini biz getiririz." ifadesinden yerine gelenin faydasız olacağı anlamı çıkarılamaz. "Bilmez misin ki, Allah Teala her şeye kadirdir." ifadeleri ile Allah'ın hükmü nesh etmeye de başka bir şey ile değiştirmeye de, yerine bir şey getirmeden iptal etmeye de kadir olduğu anlatılmıştır. Allah'ın mutlak güç sahibi olması, yerin ve göğün hakimi olması dolayısıyla her şart ve duruma göre yeni peygamber ve kitap göndermeye, hükmünü istediği şekilde icra etme iradesine sahip olduğu vurgulanmıştır (437b).

Sarı Abdullah Efendi konunun tasavvufî açılımlarına dair değelendirmeler yaparken şerhin ekseriyetinde olduğu gibi bir mürşid-i kâmile intisap etmenin ve mânevî

yolculukta onun feyzi ile yol almanın öneminden bahsetmiştir. İnsanın kendini ıslah etme niyetinin ve şeriat hali üzere sağlam kalma isteğinin önemi üzerinde durmuştur. Mürşid-i kâmillerin tarikat ehli olanları dergâh-ı ilâhîye yaklaştırma ve hidayete ulaştırma gayretinde olduklarını vurgulamıştır. Konunun devamında tarikatın sâbıklar için değil sâdıklar için olduğu belirtilerek Allah'a ulaşmanın yolunun sıdktan geçiği ifade edilmiştir. İnsanın her zaman Allah'ın kendisine yeteceğinin farkında olmasına değinilerek onun rızasını hedefleyenlerin hazırlıklarını yapmaları halinde maksatlarına varacakları belirtilmiştir. Burada önemli olanın doğruluk ve inançla mürşidi takip ve vuslatı talep olduğu vurgulanmıştır (438a).

Şerhin bu bölümünde Hz. Ali ile savaşta öldürmekten vazgeçtiği rakibi arasında geçen konuşmaya tekrar dönülerek, Hz. Ali'nin İbn Mülcem'e, ölümün/öldürmenin sırlarına dair yaptığı açıklamaların mahiyeti üzerinde durulmuştur. Hz. Ali'nin rakibine her şeyin Allah'ın takdiri ile gerçekleştiğini anlatırken İbn Mülcem'den örnek verdiği belirtilmiştir. Bakara suresinin 178. ayeti iktibas edilerek kısas üzerinde durulmuştur. Kısasın farz kılındığı, hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas etmenin emredildiği ifade edilmiştir. Ancak öldüren kimsenin öldürülenin vârisi tarafından affedilmesi durumunda, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerektiği, bunun da Allah'ın bir rahmeti olduğu vurgulanmıştır.

Varak 438b'nin ortalarında derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Nebe suresinin 9-11. ayetlerinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Ayetlerde Allah'ın uykuyu bir dinlenme, geceyi de insanı örten bir elbise olarak yarattığından, gündüzü ise geçimi temin zamanı kıldığından bahsedilmiştir. Sarı Abdullah Efendi ayetlerde de belirtildiği üzere gecenin dinlenme, gündüzün ise maîşet temini için yaratıldığını ifade ederek gecenin gaflet ile geçirilmesinin âb-ı hayât-ı esrâr-ı zulmet-i geceye mani olacağını belirtmiştir. Ona göre bu mânâdan gâfil olanlar geceyi küfrün karanlığında geçirirken müminler geceyi Allah'a yakınlaşma vesilesi olarak görürler. Mûsikîşinasların eserleri seslendirirken aralarda durmaları ve nefeslerini kuvvetlendirerek devam etmeleri nasıl ki bir bitiş olmayıp sonraki okuyacakları için bir hazırlık anlamına gelirse, müminlerin belli bir süre kelâmı terketmeleri de ebedî hayat sermayesini kazanmak için çaba olarak değerlendirilmiştir (439a).

3908. beytin şerhinden itibaren her şeyin zıddıyla ayırt edilmesi meselesine girilerek bu konu gece ve gündüz üzerinden açıklanmıştır. İbnü'l-Arabî'den yapılan nakille konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Buna göre ruh ve nefis gece ve gündüz gibidir; biri ortaya çıkınca diğeri gizlenir. Fecrin doğması gecenin hükmünün bittiği, gündüzün hükmünün başladığı anlamına gelir. Fecrin doğuşuyla güneşin doğuşu arasında bir berzah bulunur. Ruhun nuru ortaya çıkınca nefsin karanlığı gider. Bu ikisi arasındaki berzah, beşerilik izlerinin kalkmasıdır. Nur, karanlık üzerine nefes aldığında hükmü gider, izi kalır. Nur istivâ halinde olduğunda başkasının hükmü kalmaz. Gece beşeriliğin karanlığıdır. Nur ise rûhâniyetin aydınlığıdır. Nur ortaya çıktığında karanlık kaybolur. Bu kısımda İbrâhîm suresinin 48. ayeti iktibas edilerek bir gün yerin başka yere, göklerin de başka göklere dönüştürüleceği, Hadîd suresinin 6. ayeti iktibas edilerek açıklanmıştır. Yine İsrâ suresinin 12. ayeti iktibas edilerek Allah'ın gecenin nişanını silerek aydınlatıcı olarak gündüzün nişanını getirdiği belirtilmiştir. Ruhun, nûrânî bir yücelik; nefsin ise karanlık bir alçaklık olduğu, ruhun nuru parlayınca nefsin ateşinin rahmet suyuyla söndüğü, görmek isteyene hakikatin açık, hakkın zahir olduğu vurgulanmıştır. İnsanın mânevî yolculuğa çıkmayı murad etmesi halinde gözlerindeki görme yetisinin engellendiği nice şeyleri görüp müşahede edebileceği, şüphelerinden kurtulup ve görünenlere karşı kör olursa sahih anlamlara ulaşacağı, fasih lügat ile konuşacağı, ayrı olduğu şeylerle bir araya geleceği ve hakikati olduğu gibi görebileceğinden bahsedilmiştir. Cemal sıfatının insanı yaşatıp, sevap kazanmasına vesile olduğu, celal sıfatının ise insanı öldürüp yok ettiği, ulvî manalara yükselen insanın ilâhî sırlara vâkıf olması sonucunda gizlenen her şeye şahit olacağı ve ayrı kaldıklarına kavuşacağı ifade edilmiştir. Böylece ona gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, hiçbir beşerin hatrına gelmeyecek şeyler hazırlacağı, alemlerin seyri ile yürüyeceği belirtilmiştir. Kehf suresinin 44. ayeti iktibas edilerek dostluk ve yardımın Allah'a mahsus olduğu vurgulanmıştır. Bu kısmın devamında her şeyin zıddıyla bilinmesi konusuna dâir îzahlara devam edilmiştir.

Varak 441b'nin ortalarında derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Âl-i İmrân suresinin 169-170. ayetlerinin tefsiri ile küçük ve büyük cihad şehitlerinin fazileti hakkında olduğu belirtilmiştir. Konuya dair bazı rivayetlerin aktarıldığı ve

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserinden uzun bir alıntının yapıldığı bu bölümde Hz. Peygamber'in bir gün Cabir'i üzgün ve kederli bir halde gördüğü ve ona: "Ey Cabir, ne oldu? Seni üzgün görüyorum." dediği, bunun üzerine Cabir'in "Babam öldürüldü. Geriye çoluk çocuk ve borç bıraktı." dediği, Hz. Peygamber'in de "Onun Allah'a nasıl kavuştuğunu sana söyleyeyim mi? Allah Teala herkesle perde arkasından konuşmuşken babanı diriltip onunla yüz yüze şöyle konuştu: "Ey kulum, benden iste vereyim." O da, "Beni tekrar dünyaya göndermeni ve senin yolunda ikinci kez öldürülmeyi istiyorum." Allah Teala, "Kullarımın dünyaya geri dönmeyeceğine dair sözüm var." deyince o, "Arkada kalanlara bunu ulaştır" dediği nakledilmiştir. Burada Âl-i İmrân suresinin 169-170. ayetlerinin meali verilerek "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilâkis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehid kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar." ilâhî hitabı nakledilmiştir. Bu ayetlerin yukarıda zikredilen olay üzerine nâzil olduğu ifade edilerek, Bedir veya Uhud şehitleri hakkında indiğine dair rivayetler olduğu da eklenmiştir. Burada bazı yorumlar aktarılarak Arapların, ölüyü "onu hatırlayıp anacak kimse kalmadığından hatırası sona eren, artık kendisinden bahsedilmeyen" şeklinde isimlendirdikleri, şehitler için, "Bunlar katledildiğine göre artık ölmüşlerdir, yani artık hatırlanmayacaklardır." dedikleri, Allah'ın da onların meleklerin ve beşerin katında zikredilip yâd edileceklerini bildirdiği nakledilmiştir. Yapılan değerlendirmede şehitlerin hep yâd edildiği hatırlatılarak "Bilâkis onlar Rableri katında diridirler" sözünün anlamının öldükten sonra amellerinin hayatlarındaki gibi devam ettiğinin kastedildiği belirtilip onların, amellerine sevap verilmesi konusunda tıpkı hayattakiler gibi oldukları; bu bakımdan ölüler sayılmadıkları vurgulanmıştır. Hayatta olmaktan kastın Allah'a yakın olmak, fazla bir izzet ve ikram sahibi olmak anlamında özel bir durum olduğu ifade edilmiştir. Burada peygamberler ile şehitlerin durumu karşılaştırılarak peygamberler hakkında böyle bir ifadenin kullanılmadığına değinilmiş, peygamberlerin mertebesinin daha üstün olduğu hatırlatılarak bu ifadelerin yanlış yorumlanmaması istenmiştir. Bu ayetin inmesindeki asıl maksadın kafirlerin

“Muhammed’i razı etmek için faydasızca kendilerini ölüme gönderiyorlar” şeklindeki sözlerini boşa çıkarmak olduğu vurgulanmıştır.

Şehitliğin faziletlerinin anlatıldığı bu kısımda Hz. Ali’nin başından geçen bir olay nakledilmiştir. Buna göre Hz. Ali bir gün insanlara hutbe verirken onları cihada teşvik eden sözler söylemiştir. Bu esnada bir genç kalkıp, “Ey müminlerin emiri, Allah yolunda cihadın faziletinden bahseder misin?” diye sormuştur. Hz. Ali şöyle cevap vermiştir: “Ben Allah Resulü’nün Azba isimli devesinin terkisindeydim. Bir gazveden dönüyorduk. Bana sorduğunu ona sordum. Bana şöyle dedi: “Mücahitler gazaya niyetlendiklerinde Allah onların cehennemden beraat ettiğini yazar. Cihada hazırlandıklarında melekler karşısında onlarla övünür. Aileleri onlarla vedalaştıklarında duvarlar ve evler onlar için gözyaşı döker. Yılanın derisinden çıkması gibi onlar da günahlarından sıyrılırlar. Allah onlardan her birine kırk bin melek görevlendirir; bu melekler önünden, arkasından, sağından, solundan gelecek belalardan onları korur. Bir iyilik işlediğinde onun karşılığını kat kat fazla verir. O kişiye, her senesinde sekiz yüz altmış gün bulunan bin sene boyunca ibadet eden bin adamın ibadet sevabı yazılır. Bu günlerden biri dünyanın ömrü kadardır. Cihada gidenlere Allah’ın vereceği sevabın bilgisinden dünya ehli mahrum bırakılmıştır. Düşmanlarına saldırıp kılıçlar çekilip oklar uçuştuğunda ve göğüs göğüse çarpışmaya girilince melekler kanatlarıyla onları kuşatır, onların ayaklarının kaymaması ve zafer kazanmaları için Allah’a dua ederler. O esnada biri şöyle seslenir: “Cennet, kılıçların gölgeleri altındadır.” Orada şehidin aldığı darbeler, sıcak yaz gününde soğuk su içmekten daha hoş gelir. Şehit darbe aldığında, atından yere düşmeden Allah hûri’l-ayn olan zevcesini ona gönderir. Zevcesi ona Allah’ın hazırladığı ikramı müjdeler. Yere düştüğünde yer ona, “Merhaba ey temiz bedenin çıkardığı temiz ruh! Müjdeler olsun, çünkü hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırına gelmeyen şeyler artık senindir!” der. Allah Teala da şöyle der: Ben onun ailesinin halifesiyim; kim onları hoşnut ederse beni hoşnut etmiş olur. Kim onları üzerse beni üzmüş olur. Allah Teala onların ruhunu yeşil bir kuşun kursağına koyar; cennetin istediği yerine uçar ve onun meyvelerinden yer. Arş’a asılı altın kandillerden birine yuvalanır.” Bu bahsin devamında canlıların üç çeşit olduğundan bahsedilmiştir. Bunlardan birincisinin canla zinde olduğu ve sebeb-i hayatının rızık

ve rüzgar olduğu, ikincisinin ilimle zinde olduğu ve sebeb-i hayatının güneş ve yâd olduğu, üçüncüsünün Hak ile zinde olduğu ve sebeb-i hayatının vasl-ı yâr ile sevinç olduğu ifade edilmiştir (443b).

Şerhin devamında şehitliğin faziletleri konusu tasavvufî îzahlarla genişletilerek anlatılmaya devam edilmiştir. Varak 444b'de derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın havyanın adalet ve âdâbına uygun olarak kesilmesi ile ilgili olduğu belirtilmiştir. 3916. beytin şerhinden itibaren başlayan bu bölümde, hayvanların insanlara besin olmaları dolayısıyla değer kazandığından bahsedilmiştir. Ancak buradaki temel şartın hayvanın helal hayvanlardan olması ve adaletle kesilmesi gerektiği vurgulanmıştır. En'âm suresinin 121. ayetinde ifade edildiği üzere, kesilirken Allah adı anılmayan hayvanlar yenmez. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır. Burada hayvanı boğazlayan kişinin de Müslüman, ehli kitaptan biri, zimmî veya harbî (darul-harb'te ikamet eden) olması gerektiği belirtilmiştir. Buna delil olarak da Mâide suresinin 5. ayeti gösterilmiştir. Ayette "Bugün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse, bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır. "Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir." denildiği belirtilmiştir. Onların hayvanı kesmeden önce Allah Teala'nın adını zikrettikleri için kestiklerinin helal olduğu ifade edilmiştir. Hayvanı kesen kişinin deli, kadın, besmeleyi anlayan ve aklında tutan bir çocuk olması durumunda da bunun geçerli olduğu fakat deli ve çocuk besmeleyi anlamıyor ve aklında tutamıyor ise onun kestiğinin yenmeyeceği belirtilmiştir. Burada hayvanın nasıl kesilmesi gerektiği hususunda da ayrıntılı bilgi verilerek hayvanı yatırmadan önce bıçağın kenarlarını keskinleştirmenin mendup olduğu, merhamet gösterilmesi gerektiği, yatırdıktan sonra bunu yapmanın mekruh olduğu anlatılmıştır. Hayvanı ayalarından çekmek, ensesinden kesmek, canı çıkmadan omuriliğini kesmek ve kafasını koparmanın mekruh olduğu ifade edilerek, devenin boynunun göğse yakın kısmından boğazlanması (nahr) mendup olduğu, kafa kısmına doğru kesilmesinin (zebh) ise

mekruh olduğu, sığır ve davarlarda ise durumun tam tersi olduğu bilgisi nakledilmiştir. Yukarıda zikredilen hususlara uyularak kesilen hayvan insan için besin olduğunda, bunu uygulamanın hayvana eziyet değil adaletin ta kendisi olacağı ifade edilmiştir (445a). Şerhin ilerleyen kısımlarında bu bahse devam edilmiştir. Mâide suresinin 3. ayeti ve Bakara suresinin 173. ayeti gibi bu mesele ile ilgili ayet iktibasları ile konuya dair görüşler delillendirilmiştir. Yukarıda belirtilen şartlara uygun olarak kesilmeyen hayvanın eti yenildiğinde, bunun insan karakteri üzerinde olumsuz etki yapacağı ifade edilerek buna dair düşünceler açıklanmıştır (446a).

Sarı Abdullah Efendi hayvanın kesilmesine dair mevzuyu zâhirî bakımdan yorumladıktan sonra insanın fânî hayattan geçerek nefsini terbiye etmesi ve tâlib-i vuslat-ı yâr olmasının önemi üzerinde durmuştur. Bakara suresinin 54. ayetini iktibas ederek Hz. Musa'nın buzağıyı ilâh edinen kavmine olan nasihatini hatırlatmıştır. Hz. Musa'nın kavminden tövbe etmeyi ve nefislerini öldürmeyi, yani kendilerini düzeltmelerini istediğini vurgulamıştır. Hevânın insan tabiatı üzerindeki etkisinden söz ederek Firavun'un Hz. Musa'ya karşı gelmesini ve Hz. Adem'in yasak meyveyi yemesini onların hevâsının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Konuya dair alıntıların da yapıldığı bu kısımda her ölenin gerçek anlamda ölü sayılmadığı, asıl ölülerin hayatta olan ölüler olduğu ifade edilmiştir. Bakara suresi 54. ayette "Yaratanınıza tövbe edin ve kendi nefislerinizi öldürün" emri buna delil olarak sunulmuştur. Ubûdiyyetin ilk derecesinin tövbe olduğu belirtilerek, onun da nefsi telef edip şehvetleri terk etmek ve lezzetli şeyleri keserek mümkün olacağı aktarılmıştır. 3917. beytin şerhinde bu konu ile ilgili îzahlara devam edilerek insanın, nefsini Allah yolunda kurban etmesi halinde nice faziletlere erişeceği bildirilmiştir (447b).

Varak 448a'da derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın nefsi yok etme ve bunun sonucunda ulaşılacak makamlarla ilgili olduğu belirtilmiştir. Şârih burada 3919. beyitten yola çıkarak savaşta şehit olanlarla ilâhî aşkla kendini Allah yolunda feda edenleri kıyaslamıştır. Birinci grubun mükâfatının cennet nimetleri iken ikinci grubun mükâfatının Allah'a yakınlık olduğunu ifade etmiştir. Riyâzet ve takvâ ile nefsini terbiye etmenin öneminden bahsederek muhabbet erbabının bu konudaki tavrını övmüştür (448a). Burada farklı kaynaklardan nakledilen bazı bilgilerle konu

detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Buna göre fânî olmaktan maksat kulun beşer yönünün rabbânî yönde yok olmasıdır. Çünkü her kulun, rabbânî bir yönü vardır. Bakara suresinin 148. ayetinde ifade edildiği üzere "Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır." Bu da Hak tarafına tam bir teveccüh ile yönelerek elde edilir. Çünkü bununla hak olma yönü güçlenir ve onu değiştirip tümüyle fani edene dek yaratılmış olma yönüne galip gelir. Bu ateşe yakın duran bir kömüre benzer; kömür ateşe yakınlığı, onun alevini kabul etmeye hazır olması ve başka kabiliyetleri sebebiyle azar azar tutuşur ve sonunda ateş olur. Böylece ondan, ateş çıkan yakma, parlama, ışık saçma gibi özellikler ortaya çıkar. Yanmadan önce karanlık, nahoş ve soğuktur. Böylesine bir teveccüh ancak kulda gizli olan muhabbet-i zatiye ile mümkündür. Bunun ortaya çıkması da sadece ona ters ve aykırı olan şeylerden sakınmakla olur. Bu da onun dışındaki her şeyden arınmaktır. Öyleyse muhabbet, mürekkeptir. Azık ise takvâdır. Bu fenâ, kula hakkânî teayyünlerin ve rabbânî sıfatların peş peşe belirlenmesi için gereklidir. Cem' makamı, kıdemin nuruyla hadesin ortadan kalkmasından, yokluktan var olan her şeyin helak olmasından ibarettir. Yani, ehadiyyet zatının bizzat kendisinde ilmî varlıktan, ayni varlığa geçmesidir. Allah Teala var olduğu gibidir, hakikat olarak ondan başka ona denk olabilecek hiçbir varlık yoktur. İşte böylece bu cem makamına ulaşan sâlik, hakkın sadece mevcut olduğunu müşahede eder. Burada ne giden (sâlik) vardır, ne de kendisine varılan. Aksine giden, ne kendisine varılan ve gitme (sülûk), aslında ondan başka diye isimlendirilen tüm alem zahir olan ilahi hüviyetin, esma ve sıfatları gereğince farklı mertebelerindeki çeşitli suretlerde ortaya çıkan onun bizatihi kendisidir. Bu durumda onun nazarında haktan başkası olmaz. O artık hakkın nuru tarafından mağlup durumdadır; sadece hakkânî varlığı müşahede etmektedir. Dolayısıyla ona göre kul ve Allah yoktur; sadece Allah vardır. Sarı Abdullah Efendi 3920. beytin şerhinde okuyucuya nasihatlerde bulunarak canın gıdasının et ve ekmek değil Allah sevgisinin nuru olduğunu ifade etmiştir. Aşk yolunda can ve nefisten vazgeçmeyi, şehvet ve gafletin esiri olmaktan kurtulmayı tavsiye etmiştir (449a).

Şârih, insanın dünyanın geçiciliğinin ve vefasızlığının farkında olmasına rağmen nefsin eline giriftar olduğunu ve dünyadan vazgeçmek istedikçe şehvet çukuruna düştüğünü hatırlatarak, şerhte çokça tekrarladığı gibi bir mürşid-i kâmilin terbiyesine

girmeyi tavsiye etmiştir. Şehvet kirlerinden temizlenmek için kendini irşad ehlinin iradesine teslim ederek tarikat sabunuyla yıkanmayı ve muhabbet suyuyla arınmanın önemini vurgulamıştır (449b). Şerhin ilerleyen kısımlarında bu yöndeki tavsiyelerini sürdüren Sarı Abdullah Efendi, 3930. beytin şerhinden itibaren İslam'da kısas konusuna geri dönmüştür. Meydana gelen her şeyin Allah'ın takdiri ile olduğunu hatırlatarak kâtilin de maktulünde Allah'ın iradesine muvâfık hareket ettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte kâtile uygulanacak kısas cezasının da Allah'ın takdirine uygun olacağını belirtmiştir. Kısasın hikmetini tam olarak idrak ve beyan etmenin insan için mümkün olmadığını söyleyerek Allah'ın takdirinin sorgulamadan muarrâ olduğunu vurgulamıştır (451b).

Varak 452a'da derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Bakara suresinin 178. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Ayette ifade edildiği üzere öldürülenler hakkında kısasın farz kılındığı; hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilmesi gerektiği, ancak öldüren kimse, ölenin vârisi tarafından affedilirse aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerektiği, bunun da Allah'ın rahmeti olduğu ilâhî hitabından hareketle, Allah'ın insanlar için anne ve babasında daha şefkatli olduğu da vurgulanarak kısası uygulamak gerektiği ifade edilmiştir. Fahreddin er-Râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr*'inden alıntı yapılarak, birini öldürme kastında olan kişinin bu fiili sonucunda kendisinin de öldürüleceğini bilerek bu davranıştan vazgeçmesinin hem kâtilin hem de maktulün hayatını kurtaracağından bahsedilmiştir (452a). Kısas konusu Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ı, Ahmed b. Ali es-Sübkî'nin *Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l Miftâh*'ı, Teftazânî'nin *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm*'u, İbrahim b. Ömer el-Bikâî'nin *Nazmü'd-Dürer min fî Tenâsübi'l-ây ve's-Süver*'i, Nizâmeddin en-Nîsâbûrî'nin *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân*'ı ve Süyûtî'nin *el-İtkân*'ı olmak üzere çok sayıda klasik kaynaktan alıntı yapılarak şerhin ilerleyen kısımlarında da işlenmeye devam edilmiştir.

Hz. Âdem'in melun İblis'in sapkınlığına şaşırması ve kibirlenmesi.

Varak 456b'de yer alan 3936. beytin şerhinden itibaren Hz. Âdem'in Şeytan'ın sapkınlığına şaşırması ve kibirlenmesi konusuna geçilmiştir. Konuya Hz. Âdem'in kendi ilim ve kerâmetine, Şeytan'ın da Allah'ın huzurundan kovulmasına nazar ederek kendini seçkin sayması ve kibirlenmesi vurgulanarak giriş yapılmıştır. Hz. Âdem'in, bu tavrı üzerine Allah tarafından uyarıldığı ve bazı sırlara vâkıf olmadığının hatırlatıldığı belirtilmiştir. Zâriyât suresinin 56. ayetinde "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." buyurulmasının bu hatırlatmayla ilgilisi üzerinde durulmuştur. İnsanların bir kısmının bu hitâba kulak verip sâlih kullardan olmak için çaba gösterirken, bir kısmının fâsıklardan olmayı tercih ettiği belirtilmiştir. Sâlih olanlarda cemâl sıfatının, fâsık olanlarda ise celâl sıfatının ağır bastığı ifade edilerek, Şeytan'da da celâl sıfatının öne çıktığı vurgulanmıştır.

Varak 457b'de derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Aynülkudât Hemedânî'nin tâliplere gönderdiği mektup hakkında olduğu belirtilmiştir. Aynülkudât Hemedânî'nin *Nâmehâ-yı Aynülkudât Hemedânî* şeklinde adlandırılan Farsça mektubatından içinde şiirlerin de yer aldığı uzun bir alıntıya yer verilmiştir. Daha sonra Hz. Âdem'in kibirlenmesi bahsine devam edilmiştir. Cennetten çıkarılma hadisesi hatırlatılarak Hz. Âdem'in Allah tarafından uyarıldığı belirtilmiştir. Hz. Âdem'in yasak meyveyi yiyerek cennetten çıkarılmasının da Şeytan'ın kibirlenerek huzurdan kovulmasının da Allah'ın takdiriyle gerçekleşen kaza ve kaderin bir sonucu olduğu vurgulanmıştır (458b). Bundan sonra Aynülkudât Hemedânî'nin *Nâmehâ-yı Aynülkudât Hemedânî* şeklinde adlandırılan eserinden başka bir mektuba daha yer verilmiştir. Sonra asıl konuya devam edilmiştir. En'âm suresinin 112. ayeti iktibas edilerek Allah tarafından peygamberlere insan ve cin şeytanlarının düşman kılındığı, Allah'ın dilemesi olmasa onların bunu yapamayacağı ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'e Ebû Cehil, Hz. Musa'ya Firavun, Hz. İbrahim'e Nemrud gibi insan şeytanlarının musallat kılınması buna örnek gösterilmiştir. Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadis nakledilerek Hz. Peygamber'in "Hepinizin yanında mutlaka bir şeytanı vardır." Orada bulunanlar, "Senin de mi, ey Allah'ın resulü" diye sorunca "Evet, benim de. Fakat Allah bana yardım etti de, o Müslüman oldu." dediği

belirtilmiştir. 3941. beytin şerhinde Hz. Âdem'in, Allah'ın takdirine yönelik sorusu ve Şeytan'ın durumu karşısındaki kibri nedeniyle tövbe ettiği vurgulanmıştır (459b).

Varak 460a'nın başında bir münâcâta yer verildikten sonra Basralı meşhur tâbiî, âlim ve zâhid Hasan-ı Basrî'nin başından geçen bir olay anlatılmıştır. Buna göre Hasan-ı Basrî bir gün cenaze defni için kabristanda bulunduğı sırada Ferezdak isimli bir kişinin bir köşede ağladığını görür. Adamla konuştuğunda onun kötülüğü ile tanınan biri olduğunu öğrenir. Neden ağladığını sorduğunda adam, kötülüğü nedeniyle insanların onun fenalıklarından Allah'a sığındığını, Hasan-ı Basrî gibi velî kullara ise yakın olmaktan gurur duyduklarını, Allah'ın da kendisine bu halk gibi muamele edeceğinden korktuğu için ağladığını söyler. Hasan-ı Basrî adama iyi bir ameli olup olmadığını sorduğunda adam üç özelliği olduğundan bahseder ve "Saçlarım İslam'da beyazladı. Yetmiş senedir tevhid üzereyim ve kötü bir adam olduğumu itiraf ediyorum." der. Ferezdak vefat ettiğinde Hasan-ı Basrî onun cennette olduğunu müşahede eder. Bunun nedenini sorduğunda adam: "Allah benim günahlarımı Müslüman olarak geçirdiğim yetmiş yıllık ömrümün beyaz saçlarına bağışladı." der. Bu olay anlatıldıktan sonra münâcâta devam edilmiştir (460b).

Varak 462a'da derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Âl-i İmrân suresinin 8. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Ayetin "(Onlar şöyle yakarırlar): "Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin." şeklindeki meali üzerine yapılan yorumda ilmi sağlam olanların Allah'a yaptıkları duada hidâyet isteyerek muhkem ve müteşâbih ayetleri onun rızasına uygun olarak anlayıp yorumlamayı diledikleri belirtilmiş, üteşâbih ayetleri yanlış yorumlamaktan Allah'a sığındıkları ifade edilmiştir. Allah'ın da kullarından yukarıda zikredilen ayet uyarınca dua etmelerini istediği belirtilerek konu, Allah'ın fiilleri yaratması ve bunun sonucu üzerine yapılan değerlendirmelerle genişletilmiştir. Nakledilen bilgilere göre sapkınlığı yaratmanın sapkınlık olmadığı, onu fiile dökmek sapkınlık olsa bile bunun değişmeyeceği ifade edilmiştir. Allah'ın dini açıdan kullarına en uygun olanı (aslah) yapmasına rağmen, dini açıdan en uygun olanı yaratması gerekmiyorsa bu duanın bir anlamı kalmayacağı vurgulanmıştır. Bu konuya dair ayrıntılı mâlûmat isteyenlerin Mâtürîdî ve Fahreddin er-Râzî tefsirleri ile kelam kitaplarına müracaat etmeleri

tavsiye edilmiştir (462b). Sahabilerin Hz. Peygamber'den "Ey kalpleri evirip çeviren; kalbimi dinin üzere sabit kıl." duasını sıkça duydukları ve bunun nedenini Hz. Peygamber'e sorduklarında ondan "Âdemoğlunun kalpleri Rahman'ın iki parmağı arasındadır; dilerse onu doğru yola iletir, dilerse saptırır. Mizan da Rahman'ın elindedir; kimi toplulukları yükseltir, kimilerini de alçaltır. Âdemoğlunun kalbinin, günde yetmiş kere dönen serçe gibi olduğu da rivayet edilmiştir." şeklinde cevap aldıkları nakledilmiştir. Bu kısımda yer alan Türkçe münâcâtın arasında Kuşeyrî'den alınan Arapça bir münâcâta da yer verilmiştir. Bu münâcâtın tercümesi şöyledir:

> Ey rabbimiz, yaratıcımız, terbiye edenimiz, kalplerimizi, hevamızın onları ele geçirmesiyle, şehvetlerimizin galip gelmesiyle, mizaç ve huylarımızın karanlığa gömülmesiyle, cemalinin huzuruna hidayet ettikten ve cemalinin nuruyla nurlandıktan sonra senin doğru yolundan saptırma. Öyle ki, Kur'an'ın özünü öz bir duyumla işittik; tevilin özünü öz bir görmeyle gördük, misakta (kullarından söz aldığı gün) bize öğrettiğin ilimlerin özünü akıllarımızın özüyle hatırladık. Nitekim misak günü kalplerimizi cemalinin şahitlerini müşahede etmeye, sözünü dinleme şerefine, senin sorularına icabet etmenin güzelliğine eriştirdikten sonra saptırmıştın; üzerimize peş peşe faylaları, fazlının feyzini yağdırdın. Böylece bizim şühûdümüzle senin şuhûdünü örttün, bizim varlığımızı senin varlığından, sevgimizi sevginden engelledin. Bizi kendinden gaib alemine gönderdin. Kendi zatından ve özelliklerinden bize verdin. Bize katından bir rahmet ihsan eyle ki, o rahmet bizi bizim katımızdan senin katına çeksin, kendimizden fani olup sende var olalım, kendi sıfatlarımızdan kopup senin sıfatlarına gelelim, kendi zatımızdan ayrılıp senin zatına ulaşalım. Gönderilmişlerin efendisi hürmetine amin, amin (463b).

Bundan sonra 3945. beytinin şerhine devam edilerek münâcât Türkçe olarak sürdürülmüştür. Sarı Abdullah Efendi yukarıda verilen örnekte olduğu gibi aralara Arapça ve Farsça mensur-manzum metinler ekleyerek hem şerhini zenginleştirmiştir hem de münâcattaki samimi duygunun okuyucuya geçmesini sağlamıştır. Varak 465a'da 3956. beytin şerhinden itibaren kimin mükâfâta, kimin cezaya lâyık olduğunun Allah katında mâlûm olduğundan bahsedilerek, dilerse rahmetiyle affedebileceği dilerse de kahrıyla azâba çarptıracağı ifade edilmiştir. Hazan vaktinde yaprakları döküp, bahar mevsiminde yeşerten Allah'ın, A'râf suresinin 57. ayetinde

“O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklendiği vakit, onları ölü bir belde(yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.” buyurduğu gibi kâinâtın hükmünü elinde bulundurduğu vurgulanmıştır. Bütün bunlara kâdir olan Allah’ın kıyametten sonra insanları tekrar dirilteceği, Yâsîn suresinin 79. ayetindeki “De ki: “Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir.” ifadeleriyle delillendirilmiştir. Konuya dair açıklamalara devam edilen ileriki kısımlarda Mülk suresinin 1-2. ayetlerindeki “Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.” ifadelerine yer verilerek Allah’ın insanı bu dünyaya göndermesindeki murâdın ne olduğuna dâir açıklamalara devam edilmiştir. Daha sonra Ferîdüddîn Attar’ın *Muhtârnâme*’sinden bir rubâîye yer verilerek okuyucu zihnen yeni konuya hazırlanmıştır. 3959. beyitte ney’in boynunun kesilip sonra ona nefes üflenerek âdeta ona yeni bir hayat verilmesinden bahsedilmiştir. Sarı Abdullah Efendi bu kısımda Rûm suresinin 26-27. ayetlerini iktibas ederek “Göklerde ve yerde kim varsa yalnızca O’na âittir. Hepsi O’na boyun eğmektedirler. O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu, O’na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce ve eşsiz sıfatlar O’nundur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” ifadeleri ile bu düşüncenin fikri zeminini ortaya koymuştur. Bu kısımda, *Mesnevî* beytileriyle ilgili olması münâsebetiyle münâcâta yer verilmiştir. Yukarıda örnekleri zikredilen bu münâcâtlar içinde *Mesnevî* beyitleri ile birlikte ayet, hadis, tefsir ve şiir parçaları barındıran uzun metinlerdir. Sarı Abdullah Efendi burada, Mevlânâ’nın münâcât niteliğindeki beyitlerini şerhi vasıtasıyla daha uzun bir metin olarak okuyucuya sunmuştur.

Varak 466b’de derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Zerdüşt kıssası hakkında olduğu belirtilmiştir. 3965. beyte denk gelen bu kısma nefis ve şehvetin esiri olup Allah’ın isteklerinden yüz çevirenlerden bahsedilerek giriş yapılmıştır. Zikredilen bu kişilerin hem Mecûsî hem de Zerdüşt oldukları belirtilmiştir. Bundan sonra çeşitli kaynaklardan nakledilen bilgilerle Zerdüşt’ün hayatı ele alınmıştır. Buna

göre İranlı Zerdüşt, hikmeti Musa'nın arkadaşlarından edinmiştir. Bu hikmet sayesinde ateşin onu yakmadağı, Camsib'in onun en yakın arkadaşı olduğu ifade edilmiştir. Burada İranlıların birçok farklı topluluklara ayrıldığı, inananlarına Keyumarsiyye adını verdikleri kadim bir dinleri olduğu, eski bir tanrının varlığını iddia ederek ona Yezdan ismini verdikleri nakledilmiştir. Bu tanrının onlara göre yüce Allah olduğu, karanlıktan yaratılmış bir tanrı daha ispat ettikleri ona da Ehraman ismini verdikleri belirtilerek bunun da İblis olduğu ifade edilmiştir. Onların dininin Yezdan olan nuru tazim etmek ve Ehramen'in karanlığından kaçınmak üzerine kurulu olduğu, bunların bir kısmının nuru tazim edip Niran'a ibadet ettikleri ve Zerdüşt, kral Keştasef (Viştaspa) zamanında ortaya çıkıncaya kadar İranlıların bu şekilde yaşadıkları aktarılmıştır. Zerdüşt, Azerbaycan'ın köylerindeyken Allah'ın ona gönderdiği bir kitabın bulunduğunu iddia ettiği, her şeyin yaratıcısı olan Allah hakkında, onun nurun ve karanlığın yaratıcısı olduğunu, tek ve ortaksız olduğunu, hayr ve şerrin, salah ve fesadın nur ve karanlığın karışımından meydana geldiğini; bunlar bir araya gelmezse alemin asla var olamayacağını; nur ve karanlık galip gelene kadar mizacın devam edeceğini; hayrın, onu işleyene, şerrin de, onu işleyene sonradan ait olacağını söylediği belirtilmiştir. *Ravzatü's-Safâ*'dan nakledilen bilgilere göre ise Zerdüşt'ün Hızır'ın (as) ashabından birinin öğrencisi olduğu ve ondan ilm-i garîbe tahsil ettiği, daha sonra şeytanın kandırması ile bu ilmi kötüye kullanmayı seçtiği ifade edilmiştir.

Fütûhât-ı Mekkiye'de Zerdüşt'ün ateşe tapan ilk kişi olduğunun belirtildiği aktarılarak onun ateşin nurdan başka bir şey olduğunu sandığı ifade edilmiştir. Bunun da şeytanın ona ateşin bizzat içinden hitap etmesi sebebiyle olduğu belirtilmiştir. Zerdüşt'ün bunun ilahi bir vahiy olduğunu ve kendisinin nebilerden biri olduğunu sanması sonucu insanları ateşe tapmaya davet ettiği bilgisi nakledilmiştir. Bu bölümün devamında Zerdüşt'ün hayatına dâir detaylı bilgiler verilmeye devam edilmiştir. 3966. beytin şerhinden önce bu bahisle ilgili son değerlendirmeler yapılarak okuyucu Zerdüşt'ün düştüğü bu zelil duruma düşmemesi konusunda uyarılmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi Sarı Abdullah Efendi şerhin birçok yerinde okuyucuyu bir mürşid-i kâmile intisap etmeye davet etmiştir. Ona göre insanın kendine mânevî bir önder bulmadan ilim ve mârifet yolunda menzil alması

mümkün değildir. Zerdüşt bahsinin sonunda okuyucuya bu yöndeki telkinler yinelenmiştir (469a).

Varak 469a'da derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Hz. Peygamber'in şairi Lebîd b. Rebîa ve "Agâh olun, Allah'ın dışındaki her şey batıldır." ifadelerini içiren şiiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Bu bölümde Lebîd'in müslüman olmadan önce de saygın biri olduğu ifade edilerek ne zaman müslüman olduğu anlatılmış ve Hz. Peygamber'in onun şiiri hakkındaki yorumundan bahsedilmiştir. Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis nakledilerek Hz. Peygamber'in "Şâirlerin söylediği sözlerin en doğrusu, Lebîd'in şu sözüdür: "Biliniz ki Allah'tan başka her şey batıldır." dediği ifade edilmiştir. Bu kısmın devamında Lebîd ile Hz. Peygamber arasında geçen bazı diyaloglar aktarıldıktan sonra onun sahabiler arasında saygın biri olarak kabul edildiği ve şiirinin üstün tutulduğuna dair örnek olaylar anlatılmıştır. Varak 470a'dan itibaren klasik kaynaklardan da alıntılar yapılarak Lebîd'in "Agâh olun, Allah'ın dışındaki her şey batıldır." mısrası üzerine değerlendirmelere devam edilmiştir.

Hz. Ali'nin kendi katline müsâmaha etmesi bahsine geri dönülmesi.

Varak 471b'de 3967. beytin şerhinden itibaren Hz. Ali ile İbn Mülcem hikayesine geri dönülmüştür. Bu bölümün başında Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in kendisine katilini önceden bildirmesine rağmen kalbinde ona karşı bir kin beslemediğini ifade eden sözlerine yer verilmiştir. Bu dünyadan göçmenin Hz. Ali için yeni bir hayata uyanmak anlamına geldiği vurgulanarak, onun bâkî olanı arzuladığı belirtilmiştir. Burada inananların ölümü bir son olarak görmediğine dair açıklamalara yer verilmiştir. Varak 467a'da derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Bakara suresinin 195. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Bu ayetin meali şöyledir: "(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever." Burada nakledilen bilgilere göre Bakara suresinin 194. ayeti -"Haram ayın karşılığı haram aydır; saldırmazlık kurallarına riayet karşılıklıdır."- indiğinde orada bulunanlardan biri "Ey Allah'ın Resulü, azığımız yok; kimse de bize yemek vermiyor." demiş bunun üzerine Allah Resulü, Allah yolunda infak ve tasadduk etmelerini, bir hurma bile olsa Allah

yolunda sadaka vermekten nefislerini engellememelerini, yoksa helak olacaklarını söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in muradına uygun olarak bu ayet nâzil olmuştur. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinde naklettiğine göre Firyâbî, İbn Cerir ve İbn Münzir, İbn Abbas'ın bu ayet hakkında şöyle dediğini aktarmışlardır: "Helak, kişinin Allah yolunda öldürülmesi değildir; aksine helak, Allah yolunda infak etmekten geri durmaktır." Daha sonra yukarıda zikredilen ayetin tefsirine devam edilmiştir. Başka ayetlerden ve klasik kaynaklardan yararlanılarak infak konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Varak 474a'da derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Bakara suresinin 154. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Şehitler ile ilgili olan bu ayetin meali şöyledir: "Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz." Sarı Abdullah Efendi'nin bu ayetin tefsirini yaparken yararlandığı kaynaklardan naklettiği bilgilere göre Allah için küçük ve büyük cihadda öldürülenler için "ölüler" denilmemelidir; aksine onlar ebedi ve ilahi bir hayatı yaşamaktadırlar. Çünkü Allah yolunda öldürülen kimse insânî hayattan fânî olduğu anda rabbânî hayatta yaşamaya devam eder. Onların yaşamları diğer insanların hissedebileceği bir keyfiyette değildir. Aksine akılla değil sadece vahiyle idrak edilebilecek bir niteliktedir. Diğer insanların fiziki yaşamı kudsî hayatı idrak etmeye engeldir. Bu ayetin, Bedir'de şehit düşen Müslümanlar hakkında nâzîl olduğu belirtilerek, onların ensardan on sekiz, muhacirlerden de altmış kişi oldukları ifade edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Âl-i İmrân suresinin 195. ayeti iktibas edilerek ayette zikredilen "Rableri, onlara şu karşılığı verdi: "Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de andolsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır." şeklindeki ifadeler yorumlanarak seyyiâtın affedilmesinin Allah yolunda öldürülmeye bağlandığı ifade edilmiştir (474a).

Varak 474b'de derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Bakara suresinin 155. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Allah'ın insanları değişik vesilelerle imtihan etmesi ve onların sabrını sınması hakkında değerlendirmelerin

yapıldığı bu bölümde, insanların sabrı ve şükrü terketmemeleri halinde kavuşacakları nimetlerden bahsedilmiştir. Hz. Eyyûb ve Hz. Süleyman'ın hayatı örnek verilerek insanın imtihanının bazen nimetle bazen de belayla olacağı ifade edilmiştir. Sabrın önemi üzerinde durularak Bakara suresinin 153. ayetinde "Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir." ve Nahl suresinin 127. ayetinde "Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan yana üzülme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme." buyurulduğu hatırlatılmıştır (475a).

Sarı Abdullah Efendi bu kısımda, Baklî'nin *Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'ân* adlı eserinden konuya dair yaptığı alıntıları nakletmiştir. Buna göre korku yedi kısımdır: Nefisten korkmak, şeytandan korkmak, kafirlerden korkmak, cehennemden korkmak, ayrılıktan ve ilişkilerin kopmasından korkmak, engellenmekten korkmak, tazim ve yüceltilmekten korkmak. Nefisten korkmak, hakkın kahrının beslediği, beşeriyetin zayıflığıyla birleşen tabii korkaklıktır. Bu korku, nefsinin bir niteliği olduğu için kuldan ömür boyu gitmez. Şeytandan korkmak, düşmanın dünyayı terk ederek hakkı isteyen kimseyi, sürekli fakirlik, hastalıklar ve açlıkla korkutmasıdır. Bu, düşmanlarıyla savaşmalarına karşılık olarak ve makamlarındaki niyetlerinin doğruluğunu ortaya çıkarmak için Allah Teala'nın velilerine verdiği bir imtihandır. Kafirlerden korkmak; hayatın bitmesinden, bedenin acı çekmesi, dövülmesi ve öldürülmesiyle suretinin yok olmasından korkmaktır. Zira insan, yaşamayı sever, ölümden ise nefret eder. Bu yüzden Allah, onu kafirlerden korkmakla sınar. Cehennemden korkmak, Allah'ı baskısının nefsi emmareyi dizginlemesidir. Ayrılıktan korkmak, dünyada oldukları müddetçe kulların sürekli olarak yaşadığı bir korkudur. Bu, bütün yaratılanları bir kenara itip olanca gayretleriyle murada ulaşma noktasında çalışmaları için en büyük imtihandır. Tazim ve yüceltme korkusu, onun, müşahede makamındaki mükaşefe ehlini imtihanıdır. Açlıktan korkmak, beşeri kirlerden kalpleri ile gizli ahiret sırları arasında bulunan, onu açıkça görmeyi engelleyen nefsani perdelerden Allah'ın veli kullarını sınaması ve onların rızasına olan talepleri hakkındaki niyetlerinde samimi olmalarında ısrar etmesidir. Bu kısmın devamında kulun Allah'a olan aşkı ne kadar şiddetliyse belaya tutulma ihtimalinin o kadar yüksek olduğu ifade edilmiştir. Aşıkların vuslata kudretlerinin bulunmadığı

gibi ayrılığı da sabır ve tâkati olmadığı vurgulanmıştır. Vuslat her ne kadar hoş olsa da pahasının yüksek olduğu belirtilerek onun da terk-i ser olduğu ifade edilmiştir. Ancak vücut mülkünü mâlikü'l-mülk olana teslim edenlerin makâm-ı vahdete vâsıl olacakları belirtilmiştir. Şerhin bu kısımlarında Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Cevherü'z-Zât*'ından sıkça alıntılar yapılmıştır (476a).

Rikâbdarı İbn Mülcem'in sürekli Hz. Ali'ye "Beni öldür ve bu fiili işlemekten kurtar." diye yalvarması.

3981. beytin şerhinden itibaren başlayan bu bölüm, ileride Hz. Ali'yi kendisinin öldüreceğini öğrenen İbn Mülcem'in bu fiili işlemeden Hz. Ali tarafından katledilmek istemesini konu almaktadır. Şârih tarafından, İbn Mülcem'in çok yalvarmasına rağmen Hz. Ali'nin kadere rıza göstererek onun bu teklifini kabul etmediği aktarılmıştır. Bu kısmın devamında, Hz. Ali'nin bir zamanlar halifelik için heveslendiğine ancak bunun Hz. Ebû Bekir'e nasip olduğuna dair rivayetler üzerinde durulmuştur. Bazı kaynaklarda Hz. Hasan ölüm döşeğindeyken kardeşi Hz. Hüseyin'e "Ey kardeşim, Allah Resulü vefat ettiğinde baban bu işe heveslenip onun sahibi olmak istemişti. Fakat Allah bunu ondan uzaklaştırdı ve emirliği Ebû Bekir'e verdi. Ebû Bekir'in vefatı esnasında yine heveslendi; bu sefer de Ömer'e verildi. Ömer vefat ederken bu işi içlerinde babanın da bulunduğu altı kişinin kararına havale etti. Bu kimselerin ona düşmanlık yapmayacaklarından şüphesi yoktu. Fakat bu sefer de o iş Osman'a tevdi edildi. Osman şehit edilince babana biat edildi fakat sonrasında tartışmalar başladı. Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın nübüvvet ve hilafetin ikisini birden ehli beyt olarak bize vereceğini sanmıyorum." dediği nakledilmiştir. Ancak Hz. Ali'nin hiçbir zaman şöhret ve servete rağbeti olmadığı gibi mülk ve emirliğe de meyil ve muhabbet duymadığı dile getirilmiştir (477a).

Hz. Peygamber'in Mekke'yi ve Mekke'den başka yerleri fethetmek istemesinin dünya mülkünü sevdiği için olmadığının, çünkü "Dünya leştir" buyurduğunun, aksine Allah'ın emriyle olduğunun açıklanması.

Varak 477b'de 3991. beytin şerhinden itibaren başlayan bu bölümde Hz. Peygamber'in, şehirlerin fethini dünya sevgisi sebebiyle istemediğine dair açıklamalara yer verilmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayetle Hz. Peygamber'in bir

mecliste otururken ayaklarını toplayarak oturduğu, ihtiyaç hali dışında konuşmadığı, genelde sükut ettiği aktarılmıştır. Gülüşünün tebessüm şeklinde olduğu, açık söyleyip, ne uzun ne kısa konuştuğu belirtilmiştir. Onun meclisinin, ilim, haya, hayır ve güven meclisi olduğu, orada sesin yükselmediği, mahremlerin teşhir edilmediği, o konuştuğunda meclistekilerin başlarını, üzerinde kuş varmış gibi eğerek susup dinledikleri nakledilmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber'in üstün güzel ahlakına dair örnekler verilmeye devam edilmiştir. Onun dünya nimetlerine ehemmiyet vermediği hatırlatılarak Mekke, Şam, ve Irak gibi şehirlerin onun nazarında kıymeti olmadığı vurgulanmıştır (478b). Hz. Peygamber hakkında sûizan besleyenlerin Ebû Cehil ve Ebû Leheb gibi kötü karakterli, İblis yapılı kişiler olduğu ifade edilmiştir. Böyle kişilerin başkalarını da kendileri gibi sandıkları vurgulanarak Hz. Ali'ye hilafet düşkünü diyenlerin de Hz. Peygamber'e şehirleri dünya sevgisi için fethetmek istiyor iftirasını atanların da karakterlerinin bozuk olduğu ifade edilmiştir. Hz. Ali'nin de Hz. Peygamber'in de dünyaya rağbet ve muhabbetten uzak oldukları belirtilmiş, Hz. Peygamber'in dünyayı leş olarak tarif ettiği hatırlatılmıştır (478b).

Varak 479b'de 4007. beytin şerhinden itibaren Hz. Ali'nin, İbn Mülcem'e, Allah'ın aslanı olduğunu nasıl bildirdiğine dair açıklamalara yer verilmiştir. Hz. Ali'nin nefis ve hevânın esiri olmayıp leş olarak tabir edilen dünyaya meyletmediği, dünya kaydından kurtularak Allah aşkı ve muhabbetine yöneldiği vurgulanmıştır. Sadık aşıklar için ölüm cennetin anahtarı olarak görülürken, Yahudiler için bir imtihan vesilesi olduğu belirtilmiştir. Bakara suresinin 94. ayetinde ifade edilen "De ki: "Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki ahiret yurdu (cennet) diğer insanlar için değil de, yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin." hitâbını Yahudilerin dikkate almadığı, eğer alıp dua etselerdi yeryüzünde onlardan eser kalmayacağının Hz. Peygamber'in hadisi ile sabit olduğu belirtilmiştir. Şerhin bu bölümü Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân* adlı eserinden yapılan alıntıyla tamamlanmıştır (480a).

Varak 480b'de derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın Bakara suresinin 94. ayetinin tefsiri hakkında olduğu belirtilmiştir. Bu ayette cennete yalnızca kendilerinin gireceğini iddia edenlerin Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğu ifade edilerek bunun Bakara suresinin 111. ayetinde de "Bir de; "Yahudi ve

Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek" dediler. Bu, onların kuruntuları! De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz (iddianızı ispat edecek) delilinizi getirin." denilerek açıkça belirtildiği söylenmiştir. Farklı surelerden çok sayıda ayet iktibasları yapılarak konu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Allah sevgisinde iddialı olanların ölüm ile imtihan edildiği belirtilerek sâdıklar ve kâzibler zümresinin bu şekilde birbirinden ayrıldığı ifade edilmiştir. Yalancılar ölümden kaçarken Allah'ı gerçek mânâda sevenlerin onu sevgiliye kavuşma vakti olarak gördüklerinden bahsedilmiştir. Burada Mevlânâ'nın da ölümü Şeb-i Arûs olarak tarif ettiğini hatırlamak gerekir. Sarı Abdullah Efendi şerhinde bu detayı vermese de Mevlânâ'nın bu düşüncesine gönderme yapıldığı değerlendirilebilir. Bu bölümde Ebu Zer'den rivayet edilen bir hadisle Hz. Peygamber'in "Bir takım belalar görülmedikçe kıyamet kopmayacaktır. Öyle ki, bir insan ölü birinin kabrine uğrayıp "Keşke onun yerinde ben olsaydım" diyecektir. "Ne olacağından haberin var mı?" diyene "Olan olmuştur" diye cevap verecektir." şeklindeki ifadelerine yer verilerek ölümü alelâde bir şey olarak görüp hikmetinden gâfil bir şekilde istemenin de doğru olmayacağı vurgulanmıştır. Allah'ı inkar edenlerin dünyadan başka sarılacakları bir şey olmadığından bu dünyaya bağlanmaları anlaşılırken Yahudilerin bu dünyaya bağlılıklarının hiçbir şeyle açıklanamayacağı belirtilerek onların daha büyük bir gaflet içinde oldukları savunulmuştur. Çünkü Sarı Abdullah Efendi'ye göre Yahudilerin, Allah'ın huzuruna çıkacak yüzleri yoktur (481b). Yahudi ve Hıristiyanların ölüm hakkındaki düşünceleri ayet ve hadislerle delillendirilerek aktarıldıktan sonra okuyucuya onların düştüğü hatalara düşmeme konusunda tavsiyelerde bulunulmuş, Necmeddîn-i Dâye'nin *et-Te'vîlatü'n-Necmiyye fî Tefsiri'l-İşârî ve's-Sûfiyye* adlı tefsirinden bir alıntıya yer verilmiştir. Burada anlatıldığına göre Râbia el-Adeviyye'ye Azrail geldiğinde ondan kendini tanıtmasını istemiştir. Azrail de kendini, lezzetleri yıkan ve çocukları öldüren olarak tanıtmıştır. Râbia el-Adeviyye'nin Azrail'e neden güzel özelliklerini ifade etmeyip kendini bu şekilde tanıttığını sorduğunda Azrail, kendisinde bir güzellik görmediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Râbia el-Adeviyye'nin "Sen, sevgiliyi sevene ulaştırırsın." şeklinde cevap verdiği nakledilmiştir. (482b).

Hz. Ali'nin, savaşta hidayete eren ve arkadaşı olan rakibine, "Benim yüzüme tükürdüğün için nefsim devreye girdi ve niyetimin bozulmasın, amelimin ihlası zayi olmasın diye seni öldürmedim demesi.

Sarı Abdullah Efendi bu bölümün başında ihlas kavramı üzerinde durarak şu dikkat çekici diyaloğu aktarmıştır: Abdulvahid b. Zeyd, Hasan-ı Basri'ye, o Huzeyfe'ye, o Allah Resulü'ne, o Cebrail'e, o da Allah'a, ihlasın ne olduğunu sormuş. Allah da "O, sevdiğim kullarımın kalbine bıraktığım sırrımdır." şeklinde cevap vermiştir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin de ihlas hakkında: "İhlas, Allah ile kul arasında bir sırdır. Onu hiçbir melek bilemez ki, onu yazabilsin; hiçbir şeytan bilemez ki, onu ifsad edebilsin; hiçbir heva bilemez ki, onu kaydırsın." dediği nakledilmiştir. Ebû Osman el-Mağribî'nin: "İhlas, nefsin payı olmayan şeylerdir." dediği ve Sehl b. Abdullah'ın da ihlası "İhlas, kulun hareket ve durgunluk, gizli ve aşikâr halinin, eşi olmayan Allah için olmasıdır. Ne nefis, ne heva ve dünya; hiçbir şeyin ona karışmamasıdır." şeklinde tarif ettiği belirtilmiştir. Bu kısımda Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtu'l-Kulûb* ve Kuşeyrî'nin *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* adlı eserinden alıntılar yapılarak konuya dair görüşler desteklenmiştir. Bundan sonra Hz. Ali ile rakibi arasında geçen konuşmanın ayrıntıları verilmeye devam edilerek Hz. Ali'nin, "Seni Allah için öldürecekken nefsim devreye girdi, o nedenle öldürmedim." dediği vurgulanmıştır. 4025. beytin şerhine kadar olaya dair ayrıntılar anlatılarak bu mesele üzerinden okuyucuya ihlas ile ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur. Daha sonra rakibin, Hz. Ali'nin bu samimi tavrı üzerine müslüman olduğu ve bu zamana kadar İslam'a girmediğine hayıflandığı anlatılmıştır (483b).

Bu bölümün devamında, Hz. Ali'nin müslümanlar nazarındaki değerini ifade etmek için nakledilen "Ali'yi hiçbir münafık sevmez, hiçbir mümin de ona buğz etmez." şeklindeki hadisin farklı rivayetlerine yer verilmiştir. Hz. Ali sevgisinde aşırıya gitmemek gerektiğine dair açıklamalarda bulunularak, Hz. Ali'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber'in ona "Seninle Hz. İsa arasında bir benzerlik var; Yahudiler ona buğz edip, annesine iftira atmışlardır. Hıristiyanlar ise onu sevip bulunmadığı konuma indirmişlerdir." dediği nakledilmiştir. Buna benzer başka hadisler de zikredilerek Hz. Ali'yi sevmede veya ona buğzetmede aşırıya gidilmemesine dair tavsiyeler sıralanmıştır. Bu kısmın devamında rakibinin Hz. Ali'yi öven sözlerine yer

verilerek onun, İslamla şereflenmesinden duyguğu mutluluk anlatılmıştır. Daha sonra Aynülkudât Hemedânî'nin *Nâmehâ-yı Aynülkudât Hemedânî* şeklinde adlandırılan Farsça mektubatından uzun bir alıntıya yer verilmiştir (487a).

Varak 487a'da derkenara yazılan matlabla bundan sonraki kısmın "mühim" olduğu notu düşülerek ilmini bu dünyada servet ve şöhrete kavuşmak için kullananların durumundan bahsedilmiştir. Zâhir ilimleri tahsil etmenin bu dünya ve ahirete faydasının olduğu belirtildikten sonra asıl üzerinde durulması gerekenin bâtın ilimler olduğu vurgulanmıştır. Sarı Abdullah Efendi burada yine bir tarikata girip mürşide bağlanamın önemine değinmiştir. Tezkiye-i nefs ve uhrevî saadetin ancak bununla mümkün olacağını vurgulamıştır. İlim öğrenme konusundaki tavsiyelerine devam eden şârih, ihtiyaca göre zâhir ve bâtın ilimleri tahsil etmek gerektiğini belirterek herkesin dünya işlerini yürütmek ve ahlakını güzelleştirmek için asgarî düzeyde ilim sahibi olması gerektiğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Bakara suresinin 222. ayeti iktibas edilerek, evli olanların boşanma hakkındaki detaylara vakıf olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte evli olmayanların bu bilgiye ihtiyacı olmadığı belirtilerek, herkesin ihtiyacına göre ilim tahsil etmesinin önemi üzerinde durulmuştur (487a). Bu kısmın devamında nefis terbiyesinin yolları, tasavvufî ıstılâhlar üzerinden detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtu'l-Kulûb* adlı eserinden alıntıya da yer verilen bu kısımda Âl-i İmrân suresinin 14. ayetinde "Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır." buyurulduğu hatırlatılarak dünyada insana verilen maden, bitki, hayvan, eş, evlat, anne, baba ve diğer nimetlerin onu Allah'a yakınlaşmaktan alıkoymaması gerektiği ifade edilmiştir. Dünyaya dair şeylere gönülden bağlanmanın insanı hırs, haset, kibir ve şehvet gibi Allah'ın hoşnut olmayacağı fiillere sevk edeceği, dolayısıyla da mâsivâya hapsedeceği vurgulanmıştır. Bu kısmın devamında çok yemenin insanın amelleri üzerindeki olumsuz etkisinden bahsedilmiştir. Buna göre çok yemek, kalbin perdelenmesine ve karanlığın orada toplanmasına neden olur. Az yemek, kalbin saflığına, meleküt alemini müşahede etmeye ve cennete girmeye vesile olur. Az yemenin önemine dair aktarılan bilgilere göre bu konuda hassas olanların kimi, temiz

bir şeye denk gelmediğinde takva olarak aç kalır. Kimi, temiz bir şey bulur ama hesabın ve sorgunun korkusuyla züht adına onu yemez. Kimi, ibadetlere yardımcı olması için onu terk eder, çünkü onu hizmete engel olarak görür. Kimi ise dünyaya olan ihtiyaçlarını unutma derecesine ulaşır; böylece onun nimetlerini ne hatırlar, ne de hatırlatır. Bunun neticesinde mücâhede ehlinin riyâzet ile dünya kirlerinden arınarak aşk ve muhabbet neşvesine ulaştığı belirtilmiştir (490a).

Şeytanın insana ulaşma yollarını kapatacak yegâne şeyin açlık olduğu ifade edilerek Allah'a yakınlaşmak ve onunla arasındaki engelleri kaldırmak isteyenlerin riyâzete yönelmeleri tavsiye edilmiştir. Sarı Abdullah Efendi bu kısmın devamında, gönülden hicâbı kaldırmadan beşeriyetin karanlığından kurtulmanın mümkün olmadığını vurgulayarak buna muvaffak olmanın yollarına dair fikirlerini beyan etmeye devam etmiştir. Varak 491b'de Vehb b. Münebbih'in konuya dair görüşlerine yer verilmiştir. Buna göre Vehb b. Münebbih, Tevrat'ta Hz Âdem ile ilgili şu ifadelerin yer aldığını söylemiştir: "Ben Âdem'in bedenini dört şeyden bir araya getirip yarattım. Sonra onları oğluna varis kıldım; yaş, kuru, sıcak ve soğuktan ibaret olan bu şeyler onun bedeninde büyür ve gelişir. Ben onu topraktan yarattım. Toprak kurudur. Onun rutubeti sudan, sıcaklığı ise nefisten, soğukluğu ruhtan gelir. Sonra bu ilk yaratmadan sonra bedende dört türlü şey yarattım. Onlar benim iznimle bedene verilen nişanelerdir. Beden onlarla kıvam bulur, onlar olmadan devam edemez. Bunların her biri bir diğeriyle bulunabilir. Bunlar, siyah nokta aşaması, solgun nokta aşaması, kan ve balgam halleridir. Bu yaratmadan sonra bir kısmının yerleştirmesini yaptım. Kuruluk meskeninin siyah nokta aşamasında, hararet meskeninin solgun nokta aşamasında, rutubet meskeninin kanda, soğukluk meskeninin de balgamda olmasını takdir ettim. Fıtratı, nişanesini ve kıvamını belirlemiş olduğum bu dört şey üzere mutedil olan bir cisme bunlardan her biri karargah olur. Onun sağlığı kamil, bünyesi düzgün olur. Bunlardan biri diğerinden fazla olursa onları ezer ve onlara meyleder. Ona, bulunduğu taraftan fazla olduğu kadarıyla hastalık bulaşır. Diğerlerine karşı mukavemet göstermekten acze düşer. Şu kadar var ki, yemek kalbi bir araya getiren kalıbın kıvama gelmesinin sebebidir." (491b). Şerhin bu kısmından sonra da aynı konu üzerine değerlendirme ve tavsiyere devam edilmiştir.

Varak 492a'da 4038. beytin şerhinden itibaren istikâmeti ilâhî aşk olanların lokmalarının onları muhabbet nuruna sevkettiği ve kalplerindeki mâsivâ hevesini ortadan kaldırdığı ifade edilmiştir. Sarı Abdullah Efendi, 499'dan 501'e kadar olan beyitleri uzun bir şekilde şerh etmek yerine tercümelerini vermekle yetinmiştir.

4043. beyitten itibaren Hüsâmeddin Çelebi'nin hanımının ölümü nedeniyle birinci ciltten sonra *Mesnevî*'nin yazımına bir süre ara verilmesi konusuna değinilmiştir. İnşirâh suresinin 5-6. ayetlerinde "Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır." buyurulduğu hatırlatılarak bu ayetin Hüsâmeddin Çelebi ile birlikte bütün Müslümanlara hitap ettiği ifade edilmiştir. Daha sonra Âl-i İmrân suresinin 200. ayetinde "Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz." buyurulduğu belirtildikten sonra Farsça bir şiire yer verilmiştir. Bununla birlikte çalışmamızın kapsamına giren son beyit olan 4048. beytin şerhi tamamlanmıştır (493a).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
METİN

1. Esas Alınan Nüshanın Özellikleri

Yapılan çalışmalarda *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin 33 adet yazma nüshası tespit edilmiştir. Eserin beş ciltten oluşan matbu nüshası da mevcuttur. Eserin bizden önceki ciltlerini hazırlayan araştırmacılar tarafından bu konu üzerine detaylı incelemeler yapılmış, ulaşılan bilgilere ilgili tezlerde yer verilmiştir.[627] Biz burada oldukça hacimli olan bu mâlûmatı tekrar etmeden tezimizde esas aldığımız nüshayı tanıtmakla yetiniyoruz. Bu çalışmada Süleymâniye Ktp./Âtıf Efendi Koleksiyonu (1452-54) numaralarda kayıtlı nüsha esas alınmıştır. Bu nüsha Nesibe Kablander tarafından hazırlanan doktora tezinde müellif nüshası olarak tespit edilmiştir.[628] Söz konusu nüsha üç ciltten meydana gelmektedir. Yazma 27 satır olup bazı varaklarda satır sayısı 26'dır. Eserin birinci cildi 261, ikinci cildi 276, üçüncü cildi 496 varaktır. Kahverengi miklepli şemseli meşin ciltlidir. Talik hatlı, serlevha müzeyyen ve cedvelsizdir. *Mesnevî* beyitleri, başlıklar ve bazı ibâreler sürhle yazılmıştır. *Mesnevî*'nin Arapça mukaddimesi harekeli olarak yazılmış, diğer Arapça kısımlarda ise yer yer hareke kullanılmıştır. İlk cildin başında fihrist ve Sarı Abdullah Efendi'nin biyografisini içeren terceme-i hâl yer almaktadır. İkinci cildin başında da fihrist ve Sarı Abdullah Efendi'nin torununun oğlu olan ve La'lîzâde olarak da bilinen Ebû Ârif es-Seyyid Muhammed Masûm'un 1158/1746 tarihli temellük kaydı bulunmaktadır. Üçüncü cildin başında da bir fisrist vardır. Nüshanın derkenarlarında sah kayıtları mevcuttur. Derkenarda matlaplar ve başlıkların olduğu yerlerde "ser-i sühan" ifadesi yer almakta, bazı kısımlarda kelime açıklamaları ve şerhte geçen konular hakkında metinler bulunmaktadır. Son cildin zahriyesinde eserin Arapça olarak yazılmış vakfiye kaydı yer almaktadır. Bu kayıtta eserin kütüphane dışına çıkarılmaması şartıyla vakfedildiği ifade edilmektedir. Âtıf Mustafa Efendi'nin vakıf mührünün olduğu kayıtta 1154 tarihi bulunmaktadır. Nüshanın sonunda Cevrî tarafından yazılan tarih şiiri ve ilk dönem İslâm tarihine dâir bilgiler veren Arapça bir

[627] bkz. Kablander, "Sarı Abdullâh Efendi'nin 'Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, II. Cilt", s. 418-473; Salmani, "Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, I. Cilt", s. 136-146.
[628] bkz. Kablander, a.g.t, s. 432-452.

metin yer almaktadır. Şerhin muhtevasıyla ilgisi olmayan bu metnin nüshaya sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.

2. Transkripsiyonda İzlenen Yöntem

- Tez hazırlanırken *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin Süleymâniye Ktp./Âtıf Efendi Koleksiyonu (1452-54) numaralarda kayıtlı üç ciltlik nüshanın üçüncü cildinin 300b-496b varakları arası esas alınmıştır. Bununla birlikte Süleymâniye Kütüphânesi/Fâzıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 740 numarada kayıtlı nüsha (Cevrî nüshası) ile karşılaştırması yapılarak metnin tamamı kontrol edilmiştir. Okumada tereddüde düşülen kısımlarda Matbaa-i Âmire'de 1288/1871-72 yılında basılan matbû nüshadan da istifade edilmiştir. Metinde dönemin dil özelliklerini yansıtmak ve imlâ bakımından bütünlük sağlamak için bu konuda hazırlanmış kaynaklara başvurulmuştur.[629]
- Metinde DEV-RA Transkripsiyon fontu kullanılmıştır. Transkripsiyon alfabesi metinden önce verilmiştir.
- Metinde varak numaraları köşeli parantaz **[ ]**, satır numaraları parantez içinde **( )** gösterilmiştir. Varak ve satır numaraları kalın puntoyla yazılmıştır.
- Nüshada satır sayısı 27 olmakla birlikte bazı varaklar 26 satır olarak yazılmıştır. Bu durum ilgili varaklarda dipnotla belirtilmiştir.
- *Mesnevî* beyitleri numaralandırılmıştır. Karışıklığa meydan vermemek adına, ayrı şerh edilen mısralara da numara verilmiştir. Beyitlerin hemen altında müellif tarafından tercümesi verildiğinden ayrıca bir tercümeye ihtiyaç duyulmamıştır.
- Metinde *Mesnevî* beyitleri de dahil olmak üzere Arapça ve Farsça ibareler orijinal harfleriyle dizilmiştir.
- *Mesnevî* beyitleri dışındaki Arapça ve Farsça kısımların tercümeleri dipnotta verilmiştir.
- Metinde noktalama işaretleri kullanılmış; konuşma ifadeleri tırnak içine alınmıştır.

[629] bkz. Hayati Develi, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, Ankara, TDK Yayınları, 1995; Mertol Tulum, **17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı**, Ankara, TDK Yayınları, 2011; İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", **Turkish Studies**, Cilt: 3, Sayı: 6, 2008, s. 1-46.; Okan Kadir Yılmaz, **İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu**, İstanbul, TDV İSAM Yayınları, 2018.

- Yapım ve çekim ekleri eserin kaleme alındığı dönemin telaffuzuna uygun olarak yazılmıştır.
- Derkenarda yer alan kelime ve cümleler dipnotta belirtilerek metne dahil edilmiştir.
- Derkenara yazılan matlab ve kısa başlıklar köşeli parantez ile metne alınmıştır.
- Ayetlerde özel bir parantez işareti kullanılmıştır. Böylece ayetlerin diğer Arapça kısımlardan daha kolay ayırt edilmesi amaçlanmıştır.
- Alıntı kısımlardan kaynakları tespit edilenler dipnotta verilmiştir.
- Ayetlerin yazımında Hasenat programı esas alınmıştır.
- Ayet mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı mealinden alınarak yazılmıştır. Nakıs iktibas olan ayetlerin tercümeleri tam metin olarak verilmiş, ilgili kısım kalın puntoyla belirtilmiştir.
- Ayetlerin yazımında görülen farklılıklar Kur'an-ı Kerim'den kontrol edilmiş, eksik yazım varsa köşeli parantez içinde ayet metnine eklenmiştir. Bu tür düzeltmeler dipnotta belirtilmiştir.
- Hadislerin tercümeleri ve tespit edilebilenlerin kaynakları dipnotta verilmiştir. Çalışmanın sınırları gözetilerek, şerhteki hadisler ile kaynaklarda bulunanlar arasında görülen farklılıklar üzerinde durulmamış, bu konuda dipnotta da herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Zarûret arz eden durumlar hariç hadislerin dışındaki alıntılar için de aynı yöntem izlenmiştir.
- Derkenârda yer alan ve metne dâhil olmayan Arapça ve Farsça açıklama cümleleri orijinal harfleriyle dizilerek tercümeleri ile birlikte dipnota yazılmıştır.
- Metinde geçen şahıs isimleri hakkında dipnotta kısa bilgiler verilmiştir. Bu konuda daha çok *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'den istifade edilmiştir. Eserler ile ilgili bilgiler tezin inceleme kısmında "Kaynaklar" başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele alındığından metinde bu konuda ayrıca bilgi verilmemiştir.
- Müellifin harekelediği kelime ve ibârelere riâyet edilmiştir.
- Vâv-ı ma'dûleler "ˇ" simgesiyle gösterilmiştir.
- Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen Türkçeleşmiş kelimelerin okunuşunda kesme işareti veya tire kullanılmamıştır.

- Farsça ekler ve edatlar ile Arapça harf-i cerler, edatlar vb. çizgi ile ayrılmıştır.
- Farsça dûst ve pûst gibi kelimelerin günümüz kullanımı tercih edilerek dost ve post olarak yazılmıştır.
- Kelimelere bitişik olarak yazılan "içün/çün" gibi edatlar ile kelime arasına çizgi konmuştur.
- Özel isimlere gelen ekler (') ile ayrılmıştır.
- Yazmada "dâim" gibi kelimeler bazen hemze ile bazen ye ile yazılmıştır. Bu kelimelerin yazımında müellifin kullanımına sadık kalınmıştır.
- Yalın olarak gelen ön eklerin tamamı kısa çizgiyle (-) ayrılarak yazılmışdır. Bitişik olan ön eklerde ise ekler birbirine bitişik, sonrasında gelen kelime ise kısa çizgi ile ayrılarak yazılmışdır.
- Metinde geçen "el" takıları kendinden sonraki kelimeden kısa çizgi ile ayrılmıştır.
- İstek ve emir bildiren -sun eki yuvarlak yazılmıştır.

3. Transkripsiyon Alfabesi

آ,ا	a, ā, e	ص	ṣ
ء	ʾ	ض	ḍ, ż
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	ṣ	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k, g, ñ
خ	ḫ	گ	g
د	d	ل	l
ذ	ẕ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ü, o, ö, ū
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	ی	y, ı, i, ī
ش	ş		

4. Transkripsiyonlu Metin

[300b]

پرسیدن پیغامبرعلیه السّلام زید را که امروز چونی و چون (11) بر خواستی و جواب گفتن او که اصبحْتُ مُؤمِنا یَا رَسُول الله.

Ḥażret-i faḫr-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Zeyd bin Ḥārişe **(12)** raḍıyallāhu ʿanha su'āl buyurmasıdur ki: "Bugün nicesin ve nice ṣabaḥladuñ?" Ol daḫı: اَصْبَحْتُ مُؤْمِنًا حَقًّایا رسول الله[630] **(13)** deyü cevāb virmesidür. قال کمال ادّین فی کتابه المسمی بتقریب التّهذیب زید بن حارثه بن شراحیل الکلبی ابواسامه **(14)** مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابیّ جلیل مشهور من اوّل النّاسِ اسلامًا استَشهدَ یومَ مؤتَتَه[631] فی حَیَاة النّبی **(15)** صلّی الله علیه و سلّم سنه ثمان وهوا بن خمِس و خمسین[632] [ve istīʿābda ḳıṣṣa-i Zeyd raḍıyallāhu ʿanh bu vechle mestūrdur ki زید بن حارثه ابن شراحیل بن عبدالعزّی و یقال له tafṣīl-i ḳıṣṣa budur ki bir gün Zeyd'üñ māderi Zeyd ile evinden çıḳup ḳavmi ziyāretine giderken Benī Ḳayn ḳabīlesinden bir bölük kimesne yolda rast [gelüp][634] zamān-ı cāhiliyetde bunları ġāret itdiler. Ve Zeyd raḍıyallāhu ʿanha henüz ḥadāset-i sinde olmaġla Zeyd'i alup sūḳ-ı ʿUkāẓa'ya götürüp, beyʿu men yezīd itdiler. Ol ḥālde Ḥakīm bin Ḥizām, ʿammesi Ḫadīce binti Ḫuveylid raḍıyallāhu ʿanhā içün Zeyd'i dört yüz dirheme iştirāʿ eyledi. Ba'dehū Ḫadīce raḍıyallāhu ʿanhāyı Resūl ʾaleyhisselām tezevvüc itdükde, Zeyd'i Resūl ʿaleyhisselāma Ḫadīce binti Ḫuveylid hibe eyleyüp Zeyd, memlūk-i Muḥammedī oldı. Mervīdür ki ittifāḳan ḳable'l-biʿṣe Benī Kelb ḥacca geldükde Zeyd'i görüp

---

[630] "Gerçek bir mümin oldum, ya Resulallâh!" Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, Cilt: 3, s. 266; Ebu'l-Hasen Nureddin el-Heysemî, **Mecma'ü'z-Zevâid**, Kahire, Mektebetü'l-Kudsî, 1994, Cilt: 1, s. 370. Aynı zamanda *Mesnevî*'nin çalışmamız kapsamındaki ilk başlığının da kaynağı olan bu hadiste Hz. Peygamber'in "Nasıl sabahladın?" şeklinde soru sorduğu kişinin Zeyd b. Hârise değil de Muaz b. Cebel veya Hâris b. Malik olduğu yönünde rivayetler bulunmaktadır. bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri**, s. 78-79.

[631] Derkenar: مؤتة بالهمزة اسم ارض قبل فیها جعفر بن ابي طالب (مؤتة kelimesi hemzeli olup, Ca'fer b. Ebî Talib'in öldürüldüğü yerin adıdır.)

[632] Takribüt'-Tehzîb isimli eserinde Kemalüddin şöyle der: "Hz. Peygamber'in azatlısı Zeyd b. Hârise b. Şerâhîl el-Kelbî Ebû Usâme, İslam ile ilk şereflenenlerdendir. Hz. Peygamber henüz hayattayken, hicretin sekizinci yılında, elli beş yaşında, Mûte savaşında şehit edilen kıymetli meşhur bir sahabîdir. İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, Suriye, Dâru'r-Reşîd, 1986, s. 222.

[633] Zeyd b. Hârise b. Şerâhîl b. Abdi'l-İzzî. Ona Zeyd el-Hubb da denir. Annesi Su'dâ bint. Sa'lebedir. Allah Rasulü (s.a.v.) onu evlat edinmiştir.

[634] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

bildiler ve pederine Zeyd'den ḫaber virdiler. Ve kimüñ ḫidmetinde olduġın i'lām itdiler. Pes, pederi Ḥārişe ve Ka'b bin Şerāḥil Mekke'ye gelüp Nebī ʿaleyhisselāmı mescidde buldılar ve eyitdiler: "Yā İbn-i ʾAbdulmuṭṭalib yā ibn-i ibn-i Hāşim yā seyyide'l-ḳavm! Sen ehl-i ḥaremullāh ve cīrān-ı beytü'r-Rabbsın. Ve esirler ḫalāṣ idici, fuḳarāya iḥsān idici ṣāḥib-i keremsin. Ḥālā bizüm püserimüz sizüñ ḫidmetiñüzde imiş. Recā iderüz ki maa-ziyādetin behāsın virüp oġlumuzı bize i'ṭā buyurasın." Resūl ʿaleyhisselām eyitdi: "Fedāya ne ḥācet Zeyd'i muḫayyer ḳılalum eger sizi iḫtiyār iderse teslīm idelüm ve eger bizi iḫtiyār iderse iḫtiyār kendünüñ olsun." Anlar daḥı bu ḳavle rāżı olup Zeyd'i iḥżār itdiler. Resūl ʿaleyhisselām eyitdi: "Yā Zeyd! Bunlar ma'lūmuñ mıdur?" Zeyd eyitdi: "Neʿam, birisi pederüm ve birisi ʿammımdur." Resūl ʿaleyhisselām: "Yā Zeyd! Seni muḫayyer ḳılduḳ iḫtiyāruñ elüñde olsun, dilerseñ bunlar ile git ve dilerseñ bizümle ḳal" buyurdı. Zeyd eyitdi: "Yā Muḥammed! Ḥāşā ki ben sizüñ üzeriñüze āḫirden ferdi iḫtiyār idem. Sen benüm hem babam ve hem ʿammımsun." Peder ve ʿammı Zeyd'den bu kelāmı işitdüklerinde eyitdiler: "Eyvāh yā Zeyd! Ḥürriyet üzerine ʿabdiyyeti ne vechle iḫtiyār eyledüñ?" Zeyd eyitdi: "Ben bu ṣāḥib-i keremden baʿżı aḥvāl gördüm ki ebedü'l-ābād bunuñ üzerine hīç eḥadı iḫtiyār itmek emr-i muḥāldür." Pes, peder ve ʿammı vedāʿ idüp Zeyd ḫidmet-i Resūl'de ḳaldı. Resūl ʿaleyhisselām daḫı Zeyd'i ḥacere çıḳarup ḥāżır olan ḳavm-i Kureyş'e eyitdi: أُشْهِدُكُمْ أَنَّ زيدا ابْنِي يَرِثُنِي وَأَرِثُهُ[635] Pes, ḳavm-i Ḳureyş añā Zeyd bin Muḥammed didiler. Ve Resūl ʿaleyhisselām mebʿūṯ olduḳdan soñra Zeyd bin Ḥārişe didiler. Ve Resūl ʿaleyhisselām aña Ümmü Eymen'i tezvīc idüp Zeyd'üñ oġlu Üsāme andan tevālüd itdi. Ṣoñra Resūl ʿaleyhisselām Zeyd'i ġazve-i Mu'teye ser-ʿasker idüp ġazve-i mezbūrede elli beş yaşında şehīd oldı. Ḥażret-i Resūl-i Ekrem ʿaleyhisselām Zeyd'üñ maḳtūl

[635] "Şahit olunuz, Zeyd benim oğlumdur; o benim mirasçım, ben de onun mirasçısıyım." İbn Kayyım el-Cevziyye, **Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd**, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2019, Cilt: 3, s. 24.

olduġına büḳāʾ-i şedīd ile aġlayup, “Yā Resūlallah ne ʿaceb aġladuñuz?” didüklerinde شَوْقُ الْحَبِيبِ إِلَى الْحَبِيبِ[636] deyü buyurdılar.][637]

روى عن رسول الله صلّى عليه و سلّم قال عليه السلام **(16)** صباح يومٍ لزيدٍ كيف أَصْبَحْتَ يَا زيد؟[638] قَالَ: أَصْبَحْتُ مُؤْمِنًا حَقًّا. فَقَالَ: «انْظُرْ مَا تَقُولُ؟ فَإِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ حَقِيقَةً، **(17)** فَمَا حَقِيقَةُ إِيمَانِكَ؟» فَقَالَ: قَدْ عَزَفَتْ نَفْسِي عَنِ الدُّنْيَا، وَأَسْهَرْتُ لِذَلِكَ لَيْلِي، وَاظْمَأَنَّ نَهَارِي، وَكَأَنِّي **(18)** أَنْظُرُ إِلَى عَرْشِ رَبِّي بَارِزًا، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ يَتَزَاوَرُونَ فِيهَا، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَهْلِ النَّارِ يعذّبون [قال صلى الله عليه وسلم: اصبت فالزم يا زيد الحديث[639]][640]

(19) Yaʿnī bir güñ vaḳt-i ṣabāḥda Resūl ʿaleyhisselām Zeyd bin Ḥārişe’ye eyitdi: “Yā Zeyd! Ṣabāḥa ne ḥāl ile dāḫil olduñ?” **(20)** Zeyd eyitdi: “Müʾmin olduġum ḥālde dāḫil oldum yā Resūlallah.” Ḥabīb-i Ḥudā ʿaleyhi ṣalavātullah buyurdılar ki: **(21)** “Ḥaḳḳā ki her şeyʾüñ bir ḥaḳīḳati vardur. Pes, senüñ ḥaḳīḳat-i īmānuñ nedür yā Zeyd?” Ol eyitdi: “Yā Nebīyallāh! **(21)** Nefsimi dünyādan ḳaṭʾ itdüm. Yaʿnī māsivādan tefrīġ-i ḳalb itdüm. Ve gündüz ṣu içmedüm yaʾnī ṣāʾim oldum. Ve gice uyumadum **(22)** yaʾnī kāʾim oldum. Pes, ẕikr olınan mücāhede ve riyāżatuñ sebebiyle bir mertebeye nāʾil oldum ki keʾenne ben ẓāhir **(23)** ve āşikāre Rabbimüñ ʿarşınā naẓar iderüm. Ve keʾenne ehl-i cennete naẓar iderüm. Ḥālet-i teneʿum ve teleẕẕüẕlerin görürüm. **(24)** Ve keʾenne ehl-i nāra naẓar iderüm. Kilāb gibi birbirine ʿav ʿav itdüklerin işidüp ḥālet-i taʿẕiblerin görürüm.” Pes, Ḥabīb-i Ḫudā **(25)** bedr-i dücā ʿaleyhisselām buyurdılar ki: “Yā Zeyd! Ṣādıḳsın, işābet eyledüñ, müşāhedeñde ṣābit ol **(26)** ve ketm-i esrārı üzeriñe lāzım ḳıl.” Pes, Mevlānā

---

[636] “Bu, sevgilinin sevgilisine olan özlemidir.” İbn Sa‘d, **et-Tabakâtü’l-Kübrâ**, Kahire, Mektebetü’l-Hancî, 2001, Cilt: 3, s. 44.

[637] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[638] Hadis metinlerinde Zeyd yerine Hâris de geçmektedir.

[639] Allah Rasulü (s.a.v.)’den rivayet edildiğine göre o şöyle der:
-Nasıl sabahladın ey Zeyd?- Mümin olarak sabahladım ey Allah’ın Rasulü! Hz. Peygamber bunun üzerine:
-Her şeyin bir hakikati vardır; senin imanının hakikati nedir? diye sordu.
-Dünyadan el etek çektim. Geceleri uykusuz, gündüzleri susuz geçirdim. Artık sanki rabbimin arşına açıkça bakıyor, cennetliklerin nimetlendiklerini, lezzetlendiklerini ve cehennemliklerin yardım istediklerini görüyor gibiyim. Başka bir rivayette şöyle geçmektedir: “Cehennemdekilerin nasıl azap gördüklerini görür gibiyim.” Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.v.) şöyle demiştir: Sen kemale ulaştın, bu hal üzere devam et, ey Zeyd! Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, **el-Mu‘cemü’l-Kebîr,** Cilt: 3, s. 266; Heysemî, **Mecma‘ü’z-Zevâid**, Cilt: 1, s. 370.

[640] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

Ḫudāvendigār daḫı işbu ḥadīṯ-i şerīfüñ mefhumuñ **[301a] (1)** tażmīn idüp buyururlar ki:

گفت پیغمبر صباحی زید را [3541-1]

Ḫażret-i Resūl ʿaleyhisselām bir ṣabāh Zeyd bin Ḥārişe'ye **(2)** buyurdılar ki:

کیف اصبحت ای رفیق با صفا [3541-2]

"Ṣabāha ne ḥāl ile dāḫil olduñ ey refīḳ-i bā-ṣafā?"

گفت عبدا مونمنا (3)باز اوش گفت [3542]

کو نشان از باغ ایمان گر شگفت

Zeyd eyitdi: "Abd-i müʾmin olduġım ḥālde ṣabāḥladum." Tekrār **(4)** Ḥabīb-i perverdiġār ʿaleyhisselām Zeyd'e buyurdı ki: "Eger ḥadāyıḳ-ı īmanda envār-ı envār şüküfte oldıysa bāġ-ı īmandan **(5)** nişān ḳanı? [Zīrā nūr-ı īmān nūr-ı İslām ile mümtezic olduḳda müʾmine keşf ü muʿāyene iʿṭā idüp ʿalā ḳadr-i ṣafāya ʿālem-i guyūba muṭṭaliʿ olup makām-ı iḥsāna irtikāʾ ider." Kemā ḳāleʾş-Şeyḫ ḳuddise sırruhū: فی تجلی نور الایمان الایمان نور شعشعانی ممزوج بنور الاسلام فانه لَیس بوجوده استقلال فاذا امتزج بنور الاسلام اعطی الکشف والمعانیة والمطالعة وحکم من الغیوب علی قدره حتی ترتقی الی مقام الاحسان وهو حضرة الانوار والاسرار[641] Pes, Zeyd daḫı bu mertebeye nāʾil olmaġla][642]

گفت تشنه بوده اَم من روز ها [3543-1]

Zeyd raḍıyallāhu anha īmānı ʿamel ile tevʾem olduġın ẕikr idüp **(6)** ve bāğ-ı īmān ṣavm u ṣalāt ve mücāhedāt ve riyāżāt olduġın göstermek içün eyitdi: "Ey faḫr-i kāʾinat **(7)** ʿaleyke ekmelüʾt-taḥiyyāt! Bu abd-i ṣādıḳıñuz gündüzlerde teşne ve gürisne idüm.

[641] Nitekim Şeyh (kuddise sirruhu), iman nurunun tecelli etmesiyle ilgili şöyle der: İman ışık saçan bir nur olup İslam'ın nuruyla iç içe geçmiş haldedir. Zira onun bağımsız bir varlığı söz konusu değildir. Bu bakımdan iman, İslam'ın nuruyla bir araya geldiğinde keşif, yardım, gücü nispetinde gayb alemine muttali olma gibi özellikler kazandırır ve nihayetinde ihsan makamına yükseltir ki, bu makam nurların ve sırların bulunduğu bir huzurdur. Abdulkerîm el-Cîlî, **Keşfü'l-Gâyât Mektenefet Aleyhi't-Tecelliyât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.], s. 123.

[642] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

شب نخفتستم ز عشق و سوز ها [3543-2]

(8) gicelerde ise ʿışḳ u sūzişlerden uyumayup ṣabāha dek ḳā'im olmış idüm. Yaʿnī nūr-ı īmān ve ʿışḳ-ı **(9)** Yezdān beni yimekden, içmekden ve yatmaḳdan, uyumaḳdan alıḳoyup cemīʿ-i evkātum ṣavm u ṣalāt ve envāʿ-ı **(10)** mücahedāt ile geçdi. Ḥattā ʿışḳ u muḥabbet beni bir ḥāle iletdi ki

تا زِ روز و شب گذر کردم چنان [3544-1]

(11) tā rūz u şebden ancılayın güzer eyledüm ki

که ز اسپر بگذرد نونک سنان [3544-2]

sinānuñ ucı siperden güẕer itdügi **(12)** gibi ben daḫı rūz u şeb siperinden güẕer eyledüm. Ve rūzı şebden ve şebi rūzdan temyīzden ḳalup eyyām **(13)** ü leyālī ḥükmünden çıḳdum. Ve felek-i esmā vü ṣıfāt ve ʿarş-ı ḥubb-i ẕāta ʿurūc eyledüm. Ve mertebe-i Ḥaḳḳa'l-yaḳīne varup **(14)** keşfen ve ʿayānen gördüm

که از آن سو جملهٔ ملت یکیست [3545-1]

ki ol cānib-i vahdet ve mertebe-i eḥadiyyetde cemīʿ-i milel ve niḫal **(15)** vaṣf-ı yek rengī ile munṣabiġ olup

صد هزاران سال و یک ساعت یکیست [3545-2]

ṣad hezārān sāl ile yek sāʿat **(16)** ān-ı vāhiddür.

هست ازَل را و ابد را اتّحاد [3546-1]

Ve ol mertebe-i eḥadiyyetde ezel ile ebed içün ittiḥād vardur.

عقل را رَه نیست ز آن سوز افتقاد [3546-2] (17)

ʿAḳıl bu mertebede mefḳūd olmaġla ʿaḳıl içün ol cānibden rāh **(18)** yoḳdur." Āh ey dā'ir-i dā'ire-i vaḥdet ve sāʿir ṭarīḳa-i ḥubb-ı eḥadiyyet! Bu ebyāt-ı

şerīfenüñ ʿarāyis-i meʿānīsinden refʿ-i **(19)** niḳāb itmege bir muḳaddime lāzımdur ki ḥüsn ü cemālin temāşā ḳılup ve bundan aḳdem

(تَعْرُجُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ)[643]

āyetinüñ **(20)** taḥḳīḳinde lisān-ı ʿArabī üzre şebt olınan elfāẓuñ tercümānı vāḳiʿ ola.

[Maṭlab: Der-taḥḳīḳ-i ittiḥād-ı ezel ve ebed ve ān-ı dāʾim]

Pes, ilm-i şerīfe ḫafī olmaya ki Zeyd raḍıyallāhu anhuñ **(21)** ḫaber virdügi mertebe-i ittiḥād-ı ezel ve ebede ʿında'l-ḳavm noḳṭa-i ḫāl taʿbīr iderler. Nitekim Mahmud-ı Şebüsterī[644] *Gülşen-i Rāz'*da dimişdür.

Naẓm:

همه جمع آمده در نقطه حال **(22)**

همه دور و زمان و روز و مه وسال

ازل عین ابد افتاد باهم

نزول عسی وایجاد آدم[645]

Pes, **(23)** noḳta-i ḫāl maẓhar-ı ān-ı dāʿimdür ki cemīʿ-i iʿtibārāt ve ḳuyūd-ı zamānī ve ḥudūd-ı ciḥāt ve aḥkām-ı mekānī ve aḥvāl-i imkānī ol ān-ı **(24)** dāʿimde mündemicdür. Pes, bu mertebede taʿayyün-i ẕāt-ı bāẕāt, vücūh-ı

[643] Meâric 70/4: "**Melekler ve Ruh (Cebrail) ona** süresi elli bin yıl olan bir günde **yükselir.**"

[644] Şeyh Sa'düddîn Mahmûd b. Emîniddîn Abdilkerîm b. Yahyâ Şebüsterî Tebrîzî (ö. 720/1320). Eserlerinde daha çok tasavvuf, kelâm ve felsefe konuları üzerinde duran İranlı mutasavvıf ve şairdir. Kübrevî bir şair olan Şebüsterî, tasavvufî şiirin öncüleri olan Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr, Ferîdüddin Attâr ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi daha çok aşk üzerinde durmuştur. İbnü'l-Arabî ile Ferîdüddin Attâr-Mevlânâ geleneklerini eserlerinde toplamıştır. İbnü'l-Arabî düşünce ve terminolojisini Farsça şiirde işleyen önemli sûfîlerden biridir. *Gülşen-i Râz* mesnevisi üzerine çok fazla şerh yazılmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Şebüsterî", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 400-401.

[645] Devir, zaman, gün, ay ve yıl, bunların hepsi "hâl noktası"nda toplanmıştır. Burada ezel ve ebed; Âdem'in yaradılışı (evvel zaman) ve İsa'nın inişi (âhir zaman) aynıdır. Şeyh Mahmûd Şebüsterî, **Gülşen-i Râz: Tashîh-i İntikâdî ve Mütâlaa der-Akâyid ve İrfân**, haz. Muhammed Beşir Enver Ebû Herî, İslâmâbâd, Merkez-i Tahkîkat-ı Fârsî-yi İran ve Pâkistan, 2007, s. 66.

keşīre-i lā-yütenāhi ve enḥaʾ-i ʿadīde-i lā-yuḥsā ile şābit **(25)** ve dāʿim olup ḥālet-i mezbūre niseb-i ʿilmiyye ve iżāfāt-ı ʿayniyyedür. Ve ḥarekāt-ı eflāk maẓhar-ı ẓuhūr-ı istimrār-ı iżāfāt-ı evveliyye **(26)** ve mücellā-yı deymūmiyyet-i taṭavvurāt-ı niseb-i ẕātiyye ve medār-ı taḳallübāt-ı şuʾunāt-ı ilāhiyye olmaġla aḥvāl-i mezbūre ḥarekāt-ı mezkūre ile **(27)** ḥuṣūle gelüp imtidād-ı ḥarekāt-ı eflākden bir emr-i mümtedd ẓāhir olur ki fehm-i ʿaḳl ol emrüñ vücūduna ḥükm idüp **[301b] (1)** aña zamān taʿbīr ider. Felihāẕā ḥükemā: "Zamān, miḳdār-ı ḥareket felek-i aʿzamdur." dimişler. Ve bu bābda olan ṭavr-ı taḥḳīḳde ehl-i keşf ile ḥükemā ḳavlinüñ **(2)** beyninde farḳ yoḳdur. Ve emr-i mezbūr min ḥayṣüʾn-nisebiʾl-meẕkūre bizüm naẓarımuzda māżī ve ḥāl ve istiḳbāl ile bedīdār olup **(3)** burūz-ı māḥ u sāl ile münḳasim olur. Ve ʿitibār-ı ezel ve ebed ʿitibār-ı zamāndan lāẓım gelüp ān-ı dāʿim içün maḥall-i ītibār-ı **(4)** zamān olur. Pes, eger esmā-i fāʿile ānda madde vü müdde ile mesbūḳ-ı ʿitibār olınmazsa ān-ı mezbūre ezel ve biʿitibāriʿl-mesbūḳ **(5)** ebed taʿbir olınur. Ve bilcümle ezeliyye-i naʿt esmā-i fāʿile ve ebediyye, ṣıfāt-ı ḳābile olup fiʿl-ḥaḳīḳa cümlesi ān-ı dāʿime ʿārıẕ **(6)** ve imtidād-ı nefes-i raḥmānī ile sāʿir ve kāʿimlerdür. Pes, çünki ol ān-ı dāʿim içün ḫāricde ve ʿaynda ve maḳūle-i cevher ve ʿarażda **(7)** siyyemā mekūle-i metā ve eynede bir vechle ʿitibār olınsa ki tamāmı niseb-i zamānī ve ʿumūm-ı rüteb-i mekānī anuñ üzerine **(8)** mütevārid olsa keynūnet-i ẓāt-ı der ẓāt [olup][646] aña noḳṭa-i ḥāl ıṭlāḳ olınur. Ve anuñ maḥall-i intibāḳına cevher-i ferd ve ḫaber-i ve lā yetecezza **(9)** dinilür. Ve ol ferd-i lā yetecezza kendü ḥadd-i nefsinde tamām-ı niseb-i mesfūre ve cemīʿ-i rüteb-i mesṭūreden müberrā ve muʿarrā olup **(10)** لَيْسَ عِنْدَ رَبِّكَ صَبَاحٌ وَلَا مَسَاءٌ[647] ḥadīṣ-i şerīfinde bu maʿnāya işāret görinür. Ammā mecma-iʿ cemʿ ve ʿayn-ı ḥaḳīḳat **(11)** ve cümleyi ṭāvā ve ḥāvā olduġı cihetden ezel ʿayn-ı ebed ve ebed ʿayn-ı ezel ve cümle cümle ile bā-maʿıyyet ve birbirinüñ ʿaynı **(12)** olur. Pes, māżī vü ḥāl ve istiḳbāl beyninde olan temeyyüzüñ ḥusūli müteḳayyīdān-ı ḳuyūd-ı zamānī ve müteḥaddidān-ı

[646] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.
[647] Rabbinin katında ne sabah ne de akşam vardır. Bahâeddin el-Âmilî, **el-Keşkûl**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998, Cilt: 1, s. 60.

ḥudūd-ı mekānīye **(13)** nisbet iledür. Yoḫsa ẕāta naẓar ile ẕikr olınan ān-ı dā'im yekḥāl üzre olur. Ve cemī'-i ḥavādiṯ-i zamānī, mecma'-ı ictimā'-i **(14)** niseb ü 'itibārāta naẓar ān-ı dā'imde ḥāl ve cüz'-i zamān ve vakt-i ḥāżır cem' olur. Meṯelā nisbet-i evżā'-ı kevākibden nuḳūş **(15)** ve ṣuver-i eflākiyye birbiriyle ḥuṣūle gelüp basīṭ-i zemine nisbet ile mütebeddel olurlar. Ve ṭulū' u ġurūb ve leyl ü nehār **(16)** anlaruñ tebeddülünden vücūda gelüp ol nuḳūş ve ṣuverden 'ayn-ı nāẓırda her laḥẓada biri maḫfī ve biri ẓāhir olur. **(17)** Pes, ḥadd-i ẓātında bundan ol nuḳūş ve ṣuver eflākden müntefī ve mefḳūd olmak lāzım gelmeyüp belki cümlesi felekde **(18)** ṯābitlerdür. Ve ṭulū' u ġurūb ve ḫafā vü ẓuhūr felege naẓar ile birbirinüñ 'āynı ve heme bā-heme olur. Eger ittihād-ı mezbūrı **(19)** 'ayne'l-yaḳīn görmek isterseñ ber-feḥvā-yı[648] أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمْ اقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ sen daḫı Zeyd bin Ḥārişe raḍıyallāhu **(20)** 'anh gibi 'ışḳ u muḥabbet ile mücāhede iderek īmān-ı şuhūdī mertebesine varup kend ü felek-i ḥaḳīḳat ve āsumān-ı vaḥdetüñe **(21)** 'urūca himmet ḳıl ki cümlesi āşikār olup ān-ı dā'im bedīdār ola. Ve niseb-i ḳuyūd-ı zamānī ve ḥudūd-ı mekānī ve aḥkām-ı **(22)** cihāt-ı imkānīden mücerred ü yektā olup bu ma'nānuñ 'urūs-ı cemāli cilve-nümā ola ve nuḳāṭ-ı niseb ve ḥıṣaṣ-ı iżāfetten **(23)** olan her bir noḳṭadan felek-i cüz'ī ve hestī ve mınṭaḳa-i āṣumān-ı bālā ve pestī ber muḳteżā-yı (كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ)[649] **(24)** her bir günde edvār-ı müselsele-i ḥarekāt-ı inḳibāżī ve inbisāṭīden imṭidād-ı nefs-i raḥmānī, ta'yīn-i ḫāṣṣ ile şekl-i **(25)** maḫṣūsda iḫtiṣāṣ bula. Ve merātıb-ı isti'dād-ı istikmālde edvār-ı müte'āḳıbe-i mütetāliye ve ekvār-ı mütenāsibe-i **(26)** mütevāliyede olan ta'ayyünātdan her bir ta'ayyün iksīr-i a'ẓam-ı ervāh ve nüfūs-ı kā'ināt ve ḥacer-i mükerrem-i eşbāḥ ve ecsād-ı **(27)** mükevvenāt olan nişāh-ı kāmile-i insān-ı ekmele irişe. Āh ey müstemi'-i ḳābil! Ezel-i dīger ve ezel-i āzāl-i diger olup **[302a] (1)** ezel-i mebde'-i 'ālem-i ervāh ve anuñ iftitāḥı 'adem-i iżāfī ve ezel-i āzal-i beḳā-i vücūd-ı muṭlaḳdan 'ibāret olup anuñ iftitāhı **(2)** 'ademden

[648] "Benim ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine tabi olursanız hidayete erersiniz." İbn Abdülber en-Nemerî, **Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadluh**, Riyad, Dâru İbni'l-Cevzî, 1994, Cilt: 6, s. 898.
[649] Rahmân 55/29: "Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O'ndan isterler. **O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.**"

olmayup ve zamān ile mesbūḳ olmaduġı mefhūmuñ olup ve mertebe-i ezelīde efrād-ı vücūddan her ferd, vāḥid-i mevcūd **(3)** olup cümlesinüñ meyl ü ḥareketi mertebe-i insān-ı kāmile vusūl ile ān-ı dāʾimüñ ḥuṣūlün temennā itdükleri mesmūʿuñ oldıysa **(4)** żamīr-i miḥr-i incilāya ḫafī olmaya ki feyż-i vücūd, maṭlaʿ-ı vücūd-ı hüviyyet-i ġaybdan ṭuluʿ idüp ḥattā maġrib-i ʿālem-i cismānīye müntehī olıncaya degin merātib-i ceberūtī ve melekūtīden **(5)** sekiz mertebeden ʿubūr ider ki mertebe-i evvel Ḥayy'dur. Ve bu menzilde feyż-i nāzil-i ṣıfat-ı ḥayātla munṣabıġ olup bu mertebede aña māhiyyet-i **(6)** vücūdī ve sırr-ı rūḥānī taʿbir olınur. Pes, bu mertebeden mertebe-i ʿilme nüzūl idüp bu mertebede ṣıfat-ı ilmī ile muttaṣıf **(7)** olur. Ve aña mertebe-i maʿlūm dinilür. Ve andan mertebe-i irādete nüzūl idüp reng-i mürīdī ile zāhir olur. Ve bu **(8)** mertebede anā mürīd dinilür. Ve andan mertebe-i ḳudrete nāzil olup bu mertebede āṯār-ı Ḳadīr'den bir eṯer kesb ider. Ve aña **(9)** maḳdūr dinilür. Ve ʿinde'l-baʿż ḳudret-i irādetden müteḳaddemdür. İkisi daḫı belki cümlesi teḳaddüm ve teʾeḫḫurda zamānī degül rütbī **(10)** ve ʿitibārīdür. Pes, andan mertebe-i semīʿīye nüzūl idüp bu ṣıfatdan anuñla bir ḥaḳīḳat hemrāh olur. Ve aña **(11)** mesmūʿ dinilür. Velihāẕā ḳāle ʿaleyhisselām: إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ حَقِيقَةً فَمَا حَقِيقَةُ إِيمَانِكَ[650] Pes, andan mertebe-i baṣīrīye nüzūl **(12)** idüp bu vilāyetüñ ʿarṣasında bīnālıḳ anuñ ṣıfatı olur. Ve melḥūẓ taʿbīr olınur. Pes, andan mertebe-i kelāmīye **(13)** nüzūl idüp bu ḥażretüñ taṣarrufātında müsteʿidd-i kelām-ı rūḥānī olur. Ve bu mertebede aña kelime dinilür. Pes, efrād-ı rūḥiyyeden **(14)** her bir ferd kelimāt-ı ilāhiyyeden bir kelimenüñ vücūdı olur.

Kemā ḳāle Teʿālā fī ḥaḳḳı ʿİsā ʿaleyhisselām: (وَكَلِمَتُهُ أَلْقٰيهَا إِلٰى مَرْيَمَ) [651]**(15)** Şeyḫ raḍıyallāhu ʿanh daḫı bu maʿnānuñ taḥḳīki içün her bir nebīye kelim ıṭlāḳ

[650] Her şeyin bir hakikati vardır; senin imanının hakikati nedir? Şemseddin el-Makdisî, **Âdabü'ş-Şer'iyye ve Menhu'l-Mer'iyye**, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, [t.y.], Cilt: 3, s. 487.

[651] Nisâ 4/171: "Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak **Allah'ın** peygamberi, **Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi** ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin, "(Allah) üçtür" demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah, ancak bir tek ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. Vekil olarak Allah yeter."

buyurmışdur. Pes, ẕikr olınan merāṭıb-ı sebʿ **(16)** merāṭıb-ı ceberūtiyyedür. Baʿd ez an mertebe-i şāmine ki ʿālem-i ervāḥdur. Aña nüzūl ider. Ve aña ʿālem-i melekūt ve ġayb dirler. **(17)** Ve ṣıfāt-ı sebʿ-i meẕkūrenüñ istikmāli bu ʿālemde müheyyā olur. Baʿdehū tedbīr-i beden-i mecʿūl içün menzil-i şehādete nüzūl **(18)** idüp ve şaḫṣ-ı vücūd-ı ḫāricī ẓuhūra gelüp nısf-ı dāʾire-i vücūdiye tamām ve bidāyet-i nıṣf-ı meʿāda muttaṣıl olur. **(19)** Pes, ʿālem-i ervāḥ, ʿālem-i melekūt ve āzāl-i efrād-ı vücūd ve aʿyān-ı ʿālem-i şehādet olup efrād-ı ʿālem-i ḥissden her bir ferd içün **(20)** ol ʿālemde bir ḥaḳīḳat vardur ki ḥākīḳat-i meşrūḥa ol mevcūduñ ezelidür. Ezel-i mezbūr daḫı imtidād-ı beḳāʿ-i **(21)** hüviyetden ʿibāret olan ezel-i āzāliñ pertevidür. Ve feyż-i vücūd, hüviyyet-i ġaybiyyeden güzer ve merātıb-ı ceberūtiyyeden **(22**) ʿubūr idüp mertebe-i melekūtiyyeye tenezzül itmişdür ki ezel-i aʿyān-ı muḳayyidedür. Ve maṭlūb-ı ḥaḳīki Zeyd raḍıyallāhu ʿanhuñ müşāhedesi **(23)** olan hüviyyet-i ġaybiyyedür ki verā-yı ezelde olan ezel-i āzal ve ebed ü ezel-i cemʿ olan ān-ı dāʾimdür. Pes, Zeyd bin Ḥāriṣe **(24)** ẕikr olınan tecellī-i ġaybī-yi ilāhīnüñ ḥażret-i ġaybından inbisāṭiyle ve ṣūret-i ḥikemiyye-i kemāliyye-i isnāniyyede ẓuhūr iden **(25)** irṭibāṭıyla ḥaḳīḳatinde merkūze olan muḥabbet-i ẕātiyye ve ʿubūdiyyet-i maḥżası kemālin bulup cenāb-ı ulūhiyyet **(26)** ve cemāl-i rubūbiyyete teveccüh-i cemʿī ile müteveccih olduḳda merāṭıb-ı vücūd ve bevāṭin-i inbisāṭ-ı feyż-i vücūdda olan ʿavālim-i süfliyye-i **(27)** ʿunṣuriyye ve ʿavālim-i rūḥiyye-i ʿulviyye ve meẓāhir-i nūriyye-i ṭabīʿiyye ve ḥażerāt-ı esmaʾiyye aḥkāmından ve bilcümle taʿayyünāt-ı imkāniyyeden **[302b] (1)** mücerred ü yektā ve rubūbiyyet-i muṭlaḳanuñ taht-ı tecelliyātında maḥv ve fenā olduġın Ḥabīb-i Ḫudā āleyhi min ṣalavātullahiʾl-evfāya **(2)** ʿilām ve inhā itdükde

گفت ازین ره کوره آوردی بیار [3547]

در خور فهم عقول این دیار

Ḥażret-i **(3)** risālet-penāh ʿaleyhiʾṣ-ṣalavātullah buyurdılar ki: "Yā Zeyd! Çünki ʿālem-i bālāya ʿurūc eyledüñ bu yoldan bir armaġan ḳanı? Bu diyāruñ

(4) fehm ü idrākine ve ʿakl-ı derrākine lāyıḳ bir tuḥfe getür." Kemā ḳāle'ş-Şeyḫ raḍıyallāhu anh:

فى تجلّى معارج الارواح الا رواح الانسانيه **(5)** اذاصفت وزكت لها معارج في العالم العلوى المفارق وغير المفارق فتنظر مناظرالروحانية المفارقة **(6)** فترى مواقع نظرهم فى ارواح الافلاك ودورا نها بها فتنزل مع حكم الادوار وترسل طرفها رقايق **(7)** التنزيلات حتى ترى مساقط نجومها فى قلوب العياد فتعرف ما الحوية صدورهم وما تنطوى عليه ضما ئرهم **(8)** وماتدل عليه حركاتهم فطرق الغيب كثيرة[652]

Pes, seyyid-i ʿālem ṣallallāhu aleyhi ve sellem mertebe-i mezbūrenüñ baʿżı emārātından su'al **(9)** buyurduḳda

گفت خلقان چون ببينند آسمان [3548]

من ببينم عرش را با عرشيان

Zeyd raḍıyallāhu ʿanh eyitdi: "Yā Resūlallah **(10)** ʿaleyke ṣalavātullāh ḥalḳ-ı cihān āsumānı nice ʿayān görürlerse bu ʿabd-i müste-mendüñ ʿarşı ʿarşiyān u rūḥāniyān ile **(11)** nümāyān görürüm.

هشت جنت هفت دوزخ پيش من [3549-1]

Sekiz cennet yedi dūzaḫ benüm pīş-i nazarumda

هست پيدا (12)همچو بت پيش شمن [3549-2]

zāhirdür. Büt-perest öñüñde büt zāhir olduġı gibi yaʿnī egerçi bunlar bana ẓāhirdür. Velākin **(13)** cemāl-i bī-çūnuñ müşāhedesi ḳatında cennāt ve mā-fīhāya iltifāt büt-perestī gibi olduġına kināye idüp ber-fehvā-yı (**14)**

(مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى)[653]

[652] Şeyh'in (Allah ondan razı olsun), ruhların miracının tecellisi hususunda belirttiği gibi: "İnsani ruhlar arınıp temizlendiğinde âlem-i ulvî el-mufârık ve âlem-i ulvî garyi mufârık'ta bir takım mertebelere ulaşırlar. Mufârık mertebesindeki ruhlar bir takım şeyler görebilir; onların bakışları feleklerin ruhlarını ve dönüşlerini (deverân) görebilir. Böylece o dönüşlerin hükmü altına girip bir yanını tenzilatın inceliklerine gönderir. Öyle ki, onların yıldızlarının kulların kalplerine düştüğü yeri bile görebilir. Nihayetinde kalplerinde neyin bulunduğunu, göğüslerinde neyin saklandığını ve hareketlerinin neyi gösterdiğini anlar. Nitekim gaybın birçok yolu bulunmaktadır. Abdulkerîm el-Cîlî, **Keşfü'l-Gâyât Mektenefet Aleyhi't-Tecelliyât**, s. 121.

[653] Necm 53/17: "Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı."

ḳuṣūr u cinān ve ḥūr u ġılmāna nigerān ile dīde-i cānı cemāl-i Yezdān'dan ayırmadum." buyurdılar.

Şi'r:

ما را همین بسست که اندر طریق عشق **(15)**

بر یار عاشقیم و زاغیار فارغیم

ما درد دوست را بد و عالم نمی دهیم

با روی تو ز جنت و گلزار فارغیم[654] **(16)**

Ḥāsıl-ı kelām ey seyyid-i enām 'aleyke's-selām

یک بیک وامی شناسم خلق را [3550]

همچو گندم (17)من ز جو در آسیا

degirmende gendümi cevden temyīz itdigüm gibi āsyāb-ı felekde olan ḫalḳ-ı cihānı yek-be-yek āşikāre **(18)** anlarum. Ve nīki bedden farḳ idüp

که بهشتی کیست بیگانه کیست [3551-1]

ki behişt̄ kimdür, bī̇gāne olan dūzaḫ̄ kimdür

پیش من پیدا چو مار و ماهیست [3551-2] (19)

mār ile māḥ̄ gibi benüm pī̇ş-i naẓarumda ẓāhirdür. (يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ)[655] Meci'ine **(20)** tevaḳḳufsuz

این زمان پیدا شده بر این گروه [3552]

یوم تبیضّ و (21) تسودّ وجوه

(يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ)[656]

[654] Aşk yolunda bizim için yâre âşık olmak ve ağyardan fâriğ olmak kâfidir. Biz dostun derdini iki âleme değişmeyiz. Senin yüzün gözümüzün önündeyken cennetten ve gülzârdan fâriğiz. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, tsh. Saîd Nefîsî, Tahran, İntişârât-ı Kitâbhâne-i Senâî, 1337/1958, s. 222.

[655] Târık 86/9: "Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!"

ḳażiyyesi bu gürūhuñ üzerine bu zamānda peydā olmışdur. Pes, **(22)** her gürūhun sīmāsında nūr-ı īmān ve ẓulmet-i küfr ü ṭuġyān keşf-i ġıṭādan evvel benüm ʿaynuma bir vechle ẓāhir ve nümāyān olmışdur ki **(23)** ber mışdāḳ-ı

لو كشف الغطاء ما ازدَددتُ يقينًا[657]

lā-cerem yevm-i dünyāda ehl-i cennet ile ehl-i dūzaḫ baña maḫfī degüldür. **(24)** Ve herkes bu ḥālüñ müşāhedesine maḥrem degüldür. Zīrā

پیش از این هر چند جان پر عیب بود [1-3553]

(يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ **(25)**وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ)[658]

hengāmı ve[659](يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ) aḥkāmı gelmezden evvel ol sevād u ẓulmetle her çend cān bu dünyāda **(26)** pür-ʿayb olup ṣıfāt-ı reddiye-i mezbūreyi bunda ḥuṣūle getürmişler. Ve belki şeḳāvet ve saʿādeti ʿilm-i ezelīden **(27)** almışlardur. Velākin ṣūret-i insāniyeleri iẓhār-ı serāʾirden evvel rū-pūş-ı ʿūyūb olup ve anları çeşm-i ẓāhir ile **[303a] (1)** gören ṣūretlerin sīretlerine muvafıḳ ṣanmışlardur. Zīrā ʿuyūb-ı mezbūre

در رحم بود و ز خلقان غیب بود [2-3553]

ten-i raḥminde **(2)** idi. Ve ḫalḳ-ı cihānuñ naẓarından ve belki her bī-baṣīretüñ sevād-ı isāʾeti kendü baṣarındañ ġāʾib idi. Felihāẕā mā-dām ki **(3)**

(فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ)[660]

mefhūmı vāḳīʿ olmadıḳça ḫaḳīḳat-i ḥāl maʿlūmları olmaz. **(4)** Pes, emr-i muḥaḳḳaḳdur ki

الشقی من شقی فی بطن ام [1-3554][661]

---

[656] Âl-i İmrân 3/106: "**O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır."** Yüzleri kararanlara, "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın" denilir."

[657] (Gaybın) örtüsü kalksa imanım artmaz.

[658] Âl-i İmrân 3/106: "**O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır.** Yüzleri kararanlara, "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın" denilir."

[659] Târık 86/9: "Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!"

[660] Kāf 50/22: "(Ona) "Andolsun ki sen bundan gaflette idin. **Şimdi gaflet perdeni açtık; artık bugün gözün keskindir"** (denir.)"

[661] Kaynağı hadis olan Mesnevî beyitleri için bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri**, s. 80-81.

şaḳī olan şaḥṣ raḥm-i māderde şaḳī olmışdur.

من سمات الجسم (5) يعرف حالهم [2-3554]

ʿAlāmāt-ı cisminden anlaruñ aḥvāli ber-feḫvā-yı (يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ)[662] erbāb-ı keşf ü ʿıyāna **(6)** maʿlūm olur. Kemā ḳāle ʿaleyhisselām: السَّعِيدَ مَن سعِيد فِي و شَقِيَ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ[663] بَطْنِ أُمِّهِ Pes, kāşifü'l-esrār **(7)** Mevlānā Ḫudāvendigār bu ḥadīṯ-i şerīfüñ maʿnāsını iki vechle taḥḳīḳ buyurmış. Bir vech budur ki: Baṭn-ı **(8)** māderden murād her cānuñ teni ola ki eger saʿādet ve eger şeḳāvet eger beyāż vech ve eger sevād vech ve bilcümle **(9)** (يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ)[664] de āşikār olan her ḥāl ḳable'l-mevt ervāḥa meşīme-i ten ve raḥm-ı bedende ḥuṣūle **(10)** gelmiş idi. Pes, ḥīne'l-mevt ṣıfāt-ı mezbūre raḥm-ı ecsāmdan ṭoġub ḥuṣūle gelen ṣūretiyle bedīdār **(11)** olur. Bir vech daḫı budur ki saʿādet ve şeḳāvet ümmü'l-kitāb ʿilm-i ezelīde müṯbet olup **(12)** herkes ki dünyāya gele. ʿİlm-i ezelī muḳteżāsınca ḥareket idüp bi'l-āḫire ya şeḳāvet veyāḫud ṣaʿādetle **(13)** ḫatm olur. Pes, cān-ı eşḳiyā ezelde daḫı pür-ʿayb olup velākin buṭūn-ı ḫafāda mestūr olmaġla ʿuyūn-ı ḫalḳdan **(14)** pinhān olmışdur. Ve emr-i mezbūr sırr-ı ḳażā ve ḳaderdür ki (فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖ اَحَدًا اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ)[665] **(15)** mısdāḳınca baʿżı rusūl-i ʿiẓām [aleyhi's-selām][666] ve vāriṯ-i ekmel olan evliyā-i kirām ʿārif olurlar. İmdi Mevlānā Ḫudāvendigār **(16)** maʿnā-yı evveli taḥḳīḳ idüp lisān-ı Zeyd'den buyurur ki:

تن چو مادر طفل جان را حامله [1-3555]

Ten māder gibi tıfl-ı cāna **(17)** ḥāmiledür.

---

[662] Rahmân 55/41: "**Suçlular simalarından tanınır** da, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar."
[663] Sa'îd (hidayete eren kişi) annesinin karnında hidayete ermiş olandır. Şakî de annesinin karnında hidayetten mahrum bırakılan kimsedir. Ma'mer b. Râşid, ***Câmi***, Hind, Meclisü'l-İlmî, 1983, Cilt: 11, s. 116.
[664] Târık 86/9: "Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!"
[665] Cin 72/26-27: "O, gaybı bilendir. **Hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak seçtiği resûller başka**. (Onlara bildirir.) Fakat O, Resûlün önünde ve arkasında gözetleyici (melek)ler yürütür ki resûllerin, Rablerinin vahiylerini tebliğ ettiklerini bilsin. Allah, onların her hâlini kuşatmış ve her şeyi inceden inceye sayıp dökmüştür."
[666] Bu ifade metinde kısaltılarak yazılmıştır.

مرگ درد زادن است و زلزله [2-3555]

Ve fi’l-meşel mevt vilādet-i cānuñ derd ü zelzelesidür. **(18)**

قال ابوا لفرج ابن الجوزی[667] فی کتابه المسمی بالمدهش تیقظ لنفسك یاهذا وانتبه واحضرعقلك ومیز ما یشتبه اما **(19)** هذا فبمنزلك الیوم وغدا لست به اخوانی تفکروا فی مصارع الذین سبقوا وتدبروا مصیرهم این انطلقوا واعلموا **(20)** ان القوم انقسموا وافترقوا فمنهم قوم سعدوا وقوم شقوا. شعر:

عجبت والدهر لاتفسنی عجاییه
للرا کبین الی الدنیا وقد صدقوا
یا للرجال لمخدوع بزخرفها **(21)**
بعدا البیان ومغرور بها یثق
این الذین الی لذاتها رکنوا
قد کان فیها لهم عیش و مرتفق
امست مساکنهم قفرا معطلة **(22)**
کأنهم لم یکونوا قبلها خلقوا
یااهل لذات دارلإبقاء لها
انأ اغترارا بظل زائل حمق

نثر:

(23) این من کان فی سرور وغبطه این من بسط الید فی بسیط البسطة لقد اوقعهم الموت فی اصعب الحطة هذا دأب الزمان **(24)** فان صقا فغلطه کم تخون الموت منا اخوانا وکم قرُن فی الالحاد اقرانا کم مترف ایدله الموت دیدانا وهذا امر الینا **(25)** قد تدانا کم معدّ عودا لعیده صارت ثیابه اکفانا اخوانی البدار الدار والجد والجد فالخصم معدّ والقصم مجد

[667] Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201). İslâmî ilimlerin birçok alanında çalışmalar yapan Hanbelî âlimidir. Tarih, biyografi, hadis, tefsir ve akaid alanlarında eser telif etmiş, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Dilciliği ile de öne çıkmıştır. Arap dili ve edebiyatı eğitimi aldıktan sonra teorik eserler ile divan oluşturacak kadar şiir kaleme almıştır. Bir vâiz olarak tanınan İbnü’l-Cevzî, vaaz ve irşadın teorisine dair eserler yazmış, heyecanlı vaazlar vermiştir. İbnü’l-Cevzî’nin öne çıkan bir yönü de usûlü’d-dîn ve akaid âlimi olmasıdır. Genel tarih, siyer, tabakat ve menâkıb gibi alanlarda eserler kaleme alan İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*’da sadece olayları ve biyografileri değil her ikisini de tarihe göre ayrı başlıklar altında incelemek suretiyle iki metodu birleştirmiş ve tarih yazıcılığına yenilik getirmiştir. Aynı zamanda bir siyer müellifi olan İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*’da Hz. Peygamber dönemini anlattığı gibi *el-Vefâ bi-Ahvâli’l-Mustafâ* adlı ayrıca bir eser de yazmıştır. bkz. Yusuf Şevki Yavuz vd., “İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec”, **DİA**, Cilt: XX, s. 543-551. Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için ayrıca bkz. Muhammet Kalkan, “Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201) ve el-Vefâ bi-Fezâ’ili’l-Mustafâ Adlı Eseri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021.

(26) شعر:

مكر الزمان علينا غير مأمون
فلا تظننّ امرا غير مظنون

بل المخوف علينا مكر انفسنا
ذات المنى دون مكرالبيض والجون
ان الليالى والايام قد كشفت **(27)**
من مكرها كل مستور و مكنون

نثر: آه اين الهمم العاليه واين النجايز اما تخاف هادم اللذات والمنى المناجز

[303b]

(1) لقد امكنت الفرصة ايها العاجز و لقد زال القاطع وارتفع الحاجز آه للغافل الى كم يلام اما نوقظة الليالى والايام اين **(2)** الملوك والحكام اين سكان القصور والخيام دارت على الكل كاس الحمام يأمن اجله خلفه واماله قدام رب يوم **(3)** له مفتاح ماله من ختام و يبقى وجه ربك ذوالجلال والا كرام فان هذاه النصيحة تكفى والسلام[668]

[668] el-Müdhiş isimli eserinde İbnü'l-Cevzî şöyle der: Nefsin hakkında uyanık ol, dikkatli ol. Aklını kullan; onu karıştırabilecek şeyleri iyi ayır. Bu (dünya) bugünkü yurdundur, yarın sen orada olmayacaksın. Kardeşlerim, sizden önce ayrılanları düşünün. Nereye gittikleri konusunda tefekkür edin. Ve şunu bilin ki, insanlar gruplara ayrılmıştır. Bir kısmı sa'îd insanlar, bir kısmı da şakî insanlardır.
Şiir:
Şaştım, zaman son vermiyor acayipliklerine,
Onu doğrulayıp, ona güvenenlere,
Ey onun ziynetine aldanan adamlar,
Foyası açıklandıktan sonra ona güvenen küstahlar,
Nerede güvenenler şimdi ona?
Hâlbuki rahat ve bolluk içinde yaşamları vardı orada.
Evleri oldu terk edilmiş virane,
Sanki yaratılmamışlardı daha önce,
Ey sonsuzluk diyarının ehli,
Geçici bir gölgeyle aldanmak ahmaklıktır.
Şiir:
Nerede sevinç içinde olanlar ve özenilenler,
Sadeliğin sadeliğinde elini uzatanlar nerede,
Tehlikenin en zoruna düşürdü ölüm onları,
Saf olmak hatadır, budur zamanın kuralı,
Ölüm bizden kaç kardeşimizi aldı,
Koydu mezara kaç akranımızı,
Kaç müreffehi çevirdi solucana ölüm,
Budur işte bize yaklaşan durum,
Kutlama için hazırlık yapanların nicesi,

Āḥ ey dil-i bīçāre! **(4)** Niçe vücūhı mezārda ḳıbleden döndürürler. Ve niçe āşināyı şeb-i evvel-i mevtde bīgāne iderler.

Beyt:

حاصل زميان كار**(5)** با صد دريم

بر بيهده عمرى بزيان آورديم[669]

Āh kim bu enfās-ı amed ü şud ġammāz-ı żamā'ir ve tercümān-ı serā'irdür.

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ **(6)** حُرَمُ اللهِ وَحَرَم عَلَي حُرَمُ اللهِ أَنَ يَلِجَ فِيهِ غَيْرَ اللهِ[670]

[Maṭlab: في تحقيق عزرائيل وكيفية قبض ارواح واظهار خود بر هر جنس بصور مختلفة ومشاهدات صور برزخية وبعض تحقيقات شيخ اكبر در اين مبحث در حالة موت]

Āh kim her dilde ki maʿrifet ola şikāyet-i mefḳūd ve her ḳalbde ki ḫavf ola **(7)** cerā'et nā-mevcuddur. Pes, eger ḥasene ve eger seyyi'e māder-i ten-i ṭıfl-ı

Kefenlere dönüştü elbisesi,
Kardeşlerim, acele, acele,
Ciddiyet, mühim mesele,
Düşman hazır, büyük tehlike.
Şiir:
Zamanın, güvenilmez hilesine,
O halde şüphelenilmeyen bir şey düşünme,
Aksine korkmamız gereken bizi aldatması,
Beyaz ve siyahının hilesi olmadan, arzuların,
Geceler ve günler ortaya çıkardı,
Hilelerinden, her örtülü ve gizliyi,
Şiir:
Nerede o yüce istek ve arzular,
Arzu ve lezzetleri yok edenden yok mu korkun,
Fırsatın vardı, ey aciz,
Kesen yoktu, engel de kalkmıştı,
Gafil olan daha ne kadar azarlanır,
Geceler gündüzler mi onu uyandırır,
Saray ve çadır sakinleri hani nerede,
Hepsinin üstüne banyo testisi devrildi.
Ey hedef ve amacı kıyamet gününün rabbine kavuşmak olan,
Anahtar onundur, sonu da yoktur onun,
Yalnız celal ve ikram sahibi Rabb'inin kendisidir, kalıcı olan,
Bu kadar nasihat yeterlidir, vesselam. Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, **el-Müdhiş**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985, s. 252-257.

[669] Bu işten hâsılımız, yüz derttir. Bir ömrü boş işlerlerden hüsrana uğradık.

[670] Müminin kalbi Allah'ın haremidir. Allah'ın haremine ise ondan başka bir şeyin girmesi haramdır. Bahâeddin el-Âmilî, **el-Mihlât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.], s. 137.

cānuñ ḥāmili olup ḥālet-i nüzʿada raḥminden **(8)** tekevvün iden ṣuver-i berzaḫiyyeyi zuḥūra getürür. Ve ṭıfl-ı cānı pence-i Azrāʾīl'e giriftār olur. Āh ey şinevend-i āġāh! **(9)** ʿAcabā ʿAzrāʾīl kimdür, bilür misün? Ve anuñ ḳabż-ı rūḥa geldügi günü fikr ider misün? İmdi ilm-i şerīfe ḫafī olmaya ki **(10)** Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ve hem Muḥammedī ʿāleyhi ṣalavātullah e's-samedīyi nūr-ı ism-i kāmilinden ḫalk idüp ʿAzrāʾīl ʿaleyhisselāmı **(11)** nūr-ı vehm-i Muḥammedī'den īcād buyurdı. Ve Cibrīl ṣūret-i aḳl olduġı gibi ʿAzrāʾil aleyhime's-selām daḫı ṣūret-i **(12)** vehm-i küll olmışdur. Pes, vaḳtā kim ḥazret-i Ḥakīm-i Muṭlaḳ insānda olan vehmi nūr-ı kemālden ḫalḳ itdiyse **(13)** Ḥaḳ Teʿālā vehmi vücūdda libās-ı ḳahr ile iẓhār idüp insānda olan aḳvā-yı şeyʾ ḳuvvet-i vehmiyye oldı. **(14)** Ve ḳuvvet-i mezbūre āḳl u fikr ve muṣavvere ve müdrikeyi ve her ḥavāss-ı bāṭına ve ẓāhireyi kendü ḥükmüne taḳlīb idüp **(15)** cümlesi maḳḥūr-ı vehm oldı. Felihāẕā ʿAzrāʾīl daḫı nūr-ı ḳuvvet-i vehmden ḫalḳ olınmaġla aḳvā-yı melāʾike olup **(16)** andan ġayrısı zemīnden ḫilḳat-i Ādem içün bir ḳabża ḫāḳ almaġa ḳādir olmadı. ʿAzrāʾīl ʿaleyhisselāmuñ ḫod **(17)** ḳabż itdügi ḳabża-i ḥāk, rūh-ı arż idi ki cesed-i Ādem rūḥ-ı Ḫāḳ'dan ḫalḳ olındı. Aña bināʾen **(18)** ḳabż-ı rūḥa daḫı ʿAzrāʾīl meʾmur oldı. Ve ervāḫını ḳabż eyledügi eşyānuñ cemīʿ-i aḥvāline ʿAzrāʾīl'de **(19)** bir maʿrifet vardur ki şerḥi mümkün degüldür. Zīrā her cinsüñ rūḥunı ḳabż itdükde ol cinsüñ kendüye münāsib **(20)** bir ṣūret ile ẓāhir olup ve baʿżı eşḫāṣa ṣūretden mücerred basīṭten bāhir olur. Ve muḳābele-i rūhda **(21)** müntaḳış olduḳda rūḥ aña taʿāşşuḳ idüp cesedden ḫurūc ider. Cesed ise rūḥı muḳaddemā imsāk **(22)** itmekle ruḥ daḫı cesede taʿāşşuḳ itmişdi. Pes, beyneʾr-rūḥ veʾl-cesed olan taʿāşşuḳ-ı evvel ile nezʿ içün **(23)** ḫāṣṣa-i ʿAzrāʾiliyyeden nümāyān olan ṣuver-i müntekışa taʿāşşuḳunuñ miyānında münāzaʿa vāḳiʿ olup **(24)** bilāḫire cezb-i ʿAzrāʾīl'ī ġālib olmaġla ruḥ cesedden ḳaṭʿ-ı taʿalluḳ idüp fi'l-ḥāl ḫurūc ider. **(25)** Ve ḫurūc-ı mezbūr bir emr-i ʿacībdür. Zīrā rūḥ fi'l-aṣl cesede duḫūl ve ḥulūl ile ʿālem-i ervāḥda **(26)** olan maḥallinden mufāreḳat itmeyüp belki mekānında meʿal-istiḳrār cesede taʿalluḳ ile nāziredür. Ādet-i **(27)** ervāḥ ise bu minvāl üzredür ki merkez-i

aṣlīsinden bilā-mufāreḳat her ḳanḳi maḥalle naẓar iderse anā **[304a] (1)** min ḥayṯü’t-taʿalluḳ ḥulūl ider. Emr-i mezbūrı ise ʿaklı muḥāl görüp ehl-i keşf ve yaḳīnden ġayrısı bu maʿnāyı bilmez. **(2)** Pes, rūḥ naẓar-ı ittiḥād ile cisme naẓar idüp şey’iñ hüviyetinde olan ḥulūl gibi rūḥ daḫı cesede taʿalluḳ **(3)** itdükde iktisāb-ı taṣvīr-i cesedī ḳılur. Ve ḥulūl-i mezbūr evvel-i vehlede ḥuṣūle gelür. Andan soñra **(4)** rūḥ cesedden āḫir-i ʿömre varınca iktiṣābdan zā’ile olmaz. Yaʿnī rūḥ ālet-i cesedāniyye ile yabudur ki **(5)** aḫlāḳ-ı raẕiyye-i ilāhiyye kesb idüp anuñla aʿlā-yı ʿillīyyīne ʿurūc ider. Veyāḫūd aḫlāḳ-ı behmiyye-i ḥayvāniyye-i **(6)** arżıyye iktisāb idüp aḫlāḳ-ı reddiye-i mezbūre ile siccīn-i ṭabīʿatda ḳalup ṣuʿūda ḳādir olmaz. **(7)** Pes, çünki rūḥ ecel-i maḫtūme dek aḫlāḳ-ı mezbūre taḥṣīlinden münfek olmadıysa, ʿAzrā’īl ḳabż-ı rūḥa **(8)** geldükde müddet-i ḥayatında olan ʿitiḳādāt ve aʿmāl ve aḫlaḳdan ʿindallāh olan ḥāline münāsib **(9)** ṣūret-i ḥasene veyāḫud ḳubḥı miḳdārı ṣūret-i ḳabīḥa ile gelüp ḳabż-ı rūh ider. Meṣelā ehl-i ṭāʿat **(10)** ve erbāb-ı taḳvāya ṣūret-i ḥasene-i enbiyā ve evliyā ve melā’ike-i aṣfiyā ṣūretinde görinür. Ve erbāb-ı **(11)** fısḳ ve ṭūġyāna ṣūret-i ehrimen ve şeyāṭīn ve ṣūret-i ejderhā ve şīr ü peleng ve bebr ü neheng **(12)** ve envāʿ-ı ṣuver-i mehībede görinüp her cinse ḥāl ve maḳāmına göre temeṣṣül ider. Meṣelā ferā’īse **(13)** ṣūret-i nemr ve esed ve ṭuyūra ṣūret-i ṣaḳar ve bāzī ve ʿuḳāb ve ṣūret-i seyyād u ẕābiḥ ile temeṣṣül ider. **(14)** Ve eger basīṭ-i ġayr-ı mer’īde gelürse mü’minīne revāyiḥ-i ṭayyibe ve füccāra revāyiḥ-i mühlike-i ḥabīṣe keyfiyyetinde **(15)** ẕuhūra gelüp mü’min ol rāyiha-i ṭayyibenüñ ṣafāsından ve kāfir ol rāyiha-i ḥabīṣenüñ **(16)** semmiyetinden cān virür. Ve rūḥ cesedden ḫurūc itdükden ṣoñra ebedü’l-ābad ṣūret-i ḥissiyeden **(17)** mufāraḳat itmeyüp velākin rūḥ içün bir zamān olur ki ānda mānend-i ḫ ̆āb-ı nā’im ṣūver-i meriyye ile **(18)** yevm-i ḳıyāmete dek muʿazzez veyāḫud muʿaẕẕeb olup ḥaşr-ı kebīrde vāḳiʿ olacaḳ aḥvālinüñ enmūzeci **(19)** ve ʿālem-i berzaḫ anuñ mir’ātı vāḳiʿ olur. Kemā ḳāle eş-Şeyḫ raḍıyallāhu anh:

(20) فى الفتوحات فى الباب السادس والسبعين و مائه اعلم ان كل محتصر يردعليه اثناعشر صورة يشهدها **(21)** كلها او بعضها لا بد له من ذالك وهى صورة عمله وصورة علمه وصورة اعتقاده وصورة

مقامه **(22)** وصورة حاله وصورة رسوله وصورة الملك وصورة اسمٍ من اسماء الافعال وصورة اسم **(23)** من صورة الصفات وصورة اسم من اسماء النعوت وصورة اسم من اسماء التنزيه وصورة اسم **(24)** من اسماء الذات وقال الشيخ قدس الله سره والعماء بالله تعال ى رجلان رجل اخذ عليه بالله **(25)** عن نظر واستدلال ورجل اخذ علمه عن كشف و معلوم ان صورة علم الكشف اتمّ واكم **(26)** واجمل فى التجلى من صورة النظر والا ستدلال لما يطراء فيها من الشبه وكل الصورتين يفرح **(27)** بهما العبد فان صحبه فى علمه دعوى نفسه كان صورة علمه دون صورة علم من لم يصحبه دعوىً

[304b]

(1) فتفاوت الناس فى جمال صورة التجلى على قدرنياتهم واماالذى يتجلى له علمه عندالموت فيكون فى صورة حسنة **(2)** اوقبيحة لابدله من ذالك والحسن والقبح على ما انشاء العامل من الكمال والنقص فان كان اتمّ علمه كما امر**(3)** ولم ينقص شيأ من اركانه وشروطه وآدابه رآه فى احسن صورة وكان براقا لروحه يسرى به **(4)**عليه الى اعلى عليين وان كان انتقص شئ من اركانه وشروطه وآدابه رآه فى اقبح صورة **(5)** وهوى به الى سجين و عباد الله على طبقات فى العمل فمنهم من عمله حسن ومنهم من عمله احسن **(6)** و منهم من عمله جميل و منهم من عمله اجمل واما الذى يتجلى له صورة اعتقاده فهو على حسب ماكان عليه **(7)** فى دار الدنيا فينظره من خارج كما يرى جبريل فى صورة دحية وتزيد صورة اعتقاده حسناً **(8)** وجمالاً بحسب علو المشاهد واما الذى تجلى له صورة مقامه فهوالذى لحق بدرجة الارواح النورية **(9)** فيظهرله مقامه فيعرفه معرفة لايدخلها شكّ ولا ريبة فهو اما حزين واما فرح مسرور والغالب **(10)**على كل من مات مسلماً الفرح والسرور واما من يتجلى له حاله فهو اما منقبض او منبسط فاذا مات **(11)** على حاله كان يحسب ميزان الشرع فان كان انبسط فى محلٍّ كان اللايق به فيه القبض قضاه فى البرزخ **(12)** فلايزال مقبوضاً يقدر مافرط واما من يتجلى له رسوله فهو خاصّ برؤية الرسل فان العلماء ورثة الانبياء **(13)** فتارة يرى هذاعيسى عليه السلام عند احتضاره وتارة يرى موسى وابراهيم عليهما السلام او محمدا **(14)** صلى الله عليه و سلم اواى نبى كان على جميعهم افضل الصلوة والسلام فمن الناس من ينطق باسم ذلك **(15)** النبى الذى ورثه عندما يأتيه فرحاً به لكون الرسل كلهم سعداء فيستبشرعند رؤية ذالك النبى بالسعادة **(16)** فيقول عند الاحتضارعيسى اوالمسيح وهو الأغلب فسيمع الحاضرون ذلك فيسئون به الظن ويعتقدون **(17)** انه تنصر عند الموت وسلب منه دين الاسلام وكذلك يظنون بمن نطق باسم موسى انه تهود وليس **(18)** كذلك انما ذلك الناطق من اكبر السعداء عندالله تعالى وهذا امر لايعرفه الا اهل الكشف واما من **(19)** يتجلى له الملك فهذا الملك هوملكه الذى شاركه فى المقام فان فيهم الصافين والمسبحين وغير ذالك من المقامات **(20)** فينزل الى ذالك الشخص صاحب هذا المقام مونساً وجليساً فربما يسميه عند الموت باسمه وتهلّل وجهه **(21)** ولكن هذا لايكون للعامة وانما ذالك لأهل الاختصاص الخارجين عن دائرة التلبيس واما العامة **(22)** فتغمز وجوههم عند رؤية ذالك الملك وتسودّ وذالك لغلبة الاحوال النفسانية عليهم فى اعمالهم **(23)** وعلومهم واحوالهم وامامن

يتجلى له اسم فهو الاسم الذى كان غالباً عليه من اسماء الافعال كالخالق **(24)** المغنى الموجد والبارى والمصور والرازق والمحيى وكل اسم يطلب فعلاً فان كان بذل جهده فى **(25)** اعمال حضرة ذالك الاسم تجلى له فى احسن صورة وكان من لازمه السرور والفرح وان كان دخله **(26)** فى تلك الاعمال كسل اوغفلة او فتور كان فى صورة ممتهنة وكل صورة تخاطب العبد بحسب حاله **(27)** فان كان عمله كاملاً خاطبه تلك الصورة وهى فى غاية الحسن وتقول له انا ذكرك فيسّر

[305a]

(1) وان كان عمله ناقصاً خاطبته صورته وهى فى القبح صورة فتقول انا ذكرك فيحزن ويقلس على ذالك **(2)**بقية الاسماء[671]

[671] Nitekim Fütühât isimli eserinde Şeyh şöyle der: Ölmek üzere olan kişiye on iki suret arız olur; bunların hepsini veya bir kısmını görmesi kaçınılmazdır. Bunlar; amelinin sureti, bilgisinin sureti, inancının sureti, makamının sureti, halinin sureti, peygamberinin sureti, meleğin sureti, fiil isimlerinden bir ismin sureti, sıfat suretlerinden bir ismin sureti ve nitelik isimlerinden birinin sureti, tenzil isimlerinden birinin sureti ve zat isimlerinden birinin suretidir. Şeyh (kuddise sirruhu) şöyle devam eder: Allah Teala'yı bilen iki tür insan vardır. Biri, Allah hakkındaki bilgisini nazar ve istidlal ile diğeri keşif ile elde etmiştir. Şurası açıktır ki, tecelli hususunda keşif ilminin sureti nazar ve istidlal ilminin suretinden daha tam ve kâmildir. Çünkü onda bir şüphe bulunabilir. Her iki suretle de kul ferahlık kazanabilir. Kişinin ilmine, nefsinin iddiası yoldaş olursa ona yoldaşlık edenin ilminin sureti değil kendi ilminin sureti olur. Bu bakımdan tecellinin suretleri noktasında insanların dereceli niyetlerine göre değişir. Ölüm anında ilmi tecelli eden kimseye ilmi mutlaka güzel veya çirkin bir surette görünür. güzellik ve çirkinlik amel edenin tam veya eksik amel işlemesine göre değer kazanır. Amelini tastamam halde yerine getirmiş ve erkân, adab ve şartlarında herhangi bir kusur etmemişse onu en güzel surette görür. İlmi o kimsenin ruhu için bir Burak olur; üzerinde onu İlliyyîn'e götürür. Amelinin erkân, adab ve şartlarında eksiklik varsa onu en çirkin surette görünür ve onu Siccîn'e daldırır. Allah'ın kulları amel bakımından farklı derecelerdedir. Bir kısmının ameli güzeldir, bir kısmının daha güzel, bir kısmının hoş, bir kısmının ise daha hoştur. İnancının sureti kendine tecelli eden kimse dünya yurdundaki durumuna göre bir hal üzere olup ona –Cebrail'in Dıhye suretinde göründüğü gibi- dışarıdan bakar. Böylece inancının suretinin güzellik ve hoşluğu artar. Makamının sureti kendisine tecelli eden kimse nurlu ruhların derecesine ulaşmıştır. Böylece makamı ona aşikâr olup şek ve şüphe olmayan bir bilgiyle onu bilir. Bu kimse ya hüzünlü ya da ferah ve mutluluk içindedir. Müslüman olarak ölenler genelde ferah ve mutlu olurlar. Ölürken hali tecelli eden kimse ya daralmış (munkabız) ya da genişlemiş (münbasit) bir haldedir. Hali üzere ölünce şeriate göre değerlendirilir. Genişleme hali bir yerde gerçekleştiyse o mahalde olması gereken kabz halidir ki o da berzahta meydana gelir. Bu durumda o kimse ileri gittiği kadar daraltılmış olur. Peygamberi kendisine tecelli eden kimse -ki bu durum peygamberleri görmeye mahsustur, nitekim âlimler nebilerin varisleridir- ölüm anında kimi zaman Hz. İsa'yı, kimi zaman, Hz. Musa'yı, bazen, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) veya başka herhangi bir peygamberi görebilir. Salat ve selamın en üstünü olanın üzerine olsun. Kimi insanlar kendisine gelen peygamberle sevinerek onun ismini zikreder. Çünkü bütün peygamberler hidayet üzeredir (saîd) ve o kimse de söz konusu peygamberi gördüğünde saadetle müjdelenir. Bu bakımdan ölüm anında –genelde Hz. İsa veya Mesih sözcüklerini söyler, yanındakiler bunu duyarlar ve o kimse hakkında kötü düşünerek onun ölüm anında Hristiyan olup İslam dininden çıktığını sanarlar. Hz. Musa'nın adını söyleyen hakkında da aynı şekilde düşünüp onun Yahudi olduğunu zannederler. Hâlbuki durum böyle değildir; o konuşan Allah katında en mutlu kimselerdendir. İşte bu, sadece keşif ehli tarafından bilinebilen bir durumdur. Kendisine melek görünen kimseye gelince bu melek, makamında ona eşlik edecek olan melektir. Onlar arasında saf tutanlar, tespih edenler, okuyucular ve başka makamlar vardır. Bu makamın sahibi olan kişiye dost ve arkadaş olarak iner. Bazen ölüm anında o kişinin ismini zikreder de o kimsenin yüzü parlayıverir. Fakat bu herkese olmaz; sadece telbis dairesinden çıkmış özel kimselere olur. Avam ise bu meleği

Pes, aḥvāl-i mezbūre maʿlūmuñ oldıysa kāşif-i esrār-ı deyyūmī Mevlānā Celāleddīn **(3)** er-Rūmī bi-ṭuruḳi'l-icmāl bu aḥvāli beyān idüp buyurur ki:

جمله جانهای گذشته منتظر [3556]

تا چکونه زاید آن جان بطر (4)

ʿAcabā meşīme-i ten ve raḥm-ı bedende mestūr ve mesrūr olan ol cān-ı baṭr **(5)** ne heybet ve ne şekl ü ṣūret ile ṭoġar ve ʿālem-i berzaḫa ne ṣıfatla ḳadem-nihāde olur deyü cemīʿ-i **(6)** ervāḥ-ı güẕeşte müteraḳḳib ve muntaẓır olup

زنگیان گویند خود از ماست او [3557-1]

zengīler dirler ki: **(7)** "Ol tevellüd idecek cān ḫod bizdendür."

رومیان گویند بس زیباست او [3557-2]

Rūmīler dirler ki: **(8)** "Ol ṭıfl-ı cān meşīme-i ṣūret-i insān ve raḥm-ı beden-i müselmānda perverde olmış nesl-i zībādur. **(9)** İmdi ey zengiyān! Bu sizden degül Allāhu aʿlem bizdendür." deyüp ber-feḫvā-yı (كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ)[672] **(10)** Her bir gürūḥ bizdendür deyü feraḥlanur. Yaʿnī zengiyāndan murād ervāḥ-ı eşḳıya ve ṣıfāt-ı reddiyye içün **(11)** iḥżār olınan ṣuver-i muẓlime-i mükedderedür. Ve rūmiyāndan murād ervāḥ-ı suʿadā ve lāyıḳ-ı aḫlaḳ-ı **(12)** ḥasene olan ṣuver-i mektebe-i nūriyyedür ki yemīn ü şimālde ṣaf baġlayup ʿacabā ṣaded-i ḫurūcda **(13)** olan rūḥ ḳanḳımuzdandur deyü muntaẓır olup

چون بزاید در جهان جان وجود [3558-1]

çünki cān-ı **(14)** vücūd meşīme-i dünyādan nişīmen-i berzaḫa ḫurūc eyleye. Ḥaḳīḳat-i ḥāl āşikār olup

پس نماند (15) اختلاف بیض و سود [3558-2]

---

gördüğünde yüzleri kapkara kesilir. Bu durum, amel, hal ve bilgilerinde nefsani hallerinin onlara galebe çalmasından dolayıdır. Kendisine bir isim tecelli eden kimseye gelince bu isim genellikle Allah'ın fiilllerinin isimlerinden olur. El-Mucid, el-Bari, el-Musavvir, er-Razzak ve el-Muhyi anlamındaki halk ismi gibi. Her isim bir fiili gerekli kılmaktadır. Kişi gayretini bu ismin amelleri için harcamışsa o isim en güzel surette tecelli eder; bunun sonucu sevinç ve huzurdur. Şayet bu amellerine tembellik, gaflet ya da ara girerse onu rezil eden bir surette görünür. Her suret kula, haline göre hitap eder. Şayet ameli kâmil ise bu surette ona hitap eder. O bu esnada gayet güzel bir haldedir. Ve ona "Seni anıyorum" der, o da sevinir. Eğer ameli noksansa en çirkin bir surette ona hitap ederek "Seni zikrediyorum" der, o da üzülür. Diğer isimler de buna göre değerlendirilir.

[672] Mü'minûn 23/53: "(İnsanlar ise, din) işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. **Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir.**"

beyne’l-ervāḥ min baʿd cān-ı mevlūdüñ beyż ü sūdunda iḫtilāf **(16)** ḳalmaz. Ve ḳatʿ-ı nizaʿ olup

گر بود زنگی بر ندش زنگیان [3559-1]

eger zengī ise anı zengīler iletürler **(17)** ve keẕālik

رومرا رومی برد هم از میان [3559-2]

rūmī olanı daḫı rūmīler ortadan **(18)** ḳaldurup kendü me’vālarına götürürler. Yaʿnī esīr-i nefs ü şehvet olup ẓulümāt-ı maʿṣiyetle **(19**) sevādu’l-vech olanları zümre-i ervāḥ-ı kefere vü fecere ve ʿazāb melekleri götürür. Ve ṭaṣfiye-i **(20)** nefs idüp aʿmāl-i ṣāliḥa nuriyle beyāżü’l-vech olan etḳiyāyı, ervāḥ-ı aṣfiyā ve raḥmet **(21)** ve beşāret melekleri götürür. Ve her biri cān-ı vücūd ẓuhūra gelmeden ḳanḳı gürūhdan idügin **(22)** bilmez. Zīrā

تا نزاد او مشکلات عالمست [3560-1]

mādam ki rūḥ, rū-puşı olan libās-ı teni ḫalʿ **(23)** idüp raḥm-ı bedenden ḫurūc itmedükçe ḳanḳı gürūhdan idügi nā-māʿlūm olup müşkilāt-ı **(24)** ʿālemdür. [Zīrā ḳable’l-vilāde hüner ve ʿayb ʿālem-i ġaybda olup ber-feḥvā-yı

(وَيَعْلَمُ مَا فِى الْأَرْحَامِ)[673]

anuñ ʿilmi Ḥaḳḳ’a maḫṣūṣdur.][674] Fe-ammā rūḥ ḫod eger ziştī ve eger ḫūbī eger şeḳāvet ve eger saʿādet ʿālem-i dünyāda **(25)** inşā idüp ṣuver-i mektebesin memleket-i tende ḥuṣūle getürmiş ve belki devlet ve nikbeti ezelī **(26)** olup her ḳanḳı ṣıfata lāyıḳ ise ṣūret bağlamış idi. Bu taḳdīrce ḳable’l-mevt rūḥ, **(27)** baṭn-ı tende iken daḫı niçün bilinmeye dinilürse [ġayb ile ḥāżır ḥuẓūrlarında mütesāvī olan kemal katında][675] ol daḫı bilinür. Velākin

[673] Lokmân 31/34: “Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır. **O**, yağmuru indirir, **rahimlerdekini bilir.** Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.”
[674] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[675] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

آنکه نازاده شناسد او کمست [2-3560]

[305b] (1) ol eḫaṣṣ-ı ḫavāṣṣ ki nā-zādeyi bilür nādirdür. Yaʿnī erḥām-ı ümmehāt-ı ebdānda pūşīde olan eṭfāl-i ervāḥuñ **(2)** toḫm-ı vücūdı ecnās-ı ervāḥuñ ḳanḳı gürūhundan gelmedür ve ʿilm-i ezelīde ḳalem-i ḳażā ve ḳader anuñ cebhe-i istiʿdādına saʿādet **(3)** veyāḫūd şeḳāvet mi yazmışdur farḳ idüp sırr-ı ḳażā ve ḳadere ʿārif olan kümmel-i **(4)** يُبْصرُ كُنْتُ بَصَرَهُ الَّذِي[676] [feḥvāsınca][677] şol ẕāt-ı şerīfdür ki

او مگر ینظر بنورالله بود [1-3561]

meger ol ekmel-i kümmel Allah nūrıyla nāẓır ola ki

کاندرون پوست اورا ره بود [2-3561] (5)

māverā-yı ḥicāb ve enderūn-ı pūstda olan mestūrātı bilmege anuñçün **(6)** yol olur. Ve ol nūr ile bevāṭın-ı eşyāyı reʾyüʾl-ʿayn görür. Zīrā ol kümmel-i aṣfiyā

مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا[678]

(7) mertebesine vāsıl olmaġla tāc-ı ışṭifāyı ser-pūş ve dībāc-ı irtiżāyı ber-dūş ḳılup [679] ما ازددت يقينًا لو كشف الغطاء **(8)** derecesine nāʾil olmışlardur egerçi ʿindeʾl-mevt ġıṭā-i mezbūr herkese münkeşif olur. **(9)** Velākin ḥālet-i beʾsde olduġıçün keşf-i mezbūrdan aña nefʿ olmaz. Pes, keşf-i ġıṭā ḳableʾl-mevt olmaḳ gerekdür ki **(10)** Zeyd raḍıyallāhu ʿanh ve İmām-ı ʿAlī kerremallāhu vechehū gibi şehādet ile melekūt pīş-i şuhūdlarında meşhūd ola.

(11) كما سئل فما معنى قول الأمام لو كشف الغطاء هل المراد كشف غطائه اوغطاء غيره فاجاب الشيخ عنه **(12)** فى الفتوحات فى الباب الستين وثلثمائه ان المراد بذلك الغطاء الذى ينكشف هوغطاؤه اذ هو لابدّ من مزيد **(13)** كشف غطاء لكل طائفة عند الموت وقوله ما ازددت يقينا يعنى فى علم اليقين ان كان ذا علم او فى عينه **(14)** ان كان ذا علم عين اوفى حقه ان كان ذا علم حق لانه يريد بكشف الغطاء امراً لم يكن عنده اذ

[676] Ben onun gören gözü olurum. Hakîm et-Tirmizî, **Nevâdiru'l-Usûl**, Beyrut, Dâru'l-Cîl, [t.y.], Cilt: 2, s. 233.
[677] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[678] Ölmeden önce ölünüz. Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, [b.y.], el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000, Cilt: 2, s. 350.
[679] (Gaybın) örtüsü kalksa imanım artmaz.

لوكان كذلك **(15)** لكان كشف الغطاء فى حق من هذه صفته غنيا معرًّى عن الفائدة فلم يكن الغطاء وراَه امرعدمىّ وانما هو**(16)** وجودىّ وبالجمله فجيع الاغطية تنكشف عند الموت و تبين الحق لكل احد ولكن ذالك الانكشاف **(17)** لايعطى صاحبه سعادةً فهو كايمان اهل البأس لا ينفع صاحبه ولكن هذا فى حق العامّة امّاالخاصة **(18)** من اهل الكشف والشهود فينتقلون من عين اليقين الى حق اليقين كما ان اهل العلم ينتقلون من علم اليقين **(19)** الى عين اليقين وما سوى هذين الرجلين فينتقلون من العمى الى الابصار فيشاهدون الامر عند كشف **(20)** غطاء العمى عنهم لا عن علم تقدم[680]

Āh ey şinevende-i āgāh! Maʿlūm ola ki rūḥ beden-i insānīden mufāraḳat itdükde **(21)** ṭabāyiʿ-i erbaʿanuñ her biri kendülerüñ ḥayyiz-i ṭabiʿīsine rucūʾ idüp ve ḳurb-ı iʿtidāl-ı ṭabāyiʿ-i erbaʿadan **(22)** vücūda gelen mizāc ki rūḥ-ı ḥayvānīdür, maʿdūm olur. Ammā rūḥ-ı insānī ve nefs-i nāṭıḳa taṣfiye ve tezkiye **(23)** ḥuṣūle getürmiş ise rūḥ-ı ḳudsīye peyveste olup melekūte ʿurūc ider. Ve ʿurūc-ı mezbūre miṣāl-i **(24)** nefs-i insanīdür ki vücūddan ḫurūc idüp hevāya muttaṣıl olduġı gibi rūḥ-ı insānī daḫı ʿurūc itdükde **(25)** rūḥ-ı ḳudsīye peyveste olur. Fe-ammā şaḫṣ-ı mezbūr ʿalā-ḫilāfiʾş-şerīʿa ve muġāyirüʾṭ-ṭarīḳa aʿmāl-i fāsideye ṣarf-ı **(26)** iʿmār idüp rāh-ı ḍalālete düşerse ḳuvā-yı melekūtiyyesi mükedder olup ṣıfāt-ı şeyṭāniyye ile muttaṣıf **(27)** olur ve ervāḥ-ı ḫabīṯe ile münāsebet idüp rūḥı bedenden mufāraḳat itdükde ṣıfat-ı ġālibesiyle **[306a] (1)** esfelde ḳalup ʿurūcdan maḥrūm olur. Ve ḥikmet-i ilāhiyyeden biri daḫı budur ki erḥām-ı ümmehātda olān **(2)** nuṭfe-i insāniyyeye, peder ü māderinden baʿżı ḫāṣṣiyet teʾṯīr ider. Meṯelā vālideyn ḥīn-i ictimaʿlarında ve zamān-ı **(3)** mübāşeretde ḳable nüzūliʾn-nuṭfe ve ḥīneʾn-nuzūl peder ü māderden baʿżı ṣıfāt-ı ḥasene veyāḫud niyyet-i ḫayr **(4)**

[680] Nitekim İmam'a "Perde kalksa" sözünün anlamının onun mu yoksa ondan gayrısının perdesinin kalkması mı olduğu sorulmuş, Şeyh de Futuhat'ın üç yüz altmışıncı babında şöyle cevap vermiştir: bu açılan perdeden kasıt, onun perdesidir. Çünkü ölüm anındaki herkes için perdenin biraz açılması kaçınılmazdır. "imanım (yakîn) artmazdı" sözü de ilim sahibiyse yakini ilmi, görme ilmi sahibiyse görmesi, hakk ilmi sahibiyse hakk ilmi artmazdı anlamına gelir. Yoksa perdenin kalkmasıyla onda olmayan bir hal kastedilmez. Zira böyle olması durumunda perdenin kalması bu özelliğe sahip olan kimseye herhangi bir fayda sağlamaz ve perde onun ötesinde bir yokluktan ibaret olurdu. Hâlbuki o varoluşsal bir durumdur. Özetle, ölüm anında herkes için tüm perdeler açılır, hak tümüyle ortaya çıkar. Fakat bu inkişaf, ye's halindeki iman gibi sahibine her zaman saadet vermeyebilir. Şu kadar var ki bu durum halktan olan kimseler için geçerlidir. Keşif ve şühûd ehlinden olan havas kullar ise ayne'l-yakin derecesinden hakka'l-yakin derecesine ulaştırılırlar. Aynı şekilde ilim ehli de ilme'l-yakin mertebesinden ayne'l-yakin mertebesine ulaştırılırlar. Bu iki grubun dışındakiler ise körlük halinden görme haline ulaştırılır; bu andan sonra olacak durumları, önceden bir bilgiyle değil, görmelerini engelleyen perdenin kalmasıyla müşahede ederler.

veyāḫūd aḳvāl ve efʿāl-i müstaḥsene vücūda gelse ol ḫayruñ netīcesi nuṭfe-i mezbūreye sirāyet idüp anuñla **(5)** perveriş bulur. Ve tevellüd itdükde ʿayn-ı saʿādet ile ẓāhir olur. Ve veled-i saʿādet-mend aʿmāl-i ḫayriyyeye meyl **(6)** idüp ṣuleḥādan olur. Fe-ammā ḥīn-i ictimāʿ ve zamān-ı mübāşeretde nuṭfe ḥareket ile nüzūl iderken peder ü māderden **(7)** baʿżı efkār-ı fāsīde ve aḫlāḳ u aḳvāl-i kāside veyāḫūd enbiyā ve evliyāya inkār u ʿadāvet ve bunuñ **(8)** emṣāli ṭuġyān u ġavāyet ve envaʿ-ı ḳabāḥat ve şeyṭanat tebādür eylese keẕālik nuṭfeye sirāyet idüp, **(9)** ṣıfāt-ı reddiyye-i mezbūre ile perveriş bulur. Ve ẓuhūra gelen veled aʿmāl-i fāsideye meyl idüp **(10)** ʿişyān ve ṭuġyān ile muttaṣıf olur. Ve vālideynüñ birinden aḫlāḳ-ı ḥasene ve birinden seyyiʾe **(11)** tebādür eylese nuṭfe-i ḥasene ve seyyiʾe ile mümtezic olup mevlūd daḫı beyneʾs-saʿāde veʾş-şeḳāve **(12)** müterediddid olur. Ve eger bir kāmil-i mükemmelüñ dāmen-i terbiyesine teşebbüṣ iderse anuñ himmeti ile bi-fażlillāh-i Teʿālā **(13)** ẓulümāt-ı şeḳāvetden ḫalāṣ olup nūr-ı saʿādete ḫurūc ider. و **(14)** ḥadīṣ-i شَقِيَ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ والشّقى قد يَسعد[681] السَّعِيدَ مَن سعِد فِي بَطْنِ أُمِّهِ şerīfi ile bu maʿnāya daḫı işāret buyurılur. **(15)** Ve bu ḥāle misāl-i levḥ-i ḳader dinülür. Ammā levḥ-i ḳażā başḳadur. Bunlaruñ taḥḳīḳi birḳaç yerde beyān olınmışdur. **(16)** Ve vücūhda olan beyāż ve sevād daḫı vālideynüñ teʾṣīrāt-ı ḫāṣiyyātındandur.

Nitekim Mevlānā **(17)** Ḫudāvendigār buyurur:

اصل آب نطفه اسپیدست و خوش [3562-1]

Āb-ı nuṭfe fiʾl-aṣl beyāż ve ḫoşdur. **(18)** Yaʿnī eger Zengī ve eger Rūmīʾnüñ nuṭfesi bir birinden mütemeyyiz olmayup nuṭfeligi ḥālinde beyāż-ı ṣaḥīḥdür.

لیک عکس جان رومی و حبش [3562-2] (19)

Velākin Rūmī ve Ḫabeşīʾnüñ ʿaks-i cānı erḥām-ı ümmehātda

[681] Sa'îd (hidayete eren kişi) annesinin karnında hidayete ermiş olandır. Şakî de annesinin karnında hidayetten mahrum bırakılan kimsedir. Şu kadar var ki şakî, hidayete erebilir. Ma'mer b. Râşid, **Câmi**, Cilt: 11, s. 116. Ayrıca bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri**, s. 80-81.

می دهد رنگ (20) احسن التقویم را [1-3563]

aḥsen-i taḳvīm-i insāna reng virür.

یا با سفل می برد آن نیم را[2-3563]

Ve ʿaks-i cān-ı Zengī ḥattā ol **(21)** nısfı esfele iletür. Elḥāṣıl bered ve dehed fiʿillerinüñ fāʿili ʿaks-i cān olup leff ü neşr-i mürettep **(22)** olmaḳ üzre maḥṣūl-i beyt budur ki: ʿAḳs-i cān-ı Rūmī nuṭfede biʾl-ḳuvve mevcūd olan aḥsenüʾt-taḳvīme **(23)** levn-i beyāż iʿṭā ider. Ve nısf-ı āḫir ki ʿaks-i cān-ı Zengīʾdür. Ol daḫı nuṭfede müveddaʿ olan ṣūret-i **(24)** beşeriyyeye levn-i sevād iʿtā idüp esfel-i ẓulümāta iletür. Ve hemçünān evsāf-ı reddiyyeden mücerred **(25)** olduġı ḥalde ber-feḥvā-yı كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ الاسلام[682] ṭıfl-ı nev-ẓuhūr küfr ü ṭuġyāndan müberrā **(26)** ve muʿarrā iken ثمّ ابَواه ينصّرانِه و يُهوِّدانه و يمجِّسانه[683] mūcibince vālidüñ ʿaks-i cānı evlāda teʾsīr idüp **(27)** rāh-ı ḍalālete gider. Her ne olursa ṣoḥbet ve muḳārenetüñ eṯerinden peydā olur. Ve bilcümle kāşifüʾl-esrār **[306b] (1)** Mevlānā Ḫudāvendigār beyāżüʾl-vech olān Rūmiyān ile aṣḥāb-ı cennet ve hidāyet ve sevādüʾl-vech-i Zengiyān ile erbāb-ı **(2)** dūzaḫ ve ḍalāleti murād buyurmışlardur ki rūz-ı cezāda olan vücūhuñ sevād ve beyāżı mücerred madde-i cismāniyye olan **(3)** āb-ı nuṭfeden olmayup belki ḫāṣiyyāt-ı rūḥāniyyelerindendür ki Ḥaḳ Teʿālā ʿālem-i elestde ervāḥı iki ḳısma münḳasim idüp **(4)** biri beyāżüʾl-vech ve ehl-i hidāyet ve biri sevādüʾl-vech ve ehl-i ḍalālet olup ʿālem-i şehādete daḫı geldükde ol **(5)** cinse muḳārenet itmişlerdür. كما روى عن ابى ذرّ رضى الله عنه قال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم فطرب بِيَمِينِهِ علي الْيُمْنَى فَأخْرج ذُرِّيَّة بيضًا كالفضة وضرب بيسريه علي الْيُسْرَى انالله تعالي خلق آدم **(6)** Āh kim fiʾl-ḥaḳīḳa kālfaḥme **(7)** ثمَّ قَالَ هَؤُلَاءِ فِي الْجنَّة وَلَا أُبَالِي وَهَؤُلَاء في النَّار وَلَا أُبَالِي[684] فاخرج ذرية

---

[682] Her çocuk İslam fıtratı üzere doğar. Maʿmer b. Râşid, **Câmi**, 11/119; İmam Malik, **Muvatta**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1991, "Cenaiz" 995.

[683] Daha sonra anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusî yapar. Maʿmer b. Râşid, **Câmi**, Cilt: 11, s. 119; İmam Malik, **Muvatta**, "Cenaiz" 995.

[684] Allah Teâla Hz. Âdem'i yaratmış ve sağıyla onun sağına vurmuş, neslini gümüş gibi bembeyaz halde çıkarmıştır. Soluyla da Hz. Âdem'in soluna vurmuş ve neslini kömür gibi simsiyah çıkarmıştır. Sonra şöyle demiştir: "Bunlar cennettedir, umursamıyorum; bunlar da cehennemdedir, umursamıyorum!" Hakîm et-Tirmizî, **Nevâdiru'l-Usûl**, Cilt: 4, s. 201. Benzer rivayetler için bkz. İmam Malik, **Muvatta**, "Kader" 2; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2001,

ḥaḳīḳa ḫāvf-ı bidāyetdendür. Zīrā ḫātime ve **(8)** nihāyet munṭabıḳ-ı bidāyetdür. Ve māder ü pederüñ ḥīn-i ictimāʿda olan efkār-ı ḥasene ve seyyiʾeleri muḳteżā-yı **(9)** ʿilm-i ezelī ve levḥ-i ḳażāya muvāfıḳ olur.

[Münācāt]:[685]

Āh melikā, ḳādirā, raḥīmā, perverdigārā! (يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ)[686] Senüñ **(10)** kelām-ı muʿciz-niẓāmındur. İlāhī! Mehcūrān-ı derd-i iştiyāḳuñ olanlaruñ sūz-ı sineleri ve vālihān-ı viṣāl-i inḥirāḳuñ olanlaruñ şevḳ ü muḥabbetleri **(11**) ḥürmetine bizüm sevād-ı vechimüzi maḥv idüp beyāża tebdīl ḳıl. Ey merhem-i cerāḥāt-ı her dil-rīş ve ey mūnis u rāḥat-ı **(12)** her dervīş! Senüñ keremüñ destgīr-i her bīçāre ve raḥmetüñ pāy-ı müzd-i her āvāredür. Āh kim senüñ ḫavāṭıf-ı **(13)** ġayretüñ baṣāʾir-i ḳudsiyān-ı esrār-ı cemālüñ mülāḥażasından dūḫte ve ʿavāṭıf-ı raḥmet ve refʾetüñ her bir şikestenüñ **(14)** kūşe-i dilinde hezārān şemʿ-i ṣafā efrūḫte ḳılmışdur. Āh kim senüñ āṣār-ı nefaḥāt-ı lüṭfuñ her bir fütūḥuñ sermāyesi **(15)** ve hübūb-ı nesimāt-ı faẕluñ her bir mecrūḥuñ cān-ı [girān-māyesi][687] olup nesīm-i ṣubḥ-ı visālüñ ümmīdgāh-ı sūḫtegān-ı ateş-i firāḳ **(16**) ve zülāl-i deryā-yı efḍālüñ ḥayat-baḫş-ı ḫastegān-ı bādiye-i iştiyāḳ ve sevābıḳ-ı elṭāf-ı ʿināyetüñ her bir bī-ḳadrüñ **(17)** destgīri ve aʿṭāf-ı ʿafv-ı bī-gāyetüñ her bir bī-ʿözrüñ ʿözr-pezīrīdür. Kerīmā, pādişāhā! Ḥabībüñ Muḥammediniʾl-Muṣṭafā **(18)** ʿaleyhi min ṣalavātillāhiʾl-evfā ve āl u aṣḥāb u evliyā ve aṣfiyā ḥurmetine bizüm aḳvāl ve efʿālimüzi nāşāyeste **(19)** ve nā-sezā olanlardan maṣūn ve maḥfūẓ idüp rıżā-yı şerīfüñe muvāfıḳ ʿamel müyesser eyle. Ve żuʿafā-i bī-miḳdāruñ **(20)** rāh-ı dīdelerinden perde-i edbār-ı pindārı refʿ idüp merāyā-yı ḳulūbumuzı ṣayḳal-ı ʿināyāt ve cezebātınla ġubār-ı **(21)** ednās-ı aġyārdan pāk ve girībān-ı libās-ı ġafleti, ṣavlet-i envār-ı hidāyetüñle çāk it. Ve ṭāʾir-i hevā-yı ʿālem-i **(22)** ġayb olan murġ-ı rūḥa, feżā-yı sāḥa-i ḳuds-i vaḥdetde cevelān müyesser ḳıl. Ve

---

Cilt: 1, s. 400.

[685] Bu kısım derkenara yazılmıştır.

[686] Ra'd 13/39: "**Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır.** Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır."

[687] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

mücāvir-i ʿutbe-i ʿubūdiyyetün **(23)** olan nefs-i żaʿīfeye kūşe-i bisāṭ-ı ünsde teşrīf-i ḥużūr-ı erzānī buyur. İlāhī! سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي[688] tebşīri **(24)** semāʿ-ı cāna müjde-resān olmışdur. Deryā-yı raḥmetüñ cümle ʿuṣātı ġarḳ-ı maġfiret itmişdür. Bi-ḥakkı āl-i Ṭāhā ve Yāsīn mescūnān-ı sicn-i **(25)** ṭabīʿat olan ġāfillere ʿaẕāb-ı ālām-ı nīrān ḫirmānından necāt-baḫş ol. Ve maḥbūsān-ı ḳuyūd-ı şehevāta miḥnet-**(26)** bend-i hevādan ḫalāṣlıḳ virüp kendü suḫtelerüñi nevāziş buyur ki senüñ nevāḫtüñ olan hergiz mürde olmaz. **(27)** Ve endāḫte-i ḳahruñ olanları senden ġayrısı iḫrāca ḳādir olmaz. Ser-geştegān-ı bādiye-i ḥırmānuz kārımızı sen gör. **[307a] (1)** Ve rencūrān-ı emrāż-ı ʿişyānuz bize şerbet-i maġfiret vir. Ve mecrūḥān-ı durūb-ı belāyuz bize merhem-i raḥmet ur. Ve üftādegān-ı **(2)** çāh-ı ṭabīʿatuz dest-i ʿināyet-i bī-ʿillet ile elimüz alup feżā-yı vesīʿ-i melekūta çıḳar. Ve īstādegān-ı āstāne-i **(3)** zellāt-ı ḳadem fażīḥatız ʿözrümüz ḳabūl buyurup pertev-i nūr-ı rūḥ-ı muḳaddes-i nebevī ile ḳalbimüz münevver ve āṣār-ı füyūżāt-ı **(4)** vāriş-i ekmelleriyle mirʾāt-ı cānımuz żiyā-güster ḳıl. Āmīn āmīn bi ḥürmeti'l-enbiyāʾ ve'l-evliyā ṣalavātullāhi ʿaleyhim ecmaʿīn. **(5)** Āh ey dil-i āgāh!

این سخن پایان ندارد باز ران [1-3564]

Bu sözler pāyān ṭutmaz. Girü Zeyd bin Ḥārişe ḳıṣṣasınuñ **(6)** cānibine taḥrīk-i semend-güftār it.

تا نمانیم از قطار کاروان [2-3564]

Tā ki ṣadede gelüp Zeyd'üñ taḥḳīḳ itdügi kārvān-ı **(7)** kelimātuñ ḳaṭarından munḳaṭıʿ olmayup esrār-ı Zeyd'i iẓhār idelüm ki

یوم تبیضّ و تسودّ وجوه [1-3565]

(8) tebyezzü vücūh ve tesveddü vücūh gününde

ترک و هندو شهره گردد ز آن گروه [2-3565]

[688] Merhametim (rahmet) öfkemi (gazab) geçmiştir. Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Hind, Meclisü'l-İlmî, 1983, Cilt: 2, s. 162.

cemʿ olan gürūhda **(9)** Türk ve Hindū meşhūr olur. Yaʿnī nūrānīler ile ẓulmānīler āşikār olup (فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ)[689] **(10)** emri bedīdār olur.

[فاش گردد كه تو كاهى يا كه كوه [3566

هندويى يا ترک پيش هر گروه

Ve sen gāh mısın veyāḫūd kūh mısın ve Hindū ve Türk misün her gürūhuñ pīş-i naẓarında fāş olur.][690] Zīrā yevm-i dünyāda

در رحم پيدا نباشد هند و ترک [3567-1]

raḥm-ı ḫafādadur. Hindū **(11)** ve Türk ẓāhir olmaz. Fe-ammā

چونكه زايد بيندش زار و سترک [3567-2]

çünki meydān-ı ʿaraṣāta gele. Ḫalḳ anı **(12)** zār u seturg ve ḳavī vü żaʿīf her ne heyʾetde ise müşāhede kılur.

[Maṭlab: Der-tefsīr-i يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ]

Kemā ḳāle Teʿālā fī sūret-i Āl-i ʿimrān:

(13) (يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَاَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ **(14)** وَاَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِى رَحْمَةِ اللّٰهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ)[691]

Maʿlūm ola ki naṣb-ı yevmde bu āyetüñ **(15)** iʿrābında beyneʾn-naḥviyyin mebāḥis-i keşīre vardur. Kütüb-i tefāsīre mürācaʿat olına. İcmāl-i kelām ʿalā ḳavl-i baʿżiʾl-fiḫam **(16)** yevme muḳadder olan fiʿl üẕküru ile menṣūb olup Allāhu ʿalem mefhūm-ı āyet-i kerīme budur ki: "Ḥabībüm! Ẕikr ḳıl şol **(17)** yevm-i ḳıyāmeti ki ol günde niçe vücūh nūr-ı īmān ve behcet ü sürūr-ı īḳāndan beyāż olur. Ve niçe vücūh ẓulümāt-ı **(18)** küfr ü ṭuġyān ve istilā-yı ḥirmān ve ḫeẕelāndan siyāh olur." Yaʿnī beyāż ü sevād-ı vücūh behcet ü

[689] Şûrâ 42/7: "Böylece biz sana Arapça bir Kur'an vahyettik ki, şehirlerin anası olan Mekke'de ve çevresinde bulunanları uyarasın. Hakkında asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları uyarasın. **Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir.**"

[690] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[691] Âl-i İmrân 3/106-107: "O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın" denilir. Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır."

sürūr **(19)** ve küfr ü ġurūrdan kināyedür. Pes, her bir fırḳanuñ neṯīce-i ḥālini tafṣīl idüp buyurur ki: "Fe-ammā şol ṭāyife-i ṭāġıye **(20)** ve bāġıye ki sevādü'l-vech olurlar." İżmār-ı ḳavl ve ekefertüm ḳavlinde olan hemze tevbīḫ ve taʿaccüb içün olmaḳ üzre **(21)** ʿaẕāb melekleri ol müsevvidü'l-vech olan ṭāġīlere diyeler ki: "Ey bāġīler! Ne ʿaceb kāfir olduñuz? Baʿde'l-īmān **(22)** siz kāfir olmaḳ ḫod lāyıḳ değil idi. Pes, ey kāfirler! Küfürde münhemik olduġıñuz sebebiyle ʿaẕāb-ı ḥarīḳi çeşān **(23)** oluñuz." Ve ammā şol ṭā'ife-i mü'minīn-i etḳiyā ve evliyā ve aṣfiyā ki vücūh-ı mükerremeleri mānend-i āfitāb- nūr-ı **(24)** īmān ve īkānla işrāḳ eyleye. Anlar Allāh'uñ raḥmetinde ve cennet ve ḳurbetindedür. Pes, ke-enne bir su'āl muḳadder olur ki **(25)** ol mü'minīn ve etḳiyānuñ cennāt-ı Raḥmān'da aḥvāli nicedür. Cümle-i müst'enefe ile [te'kīd idüp][692] ol su'āle cevāb içün **(26)** (هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ)[693] ḳavl-i kerīmi ile Ḥaḳ Teʿālā buyurur ki: "Mü'minler cennātda envāʿ-ı niʿām-ı lā yuḥṣa ve müşāhede-i cemāl-i bī-hemtāmuz ile **(27)** mü'ebbed ve muḫalledlerdür."

(1) [307b] اخرج ابن ابى حاتم[694] عن ابن عبّاس في هذه الأية قال تبيضّ وجوه اهل السُنّة والجماعته وتسود وجوه اهل البدع واضّلال واخرج ابن أبي حاتم عن أبي ابن كعب في الأية قال صارو افرقتين **(2)** يوم القيمة يقال لمن أسودّ وجوهه اكفرتم بعد ايمانكم فهو الايمان الذي كان في صلب ادم حيث كانوا **(3)** أمةً واحدةً وأما الذين ابيضّت وجوههم فهم الذين استقامو علي ايمانهم وأخلصوا له الدين **(4)** فبيّض الله وجوههم وأدخلهم في رضوانه و جنّته وأخرج الفريابيّ عن عكرمه قال هم من اهل الكتاب **(5)** كانوا مصدّقين بأنبياءهم ومصدّقين بمحمد فلما بعثه الله كفروا فذلك أكفرتم بعد ايمانكم واخرج ابن ابي حاتم **(6)** عن ابي أمامة الباهلي انه قال ايها الناس انكم قد اصبحتم و امسيتم في منزل تقتسمون فيه الحسنات والسيئات **(7)** تشكون ان تظعنوا منه الي منزل أخر وهو القربيت الوحدة وبيت الظلمة وبيت الدود وبيت الضيق الأ **(8)** من وسعه الله عليه ثم

[692] Bu kısım sah kaydıyla satırın üzerine yazılmıştır.

[693] Âl-i İmrân 3/107: "Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler. **Onlar orada ebedî kalacaklardır.**"

[694] Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (Ö. 327/938). Hadis hâfızı, müfessir ve fakihtir. Râvilerin ve rivayetlerin tenkidi anlamında "nakd" kelimesini ilk defa kullanan âlim olan İbn Ebû Hâtim tefsir, hadis, fıkıh, usul, kelâm, menâkıb, zühd, özellikle de cerh ve taʿdîl ile ricâl konularında eserler telif etmiş, Hz. Peygamber'in sünnetinin yayılmasına katkıda bulunmuştur. İbn Ebû Hâtim, sadece muhaddis değil aynı zamanda fakih olduğu için hadislerden hüküm çıkarmış, fıkhî ictihadlarda bulunmuştur. Eşec El-Kindî, Müslim b. Haccâc ve Ebû Zürʿa ed-Dımaşkî gibi isimlerden ders alan İbn Ebû Hâtim'in öğrencileri arasında İbrâhim b. Muhammed Nasrâbâdî, Ebü'ş-Şeyh ve Hâkim El-Kebîr zikredilebilir. *el-Cerh ve't-Taʿdîl* adlı eseriyle tanınmıştır. bkz. Raşit Küçük, "İbn Ebû Hâtim", **DİA**, Cilt: XIX, s. 432-434.

ينتقلون منه الي مواطن يوم القيمة فانكم في بعض تلك المواطن حتي يغشي الناس امر**(9)** من امرالله فتبيضّ وجوه و تسودّ وجوه ثم ينتقلون منه الي موضع أخر فيغشي الناس ظلمة شديدة ثم يقسم **(10)** النورفيعطي المؤمن نوراً ويترك الكافر والمنافق فلا يعطيان شيئاً وهو المثل الذي ضرب الله في كتابه **(11)** أوكظلمات في بحر لجّيّ الي قوله فما له من نور فلا يستضئ الكافر والمنافق بنور المؤمن كما يستضئ الأعمي ببصرالبصير **(12)** ويقول المنافقون للذين امنوا انظرونا نقتبس من نوركم قيل ارجعوا وراءكم فالتمسوا نوراً وهي **(13)** خدعة الله التي خدع بها المنا فقون حيث قال يخادعون الله وهو خادعهم فيرجعون الي المكان الذي **(14)** قسم الله فيه النور فلا يجدون شيئا فينصرفون اليهم وقد ضرب بينهم بسور له باب الأية[695]

Ḥāṣıl-ı kelām **(15)** ey birāder-i saʿādet-encām! Ol yevm-i ʿaẓīm bir gündür ki ḳalbleri küfr ü nifāḳ ve ehl-i Ḥaḳḳ'dan teferruḳ ve iḫtilāfla **(16)** muẓlim olanlaruñ vücūhu müsvedde olur. Zīrā o vücūh levn-i ḳulūb ile ḥaşr olup ber-feḥvā-yı (يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ)[696] **(17)** żamā'irde olan ẓevāhire gelür. Ve ḳaṭʿ-ı bādiye'-i nefs ile hevāya tābiʿ olanlar rucūʿ-ı ḳahḳarī ile merdūd olup **(18)** bāṭıla meyl ve Ḥaḳḳ'dan iʿrāẓ itdükleri-çün nār-ı hicrān ile muʿazzab olur

[695] Söz konusu ayetle ilgili olarak İbn Ebi Hatim'in, İbn Abbas'tan naklettiği rivayette o şöyle der: Ehli sünnet ve'l-cemaat'in yüzleri bembeyaz olurken, bidat ve dalalet ehlinin yüzleri ise simsiyah kesilir. Yine İbn Ebi Hatim'in Übeyy b. Ka'b'tan aktardığı rivayette o şöyle der: Kıyamet gününde insanlar iki fırkaya ayrılırlar. Yüzleri simsiyah kesilenlere "İman ettikten sonra inkâr mı ettiniz?" denir. İşte bu iman, tek ümmet oldukları Âdem'in sulbündeki imandır. Yüzleri bembeyaz olanlar ise imanlarında istikamet üzere olup, ihlaslı bir şekilde onun dininde kalanladır. Bu yüzden Allah onların yüzlerini bembeyaz yapıp rızasına eriştirmiş ve cennetine sokmuştur. Feryabî'nin İkrime'den naklettiğine göre o şöyle der: O kimseler kitap ehlinden olup hem kendi peygamberlerini hem de Muhammed'i tasdik edenlerdir. Fakat Allah, Muhammed'i peygamber olarak görderdiğinde onu inkâr ettiler. İşte bu küfürleri daha önce iman etmelerinden sonra gerçekleşmiştir. İbn Ebi Hatim'in Ebu Umame el-Bâhilî'den aktardığına göre o şöyle der: Ey insanlar, sizler güzellik ve kötülüklerin paylaşıldığı bir yurtta sabahlayıp akşamlıyorsunuz. Bu yurttan ayrılıp başka bir yurda gitmeniz çok yakındır. O yurt da, -Allah'ın genişlettiği kimseler hariç- darlık, kurt, karanlık ve yalnızlık diyarı olan kabirdir. Bir müddet sonra oradan kıyamet günü bölgelerine intikal edeceksiniz. Sizler bu bölgelerin bir kısmındayken Allah'tan gelen bir emir insanları kaplayacak. Bazı yüzler bembeyaz, bazıları simsiyah olacak. Oradan başka bir yere geçeceksiniz; orada insanları zifiri bir karanlık saracak. Bir zaman sonra nur paylaştırılacak; mümine nur verilecek kâfir ve münafık o halde bırakılacak, onlara hiçbir şey verilmeyecek. Bu Allah'ın kitabındaki şu örneğe benzer: "Yahut (inkârcıların küfür içindeki hâlleri) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. (Bir deniz ki) onu dalga üstüne dalga kaplıyor, üstünde de bulutlar var. Karanlıklar üstüne karanlıklar. İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez. Kime Allah nur vermezse, onun için nur diye bir şey yoktur." (Nûr 24/40). Bu bakımdan, kör görenin görmesiyle aydınlanamadığı gibi kâfir ve münafık da müminin nuruyla aydınlanamaz. Ve münafıklar şöyle der: "Bizi bekleyin de yetişip nurunuzdan bir parça alalım." Şöyle denecek: 'Geriye dönün de başka bir nur arayın!" (Hadîd 57/13). İşte bu cevap Allah'ın münafıkları aldattığı bir aldatmadır. Nitekim o şöyle buyurmuştur: "Münafıklar, kendilerince Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar. Oysa Allah onların aldatmalarını kendilerine geri çevirir" (Nisâ 4/142). Böylece münafıklar Allah'ın nur dağıttığı yere dönerler ama hiçbir şey bulamazlar. O esnada "onlar arasına kapısı olan bir duvar çekilir" (Hadîd 57/13). İbn Ebî Hatim, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Suud, Mektebetü'n-Nizâr, 1419, Cilt: 3, s. 729-730.

[696] Târık 86/9: "Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!"

egerçi dünyāda daḫı nār-ı ḳaṭīʿaya **(19)** dāḫil olmış idi. Lākin ġafletinden ʿaẕābını zevḳ itmemiş idi. فامّا النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا[697] **(20)** mışdāḳınca yevm-i cezāda müntebih olup Ḥaḳḳ'dan olan iʿrāż ve inḳıṭāʿuñ elem-i cerāḥātını zevḳ ider. **(21)** Ve ammā şol evliyā ve aṣfiyānuñ ki vücūhı, nūr-ı ṣafā ve muḥabbet ile beyāż olmışdur. Daʿvā-yı muḥabbetde **(22)** ṣādıḳ olduḳları-çün nūr-ı müşāhedeleri tele'lü' idüp maşrıḳ-ı ezelüñ āfitābı, maṭāliʿ-i ḳademden **(23)** işrāḳ ider. Ve sūziş-i ʿışkla yüzlerin dergāh-ı Ḥaḳḳ'a sürdükde ġubār-ālūd-ı şevḳ olan **(24)** vücūh-ı mükerremeleri nūr-ı tecellī-i ẕāt ile münevver olup cemāl-i ḳademi müşāhede iderler. Ve biḥār-ı raḥmet-i cennet-i **(25)** cemʿiyyet ve vifāḳda teneʿum idüp ebeden ve sermeden envār-ı ẕāt ile cemāl-i ẕāt-ı bī-misāli muʿāyene ḳılurlar. **(26)** Ve kendülere lillah muḥabbet iden eḥibbā ve aṣdiḳāyı **[**esvāk-ı ḳıyāmetde bulup]**[698]** ellerin alup bilā-iẕnür'r-rıḍvān dāḫil-i cinān olurlar.

Naẓm:

تمامت انبیا آنجا مقیمند **(27)**

همه حوران درآن مجلس ندیمند

مقام جان در انجاهست بیشک

نمی گنجد دویی آنجا بجز یک

[308a]

مقام صادقان و عاشقانست **(1)**

مقام رهبران و عارفانست

[697] "İnsanlar uykudadır; öldüklerinde uyanırlar" sözüne gelince…Hz. Ali'ye de atfedilen bu söz için bkz. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, **el-Makâsıdü'l-Hasene fî Beyâni Kessîrin Mine'l-Ehâdîssi'l-Müştehire** ʿ**ale'l-Elsine**, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1985, s. 691.

[698] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

زبهرآن مقام اینجاست گفتار

که آنجا گاه باشد دید و دیدار [699]

(2) İmdi benüm rūḥum! (يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ)[700] ḳavl-i kerīmindeki teʾkīd ve tenbīhler mesmūʿun oldıysa cān ḳulaġın **(3)** güşāde ḳılup Zeyd bin Ḥārişe raḍıyallāhu ʿanhuñ taḥḳīkin işġāʾ ḳıl ki ne buyururlar. Yaʿnī Zeyd eyitdi: "Yā Resūlallāh ʿaleyke **(4)** ṣalavātullāh baña bir ʿayneʾl-yaḳīn ḥāṣıl oldı ki rūz-ı şumāruña (يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ)[701] anı teẕkārdur. Ḥāl ān ki

جمله را چون روز رستاخیز من [1-3568] (5)

bu ʿabd-i müstemendüñ ḫalḳ-ı cihānuñ cümleten esrār ve żamāʾirini [yevm-i ḳıyāmet gibi][702]

فاش می بینم (6) عیان از مرد و زن [2-3568]

bu dünyāda āşikāre görüyorum. Ve merd ile zen birbirinden nice mütemeyyiz ise nūrī ve nārī **(7)** olanlar ḥālā baña merd ve zenden ziyāde ʿayān olmışdur. Eger destūr olursa

هین بگویم یا فرو بندم نفس [1-3569]

(8) ruḫṣat buyur söyleyüm. Ve illā bu bābdan iẓhār-ı güftār itmeyüp kīse-i dehāna mühr-i sükūt urayum." deyüp keşf-i **(9)** esrāra iẕn ṭaleb itmekle ruḫṣat-ı erzāni buyurulmayup

---

[699] Tüm peygamlerler orada mukimdir ve tüm huriler orada nedimdir. Canın makamı şüphesiz orasıdır, orada sadece 'bir'lik vardır ve ikilik oraya sığmaz. Orası âşıkların ve sâdıkların makamıdır, önderler ve âriflerin makamıdır. Bu sözler, o makam için vardır. O makam ki vuslat makamıdır. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh73 (26.06.2024).

[700] Âl-i İmrân 3/106: "**O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır.** Yüzleri kararanlara, "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın" denilir."

[701] Târık 86/9: "Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!"

[702] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

لب گزیدش مصطفی یعنی که بس [2-3569]

Ḥabīb-i Ḫudā Muḥammedini’l-Muṣṭafā **(10)** ṣallallāhu aleyhi ve sellem aña mübārek dudaġın ışırup yaʿnī tamām ve bes yā Zeyd ʿārife yek işāret kāfīdür. İfşā-i sırr **(11)** itme dimege işāret buyurdı.

Velākin Zeyd raḍıyallāhu ʿanha طال لسانه[703] ʿālemine düşüp esrār-ı mezbūre **(12)** kendüye henūz münkeşife olmış idi. Meʿa hāẕā cezebāt-ı raḥmaniyye ve tecelliyāt-ı sübḥāniyye şarābından mest-i **(13)** ḫarāb olup mertebe-i maḥvdan ṣaḥve gelmemiş ve aḥvāl-i mezbūrenüñ müşāhedesi iḫtiyārın elinden almış idi. **(14)** Felihāẕā ḫażretüñ mübārek lebini güzan olduġından gūyā ki ḫaberdār olmayup eyitdi: “İẕn ü destūr **(15)**

یا رسول الله بگویم سر حشر [1-3570]

Yā Resūlallah sırr-ı ḥaşri söyleyüm.

در جهان پیدا کنم امروز نشر [2-3570]

Yārın didükleri **(16)** rūz-ı neşri cihānda bugün āşikār ideyüm. Yā Ḥabīballāh!

هل مرا تا پرده هارا بردرم [1-3571]

Baña destūr vir **(17)** tā ki hetk-i istār-ı rumūz-ı ḫafiyyāt ideyüm.

تا چو خورشیدی بتابد گوهرم [2-3571]

Ḥattā gevher-i keşf ü ʿıyānum **(18)** ḫurşīd-i āsumān gibi dıraḫşān ola

تا کسوف آید زمن خورشید را [1-3572]

tā ki ḫurşīd-i idrākāt-ı cüzʾiyeye **(19)** bende pertev iden envār-ı bāhirāt-ı afitāb-ı ʿaḳl-ı külden küsūf gelüp anuñ şuʿāʿında bunlaruñ nūrı **(20)** mużmaḥil ola.

تا نمایم نخل را و بید را [2-3572]

[703] Dili uzadı.

Ḥattā ḫurmā ile sukūdı göstereyüm. Yaʿnī naḫl-i mevzūn gibi envār-ı īmān **(21)** ve īḳān ve eşmār-ı muḥabbet ve ʿirfān ile ārāste olan muḥaḳḳiḳler ile mānend-i-bīd-i bī-şemere ve nūr-ı muḥabbetden **(22)** bī-behre olan ehl-i nifāḳ ve muḳalledeyi işhār ideyüm.

وا نمایم راز رستاخیز را [3573-1]

Esrār-ı ḳıyāmeti **(23)** ʿıyān göstereyüm.

نقد را و نقد قلب آمیز را [3573-2]

Ve naḳdi ve naḳd-i ḳalb-āmīzi bildüreyüm. Yaʿnī pūte-i ṣıdḳ **(24)** u muḥabetde zer-i ḫālīṣ-i miṣāl-ḳāl olan ʿāşıḳān-ı cemāl-i lā-yezāl ile ḳalbi altun gibi ṣūret-i ẓāhireleri **(25)** libās-ı aʿmāl-i islāmiyye ile zer-endūd ve ḳalblerinden nūr-ı īmān ve īḳān mefḳūd olan ḳallābları iẓhār ideyüm. **(26)** Daḥı

(وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ)[704]

hengāmını gösterüp ehl-i hidāyet ile erbāb-ı ḍalāleti birbirinden mümtāz **(27)** ḳılayum. Āh yā Resūlallāh! Cümlesi ḫod sana maʿlūm. Ve baña daḫı senüñ pertev-i nūruñla mefhūmdur. Velākin **[308b] (1)** Yā Resūlallāh! Ruḫṣat-ı erzānī buyur ki senüñ āṣār-ı füyūżātuñ ile müşāhedātum olan aḥvāli beyān idüp

دستها (2)ببریده اصحاب شمال [3574-1]

maẓhar-ı ḳahr u celāl olan aṣḥab-ı şimālüñ güẕeşte ve mevcūdlarından eyādī-i himmet **(3)** ve iḳdām-ı ṭalebleri maḳṭūʿ ve derk-i esfel-i cahīm ṭabiʿatda muḳʿad olmışları bildürüp

وا نمایم رنگ کفر و (4) رنگ آل [3574-2]

[704] Yâsîn 36/59: "(Allah, şöyle der:) "Ey suçlular! Ayrılın bu gün!"

reng-i siyāh-ı küfr ile nūr-ı beyāż-ı ehlullāhı taṣrīḥ ideyüm. Yaʿnī كُلُّ مُؤْمِنٍ تَقِيٍّ نَقِيٍّفهوآلي[705] **(5)** buyurduġun ve āl ü aṣḥābuñ ile nārīler ḥaḳḳında buyurduġuñ وَبَعْضُهُمْ يحشر مُقَطَّعَةٌ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ[706] **(6)** maẓharı olan maḥẕūlanı ʿalāmet ve sīmālar ile gösterüp (فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا)[707] maʿnāsını bugün āşikār **(7)** ideyüm.

وا نمایم هفت سوراخ نفاق[3575]

در ضیای ماه بی خسف و محاق

Yā Resūlallāh! Cenāb-ı nübüvvet meʾablarınuñ **(8)** nūr-ı āfitāb-ı risāletlerinden iḳtibās-ı envār-ı müşāhedāt idüp bī-ḫusūf ve muḥāḳ [olan][708] māh-ı ḳalb-i muṣaffāmuñ **(9)** żiyāsında heft sūrāḥ-ı nifāḳı āşikāre güşāde ḳılup mühlikātdan olan sebʿ-i mūbiḳātı göstereyüm." **(10)** Āy ey müstemiʿ-i āgāh! Ḳamer-āfākī her māhda yek nevbet-i āfitāba muḳābil olduḳda hilāli bedr olduġı gibi ḳamer-i enfes ki **(11)** süveydā-yı dil-i sālikdür. Āfitāb-ı āsumān-ı ḥakīḳat olan nūr-ı Muḥammedī'ye muḳābil olduḳda pertev-i tecellīyātıyla bilā-ḫusūf **(12)** ve muḥāḳ-ı bedr-i kāmil ve ʿilm ü ḥayāt-ı cüzʾīsi ʿilm ü ḥayāt-ı küllīye muttaṣıl ve mebde-i aṣlīsine vāṣıl olur. **(13)** Pes, Zeyd raḍıyallāhu ʿanh daḫı pertev-i nūr-ı Muḥammedī ile maḳām-ı keşf ü ʿiyāna nāʾil ve bedr-i kāmil-i muḥabbet-i ġayr-ı āfil olup **(14)** mirʾāt-ı mücellā-yı ḳalbinde aḥvāl-i berzaḫ ve āḫiret burūz idüp ʿālem-i şehādet gibi nümāyān olmaġla eyitdi: **(15)** "Yā Resūlallāh!

وا نمایم من پلاس اشقیا [3576-1]

Pelās-ı ʿeşḳiyāyı ben āşikāre göstereyüm.

بشنوانم طبل و کوس انبیا [3576-2]

[705] Takva sahibi olan her mümin benimledir. Ebû Bekir Muhammed b. Ebî İshâk el-Kelâbâzî, **Bahru'l-Fevâid**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999, s. 306.
[706] Bir kısmı da elleri ve ayakları çapraz kesilmiş olarak haşredilir. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Kahire, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964, Cilt: 19, s. 175.
[707] Nebe 78/18: "Bu, sûra üfürüleceği gün gerçekleşir **ve siz bölük bölük gelirsiniz.**"
[708] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

(16) Ṭabl ve kūs-ı enbiyāyı işitdüreyüm. Yaʿnī ervāh-ı ʿeşḳıyā mirʾāt-i āḫiret olan berzaḫda ne maḳūle ṣūr-ı ḫabīṯe **(17)** pelāsın ber-dūş kılduḳların ve ne maḳūle heyʾet-i ḳabīḥaya mübtelā olduḳların ʿıyān idüp ve enbiyā-i ʿiẓām **(18)** ʿaleyhisselāmuñ muḳteżā-yı nübüvvetinden olan ṭabl-ı ĩmā u işāret ve kūs-ı telmīḥ u kināyetlerin ben taṣrīḥan **(19)** söyleyüp

دزوخ و جنّات و برزخ در میان [3577-1]

cennāt ü dūzaḫ ve der-miyān olan ʿālem-i berzaḫı **(20)**

پیش چشم کافران آرم عیان [3577-2]

yevmeʾt-tenāt ve ḥaşr-i ervāḥ maʿal-ecsāde münker olan kāfirlerüñ **(21)** pīş-i nazarına ʿıyān getürüp yārın olacaḳ ḳıyāmeti bugün göstereyüm.

وا نمایم آب کوسر را بجوش [3578-1]

(22) Āb-ı ḥavż-ı kevṯeri telāṭum ve cūşiyle şöyle ʿıyān göstereyüm ki

کاب بر روشان زند بنگش بگوش [3578-2]

(23) āb-ı kevseri ĩmān-ı biʾl-ġayb idenlerüñ yüzüne gülāb gibi sepele ve ṣadā-yı cūş u ḫurūş gūşlarına ṭoḳuna.

وان کسان که تشنه بر گردش دوان [3579-1] (24)

Ve ol kimesneler ki teşne-leb ḥavż-ı kevṯer etrāfında

گشته اند این دم نمایم من عیان [3579-2] (25)

devān-geşтelerdür. Ben bu demde ʿıyān göstereyüm.

می بساید دوششان بر دوش من [3580-1] (26)

Anlaruñ dūşı benüm dūşuma sürünür.

نعره هاشان میرسد (27) در گوش من[3580-2]

Anlaruñ naʿrahā-yı dil-nüvāz ve zemzeme ve āvāzları benüm güş-ı hūşuma irişür.” **[309a] (1)** Āḥ ey şinevende-i āgāh! Egerçi Zeyd raḍıyallāhu ʿanha bu ḳadar esrārdan āgāh olup her birinden ḫaber vireyüm **(2)** dimişdür. Ammā ḥaḳīḳatün beyāna ruḫṣat olmamaġla girü perde-i ḫafāda ḳalmışdur. Zīrā ifşā-i sırr cāʾiz **(3)** degüldür. Ve keşf-i esrār eylese ʿādetullāh bunuñ izerinedür ki ʿāmme belki ḫāṣṣa daḫı anı ḳabūl itmeyüp **(4)** eḫaṣṣ-ı ḫavāṣṣ anı vicdānla ẕevḳ iderler. Ve keşf-i esrār idenleri ḳatl iderler. Ve bundan güşāde **(5)** söz söyleyüm deyüp Şiʿr:

Ṣūret-i Raḥmānı buldum ṣūret-i Raḥmān menem

Hem naʿīm-i ḫālidem hem cennet-i rıḍvān menem

(6) Sāḳiyem, şemʿem, şarābem hem ḫumāram hem ḫamīr

Selsebīlem, sāḳiyem hem sāḳiye peymān menem[709]

diyenlerüñ derisin yüzerler. سرّالربوبية كفر **(7)**وافشاء[710] ḳavliyle fetvā virüp niçe Manṣūr[711] ve Nesīmīʾyi[712] dār-ı zülf-i celāl-i ġayrete ber-dār iderler. **(8)**

[709] Hüseyin Ayan, Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 541.

[710] Rububiyyet sırrını ifşa etmek küfürdür.

[711] Ebü'l-Mugîs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî (ö. 309/922). Tasavvufun gelişmesine katkıları olan ünlü mutasavvıftır. Asıl adı Hüseyin olmasına karşın Mansûr ve Hallâc-ı Mansûr şeklinde babasının adıyla anılmıştır. Bir süre Cüneyd-i Bağdâdî'nin sohbetlerine katılan Hallâc-ı Mansûr maksatlı sorular sorduğu gerekçesiyle meclisinden uzaklaştırılmıştır. Horasan, Mâverâünnehir, Türkistan, Kirman, Maçin, Turfan ve Keşmir gibi bölgeleri gezerek vaazlar vermiştir. Hallâc'ın söz ve fiilleri halk ve ulemâ arasında huzursuzluk ortaya çıkarmış, Bağdat'da idam talebiyle yargılanmıştır. Tasavvufî mahiyetteki sözlerin fıkhî bakımdan değerlendirilmesinin doğru olmayacağı kanaati ile sekiz yıl göz hapsinde tutulmasına karar verilmiştir. Aleyhindeki faaliyetler süren Hallâc tekrar yargılarak Bağdat'ta idam edilmiştir. Tasavvuf tarihi açısından önemli mutasavvıflardan kabul edilen Hallâc'ın sözleri ve menkıbeleri asırlar boyunca müslümanlar arasında yankılanmış ve derin izler bırakmıştır. Kendisine çok sayıda eser atfedilen Hallâc'ın öne çıkan eserleri arasında *Kitâbü't-Tavâsîn* zikredilebilir. bkz. Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansûr", **DİA**, Cilt: XV, s. 377-381. Hayatı ve görüşleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ethem Cebecioğlu, "Hallâc-ı Mansûr", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** (AÜİFAD) 30/1, Temmuz 1988, s. 329-350; Doğan Gündüz, **Hallâc-ı Mansûr**, Ankara, Göl Yayınları, 1991; Yaşar Nuri Öztürk, **Hallâc-ı Mansûr ve Eseri**, İstanbul, Yeni Boyut Yayınları, 1996.

[712] Hurûfîliği ile tanınan mutasavvıf şair (ö. 820/1417 [?]). Samimi, coşkun ve lirik bir şair olan Nesîmî, Âzerî Türkçesiyle şiirler yazmış olsa da Oğuz Türkçesi'yle şekillenen klasik şiir dilinin oluşumunda açık, sade ve âhenkli diliyle büyük rol oynamıştır. Tasavvuf ve Hurûfîlik terimlerine eserlerinde sıkça yer veren Nesîmî inanç ve heyecanlarını şiirine yansıtmış, ateşli ve taşkın sözler söylemiş, hayranlığını ifade ettiği Hallâc-ı Mansûr gibi bu uğurda canını feda etmekten çekinmemiştir. Divan edebiyatının mazmunlarını klişeleştiren ilk şairlerden biri olan Nesîmî, Âzerî Türkçesi'nin

Ammā ne çāre ʿışḳ ġālib olduḳdan soñra ḥükm anuñdur. Ne olacaḳ ise olur. Meczūb-ı ʿāşıḳuñ iḫtiyār **(9)** elinden gider. Pes, Zeyd raḍıyallāhu ʿanh eyitdi: "Ya Resūlallāh!

اهل جنت پیش چشمم ز اختیار [3581]

در کشیده (10) یکدگر را در کنار

Ehl-i cennet pīş-i çeşminde iḫtiyārlarından birbirini kenāre çeküp muʿānaḳa iderler. **(11)** وكأنّي انظر الي اهل الجنّة يتنعّمون و يتلذّذون[713] Ḳavlinüñ mażmūnıdır ki ehl-i cennetüñ bu vechle olan teneʿumları **(12)** pīş-i naẓarumda olup ol ṭayirān-ı ḳudsiyān baḥbūḥa-i cinānda

دست همدیگر زیارت میکنند [3582-1]

(13) muṣāfaha ile birbirinüñ ṣadr u maḳāmlarını ziyāret idüp ehlen ve sehlen ve merḥaben dirler.

از لبان (14) هم بوسه غارت میکنند [3582-2]

Ve ḥūrü'l-ʿīn lebünden būseler ġāret iderler.

Nesīmī fermāyed:

Ey ruḫuñ gülzār-ı **(15)** cennet, ṣaçlaruñ reyḥānıdur

Ey dudaġuñ āb-ı ḥayvān cān anuñ ḥayrānıdur

Fuzûlî'den önceki en büyük şairi olarak kabul edilir. Türk edebiyatında da önemli tesiri olan Nesîmî'nin etkisinde kalanlar daha çok mutasavvıf ve özellikle Hurûfî şairlerdir. Türkçe ve Farsça divanı dışında Fazlullah-ı Hurûfî'nin *Câvidânnâme*'sini esas alarak yazdığı *Mukaddimetü'l-Hakâik* isimli mensur bir eseri vardır. bkz. A. Azmi Bilgin, İlyas Üzüm, "Nesîmî", **DİA**, Cilt: XXXIII, s. 3-6. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. İbrahim Olgun, "Nesimi Üzerine Notlar" **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, 1970, s. 47-68; Fatih Usluer, "**Hurufîlik: İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren**", İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2009; İlyas Kayaokay, "Klâsik Türk Şiirinde Bir Efsânevî Kahraman Olarak Seyyid Nesîmî", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 19, İstanbul, 2017, s. 193-216.

[713] Cennet ehlinin nimet ve lezzet içinde yaşadıklarını görür gibiyim.

Ṣūretüñ levḥinde Ḥaḳ [yazmış][714] kemāl-i ḳudretin

(16) Aḥsen ey ṣūret-i kemāhī ḳudret-i Raḥmānīdür

Gel ki yandırdu meni hicrüñde ʿışḳuñ āteşī

Şerbet-i vaṣluñ bu derd-i ḫastanuñ dermānıdur

(17) Mü'minüñ ḳalbindedür ehl-i yaḳīnüñ ravżası

ʿĀrif-i esrār-ı Ḥaḳ şol ravżanuñ rıḍvānıdur

Ey ki ḥüsnüñdür kemāl-i ḳudret-i raḥmānımuz

(18) Ḳudret-i Raḥmān'a ḥayrān olmayan şeyṭānidür[715]

Eyvāh ü dirīġ kim

گر شد این گوشم زباکن آه آه [3583]

از خسان (19) و نعرهٔ واحسرتاه

bu ḳulāġum ḫislerüñ bang-ı āh u vāhından ve naʿrā-i vā hasretah u diriġlerinden **(20)** ṣaġır oldı.

این اشارتهاست گویم از نغول [1-3584]

Bu taḳrīr olınan tevżīḥ degül belki işārāt ve telmīḥdür. **(21)** Esrār-ı deryā-yı envār-ı ʿamīḳden söylerdüm. Ve lāle-i mütelalī-i rumūzı ifṣāh ve īżāḥ

[714] Bu kısım sah kaydıyla satırın üzerine yazılmıştır.

[715] Bu şiir müellif tarafından Nesîmî'ye atfedilmekle birlikte Nesîmî'nin, Hüseyin Ayan tarafından hazırlanan divanında ve konu ile ilgili makalelerde bulunamamıştır. Makaleler için bkz. Filiz Kalyon, "Nesîmî'nin, Divanında ve Diğer Kaynaklarda Rastlanmayan Şiirleri", **Turkish Studies,** Volume 10/16 Fall 2015, s. 783-806; M. Fatih Köksal, "Seyyid Nesîmî'nin Yayımlanmamış Şiirleri" **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**/2009-50, s. 77-135.

iderdüm. **(22)** Ve ḳıyām-ı ḳıyāmet ve dūzaḫ u cennet ve berzaḫ-ı pür-ṣūret ne idügin ʿālem-i şehādetde gösterirdüm. **(23)**

لیک می ترسم ز آزار رسول [2-3584]

Lākin keşf-i esrār ve hetk-i istār itmege azār-ı Resūlden ḫavf-ı **(24)** bisyār iderüm." didi. Ey müstekşif-i esrār-ı envār-ı melekūt u ġayb ve müsteftiḥ-i estār-ı rumūz-ı ḳıyām-ı **(25)** ḳıyāmet bilā-reyb *Meşnevī-i Şerīf*'üñ dībācesinde ve

قصّه آن کس که دَرِ یاری بگفت[716]

surḫunuñ **(26)** beyānında olan

عرصه بس با گشاد و با فضا[717]

beytinüñ şerḥinde ve baʿżı maḥallerde ḫuṣūṣan (تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ **(27)**)[718] tefsīrinde cennāt u dūzaḫ-ı enfüsī ve ḳıyāmet-i enfüsī ve āfāḳī bi'd-defeʿāt taḥḳīk olınmış idi. **[309b] (1)** [Velākin fevāyid-i celīle-i cedīdeyi müştemile-i baʿżı aḥvāli][719] ʿibārāt-ı āḫir ile bu maḥalde **(2)** daḫı beyān olınsun ki āfaḳda ve enfüsde niçe ḳıyāmātüñ vücūdına şek ve şübheden ḫalāṣ olup **(3)** ḥaşr-ı cismānī ve rūḥānīye iḳrār-ı tām ḥuṣūle getüresün.

[Maṭlab: Der-taḥḳīḳ-i ḳıyāmet-i āfāḳī ve enfüsī]

Pes, ʿilm-i şerīfe ḫafī olmaya ki erbāb-ı keşf ve şuhūduñ **(4)** taḥḳīḳleri üzre min ḥayṯü'l-küllī ḳıyāmet iki nevʿ olup bir nevʿi enfüsī ve bir nevʿi āfāḳīdir. Anlaruñ **(5)** daḫı her biri dört ḳısma munḳasım olup biri ṣuġrā, biri vusṭā ve biri kübrā ve biri daḫı ʿuẓmādır. **(6)** Fe iẕā kāne keẕālik evvelā enfüsde vāḳīʿ

[716] Bir dostun kapısını çalan kişinin hikâyesi.
[717] [Yokluk sahası] pek geniş, sınırsız bir sahadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Mesnevî-i Maʿnevî**, haz. Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, Konya, 2006, I/3093; (Bu eser bundan sonra **Mesnevî-i Maʿnevî** şeklinde kısaltılacaktır.) Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, İstanbul, Yazma Eserler Kurumu Başkalığı Yayınları, 2015, I/3094. (Bu eser bundan sonra **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç şeklinde kısaltılacaktır.)
[718] Meâric 70/4: "**Melekler ve Ruh (Cebrail) ona** süresi elli bin yıl olan bir günde **yükselir.**"
[719] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

olan ḳıyāmet-i ṣuġrā oldur ki mü'min-i muvaḥḥidüñ nefsi ber-muḳteżā-yı **(7)**[720] مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُو meded-i tevfīḳ-i ilāhī ile cemīʿ-i menāhī ve melāhīden tevbe idüp nefs-i emmāreyi **(8)** leẕẕāt u şehevāt-ı ḳabīḥadan mürde ve aʿmāl-i ṣāliḥa ve ṣıfāt-ı müfliḥa-i muṭma'inne ile zinde ḳılmaḳdur. Ve ḳıyāmet-i **(9)** vusṭā-i enfüsī oldur ki ber-mūceb-i ابدانهم في الدّنيا وقلوبهم في الأخرة[721] rūh-ı sāliküñ ʿālem-i **(10)** mülk ve şeḥādetden ʿubūr idüp ʿālem-i melekūt ve müşāhedāt-ı maʿnevīye ʿurūc itmekdür. Ve ḳıyāmet-i **(11)** kübrā-yı enfüsī

(وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ)[722]

āyet-i kerīmesinüñ **(12)** sırrını āfāḳdan ḳatʿ-ı naẓar enfüsde daḫı müşāhede itmekle ʿālem-i melekūt ve ervāḥdan daḫı **(13)** ʿubūr idüp

(ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ)[723]

ḳavl-i kerīminde enfüse daḫı işāret **(14)** bulup nefḫ-i tecelliyāt-ı ṣıfāt vāḳiʿ olmaġla ʿālem-i ceberūt ve aʿyān-ı ṯābiteye irtiḳā itmekdür. **(15)** Ve ḳıyāmet-i ʿuzemā-yı enfüsī oldur ki ber-feḥvā-yı (كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ)[724] cemīʿ-i keṯerāt-ı cismānī ve taʿayyünāt-ı **(16)** rūḥānī ve taṣavvrurāt-ı aʿyānīden fānī olup tecellī-i ẕātuñ ẓuhūriyle şuʿūr velā şuʿurdan **(17)** mücerred ve saṭavāt-ı tecelliyāt-ı ẕātda müstehlik olmaġla ʿālem-i lāhūt ve vaḥdet-i ṣırfa teḳarrub idüp **(18)** fenā fillāh ve ḥayāt-ı ḥaḳīḳī ile beḳā billāh devletine vāṣıl olmaḳdur ki erbāb-ı keşf ü şuhūd **(19)** teṭavvurāt-ı mezbūreye ḳıyāmāt-ı enfüsī iʿtibār itmişlerdür. Ammā ḳıyāmāt-ı āfāḳīnüñ bir ḳısmı her bir **(20)** nefse nisbet ḥīn-

[720] Ölmeden önce ölünüz. Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, Cilt: 2, s. 350; Sehâvî, **el-Mekâsıdu'l-Hasene**, s. 682.
[721] Onların bedenleri dünyada, kalpleriyse ahirettedir.
[722] Zümer 39/68: "Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar."
[723] Zümer 39/68: "Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. **Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar.**"
[724] Kasas 28/88: "Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. **O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.** Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz."

i mevtde vāḳiʿ olur ki مَنْ مَاتَ، فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ[725] mūcebince her şaḫsuñ **(21)** mevti bir nevʿi ḳıyāmet olur. Ve bu ḳısma ḳıyāmet-i ṣuġrā-i āfāḳī dinilür.

Ve ḳıyāmet-i vustā **(22)** oldur ki ʿālemde bir ṭāʿūn-ı ʿaẓīm veya ḳatl-i ʿām ẓuhūra gelüp ḫurūc-ı Cengīz gibi zamān-ı **(23)** ḳalīlde niçe yüz biñ nüfūs helāk ola ve ḳıyāmet-i kübrā oldur ki meŝelā ṭūfān-ı Nūḥ **(24)** gibi bir ḳahr-ı ilāhī müstevlī olup nüfūs-ı ḫabīŝe-i küfreyi dār u [diyārlar ile vech-i arżdan mefḳūd idüp][726] baḳiyye ḳalan daḫı [727] كالمعدوم **(25)** النّادر ola. Ammā ḳıyāmet-i çeḥārum ki ḳıyāmet-i ʿuzmā-i āfāḳīdür. Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā anı Ḳur'ān-ı **(26)** ʿaẓīmde taṣrīḥan ve teʿkīden niçe āyāt-ı beyyināt ile beyān buyurup lā-muḥāletü olacaḳdur. Ve muḫbir-i **(27)** ṣādıḳ ḫaber virüp şek ve şübhe idenler muṭlaḳ kāfirdür. Ve ẕikr olınan ḳıyāmet-i ʿ ʿuzemānuñ **[310a] (1)** vuḳūʿunda [nefḫ-i evvel ile][728] cemīʿ-i ecrām-ı semāvāt ve ecsām-ı ʿāliyāt ve tamām-ı ʿaʿyān-ı mevcūdāt müntefī ve müstehlik olup **(2)** devre-i ḫafiyye-i ẓımniyyeye intiḳāl iderler.

Ve aʿyān-ı müstehlikenüñ cümlesi fānī oldıḳda [729] (لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّار) **(3)** nidāsı ẓāhir olur. Ve cemī-i ʿaḥvāl-i ẓāhire ve bāṭınadan müntefī olan tamām-ı aʿyān nefḫ-i ŝānīden **(4)** ʿibāret olan devre-i ḫafiyye-i żımniyyeden baʿde'l-intiḳāl tekrār ẓāhir olup her biri kemāllerine lāyıḳ **(5)** derecāt-ı cennāta nā'il olurlar. Ve īmān u iḥsān ve kemāl u īḳāndan bī-behre olanlar derekāt-ı **(6)** nīrān ve nekbāt-ı naḳṣ ve ḫiẓlāna giriftār olurlar. Ve hālet-i mezbūreye yevm-i mevʿūd ve ḳıyāmet-i **(7)** ʿuzmā taʿbīr iderler. Ammā zenādıḳa vü dehriyye ve ḥukemā-i ṭabīʿiyye ḳıyāmet-i mezbūreyi inkār idüp **(8)** kāfir olmışlardur velākin felāsefeyi daḫı ilzām u tebkīd ve eflāk-i kadīmdür. Fenā-peẕīr degüldür **(9)** didüklerini red ve tezyīf içün kendü ʿaḳılları muḳteżāsınca

[725] Ölen kimsenin kıyameti kopmuştur. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn Begavî, **Şerhu's-Sünne**, Beyrut, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983, Cilt: 10, s. 97; Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1981, Cilt: 15, s. 548.
[726] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[727] Nadir olan yok gibidir.
[728] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[729] Mü'min 40/16: "O gün onlar ortaya çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün mülk (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır."

vuḳūʿ-ı ḳıyāmeti iṯbāt ve taḥḳīḳ **(10)** itmişlerdür. Ve iṯbāt budur ki çünki meşiyyet-i ilāhiyye ḳıyāmet-i ʿuẓmanūn vuḳūʿuna taʿalluḳ eyleye. Bi-irādetillāh-i **(11)** Teʿālā meẓāhir-i esmāʾ-i sebʿa-i ilāhiyye olan ḳırānāt-ı ʿulviyye burūc-ı iṯnā ʿaşereden müṯelleṯe-i nāriyyeden olan ḥamel **(12)** u esed ve ḳavs burclarında ḳırān idüp ve ol ḥīnde kevkeb-i merrīḫ ḳalb-i esedde bulunmaġla bi-ḳudretillāhi **(13)** Teʿālā ʿālemde bir āteş-i ʿaẓīm ẓāhir olur ki zamān-ı ṭūfan-ı Nūḥ'da ʿālem ġarḳ-ı āb olduġı gibi ol **(14)** zamān daḫı cemīʿ-i ʿālem ve ʿalemiyān müstaġraḳ-ı nār olup vech-i arżda mevcūd ve müteneffisden **(15)** hīç bir şey ḳalmayup cümlesi helāk olur. Pes, sebeb-i helāk-ı nüfūs, istilā-yı āteşden oldıysa mümkindür ki küre-i **(16)** ḫāḳ daḫı taḥlīl ile āb ola. Ḥükemā ḫod ḫāki taḥlīl ile āb olup ve ʿanāṣır-ı sāʾire birbirine müteḥavvil **(17)** oldıġın ʿaḳılla iṯbāt idüp niçe delāʾil īrād itmişlerdür.

Pes, çünki nar-ı muḥriḳa-i müfriṭa cemīʿ-i ʿālemi **(18)** iḥāta eyleye. Zemīn-i āteşde ḳaynayup ve cibāl-i rāsiyāt bi-külliyetihā eriyüp cümlesi ṣuya mütebeddil **(19)** olur. Ve çünki ḥarāret-i nār āba daḫı eṯer eyleye. Āb ḥarāret-āmīḫte olup hevāya ʿurūc ider. Ve hevāda **(20)** ḥarāret-i nārdan yübūset ġālib olmaġla hevā daḫı bi-külliyetihā nār-ı ṣırfa olur. Zīrā ʿanāṣırdan her ḳanḳısı **(21)** āḫara ġalebe eylese anı kendü ṭabiʿatına cezb idüp ruṭūbet yübūsete ġālib oldıḳda ḫāk, ṭabʿ-ı āb **(22)** ve ḥarāret ruṭūbete ġālib oldıḳda āb, ṭabʿ-ı hevā ve yübūset hevāya ġālib oldıḳda hevā, ṭabʿ-ı āteşi **(23)** ḳabūl ider. Ve çünki āteş daḫı kendü ḥayyizine ʿurūc eyleye laṭīf olup ve leṭāfeti ziyāde oldıḳda **(24)** iʿtidāl bulup ṭabāyiʿ-i sāʾireye daḫı ʿurūc itdirüp ittiḥād-ı temām ve letāfet-i etemm ile eflākle münāsebet **(25)** ḥāṣıl olur. Ve hemçünān her bir felege çünki leṭāfet ġalebe ile kendünüñ mā-fevkinde olan felek ile münāsebet-i tāmme **(26)** ḥuṣūle gelüp nefs ve ʿaḳl-ı kül cevher-i vāḥid oldıḳları gibi bu üslūb üzre cemīʿ-i eflāḳ cevher-i vāḥid **(27)** olup ber-feḥvā-yı (وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهٖ)[730] ʿālem-i ġaybu'l-ġuyūbda maḫfī olup (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا)[731]

[730] Zümer 39/67: "Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O'nun elindedir. **Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür.** O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir."

[731] Kasas 28/88: "Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.

(وَجْهَهُ **[310b] (1)** ḥükmi āşikār ve كَانَ اللَّهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ [732] emri bedīdār olur. Elḥāṣıl gerek bu vechle ve gerek ġayrı vechle īcād **(2)** ve iʿdāma ḳādir olan fāʿil-i muḫtār mevcūdātı kemā fiʿl-evvel maʿdūm ve maʿdūmı mevcūd ḳılup **(3)** yevm-i şumārda evvelīn ve āḫirīni iẓhār ve muṭīʿleri cennet-i dīdāra ve ʿāṣīleri nāra idḫāl ider. **(4)** Āmennā ve ṣaddaḳnā Ḥaḳḳ'a muḥāl şey yoḳdur, cümlesine ḳādirdür.

Naẓm:

ثو شاهی و کنی چیزی که خواهی

که بر کلّی ممالک پادشاهی **(5)**

تو شاهی و همه در تو اسیرند

نمیری و همه پشین تو میرند

تو شاهی و ترا زیبد که مانی

که شاه آشکارا و نهانی **(6)**

مرا از رایگان کردی تو پیدا

شدم در کوی تو مسکین و شیدا

بفضل توببجشا درجهانم

که من جز فضل تو چیزی ندانم **(7)**

O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz."

[732] Allah var idi, onunla birlikte hiçbir şey yoktu. Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Efʿâl**, Cilt: 10, s. 370.

هر آن حکمی که کردی حاکمی تو

خداوند نمود عالمی تو

بروز محشرم نجشای بیکبار

که دارم از عنایت زاری بسیار **(8)**

بسی رحمت کنی یوم القیلمه

بنجشی این کناه باندامه

بهشت اینجاست لیکن کس نداند

و کرداند ز ما حیران بماند[733] **(9)**

Āh ey dil-i āgāh ve ʿārif-i billāh! Ḳıyāmet ü berzaḫ ve ʿālem-i şehādet ḫod vücūd-ı vāḥid **(10)** olup ʿalā sebīli'l-farż bunuñ miṣāli bir dāyire gibidür ki **(11)** dāyire-i mezbūrenüñ nıṣfı dünyā ve nıṣfı āḫiret ve beynehümāda fāṣıl-ı ḳavseyn olan ḫaṭṭ-ı mefrūż berzaḫ **(12)** iʿtibār olınmışdur. Pes, senüñ şol hüviyyetüñ ki sen anuñla mevcūd olup hüviyyet-i mezbūre senüñ **(13)** şol ʿaynuñdur ki ḳıyāmetde daḫı ol ʿayn ile maḥşūr olursun. Bu taḳdīrce eger dünyāda ve berzaḫda **(14)** ve eger āḫiretde enīyyet-i mezbūre ile mevcūdsun. Velākin tefāvüt budur ki umūr-ı berzaḫiyye dünyā üzerine **(15)** mebnīyye

[733] Sen şahsın ve istediğini yaparsın. Çünkü memleketlerin padişahısın. Sen şahsın ve herkes senin esirin. Sen ölmezsin ama herkes ölür. Sen şahsın, (baki) kalmak sana yakışır, çünkü gizli ve âşikar (her şeyin) şahısın. Beklentisiz beni var ettin, senin yolunda çaresiz ve şeyda oldum. Kendi kereminle bağışla çünkü senin kereminden başka bir şey bilmem. Hüküm senindir, ne hüküm verirsen doğrudu. Sen âlemin efendisisin. Mahşer günü günahlarımı bağışla çünkü senin bağışlayıcılığın kadar (çok) günahım var. Kıyamet günü çok rahmet eyle ve bu pişman kulunun günahını bağışla. Cennet buradadır ama bunu kimse bilmez. Bilse bize hayran kalır. Ferîdüddîn-i Attâr,
Cevherü'z-Zât, https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh48 (26.06.2024).

olmaġla żarūriyyedür. Ve umūr-ı uḫreviyye daḫı berzaḫ üzerine mebnīye olmaġla ol daḫı żarūriyyedür. **(16)** Umūr-ı dünyeviyye ise iḫtiyāriyyedür ve ʿālem-i āḫiret fi'l-ḥaḳīḳa ʿālem-i ervāḥ olup ʿālem-i ervāḥuñ ise **(17)** cümlesi insānda mevcūd olan muṭlaḳ rūḥdan ibāret olmaġla ʿālem-i ervāhı muṭlaḳ rūḥ-ı insānī **(18)** cemʿ idüp insān nefsinden ḫurūc eylemez. Pes, cemīʿ-i ʿālem merāyā-yı müteḳābile gibi olup **(19)** merāyā-yı mezbūreden her biri āḫirde ʿalā ḥükmi'l-eḥadiyye ẓāhir olur. Zīrā **(20)** ḥaḳīḳat-i ʿāleme naẓar olınsa fī-nefsihā cevher-i ferd ġayr-ı münḳasimdür. Ve mer'ī' olan taʿaddüd ve inḳisām **(21)** cevher-i ferdde inḳisām farż olınduġı gibi ḥayāl olup

([وَكُلُّهُمْ اٰتِيهِ][734] يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا)[735]

(22) ḳavl-i kerīminde bu maʿnāya işāret vardur. İmdi bu nükteyi fehm iden sırr-ı eḥadiyyeti ẕevḳ idüp **(23)** ve ʿıyd u nār ve vaʿd ü cennātı müşāhede ḳılup īmānı, īmān-ı Zeyd bin Ḥārişe gibi olur. Pes, Zeyd **(24)** radıyallāhu ʿanh ʿālem-i melekūtda müşāhede itdügi esrār-ı mezbūreden bu ḳadar rāz keşf idüp **(25)**

همچنین میگفت سرمست و خراب [1-3585]

bunuñ gibi sözleri sermest ü ḫarāb olduġı ḥālde söyledi. **(26)** Ve Resūl ʿaleyhisselām Zeyd'den bu maḳūle güftār ve ālihāneyi istimaʿ buyurup

داد پیغمبر گریبانش بتاب [2-3585]

(27) Peyġamber ʿaleyhisselām anuñ girībānını tābe virdi. Yaʿnī yaḳasın büküp ifşā-i sırdan menʿ eyledi. **[311a] (1)** Veyāḫūd ey dād-ı Aḥmedī ve şeriʿat-ı Muḥammedī Zeyd'üñ girībān-ı güftārun ṭayy idüp mertebe-i ṣaḥve getür dimek ola **(2)** ve bu maʿnā daḫı mümkindür ki [ḳulūbunda żill u ġışş olan baʿżı müstemʿīn feżāḥatlerinden ḫavfle feryād idüp][736] dād dād ey Resūl-i ṣāḥib-i irşād! Zeyd ḥadden tecāvüz ideyor. **(3)** Anuñ girībān-ı keşfün

[734] Ayetin bu kısmı yazmada İsra 17/97 (وَنَحْشُرُهُمْ) olarak yazılmıştır.
[735] Meryem 19/95: "Onlar(ın her biri) kıyamet günü O'na tek başına gelecektir."
[736] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ṭut ve dāyire-i beşeriyyete getür yoḫsa ol mest ü ḫarāb perde-i ḥaremullāhı keşf **(4)** ideyor dimek ola. Pes, ḫażret-i faḫr-i ʿālem ve nūr-ı āsumān-ı īmān-ı ümem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem

گفت هین در کش (5) که اسبت گرم شد [1-3586]

buyurdılar ki: "Ey fāris-i meydān-ı fesīḥ-i melekūt! ʿİnān-ı güftārı dest-i ketmān ile **(6)** çek. Zīrā ki semend-i bād-peymā-yı müşāhedāt ve burāḳ-ı berḳ-nümā-yı cezebātuñ kerem-i rev-i bālā-yı ceberūt **(7)** oldı. ʿĀlem-i ceberūt ve lāhūt ise mertebe-i nāsūtde olan ẓurūf-ı kelimāta ṣıġmaz. **(8)** İmdi serā-perde-i serāy-ı beşeriyyete nüzūl it. Ve ḳaṣr-ı meşīd-i şerīʿatda mekīn ol egerçi kim tecelliyāt-ı ilāhiyye iḫtiyāruñ küsiste ḳılup

عکس حق لا یستحیی زد و شرم شد [2-3586] (9)

Ḥaḳḳ'uñ [737] (لَا يَسْتَحْيِ) nūrınuñ ʿaksi mirʾāt-ı ḳalb-i muṣaffā ki pertev urup **(10)** şerm ü hicāb refʿ oldı. Ve istiḥyādan kelām-ı Ḥaḳḳ'ı ketm itmek mertebeleri gitdi. Yaʿnī [738] لَا يَسْتَحْيِ اَن يَقُول الْحَقّ **(11)** وَاللّٰهُ buyurduġum ḥadīṯ-i şerīfüñ mażmūnı senüñ sırrında lemeʿān eyledi. **(12)** Velākin Ḥaḳ sübhānehū ve Teʿālā'nüñ ṣıfat-ı settāriyyeti ile muttaṣıf olmaḳ daḫı kemālāt-ı insāniyyedendür. **(13)** Ve keşf-i esrār, ḳıllet-i haẓm ve ḍıyk-ı ṣadrdandur. İmdi yā Zeyd! (اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ)[739] āyet-i (**14**) kerīmesinde olan feżā-yı vesīʿi daḫı temāşā ḳılup deryā-meşreb ol. Bilürem ki sen **(15)** ʿāşıḳ ve mü'min-i muḥiḳḳ ve muḫbir-i ṣādıḳsun ḥaḳḳā ki

آیینهٔ تو جست بیرون از غلاف [1-3587]

[737] Bakara 2/26: "Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten **çekinmez.** İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, "Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?" derler. (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır."

[738] Allah, gerçeği söylemekten hayâ etmez. Ebû Bekir Abdullah b. Zübeyir el-Humeydî, **Müsnedü'l-Humeydî,** Şam, Dâru's-Sekâ, 1996, Cilt: 1, s. 403.

[739] İnşirâh 94/1: "(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?"

senüñ **(16)** mir’āt-ı sırr u rūḥuñ gılāf-ı beşeriyyetden ṣıçradı. Ve erbāb-ı ṣafānuñ قديري فينا كلّ أحد صُورَتَه **(17)**نحن مرأة مجلوّة[740] maʿnāsı āşikār oldı. El-ḥaḳḳ

آیینهٔ ومیزان کجا گوید خلاف [3587-2]

(18) āyīne vü mīzān ḳande ḫilāf söyler? Söylemez. Zīrā merāya-yı sīne-i aṣfiyā nūr-ı sīnā ve cān-ı evliyā **(19)** mīzān-ı tamām ve nāḳış-nümā olup her şeyüñ miḳdārı anlaruñ maʿlūmı olmışdur. Nefs ve cānlarından **(20)** geçmişlerdür.

(وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ)[741]

ḳavl-i kerīminüñ mā-ṣadaḳı olmışlardur. Ḥaḳ kelāmı söylemede ve her **(21)** kesüñ ḥasb-i ḥālin bildürmekde levm-i lā-yimden ḫavf itmezler. Ve müdāhene ve rīş-ḫandı sevmezler. **(22)** Ṣādıḳ ve vaṣik ve her kelāmları vāḳıʿa muṭābıḳ ve nefsü’l-emre muvāfıḳdur. Fe iẕā kāne keẕālik **(23)**

آیینه و میزان کجا بندد نفس [3588]

بهر آزار و خیای هیچکس

hīç-kesüñ āzār ve ḥayāsından **(24)** ötüri āyīne vü mīzān-ı ḥaḳ sözden ḳande sükūt ider. Ve müstemiʿīn şāyed ki sözinden incineler. **(25)** Veyāḫūd beni levm ü teşnīʿ ideler deyü haḳḳı ketm ider mi? Ḥāşā itmez. Belki lā-cerem ḥaḳ ne ise anı beyān **(26)** ider. Zīrā

آیینه و میزان محکهای سنی [3589-1]

āyīne vü mīzān maḥkeha-yi ʿālī ve miʿyārhā-yı celīdür. [Pes, dād u feyād diyen keder-nihadlar][742] Farażā **(27)**

[740] Biz, herkesin suretini bizde gördüğü tertemiz bir aynayız.
[741] Mâide 5/54: “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) **hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar.** İşte bu, Allah’ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”
[742] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

گر دو صد سالش تو خدمتها کنی [3589-2]

eger sen āyīne vü mīzāna iki yüz [yıl][743] envāʿ-ı ḫidmetler eyleyesin böyle deyü ki

[311b] (1)

گز برای من بپوشان راستی [3590-1]

ey āyīne vü mīzān! Benden ötüri istikāmeti kitmān ḳıl. Ve sana bu ḳadar ḫidmet **(2)** ve beẕl-i tevān ve ṣarf-ı ḫānümān eyledüm. Senden daḫı [temennā iderüm ki][744] ḫidmetüm muḳābelesinde

بر فزون بنما و منما کاستی [3590-2]

(3) beni ḥaddümden ziyāde göster, noḳṣānum gösterme.

اوت گوید ریش و سبلت بر مخند [3591-1]

Āyīne vü mīzān **(4)** saña eydür: "Bī-iẕʿān! Rīş ü sebletine ḫande ḳılma ve kendüñi masḫara itme. Hīç mutaṣavvır midür ki **(5)**

آیینه و میزان و آنگه ریو بند [3591-2]

āyīne vü mīzān ola ve andan soñra bunlarda ḥīle ve ḫudʿa ola." **(6)** Yaʿnī ḫāṣiyetlerinden ḫurūc idüp ve senüñ içün ḫiḍmeti sebḳ itmişdür deyü ḥīle ve ḫudʿaya **(7)** sālik olup noḳṣānıñu tamām ve sevāduñı beyāż göstermekle ṭarīk-i müstaḳīmden ʿudūl eyleye. **(8)** Bu mümkin degüldür ve her şeyʾüñ ḥaḳīḳatin nümūdār olmayan ḫod āyīne-i ṣāf ve mīzān-ı dürüst **(9)** olmaz. İmdi

چون خدا مارا برای آن فراخت [3592-1]

çün Ḫudā-yı müteʿāl bizi anuñ içün ʿālī-ḳadr eyledi **(10)**

[743] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[744] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

که بما بتوان حقیقت را شناخت [3592-2]

ki ḥaḳīḳati fehm itmek bizümle müyesser ola. İmdi

این نباشد (11) ماچه ارزیم ای فلان [3593-1]

bu ḥaḳīḳat-bīnlik ki bizde olmaya biz neye degerüz ve ne ḳadrimüz olur ey fülān! **(12)**

کی شویم آیین روی نیکوان [3593-2]

Eger rast-numūn olmasaḳ ḳaçan āyīn-i rūy-ı nīkuvan ve mirʾāt-ı cemāl-nümā-yı **(13)** ḫūbān oluruz. Belki biz rast olmaġla ḫūb-rū olan cüvānān bize naẓar idüp cemāl-i **(14)** ḥüsn-ārāların temāşā ḳılur." Pes, ḥażret-i faḫr-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Zeyd bin Ḥārişe raḍıyallāhu ʿanhı **(15)** taṣdīḳ buyurup ḳalbi mirʾāt-ı envār-ı vücūd-ı muṭlaḳ ve kelimātı mīzān-ı füyüżāt-ı ḥaḳ olduġın **(16)** iʿlām itdükden soñra buyurdılar ki: "Egerçi senüñ ḥālüñ böyledür yā Zeyd!

لیک در کش در نمد (17) آیینه را [3594-1]

Velākin āyīneyi nemede[745] çek.

گر تجلی کرد سینا سینه را [3594-2]

Eger nūr-ı sīnā sīneye tecellī eylemişdür. **(18)** Ḥāṣıl-ı beyt yā Zeyd! Egerçi sīne-i sīnāya envār-ı efʿāl ve esmāʾ-i rabbāniyye ve füyüżāt-ı esrār-ı **(19)** ṣıfāt ve ẕāt-ı sübḥāniyye tecellī itmekle envāʿ-ı ġarāʾib-i melekūt ve eṣnāf-ı ʿacāyib-i ceberūtı müşāhede **(20)** ḳılup ol ʿālemüñ ḫaberlerin virürsin. Velākin sen daḫı benüm gibi cevāmiʿu'l-kelim ṣıfātiyle muttaṣıf olup **(21)** mirʾāt-ı ḥaḳīḳat-nümā-yı ḳalbiñü nemed-i ʿibārāt-ı cāmiʿa ve baġl-i kelimāt-ı belīġiyye-i bedīʿa taḥtında setr eyle ki **(22)** hem ḥaḳīḳat-i ḥāli beyān itmiş olasın ve hem rūḥ-ı kelimātıñı eḫaṣṣ-ı ḫavaṣṣ fehm idüp ẓāhir-i mefhūmından **(23)** daḫı ḫavaṣṣ ve ʿavām mertebelerince hiṣṣedār olalar. Elḥāṣıl āyīneyi nemed-i ḫafāya çek

[745] Derkenar: Baʿżı nüṣaḫda nemed yerine baġl vāḳiʿ olmışdur.

yoḫsa **(24)** āşikāre olursa herkesüñ ḥali mekşūf olup ebvāb-ı recā mesdūde olur. [ve her aḥvali keşf lāzım degül. Ḫuṣūṣan sırr-ı rubūbiyyeti ketm lāzımdur.”][746] buyurdı. **(25)** Ammā Zeyd’üñ sekri ṣaḥvine ġālib ve āteş-i cezbesi aġleb olmaġla

گفت آخر هیچ گنجد در بغل [3595]

آفتاب حقّ و خورشید ازل (26)

eyitdi: “Ey mufīż-i nūr-ı hidāyet! Hīç āḫir-i āfitāb-ı Ḥaḳ ve ḫurşīd-i ezel-i **(27)** nemed ve baġala ṣıġar mı ve ḥīṭa-i iḫtiyāra dāḫil olur mı? Ol nūr-ı muḥabbet ve āfitāb-ı tecellī-i eḥadiyyet. **[312a] (1)** bir ḫurşīd-i vaḥdetdür ki

هم دغل را هم بغل را بر درد [3596-1]

hem daġalı ve hem baġalı yırtar.

نی جنون ماند به پیشش نی خرد [3596-2]

(2) Ol nuruñ ẓuhūrunda ne cünūn ḳalur ne ḫıred. Āh ey ḥabīb-i Ḥudā-yı lā-yezāl! Nūr ḫod senüñ vücūdınuñ ḫiṣāl **(3)** ve āfitāb-ı ʿālem-tāb [ber-mūceb-i][747] مَنْ رَآنِی فَقَدْ رَأی الحَقَّ[748] senüñ vech ü cemālün ve bu ʿabd-i faḳīrüñ de teleʾlü eyleyen senüñ pertev-i nūr-ı efḍāliñdür. **(4)** Āḥ kim bu sırruñ nūrın görende ʿaḳl u iḫtiyār mı ḳalur?

Şiʿr:

Vechünde peydādur senüñ envār-ı ẕāt-ı kibriyā

(5) Ol nūra ḳarşu dāʾimā şermendedür şemsüʾḍ-ḍuḥā

[746] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[747] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[748] Beni gören hakkı görmüştür. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 37/292; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, **el-Câmiʿu’s-Sahîh**, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. [b.y.], Dâru Tavkiʾn-Necât, 2. Basım, 1422/2001, “Tabir” 10.

Çün cānum vechüñden bana sāḳī içürdi bir ḳadeḥ

Ṣūfī ne bilsün ben nice ol cāmdan buldum ṣafā

(6) Her kim ki tevḥīd ehlidür ol dīd ü edīd ehlidür

Rūz-ı ezelden tā ebed ister kemāl-i müntehā

Resūl ʿaleyhisselām buyurdılar ki: **(7)** "Neʿam yā Zeyd! Bunlaruñ cümlesi senüñ ḥalüñ ve taḳrīr itdügüñ müşāhedātuñdur ammā henüz mutaṣarrıf-ı ḥāl olmayup **(8)** belki ḥāl seni mutaṣarrıfdur. Ve hemīşe ki maḥkūm olup sırr-ı ḫilāfetle ḥākim olmayasun ve mertebe-i maḥmūliyyetde iḫtiyār-ı küllī **(9)** evcātına iʿtilā itmeyesün. Bu müşāhedātuña aḥyānan taʿayyün-i beşeriyyetüñ ḥāʾil olup perde-i ḫafāda bulunursun **(10)** ve bir nesne görmez olursun." Zeyd eyitdi: "Yā Resūlallāh bundan ḫod ġāfilüm. Pes, bu nice olur? Beyān buyur."

گفت (11) یک اصبع چو بر چشمی نهی [3597]

بینی از خورشید عالم را تهی

[Resūl ʿaleyhisselām buyurdılar ki:][749] Çünki bir ışbaʿı çeşmüñ üzerine ḳoyasın şübhe yoḳdur ki **(12)** ʿālemi ḫurşīdden tehī görürsün meʿa hāẕā öyle degüldür ki māh ile āfitāb senüñ ser-i engüştüñden maḥcūb-ı ḥicāb **(13)** olalar. Anlar ẓuhūr-ı devāmdadurlar. Velākin kendü ser-i engüştüñ sana perde olup dīd-i āfitāb **(14)** ve müşāhede-i ʿālem-tābdan seni maḥcūb ḳılur. Pes, egerçi kim kemāl-i cilā ve isticlāda müşāhede olınan aḥvāl **(15)** kemākān yek minvāl üzredür. Fe-ammā ʿayn-ı dīd-i hüviyyetüñe ser-i engüşt-i beşeriyyet ve noḳṭa-i süveydā-yı iniyyetüñ **(16)** ḥāʾil olup envār-ı müşāhedātdan maḥcūb olursun ve keẕālik miʾāt-ı dil-i muṣaffā daḫı **(17)** ḥücre-i sīne ve perde-i zebānda maḥcūb ve mestūr olmāz. Velākin nā-

[749] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

maḥremler anuñ rāzından maḥrūm ve dūr-mānde **(18)** ve münkirler müşāhede-i ḥarīm-i ʿizzetinden pīş-rānde ve pes-mānde olurlar. İmdi yā Zeyd! Çünki

یک سر انگشت (19) پردۀ ماه شد [1-3598]

bir ser-i engüşt perde-i māh-ı melekiyyet ve noḳṭa-i ṭaʿayyün ġıṭā-i nūr-ı ḫurşīd-i eḥadiyyet oldı.

وین نشان (19) ستاری الله شد [2-3598]

Bu miṡāl Ḥaḳ Tebāreke ve Teʿālā'nuñ settār ṣıfatınuñ nişānı oldı. Ḥaḳḳā bir settārdur ki **(20)** kemāl-i ẓuhūrı ʿayn-ı ḫafā ve ḫafāsı ʿayn-ı ẓuhūrdur. Zīrā tecellī-yi ẕātuñ ẓuhūrunda taʿayyün-i vücūduñ ḫafāsı, nūr-ı **(21)** vaḥdetüñ ẓuhūrı ve seḥāb-ı beşeriyyetüñ vücūdı, ẓuhūr-ı evvelüñ ḫafāsı olup hem ẓāhir ve hem bāṭın **(22)** hem evvel ve hem āḫir hem fettāḥ ve hem settār hem ḳahhār ve hem ġaffār bir fāʿil-i muḫtār ve celīl ü cebbārdur. **(23)** Maġribī[750]:

ای صفاتت حخاب چهره ذات

ذات پاکت ظهور بخش صفات

آفتاب رخت چو تابان کشت

منهزم کشت زنور و ظلمات **(24)**

[750] Ebû Abdillâh Muhammed Şîrîn b. İzziddîn b. Âdil et-Tebrîzî el-Mağribî (ö. 809/1407). Muhyiddin İbnü'l-Arabî ekolüne bağlı İranlı sûfî bir şair olan Mağribî,Tebriz'de ilim tahsil ettikten sonra tasavvufî hikmetler içeren Farsça bir şiirin etkisiyle tasavvufa yönelmiş ve meşhur sûfî ve şair Kemâl-i Hucendî'nin de aralarında olduğu sûfî meclislerine katılmıştır. İbnü'l-Arabî'nin fikirlerini benimseyen Mağribî yaşadığı dönemin önede gelen şairlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Eserlerinde kullandığı bazı ifadeler sonraları Farsça'da deyim ve atasözü haline gelmiştir. Tasavvuf ve vahdet-i vücûdla ilgili konuların işlendiği şiirlerden oluşan *Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî* önemli eserlerinden biridir. bkz. Necdet Tosun, "Şîrîn-i Mağribî", **DİA**, Cilt: XXXIX, s. 192-193. Hayatı ve görüşleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Abdulrahman Acer, "Muhammed Şîrîn-i Mağribî'nin Hayâtı ve Câm-ı Cihân-nümâ'sının Tâhiru'l-Mevlevî Tarafından Yapılmış Tercümesi", **Sufiyye**, Haziran 2022, Sayı: 12, s. 1-34.

جنبش از تست جمله عالم را

و رنه دارد عدم سکون و ثبات[751]

Yā Zeyd bin **(25)** Ḥārişe! Netīce-i settāre-i Ḥaḳ ve eşer-i ġayūrī-i celāl-i pādişāh-ı muṭlaḳadur ki

تا بپوشاند جهان را نقطهٔ [3599-1]

(26) tā cihānı bir noḳṭa örter yaʿnī merdümüñ dīde-i cihānı görmekden noḳṭa ḳadar bir ḥāʾil örtdügi gibi ʿālem-i vesīʿ **[312b] (1)** ġayb-ı melekūt ve feżā-yı menīʿ-i mertebe-i lāhūtuñ müşāhedesinden nūr-ı dīde-i şuhūdı gāh olur ki noḳṭa-i **(2)** mevhūme-i taʿayyün hestī pūşīde ḳılup

مهر گردد منکسف از سقطهٔ [3599-2]

mihr-i münīr bir saḳṭadan münkesif **(3)** olur. Yaʿnī şems ile ḳamerün hengāmı ictimāʿında ḥadeḳa-i nāẓıruñ semt-i reʾsinden güẕer iden ḫaṭṭ-ı müstaḳīm **(4)** cirm-i ḳamerüñ ʿaynına müṣādif olup cirm-i şems daḫı ḫaṭṭ-ı mezbūruñ üzerinde vākiʿ olsa suḳṭa-i mezbūresi ile **(5)** noḳṭa-i cirm-i māḥ merdümüñ baṣar-ı naẓarıyla ḳurṣ-ı āfitāba ḥāyil olup erbāb-ı naẓara āfitāb-ı siyāh oldı taṣavvur **(6)** olınur. Maʿa hāẕā ẓulmet-i merʾiyye āfitābuñ olmayup noḳṭa-i cirm-i māhuñdur. Keẕālik dīde-i şuhūduñ ḥadaḳa-i maʿneviyyesinden **(7)** semt-i ser-i sırra güẕer eyleyen ḫaṭṭ-ı hestī-i mevhūm cirm-i ḳamer taʿayyün üzerine uġrayup nūr-ı āfitāb-ı ḥaḳīḳi ol **(8)** ḫaṭṭuñ üzerinde vāḳiʿ olsa noḳṭa-i taʿayyün vehmi, naẓar-ı şuhūd ile ḳurṣ-ı āfitāb-ı vaḥdete ḥāʾyil olmaġla **(9)** eşiʿʿa-i tecelliyāt-ı eḥadiyyetden maḥcūb ḳalup ve mirʾāt-ı ḳalbi nemed-i keşerātda mestūr olup, saḳṭa-i mezbūre sāliki **(10)** evcāt-ı ʿāliyāt-ı şuhūd-ı ġayb-i melekūtdan sāḳiṭ ḳılur. Ve bu ḫusūf ve küsūf āfāḳī ve enfüsī *Meşnevī-i* **(11)** *Şerīf*'üñ evāyiline ḳarīb

[751] Ey sıfatları zâtının yüzünün perdesi olan! Ve ey temiz zâtı sıfatların ortaya çıkışına sebep olan! Senin yüzünün güneşi parladığında karanlıklar o ışıktan yok oldular. Tüm dünyanın hareketi sendendir, yoksa yoklukta sebat ve hareketsizlik vardır. Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî**, tsh. Leonard Lewisohn, Tahran-Londra, Danişgâh-ı Tahran, 1372/1993, s. 107.

بدز کستاخی کسوف آفتاب[752]

beytinüñ şerḫinde tafṣīl olınmışdur. Ol maḥalle **(12)** mürācaʿat buyrula. Ḥāṣıl-ı kelām seyydü'l-enʿām ʿaleyhi's-salātü ve's-selām Zeyd bin Ḥārişe raḍıyallāhu anha aḥvāl-i **(13)** sülūkda olan maḳāmātı ʿilām idüp buyurdılar ki: "Yā Zeyd! Ḥālā senüñ müşāhedātuñ olan maḳām, mertebe-i ḫāmiseden **(14)** olan ṭavr-ı rūḥīdür ki nihāyet-i melekūt ve bidāyet-i ceberūtı, envār-ı tecelliyāt-ı ṣıfātiyye ile seyr idüp **(15)** gāh olur ki saña sırr-ı vaḥdet bedīdār olur ve gāh olur ki mele'-i aʿlā ve rūḥāniyyet-i enbiyā ile **(16)** ṣoḥbet idüp umūr-ı berzaḫ ve aḥvāl-i āḫireti temāşā ḳılursun ve ʿilm-i ledünnīye vāsıl olmışsun. Ammā bu mertebede **(17)** tevaḳḳuf itmeyüp ve mir'āt-ı ṣıfātiyyeyi nemed-i mertebe-i ḫafāya çeküp mertebe-i sādise-i ḫafīye ʿurūca beẕl-i himmet **(18)** eyleyesün ki nihāyet merāṭıb-ı sāyirān ve bidāyet-i mertebe-i vāṣılāndur egerçi bu mertebede daḫı vuṣūl ḥāṣıldur **(19)** velākin cümle-i vuṣūl ṣıfātdandur. Ve mertebe-i bidāyet vuṣūl-i ẕātdur. Çünki mertebe-i ḫafāya irtiḳā eyleyesün. **(19)** Nūr-ı ẕātuñ ġāyet leṭāfetinden iḥsās-ı elvāndan mücerred olup merāṭıb-ı keẕerātuñ daḫli ḳalmaz. Ve şems **(20)** şuhūd-ı küsūfdan berī olur. Ve fenā'-i fenā müyesser olup mertebe-i sābiʿadan olan ġaybu'l-ġuyūba iʿtilā **(21)** idersün. Ve şuʿūr ve ʿadem-i şuʿūrdan mücerred olup maḥv-ı muṭlaḳ ve bākī bi'l-ḥaḳ ve maḥmūl ü fāʿil olup **(22)** her şeyde taṣarrufāt-ı ilāhiyye ile mutasarrıf ve ezelen ve ebeden ve sermeden ṣıfāt-ı kemālāt ile muttaṣıf ve benüm āfitāb-ı nübüvvetümüñ **(23)** ḳurṣuna pesveste olursun. İmdi yā Zeyd!

لب ببیند و غور دریا را نگر [1-3600]

Lebi güftārdan bend eyle ve **(24)** ġavr-ı deryāya naẓar eyle ki ṣavt u ṣadā leb-i deryāda ve cūş u ḫurūş deryānuñ üstünde olup **(25)** ḳaʿr-ı deryāda ḥareket olmaz. İmdi sen daḫı baḥr-ı muḥīṭ-i eḥadiyyetüñ ḳaʿrına ve deryā-yı ḳulzüm-

[752] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/92. Güneşin tutulması, küstahlık yüzündendi. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç**,** I/92. Şerh için bkz. Salmani, a.g.t., s. 437-451.

i ʿulūm-ı ledünniyyenüñ ġavrına **(26)** ġavṭa ḳılup güftār ile cūş u ḫurūşdan vazgel. Zīrā

بحر را حق کرد محکم بشر [2-3600]

[313a] (1) ber-feḥvā-yı (سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ)[753] Ḥaḳ sübhānehū ve Teʿālā baḥrı beşere maḥkūm ve musaḫḫar eyledi. Yaʿnī yā Zeyd! Ḥaḳ celle ve ʿalā cins-i beşere biḥār-ı **(2)** ẓāhireyi maḥkūm idüp ber-mısdāḳ-ı (وَحَمَلْنَاهُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ)[754] fülk-i cārīye süvār olup ticāretlerinde **(3)** rebḥ-i ʿaẓīm ḥuṣūle getirdükleri gibi evliyā vü aṣfiyā ve ebrār u etkiyāya daḫı deryā-yı esrār-ı ʿulūm-ı ledünniyeyi **(4)** muṣaḫḫar itmekle keştī-i himmete binüp ve bādbān-ı hidāyeti açup hubūb-ı riyāḥ-ı tevfīḳ ve ʿināyet ile gidüp memālik-i melekūtı **(5)** seyr idüp emtiʿa-i fevāḫiri müşāhedāt ile rebḥ-i ʿaẓīme fāʾiz olurlar. Pes, ol deryā-yı envār-ı esrār-ı **(6)** ilāhiyye evliyā ve āṣfiyānuñ murādlarunca cereyān idüp

همچو چشمهٔ سلسبیل و زنجبیل [1-3601]

cennetde olan çeşme-i **(7)** selsebīl ve zencebīl gibidür ki

هست در حکم بهشتئ جلیل [2-3601]

ʿālī-ḳadr ve celīlü'l-ʿitibār olan behişt̄ileriñ **(8)** ḥükmindedür. Yaʿnī behişt̄itlere selsebīl ve zencebīl çeşmesi nice muṣaḫḫar ise deryā-yı ʿilm-i Rabbāni daḫı ʿālem-i şehādetde **(9)** evliyā-i kirāma eylece musaḫḫardur. Selsebīl ü selsāl ve selsel ü sels ḥalḳda serīʿu'l-cereyān olandur. Ve **(10)** zencebīl leẕẕāt-ı ʿaḳliyyenüñ taʿrifinde mübālaġadur ki selsebīle mutaʿallıḳ taḥḳīḳāt muḳaddemā beyān olınmışdur.

Ḥāṣıl-ı **(11)** kelām (وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا)[755] feḥvā-yı keremi üzre ehl-i **(12)** cennete ol ʿayn-ı selsebīl saḳy olınup kendü mülk ve

[753] Câsiye 45/12: "Allah, içinde gemilerin, emriyle akıp gitmesi, O'nun lütfunu aramanız ve şükretmeniz için **denizi sizin hizmetinize verendir.**"
[754] İsrâ 17/70: "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. **Onları karada ve denizde taşıdık.** Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."
[755] İnsân 76/17-18: "Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içecekle dolu bir kâseden içirilir. Orada

musaḫḫarları olduġı gibi ʿārifān-ı billāhuñ daḫı esrār-ı **(13)** ʿulūm-ı ledünniye mülkleri olmaġla ḥuẓūẓ-ı nefsāniyyeden müzekkī olan cennet ḳālib-i insānīlerinde tefeccür [iden][756] ʿayn-ı selsebīl-i **(13)** ṣafādan küʾs-i istiʿdādlarıyla zencebīl şevḳ ile memzūce olan şarāb-ı ʿışḳı nūş idüp **(14)** zemherīr-i hestīleri müntefī olur. Ve hücūm-ı mevācīden mest ü ḫarāb olduḳlarında cezebāt-ı vārdāt-ı **(15)** ġaybiyye ruʾyet-i ekvān u ḥadeṣāndan anları meslūb idüp şarāb-ı rūʾyet-i ḳıdem ile rūḥları ve şarāb-ı **(16)** ruʾyet-i beḳā ile sırları ve ruʾyet-i envār-ı ṣıfātla ʿaḳılları ve şarāb-ı ruʾyet-i ẕātla ḳalbleri ve şarāb-ı müdānāt ile **(17)** nefisleri sekrān olup ḫalevāt u münācāt ve cemīʿ-i ḥālātda ol şarāb-ı ṭahūrdan bir nevʿ-i zevḳ **(18)** ve vicdān ve ʿışḳ u heymān ve veleh ü heyecān ḥāṣıl olur ki kevneynde ol şarābdan ġayrı murādları **(19)** ve ol viṣālden özge maḳṣūdları olmayup mudmin-i ḫamr, ḫamr ile devā buldıġı gibi bunlaruñ daḫı **(20)** ālām-ı muḥabbetden ḥāṣıl olan cerāḥāt-ı ḳalblerine derd ü şevḳ ve vecd ü ẕevḳ ve şarāb-ı ʿışḳdan **(21)** ġayrı devā ve merhem olmaz. Bu mertebede keṣret ile vaḥdet ve seḳr ile ṣaḥv ve fenā ve beḳā mütesāvī olup **(22)** kendüleri ʿayn-ı şarāb ve ḳalbleri baḥr-i mevvāc-ı ilm-i rabbü'l-erbāb olup iḫtiyār-ı küll ṣāḥibi olurlar. **(23)** Ve hiçbir ḥālüñ maġlūbı olmayup cemīʿ-i maḳāmāta ġālib-i muṭlaḳ ve maḥmūlan-ı Ḥaḳ olurlar. Pes, bu ekmel-i kāmilān, **(24)** biḥār-ı esrār ve enhār-ı güftāruñ ḥākimi olup istedüḳleri gibi icrā iderler. İmdi yā Zeyd!

چار جوی جنّت (25) اندر حکم ماست [1-3602]

Cennetüñ dört ırmaġıña ki Ḥaḳ celle ve ʿalā kitāb-ı kerīminde
(مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا اَنْهَارٌ مِنْ **(26)** مَاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى)[757]

bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir."
[756] Bu kelime sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.
[757] Muhammed 47/15: "Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?"

deyü taʿdād buyurmışdur. **[313b]** **(1)** Enhār-ı mezbūre bizüm ḥükmimüzdedür. Zīrā nehr-i āb-ı zülāl ʿilm ü maʿrifet ve nehr-i leben-i şehbā aʿmāl-i ḥaḳīḳiyye-i ẕevḳiyye ve nehr-i ḫamrlarında **(2)** ʿışḳ u muḥabbet ve nehr-i ʿasel-i muṣaffā ẕevḳ-ı tecellī-yi eḥadiyyet ve ḥalāvet-i müşāhede-i cemāl-i vaḥdetdür. Pes, bunlar dünyāda **(3)** ḥuṣūle gelmek gerekdür ki cennetde daḫı vücūda gele egerçi bunlar cennetde mevcūdedür. Velākin aʿmāl-i mezbūre **(4)** ve aḫlāḳ-ı meẕkūreden bī-behre olanlara enhār-ı mezbūreden bir ḳaṭre naṣīb olmayūp anuñ ḳatında **(5)** guyā ki mefḳūddur. Pes, çünki bizüm ʿamelimüzden ḥāṣıl olursa ʿamel ḫod bizüm iḥtiyārımuzdur. Enhār-ı meẕkūre **(6)** daḫı bizüm ḥükmimüzdedür. [Āh ey sālik-i rāh! Ehl-i ḳulūb içün bu ʿālemde cennāt-ı ʿāliyān vardur ki cennāt-ı mezbūre erbāb-ı keşf-i şuhūduñ ʿarṣa-i ḳulūb-ı vāsıʿa ve ʿuḳūl-ı baḥire ve ervāḥ-ı ṭāhire ve esrār-ı zāhirelerinde tezyin olınmışdur. Pes, cennet-i ḳulūb-ı ravża-i īḳān ve cennet-i ʿuḳūl-ı bostān-ı ʿirfān ve cennet-i ervāḥ-ı ḥadīkā-i beyān ve cennet-i esrār-ı firdevs-i ʿayāndur. Ve her bir cennetüñ bir dürlü nehir ve bir güne şecer ü ṣemer ve bir nevʿ envār u ezhārı vardur. Pes, cennet-i ḳulūbuñ nehrinden cereyān iden şol māʾ-i ḥayātdur ki naʿt-ı tecellī ile revān ve ʿuyūn-ı vaḥdāniyyetden tefeccür idüp kudūret-i beşeriyyetle müteġayyır olmaz. Ve nūr-ı yaḳīn, ḳalbi iḥyā idüp üzerine mevt-i cehālet cārī olmaz. Ve ol cennetüñ eşcārı īmān ve ezhārı vicdān ve eṣmārı envār-ı īḳāndur. Ve cennet-i ʿuḳūlüñ nehri elbān-ı ḳudret olup Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā anı envār-ı ḳudretiyle terbiye itmişdür. Ve ol ravżanuñ eşcārı ḥikmet ve ezhārı fikret ve eṣmārı fıṭnetdür. Ve cennet-i ervāḥuñ nehri şol keşf-i cemāldür ki mevridi baḥr-i celāldür. Ve Ḥaḳ Teʿālā ol ravża-i ṭakyīb içün leẕẕet-i cemāl ve ru'yet-i celāl ile saḳy ider. Ve ol ravżanuñ eşcārı muḥabbet ve ezhārı şevḳ ve eṣmārı ʿışḳdur. Ve cennet-i esrāruñ nehri keşūf-ı ẕātdur ki feyż-i sermedīnüñ inḳıṭāʿından muḳaddesdür. Ve Ḥaḳ Teʿālā ravża-i rūḥı şarāb-ı müşāhedesiyle saḳy ider ki ḥattā vaṣlına müstaḳīm ola. Ve ol ravżanuñ eşcārı tevḥīd ve ezhārı tefrīd ve eṣmārı taḥḳīk-i tecrīddür. Pes, aṣḥāb-ı ḳulūb ehl-i şuhūd ve aṣḥāb-ı ʿuḳūl ehl-i küşūf ve aṣḥāb-ı ervāḥ ehl-i

sekr ve vücūd ve aṣḥāb-ı esrār ehl-i maḥv ve ṣaḥvdur. Felihāẕā ehl-i şuhūd aṣḥāb-ı murāḳabāt ve ehl-i keşūf aṣḥāb-ı maḳāmāt ve ehl-i sekr ü vücūd aṣḥāb-ı ḥālet ve ehl-i maḥv ve ṣaḥv aṣḥāb-ı istiḳāmet ve ḳurabātdur. Saʿādet ol kimesneye ki dār-ı imtiḥānda bunuñ gibi cināna dāḫil olup enhār-ı mezbūre murādı üzre cereyān eyleye. Āh ey dil-i āgāh! Egerçi böyledür][758] velākin

این نه زور ما ز فرمان خداست [2-3602]

bu ḥükm-i revān bizüm zūrumuzdan degüldür. Belki **(7)** fermān-ı ḫālıḳu'l-ekvānuñ ḳudret-i bī-girānıdur ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ʿilm ü ḥayāt ve ḳudret ü irādet ve semiʿ ve baṣīret **(8)** ve kelām u ḥikmet virmese ḳul neye ḳādirdür? Ve taṣarrufāt-ı mezbūre

وبي يبصر وبي ينطق وبي يبطش و**(9)** بي يسمع وبي يمشي[759]

mertebesidür. İmdi لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ[760] deyüp senüñ vücūdunda olan ḳaṭre-i **(10)** ʿilm ve ḳudretden baḥr-i ḳudret-i eḥadiyyete vāṣıl olup kendü ḳudretüñi ʿadem ve ḳudret-i Ḥaḳḳ'ı dem-be-dem gör. **(11)** Eger sende pertev-i nūr-ı ḳudret olmasa ol devleti nice ḥāṣıl iderdüñ? Āh ey sālik-i rāh! Çünki Ḥaḳ Teʿālā **(12)** saña varlıḳ virdi yoġ ol ve hūş virdi şükrīn bilüp şarāb-ı ʿışḳı ile bī-hūş ol ve ālet **(13)** ve cevārih virdi müntebih olup nīkū kārı ile ʿıyş-ı bī-şumār ele getür. Ve ʿömr-i bākī ve ḫamr u sāḳīyi **(14)** ʿamāl-i ṣāliḥada ṭaleb idüp dāʾimā ʿamele kūşiş ve bī-leb ü kām, cām-ı ʿışḳı nūş ḳıl. Ve bir ḳaç günlük **(15)** ḥayāt-ı cihāna firīfte olmayup bu dām-ı belādan çehān ol.

Naẓm:

همچنین داد حق ترا قدرت

که فزاید زکوششت قدرت**(16)**

[758] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[759] Benim vesilem ile görür, benim vesilem ile konuşur, benim vesilem ile tutar, benim vesilem ile işitir, benim vesilem ile yürür.
[760] Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur. Maʿmer b. Râşid, **Cami**, Cilt: 10, s. 406; Abdurrezzâk es-Sanʿânî, **Musannef**, Cilt: 2, s. 179.

ازعمل جنتی کنی پیدا

قصر جاود کرددت مأوی

سر طاعت این بود می دان

که رهی زین جهان چون زندان**(17)**

عشق چون رهبرت شود برسی

بخدا ور نه در خودی بتسی[761]

Āh ey dil-i āgāh! **(18)** Ẕikr olınan aḫlāk ile muteḫallıḳ olursuñ sen daḫı zümre-i aṣfiyāya mulḥaḳ ve enhār-ı cennete ḳudret-i Ḥaḳ ile **(19)** fermān-rān olup

هر کجا خواهیم داریمش روان [1-3603]

ol çār-cūy-ı cenneti her ḳande dilerseñ revān **(20)** ve cārī ṭutaruz.

همچو سحر اندر مراد ساحران [2-3603]

Siḥr murād-ı sāḥirānda musaḫḫar oldugı gibi ol cūy-ı cinān **(21)** daḫı murād itdügimüz yere cereyān ider. Āh ey ʿārif-i āgāh! Bu ebyāt-ı şerīfede maḳām-ı Aḥmedī ve vāriṣ-i **(22)** ekmel-i ḥaḳīḳat-ı Muḥammedī olan ḳuṭb-ı zamān ve ekmel-i insānuñ daḫı mertebesine işāret vardur ki maẓḥar-ı rūḥ-ı **(23)** Muḥammedī ve ʿālem ü ʿālemiyānuñ cānı ve ḳulūb-ı ʿāşıḳānuñ fermān-rānı olup cihān u cihāniyān ve nevʿ-i **(24)** insān anuñ cevāriḥ ve ḳuvāsı ḥükmüñde olup cümlesi anuñ sāye-i vücūdıyla zindelerdür. Ve ʿilm ü maʿrifet **(25)** ve ʿışḳ u muḥabbet ve cemīʿ-i ḥikmet ḫilāfet-i tāmmesi cihetinden anuñ zīr-i ḥükmündedür. Her ḳañḳı ḳalbe isterse enhār-ı **(26)**

[761] Bununla birlikte, çabanla kendi kadrini ve değerini arttırabil, amelinle cennet bul ve kalıcı köşk senin yuvan olsun diye Hak sana kudret verdi. İbadetin sırrı şudur, bunu bil ki bu zindan gibi dünyadan kurtulasın: Aşk rehberin olursa Allah'a ulaşırsın yoksa kendi benliğinde helak olursun.

mezbūreyi ol cānibe icrā ider. Ve ḥażret-i risālet-penāh [ʿaleyhisselām][762] Zeyd raḍıyallāhu ʿanha kendinüñ deryā-yı ʿilm-i **(27)** nā-maʿdūdı telāṭumunda [bir nehr-i şuhūd][763] icrā itdügi gibi ḳuṭb-ı ʿālem daḫı ḳulūb-ı sālikāndan müsteʿidd olanlara icrā-yı mā-i ʿilm ü ḥikmet **[314a] (1)** ider. Zīrā ol nūr-ı ilāhī ebṣār-ı aʿyānuñ nūrı ve dīde-i ḳulūbuñ cānıdur. Nitekim Mevlānā **(2)** Ḫudāvendigār temṣīl ve taḥḳīḳ idüp buyururlar ki: "Ol ḳuṭb-ı zamān ve vāriṣ-i ekmel-i zübde-i ekvān **(3)** ve cān-ı fermān-rān-ı cihānuñ cevāriḥ ve ḳuvāsı meṣābesinde olan aʿyāna ne vechle icrā-yı aḥkām **(4)** ve emr ü fermān itdügin ve emr-i Ḥaḳḳ'la kimine cemāl ve kimine veche-i celāl gösterdügin bilmek dilerseñ **(5)** kendü rūḥ-ı revān ve cevāriḥ ve ḳuvāña naẓār ḳıl ki

همچو این دو چشمهٔ چشم روان [3604-1]

meṣelā **(6)** senüñ vücūdunda revān olan bu iki çeşme-i çeşm-i nigerān

هست در حکم دل و فرمان جان [3604-2]

(7) dil ü cānuñ zīr-i ḥükmünde ve dāḫil-i ḥīṭe-i fermānındadur ki keyfe māyeşāʾ taṣarruf ḳılup **(8)**

گر بخواهد رفت سوی زهر مار [3605-1]

eger dil ü cān dilerse ʿayn-ı revān olan nūr-ı aʿyān **(9)** zehr-i mār mesābesinde ve sebeb-i duḫūl-ı nār olan muḥarremāt cānibine nigerān ve şuʿāʿ-ı baṣarı **(10)** ol cānibe revān olur.

ور بخواهد رفت سوی اعتبار [3605-2]

Ve eger dilerse cānib-i iʿtibāre gidüp **(11)** [764](فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِى الْأَبْصَارِ) fermānına rām olur.

[762] Bu ifade metinde kısaltılmıştır.
[763] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[764] Haşr 59/2: "O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı.

ور بحواهد سوی محسوسات رفت [3606-1]

(12) Ve eger dil ü cān dilerse nūr-ı baṣar cānib-i maḥsūsāta gider.

ور بحواهد سوی ملبوسات رفت [3606-2]

Ve eger **(13)** dilerse cānib-i melbūsāta gider. Ya'nī mücerred ẓāhirine baḳmayup naẓar-ı fikret ve dīde-i **(14)** ʿibret ile mestūrāt ve maʿḳūlāt semtine nigerān olur.

ور بحواهد سوی کلیات راند [3607-1]

(15) Ve eger dil ü cān dilerse çeşme-i çeşmi, cānib-i külliyāt olan ʿālem-i āḫirete icrā ve sevḳ ider. **(16)**

ور بحواهد حبس جزویّات ماند [3607-2]

[ve eger dilerse][765] cüz'iyyātuñ ḥabsinde ḳaldı. Ya'nī nuḳūş-ı muzaḫrefāt-ı **(17)** dünyeviyyeye ḥayrān ve esīr-i ṭabʿ ve ḫeẕelān oldı. Ve fermān-ı dil ü cān ancaḳ dīdeye **(18)** revān degüldür. Belki iḫvānı olan

همچنین هر پنج حسّ چون نایزه [3608-1]

mānend-i levlehā **(19)** olan ḥavāss-ı ḫamse ḳuvve-i ẕā'iḳa ve sāmiʿa ve lāmise ve şāmme ḳuvvet-i bāsire gibi **(20)**

بر مراد امر دل شد جایزه [3608-2]

murād-ı emr-i dil üzre cā'ize ve cāriye oldı.

هر طرف که (21) دل اشارت کردشان [3609-1]

Her ne ṭarafa ki göñül anlara işāret eyleye

می رود هر (22) پنج حسّ دامنکشان [3609-2]

Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. **Ey basiret sahipleri, ibret alın.**"

[765] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

bī-tereddüd ve bī-tevaḳḳuf ḥavāss-ı ḫamsenüñ her biri dāmen-i der-miyān **(23)** olup ol cānibe gider. Meṣelā

دست و پا در امر دل اندر ملا [3610-1]

dest ü pā emr-i dilde **(24)** āşikāre ve ẓāhir

همچواندر دست موسی آن عصا [3610-2]

yed-i beyżā-yı[766] Mūsā′da olan **(25)** ol ʿaṣā gibidür ki isterse ṣuʿbān ve dilerse naḫl-ı erġuvān olur. Elḥāṣıl nice isterse **(26)** ḥükmüñ revān idüp

دل نحواهد پا در آید زو برقص [3611-1]

dil dilerse pāy-ı fermān-ber **(27)** fi′l-ḥāl raḳṣa gelür.

یا گریزد سوی افزونی ز نقص [3611-2]

Veyāḫūd naḳṣ u ḥırmāndan cānib-i efzūnı

[314b] (1) ve semt-i kemālāta pūyān olur.

دل نحواهد دست آید در حساب [3612-1]

Dil dilerse dest-i defter **(2)** erḳāmı eline alup ḥesāba gelür.

با اصابع تا نویسد او کتاب [3612-2]

(3) Ḫattā kātib-i dīvān efkārī olup aḳlām-ı eṣābiʿ ile kitāb yazar. Zehī ḳudret-i ḳādir kim **(4)**

دست در دست نهانی مانده است [3613-1]

[766] Yed-i beyzâ (beyaz el) Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini kanıtlamak için gösterdiği bir mûcizedir. Hz. Mûsâ Medyen'den dönerken dağda gördüğü ateşe yaklaştığında Allah ona hitap eder ve kendisini elçi olarak seçtiğini haber verir. Sonra elindeki asâyı yere atmasını emreder ve asâ yılana dönüşür, daha sonra elini koynuna sokmasını, onu çıkardığında kusursuz bembeyaz olacağını bildirir. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarıyla Türk halk inanışlarında yed-i beyzâ Hz. Mûsâ'nın mûcizeleriyle birlikte şahsı etrafında gelişen ve şairlerin yorumlarıyla zenginleşen bir edebî unsur, remiz ve mazmun haline gelmiş, teşbih, telmih, iktibas, istiare, kinaye, tenâsüp gibi edebî sanatlarda kullanılmıştır. bkz. Ömer Faruk Harman-Mustafa Uzun, "Yed-i Beyzâ", **DİA**, Cilt: XLIII, s. 376-378. Yed-i Beyza hakkında ayrıca bkz. Nurettin Çiftçi, "Hz. Mûsâ Kıssasında Bazı Lafzî Müteşâbih Âyetler", **Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi [TİAD]**, 2022, 6 (2), s. 583-608.

dest-i ẓāhirī dest-i nihānī olan dil ü cānuñ **(5)** ḥükmünde ḳalmışdur. [Ve bilcümle dest-i āstīn, dest-i dil ve pāy-ı müze-i pāy-ı dil olmışdur.][767]

او درون تن را برون بنشانده است [3613-2]

Ol dest-i nihānī olan dil **(6)** ü cān derūn-ı ten ve serā-perde-i bedende vechine niḳāb-ı ḫafā çeküp mestūr olmışdur. **(7)** Ve kārına ālet olmaḳ içün dest ü pāy-ı ten ve cevāriḥ ve aʿżā-yı bedeni ṭaşrada **(8)** naṣb itmişdür.

گر نحواهد بر عدو ماری شود [3614-1]

Eger dil dilerse dest-i ʿaṣā-yı Mūsā gibi **(9)** ʿadūnuñ üzerine bir mār olur.

ور نحواهد بر ولی یاری شود [3614-2]

Ve eger dilerse dostuna **(10)** yārī ve muʿīn olur.

ور بحواهد کفچهٔ در خوردنی [3615-1]

Ve eger dilerse tenāvül-i ṭaʿām içün **(11)** dest bir kefçe olup kendüye ve aḥbāb u fuḳarāya baḫş-ı eṭʿime ider.

ور بحواهد همچو گرزده منی [3615-2]

(12) Ve eger dilerse on baṭman bir gürz gibi olup ser-i düşmenānı ḫurd ider. Ey müstemiʿ-i **(13)** ḳābil! Ḥikmet-i ġarībe degül midür ki

دل چه میگوید بدیشان ای عجب [3616-1]

bu cevāriḥ ve ḳuvāya ʿacabā **(14)** göñül ne söyler ki her biri ber-mūceb-i fermān ḫidmete ḳıyām gösterür ḥaḳḳā ki

طرفه وصلت (15) طرفه پنهانی سبب [3616-2]

özge ḥālet ve ṭarafa vuṣlat ve uʿcūba sebeb-i pinhānīdür ki cevāriḥ **(16)** ve ḳuvāyile miyān-ı ḳalbde olan ittiṣāl-ı ḫafīden ve sebeb-i nihānīnüñ keyfiyeti idrākinden **(17)** ʿaḳl-ı derrāk ʿācizdür. Allāhuaʿlem hīç degüldür.

[767] Bu kısım metindeki yerine işaret edilerek derkenara yazılmıştır.

دل مگر مهر سلیمان یافته است [3617-1]

Dil meger mühr-i Süleyman[768] bulmışdur. Ve memleket-i **(18)** vücūdda olan ḳuvā-yı nefsāniyye ve rūhāniyyenüñ pādişāhı olmışdur

که مهار پنج حسّ بر تافته است [3617-2]

(19) ki ḥavass-ı ḫamsenüñ ʿinān-ı inḳiyādlarını bükmişdür. Yaʾnī̇ ḳabża-i taṣarrufuna almışdur. Ve ḥükm-i Süleymānī̇ idüp **(20)**

پنج حسّ از برون میسور او [3618-1]

ḥavāss-ı ḫamse-i ẓāhire ṭaşradan Süleymān-ı dilüñ maḥkūm ve meysūrī̇ olmışdur. **(21)**

پنج حسّ از درون مأمور او [3618-2]

Ve ḥavāss-ı ḫamse-i bāṭına olan ḳuvā-yı ḥiss-i müşterek ve vāhime ve müteḫayyile ve ḥāfıẓa **(22)** ve mütefekkire derūndan fermān-ı Süleymān-ı dilüñ meʾmūrı olmışdur.

ده حس است و هفت اندام دگر [3619-1]

Pes, **(23)** ẓāhire ve bāṭına ḥavāss-ı ʿaşeredür. Ve bundan māʿadā ser ü dü dest ü dü pā ve püşt ü şikem mecmūʿı **(24)** heft endām-ı bedendür.

آنچه اندر گفت ناید می شمر [3619-2]

Ve ol nesne ki güftāre getirülmemişdür. Sen anları **(25)** ʿadd eyle ki nāṭıḳa ve ġāẕiye ve hāżıme ve nāmiye ve dāfiʿa ve māsike elḥāṣıl ḳuvā-yı cismaniyye ve rūḥāniyyenüñ **(26)** cümlesi memleket-i ten ve sarāy-ı vücūdda taḥt-ı

[768] Hz. Süleyman'a isnat edilen mûcizevî yüzük ve bu yüzüğün üzerine işlenmiş altı köşeli yıldızdır. İki eşkenar üçgenin meydana getirdiği bir sembol olup müslümanlar arasında "hâtem-i Süleyman", yahudi ve hıristiyanlarca "Dâvûd yıldızı" şeklinde adlandırılmıştır. Rivayetlerde göre Hz. Süleyman'ın ateşe, suya, rüzgâra, kuşlara ve hayvanlara hükmetmesini sağlayan bu yüzük, cennette Hz. Âdem'e ait iken Cebrâil tarafından Hz. Süleyman'a getirilmiştir. Mühr-i Süleyman eski edebiyatta da kullanılmıştır. Divan şairleri sevgilinin dudağını âşıkları büyüleyip kendisine râmetmesi sebebiyle mühr-i Süleyman'a benzetmişlerdir. bkz. İskender Pala, "Mühr-i Süleyman", **DİA**, Cilt: XXXI, s. 523-525.

yāḳūt-ı ṣanavber nīk üzerinde çār-bāliş-i ḥükūmete ittikā eyleyen **(27)** sulṭān-ı dil ve Süleymān-ı rūhuñ maḥkūm ve meʾmūrlarıdur. İmdi كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ[769] mışdāḳınca **[315a] (1)** kişver-i ten ve iḳlīm-i bedende

چون سلیمانی دلا در مهتری [1-3620]

dilā mehterlükde ve fermān-rān olmaḳda çünki Süleymān-ı vücūdsun **(2)** ʿaḳl-ı āṣāf rāy ve ḫātem-ı şerʿ-i Aḥmedī ile ḥükm-i Süleymānīyi icrā idüp

بر پری و دیو زن انگشتری [2-3620]

ḳuvā-yı **(3)** nefsāniyye ve şehevāniyyenüñ dīv ve perīlerine mühr urup sükkān-ı memleket-i insāniyye olan ḳuvā-yı melekiyye ve rūḥāniyye **(4)** üzerinden mażarrat ve fesādlarını defʿ it. Zīrā

گر درین ملکت بری باشی زریو [1-3621]

eger bu memleket-i beden **(5)** ve vilāyet-i tende ḫudʿa-i nefs ve şeyṭānīden berī olursuñ.

خاتم از دست تو نستاند سه دیو [2-3621]

(6) Nefs ve ṭabīʿat ve hevā-yı şehvet ki her biri bir dīv-i mekkārdur, senüñ elüñden ḫātem-i süleymānı almāga ḳādir olmayup **(7)** kişver-i memālik-i insāniyyede ʿadl ve dād-güsteri idersün.

بعد از آن عالم بگیرد اسم تو [1-3622]

Andan soñra senüñ **(8)** nāmuñ ʿālemi ṭutar.

دو جهان محکوم تو چون جسم تو [2-3622]

Ve memleket-i cism ve tenüñ gibi iki cihān senüñ maḥkūmuñ olur. **(9)**

[769] Hepiniz çobansınız; hepiniz sürünüzden sorumlusunuz. Ma'mer b. Râşid, **Cami**, Cilt: 11, s. 319; Buhârî, "Cuma" 10.

[Maṭlab: در بيان ظهور حقيقة ان نى وعبور او در مرابة كليهء اربعينيه و حكومت او با مهر سليمانى در ملك وملكوت]

Ah ey sālik-i rāh-ı laṭīfe-i insāniyye ve ṣūret-i ādemiyye! Bir nuṣḫa-i cāmiʿa-i ilāhiyyedür ki mecmūʿa-i kevneyndür. **(10)** خَمَّرَ طِينَةَ آدَمَ بيديّ أَرْبَعِينَ صباحاً[770] Şān-ı insānīde buyurılup (وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى)[771] ve **(11)** (اِنّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً)[772] vaṣf-ı ādemī olmışdur. Yaʿnī çünki ḥażret-i bī-çün ber feḥvā-yı

(اِذَا اَرَادَ شَيْئًا **(12)** اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ)[773]

vücūd-ı insānīnüñ īcādın irāde buyurmaġla ḥaḳīḳat-i Muḥammdediyyenüñ ẓuhūrı içün cemīʿ-i **(13)** āferīnīşüñ ketm-i ʿademden deşt ü vücūda ẓuhūrın irāde buyurup, tamām-ı enbiyā vü evliyā ve ʿulemā vü ḥukemā ol **(14)** ʿillet-i ġāʾiyye-i mükevvenātuñ istikmāl-i vücūdı içün ālet ve muʿāvenāt meşābesinde ẓuhūra getürilüp evvelā **(15)** ġaybu'l-ġuyūb vaḥdet-i rūḥu'l-ervāh olan rūḥ-ı aḳdeş-i Ahmedīye tecellī idüp sebeb-i hestī-i ʿālem **(16)** ve ʿālemiyān oldı. Ṣāniyen tecellī-i ʿilmī, sebeb-i ẓuhūr-ı kevneyn olup ṣālisen heyūlā-yı küll bedīdār oldı. **(17)** Ve heyūlā-yı ṣulb-ı pederde olan nuṭfe-i insāniyyeyi iẓhār ve raḥm-ı māderde ḥadd-i ṣurete ve cevf-i felekde **(18)** olan dār-ı dünyāda ṣūret-i insāniyye ile istiḳrār virdügi gibi heyūlā-yı küll daḫı ẓuhūr-ı ʿālem içün cezb-i **(19)** her ḳuvvet oldı. Rābiʿan sebeb-i ictimāʿ ẓāhir ve bāṭın cism ü cān olan ṭabīʿat-ı küll ẓuhūra gelüp **(20)** eżdād-ı muḫtelifeden müctemiʿ olan cism ü cān ile ülfet itmeye sebeb-i ṭabīʿat-ı küll oldı. Ve ḫāmisen **(21)** ṣūret-i küll ẓuhūra gelüp meşelā ṣūret-i ẓāhire-i insāniyye insānuñ cild ü gūşt ve aʿṣāb u ʿiẓām **(22)** ve ḳuvā-yı ṭabiʿiyye ve melekiyyesinüñ her birini kendü ḥaddinde ḥıfẓ itdügi gibi cemīʿ-i ʿālemüñ

[770] Âdem'in çamurunu elimle kırk sabah mayaladım. Süyûtî, **Câmiu'l-Ehâdîs**, Cilt: 8, s. 50.
[771] Hicr 15/29: "Hani Rabbin meleklere, "Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip **içine ruhumdan üflediğim zaman**, onun için hemen saygı ile eğilin" demişti."
[772] Bakara 2/30: "Hani, Rabbin meleklere, **"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"** demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler. Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti."
[773] Yâsîn 36/82: "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir."

ṣuveri daḫı ṣūret-i **(23)** küll ile müstaḳar olup ṣūret-i insāniyye bu cümleden bedīdār oldı. Ve sādisen vücūd-ı laṭīf-i muḥīt **(24)** olan ʿarş-ı aʿlā bedīdār ve sebeb-i ẓuhūr-ı eflāk ve encüm [bī-şumār][774] olup ḳalb-i insānī ḳuvvet-i ʿarşdan oldugı-çün **(25)** قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللَّهِ[775] buyuruldı. Sābiʿan kürsī-i vesīʿ ẓuhūra gelüp sebeb-i hestī-i vücūdı ḳāyināt oldı. **(26)** Ve ḳuvā-yı müteʿaddide anuñla taʿbiyye buyurılup kevākib-i ṣābite kürsīde müsteḳar oldı. Ve bunuñ cümlesi eger ẓāhirde **(27)** ve eger bāṭında olan ʿālemiyānuñ sebeb-i ḳuvvetleri olup cümlesi felekü'l-burūc ve kevākib-i ṣevābıta mütaʿallıḳa oldı. **[315b] (1)** Ve Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā on iki burūcuñ her birinde bir ḫāṣṣa ve ḫavaṣṣ-ı mezbūreyi sebeb-i ḳıyām-ı keyfiyyet-i vücūd ve burūc-ı **(2)** mezbūreden her birini vücūd-ı insānīde olan bir ʿużva müteʿallıḳ ve müteşebbih eyledi. Evvelā ḥamel vücūd-ı insānīde **(3)** reʾse müşābih ve dāḫil-i reʾs olan her şeye müteʿallıḳ oldı. Ve ṣevr gerdāna ve cevzā yedeyne ve ḥıfẓ-ı **(4)** maʿlūmāt itmekde sīne sereṭāna ve mehbiṭ-i şems-i ḥaḳīḳat olan ḫāne-i ḳalb esede ve ḳassām-ı aḫlāṭ olan ciger **(5)** sünbüleye ve miʿde ve emʿā mīzāna ve sebeb-i nesl olan ālet-i tenāsül ʿaḳrebe ve sebeb-i ḳıyām-ı ḳuʿūd olan **(6)** faḫẕeyn ḳavsa ve sebeb-i ḥareket olan rükbeteyn ceddiye ve sāḳeyn delve ve sebeb-i āmed ü şud olan kaʿbeyn **(7)** ve keff-i pāy ḥūte müteşābih ve her bir burc aʿżā-i mezbūreden birine müteʿallıḳ olup keẕālik semevāt-ı sebʿuñ **(8)** ẓuhūrından daḫı vücūd-ı insānīnüñ ḳıyām ve ṣebātı ẓāhire oldı. Yaʿnī Ḥaḳ celle ve ʿalā ḳudret-i kāmilesiyle **(9)** ḫāṣṣa-i felek-i sābiʿden maġz-ı ʿiẓāmı vücūda getürüp ol maġz üstüḫānları ḫıfz eyledi. Ve felek-i sādisden **(10)** üstüḫānları vücūda getürüp ḳıyām-ı vücūd üstüḫānlar ile müyesser oldı. Ve felek-i ḫāmisden aʿṣāb-ı vücūda gelüp **(11)** üstüḫānları üzerine keşīde oldı. Ve kuyūd-ı aʿṣāb ile selāsil-i ʿiẓām birbirine ḳayd olup müteferriḳ **(12)** olmadı. Ve felek-i rābiʿden laḥm-ı insānī vücūda gelüp aʿṣāb-ı itlāfdan ḥıfẓ itdi ve ḫūn vücūd-ı **(13)** insānīde cereyāna ḳādir olup luḥūmı ilā māşāʾallāh

[774] Bu kısımda satırın üzerine yazılmıştır.
[775] Müminin kalbi Allah'ın arşıdır. Radıyyuddîn es-Sağânî, **el-Mevzûât**, Şam, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1405, s. 50; Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ,** Cilt: 2, s. 100.

ter ü tāze ṭutmaḳ içün felek-i ṣāliṣden ʿurūḳ ve żavārib **(14)** vücūda geldi. Ve tamām-ı vücūdı ḥıfẓ ve ḥarāset içün felek-i ṣānīden cild-i insānī vücūda gelüp felek-i **(15)** ḳamerden daḫı beden-i insānīde mūlar zuhūra gelüp ḥattā bedende müntebih olan her bir mūnuñ menāfiẕindan **(16)** derūn-ı vücūda nesīm-i rāḥat nāfiz olup ve tende olan ʿufūnāt daḫı menāfiz-i mezbūreden ḫurūc ile **(17)** meżarratı defʿ olup laḥm-ı tāze ve ṭarī ṭurdı. Ve hemçünān ol ḳādir-i muṭlak, kevākib-i seyyārenüñ daḫı her birinde **(18)** niçe ḫavāṣṣ-ı taʿbiye idüp her kevākibüñ ḫāṣṣası ḳuvā-yı vücūd-ı insānīden bir ḳuvvete müteʿallıḳ oldı. Pes, **(19)** zuḥal insānda olan ʿilm ü maʿārif ve keşf ü meʿānī ve ḳuvvet-i māsikeyi ẓāhiren ve bāṭınan ḥıfẓ idüp **(20)** nuṭfeyi daḫı raḥmde ve ġıḍāyı bedende ḥıfẓ itmekle her biri kendü ḥaddine vuṣūlden soñra baḳiyye-i füẕelāyı **(21)** ḳuvvet-i dāfiʿa ile ḫurūc ider. Ve müşterīden ḳuvvet-i irādī ve derk-i meʿānī ẓuhūra gelür. Ve merrīḫden ḥareket-i **(22)** irādī ve ḳudret ve şecāʿat vücūda gelür. Ve şemsden ḥayāt-ı ḥissī ve taḥakküm ü şevket ve zühreden **(23)** ḳuvve-i ẕāʾiḳa ve leẕẕāt-ı şehevāniyye ve ʿuṭāridden ilm-i ṣanāyiʿ ve ẓuhūrāt-ı idrāk ve ḳamerden tekellüm ve ḥareketde **(24)** sürʿat ve cism ü cismāniyyāt ẓuhūra gelüp ve bu cümleye ḳābiliyyāt, ʿukūs-ı envār-āfitāb-ı maʿrifetullāhdan **(25)** mütebādir olur. Pes, Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ṭabāyiʿ-i erbaʿayı daḫı ecrām-ı eflākden īcād buyurup sebeb-i vücūd-ı **(26)** ṭabīīʿi ālemiyān oldı. Yaʿnī ḥarāret-i nār, sebeb-i ḳıyām-ı ḥayāt-ı rūḥ-ı ḥayvāni ve bürūdet-i hevā, sebeb-i **(27)** iʿtidāl-i ḥarāret-i beden olup farṭ-ı ḥarāretden ḳıyām-ı bedeni telef olmaḳdan ḫıfẓ eyledi. Ve ruṭūbet-i **[316a] (1)** ġıdāyı vücūdda ḥall idüp, bedende bedel-i māyeteḥallel oldı. Yübūset-i ḫāk daḫı aḫlāṭ-ı erbaʿaya iʿtidāl virüp **(2)** dem ü ṣafra ve balġam u sevdā dilde ve cigerde ve dimāġ ve zehrede ḳābil-i istiḳrār oldı. Ve hemçünān mevālīd-i **(3)** ṣelāṣe taʿbīr olınan maʾden ve nebāt ve ḥayvāni, tabāyiʿ-i erbaʿadan īcād buyurup ḥattā anlaruñ ḳuvāsı ile itmām-ı **(4)** vücūd buyurdı. Meṣelā vücūd-ı insānīde olan teġayyür ve teraḳḳī ve ṣübūt-ı ʿiẓām ḳuvvet-i muġayyire-i cemādīdür. Ve cezb-i **(5)** ġaẕā ve tevellüd ve ṣıḥḥat-i beden, ḳuvvet-i nāmiye-i nebātīdür. Ve ḥiss ve ḥareket ḳuvvet-i ḥāsse-i ḥayvānīdür. Ve ḥayvānuñ **(6)**

baʿżı ġıḍāyı vücūd-ı insānī ve baʿżı merkūb-ı ādemī olup **(7)** icrāʾ-i vücūd-ı insāniyyeden ol cüzve münāsib olan bir cüzvüñ muḳavvīsidür.

Pes, merātıb-ı erbaʿīn bir **(8)** vechle dahı budur ki merātıb-ı mezbūreye merātıb-ı erbaʿīn-i ṣabāḥ dinilmişdür. Yaʿnī ġaybu'l-ġuyūb vaḥdet (1) **(9)** ve mertebe-i ʿilmī (2) ve heyūlā-yı (3) küll ve ṭabīʿat-ı (4) küll ve ṣūret-i (5) küll ve ʿarş-ı aʿlā (6) ve kürsī (7) ve burūc-ı devāzdeh (12) kāne **(10)** ve semāvāt-ı (7) sebʿ ve kevākib-i (7) sebʿa ve ṭabāyiʿ-i (4) erbaʿa ve mevālīd-i ṣelāṣe (3) mecmūʿı ḳırḳ mertebedür ki [776] آدَمَ بِيَدِهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا **(11)** خَمَّرَ طِينَةَ ḳavl-i şerīfi ile merāṭıb-ı mezbūreye işāret buyurılup ṭıynet-i insāniyye merātıb-ı **(12)** mezkūrede yedeyn-i cemāl ve celāl ile taḫmīr olınup ḫilʿat-i insānīyi ber-dūş ve maẓhariyyet-i külliye-i devletine dūş **(13)** olmışdur. Ey ṭālib-i erbaʿīn! Maʿlūm ola ki ḫumrat bu maḥalde ḫilḳat maʿnāsınadur. Ve ḫalḳ daḫı taḳdīr **(14)** maʿnāsına olduḳda ʿālem-i bāṭından olur ki ġaybu'l-ġuyūbdur. Ve ʿālem-i şehādete geldükde ḫaleḳa eẓhera ve evcede[777] maʿnāsını **(15)** müteżammın olmaġla ġaybdan ẓuhūra gelmişdür. Ve ṭıynet daḫı cibilletdür ki ḥaḳīḳat-i insāniyyedür. Ve ḥaḳīḳa-i mezbūre **(16)** rūḥu'l-ervāh olan ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyedür ki [778](وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى) ḥaḳīḳat-i rūḥiyye-i Muṣṭafaviyyedür ki ve **(17)** insān ḥaḳīḳat-i mezbūre ile insān olmışdur. Eger ḥaḳīḳat-i mezbūre olmasa cemādī ve nebātī veyāḫūd **(18)** ḥayvānī mertebesinde veyāḫūd melekīde ḳalup ṣūret-i insāniyye ile ẓāhire olmazdı. Ve yedeynden **(19)** murād ṣıfāt-ı cemāliyye ve celāliyye-i ilāhiyyedür ki ḳudret-i kāmile-i ḥażret-i feyż-i aḳdesdür. Ve bī-ʿilletdür. **(20)** Ve celāl ile murād ʿaẓamet ü celālet ve cemāl-i lüṭuf ü raḥmet ve ʿināyet ü şefḳatden ʿibāret olup **(21)** yed-i ilāhiyye bu iki ṣıfat ile olan ḳudret-i kāmiledür. Ve erbaʿīne ṣabāḥan aña işaretdür ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā **(22)** merātıb-ı erbaʿiniyyeden her birinde bir ḳuvvet ve fiʿl ve bir ṣıfat-ı ḫāṣṣa vedīʿat

[776] Âdem'in çamurunu elimle kırk sabah mayaladım. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1431, Cilt: 4, s. 277.
[777] Bu kısım sah kaydıyla derknara yazılmıştır.
[778] Hicr 15/29: "Hani Rabbin meleklere, "Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip **içine ruhumdan üflediğim zaman**, onun için hemen saygı ile eğilin" demişti."

buyurmışdur ki ḥaḳīḳat-i **(23)** insāniyye her bir mertebeye vāṣıl olduḳda ol mertebenüñ ṣıfātından bir şeyʾ kesb idüp [pādişāha askeri hemrāh oldugı gibi ṣıfāt-ı mezbūre][779] kendüye refīḳ **(24)** olmışdur. Yaʿnī ṣıfāt-ı mezbūre, ḳuvā-yı ʿulviyye ve süfliyyedür ki rūḥuʾl-ervāhuñ ʿasākiri **(25)** gibidür. Ve ḳuvā-yı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyenüñ ṣuretleri melāʾike-i ʿulviyye ve süfliyyedür. Pes, ol ḥaḳīḳat **(26)** merātıb-ı mezbūrenüñ her birinde vāhiden bevāhidin ẓuhūr idüp şānına lāyıḳ olanı refāḳatine ḳabūl **(27)** itdükden soñra bir mertebeye daḫı nüzūl idüp bu üslūb üzre merātıb-ı erbaʿīniyyeyi kemāle irişdürdi. **[316b] (1)** Ve kemāl-i ḳuvvet-i ṣıfāt-ı celāliyye ve cemāliyye ile her bir mertebeye ki nüzūl buyurdı. Ol mertebenüñ kuvā-yı melekiyyesi anuñ **(2)** ḫidmetine musāraʿat ve rikābınca muvāfaḳat itmekle her bir mertebede ol mertebenüñ ṣıfat-ı ḫāṣṣasıyla **(3)** burūz eyledi. Pes, merātıb-ı ẓuhūrāt-ı erbaʿīniyyeden bir mertebeden bir mertebeye naḳl olındıḳça **(4)** her birinde bir nevʿ ṭulūʿ ve bir nevʿ ġurūb vāḳiʿ olmaġla ẕikr olınan burūz ve ḫafā ol **(5)** cihānuñ ṣabāḥından bir ṣabāḥ olmaġla taṭavvurāt- mezbūreye "erbaʿīne ṣabāḥan" ḳavliyle **(6)** işāret buyuruldı. Āh ey ārif-i āgāh! Mirʾāt-ı billūri her ne maḳūle elvāne muḳābil itseler **(7)** mirʾāt-ı mezbūre renk ve levnden mücerred iken maʿa tecrīdihā mirʾāt-ı mezbūrede elvān-ı müteḳābilenüñ **(8)** pertevi nümāyan olur. Keẕālik rūḥ-ı aḳdes daḫı merātibden her ḳanḳısında burūz itdiyse **(9)** ol mertebe rūḥdan vücūd-peẕīr olup ve mertebe-i mezbūrenüñ daḫı ṣıfatı rūḥdan pertev itmişdür. **(10)** Pes, ḥaḳīḳat-i mezbūre mirʾāt-ı ṣūret-i insāniyyede ẓāhir olup kemāl-i cāmiʿiyyet ile esmā ve efʿāl **(11)** ve ṣıfāt-ı ẕātiyye ol şems-i ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyenüñ ṣıfāt ve ẕātı olduġı cihetden āfitāb-ı **(12)** mezbūruñ ṭulūʿı merātıbdan her ḳanḳısında olursa bir ṣabāḥ-ı cedīd olur. Pes, çünki ṣıfāt-ı meşrūḥa **(13)** ḥaḳīḳat-i mezkūrede cemʿ oldıysa cümlesi yek ḥaḳīḳat olup ve "ḫammartü" ḳavliyle bu taḫmīre işāret **(14)** buyrulup cemīʿ-i ṣıfāt-ı ʿulviyye nefʿ-i rūḥ-ı iżāfī ve dest-i celāl ve cemāl ile isrişte **15)** ve cümlesi bir maḥalde müctemiʿ ve

[779] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

cevher-i aṣlīye muttaṣıl olup mühr-i süleymānīye mālik oldı. Ve Cābir raḍıyallāhu **(16)** ʿanhdan rivāyet olınan

سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن اوّل ما خلق الله قال هو نور نبيّك **(17)** يا جابر خلقه ثم خلق منه كل حين وخلق بعده كل شئ وحين خلقه اقام قدّامه في مقام القرب **(18)** اثني عشر الف سنة ثم جعله اربعة اقسام فخلق الأرض من قسم وخلق الكرسي من قسم وحملة العرش **(19)** و خزنة الكرسيّ من قسم.

āḫir-i ḥadīṯ budur:

[واقام القسم الرابع مقام فى الحبّ اثنى عشر الف سنةٍ ثم جعله اربعة اقسام فخلق القلم من قسمٍ واللوح من قسمٍ والجنّة والنار من قسمٍ واقام الرابع فى مقام الخوف اثنى عشر الف سنةٍ ثم جعله اربعة اجزاءٍ فخلق الملائكة جزؤٍ وخلق الشمس من جزؤٍ والقمر والكواكب من جزؤٍ واقام جزؤ الرابع فى مقام الرجاءِ اثنى عشر الف سنة ثم جعله اربعة اجزاءٍ فخلق العقل من جزؤٍ واعلم والحلم من جزؤٍ والعصمة والتوفيق من جزؤٍ واقام الرابع فى مقام الحياء اثنى عشر الف سنة ثم نظر الله اليه فرشح النور عرقاً فقطرت منه وتنفشت مأة الف وعشرون الفاً واربعة آلآف قطرةٍ من النور فخلق الله من كل قطرةٍ روح نبىّ او رسول ثم تنفشت منه الأرواح فخلق الله من انفاسهم نورلأولياء والسعداء والشهداء والمطيعين من المؤمنين الى يوم القيامة والعرش والكرسىّ من نورى والكرّوبيين والروحانيين من الملائكة من نورى والجنة وما فيها من النعيم من نورى وملائكة السموات السبع من نورى والشمس والقمروالكواكب من نورى والعقل والعلم والتوفيق والعصمة من نورى والشهداء والسعداء والصالحين من نورى ثم خلق اثنى عشر مجاباً فاقام نورى فهو جزؤ الرابع فى كل حجاب الف سنة وهى مقامات العبودية وهى حجب الكرامة والسعادة والهيبة والرحمة والرأفة والعلم والحلم والوقار والسكينة والصبر والصدق واليقين فعبد الله ذلك النور فى كل حجابٍ الف سنةٍ فلما خرج النور من الحجب ركّبه الله فى الارض وكان يضئ منها ما بين الشرق والغرب كل السراج فى ليلٍ مظلمةٍ ثم خلق الله آدم من لأرض فركّب فيه النور فى جبينه ثم الى طاهر الى ان وصله الى صلب عبدالله بن عبد المطّلب ومنه الى رحم امّى آمنه ثم خرّجنى الى الدنيا فجعلنى سيّد المرسلين وخاتم النبيين ورحمةً للعالمين وقايد غرّالمحجّلين هذا كان بد وخلق نبيّك يا جابرصدق رسول الله صلى الله عليه وسلم واله واصحابه ووارثيه من الأولياء [781]][780]

[780] Bu kısım derkenara yazılmıştır.

[781] Allah Rasulü'ne, Allah'ın en önce neyi yarattığı hakkında sordum. Şöyle dedi: O, senin peygamberinin nurudur, ey Cabir! Onu yarattı, ondan sonra da her şeyi ondan meydana getirdi. Onu yarattığında on iki bin sene boyunca ayaklarını kurbiyyet makamına sabitledi. Sonra onu dört parçaya ayırdı; bir kısmından Arş'ı, bir kısmından Kürsî'yi, bir kısmından Arş'ı taşıyanları, bir kısmından da Kürsî'nin hazinelerinden sorumlu olanları yarattı. Hadisin sonu budur: Dördüncü kısmı on iki bin sene sevgi makamına sabitledi. Sonra onu dört kısma ayırdı. Bir kısmından Kalem'i, diğerinden Levh'i, diğerinden cennet ve cehennemi yarattı. Dördüncü parçayı on iki bin sene korku makamına sabitledi. Sonra onu da dört parçaya ayırdı. Bir parçasından melekleri, diğerinden güneşi, diğer parçadan ay ve yıldızları yarattı. Dördüncü parçayı ise on iki bin sene umut (recâ) makamına sabitledi. Sonra onu da dört parçaya böldü. Bir kısmından aklı, diğerinden ilim ve hilm'i, diğer parçasından da ismet ve tevfik'i yarattı. Dördüncü parçayı on iki bin sene hayâ makamına sabitledi. Daha sonra Allah ona

ḥadīṯ-i şerīfi ki ḥadīṯ-i mufaṣṣaldur. Seyyidü'l-evvelīn ve'l-āḫirīn **(20)** ʿaleyhi ṣalāvātullāhi rabbü'l-ʿālemīn vaḥdet ve keṯret ve icmāl ve tafṣīl ve kendü ẕāt-ı şerīflerinüñ **(21)** vaṣfını taḥḳīḳ buyurmışdur. İmdi [Ādem ʿaleyhisselāmuñ ṭıyndan ḫalḳ olınan kendü ḳālıb-ı maḫṣūṣlarından ḳaṭʿ-ı naẓar][782] ḥaḳīḳat-i erbaʿīn ve mühr-i Süleymānī sırrında olan taḥḳīḳ ve taṭbīḳuñ **(22)** bir vechi budur ki ẕikr olındı. Ve min ḥayṯü'l-enfüs merātıb-ı erbaʿīnde bir veche daḫı budur ki **(23)** sālikān-ı rāḥ-ı ḥaḳīḳatden olan her ḳanḳı ʿāşıḳ-ı müstaʿid ki ẕikr olınacak merātıb-ı erbaʿīniyyeden **(24)** ʿubūr iderse mühr-i Süleymānīye mālik olup ʿāfāḳ ve enfüse ḥüḳm ider. Ve deryā-yı ʿulūm anuñ **(25)** murādınca cereyān ider. Ve dīv ü perīyi zīr-i ḥükmüñe alur.

Pes, ber-feḥvā-yı (سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِى اَنْفُسِهِمْ)[783] **(26)** ʿilm-i şerīfe ḫafī olmaya [merāṭıb-ı arbaʿīniyyenüñ evvelkisi][784] ki vücūd-ı kümmel maẓhar-ı rūḥ-ı ḳudsi ve mirʾāt-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyedür. Ve ṣıfāt-ı **(27)** celāliyye ve cemāliyye daḫı vücūd-ı vāriṣ-i ekmelde ẓuhūr idüp şemeresi şecāʿat ve seḫāvetdür. **[317a] (1)** Ṯāniyen [mertebe-i][785] ervāḥ-ı ḫamsedür. Pes, birisi ḳuvvet-i muġayyire-i maʿdenīdür ki dükeli vücūdda bir ḥalden bir ḥāle vāḳıʿ **(2)** olan tebdīl ve taġyīr anuñ ḫāṣṣasıdur. Ve biri daḫı cigerde musteḳarr olan

---

nazar eyledi ve nur kan ter içinde kalıp bu terler çoğalarak kabardı. Bunlardan yüz yirmi dört bin damla nur damladı. Allah bu damlaların her birinden bir nebi veya rasûl ruhu yarattı. Sonra ondan ruhlar peydahlandı ve Allah onların nefislerinden velilerin, saidlerin, şehitlerin ve kıyamete dek itaatkâr olan müminlerin ruhlarını yarattı. Arş ve kürsi benim nurumdandır. Kerubî ve ruhani melekleri benim nurumdan yaratılmıştır. Cennet ve içindeki nimetler benim nurumdandır. Yedi kat göklerdeki melekler benim nurumdandır. Güneş, ay ve yıldızlar benim nurumdandır. Akıl, ilim, Tevfik, ismet, şehitler, said kimseler ve salih insanlar benim nurumdandır. Sonra Allah on iki hicap yaratmış ve benim nurumu sabitlemiştir. İşte o dördüncü parçadır. Her hicapta bin sene bulunur. Bunlar ubudiyyet makamları olup; keramet, saadet, heybet, rahmet, ra'fet, ilim, hilm, vakar, sekine, sabır, sıdk ve yakîn hicaplarıdır. Bu nur her hicapta bin sene Allah'a ibadet eder. Hicaplardan çıkınca Allah onu yeryüzüne gönderir. Yeryüzünde, doğu ile batı arasını karanlık gecedeki kandil gibi aydınlatır. Daha sonra Allah Âdem'i topraktan yaratır ve nur'u onun alnına yerleştirir ve Abdullah b. Abdulmüttalib'in sulbuna ulaşır. Ondan da annem Amine'nin rahmine ulaşır. Sonra beni dünyaya çıkartır da peygamberlerin efendisi, sonuncusu yapar; âlemlere rahmet, asil müminlerin komutanı kılar. İşte peygamberinin yaratılış başlangıcı böyledir, ey Cabir!" Allah Rasulü doğru söylemiştir. Salat u selam ona, âline, ashabına ve evliyadan varislerine olsun. Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, Cilt: 1, s. 265-266.

[782] Bu kısım metindeki yerine işaret edilerek derkenara yazılmıştır.

[783] Fussilet 41/53: "**Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz** ki**,** o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şâhit olması yetmez mi? "

[784] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[785] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ḳuvve-i nābiye-i nebātiyyedür ki **(3)** ḳassām-ı aʿziye-i bedeniyyedür ve tevellüdāt anuñ ḫāṣṣasıdur. Ve biri daḫı rūḥ-ı ḥayvānīdür ki merkezi **(4)** dildür ve biri rūḥ-ı nefsānīdür ki pīşānī-i dimāġda müstaḳar olup ismi ḥiss-i müşterekdür. **(5)** Ve ʿilm-i ṣanāyiʿ ve taʿlīm ve taʿallüm ve tedbīrāt-ı umūr-ı ṣuveriyye anuñ ḫāṣṣāṣıdur ve biri daḫı **(6)** rūḥ-ı melekīdür ki rūḥ-ı insānī ve ʿaḳl-ı meʿād ismi ile mevsūm olup maḳarr-ı fevḳānīdür. **(7)** Ve miyān-ı ʿulviyyāt ve süfliyyātda vāsıṭa ve mehbiṭ-i feyż-i ilāhīdür. Ve ʿulviyyāta ʿurūc anuñ **(8)** kārıdur. Ṣāliṣen nüfūs-ı erbaʿadur. Pes, biri nefs-i ġażabīdür ki vücūd-ı kāmilde ġayrete mütebeddil **(9)** olur. Ve biri nefs-i şehevānidür ki vücūd-ı kāmilde ʿışḳ-ı rabbāni ve ḥubb-i yezdānīye mütebeddil olur. **(10)** Ve biri nefs-i melekīdür ki ḫayr-ḫāh-ı cemīʿ-i kāʾināt olup aña nefs-i ḳudsī taʿbīr iderler. Ve cism-i ferşiyy **(11)** ve rūḥ-ı ʿarşiyy anuñ vasfıdur. Ve bu nefs-i ḳudsī bir ḥaḳīḳat-i ünsiyyedür ki ḥażret-i aḳdeṣden **(12)** feyż-peẕīr olup feyż-i mezbūrı ʿālemiyāna ifāża ider ve cümle ʿālemüñ sebeb-i ḥayātı olur. **(13)** Ve belki rūḥ-ı ḳudsī daḫı budur dimişler. Ve rabiʿan ṣıfāt-ı sebʿ-i ḳalbiyyedür ki sālikān-ı rāh-ı **(14)** ḥaḳīḳāt ibtidādan kendü intihāsına anuñla vāṣıl olur. Ve ṣıfāt-ı mezbūre bundan [aḳdem][786] taḥḳīḳ-i **(15)** vücūd-ı cinde münāsebet ile beyān olınup ḳālıbı ve nefsī ve ḳalbī ve sırrī ve rūḥī ve ḫafī **(16)** ve ġaybu'l-ġuyūbdur ki her birinüñ ṭavr ve seyri taḥḳīḳ olınmışdur. Tekrāre ḥācet ḳalmamışdur. **(17)** Ḫāmisen ḥavāss-ı ḫamse-i ẓāhiredür ki her biri vücūduñ sebeb-i niẓāmıdur. Ṣādisen ḥavāss-ı ḫamse-i **(18)** bāṭınadur ki vücūd-ı insānda sebeb-i insāniyyet bunlardur. Sābiʿan ḳuvā-yı erbaʿa-i ṭabīʿiyyedür ki **(19)** ḳıyām-ı ten ve ṣıḥḥat ve maraż-ı beden ḳuvā-yı mezbūrenüñ fesād u ṣalāḥına merbūṭdur. Ṣāminen ṣıfāt-ı **(20)** ẕātiyyeyi sekiz ʿaded ʿitibār idenlerüñ iʿtibārı üzre ḥayāt u ʿilm ve ḳudret ü irāde **(21)** ve semʿ ü baṣar ve kelām ve ḥikmetdür ki ʿabd ile Mevlā miyānında vāsıta ve bundan aḳdem **(22)** *Taʿricü'l-Melā'ike* tefsīrinde tafṣīl olduġı üzre ẓuhūr-ı āferīneşe sebebdür. Ve ʿaḳl-ı ṯānī **(23)** ʿaḳl-ı meʿāş ve kemālī ʿaḳl-ı meʿāddur ki feyż-i cemāl ve celāle maẓhar olduġı cihetden aña daḫı yedeyn ile işāret buyurulup **(24)**

[786] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

خَمَّرَ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِهِ[787] ṣıfāt-ı sebʿa-i mezbūredür ki vücūd-ı ādemde ẓāhire olup tamām-ı hestī-i insānī **(25)** bu ṣıfāt-ı cāmiʿa ile ẓuhūr idüp cümlesi birbiriyle isirişte ḳudret-i kāmile-i celāliyye ve cemāliyye ile vücūd-ı **(26)** vāhidde ṯābit ve nefḫ-i rūḥ-ı iżāfī ve visāṭa-i cāmiʿiyyet-i mezbūre ile ẓāhir olmışdur. Pes, خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ[788] **(27)** ve (لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ)[789] ḳavliyle ṣıfāt-ı cāmiʿa-i mezbūreye işāret ve insān feyż-i aḳdes ile ẓāhir olup **[317b] (1)** mühr-i Süleymānīye müşābih olan cemīʿ-i esmā ve ṣıfāt ve efʿāl ve āṯār ile memleket-i tende taḫt-ı ḫilāfete iclās **(2)** buyurulmışdur ki ḥattā ṣıfāt-ı müteʿaddide ve müteḳābile ve esmāʾ-i mütekeṯṯire ve müteẓāddenüñ āṯārın kendü ẕātında **(3)** müşāhede eyleyüp her ṣıfātuñ ḥaḳīḳatini muʿāyene ile kendü ẕātını ṣıfāt-ı mezbūreye muṭābıḳ ḳıla ve çünki **(4)** ṣıfāt-ı mezbūre vücūdında buṭūndan ẓuhūra ve ḳuvvetden fiʿile gele. Memālik-i ten ve kişver bedenüñ Süleymānı **(5)** olup kendü ḥaḳīḳatine yol bulur ve mebde ve meʿādını fehm idüp لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتٌ[790] bu maʿnaya işāret **(6)** idügün bilür. Ve nefsini bu vechle ʿārif olduḳda lā-cerem ʿārif-i Rabb olup [791] فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ **(7)** مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ maʿnāsını fem ider.

Pes; insānuñ insāniyyeti merātıb-ı mezbūrenüñ müşāhedesi ve ṣıfāt-ı **(8)** mezkūrenüñ ḥusūliyledür. Ḳırḳ üç mertebedür ki üçüñ biri nefḫ-i rūḥullah iki daḫı yedeyn-i cemāl ü celāl **(9)** ve ḳırḳ ʿadedden 5 ervāḥ, 4 nüfūs, 7 ḳalbiyye, 5 ḥavāss-ı ẓāhire, 5 ḥavāss-ı bāṭına, 8 ḳuvve-i esmā-i ẕātiyye, **(10)** 4 ṭabāyiʿ, 3 mevālīd, 2 ʿaḳl-ı meʿāş ve ʿaḳl-ı meʿād. Pes, ẕikr olınan merātıb insān-ı kāmilüñ vücūdunda **(11)** iʿtidāl bulup ġayrıları ẕikr olınan erbaʿīnde nāḳışları olup dıraḫt-ı bī-ṯemere ve zevcesi **(12)** var iken evlāddan maḥrūm olan racül-i ʿakīm ve ālet-i tenāsüli var iken innīn olan şaḫsa **(13)** benzer. Ve dünyāya gelmekden maḳṣūd kemālāt-ı mesfūrenüñ ḥuṣūliyle mebde-i vuṣūl

[787] Âdem'in çamurunu elimle mayaladım. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, 4/277.
[788] Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır. Buhârî, İstizan, 1; Ebû Ukbe Hemmâm b. Münebbih, **Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih**, Beyrut, Dâru Ammâr, 1987, s. 43.
[789] Tîn 95/4: "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık."
[790] Benim Allah ile birlikte olduğum bir vakit vardır ki… Ebû Bekir Muhammed b. Ebî İshâk el-Kelâbâzî, **Bahru'l-Fevâid**, s. 101.
[791] Kim kendini tanırsa Rabbini de tanır. Radıyyuddîn es-Sağânî, **el-Mevzûât**, s. 35.

iken noḳṣān ile **(14)** rucūʿ itdükde mebde-i vuṣūlden maḥrūm ve sermāye-i rūḥ-ı esfel-i ḫüsrānda mercūm olur. **(15)** [792] اللهم احفَظنَا من جميع العَلايق والعوايق Āh ey müstemiʿ-i āgāh! Egerçi bu iki erbaʿīnüñ ḥaḳīḳati ʿayn-ı vāhidedür **(16)** velākin iḫtilāf ʿibāretde olmaġla ṣānī-i evvelüñ ʿaynı olup faḳaṭ ʿibāretde ġayrı olan erbaʿīn ṣabāḥda **(17)** bir taḥḳīḳ daḫi vardur ki erbāb-ı şuhūduñ kelimāt-ı ḳudsiyyelerin cān ḳulaġıyla işġā ḳıl. Pes, ʿilm-i **(18)** şerīfe rūşen olsun ki ḥażret-i Ḥaḳ ve ḳādir-i muṭlaḳ eflākde yigirmi sekiz ṣıfāt-ı efʿāliyye **(19**) irāde buyurup ṣıfāt-ı mesfūreden her biri kendü ẕātlarında mücerred ve efʿāl ve ḫavāṣda mücmellerdür. **(20)** Ve efʿāl-i mezkūreye ʿinde ehli'ṭ-taḥḳīḳ ḥurūf-ı ilāhiyye taʿbīr olınur. Ve bunlaruñ ẓuhūr-ı efʿāli felek-i burūcdandur ki **(21)** aña menāzil-i ḳamer taʿbīr olınur. Rabbül'l-erbābdan müstefīż olurlar. Ve mevcūdāt-ı ʿāleme ifāża iderler. **(22)** Ve beyne'l-ḫālıḳ ve'l-maḫlūk vesāyiṭ ve cismānīlerdür. Ammā be-ġayet nūrānīlerdür. Ve ẕikr olınan vesāyiṭ, **(23)** aṣḥāb-ı ẕevḳ ve vicdānuñ ʿayn-ı sırr ve dīde-i mükāşifelerine ṣūret-i ḥurūf tehecci miṯālinde **(24)** mütemeṩṩil olup İmām-ı ʿAlī kerremallāhu vechehū ve eʾimne-i iṯnā ʿaşere ve Cüneyd[793] ve Bāyezīd[794] ve Muḥyiddīn ve

[792] Allah'ım senin dışındaki bütün ilgilerden engellerden sen bizi muhafaza et!

[793] Ebü'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Hazzâz el-Kavârîrî (ö. 297/909). İlk dönem sûfîliğinin önemli temsilcilerinden biridir. Küçük yaşlardan itibaren Serî es-Sakatî ve Ebû Hamza el-Bağdâdî gibi sûfîlerin sohbetine katılmıştır. "Tâvûsü'l-ulemâ" ve "seyyidü't-tâife" gibi unvanlarla anılan Cüneyd'in müridi ve halifesi olanlar arasında Ebû Muhammed el-Cerîrî, Ebü'l-Abbas İbnü'l-Arabî, İsmâil b. Nüceyd, Ali b. Bündâr es-Sayrafî, Ebû Bekir Şiblî, Mümşâd ed-Dîneverî, Abdullah eş-Şa'rânî, Muhammed b. Ali el-Kettânî, Ebû Bekir el-Vâsıtî ve Ebû Amr ez-Zeccâcî gibi önemli sûfîler bulunur. *el-Lümaʿ, et-Taʿarruf, Kûtü'l-Kulûb ve er-Risâle* gibi tasavvufun önemli kaynakları Cüneyd'in fikirlerine geniş yer vermiş, onun tasavvufî konulardaki değerlendirmelerini delil kabul etmişlerdir. Sûfî tabakat eserlerinde de önemli bir yer tutan Cüneyd'e hemen hemen bütün tarikat mensupları büyük bir velî nazarıyla bakmışlardır. *er-Resâ'il* şeklinde adlandırılan bazı mektupları günümüze kadar ulaşmıştır. bkz. Süleyman Ateş, "Cüneyd-i Bağdâdî", **DİA**, Cilt: VIII, s. 119-121. Hayatı ve görüşleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Süleyman Ateş, **Cüneyd-i Bağdâdî Hayatı Eserleri ve Mektupları**, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1970; Gökhan Özbek, "Cüneyd-i Bağdâdî'nin Tevhid Anlayışı", Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2019; Süleyman Uludağ, Cüneyd-i Bağdâdî, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020; Süleyman Gökbulut, "Tasavvuf Tarihinde Cüneydî Çizgi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: II, Sayı: XXXVI, 2012, s. 169-200.

[794] Ebû Yezîd Tayfûr b. Îsâ b. Sürûşân (ö. 234/848 [?]). İlk büyük mutasavvıflardan biridir. Tasavvuf ve tabakat kitaplarında Bâyezîd-i Bistâmî'den söz edilse de buradaki bilgiler çoğunlukla onun menkıbeleri, sözleri ve şathiyeleri hakkında olup bunların içinde hayatıyla ilgili fazla bilgiye rastlanmaz. Bâyezîd, tasavvuf tarihinde daha çok sekr, fenâ, melâmet, tevhid, mârifet, muhabbet, mi'rac ve îsâr gibi konulardaki sözleri ve şathiyeleriyle tanınmıştır. bkz. Süleyman Ateş, "Bâyezîd-i Bistâmî", **DİA**, Cilt: V, s. 238-241. Ayrıca bkz. Celal Yıldırım, **Bâyezîd Bestâmî ve Tasavvufun Özü**, İstanbul, Demir Kitabevi, 1978.

Sadreddīn[795] **(25)** ve Saʿdeddīn-i Hammûye[796] ve Seyyid ʿAlī Hemedānī[797] ve bunuñ emṣāli vāriṯ-i ekmel-i nebevī olanlar feyż-i Muḥammedī **(26)** ve nūr-ı mişkāt-ı Aḥmedīden bī-ḥurūf ve lafż ve ṣavt teʿallüm itmişlerdür. Ḳaddesallāhu esrārahum ve raḍıyallāhu ʿanhüm **(27)** ve bunlar şol ḥurūf-ı nūrāniyyedür ki bunlaruñ fiʿli olmaduḳça hīç bir şeyʾüñ vücūdı ṣūrete gelmeyüp **[318a] (1)** her bir ḥarf-i nūrānī içün bir ḳuvvet-i ẕātiyye ve bi-ḳudretillāhi Teʿālā her fiʿlüñ ḫavāss-ı müteʿaddidesi vardur. İmdi maʿlūm ola ki **(2)** tamām-ı ʿaded-i aṣl-ı ḥurūf ḳırḳdur. Ve her birinüñ ẕātında rumūz-ı ʿālem-i melekden bir emr içün envāʿ-ı ḫavāṣṣ taʿbiye olınmışdur ki **(3)** ol emr-i ṣıfātdan birinüñ eṯeriyle anuñ ẕātında bedīdār olmışdur. Ve ḥurūf-ı mezbūreden üçü ḥurūf-ı Hindī **(4)** ve dördü ḥurūf-ı ʿAcemī ve yigirmi sekizi ḥurūf-ı ʿArabī olup ḥarf-i lām-elif ḫāṣṣeten ḥarf-i Aḥmedīdür. Ve ikisi **(5)** ḥarf-i hemze ve medd ve biri ḥarf-i müdġamdur ki kelime-i celālede olan teşdīd anuñ ḳāʿim maḳāmıdur. Ve egerçi lām-elifde **(6)** elif ve lām ṣūreten mükerrerdür. Velākin ḫavāṣṣ ve meʿānīsi dīger olduġı cihetden min ḥayṯü'l-

[795] Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274). Konevî, vahdet-i vücûd düşüncesinin Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den sonraki en önemli temsilcisi kabul edilmiştir. İslâm düşüncesinde önemli etkileri olan bir sûfî düşünürdür. Yeni dönem tasavvufu İbnü'l-Arabî'yle birlikte Konevî'nin eser ve düşünceleri etrafında şekillenmiştir. Sa'deddîn-i Hammûye, Necmeddîn-i Dâye, Nasîrüddin Tûsî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi önemli mutasavvıflarla çağdaş olan Konevî'nin *Miftâhu'l-Gayb* adlı eseri yeni tasavvuf düşüncesinin ana metinlerden biri kabul edilir. bkz. Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 420-425. Ayrıca bkz. Ekrem Demirli, **Nazarî Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri, Düşünceleri**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008; Mikâil Bayram, **Sadru'd-dîn-i Konevî: Hayatı, Çevresi ve Eserleri,** İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2012.

[796] Sa'deddîn-i Hammûye (ö. 671/1272-73'ten sonra [?]). Kübrevî şeyhi olan Sa'deddîn-i Hammûye, Nîşâbur'da Nizâmiye Medresesi'nde Muînüddin Câcermî'nin derslerine devam ettikten sonra Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ'nın halifelerinden Ebü'l-Hasan Sadreddin Muhammed'e intisap ederek hırka giymiş ardından da hacca gitmiştir. Hac dönüşü Necmeddîn-i Kübrâ'nın halkasına katılmıştır. Sa'deddîn-i Hammûye vahdet-i vücûd görüşünün yanı sıra nübüvvet-velâyet ilişkisine dair de yeni fikirler ortaya atmıştır. Hammûye'nin bir diğer yönü de harflerin içerdiği bâtınî-tasavvufî manalar üzerinde durmasıdır. bkz. Reşat Öngören, "Sa'deddîn-i Hammûye", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 389-391. Hayatı, eserleri ve tasavvufi görüşleri hakkında bkz. Şaban Arğun, **Sa'deddîn Hammûyî (Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri)**, Ankara, Fecr Yayınları, 2023.

[797] Alî b. Şihâbiddîn b. Muhammed Hemedânî (ö. 786/1385). Kübreviyye tarikatının Hemedâniyye kolunun kurucusudur. Keşmir'in İslâmlaşmasında katkıları bulunan Hemedânî'nin şeyhlerinden farklı fikirlere sahip olması, tasavvufa dair çok sayıda eser kaleme alması, müridlerinin kurdukları tekkeler vasıtasıyla İslâmiyet'i yayma faaliyetleri, onun adına nisbet edilen Hemedâniyye tarikatının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hemedânî çoğu birkaç sayfayı geçmeyen 100'ün üzerinde eser kaleme almıştır. bkz. Tahsin Yazıcı, "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", **DİA**, Cilt: XVII, s. 186-188. Ayrıca bkz. Abdülrakip Arslan, **Emîr-i Kebîr Seyyid Ali Hemedânî (Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri**), Ankara, Sonçağ Akademi Yayınları, 2022.

maʿnā ġayr-ı mükerrerdür. **(7)** Ve Aḥmed-i Būnī[798] telīfātında buña müteʿallıḳ çoḳ esrār yazılmışdur. Ve ḥurūfīlerüñ ıṣṭılāḥında olan bu ḥurūf **(8)** degüldür. Anlaruñ başḳa semti olup netīcesinde baʿżı fesād vardur. Bu ḥurūf, aṣḥāb-ı keşf ve ʿıyānuñ taḥḳīḳleri **(9)** olan veche üzredür. Pes, maʿlūm ola ki ḥurūf-ı şelāşe-i Hindiyyenüñ ḳuvvet ve ḫavāṣṣı mevālīd-i şelāşe ve **(10)** meʿālicāt-ı emrāż-ı ebdāne müteʿallıḳdur. Ve ḥurūf-ı erbaʿa-i ʿAcemiyyenüñ ḫavāṣṣı teshīr-i tabāyiʿ-i erbaʿaya müteʿallıḳa olup **(11)** ve teşḫīs-i imrāż anlar ile ḥuṣūle gelür. Ve Ḳurʾān-ı ʿaẓīm lisān-ı ʿArabī üzre münzel olmaġla ḥurūf-ı ʿAcemī ve Hindīden **(12)** min ḥayşüʾṣ-ṣūvere mücerred olup feʾammā min ḥayşüʾl-maʿnā cemīʿ-i ḫavāṣṣı mevcūdedür. Ve ẕikr olınan ḥurūf-ı sebʿaya **(13)** ʿivaż Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde yedi bedel olup ḥurūf-ı Hindiyyenüñ ʿivażı ḥurūf-ı muḳaṭṭaʿāt-ı mücerrededür **(14)** ki biri (ن) biri (ص) ve biri (ق)ʾdur.

Ve sırr-ı mevālīd bunlarda müveddaʿ olup mükāşif ve muḥaḳḳıḳlaruñ **(15)** maʿlūm keşifleridür. Ve ḥurūf-ı ʿacemiyyeye ʿivaż "fetḥa" ve "żamme" ve "kesre" ve "cezm"dür ki sırr-ı keyfiyyet-i ṭabāyiʿ **(16)** ẕikr olınan iʿrābda mündericdür. Şelāşe-i āḫir ise vech-i meẕkūr üzre "hemze" ve "teşdīd" ve "medd" ve biri **(17)** "müdġam" ve biri (لا)ʾdür. Ve yigirmi sekiz ḥurūf-ı ʿArabī bunlardur: (ا،ب،ج،د،ه،و،ز،ح،ط،ى،ك،ل،م،ن، س،ع،ف،ص،ف،ر،ش،ت،ث،خ،ذ،ض،ظ،غ) **(18)** Pes, ḥurūf-ı hindīye ʿivaż virilen çeşm-i **(19)** ḥarf-i ṣādda olan noḳṭa-i sefīd-i nūrāniyye, nefḫ-i rūḥa ve ṣād ṣamediyyete işāretdür. Ve çeşm-i ḳāfda **(20)** olan noḳṭa-i beyżā sırr-ı vaḥdete ve fevḳ-ı ḳāf-ı ḳudretde olan noḳṭa-i süveydā yed-i celāle ve ḥarf-i nūnda olan **(21)** noḳṭa-i taḥtāniyye-i süveydā yed-i cemāle ve nūn insān-ı kāmile işāretdür. [Ve iʿrāb-ı çehār-gāne nefs ve

[798] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî b. Yûsuf el-Kureşî el-Bûnî (ö. 622/1225). Sihir ve tılsım konusundaki eserleriyle tanınan âlimdir. Bûnî'nin garîb ilimler ile ilgili anlayışı, sayı ve harfler arasındaki anlamlı ve etkili münasebetlerden, bazı geometrik ve girift şekillerden ruhanî etkilerin ortaya çıktığına, başta Allah'ın isimleri, besmele, Fâtiha ve Âyetü'l-kürsî olmak üzere bazı, sûre, âyet ve duaların gizemli ve mânevî bir etkiye sahip olduklarına, buna bağlı olarak maddî âlemde tasarrufta bulunmanın mümkün ve gerekli olduğu düşüncesine dayanır. Bûnî, sihir, tılsım ve hurufla ilgili *Şemsü'l-Maʿârifi'l-Kübrâ* başta olmak üzere çok sayıda eser kaleme almıştır. bkz. Süleyman Uludağ, "Bûnî, Ahmed b. Ali", **DİA**, Cilt: VI, s. 416-417. Ayrıca bkz. Emrullah Astan, "Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Bûnî'nin Şerhu'l-Esmâi'l Hüsnâ Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

ʿaḳl ve heyūla ve ṣūret-i külle işāretdür.][799] ve (ء) nübüvvet ve velāyete ve "hemze" ve "medd" **(22)** ve teşdīd melek ve melekūt ve ceberūta işāret olup ḥurūf-ı bāḳiye ḳuvā-yı ẓāhire ve bāṭına-i vücūda **(23)** işāretdür. Ve bunlaruñ tafṣīl-i esrārına muṭṭaliʿ olmaḳ murād eyleyen Saʿeddīn-i Ḥammūye'nüñ *Maḥbūb* nām kitābına **(24)** mürācaʿat eylesün. Elḥāṣıl ẕikr olınan ḥurūfāt-ı ilāhiyye esbāb-ı efʿāl-i rabbāniyye olup cümlesinüñ ḥaḳāyıḳı **(25)** ḥaḳīḳat-i insānīde, dest-i celāl ve cemāl ile taḫmīr buyurulmışdur. Ve merāṭıb-ı mezbūre-i erbaʿīniyye ṣıfāt-ı efʿāliyyedür ki **(26)** merkez-i ḫākden ʿaḳl-ı evvele varınca muḥīṭ olmışdur. Ve min ḥayṯü'l-vechü'l-küllī feyyāż-ı muṭlaḳ ṣıfāt-ı erbaʿa ile **(27)** tecellī buyurmışdur ki evvelā aḳdes-i lāhūtdan olan tecellī-i ẕātī ṯāniyen ḥażret-i ceberūtdan olan tecellī-i ṣıfātī **[318b] (1)** ṯāliṯen ʿālem-i melekūtden olan tecellī-i cemālī-i efʿālī rābiʿan ʿālem-i melekden olan tecellī-i āṯārīdür. Ve tecellīyāt-ı mecbūrenüñ **(2)** cümlesi sırr-ı nāsūtīde ẓāhir olup [800] الانسان سرّي وأنا سرّه ḥadīṯ-i ḳudsīsinde bu maʿnāya **(3)** işāret buyurulmışdur. Fe iẕā kāne keẕālik sevād-ı aʿẓām ḥaḳīḳatde nefs-i velāyetdür. Ol ḫod mecmuʿa-i cevher olup **(4)** ẕevāt u meʿānī ve ṣıfāt u aḫlāḳ ve esmā vü āyāt ve keyfiyyāt u kemmiyāt ve ḥayāt ve maḥall-i tafṣīl-i **(5)** külliyāt u cüzʾiyyāt ve ʿulviyyāt u süfliyyāt ḥażret-i nefs-i velāyete maḫṣūsdur. Pes, اطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصِّينِ **(6)**[801] ḳavl-i şerīfinde olan ṣīnden murād veliyy-i ekmelüñ nefsidür. Ve beled-i emīn, anuñ yemīnine işāret olup **(7)** rūḥ-ı aḳdes anuñ ḳarīnidür. Āh kīm ol ferd-i ekmel mirʾāt-ı ẕāt ve maḥbūbu'ṣ-ṣıfāt ve ekvāndan olan **(8)** aʿyānuñ ḳalbi ve ṣūret ve eḥadiyyesidür. Ve rūḥı ṣūret-i istivā-i raḫmāndur. Āh ey ʿārif-i āgāh! Egerçi **(9)** rūḥ aṣlında birdür. Velākin bi-ḥasebi'l-merātıb yedi olur. Ve nefs-i kāmil nehr-i ḥayātdur. Ve ʿāḳlı ʿayn-ı ḥayātdur. **(10)** Ve ʿaḳl daḫı fī-aṣliḥā vāḥid ve bi-ḥasebi'l-merātıb aşeredür. Ve ʿaḳl rūḥuñ āyīnesi ve tercümānı olup **(11)**

[799] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[800] İnsan benim sırrımdır, ben de onun sırrıyım. Bazı kaynaklarda kudsi hadis olarak yer alan bu ifade metinde daha önce geçen "Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı." (Buhârî, İstizan, 1) hadisi ile ilişkilendirilmiştir.
[801] Çin'de bile olsa ilmi talep ediniz! Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Bezzâr, **Müsned**, Medine, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009, Cilt: 1, s. 164.

lisān-ı insānī ʿakldandur. Ve beyānı müdebbir-i heyākil ve şevākil-i insāniyyedür. Ve ʿaḳl emriyle meşhūd olup **(12)** tecellī ile müteʾeṯṯir olan evvel-i ʿayn ʿaḳıldur. Ve cümle eşyāya iḥāṭası olan füyūżāt-ı ilāhiyyenüñ maẓharı **(13)** olup ʿaḳluñ hezār nāmı ve her bir isim içün daḫı hezār ismi vardur. [Ve maḥkeme-i ʿālemde ḳażāyā-yı ḥelāl ve ḥarām ḥükmi ʿāḳluñdur. Ber-feḫvā-yı ve [802] (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ) ẕükūre iki ve ünṯāya bir naṣīb ḥükmi ʿāḳluñdur. Zīrā püser ṣūret-i rūḥ ve ʿaḳıldur. Ve duḫter ṣūret-i nefsdür ki dīnde ʿaḳıldan kemterdür.][803] Pes, rūh ṣūret-i üstüvā ve ʿaḳl **(14)** ṣūret-i iḥāṭā ve ḳalb ṣūret-i cemʿiyyet olduġı gibi nefs daḫı ṣūret-i fevḳıyyedür. Ve ʿulvī ve süflīnüñ ḥaḳīḳatleri **(15)** olup maʿnā-yı fevḳıyyet ḥaḳīḳat-i nefs olmaġla ḥaḳīḳat-i nefs fevḳ-i maʿnā-i ʿulviyyāt ve süfliyyāt olmışdur. **(16)** Ve ism-i ẓāhir ve bāṭın ile her ne kim ẓāhir ve bāṭın olursa hemīşe nefsden ẓāhir ve nefsden bāṭın olur. **(17)** Ve evvel ü āḫir ve ẓāhir ü bāṭın miyānında vāḳiʿ olan mirʾāt, ṣūret-i nefs-i külldür ki cümle eşkāl-i ʿulviyye ve süfliyye ile **(18)** müteşekkil olur. Ve bāṭın nefs-i küllüñ ṣūret-i fevḳıyyetidür. Ve bu daḫı maʿlūm ola ki nefs ikidür. Biri ẓāhirdür ki **(19)** aña nefs-i vāḥide dirler. Ve biri bāṭındur ki aña nefs-i vācide dirler. Ve beynehümā bir nefs daḫı vardur ki aña **(20)** nefs-i āḫiẕe dirler ki ol ḥaḳīḳat-i nefsdür ki pes ḥaḳīḳat-i insāniyye aʿlādan esfele nüzūl ve merātıbdan **(21)** her bir mertebede ṣıfāt-ı müteʿaddide kesb eyledügi aña benzer ki āfitāb-ı çārum āsumān-ı cām-ı ābgīneye pertev eylese **(22)** elvāndan mücerred iken meḥāzī-i ābgīnede olan elvānla nümāyān olur. Keẕālik ḥaḳīḳat-i insāniyye **(23)** daḫı her bir mertebede bir ṣıfat ve bir ḫāṣṣe ile ẓuhūr idüp meṯelā ʿanāṣır ve mevālīden cism keṯīf ile **(24)** burūz itmişdür. Ve rūḥ-ı laṭīf cism-i keṯife muḳārin olmaġla vāsıṭa-i ḳuvā-yı ʿulviyye ile demīde **(25)** ve ārāmīde olmışdur. Ve rūḥ ile cismden ḳalb

[802] Nisâ 4/11: "Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, **erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder.** (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

[803] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

tevellüd idüp cism ile rūḥ ḳalbüñ visāṭı ile ülfet **(26)** itmişdür. Ve ẓahiren ve bāṭından mükevvenātda her ne var ise aḥsen-i taḳvīm olan ṣūret-i insāniyyede **(27)** cemʿ olup insān mecmūʿa-ı kevneyn ve maẓhar-ı küll olmışdur.

Şiʿr:

آدمی زاده طرفه معجونست

[319a]

کز فرشته سرشته و زحیوان **(1)**

گر بدین میل می کند به ازین

وربران میل میکند کم ازان[804]

Āh ey sālik-i rāh! Bu cümle **(2)** ẓuhurāt maʿrifetullāh içündür. Maʿrifet-i tāmm oldur ki elüñde olan bu mühr-i Süleymānīnüñ ḳadrini bilüp **(3)** ve bir senede ṭoḳuz erbaʿīn çıḳarmanuñ sırrını fehm eyleyesün ki ṭoḳuz erbaʿīn üç yüz altmış gün **(4)** olur. Ve kemāl ḳırḳ yaşında olduġına ḥikmet budur ki ḳırḳ sene üç yüz altmış erbaʿīn olur. Pes, **(5)** mücerred erbaʿīnde dil-i dimāġ ḳurutmaġla ḳanaʿat itmeyüp belki ʿışḳ-ı Rabbāni ve cezbe-i Raḥmānī ile ḳırḳ yılda **(6)** olan erbaʿīnātı bir demde çıḳarup ve merātıb-ı mezbūreyi ṭayy idüp tevfīḳ-i ilāhī ile kendü ḥaḳīḳatüñe rucūʿ **(7)** ve kemāl-i istiʿdād ile mebde-i evvele ʿurūc idüp Zeyd raḍıyallāhu ʿanh gibi ezel ile ebed cemʿ olduġı noḳṭa-i ḥālde **(8)** maḥv olasun ve biʿṣet-i cümle enbiyā ve inzāl-i kütüb ve irşād-ı evliyā anuñ-çündür ki merātıb-ı mezbūreyi ṭayy idüp **(9)** ḥaḳīḳat-i aṣliyyeñe sefer eyleyesün ve seferi pāyāna irgörüp تَسَافِرُوا تَصِحُّوا تَسْتَغْنُوا[805] bu sefere işāret **(10)** idügine şübhe ḳılmayasun ve bu devlet ve niʿmet ḥabīb-i ekrem

[804] İnsanoğlu tuhaf bir karışımdır: Melek ve hayvandan yoğurulmuştur. Buna meyletse bundan daha üstün olur, ona meyletse ondan daha alçak olur. Bahâeddin el-Âmilî, **el-Keşkül**, trc. Behmen Razani, Tahran, İntişârât-ı Zerrin, 1374, s. 659.

[805] Sefere çıkınız ki, sıhhat bulunuz, ganimet elde ediniz. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 14, s. 507.

ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥürmetine ümmetine mīrāṣ ḳalmışdur. **(11)** Lāyıḳ degüldür ki bu devlet-i ʿuẓmādan maḥrūm ḳalasun.

[Naẓm:

تو اصل جوهری فرع تودارند

درین دیوانکی صرع تو دارند

تو هم هستی بخود خودرا طابکار

حقیقت نقطه در عین پرکار

حجرهم باشجر هم کان و معدن

زنور تست بی شک پاک و روشن

نبات از تو حقیقت پرورش یافت

همه حیوان ز توعین خورش یافت

تمامت کوکبان از تست پیدا

بنور حبّ تو کشته مصفّا

ندانم تا چه نوری و حضوری

زنزدیکی فتاده دور دوری

ندانم تا چه بودی لیک دانم

بتو روشن شدست این حسم و جانم[806] [807]

İmdi ey ferzend-i ercümend ve birāder-i saʿādetmend! **(12)** اسعدك الله بسعادة الترقيّات[808] Bir mürşid-i kāmilden nūr-ı ceẕbe-i raḥmāniyye ḳalbüñe ṭulūʿ itdükden soñra lāzım **(13)** olan budur ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā saña kerāmet buyurduġı ḳuvvet ve ḳudret ve her ṣıfātı elüñde olan **(14)** mühr-i Süleymānī-i ḥubb-i Yezdānī ile ne vechle istiʿmāl ve istiḥdām itmek gerekdür fehm eyleyesün. Yaʿnī ḳuvvet-i ḥayvāniyye ki **(15)** vücūduñda olan ḥiss ve ḥareket anuñla ol ḥiss ve ḥareketi ṭāʿāt-ı bedeniyye ve ḳalbiyyeye ṣarf eyleyesün. **(16)** Ve cigerdeki ḳuvvet-i nāmiyye ile ḫalḳa fevāyid-i bisyār niṣār idüp mānend-i ḫüsn ve ḫār gīrende vü derrende ve eẕā **(17)** vü cefā resānende olmayasun. Ve ḳuvvet-i muġayyire ki seni noḳṭa-i insāniyyeden ṣūret-i ādemīye ve ṭufūletden şebāba **(18)** ve belki sinn-i kehūlet ve şeyḫūḫata irgörüp bu ḳadar taġayyür ki vāḳiʿ olmışdur. Nefsüñ cevher gibi pür-ḫāṣiyyet **(19)** olup sengdil ve ʿāṭıl olmaġla kendüñi iżāʿa itmeyesün. Ve ḳuvvet-i cemādī-i ḫākīne sebeb ḳıyām-ı vücūduñ **(20)** olmışdur. Sen daḫı mānend-i ḫāk zemīn-i emīn olup saña her ne vāsıl olursa ḫāk gibi **(21)** pāk idüp ḫabīṯi ṭayyib ḳılasun ve zemīn-i şūre gibi bī-ḥāsıl olmaġla redd-i ḫalḳ ve Ḫudā olmayasun. **(22)** Ve şol ḳuvvet-i māʾiyye ki cüzʾi vāḥidüñdür. Sen daḫı ʿayn-ı ḥayāt gibi ʿibādullāha ifāża-i rāḥat idüp āb-ı şūre **(23)** ve telḫ gibi esfel-i sāfilīnde ḳalmayasun ve ḳuvvet-i cüzviyye-i hevāʾiyye ile ervāḥ-ı nāsı enfās-ı ṭayyibeden iḥyā **(24)** idüp bād-ı semūm gibi sebeb-i helāk-ı merdüm olmayasun. Ve ḥarāret-i āteş-i ʿışḳla ḫāmları puḫte ḳılup **(25)** leẕẕāt-ı ʿışḳı her bir ser-i müyuña ve ḳulūb-ı müsteʿiddīne iẕāḳa idüp nār-ı pür-ʿġaḍāb-ı

[806] Sen cevherin özüsün ve geri kalan dal budaktır. Geriye kalanlar bu deliliğin nöbetidir. Sen aslında kendinden kendini talep ediyorsun, aslında bu pergelin etrafında döndüğü noktasın. Taş, bitki ve maden şüphesiz senin nurunla tertemiz ve aydındır. Bitki aslında seninle yetişir ve tüm canlılar ve hayvanlar senin çeşmenden beslenir. Tüm yıldızlar senden var oldular, senin aşkının nuruyla aydınlandılar. Nasıl bir nur ve varlıksın bilmem. Yakınlıktan upuzaklardasın. Ne olduğunu bilmem ancak şunu bilirim: bu cismim ve ruhum senin nurunla aydınlanmıştır. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât**, https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh97 (26.06.2024).

[807] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[808] Allah seni, yükseliş (terakkî) mutluluklarıyla mutlu etsin.

muḥriḳa olmayasun ki **(26)** nār-ı cehennem-i ḥırmāna girmeyesün. Āh ey dil-i āgāh! Ḳamer gibi şems-i ḥaḳīḳat ṭalebine pūyān olup terk-i hestī ḳıl. **(27)** Tā ki āfitāb-ı maʿrifet ḳalbüñde ġurūb ile ḳalbüñde ṭulūʿ idüp nūr-ı bedr sırruñ ʿālemiyāna perveriş vire. **[319b] (1)** Ve mānend-i ʿuṭarit, ḳarīn-i āfitāb-ı vaḥdet olup velāyet-i mürşidān-ı kāmilāne devān ve ḫod-nümāyīden remān ol. **(2)** Ve menşe-i inşā-i irādetu'llāh olup ehl-i ʿālemi ḥüsn-i teveccühüñle belā-yı nefsden teḫlīs it. Ve hemçünān **(3)** mānend-i zühre ḳulūb-ı ʿibāde meserret-resān ve ṣāḥib-i saʿādet-i dü ciḥān ol. Ve mānend-i āfitāb **(4)** cümle cihāniyāna tābān ve tenvīr-i aḳmār-ı ḳulūba şitābān ol ki ṭalibānuñ sebeb-i ḥayātı olasun. Ve merrīḫ-vār **(5)** rāh-ı Ḫudā ve şerʿ-i Muṣṭafā'ya muḫālefet idenleri eger āfāḳī ve eger enfüsī ḳalʿ ve ḳamʿa beẕl-i himmet ve ṣarf-ı ġayret ḳıl ki **(6)** Pādişāh-ı muṭlak seni mülk ve melekūte māliḳ eyleye ve mānend-i müşterī āfāḳ ve enfüse ve cümle ʿāleme devlet-i dāreyn **(7)** irāde ḳıl ki ḥattā senüñ saʿādetüñ şedāyid-i ẓāhire ve bāṭınayı defʿ idüp saʿd-i ekber olasun. **(8)** Ve mānend-i zuḥal riyāżet ve mücāhede ile ehl-i dünyādan ʿuzlet idüp mānend-i enbiyā ṯābit ḳadem ve ʿalā-himem **(9)** ol ki her ṣāḥib-ḳıranuñ memālik ve mülki senüñ idāre-i irāde-i ḳalbüñ üzre ḳarār-dāde ola. **(10)** Ve felek-i kürsī gibi ẕū-vaḳār ve cümle kārlarda ṯābit ve ber-ḳarār ve taʿmīr-i ḳulūbda der-kār olup **(11)** nīk ü bedden endīşe ḳılma ve ṭarīḳ-i Ḥaḳ'dan ʿudūl itme ki silsile-i velāyetüñe peyveste olan **(12)** ḳulūb-ı sālikān, āṯār-ı berekātuñla cihānda pāyidār ve ḫavāṣṣ-ı nā-maʿdūduñ ʿālemiyāne āşikār ola ve mānend-i **(13)** ʿarş-ı aʿlā cemīʿu'l-elvān ġayriyyetten pāk ve mülāzim-ı ẓuhūr-ı istivā-ı feyż-i raḥmāni ol ki cemīʿ-i eşyāyı **(14)** iḫāṭa ḳılup taʿayyün-i mevhūmdan ḫalāṣ olasun ve tecerrüd-i küllī ile cemīʿ-i ṣūverde bi'l-ḳuvve mevcūd olup **(15)** maẓhar-ı küll ve evṣāf-ı ṣıfāt sebʿa-i ẕātiyye ile mevṣūf ve ḫalīfetullāh fi'l-arż olup **(16)** ve ḫātem-i Süleymānīyi dest-i taṣarrufuña alup kişver-i dünyā ve memālik-i uḫrāda ḥükūmet ve ḫilāfet eyleyesün. Şöyle ki **(17)** bu devletüñ ḳadrīn ve ḫātem-i Süleymānīnüñ ḳıymetin bilmeyüp

ور ز دستت دیو خاتم را ببرد [3623]

پادشاهی فوت شد بختت بمرد (18)

eger dīv tabʿ ve şehvet ḫātem-i Süleymān ḥubb-i sübḥān ve mihr-i şerīʿat **(19)** ḥabīb-i yezdāni dest-i himmetüñden alup taḫt-ı Süleymān, rūḥ-ı iżāfī olan ḳalbüñde mekīn oldıysa **(20)** pādişahlıḳ fevt ve baḫt ve devletüñ mürd oldı. Eyvāh u dirīġ ey ġāfil-i bī-çāre!

بعد از آن یا حسرتا (21)شد یا عباد [3624-1]

Andan soñra ey abde-i nefs ve şeyṭān ve mürde-i ḫaẕele-i şehvet ve ʿişyān

(يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ)[809]

(22) ḫitābı

بر شما مختوم تا یوم الّتناد [3624-2]

ilā yevmü’t-tenād sizüñ üzeriñüze ḫatm olındı. Ol yevm-i ʿaẓīme **(23)** yevme’t-tenād tesmiyesi ḫod ol günde ve vāveyletāhu ve ya ḥasretāhu feryād u fiġānuñ keşretine şāhiddür. **(24)** Āh ey giriftār-ı ḳayd-ı pindār!

مگر خود را گر تو انکار آوری [3625-1]

Eger sen mekr ve ḥīleñe inkār getüresün. **(25)** Yaʿnī bende ġıll u ġışş ve mekr ü ḫudʿa yoḳdur deyüp maaʿ vücūduhā inkār idersüñ.

از ترازو و آینه (26) کی جان بری [3625-2]

Mirʾāt-ı aʿmāl olan berzaḫ ve āḫiretde naṣb olınan mīzān-ı ʿadl-i Ḥaḳ’dan ḳande cān **(27)** iledürsün. Ve bi’l-cümle iḫfā-i ʿuyūba ḳādir olmayup biż’ẓarūre cümlesi bedīdār [810] (يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ) da **[320a] (1)** āşikār olur.

[Maṭlab: Ḳıṣṣa-i Loḳman Ḥakīm]

[809] Yâsîn 36/30: “**Yazık o kullara!** Kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar.”
[810] Tarık 86/9: “Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!”

Pes, yevm-i iẓhār-ı serāyire Mevlānā Ḫudavendigār ḳıṣṣa-i Loḳmān'ı īrād buyurmışlardur.

متهم (2) کردن غلامان و خواجه تاشان مر لقمان را که آن میوهای تُروَنده را که می آوردیم او خورده است

(3) Ġulāmān ve ḫ̆āce tāşān Loḳmān Ḥakīm'i müttehim eylemesidür ki ol ṭurfanda mīveler ki getürmiş idük Loḳmān yimişdür. Turvende **(4)** ṭurfanda didükleridür. Maʿlūm ola ki eyimme-i aḫbār-ı Loḳmān'uñ nesebinde iḫtilāf idüp

فقال ابن اسحق[811] **(5)** هو لقمن ابن ناعور بن تارخ وهو اَزر وقال وهب كان لقمن ابن أخت أيوب وقال **(6)** مقاتل كان ابن خالته أيوب وقال الواقدى كان قاضي بنى اسرائيل وقال الاخرون كان عبداً وقال **(7)**مجاهد كان لقمن أسود عظيم الشفتين ومشقّق القدمين وروى الاوزاعى عن عبدالرحمن ابن حرمله **(8)** قال جاء أسود الي سعيد ابن المسيب فسأله فقال سعيد لا تحزن من اجل انك أسود فانه قد كان **(9)** من خير الناس ثلاثة من السودان بلال و مهجع مولي عمر ابن الخطاب ولقمن الحكيم كان أسود من نوبيا **(10)** من سودان مصر ذا مشافر وقال خالد ابن البريعى كان لقمن عبداً حبشياً نجّاراً وقال سعيد ابن المسيّب **(11)** ان لقمن كان خيّاطاً واتفق العلماء علي انه كان حكيماً ولم يكن نبياً الا عكرمة فانه قال كان لقمن نبيّاً قيل ان عكرمة **(12)** تفرد بهذا القول وقال بعضهم خيّر لقمن بين النبوّة والحكمة[812]

Elḥāṣıl egerçi ʿinde'l-cumhūr Loḳmān nebī olmamışdur. **(13)** Ammā muttaṣılan mülāzim-i ʿŪtbe-i Dāvūd ʿaleyhisselām olmaġla erbāb-ı tevārīḫ, ḳażāyā-yı Loḳmān'ı ḫilāl-i aḥvāl-i **(14)** enbiyā-i ʿiẓamda īrād itmişlerdür. Ve

---

[811] Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768). Siyer ve megâzî müellifi, muhaddistir. Yaşadığı dönemde "emîrü'l-mü'minîn" diye anılan muhaddislerden olan İbn İshak'tan birçok kişi hadis ve megâzî rivayet etmiştir. Kaynaklarda ilk defa megâzîyi bir araya toplayan ve bu konuda kitap yazanın İbn İshak olduğunu belirtilir. En önemli eserlerinden biri *Kitâbü'l-Megâzî'*dir. bkz. Mustafa Fayda, "İbn İshak", **DİA**, Cilt: XX, s. 93-96.

[812] İbn İshak onun, Lokman b. Nâûr b. Târih –ki o da Azer'dir- olduğunu belirtir. Vehb ise, Lokman, Eyyüb'ün kızının oğludur, der. Mukatil ise onun, Eyyüb'ün teyzesinin oğlu olduğunu söyler. Vakıdî onun İsrailoğullarının kadısı olduğunu ifade eder. Diğer görüş sahipleri onun bir köle olduğunu söyler. Mücahit, Lokman büyük dudaklı, çatlak ayaklı bir zenciydi, der. Evzâî, Abdurrahman b. Harmele'den şunu aktarır: Biz zenci Said b. Müseyyeb'e gelir ve ona bir şey sorar. Said şöyle cevap verir: Zenci olduğun için üzülme! Zira insanların en hayırlıları arasında üç zenci bulunur. Bunlar; Bilal, Ömer b. el-Hattab'ın azatlısı Mihca' ve Lokman Hekimdir. O kalın dudaklı olup, Mısır Nubiya zencilerindendi. Halid er-Reba'î ise, Lokman, Habeşli marangoz olan bir köledir, der. Said b. Müseyyeb ise Lokman'ın terzi olduğunu söyler. Âlimler, Lokman'ın hikmet sahibi bir insan (hekim) olduğu ama nebi olmadığı noktasında hemfikirdir. Sadece İkrime onun nebi olduğunu iddia etmiştir ve bu görüşünde ona kimsenin katılmadığı söylenmiştir. Bazıları da nebilik veya hikmet makamlarını seçmesinin Lokman'a bırakıldığını savunmuştur. İbn Ebî Hatim, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Cilt: 3, s. 729-730.

İmām Muḥammed bin Maḥmūd Şehrezūrī[813] raḥmetullāhi ʿaleyh *Tārīḫ-i Ḥükemā'*da buyurmışlar ki: **(15)** "Loḳmān dāḫil-i vilāyet-i Ḥabeşe olan diyār-ı Nevbe'den bir merd-i siyāh-fām [ve ferāḫ ḳadem][814] olup zemīn-i Şām'da mutavaṭṭın **(16)** ṭāyife-i ʿArabdan birinüñ ʿabd-i memlūki idi. Ve vilāyet-i Şām'da teʿallüm-i ʿulūm ve tehẕīb-i aḫlāḳa işti̇ġāl **(17)** buyurup ve āḫirete irtiḥāl itdükde aʿmāl-i Filisṭīn'den olan şehr-i Remle'de medfūn olmışdur." **(18)** Ve girü ve Muḥammed Şehrezūrī naḳl ider ki: "Loḳmān ibtidā-i ḥālde Reme-i gusfendāne çūbān olmış idi." Pes, **(19)** ʿahd-i baʿīd ve zamān-ı medīdden soñra Loḳmān'uñ meclisinde cemm-i keşīr müctemiʿ olup istimaʿ-ı mesā'il-i ḥikemiyye ile **(20)** istifāde iderler iken evān-ı şebābīde Loḳmān'uñ bir refīḳi ol maḥalle gelüp Loḳmān'ı bu ʿizzetde **(21)** müşāhede itdükde bi-ṭarīḳi't-teʿaccüb eyitdi: "Yā Loḳman çerāgah-ı aġnāmda benümle şerīk ve refīḳ olan **(22)** sen degül misün?" Loḳmān, "belī" didi. Refīḳ-i sā'il eyitdi: "Pes, bu mertebeye sebeb vuṣlat ne maḳūle ḫaṣlet **(23)** oldı?" Loḳmān eyitdi: " Ṣıdḳ-ı ḥadīṯ ve edā-i emānet ve bī-fāyide kelimātdan lisānımı ṣıyānet **(24)** itmekle mertebe-i ḥikmete nā'il oldum." buyurdı. Ve bir rivāyetde daḫı Loḳmān'ı benī isrā'ilden **(25)** bir merd otūz miṣḳāl altunā işti̇rā idüp ḫᵕācesinüñ hīzem-keşligi ḫiḍmetin iderdi. **(26)** ve Lokmān'uñ bend-i raḳḳiyyetden āzād olmasında erbāb-ı tevāriḫ üç sebeb beyān itmişilerdür. Birisi budur ki: **(27)** Menḳūldür ki bir gün Ḫᵕāce-i Loḳmān, nā-münāsib olan hem-nişīnāndan birisi ile bir nehrüñ kenārında nerd-bāzī idüp **[320b] (1)** ve baḫṣleri bunuñ üzre ḳarar-dāde oldı ki her kim nerd-bāzīde maġlūb olursa āb-ı rūdı tamāmet **(2)** nūş ide şöyle ki içmege ḳādir olmazsa nıṣf-ı mālını ḥerīf-i ġālibe vire. İttifākan ḫᵕāce maġlūb **(3)** olup ḫaṣmı mā'-i nehri şarṭ-ı maʿhūd üzre Ḫᵕāce-i Loḳmān'a bi't-tamām içmek ve ʿadem-i ḳudreti olursa **(4)** nıṣf-ı mālını teslīm itmege bi-tarīḳi'l-iltizām ilḥāḥ ve ibrām eyledi. Ḫᵕāce

[813] Şemsüddîn Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî (ö. 687/1288'den sonra). İşrâkî felsefe ekolünün önde gelen filozof ve yorumcusu, felsefe tarihçisidir. Sühreverdî'nin *Hikmetü'l-İşrâk ve Kitâbü't-Telvîhât* adlı eserlerine yazdığı şerhleriyle İşrâkî felsefe geleneğinde önemli bir yer edinmiş, *Resâ'ilü'ş-Şecereti'l-İlâhiyye* adlı eseriyle İşrâkî felsefe geleneği ve Şiî düşünürleri etkilemiştir. bkz. Burhan Köroğlu, "Şehrezûrî, Muhammed b. Mahmûd", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 462-466.

[814] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

daḫı adem-i ḳudret-i şurbe binā'en **(5)** teslīm-i māle rıżā gösterdi. Velākin bir güne degin ḫaṣmından mühlet alup evine geldi. Ol giceyi envā'-ı endūh **(6)** u ġam ve derd ü elem ile ṣabāḥa çıḳardı. Ez īn cānib Loḳmān destūr-ı ma'hūd üzre ḥuzme-i hīzemi **(7)** eve getürüp ḫ̆ācesinüñ ḥużūrıña geldükde ziyāde ġam-nāk ve endīşe-nāk müşāhede itmekle Loḳmān, **(8)** ḫ̆āceden sebeb-i ġam ve bā'iṯ-i ḫüzn ve elemi su'āl eyledi. Ḫ̆āce daḫı tereddüd-i bisyārdan soñra Loḳmān'a **(9)** ḥālini beyān itdükde Loḳmān bunuñ def'i sehlü'l-'ilācdur. Pes, ey ḫ̆āce! Ḫaṣmını alup kenār-ı cūya varalum **(10)** ümīddir ki ḫaṣmuñ maġlūb ve mücāb ola deyüp üçü daḫı çāy-ı ma'hūda vardılar. Loḳmān ḫ̆ācesinüñ **(11)** ḥerīfine eyitdi: "Ey nerd-bāz! Dünki gün ḥıyn-i bāzīde bu nehirde cereyān iden āb-ı revānı ḫ̆āceme **(12)** iç deyü teklīf mi eyledüñ?" didi. Ol daḫı: "Şarṭımuz böyledür." didi. Loḳmān eyitdi: "İmdi evvelā sen dünki **(13)** gün bu nehirden cereyān iden ābı iḥżār eyleyüp getür. Ḫ̆ācem daḫı şarṭı yerine getürüp cümlesini **(14)** nūş itsün. Ve eger dir iseñ ki nehrüñ ṭarafeyn ve ḥudūdu mu'ayyen ve ṭūl ve 'umḳı mübeyyendür içinde **(15)** cārī olan ābı nūş eylesün. Bu daḫı ḫūb velākin nehr-i cārīnüñ başını bend eyle ki ab-ı dīger muttaṣıl **(16)** olmayup mā'-i mevcūdı nūş idüp şarṭ yerin bulsun. Ve illā benüm ḫ̆ācem ila ġayru'n-nihāye cūda **(17)** ḳıyāmete dek cereyān idecek ab-ı rūdı içecek degül. Ve şarṭ daḫı eyle olmamışdur. Pes, lāzım olan budur ki **(18)** ya dünki gün cereyān iden ṣuyı getür. Veyāḫud re's-i nehr-i bulup ṣuyı sedd eyle ki āḫir ṣu **(19)** ḳarışmaya. Bu iki ṭarīḳden diledügin iḫtiyār ḳıl." didi. Pes, ḫaṣm 'āciz ve maġlūb olup Loḳmān **(20)** letāyif-i ḥiyel ile ḫ̆ācesini ḫasāret-i emvālden taḫlīs itmekle bunuñ şükrānesine Loḳmān'ı i'tāḳ **(21)** eyledi. Ve Beyne'n-nās Loḳmān'dan bedīdār olan evvel-i ḥikmet ve kıyāset bu ḳażiyyedür dimişler. Ve inde'l-ba'ż **(22)** sebeb-i 'ıtḳ-ı Loḳmān budur ki bir gün ḫ̆ācesi Loḳmān'a eyitdi: "Yā Loḳmān! Bir gusfend ẕebḥ idüp a'żāsından **(23)** aḥsen ve a'lāsını baña getür." Loḳmān ber-mūcib-i fermūde gusfendi ẕebḥ idüp efendisine dili ve yüregini **(24)** getürdi. Ve bir müddetden soñra ber-destūr-ı sābıḳ, ḫ̆ācesi Loḳmān'a bir gusfend ẕebḥ idüp aḳbaḥ a'żāsın **(25)** baña getür didi. Loḳmān daḫı kemā fi'l-evvel zebān ve

dilin getürdi. Pes, ḫ̬ᵕāce bu emr-i mübhemüñ keyfiyyetin istikşāf **(26)** itmekle Loḳmān eyitdi: "Ey ḫ̬ᵕāce! Her gāh ki zebān, aḳvāl-i nā-şayesteden ve dil, aḫlāḳ-ı nā-bāyesteden **(27)** pāk ola bihterīn aʿżādur. Ve illā bed-terīn aʿżādur." Pes, ḫ̬ᵕācesi bu sebebden Loḳmānʾı āzād eyledi. **[321a] (1)** Ve bir rivāyetde sebeb-i āẕād-ı Loḳmān budur ki bir gün ḫ̬ᵕācesi Loḳmānʾa: "Filan tarlaya simsim ek." didi. **(2)** Loḳmān daḫı mezraʿ-ı mezbūrede şaʿīr-i zirāʿat eyledi. Pes, vaḳt-i ḥaṣada ḳarīb ḫ̬ᵕāce ile Loḳmān keşt-zāra **(3)** varup mezraʿ-i meẕkūreye naẕar itdükde gördi ki simsim yerine cev zerʿ olınmış. Felihāẕā ḫ̬ᵕācesi **(4)** Loḳmānʾa ḫiṭāb idüp ben ḫod saña simsim ek dimiş idüm. Sen ise arpa ekmişsün deyü ʿitāb **(5)** eyledi. Loḳmān eyitdi: "Ey ḫ̬ᵕāce! Egerçi sen eyle buyurmış idüñ velākin arpa ekdüm. Ḫ̬ᵕāce eyitdi: "Pes, nüçün?" **(6)** Loḳmān eyitdi: "Ben şaʿīrden simsim ḥāṣıl olur taṣavvur itmişim." Ḫ̬ᵕāce eyitdi: "Bu tasavvur-ı bāṭıl nedür ki **(7)** vehmüñe gelmişdür? Loḳmān eyitdi: "Ey ḫ̬ᵕāce seni görüyorum ki bā-vücūd aʿmāl-i ḳabīḥa ve efʿāl-i seyyiʾe bu **(8)** ümmīd ve taṣavvurdasın ki ravẕa-i rıḍvāna dāḫil olup baḥbūṣa-i cinānda gel ey ḫ̬ᵕāce deyü makām **(9)** göstereler. Pes, ben daḫı kendü kendümle endīşe ḳıldum ki eger efʿāl-i nā-pesendīde müntic-i maġfiret **(10)** ve sebeb-i duḫūl-i cennet olursa mümkindür ki arpadan daḫı simsim vücūda gele." Pes, ḫ̬ᵕāce bu ḥadīṣden **(11)** müntebih olup Loḳmānʾuñ defter-i rakkıyetine raḳam-ı ḥürriyet çekdi. Ve naḳle-i aḫbārdan baʿż dirler ki: "Loḳmān **(12)** nās-ı dīn-i Mūsāʾya daʿvet ile ḥikmet miyānında muḫayyer olduḳda şaḳḳ-ı ṣānīyi iḫtiyār eyledi." Fe-ammā ḳażiyye-i taḫrīrde **(13)** nāfiʿ İbn-i Ömerʾden ol daḫı ḥażret-i risālet-penāh ʿaleyhi ṣalavātullaḥdan bu vechle rivāyet ider ki bir gün **(14)** Loḳmān nıṣf-ı nehārda ḳaylūle iderken melāʾikeden bir ṭāʾife gelüp Loḳmānʾa "Esselāmü ʿaleyke yā Loḳmān!" didiler. **(15)** Loḳmān aḥsen-i vechle redd-i selām idüp velākin selām virenlerüñ yüzin görmedi. Ve "Siz kimlersüz?" deyü suʿāl **(16)** eyledi. Anlar eyitdi: "Biz ferişteğānuz ki firistādegān-ı perverdigāruz. Ve sebeb-i iyābımuz budur ki Ḥaḳ sübḥānehū **(17)** ve Teʿālā seni muḫayyer ḳılmışdur. Ḥattā rūy-ı zemīnde ḫilāfet ve beyneʾn-nās istiḳāmet üzre ḥüḳūmet **(18)** eyleyesün."Lokmān eyitdi: "Eger ḥażret-i

vācibü’l-vücūd bu bābda beni taḫyīr itmeyüp min ḥaysü’l-cezm fermān buyursa **(19)** ḳażāya rıżādan ġayrı çāre yoġidi. Ammā çünki kendü iḫtiyāruma taʿlīḳ buyurmışdur. ʿAfiyet recā **(20)** iderüm. Melāʾike eyitdiler: “Yā Loḳmān! Senüñ tabʿuñda olan kerāhet-i ḥükūmete bāʿiṣ nedür?” Loḳmān eyitdi: “Ṭarīḳ-i riyāset **(21)** ṣaʿbü’l-meslek olmaġla erbāb-ı ḥükūmet maʿrız-ı fitnededür. Zīrā ḥaḳla ḥükm itmezse maḫẕūl-ı āḫiret olur. **(22)** Ve eger merāsim-i istiḳāmete riʿāyet iderse dünyāda maġbūn olur. Pes, her kim ki dünyāda ẕelīl ü ḥaḳīr **(23)** ve kem-nāmdur ḳıyāmetde ḥākim-i şerīf-i mehībden mertebede bīş-terdür. Ve her kim ki fānīyi bāḳī üzerine iḫtiyār **(24)** eyleye anuñ naṣībi ḫüsrān-ı dünyā ve āḫiretdür. Zīrā bu cihānuñ niʿmeti bir gün zevāle varup vebāli gerdeninde **(25)** ḳalur. Hem dünyāda vebāle giriftār ve hem ʿuḳbāda anuñla muʿāḳıb u ḫor olurlar. Pes, melāʾike Loḳmān’un ḥüsn-i **(26)** mekālin istiḥsān idüp ve dergāh-ı ṣamediyyetde Loḳmāʾnuñ iḫtiyārı mertebe-i rıżāya muvāfıḳ gelmekle taḳallüd-i **(27)** emr-i riyāset ve āsīb-i fitne-i ḥükūmetden muʿāf buyuruldı. Ve çünki ol gün āḫire varup **[321b] (1)** āfitāb-ı ʿālem-tāb vechine şebi niḳāb eyledi. Ber-feḫvā-yı وَلَقَدْ آتَيْنَا[815] (لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ żamīr-i münīr-i Loḳmān’a ebvāb-ı ḥikmet-i **(2)** meftūḥa olup ḫāṭır-ı ḫaṭīrīnden yenābiʿ-i ʿilm ve ḥikmet teferrüc eyledi. Ve câme-i ḫ ̆ābdan ser-berāverde olup **(3)** kendüyi evcāt-ı ḥikmetde çār-bāliş-i fażīlete müttekī müşāhede buyurdı. Ve emr-i ḫilāfet Dāvūd ʿaleyhisselāma **(4)** taḳlīd buyurulup Loḳmān muttaṣılan ḥuẓūr-ı risālet-penāh-ı Dāvūd’a mülāzemet iderdi. Ve mesāʾil-i ḥikmeti **(5)** nūr-ı āfitāb-ı nübüvvetden iḳtibās ḳılurdı. Ve aḥyānen Dāvūd ʿaleyhisselām Loḳmān’a luṭf ile ḫitāb idüp **(6)** [816] طوبي لك يا لقمن اوتيت الحكمة وصرفت عنك البليّة buyururlardı. Mervīdür ki bir gün Loḳmān ziyāret-i **(7)** Dāvūd ʿaleyhisselāma gelüp gördü ki Dāvūd ʿaleyhisselām āhen-i serdi, bī-telāḳī-i nār-ı mūm gibi nerm idüp **(8)** ḥalḳalar düzer. Loḳmān teʿaccüb idüp lākin keyfiyyetinden suʾāl itmedi. Çünki kārını itmāma irgördi. Bir zırh-

[815] Lokmân 31/12: “**Andolsun, biz Lokmân'a** “Allah’a şükret” diye **hikmet verdik.** Kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, bilsin ki Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye lâyıktır.”

[816] Müjdeler olsun san ey Lokman! Sana hikmet verildi, musibetler senden kaldırıldı.

ı **(9)** bī-naẓīr olup Dāvūd ʿaleyhisselām zırhı üzerine giydi. Ve zebān-ı süryānī ile زرد القربا ya'nī **(10)** aʿlā-zırhdur ve cenk içün ġuzāta ḥışn-ı ḥaṣīndür buyurdı. Pes, Loḳmān daḫı bī-meẕellet-i suʾāl ḥaḳīḳat-i ḥāle vāḳıf **(11)** olmaġla ber-ḫilāf-ı sābıḳ nefsini temedduḥ idüp الصَّمْتُ خير حكمٍ و فَاعِلُهُ قَلِيلٌ[817] yaʿnī ḫāmuşlıḳ bihterīn **(12)** ḥikemdür. Ve anā ḳıyām gösteren racül-i ʿāḳil aḳall-i ḳalīldür buyurdı. Ve ber mıṣdāḳ-ı لَا **(13)** (وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهٗ يَا بُنَيَّ[818] **(**تُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ İbn-i Loḳmān'uñ ismi Enʿam ve bir rivāyetde Tārān'dur. Loḳmān oġluna vaṣiyyet **(14)** iderdi ki: "Yā büneyye! İşrak-i billāhdan berī olup nefsüñe ẓulm-i ʿaẓīm itme. Ve dāʾimā ṣabr ve yaḳīn üzre olup **(15)** ve mücāhede ve riyāżat-i nefsi üzerüñe iltizām idüp dünyādan ḳalīle rāżı ol. Ve rızḳ-ı muḳaddere ḳanāʿat idüp **(16)** āḫirüñ rızḳına nigerān olma ki ḥattā nefsüñ rencīde olmaḳdan ḫalāṣ ola ve ṭaʿāmdan gürüsne ol ki **(17)** ḥikmetden sīr olasun ve ḫalḳa dürüşt gūyī itmeyüp keşīrü't-tefekkür ol. Ve ṣāmtı şiʿār it ki şerr-i lisāndan **(18)** emīn olasun. Ve bir ḥāl ki senüñ ẕātında olmaya ḫalḳ-ı cihān seni ol maʿdūm ile sitāyiş itdüklerine **(19)** firīfte olma. Zīrā suḫen-i cāhilden ḫazf-i dürr olmaz. Ve kendüñden aʿlāya muḳābele itme. Ve zīr-i destānı **(20)** ḥaḳīr ʿadd itme ve sufehāya sükūtdan ġayrı çāre vardur ṣanma. Ve kendü mālıñu tażyīʿ ve emvāl-i aġyārı **(21)** tekşīre muḳayyed olma. Senüñ maluñ oldur ki fī-sebīlillāh infāḳ idüp āḫiretde müctemiʿ bulasun. Ġayrılaruñ mīrāşına **(22)** terk itdügüñ senüñ māluñ olmaz. Ve şiddet ü reḫā ve serrā vü ḍarrāda saña muʿīn olacaḳ **(23)** bir dost ile beyniñüzde ʿaḳd-i uḫuvvet murād iderseñ anı ġażaba getür eger ḥālet-i ġażabda munṣif **(24)** bulursañ anuñ uḫuvvetine meyl eyle ve illā ḥaẕer üzre ol. Ve bessām ve sebk-rūḥ ol. Ve herkese **(25)** ifşāʾ-i selām it. Ve terk-i taʿaṣṣub ḳıl ki muʿāmelede terk-i ʿaṣabiyyet, vāsıṭa-i muḥabbet ve rābıṭa-i meveddeddür." **(26)** Elḥāṣıl ḥikmet-i Loḳmāniyyeye nihāyet yoḳdur.

[817] Susmak en hayırlı hikmettir; onu yapabilen de azdır. Abdullah b. Vehb el-Kureşî, **el-Câmi' fi'l-Hadîs**, Riyad, Dâru İbn Cevzî, 1995, s. 507.

[818] Lokmân 31/13: "Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: "Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür."

و روى عن عكرمة قال كَانَ لُقْمَان مني اهون مما لبيك سيده عليه **(27)** قال فبعثه مولاه في رفيق له إِلَى بُسْتَان لَهُ يأتونه من ثمره فجاؤا وليس معهم شئ وقد اكلوا الثم

[322a]

(1) وأحالوا علي لقمن فقال لُقْمَان لمَوْلَاهُ: إن وَذَا الْوَجْهَيْنِ لا يكون عندالله امينا فاسقني واياهم ماءً حميماً **(2)** ثم ارسلنا فلنعد ففعل فجعلوا يتقئون تلك الْفَاكِهَة وجعل لقمن يقئ مَاء بحتا، فَعرف صدقه وكذبهم[819]

(3) Pes, Mevlānā Ḫudāvendigār kāşifü'l-esrār sırr-ı [820] (يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ) iẓhār-içün Loḳmān Ḥakīm'üñ bu ḳıṣṣasını bi-ṭarīḳi't- **(4)** temṣīl naẓm idüp buyururlar ki:

بود لقمان پیش خواجهٔ خویشتن [3626]

در میان بند گانش خوارتن

(5) Loḳmān Ḥakīm, ḫˇācesi ḥużūrunda sā'ir bendeleri miyānında ḫaḳīr ve ḥāˇretin ve memālīk-i uḫardan ehven olup **(6)** iʿtibār ve iltifātdan sāḳıṭ idi. İttifāḳan bir gün evān-ı fevākihde

می فرستاد او غلامانرا بباغ [3627-1]

(7) Ḫˇāce ġulāmlarını bāġa gönderdi.

تا که میوه آیدش بهر فراغ [3627-2]

Ḥattā ġulāmlar cemʿ itdügi mīve berā-yı **(8)** ferāġ-ı ḫāṭır gele ve ḫˇāce işret idüp turvende bitmiş mīveyi vāfir tenāvül eyleye. Ve ol eyyāmda

بود (9) لقمان در غلامان چون طفیل [3628-1]

[819] İkrimeden rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Lokman, efendisinin köleleri arasında en kibar olandıydı. Efendisi onu bir arkadaşıyla bahçesine gönderdi ve meyveleri toplayıp getirmelerini istedi. Arkadaşları meyveleri yiyip elleri boş geri döndüler ve suçu Lokman'a attılar. Lokman efendisine, ikiyüzlü bir kimse Allah katında güvende olmaz; bana ve onlara sıcak su ver, sonra bizi hazırlanmamış için gönder, dedi. Efendisi de böyle yaptı. Arkadaşları meyveleri kusarken o sadece su kustu. Böylece efendisi Lokman'ın doğru, arkadaşlarının ise yalan söylediğini anladı. Ebu'l-Muzaffer es-Semʿânî, **Tefsîru'l-Kur'ân**, Riyad, Dâru'l-Vatan, 1997, Cilt: 4, s. 235.

[820] Tarık 86/9: "Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!"

ġulāmlar beyninde Loḳmān ṭufeyl gibi idi. Felihāẕā ġulāmlara tebaʿiyyet idüp **(10)** meʿān gitdi. Ve içlerinde çendān iʿtibārı yoġidi. Ve siyeh-rū olmaġla iltifāt itmezler idi **(11)** egerçi Ḥabeşī idi velākin

پر معانی تیره صورت همچو لیل [2-3628]

şeb gibi tīre-ṣūret ve āsumān-ı ḳalbi encüm-i bī-şumār-ı ʿilm **(12)** ve ḥikmet ile müzeyyen-i pür-meʿānī ve maʿrifet idi. Aña binā'en ḫ̲āb-ālūd-ı ġaflet olanlar mānend-i şeb olan ṣūret-i **(13)** ẓāhiresine baḳup felek-i ʿaḳlında ārāste olan ḳamer-i bedr-i fıtnat ve nücūm-ı zāhire-i ḥikmetden bī-ḫaberler idi. **(14)** Beyt:

گر شب بصورتست سیه هیچ باک نیست

چون درپناه مهر منیرست و اخرتست[821]

Ey dost-ı **(15)** şeb-i siyeh post! Bāzār-ı rāz-ı ebrār ve ḫalvetḫāne-i aṣḥāb-ı esrār ve evān-ı tecellī-i dīdār-ı yārdur. Naẓm:

[شب مهتاب بنماید رخت یار

که در شب می نگنجد هیچ اغیار

شب مهتاب اگر واصل شوی تو

نباید زین سخن غافل شوی تو

شب مهتاب کان شب بدر باشد

در آن شب عاشقانرا قدر باشد

[821] Gece, görünürde karanlıksa hiç korkuya mahal yoktur. Çünkü aydın güneş ve yıldızın sığınağındadır.

شب مهتاب حق بی شک بیابی

چه گویم حالیا در عین خوابی[822][823]

(16) Egerçi kim Lokmān'uñ naḳş-ı sevād-ı vechi mānend-i şeb-i siyāh-fāmdur. Fe-ammā ṣafā-yı derūn-ı cihetinden hezār **(17)** ve hezār şümūs ve aḳmāruñ ẓiyā-yı bisyārı anuñ envār-ı āfitāb-ı ḥikmeti sāyesinde mānend-i leyāli-i ẓalāmdur. **(18)** El-ḳıṣṣa bāġ-ı ḫˇāceye revāne olan

آن غلامان میوهای جمع را [3629-1]

ol ġulāmlar fevākih-i mecmūʿayı

خوش بخوردند (19) از نهیب طمعرا [3629-2]

ġalebe-i hücūm, ṭamʿ-ı ḫāmdan güseste ārām olup ferāġ-ı bāl ile ḫoş yiyüp ḫˇācelerine **(20)** bāġ-ı iremden bir dāne getürmediler. Ve maḳām-ı iʿtiẕārda ṭurup tenhāda

خواجه را گفتند لقمان (21)خورد آن [3630-1]

ḫˇāceye eyitdiler: "Ol cemʿ itdügimüz mīveleri Loḳmān yedi. Pes من یسمع خل[824] ṭabḳınca

خواجه بر لقمان (22) ترش گشت و گران [3630-2]

ḫˇāce Loḳmān'a girān-ser ve turş-naẓar olup rencīde-ḫāṭır göründi. Loḳmān **(23)** daḫı ḫˇācesinüñ celālin görüp aṣlını bilmeg-içün

چون تفحّص کرد لقمان از سبب [3631-1]

---

[822] Dost, mehtap gecesi yüzünü sana gösterir. Ağyar, geceye sığmaz. Mehtap gecesi vuslata erersen şu sözden gafil olmamalısın. Mehtap gecesi, yani dolunay gecesi, âşıkların kadir gecesidir. Şüphesiz mehtap gecesi Hakk'ı bulursun, sen şimdi uykudasın, ben kime anlatıyorum. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât**, https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh40 (26.06.2024).

[823] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[824] Kim insanların ayıplarına kulak verirse onlara nefret besler.

çün Loḳmān sebeb-i **(24)** turş-rūy ne idügin tecessüs ve tefaḫḫus eyledi. Kendüyi aña ġamz itdüklerinden ḫaberdār olup **(25)**

در عتاب خواجه اش بکشاد لب [3631-2]

kendüye olan bāb-ı ʿitābda ṣad ters ve edeb ile ḫ̆ācesine **(26)** güşāde leb olup

گفت لقمان سیّدا پیش خدا [3632-1]

Loḳmān eyitdi: "Seyyidā pīş-i Ḫudā'da

بندهٔ خاین (27) نباشد مرتضا [3632-2]

bende-i ḫā'in murtażā olmaz Yaʿnī ḳabūl ve ictibā evcātına irtiḳā itmez. Fi'l-ḥaḳīḳa **[322b] (1)** bende ḫıyānet varise mertebe-i ictibādan sāḳıṭ olmaḳ lāyıḳımdur? Fe-ammā ey felek-i ḥüsn-i şemā'il ve merkez-i dā'ire-i **(2)** feżā'il! Beyt:

چه حال شد برین مبتلا دگرگونی

شکر ترش نبود تو شکر ترش چونی[825]

Merāḥim ve eşfāḳ ve mekārim-i **(3)** aḫlāḳdan ümmīd-i bende-i ṣadāḳat-i viṣāḳ budur ki ġammāzān-ı müddeʿiyānuñ bu bende-i nā-tevanları ḥaḳḳında **(4)** olan güftār-ı nā-çespānlarını şinevān olmayup ḥaḳīḳat-i ḥāli keşf ve ʿıyān olmaġ-içün

امتحان (5) کن جمله مارا ای کریم [3633-1]

bizüm cümlemüzi imtiḥān buyur ey kerim!" Ḫ̆āce Loḳmān'a eyitdi: "Ey ʿabd-i ḥakīm! Mīve ḫod yenmişdür. **(6)** Pes, imtiḥan ne yüzden olur?" didi. Lokmān: "Seyyidā tabʿ-ı selīm

سیرمان درده تو از آب حمیم [3633-2]

[825] Ne oldu da hâlin böyle değişti? Şeker ekşi olmaz, senin gibi şeker nasıl ekşidi? Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, haz. Ali Deştî-Bedîüzzaman Fürûzanfer, Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1345, s. 220.

sen āb-ı ḥamīmden **(7)** bize ṭoyunca vir. Yaʿnī miʿde ve imʿāmız ṭolınca bizüm cümlemüze ıssı şu içür

بعد از آن مارا بصحرایی کلان [3634-1]

(8) andan soñra bizi bir ṣaḥrā-yı vesīʿ ve hāmūn-ı fesīḥe irsāl eyle. Baʿżı nüsaḫda kelān [kelān vesīʿ maʿnāsınadur.][826] yerine bi ṣaḥra-yı berān **(9)** vāḳiʿ olmışdur. Yaʿnī bizi bir ṣaḥrāya çıḳarup ardımuzca sür.

تو سواره ما پیاده می دوان [3634-2]

Sen **(10)** esb-süvār ve biz rikābuñca reftār idüp devān ve pūyān olalum.

آنگهان بنگر تو بد کردار را [3635-1]

(11) Andan soñra sen bed-kerdār ve nīkū-kāra naẓar ḳıl.

صنعهای کاشف الاسرار را [3635-2]

Ḥattā kāşifü’l-esrār **(12)** olan [kirdigāruñ][827] ṣanāyiʿ-i ʿacībe-i bī-şumārını temāşā ḳılasun. Ve bed-kerdārı ve nīkū-kārı bedīdār göresün.” Pes, **(13)** derḥāl ber-vefḳ-ı mültemis-i ḥakīm

گشت ساقی خواجه از آب حمیم [3636]

مر غلامانرا و خوردند آن زبیم

ḫˇāce ġulāmlarına **(14)** sākī-i mā-i ḥamīm olup āb-ı germ içiñüz deyü birer bādeye ṣundı. Ġulāmān daḫı ḫavf ve bīmlerinden nūş-ı cān-ı **(15)** ābı ḥamīm itdiler. Ve ḫˇāce suvār, ġulāmlar rikābınca pāydār olup

بعد از ان میراند شان در دشتها [3637-1]

(16) baʿd ez ān anlaruñ cümlesini deşt-i ṣaḥrālara sürdi.

می دویدند آن نفر تحت و علا [3637-2]

[826] Bu kısım derkenara yazılmıştır.
[827] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

Ol neferāt daḫı **(17)** bi’ż-żarūre efendilerinüñ rikābınca zīr ü bālā ve taḥt u ʿalāya bād-ı ṣabā gibi peyvende ve devende oldılar. **(18)** Pes, miʿde ve emʿāda olan mā-i ḥamīm ġulāmlaruñ sürʿatle aşaġı yuḳaru segirdüşdüklerinden bulanup **(19)** ve cānib-i ḥulḳūmlarına ṣuʿūd idüp defʿ-i ġişyān idecek üzerine ġayr-ı şeyʾ idḫāl olınmamaġla **(20)** fi’l-ḥāl

قی در افتادند ایشان از عنا [3638-1]

anlar renc ü ʿanādan gayʾa düşüp istifraġ itdiler.

آب (21) می آورد زیشان میوها [3638-2]

Mīve üzerine içdükleri germ āb, yidüḳleri mīveleri ṭaşra getürdi. **(22)** Fe-ammā

چونکه لقمنرا در آمد قی زناف [3639-1]

çünki Loḳmān’un derūn-ı nāfesinden kayʾ ve istifrāġ **(23)** geldi. [muḳaddemā bir nesne tenāvül itmeyüp miʿdesinde ābdan ġayrı şeyʾ olmamaġla][828]

می بر آمد از درونش آب صاف [3639-2]

derūn-ı Loḳmān’dan āb-ı ṣāfī ḫurūc idüp her birinüñ **(24)** saḳāmet ü istiḳāmet ve ḫıyānet ü ṣadāḳati efendileri ḥużūrunda bedidār oldı. **(25)** Āh ey nefs-i pür-ġaflet ve dil-i bī-fikret! ʿAcabā ḳıṣṣa-i Loḳmān-ı ẕī-ḥikmetden ḥisse-mend olduñ mı? İmdi **(26)** ḳıṣṣadan ḥiṣṣe budur ki; ol Ḫālıḳ-ı perverdigār ve ḳādir-i muḫtār, naḳd-i rūḥ ile iştirāʾ olınan memālīk-i ʿaḳl-ı insāni **(27)** ve rūḥ-ı ḥayvāni ve ḥavāss-ı ẓāhire vü bāṭına ve ḳuvā-yı cismāniyye ve rūḥāniyyeyi cinān-ı cenān-ı vücūd **[323a] (1)** ve ravża ve bostān-ı ʿālem-i nāsūtda nümūdar olan eşcār-ı mīve-dār-ı şerīʿatden dest-i ṭarīḳat **(2)** ve iṭāʿat ile ṣemerāt-ı aʿmāl ve fevākih-i efʿāl cemʿ idüp rūz-ı maḥşerde benüm ḥużūruma ʿarża **(3)** ḳıluñuz deyü fermān-ı vācibü’l-imtiṣāl ṣādır olmaġla ʿaḳl-ı ṭufeyl-i pür-fıṭnat ve Loḳmān-ı ḫıred-i bā-ḥikmet **(4)** daḫı

[828] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ġulāmān ḥavāss ve ḳuvā ile bi-ṭarīḳi't-tabaʿiyye muvāfaḳat idüp bāġ-ı vücūd ve ravża-i **(5)** nāsūta ḳadem nihāde oldılar. Velākin ʿakl-ı selīm, ṣūret-i fıṭnatını mānend-i şeb-i deycūr, serā-perde-i **(6)** ḫafāda mestūr itmekle ḥavāss ve ḳuvā, fikret-i ʿaḳıldan teġāfül ile aña iʿtibār itmeyüp dünyāya **(7)** meyl ve muḥabbet ve muzaḫrefātına envāʿ-ı raġbet idüp taḥṣīl-i maʿrifetullāh itmediler. [Ve bī-ḫulūs u ṣafā][829] cemʿ itdükleri **(8)** ṣemerāt-ı aʿmālüñ daḫı cümlesini nefs-i emmāre ve dīv-ṭabīʿat-ı mekkārenüñ hücūm ve hümūmundan ḥulḳūm-ı **(9)** sumʿa ve riyāya idḫāl ile ibtāl idüp teyy-i dest ve bī-menfaʿat ḳaldılar. Ve efendileri **(10)** ḥużūruna varduḳlarında suʾāl ve ḥesābdan teġāfül itdiler.

[Naẓm:

زهی جاهل که دنیا دوست داری

توبی مغزی و عین یوست داری

ز بی مغزی چرا ابله شدستی

مکر ز اوّل تو هم ابله بدستی

از این اسرار سرّ دوستان بین

جهان را اسر بسریک بوستان بین

هر آن میوه که افتادست از بار

مخور ازروی خاک ای دوست زنهار

[829] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

سقط باشد کذرکن زآن مخور تو

طلب کن میوه از شاخ ترتو

چو تو زین بوستان لذّت نیابی

یقین دان عین آن قریب نیابی[830][831]

Pes, ʿömrü āḫire irişüp **(11)** ve emārāt-ı mevt yetüşüp ḥużūr-ı Rabbü'l-ʿizzete varduḳlarında aʿmāl-i ḫāliṣa ve efʿāl **(12)** ve aḳvāl-i ṣāliḥadan dest-āvīz olacaḳ miḳdār dāne-i ḫardāl bir şey'leri olmamaġla ke-ennehu **(13)** defʿ-i ḫaclet içün dāmen-i maʿzarete teşebbüṣ idüp kiẕb ve duruġ ile ḫalāṣ oluruz **(14)** ümniyyesiyle bāġ-ı fevā'idden cemʿ itdügimüz ṣemerāt-ı efʿāli tufeyl-i ʿaḳl tenāvül eyledi deyü **(15)** cümle ḳabaḥati ʿaḳla isnād idüp kendülerini ḫıyānetden berī eyledük zaʿm itdiler. **(16)** Pes, ʿaḳl daḫı ḳıṣṣadan ḫaberdār olup [832] بك أُثِيبُ وبِكَ اَخُذُ وبكَ اعَاقب mefhūmı **(17)** ḫāṭır-güẕārı olmaġla eyitdi: "İlāhī! Egerçi bu ʿabd-i ḥaḳīr daḫı bunlara refīḳ olduġım **(18)** cihetden muʿāteb oldum. Velākin saña maʿlūmdur ki bunlar baña iʿtibār itmeyüp ve beni **(19)** ṭufeyl-i meʿāşları itdiler. Ben ḫod leẕāyiẕ-i cismāniyye ve müteleẕẕāt-ı şehevāniyyeden bir ḥabbe çeşān olmadum. **(20)** Ancaḳ senüñ fermānuña imtiṣāl ile bunlara ṭābiʿiyyet idüp bāġ-ı vücūda gitmekde refīḳ olmış idüm. **(21)** Sen ḫod ʿālimü's-sırrı ve'l-ḫafiyyātsın velākin bizi imtihān buyur ki fevākih-i leẕāyiẕ-i şehevāniyyeyi **(22)** her ḳanḳımız ẕevḳ itdiyse bedīdār olup serā'irde olan ẓavāhire gelsün." **(23)** Pes, Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā dest-i ʿAzrā'il ile āb-ı ḥamīm-i mevti her birine isḳā itdüḳde bīm-i cāndan **(24)** nūş idüp [hāmūn-ı nezʿ ve sekerātda pūyān olduḳda][833] rūḥlarını ḳay' idüp

[830] Dünyayı seviyorsun ve pek câhilsin! Senin beynin yok ve sadece kabuksun. Beyinsizlikten niçin ebleh oldun? Yoksa ilkbaştan mı ebheltin? Bu sırlardan dostların sırlarını ve tüm dünyanın baştan başa bostan olduğunu gör. A dost! Olgunluktan toprağa düşen meyveyi sakın yeme! O iş sakattır, geç ve sakın yeme. Daldan taze meyve talep et. Sen bu bostanda lezzet bulamazsan emin ol o yakınlığı da bulmayacaksın. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât**, https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh5 (26.06.2024).

[831] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[832] Senin hürmetine sevap veriyorum, senin hürmetine yakalayıp senin hürmetine ceza veriyorum.

[833] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

serā’ir ẓevāhire gelür. Ve her bir ḳuvā **(25)** ve cevāriḥden vücūda gelen aʿmāl ve efʿāl ve cemīʿ-i aḳvālüñ ṣūretleri berzaḫda bedīdār **(26)** olup ve siyyemā rūz-ı cezāda envāʿ-ı rüsvāyı ẓāhir olup nār-ı cahīmde olan **(27)** āb-ı ḥamīm ve ṣemere-i zaḳḳūmı yiyüp emʿā ve cigerleri pārelenüp dehāndan ṭaşra dökülür. [ʿAṭāyī:

Mevtdür maşrıḳ-ı nūr-ı aḥadī

Mevtdür yaʿnī ḥayāt-ı ebedī

Herkesüñ cevherin eyler zāhir

Seçilür anda ḥabīs ü ṭāhir.[834]][835]

[323b] (1) Nazm:

زبدنامی نیند یشی ز نمانی

که هر دم بر تو خوانم داستانی

همه شرکت حواس تست در راه

همه غولان و دواینند در خواه

همه طبیعت حواس ناخوش تست

همه کبرت بدوزخ آتش تست **(2)**

[834] Nev’î-zâde Atâyî, **Sohbetü’l-Ebkâr**, haz. Muhammet Yelten, s. 66, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55751,sohbetul-ebkarpdf.pdf?0 (30.04.2024).
[835] Bu kısım derkenara yazılmıştır.

ز کار آخرت بودیم غافل

نکردیم آنچه فرمود عقل عاقل

کنون هستیم از کرده پیشمان

که کردم و مورهامان شدند یمان

کنون ای دوستان زنهار و زنهار **(3)**

بترستید از شراین دهر مکار

که راهی سخت دشوارست در پیش

اگر تو مؤمنی این دم بیند یش

بجز فرمان یزدان هیچ کاری

مَوَر زید ای عزیزان هیچ کاری **(4)**[836]

Pes, kāşif-i esrār-ı deyyūmī Mevlānā Celāleddīn-i Rūmī daḫı ḳıṣṣadan ḥiṣṣe beyān idüp buyururlar ki: **(5)** "Ey müstemi'īn-i ḥikmet-i Loḳmāniyye

حکمت لقمانرا چو داند این نمود [1-3640]

çünki ḥikmet-i Loḳmān bu esrār ve żamā'iri keşf ve iẓhārı **(6)** bilür."

[836] İsminin kötü anılmasından (melametten) bir an bile korkma. Ben sana her an bir hikaye anlatırım. Bu yolda senin şirkin hislerin ve arzularındır. Onlar istemekte devler ve canavarlardırlar. Tabiatın, senin nahoş hislerindir. Kibrin senin cehennemdeki ateşindir. Âhiret işinden gafil idik. Âkil aklın dediğini yapmadık. Şimdi, kurtlar ve karıncalar nedimlerimiz olduktan sonra, yaptıklarımızdan pişmanız. Şimdi, a dostlar! Sakın ha sakın şu düzenbaz feleğin şerrinden korkun. Ki önümüzde çok zor bir yol vardır, sen müminsen bunu şimdiden düşün. Azizler! Allah'ın buyurundan başka hiç ama hiç bir iş yapmayın!

پس چه باشد حکمت ربّ الوجود [2-3640]

Pes, ġaflet itmeyüp aña göre tedebbür ve tefekkür ḳıl ki rabbü’l-vücūd olan **(7)** ḫālıḳ ve maʿbuduñ ḥikmet-i şāmile-i nā-maʿdūdesi nice olmaḳ gerekdür. [Naẓm:

حکیمان گرچه بسیارنددر دهر

کجا تریاک را سازند هر زهر

حکیمی نیست بر مانند غفّار

که درمان می کند رنجت بیکبار

ز حکمت کرد درمان جمله ذرّات

ز عین حکمتش قرآن و آیات

دوای درد خود کردست اینجا

که دید انبیا از و هویدا

ز درد عشق اگر بویی بیابی

دمادم سوی درد او شتابی

تو در بازار دنیا مبتلا یی

نمی دانی دمی کزکه جدایی

ز نادانی بماندی در جهنم

بلای خویش می بینی تو هردم[837]][838]

İmdi şek ve şübhe ḳılma ki

يَومَ تُبْلىَ والسَّرَايِرُ كُلُّهَا [1-3641]

(8) ẓuhūr-ı serāʾir gününde esrāruñ küllīsi āşikār olur.

بَانَ مِنْكُمْ كَامِنٌ لاَ يُشْتَهَى [2-3641]

Sizden ẓāhir ve ʿıyān **(9)** olur. Şol kevamin ve bevāṭın ki ol feżāḥatuñ īżāḥ ve ẓuhūrundan ḫaẕẕ olınmaz idi. Yaʿnī ifşāsından **(10)** elem çekdigünüz cemīʿ-i seyyiʾāt-ı ḫafiyye ve ḳabāʾiḥ-i mestūreñüz gün gibi āşikār olup rüsvāy olursız. **(11)**

[Maṭlab: Tefsīr-i يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ]

Kemā ḳāle Teʿālā fī-sūreti't-Ṭārıḳ: [839](يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ) Yaʿnī ervāḥ ebdāndan müfteriḳa **(12)** olduġı günde bāṭın ẓāhir olup aʿmāl ve aḫlāḳdan eger ṭayyibe ve eger ḫabīṯe mütemeyyiz ve müteʿarrif olup **(13)** ḫafiyyāt-ı żamāʾir bedīdār olur. Pes, yevm-i keşfde insān içün bir ḳuvvet-i māniʿa ve bir muʿīn ve nāṣır yoḳdur ki **(14)** ẓuhūrāt-ı mezbūreyi anuñ nefsinden menʿ ve defʿ idüp feżāḥatden ḫalāṣ ola.

Āh ey sālik-i rāh! (فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ**(15)**)[840] Feḫvā-yı kerīmi üzre sen ḫod ṣülb ve terāʾib **(16)** miyānından muḫric olan māʾ-i dāfıḳdan ḫalḳ olınup Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā [841] (يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ)

[837] Dünyada birçok hekim vardır ama her zehirden panzehir yaparlar mı hiç? Gaffâr gibi bir hekim yoktur, o senin derdini birden tedavi eder. Hikmetinden tüm zerreleri tedavi etti. Kur'an ve ayetleri onun hikmetini gösterir. Burada kendi derdini tedavi etmiştir. Peygamberleri o görünür kılmıştır. Sen, aşk derdinin kokusunu alırsan sürekli ona doğru koşarsın. Sen bu dünya pazarında (dünyaya) müptelasın ve kimden ayrı düştüğünü bilmiyorsun. Cahillikten cehennemde kalmışsın ve her an kendi belanı çekiyorsun.

[838] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[839] Târık 86/9-10: "Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla! (O gün) artık insan için ne bir kuvvet vardır, ne de bir yardımcı."

[840] Târık 86/5-6-7: "Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın. Fışkırıp çıkan bir sudan yaratıldı. Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar."

hengāmında mā'-i mezbūrı aṣlına **(17)** ircāʿ ve seni terkār Īcāda ḳādirdür. Āmennā ve ṣaddaḳnā. Fe-ammā ʿacabā semā'-i ṣadruñdan nāzil olan maʿnāyı daḫı **(18)** bilür misün? İmdi ʿilm-i şerīfe ḫafī olmaya ki ol ḳādir-i muṭlaḳ senüñ laṭīfe-i irādiyyeni, raḥm-i ḳalbüñde maṣbūbe olan **(19)** şol āb-ı raḥmetden ḫalḳ eyledi ki mā'-i mezbūr ṣulb-ı rūḥuñda mūʿdeʿ olup vaḳt-i taḫmirde terā'ib-i **(20)** ḳalbüñde müstevdaʿ olan mā'-i terbiyeden taṣvīr olınmışdur.

Pes, şöyle ki kemā hüve-ḥaḳḳahu anuñ ḥaḳḳını iʿṭā itmeyesün **(21)** ber-feḫvā-yı [842] (اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ) Ḥaḳ Teʿālā anı aṣlına ircāʿa ḳādirdür. İmdi ey mürīd-i ṣādıḳ! Üzerüñe **(22)** vācibdür ki ḳalbüñe nüzūl iden laṭīfe-i irādiyye ile muġtenem olup veled-i ʿazīzüñden ziyāde anuñ ḥüsn-i terbiyesine **(23)** himmet ḳılasun. Zīrā veled-i ẓāhiri ber-feḫvā-yı (اَنَّمَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ)[843] senüñ içün fitne ve ʿadüvvdür. Fe-ammā ẕikr **(24)** olınan laṭīfe-i irādiyye bir veled-i mükerremdür ki (يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ)[844] encāmında seni rabbü'l-ʿizzete sebeb-i vüsūl olur. **(25)** Ve yevm-i mezbūrede her eḥadüñ veled-i laṭīfe-i irādiyyesinüñ sırrı āşikār olup ḥüsn-i terbiyesinde taḳṣirāt **(26)** idenlere nedāmet-i tāmme ḥāṣıl olur. Ammā ol günde olan nedāmet bī-menfaʿatdür. Zīrā bir ḳuvve-i irādiyye daḫı **(27)** yoḳdur ki anuñ terbiyesine iştiġāl göstere. Ve istirżā ve istīẕāna bir muʿīn ve nāṣır yoḳdur ki rucūʿla Ḥaḳ terbiyesini yerine getüre. **[324a] (1)** Naẓm:

حذركن ازبد يهياى ضمايِر

كه ظاهر كردد آن تبلى السّرايِر

[841] Târık 86/9: "Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!"
[842] Târık 86/8: "Şüphesiz Allah'ın onu, öldükten sonra tekrar diriltmeye de gücü yeter."
[843] Enfâl 8/28: "Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır."
[844] Târık 86/9: "Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!"

هر آن خلعت کزین درگاه پوشند

چو آید صبح کاه آنکاه پوشند

بو قت صبح دلرشاد کردان **(2)**

حقیقت جان و تن آباد کردان

تو خود بشناس تا او را بدانی **(3)**

اگر دانی تویی صاحب معانی[845]

Āh ey esīr-i ṭabʿ ve şehvet olan derd-mend-i bī-çāre! Maʿlūmuñ **(4)** olsun ki

چون سُقوا مَاءً حَمِيماً قُطِّعَتْ [3642]

جُمْلَتُه ٱلاسْتَارِ مِمَّا اَقْطَعَتْ

çünki ol ʿuṣāt-ı bed żemāʾire **(5)** māʿ-i ḥamīm-i caḥīm saḳy olına. Ḥadden mütecāviz olan şerr ve fesād ve envāʿ-ı şenāʿatleri ẓuhūra gelmek içün **(6)** cümleten istār-ı esrār maḳṭūʿa olur. Yaʿnī kemāl mertebe rüsvā olmaḳ içün iskāʾ-i māʾ-i ḥamīmle cemīʿ-i ḳabāḥatleri **(7)** āşikār olup ḫalḳdan mestūr olan cemīʿ-i ḥalleri görinür. Ve perdeleri yırtılur. Ve bu beyt-i **(8)** şerīf sūre-i Muḥammed'de olan işbu āyet-i kerīmeye işāretdür.

[Maṭlab: Tefsīr-i وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا]

Kemā ḳāle Teʿālā: [846] (كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِى النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا (9) فَقَطَّعَ اَمْعَاءَهُمْ) [Ḳuṭṭiʿat bāb-ı tefʿīlden ṣīġa-i meçhūldür. Cümletü'l-istār ḳavli ḳāyim makām-ı

[845] Zamirlerden gizli (sandığın) kötülüklerinden hazer kıl. Çünkü kıyamet günü bunlar âşikâr olacaktır. (kıyamet) sabahı geldiğinde insanlar bu kapıda hazıladıkları kıyafeti giyeceklerdir. (O) sabah vakti (geldiğinde) gönlünü mutlu, tenini ve ruhunu âbât et. Kendini tanı ve hakikati duy, heves ve tabiat(ın isteklerinden) uzak dur. Kendini tanı ki O'nu bilesin. Bunu bilirsen mânâ sahibi sen olursun.

[846] Muhammed 47/15: "Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve

faʿilidür. İfżaḥat aḫı bāb-ı ifʿālden fiʿl-i meçhūl olup mimmā ḳavlinde olan min eclihi ve mā mevṣūfe olup takdīr-i kelām kuṭṭeʿat cümletü istarü'l-fāsiḳīn li ecli'l-eşya'i elletī cuʿilet ḳıṭāʿatü lehüm dimek olur.][847] maʿlūm ola ki kemen hüve ḫālid ḫaber-i mübtedādur ki mübtedā sibāk-ı āyetde olan

(مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى **(10)** وُعِدَ الْمُتَّقُونَ)[848]

ḳavlidür. Taḳdīr-i kelām [849] مثل اهل الجنّته فى الخلود كمثل من هوخالد فيانّار dimek olur. Veyāḫūd **(11)** [850] عندبعض الخويين مثل الجنته ḳavlinüñ sibāḳında olan

(اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ)[851]

ḳarīnesiyle mübtedā'-i maḫẓūfuñ **(12)** ḫaberi olup taḳdīr-i kelāmامثل مني كان مكرّماً في الجنة كمثل اجزاء من هو خالد في النار[852] dimek ola.

وقال الامام **(13)** الرازي[853] فان قيل ما معني قوله تعالي[854] (مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا اَنْهَارٌ)[855]

---

süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. **Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?"**

[847] Bu kısım derkenara yazılmıştır.

[848] Ra'd 13/35: "**Allah'a karşı gelmekten sakınanlara va'dolunan cennetin durumu şudur:** Onun içinden ırmaklar akar, yemişleri ve gölgeleri devamlıdır. İşte bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanların sonudur. İnkâr edenlerin sonu ise ateştir."

[849] Cennet ehlinin ebediliği, cehennemdeki bir kimsenin ebediliği gibidir.

[850] Bazı nahivcilere göre, cennetin örneği…

[851] Hûd 11/17: "**Rabbi katından açık bir delile dayanan kimse**, yalnız dünyalık isteyen kimse gibi midir? Kaldı ki, bu delili Rabbinden bir şahit (Kur'an) ve bir de ondan (Kur'an'dan) önce bir önder ve bir rahmet olarak (indirilmiş olan) Mûsâ'nın kitabı (Tevrat) desteklemektedir. İşte bunlar ona (Kur'an'a) inanırlar. Gruplardan her kim onu inkâr ederse, ateş onun varacağı yerdir. Ondan hiç şüphen olmasın. Şüphesiz o, Rabbin tarafından (bildirilmiş) gerçektir. Fakat insanların çoğu inanmazlar."

[852] Cennette ikram gören kimsenin en güzel örneği cehennemde ebedi olarak ceza çeken kimse gibi olur mu?

[853] Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210). Kelâm, felsefe, tefsir ve usûl-i fıkıh alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Eş'arî âlimidir. Râzî'nin yoğunlaştığı alanlar tefsir ve kelâm ilimleridir. En çok kelâm alanında eser vermiştir. Ona göre kelâm bütün ilimlerin en şereflisidir. Felsefe, mantık, astronomi, tıp ve matematik konularında da eserler yazan Râzî, ilimler tarihi araştırmalarına konu olmuştur. Râzî'nin tasavvufa ilgi duyduğu, bunda Gazzâlî'nin önemli etkisi olduğu kabul edilir. Tâceddin Urmevî, Sirâceddin el-Urmevî ve Hüsrevşâhî gibi talebeler yetiştiren Fahreddin er-Râzî, kelâm, felsefe, mantık, tefsir, fıkıh, usûl-i fıkıh, tıp, astronomi, matematik, biyografi, Arap dili ve edebiyatı alanında çok sayıda eser kaleme almıştır. bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", **DİA**, Cilt: XII, s. 89-95. Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ömer Türker-Osman Demir (ed), **İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2013.

[854] İmam er-Râzî şöyle der: Allah Teala'nın şu sözünün anlamı nedir diye sorulursa…

[855] Muhammed 47/15: "**Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir**: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap

İlā ḳavlihi Teʿālā: (كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِى النَّارِ)[856]

وقلنا **(14)** قال الفرّاء معناه من كان في هذه النعم كمن هو خالد في النار وقال غيره امثل الجنة الموصوفة كمثل جزاء من هو خالد في النار فحذف **(15)** منه ذلك ايجازاً واختصاراً[857]

Elḥāṣıl mefhūm-ı āyet-i kerīme budur ki cennāt-ı **(16)** mefṣūfede ḥūr u ġılmān ve enhār-ı āb-ı ḥayāt ve ḫamr u ʿasel ve elbān ile ebedü'l-ābād tenaʿum ve teleẕẕüẕ idenlerüñ **(17)** ḥāl ve şānları anlar gibi midür ki nār-ı ḥırmānda muḫalled ḳalup ve ʿayn-ı hicrāndan keʾs-i hiẕlān ile māʾ-i ḥamīm-i **(18)** nīrān saḳy olınalar. Pes, bunlaruñ bağırsaḳlarını ol māʾ-i ḥamīm-i ḥırmān, farṭ-ı ḥarāretten ḳıṭʿa ḳıṭʿa ve pāre pāre **(19)** eyleye. Pes, bu ḥāl ile muʿaẕẕeb olanlar ehl-i cennet ile mütesāvīler midür? Anlar bu maḳūle ʿaẕāb ile muḫalled-i fi'n-nār **(20)** oldıḳları gibi ehl-i cennet daḫı niʿami lā yüḥṣā-i ilāhiyye ile cennetde müʾebbed ve muḫalled tenaʿum iderler dimekdür. Pes, her bir fırḳanuñ **(21)** cezāsı ve eger ḥasene ve eger seyyiʾe aʿmāline göre oldıysa

نار زان آمد عذاب كافران [1-3643]

kāfirlerüñ ʿaẕābı **(22)** ol sebebden nār-ı cehennem geldi ki

كه حجر را نار باشد امتحان [2-3643]

ḥacerüñ imtiḥānı nār ile olur. Zīrā ber-feḫvā-yı **(23)** (فَهِىَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً)[858] neṣāʾiḥ-i enbiyā ve evliyāyı ʿadem-i ḳabūl ile ḳalup küfre farṭ-ı ḳasvetde

---

ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?"

[856] Muhammed 47/15: "Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. **Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?**"

[857] Biz şöyle deriz: Ferrâ dedi ki, o sözün manası, "Bu nimetler içinde olan kimse cehennemde ebedi kalacak olan gibidir." Başkaları da şöyle demiştir: "Nitelikleri belirtilen cennetin örneği cehennemde ebedi ceza gören kimse gibi midir?" Bu bakımdan kısaltmak amacıyla burada bir hazf yapılmıştır.

[858] Bakara 2/74: "Sonra bunun ardından **kalpleriniz** yine katılaştı; **taş gibi, hatta daha katı oldu.** Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılır da içinden sular çıkar. Taş da vardır

(اَشَدُّ [قَسْوَةً وَاِنَّ][859] مِنَ الْحِجَارَةِ)[860]

(24) olup belki baʿzı ḥicāradan tefeccür-i māʾ itdügi cihetden mülāyemetde ḳulūb-ı kefereden nerm olup ol fecerenüñ **(25)** ḳulūb-ı ḳāsiyeleri üzerinde bir şeyʾ nümūdār olmayan seng-i ḫārā gibi[861] nebātāt-ı īmān **(26)** ve şecere-i īḳāndan ḫālī seng-i ḫarā-yı siyāh olmaġla ḳuds-i şerīf ḥevālīsinde ḥaṭab yerine yaḳup **(27)** yemek bişürdükleri seng-i siyāh gibi bunlar daḫı ber-feḫvā-yı

(وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ)[862]

nār-ı cahīmüñ ḥaṭabları olup **[324b] (1)** ebedüʾl-ābād nārda muḫalled ḳalurlar. Ve ḫizlān-ı sermedīye mübtelā olurlar. Eger dünyāda neṣāʾiḥ-i enbiyā ve evliyāyı **(2)** ḳabūl idüp ve ruʿūnet ve ḥuşūnetden geçüp ʿucb ve istikbārı terk idüp tevāżuʿ u meskenet ve ikrār u muḥabbet **(3)** idelerdi. Mānend-i ḥicāra olan ḳalblerinden māʾ-i tevḥīd ve īmān teferrüc idüp ve ḥicārelik mertebesinden **(4)** gidüp ḫāk-i pāk olmaġla eşcār-ı maʿrifet ve şemerāt-ı muḥabbet münbite olup ʿarṣa-i cennātde ġars olınurdı. **(5)** Fe-ammā ẕātlarında istiʿdād olmaġla mertebe-i ḥaceriyyetde merdūd oldılar. Felihāẕā Mevlānā Ḫudāvendigār **(6)** buyururlar ki:

آن دل چون سنگ را ما چند چند [3644-1]

Ol seng-i siyāh gibi olan ḳulūb-ı münkirīne biz mirāren **(7)** ve kirāren çend ü çend

نرم گفتیم ونمی پذرفت پند [3644-2]

---

ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer. Allah, yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir."

[859] Ayetin bu kısmı metinde eksik yazılmıştır.

[860] Bakara 2/74: "Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, **hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki**, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılır da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer. Allah, yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir."

[861] Bu kısımdan sonra 'kafirlerün daḥı" ibaresinin üzeri çizilmiştir.

[862] Bakara 2/24: Bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- **yakıtı insanlar ve taşlar olan** ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır.

nerm söyledüñ ve lüṭf u mülāyemet ile niçe naṣīḥatler **(8)** eyleyüp vāki‘-i ḥāli bildürdüñ aṣlā eṣer itmeyüp naṣīḥatimüz ḳabūle ḳarīn olmadı. Ve bizüm enfās-ı ḳudsiyyemüzden **(9)** anlar ilac-peẕīr olmadı. İmdi ‘aleyhi māyesteḥiḳḳu diyelüm ki

ریش بد را داروی بد یافت رگ [3645-1]

yaramaz yaranuñ **(10)** ṭamarı kendüye lāyıḳ olan dārū-yı bedi buldı.

مر سر خر را سر دندان سک [3645-2]

Ḫaruñ bāşına **(11)** ser-i dendānı kelbüñ olur. Ve ba‘żı nüsaḫda dendān-ı seg vāḳi‘ olmışdur. Ya‘nī lāşe-i ḫaruñ serine **(12)** lāyıḳ olan dendān-ı segdür ki "Eşegün başına münāsib olan köpegüñ dişidür." didükleri meṣel meşhūrdur. **(13)** İmdi küfre ve münkirīnüñ ḥımār başı gibi olan vücūdlarınuñ ‘aẕāb-ı mu'lim cihetinden kelāb dişi gibi olan **(14)** nār-ı cehennem lāyıḳdur. Elḥāsıl it dişi ṭoñūz derisi miṣli gibi her kes lāyıḳ buldugı muḥaḳḳaḳ oldıysa **(15)**

الخبیثات الخبیثین حکمتست [3646-1]

ḫabīṣāt olan a‘māl ve aḫlāḳ-ı ḫabīṣīn olan eşḫās içün ḥikmetdür. **(16)** Zīrā

زشت را هم زشت جفت و بابتست [3646-2]

ziştüñ daḫı zişt-cüft ve lāyıḳı ve bābet ü muvāfıḳıdur. **(17)**

[Maṭlab: Tefsīr-i اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ]

Kemā ḳāle Te‘ālā fī sūreti'n-Nūr:

(اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ **(18)** لِلطَّيِّبَاتِ أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ)[863]

[863] Nûr 24/26: "Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır. "

Bu āyet-i kerīme ümmü’l-müʾminīn, zevc-i seyyidü’l-mürselīn ḥażret-i ʿĀişe-i **(19)** ṣıddīḳa-i ṭayyibe ve ṭāhire ve muḳaddese raḍıyallāhu ʿanhānuñ berā’et ve nezāhet ve ḳuds ve ṭahāreti ḥaḳḳında **(20)** nüzūl idüp erbāb-ı ifk ve iftirādan olan müşrik ve münāfıḳları tebhīt içün ḥażret-i risālet-penāh ve ehl-i **(21)** beyt-i Resūlullāh anlaruñ iftirā itdükleri neḳā’işden pākler ve berīlerdür. Zīrā resūl-i Ḫudā pākdur. Anuñ **(22)** cuft ve lāyıḳı daḫı pāk ve ṭayyibātdur deyü Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ẕāt-ı pākiyle şehādet itmişdür. Velākin **(23)** ḥükmi ʿāmm olup her ḫabīṯ ve ḫabīṯe ve her ṭayyib ve ṭayyibeye min ḥayṯü’ş-şümūl maʿnā-yı āyet-i kerīmede ṣāḥibü’l-keşf **(24)** ül-küllī Rūzbihān el-Baḳlī[864] buyurur ki:

خبيثات هو اجس النفوس و وساوس الشيطان ومزخرفاتها للطالبين **(25)** من المرائين والمغالطين وهم لها وطيّبات الهام الله بوسايط الملائكة لاصحاب القلوب والارواح **(26)** والعقول من العارفين وهم لها وايضاً الترهات والطامات للسالوسين والحقايق والدقايق **(27)** من المعارف وشرح الكواشف للعارفين والمحبين وايضاً الاوصاف المذمومة للنفوس

[325a]

(1) والاخلاق المحمودة للارواح والقلوب وقال عبد العزيز المكي الدنيا وخبائثها للخبيثين من الرجال المحبين **(2)** لها ولهم يصلح الدنيا والمحبون للدنيا للخبيثات اي للدنيا ولها يصلحون وقال الطيبات هي الاخرة **(3)** وكرامتها للطيبين والمحبين لها ولهم يصلح الاخرة والطيبون للطيبات والمحبون للاخرة الطيبات **(4)** وللاخرة وكرامتها يصلحون[865]

[864] Ebû Muhammed Sadrüddîn Rûzbihân b. Ebî Nasr el-Baklî (ö. 606/1209). İranlı meşhur sûfî, âlim ve şairdir. Yaşadığı dönemde sevgi, saygı ve takdir kazanan Baklî kaynaklarda “ârîflerin sultanı”, “âlimlerin burhanı”, “âşıkların misali” ve “abdalların serveri” gibi unvanlarla anılmıştır. Aşk ve muhabbeti tasavvuf düşüncesine esas kabul edenlerden biri olan Baklî, bu konudaki fikirlerini *Abherü’l-Âşıkîn* adlı eserinde açıklamıştır. bkz. Nazif Hoca, “Baklî”, **DİA**, Cilt: IV, s. 545-547. Baklî’nin *Arâʾisü’l-Beyân* adlı eseri Sarı Abdullah Efendi’nin şerhinde yararlandığı önemli kaynaklardan biridir. Baklî’nin hayatı, eserleri ve tasavvufi görüşleri için bkz. Adem Urhan, “Rûzbihân-ı Baklî’nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2024.

[865] Habisât, gösteriş meraklısı ve safsata ehli içinden hevesli olanlara nefislerin ve şeytanların süslediği düşüncelerdir, onları istemektir. Tayyibât ise Allah’ın melekler vasıtasıyla arifler arasından kalp, ruh ve akıl sahiplerine ilham vermesidir, bunu istemektir. Benzer şekilde içi boş ve faydasız sözler şüphe sahiplerinin, marifetlerin hakikat ve incelikleri, keşiflerin açılması da arif ve sevgili (muhib) kullarındır. Aynı şekilde yerilen özellikler nefislere, övülen huylar ise ruh ve kalplere aittir. Abdülaziz el-Mekkî şöyle der: Dünya ve onun habisâtı, bunları seven pis insanlara aittir. Dünya ve onu sevenler bu pis şeylerin peşinden koşar; dünya da bunlar için uygundur. Tayyibât ise ahirettir ve

Ḫülāṣa-i kelām ey ḫullān-ı ṣafvet-irtisām! Dünyānuñ ḫabīṯāt ve şehevātı erbāb-ı **(5)** nufūs-ı mütemerrideden olan ḫabīṯler içündür. Ve ḫabīṯūn ehl-i dünyādan olan şol cehledür ki nefsleri dünyā ile **(6)** muṭma'inne olup müsteleẕẕāt-ı ṭabʿ ve müştehiyāt-ı hevāya göñül baġlayup anlar ḫabīṯāt-ı mezbūreye lāyıḳ ve ḫabīṯāt **(7)** daḫı anlaruñ lāyıḳıdur. Ve keẕālik ḥiṭām-ı fānīyeden olan ḫabīṯāt daḫı himem-i deniyye aṣḥābına muvāfıḳ anlar daḫı **(8)** aña lāyıḳdur. Ve keẕālik ḥuẕūẕ-ı āmāl ve emānīden olan ḫabīṯāt aña saʿī ve himmet iden edānīye lāyıḳdur. **(9)** Ve hemçünān bedʿ ve hevādan olan ḫabīṯāt mübtedʿīn ve ehli hevāya muvāfıḳ, anlar daḫı ḍalālete lāyıḳdur. **(10)** Ve keẕālik aḫlāḳ-ı ẕemīme ve evṣāf-ı reddiyye ve levṯ-i ḥudūṯle mülevveṯ olan cemīʿ-i ḫabā'īṯ, evṣāf-ı ẕemīme ile **(11)** mevṣūf ve levṯ-i ḥudūṯle mulevveṯ olan ḫabīṯlere lāyıḳ ve birbirine muvāfıḳdur. Ve aʿmāl-i ṣāliḥatdan **(12)** olan ṭayyibāt aʿmāl-i ṣāliḥa ve ḫāliṣa aṣḥābı olan ṭayyiblere lāyıḳ ve anlara daḫı aʿmāl-i ṣāliḥa muvāfıḳdur. Kemā kāle **(13)** Teʿālā: (وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ)[866] Ve ḳāle ʿaleyhisselām: اعْمَلُوا؛ فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ[867] Ve ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem: **(14)** [868] خلقت الجنة وخلق لها اهل وخلقت النار وخلق لها اهل Ve keẕālik ḥuẕūẕ-ı nefsāniyyeden **(15)** mücerred olan taḥḳīḳ-i muvāṣalāt-ı Ḥaḳḳ'a ki aḥvāl-i ṭayyibātdur. Himmetleri her musteliẕẕāt-ı ḫasīseden **(16)** ʿāliye olan ricāl-i ṭayyibūn içün lāyıḳdur ki anlaruñ nufūs-ı zekiyyesi [869] من له العزّة için **(17)** teẕellüle taḫammül ile evcāt-ı ʿāliyāt-ı ḳurubāta iʿtilā eylemişdür. Ve hemçünān ṭayyibāt-ı aḫlāḳ-ı kerīme **(18)** ve levṯ-i ḥudūṯden muṭahhirāt olan evṣāf-ı celīle, erbāb-ı ḳulūb-ı selīme-i ṣāfiye ve tecellī-i **(19)** ṣıfāt-ı ḳıdem ile levṯ-i ḥudūṯ-ı vücūddan fānī ve ṭayyīb-i cūd-ı vücūd-ı Ḥaḳḳ'la bāḳī olan

---

ahiretin, onu seven temiz insanlara sunduğu ikramdır. Ahiret bu kimseler için uygundur. Temiz olan ahireti seven temiz kimselere, temiz olan şeyler yaraşır; ahiret ve onun nimetleri bu kimselere uygundur.

[866] Hûd 11/119: "Rabbin dileseydi, insanları (aynı inanca bağlı) tek bir ümmet yapardı. Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa devam edeceklerdir. **Zaten onları bunun için yarattı.** Rabbinin, "Andolsun ki cehennemi hem cinlerden, hem insanlardan (suçlularla) dolduracağım" sözü kesinleşti."

[867] Amel ediniz, zira herkes yaratıldığı şeye müyesser kılınır. Ebû Davud et-Tayalisî, **Müsned**, Mısır, Dâru Hicr, 1999, Cilt: 2, s. 710.

[868] Cennet yaratılmış; ona girecek olanlar da yaratılmıştır. Aynı şekilde cehennem de yaratılmış; ona girecek olanlar da yaratılmıştır.

[869] İzzet sahibi olan kimse.

ṭāhir ve ṭayyiblerüñ **(20)** lāyıḳıdur ki ber-feḫvā-yı [870] (أُولٰئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ) ehl-i vücūd-ı bi-ḥasebi naẓarihim iṣbāt-ı vücūdlarında **(21)** söyledükleri levṣ-i ḥudūṣdan muʿarrā ve müberrālar. Ve ṭayyibler ve ṭāhirler olup maḳbūlān-ı ḥażret **(22)** olmışlardur. Kemā ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem: إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا [871] يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا Pes, ber-muḳteżā-yı **(23)** ḳalv-i kerīm-i (لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ)[872] ol ġafūr ve raḥīm ẕikr olınan evliyāʾ-i aṣfiyāsınuñ **(24)** vücūd-ı mecāzīlerini setr-i nūr-ı vücūd-ı ḥaḳīḳisi ile mestūr ve maġfūr ḳılup maḳām-ı mezbūrde **(25)** anlar içün rızḳ-ı kerīm-i sermed ʿināyet ve iʿṭā buyurmışdur.

+اللهم اَرزقنا بحرمة حبيبك **(26)** المصطفى واهل بيته المجتبى والمرتضى صلى الله عليه و عليهم وعلى اصحابه المقتدين[873]

Şiʿr: **(27)**

Her kimüñ kim rehberidür ṣıdḳ u iḫlāṣ u ṣafā

Oldurur dāreyn içinde bende-i ḫās-ı Hudā

[325b]

(1) Ṭayyīb ü ṣādıḳ emīn ol Ḥaḳḳ'ı istersen yaḳīn

Çün bilirsün ṣādıḳu'l-vaʿd'ül'emīndür Muṣṭafā

(2) Ṭayyibāta lāyıḳ olmak isteriseñ ṭālibā

Muttaḳā ol muttaḳā ol muttaḳā ol bī-riyā

[870] Nûr 24/26: "Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. **O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar.** Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır."

[871] Allah temizdir, sadece temiz olanı kabul eder. Abdurrezzâk es-Sanʿânî, **Musannef**, Cilt: 5, s. 242.

[872] Hac 22/50: "Artık iman edip salih ameller işleyenler var ya, **işte onlar için bir bağışlama güzel bir nimet (cennet) vardır.**"

[873] Allah'ım, habibin Mustafa ve onun seçilmiş, razı olunmuş ehl-i beyti hürmetine -Allah'ın salat u selâmı onun, ehl-i beytinin ve peşlerinden gidilen ashabının üzerine olsun- bize rızık ver.

(3) Nār-ı ʿışḳ-ile vücūduñ mülküñü vīrāne ḳıl

Bu fenāda fānī ol kim bulasun Ḥaḳḳ'dan beḳā

(4) Mesnevī'yi diñledüñse mūcibiyle ḳıl ʿamel

Buyurur kim nefsüñi bil nefsüñi ol āşinā

(5) Ṭāʿatüñ fevt itme gerçi menʿ ider Şeyṭān seni

Ḳıbleden döndürme yüzüñ bulasun Ḥaḳḳ'dan ʿaṭā'

(6) Muddeʿīnüñ ṭaʿnına ṣabr eyle sen çekme elem

Her ne kim Ḥaḳḳ'dan gelür cān u gönülden vir rıżā

(7) Yā İlāhī Muṣṭafā'nuñ ʿışḳına ḥürmetine

Raḥmet eyle ben faḳīr ü ʿ**Abdüñe** rūz-ı cezā

(8) Ey birāder çün bilindi ḫubṯ ile hem ṭayyibāt

Her birinüñ zümresinden eyledüñ keşf-i ġıṭā'[874]

(9) [3647-1] پس بهر جفتی که می خواهی برو

Pes, ṭayyibāt ve ḫabīṯātdan her ḳanḳı ḳısım ve cuftī ki istersen **(10)** iḫtiyār elüñdedür yüri

[874] Sarı Abdullah Efendi'nin "Abdî" mahlasıyla yazdığı şiirlerden biridir.

محو وهم شكل صفات او بشو [2-3647]

ol istedigüñ **(11)** ḳısmuñ maḥvı ve hem şekl ve hem sıfātı ol. Ḥāṣıl-ı kelām ber-feḫvā-yı (وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ)[875]

نور خواهى مستعدّنور شو [1-3648] (12)

nūr olmaḳ istersen ẓulümāt-ı beşeriyyetden ḳurtulup **(13)** müstaʿidd-i nūr-ı vaḥdet ol ve eger

دور خواهى خويش بين دور شو [2-3648]

Ḥaḳḳ'dan dūr **(14)** olmaḳ istersen İblīs gibi ḫīş-bīn olup bāb-ı raḥmet ve nūr-ı vaḥdetden dūr ve mehcūr ol. **(15)** Zīrā iḫtiyār-ı cüz'i elüñdedür. İmdi şöyle ki cān u dilden ṭālib-i Ḥaḳ olup **(16)**

ور رهى خواهى ازين سجن خرب [1-3649]

eger bu ḫarāb olan sicn-i ṭabīʿat ve zindān-ı beşeriyyet **(17)** ve maḥbes-i dünyādan ḫalās olmaḳ dilersen

سر مكش از دوست واسجد واقترب [2-3649]

(18) dostdan bāş çekme, secde ḳıl Ḥaḳḳ'a ḳarīb ol. Yaʿnī ḳıble-i ḥakīḳīye mütevecciḥ olup ve kerem-i Ḥaḳḳ'dan **(19)** yüz döndürmeyüp zemīn-i iṭāʿata vażʿ-ı cebīn idüp Ḥaḳḳ'a teḳarrub it.

[Maṭlab: Tefsīr-i وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ]

Şiʿr:

هَوَيتُ من القيام **(20)** الي السّجود

هوي الروح من فلك البهاءِ

[875] Beled 90/10: "Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; **iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?**"

نزلت اريد ما تعطيه ذاتي

نُزول الحق لي مِنَ الاستواءِ

فحقّق يا اخى نظراً الى من **(21)**

اتى في الصّورتين بلا افتراءِ

فاني عند ما يبدو كمالى

الى قلبى اقول بلا مراءِ

انا رب الاسافل والاعالى **(22)**

وسرّ العالمين في السواءِ

كما قال تعالى فى سورة العلق لجيبه صلّى عليه و سلّم (كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ) كلا ردعٌ **(23)** لاتطعه جزمٌ بلا واسجد امرٌ واقترب عطفٌ عليه **(24)** يعني ليس الامر كما يقولابو جهل ينهي محمداً عن عبادة ربه والصّلاة له لا تطعه اى لاتطع ابا جهلٍ فيما امرك **(25)** به من ترك الصلاة لربك اثبت انت على طاعتك واسجد لربك واقترب منه بالتحبّب اليه بعبادته فاَنّ اباجهلٍ **(26)** لن يقدر على شيءٍ ونحن نمنعك منه وهذا اخطاب للنبيّ صلى الله عليه وسلم روى سعيد عن قتادة انها نزلت **(27)**في الى جهلٍ قال لئن رايت محمداً يصلي لا ظأن عن عنقه فانزل الله عز و جل كلا لا تطعه واسجد واقترب

[326a]

(1) قال مجاهد اقرب ما يكون العبد من الله وهو ساجد الا يسمعون الى قوله عز و جل واسجد واقترب وفي الحديث **(2)** اقرب ما يكون العبد الى ربه اذا سجد وقال الشيخ رضى الله عنه فى الفتوحات الموصليّة فى الباب الموفّى اربعين **(3)**نزل الروح وقال حصل المتجلّى فى ثلث ليله فى سمائه وصرّح بما يليق بالوقت من انبائه وقد امرك ان تتنزل **(4)** نزوله و تتحقّق فصوله ودعاك الى الاقتراب بالاسم القريب فانك المحب ليس الحبيب ولهذا قال لك **(5)** واقترب ولو كنت محبوباً لقال لك نقترب فاذا لاحت لك عبوديّتك فى سجودك وصحّت لك

القربة **(6)** من معبودك وتحقّقت كبرياؤه فيها وقلت عند ذلك نوفيها غلطت وما اصبحت **(7)** واحبطت وخبت فانظر فى علّوه ونزاهته فى سمّوه وسجه على مقدار ما ظهر كما شرع و امر يبد لك فى هذه الخضوع **(8)** ما بدالك فى الركوع من اعاد التنزيه اليك وردّه عليك واجتهد فى الدعاءِ مع ان قبلته فى السماء **(9)** وقبلتك فى سجودك فى الارض محلّ الخطاط والخفض لا تجزّع ايها الساجد فانك لفخذ نقطة **(10)** ادايرة المشاهد وهى الغيب الحقيقيّ والاَ له الخالقي فمكّن كفيّك من الترب فانك فى محلّ القرب **(11)** فتفطّن لما رمزناه وفكّر المعمّى الذى لغزناه واعلم انّك معصوم فى سجودك من الشيطان فانّه **(12)** قهّار فليس له عليك فيه سلطان اذا عاين هذه الحال اشتغل بنفسه واحترق فى برج نحسه **(13)** وصار شاهداً لك عند ربّك بالطّاعة ومشاهدٌ لما يؤل اليه من الخسران يوم قيام الساعة **(14)** ويكفيك يا اخى هذا القدر فى سجودك فان حجابك[876] فى استمرار وجودك جعلنا الله فى ايّاكم **(15)** ممّن سجد فوجد وتهجّد فتمجّد بمنّه لا رب غيره وقال جعفر الصادق اقترب من حيث العبوديّة فقد **(16)** قربتك من حيث الربوبيّة فقد اعتقناك من بساط العبوديّة وقال **(17)** الواسطىّ العوام منقلبون فى صفاة العبوبيّة والخواصّ مكرّمون باوصاف الربوبيّة ولا يشهدون **(18)** غير صفات الحقّ لانّ العوام لا تحتمل الصفات لضعف اسرارهم وبعدهم عن مصادر الحقّ [877]

---

[876] Derkenar: ای خانه آرآسته بتخت وجامه (Ey taht ve elbiseyle evi süsleyen!)

[877] Secdeye kapandım makamda,
Ruhun hevâsı feleğin aydınlığında,
Zatımın bana vermesini isteyerek,
Hakkın, istiva'dan inmesini diledim,
Ey kardeşim, o kimseye bakarak gerçek olduğunu söyle ki,
Yalan yok, iki suretle de gelmiştir,
Kemalim ortaya çıkınca ben,
Kalbime seslenirim, tartışmasız,
Alçak ve yücelerin rabbiyim ben,
Âlemlerin sırrıyım, farksız,
Nitekim Allah Teâla habibine şöyle buyurmuştur: "Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş." (Alak 96/19) كلا bir engellemedir. لا تطعه kelimesi لا harfiyle meczumdur. واسجد emir kalıbıdır. واقترب ise emir üzerine atıfdır. Anlam şöyledir: Durum, Muhammed'i rabbine ibadet etmekten ve ona salat getirmekten engelleyen Ebu Cehil'in sandığı gibi değildir. "Ona uyma!" sözü, namazı bırakma konusunda Ebu Cehil'in sana verdiği telkine uyma, sen ibadet etmeye ve rabbine secde etmeye devam et, ibadetinle sevgi besleyerek ona yaklaş. Zira Ebu Cehil'in sana gücü yetmez; biz onu sana vermekten engelleriz, demektir. Bu, Hz. Peygamber'e hitaben söylenmiş bir sözdür. Said'in, Katade'den rivayet ettiğine göre bu ayet Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur. O şöyle demişti: Muhammed'i namaz kılarken görürsem boynuna çökeceğim. Bunun üzerine Allah azze ve celle şu ayeti indirdi: "Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş." Mücahid şöyle demiştir: Kulun Allah'a en yakın olduğu an secde anıdır. Allah'ın "secde et ve yaklaş" ayetini işitmediniz mi? Hadisi şerifte şöyle geçer: Kulun rabbine en yakın olduğu an secde ettiği andır. Şeyh (r.a.) el-Futuhatü'l-Musiliyye isimli eserinin kırkıncı babında şöyle der: Ruhu'l-Emin indi. Onun tecelli etmesi kendi semalarındaki gecenin üçte birinde gerçekleşti. Verdiği bilgilerden ona uygun olan vakti açıkça ifade etti. Daha önce de onun nüzulüyle inmeni, fasıllarını gerçekleştirmeni emretmiş; "Karîb" ismiyle yakınlaşmanı tavsiye etmişti. Sen sevensin (muhib), sevgili (habib) değilsin. Bu sebeple sana اقترب (yaklaş) demiştir. Eğer sevilen olsaydın نقترب (yaklaşalım) şeklinde hitap ederdi. Kulluğun secde halinde ortaya çıkarsa, kavmin sana ibadet etmen için sağlıklı bir ortam sunarsa, onun büyüklüğü tahakkuk eder ve sen de o esnada "Yanıldın, isabet edemedin; mahvettin ve gizledin" dersen onun yüceliğine, ululuğunun nezahetine bak; emrettiği ve istediği gibi zahir olduğu kadarıyla onu tesbih et. İşte o an, rükû halinde sana zahir olan tenzihin sana tekrar verilmesi ve senden alınması bu boyun

Āh ey ʿārif-i **(19)** billāh! Erbāb-ı keşf u şuhūd ve aṣḥāb-ı iḳtirāb ve sücūduñ taḥḳīḳleri maʿlūm ve meşhūduñ oldıysa **(20)** ʿilm-i şerīfe rūşen olsun ki ol ṣāḥib-i maḳām-ı maḥmūd ve ḥabīb-i ḫālıḳ ve maʿbūd ʿaleyhi ṣalavātullāhi'l- **(21)** vedūda, ṣıfāt-ı ḳıdem bir vechle münkeşif oldı ki ẕāt-ı pākinde mütecellī olan envār-ı rubūbiyyet **(22)** ve meşhūddan sekrān-ı [bī-vücūd][878] ve ḳayd-ı taʿayyüni mahv ve mefḳūd olmaġla Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā mevżiʿ-i sücūdda **(23)** naṣb-ı hicāl-i üns ile ol cenāb-ı muḳaddesi maḳām-ı rubūbiyyetden maʿden-i ʿubūdiyyete cerr eyledi. Ve sücūd ile **(24)** girü rubūbiyyetine taḳrīb içün bisāt-ı ḳudsī basṭ u temhīd itmekle secde-i vāḥidesinde mefāviz-i **(25)** āzāl ve ʿābādı ṭayy itdi. Ve mücerred-i iḳtirāb-ı bi'l-iktisāb olmaduġına binā'en Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ʿināyet-i **(26)** ezeliyye ve rubūbiyyet-i sermediyyesiyle anuñ sırr-ı muṭahharını dāreynden taḫliye ve maḳām-ı ʿubudiyyetde **(27)** terbiye irāde buyurdı ki ceberūt ve melekūtına tevāẕuʿ ve teẕellülī iẓhar idüp ḥattā ol seyyidi'l-mürselīn **[326b] (1)** ve ḫātemü'n-nebiyyīn imāmü'l-ʿarifīn ve'l-āşıḳīn ve hümāmü'l-mü'minīn ve'ṣ-ṣıddīḳīn oldı. **(2)** Ṣallallāhu ʿaleyhi ve ʿalā ālihi ve aṣḥābihi ve ʿalā sā'iri'l-enbiyyā'i ecmaīn. Pes, ey ḫullān-ı ṭarīḳat ve sālikān-ı **(3)** rāh-ı ḥaḳīḳat! Siz daḫı Ḥaḳḳ'a ʿubūdiyyetde ol imām-ı mübīn ve sulṭānu'l-evvelīn ve'l-āḫirīn **(4)** ve şefīʿu'l-müẕnibīnüñ eşer-i mübīn ve şerʿ-i metīnine iḳtidā ve muvāfaḳat idüp ve ḳuvā-yı ṭabīʿiyye-i cāhiliyyeye **(5)** iṭāʿat itmeyüp mülāzemet-i tevḥid

eğikliği halinde zahir olur. Onun kıblesi semada, senin kıblenin de yeryüzünde secde ettiğin, eğilip yüz sürdüğün yerde olduğunu bilerek dua etmeye çalış. Ey secde eden kimse, üzülme! Çünkü sen müşahede dairesinin tam merkezindesin ki, gerçek gayb ve yaratıcı ilah da odur. O halde avuçlarını toprağa sağlam geçir. Zira sen yakınlık (kurb) makamındasın; işarette bulunduğumuz şeyi kavra, üstü kapalı anlatmaya çalıştığımız şeyi tefekkür et. Bil ki, sen secde halindeyken şeytandan konunmuş durumdasın. Zira o şeytanı kahreder; bu yüzden sen o haldeyken şeytanın senin üzerinde hiçbir etkisi bulunmaz. Şeytan bu hali fark ettiğinde kendiyle meşgul olur, kendi belasında kavrulur ve seni rabbine ibadet halinde ve kıyamet günü onu hüsrana götürecek şeyi müşahede eder halde bulur. Ey kardeşim, secde halinle ilgili bu kadar bilgi senin için yeterlidir; çünkü senin örtün varlığının devamlılığındadır. Allah bizi ve sizi secde eden ve karşılığını bulan; geceyi ibadetle geçiren ve kendinden başka ilah bulunmayanın iyiliğiyle yüceltilen kimselerden eylesin. Cafer es-Sâdık şöyle der: İbadet ederek yaklaşırsan ben de rab olarak sana yakınlaşırım. İbn Atâ şöyle der: Rububiyet makamına yaklaş ki biz de seni kulluk makamından azat edelim. Vasıtî de şöyle der: Avâm ibadet etme özellikleri taşır. Havâs'a ise rububiyyet nitelikleri ikram edilmiştir. Onlar hakkın sıfatlarından başkasını müşahede etmezler. Zira avâm, sırları güçsüz olduğundan ve hakkın kaynağından uzak olduklarından bu sıfatları taşıyamaz.

[878] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

ile ḳuvā-yı laṭīfeñüzi dā'imā muḳteżeyāt-ı nefse muḫālefet **(6)** itdürüp kaʿbe-i ḳalbe teveccüh ile türāb-ı ḳālıb üzerine secde idüp ḫāk-ı kālibde müstekinne olan **(7)** laṭīfe-i sırr-ı rubūbiyyete iḳtirāb idiñüz kim ḳalbiñüzde pertev iden laṭīfe-i ḫafiyye-i Muḥammediyyeye ittiṣāl ile **(8)** rabbü'l-ʿizzet her biriñüze rifʿat ü ʿizzet ve envāʿ-i kerāmet iʿṭā' buyurup maḳām-ı ʿurūcda cemīʿ-i ḳuvā-yı laṭife **(9)** leṭāyif-i ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyeye münceẕibe olup

راضيتًه مرضيّتًه رجوع الى الرّب[879]

müyesser ola.

Naẓm:

[سجود خويش كن در وصل دلدار

كه اين فرمود اندر اصل دلدار

سجود خويش كن آنكه فنا شو

كه در عين فنا عين بقا شو

اگرواصل شوى زين سجده باشد

و گر نه واصلى هرگز نباشد[880]][881]

Elḥāṣıl **(10)** ṣūret-i ḥużūrda olan sücūd fenā ile [sācid][882] olup efʿālde ve sıfātda ve ẕātda fenā ile muḳterib-i **(11)** vaḥdet ol ve maḳām-ı istiḳāmetde fenā-i tām üzerine ṯābit ol ki ḥattā Ḥaḳḳ'la olan beḳā **(12)** ḥālinde nefsüñden fānī olup efʿāl ve ṣıfāt ve ẕātuñdan bir vücūduñ baḳiyyesiyle sende **(13)** nevʿ-i

[879] "(Allah'tan) razı olmuş, (Allah tarafından da) razı olunmuş halde rabbe dönmek…"
[880] Dosta vuslatta kendine secde et. Çünkü dost aslında buna emretti. Kendine secde et ve yok ol. Yok ol ve böylece (kalıcı) var ol. Vuslata erişeceksen bu secdeden olacaktır aksi takdirde vuslat asla olmayacaktır. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât**, https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh75 (26.06.2024).
[881] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[882] Bu kelime sah kaydıyla satır üzerine yazılmıştır.

mā telvīn ẓāhir olmaya. Āh ey ʿārif-i billāh! Ẕikr olınan secde-i eḫaṣṣ-ı ḫavāṣṣ ve vāriṣ-i **(14)** ekmellere maḫṣūsdur. Kemā ḳāle ʿaleyhisselām:

فی هذه السجدة اعوذ بعفوك من عقابك واعوذ **(15)** برضاك من سخطك واعوذ بك منك ای یفعل لك من فعل لك وبصفة لك من صفة لك **(16)** وبذاتك من ذاتك وهو معنیً اقترابه بالسجود اللهم ارزقنا واجعلنا راضین مرضیین بحرمة **(17)** محمد صلی الله علیه وعلی اله وصحبه اجمعین والتابعین لهم باحسان الی یوم الدین[883]

Rubāʿī:

هر لحظه ز عشق در سجود دکرم **(18)**

واندر پس پرده غرق جود دکرم

دیرست که از وجود خود مرده شدم

گر زنده ام اکنون بو جود دکرم **(19)** [884]

[Ser-i Suḫan]

Baḳiyye-i ḳıṣṣa-i Zeyd der-cevāb-ı Resūl ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem. **(20)** Āh ey ʿāşıḳān-ı ṣādıḳān!

(قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّی لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ **(21)** رَبِّی وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهٖ مَدَدًا)[885]

Feḫvā-yı kerīmi [üzre Resūl ʿaleyhisselām baḳiyye-i ḳıṣṣa-i Zeyd'üñ cevābında buyurdılar ki:][886]

این سخن پایان ندارد خیز زید [1-3650]

---

[883] "Bu secdede senin azabından affına, gazabından rızana, senden yine sana sığınırım." Yani senin fiilinden senin fiiline, senin sıfatlarından senin sıfatlarına, senin zatından yine senin zatına, demektir. İşte secdede ona yakınlaşmanın anlamı budur. Allah'ım, Muhammed hürmetine bizi razı olan, razı olunanlardan eyle. Salat, ona, âline, ashabına ve kıyamet gününe kadar ona tabi olanlara olsun. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, **Sünenü'n-Nesâî**, Riyad, Mektebetü'l-Meârif, [t.y.], İstiâze 62.

[884] Her an aşkla bir başka secdedeyim. Perdenin arkasının içinde bir başka ikrama nâil olmuş haldeyim. Çok eskiden beridir kendi varlığımdan ölmüşüm. Eğer bugün hayattaysam bir başka bedendeyim. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, haz. Seyyid Muhammed Mir Kemali, Tahran, Kitabhane-i Semir Kemali, 1353, s. 58.

[885] Kehf 18/109: "De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi."

[886] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

Bu sırr-ı vaḥdet ve secde ile ḥāsıl olan **(22)** ḳurbet u ḥikmet ve ḳudrete sözler ḥadd ve nihāyet ṭutmaz. Yā Zeyd ṭurma ḳalḳ!

بر براق نلطقه بربند قید [3650-2]

(23) Secde-i şükr idüp buraḳ-ı nāṭıḳanuñ zeyn-i beyān ve licām-ı ʿıyānın ser-i tibyanından alup pāy-ı bād-peymā-yı ṭayerānına **(24)** ḳayd-ı ṣabr ve sükūt bend eyle. Ve bundan ziyāde keşf-i esrār eyleme. Zīrā

ناطقه چون فاضح آمد عیب را [3651-1]

(25) nāṭıḳa çünki mufżıḥ-ı ʿayb geldi. Lācerem anuñ şānı budur ki hemīşe

می دراند پرده های غیب را [3651-2]

(26) üstād-ı esrār-ı ġaybı hetk ider ve mektūmātı ẓuhūra getürüp keşf ider.

Pes imdi keşf-i rāz **(27)** itme sözi kes

Ṭura ġayb-ı ḫafāda ʿayb-ı her kes

Zīrā

غیب مطلوب حق آمد چند گاه [3652-1]

[327a] (1) ġayb birḳaç zamān maṭlūb-ı Ḥaḳ geldi. Yaʿnī ʿuyūb-ı nās, ḥīn-i mevtlerine dek perde-i ḫafāda ṭurmaġa **(2)** irādet-i sübḥāniyye taʿalluḳ eyleyüp ḥikmet-i ilāhiyye ḫalḳuñ esrārı الی یوم تبلی السّرایئر[887] mestūr olmaḳ **(3)** iḳtiżā itmişdür. Pes, sen daḫı ḥikmete muḥālif ḥareket itmeyüp

این دهل زن را بران بربند راه [3652-2]

bu **(4)** dühül-zen-i keşf-i esrār olan nuṭḳ ve güftārı, ketm-i esrāra sevḳ idüp ebvāb-ı ṭarīḳ-ı **(5)** iẓhārı bend eyle.

[887] "Saklı her şeyin meydana çıkacağı güne kadar…"

Naẓm:

مگو اسرار ما فارغ زکل باش

منه بیرون تو راز حق ز دل فاش

نهان کن راز ما تا کس ندارد **(6)**

بجز تو هیچکس ما بس نداند

نهان کن راز خود اکنون تو مخروش

بیان در پردۀ ما دار خاموش **(7)** [888]

Ḥāṣıl-ı kelām ey Zeyd-i saʿādet-encām!

تک مران در کش عنان مستور به [3653-1]

(8) Semend-i güftārını bir uġurdan sürʿatle sürme, ʿinān-ı iẓhārı çek ve rāz-ı nihānı keşf itme ki maḫfī **(9)** ve mestūr olması bihterdür.

هر کس از پندار خود مسرور به [3653-2]

Ve herkes kendü zaġm ve pindārından **(10)** mesrūr olması ḫūşterdür.

Naẓm:

ازین گفتار ها کا ینجا تو گفتی

در اسرار ها اینجا تو سفتی

[888] Bizim sırlarımızı söyleme, her şeyden feragat et. Sen Hakk'ın sırrını gönlünden çıkarıp ifşa etme. Gizle, kimse bizim sırrımızı bilmesin. Senden başkası bizi tanımasın. Sen kendi sırrını gizle ve coşma, bizim perdemizde sözü bitir ve sessiz ol.
Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât**, https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh94 (26.06.2024).

تو بر خوراز نمود خویش اینجا **(11)**

نمود خویش تو در بیخ اینجا [889]

Zīrā yā Zeyd!

حق همی خواهد که نو میدان او [3654]

زین عبادت هم نگردانند رو (12)

Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālāʾnuñ raḥmet-i bī-ġāyesiyle irādet-i ezeliyyesi **(13)** bunuñ üzerine cāriyedür ki nevmīdān-ı rāh ve rāndegān-ı dergāhī olanlar daḥı dest-i dili **(14)** dāmen-i bendegīden ḳūtāh itmeye ve ʿibādetden rū-gerdān olmayalar. Ve mertebe-i yeʾse varmayup

هم (15) مشرف در عبادتهای او [3655]

مشتغل گشته بطاعتهای او

hem Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālāʾnuñ **(16)** ʿibādetlerinde müşerref olduḳları ḥālde ṭāʿāt-i Ḥaḳḳʾa müştaġil olmış bulunalar.

هم (17) بامّیدی مشرّف می شوند [1-3656]

Ve her biri birer ümmīd ile müşerref olalar.

چند روزی در (18) رکایش می دوند [2-3656]

Birḳaç gün anuñ rikāb-ı iṭāʿatında yeleler. Ve rāh-ı ṭāʿāta saʿī **(19)** ve kūşiş ḳılalar. Elḥāṣıl eger ḫulūṣ u ṣafā ve eger zerḳ ve riyā her ne ḥāl ise **(20)** rāḥ-ı ṭāʿat ve ṭarīḳ-i ʿibādetde bulunup biz ḥaḳīḳat-i insāniyyeden dūr ve kemāl-i ḳurbetden **(21)** mehcūr imişüz. Pes, beyhūde niçün ʿibādet iderüz deyü merāsim-i islāmiyyeyi terk itmeyeler. Ümīddür ki **(22)** ol muḥavvilüʾl-ḥavli

[889] Sen bu söylediğin sözlerle sırlar incisini deldin. Sen, burada kendi varlığından sıyrıl ve faydalan.

ve’l-aḥvāl ve muḳallibü’l-ḳulūbi ve ebṣār bir gün taḳlīdden taḥḳīḳe ve **(23)** sum‘a ve riyāsın ḫulūṣ ve ṣafāya tebdīl eyleye.

كما روى عن انس رضى الله عنه انه قال **(24)** قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اخلصوا الله اعمالكم و اعزّو الاسلام قالوا يا رسول الله **(25)** وكيف نعزّ الاسلام قال بالحضور عند العلماء لتعلّم العلم بالردّ على اهل الهواء فان **(26)** من ردّ عليهم واراد به وجه الله فله عبادة اثقلين الجنّ والانس وان ردّ عليهم واراد به **(27)** غير وجه الله فله عبادة اهل مكة منذ خلقت فقيل يا رسول الله فالمرايى يوجر بعلمه قال

[327b] (1)

ان الله قضى على نفسه ان من اعزّ الاسلام واراد به وجه الله ولم يرد نقد حرّم الله النار **(2)** على وجهه وعن بعض السلف كلّ حاصٍ فانه تحت كنف الرحمن والكشف من الانسان حصنه باين صدره **(3)** ويده فمن ابقى عليه كنفه ستر عورته ومن رفع عند لكشفه افتضح وفى خبر عليّ رضى الله عنه من اذنب ذنباً **(4)** فستراالله عليه فى الدنيا فا لله اكرم من ان يكشف ستره فى الاخرة ومن اذنب ذنباً **(5)** فى الدنيا فعوقب عليه فالله اعدل من ان يثنى عقوبته على عبده فى الاخرة وفى لفظ اخر لا يذنب عبد فى الدنيا فستره **(6)** الا غفرله[890]

[Maṭlab: فى رحمة الله والخوف والرجا]

Ve *Ḳūtü’l-Ḳulūb*’da bu vechle mesṭūrdur ki kütüb-i münzilenüñ ba‘żında mesfūrdur ki ḳaçan bir bende **(7)** ikṣār-i me‘āṣī eylese melā’ike ol ‘āṣinüñ yüzüne tüküreler. Pes, Ḥaḳ Te‘ālā fi’l-ḥāl faẓl ve raḥmetin gönderüp **(8)** tefl-i melā’ike ile vech-i ‘abduñ beynine ḥicāb olur. Eger melā’ikenüñ buzāḳı ol ‘āṣinüñ yüzine ṭoḳunsaydı **(9)** lā-cerem yüzi ḳara olur idi. Pes, ġayb-ı maṭlūb-

[890] Nitekim Enes (r.a.)’dan rivayet edildiğine göre o Allah Rasülü’nün (s.a.v.) şöyle buyurduğunu aktarır: Amellerinizi sadece Allah için yapın, İslam’ı yüceltin. Yanındakiler, İslam’ı nasıl yüceltebiliriz ey Allah’ın Rasulü diye sorunca şöyle cevap verdi: Hevâ ehline karşı durmak için ilim öğrenmek maksadıyla âlimlerin huzurunda bulunarak. Zira onların karşısında durup bunu Allah rızasını gözetmek maksadıyla yapanlara insanlar ve cinlerin ibadeti kadar sevap verilir. Onlara karşı durup bundan Allah rızasının dışında bir maksat gözetenlere ise yaratıldığından bu yana Mekke ehlinin işlediği ibadet kadar sevap verilir. O esnada, Ey Allah’ın Rasulü, bu durumda gösteriş sahibi de ameli karşılığında ecir kazanmış oldu, denilince Allah Rasulü şöyle cevap verdi: Allah rızasını gözetsin, gözetmesin İslam’ı yücelten kimseye cehennemi haram kılma konusunda Allah kesin bir hüküm vermiştir. Seleften şöyle nakledilmiştir: Bütün günahkârlar Rahman’ın kanadı altındadır. İnsanın kanadı eliyle göğsü arasıdır. Allah kanadını kimin üzerine gererse ayıbını örter; kanadını kimden kaldırırsa onu rezil eder. Hz. Ali’den nakledilen bir rivayette o şöyle demiştir: Kim bir günah işler de Allah dünyada onu gizlerse, ahirette o örtüyü kaldırmaktan Allah çok yücedir. Kim dünyada bir günah işler de bu günahın cezasını dünyada çekerse Allah bu günahı karşılığında ona ahirette iki defa ceza vermekten çok daha adildir. Başka bir ifadeyle şöyle denmiştir: Dünyada günah işleyip de Allah’ın üzerini örttüğü günahı Allah mutlaka affeder. Cârullâh ez-Zemahşerî, **Rebîu’l-Ebrâr ve Nusûsi’l-Ahyâr**, Beyrut, Müessesetü’l-İlmî, 1412, Cilt: 4, s. 31.

ı ilāhī olduġı-çün ol ʿāṣiyi dünyāda olan sevād-ı vecheden ḥıfẓ **(10)** buyurduġı aṣār-ı raḥmāniyyetidür. Rivāyet olınur ki Benī İsrā'īl zamānında evliyā'ullāhdan birine melekūt-ı **(11)** arż münkeşife olmaġla naẓar idüp gördi ki ʿibādullāhdan baʿżısı baʿżı ḳabā'iḥ ve meʿāṣīye müşteġil olmışlar. **(12)** Taḥammül idemeyüp anlaruñ helākı içün bed-duʿā eyledi. Velākin Ḥaḳḳ'a ḫoş gelmemek ile fi'l-ḥāl semādan bir ḳıṭʿa **(13)** nār nüzūl idüp ol mükāşifi yaḳup siyāh kömür kütügi eyledi. Pes, lāzım olan ḫod ʿuyūb-ı ʿibādı **(14)** setr ile Ḥaḳḳ'dan maʿfiretlerin recā itmek ve ḫulḳ-ı Muḥammedī ile muttaṣıf olup kimesnenüñ ʿaybını yüzüne urmamaḳ **(15)** ve envāʿ-ı cefa ve eẕā daḫı iderlerse bāña ihānet itdiler deyü bed-duʿā itmemek gerekdür.

كما جاء فى الخبر **(16)** ان رجلاً وطئ على عنق نبيّ من الانبياء وهو ساجد حتى الرزق الحصنى من جهته فرفع النبىّ عليه السلام **(17)** اليه رأسه مغضباً فقال اذهب لما غفر الله لك فاوحى الله اليه انت تتأ لى علىّ فى خلقى فانّى قد غفرت له (18) فشغل النّبى بنفسه فصار ذلك ذنباً يستغفر منه[891]

Pes, bunda tenbīh budur ki ehl-i keşf ve şuhūd olan **(18)** ʿārifīn, belā ve miḫnete ṣabr idüp ʿibādullāhı, raḥmet-i ġafūrdan me'yūs ḳalmayalar.

كما اخبر ان رجلاً من بنى اسرائيل **(19)** كان يشدّد على الناس ويقنط فيقول الله له يوم القيمة فى اليوم او يسك من رحمتى كما كنت تقنط **(20)** عبادي منها[892]

Felihāẕā selef-i ṣāliḥīn ve ʿulemā-i muḥaḳḳıḳīn buyururlar ki eger mü'min ve eger kāfir ʿibādullāhdan **(21)** bir ʿabd yoḳdur ki yā rabbī diye

الا اول ارحم الرّاحمين[893]

aña "Lebbeyk yā ʿabdī!" dir. Velākin mü'minler ḳabūl-i ḥasen ile **(22)** telaḳḳī-i icābet iderler. Ve dünyevi ve uḫrevī saʿādete nā'il olurlar. Fe-ammā kāfirlere

[891] Nitekim bir rivayette şöyle denmiştir: Bir adam nebilerden biri secde halindeyken boynuna ayağıyla basmıştı. Öyle ki, taşlar alnına yapışmıştı. Nebi başını kaldırıp ona sinirli sinirli baktı ve "Git, Allah seni asla affetmesin!" dedi. Bunun üzerine şöyle vahiy geldi: Sen benim yarattığım şey hakkında beni bir şey mecbur bırakmış oluyorsun, hâlbuki ben o kulumu affettim. Böylece o nebi kendi haline baktı. Onun bu sözü, istiğfar etmesi gereken bir duruma dönüşmüş oldu.

[892] Nitekim şöyle bir rivayet aktarılmıştır: İsrailoğullarından bir adam insanlara zorluk çıkartıp onların ümitlerini kırıyordu. Allah da o adama kıyamet gününde şöyle diyecek: Sen kullarımı benim rahmetimden nasıl kestiysen ben de bugün seni kesiyorum.

[893] Sadece o, rahmet edenlerin en merhametlisidir.

āḫiretde naṣīb olmayup **(23)** ve anlar mücerred dünyāyı recā itmekle maʿūnet-i dünyeviyye ile recāsı icābet buyurulur. [894] **(24)** ومن ذلك قيل رحمن الدّنيا ورحيم الاخِرَةِ Pes, hīçbir daʿī yoḳdur ki Ḥaḳ Teʿālā anuñ ümīd ve recāsını ḥuṣūle getürmeye. Velākin icābāt **(25)** mütenevviʿa ve derecāt müterāfiʿadur. Yaʿnī baʿżısı dünyāda ʿācilen müyesser olur. Ve ḫayırlusı āḫirete **(26)** teʾḫīr olınur. Ve baʿżınuñ daḫı ʿaynı vāḳiʿ olmazsa andan ḫayırlu bir bedel ʿıvaż buyurılur. Ve baʿżı recāda **[328a] (1)** daḫı dāʿiye baʿżı belā işābeti muḥtemel olmaġla Ḥaḳ Teʿālā ol mercūʿ ve mesʾūl-i dāʿīden ṣarf idüp andan ehemm olanı **(2)** iʿṭā ider. Zīrā dāʿī bileydi kendüye şerr olanı recā itmezdi. Ve ednā-i icābet-i ḥüsne ʿaşereye dek müteżāʿife olup **(3)** bir recāya on ʿaṭā-i erzānī buyurılur. Feliẓālik

قيل لا يهلك على الله الا ها لك وقيل لا يزال الله فى العبد حاجةٌ **(4)** ما دامت للعبد فيه حاجة وهذه اخلاق مرجوّة يوجب على من عرفه بها ان لا ينقطع رجاه منه ولا يصرف وجهه **(5)** عنه ولا يتفزّع لغيره ولا يتثاغل بسواه كما لا يعبد الاّ اياّه وان ينقطع اليه ولا ينقطع عنه اذ قد علم **(6)** انه لا بدّ منه ومن يغفر الذنوب الا الله تمدّح بذلك بوصفه لا لأجل سواه ومن يرجوا العبد العبد الذليل **(7)** الا الجيل مولاه فلا قوة الا بالله[895]

İmdi yā Zeyd! ʿİbādullāhuñ her biri birer ümīd ve recā ile der-kār ve **(8)** rikāb-ı emniyyetde reftār idüp

خواهد آن رحمت بتابد بر همه [3657]

بر بدونیک از عموم مرحمه

ol ġafūr **(9)** u kerīm ve raḥman u raḥīm olan rabbü'l-ʿālemīnüñ iradet-i rabbāniyyesi anuñ üzerine cārīyedür ki ʿumūm-ı raḥmet **(10)** ve kemāl-i ʿāṭıfetden envār-ı āfitāb-ı raḥmeti nīk ve bed üzerine dıraḫşān olup feyiżān-ı

[894] İşte bundan dolayı, dünyadakilere rahmet eden (rahman), ahirettekilere acıyan (rahim) denmiştir.

[895] Sadece helaki gelen kişi Allah'a savaş açar. Denilmiştir ki, kul Allah'a karşı ihtiyaç halinde olduğu sürece Allah da onun ihtiyacına cevap verir. Bu, arif olanda bulunması umulan, umudunu kesmemesi, yüz çevirmemesi, başkasıyla ilgi alaka göstermemesi gereken bir ahlaktır. Nasıl ki, o sadece ona ibadet eder, başkasına etmez bu da böyledir. Zira onun kendisi için vazgeçilmez olduğunu bilmektedir. Günahları Allah'tan başka kim affedebilir? Bu bakımdan ondan başka şeylerle değil de onun özellikleriyle övünülür. Zelil olan kul yüce Mevla'sından başka kimden medet umabilir? Allah'tan başka güç kuvvet sahibi yoktur.

raḥmāniyyetden **(11)** her bir kes naṣīb-yāfte ola. Ve ḫ̆ān-ı luṭf ve iḥsānı ʿāmme-i ʿibādına şāmil ola.

كما جاء فى الخبر **(12)** ليريّن الله الخلايق يوم القيمة من سعته رحمته حتى ان ابليس ليتطاول فى النار يتوقّع الرحمة ويرجو **(13)** ان يخرج وفى الخبر من اذنب ذنباً فاحزنه ذلك غفر له ذنبه وان لم يستغفر وفى رواية وندم عليه [896]

(14) Velākin lā-cerem maġfirete cezm olmayup eger emn ve eger ye’s memnūʿ olmaġla

حق همى خواهد كه هر مير و اسير [1-3658]

(15) Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ister ki her mīr ve esīr

با رجا و خوف باشند و حذير [2-3658]

beyne’l-ḫavf ve’r-recā hazer idici **(16)** olalar. Ve ʿāḳıbet-i ḥāl neye müncir olacaġı ġayb ve mestūr olmaġla her mīr ü esīr ve ġanī vü faḳir

اين رجا و خوف (17)در پرده بود [1-3659]

bu recā ve ḫavf ki serāperde-i ġayb-ı ilāhīdür. Ol perdenüñ verāsında ṭurup

تا پس اين پرده پرورده شود [2-3659] (18)

ḥattā bu ḫavf ve recā perdesinüñ ardına perverde olup raḥmet-i ilāhiyyeden **(19)** ḳatʿ-ı ümīd itmeyeler ve ḳahr u ġażabdan emīn olmayalar. Ve dā’imā secde-i ʿubūdiyyet ile tażarruʿ ve zārī ḳılalar. **(20)**

وجاء فى الجر دخل صلى الله عليه وسلم على رجل وهو فى سياق الموت فقال كيف تجدك **(21)** فقال اجدنى اخاف من ذنوبى وارجو رحمة ربى فقال ما اجتمعا فى قلب عبدٍ فى هذا الموطن الا اعطاه الله رجاه **(22)** وآمنه مما يخاف[897]

[896] Nitekim bir rivayette şöyle denilmiştir: Kıyamet günü Allah rahmetinin genişliğini gösterecek; öyle ki, cehennemdeki İblis ümitlenip rahmet bekleyecek ve oradan çıkacağını umacaktır. Başka bir rivayette şöyle gelmiştir: Kim bir günah işler de bu günahı işlediğinden dolayı üzülürse istiğfar etmese bile günahı affedilir. Başka bir rivayette, pişman olursa…şeklinde aktarılmıştır.

[897] Bir rivayette şöyle aktarılmıştır: Allah Rasulü (s.a.v.) ölüm döşeğinde olan bir adamın yanına gelerek “Durumun nasıl?” diye sordu. Adam “Günahlarımdan dolayı korku içindeyim” diye cevap

İmdi benüm rūḥum! Recā tervīḥāt-ı ḫā'ifīndür. Felihāẕā Aʿrāb ḫavfe recā tesmiye itmişlerdür. **(23)** Zīrā ḫavfla recā birbirinden münfekk olmayup ṣıfāt-ı mütelāzimedür. Pes, bir şey'üñ bir şey'i lāzımı ve vaṣf-ı **(24)** mütelāzımı olsa ehadehümādan āḫir ile taʿbīr idüp meşelā "maliki lā tercūm kezā" deyüp "māliki lā teḫāf" dimegi **(25)** murād iderler.

كما قال مطرف ابن عبدالله[898] لو وزن خوف المؤمن ورجاه لاعتد لا وقال ابو طالب المكّى [899] **(26)** فى قوة القلوب فعبّر بالرجاء عن المخافة لا تصال احدهما بالآخر وقال علي هذه اللغة جاء قول الله **(27)** عزّ وجلّ (مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًا)[900] اجتمعوا على تفسيره ما لكم لا تخافون لله عظمةً وهو ايضاً

[328b]

(1) احد وجهي تفسير قوله تعالى (فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا) اى يخاف من لقائه ومثل الخوف من الرجاء كمثل اليوم **(2)** فى الليلة ما لم نيفك احدهما عن الاخر جاز ان يعبّر عن المدة باحدهما فيقال ثلاثة ايام ويقال ثلاثة ليالٍ **(3)**ومنه قوله تعا لى مخبراً عن قصة واحدة (قَالَ [رَبِّ اجْعَلْ لِى اٰيَةً قَالَ][901] اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا)_فلما لم يكن اليوم ينفكّ **(4)** عن ليلته والليل لاتنفكّ عن يومها اخبر عن احدهما متّصلاً بصاحبه فصاراً كشئٍ واحد كيف **(5)** وان الليل والنهار احدهما لبسته للاخر مندرج فيه لا يظهر الا احدهما فايهما ظهرا تدرج فيه الاخر بقدرة الله **(6)** وبحكمته لاختلاف احكامه فيهما وتفاوت الغامه بهما فاذ اظهر الليل اندرج النهار فيها **(7)** واذا ظهر النهار استتر الليل فيه (وَمِنْ رَحْمَتِهٖ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ) والسكون بالليل والطلب من فضله بالنهار فكذلك معنى الرجاء من الخوف فى مقام الملكوت اذا ظهر الخوف **(9)** كان العبد خائفاً وظهرت عليه احكام الخوف عن مشاهدة التجلّى بوصفٍ مخوفٍ فسمّى العبد خائفاً لغلبته عليه **(10)** وبطن الرجاء فى خوفه فكان حال الخائف القبض والضيق والهرب والانفراد بالفرد عن جميع الازواج **(11)** واذا ظهر الرجاء كان العبد راجياً عن مشاهدة تجلّى الربوبيّة بوصفٍ من معنى القرب والدّنو او بخلقٍ **(12)** متعطّفٍ محبوب فوصف العبد به لغلبته عليه فهذا حاله

---

verince Allah Rasulü şöyle buyurdu: "Bu ikisi ölüm anında bir kulun kalbinde bir araya gelince Allah'ın o kula umduğunu vermesi ve onu korkusundan emin kılması kaçınılmazdır." Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005, Cilt: 1, s. 359.

[898] Ebû Abdillâh Mutarrif b. Abdillâh b. eş-Şıhhîr el-Haraşî el-Âmirî el-Basrî (ö. 95/713-14). Muhaddis tâbiîn. bkz. M. Yaşar Kandemir, "Mutarrif b. Abdullah", **DİA**, Cilt: XXXI, s. 374.

[899] Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. Atıyye el-Mekkî el-Acemî (ö. 386/996). *Kûtü'l-Kulûb* isimli çalışmasıyla tanınan mutasavvıftır. Naslara bağlı bulunan ancak tasavvufî temayüllere de hakim bir kelâm fırkası olan Sâlimiyye içerisinde tasavvufî ve kelâmî görüşler beyan etmiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin günümüze ulaşan tek eseri, tasavvufun doğuş dönemi ile ilgili bilgiler aktaran, zühd ve ibadet konularını ele alan *Kûtü'l-Kulûb*'tur. bkz. Bilal Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî", **DİA**, Cilt: X, s. 239-240.

[900] Nuh 71/13: "Size ne oluyor da Allah için bir vakar (saygınlık, büyüklük) ummuyorsunuz?"

[901] Ayetin bu kısmı metinde yazılmamıştır.

البسْط والسّعة والظهور للخلق فى الجماعة **(13)** فكان وصف المؤمن بين حالين كالليل والنهار والقلب منقلب بين شاهدين وبطن الخوف فى رجائه لانهما **(14)** وصفان للايمان كالجناحين للطائر والمؤمن بين الخوف والرجاء كالطائر بين جناحيه وكلسان **(15)** الميزان بين كفّتيه[902]

Ḥāṣıl-ı kelām ey birāder-i muḥabbet-irtisam! Sālike ḫavf ve recā cenāḥeyn-i murġ-ı semüvv-i āşiyān **(16)** meşābesindedür ki ṭāyir-i ḳudsī rūḥ ḥażret-i mülk-i sebbūḥa ol cenāheyn ile ṭayrān itmekden munḳaṭıʿ olmaz. **(17)** Zīrā ittiṣāl ve infiṣālden münezzeh olan cenāb-ı zü'l-celāl ve'l-cemāle ḳable'l-vusūl ḫavf ve recādan **(18)** ġayrı sebeb-i ittiṣāl yoḳdur. Velākiñ ḫavf ve recā maḳāmāt-ı sulūkdan her bir maḳāmda bir isim ile müsemmā olup **(19)** mertebe-i evvelīde ḫavf ve recā mertebe-i ṣānīde ḳabż ve basṭ ve bir mertebede daḫı üns ve heybet ile tesmiye **(20)** olınur. Ve ẕikr olınan ṣıfāt ṭālibe tecellī-i ṣıfāt-ı cemāliyye ve celāliyye mertebesinde maṭlūb olup mādām ki ṭālib **(21)** hestī-i mecāzīden fānī degüldür. İsm-i ṭālibi ve maṭlūbı

[902] Nitekim Mutarrif b. Abdullah şöyle der: Müminin korkusuyla ümidi tartılsa birbirlerine denk gelir. Ebu Talib el-Mekki de Kûtü'l-Kulûb isimli eserinde şöyle der: Umut korkuyla dile gelir; çünkü bunların her biri diğeriyle vardır. Allah azze ve celle'nin şu ayeti de işte bu minvaldedir: "Ne oluyorsunuz ki Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz." Bu ayetin tefsirinin, Size ne oluyor da Allah'a büyüklük yakıştırmaktan korkuyorsunuz, şeklinde olduğunda görüş birliği vardır. Bu aynı zamanda şu ayetin iki tefsirinden birini oluşturmaktadır: "Rabbine kavuşmayı ümit eden salih amel işlesin." Yani ona kavuşmaktan korkan anlamındadır. Korkunun (havf) ümit (recâ) ile olan ilişkisi, gündüzün geceyle ilişkisine benzer; her ikisi de birbirlerinden ayrılamazlar. Her ikisi için de bir zaman diliminden bahsetmek mümkündür; gündüzün üçte biri denebileceği gibi, gecenin üçte biri de denebilir. Allah Teala'nın bir kıssayı aktarırken ifade ettiği şu ayeti kerime bu kabildendir: "Senin işaretin, sapasağlam olduğun halde tam üç gün üç gece insanlarla hiç konuşamayacak olmandır." Gündüz gecesinden, gece de gündüzünden ayrılamayacağına göre bunların herhangi birinden bahsederken diğeriyle birlikte zikretmiş ve bunlar tek bir şey olarak kabul edilmiştir. O halde gece ve gündüz birbirinin örtüsüyken, biri diğerinin içine girmişken ve bunlardan sadece biri görünebilecekken hangisi ortaya çıkarsa Allah'ın kudretiyle, onlar hakkındaki değişik hikmetiyle ve onlarla verdiği çeşitli nimetler sebebiyle diğeri onun içinde mündemiç demektir. Bu bakımdan gece ortaya çıktığında gündüz onun içinde bulunmaktadır; gündüz ortaya çıktığında da gece onun içine gizlenmiştir. "Allah, rahmetinden ötürü geceyi içinde dinlenesiniz; gündüzü de, lütfundan isteyesiniz diye sizin için yarattı." Dinlenmek geceleyin, Allah'ın fazl u kereminden istemek ise gündüz yapılır. Korku ile ümidin manalarının meleküt âlemindeki ilişkisi de böyledir. Korku (havf) ortaya çıktığında kul korkar, korkuya vesile olan bir durumun tecellisini müşahede etmekten korkar. İşte bu durum kula baskın geldiğinde kul bu duruma korkan (hâif) diye isim verir. Bu korku halinin içinde ümit (recâ) de besler. Dolayısıyla korku içinde olan kimse kabz, darlık, korku ve bütün çiftlerden yalnızlık halindedir. Ümit (recâ) zahir olduğunda kul, yakınlık manasından bir sıfatın veya sevilen bir ahlakın vesilesiyle rububiyyetin tecellisini müşahede etmeyi umar. Bu hal baskın olduğundan kul recâ haliyle nitelenir. İşte bu durum genişlik ve topluluk içine ortaya çıkma halidir. Bu bakımdan bir müminin bu iki hal arasında gidip gelmesi gece ile gündüzün durumuna benzer. Kalp iki gözlem arasında gidip gelmektedir. Kul recâ halindeyken içinde korku da bulunmaktır. Çünkü bu ikisi, kuşun iki kanadı gibi, imanın iki özelliğidir. Bu bakımdan, kuşun iki kanadı arasında, dilin terazisinin de iki dudak arasında bulunması gibi, mümin de recâ ile havf arasında bulunur. Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005, Cilt: 1, s. 360-361.

daḫı bāḳīdür. Ve bu mertebede sālik, tecellī-i ẕātī recāsına düşüp niyāz ider ki Rubāʿi: **(22)**

تا کی ز تو زاری بتوپیوست کنم

جانراز شراب عشق تو مست کنم

گاهی خود را نیست گاهی هست کنم

وقتست که در کردن تو دست کنم[903] **(23)**

Ammā mertebe-i tevḥīdde maḥv ile tecrīd olup fenāʾ-i fenāda bāḳī olsa lisān-ı **(24)** tefrīd iledür ki Rubāʿi:

من مانده ام و لیک من بی منی

فارغ شده از تیر کی وروشنی

چون حاصل شد مراز من ایمنی **(25)**

نه دوستیم بماند نه دشمنی [904]

Pes, ḥażret-i risālet-penāh ʿaleyhi ṣalavātullāh **(26)** Zeydʾe buyurdılar ki: "Yā Zeyd! Mertebe-i keşf ü ʿıyāna vāṣıl olan bisyārdan endek ve hezārdan yegdür. **(27)** Ḫalḳ-ı ʿālem ise ḳayd-ı hestī-i taʿayyünāt olmaġla perde-i men ve māda ḳalmışlardur. Felihāẕā ḫavf ve recā ḳaydı **[329a] (1)** ol zamāndadur ki perde-i ḫavf ve recā mesdūl ve dīde-i dil şaḳī ve saʿīd müşāhedesinden maʿzūl ola. **(2)** Ḫalḳ-ı ʿalemüñ ise ḥāli böyledür. Ve evlāsı keşf-i rāz itmemekdür. Ve anlaruñ cenāheynini şikest itmek münāsib degüldür. Zīrā **(3)**

چون دریدی پرده کو خوف و رجا [1-3660]

[903] Ne zamana kadar sana ulaşamadığım için sızlayayım? Ne zaman sana varacağım? Ne zaman ruhumu senin aşk şarabından mest edeceğim. Ben bazen kendimi yok bazen var ederim. Artık elimi senin boynuna atma (sana kavuşma) vaktidir!

[904] Ben yalnız kaldım, benlikten kurtulmuş bir ben. Karanlık ve aydınlıktan arınmış (bir ben). Bana benden bir güven gelince artık ne dosluk kaldı ne düşmanlık.

çünki perdeyi derīde ḳılasun. Ḫavf ve recā ḳanı yaʿnī ḫavf ve recā **(4)** her biri birer perde iken hetk olduḳdan soñra anlaruñ vücūdı mefḳūd olup

غیب را شد کرّ و فرّی بر ملا [2-3660]

(5) ġaybuñ kerr ü ferri āşikāre olur. Ġaybuñ ise ẓuhūrında ġayb içün olan ḫavf veyāḫūd recā ḳalmaz. **(6)** Zīrā bir şeyʾi recā ve bir şeyʾden ḫavf vuḳūʿundan evveldür. Yoḫsa ġaybdan ẓuhūra ve ḳuvvetden fiʿle geldükde **(7)** andan ḫavf ve recā munḳaṭıʿ olup cennāt ise teneʿum ü leẕẕet ve ṣafā vü rāḥat ʿaẕāb ve ʿiḳāb ise **(8)** elem ü meşaḳḳat ve ḥirḳat ü şiddet ḥuṣūle gelüp ya recāsını bulur veyāḫūd ḳorḳduġına uġrār. **(9)** Veyāḫūd āḫiret daḫı umūr-ı ġaybiyyeden iken ehl-i maḫşerüñ anda olan ḫavf ve recāsı dünyāda olan **(10)** ḫavf ve recādan aʿẓamdur. Pes, ḫavf ve recānuñ ʿadem-i vücūdı ẓuhūr-ı ġaybda nice mümkündür deyü vāḳiʿ **(11)** olan suʾāle Şārīḥ-i Meṯnevī İsmāʿīl Efendi[905] cevāb virmişler ki ġaybdan murād umūr-ı uḫreviyye **(12)** olmayup belki ḥaḳāyıḳ-ı eşyā ve aʿyān-ı ṯābitedür ki [906]لو ظهرت الحقایق لبطلت الشرایع mısdāḳınca **(13)** maḥall-i ḫavf ve recā olan aḥkām-ı şerʿiyye ḳalmaz dimek olur buyurmışlar. Ammā āḫiretde olan **(14)** ḫavf ve recādan aṣḥābına nefʿ olmayup nāfiʿ olan ḫavf ve recā inkişāf-ı ġıṭāʾdan evvel **(15)** dünyāda olan ḫavf ve recādur ki tevbe vü nedāmet ve ṭāʿat ü ʿibādete mülāzemet ile dāḫil-i cennet **(16)** olup āḫiretde olan ḫavf ve recānuñ nefʿi ḳalmaz dimekdür deyü maʿnā virilse daḫı mümkindür. **(17)** Elḫāṣıl efṣaḥ-ı kelām ve īżāḥ-ı merām

[905] Mevlevî şeyhi ve *Mesnevî* şârihi (ö. 1041/1631). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sine yazdığı şerhle tanınan Ankaravî, dönemindeki ilim ve fikir hayatına hâkim olan şerh geleneğinin tesiriyle Herevî, İbnü'l-Arabî, İbnü'l-Fârız ve Mevlânâ gibi önemli mutasavvıfların eserlerini şerh etmiştir. *Mesnevî* şârihliği konusunda otorite olarak kabul edilmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Galata Mevlevîhânesi'nin inşa tarihini (897/1491-92) gösteren "er-Rusûh" kelimesini Rusûhî şeklinde mahlas olarak almıştır. Çoğu *Mesnevî* ile ilgili olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Bunlardan en bilineni *Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûretü'l-Maârif* şeklinde isimlendirdiği ve kendisine "Hazret-i Şârih" unvanını kazandıran şerhidir. bkz. Erhan Yetik, "Ankaravî, İsmâil Rusûhî", **DİA**, Cilt: III, s. 211-213. Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Erdoğan Taştan, "İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-leyâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme," Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009; Ahmet Tanyıldız, "İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2010; Ömer Gök, "Rusûhî İsmâil Ankaravî Bibliyografyası", **Ankara Araştırmaları Dergisi,** 4/1, 2016, s. 60-66.

[906] Hakikatler ortaya çıkarsa şer'î kurallar ortadan kalkar.

budur ki Zeyd raḍıyallāhu anh zamānında mevcūd olan kimesneler içün **(18)** dünyādan āḫirete şeḳāvet veyāḫūd saʿādet üzre gideceklerini iʿlām ve ehl-i cennet ile ehl-i dūzaḫı **(19)** beyān idüp her birinüñ cebhe-i istiʿdādına ḳalem-i ḳażā ne yazmışdur āşikāre göstereyüm dimiş idi. Pes, aña cevāb **(20)** olur ki yā Zeyd! Bu bir sırr-ı ḫafīdür ve ḫalḳa ḥāli mestūr olmaġla āḫirde olacaḳ saʿādet ve şeḳāvet-i ezelisini **(21)** bilmeyüp beyneʾl-ḫavf veʾr-recā ṭāʿat iderler. Eger her kese saʿādet ve şeḳāveti ẓāhir olup ḥükm-i ḳażāda **(22)** raḳam keşīde olan ġayb-ı ezelī ve ebedī bilinse ben niceyüm ki dimek ḫavf ve recāsı ḳalmayup **(23)** eşḳiyāya yeʾs ve suʿadāya emn ḥāṣıl olurdı. Ve niẓām-ı şerʿ-i şerīf bozılurdı dimek olur. **(24)** Fe-ammā mertebe-i şuḥūda ḳableʾl-vuṣūl müʾminler kendülerini suʿadādan olduḳlarını fehm itmek ve ḳalbleri **(25)** dāʾimā muḥabbet-i ilāhiyye ve maʿrifet-i rabbaniyye ve aʿmāl-i ṣāliḥaya meyl ve raġbetleri olduġı cihetden farḳ itmek **(26)** ḳābildür. Meṯelā Mevlānā Ḫudāvendigār buña miṯāl işbu meṯeli īrād idüp buyurular ki:

بر لب جو(27) برد ظنی یک فتا [3661]

که سلیمانست ماهی کیرما

Muḳaddemā beyān olınduġı üzre ḫātemi, Süleymān ʿaleyhisselāmuñ **[329b]** **(1)** elinden gitdüḳden soñra bir faḳīr-i māhī-gir şeklinde ırmaḳda balıḳ avlarken bir civān anı görüp **(2)** ẓann-ı ġālibin aña iletdi ki bu bizüm māhī-girimüz Süleymānʾdur. Velākin ʿadem-i yaḳīnden şekkʾe düşüp **(3)** kendü kendüye eyitdi:

گر ویست این ازچه فردست و خفیست [3662-1]

Eger bu ṣayyād-ı māhī Süleymān **(4)** ise ʿacabā ne sebebden ferd ü tenhā ve ḫafī-şekl ü nihān-sīmādur.

ور نه سیمای سلیمانی ز چیست [3662-2]

(5) Ve eger Süleymān degül ise anuñ sīmā-i Süleymānīsi ne ḥāletdür. Elḥāṣıl ol civān-ı pür-gümān

اندرین (6) اندیشه می بود او دو دل [3663-1]

bu fikr ve endīşede müteḥayyir ve mütereddid idi ki

تا سلیمان گشت شاه مستقل [3663-2]

(7) ḥattā Süleymān-ı zamān ṣayd itdügi māhīlerden birinüñ şikeminde mühr-i Süleymānīyi bulup engüştine vaż‘ **(8)** itdükde tekrār şāh-ı musteġill oldı. Ve ḫātemi sirka iden

دیو رفت از ملک و تخت او گریخت [3664-1]

(9) deyü gitdi ve mülk ü taḫtı Süleymānīden firār eyledi.

تیغ بحشت خون آن شیطان بریخت [3664-2]

(10) Tīġ-ı baḫt-ı ḫilāfet-i Süleymānī ol şeyṭanuñ ḳanını dökdi. Ve Süleymān ‘aleyhisselām

کرد در انگشت خود (11)انگشتری [3665-1]

ḫātemini parmaġına vaż‘ idüp

جمع آمد لشکر دیو و پری [3665-2]

‘asker-i dīv ve perī, ḥükm-i **(12)** Süleymānīde cem‘ oldı. Ve ḫalḳ-ı ‘ālem ḳıṣṣa-i Süleymānīden ḫaberdār olmaġla

آمدند از بهر نظّاره (13) رجال [3666-1]

seyr ve temāşādan ötüri ricāl-i encüm-miṣāl geldiler.

در میان شنا آنکه بد صاحب خیال [3666-2]

(14) Ve ol civān ki Süleymān bu olmaḳdur deyü ṣāḥib-i ḥayāl idi. Ol miyān-ı ricālde neẓẓare-i **(15)** Süleymānīye şāhidü’l-ḥāl olmışıdı. Pes, taḫt-ı ḫilāfetde mekīn olan Süleymān-ı emīne im‘ān-ı **(16)** naẓar ile baḳup

چون در انگشتش بدید انگشتری [3667-1]

mühr-i Süleymānīyi çünki engüştinde gördi. **(17)** Ẓaññ ve tereddüdden ḫalāṣ olup

رفت اندیشه و گمانش یکسری [2-3667]

endīşe ve gümānı bi'l-külliyye **(18)** gidüp ʿayne'l-yaḳīn Süleymān ol idügin bilüp ḥaḳḳa'l-yaḳīn gördi. Ve Süleymān ʿaleyhisselāmuñ **(19)** bu ḳıṣṣası muḳaddemā

در معنی آنکه آنچه ولیّ کامل کند مرید را نشاید کستاخی کردن[907]

beyānında **(20)** olan

رب هب لی[908] از سلیمان آمدست

که مده غیر مرا آن ملک و دست[909]

beytinüñ şerḥinde **(21)** tafṣīl olınmışdur. Maḥalline mürācaʿat olına. Ḳıssa-i Süleymānī ḫod kütüb-i tevārīḫde meẕkūr ve meşhūrdur. **(22)** Velākin Mevlānā Ḫudāvendigār: "Meṡel-i mezbūrı sālik kendü saʿādet-i ezeliyyesini farḳ itmek ḳābildür." **(23)** didügi mevḳiʿde īrād itmekle ḳıṣṣadan ḥiṣṣe budur ki Süleymāndan murād, rūḥ-ı sālik **(24)** ve civāndan fikr ü ʿaḳl ve cūydan murād, erbāb-ı ʿirfān ve māhīden murād, maʿrifetullāh ve dīvden **(25)** murād, nefs ve ṭabīʿat ve mühr-i Süleymānīden [murād],[910] muḥabbet-i rabbāniyye ve cezbe-i raḥmāniyyedür. İmdi her **(26)** birinüñ teʾvīli mesmūʿuñ oldıysa ṭālib-i ṣādıḳ daḫı kendinüñ saʿādetini ẓann ve teḥarrī ile **(27)** temyīz ve teşḫīṣ itmek bu yüzden olur ki her rūḥ-ı insānī ki Süleymān-vücūd olmışdur. **[330a] (1)** Ḫātem-i muḥabbet-i Rabbāniyye ve nūr-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye engüşt istiʿdādına vażʿ olınmışken ġaflet-i beşeriyye ile saḫr deyü nefs-i **(2)** emmāre sirḳa itmekle ṣadr-ı Süleymānīde olan taḫt-ı dilde oturup memālik-i

907 "Velî-i kâmil ne yaparsa yapsın müridin küstahlık yapmaması gerektiği" hakkında.
908 "Sâd 38/35: "Rabbim bana bağışla!"
909 **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/2603. "Rabbim, bana ver" [duası] Süleyman'dan gelmiştir; yani "Bu saltanatı benden başkasına verme" [demiştir]. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/2604. Şerh için bkz. Ceylan a.g.t., s. 737.
910 Bu kelime kırmızı mürekkeple satırın üzerine yazılmıştır.

tende icrā-yı ḥükūmete başladı. **(3)** Ammā bir rūḥ ki anuñ istiʿdādına ol ḫātem-i nūr-ı Muḥammedī bi'l-ḳuvve mevcūd ola lā-cerem anuñ ṭālib-i vuṣlatı olmaḳ muḳarrerdür. **(4)** Pes, bir ṭālib-i mecḥūl-ı muṭlaḳ henüz ṭaleb-i ḥaḳīḳat ve sülūk ve ṭariḳat ne idügin bilmeyüp maġlūb-ı nefs iken **(5)** gīrü meyl-i derūnīsi ṣuleḥā vü etḳıyā ve ʿurefā vü asfiyā olmaġla her ḳande bir ḥalḳa-i ẕikr ve meclis-i ʿilm görse **(6)** ve her ne diyārda bir mürşid var imiş deyü işitse bī-iḫtiyār anlaruñ mülāḳatına raġbet idüp her birinüñ derūnından cereyān **(7)** iden enhār-ı ʿilmiyyeden ṣayd-ı māhī-i maʿrifet ider. Ammā birisinde ḳarār idemeyüp ve ḳalbi müteselli ve rāḥat olmayup **(8)** sırrında bir ʿaceb istek var idügüñ fehm ider. Velākin ne idügüñ bilmeyüp ve istiʿdād-ı ẕātīsi kelimāt-ı ḳudsiyye-i **(9)** erbāb-ı ḥālātı ʿilm ile iẕʿān idüp fe-ammā ol ḥāl kendüde henüz bi'l-fiʿl mevcūd olmaġla kişver-i ten ve iḳlīm-i **(10)** beden-i dīv-i nefs ve ṣaḫr-ı cinnī-i hevānuñ zīr-i ḥükminde maġlūb olmaġla ḳuvvet-i mütefekkiresi rūḥuñ ṣayyād-ı maʿrifet **(11)** ve cüyende-i ḥaḳīḳat olduġını görüp taḫayyül ider ki Allāhu aʿlem bu māhī-gīr meʿānīde nişān-ı Süleymānī ve ʿalāmet-i **(12)** keyānī vardur. Velākin ʿacebdür ki aḥvāl ve eẕvāḳdan ḫālī ve ehlinden ferd ve tenhādur deyü keşf-i meʿānīde **(13)** şübheden ḫalāṣ olmaz. Pes, nāgehān, hidāyet-i Ḥaḳ ve ʿināyet-i feyyāż-ı muṭlaḳ feryād-reslik idüp **(14)** ḳuṭb-ı ʿālem ve mürşid-i ekmel ve aʿẓama muṣādif olduġı gibi şebeke-i istimāʿla ṣayd itdügi semeke-i maʿārifüñ derūnından **(15)** ḫātem-i Süleymānī olan ḥubb-i yezdānī şaʿşaʿa-bāz olup cezbe-i raḥmāniyye engüşt sırrına vażʿ olınmaġla **(16)** taḫt-ı Süleymānī-i ḳalb ve kişver-i insānī-i ḳālbinde müstaḳarr olan dīv-i aḥkām-ı nefsāniyye firār idüp baḫt ve saʿādet-i **(17)** rūḥ-ı ẕī-devlet, dīv-i ṭabʿ ve şehveti tīġ-i tevḥīd ve muḥabbetle ḳatl idüp cemīʿ-i ḥavvāss u ḳuvā ve cevāriḥ ü aʿżā **(18)** envār-ı lāmiʿa-ı ʿışḳ-ı Ḫudā'nuñ zīr-i ḥükminde kemer-beste-i inḳiyād olurlar. Ve mütefekkire ve müteḫayyile daḫı miyān-ı ḥavāsdan **(19)** neẕẕāre-i Süleymān-ı rūḥı temāşā ḳılduḳda tāc-ı ictibāyı başında ve ḫilʿat-i irtiżāyı düşünde ve ḫātem-i **(20)** nūr-ı Muḥammedīyi engüşt-i sırr ve hūşunda görüp ferr ve kerr-i ʿışḳ ve zīver-i ʿirfān ve ẕevḳ ile taḫt-ı saʿādet **(21)** baḫt-ı dilde ve sāde-i iṭmīnāna ittikā idüp

ḳuvā-yı cismāniyyenüñ dīv ve perīleri ve ḳuvā-yı rūḥāniyyenüñ **(22)** vuḥūş ve ṭuyūrı dīvān-ı şuhūdunda el baġlayup Süleymān-ı rūḥuñ ḥükm ve işāreti ve āṣaf-ı ʿaḳl-ı küllün **(23)** reʾy ve delāleti üzre ḫidmete ḳıyām gösterüp memālik-i ten-i ʿadl ve dād-güsterī ile emn ü amān olduġını **(24)** müşāhede ḳılduḳda sürādiḳāt-ı melekūt keşf olup esrār-ı ceberūt āşikār ve cennāt-ı ḥubb-i **(25)** aẕemūt bedīdār olur. Ve envār-ı ḥubb-i ẕātī ve āteş-i ʿışḳ-ı sübḥānīden bī-behre ve efsurde olan **(26)** ḳulūb-ı ḳāsiye mecmuʿ-ı dīv ve şeyāṭīn ve siccīn-i ṭabʿ-ı mehīnde muʿaẕẕeb olduḳların keşfen ve aʿyanen görür. **(27)** Ve merḥamet ve şefḳatinden bī-nūr-ı muḥabbet olan maḥrūmlara: "Ey ġāfiller! Siz ḫod nār-ı ṭabīʿat ve şehvete yanup **[330b] (1)** ʿaẕāb-ı elīm-i ülfet-i dünyāya giriftār ve cennāt-ı maʿneviyye-i nūr-ı muḥabbetden berḫurdār olmamışsız. İmdi perde-i ġafleti **(2)** dīde-i baṣīretden refʿ idüp cānuñuzı ḥubb-i ilāhī ile āteş baʿd ve ḫiẕlāndan ḫalāṣ idüñüz." dise hīçkes **(3)** kelāmını işġā itmeyüp ʿilm-i ezelīde ol nūr-ı muḥabbetden naṣībleri olmamaġla bu ādem ya mecnūndur ve **(4)** yāḫud mülḥiddür. Muḥabbet didükleri nedür ve ṭabīʿat nedür sen vehm ve ḫayāle düşmüş ve ince ince fikirler **(5)** idüp yoluñu şaşmışsun. Muḥabbet ḫod cinsüñ cinse olan meylidür. Pes, insāndan Ḥaḳḳʾa muḥabbet daʿvāsı **(6)** vehm-i bāṭıldur. Muḥabbet didükleri mümkin olduġı mertebe emre imtiṣaldür. Bizüm ḫod noḳṣānımuz yoḳ ṣafāmuz **(7)** var. Göñül ḥali nedür ʿabeṣ söyleme yoḫsa seni bīmār-ḫāneye ḳoruz. Veyāḫūd ḍalālete düşdügüñ ḥākime **(8)** bildürüp ḥakkuñdan gelürüz dirler. Ve muḥabbet-i ilāhiyyeden bī-behre olup leẕẕāt-ı şehevāniyye ve ḥubb-i müzaḫrefāt-ı **(9)** dünyeviyyede inhimāk ʿayn-ı ʿaẕāb ve ʿiḳāb idügin bilmeyüp şehd ü sükkerden eleẕẕ ve aḥlā görürler. وحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ[911] **(10)** ne dimekdür bilmezler. Ve ehl-i şuhūd perde-i ḫafāyı hetk idüp āh ey ġāfiller ne ʿaceb **(11)** cānıñuzı esirgemezsüz! Zīrā mādām ki nūr-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammediye ḳalbiñüzde pertev itmeye ḥaḳīḳat-i insāniyyeden dūr ve bu **(12)** ġarāmet ile ʿömr-i aḫire irüp bī-nūr giderseñüz ṣūver-i muḫtelife-i berzaḫiyye ve derekāt-ı esfel-i ṭabiʿiyyede **(13)** nār-ı ḥırmāna

[911] Cehennem şehvetlerle çevrilidir. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 5, s. 150.

yanup devlet-i ruʾyet-i dīdārdan mehcūr olursız. İḥsān idüp ṣıdḳ-ı maḳālime iʿtimād ve kendüñüze **(14)** ilāc idiñüz. Cennet-i maʿneviyye-i enfüsiyye ḫod göñülde pertev iden envār-ı ceẕebāt-ı raḥmāniyyedür dise **(15)** ol bī-saʿadet ve nūr-ı muḥabbete bī-liyāḳat olanlar bize sen didügüñ cennet lāzım degül sen cehennem didügüñ **(16)** leẕāyiz-i dünyeviyye bize cennet yeter deyüp ne caḥīm-i enfüsīden ḳorḳarlar ve ne cennet-i maʿneviyye recāsında olurlar. **(17)** İmdi sālike vācib olan budur ki nūr-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammedī ve sırr-ı ḥubb-i eḥadī istārını nā-ehl **(18)** ve nā-müstaʿidd olanlara keşf itmeye ki herkes kendü ẓann ve ḥusbān ve pindār ve gümānıyla müşerref olup ʿibādāt-ı **(19)** bedeniyyeden bārī ḳalmayalar. İmdi benüm rūḥum! Vāriṣ-i ekmel-i ḥaḳīḳat-i Muḥammediye olan kāmil ve mükemmilüñ ifāżā-i **(20)** himmetünden ol nūr-ı şuhūd-ı vaḥdet, dil-i sālikde lemeʿān itdükde Zeyd raḍıyallāhu ʿanh gibi dīde-i baṣīreti guşāde **(21)** olup ẓāhiren ve bāṭınan ḥākim-i vücūdı, nūr-ı Muḥammedī olur. Ve ḳalbi āfitāb gibi nūr-ı maḥẓ ve maẓhar-ı feyż olmaġla **(22)** şek ve gümāndan geçüp īmān-ı ʿaynī mertebesine varmaġla melekūt ve ceberūtda rūḥundan ḫafī şeyʾ ḳalmayup **(23)** nūr-ı Muḥammedī ile ʿayān görür. Ve ezel ve ebedi muctemiʿ bulur bu mertebeler niçe kerre tafṣīl olınmışdur. Ve perde-i ġaybuñ **(24)** hetkinde ḫavf ve recānuñ sebeb-i faḳdını ḥaḳīḳat üzre beyān iderdüñ velākin her ne ḳadar lisān beyān **(25)** itse ẕevḳi olmayana nihāndur. Ve bundan ziyāde keşf-i rāza ruḫṣat yoḳdur. Egerçi bu sözlerden **(26)** daḫı ḥal ẓuhūr itmez velākin müstemiʿīni ehl-i ḥāle ve ẕevḳ ele getürmege terġībdür. Hemān ṣıḥḥā ve ʿāfiye ol **(27)** dil-i ʿāşıḳa ki bāde-i muḥabbeti nūş itmiş ola yoḫsa hīçkes beyhūde ġarrālanmayup ehl-i saʿādetden ise āḫir-i nefse dek **[331a] (1)** nūr-ı Muḥammedī ṭalebinden munḳaṭıʿ olmaya ki pertevinden ʿayn-ı yaḳīn ḥuṣūle gelüp şekk ve gümāndan ḫalāṣ ola. **(2)** İmdi benüm nur-ı dīdem!

وهم آنگاهست کان پوشیده است [1-3668]

Vehm ü gümān ve ẓann u ḥisbān ol zamāndadur ki **(3)** çehre-i maṭlūb perde-i ḫafāda maḥcūb ola

این تحرّی ازپی نادیده است [2-3668]

ve bu tereddüd ve teḥarri bir **(4)** şeyʾüñ ḥaḳīḳatini görmemek ve nefsü'l-emri bilmemekden neşʾet ider. Fe-ammā ʿinde keşfü'l-ḥaḳāyıḳ

چون (5) خیال غایب اندر سینه زفت [3669]

چونکه حاضر شد خیال او برفت

çün ḫayāl-i ġāyib **(6)** ẓuhūra gelüp nūrı sīnede mālāmāl ola. Ve istidlāl ve naẓarı ʿilm-i ḥużūrī mertebesine **(7)** gele. Ol ẓann ve ḥisbān refʿ olur. Zīrā vehm ü ḫayāl ḥuṣūl-i viṣālinden evvel ve **(8)** işti'āl-i nār-ı iştiyāḳ ve iḫtimāl-i elem-i istimrār-ı firāḳ, evān-ı ġaybet ve zamān-ı fürḳatdedür. Fe-ammā **(9)** lede'l-ittisāl derd ü ḥasret ve ṭālib ü meşaḳḳat ber-ṭaraf olup faḳaṭ leẕẕāt-ı üns-i müşāhede-i **(10)** cemāl-i vaḥdetden ġayri şeyʾ ḳalmaz. Āh ey ʿāşıḳ-ı cemāl-i eḥadiyyet! Egerçi ẕevḳ-i üns-i vuṣlat (**11)** rāḥatdur. Velākin ġayb ve ḫafā maḥbūbuñ maṭlūbı olmaġla ʿāşıḳ-ı bī-çāre gāh vaḥdet ile **(12)** ülfet ve gāh keṡret ile bī-ṭāḳat ve gāh vuṣlat ve gāh fürḳat çevgānında ser-gerdān **(13)** ve şarāb-ı ʿışḳ ile meyḫāne-i ḥayretde sekrān olup bir dem gelür ki āfitāb-ı vuṣlat **(14)** bī-müzāḥame-i keṡret felek-i ḥaḳīḳatüñ meşriḳ-i saʿādetinden ṭuluʿ idüp zemīn-i nāsūtı **(15)** ġarḳ-ı envār-ı vaḥdet olur. Ve gāh olur ki ṣaḥb-ı beşeriyyetüñ terākümünden vech-i āfitāb-ı vuṣlat **(16)** pūşide olmaġla ʿāşıḳ, ḥarīḳ-ı nār-ı fürḳat-ı feryād u enīn ile manend-i raʿd, sīne-i bī-kīnesi **(17)** sayḥa-künān ve naʿra-i āh u vāhı berḳ-ı ḫāṭif gibi lemeʿān idüp derd ü ḥasretle gözünden **(18)** teḳātur iden bārān-ı eşki seyl-i ferāvān olup tīre-zemīn-i beşeriyyetin reyyān itdükde **(19)** fi'l-ḥāl mezāriʿ-i vücūdı keşt-zār-ı maʿfiret olur. Ve envāʿ-ı ezhār-ı muḥabbet ve [eṣnāf-ı][912] eṡmār-ı ḥaḳīḳat **(20)** nümūdār olup ḫazān-ı fürkāti, bahār-ı vuṣlata ve ḫarīf-i keṡreti ṣayf-ı vaḥdete mütebeddil **(21)** olmaġla hubūb-ı riyāḥ-ı ceẕebāt-ı rabbāniyye cevv-i hevā-yı ḳalbinde miḳdār-ı zerre, ġaym-ı taʿayyün **(22)** ve iṡneyniyyet

[912] Bu kelime metindeki yerine işaret edilerek satırın üzerine yazılmıştır.

ḳomayup nevrūz-ı feyrūz-ı vuṣlat [ve gülşen-i şuhūd-ı künūz-ı vaḥdet][913] olur. Elḥāṣıl ʿāşıḳān-ı ilāhī **(23)** bu iki hāletden ḫālī olmadıġına Mevlānā Ḫudāvendigār bu meşeli īrād idüp buyururlar ki: **(24)**

گر سمای نور بی باریده نیست [3670-1]

Egerçi āsumān-ı nūrānī bī-maṭar ve bī-bārīde degüldür. Ve **(25)** hemçünān

هم زمین تار بی بالیده نیست [3670-2]

zemīn-i tīre daḫı bī-neşv ü nemāʾ degüldür. Yaʿnī nūr-ı **(26)** vech-i āsumān bī-seḥab ve tārīk-i rūy-ı zemīn bī-nebāt olmayup her biri buṭūn-ı ġaybda biʾl-ḳuvve **(27)** olan ḫāṣṣiyātını keşf ve iẓhār idicilerdür. Velākin burūz-ı rumūz içün derd **[331b] (1)** ü iştiyaḳla aġlamak ve elem-i ġaybet ve iftirāḳdan āh-ı dil-sūz ile ciger daġlamaḳ maḥbūbuñ **(2)** maṭlūbı olmaġla Ḫudā-yı bī-miṣāl ve bilā-ittiṣāl ve infiṣāl olan ẕüʾl-celāl-i veʾl-cemāl **(3)** kitāb-ı kerīminde buyurur ki:

یؤمنون بالغیب می باید مرا [3671-1]

Ġayba īmān getürenler gerekdür baña. **(4)**

زان ببستم روزن فانی سرا [3671-2]

Bu serāy-ı fānīnüñ cānib-i āḫirete olan revzenini **(5)** anuñ-çün baġlamışımdur. Tā ki īmān-ı biʾl-ġayb mertebesinde olan ʿibād-ı müttaḳīn derd-i **(6)** firāḳla aġlaşalar. Ve cebhe-i ʿibādetlerin zemīn-i iṭāʿatden ḳaldırmayup āh u **(7)** feryād ile iñleşeler.

[Maṭlab: در تفسیر الم وبعض تحقیقات اسرار حروف مقطّعه سُور قرانیه ومراتب غیب واسرار صلوة وانفاق فی سبیل الله فی نار الصلوة]

Kemā ḳāle Teʿālā:

(الم ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ **(8)** يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ)[914]

[913] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

(9) Yaʿnī bi-ḥaḳḳı- "الم" Ḳurʾan-ı Kerīm, şol kitāb-ı ʿaẓīmü'ş-şandur ki kelām-ı sübḥāni olduġında **(10)** reyb ü şübhe ve şekk ü töhmet yoḳdur. Ol kitāb-ı mübīn mütteḳīler içün delālet-i mevṣile ile'l-maṭlūb **(11)** ve belki ʿayn-ı hidāyet ve maṭlūba vuṣlatdur. Ancılayın etkiyā ki ġayb olan emr-i āḫirete **(12)** görmeden ṣıdḳla īmān getürürler. Ve ṣalavāt-ı ḫamsi evkāt-ı mefrūżasında edā **(13)** idüp devām ve şebāt üzre olurlar. Ve anlara faẓl u iḥsānımuzdan iʿṭāʾ **(14)** itdügimüz rızḳlarından ifrāz-ı zekāt idüp infāḳ-ı fī-sebīlillāh iderler. **(15)**

فاعلم فى الَم اقوالاً احدها ان لا محلّ لها من الاعراب على قول من قال انّ حروف المقطّعة فى اوايل السّور **(16)**اسماء حروف التهجّي وانّ فائدتها اعلامهم بأن هذا القرأن منتظم من جنس ما تنظمون منه كلامكم **(17)** ولكن عجزتم عنه فلا محل لها من الاعراب وانما جئ بها هذه الفائدة والثانى انّها موقوفة اى لامعربةٌ **(18)** ولا مبنيّةٌ والثالث انها اسماء السوَرالمفتتحة بها وانها بعض اسماء الله تعالى حذف بعضها **(19)** وبقى منها هذه الحروف دالّة عليها فلهاح محلّ اعرابٍ يحتمل الرّفع والنّصب والجرّ فالرفع اما **(20)** بأن يكون مبتداءً واما بان يكون خبر مبتداء محذوف تقديره هذه الَم والنصب باضمار فعل تقديره **(21)** اقرأوا الَم والجر باضمار حرف القسم ذلك الكتاب ذلك مبتدأ ثانٍ الكتاب خبره والجمله خبر الَم **(22)** لا ريب فيه خبر ثانٍ عن المبتدأ الثانى والريب الشكّ مع تهمة وحقيقته على ما قاله الزمخشريّ هو قلق النفس **(23)** واضطرابها وهدى فيه وجوهٌ احدها ان يكون مبتدأً وخبره فيه المذكور ان كان خبراً لا محذوفاً **(24)** والا فخبره محذوف تقديره على كلا التقديرين لا ريب فيه هدىً وهدىً مصطر على وزن فعل **(25)** وهو الدلالة والتذكير للمتقين جارّ ومجرور متعلّق بهدىً وقيل صفة لهدىً فيتعلّق بمحذوف (**26**) ومحله ح الرفع اى هدىً كاين للمتقين فان قيل قد وجد الريب فى كثير من الناس فى القرأن وهذا القول **(27)** ينافى ذلك فالجواب من ثلاثة اوجه احدها انّ المنفيّ كونه متعلّقاً للريب بمعنى انّ معه من الادلّة ما ان تأمّله **(1)** **[332a]** المصنّف المحقق لم يرتب فيه والثانى انّه مخصوص والمعنى لا ريب فيه عند المؤمنين والثالث انه خبر معناه النهى **(2)** والاول احسن للاجوبة وقوله الذين يحتمل النّصب والرّفع والجرّ والظاهر الجرّ على انه نعت للمتقين او بدل **(3)** او عطف بيان واما الرفع على انّه خبر مبتداءٍ محذوفٍ ويؤمنون صلة وعايد بالغيب متعلّق بيؤمنون **(4)** ويجوز ان يكون الباء للحال فيتعلّق بمحذوفٍ اى يؤمنون يلتبسين بالغيب عن المؤمن به ويقيمون عطف **(5)**على يؤمنون فهو صلة وعايد ومعنى يقيمون يديمون او يظهرون والصّلوة مفعول به ومما رزقناهم **(6)**جارّ ومجرور متعلّق بينفقون معطوف على الصّلة وما المجرورة يحتمل ثلاثة اوجه احدها ان يكون **(7)**اسماً بمعنى الّذى رزقناهم صلتها والعايد محذوف قال ابو البقا تقديره رزقناهموه او رزقناه **(8)** اياهم قيل وفيه نظر والثانى ان يكون

---

[914] Bakara 2/2-3: "Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir. Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar."

نكرةً موصوفةً والثالث ان يكون مصطريّة ويكون المصطر **(9)** واقعاً موقع المفعول وقد منع ابوالبقا هذا الوجه والرزق لغة العطاء وهو مصطر وقيل الرزق **(10)** بالفتح مصطر وبالكسر اسم والهمزة فى انفق للتعدية [915]

Ve bilcümle bu āyāt-ı kerīmenüñ iʿrābında beyne'l-müfessirīn **(11)** tevcīhāt-ı keşīre vardur. Velākin maḳṣūddan ḳalmamaḳ içün bu ḳadar ile iktifā olındı. Pes, müʾminīn-i bī-irtiyābuñ **(12)** ʿilm-i şerīflerine ḫafī olmaya ki Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde olan ḥurūf-ı muḳattaʿāt müteşābihat ve ḥabīb ile maḥbūb beyninde

---

[915] Bilesin ki, ألم kelimesinde bir takım görüşler bulunmaktadır. Bunlardan ilki, "Surelerin başlarında bulunan huruf-u mukatta'a, huruf'ul-hecâ'nın isimleridir" diyenlere göre bu kelimenin iraptan mahalli bulunmamaktadır. Bu görüşün faydası, onlara bu Kur'an'ın kendi sözlerini oluşturdukları harflerden dizilip bir araya getirildiğini ama onların bunun benzerini getirmekten aciz olduğunu bildirmektir. Bu durumda bu kelimenin iraptan mahalli olmaz; zira söz konusu anlamı ifade etmek için getirilmiştir. İkincisi, bu kelime ne mureb ne de mebni olmayıp, üzerinde vakfe edilmiştir (mevkuf). Üçüncüsü, bu kelimeler surelerin kendileriyle başladığı sure isimleridir. Bunların bir kısmı Allah'ın isimlerindendir; bir kısmı hazfedilmiş, içlerinden bu harfler (huruf-u mukatta'a) bu isimlere delalet etmesi için bırakılmıştır. Bu durumda mezkûr kelimenin raf, nasb ve cer olmak üzere üç farklı irabı bulunur. Raf, mübteda veya mahzuf mübtedanın haberi olduğu içindir ki, bu durumda cümle هذه ألم olarak takdir edilir. Nasb, bir fiil gizleyerek verilir ki, bunun takdiri de اقرؤوا ألم şeklindedir. Cer ise bir kasem harfinin gizlendiğini varsayarak yapılır. ذلك الكتاب cümlesinde ذلك ikinci mübteda, الكتاب ise onun haberidir. Bu cümle de ألم cümlesinin haberidir. لا ريب فيه cümlesi ikinci mübtedanın ikinci haberidir. Rayb, suçlayarak şüphe duymaktır. ez-Zemahşeri sözüne göre bu kelimenin gerçek anlamı nefsin endişe ve kaygı duymasıdır. هدى kelimesinde bir takım görüşler bulunmaktadır. Birincisi, bu kelime mübtedadır. لا harfinin haberinin mahzuf olduğu kabul edilirse فيه kelimesi هدى kelimesinin haberidir.لا kelimesinin haberinin mahzuf olduğu kabul edilmezse bu durumda هدى kelimesinin haberi hazfedilmiştir. Cümlenin her iki durumda da takdiri لا ريب فيه، فيه هدى şeklindedir. هدى kelimesi, فُعَل kalıbında bir mastardır; hatırlatma ve yol gösterme anlamına gelmektedir. للمتقين kelimesi harfi cer ve mecrurundan ibaret olup هدى kelimesine müteallıktır. هدى kelimesinin sıfatı olduğu da söylenmiştir; bu durumda müteallakı mazhuftur ve iraptan mahalli de raftır. Yani هدى كائن للمتقين (müttakilere ait olan hiyadet) şeklindedir. "İnsanların birçoğunun şüphe içinde olduğu Kur'an'da belirtilmiştir, mezkûr ayet ise bu duruma ters düşmektedir." şeklinde bir itiraz gelirse buna üç farklı cevap verilebilir: Birincisi, buradaki menfi ريب kelimesine dönmekte olup, "Onun gösterdiği şeyde hiçbir şüphe yoktur; gerçekten insaflı bir şekilde düşünen biri onda herhangi bir şüphe duymaz" anlamındadır. İkincisi, bu ayetin anlamı sınırlıdır; müminlerin onun hakkında hiçbir şüphesi yoktur anlamındadır. Üçüncüsü bu cümle, yasaklama anlamına gelen bir yargıdır. Bu üçü içinden en güzel cevap birincisidir. الذي kelimesinin raf, nasb ve cer olması mümkündür. للمتقين kelimesinin sıfatı, bedeli veya atfı beyanı olması itibariyle cer olması veya mahzuf bir mübtedanın haberi olması itibariyle raf olması daha uygundur. يؤمنون ismi mevsulun sıla cümlesidir. بالغيب kelimesi يؤمنون fiiline müteallıktır. Başındaki بـ harfi cerinin hal anlamında olması mümkündür. Bu durumda müteallak mahzuf (ملتبسين kelimesi) olur, anlam olarak takdiri de, güvenilmesi hususunda gaib olan şeye sarılarak iman edenler, şeklindedir. يقيمون kelimesi يؤمنون kelimesi üzerine atıftır. Bu kelime hem sıladır, hem de içinde aid zamir barındırmaktadır. Bu kelime, devam ettiriyor ve ortaya koyuyorlar, anlamına gelmektedir. الصلوة kelimesi mefulü bihtir. ومما رزقناهم kelimelerindeki harfi cer ve mecrur ينفقون kelimesine müteallıktır, sıla cümlesi üzerine de atfedilmiştir. Mecrur olan ما kelimesinde üç farklı görüş vardır. Birincisi, الذي anlamında bir isimdir, رزقناهم cümlesi de onun sılasıdır. Sıla cümlesindeki aid ise mahzuftur. Ebu'l-Beka bu cümlenin takdirinin رزقناهموه veya رزقناه إياهم şeklinde olduğunu belirtir fakat başka bir görüşe göre bu görüşe ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. İkincisi, ما bir sıfatla nitelenmiş nekredir (nekre-i mevsufe). Üçüncüsü, ما mastariyye anlamındadır; mastar da mef'ul konumunda bulunmuştur. Ebu'l-Beka bu görüşü tasvip etmemiştir. الرزق, sözcük anlamıyla vermek demektir ve mastardır. Bu kelimenin fetha ile okunan kalıbının (الرَّزق) mastar olduğu, kesre ile okunanın (الرِّزق)ise isim olduğu söylenmiştir. أنفق kelimesinin başındaki hemze de geçişlilik (teaddî) anlamı vermek için gelmiştir. Semîn el-Halebî, **ed-Dürrü'l-Masûn fî ʿUlûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn**, Dımeşk, Dâru'l-Kalem, [t.y.], Cilt: 1, s. 179.

vażʿ **(13)** olınmış muʿammeyāt ve esrār-ı mektūmāt ḳabīlindendür ki ʿuḳūl-i ʿulemā anuñ keşf-i meʿānīsinde ʿāciz ve ḥayrān olmaġla ṭarīḳ-ı eslemi (**14)** iḫtiyār idenler tefsīrinde Allāhuaʿlem ve resūlühu deyü sükūt ḳılmışlar ve baʿżılar daḫı ṭarīḳ-ı aḥkamda bulunup **(15)** enallāhuaʿlem dimekdür. Veyāḫud "elif" Allāh ,"lam" Cebrāʾīl, "mim" Muḥammed'e işāret olup ان الله تعالى انزل الكتاب على لسان جبريل الى محمد عليه السلام[916] **(16)** maʿnāsınadur dimişlerdür. Ve bilcümle her biri miḳdārınca bir söz söyleyüp anuñ maʿnāsına min ḥayṣü'l-cezm **(17)** ḥabīb ile maḥbūbdan ġayrısı ʿalā ḥaḳīḳatihi muṭṭaliʿ degüldür. Pes, ol maḥbūb-ı ezelī ḥabīb ve resūli ile kendü beynine muʿammeyāt-ı **(18)** mezbūreyi vażʿ eyledi ki لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتٌ[917] hengāmında ʿalā lisān-ı Cibrīl tekellüm idüp esrār ve meʿānīsine Cibrīl daḫı **(19)** muṭṭaliʿ olmaya, ḳande ḳaldı ki ġayrīler vāḳıf ola. Nitekim işbu ḫaber bu maʿnāya şehādet ider.

روى انّ جبريل لمّا نزل **(20)** بقله كهيعص فلمّا قال كَ قال النبى عليه السلام علمت فقال هَ فقال علمت فقال ي فقال علمت فقال **(21)** ع فقال علمت فقال ص فقال علمت فقال جبريل عليه السلام كيف علمت [فقال هو سرّ بيني و بين الله تعالى[918]][919]

Ve ḫurūf-ı muḳaṭṭaʿada **(22)** bu maʿnāya daḫı işāret vardur ki Ḥaḳḳ celle ve ʿalānuñ kelām-ı ezelīsi ḫurūf ve kelimāta ṣıġmaz. Zīrā añlam ġayr-ı mütenāhī **(23)** ve ḫurūf ve kelimāt mütenāhīdür. Ve ṣıbyānihi ibtidā-i taʿlīmde meʿānī-i Ḳurʾāniyyeden mücerrede velākin kelimāt-ı mürekkebesine **(24)** dālle ve hādiye olan ḫurūf-ı müfrede ve muḳaṭṭaʿa ile taʿlīm olınup baʿdehū ḫuruf-ı mürekkebe baʿdehū kelimāt-ı süver-i Ḳurʾāniyye **(25)** taʿlīm olınup ḫattā her bir müteʿallim kelimāt-ı mezbūrede mevdaʿ olan meʿānī-i Ḳurʾānī mevāhib-i ilāhiyyeden baḫş ve ʿaṭāʾ **(26)** olınan ʿilm ü maʿrifet ve ṣıdḳ-ı niyyet ve ṣafā-i

[916] Allah Teâla, Kitab'ı, Cibril'in lisanıyla Muhammed'e (a.s.) indirmiştir.
[917] "Benim Allah ile birlikte olduğum bir vakit vardır ki…" Ebû Bekir Muhammed b. Ebî İshâk el-Kelâbâzî, **Bahru'l-Fevâid**, s. 101.
[918] Rivayet edilmiştir ki, Hz. Cibril كهيعص ayetini indirdiğinde; ك deyince Hz. Peygamber, "Anladım" demiş, ه deyince Hz. Peygamber yine, "Anladım" demiş, ي deyince Hz. Peygamber yine, "Anladım" demiş, ع deyince Hz. Peygamber yine, "Anladım" demiş, ص deyince Hz. Peygamber yine, "Anladım" demiş, bunun üzerine Hz. Cibril şöyle demiştir: Benim anlamadığımı sen nasıl anlıyorsun? Hz. Peygamber de, "Bu benimle Allah Teâla arasında bir sırdır" şeklinde cevap vermiştir.
[919] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ṭaviyyet ve istiʿdād-ı fıṭnatları miḳdārı fehm ve idrāk iderler. **(27)** Ve bī-fikret ve bī-baṣīret olan baʿżı ehl-i ẓanūn ve bed-ṭīnet kelimāt-ı maḥdūda ve süver-i maʿdūda munḳaṭıʿa olmaġla **[332b] (1)** kelimāt-ı ilāhiyye ve meʿānī-i ġayr-ı mütenāhiye nihāyet buldı. Tevehhüm itmekle Ḥaḳ sünḥānehū ve Teʿalā kemāl-i ḥikmet ve şumūl-i ḳudretiyle baʿde'l-kelimāt **(2)** ve'ṣ-süver baʿżı mürekkebe ve baʿżı müfrede ḥuruf-ı muḳaṭṭaʿa inzāl idüp kelām-ı ḳadīm-i sübḥānī ve Ḳur'an-ı ʿaẓīm-i ṣamedāni **(3)** kelimāt-ı maʿdūdeye ṣiġmaduġun iʿlām buyurmışdur. Pes, ḥurūf-ı muḥdeşe ile ḳā'ime olan kelimāt-ı münḥaṣıra ve kelām-ı **(4)** ḳadīm ile ḳā'ime olan meʿānī-i ḥurūf ġayr-ı mütenāhiyedür. Kemā ḳāle Teʿālā:

(قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ **(5)** قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهٖ مَدَدًا)[920]

Ve min ḥayṣü'l-kiṭabe ḥurūf-ı mürekkebe ile aña daḫı işāret olınur ki kelām-ı sübḥānī **(6)** fehminde ʿaḳl-ı insānīnüñ ḳuṣūrı olmaġla kelām-ı ezelī kisve-i ḥurūf-ı muḥdeşe ile mütelebbis olup ve hurūf-ı müfrede ile **(7)** Ḥaḳ celle ve ʿalā lā yüʿadd velā yüḥṣā olan kelām-ı ezelī ve ebedīsini inzāl idüp mütekellim-i sermedī olduġına işāret **(8)** buyurur. Ve ʿaded-i āyāt ve süver eger ʿArabiyye ve eger ʿİbriyye ve Süryāniyye libās-ı lüġāt ve ḥurūfla müktesī olduġı **(9)** kelām-ı ferdāniyy-i münezzeh ʿuḳūl-ı nās fehmine ḳarīb olmaġ-içündür. Kemā ḳāle Teʿālā:

(اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى)[921] **(10)** وقال ابو بكر الصدّيق رضى الله عنه فى كل كتاب السرّ وسرّ الله فى القرأن اوايل السور وقال عمر رضي الله عنه لكل كتاب **(11)** زينةٌ وزينة القرأن حروف التهجّى وذكر عثمان ابن عفّان رضي الله عنه انّه قال اللهم احفظ بالنصر والتاييد **(12)** بالمص وكهيعص وبحَم عسق وبقاف والقرأن المجيد وبنون والقلم وما يسطرون وقال على رضى الله عنه اوايل السور **(13)** اسماءٌ مقطّعة لو علم الناس تأليفها علموا اسم الله الاعظم وقال الحسن و سعيد بن جبير هذه الحروف اذا الّفت ضرباً **(14)** من التأليف كانت اسماء الله تعالى وان كنا لا نقف على تأليفها وذلك لأن قوله الَر و حم و ن رؤس ثلاث **(15)** سور واذا جمعت صارت الرحمن وهو اسم عظيم من اسماء الله تعالى وكذا روى عن ابن عباس رضى الله

[920] Kehf 18/109: "De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi."

[921] Şûrâ 42/7: "Böylece **biz sana Arapça bir Kur'an vahyettik ki, şehirlerin anası olan Mekke'de** ve çevresinde **bulunanları uyarasın.** Hakkında asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları uyarasın. Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir."

عنهما وذكر عن عبد الرحمن **(16)** ابن عوف رضى الله عنه انه قال ان الحروف المقطّعة فى اوايل القرأن تكتب لحفظ ما تريد حفظه من الاموال والمتاع **(17)** وغير ذلك وقيل الحروف المفردة المنزلة فى اوايل السور مثل ص فانه من مفرده اسم من اسماء الله اذ هو الحساب الجمل **(18)** واذا قسمنا التسعين على الحروف حصل منه ملك وكذلك المص فانه مجموع لحساب الجمل 161 ويحصل **(19)** من حروف هذه العدد اذا ركّبناه قولنا مانع وكذلك طه بحساب الجمل 14 ويحصل من عدد حروفه اسمان **(20)** من اسماء الله و هابّ و جواد وقس على هذا باقي الحروف والاسماء وروى ابو صالح عن ابن عباس رضه **(21)** ان رهطاً من اليهود منهم كعب بن الاشرف وحيّى وجدّى ابنا اخطب وابو لبابه وكعب بن أُسَيد ومالك **(22)** ابن اضّيّف دخلوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم فسألوه عن الَم وقالوا تنشدك الله الذى لا اله الا هو **(23)** احقٌّ انها اتتك من السماء فقال عليه السلام نعم كذلك نزلت فقال حُيّى لئن كنت صالحاً انّى اعلم انّ هذه الأمّة **(24)** من السنين ثم نظر حيّئ الى اصحابه فقال كيف ندخل فى دين رجل انما منتهى اجل امّته احدى و سبعون **(25)** سنةً فقال عمر رضى الله عنه وما يدريك انها كذلك قال اخذتها من حساب الجمل فضحك النبى عليه السلام فقال حي **(26)**هل مخيّر هذا قال نعم قال وما هو قال اَلمص قال حي هذه اكثر من الاو لى فقال هل غير هذا قال نعم اَلر كتاب **(27)** احكمت اياته قال حي هذه اكثر من الاو لى والثانية وقد احكم فيهنّ وفصل فنحن نشهد لئن كنت

[333a] (1)

صادقاً ما ملك امّتك الا احدى وثلاثون ومأيتا سنةٍ فهل غير هذا قال اَلمر الى قوله ولكنّ اكثر الناس لا يؤمنون **(2)** قال حيّ فنحن نشهد انّا من الذين لا يؤمنون ولا ندرى بأىّ قولك نأخذ فقال ابو ياسَر اما انأ فاشهد بما انزل على انبيائنا **(3)** انهم قد اخبروا عن ملك هذه الأمّة ولم يوقّتوا كم يكون فان كان محمّد صادقاً قيماً يقول انى لاراه سيجمع له هذا كلّه **(4)** فقام اليهود وقالوا غلبنا امرك فلا ندرى أبا القليل نأخذ ام بالكثير فذلك[922]

[922] Hz. Ebubekir şöyle demiştir: Her kitabın bir sırrı vardır; Allah'ın Kur'an'daki sırrı da surelerin başlarıdır. Hz. Ömer de şöyle demiştir: Her kitabın süsü vardır; Kur'an'ın süsü de hecâ harfleridir. Hz. Osman'ın da şöyle dediği aktarılmıştır: Allah'ım, المص, كيهعص, حم عسق, ق والقرآن المجيد (Kâf, şerefli Kur'an'a andolsun.) ve ن والقلم وما يسطرون (Nûn, Kalem'e ve yazdıklarına andolsun.) ayetlerinin yardımıyla ümmet-i Muhammed'i muhafaza et. Hz. Ali şöyle demiştir: Sure başları esmâ-i mukattaadır; insanlar onları birleştirmeyi bilselerdi Allah'ın en büyük ismini (ism-i a'zam) bilirlerdi. Hasan ve Said b. Müseyyeb şöyle demiştir: Bu harfler doğru bir şekilde birleştirildiğinde Allah'ın isimlerini oluşturur. Şu kadar var ki, biz onları birleştirmeye tam olarak vakıf değiliz. Örneğin üç surenin başında bulunan حم ,الر ve ن harfleri birleştirildiğinde الرحمن ismi oluşmaktadır. Bu da Allah'ın isimlerinden en büyük isimdir. Buna benzeyen bir nakil de İbn Abbas'tan (r.anhuma) yapılmıştır. Abdurrahman b. Avf'ın (r.a.) şöyle dediği aktarılmıştır: Kur'an surelerinin başlarındaki huruf-u mukattaa mal vb. eşyanın korunması için yazılır. Şöyle bir görüş de ileriye sürülmüştür: Sure başlarındaki örneğin ص gibi tek harfler başlı başına Allah'ın bir ismidir. Çünkü bu harf ebcet hesabıyla doksan sayısına ulaşılır. Biz bu doksan sayısını harflere böldüğümüzde ise مَلك sonucu elde edilir. Benzer şekilde المص harflerinin toplamı ebcet hesabıyla 161 sayısını verir. Bu sayının harflerini bir araya getirdiğimizde ise مانع kelimesi ortaya çıkar. Aynı şekilde طه kelimesi de ebcet hesabıyla 14 sayısını verir. Bunun harflerinden Allah'ın isimlerinden olan وَهَّاب (çok veren) ve جَوَاد (çok cömert

Ḳavlihi Teʿālā:

(هُوَ الَّذِى اَنْزَلَ **(5)**عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ [وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ][923])[924]

Pes, ḥażret-i risālet-penāh mezkūrlaruñ nehc-i ḥisābını külliyet ile **(6)** redd itmeyüp قد انزل على هذا و هذا[925] buyurmaġla ümmet-i merḥūmeden her biri bi-ḳadri'l-istiʿdād kiminüñ ʿaḳlı **(7)** mişkāt-ı Muḥammedīden iḳtibās-ı envār idüp ve kiminüñ sırrı ve rūḥ-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyeye maẓhar olmaġla min ḥayṣü'l- **(8)** virāṣe, esrār-ı ḥuruf-ı muḳaṭṭaʿadan kimi ḥisāb-ı cifrī ve kimi vefḳı ve kimi rūḥāniyyāt-ı ḥurūfe ve kimi merātıb-ı vücūda **(9)** işāret bulup bi-ḥasebi'ṭ-ṭāḳa baʿżı taḥḳīḳler itmişlerdür. İmdi evvelā merātıb-ı vücūdda olan işāretlerin **(10)** taḳrīr idüp baʿdehū ehl-i keşf ü şuhūduñ taḥḳīḳleri beyān olınsun. Pes, cümle-i ḥukemā-i ümmetden e'ş-şeyḫu'r-re'īs **(11)** İbn-i

---

olan) isimlerine ulaşılır. Diğer harflerine buna göre uyarlayabilirsin. Ebu Salih, İbn Abbas'ın (r.anhuma) şöyle dediğini rivayet eder: Ka'b b. Eşref, Huyey b. Ahtab, Cüdey b. Ahtab, Ebu Lübabe, Ka'b b. Üseyd ve Malik b. Zayf'ın da aralarında bulunduğu Yahudilerden bir grup Allah Rasulü'nün (s.a.v.) yanına geldiler ve "Kendinden başka ilah bulunmayan Allah'ın adıyla soruyoruz; sana gökten الم (Elif, lâm, mîm) indi mi?" diye sordular. Allah Rasulü, evet, indi, buyurdu. Hubey, Doğru söylüyorsan bu ümmetin ömrü sayılır seneler kadardır, dedi ve arkadaşlarına dönerek; ümmetinin ömrü yetmiş bir sene olan bir adamın dinine nasıl girelim? dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), Bunun böyle olacağını nereden biliyorsun, dedi. Hubey, Ebcet hesabıyla anlıyorum, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber güldü. Hubey, bundan başka daha var mı? diye sordu. Hz. Peygamber, evet, deyince Hubey, peki nedir? dedi. Hz. Peygamber: المص dedi. Hubey, bu öncekinden daha fazlaymış, peki başka var mı? diye sordu. Hz. Peygamber, evet deyince Hubey, peki o nedir? diye sordu. Hz. Peygamber: evet, dedi ve الر كتاب أحكمت آياته (Elif-lâm-râ. Bu, ayetleri muhkem kılınmış bir kitaptır. Hûd Sûresi, 1. Ayet) ayetini okudu. Hubey, bu bir ve ikinciden de fazlaymış. Ayrıca bunlar sağlam ve birbirinden ayrı haldedir. Sözlerin doğruysa ümmetinin ömrü iki yüz otuz bir senedir. Peki başka var mı? dedi. Hz. Peygamber, الر'dan başlayıp ولكن أكثر الناس لا يؤمنون (Elif Lâm Mîm Râ. İşte bunlar Kitab'ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen gerçektir, fakat insanların çoğu inanmazlar.) ayetine kadar okudu. Hubey, biz inanmayanlardan olduğumuza şehadet ederiz; senin hangi sözünü dikkate alacağımızı anlayamıyoruz, dedi. Bunun üzerine Ebu Yasir, Ben ise nebilerimize indirilenin hak olduğuna şehadet ederim ki, bu ümmetin ömrü hakkında onlara bilgi verilmiş fakat ne zaman sonra ereceği hakkında bir vakit belirtilmemiştir. Eğer Muhammed sözünde doğruysa bütün bunların toplanması gerektiğini düşünüyorum. Yahudiler de şöyle dediler: Senin durumunu anlayamadık; az olanları (ayetler) mı, çok olanları mı dikkate alacağımızı bilemedik. İşte bu...(Allah Teala'ın şu sözünün anlamıdır.) Saʿlebî, **el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân**, Cidde, Dâru't-Tefsîr, 2015, Cilt: 3, s. 19.

[923] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[924] Âl-i İmrân 3/7: "**O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir.** Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar."

[925] Bana şu da, şu da indirilmiştir.

Sīnā’dur[926] ki egerçi ḳıdem-i ʿālemde baʿżı kelimāt-ı nā-revāsı olmaġla sū-i ḥāline ḥükm itmişlerdür. Velākin **(12)** baʿżıları āḫir ḥālinde ḥüsn-i ḫātime ve tevbe ve rucūʿına şehādet itmişlerdür. Naḳl olınur ki bir gün İbn-i Sīnā **(13)** Şeyḫ Ebū Saʿīd Ebü’l-Ḫayr[927] ile mülāḳāt idüp niçe muṣāḥabetden soñra mufāraḳat itdüklerinde Ebū Saʿīd-i Ebü’l-Ḫayr İbn-i Sīnā **(14)** ḥaḳḳında bizüm ḥaḳḳa’l-yaḳīn olan müşāhedātımızuñ baʿżına bu racül-i ḥakīm ʿaḳl ve naẓar ile nā’il olmış buyurdılar. [Ve İbn-i Sīnā’ya Ebü’l-Ḫayr baʿżı mekātībinde erşedenī deyü yazduġı meşhūrdur.][928] **(15)** Pes İbn-i Sīnā *“Nîyrûziyye”* nām risālesinde ḥurūf-ı ebced ve süver-i Ḳur’āniyyenüñ merātıb-ı vücūda vech-i delāletlerīn **(16)** beyān idüp ve Mevlānā Cāmī[929] raḥmetullāhi ʿaleyh *Tefsīr’*inde İbn-i Sīnā’nuñ taḳsīmāt-ı mezbūresini irād buyurmışlar. **(17)** Felihāẕā bu faḳīr-i furū-māye daḫı İbn-i Sīnā’nuñ taḥḳīḳinden baʿżını īżāḥ ve tercüme ve baʿżını bi-ʿibārātihi naḳle **(18)** mubāderet eyledük. İmdi maʿlūm ola ki vucūdda beş mertebe vardur. Yaʿnī vücūd-ı ḥaḳ ve ʿālem-i ʿaḳl **(19)** ve ʿālem-i nefs ve ʿālem-i ṭabīʿat ve ʿālem-i ecsāmdur. Pes, vücūd-ı ḥak mebdeü’l-küll ve münşīʾü’l-küll **(20)** ve müntehā-

[926] Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ (ö. 428/1037) İslâm Meşşâî okulunun en büyük sistemci filozofu, Ortaçağ tıbbının önde gelen temsilcisidir. bkz. Ömer Mahir Alper vd., “İbn Sînâ”, **DİA**, Cilt: XX, s. 319-358. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Mehmed Şerefeddin Yaltkaya, **İbn Sina Kitabı**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2016.

[927] Ebû Saîd Fazlullah b. Ebi’l-Hayr Ahmed b. Muhammed el-Meyhenî (ö. 440/1049). Tekke âdâbını düzenleyen ve gerçekleştirdiği semâ meclislerinde okuduğu âşıkane rubâîlerle bilinen Horasanlı mutasavvıftır. Ebû Saîd’in tasavvuf silsilesi Ebü’l-Fazl, Ebû Nasr es-Serrâc ve Ebû Muhammed Mürtaiş vasıtasıyla Cüneyd-i Bağdâdî’ye ulaşır. Kaynaklarda Ebû Saîd’in, Bâyezîd-i Bistâmî ve Hallâc-ı Mansûr tarzı bir tasavvuf anlayışını benimsediği aktarılır. bkz. Tahsin Yazıcı, “Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr”, **DİA**, Cilt: X, s. 220-222. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Abdulvahap Yıldız, **Sultanül-Evliya Ebu Said-i Ebül-Hayr**, İstanbul, Kriter Yayınları, 2018.

[928] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[929] Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. 898/1492). Nakşibendî tarikatına mensup İranlı âlim ve şairdir. Fars şiirinin en büyük şairlerinin sonuncusu kabul edilen Câmî, üstün şairlik yeteneği yanında dinî, edebî, aklî ilimler ve tasavvuftaki derin bilgisi sayesinde ele aldığı konuları çok rahat ve sade bir dille anlatmayı başarmıştır. Mensup olduğu Türk muhiti dolayısıyla Türkler’le sıkı ilişkileri olan Câmî’nin eserleri daha sağlığında bütün Türk topraklarında yayılmış, o dönemin âlim ve şairlerinin ilgisini çekmiştir. Önemli eserlerinin Türkçe’ye çevrilmesi onun Türk edebiyatı üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Kaynaklarda Câmî’nin Farsça ve Arapça kırk beşten fazla eseri bulunduğu zikredilmektedir. Ancak bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. bkz. Ömer Okumuş, “Câmî, Abdurrahman”, **DİA**, Cilt: VII, s. 94-99. Hayatı ve eserleri için ayrıca bkz. Asaf Hâlet Çelebi, **Molla Câmî: Hayatı-Şahsiyeti Eserlerinden Parçalar**, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1940. Sarı Abdullah Efendi şerhinde Câmî’nin *Heft Evreng* adıyla bilinen yedi mesnevisi arasında yer alan *Silsiletü’z-Zeheb, Tuhfetü’l-Ahrâr* ve *Sübhatü’l-Ebrâr*’dan alıntılar yapmıştır.

yı külldür. Ve ʿaḳl içün ḫāṣṣaten ibdāʿ ve biʾl-iżāfe nisbet-i emr vardur. Ve nefse ancaḳ nisbet-i emr vardur. **(21)** Ve ṭabīʿaṭ içün cemīʿan ḫalḳ ve baʿżan tekvīn olup ecsām-ı tekvīn ile mükevvendür. Fe iẕā kāne keẕālik efṣaḥ-ı kelām **(22)** ve īżāḥ-ı merām budur ki teġayyür ve ḥadeṯān ve ziyāde vü noḳṣān ve ḥayyiz ü mekāndan münezzeh olan **(23)** vācibüʾl-vücūd ve mufīżüʾl-cūd ḳudret-i kāmile ve irādet-i şāmilesiyle evvel ibdāʿ buyurduġı niçe kerre **(24)** beyān olınduġı üzre ʿālem-i ʿaḳl olup ve ʿālem-i ʿaḳluñ cümlesi bilā-mādde ve mevlūd-ı ḳāʾime olan ʿuḳūl-ı **(25)** ʿaşereyi müştemildür. Ve bunlaruñ ṭıbāʿında teġayyür ve tekeṯṯür olmayup bicümletihā mebde-i evvele müştāḳlar ve aña iḳtidāʾ **(26)** ve emrini iẓhār ile ḳurb-ı ilāhīden vāḳıflar ve iltiẕāẕ-ı ḳurb-ı ʿaḳlī ile ʿalā nisbetin vaḥidetin sermedīlerdür. **(27)** Ve bundan soñra ʿālem-i nefsīdür ki ẕevāt-ı maʿḳūleden cümle-i keṯīreyi müştemil olup mevādd ve mevlūdden **[333b] (1)** biʾl-küllīyye mufāriḳ olmayup belki nevʿ-i melābese ile mevlūde melābis olup mevadd-ı melābesi mevadd-ı ṯābite-i semāviyye **(2)** olmaġla nefs lā-cerem efḍal-i ṣuver-i māddiyye ve müdebbirāt-ı ecrām-ı felekiyye ve tevessuṭ-ı eflāk ile müdebbirāt-ı ʿunṣuriyyedür. **(3)** Ve ṭıbāʿ-ı nefs teġayyür ve tekeṯṯürden fil-cümle ḫāliye ve mücerrede olmayup bi-külliyetihā ʿuşşāḳ-ı ʿālem-i ʿuḳūldür. Ve ʿālem-i nefsden her biri **(4)** ʿuḳūl-i ʿaşereden birine min ḥayṯüʾl-irtibāṭ ẕāt-ı mebdeʾ-i mufāreḳında yaʿnī levḥ-i ʿaḳılda mürtesem olan miṯāl-i külliyenüñ **(5)** ʿāmili olup taṣarruf ve ʿameli mebdeʿ-i küll ve ẕāt-ı evvel olan vücūd-ı muṭlaḳdan istifāża ve istifāde itmişdür. **(6)** Ve bundan soñra ʿālem-i ṭabīʿatdür ki ʿaleʾl-tamām māddeye melābis ve ḳuva-yı sāriye-i müştemile ve ecsāmda olan **(7)** ḥarekāt ve sekenāt-ı ẕātiyyenüñ ʿalā ṭarīḳiʾl-teshīr fāʿili olup ecsāmuñ kemālāt-ı cevheriyyesini müveffī ve mükemmil **(8)** ve ḳuvā-yı sāriye-i mezbūre bi-cümletihā faʿāledür. Ve bundan soñra ʿālem-i cismānīdür ki eṯīrī ve ʿunṣurīye munḳasim olup **(9)** istidāre-i şekl ü ḥareket ve māddede istiġrāḳ-ı ṣūret ve cevheri mādde-i müteżāddeden tecrīd ve taḫliye **(10)** ḫāṣṣiyyet-i eẕerīdür. Ve eşkāl-i muḫtelife ve aḥvāl-i müteġāyirenüñ teheyyiʾi ve mādde ṣūreteyn müteżāddeteyn beyninde **(11)** munḳasim olup ṣūret-i

müteżāddeden her ḳanḳısı bi’l-fiʿil olursa ṣūret-i ʿuḫrā-i müteżādde bi’l-ḳuvve **(12)** olmaḳ ve ikisinüñ daḫı vücūdı sermedī olmayup zamānī olmaḳ cümleten ve ḫaṣṣiyyet-i ʿunṣurīdür. Ve ṣūret-i **(13)** müteżāddenüñ vücūdda olan mebādīsi tevessuṭ-ı ḥarekāt ile ḳuvvet-i semāviyyeden olan fāʿāledür ki ṭabīʿatdür. **(14)** Ve eşeriyyatuñ bi’l-ḳuvve olan kemāl-i aḫīri ibdaʿda evvel olan şey’den efḍal olup evvel fiʿle gelen **(15)** āḫirde fiʿle gelenden faẓl ve şerefde müteʾaḫḫardür. Felihāẕā seyyid-i kāʾināt ve sebeb-i āferīniş-i mevcūdātuñ **(16)** vücūd-ı ʿunṣurīleri ḳuvvetden fiʿle ḫurūcda müteʿaḫḫar olup efḍal-i enbiyā ve mürselīn olmışdur. [Ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem][930] ve merātıb-ı **(17)** mezbūre ki ʿaḳl u nefs ve ṭabīʿatdür. Her biri içün ikişer iʿtibār vardur. Yaʿnī birisi iʿtibār-ı biẕatihidür **(18)** ve birisi iʿtibār-ı ẕātīden kāʾin olan tālī ve tābiʿa iżāfet ile iʿtibār-ı iżāfīdür. Ve mecmūʿ-ı mütevālīnüñ **(19)** bi-ḥasebi’ş-şer ki evvele olan nisbet-i külliyeleri nisbet-i ibdāʿdur. Fe-ammā ʿale’t-tafṣīl ve’t-tefrīḳ olursa **(20)** nisbet-i ibdāʿ ʿāḳla maḥṣūṣ olur. Ve emr-i nefsle iblāġa vāsıṭa olduġı cihetden emr ile ittiṣāfda **(21)** ʿaḳlda nefs-i münderic olup ʿaḳla daḫı nefs gibi emr-i nisbet olınur. Velākin nefs nisbet-i emrde bi’l-iṣāle ve ʿaḳl **(22)** bi’l-iżāfedür. Ve kuvā-yı ṭabīʿiyyeye ḫalḳ nisbet olınup ḫalḳ-ı mevcudāt-ı ṭabīʿiyyeye muḫtaṣṣ ve cemīʿ-i ṭabīʿiyyātda **(23)** ʿāmm olur. Ve tekvīn kāyine-i fāside olan ʿunṣuriyyāta muḫtaṣṣ olur. Ve ḳaçan mevcūdāt ḳısmet-i külliye ile **(24)** munḳasim olsa yā rūḥāniyye veyā cismāniyye olup emr daḫı her ẕū-idrāke ve ḫalḳ her ẕū-teshīre muṭaʿalliḳ **(25)** olur. Ve cenāb-ı ḫālıḳu’l-mukevvenātuñ bu cümleye olan nisbet-i külliyesi emr ve ḫalḳdur.

Kemā ḳāle Teʿālā: **(26)** (اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ)[931] Pes, merātıb-ı vücūd ve her birinüñ iʿtibār-ı ẕatı ve iżāfīlerinde olan **(27)** meʿāni fehm olındıysa ẓamīr-i münīre ḫafī olmaya ki merātıb-ı vücūdda olan meʿānīden birine min ḥayṯü’ẕ-ẕat ve’l-iẓāfe **[334a] (1)** ẓevāt-ı ḥurūfdan birinüñ delāleti murād

[930] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[931] A’râf 7/54: “Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş’a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah’tır. **Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O’na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şanı yücedir.**”

olınsa tertīb-i ḳadīm üzre olan ebced hevvez ḥarfleriyle delālet olınur. **(2)** Meşelā ḥarf-i (ا) bi- ʿitibāriẕ̇-ẕ̇āt vücūd-ı Ḥaḳḳ’a ve (ب) ʿaḳla ve (ج) nefse ve (د) ṭabīʿata delālet ider. Ve bi-ʿitibāri’l-izāfat **(3)** ḥarf-i (ه) vücūd-ı Ḥaḳḳ’a ve ḥarf-i (و) ʿaḳla ve ḥarf-i (ز) nefse ve ḥarf-i (ح) ṭabīʿata delālet ider. Ve mādūn-ı cismde **(4)** şey’ olmayup cismüñ mādūna ʿadem-i iżāfeti içün min ḥayşü’l-iżāfe cisme delālet ider. Ḥarf daḫı olmayup **(5)** faḳaṭ āḫir merātıb-ı āḥāddan olan ḥarf-i (ط) heyūlā-yı ṣūret-i cismiyyeye delālet ider. Ve vücūd-ı Ḥaḳḳ’a bi’ẕ̇-ẕ̇āt **(6)** delālet eyleyen harf-i elif aʿdāddan olan ḥurūf-ı mezbūreye ḍarb olınmaz. Zīrā ḍarb olınsa şeyʾüñ kendü nefsi ḥāṣıl olur. **(7)** İmdi ẕikr olınan **(8)** meʿānīden iki maʿnā beyninde izāfetden mürtesem olan maʿnāya delālet ider ḥarf murād olınsa iki **(9)** maʾnādan birine delālet eyleyen ḥarfi maʿnā-yı āḫire delālet iden ḥarfe ḍarbdan mürtesem olan ḥarfle işāret **(10)** olınur. Meşelā ḥarf-i (ى) bi-hisāb-i raḳam-ı hindī 10 ʿaded olur ki vücūd-ı Ḥaḳḳ’a bi’l-iżāfe delālet eyleyen **(11)** (ه) ḥarfi bi’ẕ̇-ẕ̇āt ʿakla delalet eyleyen (ب) ḥarfine ḍarbdan mürtesem olur. 2x5=10 yaʿnī beş kerre iki on ʿaded **(12)** olup bu taḳdīrce (ى) ḥarfiyle ẕāt-ı bārīnüñ mubdiʿ olmasına işāret olınur. Fe-ammā iki maʿnādan birine **(13)** delālet eyleyen ḥarf, maʿnā-yı āḫire delālet iden ḥarfe ḍarbdan ḥuṣūle gelen ḥarf-i vāḥidden ziyāde olsa **(14)** def-i şekk-i nāẓır içün āḫirinde ḥarf-i zāʾid ṭarḥ olınur. Zīrā ṭarḥ olınmasa her bir ḥarfle **(15)** bir maʿnā-yı āḫire işāret ḳaṣdı tevehhüm olınurdı. Meşelā (ج ه) ḥarfine ḍarb olınsa 3x5=15 (هب) ve (هز) **(16)** ḥarfine ḍarb olınsa 7x5=35 (له) resmleri ḥuṣūle gelmek ile izāle-i şekk içün āḫirlerinde olan (ه) ḥarfi ṭarḥ **(17)** olınup yalñuz (ى) ve (ل) ḥarfleri ḳalur ammā (ه د) ḥarfine ḍarb olınsa (ك) ve (و) ḥarfine ḍarb olınsa **(18)** (ل) ve (ح) ḥarfine ḍarb olınsa (م) ḥarfleri mürtesem olup ḥarf-i vāḥidden ziyāde olmaġla ḥaẕf ve ṭarḥ **(19**) yoḳdur. Pes, ʿaḳluñ bil-iżāfe olan nisbet-i emri cenāb-ı ʿizzete nisbet olınmaḳ murād olınsa bi’l-iżāfe **(20)** vücūd-ı Ḥaḳḳ’a delālet eyleyen (ه) ḥarfi (و) ḥarfine ḍarb olınup mecmūʿ-ı ḍarbdan mürtesem olan 5x6=30 (ل) harfi **(21)** ol emri cenāb-ı ʿizzete nisbete delālet ider. Ve nefse nisbet olınan emri daḫı Ḥaḳḳ’a nisbet murād **(22)** olınsa nefse bi’l-iżāfe delālet iden (ز) ḥarfi olmaġla ḥaẕfdan müstaġnī olmaḳ için (و)

ḥarfine ḍarb **(23)** olınur. Zīrā nisbet-i emrde bi'l-iẓāfe ʿaḳlda nefs münderic olmışidi. Pes, üslūb-ı mezbūr üzre **(24)** delālet-i ḥarf-i (ى) nisbet-i ibdāʿa ve ḥarf-i (ك) nisbet-i tekvīnedür ki bi'l-iẓāfe vücūd-ı Ḥaḳḳ'a delālet **(25)** iden ḥarf-i (ها) bi'ẕ-ẕāt ṭabīʿāta delālet iden (د) ḥarfine ḍarbdan mürtesem olmışdur. Ḥarf-i (م) ḫalḳ-ı **(26)** rabbü'l-ʿizzete nisbete delālet ider ki (ه) ḥarfi bi'l-iẓāfe ṭabīʿata delālet iden (ح) ḥarfine [ḍarb olınmaḳdan][932] mürtesem olur. **(27)** Ve ḥarf-i (ن) emr ve tekvīnüñ nisbeti Ḥaḳḳ'a delālet ider ki ṭabīʿatüñ [ẕātına][933] delālet iden ḥarf-i (د) ve bi'l-iẓāfe **[334b] (1)** ʿaḳla delālet iden (و) ḥarfine (ه) ḥarfinüñ ḍarbından mürtesem olur. 5x6=30, 5x4=20 (toplamı) 50 ve ḥarf-i (س) ḫalḳ ve tekvīnüñ **(2)** Ḥaḳḳ'a nisbetlerine delālet idüp ḫalḳ ile tekvīnüñ cemʿ ve nisbetlerinden mürtesem olur. Yaʿnī bi'l-iẓāfe ṭabīʿata **(3)** delālet iden ḥarf-i (د) ve bi'ẕ-ẕāt ṭabīʿata delālet iden ḥarf-i (ع) (ه) ḥarfine ḍarbından mürtesem olur. 5x8=40, 5x4=20, (toplam) 60 **(4)** ve ḥarf-i (ع) cāmiʿiyyet-i emr ve ḫalḳuñ Ḥaḳḳ'a nisbetlerine delālet ider ki emr ve ḫalḳuñ cemʿ-i nisbetlerinden **(5)** mürtesem olur. Yaʿnī vāsıṭa-i emr ile olan tertīb-i ḫalḳdan mürtesem olup meṣelā bi'l-iẓāfe ʿaḳla **(6)** delālet iden (و) ve bi'l-iẓāfe ṭabīʿata delālet iden (ح) ḥarflerine (ه) ḥarfinüñ ḍarbından mürtesem olur. **(7)** 5x8=40, 5x6=30, (toplam) 70 ve ḥarf-i (ف) ve baʿżı ḥurūf süver-i Ḳurʾāniyyede olan muḳaṭṭaʿātdan olmaġla yazılmamışdur. **(8)** Zīrā maḳṣūd delālāt-ı muḳaṭṭaʿāt-ı Ḳurʾāniyyeyi istiḫrācdur. Pes, ḥarf-i (ص) emr ve ḫalḳ ve tekvīnüñ **(9)** Ḥaḳḳ'a nisbetlerine delālet ider. Yaʿnī bi'l-iẓāfe ʿaḳla ve bi-iʿtibāri'z-zāt ve bi'l-iżāfe ṭabīʿata **(10)** delālet iden (و د ح) ḥurūfına (ه) ḥarfinüñ başḳa başḳa ḍarbından (ص) mürtesem olur. 5x8=40, 5x6=30, 5x4= 20, (toplam) 90 **(11)** ve ḥarf-i (ق) emr ve ḫalḳ ve tekvīnüñ ibdāʿda inṭivāsından mürtesem olup her biri Ḥaḳḳ'a nisbet **(12)** olınduġuna delālet ider. Yaʿnī bi-iʿtibāri'z-zāt ve'l-iẓāfe ʿaḳla delālet iden (ب و) **(13)** ve bi'ẕ-ẕāt bi'l-iẓāfe ṭabīʿata delālet iden (د ح) ḥarflerine (ه) ḥarfinüñ ḍarbından mürtesem olur. **(14)** 5x8=40, 5x4=20, 5x6=30, 5x2=10, (toplam) 100 ve ḥarf-i (ر) 200 mecmūʿ emr

[932] Bu kısım metindeki yerine işaret edilerek sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[933] Bu kısım metindeki yerine işaret edilerek sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

ve ḫalḳ ve tekvīn ve inṭivā’-i ibdā‘da olan ‘aded-i (ق) mebde ve müntehā-yı küllle **(15)** redd ile żı‘f-ı ḳaf olan ḥarf-i (ر) ḥāṣıl olup bi’z̲-z̲āt cümlesinüñ ḫālıḳ ve mevcūdı **(16)** rabbü’l-erbāb olduġına delālet ider.

فاذا عرفت هذا الترتيب وتقرّر ذلك فاقول **(17)** ان المدلول عليه بالَم هو القسم بالاول ذى الامر والخلق والمص قسم بالاول ذى الامر والخلق **(18)** ومنشئ الكلّ والر قسم الاول ذى الامر وبرّد المجموع اعنى الامر والخلق والتكوين الى الاول الذى **(19)** هو مبدأ الكل ومنتهاه على انّه اوّل و اخر والَمر قسم بالاول ذى الامر والخلق الذى **(20)** هوالاول والاَخر والمبدأ الفاعلىّ والمبدأالغايئ جميعاً و كهيعص قسم بالنسبة التى **(21)** الكاف اعنى عالم التكوين الى المبدأ الاول بنسبة الابداع الذى هو ى ثم الخلق **(22)** بواسطة الابداع صائراً بوقوع الاضافة وهو ع ثم التكوين بواسطة الخلق والامر **(23)** وهو ص و طه قسم بالعالم اليهود لانّى المستفيض من المبدأ الاول مضافاً وطس **(24)** قسم بالعالم اليهود لانّى الواقع فى التكوين بنسبة الخملق و طسم قسم بعالم الهيولانى الواقع (**25)** بنبته الخق فى الخلق و يس قسم باول الفيض هو الابداع واخره وهو التكوين **(26)** و ص قسم الغاية الكلّيّة يعنى نسبة الامر والخلق والتكوين و حم قسم بعالم **(27)** الطبيعيّ الواقع فى الخلق و حم عسق بمدلول واسطة الخلق فى وجود عالم الطبيعيّ

[335a] (1)

بالخلق بينه وبين الامر نسبة الخلق الى الامر ونسبة الخلق الى التكوين بأن يأخذ من هذا **(2)** ويودّى الى ذلك فيتمّ به الابداع الكلّي المشتمل على العوالم كلها واذا اخذت على الاجمال **(3)** لم يكن لها نسبة الى الاول غير الابداع الكليّ الذى يدل بقَ و ق قسم الابداع المشتمل **(4)** على الكلّ بواسطة الابداع المتناول للعقل و ن قسم بعالم التكوين وعالم الامر اعنى **(5)** مجموع ك ل [934]

[934] Bu tertibi anlayıp güzelce kavradığına göre söze şöyle devam edeyim: الٓمٓ sözüyle işaret edilen, emrin ve yaratılışın sahibi, ilk olan zata yemindir. المٓصٓ emrin ve yaratılışın sahibi, her şeyin kökeni, ilk zata yemindir. الٓرٰ emrin ve yaratılışın sahibi, her şeyin kendisine döndüğü, ilk zata yemindir. Bununla; emrin, yaratılışın ve tekvinin, ilk ve son olması itibariyle her şeyin başlangıcı ve sonu olan ilk zata dönmesini kastediyorum. المٓرٰ emrin ve yaratılışın sahibi, öyle bir ilk olan zata yemindir ki; o ilktir, sondur, mebde-i faili ve mebdei ğâi’nin hepsidir. كٓهٰيٰعٓصٓ kaf harfiyle resmedilenin -ki o tekvindir- ilk mebde’e, yâ harfi ile resmedilen ibdâ açısından nispet edilmesiyle oluşan bir yemindir. Sonra yaratılış, ibdâ vasıtasıyla, bağlantının (izafet) vukuuyla gerçekleşir ki bu ayn harfidir. Daha sonra tekvin, yaratılış ve emrin vasıtasıyla gerçekleşir ki bu da sâd harfidir. طٰهٰ ilk yaratılıştan çoğalıp taşan heyûlânî aleme yemindir. طٰسٓمٓ yaratılıştaki yaratılışa nispetle tekvinde bulunan heyûlânî aleme yemindir. طٰسٓمٓ yaratılıştaki yaratılışa nispetle vaki olan heyûlânî aleme yemindir. يٰسٓ feyzin evveline -ki bu ibdâ’dır- ve ahirine -ki bu da tekvindir- yemindir. صٓ küllî inayete; yani, emre, yaratılışa ve tekvine nispele yemindir. حٰمٓ yaratılışta bulunan tabiî aleme yemindir. حٰمٓ، عٓسٓقٓ tabiî alemin var olmasında, onunla emir arasındaki yaratma açısından; şundan alıp buna verecek şekilde yaratılışın emre ve tekvine nispetiyle, yaratılış vasıtasının delalet ettiği şeye yemindir. Böylece bütün âlemleri kuşatan küllî yaratılış tamamlanmış olur. Özet olarak değerlendirirsen bunun, قٓ ayetinin işaret ettiği küllî yaratılışın dışındaki ilk zat ile herhangi bir bağlantısı olmaz. قٓ bütün her şeyi kuşatan yoktan var etmeye, akılla ulaşılması mümkün olan yaratılış vasıtasıyla yemindir. نٓ tekvin alemiyle emir alemine -ki bununla ك ve ل harflerinin toplamını kastediyorum- yemindir. İbn Sînâ, **en-Nîyrûziyye**, [b.y.],

Pes, İbn-i Sīnā ḳuvvet-i ʿakliyyesi miḳdārı istiḫrāc eyledügi delālet-i mezbūre mażbūtuñ **(6)** oldıysa gūş-i hūşuñ dūş ḳıl ki aṣḥāb-ı keşv ve yaḳīn mişkāt-i ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyeden **(7)** iḳtibās itdükleri nūr-ı Aḥmedīnüñ ḳuvvet-i ḳudsiyyesiyle ne taḥḳīḳ buyurmışlardur. **(8)** Āh ey şinevende-i āgāh! Elif vaḥdāniyyet-i ẕāt ve lām ezeliyyet-i ṣıfāt ve mīm iẓhār-ı āyātda olan **(9)** mülkine işāret olup ol eḥadiyyü'ẕ-ẕāt ve sermediyyü'ṣ-ṣıfāt elifle ferdāniyyet-i ẕāt ve lām ile **(10)** sermediyyet-i ṣıfāt ve mīm ile ẓuhūr-ı āyātda olan sırr-ı ḳıdemden ḫaber virür. Pes, sırr-ı ẕāt vaḥdāniyyet-i ẕātla **(11)** münkeşif olur. Ve sırr-ı ṣıfāt ṣıfātiyle müttehid olan aṣfiyāya ve sırr-ı ḳıdem-i āyātdan **(12)** ḫurūc iden etḳiyāya münkeşif olup ol ezelī ve ebedī sırr-ı ẕātından elif ile ervāḥ-ı enbiyāya **(13)** tecellī ve beşeriyyetden ifnā ve envār-ı ẕātını ilbās itmekle ḫaṣāyiṣ-i enbiyā iẓhār-ı muʿcizāt olur. **(14)** Ve sırr-ı ṣıfātdan lām ile ḳulub-ı ʿāşıḳīn ve ʿārifīne tecellī ve küdūrātdan mücerred ve ḫālī ḳılup **(15)** senā'-i ṣıfātını ilbās itmekle anlaruñ daḫı ḫaṣāyıṣı şaṭḥiyyāt olur. Ve sırr-ı ḳıdemdem mīm ile **(16)** ʿuḳūl-i evliyāya tecellī ve nefislerini şehevātdan ʿārī itmekle ṣıfāt-ı ḳudretden olan ve vesā'iṭ-i **(17)** āyāt ile ḳalblerini münevver idüp anlaruñ şerefi iẓhār-ı kerāmāt olur.

(ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ)[935] **(18)** ای ذلك الكتاب الذی علمت فيه ما كان وما يكون مما يفعل الخلق بعد كونهم لا شكّ فيه والكتاب الذی **(19)** كتبت في قلوب اوليايي من محبّتی ومعرفتی ورضايی موارد قضايی والكتاب الذی كتبت علی نفسی **(20)** ان سبقت رحمتی غضبی والكتاب اسرار الحبيب الی الحبيب فكل واحد مشرف علی ما خوطب به بقدر **(21)** معرفته وحسب كشف لطايف الخطاب له[936]

Ve bilcümle Ḥaḳ sünḥānehū ve Teʿālā ḫavāṣṣ-ı enbiyāsını ṭaleb-i reġā'ibde **(22)** istiḳāmet ve nüzūl-i nevā'ibde ṣabr itmek içün ol kitāb-ı musteṭāb ki [maḥbūbuñ ḫitābıdur.][937] inde faḳdü'l-lika aḥbāba **(23)** üns ü rāḥat ve ḳulūbe

---

Mektebetü ve Matbaatü Mustafa, 1972, Cilt: 2, s. 40.

[935] Bakara 2/2: "**Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır.** Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir."

[936] Yani, var olduktan sonra mahlûkatın yaptığı ve yapmadığının bilgisi kendinde bulunan kitapta hiçbir şüphe yoktur. Velilerin kalplerine mehabbetimi, marifetimi ve rızamı yazdığım kitapta, nefsime rahmetim gazabımı geçmiştir şeklinde yükümlü kıldığım kitapta hiçbir şüphe yoktur. Kitap, sevgiliyi sevgiliye kavuşturan sırlardır. Herkes muhatap olduğu şeyle marifeti miktarınca ve hitabın latifelerini keşfettiği kadar sorumludur.

[937] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

şifā vü ṣıḥḥat olmaġla vaḥy ve inzāl idüp leṭāyif-i ḫitāb ve ġarāyib-i kitābdan **(24)** esrār-ı enbiyā ve evliyāsına keşf itdügi meʿānīde şekk ü reyb ve sırr-ı melekūtdan ervāḥ-ı enbiyā **(25)** ve evliyāya muʿāyene itdürdügü ḥaḳāyıḳda nefs içün muʿāraża ve töhmet yoḳdur. Pes, ol kitāb-ı rabbāni **(26)** şol ḫiṭāb-ı mennānīdür ki rabbāniyyūn içün ḥurūf-ı müfredede mektūme olan esrār ve rumūz-ı **(27)** ilhāmiyyeyi ervāḥ-ı ṣıddīḳīn, ṣaḥāyif-i ḳudsden ḳırāʾet idüp esrār-ı ʿārifīn nefāʾis-i ġaybdan **[335b] (1)** bilā-reyb ve şübhe ḥaḳāyıḳ-ı Ḳurʾāniyyeyi fehm itmişlerdür. Ve cenāb-ı vehhāb ve rabbü'l-erbāb ol kitāb-ı bī-irtiyāb ile **(2)** ʿubbād-ı evliyā ve müʾminīn-i aṣfiyāya ḫiṭāb idüp emr ve nehiy ile vech-i rıżāsından keşf-i niḳāb **(3)** buyurmaġla baʿżılar ḳırāʾetiyle baʿżılar fehm-i meʿānīsi ile ve baʿżılar evāmiri ile Ḥaḳḳ'a taḫṣīl-i teḳarrüb idüp **(4)** ʿubbād-ı müʾminīnden her birinüñ ol kitāb-ı mübīnden ḥaẓẓ-ı ʿāmm ve ḫāṣṣı vardur.

Pes, leṭāyif-i meʿānīsine **(5)** nūr-ı ıṭṭılaʿla [serleri][938] muṭahhar ve ḳalbleri żiyā-yı fehm ile müzeyyen ve müzehher olan aṣfiyā, reyb ve gümāndan muʿarrā ve müberrā **(6)** olup ol kitāb-ı hādī ber-feḥvā-yı (هُدًى لِلْمُتَّقِينَ)[939] ʿārifīn içün maʿrifet-i ẕāta hādī ve maʿbūd ile **(7)** ʿibād beyninde olan esrār-ı rubūbiyyet ve ʿubūdiyyeti mübeyyen ve evliyā ve etḳiyāya vʿad olınan **(8)** leṭāʾif-i iḥsānı kāşif ve ḥüns-i ādābuñ mürīdler-içün mürşid ve ḥüsn-i şevābuñ muḥibler-için delīl **(9)** ve ḥaḳāyıḳ-ı ḫiṭābī mükāşifīne müfesserdür.

قال ابو يزيد البسطامى المتّقىّ من اذا قال قال الله واذا **(10)** عمل عمل الله وقال الدارانى المتقين الذين نزع من قلوبهم حب الشهوات وقيل المتّقيّ من اتّقى رأية **(11)** تقواه [ولم يستند الى تقواه][940] ولم ير نجاته الا بفضيل مولاه وقال سهلٌ اذا كان هو الهادى فمن يضلّ فى ذلك الطريق **(12)** الا من سلكه على التجانب عن المعارف فيضلّ عن مقصده بشوم تدبيره ولو فى اَخر القدم[941]

[938] Bu kelime sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.
[939] Bakara 2/2: "Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir."
[940] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[941] Ebu Yezid el-Bestami şöyle demiştir: Müttaki, söylediğinde Allah için söyler; amel ettiğinde Allah için amel eder. ed-Dârânî şöyle der: Müttakiler, kalplerinden şehvetlerin söküp alındığı kimselerdir. Müttaki, takvasını görmekten kaçınan, takvasına güvenmeyen, kurtuluşunu da sadece mevlasının fazlında görendir. Sehl şöyle demiştir: Hidayete ulaştıran o olduğuna göre, marifetten kaçınarak yol

Āh ey müstemiʿ-i āgāh **(13)** ve ṭālib-i maʿrifetullāh! Ḥubb-i şehevātdan ḫāliṣīn ve velillāh ʿamelde muḫliṣīn ve taḳvāsına istinād itmeyüp necātını **(14)** fażl-ı ilāhīde müşāhede eyleyen muḫliṣīn şol muvaḥḥidīn-i etḳiyādur ki ber-feḥvā-yı (اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ)[942] ġayba **(15)** īmān getürürler. Āh ġayb nedür bilür misün? Ġayb oldur ki ebṣārdan ġā'ib ve naʿat-ı envār ile ʿuyūn-ı **(16)** esrāra münkeşifdür. İmān-ı bi'l-ġayb daḫı nūr-ı yaḳīn ile müşāhede-i Ḥaḳḳ'da rūḥuñ teferrus ve teşebbütidür. **(17)** Ve īmān-ı bi'l-ġayb liḳā'-i rabbi'l-ʿizzete ḳalbde olan şevḳ-ı küllīdür. Ve īmān-ı naʿt-ı vaḥdāniyyetle nūr-ı eḥadiyyetüñ **(18)** ṣamīm-i ser-i sırda ḥalāvet-i inkişāf ve burūḳ-ı ġayb envār-ı ferdāniyyetüñ baṭnān-ı ḳalbde olan leẕẕāt-ı ittiṣāliyle **(19)** rūḥuñ müşāhedāt-ı vuṣlatını taṣdīḳ ve evṣāf-ı ṣıfāt-ı Ḥaḳḳı ʿakl-ı küllüñ taʿrifidür. Ve keẕālik īmān **(20)** ve vicdān rūḥla olan ruʾyet-i Ḥaḳḳ'a ḳalbüñ taṣdīḳidür. Müʾminīn daḫı fi'l-ḥaḳīḳa anlardur ki mevācīd-i **(21)** ḳulūb ile mevāʿid-i ġaybı baʿde'l-idrāk ruʾyet-i mevācīdi taṣdīḳ iderler. Mevācīd, ḳulūb-ı **(22)** müʾminīn ise olmaz. İllā ebṣār-ı baṣā'irüñ envār-ı ġaybu'l-ġaybı ruʾyetinden olur. Ve rūḥ-ı nāṭıḳaya daḫı **(23)** ruʾyet-i ġayb ol vaḳitde müyesser olur ki tevfīḳ-i Ḥaḳ, rūḥı tebyīn-i berāhīn ile teʾyīd buyurup ruʾyet-i medlūle **(24)** şuhūd-ı ḥalle olan ḥaḳāyıḳ-ı istidlāli istikşāfla envār-ı baṣīretini müstaḥkem eyleye. Pes, rūḥ içün **(25)** evṣāf-ı seniyye-i mezbūre kāmile olduḳda rūḥ-ı müʾmin, ṣaḥārā-yı ġaybuñ ṣafāsını müşāhede ḳılup taḥt-ı rükūm-ı **(26)** envār-ı yaḳīnde taḥṣīl temekkun ider. Ve senā'-i ḳuds-ı Ḥaḳ, naʿt-ı burūz ile libās-ı ḥaḳḳa'l-yaḳīnde mütecellī olur. Ammā **(27)** ḥaḳīḳat-i Ḥaḳḳa'l-yaḳīn daḫı ʿale't-taḥḳīḳ ḥuṣūle gelmez. İllā istişhād ve istidlālden insilāḫ-ı sırr ile ḥāṣıl olur. **[336a] (1)** Pes, ḳaçan sırr-ı insānī, mūcib-i mezbūreden ḫurūc itse teʾyīd-i Ḥaḳ sırr-ı mezbūrı merātıb-ı küşūf ve īżāḥ-ı ʿirfāna **(2)** vāṣıl ve ṣıdḳ-ı taḥḳīḳ ruʾyet-i ġaybı sāḥa-i istibṣār-ı ʿuyūn-ı tefessüre nā'īl idüp ʿālem-i şevāhidüñ **(3)** seyrānında ʿacā'ib-i celāl-i meşhūddan meʾnūsī olan şeyʾlerden müstaġnī ḳılur. Ve mekşūfāt-ı

alıp ihtiyatsız davranışıyla son adımında olsa dahi hedefini şaşıran kimse sadece yoldan çıkabilir. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Câmiʿ li-Ahkâmi'l-Kurʾân**, Cilt: 1, s. 161.

[942] Bakara 2/3: "**Onlar gaybe inanırlar**, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar."

ġaybı **(4)** baṣar-ı ʿirfānla müşāhede ḳılduḳda ʿizz-i Ḥaḳḳ'uñ sücūf-ı iyvaʾ ve penāhına dāḫil olup feyyāż-ı muṭlaḳ anı ẕikr-i ḥadeṣānda **(5)** olan ṭaleb-i müşāhedātdan levāʾih-i beyān ile iġnāʾ ider. Ve şümūs-ı envār-ı ḳıdem ṭuluʿ idüp keşf-i cemāliyle **(6)** iḳtibās-ı meşābīḥ-i berāḥīnden müstaġnī olur. Ve esrār-ı meʿānī-i mezbūre berḳ ve lemeʿān itmekle Ḥaḳ ġayb-ı **(7)** bi-külliyete evṣāfa işrāk idüp sırr ile ġayb-ı mütteḥid ve ġayb-ı mezbūr ile sırrı ġayb ve ġayb daḫı ġayb ile **(8)** sırr olup sırr-ı ġaybda ve ġayb-ı sırrda ġāʾib olur. [Zīrā ġayb sırruñ ehli olmışdur. Ebedī ġayb sırrdan ve sır ġaybdan][943] mutebāʿid olmaz. Pes, kemālāt-ı mezbūrenüñ ṣāḥibi her ḥālde şāhid-i **(9)** müşāhedāt olup cemīʿ-i enfāsda ʿālem-i melekūt ve ceberūtı muʿāyene ḳılur. Āh ey dil-i āgāh! Evṣāf-ı mezbūre **(10)** ṣıfāt-ı ḳalb-i Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātillāhi'l-evfā ve anuñ vāriṣ-i ekmel-i ḥaḳīkatleri olan kümmel-i aṣfiyānuñ **(11)** naṣībleridür.

وقال بعضهم الله غيبٌ وهومغيّب الغيب والقلب غيب فاذا اَمن الغيب بالغيب رفع الحجاب **(12)** عن الغيب فوجد فى الغيب الغيب صاحب الغيب وذلك غيبه (اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ)[944]

Ve bilcümle ḥaḳīḳate **(13)** īmān evvelā taṣdīḳ baʿdehū taḥḳīḳ olup emreyn-i meẕkūreynin mūcibi tevfīḳdür. Ve taṣdīḳ-i ʿaḳd ile taḥḳīḳ **(14)** daḫı ḥıfẓ-ı ʿahd içün beẕl-i cehd iledür. Ve erbāb-ı ġayb daḫı beş ṭāʾifedür ki nufūs u ervāh ve ʿuḳūl **(15)** u ḳulūb ve esrārdur. Ve her birinüñ meşāribi mütefāvite olup baʾżınuñ meşrebi ṣırf bilā-mizāc ve baʿżınuñ **(16)** meşrebi ʿaẕb-ı bilā-ucāc ve baʿżınuñ milḥ ve ucāc baʿżınuñ rīḳ ve rużābe ve baʿżınuñ zencebīl-i muḥabbet **(17)** ve baʿżınuñ selsebīl-i maʿrifet ve baʿżınuñ müşāhede ve baʿżınuñ meşrebi ʿayn-ı mükāşefe olup ḳāʾid-i tevfīḳ **(18)** ṭāʾife-i saʿādeti menāhil-i ḳurbāta īrād ve sāʾiḳ-ı ḥiẕlān ṭāʾife-i şeḳāveti mevārid-ı nufūs ve şehevāt **(19)** ve sevāḥil-i baḥr-i ġafelāta sevḳ ider. Pes, meşārib-i vāride-i ervāḥ sevāḳiʾ-i müşāhedāt ve mükāşifātdur. **(20)** Ve ʿuyūn-ı ḳulūbdan

[943] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[944] Bazıları demiştir ki, Allah gaiptir; gaybın da en uzağındadır. Kalp de gaiptir. Bu bakımdan gaip gaibe iman ettiğinde gaip olanın perdesi kalkar; böylece gaybın sahibi, gaip olanda gaibi bulur. "Gayba iman eden kimseler…" (Bakara 2/3)

[cereyān iden][945] ṣāfā'-i ḳulūb ve envār-ı münācātdur. Ve feżā-yı ʿuḳūlden revān olan enhār-ı müşāhede-i **(21)** rubūbiyyet ve idrāk-ı nūr-ı ḳurbetdür ki mir'āt-ı āyātdandur. Ve ʿayn-ı esrārdan yenābīʿ-i envār-ı [ʿacā'ib-i kuşūf tefeccür idüp anuñ][946] şuhūdı meşhed-i Ḥaḳ **(22)** ve ḥaḳāyıḳ-ı ḥaḳḳ-ı rubūbiyyet ve meṭāliʿ-i şumuṣ-ṣıfāt ve meşāriḳ-ı aḳmār-ı envār-ı ẕāt olmışdur. **(23)** Fe iẕā kāne keẕālik zühhād aṣḥāb-ı ʿuḳūldan olup meşrebleri ṭāʿat ve ʿibādātdur. Ve muḥibbūn ve ʿāşıḳūn **(24)** aṣḥāb-ı ḳulūb meşrebleri vecd ve ḥālātdür. Ve ʿārifūn aṣḥāb-ı ervāḥ ve meşrebleri murāḳabāt **(25)** ve üns-i fi'l-ḫalevātdur. Ve muvaḥḥidūn aṣḥāb-ı esrār olup meşrebleri ekvāndan teferrüd ve ḥadeṣātdan **(26)** tecerrüddür. Fe-ammā baṭṭālūn ehl-i nufūs olup meşrebleri daʿāvā ve ebāṭīl ve terehhāt ve muzaḥrefātdur. **(27)** Ḥāṣıl-ı kelām ey birāder-i saʿādet-encām! Senüñ hüviyyetüñ bir ġaybdur ki ol ġaybı Ḥaḳḳ'dan ġayrısı bilmeyüp **[336b] (1)** ġayb-ı mezbūre, īmān-ı şuhūd-ı ġayb ile enāniyyet-i mü'minüñ ġaybūbeti miḳdārı olur. Ve ġaybūbeti ziyāde olduḳça īmān daḫı **(2)** ziyāde ve kāmil olup ve ġayb-ı mezbūruñ ẓuhūrı idāmetü ve iḳāmet-i ṣalātda vedīʿat olınan şevāhid-i ġaybuñ **(3)** ceẕebātıyla müʾesser olmaġla, īmān-ı bi'l-ġaybuñ ʿaḳabinde Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā (وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ)[947] ḳavl-i kerīmini īrād **(4)** ve bu maʿnāya işāret buyurmışdur ki bidāyet-i ṣalāt-ı iḳāmet ve niḥāyeti idāmetdür. Yaʿnī iḳāmet-i ṣalāt, **(5)** evḳāt-ı ṣalavātı muḥāfaẓa ḳılup ẓāhiren ve bāṭınan rukūʿ ve sücūd ve ḫuḳūḳ ve ḫudūdunı itmām ve riʿāyet **(6)** itmekdür. Zīrā her kim ki bir şeyʾe mülāzim olsa ol şeʾyle ḳā'im olur.

كما يقال اقام فلان حجّ الناس **(7)** و اقام القوم سوقهم اذا استعمالوها ولم يعطّلو ها[948]

Ve idāmet-i ṣalāt, ṣalātda vedīʿat ḳılınan **(8)** nefeḥāt-ı elṭāf-ı rubūbiyyete cemʿ-i himmet ile devām-ı murāḳabede olmaḳdur.

[945] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[946] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[947] Bakara 2/3: "Onlar gaybe inanırlar, **namazı dosdoğru kılarlar**, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar."
[948] Nitekim "Falanca insanların haccıyla ilgilendi (أقام)" veya kullanıp atıl halde bırakmadıklarında "Kavim çarşıyı işletti (أقام)" denir.

Kemā ḳāle ʿaleyḥisselām: هُرِكُمْ نَفَحَاتٌ اَلَا فَتَعَرَّضُوا لَهُ **(9)** إِنَّ الله فِي أَيَّامِ [949]Pes, ṣūret-i ṣalāt taʿarruż ve ṭaleb ve ṣalātı emr-i ṣüret-i cezbe-i Rabb'dür ki **(10)** ṣüret-i ʿabdi ʿubūdiyyet ġayra istiʿmālden cezb idüp ḥaḳīḳat-i taʿarruż, sırr-ı ṣalāt olur. Ve ṣalavātuñ **(11)** şurūṭ u erkān ve ādāb u sünen ve cemīʿ-i heyʾāt ve ḥarekātında bir sırr ve ḥikmet vardur ki الا فتعرّضوا لها[950] **(12)** ḳavliyle ol esrār ve ḥikmete işāret buyurulmışdur. Cümle-i şurūṭdan biri vużuʾdur ki ferāʾiż ve sünnetlerinde **(13)** bir nevʿ-i ṭahārete tenbīh vardur ki muṣallī-i iḳāmet-i ṣalāt, ol ṭahāretler ile müsteʿidd olup ʿamel-i vużūʾ ile dest-i nefs **(14)** ve pā-yı ḳalbi, televvüṯ-i meʿāṣī ve ṣıfāt-ı ẕemāʾimden taṭhīr ve vech-i himmeti ednās-ı ḥubb-i dünyādan ġasl **(15)** ve ser-i ʿazīmeti, ṭarīḳ-i enāniyyetden berī ḳılup ḳalbiyle ḳıbleye istiḳbāl itdügi gibi ḳalbi ile daḫı māsivādan iʿrāż **(16)** ve ḳurbet-i Ḥaḳḳ'ı ṭaleb içün ḥażret-i rubūbiyyete teveccüh ider. Ve tekbīr-i iftitāḥda taʿẓīm-i Ḥaḳḳ'la yedeyn-i himmetini dünyā ve āḫiretden **(17)** refʿ idüp ve resm-i ʿubūdiyyeti riʿāyet içün ellerini taḥt-ı serre veyāḫud ʿalā ṣadra vażʿ idüp **(18)** ḥubb-ı māsivādan ḳalbini ḥıfẓ ider. Ve ḳıraʾat-i fātiḥā ve żamm-ı sūre ile rabbü'l-ālemīne ḥamd ü sipās ve şükr-i **(19)** bī-ḳıyās idüp elṭāf-ı rubūbiyyeti ṭaleb ve recā ḳılur. Ṭaleb ise cezebāt-ı ilāhiyyeden olan hidāyet-i **(20)** ʿuẓemāʾdur. جذبة من جذبات الحقّ توازى عمل الثقلين.[951] Ḳavliyle hidāyet-i mezbūrenüñ ʿaẓametine işāret buyurulmışdur. **(21**) Ve ḳıyām ve rukūʿ ve sücūd ile ʿālem-i ervāḥ ve mesken-i ġayba rucūʿ ider. Zīrā rūḥuñ bu ʿālemde evvel-i teʿalluḳı **(22)** nebātiyye, baʿdehū ḥayvāniyye, baʿdehū insāniyye olmaġla ḳıyām, ḫaṣāyis-i insān ve ruku ḫaṣāyiṣ-i ḥayvān **(23**) ve sücūd ḫaṣāyis-i nebātdan olup ʿabd içün merātıb-ı mezbūreden her birinde ribḥ ve ḫüsrān vardur. Ve rūḥ-ı **(24)** ʿulviyy-i nūrāni bu cesed-i süflī-i ẓulümānīye teʿalluḳ itdügi ribḥ-i mezbūruñ ḥuṣūli içündür.

[949] Sizin devrinizde Allah'ın esintileri (nefha) bulunur. Dikkatinizi çekerim; onları araştırın. Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, Cilt: 19, s. 233.
[950] Dikkatinizi çekerim; onları araştırın.
[951] Hakk'ın cezbelerinden bir cezbe, ins u cin âleminin amellerine denk gelir.

Kemā verede fi’l-ḥadīṯi’l-**(25)** ḳudsī: [952] خَلَقْتُ الخَلْق لِيَرْبَحُواعليَّ لا لِأَرْبَحَ عَلَيْهِمْ Pes, rūḥ merātıb-ı süfliyyeden her birinde bir ribḥ ve fā’ideye **(26**) vāṣıl olur ki merātıb-ı ʿulviyyede fā’ide-i mezbūreden mücerred idi egerçi ber-feḥvā-yı

(وَالْعَصْرِ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِی خُسْرٍ)[953]

(27) nefs-i nāṭıka evvelen belā-yı ḫüsrān ile mübtelā olmışdur. Velākin

(اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ)[954]

[337a] (1) mübteġāsınca mü’minīn ve ṣuleḥā istiṯnā’ buyurılup etḳiyā’ ve aṣfiyā’ nūr-ı īmān ve hidāyet-i cezbe-i raḥmān ile **(2)** beliyye-i ḫüsrān-ı merātıb-ı süfliyyeden ḫalāṣ olup fā’iz-i ribḥ-i ʿaẓīm olurlar. Yaʿnī ṣalāta ḳā’im olduḳda **(3)** ʿacz ve ʿubūdiyyetin fehm ile tevāżuʿ ve teẕellül itmekle ḫüsrān-ı tekebbür-i nefsānī ve ḫiẕlān-ı tecebbür-i insānīden ḫalāṣ olur. **(4)** Zīrā her ḳanḳı nefsde ki tekebbür ve tecebbür kāmil olsa nefs-i Firʿavn (اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى)[955] iẓhār itmesi muḳarrerdür. Pes, ṣalātda **(5)** ḳā’im olan ʿabd-i mü’min-i muvaḥḥidüñ, ʿuluvv-ı himmeti kemālin bulduḳda ṭaleb-i mukevvin ile kevne mültefit olmayup beliyye-i mezbūreden **(6)** necāt bulup ve edā’-i şükr-i niʿmet idüp envāʿ-ı ḫużūʿla inkisār-ı nefs içün rukūʿ-ı ḥayvānīye rücūʿ itdükde **(7)** berekāt-ı rukūʿla ḫüsrān-ı ḫisse-i ṣıfat-ı ḥayvāniyyeden ḫalāṣ ve lebs-i ḫādiṯ ve taḥammül-i eẕā ve ḥilm ü selāmet-i ribḫine **(8)** fā’iz olur. Baʿdehū sücūd-ı nebātīye rucūʿ idüp ḳurbet-i sücūd ile ḫüsrān-ı ẕillet-i nebātiyye ve denā’et-i **(9)** süfliyyeden ḫalās olup felāḥ-ı ebedī ve necāḥ-ı ʿaẓīm-i sermedīye muteżammin olan ḫuşūʿ-ı tāmm ile fā’iz-i ribḥ-i celīl **(10)** olur. Kemā ḳāle Teʿalā: (قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ اَلَّذِينَ هُمْ فِی صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ)[956] Zīrā ḫuşūʿ fi’l-ʿubūdiyye ekmel-i ālet-i **(11)** ʿurūc-ı rūḥ-ı insānīdür ki rūḥuñ cesed-i turābīye

[952] Mahlûkatı benden faydalansınlar diye yarattım, ben onlardan faydalanayım diye yaratmadım. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, **İhyâü Ulûmi’d-Dîn**, Cilt: 4, s. 150.
[953] Asr 103/1-2: “Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir.”
[954] Asr 103/3: “**Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler**, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).”
[955] Nâziât 79/24: “Ben, sizin en yüce Rabbinizim!” dedi.”
[956] Mü’minûn 23/1-2: “Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler.”

taʿalluḳundan ḥuṣūle gelüp insāndan ġayrıda ḫuşūʿ-ı mezbūr **(12)** mefḳūddur. Felihāẕā semevāt ve arż ve cibāl ve māfīhinne ḥaml-i emānetden ibāʾ idüp

(فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا **(13)**وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا)[957]

ḳavl-i kerīmi ile ḫaber virildi. Pes, bā-żıdd-ı ḫuşuʿ oldıysa ber-feḥvā-yı (وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ)[958] **(14)** istiʿdād-ı ḫuşūʿla insān emāneti ḳabūl idüp sücūd ile ḫuşūʿı kemālin buldı. Zīrā ṣūret-i insān **(15)** ve heyʾet-i ṣalātda olan ġāyete tezellül-i sücūdı olup rūḥuñ ʿālem-i süflīden nihāyet ḳaṭʿ-ı teʿallukı ve merātıb-ı nebātiyye **(16)** ve ḥayvāniyye ve insāniyyeden rucūʿla ʿālem-i rūḥānī-i ʿulvīye ʿurūcı, secdede olan ḫuşūʿla ḥāṣıl **(17)** olur. Ve hemçünān şarṭ-ı muṣallīden olan infāḳ, enāniyyete beẕl-i mechūdla nefeḫāt-ı elṭāf-ı rubūbiyyete **(18)** teveccüh-i nā-maʿdūd secde ile ḥuṣūle geldügi-çün Ḥaḳ sübhanehū ve Teʿālā:

(وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ)[959]

buyurdı. **(19)** Āh ey müstemiʿ-i āgāh! Ītāʾi zekāt ve ītāʾi ṣadaḳāt ḫod maʿlūmdur. Fe-ammā ṣalātda olan infāḳ-ı vücūd nice **(20**) olduġın bilür misün? İnfāḳ-ı ḥaḳīḳi ḫod beẕl-i vücūd ileʾl-maʿbūddur.

قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي **(21)** نِصْفَيْنِ فنصفها لى ونصفها لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ [960]

Ḥadīṯ-i ḳudsīsi ʿabd-i muṣallīnüñ mesmūʿı olduḳda **(22)** العبد وما يملكه كان لمولاه[961] deyüp nıṣf-ı aḫīri daḫı infāḳ-ı fī-sebīlillāh itmekle nefeḫāt-ı elṭāf-ı rabbāniyyenüñ **(23)** ʿināyet-i sermediyyesi ol beẕl-i vücūd iden ʿabd-i cevādı,

[957] Ahzâb 33/72: "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de **onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler.** Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir."
[958] Ahzâb 33/72: "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. **Onu insan yüklendi.** Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir."
[959] Bakara 2/3: "Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, **kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.**"
[960] Yani namazı kulumla benim aramda ikiye taksim ettim; yarısı benim, yarısı da kulum içindir. Ayrıca kuluma istediğini veririm. Abdurrezzâk es-Sanʿânî, **Musannef**, 2/372.
[961] Kul ve sahip olduğu her şey efendisine aittir.

derecāt-ı ḳurbāta hidāyet idüp cezebāt-ı **(24)** raḥmāniyyesi (وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ)[962] ḫiṭābınuñ ṣūretinde göründi. Felihāẕā ʿabd-i muṣallī baʾdeʾs-sücūd teşehhüdde **(25)** ḳuʿūd ile ḥücub-ı enāniyyetden ḫurūc ve şuhūd-ı cemāl-i vaḥdetüñ ḥuṣūlünde liḳāʿullāha taḫannün ile bi-resmi tuḥfe-i ihdāʾ-i **(26)** şenā idüp yemīn ve yesāre selām ile cihāt ḳaydından berī ve kevneynden sālim oldı. Ve evcāt-ı **(27)** ḳurbāta ṣuʿūd idüp leẕẕāt-ı münācāt ile baḥr-ı müdānātda mustaġraḳ iken hālinden ḫaberdār olmayan **[337b] (1)** ġāfiller anı ḳayd-ı cihāt ve bend-i teneʿumāt mülāḥaẓasıyla cānib-i yemīnden naʿīm-i cennāta ve cānib-i şimālden leẕẕāt-ı **(2)** şehevāta daʿvet iderler. Velākin ol mustaġrıḳ-ı şuhūd-ı cemāl-i eḥadiyyet birine iltifāt itmeyüp (وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا) **(3)** mefhūmıyla ʿāmil olur. Āh ey ʿārif-i billāh! Aṣḥāb-ı ṣūret, ṣalātdan selām ile ḫurūc **(4)** iderler. Fe-ammā ehl-i şuhūd ve ḥaḳīḳāt selām ile devām-ı ṣalāta duḫūl iderler. Kemā ḳāle Teʿālā: **(5)** (اَلَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ)[964] Zīrā ḫavāṣṣ-ı iḳāmet ile ṣalāt ḫıfẓ itdükleri gibi eḫaṣṣ-ı ḫavāṣṣı min ḥayṯüʾl-idāme ṣalātı ḫıfẓ **(6)** ider. Kemā ḳāle Teʿālā:

([اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ][965])[966]

Pes, ol eḫaṣṣ-ı ḫavaṣṣ

أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ **(7)** عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ[967]

mışdāḳınca kendüler içün ʿadād buyurılan ġayba īmān getürüp ebṣār ve eẕān ve ḳulūb-ı **(8)** muʿadd-ı mezbūri idrākdan ʿāciz idügün bilüp ve ol ʿatāʾ buyurılan inʿām ve iḥsān ile kendüler beyninde **(9)** ḥicāb vāḳiʿ olan evṣāf-ı

---

[962] Alak 96/19: "Hayır! Sakın sen ona uyma; **secde et ve Rabbine yaklaş.**"
[963] Furkān 25/63: "Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. **Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler.**"
[964] Meâric 70/23: "Onlar, namazlarına devam eden kimselerdir."
[965] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[966] Ankebût 29/45: "(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü **namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor.** Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor."
[967] Salih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kulun kalbine gelmeyeceği şeyler hazırladım. Hemmâm b. Münebbih, **Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih**, s. 35.

vücūdlarından ġayrı şeʾy olmaduġı muḥaḳḳaḳ olmaġla lā-cerem zümre-i ʿuşşāḳ, **(10)** bir nāra müştāḳ oldılar ki ḥicāb-ı vücūdı ḫarḳ u ḥarḳ eyleye.

Pes, ṣalāt indeʾl-baʿż nār maʿnāsına olan **(11)** ṣalādan müştaḳ olmaġla nāgehān cānib-i ṭavr-ı ṣalātlarında şecere-i mücācātlarından müştaʿil bir nār-ı pür-nūra **(12)** meʾnūs olup nāra ḳarīb olduḳlarında semʿ-i sırlarına (اِنِّی اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ)[968] nidāsı gelüp **(13)** ve leẕẕāt-ı üns-i ḫiṭābından bī-iḫtiyār olup erzāḳ-ı evṣāf-ı vücūdlarını ḥaṭāb-var maḥż-ı nūr **(14)** olan nār-ı ṣalāta ışlā ve ışlāḳ ile iḥrāḳ ve infāḳ itdiler ve baʿdeʾl-fātiḥa (اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ) **(15)**[969] āyet-i kerīmesini oḳuyup maʿnāsını nefislerine tefhīm itdiler. **(16)** İmdi benüm rūḥum! Her kimüñ ki ḥaṭab-ı evṣāf-ı vücūdı, nār-ı ṣalāta yanmayup şöyle ki ʿibādeti ġayr içün **(17)** ola. Lā-cerem āḫiretde vücūdı nār-ı cehenneme iḥrāḳ olınmaḳ maḳarrerdür. Āh ey ḥarīḳ-i nār-ı muḥabbet ve ġarīḳ-i **(18)** envār-ı vaḥdet! Nār-ı ṣalātla nār-ı cehennemüñ keyfiyyet-i iḥrāḳında farḳ budur ki nūr-ı nār-ı ṣalāt-ı vücūd ile **(19)** Ḥaḳḳ'dan maḥbūb olanlaruñ lübb-i vücūdların ihrāḳ ve cild ve ṣūret-i vücūdların ibḳā ider. Zīrā **(20)** ḥicāb cild ve ṣūret olmayup lübb-i vücūddur. Ve bu bir sırr-ı ġarībdür ki nār-ı muḥarriḳa-i ṣalātda **(21)** yanmayan bilmez. Bu maʿnāyı ḥariḳ-ı nār-ı ṣalāt olan uluʾl-elbāb bilürler. Fe-ammā nār-ı cehennem bunuñ **(22)** ʿaksi olup dāḫil olanlaruñ cild-i vücūdını iḥrāḳ ve lübb-i vücūdını ibḳāʾ ḳılur. Pes, ehl-i nārdan **(23)** lā-cerem hicāb-ı yüʿad ve ḫiẕlān refʿ olmaduġı-çün (كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ)[970] buyurulmışdur **(24)** egerçi kim bünye-i lübb-i muḥtariḳa daḫı olursa mādām ki lübb-i vücūdı bākī ola Ḥaḳḳ'dan maḥcūbdur.

---

[968] Tâhâ 20/12: "Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın."

[969] Enbiyâ 21/98: "Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya varacaksınız."

[970] Mutaffifîn 83/15: "Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır."

Kemā ḳāle Teʿālā: **(25)(** كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا **)** [971]İmdi lübb-i vücūdını fī-ḥubbillāh nār-ı ṣalāta infāḳ eyleyen **(26)** ʿibādına Ḥaḳ Teʿālā nūr-ı vücūd-ı ṣalātı iḥsān idüp nār-ı ṣalāt ile bilā-eniyyeti'l-vücūd bāḳī ḳalur. **(27)** Ve ṣalātı, nūr-ı nār-ı ṣalātla dāʾim olup īmān-ı bi'l-ġayb iden müʾmin ve muttaḳīlerden olur.

[338a] (1) Beyt:

ما روی زهر دوکون بر تافته ایم

بس سینهٔ دل بفکر بشکافته ایم[972]

Āh ey müstemiʿ-i āgāh! Maṭlūb-ı Ḥaḳ ġayb **(2)** olmaġla ġaybı her ne ḳadar iẓhār itseler ġaybu'l-ġayb olup kemāl-i ẓuhūr-ı ḫafāsını iḳtiżā ider. İmdi Beyt: **(3)**

از غیب کرت هست نشان آوردن

از غیب نشاید بزبان آوردن[973]

maẓmūnı üzre münāsib olan **(4)** budur ki ʿāṣıḳān-ı ilāhī olanlar daḫı maṭlūb-ı Ḫudā olan ġayba īmān ile ġaybu'l-ġaybda olup īmānların **(5)** tekmīl ideler. Zīrā ġayb olmasa ġayba īmān daḫı olmaz idi.

Pes, ġayb-ı mestūr, maḳbūl-ı cenāb-ı ġafūr **(6)** olduġına bināʾen Mevlānā Ḫudāvendigār sūre-i Mülk'de(هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ)[974] āyetinüñ maʿnāsını bi-ṭarīḳi't-tefsīr **(7)** cānib-i ilāhīden tercümān olmaḳ üzre buyururlar ki:

چون شکافم آسمان را در ظهور [1-3672]

[971] Nisâ 4/56: "Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. **Derileri yanıp döküldükçe**, azabı tatmaları için **onların derilerini yenileyeceğiz.** Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

[972] Biz her iki cihandan yüzümüzü çevirdik ve gönlün göğsünü düşünce ile yardık.

[973] Gaybdan bir alamet göstermen gerekiyorsa, alamet aslında onu dile getirmemektir. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 92.

[974] Mülk 67/3: "O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! **Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?**"

Çünki āsumānı [ẓuhūrda münşaḳḳ-ı ḳalem yaʿnī āsumānı][975] **(8)** şaḳḳ idüp māfīhinne olan esrār-ı melekūt ve ceberūtı iẓhār idem.

چون بگویم هل ترى فيها فطور [2-3672]

(9) Pes, āsumān şaḳḳ olduḳdan soñra (هَلْ تَرٰى [مِنْ][977] فُطُورٍ)[976] ḳavlini nice direm. Elḥāṣıl esrār-ı ġaybiyye bedīdār **(10)** ve umūr-ı uḫreviyye āşikār olaydı ve semevāt-ı münşaḳḳa olup aḥvāli ẓuhūra geleydi āsumāna naẓar idiñüz **(11)** füṭūr görür misüz güftārı nice muvāfıḳ olurdı. Ve ġaybuñ ḫafāsı olmasa ġayba īmān teklīfi **(12)** ne vechle muṭābıḳ olurdı. İmdi āsumānlarda füṭūr olmayup ve umūr-ı āḫiret mestūr olmaġla **(13)** kelimāt-ı mezbūre muvāfıḳ-ı ḥāl olmışdur.

[Maṭlab: Fī-tefsīr-i اَلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا]

Kemā ḳāle Teʿālā:

(وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُاَلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا **(14)** مَا تَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ**(15)** خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ)[978]

Pes, bu āyet-i kerīmenüñ iʿrābı beyān olınsun ki maʿnāsı vāżıḥ ola maʿlūm ola ki **(16)** (وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ)[979] cümlesi mā-ḳablinde olan (وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)[980] cümlesine maʿṭūf olup (اَلَّذِى خَلَقَ)[981] **(17)** iʿrābında daḫı birḳaç veche cāʾizdür. Evvelā elleẕī maʿa ṣalātihi maḥallen merfūʿ ve mā-ḳablinde olan ism-i ʿazīzüñ **(18)** ṣıfatı veyāḫud ʿaṭf-ı beyān veyāḫud bedel-i iʿtibār olına.

---

[975] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[976] Mülk 67/3: "O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! **Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?**"

[977] Yazmada bu kısma "fiha" yazılmıştır.

[978] Mülk 67/2-3-4: "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır. O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir."

[979] Mülk 67/2: "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. **O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.**"

[980] Mülk 67/1: "Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. **O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.**"

[981] Bakara 2/29: "... **yaratan**..."

Veyāḫud ʿazīze tābiʿ olmayup bi-ḥasebi'l-inḳıṭāʿ **(19)** mübtedā-i maḫẕūfe ḫaber olur ki [982](هُوَ الَّذِی خَلَقَ) dimek olur. Veyāḫud iżmār-ı fiʿil ile maḫall-i naṣbda olup **(20)** aʿnī (اَلَّذِی خَلَقَ)[983] taḳdīrinde olup (طِبَاقًا)[984] fiʿl-i (خَلَقَ)[985] nun mefʿūlü olan(سَبْعَ)[986] içün ṣıfat olmışdur. **(21**) Fe-ammā kelime-i ṭibāḳda üç veche beyān olınmışdur. Bir veche budur ki cebel ve cibāl gibi ṭibāḳ daḫı cemʿi ṭabaḳ ola. **(22)** Veyāḫud raḥāb cemʿi raḥbet olduġı gibi ṭibāḳ daḫı cemʿi ṭabaḳa ola. Veyāḫud ṭābeḳa fiʿlinüñ maṣdarı **(23)** ola. [987] كما يقال طابق يطابق مطابقةً وطباقاً Bu taḳdīrce īrād-ı maṣdar ile mübālaġa ḳaṣd olınmış olur. **(24)** Veyāḫud ḥaẕf-i mużāf ile ẕāt-ı ṭibāḳın veyāḫūd fiʿl-i muḳadder ile menṣūb olup ṭūbiḳat ṭıbāḳan **(25)** taḳdīrinde ola. Ve ṭibāḳ iki şeyʾi birbirine ḥaṣf ve iltizāḳla bilā-tefāvüt muṭābıḳ olmasına **(26)** dirler ki aʿrābuñ ṭābiḳu'n-nʿal ḳavli tevāfuḳ-ı mezbūr içün miṡl-i vāḳiʿ olmışdur. Ve (مَا تَرٰى)[988] ḳavlinde **(27)** olan ma nāfiye ve (مِنْ تَفَاوُتٍ)[989] ḳavlinde olan min zāyide ve müvekkededür. Ve fiʿl-i terā fāʿil ve mefʿūliyle **[338b] (1)** cümlesi sebʿa semāvāt içün ṣıfat-ı ṡāniyedür. Ve taʿẓīmü şān [semevāt ve tefḫīm][990] ḫalḳ-ı semevāt içün ḫalḳu'r-raḥmān żamīr mevżiʿine **(2)** vażʿ olınmışdur.[991] (فَارْجِعِ الْبَصَرَ)[992] ḳavlinde olan "fa" daḫı sebebiyye ve lafẓ-ı başar mefʿūl-i irciʿ olup **(3)** ʿalā vecḫi't-tesbib (هَلْ تَرٰى)[993] ḳavline müteʿallıḳdur. Ve (مِنْ فُطُورٍ)[994] ḳavli (هَلْ تَرٰى)[995] fiʿlinüñ mefʿūlüdür.

---

[982] Bakara 2/29: "**O**,...**yaratan**..."
[983] Bakara 2/29: "... **yaratan**..."
[984] Mülk 67/3: "...**tabaka tabaka**..."
[985] Mülk 67/3: "...**yaratandır**..."
[986] Mülk 67/3: "...**yedi**..."
[987] Nitekim طابَق يُطَابِق مُطَابَقَة وطِبَاقا şeklinde çekilir.
[988] Mülk 67/3: "..."**göremezsin**..."
[989] Mülk 67/3: "...**hiçbir uyumsuzluk**..."
[990] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[991] Derkenar: لأن الجملة الواقعة صفة لابد من كونها مشتملة على ما يعود الى الموصوف بها جعل خلق الرحمن من وضع الظاهر موضع الضمير للتعظيم لأن مصنوع العظيم عظيم والاصل ما ترغى فيهن (Zira sıfat olarak bulunan cümlenin, onunla nitelenen mevsufuna dönen bir bağlantının (rabıt) bulunması gerekir. خلق الرحمن terkibinde tazim amacıyla ismi zahir, zamir yerine getirilmiştir. Zira yüce olan zatın yaptığı da yücedir. Terkibin aslı مَا تَرَى فِيهِنَّ şeklindedir.).
[992] Mülk 67/3: "...**bir kere daha bak!**..."
[993] Mülk 67/3: "...**görüyor musun?..**"
[994] Mülk 67/3: "...hiçbir çatlak (ve düzensizlik)..."
[995] Mülk 67/3: "...**görüyor musun?**.."

يعنى اخبر انّه **(4)** لا تفاوت فى خلقهنّ ثم قال فارجع البصر اى اوقع نظرك الى السماء بعد اخرى حتّى يصحّ عندك اخبرت به **(5)** بطريق المعانية اذ ليس الخبر كالمعانية ففاء السببيّة تدل على انّ الاخبار بعدم التفاوت **(6)**سببٌ لأن يؤمر المخاطب يرجع البصر ليتحقّق عنده حقيقة الحال ورجع الحي لازماً ومتعدّياً يقال رجع **(7)** بنفسه رجوعاً ورجعه غيره [996](ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ) [997]

ḳavli cümle-i sābıḳaya maʿṭūf olup [kerreteyn merreteyn gibi][998] maʿnā-i maṣdar **(8)** olmaḳ üzre menṣūbdur.[999] Ve egerçi müşennādur. Velākin tekşīr murād olınmışdur. Ve (يَنْقَلِبْ)[1000] cevāb-ı emr olup **(9)** (**بَصَرَ**)[1001] fāʿilidür ve ḥāsi'en bi-maʿnā maṭrūden ve müzdeciran başardan ḥāl olmaḳ üzre menṣūbdur. Ve (وَهُوَ حَسِيرٌ)[1002] **(10)** ḳavli başardan cümle-i ḥāliyye veyāḫud (خَاسِئًا)[1003] ḳavlinde olan żamīr-i müstetirden ḥāl-i mütedāḫiledür. Pes, **(11)** Allāh Teʿālā aʿlem ve resūle ʿala taḥḳīḳu'l-müfessirīn maʿnā-yı āyet-i kerīme budur ki: Ol celīl ü cabbār ve ḳādir **(12)** ü ḳahhār ve fāʿil-i muḫtār şol ʿazīz ve ġālibdür ki bir şey'den ʿāciz olmayup sū-i ʿamel idenleri ḳahr ider. **(13)** Ve şol ġafūr ve settārdur ki erbāb-ı ẕünūbuñ tevbelerin ḳabūl ile maġfiret ve muḥsinleri nūr-ı ṣıfāt ile **(14)** setr idüp cemīʿ-i maḳdūrāta ḳādir ve cümle maʿlūmātı ʿālimdür. Āh ey müstemiʿ-i āgāh! Eger ʿiḳāb ve eger şevāb **(15)** herkese ʿameline göre īṣāl-i cezā anuñ ḳudret-i tāmmesi ve eger muṭīʿ ve eger

---

[996] Yani, Allah Teala onların yaratılışında herhangi bir düzensizliğin olmadığını bildirir ve şöyle der: "Gözünü çevirip de bir bak" Yani, gözünü semaya bir kez daha çevirip bak ki, sana bildirdiğim durum görme yoluyla sahih olsun. Zira haber (bilgi), görmek gibi olmaz. Bu bakımdan ayetin başındaki sebep anlamı veren fâ harfi, düzensizliğin olmadığını bildirmenin, durumun hakikatini kavrayabilmesi için muhatabın gözlerini döndürüp bakmakla emredilmesine sebep olduğunu gösterir. رجع fiili, hem lazım (geçişiz) hem de müteaddi (geçişli) olarak kullanılır; bizzat kendisi döndü (lazım) veya onu döndürdü (müteaddi) anlamı ifade eder.

[997] Mülk 67/4: **Sonra tekrar tekrar bak**; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.

[998] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[999] Derkenar: كما فى لبيك وسعديك فان اصلها البّ لك البابين اي اقيم لخدمتك اقامته بعد اقامةٍ ولا ا يرح عن مكان الخدمة ايداً واسعدك اى عينك اسعادين فان سعد يتعدّى بنفسه بخلاف البّ فانه يتعدّى باللام وتثنية المصدر فيها للتكثير كما فى نحو كرّتين مرّتين (Nitekim لبيك وسعديك (Buyur, senin yardımınla itaat edeyim.) terkibinin aslı ألب لك إلبابين olup, "art arda senin hizmetindeyim. Asla sana hizmet etme yerimden ayrılmayacağım." anlamındadır. أسعدك ise "art arda senin yardımınla sana itaat edeyim" demektir. Zira أسعد fiili kendi başına müteaddi (geçişli) olur; ألب ise tam tersine lâm harfiyle müteaddi olur. Burada mastarın tesniye olarak gelmesi كرتين ve مرتين kelimelerinde olduğu gibi, çokluk anlamı katması içindir.

[1000] Mülk 67/4: "...**dönecektir.**"

[1001] Mülk 67/4: "...**bak; bakışların**..."

[1002] Mülk 67/4: "...**bitkin hâlde**..."

[1003] Mülk 67/4: Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) **âciz** ve bitkin hâlde sana dönecektir.

ʿāṣīʾ olan ʿibādını bilüp **(16)** ḥaḳḳ-ı müstaḥaḳḳına īṣālde ḫaṭā iḥtimāli olmaduġı ʿilminüñ iḥāṭasındandur. Felihāẕā ʿibādını ḫ̆āb-ı ġafletten **(17)** inbāh içün evvelen ḳudretine delīl īrād idüp (اَلَّذِی خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا)[1004] buyurdı. Yaʿnī ol ʿazīz **(18)** ve ġafūr ve ḳādir-i bī-ḳuṣūr bir pādişāh-ı lā-yezāldür ki nihāyet kemāl-i ʿālem-i mülk olan **(19)** sebʿ-i semāvātı ṭıbāḳan fevḳa ṭıbāḳın ḫalk idüp aḥsen-i niẓām üzre īcād buyurdı.

Pes, aḥkām-ı ḫalḳ-ı semāvāt ḳudret-i **(20)** tāmmesine delālet-i vāżıḥadur ki evvelā bī-silsile ve ʿimād cevv-i havada ḳā'ime ve ṣābite olup her bir feleküñ **(21)** birer mikdār muʿayyenleri vardur ki miḳdār-ı muʿayyenlerinden ne zā'id ve ne nāḳıṣ olurlar. Ve keẕālik her biri **(22)** kimi seriʿ ve kimi baṭī cihet-i muʿayyineleri üzre birer ḥareket-i ḫāṣṣa-i muʿayyine-i muḳaddereleri olup cümlesi **(23)** fī-ẕevātihā muḥdiṯātdur**.** Pes, bu żāyiʿ-i ʿacībe-i ʿaẓīme ḳudret-i tāmmesi olan bir ṣāniʿ-i bī-miṯālün vücūdına **(24**) delālet ider. Pes, ol kādir-i müteʿālüñ ʿilmine daḫı delālet içün (مَا تَرٰی فِی خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ)[1005] **(25)** buyurdı. Yaʿnī ḫiṭāb evvelā ve bi'ẕ-ẕāt ḥażre-i risālet penāh ʿaleyhisselāma ve ṣāniyen bi'l-ʿaraż vesāṭa-i **(26)** Nebī ʿaleyhisselām ile her bir insāna ḫiṭāb idüp buyurur ki: "Ey beni ādem! Naẓar olınsa ḫalḳ-ı Raḥmān olan **(27**) seb-i semāvāt ve belki cemīʿ-i maḫlūḳātuñ birinde aṣlā ve ḳaṭʿā bir tefāvüt ve tebāyün ve iʿvicāc ve tenāḳuṣ **[339a] (1)** ve iḫtilāf ve ḫalel görmezsün. Ve bu şöylece olaydı daḫı aḥsen olurdı diyecek bir ʿayb bulmazsun. **(2)** Belki cümle ḫalḳını yerlü yerinde muḥkem ve mutḳan görüp ḥikmet-i ṣaniʿ-i bī-tefāvüt olmaġla bunı ʿabeṣ ḫalḳ eylemiş **(3)** diyemezsün. Ve evvel-i mertebede tefāvüt görmedigün sebebi ile ber-feḥvā-yı (فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰی (4) مِنْ فُطُورٍ)[1006] teṣaffuḥ ve tetebbuʿ ile bi-ṭarīḳi'l-ʿīmʿān (ارْجِعِ الْبَصَرَ)[1007] ḳıl ki reyb ve gümāndan ḫalāṣ olasun. **(5)** Hīç heft āsumānda fuṭūr u şuḳūḳ ve ṣudūʿ u

[1004] Mülk 67/3: "**O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır.** Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?"
[1005] Mülk 67/3: "O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. **Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin.** Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?"
[1006] Mülk 67/3: "O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. **Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?**"
[1007] Mülk 67/4: Sonra **tekrar tekrar bak**; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.

nüfūk ve vehy ü ḫurūḳ görür misün? Yaʿnī göremezsün **(6)** ve merreten baʿde uḫrā naẓara ḳanāʿat itmeyüp belki ber-feḥvā-yı (ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ)[1008] kirāren ve mirāren tekrīr-i naẓar ve tekṣīr-i (يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ)[1009] **(7)** ḳıl ki her ne ḳadar diḳḳat eyleseñ iṣābet-i (ارْجِعِ الْبَصَرَ)[1010] **(8)** mültemesden ẕelīlen ve maṭrūdan ve ṣāġaran ve mubbaʿadan rüʾyet-i baṣaruñ sana münḳalib olur. Ve bir ʿayb ve noḳṣān **(9)** görmemek ile ol baṣaruñ kelīl ve ḫīre olduġı ḥālde saña rāciʿ olur. Pes, bir sāʾil suʾāl itse ki **(10)** ḫalḳ-ı Ḫudāʾda ḫod tefāvüt-i keṣīre olup maʿa hāẕā cemīʿ-i eżdād ḫalḳ-ı Raḥmān olup bā-ḫuṣūṣ **(11)** semāvāt min ḥayṣü'l-irtifāʿ ve'l-inḫifāẓ ve bi-ḥasebi'ṣ-ṣıġar ve'l-kiber birbirinden mütefāvitedür. Bu taḳdīrce **(12)** (مَا تَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ) ḳavli ne vechle muvāfıḳ olur? El-cevāb bunda olan **(13)** ʿadem-i tefāvütden murād ʿadem-i tenāsüb ve ḫalel ve noḳṣāndur ki (فَارْجِعِ الْبَصَرَ)[1011] ḳavli kerīmi **(14)** anı teʾyīd buyurmışdur.

و روى عن كعب الاخبار رضياالله عنه انّه قال انّ السماء الدنيا موج مكفوف **(15)** والثانية مرمرة بيضاء والثالثة حديد والرابعة صفراء وقال نحاس والخامسة فضّة **(16)** والسادسة ذهب والسابعة يعقوتة حمراء وبين السّماء السّابعة الى الحجب السبعة صحارى **(17)** من نور قال الواسطىّ فارجع البصر كرّتين اى قالباً وبصراً لأن الاول كان بالعين **(18)** خاصّة هل ترى من فطور اذا لم يكن فى خلقى فطور فانا اشدّ امتناعاً من الاستغراق **(19)** والاستحراق[1012]

[1008] Mülk 67/4: "Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir."

[1009] Derkenar: ان قوله خاسِأً اسم فاعل من خسأ اللازم بمعنى تباعد وهرب مع الصِّغار والذِّلّة فاذا قيل خسأ الكلب بنفسه فمعناه تباعد من هوانه وخوفه كانه زجر وطرد عن مكانه بالذِّلّة وخساء يستعمل لازماً ومتعدّياً يقال خسأت الكلب اى طردته وخسأ الكلب بنفسه ولا يجوز ان يكون خاسأً فى الاية مشتقًّا من المتعدّى الا بان يكون بمعنى المفعول اى مبعّداً مطروداً وعن ابن عباس الخاسئ خاسئًا) الذى لم يرَ ما يهواه شيخ زاده kelimesi, lazım (geçişsiz) olan خسأ fiilinin ismi faili'dir; hor ve hakir bir şekilde uzaklaştı, anlamındadır. Zira خسأ الكلب بنفسه dendiğinde bu cümle, "Köpek, korkup ürkmesinden dolayı uzaklaştı" manasına gelir. Köpek sanki hor görülerek yerinden kovulmuş ve uzaklaştırılmıştır. خسأ fiili lazım (geçişsiz) ve müteaddi (geçişli) olarak kullanılmaktadır. خسأت الكلب dendiğinde bu "Köpeği kovdum" anlamına gelir. Bir de (yukarıda geçtiği gibi) خسأ الكلب بنفسه şeklinde (geçişsiz olarak) kullanılabilir. Ayeti kerimede geçen خاسأ kelimesinin müteaddi bir kökten türemesi, ancak ismi meful anlamına yormak suretiyle mümkün olabilir. Bu durumda da "kovulmuş, uzaklaştırılmış" anlamına gelir. İbn Abbas'ın, خاسأ kelimesinin, arzuladığı şeyi görmeyen kişi, anlamına geldiğini söylediği aktarılmıştır.)

[1010] Mülk 67/4: Sonra **tekrar tekrar bak**; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.

[1011] Mülk 67/3: "O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. **Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin.** Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?"

[1012] Mülk 67/4: **Sonra tekrar tekrar bak**; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.

[1013] Ka'b el-Ahbar'ın (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Dünya seması karar kılmış dalgalardan

Āh ey ṭālib-i derd-i ilāhī ve sālik-i rāh-ı ġayr-ı mütenāhi! Ol ʿazīz ve ġafūr keẕālik **(20)** semāvāt-ı eṭvār-ı ḳıbeli daḫı ṭıbāḳan fevḳa ṭıbāḳin ḫalḳ idüp bī-tebāyün ve tenāḳuṣ her bir ṭavrda **(21)** bir ḥikmet-i ʿacībe ve ḫāṣṣa-i ġarībe taʿbiye buyurmışdur ki ʿukūl idrāküñden ʿācizdür. Ve cümleden **(22)** biri bu maḥalde fiʿl-i ḫalḳ ṣıfat-ı raḥmāna iżāfet buyurulduġunda bir sırr-ı ʿaẓīm vardur ki **(23)** erbāb-ı şuhūd ġaflet itmeyüp cümleden Alâüddevle es-Simnânî[1014] sırr-ı mezbūrdan bir lemʿa **(24)** işʿāl idüp buyururlar ki:

ان الرحمن بعد استوائه على العرش واستواء الخليفة على عرش القالب **(25)** الجسمانىّ خلق سموات القلب والصدر والسّماء الروحانيّة والارض القالبيّة كانتا رتقاً **(26)** ففتقناهما عند استواء الرحمن على العرش الروح واستواء خليفته على عرش القالب **(27)** وفى هذا سرّ يتعلّق بحدّ القرأن مما ليس هو من نفس المستمعين[1015]

İmdi ey dīde-i pür-intibāh! **[339b] (1)** Bu emr-i muḳarrerdür ki her nefsde hezār bār tekrār-ı naẓar idüp dīde-i ḫiss ile mülküne ve ʿayn-ı ʿaḳl ile **(2)** melekūtine diḳḳat olınsa aṣlā bir şeʾy tefāvüt ve tenāḳuṣ üzre olmaḳ iḥtimāli yoḳdur. Āh ey **(3)** nefs-i cāhil! Ḥaḳ celle celāluhūnüñ āfāḳda olan mülk-i ʿaẓīminde tefekküre kādir degül iseñ bāri kendü **(4)** vücūduña tefekkür ile

---

oluşan denizdir. İkinci katı beyaz mermerdir. Üçüncü katı demirdir. Dördüncü katı sarıdır. (bakırdır, da demiştir) Beşinci katı gümüştür. Altıncı katı altındır. Yedinci katı kırmızı yakuttur. Yedinci kat sema ile tavanı arasında nurdan sahralar bulunmaktadır. Vâsitî şöyle demiştir: "Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak…" ayeti hem gönül ile hem de göz ile bak anlamındadır. Çünkü ilk bakış sadece göz ile olur. "…bir bozukluk görebiliyor musun?" Benim yarattığım şeylerde hiçbir kusur yoksa o halde yere batırma gibi belalardan en çok çekinen benim. Saʿlebî, **el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân**, Cilt: 27, s. 99.

[1014] Ebü'l-Mekârim Rüknüddîn Ahmed b. Muhammed es-Simnânî (ö. 736/1336). Rükniyye tarikatının kurucusu, İranlı âlim ve şairdir. Simnânî; Nûreddin el-İsferâyînî, Seyyid Tâceddin, Sadreddin Ahfeş-i Sânî ve Rükneddin Sâin gibi dönemin önemli şahsiyetlerinden feyz aldığını, İbrâhim b. Edhem, Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Hafs el-Haddâd en-Nîsâbûrî ve Ebû Tâlib el-Mekkî gibi ilk dönem sûfîlerinin ruhaniyetinden ve eserlerinden istifade ettiğini belirtmiştir. Tasavvuftaki 100 makamı farklı bir şekilde ele alan, derece ve hal sayısını *Fazlü't-Tarîka* adlı eserinde belirleyen Alâüddevle-i Simnânî'ye göre, fenâ makamı da vahdet makamı da sonuncu makam olarak kabul edilemez. Sonuncu makam, kulun Allah'la seyretmesi için, velâyet tarafındaki ilk şekline dönmesi anlamına gelen ubûdiyyet makamıdır. Simnânî'nin tasavvuf başta olmak üzere fıkıh, kelâm, hadis, tefsir ve ahlâk konusunda Arapça ve Farsça olarak kaleme aldığı çok sayıda eseri mevcuttur. bkz. M. Nazif Şahinoğlu, "Alâüddevle-i Simnânî", **DİA**, Cilt: II, s. 345-347. Ayrıca bkz. Kübra Zümrüt Orhan, "Alâüddevle Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2016, s. 22-86.

[1015] Rahmân, Arş'a istiva eyledikten ve halifesinin de Arş'ın cismâni kalıbına istiva etmesinden sonra kalbin ve göğsün semalarını yaratmıştır. Ruhanî sema ile fiziksel yeryüzü "…birbirine bitişiklerdi; biz onları ayırdık." Bu ayırma, Rahmân ruhun arşına istiva eylediğinde, halifesinin de arşın kalıbına istiva ettiğinde gerçekleşmiştir. İşte burada işitilenlerin ötesinde olması itibariyle Kur'an'ın sınırına kadar uzanan bir sır bulunmaktadır. Necmeddîn-i Dâye, **et-Te'vîlatü'n-Necmiyye fî Tefsiri'l-İşârî ve's-Sûfiyye**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, Cilt: 6, s. 189.

naẓar ḳıl ki destüñde olan enāmil ve eẓāfirüñde envāʿ-ı ḥikmet-i tāmme **(5)** muʿayene ḳılasun ki ṣunʿ-ı ṣāniʿde ḥayrān ḳalup Ḥaḳḳ'un ḳudretin ve kendüñüñ ʿacz ve ʿubūdiyyetün **(6)** bilesün. Zīrā enāmil-i ḫams üzerine enmile-i vāḥide ziyāde olsa ʿaḳl anuñ ḳubḥunı fehm **(7)** idüp ḳaṭʿına ḥükm ider. Ve eger birisi nāḳıṣ olsa ol noḳṣan terettübünden istiḥyā idüp **(8)** ḥattā noḳṣānuña kimse muṭṭaliʿ olmasun deyü elüñi zīr-i kümmüne idḫāl idersün. Ve keẕālik iki barmaġun **(9)** birbirine muttaṣıl olsa keff-i yedini feṭḥ ve żammda ve baʿżı nesneyi ḳabż ve aḫẕda ʿusret çekersün. **(10)** Ve keẕālik reʾs-i enāmilden eẓāfir sāḳıṭa olsa bir şeʾy aḫẕa ḳādir olmayup ve dırāz **(11)** olsa ziyādesin ḳatʿa muḥtācsun. Elḥāṣıl yedde bir sırr-ı ʿaẓīm budur ki meṣelā ictimāʿ-ı aʿṣāb ve ʿaḍalāt **(12)** ve ʿurūḳ ve ḍavārib ile vücūdda taʿbiye olınan ṣıfat-ı ḳudretüñ ḥaḳīḳatine muttaṣıl olup ḳudreti daḫı **(13)** irādete ve irādet ʿilm-i rūḥānīye ʿilm-i rūḥānī daḫı ḳabża-i ḳudretde olan ḥikem-i ilāhīye mutaʿallıḳ **(14)** olmaġla baḥr-ı ḥikmetden cereyān iden ʿulūm ve ḥikmeti ber-feḥvā-yı (عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ)[1016] **(15)** kelām-ı mecīdi ve anuñ meʿānī ve ḥikemini yazup ʿulūm-ı ġarībe iṣbāt idüp helümme cerran ḥaḳāyıḳ-ı lāhūtiyyeye **(16)** muttaṣıl olan reḳāʾiḳ-i ceberūtiyyeyi ebedü'd-dehr āşikār itmekden ḫālī olmaz. Ve envāʿ-ı ṣanāyiʿ-i **(17)** ʿacībe iẓhār ider. Meʿa hāẕā ʿużv-ı vāḥidüñ sırrı fehminde ʿāciz olan nefs-i cāhil kendüye **(18)** ḳudret-i müstaḳille isnād idüp bir ser-i mūnuñ īcādına ḳādir degül iken daʿvā-yı rubūbiyyet **(19)** ḳılur. Āh ey nefs-i ġāfil! Ebṣār ve baṣāʾir ol celīl ü cabbār ve ḳādir ü muḫtāruñ māhiyet-i **(20)** efʿāli idrākünden ʿācizdür. Zīrā ebṣār ve baṣāʾir ḳudret-i vāsiʿa-i ilāhiyye cereyānına **(21)** luḥūḳa ḳādir degüldür. Pes, idrāk-i ḫalḳında ʿāciz olıcaḳ celāl-i ḳıdemi müşāhedāt nice ḳādir olur ki **(22)** ebṣār ü baṣā'ir ve ʿuḳūl u ḳulūb ve nüfūṣ u ervāḥ saṭavāt-ı ʿaẓamet-i sübḥāniyyenüñ evvel-i saṭvesinde **(23)** fāniye ve ʿilm ü ʿirfāndan ḫāsiye ve ġaybu'l-ġayb vaḥdetde ġā'ibe olur. Pes, rıżā-yı sübḥānī bunuñ **(24)** üzerine cārīdür ki ʿārifān-ı rabbānī esrār-ı ġaybiyyeyi ifşā itmeyüp

[1016] Alak 96/4-5: "O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir."

تا درین ظلمت تحرّی (25) گسترند [3673-1]

ḥattā ḫalḳ-ı ʿālem bu ẓulmet-i dünyā ve ġayb-ı ḫafāda ferş-i taḥarrī döşeyeler. Ve ġayba **(26)** īmān getürüp bi-ḳadr-i istiʿdādihim

هر کسی رو جانبی می آورند [3673-2]

her bir kes iʿtiḳādları üzre **(27)** bir cānibe mütevecciḥ olalar. Āh ey sālik-i sā'ir! Ġayb āşikār olduġı bir rūz-şümārdur ki **[340a] (1)** keşf-i żamā'ir ve iẓhār-ı serā'ir olmaġla

مدتی معکوس باشد کارها [3674-1]

bir müddet kārlar **(2)** maʿkūs olur. Bir ʿaks-ı ġarīb ki

شحنه را دزد آورد بر دارها [3674-2]

düzd şiḫneyi daraġaçlarına **(3)** götürür. Yaʿnī müddet-i devre-i uḫreviyye ḥareket itdükde efʿāl-i dünyeviyye ʿaksine ẓāhire olup **(4)** herkes eger seyyi'e ve eger ḥasene cezā-i aʿmālin görüp meşelā düzd deyü bī-günāh ṣalb-ı siyāset **(5)** olınan maẓlūm ṣadr-ı ḥükūmete geçüp kendüye siyāset iden şiḫneyi, dār-ı nārda ṣalb itdirüp **(6)** ol ʿazīz-i ẕü-intiḳām her maẓlumuñ imtiḳāmın ẓalemeden alup ber-feḥvā-yı (وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا) **(7)**[1017] her biri cezā-i seyyi'ātını görüp herkes ne iderse kendüye itmiş olur. Āh ol gün **(8)** bir yevm-i ʿaẓīmdür ki

تا که بس سلطان عالی همّتی [3675-1]

ḥattā ḳatı çoḳ dünyā pādişāhları ki zuʿmınca **(9)** ʿālī-himmet olup ve dünyā-yı denīde ḥubb-i salṭanat içün ihrāḳ-ı dimā ve fuḳarā ve żuʿafāya ẓulm **(10)** ve cefā idüp ʿadl ve dāda vefā itmemiş idi. Meydān-ı ʿaraṣātda mürçe-iża'ife **(11)** gibi ayaḳlar altında mālīde olup ve żuʿafā ve mesākīn ki dünyāda anuñ zīr-i ḥükmünde olmaġla **(12)** muḫālefete iḳtidārları olmayup envāʿ-ı cefā ve

[1017] Şûrâ 42/40: "**Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır).** Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zâlimleri sevmez."

eẕā görmüş idi. Ḥaḳḳ sübḥānehū ve Teʿālā anlara **(13)** salṭanat-ı sermediyye erzānī buyurmaġla ol selāṭīn-i ẓālimīnden daʿvā-yı ḥaḳ itmekle **(14)**

بندهٔ بندهٔ خود آید مدتی [2-3675]

ol sitemkār olan begler ve pādişāhlar kendülerüñ dünyāda **(15)** olan bendelerinüñ bendesi ṣūretinde gelür. Ve ʿabd-i maẓlūm cefāya ṣabr ve taḥammül ve Ḥaḳḳ'a **(16)** iṭāʿat ve tevekkül ile saʿādet-i ebediyyeye nāʾil olmaġla selāṭīnüñ nār-ı caḥīmden ʿafvı **(17)** ol maẓlūmlaruñ ʿafvına menūṭ olduġı cihetden pādişāhlar envāʿ-ı tevāżuʿ ve meskenet **(18)** ve faḳr u meẕellet ile fuḳarā-i sitem-dīdenüñ pāyına yüz sürüp ṣuçundan geçmek içün **(19)** ʿafv ve şefāʿatler temennā ḳılur.

Naẓm:

ستمکاری مکن تو همچو نمرود

نباشی تا که نزد حق تو مردود

نیفتی زیر پا اندر قیامت **(20)**

نباشی روز محشر در ملامت

ستم کر بر نهادت رخ نماید

نمود عقل و دینت در رباید **(21)**

ستم دور افکند مردا ز خداوند

ز من بشنو تواین اسرار و این پند

نکور ستان نکر ای میر غافل **(22)**

که خواهی رفت روزی زیراین کل

بکورستان نکرای دیده بنکر

هزاران کلّهٔ فغفور و قیصر **(23)**

دمی بنکر قطار اندر قطارست

زحد بکذشته و بس بی شمارست

زمار نفس اگر یابی رهایی **(24)**

بیابی کنج سرمد پادشاهی

دمی عدلت بهست از هر دوعالم

کم ازاری بکن ای شاه عالم **(25)**

بدِهِ داد شریعت اندرینجا

که تایابی ز حق اندر بهشت جا

بیندیش و بکن دلرا تو آگاه **(26)**

که با گریه ندامت مغفرت خواه

عطا بخشی بکن بازین دستان

عطا بینی تو هم از لطف سجان **(27)** [1018]

[İmdi][1019] bilād-ı islāmiyyede olan ümerā ve selāṭīnüñ semʿ-i ḳabüllerinde **[340b] (1)** cāy-gīr olmaḳ ve yaḥtemil ki ḳıṣṣadan ḥisse-mend olup ʿadl ve dāda ṣarf-ı himmet buyurulmaḳ ümniyyesiyle el-müsemmā *Bi'l-iʿlām* **(2)** *fī iʿlam Beytillāhi'l-Ḥarām*[1020] nām kitābda Manṣūr-ı Divāniḳī ile Ḫıżır ʿaleyhisselāmuñ ḥikāyesi bi-ʿibārātihi naḳl **(3)** ve rivāyet olındı ki cān ḳulaġıyla dinleyüp ve maʿnāsın fehm itdükden ṣoñra ġafletden bīdār olalar **(4)** ve dünyā ve āḫiretlerine muvāfıḳ ve devām-ı salṭanatlarına lāyıḳ olan veche üzre ʿamel eyleyeler. Ve yüze gülicilerüñ **(5)** rīş-ḫandına maġrūr ve birḳaç günlük devlet-i dünyeviyye ile memkūr ve ẓulm ve sitem ile āḫiretde melūm **(6)** ve medḥūr olmayalar inşāʾallāhu Teʿālā.

[Maṭlab: حكاية الخضر عليه السلاموالمنصور]

وهى لمّا حجّ المنصور كان يخرج من دار الندوة الى الطواف اخر الليل **(7)** فيطوف ويصلّى ولم يعلمه احد فاذا طلع الفجر رجع الى دار الندوة فيجيئ المأذّنين ويسلّمون عليه **(8)** ويأذّنون الفجر ويقيمون الصّلوة فيخرج يصلّى بالناس فخرج ذلت ليلة فى السحر وشرع **(9)** بان يطوف اذ سمع رجل فى الملترم يقول اللهم انى اشكوك اليك من ظهور البغى والفساد فى الارض **(10)** وما يحول بين الحقّ واهله من الظّلم والطّمع فاسرع المنصور فى مشيه حتى ملأ مسامعه **(11)** من كلامه ثم خرج من الطواف الى ناحية المسجد ثم ارسل الى ذلك الرجل يطلبه فصلّى ركعتين وقبّل الحجر**(12)** واقبل مع الرسول وسلّم على المنصور فقال له المنصور ما هذا

[1018] Nemrut gibi zulmetme taki Hakk'ın nezdinde reddedilmeyesin. Kıyamet günü ayak altına düşmeyesin ve mahşerde melamet edilmeyesin. Zalim olan senin fıtrarına yansır, senin aklını ve dinini çalar. Zulüm insanı Allah'tan uzaklaştırır, sen bu sırları ve nasihati benden duy. Ey gafil efendi! Mezarlığa bak, çünkü sen de bir gün bu toprağın altına gireceksin. Ey göz! Mezarlığa bak, bak da binlerce fağfur ve kayserin kellesini gör. Biraz bak, hudutsuz ve sayısız kervan kervan (ölü) vardır. nefis yılanından kurtulursan kalıcı padişahlık sırrını bulursun. Bir anlık adaletin her iki âlemden daha iyidir. Ey âlemin şâhı, insanları az incit. Şeriatin adaletini yerine getir ki Hak sana cennette yer versin. Düşün ki gönlün haberdar olsun. Ağlayarak ve pişmanlıkla mağfiret talep et. Altındakilere cömertlik yap ki Sübhan'ın lutfundan cömertlik göresin.

[1019] Bu kelime yerine işaret edilerek satırın altına yazılmıştır.

[1020] Eserin müellifi, Ebû Abdillâh Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mekkî en-Nehrevâlî (ö. 990/1582). Mekke ve Yemen ile ilgili eserleriyle tanınan meşhur tarihçi, hadis ve fıkıh âlimidir. *el-iʿlâm bi-aʿlâmi Beytillâhi (beledillâhi)'l-harâm* III. Murad'a (1574-1595) takdim edilmiştir. bkz. Eymen Fuâd Seyyid, "Nehrevâlî", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 547-548.

الذى سمعتك **(13)** تقوله من ظهور البغى والفساد فى الارض وما يحول بين الحقّ واهله من الظّلم والطمع فوالله **(14)**لقد خشوت مسامعى ما اقلقنى و امرضنى واشغل خاطرى فقال يا امير المؤمنين فانّى **(15)** القى اليك السّمع وانا شهيد بالقلب فقال انّ الذى داخله الطمع حتّى حال بينه وبين الحقّ **(16)** ومنع من اصلاح ما ظهر فى الفساد والبغى فى الارض هوانت فقال المنصور ايها الرجل **(17)** كيف يداخلن الطمع والصفراء والبيضاء بيدىّ والحلو والقامض فى قبضتى ومن يحول **(18)** بينى و بينما اريد من ذلك فقال هل داخل الطمع احداً من الناس ما داخلك يا امير المؤمنين **(19)** ان الله عزّ وجلّ استرعاك امور المسلمين وانفسهم واموالهم فاغفلت امورهم واهستممت **(20)** بجمع اموالهم وجعلت بينك و بينهم حجاباً من الحجر والطين وابواباً من الخشب والحديد وحجاباً **(21)**معهم السلاح واتّخذت وزراء فجره واعواناً ظلمه ان نسيت لا يذكّرونك وان **(22)** احسنت لا يعنيونك وقوّتيهم على ظلم الناس بالاموال والسلاح والرجال وامرت **(23)** ان لا يدخل عليك غيرهم من الناس ولم تأمر بايصال المظلوم اليك ومنعت من ادخال **(24)** الملهوف عليك وحجبت الجايع والعارى والمحتاج عنك ما احدٌ منهم الا وله حقٌّ **(25)** من هذا المال فما زال هَؤلَاء النفر الذين استخلصتهم نفسك وآثرتهم على رعيّتك **(26)** وآمرتهم ان لا يحجبوا عنك يقولون فى انفسهم هذا قد خان الله فما لنا لا نخونه **(27)** فالتقوا على ان لا يصل اليك من اخبار الناس الا ما ارادوه ولا يخالف امرهم عامل

[341a]

(1) الا اقصوه عنك وابعدوه فلمّا انتشر ذلك عنك و عنهم عظّمتهم الناس وهابّوهم واكرموهم **(2)** وكان اكرم من صافقهم وداراهم عمّا لك بالاموال والهدايا والرّشا فتقوّوا بها على ظلم رعيّتك **(3)** وتبعهم من كان ذا قدرةٍ وثروةٍ من رعيّتك ليظلموا من دونهم فامتلأت بلاد الله تعالى بالظّلم **(4)** والنعم وزاد بغيهم و طعمهم وكثر فسادهم و افسادهم وصار هَؤلَاء شركاؤك فى سلطانك **(5)** وانت غافل جاك متظلّم حيل بينه وبين الوصول اليك وان اراد رفع قصّةٍ اليك **(6)** وصرخ بين يديك ضرب ضرباً ببرحاً ليكون نكالاً لغيره وانت تنظر بعينيك ولا ترحم **(7)**بقلبك فان سألتهم عنه قالوا اسآء الادب فادّبناه فجهل مقامك فضربناه فما بقاء الاسلام **(8)** على ظهور هذه المظالم والأَثام فانى سافرت الى ارض الصين فقدمتها وقد اصابت **(9)** ملكهم اَفةٌ ذهبت سمعه فجعل يبكى فقالت وزراؤه مالك تبكى ما بكت عيناك فقال انّى لا ابكى **(10)**على فقد سمعى ولكن ابكى على المظلوم يصرخ ببابى بطلب رفع ظلامته فلما اسمع صوته وحيث **(11)** ذهب سمعى فانّ بصرى لم يذهب فنادوا فى الناس ان لا يلبس الاحمر الا مظلوم لاميّزه بالنّظر **(12)** فاعينه وكان يركب الفيل كل يومٍ ليرى المظلومين ويستدينهم و يرفع عنهم ظلامتهم **(13)** انظر يا مسكين هذا مشرك بالله غلبت رأفته بالمشركين على رأفتك بالمسلمين وانت تؤمن بالله **(14)** وابن عمّ بنيّه صلّى الله عليه وسلّم فانّ الاموال [لا تجمع][1021] الا لواحدٍ من امرين ان قلت اجمعها لوالدىّ **(15)** فقد اراك الله عبراً فى الطفل يخرج عن بطن امّه عرياناً ماله على وجه الارض مالٌ ولا من مال الا ودونه **(16)** يدٌ شحيحةٌ تحويه وتصونه عن كل احدٍ فما يزال الله تعالى

[1021] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

يلطف بذلك الغلام حتّى يسوق اليه **(17)** ماقدّره له من المال فيملكه وتحويه كما حواه غيره ولست التى تعطى بل الله يعطى من يشاء ويمنع من يشاء **(18)** لا مانع لما اعطى ولا معطى لما منع وان قلت اجمع المال يشتدّ به سلطانى فقد اراك الله **(19)**عبراً ممن كان قبلك ما اغنى عنهم ما جمعوا من الذهب والفضّة وما اعدّوا من السّلاح **(20)** والكراع وما ضرّك ما كنت فيه فوالله ما فوّق ما انت فيه منزلة تدرك الا بالعمل الصالح **(21)** واعلن انّك لا تعاقب احداً من رعيّتك اذا عصاك باعظم من القتل وان الله تعالى يعاقب **(22)** من عصاه بالعذاب الأليم وانّه يعلم خافية الاعين وما تخفى الصدور فكيف يكون وفوقك **(23)** غداً بين يديه وقد نزع ملك الدنيا فى يدك و دعاك الى الحساب هل نعنى عنك ما كنت فيه **(24)** شيأً فبكى المنصور بكاءً شديداً حتّى ارتفع صوته ثم قال كيف احتيالى فيما حوّلت **(25)** ولم ار من الناس الا خائناً قال يا امير المؤمنين عليك بالاعلام الراشدين قال **(26)** ومن هم قال العلماء العاملون قال فأنّهم قد فرّوا منّى قال نعم فرّوا منك مخافة **(27)** ان تحملهم على ما ظهر لهم من طريقتك فاذا فتحت الابواب وسَهَلْت الحجاب ونصرت المظلوم

[341b] (1)

ومنعت الظالم وظهرت بالعدل ونشرت الفضل وانا ضأن لمن هرب منك ان يعود **(2)** اليك فجأ حينئذ المؤذّنون وسلّموا عليه واذّنوا للفجر واقاموا فقام المنصور **(3)** الى الصلوة فصلّى بالناس وهذا الرجل قد غاب من بين ايديهم فلمّا فرغ المنصور **(4)** من الصّلوة سأل عنه فقالوا قد ذهب و غاب قال اتعرفون هذا الرجل فقالوا **(5)** لا والله يا امير المؤمنين قال المنصور فذلك الحضر عليه السلام[1022]

[1022] Mansur hac yaparken, tavaf maksadıyla gecenin sonunda Daru'n-Nedve'den çıkar, tavafını yapıp namazını kılar, bu esnada onu kimse fark etmezdi. Fecir ağardığında Daru'n-Nedve'ye dönerdi. O döndükten sonra müezzinler gelir, ona selam verir, sabah ezanını okurlar ve kamet getirirlerdi. Mansur da insanlara namaz kıldırmak için tekrar çıkardı. Bir keresinde gecenin seher vakti çıkıp tavaf etmeye başladığında Mültezem'de bir adamın şöyle dua ettiğini işitti: Ey Allah'ım, yeryüzünde azgınlığın ve fesadın yayılmasından, hak ile ehli arasına zulüm ve tamahın girmesinden sana şikâyette bulunuyorum. Mansur, hızlıca adama yaklaştı ve adamın sözlerini iyice dinledi. Tavafını bitirip mescide geçince birini gönderip adamı çağırttı. Adam iki rekât namaz kıldı, Hacerü'l-esved'i öptü ve elçiyle birlikte Mansur'un yanına geldi. Mansur ona: "Nedir o, yeryüzünde azgınlığın ve fesadın yayılması, hak ile ehli arasına zulüm ve tamahın girmesi şeklinde senden duyduğum o sözler? Vallahi sen kulaklarımı beni endişelendirip hasta edecek, düşüncelerimi meşgul edecek şeylerle doldurdun." dedi. Adam da şöyle cevap verdi: "Ey müminlerin emiri, ben kulağımla duyarken kalbimle de görürüm. İçine açgözlülük işleyip, kendisiyle hak arasına giren ve yeryüzünde meydana gelen azgınlık ve fesadın önüne geçmekten engelleyen sensin!" Mansur şöyle dedi: "Ey adam, sarısından beyazına, ekşisinden tatlısına kadar her şey elimde varken, benimle istediğim arasına kimse giremeyecekken nasıl oluyor da içime açgözlülük işlemiş oluyor?" Adam şöyle cevap verdi: Açgözlülük senin içine girdiği kadar herhangi bir insanın içine girmiş midir bakalım; Allah azze ve celle seni Müslümanların canlarını, mallarını ve işlerini koruyup gözetlemeni istemişken sen onların işlerini ihmal edip mallarıyla ilgilendin. Onlarla arana taş ve çamurdan bir örtü çektin; ahşap ve demirden kapılar koydun; silahlı muhafızlar diktin. Bütün bu günahına ve zulmüne yardım eden kimseler (vezir) tayin ettin; doğruyu unutursan sana hatırlatmazlar, güzel şeyler yapsan sana destek çıkmazlar. Yetmedi, insanlara, mallarla, silahlarla ve askerlerle zulmetsinler diye onlara güç sağladın. Bunlardan başka hiç kimsenin senin yanına gelmemesini emrettin ama mazlumun yanına gelmesini emretmedin, üzülen kimsenin huzuruna çıkmasını yasakladın. Aç, çıplak ve muhtaç ile arana perde çektin. Onlardan her birinin bu malda bir hakkı vardır. Yakınına aldığın, halkına tercih ettiğin ve halkının sana gelmesine

Ez Sübḥa-i Cāmī:

ای بلند از قدمت پایه تخت

تاج را کوهر تو مایه بخت **(6)**

---

engel olma emrini verdiğin bu adamların hepsi "Bu adam Allah'a ihanet etti; biz de ona ihanet ederiz" diye içlerinden geçiriyor. Bunlar halkın durumlarından sadece istediklerini sana bildiriyorlar. Onlara ters düşeni hemen senden uzaklaştırıp gönderiyorlar. Onların ve senin bu durumunuz ortaya çıkıp yayıldığında insanlar korkup onları yücelttiler, onlara ikramlarda bulundular. Onlara mallarıyla, rüşvetle ve hediyelerle yaltaklanıp dalkavukluk yapan ilk kimseler senin işçilerindir. Onlar da bu etkenlerle senin halkına zulme noktasında güç kazandılar. Halkından güç ve kudret sahibi olanlar da kendilerinden düşük konumda olanlara zulmetmek için onlara uydular. Böylece Allah'ın şehirleri zulüm ve kedere boğuldu; onların azgınlığı ve açgözlülüğü arttı, bozgunculukları ilerledi. Öyle ki, sen farkında olmadan, senin saltanatının bir ortağı haline geldiler. Zulüm görmüş biri sana gelmek istediğinde onunla senin arana girilir. Bir olay sana söylenmek istense ve karşında ses biraz yükseltilse diğerlerine ibret olsun diye güzelce bir dövülür. Bu esnada sen de bunu gözlerinle gördüğün halde kalbinle merhamet etmezsin. Neden dövüldüğünü sorduğunda, "Edebe aykırı davranışlarda bulundu, biz de aklını başına getirdik; senin konumunu anlamadı, biz de dövdük" derler. Bu zulüm ve günahların gölgesinde İslam'ın bir geleceği olabilir mi? Ben Çin ülkesine seyahatte bulundum. Oraya vardığımda, hükümdarlarına bir hastalık bulaşmıştı ve işitme yetisini kaybetmişti. Ağladığında vezirleri ona neden ağladığını sorunca şöyle dedi: Ben işitme yetimi kaybettiğim için ağlamıyorum; aksine mazlumun kapımda yakarıp ona yapılan zulmün kaldırılmasını talep ettiğin de sesini işitemeyeceğimden dolayı ağlıyorum. Ayrıca kulağım duymuyor ama görme yetimi kaybetmedim. İnsanlara ilan edin, sadece haksızlığa uğrayanlar kırmızı giysin ki ben onları görerek ayırt edebileyim. Bu hükümdar derdi olanları görebilmek için her gün file biner ve yaşadıkları haksızlıkları düzeltirdi. Gör ey miskin, bu adam Allah'a şirk koşan biri olmasına rağmen onun müşriklere olan acıması, Allah'a iman etmene ve nebîsinin amcasının oğlu olmasına rağmen senin Müslümanlara olan acımandan çok daha fazladır. Zira mal sadece iki durumdan biri için toplanır. Şayet ben malı çocuğum için biriktiriyorum dersen, Allah sana annesinin karnından çıplak çıkan çocuğu ibretlik olarak gösterir; yeryüzünde onun hiçbir malı yoktur. Malı varsa da o malda öyle bir cimri el vardır ki, onu herkesten korur. Böylece ona takdir ettiği mal eline geçene kadar Allah o çocuğa merhamet eder de nihayet onun malı olur ve başkalarını koruduğu gibi onu da korur. Veren sen değilsin; Allah dilediğine verir, dilediğine vermez. Onun vereceğin hiçbir engel yoktur; onun engellediğine de hiç kimse veremez. Eğer malı, saltanatımı güçlendirmek için topluyorum dersen senden önce topladıkları altınlarla, gümüşlerle, hazırladıkları silahlarla ve ordularla zenginleşenlerin durumunu Allah sana örnek gösterdi. Allah'a yemin olsun, içinde bulunduğun konumun üstünde bir konuma ancak ameli salih ile ulaşılabilir. Halkından sana karşı çıkan birine ölümden daha büyük bir ceza veremezsin. Allah ise ona karşı geleni elim bir azap ile cezalandırır. Allah gözlerin ve kalplerin gizlediklerini bilir. Yarın, dünya saltanatın elinden alınmış haldeyken huzuru mahşerde çırpınışların nasıl olacak? Allah seni hesaba çağırdığında şu an bulunduğun makamın seni kurtaracak mı? Bu sözler karşısında Mansur yüksek sesle ağlamaya başladı ve sonra şöyle dedi: Çevirdiğim işlerde nasıl nefsimi kandırmışım! İnsanların sadece hainleriyle iş birliği yapmışım! Adam şöyle devam etti: Raşit halifelerin izinden gitmen lazım! Mansur, kimdir onlar, diye sorunca adam, ilmiyle amel eden âlimlerdir, dedi. Mansur, hepsi benden kaçıp gitti, deyince adam şöyle cevap verdi: "Evet, onları kendi yoluna sürüklediğin için senden kaçtılar. Fakat kapıları açtığında, perdeleri kaldırdığında, mazluma yardım elini uzattığında, zalimi engellediğinde, adaleti tesis ettiğinde ve fazileti yaydığında senden kaçanların tekrar sana döneceğinin garantisini veririm." O esnada müezzinler gelip selam verdiler, sabah ezanını okuyup kamet getirdiler. Mansur da namaza kalkıp insanlara namaz kıldırdı. Adam o esnada yanlarından kayboluverdi. Mansur namazını bitirip adamı sorunca, onun gittiğini söylediler. Mansur, "O adamın kim olduğunu biliyor musunuz" diye sordu. Yanındakiler, "Hayır, bilmiyoruz" dediler. Mansur, "o adam Hızır (a.s.) idi" dedi.

منصب خسرویت داده خدا

کاوری قاعدهٔ عدل بجا

نامه جاه فنا انجام است

انچه جاوید بماند نام است

عدل سکساعت خود را بقیاس **(7)**

شصت ساله عمل خیر شناس

خود ده انصاف که این پایه کراست

بهر سودِابد این مایه کراست

کر بدین مایه زیا نکار شوی **(8)**

و آی ان دورکه هشیار شوی

حیف باشد که درآن روز گران

از تو پرسند گناه دگران

کله از عدل و قبا پوش از داد **(9)**

بر تواین نکته فراموش مباد

ز آنکه آبادی ملک ازعدلست

و ازغم آزادی ملک از عدلست

تا عیّت ز ملک شاد نشد **(10)**

ملک از سعی وی آباد نشد

کان حکیمان که زکار آگاهند

بهر درمان وی این میخواهند[1023]

[Maṭlab: Der-naṣīḥat-ı nefs-i mülhime bā-rūḥ-ı insānī]

(11) Āh ey nefs-i mekkāre ve dil-i bī-çāre! Egerçi kim selāṭīn-i cihān ve ḥükkām-ı büldāna levāzım-ı ḫayr-ḫ ̆āhiyi irā'et **(12)** ve merāsim-i pend ve naṣīḥati riʿāyet eyledüñ velākin كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ [1024]mefhūmundan teşāmum idüp **(13)** ve tevbīḫ-i (اَتَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ)[1025] ḫiṭābını gūyā ki işġā itmeyüp zīr-i ḥükmüñdeki **(14)** kişver-i ten ve memālik-i bedende olan raʿiyyet-i cevāḥirüñ aḥvālinden teʿāmī ve teġāfül eyledüñ ve neşāyiḥ-i **(15)** Ḫıżır'ı hemān selāṭin-i āfāḳīye münḫaşır ḳıyās eyledüñ. İmdi semʿ-i teyaḳḳuẓ ve intibāhı güşāde ḳıl ki **(16)** naṣīḥatden ḥiṣṣe-mend olasun. Elḥāṣıl sulṭān-ı vücūd olan rūḥ-ı bihbūd bir gün **(17)** beyt-i ilāhī olan dil kaʿbesini ṭavāf iderken Ḫıżr-ı vaḳt meşābesinde olan nefs-i mülhimeye dūş **(18)** olup gördi

[1023] Ey sen ki padişahlık tahtının makamının yüceliği sendendir. Ey sen ki taçın değerli olmasının sebebi senin gevherinin onda bulunmasıdır. Allah sana padişahlık makamı vermiştir ki adaletin gereğini yerine getiresin. Heves mektubun sonu fenâ ve yokluktur, kalıcı olan (iyi) addır. Senin bir saatlik adaletin altmış yıllık hayır işlemeye bedeldir. İnsafın olsun, kimin böyle bir makamı olmuştur? Ebedî menfaat için kimin eline böyle sermaye geçmiştir? Bu sermaye ile zararlı çıkarsan, uyanacağın zaman vay hâline! O büyük günde sana başkalarına ait günahları sorarlarsa çok yazık! Adaletten ve doğruluktan şapka ve hırka giyin, sakın bunu unutma. Zira memleketin bayındırlığı ve gamdan kurtuluşu adalettedir. Halk hükümdardan mutlu olmazsa o mülk bayındır olmamış demektir. İş bilen hekimler, tedavi için bunu (hastaya acı ilaç vermeyi) isterle. Abdurrahman Câmî, "Sübhatü'l-Ebrâr", **Mesnevî-i Heft Evreng**, tsh. Murtazâ Müderris-i Gîlânî, Tahran, Kitâbfurûş-i Saʿdî, t.y., s. 555.

[1024] Hepiniz çobansınız; hepiniz sürünüzden sorumlusunuz. Maʿmer b. Râşid, **Cami**, Cilt: 11, s. 319.

[1025] Bakara 2/44: "Siz Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz hâlde, **kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz?** (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz?"

ki ol daḫı beytü’l-maʿmūr-ı ḳalbi ṭavāf idüp cenāb-ı ʿizzete şikāyet ider ki **(19)** ilāhī ṭamaʿ-ı ḫām ile aḥvāl-i raʿiyyet-i cevāriḥde icrā-yı aḥkām-ı şerʿiyye olmayup zemīn-i **(20)** nāsūt bagy ü fesād ile malāmal oldı deyüp hātif-i ġaybuñ ilhāmını mesāmiʿ-i rūḥa ilḳā **(21)** itdükde sulṭān-ı rūḥ kelimāt-ı nefs-i mülhimeden müşevveşü’l-ḫāṭır olup ʿacabā nefs-i mülhimenüñ şikāyeti **(22)** kimdendür ki deyü resūl-i müfekkireyi gönderüp nefs-i mülhimeyi ḥużūruna getürdi. Ve “Şikāyetüñ **(23)** kimdendür?” deyü suʾāl itdükde Ḫıżr-ı mülhime eyitdi: “Ey sulṭān-ı vücūd! Şikāyetim senden ve taʿdād **(24)** itdügim ṣıfāt-ı reddiyye senüñ evṣāfuñdur.” didi. Rūḥ eyitdi: “Ey mülhime! Bende ḫod **(25)** ṭamaʿuñ vücūdı neden ḥuṣūle gelür ki raʿiyyet-i cevāriḥuñ ḥayāt ve ḥareketleri benüm ifāża **(26)** ve iḥsānumdur. Pes, benüm anlara iḥtiyācum olmaḳ gerekdür ki ṭamaʿ-ı ḫāma sebep olup ẓulm ve sitem iḥtimāli **(27)** ola.” Nefs-i mülhime eyitdi: “Ey sulṭān-ı rūḥ! Sende olan ṭamaʿ ve ḥırṣ belki āḥād-ı ḳuvvādan **[342a] (1)** birinde yoḳdur egerçi ḥayāt ve ḥarekāt-ı cevāriḥ ve kuvā senüñ ifāża ve iḥsānuñ olup **(2)** ve sen ʿayn-ı hestī olmaġla emvāl ve emlāk-i cevārıḥa iḥtiyācuñ yoḳdur. Velākin anlaruñ ışlāḥında **(3)** ġaflet ve ḥarekāt-ı cevārıḥı, leẕẕāt-ı nefsāniyye içün cemʿa himmet idüp ve señg ü ḫışt-i keşerāt ile **(4)** yapılmış ve çūb u āhen-i ġafelāt ebvābıyle ḳapanmış sarāy-ı ṭabīʿata girüp her bir ḳapuda āmāl **(5)** ve emāni ḥuccābını dīde-bān ḳomuşsun ve bu sebeble ism-i şerīfüñ rūḥ-ı laṭīf iken nefs-i emmāre-i **(6)** biʾs-sū tesmiye itdürmişsün. Ve ʿaḳl-ı meʿād gibi āṣaf-ı raʾyı vezirlige ḳabūl itmeyüp ehl-i fucūrdan **(7)** olan ʿaḳl-ı maʿāşı ṣadr-ı vezārete geçürüp ve ẓalemeden olan ḥırs u buḫl ve ḥıḳd u ḥased **(8)** ve ʿucb u enāniyyet ve kibr ü naḫvet ve şervet ü şöhret ve hevā vü şehveti kendüñe aʿvān ve aṣḥāb **(9)** idinüp tālib-i ḥubb-i dünyā olan ʿulūm-ı dünyeviyye-i deniyyeyi maḥkeme-i ḳażāya naṣb itmişsün **(10)** ve emvāl-i ḳuvvet-i raʿiyyet-i cevāriḥi bunlara beẕl ü ʿaṭā ile taḳviyet virüp her birini salṭanatuña şerīk **(11)** itmekle kişver-i tende olan reʿāyā-yı cevāriḥ ve ḥavāss bunlaruñ ẓulm ve sitemlerinden bī-ṭāḳat olup **(12)** içlerinden birisi ḥālini saña lisān-ı ḫāṭır ile iʿlāma gelse aʿvān-ı fecere-i mezbūre menʿ idüp **(13)** kendülere muḫālif olan

ḫavāṭır-ı melekiyyeyi tard ve redd iderler. Ve sen anuñ aṣlını su’āl eyleseñ **(14)** ey şāh-ı cihān-ı beden! Ol bī-edeb senüñ ḳadr-i mehābetüñ bilmeyüp ḫāṭır-ı şerifüñe daġdaġa **(15)** virmekle te’dīb idüp ṣafāya māniʿ olmasun deyü redd eyledüñ dirler. İmdi ey rūḥ-ı bā-reşād! **(16)** Bu ẕikr olınan senüñ aḥvālindür ki fecere ve ẓalemeye ruḫṣat ve ḳuvvet virüp emānet-i Ḥaḳ olan **(17)** ḫilāfete ḫıyānet itdügüñ içün anlar daḫı saña ʿadem-i iṭāʿat ile envāʿ-ı ḫıyānet idüp **(18)** memālik-i ten ve raʿiyyet-i ḳuvā-yı beden baġy ve fesād-ı seyyi’āt ile ḫarāba müşerref olmışdur. Pes, inṣāf **(19)** degüldür ki dünyā-yı denī içün binā-yı dīni hedm eyleyesün. Ve ẕikr olınan fecereden ümniyye-i **(20)** ḫayr eyleyesün.

جستن پاکی ازین قوم خطاست

زآب ناپاک طهارت رواست

بیخ ظلم از دل خود پاک بکن **(21)**

شاخ ظالم بیاست بشکن

سختی روز جزا آسان کن

از برای دگران هم آن کن

بر میانت کمر طاعت بس **(22)**

بندکم شو بکمر بندی کس

ورنه هرگز نکند هیچ استاد

خانهٔ تن بکل وخشت آباد

نیست ظلم بتونیست ادب**(23)**

ظلمت ماش دهد ظلم لقب

این بود رسم و ره آگاهی

شاه راصورت دولتخواهی[1026]

(24) Pes, cebhe-i istiʿdādına ḳalem-i ezelī, ṭuġrā-yı saʿādet-i sermedī keşīde eyledügi rūḥ-ı insānī **(25)** neṣāyiḥ-i nefs-i mülhimeden müteʾeṩṩir olmaġla ol feseḳa ve fecereyi ḥużūrundan redd idüp ʿaḳl-ı **(26)** maʿāduñ reʾyiyle ebvāb-ı ṭāʿati açup ḫazāʾin-i muḥabbetden izhār-ı ʿadl ve inşār-ı faẕl itmekle **(27)** tevfīḳ-i ilāhī dāḫil-i ṣohbeti olup aʿmāl-i ḫāliṣe ve efʿāl-i ṣāliḥa ile raʿiyyet-i cevāriḥ u ḳuvāyı ziyāfet eyledi. **[342b] (1)** Ve kişver-i ten naṣfet-i rūḥ ile ābādān olup ḫaẕlān-ı ebedī olmaḳdan ḳurtuldı. Ve bilcümle rūḥ-ı insānī **(2)** ḳurb-ı eḥadiyyetden dūr olmamaġla ẓulümāt-ı ṭabīʿiyyenüñ istīlāsından perde-i ġaybda ḳalmış idi. **(3)** Çünki nefs-i mülhime Ḫıżr-ı vaḳt gibi feryād-res olup vāḳiʿ-i ḥāli iʿlām itdükde ġayba īmān getürüp **(4)** ʿubūdiyyete sernihāde olduġı-çün rabbüʾl-ʿizzete ḫoş gelüp rūḥuñ başına tāc-ı saʿādet **(5)** vażʿ eyledi. Meṩelā Mevlānā Ḫudāvendigār buyururlar:

بندگی در غیب آید خوب و کش [1-3676]

Ġaybda olan **(6)** ʿubūdiyyet ve iṭāʿat efendiye ḫūb ve laṭīf gelür.

حفظ غیب آید در استعباد خوش [2-3676]

[1026] Bu kavimden temizlik aramak hatadır. Kirli suyla temizlenmek layık değildir. Zulüm tohumunu kalbinden sök! Zâlimin boynuzunu siyasetle kır! Cezâ gününün zorluğunu kolay kıl! Başkaları için de bunu yap! Senin belin için (Allah'a) itaat kemeri kâfidir. Bir başkasına itaat etmeyi bırak! Nitekim hiçbir usta ten evini balçık ve kerpiçle imar edemez. Sana zulum nispet etmek edepten değildir. Bizim karanlığımız ona zulüm lakabı veriyor. Şahın devlet talep etmesi ve agahlığın yolu ve edebi budur. Abdurrahman Câmî, "Sübhatü'l-Ebrâr", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 556.

Ve ḥıfż-ı ġayb **(7)** istiʿbādda ḫoş gelür. Zīrā ḥużūr-ı selāṭīnde ʿubūdiyyet herkese āyīn ve ādetdür. Fe-ammā **(8)** ġaybda iken daḫı levāzım-ı ʿubūdiyyete riʿāyet ve merāsim-i ādāb-ı iṭāʿatı geregi gibi ḥıfẓ ve ḥerāset **(9)** eylese pādişāha ḥużūrunda olan ʿubūdetden ziyāde ḫoş gelür meṣelā

کوکه مدح شاه (10) گوید پیش رو [3677]

تا که در غیب بود او شرم رو

ḳanı ol kimesne ki ḥużūr-ı pādişāhīde şāhuñ **(11)** medḥini söyleye. Ḥattā ol kimesne ki şāhuñ ġaybetinde şerm-rū olup istiḥyā ḳıla. Yaʿnī şāhuñ **(12)** yüzüne medḥ iden muḳarribler ile şāhuñ ḥużūrundan dūr iken ḥużūr-ı şāhda olanlardan **(13)** ziyāde şāhdan istiḥyā ḳılup edeb-i riʿāyet eyleyen berāber midür? Degüldür. Belki ġāʾib-i müstaḥyī **(14)** meddāḥ-ı ḥāżırdan maḳbüldür. İmdi ṣavāmiʿ-i melekūt ve mesācid-i ceberūtda ṣufūf-ārāste olup **(15)** celāl-i ʿaẓamūt ve cemāl-i lāhūtuñ envār-ı bāhirātında ḳuds ve ṭahāret ve zebān-ı istiʿdād ve nezāhet ile **(16)** cenāb-ı ʿizzeti tesbīḥ ve taḳdīs iden melāʾikenüñ medḥ ve ṣenālarından perde-i beşeriyyet ve sucūf-ı insāniyyetde **(17)** keşf-i cemāl-i ceberūtdan ġāʾib iken celāl-i ʿaẓamūṭa īmān bilʾl-ġayb ile ḥaḳdan istiḥyā idüp mesācid **(18)** ve cevāmiʿde ṣaf ender ṣaf ʿubūdiyyetde ḳāyim olan müʾminlerüñ ḥamd ü ṣenā ve münācāt **(19)** ve duʿāları Ḥaḳḳʾa ḫoş gelüp melāʾikeden efḍal olur. Ve hemçünān mertebe-i şuhūda nāʾil olmış iken **(20)** ʿamelde taḳṣīrāt iden erbāb-ı maġrifetüñ ʿilm ve ʿirfānundan mertebe-i mezbūreye īmān-ı biʾl-ġayb ile yüzin **(21)** dergāha sürüp ṣavm u ṣalāt ile rūz u şeb Ḥaḳḳʾa münācāt idenlerüñ ʿibādeti Ḥaḳḳʾa ḫoş **(22)** gelür. Zīrā ṣemere-i ʿirfān ve şuhūd oldur ki ʿışḳ-ı ilāhī nārınuñ semenderi olup bir an başını secdeden **(23)** ḳaldurmaya. Çünki ḳadr-i ḳurbeti bilmediyse buʿd-ı ġaybda olanlaruñ ṭāʿat ve münācātları Ḥaḳ **(24)** ḳatında maḳbūldür. Meṣelā

قلعه داری کز کنار مملکت [3678]

دور از سلطان و سایهٔ سلطنت

(25) bir ḳalʿa-dār yaʿnī müstaḫfıẓīn ve diz-dār ki kenār-ı memleketden yaʿnī ser-ḥadd-i vilāyetde sulṭān-ı ẕī-şevket **(26)** ve sāye-i salṭanatdan dūr iken

پاس دارد قلعه را از دشمنان [3679-1]

ḳalʿayı düşmanlardan ḥıfẓ ve ḥirāset **(27)** ider. Ve envār-ı ṣıdḳ ve istiḳāmet ile ṭamaʿ-ı ḫām ḳalbine bir vechle ferce bulmayup emīn ve ṣādıḳ **[343a] (1)** olmaġla ṣad hezār ḥīle ve ḫudʿa ve envāʿ-ı tuḥfe ve rüşve ʿarża ḳılsalar miḳdār-ı ẕerre meyl farżı daḫı muḥāl **(2)** olup

قلعه نفروشد بمال بی کران [3679-2]

ḳalʿa-i pādişāhīyi māl-i ferāvān ve bī-girāna ṣatmaz. Ve ḥiṣāruñ **(3)** bir ṭaşına biñ baş virüp düşmanı ḳalʿaya ṭoġru baḳdırmaz. Ve bilcümle ol dizdār-ı ṣadāḳat-kār **(4)**

غایب از شه در کنار ثغرها [3680-1]

ṣuġūr-ı memālik-i islāmiyye ve ser-ḥadd-i vilāyet-i manṣūrede pādişāhdan **(5)** ġāʾib iken

همچو حاضر او نگه دارد و فا [3680-2]

pādişāh ḥużūrunda olan bendeler gibi ʿahde vefā ṭutar **(6)** ve icrā-yı levāzım-ı ʿubūdiyyetde ẕerre ḳadar taḳṣīrāt itmez. Ve giceler Allāh yekdür çaġırup gözüne ḫ̆āb-ı **(7)** rāḥat girmez. Ve pādişāha kemāl-i muḥabbetden aġūr-ı hümāyununda çekdügi mücāhede ve riyāżet **(8)** ʿayn-ı istirāhat ve sermāye-i saʿādeti olur. İmdi benüm rūḥum! Bunuñ gibi ʿabd-i ṣadāḳat-ḫaṣlet **(9)** lā-cerem

پیش شه او به بود از دگران [3681]

که بخدمت حاضرند و جانفشان

pādişāhuñ ḳatında **(10)** ve ḥużūrunda ḫiḍmete ḥāżır ve cān-feşān olan bendegāndan aʿlā ve bih-ter ve maḳbūl ve evlā-terdür. **(11)** İmdi keẕālik ser-

ḥadd-i memālik-i ilāhiyyeden olan memleket-i nāsūtda ḳalʿa-i vücūduñ dizdārı olan (**12)** rūḥ-ı insānā ḳalʿa-i mezbūrenüñ ḥıfẓ ve ḥırāsetinde sıdḳ ve ḫulūṣ ile mecidd ve sāʿī olup **(13)** ve emvāl-i şehevāte ḥişār-ı ḳalbi furūḫte itmeyüp ve ḥavāṣṣ-ı bedenlerin gezüp Allāh yekdür çaġırup **(14)** giceler ḳāʾim güzdüzler ṣāʾim olursa melekden efḍal olması muḳadderdür. Āh ey sālik-i rāḥ-ı ṭarīḳat! **(15)** Bunda bir ḥiṣṣe daḫı budur ki iḫvān-ı ṭarīḳatten pīr-i ḥaḳīḳatüñ ḥużūr-ı saʿādetlerine cemāl-i bā-kemāliyle **(16)** müşerref ve ṣoḥbet-i münīfleriyle muġtenem olan ḫod ʿaceb aṣḥāb-ı saʿādetdür. Ammā ġaflet olınmasun ki **(17)** ḥużūr-ı pīrden ġāʾib ve bilād-ı āḫirde sākin iken kendüyi ḥużūr-ı pīrde mülāḥaẓa ile **(18)** bir nefes ḫayāl-i pīr ḫāṭırından gitmeyüp ve ādāb-ı ṭarīḳate muḫālif bir şeyʿ ẓāhir olmayup ve ḳalʿa-i **(19)** ḳalbini duḫūl-ı efkār-ı māsivādan ḥıfẓ idüp dāʾimā nūr-ı muḥabbete müstaġrak olsa ve gönül beklese **(20)** maʿnīde ḥużūr-ı pīrde iken aḥyānen keşrete düşen ve ḳuvvet-i ḳurbete pīr ile bā-ṣafvet olan **(21)** sāliklerden mürīd-i mezbūr maḳbūl ve belki pīre muḳarrib olan oldur. Āh ey dil-i āgāh! Bunda **(22)** bir beşāret daḫı vardur ki Resūl ʿaleyhisselām zamān-ı saʿādetlerine irişmeyüp ve şeref-i ṣoḥbet-i faẓīletlerinden **(23)** maḥrūm olup velākin biñ yıldan soñra gelmiş iken īmān bi'l-ġayb idüp sünnet-i Resūl'e riʿāyet ve ādāb-ı şerʿi **(24)** ḥimāyet idenler ümmet-i maḳbūle ve merġūbe ve ʿinde'r-resūl kemāl-i ḳurb ile maṭlūbedür.

كما روى لمّا ذكر عند **(25)** ابن مسعود رضه اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ان امر محمّد كان بيّناً لمن رآه والذى **(26)** لا اله غيره لاعجب فى ايمانٍ من اَمن وايمانهم بحضره عليه السلام لما شاهده من المعجزات بل العجب **(27)** من اَمن به ولم يره ولم [يشاهد][1027] شيأً من المعجزات قائماً به اشدّ اعتباراً وافضل من ايمانٍ من شهده[1028]

[1027] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1028] Nitekim şöyle rivayet edilmiştir: İbn Mesud'un (r.a.) yanında sahabe-i kiram anıldığında şöyle demişti: Muhammed'in (s.a.v.) peygamber oluşu, onu gören kimse için çok aşikâr idi. Kendinden başka ilah olmayan zata yemin olsun ki, onun (s.a.v.) mucizelerini gören kimsenin ve onun huzurunda iman edenin imanında şaşılacak bir durum yoktur. Asıl hayret edilecek olan, onun mucizelerini bizzat müşahede etmediği ve onu görmediği halde ona iman eden kimsenin durumudur. Bu kimsenin imanı onu görüp de iman edenin imanından daha sağlam ve faziletlidir. Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek ʿale's-Sahîhayn**, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990, Cilt: 2, s. 286.

[343b] (1)

پس بغیبت نیم ذرّه حفظ کار [1-3682]

Pes, imdi ġaybetde miḳdār-ı nıṣf-ı zerre, ḥıfẓ-ı kār itmek bī-şekk ve şübhe **(2)**

به که اندر حاضری زان صد هزار [2-3682]

ḥużūrda olan ṣad hezār ḥıfẓ-ı kārdan yegdür. Fe iẕā kāne **(3)** keẕālik muḳaddemā beyān olınan

يؤمنون بالغيب می بايد مرا[1029]

beytinüñ maʿnāsı ẓahir olup **(4)**

طاعت و ايمان كنون محمود شد [1-3683]

ṭāʿat ve īmān şimdi maṭlūb ve maḥmūd oldı.

بعد مرگ (5) اندر عيان مردود شد [2-3683]

Baʿde'l-mevt, ġayb ẓāhir olduḳda vāḳiʿ olan īmān-ı merdūd ve **(6)** īmān-ı ye's ve bī-menfaʿat oldı. Kemā ḳāle Teʿālā [fī-sūreti'l-Enʿām][1030]

(يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا **(7)** لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْرًا)[1031]

Zīrā Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā insānuñ nefs ve ḳalbini ḳabūl-i **(8)** beẕr-i īmāna ve inbāt u terbiyyesine arż-ı ṣāliḥa ḳılmışdur. Kemā ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem: الْإِيمَانَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ فِي الْبَقْلَة **(9)** لا اله الا الله يُنْبِتُ [1032]Pes, beẕr-i īmān mü'minüñ taṣdīḳ-i ḳalb ve şehādet-i lisān ile **(10)**

[1029] Bana "Yü'minüne bi'l-gaybi" gerek!
[1030] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1031] En'âm 6/158: "(Ey Muhammed!) Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar? **Rabbinin âyetlerinden bazısı geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günkü) imanı fayda vermez.** De ki: "Siz bekleyin. Şüphesiz biz de bekliyoruz."
[1032] لا إله الا الله (Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur.) sözü, suyun bitkiyi yeşerttiği gibi kalpte imanı yeşertir. Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebi'd-Dünyâ, **Zemmü'l-Melâhî**, Cidde, Mektebetü İbn Teymiyye, 1416, Cilt: 3, s. 124.

اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمّد رسول الله[1033]

ḳavlidür. Āh ey mü’min-i muvaḥḥid! Muḥaḳḳaḳdur ki zirāʿat-ı mezbūrenüñ **(11)** zamān-ı ṭarḥı zamān-ı dünyādur. Zamān-ı āḫiret degüldür.

ولهذا قال عليه السلام: اَلدُّنْيَا مَذْرَعَةُ الْآخِرَةِ[1034]

İmdi **(12)** ber-feḥvā-yı (يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ)[1035] hengām-ı liḳā ve baʿd keşfü’l-ġıṭā ا(لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إيمَانُهَا)[1036] zamān-ı **(13)** āḫiretde bir nefse īmānı nefʿ virmez.

(لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ)[1037]

Zamānü’l-āḫiret zamān-ı dünyāda **(14)** beẕr-i īmānı ṭarḥ itmeye.

(اَوْ كَسَبَتْ فِى إيمَانِهَا)[1038]

Veyāḫud nefs īmānında şol aʿmāl-i ṣāliḥayı **(15)** kesb eylemeye ki ber-feḥvā-yı (اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ)[1039] kilemü’ṭ-ṭayyīb “Lā ilāhe illallāh” ḳavlidür ki **(16)** (كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَاءِ)[1040] feḥvāsınca aʿmāl-i ṣāliḥa

[1033] “Şahitlik ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur. Yine şahitlik ederim ki Hazreti Muhammed (s.a.s.) Allah’ın Peygamberidir.”

[1034] İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: Dünya ahiretin çiftliğidir. Radıyyuddîn es-Sağânî, **el-Mevzûât**, 64; Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed Sehâvî, **el-Makâsıdü’l-Hasene**, s. 351; Aclûnî, **Keşfu’l-Hafa**, Cilt: 1, s. 412.

[1035] En’âm 6/158: “(Ey Muhammed!) Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar? **Rabbinin âyetlerinden bazısı geldiği gün**, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günkü) imanı fayda vermez. De ki: “Siz bekleyin. Şüphesiz biz de bekliyoruz.”

[1036] En’âm 6/158: “(Ey Muhammed!) Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar? Rabbinin âyetlerinden bazısı geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günkü) **imanı fayda vermez.** De ki: “Siz bekleyin. Şüphesiz biz de bekliyoruz.”

[1037] En’âm 6/158: “(Ey Muhammed!) Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar? Rabbinin âyetlerinden bazısı geldiği gün, **daha önce iman etmemiş** veya imanında bir hayır kazanmamış **olan** bir kimseye (o günkü) imanı fayda vermez. De ki: “Siz bekleyin. Şüphesiz biz de bekliyoruz.”

[1038] En’âm 6/158: “(Ey Muhammed!) Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar? Rabbinin âyetlerinden bazısı geldiği gün, daha önce iman etmemiş **veya imanında bir hayır kazanmamış olan** bir kimseye (o günkü) imanı fayda vermez. De ki: “Siz bekleyin. Şüphesiz biz de bekliyoruz.”

[1039] Fâtır 35/10: “Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. **Güzel sözler ancak O'na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir.** Kötülükleri tuzak yapanlar var ya, onlar için çetin bir azap vardır. İşte onların tuzağı boşa çıkar.”

[1040] İbrâhîm 14/24: “Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? **(Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.**”

ile ol şecere-i ṭayyībe şemere **(17)** olup ber-feḥvā-yı (تُؤْتِى أُكُلَهَا)[1041] cemīʿ-i aḥyānda eşmār-ı maʿrifet ve muḥabbet ve keşf ü müşāhede **(18)** tenāvül olınup vuṣūl-i viṣāl ve neyl-i kemāl mezraʿa-i dünyāda ḥuṣūle gelür. Ve īmān bi'l-ġayb maḳbūl **(19)** olur. Yoḫsa soñradan olan īmān ve kesb fā'ide virmez. İmdi yā Zeyd bin Ḥārişe! Aḥvāl-i **(20)** ġayb ve şehādet ve umūr-ı dünyā ve āḫiret lüṭf-ı Ḫudā ile maʿlūm ve meşhūduñ oldıysa

چونکه غیب (21) و غیبی روپوش به [3684-1]

çünki ġayb ve ġaybūbet rū-pūş olmaḳ ḫoşdur.

پس دهان بربند (22) و لب خاموش به [3684-2]

Pes, dehānı bend eyle ve ḫāmūş leb ol ki keşf-i esrārı ve ġaybı iẓhār **(23)** itmemek evlā ve bihterdür. Ve keẕālik her vāriş-i ekmel-i ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye olan mürşidān-ı rāh-ı ṭarīḳatüñ **(24)** sālikān-ı ilāhīye vaṣiyyetleri budur ki zinhār nā-ehle ifşā'-i esrār-ı ġaybiyye itmeyesüz ki ġayb-ı **(25)** ḫafī mestūr olmaḳ ensebdür. Nitekim vāriş-i ʿulūm-ı ledünniyye-i Aḥmedī Mevlānā Ḫudāvendigār **(26)** ʿāşıḳan-ı rabbānīye vaṣiyyet buyururlar ki:

ای برادر دست واردار از سخن [3685]

خود خدا پیدا (27) کند علم لدن

Ey birāder-i ḥaḳīḳat! Elüñi sözden girü ṭut ve dilüñi güftār-ı esrārdan ḥıfẓ it. **[344a] (1)** Beher-hāl Ḫudā-yı müteʿāl ḫod ʿilm-i ledünnīyi bedīdār ider ve ḥaḳīḳat-i ḥāl bir gün āşikār olur. **(2)** Zīrā ʿilm-i ḥāl, ḳāl ile bilinmez. Ve hezār ve hezār naḳl ve rivāyet itsen kimesne fehm itmez. Müsteʿidd **(3)** olan meraya-yı ḳulūba Ḥaḳ tebāreke ve Teʿālā keşf itdükde bī-ḳīl ü ḳāl maʿlūmları

[1041] İbrâhîm 14/25: "Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman **meyvesini verir.** Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir."

olur. **(4)** Kemā [ruviye ʿAlī bin Ebī Ṭālib ʿan Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ennehū ḳāle][1042] kemā ḳāle ʿaleyhisselām:

عِلْمُ الْبَاطِنِ سِرٌّ مِنْ أَسْرَارِ اللَّهِ وَحِكْمَةٌ مِنْ حِكَمِ اللَّهِ يَقْذِفُهُ فِي قُلُوبِ **(5)** مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ تَعَالَى [1043]

İmdi şol ʿarif-i āgāh ki ʿilm-i ledünniyye füyūżāt-ı ilāhiyyeden münkeşif ola. **(6)** Ḳalbi nūr-ı āfitāb-ı sırr-ı eḥadiyyet olup elsine-i uḥardan istimāʿa muḥtāc olmaz. Ve īmān-ı resmīden **(7)** īmān-ı şuhūdī āsumānına ʿurūc idüp

پس بود خورشید را رویش گواه [1-3686]

āfitāb-ı vaḥdete **(8)** tecellī-i cemāl-i ẕātī şāhid-i ḥāl kifāyet ider. Ve ber-mısdāḳ-ı

آفتاب آمد دلیل آفتاب[1044]

ḫurşīde **(9)** kendü nūrı delālet ider. İmdi ey şāhid-i meşhūd! Ketm-i esrār idüp ḳāli şāhid-i ḥāl olsun **(10**) dime ki

ای شیءٍ اعظم الشاهد اله [2-3686]

aʿẓam-ı şuhūd ne şeʾydür. Allāh ʿazze ve celledür. Yaʿnī vaḥdāniyyet-i **(11)** ẕāt ve sırr-ı ġayb-ı melekūt-ı sermediyyüʾṣ-ṣıfāta aʿẓam-ı şāhid yine Ḥaḳ Teʿālāʾnuñ pertev-i tecellī-i **(12)** ẕātı ve ʿaks-i tābiş-i envār-ı ṣıfātıdur. İmdi andan ġayrı şāhid ve meşhūd isteme ki "Allāh beş **(13)** ve māsivāhu heves." dimişlerdür. Bu beyt-i şerīf daḫı sūre-i Enʿāmuñ evāʾilinde olan işbu **(14)** āyet-i kerīmeye işāretdür.

[Maṭlab: Tefsīr-i قُلْ اَيُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً]

Ḳāle Allāh Teʿālā: (قُلْ اَيُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ)[1045] **(15)** Bu āyet-i kerīmenüñ sebeb-i nüzūlünde olan rivāyet budur ki: Ḥażret-i risālet-penāh

[1042] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1043] Bâtın ilmi, Allah'ın dilediği kulunun kalbine bıraktığı onun sırlarından bir sır; hikmetlerinden bir hikmettir. Ebû Şücâʿ Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî, **Firdevsü'l-Ahbâr**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986, Cilt: 3, s. 42.
[1044] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/116. Güneşin [varlığının] delili yine güneştir. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/116. Şerh için bkz. Salmani, a.g.t., s. 480-481.

ʿaleyhi ṣalavātullāha **(16)** bir gün ṭā'ife-i Ḳureyş su'āl itdiler ki: "Yā Muḥammed! Yahūdī ve Naṣārī bize senüñ şān-ı nübüvvetüñden **(17)** suʿāl idüp ve zuʿmlarınca didiler ki: "Muḥammed'üñ ẕikr ve ṣıfatı bizüm kitāblarımuzda yoḳdur. Pes senüñ **(18)** nübüvvetüñe şāhidin kimdür? Bize beyān ḳıl."

وفى تفسير ابى الليس[1046] نزل حين قال قريش يا محمّد امّا **(19)** وجد الله رسولاً غيرك وما نرى احداً من اهل الكتاب يصدّقك لما تقول فارنا من يشهد لك **(20)** انك رسوله فقال الله تعالى قل يا محمّد لأهل مكّة ایّ شيءٍ اكبر شهادة يعنى حجّة و برهاناً[1047]

(21) Yaʿnī Ḥaḳ sübḥanehū ve Teʿālā ḥabībi Muḥammedini'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātullāhi'l-evfāya buyurdı ki: "Yā Muḥammed! Senden **(22)** şāhid ṭaleb eyleyen ehl-i Mekke'ye su'āl eyle ki min ḥayşü'ş-şehāde ne şeyʿ ekberdür? Girü su'āle daḫı sen **(23)** cevāb vir ki şehādet ve ḥüccet cihetinden cemīʿ-i eşyādan Allāh Teʿālā ekber ve aʿẓamdur.

Ve ol **(24)** Ḫudā-yı müteʿāl (بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ)[1048] şāhiddür." Maʿlūm ola ki şāhid lüġatde mübeyyin maʿnāsınadur. Pes, **(25)** şāhide şāhid tesmiyesi

---

[1045] En'âm 6/19: "**De ki: "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" De ki: "Allah benimle sizin aranızda şahittir.** İşte bu Kur'an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu. Gerçekten siz mi Allah ile beraber başka ilâhlar olduğuna şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şahitlik etmem." De ki: "O, ancak tek bir ilâhtır ve şüphesiz ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."

[1046] Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî (ö. 373/983). Fakih, müfessir ve sûfîdir. Ebû Hanîfe ve onun bazı öğrencileri tarafından yazılan kelâm metinlerinin aktarılmasında ve Hanefî mezhebinin hâkim olduğu yerlerde benimsenmesinde etkisi olan Ebü'l-Leys'in kelâma dair görüşleri genel olarak Mâtürîdî çizgisindedir. Ebü'l-Leys'in nâdirü'r-rivâye ile ilgili en önemli tedvin çalışmalarını yapan müellif olduğu kabul edilir. Mezhep imamlarından sonra gelen fakihlerin görüş ve katkılarını bir araya getirmeyi amaçlayan nevâzil literatürünün Hanefî mezhebi tarihindeki ilk örneği de Ebü'l-Leys'e aittir. Çok sayıda eser telif eden Ebü'l-Leys'in öne çıkan eserleri arasında *Hizânetü'l-Fıkh, Uyûnü'l-Mesâ'il ve Beyânü Akideti'l-Usûl* sayılabilir. bkz. İshak Yazıcı, "Semerkandî, Ebü'l-Leys", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 473-475. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Ayşe Sarıtaç, "Ebu'l-Leys es-Semerkandî Hayatı Eserleri ve Mâturîdiyyedeki Yeri", Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.

[1047] Ebü'l-Leys tefsirinde şöyle geçmektedir: İlgili ayet, kureyş, "Ey Muhammed, Allah senden başka bir peygamber bulamadı mı? Biz, ehl-i kitaptan hiç kimsenin senin sözlerini onayladığını görmüyoruz. Senin Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik eden birini bize göster." deyince Allah Teala şöyle buyurdu: Ey Muhammed, Mekke halkında de ki: "Hangi şahidin şahitliği daha güvenilirdir?" Ebü'l-Leys Semerkandî, **Bahru'l-Ulûm**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.], Cilt: 1, s. 439.

[1048] En'âm 6/19: "De ki: "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" De ki: "Allah **benimle sizin aranızda** şahittir. İşte bu Kur'an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu. Gerçekten siz mi Allah ile beraber başka ilâhlar olduğuna şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şahitlik etmem." De ki: "O, ancak tek bir ilâhtır ve şüphesiz ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden

müddeʿīnüñ daʿvāsını tebeyyün itdügi içündür. Aña binā’en Ḥaḳ sübhānehū ve Teʿālā **(26)** Resūl ʿaleyhisselāma fermān buyurdı ki ehl-i Mekke’nün üzerine semāvāt ve arżuñ ḫālıḳı olan **(27)** vāḥid ve ḳahhārı ḥüccet ṭorġura.

والشئ يقع على كل موجود لأنه مصدر فى الأصل شاء

[344b]

(1) اطلق بمعنى شاء تارةً وح يتناول البارى تعالى وبمعنى مشئٍ اخرى اى مشئ وجوده وما شاء الله وجوده **(2)**فهو موجود فلمّا كان المقصود اثبات نبوّة محمّد ع م بشهادة من يشهد بها امر رسوله صلى الله عليه **(3)** وسلم ان يسأل سؤال تبكيتٍ ايّ شئٍ اكبر شهادة ثم امران يجيبهم بان يقول الله اكبر شهادة على **(4)** طريق الجائهم الى الاقرار بذلك فكان المناسب ان يضاف اكبر الى ما يعمّ كل موجود ليتحقّق **(5)** اعترافهم بانّ شهادة الله لا يعادلها شهادة فلمّا اعترفوا قال هو شهيد لى بالنّبوّة فافظ الجلالة **(6)** فى قوله قل الله مبتدأ حذف خبره وقوله شهيد بينى و بينكم خبر مبتدأ محذوف فعلى هذا جواب **(7)** ايّ شئٍ هو لفظ الجلالة مع خبره المحذوف واما على تقديران تكون الجلالة مبتداءٌ وشهيدٌ **(8)** خبرها فجواب ايّ هذه الجملة الا انّها دالّةٌ على الجواب لا انّها هى الجواب حقيقةٌ لأنّه تعالى **(9)** اذا كان الشهيد كان اكبر شهادة فلنّ الجواب اللاّيق لقوله ايّ شئ اكبر شهادة ليس الا الله **(10)** وقد عدل عنه فى الجواب الى قوله الله شهيد بينى و بينكم ليدلّ على انّ اكبر شهادة شهيد للرسول **(11)**فانّ الله اكبرشئ شهادة والله شهيد له وهما ينتجان انّ الاكبر شهادةً شهيدٌ له[1049]

---

uzağım.”

[1049] الشيئ kelimesi mevcut olan her şeye kullanılır. Çünkü bu kelime شَاءَ fiilinin mastarıdır. Bazen شَاءٍ (dileyen) anlamında kullanılır; bu durumda Allah Teala’yı da kapsamına alır. Kimi zaman da مَشِيء anlamında kullanılır; bu durumda, “var olması irade edilen” anlamına gelir. Allah’ın var olmasını dilediği şey, var olmuş olur. Buradaki amaç, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğini, ona şahitlik edecek birinin şehadetiyle ispat etmek olduğundan Allah, peygamberine “Hangi şahidin şahitliği daha güvenilirdir?” sorusunu azarlayıcı bir üslup ile onlara sormasını, peşinden de “Allah buna en büyük şahittir” diyerek cevap vermesini ve bu cevabı ikrar etmelerine onları ikna etmesini emretmiştir. Bu bakımdan, Allah’ın şahit olmasına hiçbir şeyin şahit olmasının denk olmadığını itiraf etmeleri için, ayetteki أكبر kelimesini varlık sahasına giren her şeyi kuşatacak bir anlama izafe etmek (“varlık alanına giren her şeyden daha büyüktür” anlamında olması) uygundur. Onlar bunu itiraf ettiklerinde Hz. Peygamber: “O, benim peygamber olduğumun şahididir” buyurmuştur. قل الل cümlesindeki الله lafzı mübteda olup, haberi hazfedilmiştir. شهيد بيني وبينكم sözü ise, hazfedilmiş bir mübteda’nın haberidir. Buna göre أي شيئ sorusunun cevabı, الله lafzı ve hazfedilmiş haberidir. الله lafzının mübteda, شهيد kelimesinin de mübtedanın haberi olduğu düşünülürse أي sorusunun cevabı da bu cümle olur fakat bu cümle cevaba götüren bir cümledir; asıl cevap bu değildir. Zira Allah Teâla şahit olursa en büyük şahit olmuş olur. Bu bakımdan أي شيء أكبر شهادة sorusuna en layık olan cevap sadece “Allah’tır. Ayette ise, en büyük şahidin peygamberliğin şahidi olan kimse (Allah) olduğunu ifade etmek için bu tür bir cevaptan “Benimle sizin aranızda Allah şahittir” şeklinde bir cevaba dönülmüştür. Zira Allah, şahit olarak en büyük zattır; onun peygamber olduğuna da şahittir. Bu ikisi de, şahitlik olarak en büyük mertebenin onun peygamberliğine şahitlik etmek olduğu neticesine ulaştırır. Beyzavî, **Envâru’-t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl**, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1418, Cilt: 1, s. 53.

Ḫülāṣa-i kelām **(12)** ʿarş-ı aʿlādan taḥteʾş-şerāya degin vāḳiʿ olan ẕerrāt-ı kāʾinātdan her bir ẕerreye celāl ve cemālinüñ **(13)** vaṣf-ı ẓuhūr-ı tecellīsi ile şehādet itmekde Allāhʾdan aʿẓām bir şāhid mi vardur? Ve şehādet-i **(14)** mezbūre şol şehādet-i ezeliyyedür ki henüz ḳıdemde vücūd-ı ḥadeş maʿdūm iken şehādet-i mezbūre **(15)** vaḥdāniyyet-i ẕātına sebḳat eylemişdi. Ve taṣdīḳ-i şehādet-i mezbūre cevābüʾl-emr biʾl-emrdür ki (قُلِ اللّٰهُ **(16)**شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ)[1050] ḳavlidür. Pes, şol erbāb-ı ḫiẕlānı maʿrifetullāhdan ḫüsrān **(17)** ʿavḳ eylemişdür. Ruʾyet-i şuhūdullāhdan aʿmā ve Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālāʾnuñ kendü ẕātına olan **(18)** şehādetini istimaʿdan aṣamm olduḳları-çün eşref-i mevḳiʿ-i şehādet olan nübüvvet-i Muḥammed ʿaleyhisselāmı **(19)** daḫı inkār idüp kemāl-i ġabāvet ve ġalebe-i cehāletlerinden vech-i Aḥmedīʾde ẓāhir olan (**20)** envār-ı celāl-i eḥadiyyeti görmediler. Pes, Ḥaḳ celle ve ʿalā maẓhar-ı envār-ı ẕāt ve ṣıfātı olan ḥabībine **(21)** emr eyledi ki: (اَيُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً)[1051] suʾālinden soñra envār-ı ṣıfāt-ı vaḥdāniyyet benüm vechümden **(22)** ẓāhir ve ʿālemiyāna ifāża olınur deyü bildürmek içün (اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ)[1052] dimegi fermān **(23)** buyurdı. Ḥażret-i risālet-penāh daḫı emr-i Ḫudāʾyı iblāġ idüp ve şehādet-i mezbūrenüñ taṣdīḳı **(24)** benüm muʿcizātumdur didi. Yaʿnī şehādet-i ʿuẕemāyı vechümde görmeyen şehādet-i ṣuġrā olan **(25)** ruʾyet-i muʿcizātuma muḥtāc olur buyurdı. Ve tevfīḳ-i ilāhīye refīḳ olanlar vech-i Muḥammedīʾde nūr-ı ṣıfāt **(26)** ve ẕātı müşāhede idüp şehādet-i Ḥaḳ, şehādet-i ḫalḳdan ekber idügin görüp ve ḥaḳāyıḳ-ı **(27)** eşyāya ʿilmi muḥīṭ

[1050] En'âm 6/19: "De ki: "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" **De ki: "Allah benimle sizin aranızda şahittir.** İşte bu Kur'an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu. Gerçekten siz mi Allah ile beraber başka ilâhlar olduğuna şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şahitlik etmem." De ki: "O, ancak tek bir ilâhtır ve şüphesiz ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."

[1051] En'âm 6/19: "De ki: "**Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?**" De ki: "Allah benimle sizin aranızda şahittir. İşte bu Kur'an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu. Gerçekten siz mi Allah ile beraber başka ilâhlar olduğuna şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şahitlik etmem." De ki: "O, ancak tek bir ilâhtır ve şüphesiz ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."

[1052] En'âm 6/19: "De ki: "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" De ki: "**Allah benimle sizin aranızda şahittir.** İşte bu Kur'an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu. Gerçekten siz mi Allah ile beraber başka ilâhlar olduğuna şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şahitlik etmem." De ki: "O, ancak tek bir ilâhtır ve şüphesiz ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."

idügin bilüp nūr-ı hidāyetiyle vaḥdāniyyet-i Ḥaḳḳ'a ve nübüvvet-i Resūle īmān getürdiler. **[345a] (1)** Āh ey ʿāşıḳ-ı cemāl-i Muḥammedī! Muḥammed bir nūrdur ki emlāk-i beşer anuñ fehminden dūrdur. Āh kim naẓar-ı Muḥammed kīmyā ve ḫāk-i ḳadem-i Muḥammed **(2**) tūtiyādur. Āh kim rehber-i rāh-ı Muḥammed ṣıdḳ ve sebeb-i vuṣūl-ı Muḥammed ʿışḳdur. Rāh-ı Muḥammed hidāyet, āh-ı Muḥammed ʿināyetdür. **(3)** Muḥammed nūr-ı hüviyyetdür. Muḥammed şarāb-ı muḥabbetdür.

Naẓm:

محمّد کیست شاه قصر قربت

محمّد کیست ماه برج ملّت

محمّد کیست الهامات سرها **(4)**

محمّد کیست شمع جان و دلها

محمّد کیست کنج آن جهانی

محمّد کیست ساطان معانی

محمّد کیست نوخ فلک امّت **(5)**

محمّد شمس افلاک هدایت

محمّد راز غیر احمد که داند

محمّد را حقیقت حق بداند[1053]

[1053] Muhammed kimdir? Allah'a yakınlık sarayının şâhı.

[Ḳāle el-Ḥüseyin bin el-Manṣur el-Ḥallāc fi’t-Ṭavāsīn:][1054]

(6) سمّاه الحقّ امّياً بجمع همّته وحرميّاً لعظيم حرمته ومزكّى بتمكينه عنه قربته شرح صدره و رفع قدره **(7)** واوجب امره واظهر بدره من غمامة اليمامة واشرقت شمسه من ناحية التهامة واضاء سراجه **(8)** من معدن الكرامة انوارَالنبوّة من نوره ظهرت واثارالولاية من نوره ظهرت وليس فى الانوار **(9)** نور اظهر وانور واقدم من القديم سوى نور صاحب الحرم همّته سبقت الهمم ووجوده سبق العدم **(10)** واسمه سبق القلم اسمه احمد ونعته اوحد وامره اوكد وذاته اجود وهمّته افرد لم يزل كان مشهوداً **(11)** قبل الحوادث والكوائن والاكوان ومايزال كان مذكوراً قبل القبل وبعد البعد والجواهر والاكوان **(12)** جوهره صفوىّ كلامه نبوىّ وعلمه علوىّ وعبارته عربىّ وقبلته لا مشرقىّ ولا مغربىّ الحقّ انطقه والدليل اصدقه والحقّ **(13)** اطلقه هوالدليل والمدلول هوالذى جلا الصدا عن صدرالمعلول **(14)** هوالذى اتى بكلام قديم لا محدث ولامنقول ولامفعول بالحقّ موصول ولامفصول الخارج **(15)**عن المعقول هو الهمام الذى رفع الغمام وارسل الى الانام وامر بكسر الاصنام هو الذى ميّز **(16)** بين الحلال والحرام والاكرام والاجرام فوق غمامة برقت وتحته برقه لمعت وشرقت وامطرت **(17)**واثمرة العلوم كلّها قطرة من بحره والحكم كلّها غرقة من نهره والازمان كلّها ساعة من دهره **(18)** الحقّ به وبه الحقيقة هو الاوّل فى الوصلة والاخر فى النبوّة والباطن بالحقيقة والظاهر فى المعرفة **(19)** ما وصل الى علمه عالم وما اطّلع على فهمه حاكم وان هربت من ميادنيه فاين السبيل بلا دليل **(20)** ايها العليل وحكم الحكماء عند حكمته ككثيب مهيل[1055]

Muhammed kimdir? Dinin ayı.
Muhammed kimdir? Sırların ilhamları.
Muhammed kimdir? Canların ve gönüllerin aydınlığı.
Muhammed kimdir? Öteki dünyadan gelen bir hazine.
Muhammed kimdir? Mânânın sultanı.
Muhammed kimdir? Din gemisinin Nûhu.
Muhammed, hidayet feleklerinin güneşi.
Kim Muhammed’i Ahmed’den gayrı bilir?
Hakikatte Muhammed’i Hak bilir.

[1054] Bu kısım metindeki yerine işaret edilerek sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1055] Hüseyin b. el-Mansur el-Hallâc, et-Tavâsîn isimli eserinde şöyle der: Hak onu, bütün himmetiyle ümmî olarak, bütün hürmetiyle de kutsalı olarak ve kendine yakın olan bir yere yerleştiğinden dolayı da Mekkî olarak isimlendirmiştir. Göğsünü açmış, kıymetini artırmış, peygamberliğini uygun gördü, Yemame bulutundan ışığını parlattı, Tihame tarafından güneşini doğdurdu, keramet kaynağından kandilini yaktı. Nübüvvet nurları, onun nurundan açtı, velilik izleri onun nurundan ortaya çıktı. Nurlar içinde o hürmet sahibinin nurundan daha parlak, ışıltılı ve nuranî hiçbir nur yoktur. Onun himmeti tüm himmetlerin, varlığı yokluğun, ismi ise kalemin önüne geçmiştir. İsmi Ahmet’tir, özelliği bir tane olmasıdır. Onun peygamberliği hepsinden daha sağlamdır; zatı daha güzeldir; himmeti eşsizdir. Yaratılanlardan, varlık âlemine çıkanlardan önce görülmüş değildir. Ne öncenin öncesinde, ne de sonranın sonrasında, cevherlerin ve oluşların da öncesinde ve sonrasında zikre dökülmemiştir. Onun özü saftır, sözü nebevidir, ilmi yücedir, sözleri Arapçadır, kalbi ise ne doğulu ne de batılıdır. Hak onu konuşturur, delil ise onu doğrular. Hak onun önünü açar. Delil de odur; medlûl de odur. Hastanın kalbindeki çırpıntıyı temizleyen odur. Sonradan yaratılmamış (muhdes), birilerinden ona nakledilmemiş ve uydurulmamış olan kadim sözü getiren odur. Hakka ulaştırandır, ayrılmış değildir. Aklın ötesinde olandır. O, bulutları kaldıran, insanlara gönderilen ve putları kırmayı emreden bir ilhamdır. O, helal ile haramı, günah ile sevabı ayırandır. Üstünde parıldayan bir bulut, altında

Şiʿr:

Ey yüzüñ şānında münzil-i āyetullāh nūr

(21) Leblerüñ ḥaḳḳına geldi nükte-i mā-i ṭahūr

Evvel ü āḫir çü sensün bāṭın u ẓāhir çü sen

Maḳṣad-ı aḳṣā cemālüñdür gözümden gitme dūr

(22) ʿĀşıḳuñ maḳṣūdı dīdārūñdur ey ārām-ı cān

Ġayrı dīdāruñ görünmez gözüme cennāt u ḥūr

ʿĀlem-i ervāha ey dil murġı pervāz eyle kim

(23) Ḳalmadı bu ʿālem-i ʿunṣurda bir sāʿat ḥużūr

Vāḳıf olmaz sırr-ı tevḥīde ol īmān ehli kim

İtmeye nefsi anuñ dünyā hevāsından ʿubūr[1056]

(24) Āh ey ʿāşıḳ-ı cemāl-i envār-ı eḥadiyyet! Feżā-yı esrār-ı Muḥammediyyede seyāḥat ve deryā-yı envār-ı Aḥmediyyede seyāḥat **(25)**

parıldayan bir bulut vardır; doğar ve yağmur yağdırır. Denizinden bir damla bütün ilimleri geliştirir; nehrinden bir avuç tüm hikmetleri yeşertir; zamanından bir vakit tüm zamanları kıymetlendirir. Hak onunla sabittir, hakikat onunladır. Vuslatta ilk odur, nebîlikte de en son odur. Hakikatin aslı odur; marifette görünen odur. Onun ilmine ulaşan hiçbir bilgin, onun anlayışına ulaşan hiçbir hakîm yoktur. Yol gösterici yokken onunla yüzleşmekten kaçsan nereye kaçabilirsin, ey hastalıklı? Hekimlerin hikmetleri onun hikmetinin yanında dağılmaya hazır kum gibidirler.

[1056] Ahmet Kavaklıyazı, "15. Yüzyıl Şairlerinden Diyarbakırlı Halîlî'nin Şiirleri", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2015, Sayı: 34, s. 34.

eyleyen Zeyd bin Ḥārişe ve anuñ meşrebinde olan şarāb-ı muḥabbet sermestleri bī-ṣabr u ṭāḳat **(26**) olup mışrāʿ:

ای برادر دست واردار از سخن[1057]

deyü vaṣiyyet iden baḥr-i muḥiṭ-i envār-ı ḥaḳīḳate niyāz **(27)** ve meskenet ile recāʿ ve mesʾelet idüp didiler ki āmennā ve ṣaddaḳnā aʿẓam-ı şāhid ḥażret-i eḥadiyyetdür. **[345b] (1)** Velākin ey sāḳī-i şarāb-ı ʿışḳ u muḥabbet!

نی بگویم چون قرین شد در بیان [3687]

هم خدا و هم ملک هم عالمان

(2) Bu ʿāşıḳ-ı bī-hūşı keşf-i esrār-ı vaḥdetden menʿ itme ki ḥaḳāyıḳ-ı ġaybiyyeyi söyliyem çünki şehādet **(3)** bābında Ḳurʾan′da hem Ḫudā ve hem melek ve hem ʿālimler ḳarīn oldı. Ben daḫı [meblaġ-ı ʿilmüm ḳadar][1058] iḳrār bi′l-lisān idüp **(4)** vākiʿ-i ḥāli beyān ve āfitāb gibi ʿayān ideyüm zīrā

یشهدالله والملک و اهل العلوم [3688]

انّه لا ربّ (5) الّا من یدوم

Allāh ʿazze ve celle şehādet ider. Ve melāʾike ve ehl-i ʿulūm daḫı bil-iḳrār ve′l-īmān **(6)** bi-ḥasebi′l-merātib şehādet iderler ki ḥaḳīḳaten rabbü′l-ʿizzetden ġayrı dāʾim ve bāḳī ve lā-yezāl ve ebedī kimesne yoḳdur. **(7)** Bu beyt-i şerīf sūre-i Āl-i ʿİmrān′uñ evāʾiline ḳarīb olan işbu āyet-i kerīmeye işāretdür.

[1057] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/3641. A kardeş, sözden el çek. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/3642.
[1058] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[Maṭlab: Tefsīr-i شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ]

Ḳāle tebāreke ve **(8)** Teʿālā:

(شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ) قال البيضاوي[1059] بيّن واحدانيّته سبحانه بنصب الدلايل عليها **(9)** وانزل الآيات الناطقة بها والملائكة بالاقرار(وَأُولُوا الْعِلْمِ) بالايمان بها والاحتياج عليها **(10)** وانزل الآيات الناطقة بها والملائكة بالاقرار(وَأُولُوا الْعِلْمِ) بالايمان بها والاحتياج عليهاشبّه ذلك فى لايمان والكشف بشهادة الشاهد(قَائِمًا بِالْقِسْطِ) مقيماً للعدل فى قسمه وحكمه و انتصابه **(11)** على الحال وانما جاز افراده بها ولم يجز جاء زيد وعمر وراكباً للعدم اللبس كقوله تعال (وَوَهَبْنَا لَهُ **(12)** اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً) اوعن هو والعامل معنى الجملة اى تفرّد قائماً او احقّه لأنّها حال مؤكدة **(13)** او على المدح او الصفة للمنفّي وفيه ضعف للفعل وهو مندرج فى المشهود اذا جعلته صفة **(14)** او حالاً عن الضمير وقرئ قايم على البدل من هو او خبر محذوف (لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ) كرّره للتأكيد ومزيد الاعتناء **(15)** بمعرفة ادلّة التوحيد والحكم به بعد اقامة الحجّة وليتبى عليه قوله تعالى (الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) فيعلم انه الموصوف بهما **(16)** وقدّم العزيز لتقدّم العلم بقدرته على العلم بحكمته ورفعهما على البدل من الضمير او الصفة لفاعل شهد **(17)** وقد روى فى فضلها انه صلى الله عليه وسلم قال قد يجاء بصاحبها يوم القيمة فيقول الله تعالى **(18)** ان لعبدى هذا عندى عهداً وانأ احقّ من وفى بالعهد ادخلوا عبدى الجنّة[1060]

[1059] Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286). Müfessir, Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihidir. İslâmî ilimlerin birçoğuna dair eser telif ettiği için kendisine "allâme" unvanı verilen Beyzâvî'nin hayatından söz eden müellifler onun iyi derecede ilmî yeteneğe ve geniş bir kültüre sahip olduğu konusunda birleşmişlerdir. Daha çok tefsir, kelâm, fıkıh ve usûl-i fıkıh alanında meşhur olmuştur. bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", **DİA**, Cilt: VI, s. 100-103. Beyzâvî, Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinde eserlerine sıkça başvurduğu müelliflerden biridir. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Mustakim Arıcı (ed), "**Bir Biyografinin Yeniden İnşası: Kâdî Beyzâvî, İlişki Ağları ve Eserleri**", İslâm İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdı Beyzâvî", İstanbul, İSAM Yayınları, 2017.

[1060] "Allah, kendinden başka tanrı olmadığına şahitlik etmiştir." (Âl-i İmrân 3/18) el-Beyzâvî şöyle demiştir: Allah, eşsiz olduğunu (vahdaniyet), buna işaret eden göstergeleri ortaya koymak ve bunu ifade eden ayetleri indirmek suretiyle açıkça beyan etmiştir. "… Melekler de şahitlik etmiştir" (Âl-i İmrân 3/18) Melekler ikrar ederek şahitlik etmişlerdir. "… İlim sahipleri de şahitlik etmiştir" (Âl-i İmrân 3/18) İlim sahiplerinin şahitliği ise görüş birliğiyle (icmâ) ona iman ederek gerçekleşmiştir. Bu konuyu açık olma hususunda şahidin şahitliğine benzetmiştir. "… adaleti ayakta tutarak" (Âl-i İmrân 3/18) Yani, "adaleti tesis edip, hüküm verme konusunda onu uygulayarak" anlamındadır. قائما kelimesinin mensup olması "hâl" olduğu içindir. جاء زيد وعمرو راكبا (Zeyd ve Amr binekli olarak geldi) örneğinde "hâl"in (راكبا) tekil (müfred) olarak gelmesinin caiz olmamasına rağmen bu ayette (قائما) tekil olarak gelmesinin caiz olmasının sebebi ayette anlam bakımından bir karışıklığın olmayışıdır. Nitekim ووهبنا له إسحق، ويعقوب نافلة (Ona, İshak'ı ve fazladan bir bağış olmak üzere Ya'kub'u lütfettik) (Enbiya 21/72) ayetinde durum böyledir ("hâl"in sahibi iki kelime olabilecekken karışıklık olmadan hangisinden "hâl" düştüğü anlaşılmaktadır). Diğer bir ihtimal olarak bu kelime (قائما) ayetteki هو kelimesinden "hâl" düşebilir. Amili ise cümlenin anlamıdır; تفرد قائما أو أحقه (… adaleti ayakta tutarak eşsiz oldu) şeklinde bir takdir yapılabilir. Çünkü bu durumda hâl-i müekkide olur. Diğer bir ihtimal olarak medih ve menfi anlamın sıfatı yapılabilir. Bu ihtimalde fiil anlamı zayıfladığından, zamirden (هو) sıfat veya hâl yapıldığında meşhur olan görüşe göre fiil cümlenin anlamına geçmiştir. قائمٌ kelimesi هو zamirinden "bedel" yapılacak ve hazfedilmiş bir mübtedanın haberi yapılarak merfû (burada zammeli) de okunmuştur. لا إله إلا هو (Ondan başka ilah yoktur) Bu sözü tekrar etmenin amacı onu pekiştirmek, delilleri ortaya koyduktan sonra tevhidin işaretlerini ve hikmetlerini bildirmek ve üzerine

ve bilcümle [1061] (قَائِمًا بِالْقِسْطِ) **(19)** Allāh’dan ḥāl olmada naḥviyyūn nice ḳīl ü ḳāl itmişlerdür. Velākin ol ḳāl, ḥāl olmaduġı-çün baḥş ve cidāldan **(20)** fāriġü’l-bāl olup erbāb-ı ẕevḳ ve vicdānuñ taḥḳīḳlerine iştiġāl idelüm ki müstemʿīn daḫı **(21)** rāġıb-ı ḥāl olalar.

سئل سهل بن عبد الله[1062] عن هذه الاية فقال شهد بنفسه ومشاهدة ذاته واستشهد **(22)** من شهد من خلقه قبل خلقه لهم فكان فى ذلك تنبيهاً على انه عالم بما يكون قبل كونه لا يتجاوز احدٌ من حكمه **(23)** وقال ابن عطا ان الله شهد لنفسه بالفردانيّة والصمديّة والابديّة ثم خلق الخلق فشغلهم بعبارة هذه الكلمة **(24)** فلا يطيقون حقيقة عبارتها لأن شهادته لنفسه حقّ وشهادتهم بذلك رسمٌ وانّى يستوى الحقّ **(25)** مع الرّسم وقيل شهادة الله لنفسه بما شهد به شهادة صدق ولا يقبل الشّهادة الا من الصادقين **(26)** فظهر بهذا لا يصحّ التوحيد الا لصادقين دون غيرهم من الخلق[1063]

Ḥāṣıl-ı kelām ey birāder-i saʿādet encām! **(27)** Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā biẕātihi ve ṣıfātihi ẕāt-ı pākinden ẕāt-ı pākine lāyıḳ olan ʿilmi ile nefsine ʿālim olup **[346a] (1)** kable’l-kabl ve’l-baʿd ve kable kevnü’l-kevn ve’l-ʿabd ẕāt-ı eḥadīsine ʿilm-i sermediyesinden olan kelām-ı **(2)** ezelīsi ile ferdāniyyet ve

---

Allah’ın şu sözünü inşa etmek içindir: العزيز الحكيم (O izzet ve hikmet sahibidir) Böylece kişi, onun bu iki özelliğiyle nitelenmiş olduğunu anlar. Onun kudretini bilmek hikmetini bilmekten önce geldiği için العزيز kelimesini önce zikretmiştir. Bu iki kelimenin merfu (burada zammeli) okunmasının sebebi zamirden bedel veya شهد fiilinin failine sıfat oldukları içindir. Onun fazileti hakkında aktarılan bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü onun sahibi huzura getirilir ve Allah şöyle der: Bu kulum bana bir söz vermişti, ben ise sözünde durmaya daha layık biriyim, onu cennete sokun. Beyzavî, **Envâru’-t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl**, Cilt: 8, s. 9.

[1061] Âl-i İmrân 3/18: “Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına **adaletle** şâhitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

[1062] Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî et-Tüsterî (ö. 283/896). Sûfî ve müfessirdir. Sehl et-Tüsterî kelâm ve tefsir gibi alanlarda söz sahibi olmanın yanında daha çok sûfî yönüyle şöhret bulmuştur. Çok sayıda öğrenci ve mürid yetiştiren Sehl et-Tüsterî’nin en meşhur talebesi Hallâc-ı Mansûr’dur. Kendisine çok sayıda eser atfedilen Tüsterî’nin başlıca eseri olarak *Tefsîrü’t-Tüsterî* zikredilebilir. bkz. Mustafa Öztürk, “Sehl et-Tüsterî”, **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 321.323. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Sümeyye Akpınar, “Sehl et-Tüsterî’nin (ö. 283/896) Hayatı, Görüşleri ve Eserleri”, **Genç Mütefekkirler Dergisi** , Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 1, Haziran-2023, s. 73-94.

[1063] Sehl b. Abdullah’a bu ayet sorulmuş, o da şöyle demiştir: Kendi nefsine şahitlik yaptı, zatına şahitlik yaptı ve yarattıklarından şahitlik yapanı onu henüz yaratmadan önce bilmek istedi. Bu bakımdan daha varlık sahasına çıkmadan onun her şeyi bildiğine, hiçbir kimsenin onun hükmünden kaçamayacağına burada dikkat çekilmiştir. İbn Atâ şöyle demiştir: Allah Teâla kendisinin ferdâniyet, samediyet ve ebediyet sıfatlarına sahip olduğuna şahitlik yapmıştır. Daha sonra mahlûkatı yaratıp onların bu kelimelerin ibaresiyle ilgilenmesini istemiştir. Onlar ibarelerinin hakikatini anlayamazlar. Onun kendisiyle ilgili şahitliği gerçektir (hak); mahlûkatın buna şahitliği ise surettir (resim). Gerçek ile suret nerede eşit olabilir? Şöyle bir görüş daha ileri sürülmüştür: Allah’ın şahit ettiği bir takım hususlarda kendine şahitlik etmesi doğruluk (sıdk) şahitliğidir. Şahitlik ise ancak doğru söyleyen kimselerden yapılırsa kabul edilir. Buradan hareketle, mahlûkatın içinden sadece sadıkların tevhidinin kabule şayan olduğu ortaya çıkar. Baklî, **Arâisü’l-Beyân fî Hakâiki’l-Kur’ân**, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, [t.y.], Cilt: 1, s. 132-133.

ṣamedāniyyetine (اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ)[1064] deyü şehādet-i Ḥaḳ bi’l-ḥaḳḳ idüp şehādet-i ezeliyye-i **(3)** mezbūre ile Ḥaḳ ve ferd olduġın iʿlām buyurdı. Ve ẕātı ẕevāta ve ṣıfātı ṣafāta şebīh **(4)** olmaduġı gibi şehādeti daḫı şehādāta müşābih olmamaġla şehādet-i mezbūreye [hīç][1065] eḥad müşārik olmayup **(5)**

فشهد بجلال قدره علي كمال عزّه حين لا حين ولا عقل ولا جهل ولا كفر ولا شرك ولا عرش **(6)** ولا فرش ولا الجنّة والا النارّ ولا الأنس ولا الملايكة ولا اولوا العلم ولا الاقرار ولا الانكار **(7)** فاوّل من شهد على انّه الله هو الله حين لم يكن الا الله فاخبر بالّذى كان كما كان وهو انّه لا اله الا الله.[1066]

(8) Āh ey ʿārif-i āgāh! Ol hüviyyet-i muṭlaḳanuñ nefsine olan ʿilm-i muḳābelesinde cehl ve nefsini maʿrifeti **(9)** muḳābelesinde nekre ve nefsine olan şehādeti muḳābelesinde ʿacz ve vaḥşet yoḳdur. Belki ẕātını ẕātıyla **(10)** vaṣf ve ẕātına ẕātıyla şükr itmişdür. Zīrā ḥadeṯān içün anuñ maʿrifet-i ḳıdem ve ʿilm-i ẕātına sebīl **(11)** yoḳdur. Pes, ol muḳaddes ve münezzeh kendü ẕātını maʿrifetden ḫālḳınuñ ʿacz ve ḳuṣūrın bildügi-çün faẓl ve iḥsānından **(12)** taʿlīmen li’l-ʿibād ḳable vücūdu’l-ʿālem nesfine nefsiyle şenā ve şehādet eyledi. Yoḫsa ber-mūceb-i **(13)** (فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِیٌّ عَنِ الْعَالَمِینَ)[1067] Ḥaḳ Teʿālā vücūd-ı ḫalḳdan müstaġnī ve münezzehdür. İmdi ol eḥadiyü’ẕ- **(14)** ẕāt ve sermedīyyü’ṣ-ṣıfātuñ nefsine olan şehādeti ḥaḳīḳat ve şehādet-i ḫalḳ resm ve ṣūretdür. **(15)** Ve ḥaḳīḳat ḥaḳīḳatden ẓāhir olup rucūʿı daḫı ḥaḳīḳatedür. Ve resmüñ daḫı ẓuhūrı resmden **(16)** ʿavd ve rucūʿı daḫı resme olup ḳıdem min külli’l-vücūh eger ʿilmen ve eger resmen ve ḥaḳīḳaten ḥadeṯden mücerred **(17)** ve müfreddür.

[1064] Âl-i İmrân 3/18: Allah, melekler ve ilim sahipleri, **ondan başka ilâh olmadığına** adaletle şâhitlik ettiler. O’ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.

[1065] Bu kelimenin üzeri çizilmiştir.

[1066] Kudretinin yüceliğiyle izzetinin kemaline, zamanın, aklın, cehaletin, küfrün, şirkin, Arş’ın, döşeğin, cennetin, cehennemin, insanın, meleklerin, ilim sahiplerinin, inkârın ve ikrarın olmadığı bir zamanda şahitlik etmiştir. Dolayısıyla sadece Allah var iken, onun Allah olduğuna ilk kez şahitlik eden zat, sadece Allah’tır. Bu bakımdan mevcut olan zatı, mevcut olduğu gibi bildirmiştir. O da Allah’tan başka hiçbir ilahın olmadığıdır.

[1067] Âl-i İmrân 3/97: “Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), **şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir.** (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)”

Pes, ol ġanīyy-i muṭlaḳ ve ḫālıḳu'l-ḫalḳuñ irādet-i ezeliyyesi kemāşā'e limāşā'e ibdāʿ-i mevcūdāt **(18)** ve iḫtirāʿ-i mükevvenāta taʿalluḳ itdiyse melā'ikeyi īcād idüp anlara nūr-ı ḳudretinden bir ẕerre **(19)** keşf eyledi ki melā'ike ol ḳudret-i münkeşife-i nūrdan bir nūr iḳtibās idüp nūr-ı mezbūruñ (**20)** żiyāsıyla Ḥaḳḳ celle celāluhununñ āṯār-ı efʿāl-i ḳadīmesin gördiler. Ve ol nūr ile Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā'nuñ **(21)** vaḥdāniyyet ü ferdāniyyet ve ezeliyyet ü sermediyyetine bi-ḥasebi'r-resm şehādet eylediler. Ve baʿde **(22**) enbiyā ve evliyāsınuñ mesābīḥ-i ervāḥına ḳable'l-ecsād bāliġi elf ʿām envār-ı cemāl-i ẕātını **(23)** ibrāz itmekle enbiyā ve evliyā nūr-ı ẕāt-ı eḥadiyyet ile Ḥaḳḳ'uñ cemāl ve celāline naẓar idüp **(24)** künh-i ʿaẓamet ve kibriyā ve ceberūt ʿulyāsında ḥayrān ḳaldılar. Ve aʿyān ve aʿrāżdan her bir cüzvi **(25)** mevżıḥ-ı ḳudreti ve şāhid-i rubūbiyyeti bulup anuñ ḥamd ü şenā ve şükr ü sipāsından ʿacz **(26)** ve ḳuṣūr ile اللَّهُمَّ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ وما شكرناك حق شكرك[1068]

didiler. Pes, **(27)** Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ervāḥ-ı enbiyā ve evliyāya nesfine olan naʿt-ı taʿrīfi ile

(اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ)[1069]

deyü ḫiṭāb idüp **[346b] (1)** ervāḥ-ı muḳaddese daḫı baʿde'l-iḳrār maḥall-i ḫiṭābda ber-feḥvā-yı (قَالُوا بَلٰى)[1070] resm-i taʿlīm ile (شَهِدْنَا)[1071] deyüp **(2)** şehādet itdiler. Fe-ammā menbaʿ-ı mā-i tevḥīd ḳıdem-i yenbūʿ-ı ʿömrde teferrüc ve mecārī enhar-ı muḥdiṯātda olan **(3)** ʿuyūn ve melā'ike ve ulu'l-ʿilm ẓuhūrı-çün cereyān idüp egerçi melā'ike daḫı ulu'l-ʿilm gibi maẓhar-ı mā-i **(4)** tevḥīd oldılar. Velākin taḫṣīṣāt-ı ilāhiyyeden ber-feḥvā-yı

(وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُوا اَحَقَّ بِهَا **(5)** وَاَهْلَهَا)[1072]

[1068] Allah'ım, sana övgülerin sonunu getiremem; sen kendini övdüğün gibisin. Biz sana şükrünün hakkını verecek kadar şükretmedik. Ebû Dâvud et-Tayalisî, **Müsned**, Cilt: 1, s. 114.
[1069] A'râf 7/172: "...Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti..."
[1070] A'râf 7/172: "...**Onlar da, "Evet**, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" **demişlerdi..."**
[1071] A'râf 7/172: "Onlar da, "Evet, **şahit olduk** (ki Rabbimizsin)" demişlerdi..."
[1072] Fetih 48/26: "onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zaten onlar buna lâyık ve ehil idiler..."

mā-i tevḥīdüñ meşrebesi ulu’l-ʿilme muḫtaṣṣ olup Şiʿr:

لی سکرتان وللندمان واحدة **(6)**

شیء خصّصت به من بین ایدیهم وحدی[1073]

zemzemesine āġāz itdiler. Fī-ḥaḳīḳati’l-āyet

(شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ **(7)** اِلَّا هُوَ [وَالْمَلٰئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ][1074] قَائِمًا بِالْقِسْطِ)[1075] على امر عباده حتى شهد على شهاتته الملائكته واولوالعلم[1076]

ve bundan soñra **(8)** (لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)[1077] ḳavl-i kerīminüñ fā’ide-i tekrīri şol ulu’l-ʿilm olanlara ʿā’iddür ki mā-i **(9)** tevḥīde maẓhar olmaḳda ʿulemā-i rabbāniyyenüñ şehādete melā’ike ile şirketi olup ve ʿulemā içün **(10)** mā-i tevḥīdüñ meşrebiyyeti ile iḫtiṣāṣ erżānī buyurulmaġla (لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)[1078]

ḥaḳīḳatini müşāhede **(11)** itdiler. Ve anuñ ʿizzetini ʿizzet-i mezbūre ile iʿzāz olınan eʿizzeden ġayrısı muʿāyene itmedigün bilüp **(12)** şükr-i ferāvān ḳıldılar. İmdi melā’ike ile ulu’l-ʿilm olan insān-ı kümmelüñ şehādetlerinde farḳ budur ki **(13)** melā’ike min ḥayṯü’l-yaḳīn ru’yet-i efʿāl ve ʿaẓametden şehādet itdiler ve ulu’l-ʿilm ḥayṯü’l- **(14)** müşāhedāt ve’ṣ-ṣıfāt ru’yet-i cemāl-i ẕāt ile şehādet itdiler. Felihāẕā şehādet-i melā’ikeden **(15)** ḫavf ve şehādet-i ʿulemādan recā tebādür ider. Velākin şehādet-i ʿulemā daḫı mütefāvite olup **(16)** baʿżınuñ şehādeti mükāşifāt, baʿżınuñ şehādeti müşāhedātdan olur. Ve eḫaṣṣ-ı ḫavāṣṣuñ **(17)** şehādeti naʿt-ı idrāk-i ḳıdem ve cemāl-i vaḥdāniyyetden bürūz iden nūr-ı tevḥīd-i cemāl-i eḥadiyyetden **(18)** olup

---

[1073] Şiir:
Benim iki sarhoşluğum vardır, pişmanın ise bir,
O da onlara değil, sadece bana verilen bir şeydir.

[1074] Ayetin bu kısmı metinde verilmemiştir.

[1075] Âl-i İmrân 3/18: “**Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler.** O’ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

[1076] Kullarının yaptığı işlere (şahit olmuştur.) Öyle ki, melekler ve ilim sahipleri onun şahitlik ettiğine şahitlik etmişlerdir.

[1077] Âl-i İmrân 3/18: “Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler. **O’ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.**”

[1078] Âl-i İmrân 3/18: “Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler. **O’ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.**”

ru’yet-i ḳıdemde maḥv olmaġla anlaruñ şehādetleri deryā-yı şehādet-i Ḥaḳḳ’da müstaġraḳdur. **(19)** Silsile-i Cāmī:

هرچه مفهوم عقل وادراکست

ساحت قدس او ازان پاکست

هیچ ذاتی بذات او نرسد **(20)**

عقل کل در صفات او نرسد

این چه مجد و بهاست سبحانه

وین چه عزّ ما اعزّ سلطانه **(21)**

ای همه قدسیان قدوّسی

کردکوی تو در زمین بوسی

دو جهان جلوه گاه وحدت تو **(22)**

شهدالله کواه وحدت تو

هم مقر گفته با تو هم جاحد

لمن الملک لله واحد **(23)**

همه در راه و راه می جویند

زغمت آه آه می گویند

تا نسازی حجاب کثرت دور **(24)**

ندهد آفتاب وحدت نور[1079]

[Pes, sulṭān-ı ʿilm-i ledünnī Zeyd'e veyāḫud mürşid-i ekmel-i rabbānī güftāra iẕn ṭaleb iden mükāşefe itdi. Çünki şehādet-i ḫalḳ resm olup ve şehādet-i kümmel daḫı şehādet-i Ḥaḳḳ'da maḥv oldıysa senüñ taʿayyün-i bi-nefisihi ile eyledügüñ kelimātdan ne ḥāṣıl olur.][1080] İmdi ey ʿāşıḳ-ı rabbānī! Esmā ve ṣıfāt-ı **(25)** ilāhiyye cümle merātıb-ı imkāniyyede dāniş-i beşerden ġā'ib bir ẓuhūr ve sereyānı vardur ki iḫtilāf-ı **(26)** tenevvüʿāt-ı şu'ūndan cemāl-i gūnāgūn iẓhār idüp ṣūret-i ġayruñ ḥicābında muḫtefī ve belki **(27)** ليس[1081] فيالدار غيرهديّار mışdāḳınca sırr-ı envār-ı eḥadiyyetde ṣūret-i aġyār maḥv ve müntefī **[347a][1082] (1)** olup (شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ)[1083] deyü kendü ẕātına

چون گواهی داد حق (2) که بود ملک [1-3689]

[1079] O'nun kudsî alanı akıl ve idrâk ile anlaşılmaktan münezzehtir.
Hiçbir zât, O'nun zâtına erişemez.
Akl-ı küll O'nun sıfatlarını idrâk edemez.
Bu ne büyüklük ve değerdir! Sübühânehû...
Bu ne izzettir! O'nun saltanatı izzetlidir.
Ey sen ki tüm melekler senin toprağını öper (ve sana itaat eder).
İki cihan senin vahdetinin tecellî yeridir.
"Şehidallâh" senin vahdetinin şâhididir.
Hem ikrâr eden hem de inkâr eden şöyle demiştir:
Bugün mülk (hükümranlık) kimindir?
Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır.
Herkes yoldadır ancak yol arar. Senin gamından "Âh! Âh!" der.
Kesret hicâbını uzaklaştırmazsan, vahdet güneşi ışık vermez. Abdurrahman Câmî, "Silsiletü'z-Zeheb", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 4

[1080] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1081] Evde ondan başka kimse yoktur.

[1082] Bu varak 26 satır yazılmıştır.

[1083] Âl-i İmrân 3/18: "**Allah**, melekler ve ilim sahipleri, **ondan başka ilâh olmadığına** adaletle **şâhitlik etti**ler. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

çünki ḥażret-i Ḥaḳ ve ẕāt-ı baḥt-ı muṭlaḳ şehādet eyledi. Melek ve mücāhede [ve riyāżet ile keşf-i melekūtda melek mertebesine varan kim ola ki][1084] **(3)**

تا شود اندر گواهی مشترک [2-3689]

ḥattā şehādetde Ḥaḳḳ'a müşterek ola

زانکه شعشاع و حضور آفتاب [1-3690]

(4) Zīrā ki āfitāb-ı vaḥdet ve ḫurşīd-i eḥadiyyetüñ şaʿşaʿa-i nūruna ve ẓuhūr ve ḥużūruna **(5)**

بر نتابد چشم و دلهای خراب [2-3690]

ḥarāb olan ʿuyūn u ḳulūb ṭāḳat getürmez. Āh ey **(6)** dil-i āgāh! Bu ebyāt-ı şerīfe ile Mevlānā Ḫudāvendigār ḳuddise sırrıhū āḫir-i āyetde olan

(هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)[1085]

(7) ḳavl-i kerīmini tefsīr buyurmışlardur. Şu maʿnāya ki ol eḥadiyü'ẕ-ẕāt ve sermediyyü'ṣ-ṣıfāt **(8)** bir ʿazīz ü ḳahhār ve celīl ü cebbārdur ki müṭālaʿa-i günehi ḳıdeminden ʿuyūn-ı maḫlūḳāt ve ḳulūb-ı **(9)** muḥdeṯātı menʿ idüp hīç eḥad anuñ ẕātı vaṣfına ḳādir olmaz. İllā Ḥaḳ Teʿālā'nuñ **(10)** nefsini vaṣf itdügi resm ile vaṣf ider. Ve bir ḥakīm-i muḫtārdur ki ẕātı içün olan **(11)** ḥaḳīḳat-i şehādete ẕātıyla ḥükm idüp şehādet-i mezbūreyi ʿibādına resm eyledi. Ve ḥikmet-i **(12)** şāmilesiyle ʿibāduñ ḳulūbında resm-i tevḥīdden ḥāṣıl olan şey' ile ẕāt-ı eḥadiyyeti **(13)** görmekden ebṣār-ı ḥadeṯānı maḫcūb ḳıldı. Zīrā ʿibādullāha rusūm-ı tevḥīdden ḥuṣūle **(14)** gelen lā-cerem ṭayf-i ḫayāl ile meşūb olup ḥaḳīḳat-ı Ḥaḳḳ-ı tevḥīd ve celāl-i ʿaẓamet-i tefrīdden **(15)** bürūz iden nūr-ı āfitāb-ı vaḥdet, maḫlūḳuñ ḳulūbuna ḫuṭūr iden her şey'e muḫālifdür. **(16)** كما روى كل ما بحسن ببالك وخطر فى خيالك فالله بخلاف ذلك [1086] Elḥāṣıl bir ʿazīzdür ki **(17)** her bir muvaḥḥidüñ tevḥīdi ve her vāṣıfuñ vaṣfı aña

[1084] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1085] Âl-i İmrân 3/18: "Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. **O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.**"
[1086] Aklına gelen, hayaline düşen ne varsa Allah ondan başkadır.

luḥūḳdan mümteniʿdür. Meger kim ne şeyʾ ile vaṣfa emr **(18)** itdiyse ẕikr olınan resm-i emr ile vaṣf olına. Ve ḥakīmdür ki ḥakīmdür şol şeyʾ de ki **(19)** ol şeyʾ ile nefsine şāhid olmışdur.

Silsile:

از حدود تعقلات برون

وز قیود تعیّنات مصون

نه بدام قسیود صید شده **(20)**

نه باطلاق نیز قید شده[1087]

İmdi benüm nūr-ı dīdem ve ḥużūr-ı sīnem! **(21)** Ẕāt-ı eḥadiyyeti, nūr-ı ẕāt-ı vaḥdetden ġayrısı ʿārif olmaz. [Ve kitāb ve sünnet delālet itdükden ġayrı her ne mertebe ziyāde söyleyem diseñ ġalaṭa düşersin. Ammā kitāb ve sünnetden söyleseñ ol söz senüñ olmayup Ḫudā ve Resūl'üñ olur. Ve sen ortada maḥv olup lisānuñ lisān-ı Resūl-i Ḫudā olur. Ve andan ḫurūc-ı taʿayyün-i vücūd iḳtiżā ider. Taʿayyün ve ḥudūṯ ise Ḥaḳḳ içün şehādet-i Ḥaḳḳ'a kādir olmaduġın bildüñ.][1088] Pes, senüñ nūr-ı dīde-i taʿayyünüñ **(22)**

چون خفاشی که تف خورشید را [1-3691]

bir ḫuffāş-ı ḫīre-baṣar gibidür ki ruʾyet-i nūr-ı āfitāb-ı **(23)** vaḥdetüñ tābına

بر نتابد بگسلد امّید را [2-3691]

ṭāḳat getürmez. (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ)[1089] **(24)** maʿnāsını fehm idüp ebṣār-ı aġyār ile nūr-ı ẕātı görmek arzusundan ḳaṭʿ-ı **(25)** ümīd ider. Silsile:

[1087] Taallukât (bağlar) hududunun dışında, taayyünât (ortaya çıkmalar) kaydından mahfuz.
Ne kayıtların tuzağıyla avlanmış, ne de ıtlâk ile kaydedilmiştir. Abdurrahman Câmî, "Silsiletü'z-Zeheb", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 5.
[1088] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1089] En'âm 6/103: "**Gözler O'nu idrak edemez** ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."

چون نه جنس آمدونه نوع او را

پس چه معنی سؤآل ما هو را

بهوا وهوس درونرسی **(26)**

تاز لا نگذری بهو نرسی

بنماره که طالب راهیم

ره بسوی تواز تو میخواهیم[1090]

[347b][1091] (1) İmdi ey benüm rūḥ-ı revānum! İdrāk-i ḥaḳīḳat-i ẕātda ʿaḳl-ı derrāk ne vechle güm-geşte ve dem-beste ise **(2)** bu ʿacz ve ḥayreti faḳaṭ ādem-i ḫākīde ḳıyās itme belki eflākī olan ervāḥ-ı mücerrede ve ʿukūl-i **(3)** muḳaddese daḫı ḥayrān ve ser-gerdāndur deyü Mevlānā Ḫudāvendigār ḳuddise sırruhu buyururlar ki:

پس ملایک را (4) چو ماهم یار دان [3692]

جلوه گر خوشید را بر آسمان

Āsumān-ı vaḥdetüñ cilve-geri **(5)** olan ḫurşīd-i ẕāt-ı eḥadiyyetüñ tāb-ı nūrına ṭāḳat getürmekde melā'ikeyi daḫı bizümle yār bil. **(6)** Veyāḫud siyāḳda olan beyte rābt içün bu maʿnā daḫı vecihdür ki çünki dīde-i ḫuffāş meşābesinde **(7)** olan ʿuḳūl-ı beşer Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā'nuñ kendü ẕātına olan nūr-ı āfitāb-ı şehādeti müşāhedesine **(8)** tāb ve ṭāḳat getürmeyüp ḳaṭʿ-ı ümīd itdilerse mürāyā-yı melā'ike ve ulu'l-ʿilm ol şehādet-i **(9)** nūr-ı āfitāb, ṣıfāt ve ẕāta maẓhar olup ve āsumān-ı vaḥdetüñ maşrıḳ-ı eḥadiyyetden ṭulūʿ **(10)** iden nūr-ı şehādet-i ẕāta ʿurūc ile cilve-ger olmaḳda melā'ike ile ulu'l-ʿilm

[1090] O'nun cinsi ve nev'i olmadığı na göre, "O kimdir?" sorusunun ne anşamı var?
Heva ve heves ile ona varamazsın. "Lâ"dan geçmezsen "Hû"ya erişmezsin.
Yol göster, yola tâlibiz. Senden sana gelen yolu istiyoruz.
[1091] Yazmanın diğer varaklarında satır sayısı 27 olup bu varak 26 satır yazılmıştır.

olan enbiyā **(11)** ve evliyā yār olup ṣūret-i taʿayyünāt-ı melekiyye ve beşeriyyeleri min ḥayṯü’t-taʿayyün ve’l-ḥudūṯ **(12)** ġaym-ı raḳīḳ-i āfitāb-ı Ḥaḳ ve rū-pūş-ı vech-i ḫurşīd-i vücūd-ı muṭlaḳ olduḳları ecilden **(13)** nūr-ı āfitāb-ı vaḥdetden iḳtibās-ı envār itmekde aḳmār ve encüm-i bī-şümār gibi eḥadiyyet-i ẕāta **(14)** şehādet idüp ʿuyūn-ı beşer daḫı vesāʿiṭ-i ilhāmāt-ı melā’ike ve aḫbār-ı resūl ve nebī **(15)** ve ḫilāfet-i evliyā ile şuhūd-ı vaḥdet-i Ḥaḳḳ’ı fehm-i ḳarīb olurlar. [Ve ber-feḥvā-yı

(وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ][1092])[1093]

Resūl-i Ḥaḳḳ’a īmān getürüp **(16)**

اشهد ان لا اله الا الله وحده وانّ محمّداً رسوله و عبده والاولياء ورثاؤه وخلفاؤه **(17)** والملايكة شهداؤه[1094] deyü iḳrār bi’l-lisān ve taṣdīḳ bi’l-cinān itdüklerinde anlaruñ merāyā-yı **(18)** ḳulūbı daḫı mir’āt-ı vaḥdet-i ẕāt olan nūr-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammedīye maẓhar olup tābiş-i āfitāb tecellī-i **(19)** ṣıfāt ve ẕāt, resm-i taʿayyünlerīn maḥv ve iḫrāḳ idüp deryā-yı envār-ı şehādetde maḥḳ ve ġark **(20)** olurlar. Ve tecellī-i nūr-ı ẕātuñ perteviyle bilā-inniyyeti vücūd-ı cemāl-i ḳıdemi müşāhede iderler. **(21)** كما قال الحين بن المنصور الحلّج فى رسالثه الطواسين فى طس الفهم افهام الخلايق لا تنطق **(22)** بالحقيقة والحقيقة لا يليق بالخليقة الخواطرعلايق وعلايق الخلايق لاتصل الى الخقايق **(23)** ادراك علم الحقيقة صعبٌ وكيف حقيقة الحقيقة وحقّ الحقّ وراء حقيقة الحقيقة الفراش **(24)** يطير حول المصباح الى الصباح ويعود الى الاشكال فيخبرهم عن الحال بالطف المقال ثمّ برح بالدلال **(25)** طمعاً فى الوصول الى الكمال ضوء المصباح علم الحقيقة وحرارته حقيقة الحقيقة والوصول اليه **(26)** حقّ الحقيقة لم يرْضَ بضوئه وحرارته فالقى جملةً فيه والاشكال تنظرون قدومه لهجرهم

[348a]

(1) عن النظر حين لم يرْضَ بالخير فحينئذٍ يصيرمتلاشياً متصاغراً متطايراً فيبقى بلا رسمٍ و جسمٍ واسمٍ **(2)** فبايّ معناً يعود الى الاشكال وبايّ لسانٍ يخبرهم عن الحال من وصل الى النّظراستغنى عن الخبر **(3)** ومن وصل الى المنظور استغنى عن النظرة لا يصلح هذه المعانى للمتوانى وللجانى ولا لِمن يطلب الامانى **(4)**

[1092] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1093] Mâide 5/35: “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının, **O’na yaklaşmaya vesile arayın** ve O’nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.”
[1094] Şehadet ederim ki, Allah’tan başka ilah yoktur, o tektir; Muhammed onun peygamberi ve kuludur; veliler onun varisleri ve halifeleridir; melekler de onun şahitleridir.

كأنّى كأنّى او كأنّى هو او هو انّى وعنّى ان كنت انّى يا ايّها الظّانّ لا تحسب انّى انا الآن او يكون **(5)** او كان ان كنت تفهم فافهم ما صحّت هذه المعانى لأحدٍ الا لأحمد (مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ) حين جاوز الكونين **(6)** وغاب عن الثقلين وغمض العين عن الأين حتى لم يبق له زين والامين (فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ) حين **(7)** وصل الى مفازة علم الحقيقة اخبر عن السواد وحين وصل الى الحقيقة اخبر عن الفؤاد **(8)** وحين وصل الى حقيقة الحقيقة ترك المراد واستسلم للجواد وحين وصل الى الحقّ عاد فقال سجد لك **(9)** سوادى وامن بك فؤادى لمّا وصل الى الغايات قال لا احصى ثناء عليك وحين وصل الى حقيقة الحقيقة **(10)** قال انت كما اثنيت على نفسك جحد الهوى فلحق بالمنى ما مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى

(عِندَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى) **(11)** ما التفت يميناً الى الحقيقة ولا شمالاً الى حقيقة الحقيقة مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى الحقيقة دقيقة طرقها **(12)** مضيقة فيها يزان شهيقة ودونها مفازة عميقة الغريب مسلكها ويخبر عن قطع مقامات الاربعين **(13)** مثل مقام الأدب والرهب والسبب والطلب والعجب والعطب والطرب والشّره والنّزه والصّفاء **(14)**والصّدق والرّفق والعتق والتّصريح والتّرويح والتّمنّى والشهود والوجود **(15)** والخمود والورود الى تمامها فهذه مقامات اهل الصّفى الصّفويّة ولكل مقام علم مفهوم **(16)** وغير مفهوم ثم دخل المفازة و جاوزها ثم جاوزها بالاهل والمهل من الجبل والسّهل فلما قضى **(17)** موسى الاجل ترك الاهل حين صار للحقيقة اهلاً ومع ذلك كله رضى بالخبر دون النظر ليكون فرقاً **(18)** بينه وبين خيرالبشرفَقَالَ (لَعَلِّى اٰتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ) فاذا رضى المقتدى بالخبر فكيف يكون المقتدي على الأثر **(19)** (مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يَا مُوسٰى) اى من جانب الشجرة ما سمع من شجرة ما سمع من بررة ومثلى مثل تلك الشجرة وهذا **(20)** كلامه فالحقيقة حقيقة والخليقة خليقة دع الخليقة لتكون انت هو وهو انت من حيث الحقيقة **(21)** لأنّى واصف والوصف وصف الواصف بالحقيقة فكيف الواصف فقال له الحقّ تهدى الى الدليل **(22)** لا الى المدلول وانا دليل الدليل

شعر:

صيّرنى الحقّ ها حقيقة

بالعقد والعهد والوثيقة

شاهد سرّى بلا ضميرى

ها ذا صفاتي و ذا طريقه **(23)**

شعر:

خاطبنى الحقّ من جنابى

فكان علمى على لسانى

قرّبنى منه بعد بُعدٍ

وخصّنى الله واصطفانى [1095] **(24)**

[1095] Nitekim Hüseyin b. el-Mansur el-Hallâc Tavâsîn isimli risalesinin "Anlamak" başlıklı bölümünde şöyle demiştir: Yaratılmışların anlayışları hakikati söyleyemez. Hakikat yaratılmışlara göre değildir. Düşünceler bir takım bağlantılardır. Yaratılmışların bağlantıları ise hakikatle irtibat kuramaz. Hakikatin ilmini idrak etmek zordur; peki ya hakkın hakkı hakikatin hakikatinin ötesindeyken hakikatin hakikatini idrak etmek nasıl olur? Kelebek sabaha kadar kandilin etrafında uçar ve şekillerin yanına döner. Onlara halini en güzel sözlerle haber verir. Sonra kemale ulaşmayı umarak onun işaretleriyle yok olur. Kandilin ışığı hakikatin ilmi, ısısı hakikatin hakikati, ona ulaşmak ise hakikatin hakkıdır. Kelebek onun ışığıyla ve ısısıyla yetinmemiş ve tüm benliğini onun içine atmıştır. Şekiller ise kelebeğin gelmesini bekler, çünkü o, haber ile yetinmek istemediğinden onları terk etmiştir. Kendini onun içine atınca yok olur, zavallı olur, uçuşur durur ve resmi, ismi ve cismi olmayan bir hale döner. Şimdi şekillere hangi anlam ile dönecektir? Hangi lisan ile halini onlara anlatacaktır? Nazar makamına ulaşan kimsenin habere, görünene vasıl olanın da nazara ihtiyacı olmaz. Bu manalar gevşeklere, suçlulara ve arzuların peşinde koşanlara uygun değildir. Sanki benim, sanki ben; ya da sanki ben oyum veya o ben. Eğer sen ben isen benden gizleme. Ey zan sahibi, benim şu anda burada olduğumu veya olacağımı düşünme. Eğer anlayış sahibiysen bunu anla. Bu manalar Ahmed'den başka kimse için uygun değildir. Muhammed hiç kimsenin babası değildir. İki alemi aştığında, ins ü cinden gaib olduğunda, göz onun nerede olduğunu bilmediğinde, öyle ki yalan ve benlik kalmadığında, iki yay kadar yakın olduğunda, hakikat ilminin kurtuluşuna erdiğinde karadan haber verir. Hakikate ulaştığında gönülden haber verir. Hakikatin hakikatine ulaşınca maksattan haber verir. Hakka ulaşınca döner ve şöyle der: "Bedenim sana secde etti, kalbim sana iman etti." Gayelere ulaşınca şöyle der: "Seni övmeyi bitiremem." Hakikatin hakikatine ulaştığında şöyle der: "Sen kendini övdüğün gibiymişsin" Sevgiyi inkar edip, arzusuna kavuşur. "Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı, en sondaki sidretü'l-müntehânın yanında" (Necm 53/11-14) Ne sağa doğru hakikate ne de sola doğru hakikatin hakikatine bakmadı. "Göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı." Necm 53/17) Hakikat incedir; yolları da daracıktır. İçinde parlak ışıklar vardır. Altı ise uçsuz çöldür. Garip ise oranın yolcusudur. Kırk makamı aşması ona bildirilir. Bunlar, edep, korku, sebep, talep, hayret, harap olma, coşku, oburluk, temizlik, saflık, doğruluk, yumuşaklık, özgürlük, beyan, rahatlama, temenni, şahitlik, var olma, sakinlik, varmak makamları ve başka makamlardır. İşte bunlar saf ehli olan sofilerin makamlarıdır. Her makamın anlaşılabilen ve anlaşılamayan bir ilmi vardır. Sonra çöle girer ve orayı da aşar. Sonra orayı da dağlardan kolaylıkla, ailesiyle ve yavaş yavaş aşar. Musa süresini doldurunca ve hakikate ehil olunca ailesini terk etti. Bununla birlikte bütün bunlar onunla beşerin en hayırlısı arasında bir fark bulunsun diye aklıyla değil ona gelen haberin rızasıyla olmuştur. Ve şöyle dedi: "Belki ondan size bir kor parçası getiririm." (Tâhâ 20/10) Habere uyan razı olunca ağaçtan, yani ağaç tarafından gelen "Ey Musa!" şeklindeki işarete uyanın durumu ne olur? O ne bir ağacı ne de bir varlığı duymamıştı. Ben, şu ağaç gibiyim. Bu da onun kelamıdır. Hakikat hakikattir. Yaratılan ise yaratılmıştır. O olman için yaratılmışlığı terk et. O, hakikat itibariyle sensin. Çünkü ben özellik veren kimseyim. Özellik ise hakikat ile niteleyen kimsenin niteliğidir. Bu durumda özelliği veren kimsenin durumu ne olur? Hakk ona şöyle dedi: "Medlüle değil, delile ulaştır. Ben delilin de deliliyim.
Şiir:

Pes, Mevlānā Ḫudāvendigār kāşif-i envār-ı esrār-ı enbiyā ve evliyā ve melā'ike-i **(25)** aṣfiyānuñ āfitāb-ı eḥadiyyetden iḳtibās-ı envār-ı şehādet itdükleri beyān idüp buyururlar ki:

كين ضيا (26) ما ز آفتابى يافتم [3693-1]

Bu żiyāyı biz eḥad u ṣamed lem yelid ve lem yūled olan ifāẓa-i envār-ı āfitāb-ı **(27)** tecellī-i ẕātdan bulduḳ ve andan istifāża idüp

چون خليفه بر ضعيفان تافتيم [3693-2]

[348b] (**1**) Ḫalīfe gibi ḳalup żuʿāfāda lemeʿān eyledük yaʿnī her bir resūl, nūr-ı āfitāb-ı eḥadiyyetden bedr-i münīr-i hidāyet **(2)** olup ümmet-i żaʿīfenüñ leyālī-i beşeriyye ve ẓalām-ı ḳulūb-ı ḳāsiyelerine ifāża-i envār-ı şehādet **(3)** idüp rūz-ı fīrūz īmān itdiler. Ve melā'ike daḫı āsmān-ı esmā ve ṣıfātuñ nucūm-ı zāhireleri **(4)** olmaġla efkār-ı keşerāt ile tīre-gūn olan zemīn-i nāsūt-ı mü'minīnde min ḥayşü'l-ilhām bāhire **(5)** olup ṭarīḳ-i müstaḳīm-i tevḥīdi delālet itdiler. Ve evliyā-i rāşidīn nūr-ı āfitāb-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyeden **(6)** min ḥayşü'l-verāşe iḳtibās-ı envār-ı tecelliyāt itmekle aḳmār-ı āsumān-ı velāyet olup nūr-ı cezebāt **(7)** ve muḥabbetleri ile şeb-i deycūr-ı māsivā ile leyle-i muẓlime olan ḳulūb-ı mürīdīni ġarḳ-ı envār-ı hidāyet idüp **(8)** ve ṭarīḳat ve ma'firet ve rāh-ı ḥaḳīḳate delālet itdiler. Ve her biri mertebelerince ḫurşīd-i vaḥdetden **(9)** iblāġ-ı risālet ve iẓhār-ı velāyet ḳıldılar. Ve ol nūr-ı hidāyeti, āfitāb-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyeden iḳtibās **(10)** idüp ḥażret-i Muḥammedi'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātullāhi'l-evfā daḫı bilā-vāsıṭatin bi'ẕ-ẕāt ḥażret-i eḥadiyyetden **(11)** istifāża itdügin ḳulūb-ı ʿāşıḳīnden ẓuhūr

---

Hakk beni hakikate dönüştürdü,
Akit, söz ve anlaşma yaparak,
Sırrımı içimde olmadan gör,
Bu sıfatım, bu da yoludur.
Şiir:
Hakk benimle ruhumdan konuştu,
Böylece ilmim lisanım oldu,
Beni çok uzaklardan yakınına aldı,
Beni seçti Allah, özel kıldı.

iden lisān-ı nūr ile taḳrīr ve taḥḳīḳ itdiler. **(12)** [Maṭlab][1096] Āh ey sālik-i ṭarīḳat ve ṭālib-i muḥabbet! Gūş-ı hūşuñ dūş ḳıl ki saña bir sırr-ı ġayb beyān olınsun **(13)** ve mişkāt-ı vāriş-i ekmelden iḳtibās olınan nūr-ı muḥabbet lisāniyle bir emr-i ʿacīb ẕikr olınsun ki Ḥaḳ **(14)** sübḥānehū ve Teʿālā pīr-i ṭarīḳat ve vāriş-i ekmel-i ḥaḳīḳat terbiyesine vuṣūl müʾesser iderse bu ḳıṣṣadan **(15)** fāʾide-mend olasun. İmdi maʿlūm ola ki bi-emrillāhi Teʿālā vāriş-i ekmel-i Muḥammedī olan ḳuṭb-ı zamān **(16)** dünyādan aḫirete ḫırāmān olduḳda makām-ı şerīfine istiḫlāf olınan merkez-i eflāk-ı ḳulūb-ı **(17)** sālikān kim idügi lisān ile beyān olınmayup velākin ol devlet-i maḥż-i fazl-ı ilāhīden her kime müyesser **(18)** olursa Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā cemīʿ-i esmā ve efʿāl ve ṣıfāt ve ẕātiyle aña bilā-vāsıṭa tecellī idüp **(19)** ḳalb-i şerīfi mirʾāt-ı mecluv-vi kāmile-i nūr-ı āfitāb-ı vaḥdet olmaġla ol nūr-ı ilāhī ol ekmel-i kümmel **(20)** merkez-i ḳuṭbiyyetde ḳāʾim ve umūr-ı mürdīn-i Ḥaḳ ve ʿadl üzre görmek içün min ʿindillāh ḫalīfe ve ḥākim **(21)** naṣb olınduġına şehādet-i ḥaḳḳa idüp ḳaṭʿā kendünüñ verāṯet-i kāmile ve ḳuṭbiyyesine şekk **(22)** ve gümānı ḳalmaz. Ve şekk ve ẓann iḥtimāli olmaz. Ve ʿacabā ben miyem ki dimez. Ve ṯāniyen evṣāf-ı beşeriyyeden **(23)** bi-külliyetihā pāk ve mücerred ve envār-ı muḥabbet ile kevneyn ḳaydından ferd olan efrād şehādet ider ki **(24)** anlar mülkiyyet-i tāmme ḥuṣūle getürmekle ol āfitāb-ı muḥabbetüñ ḳurṣuna peyveste olup her ḳanḳı maġribüñ **(25)** maşrıḳından ṭulūʿ iderse bunlar daḫı maʿan ṭulūʿ idüp ʿacabā kimdür ki deyü teḥarrīye iḥtiyācları **(26)** olmayup vücūd-ı ḳuṭba ʿayn-ı yaḳīn ile şehādet iderler. Ve bunlar ile ḳuṭb beyninde farḳ olmayup **(27)** ancaḳ farḳ budur ki ḫāṣṣa-i ifāża-i envār-ı ceẕebāt, ḳutb-ı ʿāleme virilüp bunlar daḫı ḳutbdan **[349a] (1)** istifāża iderler. Ammā bir istifāża ki hū hū olup gūyā ki bilā-vāsıṭa iḳtibās iderler. Velākin **(2)** bir ṭālibi göñül ḥāline getürmege niyyet ve kalbinde nūr-ı cezbe ve muḥabbeti ifāżaya himmet itseler ḥīn-i **(3)** ẓuhūr-ı nūr-ı muḥabbetde biʾl-iṣāle mufīż-i nūr-ı muḥabbet ve vāriş-i ekmel-i ḥaḳīḳat kim idügin ṭālibe bildürüp **(4)** kendüler bil-iżāfete ḫalīfe gibi olduġın iʿlām iderler. Ve baʿżı

[1096] Bu kısım derkenara yazılmıştır.

ġafele ve cehele gibi bu ḥāl benden ifāża **(5)** olındı deyü kendülere isnād ile merdūd-ı bāb-ı ḥażret olmazlar. Mevlānā Ḫudāvendigār daḫı **(6)**

چون خليفه بر ضعيفان تافتيم[1097]

deyü bu maʿnāya işāret buyurmışlardur. Ve şāliṣen ulu'l-ʿilm **(7)** olanlaruñ şehādetleridür ki anlar henüz mertebe-i efrāda nā'il olmayup velākin ol şems-i muḥabbet, naẓar-ı pīrden ḳalblerine **(8)** pertev itmekle ḫāṣṣiyyet-i ḳuṭbiyyet ve nişān-ı muḥabbet maʿlūmları olmaġla ḳuṭb-ı ʿālem intiḳāl itdükden soñra **(9)** iḫvān-ı ṭarīḳatden her birine göñül ḳoşup ol nūr-ı āfitāb-ı ḥaḳīḳat ḳanḳı burc-ı maṭlaʿdan **(10)** dıraḫşān olursa bilā-reyb ve şübhe, anuñ ḫilāfetine şehādet iderler. Ve baʿzısı ẓāhiren **(11)** daḫı ḳuṭb-ı ʿālemüñ vech ve çeşminde ẕevḳi bir nişān görür ki mertebe-i ḳuṭbiyyete vāṣıl olanı **(12)** gördügi gibi ẓāhiren ve bāṭınan bilüp ol ʿalāmet ve nūr-ı muḥabbet ile şehādet ider. Ve bu mertebeden **(13)** dūn olanlar ve mānend-i ḫuffāş, nūr-ı āfitāb-ı ḥaḳīḳati fehm ve idrāke ḳādir olmaz. Aña lāzım olan **(14)** budur ki ehl-i muḥabbete iḳtidā idüp ʿacz ve ḳuṣūrunı iʿtirāfla niyāzdan ḫālī olmaya ki bir gün luṭf-ı **(15)** ilāhī anuñ baṣīretini güşāde ḳılup ol nūr-ı muḥabbet ḳalbinde lemeʿān itmekle ulu'l-ʿilm zümresine **(16)** dāḫil ola. Pes, ḥażret-i Mevlānā Ḫudāvendigār bu münāsebet ile ecniḥa-i melā'ikeyi beyān ve ḳuṭb-ı ʿālemden istifāża **(17)** idenlerüñ tefāvüt-i merātıbını ʿayān itmek içün buyururlar ki āfitāb-ı ḥaḳīḳatüñ nūrından żiyā-baḫş **(18)** olan melā'ike

چون مه نو يا سه روزه يا كه بدر [1-3694]

meṣelā hilāl olan māh-ı nev veyāḫud üç **(19)** günlük ḳamer veyāḫud bedr olmış māh-ı envār gibi bi-ḥasebi'l-merātib

هر ملک دارد كمال و نور بدر [2-3694]

(20) her melek kemāl ve nūr ve bedr ṭutār. Yaʿnī baʿżı kāmil ve nūrānī ve baʿżısı baʿżından enver ve ekmel **(21)** ve mertebede aḳreb ve eşref olmışdur.

[1097] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/3649. [Biz bu ışığı] Onun halifesi gibi zayıflara yansıttık, [derler]. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/3650.

Keẕālik sālikān-ı ṭarīḳat daḫı nūr u mükāşefe ve ḥużūr **(22**) u müşāhededе birbirinden enver ve eşrefdür. Mevlānā Cāmī ʿaleyhi'r-raḥme *Silsiletü'ẕ-Ẕeheb'*de eṣnāf-ı melāʾikeyi **(23)** naẓmla beyān idüp ve buña iʿtiḳād-ı tāmm, erkān-ı īmān ve ʿaḳāʿid-i islāmiyyeden olmaġla kelimāt-ı ḳudsiyye-i **(24)** Cāmī bu maḥalle naḳl olındı.

Naẓm:

ز آنچه از علم آمده بعیان

صنف اوّل ملایک دان

بندکانند جمله فرمان بر

ناکشیده بکفر و عصیان سر **(25)**

متصف نی بمادکی و نری

وز زنا شوهری همیشه بری

همه از و صمت و عناد مصون

مستقردر مقام لا یعیصون

بعض اندر شهود حق دایم **(26)**

در جمال و کمال اوها یم

بیخبر ز آنکه در نشیمن بود

عالمی هست و آدمی موجود

دیده بر غیر حق نیندازند

با خود و غیر خود نپردازند **(27)**

قسم دیگر مدبّر اشباح

متصرف درآن صباح و رواح

کرده هر یک بموجب تقدیر

در هیاکل تصرّف و تدبیر

[349b] (1)

کردش آسمان از اشانست

جنبش جسم و جان از ایشانست

نفتد قطره نم باران

زابربر شهر و دشت و کهساران

که نه با آن فرشته آید

کش بانجا برد که می باید **(2)**

ندهد برک تازهٔ ازشاخ

در چمنها و بیشهای فراخ

که نه جمعی فرشته را بمثل

باشد اندر وجود او مدخل

از ملایک چهار مشهورند **(3)**

که با سمای خویشمذکورند

وحی تنزیل کار جبریلست

نفخ در صوراز سرافیلست

کافل رز قهاست میکایل

قابض روحهاست عزرائیل **(4)**

چار دیگر موکل بشرند

که نویسند گان خیر و شرند

دو بر و زند باوی و دوبشام

بریمین و یسار کرده مقام

كاتب الخير آن یکی ز یمین **(5)**

شرّ و عصیان رقم زند دو وهمین

می توانند پیش چشم بشر

که نمایند خوش را بصور

خاصه در چشم ها دیان سبل

از اولوالعزم والیا ورسل[1098] **(6)**

Pes, eṣnāf-ı melā'ike ve merātıb-ı ʿāliyelerinde olan farḳ ve tefāvüt mesmūʿuñ oldıysa **(7)** ʿilm-i şerīfe ḫafī olmaya ki

ز اجنهٔ نور ثلاثه او رباع [1-3695]

şülāş ve rubāʿ ecniha-i nūrdan

[1098] İlimden ayan olarak bilinenlerde, ilk zümre meleklerin safıdır.
Onların tamamı itâat eden kullardır, küfür ve isyan bayrağı çekmemişler.
Erillik ve dişilik ile sıfatlandırılmamış, her zaman karı-kocalıktan uzaktırlar.
Ayı ve inattan korunmuşlar ve "Lâ ya'sûn (isyan etmezler)" (Tahrîm 66/6) makamındadırlar.
Bazıları sürekli Hakk'ı şuhûd makamındadır. O'nun cemal ve kemâlinde hayret içindedirler.
Onlar, varlık âleminde bir âlem ve insanoğlunun varlığından habersizdir.
Onlar, Hak'tan başkasına bakmazlar. Kendileri veya başkalarıyla ilgilenmezler.
Diğer kısmı cisimlerin müdebbiridir. Her sabah ve akşam tasarrufta bulunurlar.
Onların her biri, kader hükmü gereğince bedenlerde tasarruf ve tedbirde bulunurlar.
Gökyüzünün dönüşü onlardandır. Cismin ve canın hareketi onlardandır.
Yanında bir melek gelmiyor ve onu gerektiği yere götürmüyorsa şehre, ovaya ve dağlara buluttan bir damla yağmur düşmez.
Yine misal olarak bir zümre melek müdâhale etmezse çimler ve büyük ormanlarda dallardan yeni bir yaprak yeşermez.
Meleklerden dördü, kendi isimleriyle bilinir ve meşhurdur.
Vahyi indirmek Cebrâil'in işidir. Sûra üflemek İsrâfil'dendir.
Mikâil, rızıkların kefilidir. Azrâil ruhları alandır.
Dört daha, insanoğlunun vekilidir ve hayır ve şerri yazarlar.
İkisi gündür, ikisi gece onunla beraberdir. Sağa ve sola yerleşmişler.
Sağ taraftaki hayır kâtibidir. Soldaki ikinci ise isyan ve kötülüğü kaydeder.
Bunlar, sûrete bürünüp kendilerini insanoğlunun gözüne gösterebilirler.
Özellikle de (Allah'a giden) yollara hidâyet eden ülü'l-azm peygamberler, evliya ve diğer peygamberler. Abdurrahman Câmî, "Silsiletü'z-Zeheb", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 174-175.

بر مراتب (8) هر ملک را آن شعاع [2-3695]

mertebelerince her bir melege ol nūr-ı āfitāb-ı esmā ve ṣıfāt-ı ilāhiyyenüñ żiyā ve şuʿāʿı lāmiʿ **(9)** olmışdur. Ve her biri bi-ḥasebi'l-merātib ol nūruñ resmi ile Ḥaḳḳ'uñ vaḥdāniyyetine şehādet ve zebān-ı nezāhetle **(10)** tesbīḥ idüp meʾmūr olduḳları ḫiḍmete ḳıyām göstermişlerdür. Meşelā

همچو پرهای عقول انسیان [1-3696]

(11) ecniḥa-i ʿuḳūl-ı insiyān gibi ecniḥa-i melā'ike daḫı

که بسی فرقستشان اندر میان [2-3696]

beyneʾl-melā'ike **(12)** tefāvüt-i keşīre vardur. ʿUḳūl-ı insāniyyede olan tefāvüt-i ecniḥa *Meşnevī-i Şerīf*'üñ evāsıṭına ḳarīb olan **(13)** işbu cild-i evvelde "Ṭūṭī ile Bāzergān" ḥikāyesinde

صفته اجنحه طیور عقول الهی[1099]

beyānında taḥkīḳ **(14)** olınmışdur. Ol maḥalle mürācaʿat olına. Fe-ammā bu beyt-i şerīf sūre-i melā'ikenüñ evvelinde olan işbu **(15)** āyet-i kerīmeye işāretdür.

[Maṭlab: Tefsīr-i أُولِى اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ]

Ḳāle tebāreke ve Teʿālā:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ **(16)** وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰئِكَةِ رُسُلًا أُولِى اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ **(17)** مَا يَشَاءُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ) قوله فاطر ان جعلت اضافته محضةً كان نعتاً لله وان جعلتها **(18)** غير محضةً كان بدلاً وهو قليل وجاعل العامّة على جرّه نعتاً او بدلاً ومثنى وثلاث و رباعٍ **(19)** صفة لأَجنِحةٍ واولى صفة لرسلاً قوله يزيد مستأنف وما يشاء هو المفعول الثانى للزيادة **(20)** والاول لم يقصد فهو مخذوف اختصاراً لأنّ ذكر قوله فى الخلق يغنى عنه والفطر بمعنى الشّقّ **(21)** كأنّه شق العدم بابداعهما واخراجهما منه جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وسايط بين الله و بين **(22)** انبيايه واوليايه من عباده يبلّغون اليهم رسالاتهم بالوحى ولالهام والرؤيا الصادقة **(23)** والى غيرهم من الاشخاص الانسانيّة وساير

[1099] İlâhî akıl kuşlarının kanatlarının niteliği. Bu kısım konu başlığında yer almaktadır. bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I, s. 89.

الاشياء بتصريف الامور وتدبيرها (أُولِى اَجْنِحَةٍ **(24)** مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ) ذوى اجنحة متعدّدة متفاوتة بتفاوة ما لهم من المراتب ينزلون **(25)** بها و يعرجون او يسرعون بها لخوما كلّفهم الله عليه فينصرفون على ما امرهم به عبّر عن جهات **(26)** التأثيرالكانية فى الملكوة السماويّة والارضيّة بالأجنحة فما يصل به تأثيرهم الى ما يتأثّر منه **(27)** فهو جناح فكل جهة تأثير جناحٍ مثلا انّ العاقلتين العلميّة والنظريّة الجناحان للنفس الانسانيّة

[350a]

(1) والمدركة والمحرّكة الباعثه والمحرّكة الفاعلة ثلثة اجنحة للنفس الحيوانيّة والغاذية والمولّدة والمصوّرة والنامية اربعة اجنحة **(2)** للنفس النباتيّة ولا ينحصر اجنحتها فى هذا العدد بل لهم بحسب التنوّعات التأثيرات اجنحة والى كثرتها اشار بقوله (يَزِيدُ **(3)** فِى الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ) اى يزيد فى خلق الأجنحة وفى غيره على ما يقتضيه حكمت والاصل فى الجناح جناحان لأنّهما بمنزلة **(4)** اليدَين ثم الثالث والرابع زيادة على الأصل وذاك اقوى للطيران واعون عليه وفى بعض الكتب انّ صنِفاً **(5)** من الملايكة لهم ستّة اجنحةٍ فجناحان يلّفون بهما اجسادهم وجناحان يطيرون بهما فى امرٍ من امور الله تعالى **(6)** وجناحان مرخيان على وجودهم حياءً من الله وروى عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انّه راى جبريل ليلة المعراج **(7)** وله ستّمأية جناحٍ وروى انّ اسرافيل له اثنا عشر الف جناحٍ جناح منها بالمشرق وجناح بالمغرب وانّ العرش على كاهله **(8)** وانّه ليتضاءل[1100] فى الأحانين لعظمة الله حتى يعود مثل الوصع (اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)[1101]

[1100] Derkenar: يتضاءل يتصاغر الوصع وهو العصقور الصغير (Kendini küçük ve aciz gösteriyordu. وصع küçük serçe demektir.)

[1101] Allah Tebareke ve Teala şöyle buyurmuştur: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla: "Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir." (Fâtır 35/1) ayeti kerimedeki فاطر kelimesinin izafetini mahza olarak değerlendirirsen الله lafzına sıfat; gayri mahza olarak değerlendirirsen -ki böyle olması azdır- bedel olur. جاعل kelimesi genellikle sıfat veya bedel olmak üzere mecrur olarak değerlendirilmiştir. أجنحة kelimesinin, أولي kelimesi de مثنى وثلاث ورباع kelimeleri رسل kelimesinin sıfatıdır. يزيد fiili, isti'naf (başlangıç) cümlesidir. ما يشاء kelimeleri يزيد fiilinin ikinci mefulüdür. Birinci meful amaçlanmadığı için kısaltmak amacıyla zikredilmemiştir. Zira في الخلق sözünü söylemek ikinci mefule olan ihtiyacı gidermektedir. Fıtr, yarmak anlamındadır; Allah yokluğu yarıp yer ve göğü yaratmış ve yokluğun içinden çıkarmış şeklinde bir anlam söz konusudur. "Melekleri elçiler kılan" sözü, onların Allah ile peygamberleri ve evliyaları arasında, onlara peygamberliklerini vahiy, ilham ve sadık rüya ile ulaştıran aracılar olduğunu; bunların dışındaki insanların ve eşyanın ise durumlarını düzenleyenler (tedbir) olduğunu ifade eder. "İkişer, üçer, dörder kanatlı" sözü, meleklerin uzun ve derecelerine göre birbirinden farklı kanatlara sahip olduğunu, bu kanatlarla inip çıktıklarını veya Allah'ın sorumlu tuttuğu işlere doğru kanatlarıyla hızlıca yönelip, kendilerine emredilen şeyleri yapmaya başladıklarını belirtir. Semavi ve arazi meleküt âlemindeki meleklerin tesirleri kanat ile gerçekleşir. Bu bakımdan onların tesir ettiği şeylere olan tesiri kanattır. Dolayısıyla her tesir bir kanat olmaktadır. Örneğin, ameli ve nazari akıl insani nefse ait iki kanattır. İdrak etme kabiliyeti, bil kuvvet muharrik ve bil fiil muharrrik ise hayavânî nefse ait üç kanattır. Besleyen, doğuran, şekil veren ve büyüten tesirler de nebati nefsin dört kanadıdır. Meleklerin kanatları bu sayılarla sınırlı olmayıp, onlar tesirlerin çeşitlerine göre çeşit çeşit kanatlara sahiptir. "O dilediği kadar fazlasını da yaratır" sözüyle Allah, meleklerin kanatlarının çokluğuna atıfta bulunmuştur. Ayetin anlamı, gerek kanatları gerekse başka şeyleri hikmetinin gereğince fazlaca yaratır, şeklindedir.

(9) Āh ey ṭālib-i cenāḥ-ı necāḥ ve ṭāyire-i evc-i fevz ü felāḥ! Ol ḫālıḳ u maʿbūd ve ḥāmid ü maḥmūd mine'l-ezel ile'l-ebed **(10)** ḥamd ü sipās ve medḥ-i bī-ḳıyāsa lāyıḳ ve müsteḥaḳ olan ẕāt-ı bī-çün ve ḳıdem-i şānına ḥamd-i sermedī ile ṣenā **(11)** idüp ve bi-ġayri ṣūretin ve miṣāl sebʿa semāvāt ve ʿarş ve kürsi ve ferş-i zemīni ʿademden vücūda iḫrāc ve semāvāt-ı **(12)** ervāḥ ve arż-ı nüfūsı ibdāʿ ve melā'ike ve insānı īcād itdügini aḫbār ile ḳıdem-i ẕātını vaṣf idüp **(13)** ve ẕātı ile ẕātını ḥamd itdügi ḥaḳīḳat olduġını kemāl-ı faẓlından vaḥiy ve ilhām ile ḥāmidūña iʿlām buyurdı ki **(14)** nüfūs-ı ḥāmidīn saṭavāt-ı envār-ı ḥamdden maḥv ve mütelāşī olup fi'l-ḥaḳīḳa ḥāmid ve maḥmūd-ı ḥaḳ idügüñi ʿārif **(15)** olmaġla سبحانك ما محدناك حق محمدك [1102]diyeler. Ve beşeriyyetden ḫalāṣ olup mertebe-i melekiyyete irtiḳā **(16)** itmekle melā'ike gibi ervāḥ-ı insiyye-i ḳudsiyye içün daḫı bi-ḥasebi'l-merātib ecniḥa-i müteʿaddide ʿināyet buyurılup **(17)** kimi cenāḥ-ı maʿrifet ile āsumān-ı ṣıfāta uçar. Ve kimi cenāḥ-ı tevḥīd ile felek-i vaḥdet-i ẕāta ṭayerān ider. **(18)** Ve kimi cenāḥ-ı muḥabbet ile ins-i müşāhede baʿżısı cenāḥ-ı şevḳle ḳābe ḳavseyn-i viṣāle cevelān ḳılur. **(19)** Ve hemçünān zümre-i muḳarribīne ḫāṣṣaten ecniḥa-i taʿẓīm ve rabbāniyyūna ecniḥa-i tefrīd ve vālihūne ecniḥa-i ḥayāt **(20)** ve ʿārifān-ı vāsılāna ecniḥa-i ḥayā ilbās idüp her biri ḳuvvet-i ecniḥaların açup evcāt-ı ḳurubāta uçarlar. **(21)** Kemā ḳāle Caʿfer eṣ-Ṣādıḳ:

اجنحة المؤمنين اربعة اجنحة التوحيد واجنحة الايمان واجنحة المعرفة **(22)** واجنحة الاسلام فالموحد يطير باجنحةالتوحيد الى الجبروت والمؤمن يطير باجنحة الايمان الى المجاهدة **(23)** والعارف يطير باجنحة المعرفة الى الملكوت والمسلم يطير باجنحة الاسلام الى الجنّات [1103]

Kanat iki el yerine geçtiğinden asıl olan iki kanadın bulunmasıdır. Üç ve dört kanat, bu aslın üzerine ziyadedir. Bu da kuvvetli bir şekilde uçmaya yardımcı olmaktadır. Bazı kaynaklarda meleklerden bir grubun altı kanadının bulunduğu; iki kanadıyla bedenlerini sardıkları, iki kanadıyla Allah'ın emirlerini yerine getirmek için uçtukları, diğer iki kanadıyla da Allah'tan hayâ ettikleri için yüzlerini örttükleri geçmektedir. Hz. Peygamber'den rivayet edildiğine göre miraç gecesinde o, Cebrail'i altı yüz kanadıyla görmüştür. Bir başka rivayette ise, İsrâfil'in on iki bin kanadının olduğu, bunların bir kısmının doğuda, bir kısmının batıda bulunduğu, Arş'ın da onun sırtında olduğu, Allah'ın azameti karşısında bazı zamanlar kuş kadar küçüldüğü nakledilmiştir. Allah her şeye kadirdir. Semîn el-Halebî, **ed-Dürrü'l-Masûn fî ʿUlûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn**, Cilt: 5, s. 457.

[1102] Ey noksan sıfatlardan münezzeh olan, hamdine layık olacak şekilde sana hamd edemedik.

[1103] Nitekim Cafer es-Sadık şöyle demiştir: Müminlerin dört türlü kanadı vardır. Tevhit kanadı, iman kanadı, marifet kanadı, İslam kanadı. Müvahhit, tevhit kanadıyla ceberut âlemine; mümin, iman kanadıyla müşahede âlemine; arif, marifet kanadıyla meleküt âlemine; Müslüman ise İslam kanadıyla

İmdi ḥamd ü sipās **(24)** ve şükr-i bī-ḳıyās rabbü'l-melā'iketi ve'n-nāsa ki ḥālet-i ʿārifīn ve ʿāşıḳīn ve meʿāmelāt-ı muḥibbīn ve **(25)** ṣādıḳīni

(يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ)[1104]

ḳavliyle ziyade ḳılūp, ḳulūb-ı ʿārifīnde nūr-ı maʿrifet ve muḥibbīnde **(26)** muḥabbet ve müştāḳlarda şevḳ ve ʿāşıḳlarda ʿışḳ ve mürīdlerde irādet ve ṣādıḳlarda ḳuvvet-i ʿibādeti **(27)** ziyāde idüp emlāk ü eflāk ve cibāl ü vecḥ-i ḫāk ḥamlinden ibā itdügi ḥaḳīḳat-i emānet olan **[350b] (1)** feyż-i ilāhī ve ru'yet-i cemālini insāna muḫtaṣṣ ḳılup ol feyżi ḳabūl içün insānı aḥsen-i taḳvīm üzre ḫalḳ **(2)** idüp(لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ)[1105] buyurdı. Felihāẕā ḥażret-i risālet-penāh ʿaleyhi ṣalavātullāh ziyāde-i **(3)** mezbūreyi ru'yetullāh ile tefsīr buyurup nūr-ı feyż-i aḳdesden olan cennātı, mevāhib-i ḥüsnādan ḫalḳ idüp **(4)** bi-ḥasebi'l-istiʿdād ve'l-ḳabūl füyūżāt-ı ġayr-ı mütenāhiyesiyle ʿibād-ı etḳiyāya cennetde cemālin gösterecegin **(5)** müjde ve beşāret buyurdı. Elḥamdülillāh ṣümme elḥamdülillāh. (اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)[1106] İmdi tefāvüt-i merātib ve iḫtilāf-ı **(6)** istiʿdād-ı meşārib-i insān ile melek birbirine muvāfıḳ olup ve nīk ü bed cemīʿ-i ḥarekāt bir melegüñ ḳuvvetiyle **(7)** vücūda geldiyse

پس قرین هر بشر در نیک و بد [3697]

آن ملک باشد که مانندش بود

pes, nīk ve bedde **(8)** her bir beşerüñ ḳarīni ol melek olur ki muḳārinüñ mānendi ola. Yaʿnī aʿmāl-i ṣāliḥaya raḥmet melekleri, **(9)** aʿmāl-i fāsideye ʿaẕāb melekleri muḳārin olur. Elḥāṣıl eger aʿlā ve eger ednā her bir mertebe ṣāḥibine **(10)** ol mertebede olan melek muʿāvin ve muḳārin olmışdur. Ve ḫidmetlerine ḳıyām göstermişdür. Ve Ḥaḳ **(11)** sübḥānehū ve Teʿālā'nuñ

---

cennetlere uçar. Semîn el-Halebî, **ed-Dürrü'l-Masûn fî ʿUlûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn**, Cilt: 9, s. 209.

[1104] Fâtır 35/1: "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. **O, yaratmada dilediğini artırır.** Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter."

[1105] Yûnus 10/26: "**Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır.** Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır."

[1106] Fâtır 35/1: "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. **Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.**"

visāde-i ḫilāfetinde müttekī olan mürşid-i ekmelüñ mürīdleri bi-ḥasebi'l-merātib müstefīż olduḳları **(12)** nūr-ı ceẕebāt ile ervāḥ-ı ḳudsiyye-i melā'ikeyi müşāhede idüp şehādet-i Ḥaḳḳ'da bilā-ḥicāb birbirine **(13)** yār olmışlar ve şekk ve gümāndan ḫalāṣ olmışlardur. Velākin nūr-ı muḥabbet ve ʿışḳ ile dīde-i ḳalbleri **(14)** güşāde olmayan

چشم اعمش چونکه خود را بر نتافت [3698-1]

çeşm-i aʿmiş çünki āfitāb-ı muḥabbetüñ ru'yet-i nūr-ı ẕātına **(15)** ṭāḳat getürmedi lā-cerem

اختر او را شمع شد تا ره بیافت [3698-2]

aḫter aña şemʿ oldı. Ḥaṭṭā yolı **(16)** anuñla buldı. Yaʿnī āsumān-ı lāhūtiyyeden dıraḫşān ve arāżī-i nāsūtiyyede feyeżān iden āfitāb-ı **(17)** vaḥdetüñ ru'yet-i nūr-ı tecelliyātına bī-ṭāḳat olan çeşm-i aʿmiş-i beşeriyyet kendü ḥaḳīḳatini idrāke ḳādir olmaġla **(18)** şeb-i deycūr taʿayyünde olan nücūm-ı efkār-ı naẓariyye ve istidlāl-i şemʿiyle ṭarīḳ-i tevḥīdüñ yolın bulurlar. **(19)** Ve kaʿbe-i maḳṣūda kevākib-i ʿaḳliyye ile giderler. Ve hemçünān pīr-i ṭarīḳatüñ āfitāb-ı ceẕebāt-ı ru'yetine iḳtidārı **(20)** olmayanlara lāzım olan budur ki ol āfitāb-ı ḥaḳīḳatden iḳtibās-ı envār-ı hidāyet iden aḳmār-ı muḥabbet **(21)** ve nücūm-ı zāhire-i ṭarīḳat olan ulu'l-ʿilm iḳtidā ile ṭarīḳ-i muḥabbeti bulalar. Ve keẕālik zamān-ı ṣadr-ı bedr-i kā'ināt **(22)** ʿaleyhi efḍali't-taḥiyyāta irişmeyüp ve anuñ vech-i āfitāb-ı ṭalʿatın müşāhede itmeyenler kevākib-i dürriye-i āfitāb-ı **(23)** Muḥammedī olan işr-i ṣaḥābe raḍıyallāhu ʿanhüma iḳtifā ve ʿulemā-i ümmetüñ kütüb ve ictiḥādına iḳtidā ile **(24)** nefislerine icrā-yı aḥkām-ı şerʿiyye idüp ṭarīḳ-i müstaḳīm ve ṣırāṭ-ı ḳavīmi bulup her biri **(25)** ʿibādet ve ṭāʿatdan ḫālī olmayalar ki bir gün nūr-ı āfitāb-ı ḥaḳīḳat zemīn-i ḳalblerinde dıraḫşān **(26)** olup dīde-i baṣīretleri

güşāde olduḳda أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ فَبِأَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ[1107]ne maʿnādur fehm **(27)** eyleyeler deyü Mevlānā Ḫudāvendigār bu beyāna şuruʿ buyurdılar.

[Ser-i Suḫan]

گفتن پیغامبر صلّی الله علیه و سلم

[351a]

(1) مر زید را که این سرر افاشتر ازین مکو و متابعت نـگه دار

Ḥażret-i faḫr-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem **(2)** Zeyd raḍıyallāhu ʿanhaya tenbīh buyurmalarıdur ki yā Zeyd! Bu sırr-ı lāhūt ve ġayb-ı ceberūtı bundan aẓher **(3)** ve fāş-ter söyleme**.** Ve daḫı ziyāde āşikār ideyüm demeyüp şerīʿat-ı şerʿiyyeye mutābaʿat **(4)** ve sünnet-i münīfeye muvāfaḳat ḳıl deyüp

گفت پیغمبر که اصحابی نجوم [1-3699][1108]

Resūl ʿaleyhisselām buyurdılar ki: **(5)** "Benüm aṣḥābum ṣafā-intisābum nücūm-ı āsumān-ı hidāyet olup

ره روانرا شمع و شیطان را رجوم [2-3699]

sālikān-ı **(6)** ṭarīḳ-ı ümem ve reh-revān-ı ṣırāṭ-ı aḳvem olan ḫayr-ı ümeme şemʿ-i dil-efrūz ve ṭarīḳ-i tevḥīdden rū-gerdān **(7)** olan şeyāṭīn-i insī ṭard ve ḳahr içün rucūm-ı ciger-sūzdur. Elḥāṣıl yā Zeyd! Eger sen ve eger **(8)** sā'ir aṣḥābum benüm āfitāb-ı vücūdumuñ envār-ı merşūşesi pertevinden bedr-i kāmil olan mehtāb-ı **(9)** risāletümle meʿan bürūz idüp her biriñüz bi-ḳadr-i tefāvüt ü merātib ve meşārib-i kevākib-i dürriye-i Aḥmediyye **(10)** ve nücūm-ı zāhire-i Muṣṭafaviyye olmışsız. Pes, benüm māh-ı tābān vücūdum nūr-ı āfitāb-ı ẕāta **(11)** delīl olduġı gibi siz daḫı aḫterān-ı āsumān-ı dīn olmaġla benüm nūr-ı māhtāb-ı risāletüme delīl **(12)** olduġıñuz içün her kim

[1107] Benim ashabım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız hidayete erersiniz. İbn Abdülber en-Nemerî, **Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadluh**, Cilt: 6, s. 898. Ayrıca bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri**, s. 80-81.

[1108] Kaynağı hadis olan Mesnevî beyitleri için bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri**, s. 80.81.

ki size iḳtidā eyleye ḍalāletden [ḫalāṣ olup][1109] şemʿ-i delāletüñüz ile ṭarīḳ-i ihtidāyı **(13)** bulurlar. Ve size iḳtidā itmeyüp rāh-ı ḍalālete gidenler istirāḳ-ı semʾ iden şeyāṭīn gibi **(14)** şuhb-i şevāḳıb ṭard ve reddiñüz ile maḳhūr ve müdemmir olurlar."

كما قال الشيخ الاكبر قدّس سره الأطهر **(16)** فى رسالة المسمّى بنسخة الحقّ قال تعالى (اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا) او هديناه النجدين **(15)** فاذا مشى الانسان على يساره فانّه لا يمشى حتى يستقبله فاذا استقبله رجعت الانوار **(17)** على يمينه فرأى انفاقها من الجانب الايمن ويرتمى [1110]لها شعاع على الجانب الايسر فيعاين ما بين الجانبين **(18)** من التفاوت وغاية كلّ جانب فاليسلك الوسط هنا ولا بدّ ولا يميل لأحد الجانبين النّبة فانّ الميل **(19)** الى الجانب الايمن يرمى بسالكه فى الجرا لَبُهتٍ والسكون فيخسر عمره فتنقص مرتبة عن مرتبة غيره **(20)** فانّ دار التكليف والتّرقي بالأعمال اذا لم يعمل فيها الانسان ما يليق بها لم يجن ثمرةً اى لم يغرس ما يجنى **(21)** وانف من ذلك رجال الله والميل ايضاً الى جانب الايسر يلقيه فى الجرّ التلف و هلاك الابد فالنجاة **(22)** فى ثبوتك على الطّريق الوسطى من غير ميل الى احد الجانبين وهذا هو الطريق الذى قال فيه رسول الله **(23)** صلى الله عليه وسلم وخطّ بيده فى الارض خطاً وخطّ خطوطاً عن يمين الخطّ وعن يساره هكذا **(24)**وتلى (وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ)[1111]

İmdi ṭarīḳ-i **(25)** vüsṭā tarīḳ-i ṣahābedür ki lā-cerem fā'iz-i nūr-ı vaḥdet olmaġı-çün işr-i ṣaḥābeye iḳtifā lāzımdur. **(26)** Zīrā

هر کسی را گر بدی آن چشم زور [1-3700]

her bir kese ol ḳuvvet-i baṣar olaydı.

[1109] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1110] Derkenar: İrtemā birbirine tïr-ezdāzlıḳ etmekdür.

[1111] Nitekim Şeyhul Ekber (kuddise sirruhu), Nüshatü'l-Hakk isimli risalesinde şöyle demektedir: Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik; artık o isterse şükreden olur, isterse nankör." (İnsân 76/3) "Ve ona iki yolu göstermedik mi?" (Beled 90/10) İnsan soluna doğru gittiğinde onu karşılayıncaya kadar devam eder, onu karşıladığındaysa nurlar onun sağına döner. Sağ taraftan onların karanlığını görürken, solundan ışık huzmesi yayılıyordur. Her iki taraftan farklı olarak yardım görür. Salik burada ortaya yoldan gider ki, olması gereken de budur. İki yandan hiçbirine meyletmez. Çünkü bunlardan sağ tarafa meyletmek saliki sönüklük ve durgunluk denizine sürükler. Ömrünü tüketir. Onun mertebesini, başkalarının mertebesinden düşürür. Teklif ve amel ederek yükselme sorumluluğu bulunan dünya yurdunda layık olduğu şekilde amel etmediğinde hiçbir kazanç sağlayamaz. Yani sonradan meyvesini yiyeceği bir filiz ekmemiş olur. Allah'ın dostları bunu hoş görmemişlerdir. Sol tarafa meyletmek ise saliki telef ve helak denizine atar. Kurtuluş ise iki taraftan hiçbirine sapmadan orta yolda sabit kalmandadır. İşte bu, Allah Rasulü (s.a.v.)'in gösterdiği, eliyle yere önce bir çizgi, sonra da onun sağına ve soluna çizgiler çizip şöyle buyurduğu yoldur: "Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır." (İnsân 76/3) Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, **er-Risâletü'l-Vücûdiyye**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.], s. 201.

کو گرفتی ز آفتاب چرخ نور [3700-2]

(27) ki ol kimesne āfitāb-ı çarḫdan bilā-vāsıṭa nūr iḳtibās ideydi ve çeşminde ol nūrı ṭutaydı **[351b] (1)** yaʿnī felek-i tevḥīd-i ẕātuñ āfitāb-ı risāleti olan nūr-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyeden bī-vāsıṭa ve bilā-vesīle istifāża **(2)** ve iḳtibāsa herkesde ḳābiliyyet olaydı

کی ستاره حاجتستی ای ذلیل [3701-1]

delālet-i kevākibe ḳaçan ḥācetüñ **(3)** olurdı ey ẕelīl ü faḳīr!

کی بدی بر نور خورشید او دلیل [3701-2]

Ol sitāre nūr-ı ḫurşīd-i nübüvvete **(4)** ḳaçan delīl olur idi. Pes, tābeş-i nūr-ı āfitāb-ı risāletüñ neẓẓāresine senüñ ʿayn-ı baṣīretüñde ḳuvvet **(5)** olmaduġı-çün nücūm-ı hidāyet-i felek-i nübüvvet olan aṣḥāb-ı ṣafā-intisāba iḳtidā fermān olındı ki **(6)** ḥattā sizi nūr-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammedīye delālet eyleyeler. Ḫulāṣa-i kelām, ey birāder-i saʿādet-encām! Nūr-ı Muḥammedīye **(7)** maẓhar-ı tāmm olan evliyā-i kirāmuñ bundan aḳdem Mevlānā Ḫudāvendigār buyurdıkları:

بی صحیحین واحادیث و روات

بلکه اندر مشرب آب حیات[1112] **(8)**

mefhūmı üzre delālet-i kevākibe iḥtiyācları yoḳdur. Zīrā kümmel-i evliyā ḥālet-i **(9)** yaḳaẓada daḫı müşāhede-i āfitāb-ı cemāl-i Muḥammedīden bir an münfekk olmayup müstemirren ṣoḥbetleri ḥażret-i risālet-penāh **(10)** ʿaleyhi ṣalavātullāh iledür. Velākin bunlar ile beyneʾl-aṣḥāb olan farḳ budur ki fażl-ı ṣoḥbet mevt-i Nebī ʿaleyhisselām ile **(11)** munḳaṭıʿ olmaġla egerçi kim evliyā-i kirām min ḥaysüʾẓ-ẓāhir ol fażl ve kerāmete ve ṣoḥbet-i Resūle

[1112] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/3463. [Onlar Peygamber'i] iki sahih kitabı, hadisler ve râviler olmaksızın bengisu kaynağında [görürler]. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/3464.

irişmemişlerdür **(12)** velākin min ḥaysü'l-maʿnā bunlar daḫı aṣḥāb-ı Resūlullāh'dan olmışlardur.

كما قال ابن حجر المكى[1113] فى شرحه **(13)** على قصيدة الهمزيته انّ من المعلوم انّه صلى الله عليه وسلم حيّ فى قبره وانّه لايراه فى اليقضة الرؤية **(14)** النافعة الأولى وانّه لا يبعد ان من اكرم برؤية ان يكرم ما زالة الحُجبُ بينه وبينه فهو صلى الله عليه وسلم **(15)** مع كونه فى قبره يراه الأولياء فى قبره ويحادثونه وان بعُدت ديارهم واختلفت مراتبهم فى الحالة الواحدة **(16)** ولا يلزم من وقوع ذلك لهم على جهة الكرامة الباهرة انهم اصحابه لان الصحبة انقطعت بموته **(17)** عليه السلام واذا كان من رآه بعد موته وقبل دفنه غير صحابيّ فهؤلاء كذلك بالأوْلى **(18)** ولو حمل على ظاهره كانوا اصحابه نقل ابن حجر هذه الأقوال عن البدر حسن الاهدل وقال **(19)** فى سياق هذا الكلام قال ابو الحسن الشاذلى لو حجب النّبي عنّى طرفة عينٍ ما عددتُ نفسى مسلماً **(20)** ولقد كان الشيخ الشمس محمد بن ابى الحمائل يرى النبي عليه السلام تفيظةً كثيراً حتى يقع له انّه يسأل **(21)** فى الشيئ فيقول حتى اعرضه على النبي صلى الله عليه وسلم ثم يدخل رأسه فى جيب قميصه **(22)**ثم يقول قال صلى الله عليه وسلم فيه كذا فيكون كما اخبر لايتخلّف ذلك ابداً فاحذر من انكار ذلك **(23)**فانّه سمّ الموجىّ. نظم:

ليته خصّنى برؤية وجهٍ

زال عن كلّ من رأَه الشّقا [1114]

[1113] Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî (ö. 974/1567). Şâfiî fakihi, muhaddis ve edip olarak tanınmıştır. İbn Hacer daha yirmili yaşlarda iken fetva ve ders verme konusunda hocalarından icâzet almış, tefsir, hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh, ferâiz, kelâm, matematik, tıp, mantık, sarf, nahiv, meânî, beyân ve tasavvuf gibi ilim dallarının çoğunda eser verecek seviyeye gelmiştir. İbn Hacer, Hulefâ-yi Râşidîn'le ilgili genel Sünnî akîdenin yanında durmuş, özellikle imâmet hakkındaki eser ve fetvalarında Şîa'ya karşı sert bir tavır takınmıştır. İbn Hacer çeşitli konulara dair çok sayıda eser telif etmiştir. bkz. Cengiz Kallek, "İbn Hacer el-Heytemî", **DİA**, Cilt: XIX, s. 531-534. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. İsa Uysal, "İbn Hacer El-Heytemî (Ö. 974/1567), Hayatı, Eserleri ve "El-Fetâvâ El-Hadîsiyye" Özelinde Hadisciliği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

[1114] Nitekim İbn Hacer el-Mekki, Kasidetü'l-Hemziyye isimli esere yaptığı şerhte şöyle demektedir: Allah Rasulü'nün kabrinde canlı olduğu, onu yakaza halinde gerçek olarak sadece bir velinin görebileceği ve onu görme şerefi bahsedilen kimseyle onun arasındaki perdelerin kaldırıldığı bilinen bir husustur. Allah Rasulü kabrinde bulunmasına rağmen, memleketleri ne kadar uzak olursa olsun, mertebeleri ne kadar farklı olursa olsun Allah dostları onu kabrine görür ve onunla konuşurlar. Onlara verilen bu göz kamaştırıcı keramet onların sahabi olduğunu göstermez. Çünkü sahabilik Hz. Peygamber'in vefatıyla bitmiştir. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra, defnedilmeden önce onu gören kimse sahabi sayılmıyorsa bu veliler haydi haydi veli sayılmazlar. Görünüşe bakıldığında onların sahabi sayılacak olması bu gerçeği değiştirmez. İbn Hacer bu sözleri Bedr Hasen el-Ehdel'den aktarmıştır. İbn Hacer devamında şöyle der: Ebu'l-Hasen eş-Şazeli şöyle demiştir: Allah Rasulü ile arama göz açıp kapaması kadar bir süreliğine bir perde inse kendimi Müslüman saymam. Şeyh Şems Muhammed b. Ebi'l-Hamail, yakaza halinde birçok kez Allah Rasulü'nü görmüştür. Öyle ki, ona bir konu hakkında soru sorulur ve o da bu soruyu Allah Rasulü'ne sunduğunu söylerdir. Daha sonra başını gömleğine sokar ve "Allah Rasulü bu konuda şöyle şöyle diyor" derdi. Ve söz konusu konu

İmdi benüm nūr-ı dīdem! **(24)** Çünki senüñ ḳuvvet-i bāṣiranda henüz nūr-ı āfitāb-ı cemāl-i Muḥammedī ru'yetine tāb ve ṭāḳat yoḳdur. Lā-cerem **(25)** ẓāhiren ve maʿnen aṣḥāb-ı risālet-penāha iḳtidā eyle ki nūr-ı feyż-i muḥabbetleriyle dīde-i cānuñ mücellā olup ol **(26)** āfitāb-ı ḥaḳīḳatüñ nūr cemālini görmege iʿtā-i ṭākat ve ṭarīḳ-i vaḥdete irşād ve delālet ideler **(27)** egerçi kim her bir mü'minde ol nūr-ı ḥaḳīḳat-i insāniyye bi'l-ḳuvve mevcūddur velākin ekṣer-i nās ʿadem-i ṣafā-i **[352a] (1)** rūḥāniyye ve keṣāfet-i cismāniyye ile ol āfitāb-ı nūr-ı Muḥammedīden muḥteceb olup ḥaylūle-i beşeriyyet **(2)** ve ẓulümāt-ı şehevāniyyeleri māniʿ-i idrāk olmışdur. Eger ḥucb-i mezbūre ḳalblerinden refʿ olsa anlar daḫı **(3)** vech-i nūr-ı āfitāb-ı Muḥammedīyi müşāhede iderler idi.

[Maṭlab: Der-taḥḳīḳ-i ṭulūʿ-ı āfitāb ez maġrib ve baʿżı teʾvīlāt ve ḥurūc-ı Mehdī]

كما قال الشيخ قدس سره فى عنقاء المغرب **(4)** صحّ التّقدّم لعالم غيب الانسان على ما فيه من نسب الحيوان فهو محرّكة ومصرّفه ومنبّهه ومعرّفه[1115] **(5)** ولكن احتجب عن اكثر الناس عالم غيبهم بما ظهر فلذلك حرموا اكتساب اللألى واقتناء الدرر**(6)** وحيل بينهم و بين الاسرار وضرب بينهم و بين مطلع الانوار بظلّ هذا الجدار وان كان له **(7)** وجود شريف وسرّ لطيف سأنبّهك عليه واند بك اليه شرح يعنى فحينئذ انبّهك على هذا الاسرار **(8)** بارشادى لك اياه م واعرّفك شرح يعنى يا طالباً قابلاً والانسان الكامل انّ الورث ورثان كما كان **(9)** العالم عالمان ح يعنى عالم الغيب وعالم الشهادة فالورث الا على فى عالم الاجلى ورث اسرارٍ **(10)** وتجلّيات انوارٍ والورث الاسنى فى العالم الادنى ورث استخلافٍ على امصارٍ وتعبّد احرارٍ**(11)** ولما كانت الشمس لا بدّ ها من تحوّل مطلعها وتبدّل موضعها وكذلك لا بدّ من طلوع شمس حقّك **(12)** على خلقك ح وخلقك يعنى فيتدلّ بها على حالك و مقامك من قوّة مرامك متن واعلم **(13)** ان الشّمس لم تزل جارية من المغرب الى المشرق بنفسها كما لم تزل جاريةً من المشرق الى المغرب **(14)** بغيرها غير انّ البصر قاصر واللبّ حائر ولا بدّ لها يوماً ان تظهر حركتها وتعطى بركتها **(15)** فمن جاء اجله المسمّى ولم [تغفر][1116] حوبة فقد اغلق باب توبة وطلعت شمسه من المغرب ولا ينفعه **(15)** ايمان ذلك الوقت ما لم يكن اَمن وهو

---

söylediği şekilde meydana gelir, asla şaşmazdı. Bu durumu inkar etmekten kaçın, çünkü bu tavır şeytanın bir zehridir.
Şiir:
Keşke sadece bana gösterse yüzünü,
Şakilerin gördüğü kimseler olmadan.

[1115] Derkenar: والضميركله راجع الى الحبول (Zamir, tümüyle الحبول kelimesine dönmektedir).

[1116] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

قويّ مستبصر فان الله تعالى يقبل توبة عبده ما لم **(16)** يغر غر ولما كان هذا الامر هو الكنز الخفىّ بالبحرالغربىّ اشار الى انّ القلب هو مقعد **(17)** الصّدق ومحلّ اسرار الحقّ وهو البحر المحيط والمعبّرعنه بالعالم البسيط عنه تكون المركّبات **(18)** ومنه تصدر الحركات والسكنات[1117]

Āh ey müʾmin-i muḳbil ve müstemiʿ-i ḳābil! ʿAcabā Şeyḫ-i Ekber[1118] ḳuddise sırruhunuñ **(19)** buyurduḳları esrār-ı ġarībeden nesne fehm itdüñ mi? İmdi ʿilm-i şerīfe ḫafī olmaya ki **(20)** ʿālem min ḥayṣüʾl-ġayb veʾş-şehāde ve biḥasebiʾl-mülk veʾl-melekūt nevʿayn oldıysa ol ʿālimüʾl-ġayb **(21)** veʾş-şehāde ḥabīb-i Muḥammediniʾl-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātullāhiʾl-evfāyı raḥmeten liʾl-ʿālemīn olmaġı-çün **(22)** nūr-ı nübüvvet ve risālet ve ḥükm-i şerīʿat ve ʿazīmet ile ʿālem-i mülk ve şehādete ve sırr-ı velāyet ve ḳurbet **(23)** ve ḥaḳāyıḳ-ı maʿrifet-i nefs ve rubūbiyyet ile ʿālem-i ġayb ve melekūte ẓāhiren

[1117] Nitekim Şeyh (kuddise sirruhu) Ankau'l-Mağrib kitabında şöyle demektedir: İnsanın, canlı olduğu dikkate alındığında onun gayb âlemine yol almak mümkündür. Bu bakımdan o, insanı harekete geçiren, yönlendiren, uyaran ve bir şeylerin farkına varmasını sağlayandır. Fakat birçok insan zahirde gördüğü şeyler sebebiyle gayb âlemleriyle aralarına perde çekilmiştir. Bu yüzden gayb aleminin incilerini elde etmekten mahrumdurlar, onun sırlarıyla aralarında engel vardır, her ne kadar insanın şerefli bir varlığı ve latif bir sırrı varsa da nurların doğduğu yerle aralarında bu duvarların gölgeleri set olmuştur. Ben de bu konuya dikkatini çekip seni uyarıyorum. (Açıklama: Yani, o halde bu sırları fark edesin diye seni bu konuda uyarıyorum.) Ve ey talip, sana bildiriyorum ki, nasıl iki âlem varsa aynı şekilde iki türlü miras (veris) vardır. (Açıklama: Gayb alemi ve şuhüd alemi) Veris i âla (en yüce miras) en değerli alemdedir ki onlar sırların ve nurların tecellisinin mirasıdır. Veris i esnâ ise değersiz alemdedir, şehirleri ele geçirme ve hürleri köleleştirme alemindedir. Güneşin doğduğu yerdeki konumunu değiştirmesi kaçınılmaz olduğuna göre sen de hak güneşinin doğduğu yeri halk'a döndürmek durumundasın. (Açıklama: Yani, güneşin dönmesi senin maksadının gücüne göre halini ve makamını gösterir.) Güneş, doğduğu yerden battığı yere kendi başına hareket edemeyeceği gibi, başkası sebebiyle de gidemez. Şu kadar var ki göz kasırdır, akıl da hayret edicidir. Bir gün hareketini göstermesi, bereketini de vermesi gerekir. Eceli gelip de hataları affedilmeyen kimse için tövbe kapısı kapanmıştır. O kişinin güneşi batıdan doğmuştur. Bu vakitte onun imanı kendisine fayda vermez. İmanında emin olmadıkça, kuvvetli ve bilinçli olmadıkça bu böyledir. Zira Allah Teala, son nefesine kadar kulunun tövbesini kabul eder. Bu durum garb denizinde gizli bir hazine olduğu için Şeyh, kalbin doğruluğun merkezi ve hakk sırlarının mahalli olan büyük bir okyanus olduğuna, onu dile getirenin âlem i basit olduğuna, mürekkeplerin ondan meydana geldiğine, hareketlerin ve hareketsizliklerin de ondan sadır olduğuna dikkat çekmiştir. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, **Ankau Mugrib fî Ma'rifeti Hatmi'l-Evliyâ ve Şemsi'l-Mağrib**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, s. 85.

[1118] Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî (ö. 638/1240). Şeyhü'l-Ekber olarak da tanınan Muhyiddîn İbnü'l-Arabî geliştirdiği vahdet-i vücut düşüncesi ile tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde önemli etkiler bırakmış bir sûfî müelliftir. Aʿyân-ı Sâbite de onun tasavvuf düşüncesinin ana kavramlarındandır. Ebû Bekir İbn Ebû Cemre'nin derslerine katılan ve Hallâc-ı Mansûr, Sehl et-Tüsterî, Hakîm et-Tirmizî ve İbn Berrecân'ın fikirlerinden etkilenen İbnü'l-Arabî'nin öğrencileri arasında İbn Sevdekîn ve Afîfüddin Tilimsânî gibi isimler bulunur. *Füsûsu'l-Hikem* ve *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* başta olmak üzere çok sayıda eser telif etmiştir. bkz. Mahmud Erol Kılıç vd., "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", **DİA**, Cilt: XX, s. 493-522. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin hayatı ve eserleri için ayrıca bkz. Ethem Cebecioğlu, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165 638/1240) Hayatı ve Eserleri", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-I),** Ankara, 2008, Sayı: 21, s. 17-25.

ve bāṭınan ḫalīfe idüp **(24)** cemīʿ-i edyān ve milelüñ nesḫ-i aḥkāmıyla şeḳaleyne anuñ daʿvet-i ʿāmmesini ḳabūl ve nūr-ı hidāyetine **(25)** vuṣūl emr idüp kendü rıżāsını anuñ rıżā ve teslīmine menūṭ ḳıldı. Velākin ʿināyet-i ezeliyyenüñ **(26)** tevfīḳ-i sermedīsi [üzerlerine][1119] sebḳ itmeyen merdūdlar dāḫil-i ümmet-i icābetden olmayup raḥmet-i Ḥaḳḳ'dan maḥrūm **[352b] (1)** ve maṭrūd oldılar. Fe iẕā kāne keẕālik verāṯet-i Aḥmedī ve ḫilāfet-i Muḥammedī daḫı ümmet-i maḳbūlesi-çün **(2)** min ḥayṯü'l-ġayb ve'ş-şehāde şaṭrına münḳasim olup ve verāṯet-i mezbūre dīnār ve ʿaḳār cihetinden olmayup **(3)** belki tecelliyāt-ı envār ve füyūżāt-ı esrār ile oldı.

Pes vüreṯā-i Muḥammedī iki ḳısma münḳasim olup **(4)** bir ḳısmı şol vāriṯ-i ekmel-i ḥaḳīḳat-i Muḥammedīyyedür ki envār-ı ġaybiyye-i Muṣṭafaviyyenüñ vāriṯi olup **(5)** ḳuṭb-ı zamān olmışdur. Ve bir ḳısmı ʿālem-i şehādete olan mertebe-i ḫilāfet-i ṣūriyyedür ki ṭā'ife-i selāṭīn **(6)** mevhibe-i ilāhiyye ile ḫalīfe-i Resūl olup (اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ)[1120] **(7)** tertībine maẓhar olmışlardur velākin emr-i ḫilāfetler mücerred intiẓām-ı bilād ve emṣār ve ferāġ-bāl **(8)** ʿubeyd ve aḥrār içün olmaġla tecelliyāt-ı envārdan maḥcūblardur. Fe-ammā selāṭīn-i cihānda olan **(9)** ḫilāfet daḫı mücerred ḫazīne-i bisyār ile olmayup belki sırr-ı ḥükūmetleri bi-emrillāhi Teʿālā bir emr-i maʿnevīdür ki **(10)** ol maʿnā üzerlerinden refʿ olsa eṯer-i ḫilāfet ḳalmayup hīç ferd iṭāʿat eylemez. İmdi **(11)** pādişāhlara mūcib-i iṭāʿat olan ol emr-i maʿnevīdür yoḫsa ʿaḳār ve dīnār ve ḫazīne-i bisyār ile **(12)** hīç-kes sulṭān-ı cihān-mutāʿ olmaġa ḳādir degüldür. Ve keẕālik mertebe-i ḳuṭbiyyet [ve ḫāṣṣa-i][1121] ifāża-i nūr-ı muḥabbet **(12)** daḫı ʿilm ü maʿrifet ve mücāhede vü riyāżet ve ḫavārıḳ-ı ʿāde ve kerāmet ile olmayup min ʿindallāh **(14)** iʿṭā olınmış bir emr-i maʿnevīdür ki Ḥaḳ celle ve ʿalā dilerse ʿālime ve dilerse bir ḥarf oḳumamış **(15)** bir ümmīye virüp ʿulūm-ı evvelīn ve āḫirīni bilā-vāsıṭa

[1119] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1120] Nisâ 4/59: "Ey iman edenler! **Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de.** Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir."
[1121] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

nūr-ı Muḥammedī kitābından taʿlīm buyurur. Ve cümle **(16)** ʿulūm-ı ʿulemā anuñ baḥr-i ʿilminde bir ḳaṭre-i gümgeşte olur. Fe iẕā kāne keẕālik bu daḫı maʿlūm **(17)** ola ki āfitāb-ı çārum āsumānuñ lā-cerem her gün bir burcdan bir burca ve bir maşrıḳdan bir maġribe intiḳāl **(18)** ve taḥavvül ve irtihāl ve tebeddülü muḳarrer oldıysa keẕālik āfitāb-ı envār-ı ḫilāfet daḫı eger ẓāhirī ve eger maʿnevī **(19)** ilā yevmi'l-ḳıyām burūc-ı metāliʿ ve meşāriḳ u meġārib meṣābesinde olan ḳavālib ve eşbāḥa **(20)** min ḥayṣü'l-burūz intiḳālden ḫālī olmaz. Ve ḫurşīd-i enverüñ maşrıḳdan maġribe olan ḥareketi **(21)** [ḳasri eflāk ile][1122] olur. Ve maġribden maşriḳa olan ḥareketi bi-nefsihā ve bi-iḳtiżāʾ-i tabʿihadur. **(22)** Zīrā iḳtiżā-i nūr ẓuhūr iken ġumūrı ḳasri ḳāsır ile olup maġribden maşrıḳa olan ḥareketi ġumurdan **(23)** ẓuhūra olmaġla bi-nefsihā olmışdur. Keẕālik eger ẓāhiren ve eger bāṭınan āfitāb-ı envar-ı ḥaḳīḳat ve ḫurşīd-i **(24)** esrār-ı ḫilāfet her ḳanḳı velī veyāḫud sulṭān-ı vālīnüñ maşrıḳ-ı vücūdundan ṭuluʿ itmiş iken **(25)** mevt-i iżṭırārī ile ġurūb itdükde yerine gelecek ḫalīfenüñ maġrib-i ḳālib ve ḳalbinde āfil olup **(26)** maġrib-i mezbūr āfitāb-ı ḫilāfetün ṭulūʿına maşrık ve ḥareket ve ẓuhūrı bi-nefsihā vāḳīʿ olur. **(27)** Feʾfhem. Āh ey ʿārif-i āgāh! Āfitābuñ ḫod maġribden ṭulūʿı işrāṭ-ı ṣāʿatden oldıysa **[353a] (1)** keẕālik her bir resūl ʿaleyhimüsselāmuñ devirleri āḫire irüp vücūd-ı müsteʿārlarında olan nūr-ı āfitāb-ı **(2)** risālet ve ḫurşīd-i āsumān-ı şerīʿatları ġurūb idüp maġrib-i Muḥammedīnüñ maşrıḳından ṭulūʿ **(3)** itdügi bir ḳıyāmet-i ʿacībedür ki her kim ki dīn-i sābıḳını terk ve maşrıḳ-ı Muḥammedīden ṭulūʿ iden **(4)** āfitāb-ı risālet ve şerīʿatı ḳabūl ile iṭāʿat itdiyse ḫiẕlān ve ḫüsrāndan ḫalāṣ olup **(5)** müʾmin-i muvaḥḥid oldı. Ve her kim ki ʿinād ve muḫālefet ile şerīʿat-ı Mūsā ve dīn-i ʿĪsā ʿaleyhimesselām **(6)** baña kāfīdür didiyse yüz yigirmi dört biñden bir eksik enbiyā ve rusūle daḫı īmān getürüp **(7)** ve her biriyle ṣoḥbet daḫı itmiş ise mādām ki اشهد ان لا اله الا الله و [1123] اشهد ان محمدًا رسول الله **(8)** deyüp iḳrār-ı bi'l-lisān ve taṣdīḳ-i bi'l-cinān itmeye zümre-i yehūd ve kefereye mülḥaḳ olur. [Meger kim ḳabl-i ẓuhūr-ı risālet-i

[1122] Bu kısım mürekkep karışması sebebiyle derkenara yeniden yazılmıştır.
[1123] Ben şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve ben yine şahadet ederim ki, Hz. Muhammed (sallâllâhu aleyhi ve sellem) O'nun elçisidir.

Muḥammedī enbiyāya iḳrār idüp dünyādan āḫirete intiḳāl itmiş ola anuñ īmānı maḳbūldür.][1124] Meṣelā **(9)** her ḳanḳı pādişāha mevt işābet idüp anın maşrıḳ-ı vücūdundan ṭulūʿ iden mühr-i salṭanat **(10)** taḥtına cülūs iden her ḳanḳı vücūduñ maġribinden ṭulūʿ iderse bu daḫı envāʿ-ı ḳıyāmetden bir nevʿ **(11)** olup zīr-i ḥükmünde olan memāliküñ ḫalḳı anuñ inḳıyādına meʾmur olurlar. Ve aḳṭār-ı arżda olan **(12)** aṣḥāb-ı riyāset ve ḥükūmet ve eṭrāf-ı bilādda olan erbāb-ı zeʿāmet ü ceht ve ehl-i feṭāyif **(13)** ve ḫidmet lā-cerem sulṭān-ı cedīdden tecdīd-i berevāt iderler. Ve illā sulṭān-ı sābıḳ beni bu ḫidmete **(14)** taʿyīn itdi dimekle ol ḫidmeti taṣarrufa kādir olmazlar. Pes, ṣāhib-i zamān ve ḳuṭb-ı dāyire-i **(15)** eflāk-i ḳulūb-ı sālikān olan vāriṣ-i ekmel-i Muḥammedī bi-irādetillāhi Teʿālā ʿālem-i şehādetden āḫirete **(16)** intiḳāl buyurduḳda bu daḫı bir ḳıyāmet-i ġarībe olup ol nūr-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye bi-ḥasebi'l-verāṣeti'l- **(17)** kemāliyye her ḳanḳı burc-ı saʿādetüñ maġrib-ı ḳālib ve maşrıḳ-ı ḳalbinden ṭulūʿ iderse meṣābīḥ-i ḳalbleri **(18)** ol maẓhar-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyeden iḳtibās-ı envār-ı muḥabbet iden eger efrād ve eger ulu'l-ʿilm vesāʾir aṣḥāb **(19)** ve aḥbābuñ üzerine vācibdür ki anuñ ḫilāfetine iʿtiḳād-ı tāmm ile iḳrār ve iʿtirāf idüp **(20)** tecdīd-i ṭuġrā-yı envār-ı muḥabbet ve teşyīd-i esrār-ı lāmiʿa-i meṣābīḥ-i maʿrifet ideler. Şöyle ki anuñ **(21**) vücūdına iḳrār itmeyüp bende ḫod nūr-ı muḥabbet lāmiʿ ve lāyiḥdür. Fī zamānına olan ḳuṭba ne iḫtiyācım **(22)** var dise fā'ide-mend olmayup bilāḫire aḳmār-ı muḥabbetlerine ḫusūf ve maṣābīḥ-i maʿrifetlerine nuḫūset **(23)** ṭārī olup bī-nūr ḳalurlar. Ve keẕālik nūr-ı āfitāb-ı rūḥ-ı insānī daḫı maġrib-i cismānīye **(24)** gelince ḥareket-i ıżṭırārī idüp maġrib-i beşeriyetden merciʿ-i aṣlīsi olan maşrıḳ-ı melekiyyete **(25)** olan ḥareketi iktisābī ve iḫtiyārīdür. Pes, her müʾmine vācibdür ki vücūdunda işrāk **(26)** iden āfitāb-ı rūḥı küsūfla maġrib-i mevtden ṭulūʿ itmezden evvel tevbe ve rucūʿ ve aʿmāl-i **(27)** ṣāliḥa ile vāriṣān-ı ḥaḳīḳat-i Aḥmediyye olan aṣḥāb-ı irşād-ı ulu'l-ʿilm olanlaruñ **[353b] (1)** dāmen-i himmetlerine teşebbüṣ idüp ḳabl-i ḥulūl-ı vaḳti'l-ecel ḥuvme-i terbiyelerine dāḫil ve maşrıḳ-ı

[1124] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

vaḥdete **(2)** nā'il ola. Ve illā ba'de'l-mevt olan āh-ı ḥasret ve dirīġ-i nedāmet fā'ide virmez. Āh ey müstemi'-i āgāh! **(3)** Şems-i ḥaḳīḳatüñ maġribden olan ḥīn-i ṭulū'ı bir daḫı ḫurūc-ı mehdīde olur ki ḳıyāmet-i kübrāya **(4)** ḳarib olan bir ḳıyāmet-i 'aẓīmedür ki niçesi anuñ inkārı ile maḫẕūl-i ebedī olurlar. **(5)** Ḥaḳḳ'dan ümīdümüz budur ki vücūdununñ ẓuhūrına iḳrār-ı bi'l-ġayb olduġı gibi zamānına vāṣıl olan **(6)** ümmet-i Muḥammed 'adem-i īkrārdan [daḫı][1125] emīn olalar. 'Abdurraḥman Ḥalebī *'Anḳā'-i Maġrib'*i şerḥ idüp **(7)** āḫir-i kitābda aḥvāl-i mehdīyi beyān itdükde *Fütūḥāt-ı Mekkiyye'*den bir naḳl-i ġarib yazmışdur ki **(8)** sem'-i ḳabūl ile istimā' idüp Ḥaḳ sübḥānehū ve Te'ālā'dan tevfīḳ ve hidāyet recā' idelüm.

قال الشيخ **(9)** رضياالله عنه فى آخركتابه ولما كان ذوالحجّة او انّ الفضل والتعيين حملنا ما بعبده من الشهور **(10)**على المئين من السنين فكان طلوعه بعد انقضاء الخاء من حروف الهجاء وكان ميلاده بعد **(11)** انقضاء الصاد والثاء بعد ميلاد الانشاء وانتظام الاجزاء ولعل الناقد يدخل السابع **(12)** فى العلم فقل له ذلك ام ان الحكم فى دولته العزّ بظهوره وعند انقضائه وجود ختم اوليائه **(13)** عند فناء العدد الوتر المذكور فى الشعر وهو قوله شعر:

وكنت به لفردٍ بعد ستٍّ

لعام العقد قواماً عليماً **(14)**

قال عبد الرحمن بن الحسن الشافعى الجلى فى شرحه وهو كناية **(15)** عن اوان طلوع المهدىّ وظهوره واليه الاشارة بقوله اوان الفضل والتعيين **(16)** لانّ زمن هذا الامام المهدىّ زمن فضلٍ وبركةٍ وعدلٍ لانّه مأمور بقتل الخوارج قبل **(17)** نزول نبىّ الله عيسى وقوله والتعيين اى فتعيّن هو للحكم والقضاء والافتاء ولايشاركه **(18)**فيه احد حتى قال الشيخ فى الفتوحت المكّية اذا ظهرهذا الامام المهدىّ فليس له عدوّ الاّ العلماء **(19)** خاصّةً لانّه لا يبقى لهم رياسةٌ ولا يتميّزون عن العامّة ولا يبقى لهم علم بحكمٍ الا قليلٌ **(20)** ويرتفع الخلاف من العالم فى الاحكام بوجود هذا الامام ولو لا انّ السيف بيد المهديّ **(21)** لا فتوا الفقهاء بقتله ولكنّ الله يظهره بالسيف فيطيعونه خوفاً فيقبلون حكمه **(22)** من غير ايمانٍ بل يظمرون خلافه العهدة على الرّاوىّ الله اعلم[1126]

[1125] Bu kısım kırmızı mürekkeple satırın üstüne yazılmıştır.

[1126] Şeyh (r.a.) Ankau'l-Mağrib isimli kitabının son tarafında şöyle demektedir: Zilhicce faziletli ve belirleyici (ta'yin) zamanlar olduğu için peşinden gelen ayları yüzlerce seneye hamlettik. Bu bakımdan onun doğuşu hecâ harflerinden hâ'nın sona ermesiyle, onun miladı ise sâd ve sê'nin

Ol zamānda olan **(23)** ʿulemā selefleri olan ʿulemā efendiler gibi ehl-i ḥaḳḳ olmayup mücerred-i tābiʿ-i şehvet ve nefs **(24)** olmaḳ gerekdür ki [inkār ideler.][1127] Yoḫsa ḥāşā ki ʿulemā-i billāh ki vāriṣ-i enbiyādur. Anlar mehdīyi **(25)** inkār itmek iḥtimāli yoḳdur. Sellemehumullāh. İmdi [ey][1128] müstemiʿ-i müstefīd! Zinhār ve zinhār āyetde **(26)** şöyle olsa gerek ki deyü ʿulemā-i dīne sū-i ẓann itmeyesün ki ʿulemāya bed-gümān olmak bāʿiṣ-i sū-i ḫātimedür. **(27)** Zirā ber-feḥvā-yı العلماء مصابيح الارض [1129]ʿulemā-i dīn meṣābīḥ-i İslām-ı mübīn ve ʿimād-ı şerʿ-i metīndür

[354a] (1)

اللهم اجعلنا من العلماء العاملين واتّبعنا للأئمّة المجتهدين المهتدين واحذف محبّتهم الى قلوب **(2)** عبادك المتّقين رضى الله عنهم الى يوم الدين اجمعين[1130]

İmdi żuʿafā-i ümmet neyl-i saʿādet-i hidāyet içün **(3)** meṣābīḥ-i dīn ve nücūm-ı şerʿ-i mübīn olan ʿulemā-i billāh ve ʿārifān-ı āgāha iḳtidā vācib idügi **(4)**

---

bitişiyle, inşâ'nın miladı ve cüzlerin intizamıyla olacaktır. Belki de eleştiren kişi, yedinciyi ilme dahil eder. Bu durumda ona, yücelik devletinde hüküm zamanlarında onun ortaya çıkacağını, aşağıdaki şiirde belirtilen tekli sayı yok olduğunda onun velilerinin mührü ile yok olacağını söyle. Mezkur şiir şöyledir:

Şiir:

Benim, altıdan sonra onunla tek başına,
Bağlanma zamanında, bilerek ve ayakta.

Abdurrahman b. Hasan eş-Şafiî el-Halebi, mezkûr eserin şerhinde şöyle der: "Bu sözler Mehdi'nin çıkış zamanlarından kinaye olarak söylenmiştir. Fazilet ve tayin zamanları sözüyle buna işarette bulunmuştur. Zira İmam Mehdi'nin zamanları fazilet, bereket ve adalet yılları olacaktır. Zira o, Allah'ın nebîsi olan Hz. İsâ'nın nüzulünden önce haricileri ortadan kaldırmakla memurdur. Tayin sözüyle de, onun hüküm ve fetva verme yetkisine sahip olacağını, ondan başka hiç kimsenin bu konuda söz sahibi olmayacağına işaret eder." Öyle ki, Şeyh Fütühatü'l-Mekiyye isimli eserinde şöyle der: İmam Mehdi zuhur edince onun düşmanı sadece âlimler olacaktır. Çünkü artık onların önderliği sonra erecek ve halktan bir farkları kalmayacaktır. Aynı zamanda onların hüküm verme yetkileri de oldukça sınırlanacaktır. Özellikle ilmi konularda hüküm verme noktasında Mehdi ile ihtilafa düşeceklerdir. Kılıç Mehdi'nin elinde olmasa fakihler onun katline fetva verirlerdi fakat Allah kılıcı sebebiyle onun üstün gelmesini sağlayacaktır. Âlimler de ondan korktuklarından ona itaat edip iman etmeden, ona olan muhalefetlerini gizleyerek hükmünü kabul edecekler.

[1127] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1128] Bu kısım kırmızı mürekkeple satırın altına yazılmıştır.

[1129] Âlimler, yeryüzünün kandilleridir.

[1130] (Âlimler yeryüzünün kandilleridir.) Âlimler, İslam dininin kandilleridir, Şer-i şerifin direkleridir. Allah'ım, bizi ilmiyle amel edenlerden eyle. Müçtehit ve hidayete ermiş imamlara tabi kıl. Onların sevgisini müttaki kullarının kalplerine yerleştir. Allah onların hepsinden kıyamete kadar razı olsun.

بِأَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ[1131]

ḥadīṯ-i şerīfünden mefhūm ve herkesüñ bilā-vāsıṭa nūr-ı āfitāb-ı vaḥdeti **(5)** idrāke ḳuvvet-i baṣīret ve istiʿdād ve ḳābiliyyetleri olmaduġı mesmūʿuñ oldıysa pes bu ne ʿacibdür ki **(6)** anlar daḫı bizüm gibi beşer iken bizde istiʿdād olmayup anlarda ola. Ve lā-cerem bizüm anlara iḳtidāmuz **(7)** lāzım gele dime. Zīrā senden evvel daḫı bu maḳūle ḫāṭıraya düşüp

(مَا هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ [مِثْلُكُمْ][1132])[1133]

(8) deyü iḳtidādan istikbār iden ṭīre-dillere emr-i Ḫudā-yı lā-yezel ile

ماه می گوید بخاک و ابر و فی [1-3702]

(9) māh-ı āsumān-ı risālet ve ḫurşīd-i eflāk-ı velāyet ḥażret-i ḫātem-i nübüvvet ʿaleyhi ekmelü’t-taḥiyye mānend-i ḫāk-ı **(10)** keşīf ve ṭīre ve dīde-i dilleri fī-ġaflet ve seḥāb-ı belāhet ile bī-tāb ve ḫīre olanlara buyurur ki: **(11)** “Ey ṭīre ḫākīler!

من بشر بودم ولی یو حی الیّ [2-3702]

Egerçi üns ve ḫulṭāya mūcibe olan nevʿ-i beşeriyyetde **(12)** size mümāṯil olmışdur velākin Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā baña vaḥiy ve ilhām itmekle ẓāhiren ve bāṭınan nūr-ı āfitāb-ı **(13)** melekiyyet ve żiyā-yı bedr-i münīr-i ḫurşīd-i eḥadiyyet olup sizüñ hidāyetüñüz içün baʿṯ olınmışdur.” Āmennā ve ṣaddaḳnā. **(14)** Naẓm:

ای پاک زفهم و وهم وادراک

سلطان سریر ماغرفناک

[1131] Onların hangisine uyarsanız hidayete erersiniz. İbn Abdülber en-Nemerî, **Câmiu Beyâni’l-İlm ve Fadluh**, Cilt: 6, s. 898.
[1132] Bu kısım yazmada (مِثْلَنَا) yazılmıştır.
[1133] Müminûn 23/24: Bunun üzerine kendi kavminden inkâr eden ileri gelenler şöyle dediler: “**Bu ancak sizin gibi bir beşerdir**, size üstünlük taslamak istiyor. Eğer Allah dileseydi, bir melek gönderirdi. Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.”

درّی زمعارفت که سفته

شکر نعمت کسی نگفته **(15)**

از بس که هویّتت عیانست

تا بنده چو خور ز جسم و جانست

دانستن و شکرآن محالست

بیرون ز شوایب خیالست **(16)**

ملک تو بود غنای مطلق

غیر از تو بحق نگفت اناالحق

ابر کرمت چوشد مقطّر

پر شد صدف جهان ز گوهر **(17)**

ز بحر تو شبمیست عالم

و ز فیض تو قطره ایست آدم

ملک و ملکوت چون ذرایر

از شمسهٔ وجه تست باهر **(18)**

دیدی که جهانیان فقیرند

در ملکت نیستی اسیرند

در محنت و غم فتاده درهم

دردست کسی ندیده مرهم **(19)**

بحر کرمت بجوش آمد

ساکن بد و در خروش آمد

خورشید رخت چواز فلک تافت

ذرات زنور تو هوا یافت **(20)**

هر درّ و گهر که شد درخشان

از بحر سخاءِ تست تابان

من بنده و زوست هرچه دارم

در گلشن حسن او هزارم **(21)**

نی من که همه جهان چنین اند

از خرمن وی چوخوشه چینند

بر تربت او ز حق ثنایا

شایسته بودنه از بر آ یا[1134] **(22)**

[Maṭlab: Tefsīr-i قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ]

Āh ey müstemiʿ-i āgāh! Bu beyt-i şerīf sūre-i Kehf'üñ āḫirinde olan

(قُلْ اِنَّمَا **(23)** اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ **(24)** بِعِبَادَةِ رَبِّهٖ اَحَدًا)[1135]

āyet-i kerīmesine veyāḫūd sūre-i hāmīm e's-secdenüñ evvelinde olan

(قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ **(25)** مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ)[1136]

āyetine işāretdür. **(26)** Ve bilcümle bu iki beytde daḫı şu maʿnāya işāret vardur ki:

من حيث البشريّة

وبحسب صورة الانسانيّة[1137]

[1134] Ey idrâk, vehim ve anlamaktan münezzeh olan! "Mâ arefnâke" tahtının sultanı! Senin marifetlerinden bir inciyi kim delebilmiştir? Kimse senin verdiğin nimetlerden biri için bile hakettiği derecede şükretmemiştir.
Senin hüviyetin öylesine âşikâr ki can ve cisimden güneş misâli ışık saçıyor.
Onu bilmek ve şükretmek mümkün değildir. Şâibe ve vehimden uzaktır.
Senin mülk,ün mutlak zenginliktir. Senden gayrı olan hakkıyla "Enelhak" demedi.
Senin cömertlik bulutun yağmaya başlayınca dünya sadefi incilerle doldu.
Bu âlem senin denizinin bir damlasıdır. Âdem ise senin feyzinden bir katredir.
Mülk ve melekût senin vechinin güneşinin zerreleridir ve bu yüzden parlaktır.
Sen, dünyâ ehlinin fakir olduğunu ve yokluk memleketinde tutsak olduğunu gördün.
Onların gam ve üzüntüden birbirlerine düştüğünü, kimsenin elinde buna bir merhem olmadığını gördün.
Kerem denizin coştu. Sâkin idi, dalgalandı.
Yüzünün güneşi felekten nur saçınca, zerreler senin ışığından var oldu.
Parlayan her inci ve mücevher senin cömertlik denizinden parlamaktadır.
Ben kulum ve sâhip olduğum her şey ondandır. Onun güzelliğinin gül bahçesindeyim.
Sadece ben değil, tüm dünya ehli böyledir. Onun harmanından hasat toplarlar.
Onun türbesine yaratılanların değil Hakk'ın senaları revâdır.

[1135] Kehf 18/110: "De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, "Sizin ilâh'ınız ancak bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın."

[1136] Fussilet 41/6: "De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay hâline!"

Eger nebī **(27)** ve eger velī eger mü'min eger kāfir mütesāvī olup ālāt-ı beşeriyye ile ebvāb-ı maġrifet-i vaḥdāniyyetüñ **[354b] (1)** fetḥi müyesser olmayup ancaḳ feth-i bāb-ı tevḥīd ḳulūb-ı enbiyāya vaḥy ile ve ḳulūb-ı evliyāya şevāhid ve küşūf ile ve ḳulūb-ı **(2)** mü'minīne ilhām ve şerḥ-i ṣadr ile müyesser ola. Kemā ḳāle Teʿālā:

(اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ **(3)** مِنْ رَبِّهٖ)[1138]

Pes, enbiyā vü evliyā ve mü'minīn ü aṣfiyā nübüvvet ve velāyet ü īmān ve maʿrifetle sā'ir beşerden mütemeyyiz olup **(4)** ol ilāhel'l-ʿālemīn ki

اَحَد و صَمَد لَم یلد ولم یولد ولم یکن له کفوًا احد[1139]

dür. Vaḥiy ve ilhāmıyla ʿārif-i rabbānī olup **(5)** ḫalḳı daḫı tevḥīd-i Ḥaḳḳ'a daʿvet itdiler. اَه ایها العاشقون بجمالنور رسول الله والمشتاقون الی زلال[1140] **(6)** و صال حبیب اللهḤaḳ sübḥānehū ve teḳaddes ḥabībi Muḥammedini'l-Muṣṭafā'yı envār-ı rubūbiyyeti ile müzeyyen ve ṣıfātiyle **(7)** muttaṣıf ve ḫulḳıyla müteḫalliḳ idüp ʿālemde mi'rāt-ı Ḥaḳ oldı. Ve ʿālemiyāna anuñ āfitāb-ı cemālinden tecellī **(8)** eyledi. Pes, senā-i ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyeden ʿuyūn-ı ḳalbleri mekhūle olan evliyā ve mü'minīn, nūr-ı āfitāb-ı **(9)** vaḥdete cemāl-i Muḥammedīnüñ mir'ātıyla naẓar idüp ve ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyede ḥaḳ ile cemāl-i Ḥaḳḳ'ı müşāhede ḳıldılar. **(10)** Ve cemāl-i Ḥaḳḳ'a olan ġalebe-i şevḳ-i ḥabīb bir laḥẓa vaḥdet-i ẕātından zā'il olmayup ṣūret-i ʿabdiyete gelmemege ḳarīb **(11)** oldıysa Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā kelām-ı ezelīsi ile ḫaber virdi ki: "Egerçi ḥabībim ṣıfātımla muttaṣıf ve ḫulḳımla **(12)** muteḫallıḳdur velākin maḫlūḳum ve ʿabd-i ḫāṣṣımdur." deyüp ber-feḥvā-yı[1141] (قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ) beşeriyyetden ümmetine **(13)** ḫaber virüp ve [ru'yet-i

---

[1137] Beşer ve insan olmak açısından…

[1138] Zümer 39/22: "**Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse**, kalbi imana kapalı kimse gibi midir? Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hâline! İşte onlar açık bir sapıklık içindedirler."

[1139] O tekdir, sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur.

[1140] Ah, ey Allah Rasulü'nün nurunun cemaline âşık olanlar, Allah'ın sevgisine ulaşmaya özlem duyanlar!

[1141] Kehf 18/110: "**De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım.** (Ne var ki) bana, Sizin ilâhınız ancak bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve

ʿayn cemʿde olduḳdan soñra][1142] ḥudūṣdan ḳıdemüñ ifrādın iʿlām eyleyüp (اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ)[1143] buyurdu. Yaʿnī egerçi kim **(14)** nūr-ı tecellī-i ẕātīyle mülebbes daḫı olmış ise Ḥaḳḳ'dan ġayra naẓar tevḥīdde işrākdür buyurdı. Veliẕālik ḳāle **(15)** ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem:[1144] لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى المسيح [Rubāʿi:

Ey Melek mülkünde vücūduñ āfitāb

Ey boyun sidre ruḫuñ ümmü'l-kitāb

Düşdi cāna āteş-i hicrüñde tāb

Şevḳ-ı ʿışḳuñ baġrımı ḳıldı kebāb[1145]

Ḳaṣīd-i Bürde:[1146]

دع ما دعّته النصارى فى نبيّهم

واحكم بما شئت مدحاً فيه اوحتكم

وانسب الى ذاته ما شئت من شرفٍ

وانسب الى قدره ما شئت من عظمٍ[1147][1148]

Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın."

[1142] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1143] Kehf 18/110: "De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, "**Sizin ilâh'ınız ancak bir tek ilâhtır**" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın."

[1144] Hıristiyanların Mesih'i kovduğu gibi siz de beni kovmayın! Maʿmer b. Râşid, **Cami**, Cilt: 11, s. 273; Ebû Davud et-Tayalisî, **Müsned**, Cilt: 1, s. 29.

[1145] Muhsin Macit, **Karakoyunlu Cihânşâh'ın Türkçe Şiirleri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 61.

[1146] *Kasîdetü'l-Bürde*, Kâʿb b. Züheyr ve Bûsîrî tarafından Hz. Peygamber için yazılan kasidelere verilen isimdir. Yukarıdaki beyitler Bûsîrî'nin *Kasîdetü'l-Bürde*'sinden alınmıştır. Ebû Abdillâh Şerefüddîn Muhammed b. Saîd b. Hammâd b. Muhsin el-Bûsîrî (ö. 695/1296 [?]) Hz. Peygamber için yazdığı kasidelerle üne kavuşmuştur. Eserlerinin çoğu manzum olup Hz. Peygambere yazılan kasidelerden oluşan Bûsîrî'nin şiirleri yapı ve üslûp bakımından son derece sağlam ve liriktir. bkz. Mahmut Kaya, "Bûsîrî, Muhammed b. Saîd", **DİA**, Cilt: VI, s. 468-470. Bûsîrî'nin hayatı ve Kasîdetü'l-Bürde'si hakkında ayrıca bkz. Bünyamin Ayçiçeği, "Bûsîrî (ö. 696/1297 ?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 15, İstanbul 2015, s. 27-102.

Pes, müşāhede-i melik ü ġaffārda olan ʿuyūn-ı esrārı **(16)** mülāḥaẓa-i aġyāreden taḳdīsde ziyāde teʾkīd içün

(قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا **(17)** وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖ اَحَدًا)[1149]

buyurdı. Yaʿnī şol müʾmin-i muvaḥḥid ki ehl-i müşāhede-i vücūd-ı mutlak olup **(18)** ve ḳurb-ı Ḥaḳḳʾa vuṣūl-i recāsında ola gerekdür ki sırran ve ʿaleniyyeten aʿmāl-i ṣāliḥasıyla nefsine naẓardan **(19)** ve ḳalbinde ruʾyet-i aʿvāżdan ve ʿaḳlı ile māsivāyı Ḥaḳḳʾa iltifātdan muḳaddese ve ḫāliṣe olsun. **(20)** Zīrā ferde lāyıḳ olan ferdden ġayrı degüldür. Ve ferd ferd ile ferd olur. Pes, her ḳanḳı muvaḥḥid ki **(21)** Ḥaḳḳʾı tevḥīd ve ifrād eyleye. Lā-cerem aġyārdan münferid olup ḥadeṯāndan bir şeyʾe mültefit olmaz. **(22)** Belki ber-feḥvā-yı(فَاسْتَقِيمُوا اِلَيْهِ)[1150] ekvān ve ḥadeṯān ve vücūd-ı ʿāriyyeti de naʿt-ı fenā tefrīd ile vaḥdet-i **(23)** ẕāta iḳbālde istiḳāmet idüp envār-ı ʿaẓamet ve celāl-i müşāhedesinüñ evānında sāḥa-i kibriyāsında **(24)** baṣar ile ṣābit ḳadem olur ki ḥattā beḳāsında olan aḥkām-ı fenā [anlaruñ][1151] üzerlerine cārī ola. Zīrā ḥadeṯān **(25)** içün ḳamīṣ-i istiḳāmet ilbās olınmaz. Veliẕālik ḳāle ʿaleyhisselām:اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا [1152]Pes, āriflerüñ **(26)** maʿrifet-i rubūbiyetde olan ilimleri müstaḳīm olduḳda (فَاسْتَغْفِرُوهُ)[1153] emrine imtiṯal idüp kendülerüñ **(27)** ʿilm ve idrākleri ve vücūdları vücūd-ı muṭlaḳı bilmekden ʿāciz olmaġla ʿilm

---

[1147] Hristiyanların nebîleri hakkındaki iddialarını boş ver,
Onun hakkında dilediğin gibi övgüyle, özgürce hüküm ver,
Onun zatına yakışan şerefi nispet et,
Onun kadir-kıymetine yakışan yüceliği nispet et. Muhammed Yahyâ Hulv, **el-Bürde Şerhan ve İ'râben ve Belâğaten**, Şam, Dâru'l-Beyrûtî, 1426, s. 67.

[1148] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1149] Kehf 18/110: "De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, "Sizin ilâh'ınız ancak bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın."

[1150] Fussilet 41/6: "De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. **Artık O'na yönelin** ve O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay hâline!"

[1151] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1152] "İstikamet üzere olun. Bunun ne kadar doğru olduğunu hesaplayamazsınız." Ebû Davud et-Tayalisî, **Müsned**, Cilt. 1, s. 29; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 37,s. 60.

[1153] Hûd 11/61: Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i peygamber gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. O, sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı. **Öyle ise O'ndan bağışlanma dileyin**; sonra da O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir.

ve idrāk ve vücūdlarından **[355a] (1)** istiġfār iderler. Zīrā Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā’nuñ celāl-i ʿaẓameti derk-i ḥalīḳa ve telāṣuḳ-ı ḥadeṣāndan **(2)** münezzehdür.

وقيل الاستقامة مساوات الاحوال مع الافعال والاقوال وهو ان لا يخالف الظاهر الباطن **(3)** والباطن الظاهر فاذا استقامة احوالك واستقمت فاستغفر من رؤية استقامتك واعلم ان الله **(4)** هو الذى قوّمك لانّك استقمت[1154]

Rubāʿī:

این بیخودی که من درآن افتادم

شرحش بدهم که تاچه سان افتادم

خورشید بتافت سایه دیدم خود را **(5)**

برجاستم و درآن میان افتادم[1155]

Pes, feyż-i aḳdes-i tecelliyāt-ı **(6)** ẕāt ile taʿayyün-i enāniyyet ve taʿaddüd-i keṣerātdan mücerred olan vāriṣ-i ekmel-i Muḥammedī daḫı ḳuyūd-ı cismāniyyede **(7)** muḳayyed olan erbāb-ı ḥicāba eyitdiler: “Ey maḥbūsān-ı ṭabīʿat!

چون شما تاریک بودم در نهاد [1-3703]

(8) Pertev-i nūr-ı Muḥammedīden evvel bi’ṭ-ṭabiʿ sizcileyin ẓulümāt-ı beşeriyye ve kedūrāt-ı nefsāniyye ile **(9)** tīre-dil idüm velākin tevfīḳ-i ilāhī refīḳ olup

وحی خورشیدم چنین نوری بداد [2-3703]

(10) ḫurşīd-i āsumān-ı risāletüñ pertev-i nūr-ı vaḥiy ve hidāyeti benüm ḳalbüme bunuñ gibi bir nūr-ı hüviyyet-i **(11)** erzānī buyurdı.” Rubāʿī:

[1154] Denilmiştir ki istikamet, hallerin fiil ve sözlerle tutarlı olmasıdır. Bu da zahirin batına, batının da zahire zıt olmaması durumudur. Bu bakımdan senin hallerin istikamet üzere olduğunda ve sen de müstakim olduğunda istikametinin görülmesinden dolayı Allah’tan mağfiret dile. Şunu da bil ki, seni doğru yolda tutan Allah’tır; yoksa sen kendini istikamete erdirmiş değilsin.

[1155] Benim düştüğüm bu sekr hâline nasıl düştüğümü açıklayayım. Güneş ışığını saçtı, kendimi gölge olarak gördüm. Kalktım ve ortaya düştüm. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 51.

تاروی چو آفتاب جان بفروخت

از حسن جهان بر مه تابان بفروخت

از رشک رخشن کمال بسیار خرید **(12)**

تا بفروزد جمله بنقصان بفروخت[1156]

Āh ey ʿāşıḳān, ey **(13)** ṭālibān! Egerçi kim

ظلمتی دارم بنسبت با شموس [1-3704]

min ḥayṣü'l-beşeriyye bi-ḥasebi'l-ḫalḳiyye şümūs-ı **(14)** tecelliyāt-ı şıfāta nisbet bir nevʿ-i ẓulmet [ve bi-ḥasebi't-tebaʿiyye][1157] envār-ı ḳurbāt-ı enbiya ve rusūle göre nevʿan kedūratı **(15)** ṭutarum velākin

نور دارم بهر ظلمات نفوس [2-3704]

ẓulümāt-ı nüfūs ve şehevātdan erbāb-ı cehl **(16)** ve kedūrātı telḫīṣ ve ḥaḳīḳat-i Muḥammedīye īṣāl içün nūr-ı ceẕebāt-ı raḥmāniyye ṭutarum. **(17)**

زان ضعیفم تا تو تابی آوری [1-3705]

Ey ṭālib-i ṣādıḳ! Andan ötüri żaʿīf ve ṣūret-i **(18)** beşeriyye ile mütekeddirim ki ḥattā sen benüm vesāṭatumla pertev-i nūr-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammedīye ve lemʿa-i āfitāb-ı **(19)** tecelliyāt-ı eḥadiyyeye tāb ve ṭāḳat getüresün. Zīrā ki beni vesīle-i ibtiġā itmesüñ bunı **(20)** muḥaḳḳaḳ bil

که نه مرد آفتاب انوری [2-3705]

ki sen bī-vāsıta āfitāb-ı envār-ı tecelliyāt-ı **(21)** ẕātiyyenüñ merdi degülsün. Felihāẕā ḥażret-i faḫr-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bu sırrı **(22)** beyān içün [1158] بِأَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ ḳavl-i şerīfi ile aḳmār-ı şems-i nübüvvet ve nücūm-ı

[1156] Cânân, güneş gibi yüzünü parlatınca, dünya onun güzelliğinden ay gibi parladı. O'nun yüzünü kıskandığı için herkesi aydınlatsın diye birçok kemâl satın aldı ama hepsini eksik aydınlattı. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 177.

[1157] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1158] Onların hangisine uyarsanız hidayete erersiniz. İbn Abdilber en-Nemerî, **Câmiu Beyâni'l-İlm ve**

(23) āsumān-ı muḥabbet olan aṣḥāb ve vüreṣā ve ekmel-i ḫulefāya tabʿiyyet ve iḳtidā ile vāṣıl-ı **(24)** hidāyet olasız deyü vaṣiyyet buyurdı.

Rubāʿī:

خلقان همه در آینهٔ جلوه گرند

مشغول خود و زِ آینه بیخبرند **(25)**

کس آینه می بیند از خلق جهان

در آینه از آینه بر می نکرند[1159]

(26) Āh ey müstemiʿ-i ḳābil ve ṭālib-i muḳbil! Sizüñ mertebeñüze hubūṭ ile sizi evcāt-ı tevḥīde **(27)** terfīʿ içün

همچو شهد و سر که باهم بافتم [1-3706]

şehd ile sirke birbiriyle muḫteliṭ **[355b] (1)** olduġı gibi ben daḫı cismāniyyet ü rūḥāniyyet ve beşeriyyet ü melekiyyet ile mümtezic oldum ki **(2)** sirkengübīn cigerde olan emrāż-ı ṣafraviyyeyi defʿ ve izāle itdügi gibi ben daḫı

تا سوی (3) رنج جگر ره یافتم [2-3706]

ḥattā ḳalbde olan renc-i ṭabīʿat ve şehvet ve emrāż-ı hevā ve nefsāniyyete **(4)** yol bulup nār-ı ceẕebāt ile iḥraḳ ve izāle ve nūr-ı muḥabbet ile beḳā-yı sermedīye īṣāl **(5)** idem.

Nesīmī:

Merḥabā ey baḥr-i ẕātuñ gevher-i yekdānesi

Şemʿ-i vaḥdetdür cemālüñ ʿāşıḳān pervānesi

Fadluh, Cilt: 6, s. 898.

[1159] Yaratılanların hepsi bir aynada yansımaktadırlar. Kendileriyle meşguldürler ve aynadan habersizdirler. Dünya halkından kimse aynayı görmüyor. Aynanın içinde aynadan bakıyorlar. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 49-50.

(6) Kim ki ġavvāṣ oldı buldı vaḥdetüñ baḥrında dürr

ʿĀlemüñ cismi ṣadefdür ṣuretüñ dürdānesi

(7) Ey baña müşgīn ṣaçından göñlüñü ḳurtar diyen

Ḳanḳı ʿāḳıldur selāsından çıḳar dīvānesi

(8) Dilberüñ laʿli ezel bezminde içürdi baña

Şol meyi kim nüh felekdür kemterin peymānesi

(9) Çünki vīrān göñlüm ey cān miskin oldı ʿışḳuña

İstemez ayruḳ ʿimāret göñlümüñ vīrānesi

(10) Ey bu şeydā göñlümüñ derdin ṣoran her dem baña

Derdini bildürmez illā ʿışḳ odına yanası

(11) Buldı laʿlüñden Nesīmī nefḫa-yı rūḥu'l-ḳudüs

Ey Nesīmī'nüñ ḥayātı cānınuñ cānānesi[1160]

(12) İmdi

چون ز علت وارهیدی ای رهین [1-3707]

[1160] Hüseyin Ayan, Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni, s. 712.

Ey ḳuyūd-ı beşeriyye ve ḥucub-ı nefsāniyyeye rehīn **(13)** olan miskīn! Çünki emrāż-ı taʿayyünāt ve ʿilel-i keşerātdan ḫalās olasun.

سر که را بگذار و (14) میخور انگبین [3707-2]

Sirkeyi terk it ve bāde-i engübīn nūş it. Yaʿnī mānend-i sirke-i **(15)** telḫ ve ücāc olan evṣāf-ı beşeriyyeden ḫalāṣ olup mānend-i ʿasel-i muṣaffā-i **(16)** pür-leẕẕet ve ṣafā olan şarāb-ı ʿışḳı nūş idüp rūḥ-ı mücerred ol ki sen daḫı **(17)** bilā-vāsıṭa ve ḥicāb, maẓhar-ı nūr-ı Muḥammedī olup āfitāb-ı cemāl-i vaḥdeti müşāhede ḳılasun. **(18)** Ve nūr-ı ġayr-ı āfil ve ferd-i kāmil olduḳda

تحت دل معمور شد پاک از هوا [3708-1]

nefs ve hevādan **(19)** pāk olan göñül taḫtı envār-ı tecelliyāt ile maʿmūr ve ābādān olup قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللّٰهِ [1161] **(20)** mertebesine varmaġla

بروی الرحمان علی العرش استوی [3708-2]

ol göñlüñ üzerine (اَلرَّحْمٰنُ **(21)** عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى)[1162] maʿnāsı ẓāhir olur. Ve bu meretebeye vāṣıl olduḳda

حکم بر دل (22) بعد ازان بی واسطه [3709]

حق کند چون یافت این دل رابطه

çünki göñül bu rābıṭayı **(23)** bula. Bundan soñra Ḥaḳ Teʿālā göñle bī-vāsıṭa ḥükm ider. Yaʿnī ẓuhūr-ı nūr-ı muḥabbet içün pīr-i **(24)** ṭarīkatüñ ṣūret-i şaḫṣiyyesi taḫayyülini vāsıṭa itmege iḥtiyācı ḳalmayup ḳalbine tecellī-i ẕāt **(25)** müstevlī olmaġla Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā'nuñ maẓhar-ı ṣıfāt ve ẕātı olup anuñ ḳalbinde **(26)** ḥükm iden tecellī-i ẕāt-ı eḥadiyye olur. Ve efrād-ı kümmelden olup her nefesde (اَلرَّحْمٰنُ **(27)** عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى)[1163] sırrını müşāhede ḳılur ki āyet-i mezbūre, sūre-i Ṭā-ha'nuñ evvelindedür. **[356a] (1)** Yaʿnī

[1161] Mümin'in kalbi Allah'ın Arş'ıdır. Radıyyuddîn es-Sağânî, **el-Mevzûât**, s. 50; Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, Cilt: 2, s. 100.
[1162] Tâhâ 20/5: "Rahmân, Arş'a kurulmuştur."
[1163] Tâhâ 20/5: "Rahmân, Arş'a kurulmuştur."

hüve’r-raḥman taḳdīri üzre ol Raḥman olan Allāh ʿarş üzerine müstevlīdür. Yaʿnī ʿarşı ʿademden vücūda **(2)** getürüp ve ḥıfẓına ḳādir bir pādişāh-ı bī-miṯāldür ki irādātı taʿalluḳ eylese ʿarş ve māfīhāyı kemā fi’l-evvel maʿdūm **(3)** ḳılur.

[Maṭlab: Tefsīr-i اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى]

Elḥāṣıl ber-feḥvā-yı (لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى)[1164] semāvāt ve arż **(4)** (وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى)[1165] her ne var ise Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā’nuñ memlūk ve maḫlūḳı olup ve ṣavlecān-ı meşiyyetinde **(5)** maḳhūrıdur. Nice dilerse öyle ider. Ve keyfiyyet-i istivādan ḥaṣr ve taḥḳīḳ ile tekellüm idenler ġalaṭa düşer. **(6)**

سُئِل عن مالك ابن انس كيف الاستواء قال الاستواء غيرمجهول والكيف غير معقول والايمان به **(7)** واجب والسؤال عنه بدعة[1166]

ʿAbdullāh Enṣārī[1167] ḳaddesallāhu rūḥehu buyururlar ki:

استواءِ خداوند **(8)** برعرش در قرآنست و در هفت جای در قرآن من برعرش مستویم فرموده است و مرا بدین ایمانست تاویل نجویم که **(9)** تاویل درین باب طغیانست ظاهر قبول کنم و باطن تسلیم این اعتقاد سنّیا نست **(10)** و نادر یافته بجان پذیرفته ایشانست ایمان من سمعیست سمع من خبریست معرفت من یافتنیست **(11)**خبر را مصدّقم یافت را محقّقم سمع را متبّع بآلت عقل بگواهی صنع بدلالت نور باشرت تنزیل **(12)** بشرط تسلیم امّا نمی دانم که نه جای کیرست بحاجت جای نماست برحمت نه عرش بردارندهٔ الله است **(13)** که الله دارند و نگهدارندهٔ عرش است عرش خدا جویانرا ساخته نه خدا شنا سیانرا خدا جوی

[1164] Tâhâ 20/6: “Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, yalnızca O’nundur.”
[1165] Tâhâ 20/6: “Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, yalnızca O'nundur.”
[1166] Malik b. Enes’e istivanın keyfiyeti sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: İstivanın anlamı meçhul değildir. Keyfiyeti de akıl ile anlaşılabilecek bir durum değildir. Ona iman etmek vaciptir. Onun hakkında soru sormak ise bidattir.
[1167] Ebû İsmâîl Abdullāh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî el-Herevî (ö. 481/1089). Şair ve âlim olan Herevî daha çok tasavvufî kişiliği ile tanınmıştır. Hanbelî mezhebine bağlılığı nedeniyle Mu’tezile ve Eş‘ariyye kelâmcılarının ile birlikte kelâm usulünü benimseyen Hanefî ve Şâfiî fıkıh âlimlerini de eleştirmiştir. Arap dili ve edebiyatı konusunda da bilgi sahibi olan Herevî’nin önemli yönlerinden biri müfessirliğidir. Tasavvuf ve kelâm ilmine dair çok sayıda eser telif eden Herevî’nin öne çıkan eserleri arasında *Menâzilü’s-Sâ’irîn* ve *Zemmü’l-Kelâm* zikredilebilir. bkz. Tahsin Yazıcı, Süleyman Uludağ, “Herevî, Hâce Abdullah”, **DİA**, Cilt: XVII, s. 222-226.

(14)دیگرست و خدا شناس دیگر خدا جویرا گفت : (اسْتَوٰی عَلَی الْعَرْشِ) خدا شناس را گفت: (وَهُوَ مَعَكُمْ)[1168]

(15) Āh ey cūyende-i Ḥaḳ! Ol raḥman ve raḥīm ḫod ḥayyiz-i mekāndan münezzeh iken anı mekāminde cūyā olmaḳ ḥaḳḳā ki **(16)** cehāletdür. İmdi ḳuyūd-ı cihet ve mekān ve ḥucb-ı ekvān ve ḥadeṣāndan ḫalāṣ(وَهُوَ مَعَكُمْ)[1169] ḫiṭābıyla **(17)** iḫtiṣāṣ bulan eḫaṣṣ-ı ḫavāṣṣuñ bī-keyfiyyet ve kemmiyyet olan kelimāt-ı ḳudsiyyelerin istimaʿ ḳıl ki **(18)** ʿarş-ı ḳalb üzre olan istivāyı ẕevḳ ve vicdān ile müşāhede ḳılasun. Ḳāle Rūzbihān el-Baḳlī **(19)** ḳuddise sırruhu'l-celī:

ذكر سبحانه قبل هذه الاية ذكر خلق السموات والارض ولم يقل انّه خلق العرش **(20)** وفيه اشارة انّه قوله سبحانه عن احاطة الحدثان به الرحمن على العرش استوى يشير الى انّ عرشه **(21)** جلال قدمه وازلية ذاته وصفاته استوى بنفسه فى علم الغيب وغيب الغيب وهذاالاستواء **(22)** قديم وهذا اخبر عن تجبّره و تكبّره بنفسه فى نفسه حين لا حين ولاحيث ولا اين ولا غير وهكذا **(23)** فى جميع الاحانين قبل الاكوان وبعد الاكوان وفى الاكوان اذا الاكوان والحدثان قاصرة عن حمل **(24)** ذرّة من كبرياء عظمته والازمان مضمحلّة عن حصر صفاته وازليّة ويموميّته وايضاً انّ الله سبحانه **(25)** لما اراد ايجاد الكون خلق بظهور نور قدرته عالماً وسمّاه العرش من نور شعشعانىّ وجعله **(26)** موضع نور العقل البسيط وجعل العقل البسيط موضع فعله الذى يصدر من القوّة ومن ذلك الفعل **(27)** عالم طلوع انوار القدم عليه فاذا تجلّى بذاته لصفاته ومن صفاته لفعله ومن فعله للعقل البسيط لعالم العرش

[356b]

(1) فصار كل ذرّة من العرش مراتا يتجلّى الحقّ منها للعالم والعالمين فيبتدر قطرات دِيَمِ الفعل من فيض **(2)** انوار الصفة والّذات من عالم العرش الى العالم والعالمين على النظام والتّسرمد وابتسام صبح الازليّة **(3)** من

[1168] Allah'ın arşa kurulması Kur'an'dadır (A'râf: 7/54). Kur'an'da yedi yerde "Ben arşa kurulanım" diye buyurmuştur. Ve ben buna iman ediyorum. Bu konuda tevil aramam, çünkü bu konuda tevil isyandır. Zahiri kabul ederim, bâtını teslim. Sünnîlerin itikâdı budur. Ve cân ile idrâk edilmeyen onların kabûlüdür. Benim imanım kulak yoluyladır. Kulağım ise habere inanmıştır. Benim ilmim idrâk edilebilir bir ilimdir. Haberi musaddık, idrâki muhakkikim. Duyulana itâat ederim; akıl yoluyla, yaratılış şehâdetiyle, nûr delâletiyle, tenzîl işâretiyle, teslim şartıyla. Lâkin bilirim ki bir hâcet için yerinde sâbit değildir ancak rahmetiyle yer gösterir. Arş Allah'ı kuşatan değildir, Allah onu kuşatan ve yerinde tutandır. Arş, Allah'ı arayanları kuşatır, Allah'ı tanıyanları değil. Zira Allah'ı arayan başkadır, tanıyan başka. Allah'ı arayana "Ben arşa kurulanım" dedi, Allah'ı tanıyana و هو معكم "Ve O sizinledir" dedi.

[1169] Hadid 57/4: O, gökleri ve yeri altı günde (altı evrede) yaratan, sonra Arş'a kurulandır. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni, oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, **O sizinle beraberdir.** Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir.

اشراق شمس الا لوهّية على عالم العرش بهذه المثابة وانتشر بركتها فى الاكوان والحدثان وهذا **(4)** لتحصيل علوم سرّ الاستواء ويا عاقل اين العرش وان كان الف الف عرش من سطوات كبريائه التى **(5)** لو برزت زرّة منها بنعت القهر فى العالم لنفيت كلّها قبل ان يرتدّ اليك طرفك هو مستوٍ بغير علّة **(6)** اعوجاج الحدثان بوصف قهر القدم على كلّ مخلوق والكلّ تحت قهر جبروته وان كان عالم العرش **(7)** اعظم ميادين تجلّى استوائه وهو خاصّ يتجلّى الاستواء والاستواء صفة خاصّة لله منزّه عن **(8)** ادراك الاوهام ومقاييس العقول تعالى الله عن مماسّة الحدثان وملاصقة الاكوان [1170]

Āh **(9)** ey levş-i ḥadeşān ve ḥubb-i ekvāndan pāk olan ʿāşıḳ-ı ṭarab-nāk! Semāda olan ʿarş ḫod maʿlūmdur. **(10)** Ammā arżda olan ʿarş-ı raḥmān ḳulūb-ı ehl-i tevḥīd [ve īmān][1171] olup ʿarş-ı semā meṭāf-ı melāʾike ve ʿarş-ı arż **(11)** meṭāf-ı latīfdür. Ve ʿarş-ı semāya اَلرَّحْمٰنُ عَلَيه اسْتَوٰى [1172]ve ʿarş-ı ḳulūbe[1173] اَلرَّحْمٰنُ عَلَيه اسْتَوٰى buyurulup **(12)** ʿarş-ı semā ḳıble-i duʿā-i ḫalḳ ve arżda olan ʿarş-ı ḳalb maḥall-i naẓar-ı Ḥaḳḳ'dur. فشتّان بين عرش و بين عرش [1174]**(13)** Āh ey dil-i āgāh! Egerçi kim cirim-i ʿarş cemīʿ-i ecrām-ı ʿulviyye ve süfliyyeden aʿẓam ve cümlesini muḥītdür velākin ḳaçan **(14)** ol ʿarş-ı ʿaẓīme ḳahr-ı

[1170] Rûzbihân el-Baklî (kuddise sirruhu) şöyle demiştir: Allah Teala bu ayeti zikretmeden önce yer ve gökyüzünün yaratılmasından bahsetmiş fakat Arş'ı yarattığından söz etmemiştir. Bu bakımdan burada onun her iki (yer ve gök) mahlûku ihata ettiğine dair bir işaret söz konusudur. "Rahmân olan Allah Arş'a istivâ etmiştir." (Tâhâ 20/5) ayeti onun Arş'ının kadim oluşunun büyüklüğüne, zatının ve sıfatlarının ezeli olduğuna ve gaybın gaybı olan gayb aleminin ilminde istiva ettiğine işaret etmektedir. Bu istiva kadim olup, onun zamansız bir zamanda, mekandan, oluşlardan ve başkalıklardan münezzeh olarak kendi zatındaki büyüklüğünü ifade etmektedir. Bu durum oluşlardan önce, sonra ve oluşların içindeki tüm zamanlar için geçerlidir. Çünkü oluşlar ve sonradan meydana gelenler onun büyüklüğünden bir zerreyi bile taşımaktan acizdir. Zamanlar da onun sıfatlarını ve ezeliliğinin sürekliliğini idrak etmekten acizdir. Benzer şekilde Allah Sübhanehü mahlûkatı yaratmayı irade ettiğinde kudretinin nurunu yaratmış ve ona azametli nurundan Arş ismini vermiş, onu basit aklın (akl-i basit) nurunun yerine koymuş, basit aklı da kudretinden meydana gelen fiilinin yerine koymuştur. Kıdem nurlarının doğduğu âlem işte bu fiilden kaynaklanır. Allah Teâla zatıyla sıfatlarına, sıfatlarıyla fiiline, fiiliyle de Arş âlemindeki fiil-i basite tecelli eylediğinde Arş'ın bütün zerreleri, hakk'ın âleme ve âlemlere tecelli eylediği bir ayna oluverir. Bu esnada zat ve sıfat nurlarının feyzinden olan fiilin su katreleri Arş âleminden âleme ve mahlûkata intizam içinde, sürekli ve hızlıca düşer. Uluhiyet güneşinin ışıltılarıyla ezeliyet sabahının Arş alemine tebessüm etmesi de bu mesabededir. Ey akıl sahibi, bir Arş veya binlerce Arş'ın gücü, bir zerresi kahır sıfatıyla aleme düşse göz açıp kapayıncaya kadar bütün alemi yok edeceği onun o büyüklüğüne dayanabilir mi? Onun kıdem sıfatının kahredici özelliği bütün mahlukatı yok eder. Arş alemi mahlukatın en büyüğü olsa da bütün her şey Allah'ın boyunduruğu altındadır. Arş, istiva hususunda diğer mahluklardan farklıdır. İstiva Arş''a özeldir, Allah'a ait bir sıfattır. Vehimlerin ve akıl yürütmelerin idrak etmesinden münezzehtir. Allah Teala mahlukata benzemekten münezzehtir. Baklî, **Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'ân**, Cilt: 2, s. 474-476.

[1171] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

[1172] Rahman ona istiva eylemiştir.

[1173] Rahman ona istiva eylemiştir.

[1174] İki Arş birbirinden çok farklıdır.

rubūbiyyet ġalebe eylese ṣavlet-i ḳahr-ı ʿaẓemūtdan ʿarş-ı ʿaẓim eriyüp maḥv olmaġa ḳarīb olur. **(15)** Fe-ammā refārif-i ervāh-ı ḳudsiyye ve besātīn-i ʿuḳūl-i melekūtiyye olmagı-çün yed-i luṭf ve reʾfetiyle imsāk idüp ḳahr-ı **(16)** ʿaẓemūtı ihtizāzından sākin ḳıldı.

Ve vārid-i ulūhiyyeti ḥamlinden ʿarşuñ ẓaʿfını bildügi-çün ṣavlet-i **(17)** ḳahr-ı ḳıdemin ʿarşdan munṣarif ḳılup ḥaml-i vārid-i ulūhiyyete ḳābil bir ʿarş-ı maʿnevī vü rūhānī ve melekūtī **(18)** vü rūḥānī ve ceberūtī irāde buyurdı ki ʿarş-ı mezbūr şol ʿārif-i kāmilüñ kalb-i vāṣılıdur ki Ḥaḳ sübḥānehū **(19)** ve Teʿālā anı envār-ı behiyyesinden ḫalḳ idüp behā-yı ṣıfātınuñ tecellīsinden ṣādır olmışdur. **(20)** وذلك عرش المعنى الذى من وسعه يبسط نور الازليّة فيه على مثابة من قدرة الحقّ [1175]

Āh ey müstemiʿ-i āgāh! **(21)** Eger ʿarş ve mā taḥtehu dāḫil-i dāʾire-i ḳalb [olsa][1176] bir ṣaḥrā-yı vesīʿde dāne-i ḫardāl ne miḳdār ise feżā-yı ʿarş-ı Raḥmān **(22)** olan ḳulūb-ı ʿārifānda daḫı ʿarş anuñ gibi bī-miḳdār olur. Zīrā ʿarş-ı dil ṭuluʿ-ı şems-i ẕāt **(23)** ve bürūz-ı ḳamer ṣıfātuñ maşrıḳıdur. Pes, sulṭān-ı ṣıfāt ve ḳahramān-ı tecellī-i ẕāt ḳalbe ġalebe eylese **(24)** taḥt-ı eṣḳāl-i tecelliyāt-ı ulūhiyyetden ḳalb-i ʿārifde żaʿf ẓāhir olmaġla Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā feżā-yı ḳalbe nūr-ı lüṭfunı **(25)** ibrāz idüp bir basṭ-ı ġarīb ile basṭ ider ki ḥadd ve nihāyeti olmayup basṭ tecellī ile münbasıṭ olup **(26)** ḥattā ruʾyet-i tecellī-i ẕāta müstaḳīm olur. Pes, envār-ı tecellī-i naʿt istidāmet ile ḳalbde bürūz itdükde **(27)** sırr-ı istivā bedīdār olur.

Āh ey dil-i āgāh! Ḥaşā öyle degüldür. Ḳalb ḥāʾil-i ẕāt ve ṣıfāt ola. **[357a] (1)** Āh kim ol celāl-i ḳıdem ḥadeṣān üzerine vurūddan münezzeh ve muḳaddesdür velākin bu sırr-ı istivā bir ṭavr-ı **(2)** tecellīdür ki ḳalb-i ʿārif ḥāʾil-i eṣḳāl-i tecellīyāt-ı rabbāniyye oldugı bi-nefsihi olmayup belki Ḥaḳḳ'da

[1175] İşte bu, içinde hakk'ın kudreti mesabesinde olan ezeli nurların yayıldığı Arş'ın manasıdır.
[1176] Bu kısım sah kaydıyla satırın üztüne yazılmıştır.

fenāsı ve beḳāʾ-i **(3)** Ḥaḳḳ'la olup [1177] مَا وَسِعَنِي سَمَائِي وَلا أَرْضِي، وَلَكِنِّي وَسِعَنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ bu maʿnāya işāret **(4)** olur.

اَه ایها العشّاق کیف یحمله الحدث وهو منزّه عن الحلول ومقدّس عن ان یکون هو محلّ الحوادث **(5)** القلوب تحمله به لانّه هو بذاته حامل القلب بالوصف والصّفة الا ترى الى قوله علیه السلام **(6)** القلوب بین اصبعین من اصابع الرحمن یقلّبها کیف یشاء هو مع الکلّ بالعلم والکلّ معه بالعلم **(7)** والقدرة وهو منزّه قایم بذاته تعالى الله عن کلّ وهمٍ وخاطرٍ[1178]

Rubāʿī:

دروصف تو عقل مرد دانا نرسد

و ادراک ضمیرجان بینا نرسد **(8)**

عرشی که دوکون پرتو عظمت اوست

موری چه عجب اگر برآنجا نرسد[1179]

(9) Āh ey ʿāşıḳ-ı āvāre ve dil-i müştāḳ-ı bī-çāre!

این سخن پایان ندارد زید که [3710-1]

Bu sırr-ı istivā **(10)** sözi ḥadd ü pāyān ṭutmaz. Keşf-i esrār-ı melekūt ideyüm diyen Zeyd ḳanı? [olmasun bu sırra maḥrem her raḳīb deyüp][1180]

تا دهم پندش که رسوای مجو [3710-2]

(11) tā aña pend ve naṣīḥat vireyüm böyle deyü ki esrār-ı ġaybiyyeyi keşf ile rüsvālıḳ dileme. Naẓm: **(12)**

[1177] Ne gökteki ne de yerdeki biri beni kuşatabilir; ancak mümin kulumun kalbi beni kuşatabilir. Sehavî, **el-Makâsıdü'l-Hasene**, s. 589; Aclûnî, **Keşfu'l-Hafa**, Cilt: 2, s. 99.

[1178] Ah ey aşıklar! O hulûlden münezzeh iken, hadislerin mahalli olmaktan yüce iken onu sonradan var olmak (hades) nasıl taşıyabilir. Kalpler ise onu taşıyabilir, zira o bizatihi hem vasıf hem de sıfat olarak kalbin taşıyıcısıdır. Allah Rasulü'nün şu sözünü görmez misin: "Kalpler, Rahman'ın iki parmağı arasındadır; onları dilediği gibi döndürebilir." O ilmiyle her şeyle beraberdir. Her şey de ilim bakımından onunladır. O noksan sıfatlardan münezzeh olup, kendi başınadır. Allah Teala, hatıra gelen her türlü düşüncelerden yücedir.

[1179] Âkil adamın aklı seni tavsif etmeye yetmez. Basiret sâhibi cânın idrâk gücü seni tavsif etmeye yetmez. Ferîdüddîn Attar, **Muhtarnâme**, https://ganjoor.net/attar/mokhtarname/bb1/sh9 (30.04.2024). O'nun arşı iki âlemin büyüklüğünün bir ışığıdır. Bir karınca oraya kadar erişemezse şaşılacak şey değil.

[1180] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

درین دم دم مزن جزا از دم یار

چو کشتی در حقیقت همدم یار

درین دم دم زدی چون را حقیقت

نگه می دار اسرار شریعت **(13)**

درین دم دم مزن جزذات بیچون

بر افکن عرش و فرش و هفت کردون

بر افکن پرده و دیدار بنکر **(14)**

دمادم بود جانت یار بنکر

چو دیدی نا بدیداری کنون تو

مشوا اینجا دمادم در جنون تو[1181]

(15) رجوع بحکایت زید رضی الله عنه

Pes, ḥikāyet-i Zeyd'e rucūʿ idelüm ki

زید را اکنون (16) نیابی کو گریخت [1-3711]

Zeyd'i şimdi bulmazsun zīrā Zeyd [Ḥaḳḳ'a firār eyledi.][1182]

[1181] Bu anda, hakikatte yâr ile hemdem olduysan yârin sözünden başka söz etme.
Bu anda hakikatten dem vurduysan şeriatin sırlarını sakla.
Bu anda keyfiyyeti olmayan o zat dışında başka bir şeyden dem vurma.
Arşı, ferşi ve yedi feleği at gitsin.
Perdeyi düşür, vuslatı gör. Her ân, cânın varlık sebebi yani yârini gör.
Madem sen şuan gözle görülmeyeni gördün, şurada sürekli delikliğe kapılma.
[1182] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

جست از صفّ نعال و نعل ریخت [3711-2]

Ṣaff-i **(17)** niʿāʿl-i taʿayyün ve beşeriyyetden ṣıçradı ve ḳıdem-i rūḥa naʿl-miṡāl olan ṣūret-i cismāniyye ve keşf-i ṭabīʿatı **(18)** ḫalʿ ve izāle eyledi.

تو که باشی زید هم خود را نیافت [3712-1]

Sen kim olasun ki Zeyd'i bulasun. **(19)** Zeyd daḫı kendüyi bulmadı. Meṡelā

همچو احتر که برو خورشید تافت [3712-2]

aḫter gibi ki anuñ üzerine **(20)** ḫurşīd lemeʿān eyledi. Yaʿnī şems-i cihān-tāb ṭulūʿ itdükde kevākib-i mużīʾenüñ taʿayyün-i vücūdları **(21)** ne vechle mużmaḥill ve nā-yāb olursa Zeyd daḫı ḫalḳdan Ḥaḳḳ'a firār itdükde tecelliyāt-ı eḥadiyyenüñ **(22)** ġaybe'l-ġaybında maḥv ve ġayb olup vücūdundan eṡer bulmadı. Ḳānde ḳaldı ki andan sen eṡer bulasun. **(23)** Ḫülāṣa-i kelām Zeyd bin Ḥāriṡe raḍıyallāhu ʿanh ber-feḥvā-yı(فَفِرُّوا اِلَى اللّٰهِ)[1183] ġayrdan Ḥaḳḳ'a firār eyledi. Zīrā **(24)** Zeyd'ün şuḥūdunda vücūd-ı ġayr lā şeyʾ ve ʿadem-i maḥż olmış idi. Veliẓālik

قالی اصحاب التحقیق الفرار هوالرب **(25)** ممالم یکن الی مالم یزل[1184]

[Maṭlab: فی تحقیق الفرار الی الله تعالی ودرجات الفرار وأربابه]

Āh ey ʿārif-i āgāh! Ehl-i şuhūduñ muḫtār-ı ʿAbdullāh Enṣārī ḥażretleri **(26)** firār-ı ilallāhda üç derece beyān buyurmışlar ki firār-ı ʿām ve firār-ı ḫāṣ ve firār-ı eḫaṣṣdur. **(27)** Pes, ʿāmmenüñ firārı ceḥāletden ve ṭarīḳ-i cühālden ʿakden ve saʿyen ʿilme ve keselden saʿy ve teşmīr ve ʿazīmete ve ḍıyḳdan **[357b]** siʿat-i ṣıḳa füsḥat-ı reḫāya firārdur. Yaʿnī farīḳ-i cühhāl ve ṭarīḳ-i ḍalālden nefsini taḫlīṣ içün ʿulemāʾ-i **(2)** billāh ve ʿārifān aña heme mütābaʿat idüp anlaruñ eẕvāḳ ve ʿulūmı ṭālib-i mültecīnüñ cevāriḥ **(3)** ve ḳuvāsına tereşşuḥ ile rāh-ı istiḳāmetde rāsiḫ-dem ve ẓuhūr-ı ḳuvvet-i yaḳīn ile iṡr-i

[1183] Zâriyât 51/50: "**O hâlde Allah'a koşun.** Şüphesiz ben, size O'nun katından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım."

[1184] İşte bundan dolayı araştırmacı âlimler (ashab-ı tahkik) şöyle demiştir: Firar, olmayandan sürekli olana doğru bir kaçıştır.

ṣaḥābe ve ʿulemāya tābiʿyyetde **(4)** ṣābit-ḳadem olup iʿtikād-ı tāmm ile anlardan istifāde itdügi ʿilm-i berekātında ʿameli ziyāde olur. **(5)** Ve lāzım-ı nefs ve ṭabīʿatdan olan kesel ve fütūrdan ḫalās olup bī-fütūr ve ḳuṣūr cedd-i belīġ içün **(6)** teşmīr-i sāḳ-ı himmet ḳılur.

Ve ʿilme şuġl ile nefs ve ʿıyālinüñ ebvāb-ı rızḳında olan ḍıyḳ-ı ṣadrdan **(7)** tevekkül ve rızḳ-ı ʿibāda Ḥaḳ Teʿālāʾnuñ tekellüfüne ḥüsn-i ẓann ve iʿtiḳād-ı aḥsen ile ḫalāṣ **(8)** olup (وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ)[1185] ḳavl-i kerīmine derūn-ı dilden **(9)** iʿtimād ile saʿy ve ṭalebde diḳḳat ve taḥammül itmeyüp yaḳīni ḳuvvetde kemālin bulup vüsʿat-ı ṣadr **(10)** ḥuṣūle gelür. Ve ḫavāṣṣuñ firārı oldur ki ḫavāṣṣ, erbāb-ı aḥvālden olmaġla ḫaberden **(11)** şuhūda ve rüsūmdan uṣūle ve ḥuẓūẓdan tecrīde firār ider. Zīrā ḫavāṣṣ mevācīd **(12)** ḳılūp ve icābete varidāt-ı ġuyūbe mütemessik olmaġla tecellī-i şuhūdı ile ġaybdan ʿayāna **(13)** firār idüp ve ʿamellerini tecelliyāt-ı ilāhiyyeden aḫẕ itdükleri uṣūl üzerine binā iderler. **(14)** Ve mücerred-i rüsūm ile iktifā itmeyüp muʾāḫiz-ı rüsūm olan taʿarrüfāt-ı ilāhiyyeye tābiʿ olurlar ki **(15)** vaż'-ı rüsūm daḫı maʿrifet-i rabbāniyyenüñ ḥuṣūli içün olmışdur. Elḥāṣıl sünnet-i aʿlā ve ʿazīmet-i aḳvāya **(16)** teşebbüṯ iderler. Ve ruʿūnāt-ı nefsle meṯūbe olan aḥvāl ve aġrāż-ı nefsle olan **(17)** efʿālden nefslerini taḫlīṣe beẕl-i himmet ve Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālāʾdan tevfīḳ ve ʿināyet recā iderler. **(18)** Ve eḫaṣṣ-ı ḫavāṣṣuñ firārı māsivā-yı Ḥaḳḳʾdan ve şuhūddan ve firārdan firār ile Ḥaḳḳʾa firār **(19)** iderler. Yaʿnī māsivādan Ḥaḳḳʾa olan firārda ḫalḳ içün şuhūden-mā olmaġla ḫalḳdan **(20)** Ḥaḳḳʾa firār ile olan şuhūd-ı keṯretden daḫı maḥż-ı tevḥīd ile Ḥaḳḳʾa firār idüp ve şuhūd-ı **(21)** mezbūrede daḫı enāniyyetden baḳiyyeten-mā olmaġla şuhūd-ı mezbūreden daḫı Ḥaḳḳ-ı vāḥide firār ile **(22)** şuhūd-ı şuhūd ḳaydından daḫı mücerred olduḳda ḳayd-ı firārdan daḫı muṭlaḳ olup Ḥaḳḳʾa **(23)** Ḥaḳḳʾla firār iderler. Pes, bu mertebe ẓāhir olduḳda maḥż-ı mevhībeden olan tefrīd maḥż ile **(24)** niseb ve iżāfāt maḥv ve mürtefiʿ ve taʿayyün-i enāniyyet maḥḳ ve mużmaḥill olup rāyiḥā

[1185] Talâk 65/2-3: "Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şeye bir ölçü koymuştur."

kesb **(25)** ve taʿammül ḳalmaz. Ve şumūl-i envār-ı evveliyyet muṭālaʿa-i envār-ı ezeliyyete müstaʿidd olan nūr-ı baṣīreti **(26)** feṭḥ itmek ile şevāhid-i cemiʿde ġarḳ olup ḥażret-i cemiʿde ʿuyūn-ı aḥvāl ve şevāhid derecātdan **(27)** ġāʾib olur. Ve ʿārif-i vāṣıl bu mertebeye nāʾil olduḳda ḥālet-i mezbūreye ġayb ve ġarḳ **[358a] (1)** ve maḥv u maḥḳ taʿbīr olınur.

[Maṭlab: فى المحق و اهله]

Āh ey sālik-i rāh! Maḥḳ ḳamerüñ şems ile ictimāʿı ḥālinden meʾẖūẕdur. **(2)** Yaʿnī merkez-i ḳamer merkez-i şemse munṭabıḳ olduḳda nūr-ı ḳamer, nūr-ı şems-i cihān-tābda maḥv ve mużmaḥill olup nūr-ı ḳamer **(3)** vechen mineʾl-vücūh merī olmaduġı gibi vücūd-ı mevhūm-ı sālik, nūr-ı āfitāb-ı ẕāt-ı Ḥaḳḳʾda fenā **(4)** bulduḳda eṣer-i taʿayyün nā-yāb olur. Elḥāṣıl sālik-i mecẕūbī, ceẕbe-i ilāhiyye ẕāt-ı eḥadiyyete **(5)** bir vechle ceẕb ider ki eger bedeniyye ve eger nefsāniyye olsun efʿāl-i ʿabd fiʿl-i Ḥaḳḳʾda maḥv olup **(6)** ḥālet-i mezbūreye maḥḳ taʿbir olınur. Ve ṣıfāt-ı beşeriyye-i ḥādiṣe ṣıfāt-ı ḳademiyye-i rabbāniyyede maḥv **(7)** ve fānī olup ʿabdde efʿal-i iḫtiyāriyye ve aʿmāl-i irādiyyenüñ vücūdı ḳalmaz. Ve vücūdda **(8)** bir şeyʾ içün fiʿl ve eṣer görmeyüp cümleten fāʿil ve müʾeṣṣir Ḥaḳḳʾı müşāhede ider. Kemā ḳāle el-Ḳāşānī[1186]: **(9)**

المحقّق فناء وجودالعبد فى ذات الحقّ كما انّ المحو فناء افعاله فى فعل الحقّ والطّمس[1187] فناء **(10)** صفات العبد فى صفات الحقّ فالاوّل لا يرى فى الوجود فعلاً **(11)** لشيئٍ الا للحقّ والثانى لا يرى لشيئٍ صفة الا للحقّ والثالث لا يرى وجوداً الا للحقّ شرح: اذا الفاعل والمأثّر لا يكون **(12)** الا موجوداً واحداً لامتناع ظهورالأثر والتأثير من العدم الصّرف واستكمال هذه الصفة **(13)** يفضى الى ان لا يرى السالك لشيئٍ من الاشياء اثراً وتأثيراً فى الطور الروحىّ كما انّ الطور السرىّ **(14)** يفضى الى انّ السالك لا يرى فى الوجود

[1186] Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebi'l-Ganâim Muhammed el-Kâşânî (ö. 736/1335). Tasavvufî tefsir ve terimler hakkındaki eserleriyle tanınan mutasavvıftır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî mektebinin tasavvuf çevrelerinde yayılmasında Fahreddîn-i Irâkî, Saîdüddin el-Fergânî ve Müeyyidüddin Cendî gibi temsilcilerinden daha etkili olmuştur. Fahreddîn-i Irâkî, İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf anlayışını şiirle yayarken Kâşânî daha önce Sadreddin Konevî'nin yaptığı gibi onun fikirlerini ilmî ve felsefî bir üslûpla yaymaya gayret etmiştir. İbnü'l-Arabî'nin görüşleri hakkındaki yorumları büyük ilgi görmüş, bu konuda yapılan çalışmalara ışık tutmuştur. bkz. Süleyman Uludağ, "Kâşânî, Abdürrezzâk", **DİA**, Cilt: XXV, s. 5-6. Ayrıca bkz. Abdürrahim Alkış, "Abdurrezzâk Kaşânî ve Şerhu Fusûsi'l-Hikem Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008.

[1187] Derkenar: والطَّمس عطف على المحو (الطمس kelimesi المحو kelimesine atfedilmiştir.).

الاّ الحقّ لا یشاهد لأحدٍ وجوداً الا وهو الحقّ **(15)** فههنا ثلاث مقامات الأول التوحید الفعلیّ وهو ان لا یری فی الوجود فعلاً لشیئٍ الا للحقّ **(16)** والثانی التوحید الوصفیّ وهو ان لا یری لشیئٍ صفة الا للحقّ والثالث التوحید الوجودیّ الذاتیّ وهو ان لا یری وجوداً الا للحقّ [1188]

Rubāʿī:

از بس که دلم به بی نشان داشت نیاز

بی نام و نشان بماندم اندر تم و تاز **(17)**

سی سال بجان نشان جانان جستم

من کم شدم و نیافتم اورا باز[1189]

(18) Pes, ḥażret-i Mevlānā min külli'l- vücūh evlānā ḳıṣṣa-i Zeyd raḍıyallāhu anhla eṭvār-ı sulūkda olan mertebe-i **(19)** firār ü ġayb ve ġark u maḥv ve maḥḳı beyān idüp buyurur ki: "Ey sālik-i ġayr-ı mecẕūb! **(20)** Sen mecẕūb-ı sāliküñ aḥvāline vāḳıf olamayup maḥv-ı nūr-ı āfitāb-ı ẕāt olan **(21)** ʿāşıḳ-ı mecẕūb ve ʿārif-i maṭlūb, ḳurb-ı Ḥaḳḳ'da bir mertebeye varmışdur ki

نه ازو نقشی (22) بیابی نه نشان [3713]

نی کهی یابی براه کهکشان

ne andan bir naḳş ve eẕer ve ne bir nişān ve resm **(23)** bulursun. Ve ne rāh-ı kehkeşānda bir dāne-i keh bulursun. Yaʿnī rūy-ı āsumānda merʾī **(24)** olan

[1188] Nitekim Kâşânî şöyle demiştir: Muhıkk (المحق), kulun varlığının, hakkın zatında yok olmasıdır. Mahv (المحو)'ın, kulun fiilleriniin hakkın fiilinde yok olması da buna benzer. Tames (الطمس) ise kulun sıfatlarının hakkın sıfatlarında yok olmasıdır. Birincisi varlık aleminde hakkın fiilinden başka hiçbir şeyin fiilini görmez. İkincisi de hakkın sıfatlarından başka bir şey görmez. Üçüncüsü ise hakktan başka var olan hiçbir şey görmez. Açıklama: Çünkü fail ve tesir eden (müessir) tek bir var edicidir. Zira eser ve tesirin yokluktan (adem) meydana gelmesi, yokluğun böyle bir tasarrufta bulunması imkansızdır. Bu sıfatın kemale ermesi, salikin ruhani halinde eşyanın hiçbirinde bir tesirin meydana gelmediğini düşünmesine, sır halinde ise var olanın sadece hak olduğunu düşünmesine yol açar. Hakktan başka hiç kimse için varlığın söz konusu olamayacağını müşahede eder. İşte burada üç makam söz konudur. Birincisi, tevhid-i fiili'dir ki, varlık aleminde sadece hakk'ın fiilini görmektir. İkincisi tevhid-i vasfi'dir ki, hakk'tan başka hiç kimsenin bir sıfatının olmadığını müşahede etmektedir. Üçüncüsü ise tevhid-i vücudî ez-zatî'dir ki, sadece hakk'ın var olduğunu müşahede etmektir.

[1189] Gönlüm, nişansıza öylesine muhtaçtı ki ben de bu hengâmede adsız ve nişansız kaldım.
Otuz yıl, tüm canımla cânânın nişanını aradım. Ben kayboldum ama onu geri bulamadım. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 58.

ṣamān uġrusı didükleri maḥalde bir ṣamān dānesi bulunmaduġı gibi ceẕebāt-ı **(25**) raḥmāniyye ile nūr-ı vaḥdet-i ẕātda maḥv-ı vücūd iden mecẕūbān-ı ilāhiyyenüñ rāh-ı ḳadem-i **(26)** ʿışḳ ve ẕevḳlerinüñ eṣerin bulmazsun.″ dimek olur.

Rubāʿī:

آن گوهر پوشیده بهر جان نرسد

[358b] (1)

دشوار بدست آید و آسان نرسد

سردرره باز و دست از پای بدار

کین راه بپای تو بپایان نرسد[1190]

(2) Āh ey dil-i āgāh ve sālik-i rāh! ʿĀşık-ı mecẕūbuñ hestī-i mevhūmı nūr-ı āfitāb-ı tecellī-i ẕātda maḥv-ı **(3)** rüsūm itdügin kāşifü'l-esrār Mevlānā Ḫudāvendigār nücūm-ı zāhirenün ʿinde ṭulūʿuş-şems olan **(4)** fenā ve iżmiḥlāline temṣīl itdiyse nüsḫa-i insāniyye nüsḫa-i ʿāleme muḳābil ve mecmūʿ-ı mā fi'l-ʿālemi müştemil **(5)** olup meṣelā vücūd-ı insānīde rūḥāniyyāt-ı kevākib, sebʿa-i faʿālenüñ min ḥayṣü'l-maʿnā **(6)** ve't-teşbīh kuvā-yı sebʿ midür ki neẕā'iri olup havāṣṣ-ı ḫamse kevākib-i ḫamse-i müteḥayyireye ve ḳuvvet-i **(7)** ʿāḳıla ḫurşīde mümāṣil ve nūr-ı ʿāḳıladan istifāde ve menāzil-i ḳamer yigirmi sekiz ʿaded olduġı gibi **(8)** nāṭıḳanuñ daḫı yigirmi sekiz ʿaded ḥurūf ve menāzili meṣābesinde olduġı [cihetden][1191] ḳuvvet-i nāṭıḳa-i ḳamere **(9)** müşābih olduġın daḫı işʿār içün buyururlar ki: "Ey ṭālib-i ḥaḳḳānī ve ʿāşıḳ-ı sübḥānī! **(10)**

شد حواس و ناطقه تابان ما [3714]

[1190] Her can o saklı mücevhere erişmez. O, zor ele geçer, kolay geçmez. Bu yolda serden geç, elinden ayağından vazgeç. Zira bu yol, senin ayağınla sona ermez. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 55.
[1191] Bu kelime sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

محو نور دانش سلطان ما

Bizüm ḥavāss-ı neyyire ve nāṭıḳa-i **(11)** münīremüz bizüm sulṭānımuz olan ḫālıḳu'l-ekvānuñ maḥv-ı nūr-ı dāniş-i ezelīsi oldı." Yaʿnī **(12)** ifnā'-i vücūd ol degüldür ki sālik-i mecẕūbuñ resm-i ṣūreti ẓāhiren maḥv ve nā-yāb **(13)** olup dīde-i nāsdan ġā'ib ola. Belki maʿa vücūd-ı resmihi ẕāt-ı eḥadiyye tecellī itdüḳde mecẕūb-ı Ḫudā'nuñ **(14)** taʿayyün-i vücūd u ḥavāss ve nāṭıḳa vü ʿāḳılası ṭuluʿ-ı nūr-ı āfitāb-ı ʿilm-i ilāhīde maḥv olup **(15)** ber-feḥvā-yı

كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ[1192]

ber-mūceb-i[1193] وفَبِي يَسْمَعُ، وَبِي يُبْصِرُ وَبِي ينْطق

حسّها و عقلها شان (16) در درون [1-3715]

ol maḥv nūr-ı ʿilm-i ledünnī olan mecẕūbān-ı ilāhīnüñ ḥavāss ve ʿuḳūli **(17)** derūnda yaʿni ʿālem-i ġayb ve mükevvende

موج در موج لدينا محضرون [2-3715]

(لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ)[1194]

(18) mevcinde temevvüc iderler. Yaʿnī evcāt-ı ceberūtda olan medāric-i aʿyān-ı ṯābite ve **(19)** deryā-yı mevvāc-ı ʿulūm-ı ezeliyyeye mülāṣıḳ ve ḳaṭarāt-ı güm-geşte olup ʿilm-i ḥużūrī **(20)** baḥrinüñ telātumiyle temevvüc iderler. Ber-feḥvā-yı (اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ **(21)** جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ)[1195] āfitāb-ı tecelliyāt-ı ẕātiyyeden ʿāşıḳān-ı mecẕūbānuñ ḳalbine bir nūr-ı **(22)** ceẕbe-i muḥriḳa işrāḳ ider ki fi'l-ḥāl taʿayyün-i beşeriyyetlerin iḥrāk ve deryā-yı nūr-ı beḳāya **(23)** ilḥāk itmekle enāniyyetlerinden ġā'ib olup vücūd-ı Ḥaḳḳ'la bākī

[1192] Ben onun işiten kulağı, gören gözü olurum. Hakîm et-Tirmizî, **Nevâdirü'l-Usûl**, Cilt: 1, s. 565.
[1193] Benimle işitir, benimle görür, benim vesilemle konuşur. Hakîm et-Tirmizî, **Nevâdiru'l-Usûl**, Cilt: 1, s. 264-265.
[1194] Yâsîn 36/53: "Sadece korkunç bir ses olur. Bir de bakarsın, hepsi birden toplanıp **huzurumuza çıkarılmışlardır.**"
[1195] Yâsîn 36/53: "Sadece korkunç bir ses olur. Bir de bakarsın, hepsi birden toplanıp huzurumuza çıkarılmışlardır."

ve müstaġraḳ-ı nūr-ı **(24)** şuhūd olurlar. Ve şuʿūr ve ʿadem-i şuʿūrdan ḳalup mest-i şarāb-ı cemāl-i ilāhī olurlar. **(25)**

Şiʿr:

عاشقان در جهان سرمستی

همه لبّند و دوست لبّ لباب

لیس فی الّدارغیره موجود

غرق دریای وحدتم دریاب **(26)**

عالمی غرق بحر نور شوند

گر ازآن رو بیفکنی جلباب[1196]

Āh ey ʿāşıḳ-ı cemāl-i sübḥānī! Mecẕūbān-ı Ḫudā′nuñ ẕikr olınan ġarḳ ve ġaybetleri **[359a] (1)** nūr-ı āfitāb-ı vaḥdetüñ evān-ı tecelliyāt-ı eḥadiyyetinde olur. Fe-ammā

چون شب آید باز (2) وقت بار شد [3716-1]

çünki rūz-ı fīrūz ceẕbe-i eḥadiyyet gidüp şeb-i deycūr-ı beşeriyyet ve leyl-i **(3)** muẓlime-i enāniyyet gele. Girü ḥavāss-ı nāṭıḳaya icāzet vaḳti olup

انجم پنهان شده (4)بر کار شد [3716-2]

kevākib-i muḫtefīye-i ḫāsse ber-kār olup ḥāmil-i eṣkāl-i tekālīf-i yār olur. **(5)** Mıṣraʿ-ı evvelde olan lafẓ-ı bār icāzet maʿnāsınadur. Ve ḥaml maʿnāsına daḫı olmaḳ mümkündür ki **(6)** murād-ı bār tekālīf-i şerʿiyye ve ṣavm u ṣalātdur. Zīrā nūr-ı āfitāb tecellī-i ẕātuñ ṣaṭavāt-ı **(7)** ḳahrında maḥv ve fānī olan ʿāşıḳ-ı

[1196] Sarhoşluk âleminde âşıkların tamı ‘iç’tirler, Dost ise ‘iç’in ‘iç’idir. “Evde ev sâhibinden başkası yoktur” , vahdet deryâsına daldım, anla! Bir âlem vardır ki nur âlemine dalar. Bu âlemden yüz çevirirsen yüzüne örtü örtmüş olursun. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 25.

mecẕūbdan ol ḥīnde āḳl-ı meʿāş sāḳıṭ olup **(8)** ve ḳuvā ve ḥavāss taḥt-ı taṣarruf-ı ʿaḳla dāḫil olmamaġla üzerinden evḳāt ve sāʿatüñ geçdügünden **(9)** bī-şuʿūrdur teklīf ise ʿaḳladur. Pes, ʿaḳl daḫı ġarḳ-ı deryā-yı envār-ı ceẕebāt-ı eḥadiyyet **(10)** olıcaḳ ḳalem-i teklīfden mücerred olur. Ve çünki maḥvdan ṣaḥva ve ġaybetden beşeriyyete gele. **(11)** Şeb-i deycūr taʿayyüni rū-puş-ı nūr-ı āfitāb-ı tecellī-i vaḥdet olmaġla māh-ı nāṭıḳası ẓāhir **(12)** ve kevākib-i ḥavāssı bāhir olup ʿāḳılanuñ dāḫil-i dāʾire-i ḥükmi olmaġla ecyād-ı iḫtiyārlarına **(13)** bār-ı tekālīf-i şerʿiyye taḥmīl olınur. Zīrā ʿaḳl-ı meʿāşa gelmezden evvel şarāb-ı ʿışḳ-ı ilāhīnüñ **(14)** mest-i medhūşları olduḳları-çün

([يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا][1197] لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)[1198]

buyurulmışdur.

[Maṭlab: Tefsīr-i لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى ve teʾvīl-i Rūzbihān el-Baḳlī]

Kemā ḳāle Rūzbihān el-Baḳlī ḳuddise sırruhū:

فى تفسير هذه الاية هذا خطاب لأهل العشق **(15)** والمحبّة والشوق الذين اسكرتهم انوار القدوسيّة وسبحات السبوحيّة وسطوات العظمة **(16)** وشربات بحار الأزليّة ولطايف كشوفات القدميّة وهم حبارى سكارى مبهوتون **(17)** فى بهيّة الاحوال وتأيهون فى مشاهد الجمال والجلال فغالب احوالهم العبرات والغلبات **(18)** والزعفات والشّهقات والهيجان والهَيَمان لا يعرفون الأوقات ولا يعلمون الليل **(19)** من النهار والنهار من الليل لا يقدرون فى حال سكرهم ان يأتوا على شرايط الصلوة من القيام **(20)** والقراءة والركوع والسجود كهشام بن عبدان وبهلول و سعدون وجميع عقلاء المجانين[1199]

[1197] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1198] Nisâ 4/43: "**Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar**, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar **namaza yaklaşmayın.** Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."

[1199] Rûbehân el-Baklî (kuddise sirruhu) bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir: Bu ayet; kudsi nurların, tenzih ve yücelik manalarının, ezeli deniz şerbetlerinin, kıdemi keşfeden latifelerin sarhoş ettiği, aşk, muhabbet ve özlem ehline bir hitaptır. Onlar bulundukları hallerin etkisiyle hayretler içinde donakalmış ve sarhoş olmuşlardır. Onun cemâl ve celâlini izlerken yollarını kaybetmişlerdir. Bu yüzden gözyaşları, taşkınlıkları, çığlıkları, yükselmeleri, coşkuları, tutkuları onların hallerine galebe çalmıştır. Hangi vakitte olduklarını bilemezler; geceyi gündüzden, gündüzü geceden ayıramazlar. Sarhoşluk halinde olduklarından kıyam, kıraat, rükû, secde gibi namazın şartlarını yerine getirme kudretinden yoksundurlar. Hişam b. Abdân, Behlûl, Sa'dûn ve bütün aklı başında deliler böyledir. Baklî, **Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'ân,** Cilt: 1, s. 135.

(21) Elḥāṣıl bu muḳaddimenüñ taḳdīminden soñra ṣāḥibü'l-ʿ*Arāyis* buyururlar ki: "Ḥaḳ celle celāluhū ʿāşıḳ-ı mecẕūblarına **(22**) eyder: "Ey benüm ẕāt ve ṣıfātum ve esmā ve nuʿūtum maġrifetine ʿārif olan ʿāşıḳlarum ve şarāb-ı muḥabbetüm **(23)** ve selsebīl-i ünsüm ve nesīm-i ḳudsüm ve zencebīl-i ḳurbum ve ḫamūr-ı ʿışḳum ve ʿuḳār-ı müşāhedātum şürbündan mest ü **(24)** sekrān ve vālih ü ḥayrān olan mecẕūblarum. Şol dem ki sizüñ ḳalbleriñüze ẕāt-ı eḥadiyyetümle tecellī idüp **(25)** dīde-i sırr-ı sırrıñuza āfitāb-ı cemāli keşfle rūḥuñuzı maḳām-ı rubūbiyyetüme ceẕb idem. Ol ḥīnde **(26)** nefsiñüze teklīf-i emr-i ṣūret-i ẓāhire ḳılmayasız. Zīrā siz ol ḥālde benüm cenān-ı müşāhedātımdasız. **[359b] (1)** Benüm cennet-i celālümde ise taʿabbüd yoḳdur. Pes, mādām ki bu ḥāldesiz size teklīf yoḳdur. Ḥattā ġaleyān-ı **(2)** āteş-i ʿışḳ ve heyecān-ı nūr-ı ceẕebātuñuz sākin olup temkīn ḥuṣūle gelince pes sekrden ʿaḳla ve maḥvdan **(3)** ṣaḥve geldigüñüz gibi iḳāmet-i ṣalāt idüp ṣalātuñuzı idāmet ḳılıñuz ve ḳurb-ı müşāhedātımuz **(4)** şükrānesī-çün nefsiñüze ve ḥavāss ve ḳuvvāñuza aḥmāl ve eşḳāl tekālīfi cümleden ziyāde taḥmīl **(5)** idiñüz." Yaʿnī

قيل للعاشقين فانّ جنود العشق ترفع قلم التكليف عن مجنون محبّتى فاذا تصلون **(6)** وتقربون مقام البدايات على حدّ الصَّحووان كنتم مضطربين من خمار ذلك السكر لانّ السكران **(7)** والصاحىّ يذهبان عن صورة العقل الى عالم العشق عند طلوع جلال عظمتى من مطالع قِدمى **(8)** فى عيون ابصار اسرارهم فعند ذلك يستوى حالهما

شعر :

اذا طلع الصّباح لنجم راح

تساوى فيه سكران صاحى **(9)**

وكشف تعالى غمّة ايهام المبطلين الذين يطعنون اشارتنا لقلّة **(10)** افهامهم بها حيث قال (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) ذكر القربة وما قال لا تصلّوا وشرط **(11)** فيها السّكر والسّكر خطرات والصّحو وطنات واذا بقى العقل الإلاَهىّ فى اشراق انوار سلطان **(12)** المشاهدة ذرّة فينبغى ان يصلّى ويؤدّى حقّ الاوقات فانّ بعض مشايخنا لمّا حان عليهم **(13)** وقت الصّلوة وهم فى وجدٍ وحالةٍ قاموا الى الصّلوة ومريد وهم عدّوا ركعاتهم وسجداتهم وركوعاتهم **(14)** فاذا ساهوا عن شيئٍ ذكر وهم وهذا من كمال ظرافتهم فى المعرفة

وايضاً خاط اهل الغفلة و **(15)** سكارىّ الجهل من شراب الهوى والشّهوة ان لا يأتوا الى مقام مناجاته وقربه و مشاهدته **(16)**حتّى يخرجوا منها فانّ الغافل لا يؤدّى فرائضه على شرط السنّة كما مرّ تفسيرها اَنفاً بهذا الوجه[1200]

[Ammā ey müstemiʿ-i ḳābil! Zinhār tekāsül-i nefsānī ve iġvā-yı şeyṭānī ile tārik-i ṣalāt olup kendüye ʿışḳ ve cünūn isnād iden her ehl-i hevāya iʿtimād itme. Ehl-i ḥālüñ özge nişānı vardur.][1201] **(17)** Ḥāṣıl-ı kelām ey nūr-ı ḥadeḳa-i ādem ve nūr-ı ḥadīḳa-i ʿālem.

Beyt:

ظهرت شمسها فغيّبت فيها

فاذا اشرقت **(18)** فذاک شروقى[1202]

ṭabḳınca āfitāb-ı tecelliyāt-ı ẕāt-ı ḥażret-i eḥadiyyet encüm-i ḥavāss ve ʿuḳūle bürūz itdüḳde **(19)** cümlesi(وَاِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ)[1203] cemʿine ḥāẓır olup taḥt-ı işrāḳ-ı āfitāb-ı tābān-ı **(20)** sübḥānīde pinhān iken maḥbūb-ı ezelī, ʿāşıḳān-ı mecẕūbānuñ niyāzını irāde buyurmaġla semt-i **(21)** nāzdan libās-ı

[1200] Yani âşıklar hakkında şöyle denilmiştir: Aşk sebebiyle, bana muhabbet besleyerek aklı başından gitmiş kimseden sorumluluk (teklif) kalemi kaldırılır. Bu durumda bidayet makamlarının bilincine ulaşırsınız. Bu durumda sekir halinin sarhoşluğuyla halden hale girersiniz. Çünkü sarhoş ve bilinçli olan kimse, benim azametimin büyüklüğü onların sır gözlerinde peydahlandığında onlar akıl suretinden aşk âlemine gidiverirler. Bu durumda her ikisinin de hali müsavi olur.
Şiir:
Sabah doğan bir yıldıza denk gelince,
Sarhoşla ayığın orada bir farkı kalmaz.
Allah Teala "… sarhoş iken namaza yaklaşmayın." (Nisâ 4/43) buyurarak anlayışları kıt olduğundan işaretlerimizi eleştirenlerin akıllarındaki örtüyü kaldırmış oldu. Ayette yaklaşmayın buyurmuş; namaz kılmayın buyurmamıştır. Ayrıca sarhoşluğu da namaza yaklaşmamaya şart koşmuştur. Müşahede âleminin nurlarının doğduğu yerde ilahi bir akıl kaldıysa o aklın namazı vakitlerinde hakkıyla eda etmesi gerekir. Zira bizim meşayıhımız, namaz vakti yaklaştığında sekr ve vecd halinde olsalar bile kalkıp namazlarını eda ederlerdi. Müritleri ise, şeyhlerinin rekâtlarını, rukûlerini ve secdelerini sayar; herhangi bir yanılmada kendilerine söylerlerdi. Bu durum onların marifette ne kadar ince olduklarının bir göstergesidir. Ayrıca ayette gaflet ehline ve şehvet-hevâ şerbetinden içen cahil sarhoşlara, münacat, yakınlık ve müşahede makamı olan namaza, bu hallerinden çıkmadıkça gelmemeleri söylenmiştir. Zira gafil kimse, daha önce de dile getirdiğimiz gibi, farz ibadetlerini, sünnetteki şartlarına uygun bir şekilde yerine getiremez. Baklî, **Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'ân**, Cilt: 1, s. 236-137.

[1201] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1202] Güneşi belirdi, ben de içinde kayboldum,
Parladığında, işte o, benim doğuşumdur.

[1203] Yâsîn 36/32: "Onların hepsi de mutlaka toplanıp (hesap için) huzurumuza çıkarılacaklardır."

beşeriyyetlerin kāmet-i insāniyyelerine ilbās ve envār-ı tecelliyāt-ı eḥadiyyü’ẕ-ẕātı tecelliyāt-ı **(22)** ṣıfāt ve efʿāliyle iḫfā’ ḳılup

بهشان را وا دهد حق هوشها [3717-1]

mest ü medhūş ve müstaġraḳ **(23)** u bī-hūş olan ʿāşıḳlara Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā girü encüm-i ḥavāss ve ʿuḳūli virüp

حلقه حلقه حلقها (24) در گوشها [3717-2]

gūşlarda ḥalḳa ḥalḳa menkūşlar hüveydā olur.

[Beyt:

Ẕülfüñ girihleri ṣanemā ḥalḳa ḥalḳa tāb

Ḥüsnüñ ḳatında ẕerrece yoḳ narḫ-ı āfitāb][1204]

Yaʿnī ḥavāss-ı ẓāhire ve bāṭınalarınuñ **(25)** esmāʿ-ı cānlarında envār-ı ḥaḳīḳatü’l-ḥaḳāyıḳ füyūżātından envāʿ-ı āṯār-ı ġarībe ve eṣnāf-ı esrār-ı ʿacībe **(26)** yādigār ḳalup leẕẕet-i üns muḫāṭabāt-ı gūşlarından ve ṣafvet-i ḳuds-i müşāhedāt-ı çeşm-i hūşlarından **(27)** bi-ḥasebi’t-tecelliyātu’ṣ-sıfāt ġā’ib olmamaġla ol nār-ı ceẕebāt ve nūr-ı mülāṭefātuñ şevḳiyle **[360a] (1)** pervāne-sān-ı sūzān ve gülşen-i müdānātuñ revāyiḥ-i ünsiyyesiyle bülbül-i hezār destān olup

پای کوپان دست (2) افشان در ثنا [3718-1]

ḥamd ü ṯenāda pāy-kūpān ve dest-efşān olaraḳ

[ناز نازان ربّنا احییتنا][1205] [3718-2]

gāh nāz ve gāh niyāzla رَبَّنَا اَحْيَيْتَنَا [1206] deyü raḳṣ ve deverān iderler. Yaʿnī mehālik-i beşeriyye ve mesālik-i nefsāniyyeden ḫalāṣ ve **(4)** tecelliyāt-ı ẕat ve

[1204] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1205] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1206] Rabbimiz, bize hayat verdin. Benzer ifade için bkz. Mü’min: 40/11.

ṣıfāt ile ebedī ḥayāt bulmaḳ iḫtiṣāṣına lāyıḳ olduḳları içün ġāyet-i şevḳ **(5)** ve meserretlerinden ayāḳ ḳakup ve el silküp ḥalḳa-i ẕikr ile devrān idüp ilāhī şükr ve sipās-ı **(6)** bī-kıyās senüñ iḥsānuña ki bizi nūr-ı muḥabbetüñle iḥyā ḳılduñ ve evṣāf-ı beşeriyyeden ḳurtarduñ dirler. **(7)** Şi'r:

هردم از عشق تو نشکیید دلم

جان با مِسّ است و عشقت کیمیاست

گر تو گویی جان فداکن بهرمن

ای دل و جان صد هزاران جان فداست

گفتهٔ کان یار آید ازسفر **(8)**

تا قیامت از دل و جان مرحباست

بر امید وصل و ازبیم فراق

شب همه شب تا سحر که ربّناست[1207] **(9)**

Āh ey mecẕūb-ı deyyūmī kāşif-i esrār-ı ḳayyūmī! Mevlānā Celāleddīn er-Rūmī **(10)** sālikān-ı mecẕūbān beyninde maʿhūd bir sırr-ı ġarībe işāret buyurmışlardur. ʿAcabā dimāġ-ı cānuñ sırr-ı mezbūrdan **(11)** ẕevḳ-çeşan oldu mı? İmdi żamīr-i mihr-i incilāya ḫafī olmaya ki ʿāşıḳān-ı ilāhīnüñ mirʾāt-ı ḳulūbında nār-ı ceẕebāt-ı **(12)** raḥmāniyye müşteġill ve nūr-ı muḥabbet-i rabbāniyye ḥavāṣṣ ve ḳuvāsını müştemil olduḳda ḫāṣṣiyyet-i ceẕbe budur ki sāliküñ **(13)** evṣāf-ı beşeriyye ve aḫlāḳ-ı reddiyyesin bi-külliyetihā iḥrāḳ u

[1207] Gönlüm, senin aşkına bir an bile dayanmaz. Bizim canımız sarhoştur ve senin aşkın kimiyadır. Sen "benim için canını feda et!" dersen, a canım ve gönlüm! Yüz binlerce can sana fedadır. Demişsin ki "O yâr yolculuktan geri döner." Kıyamete kadar canım ve gönlüm sana selam eder. Vuslat umuduyla ve ayrılık korkusundan her gece sabaha kadar "Yâ Rabbî..." diye yakarırım.

ifnā ve ṣıfāt-ı ilāhiyyeyi ilbās ve iʿṭā itmekle **(14)** ṣıfāt-ı Ḥaḳḳ'la cemāl-i eḥadiyyeti ve tecelliyāt-ı envār-ı ẕāt ile celāl-i vaḥdeti müşāhede idüp āṯār-ı beşeriyyetden **(15)** şe'y kalmaz. Fe-ammā Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā sāliküñ nār-ı ceẕbātını iskān idüp melekiyyetden beşeriyyete ve sekrden **(16)** ṣaḥve ve evc-i vaḥdetden ḥaẓīẓ-i keṯrete redd itdüḳde ʿālem-i ceẕbede ilbās olınan ḫileʿ-i ṣıfāt **(17)** ḳāmet-i müşāhedātından ḫileʿ olınup ḳurb-ı vaḥdetden buʿd-ı keṯrete evṣāf-ı beşeriyyeden olan **(18)** pelās-ı ḥubb-i ekvān ve ḳamīṣ-i meyl-i ḥadeṯan ile hübūṭ iderse ḥālet-i ceẕbede olan eẕvāk **(19)** ve ḥālāt henūz mülki olmayup ʿāriyyeti ve pīr-i ṭarīḳatüñ eṯer-i ṣoḥbeti ve baḫşiş ve ʿaṭiyyesidür ki sālik **(20)** anı kendüye sermāye itmek-içün iḥsān itmişlerdür. Ve ḥālet-i mezbūre sāliküñ mülki olmaḳ tevfīḳ-i ilāhī ile saliküñ **(21)** kesbine mevḳūfdur. Ve bu maʿnā baʿżı maḥalde tafṣīl olınmışdur ki bu menzilde olanlara aṣḥāb-ı televvün **(22)** dirler. Ammā vaḥdetdeñ keṯrete ve melekiyyetden beşeriyyete redd olınan sāliküñ ḳāmet-i mevzūn ḳābiliyyetinden **(23)** ilbās-ı evnār-ı ṣıfāt ḫalʿ olınmayup aḫlāḳ-ı ilāhiyye ile müteḫallıḳ-ı sermedī olursa televvün-i taʿayyünāt **(24)** ve taʿaddüd-i keṯerāt vaḥdetine müzāḥame virmekden ḫalāṣ olup ol ḥāl meczūb-ı sāliküñ mülk ve makāmı **(25)** olup ḥayāt-ı ebedīye nāʾil ve رَبَّنَا اَحْيَيْتَنَا[1208] niyāzını ḳāʾil olur. Ve bu mertebeye beḳāʿ baʿde'l-fenā taʿbīr **(26)** olınur. Meṯelā sabbāḥ-ı deryā-yı esrār, mevvāc-ı biḥar-ı envār Şeyḫ ʿAṭṭār[1209] ḳuddise sırrıhū telvīnde iken **(27)** bir māder püserine bir manḳır virüp: "Ey nūr-ı dīdem! Bu manḳır ile varup ʿAṭṭār'dan bir miḳdār sükker alup **[360b] (1)** getür." dimekle püser-i mezbūr şeyḫ ʿAṭṭār'un dükkanına varup bir manḳırlık sükker istedi. Şeyḫ ʿAṭṭār **(2)**

[1208] Rabbimiz, bize hayat verdin. Benzer ifade için bkz. Mü'min: 40/11.

[1209] Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî (ö. 618/1221). İranlı meşhur şair ve mutasavvıftır. Kaynaklarda bir tarikata girmediği belirtilen Attâr, tasavvufu benimseyip, az da olsa seyrüsülûk ile meşgul olmuş ve kendisinden sonra yaşayan pek çok mutasavvıf-şair ve edibe örnek olmuştur. Bunlar arasında Mevlânâ, Mahmûd-ı Şebüsterî, Saʿdî, Hâfız ve Molla Câmî zikredilebilir. Attâr, şiirlerinde tasavvuf zevkini, özellikle vahdet-i vücûd düşüncesini, ilâhî yolculuk için gerekli gördüğü aşkı ve âşıklığı işlemiştir. Ateşli gazelleri, âşıkane şiirleri, mesnevilerinde yer verdiği manzum hikâyeleri ve bunlarda belirginleşen orijinal fikirleriyle Mevlânâ'yı hazırlamıştır. bkz. M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddin", **DİA**, Cilt: IV, s. 95-98. Sarı Abdullah Efendi şerhinde Attâr'ın şiirlerine sıkça yer vermiştir. Şerhte *Dîvân, İşretnâme, Esrârnâme, Muhtârnâme ve Mantıku't-Tayr*'dan alıntılar yapılmıştır. Ferîdüddin-i Attâr'ın hayatı, tasavvufi düşüncesi ve şiirleri hakkında bkz. Fatma Kopuz Çetinkaya, "Ferîdüddîn Attâr ve Bir Gazelinin İncelenmesi", **Current Research in Social Sciences**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2015, s. 27-34.

ceẕebāt-ı ilāhiyye ile sekrān bulunmaġla ol ṭıfla bir kille sükker virdi. Pes, püser sükkeri māderine **(3)** götürdükde māderi püserine eyitdi: "Ben ḫod saña bir manḳırlıḳ sükker al didüm. Sen bu sükkeri niçün **(4)** killesiyle getürdüñ?" didi. Püser eyitdi: "Ey māder! ʿAṭṭār bu sükkeri bir manḳır muḳābelesinde virdi." **(5)** Māder eyitdi: "Ey püser! Çünki sükker böyle erzān imiş var ol ʿAṭṭār'dan beş on kille sükker daḫı **(6)** ḫarīdār ol." deyüp birḳaç manḳır daḫı virdi. Püser-i māder tekrār ʿAṭṭār'a varup manḳırları virdi. **(7)** Ve sükker ṭalep eyledi. Meger ʿAṭṭār'uñ ceẕbesine sükūn ve maḥvdan ṣaḥve gelmiş idi. Terāzü **(8)** getürüp ol püsere revācı üzre bir miḳdār sükker vezn eyledi. Püser eyitdi: " Bundan evvel **(9)** ḫod bir manḳıra bir kille sükker virmiş idüñ. Pes, şimdi ḥikmeti nedür ki birḳaç manḳıra bu ḳadarca **(10)** sükker virdüñ?" ʿAṭṭār eyitdi: " Ey püser! Sen beni evvelki ḥālime getür ben saña dükkanumda olan **(11)** mecmūʿ-ı sükkeri vireyüm." buyurdı. Filḥaḳīḳa Şeyḫ ʿAṭṭār fenā ender fenā ve beḳā baʿde'l-fenā mertebesine **(12)** varduḳda dükkanın yaġmaya virüp iki cihāndan el yudu. [Ey müstemiʿ-i āgāh! Egerçi ʿAṭṭār'uñ ṣaḥvında sükker vezn idtügi daḫı aḫlāḳ-ı reddiyeden degüldür. Nihāyet-i mertebe bu ḥikāyeti īrāddan murād kemāl-i terki beyāndur. Zīrā vuṣlat terke göredür.][1210] İmdi benüm nūr-ı dīdem! Ceẕbe ḥālinde **(13)** olana iʿtibār yoḳdur. İʿtibār sükūn-ı ceẕbeden soñra ẓāhire olan evṣāfadur.

[Maṭlab: فى الصحو فوق السَّكر]

Felihāẕā **(14)** "İʿtibār ʿurūca olmayup nüzūledür." dimişler. Pes, ẕikr olınan mevt-i irādī vü maʿnevī ve ḥayāt-ı **(15)** sermedī devletine nā'il olanlaruñ ṣaḥvı sekrden aʿlā olup anlaruñ ḳatında sekr ile ṣaḥv mütesāvī **(16)** olur. Zīrā sekr-i ḥayret ve meʿa-baḳiyye'til-vücūd müveddi-i ġaybetdür. Ve ṣaḥv ṣafvet-i şuhūd ile **(17)** bi-külliyetihā baḳiyye-i vücūdı daḫı müfnīdür. Ve ṣaḥv maḳām-ı şuhūd-ı tāmm ve ḥażret-i cemʿ-i şuhūdda temekkün olup **(18)** ṭalebden daḫı muġnīdür. Zīrā baʿde'l-vuṣūl ṭaleb firāḳı ve ḥażīż-i noḳṣāna inḥiṭāṭı müḳteżīdür. **(19)** Felihāẕā

[1210] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

قيل السّالك ان سكن هلك والعارف ان تحرّك هَلك كما قال عبدالله الانصارى **(20)** الصّحو فوق السّكر وهو يناسب مقام البسط والصّحو مقام صاعدٌ عن الانتظار مغنٍ عن الطلب **(21)** طاهراً من الحرج فانّ السكر انّما هو فى الحقّ والصّحو انّما هو بالحقّ وكلّ ما كان فى عين الحقّ لم يخل **(22)** من حيرةٍ لا حيرة الشبهة بل الحيرة فى مشاهدة نور العزّة وما كان بالحقّ لم يخل من صحّةٍ **(23)** ولم يُخَف عليه من نقيصة ولم يتعاوزه علّة ش اى لم يتداوله علّة لانتفاء بقيّة رسمه **(24)** عند الصّحو ترفع حجب الصّفات وكشفها عن وجه الذّات وبرز الواحد القهّار عن حجاب العزّة **(25)** ليلطف برحمة الاحياء فى مقام البقاء بعد الفناء ويستره بنور وجوده انّه هو العزيز **(26)** الغفّار م والصّحو من منازل الحيوة واودية الجمع والوايح الوجود ش انّما كان الصّحو من **(27)**منازل ا لحيوة لانّ الصحّو بالحقّ والحيوة انّما هى بالحقّ فانّ حيوة الحقّ عين وجوده فمن وُجِد

[361a] (1)

بوجود الحقّ حيّ بحيوته فتبيّن انّ السّكر ادنى من الصّحو قال اصحاب الصّحو ربّنا احييتنا[1211]

Şiʿr: **(2)**

ای آرزوی جان چه کنم من دوای دل

بی تونه خواب دارم نی صبر و نی ثبات

جان مست روی تست که آن وجه دلفروز

صبحیست از سعادت و روزیست از نجات **(3)**

[1211] Denilmiştir ki, salik hareketsiz durursa, arif de hareket ederse helak olur. Abdullah el-Ensari de şöyle demiştir: Sahv hali sekr halinden üstündür ve o bast makamına uygun düşer. Sahv hali intizar halinden de üstündür; talep makamından müstağnidir; güçlükten temizdir. Zira sekr, hakktadır; sahv ise hakk iledir. Hakkın bizatihi içinde olanın hayret içinde olmaması mümkün değildir; yalnız bu hayret, şüphe hayreti değil, yüce olanın nurunu müşahede etme hayretidir. Hakk ile olanın ise sıhhatinden endişe edilmez; onda herhangi bir nakısa görülmez; hiçbir hastalık ona isabet etmez. Açıklama: Resminin kalıntıları yok olduğundan bu haldeyken ona herhangi bir hastalık gelmez. Sahv halinde sıfatların perdesi kalkar ve zatın veçhinden bir miktar açılır. Fenaya erdikten sonra ulaşılan beka makamındaki canlılara rahmetiyle iltifatta bulunmak ve varlığının nuruyla sevindirmek için Vahid ve kahhâr olan izzet perdesini açar. Sahv, hayatın bir mertebesidir, cemiyetin devasıdır, varlığın kitabesidir. Açıklama: Sahv makamı, hayatın bir mertebesidir. Zira sahv hakk ile olur. Hayat da hakk ile gerçekleşir. Zira hakkın bahşettiği hayat, bizatihi onun varlığından gelen bir hayattır. Bu bakımdan hakkın var etmesiyle var olan kimse onun hayatıyla yaşıyor demektir. Şu halde sekr halinin sahv makamından daha düşük bir mertebe olduğu ortaya çıkmış olur. İşte bu yüzden sahv ashabı, "Ey rabbimiz, bize hayat verdin!" şeklinde niyaz ederler. Abdullah b. Muhammed el-Ensârî el-Herevî, **Menâzilü's-Sâirîn**, [b.y.], el-Kerame, 2017, s. 96.

زار و نزارتست دلم هر کجاکه هست

جان دوستدارتست اگر موت اگر حیات[1212]

(4) Āh ey ṭālib-i ḥayāt-ı ebedī ve rāġıb-ı saʿadet-i sermedī! ʿĀşıḳān-ı sübḥānī ve ʿārifān-ı rabbānī mevt-i irādī ile **(5)** baʿde'l-fenā nā'il-i beḳā olduḳlarında ḳāble ḳıyāmü's-sāʿe ve sırr-ı ḥaşri müşāhede ḳılup ḥālet-i mezbūre **(6)** ṭāmme-i kübrāda olacaḳ ḥaşr-ı ekbere mümāṣil olduġı-çün Ḥażret-i Mevlānā min külli'l-vücūh evlānā ber-feḥvā-yı **(7)**

(وَنُفِخَ فِی الصُّورِ فَاِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰی رَبِّهِمْ یَنْسِلُونَ)[1213]

nefḫa-i ṣānīde olacaḳ iḥyāʾ-ı emvātı **(8)** taḥḳīḳe intiḳāl idüp buyururlar ki: "Hengām-ı baʿṣde bī-reyb ve iştibāh

آن جلود و آن عظام ریخته [3719-1]

(9) yer altında ve deryālar dibinde nā-būd ve nā-peydā olan ol ʿiẓām-ı ramīm ve pūsīde ve cülūd ve edīm **(10)** rīḫte ber-feḥvā-yı

(قُلْ یُحْیِیهَا الَّذِی اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ)[1214]

bā-fermān-ı (بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ)[1215] tekrār ḥayāt **(11)** bulup ve ḳubūrdan ḳalḳup su'āl ve ḥesāb içün maḥşere şitābla ẕehābda

فارسان (12) گشته غبار انگیخته [3719-2]

fārisān-ı ġubār-engīḫte olmışlar." Yaʿnī sālikān-ı mecẕūbānuñ cülūd-ı ḥucb-ı **(13)** nefsāniyye ve ʿiẓām-ı evṣāf-ı beşeriyyeleri nār-ı ceẕebāt ile maḥv

[1212] A canımın arzusu! Ben nasıl gönül dermanını ne yapayım? Sensiz ne uykum var, ne sabırım ne de huzurum. Can, senin yüzünün sarhoşudur. Zira o gönül aydınlatan yüzün saâdet sabahı ve kurtuluş günüdür. Gönlüm nerede olursa olsun senin hastandır. Canım ister ölü olsun ister diri, seni sever.

[1213] Yâsîn 36/51: "Sûra üfürülür. Bir de bakarsın, kabirlerden çıkmış, Rablerine doğru akın akın gitmektedirler."

[1214] Yâsîn 36/79: "**De ki: "Onları ilk defa var eden diriltecektir.** O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir."

[1215] Yâsîn 36/79: "De ki: "Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, **her yaratılmışı hakkıyla bilendir**."

olduḳdan soñra nefḫ-i rūḥ-ı iżāfī **(14)** ve ilbās-ı ṣıfāt-ı rabbāniyye ile ḥayāt-ı ebedī bulup fārisān-ı feżā-yı vaḥdet olduḳları **(15)** gibi ḳıyāmet-i ʿuẓmāda daḫı çürümüş tenler ve ṭaġılmış toz olmış üstüḫānlar yerlü yerine gelüp **(16)** kemā fi'l-evvel ḥayāt bulup meydān-ı ʿaraṣātda toz ḳopartıcı fārisler olur. Ḥāṣıl-ı kelām **(17)** ol gün bir yevm-i ʿaẓīmdür ki yaradılmış olan cemīʿ-i mevcūdāt

حمله آرند از عدم سوی وجود [3720]

در (18) قیامت هم شکور هم کنود

eger mü'min-i şekūr ve eger kāfir-i kenūd ʿumūman mevt ve ʿademden cānib-i **(19)** ḥayāt ve vücūda hamle getürürler. Ve evvelīn ve āḫirīn cezā-yı aʿmālini görmek içün bir yerde ḥaşr **(20)** ve cemʿ olurlar.

[Maṭlab: Tefsīr-i قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ]

Kemā ḳāle Teʿālā:

(اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ وَضَرَبَ لَنَا **(21)** مَثَلًا وَنَسِىَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِىَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ) **(22)** روي انّ ابیّ ابن خلف اتی النّبی صلی الله علیه وسلم بعظمٍ بالٍ نفتّته بیده[1216] وقال اتری انّ الله یحیی هذا **(23)**بعد ما رمّ فقال علیه السلام نعم ویبعثك ویدخلك النار فنزلبت قال الرّازی وقد ثبت فی اصول الفقه **(24)** انّ الاعتبار بعموم اللفظ لا بخصوص السبب الا یری انّ قوله تعالی قد سمع الله قول الّتی تجادلك فی زوجها الا نزلت **(25)** فی واحدة واراد الکلّ فی الحکم فکذلك کل انسان ینکر الله والحشر هذه الآیة ردّ علیه اذا علمت عمومها **(26)** فایلاء الهمزة واو العطف فی اولم یرا لانسان للتقریر والتعجیب من حال الانسان ای اینکر الانسان البعث **(27)** ولم یعلم ابداع نشأته ولم یر مبدأ خلقه انّا خلقناه من النّطفة المذرّة الخارجة من قناه النّجاسة (فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ)

[361b] (1)

اذا للمفاجاة والفاء فصیحة للعطف علی مقدّر وفیه تسلیةٌ اخری لرسول الله صلی الله علیه وسلم بتهوین **(2)** ما یقولون بالنسبة الی انکارهم الحشر وتقبیح بلیغ لانکاره حیث تعجّب منه وجعله افراطاً فی الخصومة بیّناً **(3)** وهذا الافراط مستفاد من صیغة الخصیم وتنکیرها (وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا) انما سمّی قوله مثلاً لکونه امراً **(4)** عجیباً وقصّةً غریبة کالمثل حیث انکر قدرة الله علی انشاء الموت وقد انشاء الله من الموات **(5)** (وَنَسِىَ خَلْقَهُ

[1216] Derkenar: فتُّ الشیئ کسره (فت الشیئ bir şeyi kesmek, anlamındadır.)

) ولا يتذكّر خلقه من ماءٍ مهين وهو اقرب شيئٌ اليه (قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ) منكراً اياه **(6)** مستبعداً له والظّاهر انّ الرميم فعيل بمعنى الفاعل من قولهم رمّ العظم يرمّ من بالكسرة رمّة اذا بلى فهو رميم **(7)**وقد تقرّر انّ الفعيل بمعنى الفاعل يفرق فيه بين المؤنّث والمذكّر فينبغى ان يقال وهى ريمة لكونه **(8)** خبراً عن مؤنّثٍ فما له ان تدخله التّاء اجيب نعم انّه فى الاصل صفة بمعنى الفاعل الا انّه لمّا صار بالغلبة **(9)** اسماً لما بلى من العظام بمعنى الرّمة والرفات لا يحتمل الضّمير كالرّغيف واجيب ثانياً بانّا لا نسلّم انّه **(10)** بمعنى فاعل الجواز ان يكون بمعنى المفعول لأنّ رمّ قد يستعمل متعدّياً فيقال رممته وفعيل بمعنى المفعول **(11)** يستوى فيه المذكّر والمؤنّث نحو قتيل و ذبيح (قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ) انّما قال انشاها **(12)** دون احياها اشارة الى الفرق بين الاحياء والانشاء من حيث انّ الاوّل ههنا انشاء والثانى **(13)** اعادة فلا جرم يكون اهون ولا تغيّر فى جانب الفاعل وَهُوَ(بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ) يعلم كيف يخلق لايتعاظمه **(14)** شئ من خلق المنشأت والمعادات وجميع اجزائها جلايلها ودقايقها[1217]

[1217] Rivayet edildiğine göre Übey b. Halef, çürümüş bir kemiği elinde ufalayarak Hz. Peygamber'e gelmiş ve şöyle demiştir: "Şu, çürüyüp toz haline geldikten sonra Allah'ın onu dirilteceğini mi söylüyorsun?" Bunun üzerine Allah Rasulü, "Evet, seni de diriltecek ve cehenneme sokacaktır" demiş ve peşinden ilgili ayet inmiştir. Razî şöyle der: Usul-i Fıkıh ilminde, nassların varid olduğu sebebin özel olduğu değil, o nasslarda geçen lafzın genel olduğu dikkate alınır. "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir." (Mücâdele 58/1) ayetini görmez misin; bu ayet bir kimse hakkında nazil olmuştur fakat hüküm açısından tüm bireyleri bağlacıdır. Bu bakımdan, ilgili ayetin umumi olduğu düşünüldüğünde Allah'ı ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden her insana bu ayet bir reddiyedir. أولم ير الإنسان cümlesindeki hemze ve atıf vavının getirilmesi de hem pekiştirme hem de insanın durumuna hayret ifade etmektedir. Yani anlam şöyledir: İnsan öldükten sonra diriltilmeyi inkar ediyor ama ilk yaratılışını göz ardı ediyor, yaratılışının başlangıcını görmüyor. Biz insanı necaset yolundan dışarıya atılan fışkırmış "bir nutfeden yarattık fakat o birden bize düşman kesiliverdi." (Yâsîn 36/79) إذا kelimesi birden anlamı verir (müface'e). Fa harfi ise mukadder bir cümleye atfeden fa-i fasihiyyedir. Bu ayette, müşriklerin öldükten sonra haşri inkâr ettiklerine dair sözlerinin değersiz olduğuna dair Hz. Peygamber'e ayrıca bir teselli vardır; söz konusu inkar karşısında hayrete düşerek ve onun Allah'a karşı aşırı derecede düşmanlığa döndüğünü belirterek bu inkarın beliğ bir şekilde çirkin olduğunu vurgulama söz konusudur. Bu aşırılık, ayetteki خصيم kelimesinin kalıbından ve kalıbın nekre olmasından anlaşılmaktadır. "Bize örnek veriyor." (Yâsîn 36/78) Übey b. Halef'in olayı ilginç bir durum, garip bir hikaye olduğundan dolayı Allah Teala onun sözünü örnek olarak nitelemiştir. Zira Allah'ın onu, ölmüş halden diriltmiştir. "Kendisinin değersiz bir sudan yaratıldığını unuttu." (Yâsîn 36/78) Allah'ın ölüleri diriltme kudretini inkar etmiştir. Hâlbuki onun ikinciye yaratması daha kolaydır. "Şu çürümüş kemikleri kim hayat verecek, der." (Yâsîn 36/78) Bunu inkar ederek ve böyle bir şeyin olacağını imkansız görerek söyler. الرمير kelimesi ismi fail anlamında sıfatı müşebbehedir. Çürümüş kemik anlamında kullanılan bu kelime رميم ،رمة ،يرمّ ،رم şeklindedir. فعيل kalıbındaki sıfatı müşebbehe'nin ismi fail anlamında kullanıldığı ve bu kelimenin müzekker-müennes ayrımının te'nis tâ'sıyla yapıldığı müsellem olduğuna göre cümlenin وهي رميمة şeklinde söylenmesi gerekir. Çünkü bu kelime müennes bir kelimenin haberidir. O halde neden tâ harfi getirilmemiştir? diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Evet, bu kelime aslında ismi fail anlamındadır fakat çok kullanıldığından dolayı zamanla bu kelime, çürümek anlamında zamir almayan bir isim/mastar kalıbı haline gelmiştir. رغيف kelimesi de buna bir örnektir. İkinci olarak şöyle bir cevap verilebilir: Biz bu kelimenin (رميم) ismi fail anlamında olduğunu kabul etmiyoruz, çünkü ismi meful kalıbında olma ihtimali de vardır. Zira رمّ fiili bazen geçişli (müteaddi) olarak kullanılır. فعيل kalıbı da ismi meful anlamında kullanılabilir ve قتيل ve ذبيح kelimelerinde olduğu gibi müzekker ve müennesleri aynı kalıptır. "De ki, onları ilk başta yaratan diriltecek." (Yâsîn 36/79) أحيا yerine أنشأ fiilini kullanmasında yaratma ile diriltme arasında fark bulunduğuna bir işaret vardır. Şöyle ki, burada ilk yaratma inşâ, ikincisi ise tekrar iade etmek anlamındadır. Bu durumda ikincisi daha kolaydır ve bu

Elḥāṣıl ḥażret-i Ḥaḳ **(15)** ve ḳādir-i muṭlaḳ iḥyā-i emvāt ve ḥaşr-i ecsādı münkir olan Ümeyye bin Ḫalef ve ol meşrebde **(16)** olan nā-ḫilaflaruñ istibʿādını ibṭāl içün buyurur ki: " ʿAcebdür ki münkir-i ḥaşr olan **(17)** kāfirler kendülerüñ ḥālini fikr idüp görmezler mi kim biz ʿaẓamet ü şān ve ḳudret-i bī-pāyānımuz ile **(18)** insānı eḫass-ı eşyādan olan ve sūraḫ-ı bevlden çıḳan āb-ı mehīnden ḫalḳ idüp **(19)** ve raḥm-ı māderde ḳırḳ gün nuṭfelik ḥālinde mekīn eyledük ḥattā ʿalaḳa oldı ve ḳırḳ gün **(20)** daḫı ṭavr-ı ʿalaḳada ḥıfẓ idüp baʿdehū muḍġa oldı. Baʿdehū heykel-i insānī ve ṣūret-i **(21)** şaḫṣiyyesini ẓuhūra getürüp ve kisve-i beşeriyyeti giydirüp ol ḳarār-ı mekīnden bu feżā-yı pehīne **(22)** iḫrāc eyledük. Ve ḫūn ile pür olan pistān-ı dāyeden leben-i şehbā ḫalḳ idüp aña ġaẕā ḳılduḳ **(23)** ve bundan māʿadā ʿaḳl u fehm ve cān u semʿ ve başar ile anı tezyīn idüp ḳabż u batş ve ḳuvvet-i meşī ve ḥareket-i **(24)** erzānī buyurduḳ. Pes, ʿademden vücūda getürüp mertebe-i nuṭfeden bu vechle terbiye itmişiken **(25)** şimdi bizümle ḫuṣūmet ider ve çürümüş ʿiẓāmı eliyle oġup toz idüp "Ḥaḳ Teʿālā bu **(26)** ʿiẓām-ı ramīmi nice ḫalḳ ider?" deyü inkār ile bize miṯl-i ḍarb ider. Ve ne şeyʾden ḫalḳ olınduġun **(27)** ferāmuş idüp tefekkür itmez. Ḥabībim ol kāfir ve münkirüñ istibʿādı ḫāṭır-ı şerīfüñe **[362a] (1)** elem virmesün. Bizüm cānibimüzden Ümeyye bin Ḫalef ve ol ṣıfat ile muttaṣıf olan kāfir-i nā-ḫilaflara **(2)** iblāġ-ı risālet idüp di ki: "Ol cülūd-ı riḫte ve ʿiẓām-ı pūsīdeyi ol ḳādir-i müteʿāl **(3)** iḥyā ider ki insān şeyʾ-i meẕkūr degül iken evvel merrede anı ʿademden inşā ve īcād buyurdı. **(4)** Ve ol celīl ü cabbār ve ḳādir ü muḫtār keyfiyyet-i ḫalḳa ʿalīm ve bir ṣāniʿ-i ḳadīmdür ki meşārıḳ **(5)** ve meġāribde perīşān olan eczāʾ-i müteferriḳanuñ baʿżını ebdāʿ-ı sibāʿ ve baʿżını ḥavāṣıl-ı **(6)** ṭuyūrdan bilcümle berr ve baḥrden cemʿ ve ḫalḳ idüp nefḫā-i ṣānīde rūhlarını bedenlerine **(7)** iʿāde ider. Ve müʾminleri cennete ve kāfirleri nāra idḫāl ider. Ey kāfir-i bed-ṭıynetler! **(8)** Ḳudret-i

işi gerçekleştiren açısından bunlar arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. "O her türlü yaratmayı bilir" (Yâsîn 36/79) Nasıl yaratacağını bilir; yarattığı hiçbir şey onunla bu konuda boy ölçüşemez. Yarattığı şeylerin bütün cüzleri onun azametini ve inceliğini gösterir. Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, Cilt: 26, s. 307.

Ḥaḳḳ'ı nice inkār idersiz ki ber-feḥvā-yı (اَلَّذِی جَعَلَ لَکُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ)[1218] **(9)** beyniñüzde istiʿmāl itdügüñüz ḥazaʿ ve ʿifār ile maġrūf olan şecer-i aḫḍardan **(10)** sizüñ içün nār īcād idüp anı birbirine sürüp ol dıraḫt-ı ābdārdan nār bedīdār **(11)** olur. Āteş yaḳup ṭabḫ-ı taʿam ve işʿāl-i meşāʿil idersiz.

Ey münkir-i lā yaʿḳil! İḥyāʾ-yı **(12)** emvāt ve ḥaşr-ı ecsāda ne vechle münkir olursız ki (اَوَلَیْسَ الَّذِی خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰی اَنْ یَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰی وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِیمُ)[1219] **(13)** feḥvā-yı kerīmi üzre ol ḫālıḳ-ı bī-çūn **(14)** degül midür ki semevāt ve arżı ʿademden vücūda getürdi. Ve ol Ḥayy ve Ḳayyūm bir ḳādir-i deyyūmdur ki **(15)** semāvāt ve arż miṣüllü niçe eşyāyı inşā ve īcād ider. Belī āmennā ve ṣaddaḳnā ol eḥad **(16)** ve münezzeh sizüñ vaṣf itdüklerinüzden muḳaddes olup ḫallāk ve ʿalīmdür. Ve meṣāliḥ-i **(17)** bendegānı dānā ve tevānādur. Ol bir pādişāhdur ki ber-mısdāḳ-ı (اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَیْئًا اَنْ یَقُولَ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ) **(18)** bir şeyʾüñ īcādını irade itmez.

İllā meşiyyet ve irādeti taʿalluḳ itdükde **(19)** ol şeyʾe "kün" dimekle ʿademden vücuda gelüp tekevvün ider(فَسُبْحَانَ الَّذِی بِیَدِهِ مَلَکُوتُ کُلِّ شَیْءٍ وَاِلَیْهِ تُرْجَعُونَ) **(20)**[1221] neḳāʾiṣ-i ḥadeṣiyyeden münezzehdür. Mülkünde şerīki yoḳdur. **(21)** Her şeyʾüñ melekūtı anuñ yed-i ḳudretindedür. Cemīʿ-i eşyānuñ eger mülk ve eger melekūtı anuñ ḳudretinden **(22)** ẓāhirdür. Ve cümlesinüñ rucūʿı anuñ ḳudretinedür. ʿAleʾl-ḫuṣūs ḫalḳ-ı insānda olan **(23)** vücūh-ı iḥsān ve ʿalāmāt-ı ḳudreti ekvānda olan ḳudretinden ekṣerdür. Zīrā mülk **(24)** ve melekūt ve kevneyn ve ʿālemeynde olan her şeyʾ terkīb-i insānīde maʿcūn olup ʿilm-i esmā **(25)** vü ṣıfāt ve maʿrifet-i envār-ı ẕātī-i insāndadur." Pes, insān nefsini ʿārif olsa rabbini ʿārif **(26)** olup her bir şeyʾde ḳudret-i Ḥaḳḳ'a şekk ve inkārı ḳalmaz. Zīrā ḫalīḳat bir mirʾāt-ı ḥaḳīḳatdür ki **(27)** erbāb-ı maʿrifet-i ḥaḳīḳat

[1218] Yâsîn 36/80: "O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz."
[1219] Yâsîn 36/81: "Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir."
[1220] Yâsîn 36/82: "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir."
[1221] Yâsîn 36/83: "Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir! Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz."

ol ḥalīḳada tecellī itmişdür. Ḳatı çoḳ ḳalb-i meyyit vardur ki **[362b] (1)** baʿd mevteʾl-cehālete veʾl-kasvet Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā anı maʿrifeti ve nūr-ı āfitāb-ı cemāliyle iḥyā itmişdür.

Silsile-i Cāmī:

آدمی چیست برزخ جامع **(2)**

صورة خلق و حق درووا‌قع

نسخه مجلمل است و مضمونش

ذات حق و صفات بیچونش

متصل بار قایق جبروت **(3)**

مشتمل برحقایق ملکوت

باطنش در محیط وحدت غرق

ظاهرش خشک لب بساحل فرق

یک صفت نیست از صفات خدا **(4)**

که نه درذات او بود پیدا

هم علیم است وهم سمیع و بصیر

متکلم مرید و حیّ و قدیر

همچنین از حقایق عالم **(5)**

همه چیزی درو بود مدغم

خواهی افلاک و خواهی ارکان گیر

خواه کان و نبات و حیوان کیر

صورت نیک و بد نوشته درو **(6)**

صورت دیو ودد سرشته درو

گر نه مرأت وجه باقی بود

از چه روشد فرشته را مسجود

بود عکس جمال حضرت پاک **(7)**

اگر ابلیس پی بزد چه باک

هر چه درکنج کنت کنز نهان

بود دروی خدا نمود عیان[1222]

[1222] İnsasoğlu nedir? Yaratılanın sûretini ve Hakk'ı bir araya toplayan bir berzah. İnsanoğlu özet bir nüshadır, mazmunu ise Hakk'ın zâtı ve keyfiyetsiz sıfatlarıdır. Ceberût'un inceliklerine muttasıl, melekûtun hakikatlerine müştemildir. Bâtını vahdet muhitinde müstağrak, zâhiri ise fark sâhilinde susuzdur. Allah'ın sıfatlarından hiçbir sıfat yoktur ki onun zâtında görünmesin. Hem alîm (bilen)dir, hem semî (dinleyen) hem de basîr (gören). Mütekellim (konuşan), mürîd (irâde sahibi), hayy (diri) ve kadîr (kudret sâhibi). Ayrıca, âlemin hakikatlerinin tamamı onda bulunur. İster eflâki ister erkânı düşün. İster madenleri ister bitkiyi veya hayvanı düşün. İyi ve kötünün sûreti onda yazılıdır. İblis ve şeytanın sûreti onda yoğurulmuştur. Vechin aynası bâkî olmasa melek ona secde eder miydi? O (insan), Cenâb-ı Allah'ın cemalinin yansımasıydı. İblis bunu anlamadıysa korkulacak ne var? "Küntü

(8) Pes, Ḥażret-i Mevlānā min külli’l-vücūh evlānā münker-i ḥaşr olan kāfirlere ḫiṭāb-ı bā-ʿitāb idüp buyururlar ki: **(9)**

سرچه می پیچی کنی نادیدۀ [3721-1]

“Ey münkir ve kāfir! Ḥaşr ve neşre iḳrārdan başūñu ne çevirirsün ve ḳudret-i ilāhiyye **(10)** āfitābdan ʿayān iken ḫuffāşlıḳ idüp niçün görmezlenürsün? Ve nār-ı muḥabbet ile yanup maḥv olup **(11)** baʿde’l-fenā beḳā mertebesine nāʾil olmaḳdan niçün rū-gerdān olursun ki

در عدم اوّل نه سر پیچیدۀ [3721-2]

(12) ʿademde iken vücūda gelmekde ḫod başuñı çevirmemiş idüñ yaʾnī

در عدم افشورده بودی پای خویش [3722-1]

(13) ʿademde iken ayaġuñı ṣıḳmış ve muḥkem başmış idüñ böyle deyü

که مرا کی بر کند از جای خویش [3722-2]

beni kendü **(14)** yerümden kim ḳoparur ve ʿademden kim getürür dir idüñ. Pes, ʿademden vücūda iḫtiyāruñla mı geldüñ? **(15)** Belki sebeb-i īcād-ı kevn olan emr-i kün ḫ̆āh ve nā-ḫ̆ah seni dest-efşān ve pāy-kūpān idüp ʿademden **(16)** vücūda getürmedi mi? Bunu ḫod inkāra mecāl mi vardur?” Pes, eşyaʾ ʿademden vücūda olan ẓuhūrlarında **(17)** Ḥaḳ celle ve ʿalānuñ icbār-ı ezeliyyesine muṭīʿler olup kuvvet-i ebediyye ve celāl-i ʿaẓamet-i sermediyyesinüñ ḳahramān-ı **(18)** salṭanatı mütūn-ı ʿademe ʿizzet-i ḳıdem ile ġalebe itdükde eşyāʾ-i maʿdūmenüñ ʿadem-i ḫurūca iḫtiyār mı **(19)** olur belki cümle umūr anuñ ḳuvvet-i ceberūtına müteʿallıḳdur.

می نبینی صنع ربّانیت را [3723-1]

Sen rabbānī **(20)** olan ṣunʿ-ı ḳudreti görmez misün

---

kenz” hazinesinde gizli ne varsa Allah onda (insanda) âşikâr etti. Abdurrahman Câmî, “Silsiletü’z-Zeheb”, **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 68-69.

که کشید او موی پسشانیت را [2-3723]

ki ol celīl ü cabbār ve ḳādir **(21)** ü muḫtār ber-feḥvā-yı

(مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا)[1223]

seni alnuñ ṣaçından aḫẕ idüp mekūn-ı **(22)** ʿademden deşt-i vücūda çekdi.

[Maṭlab: Baʿżı meʿānī-i der-āyet-i مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا]

Elḥāṣıl mā yedübbü fi'l-arż olan eger ḥayvān ve eger insān cümle ekvān **(23)** Ḥaḳ Teʿālā'nun yed-i ḳudret ve ḳabża-i irādetinde olup zīr-i ḥükm-i meşiyyetinden ḫurūca hīç eḥadde ḳudret **(24)** yoḳdur. Dilerse imāte ve dilerse iḥyā ider. Cemīʿ-i maḫlūkı dest-i ḳıdemiyle aḫẕ idüp ḳudret-i ceberūtiyle **(25)** emākin-i ʿademden mesākin-i vücūda iḫrāc itmişdür. Ve mine'l-ʿarşi ile'n-neşri cümle mevcūdātı meyādīn-i **(26)** melekūte ceẕb idüp ʿale'l-ḫuṣūs evliyā-i aṣfiyāsını mevā'id-i tecellī-i ṣıfāt ü ẕāt ve āyāt u efʿālinden **(27)** [ġaẕālandırup][1224] ervāḥ-ı ḳudsiyyelerini ġaẕā-yı müşāhede-i ẕāt ile żiyāfet idüp ḳulūbı müşāhede-i ṣıfāt **[363a] (1)** ve ʿukūli müşāhede-i envār-ı efʿāl ve nüfūṣı ʿanāṣır-ı kevnden olan aġẕiye-i ṭabāyiʿ ile terbiye buyurmışdur. **(2)** Pes, ber-feḥvā-yı (اِنَّ رَبِّی عَلٰی صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)[1225] ol rabbü'l-ʿālemīn Allāh ezel ve ebed meyādīn-i fesīḥasınuñ **(3)** ṣırāṭ-ı müstaḳīm rubūbiyyeti üzre olup ve Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā'nuñ tevfīḳ ü hidāyet ve luṭf u ʿināyeti ile **(4)** iʿvicāc-ı ḥadeṣānīden muḳaddes olan ṭarīḳ-i müstaḳīmi sālikleri ki rabbānīlerdür tecellī-i nūr ve ceẕb-i **(5)** ẓuhūr ile sā'irān ṭarīḳ-i tecelliyāt-ı ẕāt ve ṣıfāt olup teġāyür-i nefsānīden ḫalāṣ olmaġla **(6)** ol ʿāṣıḳ-ı ṣādıḳlaruñ rāh-ı müstaḳīmini ne bir ʿillet sedd ider. Ve ne bir zelle iʿvicāc virür.

[1223] Hûd 11/56: "İşte ben, hem benim, hem sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım. **Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.** Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir."

[1224] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1225] Hûd 11/56: "İşte ben, hem benim, hem sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. **Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir.**"

Şiʿr: **(7)**

اذانحن اولجنا وانت اما منا

كفى لمطا يانا بلقياک هاديا

قال بعض اهل التحقيق ایّ كيد يلحق من هو **(8)** فی قبضته الحقّ وسرادق العزّ وجلابيب الهيبة والكيد لا يلحق الا بمن هو اسيرٌ فی طرق المخالفة وقال **(9)** بعضهم فی قوله ما من دابّة كيف يكون لك محلّ وانت بغيرك قيامك و بقاؤك ولذلك قيل من قال انا **(10)** فقد نازع القبضة [1226]

İmdi ey münker-i ḥaşr olan cāhil! Ol mümīt ve muḥyī olan pādişāh-ı ẕü'l-celāl-i **(11)** ve'l-ikramuñ baʿde'l-imāte olan iḥyāsına ne zehre ile inkār idersün ki ḳabża-i ḳudretüñ mine'l-ezel **(12)** ile'l-ebed maḳhūrı olup

تا كشيدت اندرين انواع حال [1-3724]

ḥattā seni bu envāʿ-ı ḥālüñ içine ceẕb idüp **(13)** ṭavrdan ṭavra ve neşʾeden neşʾeye getürdi. Yaʿnī nebātdan ḥayvāna ve ḥayvāndan nuṭfeye andan **(14)** ʿalaḳaya andan muḍġaya andan laḥm u ʿiẓām ve ṣūret-i inṣāna ve ṭıfūletden şebāne ve şeyḫūḫete **(15)** ve kehūlete ve ceḥlden ʿilme ve ʿaḳl u ferāsete getürüp bu ḳadar merātıb ḳatʿ itdürdi ki ʿademde iken **(16)**

كه نبودت در گمان و در حيال [2-3724]

ki senüñ ẓann ü ḫayāl ve vehm ü gümānuñ da yoġidi. Ve bundan **(17)** soñra daḫı fikr ve ḫāṭırūña gelmeyen nice eṭvār ceẕb itse gerekdür.

[1226] Sen imâmınızken girdiğimizde yol gösterici olarak bineklerimize sana kavuşmak yeter. Bazı araştırmacı âlimler şöyle der: Hakk'ın kabzasında, izzet sahibinin yanında ve heybet örtülerinin içinde olan birine hangi hile erişebilir. Hile ancak muhalif yollardan birinde yürüyen kimseye erişir. ما من دابة ayetiyle ilgili olarak bazıları şöyle demiştir: Sen, senden başka olan sayesinde varken ve varlığını böyle sürdürebiliyorken senin nasıl bir konumun olabilir? Bu yüzden denilmiştir ki, "Kim "ben" derse Allah'ın kabzasıyla çekişmeye girmiş olur." Baklî, **Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'ân**, Cilt: 2, s. 126.

[Maṭlab: در نشأهِ اخرویَّه ونفح صور واعداد الحشر وانتقالات الصُّور]

Ḳāle eş-şeyḫ raḍıyallāhu anha:

فی الفتوحات **(18)** فی الباب السبعین فی قوله تعالی (كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ) اعلم انّ الحقّ تعالی قد بدأنا علی غیر مثالٍ **(19)** سبقٍ وکذلك یکون انشاؤه فی الاخرة علی غیر مثالٍ سبقٍ فمن علم ذلك لم یستبعد وقوع المحالات **(20)** من حیث العقل والا فلیس ذلك بمحالٍ من حیث القدرة الألهیّة وقال فی فتوحات فی موضع أخر **(21)** اعلم انّ من انکر البعث والاعادة فی الاجسام کفر وصورة الاعادة انّ الله تعالی ینزل من السماء **(22)**مطراً یشبه منّی الرّجال تمحص منه الارض فینشی الله تعالی منه الخلق النّشأة الاخرة قایمة علی عجْب[1227] **(23)**الذّنَبِ الّذی بقی من نشأة الدنیا وهو اصلها الّذی لا یقبل البلی ثم اذا انشاها الله تعالی **(24)** النشأة الاخرة وسواها و عدلها استعدّت لقبول الارواح کاستعداد الشجر بالنّاریّة التی **(25)** فیه لقبول الاشتعال وکانت الصور البرزخیّة کالسرج المشتعلّة بالارواح التی فیها فاذا **(26)** نفخ اسرافیل فی الصّور الذّی هوالخضرة البرزخیّة التی تنتقل الیها بعد الموت مرّت تلك النّفخة **(27)** علی جمیع تلك الصّور البرزخیّة التی احتوی علیها الصّور فاطفأتها کلّها فیقول الله عزّ وجلّ

[363b] (1)

لمن الملك الیوم فلا یجیب له احدٌ فاذا نفخ الثانیة اشتعلت تلك الصّورة المستعدّة للاشتعال بارواحها **(2)** (فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ) فکلّ صور تقوم حیّةً ناطقة بما ینطقها الله عزّوجلّ فمنهم من ینطق بالحمد لله **(3)** ومنهم من ینطق بقوله مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ومنهم من ینطق بقوله سبحان من احیانا بعد ما اماتنا والیه النشور **(4)** وهکذا ینطق کل انسان بما کان علیه عند موته وان کل واحد نسی حاله الذی کان علیه فی البرزخ ویتخیّل **(5)** ان کل ما کان فیه منام کما یتخیّله المستقیظ من منامه انتهی کلام الشیخ وقد یسمّی الصّور النّاقور کما قال تعالی **(6)** (فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ) وفی الحدیث انّه یقول فیه ایها الاعضاء المتهشته[1228] والعظام البالیة والاجسام المتفرّقة **(7)**والجلود المتمزّقة والاوصال المنقطعة والشعور المتطائرة قوموا الی الارض علی الله فتخرج حینئذٍ **(8)** ارواحهم من ثقب الصّور ولها دوّی کدوّی النحل وربّ العزّة یقول وعزّتی وجلالی لاعیّدنّکم کما خلقتکم **(9)** اوّل مرّة قال الشیخ ابو طاهر رحمة الله علیه فاشعرت هذه الایات والاحادیث بان الصّور هیئت **(10)**حبس الله فیها ارواح الموتی وهو البرزخ الاکبر رأسه الی علّیّین واسفله الی سجّین وما ورد فی الاحادیث **(11)** من مواضع الارواح مثل قوله صلی الله علیه وسلم انّ ارواح الانبیاء فی جنات عدنٍ تصعد مرّةً **(12)** وتنحدر اخری وتکون فی اللّحد مونسة لا جسادهم ساجدةً لله تعالی وارواح السعداء فی الفردوس **(13)**وارواح الشهداء فی حواصل طیرٍ خُضر فی قنادیل معلّقة تحت العرش وارواح اطفال المسلمین فی حواصل **(14)** عصافیر الجنّة عند جبال المسك وارواح ولدان المشرکین فی الجنات ولیس لهم مأویً یخدمون

[1227] Derkenar: عجبٌ اصل الذنب
[1228] Derkenar: ای شکستن چیزی خشك (Ey kuru varlığın kırıcısı!).

اهل الجنّة **(15)** وارواح المسلمين الذين لهم تُبعات معلّقة فى الهوى لا تصل الى الجنّة ولا الى السماء حتى ترضى الخصماء **(16)** وارواح الفسّاق المصرّين تعذّب فى القبر مع الجسد وارواح المنافقين فى بئرٍ بَرَهُوت[1229] و **(17)** ارواح الكفّار فى سجّين تعرض على النار غدوًّا وعشيًّا صدق رسول الله صلى الله عليه وسلم[1230]

Āh ey **(18)** müstemiʿ-i āgāh! Aḥvāl-i mezbūre mesmūʿuñ oldıysa ʿulemāʾ-i billāh olan ʿārifān-ı āgāh keşf-i şuhūd ile **(19)** buyururlar ki: "Ṣūr-ı İsrāfīl'üñ ʿaded-i ervāḥ ḳadar şuʿūb ve şukūbı olup ʿarş-ı aʿlādan semāvāt **(20)** ve arża

[1229] Derkenar:
برسوت جامست بحضر موت يقال فيها ارواح الكفار وفى الحديث ضيروبهء فى الارض زمزم وشر البئر من الارض مَرهوت ويقال مُرهوت بالضمّ (Berahût, Hadramevt bölgesinde bulunan ve içinde kafilerin ruhlarının bulunduğu söylenen bir kuyudur. Hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur: Yeryüzündeki en hayırlı kuyu Zemzem; yeryüzündeki en şerli kuyu ise Berahût'tur. Burahût şeklinde zammeli olarak da okunmuştur.)

[1230] Şeyh (r.a.) Fütühât isimli eserinin yetmişinci babında, "Sizi ilk defa yarattığı gibi ona döneceksiniz" (A'râf 7/29) ayeti hakkında şöyle demiştir: Bil ki, Hakk Teala bizi eşsiz bir şekilde yaratmıştır. Aynı şekilde onun ahirette tekrar yaratması da eşi olmayan bir şekilde gerçekleşecektir. Bunu idrak eden, muhal şeylerin meydana gelmesini akli açıdan uzak görmez. Öte yandan bu durum ilahi kudret açısından da muhal sayılmaz. Yine Fütühât isimli eserinin bir başka yerinde şöyle demiştir: Öldükten sonra diriltilmeyi ve cisimlerin iade edilmesini inkâr eden dinden çıkar. Tekrar iade edilme şuna benzer: Allah Teâla, erkeklerin menisi gibi bir suyu gökten indirip onunla yeri saflaştırır ve ondan ahiret yaratılışını, dünyadan kalan yaratmanın devamına uygun olarak gerçekleştirir. Dünyadaki yaratılışı ahiret yaratışının temelidir. Sonra Allah onu ahiret için yeniden yaratıp, ona şekil verdiğinde ağacı ateşe hazırlar gibi ruhların onu kabul etmesine hazırlar. Berzah alemindeki suretler ruhlarıyla yanan kandiller gibidirler. İsrâfil, kişinin ölümden sonra intikal ettiği berzahtaki sura üfürdüğünde bu üfürük berzahta bulunan tüm suretlere uğrar ve hepsini söndürür. Peşinden Allah "Bugün mülk kimindir?" (Mü'min 40/16) diye sorar. Ona kimse cevap vermez. İkinci kez sura üfürüldüğünde bu suretler ruhlarıyla tutuşturulurlar. "Birden kalkıp etrafa bakarlar." (Zümer 39/68) Her suret, Allah'ın konuşturduğu şekilde konuşarak ileri çıkar; bir kısmı Allah'a hamd ederek konuşur, kimi "bizi kabirlerimizden kim kaldırdı?" (Yâsîn 36/52) sözünü söyler, kimi "bizi öldürdükten sonra dirilten zat noksan sıfatlardan münezzehtir, dönüş onadır" der. İşte böyle herkes ölüm esnasındaki haline uygun olan sözler sarf eder. Ayrıca herkes berzahtaki halini unutur ve uykudan yeni uyanan kimsenin sandığı gibi, yaşadığı anın bir uyku hali olduğunu hayal eder. Şeyh'in sözleri burada sona ermiştir. Sûr, nâkûr ismiyle de ifade edilir. Nitekim Allah Teala, "Sûr'a (nâkûr) üflendiği zaman…" (Müddessir 74/8) buyurmuştur. Bir hadiste de şöyle ifadeler geçmektedir: "Orada şöyle der: Ey parçalanmış uzuvlar, çürümüş kemikler, parçalanmış bedenler, dağılmış deriler, kopuk eklemler Allah'a hesap vermek için kalkın. Bu esnada onların ruhları arı uğultusuna benzer bir sesle bedenlerin deliklerinden çıkar. İzzet sahibi Allah şöyle der: İzzetim ve celalime yemin olsun ki, sizi ilk kez yarattığım gibi, tekrar yaratacağım." Şeyh Ebu Tahir (rh.a.) şöyle der: Bu ayet ve hadisler şunu anlatıyor: Suretler, Allah'ın içlerine ölülerin ruhlarını hapsettiği bir kalıptır. Bu, başı illiyyîn'e, sonu siccîn'e kadar uzanan en büyük berzahtır. Hadislerde ruhların yerleriyle ilgi bir takım bilgilerin varid olduğuna şu örnekler verilebilir: Nebîlerin ruhları Adn cennetinde olup kimi zaman yükselir, kimi zaman alçalırlar. Mezarda ise Allah'a secde ederek bedenlerini huzura kavuştururlar. Said (hidayet üzere olan) kimselerin ve şehitlerin ruhları Arş'ın altına asılı kandillerde bulunan yeşil kuşların kursaklarındadır. Müslüman çocukların ruhları, misk dağının yamacındaki cennet serçelerinin kursağındadır. Müşriklerin çocukları cennetlerde olacaklardır. Onların başka bir barınağı yoktur. Orada cennet ehline hizmet ederler. Başkasının hakkı üzerinde kalan Müslümanların ruhları havada asılı haldedir; hasımları razı olmadıkça ne cennete ne de semaya ulaşamazlar. Günahlarında ısrar eden fasıklar kabirde bedenleriyle azap edilir. Münafıkların ruhları Berahut kuyusundadır. Kafirlerin ruhları ise siccîn'de olup sabah akşam cehenneme arz edilirler. Allah Rasulü doğru söylemiştir.

varınca ṣūr ile mālāmāl olmışdur. Ve ervāḥuñ cümlesi ilā yevmi'l-ḳıyām ṣūrda ḥıfẓ **(21)** olınup ve emr-i ilāhī vārid olup İsrāfīl ṣūra nefḫa-i ṯāniye itdükde ervāḥuñ her birine emākininde **(22)** mülāḳī olur. Ve bedenlü bedenine dāḫil olurlar." Ve aṣḥāb-ı şuhūd bu maʿnāyı şöyle buyurmışlar ki: **(23)** "Meṯelā falan kes meşriḳde ve falan maġribde ve falan Baġdad'da ve Şām'da ve Mekke ve Medīne ve Mıṣr ve Ḥaleb **(24)** ve Hind ve Sind'de ve bilcümle aḳṭār-ı arżda olan herkesüñ üzerine şuʿā-ı şems żavʾ-ı nehārı **(25)** nice ifāża iderse ṣūrda olan ervāh daḫı bī-ġalaṭ ve ḫaṭā ebdānına mülāḳī olurlar. **(26)** Ve ʿilm-i şerīfe ḫafī olmaya ki emvāt içün iki berzaḫ vardur ki berzaḫuñ biri ḳubūrdadur. Yevm-i baʿṯa **(27)** varınca ve biri ṣūrda olan berzaḫ olup berzaḫ-ı ḳubūr maḥbes-i ecsād ve berzaḫ-ı ṣūr maḥbes-i ervāḥdur. **[364a] (1)** Ve lafẓ-ı berzaḫ mekān-ı refīʿ maʿnāsına olan berzden muʿarrebdür." dimişler. Pes, ḳabre berzaḫ tesmiyesi arżdan **(2)** mürtefiʿ ve ṣūra berzaḫ tesmiyesi ʿarṣa mürteḳī oldugı-çündür. Ve ḥaşr daḫı mecmūl-ı ḫalāʾiḳuñ suʾāl **(3)** ve hesāb içün ḥużūr-ı Ḥaḳḳ'a cemʿ olacaḳlarından ʿibāretdür. Fe-ammā ḥaşr daḫı ʿāmm ve ḫāṣṣdur. **(4)** Yaʿnī enbiyā ve evliyā ve müʾminīn-i aṣfiyā ber-feḥvā-yı

(يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا)[1231]

ḥażret-i ism-i Raḥmān'a **(5)** ḥaşr olurlar. Ve mücrimler ʿalā-iḫtilāf ṭabaḳātihim ḥażret-i ism-i Cabbār ve müntaḳime ḥaşr olurlar. Āh ey müʾmin-i billāh **(6)** ve muʿteḳid-i ḥaşr-ı ecsād ve ervāḥ! Eger nās ibtidāʾ-i emrden intihāya varınca bir kerre mi ḥaşr olur deyü **(7)** suʾāl olınursa Şeyḫ-i Ekber raḍıyallāhu anha *Fütūḥāt-ı Mekkiyye'*nüñ iki yüz seksen dördüncü bābında **(8)** ẕikr olınan suʾāle bi-ṭarīḳi'l-cevāb buyururlar ki:

فاعلم انّ صور الحشر لا تنحصر ولكن نذكر **(9)** منها طُرُقاً فالاول حشر كان لهم فى الدنيا فهو حشرهم فى الصّورة التى أُخِذ عليهم الميثاق فيها **(10)** الثانى حشرهم من تلك الصّورة الى هذه الصّورة الجسميّة الدنياويّة الثالث حشرهم **(11)** فى الصّورة التى ينتقل الروح اليها بعد الموت الرابع حشرهم فى الصّورة التى يُسالون

[1231] Meryem 19/85-86: **Allah'a karşı gelmekten sakınanları Rahmân'ın huzurunda bir elçiler heyeti gibi toplayacağımız**, suçluları da suya koşan susuz develer gibi cehenneme sevk edeceğimiz **günü** düşün!"

فيها **(12)** فى قبورهم وهى الصّورة التى انتقلوا اليها بعد الموتِ الى الجسد الموصوف بالموت ولكنه يؤخذ **(13)**بأبصار الخلايق الا من شاء الله عن حياة الميّت وما هو فيه غيباً وسماعاً الخامس حشرهم من الصّورة **(14)**التى سئلوا فيها الى الصّورة التى يمسكون فى البرزخ فيكون احدهم فيها كالنّايم الى نفخة **(15)** البعث فيبعث من تلك الصّورة ويحشر الى الصّورة التى كان فارقها فى دار الدّنيا ان كان **(16)** بقى عليه سؤال لاجل جسده الموصوف بالتّكليف فان لم يكن بقى عليه سؤال حشر فى الصّورة **(17)** التى يدخل بها الجنّة او النّار فان الناس اذا دخلوا الجنّة او النّار حشر واقى صُوَرٍ لا نهاية لها **(18)** واهل النّار كلهم مسؤلون بخلاف اهل الجنّة فأنّ منهم من لا يسأل ثم اذا دخل اهل الجنّة **(19)** الجنّة الكبرى واستقرّوا فيها ثم اذا دعوا الى الرؤية حشروا فى صورة تصلح للرؤية فاذا عادوا **(20)** حشروا فى صورة تصلح للجنّة واعلم انّ فى كل صورة ينسى الأنسان الصّورة التى كان عليها ويرجع **(21)** امره الى حكم الصّورة التى انتقل اليها وحشر فيها ثم انّه اذا دخل سوق الجنّة ورأَي ما فيه من الصّور **(22)** فاي صورة اعجبته دخل فيها و ذهب بها الى داره والصّورة فى السّوق ما برحت ولا يزال **(23)** اهل الجنّة ينتقلون من صورة الى صورة احسن ممّا قبلها واهل النّار بالعكس ابد الابدين **(24)** ودهر الداهرين اسأل الله تعالى ان يميتنى على الايمان ويلبسنى الصّورة الصّالحة لرؤية جمال الرحمن ويدخلنى **(25)** وايّاكم بحبوحة الجنان اَمين يا ارحم الراحمين بحرمة سيّد المرسلين صلى الله عليه وعلى اَله واصحابه **(26)** وعلى جميع الأنبياء والمرسلين والملايكة المقرّبين[1232]

[1232] Bil ki, toplanma (haşr) olayının hangi şekillerde olduğunu sınırlamak mümkün değildir. Fakat biz onların bir kısmını ifade edeceğiz. İlk haşr, onların dünyada toplandığı ve kendilerinden söz alındığı surette gerçekleşen toplanmadır. İkinci haşr ise, onların bu suretten dünyadaki cismani suretlerinde toplanmalarıdır. Üçüncüsü, bu suretten öldükten sonra ruhların intikal ettiği suretteki toplanmalarıdır. Dördüncüsü, kabirlerinde sorguya çekildikleri suretteki toplanmadır. Bu ise, ölü diye nitelenen bedene ölümden sonra intikal ettikleri surettir. Beşincisi, sorguya çekildikleri suretten berzahta tutulacakları surete haşr edilmeleridir. Onlardan biri burada, yeniden diriltme olayına kadar uykudaki kimse gibi durur ve bu suretteyken diriltilir. Daha sonra eğer sorumluluğa tabi olan bedeni üzerinde bir sorgulama kaldıysa dünyadaki suretine haşr edilir. Eğer bir sorgusu kalmadıysa cennete veya cehenneme girecek suretine haşr edilir. Zira insanlar cennete veya cehenneme sokulacaklarında sonsuz bir surete çevrilirler. Cehennem ehlinin tümü sorguya çekilir ama cennet ehli böyle değildir; onlar arasından sorguya çekilmeyecek olanlar vardır. Sonra cennet ehli en büyük cennete girip oraya yerleştiklerinde ve daha sonra Allah'ı görmek için çağırıldıklarında onu görmeye uygun bir surete döndürülürler. Ru'yetten döndüklerinde cennete uygun suretlerine tekrar iade edilirler. Bil ki, insan, her surette bulunduğu suretini unutur ve onun durumu intikal ettiği ve haşr edildiği surete döner. Ayrıca bir insan cennet çarşılarından birinde gezerken bir suret görüp onu beğense, derhal o surete bürünür ve bu suretiyle evine gider. Bu esnada pazarda gördüğü suret de yok olmaz. Cennet ehli sürekli olarak bir suretten daha çok beğendikleri diğer bir surete geçerler. Cehennem ehli ise tam tersine olup bu durum sonsuza kadar böyle devam eder, asla değişmez. Allah Tela'dan iman üzere canımı almasını, Rahman'ın cemalini görmeye uygun bir sureti bana giydirmesini ve beni ve sizi bolluk ve ikramına dahil etmesini niyaz ediyorum. Amin, ey merhametlerin en merhametlisi! Peygamberlerin seyyidi (s.a.v.), onun ailesi, arkadaşları, bütün peygamberler, nebîler ve mukarrab melekler hürmetine…

Sübḥa:

ای وجود همه پیش تو عدم

چرخ راپشت تواضع ز توخم

بو که از غیب نویدی برسد **(27)**

زین چمن بوی امیدی برسد

گر بود خاطر تو جرم اندیش

عفوایزد بود از جرم تو بیش

[364b]

نامه ات کر زکنه پررقمست **(1)**

نامه شوی تو سحاب کرمست

چون رسد موج زنان قلزم جود

در گفت موج خسی را چه وجود

از عدم صورت هستی دادت **(2)**

ساخت از قید فنا آزادت

گزررانید بر اطوار کمال

پرو رانید بأنوار جمال

بی توسّل بکلید طلبی **(3)**

بی تقیّد بکمند سببی

بی سبب ساخته کردد کارت

بی درم سود کند بازارت

آن که این گونه کرم آید ازو **(4)**

نا امیدیت کجا شاید ازو

روز و شب بردر امّید نشین

طالب دولت جاوید نشین

تا بنام تو زند فال فرج **(5)**

قرعۀ من قرع الباب ولج

چوبه بیگانه شود همخانه

آشنا را نکند بیگانه[1233]

[1233] Ey sen ki herkesin varlığı senin yanında yokluktur. Feleğin beli sana tevazu gösterecek diye eğilmiştir. Umarım gaipten bir müjde, bu çimenden bir umut kokusu gelir. Senin aklın günahlar düşünse de Allah'ın bağışlayıcı senin günahından daha fazladır. Senin amel defterin günahlarla doluysa, o defteri yıkayacak olan cömertlik bulutudur. O bulut, cömertlik ummanından dalgalanarak geldiğinde o dalgaların arasında küçük bir çöpün varlığı söz konusu olur mu? Yokluktan sana varlık sûreti verdi, seni fânilik bağından kurtardı. Seni kemâl kademelerinden geçirdi, cemâl nurlarıyla besledi. Talep anahtarına tvessül etmeksizin, sebep kayışına bağlı olmaksızın. Senin işin sebepsiz

(6) Āh ey müstemiʿ-i āgāh! Aḥyāʿ ü emvāt ve aḥvāl-i berzaḫ ve ḥaşr-ı ecsād mecmūʿuñ oldıysa reyb ve şübhe **(7)** ḳalmadı ki

آن عدم او را هماره بنده است [3725-1]

ol ʿadem hemīşe Ḥaḳḳ'uñ bende-i fermān-beridür. Pes, **(8)** bendeye lāzım olan budur ki

کار کن دیوا سلیمان زنده است [3725-2]

Ey dīv-i nefs ber-mūceb-i fermūde **(9)** ʿamel idüp ṭāʿatden iʿrāżla ḫiẕlān-ı ṭuġyāna düşme ve ġaflet itme ki Süleymān-ı fermān-rān **(10)** zindedür. Yaʿnī ḫālıḳ-ı Süleymān olan mūcidü'l-ekvān ḥayy-ı lā-yemūt ve bāḳī-i lā-yefūt olup dīv-i nefs **(11)** anuñ maḳhūr-ı zīr-i ḳudret ve maḥkūm-ı dest-i meşiyyeti olmaġla ḫ̆āh ve nā-ḫ̆āh

دیو می سازد جفانٍ (12)کالجواب [3726-1]

dīv ve ʿifrītler ḥükm-i Süleymān ile ḥiyāż-ı kebīre gibi kūs-ı ʿaẓīme düzer ve fermānı yerine getürüp **(13)**

زهره نی تا دفع گوید یا جواب [3726-2]

zehreleri yoḳdur ki ḥattā ben bunı itmem dimege ḳādir ola. Veyāḫud **(14)** defʿ ile cevāba mālik ola.

[Maṭlab: Tefsīr-i وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ ve bināʾ-i Beytü'l-Maḳdis ve ṣıfat-ı kürsī-i Süleymānī]

Kemā ḳāle Teʿālā fi sūreti's-Sebʾa: (وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ[1235])[1234] Yaʿnī **(15)** Süleymān'a rīḥi musaḫḫar ḳıldıġumuz gibi dīv ve perīlerden daḫı şol

---

oluverir, parasız senin kıymetini arttırır. Böylesi bir cömertlik gösteren kimseden umudu kesmek reva olur mu? Gece gündüz umut kapısına otur, kalıcı devleti talep et. Ta ki kolaylık sevinci ve "Kapıyı kapıyı çalarsa içeri girer," kurası senin falında çıksın. O, yabancıyla bile ev arkadaşı oluyorken tanıdığına yabancı gibi davranmaz. Abdurrahman Câmî, "Sübhatü'l-Ebrâr", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 545.

[1234] Sebe' 34/12: "Süleyman'ın emrine de, sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgârı verdik. Erimiş bakır ocağını da ona sel gibi akıttık. **Cinlerden de Rabbinin izniyle onun**

meni musaḫḫar ḳılduḳ ki ḥużūr-ı Süleymānī̇de iẕn-i Ḫudā ile **(16)** Süleymān içün ʿamel ideler. Yaʿnī̇ Süleymān ʿaleyhisselām her ne ḫidmete taʿyī̇n buyurdıysa ol ḫidmet ve ol ṣanʿatı **(17)** işlerler idi. Ve emr-i müstaḫlef ʿayn-ı emr-i müstaḫlif olmaġla ṭāʾife-i ciniyyān emr-i Süleymānī̇ye münḳād olmışlar idi. **(18)(** وَمَنْ يَزِغْ [مِنْهُمْ] عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ) [1236]Ve cinnī̇lerden her kim ki bizüm emrimüzden yaʿnī̇ bizüm emrimüzle olan **(19)** emr-i Süleymān'dan inḥirāf ve nükūl ve meyl ve ʿudūl eylese biz aña āḫiretde ʿaẕāb-ı saʿī̇ri iẕāḳa iderüz. **(20)** Veyāḫud dünyāda ʿaẕāb iderdük dimek ola şu maʿnāya ki ḫidmet-i Süleymānī̇de olan her bir cinüñ üzerine **(21)** emr-i Ḥaḳḳ'la elinde āteşden tāziyānelü bir melek müvekkil olup cinler ol melekleri görmezlerdi. Pes, her ḳanḳı **(22)** cinn emr-i Ḥaḳḳ'la olan fermān-ı Süleymānī̇den münḥarif olsa ẕikr olınan melāʾike ellerinde olan tāziyāne-i āteş ile **(23)** ol dī̇vi yaḳup iḥrāḳ iderdi. Pes, dī̇vler ḫavflarından serkeşlige ḳādir olamayup

(يَعْمَلُونَ لَهُ **(24)**مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ)[1237]

Süleymān içün ne murād iderse **(25)** işlerlerdi. Miḥrāblarda ve mesācidde kimi ḳāʾim ve kimi rākiʿ ve kimi sācid ve kimi el açup Ḥaḳḳ'a münācāt **(26)** ider şekilde ve baʿżısı nuḥāsdan ve baʿżısı tūçdan ve baʿżısı zücāca ve ruḫāmdan enbiyā **(27)** vü evliyā ve ṣāliḥā vü etkıyā [ve melāʾike][1238] timṯāllerini düzerlerdi ki ʿibādet iden müʾminler temāṯī̇lüñ heyʾāt-ı **[365a] (1)** ʿibādetlerin görüp şevḳ ve neşāṭ ile Ḥaḳḳ'a ʿibādet eyleyeler. Ve ol zamānda mesācid ve meʿābidde teṣāvī̇r **(2)** ve temāṯī̇l cāʾiz idi. Soñra menhī̇ oldı. كما قال

önünde çalışanlar vardı. İçlerinden kim bizim emrimizden çıkarsa, ona alevli ateş azabını tattırırız."

[1235] Derkenar: ومن الجنّ حال متقدمة او جملة من مبتدأ وخبر (ومن الجن terkibi, öne geçmiş bir hal cümlesi veya mübteda ve haberden oluşan bir cümle olabilir.)

[1236] Sebe' 34/12: "Süleyman'ın emrine de, sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgârı verdik. Erimiş bakır ocağını da ona sel gibi akıttık. Cinlerden de Rabbinin izniyle onun önünde çalışanlar vardı. **İçlerinden kim bizim emrimizden çıkarsa, ona alevli ateş azabını tattırırız.**"

[1237] Sebe' 34/13: "Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve abit kazanlar yapıyorlardı. Ey Davûd ailesi, şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır."

[1238] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

البيضاوى فى تفسيرهذه الآية وحرمة التّصاوير شرعٌ مجدّد[1239] **(3)** Veyāḫūd temāṯīlden murād kürsī-i Süleymānīde itdükleri taṣvīrler ola.

كما روى انّهم عملوا له اسدين فى اسفل كرسيّه **(4)** ونسرين فوقه فاذا اراد ان يصعد الكرسىّ بسط الاسدان ذراعيهما واذا قعدا ظلّه نسران باجنحتهما[1240]

(5) *ʿArāyis-i Ṣaʿlebī*'[1241]de mesṭūrdur ki Süleymān ʿaleyhisselām dīvlere fermān itdi ki: "Ey cinniyān! Ḫalḳa emr-i Ḥaḳḳ'la icrā-yı aḥkām-ı **(6)** şerʿiyye itmek içün baña bir kürsī-i Süleymānī ve ol kürsīde baʿżı ṣanāyiʿ-i ʿacībe ve bedāyiʿ-i ġarībe ṭılsımātını īcād ve iẓhār **(7)** idüñüz kim eger ḥużūruma bir müddeʿī-i müzevvir ve şāhid-i zūr gelürse ol temāṯīl-i ʿacībeden dehşet ḥāṣıl olup **(8)** telbīs ve tezvīrden ḫavf ideler." Pes, dīvler "semʿan ve ṭāʿaten" deyüp ṣanʿatda cümleden ziyāde siḥr-i cinnī māhir olmaġla **(9)** ʿamel-i kürsīye mübāşeret olınup fil dişinden bir taḫt-ı ġarīb tarḥ olınup envāʿ-ı dürer-i bevāhir ve yevāḳīt **(10)** ve cevāhir ile tarṣīʿ ve tezyīn itdiler. Ve ol taḫt-ı Süleymānīnüñ çār-kūşesinde altundan dört ʿaded dıraḫt-ı ḫurmā **(11)** naṣb idüp şemārīḫini yaʿnī ḫūşehā-yı ḫurmā yaḳup aḥmer ve zümürrüd-i aḥḍardan vażʿ idüp naḫlāt-ı **(12)** erbaʿanuñ ikisinde ẕeheb-i aḥmerden iki ṭāvus ve ikisinde iki kerkes şeklin düzüp her birinüñ **(13)** rūsı üzerine zümürrüd-i aḥḍardan bir sütūn-ı mevzūn nihāde ḳıldılar. Ve ol ḫurmā aġaçlarında zer-i ḫālişden **(14)** düzülmiş dıraḫt-ı engūr ʿaḳd olınup ḫoşhā-i aʿnābi yāḳut-ı sürḫ ve evrāḳını zebercedden **(15)** düzüp ol kerūm naḫlātuñ evrāḳ-ı şāḫları ẓülālini kürsīnüñ üzerine sāyebān itdiler. Ve taḫt-ı **(16)** kürsīde iki arslan-ı mehīb timṯāli vażʿ idüp kürsīyi altundan düzülmüş bir ejderhā-yı ʿaẓīmüñ üzerine **(17)** naṣb idüp ḳuyruġı ile taḫtı iḥāṭa itdirdüler.

[1239] Nitekim el-Beyzâvî bu ayetin tefsirinde şöyle der: Resimlerin/heykellerin haram oluşu daha sonradan konulmuş bir hükümdür. Beyzavî, **Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Cilt: 4, s. 243.

[1240] Nitekim rivayet edildiğine göre onlar, Hz. Süleyman'a tahtının altında duran iki aslan, üstünde ise iki kartal yapmışlardır. Hz. Süleyman tahtına çıkmak istediğinde aslanlar iki patisini uzatır, tahtına oturduğundaysa kartallar kanatlarıyla onu gölgelerdi. Beyzavî, **Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Cilt: 4, s. 243.

[1241] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî (ö. 427/1035). Müfessir ve Arap dili âlimidir. Sa'lebî, çağının önde gelen müfessir ve dilcilerinden kabul edildiği gibi hocası İbn Habîb ve talebesi Vâhidî ile birlikte Nîşâbur tefsir ekolünün en önemli temsilcileri arasında sayılmaktadır. Başlıca eserleri arasında *el-Keşf ve'l-Beyân ʿan Tefsîri'l-Kurʾân* ve *Arâʾisü'l-Mecâlis* zikredilebilir. bkz. M. Suat Mertoğlu, "Sa'lebî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 28-29.

Pes, Süleymān-ı zamān evvel taḫt-ı ʿaẓīm-i enbiyānuñ üzerine **(18)** ṣuʿūd irāde idüp ḳadem-i mübārekini medāric-i kürsīden birine vażʿ [itdükde][1242] ol iki timṯāl-i şīr ḳolların açup **(19)** ve Süleymān'ı ḳuçup kürsīye iclās iderlerdi. Ve ḳuyruḳların zemīne urup görenlere heybet-i ʿaẓīme müstevlī **(20)** olurdı. Ve ol ejderhā bir kerre ḥarekete gelüp kürsīyi döndürmekle cevānib-i erbaʿasında olan **(21)** eşcār ve eṯmār ile mānend-i āsiyāb-gerdān olup temāṯīl-i ṭāvus ve nesūr bāl ü perlerīn güşāde **(22)** ve Süleymān'a sāyebān iderlerdi. Pes, Süleymān taḫtında cülūs ile müstaḳarr olduḳda ol kerkesler tāc-ı Süleymānīyi **(23)** alup ser-i Süleymān ʿaleyhisselāma vażʿ iderlerdi. Ve ṭāvuslar dehānından Süleymañ üzerine gülāb ile **(24)** āmīḫte misk ve ʿanberler reşş idüp dīvān-ı Süleymānīde olan ḫalḳuñ dimāġları revāyiḫ-i ṭayyibe ile muʿattar **(25)** olurdı. Ve kürsīnüñ gūşelerinde naṣb olınan mücevher ʿamūdlardan birinde zer-i sürḫden **(26)** bir kebūter timṯālin düzmişler idi. Ve añı bu ḫıdmete taʿayyün itmişler idi ki Süleymān taḫtına cülūs itdükde **(27)** ol ʿamūdlaruñ birinde vażʿ olınan kitāb-ı Tevrāt'ı alup ḥużūr-ı Süleymān'da feṯḥ iderdi. Süleymān daḫı **[365b] (1)** ḳırāʾat idüp aḥkām-ı Tevrāt ile ḫalḳa icrā-yı şerīʿat iderdi. Ve yemīn-i kürsīde biñ ʿaded ve yesārında **(2)** biñ cevāhir ile murassaʿ altundan kürsīler vażʿ olınup ʿuzāmāʾ-yı Benī İsrāʾīl cānib-i yemīnde olan **(3)** kürsīlere ve küberā-i cin şimālde olan ṣandalīler üzerine ḳuʿūd iderlerdi. Pes, Süleymān-ı zamān bi-irādet-i **(4)** Yezdān dār-ı fenādan sarāy-ı bāḳīye ḫırāmān oldıḳdan soñra menḳūldür ki mülūkden biri kürsī-i Süleymānīye **(5)** ṣuʿūd hevesiyle varup bālā-yı taḫta cülūs ārzūsuyla pāy-ı bed-nihādını pāyhā-yı serīrden birine **(6)** nihāde ḳılduġu gibi ol iki şekl-i şīr, pāy-ı melike bir dest urdular ki sāḳını ḫurd idüp hātif-i **(7)** ġaybdan bu beytüñ mefhūmunı semʿine ilḳā itdiler.

[1242] Bu kelime metindeki yerine işaret edilerek satırın üzerine yazılmıştır.

Beyt:

تکیه برجای بزرگان نتوان ز بگذاف

مکر اسباب بزرگی همه آمده کنی[1243] **(8)**

ve baʿżılar "vech-i meşrūḥ üzre şikeste-pā olan melik-i Buḫtunnaṣr[1244] idi." **(9)** ve sebeb-i mevti ol cerāḥat oldı dimişler.

سلیمان بعث بخت نصّر **(10)** اعوانه لان یحملوه الیه فاخذوا ذلك الکرسیّ وحملوه الی انطاکیّه فاراد ان یصعده ولم یکن عالماً **(11)** له بالصّعود علیه ولا باحواله فلما وضع قدمه علی الدّرجة رفع الا سدیده الیمنی فضرب ساقه **(12)** ضربةً شدیدةً دقّتها ورمته فحمل بخت نصّر فلم یزل تعرج ویتوجّع منها حتی مات وبقی الکرسیّ **(13)** بانطاکیّه حتی غزاهم ملك من ملوك الشّام یسمّی کداش بن سداش فهزم خلیفة بُخت نصّر وردّ الکرسیّ **(14)** الی بیت المقدس فلم یستطع احد من الملوك الجلوس علیه والاستمتاع به فوضع تحت الصّخرة فغاب **(15)** فلا یعرف له خبر ولا یدری این هو[1245]

(16) İmdi kürsī-i Süleymānīnüñ vaṣf-ı şānı maʿlūm oldıysa dīv ve **(17)** perīler emr-i Süleymāniyle bu ḳadar ṣanāyiʿ-i ġarībeyi der-kār olup andan mā-ʿadā ber-feḥvā-yı(وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ)[1246] **(18)** ḥıyāż-ı vesīʿa gibi kūs-ı ʿaẓīme düzerlerdi. Cifān cemʿi cifnedür. Büyük ḳaṣʿa maʿnāsına ve cevāb-ı **(19)** cemʿ-i cābiyedür büyük ḥavż maʿnāsına ki içi āb ile pür ola yaʿnī dīvler büyük ḥavżlar gibi ʿaẓīm kāseler düzüp **(20)** her bir kāseye biñ nefer ādem ṣıġardı. Ve niçe biñ ādem içinden ṭaʿām tenāvül iderdi. Menḳūldür ki **(21)** Süleymān ʿaleyhisselāmuñ maṭbaḫ-ı şerīfünde her gün on iki biñ aġnām ve biñ raʾs-i

[1243] Büyüklüğün gerektirdiği şartları hazırlamazsan, büyüklerin mertebesine boş sözlerle varamazsın. Hâfız-ı Şîrâzî, **Dîvân-ı Hâce Şemseddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî**, haz. Seyyid Muhammed Rızâ Celâl-i Nainî, Nezir Ahmed, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1350/1971, s. 493.

[1244] Milâttan önce 605-562 yılları arasında hüküm süren, Yahuda Devleti'ni yıkarak Kudüs'ü ve Süleyman Mâbedi'ni tahrip eden Bâbil kralı. bkz. Ömer Faruk Harman, "Buhtunnasr", **DİA**, Cilt: VI, s. 380-381.

[1245] Süleyman vefat edince Buhtunnasr adamlarını tahtı getirmeleri için gönderdi. Adamları tahtı alıp Antakya'ya taşıdılar. Buhtunnasr tahta nasıl oturulacağını, onu nasıl kullanacağını bilmiyordu. Tahta çıkmak için basamağa ayağını koyduğunda aslan sağ ayağını kaldırıp baldırına öyle bir şiddetle vurdu ki, onu ezip savuruverdi. Buhtunnasr tahta hiç oturamadığı gibi, bu acıyla kıvanıp nihayetinde öldü. Taht da Antakya'da kaldı. Bir zaman sonra Şam krallarından Dekkaş b. Seddaş isimli bir kral Buhtunnasrın halifesini savaşta yenip tahtı Beyti Makdis'e geri götürdü. Hiçbir kral o tahta oturamadı, ondan bir fayda göremedi. Sonunda bir kayanın altına konan taht ortalıktan kayboldu. Ne bir haber alınabildi, ne de nerede olduğu bilen biri çıktı. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Cilt: 18, s. 205.

[1246] Sebe' 34/13: "Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, **havuz gibi çanaklar** ve sabit kazanlar yapıyorlardı. Ey Davûd ailesi, şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır."

beḳūr ẕebḥ olınup **(22)** on iki biñ ḫabbāz nān bişürüp on iki biñ ṭabbāḫ daḫı ışlāḥ-ı ṭaʿām idüp ol kāseleri **(23)** mālāmāl iderlerdi. Ve ḫalḳ-ı bī-şümār cemʿ olup ḫ̆ār ve şām ḳılup şükr-i bisyār iderlerdi. **(23)** (وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ)[1247] Vekeẕālik ciniyān emr-i Süleymān ile ḳudūr-ı reʾsiyāt ve ṣābitāṭ düzerler idi. **(24)** Yaʿnī ʿacīb ve ġarīb ʿaẓīmü'l-ḳadr küzhā ve ḳudūr işleyüp yerlerinde bir vechle ṣābit itmişlerdi ki **(25)** ʿiẓam-ı ḳaderinden hīç ferd ḳudūr-ı mezbūreyi taḥriḳ ve mekānından mevżiʿ-i āḫire naḳl itmege ḳādir degül idi. **(26)** Ve her bir ḳadre biñ ḳoyun ṣıġub üzerine nerdübānlar ile çıḳılur idi. Ve ẕikr olınan ḫumlar ḥālā memālik-i **(27)** Yemen'de mevcūddur dirler. Elḥāṣıl Süleymān ʿaleyhisselām Yemen'de ve ol eṭrāfda dīvlere ebniye-i ʿāẓīme **[366a] (1)** ve medāʾin-i keṣīre ve mesācid-i kebīre bināʾ itdirüp ebniye-i müteʿāliyeden birisi beytü'l-maḳdes ve mescid-i aḳṣādur. **(2)** Ve mescid-i aḳṣānuñ ibtidāʾ-i bināsında aṣḥāb-ı siyer şöyle rivāyet iderler ki: Dāvūd ʿaleyhisselām **(3)** şehr-i Filisṭīn'de mütemekkin iken keṣret-i Benī İsrāʾīl'den müteʿaccib olup meẕkūrlerüñ miḳdārı maʿlūm-ı hümāyūnı **(4)** olmaġı-çün ḳarye be ḳarye teʿdādı içün ʿurefā ve nuḳabā ve muḥāsibler gönderüp niçe rūzgār şümār itdiler. Bilāḫire **(5)** ḥesābdan ʿāciz olup ḥayret ile döndiler. Ve Dāvūd ʿaleyhisselāma ḳābil-i taʿdād olmaduġun ʿarża **(6)** ḳıldılar. Dāvūd nebī ʿaleyhisselām daḫı ḳudret-i ilāhīye ḥayrān iken vaḥy-i ilāhī nāzil oldı ki: "Yā Dāvūd! **(7)** Ol zamāndaki İbrāhīm ʿaleyhi ṣalavātullāhirahīm taṣdīḳ-i ruʾyā ile ẕebḥ-i İsmāʿīl'e [veyāḫud İsḥāḳ'a][1248] mübāşeret itmiş idi. **(8)** Ben Ḫalīl'e vaʿd-i kerīm buyurmış idüm ki çünki İsmāʿil'i bizüm rıżāmuz içün ẕebḥa ʿazīmet eyledüñ. Biz daḫı **(9)** senüñ neslüñe bir mertebe-i keṣret ve bereket-i erzān buyuralum kim veche-i arż anlar ile müzeyyen olup taʿdādına **(10)** hīç-kes ḳādir olmaya. İmdi çünki anlaruñ keṣreti seni iʿcāb idüp ve Benī İsrāʾīl daḫı keṣerāt ve berekātı **(11)** kendülerden bilüp ḫod-bīn oldılarsa irādet-i ezeliyyem şöyle iḳtiżāʾ itmişdür ki anlaruñ **(12)** taʿdād-ı keṣretin taḳlīl içün inzāl-ı belā ḳılam. İmdi yā Dāvūd! Benī İsrāʾīl'e emrimi iblāġ ḳıl ki anları **(13)**

[1247] Sebe' 34/13: "Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve **sabit kazanlar** yapıyorlardı. Ey Davûd ailesi, şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır."
[1248] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

üç beliyyeden birisini ḳabūl ile muḫayyer ḳılduḳ. Belādan biri budur ki: Üç seneye dek anlara ḳaḥṭ-ı ʿāẓīm **(14)** musallaṭ idem. Ve birisi budur ki: Üç ay bir düşman-ı bī-raḥmı müstevlī ḳılam. Ve birisi budur ki: Üç gün **(15)** bir ṭāʿūn-ı ʿaẓīm ḥavāle idem. Bu üçünden ḳanḳı şıḳḳı dilerlerse iḫtiyār ellerinde olsun." **(16)** Dāvūd ʿaleyhisselām ber-mūceb-i fermūde Benī İsrāʾīl'i cemʿ idüp teblīġ-i risālet buyurduḳda Benī İsrāʾīl **(17)** eyitdi: "Ya nebiyallāh sen aʿlemsin ve bizüm iḫtiyārımuz senüñ muḫtāruñ ne ise oldur." Dāvūd ʿaleyhisselām **(18)** buyurdılar ki : "Ey Benī İsrāʾīl! Belā-yı ḳaḥṭ-ı müstelzim zehāb-ı raḥmet ve müstevcib-i ḳatʿ-ı erḥāmdür. Ve tasalluṭ-ı **(19)** ʿadüvvde şemātet-i ʿaẓīme olup ḥamiyyetī olan şemātet-i aʿdāya ṭāḳat getürmez. Benüm ḫāṭıruma ḫuṭūr **(20)** iden budur ki ʿillet-i ṭāʿūn bunlardan ehven olup her biriñüz ḳażā-yı Ḥaḳḳ'a boyun virüp **(21)** sāʿati geldüḳde teslīm-i rūḥ eyleyesüz ki Ḥaḳ Teʿālā erḥamu'r-rāhimīndür. Pes, Benī İsrāʾīl muḫtār-ı Dāvūd'a **(22)** rıżā gösterüp naṣīḥatin cānla ḳabūl itmekle Dāvūd ʿaleyhisselām buyurdılar ki: "Herkes kefenlerin **(23)** diküp [ve ġasl idüp][1249] üzerlerine giyeler. Ve evlād u ʿıyāliyle cümle bir yere gelüp Ḥaḳḳ'uñ emrine müteraḳḳib olalar. **(24)** Fi'l-ḥaḳīḳa Benī İsrāʾīl ber-mūceb-i fermūde ʿamel idüp Dāvūd ʿaleyhi ṣalavātullāhi'l-vedūd ve ʿulemā-yı **(25)** yehūd ṣaḥraʾ-i beytü'l-maḳdisde cemʿ olup ve başların secdeye ḳoyup tażarruʿ ve zārīye başladılar. **(26)** Mervīdür ki iki gün mürūr itdükde Ḥaḳ Teʿālā anlara bir ṭāʿūn-ı ʿaẓīm gönderüp ṭulūʿ-ı āfitābdan **(27)** hengām-ı ġurūba varınca ḥadden ziyāde ervāḥ-ı ḳavālibinden tehī olup baḳiyye ḳalanlar mevtāyı iki aya degin **[366b] (1)** ancaḳ defn itdiler.

Beyt:

سبحان خالقی که صفاتش ز کبریا

برخاک عجز می فکند عقل انبیا[1250]

[1249] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1250] Büyüklük sıfatlarına karşı peygamberlerin akılları toprak kadar alçak olan Yaradan'ı beşerî sıfatlardan tenzîh ederim. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar,

Pes, çünki **(2)** duʿā-i Dāvūd ve āmīn-i aḥbār-ı yehūd indeʾr-rabbiʾl-maʿbūd müstecāb olup Benī İsrāʾīl üzerinden **(3)** ol belā defʿ buyuruldı. Rivāyet olınur ki ḥīn-i refʿ-i beliyyede Dāvūd ʿaleyhisselām naẓar idüp **(4)** gördi ki birçoḳ melāʾike ellerinde yalın ḳılıçları olup fiʾl-ḥāl ḳınlarına ḳodılar ve ṣaḫratullāh **(5)** üzerine gelüp nurdan nerdübāna çıḳup semāya ṣuʿūd itdiler. Elḥāṣıl çünki ekṣer-i ḳavm **(6)** ġażab-ı ilāhīden ḫalāṣ oldılar. Ve Dāvūd ʿaleyhisselām buyurdılar ki: "Her biriñüzüñ ẕimmet-i himmetiñüze **(7)** vācibdür ki icābet-i tevbe iden ġaffārüʾẕ-ẕunūbuñ şükrāne-i raḥmeti içüñ bu mevżuʿ-ı münīfde bir mescid-i **(8)** şerīf bünyād idelüm ki ilā yevmiʾl-ḳıyāme maḥall-i ʿibādet ola." Pes, Benī İsrāʾīl kemer-i muṭāvaʿatı miyān-ı mutābaʿata **(9)** bend idüp ve Dāvūd ʿaleyhisselām binefsihi ve eşrāf-ı Benī İsrāʾīl omuzlarıyla ṭāş çeküp **(10)** bināʾ-i beytüʾl-maḳdise mübāşeret itdiler. Mervīdür ki çünki beytüʾl-maḳdisüñ dīvārları bir ādem **(11)** boyı mürtefiʿ olduḳda Dāvūd ʿaleyhisselāma vaḥy-i ilāhī vārid oldı ki: "Yā Dāvūd! Saʿīñüz **(12)** meşkūr ve şükriñüz maḳbūldür velākin min-baʿd binādan el çeküñüz. Zīrā irāde-i ʿaliyyem bunuñ **(13)** üzerine taʿalluḳ itmişdür ki bu maʿbed-i ʿālī-şānuñ itmāmı senüñ evlāduñdan Süleymān nām **(14)** bir ḳulumuñ itmāmıyla vuḳūʿa gelüp niçe rūzgār anuñ āṣār ve menāḳıbı elsine-i nāsda **(15)** meẕkūr ola. Pes, min-baʿd binādan ferāġat olınup ḥīn-i vefātına dek beytüʾl-maḳdisde ol **(16)** ḥāl ile ʿibādet olındı. Mervīdür ki beytüʾl-maḳdis bināsına ḥīn-i mübāşeretde Dāvūd ʿaleyhisselām **(17)** bir rivāyetde yüz ve bir rivāyetde yüz yigirmi yedi yaşında olup çünki ʿömr-i şerīfleri **(18)** yüz ḳırḳ seneye irişdi. Rūḥ-ı muṭahharları bi-emr-i ḥayāt-baḫş ve cān-sitān-ı riyāż-ı rıḍvāna **(19)** ḫırāmān olup serīr-i ḫilāfete Süleymān ʿaleyhisselām cülūs buyurdı. Ve ilhām-ı rabbānī ile itmām-ı **(20)** Mescid-i Aḳṣā ve ḥavālīsinde bir şehr-i zībā bināsına rāġıb olup ṭavāʾif-i cinn ve insden her birini **(21)** bir emr-i muvāfıḳa lāyıḳ görüp ibtidā on iki sūrı müştemil bir belde-i ṭayyibe bināsına mübāşeret **(22)** olınup her bir sūrı bir sıbṭuñ ihtimāmına derʿuhde idüp zamān-ı ḳalīlde seng-i ruḫāmından **(23)** belde-i beytüʾl-maḳdis itmāma irişdi.

Dîvân-ı Attar, haz. Bedîüzzaman Fürûzanfer, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Nigâh, 1376, s. 61.

Baʿdehū dīvlere emr idüp baʿżı meʿādine gitdiler ve laʿl ve yāḳūt **(24**) ve firūze ve zümürrüd ve zeberced ve sīm-i ḫām ve zer-i ḫāliṣ getürdiler. Ve bir fırḳası deryālara **(25)** varup dürr ve laʾli iḫrāc itdiler. Ve bir fırḳası beyāż ve [zerd][1251] mermer ve ruḫām ve billūr getürüp **(26)** esbāb ve ālet cemʿ olınduḳdan soñra [ol aḥcārı][1252] seng-tırāşlar elvāḥ-ı ʿarīża düzüp birbirine tertīb **(27)** itdiler. Ve dīvārlarını tamām idüp sütunlarını aḥcār-ı şeffāfeden naṣb itdiler. Ve Mescid-i **[367a] (1)** Aḳṣāʾnuñ saḳf ve cidārlarını envāʿ-ı cevāhir ve lāʾl ile tarṣīʿ idüp bir mertebe zīnet **(2)** virdiler ki cevāhir-i bevāhirüñ lemeʿānından Mescid-i Aḳṣāʾnuñ içi şeb-i tarīḳde rūz-ı rūşen **(3)** gibi żiyā virürdi. Pes, Mescid-i Aḳṣāʾnuñ ʿimāreti itmāma irişdükden soñra Süleymān ʿaleyhisselām şükrān-ı **(4)** niʿmet içün ʿāmme-i nāsı żiyāfet ve ahbār ve eşrāf-ı Benī İsrāʾīlʾi daʿvet idüp buyurdılar **(5)** ki: **"**Maʿlūmuñuz ola ki bu beyt-i şerīf ḫāliṣen li-vechillāh ʿibādet içün binā olınmışdur. İmdi **(6)** gerekdür ki bu mescid-i şerīf ʿulemā-i Rabbānī ve ṭālibān-ı ḥaḳḳanīden bir ān ḫālī olmıya." Pes, Mescid-i **(7)** Aḳṣā, bināʾ-i Süleymānī üzre müddet-i medīde maʿmūr ve müzeyyen ṭurup baʿdehū Buḫtunnaṣr geldükde **(8)** şehri ḫarāb idüp ve Mescid-i Aḳṣāʾnuñ saḳf ve cidārlarında olan laʿl ü yāḳūt ve laʾl **(9)** ü cevāhiri alup kendü dārüʾl-mülküne götürdi.

Beyt:

این سراکز تو باز خواهد ماند

خشتی از سیم و خشتی از زرکیر[1253] **(10)**

Pes, beytüʾl-maḳdis evvelki gibi ʿimāret olınmayup ḫarāb ṭurdı. **(11)** Soñra ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭāb raḍıyallāhu ʿanha zamān-ı ḫilāfetde ehl-i İslām taʿmīr itdiler. **(12)** Ruviye ʿan ʿAbdullāh bin ʿÖmer Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem:

[1251] Bu kelime sah kaydıyla satırın üzerine yazılmıştır.
[1252] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1253] Senden geriye kalacak olan bu sarayın bir tuğlasını gümüş, bir tuğlasını ise altından yap(san ne olur)! Saʿdî-i Şîrâzî, **Külliyât-ı Şeyh Sa'dî**, tsh. Ali Ferûgî, Tahran, Kitabfurûşî ve Çaphane-i Muhammed Hasan İlmî, 1334, s. 142.

سلّم قال لمّا فرغ سُلَيْمَانَ مِنْ بناء **(13)** بيت المقدس سَأَلَ ربّه ثَلَاثًا فَأَعْطَاهُ اثْنَتَيْنِ، وَأَنَا أَرْجُو أَنْ يَكُونَ أَعْطَاهُ الثَّالِثَةَ **(14)** سَأَلَ حُكْمًا يُصَادِفُ حُكْمَهُ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ، وَسَأَلَ مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ **(15)** و سَأَلَ ان لا يأتى احد هذا البيت يصلّى فيه ركعتين الا خرج من ذنوبه كيومٍ ولدته امّه **(16)** وَأَنَا أَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدْ أَعْطَاهُ ذلك[1254]

İmdi benüm [rūḥum!][1255] Süleymān ʿaleyhisselāma cinn ve insüñ ne vechle **(17)** musaḫḫar olduġı ve Mescid-i Aḳṣā'yı laʾlī ve yevāḳīt ile nice tezyīn itdügi mesmūʿuñ oldıysa bu daḫı **(18)** maʿlūmuñ ola ki Ḥaḳ sübhānehū ve Teʿālā kürsī-i ḳalbde mekīn olan Süleymān-ı rūḥ-ı insānı ḳuvā-yı vehm ve ḫayāl **(19)** ve nefs-i pür-żalāle Süleymān fermān-rān idüp aḳṭār-ı arż-ı bedende olan cemiʿ-i ḳuvāyı fermān-ı rūḥa **(20)** musaḫḫar ḳılmaġla iẕn-i Ḥaḳḳ'la hīç birisi fermān-ı rūḥdan ʿudūle ṭāḳāti olmayup ʿimāret-i bilādetin **(21)** ve refāhiyyet-i raʿiyyet-i beden ve ıṣlāḥ-ı nefs ve ḥuṣūl-i maġfiret-i Rabbe mutaʿallıḳa olan taḳdīrāt **(22)** ve terkībāt ve cüzʾiyyāt ve tafṣīlātuñ iktisābına saʿy-i bī-şümār idüp şol ḳuvā-yı vehmiyye ve ḫayāliyye ki muḳteżayāt-ı **(23)** tabīʿiyye-i cinniye ile emr-i Ḥaḳ ve ṣavābdan inḥirāf ile zeḫārif-i dünyeviyye ve leẕā'iz-i nefsāniyyeye meyl **(24)** eylese ḳuvā-yı melekiyye devāʿ-ı ʿaḳliyye-i ḳahriyye ki ṭıbāʿ-i şeyṭāniyyeye muḫālifdür. Der-hāl ṣıyāṭ-ı **(25)** nāriyyesiyle ʿaẕāb-ı saʿīr riyāżet-i ḳaviyyeyi dīvān-ı vehm ü ḫayāle iẕāḳa iderler. Felihāẕā hīç **(26)** birisi muḫālefete ḳādir olmayup murād-ı Süleymān-ı rūḥ üzre ṣıfāt-ı ḳalble muttaṣıf olup **(27)** vefḳ-ı rıżā-yı ilāhī üzre ḳıble-i münācāt olmaġı-çün mehārīb-i maḳāmat-ı şerīfe ve ʿibādāta **[367b] (1)** şevḳ ve neşāṭ ḥāṣıl olup fütūr gelmemek içün temāṣīl-i aḥvāl-i enbiyā ve evliyā ve ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ'da çekdükleri **(2)** renc ü ʿanā ve ʿibādetde bulduḳları ẕevḳ ve ṣafāyı taṣavvur ve ṣūret-i şaḫsiyye-i pīr-i ṭarīkati taḫayyül **(3)** ve niʿam-ı ilāhiyyeyi tefekkür idüp ẓurūf-ı erzāḳ-ı maʿneviyye ve cefnāt-ı rūḥāniyye olan aʿmāl-i **(4)**

[1254] Abdullah b. Amr b. Âs (r.a.) Allah Rasulü'nden şöyle rivayet etmiştir: Süleyman Beyti Makdis'in inşasını bitirdikten sonra rabbinden üç şey istemiştir. Bunlardan ikisi ona verilmiştir, üçüncüsünün de Allah'ın ona verdiğini umuyorum. İlahi hükme uygun düşen bir hüküm verme yeteneği istemiş, bu ona verilmiştir. Kendinden önce kimseye verilmeyen bir saltanatın ona verilmesini istemiş, bu da ona verilmiştir. Beyti Makdis'e gelip iki rekât namaz kılanın, anasından doğduğu günkü gibi günahlarından arınmasını istemiştir. Bunun da ona verilmiş olacağını umuyorum. Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Evsat**, Kahire, Dâru'l-Haremeyn, 1995, Cilt: 9, s. 15.

[1255] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

ṣāliḥaya ṣurūʿ ider. Ve ṣuver-i ḥasiyye ile maḥākāt-ı meʿānī̇ idüp emṣile-i ṣūriyyede mudrikāt-ı **(5)** ḥaḳāʾiḳ-ı külliye ve müşāhedāt-ı irādāt-ı vāridāt-ı ġaybiyye derc ider**.** Ve levāḥıḳ-ı nefsāniyye ve ʿavārıż-ı cismāniyyeden **(6)** muḳaddes olup ḥiyāż-ı vesīʿa mānendi olan meʿānī̇-i laṭīfeyi melābis-i lafẓiyyeye vażʿ **(7)** idüp terākīb-i ḳudūr-i rāsiyāt ʿulūm ve meʿārifi der-kār olur. Pes, mescid-i Aḳṣāʾyı ḳalb **(8)** yevākīt-i maʿrifet ve lālī̇-i muḥabbet ile tezyīn olınup Süleymān-ı rūh ve müʾminī̇n-i ḳuvā ilā yevmüʾl- **(9)** āḫir ibādet-i rabbüʾl-enāma ḳıyām gösterüp min-baʿd māsivā-yı Ḥaḳḳʾa meyl ile şirk-i billāh itmekden **(10)** ḫalās ve dīv-i nefsi şeref-i İslāmʾla iḫtiṣāṣ bulur.

كما قال الشيح نجم الدين قدس سرّه فى تأويل **(11)** هذه الايه (وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ) اي سخّرنا له صفات الشّيطنة ليعمل بين يديه **(12)** على وفق امر الله ونهيه لا بطبيعة الشّيطانيّة ومن هنا قال عليه السلام انّ الله سلّطنى على شيطانى **(13)** فاسلم على يدىّ فلا يأمرنى الا بخير (ا وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ) اى بسعيرالمحبّة وعذابها **(14)** انّ نار المحبّة تحرق شوكتها ونور نار المحبّة يفنى ظلمة خبثها و تمرّدها يعملون له اى لسليمان القلب **(15)** ما يشاء اى يتّصفون بصفات القلب ويكون اعمالهم على وفق مشيّته لا على وفق طبيعتهم **(16)**ومشيّتهم (مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ) اى مما يتوجّه به الى الله فانّ الله تعالى خصّ الشيطان **(17)** بهذه الصّفة من بين ساير المخلوقات اعنى التّوجّه الى الله والسّجود له والأباء والأستكبار **(18)**عن سجدة غيره وهذا اخلص عبوديّة الله واخصّ وصفه واشرفه فى الموجودات **(19)** اذا كان بأذن الله واردى خصلته واخصّ وصف واخبثه اذا كان بالطّبيعة وخلاف **(20)** امر الله وموجباً للطّرد واللعن كما كان حال ابليس اذ قال تع يا ابليس (مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ **(21)** اِذْ اَمَرْتُكَ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ) والنار من شأنها طلب العلوّ **(22)** والتّوجه الى الحضرة والطّين من شانه طلب السّفل والاعراض عن الحضرة فالله تبارك **(23)** و تعالى لمّا خمّر طينة اَدم بيديه عجن فيها كلّ خاصيّته وصفة اختصّ بها شيئاً من المخلوقات **(24)**ليكون اَدم عالماً بجميع الاشياء بتلك الخصايص ليقدر على التصرف فيها بخلافة الحقّ وليتوسّل بها فى الرّجوع **(25)** الذى هو مخصوص به الى الحضرة والوصول اليه تعالى فبخاصيّة الأَباء والاستكبار الشيطان وانفة **(26)**عن السّجود غير الله يتوجّه القلب الى الله باعراضه عن غيره ويقول (وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ **(27)**وَالْاَرْضَ حَنِيفًا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِ) يعنى الذين اشركوا بتوجّههم الى الدّنيا او الى الأخرة (اِنَّ صَلَاتِى

[368a]

(1) وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) ثم قال وبذلك امرت اى باعراضى عن المخلوقات **(2)** وأبايى واسكبارى بالامر لا بالطّبع ولو وكلّ القلب [والرّوح] الى الخاصية الرّوحانيّة التى جبلت الرّوح عليها **(3)** ما

كانت رغبتهما فى العبور عن مقام الرّوحانيّة كالملايكة عن المقام المعلوم الرّوحانىّ وقول **(4)** بعضهم لو دنوت انملةً لاحترقتُ ولمّا كان الانسان محمول العناية وبجذبة ارجعى الى ربّك رجع **(5)** عن اسفل سافلين الموجودات الى الحضرة فلم يسجد لشيءٍ يتمرّد صفة الشيطنة وابائها واستكبارها **(6)** وعبر عن المقامات كلّها الى ان بلغ سدرة منتهاها فاراد ان يقف عندها كجبريل ويقول لو دنوت **(7)** انملة لاحترقت عملت له صفة الشّيطنة النّاريّة التى لا تبالى بالنّار محراقاً للمحبّة فبتلك الصّفة **(8)** افزى نفسه لنار النّور الأَلَهى وعبر ببذل وجوده عن نار الله الموقدة التى تطّلع على الأفئدة **(9)** وبقوله (وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ) يشير الى ما دبة الله التى لا نهاية لها التى تأكل **(10)** منها الأنبياء اذ يبيتون عنده كما قال عليه السلام ابيت عند ربّى يطعمنى و يسقينى[1256]

[1256] Nitekim Şeyh Necmüddin (k.s.) bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir: "Cinlerden de rabbinin izniyle onun maiyetinde çalışanlar vardı" (Sebe' 34/12) Yani şeytanların özelliklerini, onun emrinde Allah'ın emir ve yasaklarına uygun olarak çalışsınlar diye verdik. Yoksa onlar kendi şeytani özelliklerini uygulayamıyorlardı. İşte bu münasebetle Allah Rasulü şöyle demiştir: Allah beni şeytanıma musallat etti, o da benim vasıtamla Müslüman oldu. Artık bana sadece hayrı emreder. "Onlardan kim emrimizden çıkarsa yakıcı ateşin azabını ona tattırdık." (Sebe' 34/12) Yani muhabbetin elem ve azabını onlara tattırdık demektir. bbet ateşi özlemi yakar; muhabbet ateşinin nuru ise onun pisliğinin karanlığını yok eder. "Süleyman'ın dilediğini inşa ederler" (Sebe' 34/12) Yani onun kalbinin özellikleriyle nitelediği şeyleri inşa ederler. Onların işleri, Süleyman'ın istediği şeye uygun işler olur, yoksa kendi isteklerine ve tabiatlarına göre iş yapmazlar. "Yüksek binalar, heykeller" (Sebe' 34/13) Yani Allah'a ibadet edilecek şeyler, demektir. Zira Allah Teala bu Allah'a yönelme, ona secde etme ve başkasına secde etmekten vazgeçme özelliğini mahlukat arasından sadece şeytana vermiştir. Bu ise, Allah'ın izniyle olursa en ihlaslı, en özel ve varlıklar arasında en şerefli bir ibadet olur; kişinin içinden gelerek olursa en düşük, değersiz, Allah'ın emrine muhalif, kovulma ve laneti getiren bir özelliğe dönüşür. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (İblîs), "Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" dedi." (A'râf 7/12) Huzura yönelip yüceyi istemek ateşin, huzurdan yüz çevirip alçak olanı talep etmek ise çamurun şanındandır. Zira Allah Teala, Adem'in çamurunu eliyle yoğurduğunda, bütün şeyleri bilsin de hakk'ın halifesi olarak orada tasarrufta bulunmaya güç yetirsin ve kendisine verilen huzura dönmek için bir vesile olsun diye mahlukata ait olan özelliklerden bir miktar içine katmıştır. İşte bu büyüklenme ve yüz çevirme özelliğiyle Allah'tan başkasına secde etmekten yüz çevirir ve kalbini de diğerlerinden çevirerek Allah'a döner. Şu ayet bu hususu ifade eder: "Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim." (En'âm 6/79) Yani dünyaya veya ahirete yönelmek suretiyle şirk koşanlardan değilim. "Şüphesiz rabbim beni doğru yola, sapasağlam bir dine, Allah'ı bir bilen İbrâhim'in dinine iletti." (En'âm 6/ 162) Sonra şöyle dedi: "Ben bununla emr olundum." (En'âm 6/163) Yani mahlukattan yüz çevirmekle, tabiatımdan değil emredildiği için büyüklük gösterip yüz çevirmekle emr olundum, demektir. Şayet kalp ve ruh, kendilerini ruhani özelliklere bıraksaydı melekler gibi ruhani makamlara geçme konusunda istekli olmazlardı. Nitekim bazı kimseler şöyle demiştir: Bir parmak yakınlaşsam yanarım. İnayet ve "Rabbine dön" emrinin cezbesiyle insan varlıkların en düşük mertebesinden huzura yükselmiş ve şeytani özelliklerin kışkırtmasıyla hiçbir şeye secde etmeden makamların tümünden geçmiş ve niyahetinde sidretül münteha'ya ulaşmış, Cebrail'in yanında durmuş ve o şöyle demiştir: "Bir parmak yakınlaşsam yanarım." Onun, muhabeti yakan ateşe aldırış etmeyen ateşli şeytani yönü amel etmiş, bu özelliği sayesinde nefsini ilahi nura feda etmiş, tüm benliğinden geçmiştir. "Allah'ın tutuşturulmuş ateşi! O yüreklere kadar işler." (Hümeze 104/6-7) "…büyük havuzlara benzer çanaklar ve sabit kazanlar" (Sebe' 34/13) Bu ayet, peygamberler ve nebîlerin yediği Allah'ın softasının sınırsız olduğunu, çünkü onların onun yanında geceledikleri işaret eder. Nitekim Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Ben rabbimin yanında gecelerim; o beni yedirir ve içirir." Necmeddîn-i Dâye, **et-Te'vîlatü'n-Necmiyye fî Tefsiri'l-İşârî ve's-Sûfiyye**, Cilt: 3, s. 185-190.

(11) Āh ey dil-i āgāh! Eger ẓāhiren ve eger bāṭınan olan aḥvāl-i Süleymān ve efʿāl-i ins ü cānı semʿ-i ḳabūl ile **(12)** iṣġā ḳılduñsa maʿlūmuñ olsun ki

كان الله ولم يكن معه شئ[1257]

mışdāḳınca ne Süleymān-ı **(13)** zamān ve ne insān ve şeyṭān ve ne cihān ve cihāniyān var iken ol ḫālıḳu'l-üns ve'l-cān **(14)** ve mūcidü'l-ekvān cemīʿ-i mükevvenātı ketm-i ʿademden deşt-i vücūda ibrāz idüp mevcūdātuñ **(15)** kimini melek ve kimini şeyṭān ve kimini maʿden, kimini nebāt ve ḥayvān ve kimini cinn ve insān ve kimini **(16)** esfel ve kimini aʿlā, kimini ḳūl, kimini sulṭān, kimini erbāb-ı küfr ve tuġyān ve kimini ehl-i iṭāʿat **(17)** ve īmān idüp ol celīl ü cebbār ve fāʿil-i muḫtāruñ irādet-i ezeliyye ve meşiyyet-i ebediyyesi **(18)** ḳudret-i şāmile-i sermediyyesiyle her birine birer istiʿdād ve ḳabiliyyet iʿṭā idüp **(19)** hīç birinüñ ḳażā ve ḳader-i ilāhīye muḫālefete ve ben böyle olmam dimege ve ḥükmüni redd ve defʿe **(20)** iḳtidārları olmayup dilerse aḥya ve dilerse emāta, dilerse īcād ve dilerse **(21)** iʿdām ve dilerse luṭf ve inʿām ve dilerse aḫẕ ve intiḳām ider. Ḥükm ü fermān ol ḳādir **(22)** ü sübḥānuñdur. İmdi ey ġāfil ve bī-iẕʿān! Ḥ̆āb-ı cehāletden yaḳaẓān olup meṣelā

خویش را (23) بین چون همی لرزی زبیم [3727]

مرعدم را نیز لرزان دان مقیم

kendüñe naẓar idüp **(24)** kör ʿadem olmaḳ ḫavfından nice lerzān olursuñ ʿademi daḫı senüñ gibi dāʾimā Ḥaḳḳ'dan lerzān **(25)** bil. Ve şekk ve şübhe itme ki sen bī-iḫtiyār mevt-i iżtirār ile cānib-i ʿademe nice devān **(26)** olursuñ. Aʿdāma daḫı kün emri resān olduḳda bī-iḫtiyār cānib-i vücūda pūyān **(27)** olur. Pes, emr muḳarrer oldı ki iḥyā-i emvāt ve ḥaşr-i ervāḥ maʿal-ecsād muḥaḳḳaḳdur.

[1257] Allah vardı, onunla birlikte hiçbir şey yoktu. Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Efʿâl,** Cilt: 10, s. 370.

[368b] (1) Rubāʿi:

هرچند که در ملک فنا آمدهٔ

در ملک فنا پی بقا آمدهٔ

اندر پی تحصیل لقا آمدهٔ

نی از پی بازی و هوا آمدهٔ[1258]

(2) Rubāʿi:

از عالم حق بدین سرا آمدهٔ

بنکر ز کخا تا بکجا آمدهٔ

خالی نشوی یکنفس از علم و عمل

گر از انکه بدانی که چرا آمدهٔ[1259]

(3) Āh ey dīv-i nefs-i cāhil ve hem ḫayāl-i bāṭıl! Bu cihān-ı fānīye ve ʿademden vücūd-ı vehmīye **(4)** gelmekden ḫod murād dünyā-yı denīnüñ muzaḫrefātına göñül virmek olmayup belki ṭarīḳ-i enbiyā **(5)** ve evliyāya iḳtifāʾ ile aʿmāl-i ṣāliḥaya beẕl-i iḳtidār idüp ḥayāt-ı ebedī olan muḥabbet-i **(6)** rabbānīyye ḥuṣūle getürmek idi. Sen ise bunlardan ġāfil olup ve ālāyiş-i dünyā seni dünyāda **(7)** ibḳā ider vehmi ile nefs-i mekkāre ḥīlesine aldanup māl ve cāhına göñül baġlamış **(8)** ve zeḫārifine cemīʿ-i cevāriḥ ve ḳuvā ile muḥkem yapışmışsun. İmdi ey derd-mend ü bī-çāre! Eyvāh ü dirīġ **(9)** şöyle ki aʿmāl-i uḫreviyye ve muḥabbet-i rabbāniyyeden bī-behre olup

در تو دست اندر مناصب (10) میزنی [1-3728]

[1258] Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî**, s. 472.

[1259] Sen fânî mülke gelmiş olsan bile bu fânî mülkte bekâ peşinden gelmişsin. Sen, vuslata erişmek için gelmişsin, oyun ve heves için gelmemişsin. Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî**, s. 472.
Hak âleminden bu saraya gelmişsin. Bak gör nereden nereye gelmişsin. Buraya neden geldiğini biliyorsan, sakın ha bir an bile ilim ve amelden feragat etme.

eger sen menāṣıb-ı dünyeviyyeye el urasun ve ḫānmān-ı taḥṣīline yelesün. **(11)**

هم ز ترس است انکه جانی میکنی [2-3728]

Ol daḫı ḫavfuñdandur ki ziyāde cān çekişürsün. Yaʿnī dünyāya **(12)** kemāl-i muḥabbetüñden aṣla mevt ve ʿademi istemeyüp ve mevti teẕekkür itseler ḳalbimüze keder virme deyü yanuñdan redd idersün. **(13)** Ber-feḥvā-yı

(اَلَّذِی جَمَعَ مَالًا [وَعَدَّدَهُ][1260] یَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُ اَخْلَدَهُ)[1261]

māl u cāh seni dünyāda muḥalled ider ḳıyāsıyla **(14)** cān çekişe çekişe erbāb-ı dünyāya envāʿ-ı ẕillet ve iftiḳār ve rüşvetler ile manṣıblar **(15)** alup cemʿ-i māl itmege gidersün ve bu ḳadar yük aḳçem ve bu ḳadar biñ altunum vardır deyü evḳāt **(16)** ve sāʿātüñi ḥesābla geçürüp ve ebniyye-i ʿāliye ve bāġ ve bāġçeler yapdurmaḳdan uṣanmayup **(17)** dünyāyı cümleten virseler ḳanāʿat gelmeyüp ve bir kerre derd ile Allāh dimege ḳādir olmayup **(18)** mescūd ve maʿbuduñ cāh ve manṣıb olur. [Ey maġrūr-ı nā-mesʿūd][1262] ve Şeddād ve Nemrūd ve daʿvā-yı rubūbiyyet iden **(19)** Firʿavn-ı ʿanūd daḫı olursuñ. Bir gün melekü'l-mevt gelüp ve ḳahr-ı ilāhī irişüp ḫ̆āh **(20)** ve nā-ḫ̆āh dürlü dürlü belā ve miḫnet ile cān çekişe çekişe rūḥuñı bedenden neẕʿ idüp **(21)** ṭopraḳdan ġayrıyla ṭoymıyacaḳ gözüñ emlāk ve erzāḳa ḥasret ile baḳaraḳ gidüp **(22)** itdügüñ cevr ü sitemlerüñ ʿaẕāb ve ʿikābuñ görüp nār-ı cahīme giriftār olursun. **(23)** Ve ebedü'l-ābād ʿaẕāb-ı elīmde ḳalup cān neẕʿinden ḫalāṣ olmazsun.

[قال ابو العبّاس السّیاری[1263] عطاء الحقّ للمؤمن نوعان کرامة واستدراج فما ابقاه علیك فهو کرامة وما ازاله عنك تبیّن انّه استدراج[1264]][1265]

[1260] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1261] Hümeze 104/2-3: "**Mal toplayan ve onu durmadan sayan**, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline! **O, malının, kendisini ebedîleştirdiğini sanır.**"
[1262] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1263] Ebü'l-Abbâs Kâsım b. Kâsım b. Mehdî es-Seyyârî el-Mervezî (ö. 342/953-54). Kaynaklarda Seyyârî'nin, tasavvufta seyrüsülûk sırasında tecrübe edilen cem ve tefrika hallerinden ilk söz eden kişi olduğu belirtilmiştir. bkz. Reşat Öngören, "Seyyârî", **DİA**, Cilt: XXXVII, s. 39-40.

Naẓm:

فما خسارة نفس فى تجارتها

لم تشتر الدّين بالدّنيا ولم تسم **(24)**

ومن يبيع اَجلاً منه بعاجله

يبن له الغبن فى بيع و فى سلم[1266]

(25) Münācāt**:**

İlāhī! Şol ismüñ ḥürmetine ki sen bilürsün ve şol ṣıfātuñ ḥürmetine ki sen anuñla **(26)** mevṣūvfsun. Bizi iġvā-yı şeyṭānī ve hevā-yı nefsānī ve ġurūr-ı nādānīden ṣaḳla. Āh ilāhī **(27)** ve mevlāy! Sen bir ḥakīmsin ki ki pūşende-i ḫaṭāsın ve bir ṣamedsin ki idrāk-i ḫalḳdan cüdāsun. **[369a] (1)** Ey hādī ve rehnümā! Bu ʿaceze ve mesākīne bir dil-i şeydā vir ki yoluña cān fedā idelüm. Ve bir **(2)** cān-ı pür-ṣafā vir ki ol cihānuñ kār-sāzı olalum. İlāhī! Bir taḳvā müyesser it ki dünyādan **(3)** berī olalum. Bir rūh-ı ḳudsī-i erzānī buyur ki senüñ niʿam-ı füyūżātuñ çeşān olalum. Ve bir ḳadem-i rāsiḫ **(4)** vir ki rāh-ı rāstdan sürçmeyelüm. İlāhī! Dīde-i bīnā rūzī ḳıl ki bir daḫı çāh-ı cāha düşmeyelüm. **(5)** İlāhī! Dest-gīr ol ki senden özge dest-gīrimüz yoḳ. Bizi ḳabūl eyle ki ġayrı melceʾmüz yoḳ. Kerīmā! **(6)** Bu ʿāciz ve cānīden ṭāʿat isteme ki ṭāʿāte iḳtidārımuz yoḳ. Ve heybet ile ḫiṭāb buyurma ki **(7)** ḳahruña ṭāḳatımuz yoḳ. İlāhī! Ne getürdüñ dime ki ḥālimüz rüsvāydur. Ne işledüñ dime ki kārımız **(8)** düşvār ve vāydur. Tevfīḳ ve hidāyet ḳıl ki üstüvār olalum. Taḥḳīḳ-i ʿināyet buyur ki der-kār **(9)** olalum. Ḥıfẓ ve ʿiṣmetüñde ṭut ki perīşān olmayalum. Ḳurb-ı vaḥdetüñden dūr itme ki peşīmān **(10)** olmayalum. Ey ḥakīm ü ʿalīm taʿlīmi sen eyle ki şerīʿatı bilelüm. Sen telḳīn

---

[1264] Ebu'l-Abbâs es-Seyyari şöyle demiştir: Hakkın mümine olan bağışı iki türlüdür: keramet ve istidrac. Sende bıraktığı şey kerametttir. Senden aldığı şeyin ise istidrac olduğu ortaya çıkar.

[1265] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1266] Ey ticaretinde zarar eden nefis!
Dünya karşılığında dinini satın almadın ve pazarlık yapmadın,
Din hakkında peşini veresiyeye satan kimsenin,
Peşin ve veresiyede iflas edeceği aşikârdır.

buyur ki ādāb-ı ṭarīḳatı **(11)** yerine getürelüm. Nūr-ı muḥabbetüñle ḳalbimüz rūşenā ḳıl ki ẓulümāt-ı beşeriyyeden ḫalās olalum. Ḳanāʿat **(12)** vir ki ṭamaʿdan berī olalum. Ebvāb-ı iḥsānūnı güşāde buyur ki daḳḳ-ı ebvāb-ı aġyār itmeyelüm. **(13)** İlāhī! Cümle ʿibāduñı ḫod-perestlikden ḫalāṣ idüp kendü āşinālıġunla iḫtiṣāṣ müyesser ḳıl. **(14)** Derdlü göñüller dermānı sensin. Yoḫsa bu maʿlūlatdan şifā ve fettāḥ-ı müşkilāt sensin. **(15)** Ve illā muḳayyed ve bestelerden kār güşāde olmaz. İlāhī! Cānımuza kendü ṣafāñu ve ḳalbimüze **(16)** kendü hevānı vir. Elḥāṣıl

ما را آنده که مارا آنبه

مگذر مارا بکه ومه[1267]

Rubāʿi:

یارب دل خلق را برحمت جان ده **(17)**

درد همه را بصابری درمان ده

من بنده ندانم که چه می باید خواست

داننده تویی هر آنچه بهتر آن ده[1268] **(18)**

Ḫülāṣa-i kelām ey birāder-i sāʿādet-encām!

هر که جز عشق (19) خدای احسن است [1-3729]

Her ne Ḫudā-yı aḥsenüñ ʿışḳundan ġayrıdur ne olursa olsun **(20)** gerekse dünyā pādişāhlıġı ve gerekse iki cihānūn nefs murād itdügini niʿam-ı ferāvānı olsun **(21)** ʿışḳ-ı rabbānī ve müşāhede-i cemāl-i sübḥānī olmaḳduḳdan soñra

گر شکر خواریست ان جان کند است [2-3729]

[1267] Bize bizim için iyi olanı ver ve bizi küçüğün ve büyüğün takdirine bırakma.
[1268] Ya Rab! Yaratılanların kalbine rahmetinle can bahşet. Herkesin derdine sabırla derman ver. Ben bir kul olarak ne istemem gerektiğini bilmem. Bilen sensin, daha iyi olan neyse onu ver.

(22) eger şeker-ḫ'ārlıḳ ise daḫı maʿnāda ol cān çekişmekdür. Āh ey hem-dem-i nesīm-i viṣāl!

Rubāʿi: **(23)**

عشق آمد و شد چوخونم اندررک و پوست

تا کرد مراتهی و پرکرد ز دوست

اجزای وجود من همه دوست گرفت

نامیست ز من بر من و باقی همه اوست[1269] **(24)**

Āh ey ʿışḳ-ı ilāhīden ḫaberdār olmayan göñül ve muḥabbet-i rabbāniyyeyi **(25)** inkār iden ġāfil!

چیست جان کند سوی مرگ آمدن [3730]

دست در آب حیاتی نازدن

(26) Cān çekişmek nedür bilür misün? Nez̲ʿ-i cān oldur ki cānib-i mevte gelmek ve āb-ı ḥayāt-ı muḥabbete **(27)** el urmamaḳdur. Pes, āb-ı ḥayāt-ı muḥabbet nūş iden ölmez mi dirsen

Ölen ḥayvāndur ʿāşıḳlar ölmez[1270]

[369b] [Maṭlab: پوسیده ناشدن لحوم اولیا و ابیبا در زیر خاک]

(1) İmdi benüm rūḥum! Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ecsād-ı enbiyā ve evliyāyı arż-ı ekl itmege ḥarām idüp anlaruñ cesed-i **(2)** şerīfleri ilā yevmi'l-ḳıyām ṭāze ve ṭiri ṭurur. Ḥuṣūṣan li-vechillāh ġazāya varup küffār elinde şehīd **(3)** olan [mü'minlerüñ ecsādı çürimez.][1271] Pes, evliyā ve aṣfiyānuñ ecsād-ı şerīfeleri pūsīde olmamaġa sebeb budur ki muḥabbet-i ilāhīyeden **(4)** nūr-ı

[1269] Aşk geldi ve kan misali damarıma ve derime işledi. Beni boşalttı ve Dost ile doldurdu. Benim bütün uzuvlarımı Dost aldı. Benim üzerimde benden sadece bir ad var ve geri kalan Dost'tur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 1344.

[1270] Yunus Emre, **Divan**, haz. Mustafa Tatçı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı, 2021, s. 154.

[1271] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

āfitāb-ı ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye anlaruñ ẓāhir ve bāṭınlarına bir vechle teʾs̱īr ider ki cemīʿ-i ʿurūḳ **(5)** ve ḍavārib ve ḥuşāşata ve aʿżālarına feyżān idüp meṣelā evrāḳ-ı verde gülābuñ süryānī gibi ʿuşşāḳ-ı **(6)** Muḥammedīnüñ daḫı cism-i laṭīflerinde ḥubb-i ilāhī ile memlū olmaduḳ bir ser-i mū ḳalmaz. Ve bu devlete nāʾil olan **(7)** ʿurefā, ṣūret-i beşerde melek ve nūr-ı maḥż olup cismi meʾkūl-i türāb olmaḳdan ḫalās olur. **(8)** Ve keẕalik ṭaʿāmına ḥarām ve şübhelü şeʾy ḫalṭ itmeyüp ḥelāl-i ṣarf-ı ekl iden etḳiyā ve nefsini ḥisāb idüp **(9)** şerīʿat-ı muṭahhara mīzānında vezn iden aṣfiyānuñ daḫı cesedleri çürümez.

كما روى الطّبرانى **(10)** فى النّهاية مرفوعاً الموزون المحتسب كالمتشحّط[1272] فى دمه وان مات لم يدود اى لم يأكله الدّود **(11)** قال الشّيخ الرّبّانى عبد الوهّاب الشّعرانى فى كتابه المسمّى باليواقيت فشاهدنا ذلك فى الشّيخ نور الدّين **(12)** الشّونى وفى جدّى الشّيخ على قدّس سرّهما امّا الشيخ نور الدّين الشّونى فنزلت قبره بعد سنةٍ وتسعة **(13)** اشهرٍ فوجدته طريًّا كما وصفناه وكنت رأيت له رؤيا قبل ان يموت وذلك انّى سمعت قائلاً **(14)**يقول من اراد ان يزور النّبى صلى الله عليه وسلم فاليزره فى المدرسة السيوفيّة عند الشّيخ نور الدّين **(15)**فمضيت اليه فوجدت على بابها الاول ابا هريرة وعلى الباب الثّانى المقداد بن الاسود وعلى الباب الثّالث **(16)**علىّ بن ابى طالب رضى الله عنهم فقلت للامام على اين رسول الله صلى الله عليه وسلم **(17)** فقال ها هو جالس على التّخت داخل تلك الحلوة فوقفت على بابها فوجدت الشّيخ نور الدّين **(18)** هو الجالس فقلت له اين رسول الله صلى الله عليه وسلم فيتّسم فصرت اتطلب النّبى صلى الله عليه وسلم **(19)** فظهر لى وجهه عليه السّلام فى وجه الشّيخ نورالدّين فما زال النّور ينتشر من جهت جبهت الشّيخ نور الدّين **(20)** الى اصابع رجليه فخفى الشّونى وظهر رسول الله صلى الله عليه وسلم فسلمت عليه فقصصت هذه **(21)** الرؤيا على الشّيخ فقال يا ولدى ما سررت فى عمرى كلّه بشئ مثل هذه الرؤيا وقال ان صحّ **(22)** منامك يا ولدى لا يبلى له جسد فكان الامر كما ذكرناه وامّا جدّى الشّيخ على رضه **(23)** فكان يبالغ فى الورع ويقول من احكم اكل الحلال الصّرف لم يبل له جسد وكان لا يأكل قطّ طعام **(24)** احد من مشايخ البلاد ولا طعام قاضٍ ولا طعام مباشر ولا طعام احد لا يتورّع وكان **(25)** لا يأكل فراخ حمام الابراج لاكلها من زرع النّاس فلمّا مات دفنوا ولدى جانبه بعد احدى **(26)**و عشرين سنةً فوجدوه طريًّا وضعوه هكذا اخبرنى الذى دفنه و دفن الوالد[1273]

[1272] Derkenar: تشحيد: آلوده كردن بخون (Teşhîd: Kan ile boyamak)

[1273] Nitekim et-Taberani, Nihaye isimli eserde merfu olarak şöyle rivayet etmiştir: Sevabını Allah'tan uman müezzin kana bulanmış şehit gibidir; öldüğünde haşereler tarafından yenmez. Şeyh Rabbani Abdulvehhab eş-Şa'ranî, Yevakît isimli eserinde şöyle demiştir: Biz bu durumu Şeyh Nuruddin eş-Şûnî ve dedem Şeyh Ali (k.sirruhuma)'da müşahede etmiştik. Şeyh Nuruddin eş-Şûnî olayı şöyle gerçekleşti: Bir sene dokuz ay sonra ben onun kabrine inmiştim; onu düşündüğümüz gibi taze bulduk. O ölmeden önce ben onun hakkında bir rüya görmüştüm. Rüyada biri, "Kim Allah Rasulü'nü ziyaret etmek isterse onu Süyûfiyye Medresesinde Şeyh Nuruddin'in yanında ziyaret etsin!" Ben de oraya

(27) Ammā ʿaceb ḥikmetdür ki nūr-ı taḳvā ve muḥabbetden bī-behre olan

خلق را دودیده در خاک و ممات [3731-1]

[370a] (1) ḥalḳ ve ʿavāmuñ iki gözleri türāb ve mevtde olup dīde-i baṣīretleri kör ve bī-nūr olmaġla **(2)** ecsād-ı şerīfe-i enbiyā vü evliyā ve şühedā vü etḳiyā püsīde olmaduġına iʿtiḳād itmeyüp **(3)**

صد گمان دارند در آب حیات [3731-2]

āb-ı ḥayāt-ı muḥabbetüñ vücūduna ṣad gümān ṭutarlar. Ve ʿuşşāḳ-ı **(4)** ilāhī ḳable'l-mevtü'l-ıżṭirāri evṣāf-ı beşeriyyeden ʿārī ve mevt-i iḫtiyārī ile fānī olup **(5)** baʿde'l-fenā bekā'-i Ḫaḳḳ'la ḥayāt-ı ebedī ve bekā'-i sermedī bulduḳlarına inkār idüp çāh-ı tārīk-i **(6)** buʿd ve ḫiẕlāna düşerler.

Şiʿr:

Eyā laṭīf-i zamāne eyā ḫulāṣā-i ẕāt

İşit bu sözlerimi tā bulasun anda necāt

(7) Şerīʿat emrini mürşid idin ṭarīḳate gir

Kim ol ṭarīḳatile sen içesün āb-ı ḥayāt

---

gittim. Bir de baktım, ilk kapıda Ebu Hureyre, ikinci kapıda Mikdad b. Esved, üçüncü kapıda Ali b. Ebi Talip (r.anhum) duruyor. İmam Ali'ye, "Allah Rasulü nerede?" diye sorunca "Şu kubbenin altındaki tahtta oturuyor" dedi. Oranın kapısına varınca içeride oturanın Şeyh Nuruddin olduğunu gördüm. Ona, "Rasulüllah nerede?" diye sorunca tebessüm etti. Ben Allah Rasulü'nü isteyince onun (a.s.) Şeyh Nuruddin'in yüzünde bana göründü. Onun yüzünden ayak parmaklarına kadar nur yayılıyordu ki Nuruddin eş-Şuşi gizlenip Allah Rasulü'nün kendisi ortaya çıktı, ben de ona selam verdim. Bu rüyayı şeyhe anlatınca şöyle dedi: Ey oğlum, ben ömrümde hiçbir şeyi sır olarak bu rüya kadar saklamadım. Ey oğlum, eğer rüyan doğruysa benim bedenim çürümez. İşte durum aynen anlattığımız gibi olmuştu. Dedem Şeyh Ali (r.a.)'ya gelince o aşırı derece takvalı biriydi. Helal konusunda sıkı davranıp sadece helal yiyenin cesedi çürümez, derdi. Kendisi de şehirdeki ne bir meşahiyin, ne bir kâdının, ne bir yöneticinin, ne de takvaya dikkat etmeyen birinin yemeğini asla yemezdi. İnsanların ekinlerinden yedikleri için kümes hayvanlarını da yemezdi. Öldüğünde babamı, yirmi bir sene sonra onun yanına defnetmişlerdi ve onu kabre koydukları gibi taptaze bulmuşlardı. Onu ve babamı defnedenler bana bu şekilde anlattı.

Ḥaḳīḳat ehli olursuñ görine her ne ki vār

(8) Demüñde maʿrifetüñde bulına biñ ḥasenāt

Bugün derviş özüñçün iyü ʿamel ide gör

Yārınki maʿrekelerde bihişt ola ʿaraṣāt

(9) Bugün bu dār-ı fenā bir nefesdür bilüñüz

Bu bir nefesde ḳıluñ ṣad hezār ṣavm u ṣalāt

Seni diri tutanı yaḥşī bilgil ey ʿāşıḳ

(10) Ki her nefesde ḳıluñ anca şükr ve ḳadr ve berāt

Resūl-i seyyid-i kevneyn ki müʾmine āyinedür

Bu müʾmin āyinesinde göründi cümle ṣıfāt

(11) Beḳā elinden irişdüñ fenādan ʿilm oḳıduñ

Bu ʿilm ile özüñü bildüñse ʿömrüne bereket

Bu ʿilmi bilüp bilmedüñse kendü özüñi

(12) İlet şu defterüñi tīz bāzārda bir pula ṣāt

Ḥazer ḳıl añla seni sen özüñi bilmek içün

Ṣaḳın ki cennet içün olmasun yerüñ derekāt

(13) Ḳaçān ki ḳatl idesün nefsüñi oda atasun

İrişe āyet-i fenẓur döne ḥayāta memāt

Derviş bu maʿrifetüñ ḫırḳasına cemʿ ola gör

(14) Ṭaġılma dört yaña ʿāşıḳ ki ḳandesin heyhāt

Getürdi perde ol çünki ʿışḳdan itdi ẓuhūr

Yetürdi nūr-ı tecellī sürüldi çün ẓulümāt

(15) Ey niçe teşne göñüller sözümden ala zülāl

Beriyye içre ḳalınca içe gör āb-ı ḥayāt

Dilimden irdi ḳalmadan döküldi kāġıda dür

(16) Derildi cümle leṭāyif-i cevāhir oldı berāt

Bu ḳatre baḥr-i ḥaḳīḳat sözini derc idicek

Ki bir daḳīḳada biñ dürlü göstere ḥalevāt

(17) Bu maʿrifet bu ḥaḳīḳat-i ṭarīḳat oldı tamām

Şerīʿat emri içün vire Muḥammed'e ṣalavāt[1274]

Neşr: Ey sālik-i ḥaḳḳānī ve ṭālib-i rabbānī!

جهد کن تا صد گمان گردد نود [3732-1] (18)

Cehd-i belīġ ve cedd-i bī-dirīġ ḳıl ki ḥattā ṣad gümān ṭoksan ola. Zīrā **(19)** ẓann ve gümānuñ nāḳıṣ olduḳça yaḳīnüñ ziyāde olur. Yaʿnī murād ol degüldür ki yüz ʿaded şekk ve gümāndan **(20)** on ʿadedi gidüp ṭoḳsan ʿaded gümān ḳala. Belki maḳṣūd ṣad gümān ṭoḳsan ḳaldıḳda yaḳīn **(21)** ḥuṣūle gelicek saʿy ve kūşiş ile ki cümle gümānuñ gidüp ḥaḳḳa'l-yaḳīn mertebesine varasun. Ve nūr-ı şuhūda **(22)** irüp ẓulümāt-ı şekden ḫalāṣ olasun dimekdür. Müstezād:

Ṣāl burḳāʿı yüzüñden ayā ṣūret-i Raḥmān

(23) Ṭarḥ eyle gümānı her kim ki cemālüñ

Göre ey zübde-i ekvān ḳurbān ide cānı

Pes, refʿ-i ẓülām ẓann ve evhāma **(24)** saʿy ve ihtimām ne yüzden olur dir isen

شب برو ور تو بخسبی شب رود [3732-2]

terk-i ḥ'āb-ı ġaflet **(25)** idüp şeb-rev ol. Yaʿnī şeb-i tarīḳ-i beşeriyyetde ḫ̆āb ve istirāḥatden bürīde olup giceler uyuma ve şelş-i **(26)** leyālīde teheccüde ḳalḳup ve göñül ḥāline varup dergāh-ı Ḥaḳḳ'a tażarruʿ ve münācātdan ḫalī olma. Ve ṭarīḳ-i **(27)** muḥabbete sālik ol. Yoḫsa tekāsül idüp uyursañ ve pister-i rāḥatta yatursan eger şeb-i beşeriyyet **[370b] (1)** ve eger leyālī-i ʿalem-i şehādet gider ve furṣat geçer. Ve vaḳt-i ecel irişüp ve yevm-i ḳıyāmet ẓāhir olup andan soñra **(2)** vāʿkiʿ olan ḥasret ve nedāmet fā'ide-mend olmaz. İmdi

[1274] Hüseyin Ayan, **Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 203-204.

فوت فرصت مکن که وقت صفاست[1275]

(3) mażmūnınca

در شب تاریک جوی آن روز را [1-3733]

ol rūz-ı rūşen-i ḥaḳīḳati ve āb-ı ḥayāt-ı muḥabbeti **(4)** bu şeb-i tarīḳ-i muḥabbet ve leyālī-i ẓalām riyāżetde cūyende olup

پیش کن آن عقل ظلمت سوز را [2-3733]

(5) ol ʿaḳl-ı meʿād-ı ẓulmet-sūzı der-pīş eyle ve ʿaḳl-ı küll ṣāḥibi olan pīr-i ṭarīḳatüñ ceẕebāt-ı hestī sözüni **(6)** kendüne reh-nümā ḳıl. Ve ber-feḥvā-yı

(كَانُوا قَلِيلًا مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ)[1276]

ve ber müceb-i(تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ)[1277] **(7)** el āye leyālīnüñ şülüşünde veyāḫud nıṣfında ḳalḳup ṣalāt-ı teheccüde ḳā'im ol.

[Maṭlab: فى التّهجد وما ورد فيها فى الأحاديث الشريفة]

روى عن عبد الله **(8)** بن سلام رضى الله عنه انّ النّبىّ صلى الله عليه وسلم قَالَ [يَا أَيُّهَا النَّاسُ][1278] يَوْمًا وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصَلُّوا بالليل **(9)** وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُونَ الجَنَّةَ بِسَلَامٍ رواه التّرمزى وقَالَ حَدِيثٌ حسن صَحِيحٌ وعن عبد الله ابن عمر و **(10)** ابن العاصى رضى الله عنه انّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قَالَ لَهُ أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى الله صلّوه دَاوُدَ **(11)** وَأَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللهِ صِيَامُ دَاوُدَ، وَكَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ، وَيَنَامُ سُدُسَهُ وَيَصُومُ **(12)** يَوْمًا متّفق عليه وعن سالم بن عَبْدُ اللهِ عمر بن خطّاب رضي الله عنه ابيه انّ النّبى **(13)** صلى الله عليه وسلم قال نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللهِ لَوْ كَانَ يصلّى مِنَ اللَّيْلِ قَالَ سالم فَكَانَ بَعْدُ الله بعد ذلك **(14)** لَا يَنَامُ مِنَ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا متّفق عليه وعن عَبْدُ اللهِ بن عمر وبن العاصى رضه قال قال رسول الله صلى الله عليه **(15)** وسلم يَا عَبْدَ اللَّهِ، لَا تَكُنْ مِثْلَ فُلَانٍ، كَانَ يَقُومُ اللَّيْلَ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ متّفق عليه وعن ابن مسعود **(16)**رضى الله عنه قال ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم رَجُلٌ نَامَ لَيْلَهُ حَتَّى أَصْبَحَ قَالَ: ذَاكَ رَجُلٌ بَالَ الشَّيْطَانُ **(17)** فِي أُذُنَيْهِ أَوْ أُذُنَيْهِ متّفق عليه وعن ابى هريرة رضى الله عنه انّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قَالَ يَعْقِدُ **(18)** الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ عَلَى كُلِّ عُقْدَةٍ عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ

[1275] Fırsatı heder etme, safâ vaktidir.
[1276] Zâriyât 51/17: "Geceleri pek az uyurlardı."
[1277] Secde 32/16: "**Onlar**, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için **yataklarından kalkarlar.** Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar."
[1278] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

(19) فَارْقُدْ فَإِنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ الله تعالى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ توضّأ انْحَلَّتْ عقدةٌ فَإِنْ صلّى انْحَلَّتْ **(20)** عُقْدَةٌ فَأَصْبَحَ ن نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ متّفق عليه قافية الرأس اخره **(21)** وعن حُذَيْفَةَ رضى الله عنه قال صلّيت مع النّبى صلى الله عليه وسلم ذَاتَ لَيْلَةٍ فَافْتَتَحَ الْبَقَرَةَ فَقُلْتُ **(22)** يَرْكَعُ عِنْدَ ا الْمِائَةِ ثُمَّ مَضَى فَقُلْتُ يَرْكَعُ بِهَا ثُمَّ افْتَتَحَ النِّسَاءَ فَقَرَأَهَا **(23)** ثُمَّ افْتَتَحَ آلَ عِمْرَانَ فَقَرَأَهَا يَقْرَأُ مُتَرَسِّلًا إِذَا مَرَّ بِآيَةٍ فِيهَا تَسْبِيحٌ سَبَّحَ وَإِذَا مَرَّ بِسُؤَالٍ سَأَلَ **(24)** وَإِذَا مَرَّ بِتَعَوُّذٍ تَعَوَّذَ ثُمَّ رَكَعَ فَجَعَلَ يَقُولُ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ فَكَانَ رُكُوعُهُ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ ثُمَّ قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ **(25)** ثُمَّ قَامَ طَوِيلًا قَرِيبًا مِمَّا رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ فَقَالَ سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى **(26)** فَكَانَ سُجُودُهُ سُجُودُهُ مِنْ قِيَامِه رواه مسلم[1279]

İmdi ey müʾmin-i muḳbil ve müstemiʿ-i ḳābil! Faẓīlet-i teheccüd ve ḳıyām-ı **(27)** leylde eḥādīṯ-i şerīfe ile vāḳiʿ olan tenbīhāt ü teʾkīdāt ve inẕārat ü tebşīrāt **[371a] (1)** maʿlūmuñ oldıysa bu ḥ̆āb-ı keselden uyanup tażarruʿ ve niyāz ve edā-yı namāzdan ḫālī olma ki

[1279] Abdullah b. Selam (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Selâmı yayın, yemeği yedirin, insanlar uykudayken gece namazı kılın ki selametle cennete giresiniz." (Bu hadisi Tirmizi rivayet etmiş ve Hasan-Sahih olduğunu belirtmiştir.) Abdullah b. Amr b. el-As (r.a.) da Allah Rasulü'nün şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'a en sevimli olan namaz Davud'un namazıdır. Ona en sevimli oruç ise Davud'un orucudur. O, gecenin yarısını uyur, üçte birini ibadetle geçirir, altıda birinde uyurdu. Bir gün oruç tutar, bir gün oruç tutmazdı." (Bu hadis müttefekun aley'tir.) Buhârî, "Teheccüd" 7; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, **el-Câmiʿu's-Sahîh**, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire, [y.y.], 1374-75/1955-56, "Sıyam" 189. Salim b. Abdillah b. Ömer b. Hattab (r.anhum)'dan, o da babasından rivayet ettiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Abdullah gece namaz kılsa ne güzel adam olacak." Salim der ki, Abdullah bu sözden sonra gecenin az bir kısmını uykuyla geçirirdi." (Bu hadis de müttefekun aley'tir.) Buhari, "Teheccüd" 2; Müslim, "Fedailü's-Sahabe" 140. Abdullah b. Amr b. el-As (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Ey Abdullah, falanca gibi olma; o kişi gece ibadete kalkardı da, sonra bunu bıraktı." (Müttefekun aley hadistir.) Buhari, "Teheccüd" 19; Müslim, "Sıyam" 185. İbn Mesud (r.a.)'dan şöyle rivayet edilmiştir: Bir keresinde Allah Rasulü'nün yanında gece boyu uyuyup sabahlayan bir adamdan bahsedildi. Bunun üzerine Allah Rasulü şöyle buyurdu: "Bu kimse, kulaklarına veya iki kulağına şeytanın idrarını yaptığı bir kimsedir." (Müttefekun aley hadistir.) Buhari, "Bed'ül-Halk 11" 19; Müslim, "Salatü'l-Müsâfirin" 205. Ebu Hureyre (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi biriniz uykuda iken şeytan ense kökünüze üç düğüm atar. Her bir düğümü bağladıkça "Sen yat, gece çok uzundur" diyerek attığı düğümün üzerine eliyle vurur. Eğer bir kimse uykudan uyanır da Allah'ı zikrederse düğümlerden biri çözülür, abdest alırsa biri daha çözülür, namaz kılarsa birisi daha çözülür ve zinde ve neşeli olarak tertemiz sabahlar. Böyle yapmayarak sabahlarsa bedeni pis ve tembel sabahlar." Buhari, "Teheccüd" 12; Müslim, "Salatü'l-Müsâfirin" 207. Huzeyfe (r.a)'dan rivayet edilir ki: Bir gece Peygamberimizle birlikte namaz kıldım. Bakara sûresine başladı. İçimden, yüz ayet okuyunca rukû eder, dedim, devam etti. Ben, her halde bütün sûreyi bir rekatta okuyacak diye düşündüm. O, yine devam etti. Ben bu sûre ile rukua varır dedim, sonra Nisa sûresine başladı, onu da okudu. Sonra Al-i İmran sûresine başladı, onu da okudu. Ağır ağır okuyor, içinde tesbih bulunan bir ayet gelince tesbih ediyor, istek ayetine gelince istekte bulunuyor, sığınma ayetine gelince Allah'a sığınıyordu. Sonra rükûa gitti ve "Büyük rabbimi noksan sıfatlardan tenzih ederim" dedi. Peygamberimiz rükû da kıyamı kadar sürdü. Sonra "Allah kendisine hamdedenin hamdini işitir." dedi ve kalktı. Rükûuna yakın uzun bir süre ayakta durdu, sonra secde etti ve "Yüce rabbimi tesbih ederim." dedi. Secdesi de hemen kıyamı kadar sürdü." (Müslim rivayet etmiştir.) Müslim, "Salatü'l-Müsâfirin" 203.

در شب بدرنگ بس (2) نیکی بود [1-3734]

şeb-i bed-rengde yaʿnī libās-ı siyeh-fām ile pūşīde olan şeb-i ẓalāmda ḥasenāt-ı keşīre olur. **(3)** Bu ḫod meşhūrdur ki

آب حیوان جفت تاریکی بود [2-3734]

āb-ı ḥayāt, ẓulmetüñ cüfti olur. Elḥāṣıl eyyām-ı dünyānuñ **(4)** leyālī-i ẓulemāsında aʿmāl-i ṣāliḥāt ve şeb-i tarīḳ-i beşerriyyetde āb-ı ḥayāt-ı ḥubb-i ẕat mevcūde olduġı muḳarrerdür. **(5)** Āh ey dil-i āgāh! Şeb-i bed-reng-i bī-ḳıymet oldur ki ġaflet ile pāyāna ire. Ve şeb-i ʿabbāsī libās ẕī-ḳıymet oldur ki **(6)** ʿibādet-i bārī ve nāle vü zārī ile pāyāna irüp rūz-ı menşūr-ı emān ola. [Naẓm:

مخسب ای دل سخن بپذیر آخر

چه خواهی در شب ازاین خواب آخر

شب مهتاب واصل شوز اسرار

درآن ساعت که باشد لیس فی الدار

تو در خوابی و بیداران برفتند

عزیزان و وفاداران برفتند[1280]**[1281]**

Pes, bir ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ ki ḳıyām-ı şebi **(7)** ġanīmet bile. Aña hezīmet vāḳiʿ olmaz. Zīrā şeb perde-i ʿişmet ve ceẕbe-i raḥmetdür. Şeb çemen-zār-ı müttekīn ve gülẕār-ı **(8)** yaḳīndür. Şeb penāh-ı enbiyā ve evliyādur. Şeb

[1280] A gönül! Uyuma, laf dinle! Gece vakti uykudan ne istiyorsun? Mehtap gecesi, "Evde ev sâhibinden başkası yokken" sırlara eriş. Sen uyuyorsun, uyanıklar ise gittiler. Azizler ve vefalılar gittiler. Şeyh Ferîdüddîn Attar-ı Nîsâbûrî, **Esrârnâme**, tsh. Seyyid Sâdık Gevherîn, Tahran, Çap-ı Şark, 1959, s. 145.

[1281] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

secdegāh-ı ʿubbād ve ḫalvet-ḫāne-i zühhāddür. Şeb ḫazā'in-i **(9)** esrār ve sefā'in-i envārdur.

Şiʿr:

مارا دلیست زنده دل از خوان نیم شب

مادرد صبح طالب دمان نیم شب

مارا دودست فقرنیازست مرحبا **(10)**

پر کشته از مواهب و احسان نیم شب

دردی که در وجود تو پیدا شود ز عشق

میکن دوا بناله پنهان نیم شب **(11)**

خندان بود بروز قیامت کسی که او

موصوف شد بدیدهٔ گریان نیم شب

ای صد هزار علصی جانی که شد قبول **(12)**

از آه صبح و نالهٔ افغان نیم شب[1282]

[1282] Gece yarısı sofrasından bize uyumayan bir yürek düştü. Sabah derdimizle gece yarısı tedavisine talibiz. Bizim iki elimiz var: fakr ve niyaz. Aferin bize! Bu ellerimiz gece yarısının bağışları ve ihsanlarıyla dolmuştur. Aşkta, senin vücundunda ortaya çıkan derdi gece yarısı gizli inlemelerle tedavi et. Gece yarısı ağlamış olan kimse kıyamet günü gülümseyecektir. Yüz binlerce günâhkarın duâsı sabah âhı ve gece yarısı inlemelerinden kabul oldu.

Āh ey birāder-i saʿādet-encām!

Beyt:

عجباً **(13)** للمحبّ کیف نیام

کلّ نوم علی المحبّ حرام[1283]

devleti ile ber-kām olduñsa ve rāh-ı keselden terk-i iḳdām itdüñse **(14)** işbu ḥikāyeti cān ile işġā ḳıl ki ḳıṣṣadan ḥiṣṣe-mend olasun.

[Maṭlab: در مباحثه روز با شب و محاجه کردن با یکدگر]

Yaʿnī ʿuşşāḳ-ı ilāhīden baʿżılar **(15)** şeb ile rūzuñ birbiriyle bir ʿaceb mübāḥaṣe ve bir ġarīb mücādelelerine dūş olup menḳūldür ki bir zamānda **(16)** biṭarīki'l-mefāḫire şeb-i ẓalāma rūz-ı nūr-ı irtisām itdi. Ey şeb āgāh ol ki ben ziyāret-i aḥbābum, **(17)** ʿimāret-i esbābum, taṣarrufāt-ı zer ü sīmüm, muʿāmelāt-ı sūr u zeynüm, nafaḳa-i zen ve ferzendüm, ṣadaḳa-i **(18)** ḫᵛīş ü peyvendüm, hengām-ı zirāʿatüm, bāzār-ı beżāʿatüm, benüm şānum nūr ve ẕātumdan ẓulmet dūr olup **(19)** esbāb ḫᵛānumdur. Āfitāb nān-ı pāre-i iḥsānumdur.انَّ فِی ذلك لآیاتٍ لأولی الألباب [1284] Genc-nāme-i inʿāmumdur. Şiʿr: **(20)**

بستان لطافتم بهارست

زآن نام شریف من نهارست

نورم چو زوال کشت نارم

روزم که چراغ صبح دارم

[1283] Seven kimse ilginçtir, nasıl uyur
Her türlü uyku, sevene haramdır.
[1284] Şüphesiz bunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır.

بر عالمیان منم غنیمت **(21)**

ای لشکر شب ز من هزیمت

چون طلعت من جهان فرو زست

گویند جهانیان که روزست[1285]

(22) Pes, şeb-i deycūr rūzuñ ġurūr ile faḫr ve sürūrun işidüp eyitdi: "Ey rūz! Ī̇kende ġarrālanma kim ben daḫı **(23)** ṣavmaʿa-i ḥużūrum, seccāde-i sürūrum, ārām ḳulūbem, penāh-ı aḫyārum, niyāzgāh-ı ebrārum, egerçi şeb-nāmum **(24)** ammā sulṭān-ı bī̇-bedelüm. Şöhret yāfte-i المزمل قم الليلم [1286]

Şiʿr:

عبّاسی کسوت ظلامم

گویا که خلیفهٔ انامم

شنیم شرف و ببام رب بود **(25)**

چون جمع شداین دو حرف شب بود

چون کعبه بچشم تو سیاهم

نی نی که چو کعبه ات پناهم

[1285] Benim latâfet bostanım bahardır, işte bu yüzden benim şerefli adım "nehâr (gündüz)"dır. Ateşim sönünce nur olurum. Sabah çerağı olan gündüzüm. Ben âlem ehli için ganimetim. Gece ordusu benim karşımda hezimete uğrar. Benim aydınlığım dünyayı aydınlattığı için dünya ehli "Gündüzdür!" derler.
[1286] Ey örtüsüne bürünen, geceleyin namaza kalk!

گر سمت تو نور و روزست **(26)**

در ظلمت من چراغ سوزست[1287]

Rūz eyitdi: "Ey şeb! Sen şebe ve ben dürrüm ve sen **(27)** ġulām-ı ḥabeşīsün ben ḥürrüm. Ve sen raʿiyyetsün ben şāhım. Sen ẓulmetsün ben nūrum. Sen seng-i siyāh-ı meḥekksün **[371b] (1)** ben ẕeheb-i sürḫem. Ey şeb! Sana bir muḳaddime beyān ideyüm ki benüm fażīletüm bilesün. İmdi maʿlūmuñ olsun ki **(2)** ber-feḥvā-yı (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ)[1288] her bir vücūdī ki ol vācibü'l-vücūd maḥż-ı cūdıyla **(3)** īcād buyurmışdur. Cūd ve sücūd içün vücūda getürmişdür ki (وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ)[1289] ḳavl-i **(4)** şerīfi buña şāhiddür.

Pes, her ḳanḳı dūn-himmet ki anuñ vücūdı cūd ve sücūd ile ārāste olmaya. **(5)** Añlaruñ şānı (اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ)[1290] ḳavl-i şerīfine ṣādıḳdur. Nitekim **(6)** ʿārifler dimişdür, Beyt:

شرف نفس بجودست و گر امت بسجود

و آنکه این هردو ندارد عدمش به ز وجود[1291]

(7) meṣelā vücūd-ı Firʿavn-ı ʿanūd egerçi cūd-ı numūd idi. Ammā sücūdı olmadıġı-çün (وَاَغْرَقْنَا اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (8))[1292] feḥvā-yı kerīmi üzre vücūd-ı bī-sücūd ġarḳ-ı deryā-yı ḳahr-ı [ḫulūd][1293] oldı. Ḳārūn'ı[1294] daḫı **(9)** gör kim

[1287] Karanlıklar kisvesinin Abbâsî'siyim. Sanırsın yaratılanların halifesiyim. Şebnem şeref idi ve Rabb'in mesajı idi. Bu ikisi toplandı "Şeb" (gece) oldu. Senin gözünde Kâbe gibi siyahım. Hayır hayır, Kâbe gibi senin sığınağınım. Senin tarafında nur ve gündüz varsa, benim karanlığımda da çıra yanar.

[1288] Zâriyât 51/56: "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."

[1289] Bakara 2/43: "**Namazı kılın, zekâtı verin.** Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."

[1290] Enfâl 8/22: "Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmeyen) sağırlar, dilsizlerdir."

[1291] Nefsin şerefi cömertlikte ve keramet secde etmektedir. Bu ikisine sâhip olmayanın olmaması olmasından evlâdır. Saʿdî-i Şîrâzî, **Külliyât-ı Şeyh Sa'dî**, , s. 585.

[1292] Bakara 2/50: "Hani, sizin için denizi yarmış, sizi kurtarmış, **gözlerinizin önünde Firavun ailesini suda boğmuştuk.**"

[1293] Bir kelimenin üzeri çizilerek yerine bu kelime yazılmıştır.

[1294] Zenginliğiyle tanınan, Hz. Mûsâ ve Hârûn'un şahsında Allah'ın emirlerine karşı geldiği için cezalandırılan kişi. bkz. Ömer Faruk Harman-H. İbrahim Şener, "Kârûn", **DİA**, Cilt: XXIV, s. 519-

nihādında sücūd olup lākin cūdı olmamaġla (فَخَسَفْنَا بِهٖ وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ)[1295] feḥvā-yı kerīmi üzre vücūd-ı **(10)** bī-cūdı fürū-berd-i zemīn ve nābūd oldı. Pes, her bir vücūduñ ki cūd ve sücūdı olmaya hīzem-i nār-ı dūzaḫ **(11)** olması muḳarrerdür.

Kemā aḫbara Teʿālā:[1296] (مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّيْنَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِيْنَ) Fe iẕā kāne keẕālik **(12)** hüner-mendān-ı ʿālem ve ḫūrd-mendān-ı benī ādeme maʿlūmdur ki fermān-ı vācibü'l-vücūd olan her cūd ve sücūd içün **(13)** bir vaḳt-i mübeyyen ve mīḳāt-ı muʿayyen vardur ki ol vaḳitden evvel veyāḫud soñra ve ḫāric-i mīḳatda anı **(14)** itmek maḳbūl-i maʿbūd olmaz. Ol evḳāt ve mīḳātüñ ḫod ekṣeri bendedür. Cümleden biri maḫzūn-ı **(15)** esrār ve niyāz olan emr-i namāzdur ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā:

(فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِيْنَ تُمْسُوْنَ وَحِيْنَ تُصْبِحُوْنَ **(16)** وَلَهُ الْحَمْدُ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِيْنَ تُظْهِرُوْنَ)[1297]

[feḥvāsınca][1298] ekṣer evkāt-ı ṣalātı rūze taḫṣīṣ buyurmışdur. **(17)** Ve biri emr-i ḫacdur ki ol daḫı bendedür. Kemā ḳāle Teʿālā:(اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُوْمَاتٌ)[1299] ve biri daḫı ḥacc-ı mesākīn olan **(18)** ṣalāt-ı cumʿa-i bī-riyā ve sümʿādur ki

(اِذَا نُوْدِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ [فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ][1300])[1301]

---

520. Ayrıca bkz. Yusuf Macit, "Psiko-Sosyal Açıdan Karun Kıssası", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** Cilt: 13, Sayı: 3, 2013, s. 33 -68.

[1295] Kasas 28/81: "**Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık.** Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!"

[1296] Müddessir 74/42-44: "Onlar cennetlerdedirler. Birbirlerine suçlular hakkında sorular sorarlar ve dönüp onlara şöyle derler: **Sizi Sekar'a (cehenneme) ne soktu?" Onlar şöyle derler: Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksula yedirmezdik**."

[1297] Rûm 30/17-18: "Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tespih edin. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tespih edin."

[1298] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1299] Bakara 2/197: "**Hac (ayları), bilinen aylardır.** Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. (Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır. Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının."

[1300] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1301] Cuma 62/9: "Ey iman edenler! **Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun** ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."

feḥvāsınca vaḳt-i cumʿa daḫı bendedür. **(19)** Ve biri daḫı emān-nāme-i biʾseʾl-mihād olan cihāddur ki (20) (وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ)[1302] feḥvāsınca anuñ vaḳti daḫı bendedür. Ve sebeb-i ḳurb-ı Raḥmān olan ẕebh-i ḳurbān daḫı bende olup **(21)** (فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ)[1303] fermānı buña şāhiddür. Ve biri daḫı sebeb-i saʿādet-i **(22)** dü cihān olan ṣavm-ı ramażandur ki ber-feḥvā-yı(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)[1304] anuñ daḫı vaḳti bendedür. **(23)** Ve keẕālik ṣalāt-ı ʿıydeyn ve saʿi mīlīn daḫı bendedür.

Ḳāle Teʿālā: (وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ)[1305] **(24)** Pes, ey şeb! Sende ḫod ne cumʿa vardur ne cihād ve ne hac vardur ne ḳurbān ne ṣavm-ı ramażan vardur **(25)** ne lebbeyk-i ḥacıyān ne tekbīr-i ġāziyān vardur ne ziyāret-i iḫvān. Pes, benümle senüñ miyānuñda farḳ-ı fāhiş **(26)** olup sen zāġ-ı siyāh ve ben şahbāz-ı evc-penāhum. Şeb eyitdi: "Ey rūz! ʿAceb ḫod-nümālıḳ **(27)** itdüñ. İmdi senüñ żamīr-i mihr-i tenvīrüñe ḫafī olmaya ki her kim ki kendüye maşġūl ola lā-cerem maḫẕūldür. **[372a] (1)** Ve her kim ki tecelliyāt-ı celālde ola andan tecebbür ve tekebbür muḥāldür. Āh ey rūz! Bu ḳāʿide-i külliye mażbūtuñ ola ki **(2)** naẓar üç nevʿdür. Yaʿnī birisi ḫalkuñ saña olan naẓarıdur. Ve birisi senüñ ḫalḳa olan naẓaruñdur. **(3)** Biri daḫı senüñ saña olan naẓaruñdur. Pes, ḫalḳuñ naẓarı saña vāḳiʿ olursa ġālib-i ḥāl budur ki **(4)** riyādur. Riyā ise nifāḳı ve nifāk şirki müstelzimdür.

[1302] Âl-i İmrân 3/121: "Hani sen mü'minleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken ailenden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

[1303] Hac 22/36: "Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah'ın adını anın. **Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin.** Şükredesiniz diye onları böylece sizin hizmetinize verdik."

[1304] Bakara 2/187: "Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. **Sonra da akşama kadar orucu tam tutun.** Bununla birlikte siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar."

[1305] Hac 22/32: "Bu böyle. Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır."

Ḳāle Teʿālā:(يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًا)[1306] **(5)** Ve eger senüñ naẓaruñ ḫalḳa olursa bu ḫod şirk-i maʿnevīdür. Kemā ḳāle Teʿālā: (وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖ اَحَدًا)[1307] **(6)** Ve eger sen saña naẓar iderseñ bu ṣıfāt-ı şeyṭāniyyeden olan ʿucb ve enāniyyet ve bāb-ı raḥmetden **(7)** sebeb-i ṭard ve laʿnetdür.

Kemā ḳāle Teʿālā: (اِلَّا اِبْلِيسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ)[1308] Pes, ẕikr olınan ṣūretüñ **(8)** üçü daḫı pür-ḳedūret olup bunlar ile Ḥaḳḳ'a vuṣlat muḥāldür. Ammā siyeh-pūş fenā olup dem-i iflās **(9)** ve ḳadem-i iḫlāṣ ile gelen ḫavāṣṣda iki nevʿ naẓar-ı ḫāṣṣ vardur ki birisi senüñ Ḥaḳḳ'a olan naẓaruñdur. **(10)** Ve birisi Ḥaḳḳ'uñ saña olan naẓarıdur ki (يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ)[1309] ve ʿabdüñ **(11)** Ḥaḳḳ'a olan naẓarın ve ḳavl-i kerīm-i

(اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى اُولٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ)[1310]

Ḥaḳḳ'uñ **(12)** ʿabde olan naẓarın iḫbār buyurmışdur. İmdi senüñ senligüñ bu iki naẓaruñ meymeneti ile **(13)** zāʾil olup مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ، فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ[1311] devletine nāʾil olursun. Nitekim ʿārifān-ı ilāhī buyurmışdur: **(14)** Beyt:

بر من نظری فکند ناکه دلدار

زآن یک نظرش کشود چندین اسرار[1312]

[1306] Nisâ 4/142: "Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, **insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar.**"

[1307] Kehf 18/110: "De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, "Sizin ilâh'ınız ancak bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve **Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.**"

[1308] Bakara 2/34: "Hani meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de **İblis hariç** bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, **İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.**"

[1309] Mâide 5/54: "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. **Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar.** İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

[1310] Enbiyâ 21/101: "Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya; işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır."

[1311] Kim nefsini tanırsa, rabbini de tanır. Ebû Nuʿaym el-Isfehânî, **Hilye**, Cilt: 10, s. 208; Radıyyuddîn es-Sağânî, **el-Mevzûât**, 35.

[1312] Sevgili, birden bana bir bakış attı. O tek bakışta birçok sır açıklandı.

İmdi ey rūz-ı fīrūz! **(15)** Her kim ki rūzda seccādeye vaż'-ı ḳadem eyleye ġālib-i iḥtimāl budur ki āfāt-ı naẓar-ı riyā ve sum'adan **(16)** emīn olmayup terk-i 'ucba ḳadir olmaz. Ve lillāh ve fillāh bir dem ve kadem müyesser olmaz. Felihāẕā **(17)** raḥmet-i rabbānī ve 'ināyet-i sübḥānī 'ibādını bu beliyyeden teḫlīṣ içün ẓuhūr-ı nūr-ı ġumūra taḥvīl **(18)** ve rūzı şebe tebdīl eyledi ki ẓalām-ı leyālī, ġışāve-i ebṣār-ı nās olup ḳallāş ve evbāşlar **(19)** pister-i ḥ ̆āba baş ḳoyup dergāh-ı bī-nevm ve sine-i 'uşşāḳ-ı bī-kīne ve sūzān sīnelerine **(20)** aġyārdan ḫālī ḫalvet-ḫāne-i müşāhede-i cemālī olup ṭarīḳ-i vaḥdete giden ve āḥ-ı ciger-sūz çeken **(21)** 'āşıḳān-ı ilāhī ki 'arūsān-ı ḥakkānīdür. Ber-feḥvā-yı

اولیاء الله عرایس الله ولا یری العرایس **(22)** الا المحرّمون[1313]

ne anları aġyār ve ne aġyārı bunlar görmeyüp 'urefānuñ naẓarı Ḥaḳḳ'a ve **(23)** naẓar-ı Haḳ ḳulūb-ı 'ārifāna olup gāh nār-ı tecelliyāt-ı celālī ile giryān ve gāh nūr-ı tecelliyāt-ı cemālī ile **(24)** ḫandān olurlar.

Kemā ḳāle 'aleyhisselām: المؤمن بَكَّاءٍ بِاللَّيْلِ بَسَّامٍ بِالنَّهَارِ [1314]

Rubā'ī:

کنج ازلی که هست زیرلب تست

وز دوزخ حق ترا نصیبی تب تست **(25)**

شمع شب کور و عزت روز نشور

ای خوآجه اگر تو طالبی درشب تست[1315]

(26) Ey rūz! Benüm ḫod faẓl ve şerefüme delīl-i ḳavī degül midür ki İskender[1316] ṭaleb-i āb-ı ḥayāt içün ẓulümāta varup **(27)** reng-i siyāhdan ġayrı

[1313] Allah'ın veli kulları onun gelinleridir. Gelinleri de sadece onlara mahrem olanlar görebilir.
[1314] "Mümin, geceleyin çokça ağlar, gündüz ise çok tebessüm eder." **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Cilt: 4, s. 391.
[1315] Var dedikleri ezelî hazine senin ağzındadır. Hakk'ın cehenneminden senin payına düşen kısmet, (hastalandığın zamanlardaki) ateştir. Kabir gecesinin mumu ve kıyamet gününün izzeti, a hoca, talipsen eğer senin gecendedir.

elvān görmedi. Ve ḳademinde baʿżı seng-rīzeler ṭoḳunmaġla ʿacabā nedür ki deyü **[372b] (1)** eline alup ve cihān-ı rūşenāyīye ḫurūc ve elinde olana naẓar itdükde gördi kim laʿl ve cevāhir imiş.

Āh **(2)** ey rūz-ı ẓiyā-penāh! ʿĀrifān-ı şeb-i āgāhuñ daḫı ʿālem-i maʿnāda olan İskender sırları **(3)** [1317] مَنْ أَخْلَصَ عَبْدٌ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا إِلَّا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ ṣabāḥına ḫurūc içün(وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ **(4)**)[1318] ẓulümātında āb-ı ḥayāt-ı

(وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ)[1319]

evcātına ṭālib olup **(5)** pā-yı muvāṣalatına müṣādif olan ḥaṣayāt-ı meʿānīī-i ḫafiyyeyi dest-i ʿaklına alup rıżā-yı **(6)** (وَلَذِكْرُ اللهِ اَكْبَرُ)[1320] feżāsına ḫurūc itdükde ʿayn-ı yaḳīn ile naẓar idüp ḥaḳḳa'l-yaḳīn görürler ki yed-i **(7)** ʿuḳūlde olan "bismillāhirramānirraḥīm" kelāmınūn on ṭoḳuz ʿaded cevāhir-i ḫurūfı imişوانا النّقطة تحت باء بسم الله [1321]kendü imiş.][1322] Pes, **(8)** rūz şebden bu kelimāt-ı ʿacīībe ve nikāt-ı ġarīībeyi istimaʿ itdükde ġarḳ-ı deryā-yı envār-ı ḥayret **(9)** olup velākin zebān-ı ġayretin elden ḳomayup eyitdi: "Ey şeb! Sen ḫarābāt-ı zulumātuñ bu mı **(10)** ve ben taḫt-nişīn-i rūzgār olan İskender-i Rūmī'yüm. Ve sen bir ʿabd-i ḥabeşī-i meşʿale-dārsun **(11)** ben ise şāh-ı büzürg-vār-ı kişver-i envārum ki āṣār-ı envārum cemīʿ-i āfāḳı müştemil ve ṣuġra-i iḥsān-ı çehre-i **(12)** raḫşānum ʿālemiyāna şāmildür.

[1316] İslâm tarihinde daha çok efsanevî kişiliğiyle tanınan Makedonya kralıdır (ö. m.ö. 323). Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Zülkarneyn ile birçok bakımdan aralarında benzerlik bulunan İskender'in yaşamı İslâmî edebiyatlarda destanî-efsanevî bir şekilde yer almış, maceralarını konu edinen müstakil kitaplar yazılmıştır. bkz. Mahmut Kaya-İsmail Ünver, "İskender", **DİA**, Cilt: XXII, s. 555-559. Ayrıca bkz. A. B. Bosworth, **Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri**, çev. Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005.

[1317] Kim kırk sabah Allah'a halis bir şekilde ibadet ederse hikmet kaynakları kalbinden diline doğru ortaya çıkar. Gazzalî, **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Cilt: 6, s. 89.

[1318] Felak 113/3: "De ki: "Yarattığı şeylerin kötülüğünden, **karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden**, düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden, haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden, sabah aydınlığının Rabbine sığınırım."

[1319] Mücâdele 58/11: "Ey iman edenler! Size, "Meclislerde yer açın" denildiği zaman açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, "Kalkın", denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların **ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini** yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

[1320] Ankebût 29/45: "(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. **Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir.** Allah, yaptıklarınızı biliyor."

[1321] Ben, bismillah sözündeki "bâ" harfinin altındaki noktayım.

[1322] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

Ey şeb! Benüm ṭalʿat-ı meymūn ve ruʾyet-i hümāyūnum ḫaftegān-ı şeb **(13)** ve sermestān-ı esḥārī seccāde-i bīdārīye iclās idüp cenābet-ālūd-ı النّومُ حَدَثٌ[1323] ḳaziyyesi **(14)** olanları neẓāfete irgörüp وامّتی غُرٌّ مُحَجَّلُونَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ[1324] berraḳlığına irişdürür. **(15)** Ey şeb! Bu ḫod maʿlūmdur ki ben olmasam esbāb żāyiʿ ve aḥbāb cāyiʿ ve erbāb ṣanāyiʿ-i **(16)** kārlarında ʿāciz olup ʿālemde ḥarekāt ve cihānda berekāt ḳalmaz. Pes, ey şeb! Sen benümle **(17)** ne vechle mütesāvī olursun. Ey şeb! Sen ol efsūn-gersün ki neşve-i efsūn-ı ġafelāt **(18)** ve cürʿa-i afyon-ı sübāt ile cihāniyānı ḫ̆āba mübtelā idersün. Ve benüm şānum oldur ki kevkebe-i ṣabāḥ **(19)** ve debdebe-i ḥayye ʿale'l-felāḥ ile ʿālemiyāna velvele virüp maṣrūʿān-ı efsūn ve üftādegān-ı **(20)** afyonuñ olan ser-girānları tedāvī-i الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ [1325]ile sekrden ṣaḥve getürüp **(21)** yaḳaẓān iderüm. Şeb eyitdi: "Ey rūz! Sen ḫod teşevvüş-i esrār-ı sālikān ve tārāc-ı **(22)** vaḳt-i ṣafā-yı ʿāşıḳānsun. Saña zer-perestler ḥarīṣ ve baña mey-gede-i elest-i sermestler **(23)** enīsdür. Senüñ ṭāliblerüñ ʿākilān-ı dīde-ḫīreler ve benüm rāġıblarum ʿāşıḳān-ı eşk-rīzlerdür. **(24)** (وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا)[1326] Sende olan ġāfillerüñ vaṣf-ı ḳasvetidür.(وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا) **(25)** [1327]Bende olan müştāḳlaruñ midḥatidür. Ey rūz-ı āfil! Ben ol şāh-ı şeb-nāmum ki **(26)** kehkeşān benüm rāhum, kavākib-i bī-şümār sipāhumdur. Müşterī tekme-i külāhumdur. Merīḫ der-bānum, zühre mihmānum, **(27)** ʿuṭarid hem-ḫ̆ānum, zuḥal pās-bānum, felek eyvānum, māh çerāġ-ı raḫşānum, şafaḳ şāhid-i nūr-efşānumdur. **[373a] (1)** Ey rūz! Egerçi siyāh isem ne ġam ki libās-ı Beytullāh siyāhdur. Ve ḥacer-i esved ki yemīnullāhdur siyāh. Ve enbiyā **(2)** ve evliyāya būse-gāhdur. Ey rūz! Beni sevādsun deyü levm itme ki midād daḫı siyāhdur. Ammā naḳş-ı muṣḥaf ve kelāmullāhdur. **(3)** Ve dūd-ı āh-ı tevvābīn siyāhdur velākin maḥv kon ẓulām-ı günāhdur ki anlaruñ nāme-i siyāh günāhın

[1323] Uyku necasettir.
[1324] Benim ümmetim, abdest izlerinin parlaklığından tanınacaktır. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 6, s. 371.
[1325] Namaz uykudan daha hayırlıdır. İmam Malik, **Muvatta**, "Savm", 463; Abdurrezzâk es-Sanʿânî, **Musannef**, Cilt: 2, s. 163.
[1326] Furkān 25/68: "Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. **Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar.**"
[1327] Furkān 25/64: "Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir."

(يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ **(4)** بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ)[1328]

[câme şūyı][1329] yumuşdur. Ey rūz! Çeşm-i nergis siyāhdur. Fe-ammā ġāret-i kün naẓar-ı ʿāşıḳāndur. **(5)** Ve zülf ve ebrū siyāhdur. Ammā dil-rubā-yı [zindāndur.][1330] Ḥāl-i meh-rūyān siyāh olsa ḫod mergūb **(6)** ve gīsū-yı dilberānuñ siyāh olması be-ġāyet maḥbūbdur. Ey rūz! Bāna sevādu'l-vech olmaḳ ne naḳṣ **(7)** virür ki Loḳmān ve Bilāl-i Ḥabeşī daḫı siyāhdur. Ve ekşer-i ʿArab siyāhdur. فاماّ حُبُّ العَرَبِ مِنَ الإِيمَانِ [1331]**(8)** Şarḳ-ı ʿaraba güvāhdur. Ey rūz! Sözi şeb-i yeldā gibi uzatmayalum ve ḫücceti imżā idelüm ki **(9)** [her kesüñ naẓarı ʿāḳıbatinedür. Pes, benüm ʿāḳıbetüm nūrāniyyet ve senüñ ʿāḳıbetüñ ẓulmāniyyetdür. Ey rūz! Bi-ḥamdillāh][1332] egerçi kim siyāhum ammā ki leyletü'l-ḳadr ve berātum

(اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ [وَمَا اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْر][1333] لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ)[1334]

(10) burhānı ḫod baña güvāhdur. ʿAle'l-ḫuṣūṣ fażl-ı ilāhī ben şeb-i siyāhī iki cihān güneşi **(11)** enbiyā ve rusulüñ şāhı evvelīn ve āḫirīnüñ şefīʿ ve penāhı ḥabībullāh ʿaleyhi ṣalavātullāha taḫṣīṣ **(12)** idüp (وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَكَ)[1335] buyurup [ve (سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا)[1336] ḳavl-i kerīmi ile miʿrāc-ı şerīf bende vākiʿ olduġı][1337] benüm cümle fażīletüme kāfīdür. Ey rūz! Ben **(13)** sürḫ-rūyum deyü ne ġarrālanırsun ve leʾīn-i sellem ki sürḫ olmışsın. Ammā sürḫ nisvāndan ġayrınuñ kārına **(14)** yaramaz. Bu ḫod merʾīdür ki ḥumret-i şafakda beḳā olmaz. Bā-ḫuṣūṣ sürḫ-rūlarda çendān behā **(15)** olmaz. Cins-i

[1328] Tevbe 9/21: "**Rableri onlara, kendi katından bir rahmet, bir hoşnutluk** ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler **müjdelemektedir.**"
[1329] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1330] Bu kısımda bir kelimenin üzeri çizilerek satır üstüne yeni bir kelime yazılmıştır.
[1331] "Arab'ı sevmek imandandır." sözüne gelince… Deylemî, **Firdevsü'l- Ahbâr**, Cilt: 2, s. 141.
[1332] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1333] Ayetin bu kısmı sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1334] Kadr 97/1-3: "Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin! Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır."
[1335] İsrâ 17/79: "Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın."
[1336] İsrâ 17/1: "Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye **kulunu (Muhammed'i) bir gece** Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya **götüren Allah'ın şanı yücedir**. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."
[1337] Bu kısım sah kaydı ile derkenara yazılmıştır.

ünsde urusdan erzen yoḳdur. Zīrā ekşeri sürḫ-rū ve sürḫ-mūdur. Ve egerçi **(16)** āteş sürḫ-rūdur. Ammā cüz'-i nār-ı cehennem olup muḳarreblerin siyeh-rū idüp yaḳar. Ve derūnundan dūd-ı **(17)** siyāh çıḳar.

Ey rūz! İẕ'ānuñ yoḳ mıdur ki sürḫ-rūyem deyü ʿarż-ı kālā idersin. Bir cāme ḫod **(18)** sürḫ olsa sebeb-i ʿucb ve ġurūrdur deyü ṣuleḥā giymez. Ve rū'yāda görülse ḫayra yorulmaz. Dīde **(19)** sürḫ olsa ʿalāmet-i remeddür. Zer ki sürḫ rūdur ṣad hezār ḫāṣ ü ʿām anuñ hevesiyle **(20)** dīn ve dünyāların bāda virmişlerdür. Ey neʿam rūy-ı sürḥ maḳbūl ve merġūbdur. Ammā ol şol **(21)** ruḫ-ı gülgūn-ı maḥbūbān-ı rabbānī ve ʿāşıḳān-ı ilāhīdür ki reng-i rūlarına zevāl gelmeyüp nār-ı ceẕebāt-ı **(22)** sübḥāniyye ve nūr-ı muḥabbet-i ṣamedāniyyeden ruḫsār-ı laṭīfleri gül gül olup ṣıfāt-ı Ḥaḳḳ'la muttaṣıf **(23)** olmaġla ḥalīm ve selīm ve maẓhar-ı (وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ)[1338] ola. Ey rūz! Ol ʿāşıḳān-ı ilāhī daḫı sürḫ rūyi-i **(24)** bekayi ve āb-ı ḥayāt-ı cemāl ve liḳā'yı tarīk-i ṣubḥ ve siyāhı şebde cūyende olurlar. **(25)** Ammā eyvāh u dirīġ ol ġāfil ve cāhillere ki şebde āb-ı ḫ̆āb ile maġmūr ve rūzda **(26)** şarāb-ı ġurūr ile maḫmūr olalar. ʿĀrifler ne ḫūb dimişler:

Rubāʿi:

عمری که بغم دنیی دون می گزرد

هر لحظه زدیده اشک خون می گزرد **(27)**

شب خفته و روز مست و هر صبح جنب

اوقات عزیز بین که چون می گزرد[1339]

[373b] (1) Pes, ʿārifān-ı āgāh ve ʿāşıḳān-ı billāh miyān-ı şeb ve rūzda vāḳiʿ olan işbu mübāḥaşe-i ġarībe **(2)** ve kelimāt-ı pür-nikāt-ı ʿacībeyi ilā-āḫirihā gūş-ı hūş ile istimāʿ idüp kelāmları ḳarār-encām olduḳda **(3)** eyitdiler: "Ey leyl ü nehār! Ḥaḳḳā ki her biriñüz delā'il-i ʿaḳliyye ve naḳliyye getürüp

[1338] Kalem 68/4: "Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."
[1339] Bu alçak dünyanın ömrü gam ile geçiyor. Her an gözden kanlı yaş akıyor. Gece uyku ile, gündüz sarhoş, her sabah ise cünüp! Aziz vakitleri bak gör nasıl geçiyor!

dānişmendāne ʿaceb-baḥş **(4)** itdüñüz. Ammā ikiñüz daḫı maḥv-ı vücūddan çāşenīdar olmayup egerçi ḳadem-nihāde-i rāh-ı **(5)** ʿirfān olduñuz velākin enāniyyetden ḫalāṣ olmayup her biriñüz ḳayd-ı hestī mevhūm olmaġla **(6)** ben sen dimekden vazgelmedüñüz. Meʿa hāẕā ikiñüz daḫı vücūd-ı vāḥid olup cān ile ten gibisiz. **(7)** Ḥāl ān ki yevm-i ıṭlāḳı nehār ile leylüñ mecmūʿınadur. İmdi vāḳiʿ-i ḥāl budur ki: Ey rūz! Ne şebsiz rūz **(8)** ve ne şeb bī-rūz olur. Mādām ki mütteḥid olmayasız nāḳıṣsız. Ve beyne'l-ʿulemā gice ʿadd olınsa **(9)** yevm ve yevm ʿadd olınsa gice dāḫildür.

Pes, ber-feḥvā-yı (يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ)[1340] **(10)** birbiriñüzde münderic ve mündemic olup ḳavseyn-i dā'ire-i vāhide gibisiz ki mābeyniñüzi farḳ iden ḫaṭṭ-ı **(11)** fāṣıl mevhūmdur. İmdi ol vehmi izāle idüp vücūd-ı vāḥid oldugıñuz fehm idüñüz **(12)** ve cemʿ olup farḳdan berī oluñuz kim Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ikiñüzi daḫı vücūd-ı ʿibāda meʿāş **(13)** ve libās-ārāmiş idüp(وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا)[1341] buyurmışdur. Mādām ki **(14)** beşeriyyetdeyüz bize meʿāş ve libās olmışsızdur. Ve eger iddiʿā-yı fażīletden murāduñuz ʿāşıḳān-ı **(15)** ilāhīyi ṣayd idüp ḳayd-bend-i leyl ü nehār ve eyyām ve ṣāʿate giriftār olur. Ḳıyās **(16)** idersiñüz bu vehm ve ḫayālden fāriġu'l-bāl olıñuz kim ḳayd-ı vücūddan muṭlaḳ olan **(17)** vāṣılān ne rūza ʿāşıḳdur ne ḫod giceye müştāḳdur. Belki meczūbān-ı ilāhī ḫālıḳ-ı leyl **(18)** ü nehār ve mūcid ve perverdigār'uñ cemāl-i vaḥdet-i bī-keşretine ʿāşıḳ olup ve giceyi gündüze **(19)** ḳatup Zeyd raḍıyallāhu anh gibi pertev-i nūr-ı Aḥmedī ve ḫubb-ı ẕāt-ı eḥadī ile ifnā-i vücūd idüp **(20)** bir maḳām-ı vaḥdete irtiḳā' itmişlerdür ki noḳta-i ḥāl didükleri ān-ı dā'imde ezel ve ebedi cemʿ ile **(21)** nā'il-i beḳā-yı sermedī olmışlardur.لَيْسَ عِنْدَ رَبِّكَ صَبَاحٌ وَلَا مَسَاءٌ [1342]Müdānātını bulup **(22)** sırr-ı mezbūrı müşāhede itmişlerdür. Ey leyl ü nehār! ʿİnde'l-ʿuşşāḳ bir özge rūz u şeb **(23)** daḫı vardur ki ol nehāruñ āfitāb-ı āfil ve nücūm

[1340] Fâtır 35/13: "**Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar.** Güneşi ve Ay'ı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Her biri belirli bir vakte kadar akıp gitmektedir. İşte bu, Allah'tır, Rabbinizdir. Mülk yalnızca O'nundur. Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz, bir çekirdek zarına bile hükmedemezler."

[1341] Nebe 78/10-11: "Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık. Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık."

[1342] Rabbinizin katında ne sabah ne de akşam yoktur. Bahâeddin el-Âmilî, **el-Keşkûl**, Cilt: 1, s. 60.

ve māhı maḥḳ ve zā'il olmayup ol ʿālemde **(24)** sizüñ vücūduñuz mefḳūd ve vücūd-ı vāḥidden ġayrı nā-mevcūddur. Rūz ile şeb ʿuşşāḳ-ı **(25)** ilāhīden bu kelimāt-ı ḳudsiyyeyi işitdüklerinde vücūdlarını faḳd idüp eyitdiler: "Ey ʿāşıḳān, **(26)** ey mürşidān! Ṭarīḳ-i ʿışḳda cān ḳurbān lillāhi Teʿālā ol rūz ve şeb nicedür. Beyān ve derd-i dile **(27)** dem-i ʿĪsā nefesiñüz ile dermān ḳıluñuz. Ārifān-ı ilāhī eyitdi: "İmdi dūş-ı gūş-ı cān idiñüz kim **[374a] (1)** ʿuşşāḳ-ı ilāhīnüñ rūzı, nūr-ı tecelliyāt-ı eḥadiyye felek-i ḥaḳīḳate ḳılup ʿārifīne ṭuluʿ idüp pertev-i żiyāsı arāż-ı **(2)** beşeriyyetde olan ẓulmet-i keşerātı izāle itmekle bī-müzāḥame-i keşret, ġarḳ-ı envār-ı vaḥdet oldıḳlarıdur. Ve ol nehāruñ fecri **(3)** oldur ki envār-ı küşūf-ı ṣıfāt menābiʿ-i meşārıḳ-ı ezelī ve mecārīʿ-i meṭāliʿ-i ebedī olan ḳulūb-ı mecẓūbānda bürūz ile **(4)** esrār-ı ḳudsiyyelerinden füyūżāt-ı kevāşif ve meʿārif tefeccür ider. Ve ol fecrüñ āfitābı, tecellī-i celāl-i ḳıdem-i lā-yezāldür ki **(5)** meşārıḳ-ı ervāḥdan tereffuʿ idüp ḳulūb-ı vesīʿalarını berḳ-ı senāsıyla mücellā ider. Ve ḫurşīd-i ʿurefānuñ daḫı nūr-ı īḳānı işrāk **(6)** idüp ʿaḳl-ı meʿādı feżāyı rūşenā-yı letāyīf beyāna iḫrāc ider. Yaʿnī nehār-ı ṣabāh ḳıdemüñ żiyā-yı āfitāb-ı **(7)** celāl ẕātı sırr-ı esrār-ı ṣıddīḳīne lāmiʿ ve lāyiḥ olduḳda ġarḳ-ı şuhūd-ı envār-ı vaḥdet olup rūḥları evc-i **(8)** ezele ve ʿaḳılları feżā-yı ebede ve ḳalbleri ṣaḥrā-yı ceberūta ve nefsleri āsumān-ı melekūta ʿurūc idüp rūz-ı **(9)** bī-şeb olan ḳurb-ı vaḥdet-i muṭlaḳada sermedī olurlar. Pes, nehār-ı ʿuşşāk maʿlūm oldıysa leyālī-i **(10)** erbāb-ı ezvāḳ daḫı budur ki künh-i ẕāt-ı ḳıdem idrākden münezzeh ve muḳaddes olmaġla şuʿā-ı envār-ı ẕātda **(11)** maḥv-ı vücūd iden erbāb-ı fenāya telāṭum-ı emvāc-ı envār-ı ḳıdem bir vechle ġarḳ-ı bilā farḳ ider ki şuʿūr ve ʿadem-i şuʿūrdan **(12)** ḳalup meyādīn-i vaḥdāniyyetde ḥayrān olurlar ve ḳıdem-i ḥadeşden muḳaddes idügüñ bilüp zebān-ı ʿacz ve ʿubūdiyyetle **(13)** لا احصى ثناءٌ عليك [1343]niyāzın iderler. Ve ol şeb-i yeldā-yı bī-nihāyetüñ māh-ı tābānı envār-ı küşūf-ı ẕātī tetābūʿ **(14)** eyleyen envār-ı ṣıfāt ve āfitāb-ı ʿirfānı velī iden māh-ı īmān ve īḳāndur ki maṭlāʿı fevā'id-i muḳarrebīndür. Zīrā **(15)** ḳulūb-ı ʿārifīn bir āsumān-ı berīndür ki feleki'l-

[1343] Sana hiçbir övgünün sonunu getiremem.

burūc ġuyūb-ı esrār-ı ilāhī olup neyyirāt-ı küşūf-ı ceberūt ve melekūtuñ **(16)** felek-i tedvīridür. Ve arāżī-i muḳaddese-i beşeriyyet, ʿārifīnüñ feżā-yı nāsūtı mecārī-i enhār-ı ʿilm ü maʿrifet ve mezāriʿ-i **(17)** ʿışḳ u muḥabbet ve ravżāt-ı pür-eşmār-ı ḥikmet ve fikretdür. Pes, ʿuşşāḳuñ ramażān-ı riyāżāt ve mücāhedātında olan **(18)** şeb-i ḳadiri keşf-i envār-ı sebḥāt-ı cemāl-i vaḥdetüñ evānını melāʾike-i vāridāt-ı ġaybiyye tebşīr itdügi ve yevm-i ʿīdleri **(19)** şükrāne-i müşāhede-i cemāl içün cānlarını ḳurbān idüp rūh-ı bī-beden ve bī-pīrehen-ten Ḥaḳḳ'a vuṣūl ile bayramīler **(20)** olduklarıdur ki ol ḳadre irmek ve vuṣlat-ı Ḥaḳḳ'la ʿīd itmek içün terk-i ḫ'āb ve rāḥat idüp teheccüde **(21)** ḳalḳup cevf-i leyl-i maḥvlarında keşf-i cemāl-i ẕāta vāṣıl ve maḳām-ı maḥmūd vuṣlatına nāʾil olurlar. Pes, şeb ile rūz **(22)** eyitdi: "Bārekʾallāh ey zübde-i ekvān olan ʿārifān-ı vāṣılan! Ḥaḳḳā ki gerdūn-ı heftümüñ devrānı ve şeb **(23)** u rūzuñ iḫtilāf ve ḥavelānı sizüñ vücūduñuz nümāyān olması-çündür. Fe-ammā bu devlet-i ebedī ve saʿādet-i **(24)** sermedīye medār ne maḳūledür." ʿUşşāḳ-ı ilāhī eyitdi: "Egerçi medār-ı aṣlī tevfīḳ-i rabbānī ve ḥubb-ı sübḥānīdür **(25)** velākin sebeb-i vuṣūl ileʾl-maḳṣud evāmir-i ilāhīye imtiṣāl ile ṣavm u ṣalāt ve ḥacc ü zekāt ve teheccüd ü nāfilāt **(26)** ve ḥubb-ı māsivādan ḳaṭʿ-ı taʿalluḳāt ve envāʿ-ı ūzlet ve mücāhedāt ile olur. Nitekim Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā sebeb-i neyl-i **(27)** derecāt ve ḳurbāt olan evḳāt-ı ibādātı ve mīḳāt ve sāʿāti kitāb-ı kerīminde sūre-i İsrāʾda beyān idüp buyurur ki:

[374b]

(1) (اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ **(2)** نَافِلَةً لَكَ عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا)"[1344]

Şeb eyitdi: "Ey ʿāşıḳān-ı rabbānī ve müştāḳān-ı cemāl-i **(3)** sübḥānī! Ḥaḳḳā ki Ḥaḳ Teʿālā insāna ʿaceb kerāmet ʿināyet buyurmışdur ki [yalñuz şebde olan

[1344] İsrâ 17/78-79: "Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir. Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın."

ʿibādāt ve teheccüt ile][1345] cemīʿ-i maḫlūḳātuñ evḳāt-ı ṭāʿātını ümmet-i Muḥammed'de **(4)** cemʿ eylemiş." ʿİlm-i şerīfe ḫafī olmaya ki eyyām-ı muʿtedilede şeb ile rūz on ikişer sāʿat olup leyālī-i **(5)** mezbūrede olan sāʿatden her bir sāʿati firāḳ-ı ʿibādından bir fırḳaya taʿyīn buyurulmışdur. Pes, gicenüñ evvel **(6)** sāʿati vaḳt-i ʿibādet-i periyyān olup ṭāʿat-i Ḥaḳḳ'da ṣaff-ārāste olurlar. Gicenüñ sāʿat-i ṣānīsi **(7)** deryāda olan cānverānuñ evān-ı ṭāʿatidür. Ve sāʿat-i ṣāliṣe zīr-i zemīnde olan maḫlūḳātuñ **(8)** vaḳt-i ṭāʿatleridür. Ve sāʿat-i çehārüm ṣābirler ṭāʿatinüñ vaḳtidür. Ve sāʿat-i pencüm cevv-i hevāda olan **(9)** ferişteleriñ vaḳt-i ṭāʿatidür.

Ve sāʿat-i şeşüm ebr ve seḥābuñ vaḳt-i ṭāʿatidür. Ve sāʿat-i hiftüm aṣḥāb-ı **(10)** sükūnet ve fikretüñ vaḳt-i ṭāʿatidür ki نَوْمُ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ [1346]buyurulmışdur. Sāʿat-i heştüm ārāyiş-i bihişt **(11)** ve tezyīn-i cennāt-ı ʿadn vaḳtidür. Sāʿat-i nühüm vaḳt-i ibādet-i kirāmen kātibīndür. Pes, onuncı sāʿat ol **(12)** vaḳtdür ki gökler ḳapusı açılur ve melā'ike-i muḳarrebīn emvāc-ı deryā gibi cūş ve ḫurūşa gelüp ṣayyāḥ-ı tesbīḥ ve tehlīl **(13)** ve ṣadā-yı tekbīr ve taḳdīsleri ʿālem-i ḳudsi mālāmāl idüp her ḳanḳı ʿāşıḳ ki ol sāʿatde münācātda bulunsa **(14)** ḥāceti revā olur. On birinci sāʿat vaḳt-i intişār-ı berekātdur ki ve dāʾī-i rāḥat ve bedāyiʿ-i ḳudret olan **(15)** cevher-i zemīnde taʿbiye olınur. Ve on ikinci sāʿat nesīm-i seḥerdür ki ʿāşıḳ-vār āh-ı serd-i bī-şümār ile **(16)** maṭlaʿından hübūb idüp sāʿat-i niyāz-ı dustān ve vakt-i rāz-ı müḥibbān ve hengām-ı nāz-ı ʿāşıḳāndur. **(17)** Ve ol zamānda ebvāb-ı cennāta meftūḥa olmaġla nesīm-i seḥer-gāhı güzergāhında feveḥāt-ı mekkiyye-i cennāta **(18)** müṣādif olmaġla vezān olduḳça cāna ḥayāt ve dimāġa leẕẕāt virür. Süfyān Ṣevrī[1347]

[1345] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1346] Âlimin uykusu ibadettir. Deylemî, **Firdevsü'l-Ahbâr**, Cilt: 4, s. 247; Aclûnî, **Keşfu'l-Hafa**, Cilt: 2, s. 325.
[1347] Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî (ö. 161/778). Kendi adıyla bilinen fıkıh mezhebinin imamı, müfessir, muhaddis ve zâhiddir. Dönemin ilim merkezlerini dolaşarak önde gelen âlimlerine öğrencilik yaparak oldukça zengin bir ilmî birikim elde eden Süyfân es-Sevrî tebeu't-tâbiîn devrinin en büyük tefsir, hadis ve fıkıh âlimlerin biri olarak kabul edilmiştir. Hadis birikiminin aktarılması ile birlikte hadis rivayetleri arasındaki ihtilâfların aşılması konusunda otorite kabul edilen Sevrî aynı zamanda râvi tenkidiyle meşgul olan, cerh ve ta'dîl ilminin doğuşuna katkıda bulunan ilk muhaddislerdendir. Süyfân es-Sevrî, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf alanında çok sayıda eser telif etmiştir. bkz. Recep Özdirek vd., "Süfyân es-Sevrî", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 23-28. Hayatı ve

ḳaddesallāhu rūḥehū **(19)** ḥażretleri rivāyet iderler ki evvel-i şebde bir münādī-i ġaybī nidā ider ki الا ليقم العابدون[1348]nışfü'l-leylde **(20)** bir münādī daḫı nidā ider ki الا ليقم القانتون[1349]vaḳt-i seḥerde daḫı bir münādī nidā ider ki اين [1350] المُستَغفِرون بالاسحار**(21)** Āh ey dīde-i āgāh! Resūl ʿaleyhisselāma fermān-ı ilāhī bu vechle ṣādır oldı ki "Ḥabībim yevm-i ḳıyāmetde olan **(22)** maḳām-ı şefāʿat aʿlā-i makāmat olan maḳām-ı maḥmūddur ki saña müsellem ḳılmışızdur. Ammā anuñ ṭarīḳi budur (**23)** ki leyālīnüñ şülüşünde veyāḫud nışfında ḳalḳup teheccüd ḳılasun.اشرف الاسباب لا يَنَال به اشرفَ العطايا [1351]**(24)** Pes, ḥabībim benüm rıżāmı dilerseñ nehārda ḫalḳı dīne daʿvet idesün. Ve maḳām-ı maḥmūdı dilerseñ şebde **(25)** bīdār olup namāz ḳılasuñ." عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ)[1352] (مَقَامًا مَحْمُودًا naḳl olınur ki Rābiʿa-i ʿAdeviyye[1353] cümle giceyi **(26)** ṭāʿat ve münācāt ile iḥyā idüp ṣubḥ-ı ṣādıḳda ımızġanmaḳ else bu beytüñ mefhūmun söylerdi. Şiʿr: **(24)**

نفس من بر خيز مردم خفته اند

نيكويى گر می كنی بيند خدا

---

eserleri hakkında ayrıca bkz. Ömer Faruk Akpınar, "Süfyân es-Sevrî'nin Hayatı ve Eserleri", **Usul İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 22, 2014, s. 115-167.

[1348] Agâh olun, ibadet edenler ayağa kalksın! Saʿlebî, **el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân**, Cilt: 8, s. 147.

[1349] Agâh olun, boyun eğenler ayağa kalksın! Saʿlebî, **el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân**, Cilt: 8, s. 147.

[1350] Seher vakitlerinde Allah'tan af dileyenler nerede? Saʿlebî, **el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân**, Cilt: 8, s. 147.

[1351] Sebeplerin en şereflisi, kendisiyle armağanların en şereflisine ulaşılandır.

[1352] İsrâ 17/79: "Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, **Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın.**"

[1353] Basralı kadın sûfî (ö. 185/801 [?]). Râbia'nın zühd hareketinin tasavvufa önemli katkıları olmuştur. Onun öncülüğünde gelişen tasavvufî çizgide korku, kaygı ve hüzün yerine sevgi, ümit ve iyimserliğin benimsendiği görülür. Sûfî müellifler sadece muhabbet ve aşk konusunda değil tövbe, zühd, hüzün, rızâ, tevazu gibi tasavvuf kavramlarının açıklanmasında da Râbia'nın sözlerine başvurmuşlardır. Râbia'nın düşünceleri Maʿrûf-i Kerhî, Muhâsibî, Bâyezîd-i Bistâmî, Zünnûn el-Mısrî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mansûr gibi sûfîleri etkilemiştir. bkz. Hülya Küçük-Semih Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", **DİA**, Cilt: XXXIV, s. 380-382. Hayatı ve tasavvufi görüşleri için bkz. Betül Serin Çiçek, "Râbiatü'l-Adeviyye'de (95/714 - 185/801) Allah Aşkı ve Rızâ", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019.

چشم من دوری گزین از خواب خوش

نیکی شب رونماید روز را[1354]

[375a] (1) Ey benüm nūr-ı dīdem! Rābiʿa ʿAdeviyye nisvāndan iken ṭāʿate işti**ġ**āl itmekle tācu’r-ricāl oldı.

Sen **(2)** zümre-i ricālden iken انّ الله لا یحبّ البطّالین[1355] zümresinden olmışsun. Ey nefs-i cāhil ve ḳalb-i ġāfil!

سر ز غفلت کی توان بر داشتن [3735] (3)

با چنین صد تخم غفلت کاشتن

Bunuñ gibi yüz ġaflet **(4)** toḫumını ekmekle sen başuñı ġaflet uyḫusundan ḳaldurmaġa nice ḳādir olursun. Āh kim

خواب مرده (5) لقمه مرده یار شد [3736-1]

ḫ̆āb-ı mürde ile loḳma-i mürde yār oldı. Yaʿnī cīfe meşābesinde olan loḳma-i ḥarām ile **(6)** cīfe-i ceḥālet olan ebdān-ı ġafele, ḫ’āb-ı ġafletle yār olup

خواجه خفت و دوزد شب بر کار شد [3736-2]

(7) ḫ̆āba uyudı ve gice-düzdī olan şeyṭān ve cinn kār-ı maṣlaḥatda oldı. Zīrā bir ḳaç **(8)** defʿa beyān olınmışdur ki ḥarām loḳma murdār olup ve ekl-i ḥarām idenlerüñ cevārih ve kuvāsı ḥaḳdan **(9)** ġāfil olur. Ve ṭāʿat ve ʿibādetde dā’imā tekāsül idüp belki ferā’izi bile terk ider. Ve edā-yı **(10)** ferā’iż itdügi taḳdīrce daḫı dürlü dürlü efkār-ı fāside-i dünyeviyye ve ḫavāṭır-ı şeyṭāniyye ile namāzı **(11)** hebā olup ancaḳ tabʿ ve zaḥmet çekdügi ḳalur. Ve iblīs ʿaleyhi mā yesteḥaḳ envāʿ-ı vesvese virüp **(12)** ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ’dan ʿudūl itdirür. Fikr ve ẕikri yimek içmek ve giymek ḳuşanmaḳ ve uyumak ḳuçmaḳ **(13)** olup bir

[1354] A benim nefsim! Kalk! İnsanlar uyuyor. İyilik yaparsan Allah görüyor. A benim gözüm! Tatlı uykudan vazgeç. Gecenin güzelliği gündüzleri ortaya çıkar.
[1355] Allah tembelleri sevmez.

kerre Ḥaḳḳ'ı ẕikr itmege ḳādir olmaz. Ve tābiʿ-i şeyṭān olup merdūd-ı Ḥaḳ olur. İmdi **(14**) ey ġāfil!

تو نمی دانی که خصمانت کیند [3737-1]

Sen bilmez misin ki senüñ ḫaṣm ve ʿadūlaruñ kimlerdür? **(15)** Bu ḫod ẓāhirdür ki

ناریان خصم وجود خاکیند [3737-2]

nārī olan cinn ve şeyāṭīn, ḫākī olan **(16)** ādemiyānuñ düşmanlarıdur. Kemā ḳāle Teʿālā:(اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ) [1356]Pes, çünki şeyāṭīn nārdan **(17)** ve benī ādem ḫākla mümtezic olan āb-ı nuṭfeden ḫalḳ olındı ise emr-i muḳarrerdür ki

نار خصم آب و فرزندان (18) اوست [3738-1]

nār, ābuñ ve ferzendān-ı āb olan ādemiyānuñ ḫaṣmıdur.

همچنان که آب خصم جان اوست [3738-2]

(19) Nitekim āb, cān-ı āteşüñ ḫaṣmıdur. Yaʿnī

آب آتش را کشد زیرا که او [3739-1]

āb, āteşi söyündürür zīrā ki āteş **(20)**

خصم فرزندان آبست و عدو [3739-2]

ferzendān-ı ābuñ ḫaṣm ve ʿadūsıdur**.** Āh ey müstemiʿ-i āgāh! Egerçi kim **(21)** nār ṣūrīyi, āb ẓāhiri söyündürür. Fe-ammā

بعد ازان این نار نار شهوتست [3740-1]

bu nār-ı ẓāhiri **(22)** ve şeyṭān-ı āfāḳīnüñ nārından soñra insānda nār-ı şehvet vardur

[1356] Yûsuf 12/5: "Babası, şöyle dedi: "Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kurarlar. Çünkü **şeytan, insanın apaçık düşmanıdır**."

کاندر واصل گناه و زلّتست [3740-2]

(23) ki zelle vü ʿişyān ve cürm ü ṭuġyānuñ aṣlı ol nār-ı şehvetüñ içindedür. Āh ey dil-i bā-reşād dād u feryād! Ol nār-ı şehvetüñ şiddetinden ki

نار بیرونی بأبی بفسرد [3741-1]

nār-ı bīrūnī bir miḳdār ābla efsürde **(24)** ve munṭafī olur. Fe-ammā el-ḥaẕerül-ḥaẕer ki

نار شهوت تا بدوزخ می برد [3741-2]

nār-ı şehvet ṣāḥibini **(25)** tā cehenneme iletür.

نار شهوت می نیارامد بآب [3742-1]

Nār-ı şehvet ve āteş-ṭabīʿat ābla sākin **(26)** olmaz.

زانکه دارد طبع دوزخ درعذاب [3742-2]

Zīrā ki ṣāḥibine ʿaẕāb itmekde nār-ı şehvet **[375b] (1)** dūzaḫ ṭabīʿatını ṭutar. Yaʿnī nār-ı şehvetüñ üzerine āb-ı āmāli dökdükçe şiddeti ziyāde olup **(2)** dūzaḫ-vār (هَلْ مِنْ مَزِيدٍ)[1357] naʿrasın urur**.** Ve dünyā kendüye el virdükçe ḥırṣ ve ṭamaʿı müştedd olur. **(3)** Rubāʿi:

از آتش شهوت جگرم می سوزد

واز حرص همه مغز سرم می سوزد

چون پاک شود دلم چو این نفس پلید

هر لحظه نبوعی دکرم می سوزد[1358] **(4)**

Āh ey müstemiʿ-i muḳbil! Eger kelimāt-ı ḳudsiyye-i Mevlānā′dan mütenaṣṣıḥ olup **(5)**

[1357] Kâf 50/30: "O gün Cehenneme, "Doldun mu?" deriz. O da, "**daha var mı?"** der."

[1358] Şehvet ateşinden ciğerim yanıyor. Hırstan başım ve beynim yanıyor. Gönlüm bu pis nefisten nasıl temizlenir? Her an başka bir şekilde yanıyorum. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 74.

نار شهوت را چه چاره نور دین [1-3743][1359]

iṭfāʾ-i nār-ı cahīm şehvet ve izāle-i āteş-i elim ṭabīʿata çāre nedür **(6)** dirsen buyururlar ki: Āteş-kuş-i şehvet ve kīn, nūr-ı dīn-i muvaḥḥidīndür ki yevm-i ḳıyāmetde müʾminler ṣırāṭ **(7)** üzerinden mürūr ve ʿubūr iderken nār-ı cehennem feryād idüp ey müʾminler iḥsān idüp maʿber-i **(8)** ṣırāṭdan berḳ-i ḫāṭıf gibi geçiñüz kim

نوركم اطفاءُ نارالكافرين [2-3743]

sizüñ āb-ı nūr-ı dīnüñüz kāfirlerüñ **(9)** nārını söyündürdi diye

كما اخرج الطّبرانى وابن عدىّ عن يعلى بن منيه عن النّبىّ صلى الله عليه وسلم **(10)** تقول النّار للمؤمن يوم القيامة جزيا مؤمن فقد اطفاء نورك بهى واخرج الدّيلمى عن ابى **(11)** هريرة عن النّبىّ صلى الله عليه وسلم الصّلَوة علىّ نورٌعلى الصّراط واخرج هنّاد والطّبرانى (**12**) والبيهقى عن خالد بن معدان قال قال عليه السّلام اذا دخل اهل الجنّةِ الجنّةَ قالوا ربّنا **(13)** الم تعدنا ان نرد النّار قال بلى ولكنّكم مررتم عليها وهى خامدة[1360]

İmdi ey müʾmin-i muvaḥḥid! Müṭfiʾ-yi **(14)** nār-ı şehvet çünki nūr-ı dīndür. Zinhār dīniñü aʿmāl-i nā-şāyesteden ḥıfẓ idüp **(15)** iṭfāʾ-yı nār-ı şehvete Ḥaḳḳ'dan meded ve ʿināyet ve nūr-ı muḥabbet recā eyle zīrā

چه كشد اين نار را (16)نور خدا [1-3744]

[1359] Mesnevî'nin ikinci cildinde kaynağı hadis olan ve bu beyte benzer iki beyit bulunmaktadır.
مصطفى فرمود از گفت جحيم
كاو به مومن لابه گر گردد ز بى
گويدش بگذر ز من اى شاه زود
هين كه نورت سوز نارم را ربود
Mesnevî-i Maʿnevî, II/1244-1245. Mustafa buyurur ki korkusundan cehennem mümine şöyle yalvarır: "Benim yanımdan çabuk geç ey padişah. Yoksa nurun ateşimi söndürecek.". Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, II/1244-2145. Kaynağı hadis olan Mesnevî beyitleri için bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri**, s. 102-104.

[1360] Nitekim Taberâni ve İbn Adiy, Ya'la b. Münye'den, Allah Rasulü'ün şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kıyamet günü cehennem mümin kula şöyle der: Geç, ey mümin! Senin nurun benim ateşimi söndürdü." Deylemi de Ebu Hureyre'den (r.a.) Allah Rasulü'nün şöyle dediğini aktarmıştır: "Bana salat u selam getirmek sıratın üzerinde bir nurdur." Hennâd, Taberi ve Beyhaki'nin Halid b. Ma'den'den rivayet ettiğine göre o, Allah Rasulü'nün (s.a.v.) şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Cennet ehli cennete girince şöyle derler: Ey Rabbimiz, bizi cehenneme döndüreceğine dair söz vermemiş miydin? Allah Teala şöyle cevap verir: "Evet verdim, fakat siz o sönükken oraya uğradınız." Saʿlebî, **el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân**, Cilt: 17, s. 446.

bu nār-ı şehvet ve āteş ṭabīʿatını ne maḳūle nūr söyündürür bilür misin? Nūr-ı muḥabbet-i ilāhiyye **(17)** söyündürür. Ve nūr-ı ilāhī itfāʾ-i nār itdügüñ nice olurmış bilmek istersen

نور ابراهيم را (18) ساز اوستا [3744-2]

nūr-ı İbrāhīm'i iṭfāʾ-i nāra ustād-dūz ki nār-ı Nemrūd'ı söyündürüp **(19)**

(يَا نَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰى اِبْرٰهِيمَ)[1361]

buyurduġı kitāb-ı kerīmde mestūr ve ḳıssa-i İbrāhīm ḫod meşhūrdur. **(20)** Pes, sen daḫı ol nūr-ı İbrāhīmī olan nūr-ı ceẕebāt-ı rabbānī ẓuhūr itmek içün ḳadem-i İbrāhīm **(21)** üzre olan vāriṣ-i ekmel ḥabībü'r-raḥīm ʿaleyhi ṣalavātullāhi'l-ʿalīme ṣıdḳ ve iḫlaṣ ile teslīm **(22)** ve āteş-i ceẕebātına dāḫil ol ki ol nūr-ı muḥabbet ḳalbüñde ẓuhūr idüp nār-ı şehevāt **(23)** ve ẕemāʾim-i ṣıfātuñu maḥv ve fenā idüp

تا ز نار نفس چون نمرودِ تو [3745-1]

ḥattā senüñ mānend-i Nemrūd olan **(24)** nefs-i ʿanūduñ āteşinden

وا رهد اين جسم همچون عود تو [3745-2]

ʿūd gibi olan cism-i vücūduñ **(25)** ḫalāṣ ola.

Şiʿr:

ازين جام تا جرعهٔ خورده ام

سرم در سجودست و جان در شهود

درين جام ديدم بعين اليقين **(26)**

نمودست غير تو يعنى نبود

[1361] Enbiyâ 21/69: "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik."

چه غیر و کجا غیر و کو نقش غیر

سوی الله و الله مافی الوجود

دلم سوخت در عشق و من ساختم **(27)**

درآن سوختن ساختن داشت سود[1362]

Neşr: İmdi benüm rūḥum! Bunı muḥaḳḳaḳ **[376a] (1)** bil ki nār-ı şehveti söyündüren nūr-ı ʿışḳ ve cezbeden ġayrısı degüldür. Zīrā mādām ki göñül hevā-yı yāre **(2)** giriftār olmaya hevā-yı aġyārdan geçmez ve nūr-ı taḳvāyı bulmaz. Nitekim Ḳāsım-ı Envār[1363] dimişdür:

Rubāʿi: **(3)**

هر چند ترا زاهل ایمان دارم

در معنی این مسئله برهان دارم

گر عشق خدا نباشدت در دل و جان

من کافرم ار ترا مسلمان دارم[1364] **(4)**

[1362] Bu kadehten bir yudum içtim içeli başım secdede ve canım ise şuhûd mertebesindedir. Bu kadehte, aynü'l-yakîn olarak senden başkasının olmadığını gördüm. Hangi başkası? Nerede başkası? Başkasının izi nerede? Allah'a andolsun ki varlıkta Allah'tan başkası yoktur. Aşkta benim gönlüm yandı ve ben dayandım. O yanmaya dayanmanon faydası vardı. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 150.

[1363] Muînüddîn Alî b. Nasîr b. Hârûn b. Ebi'l-Kâsım-ı Hüseynî (ö. 837/1433 [?]). İranlı mutasavvıf ve şairdir. Duygularını ve tasavvufî hallerini yalın bir üslupla anlatan Kâsım-ı Envâr'ın gazellerinde büyük ölçüde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin etkisi görülür. Düşüncelerini temsil ve hikâyelerle anlatan Kâsım-ı Envâr'ın mesnevileri de sade bir dille yazılmıştır. Mesnevilerinde on iki imamın ve büyük sûfîlerin isimlerine sıkça yer vermiş, âyet ve hadislerden iktibaslar yapmıştır. bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Kâsım-ı Envâr", **DİA**, Cilt: XXIV, s. 542-543. Sarı Abdullah Efendi, şerhinde Kâsım-ı Envâr'ın şiirlerine sıklıkla yer vermiştir. Kâsım-ı Envâr'ın Türk edebiyatına etkisi hakkında bkz. Kübra Ceylan, "Kâsım-ı Envâr'ın Edebî Mirâsı ve Klasik Türk Edebiyatına Etkisi: Sarı Abdullah Efendi Örneği, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 43, İstanbul, 2020, s. 305-348.

[1364] Seni iman ehlinden bilmem konusunda delilim vardır. Allah'ın aşkı kalbinde ve canında yoksa, seni Müslüman bilirsem ben kâfirim. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 348.

Zīrā nūr-ı īmān olan ʿışḳ-ı yezdān olmaduḳça nefs ile rūḥ **(5)** bilmez. Ve muḳteżā-yı nefs ile muḳteżā-yı rūḥ añlanmaz. Pes,العمل بلا علمٍ ضلال [1365]olup **(6)** nefsüñ murādātına müsāʿade itdügün nefsine muhalefet ḳıyās ider. Nefse müsāʿade itdükçe **(7)** ḫod nār-ı şehveti müştedd olur. Zīrā

شهوت ناری براندن کم نشد [3746-1]

şehvet nārı ve iḳtiżā'-i **(8)** nefsānīyi sürmekle yaʿnī muḳteżālarınca ʿamel idüp murādātını virmekle izale olmadı. **(9)** Pes, nice zā'il olur dir iseñ

او بماندن کم بی هیچ بد [3746-2]

bī-şekk ve şübhe nār-ı şehvet **(10)** çāresiz ḳalmaġla izāle olur. Yaʿnī istedügüñ bulmamaġla ve muḳteżā-yı nefsi virmemekle **(11)** nār munṭafī olur. Pes, muḳteżā-yı nefsi virmemekle sen aña ġālib olmaḳ gereksin ki zīr-i ḥükmüñe alup **(12)** pūte-i riyāżete ḳoyasun. Riyāżet ve mücāhedeye ise ʿışḳ-ı ilāhī ve şevḳ-ı rabbānī lāzımdur. **(13)** Pes, muṭfī-i nār-ı şehvet nūr-ı ʿışḳ-ı Ḫüdā olduġına şübhe ḳalmadı. İmdi benüm cānum!

تا که (14) هیزم می نهی بر آتشی [3747-1]

Mādām ki sen bir āteşüñ üzerine hīzem ḳoyasun.

کی بمیرد آتش از هیزم کشی [3747-2]

(15) Āteş, hīzem-keşlikten ḳaçan mürd olur. Yaʿnī āteşe odun ḳondukça içine ḳonan odunı **(16)** yaḳup nārı müştedd olur. Pes, odun ḳonmamaḳ gerekdür ki āteş dögünüp söyüne. **(17)** Nitekim buyururlar:

چونکه هیزم باز گیری نار مُرد [3748-1]

Çünki ḥaṭabı āteşden girü ṭutasun nār söyündi. **(18)**

زانکه تقوی آب سوی نار بُرد [3748-2]

[1365] İlimsiz amel sapkınlıktır.

Zīrā ki taḳvā nār-ı şehvet cānibine āb iletdi. Yaʿnī **(19)** nār-ı ṣūrīde olan hīzemi nardan girü çekmek nārı nice söyündürürse muḳtezeyāt-ı **(20)** şehevāniyyeyi daḫı virmeyüp riyāżet itmek ve ehl-i taḳvā olmaḳ āb iletüp nār ṭabīʿatı **(21)** söyündürür.

کی سیه گردد ز اتش روی خوب [3749]

کو نهد گلگونه (22) از تقوی القلوب

Ol ḫūb-rū ki taḳve'l-ḳulūbdan vech-i zībāsına gülgūna ḳoya. Ol **(22)** āteş-i şehvetden ḳaçan rū-siyāh olur. Yaʿnī olmaz. Ḥaḳḳā ki ḳanḳı ehl-i taḳvādur ki zīnet-i **(23)** taḳvā ile müzeyyen iken ednās-ı cerā'im ile mülevveṯ ola. Āh ey dil-i āgāh ve sālik-i rāh! Ümīddür ki **(24)** inṣāfa gelüp şimdiye dek ḫod ne itdüñse itdüñ ammā henūz ḥayātuñdan bir ramaḳ ḳalup zinde olduġıñ **(25)** ḳadrini [bil][1366] ve ḳalbiñü maʿṣiyetden ḳalʿ idüp itdüklerüñe nedāmet ve nefsüñi levm eyle. Bi-tevfīḳillāhi Teʿālā **(26)** bir daḫı itmemek ve emre imtiṯāl itmek üzre tevbe ve rucūʿ idüp ve bir mürşid-i kāmilüñ dāmenine teşebbüṯ eyle. **[376b] (1)** Mümidd-i taḳvā olan nūr-ı ilāhī ki ʿışḳ-ı rabbānīdür ḥuṣūle getürüp ṭarīḳ-i taḳvāyı teʿallüm ḳıl. Şöyle ki bu üslūb ile **(2)** tevbe idesin elli yıl ʿömrüñ cümlesin fesāda ḫarc idüp baḳiyye-i ʿömründen bir gün ḳalmış iken vech-i **(3)** meşrūḥ üzre māsivādan ḳaṭʿ-ı teʿalluḳ ve tevbe ve inābet ile ḳalbiñü muḥabbetulāh nūrıyla münevver **(4)** eyleseñ cümle günāhuñ maġfūr olup zümre-i etḳiyā ve fırḳa-i aṣfiyādan olursun.

كما روى **(5)** عن ابى موسى عبد الله بن قيس الاشعرى رضى الله عنه عن النّبى صلى الله عليه وسلم قال إِنَّ اللهَ يَبْسُطُ **(6)** يَدَهُ بِاللَّيْلِ لِيَتُوبَ لِيَتُوبَ لِيَتُوبَ وَيَبْسُطُ يَدَهُ بِالنَّهَارِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ اللَّيْلِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا رواه مسلم **(7)** وعن ابى هريرة رضه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مَنْ تَابَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا تَابَ اللَّهُ **(8)** عَلَيْهِ وعن ابى عبد الرّحمن عبد الله ابن عمر بن الخطّاب رضى الله عنهما عن النّبى صلى الله عليه **(9)** وسلم قال إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ[1367]

[1366] Bu kelime sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1367] Ebu Musa Abdullah b. Kays el-Eşari (r.a.)'dan Allah Rasulü'nün şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah Teala, gündüz günah işleyenlerin tövbesini kabul etmek için geceleyin, gece günah işleyenlerin tövbesini kabul etmek için de gündüz eliniz uzatır, güneş battığı yerden doğuncaya kadar böyle bekler." (Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.) Ahmed b. Hanbel, Müsned, 32/396; Müslim, "Tevbe"

Pes ol baḳiyye ḳalan ʿömri taḳvā ile geçürürseñ **(10)** التَّائِبُ مِنْ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ[1368] maẓhar olup [1369] (إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ **(11)** وَيَغْفِرْ لَكُمْ) āyet-i kerīmesi mübeşşirātın işidirsün.

روى عن ابى امامه صدّى بن عجلان الباهلى رضى الله **(12)** عنه قَالَ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَخْطُبُ فِي حَجَّةِ الوَدَاعِ فَقَالَ اتَّقُوا اللَّهَ وَصَلُّوا خَمْسَكُمْ **(13)** وَصُومُوا شَهْرَكُمْ، وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ، وَأَطِيعُوا ذَا أَمْرِكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ رواه التّرمذى **(14)** فى اخر كتاب الصّلَوة وقال حديث حسن صحيح[1370]

İmdi maʿnā-yı taḳvā maʿlūm oldıysa şimden **(15)** ṣoñra istiḳāmet ve nefse dā’imā muḫalefet üzre ol ki

(إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا **(16)** فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ أُولَئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)[1371]

(17) āyet-i kerīmesinde olan zümreye lāḥıḳ olasun.

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى[1372]

El-Ḥadīṣ. **(18)** Pes, Mevlānā Ḫudāvendigār nār-ı şehvet münāsebeti ile bu ḳıṣṣa beyānına şuruʿ buyurdılar. **(19)**

---

31. Yine Ebu Hureyre (r.a.)’dan rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: Her kim güneşin battığı yerden doğmadan önce tövbe ederse Allah onun tövbesini kabul eder. (Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.) Ahmed b. Hanbel, Müsned, 13/138; Müslim, “Zikir” 43. Ebu Abdurrahman Abdullah b. Ömer b. el-Hattab (r.a.) Allah Rasulü’nün şöyle dediğini söylemiştir: “Allah Teala, kulunun tövbesini son nefesine kadar kabul eder.” Ahmed b. Hanbel, Müsned, 10/300.

[1368] Günahından tövbe eden günahı olmayan gibidir. Buhari, “Tefsir”, 465.

[1369] Enfâl 8/29: “Ey iman edenler! Eğer Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız; O, size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar. Allah, büyük lütuf sahibidir.”

[1370] Ebu Ümame Sudey b. Aclân el-Bahilî (r.a.)’den, Allah Rasulü (s.a.v.)’in veda hutbesinde şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Allah’tan korkun, beş vakit namazınızı kılın, ramazan orucunuzu tutun, mallarınızın zekatını verin, başınızdakilere itaat edin ki rabbinizin cennetine giresiniz.” (Bu hadisi Tirmizi, namaz kitabının sonunda rivayet etmiş ve bu hadisin hasen-sahih derecesinde olduğunu belirtmiştir.) Tirmizî, **Sünenü’t-Tirmizî**, Beyrut, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1996, “Sefer” 616.

[1371] Ahkâf 46/13-14: “Şüphesiz Rabbimiz Allah’tır” deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de. Onlar cennetliklerdir. Yapmakta olduklarına karşılık, orada sürekli kalacaklardır.”

[1372] Allah’ım, senden hidayet, takva, iffet ve kanaatkârlık isterim. Müslim, “Zikir” 72.

[Ser-i Suḫan]

آتش افتادن در شهر بأیّام عمر رضی الله عنه

Ḥażret-i Ömer bin el-Ḫaṭṭāb raḍıyallāhu ʿanhuñ zamān-ı **(20)** ḫilāfet-i maʿdelet-erkānlarında ḳaẓā-yı nāgehāni Yeṯrib şehrine āteş düşmesi beyānındadur. Yaʿnī rivāyet olınur ki **(21)**

آتشی افتاد در عهد عمر [3750-1]

Ḥażret-i Ömer raḍıyallāhu ʿanhuñ ʿahd-i ḫilāfetlerinde şehr-i Medīne'ye āteş düşüp bir iḥrāḳ-ı **(22)** ʿaẓīm vāḳiʿ oldı ki

همچو چوب خشک میخورد او حجر [3750-2]

ḥacer ve mederi ol āteş-i pür-şerer **(23)** çūb-ı ḫuşḳ gibi yedi. Yaʿnī şiddet-i nārdan ṭaşlar daḫı ḳurı odun gibi yanup

در فتاد (24)اندر بنا و خانها [3751-1]

nār-ı muḥriḳa binā ve ḫānelere düşdi.

تازد اندر پرّ مرغ و لا نه ها [3751-2]

Ḥattā **(25)** āteşüñ ʿalevleri cevv-i hevāya çıḳup yüksekde uçan ḳuşlaruñ ḳanadın ve ḳuyruġun ve dıraḫt-ı bālā **(26)** ḳadlarda olan lāne ve āşiyānelerin yaḳdı. Ve gere-i nāra peyveste oldı. Elḥāṣıl

نیم شهر (27) آز شعله آتش گرفت [3752-1]

şehrüñ nıṣfı āteşden şuʿleler ṭuddı. [Ḥattā merv̄idür ki Ravża-i Muṭahhara'ya[1373] gelince şehr-i Medīne'ye iḥrāḳ olup Ravża-i Muṭahhara'ya ḳarīb olduḳda sākin oldı. Elḥāṣıl bir nār-ı ʿaẓīm oldı ki][1374]

آب می ترسید ازان و می شگفت [3752-2]

[1373] Mescid-i Nebevî içinde Hz. Peygamber'in kabri ile minberi arasındaki bölüm. bkz. Nebi Bozkurt, "Ravza-i Mutahhara", **DİA**, Cilt: XXXIV, s. 475.
[1374] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[377a] (1)

[Maṭlab: فی شآمّة البخل والشُّح]

Āb, āteş-küş iken ol nār-ı ʿaẓīmden ḫavf itdi. Ve ġalebe ve şiddetinden ʿacebe ḳaldı. Pes,

مشکهای آب (2) و سرکه می زدند [3753]

بر سر آتش کسان هوشمند

hūş-mend olan kimesneler āteşüñ başına āb ve sirke **(3)** meşklerini urdılar. Ve ḳudretleri yitdükce iṭfāsına beẕl-i himmet itdiler. Ammā fāʾide-mend olmayup ḳudret-i rabbānī ile **(4)**

آتش از استیز افزون میشدی [3754-1]

āteş ʿinādından ziyāde müşteddd oldı. Ve gūyā ki

می رسید او را مدد از (5) بی حدی[3754-2]

āteşe muʿīn-i ġaybī ve ʿālem-i bī-ḥadīden meded irişürdi ve mülāṣıḳı olan ʿunṣur-ı āb derḥāl **(6)** nāra mütebeddil ve ʿalevleri mümāss-ı miʿfer-i felek-i ḳamer olurdı. Çünki şiddet-i nār bu mertebeye vardı.

خلق آمد جانب (7) عمّر شتاب [3755-1]

Ḫalḳ-ı muṣībet-zede sürʿatle cānib-i ʿÖmer raḍıyallāhu ʿanhaya gelüp eyitdiler ki: "Yā emīrü'l-müʾminīn! **(8)**

کاتش ما می نمیرد هیچ أزآب [3755-2]

Bizüm āteşimüz hīç ābdan söyünmez. Ve her ne kadar ṣu dökülse ziyāde olur. Ey **(9)** ḫalīfe-i resūl-i Ḫudā! Bu nāruñ iṭfāsına çāre ve devā nedür? beyān buyur."

گفت آن آتش ز آیاتِ خداست [3756-1]

(10) ʿÖmer el-Fāruḳ raḍıyallāhu ʿanha buyurdılar ki: "Ey ehl-i belde! Ol āteş āyāt-ı ilāhiyyeden bir ʿalāmetdür.

شعلهٔ از آتش (11) بُخل شماست [2-3756]

Yaʿnī sizüñ buḫl ve şuḥḥuñuz āteşden bir şuʿledür ki derūnıñuzda olan nār-ı buḫluñ şuʿlesi **(12)** āfaḳda ṣūret baġlayup, tārikü'z-zekāt olduġıñuz içün āteş buḫluñ şerāresi emvāl ve ḫānümānıñuz **(13)** ber-bād eyledi. Zīrā buḫldan bed ṣıfat olmaz. **[**İmdi ey mü'minīn-i muvaḥḥidīn! Sizüñ şehriñüzde buḫl ile muttaṣıf olmış ecnebī olmaḳ gerekdür." buyurdı.]1375

Kemā ḳāle ʿaleyhisselām:لَا يَجْتَمِعُ الشُّحُّ وَالْإِيمَانُ فِي قَلْبِ عَبْدٍ ابداً[1376] **(14)** Ve ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem:

اتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ **(15)** مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ، وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ رواه مسلم عن جَابِرٍ[1377]

Ve ḳāle Teʿalā:

(وَلَا يَحْسَبَنَّ **(16)** الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا اٰتيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ **(17)** وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ)[1378]

Ḥüccetü'l-İslām İmām Muḥammede'l-Ġazzālī[1379] ḳaddesellāhu remsehu **(18)** *Kīmiyā'-i Sāʿade*t'de Ebū Saʿīd Ḫudrī'den[1380] rivāyet iderler ki: Bir gün ḥażret-i

---

1375 Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

1376 "Cimrilik ve iman bir kulun kalbinde asla bir araya gelmez." Ebu Davud et-Tayalisî, **Müsned**, Cilt: 3, s. 660.

1377 "Zulümden sakının; çünkü zulüm kıyamet günündeki karanlıklardır. Cimrilikten de sakının; zira cimrilik sizden öncekileri helak etmiştir. Onları, kanlarını akıtmaya ve mahremlerini helal görmelerine sevk etmiştir." Bu hadisi Müslim, Cabir (r.a.)'dan rivayet etmiştir. Müslim, "Birr" 56.

1378 Âl-i İmrân 3/180: "Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

1379 Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111). Eş'arî kelâmcısı, Şâfiî fakihi, mutasavvıf ve filozoflara yönelttiği eleştirilerle tanınan İslâm düşünürüdür. Gazzâlî ile ilgili kaynaklar onun fıkıh, kelâm, tasavvuf, felsefe, eğitim, siyaset, ahlâk gibi dinî ve aklî ilimlerde söz sahibi, İslâm bilim ve düşünce tarihinde eşine az rastlanır bir âlim ve düşünür olduğu konusunda birleşmişlerdir. Gazzâlî, yaşadığı dönemde yaygın olan Aristocu-Yeni Eflâtuncu İslâm felsefesini baştan sona inceleme cesaretini göstermiştir. Gazzâlî'nin çok yönlü ilmî kişiliğinin en verimli ve etkili yönlerinden biri, İslâm toplumunun ahlâkî açmazlarını çok iyi tespit

risālet-penāh ʿaleyhi ṣalavātullāh **(19)** ṭavāf-ı Beytullāh iderken gördiler kim ḥalḳa-i Kaʿbe'ye bir recul yapışup ilāhī bu beyt-i şerīf ḥürmetine benüm günāhum **(20)** ʿafv eyle. Ammā ilāhī bilürüm ki beni maġfiret itmezsin deyü bükā-i şedīd ile aġlar. Resūl ʿaleyhisselām **(21)** buyurdılar ki: "Ey merd-i niyāz-mend! Günāhuñ ne maḳūle günāhdur? Ol kimesne eyitdi: "Yā Resūlallāh benüm günāhum ʿaẓīmdür. **(22)** Resūl ʿaleyhisselām buyurdılar ki: "Senüñ günāhuñ semāvāt ve arżdan büzürg-ter midür? "Belī yā Resūlallāh" didi. **(23)** "Pes, günāhuñ raḥmet-i Ḥaḳḳ'dan daḫı ekṣer midür?" buyurdılar. Ol kimesne: "Yā Resūlallāh! Deryā-yı raḥmet-i ilāhī bī-nihāyedür." didi. **(24)** Ḥażret-i risālet-penāh buyurdılar ki: "Pes, raḥmet-i ilāhīden niçün meʾyūs olursun? Ol şaḫṣ eyitdi: "Yā Resūlallāh! **(25)** Benüm māl-ı ferāvānum vardur ammā bende bir buḫl-ı ʿaẓīm daḫı vardur ki bir sāʾil gelüp şeyʾen lillāh deyü suʿāl eylese **(26)** ḳıyās iderüm ki üzerime bir āteş düşüp vücūdumı iḥrāḳ ider." Resūlullāh ʿaleyhisselām buyurdılar ki: **(27)** "Ey baḫīl benden dūr ol ki şerāre-i buḫluñ beni iḥrāḳ itmeye." Ol Allāh ḥaḳḳı-çün ki benüm nefsüm O'nuñ yed-i ḳudretindedür. **[377b] (1)** Rükn ve maḳām miyānında hezār sāl ʿibādete iştiġāl ve eşk-i çeşmüñ nehr-miṣāl itseñ ve gözüñ yaşından **(2)** dıraḫtlar bitse mādām ki terk-i ṣıfat-ı buḫl itmeyüp bu ḥāl ile cān virürsüñ maḳāmuñ cehennemdür. Ve buḫl **(3)** küfürdendür. Ve lāyıḳ-ı küffār lā-cerem nārdur." Ḥaberde vārid olmışdur ki Yaḥyā ʿaleyhisellām bir gün İblīs'i görüp **(4)** suʾāl buyurdılar ki: "Ey ʿAzāzīl! Senüñ cümleden ziyāde düşmenüñ veyāḫud dostuñ kimlerdür?" İblīs **(5)** ʿaleyhi mā yesteḥiḳ eyitdi: "Ṣāliḥ-i baḫīl baña fāsıḳ-ı saḫīden sevgilüdür. Zīrā baḫīl her ne ḳadar ʿibādet eylese baḫli **(6)** ʿamelini ḥabṭ ider. Ammā ḳorḳarum ki saḫī olan fāsıḳa Ḥaḳ Teʿālā cūd u seḫāsı sebebi ile tevbe müyesser idüp cennete **(7)** ḳoya. Ve merḥūm ve

---

etmesi ve bunlara çözümler sunan zengin bir ahlâk düşüncesi ortaya koymasıdır. Gazzâlî farklı ilim dallarına dair çok sayıda eser telif etmiştir. bkz. Mustafa Çağrıcı vd., "Gazzâlî", **DİA**, Cilt: XIII, s. 489-534. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Mustafa Çağrıcı, **Gazzali**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.

[1380] Ebû Saîd Sa'd b. Mâlik b. Sinân el-Hudrî (ö. 74/693-94). Çok hadis rivayet eden yedi sahâbîden biridir. Genç sahâbîlerin en fakihi olarak bilinen Ebû Saîd el-Hudrî "imam" ve "Medine müftüsü" lakaplarıyla anılmış, pek çok ictihadı ve fetvası kaynaklarda yer almıştır. bkz. Raşit Küçük., "Ebû Saîd el-Hudrî", **DİA**, Cilt: X, s. 223-224.

maġfūrun leh eyleye.” Ve ḳāle ʿaleyhisselām: خَصْلَتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُومنٍ الْبُخْلُ [1381] وَسُوءُ الْخُلُقِ **(8)** Elḥāṣıl ḥażret-i ʿÖmer raḍıyallāhu anha ol muḥteriḳān-ı āteş-i ʿiṣyāna eyitdi: “Ey müʾminler! طَرِيق الاسخياء الخُلصَاء **(9)** رَحمكم الله وَهَداكُم الى [1382]Zīrā necāset-i ẓāhire ile olan televvüṣ-i ḳālib sizi ṣalāta ḳarīb olmaḳdan **(10)** nice menʿ iderse tevellüṣ-i ḳalb olan reẕīle-i buḫl daḫı teḳarrub-ı Ḥaḳḳ’dan ḳalbiñüzi menʿ ider. Felihāẕā **(11)** zekāta zekat tesmiyesi anuñ-çündür ki ḳalbde olan televvüṣāt-ı buḫli ġaṣl ve taṭhīr ider. Ve nār-ı ġażabı **(12)** ṣadaḳadan ġayrısı söyündürmez. Kemā ḳāle ʿaleyhisselām: انّ صَدَقَةُ السِّرِّ [1383] تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّİmdi ey müʾminler! **(13)**

آب و سرکه چیست نان قسمت کنید [1-3757]

Āb ve sirke nedür nān ḳısmet idiñüz.

بخل بگذارید اگر آلِ مَنید [2-3757]

(14) Eger benüm āl ve etbāʿum iseñüz şuḥḥ ve buḫlı terk idiñüz.

Tuḥfetü’l-Aḥrār:

ای شده زندان درم مشت تو

بند برانجاز هر انگشت تو **(15)**

پیش که ایّام کند رنجه ات

کردش او تاب دهد پنجه ات

خوش بکشادست چو احسانیان

از پی آزادی زندانیان **(16)**

[1381] “İki özelik vardır ki, bunlar bir müminin kalbinde bir araya gelmez: Cimrilik ve kötü ahlak!” Ebu Davud et-Tayalisî, **Müsned**, Cilt: 3, s. 660.
[1382] Allah size rahmetiyle muamele etsin ve sizi halis cömertlerin yoluna hidayet eylesin.
[1383] “Gizli verilen sadaka rabbin gazabını dindirir.” Taberânî, **el-Mu‘cemü’l-Kebîr**, Cilt: 19, s. 421.

جمع مکن درهم و دینار را

سخره مشو شخنهٔ ادبار را

ور بمثل جمع شود صرف کن

کوش نیوشنده بدین حرف کن **(17)**

صرف همه گرچه نیاید ز تو

منع همه نیز نشاید ز تو

حق چو ترا داد ز دینار بیست

بخل بیک نیمه دینار چیست **(18)**

ریخت ز درهم بکنارت دوست

پنج چو خواهد ز کنارت مأبست

قدر درم گر بود افزون بفرض

طول دهنت بهمان قدر و عرض **(19)**

تفرقه کن جمع درهمای خویش

سینه تهی کن ز اهلهای بیش

ضامن رزق همه شد کردکار

کار خدارا بخدا واگذار[1384] **(20)**

Pes, ṭā'ife-i mü'minīn ʿÖmer raḍıyallāhu ʿanhdan neṣāyiḥ-i mezbūreyi semʿ-i ḫulūṣ ile istimāʿ **(21)** itdükde

خلق گفتندش که در بکشوده ایم [3758-1]

ḫalḳ ʿÖmer raḍıyallāhu ʿanhaya didiler ki: "Yā emīrü'l-mü'minīn **(22)** biz ḳapularımuz açmışuzdur

ما سخی و اهل فتوت بوده ایم [3758-2]

ve biz saḫi ve ehl-i fütüvvet olmışuzdur. **(23)** Yaʿnī zekātdan māʿadā niçe ṣadaḳāt virüp ve fuḳarāya feṭḥ-i ebvāb idüp iṭʿām-ı ṭaʿām ile **(24)** beẕl ʿātā'lar ideriz. Ve cūd u sehāvet ile muttaṣıf olmışuzdur. İnşāllāhu Teʿālā bizde **(25)** buḫl ve ḫisset yoḳdur. ʿAcabā buḫl idenler kimlerdür ki ve ol buḫl ne maḳūle buḫldur beyān buyur ki ṣıfāt-ı **(26)** mezbūre ile muttaṣıf olanlar terk-i aḫlāḳ-ı ẕemīme ve taḥṣīl-i evṣāf-ı ḥamīde itsün." didiler.

گفت نان در رسم و عادت داده اید [3759-1] (27)

Ḥażret-i ʿÖmer raḍıyallāhu anh buyurdılar ki: "Neʿam siz buḫl ve şuḥḥdan **[378a] (1)** ʿarī ve ḥubb-ı dünyādan berīlersiz velākin şehrde baʿżı kimesneler vardur ki [ḫiṭābım anlaradur.][1385] infāḳ-ı māl ve iṭʿām-ı **(2)** ṭaʿām ve iʿtā ve nevāli bi-tarīḳi'r-resm ve'l-ʿāde virmişsizdür.

دست از بهر خدا نکشاده اید [3759-2]

[1384] Ey sen ki avucun paranın zindanıdır ve her parmağın o paralara bir parmaklıktır! Devran seni çaresiz bırakıp pençeni kırmadan önce, cömerler gibi avucunu iyice aç ve o tutsakları özgür bırak. Dirhem ve dinarı toplama, bedbahtlık zabıtasının alay konusu olma. Veya elinde toplanırsa şayet, harca. Bu sözümü dinle. Hepsini harcamak elinden gelmediği gibi, tamamını tutmak da reva değildir. Hak, sana yirmi dinar verdiyse, dinarın yarısını cimrilikle vermemenin sebebi nedir? Eline iki yüz dirhem geçtiyse ve biri senden beş dirhem istiyorsa vermemezlik yapma. Tut ki dirhemin bir değeri vardır, sana da ancak o kadar kıymet verirler. Topladığın dirhemleri dağıt, sineni kendi emellerinden boşalt. Allah herkesin rızkının kefilidir, Allah'ın işini Allah'a bırak. Abdurrahman Câmî, "Tuhfetü'l-Ahrâr", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 406.

[1385] Bu kısım satırın üzerine yazılmıştır.

(3) Allāh içün küşāde-dest olmamışsızdur. Yaʿnī cūd u seḫāyı li-vechillāh itmeyüp

بهر فخر و بهر بوش (4)و بهر ناز [1-3760]

belki beẕl ve ʿaṭāyı faḫr ve ʿaẓamet ve beyneʾn-nās midḥat ve şöhret ve iḥsān itdügüñüz **(5)** fuḳarāya nāz ve istiġnā içün idüp

نز برای ترس و تقوی و نیاز [2-3760]

emr-i Ḫudāʾya iṭāʿat **(6)** ve ḫavf u ḫaşyet ve taḳvā vü ṭāʿat ve niyāz u meskenetden ötüri seḫāvet itmemişsizdür. **(7)** Elḥāṣıl kemāl-i ḫulūṣ ve ṭaviyyet ile olmayup ġaraż-ı nefs ile olan inʿām ve taṣadduḳ **(8)** buḫldan maʿdūddur. Zīrā nām ve şöhret içün virilen ʿaṭiyye ʿindallāh maḳbūl olmayup **(9)** āḫiretde ṣevābı yoḳdur.

[Maṭlab: فی الأخلاص وآفة ریا]

Her ʿamel, ḫulūṣ ve rıżā-yı Ḫaḳ içün olmak gerekdür. Kemā ḳāle tebāreke ve **(10)** Teʿālā:

(وَمَا أُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا **(11)** الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ)[1386] **ای** ما امرهم الله بما فی القرأن بأرسال نبیّنا محمّد صلی الله علیه وسلم **(12)** الا لاجل ان یعبدوه مخلصین له الدّین ولا یشرکوا معه احداً بالعباده ما یلین عن غیر دین الاسلام مستقیمین راسخین علی **(13)** دین الاسلام بأن یقیموا الصّلوة ویؤتوا الزّکوة **(14)** وذلك ای امروا به من الایمان والعبادة الخالصة من الرّیا دین القیّمة ای ملّة المستقیمة **(15)** فی جمیع الکتب المنزلة من الله تعالی وقال تعالی (وَقَدِمْنَا اِلٰی مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا) **(16)** ای عزمنا و قصدنا الی ابطال الاعمال التی عملوها لغیر وجه الله فابطلنا ثوابه وجعلناه کالهباء المنثور **(17)** وهو الغبار الذی یری فی شعاع الشّمس عن عقبة بن مسلم انّ سمیّ بن مانع حدّثه انّه دخل المدینة **(18)** یعنی مدینة النّبی علیه السّلام فاذا هو برجل قد اجتمع علیه النّاس قال فقلت من هذا قالوا ابو هریرة **(19)** رضی الله عنه فدنوت منه فلما سکت وخلا قلت انشدك الله حدّثنی حدیثاً سمعته عن رسول الله **(20)** علیه السّلام وحفظته فقال ابو هریرة لا حدّثنّك حدیثاً حدّثنیه رسول الله صلی الله علیه وسلم **(21)** ما معنا احد غیری و غیره ثم نشغ نشغةً فخرّمغشیًّا علیه فمکث قلیلاً ثم افاق فقال **(22)** لا حدّثنّك بحدیث حدّثنیه رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم نشغ نشغةً فمکث طویلاً ثم افاق **(23)** و مسح وجهه حتّی

[1386] Beyyine 98/5: "Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir."

نشغ ثلثاً ثم قال حدّثنى رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال ان الله تبارك **(24)** و تعالى يقضى بين خلقه يوم القيمة من يدعى به رجلٌ جمع القرأن ورجلٌ كثير المال ورجلٌ **(25)** قتِل فى سبيل الله فيقول الله للقارئ الم اعلّمك ما انزلت على رسولى قال بلى يا ربّ **(26)**قال ما ذا عملت فيما علمت قال كنت اقوم به اناء الليل والنّهار ويقول الله تعالى كذَبتَ **(27)** وتقول الملايكة كذَبتَ بل اَرَدْتَ ان يقال فلان قارئ فقد قيل ذلك ويقول لصاحب المال **(1) [378b]** ماذا عملت فيما اتيتك قال كنت اصل الرّحم و اتصدّق به يقول الله كذبت وتقول الملايكة كذبت **(2)** بل اردت ان يقال فلان جواد فقد قيل ذلك ويؤتى بالذى قتل فى سبيل الله فيقول الله **(3)** بما ذا قاتلت فيقول قاتلت فى سبيلك حتى قتلتُ فيقول لله كذبت وتقول الملايكة كذبت بل اردت **(4)** ان يقال فلان جرئ شجّاع فقد قيل ذلك ثم ضرب رسول لله صلى الله عليه وسلم يده على ركبتى **(5)** وقال يا ابا هريرة اولَيك الثلثة اول خلق الله يسعّر لهم النّار يوم القيمة قال فبلغ ذلك الخبر **(6)** الى معاوية فبكى بكاءً شديداً قال بعض العارفين مثل من يعمل البطاعة للرؤياء والسّمعة **(7)**كمثل رجل خرج الى السّوق واملاء كيسه حصياتٍ فيقول النّاس ما تعجب املاء كيس فلان فلو اراد **(8)** ان يشترى شيئاً لا يعطى فلا منفعة له سوى مقالة النّاس ولا ثواب له فى الاخرة[1387]

[1387] Yani Allah'ın, nebîmiz Hz. Muhammed'i göndermesi suretiyle Kur'an'da emrettiği şeyler sadece dini ona halis kılarak ona ibadet etmek, ibadette hiçbir kimseyi ona ortak koşmamak, diğerlerinden ayrılıp İslam dinine yönelmek, namaz kılarak ve zekat vererek İslam dininde istikamet üzere olmak maksadını taşımaktadır. İşte bu iman ve gösterişten uzak ibadetten oluşan emredilen şeyler dosdoğru dindir. Yani Allah tarafından indirilen kitaplar içinde istikamet üzere olan dindir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Onların yaptığı her işi ele almış ve onu savrulup giden toz toprak haline getirmiş olacağız." (Furkān 25/23) Yani onların Allah rızası dışındaki maksatlarla işledikleri amelleri geçersiz kılmak için ele almış, onların sevabını geçersiz kılmış ve onları, güneşin ışık hüzmeleri arasında görülebilecek kadar toz toprak haline getirmiş olacağız. Ukbe b. Müslim'den rivayet edildiğine göre Sümey b. Mani şöyle anlatır: Bir keresinde Hz. Peygamber'in şehri Medine'ye girdiğimde etrafında insanların toplandığı birini gördüm. "Kim bu adam?" diye sorunca onun Ebu Hureyre (r.a.) olduğunu söylediler. Ona yaklaştım. Konuşmasını bitirip insanlardan ayrıldığında ona "Allah için bana, Rasulüllah'tan duyup ezberlediğin bir hadis söyle" dedim. Ebu Hureyre de, "Sana Allah Rasulü'nden başka yanımızda kimse yokken ondan duyduğum bir hadisi söyleyeceğim." dedikten sonra birden bir çığlık atıp kendinden geçiverdi. Bu halde biraz bekleyip kendine gelince tekrar "Sana Allah Rasulü'nden duyduğum bir hadisi söyleyeceğim" dedi. Peşinden bir çığlık daha atıp uzun bir süre bekledi. Kendine gelince yüzünü sildi ve bu şekilde üç kez çığlık attı. Sonunda Allah Rasulü'nün (s.a.v.) şöyle dediğini söyledi: - Allah Teala kıyamet günü mahlukatı arasında hüküm verecektir. O gün çağırılanlar arasında Kur'an'ı ezberleyen, çok mal sahibi ve Allah yolunda öldürülen kimse vardır. Allah Kur'an'ı okuyana der ki: "Rasulüme indirdiğim kitabı ben sana öğretmedim mi?" Adam: "Evet, öğrettin ya rabbi" diye cevap verir. Allah Teala:"Peki neden bildiğinle amel etmedin?" diye sorar. Adam:"Ben Gece gündüz onu ihya ettim" şeklinde cevap verir. Allah Teala:"Yalan söyledin" der. Melekler de aynı şekilde: "Yalan söyledin; sen, falanca kârî'dir (okuyucu) desinler diye okudun. Senin için de bu denildi." derler. Mal sahibi adama da şöyle der: "Sana verdiğim mal ile nasıl bir amel işledin?" Adam şöyle cevap verir: "Ben yakınlarımı gözetir (sıla-i rahim), malımdan sadaka verirdim" Bunun üzerine Allah Teala: "Yalan söyledin" der. Melekler de aynı şekilde: "Yalan söyledin; sen falanca cömerttir desinler diye sadaka verdin, sana da bu denildi" diye cevap verirler. Daha sonra Allah yolunda öldürülen kimse huzura getirilir. Allah ona; "Ne maksatla savaştın? diye sorar. Adam: "Allah yolunda savaştım, sonunda öldürüldüm" diye cevap verir. Bunun üzerine Allah Teala: "Yalan söyledin" der. Melekler de aynı şekilde: "Yalan söyledin; sen falanca cesurdur desinler diye savaştın, sana da bu denildi" diye cevap verirler. Daha sonra Allah Rasulü ellerini iki dizine vurarak şöyle dedi: Ey Ebu Hureyre, bu üç kişi, Allah'ın kıyamet gününde ateşi tutuşturacağı kimselerdir. Râvi şöyle

Silsile-i Cāmī:

هر چه اخلاص نیست اکسیرش **(9)**

گر ز باب کم ز مس کیرش

چیست اخلاص آنکه کسب و عمل

پاک سازی ز شرب نفس دغل

نه دران صاحب غرض باشی **(10)**

نه درآن طالب عوض باشی

کیسۀ خود از و بپر دازی

سایۀ خود بر و نیند ازی

حول خود از میانه بر داری **(11)**

قوّۀ خود تمام بگذاری

حول و قوّة ز فعل حق بینی

کل حکمت ز باغ حق چینی

---

devam eder: Hz. Muaviye'ye bu hadisi duyduğunda çok ağlamıştı. Ariflerden biri şöyle demiştir: Riya ve şöhret maksadıyla amel işleyen kişi, kesesini çakıl taşlarıyla doldurup da pazara çıkan kişiye benzer. İnsanlar, "Falancanın kesesi ne kadar dolu" der ama o kişi bir şey satın almak istese parasını veremez, taşların ona insanların sözlerinden başka hiçbir faydası dokunmaz. İşte böylece, ahirette de hiçbir sevap kazanamaz.

لیک با این همه خجل باشی **(12)**

فعل نا کرده منفعل باشی

از آنکه آن فعل گرچه فضل حقست

مبتنی بر قضای ماسبقست

مظهرآن تویی و درظاهر **(13)**

ساری احکام مظهر و سایر

گرچه خالیست فعل حق ز خلل

نا قص آمد عمل ز نقص محل

آب باران که فضل فروردین **(14)**

آمد از آسمان بسوی زمین

بود شیرین ولی بعرصهٔ دشت

شوریشد چون بخاک شور گذشت[1388]

[1388] İksiri ihlas olmayanı, katıksız altın olsa bile bakırdan daha kıymetsiz bil. İhlas nedir? Kesb ve ameldir, nefsi sahtekârlıktan arındırmaktır. İhlas, garezin olmayan şeydir, yerine bir beklentin olmayandır. İhlas, kesenin doldurmadığın ve gölgeni üzerine düşürmediğindir. Tüm gücünü ortaya koyduğun ve benlik gücünü ortadan kaldırdığındır. Gücü Hak'tan gördüğün, Hakk'ın bağından hikmet gülü derdiğindir. Lâkin bütün bunlara rağmen haya ettiğin, yapmadığına gücenmiş olduğundur. Zira o yaptığın fiil Hakk'ın fazlı olsa bile mâsebak kadere kuruludur. Zâhirde hükümler birinden diğerine geçse de o hümlerin mazharı sensin. Hakk'ın fiili halelsizdir ancak amel yerinde (insanda) noksan

(15) İmdi benüm rūḥ-ı revānum! Ḫoş naṣīḥatler işitdüñ zinhār

مال تخم است و بهر شوره منه [1-3761]

māl daḫı **(16)** toḫumdur ol mālı her şūre zemīne beẕr itme. Yaʿnī ġaraz-i nefs ve nām u şöhret içün māluñı şūre **(17)** zemīn meşābesinde olan her nā-müstaḥiḳḳ ve nā-müsteʿidde ve fısḳa ve fücura masḫara ve meddāḥlara **(18)** virme.

تیغ را دردست هر رهزن مده [2-3761]

Tīġ ve şimşīri her reh-zenüñ elüne virme. Zīrā māl **(19)** tīġ-i bürrān ve ehl-i fısḳ ve ʿisyān fi'l-meşel reh-zenān gibidür. İmdi māl-ı Ḫudā'yı aṣḥāb-ı hedī **(20)** ve erbāb-ı tüḳāya iʿṭā' idüp reh-zenler elüne virme ki fısḳ ve fücūra ṣarf idüp seni daḫı **(21)** fesāda şerīk iderler.

[Rubāʿī:

بانا اهلی که نان خورم خون شمرم

افسانهٔ او نیز ز افسون شمر

بانا جنسی اگر می بنشینم

حقّا که ز هفت دوزخ افزون شمرم[1389]][1390]

Pes, kemāl-i iḥtiyāṭ ile taḥarrī idüp

اهل دین را باز دان از اهل کین [1-3762]

(22) ehl-i dīn ve taḳvāyı ehl-i kīn ve hevādan farḳ ve temyīz ḳıl. Ve nīk ü bedi āşikāre bil. Ve **(23)** saʿādet-i sermedī dilersen

همنشین حق بجو با او نشین [2-3762]

---

olduğu için fiil noksanlı olabilir. Bahar mevsiminde gökyüzünden toprağa inen yağmur, ilk başta tatlıydı ancak ovadaki tuzlu torağa düşünce tuzlu oldu.

[1389] Nâ-ehl ile yediğim ekmeği ekmek değil, kan bilirim. Onun anlattığı masalı ise masal değil tılsım bilirim. Soysuz biriyle bir an otururbut, Allah bilir ki bunu yedi cehennemden daha beter bilirim.

[1390] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

hem-nişīn-i Ḥaḳ olan evliyāullāh **(24)** ve ʿārifān-ı billāhı ṭaleb eyle ve anlar ile hem-ṣoḥbet ol. Ve ʿāşıḳlar ile ṭūr ve otūr. Ve beẕl-i **(25)** māl idersen anlara beẕl eyle ki ḥālleriyle ḥāllenüp sen daḫı zümre-i evliyādan olasun. **(26)**

ومن اراد ان يجلس مع الله فاليجلس مه اهل التّصوّف[1391]

Devletine nāʾil olasun. Ve anlaruñ **(27)** yolına māl degül cān ve bāş fedā ḳılasun.

Şiʿr:

مرایا ریست اندر گاه و بیگاه

چو ساغر همدم و چون سایه همراه

[379a]

مرا از پرتو انعامِ عامش **(1)**

تجلّی دایمی شد, دایم الله

اگر ترسیدۀ, بگریز ازین کوی

که شیرانند اینجا در کمینگاه

درین ره گر مطیعی جای شکرست

و گرداری خطا,هم عزر از و خواه **(2)**

تجلّی خدا اناگاه آید

و لیکن بر دل مستان آگاه

[1391] Allah'ın meclisinde olmak isteyen kimse tasavvuf ehliyle otursun.

دریغا, محرمی همدم ندیدم

دلی دارم, مسلمانان و صد آه

دلی شوریده درمانی ندارد **(3)**

مگر فانی شود در قرب آن شاه

ببازم پیش آن روی دل افروز

اگر جانم اگر مالم اگر جاه

قلندر چون مجرّد بود خوش رفت

ز دنیا تا بعقبی, طاب مثواه[1392] **(4)**

Āh ey ġāfil! Beẕl ve īṯār ḫod merdān-ı Ḫudā'ya gerekdür. Fe-ammā ḫalḳ-ı ʿālem bundan ġāfil olup **(5)**

هر کسی بر قوم خویش ایثار کرد [1-3763]

her bir kimesne emvāl ve nevālini kendü ḳavm ve cinsine niṯār iḫtiyār eyledi

کاغه پندار که (6) او خود کار کرد [2-3763]

[1392] Benim her daim yanımda olan bir dostum var. Kadeh gibi hemdemimdir, gölge gibi yanımdadır. Umûma olan cömertliğinin bir ışığından bana dâimî bir tecellî oldu, Allah bunu dâim etsin. Korktuysan, bu mahalleden kaç! Zira burada aslanlar pusuya yatmış. Bu yolda itâat ediyorsan, şükürler et. Hatan da varsa O'ndan özür dile. Allah'ın tecellîsi ansızın gelir ama uyanık sarhoşların gönlünlüne gelir. Eyvahlar olsun ki hemdem bir mahrem görmedim. Ey müslümanlar! Bir gönlüm ve yüz âhım var. Delirmiş gönlün tedavisi yoktur, o Şâh'ın yakınında fenâya ulaşmaktan gayrı. O gönül aydınlatanın yanında canımı da, malımı da mertebemi de kaybetmeye hazırım. Kalender, mücerret olduğy için dünyâdan ukbâya ne güzel gitti! Onun türbesi ve makamı temiz olsun! Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 274-275.

ki ol ebleh ve nādān ḳıyās ider ki bir iş işledi. Yaʿnī muḳteẓā-yı nefsi üzre olan ehl-i hevā **(7)** ve itbāʿ ve aḥbābına beẕl-i māl itmegi seḫāvet ve kerem ve ol muḳābelede kendüye bir fāʾide vardur ṣanur **(8)** ammā o maḳūle beẕl ve niṣārdan kendüye miḳdār-ı zerre nefʿ olmayup belki

(اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ)[1393]

(9) ḳavl-i kerīmine maẓhar olur. Pes, ʿindallāh maḳbūl olan cūd u seḫā ve beẕl ü ʿaṭāʿ ve envāʿ-ı mücāhedāt ve ġazā **(10)** oldur lillāh ve fī-sebīlillāh ola ve iḥsān daḫı ehline vāḳiʿ ola. İmdi ʿamelde iḫlāṣ ne vechle olmaḳ **(11)** gerekdür ve maḳām-ı rıżāda olmaḳ nicedür. İmām-ı ʿAlī keremallāhe vecḥehūdan ögren deyü Mevlānā Ḫudāvendigār **(12)** işbu ḥikāyete şurūʿ idüp ve maḳām-ı rıżā, aʿlā-yı maḳāmāt-ı sālikān-ı aṣfiyā olmaġla *Meşnevī-i* **(13)** *Şerīf*'üñ cild-i evvelini ḥikāyāt-ı ʿAlī raḍıyallāhu ʿanha ile itmām ve iḫtitām buyurmışdur.

[Ser-i Suḫan-ı Der-Ḥikāyet-i ʿAlī]

خداوندا خستن خصم (14) در روی امیر المومنین علی کرّم الله وجهه و انداختن علی رضی الله عنه شمشیر از دست

(15) Cengde ḫaṣmı ʿAlī'nüñ vech-i mükerremine ḥaşā tükürdügi ve ʿAlī raḍıyallāhu ʿanh daḫı şimşīri elden atduġıdur.

[Maṭlab: در حب علی وافراطه واعتداله وبندهء در فضائل جهار یار کزین رضی الله عنهم المعین]

(16) İmdi benüm rūḥum!

از علی آموز اخلاصِ عمل [1-3764]

İḫlāṣ-ı ʿameli ʿAlī'den ögren.

شیر حق را دان مطهّر (17) از دغال [2-3764]

[1393] İsrâ 17/27: "Çünkü **saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir.** Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir."

ʿAlīyyibni Ebī Ṭālib esedullāhi'l-ġālib kerremallāhu vechehū ve raḍıyallāhu ʿanhı ḫalel ve diġalden muṭahhar **(18)** ve pāk bil ve Yezīdīler gibi ʿAlī'ye zinhār buġż ve ʿadāvet itme. Ve Rāfiżīler gibi muḥibb-i ʿAlī'yüm deyü ṭaraf-ı **(19)** āḫirde buġż ve adāvet ile raḥmet-i Ḥaḳḳ'dan İblīs gibi merdūd olma. ʿAlī'ye muḥabbet itmegüñ ṭarīḳini **(20)** ʿAlī ʿalā munḳabit olan vāriṣ-i ekmel-i ḥaḳīḳat ve mürşidān-ı rāh-ı hidāyetden bil. Yoḫsa cehālet ile gāh **(21)** Yezīdī ve gāh Rāfizī zümresinden olmaḳdan iḥtirāz üzre ol.

ʿAṭṭār:

ز علم حیدری گر تو بدانی

ترا بنماید اسرار معانی **(22)**

که دل علمست و اسرار حقیقت

از و یلبنده ره جویان طریقت

دل و جان کن نثار روی یاران

چو خاکی باش اندر کوی ایشان **(23)**

حقیقت مرتضی دلدار دین است

که او سر جملهٔ اسرار دین است

امامست او و در عین حقیقت

سپرده راه کل اندر طریقت **(24)**

امامم حیدرست و پیشوایم

درون جان و دل او رهنمایم

در علمم کشود از عین جانان

مرا بنمود بی شک سرّ سبحان **(25)**

اگرتو صاحب دردی چو حیدر

زمن دریاب ازین معنی تو مگذر

همه دنیا بَرِ او بود خاشاک

مبین حیدر چنین جایی تو حاشاک **(26)**

در آندم کو حضور یار بودش

عیان لیس فی الدّیار بودش

نه دنی و نه عقبی را بخاطر

بدش جز دوست مراسرار ظاهر **(27)**

که در پایش چنان پیکان الماس

برون کردند نامد هیچ وسواس

نماز او نمازی بود ذاتی

[379b]

نه همچون دیگران فعل صفاتی **(1)**

درون خاطرش حق در نظر بود

ازآن حیدار بصورت بی خبر بود

عمل اینجا چو حیدر کرد باید

ولی در عشق فردی فرد باید[1394] **(2)**

وفی الاستیعاب حدّثنا احمد بن محمّد قال ها احمد بن الفضل قال ها محمّد بن جریر قال ها **(3)** علیّ ابن عبد الله الدّهقان قال ها مفضّل بن صالح عن سمّاك بن حرب بن عکرمه عن ابن عبّاس قال لعلیّ رضی الله اربع **(4)**خصالٍ لیشت لأحدٍ غیره هو اول عربیّ و عجمیّ صلّی مع رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو الذی کان لواؤه معه **(5)** فی کلّ زحفٍ وهو الذی صَبَر معه یوم فرّ عنه غیره وهو الذی غسلهُ وادخله قبره وروی ابو داود الطّیالسیّ **(6)** قال ها ابو عوانه عن ابی تلج عن عُمر بن میمون عن ابن عبّاس انّ رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لعلیّ انت ولیّ کلّ مؤمن **(7)** بعدی حدّثنا عبد الوارث بن سفیان قال حدّثنا ابو عوانه عن ابی ثلج عن عُمر بن میمون عن ابن عبّاس قال کان علیّ **(8)** اول من امن من النّاس بعد خدیجة قال ابو عمر

[1394] Sen Haydar'ın ilminden anlarsan o sana mânâların sırlarını gösterir: Gönül ilim ve hakikat sırlarıdır. Tarikat tâlipleri ondan yollarını bulurlar. Gönlünü ve canını dostlara feda et, onların yanında toprak gibi ol. Hakikatte Murtaza dinin sevgilisidir. O, dinin sırlarının başıdır. O imamdır ve hakikatin aynıdır. Tarikat yolunun tamamını geçmiştir. İmamım ve önderim Haydar'dır. Gönümün ve canımın rehberi odur. O, Dost'un ilim kapısını bana açtı. Şüphesiz bana Sübhan olan Allah'ın sırrını gösterdi. Sen de Haydar gibi dert sahibi isen beni idrâk et ve bu mânâdan geçme. Tüm dünya onun indinde çer çöptü. Sen hâşâ ki Haydar'ı böyle bir yerde görme. Yâr'in huzurunda olduğu esnâdâ, "Evde ev sâhibinden başkası yoktur" sırrı ona apaçık idi. Ne dünyâ aklındaydı ne de ukbâ. Sırlar, Dost elinden ona âşikâr idi. Ayağından elmas temreni çekip çıkardılar ama hiç aldırmadı. Onun namazı, zâtî bir namazdı ve diğerleri gibi sifatî namaz değildi. Hatrında hep Hak vardı, bu yüzden Haydar sûrette habersizdi. Burada Haydar gibi amel etmek gerek ama ferdî aşkta fert olmak gerek. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât**, https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh15 (26.06.2024). Yalnızca birkaç beyti Ferîdüddîn-i Attâr'a atfedilen *Cevherü'z-Zât*'ta tespit edilen bu şiirin Attar-ı Tûnî veya başka bir Attar'a ait olması ihtimal dahilindedir. Bu konu hakkında bkz. Milad Salmani, "Hangi Attar? Sarı Abdullah Efendi'nin Mesnevî Şerhinde Attar'ın İzleri", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 24, s. 521-553.

هذا اسناد لا مطعن فيه لأحدٍ لصحّة وثقة نَقَلَة [قال صاحب الاستيعاب][1395] وهو يعارض **(9)** ما ذكرنا عن ابن عبّاس فى ابى بكرٍ رضى الله عنه والصّحيح فى امر ابى بكرٍ انّه اوّل من اظهر اسلامه كذلك قال ماجد **(10)** وغيره قالوا او منعه قومه وحدّثنا عبد الوارث ها قاصم ها احمد بن زبير قال ها عبد السّلام بن صالح قال ثنا **(11)**عبد العزيز محمّد الدّراوردى قال حدّثنى عمر مولى غفرة قال سُئل محمّد بن كعب القرظى عن اوّل من اسلم علىّ وابو بكر **(12)** رضى الله عنهما قال سبحان الله علىّ اوّلهما اسلاماً وانّما شبّه على النّاس لانّ علىًّا اخفى اسلامه من ابى طالبٍ **(13)** واسلم ابو بكر واظهر اسلامه ولا شكّ عندنا انّ علىًّا اوّلهما اسلاماً ورَوَت طائفةٌ من الصّحابة انّ رسول الله **(14)** صلى الله عليه وسلم قال لعلىّ لايحبّك الا مؤمن ولا يبغضك الا منافق وقال عليه السّلام من **(15)** احبّ علىًّا فقد احبّنى ومن ابغض علىًّا فقد ابغضنى ومن اذى علىًّا فقد اذانى ومن اذانى فقد اذى الله وقال له صلى الله **(16)**عليه وسلم يهلك فيك رجالان محبّ مفرِطٌ وكذّابٌ مفترٍ وقال عليه السّلام لعلىّ تفترق فيك امّتى كما افترقت **(17)** بنو اسراييل فى عيسى عليه السّلام[1396]

Elḥāṣıl esedullāhi’l-ġālib ʿAlīyyibni Ebī Ṭālib kerremallāhu vechehunuñ menḳıbe-i ʿaliyyesine **(18)** ġāyet ve kerāmet-i seniyyesine nihāyet yoḳdur.

[1395] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1396] İsti’âb isimle eserde şu rivayet bulunmaktadır. Bize Ahmed b. Muhammed, ona da Ahmed b. el-Fadl, ona da Ali b. Abdullah ed-Dihkân, ona da Mufaddal b. Salih, ona da Semmak b. Harb, ona İkrime, o da İbn Abbas’ın Hz. Ali hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Dört özellik vardır ki, bunlar ondan başka kimsede yoktur. Allah Rasulü (s.a.v.) ile beraber ilk namaz kılan kişi odur. Her savaşta Allah Rasulü’nün sancağını taşıyan odur. Herkesin kaçıştığı günde Allah Rasulü’nün yanında sabırla duran odur. Allah Rasulü’nü yıkayıp kabre koyan da odur.”Ebu Davud et-Tayalisi şöyle rivayet etmiştir: Bana Ebu Avane, o da Ebu Selc’ten, o da Amr b. Meymun’dan, o da İbn Abbas’tan Allah Rasulu’nün Hz. Ali’ye şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Sen, benden sonra her müminin velisisin.” Abdulvaris b. Süfyan, Ebu Avane’den o da Ebu Selc’ten o da o da Amr b. Meymun’dan, o da İbn Abbas’ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Ali, Hatice’den sonra ilk iman eden kimseydi.” Ebu Amir, “Bu isnad, ravileri güvenilir ve senedi de sağlam olduğundan herhangi bir şekilde eleştirilemeyecek bir isnaddır” demiştir. İsti’âb isimli eserin müellifi sözlerine şöyle devam eder: Bu rivayet, Ebubekir (r.a.) hakkında İbn Abbas’tan aktardığımız rivayete muarız düşmektedir. Hz. Ebubekir hakkında doğru olan ise onun Müslümanlığını ilk ilan eden kimse olduğudur. Mücahid ve onun gibileri de böyle söylemiştir. Ayrıca kavminin onu engellediğini de söylemişlerdir. Abdulvaris, Kâsım’dan, o da Ahmed b. Züheyr’den, o da Abdüsselam b. Salih’ten, o da Abdülaziz b. Muhammed ed-Dîraverdî’den, o da Ğufra’nın azatlısı Ömer’den rivayet ettiğine göre Muhammed b. Ka’b el-Karzî’ye Hz. Ali ve Hz. Ebubekir’den hangisinin daha önce Müslüman olduğu hakkında soru sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir “Sübhanellah! Onların ilk Müslüman olanı Ali’dir. Bunun insanlara karışık gelmesinin sebebi Ali’nin Müslüman olduğunu Ebu Talip’ten gizlemiş olmasıdır. Ebubekir İslam’a girdiğindeyse Müslümanlığını ilan etmiştir. Bize göre Ali’nin daha önce İslam’a girdiği konusunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.”Sahabilerden bir grup şöyle rivayet etmiştir: Allah Rasulü (s.a.v.) Hz. Ali hakkında şöyle demiştir: “Seni sadece mümin olan kimse sever. Sadece münafık olan kimse sana buğzeder. Ayrıca Hz. Peygamber’in şöyle dediği de aktarılır: “Ali’yi seven beni sevmiş; ona buğzeden bana buğzetmiştir. Ali’ye eziyet eden bana eziyet etmiştir. Bana eziyet eden ise Allah’a eziyet etmiştir. Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sizden şu iki kimse helak olacaktır: aşırıya kaçarak seven kimse ve iftira atıp çok yalan söyleyen kimse. Yine Hz. Peygamber Hz. Ali hakkında şöyle demiştir: “İsrail oğullarının İsâ hakkında ihtilafa düştüğü gibi ümmetim de senin hakkında ihtilafa düşecektir.” İbn Abdülber en-Nemerî, **el-İstî‘âb fî Ma‘rifeti Ashâb**, Beyrut, Dâru’l-Cîl, 1996, Cilt: 3, s. 1090.

Ammā zinhār ve zinhār olmaya ki ʿAlī'ye daʿvā-yı muḥabbet idüp **(19)** ḥubb-ı müfriṭ ile ḥaşā çehār yār-ı güzīn ve aṣḥāb-ı berīne tesvīlāt-ı şeyṭāniyye ile ʿadāvet idenlerden **(20)** ve ʿAlī Ḫudā diyenlerden olmayasun. Ve rāh-ı rastda bulunup muḫtār-ı evliyā olan ṭarīḳ-i ehl-i sünnet **(21)** ve cemāʿatden ayrılmayasun. Ve baʿd Resūlullāh efḍal-i ṣahābe Ebū Bekr Ṣıddīḳ şümme ʿÖmer şümme ʿOşmān şümme ʿAlī **(22)** diyüp her biri maḳbūl-i ḥażret ve muḳarrib-i dergāh-ı eḥadiyyet olduġına iʿtiḳād-ı tāmm eyleyesün. Resūl **(23)** ʿaleyhisselāmı sevmek sünnetini icrā itmek ve ḫulḳ-ı Muḥammedī ile müteḫalliḳ olmaḳdur. Ve ṣıdḳ ile muttaṣıf olmaḳ Ebū Bekr **(24)** Sıddīḳ'ı sevmek ve ʿadālet ve ġayret-i Ḥaḳ ile muttaṣıf olmaḳ, ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭāb'ı sevmek ve edeb ve ḥayā ve Ḥaḳḳ'a **(25)** teslīm ve rıżā üzre olmaḳ, ʿOşmān bin ʿAffān'ı sevmek ve ḥubb-ı ilāhī ve ʿışḳ-ı Rabbānī nūriyle ḳalbüñ münevver **(26)** olmak, ʿAlīyyibni Ebī Ṭālib'i sevmek ve ol nūr-ı Muḥammedī'yi rūḥuña imām ve muḳtedā itmekdür. Yoḫsa mücerred **(27)** daʿvā-yı muḥabbet idüp işr-i şerīflerine iḳtidā itmemek anlara muḥabbet olmaz. Raḍıyallāhu ʿanhum ve ben muḥibb-i ʿAlī'yüm **[380a] (1)** deyü sā'ir aṣḥābdan ḳaṭʿ-ı muḥabbet itmek fi'l-meşel aña benzer ki ḥażret-i risālet-penāhı sevüp sā'ir enbiyāyı **(2)** sevmeyesün ve aṣḥāb-ı sevüp İmām-ı ʿAlī'ye buġż itmek aña benzer ki enbiyā'-i ʿiẓāmı sevüp ḥāşā Resūl **(3)** ʿaleyhisselāma īmān getürmeyesün. Pes, īmāndan ḫurūc ve zümre-i kefereye vülūc itmiş olursun. **(4)** Eʿāẕenallāhu Teʿālā Yahūdīlerüñ Mūsā'ya muḥabbet ve ʿĪṣā'ya ʿadāvetleri ve Neṣārānuñ ʿĪsā'ya iḳrār **(5)** ve Ḥabībullāh ʿaleyhimüsselāmı inkārları kendüleri kāfir ve müşrik itmedi mi? Biri Yahūdī ve bir fırḳası **(6)** kāfir olup ʿÜzeyr ibnullāh ve ʿĪsā ibnullāh didiler. Keẕālik min ḥayşü'l-cehl ḥubb-ı müfriṭ ile daḫı ʿAli Allāh diyenler **(7)** müşrik-i billāh oldılar. İmdi Ḥaḳ sübhānehū ve Teʿālā'ya ṣıġınup zeyġ ve zelelden ḫalāṣ ve çehār yār-ı **(8)** güzīn raḍıyallāhu ʿanhunuñ şeref ü faẓīlet ve İmām-ı ʿAlī kerremallāhu vechehūnuñ ḳadr ve mekānet ve sırr-ı **(9)** imāmetin bilmek isterseñ vāriş-i ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye olan pīr-i ṭarīḳat ve ʿalā himmetden ḳalbiñü nūr-ı Muḥammedī **(10)** ile pür-nūr-ı hidāyet idüp muḥabbetüñ ʿaynī ve ru'yetüñ

ḥaḳḳe’l-yaḳīn olup ṣıdḳ-ı Ṣıddīḳ ve ʿadl-i **(11)** Fārūḳ ve ḥayāʿ-i ʿOs̱mān ve nūr-ı ʿAlī ile behre-mend olasun. Ve her biri deryā-yı envār-ı risāletüñ **(12)** lālīʾ-i girān-māyeleri olduġın müşāhede ḳılasun.

روى عمر و بن العاصي رضه انّه قال قلت **(13)** لرسول الله صلى الله عليه وسلم يا رسول الله من احبّ النّاس اليك قال عائشة قلت من الرّجال **(14)** قال ابوها وقال علىّ فكان رسول الله هو المخبر وكان ابو بكر اعلمنا به وكان علىّ خير هذه **(15)** الأمّة بعد نبيّها صلى الله عليه وسلم ابو بكر وعمر وعن ابى هريرة قال صلى الله عليه وسلم **(16)** لو كان بعدى نبىّ لكان عمر وقال ابن مسعود رضه حين بويع عثمان فى الخلافة بايعنا **(17)**خيرنا ولم نأك وعن عائشة رضى الله عنها قالت قال لى رسول الله صلى الله عليه وسلم **(18)** ادعولى بعض اصحابى فقلت ابو بكر فقال لا فقلت عمر فقال لا فقلت عمّك علىّ **(19)** قال لا فقلت عثمان قال نعم فلما جاء قال لى بيده فخيّت فجعل رسول الله صلى الله **(20)**عليه وسلم يسارّه ولون عثمان يتغيّر فلما كان يوم الدّار وحصر قيل له الا تقاتل عنك **(21)** قال انّ رسول الله صلى الله عليه وسلم عهد الىّ عهداً وانا صابرٌ عليه وسئل ابن عمر عن علىّ وعثمان **(22)** فقال للسائل فيحك الله تسألنى عن رجلين كلاهما خير منّى تريد ان اغضّ من احدهما وارفع **(23)** من الاخر وقال علىّ من تبرّأ من دين عثمان فقد تبرّأ من الايمان والله ما اعنت على **(24)**قتله ولا امرت ولا رضيت وقال كان عثمان اوصلنا للرحم وكان من الذين َاٰمَنُوا **(25)** ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ)[1397]

İmdi ey mü’min-i müfliḥ ve müstemiʿ-i ṣāliḥ! Feżāʾil-i çehār-yār **(26)** raḍiyallāhu ʿanhumuñ her biri ḥaḳḳında olan eḥādīs̱ ve aḫbāruñ baʿżı mesmūʿuñ oldıysa **(27)** ʿaḳl-ı selīm ve ṭabʿ-ı müstaḳīm aṣḥābunuñ ʿilm-i

[1397] Amr b. el-As (r.a.)’dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Allah Rasulü’ne “Ey Allah’ın Rasulü, insanlar arasından en sevdiğin kimdir?” diye sorduğumda “Aişe” dedi. “Peki, erkeklerden kimdir?” dedim, “Aişe’nin babası” buyurdu. Hz. Ali demiştir ki: “Allah Rasulü haber verir, Ebubekir ise onu bize bildirirdi.” Hz. Ali der ki: “Allah Rasulü’nden sonra bu ümmetin en hayırlı kişileri Ebubekir ve Ömer’dir.” Ebu Hureyre, Hz. Peygamber’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Benden sonra bir nebî gelecek olsaydı o Ömer olurdu.” İbn Mesud (r.a.), Hz. Osman’a biat edilirken şöyle demiştir: “En hayırlımıza biat ettik” Hz. Aişe’nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah Rasulü bana “Ashabımdan birini yanıma çağır” dedi. Ben de “Ebubekir’i mi?” diye sordum, “Hayır” dedi. “Ömer’i mi?” diye sordum, “Hayır” dedi. “Amcaoğlun Ali’yi mi?” diye sordum, “Hayır” dedi. “Osman’ı mı?” diye sordum, “Evet” dedi. Osman gelince Allah Rasulü bana eliyle işaret etti, ben de uzaklaştım. Allah Rasulü Osman’a bir şeyler söylüyor, Osman’ın da rengi değişiyordu. Osman’ın evi kuşatıldığında ona, “Kendini savunmak için çarpışmayacak mısın?” diye sorulunca dedi ki: “Allah Rasulü bana bir söz verdi ve ben bu söz için sabredeceğim.”İbn Ömer’e bir keresinde Hz. Ali ve Hz. Osman hakkında soru sorulunca, İbn Ömer soruyu soran kimseyi şöyle azarladı: “Yazıklar olsun! Birini üstün tutup, diğerini alçaltmamı bekleyerek benden hayırlı olan iki kişi hakkında bana soru soruyorsun!” Hz. Ali şöyle demiştir: “Kim Osman’ın dininden uzak olduğunu söylerse imandan ayrılmıştır. Allah’a yemin olsun ki, ben Osman’ın katline ne yardım ettim, ne bunu emrettim ne de buna rıza gösterdim!” Yine o şöyle demiştir: “Osman, aramızda akrabasını en çok gözeten (sıla-i sahim) idi. İman edenlerden, sonra takva üzere olanlardan ve ihsanda bulunanlardan idi. Allah, iyilik edenleri sever. (Mâide 5/93) Rivayet için bkz. Ahmed b Hüseyin el-Beyhakî, **es-Sünenü’l-Kübrâ, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye**, 2003, Cilt: 7, s. 487.

şerīflerine ḫafī olmaya ki kudūrāt-ı beşeriyyeden **[380b] (1)** mücerred olan pīrān-ı ṭarīḳat ve serverān-ı ḥaḳiḳat gāhīce seyr ü sülūklarında Ebū Bekri'ṣ-Ṣıddīḳ **(2)** ve ʿÖmerü'l-Fārūḳ ve ʿOṯmān Ẕi'n-nūreynüñ ervāḥ-ı ṭayyibeleriyle ṣoḥbet ve gülşen-i cennet-i melekūt-ı **(3)** ḫaṣletleriyle ülfet idüp reyāḥīn-i fażīletlerinden dest-āvīzleri olan tuḥf-ı envārı **(4)** pīş-gāh-ı aḥbāba ihdā ve gāhī hem-dem-i sırr-ı ʿAlī olmaġla deryā-yı mevvāc-ı envār-ı ḥubb-ı ẕātīye **(5)** ġavṭa ḳılup esrār-ı ʿAlī'nüñ dürer-i fevāḫir-i girān-māyesin dest-i müşāhedātlarıyla iḫrāc **(6)** ve ʿuṣṣāḳ-ı aṣfiyāya ibrāz eyledüklerini ḥāṣā yezīdī cibillet ve rāfiżī ṭabīʿat olan **(7)** ehl-i ḍalālet gibi bir ṭarafı redd ve inkārdur ḳıyās itmekle ẓann-ı fāsid aṣḥābından olmayasun ki **(8)** evliyāʾ-i āgāh ve ʿārifān-ı billāh aġvāʾ-i şeyṭānī ve ġaraż-ı nefsānīden muḳaddesler ve **(9)** ḥıfẓ-ı ilāhī [zeyġ ve zelelden][1398] maḥfūẓlardur. Ve bu tafṣīlden murād meşelā Şeyḫ ʿAṭṭār ve ʿIrāḳī[1399] ve Ḳāsım-ı Envār **(10)** ve bunuñ emṡāli kibār ḫuṣūṣan Mevlānā Ḫudāvendigār'uñ eşʿār ve ḳaṣā'idinde [ve siyyemā bu beyān-ı laṭīfde][1400] medḥ-i ʿAlī'ye **(11)** müteʿallıḳ olan elfāẓ-ı şerife ve kelimāt-ı münīfelerine inkār olınmasun içün tenbīhdür. **(12)**

وفى الاستيعاب وذكر عبد الرزّاق عن معمر قال لو انّ رجلاً قال عمر افضل من ابى بكر **(13)** ما عنّفة وكذلك لو قال عندى علىّ افضل من ابى بكرٍ و عمر لم اعنّفه اذا ذكر فضل **(14)** الشّيخين واجهّما واثنى عليهما بما هما اهله فذكرت ذلك لو كيع فاعجبه واسهاه[1401]

(15) İmdi ey sālik-i ṭarīḳat ve ṭālib-i iḫlāṣ ve muḥabbet! Ṭarīḳ-i erbāb-ı hidāyet ve meẕheb-i ehl-i sünnet **(16)** ve cemāʿat maʿlūm oldıysa ādemü'l-

[1398] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1399] İbrâhîm b. Büzürcmihr b. Abdilgaffâr-ı Hemedânî (ö. 688/1289). *Lemaʿât* adlı eseriyle tanınan mutasavvıf bir şair olan Fahreddîn-i Irâkî, Sühreverdiyye tarikatına mensup olmakla birlikte kalenderî bir hayat tarzı benimsemiştir. Fahreddîn-i Irâkî, Allah'ın cemâlinin güzel yüzlü insanlarda temaşa edilebileceği kanaatindedir. Bu sebeple eserlerinde özellikle aşk, âşık ve mâşuk kavramları üzerinde durmuştur. bkz. Orhan Bilgin, "Fahreddîn-i Irâkî", **DİA**, Cilt: XII, s. 84-86. Ayrıca bkz. Şeyhmus Orkin, Fahruddîn-i 'Irâkî'nin Hayatı ve Eserleri, **İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, 2020, Yıl: 4, Sayı: 2, s. 135-144.
[1400] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1401] İsti'âb isimli eserde şöyle geçmektedir: Abdurrazzâk'ın, Ma'mer'den naklettiğine göre o şöyle demiştir: Bir adam kalkıp da "Ömer, Ebubekir'den daha faziletlidir" derse onu kınamam. Aynı şekilde "Bana göre Ali, Ebubekir ve Ömer'den daha üstündür" derse yine kınamam. Fakat bu, o ikisinin (şeyhayn) faziletini söyleyip, onları seviyorsa ve onları layık oldukları övgülerle övüyorsa geçerlidir." Bunu Veki'a anlattığımda hoşuna gitmişti. İbn Abdülber en-Nemerî, **el-İstî'âb fî Ma'rifeti Ashâb**, Cilt: 3, s. 1150.

evliyā İmām-ı ʿAlīyyü'l-Murteżā'dan iḫlāṣ ve ṣafāyı ögrenüp **(17)** semʿ-i ḳabūl ile iṣġā ḳıl ki maḳbūl-i aṣḥāb-ı ṣafā ḥażret-i Mevlānā ne buyururlar. Yaʿnī rivāyet **(18)** olınur ki şīr-i Ḫudā ḥażret-i Murteżā ʿAlī

در غزا بر پهلوانی دست یافت [3765-1]

ġazāda bir pehlivānuñ üzerine **(19)** gālib oldı.

زود شمشیری برآورد و شتافت [3765-2]

Fi'l-ḥāl şimşīr-i ābdār ve tīġ-ı ẕü'l-fiḳārını **(20)** yuḳarı getürdi. Ve sürʿat idüp hizebr-i veġā gibi ol pehlivānuñ üzerine çıḳdı. **(21)** Pehlivān-ı şeciʿān zīr-i pençe-i ʿAlī'de bī-dermān ve dem-beste ve ḥayrān olmaġla bīm-i cāndan **(22)** ne idecegin bilmeyüp

او خدو انداخت بر روی علی [3766]

افتخار هر نبی و هر ولی

(23) her birini ve her bir velīnüñ iftiḫārı olan Murteżā ʿAlī'nüñ vech-i mükerremine ḫudū atdı. **(24)**

آن خدو زد بر رخی که روی ماه [3767]

سجده آرد پیش او در سجده گاه

Ol pehlivān ber-vech-i **(25)** mükerreme tükürdi ki rūy-ı māh secde-ġāhda ol yüzüñ öñüne secde getürür.

كما نقل عن علىّ **(26)** فى خطبة البيان انا الذى دعوت الشّمس والقمر فاجابونى انا مشكوة فيها نور المصطفى **(27)** انا مونس يوسف وصاحبه فى الجبّ ومخرجه انا صاحب موسي والحضر ومعلّمهما عليه السّلام[1402]

[1402] Nitekim Hutbetü'l-Beyan'da Hz. Ali'den şöyle rivayet edildiği söylenmiştir: "Ben, güneş ve ayı çağırıp da bana icabet ettikleri kimseyim. Ben, içinde Mustafa'nın nuru bulunan kandilim. Ben, Yusuf ve arkadaşının arasını sevgiyle buluşturan ve onu zindandan çıkaran kimseyim. Ben Musa ve Hıdır'ın arkadaşı ve onların muallimiyim."

[381a] (1) Pes, çünki ol pehlivān-ı gümrāh ḳıble-i māh ve āfitāba secde-gāh olan ruḫsāre-i esedullāha tükürdi.

در زمان انداخت (2) شمشیر آن علی [3768-1]

Derḥāl Murteżā ʿAlī ol şimşīri atdı

کرد او اندر غزایش کاهلی [3768-2]

ve ol kāmil ü velī ve ol pehlivānuñ **(3)** ġazāsında kāhillik eyledi. Yaʿnī serini bedenden cüdā ḳılmaḳda tesāmuḥ buyurdı.

گشت حیران ان مبارز زین عمل [3769-1]

(4) Ol mübāriz bu ʿamelden ḥayrān oldı.

وز نمودن عفو و رحمت بی محل [3769-2]

Ve imām-ı ʿAlī'nüñ maḥalsiz bu maḳūle **(5)** ʿafv ve merḥamet gösterdügünden ʿacebe ḳaldı. Zīrā muḳteżā-yı maḳām bu idi ki ʿAlī'nüñ ḥiddeti ziyāde olup **(6)** ol pehlivānuñ başını keseydi velākin başın kesmekden vazgelüp pehlivānı ḥāline terk itmekle ʿacabā **(7)** bunuñ sırrı ve ḥikmeti nedür ki deyü

گفت بر من تیغ تیز افراشتی [3770-1]

eyitdi: "Yā ʿAlī! Sen ḫod beni zīr-i destüñe alup **(8)** üzerime tīġ-i tīz ve şimşīr-i bürrān ḥavāle itmiş idün

از چه افکندی مرا بگذاشتی [3770-2]

ne sebebden tīġı elüñden **(9)** bıraġup beni terk itdüñ yā ʿAliyyü'l-Murteżā!

آن چه دیدی بهتر از پیکار من [3771-1]

Ol benüm cengümden bihter ne müşāhede **(10)** eyledüñ ki

تا شدی تو سست در اشکار من [3771-2]

ḥattā benüm şikārumdan süst ve fāriġ olduñ yā ʿAlī! **(11)**

انچه دیدی که چنین خشمت نشست [3772-1]

Ol gördügün ne maʿnādur ki senüñ [ḫışmuñ][1403] fi’l-ḥāl böyle sākin oldı? **(12)**

تا چنان برقی نمود و باز جست [3772-2]

Ḥattā buncılayın bir berḳ-i ḫāṭif lemeʿān idüp girü ṣıçradı yaʿnī **(13)** nār-ı şecāʿatüñ berḳ-i lāmiʿ gibi dıraḫşān olmış iken fi’l-ḥāl nūr-ı ḥilmüñ ceẕbesi berḳ-i ḥiddetüñ ceẕb **(14)** idüp girü ṣıçradı. Ve tīġ-ı berrāḳuñ berḳ-vār lemeʿān idüp ṣāʿiḳa-i muḥriḳa gibi beni nā-būd ve nā-peydā **(15)** idecek iken cāẕibe-i keẕm ve ḥilmüñ girü çeküp sehāb-ı ġılāfda setr itdi. Ve bu ḥālde senüñ **(16)** naẓaruñdan bir nūr-ı sāṭıʿ ve berḳ-i lāmiʿ āşikār oldı ki cism ü cānum ġarḳ-ı envār-ı muḥabbet oldı. **(17)**

ان چه دیدی که مرا ز ان عکس دید [3773]

در دل و جان شعلهٔ آمد بدید

Yā ʿAlī! Ne nesne gördüñ ki ol **(18)** meşhūduñ olan envār-ı lāmiʿanuñ ʿaksinden benüm dil ü cānumda bir şuʿle-i küfr-sūz ẓuhūra geldi. **(19)** Ve ḫane-i ḳalbüm nūr-ı īmān ile ṭoldı. Āh yā ʿAlī!

ان چه دیدی بر تر از کون و مکان [3774-1]

Ol kevn ü mekāndan **(20)** aʿlā ne müşāhede ḳılduñ

که به از جان بود و بخشیدیم جان [3774-2]

ki ol nūr-ı meşhūd cāndan bihter oldı? **(21)** Ve baña cān-ı ebedī ve ḥayāt-ı sermedī baġışladı.” Ḳāsım-ı Envār ne ḫūb dimişdür:

ز نور روی تو پیداست سرّ “سبع مثانی”

ز جبهٔ تو هویداست آن لطیفهٔ که دانی **(22)**

[1403] Bu kelime sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

ز خواب جهل و ضلالت خلاص داد دلم را

صیفر بلبل حبرت, ز گلستان معانی

ز قصّهای تو روشن حدیث اوّل و آخر **(23)**

ز غمزهای تو ظاهر رموز سرّ نهانی

اسیر بادهٔ شوقت هزار جانِ مصفّا

رهین دردی دردت هزار عاشق جانی **(24)**

تو آفتاب عیانی حیات جان و جهانی

فدای جان تو بادا, هزار جان و جوانی[1404]

(25) Ve bilcümle ey server-i ṭarīḳat ve rehber-i ḥaḳīḳat!

در شجاعت شیر ربّانیستی [1-3775]

Bīşe-zār-ı şecāʿatde şīr-i Rabbānīsin. **(26)**

در مروّت خود که داند کیستی [2-3775]

Luṭf ve mürüvvetde ḫod kim bilür ki kimsin. Yā ʿAlī! Sen bir ẕāt-ı sütūde- **(27)** ṣıfāt ve bir şān-ı mükerremet-i āyātsuñki meṣelā

در مروت ابر موسئ بتیه [1-3776]

mürüvvetde deşt-i tīhde olan **[381b] (1)** ebr-i muʿcize-i Mūsā'sun

[1404] "Yedi âyet" (Hicr 15/87) sırrı senin yüzünün nûrundan bellidir. O bildiğin latîfe senin simandan bellidir. Mânâ gül bahçesinin hayret bülbülünün ötüşleri gönlümü cehalet ve dalâlet uykusundan kurtardı. Evvel ve âhir söz senin hikâyelerinden bellidir. Gizli sırrın remizleri senin gamzelerinden âşikârdır. Binlerce arıtılmış can senin şevk şarabına tutsaktur. Binlerce fânî âşık senin derdinin tortusuna rehindir. Sen apaçık güneşsin, can ve cihânın hayatısın. Binlerce can ve gençlik senin canına feda olsun. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 315-316.

کامد ازوی خوان و نان بی شبیه [3776-2]

ki ol seḥābdan tīhde olan ḳavm-i Mūsā’ya **(2)** bī-şebīh ve bī-naẓīr ḫ̆ān ve loḳma geldi egerçi kim

ابرها گندم دهد کان را بجهد [3777-1]

seḥab-ı sā’ire daḫı teḳāṭur-ı **(3)** emṭār ile rūy-ı zemīnde zirāʿat olınan berr ve şaʿīr ve envāʿ-ı ḥubūbāt virür ve zuhūra getürür **(4)** velākin dürlü dürlü cidd ü diḳḳat ve cehd ü meşeḳḳat ile zirāʿat idüp ve biçüp ve ḫarmanda dögüp **(5)** ve degirmende ögüdüp baʿdehū ḫabbāzān ve ṭabbāḫāne teslīm olınup niçe renc ü zaḥmet ile

پخته و شیزین (6) کند مردم چو شهد [3777-2]

ḫalḳ-ı cihān puḫte ve şehd ü sükker gibi eṭʿime-i nefīse iderler [velākin eger ḫ̆ān ve eger nān ol ṣūrete gelince vech-i mezkūr üzre][1405] bu ḳadar renc ve zaḥmet daḫı **(7)** çekilür. Fe-ammā ṣaḥrā-yı tīhde olan

ابر موسی پرّ رحمت بر کشاد [3778-1]

ebr-i Mūsā pür-raḥmet ve cenāḥ-ı niʿmeti açup **(8)** ḫ̆ān-ı menn ve selvāyı

پخته و شیرین و بی زحمت بداد [3778-2]

bī-zaḥmet ve meşaḳḳat ve āteş ve āşbāza bī-minnet ḳavm-i **(9)** Mūsā’ya inzāl-ı niʿmet puḫte ve iṭʿām-ı ṭaʿām-ı pür-leẕẕet eyledi. Elhāṣıl

از برای پخته خوارانِ کرم [3779-1]

(10) ol seḥāb-ı pür-niʿam-ı puḫte-ḫ̆ārān-ı nevāl-i kerem olanlar içün

رحمتش افراخت در عالم [3779-2]

ʿālemde iʿlām-ı **(11)** raḥmetini yüceltdi ve iḥsān ve inʿāmı meşhūr-ı cihānıyān oldı**.**

[1405] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

تا چهل سال ان وظیفه وان عطا [1-3780]

(12) Ḥattā ḳırḳ yıl ol vaẓīfe ve ol ʿatā

کم نشد یک روز زان اهل رجا [2-3780]

ol ehl-i recādan bir gün eksik olmadı. **(13)**

[Maṭlab: در ماندن بنی اسرایل در صحرای تیه و نازل شدن من و سلوی]

Tafṣīl-i ḳıṣṣa budur ki muḳaddemā Mūsā ʿaleyhisellām otuz gün vaʿd ile kitāb-ı Tevrāt'ı getürmek içün Ṭūr'a **(14)** gidüp ḳırḳ gün mekş vāḳiʿ olmaġla ḥamaḳā-i Benī İsrā'īl, iżlāl-i Sāmirī[1406] ile perestiş-i ʿicl idüp **(15)** baʿdehū Mūsā ʿaleyhisselām Ṭūr'dan ʿavdet idüp ve ḳavmini bu maḳūle fesād ve ḳabāḥatde bulup **(16)** her birine müşrik-i billāh olduḳların bildürüp anlar daḫı cehāletlerine iʿtirāf ile ṣad heẕār nedāmet çeküp tevbe **(17)** ve maġfiret temennī itdüklerinde Mūsā'ya vaḥy-i ilāhī nāzil olup: "Bu günāhuñ maġfireti perestiş-i ʿicl itmeyenler **(18)** buzāġuya ṭapan ḥayvān sīretleri kendü iḫtiyārlarıyla ḳatl itmege şarṭ olınmuşdur." buyuruldu. Kemā aḫbara Teʿālā: **(19)**

(وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ**)(20)**[1407]

Pes, Benī İsrā'il emre imtiṣāl idüp perestiş-i ʿicl iden ṣad hezār ve hezār nufūs **(21)** ṭaʿama-i şimşīr olduḳdan soñra ber-feḥvā-yı (فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ)[1408] tevbeleri ḳarīn-i icābet **(22)** oldı. Ve bundan soñra Mūsā ʿaleyhisselāma vaḥy-i ilāhī ve fermān-ı Sübḥānī bu vechle ṣādır oldı ki **(23)** Benī İsrā'īl arż-ı

[1406] Hz. Musa Tûr'a çıktığında İsrâiloğulları'nı altından yaptığı buzağıya tapmaya sevkeden kişi. bkz. Mahmut Salihoğlu., "Sâmirî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 78-79.

[1407] Bakara 2/54: "Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir."

[1408] Bakara 2/54: "Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. **Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir.**"

muḳaddeseye varalar ve ʿAmāliḳa’dan[1409] olan ḳavm-i cabbārin ile muḳātele ideler. Kemā ḳāle **(24)** tebāreke ve Teʿālā: (يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ)[1410] (Alā ḳavli’l-müfessirīn arż-ı muḳaddese Ürdün **(25)** ve Filisṭīn ve vilāyet-i Erīḥā’dur. Mervīdür ki ol zamānda vilāyet-i Erīḥā bir mertebe-i maʿmūr ve cennet-āsā **(26)** idi ki ḫaṭṭa-i mezbūrede on iki biñ ʿaded ḳura ve her bir ḳaryede biñer ḳıṭʿa bostān var idi. Pes **(27)** ḳavm-i Mūsā ber-mūceb-i fermūde, ṭā’ife-i cebbārīne ġazā itmek üzre ʿazīmet idüp Erīḥā ḳurbunda **[382a] (1)** olan nehr ardına nüzūl itdüklerinde ḥażret-i Mūsā ʿaleyhisselām İsrā’iliyānuñ her bir sıbṭından birer ādem intiḫāb **(2)** idüp hem ḳavm-i cebbārīnden ḫaber almaḳ ve hem baʿżı eṭʿime ve fākihe getürmek içün Erīḥā şehrine on iki **(3)** nefer kimesne gönderdi. Ḥikmet-i rabbāniye giderken cebbārīlerüñ cism-i ʿacīblerinden olan ʿüc bin ʿunuḳ mezkürleri **(4)** görüp üzerlerine geldi. Ve on ikisin daḫı elma gibi ḳapup ḳoltuġuna aldı. Ve meliklerine götürüp **(5)** eyitdi: “Ey şāh-ı cebbār! ʿAceb ciger-dārlık degül midür ki bu maḳūle bī-ḳadd ü ḳāmet ve żaʿīf ḫilḳat olan **(6)** ḳavm-i bī-fikret bizüm ile ceng niyyetine gelmişler. Pes, fermānın olursa bunlaruñ on ikisin daḫı ayaġum **(7)** altında megs-vār ḫurd ve ḫaşhāş ideyüm.” Melik-i cebbārīn daḫı mezkürlerüñ ḳatline fermān itmişiken **(8)** pādişāhuñ ḫātunı menʿ idüp eyitdi: “Bu maḳūle żuʿafā-i bī-ḳudretleri ḳatlden ne ḥāṣıl? Münāsib olan **(9)** budur ki bunları āzād idüp kendü ḳavmine varsunlar. Ve bizüm şevket ve ʿaẓamet ve cesāmet ve şehāmetimüz **(10)** gördükleri gibi ḫaber virsünler.” Fil-ḥaḳīḳa mezkūrlar āzād olup ḳavm-i Mūsā’ya geldiler. Ve nice gördilerse **(11)** bī-ziyāde ve noḳsān ḫaber virdiler. Pes, Benī İsrā’īl’üñ ʿırḳ-ı cebāniyyetleri ḥareket itmekle ḥavl ve ḳuvvet **(12)** Allāh’uñ olduġından ġāfil ve himmetü’r-ricāl teḳallüʿü’l-cibāl ḳażiyyesinden cāhil olmaġla ve derūnlarına **(13)** ḫavf ve ḫaşyet düşüp Mūsā ʿaleyhisselāma eyitdiler: “Biz bir

1409 En eski Arap kabilesi olduğu kabul edilen yarı efsanevî göçebe Sâmî topluluktur. Arap tarihçilerinin Amâlik ve İmlâku şekillerinde de kaydettikleri Amâlika Kur’an’da yer almaz; İslâmî kaynaklara Benî İsrâil rivayetlerinden geçmiştir. Eski Ahid’de şahıs ve kavim adı olarak yirmi dört kez zikredilip Yahudilerin ezelî düşmanı niteliğiyle tanıtılır. bkz. Sargon Erdem, “Amâlika”, DİA, Cilt: II, s. 556-558.

1410 Mâide 5/21: “Ey kavmim! **Allah’ın size yazdığı kutsal toprağa girin.** Sakın ardınıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz.”

alay żuʿafāyuz, aḳviyā ile cenge **(14)** iḳtidārımuz yoḳdur. Ḥāṣıl-ı kelām yā Mūsā mādām ki ḳavm-i cebbāriyān andadur. Biz ol şehre girmezüz. Ve eger **(15)** ceng murad olındıysa senüñle rabbüñ varup ceng idiñüz biz bunda ṭuralum." deyüp cebāniyet **(16)** ve emre muḫālefet itdiler. Kemā aḫbara Teʿālā:

(قَالُوا يَا مُوسٰى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا اَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ **(17)** وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ)[1411]

Pes, Mūsā ʿaleyhisselām ḳavminüñ tekrār emr-i perverdigāra muḫālefet **(18)** ve mürtekib-i maʿṣiyet olduḳların görüp ve Belʿam-ı Bāʿūrā[1412] ḥikāyesinde muḳaddemā beyān olınduġı üzre [mezkūrlerden][1413] niçe ḳabāḥat **(19)** ṣādır olmaġla beddu'ā eyledi. Felihāẕā ol ḳādir-i muṭlaḳ ṣaḥrā-yı tīhe emr eyledi ki ḳırḳ yıla degin **(20)** ḳavm-i Mūsā'yı ḥabs idüp ḥudūd-ı muʿayyeneden bir ḳadem ilerü gitmege ḳādir olmayalar.

Kemā ḳāle tebāreke ve Teʿālā: **(21)** (فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِى الْاَرْضِ)[1414] *Meşnevī-i Şerīf*'üñ evāyiline ḳarīb bi-ṭarīkü'l-icmāl **(22)** beyān olınduġı üzre arż-ı tīh-i Filisṭīn ile eyle miyānında olan ṭūlen on iki ve ʿarżan altı **(23)** fersaḫ yerdür ki ḳavm-i Mūsā'nuñ daḫı yurt-gāh ve ḫayme-gāhları ṭūlen ve ʿarżen ol miḳdār yer ṭutardı. **(24)** Ve bilcümle ḳavm-i Mūsā şe'amet-i ʿişyān ile ṣaḥrā-yı tīhe mübtelā olup bir ḳadem ḫurūca ḳādir olamadılar. **(25)** Ve tābiş-i āfitāb ve cūʿ-ı ʿaṭşdan feryād ve Musā ʿaleyhisselāmdan istimdād itdüklerinde Mūsā ʿaleyhisselām **(26)** dergāh-ı Ḳāḍiye'l-ḥācāt'a münācāt ve duʿāsı nā'il-i icābet oldı. Pes, sūziş-i ḫurşīdden ḥimāyet içün [Ḥaḳ Teʿālā][1415] **(27)** muʿasker-i Mūsā'yı istīʿāb idecek miḳdārı bir ebr-i sepīd ve raḳīḳ irsāl

[1411] Mâide 5/24: "Dediler ki: "Ey Mûsa! Onlar orada bulundukça, biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin, onlarla savaşın. Biz burada oturacağız."

[1412] Tevrat'ta ve İslâm kaynaklarında, daha önce iyi bir mümin iken sonra Hz. Musa ve kavmine düşmalık yaptığı için cezalandırıldığı rivayet edilen kişi. bkz. Ömer Faruk Harman., "Belʿam b. Bâûrâ", **DİA**, Cilt: 5, s. 389-390.

[1413] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1414] Mâide 5/26: "Allah, şöyle dedi: "O hâlde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar. Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülme."

[1415] Bu kısım metindeki yerine işaret edilerek derkenara yazılmıştır.

buyurup defʿ-i cūʿ içün **[382b]**[1416] **(1)** levnde ṣamġa ve ṭaʿmda şehde müteşābih olup ternik-bīn didükleri ḳudret ḥelvası ile żiyāfet eyledi. Mervīdür ki **(2)** menn-i mezbūr vaḳt-i ṣubḥdan sāʿat-i ṣaḫveye varınca Benī İsrāʾil üzerine berf-miṣal yaġup cemʿ iderlerdi. **(3)** Ve rīḥ-i cenūb-ı hübūb idüp ol seḥābuñ içinden maṭbūḫa ve meẕbūḥa ve rīşinden mücerrede **(4)** bıldırcın yaġup herkes tenāvül iderdi. Kemā ḳāle Teʿālā: (وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ [1417] وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى **(5)** كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ**)**

Ḫulāṣa-i kelām berekāt-ı muʿcizāt-ı nübüvvet-penāh Mūsā ʿaleyhi ṣalavātullāh ile **(6)** bī-zaḥmet ve meşaḳḳat ḳudretden sāḫte-i niʿmet puḫte tenāvül iderlerken (يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ **(7)**[1418] diyüp

تا هم ایشان از خسیسی خاستند [1-3781]

ḥattā ol ḳavmüñ cümlesi ḥasīs ve denī olduḳlarından **(8)** ḳalḳdılar.

گندنا و ترّه و خس خواستند [2-3781]

Pıraṣa ve tere ve marul istediler. Kemā aḫbara Teʿālā: **(9)**

(فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا)[1419]

Pes, Mūsā **(10)** ʿaleyhisselām ol ḫasīs ve denīlerüñ küfrānuʾn-niʿme itdüklerin görüp: "Ey denī ve süflīler ʿaceb sefīhe **(11)** ve ġabīlersiz ki ḫayr-ı maḥż olan

[1416] Yazmanın diğer varakları 27 satır olup bu varak 26 satır yazılmıştır.

[1417] Bakara 2/57: "Bulutu üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bıldırcın indirdik. "Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin" (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler, fakat kendilerine zulmediyorlardı."

[1418] Bakara 2/61: "Hani, "**Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız.** O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var" demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı."

[1419] Bakara 2/61: "Hani, "Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. **O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin**" demiştiniz. O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var" demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı."

niʿam-ı bī-meşaḳḳatī renc ve zaḥmet ile zirāʿat olınan eşyāya tebdīl **(12)** idersiz! "deyü ġażab itdi. Kemā ḳāle Teʿālā:

(قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِى هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِى هُوَ خَيْرٌ **(13)** اِهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ)[1420]

Pes, ol **(14)** cehele ve ġafele niʿmet-i ilāhiyyeyi bilmedükleri-çün kemā fi'l-evvel renc ve meşaḳḳate mübtelā oldılar. Nitekim Mevlānā Ḫudāvendigār **(15)** "Kenīzek ile Pādişāh" ḥikāyesinde buyurmışdur:

منّ و سلوی ز آسمان درمی رسید

بی صداع و بی **(16)** فروخت بی خرید

درمیان قوم موسی چند کس

بی ادب گفتند کوسیر و عدس

منطع شد **(17)** خوان و نان آسمان

ماند رنج زرخ و بیل و داس مان[1421]

Āh ey dil-i āgāh ve ʿārif-i billāh! Ḥaḳ celle **(18)** ve ʿalā ʿibād-ı müʾminīni terġīb ve Ḥaḳḳ'dan ġayra ilticā itmekden terhīb içün ḳavm-i Mūsā'nuñ **(19)** ḳıṣṣasını ümmet-i Muḥammed'e ḥikāyet ve ḳıṣṣadan ḥiṣṣe içün bu maʿnāya telmīḥ ve işāret buyurur ki: **(20)** "Ey benī ādem! Muḥabbet iderseñüz baña

[1420] Bakara 2/61: "Hani, "Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. **O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var" demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar.** Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı."

[1421] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/80-82. Gökten alışverişsiz, konuşmasız, işitmesiz sofra iniyordu. Musa kavmi içinde birkaç kişi edep sizce: "Hani sarımsak, hani mercimek?" dediler. Gökten sofra da kesildi ekmek de; bize de ekme, belleme ve orak [sallama] zahmeti kaldı. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/80-82. Şerh için bkz. Salmani, a.g.t., 419-420.

muḥabbet idiñüz kim dostluġa lāyıḳ olan benüm ve beyʿ **(21)** ü şirāʾ iderseñüz benümle bāzār idiñüz kim cevād ve kerīmüm. Ve benümle muʿāmele ḳılıñuz kim muʿṭī **(22)** ve ferāḫ-baḫşum. Ey ferzend-i ādem benüm deryā-yı raḥmetüm vāsiʿdür. Ve ḫ̆ān-ı keremüm ʿālemiyāndan dırīġ **(23)** degüldür. İḥsān-ı şāmilem degül midür ki Benī İsrāʾil beyābān-ı Tīhʾde żāyiʿ ve telef itmeyüp **(24)** bu ḳadar niʿmet virdüm. [Ḥattā mehtāb olmasa şeb-i deycūr da şemʿa muḥtāc olmamaġı-çün nūrdan bir ʿamūd naṣb idüp żiyāsını herkese ifāża iderdi. Ve Tīhʾde vücūda gelen evlād-ı Benī İsrāʾīl kendüye lāyıḳ câme ile tevellüd idüp ve büyüdükçe câme daḫı ḳadd ve ḳāmetine göre büyüyüp eskimeyüp ve kirlenmeyüp ḥayātlarında libās ve memātlarında kefen olurdı.][1422] İmdi ey derd-mend-i bī-çāre! ʿİbādımı ben diledügüm gibi kimesne dilemez. Zinhār **(25)** Benī İsrāʾīl gibi küfrānuʾn-niʿme olmayasız. Ve sizi ġayrılar bī-ʿayb ve noḳṣān ister. Ben bir kerīm **(26)** ve ġaffārum ki ʿayb ve noḳṣānlarıñuz ile ḳabūl iderüm. Ve cümleñüzi rūz-ı ḥaşrde penāh **[383a] (1)** ve raḥmetime ve ʿafv u maġfiretime getürürüm."

Beyt:

اناس عصوا دهراً فعادوا بخجلةٍ

فُقلنَا لَهُم اهلاً وسهلاً و مرحباً[1423]

(2) Pes, ey sālikān-ı ṭarīḳat ve ṭālibān-ı maʿrifet! Benüm tevfīḳ ü ʿināyet ve fażl u hidāyetüm dilerseñüz **(3)** ber-mübteġā-yı(ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ)[1424] medīne-i ḳudsiyye-i şerīʿat ve belde-i ünsiyye-i ṭarīḳata dāḫil olup **(4)** anuñ sūḳ-ı müşāhedātında ber-mūceb-i(فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا)[1425] niʿam-ı nefīse-i ʿirfān-ı ilāhī ẕevḳ eyleyesiz. **(5)** Ve cennāt-ı cemālde fevākih-i teceliyāt-ı celāl ile

[1422] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1423] İnsanlar zamana karşı gelip, mahcup oldular,
Biz de onlara "Merhaba, hoşgeldiniz" dedik.
[1424] Bakara 2/58: "Hani, "**Şu memlekete girin.** Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hıtta!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik."
[1425] Bakara 2/58: "Hani, "Şu memlekete girin. **Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin.** Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hıtta!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik."

teneʿum içün bu ʿālem-i fānīde telḫ-ı mücāhedāt-ı çesīde olup **(6)** ifnā-i vücūd eyleyesiz.

Ve ṭarīḳ-i ḳavīm-i şerīʿatda müstaḳīm olup ber-feḥvā-yı(وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا)[1426] **(7)** ʿutbe-i raḥmānī ve dergāh-ı sübḥānīye sücūd u rukūʿ ve ḫuşūʿ u ḫużūʿ idüp bā-fermān-ı (نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ) **(8)** (وَقُولُوا حِطَّةٌ)[1427] tażarruʿ-ı bisyār ile tevbe ve istiġfār idüp iḥsān-ı ilāhīde **(9)** ṭaleb-i ziyādāt içün

(فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّيَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ)[1428]

taʿlīmi üzre münācātdan **(10)** ḫālī olmayasız. Ammā ey zümre-i ebrār ve fırḳa-i aḫyār(وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا) [1429]emrine muṭāvaʿat idüp **(11)**

اَنَا مَدينة العِلم وعَلىّ بَابُها[1430]

işāretinden ġaflet itmeyesün. Yaʿnī belde-i ṭayyibe-i ʿilm-i ledünnīye teveccüh ve ʿazīmet **(12)** iderseñ medīne-i ʿilmüñ bāb-ı hümāyunı olan ṭarīḳa-i Murteżā'dan dāḫil ol egerçi kim mışr-ı ʿilm ve maʿrifet **(13)** ve şehr-i ṭarīḳat ve ḥaḳīḳata giden ṭuruḳ ve meẕāhib ber mışdāḳ-ıاَلطُّرُقُ اِلَى اللهِ بِعَدَدِ اَنْفَاسِ الْخَلاَئِقِ[1431] **(14)** bisyār ve bī-şümārdur velākin meslek-i ʿAlī olan ṭarīḳ-ı ʿışḳ ve ceẕbeden ġayrıda niçe ʿuḳbāt ve mehālik **(15)** olup maṭlaba vuṣūl bulunca envāʿ-ı renc ve meşaḳḳat çekilür. Ve ṭarīḳ-i ceẕbeden sulūk iden ʿāşıḳlar **(16)** ṭayy-i zamān ve mekān idüp ṭurfetü ʿaynin dünyā ve āḫireti ber-ḳadem idüp ilerü geçerler.

[1426] Bakara 2/58: "Hani, "Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. **Kapısından eğilerek tevazu ile girin** ve "hıtta!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik."

[1427] Bakara 2/58: "Hani, "Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hıtta!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik."

[1428] Âl-i İmrân 3/193: "Rabbimiz! Biz, "Rabbinize iman edin" diye imana çağıran bir davetçi işittik, hemen iman ettik. Rabbimiz! **Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle beraber al**."

[1429] Bakara 2/189: "Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: "Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışıdır. **Evlere kapılarından girin**. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."

[1430] Ben ilmin şehriyim; Ali de onun kapısıdır.

[1431] Allah'a giden yollar, mahlûkatın nefesleri sayısıncadır. Bu bir hadis değil. İbrahim b. Ömer el-Bikâî, **Nazmü'd-Dürer min fî Tenâsübi'l-ây ve's-Süver**, Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1431, Cilt: 16, s. 37.

Zīrā sāḳī-i ceẕebāt-ı rabbāniyye **(17)** olan vāriṣ-i ḥaḳīḳat-ı Muṣṭafā ve hem-dem-i ʿAliyyü'l-Murteżā naẓarından şarāb-ı muḥabbet nūş idüp refref-i **(18)** ʿışḳa süvār olmışlar ve bī-zaḥmet ve meşaḳḳat ʿaṭiyye-i seḥāb-ı vehhāb-ı tecelliyātdan menn ve selvā-yı maʿrifet tenāvül **(19)** itmişlerdür. Pes, ṭarīḳ-i sālikān-ı bī-ceẕbe, münbit-i ḥubūbāt olan şol ebre benzer ki anuñ iʿṭā itdügi **(20)** gendüm ve baḳūli niçe zaḥmet ile ḳābil-i ekl iderler. Ve ṭariḳ-i ceẕbe ol ebr-i Tīh'e benzer ki bī-renc ve meşaḳḳat **(21)** menn ve selvā-yı puḫte iʿṭā ider. Felihāẕā ḥażret-i Mevlānā min külli'l-vücūh-ı evlānā daḫı bu maʿnāya telmīḥ ve işāret içün **(22)** zebān-ı pehlivāndan ʿAlīyy-i Murteżā'yı medh ve taʿrīf ve ṭarīḳ-i şeṭṭārdan olan ceẕbe ve ʿışḳı tavṣīf idüp

ابرها گندم دهد كان را بجهد **(23)**

پخته و شيرين كند مردم چو شهد

ابر موسى پر رحمت بر گشاد

پخته و شيرين بى زحمت بداد[1432]

(24) buyurmışlardur. Āh ey müstemiʿ-i āgāh! Mūsā ʿaleyhisselām ḳavmine āb ve menn ve selvāyı diledi. Ve ʿİsā **(25)** ʿaleyhisselām daḫı ḳavmi içün (رَبَّنَا)[1433] (اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ deyüp semādan nüzūl-ı mā'ide dileyüp **(26)** recāları icābet buyurulup istedükleri naḳd virildi. Ammā ṣad bedr-i ʿālem çerāġ-ı dūde-i **(27)** benī ādem Ḥabīb-i Ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem leyle-i miʿrācda ümmeti içün raḥmet ve ġufrān dileyüp **[383b] (1)** (غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ)[1434] didi. Yaʿnī Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿalā leyle-i isrā ve maḳām-ı ḳābe ḳavseyn-i **(2)** ev ednāda ḥabībi Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātullāhi'l-evfāya:

[1432] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/3733-34. Bulutlar buğday verir de insanlar çalışıp onu pişirir, bal gibi tatlı hale getirir. Musa'nın bulutu, rahmet kanadını açtı, zahmetsizce pişmiş ve tatlanmış olan [yiyeceği] veriverdi. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/3734-35.

[1433] Mâide 5/114: "Meryem oğlu İsa, "Ey Allahım! **Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir** ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısısın" dedi."

[1434] Bakara 2/285: "Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz." Şöyle de dediler: "İşittik ve itaat ettik. **Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.**"

″Ḥabībim benden ne dilersin?″ buyurduḳda **(3)** ″İlāhī! Ümmetime raḥmet ve ʿināyet ve ʿafv u maġfiretüñ recā iderüm″ didi. Ḥażret-i Ḥaḳ ve ḳādir-i **(4)** muṭlaḳ buyurdı ki: ″Ḥabībim! Her ne diledünse maḳbūldür. Senüñ ümmetüñ ḫod üç gürūhdan ḫāric degüldür. **(5)** Yā budur ki muṭīʿler veyāḫud ʿāṣīler veyāḫūd müştāḳlardur. İmdi ḥabībim raḥmet ve maġfiretüm **(6)** ümmetüñden olan ʿāṣīler içündür. Ve cümle cennātum muṭīʿler içün ve müşāhede-i cemālüm ḫod **(7)** müştāḳlar içündür.″ Ḥabīb-i ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem eyitdi: ″İlāhī! Mūsā ve ʿĪsā′nuñ dileklerin **(8)** ümmetlerine naḳd virdüñ ve benüm ümmetimüñ naṣīblerini ferdāya tevḳīf buyurduñ?″ Ḥaḳ Teʿālā eyitdi: ″Ḥabībim! Anlaruñ ümmetleri hemān ol ḥāżır olanlar idi. Ve istiʿdādları olan mertebe āb ve nān idi ki **(9)** anı istediler virdüm. Ve şükr-i niʿmet itmedükleri-çün ḫ̆ān-ı niʿmetüm munḳaṭıʿ ḳıldum. Ammā ḥabībim senüñ ümmetüñ **(10)** ilā yevmi′l-ḳıyāme aḳṭār-ı arżda müteferriḳ ve mütekeṣṣir ve senüñ daʿvetüñ şarḳ ve ġarba münteşir **(11)** olsa gerekdür. İmdi yā Muḥammed! Senüñ ümmetiñü niʿmetlerüme şākir ve belālaruma ṣābir idüp cümlesini **(12)** deryā-yı raḥmetime ġarḳ eyledüm. Ḳıyāmetde sābıḳ ve lāḥiḳlerini ʿumūmen cemʿ iderüm ve dūzaḫdan cümlesin **(13)** āzād iderüm. Ve cümlesine cennetde elbise-i kerāmet giydirüp müşāhede-i cemālimle şād iderüm. Ḥabībim! **(14)** Senüñ ümmetiñe olan faż̀l ve iḥsānum ebedī ve luṭf u inʿāmum sermedīdür. Ḥabībim! Egerçi kim **(15)** ümmet-i Mūsā ve ʿĪsā′ya ẓilal-i ġamām ve menn ve selvā ve mā′ide inzāl eyledüm. Fe-ammā senüñ ümmetüñ evliyāsını **(16)** daḫı seḥāb-ı naʿīm-i ḳurbet ile sāye-perver-i hidāyet idüp ḳulūb-ı ṭāhirelerine vābil-i[1435] maʿrifet ve nevāl-i ḥikmet nuzūlün **(17)** gönderdüm. Ve Tīh-i ġurbetde müteferriḳ ḳılup evdiye-i kerāmetde müctemiʿ ve ḥulel-i mükāşefāt ile mülebbes eyledüm. **(18)** Ve bī-külfet-i iktisāb ve bilā-kedd-i muʿāmelāt esrār-ı ḳudsiyyelerine mā′ide-i müşāhedāt-ı ġaybiyye inzāl **(19)** buyurdum.″ didi. Elḥamdülillāh ṣümme elḥamdülillāh.

[1435] Derkenar: وابل مطر عظيم (وابل kelimesi, çok yağmur, anlamındadır.)

Rubāʿī:

ای رحمت عالمین رحمت ازتست

عصیان از ما چنانکه عصمت ازتست

لطفی بکن وروی مکردان از ما **(20)**

چون پشتیئ عاصیان امّت ازتست[1436]

Pes, kāşif-i esrār-ı deyyūmī Mevlānā Celāleddīn **(21)** er-Rūmī ẕikr olınan niʿam-ı bāḳiyeden ḫaber virüp buyurur ki:

امت احمد که هستید از کرام [1-3782]

"Ey ümmet-i Muḥammed ki **(23)** siz kirām ümmetdensiz. Yaʿnī ber-feḥvā-yı

(كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ)[1437]

efḍal-ı milel-i sālife ve ikrām-ı ümem-i sābıḳa olmışsızdur. **(24)** Size müjde ve beşāret ki

تا قیامت هست باقی آن طعام [2-3782]

kirām-ı ümmet-i Muḥammed'de ol ṭaʿām-ı nūr-ı Rabbe'l-enām **(25)** ilā yevmi'l-ḳıyām bāḳī ve dā'imdür.

كما نقل البيضاوى عن بعض الصّوفيّة فى تفسيره المايدة هنا عبارة **(26)** عن حقايق المعارف الالٰهيّة فانّها غذاء الرّوح كما انّ الاطعمة غذاء البدن وقال بعض المحقّقين **(27)** فى تفسير ربنا انزل علينا مايدة من السّماء اى مايدة الاسرار والحقايق التى تنزلها من سماء العناية

[1436] Ey âlemlerin rahmeti, rahmet sendendir. İsmet senden ama isyan bizdendir. Lutfet ve yüzünü bizden çevirme. Zira ümmetinin güvendiği duvar sendendir. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 22.

[1437] Âl-i İmrân 3/110: "**Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.** İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir."

[384a] (1)

عليها اطعمة الهداية تكون لنا يعنى لاهل الحقّ عيداً نفرح بها لاوّلنا واخرنا اى لاوّل انفاسنا واخرها لنصعد مع الله ونهوى **(2)** مع الله ففى صعود النّفس مع الله يكون عيداً له وفى هويّة مع الله يكون عيداً له كما قيل بالفارسيّة[1438] **(3)**

صوفیان دردمی دوعید کنند[1439]

Pes, ẕikr olınan mevāʿīd-i ḳudsiyye-i rūḥāniyye nefāʾis-i insiyye-i maʿārif-i rabbāniyye ʿāşıḳān-ı **(4)** cemāl-i eḥadiyyet ve kirām-ı ümmet pīşgāhından ebedüʾl-ābād munḳaṭıʿ olmaduġun muḥaḳḳaḳ bilesüz.″ Āh ey dil-i āgāh!

چون ابیت (5) عند ربّی فاش شد [1-3783]

Çünki ḥażret-i faḫr-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden ابیت عند[1440] ربّیḥadīṯ-i şerīfi fāş oldı. Lā-cerem **(6)** maʿārif-i ilāhiyye ḥ ّānınıñ sümāṭı düşünüp

یطعم و یسقی کنایت زاش شد [2-3783][1441]

(يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ)[1442]

ol naʿīm-i dāʾimīden **(7)** kināye oldı.

كما روى البخارى و مسلم عن ابى هريرة ايّاكم والوصال قيل انك تواصل قال انّكم لستم فى ذلك **(8)** مثلى انى ابيت يطعمنى ربّى و يسقينى وعن انسٍ لا تواصلوا قالوا انّك تواصل قال انّى لست كأحدٍ دنكم انّى **(9)** اطعم و اسقى[1443]

[1438] Nitekim el-Beyzâvî, tefsirinde bazı sofilerden şöyle nakletmiştir: Buradaki maide, ilahi marifetin hakikatlerinden ibarettir. Zira yemekler bedenin gıdası olduğu gibi bunlar da ruhun gıdasıdır. Bazı araştırmacı âlimler de "Ey Rabbimiz, gökten bize bir sofra indir" (Mâide 5/114) ayetinin tefsiri olarak şöyle demişlerdir: Maide, sırlar sofrasıdır. Gökten inen hakikatler ise üzerinde hidayet yemekleri bulunan yardımdır. "Ki bu sofra, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bizim (yani hakk ehli) için sevineceğimiz "bir bayram" olsun. Yani ilk nefesimizden sonra nefesimize kadar Allah'a yükselmemiz için bize bir şölen olsun. Nefsin Allah'a yükselmesi onun için bir bayram, onun Allah'ı arzulaması da aynı şekilde onun için bir bayramdır. Nitekim bu durum Farsça olarak şöyle ifade edilir: Beyzavî, **Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Cilt: 2, s. 150.

[1439] Sûfîler bir anda iki bayram ederler. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 391.

[1440] Ben rabbimin yanında gecelerim.

[1441] Kaynağı hadis olan Mesnevî beyitleri için bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri**, s. 83-84.

[1442] Şuarâ 26/79: "O, bana yediren ve içirendir."

[Maṭlab: Der-ṣavm-ı viṣāl]

Maʿlūm ola ki ʿulemādan baʿżıları bu ḥadīṯ-i şerīfde vāḳiʿ olan meṭʿam ve meşrebi **(10)** ḥaḳīḳate ḥamlden ʿudūl idüp mecāze-i maḥmūldür didiler. Zīrā ekl ü şürb ḥaḳīḳatüne ḥaml olınsa muftır-ı ṣavm olmaḳ **(11)** lāzım gelür. Pes, bu maḥalde olan meʾkūl ve meşrūbdan murād budur ki ṣadr-ı bedr-i cihān zübde-i ekvān ʿaleyhisselāmuñ **(12)** ʿunṣur-ı şerīfleri bir mertebe-i leṭāfet ḥuṣūle getürmiş idi ki bedel-i mā yeteḥallelle muḥtāc ve cūʿ ve ʿaṭş ile müteġayyirüʾl-mizāc **(13)** olmaḳdan muʿarra ve ekl ü şürbden müberrā olmaġla mertebe-i meẕkūreden [1444] يُطعمنى ربّى و يسقينى ḳavliyle ḫaber **(14)** buyurmışdur dirler ammā ṭaʿām-ı rūḥānī muftır-ı ṣavm olmaz.

Ve muftır olduġı taḳdīrce müfsid olmaz. **(15)** Zīrā iṭʿām ve isḳāʾ nehāra ḳayd olınmayup انّى ابيت يطعمنى ربّى [1445]ḳaydı (ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)[1446] emrine muvāfıḳ **(16)** olur. Bu taḳdīrce ḥadīṯ-i şerīfe bu vechle maʿnā virilmek mümkindür ki ḥabīb-i ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ṣavm-ı **(17)** viṣāle niyyet iden ṣaḥābe-i kirāma شفقتًه لهم [1447]buyurdılar ki: "Siz benüm gibi ṣavm-ı viṣāle ʿazīmet itmeyesüz. **(18)** Zīrā egerçi ben ẓāhiren bir şeyʾ ile ifṭār-ı ṣavm itmeyüp birḳac güni birbirine vaṣl iderüm velākin gice dāḫil **(19)** oldıḳda Rabbim ḥużūrunda beytūtet idüp eṭʿime-i rūḥāniyye ile Rabbim beni iṭʿām ve

---

[1443] Nitekim Buhari ve Müslim Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Savm-i visâl'den (iftar etmeden peş peşe oruç tutmak) sakının." Denildi ki, "Sen de visâl orucu tutuyorsun ey Allah'ın Rasulü." Bunun üzerine Peygamber Efendimiz: "Siz bu konuda bana benzemezsiniz; ben, rabbim beni yedirerek-içirerek gecelerim." Hz. Enes'ten nakledildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Visâl orucu tutmayınız." Yanındakiler "Sen de visâl orucu tutuyorsun ey Allah'ın Rasulü" deyince Peygamberimiz: "Ben sizden biriniz gibi değilim; ben yedirilir ve içirilirim." Buhari, "İtisam" 5; Müslim, "Sıyam" 57. Ayrıca bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri**, s. 83-84.

[1444] Rabbim beni yedirir ve içirir. Buhari, "İtisam" 5; Müslim, "Sıyam" 57.

[1445] Ben, Rabbim beni yedirerek gecelerim. Buhari, "İtisam" 5; Müslim, "Sıyam" 57.

[1446] Bakara 2/187: "Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. **Sonra da akşama kadar orucu tam tutun.** Bununla birlikte siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar."

[1447] Onlara acımak maksadıyla…

isḳā’ buyurur. Ve ḳuvvāma **(20)** żaʿf terettüb itmez. Ve ʿālem-i maʿnāda ifṭār iderüm. Siz ise eger ẓāhiren ve eger maʿnen bir şey’ tenāvül itmeyüp **(21)** muvāṣala iderseñüz ṣıyāmıñuz benüm ṣavmum gibi olmaz. İmdi bu vechle olan ṣavm-viṣālden vaz geliñüz.” **(22)** dimek olur.

كما اورد الامام السّيوطى[1448] فى الخصايص المحمّديّه فى باب الطّعام الّذى اتاه من السّماء ومن الجنّة **(23)** عن سلمة بن نفيل السّلونى قال كنّا جلوساً عند رسول الله صلى الله عليه وسلم اذ قال قايل يا رسول الله ها اتيت بطعامٍ **(24)** من السّماء وفى لفظٍ من الجنّة قال نعم قال وبما ذا قال بسخينةٍ[1449] قال فهل كان فيها فضله عنك قال نعم **(25)**قال فما فعل به قال رفع السّماء الى اخر الحديث وعن ابن عبّاس قال اتى جبريل اى رسول الله صلى الله عليه وسلم **(26)** فقال انّ ربّك يقرئك السّلام وارسلنى اليك بهذاالقطف[1450] لتأكله فأخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه **(27)** الى اخر الحديث[1451]

Fe iẕā kāne keẕālik ẕikr olınan iṭʿame-i melekūtiyye ve işrabe-i ceberūtiyye ḥaḳīḳat olduġında **[384b] (1)** şübhe ḳalmaduġı-çün mehālik-i taḥvīl ve mesālik-i teʾvīle ẕāhib olan ʿulemāyı ol maḳūle tevcīhātdan [ḥażreti Mevlānā][1452] nehy ve redd **(2)** idüp buyururlar ki: “Zinhār ol niʿam-ı ilāhiyyeden çāşnīdār olmaḳ dilersen

هيچ بى تاويل اين را در پذير [1-3784]

[1448] Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505). Tefsir, hadis, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı âlimi olan Süyûtî, İbn Hacer el-Askalânî’den sonraki dönemde hadis ilmini temsil eden önemli şahsiyetlerden biridir. Hayatının bazı dönemlerinde hadis hocalığı yapan Süyûtî, daha çok hadis alanında eser vermiştir. bkz. Halit Özkan vd., “Süyûtî”, **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 188-204. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Elisabeth Sartain, **Celaleddin Suyuti Hayatı ve Eserleri,** çev. Hasan Nureddin, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002.

[1449] Derkenar: والسخينة بالخاء المعجمة طعام رقيق يتخذ من دقيق مامول وهو الامراد فى هذا الحديث (Sehîne, -noktalı ya ile-undan yapılan yemektir. (Kâmûs) Bu hadisteki maksat da budur.)

[1450] Derkenar: القطف العنقود (Kıtf, salkım anlamındadır.)

[1451] Nitekim İmam es-Süyûtî el-Hasaisu’l-Muhammediyye isimli eserinin “Gökten veya cennetten ona gelen yemek” isimli bahsinde Seleme b. Nüfeyl es-Selûnî’nin şöyle dediğini aktarır: Biz Allah Rasulü’nün yanında oturuyorken biri: “Ey Allah’ın Rasulü, sana gökten yemek geldi mi?” diye sordu. (Bir rivayette “cennetten” diye sorulmuştur.) Allah Rasulü: “Evet” diye cevap verdi. Soran kişi: “Hangi yemek geldi?” diye sorunca Allah Rasulü: “Sehîne yemeği” diye cevap verdi. Soran kişi: “Peki o yemekten hiç artan oldu mu? Diye sordu. Allah Rasulü: “Evet” dedi. Soran kişi: “Ona ne oldu?” diye sorunca Allah Rasulü şöyle cevap verdi: “Sema’ya kaldırıldı.” Hadis bu şekilde devam etmektedir. İbn Abbas’tan şöyle nakledilmiştir: Hz. Cibril, bir keresinde Allah Rasulü (s.a.v.)’e gelip şöyle demiştir: “Rabbin sana selam söylüyor. Ayrıca yiyesin diye bu meyveyi sana gönderdi.” Allah Rasulü de onu aldı.” Hadis bu şekilde devam etmektedir. Süyûtî, **Hasâisu’l-Kübrâ**, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, [t.y.], Cilt: 2, s. 92.

[1452] Bı kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

(3) hīç bilā-tevcīh ve teʾvīl bu ḥadīṯ-i şerīfi ḳabūl it. Ve ol rūhānī olan āb ve nān-ı ḥaḳīḳate ḥaml eyle ki **(4)**

تا در اید در گلو چون شهد و شیر [2-3784]

ḥattā ḥulḳūm-ı cān ve gulū-i revāne-i ifāże-i ḫ̆ān-ı Muḥammedīden leben-i şehbā **(5)** ve ʿasel-i muṣaffā gibi eleẕẕ ve aḥlā eṭʿime-i nūr ve şarāb-ı ṭahūr gele.″

كما نقل انّ تقى بن مخلّد صاحب السّنند **(6)** رأى النّبىّ صلى الله عليه وسلم فى المنام فسقاه م لبناً فصدّق تقى بن محمّد رأياه واستسقاه فقاء **(7)** لبناً[1453]

Pes, ey müstemiʿ-i müʾevvil! Bu ẕikr olınan maʿnā niçün bize daḫı vāḳīʿ olmaz dimeyesiz. Siz ol iṭʿāmdan maḥrūmsız. **(8)**

زانکه تأویلست وآدادِ عطا [1-3785]

Zīrā ki ol ṭaʿāmuñ ḥaḳiḳat olduġına min ḥayṣü’ş-şeḳḳ teʾvīl ve ʿidād-ı ʿaṭādur. **(9)** Yaʿnī ol ḫ̆ān-ı ilāhīyi dimāġ-ı rūḥa vuṣūlden mānīʿdür. Pes, ol ṭaʿām-ı ḳudsī ve şarāb-ı ünsīden nice **(10)** ẕevḳ-çesān olsun. Ol müʾevvil ki

چونکه بیند آن حقیقت را اخطا [2-3785]

çünki ol ḥaḳīḳati ḥaṭā göre **(11)** ve ẕikr olınan ḫ̆ār ve āşāmı ḥaḳīḳat bilmeye. Aña hergiz naṣīb yoḳdur. Fil-ḥaḳīḳa kelām-ı ḥaḳīḳatine ḥaml **(12)** olınmaḳdan ṣarf ve teʾvīl ol zamānda lāzımdur ki meṣelā(يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ)[1454] ḳavl-i kerīmi ضَحِكَ اللهُ البارِحَة [1455] **(13)** ḥadīṯ-i şerīfi ve bunuñ emṣāli müteşābihātda ʿalā ḥaḳīḳatühā ḥamlde ḫaṭā olmaġla mecāza ḥaml olınup **(14)** yedüden murād-ı ḳudret ve żaḥikden murād-ı rıżā ve raḥmetdür deyü teʾvīl olınsa vāḳıʿa muṭābıḳ ve taḳdīs **(15)** ve tenzīhe muvāfıḳdur. Fe-ammā

[1453] Nitekim şöyle bir olay nakledilmiştir: Senedin sahibi olan Takiy b. Muhalled bir keresinde rüyasında Allah Rasulü’nü (s.a.v.) görmüştü. Allah Rasulü ona rüyasında süt içirdi. Bunun üzerine Takiy b. Muhalled rüyasını doğrulamak niyetiyle kusmak istedi ve süt kustu.”

[1454] Fetih 48/10: “Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar. **Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.** Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”

[1455] Allah dün (yaptığın şeye) tebessüm etti. Buhari, “Fedailu’s-Sahabe” 40. Hadis bu kaynakta (ضَحِكَ اللهُ اللَّيْلَةَ) şeklinde geçmektedir.

bu ḥadīṯ-i şerīfi teʾvīl itmek ḫaṭā ve māniʿ-i ʿaṭādur. Zīrā ʿalā ḥaḳīḳatihi **(16)** ḥamlde ḳaṭʿa ḫaṭā olmayup bilā-sebep ḥaḳīḳatden ʿudūl ve muḳteżā-yı ẓāhirden bilā-müraccaḥ nukūl ile **(17)**

ان خطا دیدن ز ضعف عقل اوست [3786-1]

ol maʿnāyı ḫaṭā görmek ṣāḥib-i teʾvīlüñ żaʿf-ı ʿaḳlındandur. **(18)** Aña bināʾen ki

عقل کل معزست و عقل جز و پوست [3786-2]

ʿaḳl-ı küll maġz ve ḥaḳīḳat ve ʿaḳl-ı cüz pūst ve ṣūretdür. **(19)** Felihāẕā ʿaḳl-ı küll aṣḥāb-ı ʿālem-i rūḥānīden ḫaberdār olurlar. Ve ʿuḳūl-ı cüzʾiyye erbābı ḥiṣṣedār olmazlar. **(20)** Ve gūyā ki bu beyt-i şerīf suʾāl-i muḳaddere cevābdur. Yaʿnī ke-enne ʿuḳūl-i cüzʾiyye ḳuyūdına bend olan ṣūreten **(21)** ʿāḳil ve maʿnen ġāfil suʾāl ider ki yā Mevlānā teslīm idelüm ki ol ṭaʿām ve şarāb mecāz olmayup **(22)** ḥaḳīḳat imiş.

Ammā niʿmet-i mezbūre ile teneʿum ve ṣavm-ı viṣāl ile Ḫaḳḳ'a teḳarrüb Resūl ʿaleyhisselāma maḫṣūṣdur. **(23)** Zīrā إِيَّاكُمْ وَالْوِصَالَ إِنَّكَم لَسْتُمْ فِي ذَالِكُمْ[1456] مِثْلِيnehyi buña delīldür. Siz ise

تا قیامت **(24)** هست باقی آن طعام[1457]

diyüp ṣavm-ı viṣāl ifṭārına maḫṣūṣ olan ṭaʿām ümmet-i kirāmda bāḳīdür **(25)** buyurmuşsız. Pes, bu iddiʿāñuz ḥaḳīḳate ḥaml olınmaḳ nice muṭābıḳ ve nehy-i Resūl'e ne vechle muvāfıḳ olur? **(26)** Mevlānā Ḫudāvendigār buyururlar ki: "Bizüm kelāmımuz uṣūle muvāfıḳ ve sünnete muṭābıḳdur velākin sizüñ ʿaḳlıñuzda **(27)** żaʿf ve kuḍūret olmaġla kelāmımuzı ḫaṭāya ḥaml idersiz. Sizüñ ʿaḳl-ı cüzʾiñüz bu maʿnāyı fehm idemez. **[385a] (1)** Bu şarāb-ı ilāhī ve niʿam-ı ġayr-ı mütenāhīyi nūş idenler vāriṣān-ı ḥaḳīḳat-ı

[1456] Visâl orucu tutmaktan sakının. Siz bu konuda bana benzemezsiniz. Hemmâm b. Münebbih, **Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih**, s. 46; Abdurrezzâk es-Sanʿânî, **Musannef**, Cilt: 5, s. 16.
[1457] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/3738. O yemek kıyamete kadar kalıcıdır. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/3739.

Muḥammedī ve hem gevher-i nūr-ı Aḥmedī olan ʿaḳl-ı küll **(2)** ṣāḥibleridür.” Āh ey ʿākil geçinen lā-yāʿḳıl ve ʿilmüm vardur diyen ḥaḳīḳatde cāhil! Senüñ iʿtibār **(3)** itmedügüñ ve aḥmaḳ ṣūfīler didügüñ ṭarīḳ-i Ḥaḳ sālikleri erbaʿīn didükleri ḫalvete girüp çile-i **(4)** merdān çekdüklerinde ʿālem-i maʿnāda ol sükkerden aḥlā olan şarāb-ı ṭahūrı içüp ve pālūde ve muhellebiden **(5)** eleẕẕ ve aʿlā olan envāʿ-ı niʿam-ı nūrānī yiyüp ẓāhirde olan cūʿ ve ʿaṭşlarını defʿ olmış bulurlar. **(6)** Ve cevāriḥ ve ḳuvāları żaʿfdan berī ve nūrānī olup bī-ḫ ̆āb-ı ġaflet ve bī-müzāhime-i keşret, ṣavm-ı **(7)** viṣāl ile Ḥaḳḳ’a ʿibādet ve envāʿ-ı mücāhede ve riyāżet iderler. Sen daḫı bu maʿnāyı raʾye’l-ʿayn görmek **(8)** dilersen ʿucb ü istikbār ve şekk ü inkārı defʿ idüp bir velīyy-i kāmilüñ elinden cām-ı ʿışḳ ve muḥabbet içesün. **(9)** Ve ṣavm-ı viṣālde tenāvül olınan niʿam-ı maʿārifi ẕevḳ eyleyesün. Evvelā maʿlūmuñ olsun ki bu ḥadīṯ-i **(10)** şerīfde olan nehy taḥrīmi olmayup belki ḳable vuṣūlü’l-maḥabbe külliyet ile riyāżāta tevaġġul olınsa **(11)** ḳuvāya żaʿf gelüp ʿibādātdan ḳalmaḳ īcāb ider. Ve āteş-i riyāżāta taḥammül iden erbāb-ı ʿışḳ ve muḥabbetdür **(12)** deyü henüz āteş-i ʿışḳla yanmayan sālikleri merḥameten ve şefḳaten olan nehy-i terfiyedür buyurdı. **(13)**

كما قال المحقّق الشّيخ بدر الدّين صوم الوصال ليس بمكروهٍ والنّهى الذى جاء فيه نهى ترفية و شفقة **(14)** لا نهى تحريم لانّه لنا لا علينا وكلّ أمرأ ونهى يكون لنا لا علينا فهو ليس للايجاب ولا للتّحريم بل للتّرفية **(15)** والشّفقة كما صرّح به فى الاصول فيصحّ تركه وفعله بلا كرامة كما مر قوله تعالى واشهدوا ذوى عدلً منكم **(16)**فهذا الامر ليس للايجاب بل للتّرفية والشّفقة حتّى لو ترك الاشهاد لا يأثم ولا يرتكب بالكرامة فكذلك **(17)**صوم الوصال ليس بمكروه فعله ويدلّ عليه ما اخرجه مسلم عن انس بن مالك انّه قال واصل النّبىّ صلى الله **(18)**عليه وسلم فى اخر شهر رمضان فواصل ناس من المسلمين فبلغه ذلك فقال لو مدّ لنا الشّهر لواصلنا وصالاً **(19)**يدع المتعمّقون تعمّقهم فلو كان محرّماً او مكروهاً لمنعهم وانكر عليهم يدلّ عدم انكاره ونهيه هَهنا **(20)** انّما رووا كان شفقةً منه لئلّا يتكلّفوا فمن روى ذلك فى نفسه فمندوبٌ ويدلّ عليه ما روى عن ابى بكر رضه من وصال السّنّة وما روى عن عبد **(21)** الله بن الزّبير من وصال السّبعة وعن السّلف الصّالحين **(23)** عن البعض ثلاثة وعن البعض خمسة وعشرون وعن البعض اربعون حتّى قالوا من طوى **(23)**اربعين يوماً ظهرت له قدرة من الملوك اى كوشف بعض الاسرار الالَهيّة انتهى كلام الشّيخ رحمه الله **(24)**قال الشّارح [الشّيخ محمّد الشّهير بياوصى][1458] صرّح الاصوليّون فى ايجاب الامر وتحريم النّهى فى

[1458] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

علم الاصول فى باب الامر والنّهى انّ فى المامور به اذا **(25)** كان حسن لعينه عقليًّا كان او شرعيًّا اذا لم يقرن بدليل الايجاب فهو ليس للايجاب وكذا المنهىّ عنه اذا لم يكن **(26)** فيه قبح لعينه وضعاً كان او شرعاً فالوضعىّ كالكفر والكذب والظّلم وغيرها والشّرعىّ كبيع الحرّ والصّلوة **(27)** بغير طهارة وغيرهما لا يدلّ ذلك النّهى عن الذى لا يكون فيه قبح على التّحريم والكرامة فالمنهىّ عنه فيما نحن بصدده

[385b]

(1) وهو صوم الوصال ليس فيه قبح لعينه لا وضعاً ولا شرعاً لانّه عبادة يحصل بها القربة الى الحقّ بل النّهى فيه **(2)** للشّفقة على الضّعفاء فاذا لم يكن النّهى ههنا للتّحريم بل المجرّد التّرفية يصحّ ترك ذلك المنهىّ عنه **(3)**وفعله من غير كرامة كما فى قوله تعالى واشهدوا ذوى عدلٍ منكم استدلّ الشّيخ على عدم ايجاب النّهى عنه **(4)** بعد ايجاب المذكور فى هذه الاية لمناسبة بين الامر والنّهى فى الطّلب لان الامر طلب الفعل **(5)** والنّهى [طلب][1459] ترك الفعل فالامر هنا وهو اشهدوا طلب الاشهاد على الرّجعة والطّلاق ولا يدلّ على الايجاب **(6)**بل على التّرحّم حتّى لو ترك الاشهاد على الرّجعة والطّلاق لا يأثم التّارك ولا يرتكب بالكرامة لانّه ليس فيه **(7)**دليل الايجاب كما قال اهل الاصول اتّفق العلماء على انّ الامر للوجوب اذا اقترن به دليل الايجاب **(8)** وللاباحة اذا اقترن به دليل الاباحة واختلفوا فى المجرّد عن القرائن فمنهم من يقول انّه للاباحة **(9)**ومنهم من يقول انّه للنّدب وعندنا للوجوب وهنا ليس دليل الايجاب بل قرينة النّدب **(10)** ولذا قال ابو حنيفة الاشهاد هنا مندوب اليه فكذا النّهى الذى ورد فى حقّ صوم الوصال **(11)** ليس للتّحريم والايجاب ويدلّ على عدم التّحريم ما اخرجه [المسلم][1460] عن انس رضه من الحديث المذكور فى قول الشّيخ **(12)** وقال القاضى فى الاصول فى حديث صوم الوصال ليس للتّحريم وخلع النّعال وهو ما روى عن النّبىّ عليه السّلام **(13)** لمّا واصل اصحابه فنهى عنه وقال انّى لست كاحدكم ابيت عند ربّى يطعمنى و يسقينى **(14)** وما روى انّه لمّا خلع نعليه فى الصّلوة خلع النّاس نعالهم فلمّا فرغ فقال ما حملكم على ما صنعتم ولو كان **(15)** فعله يوجب [للاتباع مطلقاً][1461] لم يكن للنّهى منه معنىً اقول دلّ عبارته مطلقاً [فى هذا الكلام على انّ الأتباع الى النّبىّ عليه السّلام فى صوم الوصال وخلع النّعال ليس بواجب مطلقاً][1462] ويفهم منه الوجوب بالنّظر الى البعض **(16)** فاذا كان واجباً اى بالنّظر الى جميع النّاس لم يتصوّر فى نهى صوم الوصال ولا كرامة اصلاً وقال **(17)** ايضاً نهيه عليه السّلام كان للتّخفيف عليهم لئلّا يعرض الضعف فيترك جميع الطّاعات فاذا كان كذلك **(18)** فصوم الوصال مندوب ويدلّ عليه وصال ابى بكر رضه الى السّتة وعبد الله بن الزّبير **(19)** الى

[1459] Bu kelime sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1460] Bu kelime sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.
[1461] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1462] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

السّبعة قال الشّارح سمعنا عن بعض اصحاب الشّيخ اعنى بدر الدّين السّيماوى فانّهم **(20)** قالوا ورأينا الشّيخ فى اكثر احواله يواصل اربعين يوماً من غير فتور ولا خلل فى دماغه[1463]

[1463] Nitekim araştırmacı âlim Şeyh Bedruddin şöyle demiştir: Visâl orucu mekruh değildir. Bu konuda gelen sakındırma, acıma ve kolaylık sağlama amaçlı olup haram kılma amacı taşımamaktadır. Zira bu bizim faydamızadır, zararımıza değildir. Bu bakımdan bizim zararımıza değil de faydamıza olan her emir ve yasak aslında bir emir veya yasak olmayıp acıma ve kolaylık sağlama anlamını taşımaktadır. Usul kitaplarında buna açık bir şekilde işaret edilir. Bu yüzden ilgili hükümleri terk etmek veya yapmak kerahet olmaksızın geçerli sayılır. Nitekim Allah Teâla'nın "Aranızdan adil iki kişiyi şahit tutun" (Talâk 65/2) ayetindeki emir gereklilik (icâb, vücûb) ifade etmeyip acıma ve kolaylık sağlama maksadını taşır. Öyle ki, kişi şahit tutmayı terk etse günah işlemiş olmaz; kerahet işlemiş de olmaz. Visâl orucu da böyledir; onu işlemek mekruh değildir. Müslim'in Enes b. Malik'ten aktardığı şu rivayet bu görüşü desteklemektedir. O şöyle der: Allah Rasulü (s.a.v.) Ramazan ayının sonunda visâl orucu tuttu. Bunu duyan bazı Müslümanlar da visâl orucu tuttular. Bu durum Allah Rasulü'ne ulaşınca şöyle buyurdu: "Şayet bu ay uzatılmış olsaydı, daha çok visâl yapmak isteyenlerin istekleri gidinceye kadar visâl yapardık." Eğer bu davranış haram veya mekruh olsaydı Allah Rasulü onları engeller ve bunu yapmalarını çirkin görürdü. Fakat böyle yapmaması bunu çirkin görmediği ve nehyetmediği anlamına gelmektedir. Buradaki rivayet ise, Müslümanların visâl orucuyla mükellef tutulmamaları için bir şefkat ve serbest bırakma amacını taşımaktadır. Buna karşın kim kendinde bu orucu tutma noktasında bir güç bulursa bunu yapması mendub sayılır. Hz. Ebubekir'in altı gün, Abdullah b. Zübeyr'in yedi gün, Selefi salihinin bir kısmının üç, bir kısmının yirmi beş, bir kısmının da kırk gün visâl orucu tuttuğu yönünde yapılan nakiller bu görüşümüzü desteklemektedir. Öyle ki, "Kim kırk gün visâl orucu tutarsa meleküt aleminden ona bir güç peydah olur". Yani o kimseye bazı ilahi sırlar aşikar olur. Şeyh rahimehullah'ın sözleri burada sona ermiştir. Şarih Muhammed Yâvsî (bu nisbesiyle meşhurdur) şöyle demiştir: Usulcüler, Usul ilmindeki emir ve neyih bahsinde emrin gereklilik(icâb, vücûb), nehyin de haramlık (tahrîm) ifade ettiğini şu sözlerle açık bir şekilde ortaya koymuşlardır: Emredilen şey, aklî veya şer'î olarak bizatihi güzel ise gerekliliği gösteren bir işaret bulunmadığında bu emir gereklilik (icâb, vücûb) ifade etmez. Benzer şekilde nehyedilen şeyde vaz'î veya şer'î olarak bir çirkinlik yoksa –vaz'î olan, küfür, yalan söylemek, zulmetmek vb.; şer'î ise hür bir kimseyi satmak, taharetsiz olarak namaz kılmak vb.- söz konusu çirkin olan nehiy haramlık ve kerahet ifade etmez. İçinde bulunduğumuz konudaki nehyedilen konu visâl orucudur. Bunda, ne vaz'î ne de şer'î olarak bir çirkinlik yoktur. Zira o, hakka yakınlaşmanın elde edilmek istendiği bir ibadettir. Aksine buradaki nehiy, zayıf kimselere acıma maksadını taşımaktadır. Buradaki nehiy haram kılma maksadını taşımadığına ve aksine kolaylık sağlama amacını taşıdığına göre nehyedilen bu şeyi terk etmekte bir sorun olmayacağı gibi, onu işlemekte de herhangi bir kerahet yoktur. Nitekim Allah Teala'nın "Aranızdan adil iki kişiyi şahit tutun" (Talâk 65/2) sözünde bu durum ifade edilmiştir. Şeyh, bu ayette mezkur emrin gereklilik ifade etmediğinden hareketle nehyin de gereklilik ifade etmediği sonucuna ulaşmıştır. Zira emir ile nehiy arasında her ikisinde de bir istek bulunması açısından bir ilişki söz konusudur. Çünkü emir fiilin yapılmasını, nehiy de fiilin terk edilmesini talep etmektir. Ayetteki emir "şahit tutun" (أشهدوا) kelimesi olup bu kelime, evliliğe devam etme veya boşanma durumunda şahit tutmayı istemek anlamındadır. Bu kelime gereklilik ifade etmeyip acıyarak izin verme anlamını taşımaktadır. Öyle ki, bir kimse evliliğini devam ettirdiğine veya boşadığına dair şahit tutmasa bu kimse günah işlemiş olmadığı gibi kerahet işlemiş de olmaz. Çünkü burada gereklilik ifade eden bir delil bulunmamaktadır. Nitekim usulcüler şöyle demişlerdir: Emrin, gerekliliği gösteren bir delil bulunursa bu durumda gereklilik ifade ettiği hususunda alimler görüş birliği içindedir. Benzer şekilde emrin, mübahlığa (ibâha) delalet eden bir gösterge bulunduğundaysa mübahlık ifade ettiğini söylemişlerdir. Fakat böyle bir delil, gösterge, işaret bulunmayan emirde görüş ayrılığına düşmüşler; bir kısmı bu emrin de mübahlık ifade ettiğini ileri sürerken diğer bir kısmı ise mendubluk ifade ettiğini belirtmiştir. Bize göre bu özellikte olan emir gereklilik (vaciplik, vücûb) ifade etmektedir. Konumuzdaki emrin gereklilik ifade ettiğine dair bir delil bulunmayıp aksine mendubluk (nedb) ifade ettiğini gösteren bir işaret vardır. Bu yüzden Ebu Hanife, buradaki şahit getirme talebinin mendub olduğunu belirtmiştir. Visâl orucu hakkında gelen nehiy de aynı şekilde haram kılma (tahrîm) ve gereklilik (icâb, vücûb) anlamı taşımamaktadır. Şeyh'in sözleri arasında zikrettiğimiz Müslim'in Hz. Enes'ten rivayet ettiği hadis de söz konusu yasaklamada haram kılma anlamının bulunmadığını

[Maṭlab: Der-tecellī-i ṣamediyyet]

ودر **(21)** نفحات الانس مذکورست که یکی از مریدان شیخ اخی محمّد دهستانی بتجلّیئ صمدیّت متجلّی شد واخی محمّد دهستانی **(22)** فرمود که هیج کس از لفظ او نشنیده باشد که مرا چیزی می باید داد نه از طعامو نه از جامه هرگز **(23)** چیزی که بخطّ نفس داشته باشد کسی از زبان او نشنیده و یا آنکه نجوریها کشیده هرگز کسی او را **(24)** خفته ندیده و با کسی نگفته و از هیج آفریده دوا نطلبیده القصّه درآن مقام نا خوردن بماند **(25)** تا شش سال بعد ازآن بکعبه میرفتم او را ببردم و قصد من آن بود که می دیدم که جملعتی این حال را **(26)** عجب می داشتند و در قدرت حق تعالی بشک بودند و ایشان را زیان می داشت تا در راه او را **(27)**ببینند و بی گمان بدانند که چیزی نمی خورد و آن شبهه رفع کردد و برفتیم و ازآن جماعت شک

[386a]

(1) برخاست و چون بمدینه رسیدیم او را گفتم اگر امّت رسولی صلّی الله علیه و سلّم و مرید منی ان می باید کرد که **(2)** رسول علیه السّلام کرده و من مکنم و اگر نه برخیز و برو که بیش ازین در صحبت ما نتوانی بود وعلی **(3)** دوستی حاضر بود لقمهٔ در دهان او نهاد سه لقمه تعیین کردم که در روزی بخورد بعد ازآن **(4)**درمکّه او را گفتم همچنان که درویشان میخورند تو نیز بخور بخورد و ازآن ورطه خلاص یافت[1464]

---

göstermektedir. Kâdî, el-Usûl isimli eserinde, visâl orucu ve (namaz kılarken) ayakkabıları çıkarma ile ilgili hadis hakkında şöyle demiştir. Hadisler şöyledir: Ashab-ı kiram visâl orucu tutunca Allah Rasulü şu sözlerle bunu nehyetti: "Ben sizden birinize benzemem. Ben, Rabbim beni yedirip içirerek gecelerim." Diğer hadis de şöyledir: "Allah Rasulü, namazda ayakkabılarını çıkartınca insanlar da ayakkabılarını çıkardı. Namaz bittiğinde "Neden böyle yaptınız?" diye sordu. Eğer onun yaptığı fiil herhangi bir şart olmadan uyulmayı gerektirseydi onun bir şeyleri nehyetmesinin bir anlamı kalmazdı. Benim görüşüm ise şu yöndedir: Bu söz, herhangi bir kayıt olmadan, visâl orucu ve namaz kılarken ayakkabıları çıkarma hususunda Allah Rasulü'ne tabi olmanın vacip olmadığını göstermektedir. Bu sözden bazı insanlar dikkate alınarak gereklilik (icâb, vücûb) anlamı anlaşılabilir. Fakat bütün insanlar için vacip olması söz konusu olduğunda visâl orucunun nehyinin tahrim veya kerahet ifade ettiği kesinlikle söylenemez. Ayrıca o (Şeyh Bedruddin), Allah Rasulü'nün visâl orucunu yasaklama nedeninin, insanlara zayıflık isabet edip de bütün ibadetleri terk etmemesi için bir hafifletme amacını taşıdığını da belirtmiştir. Şu halde visâl orucu mendubdur. Hz. Ebubekir'in altı gün, Abdullah b. Zübeyr'in yedi gün visâl orucu tutmaları da bunu göstermektedir. Şarih şöyle der: Biz, Şeyh Bedruddin es-Simavî'nin ashabının şöyle dediğini işittik: Bizler şeyhin, aklına herhangi bir eksiklik belirtisi olmaksızın genellikle kırk gün visâl orucu tuttuğunu görürdük.

[1464] Nefehâtü'l-Üns'de şöyle kayıtlıdır: Şeyh Ahî Muhammed Dehistânî'nin müritlerinden biri Samediyyet tecellîsi ile mütecellî oldu. Ve Ahî Muhammed Dehistânî şöyle buyurdu: Kimse onun ağzından "Bana yiyecek veya giyecek veya nefsin haz duyduğu bir şey vermeleri gerekiyor" diye bir şey dediğini kimse duymadı. Hastalıklar çekmiş olmasına rağmen kimse onun uyuduğunu, kimseyle konuştuğunu veya hiçbir yaratılmıştan ilaç talep ettiğini görmemiştir. Velhâsıl, o yememek makamında altı yıl kaldı. Sonrasın, ben Kâbe'ye gidiyordum, onu da götürdüm. Niyetim, onun bu hâline şaşıranları ve Allah'ın kudretinden şüphe edip zarara düşenleri [zararden döndürmekti]. Tâ ki onu görsünler ve onun bir şey yemediğinden emin olsunlar ve şüpheleri giderilsin. Ve gittik. Ve o insanların şüphesi giderildi. Ve Medîne'ye vardığımızda ona şöyle dedim: Eğer Hz. Resûlullah'ın ümmeti ve benim müridimsen Resûlullah'ın yaptığını ve benim yapmakta olduğumu yapmalısın, aksi

(5) İmdi benüm rūḥum! Tecelliyāt-ı ilāhiyyeye ġāyet ve sālikān-ı rāh-ı Ḫudā’nuñ eṭvārına nihāyet yoḳdur. **(6)** Kimine bir tecellī olur ki niçe yıllar dünyā ṭaʿāmından munḳaṭıʿ olur. Ve gāh bir tecellī olur ki nice ādem yiyecegin bir kimesne **(7)** yiyüp [maʿa hāẕā][1465] andan levṣ ve ġāyıt gelmez. Ve niçesi ṣavmını eṭʿime-i nefīse-i rūḥāniyye ile ifṭār idüp **(8)** dünyā ṭaʿāmından berī olmaġla ẓāhir ḥalde ṣavmını niçe gün birbirine ulaşdırur. Ve niçe senüñ ġıẕā-yı **(9)** rūḥ ve cismi nūr-ı muḥabbet-i Rabbāniyye olup ilā yevmi’l-ḳıyām ümmet-i Muḥammed’den bu niʿmet ve kerāmet zā’il olmaz**. (10)** Pes, ẕikr olınan eṭvār-ı sālikān ve aḥvāl-i ʿāşıḳāna ḫulūṣ-i ḳalb ile iʿtiḳād-ı tāmm idüp **(11)**

خویش را تأویل کن نه اخبارها [1-3787]

teʾvīl iderseñ kendüñi teʾvīl eyle yoḫsa (يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ)[1466] **(12)** ve bunuñ emṣāli eḥādīṣ ve aḫbārı teʾvīl itme. Yaʿnī kendüni āyāt ve aḫbāra tevfiḳ **(13)** ü taṭbīḳ ve kedurāt-ı beşeriyyetüñ nūrāniyyet ve melekiyyete tebdīl idüp meʿānī-i şerīfe-i āyāt **(14)** ve ehādīṣi muḳteżā-yı ʿaḳl ve nefsüñ üzre teʾvīl ve taḥvīl itme ve nefāʾis-i envār-ı maʿārif-i Rabbāniyyeden **(15)** bī-ẕevḳ olan

مغز را بد گوی نه گلزارها [2-3787]

dimāġ-ı istiʿdāduña bed di. Gülzār-ı esrār ve fevākih-i **(16)** envāra bed dime. **[**Zīrā leẕẕāt-ı muḥabbetden ẕevḳ ve ezhār-ı maʿrifetden revāyiḥ-i ṭayyibe istişmām itmiyen dimāġ-ı fāsidüñdür. Yoḫsa ol leẕẕāt-ı ünsiyye ve revāyiḥ-i envār-ı gülzār-ı ḳudsiyye yerlü yerindedür. Pes, baʿżı dimāġ olur ki rāyiḥa şemm itmez. Ve baʿżı rāyiḥa-i ṭayyibeden maḥrūm olup ancaḳ revāyiḥ-i

takdirde kalk git. Zira bundan fazla bizim sohbetimizde olamazsın. Ve [Şeyh] Alî Dûstî oradaydı. Onun ağzına bir lokma koydu. Günde üç lokma yesin diye belirledim. Sonrasında, Mekke’de ona şöyle dedim: Dervişlerin yediği gibi sen de ye. Ve o uçurumdan kurtuldu. Mevlânâ Abdurrahman b. Ahmed Cami, **Nefehâtü’l-Üns min Hadarâti’l-Kuds**, tsh. Mehdi Tevhidipur, Tahran, İntişarat-ı Kitabfuruş-i Mahmudi, [t.y.], s. 446-447.

[1465] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1466] Şuarâ 26/79: “O, bana yediren ve içirendir.”

ḫabīseyi şemm ider. Baʿzı revāyiḥ-i ḫabīṣeyi şemmle ḥiss itmeyüp mücerred rāyiḥa-i ṭayyibeyi şemm ider. Pes ʿillet dimāġda olduġı muḳarrer oldı.][1467]

Şiʿr:

Sāḳiyā māh-ı ṣıyām oldı temām

Gel beru, ṣun sāġarımı vesselām

ʿĀşıḳuñ bayrāmı yüzüñ āyıdur

(17) Ey ṣāçuñ maḥşer yüzüñ Beytü'l-Ḥarām

Cennetüñ ḫamrı lebüñ ṣahbāsıdur

استقنى من ذلک الخمر اى همام[1468]

(18) Çün gözüñ sāḳī ve laʿlüñdür ki şarāb

Mey mübāḥ olmaz mı ṣūfīliḳ ḥarām

Tevbeden gec ṣufiyā rindāne kīm

(19) Bāde ṣāf oldı ve geldi devr-i cām

Çün riyādur ḫırḳa-pūşuñ ṭāʿati[1469]

قم فانذر يافتاكأس المدام[1470]

(20) Elḥāṣıl gīrü ve pehlivān ile Şīr-i Yezdān ḳıṣṣasına rucūʿ idelüm ki ol pehlivān eyitdi:

اى على كه جمله عقل (21) و ديدهٔ [1-3788]

"Ey ʿAliyyü'l-Murteżā ve imām-ı muḳtedā! Sen bir nūr-ı asfā ve āfitāb-ı esnāsın ki sende beşeriyyetden **(22)** şey'ümmā ḳalmayup ẓāhiren ve bāṭınan

[1467] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1468] Bana bu içkiden ver, ey yiğit!
[1469] Hüseyin Ayan, Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 533.
[1470] Şarap kasesine yapışmış ey genç, kalk ve uyar!

ve ṣūreten ve sīreten cümleten ʿaḳl-ı küll ve nūr-ı dīde-i cān u dil olmışsun. **(23)** Ve bilcümle ʿayn-ı ʿilm ve şuhūd hemān senüñ vücūd-ı bihbūduñdan ʿibāret imiş.

Şiʿr:

نور ولایت تویی شمع هدایت تویی

معدن احسان تویی مظهر عرفان تویی **(24)**

کاشف قرأن تویی ساطع برهان تویی

جام مصفّا تویی شاه معلاّ تویی

حیدر صفدر تویی ساقیئ کوثر تویی **(25)**

خوآجهٔ قنبر تویی مهر منوّر تویی

لحمک لحمی نبی گفت ترا ای ولی **(26)**

سرور مردان علی اعلم و اکرم تویی[1471]

İmdi yā ʿAliyyü'l-Murteżā bi-ḥaḳḳı ṣoḥbetihi ḥażret-i Muḥammedini'l-Muṣṭafā **(27)**

شمّهٔ وا گو ازانچه دیدهٔ [2-3788]

[1471] Velâyet nuru sensin. Hidâyet mumu sensin. İhsan madeni sensin. İrfan mazharı sensin. Kur'ân kâşifi sensin. Burhan saçan sensin. Arınmış kadeh sensin. Muallâ padişah sensin. Yiğit Haydar sensin. Kevser sâkîsi sensin. Kamber'in efendisi sensin. Nurlu güneş sensin. Ey Velî, Hz. Nebî sana "Senin etin benim etimdir" dedi. Mertlerin baş tacı Ali, en iyi bilen ve en cömert sensin. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 192-193.

ol nesne ki müşāhede buyurmışsundur andan bir şümme-i beyān ḳıl ve iẓhār ve āşikār eyle. **[386b] (1)** Ve ketm ü aḫfāʾ buyurma. Zīrā ey nūr-ı īmān ve ḳıble-i cān ve ḳān-ı iḥsān ve genc-i pinhān!

تیغ حملت جان ما را (2) چاک کرد[3789]

آب عملت خاک ما را پاک کرد

Senüñ şimşīr-i ḥilm ve mürüvvetüñ benüm cānumı çāk ve cevv-i hevā-yı **(3)** lā-mekāna cevelān idici murġ-ı çālāk eyledi. Ve āb-ı zülāl-i ʿilm ve ḥikmetüñ ednās-ı beşeriyyetden ḳalb-i ṭarab-nākımuz **(4)** yuyup ḫāk-i cibilletimüz pāk eyledi. Elḥāṣıl benüm derūn ve bīrūnumı nūr-ı īmān, mirʾāt-ı muṣaffā idüp **(5)** ġıll u ġışdan muʿarrā oldı.

Āh ey kāşif-i sırr-ı ezel! Sen ḫod [1472] علم الله انا باب فتح الله **(6)** انا ترجما وحی الله انا خازن buyurmışsundur. İmdi ber-mūceb-i ḳavl-i tu

باز گو دانم که این اسرار هوست [1-3790]

(7) āşikāre söyle ve telmīḥ ve kināyesüz taṣrīḥ ile keşf-i āsār eyle. Ben bilürem ki bu senüñ aḥvālüñ **(8)** esrār-ı Hūʾdur.

زان که بی شمشیر کشتن کار اوست [2-3790]

Zīrā ki bī-tīġ u bī-şimşīr ḳatl-i nefs itmek anuñ **(9)** kārıdur. Pes, yā ʿAlī! Egerçi kim tīġ-i bürrānunı ġilāfına ḳoyup beni ẓāhir ḥalde ḳatlden vazgeldüñ velākin **(10)** tīġ-i ḥilm ve mürūʾet ve ẕülfiḳār-ı ceẕbe ve muḥabbetüñle, nefs-i kāfirüñ ser-i inkārını beden-i cehl ve pindārdan **(11)** cüdā ḳılup nefḫ-i rūḥ-ı iżāfī didükleri dem-i ʿİsā nefesüñ ile iḥyā ve āb-ı ḥayāt-ı ʿilm ve ḥikmet isḳāʾ eyledüñ **(12)** ve *Ḫuṭbetü'l-Beyān*'da saña isnād olınan

انا المتکلّم فی لسان عیسی وانا ایات الله وامین الله **(13)** انا احیی وامیت[1473]

[1472] Ben Allah vahyinin tercümanıyım. Ben Allah ilminin kapısıyım. Ben Allah fethinin kapısıyım.
[1473] Ben İsa'nın dilinde konuşanım. Ben Allah'ın ayetleriyim. Ben Allah'ın güvencesiyim. Ben diriltir ve öldürürüm.

kelimātı senüñ lisān-ı şerīfüñden ṣādır olduġın iṯbāt eyledüñ ve bizi şekk ve gümāndan **(14)** ḫalāṣ eyleyüp, ḫalīfe-i Resūl-i Ḫudā ve aṣḥāb-ı ḫulūṣ ve taḳvāya muḳtedā eydügüñ bildürdüñ." Elḥāṣıl

Şiʿr: **(15)**

هله ای دوست چه گویم که تو محبوب جهانی

همه سعدی وسعاتد همه لطفی همه جانی

بتو چشمم شده روشن بتو جانم شده گلشن

همه فتحی و فتوحی همه امنی و امانی **(16)**

ز جمال تو مطرّا همه اعیان همه اکوان

ز جبین توهویدا اثر"سبع مثانی"

بخدا خاک درت را بد و عالم نفروشم

اکرم پیش بجوانی و گر از پیش برانی

هله ای ساقی محرم بده آنجام دمادم

لک قلبی لک روحی همه عقلی همه جانی[1474] **(17)**

Āh ey hem-dem-i derd-i ilāhī ve maḥrem-i sırr-ı ḫubb-ı sübḥānī! Elḥamdülillāh ṣümme elḥadülillāh ki **(19)**

صانع بی الت و بی جارحه [3791-1]

ol ṣāniʿ-i bī-ālet ve bī-cāriha

واهب این هدیهای رابحه[3791-2]

[1474] A dost! Ne diyeyim? Senin cihânın mahbubusun. Baştan ayağa uğurluluk ve mutluluk, baştan ayağa lütuf ve cansın. Gözüm seninle aydınlandı, canım senden gül bahçesi oldu. Baştan ayağa fetih ve açılış, baştan ayağa güven ve sığınaksın. Tüm varlıklar senin cemâlinden neşelenmiştir, "yedi âyet"in (Hicr 15/87) izi senin cemâlinde bellidir. İster beni huzuruna çağır, ister beni kapından kov; Allah'a ant olsun ki kapının toprağını iki cihana satmam. Ey mahrem sâkî! O sürekli sunulan kadehten ver! Kalbim de senindir, rûhuumda senindir. Aklımın da canımın da tamamı sensin. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 317.

(20) ve bu tuḥaf ve hedāyā-yı pür-fā'ide ve ʿaṭıyyāt ve inʿāmāt-ı rābiḥanuñ muʿṭī ve vehhābı olan **(21)** rabbü'l-erbāb bir pādişāh-ı ẕü'l-celāl ve ḳādir-i bī-miṯāl ve kerīm-i ẕü'l-efḍāldür ki ʿaṭiyye-i ġaybiyye **(22)** ve mevhibe-i ḫafiyyesinden

صد هزاران می چشاند هوشرا [3792-1]

hūş-ı ʿuşşāḳa aḳdāḥ-ı tecelliyāt-ı bī-tekrār ile **(23)** ṣad hezār ve hezār mey-i esrār-ı ḳudsiyye ve ḫamr-ı envār-ı ünsiyye iẕāḳa ve isḳā' ve bir vechle mest-i ḫarāb **(24)** ve bī-ser ü pā ider ki

که خبر نبود دو چشم و گوشرا [3792-2]

ol şarāb-ı ṭahūr esrār-ı ġaybiyyeyi **(25)** ve hūş u cān ne ṭarīḳle nūş itdügünden ve ne keyfiyyet ile mest ve medhūş olduġından iki çeşm **(26)** ve gūş-ı ẓāhirīnüñ ḫaber ve āgāhı olmaz. Ve ol sırr-ı ittiḥād ve ittiṣāli ḥavāss-ı ẓāhire fehm itmez. **(27)** Ve kendüsi ḳayd-bend-i cismāniyyet ve ḥabs-i zindān-ı beşeriyyet olmaġla ittiḥād ve ittiṣāli şeyeyn-i munfaḍıleynüñ **[387a] (1)** birbirine olan ittiṣāli gibi ḥulūl ve ittiḥād ḳıyās ider. Heyhāt heyhāt!

حلول و اتّحاد اینجا محال است[1475]

(2) Ḥadeṯ-i ḳıdeme muttaṣıl ve iki vücūd birbiriyle mütteḥid olmaḳ ne iḥtimāl. Pes, ḥavāss-ı pür-keṣret ve sırr-ı vaḥdetden **(3)** ẕevḳ-çeşān olamaz. Ve raḥīḳ-i ḥubb-ı eḥadiyyetden keyfiyyet fehm idemez.

Şiʿr:

ای ساقی دل و جان ای نور چشم اعیان

از چشم و گوش حسّم جامی بیار پنهان **(4)**

[1475] Hulûl ve ittihât burada imkansızdır. Şeyh Mahmûd Şebüsterî, **Gülşen-i Râz: Tashîh-i İntikâdî ve Mütâlaa der-Akâyid ve İrfân**, s.81.

ای آرزوی جانها ای راحت روانها

یکدم بیا و بنشین جامی بده و بستان

ای جان جان جانان ای روح و راحت جان **(5)**

مارا ز خویش بستان زآن غمزهای فتّان

ما خور و راز ماندیم در انتظار ماندیم

یا برقعی بر افکن یا زلف را بر افشان[1476] **(6)**

Āh ey ʿāşıḳ-ı billāh! Maġlūb-ı dest-i Esedullāh olan pehlivān-ı āgāhi **(7)** nūr-ı ceẕebāt-ı ʿAlī bir vechle mest ve medhūş eyledi ki ne söyledügin bilmeyüp gāh ʿAlī'ye su'āl **(8)** ve gāh dergāh-ı ʿizzete tażarruʿ ve ibtihāl idüp muḳteżā-yı ceẕbe ile gerü ʿAlī'ye niyāza başlayup eyitdi: **(9)** "Yā ʿAlī! Sen şānuñu vaṣf idüp

اناالّذی هو حامِلُ عرش الله مع الاسرار[1477]

buyurmışsun. **(10)** İmdi

باز گوای باز عرش خوش شکار [1-3793]

ey bāz-ı ʿarş-ı ḫoş-şikār! Āşikāre söyle ve keşf-i esrār **(11)** eyle.

تا چه دیدی این زمان از کردکار [2-3793]

ʿAcabā bu zamānda ḥażret-i gerdgāruñ esrār-ı ġaybiyyesinden **(12)** ne müşāhede buyurduñ ve beyān-ı(اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى)[1478] sırrından ne

[1476] Ey canın ve gönlün sâkîsi! Ey yaratılan her şeyin göz nuru! Hissimin göz ve kulağından gizli bir kadeh sun. Ey canların arzusu, ey ruhların huzuru! Bir an gel otur, bir kadeh sun ve geri al. Ey canın canının canı! Ey canın ruhu ve huzuru! O fettan gamzelerinle bizi bizden al. Biz hakir ve çaresiz, beklemede kaldık. Ya yüzündeki örtüyü aç, ya da saçlarını dalgalandır! Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 236.

[1477] Ben sırlarla birlikte Allah'ın Arş'ını taşıyan o kişiyim.

muʿāyene ḳılduñ luṭf ve kereminden **(13)** bir miḳdār güftār-ı cevāhir, niṣāruñdan ibrāz ve bedīdār buyur diyüp İmām-ı ʿAlī'den bu ebyātuñ mażmūnunı **(14)** işitdi.

Ḳāsım:

اول ثبوت عرش پس آنکه جلوس یار

این نکته را ببین و مثل را بیا ددار

آندم که عرش و فرش نبود و خدای بود

آندم مقرّ عز بکجا بود اختیار **(15)**

این رمز چیست حاصل این قصّه باز کوی

این را توهم ندانی و مثل تو صد هزار

حق بر عروش جملهٔ ذرّات مستویست **(16)**

این نکته را بدان ولی سر نگاه دار

تا چند ناله میکنی از سوز درد دل

خواهی که جان زغم ببری دست از و بدار[1479] **(17)**

[1478] Tâhâ 20/5: "Rahmân, Arş'a kurulmuştur."

[1479] Önce arşın sübûtu, ondan sonra Dost'un cülûsu. Bu nükteyi gör ve aklında tut! Arş ile ferş yokken ve sadece Allah varken yücelik makamı neredeydi peki? Bu remiz nedir? Bu hikayenin sonu nedir, söylesene! Bunu sen de bilmezsin, senin gibi yüz binlerce başka insan da bilmez. Hak, tüm zerrelerin arşına kaimdir. Bu nükteyi bil ama sır olarak tut. Ne zamana dek gönül derdiyle sızlanacaksın? Gamdan kurtulmak istiyorsan elini onun eteğinden çekme. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 169.

Pes, pehlivān-ı ser-bāzān ṣad hezār zārī ve niyāz ile tekrār **(18)** ʿAlī'ye eyitdi: Yā Murteżā, yā müctebā!

چشم تو ادراک غیب آموخته [1-3794]

Senüñ çeşm-i Ḥaḳ-bīnüñ esrār-ı ġaybiyye **(19)** idrāküne ögrenmişdür. Yaʿnī yā ʿAlī! Sen şol ekmel-i kümmel ve aʿlem ve efḍalsin ki bir nefes deryā-yı vaḥdetden **(20)** sāḥil-i keşrete çıḳmayup bir vechle müstaġraḳ-ı envār-ı tecelliyāt olmışsundur ki cemāl-i eḥadiyyetden ġayrı şeyʾ (**21)** görmezsin. Ve nūr-ı baṣīretüñ ol āfitābuñ nūrını müşāhedeye muʿtād olmışdur. Fe-ammā bu devlet-i ʿuẓmā **(22)** herkese müyesser olmayup esrār-ı vaḥdet ve envār-ı cemāl-i eḥadiyyet müşāhedesinden

چشمهای حاضران (23) بر دوخته [2-3794]

enẓār-ı ḥāżırān ḫīre ve ber-dūḫtedür. Yaʿnī ḳayd-ı keşret ve bend-i beşeriyyetden ḫalāṣ olmayan **(24)** maḥbūs-ı ṭabīʿat ve nār-ı ceẕebāt ile maḥv-ı vücūd itmeyüp ġaybu'l-ġuyūbda ġayb olmayan ve ḥāżırān-ı meclis-i **(25)** taʿayyün ve enāniyyet olan bī-baṣīretler devlet-i idrāk-ı ġayb ve saʿādet-i müşāhede-i cemāl-i Ḥaḳḳ'dan maḥrūmlardur. **(26)** Maġribī ne ḫūb dimişdür: Şiʿr:

رخ دلدار را نقاب تویی

چهرهٔ یار را حجاب تویی

بتو پوشیده است مهر رخشن

ابر بر روی آفتاب تویی

شد یقینم که پیش اهل یقین **(27)**

پردهٔ شکّ و ارتیاب تویی

تا توهستی عتاب تو باقیست

سبب و موجب عتاب تویی[1480]

Pes, herkesüñ idrāk ve ru’yet-i **[387b] (1)** ḳuvvet-i baṣar ve nūr-ı baṣīretlerine göre mütefāvit olup meşelā

ان یکی ماهی همی بیند عیان [3795-1]

ol birisi ki **(2)** dīdesinde remed olmaya ve ḳuvvet-i bāṣiresi mevcūde ola dā’imā āsumānda olan bir māhı ʿayān görür. **(3)**

وان یکی تاریک می بیند جهان [3795-2]

[Maṭlab: آن یکی سه ماه می بیند بهم][1481]

Şol ḫīre-naẓar ki ḳuvvet-i bāṣiresinde żaʿf ve ḫalel ve derd-i çeşm ve ʿilel **(4)** ola. Ol bī-nūr-ı baṣar bu cihānı māh ve encüm ve nūr-ı āfitābdan ḫālī ve tārīk ve mükedder görür.

وان یکی (5) سه ماه می بیند بهم [3796-1]

Ve ol birisi ki kemāl-i ḥiddet-i naẓar ve ġāyet-i ḳuvvet-i başarı ola ol maḳūle ṣāḥib-i naẓar **(6)** se māhı bir yerde müctemiʿ görür. Yaʿnī gūyā ki üç māhuñ nūrı bir māhda cemʿ olmış ḳadar pür-żiyā **(7)** ve nūrānī görür. Ve ġarābet bundadur ki eger cihānı tārīk ve eger yek māh ve eger yek māhı se māh müctemiʿ gibi **(8)** nūrānī görenler bir mekānda ve bir sāʿatde midür dirseñüz

این سه کس بنشسته یک موضع نعم [3796-2]

(9) ey neʿam bu üç şaḫṣ mevżiʿ-i vāḥidde oturmuşlardur velākin tefāvüt ve imtiyāz ḳuvvet-i bāṣıralarındadur. **(10)** Veyāḫud se māhdan murād nūrāniyyetde bir māhı, aḳmār-ı ṣelāṣe ḳadar żiyā-güster görür dimek

[1480] Sevgilinin yüzündeki nikap sensin, dostun yüzündeki örtü sensin. Onun güneş yüzü senden dolayı örtülüdür, güneşi kapatan bulut sensin. Ehl-i yakin nezdinde şüphe ve tereddüt perdesi sensin, buna eminim. Sen var oldukça sana serzeniş bâkidir, serzenişlerin sebebi ise sensin. Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî**, s. 401.

[1481] O kişi onu üç ay gördü.

olmayup, **(11)** filḥaḳīḳa ʿadedde üç māh görür dimek olursa ilġāz ḳabīlinden olup bu taḳdīrce min **(12)** ḥayṣü't-temṣīl ve't-teşbīh birḳaç maʿnā virilmek mümkün olur. Pes, bir veche budur ki nūr-ı başarı olmayan **(13)** ḫod māhı görmeyüp cihānı tārīkdür ẓann ider. Ve çeşm-i ḥissi rūşen olan bedr-i münīri egerçi görür **(14)** velākin nūr-ı dīde-i ʿaḳlında ḫalel olmaġla nūr-ı arż ve semāʾ ve münevvir-i āfitāb ve māh, ḳudret-i ilāhī olduġın **(15)** bilmez. Fe-ammā dīde-i ʿaḳl ve tedebbür ve çeşm-i ʿibret ve tefekküri güşāde olan ulu'l-iʾtibār hem şeb-i deycūrda tābān olan **(16)** māhı ve hem ol bedr-i münīr-i nūrı bize göre taḥte'l-arż olan āfitābdan [iḳtibās][1482] itdügün görüp münevvir-i āfitāb **(17)** daḫı Ḥaḳ sübḥanehū ve Teʿālāʾnuñ ism-i nūr ve āfitāb-ı ẓuhūrı olduġın bilüp maʿnīde üç māhı bir yerde **(18)** müctemiʿ görür. Pes, bunlaruñ üçi daḫı çeşm-bāz ve mevziʿ-i vāḥidde iken ruʾyetleri birbirinden mümtāz olmışdur. Ve bir veche **(19)** daḫı budur ki nefs-i mükeddire ṣāḥibi arāżī-i beşeriyyet ve āsumān-ı insāniyyetin nūr-ı tecellī-i eḥadīden bī-nūr **(20)** ve bī-behre ve mükedder görür. Ve dīde-i ʿaḳl-ı zemīn ve āsumān, vücūdı nūr-ı māh-ı efʿāl-i Ḥudāʾdan münevver idügün **(21)** görür. Fe-ammā dīde-i rūḥı hem nūr-ı efʿāl ve hem nūr-ı ṣıfāt ve hem nur-ı ẕātī vücūd-ı vāḥidde **(22)** bilā-keṣret müşāhede ḳılur. Ḥāl ān ki eger nefs ve eger ʿaḳl ve eger rūḥ cesed-i vāḥidde mütemekkin iken ruʾyetlerinde **(23)** tefāvüt-i keṣīre vardur. Ammā dīde-i ḳalbüñ daḫı bir ʿaceb naẓar-ı pāki vardur ki [nefs-i emmāre][1483] nefs-i muṭmaʾinne derecesine ve ʿaḳl-ı cüzʾi **(24)** ʿaḳl-ı küll mertebesine ve rūḥ-ı insānī şeref-i iżāfete nāʾil olduḳda üçini daḫı ẓulmet ve kudūretden **(25)** mücerred ve pāk ve her birini envār-ı āfitāb-ı vaḥdetüñ pertevinden müstefīż olmış ve bir yerde müctemiʿ-i aḳmār **(26)** pür-envār-ı esrār müşāhede idüp bu şiʿri vird-i zebān ider.

چون ماه من از مشرق انوار بر آمد

از هر طرفی مشرق انوار بر آمد **(27)**

[1482] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1483] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

آن ماه که دلفروز که بنمود جمالش

کام دل و جان جمله بکیبار بر آمد [1484]

[388a] (1) Veyāḫud ehl-i hevā ve esīr-i şehvet olanlaruñ çeşm-i ẓāhir mertebesinde olan ʿayn-ı şerīʿatlarında ʿillet olmaġla ḳuvā **(2)** ve cevāriẖlarini nūr-ı māh-ı şerīʿatdan bī-behre ve ẓulmet-i fesādāt ve münkerāt ve kudūrāt-ı şehevātla **(3)** tārīk ve mükedder görürler. Ve menāhīden ictināb ve evāmir-i ilāhīye imtiṯāl iden ṣuleḥānuñ ʿuyūn-ı şerīʿatı **(4)** güşāde olmaġla arāżī-i ḳuvā ve cevāriẖlerini envār-ı māh-ı şerīʿat ile münevver müşāhede iderler. Ve ol aṣḥāb-ı **(5)** muḥabbet ki dīde-i ḳalbleri küḥl-i nūr-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammed ile münevver olmışdur. Anlar aḳmār-ı şerīʿat u ṭarīḳat ve ḥaḳīḳati **(6)** kendü vücūdlarında müctemiʿ ve cism ü cānlarını anlaruñ nūrıyla münevver görürler.

Şiʿr:

چون نور تجلّی خداوند عیان شد

کام دلم از لمعهٔ دیدار بر آمد [1485] **(7)**

Veyāḫud aḳmār-ı ṣelāṣeden murād ezel ve ebed ve ḥāl olup maʿnā bu vechle **(8)** ola ki ber-feḥvā-yı(وَعَلٰى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ)[1486] çeşm-bāz şeklinde olan aʿmālar ne ḥāli bilürler **(9)** ve ne māżī ve müstaḳbeli. Belki ḥayvāndan aẕall ve esfel olup ne niçün geldüklerin fehm iderler. Ve ne ḫod **(10)** nereye varacaḳlarını fikr iderler. Ve gürūh daḫı vardur ki meʾmūr olduġı şerīʿat emrini ṭutup lākin **(11)** mebdeʾ ve meʿāddan nesne fehm itmezler. Ammā bir gürūh daḫı vardur ki ebṣār-ı cānları güşāde olmaġla **(12)** mebdeʾ ve meʿādların bilüp envār-ı ezel ve ebedi noḳṭa-i māh-ı ḥālde müctemiʿ görürler. Ve saʿādet-i **(13)** sermedīye

[1484] Benim ay'ım nurlar doğusundan doğunca her taraf aydınlandı. O gönül aydınlatıcı ay cemalini gösterince bir anda can ve gönül muradına ermiş oldu. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 136.

[1485] Allah'ın nûrunun tecellîsi ortaya çıkınca, vuslat parıltısıyla gönlüm muradına ermiş oldu. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 136.

[1486] Bakara 2/7: "Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. **Gözleri üzerinde de bir perde vardır.** Onlar için büyük bir azap vardır."

vāsıl olup āşiyāne-i ḥālde maʿal-istiḳrār cenāḥeyn-i ʿışḳ u muḥabbet ve ʿilm **(14)** ü maʿrifet ile gāh feżā-yı ebede ve gāh āsumān-ı ezele uçup vücūdlarından nām ve nişān bulmazlar. [Āh kim ol nūr-ı ezeli ve ebedi][1487] **(15)** Şiʿr:

گاهی درون پردهٔ عزّت نهان شود

گاهی هزار پرده بدرّد عیان شود

گاهی درون پرده جهانی بهم زند

گاهی برون پرده جهان در جهان شود **(16)**

او بی نشان و جملهٔ عالم نشان اوست

که در نشان نماید و که بی نشان شود[1488]

(17) Veyāḫud cihānı nūr-ı māhdan ḫālī ve tārīk gören ṭā'ifeden murād, kerāmāt-ı evliyāyı inkār iden **(18)** bī-baṣīretlerdür ki cihān, envār-ı kerāmāt-ı evliyā' ile dıraḫşān iken anlar ʿālemi tārīk görürler. **(19)** Ve anlar ki nūr-ı dīde-i ḥüsn-i iʿtiḳādları güşāde ve bīnādur. Cihānda nūr-ı māh-ı kerāmāt mevcūd olduġına **(20)** iʿtiḳād ile bir mürşid-i kāmil ve veliyy-i mükerrem ve mükemmilüñ pertev-i nūr-ı terbiyesinden müstefīż olup **(21)** ol māh-ı mekrümeti ʿayn-ı yaḳīn ile görürler. Ve dīde-i sırları güşāde olan aṣfiyā', ḫod ḥaḳīḳat-i **(22)** ḥāle naẓar itdüklerinde görürler ki ol māh-ı enver-i ṭarīḳat nūr-ı irşād ve muḥabbeti, pertev-i **(23)** ḥaḳīḳat-ı āfitāb-ı Muḥammedīden iḳtibās idüp ḫurşīd-i risālet-i Muḥammedīye daḫı bī-vāsıṭa, nūr-ı ẕāt-ı **(24)** ḥażret-i eḥadiyyeden münevver olmış. Pes, ol ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ ḥālet-i mezbūreyi vücūd-ı

[1487] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1488] Bazen izzet perdesinde gizlenir, bazen de bin türlü perdeyi yırtıp ortaya çıkar. Bazen perde arkasında bir dünya olur, bazen de perde önünde dünyalar olur. O, izsizdir ama her şey onun bir izidir. Bazen izini yansıtır bazen ise izini kaybeder. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 156.

mürşidde **(25)** müctemiʿ-i müşāhede itdüḳde, maşrıḳ-ı vāḥidiyyetden mirʾāt-ı ḳalbine bir nūr-ı vaḥdet lemeʿān ider ki **(26)** ḳayd-ı taʿayyünāt ve taʿaddüd-i keşerāt maḥv ve nā-peydā olup deryā-yı envār-ı eḥadiyyete ġarḳ olur. Ve ol **(27)** zamān ne kendüyi ve ne şeyḫini bulur. Ve bu makūle dīd ve şuhūdı olan ʿāriflerüñ bu ebyāt-ı şerīfe vird-i zebānı olur. **[388b] (1)** Şiʿr:

مقرّرست و معیّن وبحجّت برهان

که غیر دوست کسی نیست در مکین و مکان

هزار بار بگفتم هزار بار هزار

که قدر خود بشناس ای خلاصهٔ دوران **(2)**

ببد و مرتبه الله کوی و خوش می باش

بکو بمنزل ثانی که علّم الانسان

بجان دوست که یک قصّه را مسلّم دار **(3)**

محمّد ست امین و خداست دارامان

دگر زعقل حکایت مگودرین مجلس

هزار عقل یک جَو بمجلیس مستان **(4)**

بیا بکوش دل عاشقانه خوش بشنو

که شوق و شورش عشقت در زمین و زمان

بقدر عشق شود جاه هر کجا باشد **(5)**

چه جای حشمت جمشید و مکنت خاقان

باشکار و نهان قاسمی همی گوید

که عشق یار بورز ید آشکار و نهان[1489] **(6)**

İmdi benüm nūr-ı dīdem! Her dīde-i pür-ʿayb, lāyıḳ-ı şuhūd-ı sırr-ı ġayb olmayup **(7)** bīnā olanlar ḳatında ʿālem, māh ve āfitābdan pür ve çeşm maḥcūb, ḳatında cihān rūşen tīre ve keder görinür. **(8)** Maʿa-hāẕā eger mubṭal eger maḥḳ ve eger bīnā eger nā-bīnā eger muḳallid ve eger muḥaḳḳıḳ eger münkir ve eger muḳirr cümlesi **(9)** mevżūʿ-ı vāḥidde mütemekkin yaʿnī sālikān maḳāmı yek millet ve ḳāʾil-i kelime-i şehādet olup ṣūret-i İslām'da **(10)** görünmekle min ḥayṣü'ẓ-ẓāhir naẓar idenler bunlaruñ ḥaḳīḳat-ı ḥālinden ġāfil olduġı-çün her birini ḥaḳīḳat-bīn **(11)** ḳıyās iderler. Nitekim Mevlānā Ḫudāvendigār buyurur:

چشم هر سه باز و گوش هر سه تیز [1-3797]

Her üç ṭāʾifenüñ **(12)** yaʿnī cihān-ı rūşeni, tīre ve siyāh ve cihānda yek māh ve se māh gören eger münker ve eger münḳirlerüñ gözleri ẓāhirde **(13)** açuḳ ve ḳulaḳları tīz ve şinevā olmaġla

در تو آویزان و ازمن در گریز [2-3797]

saña āvīzān ve maḳbūlāndur. **(14)** Ammā benden firār idicilerdür. Yaʿnī sende nūr-ı ferāset ve dīde-i kerāmet olmaġla anlaruñ çeşm ve gūşların **(15)**

[1489] Hüccet ve burhan ise mukarrerdir ki mekan ve mekinde Dost'tan gayrı yoktur. Bin defa, binlerce defa söyledim: Ey dünyanın özü, kıymetini bil! İlk adımda "Allah!" de ve mutlu ol. İkinci adımda ise "İnsana öğreti..." (Alak 96/5) de. Can dostum! Bir konuda şüphe duyma: Muhammed emindir ve Allah, dârü'l-emandır. Bu mecliste artık 'akıl'dan söz etme. Sarhoşlar meclisinde bin akıl bir arpa tanesi kadar değersizdir. Gel, aşkın can kulağıyla dinle: dünyada ve zamanda bu hareketlilik aşk şevkidir. Neresi olursa olsun yücelik aşkla olur, aşk meclisinde Cemşid'in ve Hakan'ın esamesi bile okunmaz. Kâsımî, açık ve gizli her daim "Açık ve gizli Dost'a âşık olun!" der. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 252.

bi-ḫasebi’ẓ-ẓāhir olan ʿamā ve ṣamemden ḫālī ve ṣaḥīḥ görmekle cümlesini ehl-i Ḥaḳ ḳıyās idersin. Ammā ehl-i ferāset **(16)** ve ʿalā baṣīret olan erbāb-ı ḥaḳīḳat, nūr-ı kerāmet ile ol münker ve muḳallidleri

(وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا **(17)** وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا)[1490]

zümresinden olduḳların bilüp ḥaḳīḳat-i İslām’dan baʿīd görürler. **(18)**

وستفترق امّتی علی ثلثة و سبعین فرقة کلّهُم فی النّار الا واحِدةً[1491]

Maʿnāsını Ḥaḳḳa’l-yaḳīn müşāhede **(19)** iderler.

Şiʿr:

کرده روی بدانی ای معدن امانی

بیرون ازین دو منزل دریای راز باشد

کردیدهٔ بصیرت فی الجمله باز کردی

عین الیقین بدانی این هر سه باز باشد **(20)**

سرمایهٔ حقیقت عشقست در طریقت

بی عشق هر چه بینی امر مجاز باشد [1492]

ʿİlm-i şerīfe **(21)** ḫafī olmaya ki bu vechle virilen maʿnā, mıṣraʿ-ı ṣānīde olan (درتو) ḫiṭābı ʿumūma ḥaml olınduġı taḳdīrcedür. **(22)** Ammā ḫiṭāb ʿumūma olmayup lisān-ı pehlivāndan İmām-ı ʿAlī kerremallāhu vecheye ve ḳadem-i ʿAlī üzre olan **(23)** vāriṣ-i ekmel-i ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye ve ṣāḥib-i

[1490] A’râf 7/179: “Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, **gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen** birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.”

[1491] Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır; biri hariç hepsi ateştedir.

[1492] Ey emanetler madeni! Yola çıkarsan anlarsın. Anlarsın ki bu iki menzilin dışı sırlar denizidir. Basiret gözünü tamamıyla açtıysan aynülyakîn makamını açıkça görürsün. Tarikatte hakikat sermayesi aşktır. Aşksız gördüğün her şey mecazdır.

zamāna ḫiṭāb olursa, maʿnā-yı beyt bu vechle olur ki ey **(24)** vaṣiyy-i Resūl-i Ḫudā ve vāriṯ-i ekmel-i ḥaḳīḳat-i Muṣṭafā ve ādemü'l-evliyā ʿanī ʿAliyyü'l-Murteżā egerçi bu gürūh-ı ṣelāṯenüñ her biri **(25)** kendü zʿam ve iʿtiḳādlarınca ṭarīḳ-i Ḫaḳ cānibine ve senüñ hidāyetüñe taʿalluḳ idici geçünürler. **(26**) Ve biz ehl-i Ḫaḳḳuz dirler velākin bunlaruñ taʿalluḳları ne yüzden taʿalluḳdur ve ber mıṣdāḳ-ı [1493] إِلَى أَصْلِهِ **(27)** كُلُّ شَيْءٍ يَرْجِعُ her şeyʾ aṣlına rucūʿ idecekleri muḳarrerdür. Fe-ammā bunlaruñ aṣla olan rucūʿları ne vechle **[389a] (1)** olur benüm ʿilmümden ġāʾibdür. Yā ʿAlī! Ḫaḳ sübḥānehū ve Teʿālā saña bir ʿilm-i ledünnī virmişdür ki her bir mertebe ṣāḥiblerinüñ **(2)** kemāl ü istiʿdād ve mebdeʾ ü meʿād ve ʿulvī vü süflīden kendülere aṣl olan ḳanḳı ṣıfāta rucūʿ **(3)** ideceklerin bilürsün. Zīrā

انا الذى اعلم ما يحدث انا الذى اعلم خطرات القلوب وانا الذى **(4)** ارى اسمع دعوة الامم وانا الذى ارانى الله اعمال الخلايق فى مشارق الارض ومغاربها **(5)** ولا يخفى علىّ منهم شئ[1494]

buyurmuşsun. Pes, bu ḳadar elṭāf-ı ilāhiyye olduḳdan soñra ṭavāʾif-i ṣelāṯenüñ **(6)** aḥvāli daḫı saña rūşendür. Ben anlaruñ mā-fi'l-bālini bilmezem. Yā Mazharü'l-ʿacāʾib, yā Esedullāhi'l-ġālib **(7)**

سحر عين است اين عجب لطف خفيست [1-3798]

bu ḥāl siḥr-i ʿayn mıdur ʿacabā luṭf-ı ḫafī midür? Pes, sebebi maʿlūm **(8)** olmaduġi-çün luṭf-ı ḫafī dinilse lāyıḳ ve aṣl ve sebebi idrāk olınmaduġı-çün siḥr-i ʿayndur **(9)** dinilse daḫı ṣādıḳ ve vāḳıʿa muṭābıḳdur ki

بر تو نقش گرگ و برما يوسفيست [2-3798]

saña naḳş-ı **(10)** gurg ve bize ḥüsn-i Yūsuf'dur egerçi bana bir şeyʾ ẓāhir ḥālde Yūsuf-miṯal ḫūb-cemāl görinür velākin **(11)** senüñ naẓaruñ sīret ve ʿāḳıbetine olmaġla gurg-şekl görinür.

[1493] Her şey aslına döner.

[1494] Ben olan biten her şeyi bilen kimseyim. Ben kalplere gelen düşünceleri bilen kişiyim. Ben, ümmetlerin duasını gören ve işiten kimseyim. Ben, yeryüzünün doğusunda ve batısındaki yaratılmışların amellerini Allah'ın gösterdiği kimseyim. Hiçbir şey benden gizli kalmaz.

Fil-ḫaḳīḳa mer'ī şey' vāḥid iken **(12)** birimüzüñ naẓarında ḳabīḥ ve birimüzüñ naẓarında ḥüsn göründügi siḥr-i ʿayn ve luṭf-ı ḫafīdür ki dīde-i **(13)** baṣīreti olmayan bu sırr-ı ḫafīyi göremeyüp ve حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ، وَحُفَّتِ [1495] النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ **(14)** ne maʿnādur bilemez. ʿAle'l-ḫuṣūṣ bizüm fehm-i ḳāṣırımuz bu idi ki bir kimesne cenkde ḫaṣmına ġālib olup **(15)** ḳılıç altına getürse bā-ḫuṣūṣ ḫaṣmı yüzüne tükürse müstaḥsen olan aña emān virmeyüp **(16)** başın bedenden cüdā ḳılmaḳ idi. Senüñ naẓar-ı Ḫudā beynüñde ise bu müstaḳbiḥ **(17)** olup ḳatl ve ġazādan vazgeldüñ ammā ʿaceb sırr-ı ilāhīdür ki bunuñ ḥüns-i cemāli Yūsuf-miṣāl baña daḫı **(18)** āşikār oldı ki elüñde maḳtūl olsam şeref-i İslām'dan maḥrūm olurdum. Bi-ḥamdillāhi Teʿālā **(19)** şimdi nūr-ı īmān ve īḳān cism ü cānımı ġarḳ-ı deryā-yı ḥubb-i Yezdān itmişdür. Yā ʿAlī! **(20)** ʿAleyke ʿavnillāh ve naẓar-ı pāküñe ṣad hezār bārekallāh.

Şiʿr:

Merḥabā ey Şāh-ı Merdān es-selām

(21) Es-selām ey sırr-ı pinhān es-selām

Merḥabā ey kāşif-i sırr-ı ezel

Es-selām ey cümle burhān es-selām

(22) Merḥabā ey Ḥaydar-ı Düldül-süvār

Es-selām ey kān-ı iḥsān es-selām

[1495] Cennet kerih görülen şeylerler; cehennem de ilgi çeken şeylerle çepeçevre sarılmıştır. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 5, s. 150; Buhari, "Rikak" 28.

Merḥabā ey ṣāḥib-i luṭf u kerem

(23) Es-selām ey genc-i pinhān es-selām

Merḥabā ey sāḳī-i kevṣer-i imām

Es-selām ey ḳıble-i cān es-selām

(24) Merḥabā ey pīşivā-yı evliyā

Merḥabā ey baḥr-i ʿirfān es-selām

Es-selām ey maẓhar-ı küll-i nebī

(25) Es-selām ey nūr-ı īmān es-selām[1496]

Neṣr: Āh ey ism-i semīsi ʿAlī ve himmet-i seniyyesi ʿālī ḥaḳḳā ki

عالم ار هجده (26) هزارست و فزون [3799-1]

ʿālem eger on sekiz biñdür ve eger ziyādedür

هر نظر نیست این هجده زبون [3799-2]

(27) velākin bu on sekiz biñ cihān her çeşm ve naẓarda zebūn degüldür. Ve cümle ʿavālimüñ müşāhedesine **[389b] (1)** ḳutb-ı zamān ve merkez-i devrāndan ġayrısı ḳādir olamaz. Şiʿr:

اینچنین نادره در ملک جهان کم باشد

مکرآن یار کرامی که مکرّم باشد[1497] **(2)**

[1496] Necâtî Bey, **Divan**, haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992, s. 306-307.
[1497] Yüce olan o kıymetli dost dışında böylesi nâdire dünyada azdır. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı**

Āh ey dürc-i dürr-i lā-fetā ve burc-ı māh-ı hel atā!

راز بکشا ای علیّ مرتضا [3800-1]

(3) Hetk-i āstar ve keşf-i esrār ḳıl ey ʿAliyyü’l-Murteżā!

ای پس سوءال قضا حسن القضا [3800-2]

Ey **(4)** sūʾi’l-ḳażānuñ pes perdesinde olan ḥüsnü’l-ḳażā ki beni ḳatl ve helāk içün gelmiş ve sūret-i **(5)** sūʾi’l-ḳażāda görünmiş iken perde-i ḫafāʾda olan envār-ı cezebāt-ı Ḥaḳḳ’ı ifāża **(6)** itmekle şeref-i İslām ve nūr-ı īmān ile müşerref olup ḥüsnü’l-ḳażā ve mirʾāt-ı celālden **(7)** bir cemāl-i bī-hemtā gösterdi ki anuñ meftūnı olup iki cihāndan el yudum. Āh ey rehnümā-yı mülk-i meʿānī **(8)** ben seni nice vaṣf ideyüm ki!

Şiʿr:

Cemālüñ fitnesi ṭutdı cihānı

Çıḳardı perdeden rāz-ı nihānı

(9) Nider ʿāşıḳ cihān ve cānı sensiz

Ki sensin ʿāşıḳuñ cān u cihānı

Leb-i laʿlüñ şarābın içene ṣor

(10) Ki kimdir içen āb-ı zindegānı

Egerçi bī-nişāndur līk hergiz

Nişānsız bulmadılar bī-nişānı

Kâsım-ı Envâr, s. 742.

(11) Viṣālüñdür viṣālümdür viṣālüñ

Naʿīm-i ḫuld ve ʿömr-i cāvidāni[1498]

İmdi ey maṭlaʿ-ı āfitāb-ı ḥaḳīḳat!

یا تو را گو (12) انچه عقلت یافتست [1-3801]

Yā budur ki ʿaḳl-ı küllün müşāhede itdügi meʿānī ve ḥaḳāyıḳı sen söyle. **(13)**

یا بگویم انچه بر من تافتست [2-3801]

Yāḫūd ol nesne ki benüm üzerüme lemeʿān itmişdür. Sen **(14)** söylemezsen lā-cerem ben söylerüm. Āh ey mufīż-i nūr-ı Muḥammedī niçün söylemezsün?

از تو بر من (15) تافت چون دارای نهان [1-3802]

Ol envār-ı lāmiʿa ceẕebāt-ı ḫod benüm dil ü cānuma senüñ **(16)** āfitāb-ı naẓaruñdan dıraḫşān oldı. Pes, yā ʿAlī! Nice pinhān idebilürsün. Mekr-i iḫfāya **(17)** imkān mı vardur? Egerçi yā ʿAlī! Maḳṣūd bu nūr-ı muḥabbetüñ ḳalbde pertev itmesi olup **(18)** ḳīl ü ḳāl lāzım degüldür. Zīrā

می فشانی نور چون مه بی زبان [2-3802]

sen bī-nuṭḳ ve zebān **(19)** māh-ı tābān gibi nūr-efşān olmışsun ve āfitāb-ı muḥabbetüñle ẓulumāt-ı beşeriyyeyi izāle ve nevrūz-ı **(20)** vaḥdet eylemişsindür

لیک اگر در گفت آید قرص ماه [1-3803]

velākin eger ḳurṣ-ı māh-ı nūr-ı penāh söze gele **(21)**

شب روانرا زودتر آرد براه[2-3803]

şeb-revleri tīz yola getürür.

[1498] Hüseyin Ayan, **Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 541.

Şiʿr

Bilürem meh yüzüñdür beyt-i maʿmūr

(22) Ṭavāf iden göñüller oldı mesrūr

Gözüñ hā-i hüviyyetdür cebīnüñ

Hidāyet şemʿasıdur ʿarż ider nūr

(23) Velī nefḫ-i Mesīḥīdür dehānuñ

Ki ṣıḥḥat bulur andan içse rencūr

Ḥaḳḳā ki ey māh-tāb-ı ṭarīḳat **(24)** ve āfitāb-ı ḥaḳīḳat! Senüñ envār-ı lemʿa-i vech-i hidāyetüñ, nūr-pāş-ı ceẕbe-i eḥadiyyet olup maẓhar-ı küll-i **(25)** risālet ve maṭlaʿ-ı mihr-i velāyet oldıġuña delālet itmege lisān ile taḳrīr ve beyāna ḥācet **(26)** ḳalmamışdur. Ve aḥdāḳ-ı naẓar-ı pāküñ idāre itdügi aḳdāḥ-ı tecelliyāt-ı rabbānīyyeden şarāb-ı nāb-ı muḥabbet **(27)** nūş idüp bezm-i ṣıfātuñ mest-i medhūşları olmışuzdur velākin ḳurṣ-ı māh-ı dehān-ı irşāduñ **[390a] (1)** zebān-ı maʿfiretden niṣār-ı kelimāt-ı cevāhir, nükāt-ı esrār-ı rubūbiyyet eylese bāde nūş-ı muḥabbet olan ʿāşıḳ-ı **(2)** sermestlerüñ dimāġ-ı semʿ-i fıṭnatlarına nuḳl-i rāḥat ve ülfet olup şeb-rev-i rāh-ı **(3)** mücāhede ve riyāżet olan aṣḥāb-ı ṭarīḳati ber ḳadem eyler ve beytü'l-maḳdes-i maʿrifet ve kaʿbe-i üns-i **(4)** cemāl-i vaḥdete īṣāl itmekle sālikān-ı ṭarīḳat ve ṭālibān-ı hidāyet

از غلط امین شوند و از ذهول [1-3804]

(5) ġalaṭ ve zuhūlden emīn ve sālim olurlar. Zīrā

بانگ مه غالب شود بر بانگ غول [2-3804]

bāng-ı māh **(6)** lā-cerem bang-ı ġūlüñ üzerine ġālib olurlar. Elḥāṣıl terbiye-i naẓardan ġayrı terbiye-i lisānī daḫı olursa **(7)** nūrun ʿalā nūr olup ġūl-i nefs, ṣūret-i Ḥaḳ ve şekl-i muḥabbetde niçe fesād ve buṭlānı müstaḥsen **(8)** ve leṭāfet üzre gösterür. Sālik daḫı ol bāṭıl-ı ṣūret-i muḥabbetde görünmekle Ḥaḳ ḳıyāṣ idüp **(9)** yoldan çıḳar ve niçe mehālike düşer. Ammā kelimāt-ı hidāyet-i āyātüñ daḫı muʿayyen olsa ḫiyel-i nefs ve ṣadā-yı **(10)** ġūl farḳ olınmaġla ṭarīḳ-i müsṭaḳīmden ḫurūca maḥāl olmaz. Āh ey mürşid-i rāh-ı ḳaḳīḳat ve āfitab-ı **(11)** māh-ı ṭārīḳat!

ماه بی گفتن چو باشد رهنما [1-3805]

Māh çünki bī-güft ü süḫan rehnümā ola maḥall-i şübhe **(12)** degüldür ki

چون بگوید شد ضیا اندر ضیا [2-3805]

çünki māh nuṭḳa gele ve ṭāliblere ḫurde-i ṭarīḳatı beyān **(13)** ḳıla. Żiyā ender żiyā ve nūrun ʿalā nūr olması muḳarrerdür.

Rubāʿī:

ای جان همهٔ جهان ز تاب لب تو

رسته ز شکر برون نبات لب تو **(14)**

دل در ظلمات زلف تورفت ازدست

کردر نرسد آب حیات لب تو[1499]

(15) Ḫulāṣa-i kelām ey şāh-ı evliyāʾ ve muḳtedā-yı aṣfiyāʾ!

چون تو بابی ان مدینهٔ علم را [1-3806]

Çünki sen **(16)** medīne-i ʿilmüñ bābısun ki ḥażret-i Risālet-penāh ʿaleyhi ṣalavātullāh أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا [1500] **(17)** buyurmışlardur. Pes, medīne-i ʿilm ise

[1499] Ey can! Bütün dünya senin dudağının parlaklığından ortaya çıkmış, senin dudağının şekeri baldan bile çoktur. Gönül, senin zülüflerinin karanlığında elden gitti. Tek kurtuluş yolu senin dudağındaki âb-ı hayata ulaşmaktır.

[1500] Ben ilmin şehriyim; Ali de kapısıdır. Taberânî, **el-Mucemu'l-Kebîr**, Cilt: 11, s. 65.

ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye olup ve sen ol medīnenüñ bābı meşābesinde **(18)** olıcaḳ dāḫil-i medīne-i ʿilm olmaḳ murād idenler senden dāḫil olurlar. Ve şehrden bir şeyʾ ḫurūc **(19)** itse lā-cerem bāb-ı medīneden mürūr ider. İmdi yā ʿAlīّ!

چون شعاعی افتاب حلم را [3806-2]

Çünki āfitāb-ı **(20)** ḥilm olan Resūl ʿaleyhisselāmuñ şuʿāʿ-ı nūr-ı muḥabbetisün.

باز باش ای باب بر جویای باب [3807-1]

(21) Ey bāb-ı medīne-i ʿilm ve şuʿāʿ-ı āfitāb-ı ḥilm! Ṭālib-i duḫūl-i bāb olanlara güşāde ve meftūḥ ol. **(22)**

تا رسد از تو قشور اندر لباب [3807-2]

Tā kim senüñ nūr-ı muḥabbetüñden bu ḳışr ve pūstlar lübāb **(23)** ve ḥaḳīḳatlere irişe.

باز باش ای باب رحمت تا ابد [3808]

بار گاه ما له کوفواً احد

Bār-gāh-ı **(24)** mālehū küfüven aḥad ve bāb-ı raḥmet olan ʿAliyyüʾl-Murteżā ile ileʾl-ebedüʾl-ābād mefṭūḥ ol ki erbāb-ı muḥabbet, **(25)** ol bāb-ı meftūḥ-ı hidāyetden medīne-i ʿilm ve maʿrifete ve kaʿbe-i vaḥdete dāḫil olsunlar.

از دیوان مولانا **(26)** در مدح علی فرماید:

التجای ما بشاه اولیاست

زآنکه نورش مشتق از نور خداست

ای که داری دیده رویش ببین

چشم جانش چشم جان مصتفاست **(27)**

هر که بامهرش بود راه دین

بی تکلّف از گروه اصفیاست

[390b]

در ثنا و مدحش عشّاق را **(1)**

بی مخالف راست گونه نواست

قل تعالوا ارحقش آمد جو لب

از رسول الله علی بابهاست

اوست سلطان حقیقت زآن سبب **(2)**

بر در قدرش همه شاهان گداست

درشریعت عالمانرا او دلیل

در طریقت عاقلانرا پیشواست

محرم اسرار حیّ ذولجلال **(3)**

نام پاکش مرتضای اولیاست[1501]

[1501] Biz Velîlerin Şâhı Hz. Ali'ye tâbiiz. O ki nuru Allah'ın nurundandır. Ey basiret sahibi! Bak gör,

Ḥāṣıl-ı kelām yā ʿAliyyü’l-Murteżā senüñ ḥavme-i terbiyetüñ **(4)** bir serāy-ı ṣamediyyet ve nūr-ı hidāyetüñ bir āsitāne-i ḳaṣr-ı eḥadiyyetdür ki ẕerrāt-ı kā’ināt̲dan her bir ẕerre senüñ **(5)** tābiş-i envāruñdan ḥażret-i eḥadiyyetü’ẕ-ẕāta birer derīçe ve efrād-ı mevcūdātdan her bir ferd senüñ pertev-i esrāruñdan **(6)** ʿālem-i esmā ve ṣıfāta birer manẓara olmışlardur velākin senüñ vesāṭatuñ olmaduḳça ne bir ḳapu güşāde **(7)** ve ne bir manẓara ve derīçe şikāfte olmaḳ mümkindür deyü Mevlānā Ḫudāvendigār lisān-ı pehlivāndan buyururlar ki: **(8) “**Yāʿalī!

هر هوا و زرّهٔ حود منظریست [1-3809]

وَفِی کُلِّ شَیْءٍ لَهُ اٰیَةٌ تَدُلُّ عَلٰی اَنَّهُ وَاحِدٌ[1502]

Mışdāḳınca her bir hevā **(9)** ve ẕerre ḫod vaḥdāniyyet-i Ḥaḳḳ’a bir manẓaradur. Fe-ammā

ناکشاده کی کود کانجا دریست [2-3809]

nā-güşāde iken **(10)** anda bir ḳapu vardur diyen kimdür?” İmdi benüm nūr-ı dīdem!

تا بنکشاید دری را دیده بان [1-3810]

Mādām ki vāriṯ-i **(11)** ekmel-i envār-ı Muṣṭafā, ḳāyim-i maḳām-ı ʿAliyyü’l-Murteżā olan derbān-ı serāy-ı vaḥdet ve dīd-bān-ı esrār-ı eḥadiyyet **(12)** bir ceẕbe ve muḥabbet ḳapusun açmaya

در درون هرگز نجنبد این گمان [2-3810]

---

onun can gözü Mustafa’nın can gözüdür. Din yolunda kim ki onu severse hiç güçlük çekmeden ermişler sırasında yer alır. Onun âşıkları, onu övmek için yüz ceşit medhiye söylerler. Hak’tan ona “Söyle gelsinler” diye cevap geldi. Resulullah ise “Ali kapısıdır” diye buyurdu. Hakikat sultanı odur ve işte bu yüzden tüm diğer sultanlar onun kapısında dilencidir. Şeriatte o âlimler için delildir, tarikatte ise âkiller için rehberdir. Hayy ve Zülcelâl olan Allah’ın mahremidir, temiz adı Murtezâ-yı Evliyâ’dır.

[1502] Her şeyde onun tek olduğunu gösteren bir delil bulunmaktadır. Amr b. Bahr el-Câhız, **el-Mehâsin ve’l-Ezdâd**, Beyrut, Dâru ve Mektebeti Hilâl, 1423, s. 168.

hergiz hīç ferdüñ derūnunda **(13)** bu gümān ḥareket itmez ki cānib-i vaḥdete bir ḳapu ola. Pes lā-cerem bir mürşid-i ʿalā-himmet gerekdür ki feṯḥ-i bāb-ı muḥabbet **(14)** idüp bir bābdan ṣad hezār ve hezār ebvāb-ı esrār müşāhede ider ki her biri ravżāt-ı eḥadiyyet **(15)** ve cennāt-ı vaḥdete manẓara olmış görür. Ḥāṣıl-ı kelām

چون کشاد شد دری حیران شود [3811-1]

çünki ebvāb-ı **(16)** ceẕbe ve muḥabbetden bir ḳapu açılmış ola. Dīde-i cān ḥayrān olur. Ve min baʿd bu ʿālem-i keẕret ve lāne-i beşeriyyetden **(17)** naḳl-i rāḫt idüp

مرغ امّید و طمع پرّان شود [3811-2]

murġ-ı ümīd ve ṭamaʿı cevv-i hevā-yı melekūte perrān olur. Yaʿnī **(18)** murġ-ı ümīd, ruʾyet-i cemāl ve hümā-yı ṭamaʿı vuṣlat-ı ẕātī evc-i lāhūta ṭayrān ider. Meẕelā

غافلی (19) ناگه بوویران گنج یافت [3812-1]

nāgāh bir ġāfil vīrānede genc buldı. Pes, her bir vīrānede genc-i pinhān medfūndur **(20)** ümīdiyle

سوی هر ویران ازان پس می شتافت [3812-2]

andan soñra her virāne cānibine sürʿat idüp **(21)** tecessüse başladı. Yaʿnī ʿālemi māh-ı enver-i ṭarīḳatdan ḫālī ve cānib-i vaḥdete mekşūf bir ḳapu yoḳdur **(22)** ẓann ider iken çünki vīrāne-i genc-i vaḥdet ve manẓara-i gülşen-i muḥabbet olan bir ʿāşıḳ-ı fānī ile ṣoḥbet **(23)** itdükde, ḳalbüne anuñ ṣoḥbetden bir nūr-ı ceẕbe lemeʿān itdügi gibi ravżā-i vaḥdete ṣad hezār derīçe **(24)** açılup ve genc-i vuṣlat ve vīrāne-i vaḥdet aṣḥāb-ı muḥabbetde idügi āfitābdan ʿayān olmaġla **(25)** her ḳande ki ṣūret-i faḳr ve fenāda bir dervīş görse vīrāne-i genc-i maġrifetdür ümīdiyle anuñ ṣoḥbetine **(26)** sürʿat idüp ṭālib-i kān-ı irşād ve hidāyet ve rāġıb-ı bāb-ı esrār-ı muḥabbet oldı. Ve

lā-cerem **(27)** ġınā-yı ḳalb-ı faḳrda ve beḳā-yı ebedī fenāda idügün muḳarrer bilüp hestī-i mevhūmun yaġmā-yı ʿışḳ itdi. **[391a] (1)** İmdi benüm rūḥum!

تا ز درویشی نیابی تو گهر [1-3813]

Mādām ki sen dervīşlikden güher bulmayasun. Yaʿnī ifnā-i vücūd ile **(2)** kenz-i beḳā-i nā-maḥdūda vāṣıl olmayasun.

کی گهر جویی ز درویش دگر [2-3813]

Ġayruñ dervīşliginden ḳaçan ṭālib-i güher **(3)** olursun. Ḥāṣıl-ı kelām maşrıḳ-ı envār-ı muḥabbetden senüñ mişkāt-ı cesed ve zücāce-i ḳalbüñde bir misbāḥ-ı **(4)** ceẕbe-i eḥadiyyet müştagill olmaḳ gerekdür ki ḳulūb-ı dervīşān daḫı defāʾin-i lāli-i rumūz-ı tecelliyāt-ı rabbāniyye **(5)** olduġın bilüp, anlar ile ṣoḥbet ve iḫrāc-ı cevāhir-i maʿrifet itmege ṭālib olasun. Ve keẕālik mādām ki **(6)** ṣıfāt-ı reddiyyeden birini terk idüp aña ʿivaż bir ṣıfat-ı ḥamīde güherini bulmayasun.(يُبَدِّلُ اللّٰهُ **(7)**سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ)[1503]Maʿnāsın fehm idemeyüp sāʾir evsāf-ı ẕemīme terkine himmet ile bir ḫaṣlet-i **(8)** ḥasene cevherinüñ istiḫrācına rāġıb olamazsun. Pes, evvelā tārik-i ḥubb-ı dünyā gereksin ki muḥibb-i āḫiret **(9)** olasun. Ve ḥubb-ı āḫiret daḫı mücerred olmaḳ gerekdür ki defīne-i ḥubb-ı ẕāt-ı Ḫudā bedīdār ola**.** Ve bilcümle **(10)** mest-i medhūş-ı ḫamr-ı muḥabbet olmaḳ murād eyleyen ṭālib-i erbāb-ı ceẕbe ile ülfet ve ehl-i fenā ile ṣoḥbet **(11)** itmek gerekdür yoḫsa ehle muḳārenet itmeden

سالها گر ظن دود باپای خویش [1-3814]

mücerred ẓann ve ḫayāl niçe yıllar **(12)** kendü aḳdām-ı iḳdām ve pindāri ile pūyende ve devende olsa, tīh-i hestī-i mevhūmdan ḫurūca ḳādir **(13)** olmayup

نگزرد ز اشکاف بینهای خویش [2-3814]

[1503] Furkān 25/70: "Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. **Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.** Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

kendü burunları delügünden öte geçemez. Yaʿnī fenādan soñra **(14)** vāḳiʿ olan devlet-i beḳāya nā'il olamaz. Zīrā

تا به بینی نایدت از غیب بو [3815-1]

mādām ki senüñ burnuña **(15)** ġaybdan bir rāyiḥa-i ṭayyibe gelmeye

غیر بینی هیچ می بینی بگو [3815-2]

burnuñdan ġayrı hīç bir şeyʾ görür misün rāst söyle. **(16)** İmdi kendü raġm ve pindārüñ ile her ne ḳadar mücāhede ve riyażāt eyleseñ ve fażīlet-i bāhire ṣāḥibi olsañ **(17)** mādām ki āteş-i ʿışḳa yanmayasun, ʿavd-ı vücūduñdan revāyiḥ-i ḳudsiyye-i vaḥdet istişmāmına ḳuvve-i şāmmeye **(18)** mālik olmayup şirk-i maʿneviden ḫalāṣ olamazsun. Ḳāsım-ı Envār ne ḫūb dimişdür, Şiʿr:

نعم الفقیه حال مدرّس کجا رسید **(19)**

در وصف حق نه هیچ سخن گفت و نه شنید

حظّ از حواس داشت زمعنی نداشت جان

نقش جهان بدید ولی جان جان ندید **(20)**

هر لحظهٔ تجلّیئ نومی رسید زیار

این راه عشق جمله مزیدست در مزید

پندار ما حجاب شد اندر طریق یار **(21)**

عشقت رسید وپردهٔ پندار ما درید

گرمثر بی نداری قفل تو محکمست

این قفل را نیافت کسی در جهان کلید **(22)**

از حق بحق طریقت پاکست و روشنست

روشن شود کسی که درین روشنی رسید

و صلت الله یافت قاسم و نا گاه یافت **(23)**

زآنکه بشمشیر لاآن همه عالم برید[1504]

Ḫülāṣa-i kelām raḥm-ı māderde olan cenīn, **(24)** ḥayātı āfitābdan bulduġı gibi raḥm-ı bedende olan cenīn-i cān daḫı nūr-ı āfitāb-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammedīden nefḫ-i **(25)** rūḥ-ı iżāfī ile ḥayāt-ı cāvidānı bulup anuñ nuṭḳından taḥṣīl-i kemālāt itmekle Mevlānā Ḫudāvendigār **(26)** lisān-ı pehlivāndan Şīr-i Yezdān'a girü baʿżı suʾāl īrādına şuruʿ buyurdılar.

سوال کردن آن کافر از علی (27) کرّم الله وجهه که بر چون منی مظفّر شدی شمشیر از دست چون انداختی

Ol pehlivān-ı kāfir **[391b] (1)** İmām-ı ʿAlī kerremallāhu vecheden suʾāl itmesi beyānındadur. Böyle deyü ki yā ʿAlī! Benüm gibi pehlivāna ġālib olmış iken **(2)** elüñden seyfi niçün bıraḳduñ?

پس بگفت ان نو مسلمان ولی [1-3816]

Pes, pehlivān-ı nev müselmān ve veliyy-i şücʿān **(3)**

[1504] Evet, ey fakih! Müdderisin hâli ne oldu? Hak vasfında ne bir söz etti ne de işitti. Onun hazzı duyulardandı, ruhtan değildi. İşte bu yüzden dünya nakışlarını gördü ama canın canını göremedi. Her an Dost'tan yeni bir tecellî geliyor. Bu aşk yolu bütünüyle arttıkça artandır! Dost yolunda bizim sanılarımız perde oldu ama senin aşkın gelip bizim sanı perdemizi yırttı. Bu meşrep sende yoksa ve senin kilidin sıkıysa, bu kilide kimse anahtar bulamayacak. Hak'tan Hakk'a açık ve temiz bir yol vardır. Bu yol, aydınlığa varan kişiye açıkça gözükür. Kasım, birden bire Allah'a vuslata erişti, çünkü "lâ" kılıcıyla tüm dünya bağını kesti. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 159.

از سرمستی لذّت یا علی [2-3816]

şarāb-ı muḥabbet sermestliginden ve leẕẕāt-ı müşāhede-i cemāl-i vaḥdetden eyitdi ki: Yā ʿAlī! **(4)**

باز فرما یا امیرالمؤمنین [1-3817]

Āşikāre buyur yā emīre'l-müʾminīn!

تا بجنبد جان بتندر چون جنین [2-3817]

[Maṭlab: احوال جنین در رحم مادر و تربیت کردن هفت اختر بطریق المناوبته]

(5) Tā ki cenīn raḥm-ı māderde nice ḥareket iderse cān daḫı raḥm-ı tende eylece cünbiş ḳıla ve senüñ **(6)** dem-i ʿİsā nefesüñden ḥayāt-ı ebedi bula. Ey müstemiʿ-i ḳābil! Evvelā raḥm-ı māderde olan nuṭfe-i cenīnüñ ḥālet-i **(7)** teḳallübātında vāḳiʿ olan aḳvāl-i mücerribīn ve müteşerriʿīn ve eṭibbā ve müneccimīn beyān olınup baʿdehū Mevlānā Ḫudāvendigār **(8)** şimden soñra buyuracaḳları ebyāt-ı şerīfe taḥḳīḳ olına. Pes, ʿilm-i şerīfe ḥafī olmaya ki erbāb-ı tecārib **(9)** dirler ki; çünki raḥmda nuṭfe-i merd ve zen mümtezic ve muḫteliṭ ola. Bir şekl-i mustedīr-i beyża mānendi müctemiʿ **(10)** olup evvelā nuṭfe-i mezbūre beyāż süd köpügi gibi olur ki ḥālet-i mezbūreye raġve ve mertebe-i zübdiyye taʿbīr **(11)** olınur. Pes, taḥrīk-i ḳuvvet-i muṣavvire ile nuḳāṭ-ı s̱elās̱e-i demeviyye ẓāhire olup birisi vasaṭda müsteḳarr olur ki maḥalli dildür. **(12)** Ve birisi cānib-i yemīnde olur ki maḥalli cigerdür. Ve noḳṭa-i [s̱āliṣe][1505] bu üslūb üzre bir şekl-i müs̱elles̱ iki noḳṭa miyānında **(13)** fevḳānī ḳarār tutar ki maḥalli çeşm ve dimāġdur. Ve bundan soñra maḥall-i sürrede bir noḳṭa-i demeviyye ẓuhūra gelüp **(14)** nāfe müteʿayyin olur. Ve bu ḥāletde ol zebd-i düvverüñ üzerine dumān gibi bir buḫār çöküp örümcek aġından **(15)** daḫı ince bir perde-i raḳīḳ olup ṣūret-i cemʿiyye-i insāniyyeyi iḥāṭa ve tefrīḳadan ḥıfẓ ider. Ve aʿżādan ibtidā **(16)** ẓuhūra gelen dildür. Ve baʿżılar çeşm ve dimāġ, baʿżılar daḫı dehāndur dimişler. Ve bilcümle ḥālet-i

[1505] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

ūlāda **(17)** nuṭfe, vech-i meşrūḥ üzre müteşekkil olup ḥālet-i ṣānīde derūn-ı şikemde olan cild-i raḳīḳ ki aña ṣıfāḳ **(18)** dirler ki nuṭfe-i zebdiyye üzerinde ḥāṣıl olan nuḳāṭ-ı demeviyye-i mültaṣiḳanuñ çevganuñdan tekevvün iden köpükden **(19)** istiḥāle-i maḥsūsa ile ṣūret-i sürreye müsteḥīl olur. Ve ḥālet-i ṣāliṣede ʿalaḳa olur ki ʿalaḳ-ı dem-i ġaliẓe **(20)** dirler. Ve ṭā-i vaḥdet ile ʿalaḳa bir pāre uyuşuḳ ve pıḫtılanmış ḳana dirler. Pes, üçünci ḥāletde nuṭfe köpük **(21)** mertebesinden ʿalaḳa olmaġla munḳalib olur. Ve ḥālet-i rābiʿada muḍġalıga munḳalib olur. Yaʿnī gūşt-pāre **(22)** olur [ve ʿurūḳ-ı müteḥarrike ẓāhir olup ruʾesāʾ-i aʿżā olan ṣūret-i dil ve dimāġ ve ciger āşikār olur.][1506] Ve ḥālet-i ḫāmsede üstüḫānlar tekevvün idüp aʿżāʾ birbirinden seçilür. Yaʿnī baş omuzdan **(23)** ve iki bāzū eller ile pehlūdan ve iki oyluḳ ayaḳları ile şikemden munfaṣıl olup biʾt-tamām heyʾet-i **(24)** insāniyye imtiyāz bulur. Pes, bundan soñra ġāẕiye ve nāmiye ḳuvvetden fiʿle ḫurūc idüp, mürekkeb-i rūḥ-ı insānī **(25)** olan rūh-ı ḥayvānīye müstaʿidd olur. Pes, erbāb-ı tecrübe taḥḳīḳi üzre müddet-i raġva ki ḥālet-i ūlādur. **(26)** Altı günde yedi güne varınca ẓuhūra gelüp ḳuvve-i muṣavvire bī-istimdād, nuṭfe-i raḥm, noḳṭa ile taṣarruf ḳılur. Pes, **(27)** altı gün tamām olduḳda üç güne dek daḫı ol zübdüñ üzerinde baʿżı ḫuṭūṭ ve nuḳāṭ-ı demeviyye **[392a] (1)** nümūdār olup ibtidāʾ-i ḥālden bu mertebeye gelince ṭoḳuz gün mürūr ider velākin gāh olur ki bir gün müteḳaddim **(2)** veyā müteʾaḫḫir olur. Ve ḥālet-i ṣāliṣe ki keynūnet-i ʿalaḳadur. Ol daḫı ẕikr olınan eyyām-ı tisʿadan altı gün **(3)** tamāmına dek ḥuṣūle gelüp veyāḫud bir gün veyā iki gün teḳaddüm veyāḫud teʾahhür vāḳiʿ olur. Ve ibtidādan **(4)** bu ḥāle gelince mecmūʿ-ı eyyām on beş gün olur. Ve ḥālet-i rābiʿa ki rütbe-i muḍġadur, anuñ daḫı müddet-i **(5)** keynūneti on beş gün tamām olduḳdan soñra on iki gün içinde ḥuṣūle gelüp bu daḫı gāh olur ki **(6)** iki yā üç gün müteḳaddim veyāḫud müteʾaḫḫir olur. Ve ibtidāʾ-i ḥālden bu ḥāle gelince mecmūʿ-ı eyyām yigirmi yedi gün **(7)** olur. Ve ḥālet-i ḫāmise ki aʿżānuñ birbirinden temeyyüzidür. Anuñ müddet-i tekevvüni yigirmi yedi günden soñra **(8)** ṭoḳuz güne dek vücūda gelüp velākin aʿżā-i

[1506] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

cenīnin baʿżı tamāmen maḥsuṣ olup ve baʿżısı bi-külliyyetihi mütemeyyiz olmamaġla **(9)** ṭoḳuz günden dört güne dek daḫı aʿżā-i bāḳiye tamāmen ẓuhūra gelüp menī evvelihi ilā ʿāḫirihi mecmūʿ-ı eyyām ḳırḳ **(10)** gün olur. Ve taḥḳīḳ-i hükemā budur ki ẓuhūr-ı aʿżā-i cenīnüñ eḳall-i eyyāmı otuz ve evsaṭı otuz beş ve ḳırḳ **(11)** ve ekṣer eyyāmı ḳırḳ beş gün olur. Ve ḥālet-i intiḳālde ẕikr-i unṣādan esrāʿ ve eyyām-ı ẓuhūrı eḳalldür. Zīrā **(12)** ẕükūrda olan ḥarāret ināṣda olan ḥarāretden ekṣer ve eşeddür. Ḥareket-i intiḳālde olan sürʿat ise ḥarārete **(13)** göredür. Ve vaḳt-i inḳilābda nuṭfe-i recul, nuṭfe-i merʾeden ḳavī ise cenīn erkek olur. Ve eger nuṭfe-i merʾe **(14)** ḳavī-ter olursa cenīn dişi olur. Ve hengām-ı ḥamlüñ ekṣer evḳātından vech-i ẕeker, püşt-i mādere müteveccih **(15)** ve vech-i unṣā māderüñ şikemüñe müteveccih olup ikisi daḫı ellerinüñ kefini yüzlerine ṭutup ve zenaḥların **(16)** zānūları üzerine vażʿ idüp her ṭarafı bir yere şöyle müctemiʿ ve munḳabıżdur ki naẓar olınsa gūyā ki bir ṣurre-i **(17)** bestedür. Ve vażʿ-ı ḥamlüñ vaḳti geldüḳde bi-emrillāhi Teʿālā raḫm-ı māderde cenīn üzerine bir bād-ı ḳavī ve muḫrec **(18)** musallaṭ olur ki beççeye ḥareket-i ḫurūc ḥāṣıl olmaġla mümirr-i mużīḳden ʿubūr ve feżā-yı dünyāda ẓuhūr **(19)** ider. Ve İmām Faḫreddīn er-Rāzī raḥmetullāhi ʿaleyh buyururlar ki: Erbāb-ı tecāribüñ aʿżā-i cenīn ḳırḳ **(20)** güne dek maḥsūs olur. didükleri maṣābīḥde İbn Mesʿūd raḍıyallāhu ʿanhdan rivāyet olınan ḥadīṣ-i şerīfüñ **(21)** mefhūmuna muḫālifdür deyü suʾāl olınursa filḥaḳīḳa vech-i muḫālefet ẓāhirdür. Zīrā delālet-i ḥadīṣ **(22)** budur ki ḳırḳ gün nuṭfe ve ḳırḳ gün [ʿalaḳa][1507] ve ḳırḳ gün daḫı muḍġa ola." Kemā ḳāle Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem:

(23) إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يوماً نطفةً ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً **(24)** مِثْلَ ذَلِكَ ، ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ الْمَلَكَ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيَقُولُ: اكْتُبْ أَجَلَهُ وَعَمَلَهُ، وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ **(25)** ثم ينفخ فيه الرّوح وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النّار حَتَّى ما يَكُونَ بينه وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فيسبق عَلَيْهِ الْكِتَابُ **(26)** فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فيدخل الجنّة وانّ الرّجل ليعمل بعمل اهل الجنّة حتى ما يكون بينه و بينها الا ذراع **(27)** فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل اهل النّار فَيَدْخُلُ النّار رواه ابن مسعود رضى الله تعالى عنه [1508]

[1507] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1508] "Sizden birinizin anne karnında yaratılması kan pıhtısı (nutfe) hâlinde kırk gün sürer. Sonra bir o

[392b] (1) Pes, İmām Rāzī su'āl-i mezbūre bu vechle cevāb virür ki: "Egerçi aʿżā-yı cenīn müddet-i erbaʿīnde min-vechin ẓuhūra **(2)** gelür velākin aḥvāl-i mezbūrenüñ kemāl-i ẓuhūrı üç erbaʿīn mürūrından soñra olup, ehl-i tecrübenüñ kavli ḥālet-i **(3)** icmāliye göre olmaġla ḥadīṯ-i şerīfi münāfī olmaz. Pes, ber-feḥvā-yı ḥadīṯ-i şerīf üç erbaʿīn tamām **(4)** oldıḳda cenīnüñ cevāriḥ ve aʿżāsı tesviye olınmamaġla fi'l-ḥāl rūḥ-ı ḥayvānīye müsteʿidd olur. **(5)** Yaʿnī rūḥ-ı ḥayvānī didükleri buḫār-ı laṭīfdür ki ḥayāt ve ḥiss ve ḥarekete ḳābil olan ol buḫār-ı laṭīfdür ki **(6)** cesed-i cenīne ḥażret-i Vehhāb'dan ifāża buyurulup ve rūḥ-ı ḥayvānīde olan vesāṭat-ı iʿtidāl ile **(7)** rūḥ-ı insāni iżāfī-i rūzne-i rūḥ-ı ḥayvānīden cesed-i cenīne pertev ider. Ve ḥażret-i ʿAlīm'den şuʿāʿ-i **(8)** ʿilm lemeʿān idüp ṣūret-i insāniyye itmāma irişür." Kemā ḳāle tebāreke ve Teʿālā:

(وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ **(9)** مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ **(10)**مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ **(11)** اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ)[1509]

Ve eṭibbānuñ ittifāḳı bunuñ üzerinedür ki raḥm-ı māderde olan nuṭfeye ṣūret-i **(12)** insāniyye ḳaç günde ḥuṣūle gelüp aʿżā ne miḳdār-ı müddetde bedīdār olursa ol müddetüñ żıʿıfında cenīn **(13)** ḥareket ider. Ve ḳaçıncı günde ḥarekete gelürse anuñ daḫı iki żıʿfı murūr itdükde ol veled lā-cerem tevellüd ider. **(14)** Meṣelā aʿżā-yı cenīn eḳall-i eyyāmdan olan otuz günde mütekevvine olursa ḥareket-i cenīn otuz **(15)** günüñ żıʿfı olan altmış günde vāḳiʿ olur. Ve altmış günüñ iki żıʿfı ki yüz yigirmi gündür. Murūr **(16)**

---

kadar sürede bir et parçası (alaka) hâlini alır. Peşinden bir o kadar sürede de organların belirginleşmesi (mudğa) hâlini alır. Sonra Allah ona bir melek gönderir ve o melek dört kelimeyi; o kişinin amelini, ecelini, rızkını, şaki (bedbaht) mi said (bahtiyar) mi olacağını yazar. Sonra da ona ruh üfürülür. Sizden biriniz ateş ehlinin amelini işler. Öyle ki ateş ile arasında bir zira'/arşın mesafe kalır. Fakat alın yazısı öne geçer ve cennetliklerin amelini işleyerek cennete girer Biriniz de cennet ehlinin amelini işler. Öyle ki cennet ile arasında bir zira'/arşın mesafe kalır. Fakat alın yazısı öne geçer ve ateş ehlinin amelini işleyerek ateşe girer." (Bu hadisi İbn Mes'ud (r.a.) rivayet etmiştir.) Buhârî, "Bed'ü'l-Halk" 6, "Enbiyâ" 1, "Kader" 1; Müslim, "Kader" 1.

[1509] Mü'minûn 23/12-14: "Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su (meni) hâlinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik. Sonra bu az suyu "alaka" hâline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!"

itdükde ol veled raḥm-ı māderden ḫurūc idüp vuḳūʿ-ı nuṭfeden yevm-i velādetine gelince yüz seksen **(17)** gün olur ki altı aydur. Pes, minvāl-i meşrūḥ üzre itmām-ı aʿżā vasaṭ-ı eyyāmdan olan otuz **(18)** beş günde olursa ḥareket-i cenīn yetmişde olur. Baʿdehū yüz ḳırḳ gün daḫı murūr itdükde veled ḫurūc **(19)** idüp mecmūʿ-ı eyyām iki yüz on gün olur ki yedi aydur. Pes, aʿżāʾ ḳırḳ günde ẓāhir olursa **(20)** ḥareket-i cenīn seksen günde olup tevellüdi daḫı yüz altmış gün murūr itdükde vāḳīʿ olur ki **(21)** mecmūʿı bi-ḥisāb-ı eyyām iki yüz ḳırḳ gündür ki sekiz aydur. Ve eger aʿżā-i cenīn ekṣer-i eyyām olan **(22)** ḳırḳ beş günde vücūda gelürse cenīn ṭoḳsān günde ḥareket ider. Ve żıʿf-ı taʿayyün ki **(23)** yüz seksen gündür. Tamām olduḳda mecmūʿı iki yüz yetmiş gündür ki ṭoḳuz āy olur. Veled raḥm-ı **(24)** māderden nişīmen-i dünyāya vażʿ-ı ḳadem ider. Ve eṭibbānuñ bu taḳrīrleri min ḥayṣü'l-cezm olmayup **(25)** taḳrībidür. Taḫḳīḳī degüldür. Zīrā keşīrü'l-vuḳūʿdur ki evlāduñ tevellüdātı gāh ziyāde ve gāh noḳṣān **(26)** üzre olup ʿuḳūl-ı ḫalāʾiḳ ʿilel-i meḳādīrüñ maʿrifetinden ʿācizlerdür. Zīrā Ḥaḳ Teʿālāʾnuñ esrār-ı **(27)** ḥikmeti bī-nihāyet ve deryā-yı ʿilm ve ḳudreti bī-ġāyedür. Ve ʿulemā-i dīn dirler ki gāh olur ki **[393a] (1)** cenīn dört yıl ve daḫı ziyāde raḥm-ı māderde mekş ider. Menḳūldür ki İmām Mālik bin Enes el-Aṣbaḥī[1510] **(2)** raḥm-ı māderde mekş idüp pederinüñ vefātından dört sene soñra mütevellid olmışlar. Ve İmām Şāfiʿī[1511] **(3)** daḫı raḥm-ı māderde bir seneden ziyāde mekş idüp iki seneye ḳarīb müddetde tevellüd itmişdür. Raḥmetullāhi **(4)** ʿaleyhim

[1510] Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795). Mâlikî mezhebinin imamı, müctehid ve muhaddistir. Hadis konusunda *el-Muvatta* ile ilk tasnif çalışmasını yapanlar arasında yer alan Mâlik, hadis otoritelerince bu ilmin zirvelerinden biri sayılmış, "hâfız, hüccet, imam, emîrü'l-mü'minîn fi'l-hadîs" gibi ünvanlarla anılmıştır. Hadislerin sıhhatini ve senedlerin sağlamlığını tespit etme konusunda tartışmasız bir otorite kabul edilmiştir. bkz. Ahmet Özel., "Mâlik b. Enes", **DİA**, Cilt: XXVII, s. 506-513. Hayatı ve hadis ilmindeki yeri hakkında bkz. İsrafil Avcı, "Enes B. Mâlik'in Hadis İlmindeki Yeri", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır, 2019.

[1511] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820). Şâfiî mezhebinin imamı ve müctehid olan Şâfiî'nin düşünce sisteminde genel anlamda vahiy, özel olarak ise Resûlullah'ın sünneti merkeze alınmıştır. *er-Risâle*'nin girişinde kaydettiği âyetlerle vahye bağlılığı temel ilke edinmenin ve Resûl-i Ekrem'in özel yeri ve sünnetini vahyin ayrılmaz parçası sayma konusu üzerinde durmuştur. Sünneti hak ettiği konuma yükseltmek Şâfiî'nin fikrî mücadelesinin temelini oluşturmuştur. bkz. Bilal Aybakan., "Şâfiî", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 223-233. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Şamil Dağcı, **İmam Şafi (Hayatı ve Fıkıh Usûlü İlmindeki Yeri)**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.

ve raḍıyallāhu ʿanhüm ve ʿulemādan baʿżı buyurmışlar ki bu daḫı iḥtimāldür ki iḥtilām ile merʾeye inzāl **(5)** vāḳiʿ olup raḥmda ḥaml ḥāṣıl olur. Ve pedersiz peser vücūda geldügi ḫod naṣṣ-ı şerīfle **(6)** ṣābit [olup][1512] ḳıṣṣa-i ʿİsā ʿaleyhisselām meşhūrdur. Ve *Nigāristān-ı Gaffārī*[1513] *ve Nüzhetü'l-Ḳulūb* ve baʿżı kütüb-i **(7)** tevārīḫde mesṭūrdur ki Raḥīle Ḫān iki birāderiyle bī-toḫm-ı insānī raḥm-ı vāḥidde ḥuṣūle gelüp sebeb-i tekevvünleri bu vechle olmış ki **(8)** māderlerinüñ gulūsına bir nūr dāḫil olup andan tevellüd itmişlerdür. Ol zamānda olan ḳavm-i **(9)** zuʿm fāsidlerince anlaruñ bī-peder tevellüd itdüklerin ʿİsā ʿaleyhisselāma naẓīr ṭutmuşlar. Ammā kocā tā be kocā ki **(10)** ʿİsā ʿaleyhi ṣalavātullāh rūḥullāh ve nefḫ-i Cibrīl'dür velākin ḳudret-i Ḥaḳḳ ile nedret üzre bī-peder **(11)** veled ẓuhūrı daḫı vāḳiʿ olduġını işʿārdur. Ve bilcümle min ḥayṯü'l-küllī ẓuhūr-ı maḫlūḳāt üç neviʿ **(12)** üzre vāḳiʿ olur ki bir nevʿi eflāk ve emlāk ve encüm miṯillü laṭīf-i maḥżdur. Ve bir nevʿi cemād **(13)** ve nebāt gibi keṯīf-i maḥżdur. Ve bir nevʿi laṭīf ve keṯīfden mürekkebdür. Ḥayvān ve insān gibi. Fe-ammā insānda **(14)** beyneʾn-nevʿīn iʿtidāl-i tāmm olup mecmūʿa-i ẓāhir ve bāṭındur. Yaʿnī cismi süfliyy-i keṯīf ve rūḥı ʿulviyy-i **(15)** laṭīfdür. Ve cism-i leṭāfet cemād olan āb ile mümtezic-i ḫākdendür. Meṯelā bir toḫumı zemīne beẕr idüp **(16)** üzerine ṣabb-i māʾ itmekle ol dānenüñ nışfı ḳaʿr-ı zemīne gider. Ve nışf-ı aʿlāsı hevāya tereffuʿ idüp **(17)** heyūlā-yı dıraḫt olur. Ve ol dıraḫtuñ elṭafı ṣemere olup insān anı ekl itdükde baʿżısı **(18)** süflī olup maḫrec-i muʿtāddan ḫurūc ve aṣlı olan zemīne rucūʿ ider. Ve baʿżısı bedel-i **(19)** mā-yeteḥallel ve cism-i insānīde münḥall olup laṭīfe-i mezbūrenüñ baʿżısı mümidd-i ḳuvā-yı rūḥānī olur. **(20)** Ve zübde-i meʾkūl-i laṭīf nuṭfe olup ṣulb-i pederde müsteḳırr olur. Ve bir zamān-ı muḳadderde raḥm-ı **(21)** mādere nüzūl idüp āb-ı eb ile āb-ı ümm muḫteliṭ olduḳda ber-ḳavl-i ḥukemā ve müneccimīn ibtidā ol **(22)** nuṭfe bi-ḳudretillāhi Teʿālā dāḫil-i terbiyeʿ-i zuḥal olup yek māh-ı kāmil ol cenīni zuḥal terbiye idüp **(23)** ḳuvvet-i māsikesini ḥıfẓ ider. Ve müteferriḳ olmaġa

[1512] Bu kelime sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1513] Ahmed b. Muhammed-i Gaffârî-i Kazvînî (ö. 975/1567). İranlı edip ve tarihçidir. bkz. Sadıq Sajjadı, "Gaffârî", **DİA**, Cilt: XIII, s. 280-281.

ḳomaz. Ve şehr-i ṣānīde müşterī terbiye idüp **(24)** anuñ perverişiyle ʿalaḳa olur. Ve ḥarāret-ı iḫtilāc ẓuhūra gelür. Ve şehr-i ṣāliṣde merrīḫ terbiye **(25)** idüp muḍġa olur. Ve ḳuvvet ve seḫānet ḥuṣūle gelür. [ve ḳuvvet-i ġażabiyye peydā olur.][1514] Ve şehr-i rābiʿde şems terbiyesine **(26)** dāḫil olduḳda cesed-i cenīnde rūḥ ẓāhir olup ḥayāt bulur. Ve şehr-i ḫāmisde zühre **(27**) terbiye idüp heyʾet-i insāniyye vücūda gelür. Ve ḳuvvet-i şehevānī ḥāṣıl olur. Ve şehr-i sādisde **[393b] (1)** ʿuṭārid terbiye idüp zīnet-i şekl ve şemāʾil ẓāhir olur. Yaʿnī çeşm ve ebrū ve müjeler naḳş ider. **(2)** Ve bīnī ve dehān vücūda gelür. Ve şehr-i sābiʿde ḳamer terbiye idüp vücūd-ı insānī tamām olur. **(3)** Ve ẓāhir ve bāṭını ḥareket itmege başlar. Ve ḳamerde ruṭūbet olmaġla mizāc-ı ḥayāt ile münāsebeti olup **(4)** beççe māh-ı heftümde mütevellid olursa ġālib-i ḥāl budur ki ol mevlūd bāḳī ḳalur. Ve eger ḫurūc **(5)** itmezse şehr-i ṣāminde tekrār zuḥal terbiyesine dāḫil olup şöyle ki veled işbu māh-ı heştümde **(6)** dünyāya gelürse aġleb-i ḥāl budur ki ol mevlūd ḥayāt-peẕīr olmayup mevt işābet ider. Zīrā **(7)** ṭabīʿat-ı zuḥal bārid ve yābis olmaġla mevt mizācıyla münāsebet itmişdür.

Pes, cenīn raḥm-ı māderde **(8)** ḳarār iderse şehr-i tāsiʿda girü müşterī terbiyesine dāḫil olup bu ayda tevellüd iderse **(9)** bi-ḳudretillāhi Teʿālā mevlūd bāḳī ḳalup berḫurdār-ı ʿömr olur. Zīrā bi-ḥikmet-i ḳādir-i ṭabīʿat-ı müşterī **(10)** ḥārr ve raṭb ve ṭabīʿat-ı ḥayātda olmaġla mevlūd-ı mürebbāsı ġāyet ḳuvvetde olur. Ve ẕikr olınan **(11)** ferzend mużīḳ-ı raḥimden [feżā-yı vesīʿ-i][1515] dünyāya geldükde mecmūʿa-i insāniyyenüñ itmāmı ḥadd-i bulūġda olur ki aña bulūġ-ı **(12)** cismānī dirler. Ve şol ʿabd-i saʿādetmende ki hidāyet-i rabbānī ve ʿināyet-i ṣamedānī rehnümā ola. **(13)** Müẕhariḳāt-ı dünyāya güñül virmeyüp ṭālib-i maḳṣud-ı aʿlā olmaġla meşīme-i tende olan **(14)** cenīn, cānı müfīż-ı envār-ı ḥayāt-ı cāvidānı olan āfitāb-ı ḥaḳīḳatden rūḥ-ı iżāfī **(15)** istifāża idüp bir kerre daḫı ṭoġar ve melekūt-ı aʿlāya uçar. Kemā

[1514] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1515] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

ḳāle ʿİsā ʿaleyhisselām: **(16)** [1516] مَن لَم يُلَد مرّتين لَن يلج ملكوت السّموات Pes, ḥażret-i Mevlānā min külli'l-vücūh evlānā bu maʿnāyı **(17)** ifāde içün lisān-ı pehlivāndan [İmām-ı ʿAlī'ye][1517] bi-ṭarīḳi's-suʾāl buyururlar ki:

هفت اختر هر جنین را (18) مدّتی [3818]

میکنند ای جنا بنوبت خدمتی

kevākib-i sebʿa-i seyyāre vech-i meşrūḥ üzre raḥm-ı **(19)** māderde olan her cenīne nevbetle ḫidmet iderler. Ey cān-ı ʿālem ve zübde-i benī ādem **(20)** olan ʿAliyy-i vālā himem!

چونکه وقت آید که جان گیرد جنین [3819-1]

Çünki cenīn cān ḳabūl itmege müsteʿidd **(21)** olmaḳ vaḳti gele.

آفتابش آن زمان گردد معین [3819-2]

Ol zamān-ı āfitāb aña muʿīn olur. Yaʿnī ifāże-i **(22)** rūḥ fi'l-ḥāl

این جنین در جنبش اید ز افتاب [3820-1]

bu cenīn āfitābdan cünbişe gelür.

کافتابش جان (23) همی بخشد شتاب [3820-2]

Zīrā āfitāb bir veche şitāb-ı ḥayāt ve cān baġışlar. Ammā bir ḥayāt baḫşı **(24)** ve perveriş ki raḥm-ı mādere duḫūl ve ḥulūl cihetinden olmayup belki teʾşir ve teʿalluḳ cihetinden olur. **(25)** Fe iẕā kāne keẕālik ḳıṣṣadan ḥiṣṣe budur ki raḥm-ı māderde olan cenīn, min ḥayṣü'l-maʿnā sebʿa-i seyyārenüñ **(26)** her birinden bir nevi' perveriş bulup ve ḥayāt ve cünbişi āfitābdan müstefīẓ olduġı gibi **(27)** meşīme-i bedende olan rūh-ı sālik daḫı mānend-i cenīn, tekmīl-i kemālāt-ı insāniyye ve taḥṣīl-i ḳurbāt-ı rabbāniyye **[394a] (1)** itmek içün evvelā meṣābīḥ-i mużī'iyye-i dīn ve kevākib-i dürriye-i şerʿ-i metīn olan

[1516] İki kez doğmayan melekut alemine katılamaz.
[1517] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

ʿulemā-i muvaḥḥidīn **(2)** terbiyesine dāḫil olup aḥkām-ı şerʿiyye ile tezyīn-i ṣūret-i İslāmiyye idüp ḥarekāt **(3)** u sekenāt ve kelimāt u muʿāmelātı muvāfıḳ-ı şerīʿat-ı nebeviyye olur. Ve baʿdehū tevḥīd-i efʿāl ve ṣıfāta **(4)** irşād eyleyen terbiye-i ebrār ve aḫyāra dāḫil olup perveriş buldıḳda taḥṣīl-i ḫiṣāl-ı ḥamīde **(5)** idüp cemīʿ-i eṭvār u efʿāl ve aʿmāl ü aḥvāli muṭābıḳ-ı aḥkām-ı ṭarīḳat-ı Muṣṭafaviyye olur. **(6)** Pes, vech-i meşrūḥ üzre ẓāhir ve bāṭını terbiye olınup ve ḳalb-i muṣaffāsı nefḫ-i ceẕebāt-ı raḥmāniyyeye **(7)** müsteʿidd olup vāriṣ-i ekmel-i ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye olan ḳuṭb-ı zamān ve āfitāb-ı cihān terbiyesine **(8)** dāḫil olduḳda nefḫ-i ceẕebāt-ı rabbāniyye ve ifāża-i nūr-ı muḥabbet-i sübḥāniyye itmekle rūḥ-ı sālikde āb-ı ḥayāt-ı **(9)** tecelliyāt-ı ẕātiyye nūş idüp cünbişe gelür. Ve merātib-i meʿāda ʿurūc ḳılur.

Zīrā ceẕebāt-ı rabbāniyye **(10)** pertev-i nūr-ı āfitāb-ı Muḥammediyyeden dil-i ṭālibe lemeʿān itdükde جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ تُوَازِي عَمَلَ الثَّقَلَيْنِ[1518] **(11)** sırrı āşikār olup ol nūruñ ẓuhūrıyla ḥaḳḳı bāṭıldan seçer. Ve müştehiyāt-ı ṭabīʿiden rū-gerdān olur. **(12)** Meşelā ʿālem-i ġayb ve ıṭlāḳdan merātib-i şehādet ve taḳyīdāta nüzūl itdügi gibi taḥrīk-ı ceẕebātla menāzil-i **(13)** keşerātdan daḫı ʿubūr idüp mebdeʾ-i aṣlīye rucūʿ ider. Ve mekārih-i evṣāf-ı ṭabīʿīden mücerred olup **(14)** maḳṣad-ı ḥaḳīḳi ve maṭlab-ı rūḥanīye vāṣıl olur. Ve nūr-ı ceẕbe ile ẓann ve şübheden ḳurtulup **(15)** burhān-ı ḥubb-ı ẕātī ile īmān-ı ḥaḳīḳiyi bulur. Ve müʾmin-i ḥaḳīḳi olur. Ve ḳalbinden şekk ve taḳlīd refʿ **(16)** ve izāle olınur. Āh ey sālik-i rāh! Maʿlūmuñ olsun ki bi-ḥasebi'l-istiʿdād-ı fıṭrī ḳalbden refʿ-i **(17)** mevāniʿ ve taṣfiye-i merātib-i īmān ki taṣdīḳdür(لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ)[1519] feḥvā-yı kerīmi üzre mütefāvit **(18)** vāḳīʿ olmışdur. Pes, tevḥīd-i ẕātī ki mebde-i ḥaḳīḳīye olan rucūʿdur ki taṣfiye ve tecellīye ve fenā fillāh ve **(19)** beḳā billāh mertebesine vuṣūldür. Bu ise refʿ-i işneyniyyet olmadıḳça müyesser olmaz. Ḥālet-i mezbūre ise **(20)** nār-ı ceẕbe ve nūr-ı ʿışḳ ve

[1518] Hakkın cezbelerinden bir cezbe ins ü cin aleminin (sekaleyn) amellerine denktir. Ali el-Kârî, **Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh,** Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2002, Cilt: 3, s. 925; Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, Cilt: 1, s. 332.

[1519] Fetih 48/4: "O, **inananların imanlarını kat kat artırmaları için** kalplerine huzur ve güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

muḥabbetden ġayriyle ḥuṣūle gelmez. Felihāẕā Maḥmūd-ı Şebüsterī daḫı *Gülşen-i Rāz'da* bu maʿnāyı **(21)** taḥḳīḳ idüp buyururlar ki, Naẓm:

اگر نوری رسد از عالم جان

ز فیض جزبه یا از عکس برهان

دلش از نور حق همراز گردد

و زآن راهی که آمد باز گردد **(22)**

ز جزبه یاز برهان یقینی

رهی یابد ز ایمان یقینی

کند یک جزبه از سجّین فجّار

رخ آردی سوی علیین ابرار[1520] **(23)**

İmdi benüm nūr-ı dīdem! Egerçi sāʾir ʿulemā ve meşāyiḫden sālik terbiye olur **(24)** velākin tecellī-i efʿāl ve ṣıfātdan ġayrı şeʾy meşhūdı olmaz. Nitekim Mevlānā Ḫudāvendigār bu maʿnāya işāret **(25)** idüp dirler ki:

از دگر انجم بجز نقشی نیافت [3821]

[این جنین تا افتابش بر نتافت][1521]

Bu cenīn-i ṣūrī ve maʿnevī, kevākib-i sāʾirden bir naḳşdan **(26)** ġayrı şeʾy bulmadı. Mādām ki mufīż-i ḥayāt olan āfitāb, ol cenīnüñ üzerine lemeʿān

[1520] Can âleminden cezbe feyzi veya burhan yansıması yoluyla bir ışık gelirse, gönlü Hak nuruyla sırdaş olur ve geldiği yoldan geri döner. Cezbe veya yakîn burhanıyla, imandan bir yol bulur. Füccâr zindanından bir cezbe, yüzünü cennetin en yüksek mertebesindeki fazilet sahiplerine çevirir. Şeyh Mahmûd Şebüsterî, **Gülşen-i Râz: Tashîh-i İntikâdî ve Mütâlaa der-Akâyid ve İrfân**, s. 74-75.
[1521] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

itmedükçe **(27)** cenīn ḥarekete iḳtidārı olmayup nā'il-i tecellī-i ẕāt olmaz. Āh ilāhā, ḳādīrā, melikā, perverdigārā! **[394b] (1)** Bir ṣāniʿ-i lem yezel ve mübdiʿ-i bī-bedelsün ki ḥikmet-i ḫafiyye-i şāmile ve ḳudret-i seniyye-i kāmileñ fehminde ʿaḳıllar **(2)** sekrān ve ḥayrān ve elsine-i nās dem-beste ve bī-zebāndur.

[Bostān:

دهد نطفه را صورتی چون پری

که کرده است بر آب صورتگری[1522]][1523]

ʿAcabā yā Rabbī

از کدامین ره تعلّق یافت او [1-3822]

[در رحم افتاب خوب رو][1524]

(3) raḥm-ı māderde mekīn olan cenīn, āfitāb-ı ḫūb-rūy ile münāsebet ve birbirine taʿalluḳ itmegi ḳanḳı yoldan **(4)** buldı. Fi'l-ḥaḳīḳa min ḥayẕü'ṣ-ṣūre naẓar olınsa āfitābuñ maḳarr-ı āsumān-ı çārum ve mevzīʿ-i cenīn, **(5)** zemīn-i süflīde bir mużīḳ-ı mükedder olan raḥm-ı muẓlimde iken mābeynde bir münāsebet-i ḫafīyye peydā olmaġla **(6)** nūr-ı āfitāb cenīne teʾṯīr ve cenīn daḫı teʾṯīr cihetinden āfitāba taʿalluḳ itmesi

از ره پنهان دور از حس ماست [1-3823]

(7) ber pinhān-ı ṭarīḳdendür ki bizüm ḥiss ve idrākimüzden dūr ve rāh-ı ʿaḳlımuzdan mestūrdur. Zīrā

افتاب چرخ را (8)بس راههاست [2-3823]

[1522] Nutfeye peri gibi bir yüz verir. Sanırsın suya nakış işlemiştir. Saʿdî-i Şîrâzî, **Külliyât-ı Şeyh Sa'dî**, , s.217.
[1523] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1524] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

āfitāb-ı çarḫ-ı devvāruñ eşyā-i arżiyye taʿalluḳ idecek bizüm ʿaḳl-ı derrāk **(9)** ve ḥiss ü idrākimüzden maḫfī rāh-ı bisyār ve ṭuruḳ-ı bī-şümār vardur. Keẕālik maḥbes-i bedende olan **(10)** rūḥ-ı insānīnüñ daḫı nūr-ı āfitāb-ı ẕāta bir yoldan taʿalluḳı vardur ki tecelliyāt-ı ilāhiyye ḥavāss ve ʿuḳūl **(11)** idrākinden ḫafī bir yoldan pertev ider ki lisān-ı ʿaḳl anı taʿbīre ḳādir degüldür. Ve ol ṭarīḳden **(12)** birini beyān ideyüm dise āfitāb-ı envār-ı tecelliyātuñ şol ḳadar ṭuruḳ-ı lā-yetenāhīsi vardur ki her bir nefsde **(13)** bir nevʿ-i tecellī ve bir yoldan bürūz ider ki ẓuhūr-ı evvel ẓuhūr-ı ṯāniye bir vechle mümāṯil olmayup **(14)** ve ḥaṣr u teʿdāddan ḳalup sırrr-ı rūḥ anı beyāna ḳādir olmaz. Meṯelā tecelliyāt-ı ilāhiyye-i meẓāhirden **(15)** birisi āfitābdur ki eşyāya olan teʿalluḳunuñ ṭuruḳ-ı mütekeṯṯīresi lā-yuʿadd ve lā-yuḥṣā olup

ان رهی که زر بیابد (16) قوت ازو [3824-1]

ol bir ṭarīḳ ki zīr-i kānda olan zer-i surḫ āfitābdan ḳuvvet bulup zer-i ẕī-ḳıymet olur.

ان (17) رهی که سنگ شد یا قوت ازو [3824-2]

Ve ol bir ṭarīḳ daḫı ki buṭūn-ı cibālde olan seng ve ḥacer **(18)** ol yoldan müstefīż olup yāḳūt-ı surḫ ve kebūd olur.

ان رهی که سرخ سازد لعل را [3825-1]

(19) Ve ol bir ṭarīḳ ki laʿl-i bedaḫşānīye reng-i surḫ düzer.

وان رهی که برق بخشد نعل را [3825-2]

Ve ol **(20)** bir ṭarīḳ ki ol yoldan naʿla berḳ bağışlar. Yaʿnī esb-i irādetüñ pāy-ı ʿazīmetinden olan naʿl-i himmete **(21)** nār-ı ceẕebātiyle berḳ-i hidāyet ve lemʿa-i ʿināyet hibe itmekle sidretü'l- müntehādan öte geçer.

ان رهی که (22) پخته سازد میوه را [3826-1]

Ve ol bir ṭarīḳ ki nā-puḫte ve turş olan fevākihi puḫte ve şīrīn düzer. **(23)**

و ان رهی که دل دهد کالیوه را [2-3826]

Ve ol bir ṭarīḳ ki ol yoldan erbāb-ı ḫavf ve herāse ḳuvvet-i ḳalb **(24)** ve şecāʿat [virür.][1525] Yaʿnī leyālī-i ẓulemāda ḳorḳaḳ olan kimesneleri yüreklendirür. Ve gice ile şıḳlet çeken **(25)** ḫastelere ḳuvvet-i mizāc virür. Ve gün ṭoġduḳda bir miḳdār ṣıḥḥat ve vücūdında ḫiffet bulur ki **(26)** bunlaruñ mecmūʿ-ı ḫāṣiyyāt-ı āfitābdur. Ve her birine bir yoldan teʾşīr ider. Ve her biri bir yüzden **(27)** müteʾeşşir olur ki anuñ ṭarīḳi andan ve anuñ ṭarīḳi ol berinden maḫfī ve nihāndur. **[395a] (1)** Ve hemçünān nūr-ı āfitāb-ı ceẕebāt-ı eḥadiyye şeb-i deycūr ẓann ve gümānda ḳalan ve işḳāl-i keşerāt ve ḫayālden şikeste-ḥāl **(2)** olan ḫaste-dillere ḫiffet ü ṣıḥḥat ve ḳuvvet ü leṭāfet ve himmet ü şecāʿat iʿṭā idüp nūr-ı yaḳīn ile **(3)** kedūrāt-ı şekkden ḳurtarur. Ve her bir demde hezār tecelliyāt-ı bī-tekerrür itmekle ol mecẕūbān-ı ʿāşıḳānuñ kelimāt-ı ḳudsiyye **(4)** ve ʿibārāt-ı ünsiyyeleri dürer-i bevāhir-i melekūt ve laʿl ve cevāhir-i ceberūt olur.

Şiʿr:

Teʿālallāh ki ṣunʿundan ʿacāʿib ḫoş cemāl eyler

(5) Ki ol bedr-i ayuñ üstünde ḳara ḳaşlar hilāl eyler

Zehī naḳḳāş-ı ṣūret-ger ki bir ḳaṭre menī ṣūdan

Ne aʿlā ḥüsn-i cān-perver ne zībā ḫaṭṭ u ḫāl eyler

(6) Yüzi ʿayn-ı ʿināyetdür şu māhuñ semʿıne söyler

Ki niçün zülfünüñ cīmi elif ḳaddimi dāl eyler

[1525] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

Melālet çekmezem hergiz ki hicrān ber-kemāl olsa

(7) Kemālin bulsa her nesne felek anı zevāl eyler

Benüm yārile göñlümüñ ʿacāʾib ḥāleti vārdur

Velīkin müddeʿī bilmez bizümle ḳīl ü ḳāl eyler

(8) Āh ey şāh-ı velāyet ve penāh-ı erbāb-ı hidāyet! Lillāhi Teʿālā ve resūlihi benüm gibi bir pehlivān-ı ẕī-mikneti zīr-i destüñe almışken **(9)** sebeb-i ıṭlāḳ ne oldı?

باز گو ای باز پر افروخته [3827-1]

Āşikāre söyle ey cenāḥ-ı himmeti efrūḫte olan bāzī-i melekūt! **(10)**

با شه و با ساعدش آموخته [3827-2]

Sen ol eḥadiyyüʾẕ-ẕāt ve sermediyuʾṣ-ṣıfātuñ sāʿid-i tecelliyātına meʾnūs olmışsun. **(11)** Ol sāʿid-i tecellī-i lāhūt ḥürmetine

باز گو ای باز عنقا گیر شاه [3828-1]

keşf-i rāz ḳıl ey pādişāh-ı mülk ve melekūtuñ **(12)** bāz-ı ʿankā-gīr-i meʿānīsī!

ای سپاه اشکن بخود نی با سپاه [3828-2]

Ey bilā-muʿāvenet-i ʿasker yalñuz kendü nefsi ile sipāh-şiken **(13)** olan Şīr-i Yezdān! Bu sırrı banā āşikāre ḳıl.

امّت وحدی یکی و صد هزار [3829-1]

Ey vāriṯ-i ekmel-i Muḥammedī ve müfīż-i **(14)** nūr-ı Ahmedī! Egerçi sen min ḥayṯüʾṣ-ṣūre ümmet-i vāḥide ve nefs-i müteferridesün velākin bi-ḥasebiʾṣ-sıfāt veʾl-maʿānī, **(15)** ṣad hezār ve hezārsun. Zīrā senüñ vücūd-ı şerīfüñ cemīʿ-i esmā ve efʿāle mirʾāt ve maẓhar-ı ṣıfāt ve ẕāt olmaġla **(16)** her ḳuvā ve

cevārih̤üñden ṣudūr iden efʿāl-i mütekeṩṩire, muḳteżā-yı esmā-i müteḳābile olup bu maʿnā ile heẕār bār **(17)** hezār ve ṣad hezārsun. Beyt:

كأنّه و هو فردمن جلاته

فی عکر حین تلقاه وفی حشم[1526]

Yā ʿAlī̄! Sen bir şī̄r-i cebbār-ı **(18)** düldül-süvār ve Ḥaydar-ı Kerrār-ı ṣāḥib-i ẕülfikārsun ki vāḥid-i kālifin saña mā-ṣadaḳdur. Ḥaḳḳā ki ne ḫūb **(19)** dimişlerdür.

Beyt:

لیس من الله بمستکبر

ان جمیع العالم فی واحد[1527]

Pes yā ʿAlī̄! Luṭf ve mürūʾet idüp

باز گو ای بنده بازت را (20) شکار [2-3829]

taṣrī̄ḥ ve beyān ve bilā-kināye ʿayān ḳıl ey nūr-ı dil-i ʿārifān ki bu bende-i efkende ve çāker-i dil-sūḫte **(21)** şehbāz-ı himmetüñe şikār ve ṣayyād-ı ceẕebātuñ şebkātına giriftār ve ʿāşıḳ-ı bī̄-iḫtiyār olmışdur. Şiʿr: **(22)**

جانم از دولت درد تو دوایی درد

دلم ز صیقل ذکرتو سفاتی دارد

عاشقی را که پریشان و مشوّش بینی

دم انکار مزن عشق و هوایی دارد

[1526] San ki o, yalnızken, heybetinden,
Onunla karşılığında, bir ordu veya maiyet iledir.
[1527] Allah kabul edilemez değildir,
Âlemin sıfatlarını bir kimsede toplaması hususunda.

گر اجابت کنی ای دوست نیاز دل و جان **(23)**

عاشق سوخته دل روبد عایی دارد[1528]

Pes, yā imām-ı zamān ve ḳuṭb-ı cihān ve maṭlaʿ-ı nūr-ı **(24)** ḥubb-ı Yezdān! Lillāhi Teʿālā beyān idiñüz kim

در محلّ قهر این رحمت ز چیست [1-3830]

maḥall-i ḳahrda bu raḥmet ve şefḳat nedendür? **(25)** Bā-ḫuṣūṣ benüm gibi

اژدها را دست دادن راه کیست [2-3830]

ejderhāya dest ve furṣat virmek kimüñ ṭarīḳidür? **(26)** Ḥaḳḳā ki yā ʿAlī! Bu ḫulḳ u şīm ve bu luṭf u kerem senüñ ḳāmet-i mevzūn-ı velāyetüñe münāsib bir libās-ı mükerremdür. Şiʿr: **(27)**

Yā ʿAlī göñlüm senüñ ʿışḳunla oldı üstüvār

لافتا الاعلی لاسیف الاذوالفقار [1529]

Ber mezīd olsun saña bu ism ve devlet ber mezīd

[395b]

(1) لافتا الاعلی لاسیف الاذوالفقار [1530]

Farż u vācibdür bize kim medḥ idelüm şānını

لافتا الاعلی لاسیف الاذوالفقار [1531]

[1528] Senin derdin bir devlet gibidir ve bana devadır. Senin zikrin, gönlümün pasını temizler. Âşığı perişan ve ızdıraplı görürsen ona üzülme, onu inkar etme; zira aşk onun için en büyük servettir. Ey dost! Ruhunun ve gönlünün talebini yerine getirmek istiyorsan, gönlü yanmış bir âşığa git, onun duâsı kabul olur. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 118.
[1529] Ali'den başka genç; Zülfikar'dan başka kılıç yoktur.
[1530] Ali'den başka genç; Zülfikar'dan başka kılıç yoktur.
[1531] Ali'den başka genç; Zülfikar'dan başka kılıç yoktur.

[Ser-i Suḫan]

(2) جواب گفتن امیر المومنین علی که سبب افکندن شمشیر از دست چون بوده است دران حالت

(3) Emīrü'l-müʾminīn ʿAlī kerremallāhu vechehū ol pehlivāna cevāb virmesidür ki elden şimşīr bıraḳmasınuñ sebebi nedür, **(4)** ve ol ḥāletde ne vāḳiʿ olmışdur. Beyāna şuruʿ idüp

گفت من تیغ از پی حق میزنم [3831-1]

buyurdı ki: "Ey pehlivān-ı **(5)** fāʾiḳ ve müʾmin-i ṣādıḳ! Ben ṭīġı, rıżā-yı Ḥaḳ içün ururum ve ẕülfiḳārı lā-cerem küffār ve münāfıḳān **(6)** firaḳına çalarum.

بندهٔ حقّم نه مأمور تنم [3831-2]

ʿAbdullāhım ve bende-i fermān-ı Ḫudā'yum. Meʾmūr-ı ḥükm-i ten ve maġlūb-ı muḳteżā-yı beden **(7)** degülüm.

شیر حقّم نیستم شیر هوا [3832-1]

Şīr-i Ḫudā'yım şīr-i nefs ve hevā degülüm. Pes, ber-mışdāḳ-ı

الظّاهر عنوانا الباطن[1532]

فعل من (8) بر دین من باشد گوا [3832-2]

(8) benüm fiʿlüm benüm dīnüme şāhid olmışdur. Felihāẕā

مارمیت از رمیت در حراب [3833-1]

(9) ben muḥārebe ve muḳātelede(وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ)[1533] ḳavl-i kerīmine maẓhar olmışumdur. İmdi

من چو تیغم وآن زننده افتاب [3833-2]

[1532] Zahir, batının işaretidir.

[1533] Enfâl 8/17: "(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. **Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.** Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

(10) ben yed-i ḳudretde tīġ gibi bir āletüm ve tīġ-zen olan āfitāb-ı ḥaḳīḳidür. Zīrā fi'l-ḥaḳīḳa ḳatl ve imāta muḥyī ve mümītündür. **(11)** Nitekim müşrikān-ı Mekke ehl-i İslām ile muḥārebe ḳaṣdına geldüklerinde zübde-i benī ādem ḥażret-i faḫr-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi **(12)** ve sellem işāret-i Cibrīl ile zemīnden ḥaṣayāt ile maḫlūṭe bir ḳabża-i ḫāk alup شاهت الوجوه[1534]deyü vücūh-ı küffāre **(13)** remy itdükde cümle küffāruñ gözlerine ṭopraḳ ṭolup münhezim olmaġla Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ḥabībi Muḥammedini'l-Muṣṭafā **(14)** ʿaleyhi min ṣalavātullāhi'l-evfā ṣıfāt-ı Ḥaḳ ile muttaṣıf olduġını ümmetine iʿlām içün fiʿl-i remy-i Resūl **(15)** ʿaleyhisselāma baʿde'l-iṯbāt nefy idüp(وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ)[1535] buyurduḳdan soñra (وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى)[1536] **(16)** ḳavl-i şerīfi ile fiʿl-i remyi kendü ẕāt-ı pākine isnād ḳıldı. Ey müstemiʿ-i ḳābil! Bu āyet-i kerīmenüñ sebeb-i nüzūl **(17)** ve tefsīri *Meṯnevī-i Şerīf*'üñ evāyiline ḳarīb pādişāh-ı cuhūduñ vezīri Bevles-i Ḥakīm ḥikāyesinde Meṯnevī:

تو ز قرآن باز خوان تفسیر بیت **(18)**

گفت ایزد ما رمیت إذ رمیت

گر بپرانیم تیر آن نه ز ماست

ما کمان و تیر اندازش خداست[1537]

(19) Ebyātınuñ şerḫinde tafṣīl ve taḥḳīḳ olınmışdur. Maḥallinde naẓar olına. Pes, İmām-ı ʿAlī bin Ebī Ṭālib kerremallāhu vechehū **(20)** daḫı maẓhar-ı tāmm-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye olduḳları cihetden buyururlar ki: "Ey pehlivān-ı nev müselmān! Ben bir vechle deryā-yı **(21)** envār-ı ṣıfāta müstaġriḳ ve ẕāt-ı Ḥaḳḳ'da şol mertebe-i fānī ve müstehlek oldum ki baḥr-ı

[1534] Yüzleri çirkin oldu.
[1535] Enfâl 8/17: "...Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı..."
[1536] Enfâl 8/17: "...fakat Allah attı..."
[1537] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/616-617. Sen [bu] beytin tefsirini yine Kur'an'dan oku; Allah, "Attığın zaman sen atmadın94" buyurdu. Oku biz atsak bile, o atış bizden de ğildir. Biz yayız, oku fırlatan Allah'tır. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/616-617. Şerh için bkz. Salmani, a.g.t., s. 806-809.

evveliyyet ve āḫiriyyetden **(22)** naʿt-ı beḳā-i ṣıfāt ve senā-i tecellī-i ẕāt ile bürūz idüp ẓāhirde ve bāṭında cemāl-i vaḥdetden **(23)** ġayrını görmedim. Aña binā'en

رخت خود را من زره برداشتم [3834-1]

ben raḫt-ı hestīyi dest-i nīstī ile ṭarīḳ-i **(24)** taʿayyün ve keşretden refʿ idüp meslek-i vaḥdete delālet eyledüm. Ve ol ḥālde(كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ)[1538] **(25)** sırrı münkeşif olmaġla

غیر حق را من عدم انگاشتم [3834-2]

ben māsivā-yı Ḥaḳḳ'ı maḥż-ı ʿadem ẓann eyledüm. Maġribī ne ḫūb **(26)** dimişdür.

Şiʿr:

دو جهان از جمال و عکسیست

عالم از روی او نمود اریست

نیست جز او کسی دگر موجود

غیر از و هرچه هست پنداریست[1539]

(27) Āh ey sālik-i ṭarīḳ-i vaḥdet ve ṭālib-i ʿışḳ-ı eḥadiyyet! Cihān ve cihāniyān ḫod mānend-i serāb ve rūy-ı deryāda olan **[396a] (1**) miṣal-i ḥabābdur ki ol naḳş-ı ḥabāb āb üzerinde maḥv ve nā-yāb olduḳda lā-cerem ḥabāba āb dirler. Maʿa ḥāẕā telāṭum-ı deryā-yı irādet **(2)** ve temevvüc-i biḥār-ı meşiyyetden müntaḳış olan ṣuver-i taʿayyünāt, cünbiş-i ṭamṭām-ı eḥadiyyet iken hestī-i mevhūm mevc-i miṣāllerin **(3)** munfaṣıl taṣavvur idüp muttaṣıl ḳulzüm-i vaḥdet idügin tefekkür itmezler. Pes, ey pehlivān-ı nev müselmān! Beni

[1538] Kasas 28/88: "Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. **O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.** Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz."

[1539] İki cihan onun cemalinden bir yansımadır. Âlem, onun cemalinin göstergesidir. O'ndan başka kimse var değildir. O'nun dışında her şey bir vehimdir. Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî**, s. 440.

telātum-ı **(4)** deryā-yı vaḥdet kendüye şöyle ceẕb itdi ki maḳām-ı şuhūd ve rāh-ı nefy-i vücūdda olan meʿāric-i irtiḳāʾ **(5)** ve evcāt-ı medāric-i ittiḥāda iʿtilā idüp serāy-ı vücūdda Ḥaḳḳ'dan ġayrı mevcūd olmaduġı dīde-i cānımuñ **(6)** meşhūdı oldı. Ve nār-ı caẕebāt-ı hestī, sūz-ı ḥacb-ı vücūd-ı mevhūmı ḥarḳ ve bād-ı nesīm-i tecelliyāt-ı sübḥāniyye, saḥb-ı ḫayāl-i maʿdūmı **(7)** ḫarḳ idüp āfitāb-ı vaḥdet-i bī-ḥicāb-ı keşret, maşrıḳ-ı eḥadiyyetden bürūz eyledi. Anuñ-çün ḳabża-i ḳudretde olan **(8)** ẕātım dest-i pādişāhīde olan şimşīre muʿādil ve ḥarekāt ve sekenātda tābiʿ-i āfitāb olan tīġa mümāṣil **(9)** ve cemīʿ-i aḳvāl ve efʿāl tābiʿ-i şuʾūnat-ı īzid-i müteʿāl olup

سایهٔ أم کتخدایم آفتاب [1-3835]

ben bir ẓıll-ı Ḫudā'yum ketḫüdā ve ṣāḥibüm **(10)** nūr-ı tecellī-i āfitāb-ı ẕātdur velākin ẓılāl-i sā'ire gibi degülüm. Zīrā sāye-i ẓulmānī gāh olur ki rū-pūş-ı ḫurşīd **(11)** olur. Fe-ammā ben bir sāye-i nūrāniyem ki

حاجبم من نیستم اهل حجاب [2-3835]

ol āfitāb-ı nūr-ı vaḥdete ḥicāb degülüm. **(12)** Belki bāb-ı āsumān-ı hidāyetüñ derbānı ve bāde-i ʿışḳ ve muḥabbetüñ sāḳī-i şīrīn zebānıyum. Ve egerçi ẕülfikār-ı ḳabża-i **(13)** ḳudretüm ammā tīġ-i hicr ve mufāraḳat olmayup belki

من چو تیغم پر گهرهای وصال [1-3836]

ben bir tīġa beñzerüm ki viṣāl **(14)** gevherleriyle mālāmāl yaʿnī tīġ-i cevher-dār-ı maʿrifet olan nuṭḳ ve güftārum ve rehnümā-yı viṣāl-i yārdur. Felihāẕā **(15)**

زنده گردانم نه کشته در قتال [2-3836]

ḥarb ve ḳıtālde kimesneyi ḳatl itmezem. Belki iḥyā iderüm. Yaʿnī sālikān-ı ṭarīḳatı **(16)** cihād-ı ekber olan muḥārebe-i nefse sevḳ idüp ve tīġ-i terbiye ile izāle-i ṣıfāt-ı ẕemīme ḳılduġumuz min ḥayşü'ṣ- **(17)** ṣūre şekl-i imāte ve ḳatlde görünür velākin ḥaḳīḳatine naẓar idenler sālik-i fānī olanları aḫlāk-ı

ḥamīde ile **(18)** ḥayāt-ı ebedi bulduḳların bilürler. Ve ġazāda emr-i Ḥaḳḳ'la ber-vācibü'l-ḳatlüñ başın kesersem ol daḫı emr-i Rabbānī **(19)** ve ḳıṣāṣ-ı ilāhī olmaġla ber-feḥvā-yı (وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)[1540] sebeb-i ḥayāt-ı cihāniyān olup nā-ḥaḳ yere **(20)** sefk-i dimā itmezem. Anuñ içün süyūf-ı sā'ire gibi

خون نپوشد گوهر تیغ مرا [3837-1]

benüm gevher-i tīġımı dem-pūşīde ḳılmaz. **(21)** Ve bilcümle rıżā-yı Ḥaḳḳ'da bir mertebe-i metānet ve şuhūd-ı vaḥdetde bir vechle ṭamānīnet ḥuṣūle gelmişdür ki **(22)**

باد از جا کی برد میغ مرا [3837-2]

bād-ı nefs ve hevā ve rīḥ-i fikr-i māsivā benüm sāye-i ṣıfāt-ı rabbāniyye olan seḥāb-ı vücūdumı, **(23)** maḳām-ı şuhūd-ı cemāl-i vaḥdetden nice izāle ider ki ben الرّجال كالجبال [1541]mertebesine i'tilā' idüp

که نیم کوهم (24) زحلم و صبر و داد [3838-1]

gāh-ı televvün degülüm belki ḥilm ü ṣabr ve dād u i'tidāl cihetinden cebel-i metīn olmışumdur. **(25)** Ya'nī ḥiddet ve ġażabım ḥilm ü şecā'ata ve televvün ü ta'cīlim ṣabr u sukūnet ve te'enī ve metānete ve muḳteżā-yı ṭabī'atden **(26)** olan ẓulm u fesād ve ẓulümāt-ı beşeriyyetüm nūr-ı şerī'at ve ṭarīḳat ile 'adl ü ḥikmet ve simāt-ı melekiyyete mübeddel olup **(27)** vücūdum cebel-i ḳāf-ı ma'rifet olmışdur. Bu taḳdīrce

کوه را کی در رباید تند باد [3838-2]

şuhūd-ı vaḥdetde ve cebel-i rāsiḫ gibi **[396b] (1)** ṣābit-ḳadem olan erbāb-ı temkīni maḳāmından tünd-bād-ı televvün ve keşret ḳaçan rubūde ḳılur. Zīrā anlaruñ vaḥdet-i Ḥaḳḳ'da **(2)** olan şuhūdlarına efkār-ı māsivā zelel ve ḫalel virmekden selīmü'l-bāl olmışlardur. İmdi benüm aḫ-i e'azzüm!

[1540] Kasas 2/179: "Ey akıl sahipleri! **Kısasta sizin için hayat vardır.** Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."
[1541] Adamlar dağlara benzer.

آنکه (3) از بادی رود از جا خسیس [1-3839]

Ol sālik ki bir bāddan müteḥarrik ve yerinden zāʾil ola. Yaʿnī olur olmaz **(4)** efkār ve ḫavāṭır ānı hālinden ayırup ve ḳalbine yol bulup televvün ve teşevvüş vire. Ol kimesne bir ḫas **(5)** ü ḫār gibi olup cebel-i metīn temkīn olmamışdur. Elḥāṣıl derekāt-ı emmāre ve levvāmeden derecāt-ı feżā-yı **(6)** mülhimeye ḫurūc ve evcāt-ı muṭmaʾinneye ʿurūc itmek gerekdür ki tenezzül ve televvünden ḫalāṣ ve maḳām-ı rıżāda **(7)** temekkün ve iḫtiṣāṣ bula. Ve bu devlete vuṣūl içün ṣabr ve sukūnet ve ʿale'd-devām teveccüh-i ḳalbīye mülāzemet **(8)** gerekdür ki ḫavāṭır-ı nefsāniyye ḳalbe duḫūl idüp ḥubb-ı ẕātīden ayırmaya. Şöyle ki tekāsül ve tevānī ile teveccüh **(9)** ve niyāzdan munḳaṭıʿ olursa efkār-ı māsivādan biri ḳalbe duḫūle yol bulup ve tünd-bād-ı hevā **(10)** birbirini teʿāḳub itmekle ṣarṣar-ı nefs ve cemʿiyyet-i ḫāṭırı ṣaḥrāda olan dānehā-yı keh ve rīş-i per gibi dağıdup **(11)** ve cānib-i muḳteżāsına sürüp ṭarīḳ-ı muḥabbetden dūr ve ḳurb-ı vaḥdetden mehcūr ve ḥasenāt-ı sābıḳayı **(12)** hebā-i menẕūr ider.

[Maṭlab: در تحقیق صلوة بعبارة فرغانی وبعض تحقیقات مهمه در امر نماز]

Felihāẕā sālikān-ı ṭarīḳ-ı vaḥdete lāzım olan budur ki göñül ḫāline bir vechle meşġūl **(13)** olmaḳ gerekdür ki efkār-ı uḫreviyye daḫı ḫuṭūr itmemege beẕl-i himmet ḳıla ki ḥattā efkār-ı dünyeviyye daḫı teʿāḳub **(14)** itmekle maḳṣad-ı aṣlīden ayırmaya.

زانکه باد ناموافق خود بسیست [2-3839]

Zīrā ki bād-ı nā-muvāfıḳ ḫod bisyār **(15)** ve rūzigār-ı muḫālif bī-şümārdur**.** Pes, hemān bād-ı nā-muvāfıḳdan birine maġlūb olduġıñ gibi riyāḥ-ı nefs **(16)** ve hevānuñ cümlesi hücūm ve teʿāḳub idüp binā-yı temkīnini hedm ider. Ammā dāʾimā teveccüh ü niyāz ve tażarruʿ **(17)** ü namāzda olanları taḥrīke ḳadir olmaz deyü Mevlānā Ḫudāvendigār buyururlar ki:

باد خشم و باد شهوت (18) باد آز [1-3840]

Ġażab u ḥiddet ve ḥırṣ u şehvet yelleri

برد او را که نبود اهل نماز [2-3840]

ol kimesneyi kendü muḳteżāsına **(19)** iletdi ki ehl-i namāz olmadı. Zīrā ber-feḥvā-yı(إِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ)[1542] ṣalavāt-ı ḫams mü'min-i **(20)** muṣallīyi faḥşā ve münkerden nehy ider. Ve bād-ı ḫışm u şehvet ve riḥ-i hevā ve ṭabīʿat anuñ ḳalbine duḫūle **(21)** fürce bulmaz. Ve bir ṣalāt-ı muṣallīyi faḥşā ve münkerden nehy itmeye. Ṣūret-i ṣalāṭda ise daḫı maʿnāda ṣalāt **(22)** olmaz. [Kemā ḳāle eş-Şeyḫ raḍıyallāhu ʿanha:

فى اخر رسالة الغوثيّه قال الغوث سألت الرّبّ عن المعراج قال الله تعالى المعراج هو العروج عن كلّ شئ ماسوائي كان المعراج مازاغ البصر وما طغى قال يا غوث الأعظم لا صلوة لمن لا معراج له عندى المحروم عن الصّلوة هو المحروم عن المعراج[1544] [1543]

İmdi evṣāf-ı ẕemīmeden mücerred olan şol muṣallīlerdür ki ḳıble-i ḥaḳīḳī olan dil kaʿbesine **(23)** teveccüh itdüklerinde ceẕebāt-ı rabbāniyye ve muḥabbet-i sübḥāniyye kendüyi kendüden alup ve keyfiyyet-i ʿışḳ-ı ʿaḳl ve fikrini **(24)** ḳuyūd-ı cihet ve mekāndan ıṭlāḳ itmekle cihet ü mekān ve ḥayyiz ü zamāndan muḳaddes olan eḥadiyyü'ẕ-ẕāt **(25)** ve sermediyyü'ṣ-ṣıfāta secde ḳılur. Ve ṣalāt-ı ḥaḳīḳī böylece olur egerçi esrār-ı ṣalātda olan kelimāt **(26)** ehl-i müşāhedāt niçe vücūh ile bi'd-defaʿāt taḥḳīḳ olınmışdur. Ammā bu daḫı esrār-ı ṣalātdan olup **(27)** Saʿīdüddīn Ferġānī[1545] *Şerḥ-i Ta'iyye'*de bu vechle taḥḳīḳ buyurmışlardur ki: درصحيح بخارى و مسلم مذكورست كه

[1542] Ankebût 29/45: "(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü **namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor.** Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor."

[1543] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1544] Nitekim Şeyh (r.a.) el-Gavsiyye isimli risalesinde şöyle demektedir: Gavs şöyle demiştir: Rabb'e mirac hakkında soru sordum. Allah da şöyle cevap verdi: Mirac, benden başka her şeyden uzaklaşmaktır. Mirac, gözün kaymayıp, hedefinden şaşmama halidir. Yâğûs el-Azam şöyle demiştir: Benim katıma mirac eylemeyenin namazı kabul olmaz. Namazdan mahrum olan miractan da mahrum olur.

[1545] Ebû Osmân Saîdüddîn Muhammed b. Ahmed el-Kâsânî el-Fergânî (ö. 699/1300) Ekberiyye mektebine mensup sûfî müelliftir. Sadreddin Konevî'nin öğrencileri arasında Saîdüddin el-Fergânî'nin İslâm düşünce tarihi açısından önemli bir yeri vardır. Sadreddin Konevî'nin diğer talebeleri Fahreddîn-i Irâkî ve Müeyyidüddin Cendî ile birlikte Ekberiyye mektebinin düşünce sisteminin yayılmasında önemli rolü olmuştur. bkz. Mahmud Erol Kılıç, "Fergânî, Saîdüddin", **DİA**,

[397a] (1)

(ما تقرّب الیّ عبدی بشیئ احبّ الیّ من اداء ما افترضت علیه ولا یزال [العبد][1546] یتقرّب الیّ بالنوافل حتّی احبّه فاذا احببته کنت سمعه الّذی **(2)** یسمع به و بصره الّذی یبصر به و لسانه الّذی ینطق به ورجله الّتی یمشی بها) الحدیث بباید دانست که محبّت قوّتی میلی است **(3)** باطنی بسوی وصول بکمالی از کمالات و حقیقت او رابطه و واسطه ایست و حدانی میان طالب و مطلوب و معنیئ او **(4)** غلبه مابه الاتّحاد او الاشتراک و مقتضا و اثرا و ازالهٔ مابه الامتیاز والاختلاف است بین الطالب والمطلوب **(5)** و این رابطه از هرکه اوّل سر برزند و بروی غالب و مستولی شود تاطالب ازالهٔ مابه الامتیاز کردد از نفس خودش **(6)** یا از آنچه میطلبد او را گیند واصل این محبّت حقیقت (فاحببت اَن اعرفَ) بود که محبّ حضرتذات یگانه بود و محبوب **(7)** کمال پیدایی و ظهور کمالات اسمائی خودش و آیینهٔ آن محبوب کما هو تماماً جز حقیقت انسانیّه نتوانست بود صورةً ومعنیً **(8)** لکمال جمعیّتها و تمام مضاهاتها و قابلیّتها و قصور غیرها عن ذالک والیه الاشارة فیما روی من الحدیث الآلهیّ خطاباً **(9)** لمحمّد صلّی الله علیه و سلّم (لولاک لماخلقت الکون) و چون بحکم این محبّت تجلّی از حضرت غیب ذات متعیّن شد [مجملاً][1547] در باطن **(10)** آن حقیقته انسانیّه که بر زخیّت و جمعیّتست میان واحدیّت و احدیّت اوّلاً و میان علم بعالم و میان وجود ثانیاً **(11)** و ازآن باطن حقیقته انسانیّه در تفاصیلش که حقایق عالمست برای کمال ظهورکه محبوب اوّل بود درسیر و نزول آمد **(12)** تا رسیدن بآین صورة عنصری انسانی که صورة اجمالی حقیقی آن حقیقته انسانیّتست و آینه جمعیّت و کمال **(13)** ظهورآن تجلّی تماماً حقیقته وحدانیّ آن میل و محبت بأن تجلّی همراه بود و در باطن او پنهان و چون آن تجلّی وحدانی **(14)**بود محلّ وآینهٔ ظهورش درین نزول هم امر وحدانی می بایست و درین مراتب بل عالم ترکیب و کثرت و سایه و صورتی **(15)** از حقیقته وحدت جز عدالت و اعتدال که موحّد کثرتست نبود لا جرم آیینهٔ ظهورآن تجلّی در هر مرتبهٔ جز امری معتدل **(16)** نمی بود تا در عالم معانی و ارواح آینهٔ او حقیقت و سطیّت و عدالت امکان هر ممکنی بود بین جهته الوجوب **(17)** و جهته المحال و امّا در عالم مثال و حسّ مظهرش جز مزاجی معتدل نمی بود از طبیعت و عناصر و مولّدات و از میزان **(18)** این جملهٔ مراتب اعتدالات غرض اعتدال انسانیست که در حاقّ و سط افتاده است و صورة وحدت و عدالت **(19)** آن برزخیّت اوّل و ثانیست و چون آن تجلّی فی نزوله در جملهٔ این مراتب ظاهر شد و بصور تفصیلی و اجمالیء انسانی **(20)** متلبّس کشت احکام کثرت تعیّنات و نسب و اضافات که از مقتضیات اجزا و اطراف و آثارانحرافست **(21)** گرد او در آمدند و هر حکمی ازآن احکام بصورت اَمَلی و امنیّتی و طالب لذّت و شهوتی از و سربر زدن گرفتند **(22)**و خواستند که حکم وحدت و بساطت و صورت جمعیّت و عدل التش را با وصاف کثرت و ترکیب و احکام **(23)** اخرافات مغلوب و مقهور کردانند که

Cilt: XII, s. 378-382. Hayatı ve tasavvuftaki yeri hakkında bkz. Ömer Özgül, "Saîdüddin el-Fergânî ve Tasavvuf Düşüncesindeki Yeri", **Orta Asya'dan Anadolu'ya İlmin Yolculuğu**, ed. Yakup Koçyiğit-Aiitmamat Karıev, Karabük, Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021.

[1546] Bu kısım sah kaydıyla satırın üzerine yazılmıştır.

[1547] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

قربان شجره و هبوط از جنت صورت و اثری ازآن غلبه و قهر بود **(24)** پس آن محبّت وحدانی که رابطه و واسطه است و درباطن آن تجلّی پنهان چنان اقتضا کرد که میزانی اعتدالی که **(25)** شریعت و طریقتست نصب کرده شود تا این انسان که با لواسطه در معرض محبوبی افتاده است جمله ارادت **(26)** و مقاصد حرکات و سکنات خود را ظاهراً و باطناً بوحدت و عدالت پیوند دهد و این حقیقته محبّت **(27)** در باطن زبانهٔ این میزان که بحکم سرایت وحدت امر (و ما امرنا الاّ واحدة) آن زبانه عین فرایض است

[397b]

(1) پنهان شود (فانّ مطلق الامر تقیضی الفرضیّته) واثری ازین محبّت درباطن اجراءِ عمود و کفّهای این میزان که سنن **(2)** و نوا فلست ساری کردد تاهر حقیقتی انسانی که بحکم عنایت بی علّت فی الازل در رتبهٔ محبوبی افتاده باشد **(3)** و در قدم حکم وجوب وحدت بروغالب بوده و بحکم اقتضاء استعداد کاملش در وقت سیر و مرور بر مراتب **(4)** تنازلاً حجابی ضعیف و شفّاف و لطیف بر و طاری کشته اگر او را بواسطهٔ محبوبش اداءِ فرایض مخلصاً **(5)** کاملاً میسّر شود بمجرّد اداءِ فرایض ظاهراً و باطناً فحسب آن حجب ارتفاع پذیرد و حنیذٍ حکم حقیقت **(6)** آن محبت و وحدت حقیقئ او که باطن آن زبانه است درد دلش ظاهر کردد و او را بی او بخود کند و آیینهٔ کمال **(7)** ظهور خودش کرداند تا در حکم سابق (فاحببت) بأو در وظاهر شود و نتیجهٔ آن ظهورآن باشد که (انّ الله قال **(8)**علی لسان عبده سمع الله لمن حمده) و ذلک تحقیق قوله (ما تقرّب الی عبدی بشئ احبّ الیّ من اداء ما افترضت علیه) زیرا که **(9)** چنانکه هیج چیزی از میزان بوحدت نزدیکتر از زبانهٔ میزان نیست همچنین هیج چیزی بوحدت حقیقت محبّت **(10)** نزدیکتر ازاداءِ فرایض نیست بسرایت وحدت امر در او و امّا اگر در مبدأ حکم و اقتضأ استعداد انسانی آن بوده باشد که **(11)** در وقت مرور نزولش در مراتب قیود و صفات کثرت امکانی بسیار کرد او درآیند و حکم وحدتش را مغلوب **(12)** کنند آنکس بریاضات و مجاهدات بسیار محتاج شود و جز بلازمت سنن و نوافل ازاذکار واعمال **(13)** و انواع قربات که مخالفت نفس برآن مشتملست بشرط اخلاص و مجانبت از شبهات و دقایق ریا و شربها **(14)** پوشیده و ترک همه لذّات و شهوات نفس که استقامت میزان شریعت و طریقت تماماً برآن موقوفست استقامت **(15)** و اعتدال زبانهٔ آن میزان که اداءِ فرایض است قالباً او را میسّر نشود چنانکه در حدیث آمده است که **(16)** انّ اوّل ما یحاسب العبد یوم القیامته من عمله صلوته فان صلحت فقداقلح و انجح وان فسدت خاب و خسر **(17)** و أن انتقص من فریضته شیاً قال الربّ تبارک و تعالی انظروا هل لعبدی من تطوّع فیکمل بها ما انتقص منی الفر الفریضته **(18)** ثمّ یکون سایر عمله علی ذالک) ظاهر این حدیث دلالت کند برآن که نوافل مکمّلات فرایض می شوند پس برین سالک که **(19)** ازازل در رتبهٔ محبّی افتاده مداومت برین سنن و نوافل لازم آید تابملازمت اخلاص و توحید در عمل خودرا بآن **(20)** زبانه میزان نزدیک تواند کرد و بقوّة و مدد داعیه و طلب ارادتی که شمّه ایست ازآن اثر محبّت که در کفّها **(21)** و اجزاء عمود میزان شریعت و طریقت پنهانست بکلّی صور و احکام انحرافات نفس این سالک را از و

زایل می کرداند **(22)** تا آنگاه که آن عمود و کفهاءِ میزان بکلّی معتدل و مستوی شوند و حنیئذٍ دل در محلّ آن زبانه مذکورست **(23)** پیدا کردد وآن تجلّی وجودی بوحدته الحقیقیّته در و تجلّی کند وآن اثر از محبّت که با آن تجلّی و زبانه همراه بود **(24)** هر حکمی امتیازی را که میان وجود مضاف بنفس و قوی و مدارکش باقی بوده باشد تمامت مضمحل و متلاشی کرداند **(25)** و حکم مابه الاتحاد را اظهار کند و آنگاه بظهور حکم محبّت که ازالهٔ احکام امتیازی نسب و اضافاتست **(26)**برین سیّار محبّ این معنی حقیقت ظاهر و منکشف شود که همین وجود یگانه بوده است که تا این غایت سمع **(27)** و بصر و لسان و یدورجل او بوده است و اوجز بأین نور و جود یگانهٔ حق نمی شنیده است و جز بوی نمی دیده

[398a]

(1) و جز بوی نمی گفته و جز بوی نمی گرفته و جز بوی نمی رفته و او تا این غایت سبب و احکام آن نسب و اضافات که **(2)** احکام آن نسب و اضافات که امتیازی اند ازین علم و کشف محجبوب بوده است چون حقیقت محبّت بکلّی آن قیود را ازاله کرد حجب و موانع **(3)** مرتفع شد و حقیقته این علم کهاهو منکشف و متجلّی کشف و هذا اقواله (ولا یزال العبد یتقرّب الیّ بالنوافل حتّی احبّه **(4)** فاذا احببته کنت سمعه و بصره و لسانه ویده) پس بر موجب این حدیث طالب قرب وحدت و سالک راه **(5)** محبّت را شرط مسالک راه محبّت و سالک را شرط مسالک آنست که توسّل کند بأین اسباب که اداءٍ فرایض و نوا فلست خالصاً و مخلصاً **(6)** قلباً و قالباً در طلب توحید و یگانه کردن خودی را باحضرت محبوب حقیقی تا باین مباشرت اسباب **(7)** مرین توحید بیابد و وساطت اسباب در حصول مقاصد و تعلّق هر چیزی درین عالم بسیی ظاهر **(8)**چنانکه تعلّق حیاتِ حیوان ظاهراً بغذاء معتاد و وساطت اکل در حصول شبع و امثال این کذالک **(9)** اداء فرایض و نوافل بر سببیت سلوک و بوصول مقام توحید را کییست از دلایل امّا ای سالک **(10)**طریقت بباید دانست که اسباب یأسرها وسایط و مُعِداتاند مرحصول مقاصد و مسبّبات را **(11)** نه علل و موثرات بلکه علّت و موثر وجود حقّست بجمعیّته و اطلاقه که باطن آن سبب است و در وساری **(12)** و حق سبحانه و تعالی بأن جمعیّت و اطلاق وجودش فاعل و موثّرست عند ذالک السبب لابذلک السّبب بلکه **(13)**بأن سبب ازالهٔ غیر و یا تحصلی شرطی که حصول تأثیر و ظهور مقصود برآن موقوفست مضاف نمی تواند بود **(14)** چنانکه مثلا غذا سبب بقا و حیات حیوان بودن بان طریقست که مظهر و آیینهٔ مددئ و وجودیست که از حضرت **(15)** جود حق بان حیوان میرسد که اگر آن مدد منقطع کردد در حال آن حیوان مضمحل شود پس این حیوان و مزاخ او **(16)**جسمی مرکّب بود لا جرم شرط وصول مدد بوی بر مقتضای عالم حکمت هم هیهاتی ترکیبی جسمانی آمد و آن غاذا واسطه **(17)** و معدّ این حیوان شد مرقبول آن مدد را که حیات و بقاءِ وی بآن متعلّقست و همچنین جوع صورت فقر و احتیاج **(18)** حیوانست بأن مدد و اکل واسطه و شرط [دفع][1548] آن احتیاجست و مُعِدّا و من حیث عالم الحکمته ولهذا تخلّف این اسباب ظاهره

[1548] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

(19)از مسبّبات ایشان واقع می یابیم من حث النظر من عالم القدرة چنانکه غذا و اکل معتاد مفقود می توان یافت **(20)** و حیات و بقا محقق و موجود و بالعکس چه آن مدد چون از عالم قدرة بی واسطهٔ غذای و اکلی ظاهری **(21)** بولیّ از اولیا میرسد می باشد که آن ولی سالهاءِ بسیار باقی و حیّ و سیرمی ماند بی آنکه غذای و اکلی مباشرت کند **(22)** یا بأن محتاج شود چنانکه ز نی در عهد ما بوده است در بطایح[1549] باتنی و عقلی صحیح وسی سال هیچ چیزی اصلا **(23)** از مأکول و مشروب نخرده است و ما بسیار درویشا نرا دیدیم که آن زن را دیده اند و برکت نظر او یافته **(24)**با آنکه تخلّف علّت از معلول عقلاً جایز نیس اصلا

[Maṭlab: غریب طعام نخورد سی سال]

پس این سلوک و ادآءِ فرایضه اسباب وصول ما شدند **(25)** بحقیقه تحقیق توحید بان طریق بود که ایشان موانع را که صُوَرِ انحرافات بود از نفس زایل کردند و نفس را **(26)** معدّ قبول فیض و تجلی کردانیدند و علّت و موثّر در حصول فیض و تحقّق بتوحید جود وجود مطلق و عنایت **(27)** بی علّت بود ولهذا بعضی از مجزوبان بی سلوک و مباشرت این اسباب از اداءِ فرایض و نوافل بحقیقته توحید

[398b]

(1) واصل شدند و بسیارآن نیز بودند که حجب ایشان سخت کشیف و استعداد شان سخت ضعیف هر چند مباشرت **(2)** اسباب کردند بهیچ نرسیدند واصل این مسئله آنست که در مبدا امر ایجادی در عالم معانی و غیب سبب ظهور **(3)** و تعیّن وجود ماهیّت و عین ثابتهٔ هر ممکنی بود بحکم استعداده و علّت و موئثر امرکن و عدو و رجوع **(4)** آن امر و خطاب بر مثال صدا باز ازآن عین ثابته بحضرت وجودست سبب صلابتی که درباطن آن عین ثابته بود **(5)** از ثبوت عدمیّت و محالّ فی احد طریفه پس چون این صورتهای موجودات که اینجا در مراتب بعضی اسباب **(6)** و بعضی مسبّبات می نماید فروع و احکام و توابع آن حقایق کلّی ممکنات اند که در عالم معانی ثابت اند و آن **(7)** حقایق و اعیان ممکنات آنجا در آن عالم معانی باستعداداتها الکلّیته الاصلیّته الباطنه فیها اسباب و وسایطِ **(8)** اصل تعیّنات وجودی کلّی بودند و علّت و موئثّر جمعیّت ذات یکانه بود با مره الایجادی لاجرم حکم اصول **(9)** در فروع و احکام سرایت کرد و آنچه درین مراتب پیدا آمد ازآن فروع و احکام بعضی سبب وجود و ظهور بعضی شد **(10)** وفاعل و موئثّر و علّت همچنان امر وجود یکانهٔ حقست[1550] کمااشارالی هذه المعانی عمر بن الفارض قدس سره و قال نظم:

[1549] Derkenar: Baṭīḥa ve baṭaḥa feṭḥ-i bā ile şol vāsiʿ şu aḳındısıdur ki ufaḳ ṭaşları ola. Baṭaḥ gibi baṭḥa-i Mekke bundan meʾḫūẕdur ve baṭāyiḥ cemʿi baṭiḥadur ve baṭāyiḥuʾn-nabṭ ırāḳeyn beyninde bir yerdür (Cevherī).

[1550] Sahih-i buhârî ve Müslim'de zikredilmiştir. Bu hadisle ilgili şunu bilmek gerekir ki: muhabbet, meylî bir kuvvettir, bâtının kemâlden kemâlâta doğru seyridir ve onun hakikati râbıta ve vâsıtadır. Muhabbet tâlip ve matlûb arasındaki vahdettir. Onun manası ve onun eseri talip ve matlup arasında imtiyaz ve ihtilâf mayasının ortadan kalkmasıdır. Bu râbıta önce kimden ortaya çıkarsa ona gâlip ve müstevli olur ki tâlibin kendi nefsinden veya talep ettiği şeyden imtiyaz mayasını yok etsin. Onun için

derler ki hakîkî muhabbete vasıl oldu "bilinmeyi sevdim ki" bu muhabbet yegane olan zat hazretleridir. Kendi isminin kemalinin zuhuru ve kemalinin mahbubudur. O mahbubun aynası (kemâ hüve) tamamıyla insani hakikatten başkası değildir. Bu muhabbet hükmüyle hazret-i gaybdan zât tecellisi müteayyin olunca mücmelen onun batınında evvela vahidiyyet ve ehadiyyet arasında berzahiyyet ve cemiyyet olan insan hakikati; ikinci olarak ise varlık ve âlem ilmine vâkıf olma; ve o batından âlemin hakikatleri olarak nitelenen insan hakikati birinci mahbub olarak zuhur ve kemâl için seyr etti ve indi. Ve bu unsurî insan sureti- ki o insan hakikatinin icmâli ve vahdani hakikatin tecellisinin kemali ve aynasıdır- ona meyl etmek tecellî ile beraber olur. Ve onun bâtınında gizli olur. Ve o tecellî vahdânî olduğu için bu inişte zuhur mahalli ve aynası da vahdânî olmalıdır. Ve bu mertebelerde hatta terkîb âlemi, kesret ve gölge ve vahdet hakikatinden bir sûret adaletle ve itidâl dışında kesret muvahhidi değildir. Şüphesiz o zuhurun aynası hangi mertebede tecellî ederse mu'tedil olur. Mana ve ruhlar âleminde onun aynasının hakikati her mümkünün imkân adaleti olur. Ama âlem-i misal ve histe tabiat ve unsurlar arasında mazharı mu'tedil mizaçtan başkası değildir. Ve bu mertebeler arasında itidalden maksat insanî itidaldir ki tam ortadadır. Ve onun sureti, vahdeti ve adaleti birinci ve ikinci berzahiyyettir. Ve o tecellî inişinde bu mertebelerin hepsinde zahir olunca kesret hükümleri olan taayyünât ve insanî tafsil ve icmâl suretine girince taayyünât, nesep ve izâfât- ki eczâ mukteziyâtı ve inhirâf âsârıdır- onun etrafında birikince, o hükümlerden emel, emniyet, şehvet talebi için bir hüküm ondan ortaya çıktı. Vahdet ve suret-i cem'iyyet ve adaletini kesret ve inhirâf hükümleriyle mağlup etmek istediler. Ve suretî cennetten düşüşüne ve şecereye kurban oluşuna sebep oldular. Ve ondan bir iz galebe ve kahırdır. Böylelikle râbıta ve vâsıta olan o rabbânî muhabbet gizli bir şekilde tecellî etmek iktizâsınca şerîat ve tarîkatin i'tidâl terazisi olarak belirlendi. İnsan bu vasıtayla mahbuba karşı bütün hareket ve sekenâtını zahirde ve bâtında vahdet ve adaletle birleştirmeli ve bu muhabbetin hakikati bâtında bu terazinin dilidir ki sırrının hükmünce o dil farzların aynıdır, gizlenir ve bu muhabbetten bâtında bir iz bu terazinin kefeleri ve amududur ki sünnetler ve nâfilelerdir. İnsânî hakikat- ezelde sebepsiz inayet hükmünce mahbupluk makamına düşmüştür kıdemde vahdet vücubunun hükmü ona galiptir ve iktizâ hükmü gereğince kâmil isti'dâdı seyr vaktinde ve mürur ile zayıf, şeffaf ve latîf bir hicâb onu örter ve eğer o mahbub vasıtasıyla farîzeleri eda ederek kurtulabilir ve farîzeleri zâhiren bâtınen edâ edince o hicâbdan kurtulabilir- sâri olur. Onun vahdetlik hükmünü iptal ederler. O kişi birçok mücâhede ve riyâzete muhtaçtır. Nâfile ve sünnetlere devam etmek dışında nefsin arzusu hilâfına olan yakınlığa vesile işleri ve amelleri ihlas ve yakınlık şartıyla yerine getirmelidir. Şeriat ve tarikatın istikametine tamamen uygun olarak bütün şehevî lezzetlerinden arınmalıdır. İşte bu istikamet ve i'tidâlin o ölçüdeki adı ferâyizdir. Ona müyesser olmaz. Zira hadiste söylenmiştir. Bu hadisin zâhirî şuna delâlet eder: Nafileler farzların kâmil ve mükemmeline denir. İşte sâlike ezelde böyle bir muhabbet verildiyse o sâlikin bu nafileler ve sünnetlere sarılması gerekir. Ki ihlas ve tevhide mülâzemet ederek kendi amelini o ölçünün yanına ulaştırabilsin. Kuvvet, meded, dâiye, taleb birer kokudur. Bunda muhabbet eseri olarak terazinin iki kefesinde şeriat ve tarîkat gizlidir. Sâlikin nefsini bütün suretlerden, hükümlerden ve inhiraflardan keserler ki sâlikin terazisindeki iki kefe birbirine eşit hale gelsin. O vakit gönül -o mahalde zikredilmişti- peyda olur. O varlık tecellisi tevhit hakikatine tecellî eder. O muhabbetin eseri -daha önce bu tecelli ile hem-râh idi- her imtiyâzî hükmü muzaf olan varlığın meyânında bâkî kalmış olur. Tevhit mayasını ızhar etmeye çalışırlar ve o zaman muhabbetin hükmü nesep ve sâir izâfetin hükmünü iptal eder. Burada hakikat zâhir ve münkeşif olur. Burada varlık yegânedir. Bu makamda işitme, görme, konuşma onun hazretinde devretmektedir. O hakkın varlığından başka bir kokuyu asla işitmemiştir. Kokudan başka bir şey görmemiş ve duymamıştır. Kokudan başka bir şey almamış kokudan başka bir yere gitmemiştir. O nesep ve izafetin izâfî ahkamı sebebiyle ilim ve keşiften örtülü kalmıştır. Çünkü muhabbetin hakikati bütün sınırları izâle eder. Örtüler ve mânî'ler ortadan kalkar. Bu ilmin hakîkati bu şekilde münkeşik ve açık olmuştur. Bu hadisin mucibince vahdete yaklaşmanın tâlibi ve muhabbet yolunun sâliki için sülûkun şartı şudur: Sâlik sebeplere tevessül etmelidir. Farz ve nâfileleri edâ etmelidir. Bedenen ve kalben hâlis olmalıdır biri ve tevhîdi talep etmelidir. Kendisini hakiki sevgili ile bir ederek tevhîd esbabına mübâşeret etmelidir. Bu alemin zahiri olması hasebiyle zahirde olan esbaba tam sarılmalıdır. Çünkü zahirde olan hayvanî hayatın gıdaya bağlı olduğu gibi bu mertebe de buna müşâbih olarak bu hayata benzediğinden farz ve nafileleri eda etmelidir. Sğlûk ve tevhit mertebesine ermek delilleri itibariyle birdir ancak ey Tarîkat Sâlik'i! Bilmen gerekir ki sebepler sırları ve vasıtaları bakımından müteaddir. Maksatların husulü ve sebepler müessirat ve illetler değil bilakis Hakkın varlığının illet ve tesirleridir. Itlakın ve cemiyyetin batını sebeptir ve bunlar içinde sârîdir. Hak varlığının ıtlak ve cemiyyetinde fâil ve müessirdir. Bilakis bu sebep gayrin izâlesi veya

تسبّبت بالتوحيد حتّى وجدته

و واسطه الاسباب احدى ادلّتى

ووحّدت فى الاسباب حتّى غقدتها **(12)**

ورابطه التّوحيد اجدى وسيلتى

وجوّدست نفسى عنهما فتوحّدت

ولم تک يوماً قطّ غير وحيدتى[1551] **(13)**

şartın tahsili tesirden elde edilen husul ve maksudun zuhurudur. Buna muvafık düşer. Yine bu tevhide bir izafe yapılamaz. Öyle ki mesela gıda, hayvani hayatın bekâsının sebebidir. Bu şu yolla olur ki: O varlığın ihtiyacının aynası ve mazharıdır. Bu da hakkın o hayvana yani canlıya ikramının neticesidir. Eğer bu ihtiyaç kesilirse o canlı hayatına devam edemeyerek ölür. Yine canlının kendisi, mizacı ve bedeni mürekkeptir yani başka parçalardan meydana gelmiştir. Şüphesiz bunun terkibi hikmet âleminin muktezasınca olmuştur. Gıda bu şekilde canlının hayat vasıtası olmuştur. O ihtiyacın kabülü canlının hayat ve bekâsının devamını temin eder. Ayrıca açlık fakirliğin bir suretidir ve hayvani bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç ve yemek bu ihtiyacı defeder. Hikmet bakımından bu ihtiyaç ise sebeplere benzetilmiştir. Kudret âlemi bakımından ise gıda ve yemeğin karşılığı yoktur. Hayat ve bekâ orada muhakkaktır ve vardır. Kudret âleminde ona ihtiyaç yoktur. Yemeğe ve yiyeceğe gerek olmaksızın bir veliden evliyaya doğru hareket eder. Velî kimse bâki ve canlı olarak -yemeğe ihtiyaç duymaksızın- bâki, canlı ve tok halde durur. Gıdaya ve yemeğe mübâşeret etmez. Aklî ve bâtınî tokluk ile otuz sene zarfında hiçbir şey yemeden yaşar gider. Biz birçok dervişi gördük ki onlar da o kadını görmüşlerdi ve onun bereketli nazarlarını üzerlerine almışlardı. Bu sebeplere tevessül etmez ve akla ise aykırıdır. Aslında bu süluk ve farzların edasında bizim esbâb-ı vusulümüz oldular. Hakikatte tevhidin tahkiki şu yolladır: Onlar suretlerden ibaret olan inhirafâtı nefislerinden zâil etmişlerdir. Nefislerini tecellî feyzini alabilecek kıvama getirmişlerdir. Feyz hasıl etmede onun tesiri ve mutlak varlığın kereminin tevhidi sebepsizdir. Bu sebeple bazı meczuplar süluk etmeden ve mübâşerete başvurmadan yani farzlara ve nafilelere tevessül etmeden tevhide ve asla vâsıl olmuşlardır. Bazılarının da perdeleri kalın ve isti'datları çok zayıftır. Her ne kadar sebeplere sarılsalar da hakikate vasıl olamazlar. Bu meselenin aslı şudur: Başlangıçta bu âlemin icadında varlığın mahiyetinin zuhuru ne ise ve ayan-ı sabitesi ne ise nihayeti de o olur. Tıpkı bir sesin sahibinden çıkıp geri dönmesi gibi varlık da geri döner. Çünkü varlığın bu suretleri ki burada bazı sebepler ve bazı müsebbipler gösterildi hakikatin sair fer'leri ve hükümleri ve tabileri itibariyle bunların hepsi mümkünlerdir. Bunların hepsi ma'na âleminde sabittir. O hakikatler ve mümkün olan ayanlar orada yani ma'na âleminde isti'datlarla batınî külli asılların sebepleri ve vasıtları ve taayyünatın asıllarıdır. Bir olan zatın illet ve müessirleridir. Yaratılış emriyle şüphesiz asıllar fer'lerde hükmünü icra etmiştir. O mertebede peyda olan fer'ler ve hükümler diğerlerinin zuhurunun sebebi olmuştur. Burada yegane müessir kudret ve illet yegane varlık olan hakkın zatıdır. Saidüddin Said Fergani, **Meşarikü'd-Derari Şerhu Taiyye İbn Fârız**, [b.y.], Encümen-i Felsefe ve İrfan, [t.y.], s. 270-273.

[1551] Nitekim Amr b. el-Farız (k.s.) bu manalara şu dizelerle işaret etmiştir:

Şiir:

Tevhid ile neden oldum, ta ki buldum onu,
Sebeplerin, aracı işaretlerimden biridir,

Āh ey sālik-i rāh ve ṭālib-i muḥabbetullāh! ʿAcabā Saʿīdüddīn Ferġānī ḳaddesallāhu rūḥehū taḥḳīḳ **(14)** itdügi ferāʾiż ve nevāfil ve anları edā ile ḳurb-ı Ḥaḳḳ'a nāʾil olmaḳ ne vechle olurmuş fehm itdüñ mi? İmdi murġ-ı **(15)** fehmüñ ol ʿāleme cevelān itmediyse bārī ʿālem-i melekūtdan olan sırr-ı ṣalātı iẕʿāna himmet ve aña göre **(16)** ṭāʿat ve ʿibādāta ʿazīmet ve teḳarrub-ı ilallāh itmege meded ve ʿināyet recā eyleyesün. Pes, ʿilm-i şerīfe ḫafī olmaya ki **(17)** erkān-ı islāmiyyeden olan her bir rükn ile ʿavālim-i ḫamse-i külliyeden bir ʿāleme işāret buyurılup meşelā kelime-i şehādet ile **(18)** ʿālem-i lāhūta ve ḥacc ile ʿālem-i ceberūta ve zekat ile ʿālem-i mülk ve şehādet ve ṣalāt ile ʿālem-i melekūt ve nāsūta **(19)** işāret buyurulmışdur. Ve insānda kemāl-i ḳābiliyyet olup ḥavāss-ı ḫamse-i ẓāhire ve bāṭına insānda cemʿiyyet itmekle ṣalavāt-ı ḫams **(20)** daḫı bu sebeble farż buyurılup ve ṣalāt-ı ṣubḥ iki rekʿat olup cism ü cāna işāret olındı. Ve ṣalāt-ı ẓuhruñ **(21)** taʿayyün buyurulan dört rekʿatıyla terkīb-i vücūd-ı insānī ʿanāṣır-ı erbaʿadan olduġına işāret buyuruldı. Ve ṣalāt-ı ʿaṣruñ **(22)** çehār rekʿatı ile ṭabāyiʿ-i erbaʿaya işāret buyuruldı ki sebeb-i selāmet-i vücūd-ı ṭabāyiʿ-i mezbūredür. Ve ṣalāt-ı maġrib üç rekʿat **(23)** olup anuñla daḫı ḳalb ve ʿaḳl ve rūḥa işāret olındı. Ve ṣalāt-ı ʿişā ile ḳuvvā-yı müteġayyire-i cemādī ve nebātī **(24)** ve ḥayvānī ve insānīye işāret olınup yaʿnī insān ẕikr olınan eżdād-ı muḫtelifeden ḫalḳ olınup **(25)** nuṭfe ve ʿalaḳa ve muḍġa ve ṣūret-i insānīye gelüp ve baʿdeʾl-vilāde ṭıfūliyyetden şebābete ve kehūlete ve şeyḫūḫete **(26)** irişüp ve bu ḳadar ʿavālim ve menāzil ḳaṭʿ idüp cemʿiyyet-i insāniyyede bulunduġundan murād taḥṣīl-i kemālāt ile **(27)** mebdeʾ-i aṣlīye ʿurūc içün olduġını fehm idüp ve ʿurūc ileʾl-mebdeʾ ḫavāṣṣ-ı ʿibādet ile olduġın muḥaḳḳaḳ bilüp **[399a] (1)** secde ve tażarruʿ ile teḳarrub-ı ilallāh eyleye. Āh ey şinevende-i āgāh! Ol ḥakīm-i muḫtār ve ḳādir ü cebbār ḥikmet-i kāmile ve ḳudret-i **(2)** şāmilesiyle

---

Sebeplerde tek yaptım, ta ki kaybettim onu,
Tevhidin bağı en yararlı vesilemdir,
Nefsimi düzelttim ve tevhid üzere oldum,
Tevhidim olmadan bir gün geçmiş değildir. İbnü'l-Fârız, **Divânü İbnü'l-Fârız,** Beyrut, Dâru Sadır, [t.y.].

eger ẓāhirī ve eger bāṭınī mevcūdātdan her bir mevcūduñ üzerine bir melek müvekkel idüp ve herkesüñ **(3)** ḥarekāt ve sekenāt ve cemīʿ-i eṭvār ve ḥālātınuñ sebeb-i ẓuhūrı ve muʿidd ve mumiddi ol melek-i müvekkeldür ki biz ol fiʿle **(4)** mübāşeret itdügümüz sebeb ile ol melek bize mumidd olup ṭāʿat ve ʿibādāt ve efʿāl-i ḫayrāt idenleri esfelden **(5)** aʿlāya taʿrīc ider. Meşelā meʾmūr olduġımuz cümle-i aʿmālden birisi ber-feḥvā-yı (إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا) **(6)** beş vaḳit namāzdur ki erkān-ı ṣalāta müvekkel olanlar zümre-i melāʾikenüñ ekmel ve aṣfā ve aḳreb ve aʿlāları **(7)** olup her birinüñ ḫāṣṣaten bir neviʿ tesbīḥ ve taḳdīsleri vardur. Pes, çünki ʿabd-i muṣallīden erkān-ı ṣalātdan biri **(8)** ṣādır ve ol rükne maḫṣūṣ olan tesbīḥ lisānından ẓāhir olsa Ḥaḳ Teʿālā ol tesbīḥ ile tenziye iden melāʾike ile **(9)** münāsebet ḥuṣūle gelüp münāsebet-i mezbūrenüñ sebebiyle evc-i aʿlāya ʿurūc ve mebde-i aṣlīye rucūʿ ider. Fe iẕā kāne **(10)** keẕālik evvel-i rükn-i ṣalāt ki ʿindeʾl-iftitāḥ olan tekbīr-i taḥrīmdür. Rükn-i mezbūre müvekkel olan melāʾikeye muḳarrebūn **(11)** dirler. Ve tekbīr-i taḥrīm anlaruñ tesbīḥidür. [Yaʿnī(كَبِّرْهُ تَكْبِيرًا)[1553] dirler.][1554] Ve ḳıyāmdan rükūʿ içün olan ḥareketüñ müvekkili melāʾike-i müteḥayyirīndür. Ve anlaruñ **(12)** tesbīḥi اللَّهُ أَكْبَرُ[1555]dür. Ve ḥālet-i rükūʿa olan müvekkel olan ḥamele-i ʿarş ve tesbīḥleri سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ[1556]dür. Ve rükūʿdan **(13)** ḳıyāma olan ḥareketüñ müvekkili melāʾike-i aʿlā ve tesbīḥleri رَبَّنَا لَكَ[1557] الْحَمْدُdür. Ve ol ḳıyāmdan sucūd içün olan ḥareketüñ **(14)** mevekkeli mele-i müteverriʿīn olup anlaruñ tesbīḥleri سمِعَ اللَّهُ لمَن حمِدَهُ و الحمدُ حمدًا كثيرًا[1558]dur. Ve secde-i ūlāya **(15)** müvekkel olan melāʾike-i arżdur velākin bunlar sāʾir mele-i esfelden aʿlādur. Aña bināen zebān-ı istiʿdādlarında **(16)** olan tesbīḥleri

[1552] Nisâ 4/103: "Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü **namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.**"
[1553] İsra 17/111: "Hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, zillet ve âcizliğin gerektirdiği bir yardımcıya ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsustur" de ve **O'nu tekbir ile yücelt**."
[1554] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1555] Allah her şeyden yüce ve büyüktür.
[1556] Büyük olan Rabbim her türlü noksan sıfatlardan uzaktır.
[1557] Rabbimiz, hamd sanadır.
[1558] Allah kendine hamd edeni işitir.

daḫı سُبْحَانَ رَبِّيَ اٴعْلَى[1559]dür. Ve secde-i ūlādan ḳuʿūda olan ḥareketüñ müvekkeli mele-i nāmiyedür. **(17)** Anlaruñ daḫı tesbīḥi اللَّهُ أَكْبَرُ[1560]dür. Ve secdeteyn miyānında olan ḳaʿdenüñ müvekkeli mele-i müvellidātdur. Ve tesbīḥleri **(18)** عافنا dur. Ve secde-i ṣānīye içün olan müvekkel-i ḥareket müvekkil-i ġāẕiye olan melāʾike ve anlaruñ daḫı tesbīhleri **(19)** lisān-ı ʿacz ile اللَّهُ أَكْبَرُ[1561]dür. Pes, secde-i ṣāniyede olan müvekkel-i sukūnet müvekkel-i ḳuvā-yı müteġayyire olan melāʾikedür. **(20**) Ve anlaruñ tesbīḥi daḫı سُبْحَانَ[1562] رَبِّيَ اٴعْلَىdür velākin ġāyet-i ʿacz ve iftiḳār iledür. Bu maḥall bir maḥall-i ġarībdür ki **(21)** maḥall-i terekḳiyāt ve tenezzülātdur. Ve saʿādet ve şekāvet bu maḥalde taḳsīm olınur. Ve raḳam-ı ġufrān veyāḫud ḳalem-i **(22)** ḫüsrān defter-i aʿmāl ve cerīde-i efʿāle bu maḥalde naḳş olınur ki buña saʿādet ve şeḳāvet-i rūz-ı ezel dinülür. **(23)** Ve bu melāʾike ẕikr olınan taḳsīm emrine müvekkellerdür. Ve aṣlāb-ı āba ve terāʾib-i ümmehātda olan nuṭfeyi daḫı bu maḥalde **(24)** ẓuhūra getürürler. Zehī devlet-i ebedī ve saʿādet-i sermedī ol ʿabd-i maḳbūle ki secde-i ṣāniyeden ġufrān ile **(25)** baş ḳaldırup ve teşehhüd ve ṣalavātdan soñra yemīn ve yesāre selām virüp ṭarīḳ-i evsaṭ ve iʿtidālde **(26)** bulunmamaġla teḳallübāt-ı yemīn ve şimālden emīn ve sālim ola.

Pes, dervīşe lāzım olan budur ki zemīn-i ʿubūdiyyete **(27)** vaż-ı cebīn itdükde ġāyet-i ʿacz ve iftiḳar ile secdeye varup سُبْحَانَ رَبِّيَ اٴعْلَى[1563]deyü münācāt eyleyesün ki **[399b] (1)** senüñ ʿacz ve ḳuṣūruña iʿtirāfuñ sebebi ile ol müsebbibü'l-esbāb ve rabbü'l-erbāb mele-i aʿlāya emr ve ḫiṭāb ide ki **(2)** ḥaḳīḳat-i insāniyyeñü esfel-i sāfilīn-i beşeriyyetden aʿlā-yı ʿilliyyīn-i melekiyyete ceẕb ideler ve maḳām-ı buʿddan ḳurba **(3)** ve ḥażīż-i ʿubūdiyyetden evc-i ulūhiyyete terfīʿ ideler. اَلصَّلَاةُ مِعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ[1564] maʿnāsın müşāhede itdüreler. **(4)** Ey şinevende-i āgāh! ʿİlm-i şerīfe ḫafī olmaya ki ṣalāta müvekkel olan melāʾikeden cümlenüñ aʿẓamı rükūʿ ve sücūda

[1559] Yüce olan Rabbim her türlü noksan sıfatlardan uzaktır.
[1560] Allah her şeyden yüce ve büyüktür.
[1561] Allah her şeyden yüce ve büyüktür.
[1562] Yüce olan Rabbim her türlü noksan sıfatlardan uzaktır.
[1563] Yüce olan Rabbim her türlü noksan sıfatlardan uzaktır.
[1564] Namaz müminin miracıdır. Ali el-Kârî, **Mirkâtü'l-Mefâtih**, Cilt: 1, s. 55.

müvekkel **(5)** olan melāʾike olup ve aʿẓam-ı tesābīḥ daḫi سُبْحَانَ رَبِّىَ [1565] سُبْحَانَ رَبِّىَ اَعْلَىveالْعَظِيمِ [1566]

dur. Ve rükūʿ ve sucūd **(6)** iki ṣırāṭdur ki biri dünyā ve biri āḫiretdür. Ve rükūʿ ve sucūd küre-i eflāk gibi dāʾire-i vāḥidedür ki nıṣf-ı **(7)** aʿlāsı ḳavs-ı terakḳḳī ve nıṣf-ı esfeli ḳavs-ı tenezzül-i ervāḥdur. Pes, her kim ki ḳavs-i terakḳḳī ve tenezzüli dūr idüp **(8)** ḥareket-i dāʾire-i mebde-i hareket olan noḳṭa-i vaḥdete vāṣıl olduḳda devri tamām olup saʿādet-i **(9)** miʿrāc ki netīce-i ṣalātdur ḥuṣūle gelür. Ve (قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى)[1567] sırrı āşikār olur. Ve ẕikr olınan **(10)** iki dāʾire, devāʾir-i tamām-ı āferīneşdür ki ẓāhiri āfāḳ ve bāṭını enfüs ve biri terakḳiyāt ve biri tenezzülātdur. **(11)** Yaʿnī aʿlādan esfele ve esfelden aʿlāya ve cāndan cisme ve cismden cāna ve buṭūndan ẓuhūra ve **(12)** ẓuhūrdan buṭūna devr ve ḥareket idüp eṭvār-ı celāl ve cemāli seyr ider.

(هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ **(13)** وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ)[1568]

Elḥāṣıl aṣḥāb-ı keşf ve şuhūd ḥālāt-ı meẕkurede ve teṭavvurāt-ı mezbūreyi **(14)** iki rekʿat namāzda seyr idüp birisi ḳavs-ı vücūd-ı āfāḳī ve birisi ḳavs-ı vücūd-ı enfüsīye işāret idügin **(15)** fehm iderler. Ve cān u dilden ḥażret-i eḥadiyyete ḫuşūʿ ve ḫużūʿ ile teveccüh idüp vech-i meşrūh üzre **(16)** her ṣalātda bir miʿrāc iderler.

Naẓm:

سجود خویشتن کن تابدانی

که تو سرّ خداوند جهانی

ترا معراج جان حاصل بباشد **(17)**

ازآن جان و دلت واصل بباشد

[1565] Büyük olan Rabbim her türlü noksan sıfatlardan uzaktır.
[1566] Yüce olan Rabbim her türlü noksan sıfatlardan uzaktır.
[1567] Necm 53/9: "(Peygambere olan mesafesi) **iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu**."
[1568] Hadîd 57/3: "O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir."

ز طاعت جوی اینجا که حضورش

دل و جانرا منوّر کن بنورش **(18)**

تمامت انبیا کردند طاعت

صبوری کن خموشی کن قناعت

دمی طاعت بهست از دو عالم

که فیض نور میریزد دمادم[1569] **(19)**

İmdi benüm rūḥum! Bu üslūb üzre edā-i ferāʾiż ve nevāfil iden ṣādıḳlaruñ ḳalbine **(20)** bād-ı ḫışm ve şehvet ferce ve ruḫṣat bulmayup nūr-ı vaḥdet ẓāhir ve bāṭınını bir vechle istīʿāb **(21)** ider ki cemīʿ-i cevāriḥ ve ḥavāṣsı, nūr-ı mahż-ı rabbānī [olmaġla][1570] nuṭḳ u zebān ve semʿ u hūş ve baṭş u meşy-i Ḥaḳḳ'la **(22)** olup muḳteziyāt-ı nefsāniyesi maḥv ve nā-yāb olur. Ve bu vechle olan dīd ve şuhūdda kūh-ı Elburz **(23)** gibi metīn ve ṣābit olup bir şeyʾ anı taḥrīke ḳādir olmaz. Ve iḫtiyār-ı cüzʾīsi irādet-i ilāhiyye ve rıżā-yı **(24)** Ḥaḳḳ'a tābiʿ olmaġla dāne-i kih ve rīş-i perī, rīḥ-i şedīd ne vechle taḥrīḳ ve taḳlīb iderse bunuñ **(25)** ḥarekāt ve cünbişi daḫı muṭlaḳā rıżā-yı sübḥānī ve ḥubb-ı rabbānī muḳteżāsınca olur. Felihāẕā Mevlānā Ḫudāvendigār **(26)** zebān-ı Ḥaydar-ı Kerrār'dan ol nev müselmān-ı ṣadāḳat-kāre keşf-i esrār idüp buyurur ki:

کوهم و هستی من (27) بنیاد اوست [1-3841]

[1569] Kendine secde et ve bil ki sen dünyanın tanrısının sırrısın. Senin ruhun miraca yükselmeyi elde edecektir ve bu yüzden ruhun ve gönlün vuslata erecektir. Burada, onun huzurunu ara; canını ve gönlünü onun nuruyla aydınlat. Bütün enbiya ibadet ettiler. Sen de sabır göster, sessiz olur ve kanâat et. Bir anlık ibadet her iki dünyadan iyidir, zira ibadet anında her lahza nur feyzi yağar. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât**, https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh75 (26.06.2024).

[1570] Bu kısım sah kaydıyla satırın üzerine yazılmıştır.

Ey pehlivān! Ben mertebe-i temkīn ve maḳām-ı yaḳīnde bir kūh-ı metīnem ki benüm vücūdum anuñ bünyādıdur. **[400a] (1**) Pes, bir vücūd-ı ḥaḳḳānī ki bünyād-ı ilāhī ola. Ol bir kūh-ı ḥilm ve mürūʾetdür ki bād-ı şehvet ve ġażabdan mütezelzil olmaz.

ور شوم چون کاه بادم یاد اوست [3841-2] (2)

Ve eger kāh daḫı olursam benüm bād-ı muḥarriküm anuñ ẕikr ve yādıdur. Yaʿnī **(3)** egerçi nār-ı ʿışḳ ve muḥabbet ve envāʿ-ı mücāhede ve riyāżet ile ṣamān çöpüne dönmüş ve żaʿīf olmış isem böyle **(4)** cismi żaʿīf kūhe müşābih olmaḳ nice olur dime ve muḳteżā-yı ceẕebātla vecd olup dāne-i kih gibi ḥareket **(5)** itdügümi teʿaccüb itme. Zīrā benüm kūha müşābih olan aḫlāḳ ve evṣāfımdur. Ve cevāriḥ ve ḳuvāmı rīş-i per **(6)** ve dāne-i kih gibi ḥarekete getüren bād-ı nesīm-i ẕikr-i Ḥaḳ ve bāde-i tesnīm-i fikr ve cūd-ı muṭlaḳdur. Pes, ey pehlivān! Şöylece **(7)** iẕʿān ḳıl ki

جز بباد او نجنبد میل من [3842-1]

benüm meyl ve muḥabbetüm ol maḥbūb-ı biʾẕ-ẕat ve sermediyüʾṣ-ṣıfātuñ **(8)** bād-ı nesīm-i ceẕebāt ve nefeḫāt-ı vuṣlat-ı şemīm tecelliyātından ġayriyle cünbiş itmez. Zīrā

نیست جز عشق احد سر خیل من [3842-2]

(9) benüm ser-ʿasker-i vücūd ve āmir-i būdım ʿışḳ-ı Ḫudāʾdan ġayrısı degüldür. Elḥaṣıl eger sükūn ve eger ḥareket eger şiddet ve eger **(10)** mülāyemet ve eger luṭf ve mürūʾet ve eger ḳahr ve ʿuḳūbet benden her ne ṣādır olursa muḳteżā-yı ʿışḳ-ı ḥażret-i eḥadiyyet **(11)** ve murtażā-yı fermān-ı vaḥdetdür. İḳtiżā-i beşeriyyet degüldür.

Şiʿr:

Ey ṣanem sen maẓharullāhsun

(12) Başdan ayaġa kelāmullāhsun

Sen bilürsün kāʾinātuñ ḥālini

Cümle ʿālem sırrına āgāhsun

Şol ḳara zülfüñ arasında yüzün

(13) Gördüm ey dilber didüm ḫoş māhsun

Ḥüsn-i ruḫsāruñ ṣırāṭü'l-müstaḳīm

Menzil-i aʿlāya ṭoġrı rāhsun

ʿİlmü'l-esmā beyānı sendedür

(14) Mescid ü mihrāb ve ḳıble-gāhsun[1571]

İmdi ey nev müselmān-ı bahādır! Çünki benden ḥaḳīḳate ḥal-i suʾāl idüp ṭālib-i keşf-i sarāyir **(15)** olduñ. Maʿlūmun ola ki

خشم بر شاهان شه و ما را غلام [1-3843]

ġażab ve tehevvür-i pādişāhlara ḥükm idici şāhdur. **(16)** Yaʿnī pādişāhlara ġażab müstevlī olduḳda iḫtiyārların selb idüp muḳteżā-yı ġażab **(17)** ne ise aña göre ḥareket ve nā-ḥaḳ yere niçe sefk-i dimā ve żuʿafāya ẓulm ve siyāset itdürüp maʿnāda ol ġażab **(18)** pādişāhlaruñ şāhı olur. Fe-ammā ol ġażab bize ve tehẕīb-i aḫlāḳ iden iḫvānumuza bende-i fermān-ber olup **(19)** ġażabı ḫilāf-ı şerīʿat-ı ʿamele mübāşeret iden ṭāġīlere iẓhār ider. Ve ol zamān aña ġayret-i Ḥaḳ ve şecāʿat **(20)** dinülür. Ġażab dinülmez. Fe iẕā kāne keẕālik, ben aḫlāḳ-ı ilāhiyye ile müteḫalliḳ olup

[1571] Hüseyin Ayan, **Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, s. 612.

خشم را هم بسته ام زیر لگام [3843-2]

(21) ḫışm ve ġażabı licām altına bağlamışım. Yaʿnī ḳabża-i taṣarrufuma alup

تیغ حلمم گردن خشمم زده است [3844-1]

tīġ-i ḥilmüm **(22)** gerden-i ḫışmım urmuşdur. Aña bināʾen

خشم حق بر من چو رحمت امده است [3844-2]

ḫışm-ı Ḥaḳ baña raḥmet gibi gelmişdür. **(23)** Baʿżı nüṣaḫda

خشم حق برمن همه رحمت شدست[1572]

vāḳiʿ olmışdur. Yaʿnī āteş, ġażab-ı nār-ı cehennemden bir şerāre **(24)** olup ve ġażūbuñ cism ve cānını yaḳup derekāt-ı nāra ilṣāḳ ider. Ammā āb-ı ḥilm ile iṭfāʾ-i nār **(25)** ġażab idenlerde ḫışmuñ eṣeri maʿdūm olmaġla anuñ yerine ḥaḳ nüzūl idüp vücūdı **(26)** reyāḥīn-i cennet olur. Veyāḫud Beyt:

Şikāyet eylemezem dilberüñ cefāsından

Ki ānuñ cefāsı baña yeg gelür vefāsından[1573]

(27) mażmūnınca maʿnā-yı beyt böyle ola ki ben Ḥaḳ Teʿālāʾnuñ yalñuz ṣıfāt-ı lüṭfuna ʿāşıḳ olmayup belki cemīʿ-i ṣıfāta **[400b] (1)** ʿāşıḳ-ı ẕāt-ı eḥadiyyet olup ve ṣıfātum ṣıfāt-ı Ḥaḳḳʾla mütebeddil olmaġla Ḥaḳ Teʿālāʾnuñ lüṭfı ve eger ḳahrı benüm naẓarumda mütesāvī **(2)** ve maḥbūbuñ cefāsı ʿayn-ı vefā ve cāna ṣafā ve naḳmeti raḥmetdür. Zīrā mesāʾet meserret ve menfaʿat ve mażarratı tefriḳa **(3)** muḳteżā-yı naẓar-ı ʿaḳl olup aṣḥāb-ı ʿışḳ ve muḥabbet ve erbāb-ı ġarḳ-ı baḥr-i vaḥdete dostun elemi ʿayn-ı leẕẕet **(4)** ve cerāḥati maḥż-ı rāḥatdur. Kemā ḳāle ʿAlī kerremallāhu vechehū:

سبحان من اتّسعت رحمة فی صورة قهره لبعض اولیائه **(5)** واشتدّت نقمة فی صورة رحمة لأعدائه[1574]

[1572] Hakk'ın hışmı bana bütünüyle rahmettir.
[1573] Hüseyin Ayan, **Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, s. 610.
[1574] Dostlarından bir kısmına, kahır görüşünde rahmeti geniş olan; düşmanlarına ise rahmet

Şiʿr:

نیک و بد در نظر عقل بود عاشق شو

کآنچه دلبر کند آنرا همه زیبا بینی[1575]

(6) Āh ey ṭālib-i derd-i rabbü'l-erbāb! Bu ʿāşıḳ-ı bī-ṭāḳat ve tābuñ deryā-yı vaḥdetde vücūdı şöyle maḥv **(7)** ve nā-yāb olmışdur ki:

غرق نورم گرچه سقفم شد خراب [1-3845]

Egerçi saḳf-ı taʿayyünüm ḫarāb ve yebābdur velākin **(8)** ol fenāda bir beḳā-i cāvidānī müyesser olmışdur ki hergiz zevāli yoḳ. Pes, ey ʿandelīb-i behār-ı vuṣlat! Gülşen-i **(9)** vaḥdet istersen baña naẓar eyle ki

روضه گشتم گرچه هستم بو تراب [2-3845]

egerçi bu turāb künyetümdür. Fe-ammā bir ravża-i **(10)** şuhūd-ı sırr-ı vaḥdet ve gülşen-i veddu muḥabbet olmışumdur ki şemerāt-ı maʿrifet ile żiyāfet olınmaḳ isteyenler **(11)** benüm cennāt-ı muḥabbetüme gelürler. Ve nişīmen-i terbiyemde oturup fevākih-i kerāmet tenāvül iderler. Ve bāġ-ı himmetümde **(12)** ḥāṣıl olan aʿnāb-ı hidāyetümden ṣıḳılmış bāde-i nāb-ı ʿināyet nūş idüp gül ve reyāḥīn-i tecelliyāt-ı **(13)** ẕāt ve ṣıfāt istişmām iderler.

[ذكر الطّبرى[1576] قال حدّثنا محمّد بن عبيد المحاربىّ قال انبانا عبد الزيز ابن ابى الحازم عن ابيه قال قيل لسهل بن سعد انّ امير المدينة يريد ان يبعث اليك تسبّب علياً عند المنبر قال اقول ماذا قال يقول ابا تراب فقال والله ما سمّاه ذلك الا رسول الله صلى الله عليه وسلم قال قلت وكيف ذلك يا ابا العبّاس قال دخل على على فاطمة ثم خرج من عندها فاضطجع فى صحن المسجد فدخل رسول الله عليه السلام على فاطمة اين ابن عمّك

---

görünüşünde intikamı çetin olan o zat noksan sıfatlardan münezzehtir.

[1575] İyi ve kötü, akıl gözüyle bakınca vardır. Âşık ol ki sevgilinin her yaptığını güzel göresin.

[1576] Ebû Caʿfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923). Yazdığı tefsir sebebiyle "imâmü'l-müfessirîn" diye de anılan Taberî, sünnet ve hadis ilimleri sahasında muhaddis, fıkıh, ilm-i hilâf ve mukayeseli fıkıhta mezhep kurucusu bir müctehid, tarih alanında "şeyhü'l-müverrihîn" kabul edilmiştir. Arap dili ve edebiyatı, aruz ve beyan ilimlerine vâkıf olan Taberî bununla birlikte ahlâk ve terbiye sahalarında kitap yazmış, felsefe, mantık, cedel, tıp, cebir ve riyâziyyât alanında zengin birikime sahip bir şahsiyettir. Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli âyi'l-Kurʾân* ve *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* başta olmak üzere çok sayıda eser telif etmiştir. bkz. Mustafa Fayda vd., "Taberî, Muhammed b. Cerîr", **DİA**, Cilt: XXXIX, s. 314-320. Taberî'nin hayatı ve tefsir ilmindeki yeri hakkında bilgi için bkz. Fatih Bayar , "Taberî'nin Tefsir Metodolojisi", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 2008.

قالت هو ذاك مضطجع فی المسجد قال فجاء رسول الله صلی الله علیه وسلم فجعل یمسح التّراب عن ظهره ویقول اجلس یا ابا التّراب فوالله ما سمّا به الا رسول الله و الله ماکان اسم احب الیه منه[1577][1578]

Naẓm:

ز درد من خبر دریاب ازجان

که بنمایم ترا اسرار پنهان

دمی دارم ازآن در خروشم **(14)**

ازآن دم اینچنین درعین جوشم

زبانم بی زبان اسرار گوید

همه اینجا یکه از یار گوید

دل عشّاق را اندر نوایم **(15)**

حقیقت سرّربّانی نمایم

منم نوری که ظلمت فتادم

ولی در عین این قربت فتادم

[1577] Cerîr et-Taberî şöyle demiştir: Bize Muhammed b. el-Muhâribî, ona da Abdülaziz, o da Ebul-Hazim'den o da babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sehl b. Sa'd'e biri gelip şöyle dedi: "Şehrin emiri, minberin yanında Ali'ye sövmen için göndermek istiyor." Sehl şöyle dedi: "Ne diyecekmişim?" Şöyle cevap verdi: "Ebu Turab' (Toprağın babası) diyerek sövmeni istedi." Bunun üzerine Sehl şöyle dedi: "Vallahi, bu isimle onu çağıran Allah Rasulü'dür." "Nasıl olmuş bu, ey Abbas'ın babası?" diye sorunca Sehl şöyle cevap verdi: Hz. Ali, Fatıma'nın yanına girdi, sonra çıktı ve mescidin avlusuna uzandı. Peşinden Hz. Peygamber Fatıma'nın yanına girip "Amcanın oğlu nerededir?" diye sordu. Fatıma: "O, mescidin avlusunda uzanıyor" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber gelip, Hz. Ali'nin sırtındaki toprağı eliyle temizliyor ve şöyle diyordu: "Kalk, ey Ebu Turab!" Allah'a yemin olsun ki, ona bu ismi veren Allah Rasulü'dür. Allah'a yemin olsun ki, ona bu isimden daha güzel gelen hiçbir isim yoktur. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1967, Cilt: 2, s. 409.

[1578] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ز نور عشق سرّ لامکانم

درون جنت عین العیانم **(16)**

اگرچه بوترابم مرتضایم

تمامت اولیا را رهنمایم

مرا اسرار گفت بی حدّ و غایت

محمّد صاحب حوض و شفاعت

ازآن من با محمّد نور ذاتیم **(17)**

که این دم همدم نور صفاتیم

وگر اسرار ما را باز دانی

یکی ام با محمّد بی گمانی

محمّد با علی از خود طلب کن

بَرِایشان توآهنک اَدَب کن **(18)**

از ایشان جوی راه لا مکانی

از ایشان سرّ سبحانی بدانی

چو یاران اینچنین بودند با او

عیان عین غیرالیقین بودند با او

نیابد رافضی اسرار معنی **(19)**

نمی گنجد بد عوی دار معنی

نگه میدار دایم اعتقادت

یقین میدار دایم نهادت

یقین تو پیشوا کن همچو سیّد

که تا کار تو باشد جمله جیّد **(20)**

[چو مردان جهان در خود سفر کن][1579]

چو مشتاقان یکی در خود نظر کن[1580]

[1579] Mürekkep karışması nedeniyle bu kısım derkenara yeniden yazılmştır.

[1580] Benim derdimi canla başla idrâk et ki sana gizli sırlar göstereyim. Benim bir nefesim vardır ki o nefesten her daim yanıp tutuşmaktayım. Dilim, dilsizce sırlar söyler. Burada her daim Dost'u anlatır. Âşıkların gönlünün nağmesiyim, hakikaten ilâhî sırlar gösteririm. Ben, karanlığa düşen ışığım. Buna rağmen yakınlık mertebesindeyim. Ben, aşkın nuruyla lâ-mekân sırrıyım. Apaçık cennetin içindeyim. Ebû Türâb ve Murtezâ olsam da tüm peygamberlerin rehberiyim. Kevser ve şefâat sâhibi Muhammed bana hadsiz ve hesapsız sırlar anlattı. İşte bu yüzden ben ve Muhammed zâtın nûruyuz, çünkü biz sıfât nuruna hemdemiz. Sen bizim sırlarımızı öğrenirsen, benim şüphesi Muhammed ile bir olduğumu anlarsın. Muhammed'i ve Ali'yi kendinden iste ve onlara edep göster. Lâ-mekân olma yolunu onlardan talep et, Sübhânî sırrı onlardan öğrenirsin. Dostları onunla böyle, aynül-yakîn idiler. Râfızî olan mânâ sırlarını bulamaz, mânâ dâvâya sığmaz. Her daim inancını koru ve kendi içinde emin kal. Seyyid gibi sen de yakîni kendine rehber et ki tüm işlerin iyi olsun. Dünya erleri gibi kendi içinde yolculuk et, âşıklar gibi kendine nazar et. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât**, https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh66 (26.06.2024).

ve bilcümle İmām-ı ʿAlī bin Ebī Ṭālib esedullāhi'l-ġālib **(21)** ol pehlivāndan elin çekdügünüñ ḥikmetin beyān idüp buyurdı ki: "Ey eʿazz-i iḫvānumdan olan nev müselmān!

چون در آمد (22) علّتی اندرغزا [1-3846]

Çünki fī-sebīlillāh olan ġazāda bir ʿillet-i nefsāniyye ẓuhūra geldükde ġazā ve cihādum ʿillet-i beşeriyyeden **(23)** mücerred ve pāk olmagı-çün

تیغ را دیدم نهان کردن سزا [2-3846]

tīġını nihān itmek ve ġazādan küsiste-ʿinān olmaġı elyaḳ ve evlā **(24)** görüp seni ḳatlden vazgeldüm.

[تا احبّ لله آید نام من][1582] [3847][1581]

تا که ابغض لله آید کام من

Ḥattā ʿindallāh benüm nāmum **(25)** eḥabbe lillāh ve murād ve kāmum ebġaż lillāh gele. Yaʿnī

المؤمن اذا احبّ احبّ الله واذا ابغض ابغض الله واذا اعطى اعطى الله **(26)** واذا امسك امسك الله فهو من الله ولله والى **الله** واذا امسک امسک بالله فهومن الله و الله والى الله[1583]

ḥadīṯ-i şerīfi ve Resūl ʿaleyhisselāmuñ mü'minler ḥaḳḳında **(27)** bu vechle olan taʿrīfi beñüm mā-ṣadaḳ-ı şānum olup pūte-i iḫlāṣda bir mertebe-i tamām ʿıyār bulunam ki

[401a] (1)

تاکه اعطالله جود من [1-3848][1584]

ḥattā benüm ʿaṭā vücūdum aʿṭā lillāh gele

[1581] Kaynağı hadis olan Mesnevî beyitleri için bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri,** s. 84-86.
[1582] Mürekkep karışması nedeniyle bu kısım derkenara yeniden yazılmştır.
[1583] Mümin sevdiğinde Allah için sever. Kızdığında Allah için kızar. Sadaka verdiğinde Allah için verir. Sadaka vermeyip elinde tuttuğunda Allah için tutar. O, Allah'tandır; Allah içindir ve Allah'adır. Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek ʿale's-Sahîhayn**, Cilt: 2, s. 164. Ayrıca bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri,** s. 84-86.
[1584] Kaynağı hadis olan Mesnevî beyitleri için bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri,** s. 84-86.

تا که امسک لله آید بود من [2-3848]

tāki hestī ve būdem emseke **(2)** lillāh vāḳiʿ ola. Zīrā Ḥaḳ celle celāluhū ve ʿamme nevāluhū beni ve zevcem Fāṭımatü'z-Zehrā ve İmām-ı Ḥasan ile İmām-ı Hüseyin'i Kitāb-ı **(3)** Kerīm'inde vaṣf ve taʿrīf idüp (وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ)[1585] buyurmışdur. Pes, muḥabbet-i ilāhiyye bize bir vechle **(4)** ġālib olmışdur ki cümle ḥarekāt ve sekenātum ol muḥabbetüñ muḳteżāsı olup lā-cerem

بخل من لله عطا لله و بس [1-3849][1586]

(5) eger ḳabż ve eger basṭ ve eger imsāk ve eger iʿṭā' ki benden ṣādır olur. Aṣlā beşeriyyetümüñ medḫi olmayup ancaḳ **(6)** lillāh ve fillāhdur. Ve bilcümle ẓāhiren ve bāṭınan ve ḳāliben ve ḳalben bī-sümʿa ve riyā ḫālişen ve muḫlisen

جوله للهم نیم من آن کس [2-3849]

(7) cümleten efʿāl ve aḥvālüm ve būd ve nā-būdum lillāhdur. Ben Ḥaḳḳ'dan ġayrı bir kimesne içün degülüm.

وانچه لله میکنم تقلید نیست [1-3850]

(8) Ve ol nesneyi ki Allāh içün iderüm taḳlīd degüldür. Belki ḥaḳīḳat olup

نیست تخلیل و گمان جز دید نیست [2-3850]

(9) taḫyīl ve gümān degüldür. Dīd ve şuhūddan ġayrı degüldür. Yaʿnī benüm ḫulūṣum ve lillāh olan ʿilmüm, sā'ir nās gibi külfet **(10)** ve meşaḳḳat ve enāniyyet ve işneyniyyet ile degüldür ki ḥattā bende başḳa vücūd ve müstaḳilen bir ʿaṭā vücūd ola ve ol **(11)** vücūd ile ol cūdı istiʿmāl ve fī-sebīlillāh beẕl ve niṣār iderüm zuʿmıyla dü-bīn degülüm. Zīrā bu yüzden olan **(12)** beẕl ve ʿaṭā' lillāh olmaḳ iḥtimāli yoḳdur.

[1585] İnsân 76/8: "**Onlar, seve seve yiyeceği** yoksula, yetime ve esire **yedirirler**."
[1586] Kaynağı hadis olan Mesnevî beyitleri için bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri**, s. 84-86.

[Maṭlab: Meyl ü muḥabbet ve ʿışḳ u ceẕbe]

Egerçi bi-ḥasebi’ẓ-ẓāhir cevād ve muʿṭā riyādan mücerreddür. Ve ol muḳābelede rıżā-yı Ḥaḳḳ’ı **(13)** murād itmişdür.امّا كنت يده ورجله[1587]vaḥdeti henüz cemālün ʿazm itmeyüp vücūd-ı mevhūmı ortada müzāhim **(14)** olmaġla vaḥdet-i ẕātda fenā’-i maḥż ve müstehlik ve maʿdūm olmamışdur. Ammā biz didügümüz lillāh ʿamel zamān **(15)** müyesser ve taḫyīl ve gümānuñ refʿi ol evānda muḳadder olur ki nūr-ı muḥabbet-i ilāhiyye kemālin bulmaġla mertebe-i ʿışḳa **(16)** vara ve ʿışḳ daḫı kemālin bulmaġla ceẕbeye mübeddel olup meṣelā muḥabbetüñ evveli ki meyldür anuñ miṣāli **(17)** bir ḳaṭre āba beñzer ki egerçi aṣlı ābdur. Ammā nāmı ḳaṭredür. Pes ol ḳaṭre cereyān itdüḳde aña ḳaṭre dinülmez **(18)** ırmaḳ dinülür [ki mertebe-i muḥabbetdür.][1588] Ve ol ırmaḳlar bir yere cemʿ olup ziyāde olduḳda aña Nīl ve Fırāt ve Ceyḥūn ve Seyḥūn ve şaṭṭ **(19)** dinülür ki mertebe-i ʿışḳdur. Ve enhār-ı mezbūre deryāya dāḫil olduḳda cümlesi maḥv ve müstaġraḳ olup aña **(20)** deryā dinülür ki mertebe-i ceẕbedür. Pes, ol enhār ve cedāvil ve ḳaṭarāt dāḫil-i deryā olduḳda esāmī-i **(21)** muḫtelife-i mütekeṣṣire mütteḥid olup cümlesi aṣl olan āb-ı vāḥid olur. Ve ḥarekāt ve sekenātları deryānuñ **(22)** cūş ve ḫurūşı olup deryā ḥareket idiyor dinülür. Pes, ceẕbe ile olan ḥarekete vecd dirler. **(23)** İmdi ceẕbede fenā bulan mecẕūbuñ cümle ḥarekātı vecd olur. Ve bu mertebeye ṣaḥv dinülür. Yaʿnī **(24)** sekrden ḫalāṣ olur dimek degüldür. Belki nihāyet-i vecd olan vücūd-ı ḥaḳḳānī ile ikiliksüz anuñ **(25)** sekri ʿayn-ı ṣaḥv ve ṣaḥvı maḥż-ı sekr olup bī-tekellüf ve taṣallüf anuñ cemīʿ-i iḳtiżāsı iḳtiżā-yı Ḥaḳ olur. **(26)** Ve bu ḫāṣṣa-i ʿışḳuñ kemāli olan ceẕbenüñdür mādām ki bu ḥāl bu maḳām ḥuṣūle gelmedüḳçe cümle kār ve bār **(27)** lillāh olmaz. Ve şuhūd-ı vaḥdet āşikār olmaz. Sulṭān Veled[1589]

[1587] Onun elinde ve ayağındaydım.
[1588] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1589] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin oğlu, mutasavvıf ve şairdir (ö. 712/1312). Mevlânâ tarafından ona dedesinin ismi verilmiş, şiirlerinde “Veled” mahlasını kullanmıştır. Babası vefat ettikten sonra Hüsâmeddin Çelebi ve diğer ileri gelen Mevlevîler’in Mevlânâ’nın makamına geçmesi konusundaki isteklerine rağmen bunu kabul etmeyerek Hüsâmeddin Çelebi’ye tâbi olmuştur. Şeyh Kerîmüddin’in 691’de (1292) vefatından sonra Mevlânâ’nın makamına geçip irşad faaliyetine başlayan Sultan Veled,

ḳaddesa’llāhu sırrahū *Rebāb-nāme*‘de bu maʿnāyı **[401b] (1)** aʿlā taḥḳīḳ itmişdür ki müşkil ḥall olmışdur. Ve bu ebyāt-ı şerīfe ol beyān-ı laṭīfedendür. Ḳāle ḳuddise sırrahū. Naẓm:

مَیل همچون قطره است و عشق جو **(2)**

عشق چون افزود جذبه ست ای عمو

جذبه رامی دان کمال عشقها

ز آنکه جذبه می رساند باخدا **(3)**

هست آن اعداد یک معنی بدان

فهم کن مقصود مارا ازین بیان

تو ز خود پنداشتستی عشق را

از خدا دان عشق را و صدق را **(4)**

جمله نور اوست تابان در وجود

جانها بر دندازآن افضال وجود

Anadolu’nun farklı şehirlerine yolladığı halifeleriyle tarikatın yayılmasını sağlamıştır. *Dîvân*, *Velednâme*, *Rebâbnâme*, *İntihânâme* ve *Maʿârif* adlı eserleri kaleme almıştır. bkz. Veyis Değirmençay., “Sultan Veled”, **DİA**, Cilt: XXXVII, s. 521-522. Hayatı, eserleri ve tasavvufi görüşleri için bkz. Figen Poyraz, “Sultan Veled’in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane, 2018.

جمله حق رابین و غیر حق مدان

چونکه تنها اوست پیدا او نهان **(5)**

کوست جمله غیرآن شه نیست کس

اوست اندر زیر و بالا پیش و پس

جذبه برهاند ترا از نقص هین

پانهی بالای چرخ هفتمین **(6)**

زین رسد اندر تو ناکه حالتی

تا که کردی صانع بی آلتی

همچنانکه مصطفی شاه کزین

ماه را بشکافت بر گردون مبین **(7)**

همچو کرخی و جنید و بایزید

که بدند ایشان بدور خود فرید

هر یکی را جذبه داد این کار و بار

تا که شد هر سربد یشان آشکار **(8)**

صورت جذبه ست این نیکو شون

بهراین جذبه دل و جان کن گِرو

گر نبودی جذبهٔ حق آدمی

کی شدی مانند آدم آن دمی **(9)**

هر یکی را کی بُدی خُلقِ احد

کی نمودی معجزات بی عدد

بعد جذبه می شود این کار و بار

ای خنک جانی که حقّش کشت یار **(10)**

بی چشش آنراندا نی از بیان

گر شدی طالب فداکن جسم و جان

لم یذق لم یعرف این را خوش شنو

از شنیدن بگزر و دردید شو **(11)**

بوکه آنجا راه یابی ناگهان

همنشین کردی بجمع آکهان[1590]

[1590] Meyil bir damla, aşk ise nehirdir. Aşk arttıkça arık ona "cezbe" denir a amca! cezbe tüm aşkların

Neşr: Pes, İmām-ı ʿAlī bin Ebī Ṭālib **(12)** esedullāhi'l-ġālib daḫı ser-i sırr ve maġz-ı dīn olan ceẕebāt-ı Ḥaḳ ile cemīʿ-i ṣıfāt-ı beşeriyyesi ṣıfāt-ı Ḥaḳḳ'a **(13)** mübeddel olup nūr-ı āfitāb-ı ʿışḳ-ı Ḫudā kendüyi kendüden alup dil ü cān ve cemīʿ-i cevāriḥ ve ḳuvāsı yed-i ḳudret **(14)** ve dest-i meşiyyetde müteḥarrik olan ālet gibi oldı. Ve ışbaʿı celāl ve cemāl keyfe-mā-yeşāʾ anı taḥrīk ve taḳlīb **(15)** idüp bī-keff ve dest vaḥdet-i ẕātına ceẕb itdi. Ve ẓann ve gümānı izāle idüp ʿayne'l-yaḳīne iletdi. **(16)** Ve āşikār ve nihān Ḥaḳḳ'dan ġayrı ḳalmayup bi'ż-żarūre her fiʿl ve ḥareket, bilā-vāsıṭa ḳudret-i Ḥaḳḳ'dan ṣādır olup **(17)** tekellüf ve taḥarrīye iḥtiyāc ḳalmadı. Felihāẕā buyururlar ki:

زاجتهاد و از تحرّی رسته ام[1-3851]

Ẓann ve gümān ile **(18)** olan ictihād ve ḳıyās ve taḥarrīden ḳurtulmışumdur. Zīrā ḥażret-i eḥadiyyet bī-ḥicāb-ı keşret keşf-i cemāl-i vaḥdet **(19)** itmekle

آستین بر دامن حق بسته ام [2-3851]

āstīn-i dil ü cānı, dāmen-i Ḥaḳ olan ʿışḳ ve ceẕbe ve sırr-ı vaḥdete **(20)** baġlamışumdur.

Şiʿr:

نیست در وحدت دویی ای معنوی

قطره چون دریم در آمد شد سوی

---

kemâlidir, zira cezbe Allah'a ulaştırır. O sayıların hepsi tektir, bunu bil. Bizim bu sözden maksadımızı anla. Sen, aşkı kendinden bilmişsin ama yanılıyorsun. Bil ki aşk ve sıdk Allah'tandır. Varlıkta parlayan ışık tamamıyla O'nun nurudur. Fâzilet sâhipleri, bunu idrak edip hayat buldular. Her şeyde Hakk'ı gör ve O'ndan başkasını görme. Zira gizli ve âşikar olan bir tek O'dur. Var olan sadece O'dur, O'dan başka padişah yoktur. Altta, üstte, önde ve arkada O vardır. bil ki cezbe seni bu noksanlıktan kurtarır ve böylelikle sen yedinci semaya yükselirsin. Bundan sana birden bire bir hâl gelir ve sen, elinde bir âlet olmasa da sânî' olursun. Nitekim seçilmiş efendi olan Mustafa apaçık bir şekilde gökte ayı ikiye böldü. Kerhî, Cüneyt ve Bâyezit gibi ki onlar kendi dönemlerinde tek idiler. Onların her birine bu gücü cezbe verdi ve bu yüzden sırları âşikâr oldu. İyi dinle! Bu cezbe sûretidir. Bu cezbe için canını ve gönlünü rehin et. Hak cezbesi olmasa Âdem, Hz. Âdem olur muydu? Âdemoğulları yaratılır mıydı? Sayısız mucizeler olur muydu? Bunlar, cezbeden sonra ortaya çıkar. Hakk'ın yâr olduğu cana ne mutlu! Sadece ifade ile ve tatmaksızın onu idrak edemezsin. Tâlib olduysan cismini ve canını fedâ et. "Tatmayan bilmez!" bunu iyi dinle. Dinleme aşamasını geç ve görmeye başla. Ola ki birden bire oraya yol bulasın, bilenler ile oturup kalkasın. Sultan Veled, **Rebâbnâme (İnceleme-Tenkitli Metin-Çeviri)**, haz. Veyis Değirmençay, İstanbul, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023, s. 579-581.

هر که دید او را در و غیری نماند

غیر را مانند کرد از خود فشاند **(21)**

آن خودی کین چنین شد با خداست

درد و عالم از خدا اوکی جداست

هست در نور خدا پیوسته او

یک شده با نور همچون بحر وجو **(22)**

ما سوای الله کُل هلاکند و فنا

حق بود باقی و زنده دایما

جمله اجزا سوی کلّ خود روند

فرعها با اصل خود ملحق شوند[1591] **(23)**

İmdi benüm rūḥum! Bir ʿāşıḳ-ı fānī ki vech-i mezkūr üzre müstagraḳ-ı envār-ı ceẕbe-i eḥadiyyet **(24)** ve müstehlik-i ḳahr-ı tecelliyāt-ı vaḥdet ola. Anuñ ʿurūcı ʿālem-i beḳā ve rucūʿı müşāhede-i liḳā'dan ġayrı degüldür. Felihāẕā

گر همی پرّم همی بینم مطار [3852] (25)

ور همی گردم همی بینم مدار

[1591] Ey manevî! Vahdette ikilik yoktur. Katre, denize varınca onun bir parçası olur. O'nu gören kişide gayrılık kalmaz ve gayrıyı toz gibi üstünden atar. Bir insan bu mertebeye ulaşınca Allah ile beraberdir. Böylesi bir insandan iki âlemde Allah ayrı olur mu? O (Allah ile bir olan), sürekli Allah'ın nurundadır. Deniz ve nehrin birleştiği gibi, nur ile birleşmiştir. Mâvisanın tamamı helak ve yok olacaktır. Daima Bâkî ve kalıcı olan Hak'tır. Tüm 'cüz'ler kendi 'küll'lerine doğru giderler. Fer', aslına kavuşur.

eger dā’imen velā yenḳaṭaʿ evc-i ceberūt ve lāhūta **(26)** ṭayrān idersem uçacaḳ yeri bilürüm. Yaʿnī ʿālem-i lā-mekāna cevelān iderüm. Ve eger cevelānda deverān idersem **(27)** maḳarr ve medārı bilürüm. Eger maṭār ve eger medār andan ġayrını bilmezem.

[لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً[1592]][1593]

Yaʿnī ben sülūkumı nihāyete irgörüp vāriṣ-i ekmel-i Muḥammedī **[402a] (1)** ve maẓhar-ı küll-i ḥaḳīḳat-i Aḥmedī olmaġla benüm sülūkum ve ʿurūc ve nüzūlum sālikān-ı sā’ire müteşābih degüldür. Zīrā anlaruñ **(2)** sülūkı ḳaṭrenüñ deryāya olan ḥareketi gibidür. Ve benüm ṭūr ve seyrüm ḥīn-i ʿurūcda āsumān-ı ṣıfāt ve ẕātadur. **(3)** Ve evān-ı rücūʿ ve nüzūlda ve devr ile vāḳiʿ olan ḥālet-i bürūzda nūr-ı irşād ve hidāyetüm ḳanḳı burcdan **(4)** ṭulūʿ idecek ise aña hubūṭ idüp deryānuñ ḳaṭreye olan iḥāṭası ve āfitābuñ ẕerrede olan **(5)** ẓuhūrı gibidür. Ve bilcümle

ور كشم بارى بدانم تا كجا [1-3853]

eger bār çekersem ol yüki ne mahalle vażʿ ve inzāl idecegüm **(6)** bilürüm. Yaʿnī ḥaml-i emānet-i ḫilāfeti kime teslim idecegimi ve benden soñra ifāża-i nūr-ı muḥabbet ne yüzden **(7)** ṣudūr ve āfitāb-ı irşād-ı ḳuṭbiyyet ḳanḳı maġribden ẓuhūr idecegüñ bilüp emr-i Ḥaḳ’la yerime anı istiḫlāf iderüm. **(8)** Ve kendü vücūdumı iḫtiyārumla terk iderüm. Zīrā ben daḫı bedr-i münīr gibi nūr-ı ḫilāfet ve sırr-ı imāmeti, nūr-ı **(9)** ḫurşīd-i āsumān risāletinden iḳtibās idüp ḥażret-i seyyidü’l-enbiyā ol nūr-ı Hudā’yı bana nice teslīm itdiyse **(10)** ben daḫı ol emāneti benüm gibi bir maẓhar-ı tāmma teslīm idüp deryā iken bir ḳaṭrede pinhān olurum. [Elḥāṣıl][1594]

ماهم و خورشيد (11) پيشم پيشوا [2-3853]

[1592] (Gaybın) örtüsü kalksa imanım artmaz.
[1593] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1594] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ben māh-ı tābān ve rehnümā-yı sālikānum. Ve ḫurşīd-i vaḥdet ve nūr-ı eflāk-ı risālet öñümde **(12)** pīşvādur.

Rubāʿī:

هر دل كه طلب كند چنين يارى را

مردانه بجان كشد چنين بارى را

مردى بايد شكرف تا همچو فلک

درطاق هند جامه چنين كارى را[1595] **(13)**

[Maṭlab: موت الأنسان بأنسان آخر]

Āh ey ṭālib-i sırr-ı ilāhī! ʿĀlem-i şehādetde olan her bir insānuñ mevtüne sebeb **(14)** bir insān-ı āḫir olup velākin insān-ı kāmilüñ intiḳāline insān-ı āḫir sebeb olmaz. Belki ol ekmel-i kümmel [ʿālem-i maḥż-ı ıṭlāḳ ve tecrīde varmaḳ][1596] ve sırrını **(15)** bir maẓhar-ı āḫirde iẓhār itmek içün dünyādan naḳl-i iḫtiyār idüp ḥāmil olduġı maʿnāyı ne maḥalle vaż‘ idecegin **(16)** bilür.

كما قال زبدة المحقّقين صدر الملّة والدّين فى كتابه المسمّى بالنّفحات فى النّفحة الرّبّانيّة اخبر **(17)** الوارد انّه لا يموت انسانٌ فى العالم الا والحقّ يميته بانسانٍ اى يجعل سبحانه سبب موته انساناً اَخر **(18)** لا محالة تباعدا من حيث الصّورة ام اقترنا الا الكامل فأنّه لا قدرة عليه الا بِلّه وموته بأختياره **(19)** وهنا اسرار لا يمكن كشفها والا ماتة من الميّت بقتل كان او غيره يكون باحدى ثلثة امور اِمّا بقطع المدد **(20)** الذى به بقاء ذلك الموجود لاطّلاع الميّت وِعاء استعداده و قبوله فينتقل ذلك المدد الى غيره فيصير عين امداد ذلك **(21)** الغير هو عين قطع ذلك المدد منه فيهلك وقد يكون الهلاك بالامداد **(22)** بالمنافى بواسطةٍ مسلّطٍ او بغير واسطة وقد يكون بغفلة من الممدّ الكامل توجب العراض وانقطاع **(23)** الالتفات المقتضى للبقاء وكذا من دون الكامل من الايمة والاوتاد والابدال بالنّسبة الى من هو دونه **(24)** تحت دائرته فافهم تفصيل هذا يطول والله اعلم[1597]

[1595] Böylesi bir yârî talep eden gönül, erler gibi böylesi yükü taşır. Böylesi bir yükün altına girmek için güçlü bir er gerek. Ferîdüddîn Attar,
Muhtarnâme, https://ganjoor.net/attar/mokhtarname/bb20/sh6 (30.04.2024).

[1596] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1597] Nitekim araştırmacı alimlerin en seçkini, halkın ve dinin öncüsü Muhammed b. İshâk el-Konevî Nefahatü'l-İlahiyye isimli eserinin en-Nefhatü'r-Rabbaniyye bahsinde şöyle demektedir: Rivayet eden haber vermiştir ki, Dünyada bir insan öldüğünde Allah onu bir insan karşılığında öldürmüş olur. Yani Allah Teala onun ölümü başka bir insana sebep kılmıştır. Bu iki insan suret olarak birbirinden uzak veya birbirine yakın olabilir. Fakat kamil insan böyle değildir, onun üzerinde sadece Allah'ın kudreti

Āh ey ṭālib-i ḳābil ve müstemiʿ-i muḳbil! Ekmel-i zamān ve ḳuṭb-ı devrān **(25)** olan ḫalīfe-i Yezdān'uñ evṣāf ve esrārına nihāyet ve ifāża-i envārına ġāyet yoḳdur velākin

بیش ازین باخلق گفتن روی نیست [1-3854] (26)

ḫalḳa bundan ziyāde keşf-i rāz itmenüñ vechi yoḳdur. Ve bundan **(27)** artuḳ söylemek daḫı mümkün degüldür. Zīrā

بحررا گنجایی اندر جوی نیست [2-3854]

baḥrüñ nehre ṣıġması yoḳdur. **[402b] (1)** Yaʿnī baḥr-i zeḫḫār envār-ı vaḥdet ve deryā-yı pür-emvāc-ı esrār-ı sulṭān-ı ḥaḳīḳat, enhār-ı ifhām-ı ḫalḳa **(2)** ṣıġmāḳ emr-i muḥāl ve anı tefhīm be-ġāyet düşvārdur.

Naẓm:

بحمدالله مرا بنمود سبحان

که بوده این زمان آن قطب دوران

ببینم من یقین او را بدیدار **(3)**

ولیکن رخصتم نی کردن اظهار

---

vardır ve ölümü sadece onun seçimiyle gerçekleşir. İşte burada keşfi imkansız bir takım sırlar bulunmaktadır. İmâte (öldürme) ölüm veya başka bir şeyle öldürmek anlamında olup üç şeyle gerçekleşir: Birincisi: söz konusu mevcudun devamını sağlayan desteği keserek olur. Çünkü öldüren zat, onun kabının istidadı ve kabul ettiği kadarıyla dolduğunu fark etmiştir ve ona verdiği destek artık başkasına aktarılır. Dolayısıyla artık başkasına verilen destek, ondan kesilen desteğin aynısı olup bu destek sebebiyle ölmüş olur. İkincisi: Ölüm, zıt yardım ile gerçekleşebilir. Bu da bir şeyi musallat kılarak olur veya böyle bir aracı olmadan olur. Üçüncüsü: Kamil bir yardımdan yoksun olmakla olur. Bu sürekli varlığı gerektiren yardımın kesilmesini gerektirir. Kamil olandan daha düşük seviyedeki önderler, liderler, vekiller de böyledir, onların altındaki kimseler de bunlar gibidir. Bu konunun açıklaması çok uzun sürer, bu kadar anlatımla bir şeyler anlayabilirsin. Allah'a hamd olsun. Sadreddin el-Konevî, **en-Nefehâtü'l-İlâhiyye**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.], s. 130.

نمایم را ز آنکه بینی اسرار

نیاید راست این معنی بگفتار

که بس بود عارفانرا یک اشارت **(4)**

اگر تو عارفی کردم دم بشارت

ولی تو بی خبر در سوی باغی

گرفتستی ز ذات کل فراغی

چه گویم تا تو در بند خودی هان **(5)**

نخواهی یافت این اسرار برهان

اگر این راز کلّی باز دانی

حقیقت تا ابد تو جان جانی

سخن تا چند کویی ای دل مست **(6)**

کنون چون دیده با دیدار پوست

رهاکن نام و ننگ و زهد وطاعات

دوروزی روی نه سوی خرابات

کروکن طیلسان در کوی خمّار **(7)**

زمانی سربنه در سوی خمّار

درین خمخانه دُردی در کش و مست

شوی و فارغ نشین از نیست و زهستب

نظر کن اندر اینجا درد نوشان **(8)**

که از دردی شده مست و خروشان

ازآن دَردی که صاحب درد توشد

شود در یانه چون چشمه خروشد

ازآن دردی که بویی یافت منصور **(9)**

بیا رامد ابد تا نفخهٔ صور

ازآن دردی که راح عاشقا نست

بده ساقی که این شرح و بیانست

ازآن دَردی مراده زود یکجام **(10)**

که بگذشتم هم ز آغاز وانجام

مرا در دیست جامی کن دوایش

ز جامی کن مرامست لقایش

دوا کن دردم ای درمان جانها **(11)**

که از درد دست این شرح و بیانها

چو دردم از تو و درمانم از تست

چو جشمم از تو و هم جانم از تست

فنا کن مرمرا از گفت تقلید **(12)**

رسانم این زمان دردیدن دید

ندارم عقل و هوشم شد بیکبار

حجاب من منم از پیش بردار[1598]

[1598] Allah'a hamdolsun ki Sübhan olan Allah, devranın kutbunun zamanını bana gösterdi. Ben hiç şüphesi onu görürüm ancak bunu açıklamaya iznim yoktur. Ben sırrı gösterince sen sırları işte o zaman görürsün, bunlar söz ile gösterilmez. Ârif olana tek işaret yeterlidir, sen de ârifsen sana müjdeyi verdim. Ama sen habersizce bağın diğer tarafındasın ve Zât-ı Küll'den bî-habersin. Sen kendi bağında oldukça ben sana ne diyeyim? Bu sırları ve burhanı bulamayacaksın. Bu küllî sırrı bilirsen, hakikatte ebedî bir şekilde canın canı olursun. Ey sarhoş gönül! ne zamana kadar konuşacaksın? Göz, şimdi vuslata erişti. Züht, ibadet, ar ve namusu bırak. Bir iki günlüğüne meyhaneye git. Bir süreliğine sâkînin mahallesine git ve hırkanı şarap karşılığında ipotek et. Bu meyhanede tortulu şarap içi ve sarhoş ol ki varlık ve yokluktan âzâde olasın. Burada tortu içenlere bak, gör ki tortu etkisiyle nasıl sarhoş olmuşlar. Derd sahibinin içtiği bu tortuyu çeşme içse derya olur. Mansur'un içtiği tortudan ki Mansur içti ve kıyamete kadar sesi susmayacaktır. Âşıkların huzuru olan tortudan ver ey sâkî! Zira şerh de budur, beyan da. O tortudan çabuk bana bir kadeh ver, zira ben işin başından da sonundan da geçtim. Benim bir derdim var, bir kadehle derman et. Bir kadehle beni vuslat sarhoşu yap. Ey canların dermanı! Derdime deva kıl, zira bu ettiğim sözler derttendir. Derdim de sendedir, dermanımda; gözümde de sendedir, canım da. Beni taklitten uzaklaştır, vuslata eriştir. Aklım ve idrâkim birden bire çekip gitti. Ben kendime perde oldum, bu perdeyi kaldır.

(13) Pes, ey ṭālib-i esrār ve rāġıb-ı derd-i yār! Çünki ḥaḳīḳat-i insāniyye ve esrār-ı rabbāniyyeyi bundan ziyāde iẓhāra **(14)** mecāl olmadıysa ṭālibān-ı ilāhī külliyet ile maḥcūb ḳalmamaḳ içün kendü mertebemüz olan evc-i ceberūt ve derece-i **(15)** melekūtdan ferş-i zemīn-i nāsūta tenezzül idüp ber-mūceb-i fermūde-i ḥadīş[1599] كلّموا النَّاسَ على قَدْرِ عُقُولِهِمْ **(16)** لا على قَدْرِ عُقُولِهِمْ

پست میگویم با اندازۀ عقول [1-3855]

sözi ḫalḳuñ endāze-i ʿuḳūline göre pest söylerüm. **(17)** Yaʿnī ifşāʾ-i sırr-ı ḫālıḳ idersem ʿuḳūl-i ḫalāʾiḳ fehm idecekleri mertebeden iẓhār iderüm. Zīrā

عیب نبود (18) این بود کار رسول [2-3855]

bu ḫaṣlet-i kāmile ʿayb olmaz. Belki fiʿl-i Muḥammedī ve ḫulḳ-ı Aḥmedī böyledür. Kemā ḳāle **(19)** ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem:

نحن معاشر الْأَنْبِيَاء أمرنَا أَن ننزل النَّاس مَنَازِلهمْ ونكلمهم عَلَى قدر عُقُولهمْ[1600]

(20) Şiʿr:

چون نکتۀ اسرار خرابات بدانی

این نکته اسرار ز اغیار نگه دار

سِرهای سرانرا ببریدند درین گنج

تادم نزند هیچ کس از پردۀ اسرار **(21)**

[1599] İnsanlarla onların seviyelerine göre konuşun; kendi seviyenize göre konuşmayın. Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1981, Cilt: 10, s. 242; Sehavî, **Mekasıdu'l-Hasene**, s. 164. Hadis kaynaklarda (أُمِرْنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ على قَدْرِ عُقُولِهِمْ) şeklinde geçmektedir.

[1600] Nebîler olarak bizler insanları konumlarına göre değerlendirmekle ve onlarla seviyelerine göre konuşmakla emredildik. Taberânî, **el-Mucemü'l-Kebîr**, Cilt: 11, s. 7; Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, Cilt: 1, s. 196.

گر طالب سرّید ز قصّه مگویید

سر را نتوان برد درین کوچه بسربار[1601]

(22) Ey şinevende-i esrār-ı ḥaḳīḳat! Çünki bu bu sözlerde bu maḳūle muḫāṭara vardur. Niçün söylersün dime **(23)** egerçi envār-ı ḥaḳāyıḳ saña mekşūfe degüldür velākin rıżā-yı Ḥaḳ budur ki ʿibād-ı mü'min bi-külliyetihi pes perde-i **(24)** ḥirmānda ḳalmayup cemāl-i vaḥdeti müşāhede iden aṣḥāb-ı şuhūd fehme ḳarīb olacaḳ mertebe-i şehādet **(25)** ve ẓulumāt-ı keşret ve kedūrāt-ı taʿayyünātda ḳalan müstaʿidleri feżā-yı envār-ı tevḥīd-i ẕātīye **(26)** irşād ve delālet ve her birini bi-ḳadri ḳābiliyyāt ve bi-ḥasebi istiʿdādat-ı kemālātına hidāyet ideler. Ammā **(27)** bu daḫı maʿlūmuñ olsun ki edā-yı şehādet ol ḥürr ve āzaduñ lāyıḳıdur ki esīr-i nefs ve şehvet **[403a] (1)** ve ḳayd-bend-i keşret olmaya. İmdi ey sālik-i ṭarīḳat ve rāġıb-ı esrār-ı ḥaḳīḳat!

از غرض حرّم گواهی حرشنو [1-3856]

(2) Bi-ḥamdillāhi Teʿālā ben aġrāż-ı nefsāniyye ve şehevāt-ı ḥissiyye ve leẕẕāt-ı insiyyeden āẕād ve ḥürr-i dilşādum. **(3)** Pes, ḥürr ve āẕāduñ şehādet-i ḥaḳḳasını istimāʿ ḳıl ki

که گواه بندگان نرزد دو جو [2-3856]

zīrā ki esīr-i şehvet **(4)** ve bende-i nefs ve ṭabīʿat olanlaruñ şehādeti iki arpaya degmez. Bu ḫod maʿlūmundur ki

در شریعت (5) مرگواهی بنده را [3857]

نیست قدری وقت دعوی و قضا

şerīʿat-ı muṭahharada taḥḳīḳ-i mesʾele bunuñ **(6)** üzerinedür ki vaḳt-i daʿvā ve ḥīn-i ḥükm-i ḳażāda ʿabd-i memlūküñ şehādetine ḳadr ve iʿtibār **(7)** yoḳdur. Meşelā

[1601] Harâbat sırlarının nüktesini öğrenirsen bu nükteyi ağyardan gizle. Bu hazine için birçok büyüğün kafasını kestiler ki kimse sırlar perdesinden dem vurmasın. Sır talibiyseniz, hikaye anlatmayın. Bu sokakta başınızı boynunuzda taşıyamazsınız. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 169.

گر هزاران بنده باشند گواه [3858-1]

eger senüñ ṣıḥḥat-i iddiʿāña hezār ve hezār bende-i **(8)** derm-i ḫarīde şehādet daḫı iderlerse

بر نسنجد شرع ایشارا بگاه [3858-2]

ḥākimü’ş-şerʿ anlaruñ **(9)** cümlesini bir ṣamāna vezn itmez. Yaʿnī sözini dinlemezولا يقبلشهادة المملوك [1602] deyüp şehādetini **(10)** ḳabūl itmez.

كما قال صاحب الهداية ولا المملوك قال الحمل الدّين في شرحها لا يقبل شهادة المملوك **(11)** لأنّ الشهادة ولاية متعدّية وليس له ولاية قاصرة فأولى ان لا يكون له ولاية متعدّية[1603]

Pes, ey sālik-i ṭarīḳat **(12)** ve ṭālib-i esrār-ı ḥaḳīḳat! Çünki ʿabd-i memlūk ẓāhirīnüñ şehādeti maḳūle ve anuñ içün velāyet-i müteʿaddiye olmadıysa **(13)** hīç şübhe yoḳdur ki

بندهٔ شهوت بتر نزدیک حق [3859]

از غلام و بندگان مسترق

bende-i şehvet ve esīr-i ḥükm-i ṭabīʿat **(14)** olan süflī cibilliyet Ḥaḳ tebāreke ve Teʿālā’nuñ ḳatında ġulām-ı derm-i ḫarīde ve seby ü isrā’īle maḥkūm ve bende **(15)** olan kimesnelerden kemter ve bed-terdür. Zīrā

کین بیک لفظی شود از خواجه حر [3860-1]

ki bu ʿabd-i memlūk bir lafẓ ile **(16)** yaʿnī aʿtaḳtuke dimekle ḫ ̆āceden ḥürr ve āzād olur fe-ammā

وان زید شیرین و میرد سخت مر [3860-2]

[1602] Kölenin (memlûk) şahitliği geçerli kabul edilmemiştir.

[1603] Nitekim el-Hidaye isimli eserin müellifi şöyle demiştir: “Köle (memlûk) de böyledir.” Kemalüddîn mezkur eserin şerhinde şöyle der: Kölenin (memlûk) şahitliği geçerli kabul edilmemiştir. Çünkü şahitlik, başkasını bağlayan bir velayettir (velâyet-i müteaddiye), kölenin kısıtlı bir velayeti (velâyet-i müteaddiye) bile yokken onun başkasını bağlayan türden bir velayetinin olmaması daha doğrudur.

ol bende-i nefs ve hevā **(17)** ve esīr-i ḥubb-ı māsivā şehvet ve ṭabīʿatı her ne iḳtiżā iderse virüp şīrin dirilür ve ḥālet-i nezʿde **(18)** acı cān çekişüp ve ḳalbini muzaḫrefāt-ı dünyeviyyeden alamayup gücle ve saḫtlıkla mürd olur. Āh ey **(19)** ġāfil ve cāhil! Bir ʿayş-ı leẕẕet-nümā ki ʿāḳıbeti semm-i helāhil ve zehr-i ḳātil ola. O maḳūle ʿıyşu terk eyle.

Rubāʿī:

ای جان غیرز ترک این دنیا کیر **(20)**

و از جسم ره عالم پر معنی کیر

ای جوهر پاک قیمت خود بشناس

بگذرد ز علا و ملاء اعلی کیر[1604]

(21) Āh ey dil-i ġamgīn ve ʿāciz ü miskīn!

بندۂ شهوت ندارد خود خلاص [3861]

جز بفضل ایزد و انعام خاص

(22) Bende-i şehvet ḫod Ḥaḳ celle ve ʿalānuñ fażl-ı bī-ḳıyās ve inʿām-ı ḫāṣṣından ġayriyle ḫülāṣa ḳādir olmaz. **(23)** Pes, ʿināyet-i rabbānī ve hidāyet-i raḥmānī destgīri olmayan bende-i ferc ve şehvet ve esīr-i nefs ve ṭabīʿat **(24)** ʿiyāẕen billāhi Teʿālā

در چهی افتاد کانجا غور نیست [1-3862]

bir çāh-ı tārīḳ ü ʿamīḳ ve rāh-ı muẓlim ve mużīḳa düşdi ki **(25)** anuñ ġavr ve pāyānı yoḳdur. Ve aʿceb-i ʿacā'ib budur ki

وآن گناه اوست جبر و جور نیست [2-3862]

ol beyr-i bī-gavr **(26)** anuñ günāhıdur. Cebr ve cevr degüldür. Yaʿnī ṣūret-i çāh dünyāda envāʿ-ı leẕẕāt ve şehvet ile **(27)** mürtekib olduḳları maʿāṣī ve

[1604] Ey aziz can! Bu dünyayı terk et ve mânâ dolu âleme yönel. Ey temiz cevher, kendi kıymetini bil, değersiz olan bırak ve kıymetli olanı tut!

ḥubb-ı müfriṭ ile ẕevḳ itdükleri menāhīdür ki cehennemde ġayyā çāhı **[403b] (1)** olup ve ol maʿṣiyeti ḥuṣūle getürmek içün eyledügi ince ince ve uzun uzun fikirleri ol çāhuñ bī-nihāyet **(2)** olan buʿd-ı ʿumkı olur. Āh kim bu esīr-i şehvet olan nefs-i ẓālim

در چهی انداخت او خودرا که من [1-3863]

(3) kendüyi bir çāh-ı buʿd-ı ḫıẕlāna atmışdur ki fażl-ı ilāhī feryād-res olmazsa ben ʿāciz ve miskīn **(4)** kendü reʾy ve fikrüm ile

در خور قعرش نمی یابم رسن [2-3863]

ol çāhuñ ḳaʿrına lāyıḳ ve ġavrına mülāṣıḳ bir resn-i **(5)** necāt bulamazam ki ḫalāṣ idebilem [ki ol çāh-ı ʿamīḳüñ ismi ġayyādur. Ve içine dāḫil olanlar bī-namaz ve ehl-i şehvet ve hevādur. Kemā ḳāle Teʿālā:

(فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا[1605])[1606]

Eyvāh ve diriġā!

Rubāʿī:

ای بلبل روح مبتلا مانده

کاندر پی این دام بلا مانده **(6)**

خو کردۀ اندرآن قفس خانۀ تنگ

و آگاه نۀ کز که جدا مانده[1607]

[1605] Meryem 19/59: "Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır."
[1606] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1607] Ey ruh bülbülü! Müptela kalmışsın. Bu bela tuzağına düşmüşsün. O daracık kafese alışmışsın, kimsen ayrı kaldığından habersizsin. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 63.

[Maṭlab: حرّيّة عآمّة وخآصّة وخآصّة الخآصّة]

(7) Āh ey devlet ü saʿādet ve baḫt u ʿizzet ol ʿabd-i maḳbūl-i dergāh-ı eḥadiyyete ki ceẕebāt-ı raḥmaniyye ve tecelliyāt-ı **(8)** sühḥāniyye anı çāh-ı ʿamīḳ-i ḍalālatden iḫrāc ve ṣaḥrā-yı tevfīḳ ve hidāyete taʿrīc itmekle raḳḳ-ı aġyār ve bende-i **(9)** nefs-i mekkāre olmaḳdan āzād-ı muṭlaḳ olup vesaḳ-ı etvār-ı beşeriyyet ġasaḳ-ı enāniyyetden **(10)** ḫalāṣ ola. Ve āṣāra taʿabbüdden ḳurtulup ḥürr-i dilşād ola. Ve ḥürriyet-i ʿāmme mertebesinden daḫı **(11)** teraḳḳī idüp ḥurrü'l-aṣl ve ḥürriyet-i ḫāṣṣati'l-ḫāṣṣa evcātına iʿtilā ḳıla.

كما قال اهل التّحقيق الحرّية على مراتب **(12)** حرّية العامّة [وحرّية الخاصّة][1608] وحرّية خاصّة الخاصّة فالحرّية العامّة هى التّخلّص عن رقّ الشّهوات الحسّية وقيّد المشتهيات **(13)** واللذّات الأنسيّة وحرّية الخاصّة هى الخلاص والانتقال عن رقّ المرادات النّفسيّة والمتعيّنات **(14)** القدسيّة لفناء ارادتهم فى ارادة الحقّ واختيارهم فى اختياره وذلك لأن العروج والتّرقى **(15)** عكس النّزول والهبوط فلا بدّ وان يكون به العروج والتّرقى وهوالارادة والأختيار الذى هو **(16)** مناط التّكليف بالعروج واخر النّزول واوّل التّرقى والعروج فالسلوك اذا كان على النّظم الطّبيعى **(17)** لا بدّ ان يفنى اوّلاً الارادة والاختيار فى ارادة الحقّ واختياره ويتّصف بالرّضاء والتّسليم **(18)** بالقضاء والحكم الاوّلىّ وهو باب الله الاعظم (وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ) (وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ **(19)** اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَمْرًا اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ) وفى اخر العلم الّذى هو اوّل كلّ كونٍ **(20)** وحرّية خاصّة الخاصّة هى الانطلاق والانفكاك عن رقّ الرّسوم البشريّة والاثار الكونيّة **(21)** وذلك لانمحاقهم واستهلاكهم فى تجلّى نور الانوار فحينئذٍ لا يبقى لهم تعلّق بغير الحقّ لا ظاهرًا **(22)** ولا باطنًا لا سورةً ولا معنًى لا سرًّا ولاغلانيّة[1609]

[1608] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1609] Nitekim araştırmacı alimler şöyle demiştir: Hürriyetin dereceleri vardır: Umûmi özgürlük (hürriyyet-i âmme), husûsi özgürlük (hürriyyet-i hâssa) ve en hususi özgürlük (hürriyyet-i hâssayı hâssa). Genel özgürlük, hissi şehvetlerin esaretinden kurtulmak, beşeri lezzet ve arzulara gem vurmaktır. Özel özgürlük ise kendi istek ve seçimlerini hakkın istek ve seçimlerinde yok ederek nefsin isteklerinin bağımlılığından kurtulmaktır. Zira yükselmek (urûc, terakkî), inmenin (nuzûl, hübût) zıttıdır. Şu halde kişide mutlaka urûc ve terakkî olmalıdır. Bunlar da kişinin yükselmesiyle mükellef tutulmasının bağlı olduğu seçim ve iradedir. Sülûk tabiî halindeyken önce seçim ve iradenin hakkın seçim ve iradesinde yok olması gerekir. Rıza ve kadere teslim olma özelliğini, ayrıca Allah'ın en büyük kapısı olan ilk hükmü kazanır. Allah'ın rızası her şeyden daha büyüktür. "Allah ve resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur." (Ahzâb 33/36) Son olarak da her oluşun evvelindeki ilimdir. En hususi özgürlük (hürriyyet-i hâssayı hâssa) ise, beşeri suretin köleliğinden ve var oluşsal izlerden kopup ayrılmaktır. Bu da nurların nurunun tecelli etmesiyle bu tecellide yok olup gitmektir. İşte o an bu özgürlüğe ulaşan kimse için hakktan başka -ne zahirde ne de batında; ne surette ne de manada; ne gizli ne aşikâr- hiçbir bağlantı kalmaz. Bir kısmı aynı bir kısmı benzer izahlar için bkz. Seyyid Şerîf el-Cürcânî, **et-Ta'rîfât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1983, s. 86.

Āh ey dil-i āgāh ve sālik-i rāh! **(23)** Iṭnāb-ı kelām itmeyüp

بس کنم که این سخن افزون شود [1-3864]

ḫāmūş olayım eger bu söz ṭūl ve dırāz **(24)** olursa. Ḳahr-ı ilāhīye yürekler ṭāḳat getürmez.

خود جگر چهبود که خارا خون شود [2-3864]

Ciger ḫod **(25)** nedür ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālāʾnuñ ḳahr ve celāline müteʿallıḳ olan kelimāt-ı mehībeden seng-i ḫārā **(26)** ḫūn olur. Pes, yürekler aña ne zehre ile ṭāḳat getürebilür. Āh ey cigeri suḫt ve dili pür-ḳasvet! **(27)** Benüm ḫod cigerüm ḳān olmadı dime ki

این جگرها خون نشد از سختی است [1-3865]

bu maḳūle cigerler ki ḳahr-ı ilāhīye **[404a] (1)** müteʿallıḳ kelāmdan ḫūn [olmaduġı][1610] kemāl-i suḫtī ve ḳasvetdendür. Ve ʿaẕāb-ı cebbārī ḫavfından zehrenüñ **(2)** pāre pāre olmaduġı

غفلت و مشغولی و بدبختی است [2-3865]

ġaflet ve cehālet ve ḥubb-ı dünyāya meşġūl **(3)** olduġından ve bedbaḫtlıgındandur. Baʿżı nusaḫda mıṣrāʿ-ı evvel

این جگر ها خون نشد نه ازسختیست[1611]

(4) vāḳiʿ olmışdur. Bu taḳdīrce maʿnā böyle olur ki bu cigerler ḫūn olmaduġı istiḥkām ve ṣalābetinden **(5)** degüldür. Belki emūr-ı dünyeviyye ve müzaḫrefāt-ı şehevāniyyeye bir vechle işṭiġāl itmişdür ki gūşı **(6)** ker ve çeşmi kör ve pür-ġaflet ve cehālet ve merdūd ve bedbaḫt olmaġla Ḥaḳ sübḥanehū ve Teʿālāʾnuñ **(7)** inẕār ve teʾkīd ve taḫvīf-i teşdīdlerin işġāya kādir olmaduġundandur. Yoḫsa nevʿummā **(8)** perde-i ṣamem ġafleti güşāde

[1610] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.
[1611] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/3821. Bu ciğerlerin kan kesilmemesi katılıktan değildir. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/3822.

ḳılsa ḥadīd ve ḥacer daḫı olsa rīze rīze olurdı. Ammā ol **(9)** bedbaḫtuñ kemāl-i ġafleti ḳalbini bir mertebe ḳasvete mübtelā eylemiş ki

(ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ **(10)** كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً)[1612]

ḳavl-i kerīmi ile anlaruñ ḳulūb-ı ḳāsiyeleri vaṣf olınmışdur. Ammā **(11)** ne fā'ide ṭutalum ki şimdi müte'eṩṩir olmamış.

خون شود روزی که خونش سود نیست [1-3866]

Ciger bir günde **(12)** ḫūn olur ki ol günde ḫūn olduġı kendüye nāfiʿ olmaz. Ve eşk-i çeşmi nārdan nehr olsa **(13)** cehennem āteşinden ġayrı nesne olmaz. İmdi ey dil-i bī-çāre!

خون شوان وقتی که خون مردود نیست [2-3866]

(14) Ol vaḳtde ḫūn ol ki ol ḥīnde ḫūn olmaḳ merdūd degül maḳbūldür. **(15)** Beyt:

اکنون طلب دوا که مسیح تو بر زمین است

کآنکه رفت سوی فلک فوت شد دوا[1613]

Ḫülāṣa-i **(16)** kelām sermāye-i ʿömri elde iken kelām-ı ḳadīm-i sübḥānīden müte'eṩṩir ve neṣā'iḥ-i enbiyā ve evliyādan mütenaṣṣıḥ **(17)** olmayan ve terk-i şevhet ve hevā itmeyen bī-devletlerüñ cigeri, ḥīn-i mevt ve rūz-ı ḳıyāmetde **(18)** ḫavf ve dehşetlerinden ḫūn olur. Ammā ol günde olan nāle vü efġān

[1612] Bakara 2/74: "**Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu.** Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılır da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer. Allah, yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir."

[1613] Şimdi, Mesîh'in yeryüzünde olduğu vakit derdine derman iste! Gökyüzüne yükseldikten sonra derman bulamazsın. Efdalüddîn Bedîl (İbrâhîm) b. Alî Hâkanî-i Şirvân, **Divan-ı Efdalüddîn Bedîl b. Ali Neccar Hâkanî -i Şirvânî**, haz. Ziyâeddin Seccâdî, Tahran, İntişârât-ı Kitabfuruş-ı Zevvar, [t.y.], s. 15. Şiir İranlı kaside şairi olan Hâkânî-i Şirvânî'ye (ö. 595/1199) aittir. Hâkânî Fars edebiyatının en büyük şairi kabul edilir. Keskin zekâsı ve zengin hayal gücüyle şiire yenilikler getiren Hâkânî, şiirlerini yüksek insanî duygularla birlikte döneminin ilmî verilerine yaptığı telmihlerle de süslemiştir. Kaleme aldığı *Tuhfetü'l-ʿIrâkeyn* Fars edebiyatında ilk manzum seyahatnâmedir. bkz. Tahsin Yazıcı, "Hâkânî-i Şirvânî", **DİA**, Cilt: XV, s. 168-170. Hayatı ve sanatı hakkında geniş bilgi için bkz. Hamid Araslı, "Hakanî Şirvânî", çev. Ömer Bayram, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2015, s. 297-332.

zerre ḳadar fā’ide **(19)** virmez. ʿĀkile lāzımdur ki ol günden ġāfil olmayup yevm-i dünyāda iken cigeri ḫūn ve gözi **(20)** yāşı ceyḥūn ola.

Sübha:

یاد کن زآنکه رسد مرگ فراز

کار بر تو شود از مرگ دراز

از سرنخته بر ندت سوی خاک

وز بلندیست بدان تیره مغاک **(21)**

بُرَدت از همه شمشیر اجل

درته خاک تومانی و عمل

یاد کن زآنکه زآوازۀ صور

شق شود بربدنت شقّۀ کور **(22)**

همچولاله بدر آیی ز کفن

با دل غرقه بخون عریان تن

یاد کن زآنکه ازآن روز کران

نامه کردد زچب وراست پَران **(23)**

یاد کن زآنکه چو میزان بنهند

پِلهٔ نیک و بدت عرضه دهند

یاد کن زآنکه نهی پابصراط

یا باندوه روی یا بنشاط **(24)**

یاد کن رآنکه نماید ناگاه

پیش روی تو بیکبار دواره

راه ازآن سان که قضا برتونوشت

یابد وزخ بردت یا بهشت **(25)**

یاد کن زآنکه بردهوش زقوم

هیبت نعرهٔ وامتازواالیوم

صدا زین واقعهٔ هایل پیش

تو چنین بی خبر و غافل کیش **(26)**

باز گوکین همه مغروری چیست

وزره اهل خرد دوری چیست

پای همّت بکش ازدام غرور

می غفلت مخور ازجام غرور **(27)**

نسیت کاری ز خداتری سی به

جهد کن داد خدا ترسی دِه

هر که در کشتی این ترس نشست

[ترس کس کشتی اوا نه شکست[1614]][1615]

[404b] (1) Ḫülāsa-i kelām ḥürr-i muḳbil ve merd-i āẕād-ı kāmil oldur ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālāʾnuñ ḳahr ve ġażabından ḳorḳup **(2)** berg-i ḫazān gibi lerzān ola. Ve hergiz raḥmetden daḫı ḳaṭʿ-ı ümīd itmeyüp beyneʾl-ḫavf veʾr-recā **(3)** ṭālib-i rıḍvān ola ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā anı raḳḳıyyet-i bʿud ve ḫızlāndan ḫalāṣ idüp **(4)** (وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ جَنَّتَانِ)[1616] vaʿd-i kerīmi nümāyān ola. Ve ol daḫı sāʾir ṭālibleri daʿvet **(5)** ve müşāhede itdügi maḳām-ı vaḥdetüñ saʿādetine şehādet ve ṭarīḳ-i Ḥaḳḳʾa delālet eyleye. Yoḫsa **(6)** bu vechle ḥürr

[1614] Ölümün geleceği ve senin işinin hayli zor olacağı zamanı hatırla! Tabut üstüne seni toprağa götürecekler, yüksekten seni o çukurdaki karanlık toprağa indirecekler. Ecel kılıcı seni her şeyden sıyırıp toprağın altına götürdüğünde bir sen kalacaksın bir de amellerin. Sur'un üfleneceğini günü, kabrinin yarılacağı günü hatırla. Lale gibi, kefenden çıkacaksın, gönlün kan içinde ve tenin uryan olacaktır. O zor günü hatırla, sağından ve sonundan amel defterlerin uçuşacaktır. Tartı kurulacağı, iyilik ve kütülüklerinin sunulacağı günü hatırla. Sırata adım atacağın zaman mutlu mu olacaksın, hüzünlü mü? Onu hatırla. Birden bire karşında iki yol belirecektir, bunu hatırla. Kaza sana ne yazdıysa, yol ya seni cennete götürecektir ya cehenneme. Kıyamet günü atılan nâraların insanları korkutan bayıltacağını hatırla. Önünde böylesi nice zorluklar varken sen habersizce gaflet içindesin. Bu kibir de nedir? Akıllıların yolundan uzaklaşmak da nedir? Hele söyle. Kibir tuzağından himmetle ayağını çek ve gaflet şarabı içme. Allah'tan korkmaktan daha iyisi yoktur. Çabala, Allah korkusunun hakkını ver. Bu korku gemisine oturanın gemisini hiçbir güç batıramaz. Abdurrahman Câmî, "Sübhatü'l-Ebrâr", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 502-504.

[1615] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1616] Rahmân 55/46: "Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır."

ve āẕād olmayan esīr-i nefs ve enāniyyetler kerāmet ve şehādetden merdūd ve mesḳūṭdur **(7)** zīrā [şerīʿatda][1617] ve mesʾele-i fıḳhiyyede

چون گواهی بندگان مقبول نیست [1-3867]

çünki memlūklerüñ şehādeti maḳbūle **(8)** degüldür. Mertebe-i ḥaḳīḳatde daḫı

عدل او بلشد که بندهٔ غول نیست [2-3867]

şāhid-i ʿadl ol ḥürr ve āzād **(9)** olur ki bende-i ġūl-ṭabīʿat ve ḳayd-bend-i ġūl-nefs ve şehvet olmaya. Ve bu maʿnāya şāhid budur ki **(10)** ẓāhiren ve bāṭınan ve ṣūreten ve maʿnen ve ezelen ve ebeden ve sermeden maḥż-ı nūr-ı hidāyet ve rusūm-ı **(11)** beşeriyye ve āṣār-ı kevniyyeden ḥürr-i muṭlaḳ olan Seyyidü'l-Mürselīn ve faḫrü'l-evvelīn ve'l-āḫirīn ṣallallāhu **(12)** ʿaleyhi ve ālihi ecmaʿīn şān-ı şerīfinde

گشت ارسلناک شاهد در نذر [1-3868]

Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde(إِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا **(13)**)[1618] āyet-i kerīmesi nāzil oldı.

زانکه بود از کون او حرّبن حر [2-3868]

[Maṭlab: در ذکر ظهور نور احمدی و انساب طاهرات محمدی و انتقال نورش در ارحام طیبات از اصلاب طاهرات]

Zīrā ki ol hādi-i sübül **(14)** ve sulṭān-ı rusūl kevn ve ḥadeṯāndan āzād ve mücerred ve ḥurr bin ḥurr bin ḥurrdür.

Āh ey iḫvān-ı ebrār **(15)** ve ḫullān-ı aḫyār! Ol delīl-i nebīl-i muhācirīn ve enṣār ve ḫalīl-i celīl (فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِى الْأَبْصَارِ)[1619] seyyid-i bī-ʿadīl-i aḥrār **(16)** aʿnī ḥażret-i şefīʿ-i rūz-ı maḥşer, mehter-i ḫurşīd-i manẓar, ṣemere-i şecere-i ḫillet,

[1617] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1618] Ahzâb 33/45: "Ey Peygamber! **Biz seni bir şahit,** bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil **olarak gönderdik**."

[1619] Haşr 59/2: "O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. **Ey basiret sahipleri, ibret alın.**"

nūr-ı behār-ı millet, nūr-ı nehār-ı vaḥdet, **(17)** dürr-i ḥaḳḳa-ı ḥaḳīḳat, müşk-i nāfe-i ṭarīḳat, şems-i felek-i risālet, serviçmen-i celālet, ʿunvān-ı ʿahid-nāme-i vefā, mīzbān-ı **(18)** mihmanḫāne-i ṣafā Muḥammedini'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātullāhi'l-evfā bir nūr-ı bedr-i celīl, bir ḥurr bin ḥurr aṣīldür ki **(19)** henūz varrāḳ-ı ibdāʿ-ı ezel evrāḳ-ı emel üzre ḳalem-i evvel [1620] أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللهُ الْقَلَمَve midād-ı envār ve ẓulem ile **(20)** ḥavāşī-i vücūd ve ʿademe ḥarf-i īcād ve fevt ve naḳş-ı ḥayāt ve mevti keşīde ḳılmamış iken naḳşbend-i ḳudret **(21)** ṣadr-ı levḥ-i ḥikmet üzre ol şāriʿ-i şehr-i şerīʿat ve şārih-i saṭr-ı ḥaḳīḳatüñ menşūr-ı nūruna ber mışdāḳ-ı **(22)**(بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ) [1621]ḳalem-i evveliyyet ve raḳam-ı ḥürriyet nigāşte buyurmuş idi. Ve bāde-i peymāyı bādeye **(23)** pīrāyān-ı vādi-i muḥabbet olan seḳḳā-i beydā-i ʿātıfet muṭahhara-i cūduñ dehān-ı vücūdın **(24)** henūz güşāde ve sāḳi-i bāḳī ḳadeh-i ferḥ-i elestde tabʿiye olınan şarāb-ı mīşāḳı, bezm-i rezm-i ḥarīfān-ı sermest **(25)** ve ʿāşıḳān-ı bī-hestlerüñ keff ü destlerine peymūde ḳılmamış iken teşne-lebān-ı beyābān-ı hicrān ve sūḫtegān-ı **(26)** nīrān-ı ḥırmāna ber-feḫvā-yı(بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ)[1622] ol ṣāḥib-i mesned-i

كنت نبيا و آدم بين الما **(27)** و الطين[1623]

ve nāzenīn-i çār-bāliş-i(وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ)[1624] şefāʿatinden nevāl-i ġufrān u raḥmet **[405a] (1)** ve zülal-i efḍal ü reʾfetini saḳī ve idāre buyurmış idi.

Naẓm:

محمّد چو شاهست عالم چو خيل

كه مقصود او بود باقی طفيل

[1620] Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir. Ebu Davud et-Tayalisî, **Müsned**, Cilt: 1, s. 471; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 37, s. 378.
[1621] Tevbe 9/128: "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, **mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.**"
[1622] Tevbe 9/128: "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, **mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir**."
[1623] Âdem su ile çamur arasındayken ben peygamber idim.
[1624] Enbiyâ 21/107: "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

صلای کرم چونکه درداده شد **(2)**

جهان جمله از نور اوزاده شد

بمهمانی پیشگاه الست

طفلی خور خوان او هر که هست

خدایی که هستی بدیدار کرد **(3)**

ز بهروی این سکهّ برکار کرد

سپهری برآراست مانند باغ

ز نوری افروخت دروی چراغ

زباغ زخش هشت بستان کلی **(4)**

دآن باغ روح الامین بلبلی

زمین تافلک یک غبار رهش

ازل تا ابد یک تماشا کهش[1625]

[1625] Muhammed padişah gibidir, dünya ise onun askerleri gibidir. Asıl maksat o'dur, geri kalan sığıntıdır. Yaradılış salası okununca tüm dünya onun nurundan doğdu. Elest bezminde herkes onun sofrasında bir sığıntı idi. Varlığı yaratan Allah, her şeyi onun için yarattı. Gökyüzünü bağ gibi süsledi ve onun nuruyla gökyüzünü aydınlattı. Yüzünün bahçesinde sekiz cennet ve o cennetler için bülbül olarak Ruhûlemin. Yeryüzünden gökyüzüne her şey onun yolunun tek bir tozudur. Ezelden ebede her şey onun seyir yerdir.

(5) Āh ey yār-ı hem-derd! Bu muḳaddimenüñ taḳdīminden murād budur ki çünki kāşifü'l-esrār Mevlānā Ḫudāvendigār **(6)** ol ġarra-i cebhe-i vücūd ve ṭurrā-i nāṣiye-i şuhūduñ ḥurr bin ḥurr olduġın ẕikr itdiyse bu ḥaḳīr-i pür-taḳṣīr **(7)** daḫı evvelen ol uʿcūbe-i kārḫāne-i bedāyiʿüñ silsile-i ḥaseb ve şeref-i neseblerin beyān ve nūr-ı ẕāt-ı **(8)** ḥamīde ṣıfātları şaʿāşiʿ-i envār-ı ẕāt-ı eḥadiyyetden ne vechle dıraḫşān olduġın ʿayān baʿdehū **(9)**

(اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا)[1626]

āyet-i kerīmesinüñ taḥḳīḳine taḥrīk-i ʿinān-semend-i tibyān idelüm.

ان شاءالله **(14)** المعين و نسأل الله التوفيق والنور المبين[1627]

Pes ārāy-ı ʿālem ārāy-ı erbāb-ı baṣāyir ve żamā'ir-i ʿaḳde güşā-yı **(11)** aṣḥāb-ı serā'ire miṯl-i āfitāb lāyiḥ ve mānend-i müşk-nāb fāyiḥ ola ki kerraren ve merraren bi'd-defaʿāt **(12)** şerḥ u taḳrīr ve tafṣīl ü taḥrīr olunduġı üzre mebde-i feyyāż ve feyżān-ı fażl-ı fażfāżdan **(13)** vāḳiʿ olan esās istifāża ve binā-yı istifāde bir münāsebetüñ ṣübūtı üzerine mübtenīdür ki beyne'l-mufīż **(14)** ve'l-müstefīż [bir vāsıṭa ve rābıṭa gerekdür ki ʿalā'iḳ-i bedeniyye ve ḳuyūd-ı beşeriyye][1628] ile muḳayyed olan **(15)** müstefiż, feyż-i aḳdesden ol vāsıṭa ile istifāżaya müsteʿidd ola. Yaʿnī ol ıṭlāḳ-ı **(16)** küllī ile bu taḳyīd-i cüzvī-i ẕü-ciheteyn, tecerrüd-i rūḥānī cihetinden mebde-i feyyāżdan istifāża-i teʿallüm **(17)** ve teʿalluḳ-ı cismānī cihetinden kendü benī nevʿine ifāże-i taʿlīme ḳādir ola. Pes, lā-cerem enbiyā-i ʿiẓām ʿaleyhimü's-selām **(18)** ḫaṭṭ-ı vasaṭ ve ḥadd-i müşterekde müstaḳırr oldılar ki anlara ittibāʿ ile mu-meṭṭāliʿ-i envār-ı ġaybu'l-ġuyūb olan **(19)** mürāyā-yı ḳulūbı, kedurāt-ı teʿalluḳāt-ı beşeriyyeden ṣıḳāle ile istifāde-i envār-ı ḳuds ve istifāże-i **(20)** esrār-ı ünse meşġūl ḳılalar.

[1626] Ahzâb 33/45: "Ey Peygamber! **Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici**, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil **olarak gönderdik**."
[1627] Muîn (yardım eden) Allah dilerse…Biz, Allah'tan muvaffakiyet ve açık bir nur dileriz.
[1628] Mürekkep karışması nedeniyle bu kısım derkenara yeniden yazılmıştır.

Ve mütābiʿān-ı dīn-i ḳavīm ve reh-revān-ı ṣırāṭ-ı müstaḳīm olan [müʾminleri][1629] ẓulumāt-ı cehāletden **(21)** ser-çeşme-i āb-ı ḥayāt-ı maʿrifete īṣāl ideler. Pes لايصدرعن الواحد الاالواحد [1630]ḥükmünce Ḥaḳ celle ve ʿalā **(22)** ẓuhūr-ı āṯār-ı esmā-i ilāhiyye ve esmā-i mezbūreye vāḳiʿ olan tecelliyāt-ı ulūhiyyet-i ḥayṯiyyetinden bilinmek **(23)** irāde buyurmaġla evvelen ve biʾẕ-ẕāt rūḥ-ı Muḥammedīyi ṣūret-i cemʿiyyet-i ilāhiyye üzre ibrāz idüp **(24)** baʿdehū cemīʿ-i ʿavālim-i ʿulviyye-i rūḥiyye-i ʿaḳliyye ve ʿavālim-i süfliyye-i ḫulḳiyye-i ʿunṣuriyyeyi, ḫātem-i ṣūret-i nevʿiyye-i **(25)** kevniyye olan Ādem ʿaleyhisselāma gelince ve Ādem'den ḳıyāmete varınca ol rūḥ-ı Muḥammedīden īcād **(26)** buyurdı. Nitekim Cābir bin ʿAbdullāh el-enṣāriden rivāyet olınan

سَأَلْتُ رَسُلَ اللهِ صلّى الله عليه و سلّم **(27)** عَنْ أَوَّلِ شَيْءٍ خَلَقَ اللهُ قَالَ هُوَ نُورُ نَبِيِّكَ يَا جَابِر[1631]

ḥadīṯ-i şerīfi ki mufaṣṣal ve meşrūḥ ḥadīṯdür. Bundan aḳdem **[405b] (1)** Zeyd raḍıyallāhu ʿanh beyānında ḥaḳīḳat-i insāniyyenüñ merātıb-ı erbaʿīnden ʿubūr-ı taḥḳīḳinde īrād olınmışdur. **(2)** Ve Saʿīd Muḥammed bin Mesʿūd bin Muḥammed bin Mesʿūd el-Kāzerūnī ḳaddesa'llāhu rūhehū, *Bi'l-Feyżi'l-Aḳdesi'l-Rabbānī* (3) *el-Mevlidi'l-Kebir li'n-Nebiyyi'l-Beşīr* nām kitāb-ı laṭīfinde īrād buyurduġı eḥādīṯ-i şerīfeden baʿżı bunlardur ki **(4)** naḳl olındı.

روى عن ابن عبّاس عن النّبيّ صلّى الله عليه و سلّم انه قال كنت نوراً بين يدى الله تعالى قبل ان يخلق **(5)** الله عزّ و جلّ ادم بالقى عامٍ يسبّح ذلك النّور فتسبّح الملايكة تسبيحه وعن عبد الله ابن سفيق قال **(6)** قال رجل يا رسول الله متى كنت نبيًّا فقال النّاس مه مه فقال رسول الله صلّى الله عليه و سلّم دعوت **(7)** كنت نبيًّا و اَدم بين الرّوح والجسد وروى عن ابن عبّاس قال قال رسول الله صلّى الله عليه و سلّم ان الله **(8)** قسم الخلق قسمين فجعلنى من خيرٍ هم قسيماً فذلك قوله اصحاب اليمين واصحاب الشّمال فأنا من اليمين **(9)** وانا خير اصحاب اليمين ثم جعل القسمين اثلاثاً فجعلنى فى خيرها اثلاثاً وذلك قوله (وَاَصْحَابُ الْمَشْيَمَةِ مَا اَصْحَابُ الْمَشْيَمَةِ) **(10)**(وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ) فانا من السّابقين وانا خير السّابقين ثم جعل **(11)** الاثلاث قبائل فجعلنى من خيرها قبيلةً وذلك قوله (وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ) فاتّقى **(12)** ولد اَدم واكرمهم على الله والافخر ثم جعل القبايل

[1629] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1630] Tek olandan, sadece tek meydana gelir.
[1631] Allah Rasulü'ne, Allah'ın yarattığı ilk şeyin ne olduğunu sorduğumda şöyle cevap verdi: "O, senin nebînin nurudur, ey Cabir!" Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Cilt: 1, s. 86; Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, Cilt: 1, s. 265.

بيوتاً فجعلنى فى خيرهم بيتًا فذلك قوله **(13)** (اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا) وعن عبد الله ابن عمر **(14)** انّه قال انّا لقعود بفناءِ رسول الله صلّى الله عليه و سلّم اذا مرّت امرأة فقال بعض القوم **(15)** هذه ابنها محمد فى بنى هاشم مثل الريحانته فانطلقت المرأ ةفاخبرت النّبى صلّى الله عليه **(16)** و سلّم فجاء النّبى عليه السلام يعرف وجهه الغضب حتى قام على القوم فقال ما بال اقوامٍ **(17)** تبلغنى عن اقوامٍ انّ الله [عزّ وجلّ][1632] خلق السّموات والارض سبعاً فاختار العليا منها فسكتها و اسكن **(18)** سمواته من شاء من خلقه وخلق الارضين السّبع فاختار العليا منها فاسكنها من شاء من خلقه **(19)** وخلق الخلق فاختار من الخلق بنى اَدم واختار من بنى اَدم العرب واختار من العرب مضر واختار من **(20)** مضر قريشًا واختار من قريش بنى هاشم [واختارنى من هاشم][1633] فانا من خيار الى خيار فمن احبّ **(21)** العرب فيحبيّ احبّهم ومن ابغض العرب فببغضى ابغضهم وروى عن عبّاس انه جاء الى النّبى **(22)** صلّى الله عليه وسلّم فكأنّه سمع شيأً فقام النّبى عليه الصّلوة والسّلام على المنبر فقال **(23)** من انأ فقالوا انت رسول الله قال انا محمّد ابن عبد الله ابن عبد المطّلب ان الله خلق الخلق **(24)** فجعلنى فى خيرهم ثم جعلهم فرقتين فجعلنى فى خيرهم فرقة ثم جعلهم قبايل فجعلنى فى خيرهم **(27)** قبيلة ثم جعلهم بيوتاً فجعلنى فى خيرهم نفساً وخيرهم بيتاً وفى رواية اخرى وان جبريل قال **(26)** يا محمّد قلّبت الارض مشارقها ومغاربها فلم اجد رجلاً افضل من محمّد وقلّبت الارض مشارقها **(25)**ومغاربها فلم اجد بنى اب افضل من بنى هاشم وعن كعب عن الاحبار قال لمّا اراد الله تعالى

[406a]

(1) ان يخلق محمّداً صلّى الله عليه وسلّم امر جبريل فاتاه بالقبضة البيضاء الّتى هى من موضع قبر النّبى عليه السّلام **(2)** فعجنت بماء التّسنيم ثم غمست فى انهار الجنّة وطيف بها فى السموات والارض فعرفت الملايكة محمّداً **(3)** قبل ان تعرف اَدم ثم ظهور نور محمّدٍ فى غرّة جبهة اَدم وقيل يا اَدم هذا سيّد ولدك من المرسلين **(4)**فلما حملت حوّا شيث انتقل النّور من اَدم الى حوّا وكانت تلد فى كل بطن ولدين الا شيثاً فانها **(5)** ولدته وحده كرامة لمحمّد صلّى الله عليه وسلّم ثم لم يزل ينتقل من طاهرٍ الى طاهرٍ الى انّ ولد[1634]

[1632] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1633] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1634] İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Ben, Allah Teala Âdem'i yaratmadan iki bin yıl önce Allah Teala'nın katında bir nur idim. Bu nur Allah'ı tesbih ediyor; melekler de onun teşbihiyle tesbih ediyorlardı. "Abdullah b. Şefîk'ten rivayet edildiğine göre bir keresinde bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Rasulü, sen ne zaman peygamber oldun?" diye sordu. İnsanlar "Sus, sus" diye müdahale ettiler. Bunun üzerine Allah Rasulü: "Onu bırakın" dedikten sonra, "Âdem ruh ile ceset arasındayken ben peygamber idim" buyurdu. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: Allah insanları iki kısma ayırmış; beni de en hayırlı kısma koymuştur. Allah Teala'nın "ashâb-ı yemîn (Vâkıa 56/9) ve ashâb-ı şimâl" (Vâkıa 56/41) sözleri buna işarettir. Ben amel defteri sağ elinden verilecek olanlardanım. Ben ashâb-ı yemînin en hayırlısıyım. Sonra Allah her iki kısmı da üçe ayırmıştır. Beni de bunların en hayırlı kısmına koymuştur. Allah Teala'nın "amel defteri sağından verilenler, amel defteri solundan verilenler ve önde olanlar, önde olanlar" (Vâkıa 56/8-10) sözleri bunu ifade eder. Ben önde olanlardanım; ben önde olanların en

[Kāzerūnī *Mevlid-i Kebīr*'de baʿżı kütüb-i muʿteberden naḳl ider ki nūr-ı Muḥammedī mānend-i ḫurşīd, cebhe-i ādemde lemeʿān itmekle evlādı ol nūruñ pertevine naẓar itdükçe ḥayrān olurlardı. Ḥattā Ādem evlādınuñ iʿcābına teʿaccüb idüp kendü daḫı ol nūruñ ruʾyetin temennī itdükde emr-i Ḥaḳḳ'la ol nūr cebhesinden ser-i sebbābesine pertev itdükde Ādem'üñ naẓarı dūş ve şeʿāşıʿından bī-hūş olup taʿẓīmen nūru'n-nebiyyi ṣalavāt barmaġın ḳaldurup اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلهَ اِلاَّ اللهُ وَ مُحَمَّد وَرَسُول اللهُ[1635] dimekle ḫīn-i tekellüm-i kelime-i şehādetde barmak ḳaldurmak Ādem'den evlādına sünnet ḳaldı.][1636] Ve İbn

hayırlısıyım. Sonra bu üç kısmı kabilelere ayırdı; beni de en hayırlı kabileye koydu. Bu da Allah Teala'nın "Tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık" (Hucurât 49/13) ayetinin anlamıdır. Ben âdemoğulları arasında Allah'a karşı en takvalı ve en değerli olan kişiyim. Bu sözlerimde herhangi bir kibir yoktur. Daha sonra bu kabileleri de evlere ayırdı ve beni en hayırlı eve koydu. İşte bu da Allah Teala'nın şu sözünün anlamıdır: "Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor." (Ahzâb 33/33) Abdullah b. Amr'ın şöyle anlattığı rivayet edilmiştir: "Biz Allah Rasulü'nün yakınlarda bir yerde otururken bir kadın geçmiş ve oradakilerden biri şöyle demişti: Muhammed'in Heni Haşim içindeki durumu, pis kokular içindeki reyhana benzer." Kadın oradan ayrılınca bu Allah Rasulü'ne söylemiş. Bunun üzerine Allah Rasulü oraya geldi, yüzündeki öfke belli oluyordu. Topluluğun önüne geçip şöyle buyurdu: "Bazı kimseler kim oluyor da başka kavimler hakkında ileri geri konuşuyor! Allah azze ve celle yer ve göğü yedi kat olarak yaratmıştır. Bunlardan en yüksek olanını seçmiş ve oraya yerleşmiş, yarattıkları arasından dilediğini de oraya yerleştirmiştir. Yeryüzünü de yedi kat olarak yaratmış, bunlardan en yüksek olanını seçmiş, oraya yerleşmiş ve yarattıkları arasından dilediğini oraya yerleştirmiştir. Daha sonra mahlukatı yaratmış, onlardan da ademoğlunu; ademoğlundan Arap ırkını; Arap ırkından Mudar'ı, Mudar'dan Kureyş'i, Kureyş'ten Beni Haşim'i seçmiştir. İşte ben, hayırlılar arasında en hayırlı olanlardanım. Kim Arab'ı severse bana olan sevgisi sebebiyle onu sevmiş, kim Arab'a buğzederse bana olan buğzu sayesinde buğzetmiş olur." İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: Bir keresinde Hz. Peygamber'in yanına geldi. Sanki o, bir şey işitmiş gibiydi. Bunun üzerine kalkıp minbere çıktı; "Ben kimin?" diye sordu. Oradakiler; "Sen Allah'ın elçisisin" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ben Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib'im. Allah mahlûkatı yarattı ve beni onların en hayırlısının içine koydu. Sonra onları iki fırkaya ayırdı. Beni onların en hayırlı fırkasına koydu. Sonra onları kabilelere ayırdı. Beni o kabilelerin en hayırlısına koydu. Sonra onları evlere ayırdı; beni de onların en hayırlı kişisi ve en hayırlı evi yaptı." Başka bir rivayette ise şöyle aktarılmıştır: Hz. Cibril şöyle dedi: Ey Muhammed! Doğusundan batısına kadar yeryüzünün altını üstüne çevirdim; senden daha faziletli başka hiç kimseyi bulamadım. Doğusundan batısına kadar yeryüzünün altını üstüne çevirdim; Haşimoğulları'ndan daha faziletli hiçbir nesil bulamadım. Ka'b b. el-Ahbar'dan gelen bir rivayete göre o şöyle demiştir: Allah Teala, Hz. Muhammed'i yaratmak istediğinde onun kabrinin bulunduğu yerden bir tutam beyaz toprak getirmiştir. Cennetteki Tesnîm pınarının suyuyla yoğruldu. Sonra cennet nehirlerine daldırıldı. Sonra yeryüzünde ve gökyüzünde dolaştırıldı, böylece melekler Âdem'den önce Muhammed'i tanıdı. Sonra Muhammed'in nuru, Âdem'in yüzünde ortaya çıktı ve ona şöyle denildi: "Ey Âdem, bu kişi, gönderilen kimseler arasından senin neslinin efendisidir." Havvâ, Şit'e hamile kaldığında bu nur, Âdem'in yüzünden Havva'ya geçti. Havva her batında ikiz doğururken, Muhammed'in kerameti olarak Şit'i tek doğurmuştur. Böylece Muhammed'in doğumuna kadar temiz olandan temiz olana intikal etmiştir.

[1635] Ben şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, Hz. Muhammed (sallâllâhu aleyhi ve sellem) O'nun elçisidir."

[1636] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

(6) ʿÖmer el-enṣārī pederinden ol daḫı Kaʿb el-Aḥbār'dan[1637] rivāyet ider ki Ādem ʿaleyhisselām oġlı **(7)** Şīt ʿaleyhisselāma işāret-i Cibrīl ile ol nūr-ı Muḥammedī'nüñ kendüye intiḳālinden ḫaber virüp ve aḫẕ-ı mīṯāḳ ile **(8)** şöyle vaṣiyyet eyledi ki: "Tezevvüc itmeye illā aṭhar nisāya tezevvüc eyleye. Ve Şīt'den daḫı ol nūr ḳanḳı evlādına **(9)** intiḳāl iderse ol daḫı andan aḫẕ-ı mīṯāḳ idüp ve bu vechle vaṣiyyet eyleye ki ol nūrı lā-cerem [ġusl ile][1638] **(10)** nisvān-ı muṭahharāta vażʿ ideler."

كما قال كعب الاحبار حتى بلغ شيث وراهق وادرك والنّور **(11)** يرى فى وجهه كالهلال لا يفارق وجهه فعندها ايقن اَدم بالموت والمفارقة وقال يا نبىّ **(12)** اذا كان غد فانطلق معى فانطلق معه شيث وغرّة نور رسول الله صلّى الله عليه وسلّم **(13)** لا يفارق وجهه فقام اَدم على الحوض واخذ بعضدى شيث ونادى باعلى صوته يا رب انك **(14)** قد اظهرت هذا النّور فى وجه ابنى شيث وقد امرتنى على ان اَخُذَ ولدى عهداً وميثاقاً فيا رب **(15)**اهبط علىّ من ملايكتك لتكونوا شهداء على ابنى شيث فقد اخذت عليه العهد والميثاق ان لا يضعه **(16)**الا فى المطهّرات من النّساء ولايأتى النّساء بعد يومه هذا الا طاهراً مطهّراً قال فلم يدع اَدم الا **(17)** وجبريل فى سبعين الف ملك بيده حريرة بيضاء وقلمٌ من ياقوت فناداه السّلام عليك يا اَدم **(18)** ان الله تعالى يقرأ عليك السّلام ويقول لك ان لحبيبى محمّدٍ ان ينقل فى الاصلاب وهذه حريرة بيضاء **(19)** وقلم من اقلام الجنّة يستمدّ لك من غير مداد نوراً اكتب على ابنك كتاب العهد والميثاق بشهادة **(20)** هولاء فهم امناء السّموات فاخذ عهده وميثاقه وكتب كتابه فى تلك الحريرة وطواها طيًّا **(21)** شديداً وختمها بخاتم جبريل [ووضع فى التّابوت من درّة بيضاء وسلّم الى شيث ع س][1639] وكسا الله عزّوجلّ شيثاً لمكان الغرّة البيضاء حلّتين خضراوين **(22)** من نور الشّمس وزوّج الله شيثاً مخوايلة البيضاء وكانت فى طول حوّا وجمالها وبياضها **(23)** وذوايها بخطبة جبريل وشهادة الملايكة والولىّ اَدم عليه السّلام وضرب لشيث قبّة من ياقوتةٍ **(24)**صفراء فواقع مخوايلة فيها فحملت بأنوش فلما حملة سمعت الاصوات من كل جانب **(25)** هنيئاًلك يا بيضاء فقد اودعت لك نور محمّد وضرب لها حجاب عن اعين النّاس وكان ابليس **(26)** اللعين لا يتوجّه فى وجهه الا نظر الحجاب مضروباً حتى وضعت انوش و نور رسول الله **(27)** صلّى الله عليه وسلّم يلتمع التماع البرق[1640]

[1637] Ebû İshâk Kâʿb b. Mâtiʿ b. Heynûʿ el-Himyerî el-Yemânî (ö. 32/652-53 [?]). Benî İsrâil'e dair rivayetleriyle tanınan tâbiî. bkz. M. Yaşar Kandemir, "Kâʿb el-Ahbâr", **DİA**, Cilt: XXIV, s. 1-3. Hadis ilmindeki yeri için bkz. İsa Akalın, "Yahudilik Kültürü Aktarıcısı Kaʿbu'l-Ahbâr ve İsrâiliyât", **Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)**, XVII/2, 2019, s. 7-62.

[1638] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1639] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1640] Nitekim Ka'b b. el-Ahbar şöyle demiştir: Şit buluğ çağına ulaşınca söz konusu nur yüzünde hilal gibi parlamaya başladı, öyle ki o nur hiç gitmiyordu. O esnada Âdem, ölüm vaktinin geldiğini ve oğlundan ayrılacağını anlayıp oğluna şöyle dedi: "Ey oğlum, yarın benimle gel" Yarın olunca Şit

Ey şinevende-i āgāh! Saʿīd Muḥammed Kāzerūnī *Mevlīd-i Kebīr'*de **[406b] (1)** Kaʿb el-Aḥbār'uñ bu ḳavlini īrād idüp bir cüzden ziyāde mufaṣṣal ve meşrūḥ rivāyetdür. Ve mefhūm-ı icmāli **(2)** ve ḫulāṣa-i meʿālī budur ki Şīt ʿaleyhisselām daḫı Ādem kendüden ne vechle aḫẕ-ı mīṯāḳ itdiyse ve vaṣiyyet ḳıldıysa **(3)** ol daḫı veledi Ānūş'dan (Anuş/Enuş) aḫẕ-ı mīṯāḳ ve nisvān-ı ṭāhiratdan ġayra vażʿ-ı emānet itmemek üzre **(4)** vaṣiyyet itmekle Ānūş daḫı merāsim-i vaṣiyyete riʿāyet idüp veledi Ḳīnān'a (Kenan) ol daḫı oġlı Mehlā'il'e **(5)** ol daḫı oġlı Berdā'ya vaṣiyyet idüp ol daḫı zevcāt-ı ṭāhirātdan Büzūre nām ḫātunı **(6)** tezevvüc idüp Aḫnūḫ ki İdrīs ʿaleyhisselāmdur tevellüd idüp ʿanʿane ile nūr-ı Muḥammedī cebhe-i İdrīs'e intiḳāl **(7)** eyledi. İdrīs ʿaleyhisselām daḫı mīṯāḳ-ı maʿhūd üzre Yerūḥā nām bir zevce-i ṭāhireye nikāh **(8)** idüp Müteveşlaḫ andan tevālüd eyledi. Anuñ daḫı bir merd-i surḫ-mūyı ve kemāl-i baṭş ve ḳuvvet ile muttaṣıf **(9)** Lemek nām bir oġlı ṭoġub nūr-ı Muḥammedī anuñ cebhesine intiḳāl eyledi. Lemek daḫı benāt-ı mülūkdan Ḳaynūs **(10)** binti Mikā'il bin Mahvā'il nām bir mer'e-i ṭāhireye nikāh idüp Nūḥ ʿaleyhisselām andan tevellüd eyledi. Nūḥ **(11)** ʿaleyhisselām daḫı ol nūr-ı münteḳali bir mezraʿa-i pāke ilḳā itmek içün ṣāliḥāt-ı müʾminātdan ʿAmdere nām **(12)** bir mer'e-i cemīle ve ṭāhireyi tezevvüc idüp Nūr-ı Muḥammedī anuñ raḥmına intiḳāl ve Şāmā ki Sām didükleridür **(13)**

---

onunla birlikte gitti. Allah Rasulü'nün nuru yüzünden hiç ayrılmıyordu. Âdem, havuzun başına geçip Şit'in kolunu kavradı ve en yüksek sesiyle şöyle nida etti: "Ey Rabbim, sen bu nuru oğlum Şit'in yüzünde ortaya çıkardın. Bana da oğlumdan bir söz almamı emrettin. Ey Allah'ım, meleklerini yanıma indir de oğlum Şit'in şahidi olsunlar. Zira ben oğlumdan, o nuru sadece tertemiz kadınlara koyacağına ve o günden sonra sadece tertemiz kadınlarla hayatını paylaşacağına dair söz aldım. Âdem duasını bitirir bitirmez Cibril elinde beyaz bir ipek, yakuttan bir kalem ve yanında yetmiş bin melekle geldi ve şöyle seslendi: "Ey Âdem, Allah sana selam söylüyor ve sana "Habibim Muhammed'in sulbler içinde nesilden nesile intikal etmesi gerekir" diyor. İşte beyaz bir ipek ve mürekkeb olmadan nur ile yazmanı sağlayacak cennet kalemlerinden bir kalem; şu meleklerin –ki onlar gökyüzündeki güvenli kimselerdir- şehadetiyle oğlun hakkında sözleşmeyi yaz."Böylece Âdem, oğlunun sözünü almış oldu. İpeğe bir sözleşme yazdı, onu güzelce katladı ve Cibril'in yüzüğüyle mühürledi. Bu sözleşmeyi beyaz bir inciden yapılmış bir sandığa koydu. Allah Teala Şit'e (a.s.) güneşin nurundan yaratılmış iki yeşil elbise giydirdi ve onu bembeyaz olan Muhvâyle ile evlendirdi. Onun, uzunluğu, güzelliği, beyazlığı ve saçları Havva'ya benziyordu. Cibril, meleklerin şahitliğiyle ve Âdem'in velayetiyle nikahı kıydı. Şit'e yakuttan bir yaptı. Şit burada Muhvâyle ile zifafa girdi ve Muhvâyle Enûş'e hamile kaldı. Hamile kaldığında her taraftan, "Mübarek olsun, ey bembeyaz hanım! Muhammed'in nurunu sana emanet ettim." Ve onunla insanların gözleri arasına bir perde konuldu. Lanetli İblis, onun yüzüne baktığında bu perdeye bakıyordu. Böylece Enûş'ü doğurdu, Allah Rasulü'nün nuru yıldırımın parlaması gibi yüzünde parlıyordu.

ol nūr ile bedr-i münīr gibi ʿarż-ı cemāl eyledi. Sām daḫı ḥüsn-i cemālde bī-bedel bir merʾe-i ʿafīfeye **(14)** nikāh idüp Erfaḥşed andan tevellüd itdi. Pes, [Sām][1641] vech-i Erfaḥşedʾe naẓar itdükde nūr-ı Resūlullāhʾı **(15)** anuñ cebhesinde lāmiʿ ve lāyiḥ olduġın görüp Ādem ve Şīt ʿaleyhimesselāmdan ʿanʿane ile **(16)** kendülere intiḳāl iden ve dürre-i beyżādan olan ṣandūḳa-ı mīṣāḳı Erfaḥşedʾe teslīm ve destūr-ı **(17)** maʿhūd üzre merʾe-i ṭāhire tezevvücüne vaṣiyyet itmekle Erfaḥşed daḫı Mercāne nām bir duḫter-i **(18)** sʿad-aḫter nikāh idüp Ġābir andan ṭoġdı ki Hūd ʿaleyhisselāmdur. Pes Ḥūd ʿaleyhisselām **(19)** daḫı destūr-ı maʿhūd üzre Mīşā nam bir bānū-yı ṣāḥibetiʾl-cemāl icmāl-i tezevvüc idüp Fāliġ andan **(20)** tevālüd eyledi. Ve bu üslūb üzre ṭāhiran ʿan ẓāhirin Fāliġʾden Şāliḥ ve andan Eşrūʿ **(21)** ve andan Erġūʿ ve andan Nāḫūr andan daḫı Tāriḥ ẓuhūra gelüp Tāriḥ daḫı ʿanʿane ile **(22)** olan vaṣiyyet üzre nesāʾi ṭāhireden Ednā binti Nemr nām duḫteri tezevvüc idüp **(23)** andan İbrāhīm Ḫalīl ʿaleyhi ṣalavātullāh el-celīl tevālüd eyledi.

قال كعب الاحبار فلما ولد ابراهيم **(24)**عليه السّلام ضرب له علمان من النّور علم فى الشّرق و علم فى الغرب فصارت الدنيا كلّها نوراً **(25)** وضرب له فى سماء الدّنيا عمودٌ من الزّمرد له طنين تهتزّ الملايكة من حسن ذلك الطّنين مكتوب عليه **(26)** هذا بشرى نور محمّد عليه اسّلام فنظر الملايكة الى الارض فقالت الَهنا انّا نرى الارض كلّها **(27)** نوراً فنوديت ان اسكتوا فهذا نور محمّد صاحب الولاية والبشارة الكبرى اقسمت الا اجريه

[407a]

(1) الا فى القنوات الزاهرة الطّائرة قال فوقع لابراهيم فى بهائه وجماله كما وقع لآدم من قبل **(2)** فقال ابراهيم الهى الىّ لم ار لك شيئاً احسن من هذه الخليقة وهذه الأمّة فمن هذا الّذى هو مبعوث **(3)** بالسّيف المسلول الّذى لا يغمد فاوحى الله اليه يا ابراهيم هذا حبيبى محمّد اجريت ذكره قبل ان **(4)** اخلق السّموات والارض وسمّيته نبيًّا مرسلاً وابوك آدم بين الطّين والرّوح وقد التقيت **(5)** انت معه يا ابراهيم فى الذّروة الأعلى وانّى مجريه الى قناة صلبك ثم اجريه من صلب ابنك اسماعيل **(6)** وقد امرت الخير والكرم الّا جرى معه فى رطوبته قناته حتّى لايبقى شى من الخير والكرم اللجرى معه **(7)** ابعثه بالسّيف والذّبح الاكبر وجعلت له والأمّة ثلثى الجنّة وثلثها لساير النّاس فقال **(8)** ابراهيم اى ربّ فمن هؤلاء عن يمينه ويساره فاوحى الله اليه يا ابراهيم هو اصحابه وانصاره **(9)** فضّلهم على ساير الاصحاب والانصار كفضل هذا النّبىّ على ساير

[1641] Bu kelime sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

الانبياء يحفظونه وينصرونه **(10)** ويهجرون ذراريهم واموالهم ملأت قلوبهم له حبًّا وهم فى الارض سرجه واعلى به **(11)** طوبى لمن احبّهم والويل لمن ابغضهم يا ابراهيم افضل الانبياء محمّد وافضل الأمم امّته هذا الكهل **(12)** الّذى عن يمينه وقد اكتنفه سمّيته صدّيقاً لأنّه يصدّق بنبىّ ولا يكذّبه فاعرفه يا ابراهيم **(13)** واعرفه الى ذرّيّتك فلم يزل النّور بين عينى ابراهيم وابراهيم فى ظهره نور اسماعيل ونور اسحق **(14)** قد على هذه الانوار كلها نور محمّد عليه السّلام وكان ابراهيم قد بشّر سارةٌ بان الله عزّ وجلّ **(15)** يرزقها ولداً اسود الرّأس ويخرج الانبياء من صلبه وطمعت فى نور رسول الله صلّى الله عليه وسلّم **(16)** وكان ابراهيم قد اخبرها بعظم نوره وبهائه حتى حملت هاجر باسماعيل وكانت يومئذٍ اجمل جاريةٍ **(17)** على وجه الارض ابصرت منها سارة امراً عظيماً من النّور والبهاء والجمال فاخذتها ما قدّم وما حدّث **(18)** وقالت يا ابراهيم اين ما وعدتنى من ربّى قال لها ابراهيم ابشرى يا سارة فأنّ الله منجز وعده **(19)** وانّه لا يخلف الميعاد فلم تزل باكية حزنيةً حتى رزقت اسحق فلما حضرت ابراهيم الوفاة **(20)** دعا بتابوت اَدم فوضع بين يديه وكان من درّة بيضاء وفيه بعدد كل نبىّ مرسل مبعوث **(21)** بيتٌ من زبرجدة حضراء اخرهذه الابيات بيت رسول الله عليه السّلام فيها ديباجة حمراء **(22)** فيها صورة محمّد عن يمينه كهل المطيع مكتوب على جبينه اول من يصدّق به من امّته وعن **(23)** يساره الفاروق مكتوب على جبينه قرن حديد لا تأخذه فى الله لومة لايم ورائه ذو النّوري **(24)** مكتوب على جبينه ثالث الخلفاء وبين يديه علىّ ابن ابى طالب شاهر سيفه على عاتقه مكتوب **(25)**على جبينه ليث كرّار غير فرّار يحبّ الله ورسوله ويحبّه الله و رسوله وحوله عمومته والخلفاء **(26)**والنّقباء وهم انصار الله وانصار رسوله صلّى الله عليه و سلّم فنظر ابراهيم فاذا فى التّابوت **(27)** لكل نبىّ عصاً وصورة من لدن اَدم الى زمن ابراهيم فقال ابراهيم لبنيه يا بنيّ انظروا الى هذا التّابوت

[407b]

(1) وهذه العصا وشروط الانبياء فنظروا فاذاهم بالانبياء كلّهم منقول فى صلب اسحق نبيّ بعد نبىّ **(2)** ونظر ابراهيم فاذاهم بالانبياء كلهم منقول فى صلب اسحق نبيّ بعد نبىّ ونظر ابراهيم فاذا برسول الله **(3)** عليه صلوات الله فى بهائه وجماله منقول فى صلب اسماعيل فقال ابراهيم يا بنيّ قد امرت **(4)** ان اَخذ عليك من بين ولدى عهداً وميثاقاً لأجل هذا النّور ان لا تضعه الا فى المطهّرات فانّى **(5)** منطلق بك الى اكرم بقعة فى الارض فانطلق به فاقامه على جبل الثبير ورفع لابراهيم سحابه **(6)** بيضاء ينتشر عليه مسك ازفر واخذ عليه العهد والميثاق[1642]

[1642] Ka'b b. el-Ahbar şöyle demiştir: İbrahim (a.s.) dünyaya geldiğinde ona, biri doğuda diğeri batıda olmak üzere nurdan iki işaret vuruldu. Bölyece tüm dünya nur oldu. Dünya semasında da onun için zümrütten bir sütun yapıldı. Bu sütundan bir tını çıkıyordu ki, onun güzelliğinden tüm melekler titriyordu. Üzerinde "Bu Muhammed'in nurunun müjdesidir" yazılıydı. Melekler yeryüzüne baktılar ve şöyle dediler: "Ey ilahımız, biz yeryüzünün tamamının nur olduğunu görüyoruz." Bunun üzerine onlara şöyle nida edildi: "Susun, bu, büyük velayet ve müjdenin sahibi olan Muhammed'in nurudur. Ben onu sadece parlak ve temiz kanallardan akıtacağıma dair yemin ettim." İbrahim tıpkı daha önce

Pes, çünki İbrāhim Ḫalīlullāh daḫı İsmāʿīl **(7)** Ẕebīḥullāhdan vech-i meşrūḥ üzre aḫẕ-ı mīṯāḳ itdiyse İsmāʿīl ʿaleyhisselām daḫı zenān-ı pāk- **(8)** dūdmāndan Hālete bintü'l-ḥareṯ bin ʿÖmer vebnü'l-ḥāriṯ bin miṣāṣü'l-Cürhemī nām mer'e-i ṭāhireyi **(9)** ḥiyāle-i nikāḥına alup Ḳayẕer andan ṭoġdu.

Âdem gibi güzellikler içinde dünyaya geldiğinde şöyle dedi: "Ey ilahım, ben bu yaratılmış olan şeyden ve bu ümmetten daha güzel bir şey görmedim. Kınından sıyrılmış ve geri takılmamış olan bu gönderilmiş peygamber kimdir?" Bunun üzerine Allah Teala, İbrahim'e şöyle vahyetti: "Ey İbrahim, o benim habibim Muhammed'dir. Ben onun zikrini yer ve göğü yaratmadan önce icra ettim. Onu gönderilmiş peygamber olarak isimlendirdim. Bu esnada senin baban Âdem, çamur ile ruh arasındaydı. Sen de onunla en yüce zirvede karşılaşmıştın, ey İbrahim. Ben onu senin sulbüne, sonra da oğlun İsmail'in sulbüne akıtacağım. Ben hayır ve yüceliğe, onunla birlikte sulblerin rububeti içinde akmalarını emrettim; böylece tüm hayır ve yücelikler onunla beraber akıp devam edecek. Onu kılıçla peygamber olarak gönderiyorum. O ve ümmetine cennetin üçte ikisini ayırdım; kalan üçte biri ise diğer insanlarındır." İbrahim dedi ki: "Ey rabbim, peki sağ ehli ve sol ehli olan bunlar kimlerdir?" Allah Teala da şöyle vahyetti: "Ey İbrahim, onlar onun ashabı ve ensarıdır. Bunların diğerlerine olan üstünlüğü, bu peygamberin diğer peygamberlere olan üstünlüğü gibidir; onu koruyup ona yardım ederler. Soylarından ve mallarından geçerler. Kalpleri ona karşı sevgiyle doludur. Onlar yeryüzünde onun kandili ve sembolüdürler. Ona sevgi besleyene müjdeler olsun; ona buğzedene ise yazıklar olsun! Ey İbrahim, peygamberlerin en faziletlisi Muhammed; ümmetlerin en faziletlisi de onun ümmetidir. Sağında duran ve onu saran orta yaşlı kişiyi de sıddık olarak isimlendirdim. Zira o, benim peygamberimi tasdik eder; yalanlamaz. Sen de onu tanı, ey İbrahim! Soyuna da tanıt!" Mezkur nur İbrahim'in iki gözü arasında devamlı olarak durdu. Hz. Muhammed'in nuru, İbrahimin sulbünde olan ve İsmail'e ve İshak'a geçecek olan nurların hepsinin üstündeydi ve hepsi aslında onun nuruydu. İbrahim, Sâre'ye, Allah'ın onlara başı siyah olan bir çocuk ihsan edeceğini ve onun sulbünden peygamberlerin çıkacağını müjdeledi. Böylece Sâre, Allah Rasulü'nün nurunu arzuladı. İbrahim ona, bu nurun büyüklüğünü ve parlaklığını anlattı. Böylece Hacer, İsmail'e hamile kaldı. O gün yeryüzündeki en güzel cariye olmuştu. Sâre ondaki değerli ve parlak buru görünce daha önce olup biten şeyler onu ele geçirdi. İbrahim'e gelip: "Ey İbrahim, hani bana rabbinden vadettiğin şeyler nerede?" diye sordu. İbrahim: "Sevin ey Sâre, Allah sözünü mutlaka yerine getirir. O asla sözünden caymaz." Sâre bu halde hüzünlü ve ağlayarak günlerini geçirirken nihayet ona İshak ihsan edildi. İbrahim'in vefatı yaklaştığında Âdem'in sandığını istedi. Getirip önüne koydular. Sandık beyaz inciden yaratılmıştı. Onda gönderilmiş her peygamber için yeşil zebercetten yapılmış bir sığınak vardı. Bu sığınakların en sonuncusu Allah Rasulü'ne aitti. İçinde, üzerinde Muhammed'in sureti bulunan kırmızı bir ipek vardı. Sağında itaatkar Kehl (Hz. Ebubekir) vardı ve onun önünde "Ümmetinden onu ilk tasdik eden kişi" yazılıydı. Solunda Faruk vardı ve onun ününde de "Demir boynuz; Allah söz konusu olduğunda kimsenin ne dediğine bakmaz." yazılıydı. Arkasında Zünnûreyn vardı ve onun önünde "Halifelerin üçüncüsü" yazılıydı. Önünde ise kılıcını kuşanmış halde Ali b. Ebu Talib vardı ve onun önünde ise "Kaçmadan dönüp dönüp savaşan aslan. Allah ve rasulünü sever; Allah ve rasulü de onu sever. Onun etrafında halifeler ve başkanlar vardır; onlar Allah'ın yardımcılarıdır; onun peygamberinin de yardımcılarıdır" yazılıydı. İbrahim sandığa bakınca orada her peygamber için bir âsa ve Âdem'den o zamana kadar tüm peygamberin bir suretinin bulunduğunu gördü. Bunun üzerine İbrahim çocuklarına şöyle dedi: "Ey oğullarım, bu sandığa, şu âsalara ve peygamberlerin şartlarına bakın!" Sandığa baktıklarında peygamberden peygambere tüm peygamberlerin İshak'ın soyundan dünyaya geleceğini gördüler. İbrahim de baktı ve peygamberden peygambere tüm peygamberlerin soyunun İshak'ın soyundan geleceğini gördü. O esnada Allah Rasulü'nün (s.a.v.) tüm parlaklığı ve güzelliğiyle İsmail'in soyundan geleceğini gördü. Bunun üzerine İbrahim şöyle dedi: "Ey oğlum, evlatlarım önünde bu nuru sadece tertemiz kadınlara koyma noktasında senden biz söz almam emredildi. Ben seni yeryüzünün en kıymetli yerine götüreceğim" diyerek onu Sebir dağına götürdü. İbrahim'e, misk kokusu yayan bir bulut yükseltildi ve burada oğlundan söz aldı.

وانما سمّی قیذرلانّه ولد علی القاذورة الوسطی **(10)** یعنی فی افضل الایام یوم عرفة فتقاذرعلی النّاس واعطی جمال ابراهیم[1643]

Pes, İsmāʿīl ʿaleyhisselām **(11)** nūr-ı ġarrā-yı Muḥammedīyi cebhe-i Ḳayẕer'de muʿāyene buyurmaġla tābūtı aña teslim ve tavsiye-i İbrāhīm üzre **(12)** dīn-i Ḥaḳḳ'ı taʿlīm ve ol nūr-ı erḥām-ı muṭahherāta vedīʿat itmesini tefhīm buyurdı. Pes, Ḳayẕer daḫı merasim-i vaṣiyyeti **(13)** riʿāyet ḳaṣdıyla muṭahherātı faḳaṭ veled-i İsḥāḳ'da olmaḳ ẓannı ile İsḥāḳiyāndan yüz ʿaded ḫātun **(14)** tezevvüc eyledi. Ol nūr-ı Muḥammedī birine intikal itmedi. Ve bilcümle Ḳayẕer'üñ ḳıṣṣāsı çoḳdur. Taṭvīl lāzım **(15)** gelür. Ḥulaṣā-i kelam ṣoñra Ḳayẕer ol nūr-ı Muḥammedī ne maḳūle raḥimden ẓuhūr idecegüñ bilmek ve anı **(16)** tezevvüc itmek-içüñ fī-sebīlillāh yedi yüz ḳurbān ẕebḥ idüp her ḳurbānı ki ẕebḥ iderdi, āsumāndan **(17)** silsile-i beyżā ile bir nār nüzūl idüp ol kīş-i meẕbūhu semāya terfīʿ iderdi. Pes, yedi yüz ḳurbān **(18)** tamam olduḳda bir nida geldi ki

یکیفک یاقیذر قد استجیب دعاؤک و تُقُبّلَ قربانک اِنطاِق **(19)** الی شجرة الوغد فنم فی اصلها و اَنتِه الی ماتومر به فی منامک[1644]

Pes, Ḳayẕer işāret-i hātif üzre **(20)** şecere-i maʿhūda sayesinde ḫ̆āba varduḳda hātifden şöyle ḫaber virildi ki: "Yā Ḳayẕer! Senüñ **(21)** elüñde olan nūruñ ṣāḥibi ʿArabīdür. Pes, anı ʿArabiyyāta icra ḳıl. Ve Ġāḍıra ismi ile müsemma **(22)** bir merʾe-i ṣāliḥa-i ʿArabiyye tezevvüc eyle ki ol nūr aña intikal ide." didiler. Pes, Ḳayẕer ḫ̆ābdan **(23)** meserret ile bīdār olup envāʿ-ı tecessüdden ṣoñra merʾe-i mezbūre-i ʿArabiyyeyi Ẕehl bin ʿÖmer vebni Yaʿrub bin **(24)** Ḳaḥtān evlādından milk-i cerhemīnde bulup nikāh eyledi. Ve kendü vilayetine getürüp **(25)** Ḳayẕer'üñ Ġāḍıra'dan Ḥaml nām bir veled-i nūr-manẓarı ṭoġup nūr-ı Muḥammedī aña intikal eyledi. **(26)** Ve cebhe-i Ḳayẕer'de olan nūr, rahm-ı Ġāḍıra'ya naḳl itdükde veled-i İsḥāḳ nizāʿ idüp

[1643] En faziletli günlerden olan afere gününde dünyaya gelmiş ve insanlara liderlik yapmış olduğu için Kayzer olarak isimlendirilmiştir.
[1644] Yeter ey Kayzer, duana icabet edildi ve kurbanın kabul edildi. Vağd ağacının altına git, orada uyu ve rüyada emredildiğin şeylere dikkat et.

(27) "Yā Ḳayẕer! Nübüvvet veled-i İsḥāḳ'a müntaḳil ve sizüñ nesliñüzden munḳaṭı oldı." diyüp **[408a] (1)** ol tābūtı Ḳayẕer'den aldılar ve teslīm-i tābutda daḫı ḳıṣṣa-i ʿacībe vardur velakin bu maḥalde ṣebt-i **(2)** ġāyet-i taṭvīl iḳtiżā ider. Kütüb-i tevārīḫ ve *Mevlid-i Kebīr-i Kāzerūnī*'ye mürācaʿat olınsun. Elḥāṣıl **(3)** Yaʿḳūp ʿaleyhisselām Ḳayẕer'i tesliyet idüp anda olan nūr-ı Muḥammedī zevcesi olan **(4)** mer'e-i ʿArabiyyeden vücūda gelecegüñ tebşir ve ṣuḥuf-ı İbrāhīm'de vech-i meşrūḥ üzre mesṭūr olduġın **(5)** takrir buyurdı. Ḫülāṣa-i kelām Ġāḍıra'dan tevellüd itdüḳde Ḳayẕer nūrı anuñ alnında **(6)** görüp mesrūr oldı. Ve sinn-i bulūġa ḳarīb olduḳda Ḳayẕer Ḥaml'i daʿvet idüp **(7)** ol nūruñ aslını ve kendüye intikal itdügini taḥḳīḳ idüp aḫẕ-ı mīṣāḳ içüñ bir ʿahidnāme **(8)** yazdı. Ve Ḳayẕer vefat idüp cebel-i Ṣebīr'de defn olındı. Ve Ḥaml yetīm ḳalup baʿdehū **(9)** ol daḫı ḳavminden Saʿīde nām bir duḫter-i sʿad-aḫter alup Haml'in andan Nebet nām bir oġlı **(10)** ṭoġdı. Ve nūr-ı Muḥammedī aña intikal eyledi. Nebet'den daḫı Hemeysaʿ[1645] ve andan Eded[1646] mütevellid oldı. **(11)** Ve Eded tesmiyesine bāʿiṣ budur ki ṣavtı medīd ve şeref ve ʿizzi ṭavīl olup veled-i İsmāʿīl'de **(12)** teʿallüm biʾl-ḳalem idenlerüñ evveli Üded'dür. Ve andan daḫı Edd ve Edd'den ʿAdnān tevellüd idüp **(13)** nūr-ı Muḥammedī ʿanʿane ile ʿAdnān'a müntaḳil oldı. Pes ʿAdnān kavminden Emīne-nām mer'e-i ʿafīfe **(14)** tezevvüc idüp andan Muʿadd (Meʿadd) vücūda geldi. Ve Muʿadd ve gayetle bahādır ve ṣāḥib-i ḥurūb ve ġārāt **(15)** olmaġla Muʿadd tesmiye olındı. Ve andan Nizār tevellüd idüp Nizār[1647] daḫı destur-ı ḳadīm üzre **(16)** ʿUbeyde nām bir mer'e-i ṣāliḥa tezevvüc idüp andan Muḍarr vücuda geldi. [Ve Muḍarr ġāyet ḥüsn ve melāḥat ve dil-rubā olup her kim ki naẕar ḳılsa muḥabbet itmekle ismi şanına muvafık olmış idi.][1648] Ve Muḍarr daḫi Ḥazīme nām **(17)** bir duḫter-i

[1645] Derkenarda bu kelimenin "Hümeysa" şeklinde de okunabileceği belirtilmiştir.
[1646] Derkenarda bu kelimenin "Üdüd" şeklinde de okunabileceği belirtilmiştir.
[1647] Derkenar: وانما سمّى نزار لأنّ معذ نظر الى نور رسول الله ص فى وجهه فقرّب قرباناً عظيماً فقال له لقد استقللتُ لك هذا القربان وانه ليس بنور قليل فمن اجل ذلك سمّى نزار (Nizâr diye isimlendirilmesinin sebebi şudur: Ma'd, yüzündeki Allah Rasulü'nün nuruna bakmış ve ona büyük bir kurban sunup şöyle demişti: "Bu kurbanı senin şerefine göre küçük görüyorum." İşte bu yüzden Nizâr (küçümseyen) diye isimlendirilmiştir.)
[1648] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

pāk-nejād olup İlyās andan ṭoġdı. Ve Muḍarr'dan niçe zaman evlād gelmeyüp **(18)** İlyās Muḍarr'uñ ḥālet-i kiberinde tevālüd itmekle ḳavminüñ kebiri ve ʿaşīretünüñ seyyidi olduġı-çüñ İlyās **(19)** tesmiye olındı. Ve İlyās'uñ ẓahrından aḥyānen deviyy-i naḥle gibi bir ṣadā ẓāhir olup telbiye-i Resūl **(20)** ʿaleyhisselām istimāʿ olınurdı. Ve herkes teʿaccübe ḳalurdı. Pes, İlyās Muḫḫa nām bir merʾe-i ṭāhireyi **(21)** nikāḥ idüp nūr-ı Muḥammedī aña müntaḳil ve Mederke (Müdrike) nām bir veledi ẓuhūra geldi. Ol daḫı ābā ve ecdādında **(22)** olan ʿizzete nāʾil olduġı-çün Mederke tesmiye olındı. Pes, Mederke daḫı teʾehhül idüp Ḳuzeyme nām **(23)** bir duḫter-i sad-ahterden Ḫuzeyme nām bir veled-i münevver bedīdār oldı. Ve Ḫuzeyme teʾehhülde gayetle **(24)** taḥarrī idüp bilāḫare menāmda işāret olınduġı üzre ḥüsn ve cemālde bī-bedel ve ḳavmi **(25)** içinde Seyyide Berre binti Üdd bin Ṭāyiḫa nām duḫteri tezevvüc idüp nūr-ı Muḥammedī raḥm-ı Berre'ye **(26)** intiḳāl itdi. Ve Kenāne (Kināne) andan mütevellid olup nūr-ı Muḥammedī cebhesinde nümayān oldı. Ve kün ḍımm-ı kāfla örtünmek **(27)** ve bir şeyʾi nühüfte ḳılmaḳ ve kesr-i kāf ile şeyʾ-i ḫafīye dirler. Kenāne daḫı ḳavmi içinde ekser-i zaman ʿuzlet ve iḫtifāʾ üzre **[408b] (1)** olmaġla ismi vaṣfına muvafık idi. Pes, Kenāne daḫı envāʿ-ı teḥayyürden soñra Reyḥāne nām bir duḫter **(2)** tezevvüc idüp nūr-ı Muḥammedī aña müntaḳil ve ol nūr ile Naẓr mütevellid oldı. Ve Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā aña **(3)** kemāl-i büsṭad ve naẓarat-ı erzānī buyurup ḳureyş tesmiye olındı. Felihāẕā Naẓr neslinden olanlar **(4)** ḳureyşī olup Naẓr'dan olmayana ḳureyşī ıṭlāḳ olınmadı. Ve Naẓr'dan daḫı niçe ḳıṣṣa-i ʿacībe ve ẓuhūr-ı Muḥammed ʿaleyhisselām içün **(5)** bir rüʾyā-yı ġarībe vāḳiʿ olmışdur. Maḥallinden görile. Elḥāṣıl Naẓr'dan daḫı tecdīd-i mīṯāḳ olınup **(6)** Mālik nām bir oġlı doġdı. Ve nūr-ı Muḥammedī anuñ cebhesinde lemeʿān eyledi. Ol daḫı melikü'l-ʿArab **(7)** olduġı-çün Mālik tesmiye olınup ve ẕikr olınan vaṣiyyet içlerinde kemāhī icrā olınup **(8)** Mālik'den Feher (Fihr) tevellüd itdi. Andan daḫı Ġālib ve andan Lüvā (Lüey) ve andan Kaʿb ve andan Mürre **(9)** ve andan Kilāb vücūda gelüp cümlesi birbirine muʿanʿan vaṣiyyet itdiler. Ve Kilāb'dan Ḳuṣṣā (Kuṣayy) **(10)** vücūda gelüp nūr-ı

Muḥammedī anuñ alnına intiḳāl eyledi. Ve Ḳuṣṣā ḥüsn ü cemāl ṣāḥibi olup **(11)** Ḳureyş'e ḥākim ve ḳavminüñ aʿlimi ve ḥaḳda cümlenüñ aḳvemi olup ḥaḳḳı ḳabūl ve bāṭılı aḳṣā itmekle **(12)** Ḳuṣṣā tesmiye olunup andan daḫı nūr-ı Muḥammedī ile bir veled-i mükerrem vücūda gelüp beyne'l-ḳavm **(13)** eşref ve aʿlā olmaġla ʿAbd-i menaf tesmiye olındı. Ve livā'-i nizār ve ḳavs-i İsmaʿīl ve mefātīḥ-i Kaʿbe **(14)** ʿAbd-i menāfuñ elinde olmaġla eṭrāf u eknāftan rukbān-ı ʿArab gelüp mülūk gibi aña taḥiyyat ve taʿẓīm **(15)** iderlerdi. Ve Ḥaḳ Teʿālā aña beş nefer-i ẕükūr ve yedi nefer-i inās evlād müyesser idüp evlādınuñ **(16)** evveli Hāşim'dür ki nūr-ı Muḥammedī anuñ elinde ḳarār eyledi. Ve Ḥaḳ Teʿālā Hāşim'i nuṣret-i Muḥammedī ile **(17)** muḫtār ḳılup ismi ʿAmr idi ve ol ḳavmde tertīb-i şerīd ibtidā andan ẓāhir olmaġla Hāşim tesmiye **(18)** olındı. Zīrā hişem tertīb itmege dirler.

قال كعب الاحبار وكانت مايدته منصوبةً لا تحمل فى سرّائها **(19)** وضرّايها وكان يحمل بين السّبيل ويأوى اليه الخايف فخرج افخر قومه مفاخر واسبقهم سابقةً و **(20)** اعلاهم نوراً لم تشبه شايبة من دنسات الامهات بل امهات معروفات بعضهنّ من بعضٍ **(21)** طيّبات طاهرات فلم يزل يرتقى بنطفة رسول الله صلّى الله عليه وسلّم طاهرةً زكيّةً حتى اخرجت **(22)** من صلب عبد مناف الى هاشم لا يقدر ان يدخل على الاصنام وبين عينيه نور رسول الله صلّى الله عليه وسلّم **(23)** قال اسحق بن محمّد فحدّثنى سلمة بن الفضل عن محمّد بن اسحق قال فلمّا خصّ الله هاشماً بالنّور **(24)** واصطفاه على العرب والقريش كلّها قال ملايكة اشهدوا انّى قد اطهرته من كلّ دنس فاجريت **(25)** فى ظهره نطفة حبيبى محمّدٍ صلّى الله عليه وسلّم ممزوجة بلحمه ودمه وكان النّور على وجهه كالهلال الدرىّ **(26)** او كالكوكب فى توقّد شعاعه لا يراه حبرٌ من الاحبار الا قبّل يديه ولا يمرّ بشيءٍ الا سجد نحوه تفداء **(27)** اليه قبايل العرب ووفود الاحبار كلّهم قد حملوا اليه نباتهم فيعرضون عليه ليتزوّج بهنّ

[409a]

(1) حتى بعث اليه هِرَقْلُ ملك الرّوم وقال انّ لى ابنة لم تلد النساء اجمل منها ولا ابهى وجهاً **(2)** فاقدم الىّ حتى ازوّجكها فقد بلغنى جودك و كرمك وانما اراد بذلك نور رسول الله عندهم فى الانجيل فكان هاشم يا ابى **(3)**ويقول لا والّذى فضّلنى على اهل زمانى وجعلنى من اوسطهم نسباً لا تزوّجت باطهر امرأة فى العالمين[1649]

[1649] Ka'b b. el-Ahbar şöyle demiştir: "Onun sofrası kurulmuştu ve onların ne bir sıkıntısını ne de bir sevincini taşımıyordu. Yolun önünde duruyor ve korkan kimse ona sığınıyordu. Böylece kavminin en

[ʿAbdulmuṭṭalib][1650]

(4) Ḥāṣıl-ı kelām Hāşim'e daḫı menāmda işāret olınmaġla Ḫatīce raḍıyallāhu ʿanhā gibi zamānında seyyidetü'l-muḫadderāt **(5)** olan Selmā binti ʿAmr ve bin Zeyd bin Lebīd bin ʿĀmir bin Neccār nām mer'eye nikāḥ idüp nūr-ı Muḥammedī raḥm-ı Selmā'ya **(6)** müntaḳil ve ʿAbdulmuṭṭalib ol nūr-ı Muḥammedī ile mütevālid oldı. Ve aña beyne'l-ḳavm Şeybetü'l-ḥaram dinildi. Kaʿb el-Aḫbār **(7)** rivāyet ider ki bir gün ʿAbdulmuṭṭalib ḫ̆ābdan bīdār olduḳda vücūdı revāyiḥ-i ṭayyibe ile müncer **(8)** ve gözleri mukaḥḥal ḳalkup ve ḳāmetinde bir ḥulle pūşīde olup ilbās iden kim idügi maʿlūm **(9)** olmadı. Ve Hāşim ʿAbdulmuṭṭalib'üñ vāḳiʿ-i ḥālini görüp ḳureşīlerden bir kāhineye iletdi. Ve ʿAbdulmuṭṭalib'e **(10)** vāḳiʿ olan ḳıṣṣa-i ġarībeyi söyledi. Kāhine-i mezbūre eyitdi: "Yā Hāşim! Ḫudāvend-i āsumān Şeybe'ye temettüʿ **(11)** ve tezevvüc içün iẕn virmiş. Gerekdür ki anı bir duḫter-i dil-rubā ile cuft eyleyesin. Pes, Hāşim be sür ü çeşm **(12)** deyüp Ḳayle binti ʿĀmir bin Mālik bin Ḫizāʿa'yı tezvīc idüp Ḥāriṯ andan ṭoġdı ve Ḳayle vefāt **(13)** itmekle Hind binti ʿUmrev'i tezevvüc idüp Zübeyr ve Muḳavvem nām iki erkek ve Beyżā ve Ervā nām iki ḳız **(14)** evlādı vücūda geldi. Ve Şeybe Ḳayle'ye nikāh itdükden soñra Hāşim'de emārāt-ı mevt ẓāhire **(15)** olmaġla eyitdi: "Yā Büneyy! Gerekdür ki bugün Benī Nażır'uñ cümlesini ḥużūruma getüresün." ʿAbdulmuṭṭalib daḫı **(16)** cemīʿ-i ḳureşīlerüñ maḫzūmı ve ʿAbd-i Şems'i ve ʿAbd-i Menāf'ı ve leviyy ve fehri ve hāşimīlerini cemʿ idüp **(17)** ḥużūr-ı

şereflisi, öncüsü ve nurlusu çıktı. Annelerin taşıdığı kir ve lekelerden hiçbirini taşımıyordu; aksine temiz ve güzel annelerin soyundan geliyordu. Allah Rasulü'nün nutfesiyle sürekli olarak yükseldi ve o nutfe Abdi Menaf'tan Haşim'e geçti. O, putların arasına giremiyordu, iki gözünün arasında Allah Rasulü'nün (s.a.v.) nuru vardı." İshak b. Muhammed'den, o da Seleme b. el-Fadl'dan, o da Muhammed b. İshak'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah o nuru Haşim'e verince ve onu Arapların ve Kureyş'in içinden seçince şöyle buyurdu: Ey meleklerim, şahit olun ki, ben onu bütün pisliklerden temizledim. Onun sırtına habibim Muhammed'in (s.a.v.) nutfesini, eti ve kanıyla karışmış olarak akıttım. Onun nuru yüzünde parlak hilal gibi veya ışıltı yayan bir yıldız gibi parlar. Öyle ki, onu gören bir haham hemen elini öper. Uğradığı herkes ona doğru eğilir. Arap kabileleri ona fidye verir, hahamların heyetleri evlenmesi için ona kızlarını teklif etmiştir. Öyle ki, Rum meliki Hirakl bile ona elçi göndermiş ve İncil'de geçten Allah Rasulü'nün nurunu ele geçirmeyi düşünerek şu sözlerle kızını teklif etmiştir: "Benim bir kızım var; kadınlar ondan daha güzel yüzlüsünü doğurmamıştır. Bana gel, seni onunla evlendireyim. Zira senin değerin ve kıymetin bana ulaştı." Haşim bu teklifi geri çeviriyor ve şöyle diyordu: "Hayır, zamanımda yaşayanlardan üstün kılan ve onların en kıymetli nesebi kılan zata yemin olsun ki dünyadaki en temiz kadınla evleneceğim."

[1650] Bu kısım derkenara yazılmıştır.

Hāşime getürdükde Hāşim cemʿ-i Ḳureyş'e eyitdi: "Yā maʿşer-i Ḳureyş! Ḥaḳḳā ki vecḥ-i arżda siz muḫḫ-ı **(18)** veled-i İsmāʿīlsiz ve Ḥaḳ Teʿālā sizi ḥareminde iskān itmekle cümleden mümtāz ḳıldı. Ben ise sizüñ **(19)** reʾisiñüzüm. Pes, ilā heẕālān benüm ḥıfẓumda olan livā-i nizār ve ḳavs-ı İsmāʿīl ve mefātīḥ-i buyūtiʾl-eṣnāmı **(20)** ḥālen oġlum ʿAbdulmuṭṭalib'e teslīm eyledüm. Meʾmūldür ki siz daḫı baʿdeʾl-yevm añа iṭāʿat eyleyesiz." **(21)** didi. Ve ol zamānda ʿAbdulmuṭṭalib yigirmi beş yaşında idi. Ve fırḳa-i Ḳureyş bi-külliyetihim Lāt ve ʿUzza **(22)** menāteʾṣ-ṣāliṣateʾl-uḫrā ve bunuñ emṣāli esmā ile müsemmā iki yüz ʿaded aṣnāma perestiş **(23)** idüp (هٰؤُلَاءِ)[1651] (شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ) deyüp Kaʿbe'yi ṭavāf ve maḳām-ı İbrāhīm'e taʿẓīm ve aṣnām **(24)** niyyetine ẕebḥ-i ḳurbān idüp müşrik-i billāh olmışlar idi. Pes, müşrikān-ı Mekke bi-ecmaʿihim ḳalḳup **(25)** ber-mūceb-i vaṣiyyet-i Hāşim, ʿAbdulmuṭṭalib'i taḳbīl-il reʾs idüp (سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا)[1652] didiler. Ve her yıl **(26)** ṭavāʾif-i ʿArap şütür ve ve ġanem ve envāʿ-ı niʿamdan ʿAbdulmuṭṭalib'e hedāyā-yı vāfire götürüp **(27)** taʿẓīm iderlerdi. Ve nūr-ı Muḥammedī cephesinde kevkeb-i dürrī gibi teleʾlü itmekle ol nūrı taʿẓīmen **[409b] (1)** ʿAbdulmuṭṭalib aṣnāma taḳarrüb itmezdi. Ve aṣḥāb-ı fīl ki Ebrehe ve etbāʿıdur. Hedm-i bünyād-ı Mekke niyyeti ile **(2)** ʿAbdulmuṭṭalib üzerine gelüp ġażab-ı ilāhī ile cümlesi helāk oldı. Nitekim ḳıṣṣa-i aṣḥāb-ı fīl muḳaddemā **(3)** sūretüʾl-fīl tefsīrinde tafṣīl olınmışdur. Maḥallinden görile. Ve ʿAbdulmuṭṭalib irḫāsāt-ı nübüvvetden **(4)** niçe ʿacāyibāt müşāhede ḳılup ve çāh-ı zemzemüñ ḥufr-ı ṣānīsi ʿamel-i ʿAbdulmuṭṭalib'dür. Ve ḥīn-i ḥufrda **(5)** suyūf medfūne bulunup envāʿ-ı ʿalāmāt ẓāhire olmışdur. Ve bilcümle ʿAbdulmuṭṭalib Hind'den **(6)** soñra Lebeni binti Hācir nām bir zen daḫı tezevvüc idüp Ebū Lehep andan ṭoġdı ki ismi ʿAbdulʿuzzā **(7)** idi. Ve ḳalem-i

[1651] Yûnus 10/18: "Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "**İşte bunlar Allah katında bizim şefaatçılarımızdır**" diyorlar. De ki: "Siz, Allah'a göklerde ve yerde O'nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz!? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir."

[1652] Bakara 2/285: "Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz." Şöyle de dediler: "**İşittik ve itaat ettik**. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır."

ḳażā ve taḳdīr-i cebhe-i istiʿdād ne küfr ve ḍalālet tasṭīr idüp şānına (تَبَّتْ)[1653] (يَدَا اَبِى لَهَبٍ) **(8)** nāzil oldı. Pes, māder-i Ebū Lehep daḫı mürd olduḳda Suʿdī binti Ḥubāb bin **(9)** Kelīb'i tezevvüc idüp ʿAbbās raḍıyallāhu ʿanha ve Ḍırār ve ʿĀtike Suʿdī'den ṭoġdılar Suʿdī daḫı vefāt **(10)** itmekle Hāle binti Vehīb nām bir zene nikāh idüp seyyidü'ş-şühedā Ḫamza ve Hacil ve Safiyye **(11)** andan ṭoġdılar velākin nūr-ı Muḥammedī vech-i Şeybe'den mufārıḳ olmayup rūz ve rūz leṭāfet ü neẓāfet **(12)** ve neżāret ü ṭerāveti ziyāde olurdı. Mervīdür ki ʿAbdulmuṭṭalib ol eşnāda bir rü'yā-yı ġarībe görmekle **(13)** ḫavf-ı bisyār ile bīdār olup fezeʿa başladı.

كما حكى عبّاس رضه فنظرت اليه وقد قام **(14)** يجرّ رداءه فاتبعة حتى دخل على الكاهنة فلما نظرت الى تغيّر لونه قال له يا ابا الحارث **(15)** ما لى ارى لونك متغيّر قال لها لأنى رايت رؤياً هالتنى نبياً انا نائم فى الحجر اذا انا بسلسلة بيضاء **(16)** قد خرجت من ظهرى لها اربعة اطراف طرف قد بلغ السّماء وطرف قد بلغ الثّرى وطرف قد بلغ **(17)** شرق الارض وطرف قد بلغ عزبها فبينا انظر اليها اتأمّلها اذ صارت السّلسلة شجرة حضراء **(18)** قد تدلّت بكل ثمرة على وجه الارض واذا انا بشيخين قد وقفا علىّ فقلت لاحدهما من انت قال **(19)**انا نوح رسول رب العالمين فقلت للاخر من انت قال انا ابراهيم خليل ربّ العالمين فسلّما علىّ وقال لى **(20)** يا عبد المطّلب هذه الشّجرة هى الاصلة الّتى غرست فى ظهر ابائك لم تزل تنقل بالعهود والمواثيق **(21)**حتى صارت اليك وانها محجوبة فى ظهرك عن عبادة اللات والعزّى فقالت الكاهنة يا ابا الحارث **(22)** لئن صدّقت رؤياك ليخرجنّ من ظهرك من يؤمن به اهل السّماء ويدين له اهل الارض ودلّت **(23)**السّلسلة على كثرة اتباعه وانصاره وقوّتهم لتداخل خلق السّلسلة ورجوعها شجرة ثابتةً يدل على ثبات **(24)**امره وعلوّ ذكره وسيهلك من لم يؤمن به كما هلك قوم نوح وستظهر به ملّة ابراهيم[1654]

[1653] Tebbet 111/1: "Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu."

[1654] Nitekim Abbas (r.a.) şöyle anlatmıştır: Ona baktım, kalmış elbisesini çekerek gidiyordu. Onu izledim. Nihayet bir kahine girdi. Onun renginin değiştiğini görünce ona dedi ki: "Ey Ebul-Haris, neden rengin böyle değişiyor?" O da şöyle cevap verdi: "Çünkü ben, beni korkutan bir rüya gördüm. Bir ara odamda uyurken birden sırtımdan beyaz bir zincir çıktı. O zincirin dört ucu vardı. Bir ucu semaya, diğer ucu toprağa, diğer ucu yeryüzünün doğusuna, diğer ucu da batısına uzanıyordu. Ben ona bakıp ne olduğunu düşünürken birden o zincir, yeryüzündeki tüm meyvelere sarkan yeşil bir ağaca dönüşüverdi. O esnada başımda iki ihtiyar belirdi. Onlardan birine, "Sen kimsin?" diye sordum. "Ben, Alemlerin rabbinin elçisi Nuh'um" diye cevap verdi. Bu sefer diğerine, "Sen kimsin?" diye sordum. "Ben alemlerin rabbinin dostu İbrahim'im" dedi. Bana selam verdiler ve şöyle dediler:"Ey Abdulmuttalib, bu ağaç, atalarının sırtında filizlenen ağacın köküdür. Bir çok söz ve ahitlerle sana kadar ulaşmıştır. O senin sırtındayken Lat ve Uzza'ya ibadet etmekten alıkonursun." Bunun üzerine kahin şöyle dedi: "Ey Ebul-Haris, eğer rüyan gerçek olursa senin sırtından sema ehlinin iman edeceği, yer ehlinin de din olarak kabul edeceği bir kimse çıkacaktır. Zincir, ona tabi olanların, ona yardım edeceklerin çokluğuna ve kuvvetine işaret etmektedir. Zira zincirin halkaları iç içe geçmiş haldedir. Onun sağlam bir ağaca dönmesi de hükmünün kalıcı, zikrinin de yüce olacağını göstermektedir. Ona iman etmeyen de Nuh kavmi gibi helak olacaktır. İbrahim'in dini onunla yükselecektir."

Pes, ʿAbdulmuṭṭalib **(25)** bu vāḳıʿadan soñra niçe māh u sāl tezevvüc itmeyüp ol nūr-ı Muḥammedīnüñ cebhesinden āḫire intiḳālin istemedi. **(26)**

بالاخرة بنيهاً للتزويج[1655]

Bir vāḳıʿa daḫı görmekle Fāṭıma binti ʿAmr vebni ʿĀyin nām merʾeyi yüz reʾs şütür-i ner **(27)** ve ẕehebden on ʿaded evrāḳ-ı mihr ile tezevvüc idüp Ebu Ṭālib Fāṭımāʾdan vücūda geldi ki ismi **[410a] (1)** ʿAbdümenāf idi. Ve ināṣdan Berre ve Āmine tevālüd idüp henüz ol nūr-ı Muḥammedī cebhe-i ʿAbdulmuṭṭalibʾden mufārıḳ **(2)** olmamışdı. [ʿAbdullāh][1656] ittifāḳan bir gün ʿAbdulmuṭṭalib şikārdan gürüsne ve teşne menzilgāhına gelüp mā-i zemzem nūş **(3)** ve Fāṭıma Ḫātunʾı der-āguş ḳılup ol nūr-ı müşteʿil raḥm-ı Fāṭımaʾya münṭaḳil ve ʿAbdullāhʾa ḥāmil oldı. Ve bir sāʿat **(4)** saʿd aḫterde mużīḳ-i raḥmden feżā-yı dünyāya ḫurūc idüp ḳalem-i ḳudret-i cebīn-i meymeneti üzre

عبدالله **(5)** المستودع ظهره نور محمد بامانالله و امان ملاءكته بالعهود والمواثيق[1657]

nigāşte ḳılup ʿAbdulmuṭṭalib daḫı **(6)** ʿAbdullāh deyü tesmiye itmege muvāfıḳ oldı. Ve nūr-ı Muḥammedī anda ẓuhūr itmekle sāʾir evlādından ziyāde muḥabbet eyledi**. (7)** Mervīdür ki ʿAbdulmuṭṭalib ḥīn-i ḥufr-ı zemzemde bu vechle neẕr eylemiş idi ki eger ḥażret-i Vehhāb ve muḳtedir **(8)** tüktem ile mevsūm olan zemzem-i mükerremi feyż-i ʿuyūn-ı ʿināyetinden luṭf-ı bī-minnet idüp ẓuhūra gelürse **(9)** anuñ şükrānesi-çün meşīme-i ʿademden pīş-gāh-ı vücūda gelecek evlād-ı ẕükūrı ʿaşere-i kāmileye vāṣıl olursa **(10)** birini mānend-i İsmāʿīl, Ḥaḳḳʾa ḳurbān ve iḳtifāʾ-i eṣer-i Ḫalīlürraḥmān eyleye. Çünki evlād-ı ẕükūr-ı ʿAbdulmuṭṭalib mertebe-i **(11)** āḥāddan mürūr ve ser-ḥadd-i ʿaşerede ẓuhūr eyledi. İncāz-ı vaʿde ʿazīmet idüp velākin ḥançer-i ẕebḥa naṣīb **(12)** olacaḳ kim idügi muʿayyen olmaḳ içün ʿādet-i melūfe-i ʿArab üzre eyitdi: "İlāhī! Ḳurʿa atayım senüñ irādetüñle

[1655] "Sonunda evlenmesini tenbih eden bir vakıa dahî görmekle…"
[1656] Bu kısım derkenara yazılmıştır.
[1657] Sırtında Muhammed'in nurunu, sözler anlaşmalar çerçevesinde, Allah'ın ve onun meleklerinin güvencesiyle saklayan Abdullah…

(13) her ḳanḳısına düşerse anı ẕebḥ ideyüm." deyüp ḳurʿa-zen olduḳda naḳş-ı nā-murādı-ı ṭāliʿ ʿAbdullāh'a vākīʿ **(14)** oldı. ʿAbdulmuṭṭalib daḫı bī-tereddüd imtiṯāl-i emr-i taḳdīri-çün ẕebḥ-i ʿAbdullāh'a dāmen-i dermiyān itdükde māder-i **(15)** ʿAbdullāh'uñ aḳrabāsından olan Benī Maḥzūm bu emr-i mevḥişi menʿ ve taʿvīḳ ve ʿAbdullāh'ı ẕebḥden telḫīṣ içün **(16)** çāre-cūy olmaġla Süccāc nām kāhine-i kārdāne varılup emr-i mezbūrı ʿarża-dāşt-ı pīş-gāh-ı müşkil-küşā **(17)** itdiler. Kāhine eyitdi: "Beyne'l-ʿArab diyet-i merdüm ne şeydür ve ne miḳdardur? ʿAbdulmuṭṭalib: "On şütürdür." deyü cevāb **(18)** virdi. Süccāc-ı kahine eyitdi: "İmdi yā ʿAbdulmuṭṭalib! ʿAbdullāh ile on şütür miyānesinde ḳurʿa-endāz ol. **(19)** Eger ḳurʿa şütüre düşerse fīhā ve illā ḳurʿa-i cemʿ şütüre vāḳiʿ olınca onar onar ziyāde olınsun." didi. **(20)** ʿAbdulmuṭṭalib ber-mūceb-i güfte ʿamel idüp onar onar ziyāde iderek bilāḫare yüz re'ş şütüre müntehī **(21)** olduḳda naḳş-ı kaʿbeteyn-ı murād cem-i şütüre taʿalluḳ itmekle ʿAbdullāh ġul-ı ẕüll-i ẕebḥden āzād olup yüz dāne **(22)** şütür gerden-firāz-ı ẕebḥ olındı. Ve ḥażret-i faḫr-i kā'ināt ʿaleyhi ekmeli't-taḥiyyāt انا ابن الذبيحين[1658] ḳavl-i şerīfleriyle **(23)** bu maʿnāya işāret buyurdı. Revāt-ı ṯiḳāt-ı sütūde ṣıfātdan menḳūldür ki ol gice ki ʿAbdullāh dünyāya **(24)** geldi. Ḥudūd-ı Şām'da olan aḥbār-ı yehūd anuñ velādetinden birbirine ḫaber virdiler. Ve sebeb-i ıṭṭılaʿ **(25)** bu idi ki ḥażret-i Yaḥyā bin Zekeriyyā eş-şehīd ʿaleyhimesselāmuñ āġuşte-i ḫūn-ı şehādet olan **(26)** cübbe-i ṣūf-ı sefīdi, kibār-ı aḥbār-ı yahūduñ ʿindinde maḫfūẓ olup ve muṭālaʿa-i kütüb-i āsumānī idenler **(27)** şöyle maʿlūm idinmişler idi ki cübbe-i Yahyā'da olan ḫūn-ı ḫuşk şehādet her ḳaçan ki tāze ve ter ü müteḳāṭır ola. **[410b] (1)** Peder-i pāḳize güheri ḥażret-i seyyidü'l-beşerüñ velādetine işāretdür dinilmiş. Pes, aḥbār-ı yehūd pīrāmen-i cübbeden **(2)** cereyān iden ḳaṭarāt-ı ḫūn, vech-i zemīni reh-i gülgūn eyledügiñ raʾyu'l-ʿayn müşāhede itmekle taḳdīr-i **(3)** Ḫudā ḥabīb-i Muḥammedini'l-Muṣṭafā'nuñ nuṭfe-i pākini ṣulb-ı pederden raḥm-ı mādere naḳl idecegüñ taḥḳīḳ idüp **(4)** lā-cerem tenvire-i şerāre-i küfr ü fesād olan nihād-ı biʾse'l-mihādlarından nāʾire-i ḥaḳd ve ḥasedi **(5)** zebāne-keş olup

[1658] Ben iki kurbanlığın oğluyum.

kemer-i ʿadāveti miyān-ı şeḳāvete bend itdiler. Ve ʿAbdullāh'ı ḳatl ve helāk niyyeti ile Ümmü'l-ḳuʾrā'ya **(6)** gelüp niçe mekr ü ḫudʿaya diḳḳat itdiler velākin berekāt-ı nūr-ı Muḥammedī, nār-ı şerāre-feşān-ı cuhūdānı **(7)** iṭfāʾ idüp bir nesneye ḳādir olamadılar. Elḥāṣıl ʿAbdullāh ṣon kerdigār ile perverde **(8)** olup terbiyesi bir mertebeye irtiḳāʿ itdi ki bir gün ʿAbdullāh pederine eyitdi: "Ey vālid-i mācid! Baña ʿaceb **(9)** ḥāl vāḳiʿ olur? Çünki baṭḥa-i Mekke ve kūh-ı sebīre revāne olam ẓahrımdan bir nūr-ı aḫḍar lemeʿān **(10)** idüp şaṭrına münḳasim olur. Ve bir ḳısmı şarḳa ve bir ḳısmı ġarba münbasiṭ olur. Baʿdehū bir şekl-i müstedīr **(11)** müctemiʿ olur. Ve bir ḳıṭʿa seḥāb-ı müdevvir gibi fırḳama sāye-bān ve peyveste-i āsumān olup fi'l-ḥāl **(12)** evvelki ḥāline rucūʿ ve girü derūn-ı ẓahrıma vülūc ider. Ve her gāh ki bir dıraḫt-ı bī-berg ü şemerüñ **(13)** zīr-nişīni olsam derḥāl sebz ve ser-efrāz ve üzerime sāye-endāz olur. Ve ol maḥalden nahżat **(14)** eylesem fi'l-ḥāl ol dıraḫt eski ḥālüñe ʿavdet idüp ḫuşk olur. Ve her bār ki Kaʿbe'de olan **(15)** aṣnāma ḳarīb olsam semʿime aṣnāmdan bu vechle feryād irüşür ki: "Ey ʿAbdullāh! Zinhār bizden **(16)** dūr ol ki nūr-ı Muḥammedī senüñ cebīnüñde nümūdār olup ol ḥabīb-i perverdigār bir sulṭān-ı ʿaẓīmü'ş- **(17)** şāndur ki peygamber-i āḫir zamān ve ḳātil-i küffār ve müşrikāndur. ʿAbdulmuṭṭalib eyitdi: "Ey ferzend-i **(18)** dil-bend! Ümīdim oldur ki ṭaḳrīr itdügüñ ḥālāt ve müşāhedātuñ olan ʿalāmāt ol **(19)** zübde-i mükevvenāt senüñ ṣulbüñden vücūda gelecegüne işārātdur. Ve bilcümle çünki vālid-i seyyidü'l-beşer **(20)** ḥadd-i bulūġa irişdi. Ḥüsn-i ṣūret ve ṣafāʾ-i sīret ile ṣadr-nişīn-i dīvān-ı belāġat olmaġla, sāʾir **(21)** iḫvānından mümtāz belki cemīʿ-i feteyān-ı Ḳureyş ve civānān-ı Benī ʿAdnān'dan ser-efrāz ve nūr-ı sāṭıʿ-u'ẓ-ẓuhūr **(22)** şefīʿu'l-maḥşer ġurra-i ġarrā-yı ḫūb-manẓarından şaʿşaʿa-endāz olup eṭrāf u cevānib ve aḳārib ve ecānibden **(23)** belki muḫteşemān-ı rūzigār ve pādişāhān-ı kām-kār anı dāmad idünmege rāġıb kerāren ve merāren **(24)** bu emrüñ ḫuṣūlüñe ṭālib olup ʿAbdulmuṭṭalib her birine tesevvüfle cevāb virirdi. Ḥaṭṭā niçe duḫterān-ı **(25)** ṣāḥib-i cemāl ʿAbdullāh'uñ ḥüsn-i dīdār ve luṭf-ı kerdārına ʿāşıḳ-ı bī-ḳarār olup vuṣlat-ı ümmīdine **(26)** güẕergāhında ṭurup ʿarż-ı kālā-yı

ṣūret iderlerdi. Ve fi'l-ḥāl emr-i Ḫudā ile melā'ike ol cemā'at-ı **(27)** nisvāna kendüleri ṣūr-ı mehībe ile iẓhār idüp ḫavf ve ḫaşyet ile ser-i cürātların serā-perde-i ferāġata **[411a] (1**) çekerlerdi. Ve tevfīḳ-i sübḥānī ile 'Abdullāh daḫı muḫālaṭa-i zenāndan muḫteriz olmış ve dāmen-i himmeti levṯ-i **(2)** ṣehmet ile ālūde olmamış idi. Pes, bu ḥāl üzerine sinn-i 'Abdullāh yigirmi beş ve bir ḳavlde otuz **(3)** seneye vāṣıl olduḳda ol kevkeb-i risālet, maṭla'-ı siyādetden ṭulū'a ḳarīb olmaġla cühūdān-ı **(4)** Şām'dan yetmiş 'aded ġaddar-ı ḫūn-āşām birbiriyle 'ahd-i tamām itdiler ki Mekke'ye varup bir vechle ihtimām **(5)** ideler ki lā-cerem şebeke-i mekr u keyd ile mürġ-ı rūh-ı 'Abdullāh'ı ṣayd ve kemend-i ẓalām-ı ḫud'a ile **(6)** rūz-ı ḥayātını şām-ı memāta ḳayd itmeyince mürāca'at itmeyeler. Pes, bir miṯāl-i būm bu niyyet-i şūm ile Şām'dan **(7)** nahżat ve ḫavf-ı iştihārdan gice ḥareket ve nehārda maḫfī ve rāḥat olup bu üslūb üzre **(8)** ḥavāli-i Mekke'ye irişüp munṭaẓır-ı furṣat oldılar. [1659][تزويج آمنه با عبدالله] İttifāḳan 'Abdullāh daḫı bir gün tek ü tenhā şikār-gāhda **(9)** muṭaraṣṣıd-ı ṣayd iken furṣatı ġanīmet bilüp cümlesi yek ḳademe hey'et-i ictimā'iyye ile pīş ü pes **(10)** 'Abdullāh'dan şimşīr-i bürrān ḥavāle ḳıldılar. Meger Vehb bin 'Abdimenāf Zehrā daḫı ol vādide ṣayda çıkmış idi. **(11)** Nāgehān 'Abdullāh'a hücūm iden kilābı görüp 'Abdullāh'ı istiḫlāṣ niyyetine at sürdükde anı gördi kim **(12)** cānib-i āsmāndan muḫālif-i ṭavr-ı ādemī, eblāḳ-süvār bir ṭā'ife-i ḫuceste-dīdār bedīdār olup ol **(13)** cuhūd-ı ḥasūdları ṭa'ma-i şimşīr idüp 'Abdullāh'ı kemend-i keydlerinden ḫalāṣ eyledi. Çünki 'Abdimenāf **(14)** ẕikr olınan meṣāfı müşāhede eyledi. 'Ulüvv-ü şān 'Abdullāh ma'lūmı olup duḫteri Āmine Ḫātun'ı 'Abdullāh'uñ **(15)** ḥibāle-i nikāhına ḳayd itmek ḫāṭırasıyla menzil-gāhına 'avdet idüp ṣūret-i vāḳı'a ve ẕihnüñde musammem olan **(16)** ḫāṭırāsını menkūḥası Berre pīş-gāhına 'arża-dāşt itdükde anuñ daḫı bu re'y-i rezīn-i maḳbūli olmamaġla **(17)** fi'l-ḥāl bu emrüñ ḥuṣūli içün nisvān-ı Ḳureyş'den ba'żı kār-sāz ve maṣlaḥat-nevāz [ḫāṭunları refīk idüp][1660] bi'l-ittifāḳ risālet-i Vehb ile **(18)** ḫidmet-i 'Abdulmuṭṭalib'e

[1659] Amine'nin Abdullah ile evlenmesi.
[1660] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

varup zevcinden selām-ı ferāvān itdi. Ve eşnā'-i mukālemede münāsebet bulup **(19)** eyitdi: "Yā ʿAbdulmuṭṭalib! Bizüm bir duḫter-i pāk-ṭīnetimüz vardur ki erīke-nişīn-i nihānḫāne-i ʿismet olup **(20)** hacle-i ʿiffetde mestūr ve perde-i ʿizzetde manẓūrdur." deyüp müddeʿāsını maʿrūż-ı reʾy-i ʿAbdulmuṭṭalib eyledi. **(21)** ʿAbdulmuṭṭalib'üñ daḫı bu vāḳıʿa kāmına ki Āmine'i ʿAbdullāh ile tezvīcdür. Ḥāṭırına bi-ġāyet merġūb göründi. **(22)** Zīrā ʿAbdulmuṭṭalib-i muḳaddemā daḫı Āmine'nün leṭāfet ü neẓāfet ve ḥüsn ü melāḥatın Āmine'nün duḫteri ʿammı **(23)** ve kendünüñ zevcesi Hāle ki māder-i Ḥamza'dur. Andan kerrāt ile istimaʿ itmişdi. Ve bir rivāyetde bāʿiş-i raġbet-i ʿAbdulmuṭṭalib **(24)** ḳıṣṣa-i ḫaber-i yemenīdür ki ʿAbdulmuṭṭalib'e bir zamān cānib-i Yemen'e vāḳıʿ olmaġla aḥbār-ı yehūddan birisi Yemen'de **(25)** ʿAbdulmuṭṭalib'e mülāḳī olup vechine naẓar itdükde eyitdi: "Ey merd-i pāk-nihād ḳanḳı ḳabīledensin? ʿAbdulmuṭṭalib, **(26) "**Evlād-ı Hāşim'denüm" deyü cevāb virdi. Ḫaber-i yemenī eyitdi: "Ey ferzend-i ercümend! Senden destūr meʾmūldür ki bir maʿnā **(27)** tefaḫḫüṣī içün baʿżı ʿużvuña naẓar eyleyem. ʿAbdulmuṭṭalib daḫı, "Cāʾizü'r-ruʾyete olan maḥalle naẓar şartıyla destūr." didi. **[411b] (1)** Pes, ḥaber-i yehūd ʿAbdulmuṭṭalib'üñ minḫarīmine ve bir rivāyetde keff-i destine naẓar idüp eyitdi: "Ey ʿAbdulmuṭṭalib! **(2)** Senüñ keff-i destüñden birinde mülk ü salṭanat ve birinde nūr-ı nübüvvet müveddaʿdur. Ve ẕikr olınan devletinüñ **(3)** ictimāʿı iki menāf miyānından ẓuhūr idecekdür ki birisi ʿAbdümenāf bin Ḳuṣṣa ve birisi ʿAbdümenāf bin Zehrā'dır. **(4)** Andan Ḫaber-i yemenī eyitdi: "Ey merd-i pāk güher! Müte'ehhil misin? ʿAbdulmuṭṭalib: "Mücerredim." didi. Ḫaber eyitdi: "İmdi saña vaṣiyyet **(5)** olsun ki Mekke'ye dāḫil olduḳda Benī Zehrā'dan bir duḫter tezevvüc eyleyesün." Binā'en-ʿalā ẕalik ʿAbdulmuṭṭalib **(6)** Benī Zehrā'dan māder-i Ḥamza Hāle binti Vehb'i almışidi. Fe iẕā kāne keẕālik Āmine binti Vehb daḫı **(7)** Benī Zehrā'dan olmaġla tutuḳ-ı dībāc-ı izdivāc-ı ʿAbdullāha'a vażʿ eyledi. Ve ʿAbdullāh bin ʿAbbās raḍıyallāhu ʿanhümā **(8)** vālid-i mācidi ʿAbbās'dan nāḳildür ki ʿAbdullāh ile Āmine'nüñ şeb-i zifāfında Benī Maḫzūm ve ʿAbd-i Şems ve **(9)** ʿAbd-i Menāf'dan iki yüz ʿaded nisvān-ı

perde-nişīnān taʿdād eyledüm ki Āmine-i emīnenüñ ol gencīne-i murāda **(10)** vuṣlatuñ istimaʿ itdüklerinde reşk ve teʾessüflerinden birer derde mübtelā olup āḫir-i ʿömre varınca nefislerini **(11)** zevc-i āḫirüñ ʿaḳd-i nikāḥından menʿ idüp āh-ı ḥasret ile naḳd-i girān-māye-i cānların ḫazānedār-ı ervāḥa **(12)** teslīm itdiler.

Beyt:

هزار تشنه چو اسکندرست در ظلمات

همین یکیست خضر برنگار آب حیات[1661]

(13) Ve Āmine Ḫātun Resūl ʿaleyhisselām ile min ciheti'l-abā gülābda cemʿ olur ki Resūl ʿaleyhisselām'a müntehī **(14)** olan cihet-i ābāde ālet-i ṣulb ve Āmine'ye vāṣıl olan cihet-i ābāde dört baṭn mürūr itmişdür. Āmine **(15)** Ḫātun'uñ cihet-i ābāde olan insābı bunlardur. Āmine binti Vehb bin ʿĀbd-i Menāf bin Zehrā bin Kilāb ebu'l-ḳuṣṣa **(16)** ve buṭūn-ı ümmehāt-ı Āmine bu vechle mażbūṭadur. Āmine binti Ümmü Ḥabībe binti Berre binti Ḳılābe binti Ümeyme binti Dübb **(17)** binti Ātike binti Leylā binti Āvf ve ebu'l-beşir faḫr-i ʿālem sallallāhu ʿaleyhi ve selleme gelince vāḳīʿ olan silsile-i **(18)** nesebleri ḳırḳ sekiz baṭn olup velākin yigirmi bir baṭn ki ʿĀdnān'a müntehīdür. Aslā şübhe ve iḫtilāf **(19)** vāḳīʿ olmayup ḥażret-i risālet-penāh ʿaleyhi ṣalavātullāh daḫı ʿĀdnān'a varınca ʿadd buyurmışdur. **(20)** Ve ʿĀdnān'dan Ādem'e varınca vāḳiʿ olan bāʿiṯ-i iḫtilāf teḳallül ve tekeṯṯür ve teḳaddüm ü teʾeḫḫürdür. Fe-ammā **(21)** Şit ve İdrīs ve Nūḥ ve İbrāhim ve İsmāʿīl ʿaleyhim ṣalavātullāhi'l-celīl cedd-i Resūlullāh olduġında iştibāh **(22)** yoḳdur.

[آبسته شدن آمنه برسول آخرالزمان][1662]

Elḥāṣıl mudaḳḳiḳān-ı ḥaḳā'iḳ-i aṯār ve nüvīsendegān-ı daḳāyıḳ-ı aḫbārdan menḳūldür ki ʿaşiyye-i **(23)** ʿarefedeki leyletü'l-cumʿa idi. Ol bir ceys-i burc-ı saʿādet ile zühre-i evc-i ṭahāret miyānesinde ʿaḳd-i münākehat **(24)** üstüvār

[1661] Zulümat'ta İskender gibi binlerce susuz vardır. Âb-ı hayatın yanında tek bir Hızır vardır.
[1662] Âmine'nin âhir zaman peygamberine gebe kalması.

olmaġ-içün ol gice çādır-ı zer-beft-i zifāf ḳurulup taḳdīr-i ʿazīz perverdigār ile netīce-i **(25)** izdivāc māʾ ve ṭīn olan nuṭfe-i Seyyidi'l-Mürselīn ṣulb-ı ʿAbdullāh'dan raḥm-ı Āmine'ye muntaḳil oldı. **(26)** Ve İbn ʿĀbbas'dan mervīdür ki ol nuṭfe-i Muḥammedī, ṣulb-i ʿĀbdullāh'dan raḥm-ı Āmine'ye intiḳāl itdügi gice **(27)** temāme-i kāhinān-ı ʿArab āgāh olup ṣūret-i vāḳıʿayı birbirine iʿlām itdiler. Ve şarḳ u ġarb ʿālemde **[412a] (1)** olan vuḥūş ve ṭuyūr ve devāb-ı buḥūr güftāre gelüp ḳarībdür ki bu köhne-ḫāne-i tarīk-i cihān, **(2)** nūr-ı ḥużūr-ı nebī-i āḫirü'z-zamān ile nūr-efşān ola deyü birbine tebşīr itdiler. Ve rubuʿ meskūnda olan **(3)** ṣanemler menkūs olup rūy-ı zemīnde olan cebābire-i rūz-gār ve aña serre-i ẕevi'l-iḳtidār **(4)** eserre-i serverlerinden negūn-sar olduġından ġayrı her birinüñ nuṭḳ-ı zebānı ṭutılup mālik-i miknet-i tekellüm **(5)** olamadılar. Ve Āmine Ḫātūn'dan menḳūldür ki müddet-i ḥaml-i nūr-ı nübüvvet altı aylıḳ olıncaya degin ḫāṣṣa-i nisvān **(6)** olan ʿalāmāt-ı ṣıḳlet ḥamlinden kendümde inḳiṭāʿ-ı remden ġayrı şeʾy iḥsās itmeyüp ḥāmil **(7)** olduġım bilmedüm. Ve inḳiżā-yı müddete ḳarīb bir ḫ ̆āb-ı ġarīb gördüm ki benden bir nūr-ı sermāye-i **(8)** behcet ve sürūr munfaṣıl oldu ki anuñ şaʿāşiʿinden ṭaraf-ı Şām'da olan belde-i Buṣra'nuñ ḳuṣūrı **(9)** naẓarumda bedīdār oldı. Ve nāgehān bir pīr-i rūşen-liḳā āşikār olup

نظر در زمین و زبان درسخن[1663]

(10) baña tevcīh-i ḫiṭāb idüp: "Yā Āmine! Senüñ ṣanduḳa-i raḥmüñde müveddaʿ olan ne meḳūle cevher-i cihān-efrūz-ı **(11)** saʿādet idügün bilür misün?" didi. Ben daḫı hilye-i şuʿūrdan ʿāṭıl olduġım işʿār itdükde, **(12)** "Ey setīre-i nāmus-ı ʿismet! Saña beşāret olsun ki ḥāmil-i peyġamber-i āḫirü'z-zamānsın." dimekle ḥamlimi taḥḳīḳ **(13**) itdüm. Ve zamān-ı vażʿ nezdīk olduḳda ol pīr-i rūşen-żamīr yine iẓhār-ı vech-i bedr-i münīr idüp **(14)** baña

حرز الامانی اعیذه بالصمد الواحد من شرکل حاسد[1664]

[1663] Göz yerde ve dil sözde…
[1664] Her türlü hasetçinin şerrinden, tek olan Samed ile ona sığınırız.

taʿlīmin idüp, "Ol mevlūd-ı mevdūd **(15)** ʿāḳıbet maḥmūda taʿvīẕ eyleyesün ve baʿde'l-vilāde ism-i şerīfin Muḥammed diyesin." didi. Ve mervīdür ki **(16)** ol ʿillet-i ẓuhūr-ı ʿālem ve teşrīf-i ṭırāz-ı ādem ṣallallāhu ʿaleyhi vesellemüñ inʿilāḳından evvel ṭā'ife-i Ḳureyş **(17)** niçe māh u sāl istīlā-yı ḳaḥṭ u ġalādan bī-mecāl olup ebr-i āsumān bī-maṭar ve eşcār-ı bustān bī-ŝemer **(18)** ve çār-pāyān lāġar ḳalup ʿālem ü ʿālemiyān mużṭar olmışidi. Çünki ol nūr ḥużūra mecrā-yı **(19)** feḳarāt-ı ṣulb-ı muṭahhardan intiḳāl vāḳiʿ oldı. Saḥb-ı müterākimeden bārān-ı berekāt teḳāṭur idüp **(20)** niçe rūzgār ḫuşḳ-leb olan enhār u ʿuyūn cereyān idüp pejmürde olan dıraḫtlar **(21)** nümūdār-ı ŝemerāt oldı. Ve çār-pālara daḫı kemāl-i semen ḥuṣūle gelüp ʿāleme erzāḳ-ı keŝīre münteşir oldı. [Ve ol sāl ferḫunde fālehu senetü'l-feṭḥ tesmiye olındı.][1665] Naẓm:

هستی او تا بعدم خانه بود

نقش وجود از همه بیگانه بود

چون ز وجودش آوازه یافت

نسخهٔ هستی رقم تازه یافت **(22)**

سایهٔ رمحش که ز کردون گذشت

رزق رسان در همه آفاق گشت

تا بعدم داشت وجودش درنگ **(23)**

بود جهان برهمه تاریک و تنگ

[1665] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

نور وجودش بجهان نور داد

ما تمیان راخبراز سور داد[1666] **(24)**

aṣḥāb-ı siyer rivāyet iderler ki raḥm-ı māderde naḫl-i seyh-i sīmā-yı **(25)** ḫayru'l-beşer heft māhe iken ʿAbdulmuṭṭalib ol müstenid-i erīke-i ʿizz ü cāh ve vālid-i mācid-i Resūlullāh aʿnī **(26)** ʿAbdullāh'ı bi-resm-i ticāret Şām'a göndermekle varup ʿavdetde Medīne'ye geldükde ṣāḥib-i firāş olup **[412b] (1)** Yeşrib'de ḳaldı.

[Vefāt-ı ʿAbdullāh][1667]

Ve ḳāfile-i Şām Mekke'ye Şām'dan mürācaʿat itdüklerinde ʿĀbdulmuṭṭalib ʿĀbdullāh'uñ şikeste-i **(2)** ḥāl olduġın bilüp ʿiyāde ve iyābī içün ekber evlādından olan Ḥāriṣ'i bir vech-i istiʿcāl, **(3)** ṭıybe-i ṭayyibeye irsāl itmekle Ḥāriṣ varduḳda ʿĀbdullāh'ı mütevāri ḥicāb-ı türāb ve Daru'n-nābiġa'da **(4)** medfūn ve nā-yāb görüp Mekke'ye ʿavdet ve hādimü'l-lezzāt ʿĀbdullāh'uñ ḳavāʿid-i bünyān vücūdun **(5)** ḫarāb itdügin ʿĀbdulmuṭṭalib'e iʿlām ve bu ebyātuñ mefhūmı ile ḫāṭırın tesliyet-i tamām eyledi.

Naẓm: **(6)**

از اجل نیست هیچکس امین

با همه خاق مرگ این دارد

جعد مشکین ماه رخساران

بلحد ها درون دفین دارد[1668]

[1666] Onun varlığı adem diyarında iken varlık nakşı, herkese yabancıydı. Onun varlığından, yokluk, duyulunca varlık nüshası yeni bir yazı buldu. Onun rahmetinin gölgesi, feleği geçti. O bütün ufkun rızkını ulaştırıcı oldu. Varlığı yokluk diyarında iken cihanın tamamı dar ve karanlık idi. Onun varlığının nuru, cihana nur verdi. Matemzedelere, düğünden bir müjde verdi.

[1667] Bu kısım derkenara yazılmıştır.

[1668] Ecelden kimse emân bulmamıştır. Bütün halk ölümlüdür. Ay yüzlülerin misk kokulu saçları, mezarların içine defnedilmiştir.

(7) Ve zümre-i aṣḥāb-ı siyer vefāt-ı ʿAbdullāh'da iḫtilāf idüp baʿżıları ʿAbdullāh içün āfitāb-ı āsumān-ı risālet-i zemīn **(8)** hidāyete ṭulūʿ itdügin iki yıl soñra vefāt itmişdür dimiş. Ve ḥīn-i vefātında **(9)** ser-rişte-i ʿömr-i ʿazīzi endāze-i sāl ile yigirmi beş veyāḫud otuzuñda küsiste oldı **(10**) dimişler. Nüvīsendegān-ı aḫbār-ı tārīḫ-i velādet[1669] ve vaḳt-i ẓuhūr-ı āfitāb-ı nübüvvetde şöyle taḥḳīḳ **(11)** itmişler ki sulṭānu'l-enbiyā ḥażretlerinüñ erīke-i ʿizzet-serāy-ı ḫāṣṣu'l-ḫāṣṣdan cilve-ger sürādiḳāt **(12)** ẓuhūr olduġı mīlād-ı şerīfi ḥukūmet-i Nūşirevān'dan[1670] ḳırḳ iki yıl ve altı ay mürūrunda vāḳiʿ olup **(14)** ve zamān-ı biʿşet-i ʿĪsā bin Meryem'den velādet-i vücūd-ı şerīf ḫātime gelince Muḥammed bin İsḥaḳ ve İbn ʿAbbas rivāyeti **(15)** üzre altı yüz sāl ve vefāt-ı İskender'den sekiz yüz altmış iki sene ve zamān-ı Dāvūd'dan **(16)** biñ sekiz yüz yıl ve zamān-ı Mūsā'dan iki biñ üç yüz ve zamān-ı İbrāhīm'den üç biñ yedi yüz **(17)** ve zamān-ı Nūh'dan dört biñ dört yüz ṭoḳuz ve ahd-i Ādem'den altı biñ yedi yüz sinīn-i kāmile **(18)** münḳażī olmış idi. Ve ʿalā ḳavli'l-baʿż velādet-i Resūl ʿaleyhisselām vaḳʿa-i aṣḥāb-ı filden **(19)** ḳırḳ gün veyāḫud elli gün ve ʿinde'l-baʿż iki yıl veyāḫud daḫi soñra vāḳiʿ oldı dirler **(20)** velākin eṣaḥḥ-ı rivāyet ʿām-ı filden [iki ay altı gün soñra][1671] vāḳiʿ olduġıdur. Ve cumhūr-ı muḥaddiṣīn ve aḫbāruñ ittifāḳı bunuñ **(21)** üzerinedür ki velādet-i nübüvvet-penāh, māh-ı rebīʿul-evvelüñ on ikinci gice şeb-i duşenbede **(22**) vāḳiʿ olduġın taḥḳīḳ itmişlerdür. Ve şerzeme-i ḳalīle

[1669] Derkenar: حكى ابو بكر الخيرى انّ مشيخاً من الصالحين حكى له انه رأى رسول الله صلى الله عليه و سلم قال فقلت له يا رسول الله بلغنى انك قلتَ ولدت فى زمن الملك العادل وانى سألت الحاكم ابا عبدالله الحافظ عن هذا الحديث فقال هذا كذب لم يقله رسول الله صلى الله عليه و سلم فقال عليه السلام صدق عبدالله (Ebubekir el-Hayri'nin anlattığına göre Salihlerden bir şeyh, bir keresinde Allah Rasulü'nü görüp şöyle demiştir: Ona dedim ki: Ey Allah'ın Rasulü, "Ben adil bir sultanın devrinde doğdum" dediğini duydum. Hâkim Ebu Abdullah el-Hafız'a bu sözü sorduğum da o, "Bu yalandır; Allah Rasulü, böyle bir söz söylememiştir" dedi. Bunun üzerine Allah Rasulü: "Abdullah, doğru söylemiştir", buyurdu.)

[1670] Sâsânî hükümdarı (531-579). Nûşîrevân, Nûşervân şeklinde de ifade edilen bu kelime, Pehlevîce'de "ölümsüz ruh" anlamına gelir. İslâmî kaynaklarda âdil bir hükümdar olarak adı geçen Enûşirvân'la ilgili hikâye ve menkıbelere yer verilmiştir. Âdâb ve ahlâk hakkındaki Pehlevîce kaynaklarda, İslâmî eserlerdeki birçok hikmetli söz ona atfedilmiştir. Enûşirvân adı klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında daha çok adalet timsali kahraman bir hükümdar olarak yer almış, bu yönüyle teşbih, mecaz ve mazmunlara konu olmuştur.bkz. Ahmed Tefazzülî, Nurettin Albayrak, "Enûşirvân", **DİA**, Cilt: XI, s. 255-256. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Halil Sercan Koşik, "Nûşirevân-ı Âdil'in Hikmetlerini İçeren Mensur Bir Nasihat-Nâme", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Güz 2013, Sayı: 6, s. 135-144.

[1671] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

māh-ı ramażanda vāḳiʿ olduġın **(23)** işʿār itmişler. Ve ḳavl-i aḫīr ol rivāyeti taḳvīt ider ki ol ḥażretüñ inʿilāḳı şeb-i ʿarefe yāḥud **(24)** eyyām-ı müzdelifededür dimişler. Zīrā ittifāk-ı daḳīḳa-şināsān-ı fenn-i siyer bu minvāl üzredür ki **(25)** müddet-i ḥaml-i seyyidü'l-beşer bī-ziyāde ve noḳṣān ṭoḳuz ay olmışdur. Pes, eger istiḥkām-ı ḳavāʿid-i ḥacc zi'l-hiccede olursa bī-reyb ü şek istikmāl nüh māha daḫı ramażanda olur. Bu taḳdīrce **(26)** beyne'r-rivāyeteyn tevfīḳi bu vechle itmişler ki küffār-ı Mekke evān-ı küfr ü ḍalālde eyyām-ı ḥaccı teʾḫīr iderlerdi. **(27)** Kemā ḳāle Teʿālā: (إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ[1672] يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا) **[413a] (1)** Fe iẕā kāne keẕālik yaḥtamildür ki ol senede ḥacc-ı Ḳureyş cemādiye'l-āḫirde vuḳūʿ-peẕīr olmaġla māh-ı rebīʿu'l-evvelde **(2)** ṭoḳuz ay tamām ola. Pes, bi-rivāyet-i cumhūr rebīʿü'l-evvelüñ on ikinci duşenbe gicesi ʿām-ı fīlde **(3)** sāl-i ḳirān-ı ʿuluvviyyīnden on yedinci günde nīsānuñ yigirmisinde vāḳiʿ olduġı muḥaḳḳaḳdur. **(4)** Ve daḳīḳa-şināsān-ı fenn-i nücūm ol ḥażretüñ ṭāliʿ-i mevlūd-i bihbūd-ı ʿāḳıbet-mesʿūdların **(5)** şöyle istiḫrāc itmişlerdür ki; cediñ yigirminci derecesinde vāḳiʿ olup zuḥal ve müşterī **(6)** ʿaḳrebüñ derece-i şāliṣesinde, merrīḫ derece-i bīstem-i seratānda ve ḳamer burūc-ı meẕkūrenüñ **(7)** on sekizinci derecesinde ve şems ḥamelde ve zühre ṣevirde ve ʿuṭarüd daḫı ḥamelde maḳām **(8)** ṭutup raʾs-ı cevzāda ve ẕenb-i ḳavisde kendü şereflerin bulmuşlar idi deyü envāʿ-ı taḥḳīḳāt-ı **(9)** keṣīre itmişlerdür. Ḥabbeẕā ol ḫurşīd-i felek-i nübüvvet ve māh-ı āsumān-ı risālet ki maṭlaʿ-ı vücūddan **(10)** nūr-ı şuhūda burūz itmekle ẓulümāt-ı küfr ü ʿisyān envār-ı lāmiʿa-i īmān u iḥsāna mütebeddil **(11)** ve leyālī-i şeḳāvet, eyyām-ı saʿādete munṭaḳil olup muḥaddeb-i felekü'l-eflāḳden noḳṭagāh-ı merkez-i ḫāke **(12)** ve saṭḥ-ı ʿarş-ı muʿallādan ṣaḥn-ı ferş-i ġabrāya varınca anuñ nūr-ı hidāyetine ġarḳ oldı.

[1672] Tebbet 9/37: "Haram ayları ertelemek , ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bununla inkâr edenler saptırılır. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah'ın haram kıldığını helâl kılmak için haram ayı bir yıl helâl, bir yıl haram sayıyorlar. Onların bu çirkin işleri, kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah, inkârcı toplumu doğru yola iletmez."

Beyt: **(13)**

تا شب نیست صبح هستی زاد

آفتابی چوا واندارد یاد

فیض فضل خدای دایهٔ او

فرّپرّ همای سایهٔ او[1673]

(14) Ḥāṣıl-ı kelām ḥażret-i seyyidü'l-enāmuñ yevm-i velādet-i saʿādet-encāmlarında velūle-endāz-ı kā'ināt olān **(15)** külliyāt-ı veḳāyiʿden birisi āb-ı deryāçe-i sāvedür ki serāb-ı ṣaḥrā-yı ʿadem olup ve vādī-i ḫuşk-leb-i semāvede **(16)** mede'z-zamān siylāb degül bir ḳaṭre āb ve belki serāb daḫı nümāyān degül iken her kūşesinden çeşm-i **(17)** ʿāşıḳān gibi cūylar revān olduġıdur. Ve per-i muḳaʿar felek-i ḳamere hemser olan ṭāḳ-ı kesrīye **(18)** kesr-i ʿaẓīm işābet idüp ve hezār sālden berü ṣanādī-i mecūs īḳād itdükleri nār-ı āteş-gede-i **(19)** fārisdür ki şeb-i mīlādda munṭafī olmışdur. Ve bānū-yı ḥarem-serāy-ı ʿışmet vālide-i mükerreme-i şāh-ı risālet **(20)** Āmine ḥażretlerinden rivāyet olınur ki; ḥīn-i vażʿ-ı ḥamlde bir āvāz-ı mehīb istimaʿ [idüp][1674] kemāl-i ḥavf ile **(21)** cānib-i avāza naẓar-endāz olduḳda anı gördüm ki bir murġ-ı sepīd cenāhını baṭnıma sürüp derūnumdan **(22)** ḫavf zā'il oldı. Ve ol şeb, çerāġ-ı cihān-efrūz-ı nübüvvet, meşīme-i melekūtden nişīmen-i şehādete **(23)** nūr-ı iclāl-ı ḳudūmün iẓhār itdükde, benden bir nūr sāṭıʿuẓ-ẓuhūr lemeʿān itdi ki zemīn ü **(24)** āsumānda ḥisseme nūrdan ġayrı şe'y nümāyān olmadı. Ve ḥīn-i vażʿda ʿaṭaşım müştedd olup **(25)** ʿaselden aḥlā ve leben-i şehbādan ebyaż bir ṭolı cām şerbet ṣundılar. Nūş itdüm ve etrāfıma

[1673] Yokluk gecesi, varlık güneşini doğurduğundan beri onun gibi bir güneş, hatrılamıyor. Allah'ın fazlının feyzi, onun dadısıdır. Hümâ kuşunun kanadının ışığı, onun gölgesidir. Senâî, **Hadîkatü'l-Hakîka**, https://ganjoor.net/sanaee/hadighe/hdgh03/sh1 (30.04.2024).
[1674] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

(26) naẓar itdigümde benāt-ı ʿAbdümenāfʾa müteşābih ḳadd ü ḳāmetde mānend-i naḥl-ı bāsiḳ ve ṭalʿat u melāḥatda **(27)** miṣl-i āfitāb-ı şāriḳ nisvān-ı murāfaḳatıma gelüp teʿahhüdüme muḳāvemet itdiler. Ve ḥīn-i ṭālaḳda **[413b] (1)** anlara ittiḳāʾ idüp lākin kimler idügün bilmeyüp ʿacebe ḳaldum.

[Velādet-i şāh-ı risālet][1675]

Ve bu ḥālde naẓar itdüm gördüm ki **(2)** ġāyetle beyāż semādan bir dībāc-ı ṭūlānī mutaṭāvil olup anı çeşm-i ḫalāyıḳdan ḥıfẓ **(3)** eyleyesüz deyü semʿime bir nidā irişdi. Ve minḳārları zümürrüdden, cenāḥları yāḳūtdan bir cemīʿ-i ṭuyūr-ı **(4)** pür-nūr ve bir bölük ricāl-i mevfūruʾs-sürūr gördüm ki cevv-i hevāda ṣaf-ārāste olup **(5)** ellerinde sīmden ibrīḳler ṭutarlar ve ol ḥālde niḳāb-ı ṭāḳ-ı çeşmümden refʿ-i serāperde-i **(6)** hicāb olmaġla şöyle muʿāyene ḳıldum ki vech-i arżda üç ʿaded aʿlām-ı sidre- **(7)** fersā bedīdār olup biri ḳılle-i kuhsār-ı meşrıḳa ve biri burc-ı bārū-yı maġribe birisi daḫı **(8)** bām-ı maʿẓam-ı Kaʿbeʾye naṣb olınduġı ḥīnde ol āfitāb-ı çārum, āsumān-ı risālet [maḫtūnen ve mesrūran][1676] gün gibi **(9)** ṭulūʿ eyledi. Ve der-ḥāl cebīn-i nūr-ı mübīnin seccāde-i zemīne gusterānīde ḳılup alnı **(10)** duʿāya ḳaldırduġun müşāhede ḳıldum. ʿİlm-i şerīfe ḫafī olmaya ki merāsim-i ḳavāʿid-i ʿāşıḳān-ı **(11)** Muḥammedī ʿaleyhi ṣalavātullāhiʾl-hādī ʿışḳla ʿāşıḳāna ṣalavāt deyü bu maḥalde taʿẓīmen **(12)** bi-celāletihi ḳıyām itmekdür. Ve mevlid-i kebīr ve kütüb-i siyer ṣaḥīḥatüʾl-esānīdüñ ekṣerinde Āmine Ḫātunʾdan menḳūldür ki **(13)** ol ġonce-i gül-i nübüvvet, ikmām-ı istār-ı ḫafādan cilve-ger-i gülbīn-i ʿālem-i şehādet olduḳda üç nefer-i civān-ı **(14)** ḫūb-liḳā peydā olup birinüñ elinde fevāyiḥ-i ʿanber istişmām olınur bir ḫūb ibrīḳ-i nuḳre küb **(15)** ve birinüñ elinde zümürrüd-i aḫḍardan çār-kūşe bir ṭaşt-ı

[1675] Bu kısım derkenara yazılmıştır.
[1676] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

nūr-ı manẓar-ı giran-behā olup her kūşesinde **(16)** bir dürr-i şāh-vār üstüvar ḳılınmış ve birinüñ elinde daḫı bir ḥarīr-i sefīd var idi ki ebyeżu **(17)** mine’ş-şelec meşeli aña ṣādıḳ idi. Pes, dārende-i ṭaşt olan şābb-ı nūr-ı āfitāb ṭalʿat itdi: “Yā ḥabīballāh! **(18)** Bu ṭaşt-ı çār-kūşe cihāt-ı erbaʿa-i dünyādur. Her ne cānibi murād-ı şerīfiñüz olursa işāret **(19)** olınsun. Ol ḥażret-i ḫātem-i risālet daḫı dest-i hidāyet-i peyvesten vasaṭ-ı ṭaşta nihāde **(20)** ḳılduḳda şikāf-ı sürādiḳāt-ı kümündan bir nidā-yı ʿizzet, meşḥūn-ı mesmūʿum oldı ki Muḥammed’üñ **(21)** iḫtiyār itdügi Kaʿbe’dür. İmdi Kaʿbe aña ḳıble vü mesken olsun dinilüp vücūd-ı nāz-perver-i **(22)** seyyidü’l-beşer ol ṭaşt-ı zümürrüdine vażʿ olındı. Ol ibrīḳ-sīmīn ile beden-i nūr-ṭīneti **(23)** yedi kerre ġusl olınduḳdan soñra ol ḥarīr, pāre-i sefīde pīçīde ḳılınup ve gūyiyā misk **(24)** ezferden bir kemer-bend ile her kūşesin müstaḥkem eylediler. Ve baʿdehū dārende-i ḥarīr-i ḳıṭʿā-i **(25)** ol nāzenīn, mehd-i nübüvveti zīr-i bāl-ı āṭıfetine alup bir sāʿat nücūmı kebūter beççesine **(26)** ṭaʿma-rīz olduġı gibi dehānını dehān-pāk-ı Resūle ḳoyup ḥavṣala-i idrāküñ mā-fevḳ ve saʿy [olan][1677] envāʿ-ı **(27)** cevāhir-i kelimātı semʿ-i istiʿdādına ilḳā eyledi. Muḥammed ise engüşt-i mübārekiyle ṭaleb-i ziyādāt **[414a] (1)** iderdi. Baʿd ez ān ol civān-ı nūr-efşān eyitdi: “Ey Muḥammed saña beşāret olsun ki mecmūʿ-ı **(2)** aḫlāḳ-ı ḥasene-i aṣfiyā ve ḫazāʾīn-i ʿulūm-ı ledünniyye-i enbiyā saña erzānī ḳılınup ve mefātīḥ-i feth ü nuṣret **(3)** dest-i himmetüñe teslīm olındı. Ve debdebe-i heybetüñ ḳılup nāsa zelzele virüp cemīʿine ḫavf-ı ʿaẓīm **(4)** müstevlī oldı deyüp üçü daḫı serāperde-i ġaybda mestūr oldılar. Ve bilcümle Āmine Ḫātuñ’un **(5)** ol şeb-i mīladda müşāhede itdügi muʿcizāt, bāhirāt-ı Muḥammedī’ye ġāyet olmayup **(6)** cümlesi silk-i taḥrīre keşīde ḳılınsa bunuñ gibi bir kitāb-ı müstaḳill olur. Menḳūldür ki seyyid-i kāʾināt **(7)** ʿaleyhi ekmelü’t-taḥiyyātuñ şeb-i velādetinde ʿAbdulmuṭṭalib mescidü’l-

[1677] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ḥarāmda dergāh-ı refīʿu'd-derecāta **(8)** taẕarruʿ ve münācāt ile refʿ-i ḥācāt iderken erkān-ı Kaʿbe-i makām-ı İbrāhīm'e secde idüp **(9)** yine ḳarargāhına ʿavdet eyledi. Ve ʿAbdulmuṭṭalib'üñ bu ḥālet-i ġarībe meşhūdı olduḳda raḳde-i ẓulmet-i teb-perestīden **(10)** uyanup nefsine ḫitāb itdi ki Allāhuekber ḫudā-yı zemīn ü āsumān maḥż-ı iḥsānından naẓar-ı **(11)** ināyetin benden bī-dirīġ ḳılup çirkāb-ı ʿibādet-i aṣnāmdan ser-çeşme-i ẕihnüm pāk u mücerred **(12)** ḳıldı. Ve bu eṣnāda ḳubbe-i melekūtdan bir nidā-yı ḫūb edā-resān oldı ki; "Müjde ey ʿAbdulmuṭṭalib ki **(13)** ḥālā Āmine'den bir ṭıfl-ı ferḫunde-i güher vücūd geldi ki deryā-yı irşād ve hidāyet-i ʿālem ü ʿālemiyāna **(14)** güher-niṣār-raḥmetdür." dinildi. ʿAbdulmuṭṭalib [ol nidā-yı ḫūbı işitdükde ḳarāra mecāli ḳalmayup bir][1678] veche istiʿcāl-i müteveccihe devlet-ḫāne-i Āmine olup **(15)** ḳarʿ-ı bāb-ı saʿādet-meʾāb eyledi. Āmine Ḫātūn avāz-ı ḥazīn ile cevāb virüp feṭḥ-i bāb-ı nübüvvet niṣābı **(16)** vaḳt-i āḫire ḥavāle itmekle ʿAbdulmuṭṭalib ḳarʿ-ı bābı muḥkem-ter idüp: "Yā Āmine! Feṭḥ-i bāb olmazsa **(17)** maʿraż-ı helākde olmam muḳarrerdür." deyü ilḥāḥ itmekle Āmine bir veche müsāraʿat-ı feṭḥ-i bāb eyledi. ʿAbdulmuṭṭalib ibtidā **(18)** ṭāḳ-ı cebīn-i Āmine'ye naẓar-endāz olup gördi ki ol mūdiʿ olan nūr-ı ṣafā-baḫş zā'il olmış. **(19)** Pes, sebeb-i izāle-i nūrı su'āl itdükde Āmine vażʿ-ı ḥamlinden ve eṣnā-yı ṭalaḳda ʿacā'ib melekūtı **(20)** müşāhede ḳılduġundan ḫaber virdi. ʿAbdulmuṭṭalib daḫı kendüye vāḳıʿ olan ḥālātı taḳrīrden soñra: **(21)** "Getür ol ferzend-i saʿādet-mendi göreyüm. Ve sünbül-i ʿanber-būyına yüzüm süreyüm." didi. Āmine **(22)** ġarḳ-ı ʿaraḳ-ı hicāb olup cevāb virdi ki żamīr-i münīre setīr olmaya ki bir şaḫṣ-ı melek-manẓar ol **(23)** ḫurşīd-i enveri bir ṭaşt-ı zümürrüdīnde ġuṣl idüp bir ḳimāṭ-ı aḫdara ṣardıḳdan soñra: "Yā Āmine! **(24)** Bu peser-i nāz-perveri üç güne dek zaḫm-ı çeşm-i merdümden ḥimāyet idüp hīç ferde göstermeyesün **(25)** deyü teʾkīd-i

[1678] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

belīġ itdi dimekle ʿAbdulmuṭṭalib'üñ nāṣiye-i celālinde nişān-ı ḥiddet bedīdār olup **(26)** be-her-hāl ol naḥl-ı mevzūn, cenānı pīş-gāh-ı nezẓārımda cilve-ger itmek gereksin deyü iḳdām **(27)** ve ibrām idicek Āmine Ḫātūn nā-çār olup işte ol müstenid ve sāde-i cān filān ḫānede **[414b]** **(1)** perde-nişīn-i kenef-i raḥmāndır. Eger ḳādir iseñüz varup görüñüz didi. ʿAbdulmuṭṭalib daḫı **(2)** sell-i seyf idüp müteveccih-i ḫāne olduḳda gördi ki bir recul-i mehīb dervāze-i ḫānede ṣamṣām-ı **(3)** āteş-bār ile pās-bān olmış ḳarīb olduḳda: "Yā ʿAbdulmuṭṭalib! Mādām ki melā'ike-i ʿilliyyīn ziyāret-i **(4)** muḳaddem-i mükerrem seyyid-i beşerden fāriġ olmaya. Cins-i insden cesāret-i mülāzemet iden żarar görür." **(5)** dimekle mehābet-i ḳā'ilden vücūd-ı ʿAbdulmuṭṭalib mānend-i berg-i ḫazān, lerzān olup ʿinān-ı **(6)** iḫtiyārı elinden gitdi ve geldügi semte ʿavdet ve bu sırr-ı nühüfteyi ṭavā'if-i Ḳureyş'e ifşāya **(7)** niyyet ile dervāze-i ḫāneye çıḳdıḳda çeşme-i dehānuñ āb-ı revān-ı tekellümi cereyāndan ḳalub **(8)** lāl oldı. Ve meşhūdı olan ḥālātuñ kitmānı lāzım idügin bilüp taḳdim-i lāzime-i ketm-i esrāra **(9)** başladı. Ve vaḳt-i mevʿūddan soñra dīde-i nūr-ı dīde-i ʿAbdulmuṭṭalib varup **(10)** ol mevlūd-ı mesʿūduñ cebīn-i āfitāb-ı işrāḳına naẓar itdükde kemāl-i serverinden ol **(11)** server-i nūr-ı manẓarı ber-dūş ḳılup Kaʿbe-i mükerremeye götürdi. Ve selika-i belāġat iḫtivāsı **(12)** şükrāne-i mevhibe-i rabbü'l-ālemīn içün bir ḳaṣīde-i bedīʿa inşādına ser-āġāz eyledi ki bu ebyāt **(13)** andandur: Şiʿr:

الحمد الله الّذى اعطانى

هذا الغلام الطيّب الاردانِ

قد سادى فى المهد على الغلمان

اعينده با لبيت والاركان **(14)**

[حتى يكون بلغته الفتيان][1679]

حتّى اراه بالغ البيان

اعينده من كلّذى شناس

من حاسد مضطرب العناب[1680]

(15) Ve baʿd ez ān ḫ̆āce-i cihān ʿaleyhi ṣalavātullāhi'l-Mennān'ı pīş-gāhı Āmine'ye götürüp ḥıfẓ ve ḥirāseti bābında **(16)** envāʿ-ı vaṣiyyet eyledi. Pes, aña bir fenn-i seyr bu vechle taḥḳīḳ iderler ki ol şīr-i ḫavāre-i pistān **(17)** ebeytü ʿinde rabbi yedi gün ve bir rivāyetde üç gün pistān-ı şeker-rīz-i māderden maṣṣ-ı elbān idüp **(18)** baʿdehū Ebū Leheb'ün kenīzini ve oġlı Mesrūḥ'uñ dāyesi ve Ḥamza bin ʿAbdulmuṭṭalib ve Ebū Seleme bin ʿAbdu'l-esed **(19)** el-maḥzūmī ve ʿAbdullāh bin Caḥş el-esedinüñ murḍaʿası olan Ṣüveybe Ḫātūn murḍaʿa-i cenāb-ı seyyidü'l-beşer **(20)** olan kerāyim-i nisvāna mülḥaḳ olup üç dört ay emzirdi. Ve meẕkūru'l-esāmī olan ricāl, şīr-nūşān-ı **(21)** pistān-ı Ṣüveybe olmaḳ vāsıṭasıyla ḥażret-i muḳaddes-i nebevī ʿaleyhi ṣalavātullāhi'ṣ-ṣamedī ile süd **(22)** ḳarındaş oldılar. [1681][سفارش كردن نبى را آمنه بر ضاعت حليمه] Ve baʿd ez ān ḳabīle-i Benī Bekr bin Saʾd'dan Ḥalīme binti Ebī Düveys e'ṣ-ṣaʿdiye irżāʿ idüp **(23)** kendü ḳabīlesine iletdi. Zīrā ʿahd-i mezbūrda āyīn-i ṣanādīd-i Ḳureyş bu minvāl üzre idi ki **(24)** lā-cerem tevellüd iden evlād ve aḫfādların murżaʿāt-ı ḳabāyile virüp kendüleri ezvācıyla ferāġ-ı bāl **(25)** üzre hemnişīn-i firāş-ı rāḥat olurlar idi. Ve

[1679] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1680] Hamdolsun bana verene,
Bu temiz çocuğu,
Beşikteyken hizmetçilere hüküm sürmüştü,
Sakınırız nu aile içinde ve güvenle,
Ulaşıncaya kadar gençliğe,
Ulaştığını görürüz nihayet onun beyana,
Koruruz onu nefret sahibi herkesten,
Aklı dengesiz her kinciden.
[1681] Âmine'nin Hz. Peygamber'i süt annesi Halime'ye vermesi.

hemçünān [ḥarāret-i][1682] hevā-yı ümmü'l-ḳurādan eṭfāl-i ḫurde**-(26)** sāllerin ṣıyānet içün irżaʿ behānesiyle āb u hevāsı laṭīf ṣaḥrāya gönderürlerdi. **(27)** Binā'en-ʿalāẕālik [ḥavāle-niṣīn-i Mekke olan][1683] nisvān-ı ḳabā'il, eṭfāl-i eşrāf-ı Ḳureyş'i irżāʿ içün faṣl-ı rabiʿde ümmü'l-ḳurāya gelüp **[415a] (1)** ḫārgāhlarına götürürler ve müddet-i rıżāʿ-i ḫitām-ı fiṭāme yetdükde ābā ve ümmühātına getürüp teslīm iderler **(2)** ve ol muḳābelede maẓhar-ı envāʿ-ı iḥsānları olurlardı. Pes, destūr-ı maʿhūd üzre sāl-i meymenet iştimāl-i **(3)** velādet-i ḥabīb-i ezidi müteʿālde nisvān-ı mirḍaʿa-i Benī saʿd ḥarem-i muhtereme gelmekle maḥż-ı fażl-ı rabbānī ve ʿināyet-i maḥż-ı **(4)** sübḥānīden saʿādet-i irżā-ı ḫātem-i risālet ile Ḥalīme-i saʿdiyye müstasʿid olup her gāh-ı siyāhī **(5)** ol nūr-ı āfitāb-ı ḥaḳīḳatüñ maḳarr-ı ṭalʿati olduġı-çün maḥsūd-ı felekü'l-eflāk oldı. Ve eṭrāf **(6)** u cevānibden sāmiʿa-i Ḥalīme'ye bu vechle āvāze-i tehniyet ilḳa olınurdı ki hezār ve hezār baḫt **(7)** u devlet ve ʿizz ü saʿādet ol ṣāhibe-i pistān-ı sükker elbāna ki ol ġonce dehān, pistān-ı nübüvvete **(8)** naṣīb ola dinilürdi. Pes, Ḥalīme-i selīme ol nāzenīn nāz-perver-i ḳumāṭ ʿismetüñ riʿāyet-i levāzım-ı **(9)** erżāʿına bīn şevḳ ve muḥabbet ile beẕl-i diḳḳat idüp ol ḳadr-i emārāt-ı siyādet ve ʿalāmāt-ı **(10)** nübüvvet müşāhede itdi ki bisyārdan endek hezārda yeki taḥrīr olınaydı ṣaḥayif-i **(11)** düzengi evrāḳ, rūz u şeb kifāyet itmeyeydi. Ve āṯār-ı muḳdim-i saʿādet mülteziminden **(12)** külbe-i Ḥalīme'de ol ḳadar berekāt-ı keşīre nümūdār oldı ki muḥāsebān-ı ʿālem anuñ şemmesini taʿdāddan **(13)** ʿāciz ḳalaydı. [İbtidā'-i meşy ve tekellüm-i Nebī][1684]Ve İmām-ı ʿAbdusselām Mervezī'nüñ *Mefāḫir*'inden muʿīn ve miskīni meʿāricinde naḳl ider ki Ḥalīme'den mervīdür ki **(14)** ol āfitāb-ı āsumān-ı risālet se māhe iken ayaġın ṭurub çār māhe olduḳda dīvāra istinād **(15)** idüp yüridi. Ve penç māhede meşye iḳtidār gelüp şeş māhe olduḳda ʿādet üzre **(16)** yüridi. Ve heft māhede āb-ı revān gibi her ṭarafa revān olup heşt māhe olduḳda tekellüme **(17)** ser-āġāz idüp nüh māhede zebān-ı muʿciz-niẓāmı faṣīḥ u belīġ kelimāt-ı bedīʿatu'n-nikāt **(18)** icrā eyledi. Ve deh māhe

[1682] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1683] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1684] Bu kısım derkenara yazılmıştır.

olduḳda eṭfāl ile ḫalaṭa idüp tīr-endāzīde-i menāṣla gösterdi. **(19)** Ve ibtidāʾ-i tekellümleri ولانوم **(20)**لااله الاالله قدوسا قدوسا نامت العيون والرّحمن لاتاخذه سنته[1685] kelime-i müteberrekesi oldı. Ve bir rivāyetde: "Miftāḥu'l-ġayb sırr-ı melekūt-ı lisānları **(21)** zīr-i meḳālīd-i ceberūtda meknūz olan cevāhir-i kelimāt-ı

لا اله الاالله والله اكبر الله اكبر الحمدلله **(22)** رب العالمين[1686]

fetḥine müterettib oldı." dimişler. Ve *Meʿāricü'n-Nübüvve'*de mesṭūrdur ki **(23)** ʿömr-i ʿazīz-i seyyidi'l-enbiyā ve senedi'l-evliyādan iki sene murūr itdükde Ḥalīme-i saʿdiyye ol **(24)** ḫurşīd-i saʿādeti, ḥużūr-ı Āmine'ye götürüp velākin ḫāṭır-ı Ḥalīme dīdār-ı ferḫunde, āṣār-ı ḥabīb-i **(25)** gerdgārdan iftirāḳa iḳtidārı olmamaġla Āmine Ḫātun'a minnet idüp bār-ı diger ḥarāret-i hevā-yı **(26)** Mekke'den gülberg-i bāġ-ı nübüvvet olan vücūd-ı nazenīnlerin ṣıyānet behānesiyle destūr alup **(27)** semt-i ḳabīle-i Benī Saʿd'ı ḳudūm-i ʿanber-nesīm-i seyyidi'l-enām ile tekrār muʿaṭṭar eyledi.

[415b][1687]

[Ḳıṣṣa-i şaḳḳ-ı ṣadr][1688]

(1) Ve ḳıssa-i şaḳḳ-ı ṣadr, bedr-i kā'ināt bu nevbetde üç yaşında iken vāḳiʿ oldı. Ve keyfiyyet-i vuḳūʿ-ı **(2)** ṣadrda Ḥalīme'den bu vechle menḳūldür ki bir gün ol seyyidü'l-beşerüñ raḍāʿen birāderi olan **(3)** Żamre [hengām-ı nıṣfu'n-nehārda][1689] merʿādan devān ve eşk-rizān feryād u fiġān ile gelüp eyitdi: "Ey māder-i müşfiḳa! **(4)** Aḫ-ı ekrem-i hāşimīye yetiş ki iki nefer-i merd-i bālā-ḳadd cāme-i sefīd ṭutup ṣandūka-i sekīne **(5)** olan sīne-i bī-kīnesini bir sikkīn-i tīz ile çāk itdiler. Pes Ḥalīme ve zevci olan Ḥāriṣ bin ʿAbdu'l-ʿuzza **(6)** derḥāl ḫaṭavāt-ı istiʿcāl ile ol kevkeb-i dürr-i baṭḥā mesīreye bir ḥāletde irişdiler ki **(7)** mānend-i şemʿ-i dil-fürūz bir kūşede

[1685] Allah'tan başka ilah yoktur; mukaddestir, mukaddes…Gözler uyur ama Rahman ne uyur ne de onu bir uyuklama tutabilir.
[1686] Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür, Allah en büyüktür. Bütün hamdler Allah'a mahsustur.
[1687] Bu varakta bir buçuk satırın üzeri çizildiği için satır sayıs 26 olmuştur.
[1688] Bu kısım derkenara yazılmıştır.
[1689] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ṭurmuş ve āfitāb-ı nūr-ı vaḥdet cemāline pertev **(8)** salmış. Pes bī-iḫtiyār ikisi daḫı ḳadem-i pāk-kefş eflākine düşüp ol **(9)** muḫāṭab-ı ḫiṭāb-ı levlākı baġrına başdılar. Ve ṣuret-i vāḳıʿayı suʾāl itdüklerinde **(10)** ol verd-i ḫandān-ı ḥaḳīḳat, tebessüm ile cevāb virdi ki: ["Üç merd-i nūr-pāş ve bir rivāyetde][1690] iki şaḫṣ-ı sefīd-pūş gelüp [birinüñ elinde ibrīḳ-i sīmīn ve birinüñ elinde berf-i ebyāz bir sāḫte-i ṭaşt-ı ḫaḍrāʾ-i zümürrüdīn olup miyān-ı birāderānımdan beni aldılar ve zirve-i kūhe götürüp luṭf u sukūnet ile ḥ ̆ābāyende ḳıldılar.][1691] **(11)** Ve gül-berg-i sīne-i ṣāfımı bir ḫancer-i şeffāf-ı mū-şikāfla çāk ve ḥalvet-serāyı ḫāṭır-ı **(12)** derrākımı ḫāşāk-ı māsivādan pāk itdiler." buyurdı. Pes, Ḥalīme ile şevheri meşveret **(13)** idüp cāʾiz ki bu şeb-i çerāġ-ı dūdmān-ı ʿadnāna bir şeʾy işābet eyleye. Münāsib olan budur ki **(14)** bu vedīʿa-i celīleyi dārü'l-emn Mekke'de māder-i mihribānına teslīm idevüz deyüp ol **(15)** naẓar-kerde-i luṭf-ı perverdigār ve nāz-perveri sālimen māder-i mihribānı Āmine'ye teslīm itdiler.[1692] **(16)** [Ve ʿinde'l-müverriḫīnü'l-aḫyār emr-i muḫtār budur ki ol ḥabīb-i kerdigār merre-i ṯānīde se sāl u yek māhe ḳabīle-i Benī Saʿd'da ḳarār idüp][1693] **(17)** ol zamān ki Āmine-i emīne dīdār-ı ḫurşīd-i kerdār Aḥmed-i muḫtār ile **(18)** dīde-i cānın rūşen ḳılmış idi.

[Vefāt-ı Āmine][1694]

Sinn-i şerīfleri penç sāle vü yek māhe idi dimişler. [Ve baʿżı rivāyet şaḳḳ-ı ṣadrı daḫi penç sālede vāḳiʿ olduġın naḳl itmişler.][1695] ruḫsāre-i ṭırāzān muḫaddere-i tetkik-i siyer şöyle taḥḳīḳ iderler ki: **"**Ser-rişte-i ʿömr-i giran-behā-i sulṭānü'l-enbiyā **(19)** ʿuḳūd-ı sinīnden ʿalā ḳavli'l-baʿż ʿaḳd-i sādise peyveste olduḳda māder-i pāk güher ḥażret-i **(20)** seyyidü'l-beşer Benī ʿAdī bin Neccār ki aḳrabādandur anları ziyāret ve tecessüs-i aḥvāl-i ʿAbdullāh ile tecdīd-i niʿmet **(21)** niyyeti ile Ümmü Eymen ki kenīzin-i ʿAbdullāh olup bi-ḥasebi'l-erṣ, seyyid-i veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme **(22)** intiḳāl

[1690] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1691] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1692] Bu kısımdan sonra bir buçuk satırın üzeri çizilmiştir.
[1693] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1694] Bu kısım derkenara yazılmıştır.
[1695] Bu kısım metindeki yerine işaret edilerek derkenara yazılmıştır.

itmişidi. Kendüye refīḳ ve hem-ṭarīḳ ve taʿahhüd-i ḫidmet-i ḥiżāne-i Resūl'i aña tefvīż **(23)** ve taḳlīd eyledi. Ve ḥażret-i ḳurretü'l-ʿayn melek ve melekūtı maṣḥūb-ı ḳāfile ḳılup selāmet-i **(24)** ḫaṭīre-i ḥaḍra-i Medīne-i muṭahhireye iletdi. Ve dāru'n-nābiġa ile mevṣūf olan medfen-i **(25)** ʿAbdullāh'ı, miḳdār-ı yek māhe devlet-serā-yı iḳāmet idüp mücāveretle maḥsūd-ı beytü'l-maʿmūr **(26)** itdükden ṣonra ṣavb-ı dārul'l-emān beyt-i yezdāne ʿaṭf-ı ʿinān-ı ʿazm eyledi. Ve ol **[416a] (1)** maḥfe pīrāy-ı ḳāfile-i ʿiffet aʿnī māder-i mesned-i ʿismet-i ḥażret-i müstenid ve sāde-i nübüvvet feṭḥ-i evvel **(2)** ve medd-i āḫir ile maʿrūf olan merḥale-i ebvāda yektā-süvār hevdec-i fenā oldı.

شد آن درّی آسمان شرف

(3) جداهمچو درّیتیم از صدف[1696]

Ve mevżuʿ-ı mezbūrda ol ṣadef-i dürr-i yetīm ḳūşe-gīr-i maṭbūre-i laḥd olduḳda **(4)** kāfil-i ḫidmet ḥiżāne olan Ümmü Eymen ol lü'lü-i şehvār-ı Ḥaḳḳ'a-i nübüvveti ḥarīm-i ḥaremullāha götürüp **(5)** ḫidmet-i kefālet-i ʿAbdulmuṭṭalib'e yetürdi.

قال السيوطى فى خصايصه اخرج ابو نعيم من طريق الزّهرى **(6)** عن امّ سماعه بنت ابى زهر عن امّها قالت شهدت اَمنة امّ رسول الله صلّى الله عليه و سلّم فى علّتها **(7)** الّتى ماتت فيها ومحمّد غلام يفع[1697] له خمس سنين عند رأسها فنظرت الى وجهه ثم قالت

شعر:

بارك فيك الله من غلام **(8)**

يا ابن الّذى من حرمة الحمام

يخايعون الملك المنتقام

فودّى غداة الضّرب بالسّهام

بماية من ابل سوام **(9)**

[1696] O şeref semâlarının incisi tıpkı dürr-i yetimin sedeften ayrıldığı gibi oldu.
[1697] Derkenar: ویافع بر رسیده (Olgun oğlan)

ان صحّ ما ابصرت فى المنام

فانت مبعوث الى الانام

من عند ذى الجلال والاكرام

تبعث فى الحلّ والحرام **(10)**

تبعث فى التّحقيق والاسلام

دين ابيك البرّ ابراهام

فالله انهاك عن الاصنام

ان لاتو اليها مع الاقوام **(11)**

ثم قالت كلّ حىّ ميّت وكلّ جديد بال وكلّ كبير يفنى وانا ميتة وذكرى **(12)** باق وقد تركت خيراً وولدت طهراً ثم ماتت فكنّا نسمع نوح الجنّ عليها فحفظنا من ذلك

شعر:

نبكى الفتاة البرّة الامينة **(13)**

ذات الجمال العفة الرزينة

زوجة عبدالله والقرينة

ام نبىّ الله ذوالسّكينة

وصاحب المنبر بالمدينة **(14)**

صارت لذى حفرتها رهينة

واخرج الطّبرانى وابو نعيم وابن عساكر خرجت **(15)** من نكاح ولم اخرج من سفاح من لدن اَدم الى ان اولدنى ابى و امّى لم يصبنى من سفاح الجاهلية شئ **(16)** واخرج ابن مردوية عن ابن انس قال قراء رسول الله صلّى الله عليه و سلّم (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ) **(17)** بفتح الفاء وقال انا انفسكم نسباً و صحراً وحسباً ليس فى اَبآئ من لدن اَدم سفاح **(18)** كلنا نكاح وقال تعالى فى كلامه الاعلى (اَلَّذِى يَرٰيكَ حِينَ تَقُومُ وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ) قال **(19)**ابن عبّاس وعكرمة فى تفسير هذه الآية اراد بقوله (يَرٰيكَ حِينَ تَقُومُ) النّبوّة

وبقوله (وَتَقَلُّبَكَ **(20)** فِى السَّاجِدِينَ) فى اصلاب الموحّدين من نبىّ الى نبىّ حتى اخرجك نبيًّا فى هذه الأمّة[1698]

Bu taḳdīrce **(21)** ābā ve ecdād-ı nübüvvet-penāhuñ cümlesi ʿahd-i Ādem'e varınca gerek zamān-ı cāhiliyyet ve fetretde **(22)** ve gerek daʿvet-i sālifede ehl-i İslām'dan olmaḳ mülāḥaẓa olınur.

[1698] es-Suyûti, el-Hasâ'isü'l-Kübrâ isimli eserinde şöyle demiştir: Ebu Nuaym, Zühri kanalıyla Ebu Rahem'in kızı Ummü Semmâ'a'dan o da annesinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Allah Rasulü'nün annesi Âmine'yi, ölümüne vesile olan hastalığında gördüm. Muhammed beş yaşlarındaydı ve annesinin başında bekliyordu. Âmine, onun yüzüne baktı ve şu sözleri söyledi:
Allah seni mübaret kılsın ey çocuk,
Ey güvercinlerin yurdundan gelenin oğlu,
İntikam sahibi melikin yardımıyla kurtuldu,
Ben sevgim, sabah vakti ok atmak,
Yüz deveye, zehirli,
Rüyamda gördüğüm doğruysa,
Sen insanlara gönderilmiş kişisin,
Yüce ve ikram sahibinin katından,
Hem harem hem hill bölgesine gönderilen,
Gerçek ve İslam üzerine gönderilen,
Baban İbrahim'in diniyle,
Allah seni putlardan yasakladı,
Kavminle birlikte onları izlemekten."
Sonra şöyle dedi:
"Her canlı ölür,
Her yeni çürür,
Her büyük yok olur,
Ben ölürüm ama zikrim baki kalır,
Ben bir hayır bıraktım,
Temiz bir çocuk doğurdum"
Bunları söyledikten sonra vefat etti. Biz cinlerin feryadını işitiyorduk ama böyle yapmaktan korunduk.
Şiir:
Henüz açmamış genç Amine'ye ağlarız,
Vakur, iffetli ve güzellik abidesine,
Abdullah'ın zevcesi ve eşine,
Allah'ın peygamberinin, sükûnet sahibi annesine,
Medine'deki minberin sahibine,
Rehin oldu çukurunun sahibine.
Taberâni, Ebu Nuaym ve İbn Asâkir şu rivayeti eserlerine almışlardır: "Ben nikah ile doğdum. Nikah dışı bir ilişkiden doğmadım; Âdem'den, babam ve annem beni doğurana kadar böyle bir şey olmadı. Cahiliyye'nin fuhşuyatından da bana herhangi bir şey bulaşmamıştır." İbn Merdeveyh, İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarmıştır: Allah Rasulü Tevbe sûresinin 128'inci ayetini أنفَسكم şeklinde fa harfinin fethasıyla okudu ve şöyle dedi: "Ben nesep, akrabalık ve soy bakımından sizin en güzelinizim. Benim Âdem'e kadar olan atalarımın hiçbirinde zina eden yoktur. Hepimiz nikah ile doğduk." Allah Teala yüce kelamında şöyle buyurmuştur: "…huzurunda durduğun ve secde edenler içinde halden hale girdiğin zaman seni gören…" (Şuarâ 26/218-219) İbn Abbas ve İkrime bu ayetin tefsiri hakkında şöyle demiştir: Bu ayet, "seni peygamberlik görevini yerine getirirken gören ve bu ümmete peygamber olarak gönderene kadar bir nebîden başka bir nebîye müvahhitlerin sulblerinde seni aktaran" anlamındadır. Süyûtî, **Hasâisu'l-Kübrâ**, Cilt: 1, s. 135-137.

كما قال السّيوطى **(23)** قد ثبت عن جماعة كانوا فى الجاهليّة انهم تحنّفوا وتديّنوا بدين ابراهيم وتركوا الشّرك **(24)** فما المانع ان يكون ابوا النّبىّ عليه السّلام سلكاً مسلكهم فى ذلك كما قال الحافظ ابوالفرج بن الجوزى **(25)** فى التّلقيه فى تسمية من رفض عبادة الاصنام فى الجاهليّة ابو بكر الصّدّيق زيد بن عمر وبن نفيل **(26)** عبد الله جحش عثمان بن الحويرث ورقة بن نوفل زباب بن البزار سعد ابو بكر الحميرى **(27)** قيس بن ساعدة الا يادى[1699]

Pes, şinevendegān-ı āgāhuñ żamīr-i pür-intibāhlarına **[416b]**

[منع و نهى از گفتار ناشايسته درشان پدر و مادر نبى عليه السلام][1700]

(1) ḫafī olmaya ki ḫilāl-i ḳıṣṣa-i mevlid-i seyyidü'l-beşerde ẕikr olınan āyāt-ı kerīme, esānīd-i ṣaḥīḥa ile **(2)** rivāyet olınan eḥādīṯ-i şerīfeyi īrāddan murād ʿabd-i efkende-i nā-murād budur ki Müslim **(3)** raḥmetullāhi ʿaleyhe Enes raḍıyallāhu anhadan rivāyet eyledügi

إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ[1701]

ve Ebū Hureyre **(4)** raḍıyallahu ʿanhadan rivāyet buyurdugı

اسْتَأذَنْتُ رَبِّي فِي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لأُمِّي فَلَمْ يَأذَنْ لِي، **(5)** وَاسْتَأذَنْتُهُ فِي أَنْ أزُورَ قَبْرَهَا فَأذِنَ لِي[1702]

ḥadīṯ-i şerīflerine ḥaṣr-ı naẓar olınmaya **(6)** ve aḳdem-i e'imme-i müctehidīn sirāci'l-ümmeti ve'd-dīn İmām ʿAẓam[1703] raḍıyallāhu ʿanhaya ʿalā ḳavli'l-baʿż

[1699] Nitekim es-Suyûtî şöyle demiştir: Cahiliyye döneminde yaşayan bir grup insanın şirki terk edip hanif din olan İbrahim'in dine mensup oldukları kabul edilen bir husustur. Allah Rasulü'nün de bunlar arasında olduğuna ve onların yolundan gittiğine ne engel olabilir? Nitekim Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi et-Telkîh isimli eserinde, Cahiliyye döneminde yaşayıp da putlara tapmayı reddeden kimselerin isimleri arasında şunları saymıştır: Ebubekir es-Sıddîk, Zeyd b. Amr b. Nefyel, Abdullah b. Cahş, Osman b. el-Huveyris, Varaka b. Nevfel, Zübab b. el-Bezzâr, Sa'd Ebubekir el-Humeyri, Kays b. Saide el-Eyâdi, Ebu Kays b. Sırma. Süyûtî, **el-Hâvî li'l-Fetâvâ, Beyrut**, Dâru'l-Fikr, 2004, Cilt: 2, s. 272.

[1700] Hz. Peygamberin anne babası hakkında yakışıksız sözler söylemenin men edilmesi.

[1701] Benim babam ve senin baban ateştedirler. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 19, s. 228; Müslim, "İman" 347.

[1702] Rabbimden annem için mağfiret dilemeyi istedim; bana izin vermedi. Kabrini ziyaret için izin istedim; izin verdi. Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Cilt: 4, s. 284.

[1703] Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767). İslâm'da hukukî düşüncenin ve ictihad anlayışının gelişmesinde önemli katkıları olup daha çok Ebû Hanîfe veya İmâm-ı Âzam şeklinde şöhret bulmuştur. Dönemin önemli âlimlerinin çoğu ile görüşme ve onlardan ilmî yönden istifade imkânı bulan Ebû Hanîfe'nin asıl hocası, Kûfe re'y ekolünün üstadı kabul edilen Hammâd b. Ebû Süleyman'dır. Tabakat ve menâkıb müelliflerinin büyük bir kısmı Ebû Hanîfe'yi tebeu't-tâbiînden saymışlardır. Ancak onun bazı sahâbîlerle görüştüğünü ve hadis rivayet ettiğini, bu nedenle tâbiînden

(7) nisbet olınan *Fıḳh-ı Ekber*'de ووالدا رسول الله ماتا على الكفر [1704] deyü muṣarraḥdur ve İmām-ı ʿAlī **(8)** Pezdevī[1705] *Fıḳh-ı Ekbe*r Ebū Ḥanīfe'nüñ olduġın baʿde't-taḥḳīḳ māʿnā-i mātā ʿale'l-küfr mefhūmunı **(9)** teʾyīd itmişdür. Bināʾen-ʿalā ẕālik lā-cerem biz daḫı ʿuḳde-i ʿaḳīdemüz anuñ üzerine ḳayd iderüz. **(10)** Ve iʿtiḳād-ı ehl-i mezhebimüz bunuñ üzerine münʿaḳid olmak lāzım idügün ḥiley-i şuʿūrdan ʿāṭıl **(11)** olanlara tefhīm iderüz deyü bu bābda baḥṣ ve cidāle mutaṣaddī olan ceheleden olmayup **(12)** belki ḫuṣūṣ-ı mezbūrda olan ḳīl ü ḳāl ʿiyāẕen billāhi'l-müteʿāl taʿẓīm-i ḥuḳūḳ-ı Nebī'de taḳṣīr **(13)** ve iḫtilāl ve sāde levḥ olanları ifsād ve iḍlāldür. Ve İbn Ḥacerü'l-Mekkī *Şerḥ-i Hemziyye*'de

لم ترک فی ضمایر الکون

تختارلک الامهات والاباء[1706][1707]

beytini şerḥ itdügi maḥalde bu ḫuṣūṣda vāḳiʿ olan aḳvāli tafṣīl itdükden ṣoñra bu vechle ḫatm-i kelām itmişler ki

[و قول ابی حیّان انّالّرافضته القایلن بأنّ آباء النبیّءم غیر معذ بیّن مستدلین بقوله تعالی و تقلّبک فی الساجدین فلک ردّه بأنّ مثل ابی حیّان انّما یرجع الّی فی علم الخون و ما تیعلّق بهو امّا المسایل الا صولیّته فهو عنها بمغرل کیف و الاشاعرة و من ذکر معهم فی مامّر آنهم مومنون فنسب ذلک الرافضته وحدهم مع انّ هولاء الّذین هم ایمّته اهل السنّته قایلون به قصورایّ قصور وتساهل ای تساهل[1708][1709]]

---

sayılması gerektiğini savunanlar da olmuştur. bkz. Mustafa Uzunpostalcı vd., "Ebû Hanîfe", **DİA**, Cilt: X, s. 131-145. Hayatı ve itikadî görüşleri için ayrıca bkz. Ahmet Ak, "İmam-ı Azâm Ebû Hanife'nin Hayatı ve İtikadî Görüşleri", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 27, 2016, s. 1-28.

[1704] Allah Rasulü'nün anne ve babası küfür üzere ölmüşlerdir.

[1705] Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî (ö. 482/1089). Hanefî fakihi ve Hanefî fıkıh usulü müellifidir. Fıkıh usulü konusundaki çalışmaları yanında Hanefî fıkıh doktrininde de önemli bir yeri olan Fahrülislâm el-Pezdevî, klasik sonrası dönem Hanefî âlimlerince yapılan yedili müctehid-mukallid tabakası sıralamasında üçüncü tabakaya, meselede müctehid grubuna dahil edilmiştir. Fürû-i fıkıh ve fıkıh usulü başta olmak üzere kelâm, tefsir, hadis ve edep üzerine eserler kaleme aldığı belirtilen Fahrülislâm el-Pezdevî'nin eserlerinin tamamı günümüze ulaşmamıştır. bkz. Murteza Bedir, Ferhat Koca, "Pezdevî, Ebü'l-Usr", **DİA**, Cilt: XXXIV, s. 264-266.

[1706] Kâinatın içinde sürekli,
Anneler babalar seçer, seni.

[1707] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1708] Ebu Hayyân'ın "Allah Rasulü'nün ebeveynlerinin azap edilmeyeceğini savunan Rafiziler, "secde

ve Kemālpaşazāde[1710] ʿaleyhi raḥmetullāh **(14)** bu bābda bir risāle[1711] taḥrīr ve delā'il-i ṭarafeyni īrād ve taḳrīrden soñra "sükūt evlādur" buyurmuşlar. **(15)** Ve siyyemā mezheb-i mālikīde baʿżı müctehidīn: "O maḳūle güftār-ı nā-hemvārdan lisānın ḥıfẓ **(16)** itmeyen nā-bekārlar merdūd-ı ḳahhārdur." dimişler.

كما سئل القاضى ابو بكر العربى المالكى عن رجل **(17)** قال ان ابا النّبىّ صلّى الله عليه و سلّم فى النّار فاجاب بان من قال ذلك فهو ملعون **(18)** لقوله تعالى (إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ) قال ولا اذىً **(19)** اعظم من ان يقال فى ابيه انه فى النّار وقال بعض الحنابلة مطلقاً ان من سبّ امّ النّبىّ **(20)** يقتل مسلماً او كافراً على الخصوص ابن شاهين والحافظ ابى بكر الخطيب البغدادى **(21)** وسهيلى و قرطبى والمحبّ الطّبرى وعلّامه ناصر الدين ابن المنير[1712]

Ve bunlardan māʿadā niçe ʿulemā-i dīn **(22)** ve meşāyıḫ-ı güzīn raḥmetullāhi ʿaleyhim ecmaʿīn ümmü'l-müʾminīn ʿĀyişe raḍıyallāhu ʿanhādan mervī olan **(23)** ḥadīṯ-i şerīf mışdāḳınca vālide-i ʿiffet penāh-ı resūlullāh Ḥüccetü'l-

---

edenler içinde halden hale girdiğin zaman" (Şuarâ 26/219) ayetini delil göstermişlerdir" yönündeki sözünü şöyle eleştirmen mümkündür: Ebu Hayyân gibi müfessirler bu gibi sonuçlara nahiv vb. ilimlerden hareketle ulaşmaktadır. Bu gibi konularda usûle yönelik meselelerden uzak kalmıştır. Öyle ya, az önce Eşariler ve onların yanında zikredilen ehli sünnetin önde gelen imamları, onların mümin olduğunu savunan kimselerken kalkıp bu görüşü tek başına rafizilere nispet etmek kabule çok uzak bir tavırdır; büyük bir dikkatsizliktir. İbn Hacer el-Heytemî, **el-Minehu'l-Mekkiyye fî Şerhi'l-Hemziyye**, [b.y.], el-Mecma'u's-Sikâfî, 1998, Cilt: 1, s. 155.

[1709] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1710] Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisidir (ö. 940/1534). Kemalpaşazâde medreselerde İslâm hukuku alanında ders vermiş, kadı, kazasker ve şeyhülislâm olarak uzun süre yargı alanında çalışmış, İslâm hukukunun usul ve fürûu hakkında eserler yazmıştır. Tarih alanındaki en önemli eseri II. Bayezid'in isteğiyle kaleme aldığı *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'dır. Kemalpaşazâde, İslâm düşüncesinin farklı alanlarında eleştiriye ve analize dayanan eserler yazmış kelâm, felsefe ve tasavvufun sentezini yapmayı ve ehl-i sünnet doktrinini aklî açıdan temellendirmeyi amaçlamıştır. Farklı konularda çok sayıda eser vermiş olan Kemalpaşazâde nesir ile birlikte nazmı da başarıyla kullanmış, divanının dışındaki eserlerinde gerekli gördüğü kısımlarında Arapça, Farsça ve Türkçe manzumelere yer vermiştir. bkz. Şerafettin Turan vd., "Kemalpaşazâde", **DİA**, Cilt: XXV, s. 238-247. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. M. Ali Yekta Saraç, **Şeyhülislam Kemalpaşazade (Hayatı Şahsiyeti Eserleri ve Bazı Şiirleri)**, İstanbul, Risale Yayınları, 1995.

[1711] *Risâle fî Hakkı Ebeveyi'n-Nebî,* bkz. Şerafettin Turan vd., "Kemalpaşazâde", **DİA**, Cilt: XXV, s. 246.

[1712] Nitekim Ebubekir el-Arabî el-Malikî'ye "Allah Rasulü'nün ebeveynleri cehennemdedir" diyen bir kimsenin durumu hakkında sorulduğunda o şöyle cevap vermiştir: Bunu söyleyen kimse melundur. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmaktadır: "Allah'ı ve resulünü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiştir" (Ahzâb 33/57) Onun ebeveynlerinin cehennemde olduğunu söylemekten daha eziyet verici bir şey yoktur. Bazı hanbeli alimler ve özellikle İbn Şahîn, Hafız Ebubekir el-Hatib el-Bağdadî, Süheylî, Kurtubî, Muhibb et-Taberî ve Allâme Nasıruddin İbnü'l-Münîr gibi isimler Hz. Peygamber'in annesine söven kişinin kafir veya Müslüman olduğuna bakmadan öldürülmesi gerektiğini söylemişlerdir. Süyûtî, **el-Hâvî li'l-Fetâvâ**, Cilt: 2, s. 279.

vedāʿda duʿā-i müstecāb-ı **(24)** ḥażret-i nübüvvet-meʾāb ile baʿde'l-aḥyā devlet-i īmān ile saʿādet-nişāb olduġın **(25)** kütüb-i muʿteberlerinde īrād itmişlerdür. Ve *Meʿāricü'n-Nübüvve'*de daḫı ẕikr vaḳāyiʿ-i Hüccetü'l-vedāʿda **(26)** mesṭūrdur.

كما روى عن عائشة رضه قالت حجّ نبا رسول الله صلّى الله عليه و سلّم حجّته الوداع **(27)** فمرّ بى على عقبة الحجون وهو باكٍ حزين مغتمّ فبكيت لبكايه ثم انه نزل فقال يا حمير

[417a]

(1) استمسكى فاسندت الى جنب البعير فمكث ملیًّا ثم عاد فمكث عنّى طويلاً ثم عاد الىّ وهو فرح متبسّم فقال ذهبت لقبر امّى فسألت الله ان يحيها فأمنت وردّه الله [قال الحافظ شمس الدّين بن ناصرالدّين الدّمشقى فى **(2)** :كتابه مورد الصادى فى مولد الهادى : شعر

حب الله النّبىّ مزيد فضل

على فضل وكان به رؤف

واحيا امّه وكذا اباه

لايمان به فضلاً لطيف

فسلّم والقديم بذا قدير

وان كان الحديث به ضعيف[1713][1714]

Egerçi **(3)** bu ḥadīṯ-i şerīf bi-ittifāḳi'l-muḥaddiṯīn, żaʿīf ve ʿinde'l-baʿż mevżūʿdur velākin farż **(4)** idelüm ki żaʿīf veyāḫūd mevżūʿ olmış bu ḥadīṯ-i şerīfde olan sebeb-i iḫtilāf **(5)** iḥyā-i ümmü resūldür. Yoḫsa islāmına mücerred bu ḥadīṯ ile istidlāl olınmayup belki āyāt-ı kerīme **(6)** ve eḥādīṯ-i

[1713] Nitekim Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah Rasulü bize veda haccı yaptırırken Hacûn yolunda yanıma geldi. Hüzün ve kinden öyle ağlıyordu ki, onun ağlayışından dolayı ben de ağladım. Sonra indi ve "Ey Humeyra, tut." Ben de devenin bir kenarına dayandım. Beni uzunca bekletti ve sonunda yanıma geldi. Sevinç ve mutluluk içinde şöyle dedi: "Annemin kabrine gittim ve Allah'tan onu diriltmesini istedim. Annem iman etti ve Allah onu geri aldı."Hafız Şemsüddin b. Nasıruddin ed-Dimeşki Mevridü's-sâfî fî mevlidi'l-hâdî isimli eserinde şöyle demektedir: Şiir:
Allah nebîsini diriltti, fazilet üzerine
Faziletle ve ona merhamet ederek,
Annesi de diriltti, babasını da,
Ona iman etsinler diye, lütfundan,
Kadim olan kudret sahibidir,
Bu konudaki hadisler zayıf olsa da.

[1714] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ṣaḥīḥadan niçe vücūḥ-ı dālle bulunup riʿāyet-i levāzım-ı taʿẓīm-şān-ı Nebī'de ihtimām-ı **(7)** küllī itmişler. Ve bī-ġaraż ve taʿaṣṣub olan żamā'ir-i erbāb-ı baṣa'iri bu maḳūle dağdağadan **(8)** tecrīd ile rāḥ-ı mustaḳīme irşād ve delālet ḳılmışlardur.

Naẓm:

داد از این ابلهان گمره داد

منحرف از طریق عقل و سداد **(9)**

خویش راز اهل حق کند بدروغ

تاستاند بهاءِ تزّه و دوغ

نه شعاری ز خلعت تقوی

نه حصاری ز عصمت مولی **(10)**

نورمی باید دَرِ دل کیر

که دلست از خدای نور پذیر

هرچه جز حق ز لوح دل بتراش

(11) بگذر از خلق و جمله حق را باش[1715]

[1715] Eyvah bu sapkın aptalların elinden eyvah! Onları akıl yolundan sapmışlar. Kendisini yalanla hak ehlinden gösterir ki sebze ve ayran parasını çıkartsın. Takva elbisesini şiâr etmemiştir. Allah'ın masumiyet kalesine girmemiştir. Gönlüde sana nur gerektir o nuru al! Zira Allah'tan nuru alan gönüldür. Gönül levhasında Allah'tan gayrı ne varsa temizle! Halktan geç ve tamamen Hakla birlikte ol! Abdurrahman Câmî, "Silsiletü'z-Zeheb", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 27

Pes, girü ḳıṣṣa-i ḥayāt-efzā-yı seyyidü'l-enbiyā ʿaleyhisselāma gelelüm çünki ʿAbdulmuṭṭalib **(12)** daḫı mutaṣaddi-i ḫidmet-i kefālet-i ḫātem-i risālet oldı. Hemvāre taḳdīm-i merāsim-i ḫāṭır-cūyı idüp **(13)** evlād-ı ṣulbīsinden eʿazz ve ekrem ṭutardı. Ve her bār ki rişte-keş-i niẓām yek meclis-i ins olsa **(14)** beher-ḥāl ol gevher-i nā-yāb-ı cihān-tābı daḫı vāsıṭatü'l-ʿaḳd ṣoḥbet iderdi. Çünki ser ü nūr-ı aḫḍar-ı **(15)** ḳāmet-i şāh-ı enbiyā, nevbahār-ı heştum feyż-nümāya irtiḳā eyledi. ʿAbdulmuṭṭalib müttekā-yı nā-tüvānīye ser-nihāde **(16)** ḳılup eṣnā-yı marażda taʿahhüd-i ḫidmet-i ḫātime-i şeref-nāme-i nübüvveti, ẕimmet-i himmet-i reḳbe-i Ebū Ṭālib'e ḥavāle itdi. **(17)** Ol daḫı inḳiżā-i müddet-i ḥayātına degin merāsim-i ḫidmet ve ḥimāyetde menẕūl-i mesāʿī-yi cemīle ḳılup **(18)** hergiz ṣaḥīfe-i cinānında şekl-i taḳṣīr-i ṣūret-nümā olmadı. Ve belki saʿādet-i ḫidmet-i muḥāfaẓeti lāzime-i **(19)** ʿuhde-i iṭāʿat bildi. Ve bu mā-beynde envāʿ-ı muʿcizāt ve beşārāt bedīdār olup aḳṭār-ı çār-kūşe-i **(20)** rubʿ-ı meskūn ol nāzenīn, gehvāre-i cūduñ nūr-ı vücūd-ı bihbūdiyle müstaġraḳ-ı envār-ı şuhūd oldı. **(21)** [1716][مشرّف شدن نبی بتاج رسالت] Ve evḳāt-ı şerīfe-i iʿmār-ı münīfelerinden çil sāl-i kāmil güzer itdükde, müverriḫān-ı siyerden cemʿ-i keṣīr ḳavli **(22)** üzre ber-feḥva-yı ġarrā-yı

(شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِی أُنْزِلَ فِیهِ الْقُرْاٰنُ)[1717]

mübārek māh-ı ramażānuñ on **(23)** yedisinde teşrīf-i ḫilʿat-ı behcet sürūr-ı biʿṣet ile müşerref oldı.

Şiʿr:

[لیلته القدر ز مویت تاری

وحی منزل ز لبت گفتاری[1718]][1719]

[1716] Hz. Peygamber'in risâlet tâcıyla şereflenmesi.

[1717] Bakara 2/185: "(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak **Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır.** Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir."

[1718] Kadir gecesi, senin saçının bir teli, inen vahiy ise dudağından dökülen bir sözdür.

Ve müstaḥżarān-ı eḥādīṣden bir fırḳa-i **(24)** celīleden daḫı menḳūldür ki ʿömr-i şerīf-i nübüvvet, teşrīf-i meʿāric-i evḳātdan ḳademe-i iḥdā ve erbaʿīne **(25)** iʿtilā itdükde māh-ı rebīʿu'l-evvelüñ üçünci yāḫud altıncı gününde cibrīl-i emīn peyġām-ı Rabbü'l-ālemīn ile hubūṭ **(26)** idüp pertev-i meşkūt-ı nūr-pāş-ı vaḥy ile rūşen-dil ve mümtāz ve tāc-ı nübüvvet ile muṭarraz ve ser-efrāz **(27)** olup şān-ı kerīmine sūretü'l-Aḥzāb'da olan

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا **(1)** **[417b]** وَدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجًا مُنِيرًا)[1720]

āyet-i kerīmesi nāzil oldı.

[Maṭlab: Tefsīr-i اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا]

Yaʿni bu āyet-i kerīme ile ḥażret-i **(2)** muḳaddes nebevīnüñ, ketm-i ʿademden deşt-i vucūda naʿt-ı maḥbūbiyyet ile bürūz itdügüne işāret **(3)** buyurulup ḥażret-i mālikü'l-mülk ve'l-melekūt ḫızāne-i ceberūtunda meknūz olan kelām-ı lāhūtīsini **(4)** emīn-i vaḥiy olan Cibrīl, sidre serāyuñ lisān-ı melekūtīsi ile semʿ-i hümāyūn-ı risālet **(5)** meşḥūnuna iblaġ idüp buyurur ki: "Ey nebī-yi muḥterem ve Resūl-i mükerrem! Biz ʿaẓamet-i şān **(6)** ve maḥż-ı faż̧l ve iḥsānımuz ile senüñ nūr-ı şuhūd vücūd-ı bihbūduñı aḥvāl-i ʿārifīn **(7)** ve esrār-ı ṣādıḳīnüñ şāhidi olduġı ḥālde ʿālem-i şehādete biʿṣet eyledük ki **(8)** ʿārifīn-i aṣdiḳānuñ ruʾyet-i cemāle olan keyfiyyet-i raḥīḳ şevḳlerin müşāhede ḳılasun. **(9)** Zīrā sen bize şāhid ve biz saña şāhid olup ḳāmet-i mevzūn nübüvvet-i meknūne **(10)** ḫalʿ-i envār-ı rubūbiyyetim ilbās eyledüm. Pes, her kim ki saña çeşm-i baṣīret ile naẓar eylese beni görür. **(11)** Ve ḥaḳīḳat ile nūr-ı vücūduñ müşāhede idenler beni müşāhede ḳılur. Felihāẕā ol seyyidü'l-beşer **(12)** ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem مَنْ غر فنى فقد عرف الحق وَمَنْ رَآنِي فَقَدْ رأى الحق [1721] buyurur. Ve ḥabībim seni **(13)** benüm ḥüsn-i viṣāl ve nūr-ı cemālüm ruʾyetinüñ ṭālibi olan ʿāşıḳlara mübeşşir ve kemāl-i ḥüsn **(14)** ve ḥüsn-i

[1719] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1720] Ahzâb 33/45-46: "Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik."
[1721] Beni tanıyan hakkı tanımış olur; beni gören hakkı görmüş olur. Hadisin kısmen yer aldığı kaynaklar için bkz. Buhari, "İlim" 38; Ebu Davud, "Edeb" 95.

kemālimüzden ġāfil olan maḥcūbīn [ṣadme-i ʿitābumdan taḫallüṣ ṭalep eyleyen mürīdīne][1722] neẕīr olduġıñ ḥāl ile irsāl ḳıldum ki cān **(15)** u tenlerine ʿibādetümden fütūr gelmeye ve ferīḳını daḫı ʿālem-i ulūhiyyetimüze [iẕnimüz ile][1723] dāʿī ḳılduḳ ki her birine **(16)** benüm celāl ve cemālümi vaṣf idüp ẕāt-ı bī-çūnuma vuṣūl benüm nūr-ı ceẕebāt-ı ʿināyetümden ġayr ile müyesser **(17)** olduġın bildüresin. Ve senüñ nūruñ benüm pertev-i nūr-ı ẕātum olup ʿāşıḳān-ı meczubān, **(18)** senüñ nūruñla baña vāṣıl ve nūr-ı şuhūdumla rūşen-dil olmaġı-çün ʿibād-ı müʾminīne seni **(19)** sirāc-ı münīr ḳıldum ki anları mertebe-i eḥadiyyet ve mürteḳā-yı vaḥdete hidāyet eyleyüp ber-feḥva-yı **(20)**

(وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَضْلًا كَبِيرًا)[1724]

müʾmin-i muvaḥḥidler bilā-ḥicāb ve lā-itāb müşāhede-i **(21)** ẕātımuz ile faẓl-ı kebīre fāʾiz olacaḳların tebşīr eyleyesün.

Naẓm:

ای گل گلزار همه بلبلان

قافله سالار سبک محملان **(22)**

راهنمای همه سرگشتان

قفل گشای همه بر گشتگان

آینه دار زح شاهی تویی

مطلع انوار الهی تویی **(23)**

[1722] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1723] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1724] Ahzâb 33/47: "Mü'minlere kendileri için Allah'tan büyük bir lütuf olduğunu müjdele."

مایهٔ هر مفلس مسکین توبس

مونس جان من غمگین تو بس

دست بفتراک توخواهم زدن

با تو بخلوتکه وحدت شدن **(24)**

درد مرا مایهٔ درمان تو باش

بدرقهٔ خدمت سلطان تو باش

مصقله بردار و مر اجلوه ده

در دل من نور خدا جلوه ده **(25)**

بر فکن آن پرده ز خسار دوست

هانکه دلم عاشق دیدار اوست

جملهٔ ذرّات وجود مرا

آینه ساز حقیقت نما **(26)**

رحمت عامی بجلاصم بکوش

برهنه ام خلعت خاصم بپوش

دست شفاعت بمیان اندر آر

صد چو مرا پای ازین گل برآر **(27)**

تاج کرامت بسر ما بنه

هرچه مُرادست خدا یابده[1725]

Āmīn āmīn yā Rabbu’l-ʿālemīn. **[418a] (1)** Āh ey şinevende-i āgāh! Ol mecmaʿ-ı aḫlāḳ berr ü iḥsān ve ḥurri-i ḥürr olan sulṭān-ı ẕī-şānuñ **(2)** ḥaseb ve neseb ve ẓuhūr-ı nūr ve velādet-i şerīfelerin ve şāhid ü mübeşşir ve dāʿī ve neẕīr **(3)** ve sirāc-ı münīr olduġın istimaʿ ḳılduñsa maʿlūmuñ olsun ki ḳarābet-i ḥürriyetde seyyidü’l-beşere **(4)** cümleden aḳreb İmām-ı ʿAlī kerremallāhu vechehū olup ʿāşıḳān-ı ilāhī şemʿ-i dil-efrūz-ı muḥabbeti **(5)** sirāc-ı münīr-i mişkāt-ı ʿAlī’den iḳtibās itmişlerdür.

كما روى ابن قانع عَنْ أَبِي الْحَمْرَاءِ قَالَ **(6)** رسول الله صلّى الله عليه و سلّم لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ اذا على الْعَرْشِ مَكْتُوبًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ **(7)** مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ أَيَّدْتُهُ بِعَلِيٍّ [1726]

Felihāẕā Mevlānā Ḫudāvendigār ol ḥürr-i aṣīl imām-ı celīl **(8)** zebān-ı ʿAlī raḍıyallāhu ʿanhadan pehlivān-ı nev müselmāna olan ṣaded-i cevābda buyururlar ki: “Ey ḥālet-i **(9)** ḳahr u ġażabda merḥametüm sebḳat idüp ẕülfiḳārı elümden bıraḳduġumuñ ḥikmetin suʾāl **(10)** eyleyen pehlivān ben daḫı pertev-i nūr-ı ḥaḳīḳat-ı Muḥammedī ile

[1725] Ey bütün bülbüllerin gülbahçelerinin gülü! Ey hafif yüklülerin kafilebaşı! Ey yolunu kaybeden kimselerin yol göstericileri! İşi çıkmaza girenlerin kilidini açan! Şahın yüzünün aynacısı sensin. İlahi nurların matla’ı sensin. Her miskin müflise penâh olarak sen yetersin. Benim gamlı canımın dostu olarak sen yetersin! Senin ipine tutunmak istiyorum. Seninle vahdet halvetine girmek istiyorum. Derdimin dermanı sen ol! Beni sulanın hizmetine uğurlayan sen ol! Bir zerre kaldır ve benim için göster. Benim gönlüme Allah’ın nurunu göster. O perdeyi dostun yüzünden at! Gönlümün evi onun yüzünün âşığıdır. Benim bütün zerrelerim ve varlığımı hakikati gösteren bir aynaya çevir! Umûmî rahmetinle beni kurtar! Ben çıplak kalmışım beni bir husûsî elbise ile giydir! Şefaat elinin ortaya çıkar ve benim gibi çamura saplanıp kalmış yüzlercesini kurtar! Kerâmet tacını başımıza koy! Ey Allah! Her ne murat edilirse onu ver!

[1726] Nitekim İbn Kâni’in, Ebu’l-Hamrâ’dan rivayet ettiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: “Allah beni semaya yürüttüğünde Arş’ın üzerinde “Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah’ın elçisidir. Ben onu Ali ile destekledim.” yazılı olduğunu gördüm. Taberânî, **el-Mucemü’l-Kebîr**, Cilt: 22, s. 200; Ali el-Müttaki, **Kenzü’l-Ummâl fî Süneni’l-Akvâl ve’l-Ef‘âl**, Cilt: 11, s. 624.

چونکه حرّم خشم کی بندد مرا[1-3869]

çünki ḥurr-ı **(11)** dilşād ve ṣıfāt-ı beşeriyyeden āzādum ḫışm ve ġażab benüm iḫtiyārumı ḳaçān bend ve beni **(12)** kendü muḳteżāsına ḳande ḳayd ider ben bir ḳurb-ı ilāhī ḥuṣūle getürmişümdür ki

نیست اینجا جز (14) صفات حق درا [2-3869]

bu vücūd-ı bī-vücūdumda ṣıfāt-ı rabbāniyye ve aḫlāḳ-ı ṣamedāniyyeden **(14)** ġayrı şey' yoḳdur. Ṣıfāt-ı beşeriyyetüm zā'il ve ṣıfat-ı ṣamediyyete mütebeddil olmışdur. Pes, sen daḫı **(15)** bu devlet-i ʿuẓmāya nā'il olmaḳ dilerseñ berü gel ve göñül ḥāliyle bāña taḳarrüb ḳıl. Ey pehlivān-ı **(16)** rūşen-dil!

اندرا کازاد کردت فضل حق [1-3870]

Berü gel ki maḥż-ı fażl-ı ilāhī saña ẓulümāt-ı **(17)** küfürden necāt virüp ḳayd-bend-i şirk ve işneyniyyetden seni āzād eyledi.

زانکه (18) رحمت داشت بر خشمش سبق [3870]

Zīrā ki ber-feḥvā-yı

سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي[1727]

raḥmet-i Ḥaḳ ḫışmına **(19)** sebḳat ṭutdı. Āh ey sālik-i rāḥ-ı ḥaḳīḳat! Ẕikr olınan āzādī ve ṣıfāt-ı **(20)** Ḥaḳḳ ile ittiṣāf tövbe-i naṣūḥ ve ehlinden telḳīn-i ẕikr-i "Lā ilāhe illallāh" ile olur. Zīrā ḳalb **(21)** ḥayāt bulmaz. İllā bezr-i tevḥīd ve muḥabbeti bir mürşid-i ḥayy-i kāmilden aḫẕ ile ḥayāt bulur. **(22)** Ve muḥabbetullāh ḥuṣūle gelmez. İllā o veliyyü'l-mükemmelüñ ṣamṣām-ı bürrān himmeti ile vücūdunda olan **(23)** aʿdā-yı aḥkām-ı nefsāniyyeyi ḳahr ile ḥuṣūle gelür. Yaʿni anuñ naẓar-ı pākiñden pertev iden **(24)** nār-ı ceẕebāt ve evṣāf-ı beşeriyyeti yaḳub, leẕā'iẕ-i nefsāniyyeyi leẕẕātı rūḥāniyyeye ve

[1727] Rahmetim gazabımı geçmiştir. Abdurrezzâk es-Sanʻânî, **Musannef**, Cilt: 2, s. 446; Buhari, "Tevhid" 55.

ḥasenātı **(25)** maʿārife ve derecātı ḳurbete mütebeddil ḳılup ẕenb-i vücūdı maḥv ider ve bu maʿnāya inābet **(26)** taʿbīr olınur.

قیل فی بستان الشّریعة اوّل من تمنّی اقرب الطّرق علیّ رضه من النّبیّ علیه السّلام **(27)** فانتظر النّبیّ بالوحی فنزل جبریل ولقنّ کلمة لا اله الا الله ثلاث مراتٍ قال النّبیّ علیه السّلام کما قال جبریل ثم لقنّ النّبیّ علیه السّلام

[418b] (1)

کما قال جبریل ثم لقّن البنیّءم علیًّا ثم جاء الی اصحابه وهم اربعمأة رجل یجتمعون **(2)** فی مسجد النّبیّ فلقنّهم جمیعاً فقال رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر وهو جهاد النّفس[1728]

(3) Ve ser-çeşme-i ṭarīḳa-i ḫalvetiyye Seyyid Yaḥyā-yı Şirvānī[1729] *Esrāru'ṭ-Ṭālibīn* nām risālesinde **(4)** buyururlar ki:

وهذه المشاهدة لا تحصل الا بتلقین شیخ واصل مقبول من السّالقین **(5)** ثم ردّ الی النّاقصین باذن الله وبواسطة نبیّه علیه السّلام لتکمیل بعض النّاقصین **(6)** فان الاولیاء للخواصّ مرسلون لا للعوام فرقاً بین النّبیّ والولیّ فان النّبیّ **(7)** یرسل الی العوام والخواصّ جمیعاً مستقلاً والولیّ المرشد یرسل للخواصّ غیر مستقلّ **(8)** فانه لایسعه الا متابعة النّبیّ وانما شبّه علیه السّلام علماء امّته بانبیاء بنی اسرائیل **(9)** لانهم کانو متابعین بشریعة المرسل وهو موسی علیه السّلام ولکن کانوا یجدّدونها **(10)** ویؤکدون احکامها من غیر ایتانٍ بشریعة اخری فکذلك علماء هذه الامّة من الاولیاء **(11)** یرسلون لتأکید الامر والنّهی واستحکام العمل وتصفیة اصل الشّریعة وهو القلب **(12)** موضع المعرفة کاصحاب الصّفة فالولیّ حامل الولایة المحمّدیّة التی هی جزؤ نبوّته **(13)** وباطنها ولیس المراد منهم من ترسّم بظاهر العلم بل المراد منهم من ترقّب بالعلم **(14)** اللدنّیّ والمشایخ السّنیّة

[1728] Büstanü'ş-Şerîa isimle eserde şöyle denilmektedir: Allah Rasulü'den en yakın yolu ilk temenni eden kişi Hz. Ali'dir. Hz. Peygamber vahyi beklemiş ve Cibril vahyi indirdiğinde "Allah'tan başka ilah yoktur" sözünü üç kez telkin etmiştir. Allah Rasulü de, Cibril'in söylediği gibi söylemiş ve daha sonra Ali'ye telkin etmiştir. Sonra Hz. Peygamberin mescidinde toplanmış olan dört yüz kişiden oluşan sahabilere gelmiş, onlara bu sözü telkin buyurmuş ve şöyle demiştir: "Küçük cihattan, büyük cihada döndük. Büyük cihat nefise karşı yapılan cihattır."

[1729] Seyyid Cemâlüddîn Yahyâ b. Seyyid Bahâiddîn eş-Şirvânî (ö. 870/1466). Halvetiyye tarikatının ikinci kurucusu kabul edilen sûfî müelliftir. Tarikat silsilesi Sadreddîn-i Hiyâvî, Hacı İzzeddin Türkmânî, Ahî Mîrem Halvetî vasıtasıyla Halvetiyye'nin kurucusu Ömer el-Halvetî'ye ulaşır. Yahyâ-yı Şirvânî Arapça, Farsça, Türkçe manzum ve mensur eserler kaleme almış, şiirlerinde "Seyyid" mahlasını kullanmıştır. bkz. Mehmet Rıhtım, "Yahyâ-yı Şirvânî", **DİA**, Cilt: XX, s. 264-266. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Güngör Levent Menteşe, "Seyyid Yahyâ-yi Şirvânî ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Doğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 21, 2020, s. 32-56.

المتساسلة سلسلتهم الى علیّ ابن ابی طالب کرّم الله **(15)** وجهه موکّلون یلبّ العلم بالدّعوة الی الله بالحکمة والموعضة الحسنة والتّوجّه **(16)** القلبیّ والنّظر والهمّة [1730]

Fe iẕā kāne keẕālik ser-çeşme-i evliyā İmām-ı ʿAliyyü'l-Murteżā **(17)** vāriṣ-i evvel-i ʿulūm-ı ledünniyye-i seyyidü'l-enbiyā ʿaleyhi min ṣalavātullāhi'l-evfā oldıysa min ḥayṣü'l- **(18)** verāṣe ve ḫavaṣṣa olan bi-ḥasebi'l-baʿṣe ol pehlivān-ı şüʿānı rāḥ-ı ḥaḳīḳata **(19)** daʿvet idüp buyurur ki: "Ey pehlivān-ı nev müselmān!

اندرا اکنون که رستی از خطر[1-3871]

(20) Şimdi bir gül ki ḫavf ve ḫaṭardan ḫalāṣ olduñ egerçi muḳaddemā

سنگ بودی (21) کیمیا کردت گهر [2-3871]

ḫacer-i cehālet ve seng-i ḍalālet idüñ velākin ḥālā seni benüm **(22)** iksīr-i aʿẓam-ı himmet ve kibrīt-i aḥmer-i cezbe ve muḥabbetüm, cevher-i girān-māye-i hidāyet eyledi. **(23)** Ve ẓulumāt-ı beşeriyyeden envār-ı melekūta iḫrāc idüp

رستهٔ از کفر و خارستان او [1-3872]

(24) küfr ve ṭuġyān ve anuñ ḫāristānından ḳurtulmışsundur. Şimden soñra ġamdan āzād **(25)** olup

[1730] Bu müşahede, ancak öncüler arasından kabul görmüş, Allah'a ulaşmış, sonra eksik kimselere, onları Allah'ın izniyle ve peygamberinin vesilesiyle eksikliklerini tamamlamak için dönmüş bir şeyhin telkiniyle mümkün olabilir. Zira veli kullar, peygamberlerden farklı olarak avam için değil, havas kullara gönderilmiş elçilerdir. Peygamber ise hem avam hem de havas kullara başka birine tabi olma şartı bulunmadan gönderilmiştir. Mürşid olan veli ise sadece havas kullara gönderilmiştir ama peygamberdeki gibi müstakil olmayıp peygambere ittiba etmesi gerekir. Şüphesiz Allah Rasulü, kendi ümmeti içindeki alimleri israiloğullarının nebîlerine benzetmiştir. Bunun nedeni şudur: O nebîler, gönderilmiş olan peygamberin -ki o peygamber Musa'dır (a.s.)- şeriatine tabi oluyorlar ama fakat başka bir şeriat getirmeden sadece o şeriati yenileyip (tecdid) hükümlerini tahkim ediyorlardı. Bu ümmetin velilerinden olan âlimler de emir ve yasakları pekiştirmek, ameli tahkim etmek ve şeriatin aslını arı duru hale getirmek için gönderilmişlerdir. Bu da marifet yeri olan kalptir. Şu halde veli, nübüvvetin bir parçası ve özü olan velayeti muhammediye'yi taşıyan kimsedir. Bu âlimler ile kastedilen zahirî ilmi yazıp çizenler değildir; asıl kastedilen ledün ilmiyle Allah'a yaklaşmış olan âlimlerdir. Silsilesi Ali b. Ebi Talib'e uzanan meşayıh, hikmet, güzel öğüt, kalbî teveccüh, nazar ve himmet ile Allah'a davet ederek ilmin özüne vekâlet ederler.

چون گلی بشگفت سروستان هو [3872-2]

ravżāt-ı ḥubb-ı ẕātīye dāḫil ol **(26)** ve servistān-ı Hū'da verd-i ḫandān gibi açıl ki ṣadr-ı ṣaffe-i ṣafā bedr-i ḳubbe-i vefā **(27)** Muḥammedini'l-Muṣṭafā āleyhi min ṣalavāti'l-evfānuñ felek-i aṭlas-ı vahdet ve āsumān-ı ins-i vuṣlat **[419a] (1)** olan nūr-ı āfitāb-ı ḳalb-i muṣaffālarınuñ miṣbāḥ-ı īżāḥ-ı ṣabāḥ fevz ve felāḥlarından **(2)** benüm mişḳāt-ı ḳalbümde pertev iden nūr-ı ḥubb-ı ẕātī-i yezdān senüñ şemʿ-i istiʿdād ve fetīle-i fuʿādıñı daḫı **(3)** yaḳup şeb-çerāġ-ı tevḥīd ü īmān itmekle bāʿiṯ-i żıddiyyet olan ẓulumāt-ı küfr ve ḍalālet **(4)** ve kedūrāt-ı nefs ve enāniyyeti refʿ ve izāle olınup

وصف وحدت را اکنون شد ملتقط[1731]

(5) maʿnāsı nümāyān olmaġın

تو منی و من توام ای مختشم [3873-1]

sen ben ve ben sen olmışuzdur. Ey muḥteşem **(6)** yaʿnī ber-feḫvā-yı ḥadīṯ-i

المسلمون کنفسٍ واحدةٍ [1732]

senüñle vücūd-ı vāḥid mertebesine varup

مؤمنان معدود لیک ایمان یکی **(7)**

جسم شان معدود لیکن جان یکی[1733]

گر هزار رانند یک کس بیش نیست

چون خیالاتی عدد اندیش نیست[1734] **(8)**

[1731] **Mesnevî-i Maʿnevî**, III/12. Şimdi mizacın, saçılmış dünyadan birlik niteliğini devşirmiştir. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, III/12.

[1732] Müslümanlar bir can gibidir. Gazzalî, **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Cilt: 2, s. 330.

[1733] **Mesnevî-i Maʿnevî**, IV/407. İnananlar çoksa da iman tektir. Cisimleri çoksa da canları tektir. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, IV/406.

[1734] **Mesnevî-i Maʿnevî**, III/35. Binlerce olsa da bir kişiden fazla değildir. Çünkü hayalperestler gibi sayı derdinde değildir. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç,

sırrı āşikār olmışdur. Bu taḳdīrce ey pelivān-ı peyveste-i īmān **(9)** ve eʿazz-ı iḫvān berāber bicān el-ḥāleti hāẕe

توعلی بودی علی را چون کشم [3873-2]

sen ḫod ʿayn-ı ʿAlī olduñ **(10)** ben ʿAlī'yi nice ḳatl iderüm. Merḥabā ey nūr-ı celī ve ʿayn-ı ʿAlī!

معصیت کردی به ازهر طاعتی[3874-1]

(11) Bir maʾṣiyet eyledüñ ki her bir ṭāʿatden bihterdür. Zīrā ol maʿṣiyet żımnında

آسمان پیمودهٔ درساعتی [3874-2]

(12) sāʿat-i vāḥidde āsumān-ı melekūtī ṭayy idüp sidretü'l-müntehāyı īmān ve evc-i ceberūt-ı **(13)** īḳāna iʿtilā ḳılduñ. Elḥāṣıl egerçi ṣūret-i maʿṣiyetde benüm yüzüme ḫudu-endāz olduñ **(14)** velākin

رُبّ معصية خير من الطّاعة[1735]

mışdāḳınca şeb-i deycūr-ı küfr ve ḍalāleti ṭayy idüp nūr-ı ṣabāḥ-ı **(15)** īmāna ḫurūc eyledüñ. Ḥabbeẕā ve merḥabā

بس خجسته معصست کان مرد کرد [3875-1]

bir ġarīb ḫaceste ve meymūn **(16)** maʿṣiyet ṭāʿat-i meşḥūndur ki ol merd-i bih-būd ʿāḳıbet-i maḥmūddan vücūda geldi. Ve devlet-i **(17)** īmānla mesʿūd ve muḳarreb-i dergāh-ı maʿbūd oldı. ʿİnāyet-i ilāhī meded-res olduḳdan soñra **(18)** bu maḳūle kār bedīdār olması ʿaceb degüldür. Ḥaḳḳā ki

نی ز خاری بردمد اوراق ورد[3875-2]

evrāḳ-ı **(19)** gül, ḫārdan bitmez mi yaʿnī ḫārdan nümūdār olur. Keẕālik bir maʿṣiyet ki deryā-yı raḥmet **(20)** ve emvāc-ı maġrifet anı yiyüp maḥv-ı

III/35.
[1735] Nice isyan, itaatten daha hayırlı olabilir.

seyyiʾāt eyleye. Ber-feḥvā-yı وتوصل المغفرة **(21)** كم من معصية تورث الرّحمة[1736] ṣāḥib-i maʿṣiyeti, derecāt-ı ḳurbāta terfīʿ idüp ḫār-ı seyyiʾātdan verd-i **(22)** ḥasenāt mütebādir olur. [İslām-ı ʿÖmer bin el-ḥaṭṭāb raḍıyallāhu ʿanha] Bu ḫod keşīrüʾl-vukuʿdur ki meşelā

نی گناهی عمر و قصد رسول [3876]

می کشیدش تا بدرگاه قبول (23)

ʿÖmerʾüñ günāhı ve Resūl ʿaleyhisselāma ḳaṣdı degül midür ki ṣūret-i **(24)** ḫārda iken reyāḥīn-i īmān bedīdār olup ḥattā ẕātını dergāh-ı ḳubūle ceẕb itdi. **(25)** ʿİlm-i şerīfe ḫafī olmaya ki dībāce-i bendān-ı cerīde-i aḥbār ḥażret-i fāruḳ refīʿuʾl-cenāb **(26)** emīrüʾl-müʾminīn ʿÖmer bin el-ḫaṭṭāb raḍıyallāhu ʿanhuñ tāc-ı ḫurşīd-i ibtihāc-ı İslām ve ḫilʿat-i dībāc-ı **(27)** tevḥīd reng-i īmān ile ser-efrāz olduḳlarını ʿünvān-ı ṣaḥīfe-i āşāra bir ḳaç vechle **[419b] (1)** maḳāle-ṭırāz-ı rivāyāt olmışlar velākin derc-i ṣıḥḥatde derc olınan eşhür-i güftār-ı dürr-i şehvār-ı **(2)** aḫyār-ı siyer ve aḫbār budur ki nerre-i şīr-i maḥārib seyyidüʾş-şühedā Ḥamza bin ʿAbdulmuṭṭalib İslāmʾdan **(3)** üç gün mürūr itdükde yāve-gūyān-ı müşrikān-ı Ḳureyş, ḥalḳa-bend-i cemʿiyyet olup bu vechle **(4)** müşāvere-i dil-ḫırāş itdiler ki egerçi şimdi aṣḥāb-ı Muḥammed, mānend-i ḳaṭarāt-ı nā-yāb perīşān **(5)** ve bī-nişān taṣavvur olınur. Ammā muḥtemeldür ki ḥīn-i ictimaʿda deryā-yı mevc-engīz-i āteş-feşān olalar. **(6)** Pes,

علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد[1737]

mażmūnunca ḥālā lāzıme-i ẕimmet-i iḫtiyāṭ budur ki **(7)** henūz müteferriḳ ve perīşān iken ser-çeşmelerin nā-būd ḫasbend-i ihtimām itmek bābında herkes **(8)** beẕl-i maḳdūr ve mechūd eyleye dinildükde ḥasūd-ı muḥāl-endīş-i küfr-nihād Ebū Cehil bed-kīş-i saḳar-mihād, **(9)** zebāne-keş-i zebān-ı şerāre-feşān-ı fesād olup eyitdi: Ser-endāzān-ı ʿArabdan her kim ki **(10)** şimşīr-i berrāḳ-ı

[1736] Nice günah, rahmeti miras bırakabilir ve mağfirete ulaştırabilir.
[1737] Hadisenin ilacını, vukua gelmezden evvel hazırlamak gerekir. Saʿdî-i Şîrâzî, **Külliyât-ı Şeyh Sa'dî**, , s. 863.

elmās-gūnun, ḫūn-ı ʿaḳīḳ-i Muḥammedī ile gül-gūn ve ṭabl ve ʿilm daʿvā-yı nübüvvetin **(10)** ser-nigūn iderse ṭavīle-i çerā-gāh-ı mülkümden aña [yüz ʿaded][1738] şutur-ı kūh-endām ile biñ vaḳıyye nuḳre-i ḫām **(11)** vireyin. Pes, derḥāl ʿÖmer bin Ḫaṭṭāb ḥalḳa-i meclisden ḳadem-i kefālete ṭurup eyitdi: **(12)** "Yā ebu'l-ḥakem! Bu maḳūle müşkülāt ümūr-ı ḫod iḳdām-ı ḫāṣṣa-i himmet tāmme-i ʿÖmeriyye idügi maʿlūm **(13)** ḫāṣṣ u ʿām olduġın sen daḫı bilürsün. Fe-ammā taṣrīḥ-i vaʿd itdügüñ şutur ve nuḳre ḫizāne-i **(14)** ḳalbüñden muṣammemü'l-edāmīdür yoḫsa mücerred-i taḥrīk-i silsile-i himem-i şücʿān içün ser-zebānuñdan **(15)** lafẓ-ı güẕāf-ı bī-maʿnā mıdur?" Ebū Cehil-i laʿīn eyitdi: "Yā ʿÖmer lāf u ḫilāf degüldür şöyle ki **(16)** bu kāruñ itmāmına kemer-bend-i mīṣāḳ olup vücūd-ı Muḥammedī maḥmūl-i taḫta-bend-i naʿş idesün **(17)** ben daḫı dergāhına perestiş itdügüm lāt ve ʿuzza ve hubel-i aʿlā ḥaḳḳı-çün żamān-ı māl-ı mevʿūda **(18)** müteʿahhid olurun." deyü derūn-ı Kaʿbe'de ʿahd ü yemīn itmekle ʿÖmer, Ebū Cehil'üñ ṣıdḳ-ı ʿazīmeti taḥḳīḳ **(19)** olduġın bilüp fi'l-ḥāl şimşīr-i şeffāf-ı zerre-şikāfın ḥamā'il-i bend itdi.

Ve "Eger ser-i Muḥammed'i bedeninden **(20)** cüdā ḳılmaz isem maẓhar-ı ḳahr-ı lāt ve ʿuzza olayın." deyü sebük-serān, ḳureyş cemʿine gülbank-ı ḳasem **(21)** idüp mānend-i pīl-i demān müteveccih ve devān oldı. Mervīdür ki eṣnā-i ẕehābda Nuʿaym bin ʿAbdullāh el-Nehhām **(22)** ʿÖmer'e müṣādif olup beşeresine naẓar itdükde gördi kim sīmā-yı şīr-nümāyān olmış. Pes, ḳarşu **(23)** gelüp eyitdi:كفى الله شرك [1739] "Yā ʿÖmer böyle ḥiddet ile ne cānibe güẕer idersin?" ʿÖmer daḫı cevāb-ı dürüşt ile **(24)** eyitdi: "Ḳavāʿid-i bünyān-ı millet-i ʿAraba raḫne-ger-i tefriḳa olan Muḥammed'üñ rūz-ı ḥayātın şām-ı memāta ilāce **(25)** gidereyin." Nuʿaym eyitdi: "Yā ʿÖmer! Egerçi kim ḳāyıd-ı hevā-yı bāṭıl ʿinān-ı ʿazīmetüñ bu kār-ı meẕmūma **(26)** sevḳ ve taḥrīḳ eylemiş. Ammā farż-ı muḥāl üzre olduġıñ bilesin ki bu kāra iḳdām itdügüñ **[420a] (1)**

[1738] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.
[1739] Senin şerrin karşısında Allah yeterlidir.

taḳdīrce nerre-şīrān-ı şikār-ṣuʿbān olan Benī ʿAbdulmuṭṭalib'den menāṣ ḫülāṣa ne ḥīle taṣavvur idersin?" **(2)** Pes, ʿÖmer Nuʿaym'dan bu iʿtirāżı işitmekle eli ḳılıca urup eyitdi: "Yā Nuʿaym! Nāṣiye-i ḳālüñden sen daḫı **(3)** muntaẓam-ı silk-i Muḥammed-perestān olmaḳ nümāyān oluyor. Dāʿiye-i himmetimüñ taṣmīmi budur ki evvelā senüñ ḳatliñi **(4)** muḳaddeme-i ṣıdḳ-ı himmet ideyüm deyü hücūm itdükde Nuʿaym bir ṭarafa ṭurup eyitdi: "Yā ʿÖmer! Sen benden kūtah-dest **(5)** olup evvelā biṭāne-i ḫāndānuñ ışlāḥına ihtimām ḳıl ki ḫᵛāherüñ Fāṭımā bintü'l-Ḫaṭṭāb zevci **(6)** Saʿīd bin Zeyd ile tābi-i dīn-i Muḥammedī olmışlardur." ʿÖmer bu cevābdan munfaʿil olup Nuʿaym'dan ṣıḥḥat-i **(7)** vuḳūʿ içün ṭālib-i delīl oldı. Nuʿaym daḫı iḳāmet-i delīl idüp: "Yā ʿÖmer! Bu emr-i mestūr saña **(8)** āşikār olmak dilersen kendi elüñle bir ġanem ẕebḥ idüp ṭabḫa işāret ḳıl eger senüñle ol ẕebīḥadan **(9)** tenāvül itmezlerse iḫtiyār-ı dīn-i Muḥammedī itdüklerin taḥḳīḳ bil." didi. Pes, ʿÖmer güm-geşte-i rāh-ı ġayret-i cāhiliyyet **(10)** olup ḫāne-i Fāṭımā'ya şitāb ḳıldı. Mervīdür ki meger ol hengāmda sūre-i muʿciz-niẓām-ı Ṭāhā **(11)** nüzūl idüp rūḥ-efzā-yı zeyn-i ḳulūb-ı müʿminīn olmaġla Fāṭıma ile şevheri Saʿīd, taʿllüm-i Ḳur'an-ı ʿaẓīm içün **(12)** ṣahābe-i kirāmdan Ḫabbab bin el-Eret raḍıyallāhu anha cenābın daʿvet idüp ikisi daḫı andan iḳtibās-ı **(13)** envār-ı taʿallüm-i Ḳur'an iderlerdi. Pes, ʿÖmer'üñ semʿine āvāze-i ḳırāʿat-i Ḳur'an resān olduḳda bir miḳdār **(14)** vaḳfe-i istimaʿ idüp baʿdehū ḫuşūnet ile ḫalḳa-zen-bāb oldı. Fāṭıma daḫı ḳāriʿü'l-bāb **(15)** ʿÖmer bin Ḫaṭṭab idügün derk idüp ṣafḥa-i mektūbeyi taḫtīçe-i bālā-yı ḫāne-i taʿẓīmde maḫfī **(16)** ve Ḫabbāb bin Eret'i bir kūşede muḫtefī ḳılduḳdan soñra ʿÖmer'e feṭḥ-i bāb itdiler. ʿÖmer daḫı ḥamā'il-bend-i **(17)** şimşīr ve hemheme-zen-i şīr olduġı ḥālde içerü girüp, "Nedür ol dem-sāz ve hem-āvāz olduġıñuz **(18)** kelām-ı bā-iʿcāz." didi. Anlar daḫı ḥāllerini nevʿimmā mestūr-ı setre-i inkār itdüklerinde ʿÖmer bir gusfend-i **(19)** semīn getürüp kendü eliyle ẕebḥ ve büryān itdükden soñra ḫᵛāher ve şevherine hem-sofra olmaḳ teklīf **(20)** eyledi. Anlar daḫı birer vechle teʿallül itmekle ḥamiyyet-i işrāk ʿÖmer'üñ girībān-ı idrākin çāk **(21)** idüp berḳ-i ḫāṭıf gibi yerinden ṣıçradı ve Saʿīd-i bī-

günāhın ḳabẓa-i rīşin ṭutup **(22)** zemīne ṣaldı. Ve sizüñ firīfte-i siḥr-i Muḥammedī olduġıñuz ṣaḥīḥ imiş deyü şīr-i ner gibi sidreye çıḳup **(23)** zīr-i pençesine aldı. Fāṭıma dāʿiye-i istiḫlāṣ-ı şevher ile ʿÖmer'e yapışduḳda kūşe-i dest-i ʿÖmer **(24)** mirʿāt-ı cebīn-i Fāṭıma'ya kesr virüp ruḫsārına ḫūn-ı gülgūn revān oldı. [Ve derc-i sīne-i bī-kīnesinde münderic olan][1740] cevher-i giranmāye-i **(25)** īmānı dıraḫşān olmaġla perde-i ber-endāz-ı ḥaşmet-i ʿÖmer olup ve mānend-i şīr-i māde, kelām-ı **(26)** dürüşt-i ʿitāb ile ʿÖmer'e ḫiṭāb idüp eyitdi: " Yā ibnü'l-Ḥaṭṭāb! Ḫālıḳ ve perverġārından niçün **(27)** utanmazsın ve cihān u cihāniyānı ʿademden vücūda getüren āferīd-kārdan āyāt-ı beyyinātla **[420b] (1**) mebʿūṯ olan resūl-i āḫirü'z-zamāna inanmazsın?

İmdi yā ʿÖmer! Şübheden berī ol ki eger bu żaʿīfe-i **(2)** nā-murād ve eger zevcim Saʿīd-i nīk-nihāduñ gerden-i iṭāʿatımuz ribḳa-keş-i dīn-i İslām olup ol mübeşşir **(3)** ü neẕīr ve sirāc-ı münīr pey-rev-i eṡer-i şerīfi olmaġla menzilgāh-ı tevḥīd ve īmāna yetmişizdür. Ḥāṣıl-ı kelām **(4)** bu zaḫm-ı ḫūn-feşān veyāḫud melāmet-i bed-gīşāndan ḫavf eyle. Miḥrāb-ı millet-i İslām'dan rū-gerdān **(5)** oluruz sanma. Yā ʿÖmer! Dīn-i mübīn ve Resūl-i Rabbü'l-ʿālemīn ḥaḳḳı-çün ḍarb-ı dest-i çehre-şikāf degül **(6)** belki seyf-i şeffāf ile her bir ser-i mūdan seylāb-ı ḫūn cereyān itse dāmen-i ʿarş-fersā-yı ḥabīb-i Ḫudā'dan **(7)** el çekerüz ḳıyās itme. Ve hemān belīd ve göñülden ḳalma ki senden cevr ü sitem gūn-ā gūn ve bizden ṣabr **(8)** u sükūn deyüp ve riḳāʾ-i dem-keş lisānı zemzeme-perdāz-ı لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ مُحَمَّدُ الرَّسُولُ اللهِ [1741]oldı. **(9)** Pes, ʿÖmer Fāṭıma'nuñ dīnde olan ṣalābetin göricek, seng-i ḳalb-i pür-ḳasvet-i ʿÖmer'den ṭarḥ-ı iksīr-i ʿinayet ile **(10)** ṭurfetü'l-ʿaynda āb-ı çeşme-i hidāyet tefeccür idüp āteş-i ġażabı, küşte-i āb-ı nedāmet oldı. **(11)** Ve sīne-i Saʿīd'den ḳalḳup bir kūşede oturdı. Ve ser-i tedebbürin bir zamān girībān tefekküre **(12)** çeküp baʿd ez an hemşīresine eyitdi: "Yā Fāṭıma! Ol kitāb-ı āsumānī didügiñüzi pes dīvardan **(13)** istimaʿ itmişidüm mültemisdür ki anı pīş-

[1740] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1741] Allah'tan başka İlah yoktur. Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın Resulüdür.

gāhıma ʿarżа ḳılasız.” didi. Fāṭıma eyitdi: “Yā ʿÖmer! **(14)** Ol kitāb-ı ṣamedānīnüñ ʿünvānı (لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ)[1742] kelām-ı muʿciz-beyānıdur. Ālūde-i şirk **(15)** olan mülevveṣler anuñ dāmen-i iclālını mess itmege nā-müstaʿiddürler.”

[Beyt:

غسل در اشک ز دم اهل طریقت گویند

پاک شو اوّل و پس دیده برآن پاک انداز[1743]][1744]

ʿÖmer eyitdi: “Pes, şarṭ-ı ḳābiliyyet-i **(16)** misās nedür?” Fāṭıma daḫı “Evvel şerāyiṭi ve saḫḫ-ı cenābeti ġuṣl ile taṭhīr ve izāledür.” didükde **(17)** ʿÖmer derhāl taḳdīm-i mühimmāt iġtisāl ile ol ṣaḥīfe-i muṭahharaya dest-res bulup derc-i ṣafaḥātında **(18)** münderic olan ṣūre-i Ṭāhā’ya imʿān-ı nazar ḳılduḳda bismillāhirraḥmānirraḥīm

(طه مَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ **(19)** الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰى تَنْزِيلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى
اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى)[1745]

(20) ḳavl-i kerīmini mestūr görüp nūr-ı iʿcāz-ı kelām-ı sübḥānī mirʾāt-ı ḳalbine pertev ṣaldı. Ve baʿd ez an

(لَهُ **(21)** مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى)[1746]

ḳavl-i mükerremin mülāḥaẓa ḳılduḳda **(22)** hemşīresine bu vechle tevcīh-i ḫiṭāb itdi ki: “Ey Fāṭıma! Felekü’l-eflākdan merkez-i ḫāka varınca **(23)** ṣūret-bend-i vücūd olan ʿacāʾib-i mümkünāt bi-ecmaʿuhum ʿibādet itdügiñüz mevcūdu’l-mukevvenātuñ mıdur?” **(24)** Fāṭıma daḫı:

[1742] Vâkıa 56/79: “Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir.”

[1743] Göz yaşıyla, gusül abdesti aldım zira tarikat ehli olanlar şöyle buyurdu: Önce temiz ol! Sonra temiz olana bak! Hâfız-ı Şîrâzî, **Dîvân-ı Hâce Şemseddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî**, s. 269.

[1744] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1745] Tâhâ 20/1-5: “Tâ Hâ. (Ey Muhammed!) Biz, Kur’an’ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah’ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik. (O) yüksek gökleri yaratanın katından peyderpey indirilmiştir. Rahmân, Arş’a kurulmuştur.

[1746] Tâhâ 20/6: “Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, yalnızca O'nundur.”

(بَلٰى وَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ)[1747]

deyü cevāp virdi. ʿÖmer tekrār suʾāl idüp: "Ey Fāṭıma! **(25)** Bizüm ḫod fenāʾ-i ḥaremde biñ beş yüzden ziyāde aṣnām-ı perdāḫte ve maʿbūd-ı sāḫtemüz vardur **(26)** bunlardan birinüñ bu saṭḥ-ı pehnā-yı zemīnden bir ḳıṭʿa mülki yoḳ mıdur?" didi. Fāṭıma nefy ile cevāp **(27)** virecek mirʾāt-ı dil-i ʿÖmer'de ṣūret-i ḥubb-ı İslām-ı cilve-ger olmaġla yüz ṭutup **[421a] (1**) baṣar-ı ʿibret-naẓar-ı ʿÖmer'e kerīme-i

(وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى)[1748]

çehre-güşā olduḳda ḳabża-i **(2)** iḫtiyārundan ʿinān-ı inkārı düşüp ol dürr-i menşūr-ı kerīm, rabb-i ġafūrı müṭāʿlaʿa iderek nūr-ı āfitāb-ı īmānı, zīr-i seḥāb-ı **(3)** inkārdan bedīdār olup kemāl-i şevḳle

انّ هذا الرّبّ اهل ان يُعبَد [1749]

didi. Ve maẓhar-ı

انّ الله ينطق على لسان عمر[1750]

(4) ve bülbül-i hezār destān-ı gülistān-ı īmān olan zebān-ı nūr-perveri zemzeme-perdāz

وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ **(5)** وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ[1751]

olup kendü kendüye eyitdi: "ʿAcebdür ki Beyt:

شمشير عمردركف بر قصد رسول آمد

دردام خدا افتد و زنجت ظفر يابد[1752] **(6)**

[1747] Yâsîn 36/81: Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? **Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir.**
[1748] Tâhâ 20/7-8: "Sen sözü açığa vursan da, gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da. Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. En güzel isimler O'nundur."
[1749] Bu rabb, ibadet edilmeye layıktır.
[1750] Allah, Ömer'in diliyle konuşur.
[1751] "Ben şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve ben yine şahadet ederim ki, Hz. Muhammed (sallâllâhu aleyhi ve sellem) O'nun elçisidir."

Pes, nūr-ı ẓulmet-sūz-ı tevḥīd, ser-i şemʿ-i fetīle-i zebān-ı ʿÖmer'den lemeʿān olduġın **(7)** perde-nişīn-i iḫtifā olan Ḫabbāb muʿāyene ḳılduḳda bī-iḫtiyār olup ġulġule-i tekbīr ile perde ber-endāz-ı **(8)** sirāc-ı vech-i münīr ve zemzeme-perdāz-ı ibtihāc ve tebşīr olarak eyitdi: "Merḥabā yā ʿÖmer! Beşāret olsun saña ki **(9)** ol nūr-ı āfitāb fülk-i hidāyet ḥażret-i ḫātem-i risālet ʿaleyhi ekmeli't-taḥiyye اللهم اعزالاسلام يابى جهل بن هشام اوبمعمر بن الخطاب [1753]**(10)** deyü dünki gün bār-gāh-ı aʿlāya terfīʿ-i dest-i duʿā ḳılup senüñle veyāḫud **(11)** Ebū Cehil ile bāzū-yı ḳuvvet-i İslām metīn olmaġı-çün ḥalḳa cünbān-ı bāb-ı recā olmışlar idi. Elḥamdülillāhi'l- **(12)** mülkiş-ṣamed ki ol şeref ve saʿādet saña müyesser olup ṭırāz-ı ḫilʿat-i taḳviyet-i dīn-i İslām **(13)** senüñ ḳāmet-i mevzūn-ı ḳābiliyyetüñe ilbās olındı." didi. Pes, cenāb-ı hidāyet-meʾāb ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭab **(14)** cevāb-ı beşāret-i ḫiṭāb-ı Ḫabbāb'ı kūşe-yāb ḳılduḳda ḳāfile-sālār-ı ḳaṭār-ı İslām olan Seyyidü'l-enām **(15)** ʿaleyhi's-selāmuñ iḳdām-ı ʿarş-sāy-ı ẕevi'l-iḫtirāmlarına fersūde-i ḫāk olmaġa ner-i şutur-ı sermest gibi müştāḳ-ı **(16)** bī-ṣabr ve ārām olup eyitdi: "Ey Ḫabbāb! Ol ḥabīb-i rabbü'l-erbāb ʿaleyhi ṣalavātullāhi'l-vehhābuñ **(17)** bār-gāh-ı sidre-i verāsı ḳandedür?

Şiʿr:

Ol vücūd-ı dürr-i beyżā Ḫaḳ nişānı ḳandedür

ʿAḳla ṣıġmaz bu ḥikāyet tercümānı ḳandedür

(18) Ol libās-ı nūru'r-raḥman ve ṭāha-pūş olan

Dört kitābuñ maʿnāsı sebʿu'l-meşānī ḳandedür

Mercūdur ki bu pervāne-i cān-güdāzī **(19)** ol şemʿ-ṭırāẓ-ı nūr-endāzuñ zīnet-serā-yı nāzına mülṣaḳ ve bu dīvāne-i zencīr-i cerr-i niyāz-ı berrī ol ṭabīb-i ʿĪsā dem-i **(20)** mecnūn-nüvāze mülḥaḳ itmekle cüyende-i telāṭüm-i raḥmet olan

[1752] Ömer elinde kılıçla Rasûl'ün canına kast etmeye geldi ancak Allah'ın tuzağına düştü. Kadere karşı bir zafer buldu. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 258.
[1753] Allah'ım, Ebû Cehil b. Hişâm veya Ömer b. el-Hattâb ile İslam'ı aziz kıl.

sīne-sūzān muḥabbetüme ṣubb-ı mā'i luṭf ve merḥamet buyurasuz **(21)** deyüp bu [beytün][1754] mażmūnuyla giryān ve āh u vāh ile nāle-künān oldı. Beyt:

ای صبا درد من خسته بدرمان برسان

22(یعنی ازمن بستان جان و بجانان برسان[1755]

Pes, Ḫabbāb, ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭāb'uñ sirişk-i nālişin seylāb gördükde Beyt:

(23) Gel berū maʿşūḳuña irgüreyin

Yüreginüñ derdine merhem urayın[1756]

deyüp bedreḳa-i ibnü'l-Ḫaṭṭab oldı. Saʿīd-i saʿādet **(24)** teʾyīd daḫı ʿakablarınca şitāb ḳılup bir rivāyetde ʿUtbe-i seniyye-i Ḥamza bin ʿAbdulmuṭṭalib'e ve bir rivāyetde **(25)** kenef-i beytü'ş-şeref Erḳam bin Erkam'a tevcīh-i ʿinān-ı ʿazīmet itdiler. Mervīdür ki ol ḥülle-pūş

26)(([وَمَا][1758] اَرْسَلْنَاكَ [اِلَّا][1759] رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ[1757]

şemʿ-i encümen-ārā-yı aṣḥāb-ı güzīn ile kūşe-nişīn-i ḫalvet-serāy-ı temkīn olup **(27)** herāsān-ı mekāyid-i muḫālifān-ı dīn olduḳları-çün aṣḥāb-ı ṣafā intisābdan birini ḫidmete nigehdārī-i **[421b] (1)** dehlīzü'l-bāba taʿyīn buyurmuşlar idi. Ve *Ravzatü'l-Ahbâb'da* mesṭūrdur ki hengām-ı mezbūrda riyāżet-keş-i ḥacerāt-ı inzivā olan **(2)** aṣḥāb-ı vefā iḫtivā ʿarża-dāşt-ı ser-bāzī ile iẓhār-ı fikr-i żamīr itmişler idi ki: "Ey Resūl-i bā-ṣafā dirīgā ve ḥayfā ki her

[1754] Bu kısımda "ebyatun" kelimesinin üzeri çizilerek satırın üstüne "beytün" kelimesi yazılmıştır.
[1755] Ey sabâ rüzgârı! Bu hastanın derdini, dermana eriştir! Yani benim canımı al ve sevgiliye ulaştır! Şemsü'ş-şuarâ Kemâlüddîn Muhteşem Alî b. Ahmed Muhteşem-i Kâşânî, **Divan-ı Mevlana Muhteşem Kaşani**, [y.y], 1304, s. 216. Muhteşem-i Kâşânî (ö. 996/1588) Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi ve Kerbelâ olayı hakkında kaleme aldığı mersiye ile meşhur olan Kâşânî'nin mersiyesi günümüze kadar tâziye törenlerinde okunmaya devam edilmiştir. Çok sayıda şairin yetişmesine vesile olan bu mersiye sebebiyle Kâşânî'ye "Şemsüşşuarâ" unvanı verilmiştir. bkz. Rıza Kurtuluş, "Muhteşem-i Kâşânî", **DİA**, Cilt: XXXI, s. 77-78.
[1756] Mehmet Akkuş, Bilal Kemikli (ed), **Mevlid Külliyatı I-III**. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016., Cilt: 1, s. 94.
[1757] Enbiyâ 21/107: "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."
[1758] Bu kelime yazmada "inna" olarak yazılmıştır.
[1759] Yazmada bu kelime yazılmamıştır.

birimüz **(3)** kendüyi ḥaydar-ı ṣafder-i kerrār ve ʿanter-keş-i meydān-ı kār-zār mülāḥazasında iken bir ḳaç bed-ḫamīr-i tīre-żamīrden iḫtimāl-i **(4)** mażarrat ile ṭarafgīr-i ḫalvet olmışuz. Ey bedr-i münīr-i āsumān-ı risālet! Bu rıżā cūy-ı ṭabʿ-i melek ḫaṣletiñüz kerāʾim-i aḫlāḳınūzdan **(5)** temennā-yı biʾl-ittifāḳ iderüz ki bize ruḫṣat-ı erzānī buyurasız. Şu niyyete ki ellerimüzde şimşīr-i tīz düşmen tebāh u dillerimüz **(6)** velve-endāz-ı tekbīr-efrāz kelime-i ṭayyibe-i ″Lā ilāhe illallāh″ olup heyʾet-i ictimāʿiyye ile rīḥ-i ṣarṣar-ı ʿādiyān gibi düşmenān-ı **(7)** dīne kendümüzi uralım. Eger dest-i büzd-i ẓafer bize yar ve nuṣret ferr olursa elf niʿme ve illā-meṣāf-ı ġazāda **(8)** curʿa-nūş-ı cām-ı şehādet ve ḥülle-i maġfiret-pūş-ı āḫiret olalum.″ deyüp niyāz-mendān-ı pīş-gāh-ı ḥabībüʾr-raḥmān **(9)** oldılar. Pes, ol ḥāmil-i livāʾ-i risālet ve mālik-i nāṣiye-i esnā-yı hidāyet, şefīʿul-ümmet ʿaleyhi ekmeliʾt-taḥiyyet daḫı **(10)** her birine teşrīf-baḫş-ı tesliyet olup buyurdılar ki: ″Ey aṣḥāb-ı ṣafā! Sizüñ içün dergāh-ı Ḫudāʾya **(11)** bu vechle refʿ-i recā itmişimdür ki cedd-i celīlüm İbrāhīm Ḫalīl ʿaleyhi salavātullāhil-cemīl üzerine nār-ı dūd-endūd-ı **(12)** Nemrūdʾı gülzār-ı behcet ve berd ü selāmet ḳılan ve Mūsā-yı kelīm ʿaleyhi ṣalavātullāhil-ʿālīm **(13)** üzerine deryāyı merdüm-i āşāmī ferş-i zümürrüd-gūn-ı necāt ve ʿāfiyet eyleyen ol muḳtedir **(14)** ve zü ḳudret ʿan ḳarīb bize daḫı cemʿ-ārā-yı müşrikīnden hezīr ber-bīşe-i zār-dār ve gīred ve ṣalābet **(15)** göndere ki yār u muʿīn-i dīn-i mübīn olup müʾminīn-i muvaḥḥidīni taṭarruḳ-ı dest-i taʿarruż-ı müşrikīnden **(16)** ṣıyānet eyleye. Āmīn yā rabbüʾl-ʿālemīn dir iken nāmūs-ı ekber ve ṭāvus-ı ḳuds ḳudret pür-makām-ı **(17)** sidre-nişīn aʿnī peyk-i rabbüʾl-ʿālemīn olan Cibrīl-i emīn der-ḥāl per-güşā-yı ḫalvet-gāh-ı şuhūd-ı **(18)** seyyidüʾl-mürselīn olup eyitdi: ″ Ey ḫātem-i yemīn-i risālet ve ḫātime-i şeref-nāme-i nübüvvet! ʿÖmer ḥaḳḳında **(19)** olan neşşābe-i niyāzıñuz nişāne-i ḳabūle işābet idüp ḥālā ʿÖmer taḳbīl-i ḳadem-cāy-ı hümāyūnuñuza ʿazīmet **(20)** itmişdir.″

Beyt:

آب زبند راه رهین کنه نکار میرسد

مژده دهد باغ را که بوی بهار میرسد[1760]

(21) Ve yā Resūl-i Rabbi'l-ʿālemīn! ʿİlm-i şerīfe rūşen olsun ki melāʾike-i ṭabaḳāt-i heft āsumān **(22)** bārgāh-ı melek ve deyyāne dün gice vaḳt-i ṣabāḥa degin nāle-künān olup ism-i ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭāb **(23)** defter-i eşḳiyādan maḥv u maḥḳ ve dīvān-ı suʿadāya mülḥaḳ olınmaḳ temennāsıyla ferş-i sefīd-i miḥrāb-ı melekūtı **(24)** ceyḥūn-ı sirişk-i pür-ḫūnlarıyla lāle-gūn ve reng-i erġuvān itmişlerdür dir iken ʿÖmer, halḳa-cünbān-ı bāb-ı nübüvvet-i ʿunvān **(25)** olup bu şiiʿrüñ mażmūnunca sīne sūzān oldı.

Şiʿr:

آمد بدرت امید واری

گور ابجراز تو نیست یاری

محنت زدۀ نیازمندی **(26)**

خجلت زدۀ گناهکاری

از گفتۀ خود سیاه رویی

وزکردۀ خویش شرمساری

[1760] Yollara su dökün! Sevgili geliyor! Bahçeye müjde verin! Bahar kokusu geliyor! Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 243.

حاشا زدر تو باز کردد

نومید چنین امید واری[1761]

(27) Pes, ol nigehbān-ı dehlīz olan yār-ı bā-vaḳār, şikāf-ı dārü'l-emāndan nigerān olduḳda gördi ki ʿÖmer el-Fāruḳ **[422a] (1)** şimşīrin ber-dūş ḳılmış ve ḫasāre-i göñlüni sefīd-pūş olmış ṭurur. Pes, heyʾet-i mehībe-i ʿÖmer'den ḫavfla **(2)** ḥārisān-ı gencīne-i nübüvvet olan yārān-ı ẓevi'l-besāleti[1762] ḫaberdār itdükde ġaẓanfer-i ferr-i muḥārib **(3)** Ḫamza bin ʿAbdulmuṭṭalib Beyt:

گر شیر شود خصم چه پیدا چه نهفت

باشیر بشمشیر سخن باید گفت[1763]

deyü bebr ü pelenk-vār **(4)** bīşe-zār-ı şecāʿatden ṣıçrayup eyitdi: "Ey yārān-ı bā-vefā! Siz ṣafāda oluñuz kim eger ʿÖmer intiẓām-ı silk **(5)** ve fāḳa gelmiş ise merḥaba ve eger murādı tefrīḳ-i manẓūme-i İslām ise billāhi'l-"aliyyi'l-ʿaẓīm ve bi-cāḥı resūlihi'l- **(6)** kerīm serr-i bī-saʿādetini şīr-i nā-gāh-gīr-i pençe-i şimşīre giriftār iderüm." deyüp feṭḥ-i bāb itdi. Gördi kim **(7)** ʿÖmer mānend-i hizber şimşīrini dūş-ber ḳılmış ṭurur. Ḫamza-i şīr-ġāb dürüştāne ḫiṭāb ile eyitdi: **(8)** "Yā ibnü'l-Ḫaṭṭāb! Bu heyʾete ġarībe ile āyā be-sebep nedür ne ḳıyās idersin? Her birimüz bu dergāh-ı nübüvvet-penāhda **(9)** ḥalḳa-bend-i cemʿiyyet olup ol gül-i raʿnā-yı gülşen-ābād-ı risāleti eser yelden ve yāvuz gözden ṣaḳınurken **(10)** şaḫ-ı gül vücūduna degül belki kuḥl ʿuyūn olan ġubār-ı naʿl-ı sidre fersāne daḫı taʿarruża iḳtidār **(11)** getüremezsin. İmdi yā ʿÖmer! Bu dāʿiyeden vazgel yoḫsa elimüzden ḫalāṣ-ı

[1761] Bir ümitvâr, senin kapına geldi. Ona senden başka dost yoktur. Muhtaçsın, gamlısın; mahcupsun, günahkârsın. Kendi söylediğinden yüzün kara! Yaptığından utanıyorsun. Böyle bir ümitvâr kimse, senin kapından ümitsizce geri döner mi? Haşa! Fahreddîn-i Irâkī, **Külliyât-ı Irâkī**, haz. Saîd Nefîsî, Tahran, Kitabhâne-i Senâî, 1959, s. 276.

[1762] Derkenar: دلی شدن (cesur olmak)

[1763] Eğer düşman, arslan olursa ister âşikâr ister gizli onun karşısında kılıçla konuşmak gerek. Emîr Unsûrü'l-Meâlî Keykâvus b. İskender b. Kābûs b. Veşmgîr, **Güzîde-i Ḳâbûsnâme**, haz. Gulam Hüseyin Yusufi, Tahran, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 1983/1342. s. 122. Keykâvus b. İskender (ö. 475/1082'den sonra). Kâbûsnâme adlı eseriyle tanınan Ziyârî hükümdarıdır. bkz. Rıza Kurtuluş, "Keykâvus b. İskender", **DİA**, Cilt: XXV, s. 356-357.

cāna ḳādir olmayup **(12)** loḳma-i ṣamṣām-ı ejder-dem olursun." dir iken ol ṭabīb-i derd-mendān ve ḥabīb-i niyaz-mendān **(13)** Resūl-i āḫirü'z-zamān ʿaleyhi ṣalavātullāhi'r-raḥman Beyt:

آمد آن یاری که من میخواستم

راست شد **(14)** کاری که من میخواستم[1764]

deyü saʿādet ve iclāl ile istiḳbāl idüp ʿÖmer'i şimşīr-beste gördükde **(15)** Şiʿr:

خندگی زددهنش تنگ شکر پیدا شد

نکتهٔ گفت لبش لولؤ تر پیدا کرد[1765]

Mażmūnı üzre tebessüm iderek, **(16)** "Ehlen ve sehlen yā ʿÖmer! Merḥabā." buyurmaġla ṭaraf-ı ʿÖmer'de olan bār-girān-ı ḥacālet ve bürḳa-i gülgūn-ı ḥayā **(17)** ve nedāmet, māniʿ-i neẕẕāre-i āfitāb-ṭalʿat ḥażret-i risālet-penāh olup muḳtażā-yı ceẕbe ve muḥabbet ile **(18)** giryān ve eşk-rīz-i ḫunfeşān oldı. Ve fi'l-ḥāl ol şāh-ı rusūl kemer-bend-i ʿÖmer'i dest-i ṣalābet-i nübüvvetle **(19)** ṭutup bir deste gül gibi ḳapdı ve bāzū-yı hidāyeti ile şöyle muḥkem ṣārṣdı ki varaḳ-bend ve peyvend-i ḍalāleti **(20)** rīzān ve tekme-i şimşīr-bend-i ġavāyeti ketf-i şeḳāvetinden perrān oldı.

وَمِنْ حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله **(21)** صلّى الله عليه و سلّم ضَرَبَ عُمَرَ ابن الخطّاب حين سْلَمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَهُوَ يَقُولُ اللهُمَّ أَخْرِجْ مَا فِي قَلْبَهُ **(22)** مِن غِلٍّ، وأَبْدِلْهُ إيمانًا". يَقُولُهَا ثَلَاثًا [1766]

ʿÖmer raḍıyallāhu ʿanhdan mervīdür buyururlar imiş ki ol pençe-i şīr **(23)** muḥkem-gīr-i nübüvveti tefekkür ve mülāḥaẓa ḳılduġumca revābıṭ-ı mefāṣıl-ı aʿżā olan aʿsāb-ı bedenüm birbirinden **(24)** cüdā ve üstüḫ ̆ānlarum rīze rīze oldı ḳıyās iderdüm. Ḥāṣıl-ı kelām çün ʿÖmer dest-i kūh-endāz ṣalābet-i **(25)**

[1764] Benim istediğim sevgili geldi. Benim istediğim iş yoluna girdi.
[1765] Güldüğü vakit ağzında şeker belirdi. Bir nükte söyledi ve dudaklarından bir taze inci belirdi.
[1766] İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadiste şöyle denilmektedir: Ömer b. el-Hattab Müslüman olduğunda Allah Rasulü ona şöyle diyerek üç kez vurdu: "Allah'ım, onun kalbinden nefreti çıkar; onu imana çevir." Bu sözü üç kez tekrarladı.

seyyidü’l-beşeri gördükde ṣıdḳla اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاَشْهَدُ وَرَسُول الله [1767] deyüp bu ebyātuñ **(26)** mefhumūyla niyāz-mend oldı.

Şiʿr:

يا شفيع المذنبين بارگناه آورده ام

بر درت اين يار پشت دوتا آورده ام

گرچه روی معزرت نگزشته کستاخی مرا **(27)**

کرده کستاخی زبان عذر خواه آورده ام[1768]

Pes, naḫl-i mevzūn-ı bostān-ı belāġat **[422b]** **(1)** Sāʿid-i Yemen ʿāṭıfet ile ʿÖmer’i muʿānaḳa ḳılup āvāze-i tekbīri mesāmiʿ-i yārāna pertev-endāz olmaġla, anlar daḫı **(2)** ferden ferdā gelüp bāzū-yı ülfet ile miyān-ı muḥabbet-i ʿÖmer’i der-āġūş itdiler. Fe-emmā zīnet-efzā-yı mescid ve minber **(3)** ʿÖmer-i ġażanfer-peyker-i ser-efken zemīn-i ḫacālet ve çeşm-sār-ı çeşm-i laʿl-rīz-i nedāmet ḥażret-i ḫātem-i risālet ise **(4)** rūşen-i çeşm-i beşāşet olup ḥaḳḳā bir meclis-i ins-i kermā kerem muḥabbet oldı ki deryā-yı mevvāc cezbe-i eḥadiyyet **(5)** cümlesini mustaġraḳ-ı envār-ı vaḥdet eyledi. Elḥāṣıl ʿÖmer raḍıyallāhu ʿanha felek-i tevḥīdde seyr iden cemʿ-i pervīn-i müʾminīne mülḥaḳ olduḳda, **(6)** ʿaded-i kevākib-i dürriye-i aṣḥāb-ı güzīn, vāṣıl-ı niṣāb-ı erbaʿīn olduġı maʿlūmı olıcaḳ cebīn-sāy-ı niyāz olup **(7)** eyitdi: “Ey resūl-i rabbi’l-ʿālemīn! Dilḫˇāh-ı ʿabd-i miskīn budur ki hemān bu sāʿat meşmūl-i meymenetde nihān-ḫāne-i **(8)** ḫalvetden çıkup ve şemʿ-i encümen-ārā-yı nübüvvet penāhıñuza cemʿ olan aṣḥāb-ı güzīn bir ḳabża-i ḫāşāk **(9)** şūre-ḫāk-ı işrākden ḫavfla kemīn-i iḫtifāda mekīn olmayup şīrān-ı ġarīn gibi gülbank-ı pencgāne-i **(10)** dīn ile velvele-endāz-ı beyt-i rabbi’l-ʿālemīn olalum. Ey resūl-

[1767] “Ben şehadet ederim ki, Allah’tan başka ilâh yoktur ve ben yine şahadet ederim ki, [Hz. Muhammed (sallâllâhu aleyhi ve sellem)] O’nun elçisidir.”

[1768] Ey günahkârların şefaatçisi! Günah yükü getirdim. Bu yükleri, senin kapına, iki omzumda getirdim. Abdurrahman Câmî, **Dîvan,** https://ganjoor.net/jami/divanj/fateha-shabab/tarkib-jf/sh1 (30.04.2024).

i ṣādıḳu'l-vaʿdü'l-emīn! Seni bize bedriḳa-i **(11)** menhec-i hidāyet eyleyen sulṭān-ı zü'l-celāl hijdeh hezār ʿālemüñ tevfīḳ u ʿināyeti ḥaḳḳı-çün bu güne **(12)** gelince rāyet-i ẓulmet-i şirk ve ḍalāleti ne vechle efrāşte ve menşūr ṭutdum ise şimden girü **(13)** şimşīr-i berrāḳ-ı İslām'ı daḫı hezār u ṣad hezār bār andan ziyāde gün gibi efrūḫte ve meşhūr-ı **(14)** āfāḳ ideyin revā mıdur ki ḥarem-i ḫurrem-i Mescidi'l-Ḥaram'da lāt ve ʿuzza didükleri aṣnām-ı perdāḫte **(15)** ve cemāde āşikāre perestiş olınup ʿibādet-i rabbü'l-ʿālemīn setr-i iḫtifā ve inzivāda ola **(16)** deyüp muḥarrik-i ʿazm-i hümāyūn-ı nübüvvet-penāh olmaġla bil-ittifāk cānib-i ḥaremullāha teşmīr-i sāḳ-ı ʿazīmet **(17)** idüp ol ḳuṭb-ı zamān ve ḥabīb-i yezdān, felek-i müstedīr-i aṣḥābuñ merkezi olup Ebū Bekir eṣ-Ṣıddīḳ **(18)** ḫātem-i Süleymānī gibi yemīninde ve Ḫamza-i bā-tevfīḳ-i şīr-i derrende gibi yesārında ve aṣḥāb-ı sā'ire-i kevākib-i mersūde **(19)** gibi eṭrāfında ve ḳafādārīde ġālib ʿAli bin Ebī Ṭālib ise kevkeb-i iḳbāl gibi pīş-gāhında **(20)** ve anuñ önüñde żarġām-ı ḥarāb-ı ʿÖmer İbnü'l-Ḫaṭṭāb yürüyüp müteveccih-i beytullāhi'l-ḥaram oldılar. Ez īn cānib **(21)** Ebū Cehil-i ḫā'ib fırḳa-i küffār ile ḳudūmi ʿÖmer'e muntaẓır iken süfehā-i Ḳureyş pey-rev-i ʿÖmer olan aṣḥāb-ı īmānı **(22)** ıraḳdan görüp şādumān oldılar. Ve birbirine gösterüp ʿaceb seyrāndur ki ʿÖmer şīr-i jiyān aṣḥāb-ı Muḥammedī **(23)** reme-i gusfendān gibi zīr-i pençe-i bī-emānına alup meẕbaḥalarına getürür didiler.

Ammā Ebū Cehil, bāṭıl-ı kār-āzmā olmaġla aṣḥāb **(24)** ḥareket ve bā-sükūnetlerinden çendān ḥaẓẓ itmeyüp pādergel-i inḳibāż oldı. ʿÖmer dāḫil-i bāb-ı ḥaram **(25)** olduḳda Ebū Cehl-i laʿīnüñ ʿinān-ı iḫtiyārı guseste olup nidā-yı māverāk yā İbnü'l-Ḫaṭṭab ile **(26)** istiḫbār itdükde ʿÖmer mütevāliyen ġulġule-endāz-ı اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا وَرَسُولُهُ [1769] [olmaġla][1770] **(27)** ol laʿīn-i saḳar-mekīn bir āh-ı serd-i sīne-çāk idüp berāber-i be-ḫāk oldı. **[423a]** **(1)** Ve sā'ir müşrikān-ı çer-künān heybet-i aṣḥāb-ı pākdan nuṭḳa mecālleri

[1769] "Ben şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur ve ben yine şahadet ederim ki, Hz. Muhammed (sallâllâhu aleyhi ve sellem) O'nun elçisidir."
[1770] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

olmayup ḳayd-ı zinc̄ir-i ıżṭırāb ile kūşe-i **(2)** helākde zehre-çāk oldı. Pes, ol leyş-i kerrār-ı ġāb ʿÖmer İbnü'l-Ḫaṭṭāb şimş̄ir-i ʿadū-şitāb ile pertāb **(3)** ve müstemiʿne teveccüh-i ḫiṭāb-ı pür-ʿitāb idüp من عرفنی فقد عرفنی و من لم یعر فانا [1771] عمر بن الخطّاب **(4)** cevābıyla ekbād-ı kefere-i bed-nihādı kebāb itdi. Ve tefhīm-i murād-ı żamīr içün āvāz-ı bülend ile ī̇żāḥ-ı kelām **(5)** itdi ki: یا معشر قریش [1772] الحمد لله الواحد الصمد

Tevfīḳ-i ʿināyet ve meded-resānī-i meded-i eḥad ile miyān-bend-i **(6)** ġaflet olan zünnār-ı şirk ve iş̱neyniyyeti dest-i ḳābiliyyetimde olan sikk̄in-i keskīn-i hidāyet ile ḳaṭʿ idüp **(7)** ḳalade-i daʿvet-i seyyidü'l-müreselīni pirāye-i kerden-i icābet ve ʿaḳd-i zīnet-efzā-yı ruḳbe-i iṭāʿat ḳılmışımdur. **(8)** İmdi dārü'l-emān-ı īmāna duḫūl ile çāre-cūy-ı necāt olursuñuz fīhā ve niʿmehu ve [illā][1773] bu neheng-i ejder-dem-i ṣamṣām-ı **(9)** ṣāril ile vücūd-ı hidāyet mefḳūduñuzı iltiḳām-ı ḥulḳūm-ı intiḳām itmek ehemm-i maḳṣūddur didükde **(10)** siyeh-i büḫtān-ı Ḳureyş naḳş-ı buḳalemūn-cevher ve münaḳḳaş pust ejder olan şimş̄ir-i ʿÖmer'den maḳarr-ı dārul'l-bevārlarına **(11)** firār idüp ol servināz-ı bāġ-ı risāletün verāsında [yārān-ı serbāzān][1774] mānend-i niḫalistān ravża-i rıḍvān **(12)** ṭaraf ṭaraf durup ṣaf-ber-ṣaf taḥrime-bend-i ṣalāt-ı [ẓuhr] [1775]oldılar. Ve āvāze-i tesbīḥ ve tehlīllerin **(13**) muḥaddeb-i felek-i muḥīṭe peyveste ḳıldılar. Ve bir rivāyetde süfehā-yı ʿArab ʿÖmer el-Fāruḳ'a terk-i dīn-i ābāʾ **(14)** ve ecdād senüñ kiyāsetüñe düşer mi deyü yāve-gūyān olduḳlarında ḥażret-i Fāruḳ-ı aʿzām **(15)** bu şiʿrüñ inşādıyla cevāp virdi.

Şiʿr:

ما لی اراکم کلّکم قیاماً

الشّیخ والشبّان والغلاما

[1771] Beni tanıyan tanır; tanımayan da bilsin ki ben Ömer b. el-Hattab'ım.
[1772] Ey Kureyş topluluğu! Tek ve samed olan Allah'a hamdolsun!
[1773] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.
[1774] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1775] Bu kısım metindeki yerine işaret edilerek satırın üstüne yazılmıştır.

قد بعث الله لنا اماما

محمّداً قد شرع الاسلاما **(16)**

فاليوم حقا تكسر الاصناما

ونترك الخوال والاعماما[1776]

Mervīdür ki ḥażret-i risālet-penāhuñ **(17)** ḳadem-i meymenet-i lüzūmları derūn-ı Kaʿbe'yi nūr-ı mevsūm itdükde eṣnām terāşīde ile memlū **(18)** görüp

(وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا)[1777]

āyet-i kerīmesini **(19)** ḳırā'at ve ʿaṣā ile butlara işāret idüp cümlesi ser-nigūn oldı. Ve cenāb-ı Fāruḳ aṣnāma **(20)** ḫiṭāb idüp işbu ebyātı inşā' buyurduḳda mecmuʿ-ı aṣnām ḳadem-pāk-ı Seyyidü'l-Mürselīn'e rū-māl-ı **(21)** cebīn idüp secde-i rabbü'l-ʿālemīn itdiler.

Beyt:

يا ايّها الا صنام هذا احمد

هذا رسول الله حقّا فا شهدوا

(22) ان كان حقّا للا له فاسجدوا[1778]

[1776] Şiir:
Neden sizi ayakta görüyorum,
Yaşlı, genç ve çocuklar,
Allah bize imam gönderdi,
Muhammed'i, İslam'ı şeriat olarak koydu,
Bugün gerçekten putları kıracağız,
Dayı ve amcaları bırakacağız.

[1777] İsrâ 17/81: "De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur."

[1778] Beyit:
Ey putlar, bu Ahmet'tir,
Bu Allah'ın gerçek elçisidir, şahit olun,
Gerçekse o ilaha secde edin.

Elḥāṣıl aʿdel ve ecelle-i aḥṣāb, zīnet-efzā-yı mesācid-i menābir ü miḥrāb **(23)** ʿÖmer İbnü'l-Ḫaṭṭāb dāḫil-i dāʾire-i dīn-i İslām-ı saʿādet-meʾāb olduḳdan soñra ḳavāʿid-i bünyān-ı dīn, yevmen **(24)** fe yevmen müstaḥkem ve metīn olup vaṣf-ı ʿÖmer'de [ʿalā ḳavli'l-müfessirīn][1779]

(يَا اَيُّهَا النَّبِىُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ)[1780]

(25) āyet-i kerīmesi nāzil oldı.

Naẓm:

N'ola āteş disem o Fārūḳ'a
Şuʿle-i ʿadli çıḳdı ʿayyūḳa

Yaʿnī kim ḥażret-i ʿÖmer ev hümām
(26) Dīn emrinde ḫidmet itdi tamām

Ḥaḳ Resūli didi ki peyġamber
Gelse baʿdī eger geleydi ʿÖmer

Sāye ṣalsa ḳaçan o ẓıll ile
(27) Şeyṭān andan ḳaçardı eyleyüp āh

Didiler şübhesiz bil ehl-i yaḳīn
Ẓāhir oldı anuñla dīn-i mübīn

[1779] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1780] Enfâl 8/64: "Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan mü'minlere Allah yeter."

[Vaṣfını idemem o sulṭānuñ

Ḥaḳ bilür ḳadrini yine anuñ][1781]

[423b] (1) İmdi ey birāder-i saʿīd! Mirʾāt-ı żamāʾir-i erbāb-ı baṣāʾirden nühüfte ve baʿīd degüldür ki ḫāristān-ı maʿṣiyetden **(2)** niçe verd-i ḫandān-ı ṭāʿat nümāyān olduġı dīde-i ulu'l-ʿiʿtibārda bedīdār ve bunuñ emṡāli **(3)** bisyārdur meṡelā

نی بسحر ساحران فرعون شان [3877]

می کشید و گشت دولت عونشان

saḥrānuñ **(4)** seḥeri sebebi ile degül midür ki Firʿavn anları kendüye ceẕb itdi. [Yaʿni (وَابْعَثْ فِى الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ اَتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ)[1782] feḥvā-yı kerīmi üzre Firʿavn anlara ādem gönderüp][1783] kendü heva-dārı olmaḳ **(5)** ve Mūsā ile muḳābele itmek içün daʿvet itmiş idi. [Anlar daḫı Firʿav'na teḳarrüb ümīdīyle gelüp

(وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ)[1784]

maẓmūn-ı muʿciz-niẓāmı üzre, "Eger Mūsā'ya ġālib olursaḳ bize iḥsān-ı ʿaẓīm ider misün yā Firʿavn!" didüklerinde Firʿavn daḫı ber-feḥvā-yı

(قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ)[1785]

niçe inʿām ve iḥsānları ve kendünüñ muḳarribleri olmaḳ vaʿd itmişidi.][1786] Ammā tevfīḳ-i rabbānī ile anlaruñ siḥri kendülerüñ **(6)** ʿavn u devleti olup Mūsā'ya siḥirde olan kemāl ve ilḳāʾ-i ʿaṣā ve hibāl ile aʿyan-ı nāsa envāʿ-ı

[1781] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1782] Şuarâ 26/36-37: "Dediler ki: "Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcı adamlar gönder. "Sana bütün usta sihirbazları getirsinler."
[1783] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1784] A'râf 7/113: "Sihirbazlar Firavun'a geldiler. "Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?" dediler."
[1785] Şuarâ 26/42: "Firavun, "Evet, hem o takdirde mutlaka bana yakın kimselerden olacaksınız" dedi."
[1786] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ḫayāl **(7)** gösterdüklerinde Mūsā daḫı ʿaṣāyı zemīne ilḳā idüp bi-iẕnillāhi Teʿālā bir ejder-i mūḥiş-peyker ve gerdeni **(8)** ʿayyūḳa hem-ser olup mānend-i küre-i nār, dehānın açup ber-mūceb-i (فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ)[1787] **(9)** çūb ve ḥabāl-i seḥareyi ber-yudum idüp(فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)[1788] maġzā-yı şerīfi **(10)** üzre ʿamel-i siḥirleri bāṭıl ve nā-yāb oldı. Ve seḥare bu muʿcizātı gördükde derūn-ı dilden īmān **(11)** getürüp ber-muḳteżā-yı (فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ)[1789] Rabbü'l-ʿālemīn dergāhına secde ḳıldı. Ve Firʿavn-ı **(12)** ʿanūd, Ebū Cehil-i merdūd gibi dem-beste ḳalup(لَأُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ **(13)**)[1790] maẓmūn-ı kerīmince ṣulb ve siyāsete ʿazīmet itmişiken seḥare-i müʾminīn, ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ'da **(14)** terk-i cān idüp cām-ı şehādet nūş itdiler ve īmānlarından dönmediler. Kemā aḫbara Teʿālā: **(15)**

(قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِى فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا **(16)** تَقْضِى هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا اِنَّا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ **(17)** وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى)[1791]

İmdi benüm nūr-ı dīdem! Eger anlaruñ siḥri olmayaydı

کی بدیدندی عصا و معجزات [1-3878]

(18) ʿaṣā ve muʿcizāt-ı Mūsā'yı ḳaçan görürlerdi. Yaʿni Firʿavn anları fenn-i siḥirde üstād-ı ʿālem olduḳları-çün **(19)** getürüp anlar daḫı Mūsā'ya siḥirleri ile muḳābele ḳoyup Mūsā ʿaleyhisselāmı daḫı seḥareden zaʿm itmişlerdi. **(20)** Ammā siḥrüñ te'ṯiri ne mertebe olduġın bilürlerdi. Çünki ʿaṣā-yı Mūsā anlaruñ ʿaṣā ve ḥibālüñ **(21)** dem çeküp yutdu. Ve fi'l-ḥaḳīḳa nā-būd ve nā-peydā ḳıldı. ʿİlm ile bildiler ki ʿaṣā-yı Mūsā'nuñ **(22)** ṣuʿbān olması ḫayāl-i zā'il velā taḥtehu ṭāyil ḳabīlinden olmayup ḳudret-i Rabbāniyye ve muʿcizāt-ı

[1787] Şuarâ 26/45: "Sonra Mûsâ da değneğini yere attı; bir de ne görsünler, onların düzmece nesnelerini yutuveriyor!"
[1788] A'râf 7/118: "Böylece hak yerini buldu ve onların yapmış oldukları şeylerin hepsi boşa çıktı."
[1789] Şuarâ 26/46: "Bunun üzerine sihirbazlar derhal secdeye kapandılar."
[1790] A'râf 7/124: "Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da (ibret olsun diye) sizin tümünüzü elbette asacağım."
[1791] Tâhâ 20/72-73: "Sihirbazlar şöyle dediler: "Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin." "Şüphesiz ki biz; günahlarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri affetmesi için, Rabbimize inandık. Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha kalıcıdır."

(23) nebeviyye ve āyāt-ı beyyine imiş. Pes, lā-cerem siḥr-i bāṭıllarından tövbe ve istiġfār idüp her biri mü'min-i kāmil **(24)** oldılar. Ve ḥīle-i şuʿūrdan ʿāṭıl olan cāhiller zümresinden olmadılar. Pes, bu vechle **(25)** ḥāṣıl olan şuʿūra bāʿiṣ-i siḥirleri oldıysa ʿinde'l-taḥḳīḳ bu maḳūle

معصین طاعت (26) شد ای قوم عصات [3878-2]

maʿṣiyet ṭāʿat oldı. Müjde ey ḳavm-i ʿuṣāt ki ber-feḫvā-yı ġarrā-yı **(27)** kerīme-i [1792](لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا)

نا امیدی را خدا گردن ز دست [3879-1]

[424a] (1) [Ol ġafūru'r-raḥīm][1793] ve ʿaṭā-baḫş-ı kerīm, tīġ-i raḥmetiyle gerden-i nā-ümīdīyi urmuşdur. [Kemā ḳāle ʿAlī raḍıyallāhu ʿanha للرّجل الّذی اطار عقله الخوف حتّی اخرجه الی القنوط فقال له یا هذا یأسك من رحمة الله اعظم من ذنوبك][1794][1795] yaʿnī

چون گنه مانند طاعات (1) آمدست [3879-2]

çünki maʿṣiyet anuñ pīş-gāh-ı raḥmetinde mānend-i ṭāʿat gelmişdür. Cemīʿ-i ʿuṣāt **(3)** dāmen-i recāya teşebbüṯ idüp

Coşdu raḥmet deryāsı ġarḳ oldı cümle ʿāṣī

deyü raḳṣa girüp **(4)** raḳabe-i ḫavflarında olan silsile-bend-i ye'si dest-i ümīd ve kerem ile refʿ ve izāle itmişlerdi. **(5)** Ḥaḳḳā ki

چونکه مبدّل می کند او سیّات [3880-1]

çünki ol ġāfirü'z-ẕenb ve'l-ḫaṭī'āt ber-mūceb-i **(6)** vaʿd-i kerīm-i

[1792] Zümer 39/53: "De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! **Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder.** Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

[1793] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

[1794] Nitekim Hz. Ali (r.a.), korkunun aklını başından alıp umutsuzluğa sevk ettiği bir kişiye şöyle demiştir: "Ey kişi, senin Allah'ın rahmetinden umudunu kesmen, günahlarından çok daha büyüktür."

[1795] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

(فَأُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ)[1796]

seyyi’āt-ı ʿuṣāt te’yibīn ve te’yibātı **(7)** tebdīl-i ḥasenāt eyleye ḳudret-i kāmile ve raḥmet-i şāmilesinden ṣaḥā’if-i aʿmāle bir naḳş-ı ġarīb **(8)** ṭarḥ ider ki

طاعتی اش میکند رغم وشات [3880-2]

ol seyyi’āt-ı uṣātı, ʿalā raġmu’l-viṣāt bir **(9)** nevi‘ ṭā‘at ider.

[كما اخرج البزّاز عن أَنس، عَن النّبىّ صلّى الله عليه و سلّم قَالَ: يُخْرَجُ لابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلاثُ دَوَاوِينَ دِيوَانٌ فِيهِ الْعَمَلُ الصَّالِحُ وَدِيوَانٌ فِيهِ النّعم مِنَ اللهِ عَلَيْهِ فَيَقُولُ اللَّهُ لأَصْغَرِ نِعْمَةٍ فى دِيوَانِ النِّعَمِ خُذِي ثَمَنَكِ مِنْ عمل الصّالح فتسوعب عَمَلَهُ الصَّالِحَ وَتَقُولُ وَعِزَّتِكَ مَا اسْتَوْفَيْتُ وَتَبْقَى الذُّنُوبُ وَالنِّعَمُ وَقَدْ ذَهَبَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ كُلُّهُ، فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَرْحَمَ عَبْدًا قَالَ: يَا عَبْدِي قَدْ ضَاعَفْتُ لَكَ حَسَنَاتِكَ وَتَجَاوَزْتُ عَنْ سَيِّئَاتِكَ أَحْسَبُهُ قَالَ: وَوَهَبْتُ لك نعمى[1797]][1798]

Ve şāt-ı ġammāz maʿnāsına olan cemʿ ve vāşidür ki şeyāṭīn murād olınmışdur. **(10)** Yaʿni ʿalā-raġm-i enfüsi’ş-şeyāṭīn seyyi’āt-ı erbāb-ı ẕunūb mübeddil-i ḥasenāt olmaġla iblīs-i **(11)** ʿaleyhi’l-lāʿnenin dīde-i emniyyesi kör olup

زين شود مرجوم شيطان رجيم [3881-1]

Şeyṭan-ı racīm **(12)** bu sebebden merdūd ve mercūm olur. Ve niçe rūzgār-ı nefs-i mekkāre elinde nā-çār ḳalan **(13)** bir żaʿīfü’l-iḳtidāruñ pes u pīş ve yemīn ü yesārına düşüp niçe vesvese ve mekr ile **(14)** ālūde-i levṣ-i ẕunūb idüp derekāt-ı ısrāra ilḳā ile nār-ı cahīmde aṣla muḳarrerdür zaʿmında iken **(15)** sebḳat-ı raḥmet-i ilāhiyye ol ʿāṣinüñ lisānınıاستغفرالله من كل ذنب واتوب اليه [1799]

[1796] Furkān 25/70: “Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. **Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.** Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

[1797] Nitekim el-Bezzâr’ın, Hz. Enes’ten rivayet ettiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde âdemoğlu için üç divan kurulur: Bir divanda salih ameller bulunur. Diğer divanda Allah’ın o kimseye verdiği nimetler bulunur. Allah, nimetlerin bulunduğu divandaki en küçük nimete şöyle der: “Karşılığını o kişinin salih amellerinden al.” Bunun üzerine bütün salih amellerini alıp bitirir ve şöyle der: “Senin izzetin üzerine yemin olsun ki, hepsini aldım sadece günahları kaldı. Salih amellerinin hepsi bitti.” Allah bir kuluna merhamet etmek istediğindeyse şöyle der: “Ey kulum, senin güzel amellerini kat kat artırdım, senin kötülüklerini affettim ve sana nimetimi ihsan ettim.” Bezzâr, **Müsned**, Cilt: 13, s. 99.

[1798] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1799] Bütün günahlardan mağfiret dileyip ona tövbe ediyorum.

kelimātına **(16)** cārī itdügi ḥālde cümle seyyiʾātı maḥvāb-ı maġfiret ve maʿṣiyeti ṭāʿat olmaġla **(17)** iblīsüñ bu ḳadar yıllıḳ emegi żāyiʿ olup

وز حسد او بطرقد گردد دو نیم [2-3881]

(18) ḥasedinden ol racīm çatlayup du-nīm olur iki pāre degül niçün biñ pāre **(19)** olmasun ki

او بکوشد تا گناهی پرورد [1-3882]

ol melʿūn beẕl-i mechūd ider ki bir maʿsiyeti **(20)** perverde ḳıla. Yaʿnī ʿāṣīye tövbe ve nedāmet gelmeyüp ol maʿṣiyeti müstemirren irtikāb ile **(21)** müsteḥaḳ-ı iʿḳāb ola ve meydān-ı ʿaraṣāta nāme-i siyāh varmaġla

زان گنه ما را بچاهی آورد [2-3882]

(22) ol günāhdan bizi bir çāh-ı ġayyā ve derekāt-ı saḳara götüre. Ammā ʿināyet-i rabbānī refīḳ **(23)** olup ol ʿabd-i ʿāṣī tövbe itmekle [veyāḫūd tövbe itmemiş iken meccānen ve maḥż-ı faẓlından maġfiret idüp][1800]

چون ببیند کان گنه شد طاعتی [1-3883]

çün göre ki **(24)** ol maʿṣiyet ʿayn-ı ṭāʿat oldı.

گردد او را نامبارک ساعتی [2-3883]

Müʾminin saʿādeti **(25)** olan ḥālet-i maġfiret şeyṭāna bir sāʿat nā-mübārek olur.

قال ابو طالب المکّی فی قوة **(26)** القلوب فی شرح مقام الرّجا وفی الاخبار المشهورة قراء صلّی الله علیه و سلّم (قُلْ یَا عِبَادِیَ الَّذِینَ) فقبض قبضة من التّراب فقال هولاء للجنّة ولا اَبالی قال المکّی المعنی والله اعلم انّ رحمتی وسعت کلّ شئ **(27)**

[1800] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[424b]

[Maṭlab: فی سعةِ رحمة الله والمغفرة]

(1) فليس يضيق هولاء عنها ولا اَبالى بدخولهم فيها ويكون هولاء ايضاً فى الجنّة ولا اَبالى باعمالهم السّيئة **(2)** كلّها وقد روينا صلّى الله عليه و سلّم حياتى خير لكم وموتى خير لكم اما حياتى فاسنّ لكم السّنن واشرع **(3)** لكم الشّرائع واما موتى فان اعمالكم تعرض علىّ فما رأيت هنا حسناً حمدت لله عزّوجلّ وما رأيت **شيئا** **(4)** استغفرت الله لكم وروينا فى الأثر اذا تاب العبد من ذنوبه انسى الله ملايكته وبقاع الارض **(5)** مساويه وابدلها حسنات فتقول الملايكة وبقاع الارض طوبى لك من عبدٍ صالح لم تعصى الله **(6)** وقال صلّى الله عليه و سلّم يا كريم العفو فقال له جبريل عليه السّلام اتدرى ما تفسير يا كريم العفو هو ان عفا عن السّيئات **(7)** برحمته ثم بدّلها حسنات بكرمه وفى الحديث لو ليقينى عبدى بقراب الارض ذنوباً لقيت بقرابها **(8)** معرفة ما لم يشرك بى شيئاً وفى الاخبار المشهورة عن معذ بن جبل وانس ابن مالك رضى الله عنهم من **(9)** قال لا اله الا الله دخل الجنّة ومن كان اخر كلامه لا اله الا الله لم تمسّه النّار ومن لقى الله تعالى ولا يشرك به **(10)** شيئاً حرّمت عليه النّار ومن كان فى قلبه مثقال ذرّة من الايمان دخل الجنّة ولو يعلم الكافر سعة **(11)** رحمة الله عزّوجلّ يأيس فى رحمته احد وقال تعالى فى حسن عفوه عن الكبر الكبائر بعد ظهور الآيات **(12)** (ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ) وفى الاحياء روى ان العبد **(13)** اذا اذنب ذنباً يأمر صاحب اليمين ان لا يكتب صاحب الشّمال الى سبع ساعات رجاء ان يعمل **(14)** حسنة يمحوها فاذا اذنب ذنباً اَخر ثم وثم حتّى اجتمعت عليه اربعة من الذّنوب فاذا اعمل **(51)** حسنة واحدة يعطى له عشر حسنات لقوله تعالى (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا) **(16)** فيجعل الاربعة من الحسنة بازاء الاربعة من السّيئة وتكتب السّيئة الباقية فى ديوان حسناته **(17)** فيصبح عند ذلك ابليس ويقول كيف استطيع على ابن اَدم فانّا اجتهدت ليلاً ونهاراً فابطل **(18)** بحسنة واحدة جميع عملى فان القلب كالمرأت تحجبه عن التّجلّى كدورات الشّهوة والرّغبة فيها **(19)** فأن قطرة من الهوى يكدّر بحراً من الصّفى ويرتفع من كلّ ذنب ظلمة عليه ومن كلّ حسنة نور **(20)** تصقّل القلب ولذا قال عليه السّلام اتبع الحسنة السّيئة فنسبة التّوبة الى القلب كنسبة **(21)** الصّبون الى الثَوب[1801]

[1801] Ebu Tâlib el-Mekkî, Kûtu'l-Kulûb isimli eserinin recâ makamının açıklanması ve meşhur rivayetler konularında şöyle der: "Allah Rasulü, "De ki (Allah şöyle buyuruyor): "Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin…" (Zümer 39/53) ayetini okumuş ve yerden bir avuç toprak alıp şöyle demiştir: "Bunlar Cennete aittir. Bunlar için tasalanmam!" el-Mekkî şöyle der: -Allah'u a'lem- Mana şöyledir: "Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır. O halde onların bundan tedirgin olmasına gerek yoktur. Bu kimseler de aynı şekilde cennette olacaklardır. Ben onların işlediği kötü amellerin hiçbirine aldırmıyorum." Bize rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Benim yaşamam sizin için en hayırlısıdır. Benim ölümüm de sizin için en hayırlısıdır. Yaşamam en hayırlısıdır; çünkü sizin için sünnetler bırakırım; kurallar koyarım. Ölmem de en hayırlısıdır; çünkü sizin amelleriniz bana arz edilir. Bunlar içinden güzel bir amel gördüğümde Allah azze ve celle'ye hamd ederim; kötü bir amel görürsem sizin adınıza Allah'a istiğfar ederim." Rivayetlerde bize şöyle aktarılmıştır: Kul günahlarına tövbe ettiğinde Allah

Münācāt:

خدایا بسوی توروکرده ایم

با نعامِ توخو کرده ایم

درآن دم که ارثا نشان هم نبود

دَرِ جود فضل تو بر ما گشود **(22)**

اگر هست جرمم برون از شمار

چه غم چون ترا دارم آمرزکار

Teala günahlarını meleklerine unutturur, onları işlediği yerdeki izlerini de siler ve o günahları sevaba çevirir. Bunun üzerine Melekler ve yer parçası şöyle der: "Müjdeler olsun sana ey sahil kul; sen Allah'a hiç karşı gelmedin!" Allah Rasulü "Ey affı kerim olan!" şeklinde bir nidada bulununca Hz. Cibril ona şöyle sordu: "Affı kerim olan ne demektir, bilir misin? O söz, kötülükleri önce rahmetiyle affedip sonra onları keremiyle sevaba çevirendir." Bir hadisi şerifte şöyle buyurulur: "Kulum karşıma yeryüzü dolusu günahla gelse –bana şirk koşmadığı müddetçe- ben onu yeryüzü dolusu mağfiretle karşılarım." Muaz b. Cebel ve Enes b. Malik'ten (Allah onlardan razı olsun) gelen meşhur rivayetlerde şöyle geçmektedir: "Kim "Lâ ilâhe illâllâh" derse cennete girer. Son sözü "Lâ ilâhe illâllâh" olan kimseye ateş temas etmez. Şirk koşmadan Allah'a kavuşan kimseye ateş haram kılınmıştır. Kalbinde zerre ağırlığınca iman bulunan kimse cennete girer. Kafir, Allah'ın (azze ve celle) rahmetinin ne kadar geniş olduğunu idrak edebilseydi onun rahmetinden hiç kimse umudunu kesmezdi." Nitekim Allah Teala, mucizeler ortaya çıktıktan sonra günahların en büyüğünü affetmesinin güzelliği hususunda şöyle buyurur: "Bilâhare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (tanrı) edindiler; biz bunu da affettik." (Nisâ 4/153) İhyâ isimli eserde şöyle geçer: "Kul bir günah işlediğinde sağdaki melek soldaki meleğe, o günahı silecek bir sevap işleyeceği umuduyla yedi saat boyunca yazmamasını söyler. Kul, peşinden günahlar işleyip bunlar dörde ulaştığında, peşinden bir tane sevap işlerse ona on sevap verilir. Çünkü Allah Teala "Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır." (En'âm 6/160) buyurmaktadır. Böylece dört sevap dört kötülüğü götürür. Kalan altı sevap ise hasenelerinin bulunduğu divana yazılır. Bunu gören İblis şöyle diyerek feryat eder: "Ben ademoğlunu nasıl yoldan çıkartabilirim?! Gece gündüz çalışıyorum; bir hasene bütün çabamı mahvediyor!" Zira kalp, içinde şehvet ve arzuların dönüp durduğu, tecellilere perde olan bir ayna gibidir. Hevanın bir damlası safâ denizi bulandırmaya yeter. Böylece her günahtan bir karanlık, her haseneden de kalbe yapışan bir nur yükselir. Bu yüzden Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Bir günah işledikten hemen sonra bir hasene işle ki, onu silsin." Bu bakımdan tövbenin kalbe nispetle konumu sabunun elbiseye nispetle olan konumuna benzer. Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb,** Cilt: 1, s. 356-357.

خدایا اگر چند بد کرده ام

ولی هرچه کردم بخود کرده ام **(23)**

ز آلایش مسرفانت چه باک

که دریا نشد تیره ازمشت خاک

کریما گنه کارم و تیره رآی

مرا اندرین کمرهی رهنمای **(24)**

در اوّل چو بامن کرم کردهٔ

کرم پیش ازاندازه ام کردهٔ

در آخر که عمرم بپایان رسد

کند قصد پرواز روح از جسد **(25)**

درآن ورطه جویم زلطفت مدد

که لطف تو دیدم برون از عدد

چوپستر کنم خاک و بالین زخشت

درآن حفره بکشا دری از بهشت **(26)**

چو آرم بصحرای محشر گذار

کناهان من سربسر درگذار

مرا وقت نشر صحف در سؤال

زاهل یمین کن نه زاهل شمال **(27)**

چو طاعت نه بینی بد یوان من

گران کن بتوحید میزان من

اگر چند رفتم براه ضلال

[425a]

یکی گفتمت قرب پنجاه سال **(1)**

مرا باد و گویان مکن همنشین

درآن دوزخ ای ارحم الرّاحمین

ازآن پلّ باریک باسوز وحرق

سلامت مرا بگذران همچو برق **(2)**

پس آنکه بداراسّلامم درآر

مراد من ودوستانم برآر

بود هرکسی را بچیزی هوس

تمنّای من از تواینست و بس **(3)**

الهی روا کن دعای فقیر

بقرب مقام سراج منیر[1802]

Āmīn yā Rabbe’l-ālemīn. **(4)** Āh ey hem-dem-i nesīm-i ṣubḥ-ı ġufrān ve müsteşmim-i ʿanber-i şemīm-i kerem-i sübḥān! Ol raḥīm ü raḥmān **(5)** ve kerīm ü mennānuñ deryā-yı ʿafv u iḥsānı, ẕünūb-ı ʿāṣiyānuñ levṯ-i cerā’imin **(6)** yuyup muḳābele-i isā’etde maḥż-ı faż̈l-ı bī-girānla seyyi’ātı ḥasenāta tebdīl **(7)** ve maʿṣiyeti ṭāʿate taḥvīl itdügi maʿlūmuñ oldıysa ol ḳuṭb-ı devrān, vāriṯ-i ekmel, **(8)** nebī-yi āḫirüz’-zamān, şīr-i yezdān İmām-ı ʿAlī ẕü’l-burḥān daḫı ṣıfāt-ı Ḫaḳ ile muttaṣıf **(9)** bir velī-yi kerīmü’ş-şān olmaġla [lā-cerem mir’āt-ı mücelleve-i kerāyim aḫlāḳında][1803] iṣā’et idenler iḥsān-ı nümāyān olup ol pehlivān-ı **(10)** maʿṣiyet āvere verd-i ḫandān gibi gülüp ve bülbül-i hezār-destān gibi bu vechle müjde-resān-ı behār emān **(11)** oldı ki ey pehlivān-ı nev-müslümān

اندر امن در کشادم مر ترا [1-3884]

[1802] Ey Rabbimiz! Yüzümüzü sana çevirdik. Senin nimetlerine alıştık. Henüz bizden bir alâmet yokken senin keremin ihsan kapısını bize açtı. Cürmüm sayısız olsa bile, senin gibi bir bağışlayıcım varsa üzülmeme gerek yok. Allah! Eğer birkaç kötülük yaptıysam da ne yaptıysam kendime yaptım. Kulların günah ile kirlenmesinden ne korku? Zîrâ deniz, bir avuç toprakla kararmaz. Ey Kerîm Allah! Ben günahkâr ve bozuk fikirliysem de bu içine düştüğüm gümrâhlıktan sen beni kurtar! Ezelde, bana ölçüye sığmayacak kadar kerem ettin. Ömrümün sona erdiği demde, ruh pervanesi cesetten uçmaya kastediyor. Bu zor halde senin lütfundan medet umuyorum. Zira senin lütfunu sayıya gelmez gördüm. Yatağım toprak, yastığım çer çöp olduğu vakit, o çukurda benim için cennetten bir kapı aç! Beni mahşerden geçir! Günahlarımı baştan başa geçir! Neşirde, sual vaktinde beni sağ ehilden yaz! Sol ehlinden yazma! Eğer divanında benim ibadetimden bir şey yoksa, benim terazimi tevhit ile ağır tart! Eğer birkaç defa dalalet yoluna gittiysem de elli yıla yakın senin birliğinden söz ettim. Ey erhamerrâhimîn! Beni o cehennemde sana iki diyenlerle hemdem etme. O kıl gibi ince olan köprüden beni şimşek gibi ve selametle geçir! Sonra beni dârü’s-selâma erdir! Benim ve dostlarımın muradını ver! Herkesin bir hevesi vardır. Benim de senden temennim budur ve bu bana kâfî gelir. İlâhî! Bu fakirin duasına icabet edip onu sirâc-ı münîre erdir.

[1803] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

içerü gel yaʿnī bāb-ı **(12)** medīne-i ʿilme dāḫil ve ḳalbümde pertev iden nūr-ı āfitāb-ı tecellī-i ẕāta vāṣıl ol ki ben **(13)** saña bāb-ı ḳabūl ve hidāyeti güşāde ḳıldum ve egerçi şekl-i maʿṣiyet ile çehre-nümā **(14)** olup

تف زدی و تخفه دادم مر ترا [3884-2]

yüzüme ḫudu-endāz olduñ fe-ammā **(15)** ben senüñ seyyiʾātıñu ḥasenāta tebdīl idüp saña cevher-i girān-behā-i hidāyet **(16)** ve īmān tuḥfesin virdüm. İmdi ey eʿazz-i iḫvān! Żamīr-i mihr-i tenvīr muḥabbetüñe nihān olmaya ki **(17)**

من جفاگر را چنینها می دهم [3885-1]

ben ki cefā-ger ve maʿṣiyet-āver olana bunuñ gibi iḥsānlar **(18)** hediyye virürüm. Ve mānend-i āfitāb-ı ʿālem-tāb-ı cebīn-sāy-ı zemīn-i tevāżuʿ olup **(19)**

پیش پای چب چه سان سر می نهم [3885-2]

pā-yı çep meşābesinde olan sitemkārlaruñ **(20)** pīş-gāhına ne vechle ser-nihāde olurum. [Sen daḫı][1804] buña göre mülāḫaza ḳılup

پس وفاگر را چه بخشم تو بدان [3886-1] (21)

pes, vefā-ger olan iḫvān-ı bā-cān berābere neler baḫş **(22)** ve ʿaṭāʾ iderüm iẕʿān ḳıl ki ne baḫş ve ʿaṭāʾ bir cūd u seḫā ki

گنجها و ملکهای جاودان [3886-2]

(23) künūz-ı bī-pāyān ve emlāk-ı cāvidān iʿṭāʾ iderüm. Yaʿnī pertev-i ceẕebātumdan iḳtibās itdügi **(24)** nūr-ı muḥabbet kendinüñ ḥāli ve mülki olup kenz-i lā-yefnā-yı maġrifete vāṣıl ve ḥayāt-ı ebediyye-i **(25)** saʿādet-i sermediyyeye nāʾil olur. Pes, muḳābele-i esāʾetde olan iḥsān bābında

[1804] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

menḳıbe-i **(26)** İmām-ı ʿAlī’den Mevlānā Ḫüdāvendigār işbu ḳıṣṣaya şurūʿ buyurdılar.

[Ser-i Suḫan]

گفتن پیغمبر علیه السّلام بگوش رکا بدار علی رضی اللّٰه عنه که کشتن علی بردست توخواهد بود خبرت کردم

[425b]

[Maṭlab: شهادت یافتن علی بن ابی طالب در دست ابن ملجم مرادی]

(1) Ḥażret-i risālet-penāh ʿaleyhi ṣalavātullāh rikāb-dārı ʿAlī, yaʿnī İbn Mülcem Murādī’nüñ[1805]gūşına:“Ḳaṭl-i ʿAlī senüñ **(2)** dest-i şekāvet-peyvestüñde vuḳūʿ-peẕīr olsa gerekdür. Saña ḫaber eyledüm.” buyurması beyānındadur. **(3)**

وفی الاستیعاب روی ابن الهادی عن عثمان بن صحیب عن ابه انّ رسول الله صلّی الله علیه و سلّم **(4)** قال لعلیّ من اشقی الاولین قال الّذی عقر النّاقة قال صدّقت فمن اشقی الاَخرین قال لا **(5)** ادری قال الّذی یضرّبك علی هذا یعنی یافوخه فیخذب هذه یعنی لحیته وعن ثعلبة الحمّانی انه سمع علیًّا یقول **(6)** والّذی فلق الجنّة وبرأ النّسمة لیخضبنّ هذه یعنی لحیته من دم هذا یعنی رأسه[1806]

Ve ʿAmmār Yāsir’den **(7)** mervīdür [buyurmışlar ki][1807] ġazve-i ʿUşeyre[1808]’de vāḳiʿ olan sefer-i zafer eṣerde ʿasker-i İslām’uñ ẕerrāt-ı ḫāk-ālūdelerinden idüm **(8)** ittifāḳan menāzil-i teveffuḳdan olan bir maḥalde esedullāh-ı fi’l-

[1805] Abdurrahmân b. Amr b. Mülcem el-Murâdî el-Himyerî el-Kindî (ö. 40/661). Hz. Ali’nin katilidir. Hayatının ilk dönemi ile ilgili bilgi yoktur. İbn Mülcem Sıffîn savaşında Hz. Ali’nin yanında savaşmış, ancak Hakem Vak‘ası’nın ardından Hâricîler’le birlikte ona karşı cephe almıştır. bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, “İbn Mülcem”, **DİA**, Cilt: XX, s. 220. İbn Mülcem ile Hz. Ali arasında geçen diyaloglar ve onun Hz. Ali’yi şehit etmesi Sarı Abdullah Efendi’nin şerhinde detaylı bir şekilde ele alınmış, bu konu çerçevesinde kısas, kader ve kaza meselelerine dair geniş izahlarda bulunulmuştur.

[1806] İstî’âb isimli eserde şöyle geçmektedir: İbnu’l-Hâdî, Osman b. Suheyb’ten, o da babasından Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye şöyle sordu: “Bizden öncekilerin en şakîsi kimdir? Hz. Ali şöyle cevap verdi: “Deveyi boğazlayan kimsedir.” Hz. Peygamber:“Doğru söyledin. Peki bizden sonrakilerin en şakîsi kimdir?” Hz. Ali, “Bilmiyorum” deyince Allah Rasulü: “Senin şurana (kafana) vurandır, şuranı (sakalını kanla) boyayandır!” Sa’lebe el-Hammânî’den nakledildiğine göre o, Hz. Ali’nin şöyle dediğini işitmiştir: “Tohumu yaran ve (canlılara) ruh üfleyen o zata yemin olsun ki, şurası (sakalı) şuranın (kafasının) kanıyla boyanacaktır.” İbn Abdülber en-Nemerî, **el-İstî‘âb fî Ma‘rifeti Ashâb**, Cilt: 3, s. 1125.

[1807] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1808] Hz. Peygamber’in Kureyş müşriklerinin kervanlarını takip etmek amacıyla düzenlediği ilk gazvelerden biri. bkz. Elşad Mahmudov, Uşeyre Gazvesi, **DİA**, Cilt: XLII, s. 229-230.

muḥārib ʿAlī bin Ebī Ṭālib ile teferrüc-künān-ı niḫalistān-ı **(9)** beni müdlicden bir dıraḫt-ı sāye-güsterüñ zīr-nişīni olup ḫˇāb u istirāḥat ḳılmış idük. Meger cünbiş-i **(10)** nesīm-i muḥarrik rīg-i sefīd ve remīm olmaġla destār ve ḳabāʾmız dāmen-i ḫāṭır-ı erbāb-ı żamāʾir gibi ġubār-ālūd **(11)** eylemiş. Pes, nūr-ı āfitāb-ı felek-i risālet ʿaleyhi ekmeliʾt-taḥiyye [üstümüze pertev-endāz olup][1809] pā-yı refref-sāy-ı lā-mekān peymāları ile **(12)** vücūd-ı müstaġraḳ-ı şükr-i ḫˇāb-raḥtımuzı taḥrīk ve bīdār buyurduḳlarında şāh-ı evliyā İmām-ı ʿAlīyyüʾl- **(13)** Murteżā ʿyı türāb-ālūd ḳalḳarken görüپ مالک یاابا تراب[1810]deyü luṭf u merḥamet ve nevāziş **(14)** ü şefḳat buyurduḳdan soñra eyitdiler: "Yā ʿAlī! Bed-terīn eşḳiyā-yı cihāniyān kimler olduġın **(15)** bilür misin?" ʿAli cebīn-sāy-ı zemīn-i tevāżuʿ olup "Allāh ve Resūlʾi aʿlemdür." didi. Ḥażret-i **(16)** seyyidüʾl-beşer buyurdılar ki: "Yā ʿAlī! Eşkiyā-yı ʿālem iki bed ṭīnetdür birisi ʿāḳır-ı nāḳa-i ṣāliḥ olan **(17)** Ḳudār bin Sālifʾdür ki eşkiyā-yı evvelīndür. Ve birisi daḫı ol ḥarām-zāde-i āḫirüʾz-zamān ve bed-terīn eşirrāʾ-i **(18)** ʿālemiyāndur ki mīzāb-ı tīzāb-ı ġadr olan şimşīr-i zehr-ābdārından saña şerbet-i şehādet **(19)** içürse gerek ve ṣanduḳça-i ḥaḳāyıḳ ve meʿānī olan beden-i sīm-endām ki laʿl-gūn-ı şaḳāyıḳ-fām **(20)** itse gerekdür deyüp ḥilye-i dībāce-i cemāl olan liḥye-i mübārekesine işāret buyurdılar. Ve ṣāḥibüʾl-ḫamīs, **(21)** āḳāʾid-i Fīrūzābādīʾden[1811] naḳl ider ki ḥabīb-i Ḫüdā seyyidüʾl-enbiyā ʿaleyhi min ṣalavātullāhiʾl-ezkā, taʿyīn-i **(22)** ḳātil-i Murteżā idüp "Yā ʿAlī! Seni maḥfa süvār-ı tābut-ı fenā idecek küşetnī-i ḫabeş-nihād ḳabīle-i murāddan **(23)** ʿAbduʾr-raḥman İbn Mülcem didükleri bed-nejāddur." buyurdılar.

[1809] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1810] "Sana ne oluyor ey Ebû Turâb?"
[1811] Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415). *el-Kâmûsü'l-Muhît* adını verdiği sözlüğüyle tanınan Arap dili, tefsir ve hadis âlimidir. Sözlük çalışmaları yanında hadis, tefsir, fıkıh ve tarihle de meşgul olmuş, bu konularda da eser yazmıştır. Velûd bir müellif olan Fîrûzâbâdî'nin kaynaklarda çok sayıda eserinden söz edilse de bunlardan bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. En önemli eserlerinden biri *el-Kâmûsü'l-Muhît* adlı sözlüğüdür. bkz. Hulusi Kılıç, "Fîrûzâbâdî", **DİA**, Cilt: XIII, s. 142-145.

Ḥattā ol ḳāliʿ-i bābü’l-ḫayber ḥaydar-ı kerrār-ı ġażanfer **(24)** ol ḥabīṯ māder baḫṭāyı gördükçe ser ve rīşlerin ṭutup متى تخضب هذه بهذا[1812]buyururlardı. Elḥāṣıl **(25)** ʿünvān-ṭırāz-ı ṣaḥīfe-i āṯār-ı ʿacībe olan vaḳāyiʿ nüvīsān-ı aḫbār-ı ġarībe şöyle taḥḳīḳ iderler ki iṭfāʾ-i nār-ı şerāre **(26)** fesād-ı ḫavāric-i küfr-nihād içün imām-ı maşrıḳ ve maġrib ʿAlī bin Ebī Ṭālib [eṭrāf u eknāfda olan bilād-ı İslāmiyyeden ʿasker cemʿine teḳayyud buyurmaġla][1813] Muḥammed bin Ebī Bekr’e[1814] daḫı mektūb-ı **(27)** belāġat-ı maṣḥūb yazup mażmūn-ı hidāyet meşḥununda [bu cānibe][1815]-fürsān-ı Mıṣır’dan ḥarb ve ḍarba ḳādir birḳaç nefer-i **[426a] (1)** kār-āzmā bahādır irsāl olına buyurmaġla [Muḥammed bin Ebī Bekr][1816] ber-mūceb-i fermūde-i erbāb-ı necdet vīsāletden zübde ve güzīde **(2)** yigirmi nefer ceng-āzmūde gönderdi ki anlaruñ birisi ʿAbdu’r-raḥman İbn Mülcem idi.

قيل التجوّبى و قيل السّكونّى **(3)** و قيل الحميريوفى الاستيعاب قال الزّبير تجوّب رجل من حمير كان اصاب دماءً فى قومه فلجأ الى مراد **(4)** وهم رهط ابن ملجم المرادى ثم التّجوّبى واصله من حمير ولم يختلفوا انه خليف المراد وعداده فيهم وكان فاتكاً[1817] **(5)** ملعوناً[1818]

Çün esedullāh fi’l-muḥārib ʿAlī bin Ebī Ṭālib’ün naẓar-ı ʿibret meṭālibleri çehre-i ẓulmet-pūş-ı İbn Mülcem’e **(6)** dūş olduḳda bu beytüñ mefhūmunı buyurdı.

Beyt:

ای دل صبور باش که از موت چاره نیست

کو دل گزین **(7)** مصیبت و اندوه پاره نیست[1819]

[1812] Şurası (sakalı) şuranın (kafasının) kanıyla boyandığı zaman…

[1813] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1814] Ebü’l-Kâsım Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk Abdillâh b. Osmân el-Kureşî et-Teymî (ö. 38/658). Hz. Ebû Bekir’in oğlu, Mısır valisi. bkz. Adem Apak, “Muhammed b. Ebû Bekir”, **DİA**, Cilt: XXX, s. 516.

[1815] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

[1816] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

[1817] Derkenar: فاتك جرى فتّاك جمع (فاتك cüretkar anlamında olup çoğulu فتّاك kelimesidir.)

[1818] Bu kimsenin nisbesinin Tecevvübî, Sükûnî ve Hımyerî olduğu söylenmiştir. İstî’âb isimli eserde şöyle geçer: “Zübeyr demiştir ki, Tecevvüb, Hımyer’den bir adamdır. Kavminden birini öldürünce İbn Mülcem el-Muradî’nin grubuna, Murad’a sığınmıştı. Tecevvübî, aslen Hımyer’dendir. Onun, cüretkâr bir mel’un olduğunda ve Murad’ın dostlarından olduğunda tarihçiler ittifak etmişlerdir. İbn Abdülber en-Nemerî, **el-İstî‘âb fî Ma‘rifeti Ashâb**, Cilt: 3, s. 1131

وروى عن جابر ابن عبد الله رضه قال انى الحاضر عند علىّ ابن ابى طالب **(8)** فى وقت اذجاءه عبد الرّحمن بن ملجم يستحمله فحمله ثم قال[1820]

Beyt:

اريد حباؤه[1821] ويريد قتلى

غديرى من خليلى من مرادى[1822]**(9)**

Menḳūldür ki bir gün şāh-ı evliyā İmām-ı ʿAlīyyü'l-Murteżā İbn Mülcem'den **(10)** istiḫbār idüp: "Eyyām-ı ṭufūlette senüñ hīç bir laḳabuñ var mıydı?" buyurdu. Ol daḫı mā-aʿrif ile **(11)** cevap virdükde tekrār istifsār idüp: "Hīç mer'e-i Yahūdiyyeden birisi senüñ ḫidmet-i ḥiżāneñde **(12)** oldı mı?" İbn Mülcem: "Belī" didi. Cenāb-ı kerāmet-meʿāb buyurdılar ki: "Pes, Ol dāye-i Yahūdiyye saña yā şaḳī **(13)** ve yā ʿāḳir nāḳa deyü ḫiṭāb ider miydi?" "Belī yā ʿAlī!" didi. Emīrü'l-mü'minīn ḳıṣṣadan ḫaberdār olduḳda **(14)** sükūt buyurdı. Ve bilcümle maḳāle-ṭırāzān-ı ṣaḥā'if-i āṯār olan ṣikāt ruvātü'l-aḫbār [naḳli üzre][1823] İbn Mülcem'üñ **(15)** şāh-ı velāyet-penāha vāḳiʿ olan keyfiyyet-i ḳaṣd-ı gezendinde iḫtilāf-ı keşīre vardur velākin eşher-i aḳvāl **(16)** vaḳāyiʿ nüvīsān aḥvāl budur ki vaḳʿa-i Nehrevān'dan soñra baḳiyye-i süyūf olan ġulāt-ı ḫavāricden **(17)** Berk bin ʿAbdullāh et-Temīmī ve ʿÖmer bin Bekrü's-Saʿdī yaʿnī bu iki şaḳī-i çāh-ı-saḳar nā-bedīd ile İbn Mülcem-i pelīd birbirlerine mülāḳī **(18)** olup [müctemiʿ-i ḫāk fersā-yı ḍalālet olmaġi-çün][1824] ʿāḳid-bend-i ḥalḳa-i ṣoḥbet oldılar. Ve seng-i zebān-ı şerāre fesādlarıyla [āteş-zene-i efkār-ı bed-nejādı çaḳup][1825] īḳād-ı hīzem-i **(19)** ḫabāṯet-i nihād niyyeti ile kāh ʿuyub ʿammal-i vilāyet taʿdādına iştiġāl ve kāh tavṣīf ve taʿrīf **(20)**

[1819] Ey gönül! Sabırlı ol! Zîrâ ölüme çare yoktur. Bu günahkârlık ve endişeden parçalanmamış bir gönül nerede?

[1820] Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir keresinde ben Ali b. Ebu Talib'in yanındayken Abdurrahman b. Mülcem gelerek onu bineğine bindirmesini istedi. O da onu bindirdi ve şöyle dedi:

[1821] Derkenar: حبا خبا بمعنى عطا kelimesi عطا (verdi) anlamındadır.

[1822] Ben onun sevgisini istiyorum o ise benim katlimi...

[1823] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1824] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1825] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

keştigān-ı Nehrevān'a intiḳāl idüp bilāhare ḫatm-i kelām-ı bed fercānları bu mertebede encām **(21)** buldı ki bu ḳadar sefk-i dimā-i ricāl ve nāyire ve bālık-ı bāʿiṣ-i iştiʿāl-i ʿAlī ve Muʿāviye **(22)** ve ʿÖmer ve bin ʿĀṣ'dur ki ḥubb-ı riyāset ile her biri sālik-i rāh-ı ġavāyet ve ḍalāl olmışlardur. Mādām ki ṣilṣile-i mezbūrenüñ **(23)** ḳanādīl-i ḥayātları dest-i felāḫan-ı rūzgārdan şikest olmaya. Şifā-i ṣudūr-ı rāḥat nüfūs **(24)** müyesser degüldür didiler.

Bāḳī:

Bāṭıl hemīşe bāṭıl ve beyhūdedir velī

Müşkil budur ki ṣūret-i Ḥaḳḳ'dan ẓuhūr ide[1826]

(25) Pes, ol eşirrā-i ber-geşte rūzgārları ṭuġyān-ı āb-ı ḍalālet-i ġarḳa-i tūfān-ı şekāvet itmekle **(26)** nā'il-i ecr ü ṣevāp oluruz zaʿmıyla süyūf-ı sitem-kārların zehr-i āb-dār idüp İbn Mülcem mühimm-i ʿAlī'yi **(27)** Berk bin ʿAbdullāh kār-ı Muʿāviye'yi ve ʿÖmer vebni Bekir ḳatl-i ʿÖmer vebnü'l-ʿĀṣı ẕimmet-i bed-himmetlerine alup **[426b] (1)** māh-ı ramażānü'l-mübāreküñ falān gicesi bu üç nefer kimesnenüñ rişte-i ḥayātı bizim sikkīn-i ihtimāmuz ile **(2)** munḳaṭıʿ olmaḳ ve her birimüz böyle fedā'īliḳ nāmıyla elsine-i cihāniyānda añılmaḳ gereküz deyüp ḳadem-i kefālete **(3)** ṭurdılar ve ḥayyāt ve ʿaḳārib gibi sūrāḫ-ı ẓulm ve ḍalāletlerinden çıḳup vādī-i **(4)** baġy ve şekāvete revān oldılar. Ve şāh-rāh-ı iṭāʿatdan şaşup semt-i çep-endāz-ı ġavāyete gitdiler. **(5)** Yaʿnī bu mülāḥaẓa-i küstāḫī ile Berk bin ʿAbdullāh, ḳadem-i ḍalāl-i buḳʿa-i dāru's-selām Şām'a cerr-i ḳıṭār **(6)** irtiḥāl ve ṭavīle-i nüzūlunı bir ribāṭ-ı fesāda ḳayd ve [iʿtiḳāl] idüp kemīn-gāh-ı şeḳāvetde müntehiz-i fırṣat oldı. **(7)** Ve şeb-i hefted hem ramażān ki maʿhūd olduḳları leyle-i īḳād-ı heyzem baġl ve fesāddur resān **(8)** olduḳda mescide varup şimşīr-i zehr-ālūdını ʿüryān ve zaḫm-zen-i cān-sitan olmaḳ niyyeti ile **(9)** Muʿāviye'ye ḳaṣd itdi velākin cāy-nişest olan elyesine işābet itmekle çendān kār-ger olmayup **(10)** bir miḳdār

[1826] Bâkî, **Dîvân**, haz. Sabahattin Küçük, s. 260, https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html (31.08.2024).

mecrūḫ ḳıldı. Pes, cemāʿat-i mescid ü miḥrāb ol bed-baḫtı ḳayd-bend-i ʿiḳāb idüp **(11)** pīş-gāh-ı Muʿāviye raḍılyallāhu ʿanhaya getürüldi. Ve sebeb-i ḥareket-i nā-şāyeste suʾāl olunduḳda **(12)** ol daḫı çehre-i vāḳıʿanuñ kanal-ı hicābın refʿ idüp sebeb-i iyābı ifhām ve İbn Mülcem bu gice **(13)** ber vefḳ-ı mīṣāḳ-ı ḳatl-i ʿAlī'ye teşmīr-sāḳ ve ḥavāle-i şimşīr-i zehr-ālūd-ı berrāḳ itdügin iʿlām eyledi. **(14)** Pes, Muʿāviye emr idüp ol ber-geşte-i saʿādetüñ dest ü pāyını ḳaṭʿ itdiler. Ve zebānın çengāl-ı ḥadīd-i **(15)** ateşbār ile bīrūn-ı ez dehān idüp eşedd-i siyāset ile ṭuʿme-i şimşīr-i ecel itdiler. Bʿad ez an **(16)** Muʿāviye raḍıyallāhu anh Sāʿidī nām bir ṭabīb-i ḫāẕıḳdan istiʿlāc itdükde ol: "Şimşīr-i āb-ı zehr ile **(17)** perverde olmışdur, bunuñ ʿilācı mevżaʿ-i zaḫma dāġ urmaḳ veyāḫud ḳāṭıʿ-ı tevellüd-i ferzend olan **(18)** falan şerbeti istiʿmāl itmekdür." dimekle Muʿāviye dāġ üzerine ol şerbeti iḫtiyār idüp **(19)** mehleke-i mezbūreden ḫalāṣ oldı. Ve min baʿd ṣulbünden evlād gelmedi ve baʿd ez an cānib-i **(20)** yesār-ı mescidde bir maḳṣūre iḥdāṯ olınup Muʿāviye mescide gider olduḳda aʿvān ve enṣārı **(21)** süyūf-ı meslūle ile ḳafādārī olup cevānib-i erbaʿasından bāb-ı ḥırāsetinde beẕl-i maḳdūr **(22)** iderlerdi. Ve maḳṣūre-i muḥdeṯeye Muʿāviye ile faḳaṭ kendü ṣikāt ve muʿtemedānī dāḫil olurlardı. Ḥālā **(23)** salāṭīn-i ʿiẓām içün cevamiʿ-i şerīfede maḥṣūre-i maḫṣūṣa yapılmaḳ ve heyʾet-i icitmāʿiyye ile **(24)** cumʿaya varılmaḳ Muʿāviye raḍıyallāhu anhuñ bidʿat-ı ḥasenesidür. Pes, ʿÖmer vebnü Bekr daḫı dāḫil-i **(25)** maḥrūse-i Mışır ve kemīn-gāh-ı fırṣatda nühüfte ser-i sūrāḫ-ı fikr ve şeb-i maʿhūduñ iyābına muntaẓır **(26)** olup vaḳti geldükde o daḫı mescide vardı. İttifākan ol gice ʿAmr vebnü ʿĀṣī'nüñ mezāḥ-ı şerīflerinde **(27)** inḥiraf ve bir rivāyetde derd-i şikeme mübtelā olmaġla mescide varmaġa iḳtidārı olmadıgı-çün **[427a] (1)** Beni ʿĀmirden Ḥārice-i ʿĀmirī nām bir recül-i hümāmi ḳıyām-ı maḳām itmiş idi. Pes, ʿÖmer vebnü Bekr-i nā-mesʿūd, şaḫṣ-ı mezbūre **(2)** cebīn-sāy-ı secde iken bir şimşīr-i tīz ḥavāle ḳıldı ki min baʿd secdeden ser-i ber-āverde olmadı **(3)** ve eṭrāf-ı mescidden cemāʿat-ı müslimīn ol ḥabīṯ-i saḳar-mekīni ġıll-ı siccīne ḳayd idüp **(4)** ʿarża-dāşt-ı pīş-gāh-ı ʿAmr bin ʿĀs itdiler. ʿAmr bin ʿĀs ol firīfte-i mekr-i ḫannāsdan **(5)** ṣūret-i vāḳıʿayı

su’āl itdükde ḳatline şitāb ḳılduġı ʿAmr ve ʿĀs olmaduġın **(6)** bilüp āh dirīġ ve te’essüf ile “Vallāh mā aradtü ġayruke yā fāsıḳ” deyü ʿAmr bin ʿĀs raḍıyallāhu anhaya **(7)** ḫiṭāb eyledi. ʿAmr bin ʿĀs daḫı “Allāhu erāde ḫāricüke yā şāḳī” deyüp bilā-te’ḫīr ser-i ḥayātını loḳma-i **(8)** şīr-i nā-gāh-gīr-i ecel-i pençe-zen itdiler. Ammā bir rivāyetde zaḫm-zen-i Muʿāviye Berk bin ʿĀmir ve müteḳabbil-i **(9)** ḳatl-i ʿAmr bin ʿĀs olan ʿAbdullāh bin Mālik Beydāvī’dür dimişler. Ez in cānib ol güm-geşte-i **(10)** çāh-ı şeḳā-yı muẓlim ʿAbdurraḥmān İbn Mülcem beste-i ḳaṭār-ı zümre-i cehennem olup yekke-süvār ʿarṣa-i **(11)** muḥārib ʿAlī bin Ebī Ṭālib’i zaḫm-ı kārī-i cān-sitānı ile ser-girān-ı ṣaḥbā-yı şehādet itmek **(12)** niyyeti ile dāru’l-ḫilāfe olan belde-i Kūfe’ye temşīr-i sāḳ-ı şeḳāvet idüp kūşe-i Kūfe’de intihāz **(13)** fırṣat oldı. İttifāḳan ol melʿūn bir gün kūçehā-yı Kūfe’yi dervāze ḳılurken zenān-ı **(14)** mekkāre-i ḫavāricden [ve emrāh-ı benī ʿacel benī ʿacel bin laḥīm’den][1827] Ḳıṭām Bintü’l-Eṣbaʿīyyü’l-Yemīmī nām bir zen-i perī-peykere müsādif oldı. **(15)** Ve fi’l-ḥāl şīfte-i melāḥat ve āşufte-ḥāl-i ṣabāḥatī olup Beyt:

ʿUrdı zencīre beni ʿışḳuñ nitekīm şīrler

(16) Eşk-i çeşmüm iki yanumda iki zencīrler[1828]

deyüp anuñ leṭāfet-i şeklini bu beytüñ mefhūmıyla vaṣf eyledi. Beyt: **(17)**

روی چون حاصل نکو کاران

زلف چون نامۀ گنهکاران[1829]

Ve bi’l-müşāfehe ol mer’e-i fettāneye **(18)** ʿarża-dāşt-ı mā fiż-żamīr olup ḥibāle-i niġaḥı ḳaydına rām olmaḳ arzūsuyla ḳarʿ-ı bāb-ı **(19)** izdivāc eyledi. Meger ol nām-ı ḳıṭām hāviye ḥuṭām ḥāmīye maḳāmuñ cümle-i ḫavāricden **(20)** olan peder ve şevher ve ʿamm-i bed-güherleri ḥarb-i Nehrevān’da tīġ-ı

[1827] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1828] Bâkî, **Dîvân**, haz. Sabahattin Küçük, s. 121, https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html (31.08.2024).
[1829] Yüzü, iyi işlilerin muhassalası gibi, saçları ise günahkârların mektubu gibi...Ebü’l-Ferec Rûnî, **Dîvân-ı Üstâd-ı Ebü’l-Ferec Rûnî**, tsh. Konstantin Chaikin, Tahran, Matbaa-i Şurevî, 1304, s. 135.

ẓafer-i ābdār-ı ḥaydar-ı kerrār ile **(21)** küşte-i dūzaḫ-karār olmışlar idi. Çünki ol bed ker-dār İbn Mülcem'üñ kemāl-i şevḳle metāʿ-ı ḥüsni **(22)** ḫarīdārī olduġın görüp hīç bundan aʿlā bir bāzī-i şikār-bāz-ı fesād olmaz deyüp **(23)** eyitdi: "Ey meftūn-ı dilfikār! Eger ʿuhde-i mihrime vefādār olursañ şarāb-nāb ve vuṣlatum **(24)** nūş itmek saña muḫtārdur." İbn Mülcem daḫı: "Ey ġamze-zen-i şīve-kār! Mihrüñ ne miḳdārdur işʿār olsun." **(25)** didi. Ol mekkāre eyitdi: "Se hezār dirhem [nuḳre-i ḫām][1830] ve bir kenīzüñ serv-i endām ile ḳatl-i ʿAlī ḫūn-āşāmdur. **(26)** İbn Mülcem eyitdi: "Ben ḫod bu mühimmi itmāma ihtimām içün vaż'-ı aḳdām idüp bu şehre mihmān **(27)** olmışumdur. Mehrde teklīf olınan şurūtuñ cümlesi maḳbūlümdür be-ser ü çeşm." didi. Kıṭām-ı bed-fercām daḫı **[427b] (1)** böyle ise: "Çāk-rān-ı vuṣlatda mużāyaḳa yoḳdur." deyüp kendü ḳavm-i şūmundan [İbn ʿAmmī][1831] olan Berdān **(2)** nām bed-muhāmī ol rāh-ı baġy ve fesādda [İbn Mülcem ile][1832] hem ʿinān eyledi. [Ḳāle Ferezdak[1833]

Şiʿr:

فلم ار مهراً ساقه ذو سماحة

كمهر قطام من فصيح واعجم

ثلاثة اَلاَف وعبد وقنية

وضرب علىّ بالحسام المسمّم

[1830] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1831] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1832] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.
[1833] Ebû Firâs Hemmâm b. Gālib b. Sa'saa et-Temîmî (ö. 114/732). Emevîler döneminde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biridir. Kaynaklarda Ferezdak'ın şiirinin büyük oranda Câhiliye şiirinin etkisinde olup sanki yerleşik hayattan etkilenmemiş bir bedevî şiiri gibi olduğu ifade edilmiştir. Ferezdak akıcı üslûbu, belâgat ve fesahati ile kendine has bir şiir tarzı geliştirmiştir. Şiirindeki dinî unsurlar, çok sayıdaki özlü sözler, eskiler dönemlere ait rivayetler, onun geniş bir bilgiye ve engin bir kültüre sahip olduğunu göstermekte, şiirleri dönemindeki olaylar bakımından tarihî bir belge ve kaynak kabul edilmektedir. bkz. Ali Şakir Ergin, "Ferezdak", **DİA**, Cilt: XII, s. 373-375. Hayatı ve şairliği hakkında bkz. Esat Ayyıldız, "Ferezdak'ın Şairliği ve Arap Edebiyatındaki Yeri", **Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi**, Sayı: 15, 2022, s. 107-133.

فلا مهراً على من علیّ وان على

ولا قتل الا دون قتل ابن ملجم[1834][1835]

Pes, İbn Mülcem ḳuvvet-i bāzū-yı çeb ve rāst **(3)** olmaḳ içün bir refīḳ-i bī-tevfīḳ daḫı cüst ü cū iderken Şebīb nām [ابن بجره الأشجعى][1836] kār-āsībe mülāḳī olup **(4)** iẓhār-ı māfi'ż-ẓamīr ẓulmet-gīr itdükde Şebīb, ʿadem-i vifāḳ ile İbn Mülcem'e ʿitāb idüp bu ne maḳūle **(5)** fikr-i nā-hemvārdur ki güftāre getürürsün [yā İbn Mülcem! Bu itdügüñ mülāḥaẓa bir şarāb-ı bed-güvārdur ki mücibe-i ser-gerānı ḫiẕlān-ı mü'ebbeddür diyüp][1837] bu ebyātuñ mefhūmıyla naṣīḥat-āmīz cevāblar virdi. **(6)** Naẓm:

تأمّل درین داوری پیشه کن

ز انجام کار خود اندیشه کن **(7)**

مَرودردم اژدهای دمان

مزن رخنه در کار امن و امان[1838]

(8) velākin ṭameʿ-i ḥulḳūm-ı cehennem ʿAbdurraḥmān bin Mülcem mücāb olmayup Şebīb-i ḫūn-girifteyi vesvese-i **(9)** ʿazīmet-ferṣā-yı şeyṭānī ile yoldan azdırup ḳālıb-ı ṣıdḳ ve ṣavāba dökülmüş kelimāt-ı **(10)** muzaḫrafāt-ı nā-ṣavāb ile ʿazīmet-i ṣādıḳa-i sābıḳasından döndürüp ol üç bed-nihād **(11)** āteş-gīre-i ẓulm ve ḍalālet ve ḳaddāḥa-i baġy ve şeḳāvet olup muntaẓır-ı şeb-i maʿhūd oldılar. **(12)** Mervīdür ki nefer bir ġālib ʿAlī bin Ebī Ṭālib civār-ı

[1834] Cömertin verdiği hiçbir hediye görmedim,
Fasih ve acem olan Katam'ın mehri gibisini,
Üç bin (dirhem), bir köle ve cariye,
Bir de zehirli bir kılıç ile Alinin vurulması,
Ne kadar pahalı olursa olsun Ali'nin mehrinden pahalı bir mehir yoktur,Bütün cinayetler İbn Mülcem'in suikastının gerisinde kalır.

[1835] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1836] (Şebîb) b. Becere el-Eşcaî (Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.)

[1837] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1838] Bu kazada, tefekkürü etmeyi âdet edin! Kendi işinin sonunu düşün! Öfkeli ejderhanın yanına gitme ki emniyet ve emân işinde bir delik açmayasın.

raḥmete peyveste olacaḳ evānda, gāh ḫāne-i **(13)** İmām-ı Ḥasan ve gāh viṣāk-ı İmām-ı Ḥüseyin'de ve aḥyānen menzil-i ʿAbdullāh bin Caʿfer-i Ṭayyār'da ifṭār **(14)** idüp üç loḳmadan ġayrı yemezdi. Ve birḳaç günlük mihmānıñuz buyururlardı. Vaḳʿa nüvīsān-ı **(15)** Ḥaydarī naḳl iderler ki: "ʿĀdet-i ḥasene-i ʿAliyyü'l-Murteżā mescid-i şerīfe ṣülüṣ-i leylde gelüp **(16)** işrāḳ-ı ṣubḥa dek ʿibādete iştiġāl idi. Çünki aḥbāb-ı ʿAlī bu maʿnāya [vāḳıf][1839] oldılar. Birbiriyle **(17)** müşāvere ḳıldılar ki egerçi şāh-ı evliyā, āsīb-i eşḳıyādan ḫavf itmez ammā ḥıfż ve ḥarāseti **(18)** bizüm ẕimmet-i himmetimüze vācibdür deyüp biṭarīḳi'l-münāvebe ḥavālī-i mescide cemʿ olup emīrü'l-müʾminīnüñ **(19)** ḥirāseti bābında beẕl-i diḳḳat itdiler." İttifāḳan ber-düstūr-ı maʿhūd bir gice ol yeke-süvār-ı meydān-ı ġazā **(20)** İmām-ı ʿAliyyü'l-Murteżā pāy-ı ṭāʿat-fersāy-ı taḳvā peymāların cānib-i mescide ilḳā iderken cism-i mübārek-i nūr-pāş **(21)** leṭāfeti ol cemāʿat-ı iltizām-ı ṣıyānete sāye-endāz-ı hidāyet olmaġla, "Ey aḥbāb-ı pür-ṣafā! **(22)** Böyle vaḳt-i bī-hengāmda sebeb-i ictimāʿ nedür?" buyurdı. Anlar daḫı ʿarża-dāşt-ı mā fi'l-bāl idüp: **(23)** "Ey imām-ı ḫedā ve ẓıll-ı Ḫüdā! Dāmen-i hidāyet fersāñuz dest-i taʿarruż aʿdā olmaḳdan ḥimāyet **(24)** ve keyd-i ḥassād ḳaṣd-ı eżdāddan ṣıyānet içün ḥalḳa-bend-i cemʿiyyet olmışuzdur." didiler. **(25)** Ol ṣafder-i meydān-ı ġazā, ḥaydar-ı kerrār-ı veġā eyitdi: "Yārān-ı ṣafā beni pençe-i ḳażā ve āfet-i **(26)** semāvīden mi ḥarāset idersiz yoḫsa dest-i āsīb-i arażīden mi ḥimāyet ḳılarsız?" Anlar eyitdiler: **(27)** "Ey ḳuṭb-ı devrān ve imām-ı zamān! Āfet-i semā ve dest-i ḳażā meżā muḳābelesine kimde ḳudret vardur **[428a] (1)** belki ihtimāmımuz ehl-i zemīnden bir şütür-kīn saña mażarrat işābetine ḳādir olmasun dimekdür." didiler. **(2)** Ol rāst rū nehce-i bāhirü'l-behce-i hedā İmām u muḳtedā ʿAliyyü'l-Murteżā buyurdılar ki: "Bu ḫod maʿlūm-ı **(3)** erbāb-ı nehādur ki bī-ḥükm-i āsumānī, rūy-ı zemīnde hīç bir emr-i ṣūret-nümā olmaz çün kelimāt-ı **(4)** imām-ı ʿayn-ı ṣıḳḳ ve maḥż-ı ṣavāb idügün deryāft ḳıldılar. [Cümle umūrı tefvīż-i dergāh-ı ṣamediyyet idüp][1840] terk-i ḥıfẓ u ḥırāset itdiler. Ṣāḥife **(5)**

[1839] Bu kısım metindeki yerine işaret edilerek satırın altına yazılmıştır.
[1840] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

nüvīsān aḫbār-ı taḥḳīḳi üzre eyyām-ı şehādet-i düldül-süvārda [zebān-ı cevāhir niṣārlarından][1841] kelām-ı bisyār kerāmet şiʿār ṣādır olmışdur **(6)** velākin cilve-ger-i ṣafḥa-i velāyet olan leṭāʾif-i celīle-i kerāmetden hezārdan yek ve bisyārdan **(7)** endeki budur ki o āḫir-i eyyām-ı ḥayātlarında السعيدين [1842] الشهيدين امام حسن و امام حسينradıyallāhu ʿanhümādan **(8)** işbu māh-ı ramażānuʾl-mübārekden mürūr iden eyyām-ı şerīfe ḳaç ʿaded oldı deyü istifsār buyurup **(9)** ol şābbeyn-i muḥteremeyn daḫı on beş gün oldı didüklerinde, "Ey veledeyn-i mükerremeyn ve ḳurretüʾl-ʿayneyn **(10)** size beş gün daḫı mihmānuz." buyurdılar. Ve kenīzek-i emīrüʾl-müʾminīnden birinden menḳūldür ki: "Ramażān-ı **(11)** şerīfüñ on dördüncü gicesi leyletüʾl-iṣneynde dest-i kerāmet-i peyvest-i ʿAlīʾye ṣabb-ı mā-i vuḍū iderdüm **(12)** ol ḥīnde meḥāsin-i şerīfesini dest-girifte olup ve āy bu meḥāsin-i sefīde ki evāḫir-i şeb-i cumʿada **(13)** ḫūn-ālūd-ı sürḫ olacaḳdur." buyurdı. Mervīdür ki evān-ı şehādetleri olan leyle-i cumʿada veled-i saʿīd **(13)** ve püser-i ḥamīdleri olan İmām-ı Ḥasan raḍıyāllāhu anha eyitdiler: "Ey nūr-ı dīde-i cān! Bu şeb müjde-resānde-i **(14)** nūr-ı çeşm-i ḫ̆āb-ālūdem āfitāb-ı cemāl-i ḥabībullāh ʿaleyhi ṣalavātullāh ile mesʿūd olup kūşe-i **(15)** kāşānemüzi maḳdem-i żiyā-baḫşlarıyla reşk-i behcet-serāy-ı cennetüʾl-meʾvā itdiler. Pes maḳdem-i ḫaceste-dem-i **(16)** nebevīye yüz sürüp eyitdim: "Ey erīke-nişīn-i ḳurb-ı vaḥdet! Senüñ ümmetüñden bu derd-mend-i niyāz-mendüñüze **(17)** ḫuṣūmāt-ı mütetābiʿa ve kurbāt-ı mütevāliyye işābet eyledi." Ol naḫl-i mevzūn-ı rūḥānī-i fevḥāt-ı **(18)** seyyid-i suṭūde-ṣıfāt ʿaleyhi ekmeliʾt-taḥiyyāt daḫı ġonce-i gevher-niṣar-ı nübüvvetlerinden şeker-rīz-i ʿināyet **(19)** olup: "Ey rāst-rev-i nehce-i ḥaḳīḳat ve vefḳ-ı merāmuñ üzre anlar içün bir duʿā ḳıl." buyurdı. **(20)** Ben daḫı çehre-i ümīdi fersūde-ḫāk niyāz idüp eyitdüm: "İlāhī ilāhī bi-ḫurmet-i ñur-ı cemāl-i nübüvvet-penāhī **(21)** bu ʿabd-i nā-tüvānī bunlardan ḫayurlu bir cemāʿat-ı melāʾik ile ḫaṣlet eyle. Rūşen-çeşm ve müşerref-liḳā **(22)** anlara daḫı benden bed-terīn ḥavāle idüp mübtelā ḳıl."

[1841] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1842] İki bahtiyar şehit; İmam Hasan ile İmam Hüseyin.

Pes, kelām-ı muʿciz-niẓām-ı ʿanber-meşāmları bu vechle **(23)** ḳarār-encām olduḳda recāsı ḳarīn-i icābet olduġına işāret ve fāyiz-i şehādet olacaḳların **(24)** beşāret içün müʾeẕẕin vaḳt-i ṣabāḥ ḥayye ʿaleʾl-felāḥ zemzemesine serāġāz itdi. **(25)** Ve ol cenāb-ı velāyet-meʾābuñ beşere-i mübārekeleri gül gül olup sükūn ve ḥareketde müteredded iken bilāḫare **(26)** Beyt:

اشدد حيازيك للموت فانّ الموت لا قيكا

ولا تجزع من الموت اذا حل بنا ديكا[1843]

[428b] (1) Beytini zemzeme-perdāz olup lā-cerem mevtden ḫalāṣa ve pençe-i ḳażādan menāsa çāre yoḳdur deyü **(2)** mufāraḳat-ı dostāne ḳarār-dāde olup ʿazm-i rāh-ı mescide niyyet ile beyt-i saʿādetlerinden **(3)** ḥīn-i ḫurūcda menzil-i hümāyunlarında olan cemāʿat-i baṭān ṣayḥa-künān ḳarşu gelüp bang-i mātem-zenān **(4)** oldılar. Ve ḫuddām-ı ẕevīʾl-iḫtirām ʿutbe-i imāmdan birisi anlara çūb-zen olmaḳ istedükde **(5)** ol burc-ı şeref maṭlaʿ-ı āfitāb-ı velāyet buyurdılar ki: "Ey duḫter-i selāmet-fercām! Zümre-i baṭāndan **(6)** kūtāh-dest ol ki benüm mihr-i münīr rūḫum ġurūbı içün nevḥa-kunende-gāndur deyüp muʿtekif-i mescid **(7)** ve mücāvir-i miḥrāb olmaḳ içün bāb-ı saʿādet iḳbāllerinden taḥrīk-i ḳadem-i iclāl ile ṭāvusī cevlān **(8)** idüp mevżaʿ-i şehādete ḫırāmān oldı. Ḫülāṣa-i kelām çünki ol şāh-ı velāyet medār **(9)** ḥücre-i muḳaddesesinden ṭaşra çıḳup mānend-i bād-ı nesīm-i vezān ve ḳudūm-ı ʿanber şemīmi ile **(10)** derūn-ı mescidi muʿaṭṭar itmege revān olduḳda ol üç şerīr-i muʿazzeb-saʿīr kūşe-i mescidde **(11)** muḫtefī olup cenāb-ı velāyet-māʾabuñ iyābına müteḳarrib olmaġla ol pākīze-nihād, bāb-ı mescidden **(12)** içerü ḳadem-nihāde itdügi gibi ibtidā berdān-ı ḳadem-i ṭuġyān ve bir rivāyetde şebīb-i iblīs- **(13**) ferīb cenāb-ı velāyet-penāha sell-i şimşīr baġy ve fesād idüp velākin cism-i pāk-ı İmām'dan ḫaṭāʾ itmekle ʿiżāde-i bāb **(14)** yaʿnī bāzū-yı dere ṭoḳunup ḫurd itdi. Baʿd ez an ol ser-nigūn

[1843] Ölüm için kuşan kemerini,
Zira ölüm sana gelecektir,
Ölüm için açıklanma,
Senin yanına geldiğinde.

çāh-ı cehennem ʿAbdurraḥmān bin Mülcem şimşīr-i perverde **(15)** semmini farḳ-ı mübārek-i ʿAlī'ye ḥavāle ḳıldı. Ve bir zaḫm-ı şedīd-i şehādet-berīd urup ve zebān-ı bed-güftārdan **(16)** düşnāma taḥrīk idüp "el-ḥükmü lillāh lāleke velā esḥābike yā ebā türāb" didi. Ḥażret-i şāh-ı velāyet-penāh **(17)** daḫı "feztü ve rabbü'l-kaʿbe" deyüp ser-i mübārekinden cereyān iden ḫūn-ı laʿl-i gūn liḥye-i mübārekesini **(18)** şāḫ-ı pençe-i mercāna müteşābih ḳılup ṣadef-i Ḥaḳḳ'a lāl-i ḥaḳāyıḳ-ı girān-behā olan feżā-yı sīne-i **(19)** ʿarş-ı pehnāsı çekān olan ḳaṭarāt-ı yāḳūt rengden gülşen-ābād-ı verd-i raʿnā oldı. Ve serv-āzād-ı **(20)** būstān-ı velāyet olan naḫl-ı mevzūn ve cūd-ı meşḫūn kerāmetleri cānib-i ḫāne-i saʿādetlerine **(21)** āheste āheste ḫırāmān olup bālīn-i vedāʿa baş ḳoydı. [Ve bir rivāyetde cenāb-ı velāyet-meʾābuñ ḥarekete min baʿd iḳtidārı ḳalmayup vücūd-ı bih-būdı-ı ḫūn-ālūdun bir kelīm-i süraḫda ḫ̆ābāyende ḳılup bir ucuna İmām-ı Ḥasan ve bir ucuna İmām-ı Ḥüseyīn yapışup mescidden saʿādet-ḫānesine götürdiler.][1844] Ve baʿd ez vuḳūʿ-ı dāhiye berdān-ı **(22)** firīfte-i şeyṭān emniyye-i ḫalāṣ ile kendü ḫāne-i saḳar-ı meʾvāsına cān atup kendü ḳavmünden **(23)** bir şaḫṣ, ṣūret-i vāḳıʿadan ḫaberdār olduḳda:" Ey melʿūn-ı bed-kerdār bu maḥal cāy-ı ḳarār degüldür." **(24)** deyüp dest-i ġāret-ger şimşīr-i ʿadū tedmīr ile ṣandūḳa-i vücūdın naḳd-i ḥayāt-ı müsteʿārdan **(25)** tehī ḳılmaġla āb-ı ḥayāt-ı cān ḫabīṯi çāh-ı nā-ḳaʿar-yāb helāka-rīzān [ve pāy-ı memāt-ı şeḳāvet peymāsı][1845] ḫāristān-ı ḫiẕlān-ı ebede gürīzān **(26)** oldı. Ve bir rivāyetde Şebīb bin Baḥre el-Eşcaʿi tārīkī-i şebde hāmūn-ı ġaybete firār idüp **(27)** ol mehlikeden cānını ḫalāṣ ḳıldı. [Ve bir rivāyetde mescide serserī kūşe-be-kūşe dervāze ḳılurken yārān-ı ʿAlī ol melʿūnı muḥkem ḍarb-ı veleṯ-i püşt-pā idüp depme altında helāk oldı.][1846] Ve çünki ādemü'l-evliyā, İmām-ı ʿAlīyyü'l-Murteżā'ya bu maḳūle ḳıṣṣa-i hā'ile **[429a] (1)** vāḳīʿ oldı. Aḥbāb-ı vefā intimānuñ mürāyā-yı żamā'iri jengār-beste ve mātem-zede ve ḫavāṭır-şikeste beytü'l-aḫzān-ı **(2)** şīr-i yezdāne cemʿ olup taʿyīn-i zaḫm-zenende olınmasın iltimās itdüklerinde imām-ı zamān

[1844] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1845] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1846] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

nūr-ı żamīr-i ʿāşıḳān **(3)** daḫı: "Ey ḫullān ve iḫvān! Ṣabr idiñüz kim ol dānā-yı āşīkār u nihān Rabb-i müsteʿān nümāyān ider." buyurdı.

[Şiʿr:

زین مصیبت جای آن دارد که چشم آفتاب

دامن کردون زاشک کرم آلاید بخون

لیک با حکم قضا جانرا چومی افتد رجوع

مرجع دل نیست جزانّا الیه راجعون[1847][1848]

(4) Ez īn cānib İbn Mülcem-i kuştenī daḫı şimşīr-i ḫūn-ālūd, baġy ve fesādı be-dest-girifte başına urulmış **(5)** kelb-i ʿaḳur keleb gibi ser-geşte ve gerdende olup kūçehā-yı Kūfe'de lehṣān serserī gūşe-be-gūşe **(6)** gürīzān iken Benī ʿAbd-i Ḳays'dan bir şaḫṣ-ı şīr-peyker öñüne gelüp: "Ey ber-geşte ve nā-bekār olmaya ki zaḫm-zen-i **(7)** Ḥaydar-ı kerrār sen olasun." didi. Ol şerīr-i dūzaḫ-ḳarār daḫı taṣmīm-i inkār itmiş iken ḥażret-i bārī **(8)** zebān-ı dil-āzārını cānib-i iḳrāra cārī itdükde ol merd-i ḳaysı ṣavt-ı bülend ile

(خُذُوهُ فَغُلُّوهُ **(9)** ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ)[1849]

"Yā cemāʿatü'l-müslimīn!" deyü feryād itmekle fırḳa-i müʿminīn şīrān-ı veġā gibi bīşe-zār-ı tecessüsten **(10)** ṭarīḳ-i taḥassüse çıḳdılar. Ve İbn Mülcem'i zīr-i pençe-i nekāle giriftār idüp pīş-gāh-ı velāyet-penāh imāmü'l-müttaḳīne götürdiler.

[Naẓm:

Cām-ı buġż-ı Murteżā nūş eyleyen nākeslere

Sāḳī-i devrān virür zehr-i helāhil ʿāḳıbet

[1847] Bu, öyle bir musibettir ki göneşin cismi sıcak gözyaşıyla feleğin eteğini kana bulasa, yeridir. Fakat kaza hükmünca cana ricat edince gönlün başvuracağı merci "İnnâ ileyhi râciûn"dan başkası değildir.
[1848] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1849] Hâkka 69/30-31: "Saltanatım da yok olup gitti." (Allah, şöyle der:) "Onu yakalayıp bağlayın."

Hem görürler ʿālem-i ṣūretde āṣār-ı belā

Hem çekerler bend-i aġlāl ve selāsil ʿāḳıbet][1850]

Şāh-ı kerem-i ẕü-şiyem ol bedbaḫtı gördükde ما كَذِبت ولا كذبتُ [1851]deyüp, "Baña zaḫm uran işbu seng-dil-i bī-raḥmdur." **(11)** buyurdı. Baʿd ez an ol merdūda tevcīh-i ḫiṭāb idüp:" Ey küstāḫ-ı bī-ḥayā ve düşmen-i dīn-i Ḫudā!**(12)** Sen ḫod benüm meşmūl-i mekremet ve iḥsānum iken şimşīr-keş-i ṭuġyān olmaġa ne bāʿiṣ oldı?" buyurduḳda **(13)** ol bed-baḫt-ı saḳar-ḫilḳat eyitdi: "Yā ebā Türāb! Ḳırḳ gündür ki şimşīr-i tīz-ḫūn-ʿaṭşānımı taʿbiye-i zehr ile **(14)** mārdendān idüp anūnla bed-terīn ḫalḳdan birine zaḫm-ı cān-sitān urmaḳ ve şarāb-ı laʿl reng ḫūnıyla **(15)** reyyān olmaḳ içün Ḥaḳḳ'dan recā iderdüm. Ḥālā senüñ ḫūn-efşānın oldı deyü herze-gūyı eyledi. **(16)** Cenāb-ı velāyetme'āb daḫı: "Ey ḫabīṣ-i gümrāh! اراك به مقتولاً وانت شرّ خلق الله [1852] Deyüp bed-terīn-i **(17)** cihāniyān kendünüñ vücūd-ı ḫabāṣet-ālūd ve müstaġraḳ-ı deryāyı ṭuġyānī olduġın iẕʿān itdirüp ḥabsine fermān **(18)** buyurdı ve "Encām-ı kārımuz bir mertebede ḳarār buluncaya dek bu ġaddār-ı bed-kerdārı gürüsne ṭutmayup **(19)** niʿmet-keş-i simāṭ-ı iṭʿām olasız ve bu zaḫm-ı maġz-pāşdan vefāt idersem merāsim-i ḳıṣāsı riʿāyet idüp **(20)** bu bed-ḫamīri mücāz-ı ḳanṭara-i şimşīrden be'isü'l-maṣīr dāru's-saʿīre gönderesiz. Ammā şikence ve ʿaẕāb **(21)** ve miṣlühü ve ʿiḳāb ve emīrü'l-mü'minīn ḳatl olındı deyü dimā'-i müslimīne ḫavża ve şitāb itmeyüp ancaḳ bu ḳātil-i **(22)** muʿayyeni baña ḍarb itdügi şimşīr ile yek ḍarbe ḳılup endāḫte-i çāh-ı caḥīm eyleyesiz. Zīrā ben Resūl-i ekrem sallallāhu **(23)** ʿaleyhi ve sellemden [1853] إِيَّاكُمْ وَالْمُثْلَةَ وَلَوْ بِالْكَلْبِ الْعَقُورِ ḥadīṣ-i şerīfin istimāʿ eyledüm." buyurdı. Pes, vaṣiyyet-i mezbūre **(24)** üzre şāh-ı kerem ẕü'l-iclālüñ irtiḥālinden soñra icrā-i ḥadd içün

[1850] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1851] Yalan söylemedin, ben de yalan söylemedim.
[1852] Senin onun tarafından öldürüldüğünü görüyorum. Sen de Allah'ın mahlukatı içinde en şerli olan kişisin!
[1853] Kuduz köpek bile olsa müsle yapmaktan kaçının. Ebu'l-Hasen Ali b. Ebu'l-Kerem İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, Cilt: 2, s. 740. Bu söz hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Kaynaklarda, İbn Mülcem tarafından yaralanan Hz. Ali'nin ölmeden önce çevresindekilere yaptığı vasiyet içinde zikredilmiştir.

ol ḳātil-i nār-ı ḫutāmı yek ḍarbe ile **(25)** nigun-sār-ı ḥafre-i ġayyā itdiler. Ve bir rivāyetde baʿde'l-ḳatl cīfe-i cism-i pelīdini bir būriyāya çesīde ḳılup **(26)** iḥrāḳ ve nā-pedīd-i ġıyābe-i siccīn itdiler. Menḳūldür ki ol düldül-süvār ve ṣāḥib-i ẕülfiḳār-ı aġnā ḥaydar-ı kerrār **[429b] (1)** ḥālet-i nezʿde aḳrabā ve evlād u aṣḥāb-ı pāk-nihādına envāʿ-ı vaṣiyyet ve eṣnāf-ı naṣīḥat ḳılup cümleden **(2)** berī ve veledeyn-i mükerremeyn İmām-ı Ḥasan ile İmām-ı Ḥüseyīn'e vaṣiyyet itdi ki: "Ey ḳurretü'l-ʿayneyn çünki ben riḥlet eyleyem **(3)** cesed-i meʿānī ṣadefimi gencīne-i rāz gibi ṣandūḳa-i zemīnde meknūz ve iḫfā idüp ḫalḳa āşikār itmeyesiz. **(4)** Zīrā Ḥaḳ sünḥānehū ve Teʿālā icrā-yı ḥaddine ālet olan dest-i ẕülfikār-ı peyvestümden eger şucʿān-ı küfre **(5)** ve eger vācibü'l-izāle olan dilīrān-ı İslām'dan şimşīr-i āb-dārum ile on biñ ʿaded miḳdārı nüfūs **(6)** küşte olmışdur. [Ve nesīm-i ẓafer-i perçem-ṭırāz tūġ-ı İslām olınca degin ẕülfiḳar-ı ḫūn-rīzimden rīk-i beyābān-ı veġā ḫurde-i mercāna dönmüşdür.][1854] Cā'iz ki anlaruñ vereşe ve itbāʿı ḳabrimi şikāfte ḳılalar." buyurdı. Anlar daḫı ber-mūceb-i fermūde **(7)** ʿamel-künende olmaġla ġarḳ-ı deryā-yı ġaybu'l-ġayb olan rūḥ-ı pākları gibi ḥuḳḳa-ı beste-dehān-ı cism-i mübārekleri olan **(8)** ḳabr-i müteberriklerini daḫı çeşm-i cihāniyāndan mestūr ve ġayb olmaġla mevżiʿ-i medfenlerinde iḫtilāf olınup baʿżılar ḳaṣru'l-emāre-i **(9)** Kūfe'de ve baʿżılar saʿādet-ḥaneleriyle cāmiʿu'l-aʿẓam miyānesinde ve baʿżılar mescidü'l-cumāʿada ve baʿżılar **(10)** raḥbe-i Kūfe'de ve baʿżılar daḫı necefü'l-ḥayrededür dimişler. [*Ravżatü'ş-Şühedā'*da[1855] mesṭūrdur ki medfen-i ʿAlī ḫulefā'-i ʿAbbāsiyyeden Hārūn er-Reşīd[1856] zamānına gelince mestūr ḳalup ve bir gün Hārūn şikāra çıḳmış idi Necef'de maḥall-i medfene varduḳda gördi kim bir çoḳ āhūlar bir püştenüñ üzerine çıḳup āsīb-i ṣayyāddan ḫalāṣ içün ol mevżiʿi kendülere penāh ḳılmışlar her

[1854] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1855] Eserin müellifi İranlı müfessir, mutasavvıf ve şair Mevlânâ Kemâlüddîn Hüseyn b. Alî-i Beyhakī-yi Sebzevârî'dir (ö. 910/1504-1505). Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin tefsir, tasavvuf, edebiyat ve gizli ilimlere dair eserleri vardır. bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", **DİA**, Cilt: XIX, s. 16-18.

[1856] Ebû Caʿfer Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr. İlim ve kültüre önem veren ve İslâm dünyası dışında en fazla tanınan Abbâsî halifesidir (786-809). bkz. Nahide Bozkurt, "Hârûnürreşîd", **DİA**, Cilt: 16, s. 258-261.

çend ki şikārda olan ṭālibān-ı ṣayd anlara cezaʿḳıldılar ẓafer bulamadılar ve gilāb-ı muʿallime irsāl itdiler, üzerlerine varmayup girü döndüler. Pes, Hārūn cemʿ-i āhūyāne varup bu ḥalden müteʿaccib oldı. Ve pīrān-ı Kūfe'den baʿżı iḫtiyārlara suʾāl itdükde: "Yā emīrü'l-müʾminīn! Ābāʾ ve ecdādımuzdan şöyle istimaʿ itmişüzdür ki, ḳabr-i İmām-ı ʿAlī ol püştenüñ içinde mestūr ola." Pes, Hārūn terk-i şikār idüp ol mevżiʿi ziyāret eyledi. Mādām ki ḥayātda idi bir beher-sāl mevziʿ-i mezbūrı ziyāret ḳılup envāʿ-ı iḫtirāmlar iderdi.][1857] Baʿd ez an mevzuʿ-ı mezbūrde [salāṭīn-i ʿAlbūyeden ʿAḍūdüdevle[1858] zamānında] bir ḳubbe-i ʿālī bünyād olınup **(11)** ḥālā ziyāret-gāh-ı ām u ḫāṣdur. Ve keẕālik leyle-i ʿarūs-ı şehādetlerinde daḫı iḫtilāf olınup hicret-i nebeviyye-i **(12)** ʿaleyhi ekmelit-taḥiyyenüñ sene-i erbaʿīninde vāḳiʿ olan māh-ı ramażānuñ on üçünci gicesi şeb-i cumʿada **(13)** veyāḫud yigirmi birinci gicesi leyletü'l-cumʾada vuḳūʿ-peẕīr olup on yedisinde zaḫm-ḫurde oldı dimişler. **(14)** Baʿżılar daḫı māh-ı ramażānuñ yigirmi birinci gicesi şeb-i cumʿada vaḳt-i şāfiʿīde ḫūn-āġuşte-i şehādet olup **(15)** murġ-ı lā-mekān-rūḥ-ı āfitāb-ı dıraḫşānları üçünci gice leyletü'l-eḥadde vaḳt-i seḥerde ṭā'ir-i evc-i vaḥdet **(16)** oldı dimişler. Ve keẕālik maḥall-i ḍarbede daḫı iḫtilāf olınup baʿżılar ḳable duḫūli'ṣ-ṣalāt ve baʿżılar **(17)** ḥarem-serāy-ı ṣalātda vāḳiʿ oldı diyüp ṣalātda olduġını taḳdīrce daḫı ṣalāt-ı ṣubḥ-ı saʿādet-i **(18)** İmām-ı ʿAlī ile mi tamām oldı yoḫsa eṣer-i cerḥ-i şehādet ḫilāl-i ṣalātda işābet itmekle āḫiri istiḫlāf itmiş midür **(19)** deyü iḫtilāf olınup. "Ekṣer-i rivāyet ḫilāl-i ṣalātda vāḳiʿ olup Caʿde bin Ebī Hureyre'yi istiḫlāf buyurdı **(20)** ve ṣalāt-ı ṣubḥ anuñla iḫtimām buldı." dimişler. Ve hemçünān eyyām-ı sāʿat-i iḳdāmüsbūʿ-ı kām ʿömr-i şerīf-i **(21)** saʿādet-encāmları kefş ve cerāmīḳ-i şuhūrdan ḳaçını eskitmiş ve medāric-i meʿāric-i sinīnden **(22)** ḳaçıncı mertebeye irtiḳāʾ itmişdür iḫtilāf olınup, kimi elli yedi ve baʿżı elli sekiz ve baʿżı altmış üç **(23)** yā altmış dört veyāḫud altmış beş ḳademeye ʿurūc

[1857] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1858] Emîrü'l-ümerâ Adudüddevle Ebû Şücâʿ Fennâ Hüsrev b. Rükniddevle. Büveyhî hükümdarı (978-983). bkz. Abdülkerim Özaydın, "Adudüddevle", **DİA**, Cilt: I, s. 392-393.

itdükde refref-süvār-ı beḳā baʿde’l-fenā olmışdur dirler. **(24)** Ammā meblāġ-ı sinn-i şerīflerinde olan eṣaḥḥ-ı rivāyet budur ki ol perde-nişīn-i sürādaḳāt-ı velāyet **(25)** on iki yıl ḳable’l-biʿşe on üç yıl daḫı baʿde’l-biʿşe ḫˇace-i kāʾināt ʿaleyhi efḍalü’ṣ-ṣalavāt ile Mekke-i **(26)** mükerremede iḳāmet idüp ve baʿde’l-ḥicret on yıl daḫı intiḳāl-i ḥabīb-i ẕü’l-celāle degin Ṭaybe-i ṭayyibede ḫidmet-i **(27)** saʿādet-i ḥażret-i ḫātem-i risaletde olup baʿd ez an yigirmi beş sāl u se māh ḫulefā-i rāşidīn ile hem-ṣoḥbet **[430a] (1)** ve baʿde ẕālik dört yıl ṭoḳuz ay altı gün veyāḫud üç gün veyāḫud dört gün mütemekkin-i serīr-i ḫilāfet **(2)** olup bu taḳdīrce mecmūʿ-ı pāyehā-yı mirḳāt-ı sinīn-i ʿömr-i şerīfleri altmış beş ʿaded olur. Allāhu Teʿālā aʿlem **(3)** Mevlānā fermāyed:

عاشق صادق بیا عارف یکتا ببین

غرّه مشو درجهان دلبر زیبا ببین

بیج هوارا بکن از دل دنیای دون

راه بقارا برو و جنّت حوار ببین **(4)**

کشتی فکرت بران تابمحیط کمال

غوطۀ معنی بخور گوهردریا ببین

گوهر دریا علیست بر همه اشیا محیط

دیدۀ باطن کشا عالم اشیا ببین **(5)**

باب شریعت علیست شاه طریقت علیست

راه حقیقت علیست اندم ازآنجا ببین

شمس به تبریز دید مخفر انوار او **(6)**

گر تو ندیدی بیا بردر ملاّ ببین[1859]

Elḫāṣıl ḫitām-ı kelām-ı merşiye iḫtitām **(7)** budur ki ol imām-ı hümām muḳarreb-i bār-gāh-ı Rabbül'-enām aḥbāb u ḫullān ve aṣḥāb u aḫdāne merāsim-i **(8)** neṣāyiḥi taḳdīm idüp ḳurretü'l-'aynenyn İmām-ı Ḥasan ile İmām-ı Ḥüseyin'i der-āġūş ḳılup [bu vechle nevāzişin buyurdı.][1860]

Şi'r:

Nūr-ı çeşm-i evliyāsız yā Ḥüseyin ü yā Ḥasan

(9) Dürr-i tāc-ı etḳıyāsız yā Ḥüseyin ü yā Ḥasan

Maḫzen-i aḫlāḳ ve luṭf u menba'-ı her mükerremāt

Ma'den-i cūd u 'aṭā'sız yā Ḥüseyin ü yā Ḥasan

(10) Mīve-i bāġ-ı nübüvvet verd-i ḫandān-ı ṣafā

Nūr-ı 'ayn-ı Muṣṭafāsız yā Ḥüseyin ü yā Ḥasan

Ṭayyib ü ṭāhir kim ol ḫayru'n-nisānuñ faḫridür

(11) Gevher-i ḫayru'n-nisāsuz yā Ḥüseyin ü yā Ḥasan

[1859] Mevlânâ buyurdu: Âşık-ı sâdık gel, yegâne ârif, gör! Cihana boş boş bakma, güzel sevgiliyi gör! Bu alçak dünyada, nefsin kökünü kazı! Beka yoluna gir, cenneti gör! Fikrinin gemisini, kemâl mevkiine kadar yüzdür! Mânâ denizine dal! Bu denizin cevherlerini gör! Denizin incisi Ali'dir ve bütün eşyâyı kuşatmıştır. Bâtınını aç ve varlık âlemini gör! Ali, şeriatın kapısı, tarikatın padişahıdır. Hakikatin yolu Ali'dir. O zaman sen de oradan onu gör! Şems/Güneş, onun nûrunun mefharini Tebriz'de gördü. Sen eğer göremediysen gel ve mollanın kapısında gör!

[1860] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

Bir ṣadefden iki dürr-i bī-behā ve hem yetīm

Nūr-ı şems veḍ-ḍuḥāsız yā Ḥüseyin ü yā Ḥasan

(12) Bunca faẓl u ʿilm ve ḥüsn-i nesl ile zī-ḥayf u āh

Ehl-i ẓulme mübtelāsız yā Ḥüseyin ü yā Ḥasan

Sizsiz ol maẓlūm ve hem maʿṣūm ve merḥūm-ı saʿīd

(13) Ki şehīd-i Kerbelāsız yā Ḥüseyin ü yā Ḥasan

Size ẓulm iden yezīdler kibr ü ʿizz ü baḫt içün

Giydiler laʿnet libāsın yā Ḥüseyin ü yā Ḥasan

(14) Çünki dünyā sicn-i mü'min didi faḫr-i kā'ināt

Elvedāʿ olsun size pes yā Ḥüseyin ü yā Ḥasan

Pes, İmām-ı ʿAlīyyü'l-Murteżā vech-i meşrūḥ üzre **(15)** levāzım ve dāʿī taḳdīminden soñra [mesāmiʿ-i ʿaliyyelerine][1861] ḥaḳḳa-i nūr-pāş-ı esrār ve ḥaḳāyıḳ olan dehān-ı melekūtīlerinden cevāhir-i envār-ı rāz-ı **(16)** ceberūt itḥāf idüp ser-i saʿādet-i ḫilāfetlerinde olan tāc-ı nūr-ı ibtiḥāc-ı imāmeti Ḥasan-ı müctebā ile **(17)** Ḥüseyin-i şehīd-i Kerbelā'ya teslīm ve ṣandūḳa-i ḳābiliyyetinde emānet ḳonılan sırr-ı minhāc-ı irşād ve hidāyeti Ḥasan Baṣrī[1862] **(18)** kefāletine tefʿvīż ve merāsim-i ṭarīḳatı taʿlīm ḳılduḳdan soñra

[1861] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1862] Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728). Basralı meşhur tâbiî, âlim ve zâhiddir. Tâbiîn müfessirlerinin önde gelenlerinden biridir. Kur'an'a getirdiği yorumları, hakîmâne sözleri, dünya ve âhiret anlayışıyla zâhid ve sûfîlere örnek olan Hasan-ı Basrî, tasavvufun hayat içinde vücut bulmasını

ḳuyūd-ı kevneynden tecrīd ile rūy-ı melekūtı **(19)** miḥrāb-ı ceberūta ṭutup ve dergāh-ı kerīm-i bende-nevāza keff-i niyāzı açup bāzū-yı duʿā ile silsile-i recā-yı **(20)** zemzeme-sāz oldı. Ve bu eṣnāda serā-perde-i ceberūt ve sürādaḳāt-ı melekūt refʿ olup [rūh-ı muṭahhara-i sulṭānü'l-enbiyā aṣḥāb-ı ṣafā ile teşrīf buyurup][1863] ve ervāḥ-ı **(21)** muḳaddese-i enbiyā vü evliyā ve etḳıyā vü şühedā her biri dest-i melekūt-ı ḳābiyyetlerinde birer ṭıbḳ-ı cevāhir-i ḥaḳāyıḳ ve meʿānī **(22)** ve birer deste verd ve reyāḥīn-i esrār-ı sübḥānī armaġanı ile ḳudūm-ı meymenet, lüzūm-ı rūh-ı şerīflerini pey-ender-pey **(23)** istiḳbāle gelüp ṣaf-ārāste oldılar.

[كما روى عن ابن عباس رضى الله عنه قال قال رسول الله صلّى الله عليه و سلّم ماررت من سماءٍ الا واهلها تشتاقون الى علىّ ابن ابى طالب وما فى الجنّة نبىّ الا وهو يشتاق الى علىّ ابن ابى طالب اخجه الملا فى سيرته[1864]][1865]

Ve der ʿaḳab ḳābıżu'l-ervāḥ olan ʿAzrā'īl ʿaleyhisselām Allāl el-celīl **(24)** daḫı gelüp zemzeme-perdāz-ı(اِرْجِعِى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً)[1866] olmaġla imāmü'l-hadī ʿAliyyü'l-Murṭeżā daḫı (اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ **(25)**)[1867] eyüp [pey-rev-i eṣer-i rūḥ-ı Muḥammedī oldı.][1868] Ve hümā-yı rūḥ-ı hümāyūn bāli zirve-i aʿlā-yı iḳbāl ve ʿurvetü'l-vüṣḳā viṣāle-i teşebbüṣ ile **(26)** bu ebyātuñ mażmūnuna ser-āġāz buyurdı. Şiʿr:

ما بفلک بوده ایم یار ملک بوده ایم

باز هم آنجا رویم جملکی آن شهر ماست

---

sağlayan ve ona mânevî altyapı hazırlayan takvâ sahibi tâbiîlerden kabul edilir. bkz. Süleyman Uludağ vd., "Hasan-ı Basrî", **DİA**, Cilt: XVI, s. 291-307. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Mehmet Kubat, **Hasan el-Basri (Hayatı, İlmi Kişiliği ve Kelam İlmindeki Yeri)**, İstanbul, Çıra Yayınları, 2008.

[1863] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1864] Nitekim İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Sema ehlinden kime uğradıysam hepsi Ali b. Ebu Talib'e özlem duyuyordu. Cennetteki tüm peygamberler de Ali b. Ebu Talib'e özlem duymaktadırlar." Molla, Siret isimli eserinde bu şekilde nakletmiştir. Kaynaklarda kısmen yer alan bu söz için bkz. Muhibbuddîn et-Taberî, **Zehâiru'l-Ukbâ fî Menâkıbı Zevi'l-Kurbâ,** Kahire, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1356, s. 95.

[1865] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1866] Fecr 89/28: "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!"

[1867] Bakara 2/156: "Onlar; başlarına bir musibet gelince, "**Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz**" derler."

[1868] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

خود زلفلک بهتریم و زملک افزونتریم **(27)**

زین دوچرانگذریم منزل ما کبریاست[1869]

Pes, bu ḥālde tecelliyāt-ı ẕāt-ı eḥadiyyeden **[430b] (1)** bir nūr-ı cezbe-i teʿayyün söz cilve-ger oldı ki ḥadeṩden ḳıdemi ber-ḳadem idüp ol ṭā'ir-i rūḥ-ı ḳudsī deryā-yı envār-ı vaḥdete **(2)** ġark oldı. **(3)** Naẓm:

چه گونه برپزد جان چو از جانب جلال

ندای لطف چو شکر بجان رسد که تعال **(4)**

در آب چون نچهد زود ماهی از خشکی

چو بانک موج بکوشش رسد زنجر زلال

چرا چو صید نپرّد بسوی سلطان باز **(5)**

چو بشنود خبرارجعی ز طبل و دوال

بروبروتوکه ما نیز می رویم ای جان

ازین جهان جدایی بدان جهان و صال **(6)**

بپر بپر هله ای مرغ سوی مسکن خویش

ازین قفص چو رهیدی تو باز کن پر و بال[1870]

[1869] Biz felekte idik, meleklerin dostuyduk. Yine hepimiz oraya gidiyoruz. Orası bizim şehrimizdir. Felekten daha iyiyiz, melekten daha yüceyiz. Madem böyle, bu ikisinden niçin vazgeçmeyelim? Bizim evimiz kibriyâdır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 212.

[1870] Cana, şeker gibi "Gel!" diye lütuf nidâsı ulaştıktan sonra can, nasıl cenâb-ı Celal'e doğru nasıl uçmasın? Balık, dupduru denizin dalgalarının sesini duyunca nasıl topraktan hemen suya atlamasın? Doğan kuşu davul sesinden "Geri gel!" diye duyduktan sonra efendisine doğru niçin geri gitmesin? Ey

(7) Ve çünki rūḥ-ı muḳaddes-i şāh-ı velāyet, ḳālib-i nūr-ṭīnetlerinden mufāreḳat eyledi. Cümle ḥacle-nişīnān-ı tetḳ-i **(8)** kerāmet ve yārān-ı aṣḥāb-ı fütüvvet bu ebyātuñ mefḥūmınca feryād u figān idüp eşk-rīzān ve sīne-gūpān **(9)** oldılar.

Şiʿr:

ای خوآجه زین شکسته دلان تا چه دیده

گز ما رمیده جای دگر آرمیده

نشنا ختیم قدر توای سایهٔ خدا

زآن روی سایه از سرما واکشیده **(10)**

این تنگنای فرش چودر خور تو نبود

مسکن فراز عرش معلا گزیده

تو مرغ آشیانهٔ قدسی غریب نیست

گر بازار ازین بسوی گلستان پریده **(11)**

درکام جان تشنه لبان جرعهٔ بریز

ازآن خمر بی خمار که از حق چشیده[1871]

---

can! Git! Git! Zira biz de gidiyoruz. Sen bu cihandan ayrılığı, vuslat cihanına kavuşmak bil! Kendi meskenine doğru uç! Ey kuş! Bu kafesten kurtulduğun vakit sen kanatlarını aç! Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 525.

[1871] Ey hoca! Bu kırık gönüllülerden ne gördün de bizden kaçtın ve bir başka yerde durdun? Senin kıymetini anlayamadık ey hakkın gölgesi! Bu yüzden başımızın üzerine bir gölge çektin. Bu dar mekânda senin gibi kıymetlisi yoktur. Sen, kendine mesken olarak arş-ı muallâyı seçtin. Sen, kutsî yuvanın kuşusun. Yine gülbahçesi tarafına uçarsan bu garip değildir. Bu, dudakları susuz kalmış

Pes, ez mātem **(12)** ve nevḥa-i bisyār hezār u hezār duʿā ve şenā ile rūḥ-ı pür-futūḥlarına fātiḥa-ḫᵕān olup taḳdīm-i merāsim-i **(13)** techīz ve tekfīne iḳāmet idüp ṣadef-i lāl-i ʿilm ve maʿrifet olan cism-i pāk-ṭinetlerin naḳş-ı taḫta-bend-i **(14)** naʿş itdiler ve İmām-ı Ḥasan ile İmām-ı Ḥüseyin ve ʿAbdullāh bin Caʿfer hiḍmet-i ġasle ḳıyām gösterüp evlād-ı ʿAlī'den **(15)** olan Muḥammed bin Ḥanefiyye ṣubb-i mā eyledi. Ve bilā-ḳamīṣ üç şevb kefene pīçīde ḳılınup ve ḥażret-i risālet-penāh **(16)** ʿaleyhi ṣalavātullāhdan faẓla ḳalmış baḳiyye-i ḥanūṭ ile taʿṭīr oldındı. Ve dört tekbīr ve bir rivāyetde **(17)** yedi tekbīr ve ʿinde'l-baʿż ṭoḳūz tekbīr ile İmām-ı Ḥasan raḍıyallāhu ʿanha namāzın ḳıldı. Ve iḫfā'-i mevżaʿ-i ḳabr-i müteberrekleri içün **(18)** cevfi'l-leylde defn olındı. Raḥmatullāhi ʿaleyh ve raḍıyallāhu ʿanh ve ʿan aṣḥāb-ı resūlullāhi ecmaʿīn. Şiʿr: **(19)** Mevlānā:

زهی موجود جاویدان علی ابن ابی طالب

زهی محبوب انس و جان علیّ ابن ابی طالب

علی راهم علی داند علی هم علی خواند **(20)**

فزود از دانش امکان علی ابن ابی طالب[1872]

فی الاستیعاب **(21)** **قالت** عائشة رضی الله عنها لما بلغ قتل علی رضی الله عنه لتصنع العرب ما شاءت فلیس لها احد ینهاها **(22)** ولما بلغ الی معاویةٍ قتله قال ذهب العلم والفقه بموت علیّ ابن ابی طالب فقال له عتبة اخوه **(23)** لا یسمع هذا منك اهل الشّام فقال دعنی عنك وروی معمر عن وهب ابن عبد الله عن ابی الطّفیل **(24)** قال شهدت علیًّا وهو یخطب ویقول سلونی فوالله لا تسألونی عن شیءٍ الا اخبرتکم وسلونی عن کتاب الله **(25)** فوالله ما من آیة الا وانا اعلم ابلیل نزلت امّ بنهادٍ امّ فی سهلٍ امّ فی حبلٍ [وعن عطا وقد قیل له اکان فی اصحاب رسول الله صلّی الله علیه و سلّم احد اعلم من علیّ قال ما اعلم اخرجه القلعی][1873] وسئل الحسن ابن ابی الحسن البصری **(26)** عن علیّ فقال کان علیّ والله سهماً صایباً من مرامی الله عزّ وجلّ علی عدوّه وربّانیّ هذه الامّة وذا فضلها **(27)** وذا سابقتها وذا قربتها من رسول الله صلّی الله علیه و سلّم لم یکن بالنومة عن امر الله ولا بالملومة فی دین الله

canların murâdı için, Hakkın elinden tattığın, o mahmur etmeyen şaraptan bir kadeh dök!

[1872] O sonsuz hayata sahip Ali bin Ebî Tâlib ne kutludur! İnsanların ve cinlerin sevgilisi Ali bin Ebî Tâlib ne kutludur! Ali'yi Ali bilir, Ali'yi Ali çağırır. Ali bin Ebî Tâlib, imkân bilgisinin üzerindedir.

[1873] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[431a]

(1) ولا بالسّر وقت لمال الله اعطى القران عزايمه ففاز منه برياض موثقة ذلك على ابن ابى طالب بالكع وعن عقبه بن سعد العوفى **(2)** قال دخلنا على جابر بن عبد الله وقد سقط حاجباه على عينيه فسألناه عن علىّ قال فرفع حاجبيه فقال ذاك من خير البشر[1874]

(3) Fużūlī:

Murteżā bir dürr-i deryā-yı velāyetdür kim

Ḥarem-i Kaʿbedür ol dürr-i yetīmüñ ṣadefi

Ġayrdan eşref eger olsa anuñçundur kim

(4) Ḥarem-i Kaʿbe'den ol kesb-i ḳalbdür şerefi[1875]

وروى قال معاوية لضرار الصّدای صِف لی علیًّا قال اعفنی یا امیر المؤمنین **(5)** قال لتصفنّه قال اما اذ لابدّ وصفه فكان والله بعید المدى شدید القوى یقول فضلاً ویحكم عدلاً **(6)** یتفرّج العلم من جوانبه وتنطق الحكم من نواجیه یستوحش من الدّنیا وزهریها ویأنس من باللیل ووحشته **(7)** وكان عزیزاً بعزّة طویل الفكرة یعجبه من اللباس ما قصر ومن الطّعام ما حسن كان فینا كاحدنا یجینا **(28)** اذا سألنا وینبئنا اذا استئنبنا ونحن والله مع

[1874] İstî'âb isimli eserde şöyle geçmektedir: Hz. Ali'nin öldürüldüğü haberi Hz. Aişe'ye ulaştığında şöyle demiştir: "Araplar ne isterlerse yaparlar; artık onları engelleyecek kimse kalmadı." Ölümü Hz. Muaviye'ye ulaştığında o şöyle dedi: "Ali b. Ebu Talib'in ölümüyle ilim ve fıkıh yok olup gitti." Kardeşi Utbe, "Bu sözlerini Şam halkı duymasın" deyince Hz. Muaviye, "Beni rahat bırak!" karşılığını verdi. Ma'mer'den, o da Vehb b. Abdullah'tan Ebu't-Tufeyl'in şöyle dediğini aktarmıştır: "Hz. Ali'yi hutbe verirken gördüm, şöyle diyordu: "Bana istediğinizi sorun; Allah'a yemin olsun ki, bana sorduğunuz her şeyin cevabını veririm. Allah'ın kitabından istediğinizi sorun; Allah'a yemin olsun ki, bütün ayetlerin gece mi, gündüz mü; ovada mı, dağda mı indiğini en iyi bilen benim." Atâ'dan nakledildiğine göre bir keresinde ona "Allah Rasulü'nün ashabı arasında Hz. Ali'den daha bilgili olan biri var mı?" diye sorulduğunda "Ben bilmiyorum" diye cevap vermiştir. Bu rivayeti Kalaî aktarmıştır. Hasan Basri'ye Hz. Ali sorulduğunda şöyle demiştir: "Ali, Allah düşmanlarının hedefine giden bir ok idi. Bu ümmetin yetiştirdiği kimseydi. Ümmetin üstünlerinden ve öncülerindendi. Allah Rasulü'nün yakınlarındandı. Allah'ın emrini ihmal etmemiş; Allah'ın diniyle ilgili kınanmamış, Allah'ın malını çalmamış idi. Kur'ân ona kararlılık vermiş ve o da bundan güvenilir bir bahçe kazanmıştır. İşte bu, sorduğun kişi Ali b. Ebu Talib'tir." Ukbe b. Sa'd el-Avfî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: Bir keresinde Câbir b. Abdullah'ın yanına geldik. Kaşları gözlerine düşmüş haldeydi. Ona Hz. Ali hakkında soru sorduğumuzda kaşlarını kaldırdı ve şöyle dedi: "O, insanların en hayırlı olanları arasındadır." İbn Abdülber en-Nemerî, **el-İstî'âb fî Ma'rifeti Ashâb**, Cilt: 3, s. 1123.

[1875] Fuzûlî, **Hadîkatü's-Sü'edâ**, haz. Şeyma Güngör, Ankara, Kültür ve Turizm Bakalnığı Yayınları, 1987, s. 181.

تقريبه ايّانا وقربه منّا لانكاد نكلّمه هيبةً له يعظّم **(9)** اهل الدّين ويقرّب المساكين لا يطمع القوى فى باطله ولا ييأس الضّعيف من عدله واشهد لقد رايته **(10)** فى بعض موافقه وقد ارخى الليل سدوله[1876] وغارت نجومه قابضاً على لحيته يتململ تململ[1877] السّليم[1878] ويبكى **(11)** بكاء الحزين ويقول يا ديناً غرّى غرّى أالىّ تعرّضت ام الىّ تشوّقت هيهات هيهاتقد باينتك ثلاثاً **(12)** لا رجعة فيها فعمرك قصير وخطرك قليل اَه من قلّة الزّاد وبعد السّفر ووحشة الطّريق **(13)** فبكى معاوية وقال رحم الله ابا حسن والله كذلك فكيف حزنك عليه يا ضرار قال حزن من ذبح **(14)** واحدها فى حجرها وقال بكر بن حمّاد الباهرى

شعر

قال لأبن ملجم والاقدارغالبه

هدمت ويحك الاسلام اركان

ا قتلت افضل من يمشى على قدم ٍ**(15)**

واوّل النّاس اسلاماً وايماناً

واعلم النّاس بالقرأن ثمّ بما

سنّ الرّسول لنا شرعاً وتبياناً

صهر النّبىّ ومولاه وناصره **(16)**

اضحت مناقبه نوراًوبرهاناً

[1876] Derkenar: سدل پرده و جامه را فرو گذاشتن جمع سدايل و سدول (Sedl: Perde ve giysi indirmek, bırakmak. Cem'i sedâyil ve sudûl).
[1877] Derkenar: تملل بى آرام تملل على فراشه بى آرام شدن بر پسترش (Temelmül: Huzursuz olmak. Yukâl: Temelmel alâ ferâşihî: Çocuğuna huzursuz oldu).
[1878] Derkenar: سليم بعن الجرح (Selîm: Cerh manasında).

وكان منه على رغم الحسود له

مكان هارون من موسى بن عمرانا

وكان فر الحرب سيفاً صارماً ذكرا ً**(17)**

ليثاً اذا ذكرالاقران اقراناً

ذكرت قايله والدّمع منحدر

فقلت سبحان ربّ النّاس سبحاناً

انّى لأحبّه ما كان من بشر**(18)**

يخشى الا له ولكن كان شيطاناً

وعن عايشة رضى الله عنها قالت رأيت **(19)** ابا بكريكثر النّظر الى وجه علىّفقلت يا ابت انّى رأيت تكثر النّظر الى وجه علىّ فقال يا بنيّة سمعت رسول الله **(20)** صلّى الله عليه و سلّم يقول النّظر الى وجه علىّ عبادة اخرجه ابن السّمان فى الموافقة وعن عبد الله بن مسعود **(21)** رضى الله عنه قال قال رسول الله صلّى الله عليه و سلّم النّظر الى وجه علىّ عبادة اخرجهابو الحسن واخرج الابهرى **(22)** عن عمر وبن العاصى مثله وروى عن جابر رضى الله عنه قال ما كنّا نعرف المنافقين الا ببغض علىّ ابن **(23)** ابى طالب كرّم الله وجهه[1879]

[1879] Rivayet edildiğine göre Hz. Muaviye, Dırar es-Sadâi'ye "Bana Ali'den bahset" demiştir. Dırar, "Beni mazur gör, ey müminlerin emiri" dese de Hz. Muaviye, "Bana onu anlatacaksın" demiş, bunun üzerinde Dırar şunları söylemiştir: "Onu anlatmam gerekirse, Allah'a yemin olsun ki o hedefleri büyük, çok kuvvetli biriydi. Açık konuşur, adaletle hükmederdi. Her tarafından ilim fışkırırdı. Her sözünde hikmet dile gelirdi. Dünya ve lezzetlerinden el etek çekmişti. Gece ve onun sessizliğinden endişelenirdi. Çok ibret alır, uzun tefekkür ederdi. Değersiz elbiseleri ve yemekleri tercih ederdi. Aramızda, içimizden biri gibiydi; ne sorarsak cevap verirdi. Bir haber sorduğumuzda bize onun bilgisini verirdi. Bize bu kadar yakın olmasına rağmen, Allah'a yemin olsun ki, heybetinden onunla neredeyse konuşamıyorduk. Din adamlarına değer verir, yoksullara yakınlık gösterir. Güçlü, haksızlığında devam edemez; zayıf da adaletinden ümit kesmezdi. Gece karanlığı çöktüğü zamanlar onu görürdüm, sakallarını avuçlar, sıkılıp hüzünle ağlar ve şöyle derdi: "Ey dünya! Aldat, aldat. Bana saldırıyor musun yoksa bana özlem mi duyuyorsun. Heyhat, heyhat! Ben seni üç bain talakla boşadım, artık bunun dönüşü yok. Senin ömrün kısa, önemin ise azdır. Âh, yolluk az, sefer uzun, yol ıssız!.." Bu sözler karşısında Hz. Muaviye ağladı ve şöyle dedi: "Allah Ebu Hasan'a rahmet etsin; o gerçekten

Mevlānā fermāyed ḳuddise sırruhū:

من علی را دوست دارم دوستی کردار ماست

کور باداهر دو چشمش آنکه دشمندار ماست **(24)**

ماکه از نور علی هر دم سعادت یافتیم

این سعادت دمبدم از باطن بیدار ماست

سود بازاری که من دارم بسود ای علی **(25)**

ای برادر هردو عالم رونق بازار ماست

---

de böyleydi. Peki onun için ne kadar üzülüyorsun, ey Dırar?" Dırar şöyle cevap verdi: "Kucağındaki evladı katledilen kişi kadar."
Bekr b. Hammad el-Bahiri şöyle demiştir:
Şiir:
İbn Mülcem'e de ki, kader galip gelir,
Yazık, İslam'ın direklerini yıktın,
Yürüyen en faziletli insanı öldürdün,
İslam ve iman olarak insanların ilk olanı,
İnsanlar arasında Kuran'ı en iyi bileni,
Rasul'ün şer' ve açıklama olarak bildirdiklerini,
Nebi'nin damadı, efendisi ve destekçisini,
Onun menkıbeleri bir nur ve kanıt olmuştur,
Kıskananlara rağmen onun yanındaki konumu,
Musa b. İmran'ın yanında Harun'unki gibiydi,
Savaşta erkek gibi keskin kılıcı vardı,
Aslan gibiydi, akranlar akranlarıyla karşılaştığında,
Gözyaşları akarken katilinden bahsettim,
Dedim ki, Arş'ın sahibi noksan sıfatlardan münezzehtir,
Onun bir insan olduğunu sanmıyorum,
Allah'tan korkan. O ancak bir şeytan olabilir.
Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Ebubekir'i Ali'nin yüzüne çok bakarken gördüm ve sordum:"Ey babacığım, ben senin Ali'nin yüzüne çok baktığını görüyorum." Bunun üzerine şöyle cevap verdi: "Ey kızım, Allah Rasulü'nü şöyle derken işittim: "Ali'nin yüzüne bakmak ibadettir."" Bu hadisi İbn Semmân Muvafaka isimli eserinde zikretmiştir. Abdullah b. Mesud'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Ali'nin yüzüne bakmak ibadettir." Bu hadisi de Ebul Hasen rivayet etmiştir. el-Ebheri de bu hadisin benzerini Amr b. el-As'dan zikretmiştir. Hz. Cabir'in şöyle dediği aktarılmıştır: "Biz münafıkların kim olduğunu, Ali'nin (Allah onun yüzünü nurlandırsın) buğz etmesiyle tespit ederdik."

شاه مارا دوست داریدای که حق را دوستید

هر که حبّ شه ندارد دشمنی و اغیار ماست**(26)**

دیدهٔ هر خارجی محروم از نور علیست

بت پرستانند ایشان بت شکستن کار ماست

شمن تبریزی خمش دیگر مگو تو سرّ حق **(27)**

مرد معنی آنکس است کو واقف اسرار ماست[1880]

İmdi ey müstemiʿ-i āgāh ve muḥibb-i ehl-i beyt-i Resūlullāh! **[431b] (1)** Keyfiyyet-i şehādet-i Esedullāh mesmūʿun oldıysa ol ʿAlīyy-i z̤ü'l-kerem ve'l-hümem ve ṣāḥibü'l-luṭf-i ve'ş-şīm telāṭum-ı deryā-yı **(2)** merḥamet-resānlarından İbn Mülcem'e daḫı kāfil-i şefāʿat olduḳların beyān idüp Mevlānā Celāleddīn-i Rūmī ḳuddise **(3)** sırruhū lisān-ı ʿAlī kerrema'llāhu vechehūdan bi'ṭ-ṭarīḳi'l-ḥikāye ol pehlivāna buyururlar ki: "Ey pehlivān-ı nev-müselmān!

من چنان مردم که (4) بر خونی خویش [1-3887]

Ben ancılayın merd-i Ḫudā ve müfīż-i nūr-ı hüdāyım ki kendü ḳātilüm üzerine

نوش لطف من نشد (5) در قهر نیش [2-3887]

benüm nūş-ı şeker-rīz luṭfum maḥall-i ḳahrda nīş-i ḫūn-rīz olmadı. Yaʿnī evṣāf ve aḫlāḳum ġarḳ-ı deryā-yı **(6)** cemāl-i ilāhī olmaġla İbn Mülcem

[1880] Ben Ali'yi severim. O bizim Allah'ımızın dostudur. Kim bize düşmansa onun iki gözü de kör olsun. Biz Ali'nin nûrundan her an bir saadet bulduk. Bu saadet her an bizim uyanık gönlümüzdedir. Ben Ali'nin sevdasıyla kârlı bir pazar yaptım. Ey kardeş! İki âlem de bizim pazarımızın nuruyla aydınlanır. Ey hakkı sevenler! Bizim şâhımızı sevin! Kimde bizim şâhımıza sevgi yoksa o bizim düşmanımız ve ağyârımızdır. Her hâricînin gözü, Ali'nin nûrunu görmekten mahrumdur. Onlar putperesttir. Bizim işimizse put kırmaktır. Şemsî Tebrîzî! Sus! Artık sen Hakkın sırrını söyleme! Mânevî er, bizim sırlarımıza vâkıf kimsedir.

maḥall-i ḳahrda daḫı lüṭfla muʿāmele idüp ḳahr u ġażab itmedüm. Yaʿnī tafṣīl-i ḳıṣṣa budur ki

گفت پیغمبر بگوش چاکرم [1-3888] (7)

Ḥażret-i faḫr-i ʿālem benüm çākerüm İbn Mülcem'üñ gūşına eyitdi

کو برد روزی (8) ز گردن این سرم [2-3888]

ki ol bir gün benüm serimi bürīde ve gerdeninden cüdā ḳılur. Pes, aḥvāl-i ātiyeden **(9)** aḫbār-ı mefḫar-ı mevcūdāt ʿillet-i ġāʾiyye-i mükevvenāt ʿaleyhi ekmelü't-taḥiyyātuñ muʿcizāt-ı bāhirātından olmaġla **(10)**

کرد اگه آن رسول از و حی دوست [1-3889]

ol Resūl-i Ḫudā ʿaleyhi min ṣalavāti'llāhi'l-evfā vaḥy-i ilāhīden āgāh ḳıldı **(11)**

که هلاکم عاقبت بر دست اوست [2-3889]

ki bilā-şek ve şübhe benüm helākum ʿāḳıbet anuñ elünde ṣūret-peẕīr **(12)** olacakdur. Çün rikāb-dār-ı Resūl-i muḫtārdan bu baḫri işitdi ṣad hezār tövbe ve istiġfār ile **(13)** ḥużūruma gelüp

او همی گوید بکش پیشین مرا [1-3890]

ol dāʾimā dir idi ki: "Yā ʿAlīʾ Luṭf idüp beni muḳaddem ḳatl **(14)** ve helāk buyur ki neng-i vücūddan ḫalāṣ olup

تا نیاید از من این منکر خطا [2-3890]

ḥattā bu cürm ü ḫaṭā-yı münkir **(15)** ve fiʿl-i nā-pesendīde ve bed-eṣer benden ẓuhūra gelmekle ḫasira'd-dünyā ve'l-āḫire zümresinden olmayam." **(16)** *Ravżatü'ş-Şühedā*'da mesṭūrdur ki hizberġālib, şimşīr-i ḫūnrīz-i muḥārib İmām-ı ʿAlī bin Ebī Ṭālib ḫavāric ile **(17)** muḥārebe itmek muḳarrer olduḳda her cānibden cenk ve ḥarbe ḳādir bahādırlar ṭalep itmekle Yemen'den daḫı on dilāver gelüp **(18)** bir rivāyetde İbn Mülcem daḫı ol ricāl-i ʿaşerenüñ birisi

idi. Fe-ammā be-ġāyet zişt-ṣūret ve bed-sīret idi. **(19)** Mervīdür ki dilāverān-ı Yemenī'den her biri imāmu'l-hedī ʿAlīyyü'l-Murteżā'yı pīş-gāhına be-resm-i hediyye bir tuḥfe ihdā ḳılup **(20)** İbn Mülcem daḫı pīş-gāh-ı ʿAlī'ye bir şimşīr-i ḳıymet-beha piş-keş ḳılduḳda ḥażret-i velāyet-penāh, vech-i mübārekün **(21)** döndürüp hediyyesi maʿraż-ı ḳabūlde vāḳiʿ olmadı. ʿĀḳıbet İbn Mülcem ḫalvet-gāh-ı ʿAlī'ye duḫūle iẕn ṭalep idüp **(22)** ruḫṣat-ı erzānī buyurulmaġla ḳadem-i pāk-ı ʿAlī'de fersūde-ḥāḳ olup eyitdi: "Ey şīr-i düldül-süvār ve kār-fermā-yı **(23)** zülfiḳār! Benümle Yemen'den gelen rüfekānuñ dest-āvīzlerini ḳabūl buyurup benüm şimşīr-i ābdārıma naẓar ve iltifāt buyurmamaġla **(24)** beni şerm-sār itdüñüz ḥāl an ki ben ihdā itdügüm şimşīre süyūf-ı ʿArabdan on ʿaded miṡl ü naẓīr bulunmaz." İmām-ı zamān **(25**) buyurdılar ki: "Ben senden ol şimşīri ne vechle ḳabūl iderüm ki sen benden murāduña ol şimşīr ile vāṣıl olacaḳsın **(26)** ve bu rīş-i sefīdi anuñla āġışte-i ḫūn-ı şehādet ideceksin." İbn Mülcem bu ḫaberden cüzʿ ve feryād ile aġladı ve eyitdi: **(27)** "Ḥāşā ki benden bu maḳūle fikr-i bed nümūdār ola ben ḫod senüñ şevḳ ve muḥabbetüñe terk-i evṭān u aḥdān **[432a] (1)** idüp senüñ yoluña serbāzīye gelmişümdür." didi.

[Fużūlī:

Ḥāşelilāh kim saña ben yār iken aġyār olam

Naḳż-ı peymān u ḫilāf-ı ʿahd idüp ġaddār olam

Ārzū-yı devlet ü dünyā ve dīn itmez miyüm

İstemez mi ḫāṭırum ʿālemde berḫurdār olam[1881]][1882]

İmām-ı ʿAlī eyitdi: "Āre, Yemen'den ol niyyete geldüñ velākin **(2)** ʿan-ḳarīb maḳām-ı muḥabbet ve vifāḳdan bāde-i kudūret ve nifāḳa gideceksin ve lā-

[1881] Fuzûlî, **Hadîkatü's-Sü'edâ**, s. 201.
[1882] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

cerem bu kār-ı nā-hemvār senüñ **(3)** elüñden olacaḳdur.” İbn Mülcem eyitdi: “Yā emīrü’l-mü’minīn ḥālā fermānuña ṭurmuşum luṭfuñdan recā iderüm ki benüm iki **(4)** destümi ḳaṭ‘a fermān ḳıl ve anuñla daḫı iktifā olınmayup bu maḳūle fi‘l-i ḳabīḥ benden ṣādır olacaḳ ise **(5)** beni ḳatl it.”İmām-ı ‘Alī cevāb virüp: “Saña niçe ḳışāṣ ideyüm ki henüz senden müstaḥaḳḳ-ı ḳışāṣ olacaḳ **(6)** bir emr ṣādır olmadı.” buyurdılar. Nitekim Mevlānā ḳuddise sırruhū cānib-i ‘Alī’den buyururlar ki: “Ey pehlivān-ı İbn Mülcem! **(7)** Beni ḳatl eyle yā imām didükçe

من همی گویم چو مرگ من زیتست [1-3891]

ben aña dirüm ki: “Yā İbn Mülcem! Çünki **(8)** levḥ-i ḳażāda benüm ḳatl ve helākum senden ṣūret-nümā olacaḳdur.”

با قضا من چون توانم حیله جست [2-3891]

(9) Ḳażā-yı ilāhīye ben ḥīle-cū olmaġla ve pençe-i ḥükm-i nā-gāh-gīrīnden ḫalāṣ olmaġa ne ḳādirüm? Naẓm: **(10)**

قضا رفتست و بنوشتست از پیش

توبیش اندیش اینجا بر میندیش

قضا رفتست تن دارم بمردی

ببین آخر که در فعلت چه کردی[1883]

(11) Ammā İbn Mülcem henüz dāḫil-i dā’ire-i vifāḳ olmaġla

او همی افتد به پیشم کای کریم [1-3892]

envā‘-ı ilḥāḥ ve eṣnāf-ı **(12)** iḳtirāḥ ile pīş-gāhumda fersūde-ḫāk olup nāle vü enīn ve zārī vü ḥanīn ile tażarru‘ ḳılurdı **(13)** ki: “Ey kerīm-i ẕü’l-‘aṭā’ ve fāris-

[1883] Hüküm verilmiş ve yazı önceden yazılmıştır. Sen burada çok fazla düşünme! Kader yazılıdır ve cisim ölecektir. Sen bak bakalım kendi fiilinde ne yaptın? Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü’z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh61 (26.06.2024).

i meydān-ı rıżā! Mekārim-i iḥsānuñdan recā ve temennā iderüm ki ol sū'il-ḳażāya **(14)** ḳable'l-ibtilā

مر مرا کن از برای حق دو نیم [3892-2]

lillāhi Teʿālā şimşīr-i şīruġā ile beni iki pāre vü helāk ve izāle-i kūdūrāt- **(15)** vücūdum ile mir'āt-ı ʿālemi mücellā vü pāk ḳıl ki

تا نیاید برمن این انجام بد [3893-1]

ḥattā bu encām-ı bed benüm üzerüme **(16)** gelmeye ve sū'-i ḫātime vāḳiʿ olmaya.

تا نسوزد جان من برجان خود [3893-2]

Tā ki benüm cānum kendü cānı üzerine **(17)** yanmaya. Yaʿnī efʿāl-i seyyi'esine sūzān olmaya."

Rubāʿi:

زآن می ترسم که در بلام اندازند

همچون کوی بی سر و پام اندازند **(18)**

روزی صدره نمیرم از هیبت آنک

تا بعد از مرگ در کجام اندازند[1884]

(19) Elḥāṣıl ey pehlivān-ı rūşen-dil! İbn Mülcem baña bu vechle lābe ve tażarruʿ ḳılduḳça

من همی گویم برو جفّ القالم [3894-1]

(20) ben dir idüm ki: "Yüri fāriġ ol ki ceffe'l-ḳalem ḳażiyyesi emr-i muḳarrer olup

[1884] Ondan korkuyorum ki beni belâya atacaklar. Tıpkı çevgânın topu gibi elsiz ve ayaksız atacaklar. Ölümden sonra beni nereye atacaklar diye korkudan her gün yüz defa ölüyorum. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 111.

(21) ol ḳalem-i ilāhīden çoḳ ʿilimler ser-nigūn olmışdur. Ve ilā yevmü'l-ḳıyām ser-nigūn olmaḳdadur. Zīrā ḳalem-i ḳażā ʿilm-i **(22)** ezelīde ol fiʿlüñ üzerine ol vechle cārī olmışdur. Ve levḥ-i ḳażāda yazılup levḥ-i ḳader gibi maḥall-i maḥv **(23)** ve iṣbāt degüldür belki ol ḥayy u ʿalīm ve ḳādir ü ḳayyūm mine'l-ezel ile'l-ebed mevcūd olan eşyāyı ve vücūda **(24)** gelecek būd u hestīyi icmālen ve tafṣīlen ve külliyen ve cüz'iyyen ḳażā-i ezelīsinde ṣebt idüp māżī ve ḥāl ve müstaḳbel **(25)** anuñ ʿilm-i ḳadīminde yeksāndur. Kemā ḳāle Teʿālā:

(وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْبَرِّ **(26)** وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ)[1885]

(27) Pes, ol ḳādir ve mürīd-i ḳudret-i kāmile ve irādet-i şāmilesiyle ʿilm-i ezelīsinde olan aʿyān-ı ṣābiteyi **[432b]** **(1)** muḳadder olan evḳāt-ı muʿayyinelerinde kümūn-ı ġaybdan ṣaḥrā-yı şehādete iḫrāc ve nefes be-nefes ḥikmet-i tāmmesiyle iẓhār **(2)** idüp irādet-i ʿaliyyesi taʿalluḳ iderse [ber-feḫvā-yı

(اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ)[1886]][1887]

yek nefesde cümlesini merciʿ-i aṣılları olan ʿadem-i maḥża gönderüp ve maḥż-ı **(3)** ʿademden bir ḫalḳ-ı cedīd īcād ider.

فسُبحَان المَلِکُ الحیّ الّذی لا شریک له فی ذلک[1888]

Pes, ol mürīd ü baṣīrüñ diledügi **(4)** olur. Ve dilemedügi olmaz. Yaʿnī īmān u küfr ve ʿirfān u nekr ve ḫayr u şerr ve nefʿ ü żarr ve fısḳ u ʿibādet **(5)** ve

[1885] En'âm 6/59: "Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın."

[1886] İbrâhîm 14/19-20: "Allah'ın, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattığını görmedin mi? **Dilerse sizi giderir ve yeni bir halk getirir. Bu, Allah'a hiç de güç gelmez.**"

[1887] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1888] Her şeyin sahibi, ebedi yaşam sahibi olan ve bu konuda onun hiçbir ortağı olmayan zat noksan sıfatlardan münezzehtir.

maʿṣiyet ü ṭāʿat ʿumūmen Ḥaḳ celle ve ʿalānuñ yed-i irādet ve dest-i ḳażāsındadur ki

لا رادّ لقضائه **(6)** ولا معقِّبَ لحكمه [1889]

maʿnāsı bu sırrı mübeyyindür velākin ber-feḫvā-yı ولايرضى لعباد الكفر[1890] bendelerinden küfr ve meʿāṣīye **(7)** rāżı olmayup biʾd-defaʿāt taḥḳīḳ olunduġı üzre irādet-i ġayrı rıżādur. Ve mesʾele-i mezbūre ġavāmuzı **(8)** maʿrifetden olıp kemāl-i keşf-i ẓuhūr sırr-ı ḳadere mevḳūfdur. Ve her bir nā-müstaʿidd içün idrāk-ı sırr-ı ḳadere ruḫṣat **(9)** virilmemişdür.

Şiʿr:

هیزم دیکی که باشد شهپر روح الا مین

خانه آرایانِ شیطانرادرآن مطبخ چه کار [1891]

[Maṭlab: Der-taʿrīf-i efʿāl ve baʿżı ez sırr-ı ḳażā ve ḳader]

(10) Ve şol merdān-ı Ḫudā ve ʿārifān-ı rāh-ı hüdā kim lücce-i kehrizāyı ḳadere ġavṭa ḳılup dest-āvīz-i dürr-i giran-behā **(11)** sırr-ı ḳader olmışlardur.

اَلْقَدَرُ سِرُّ اللهِ فَلَا تَفْشُوهُ[1892]

Nehyi ile zebān-ı cevāhir-i nikātlarına mühr-i sükūt urulup **(12)** ifşāʾ-i sırr-ı ḳaderden menʿ olınmışlardur. Ḫāṣıl-ı kelām ber-feḫvā-yı

(وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ)[1893]

cümlesi **(13)** anuñ ḥükm-i meşiyyet ve maḥkeme-i irādeti maḥkūmlarıdur. Şiʿr:

[1889] Onun gerçekleştirdiği şeye engel olacak ve hükmünü denetleyecek hiç kimse yoktur.
[1890] Allah kullarının küfre girmesinden razı olmaz.
[1891] Odunu Cebrail'in kanadı olan kazanın bulunduğu mutfakta şeytanın evini süsleyenlerin işi ne? Senâî-yi Gaznevî, **Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî**, haz. Muhammed Takî Müderris Razavî, Tahran, İntişârât-ı İbn Sînâ, t.y., s. 192.
[1892] Kader Allah'ın bir sırrıdır; onu ifşa etmeyiniz. Gazzalî, **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, İhyâ, Cilt: 4, s. 354.
[1893] Tekvir 81/29: "Allah dilemedikçe siz (hiçbir şey) dileyemezsiniz!"

ما شئت کان وان لم تشاء

وما شئت ان لم اشاء لم یکن[1894]

(14) İmdi yā İbn Mülcem! Muḳaddeme-i mezbūre mesmūʿuñ oldıysa biz ḫod ol ṭamṭām-ı sırr-ı ḳader ve deryā-yı ḳażānuñ āşināsı **(15)** iken saña ḳaṣd-ı gejende mi iderüz? Ḥoş dil-bāş ki

هیچ بغضی نی در جانم زتو [1-3895]

senden benüm cānumda **(16)** hīçbir buġż ve ʿadāvet yoḳdur.

زانکه این را من نمیدانم ز تو [2-3895]

Zīrā ki bu fiʿl-i ḳatli ben senden bilmezem **(17)** belki yā İbn Mülcem! Benüm ʿayn-ı yaḳīn ve dīde-i ḥaḳ-bīnümde

آلت حقّی و فاعل دست حق [1-3896]

sen ālet-i ḥaḳsın **(18)** ve ḥaḳīḳatde senden ṣudūr iden fiʿl ḳabża-i ḳudret-i ilāhīde olup fāʿil-i ḥaḳīḳi yed-i ḳudret **(19)** ve dest-i irādetdür. Ve ḥażret-i eḥadiyyetden ḫod her ne iṣābet iderse ḫūbdur bu taḳdīrce

چون (20) زنم بر آلت حق طعن و دق [2-3896]

ālet-i Ḥaḳḳ’a ne vechle ṭaʿna-zen olurum. Zīrā anuñ belāsı ʿayn-ı **(21)** ʿaṭā’ olıcaḳ ʿaṭā’dan cezāʿ ve nāle maḫż-ı ḫaṭādur. Nitekim bir maḥalde dimişlerdür:

ناخوش او خوش بود در جان من

(22) جان فدای یار دل رنجان من[1895]

Āh ey ṭālib-i tevḥīd-i efʿāl ve rāġıb-ı ḥubb-ı ẕātī-i īzid-i müteʿāl! **(23)**

[1894] Dilediğin gerçekleşir; ben istemesem de,
Benim istediğim ise sen dilemezsen gerçekleşmez.

[1895] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/1777. Ondaki nahoşluk, hoş gelir canıma. Gönül inciten sevgilime canım feda olsun. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/1777. Şerh için bkz. Kablander, a.g.t., s. 1259.

ایدّکالله بالتّوفیق و هداک سلوک الطّریق[1896]

Żamīr-i münīre ḫafī olmaya ki her bir mevcūdı ki çeşm-i ser ile **(24)** muʿāyene ve dīde-i idrāk ile müşāhede ḳılursan cümlesi Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā'nuñ maḫlūḳāt ve efʿāli **(25)** olup efʿāl-i Ḫudā daḫı ʿalā sebīli'l-icmāl yā rūḥānī-i maḥż veyā cismānī-i maḥż veyāḫud beyne ʿālemü'l- **(26)** ervāḥ ve'l-ecsād vāsıṭadur ki rūḥ-ı maḥża ʿālem-i melekūt ve cismānī-i maḥża ʿālem-i mülk **(27)** ve beynehümāda olan vāsıṭaya ʿālem-i ecsād ve eşbāḥ ve miṣāl dinilür. Ve lisān-ı şeriʿde berzaḫ iʿtibār olınur ki **[433a] (1)** aṣḥāb-ı mükāşefāt, ervāḥ-ı enbiyā ve evliyā ve mele'-i aʿlāyı ol ʿālem-i berzaḫ ve miṣāl ve ḫayālde müşaḫḫaṣ müşāhede **(2)** ḳılup menāmātda āḫirüñ gördükleri ṣuver ve eşbāḥı ḥālet-i yaḳaẓada muʿāyene iderler. Kemā ḳāle Teʿālā:

(اِنَّ فِی [خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّیْلِ وَالنَّهَارِ] لَاٰیَاتٍ **(3)** لِاُولِی الْاَلْبَابِ)[1897]

Ve ḳāle Teʿāla:

(وَکَذٰلِكَ نُرِی اِبْرٰهِیمَ مَلَکُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِیَکُونَ مِنَ الْمُوقِنِینَ)[1898]

(4) Ammā mādām ki ḥayāt-ı cismānīden mücerred olmaduḳça ḥayāt-ı rūḥānī ile zinde olamazsın. Kemā ḳale ʿĪsebnü Meryem: **(5)**

لن یلخ ملکوت السّموات من لم یولد مرتین[1899]

ve melekūtīler birḳaç ḳısım olup bir ḳısmına kerūbiyyūn ve bir ḳısmına rūḥāniyyūn **(6)** taʿbīr olınup anlar daḫı iki ḳısım olup ḳısm-ı evvelüñ baʿżısı ḥamele-i ʿarş-ı mecīd va baʿżısı sedne-i kürsī-i fasīḥ ve baʿżısı ʿummār-ı **(7)** semāvāt-ı sebʿ ve baʿżısı ḫazzān-ı cinān ve nīrān olup ḳısm-ı evvelüñ ṣufūfı melekūt-ı aʿlāda olduġı ve ḳısm-ı **(8)** ṣānīnüñ baʿżısı besāyıṭ-ı ʿanāṣırda ve baʿżı mürekkebātdan olan meʿādın ve cibāl ve ḳıfāra müvekkel ve belki her

[1896] Allah sana, seni başarıya ulaştırarak yardım etsin ve seni doğru yola ulaştırsın.
[1897] Âl-i İmrân 3/190: "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır."
[1898] En'âm 6/75: "İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümranlığı ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun."
[1899] İki kez doğmayan kişi semavatın hükümranlığına giremez.

bir **(9)** şeyʾe ve semādan nüzūl iden her bir ḳaṭreye ve baʿżı efʿāl-i insāna müvekkel olduġın bundan aḳdem iḳtiżā-i **(10)** maḥalle göre tafṣīl ve ʿayān ve ber-feḥvā-yı(وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ)[1900] anlaruñ tefāṣīl-i aʿdādı Ḥaḳḳʾdan **(11)** ġayruñ maʿlūmı olmaduġı biʾd-defeʿāt taḳrīr ve beyān olınup [bunlara melekūt-ı esfel didükleri iʿlām olınmışdı.][1901] Ve mādām ki vücūd-ı rūḥānī olmaya cisimde **(12)** daḫı vücūd müteṣavver olmaduġı silk-i taḥrīre keşīde ḳılınmış idi. Nitekim dimişlerdür:

Beyt: **(13)**

جسم را چون سایه دان و شخص را چون جان شمر

سایه را بی شخص هرگز کی بود هستی بدید[1902]

Ve bu bir sırr-ı ʿaẓīmdür ki **(14)** iẓhār-ı mümteniʿdür. Pes, çeşm-i ḥiss-i naẓarından mestūr olduġı ḥayṯiyyet ile cinn ve şeyāṭīn daḫı **(15)** ḳısm-ı ṯāliṯ-i melekūt-ı esfelden olup anlaruñ baʿżı müʾmin ve baʿżı küffārdur. Ve İblīs anlaruñ seyyid **(16)** ve reʾisi olup Ḥaḳ celle celāluhū anı ʿibād-ı muḫliṣīn zümresinden olmayan nevʿ-i inse ilā yevmiʾl-ḳıyām **(17)** musallaṭ ḳılup bu daḫı şuʿb-i sırr-ı ḳaderdendür. لايعلمه الّا هو والراسخون فى العلم [1903]Ve ʿālem-i mülk didükleri **(18)** cismānī maḥż daḫı iki ḳısım olup bir ḳısmı semāviyyātdan olan ʿarş ve kürsī ve ṯevābıt u seyyārāt **(19)** ve sebʿ-a semāvātdur. Ve bir ḳısmı arażiyyātdan olan besāʾit-i ʿunṣuriyyāt ve mürekkebāt ki maʿādin ü nebāt ve ḥayvān **(20)** ve āṯār-ı ʿulviyye olan seḥāb ve bārān ve baʿżı eşyādur. Ve aḥvāl-i ʿālem-i melekūte ḫavāṣṣdan ġayrısı muṭṭaliʿ **(21)** degüldür. Ve Ḳurʿān-ı ʿaẓīmde bir sebīl-i icmāl-i ityān buyurulup āyāt-ı mezbūreden biʾṭ-ṭarīḳuʾl-istidlāl ẕāt-ı ḳadīme **(22)** irşād olınmışdur. Kemā ḳāle Teʿālā:

[1900] Müddessir 74/31: "Biz, cehennemin görevlilerini ancak meleklerden kıldık. Onların sayısını inkâr edenler için bir imtihan vesilesi yaptık ki kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın, kendilerine kitap verilenler ve mü'minler şüpheye düşmesin, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ile kâfirler, "Allah, örnek olarak bununla neyi anlatmak istedi" desinler. İşte böyle. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. **Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir.** Bu, insanlar için ancak bir uyarıdır."

[1901] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1902] Bedeni bir gölge bil! Kişiyi ise can farz et! İnsan olmadan hiç gölge olur mu?

[1903] Onu sadece o ve ilimde derinleşmiş kimseler bilir.

(اِنَّ فِی خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّیْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِی **(23)** تَجْرِی فِی الْبَحْرِ بِمَا یَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَاَحْیَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِیهَا **(24)** مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِیفِ الرِّیَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَیْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ لَاٰیَاتٍ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ)[1904]

(25) Rubāʿī:

عروس حضرت قرآن نقاب آنکه براندازد

که دار الملک ایمان را مجرّد بیند ازغوغا

عجب نبود که از قرآن نصیبی نیست جز نقشی

(26) که از خورشید جزگرمی نه بیند چشم نا بینا[1905]

Ey merd-i bīnā ve tālib-i dānā! Uʿcūbe-i kevniyye ve ekmel-i efʿāl-i ilāhiyye **(27)** ṣūret ve ḥaḳīḳat-i insāniyyedür ki ẕikr olınan ʿavālim-i külliyeden terkīb olunup kevneynde mebsūṭ olan **[433b] (1)** cemīʿ-i ḥaḳāyıḳ, nüsḫa-i insāniyyede müctemiʿ olup sāye-i ilāhī ve ḫalīfe-i sübḥānīdür ve ḫulāṣa-i mükevvenāt ve zübde-i **(2)** mevcūdāt olmaġla cemīʿ-i maḫlūkāt tekmīl-i mertebe-i insāniyye içün īcād olınmışlardur. Nitekim ʿārifān-ı ilāhī dimişlerdür: **(3)** Şiʿr:

ترا از دو کیتی بر آورده اند

بچندین میانجی بپرورده اند

نخستین فطرت پسینِ شمار

تویی خویتش را ببازی مدار[1906]

[1904] Bakara 2/164: "Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır."

[1905] Hazret-i Kur'ân gelinin yüzünden örtüyü kaldıran kişi, dünya kavgalarından âzâde, sadece iman mülkünü gören kişidir. Kur'ân'dan, sûretten başka nasibin yoksa buna şaşırma. Zira gör bir göz güneşten sıcaklık dışında başka bir şey hissetmez ve görmez. Senâî-yi Gaznevî, **Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî**, s. 52.

(4) Pes, çünki vücūd-ı insānī tamām-ı encām olup ḥaḳīḳat-i aṣliyyesine rücūʿ eyleye. Sebʿa semāvāt ṭayy olınur. Ve bu maḳāma **(5)** ḳadem-nihāde olan merdān-ı Ḥudā [1907] انّ الله خلق جهنّم من فضل رحمته سوطاً يسوّق به عباده الى الجنّة ne maʿnādır **(6)** bilür. [1908]وسيئاتى على جهنّم زمانٌ ينبت فى قعرها الجرجير Sırrını keşf-i ṣarīḥ ile müşāhede ḳılur [ve fāʿil-i ḥaḳīḳi ḥaḳ iken][1909] ḥażret-i **(7)** faḫr-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem [1910] الْخَيْر كلّه فِي يَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ buyurduġı ne içündür fehm ider.

Şiʿr: **(8)**

غضب الكريم وان تأجّ ناره

كدخان قدرٍ ليس فيسه سواد[1911]

Ve yevm-i dünyāda ervāḥ ecsādda ne vechle **(9)** güm-geşte ve nā-yāb ise ḥīn-i ṭayy, sebʿa semāvātda daḫı ecsād ervāḥda nā-yāb olur. Kemā ḳāle Teʿālā: **(10)**(يَوْمَ نَطْوِى السَّمَاءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ) [1912] Āh ey müstemiʿ-i müsteʿidd! **(11)** Bu maʿnānuñ kemāl-i şerḥī ifşāʾ-i sırr-ı ḳader ve maʿrifet-ı ġāʾibāt-ı umūra mufzidür. Ṣāḥibü'l-irşād ise andan **(12)** nehy idüp

و انّ الله كره لكم البيان كلّ البيان[1913]

buyurmuşlardur.

[1906] Seni iki dünyadan götürmüşlerdir. Böyle bir orta yerde yetiştirmişlerdir. Sen ilk fıtratını aynı zamanda son bil! Sen kendini oyun zannetme! Ebü'l-Kasım Mansur b. Ali el-Firdevsî et-Tûsî, Firdevsî, **Şâhnâme**, Tahran, İntişârât-ı Franklin, 1353, Cilt: 1, s. 6.

[1907] Allah Teala cehennemi rahmetinin faziletiyle, kullarını cennete yönelten bir kırbaç olarak yaratmıştır.

[1908] Cehennemde öyle bir zaman gelecek ki, alt tabakasında su teresi büyümeye başlayacak.

[1909] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1910] Hayır tümüyle senin sayende gerçekleşir; şer ise sana nispet edilemez. Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Cilt: 2, s. 366.

[1911] Kerim olanın gazabı, ateşi alevlense bile,
Bir sopanın siyah olmayan dumanına benzer.

[1912] Enbiyâ 21/104: "Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün. Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptıysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız."

[1913] Allah Teala size beyanı tümüyle kerih görmüştür. Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb**, Cilt: 1, s. 285.

Beyt:

سخنم شد بلند ومی ترسم

(13)که مرا چیزی از دهان بچهد[1914]

Āh kim egerçi erbāb-ı baṣīrete bu maʿnā kitāb-ı rabbānīde āfitābdan rūşendür **(14)** velākin müşāhedeye dīde-i cān-guşāde olmaḳ gerekdür.

Beyt:

مرد باید که بُوی داند برد

ور نه عالم پراز نسیم صباست[1915]

(15) کما قال علی رضی الله عنه ما اسرّ الیّ رسول الله صلّی الله علیه و سلّم شیأً کتمه علی النّاس الا ان یؤتی الله عبداً **(16)** فهماً فی کتابه[1916]

Pes, esrār-ı ilāhiyyeye ġāyet ve sırr-ı ḳadere nihāyet olmadıysa biz girü ṣadede gelelüm ki **(17)** Rubāʿī:

تو آلت فعلی و جز آن هیج نه

و ز فاعل و فعل جز نشان هیج نه

تو عالمی و مراد از عالم تو

(18)چون درنکری درآن میان هیج نه [1917]

Mışdāḳınca insānuñ mecmūʿa-i kevneyn olan nüsḫa-i ġarībesinden **(19)** ṣudūr iden efʿāl ü ḫarekāt ve sekenāt u ḫaṭavāt ve cümle ḫaṭarāt eger ẓāhirī

[1914] Sözü uzattım (veya sesim yükseldi) ve ağzımdan bir şey çıkacak diye korkuyorum!

[1915] Hakiki er olan, kokuyu bilir ve anlar. Âlem sabâ rüzgarıyla doludur. Reşîdüddîn-i Meybüdî, **Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr**, haz. Ali Asgar Hikmet, Tahran, Emîr Kebîr, 1371/1992, Cilt: 4, s. 346.

[1916] Nitekim Hz. Ali şöyle demiştir: "Allah Rasulü'ne insanlardan gizlediği bir sır verilmemiş olup; Allah kula kitabını anlama özelliği verir."

[1917] Sen bir fiil âletinden başkası değilsin. Fâil ve fiil içerisinde bir alâmetten başkası değilsin. Sen bir âlemsin. Zaten âlemden murat da sensin. Eğer bakarsan sen bu meyânda bir hiç bile değilsin. Evhadüddîn-i Kirmânî, **Rubîler**, çev. Mehmet Kanar, İstanbul, İnsan Yayınları, 1999, s. 438.

eger bāṭınī **(20)** irādet-i ilāhī ile bedīdār olup nefes be-nefes bir ḳudret-i sābıḳ ve bir ḳudret-i lāhıḳ ile āşikār olur. **(21)** Pes,(اِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ) [1918]

(مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِى كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا **(22)** اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ)[1919]

ḳudret-i sābıḳaya işāret ve āyet-i kerīme-i(وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ)[1920] ve

(هَلْ مِنْ خَالِقٍ **(23)** غَيْرُ اللّٰهِ)[1921]

ḳudret-i lāhıḳdan ibāretdür ki sāʿaten fe sāʿaten īcād ider. [Kemā vaṣafe şānehū Teʿālā ve ḳāle fī-kitābihi'l-aʿlā:][1922] [1923] (كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ) **(24)** Ammā insān reh-güẕer-i efʿāl-i Rabbāniyye olduġı ḥaseb ile fiʿli insāna ʿalā sebīli'l-mecāz ḥavāle iderler. Ve **(25)** ber-mūceb-i (وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى)[1924] Egerçi ṣūret-i ẓāhirede ol fiʿl ādemīden ḥādiṯ olur **(26)** ammā ḥaḳīḳatde fāʿil ol degüldür belki ḳudret-i Ḥaḳḳ'dur. Meṯelā egerçi kāġıẕa naḳş olınan suṭūr **(27)** ḳalemden ṣudūr itdügi cihetden ḳaleme nisbet olınmaḳ ṣādıḳdur. Ammā nisbet-i mezbūre mecāz olup **[434a] (1)** ḥaḳīḳatde ḳalemden ṣadır olmadı dimek daḫı vāḳıʿa muṭābıḳdur velākin iki cihet ile muḫtelif olmaġla deryā-yı cebr ve ḳader **(2)** temevvüc itmişdür. Ve hehünā teskübü'l-ʿibārāt Beyt:

كار ارچه بمن نيست ولى بى من نيست

فاعل جانست و فعل او بى تن نيست[1925]

[1918] Kamer 54/49: "Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık."

[1919] Hadîd 57/22: "Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır."

[1920] Sâffât 37/96: "Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır."

[1921] Fâtır 35/3: "Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Allah'tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı? **O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.** O hâlde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?"

[1922] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1923] Rahmân 55/29: "Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O'ndan isterler. **O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.**"

[1924] Enfâl 8/17: "(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. **Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.** Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

[1925] Her ne kadar iş bana değilse de bensiz de değildir. Fâil candır ancak onun fiili bedensiz değildir.

(3) قال اهل التّحقيق ولا ينجو مِن صَدمَاتِ الجبرالّا الكمّل وارّاسِخون فيالعِلم[1926]

Egerçi kim ʿārif-i seyyāruñ levḥ-i sīnesine **(4)** ufḳ-ı melekūtdan envār-ı keşīre sāṭıʿ olur velākin her ne lāmiʿ olursa gerekdür ki kitāb-ı sübḥānī ve sünnet-i nebevī **(5)** ve icmāʿ-i ümmet mīzānında vezn idüp eger tamām-ı ʿayār ve muvāfıḳ ve mīzāna muṭābıḳ ise ḫāṭıra-i mezbūreyi taṣdīḳ **(6)** eyleye ve eger tamāmü'l-vezn degül ise ʿademü'l-tefāvut ve tevaḳḳuf eyleye.

كما نقل عن ابى سليمان الدّرانى قدّس الله **(7)** روحه ورضى الله عنه ربّما نكت الحقيقة فى قلبى اربعين يوماً فلم اذن له ان يدخل فى قلبى الا بشاهدين **(8)** من الكتاب والسّنة[1927]

Zīrā eġālīt-i rāh-ı bisyār [ve mükāşefāt-ı ṣuveriyye ve maʿneviyyede][1928] teşābuh-i āyāt āfāḳ ve enfüs bī-şumār olmaġla

ولا ينجو من تلاطم **(9)** امواج بحارها الا السّادة من عباده المخلصين وقلّ ما هم [1929]

buyurulmışdur. Felihāẕā lā-cerem bir şeyḫ-i kāmil ve ʿārif-i **(10)** muḫliṣ ve mükemmelüñ irşādına iḥtiyāc-ı küllī olup من لا اَتاذله فانّ اشّيطان استاذه [1930] buyurmışlardur. Ve **(11)** sulṭānu'l-ʿārifīn Ebū Yezīd-i Besṭāmī ṭayyeballāhu enfāsehu bu maʿnāya işāret idüp buyururlar ki Beyt: **(12)**

آنرا كه دليلِ ره رخى چون من نيست

او بر خطرست و خلق ازوآكه نيست[1931]

Ana binā'en Ḥaḳ celle ve ʿalā maḥż-ı faẓl **(13)** ve iḥsānından nefes-i pīr-i kāmilde ve anuñ sāye-i ṣoḥbetinde bir nūr-ı hidāyet ve bir sırr-ı ʿināyet taʿbiye buyurmışdur ki **(14)** lisān-ı taʿbīr anuñ şerḫinde ḳāṣırdur.

[1926] Cebrin sarsıntılarından sadece kamil insanlar ve ilimde derinleşmiş kimseler kurtulabilir.
[1927] Hakikat bazen kırk gün boyunca kalbimi yaralar durur da, kitap ve sünnetten iki şahit getirmedikçe onun kalbime girmesine müsaade etmem.
[1928] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1929] Onun deniz dalgalarının çarpmasından sadece ihlaslı kullar arasından ileri gelenler kurtulabilir, ki bunlar da çok azdır.
[1930] Hocası olmayanın hocası şeytandır.
[1931] Yolun delili olarak, ay gibi bir yüze sahip olmayan tehlikededir. Halk onu bilmez.

Beyt:

جز بفرمان پیر کارمکن

پیر دانش نه پیر چرخ کهن[1932]

ʿĀrifān-ı billāh **(15)** ve muḥaḳḳiḳān-ı āgāh ḫod

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا [اتَّقُوا اللّٰهَ][1933] وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ)[1934]

ḳavl-i kerīmi ṭaleb-i şeyḫa emirdür dimişlerdür. **(16)**

كما روى الشّيخ فى قومه كالنبّى فى امّته[1935]

Beyt:

در راهش اگر به پیشوای برسی

از درد دل خود بدوای برّسی[1936]

(17) İmdi ṭarīḳ-i eslem ve rāh-ı aḥkem budur ki ḳadere īmānı vācib bilüp ve zellāt ve taḳṣīrātı kendüden **(18)** müşāhede itmegi kemāl-i edebden ʿadd eyleyüp ḥattā zamān-ı ẓuhūr-ı sulṭān-ı ḥaḳīḳat ve evān-ı vuṣūl-i kemāl-i **(19)** ʿubūdiyyete dek bir mürşid-i kāmilüñ mülāzemet-i ʿutbe-i hidāyetini sermāye-i saʿādet bile ve anuñ sāye-i **(20)** devletinde perverde-i nefeḥāt-ı envār-ı muḥabbet olup ṣademāt-ı ḳahr-ı cemāl ve celāline niçe zamān hedef **(21)** olmaġla eġālīt ve temvīlāt-ı vehm ve ḫayālden külliyet ile ḫalāṣ ola. [Rubāʿī:

سررشته اختیار از دست مده

یعنی سر زلف یار از دست مده

[1932] Pîrin emrinden başka iş yapma! Ancak bu pîr âlim bir zât olmadır, eski feleğin pîri (yani sadece yaşlı) değil. Senâî, **Hadîkatü'l-Hakîka**, https://ganjoor.net/sanaee/hadighe/hdgh10/sh7 (30.04.2024).
[1933] Ayetin bu kısımı yazmada yer almamaktadır.
[1934] Mâide 5/35:" Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşmaya vesile arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz."
[1935] Nitekim şöyle rivayet edilmiştir: Bir kavmin şeyhi, o ümmetin nebisi gibidir.
[1936] Eğer onun yolunda bir hediyeye ulaşırsan. Gönlünün derdinin de devasına ulaşırsın.

مقصود ز امر کن فکان هستی تست

بی فایده روزگار از دست مده[1937][1938]

ولاحول عن معصية الله **(22)** الا بعصمة الله ولاقوّة على طاعة الله الا بتوفيق اللهولكلّ بقضائه وقدره والاستعانة بالله **(23)** والاستعاذة به والتّكلان عليه ماشاءالله كان ومالم يشأ لم يكن وهو الحكم العدل اللطيف **(24)** الخبير نعم المولى ونعم النّصير[1939]

Mevlānā-yı Rūmī:

بنده همان به که بلاکش بود

عود همان به که در آتش بود

جام جفا باشد و ناخوشگوار **(25)**

چون زکف دوست بود خوش بود

زهر بنوش از قدحی کآنِ قدح

از کرم و لطف منقّش بود

در خم چوگان یکی کوی شو **(26)**

تاکه فلک زیر تو مفرش بود

[1937] İhtiyâr ipinin ucunu elinden bırakma! Yani sevgilinin saçlarını elinden bırakma! "Kün" yani "Ol!" emrinden murat senin varlığındır. Boş yere, zamanı elinden yitirme! Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 349.

[1938] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1939] Allah'a karşı gelmekten ancak onun sayesinde korunulabilir. Allah'a itaat etmek de ancak onun muvaffak kılmasıyla mümkün olabilir. Bütün her şey onun kazası ve kaderiyle gerçekleşmektedir. Ondan yardım istenip ona sığınılır, ona tevekkül edilir. Allah'ın dileğini gerçekleşir; dilemediği ise gerçekleşmez. O hüküm verendir, adalet sahibidir, lütuf sahibidir, her şeyden haberdardır. Ne güzel efendi, ne güzel yardımcıdır!

رقص کند کوی اگرچه ز زخم

در خم چوگان گشاکش بود

سابق میدان بود اولاجرم

(27)قبله هر فارس مه وش بود[1940]

Pes, esedullāhi’l-ġālib ʿAlīyyibni Ebī Ṭālib İbn Mülcem’e tevcīh-i ḫiṭāb idüp eyitdi: “Ey ġāfil! **[434b] (1)** Sen ḫod dest-i ḳudretde çevgān ve ben meydān-ı irādetde kūy-ı ġalṭānum. Pes, ne gūyuñ sille-i çevgānuñdan ḫalāṣa ḳudreti **(2)** vardur. Ve ne bī-ḳuvvet-i bāzū-yı ḳudret çevgānuñ taṣarruf-ı meydānda mikteni vardur. İmdi bu kūy-ı muntaẓır fermān-ı sübḥāna **(3)** zaḫm-ı çevgān-ı ḳażā meżāya teslīm ve rıżādan ġayre çāre ve dermān ve rāh-ı rāst-ı dārü’l-emān yoḳdur **(4)** velākin her bī-iẕʿān ḫarekāt-ı cevgān, ḳabża-i ḳudret-i sübḥānīde ve kūy-ı bī-dermān, dest-i taṣarruf-ı irādet-i rabbānīde **(5)** gerdān olduġından āgāh degüldür.” buyurdı.

[Silsile:

فعلها یی که از همه اشیا

نو بنود رجهان شود پیدا

گر ارادی بود چو فعل بشر

ور طبیعی بود چو میل حجر

[1940] Kul, belâ çekici olsa iyidir. Öd ağacı ateşte olsa iyidir. Cefâ kadehi ve içimi hoş olmayan şarap, eğer sevgilinin elindense hoştur. O dostum lütuf ve keremiyle nakışlanmış kadehten zehir iç! Onun çevgânı önünde bir top gibi ol ki felek, senin altına serilsin. Top her ne kadar aldı darbeden yaralansa da yine raks eder. Böylece, derbelerle yaralanan top her meydanın önde geleni, her ay yüzlü savaşçının kıblesi olur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Şems-i Tebrizî**, s. 398.

منبعث جمله از مشیّت اوست

مبتنی بر کمال حکمت اوست

نخلد بی اراد شش خاری

نکسلد بی مشیّتش تاری

حادثات جهان چه خیر و چه شر

همه تقدیر او بود لاغیر

فعل ماخواه زشت و خواه نکو

یک بیک هست آفریدهٔ او

گر نباشد چنان ارادت او

نتوان کاستن سر یک مو[1941][1942]

Pes, İbn Mülcem İmām-ı ʿAlī raḍıyallāhu ʿanhdan suʾāl idüp **(6)**

گفت او پس ان قصاص از بهر چیست [1-3897]

eyitdi: "Ey bāb-ı hümāyūn-ı medīne-i ʿilm-i ledünnī! Çünki fiʿl-i Ḫudā **(7)** ve vücūd-ı bī-vücūd ʿibād-ı ālet-i nīstī ve hestī nümādur. Pes, ḥükm-i ḳıṣāṣ-ı ḳātil neden ötüridür ol ḫod **(8)** ālet-i bī-ḳudret idi. Ālete niçün ʿitāb ve ʿiḳāb

[1941] İster insan fiili gibi iradî ister eşya fiili gibi tabiî olsun, tüm eşyadan anbean ortaya çıkan fiillerin hepsi O'nun iznine tâbidir ve hikmetinin kemâline dayanır. O'nun iradesi yolsa diken delmez, ip kopmaz. Dünyadaki tüm hâdiseler, ister şer olsun ister hayır, hepsi O'nun takdiridir ve başka bir şey değildir. Bizim ister iyi ister kötü bütün fiillerimizi, tek tek o yaratmıştır. Eğer O'nun iradesi olmasaydı, bir saç telini bile kısaltmak mümkün olmazdı. Abdurrahman Câmî, "Silsiletü'z-Zeheb", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 173.

[1942] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

teveccüh eyleye? Şāh-ı evliyā İmām-ı ʿAlīyyü'l-Murteżā ol suʾāle daḫı **(9)** cevāb virüp

گفت هم از حقّ و ان سرّ خفیست [2-3897]

buyurdılar ki: "Yā İbn Mülcem! Ḳıṣāṣ daḫı Ḥaḳḳ'dandur yaʿnī emr-i Ḫudā'dur. **(10)** Ve ol bir sırr-ı ḫafīdür ki ʿaḳl-ı derrāk anuñ fehminde ʿāciz ve girībān-çākdur. Mevlānā Cāmī *Silsiletü'z-Żeheb*'de **(11)** ne ḫūb buyurmışdur. Naẓm:

نیک و بد گرچه مقتضای قضاست

این خلاف رضا وآن بز ضاست

هر چه خواهد کند ز منع و عطا

(12) نیست کس رامجال چون و چرا

عدل و فضلست سوی او منسوب

ظلم باشد ز فعل او مسلوب[1943]

İmdi ey sālik-i rāh-ı **(13)** hidāyet! Ol gülzār-ı envār-ı esrārdan meşām-ı cān-ı ʿirfāna fāʾiḥ olan yek şemme budur ki esmāʾ-i sübḥāniyye ve ṣıfāt-ı Rabbāniyyeden **(14)** her biri muḳteżā-yı salṭanatların icrā içün ḥażret-i aḥadiyyü'z-zātdan kendülerüñ maẓāhirin istidʿāʾ ḳıldılar ki tā ki **(15)** vücūd-ı maẓāhirde aḥkām-ı iḳtiżāları ẓāhir ve āşikār ola. Pes, ḳıṣāṣ olmasa ḳahramān-ı salṭanat-ı **(16)** ism-i müntaḳim iẓhār-ı kemāl ve icrā-yı ḥükm-i vācübü'l-imtiṣāl itmemiş olur idi. Fe iẕā kāne keẕālik teʾemmül ve tedebbür olınsa, **(17)** dest-i tefekkür ser-rişte-i esrāra peyveste olup cümle umūr-ı

[1943] Her ne kadar iyi ve kötü, kader gereği de olsa biri rızaya uygun diğeri ise muhaliftir. İster men' eder ister ihsan eder. Kimse ona nasıl ve niçin diye sormaz. Adalet ve fazîlet onun tarafına mensuptur. Zulüm onun fiiliden kaldırılmıştır. Abdurrahman Câmî, "Silsiletü'z-Zeheb", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 174.

cüz'iyye ve külliye ve aḥkām-ı luṭfiyye ve ḳahriyye **(18)** ber-muḳteżā-yı esmā'-ı müteżādde-i ilāhiyye ve bir murteżā'-i ṣıfāt-ı müteḳābile-i rabbāniyye cāriye olduḳları ʿayn-ı yaḳīn ile **(19)** müşāhede olınup su'āle iḥtiyāc ḳalmazdı. Ber-feḥvā-yı (لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ) [1944]çün çerā ḳaydından ḫalāṣ-ı müyesser olurdı. **(20)** Ḥaḳḳā ki ʿabde vācib olan zemīn-i faḳr ve meẕellet-i cebīn-sāy-ı ʿacz ve meskenet olup edebī riʿāyet ve fülān ve fülān **(21)** olduġı taḳdīrce fülān niçün böyle olur deyü iẓhār-ı feṭānetden ve su'āl ve iʿtirāżdan ferāġat itmekdür. Ve şimdiye **(22)** dek ṣādır olan küstāḫī ve cür'ātlarına tövbe ve istiġfār ile kemāl-i nedāmet ve ferāġ-ı bāl ile rāḥat olmaḳdur. **(23)** [Kemā ḳāle Teʿālā:

(فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِی شَیْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَی اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ کُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ)[1945]][1946]

Fe-ammā

گر کند بر فعل خود او اعتراض [1-3898]

eger ol ḳādir ü cabbār ve fāʿil-i muḫtār kendü fiʿline iʿtirāż iderse **(24)** yaʿnī yed-i ḳudret ve ḳabża'-i meşiyyetinde ālet-i maḳhūre olan vücūd-ı bī-vücūd-ı ʿibāddan ṣudūr iden efʿāl-i **(25)** nā-merżiyyeye ḥükm-i ḳışāṣ ile iʿtirāż ḳılursa ʿabeṯ olmayup belki niçe ḥikmet-i şāmile-i ḫafiyyeyi mutażammin olmaġla **(26)** lā-cerem

ز اعتراض خود برویاند ریاض [2-3898]

kendü nesīm-i ḥayāt-baḫş-ı iʿtirāżından envāʿ-ı riyāż-ı esrār **(27)** ve eṣnāf-ı reyāḥīn-i envār ve aʿcūbe'-i āṯārı ḥükm-i şumār ẓuhūra getürür. İmdi ey mü'min-i muḳbil ve müstemiʿ-i ḳābil! **[435a] (1)**

اعتراض او را رسد بر فعل خود [1-3899]

[1944] Enbiyâ 21/23: "**O, yaptığından dolayı sorgulanamaz** fakat onlar sorgulanırlar."
[1945] Nisâ 4/59: "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir."
[1946] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

Resed bu maḥalde mutażammin maʿnā-yı sezd-i dirīġi kendü fiʿline iʿtirāż Ḥaḳḳ’a lāyıḳ olur. **(2)**

زانکه در قهرست و در لفظ او احد [2-3899]

Zīrā ki ḳahrda ve lüṭufda ol vāḥid u ṣamed ferd-i vāḥid olup **(3)** keşerāt-ı esmāʾ-i müteżādde ve ṣıfāt-ı müteḳābile-i cemāliyye ve celāliyye ẕāt-ı eḥadiyye ve vaḥdet-i sermediyyesine müzāḥame ve tekeşşür **(4)** ve teġayyür virmekden muḳaddes ve münezzehdür.

Naẓm:

واحدست اوبذات خویش واحد

وحدتی بر تراز شمار و عدد

هر کراوحدتش شود مشهود **(5)**

از عدد فارغست وز معدود

از همه در صفات و ذات جدا

لیس شیء کمثله ابدا[1947]

(6) Āh kīm ol ferd ü ṣamed bir vāḥid ü eḥaddur ki tecezzī ve teşennīden münezzeh ve şebīh ve naẓīrden muḳaddes olup **(7)** vücūdda aña vezīr ve şerīk taṣavvurı muḥāldür.

انه ینفرد بخصوص وجوده تفرّداً فهو الواحد المطلق اذلاً وامداً **(8)** وهو الصّمد المطلق الّذی یقصد الیه فی جمیع الحوایج وهو الله القادر المقتدر الّذی لاوحدة علی الاطلاق **(9)** الالذاته تعالی[1948]

[1947] O kendi zatıyla birdir bir! Sen vahdeti, çokluk ve sayıdan daha üstün bil! O sayıdan ve sayılandan fariğdir. Sıfat ve zatıyla herkesten ayrıdır. Ebede değin onun misli yoktur.

[1948] O, tek olarak var olma özelliği açısından eşsizdir. Ezeli ve ebedi olarak mutlak tek olandır. Tüm ihtiyaçlar için kendisine başvurulan yegane samettir. O, her şeye gücü yeten, tek olma özelliği sadece

Beyt:

هیچ دلرا بکنه اوره نیست

عقل و جان از کمالش آگه نیست[1949]

سبحان من لم یجعل الی معرفته **(10)** الا لاعجز عن معرفته والخلق کلّهم حمقی فی ذات الله تعالی فتعال الله الملك الحقّ لا اله الا هوالاحد المطلق[1950]

Beyt: **(11)**

زپنهانی هویدا درهویدا

ز پیدایی نهان اندر نهان است[1951]

Elḥāṣıl ey nūr-ı dīde-i dil! Ol eḥadiyyü’ẕ-ẕāt **(12)** ve sermediyyü’ṣ-ṣıfāt şol mücidü’l-maṣnū‘ātdur ki żıdd ve nidden münezzeh olup

اندرین شهر حوادث میر اوست [1-3900]

(13) bu şehr-i ḥavādiṯ ve mümkinātda mīr-i ḥükūmāt oldur.

[Maṭlab: فی تحقیق المالکیّة والملکیّة وحظّ العبد منهما]

در ممالک تدبیر اوست [2-3900]

Ve cemī‘-i memālik ve mükevvenātda **(14)** mālik-i tedbīrāt oldur. Mollā Cāmī ne laṭīf dimişdür. Silsile:

ساحت غرّتش بوذرآن پاک

که کند کس توهّم اشراک

---

kendi zatına ait olan Allah’tır.

[1949] Hiçbir gönül için O’nun künhüne erişemez. Akıl ve can onun kemâlini bilmez. Senâî, **Hadîkatü’l-Hakîka**, https://ganjoor.net/sanaee/hadighe/hdgh01/sh1 (30.04.2024).

[1950] Onu bilmeye giden yolların sadece onu bilmekten aciz olmaktan geçtiği zat noksan sıfatlardan münezzehtir. Mahlukatın tümü Allah Teala’nın zatını bilme noktasında ahmaktır. Gerçek olan, her şeyin sahibi olan, kendisinden başka hiçbir ilah kesinlikle bulunmayan Allah çok yücedir!

[1951] Gizlilik açıklık içre açıklıktadır. Açıklık ise gizlilik içre gizliliktedir. Ferîdüddîn Attar, **Dîvân-ı Attar,** s. 187.

ره بامکان نیافت همتایش **(15)**

تنگنای محال شد جایش

گر خدا بودی از یکی افزون

کی بماندی جهان بدین قانون

دَرِفیض وجود بسته شدی

تارو پود بقا گسسته شدی **(16)**

همه عالم شدی عدم باهم

بلکه بیرون نیامدی ز عدم

داند اَنکش ز عقل باشد بهر

که دوشته را چو جا شود یک شهر

سلک جمعیّت از نظام افتد **(17)**

رخنه در کار خاص و عام افتد[1952]

Ḥāṣıl-ı maʿnā [1953] کیف شاء وکماشاء ایجاداً واعداماً **(18)** وابقاءٍ وافناءٍ memleketinde nāfıẕ olan meşiyyet mālikü'l-mülk meşiyyetinden ġayrısı degüldür. Mülk ise bu

[1952] O'nun izettinin sahası çokluktan uzak ve temizdir. Kim ona ortaklık vehmine kapılabilir? O'nun benzeri imkan mertebesine gelmedi. O'nun yeri imkansızlığın dar geçididir. Eğer Allah bir değil de daha çok olsaydı, bu cihanın bu düzen ile nasıl kalacaktı? Varlığın feyzini vermişsin, bekânın nakşını çözmüşsün. Bütün âlem hatta adem dahi sensin. Bilakis yokluktan dışarı çıkmamışsın. Akıl sahibi herkes, bir şehirde iki padişah olduğunda, o şehir halkının düzeninin bozulacağını; avam ve havâstan herkesin işinin bozulacağını bilir. Abdurrahman Câmî, "Silsiletü'z-Zeheb", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 171-172.

maḥalde **(19)** bi-maʿnā-i memleket ve mālik-i tāmmü'l-ḳudret olan ḳādir maʿnāsınadur. Āh ey şinevende-i āgāh! Cümle mevcūdāt ḫod **(20)** memleket-i vāḥide olup mālik ve ḳādiri ol mülk-i nāṣırdan ġayrı degüldür. Ve egerçi kim maḫlūḳat min-vechin keṯīredür **(21)** lākin baʿżı baʿżına mürtebiṭe olduġı cihetden vāḥidedür. Meṯelā memleket-i ḥaḳīḳat-i insāniyye olan [beden-i insānīnüñ][1954] aʿżā-yı keṯīre-i muḫtelifesi **(22)** vardur velākin cümlesi müdebbir-i vāḥidüñ taḥḳīḳ-i ġarażı üzre müteʿāvene gibi olmaġla min ḥayṯü'l-mecmūʿ memleket-i vāḥide olmışdur. **(23)** Ve hemçünān ʿālem-i bi-ecmaʿihim mānend-i şaḫṣ-ı vāhid ve eczāʾ-i cihān aʿżāsı meṯābesinde ve maḳṣūd-ı vāḥid üzerine **(24)** müteʿāvene menzilesindedür. Maḳṣūd-ı vāḥid ise iḳtiżā-i cūd-ı ilāhī üzre mümkinü'l-vücūd olanlaruñ **(25)** ġāyet-i ḫayrını itmāmdur. Pes, bir tertīb-i mütteṣiḳ intiẓām-ı memleket ve rābıṭa-i vāḥideye irtibāṭ cihetinden ʿālem-i memleket-i vāḥide **(26)** olup māliki faḳaṭ ol pādişāh-ı ferd ü ṣamed ve melik ü eḥaddür. Āh kim ol ẕü'l-celāl-i ve'l-ikrām bir melik-i ḳuddūs **(27)** ve selāmdur ki fī-ẕātihi ve ṣıfātihi vücūd-ı muṭlaḳı cemīʿ-i mevcūdātdan müstaġnī olup her bir mevcūd **[435b] (1)** ne ẕāten ve ne ṣıfāten ve ne vücūdan ve ne beḳā'en ol pādişāh-ı muṭlaḳdan müstaġnī olmayup lā-muḥāle min külli'l-vücūh Ḥaḳḳ'a **(2)** muḥtāclardur.

بل كلّ شئ فوجوده منه او مما منه فكلّ شئ سواه فهو له مملوك فى ذاته وصفاته وهو الملك **(3)** المطلق[1955]
(اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ **(4)** وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)[1956]

Ḳāsım:

من بیچارۂ سودا زده سرگردانم

که با وصاف خداوند سخن چون رانم

[1953] Var etme veya yok etme; devam ettirme veya sona erdirme hususunda nasıl isterse ve istediği gibi…
[1954] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1955] Aksine bütün her şeyin varlığı ya ondandır ya da ondan olandandır. Onun dışında olan her şey onun zatının veya sıfatlarının sahipliğindedir. O her şeyin sahibidir.
[1956] Âl-i İmrân 3/26: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin."

من و توحید توهیهات دلم می لرزد **(5)**

این قدر بس که حدیثت بزبان میرانم

گردکارا ملکا پادشاها دیّانا

چونکه بی چونی و من چون ترا چون دانم **(6)**

نظری کن ز سر لطف که عمریست که من

در بیابان تمنّای توسرگردانم

گر قبولم کنی از لطف کرم و رنگنی **(7)**

همه اقبال جهان را بجوی نستانم

من سامان صفات تو کجاره یابم

عاجزم خسته دلم بی سر و بی سامانم **(8)**

همه جاز همه رووروی تو در جلوه گریست

مصحف روی ترا از همه رومیخوانم[1957]

[1957] Ben; nasıl başı dönmüş, sevdâ-zede ve bîçâreyim ki Allah'ı vasıflandırmak hususunda söz söylemek istiyorum. Ben ve senin tevhîdin... Heyhât! Gönlüm titriyor. Senin hakkında bu kadar konuştuğum yeter! Ey Girdigâr! Ey Melik! Ey Padişah! Ey Deyyân! Sen "bî-çün" yani "nasılsız olansın", ben senin nasıl olduğun hakkında nasıl konuşayım? Bana bir nazar et! Zira bir ömürdür senin temennâ çölünde, başı dönmüş bir haldeyim. Beni kabul etsen bu senin lutuf ve keremindendir. Kabul etmesen bile dünya ikbali arpa tanesi kadar gözümde değersizdir. Ben senin sıfatlarına nasıl erişeyim? Ben âciz ve yorgunum, fakir ve çaresizim. Her yerde ve her yüzde, senin yüzün kendini göstermektedir. Yüzünün mushafını, her yüzde okuyorum. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 212.

(9) Āh ey ṭālib-i derd-i ilāhī ve sālik-i rāh-ı nā-mütenāhī! Bendeye ḫod melik-i muṭlaḳ olmaḳ mutaṣavver degüldür. Zīrā ʿabd-i ḥaḳīr **(10)** her şeyʾden müstaġnī olmayup ve vācibü'l-vücūda muḥtāc-ı ebedī ve faḳīr-i sermedīdür egerçi baʿżı ʿibād-ı ḫavāṣṣ **(11)** mecmūʿ-ı māsivādan müstaġnī olmışlardur velākin her şeyʾi anlara muḥtāc olmaḳ taṣavvur olınmayup belki ekṣer-i eşyā andan **(12)** müstaġnī ve bī-ḥācetdür. Fe-ammā istiġnā çünki eşyānuñ baʿżında iʿtibār olındı. Baʿżı memālikde daḫı **(13)** ʿabd içün nevʿimmā şevb-i melekiyyet taṣavvurı muḥāl degüldür. Efṣaḥ-ı kelām ve ĩżāḥ-ı merām budur ki ʿibādullāhdan **(14)** melekiyyete müstaʿidd şol ʿibād-ı aḫrār ve bende-i muḫtārdur ki Beyt:

مرا در هر دو عالم جز تو کس نیست

(15)تویی در هر دو عالم یار غارم[1958]

Deyüp cümle eşyādan müstaġnī ola. Ve Ḥaḳḳʾdan ġayrı māliki olmaya. Pes, ol **(16)** ḥürr ü dilşād ve merd-i āzād mālikü'l-mülk ve Rabbü'l-ʿibāda olan kemāl-i iṭāʿati ḥayṣiyyetiyle [1959] (وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ) ḫilʿatiyle **(17)** ser-efrāz olup memleket-i Ḥaḳḳʾa ve memālikiñde olan cünūd ve raʿiyyetine bi-ḥasebi'l-ḫilāfe mālik olur.

Naẓm: **(18)**

الا ای شاهباز ملک لاهوت

مقیید مانده دردام ناسوت

چو در ملک دو عالم پادشاهی

چرا از نقد معنی بی نوایی

[1958] Benim için iki âlemde de senden başkası yoktur. İki âlemde de yâr-ı gârım sensin.

[1959] Âl-i İmrân 3/26: "De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. **Dilediğinden de mülkü çeker alırsın.** Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin."

کنون بشنو که جبّار جهاندار **(19)**

قدیم و قادر و قیّوم و داوآر

چه دولتها بمشتی خاکیان داد

که دلشانرا یقین بی گمان داد

زهی انعام و لطف بی نهایت **(20)**

که خاکی دهد چندین سعادت

ز حالات دل ارباب معنی

بگویم نکتهٔ ازباب معنی

ولی خواهم که آن وهّاب و غفّار **(21)**

کند یکذرّه ماز توفیق در کار

که تا محرم شوی اسرار مارا

بدانی جمله کار و بار مارا

که مارا باخدا را از نها نیست **(22)**

که صد ناز و نیاز اندر زمانیست

که مادر ملک معنی آفتابیم

ز میغ منکران اندر حجابیم

کنون مضمون جمله باز گویم **(23)**

ترا از سرّحق سر باز گویم[1960]

İmdi benüm rūḥum! Her ʿabdüñ memleket-i ḫāṣṣası ḫod ḳālb **(24)** ve ḳālıbı ve cünūdı ḥırṣ u şuhūt ve ġażab u hevāsı ve reʿāyāsı cevāriḥ ü aʿżāsıdur. Pes, ḳaçan bir ʿabd-i mesʿūd **(25)** tevfīḳ-i ilāhī ve teʾyīd-i sübḥānī ile memleket-i ḳalb ve kişver-i ḳālibine mālik olup kendüsi anuñ memlūki olmasa **(26)** ve cünūd-ı şehevāt ve hevā ve raʿiyyet-i cevāriḥ ve ḳuvā-yı ber-mūceb-i fermān-ı ilāhī kendüye muṭīʿ ve fermān-ber idüp **(27)** kendü maġlūb-ı şehvet ve maḳhūr-ı ṭabīʿat olmasa nāʾil-i derece-i melik olup mālik-i memālik-i ḳalb ve ḳālıb olur. **[436a] (1)** Şiʿr:

تو شاه جهانی و ندانم که چه شاهی

حیران بتماشای تو از ماه بماهی

گر ملک و ملک وصف کمالات تو گویند

اسرار کمال تو ندانند کماهی

[1960] Ey lâhût mülkünün şahini! Nâsût tuzağına bağlı kalmışsın. Sen bu iki âlem mülkünde de pâdişâhsın. Niçin mânâ nakdinin fakirisin? Şimdi dinle! Zira bu kadîm; cabbâr, kâdir, kayyûm ve yaratan pâdişah, bir avuç topraktan ibaret olan insanlara ne devletler verdi. Onların gönüllerine ne nimetler ve ne nihayetsiz lütuflar verdi. Toprağa mensup olana, gönül erbabının gönüllerindeki, bu kadar saadeti veren kimdir? Sana mânâ kapısından bir nükte söyleyeyim. Ama istiyorum ki, o gayûr ve vehhâb, bir zerre kadar olsun, tevfîkiyle yardım etsin. Ki bizim sırrımıza mazhar olasın, bizim bütün işimizi ve yükümüzü bilesin. Bizimle Allah arasında gizlilik vardır. Zaman içinde yüz naz ve niyâzımız vardır. Biz mânâ mülkünün güneşiyiz. Münkirlerin bulutundan gizliyiz. Şimdi her şeyin zımnındakini yine söyleyeyim. Senin için hakkın sırrından bir sırrı yine söyleyeyim. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 353.

گر ملک ابد میطلبی رو بخدا آر **(2)**

کآنجا نبود رسم تباهی و تناهی

چندان که دویدیم بجز دوست ندیدیم

جز دوست ندیدیم کس آمر و ناهی

قاسم تو ازین زمرهٔ جهّال به پرهیز **(3)**

کایشان نشناسد و له راز ملاهی[1961]

Āh ey ṭālib-i melik-i ebedī! Eger ḥażret-i Ḥaḳ ve ḳādir-i muṭlaḳ **(4)** ol deryā-yı ʿışḳa müstaġraḳ olan ʿabd-i muvaffaḳına ʿalā vechi'l-kemāl iʿzāz ve ikrām irāde buyurursa tāc-ı ibtihāc **(5)**(وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ) [1962] ile ser-i saʿādetini müteveccih ḳılup kişveretinde olan ḥükūmetine ġınā-yı muṭlaḳından istiġnā-yı Ḥaḳ **(6)** daḫı mülḥaḳ olmaġla ol ʿabd-i efḍal ve aʿlem ve bende-i eḫaṣṣ ve ekremini cümleden müstaġnī ḳılup cemīʿ-i nāsı ḥayāt-ı **(7)** ʿācile ve ācilelerinde ol melek-ḫaṣlet ve melik-i şevkete muḥtāc ider. Ber-feḥvā-yı[1963] (إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى الْأَرْضِ) **(8)** veche-i arżda melek-i sermedī devlet olur ki salṭanat-ı mezbūre rütbe-i enbiyāʾ ve mürselīndür. Zīrā enbiyāʾ-i ʿ-iẓām **(9)** ʿaleyhimü'ṣ-ṣalāt ve'ṣ-selām hüdāda Ḥaḳḳ'dan ġayrı her şeyʾden müstaġnīler olup her eḥad, feyż-i hidāyetde anlara muḥtāclardur. **(10)** Ve cümlesinüñ seyyid ve ser-

[1961] Sen cihânın pâdişâhsın! Senin nasıl bir pâdişah olduğunu bilmiyorum. Denizdeki balıktan gökyüzündeki aya kadar herkes ve her şey hayran hayran seni temaşa eder. Eğer melekler ve eşya yani tüm yaratılanlar senin vasfının büyüklüklerini anlatmaya çalışsalar yine senin kemâlinin sırlarına hakkıyla idrak edemezler. Eğer ebed mülkünü istiyorsan Allah'a dön. Çünkü orada fânilik ve yokluk yoktur. Çok fazla koşuyoruz ve dosttan başkasını görmüyoruz. Dosttan başka kimseyi emredici ve yasaklayıcı olarak tanımıyoruz. Ey Kâsım! Sen bu câhiller gürûhundan uzak dur! Çünkü onlar aşk ile şehvet arasındaki farkı tanımazlar.

[1962] Âl-i İmrân 3/26: "De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. **Dilediğini aziz edersin**, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin."

[1963] Sâd 38/26: "Ona dedik ki: "Ey Dâvûd! **Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık**. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır."

efrāzı ḫātemü'l-enbiyā'i ve'l-mürselīn olup sā'ir enbiyā' ol ḥabīb-i bī-hem-tānuñ nevvābıdurlar. **(11)** Şi'r:

زهر کامل که پیش آمد کمالات تو بیش آمد

مثال کاملان با تو مثال بشّه با عنقا

الای مقصد اقصی تودارمی قرب اودانی

همه دردمند و تو صافی همه صافند و تواصفا **(12)**

الا ای عشق سلطانش که اجمالی و تفصیلی

تویی حکمت تویی قدرت تویی زیبا ترا زیبا

الا ای احمد مرسل چراع مسجد و منبر **(13)**

تویی سیّد تویی سر تویی مقصود از ایستقصا

شریعت از تو روشن شد طریقتها مبرهن شد

(14)حقیقتها مغیّر شد زهی یاسین زهی طاها[1964]

Fe iẕā kāne keẕālik vereşe-i enbiyā' olan 'ulemā-yı billāh ve 'ārifān-ı āgāh daḫı ol taḥt-nişīn-i **(15)** mülk-i nübüvvet ve tāc-dār-ı risāletüñ 'utbe-i 'arş peḫnā-yı şerī'at-ı şerīfe ve sidde-i sidre fersāy-ı sünnet-i münīfesine

[1964] Her bir kâmil kimsenin önüne geldiğin vakit, kendi kemâlini artmış bil! Kâmil kimselerle senin misâlin; Ankâ kuşu ve sineğe benzer. Ey Aksâ'nın maksadı olan! Sen "Ev ednâ" (Necm 53/9) yakınlığının sahibisin. Herkes tortuysa sen saf olansın. Eğer herkes saf ise sen en saf olansın. Ey sultan gibi olan aşk! Umûmî ve husûsî sensin! Kudret ve hikmet sensin! Sen güzelden de güzelsin. Ey gönderilmiş peygamber Ahmet! Mescit ve minberin aydınlığı sensin! Efendi ve önder sensin! İstiksadan maksut sensin. Şerîat, senden aydınlık oldu. Tarîkatlar delilini senden buldu. Hakikatler senden ayân oldu. Bu ne "Yâsîn"dir bu ne "Tâ-hâ". Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 5-8.

mülāzemet [ve vāriş-i ekmelüñ ṣoḥbet-i seniyyesine müdāvemet ile dest-i ḳābiliyyetlerine manṣıb-ı irşād-ı ṭarīḳat ve ḳāmet-i istiʿdādlarına ḫilʿat-i ḫilāfet ve ser-i saʿādetlerine tāc-ı esrār-ı ḥaḳīḳat iḥsān olınup ʿibādullāhı rāḥ-ı vaḥdete delālet itmekde][1965] **(16)** enbiyaʾyı velī idüp Ḥaḳḳ'dan ġayrıdan müstaġnī oldılar. Ve bi-ḳaderi'l-istiʿdād ṭālib-i şādıḳları ḫāṣṣaten rāh-ı hidāyete **(17)** irşād ile vech-i arża mālik ve kendüleri āḫirden istirşāda iḥtiyācları ḳalmamaġla nāʾil-i rütbe-i melik olup **(18)** bu rubāʿī zemzemesine ser-āġāz ḳıldılar.

Rubāʿī:

هر چند که در مرتبه مأمورانیم

پس ظاهر و پیداست که ما میرانیم

یک لحظه گداییم و گهی سلطانیم **(19)**

در حالت خویشتن عجب می مانیم[1966]

Pes, mülk-i mezbūr mülkünde şerīk ve meşneviyyet olmayan **(20)** ol mālikü'l-mülk-i bī-miṣāl ve ferd-i aḥad-i müteʿālüñ maḥż-ı ʿaṭiyye ve faż̧l u iḥsānıdur ki ol ʿibād-ı aṣfiyā, ṣıfāt-ı mezbūre ile **(21)** Ḥaḳḳ'a taḳarrübde melāʾikeden aḳrab ve etemm ve mülūk ve salāṭīn-i āfāḳīden eşref ve ekrem ve aʿlā ve aʿẓam olmışlardur. **(22)** Mervīdür ki mülūkden birisi vaṣf olınan evliyāʾ-i ḳurbet-penāhdan birinüñ ziyāretine varup. "Ey ʿazīz ve şerīf **(23)** benden her ne ḥācetüñ var ise inhāʾ buyur ki mertebe-i imkānda olan bī-dirīġdür." deyüp ʿarż-ı muḥabbet ḳıldı. **(24)** Ol ʿārif-i kāmil eyitdi: "Ey melik-i ġāfil! Sizden bizüm zümreye bu teklīf ne cihetden īcāb ider ki bizüm iki bende-i **(25)** meʾmūrumuz vardur ki senüñ seyyidlerüñdür." Ol ḳayd-ı selāsil-i şehvet ve sırr-ı ḥubb-ı riyāset ser-i ġafletden eyitdi: **(26)** "Ben ḫod kimsenüñ maḥkūmı degülüm, anlar kimlerdür?" ʿĀrif-i vāṣıl eyitdi: "Biri ḥırṣ

[1965] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1966] Her ne kadar memur rütbesinde de olsak zâhir ve açıktır ki biz emirleriz. Bazen dilenci bazense sultanız. Kendi halimize biz de hayret etmekteyiz. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 349.

ve biri hevādur ki biz anlaruñ mālik ve ġālibi **(27)** ve siz anlaruñ memlūk ve maġlūbısuz. Pes, mādām ki anlara mālik olmayasuz melik nāmı size muvāfıḳ olmaz." diyüp **[436b] (1)** bu ebyātı dürr-i güşvār olmaġ-içün silk-i güftāre muntaẓam ḳıldı.

Şi'r:

رضای حق نکردد جمع هرگز باهوای تو

نکر تا حلقهٔ اقبال نا ممکن نجنبانی

اگر با عشق همراهی بر نوبت بزن شاهی **(2)**

رسید از ماه تا ماهی عنایتهای ربّانی

بر و خودر انکوبشناس که اندر عرصهٔ عالم

(3)همه فرعند و تو اصلی همه جسمند و تو جانی[1967]

وقال بعض العارفین لبعض السّالکین فی وصیّته کن ملکا فی الدّنیا **(4)** وملکاً فی الخرة فقال وکیف افعل ذلك فقال ازهد فی الدّنیا تکن ملکاً فی الدّنیا وملکاً فی الخرة یعنی **(5)** اقطع حاجتك وشهوتك عن الدّنیا فانّ الملك فالحرّیّة والاستغنی[1968]

Şi'r:

ای بیخبران مصلحت کار درآنست

جامی بکف آرید که عالم گذرانست **(6)**

[1967] Nefsinin arzusuyla, Allah'ın rızası asla bir araya gelmez. Dikkat et ki olmayacak duaya âmin demeyesin. Eğer aşkla yoldaş oldunsa git! Sultanlık sendedir. Sana bir aydan bir aya ulaşacak genişlikte ilâhî yardımlar ulaşır. Git ve bu âlem meydanında kendini iyice tanı! Burada herkes furûattır sen ise asılsın. Herkes beden gibidir sen ise cansın. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 314.

[1968] Ariflerden biri bir müride şöyle bir tavsiyede bulunmuştur: "Hem dünyada hem de ahirette melik (mülk sahibi) ol!" "Bunu nasıl yapacağım?" diye sorunca şöyle cevap vermiştir:"Dünyadan el etek çek; böylece hem dünyada hem ahirette melik olursun." Yani dünyaya karşı istek ve şehvetini çek; çünkü melik olmak hür olmaktır, ihtiyaçsız durumda olmaktır. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzalî, **el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010, s. 80.

هر کو قدحی خورد ازین خمّ دل افروز

سلطان زمینست و سلیمان زمانست

هرکس که ورادید و بدانست بتحقیق **(7)**

مرد همه بین آمد و شاه همه دانست[1969]

İmdi ey ṭālib-i esrār-ı ilāhī ve sālik-i rāh-ı pür-envār-ı **(8)** nā-mütenāhī'! Mülkinde naẓīr ve şerīki olmayan ol mālikü'l-mülküñ ʿibādına olan ʿaṭiyye ve iḥsān ve inʿām-ı **(9)** feravāni şemʿ-i cānuña resān oldıysa ġamdan āzād ol ki ol celīl ü cabbār ve fāʿil-i muḫtār

آلت خود را اگر (8) او بشکند [3901-1]

kendü ālet ve güzer-gāh-ı fiʿli olan ʿabd-i der-gāhını ḳışāṣ ile küşte ve şikeste ḳılursa

آن شکسته (9) را گشته را نیکو کند [3901-2]

ol şikeste küşteyi evvelkiden aʿlā ḥayāt-peyveste ve dil-şüküfte ider. Ve bilcümle **(12)** ol muḥyī ve mümītüñ imāte ve ifnāʾ ve iʿāde ve ibḳā yed-i ḳudret-i bī-hemtāsında olup çün **(13)** ve çerādan münezzeh bir pādişāh-ı yektādur. Ve her kesr itdigünüñ ʿāḳıbeti cebr-i ḫātır ve ḫayr-ı keşīr olduġın bürhān-ı **(14)** ḳaṭʿī ile bilmek isterseñ

رمز ننسخ ایتةً او ننسها [3902]

نات خیرًا در عقب می دان مها

(15) (مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا)[1970]

[1969] Ey habersizler! İşin maslahatı ondadır. Bir kadek elde etmeye bakın! Zira bu âlem geçicidir. Kim bu gönül yakıcı şaraptan bir kadeh içerse o yeryüzünün sultanıdır ve zamanın Süleyman'ıdır. Onu tahkik üzere bilen ve gören her kişi bilir ki o, her şeyi gören ve bilendir. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 60.

[1970] Bakara 2/106: "**Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur**

ḳavl-i kerīminüñ remzini der-ʿaḳab vāḳīʿ olan[1971] (نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا) vaʿd-i kerīminden iẕʿān ḳıl ey hümām! **(16)** Bu āyet-i kerīmenüñ āfāḳī ve enfüsī tefsīr ve teʾvīli *Meṣnevī-i Şerīf*'üñ evāʾiline ḳarīb

گفتن بازرگان باطوطی آنچه دیداز طوطیان هندوستان بیاننده

گرت برهان باید و حجت مها

باز خوان من آیته او ننسها [1972]

(18) beytinüñ şerḥinde tafṣīl ve taḥḳīḳ olınmışdur velākin ber-feḥvā-yı

(قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ **(19)** اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا)[1973]

ne kelām-ı Rabbānīye ġāyet ve ne meʿānī-i münīfesine nihāyet **(20)** vardur. Felihāẕā muḳaddemā muntaẓam silk-i ʿibāret olmayup bu maḥalle münāsib olan meʿānī-i buṭūniyyesi baḥrından bir ḳatre **(21)** ve envār-ı āfitāb-ı meżāmīn-i ḥafiyyesinden bir ẕerre iẓhārına Ḥaḳḳ'dan meded ve çāre temennā olındı ki ʿaṭşān **(22)** şarāb-ı muḥabbet olanlaruñ dimāġ-ı cānları reyyān ve müstekşif-i estār-ı esrār-ı ḥikmet olanlaruñ sirāc-ı cenānları **(23)** dıraḫşān ola. Rubāʿī:

کتاب حقایق ندارد نهایت

نه سوره در و هست پیدانه آیت

هنوز این همه صحف منشور حرفست

(24)که جبریل کردست از آنجا روایت[1974]

(ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"

[1971] Bakara 2/106: "Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), **yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.** Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"

[1972] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/1674 "Ey ulu kişi! Sana bir hüccet ve delil gerekse "Bir âyeti nesheder ya da onu unutturursak" (Bakara 2/106) yeniden oku. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/1674.

[1973] Kehf 18/109: "De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi."

(وَلَوْ اَنَّ مَا فِی الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ یَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ **(25)** مَا نَفِدَتْ کَلِمَاتُ اللّٰهِ)[1975]

İmdi ey rūḥ-ı muṣavver min ḥayṣü't-teʾvīl mażmūn-ı ḥaḳāyıḳ-ı meşḥūn-ı āyet-i kerīme **(26)** bu maʿnāya daḫı şāmildür ki ṣaḥīfe-i inşā ve īcād ve levḥ-i maḥv ve iṣbātda mesṭūr olan mevcūdāt **(27)** ve muḥdeṣāt kevn ü fesāddan ḫālī olmadıġun [ve tebdīl-i aḫlāḳ ve taʿdīl-i evṣāfa müsteʿidd olduḳların][1976] celīl ü cabbār ve fāʿil-i muḫtār aḫbār idüp buyurur ki:

[437a] (1)

[Maṭlab: [شمّهء از تحقیق آیة مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰیَةٍ اَوْ نُنْسِهَا]

(مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰیَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَیْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ)[1977]

Yaʿnī biz ḳudret-i kāmile ve ḥikmet-i şāmilemüz ile **(2)** ṣafāʾih-i ekvānda müntaḳış olan āyāt-ı vücūd-ı neşʾeden neşʾeye ve teʿayyünden teʿayyüne ve maḳāmdan maḳāma ve bilcümle **(3)** ḥālden ḥāle nesḫ ü tebdīl ve naḳl ü taḥvīl veyāḫūd ḥālet-i evlāyı maḥv ve insā ve izāle ve ifnā itmezüz. İllā andan **(4)** ḫayr ve evlā ve eşref ve aʿlā veyāḫud nevʿimmā muġāyir-i ʿayn-ı evvel olan miṣlini ityān ve iʿṭāʾ iderüz. Meṣelā faḳrı **(5)** ġınāya ve maʿṣiyeti ṭāʿata ve fücūrı ʿiffete ve cebīni şecāʿāte ve buḫli seḫāvete ve şeḳāveti saʿādete ve bilcümle aḫlāḳ-ı **(6)** ġayr-ı marażiyyeyi evṣāf-ı marażiyyeye tebdīl iderüz. Ammā taḳallubāt-ı aḥvāl daḫı nevʿayn olup birisi budur ki ṣıfāt-ı **(7)** reddiyyeyi bi-ʿaynihi ṣıfāt-ı ḥamīdeye taḥvīl iderüz. Ve birisi budur ki muḳteżayāt-ı ẕemīmeden aṣlen ve reʾsen **(8)** eṣerima ḳomayup maḥv ve izāle iderüz dimek ola ve keẕālik bu maʿnāya daḫı işāret buyurur ki bizüm tecelliyātımuza nihāyet **(9)** ve meẓāhir-i esmā-i lā-yetenāhimüze ġāyet

---

[1974] Hakikat kitabının nihayeti yoktur. Bu kitabın sûre ve ayeti de yoktur. Bütün bu varlık, Cibril'in oradan rivâyet ettiği bu kitabın harfleridir.

[1975] Lokmân 31/27: "Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

[1976] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1977] Bakara 2/106: "Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"

olmamaġla tecellīde tekerrür olmayup meẓāhir ve mürāyādan birine tecellī ḳılmadum. **(10)** İllā her nefesde hezār tecelliyāt, bī-tekrār idüp evvelden ṣānī ve ṣānīden ṣāliṣ ilā ġayru'n-nihāye birbirinden **(11)** eşref ve aʿlādur. Ve eger mürāyā-yı eşḫās-ı insānīden mirāteyni mutemāsileteynde bi-ḥasebi'n-nevʿ bir nevʿ-i tecellīye ittifāḳ **(12)** vāḳiʿ olsa lā-cerem eḥadahümā āḫirden aʿlā olup ve miṣli olursa ʿaynı olmaz. [Yaʿnī min külli'l-vücūh mümāṣelet bulunmaz.][1978] Veyāḫud mir'āt-ı şaḫṣ-ı vāḥide, **(13)** envāʿ-ı tecelliyātdan defʿateynde bir nevʿ-i tecellī vāḳiʿ olsa ol daḫı beher-ḥāl külliyet ile ʿayn-ı evvel olmayup belki **(14)** min ḥayṣü'l-kemāl ve bi-ḥasebi'l-ḥüsnü ve'l-cemāl ve bilcümle eṣnāf-ı tebāyün ve teġāyüre ve taḳallül ve tekeṣṣür cihetinden ṣıfātda birbirinden **(15)** mütefāvite olup tekerrür iḥtimāli olmaz. Ve keẕālik ʿibād-ı ḫavāṣṣımī ṭavr-ı sırrī ve tecellī-i āṣārīden tecellī-i rūḥī **(16)** ve efʿālīye ve andan tecellī-i ḫafī ve ṣıfātīye andan daḫı tecellī-i aḫfā ve ẕātīye munḳalib idüp keẕālik ferdāriyye **(17)** ism-i vāḥidden ferdāriyye ism-i āhire müntaḳil iderüz. Ve hemçünān seyr minallāhdan seyr ilallāha ve andan seyr fīllāh **(18)** ve billāh mertebesine taʿrīc müyesser iderüz buyurur.

وقال بعض المحقّقين وان امن [العارف والسّالك الواصل][1979] من النّسخ وانواع السخ **(19)** والمسخ الا انّ شهود الكلّيّة وحضور الصّورة الجمعيّة الا حاطيّة انما يكون باطوارٍ مختلفةٍ وادوارٍ **(20)** متفاوةٍ فى احداث امثال متناسبة[1980]

Pes, ʿilm-i şerīfe ḫafī olmaya ki ʿinde ehli't-taḥḳīḳ nesḫ-i lā-cerem muḳteżayāt-ı **(21)** devre-i cemāliye-i ṣarīḥadan ve inşā murtezayāt-ı ḳūre-i celāliyye-i żımniyyedendür.

اما النّسخ فى الشّرع **(22)** فهو رفع الحكم الشّرع بدليل شرعىّ متأخر والنّسخ المذكور انما يعرض على الاوامر والنّواهى دون الاخبار لانّ الاخبار [اذا تغيّرت يصير المخرعين صادق][1981] **(23)** وروى عن جماعةٍ

[1978] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1979] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1980] Bazı araştırmacı alimler demiştir ki, Arif ve kamil bir salik her ne kadar nesih (iptal etmek), rasih (kökleşmek) veya mesh'ten (dönüşüme uğramak) emin olsa da külli olan şahitlik ve cemiyeti kuşatacak türden bir suretin bulunması benzer olaylarda farklı aşamalarda ve farklı rollerde gerçekleşebilir.
[1981] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

قالوا يا رسول الله قمنا البارحة لنقرأ سورة كذا وكذا فلم نقدر فقال عليه اسّلام **(24)** انها نسخت البارحة اى بما هو انفع و احرى لكم واسأل عليكم حفظاً و قراءةً وعملاً واكثر انّ **(25)** اجراً لا انّ ايةً خير من ايةٍ اذ كلام الله كله خيرمن حيث انه كلامه وان جازت تفاوت بينهما من وجه اَخر**(26)** فان بعضاً منها يشتمل على التّوحيد وبعضها عن الكفار وبعضها **(27)** فيها الاسم الاعظم او مثلها فى المنفعة والمثوبة لا يقال فعلى هذا لا فايدة لانّا نقول الخالى عن الفايدة

[437b]

(1) هو المماثلة من جميع الوجوه وهى ممنوع فحينئذ يحتمل منها منها صور كثيرة فاستخرجها بقريحتك الصّحيحة السّليمة الم تعلم **(2)** ان الله على كلّ شئ قدير على النّسخ والتّبديل والتّحويل الى عوض والامحاء لا الى عوض[1982]

Ḥāṣıl-ı kelām ve meʾāl-i merām **(3)** iḳtiżāʾ-yı zamān ḥasebiyle ʿanāṣır ve erkândan olan terākīb-i ecsām-ı insānuñ keyfiyyet-i aḥvāli muḫtelife olmaġla **(4)** ol ḥakīm-i muṭlaḳ [intiẓām-ı][1983] meṣāliḥ-i ʿibād ve niẓām-ı umūr-ı ehl-i bilād içün irsāl-ı rusūl ve inzāl-ı kütüb idüp her bir zamānda **(5)** ehl-i zamānuñ ḥallerine münāsib bir nevi‘ nübüvvet cāʾiz olduġı gibi zamān-ı vāḥidde olan eşḫāṣ-ı insāniyyenüñ **(6)** daḫı tebeddülāt-ı aḥvālleri ḥasebi ile aḥkām-ı muḫtelife-i müteceddidenüñ vuḳūʿı cāʾiz olup

(يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ)[1986] (اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ **(7)** مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ)[1984] (وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ)[1985]

[1982] Şeriatta nesih, şer'i bir hükmü, sonradan gelen bir delil sebebiyle yürürlükten kaldırmaktır. Zikredilen nesih, emir ve yasaklarda geçerlidir; haberlerde/bilgilerde geçerli değildir. Zira verilen bilgiler değiştiğinde bu bilgileri veren kişi doğru söylemiş sayılmaz. Nakledildiğine göre bir grup Allah Rasulü'ne: "Ey Allah'ın Rasulü, dün falanca sureyi okumak istedik ama okuyamadık." Bunun üzerine Allah Rasulü şöyle demiştir: "O sure dün nesh edilmiştir. "Ondan daha hayırlı olanı biz getirdik." Yani, ezberleme, okuma, amel etme ve ecir bakımından ondan daha faydalı, yararlı ve kolay olanı… Çünkü bir ayet başka bir ayetten daha hayırlı olabilir. Zira Allah Teala'nın kelamının tamamı, her ne kadar aralarında başka bir açıdan bir farklılığın bulunduğu mümkün olsa bile onun kelamı olması açısından hayırlıdır. Nitekim ayetlerden biri tevhid ile ilgili bir bilgi içerirken, diğeri peygamberlerin hayatından bahseder; biri kafirleri nitelerken diğeri ism-i azamı anlatır. "Veya onun benzerini biz getiririz." Yani fayda ve sevap konusunda benzer olanını getiririz. Buna bakarak "Benzerini getirmenin bir faydası yoktur!" denmez. Çünkü biz, faydasız olması için tüm yönlerden birbirine denk olması gerektiğini savunuyoruz. Halbuki burada böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla burada birçok surette faydanın bulunması mümkündür, bunu selim, sağlıklı aklın ile çıkartabilirsin. "Bilmez misin ki, Allah Teala her şeye kadirdir." Yani hükmü nesh etmeye de kadirdir; başka bir şey ile değiştirmeye de, yerine bir şey getirmeden iptal etmeye de…

[1983] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

[1984] Bakara 2/107: "Bilmez misin ki, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır."

feḥvā-yı şerīfi üzre Ḥaḳ celle ve ʿalā ḳudret-i tāmme ve **(8)** meşiyyet-i ʿāmmesiyle ne dilerse işler ve ḥikmet-i şāmile ve irādet-i kāmilesiyle

على من يشاء و بما يشاء **(9)** و كيف يشاء [1987]

ḥükmini icrā ider. Pes, bu āyet-i kerīme(عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)[1988] ḳavl-i kerīmine delīl gibi olup ḥażret-i **(10)** Ḥaḳ ve ḳādir-i muṭlak mülkünde ve memlūkünde her şe'yi izāle ve iṡbāta nesiḫ ü tebdīl ve taġyīr ü taḥvīl ve imāte **(11)** vü iḥyā ve ifnā vü ibḳāya ḳādir bir pādişāh-ı muḳtedirdür ki mevcūdātdan hīç eḥad lime ve keyfe nuṭḳuna **(12)** ḳādir olmayup ber-feḥvā-yı

(وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ)[1989]

ʿinde nüzūli'l-ʿaẕāb ve ḥulūl-i şedīdü'l-ʿiḳāb **(13)** ʿibād-ı ʿacze ve mesākīne Ḫudā-yı lā-yezālden ġayrı bir veliyy-i ḳarīb ve ṣadīḳ u raḳīb ve muʿīn ü naṣīr yoḳdur ki **(14)** üzerlerinden nüzūl-i ʿaẕābı menʿ ve ṭard ve ḥulūl-i ʿiḳābı defʿ ve redd eyleye. İmdi ol ġafūr u raḥīm ve kerīm ü ʿalīm **(15)** ḳullarına ḫayr olanı kendülerden aʿlā bilüp ve her birine peder ve māderlerden erḥam ve eşfaḳ oldıysa **(16)** kemāl-i faẓl u iḥsānından

هر شريعت را كه حق منسوخ كرد [1-3903]

her şerīʿatı ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā mensūḫ **(17)** itdi. Fi'l-meṡel

او گيا برد وعوض آورد ورد [2-3903]

ol Ḫudā-yı müteʿāl giyāhī giderdi ve aña ʿavz-ı gül getürdi. **(18)** Yaʿnī ḫürriyet ve faẓīlet ve nefʿ-i evleviyyetde şerīʿat-ı muṭahhara-i Muḥammediyye şerāyiʿ-i sābıḳa'-i enbiyā'-i sālifeye **(19)** göre meṡelā bir verd-i raʿnā ve anlar ḥaşīş ve giyāha mümāṡil idi ki ke-ennehū Ḥaḳ Teʿālā

[1985] İbrahim 14/27: Dilediğini yapar.
[1986] Mâide 5/1: Dilediği gibi hükmeder.
[1987] Dilediği kimseye, dilediği şeyle ve dilediği şekilde…
[1988] Hadîd 57/2: "Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnızca O'nundur. Diriltir, öldürür. **O, her şeye hakkıyla gücü yetendir**."
[1989] Bakara 2/107: "Bilmez misin ki, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. **Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.**"

izāle-i giyāh ve anuñ **(20)** yerine gül-i raʿnā iṣbāt idüp mecmūʿ-ı şerāyiʿuñ zübde-i aḥkām ve menāfiʿ ve esrārını şerīʿat-ı Muṣṭafaviyyede **(21)** taʿbiye buyurup, meṣelā şerāyiʿ-i müteḳaddime ẕü-ḥāṣṣa olan icrāʾ-i müfrede ve şerīʿat-ı cedīde enfaʿ-ı **(22)** müfredātdan terkīb olınmış maʿcūn-ı nāfiʿa ve tiryāḳ-ı ekberdür.

Naẓm:

شریعت را دمی مگذار از دست

که او راهت نماید تاشوی هست

شریعت رهبر ذرّات آمد **(23)**

ز عین جان نمود ذات آمد

نه شرعت گفت گز صورت کزرکن

دل و جانت بمعنی راهبر کن

نه شرعت گفت حشری هست بی شک **(24)**

نمیدانی توای افتاده در تک

نه شرعت گفت نیک و بد بتحقیق

تو از معنی بدان ای دوست توفیق

ز قول شرع شو آگاه معنی **(25)**

که خواهی رفتن اندر راه معنی

ز قول شرع مگذر تا شوی یار

[درآن وقتی که باشد لیس فی الدّار][1990]

ز قول شرع مردم من ز باطل

که آمد معنی جانم بحاصل **(26)**

ز قول شرع اینجا در صراطم

زراه راست جویای نجانم

ز قول شرع چون دیدار دیدم

من اندر عین جانان نا پدیدم **(27)**

خدا را یافتم درجان حقیقت

که بسپردم طریقت در شریعت[1991]

[1990] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[1991] Bir an bile şeriatı elden bırakma! Sen var olduğun sürece o senin yol göstericindir. Şeriat bütün zerrelerin rehberidir. Şeriat canın aynı ve zât göstericidir. Sûretten geç diyen; canını ve gönlünü mânâ yoluna ilet diyen, şüphesiz haşr vardır diyen şeriat değil midir? Ey dibe düşmüş! Sen bilmiyor musun? Şeriat sana net olarak iyi ve kötüyü belirlemedi mi? Ey dost! Sen mânâyı bil ki muvaffak olasın. Mânâ yoluna gitmek istiyorsan şeriatın sözü ile manaya âgâh ol! Şeriatın sözünden çıkma ki "Leyse fiddâr" zamanında yâr olasın. Şeriatın sözü benim doğru yolumdur. O benim kurtarıcı ve doğru yolumdur. Şeriatın sözünde sevgilinin yüzünü gördüm. Ben sevgilinin gözlerinde kayboldum. Tarikatı şeriat üzere teslim ederek Allah için hakikatin canını buldum. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh8 (26.06.2024).

Āh ey sālik-i **[438a] (1)** rāh-ı ṭarīḳat ve ṭālib-i esrār-ı ḥaḳīḳat! ʿİlm-i şerīfe rūşen olsun ki bu rāh-ı bī-pāyānda olan mehālike ġāyet **(2)** yoḳdur. İmdi evvelā şānıñu ḥüsn-i teveccüḥ ile ışlaḥ ve ḥāliñü şerīʿat-ı şerīfe ile taṣḥīḥ ve iflāḥ ḳıl ki meʾmūlüñe vāṣıl **(3)** ve murāduña nāʾil olasun. Ser-rişte-i murād ḫod pīr-i ṭarīḳātüñ ḳabża-i terbiyesindedür. Ve ol mürşid-i kāmil tevfīḳ-i **(4)** ilāhī ile mehālik-i rāhdan ḫalāṣ ve dārü'l-emn-i vaḥdetde ḳurb-ı dergāh-ı eḥadiyyet ile iḫtiṣāṣ bulup **(5)** sālik-i ṭarīḳat ve aṣḥāb-ı ṣıdḳ ve muḥabbeti mehālik-i rāhdan taḫlīṣ ve maḳṣad-ı aṣlīye irşād ve hidāyet içün **(6)** mürsel olmışdur. Ṭarīḳ ise ṣādıḳlar içündür yoḫsa sābıḳlar içün degüldür. Felihāẕā Ḥaḳḳ'a vuṣūl ṣıdḳdan **(7)** ġayr ile olmaz. Pes, sen daḫı ṣādıḳ iseñ şeyḫ senüñ bābuñ ve kāşif-i ḥicābuñdur. Eyle olsa pīr-i ṭarīḳat **(8)** her ne murād iderse anuñla müʾtemir ve her ne şeʾyden zecr iderse andan münzecir ol zīrā emr-i pīr muvāfıḳ-ı emr-i ḳadīrdür. **(9)**

و قال فی شی حسبی الله فبذلک الحقّ منک و لیس ذلک بعجیب فالحقّ دلیل من هوالیه قاصد و مکرم بالعطاء **(10)** من هوعلیه وافد[1992] فالطالبون و فد الله بحضرته تحط رحالهم و بالنظر الیه ینتهی طلبهم و آمالهم **(11)** لیس وراءالله مر می و لاالله منتهی فاوّل مایلرنک عند ظهور الارادة و هی عین السّعادة طلب الا ستاد الموصل **(12)** لتبلیغ المراد بترک الخلاف و العناد فهو دلیل الحقّ لمن اتاه بالصّدق والاعتقاد[1993]

Fe iẕā kāne keẕālik ol **(13)** maṭlaʿ-ı envār-ı ṭarīḳat ve menbaʿ-ı esrār-ı ḥaḳīḳat, ḫātem-i velāyet, maẓhar-ı tāmm-ı nūr-ı ḫilāfet, şāh-ı evliyā İmām-ı ʿAliyyü'l-Murteżā **(14)** ol pehlivān-ı nev-müselmān-ı ḫāliṣü'l-cinānı irşād u hidāyet ve ṣırāṭ-ı müstaḳīm-i tevḥīde delālet içün İbn Mülcem'e taḥḳīḳ itdügi **(15)** esrār-ı ḳatl ve ḳıṣāṣı bi-ṭarīḳi'l-ḥikāye aña taʿlīm ve ifāde ḳılup maḳtūli āyet-i mensūḫaya teşbīh buyurduḳdan soñra **(16)** aḥvāl-i şebi rūz ve işġāl-i rūzī

[1992] Derkenar: وافدمرد رسول فرستاده والجمع وقدمثل صاحب و صحب و جمع الوفد افاد ووفود والاسم وفادته ووافد من الابل ماسبق سایرها ووفد کروه مردم ووفد ووفادة نزدیک ساطان شدن ای بدر گاه پادشاه شدن ووفد زروة الجبل من الرسل المشرف و حط بار را افرونهادن و فرو آمد بمنزل (Vâfid: Gönderilmiş haberci. Ve'l-cem' vüfüd misli sâhib ve suhub. Vefd: İnsan topluluğu Vefâde: Sultana yaklaşmak yani sultanın kapısına gitmek. Yükü yere bırakmak ve menzile inmek).

[1993] Her şey için şunları söyle: Bana Allah yeter. Bu hak sendendir. Bu olağanüstü bir durum değildir. Hak, onu hedefleyen kişiye yol gösterir; ona ulaşan kimseye de ikram edilir. Allah'ın huzuruna varmak isteyenler eyerlerini hazırlarlar. Buna göre de istekleri ve hedefleri nihayete ermiş olur. Allah'ın ötesinde bir amaç yoktur. Allah son amaçtır. İrade –ki bu saadetin bizzat kendisidir- ortaya çıktığında sana gerekli olan ilk şey maksada tebliğe götüren üstadı hilaf ve inadı terk ederek talep etmektir. İşte bu, doğruluk ve inançla gelen kimseyi hakka götüren şeydir.

şeb-i nāsiḫ olduġına daḫı temṡīl idüp buyururlar ki ey pehvilān-ı ṣādıḳ ve müselmān-ı **(17)** lāḥıḳ! Esrār-ı ḳatl ve ḳışāṣdan su'āl iden İbn Mülcem'e eyitdüm: "Ey ġāfil-i lā-yefhem! Bu ḫod maḥsūsātdandur görmez misün ki **(18)**

(وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً)[1994]

feḥvā-yı kerīmi üzre ol ḳādir ü muḳtedirüñ **(19)** emriyle

[3904-1] شب كند منسوخ شغل روز را

şeb rūzuñ şuġlini nesḫ ider. Yaʿnī ẕikr-i maḥal irāde-i ḥāl-i ṭarīḳi üzre **(20)** nehārda bedīdār olan ḥalḳuñ meşġale ve kārlarını dest-i nevm-i şeb nesḫ ve taʿṭīl ider. Ammā ʿāḳıbetine **(21)** naẓar idüp

[3904-2] بين جمادئ خرد افروز را

şebde olan cemādı ve ḫuftekīyi gör kim ḫurd-efrūzdur. **(22)** Yaʿnī bir miḳdār nevm ve istirāḥat ile havāss ve ḳuvāya sükūnet ve ʿuḳūl-ı erbāb-ı nühāye rāḥat ḥuṣūle gelüp

[3905-1] [باز شب منسوخ شد از نور روز

girü şeb-i deycūr, nūr-ı rūzdan mensūḫ ve maḥv oldı.

[3905-2] تا جمادى سوخت زان اتش فروز

Tā ki cemād-ı gül ol rūz-ı āteş-furūzdan yanup nūr-ı rūze mülḥaḳ oldı. Yaʿnī ẓikr-i sebeb-i irāde-i müsebbib ḳāʿidesi üzre şebde olan nevm-i sükūnet ve ḫ̆āb-ı rāḥatda olan erbāb-ı istirāḥat][1995] **(23)** yaḳaẓān olduḳlarında her birinüñ nūr u ḳuvvet ve fem ü dirāyeti ziyāde olur. Ve kesel ü fütūrları **(24)** maḥv u zā'il ve neşāṭ u beşāşete nā'il olup aṣḥāb-ı baṣīretلَنَّوْمُ أَخُ الْمَوْتِ[1996]ne

[1994] İsrâ 17/12: "**Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık.** Rabbinizden lütuf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye **gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık.** İşte biz her şeyi açıkça anlattık."
[1995] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[1996] Uyku, ölümün kardeşidir.

maʿnādur bilür. **(25)** Ḥaḳḳā ki ḥālet-i nevme mümāṯil olan mevt-i ācil ḫavāss ve ḳuvāyı ʿamelden bāṭıl ve ʿaḳl-ı raʿnāyı neş’e-i **(26)** dünyeviyyeye olan şuʿūrdan ʿāṭıl ḳılup ve ʿanāṣır-ı çār-gāneden ḫayyāṭ-ı meşiyyet-sūzen-ı ḥayāt ile **(27)** dikdügi libās-ı teni, ḳāmet-i mevzūn-ı rūḥdan ḫalʿ idüp dest-i memāt, miḳrāż-ı fenā ile bürīde **[438b] (1)** ve ifnā ḳılduġı min ḥayṯü’ṣ-ṣūre kerāhet ve vaḥşet getürür ve Kitāb-ı Rabbānī’de **(2)** (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰى)[1997] ḥükm-i şerīfi nufūs-ı ġāfile ve mücrimeye ruʿb u ḫaşyet virür velākin **(3)** ber-mūceb-i

(وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)[1998]

ol ḳıṣāṣuñ żımnında [bi-ḥasebi’l-maʿnā müʾminlere][1999] envāʿ-ı ḥayāt u ṣıḥḥat ve rāḥat u **(4)** ʿāfiyet olup hemān şeb ile rūzuñ iyāb ve ẕehābında olan fevāʾid-i celīle gibi eger ḳıṣāṣ ve eger **(5)** imātede envāʿ-ı ḥikmet-i ʿacībe ve menfaʿat-ı ġarībe vardur. Emdi ey müʾmin-i muḳbil ve müstemiʿ-i ḳābil!

گرچه ظلمت آمد (6) آن نوم و سبات [3906-1]

Egerçi kim ol nevm ü rāḥat ve sebāt-ı istirāḥat rū-pūş-ı ʿaḳl ve ḥavāss olduġı **(7)** cihetden ẓulmet geldi velākin

نی درون ظلمتست آب حیات [3906-2]

āb-ı ḥayāt ẓulümātda degül midür? Ẓulmet der ḫod **(8)** pes āb-ı ḥayāt ḥiss ve idraḳüñ daḫı ẓulümāt-ı sübāt ve ʿayn-ı ḥayāt-ı ebedī tarīkī-i nevm-i memātda mütefeccir **(9)** olduġı mukarrerdür. Meşelā mevtānuñ pister-i ḳubūrde nevm ü sübātları yevm-i ḳıyāmete dek istirāḥat **(10)** olup nehār-ı ḥaşrde herkes dünyāda olan kesbine göre maʿīşet ḳılmaḳ içündür.

[1997] Bakara 2/178: “Ey iman edenler! **Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı.** Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.”

[1998] Bakara 2/179: “Ey akıl sahipleri! **Kısasta sizin için hayat vardır.** Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz.”

[1999] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[Maṭlab: Tefsīr-i وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا]

Kemā ḳāle **(11)** tebāreke ve Teʿālā:

(وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا[2000] وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا)[2001]

(12) yaʿnī Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur ki: "Benüm ḳullarum biz ʿaẓm-i şān ve maḥż-ı kerem ü iḥsānımuzdan tekmīl-i saʿādeti'l-ebediyye **(13)** ḳuvā-yı ṭabīʿiyyeñüze ḥuṣūl-i taḳviyet içün nevm-i sübātı ḳuvā-yı cismāniyyeñüzi, aʿmāl-i irādiyye-i **(14)** beşeriyye ve efʿāl-i iḫtiyāriyye-i ḥayvāniyyeden muʿaṭṭal ḳılduḳ ve efʿāl-i ṭabīʿiyyenüñ itmām ve istikmāli içün **(15)** şeb-i deycūrı libās-ı sātir ḳılduḳ tā ki sizüñ ḥavāss ve idrākiñüzi ġışāʾ ẓulem ve ġıṭāʿ-i dühemī ile pūşīde **(16)** ḳıla ve iktisāb-ı emr-i meʿāş ve ictilāb-ı esbāb-ı intiʿāş içün nehārı size vaḳt ü zamān taʿyīn **(17)** eyledük." İmdi çünki leyl libās u memāt ve nehār meʿāş u ḥayāt idügi muḳarrer oldı. Her bir ʿabdüñ **(18)** ẕimmet-i himmetine iktisāb-i meṭālib ve ictilāb-i meʾārib içün ḥareket ü intiḳāl ve teḳallüb ü irtiḥāl lāzım **(19)** geldi. [2002] كما قيل اصل السّيّئات الرّاحة واساس الحسنات اليقظة والحركة Ammā ne çāre kim muḳteżā-yı **(20)** ġaflet istirāḥat ve māniʿ-i ḥareketdür.

كما قيل لولا الغفلة لبطلت الحكمة ولهذا قال بعض المفسّرين المحقّقين **(21)** وجعلنا نومكم ثباتًا يعنى غفلتكم استراحةً وجعلنا اللّيل لباساً يعنى كشفنا عليكم نهار الكسب **(22)** باللطيفة الجماليّة لتكسبوا و تستريحوا و جعلنا النهار معاشا يغنى كشفنا عليكم نهارالكب **(23)** بالطيفته الجماليته لتكبو معاشكم فى العاجل والآجل[2003]

[2000] Derkenar: سبات آسایش خواب و بیاسودن وبخوان رفتن اسبته جمع (Sebât: Huzurlu uyku, rahat etmek ve uykuya dalmak.-Esbite-).

[2001] Nebe 78/9-10-11: "Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık. Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık. Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık."

[2002] Nitekim şöyle denilmiştir: Kötülüklerin temeli rahatlıktır. İyiliklerin temeli ise uyanıklık ve harekettir.

[2003] Nitekim şöyle denilmiştir: Gaflet olmasaydı hikmetin bir anlamı kalmazdı. Bu yüzden bazı araştırmacı müfessirler gelecek ayetlerin tefsirinde şöyle demiştir: "Uykunuzu dinlenme vesilesi kıldık." (Nebe 78/9) Necmeddîn-i Dâye, **et-Te'vîlatü'n-Necmiyye fî Tefsiri'l-İşârî ve's-Sûfiyye**, Cilt: 6, s. 263.

Yani gafletinizi istirahat haline getirdik. "Geceyi (uyku için) örtü yaptık." (Nebe 78/10) Yani, sükûnet bulasınız ve istirahat edesiniz diye sizi şeffaf bir örtüyle örttük. "Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık." (Nebe 78/11) Yani, acil ve acil olmayan maişetinizi kazanmanız için şeffaf geçimlik gündüzünü size açtık.

Āh ey nevm-i ġafletten bedīdār olan **(24)** mübtelā-yı derd-i yār! Eger dest-i ʿināyet-i(فَمَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ)[2004] niḳāb-ı ʿanber iken şebi vech-i ʿarūs-ı nāzenīn **(25)** nehārdan refʿ idüp meşşāṭa-i hidāyet(وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً)[2005] zülf-i zībā-yı şaḳaḳun **(26)** perīşān ḳılsa ḫafiyyāt-ı esrār-ı ʿalem dīde-i cihān-bīn-i merdümde cilve-ger olup çeşm-i yaḳīn, envāʿ-ı **(27)** envār-ı āyāt müşāhedesiyle Ḫudā-bīn olurdı. Pes, şol şeb-i siyeh-fām ki ġaflet-encām olmaya **[439a] (1)** anuñ ẓulmetinden ġam-ġīn olma. Zīrā

نی در ان ظلمت خردها تازه شد [3907-1]

ʿuḳūl-i derrāka ol tārīkī-i şeb **(2)** ve ẓulmet ḫ̆ābda tāze olmadı mı ve leṭāfet ve ṭarāveti andan ḥuṣūle getürüp ṣaḳāle-i mirʾāt-ı ḥavāss **(3)** ve müdrikāt olmadı mı? İmdi şeb egerçi maḥall-i ġaflet-i aġyār ise ne iʿtibār ki ḫalvet-ḫāne-i ebrār **(4)** ve āyīne-i tecellī-i dīdār olup āb-ı ḥayāt-ı esrār ẓulmet-i şebden bedīdārdur. Ve hemçünān şeb-i memāt **(5)** küffār ve füccāruñ çāh-ı siccīn-i seyyiʾātı olduġına ne ġam ki müʾminān-ı aḫyāruñ gülşen-i ḥasenātı **(6)** ve medāric-i meʿāric-i ḳurbātıdur. Meşelā müʾminlerüñ mevti

سکتهٔ سرمایهٔ آوازه شد [3907-2]

bir sekteye **(7)** benzer ki sermāye-i āvāze oldı. Yaʿnī zemzeme-perdāz-ı neġāmat olan ḫūb āvāzlar mūsiḳīde **(8)** olan ḳānūn-ı ḥalāvet-nümūn üzre ḫilāl-ı terennümātda nefesine ārām içün sekte itmek **(9)** sermāye-i āvāz olduġı gibi müʾminlerüñ ḥīn-i intiḳālde āmed u şud-i nefese sekte virüp **(10)** birḳaç gün ḳaṭ-ı kelām ḳılduḳları sermāye-i ḥayāt-ı ebedī ve sebeb-i izdiyād-ı saʿādet-i sermedī **(11)** olur.

[2004] İsrâ 17/12: "Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye **gece alametini giderip** gündüz alametini aydınlatıcı kıldık. İşte biz her şeyi açıkça anlattık."

[2005] İsrâ 17/12: "Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip **gündüz alametini aydınlatıcı kıldık.** İşte biz her şeyi açıkça anlattık."

Şiʿr:

Gel ey dilber iki ʿālemde cānsın

Gel ey cān sen baña ṣor kim ne cānsın

Ḥayāt-ı ḫıżır aḳar dāʾim lebüñden

(12) Anuñ-çün çeşme-i āb-ı revānsın

Ṣaçuñ būy-ı ḫaṭā ve rūmı ṭutdı

Bu būy ile siḥr-i ʿanber-feşānsın

Dehānuñ sırrını hīç kimse bilmez

(13) ʿAcāʾib noḳṭasın şerḥ ü beyānsın

Cihānuñ çünki sehl imiş ziyānı

Zamānsuz ʿāşıḳa sen bī-nişānsın

Ḥüseynī çün seni bildi ezelde

(14) Ḥaḳīḳat bildi kim sen lā-mekānsın

[Maṭlab: ظهور نور نهار الرّوح اذهب ظلمة ليل النّفس]

İmdi benüm rūḥum! Reyb ü gümāndan berī ol kim her ziyānuñ żımnında niçe sūd-ı menfaʿat **(15)** ve her meşaḳḳatüñ ʿāḳıbetinde envāʿ-ı rāḥat ve her

ʿusruñ taḥtında eṣnāf-ı meserret taʿbiye olınup lā-cerem mevt ve fenā **(16)** muttaṣıl-ı ḥayāt ve bekādur aña binā᾽en ki

که زضدها ضدّها آید بدید [3908-1]

الایشأ متمیّز باضداد ها[2006]

mışdāḳınca **(17)** eżdād eżdād ile bedīdār olup Ḥaḳḳ sübḥānehū ve Teʿālā ḳudret-i kāmile ve ḥikmet-i şāmilesiyle

روشنائ آفرید (18) در سویدا [3908-2]

süveydada rūşenālıḳ yer itdi. Yaʿnī miḳdār-ı merdümüñ olan süveydā-yı çeşmde nūr-ı baṣar ve müşāhede **(19)** ve merdüm-i dīde mānendi olan dem-i süveydāyı ḳalbde, nūr-ı ru᾽yet ve basīret ve sevād-ı zulümāt-ı nefsde nūr-ı rūḥ-ı melek-ḫaṣlet **(20)** taʿbiye buyurdı.

Şiʿr:

مرحبا ای پرده تو آن پردهء

گر جهان جان نشان آورده

درربا جان را و بر بالابرو

(21)اندرآن عالم که دلرابرده[2007]

قال الشّیخ الاکبر والاکرم والمرشد الکمّل الاعظم بالکشف الاتمّ][2009] [ایها الاخوان والخلاّن][2008] اعلموا انّ الرّوح والنّفس کاللّیل والنّهار اذا ظهر احدهما بطن الاخر **(22)** فطلوع الفجر انسلاخ حکم [اعلموا اللّیل ودخول حکم النّهار وما بین طلوع الفجر الی طلوع الشّمس برزخ **(23)** فاذا ظهر نور الرّوح وهبت ظلمة النّفس والبرزخیّة بینما هی سبقیّة آثار البشریّة فاذا تنفّس النّور علی الظّلمة **(24)** اذهب حکمها وبقی اثرها واذا صار النّور فی الاستواء لاحکم للسّوی فاللیل ظلمة البشریّة والنّور نور الرّوحانیّة **(25)** فاذا ظهر

[2006] Şeyler, zıtlarıyla ayırt edilir.
[2007] Ey perdesi o perdeden olan! Merhaba! Ey can âleminden işaret gösteren! Merhaba! Canı al ve gönlü götürdüğün o yüksek âleme götür! Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 1079.
[2008] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2009] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

(اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ)واشار اليه تعالى بقوله (يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ النّور ذهبة الظّلمة (فَمَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ وَالسَّمٰوَاتُ) **(26)** وكذا اشار اليه بقوله (يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ) وقا وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً) **(27)** لانّ الرّوح علويّةٌ نورانيّةٌ والنّفس سفليّة ظلمانيّة فاذا ظهر نور الرّوح اطفئت نار النّفس بماء الرّحمة

[439b]

(1) فقالت نار النّفس لنور الرّوح جز يا مؤمن فقد اطفأ نورك بهى الكون كلّه نور عند ابصر والحقيقة بارزة **(2)** لمن استبصر والحقّ ظاهر وهو من الظّهوراظهر والنّور ساطع اذهل العقول وللعيون بَهر الكون كلّه ظلمة **(3)** لولا انّك الحقّ المبين والدّار كلّها بلاء ومهنة لولا انّك الحافظ المعين الانسان مخلوق على احسن تقويم ثمّ **(4)** مردود الى اسفل سافلين يعلم المجهول ويجهل المعلوم له التّلوين والتّمكين ان رقى فأل الغاية وان هبط **(5)** فأل النّهاية وهو المبدأ به فى العدوّ التّعيّن الوجود منه أخذ والكلّ عليه وارد والقلب واجدٌ وفاقدٌ **(6)** خراب بالشّكّ معمور باليقين كنزك معك وانت لا تدرى واسباب السّير مهيّئة وانت لا تسرى وجودك **(7)** حجابك ورؤيتك اياك سرابك وقوفك مع الاشكال حجبك وتهت حتّى لا تدرى مطلبك فلو منك **(8)** سريت لشاهدت ورأيت فكم من محجوب بعينه عن رؤية عينه فمن تخلّص من الشّبهات وعمى عن المرئيّات **(9)** انتقل الى المعانى الصّحيحة وتكلّم باللّغة الفصيحة واجتمع له ما كان به تفرّق ورأى الحقيقة على ما هى عليه **(10)** وتحقّق فالمطلوب انت لو كشف لك عنك والسرّ فيك لو برز لك منك الحجاب انت لوازلته **(11)** والنّور ظاهر فيك لو شهدته ما برز عنك الاّ ما بطن فيك وما بطن فيك الاّ ما برز عنك نورك سابق **(12)** لظلمتك وتوحيدك مركوزفى اصل فطرتك وانت مقيّد بتركيب صورتك ومطلق ببسط روحانيّتك **(13)** الجمال يحييك ويثبّتك والجلال يفنيك ويمحقك ان رقيت الى المعالى فهى لك وانت لها وان حلت **(14)** روحك الحضرة فهو محلّهاومنزلها الارواح اذا غمست بحر النّور والتحقت بعالمها العلوىّ **(15)** وتقدّست واجابت داعى الحضرة وحضرت وقام بها السّر الأَلَهىّ شهدت ما كانت عنه حجبت **(16)** واتّصلت بما به عنه انفصلت وعادت كما كانت وما برحت واعدّ لها مالاعين رأت **(17)** ولااذاً سمعت ولاخطر على قلب بشر وسَرت سير العوالم فبالله يا اخى سِر فانت به **(18)** وله وفيه وحياتك منه ومماتك عنه وفناؤك منك وبقاؤك به (هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ) انبسطت **(19)** العوالم وانتشرت وبرزت العلوم الالَهيّة للعالم واتّسعت وكشف للقلوب **(20)** عن الغيوب وظهرت وافيظ عليها من نور الارواح فاستنارت القلوب بها واشرقت **(21)** وزال عنها كدر الاغيار وصفت وانفصل عنها شومها وتخلّصت وانفكّ قيد اشكالها **(22)** وأطلقت والقت السّمع وشهدت ما عنه اخبرت وطلع فجر ليلها واصبحت **(23)** وتجلّى للبصائر مسودّها فابصرت وامتدّت البصائر والابصار بنور شهودها **(24)** فرأت الحقّ ظاهراً فى كلّ مرئيّ رأت ومحقت بقيّة الباقيات والحقايق تحقّقت **(25)** والتحق الازل بالابد والملك لله الواحد الاحد الّذى لم يتّخذ ولداً ولم يكن له شريك فى الملك **(26)** لا اله الاهو ذوالجلال والاكرام الّذى تقدّست ذاته عن شبه الاجسام المؤلّفة من الجواهر المتحيّزة **(27)** والاعراض الفانية جلّت صفاته عن الوصف بنعوت ابرزها الاوهام بمدلول القياس

[440a]

(1) فاخطاء منهم الصّواب وانا احمده على حسن توفيقه واسأله هداية لطريقه والهام الحقّ بتحقيقه وقلباً موقناً **(2)** بتصديقه وعقلاً نورانيًّا بعناية توفيقه وروحاً روحانيّةً بتشويقه ونفساً مطمئنّة ً **(3)** من الجهل وتضبيقه وفكراً لمّاحاً بالماع الفهم وبريقه وسليماً عن زخرف الفانىوتزويقه[2010] وسرًّا ازهر بسلسبيل **(4)** الفتح ورحيقه وبصيرةً تشاهد سرّ الوجود فى تغريب الدّور و تشريقه وحواسًّا سالمةً لمجار الرّوح **(5)** وتطريقه[2011] وقطرةً خالصةً من زكام النّفس و تطبيقه وقريحةً منقادةً بزمام الشّرع وتوثيقه ووقتاً **(6)** مساعداً لجمعه وتفريقه ولساناً مبسوطاً ببسط البسط وترويقه[2012] وفصاحةً تدهش[2013] طبيعىّ الطّبع **(7)** وتخليقه[2014] وصلوَته على خير خلقه محمّد وآله وصحبه وفريقه[2015]

[2010] Derkenar: تزويق نقش يقال زوقت الكلام والكتاب اذاحسنته و قومته (Tezvîk nakış yukâl).

[2011] Derkenar: ترويق صافى كردن شراب (Tervîk: Şarabı saflaştırmak).

[2012] Derkenar: تطريق راه دادن ونزديک مرغ خايه را بزادن وزن بزادن (Tatrîk: Yol vermek ve kuşun yumurtlaması, kadının doğurması).

[2013] Derkenar: تدهيشسرگشت و خيره كردن (Tedhîş: Aylak etmek ve hayret etmek).

[2014] Derkenar: تلحيق ان كان بالحاء المهمله بهواشدن مرغ وباالبعجته نسو كردن ى (Tahlîk: Kuşun uçması, acem cim'i ile düzleştirmek yani bir nesneyi sirancak (?) etmek).

[2015] En kâmil, ikram sahibi ve tam bir keşfe ulaştıran en yüce ve mükemmel bir mürşit olan şeyh şöyle demiştir: Ey kardeşler ve dostlar! Bilin ki, ruh ve nefis gece ve gündüz gibidir; biri ortaya çıkınca diğeri gizlenir. Fecrin doğması gecenin hükmünün bittiği, gündüzün hükmünün başladığı anlamına gelir. Fecrin doğuşuyla güneşin doğuşu arasında bir berzah bulunur. Ruhun nuru ortaya çıkınca nefsin karanlığı gider. Bu ikisi arasındaki berzah, beşerilik izlerinin kalmasıdır. Nur, karanlık üzerine nefes aldığında hükmü gider, izi kalır. Nur istiva halinde olduğunda başkasının hükmü kalmaz. Gece beşeriliğin karanlığıdır. Nur ise ruhaniyetin aydınlığıdır. Nur ortaya çıktığında karanlık kaybolur. Allah gökyüzü ve yeryüzünün nurudur. Allah Teala buna şu sözüyle işarette bulunmuştur: "Bir gün gelecek, yer başka yere, gökler de başka göklere dönüştürülecektir…" (İbrâhîm 14/48) Aynı şekilde şu sözünde de buna işaret vardır: "Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar." (Hadîd 57/6) Başka bir yerde şöyle demiştir: "…Gecenin nişanını siler, aydınlatıcı olarak gündüzün nişanını getiririz." (İsrâ 17/12) Zira ruh, nurani bir yücelik; nefis ise karanlık bir alçaklıktır. Ruhun nuru parlayınca nefsin ateşi rahmet suyuyla söner ve nefsin ateşi ruhun nuruna şöyle der: "Geç ey mümin, senin nurun benim ateşimi söndürdü." Gören kişiye göre kainatın tümü nurdur. Görmek isteyene hakikat açıktır; hak zahirdir. Zahir olmaktan da ötedir. Nur parlaktır, akılları şaşırtır, gözlerin nefesini keser. Sen, apaçık hak olmasan kainatın tümü karanlıktır. Sen koruyucu ve yardım eden olmasan dünya bütünüyle bela ve musibettir. İnsan en güzel surette yaratılmıştır. Sonra en alçak mertebeye indirilmiştir. Bilinmeyeni bilir; bilineni bilmez. Birçok farklı imkana sahiptir. Yükselirse sona kadar, düşerse dibe kadar ulaşır. O tayin bakımından onun başlangıcıdır. Varlık ondan başlamıştır. Her şey ona varacaktır. Kalp ona tutkundur, ondan yoksundur; şüphe ile harap haldedir; yakîn ile imar edilecektir. Hazinen senin yanındadır, halbuki sen bunu bilmemektesin. Yolculuğun sebepleri hazırlanmıştır ama senin yolculuktan haberin yoktur. Senin varlığın senin örtündür. Senin kendini görmen senin serabındır. Şekilleri idrak etmen seni engeller ve yoldan çıkarır; böylece hedefini fark edemezsin. Şayet yola çıkarsan iki gözündeki görme yetisinin engellendiği nicelerini görür ve müşahede edersin. Kim şüphelerinden kurtulur ve görünenlere karşı kör olursa sahih anlamlara ulaşır, fasih lügat ile konuşur, ayrı olduğu şeylerle bir araya gelir, hakikati olduğu ve gerçekleştiği gibi görür. Amaç, eğer sende keşfedilirse sensin. Sır, eğer senin içinde ortaya çıkarsa sendedir. Örtü, eğer onu kaldırırsan sensin. Nur senin içinde parlar. Şayet onu müşahede edersen sadece senin içinde gizlenen kadarı sana aşikar olur; sana aşikar olanı da içinde gizlenir. Senin nurun, karanlığının önündedir. Tevhidin ise fıtranının temeline yerleşmiştir. Sen ise görüntünün bir araya getirilmiş halinle sınırlısın. Ruhaniyetinin genişliği kadar kayıtsızsın. Cemal sıfatı seni yaşatıp, sevap kazanmana vesile olur. Celal sıfatı ise senin öldürür ve yok eder. Eğer bir takım manalara yükselirsen onlar senindir, sen de

Āh kim bu ʿayn-ı yaḳīn ve müşāhedātdan **(8)** feyżān ve mecārī-i vesīʿa-i elfāẓ-ı ʿArabiyyeden tereşşuḥ ve cereyān iden āb-ı ḥayāt-ı kelimāt ehl-i kemālātı ʿacabā **(9)** ḫullān-ı ṣafā, aḳdāḥ-ı ismāʿ-ı tefehhümāta ḳoyup ve dest-i sāḳī-i ḳābiliyyātdan teşne-leb-i idrākāta alup nūş-ı cān-ı **(10)** sermedī-i ḥayāt itdiler mi? İmdi henūz ol silk-i taḥrīre muntaẓam olan kelimāt-ı rūḥ-efzānuñ setīre-i ʿarūs-ı **(11)** maẓmūn-ı sitāre meʾnūsı ḳanāʿ-ı rāzı veche nāzından ber-endāz olmayup dīde-i fehm ve niyāza çehre-güşā **(12)** olmadıysa ʿuyūn-ı müstemiʿīn ol cemāl-i ʿişve-zen-i pür-delāle çeşm-i idrāk-i iktiḥāl ile yek laḥẓa naẓar ḳılup aḳdāḥ-ı **(13)** aḥdāḳ-ı istiʿdād ve evānī-i fehm ve ḳābiliyyetleri ve saʿbınca āb-ı zülāl viṣālinden reyyān olmaġı-çün bir ḳaṭresi **(14)** mecrāy-ı lisān-i Türkīden icrāya ictirā olındı. Beyt:

فاش میگویم و از گفته خود دلشادم

بندۀ عشقم و از هر دوجهان آزادم[2016]

---

onlara aitsin. Eğer huzur senin ruhuna dolarsa orası artın onun yeri ve makamı olur. Ruhlar nur denizine batırılıp ulvi alemine kavuştuğunda, takdis edilip huzura olan davete icabet edip kabul edildiğinde ve ilahi sır ona kavuştuğunda gizlenen her şeye şahit olur, ayrı düştüğü her şeye kavuşur, olduğu hale geri döner. Ona, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, hiçbir beşerin hatrına gelmeyecek şeyler hazırlanır. Alemlerin seyri ile yürürsün. Allah'a yemin olsun, ey kardeşim! Yürü, sen onunlasın, ona aitsin, ondasın. Senin hayatın ondan gelmektedir. Ölümün de ondandır. Yok oluşun sendendir, baki oluşun da onunladır. "İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur" (Kehf 18/44) Alemler genişleyip yayıldı. İlahi ilimler alemde zuhur edip dağıldı. Kalplere bir takım gaybi bilgiler aşikar olup zahir oldu. Onların içine ruhların nurları dolduruldu. Kalpler bu nurlarla yanıp parıldadı. Bu nurlar sayesinde ondan başka şeylerin (ağyâr) kederi yol oldu. Kederin uğursuzluğu ondan ayrılıp, kurtuldu. Şekillerinin sınırı kalktı ve serbest kaldı. Kulak verdi ve kendisine haber verilene şahit oldu. Gecesinin fecri doğdu ve sabahladı. Gözlere tecelli edip karanlıkları görür kıldı. Görenler ve gözler şahitliğin nuruna erişti ve görülen her şeyde hakkı açık bir şekilde gördü. Kalanların kalıntıları silindi. Hakikatler gerçekleşti. Ezel, ebede kavuştu. Mülk bir ve tek olan, hiçbir çocuğu olmayan, mülkünde hiçbir ortağı olmayan Allah'a aittir. Celal ve ikram sahibi olan ondan başka hiçbir ilah yoktur. O ki, zatı, boşlukta yer kaplayan cevherlerden ve yok olan arazlardan oluşan cisimlere benzemekten münezzehtir. Onun sıfatları, vehimlerin kıyas yoluyla ortaya çıkardığı ve doğruyu ıskaladığı bir takım özelliklerle nitelenmekten yücedir. Ben ona en güzel şekilde hamd ediyorum. Beni doğru yola ulaştırmasını, hakkın ilhamını gerçekleştirmesini, onu yakin olarak tasdik eden bir kalp, inayetiyle nurani bir akıl, onun teşvikiyle ruhani bir ruh, cehaletten arınmış bir nefis, anlayış parıltıları saçan bir düşünce, fanilik süsünden selamet, fetih pınarının çiçekleriyle süslenmiş öz sır, varlığın sırlarını müşahede edecek bir basiret, ruhun yollarını doğru bir şekilde duyan bir his, nefsin hastalığından kurtulmuş bir fıtrat, şeriatın dizginiyle yön alan bir yetenek, onunla bir araya gelip ayrılmaya müsait bir vakit, geniş geniş konuşacak bir lisan, şaşılacak derece bir fesahat vermesini ondan istiyorum. Onun yarattığı kimseler içinde en hayırlı olanı olan Muhammed'e, onun ailesine ve arkadaşlarına salat ve selam olsun.

[2016] Âşikâre söylüyorum ve bu tarzda söylemekten mutluyum. Ben aşkın kölesiyim. İki cihandan da azât olmuşum. Hâfız-ı Şîrâzî, **Dîvân-ı Hâce Şemseddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî,** s. 369.

(15) Pes, iḫvān-ı muḥabbet-intimānuñ ʿilm-i şerīflerine muḳaddemā inhā olınmış idi ki her şeyʾ żıddıyla hüveydā olup ḥattā nūr-ı nehāruñ **(16)** iyābı lā-cerem ẓulām-ı leylüñ sebeb-i ẕehābı olmış idi. Hemçünān rūḥ-ı ʿulviyye-i nūrāniyye daḫı rūz-ı pür-nūra **(17)** ve nefs-i süfliyye-i ẓulmāniyye şeb-i deycūra mümāṣil olup ġarabet bundadur ki nūr-ı āb-ı ḥayāt-ı rūḥ, ẓulümāt-ı nefsde pūşīde **(18)** ḳılınmışdur. Pes, nūr-ı rūḥuñ ḳadem-i ẓuhūr ve iclāli ẓulumāt-ı nefsüñ bāʿiṣ-i ẕehāb ve zevāli olup āfitāb-ı rūḥ maḥall-i **(19)** istivāʾ-i vaḥdete irtifāʿ itdükde ẓilāl-i beşeriyyeden eṣer ḳalmayup

آمدِ ایّام وصل رفت زمان حجاب[2017]

(20) mefhūmı çehre-güşā olur. Zīrā rūḥ bir nūrdur ki ʿindeʾẓ-ẓuhūr āb-ı raḥmetle nār-ı nefsi iṭfā itmekle nār-ı nefs **(21)** nūr-ı rūḥa

جز یا مؤمن واستعجل فان نورک اطفالهبی[2018]

deyü lābe-künān olur. Fe iẕā kāne keẕālik ehl-i nefs olan **(22)** kāfirān ve müşrikān leyle-muẓlime-i cehālet ve şeb-i deycūr-ı ġavāyet ve ehl-i rūḥ olan ebrār-ı müʾminān rūz-ı nev-rūz-ı **(23)** hidāyet ve nūr-ı fīrūz-ı saʿādet olup velākin henūz eḥadühümā āḫirde mündemic ve birbirinden mütemeyyiz olmaġla **(24)** müʾmin ile kāfir rūz ile şeb gibi birbirinden mümtāz olmaġa irādet-i ezeliyye-i rabbāniyye teʿalluḳ itdükde ol bedr-i sipihr-i vefā **(25)** ve mihr-i āsumān-ı ṣafā, sulṭān-ı sitāre-ceyş, meh-pāre-i ḥayy-ı ḳureyş, şāh-ı müʾmin-i sipāh, şehin-şāh-ı ẓafer, **(26)** dest-gāh aʿnī, ḥażret-i server-i dīn-perver ʿaleyhiʾṣ-[ṣalātu][2019] mā dāretiʾş-şemsi veʾl-ḳamer ufḳ-ı burc-ı risāletden işrāḳ itdükde **(27)** ṭabaḳāt-ı eṭvār-ı sebʿ-i zemīn ü āsumān ḳılup müʾminīne pertev-endāz-ı nūr-ı tevḥīd ve hidāyet olup **[440b] (1)** nehār-ı īmān şeb-i tārīk-i küfr ü ṭuġyāndan ẓāhir ve mümtāz olmaġı-çün vücūd-ı küfre ve müşrikīnüñ ẓülumāt-ı ʿaẕīmesini refʿ **(2)** ve izāle ḳılup feṭḥ-i feyrūzī ser-bāzān-ı ehl-i İslāmʾa rūzī olsun deyü

[2017] Vuslat günleri geldi. Hicâb zamanı geçti.
[2018] Geç, ey mümin; hızlı hareket et; nurun, ateşimi söndürecek!
[2019] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

جنگ پیغمبر مدار صلح شد [3909-1]

(3) ceng-i peyġamber medār-ı ṣulḥ oldı. Bir ṣulḥ-ı üstüvār ki

صلح این اخر زمان ز ان جنگ بد [3909-2]

bu āḫir zamānuñ ṣulḥı ol cengden **(4)** pāy-dār oldı. Yaʿnī ol reh-nümā-yı şeḳaleyn ve fermān-fermā-yı ḫāfikīn, ḥażret-i ḳāyid-i ġarri'l-muḥaccilīn, sipeh-sālār-ı **(5)** müʾminīn, seyyidü'l-mürselīn ʿaleyhi ṣalavātullāh Rabbü'l-ʿālemīn livā-i şeriyyā-say-ı nuṣret-efzāların efrāşte ḳılduḳda **(6)** cumhūr-ı muhācirīn ve enṣār nūr-ı hidāyet intişār Naẓm:

ز تو سوی دشمن فرس تا ختن

ز مادررکاب توسر باختن

رضای خدا در رضایت شود **(7)**

زهی دولت ارجان فدایت شود[2020]

deyüp bilā-tereddüd ve efkār ol bedr-i sitāre leşker **(8)** ü şāh nev-sikke-i tesḫīr-i kişverüñ mānend-i ṭalīʿa-i feth ve ẓafer rikāb-ı nuṣret eşerine düşüp süyūf-ı ṣāʿiḳa kerdār **(9)** ve rimāḥ-ı āteş-bāz ile ṣufūf-ārāste olup rime-i remende-i küffāra derrende-i kürk-i setrüñ şīr-i şikār gibi ṣunup **(10)** mirʾāt-ı şimşīr-i cihān-güşā-yı İslām'da şāhid-i gül-çehre-i feth ve ẓafer ruḫsāre-nümā olınca ve ḳabūl-i cizye ile el-emānü'l- **(11)** emān temennā idünceye dek ṣademe-i çevgān, şimşīr-i cān-sitān ile ḳuy-ı ġalṭān ve kūhe-i gerdān olan **(12)** güllehā-yı bī-devlet-i müşrikāndan rīg-i beyābān ve meydān-ı ḥarb ve ḳıtālı ḫurde-i ʿaḳīḳ ve mercāna döndürüp **(13)**

صد هزارآن سر برید ان دلستان [3910-1]

ṣad hezārān ser-bürīde ḳıldı. Ol destān

[2020] Düşman üzerine at koşturmak senden. Rikâb içinde başımızdan vazgeçmek bizden. Allah'ın rızası senin rızanla birdir. Sana can feda etmek ne devlettir.

تا امان یابد سر اهل جهان [2-3910]

(14) tā ki ser-i cihāniyān suyūf-ı fitne ve ṭuġyāndan emān bula. Ve şeb-i ẓulümāt-ı küfr, çāh-ı nā-ḳaʿr-yāb-ı ġayba gidüp nehār-ı pür-envār-ı īmān **(15)** dıraḫşān ola.

Nesīmi:

İrdi bir dem ki ṣoḥbetinden anuñ

Sekiz uçmaġa döndi altı cihāt

سبزه خضروش جوانی یافت

چشمه آب رارسید حیات **(16)**

آنکه تیغش بملک داد قرار

و آنکه حلمش ز کوه برده ثبات[2021]

Naẓar it ölüyi diriyle yine

(17) Raḥmet āṯārı gösterür āyāt

Kadrinüñ rifʿatine ṣadr-ı felek

Ṣadr-ı sīne didi ve düzdi berāt

[2021] Bir kimse kılıcıyla memlekete huzur ve düzen getirip sabrıyla dağların sükünetini bile sorgulatırsa; Hızır gibi gençlik bulur, (veya sebze gibi yeşillik bulur) ve su çeşmesini ölümsüzlük çeşmesine çevirir.

انظر وافعله بكل حسن

فتكونوابه اياالحسنات

ای بخضر سکندری مشهور **(18)**

نور کشته بعدل تو ظلمات[2022]

Rūm ve şām mülki başuña ṣadaḳa

(19) Çīn ü maçīn ola tenüñe zekāt

Nuṣretüñ rūm ilinde dikdi ʿalem

Küfri maḥv eyledi ḥabeşde ġazāt

Ne yer ehli ferişteler gökde

(20) Çagrışurlar saña selām u ṣalāt

Vaḳtidür kim duʿā yerine gele

Müstecāb ide ḳāḍıyü’l-ḥācāt

Ravżasına Resūl-i Yezdān’uñ

(21) İrdügünce taḥiyyet u ṣalavāt

[2022] Ey senki İskenderî Hızır olarak meşhursun! Senin adaletinle karanlıklar nura dönüştü.

Ümmeti mecmuʿına raḥm eyle

Ki oldılar cümle müsteḥaḳḳ-ı zekāt[2023]

Ey birāder-i maʿnevī ve müstekşif-i **(22)** esrār-ı meşnevī ḥażret-i Mevlevī! İbtidāʾ-i ser-i süḫanda lisān-ı Murteżāʾdan ol pehlivān-ı ʿulvīye Meşnevī **(23)**

نوش لطف من نشد در قهر نیش[2024]

deyü maẓhar-ı cemāl-i muṭlaḳ olduġıñ **(24)** işʿār idüp maḥall-i ḳahrda daḫı benüm nūş-ı lüṭfum neyş olmadı buyurmış iken küffār-ı bed-kerdār ile **(25)** vāḳiʿ olan bu ḳadar ḥarb ü ḳıtāl ve cenk ü cidāl ʿayn-ı ḳahrdur ḫod deyü suʾāl iden aṣḥāb-ı eşkāle **(26)** cevāb-ı bā-ṣavāb olmaġı-çün kāşifüʾl-esrār Mevlānā Ḫudāvendigār buyururlar ki: "Egerçi ol cenk ü cidāl **(27)** ṣūret-i ḳahrda bedīdār olmışdur velākin min ḥayşüʾl-ḥaḳīḳa ol daḫı maʿnāda lüṭf olup meşelā

باغبان زان می برد شاخ مضر [3911-1]

[441a] (1) baġ-bān-ı aġṣān-ı mużırra-i dıraḫtānı andan ötüri ḳaṭʿ ider ki

تا بیابد نخل قامتها و بر [3911-2]

ḥattā dıraḫt-ı zībā ve naḫl-ı ḫızmāya **(2)** ḳadd-i bālā ve fevākih-i müstevfā ḥuṣūle gele." Keẕālik ol bāġ-bān-ı tevḥīd ve īmān ravża-i cihānda olan naḫlistān-ı **(3)** insānda aġṣān-ı mużırra olan vücūd-ı çep-endāz, ehl-i ṭuġyānı anuñ-çün būrīde ve güseste ḳılur ki zemīn-i ḳulūb-ı **(4)** müʾminīnde ṣābit olan devḥa-i īmān ve yaḳīn(كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَاءِ)[2025] mübteġāsınca **(5)** ḳāmet-i zībāsı peyveste-i ʿarş-ı aʿlā olup envāʿ-ı ṣemerāt-ı maʿārif-i bī-hemtā hüveydā ola. Pes, lā-cerem

[2023] Hüseyin Ayan, Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni, s. 218-221.

[2024] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/3844. Lütuf şerbetim kendi kanlıma bile kahır zehri olmadı. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/3845.

[2025] İbrâhîm 14/24: "Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), **kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.**"

می کند (6) از باغ دانا ان حشیش [3912-1]

ol bīnā vü dānā bāġ-ı irem-i vücūd-ı raʿnāda olan ḥaşīş ve gelāyı [evṣāf-ı nā-revā][2026] **(7)** ve ʿuşb u gevāyı aḫlāḳ-ı nā-sezāyı ḳālʿ u iḳāle ve ḳamʿ u ifnā ider ki

تا نماید باغ و میوه خرّمیش [3912-2]

ḥattā bāġ-ı şuhūdda olan **(8)** eşcār-ı evṣāf-ı ḥasene ve ezhār-ı aḫlāḳ-ı müstaḥsene aña iẓhār-ı şemerāt ile ḫurremī ve güşādelik göstere. Yaʿnī **(9)** cinān-ı cenān-ı ʿārifīn teʿallüḳāt-ı kevniyye ve ʿavārıż-ı tekvīniyyeden mücerred ve pāk ola. Ve bi-ḥasebi'l-āfāḳ bu tīre **(10)** ḫālüñde mānend-i ḫas u ḫāşāk olan ehl-i işrāk dest-i ḳahr ile iḳāle ve ihlāk ve ravża-i zemīn **(11)** aʿşāb ve cūd-ı çer-künāñlarından muṣaffā ve pāk olup dıraḫt-ı mevzūn ve vücūd-ı müslimīn ve reyāḥīn-i envār-ı **(12)** muʿārif-i meşḥūn-ı ḳulūb-ı müʾminīne müżāyaḳa virmeyeler. Zīrā enbiyāʾ-i ʿiẓām ve siyyemā ḥażret-i seyyidü'l-enām **(13)** ʿaleyhimü'ṣ-ṣalātü ve's-selām ḥażret-i ġayb u ıṭlāḳdan bu ṣūret-i ḥissiyye ve terākīb-i ʿunṣuriyyeye nüzūl **(14)** ve ʿālem-i farḳ ve taḳyīde mebʿūṯ ve cānib-i ilāhīden resūl olduḳları buḳʿa-i imkānda maḫzūne olan **(15)** ḳulūb-ı müsteʿiddīni ḍıyḳ-ı ḳavālib-i beşeriyye-i süfliyyeden feżā-yı eʿlā-i meṭālib-i inşirāh ve infisāḥa taḥrīc ve kemāl-i celāl **(16)** ve isticlā ile mürāyā-i tecelliyāt-ı envār-ı sübḥāniyye ve mecālī-i müşāhedāt-ı esrār-ı rabbāniyye olan sīne-i bī-kīnelerini **(17)** rütbe-i külliye-i kemāliyye-i insāniyyelerine taʿrīc içün olup velākin tetābiʿ-i riyāḥ ġubār-engīz feterāt-ı müsteʿidd ile **(18)** nā-müstaʿiddi şiʿrāt-ı eşīşe-i mülteffe-i aʿrāf gibi behm-i āmīḫte ḳılup gilā ve ḥaşīşde bedr-i revāyiḥ ile reyāḥīn-i **(19)** ḫoş fevāʾih muḫteliṭ olduġı gibi bunlar daḫı müşevveş ve mehveş olup ekşer-i umūr-ı süfliyye ve ʿavārıż-ı **(20)** hevāʾiyye ḳaydına bend olmaġla cevāhir-i defāyin-i İslām ve leʾal-i ḫazāʾin-i īmān ḳaʿr-ı deryā-yı kümūnda maġmūr **(21)** ve envār-ı cemāl-i vaḥdet ḳabāb-ı ʿizzetde mestūr ve ḥaḳāyıḳ-ı esrār-ı eḥadiyyet, ḫiyām-ı ġayret ile maḳṣūr olduġı **(22)** manẓūr-ı şerīfleri olduḳda müʾminleri cenāb-ı vaḥdete

[2026] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ceẕb ve ilḳāʾ ve ḥayāt-ı ebediyye ile iḥyā ve ibḳāya **(23)** himmet-i bī-hemtā ḳılup māniʿ-i ḳurbāt ve bāʿiṯ-i kurbāt olan kedūrāt-ı vücūd-ı küfreyi izāle itdiler. **(24)** Meṯelā

می کند دندان بد را ان طبیب [3913-1]

ol ṭabīb-i ṣefīḳ ve ḥāẕıḳ dendān-ı bedi ḳalʿ ve esnān-ı sāʾire **(25)** miyānında iḫrāc ve tefrīḳ ider.

تا رهد از درد بیماری حبیب [3913-2]

Tā ki ḥabīb-i ʿāşıḳ derd-i bīmārīden ḫalāṣ ola **(26)** ve egerçi kim ʿadedine noḳṣān daḫı terettüb iderse defʿ-i elem ve taḥṣīl-i rāḥat içün علا جها اخراجها [2027] mefhūmıyla **(27)** ʿamel ḳıla. İmdi ey rūḥ-ı revān ve eʿazz-i iḫvān! Dīde-i ʿibret-bīne nümāyāndur ki

پس زیادتها درون نقصهاست [3914-1]

[441b] (1) naḳışlar içünde bisyār u hezār ziyādelikler ve ziyānlar żımnında bī-ḥadd ü bī-şumār fāʾideler taʿbiye olınmışdur. **(2)** Meṯelā feṯḥ ve ẓafer cānib-i İslām'a müyesser olınca ġuzāt ve mücāhidīn şimşīr-i āb-dārlarıyla, ser-i aʿdā-i dīnī **(3)** ḫāk-sār itmişlerdür velākin ġuzāt-ı İslām'un daḫı ʿarṣa-i pey-kār ve meydān-ı kār-zārı ser-i saʿādetleri **(4)** lāle-zār idüp gülşen-ābād-ı īmān olan ecsām-ı laṭīfeleri ḫūn-āġuşte-i şehādet olmaġla **(5)** behār-ı ʿömürlerine ḫazān ve evrāḳ-ı tenlerine noḳṣān terettüb itmişdür. Ārā egerçi kim bi-ḥasebi'ṣ-ṣūret şīşe-i **(6)** bedenlerine dest-i felāḫuñ-ı aʿdādan seng-i ḳażā işābet itmekle şikest olmışdur. Ammā ne ġam ki ḳand-ı nebāt-ı **(7)** rūḥ ḥamīde ṣıfātlarına naḳṣ ve mażarrat vāḳiʿ olmayup

مر شهیدانرا حیات اندر فناست [3914-2]

(8) ḥaḳīḳatde şühedānuñ ifnāʾ-i cisimlerinde ḥayāt-ı sermedī vardur.

[2027] Onun ilacı onu çıkartmaktır.

كما روى عن الحسن انّ الشّهداء احياء **(9)** عند الله تعرض ارزاقهم على ارواحهم فيصل اليهم الرّوح والفرح كما تعرض النّار على ارواح آل فرعون **(10)** غدوّةً وعشيًّا فيصل اليهم الوجع[2028]

Zīrā

چون بريده گشت خلق رزق خوار [1-3915]

çünki şühedānuñ **(11)** rızḳ-ḫor-ı dünyevī olan ḥalḳları munḳaṭıʿ ola niʿam-ı ilāhiyye-i uḫreviyye ile żiyāfet olınup

يرزقون (2) فرحينن شد گوار [2-3915]

ber-feḥvā-yı (يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ)[2029] ʿaṭiyye-i ilāhiyyeden ʿināyet olınan **(13)** erzāḳ-ı Rabbāniyye ile feraḫ-nāk ve ḫoş-güvār olurlar.

[Maṭlab: Fī-tefsīr-i وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ ve beyān-ı şevāb ve fażīlet-i şühedā-i cihād-ı aṣġar ve ekber.]

كما روى ان رسول الله صلّى الله عليه وسلّم رأى جابراً **(14)** منكسراً فقال له عليه السّلام مالى اراك منكسراً وفى رواية مكتئباً حزيناً قال قلت يا رسول الله قتل ابى **(15)** وترك عيالاً ودِيناً قال افلا ابشّرك بما لقى الله به قلت بلى قال ما كلّم الله احداً قطّ الاّ من وراء **(16)** حجاب واحيى اباك وكلّمه كفاحاً فقال يا عبدى تمنّ علىّ اعطك فقال يا ربّ اتمنّى عليك ان تردنى **(17)** الى الدّنيا حتّى اقتل فيك الثّنية فقال تعالى انّه قد سبق منّى انّهم اليها لا يرجعون قال يا ربّ فبلّغ عنّى **(18)** اصحابى قال جابر ففيه نزلت ولا تحسبنّ الّذين قتلوا فى سبيل الله امواتاً بل احياء عند ربّهم **(19)** يرزقون فرحين بما اَتاهم الله من فضله ويستبشرون بالّذين لم يلحقوا بهم من خلفهم اَلاّ (خَوْفٌ عَلَيْهِمْ **(20)** وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ) وقيل نزلت فى شهداء اُحُد وقيل فى شهداءِ بدر والخطاب لرسول الله صلّى الله عليه وسلّم او **(21)** لكلّ احدٍ وقرئ بالياء على اسناد الى ضمير الرّسول عليه السّلام او من يحسب او الى الّذين قتلوا او المفعول **(22)** الاوّل محذوف لأنّه [فى الاصل][2030] مبتداء جايز الحذف عند القرنيّة وقراء ابن عامر قتّلوا بالتّشديد لكثرة شهداء الاحد **(23)** بل احياء خبر مبتداء محذوف اى بل هم احياءعند ربّهم ذوَو ازلفى منه قرئ بالنّصب اى احسبهم احياءً **(24)** واعترض بانّ الامر بالشّكّ لا يجوز على

[2028] Nitekim Hasan'dan şöyle rivayet edilmiştir: Şehitler Allah katında diridirler; rızıkları ruhlarına sunulur da onlar rahatlık ve feraha erişirler. Firavun ailesinin ruhlarına da sabah akşam ateş sunulur; onlar da acı çekerler.

[2029] Âl-i İmrân 3/169-170: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında **Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.** Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler."

[2030] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

الله قيل ويمكن جوابه بأنّ الحسبان هو الظّنّ ويجوز الامر بالظّنّ كما **(25)** فى الاحكام المجتهدات وقيا انّ المنافقين قالوا للّذين قتلوا بأُحُدٍ وبدرٍ انّهم ماتوا فانزل الله تعالى **(26)** (وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ) وقيل قالوا انّ من قتل لا يحيى ابداً ولا يبعث **(27)** فقال عزّ وجلّ بل يحيون ويبعثون كما يبعث ويحيى غيرهم من الموتى وقيل انّ العرب كانت تسمّى الميّت

[442a][2031]

(1) من انقطع ذكره اذا مات ولم يذكر بان لم يبق له احد يذكر فقالوا أذا قتل هؤلآء ماتوا اى لا يذكرون **(2)** فاجز تعالى انّهم يذكرون فى ملأ الملايكة وملأ البشر وهو الظّاهر المعروف فى الحلق انّ الشّهداء نذكرون **(3)** وقيل معنى قوله احياء عند ربّهم اى يجرى اعمالهم بعد قتلهم كما كان تجرى فى حال حياتهم فهم كالاحياء **(4)** فيما يجرى لهم ثواب اعمالهم وجزاؤهم ليسوا كالاموات قيل اثبت الله الحيوة فى الشّهداء مع ثبوتها **(5)** فى الجميع فما وجه هذا التّخصيص واجيب بانّ المراد بتلك الحيوة الحيوة المخصوصة من عند الله بالقرب ومزيد البهجة **(6)** والكرامة وخصّهم بالحيوة لانّ من ليس كذلك لم تكن حيوته معتدّاً بها وكان ليس بحىّ قيل هذاالجواب ضعيف **(7)** لأنّ منزلة النّبيّينوالصّدّيقين اعظم ولم يخصّهم بالذّكر اجيب المخصّص تغيير الكفّار بقولهم يقتلون انفسهم **(8)** لمرضات محمّد من غير فايدة يرزقون فرحين بما اَتاهم الله من فضله وهو تأكيد لكونهم احياء اى انّ الشّهداء **(9)** يرزقون من الجنّة قال المتكلذمون الثّواب منفعة خالصة قايمة مقرونة بالتّعظيم فقوله يرزقون اشارة **(10)** الى المنفعة وقوله فرحين اشارة الى الفرح الحاصل بسبب الى التّعظيم وفضله تعالى فوزٌ بالحيوة الابديّة والقرب من الله **(11)** والتّمتّع بنعيم الجنّة كما روى مسلم عن مسروق قال سألت عبد الله بن مسعود رضه عن هذه الأَية قال انّا قد سألنا **(12)** عن ذلك رسول الله صلّى الله عليه وسلّم فقال ارواحهم فى اجواف طير حضرٍ لها قناديل معلّقة بالعرش تسرح فى الجنّة **(13)** حيث شاءت ويستبشرون خبر مبتداء محذوف ومحلّها [نصب على انّها][2032] حال من ضمير فرحين اى وهم يستبشرون بالّذين **(14)** لم يلحقوا بهم من خلفهم باخوانهم المؤمنين بقوا بعدهم ولم يقتلوا فيلحقوا بهم من خلفهم زماناً والّذين **(15)** لم يدركوا فضلهم ورتبتهم الّا خوف عليهم ولاهم يحزنون نون محلّه جرّ بدل من الّذين والمعنى انّهم يستبشرون **(16)** بما يتبيّن لهم من امرالاخرة وحال من تركوا خلفهم من المؤمنين وهو انّهم اذا ماتوا وقتلوا كانت لهم حيوة **(17)** لا يكدّرها خوف وقوع محذورٍ وحزن فوات محبوبٍ وقيل يفرحون يوم الجمع بسلامه اخوانهم الّذين بقوا بعدهم **(18)** حيث وصلّوا اليهم آمنين تلخيصه يفرح السّابق بسلامة اللاّحق ويهنّئ بها بعضهم بعضاً ثم رجع الى الشّهداء **(19)** فقال لا خوف عليهم ولاهم يحزنون كما روى عن ابن عبّاس رضه انّه قال تنزل على الشّهداء صحف مكتوب فيها **(20)** اسماء من يلحق بهم ممّن استشهد و ابعدهم فبذلك يستبشرون وفى التّيسير عن السّدى يؤتى الشّهيد بكتاب فيه **(21)** ما تقدّم عليه من اخوانه واهله

[2031] Yazmada satır sayısı 27 olup bu varak 26 satır yazılmıştır.
[2032] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

فيقال يقدم عليك فلان يوم كذا وكذا و يقدم عليك فلان يوم كذا وكذا فيستبشرون **(22)** حين يقدّمون عليه كما يستبشر اهل الغايب بقدومه فى الدّنيا فالآية تدلّ على ان الارواح جواهر درًّا **(23)** كة قايمة بذواتها وانها لا تفنى بحزاب البدن ولا يتفقّف عليه ادراكها وتأمّلها وتذاذها فالانسان ان كان **(24)** محسناً كان روحه متنعّمة وان كان مسيئاً كانت معذّبة وعليه جمهور الصّحابة والتّابعين وبه نطقة الآيات **(25)** والاحاديث وفى بيان الشّهداء ما روى علىّ ابن موسى الرّضا عن ابيه موسى بن جعفر وهو عن ابيه وعن آبائه **(26)** معنعنةً الى الحسين بن علىّ رضى الله عنهم انه قال بينما علىّ ابن ابى طالب كرّم الله وجهه وهو يخطب النّاس

[442b][2033]

(1) ويحثّ على الجهاد اذا قام اليه شابّ وقال يا امير المؤمنين اخبرنى عن فضل الغزات فى سبيل الله فقال كنت رديف رسول الله **(2)** عليه صلوات الله على ناقة العضباء[2034] ونحن مقفلون من غزوة فسألته عما سألتنى عنه فقال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم **(3)** انّ الغزات اذا همّوا بالغزو كتب الله لهم براءةً من النّار واذا تجهّزوا لغزوهم ياهى الله بهم الملآيكة واذا ودّعهم **(4)** اهلوهم بكت عليهم الحيطان والبيوت ويخرجون من ذنوبهم كما يخرج الحيّة من سلخها ويوكّل الله عزّوجلّ بكلّ رجل منهم **(5)** اربعين الف ملك يحفظون من بين يديه ومن خاله وعن يمينه وشماله ولا يعمل حسنةً الا اضعفت له ويكتب له عبادة الف رجل **(6)** يعبدون الله عزّوجلّ الف سنةٍ كلّ سنةٍ ثلثمئة ستّين يوماً اليم مثل عمر الدّنيا واذا صاروا بحضرة عدوّهم انقطع **(7)** علم اهل الدّنيا عن ثواب الله ايّاهم فاذا برزوا لعدوّهمواشرعت[2035] الا سنّة[2036] فوّقت السّهام وتقدّم الرّجل على الرّجل **(8)** حفّتهم الملاية بأجنحتها ويدعون الله لهم بالنّصر والتّثبيت ونادى منادٍ الجنّة تحت ظلال السّيوف فتكون الطّعنة **(9)** والتّربة على الشّهيد اهون من شرب الماء البارد فى اليوم الصائف واذا زال الشّهيد عن فرسه بطعنةٍ او طربةٍ لم يصل **(10)** الى الارض حتى يبعث الله اليه زوجته حور العين فتبشّره بما اعدّ الله له من الكرامة واذا وصل الى الارض تقول له الارض **(11)** مرحباً بالرّوح الطّيّبة التى اخرجت من البدن الطّيّب ابشر فان لك ما لا عينٌ رأت ولا اذنٌ سمعت خطر على قلب بشر **(12)** ويقول الله تعالى انا خليفته فى اهله ومن ارضاهم فقد ارضانى ومن اسخطهم فقد اسخطنى ويجعل الله تعالى روحه فى حواصل **(13)** طيرٍ

[2033] Yazmada satır sayısı 27 olup bu varak 26 satır yazılmıştır.

[2034] Derkenar: العضباء ناقة رسول الله ع م تسمّى العضآء والعضآء فى العصل مشقوقة الاذن وكذلك الشات واما الناقة التى كانت تسمّى العضآء فانما كان لقبا ولم تكن مشقوقة الاذن القَفَلُ ان يرجع عن السفر (عضباء: Allah Rasulü'nün devesine, Adbâ ismi verilmişti. Adbâ aslında, kulağı kesilmiş anlamına gelmekte olup kişi koyunlara da bu isim verilirdi. Fakat Abdâ ismiyle bilinen devenin kulağı kesilmemişti; bu sadece bir lakaptı.
قفل kelimesi, seferden dönmek, anlamındadır.)

[2035] Derkenar: راست كردن نيزه را اشراع (İşrâ': Mızrağı doğrultmak).

[2036] Derkenar: الاسنّته جمع سنان يعنى نيزه ها (Yani mızrağı ona doğru doğrulttu. El-esinne: Cem'i sinân yani mızraklar).

خضرٍ تسرح فى الجنّة حيث يشاء تاكل من ثمرها وتأوى الى قناديل من ذهب معلّقة بالعرش صدق رسول الله عليه صلوات الله[2037]

[2037] Nitekim rivayet edildiğin göre Allah Rasulü bir keresinde Cabir'i üzgün ve kederli bir halde görmüştü. Ona: "Ey Cabir, ne oldu? Seni üzgün görüyorum." Dedi. Bunun üzerine dedim ki: "Babam öldürüldü. Geriye çoluk çocuk ve borç bıraktı." Allah Rasulü şöyle cevap verdi: "Onun Allah'a nasıl kavuştuğunu sana söyleyeyim mi?" deyince ben de "evet" dedim. Şöyle devam etti: "Allah Teala herkesle perde arkasından konuşmuşken babanı diriltip onunla yüz yüze şöyle konuştu: "Ey kulum, benden iste vereyim." O da, "Beni tekrar dünyaya göndermeni ve senin yolunda ikinci kez öldürmeyi istiyorum." Allah Teala, "Kullarımın dünyaya geri dönmeyeceğine dair sözüm var." deyince o, "Arkada kalanlara bunu ulaştır" dedi." Cabir der ki, "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilâkis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehid kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar." (Âl-i İmrân 3/169-170) ayetleri işte bunun üzerine inmiştir. Bu ayetlerin Uhud şehitleri veya Bedir şehitleri hakkında indiği de söylenmiştir. Bu durumda ayette Allah Rasulüne veya herkese hitap edilmektedir. Ayette geçen fiil, "yâ" harfi ile okunup Allah Rasulü'ne, "sanan" kişiye veya "öldürülen kimseler"e dönen bir zamire isnad edilerek okunmuştur. Veya birinci meful mazhuf olabilir. Çünkü o mübteda olduğu için, karine bulunduğunda hazfedilmesi caizdir. İbn Amir, قُتِّلُو şeklinde, Uhud şehitleri çok olduğundan şeddeli olarak okumuştur."Bilâkis onlar diridirler." cümlesi hazfedilmiş mübtedanın haberi olup بل هم أحياء takdirindedir. "Rableri yanındadırlar." Yani onun konukseverliğindedirler.

أحياء kelimesi nasb edilerek de okunmuştur. Bu durumda "Ben onları diri sanıyorum" anlamındadır. Buna, "Allah Teala'ya şüphe isnad etmek doğru değildir" şeklinde itiraz edilebilir. Bu itiraza şöyle bir cevabın verilecebileği söylenmiştir: "Sanmak, zan ifade eder. Zan ile hüküm vermek ictihadi konulardaki gibi mümkün olan bir şeydir." Şöyle bir yorum da getirilmiştir: Uhud ve Bedir'de şehit olanlar için münafıklar, onların öldüklerini söyleyince Allah Teala şu ayeti indirdi: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilâkis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde rableri yanındadırlar…" Başka bir yorum da şöyledir: Dediler ki, "Öldürülen bir daha asla dirilemez." Bunun üzerine Allah azze ve celle onların tıpkı Yahya Aleyhisselam ve başkaları gibi canlı olacaklarını ve tekrar hayat bulacaklarını söylemiştir. Şöyle bir yorum da yapılmıştır: Araplar, ölüyü "onu hatırlayıp anacak kimse kalmadığından hatırası sona eren, artık kendisinden bahsedilmeyen" şeklinde isimlendirirlerdi. Şehitler için, "Bunlar öldürüldüğüne göre artık ölmüşlerdir, yani artık hatırlanmayacaklardır." demişlerdi. Allah Teala da onların meleklerin ve beşerin katında zikredilip yâd edileceklerini bildirmiştir. Şu açık bir şekilde bilinmektedir ki, şehitler hatırlanır ve yâd edilir. Denilmiştir ki, "Bilâkis onlar rableri katında diridirler" sözünün anlamı öldükten sonra amelleri, hayatlarında devam ettiği gibi devam etmektedir. Onlar, amellerine sevap verilmesi konusunda tıpkı hayattakiler gibidir; bu bakımdan ölüler gibi sayılmazlar. Denilmiştir ki, "Allah Teala zaten herkes için söz konusu olan bir şeyi mi şehitler için söylemiştir? (Netice itibariyle şehitler de diğer ölüler gibi canlı değillerdir.) Öyleyse özel kılmanın anlamı nedir?" Buna şöyle cevap verilmiştir: "Buradaki hayatta olmaktan kasıt Allah'a yakın olmak, fazla bir izzet ve ikram sahibi olmak anlamında özel bir yaşamdır. Onlara bu hayat verilmiştir; çünkü böyle olmayan kimsenin hayatı da buna uygun olmaz ve bu kimse bu anlamda hayat sahibi olmaz." Fakat bu cevabın zayıf olduğu iddia edilmiştir. Çünkü peygamberlerin ve sıddıkların mertebesi daha büyüktür. Halbuki bunlar hakkında özel bir ifade kullanılmamıştır. Buna şöyle cevap verebilirim: Özel olarak belirtmek, kafirlerin "Muhammed'i razı etmek için faydasızca kendilerini ölüme gönderiyorlar" şeklindeki sözlerini kınamaktır. "…Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehid kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar." Bu söz, şehitlerin diri olduklarını pekiştirmektedir. Yani şehitlere cennette rızık verilmektedir. Kelamcılar demiştir ki, sevap tazimi beraberinde getiren halis bir faydadır. O halde, "Onlara rızık verilir" sözü onların bir fayda elde ettiğine, "Onlar sevinç içindedirler" sözü onların bu tazim ve Allah'ın ikramı ile meydana gelen bir mutlulukla mutlu olduklarına işaret eder. Onlar bu sayede ebedi hayatı kazanmış, Allah'a yakın olmuş, cennet nimetlerinden faydalanmışlardır. Nitekim İmam Müslim, Mesruk'un şöyle dediğini aktarmıştır: Bu

(14) ḫullān-ı ṣafāya nühüfte olmaya ki bu āyet-i kerīmede min ḥayṣü'l-iʿrāb ve'l-maʿnā vāḳiʿ olan aḳvāl-i müfessirīn-i bisyār ve faẓīlet-i **(15)** şühedāda olan aḫbār ve āṣār-ı bī-şümārdur velākin ecille-i müfessirīnüñ ṣanādīḳ-i

---

ayeti Abdullah b. Mesud'a sordum. Dedi ki, Biz bunu Allah Rasulu'üne sormuştuk, o da şöyle demişti: "Onların ruhları yeşil bir kuşun kanatlarındadır. Bu kuşun arşa asılı kandilleri vardır. Onlar cennette diledikleri yere uçarlar." "Müjdenin sevincini duyarlar" cümlesi mahzuf bir mübtedanın haberidir. فرحين kelimesinin zamirinden hal yapılırsa mahallen mensub olur. Bu durumda anlam "onlar müjdenin sevincini duyarken…" şeklinde olur. "Henüz kendilerine katılmamış olanlara…" cümlesi, artlarında bıraktıkları ve henüz öldürülmemiş, bir zaman sonra onlara katılacak olan müminler kardeşlerini ifade etmektedir. Onların kıymetini ve mertebesini idrak etmemiş olanlar da bu ifade ile kastedilebilir. "Hiçbir keder ve korku bulunmadığı…" Bu cümle, اللذين kelimesinden bedel olmak üzere mahallen mecrurdur. Mana şöyledir: Onlar, ahiret hallerinden kendilerine aşikar olanlar ve arkalarında bıraktıkları müminlerin durumları hakkında müjdeyle sevinmektedirler. Zira onlar öldürüldüklerinde hüzün, keder ve korku duymayacakları bir hayata sahip olacaklardır. Denilmiştir ki, onlar toplanma gününde geride bıraktıkları kardeşlerine sağ salim kavuşunca sevineceklerdir. Özetle önden giden, geriden gelen kavuşunca sevinecek; birbirlerini karşılayıp sarılacaklardır. Sonra şehitlere dönüp şöyle dedi: "Onlar için hiçbir keder ve korku yoktur." Nitekim İbn Abbas'ın (radiyallahu anhu) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Şehitlere bazı sayfalar iner ki, o sayfaların içinde kendilerinden sonra şehadet mertebesine ulaşacakların isimleri yazılıdır. Onlar bunu görünce müjdeyle sevinirler." Teysîr isimli eserde Süddî'den şöyle aktarılmıştır: Şehide, ona kavuşacak kardeşlerinin bulunduğu bir kitap getirilir ve şöyle denir: Falanca şu gün sana katılacak, falanca da şu gün sana kavuşacak. Şehitler, onlar kendilerine kavuştukları zaman, dünyada uzakta olan birinin gelmesiyle sevindikleri gibi sevinirler. Bu bakımdan ayet, ruhların zatlarıyla ayakta olan, idrak eden cevherler olduğunu, bedenlerinin harap olmasıyla fani olmadıklarını, idrak ve düşünme yetilerinin bedenlerine bağlı olmadığını göstermektedir. Şu halde insan, eğer iyilik sahibi biriyse onun ruhu fayda görür. Kötülük sahibiyse azap çeker. Sabahe ve tabiinin çoğunluğu bu görüşte olup ayetler ve hadisler de bunu ifade etmektedir. Şehitlerin sevaplarını beyan sadedinde şu rivayet aktarılmıştır. Ali b. Musa Rıza, babası Musa b. Cafer'den, o da babasından ve atalarından, onlar da muanane yoluyla Hüseyn b. Ali'den (radiyallahu anhum) rivayet etmişlerdir ki, o şöyle demiştir: Bir keresinde Ali b. Ebu Talib, (kerramellahu vechuhu) insanlara hutbe verirken onları cihada teşvik ediyordu. Bu esnada bir genç kalkıp, "Ey müminlerin emiri, Allah yolunda cihadın faziletinden bahseder misin?" diye sordu. Ali şöyle cevap verdi: Ben Allah Rasulü'nün Azba isimli devesinin terkisindeydim. Bir gazveden dönüyorduk. Bana sorduğunu ona sordum. Bana şöyle dedi: "Mücahitler gazaya niyetlendiklerinde Allah onların cehennemden beraat ettiğini yazar. Cihada hazırlandıklarında melekler karşısında onlarla övünür. Aileleri onlarla vedalaştıklarında duvarlar ve evler onlar için gözyaşı döker. Yılanın derisinden çıkması gibi onlar da günahlarından çıkarlar. Allah onlardan her birine kırk bin melek görevlendirir; bu melekler önünden, arkasından, sağından, solundan gelecek belalardan onları korur. Bir iyilik işlediğinde onun karşılığını kat kat fazla verir. O kişiye, her senesinde sekiz yüz altmış gün bulunan bin sene boyunca ibadet eden bin adamın ibadet sevabı yazılır. Bu günlerden biri dünyanın ömrü kadardır. Cihada gidenler düşmanlarının karşısına çıktıklarında Allah'ın onlara vereceği sevabın bilgisinden dünya ehlinin ilmi mahrum bırakılmıştır. Düşmanlarına saldırıp kılıçlar çekilip oklar uçuştuğunda ve göğüs göğüse çarpışmaya girilince melekler kanatlarıyla onları kuşatır, onların ayaklarının kaymaması ve zafer kazanmaları için Allah'a dua ederler. O esnada biri şöyle seslenir: "Cennet, kılıçların gölgeleri altındadır." Orada şehidin aldığı darbeler, sıcak yaz gününde soğuk su içmekten daha hoş gelir. Şehit darbe aldığında, atından yere düşmeden Allah Hûri'l-ayn olan zevcesini ona gönderir. Zevcesi ona Allah Teala'nın hazırladığı ikramı müjdeler. Yere düştüğünde yer ona, "Merhaba ey temiz bedenin çıkardığı temiz ruh! Müjdeler olsun, çünkü hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırına gelmeyen şeyler artık senindir!" der. Allah Teala da şöyle der: Ben onun ailesinin halifesiyim; kim onları hoşnut ederse beni hoşnut etmiş olur. Kim onları üzerse beni üzmüş olur. Allah Teala onların ruhunu yeşil bir kuşun kursağına koyar; cennetin istediği yerine uçar ve onun meyvelerinden yer. Arş'a asılı altın kandillerden birine yuvalanır." Allah Rasulü (salat ve selam üzerine olsun) doğru söylemiştir. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.]. Cilt: 2, s. 527-530.

kütüb-i daḳāyıḳ-ı meşḥūnlarında maḫzūn olan **(16)** dürr-i ferā'id-i kelimāt-ı keşīretü'l-ġavā'id intiḫāb olınup ismāʿ-ı cāna āvīze-gūş müşteri lemeʿān ve gerden-bend-i efhām şeriyyen **(17)** resān olmaġı-çün ʿaḳd-i taḳdīrde birbiriyle telfīf ve te'līf ve silk-i taḥrīrde naẓm ve tarṣīf ve ʿarża-dāşt-ı maḥfil-i şerīf, **(18)** maʿārif-i redīf ḳılındı. Ve henūz serā-perde-i iżmārda ḥacele-nişīn-i efkār olan setīre-i meżāmīn-i ebkāruñ **(19)** çehre-i şīve-kār-ı ḥaḳāyıḳ-ı şiʿārında olan ḳanāʿ-ı asrārı dest-i nesīm-i ʿanber-şemīm ʿibārāt-ı terkiyye güstār ile **(20)** refʿ olınup ḥüsn ve cemālini ʿuyūn-ı idrāk-ı ʿuşşāk-ı bī-ḳarāra iẓhāra beẕl-i iḳtidār olındı ki ḥattā muḥarrik-i silsile-i **(21)** şevḳ-i yār olup derūn-ı dilden ṭālib-i şehādet ve rāġıb-ı zülfī ve ḳurbet olalar. Pes, āfitāb-ı envār-ı żamāyir, **(22)** erbāb-ı baṣāyire mestūr olmaya ki ber-ḳavli ibni ʿAbbāṣ raḍıyallāhu ʿanhümā meygede-i ġazve-i Bedr ve Uḥud'da dest-i sāḳī-i sāʿid **(23)** berrāḳ-ı şimşīr-i ḫūn-ı revāḳdan ṣaḥbā-yı ser-girān-ı şehādet nūş iden medhūşān-ı enṣār ve muḥacirānuñ ervāḥ-ı **(24)** muḳaddeseleri keyfiyet-i raḥīḳ-i müşāhede-i cemāl-i yezdān ile ḥavāṣıl-ı ṭuyūr-ı ecniḥa, nūr-ı sebz-elvānda mekān ṭutup **(25)** ṭarfete ʿaynin ve eḳalla min lemḥatin evcāt-ı ʿillīne ṭayrān ve hevā-yı bihiştde cevelān ve aġṣān-ı ṭūbāda āşiyān ḳılup **(26)** tenāvül-i fevākih-i cinān ve enhār-ı cūybār-ı firdevs birinden nūş-ı cān itdükden soñra zīr-i ʿarşda kevākib-i düriyye gibi āvīḫte **[443a] (1)** olan ḳanādīl-i zerrīn-sāḫteye şināfte ḳılup sāye-i arş-ı raḥmānda ġunūde ve ḫufte olurlar. Pes, şühedā-i kirām vech-i meşrūḥ **(2)** üzre cenāb-ı ẕü'l-celāl ve'l-ikrāmdan faż̈l ve inʿām olınan nevāḫt u kerāmet ve neşāṭ u istirāḥat ve zülfi ve ḳurbeti **(3)** ẕevḳ ve müşāhede ḳılduḳlarında

(قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِى يَعْلَمُونَ بِمَا غَفَرَ لِى رَبِّى وَجَعَلَنِى مِنَ الْمُكْرَمِينَ)[2038]

maġzā-yı şerīfince kemāl-i şefḳatlerinden **(4)** derġāh-ı eḥadiyyete niyāz-ı müstevcibü'l-ʿicābe idüp eyitdiler: İlāhā, mālikā, pādişahā! Kāşkī bize ʿināyet buyrulan **(5)** rifʿat-i maḳām ve meziyyet-i inʿāmından eʿazz-ı ḫullānımuz olan

[2038] Yasin 36/26-27: "(Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): "Cennete gir!" denildi. O da, "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!" dedi."

aṣḥab-ı īmān daḫı ḫaberdār olalardı ki ḥattā anlar daḫı **(6)** ġazā ve cihāda beẕl-i iḳtidār ve devlet-i şehādet ile kām-rān ve berḫurdār olalardı. [didüklerinde fi'l-ḥāl Şiʿr:

ز آسمان آمد ندا ای شاهدان روی ما

ای عاشقان وصل ماای سر خوشان بوی ما[2039][2040]

(7) deyü cenāb-ı eḥadiyyetden ḫiṭāb-ı ʿizzet vārid olup eyitdi: "Siz ṣafā-yı ḫāṭırda oluñuz kim biz size olan **(8)** inʿām u iḥtirām ve iḥsān u ikrāmı ḫullān-ı aṣdiḳāñuza iʿlām idelüm." buyurup anlaruñ ḥüsn-i ḥālini taʿrīf **(9)** ve ikrām ve iclālini tavṣīf idüp bu āyet-i kerīmeyi inzāl buyurdı. Yaʿnī vech-i arżda baḳiyye ḳalan evliyā'-i şehīdān **(10)** ve ehl-i ḥisbān dirīġā! Biz ḥayāt ile ṭarab-nāk ve dustān ise maḥbūs-ı zindān-ı ḫāk oldılar. Ve biz bostān-ı **(11)** sürūrda aḥbāb ise vaḥşet-cāy-ı ḳubūrda deyü teḥassürde olmayasız ve ṭarīḳ-i rıżāmuzda maḳtūl olan şehīdān-ı maḳbūlānı **(12)** zinhār emvāt-ı gümān ḳılmayasız. Belki anlar Rabbīleri ḳatında ḥayāt-ı cāvidānī bulmışlardur egerçi rāh-ı muḥabbetimüzde **(13)** terk-i ser itmişlerdür. Ammā çeşme-i tīġ-ı ābdārdan āb-ı ḥayāt nūş idüp Ḥaḳ celle ve ʿalā faẓl u iḥsān buyurduġı fevākih-i cinān **(14)** ve niʿam-ı bī-pāyāndan ferḥān u şādümān oldıḳları ḥālde merzūḳ ve mütena"im olmışlardur.

[Beyt:

که ناز چشیدند و گهی راز شنیدند

گاهی ز جلالت بجمالش نکریدند[2041][2042]

ve ḥālā ḥayāt-ı fānīye ile **(15)** zinde-cān olup henūz ḫalef-i şühedādan burāḳ-ı şehādet ile anlara mülḥaḳ olmayan iḫvān-ı mü'mināna beşāret- **(16)** resān

[2039] Semâlardan nidâ geldi: Ey bizim yüzümüzün güzelleri! Ey bizim vuslatımıza âşık olanlar! Ey bizim güzel kokumuzdan sarhoş olanlar!
[2040] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2041] Bazen naz tattılar bazen de sırları öğrendiler. Bazen de senin celalinden O'nun cemâline baktılar. Reşîdüddîn-i Meybüdî, **Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr**, Cilt: 2, s. 357.
[2042] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

olurlar. Zümre-i şühedāya ḫavf-ı vuḳūʿ-ı maḫẕūr ve ḥüzn-i fevāt-ı maḥbūb keder virmez. Belki niçe iḫvān ve ḫullāni **(17)** şefāʿat iderler [buyuruldı.][2043] Kemā ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem: [2044] يُشَفَّعُ الشَّهِيدُ فِي سَبْعِينَ مِنْ اقاربه Naẓm:

وقت غزا تیغ زنان غیور

جان که کنند از تن مردانه دور **(18)**

نی ز پی دخل و ز دیات کنند

گز پی اعلان شهادت کنند

لاجرم آن تیغ که بر سر خورند

شربتی از چشمه کوثر خورند **(19)**

در تَهِ آن خنجر چون بید شو

جان بده و زنده جاوید شو[2045]

Ḥaḳḳā ki fermān-ı Ḫudā ve Resūle **(20)** nihāde-kerden ve nihād-ı pākini hedef-i tīr-i düşman ve beẕl-i cān u ten eyleyen ġuzāt ve mücāhidāna ne vechle mürde-gümān **(21)** olınur ki ber-feḥvā-yı (بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ)[2046] gevher-i zindegāni anlaruñ kān-ı cenānından ġayrıda nümāyān ve āb-ı ḥayāt-ı **(22)**

[2043] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2044] Şehit, yakınlarından yetmiş kişiye şefaat edecektir. Ebu Davud, "Cihad" 27; Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, **Müsned**, Cilt: 10, s. 25.
[2045] Gaza vaktinde gayretli savaşçılar, yiğitçe bedenlerindeki candan vezgeçtiklerinde
Bunu ganimet elde etmek için değil, şehit düşmek için yaparlar
Besbelli ki kafalarına o kılıç indiğinde Kevser çeşmesinden bir şerbet içerler.
O hançerin altında söğüt ağacı gibi titre! Canını ver ki sonsuz hayatı bulasın.
[2046] Âl-i İmrân 3/169: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. **Bilakis onlar diridirler, Rableri katında** Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler."

cāvidānı anlaruñ ʿuyūn-ı cānından ġayrıda revān olmamışdur. Zīrā emvāt-ı ʿālī-miḳdār-ı bisyār iken anlar içün **(23)** [2047]**(بَلْ اَحْيَاءٌ)** ḳavliyle işāret olınmayup şühedāya beşāret olınmışdur. Ve ḥayāt-ı mezbūre anlara muḫtaṣṣa ve ḥayāt-ı ḥaḳīḳiyye olmaġla **(24)** bilā-ġasl ve kefen ʿaḳīḳ-i Yemenī gibi beden-i laʿl-i bedeḫşānlarını cāme-i āġaşte-ḫūnlarıyla defn iderler. Kemā ḳāle ʿaleyhisselām: **(25)**

زَمِّلُوهُمْ بِدِمَائِهِمْ وكلومهم فَإِنَّهُ يحشرون يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِدِمَائِهِمْ لَوْنُهُ لَوْنُ دَمٍ، وَرِيحُهُ رِيحُ الْمِسْكِ [2048]

Şiʿr:

بکردان باده ای ساقی زخم صاف روّاقی **(26)**

[بشادی بگذران دایم ز دور باده دور انرا][2049]

چرا باده ننو شد جان درین قصر و درین ایوان

چو در مستی همی بیند و چشمش روی جانرا **(27)**

برون از دام و از دانه بصحرا رفته از خانه

شده عنقای قاف حق گذشته چرخ و کیوانرا

[443b]

تن ایشان نباشد تن همه نور ندای بد ظنّ **(1)**

زبی عقلی و نادانی ز خود منکر خدا دانرا

[2047] Âl-i İmrân 3/169: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. **Bilakis onlar diridirler**, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler."

[2048] Onların kanlarını sıkın ve onları yiyin. Zira onlar kıyamet günü kanlarıyla haşr olunacaklardır. Renk kan rengidir; koku misk kokusudur. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 39, s. 65.

[2049] Bu kısım derkenara yeniden yazılmıştır.

عجاییهای آن مردان ندارد حدّونی پایان

(2)درین دریای بی پایان مجوای یار پایان را[2050]

Āh ey eʿazz-i ḫullān! Zinde-gān ḫod üç ḳısım olup birisi cānla zindedür ki **(3)** sebeb-i ḥayātı ḳūt ile bāddur. Ve birisi ʿilm ile zindedür ki ḥayātı mihr ile yāddur. Ve birisi daḫı Ḥaḳ ile zindedür ki **(4)** vaṣl-ı yār ile dil-şāddur. ʿAbdullāh Enṣārī̇ ʿaleyhi raḥmetu'l-bārī̇ buyururlar ki:

الهی جان که از وصل تو محروم ماند **(5)** مرده زندانیست و أوکه در راه عشق بامید وصال تو گشته شود زندهٔ جاودانیست[2051] **(6)** بیت:

گر بشمشیر غمت کشته شوم باکی نیست

کشتگانِ رَهِ تو زنده جاودانند[2052]

آری دوستان را زخم خوردن **(7)** در کوی دوست بفال نیکوست و در قمارخانه عشق عاشقان راجان باختن عادت وخوست[2053]

رباعی: **(8)**

گفتی مگذر بگوی مادر مخمور

تاکشته شوی که خصم ماهست غیور

گفتم سخنی بتاکه باشد معذور

[2050] Ey Saki! Revvâkîlerin (veya katıksızlık) küpünden sarap dolaştır.
Şarabı dolaştırırken (veya şarap devranını) neşe ile geç!
Harhoş olunca iki göz sevgilinin yüzünü görecektir.
Cân bu eyvanda ve sarayda niçin şarap içmesin?
Tuzaktan ve tuzağın içindekinden kurtulup evden çıkıp çöle gitmiş.
Hakk'ın Kaf Dağı'nın ankâsına olmuş; bu felekten ve kainattan öteye gitmiş.
Ey kötü zanlı kimse! Onların bedenleri baştan başa nurdur, ten değildir.
Kendi cahilliğin ve akılsızlığın ile Allah dostlarına bakma.
O erlerin acayipliklerinin ne haddi ne de sonu vardır.
Ey dost! Bu sonsuz denizde son arama!

[2051] İlâhî senin vuslatından uzak kalmış kimse zindandaki ölüye benzer. O kimse ki senin yolunda ölmüştür, sonsuz hayatı kazanmıştır.

[2052] Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 50.

[2053] Eğer senin gam kılıcınla ölürsem bunda korkulacak bir şey yoktur.
Senin yolunun ölüleri sonsuz hayata sahip olurlar.
Evet! Dostlar için sevgilinin beldesinde yaralanmak güzel bir kaderdir.
Aşıklar için aşk evinde canla oynamak bir âdet ve ahlaktır.

(9)در کوی توکشته به که ارزوی تو دور[2054]

قال الشّبلی من کان فی الله تلفه کان الله خلفه[2055]

İmdi ey ʿāşıḳ-ı zār! **(10)** Zinhār ve zinhār rāh-ı muḥabbetde helāk-ı cān fikrine düşme ki tīr-i vefā-yı maʿşūḳa sīne-hedef itmek cān-ı **(11)** ʿāşıḳa ʿaceb şerefdür. Zīrā şarṭ-ı ifrāṭ-ı muḥabbet ḫāk-rāh-ı yārda cānı telefdür. **(12)**

Kemā ḳīl Şiʿr:

الحبّ سکر خماره تلف

یحسن فیه الذّبول الدّنف[2056] **(13)**

البسنی الذّلّ فی محبّته

والذّلّ فی حبّ مثله شرف[2057]

Ḥāṣıl-ı kelām ey birāder-i saʿādet-encām! **(14)** Ḳatl fī-sebīlillāh cihād-ı küffāra münḥaṣır olmayup belki ber-feḥvā-yı رَجَعْنَا مِنَ الأَصْغَرِ الْجِهَادِ إِلى الْجِهَادِ الأَكْبَرِ[2058] **(15)** cihād-ı aṣġar ve ekbere münḳasim olup cihād-ı aṣġarda olan ḳatl bir nevʿdür. Ammā cihād-ı ekberde bisyār u bisyār ḳatl ü ifnā **(16)** ve her fenāda bir nevʿ iḥyā ve ibḳāʾ vardur. Meşelā seyf-i irādet ile maḳtūl olan mürīdüñ ḥayāt ve beḳāsı **(17)** nūr-ı ḳurbetledür. Ve seyf-i muḥabbet ile şehīd olan ʿāşıḳuñ bekāsı senāʾ-i müşāhede iledür. Ve seyf-i **(18)** maʿrifet ile maḳtūl olan ʿārif üns-i vuṣlatda bāḳīdür. Şimşīr-i tevḥīd ile ifnāʾ-i enāniyyet eyleyen **(19)** muvaḥḥid ḫod vaḥdetde vaḥdet ile bāḳī olup zümre-i mezbūrenüñ ḥayātları

[2054] Dedin ki: Bizim köyümüzden sarhoş geçme! Seni öldürürler!
Çünkü bizim ahbabımız kıskançtır.
Dedim ki: Ey put gibi güzel sevgili! Ben mazur gör.
Zîrâ senin köyünde ölmek senin cemalinden uzak yaşamaktan iyidir.
Reşîdüddîn-i Meybüdî, **Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr**, Cilt: 2, s. 355.

[2055] Kim Allah için kendini paralarsa Allah bunun karşılığını verir.

[2056] Derkenar: دنف سخت نزار شدن از بیماری (Denf: Hastalıklan şiddetle güçsüz düşmek).

[2057] Aşk sarhoşluktur; örtüsü telef olmaktır,
Onda solmak ve hasta olmak harikadır,
Bana, onu severken zilleti giydirdi,
Onun gibi birini severken zillet şereftir.

[2058] Küçük cihattan büyük cihada döndük. Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, Cilt: 4, s. 430.

tecelliyāt-ı ezeliyye ve şehādetleri **(20)** ġayret-i ʿizzet iledür ki ġayret-i ḳahramān-ı vaḥdet anları baʿde'l-ifnā iḥyā ve ibḳā itmişler.

كما قال ابن عطا[2059] **(21)** المقتول على المشاهدة باق برؤية المشاهدة والميّت من عاش على رؤية نفسه ومتابعة هواه وقال ابو سعيد القرشى فى هذه الآية لا تظنّ الهالكين فى طريق الارادة طلباً للوصلة **(22)** مردودين الى مقاماتهم بل قد بلغ بهم غاية ما قصدوا من القرب والوصلة احياء بقرب الحقّ **(23)** عند ربّهم فى مجلس المشاهدة يرزقون زيادة الفوايد من انوار الاّ طلاع فرحين بالغين اقصى رضاه[2060]

(24) Āh ey sālik-i rāh! Meydān-ı muḥabbet-i cānānda cān oynamaḳ devlet-i rāyegān degül midür? Ḥaḳḳā ki vāṣl-ı yār içün **(25)** hezār u hezārān cān niṯār olsa henūz erzāndur.

Beyt:

چون شاد نباشم كه خريدم بتنى

(26)وصلى كه هزار جانِ شيرين ارزد[2061]

Āh kim süyūf-ı mücāhedāt ile maḳtūl olan sā'irān-ı ilallāhuñ **(27)** nüfūsı mürde ise ne saʿādet anlara ki ḳalbleri nūr-ı cemāl-i lā-yezāl ile zinde olup kūs-ı tecelliyāt-ı ṣıfātdan **[444a] (1)** çeṯide ḳılduḳları ṣahbāyı müşāhede refʿ-i ḥicāb itmekle maḥż-ı faż̈l-ı ceẕbe-i ʿināyet-i sermediyye anları **(2)** bī-men ve mā ḥarem-i ḥarīm-i vaḥdete keşīde ḳılmışdur. Merḥabā ne zībā ḳatldür ki anuñ mücāzātı و من قتلته فانا دیته [2062] **(3)** ola ḥabbeẕā ne aʿlā şehādetdür ki

[2059] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sehl b. Atâ' el-Edemî (ö. 309/922). İlk devir sûfîlerinden, muhaddis ve müfessirdir. Hanbelî mezhebine mensuptur. Hadis, tefsir ve beyân ilmine hakim, fasih konuşan bir zat olduğu belirtilen İbn Atâ'nın âyetlerin tefsiri hakkındaki görüşleri işârî tefsir ve tasavvufî eserlerin temel kaynaklarından olan Sülemî'nin *Hakâ'iku't-Tefsîr*'inde yer almıştır. bkz. Reşat Öngören, "İbn Atâ", **DİA**, Cilt: XIX, s. 336.

[2060] Nitekim İbn Ata şöyle der: "Müşahede üzere ölen kimse sürekli müşahedeyi görür halde kalacaktır. Ölü, kendi nefsini ve onun tabi olduğu hevayı görmek üzere yaşayandır." Ebu Said el-Kuraşi bu ayet hakkında şöyle der: "İrade yolunda, vuslatı ararken helak olanların makamlarına döndürüleceklerini sanma. Aksine onlar rablerinin katında hakkın yakınında canlı olarak vuslata ve yakınlığın en uç derecesine ulaşmışlardır. Müşahede meclisinde birçok faydanın nurlarından rızıklanırlar, son derece mutlu ve memnundurlar."

[2061] Nasıl mutlu olmayayım? Tek bir canımı feda ederek binlerce tatlı canı feda etmeye değer bir vuslat satın aldım! Reşîdüddîn-i Meybüdî, **Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr**, Cilt: 2, s. 356.

[2062] Kimi öldürdüysem, ben onun diyetiyim.

mükāfātı müşāhede-i cemāl-i vaḥdet olup ḫār muḳābelesine gül ala **(4)** ve seng vire cevher bula.

Rubāʿī:

اوّلم خم شکست و سرکه بر یخت

بانک کردم که این زایانم کرد

صدخم شهد صافی از پی آن **(5)**

در خورم داد شادمانم کرد[2063]

İmdi benüm rūḥum! Ḥacle-nişīnān-ı ḳıbāb-ı ʿizzet olan **(6)** ḫavāss-ı bār-gāh-ı eḥadiyyetün mevtleri nevʿ-i diger olup sāʾir beşer gibi degüllerdür. Nitekim dimişlerdür: Kıṭʿa: **(7)**

از فرشته گذشته اند بلطف

حاش الله که چون بشر میرند

از لبش آب زندگی خوردند

لاجرم شیوهٔ دگر میرند**(8)**[2064]

Ḫülāṣa-i merām ḫatm-i kelām miskiyyetüʾl-ḫitām budur ki ʿarāyis-i maāʿnī-i kelām-ı sübḥānīye **(9)** maḥrem olan güzīde-i aṣḥāb-ı keşf-i celī Rūzbihān el-Baḳlī bu vechle taḥḳīḳ buyururlar ki şol **(10)** ʿāşıḳ-ı ser-bāz ki rāh-ı ʿışḳda maḳtūl ve ḫadeşden ḳıdeme münseliḫ ve menḳūl ola. Maṭlaʿ-ı ezelden **(11)** işrāḳ eyleyen nūr-ı āfitāb-ı ezel ile mütelebbis olur. Ve naʿt-i evveliyete bāliġ olsa ṣıfāt-ı ezeliyye ile muttaṣıf **(12)** olup keẕālik āḫiriyyet ile daḫı menʿūt ve

[2063] Önce küpümü kırdı ve içindeki sirkeyi döktü.
"Bu durumdan zarar ettim!" diye haykırdım.
Onun peşinden yüz tane katıksız şarap küpünü bana içirdi ve beni şâd etti. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 390.

[2064] Letafette melekleri geçtiler.
Hâşâ onlar beşer gibi ölmezler!
Onun dudağından hayat suyu içtiler.
Şüphesiz bir başka tarzda ölürler.
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 391.

hemçünān ṣıfat-ı ebediyye ile mevṣūf olur. Zīrā ṣıfāt-ı rabbāniyye **(13)** vaḥidetün fi'l-vāḥidiyye olup cemʿ ve tefriḳadan muḳaddese ve ḫāricedür, efʿālde olan feyż-i **(14)** ṣıfāt ise tefriḳa maʿa'l-esmādur. ʿAyniyyetde olan nūr-ı tecellīsi daḫı cāmiʿ-i ehl-i vaḥdetdür. **(15)** Pes ber-mıṣdāḳ-ı واتّصفوا بصفات الله [2065] nūr-ı ṣıfata vāṣıl olan ṣıfatdan ḫāric olmaḳ **(16)** muḥāldür.

Yaʿnī ṣıfatdan ne ḫāricdür ve ne ḫāricden lā-ḥiḳdur. Ve evveliyyet ṣıfat olduġı gibi **(17)** āḫiriyyet daḫı ṣıfatdur. Yaʿni evveli naʿt-ı āḫir ve āḫiri naʿt-ı evveldür. (هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ)[2066] Bu maʿnāyı mübeyyendür. **(18)** Pes, tecelliyāt-ı naʿt-ı evveliyyet ile muttaṣıf olan ʿāṣıḳ-ı maḳtūl ve ʿārif-i maḳbūlüñ āḫiriyyet daḫı naʿtıdur. **(19)** Zīrā ezel muttaṣıl-ı ebeddür. İmdi ol maḳtūl-i rāh-ı ʿışḳ ḥadeṣāndan ḫurūc ve cemāl-i Raḥmān'a ʿurūc **(20)** eylese min baʿd anuñ üzerine ne ḥadeṣ cārī olur ve ne mevt ü fenā ṭārī olur. Belki ḥayāt-ı Ḫaḳ ile **(21)** olan ittiṣāfile ḥayy-ı sermedī olur. Ve ẕikr olınan zülfā ve ḳurbet rütbe-i ekmel-i kümmeldür ki ʿindiyyet-i Ḥaḳḳ'un **(22)** nūr-ı müşāhedātından fā'iz olup ol seyf tecellī ile maḳtūl olan vāṣılān-ı kāmilān, **(23)** feyż-i ḳurbet ve ʿindiyyet ile ḥayy-ı cāvidān olurlar.

و من یکون فی العندیّته کیف یفنی و یموت و**(24)** هوشاهدی فی شهود الحقّ ایّاه و رزقه غیض مزید مشاهدة الحقّ و زیادة اتصّافه بقاء الحقّ و فرحه **(25)** بنیل بقایهٔ من بقاء الحقّ[2067]

İmdi ey dil-i şeydā! Sen daḫı nā'il-i sermedī-bekā olmaḳ istidʿā idersüñ. Ser-i teʿayyün **(26)** ve enāniyyeti tīġ-ı ḥayāt-ı āb-dār-ı tecellī-i yār ile izāle ve ifnā ḳıl ki mużīk-i ḥadeṣden evc-i ḳadem-i vesīʿa iʿtilā eyleyesüñ. **(27)** Āh kim ʿarṣa-i menīʿ-i kār-zār-ı ʿışḳda çevgān-ı zülf-i yāre ser-i iḫtiyārını kūy-ı ġalṭān-ı bī-ḳarār idenlerüñ **[444b] (1)** serdār-ı nām-dārları Ḥüseyin-i Manṣūr-ı ber-dārdur ki hümā-yı vaṣl-ı dostı hevā-yı tefrīdde pervāz ider gördükde **(2)** ṣaydı arzūsuna düşüp her bār ki şikār murād itdi. Sāyesine daḫı dest-i

[2065] Allah'ın sıfatlarıyla vasıflanın.
[2066] Hadîd 57/3: "**O, ilk ve sondur.** Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir."
[2067] İndiyyet makamında olan kimse nasıl fani olabilir; ölebilir? O, hakkın ona şahit olduğunun farkındadır. Onun rızkı, hakkın çokça müşahedesinden gelen feyzdir. Onun çokça vasıflanması hakkın bekasıyladır. Onun bekasına ulaşması da hakkın bekasındandır.

ümmīdi irişmeyüp dem-beste **(3)** ḳaldı. Bilāḫare berīd-i ceẕbe-i eḥadiyyet sırr-ı Manṣūr'a müjde-resān olup eyitdi: "Ey Manṣūr! Eger hümā-yı evc-pervāzı- **(4)** vuṣlatı şikār ideyüm dir isen serini zīr-i pā ḳılmaḳ gereksin. Manṣūr-ı ser-bāz daḫı çünki çāre-i şikārdan **(5)** ḫaber-dār oldı. Ser-i iḫtiyārını pāy-ı fenāya ṣaldı. Ve kendüyi ber-dār-ı rıżā-yı yār idüp āsumān-ı heftümden **(6)** geçdi. Ve maḳām-ı ḳurb-ı ev ednāya uçdı.

[Mevlānā-i Rūmī:

پای ذوالنون کشید درزنجیر

سَرِ منصور رفته برداری

جز بگنج عدم نیاسایی

در عدم در گریز یکباری

کفن از خلعتِ فناخوشتر

کور از این شهر به به بسیاری

گهی بود از وجود باز رهم

در عدم درپرم چو طیّاری

کی بود گز قفص برون پرّد

مرغ جانم بسوی گازاری

بچشد او غریب چاست خوری

بگشاید عجیب منقاری

چو دل چشم و معده نور خورد

زآنکه اصل غذا بدانواری

بل هم احیاء عند ربِّهیم

بخورد یرز قون دراسراری[2068] [2069]

Serr-i Seḳaṭī[2070] buyururlar ki: "Bir gice nergis-i bāġ-ı māzāġum seyr-i gülşen-serāy-ı melekūta **(7)** süzülüp hem-ḫ ̆ābe-i muḳaddesān-ı ceberūt olmış idüm. Cenāb-ı kibriyādan ḳalb-i mücellāya bu vechle ḫiṭāb-ı lāhūtī buyuruldı ki: **(8)** "Ey Seri! Ḫalḳ ve īcādum olan mecmūʿ-ı ʿibādum dünyāyı gördüḳleri gibi

[2068] Zünnûn'un ayağın zincire çekildi.
Mansûr'un başı dar ağacına gitti.
Yokluk hazinesinden başka yerde rahat etmeyeceksin!
Bir defalığına da olsa yokluğa kaç!
Bu giyisilerden ve elbiselerden kefen daha iyidir!
Bu şehirdeki kesretten elbette ki mezar daha iyidir!
Acaba ne zaman bu varlığımdan kurtulup kuş misari yoklukta uçacağım?
Can kuşum acaba ne zaman bu kafesten dışarı çıkıp gül bahçesin doğru uçacak?
O garip, ne zaman lezzetleri tadacak?
O acayip gagasını ne zaman açacak?
(İşte o vakit) midesi, gözü ve gönlü nur ile beslenecek.
Çünkü gıdanın aslı nurlardır
"Onlar rablerinin katında diridirler" (Âl-i İmrân Suresi 3/169)
Sırlarda "Onlar rızıklandırırlar" (Âl-i İmrân Suresi 3/169) sırlarını yiyecek. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh3163 (26.06.2024).

[2069] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2070] Ebü'l-Hasen Serî b. el-Mugallis es-Sakatî (ö. 251/865). Bağdatlı ilk sûfîlerden olan Serî es-Sakatî; Ebû Saîd el-Harrâz, Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî, Semnûn b. Hamza, İbn Mesrûk gibi Bağdatlı ve Horasanlı; Ali el-Gadâirî ve İsmâil b. Abdullah eş-Şâmî gibi Suriyeli sûfîlerin önderi ve döneminin önemli şeyhlerinden kabul edilir. Serî es-Sakatî, "seyyidü't-tâife" diye anılan Bağdat tasavvuf ekolünün kurucusu Cüneyd-i Bağdâdî'yi yetiştirerek kendinden sonraki sûfîler üzerinde etkili olmuştur. bkz. Süleyman Uludağ, "Serî es-Sakatî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 564-565. Hayatı ve tasavvufi görüşleri hakkında bkz. Hamide Ulupınar, "Serî Es-Sekatî: Hayatı ve Bazı Tasavvufî Görüşleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, Cilt: XVIII, Sayı: 2, s. 265-289.

aña āvīḫte ve ekşeri mekrine firīfte olup [bizüm ile olan mīşākı unutdılar ve baʿżılar daḫı dünyāda olan][2071] **(9)** miḥnet ve belāyı görmekle bihişt-i ʿāfiyete girīḫte olup niʿmet-i viṣālimüz temennā ḳıldılar. Pes, ey Seri sen bu gürūhuñ **(10)** ḳanḳısındansın?" Serr-i Seḳaṭī eydür ben daḫı ilāhī (وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ)**[2072]** deyü cevāb virdükde cenāb-ı ʿizzetden **(11)**ا صبًّا لا صَبَّن عليكم البلاء[2073] ḫitābı vārid olup buyurdı ki: "Ey Serī! ʿİzzüm celālüm ḥaḳḳı-çün benüm irādet-i **(12)** ezeliyyem sizüñ üzeriñüze envāʿ-ı maḥin ve belāya inṣibābına teʿalluḳ itmişdür. Ben daḫı nūr-ı ilhām-ı maʿrifet-i Rabbānī ile itdüm. **(13)** الَهى اليس[2074] المبلى انتYaʿnī Serī iṭāʿatimüze rīzende-i belā sen degül misün çünki belā senüñdür ol belā ʿāşıḳlaruña **(14)** ʿaselden aḥlādur. Çünki derd senüñdür dermān daḫı senüñdür. Derd ve dermān ḫod cümle sensin derdüñ ḫod **(15)** ʿayn-ı dermān degül midür?" deyüp bu beyti inşād eyledüm.

Şiʿr:

نفس المحبّ على الاسقام صابرة

لعلّ مسقها يوماً يداويها[2075]

[Maṭlab: در بيان عدالت در ذبايح وآدآب اكل وطلب اطعمهء طيّبه وذبح بقرهء نفس بهيمه]

(16) Ben ḫod senüñ cevgān-ı irādetüñ ṭopuyam eger belā vü ʿanā' ve eger niʿmet ü reḫā' senden gelen vefā ve cefā cāna **(17)** ʿayn-ı ṣafādur. Zīrā **(18)** genc-i vefā, zīr-i cefāda muḫtefī olup her ne ṭarīḳle olursa olsun beḳā baʿde'l-fenā ve iḥyā baʿde'l-imāte **(19)** olup mādām ki rızḳ-ı fānīden gülū-yı cismānī munḳaṭıʿ olmaya dimāġ-ı rūḥānī rızḳ-ı bāḳīden ẕevḳ-çeşān **(20)** olmaz. Meşelā görmez misin

حلق حيوان چون بريده شد بعدل [3916]

[2071] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2072] Hûd 11/79: "Onlar, "İyi biliyorsun ki kızlarında bizim gözümüz yok. **Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun**" dediler."
[2073] Size bela üstüne bela yağdıracağım.
[2074] Ey rabbim, sınayan sen değil misin?
[2075] Aşığın nefsi hastalıklara karşı sabırlıdır,
Belki onu hasta eden bir gün onu tedavi edecektir.

حلق اسان رست افزایید فضل

(21) ḥalḳ-ı ḥayvān çünki ʿadl ile bürīde olup cān-ı ḥayvānīleri rāh-ı insānīye fedā oldı. Anuñ mükāfāt ve ʿivażı **(22)** ḥalḳ-ı insānī reste ve nümūdār olup girībān-ı beden-i insānīden ser-i ber-āverde ḳıldı. Ve faż̈l ve şerefi efzūn oldı**.** **(23)** Yaʿnī ġazā-yı insānī olmaḳ içün cān u ten fedā ḳılup insāna loḳma olduḳda vücūd-ı insānīde haż̈m ve ḥall ve bedel-i mā-yeteḥallel **(24)** ve cüz ü ḳuvā-yı insānī olmaġla ḥayvān iken insān olup faż̈l ve şerefi ziyāde oldı. Nitekim dimişlerdür:

Şiʿr:

مرغ حیوان را ازآن می کُش **(25)**

که بأنسان رسد در آخر کار

ورنه کشتن کجاروا با شد

که بماری مسجی زآزان[2076]

Ammā be-şarṭ **(26)** ān ki ẕebḥ-i ḥayvānāt daḫı ʿadl ile olup ḥudūd-ı şerʿiyyeden ḫāric olmaya. Yaʿnī ekli ḥelāl olanlardan olup **(27)** eʾimme-i müctehidīn āyāt ve eḥādīṯden istinbāṭ idüp لا یحلّ اکله [2077]didükleri ḳabīlden olmaya

کما قیل فی الوقایة ولا یحلّ

[445a]

(1) جنینٌ میّتٌ وجد فی بطن امّه [هذا عند ابی حنیفة وعندهما والشافعی اذا تم خلقه أکِلَ وذکوة الأمّ ذکاته صدر الشریعة][2078] ولا ذوناب[النّاب بالفارسیة دندان بیش وذوالنّاب حیولن ینتهب بالنّاب وذوالمخلب طآئر یختطف بالمخلب وفی الحمر الاهلیّة خلاف مالك رحمه وفی الخیل خلافهما وخلاف الشافعی رحمه لنا قوله تعالی والخیل والبغال لترکبوها الآیة وفی الضّبع خلاف الشافعی وهو بالفارسیة کُفتارْ والسّلحفات سنك بشت

[2076] Kuş ve hayvanları şundan dolayı kesiyoruz: Çünkü işin sonu insana ulaşır. Yoksa, Allah'a tesbih eden yılana bile eziyet etmek doğru değilken hayvanları öldürmek reva olur mu hiç?
[2077] Onu yemek helal değildir.
[2078] Bu kısım metindeki yeri işaret edilerek derkenara yazılmıştır.

الا بقع العزاف كلاغ سياه وبزرك اليربوع موش دشتى وفيه خلاف الشافعى ابن عرس راسوُ قوله لم يطف من الطّفؤ اى لم يَعْلِ على المآء ميّتاً حتى ان طفأ المآء ميّتاً حرم الجرّ يثنوع من السّمك وهو غير المار ما هى كذا فى المغرب صدر الشريعه قوله ولجر بالرفع عطف على ضمير كره وهو جايز لوجود الفصل والنخع اى الذّبح الشديد وهو بالفارسية حرام مغز صدر الشريعة][2079] او مخلبٍ من سبُعٍ او طيرٍ والحشرات والحمر الاهليّة والبغل والخيل **(2)** والضّبع والرّنبور والسّلحَفات والا بقع الّذى يأكل الجيف والغداف والفيل واليربوع وابن عرس ولا حيوان **(3)** مائىّ سوى سمك لم يطف والجرّيث والمار ماهى[2080]

Pes, ekli ḥelāl olduġı taḳdīrce daḫı ẓābiḥi ve senā ve mecūsī ve **(4)** mürted ve ʿamden tārikü’t-tesmiye olmaya. [Kemā ḳāle Teʿālā:

(وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ)[2081]

Ammā ẕābiḥ tesmiyeyi nāsiyen terk eylese maʿzūr ve ẕebīhası ḥelāldür. Kemā ḳāle Teʿālā:

(لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا)[2082] وتسمية الله فى قلب كلّ مسلم[2083]

[2079] Bu kısım metindeki yeri işaret edilerek derkenara yazılmıştır.

[2080] Nitekim *Vikaye* isimli eserde şöyle geçer: Annesinin karnındaki ölü cenini yemek helal değildir. [Bu hüküm Ebu Hanife’ye göredir. Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafii’ye göre yaratılışı tamamlanmışsa yenebilir. Annesinin kesilmesi onu temizlemiş sayılır. (Sadru’ş-Şeria)] Aynı şekilde, sivri (azı) dişleri olan [Nâb kelimesi Farsça, dendân pîş kelimeleriyle ifade edilir. Nâb, dişleriyle öldüren hayvan demektir. Zû mıhleb, pençesiyle parçalayan kuş demektir. Evcil eşekte İmam Malik’in farklı görüşü vardır. At’ın yenmesinde ikisi ve Şafii’nin görüşü farklıdır. Biz bu konuda Allah Teala’nın şu sözüne dayanırız: “Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı.” (Nahl 16/8). Sırtlanın yenmesi konusunda Şafii farklı düşünür. Sırtlana Farsçada Keftâr denir. Çöl faresinde Şafii’nin görüşü farklıdır. Yüzmeyen sözünden maksat, ölü olarak suyun üstüne çıkmayan demektir. Öyle ki ölü olarak suyun üstüne çıkarsa onu yemek haramdır. Silurus, yılan balığından farklı bir tür balıktır. Mağrib isimli eserde böyle geçmektedir. (Sadru’ş-Şeria) Ubeydullah b. Mesûd Mahbûbî, **Kitâbü’l-Muhtasari’l-Vikâye fî Mesâili’l-Hidâye**, [b.y.], [y.y.], 1844, s. 171.
الجر kelimesi كره fiilinin zamirine atfedilmiştir. Aralarında bir fasıla bulunduğu için bu atıf caizdir. Neh’, hayvanı sert bir şekilde boğazlamak demektir. Bu eyleme Farsça haramı meğz denir. (Sadru’ş-Şeria)] yırtıcı hayvanlar, pençesi olan kuşlar, böcek, evcil eşek, katır, at, sırtlan, eşek arısı, kaplumbağa, leş yiyen akbaba, kuzgun, fil, çöl faresi, gelincik, balık dışındaki yüzmeyen diğer su hayvanları, Silurus balığı, yılan balığı da helal değildir.

[2081] En’âm 6/121: “**Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin**. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır. Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar. Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah’a ortak koşmuş olursunuz.”

[2082] Bakara 2/286: “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): “Ey Rabbimiz! **Unutur**, ya da yanılır**sak bizi sorumlu tutma!** Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.”

[2083] Allah şeklindeki isimlendirme bütün Müslümanların kalbindedir.

[ḥadīs-i şerīfi][2084] ʿinde'l-fuḳahā ḥālet-i nisyāna maḥmūldür velākin ʿinde mālik nisyānla daḫı ḥarām olur.][2085] Elḥāṣıl ẕābiḥ-i müslim yāḫūd kitābī ola gerek zemmī ve gerek ḥarbī ẕebīhasını ekl itmek ḥelāldür. **(5)**

كما قيل وشرط كون الذّابح مسلماً او كتابيًّا ذمّيًّا او حرّبيًّا[2086]

Kemā ḳāle Teʿālā:

وذلك لأنهم **(6)** يذكرون اسم الله تعالى عليها فحلّ ذبيحتها ولو (وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ)[2087] مجنوناً او امرأةً او صبيًّا يعقل ويضبط حتى لو كان المجنون والصّبىّ **(7)** بحيث لا يعقل ولا يضبط لا يحلّ ذبيحتها[2088]

Pes, ẕābih-i müslim veyāḫud kitābī ve ẕikr-i ismullāh olduġı taḳdīrce **(8)** daḫı ḥālet-i ẕebḥde ʿadālet gerekdür. Meṣelā meẕbūḥu baʿde'l-iżcāʿ bıçaḳ bilemeyüp ve ẕebīhayı maḥall-i ẕebhe ayaġundan çekmekle **(9)** sürümeyüp rıfḳ ve şefḳatle ṭutmaḳ ve ḳable'l-iżcāʿ sikkīni geregi gibi keskīn idüp ve ḥalḳ ile münḥarī miyānından **(10)** ẕebḥ idüp ḳafāsından ẕebḥ itmemek ve meẕbūḥ ḥareketden küsiste olmadan derisin yüzmemek gerekdür.

كما قيل **(11)** وندب احداد شفرته قبل الاضجاع وكره بعده ارفاقاً بالمذبوحوالجرّ برحلها وذبحها من قفاها والنّخع والسّلخ **(12)** قبل ان يرد وحبّب نحر الابل وكره ذبحها وفى البقر والغنم عكسها هذا عندنا وعند مالك ان ذبح الأبل **(13)** ونحر البقر والغنم لا يحلّ[2089]

[2084] Derkenarda yer alan bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.
[2085] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2086] Nitekim şöyle denilmiştir: Hayvanı boğazlayan kişinin Müslüman, ehli kitaptan biri, zimmi veya harbî (darul-harb'te ikamet eden) olması gerekir.
[2087] Mâide 5/5: "Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. **Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl**, sizin yiyecekleriniz de onlara helâl**dir**. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse, bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır."
[2088] "Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir." (Mâide 5/5) Çünkü onlar, hayvanı kesmeden önce Allah Teala'nın adını zikrederler. Bu sebeple kestikleri helaldir. Bu kişi deli, kadın, besmeleyi anlayan ve aklında tutan bir çocuk olsa bile böyledir. Fakat deli ve çocuk besmeleyi anlamıyor ve aklında tutamıyor ise onun kestiği yenmez. Ubeydullah b. Mesûd Mahbûbî, **Şerhu'l-Vikâye**, Mektebetü'r-Rahîmiyye, 2009, s. 32.
[2089] Hayvanı yatırmadan önce bıçağın kenarlarını keskinleştirmek mendubtur. Merhamet gösterilmesi gerektiğinden, yatırdıktan sonra bunu yapmak mekruhtur. Ayalarından çekmek, ensesinden kesmek, canı çıkmadan omuriliğini kesmek, kafasını koparmak mekruhtur. Devenin boynunun, göğse yakın kısmından boğazlanması (nahr) mendubtur. Kafa kısmına doğru kesilmesi (zebh) ise mekruhtur. Sığır

İmdi ey nūr-ı ḥadīḳa-i ʿālem ve nūr-ı ḥadīḳa-i ādem! Vech-i meşrūh üzre emr-i şerīʿat ile **(14)** ẕebḥ olınan ḥayvān kendüyi fī-sebīlillāh ḳurbān idüp dāḫil-i ḥulḳūm-ı insān olduḳda mertebe-i insānīye **(15)** ʿurūc ve mużīḳ-i ḥayvāniyyeden vesīʿ-i melekiyyete ḫurūc idüp insān vāsıṭasıyla vāṣıl-ı ḳurb-ı Raḥmānī olurlar. **(16)** Bu taḳdīrce anlaruñ ẕebḥine vārid olan fermān-ı sübḥānī ḥāşā ḥayvānāt-ı mezbūreye cevr ü ẓulm olmayup **(17)** belki ʿadl-i maḥż olduġı-çün ẕebīḥeler lisān-ı ḥāl ile kendü kendülere bu rubāʿīnüñ mefhūmıyla müjde-resān olurlar. Rubāʿī: **(18)**

از مرگ دلانه بر زیان خواهی شد

بی جان زکجا شوی که جان خواهی شد

اوّل بزمین ز آسمان آمده

و آخر از زمین بر آسمان خواهی شد[2090]

(19) Āh ey gürisne-i aġẕiye-i maʿrifet ve teşne-i eşribe-i muḥabbet! ʿİlm-i şerīfe ḫafī olmaya ki meʾkūlāt ve meşrūbātdan **(20)** insāna mażarratları olan eger ḥayvān ve eger sāʾir meʾkūlāt [ve meşrūbātuñ][2091] insāna rāh-ı vuṣlatları münsed olmaġla **(21)** Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ʿibād-ı müʾminīne ḥarām ḳılup ekl ü şürbünden nehiy buyurdı. Zīrā insān anları ekl **(22)** itse izāle-i ṣıfāt-ı insāniyye ve iṯbāt-ı ṣıfāt-ı ḥayvāniyye ve sebʿiyye idüp mertebe-i insāniyyeden düşer. **(23)** Ve ḥayvānāt-ı mezbūre daḫı insāna vuṣūl-i devletinden maḥrūm ve merdūd ve maṭrūd olduḳlarınuñ ḥikem-i ḫafiyye **(24)** ve esrār-ı maḥfīyesine enbiyāʾ-i ʿiẓām ve vāriṯ-i ekmelleri olan evliyāʾ-i kirāmdan ġayrısı vāḳıf degüllerdür. **(25)** Ve muḥarremāt-ı mezbūreyi Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ʿibād-ı müʿminīnden nehy itmişdür. Yoḫsa küffār ve

---

ve davarlarda ise durum tam tersidir. Bu hüküm bize göredir. İmam Malik ise deveyi kafaya doğru kesip, sığır ve davarı göğse doğru kesmeyi mekruh değil, haram sayar.

[2090] Ey gönül! Ölümle senin kötülüğün istenmiyor.
Ölmeyeceksin! Diri olacaksın!
Önce gökyüzünden yeryüzünde indin.
Ölünce de yerden semâya yükseleceksin. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 1359.

[2091] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

füccār ṣūret-i insāniyyede **(26)** deyü merdüm-i ḫ̆ār ve biṭṭabiʿ ḫabīṯ ve murdār olmaġla anlar her ne yese kendülere sezā olur. Ve ṭayyibātı ekl itseler **(27)** cīfe-i murdār olur. Pes, nehiy ve taḥrīm müʾminleredür ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ

[445b] (1)

وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ)[2092]

[Ḳavl-i kerīmi ile][2093] nehy ve taḥrīm buyurmışdur. Āh ey sālik-i rāh-ı ṭarīḳat ve ṭālib-i esrār-ı ḥaḳīḳat! Maʿdūdāt-ı mezbūre **(2)** ʿalā ẓavāhirihā ekl ve taġaẕẕīden cevāriḥ-i ẓāhire-i müʾminīne ne vechle ḥarām ḳılındıysa bevāṭın-ı ʿārifīne daḫı **(3)** şuhūd-ı Ḥaḳḳ'dan ġayrı cemīʿ-i mevcūdāt ḥarām ḳılınmışdur. Ḳurʾān ḫod bir deryā-yı muḥīṭ-i bī-kenārdur ki ḳaʿrında meknūz **(4)** olan dürr-i şehvāre ḥadd ü şumār olmayup ġavvāṣ-ı ḫavāṣṣ-ı şuhūd-ı envāruñ dest-i efkārına envāʿ-ı **(5)** cevāhir-i esrār-ı şikār olmaḳdan ḫālī degüldür. Pes, ġavvāṣ-ı deryā-yı esrār olan ebrār u aḫyāruñ **(6)** güftār-ı cevāhir niṣarlarıdur ki min ḥayṣü'l-bāṭın Ḥaḳ ʿazze ve celle meyte ile cīfe-i dünyāya işāret buyurup **(7)** meyte-i dünyāyı aṣḥab-ı ṭarīḳate ḥarām ḳılmışdur. Nitekim ʿārifān-ı ilāhī dimişlerdür.

Şiʿr:

وما هى الّا جيفة مستحيلته عليها

عليها كلاب همّهنّ اجتذابها **(8)**

[2092] Mâide 5/3: "Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, **Allah'tan başkası adına boğazlanan**, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fısk (Allah'a itaatten kopmak)tır. Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

[2093] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

فان تجتنبها كنت سالماً لاهلها

وان تجتذبها نازعتك كلابها[2094]

Ve dem ile daḫı **(9)** şehevāt-ı nefsāniyyeye işāret olınmuşdur. Kemā ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem:

انّالشيطان ليجرى من ابن آدم مجرى الدّم[2095]

(10) Ḥaḳḳā ki şehevāt demde müstekinne olmayaydı mecrā-yı demde Şeyṭān'a sebīl olmazdı. Felihāẕā ḳāle ʿaleyhisselām: **(11)**

سدّوا مجار الشّيطان بالجوع لأن الجوع يقطع مادّة الشّهوات [2096]

Pes, laḥm-ı ḫınzīr daḫı hevā-yı nefse işāretdür. **(12)** Ve nefs-i emmāre-i bissū'üñ ḫınzīre olan vech-i şebehi ġāyet ḥırṣ u şere ve kemāl-i ḫisset ve ḫabāṣetidür. **(13)** Ve keẕalik(وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ)[2097] ḳavl-i kerīmi ile daḫı min ḥayṣü'l-bāṭın bu maʿnāya işāretdür ki her ne maḳūle ṭāʿāt **(14)** ve ḫayrāt ki bilā-ḫulūṣın riyā ve sümʿa ile rāh-ı hevāda vāḳiʿ ola Ḥaḳḳ'dan ġayra sebeb-i taḳarrüb olduġı-çün **(15)** o maḳūle ṭāʿāt-ı mühevveşe daḫı muḥarremātdan olup ẓāhiren ve bāṭınan mü'minlere ekl ve istiʿmāli **(16)** ḥelāl olan aʿziye-i ṭayyibedür ki Ḥaḳḳ celle ve ʿalā bir maḥalde(كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ)[2098] ve bir maḥallde **(17)**(اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ)[2099]

[2094] O sadece saçma bir leştiri
Üzerinde, kederleri cazibe olan köpekler vardır,
Onlardan kaçınırsan ailesine sağlık verirsin,
Ona kapılırsan köpekleri sana dalaşıverir.

[2095] "Şeytan, kan yolundan âdemoğlunun içine sirayet eder." Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Cilt: 1, s. 402.

[2096] Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: Şeytanın gireceği yolları açlıkla kapatın; zira açlık şehvet unsurlarını keser.

[2097] Bakara 2/173: "Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve **Allah'tan başkası adına kesileni** haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

[2098] Bakara 2/172: "Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, **size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin** ve Allah'a şükredin."

[2099] Mâide 5/5: "Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse, bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır."

buyurmışdur. **(18)** Pes, ṭayyibāt şol ṭaʿāmdur ki mevṣil-i Ḥaḳ olan ṭarīḳi sedd itmeye yaʿnī meşrūb u meʾkūl **(19)** ve melbūs u maʿmūl ve maḳbūl ü maʿḳūl ki ḥuẓūẓ-ı nefsāniyyeden bir ḥaẓẓ içün ola. Lā-cerem ol şeyʾ **(20)** levṯ-i devaʾ-i vücūd ile murdār ve mülevveṯ olup müʾmin-i muvaḥḥidlere lāyıḳ olmaz. Pes, ṭayyib oldur ki devām-ı **(21)** rıżā-yı Ḥaḳ ve ḳıyām-ı edāʾ-i ḥuḳūḳ içün ṭaleb olınup nefehāt-ı şuhūd ile ṭayyib ve ṭāhir ola. **(22)** İmdi erbāb-ı ḥaḳīḳate saʿādet dārına müteʿalliḳa olan her ṭayyibāt, efḍāl-ı ilāhīden ezel-i āzālda **(23)** ḥelāl olup ḥattā kemmiyyāt ve keyfiyyātdan münezzeh ve neḳāʾiṣ ve şebehātdan muḳaddese olan ṭayyibāt ki **(24)** aḫlāḳ-ı sübḥāniyyedür.

Müʾminlere ḥelāl olupتخلّقو ابا خلق الله واتصفوا بصفاتالله [2100]buyurulmışdur. **(25)** Ve keẕālik(أُوتُوا الْكِتَابَ) [2101]ki ḥaḳīḳatde enbiyāʾ-i ʿiẓāmdur. Anlaruñ daḫı ṭaʿāmları müʾminlere ḥelāldür ki **(26)** kendülere iṭʿām olınan enʿime-i nefīse-i nübüvvet ve eṭʿime-i leẕīẕe-i ḥaḳīḳatden müʾminleri daḫı żiyāfet **(27)** ḳılup pistān-ı şerīʿatdan elbān-ı velāyet iṭʿām iderler. Āh ey şārib-i elbān-ı maʿrifet! **[446a] (1)** Müʾminlerüñ daḫı ṭaʿāmı enbiyāya ḥelāldür. Zīrā meşrebleri müteʿaddid ise daḫı menbaʿ-ı nübüvvet ve velāyet-i vāḥiddür.

Pes, **(2)** enbiyānuñ nūş itdügi āb-ı ḥayāt-ı hidāyet meşreb-i nübüvvetden ve müʾminlerüñ maṣṣ itdügi elbān-ı elṭāf-ı rubūbiyyet **(3)** meşreb-i velāyetden olup ber-feḥvā-yı (قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ)[2102] ol mufīżü'l-vücūd ve'l-efḍāl her birine meşreblerin bildürmişdür. **(4)** Fe-ammā ol yenbūʿ-ı risālet ve ser-çeşme-i velāyet aʿnī sāḳīʾ-i kevṯer ve ser-ver-i dīn-perver ʿaleyhi ṣalavātullāh mā dāreti'ş- **(5)** şemsi ve'l-ḳamerüñ cemīʿ-i meşāribde şirketi olduġından māʿadā ifāża-i maḥbūbdan meclis-i maḳām-ı maḥmūdda kendüye muḫtaṣṣ **(6)** bir meşreb-i müteferrid daḫı vardur ki أَبِيتُ عند رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي[2103] meşreb-i

[2100] Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın, Allah'ın sıfatlarıyla vasıflanın.

[2101] Beyyine 98/4: "**Kendilerine kitap verilenler**, ancak kendilerine o apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."

[2102] Bakara 2/60: "Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti. Biz de, "Asanı kayaya vur" demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış, **her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti**. "Allah'ın rızkından yiyin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın" demiştik."

[2103] Ben rabbimin yanında gecelerim; o beni yedirir ve içirir. Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, 5/17.

mezbūra işāret olup ol meşreb-i **(7)** teferrüdde ne melek muḳarrib ve ne nebī-yi mürselüñ aña müşāreketi yoḳdur.

Şiʿr:

چه گوهری تو که کس را بکف بهای تو نیست

جهان چه دارد در کف که آن عطای تو نیست **(8)**

نثار خاک تو خواهم بهردمی دل و جان

که خاک بر سر جانی که خاکپای تو نیست[2104]

(9) Āh kim bu emvāc-ı deryā-yı esrāra ġāyet ve meşārib-i envāra nihāyet yoḳdur. Fe-ammā eṭʿime ve aġẕiye ve eşribe ve elbine **(10)** ṭayyibe olduġı taḳdīrce daḫı emārāt-ı īmān budur ki ol eṭʿime-i ṭayyibe min ḥayṣü'l-ġafle ʿalā vefḳi'ṭ-ṭabiʿ **(11)** ve mücerred ḥuẓūẓ-ı nefsāniyye içün ekl olınmayup ḥükm-i şerʿ ile tenāvül olına. Zīrā şere ve ġaflet ile tenāvül **(12)** olınan ṭaʿām ṭayyib daḫı olursa miʿdede ḥall olduḳda ṭabʿ-ı ākilde ḳuvvet-i sebʿiyye ve hevācis-i nefsāniyye **(13)** ve vesāvis-i şeyṭāniyyeden ġayrısı nesne nümūdār olmaz. Kemā ḳāle Teʿālā: [2105] من اكل الشّهوات **(8)** لداوود عليه السّلام يا داوود حذّر وانذر قومك Zīrā bir ḳalb ki şehevāt-ı dünyāya teʿalluḳ eyleye ḥuẓūẓ-ı nefsāniyye ile mükedder olup ʿuḳūlü **(15)** müşāhede-i necātdan maḥcūb itmekle tehlikeye ilḳāʾ ider. Ve aḫlāḳ-ı ẕemīmeden olan ʿucb u ḥased ve kibr ü riyā ve ḥırṣ **(16)** u ṭamaʿ ve ʿadāvet ü ruʿūnet ile muttaṣıf olup ṣıfat-ı ʿucb, āyīn-i muḥabbeti ḫarāb ider. Ve ḥased ḳıymet-i merdi **(17)** nāḳıṣ ḳılur. Kibr ise mirʾāt-ı dile zengār virür. Ve riyā çeşme-i ṭāʿati ḳurıdur. Ve ḥırṣ ḥürmet-i merdi izāle **(18)** ider. ʿAdāvet ise ḳāṭıʿ-ı ülfet ve ruʿūnet ḳāliʿ-i eşcār-ı ṣoḥbet olur. Pes, ʿalāmet-i saʿādet oldur ki **(19)** ruḫṣatdan girīzān ve şübhelüden tersān olup bir loḳma ve ḥırḳaya rāżı ola ve cihānı cihāniyāna terk idüp **(20)** kendüyi pūte-i mücāhededе güdāḫte ḳıla ki īmān anuñ māyesi ola. Zīrā aṣl-ı müslümānī

[2104] Sen nasıl bir cevhersin ki kimsenin avcunda seni satın alacak kadar değerli bir şey yoktur?
Bu dünyada kimin elinde ne vardır ki senin ihsanın olmasın? Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 218.
[2105] Ey Davud, şehvetli şeylere karşı kavmini uyar, ikaz et.

ṣafvet-i sīne **(21)** ve rūşenāyī-i dil ve ʿuẕūbet ve ṭahāret-i lisāndur ki ḥattā cümle ḥarekātı mīzān-ı şerīʿatda nāḳış gelmeye. **(22)** Rāh-ı ḥavāssuñ ṭahāreti ise pūst u gūştuñ pāklıgı ile olup anuñ daḫı ṭahāreti loḳma-i ḥelāldendür. **(23)** Bu taḳdīrce mü'mine cümleden ehemm ekl-i ḥelāl ve ṭayyib olup velākin mādām ki mir'āt-ı sīnesi ḥırṣ ve şere ile **(24)** mükedder ola ekl-i ḥelāle ḳādir olmaz. İmdi ḥırṣ ve şerehi izāle itmenüñ ʿilācı budur ki loḳma-i tenāvülden **(25)** intibāh üzre olup ol ṭaʿāmı ẕikrullāh ile iẕābe ḳıla. Kemā ḳāle ʿaleyhisselām: أَذِيبُوا طَعَامَكُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ[2106] **(26)** Zīrā nisyān u ġaflet ve ʿişyāna istiʿānet ile olan me'kūlāt mūriṯ-i mevt-i cenān ve mürid-i **(27)** ġurūr ve ḥirmāndur. Pes, ḥīn-i ekl-i ṭaʿāmda ādāb-ı ṭarīḳati riʿāyet ve şurūṭ-ı sünneti icrā ve ṣıyānet **[446b] (1)** mühimmāt-ı dīnden olmaġla Ḥaḳ sübḥanehū ve Teʿālā: (فَكُلُوا مِمَّا[2107] ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ) ḳavl-i kerīmi ile bu maʿnāya işāret **(2)** buyurmışdur. İmām Şāfiʿī buyurmışlar ki: "Bir kimesnenüñ on iki mes'ele-i maʿlūmı gerekdür ki ḥattā şarṭ-ı dīn **(3)** üzerine bir loḳma tenāvüline ḳādir ola. Pes, ol on iki mesā'ilüñ dördi farżdur ki ḥelāl ve ṭayyib **(4)** yemek ve rezzāḳ-ı Ḥaḳ'dan ġayrısın bilmemek ve niʿmetine şükr itmekdür. Ve dördi daḫı sünnetdür ki ṭaʿāma **(5)** el ṣunduḳda bismillāh dimek ve ḳaṣʿanuñ kenārından yimek ve ḳabli'ṭ-ṭaʿām el yumaḳ ve āḫir-i ṭaʿāmda **(6)** "elḥamdülillāh" dimekdür. Dördi daḫı edebdür ki ṣol ayaġuñ üzerine oturup ṣāġ dizini ḳāldırmaḳ ve **(7)** kendü öñünden yimek ve āḫirüñ loḳmasına baḳmamaḳ ve baʿde'l-ṭaʿām el yumaḳdur. Pes, ṭaʿām bu cihetle tenāvül olınsa **(8)** rūz-ı cezāda ol ṭaʿāmdan ḥisāb olınmayup belki her bir loḳmasına ṣevāb virilür." Nitekim (كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا)[2108] **(8)** ḳavl-i kerīmi ile bu maʿnāya işāret olınmışdur. Ber-feḥvā-yı ġarrā-yı

(وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ)[2109] **(9)**

[2106] Yemeğinizi Allah'ı zikrederek tüketiniz. Heysemî, **Mecma'ü'z-Zevâid**, Cilt: 5, s. 30.
[2107] En'âm 6/118: "Artık, âyetlerine inanan kimseler iseniz üzerine **Allah'ın ismi anılarak kesilmiş hayvanlardan yiyin.**"
[2108] Mü'minûn 23/51: "Ey peygamberler! **Temiz şeylerden yiyiniz ve iyi ameller işleyiniz**. Doğrusu ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim."
[2109] En'âm 6/119: "**Allah**, yemek zorunda kaldıklarınız dışında **size neleri haram kıldığını tek tek**

Ḥaḳ ṭālibi olan ʿāşıḳlara dünyā ve māfīhā **(11)** ve naʿīm-i uḫrāya meyl itmek ḥaramdur.

كما ورد لدُّنْيا حَرَامٌ على أَهْلِ الآخِرَةِ والآخِرَةُ حَرَامٌ عَلى أَهْلِ **(12)** وهما حَرَامٌ على أَهْلِ الله تعالى[2110]

Meger kim ber-feḥvā-yı(اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ)[2111] dāreynde żarūrāt-ı beşeriyyeden **(13)** olan miḳdār ile iktifā olunup emr-i Mevlā ile ola ve ṭabʿ u hevā ile olmaya. Yaʿnī sedd-i cūʿ **(14)** ve setr-i ʿavret idecekden tecāvüz ḳılmaya.

Zīrā(وَاِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ)[2112] feḥvā-yı **(15)** şerīfi üzre ḳatı çoḳ sālikler mutābaʿat-ı hevā ile ṭaleb-i dünyāya düşüp ve ʿuḳbāya rükūn ile **(16)** maṭlab-ı ḥaḳīḳīden şaşup ḍāll olmışlardur. Maʿa-hāzā māsivāya meftūn ve ṭaleb-i dünyā ve ʿuḳbā ile **(17)** maḳṣad-ı aṣlīden maṭrūd ve maġbūn olduḳların bilmeyüp ber-feḥvā-yı(اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ)[2113] **(18)** dünyā ve ʿuḳbāya meyl ve rükūn ile ṭaleb-i Mevlā'dan tecāvüz iden meftūnları Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā **(19)** aʿlemdür.

Beyt:

تمام اوست كه فانى شده است آثارش

بدوستگانى اوّل تمامِ شدكارش[2114]

---

açıklamışken, üzerine adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir. Gerçekten birçokları nefislerinin arzularına uyarak bilmeden (halkı) saptırıyorlar. Şüphesiz senin Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir."

[2110] Nitekim şöyle bir söz aktarılmıştır: Dünya, ahiret ehline haramdır. Ahiret de dünya ehline haramdır. Bunların ikisi ise Allah ehline haramdır. Deylemî, **Firdevsü'l-Ahbâr**, Cilt: 2, s. 230; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, **Cem'u'l-Cevâmi**, Kahire, el-Ezherü'ş-Şerîf, 2005, Cilt: 3, s. 707.

[2111] En'âm 6/119: "Allah, **yemek zorunda kaldıklarınız dışında** size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken, üzerine adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir. Gerçekten birçokları nefislerinin arzularına uyarak bilmeden (halkı) saptırıyorlar. Şüphesiz senin Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir."

[2112] En'âm 6/119: "Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken, üzerine adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir. **Gerçekten birçokları nefislerinin arzularına uyarak bilmeden (halkı) saptırıyorlar.** Şüphesiz senin Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir."

[2113] En'âm 6/119: "Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken, üzerine adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir. Gerçekten birçokları nefislerinin arzularına uyarak bilmeden (halkı) saptırıyorlar. **Şüphesiz senin Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir.**"

[2114] Var olan her şey (aslında) O'dur. Fani olan eserleridir.

Āh kim vuṣlat-ı yār **(20)** ʿaceb düşvār ve ġarīb-kār ve ṭurfe-bāzārdur. Bir özge muvānesetdür ki mücāneset yoḳ. Āh ey dil-i şeydā **(21)** çünki hem-cins degüldür. Āyā bu üns nedür kefāʾet yoġiken meyl ü muḥabbet nedür? Ey dīde-i cān! Çünki görmedüm **(22)** dir isen pes niçün bī-ṭāḳatsin ve bāde-i muḥabbet çünki ġaybdadur bu mertebe mest ü ḫarāblıḳ nedür **(23)** ve intiẓār fiʾl-ḥaḳīḳa miḫnet ise bu feraḥ ve meserret nedür? ʿAceb ḥayret-fezāsın. Ey dīde-i ser çünki **(24)** maḥbūbsun bu vecd ü ḥarāret kimedür ve bu ṭarīḳ cümle belā iken belāda olan bu leẕẕet nedür? **(25)** Ḥaḳḳā uʿcūbe ḥāletdür ki belā eşedd oldukça ʿışḳ müteşeddid olur. Nice olmasun ki der-gāh-ı ʿizzetden her ān ve sāʿatde **(26)** esrār-ı ʿuşşāḳa bir berīd-i ceẕbe-i eḥadiyyet naʿt-i ilhām ile selām-ı vaḥdet-encām iblāġ idüp dir ki: **(27)** "Ey ʿāşıḳān ey ʿāşıḳān! ʿAceb sevdā ve ġarīb hevāya mübtelā olmışsuz ki āġāzı ḳatl ve āḫiri nāz **[447a] (1)** ve ẓāhirı ḫaṭar bāṭını ḫod مَن اَحَبّنی قَتَلتُه و من قتلته فأناديتُه [2115] rāzıdur ki Beyt:

در کشتهٔ دستی دیَت دینارست

(2)مر کشتهٔ عشق دیَت دیدارست[2116]

bu maʿnāyı beyān itmişdür. Āh ey sālik-i rāh! Çünki vaṣl-ı yāre dermān **(3)** terk-i cān oldıysa ʿārifān-ı āgāh(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً)[2117] ḳavl-i kerīminde olan emr-i ẕebḥi **(4)** baḳara-i nefs-i behīmiyyeye işāret idügin bilüp pīr-i ṭarīḳatdan telḳīn olınan ẕikrullāhuñ sikkīn-i **(5)** lāsını seng-i mücāhededе keskīn idüp müheyyice-i seciyye-i[2118] meẕmūme olan nefs-i ṭāġīyeyi ẕebḥ ve ḥayāt-ı **(6)** fānīyesin izāle ḳılup fāʾiz-i ḥayāt-ı rūḥāniyye-i bāḳīye oldurur. Yaʿnī nefs-i emmāre-i bissūʾe muḫālefet ile **(7)** derece-i ḥayāt-ı mevtāya nāʾil ve muṭālaa-i ġuyūba vāṣıl oldılar ve ṭālib-i vuṣlat-ı yār ve rāġıb-ı **(8)** ḥayāt-ı

Fani olanları işi ilk kadehte bitmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 499.

[2115] Kim beni severse onun canını alırım. Kimin canını alırsam onun diyetini öderim.

[2116] Öldürülmüş kişinin diyeti paradır.
Kim aşk yolunda öldüyse onun diyeti sevgilinin cemâlidir.

[2117] Bakara 2/67: "Hani Mûsâ kavmine, "**Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor**" demişti. Onlar da, "Sen bizimle eğleniyor musun?" demişlerdi. Mûsâ, "Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti."

[2118] Derkenar: سجيّه خلق و خوی (سجية kelimesi ahlak ve huy anlamındadır.)

pāyidār olan ebrāra daḫı bu şiʿri oḳuyup semʿ-i ḳabūllerinde bināġūş-ı dürr-i şeh-vār ḳıldılar.

Şiʿr: **(9)**

بمیرید بمیرید درین عشق بمیرید

درین عشق چو مردید همه روح پذیرید

بمیرید بمیرید و زین مرگ مترسید

گزین خاک بر آیید سموات بگیرید **(10)**

بمیرید بمیرید وزین نفس بپرید

که این نفس چو بندست شماهم اسیرید

بمیرید بمیرید وزین اَبر برآیید **(11)**

چو زین ابربرآیید همه بدر منیرید[2119]

Pes, lā-cerem şarṭ-ı vuṣlat ḳatl-i nefs-i **(12)** ṭabīʿat midür dirseñüz ey neʿam zīrā ber-feḥvā-yı(اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ)[2120] herkesüñ nefsi **(13)** bir ʿicl-i ġarīb ve bir gusāle-i ʿacībdür ki timṯāl-i şeyṭānī iḫtiyār ile müşāhede-i

[2119] Ölün! Ölün! Bu aşkta ölün!
Bu aşkta ölünce rûhunuz yaşayacaktır.
Ölün! Ölün! Bu ölümden korkmayın!
Bu topraktan yükselin de göğe yerleşin.
Ölün! Ölün! Bu nefsten kurtulun!
Bu nefis bir kelepçe, siz ise esirlersiniz.
Ölün! Ölün! Bu buluttan kurtulun.
Eğer bu buluttan kurtulursanız hepiniz parlak birer dolunaysınız. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 269-270.

[2120] Bakara 2/54: "Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! **Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz.** Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir."

Raḥmān'dan maḥrūm ve kör **(14)** olup nefs kendü kendüye ẓulm ve sitem itmişdür. Pes, vehm ü ḫayāl ve timṯāl ü ḍalāl olan sivā-yı **(15)** ẕü'l-celāli izāle ve cānib-i Ḥaḳḳ'a tövbe ve rücūʿ lāzım olmaġla (فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ)[2121] buyurulmışdur. **(16)** Māsivādan ḫurūc ve evc-i vaḥdete ʿurūc ise ḳatl-i nefse mevḳūf olduġı-çün der-ʿaḳab (اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهُ) **(17)** (فَاقْتُلُوا)[2122] (هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ) ḳavl-i kerīmi ile ḫatm-i kelām ve ifāde-i **(18)** neyl-i merām olınmışdur. İmdi benüm rūḥum! Nefs ittiḫāẕ itdügi ʿicl-i sivā şol hevādur ki nefsüñ ḥayātı **(19)** ol hevā olup Ḥaḳḳ'dan ġayra ʿibādet idenler ol hevā ile perestiş ḳılmışdur ve Firʿavn hevā ile daʿvā-yı **(20)** rubūbiyyet idüp sebeb-i istikbār-ı İblīs hevā olmışdur. Ve siyyemā Ādem'üñ cennetde gendüm-ḫ̆ār olmaġa ʿillet **(21)** Ḥavvā'ya olan hevāsı degül midür? Pes, nefsi hevāsından nehy ile ḳatl ü ifnā içün ber-mūceb-i (فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ)[2123] **(22)** tevfīḳ-i Ḥaḳḳ'a mürācaʿat ve nuṣret ve muʿāvenet ṭaleb olınmaḳ lāzımdur. Zīrā ṣıfāt-ı nefsāniyyeyi **(23)** ḳatl ve izāle, ẓāhirde olan ḳatl-i nefs gibi suhūlet ile olmayup anuñ seciyye-i ḫabīṯesini iḳāle **(24)** ve ifnāda ṣuʿūbet-i ʿaẓīme olmaġla ḫavāṣṣ-ı bār-gāh-ı eḥadiyyet ol nefs-i ġaddārı seyf-i ṣıdḳ **(25)** ve şimşīr-i tevfīḳ ile ẕebḥ itmişlerdür. Felihāẕā mertebe-i ṣıddīḳīn şühedāʾ-i āfāḳīden aʿlā olup **(26)**

(فَاُولٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدّٖيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ)[2124]

ḳavl-i kerīmi ile **(27)** ṭaʿyīn-i merātib buyurulup eṣdiḳā-i enbiyāyı velī ve şühedāya teḳaddüm idüp irtifāʿ-i mekānetleri ẓāhir olmışdur. **[447b] (1)** Zīrā

[2121] Bakara 2/54: "Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin **yaratıcınıza tövbe edin** de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir."

[2122] Bakara 2/54: "Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de **nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir.**"

[2123] Bakara 2/54: "Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin **yaratıcınıza tövbe edin** de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir."

[2124] Nisâ 4/69: "Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaştır."

ġuzāt ve mücāhidīn egerçi kim dār-ı cihād ve meydān-ı ṭaʿna ve ḍarbede envāʿ-ı renc ve ʿanāʾlar çekerler ammā seyf-i küffār ile **(2)** bir kerre maḳtūl olan naṣb ve teʿabbüdden külliyet ile rehā bulup evc-i ṣafāya iʿtilā ḳılur velākin nefs-i mekkāreyi gör kim **(3)** şimşīr-i ṣıdḳla günde biñ kerre ẕebḥ olınsa her merrede baṣīret-i āḫiri üzre ḥayāt bulup ḥīle ve ḫudʿa **(4)** ve mekr ü fitnesi müştedd olmaġla ṣıddīḳlar ṭarfete ʿaynin anuñ mekrinden emīn ve rāḥat olmazlar. Niçe emiñ olsunlar ki **(5)** nefis ḥaḳīḳatde mekr-i ilāhī olup

(فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ[2125])[2126]

Şiʿr:

ليس منمات **(6)** فاستراح بميّت

انّما الميّت ميّت الاحيأ

كما قال الوا سطّى[2127] كان توبته بنى اسرايل افناء انفسهم ولهنده الامّته اشدّ و هوا افناء نفوسهم عن مرادها مع بقإ رسوم الهيا كل و قال ابن منصور ما شرع الحقّ اليه طريقاً **(7)** الّا اوليه التّلف كما قال تعالى (فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) فماذا يصحبک تمييز و عقل فانت فى عين الجهيل **(8)** حتّى يضلک عقلک و يذهب خاطرک و يفقد نسبتک اذذاک و عسى و لعل وقال بعض العارفين اذاكان **(11)** اوّل قدم فى العبوديّته التوّبته و هو اتلاف النّفس و قتلها بترک الشّهوات و قطعها عن الملاذ فكيف **(11)** الوصول الى شى من منازل الصّديقين و فى اوّل قدمٍ منها تلف [المج[2128]][2129]

[2125] Ayetin başındaki (ف) harfi yazmada (و) olarak yazılmıştır.

[2126] A'râf 7/99: "Yoksa Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah'ın tuzağından emin olamaz."

[2127] Ebû Bekr Muhammed b. Mûsâ el-Vâsıtî el-Fergânî (ö. 320/932'den sonra). İlk sûfîlerden olan Vâsıtî'nin, vahdet-i vücûd düşüncesinin sistemli bir şekilde ortaya konulmasından yaklaşık üç asır önce bu konuları ele alış şekli ile bu anlayışın hazırlayıcılarından biri olduğu söylenebilir. Tasavvufî haller ve makamlar hakkında ilk defa fikir beyan eden sûfîler arasında bulunan Vâsıtî makamların kesbî değil vehbî olduğu görüşünü savunmuştur. Vâsıtî, dönemindeki sûfîlere ağır eleştiriler yönelterek, "Sûfîler zümresinin önceleri işaretleri vardı, sonraları hareketleri oldu, şimdilerde ise sadece elleri böğürlerinde kaldı" demiş ve özün kaybedildiğine dikkat çekmiştir. bkz. Salih Çift, "Vâsıtî", **DİA**, Cilt: XLII, s. 544-545.

[2128] Derkenar: مُهج جمع مُهجه جان و دم و خون دل (Mehc: Cem'i muhce: can, dem ve üzüntü).

[2129] Ölüp dinlenen ölü sayılmaz,
Asıl ölü, hayatta olan ölülerdir.
Nitekim Vasıti şöyle demiştir: İsrailoğullarının işledikleri günahlardan tövbe olarak kendilerini öldürmeleri istenmişti. Bu ümmetin durumu daha zordur; çünkü onların tövbesi, suret ve beden hayattayken nefislerini isteklerinden mahrum bırakmaları ile olur. İbn Mansur şöyle der: Hakkın bir yol belirlediği bütün şeylerin başında telef olmak vardır. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Yaratanınıza tevbe edin ve kendi nefislerinizi öldürün" (Bakara 2/54) Sen cehaletin kendisiyken akıl

İmdi benüm rūḥum! ʿĀşıḳān-ı mecẕūbān ve ʿārifān-ı **(12)** ṣādıḳān dest-i peyveste hidāyetlerine sikkīn-i tevfīḳ ve ināyeti alup fesān-ı himmetde süturde ḳılduḳdan soñra **(13)** ʿinde mebādi'l-müşāhedāt, maḥv-ı uṣūl-i ḥayāl ile tövbe ve ʿinde vicdānü'l-müşāhedāt ṣıfāt-ı ezeliyye-i Rabbāniyyeye **(14)** ḳurbān içün baḳara-i nefsi ẕebḥ ve ḳurbān ve keẕālik ʿalā ḥaḳīḳatü'l-maʿrifete ʿayn-ı nekre ile baʿde maġrifetü'n-nefs seyf-i mücāhedāt ile **(15)** ʿacl-i nefs-i seciyye ẕemāyimi ḳatl idüp bilā-mersūmātü'l-beşeriyye ʿayn-ı cemʿ ile ṣarf-ı ittiḥāda vāṣıl olurlar. Yaʿnī **(16)** iṣbāt-ı ilāhiyye ile maḥv-ı beşeriyyet ve māsivādan nefsi mücerred ḳılup ʿadem-i aṣlīlerine rücūʿ iderler. Velāyezāl **(17)** ve lemyezel olan Ḥaḳḳ'la bāḳī-i ebedī ḳalup bu şiʿr-i cān-efzā ile zemzeme-perdāz olurlar. Şiʿr: **(18)**

جان من و جان توبود یکی زالتّحاد

این دوکه هر دویکیست جز که همان یک مباد

فرد چرا شد عدد از سبب خوی بد

زآتش بادی بزاد در سرما رفت باد **(19)**

گشت جدا موجها گرچه بداوّل یکی

از سبب باد بود آنکه جدایی بزاد

جام دویی بر شکن باده مده بادرا **(20)**

چون رو شود پادشاه شهر رودر فساد

---

ve rüşd seninle neden arkadaşlık yapsın? Böylece aklın sapıtır, düşüncen gider, ait olduğu yeri kaybeder ve şöyle der: "Şu muydu?, galiba, belki…" Ariflerden biri şöyle demiştir: Ubudiyette ilk derece tevbe olduğuna göre –ki, o da nefsi telef edip, şehvetleri terk ederek, lezzetli şeyleri keserek onu öldürmektir- ilk mertebesi canları telef etmek olan sıddıkların mertebelerinden herhangi birine nasıl ulaşılabilir? Baklî, **Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'ân**, s. 68.

روز فضیلت گرفت زآنکه یکی شمع داشت

(21)هر طرفی شب ز عجز شمع و چراغی نهاد [2130]

İmdi ey ʿāşıḳ-ı ser-bāz çünki nefs-i mekr-sāz vech-i meşrūḥ üzre **(22)** seyf-i muḥabbet ve şimşīr-i vaḥdet ile ḳatl olınup

حلق انسان چون ببرّد هین ببین [3917]

تا چه (23) زاید کن قیاس آن برین

çünki ḥalḳ-ı insānī ber-mūceb-i riżā-yı sübḥānī būrīde ve rāh-ı ʿışḳa ḳurbān ola. Naẓar ve teʾemmül **(24)** ḳıl ki ḥattā fażl-ı Raḥmānī ile neler ṭoġar ve ne fażīletler ḥuṣūle gelür añı bunuñ üzerine ḳıyāṣ ḳıl. Yaʿnī luḥūm-ı **(25)** ḥayvānāt-ı meẕbūḥa loḳma-i insānī olduḳda nāʾil-i rütbe-i insāniyye oldıysa insān daḫı nefs-i behīmiyyesin **(26)** ẕebḥ ü ifnā ve ḥulḳūm-ı ʿışḳ-ı ilāhīye ilḳāʾ ve nār-ı ceẕebāt-ı sübḥānīye ġaẕā ḳılduḳda ne mertebeye irtiḳāʿ ve iʿtilā **(27)** idecegin buña göre ḳıyās it. Nitekim Mevlānā ḳuddise sırrahuʾl-esnā dīvānında buyurmışlardur.

Şiʿr:

[448a]

ای که ازین تنگ قفص می پری **(1)**

رخت ببالای فلک می بری

[2130] Benim canım senin canınla bir oldu.
Bu iki zaten birdir! Birden başka da olmasın!
Neden mi sayı arttı? kötü huydan dolayı.
Ateşten bir rüzgâr (hava, heves) doğdu!
Bizim başımıza havalar girdi!
Önceleri bir olan dalgalar sonra ayrıldı.
Bu ayrılığın sebebi rüzgâr idi.
İkilik kadehini kır ve bu rüzgâra şarap verme.
Eğer bir şehirde iki pâdişâh varsa şehir ifsat olur.
Gündüz, bir mum sahibi birinden fazilet aldı.
Gece ise acizlikten her tarafa mum ve kandil dizdi. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 357.

زندگی تازه ببین بعد ازین

چند ازین زندگی سرسی

جامه این جسم غلامانه بود **(2)**

گیرکنون پیرهن مهتری

مرگ حیاتست حیاتست مرگ

عکس نماید نظر کافری

جمله جاانها که ازین تن شدند **(3)**

حیّ و نهانند کنون چون پری

گرچه جداگشت زدست و زپا

فضل حقش داد پر جعفری

خانه تن گر شکند هین منال **(4)**

خواجه یقین دان که بزندان دری

باقی این راز توکو زآنکه خلق

از تو کنندای شه من باوری[2131]

[2131] Ey bu dar kafeste uçan! Feleğe taşınıyorsun!
Bundan sonra bu yeni hayatı gör. Ne zamana dek bu serseri hayat?

[Maṭlab: در تعریف افنآء نفیس وبشریّت وظهور احدیّت ومقام الغرق بعد الجمع]

(5) Āh ey ʿāşıḳ-ı zār ve ḳurbān-ı yār! Çünki bu ḥalḳ-ı cān-ı ḥayvānī bürīde ve fānī ola fi'l-ḥāl

حلق ثالث زاید (6) و تمار او [3918]

شربت حق باشد و انوار او

ḥalḳ-ı şāliş ẓāhir olup anuñ tīmārı şerbet-i **(7)** gerdgār ve ġazāsı envār-ı perverd-gār olur. Āh kim [pīş-gāh-ı erbāb-ı esrārda][2132]

حلق ببریده خورد شربت ولی [1-3919]

şimşīr-i küffār ile **(8)** bürīde olan ḥalḳ-ı şühedā-i kār-zār daḫı şerbet-i envār nūş iderler velākin

خلق از لا رسته (9) مرده در بلی [2-3919]

zamān-ı belāda mürde velā ve fenādan reste olan küştegān-ı ʿışḳ-ı yārüñ şarāb-ı ḫoş-güvārları **(10)** bir özge şarāb-ı envārdur ki ikisinüñ miyānında farḳ-ı bī-şumār vardur. Zīrā anlaruñ şarābı niʿam-ı cennāt ve **(11)** rü'yet-i ṣıfātdur. Ammā bunlaruñ şarābı tecelliyāt-ı ẕāt ve vaḥdet-i Ḥaḳḳ'da ifnā-i ṣıfāt-ı beşeriyyet ile **(12)** nā'il-i ḳurbāt ve müdānāt olduḳları ve bilā-rüsūm-ı teʿayyünāt, ittiḥād-ı ṣarf-ı ceẕebātını nūş itdükleridür. **(13)** Ve bu maʿnā daḫı mümkindür ki ḥalḳ-ı bürīde şarāb-ı envārı nūş ider velākin her gulū-yı bürīde nūş itmeyüp **(14)** belki ol şarāb-ı ḥaḳḳı şol kimesne nūş ider ki lā ve inkārdan ḳurtulmış ve belī ve iḳrārda teslīm-i rūḥ itmiş ola. **(15)** El-ḥāṣıl her ne vechle maʿnā virilürse netīce ve me'āl-i şarāb-ı cemāl-i lā-yezāli nūş itmekle ʿilāc-ı ḥalḳ baḳara-i nefs-i behīmiyye ve şuhūtı **(16)** sikkīn-i nehy-i

---

Bu cisim elbisesi kölelik gibidir. Sen şimdi büyüklerin gömleğini al.
Ölüm hayattır! Hayat ölümdür! Bunun aksi kafirliktir.
Bu tenden kurtulan bütün canlar, şimdi peri gibi gizli ve hayattadırlar.
Her ne kadar elleri ayakları yoksa da Allah'ın fazlı onlara nurdan kanat verdi.
Beden evi yıkıldı diye feryâd etme! Ey Hoca! Bil ki sen (can bedende oldukça) zindandasın!
Bu sırrın kalanını sen söyle ey şâhım! Zira halk sana inanır!
[2132] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

hevā ile ẕebḥ ve gerden-i nāḳā'-i ṭabʿ u beşeriyyeti tīġ-ı riyāżet ve taḳvā ile naḥr ve ifnā gerekdür. Mādām ki **(17)** ḥulḳum ṭabīʿat-ı loḳma-i şehevāt tenāvül eylese ġazā-yı envār-ı ḳudsiyye tenāvülden maḥrūmdur. Ammā ġalaṭ-ı fehm **(18)** olma ki sālikān-ı ṭarīḳat olan erbāb-ı muḥabbetüñ ḳatl-i nefs itdükleri inʿidām-ı muṭlaḳ olmayup belki ifnā-i **(19)** cihet-i beşeriyyetdür.

كما قال **(20)** بعض الكمّل وليس المراد بالفناء هنا الغدام العبد مطلقاً بل المراد فناء جهة البشريّة **(21)** فى الجهة الرّبّانيّة اذ لكلّ عبد جهة من الخضرة الرّبّانيّة هى المشار اليها بقوله تعالى ولكلّ وجهة هو مولّيها وذلك **(22)** لا يحصا ال بالتّوجه التّامّ الى جناب الحقّ المطلق سبحانه اذ به يقوّى جهته حقيّة فتغلب جهة خلقيّة الى + ان يقرّها ويفنيها بالاصالة كالقطعة من الفحم المجاورة للنّار فانها بسبب المجاورة والاستعداد لقبول النّار **(23)** والقابليّة المختفيّة فيها تشتعل قليلاً الى ان تصير ناراً ليحصل منها ما يحصل من النّار من الاحراق والانضاج **(24)** والاضاءت وغيرها وقبل الاشتعال كانت مظلمةً مكدّرةً باردةً وذلك التّوجّه لا يمكن **(25)** الاّ بالمحبّة الذّاتيّة الكامنة فى العبد وظهورها لا يكون الاّ بالاجتناب عمّا يضادّها ويناقضها وهو **(26)** التّقوى عما عداها فالمحبّة هى المركب والزّاد هى التّقوى وهذا الفناء موجب الأن يتعيّن العبد **(27)** بتعيّنات حقّانيّة وصفات ربّانيّة مرّة بعد اخرى فلا يرتفع التّعيّن منه مطلقاً فمقام الجمع عبارة

[448b]

(1) عن زوال الحديث بنور القدم وهلاك كلّ ما ظهر وجود العدم اى من الوجود العلمىّ الى الوجود العينىّ فى **(2)** عين الذّات الأحديّة والكمالات الألهيّة ممّا ينعت بالامكان ويوصف بالحدثان ولا نعنى به انّ الموجودات **(3)** تنعدم مطلقاً ويبقى الواحد الجبّار بلا ملك لاستيلاء الهلك عليه فانّ ذلك من متوهّمات ارباب الحجاب **(4)** كما توهّموا وجود ربّ الارباب مع عدم من يتعلّق به العلم والخطاب مطلقاً وانّه موجود مشخّص ممتاز **(5)** عن جميع [الموجودات][2133] وخالق من العدم المحض اعيان الممكنات بل المراد انّ الحقّ سبحانه كما كان وليس معه شئ غيره **(6)** اعنى غيره فى الحقيقة ليكون مقارناً معه كذلك يشاهد هذاالسّالك الواصل الى مقام الجمع انّ الحقّ **(7)** هو موجود فقد وليس هناك سالك والاسلوك اليه بل السّالك والمسلوك اليه والسّلوك لا بل كلّ **(8)** ما فى العالم المسمّى بالغير هو عين الهويّة الالٰهيّة الظاهرة فى مراتبها المختلفة بصورٍ مختلفةٍ من مقتضيات **(9)** الاسماء والصّفات فلا يكون ح فى نظره شئ غير الخلق فاذا نظر نظر الحقّ الى نفسه فى صورة النّاظر **(4)** والمنظور اليه واذا سمع شيئا سمع الحقّ كلامه من لسان نفسه الظّاهرة فى صورة القايل لكونه مغلوباً بنور الحقّ **(11)** لا يشاهد الا الوجود الحقّانى فلا يبقى عنده عبد و ربّ بل ربّ وحده وح ان انجذب بانوار الآلهيّة **(12)** القاهرة للعقول والاوهام يلحق بالمهيميين فى جمال الله سبحانه دايماً ان دام انجذابه وان لم يدم فمدّة من **(13)** الزّمان يكون فى حكمهم وفى تلك المدّة ينقطع عنه التّكليف وان لم ينجذب

[2133] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

ويكون باقياً على عقله مميّزاً **(14)** بين الاشياء فهو ان تداركه لطف الَهىّ ويحفظه من الوقوع فى الزّندقة والاباحة والظّهور بحكم الطّبيعيّة المحضة **(15)** ولا يخرجه عن التّكليف الشّرعيّة مع رؤية الكلّ حقًّا يتمكّن فى مقامه ويدخل فى مقام الفرق بين الجمع **(16)** فليشاهد الحقّ والخلق معاً من غير ان يحتجب باحدهما عن الآخر بشهود الوحدة فى عين الكثرة والكثرة فى عين الوحدة **(17)** وهذا الفرق بعد الجمع يسمّى السّحو بعد المحو وهذا مقام الكمّل المكمّلين من الانبياء والاولياء صلوات الله عليهم اجمعين **(18)** وصاحب هذاالمقام يستوى عند الخلق والخلوة والعزلة من الخلق والخلطة معهم لعدم احتجابه بالحقّ عن الخلق **(19)** ولا بالخلق عن الحقّ بأمرٍ فاذا امر الخلق بأمرٍ يحفظ الادب معهم ولا يأمر الاّ بمقتضى مراتبهم ولا يطلب الاّ الحقّ منه **(20)** فى تلك المراتب لا يتعدّاه ويلازم حينئذٍ مقام العبوديّة ولا يضيف الى نفسه الاّ العجز والقصور**(21)** والمسكنة والحاجة بخلاف ما كان فى مقام الجمع فانّه فى يطلق عن نفسه الاسماء الآلهيّة ويضيف اليه ا **(22)** الصّفات الرّحمانيّة والافعال الرّبّانيّة ويرى كلّ ما صدر من غيره صادراً من نفسه خيراً كان او شرًّا **(23)** لغلبة الاحديّة عليه والأجل تمكّنه فى مقام الفرق بعد الجمع

ولزومه مقام العبوديّة وحفظه الادب **(24)** مع الحضرة الآلهيّة صار الفرق بعد الجمع من مقام الجمع فهذه فناء صفات النّفس وابقادها **(25)** بصفات الحقّ وهى الحيوة الابديّة والبقاء السّرمدى وهى تحقيق سرّ الشّهادة وقتل النّفس **(26)** جعلنا الله وايّاكم من المحقّقين بكمال العبوديّة والمتأدّبين بآداب الرّبوبيّة والفايزين بسعادة **(27)** الشّهادة الحقيقيّة

شعر

سرورى بمولاى فى كلّ حالٍ

وعيشى به لا تقل ذا محال

سقاه بكاس الهوى شربةً

[449a]

ترحلّه عن لذيذ المنال **(1)**

فافناه عن شكله والمنى

وادناه منه على كلّ حال

ايا اهل نجدٍ واهل الحمى

واهل الحبيب واهل الرّجال

سلام عليكم الاّ فاسمعوا **(2)**

حديث الهوى فى خلال المقال

مررت بواد الحمى ليلةً

[وكنت على فرس الارتحال

رأيت الخيام واهل الحمى][2134]

جميل الوجو عديم المثال

ونوراً يحيط بمجموعهم

فنوّر كلاًّ بوصف الكمال **(3)**

وصوراً احاط به سوره

وطوراً عليه تجلّى الجلال

بوجه ينزّه عن واصف

يبالغ فى وصفه لا يزال

[2134] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

فقلت القيامة قامت لنا **(4)**

بنورالجنان ونورالخصال

فقالوا حبيب بدا نوره

وبدّل بالنّور كلّ الظّلال

فصرنا كنور على نوره

ودُمنا دواماً ينافى الزّوال **(5)**

شربنا بكأس الهوى عنده

صريح المعانى صفأ الزّلال

سكرنا وطبنا و قمنا به

ونحن على حالةٍ لن تزال

فلمّا رأينا كراماته **(6)**

وجدنا السّلامة فى الاشتغال

بذكر الحبيب وذكر الهوى

ونار المحبّة والاشتعال

وذكر السّيادة من سينه

(7)بسيّدنا المصطفى فى المأَل[2135]

[2135] Nitekim bazı kamil alimler şöyle demiştir: Fani olmaktan maksat, kulun yok olup gitmesi demek değildir; kulun beşer yönünün rabbani yönde yok olmasıdır. Çünkü her kulun, rabbani bir yönü vardır. "Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır." (Bakara 2/148) ayetiyle işaret edilen bu hususdur. Bu da Hak tarafına tam bir teveccüh ile yönelerek elde edilir. Çünkü bununla hak olma yönü güçlenir ve onu değiştirip tümüyle fani edene dek yaratılmış olma yönüne galip gelir. Bu, tıpkı ateşe yakın duran bir kömüre benzer; kömür ateşe yakınlığı, onun alevini kabul etmeye hazır olması ve başka muhtelif kabiliyetleri sebebiyle azar azar tutuşur ve sonunda ateş olur. Böylece ondan, ateş çıkan yakma, parlama, ışık saçma gibi özellikler ortaya çıkar. Yanmadan önce karanlık, nahoş ve soğuktur. Böylesine bir teveccüh ancak kulda gizli olan muhabbeti zatiye ile mümkündür. Bunun ortaya çıkması da sadece ona ters ve aykırı olan şeylerden sakınmak suretiyle olur. Bu da onun dışındaki her şeyden sakınmaktır. Şu halde muhabbet, mürekkeptir. Azık ise takvadır. Bu fenâ, kula hakkani teayyünlerin ve rabbani sıfatların peş peşe belirlenmesi için gereklidir. Cem' makamı, kıdemin nuruyla hadesin ortadan kalkmasından, yokluktan var olan her şeyin helak olmasından ibarettir. Yani, ehadiyyet zatının bizzat kendisinde ilmi varlıktan, ayni varlığa geçmesidir. İlahi kelimeler imkan ve yoktan var olmakla nitelenebilen şeylerdendir. Bununla varlıkların tümüyle yok olacağını, tek ve cebbar olan Allah'In mülksüz kalacağını kastetmiyoruz. Bunlar kalpleri örtülmüş kimselerin vehimlerinden ibarettir. Nitekim onlar bir yandan rablerin rabbinin var olduğunu iddia ederken diğer yandan hiçbir şekilde ilim ve hitabet ile ilgili bir özelliğinin olmadığını, onun bütün mahlukattan ayrılmış müşahhas bir varlık olduğunu, mahza yokluktan yarattığını vehm ederler. Bunların söylediklerinin aksine asıl maksat şudur: Allah Teala sübhanehü var olduğu gibidir, hakikat olarak ondan başka onunla beraber ona denk olabilecek hiçbir varlık yoktur. İşte böylece bu cem makamına ulaşan salik, hakkın sadece mevcut olduğunu müşahede eder. Burada ne giden (salik) vardır, ne de kendisine varılan (meslukun ilehy) vardır. Aksine giden, ne kendisine varılan ve gitme (sülûk), aslında ondan başka diye isimlendirilen tüm alem zahir olan ilahi hüviyetin, esma ve sıfatları gereğince farklı mertebelerindeki muhtelif suretlerde ortaya çıkan bizatihi kendisidir. Bu durumda onun nazarında haktan başkası olmaz. O kişi bakınca, bakan ve bakılan suretinde hak onun nefsine bakmış olur. Bir şey işittiğinde hak onun kelamını zahir nefsinin diliyle, konuşan suretinde işitir. Çünkü o artık hakkın nuru tarafından mağlup haldedir; sadece hakkani varlığı müşahede etmektedir. Dolayısıyla ona göre kul ve rab yoktur; sadece rab vardır. O zaman bu kimse akıl ve vehimleri kahreden ilahi nurlar tarafından çekilirse Allah sübhanehü'nün cemaline sürekli olarak müheymine (her şeyi koruyani kollayan) kavuşur. İster çekilmesi sürsün, ister sürmesin. Bir zaman onların hükmünde bulunur. İşte bu zaman zarfında o kimseden mükellefiyetler kalkar. Eğer çekilmezse ve aklı yerinde, eşyayı ayırt eder halde kalırsa ona ilahi lütuf ulaşır ve zındıklıktan ve kendine her şeyi mübah görmesinden ve mahza tabii hükümle zuhur etmekten onu korur. Bulunduğu makamda mümkün olan her şeyde hakkı görmesine rağmen şeri sorumluluklardan onu çıkarmaz. Cemiyet içinde farkındalık makamına girer ve birini diğeriyle engellemeden, vahdeti kesretin bizahiti kendisinde, kesreti de vahdetin bizatihi kendisinde müşahede ederek hak ile halkı birlikte müşahede eder. Cemiyetten sonra gelen bu ayırt etme, mahv'dan sonra sahv olarak adlandırılır. Bu makam, peygamberlerden ve evliyadan en kamil olanların makamıdır. Allah'ın salatı onların üzerine olsun. Bu makamın sahibine halvet ve halkın arasında olması, halktan ayrılıp uzlete çekilmek ve onlarla beraber bulunmak aynı şeydir. Zira onun hak ile halktan engellenmesi veya halk ile de haktan engellenmesi durumu söz konusu değildir. Halka bir şey emrettiğinde onlarla birlikte edebi muhafaza eder. Onlara, seviyelerine göre tavsiyeler verir. Ondan sadece bu mertebelerde hak olan istenir; bunu aşmaz. Bu durumda kulluk makamına sarılıverir. Nefsine sadece acziyet, kusur, miskinlik ve muhtaç olma hali isnat eder. Cem' makamında olanlar bunun tersinedir; bu kimse kendine ilahi esmayı kullanır, kendine rahmani sıfatları, rabbani fiilleri isnat eder. Hayır olsun şer olsun, başkasından sadır olan her şeyi kendinden meydana gelmiş olarak görür. Ona ehadiyyet hali galip geldiğinden, cem' makamından sonra fark makamına yerleştiğinden, ubudiyyet makamına sarıldığından ve ilahi huzurla birlikte edebi muhafaza ettiğinden dolayı cem'den sonra fark makamı, cem' makamından daha üst bir makam haline gelir. İşte bu makamlar nefsin sıfatlarını fani yapıp hakkın sıfatlarında baki kılmaktır. Bu da ebedi

Āh ey nefs-i şīfte-hevā ve dil-i firīfte-dünyā! Ve ṭarīk-i rūşenā-yı **(8)** evliyāda vāḳiʿ olan āyīn-i terk-i sivā ve maʿnā-yı ifnā ve ibḳāʾ merāsim ve şurūṭıyla

مرّةً بعد اخرى بالّدفعات **(9)** اعلام[2136]

ve inhā ve peydā vü hüveydā olınmışdur. Ammā ḳanı ber-gūş-ı ḳabūl ki şinevā ve ḳanı ber-dīde-i nūr-ı mekḥūl ki **(10)** ḥaḳīḳat bīnā olup heẕār u heẕār mülk-i bī-şumār ve devlet-i pāyidārı ve dest-i ḳābiliyyetinde naḳd olduġın görüp **(11)** nisye ve ferdāya ḳomıya.

---

hayattır, sonsuz bekadır. Bu, şehadet sırrının ve nefsi öldürmenin gerçek anlamıdır. Allah bizi ve sizi, ubudiyetin kemalini araştıranlardan, rububiyet edebiyle ahlaklananlardan, hakiki şehadetin mutluluğunu kazananlardan eylesin.

Şiir:

Mevlama olan sevgim süreklidir,
Onunla yaşamam kesinlikle eksilmez,
Ona heva kabından bir içim verdi,
Elindeki lezzetlerin hepsinden ayırdı,
Onu şeklinden ve isteklerinden fani kıldı,
Her halükarda ona yaklaşıverdi,
Ey yayla halkı, ey koru halkı,
Ey sevgililer, ey adamlar,
Size selam olsun, kulak verin,
Boş konuşmak söz esnasında olur,
Gece, koru vadisine uğradım,
Ben göç atının üzerindeydim,
Çadırları ve koru halkını gördüm,
Yüzleri güzel, eşsizlerdi,
Hepsini kuşatan nuru gördüm,
Hepsini kemal sıfatıyla nurlandırdı,
Etrafı surlarla çevrili suretler gördüm,
Celal'in tecelli ettiği Tur'u gördüm,
Vasıflayandan münezzeh bir yüz ile,
Onu nitelemekte sürekli aşırıya giden,
Dedim ki, bizim kıyametimiz koptu,
Özellik ve canların nuruyla,
Dediler ki, sevgilinin nuru ortaya çıktı,
Nur ile tüm gölgeleri gösteriyordu,
Biz de onun nuru üstündeki nur gibi olduk,
Yok olmadan böylece devam ettik,
Onun katına heva kabından içtik,
Açık manaları, saf suyu,
Sarhoş olduk, temizlendik ve onunla ayağa kalktık,
Biz asla geçmeyecek bir haldeyiz,
Onun kerametini gördüğümüzde,
Selameti meşgul olmakta bulduk,
Sevgiliyi ve hevayı zikretmekle,
Muhabbet ateşiyle, onunla yanmakla,
Egemenliği zikrederek,
Efendimiz Mustafa'ya, gelecekte.

[2136] Bir kez daha, defalarca bildirmek…

Şiʿr:

فاش کردم فاش کردم سرّ ما را بعد از این

گر ترا گوشیست بشنو و روبود چشمی ببین

مظهر حق چون جهان شد آنکه اورا فهم بود **(12)**

گشت معلومش یقین و کرد تقوی را گزین

صد هزاران ملک و دولت این زمان دارند نقد

(13) صد هزاران ملک دیگر هم نهفته در کمین[2137]

Āh kim niçe bir ġaflet niçe bir

بس کن ای دون همّت کوته بنان [1-3920]

(14) ey nefs-i dūn-himmet-i kūtah-benān ve pes mānde-i bī-iẕʿān

تا کَیَت باشد حیات جان بنان [2-3920]

(15) ḳaçana dek senüñ ḥayāt-ı cānuñ laḥm ve nān olur. Ġaẕā-yı cān ḫod nūr-ı ḥubb-ı Yezdāndur. Niçeye dek **(16)** esīr-i şerbet ü nān olasun. Ve rāh-ı ʿışḳda beẕl-i nefs ü cān ḳılmayasun. Ey nefs-i denī ve pür-ġaflet **(17)** ü ḳayd-bend-i şebeke-i şehvet!

زان نداری میوهٔ مانند بید [1-3921]

Andan ötüri sögüd aġacı gibi mīve-i **(18)** müşāhede ve şemerāt-ı maʿrifet ve muʿāyene ṭutmazsın ki

[2137] Bundan sonra sırları açtım, açtım! Eğer senin kulağın varsa dinle! Gözün varsa gör!
Anlayana Hakk'ın mazharı cihandır. O kimse takvayı seçti ve yakînen bildi. Bu zamanda yüz binlerce mülk ve devlet vardır bir o kadarı da onun heybesinde gizlidir.

کآن رو بردی پی نان سپید [2-3921]

berā-yı nān-ı sepīd **(19)** āb rūyuñı izāle eyledüñ yaʿnī fikr ü himmetüñ ekl ve şurba ṣarf idüp nefs-i behīmīyyenüñ āb u ʿalefi ḳaydına bend olmaġla **(20)** āb-rūy-ı insānī ki ṭaleb-i ḥubb-ı ẕātīdür. Anı ḫāṭıruña bile getürmeyüp mertebe-i insāniyyeden maḥrūm **(21)** ve esfel-i siccīn ṭabīʿatde mercūm ḳalduñ.

Naẓm:

چرا غافل شدی عقلت طلب کن

بخود باز آی آهنگ ادب کن

چو مردان سیر کن باجان خود رو **(22)**

ز حق گفتم شما از حق توبشنو

نه جان دارد خبراز جان که جان کیست

نه تن را آکهی از تن که آن کیست

نه گوش آگاه از بشنیدن خود **(23)**

نه دیده با خبر از دیدن خود

چنان کم کشته شد سررشته راز

که یک سر مونیابد هیچکس باز

چنان بفرسدت این کنده پیر **(24)**

کند هر لحظه صد رای و تدبیر

که گویی به از و هر گر نه بینم

بَرِ آود دایما شادان نشینم

ولی دار آخر کارت بیکبار **(25)**

کند چون خونی دزدی گرفتار

گرفتارت کند چون مرغ دردام

فرومانی تو در بندش نباکام

زهی مانده چنین مغرور و غافل **(26)**

چه خواهی کرد اینجا کاه حاصل

تنت در چار میخ جاهلی باز

دلت در عین جهل و کاهلی باز

ز روباه طبیعت دور شو تو **(27)**

ز طبع خویشتن مهجور شو تو

طبیعت نزد آدم کشت کندم

که تا آدم کند اینجا یکه کنم

[449b]

ز آدم دم زن ای آدم بچه دم **(1)**

که اکنون جز تو اینجا نیست آدم

طمع از خوردن اینجا بر که جانی

چرا چندین تواندر بند نانی

طمع بر تا شوی پاکیزه گوهر **(2)**

ز حسّ لذّت شهوات بگذر

زلذّات بهیمی کن گزر تو

بخور هم اندکی هم مختصر تو

تو خورد و خواب می بینی دگر نه **(3)**

بخواهی مرد اگر خواهی اگر نه

ریاضت کش که جانان رخ نماید

ز عین ذات در آیات آید

بگردان رویت ازوی همچو مردان **(4)**

بعبقی آرو جانت شاد گردان

بمیر از خود تو و صورت بر افکن

که خورشیدست در آفاق روشن

مقام نور جوی و نور شو پاک **(5)**

که در ظلمت کجا یابی تو افلاک

تو خود بشناس و همچون خود فنا شو

و زآن دید فنا سرّ خدا شو[2138]

[2138] Niçin gafil olursun? Aklı talep et! Kendine gel ve edepli ol!
Erler seyr et, kendi canınla yola çık. Sana Hak'tan bahsediyorum sen de dinle!
Ne can geröekte canın ne olduğunu biliyor, ne de ten onu tanır.
Ne kulak dinlediğini bilir, ne göz kendi görmesinden haberdar.
Sır ipi öylesine kayboldu ki hiç kimse bir kıl ucu kadar onu bulamıyor
Bu yaşlı acuze seni fena aldatmıştır. Her an binlerce hile ve tedbir düzer, öyle ki:
Ondan daha güzelini bulamam, her an onun yanında mutlu olurum diye düşünürsün.
Lakin işin sonunda seni bir hırsız gibi tuzağa düşürür.
Seni tuzaktaki kuş gibi yakalar. O tuzakta kalırsın ve kurtulamazsın.
Böyle gururlu ve gafil bir halde, burada kalıp ne yapacaksın?
Senin bedenin cehalet çarmıhına çekilmiş, gönlün ise hâlâ cehalet ve tembellik peşinde.
Tabiatının tilkisinden uzak ol, kendi fıtratından kendini sakın.
Âdem'in tabiatı buğday olunca âdem/insan kendi yolundan saptı.
Ey insan! Sen insandan bahset! Çünkü şimdi burada senden başka insan yoktur.
Yemekten vazgeç. Çünkü sen ten değil cansın. Madem böyle sen niçin ekmek zindanındasın?
Tamah ve hırstan uzak dur ki temiz olasın. Lezzet ve şehvet hissinden geç.
Hayvani lezzetlerden geç. Az ve öz ye.
Sen yemek ve uyumak görüyorsun ve başka bir şey görmüyorsun. İstersen öleceksin, istemezsen ölmeyebilirsin.
Riyâzet çet ki sevgilinin yüzünü göresin. Riyazet çekersen o sevgili senin gözünde zât hâlinden âyet hâline geçer.
Erler gibi yüzünü ondan (dünyadan) ukbâya çevir ve canını şâd et.
Öl! Ve sureti geri at ki senin güneşin ufukta parlasın.
Işığın kaynağını ara ve sen de temiz bir ışık ol! Sen karanlıkta felekleri nasıl bulacaksın?
Sen kendini tanı ve kendin fânî ol. O fânilikle Allah'ın sırrı ol!

(6) Āh ey müstemiʿ-i ḳābil ve müʾmin-i muḳbil! Dünyā ve māfīhā ḫod ẓıll u zāʾil-i bī-bekā ve ne vechle ġaddār u bī-vefā idügin **(7)** işitdüñ ve bildüñ. Fe-ammā neyleyüñ ki nefs eline giriftār oldum. Her bār ki dünyādan ve niʿmetlerinden vaz geleyin **(8)** didükçe muḳteżayāt-ı şehvāniyye iḫtiyārum alup çāh-ı ṭabīʿata bī-ḳarār düşerüm dir iseñ imdi **(9)** benüm cānum!

گر ندارد صبر زین نان جان حس [3922-1]

Eger buḫār-ı demden furūzan olan rūḥ-ı ḥayvānī ve cān-ı **(10)** ḥissī-i ḥas ekl ü nāndan ṣabr ṭutmazsa ḫāki genc-i meʿānī ḳılan

کیمیا را گیر و زر گردان تو مس [3922-2]

(11) kīmyāyı ṭut ve misi zer-i sürḫ eyle. Yaʿnī mis-i fāsid-i şehvet ve ḥiss-i kāsid-i ṭabīʿatı ikṣīr-i ekber ve kibrīt-i aḥmer **(12)** olan mürşid-i ekmelüñ naẓarı kīmyā eṣerine götürüp ve pūte-i terbiye-i gevher-āverende eridüp sürḫ-ı zer-i muḥabbet **(13)** ve dürr-i nūr-ı maʿrifet ḳıl. Zīrā pīr-i kāmilüñ ikṣīr-i himmeti nuḥāsı-ı beşeriyyetüñe ṭarḥ olınduḳda ẕeheb-i melekiyyete **(14)** mübeddel olup evṣāf-ı ẕemīmeyi bi-külliyetihā izāle ve ifnā ḳılur.

Naẓm:

طلب کن انچنین مردان حق تو

که بردی از همه درره سبق تو **(15)**

که مردانند دایم سالک راه

طابکارند دایم دیدن شان

خدازیشان طلب چون تو ندانی

چو گونیدت عجب حیران بمانی **(16)**

خدا ازیشان طلب گر راز یابی

حقیقت جان جانت باز یابی

خدا ز یشان طلب در عین اسرار

(17)که از ایشان شود این سرِ بدیدار[2139]

[Maṭlab: Mühim] İmdi pīrehen-i nefsiñü ednās-ı şehvāniyye ve evsāḥ-ı ṭabīʿiyyeden pāk itmek içün

جامه شویی کرد خواهی ای فلان [1-3923] (18)

câme-şūyilik itmek istersen ey falān

رو مگردان از محلّهٔ گازران [2-3923]

(19) maḥalle-i Kāzerān’dan rū-gerdān olma. Yaʿnī ḥavārī-yi ṭarīḳat ve kazer-i ḥaḳīḳat olan aṣḥab-ı irşād ve velāyetlerüñ **(20)** maḥalle-i hidāyet ve cūy-bār-ı muḥabbetlerinden dūr olmayup kirbās-ı iḫtiyār ve izār-ı kerdārını anlaruñ **(21)** dest-i irādetlerine teslīm ve sipār ḳıl ki libās-ı çerk-i istīnās-ı vücūdını gāh māliş-i mücāhedāt ve gāh **(22)** nāliş-i müşāhedāt ile terbiye ve ṣābūn-ı ṭarīḳat ve āb-ı germ-i muḥabbet ile şüst ü şū idüp ālāyiş-i māsivādan **(23)** pāk ve muṣaffā ḳılalar.

Şiʿr:

شکر ایزدرا که دیدم روی تو

یافتم نا که رهی من سوی ت

[2139] Bu Allah erlerini talep et ki yolda herkesin önüne geçesin.
Erler yolun salikleridirler. Daima padişahı görmeyi arzu ederler.
Eğer bilmiyorsan Allah'ı onlardan talep et.
Onlar sana söyledikleri vakit hayran kalırsın.
Eğer sırları anlamak istersen onlardan talep et ki senin canının hakikatini bulasın.
Sırların hakikatini onlardan talep et. Çünkü bu sır onlardan âşikâr olur. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü’z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh40 (26.06.2024).

چشم گریانم ز گریه کند بود

یافت نور از نرگس جادوی تو **(24)**

جست و جویم در دلم انداختی

تاز جست وجوروم در جوی تو

خاکرا این های و هویی کی بدی

گر نبودی جذبه های و هوی تو **(25)**

آب دریا تابکعب آید و را

کوبیابد بوسه برزانوی تو [2140]

Āh ey sālik-i rāh ve dil-i bā-intibāh!

گرچه نان بشکست مر رورهٔ ترا [1-3924] (26)

Egerçi [nān][2141] senüñ rūze ve ṣavmuñı ifsād itdiyse ekl ü şurb-ı ḥayvānī **(27)** rūzī-i rūḥānīden mānīʿ oldıysa anı şikesteligi ḥāline terk itmeyüp ḳażā ve kefāreti içün

[2140] Allah'a şükür senin yüzünü gördüm.
Ansızın sana doğru gelen bir yol buldum.
Bu ağlayan gözümün feri gitmişti.
Senin nergise benzer gözünden bir nûr buldu.
Sen gönlüme bir merak ve arama isteği saldın.
Seni arayayım diye memleketine doğru yola çıktım.
Toprakta bu hay huy ne gezerdi? Eğer senin cezben olmasaydı...
Denizin suyu sahile neden mi vurur? Bir kez senin dizini öpsün diye...Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 834.
[2141] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

[450a]

در شکسته بند پیچ و بر ترا [3924-2] (1)

şikeste-bend olan cebbār u ferdüñ dāmen-i raḥmet ve āstīn-i maġrifetine ṣarıl **(2)** ve dest-i tövbe ve nedāmet ile muḥkem yapışup esfel-i ṭabīʿatden ḫurūc ve evc-i aʿlā-yı melekiyyet ve rütbe-i külliye-i insāniyyete **(3)** ʿurūc ḳıl [ve hemçünān maẓhar-ı ism-i ḳādir ve şikeste-bend olan mürşid-i nādirüñ dāmen-i terbiyesine teşebbüṣ eyle ki pestīn-i zemīn-i beşeriyyetden evc-i berīn-i melekiyyete iʿtilā ḳılasun.][2142] Zīrā

چون شکسته بند آمد دست او [3925-1]

çünki ol maẓhar-ı gül ve vāriṣ-i ekmel-i ḫātemü'r-rusül **(4)** ve reh-nümā-yı aḳreb-i sübül ve aʿnīy mürşid-i kāmil ve mükemmilüñ dest-i naẓar u himmet ve yed-i cezbe vü ḳudreti şikeste-bend **(5)** geldi. Şekk ü gümān ve ẓann u ḥisbāndan berī ol kim dest-i hidāyetinde böyle ḳudret olan **(6)** pīr-i ṭarīḳatüñ

پس رفو باشد یقین اشکست او [3925-2]

kesr ve şikesti bi't-taḥḳīḳ ve'l-yaḳīn ıṣlāḥ **(7)** ve meremmet olur. Ref-i feṭḥ-i rā ile gözüme didükleri dīkiş ve ḫırḳaya yamā urmaḳ maʿnāsına ʿArabīdür. **(8)** Üçünci bābdandur. Mehmūz ve ġayr-ı mehmūz [istiʿmāl olınur.

ای رفأ لثّوب اصلاحه یقال من اعتاب خرق ومن استغفر رفأ [2143]

Ve refā refūger ve muṣliḥ-i ṣevb ki fārisī zekū ve rükūdur. Ḫırḳa daḫı rükū maʿnāsına olup][2144] yamalu dervīşler muraḳḳaʿına daḫı ḫırḳa dirler, fārisīde dalḳdur. **(9)** Ve raḳʿ feṭḥ-i rā ile ve ruḳʿa żamm-ı rā ile cāmeye pāre dikmekdür ki cümlesi maʿnā-yı vāḥid içün vażʿ olınmışdur **(10)** velākin bu maḥalde şikesteye rufūdur dimek münkesiri ıṣlāḥ ider maʿnāsında istiʿmāl olınur. **(11)** Maḥṣūl-i beyt-i şerīf budur ki ol mürşid-i kāmil senüñ peşmīne-i

[2142] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2143] Sevabı onarmak, onu ıslah etmekle olur. Denir ki, kim gıybet ederse yırtar; kim istiğfar ederse diker, onarır.
[2144] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

enāniyyetini āteş-i mücāhedede ḥarḳ ve **(12)** delk-ı nefsāniyyetiñi dest-i riyāżetle ḫarḳ iderse devlet ü saʿādet saña ki rufū-yı muḥabbet **(13)** ve rukū-yı terbiye ile ıṣlāḥ idüp ḳāmet-i hestī-i mevhūmuña murakḳaʿ-i fenā ve daḳd-i bālā-yı himmetüñe ḫilʿat-i beḳā **(14)** ve dūş-ı müşāhedātūna ḥulle-i liḳā giydirüp vech-i mükerremiñi envār-ı vaḥdet ile muʿazzez ve ḳalb-i muḥteremiñü **(15)** esrār-ı ḥaḳīḳat ile muṭarraz ḳılur. İmdi eger ifnā-i ṣıfāt-ı beşeriyye ve eger ibḳāʾ-i ṣıfāt-ı melekiyye **(16)** ol pīr-i ṭarīḳatüñ dest-i himmetünde oldıysa lā-cerem her kesr itdügin cebr itmek ve her izāle itdügi **(17)** reddiye-i aḫlāḳuñ yerine iṣbāt-ı aḫlāk-ı ḥamīde ḳılmaḳ muḳarrerdür. Pes, mürīd-i ṣādıḳ ve ṭālib-i müstaḥaḳḳa **(18)** daḫı lāzım olan budur ki dest-i şikeste-i irādeti ṣabr ve taḥammül ile āzār-ı şikeste-bend-i mürşid-i ṭarīḳata **(19)** teslīm ve vedīʿat itmek gerekdür ki yümn-i ṣabr ve taḥammül ile dürüstī-i dest-i murāda nāʾil ola. Yoḫsa cemīʿ-i **(20)** umūrını eger riyāżet ve mücāhede ve eger ifnā ve izāle-i ṣıfāt-ı reddiyyede ḥükm-i pīre külliyet ile **(21)** teslīm itmeyüp veyāḫud muḳteżā-yı beşeriyyet ile bir ḫaṭā ve zelle ṣudūr itdükde aḥkām-ı **(22)** ṭarīḳate rıżā göstermeyüp mücerred kendü ve pindār-ı fāsid ve reyʾ-i nefs-i fāsid gele.

گر تو انرا (23) بشکنی گوید بیا [3926]

تو درستش کن نداری دست و پا

Eger ol pīr-i ṭarīḳatüñ emrini **(24)** veyāḫud kendü zaʿmıyla erkān-ı ṭarīḳatden birini veyāḫud evṣāfuñdan birini kesr ü şikest **(25)** eylesen pīr-i ṭarīḳat saña ʿitāb idüp çünki ẕikr olınanları şikeste ḳılduñ gel imdi **(26)** termīm ve ıṣlāḥını daḫı sen eyle dir. Sen ise dest ü pā ṭutmazsın. Yaʿnī şikeste-dürüst **(27)** itmege sende dest-i ḳudret ve pāy-ı miknet olmaduġı-çün şikeste ve ḫaste ḳalursın. **[450b] (1)** Zīrā ḫod-rāy ve enāniyyet ile nīkū-kārı ve dürüstī eyledüm. Zaʿm itdüklerüñ cümleten bed-kārī ve şikestegī olup **(2)** ṣıfāt-ı nefsāniyyeden birini izāle ve şikest eyledüm ḳıyāsında iken andan eşedd olan maraż-ı hestī ve pindār **(3)** bedīdār olmış görürsün. Pes, nistī ve fenā her

ne maḳūle fiʿle ve ʿamele mübāşeret olınursa emr-i pīre imtiṣāl **(4)** ve iḳtidā ile olur. Pīrān-ı ṭarīḳat anuñ içün tenbīh ve teʾkīd idüp Mıṣrāʿ:

جز بفرمانِ پیر کار مکن [2145]

buyurmışlardur. **(5)** Ve bu beyt-i şerīfde pīr-perver olmayan baʿżı mücāhidīne daḫı tenbīh ve işāret vardur ki egerçi **(6)** baʿżı ṣüleḥā, aḳvāl ve efʿāl ve cümle aḥvālini şerīʿat-ı şerīfe ve sünnet-i münīfeye tevfīḳ ve ruḫṣaduñ **(7)** ictināb ve aḥvāṭ olanları intiḫāb ile reviş-i erbāb-ı ṭarīḳate kendüyi taṭbīḳ itmekle ẓulümāt-ı beşeriyyesi **(8)** zāʾil ve nūrāniyyet ve melekiyyete nāʾil olur velākin bu rāh-ı bī-pāyān-ı ḥaḳīḳatde mehālike ġāyet ve ḥucb-ı **(9)** nūrāniyye ve ẓulmāniyyeye nihāyet olmamaġla yā muḳteżayāt-ı beşeriyyeden bir ḥicāb-ı ẓulümānī veyāḫud surādaḳāt-ı **(10)** melekiyyeden bir mānīʿ-i nūrāni, rāh-ı vuṣlatı sedd idüp ḳademe-i mirḳāt-ı sülūkdan birine şikest vāḳiʿ olsa **(11)** ṭarīḳinden şaşup anuñ termīm ve ıṣlāḥına dest-i ḳudret ve pāy-ı mikneti olmamaġla حور بعد الکور [2146] **(12)** ḳażiyyesi bedīdār olup gel imdi şikesteyi beste ḳıl görelim dirler.[2147] نعوذ بالله من الحور بعد الکورو النّقصان **(13)** بعد الزّیادة Ammā pīr-perver olan sālik emr-i pīre imtiṣāl ile sülūk eylese her nefesde hezār şikest daḫı **(14)** vāḳiʿ olsa dest-i hidāyet-i pīr anı ıṣlāḥ ve dürüst ḳılur. Felihāẕā mürşidān-ı kāmilān bu maʿnāya tenbīh içün **(15)** Beyt:

در راهش اگر به پیشوایی برسی

از درد دل خود بدوایی برسی [2148]

buyurmışlardur. Keẕālik bu maʿnāya daḫı **(16)** tenbīh vardur ki henüz kendü nefsini ıṣlāḥ itmedin; taʿẓīm-i ḫalḳa mübtelā olan baʿżı bī-nevā, hevā-yı nefsle **(17)** arzū-yı meşīḫat ve āyīn-i riyāsete düşmekle min ḥayṣü't-taḳlīd bir kūşede ḫānḳāh açup **(18)** ve semāʿ-ḫāneye pūstlar döşeyüp ḫˇāce-veş dükkān-ı irşāda geçmekle bir ṭālib-i ḥāli- ẕihn anı gerçekden **(19)** şikesteler

[2145] Pîr'in emrinden başka iş yapma!
[2146] Bir araya geldikten sonra dağılmaktan…
[2147] Bir araya geldikten sonra dağılmaktan, arttıktan sonra eksilmekten sana sığınırız.
[2148] Eğer onun yolunda bir öndere ulaşırsan kendi gönlünün derdine deva bulursun.

beste ḳılıcı ṭabīb-i ḥāẕıḳ-ı ḥisbānī ile şebeke-i taḳlīdine giriftār olduḳda ḥaḳḳı olmayan baʿżı esmāya **(20)** iştiġāl itdürüp ve bī-maḥal riyāżetler çekdirüp ol faḳīrüñ dimāġına yubūset ġālib olmaġla envāʿ-ı ḫayālāt-ı **(21)** bāṭılaya mübtelā olup ʿaḳlına ḫalel gelür. Ve ʿilācına daḫı ḳarār olmayup bend-i selāsil ile bīmār-ḫāneye **(22)** muḥtāc olur. Ve baʿżısı ʿilācdan ḳalup mecnūn-ı beyhūde olur. Pes, mürşidān-ı muḥaḳḳiḳān o maḳūle **(23)** ḫām-dest olan muḳallideye şikeste itdügün faḳīri ıṣlāḥ ḳıl diseler dest ü pāyı irşādı **(24)** küsiste ve ol daḫı andan bed-ter şikeste olduġı ẓāhir olur. Felihāẕā kāşif-i esrār-ı Ḫudā ḥażret-i **(25)** Mevlānā *Meşnevī-i Şerīf*'üñ ekşer mevāżıʿında gāh ṣarāḥaten ve gāh kināyeten ṭālib-i Ḥaḳ olanları muḳallidenüñ **(26)** dām-ı tezvīrine ḳayd olmaḳdan taḥẕīr ḳılup beher-ḥāl dest-i ḳabżāb-i ḳudret ve naẓarı **(27)** ikşīr-i ḥidāyet olan bir pīr-i ṭarīḳat ve vāriş-i ekmel-i ḫātem-i risālet dāmenine teşebbüş itmekden **[451a] (1)** ġaflet itmeyesüz deyü vaṣiyyet buyurur. Meşelā divān-ı hümāyunlarında mestūr olan cümle-i veṣāyāsındandur ki buyurmışlardur.

Şiʿr:

دلا نزد کسی بنشین که اواز دل خبر دارد **(2)**

بزیرآن درختی رَو که او گلهای تر دارد

درین بازار عطاران مرو هر سوچو بیکاران

بد کّان کسی بنشین که درد کان شکر دارد **(3)**

ترا زو گر نداری پس ترازوره زند هر کس

یکی قلبی بیارايد تو پنداری که زر دارد

ترا بردر نشاند او بطراری که می آیم **(4)**

تو منشین منتظر بر در که آن خانه دو دردارد

بهر دیکی که می جوشد میاور کاسه و منشین

که هر دیکی که می جوشد درون چیزد گر دارد **(5)**

نه هر کلکی شکر دارد نه هر زیری زبر دارد

نه هر بحری گهر دارد نه هر چشمی نظر دارد

بنال ای بلبل دستان ازیرا ناله مستان **(6)**

میان صخره و خارا اثر دارد اثر دارد

بنه سرکریمی گنجی که اندر چشمه سوزن

اگر رشته نمی گنجدازآن باشد دو سر دارد **(7)**

چراغت این دل بیدار بزبر دامنش می آر

ازین باد هوا بگذر هوایش شور و شر دارد

چو آب از باد بگذشتی مقیم چشمه کشتی **(8)**

حریف همدمی کشتی چو آبت بر جگر دارد

چو آبت بر جگر باشد درخت سبز را مانی

(9)که میوه نو دهد دایم درون چیز دگر دارد[2149]

İmdi ey ṭālib-i esrār-ı ḥaḳīḳat ve sālik-i rāh-ı ṭarīḳat! Aḥvāl-i mezbūre maʿlūmuñ oldıysa **(10)**

پس شکستن حق او باشد که او [3927]

مر شکسته را داند رفو

pes kesr ve şikest ḳılmaḳ ol ṭabīb-i ḥāẕıḳ **(11)** ve ʿĪsā-dem-i müşfiḳüñ ḥaḳḳı ve lāyıḳı olur ki şikeste, küşteyi beste ve taṣḥīḥ-i mizāc ḫasta itmege ḳādir olup **(12)** her bir vücūduñ ḫırḳa-i hestīsine münāsib olan ruḳʿayı bile ve aña göre câme-dūz ola. Zīrā

انکه داند (9) دوخت او داند درید [1-3928]

ol ḫayyāt-ı üstād ki dikmegi bilür yırtmaġı daḫı ol bilür bu taḳadīrce anuñ ḫark ve kesrī **(14)** ve dürüstī-i ḳabāʾ-i bekā [olup][2150] ḥayyāṭ-ı ḫām dest-i rūzgār biçdügi pīrehen fenā ve beḳā-yı bī-beḳā gibi olmaz. Nitekim **(15)** dimişlerdür.

[2149] Ey gönül! Gönülden haberdar olan kimsenin yanında otur.
Taze çiçekleri olan ağacın dibinde otur.
Bu güzel koku satan aktarlar pazarından bir oraya bir buraya giden işsizler gibi otarafa bu tarafa gitme. Dükkanında şeker satan kimsenin dükkanında otur
Kendi terazin olmazsa seni önüne gelen kandırır.
Birisi sana kalp para getirir sen de onu hâlis altın zannedersin.
O, seni "Az sonra döneceğim!" diye kapıda bekletir, sen boşuna kapıda bekleme, zira bu evin iki kapısı vardır. Her kaynayan kazana elinde bir kâse ile koşma.
Kaynayan her kazanda aş pişmez, başka şeyler vardır!
Her kamışın şekeri, her altın üstü olmaz!
Her denizde inci olmadığı gibi her gözde de bakma kudreti yoktur.
Ey bülbül, inle! Zira sarhoşların inlemesi kayaya bile tesir eder, tesir eder!
Kellenden vazgeç! Zira ip iğne deliğine girmiyorsa birden fazla başı olduğu içindir.
Bu uyanık gönül bir nurdur, onu eteğinde gizle. Bu hava ve hevesten geç, zira senin ışığı söndürür.
Su, rüzgardan ve havadan geçtikten sonra pınara dönüşür ve pınarın başındaki hakiki ere ulaşır.
Sen de pınar başındaki er gibi yürekli olursan o pınarın başındaki yeşil ağaç misali olursun.
O ağaç her daim taze meyve verir ve içi bambaşkadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 247.

[2150] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

Beyt:

خیّاط روزگار ببالای هیچ مرد

پیراهنی ندوخت که آنراقبانکرد[2151]

Pes, şol dūzende ve derrende ki **(16)** ḫayyāt-ı ʿināyet ve ḳabā-dūz-ı hidāyet ola. Köhne libās-i beşeriyyeti ḳāmet-i nefsāniyyeden tecrīd ve ḫilʿat-i melekiyyet ile **(17)** tezyīn ve tecdīd itmek içün

هر چرا بفروخت نیکوتر خرید [2-3928]

her neyi ki izāle ve fürūḫt eyleye şübhe yoḳdur ki **(18)** bihter ve aʿlāsın ḫarīdār olur. Bu maḳūle ribḥ-i ʿazīm olan beyʿ ü şirā çün ve çerādan muʿarrā olup Beyt: **(19)**

چون شاد نباشم که خریدم بتنی

وصلی که هزار جان شیرین ارزد[2152]

mefhūmı bu maḥalde icrā olınur. Āh kim ol **(20)** yed-i ḳudret ve dest-i meşiyyet

خانه را ویران کند زیر و زبر [1-3929]

külünk-i ḳahr ve celāli ile ḫāne-i vücūd mevhūmı **(21)** zīr ü zeber ve püşt-pā-yı lā ile ḫāke berāber ider. Fe-ammā

پس بیک ساعت کند معمور تر [2-3929]

bir sāʿatde evvelkiden ziyāde **(22)** maʿmūr ve ābādān ider yaʿnī neccārān, esmā-ı cemāliyyesine ol ḫāne-i ḫarābuñ taʿmīrin emr idüp miʿmāru'l-ebr ile dārü'l-emān-ı beḳā **(23)** īcād ider. Merḥabā cānlar fedā ol muḫarreb ü muʿammere ki

[2151] Zaman terzisi hiçbir insanın üzerine bir gömlek dikmedi ki daha sonra çıkartmasın! Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 351.
[2152] Nasıl mutlu olmayayım? Tek bir canımı feda ederek binlerce tatlı canı feda etmeye değer bir vuslat satın aldım! Reşîdüddîn-i Meybüdî, **Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr**, Cilt: 2, s. 356.

گر یکی را سر ببرّد از بدن [1-3930]

eger tīġ-i ism-i mümīt ile bedenden **(24)** yek seri cüdā ve bürīde ḳılursa

صد هزاران سر بر آرد در زمن [2-3930]

der-ḥāl dest-i ḥayāt-baḫş-ı ism-i muḥyī ile ṣad hezār **(25)** ser-i sermedī-i ḥayāt iẓhār idüp bisyār ve bī-şumār ṣıfāt-ı bāḳiyāt-ı ṣāliḥāt bedīdār olur. Ve ʿayn-ı yaḳīn ile **(26**) bu esrārı müşāhede iden ʿārifler rāh-ı muḥabbetde her nefesde hezār ser niṣār iderler. Nitekim dimişlerdür:

Şiʿr:

صد دل و جان را بدمی داد می **(27)**

و ز جهت دادن جان شاد می

و زتن من خاک بدی این نفس

جمله گل عشق و هوس زادمی

[451b]

گر بشکستی دل درمان را **(1)**

قفل جهان را همه بگشاد می

و رند میدی غم او بر دلم

چون دگران بی دم و فریادمی[2153]

[2153] Yüz can ve yüreği bir vuslat anı için verdim.
Canımı verdiğime mutluyum.
Benim bedenim toprak olsaydı çamurumdan aşk ve heves yeşerirdi.
Kapıcının kalbini kırsam da cihanın bütün kilitlerini açtım.
Eğer onun gamı benim gönlüme üflenmeseydi başkaları gibi susup kalırdım. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**,

Āh kim şehr-i ḥavādiṯüñ **(2)** ḥākim-i muṭlaḳı olan cenāb-ı Ḥaḳḳ'un her meksūrı mecbūr ve her ḫarābı evvelkiden aʿlā maʿmūr olup eger ḳatl ü iḥyā **(3)** ve eger ī̇cād u ifnā anuñ yed-i ḳudretindedür. Ve ʿālem ü ʿālemiyān ḳabża-i meşiyyetinde maḳhūr olmaġla eger ṣalāḥ **(4)** ve eger fesād anuñ irādeti olmaduḳça hergiz bir şeyʾ vücūda gelmeyüp ve Zeyd ʿAmr'ı ḳatl itdi didükleri bir emr-i iʿtibārī̇ **(5)** ve isnād-ı mecāzī̇dür. Yoḫsa mādām ki ḥükm-i ḳażā ḳātil ve maḳtūlüñ üzerine ol vechle cereyān itmedükçe ne Zeyd ḳātil **(6)** ve ne ʿAmr maḳtūl olur. Ḥaḳī̇ḳatde mümī̇t ve müfnī̇ ol sübḥān ve ġanī̇dür. Çünki böyledür. Zeyd'i ʿAmr'ı içün ḳıṣāṣ **(7)** niçündür dir iseñüz Mevlānā Ḫudāvendigār buyururlar ki: Ey müstemiʿī̇n! Ḥaḳḳā ki

گر نفرمودی قصاص بر جنات [3931-1]

(8) Ḥaḳ celle ve ʿalā cānī̇lere cināyetlerine göre bir nevʿ-i ḳıṣāṣ fermān ḳılmayaydı

یا نگفتی فی القصاص آمد حیات [3931-2]

(9) veyāḫūd ḥayāt ḳıṣāṣda geldi dimeyeydi

خود کرا زهره بدی تا او نخود [3932-1]

ḫod kimüñ zehresi olurdı kim **(10)** ol kendüden

بر اسیر حکم حق تیغی رند [3932-2]

Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā'nuñ esī̇r-i ḥükm-i ḳażā ve maḥkūm-ı irādet-i ezeliyyesi **(11)** olan ʿibādına bir tī̇ġ uraydı.

زانکه داند هر که چشمش را گشود [3933-1]

Zī̇rā Ḥaḳ tebāreke ve Teʿālā her kimüñ ki dī̇de-i **(12)** baṣī̇retini güşāde ḳıldı ol bilür ki

کان کشیده سخرهٔ تقدیر بود [3933-2]

---

https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh3174 (30.04.2024).

ol güşende ve küşte saḫre-i **(13)** taḳdīr olmışdur. Yaʿnī eger ḳātil ve eger maḳtūl lā-cerem maḳhūr-ı meḳteżā-yı ḳażā ve ḳader olduġın bilüp

هر کرا (1) ان حکم بر سر آمدی [1-3934]

ol ḥükm-i ḳażā meżā her kimüñ başı üzerine gelürse yaʿnī kātib-i ḳader, ḫāme-i ḳażā ile **(15)** her kimüñ alnuna bir ḥükmi yazarsa aña muḫālefete iḳtidārı olmayup kişiye kendü evlādundan sevgilü yoġiken **(16)** ber-mūceb-i ḥükm-i ḳażā meżā

بر سر فرزند هم تیغی زدی [2-3934]

ferzendinüñ başına daḫı bir tīġ ururdı. Pes, iḫtiyār-ı **(17)** cüzʾī iṣbāt içün ḳışāṣa daḫı ḥükm-i ilāhī ṣudūr itmekle ḳışāṣ daḫı ḳażā ve ḳader olup her kim ki ḳatl-i **(18)** nefse cürʾet eyleye bir kimesnenüñ oġlı daḫı olursa ḳatl-i nefs itdükde anuñ gerdenine tīġ-i ḳışāṣ **(19)** urup emr-i Ḫudāʾyı yerine getürür. Bu taḳdīrce ḳışāṣ daḫı irādet-i Rabbāniyye olup iḥyā ve imāteye **(20)** Ḥaḳḳʾdan ġayrıda ḳudret yoḳdur. Ve iʿdām ve īcādında bir ḥikmet-i ḫafiyyesi vardur ki aḳl-ı derrāk anı idrākden **(21)** ʿāciz olup cümle efʿāli, çün ve çerādan muḳaddes ve muʿarrā bir pādişāh-ı münezzeh ve bī-hemtādur. Ve ḳışāṣ ile ṣanāyiʿ-i **(22)** ġarībe ve bedāyiʿ-i ʿacībe gösterüp derūn-ı ḳışāṣda bir neviʿ ḥayāt-ı ʿaẓīme taʿbiye buyurmışdur ki lisān anı **(23)** şerḥ ve beyāna ḳādir degüldür. Zīrā zamān-ı cāhiliyyetde Mühelhel nām ʿArab ḳabīle-i Benī Bekirʾden birinüñ elünde maḳtūl **(24)** olan Küleyb nām ḳarındaşınuñ dem-i diyeti içün cemāʿat-i mezbūreden nüfūs-ı mevfūre helāk idüp **(25)** ve ʿādet-i meẕkūre miyān-ı ʿArabda cāriye olmaġla iki ḳabīleden her ḳanḳısı eşref ve aḳvā ise ḳażā ile biri **(26)** maḳtūl olsa nefs-i vāḥide muḳābelesinde nufūs-ı bī-şumār taʿme-i tīġ-ı āb-dār olup ve ʿabd-i maḳtūlüñ yerine **(27)** ḥürr-i maḳbūl ve inās yerine ricāl ḳatli içün ʿahd ü yemīnler olınmaġla niçe ḥurūb ve fiten ve sefk-i dimā ve taḫrīb-i beden **[452a] (1)** olurdı. Çünki āb-ı ḥayāt-ı İslām ve īmān ser-çeşme-i lisān-ı Resūl-i Rabb-i müsteʿāndan cereyān itdi.

[Maṭlab: Tefsīr-i وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ]

Nā’ire-i fitne **(2)** ve fesādı iṭfā’ ḳılup zamān-ı cāhihiliyyetde olan fiʿl-i nā-hemvāruñ ḫilāfı ḳatl ü cürūhda mümāṣelet ve müsāvātı **(3)** taʿyīn ve dīn-i Mūsā’da olan muṭlaḳā ḳışāṣ ve dīn-i ʿĪsā’da olan mücerred ʿafüv miyānında olan **(4)** mīzān-ı iʿtidāli tebyīn içün emīn-i vaḥy-i Rabbü’l-ʿālemīn ile seyyidü’l-evvelīn ve’l-āhirīne bu āyet-i kerīmeyi **(5)** inzāl idüp mü’minlere ḫiṭāben buyurdı ki:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰى **(1)** اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى فَمَنْ عُفِىَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَىْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ **(2)** ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ)[2154]

Çünki zümre-i mü’minīn şerʿ-i ḳışāṣ ile **(8)** meʾmūrīn oldılar. Ke-ennehū baʿżı evhāme bir suʾāl ibrāz-ı ḫuṭūr itdi ki ḥażret-i Rabbü’l-ʿālemīn ʿibād-ı żuʿafāsına **(9)** peder ve māderlerinden eşfaḳ bir erḥamü’r-rāhimīn iken mūceb-i īlām ve itlāf olan vücūb-ı ḳışāṣuñ īcābına **(10)** āyā ḥikmet-i ḫafiyye-i ilāhiyye nedür ki deyü vāḳıʿ olan eşkāli ḥall ve beyān ve şerʿ-i ḳışāṣ-ı ṣūret-i ḳahrda bir raḥmet-i maḥża **(11)** ve īcāb-ı tesviyede meʾyūl ülye iʿtibāriyle ḳātil ve maḳtūle ve ʿale’l-ḫuṣūṣ māʿadā-yı ḳātile ḥayāt-ı ʿaẓīme olduġı ʿāḳıbet-i ḥāli **(12)** mülāḥaẓa ḳılan ẕevī’l-ʿuḳūle rūşendür deyü ḥikmet-i şerʿ-i ḳışāṣı şerḥ ve ʿayān idüp

(وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ **(13)** يَا اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ[2155])[2156]

[2154] Bakara 2/178: “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.”

[2155] Derkenar: الظّرفان خبران لحياةٍ ويجوز ان يكون لكم هو الخبر وفى القصاص يتعلّق بالاستقرار الذى تضمّنه لكم ويجوز ان يتعلّق لمحذوفٍ على انّه حال من حيوةٍ لانّه كان فى لأصل صفة لها فلما قدّم عليها نُصِبَ حالاً ويجوز ان يكون فى القصاص هو الخبر ولكم متعلّق بالاستقرار المتضمّن له والقصاص مصطر قصٌّ اى تبع هذا اصل المآذة فمعنى القصاص يتّبع الدّم بالقَود ومنه القصاص لما يتبع من الكلآء بعد رعيه والقصص يتبع الاخبار قوله يا اولى الألباب منادىً مضاف وعلامته نصبه اليآء واولوا اسم جمع لأن واحده هو ذو من غير لفظه واعراب أولو كأعراب جمع المذكّر السالم وزادوا فى أولو واواً فرقاً بينهما وبين الى واجرى أولى عليه والألباب جمع لبّ وهو العقل الحالى من الهوى سمّى بذلك الاحد وجهين اما لبنائه من لبّ بالمكان اقام به واِماّ من اللّباب وهو الخالص يقال لَبُبْتُ بضمّ العين وكسرِها ويجئ المضاعف على فعُل بضمّ العين شاذّ أستغنى عنه بفعل مفتوح العين وذلك من الفاظٍ

buyurdı.

صدق الله العظيم الجبّار وبلّغ رسوله الكريم المختار ونحن على ذلك من الشّاهدين بالصّدق **(1)** والاقرار وشاهدنا انواع الحيوة للعالمين بالعقول السّليمة والافكار الصّحيحة[2157]

Zümre-i müfessirīnüñ ser-efrāzı **(15)** ve fırḳa-i muḥaḳḳiḳīnüñ mümtāzı Faḫreddīn-i Rāzī *Tefsīr-i Kebīr'*de şöyle taḥḳīḳ ider ki: Ḳıṣāṣ izāle-i ḥayāt **(16)** idüp izāle-i şeyʾ ise ẕālikeʾş-şey olmaḳ mümteniʿ olduġı cihetden nefs-i ḳıṣāṣ sebeb-i ḥayāt olmayup **(17)** belki murād-ı şerʿ-i ḳıṣāṣ mufżī-i ḥayāt-ı ḳātil ve maḳtūl olur dimekdür. Yaʿnī āḫirüñ ḳatline ḳaṣd iden kendünüñ **(18)** daḫı şerʿ-i ḳıṣāṣla maḳṭūl olacaġın mülāḥaẓa ḳılduḳda ḳatlden fāriġ olmaġla hem kendüsi ve hem ḳatline ḳaṣd itdügi **(19)** şaḫṣ ḳatlden ḫalāṣ ve bāḳī bi'l-ḥayāt olurlar. [ve meşrūʿiyyet-i ḳıṣāṣ][2158] ikisinden mā-ʿadā tarafeynüñ tevābiʿ ve levāḥıḳuñ daḫı sebeb-i ḥayātları **(20)** olur. Şu maʿnāya ki benüm birāder ve

---

محصورةٍ نحو عررت وسررت وكننتُ ودممتُ ومللتُ بالضّمّ والفتح الا لبيتُ فبالضّم والكسر در المصون (Cümlede geçen iki zarf, حياة kelimesinin haberidir. لكم kelimesinin haber olması da mümkündür. لكم في القصاص zarfı kelimesinin anlamını içerdiği استقرار istikrar / yerleşme amiline tealluk etmektedir (zarfı müstekar). حياة kelimesinden hal olmak üzere hazfedilmiş bir kelimeye müteallak da olabilir. Çünkü o aslında حياة kelimesinin sıfatı idi. Önüne geçinde hal olarak mensub oldu. في القصاص kelimesinin de haber olması mümkündür. لكم kelimesi de, içerdiği استقرار istikrar / yerleşme amiline tealluk eder. قصاص kelimesi قصّ fiilinin mastarıdır. Yani bu konunun aslının peşini takip eder. Bu bakımdan kısas, kanı misilleme yoluyla takip etmektir. Koruyup kollama anlamı bulundan dolayı da kısas denmiştir. Kısas kelime ise haberleri takip eder, bildirir.

يا أولي الألباب kelimesi muzaf bir münadadır. Nasb alameti "ya" harfiyledir. أولو çoğul bir isim olup, tekili kendi lafzından olmayan ذو kelimesidir. أولو kelimesinin irabı cemi müzekker salimin irabı gibidir. إلى kelimesiyle aralarını ayırmak için bu kelimeye bir "vav" harfi eklemişler ve kelime أولو halini almıştır.

الألباب kelimesi لبّ kelimesinin çoğuludur. Boş şeylerden arı bir akıl, anlamındadır. İki sebepten dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir: Ya, "orada kaldı" anlamındaki لبّ بالمكان deyiminde kelimeden ya da halis anlamındaki لُباب kelimesinden kalıp haline gelmiştir. لبيت şeklinde, aynel fiili zammeli veya kesreli olarak okunabilir. Muzaaf fiilin, aynel fiili zammeli olarak فعُل kalıbından gelmesi kurala aykırıdır. Aynel fiili fethalı olanların buna ihtiyacı yoktur. Bu durum عررت, سررت, كننت, دممت ve مللت gibi aynel fiili zammeli ve fethalı okunabilen lafızlarda geçerlidir. لبيت kelimesi ise sadece zammeli ve fethalı okunabilir (Durru'l-Masûn).

[2155] Bakara 2/178: "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır."

[2156] Bakara 2/179: "Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."

[2157] Cebbar olan Allah doğru söylemiştir. Seçilmiş kerem sahibi olan elçisi tebliğ etmiştir. Biz de buna doğruluk ve ikrar ile şahit olanlarız. Selim akıl ve sahih fikir ile âlemler için hayatın çeşitlerine şahidiz.

[2158] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ʿammüm veyāḫud peder ve ḫālem küşte oldı deyü min ḥayşü’t-taʿaṣṣub mā-beynde niçe fesād **(21)** ve nefs-i vāhide muḳābelesinde niçe nüfūs ḳatl ve helāk olınmaḳdan şerʿ-i ḳıṣāṣ menʿ ider. Veyāḫud mezīl-i ḥayāt **(22)** olan ḳıṣāṣ bi-nefsihi daḫı sebeb-i ḥayāt olmışdur. Zīrā sefk-i dem muḳābelesinde lā-cerem sāfike ḳıṣāṣ-ı **(23)** veḳavd teveccüh itmek emr-i muḳarrer olıcaḳ ḫavf-ı ḳıṣāṣ dest-i teʿaddī-i sāfiki ḳatline ḳasd itdügi maẓlūmuñ **(24)** ḳatlinden redʿ ve tecāvüzden menʿ idüp ikisi daḫı ḳatlden ḫalāṣ olurlar.

Ve keẕālik her curūḥuñ muḳābelesinde **(25)** olan ḳıṣāṣ-ı ʿayn ü enf ḳāṣıd-ı cerḥuñ hemmini cerūḥdan zecr idüp sebeb-i cerḥ ve ḳatl ile fitne-i ʿaẓīme **(26)** ve muḥārebe-i şedīdeye müʾeddī olmaḳdan ḳurtarup taṣavvur-ı ḳıṣāṣ ile bunlaruñ cümlesi zāʾil ve zevāl-i gülde **(27)** ḥayāt-ı gül dāḫil olur. Elḥāṣıl ḳatl sebeb-i nefy-i ḳatl ve fesād olduġı-çün zamān-ı cāhiliyyetde olan fuṣeḥā-yı ʿArabdan **[452b] (1)** baʿżısı قتل البعض احیا الجمیع[2159] ve baʿżısı اکثر واالقتِلَ لَیقِلّ القتل[2160] deyüp ve ḳıllet-i lafẓ ve keşret-i maʿnā cihetinden **(2)** cümle[den][2161]

اجود و اجزی القتل انفی للقتل[2162]

ḳavli olmaġla beyneʾl-ʿArab muʿteber olup baʿżılar enfī yerine evfā ve baʿżılar **(3)** ekeff lafẓını iḫtiyār idüp fe-ammā (وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)[2163] kelām-ı muʿciz-niẓāmı ġāyet-i feṣāḥat ü selāset ve nihāyet-i **(4)** belāġat ve cezāletde bir burc-ı ġarīb ve bir maṭlaʿ-ı ʿacībden işrāḳ eyledi ki eger māżī ve ḥāl ve eger müstaḳbelde miṯli degül **(5)** miṯāli daḫı beşerden ṣudūr itmek muḥāl olmaġla fenn-i feṣāḥat ve belāġatde vuḳūfı olan büleġā anuñ kelām-ı **(6)** sübḥānī olduġıñda ẕerre ve şemme şekk ve gümānları ḳalmadı. ʿİlm-i şerīfe ḫafī olmaya ki ʿallāme-i Zemaḫşerī[2164] *Keşşāf*’da bu kelām-ı **(7)** muʿciz-

[2159] Bir kısmını öldürmek, hepsini yaşatmak demektir.
[2160] Ölümün azalması için çokça öldürün.
[2161] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.
[2162] Kısa ve öz olarak: Ölüm, ölümü kovar.
[2163] Bakara 2/179: “Ey akıl sahipleri! **Kısasta sizin için hayat vardır**. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz.”
[2164] Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144). *el-Keşşâf* adlı tefsiri yanında Arap dili ve edebiyatı konusundaki çalışmaları ile tanınan çok yönlü Muʿtezile âlimidir. Hadis, fıkıh, kelâm gibi ilimlerde de geniş bilgisi olan Zemahşerî özellikle Arap dili ve

niẓāmuñ feṣāḥat ve belāġatını şerḥ ve beyān ṣadedinde [2165] كلام فصيح لما فيه من الغرابة deyüp ġarābet ise **(8)** muḫill-i feṣāḥat iken ġarābet-i mezbūre nüket-i belāġatdan olan ġarābet idüġin bilā-ḳayd feṣāḥate bi-ḥasebi’ṣ-ṣūre ġarābeti **(9)** ʿillet itmekle ʿallāme-i Teftāzānī[2166] ḥāşiye-i *Keşşāf*’da ḳavl-i Zemaḫşerī’yi tefhīm içün

[ای كامل فى الفصاحة عالى الطّبقة فى البلاغة على الغرابة الّتى هى من نكت البلاغة ولكونه على غاية المطابقة لمقتضى الحال[2167]

dimekle][2168] **(10)** merḥūm Kemāl Paşa-zāde daḫı tefsīrinde [mefhūm-ı mezbūrı īrād idüp][2169]

كلام كامل فى الفصاحة وعالى الطّبقة فى البلاغة لم يوجد اقلّ مسموعاً **(11)** واجلّ مفهوماً منه مع اشتماله على الغرابة الّتى هى من نكت البلاغة[2170]

deyü ḥaḳḳ-ı edā-yı taʿbīrden soñra ʿallāme Zemaḫşerī’ye **(12)** ṣūret-i laṭīfede iʿtirāż idüp hāmiş-i tefsīrinde bu vechle şebt ve īrād itmiş ki

فى عبارة الكشّاف غرابة **(13)** حيث قال كلام فصيح لما فيه من الغرابة ورام سعد الدّين اصلاحه ولم يدر انّ ما ذكره تغييرلا تفسير وحرج لا **(14)** شرح ولن يصلح العطّار ما افسده الدّهر[2171]

---

edebiyatı konusunda otorite kabul edilmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, dil, lugat ve edebiyat alanında çok sayıda eser telif etmiştir. bkz. Mustafa Öztürk, M. Suat Mertoğlu, “Zemahşerî”, **DİA,** Cilt: XLIV, s. 235-238. Hakkında yapılan çalışmalar için bkz. Esra Gözeler, “Zemahşerî Araştırmaları: Bir Literatür İncelemesi”, **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, 2016, s. 84-101.

[2165] Garip anlamları nedeniyle fasih olan bir kelam…Zemahşerî, **Keşşâf**, Kahire, Dâru’r-Reyyan, 1987, Cilt: 1, s. 222.

[2166] Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî (ö. 792/1390). Çok yönlü bir âlim olan Teftâzânî sarf, nahiv ve belâgat gibi dil ilimleri başta olmak üzere tefsir, kelâm, usûl-i fıkıh ve mantık alanlarında derin bilgisiyle yaşadığı dönemde ilmin zirvesi kabul edilmiştir. Onun en güçlü olduğu alanlardan biri de belâgat ilmidir. Bu konuda kaleme aldığı *el-Mutavvel* ve bundan özetlediği *el-Muhtasar* medrese eğitimine damgasını vuran ve geleneksel tarzda eğitim veren kurumlarda okutulmaya devam eden en önemli eseridir. bkz. Şükrü Özen, “Teftâzânî”, **DİA**, Cilt: XL, s. 299-308.

[2167] Yani, fesahatte mükemmeldir, belağatta üst derecededir. Çünkü belağatın inceliklerinden olan garabete sahiptir. Ayrıca muktezil hal’e gayet uygundur.

[2168] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2169] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2170] Fesahat açısından mükemmel bir sözdür, belağat açısından da üstün bir dereceye sahiptir. Ondan daha az duyulan, daha iyi anlaşılan bir söz yoktur. Aynı zamanda belağatın nüktelerinden olan garabeti de içermektedir.

[2171] Keşşaf isimli eserin ibrasinde garabet bulunmaktadır. Zira, garabet bulunduğu için fasih olan bir kelamdır, demiştir. Sa’düddin bunu düzelmek istemiş, fakat söylediği şeyin tefsir (açıklama) mi tağyir

ḫulāṣa-i kelām fenn-i meʿānī ve beyānda olan ʿulemā-i fehām bu āyet-i kerīme **(15)** ve cāzet-i lafẓ ve keşret-i maʿnā ve nikāt-ı bedīʿa ve ġarībeyi müştemil olduġı cihetden erfaʿ-i derecāt-ı feṣāḥat **(16)** ve aʿlā-yı evcāt-ı belāġatde idügini müşāhede itmekle beyne'l-ʿArab ecved-i elfāẓ-ı menḳūleden olan ḳavl-i **(17)** meẕkūrden [2172] (فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) kelāmı evcez ve eblaġ olup Ḫaṭīb-i Dımaşḳī[2173] *Telḫīṣ-i Miftāḥ'*da bāb-ı īcāz **(18)** ve ıṭnāb ve müsāvātda īcāz-ı ḳaṣrdan olduġın beyān ve birḳaç vechle القتل اففى [2174] للقتلḳavlinden faẓl ve ruḥcānın **(19)** ʿıyān idüp şāriḥ-i muḥaḳḳiḳ Saʿeddīn (Teftāzānī) daḫı *Muṭavvel ve Muḫtaṣarda* birḳaç veche daḫı ziyāde ḳılup ve İmām-ı Süyūṭī **(20)** *İtḳān'*da yigirmi veche cemʿ idüp ġāyet-i belāġāt ve nihāyet-i feṣāḥatin taḥḳīḳ itmişdür. Ammā ḫilāl-i taḥḳīḳde ʿulemā-i **(21)** meʿānī kelām-ı sübḥānī-i kelām-ı maḫlūḳdan bu ḳadar vechle eblaġdur dimek İbn Eşīr'üñ maṭbūʿı olmamaġla menʿ idüp **(22)** inkārı meşʿur olan ḳavlini [İmām-ı Süyūṭī][2175] īrād ve naḳl ider ki:

وقد اشر ابن الأثير انكار هذا التّفضيل وقال لا **(23)** نسبة بين كلام الخالق وكلام المخلوق وانّما العلماء يقدحون اذهانهم فيما يظهر لهم من ذلك[2176]

Velākin ʿulemā-i **(24)** meʿānī ve beyān vücūḥ-ı şettā ile kelām-ı Ḫālıḳ'ı tafḍīl ve tercīḥ itdükleri kelām-ı maḫlūḳa nisbet olmayup belki vücūh-ı mezbūreyi **(25)** īrād ile Ḳurʾān-ı ʿaẓīm, kelām-ı sübḥānī olup bir vechle kelām-ı maḫlūḳa müşābih olmaduġun ve belāġat ve iʿcāzını **(26)** beyān içün eblaġ-ı kelimāt-ı

(değiştirme) mi, şerh (açıklama) mi cerh (yaralama) mi olduğunu anlamamıştır. Zamanın bozuğunu attar (koku satan) asla düzeltemez.

[2172] Bakara 2/179: "Ey akıl sahipleri! **Kısasta** sizin için **hayat vardır**. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."

[2173] Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî (ö. 739/1338). Arap belâgatı teorisyeni olan Hatîb Kazvînî, Arapça'nın yanında Türkçe ve Farsça'yı da çok iyi öğrenmiş, Arap dili ve belâgatı, fıkıh, fıkıh usulü ve kelâm sahalarında zamanında otorite kabul edilmiştir. Belâgata dair çalışmalarını *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eserinde toplamıştır. bkz. İsmail Durmuş, "Kazvînî, Hatîb", **DİA**, Cilt: XXV, s. 156-157. Hayatı, eserleri ve belâgat ilmindeki yeri için bkz. Mehmet Yalar, "Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 1997.

[2174] Ölüm, ölümü kovar.

[2175] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2176] İbn Esir, bu üstünlüğün inkar edildiğine işaret etmiş ve şöyle demiştir: Yaratıcının kelamıyla yaratılmışın kelamı arasında bir bağlantı yoktur. Alimler sadece, bundan hareketle zihinlerinde meydana gelen anlamlarla zihin parçalamaktadırlar. Süyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, [b.y.], el-Heyetü'l-Mısriyye, 1974, Cilt: 3, s. 185.

ʿArabdan birini īrād ve ol mefhūmda olan kelām-ı Rabbānīyi ītyān ile iṡbāt **(27)** idüp [2177] (وَاِنْ كُنْتُمْ فِى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖ) feḥvā-yı kerīmi üzre ʿArab-ı ʿurebānuñ kelimāt-ı belīġa **[453a] (1)** ve meṣāḳiʿ-i ḫuṭabānuñ nikāt-ı bedīʿaları bi-vechin mine'l-vücūh kelām-ı sübḥānīye miṡl ü naẓir olmaḳ mümteniʿ ve muḥāl idügüñ **(2)** tibyān itmişlerdür. [Ve İbn Eṡīr'üñ kelāmı inkārı meşʿur olmayup belki ʿulemā-i beyān her ne ḳadar tafḍīl itseler kelām-ı Ḫālıḳ, kelām-ı maḫlūḳa nisbet olınmaḳdan ve ʿulemā-i meʿānī anuñ kühn-i belāġat ve iʿcāzını kemā hüve ḥaḳḳahu fehm itmekden kelām-ı bārī münezzehdür dimek isterler.][2178] Pes, ʿulemā-i beyānuñ vicdānlarından tebādür iden vücūhdan evceh olanlar aṣḥāb-ı iẕʿānuñ **(3)** pīş-keş-i pīş-gāh-ı eẕhānı olmaḳ münāsib fehm olınmaġla bu maḥalde teberrüken ṡebt olındı. **Vech-i evvel** budur ki: **(4)**القتل انفى للقتل [2179]ḳavlinde olan ḥurūf on dört ʿaded olup(فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)[2180] ḳavl-i kerīminde olan **(5)** ḥurūf-ı melfūẓa bi-ʿitibārü't-tenvīn on bir ḥarf ve bilā-iʿtibār on ḥarfdür (وَلَكُمْ) kelimesinüñ ise münāẓarada medḫali **(6)** olmayup meṡel-i iʿrābuñ münāẓırı (فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) ḳavlidür. Ve lafẓ-ı (فِى) de olan (يا) ile elif-i lām da olan **(7)** hemze egerçi mektūbelerdür velākin melfūẓa degüllerdür. İʿtibār ise telaffuẓadur. **Vech-i ṡānī**: Bu kelām-ı muʿciz niẓām naḳīṣa-i selāset-i kelāmı **(8)** īcāb iden esbāb-ı ḫafiyyeden selāmet-encām olup kelām-ı ʿArab esbāb-ı mezbūreden sālim degüldür. Pes, mūcib-i **(9)** selāset kāmile-i kelām-ı faṣīḥ olan ḥarfeyn-i mütelāṣiḳayn müteḥarrikeyndür ki kelām-ı sübḥānī de iki maḥalde vāḳiʿ olmışdur. **(10)** Yaʿnī ḳıṣāṣ lafẓında olan ḳāf-ı meksūre ile ṣād-ı meftūḥa ve ṣād-ı ṡānī-i meksūre ile kelime-i ḥayātda olan ḥā-i **(11)** meftūḥa birbirine mütelāṣiḳayn ve müteḥarrikeyn olup kelām-ı ʿArabda ise ḥarfeyn-i mütelāṣiḳeyn ve müteḥarrikeyn bir maḥaldedür ki **(12)** lafẓ-ı ḳatlde olan lām-ı mażmūme ve lafẓ-ı enfāda olan hemze-i meftūḥadur.

[2177] Bakara 2/23: "**Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin** ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin)."

[2178] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2179] Ölüm, ölümü kovar.

[2180] Bakara 2/179: "Ey akıl sahipleri! **Kısasta** sizin için **hayat vardır**. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."

قال السّيوطى فى الأتقان وذلك مستكره **(13)** فانّ اللفظ المنطوق به اذا توالت حركاته تمكّن اللسان من النّطق به وظهرت فصاحته بخلاف اداء تعقيب كلّ حركة **(14)** سكونٌ فالحركات تنقطع بالسّكنات نظيره اذا تحرّكت الدّابّة ادنى حركة فحسبت ثم تحرّكت فحسبت لا يتبيّن اطلاقها **(15)** ولا تمكّن من حركاتها على ما تختاره فهى كالمقيّدة[2181]

Vech-i ṣāliṣ: Meṣel-i ʿArabda lafẓ-ı ḳatl tekrār olup kelām-ı bārīde **(16)** tekrār yoḳdur egerçi kim tekerrür muḫill-i feṣāḥat degüldür velākin tekrārdan ḫālī olan kelām tekrārdan mücerred olmayan kelāmdan **(17)** eblaġdur. Tekrārda ḫod muḥassināt-ı bedīʿiyyeden redd-i acz ʿale’ṣ-ṣadr yoḳ mıdur deyü vāḳiʿ olan suʾāli defʿ içün ʿallāme-i **(18)** Teftāzānī *Muṭavvel*’de buyurur ki: “Redd-i ʿacz ʿale’ṣ-ṣadrda olan ḥüsn-i tekrār cihetinden olmayup belki redd-i ʿacz ʿale’ṣ-ṣadrda olduġı **(19)** cihetdendür. Bu taḳdīrce suʾāl-i mezbūr tekrārdan ḫalviyy olan kelāmuñ taḥcānını münāfī olmaz.

ولهذا قالوا الأحسن فى ردّ العجز **(20)** على الصّدر ان لا يؤدّى الى التّكرار بأن يكون كلّ من اللفظيين بمعنىً اخر مثلاً[2182][وسايل اللئيم يرجعه ودمعه سايل[2183]

ḳavlinde][2184] **(21)** olan ṣūret-i tekrār[2185] mevżiʿīnde her biri maʿnā-yı āḫire delālet itmekle redd-i ʿacz ʿale’ṣ-ṣadrda **(22)** olan vech-i aḥsendür.

وقيل من بعض الحواشى ويمكن ان يقال انّ كونها خالية عن التّكرار يوجب رجحانها على قولهم **(23)** بهذاالوجه لانّ قولهم وان **(24)** اشتمل على التّكرار وحصل له من هذا الوجه نقصٌ لكنّه مشتملٌ على محسّنٍ ايضاً وهو ردّ العجز على الصّدر غاية ما فى الباب انّهما يتعارضان فيتساقطان فيبقى هذا الوجه مزحّحاً[2186]

Vech-i rābiʿ: **(25)** Efʿal-i tafḍīl ġāliben muḳteżī-yi iştirāküñ ṭarafeyn olmaġla

---

[2181] Bu hoş görülmemiştir. Zira harekesi kesintisiz olarak gelen kelimelerin telaffuzu kolay olduğundan fesahat ortaya çıkar Halbuki her harekeden sonra sükun gelen kelimeler böyle değildir. Hareket halinde olan bir şeyin durmasıyla hareket kesilir. Mesela, bir hayvan bir an hareket eder, peşinden hemen durdurulur, tekrar hareket edip peşinden tekrar durdurulursa, ne hareket etmiş ne de durmuş sayılır. Bu bakımdan bağlı gibidir. Süyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân,** Cilt: 3, s. 187.

[2182] Bu kısımdan sonra satırın üzeri karalanarak metnin devamı derkenara yazılmıştır.

[2183] Bundan dolayı demişlerdir ki, reddi acz ale’sadr sanatında en güzel yöntem, lafızlardan her birini başka bir anlamda kullanıp tekrara götürmemektir. Örnek: Kötülüğün sıvısı dönerken gözyaşı da akar.

[2184] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2185] Bu kısımdan sonra satırın bir bölümünün üzeri karalanmıştır.

[2186] Bazı haşiyelerde şöyle denilmiştir: Bu görüşü savunanlara göre, onun tekrarsız olmasının tercih edilme sebebi olduğunu düşünmek mümkündür. Çünkü “her ne kadar tekrar ifade ederse” sözü çelişkidir. Fakat o güzelleştiren bir sanat içermektedir. Bu da reddi acz ale’sadr’dır. Buradan anlaşılan, bu ikisi karşı karşıya gelip ikisi de geçersiz olunca bu tercih edilen görüş olarak kalır.

meşelinden daḫı fehme tebādür iden budur ki **(26)** egerçi terk-i ḳışāṣ daḫi nefy-i ḳatl ider velākin ḳatl nefyde ekşerdür dimek ola. Maʿa-hāẕā īrād-ı meşelden bu murād olınmayup **(27)** belki menāfī-i ḳatl olan ancaḳ ḳışāṣen ḳatldür dimegi murād itmişlerdür. Āyet-i kerīme ise bu teşevvüşden müberrādur. **Vech-i ḫāmis**: **[453b] (1)** Ḳavl-i bārī taḳdīr-i maḥẕūfdan müstaġnī olup kelām-ı ʿArab lā-cerem taḳdīr-i maḥẕūfe muḥtācdur. Zīrā kelime-i enfā veyāḫud evfā **(2)** ve ekeff efʿal-i tafḍīl olmaġla mufaḍḍal-i ʿileyhüñ taḳdīri īcāb ider ki min terkihi lafẓı maḥẕūf taḳdīr olınur. **(3) Vech-i sādis**: Ḳışāṣ lafẓ-ı ḳatlden eʿammdur. Zīrā ḳışāṣ hem nefsde hem eṭrāf-ı aʿżāda bulunup **(4)** ḳatl ise nefsden ġayride bulunmaz. **Vech-i sābiʿ**: Ḳışāṣ muṭlaḳā müfīd-i ḥayāt olduġı muṭṭariddür. Fe-ammā ḳatl-i **(5)** rediʿ ḳatlde muṭarrid olmayup belki ḳatlden menʿ iden ʿalā vechi'l-ḳışāṣ olan ḳatldür. Yoḫsa ẓulm ile olan ḳatl ḳatlden **(6)** zecr itmeyüp belki edaʿi'l-ḳatldür. Pes, rediʿ ve meniʿ ve ḳatl ve cürūḥı müştemil olduġı cihetden kelām-ı bārī ecmaʿ-i fevāʾiddür. **(7) Vech-i şāmin**: Nefy-i ḳatlden murād ḫod ġaraż-ı aṣlī olan ḥayātdur ki naṣṣ-ı kerim maḳṣūd-ı aṣlīye ṣarīḥan delālet itmişdür. **(8)** Pes, ġaraż-ı aṣlīye delālet iden tanṣīṣ ġayr üzerine olan tanṣīṣden evlādur. **Vech-i tāsiʿ**: Kelām-ı bārī iṣbāt **(9)** üzerüne mebnī ve meşel-i ʿArab nefy üzerine mebnīdur. İṣbāt ise nefyden evvel ve eşref ve nefy iṣbātdan şānī ve muʾaḫḫerdür. Pes, **(10)** mebnī ale'l-iṣbāt olan kelām nefy üzerine mebnā olan kelāmdan eblaġ ve evlādur. **Vech-i ʿāşir:** Bu āyet-i kerīme **(11)** ṣanāyiʿ-i bedīʿiyyeden ṣanʿat-ı ṭıbāḳı müştemiledür ki ḳışāṣ ile ḥayāt żıddeyn iken cemʿ olmışdur. **Vech-i ḥādī ʿaşer**: **(12)** Bu āyet-i kerīmede fünūn-ı bedīʿiyyeden ġarābet daḫı vardur ki ḳışāṣ ḳatl ve mezīl-i ḥayāt iken żıddı olan ḥayāta **(13)** menbaʿ ü maʿden ve ẓarf u maḥall vāḳiʿ olmaġla mevtde olan ḥayātuñ istiḳrārında mübālaġa-i ʿażīme ve ṣanʿat-ı ġarībe vardur. **(14) Vech-i şānī ʿaşer**: Tenkīr-i ḥayāt taʿẓīmi veyāḫud tenvīʿi ifāde ider. Yaʿnī

[2187] Ölüm, ölümü kovar.

ifāde-i tenvīʿde ḳıṣāṣ envāʿ-ı ḥayātdan **(15)** bir nevi᾽ ḥayāta sebebdür ki muḳaddemā ẕikr olınduġı üzre āḫirüñ ḳatli ḳaṣdında olan ḳıṣāṣdan ḫavfla ʿazīmet ḳatli **(16)** terk itmekle ḳıṣāṣ ikisinde daḫı ġayr-ı müteʿārif olan bir nevīʿ ḥayāta sebep olup ḳatlden ḫalāṣ olurlar. Ve tenkīrüñ **(17)** müfīd-i taʿẓīm olduġı budur ki ḳıṣāṣda olan ḥükm musāvatda ʿadālet olmaġla zamān-ı cāhiliyyetde muʿtād **(18)** oldıḳları nefs-i vāḥide muḳābelesinde cemāʿat-i keṯīre ḳatlden menʿ itdügi cihetden ḥayāt-ı ʿaẓīme olur. **(19)** Ve cemāʿat-ı keṯīrenüñ ḥayātlarını ifāde iden cins-i ḥayātda taʿẓīmle tekṯīr daḫı cemʿ olmaḳ mümkindür. ʿİlm-i şerīfe ḫafī olmaya ki **(20)** Beyżāvī raḥmetullāhi ʿaleyh bu āyet-i kerīmenüñ tefsīrinde ʿulemā-i meʿānīye muḫālif nevʿiyyet ile taʿẓīmini cemʿ idüp **(21)**

بلا حرف التّرديد و عرّف القصاص و نكرّالحيوة ليدلّ على انّ هذا الجنس من الحكم نوعاً من الحيوة عظيماً[2188]

(22) dimekle Kemālpaşazāde-i merḥum hāmiş-i tefsīrinde ḳāḍıya iʿtirāż idüp

على انّ التّنيركر للتبعظيم و القا ضى لم يفرق بينهما[2189]

(23) dimişler. Fi᾽l-ḥaḳīḳa tefāsīr-i mütedāvilede farḳ olınup ve *Telḫīṣ-i Miftāḥ᾽da* īcāz-ı ḳaṣruñ beyānı ve bu āyet-i kerīmenüñ **(24)** faẓl ve ruḥcānı tıbyānında

و ما يفيده تنكير حيوة من التّعظم لمنعه عمّا كانوا عليه من قتل جماعتهٍ بواحد و النّو عيّته **(25)** الحاصلته للمقتول و القاتل بالارتداع [2190]

deyü ḥarf-i terdīd ile tefrīḳ vāḳiʿ olup keẕālik aḥvāl-i mesned ile beyānında **(26)** daḫı ḥarf-i terdīd ityān olınup ve ammā tenkīrü

[2188] Terdid (iki şeye ihtimali olma) anlamı ifade eden harf olmaksızın… Kısas kelimesini marife, hayat kelimesini ise nekre getirmesinin sebebi, cins anlamı taşıyan hayat kelimesiyle olabildiğince çok hayat anlamı ifade etmesi içindir. Beyzavî, **Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Cilt: 1, s. 122.

[2189] Nekre (bilinmeyen) olarak getirmek çeşitleme yapmak ve değerini büyütmek ifade edeceği üzere… Kadı bu ikisini ayırt etmemiştir.

[2190] Hayat kelimesinin nekre olmasıyla anlatılmak istenen hayatın büyük bir değere sahip olduğudur. Zira o, bir kişiye karşılık bir grubun öldürülmesini yasaklar. Veya kısas yapmak suretiyle katil ile maktul arasında bir nitelik ayrımı yapılmış olur. Ahmed b. Ali es-Sübkî, **Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh**, Beyrut, Mektebetü'l-Asriyye, 2003, Cilt: 1, s. 587.

فللا فراد اوالنّوعيّته نحو و على ابصار هم غشاوة او التّعظيم[2191]

(27) deyü mesṭūrdur. Ve şāriḥ-i muḥaḳḳiḳ Teftāzānī *Muṭavvel'*de bu maḥalli bu vechle taḥḳīḳ iderler ki

اى نوع من الاغطيته

[454a] (1)

غير ماتيعرفه النّاس و هو غطاء التّعامى عن آيات الله و فى المفتاح انّه للتعظيم اى غشاوة عظيمته تحجب ابصارهم **(2)** با لكلّيته و تحوّل بينها و بين الادراک لانّ المقصود بيان بعد حالم عن الادراک و التعظيم ادل عليه و اوفى تبا ديته [2192]

(3) Yaʿnī idrākden küffāruñ buʿd-ı ḥāllerini edā itmekde tenkīrüñ ifāde-i taʿẓīm itmesini tercīḥ idüp tenvīʿden edelldür **(4)** deyü farḳ itmişler. Maʿa hāẕā *Telḫīṣ'*de و قدجاء للتّعظيم و التّكثير[2193]deyü tenkīr-i mesned-i ilāhīde ifāde-i taʿẓīm ve teksīri **(5)** cemʿ idüp tenvīʿ ile cemʿ-i taʿẓīmde tecvīz ü ʿadem cevāz-ı meşʿar-i nesne īrād olınmamış velākin çünki taʿẓīm ile teksīrüñ **(6)** ictimāʿı vardur. Cemʿ-i taʿẓīm ve tenvīʿde daḫı ʿaḳlen ve şerʿan mānīʿ olmayup ve maʿnā-yı āyetde cemʿden bir ḥüsn-i āḫir **(7)** daḫı mülāḥaẓa olınmamaġla merḥūm Ebüssuūd Efendi[2194] daḫı ḳavl-i Beyżāvī'yi istiḥsān itmekle

[2191] Onun nekre olarak getirilmesi ya fertleri ifade etmesi için ya da nevilik anlamı içindir. "gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır" (Bakara 2/7) ayeti de bunun gibidir. Veya nekre ile tazim kastedilmiştir. Ahmed b. Ali es-Sübkî, **Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh,** Cilt: 1, s. 587.

[2192] Yani insanların bilmediği, Allah'ın ayetlerini görmemek anlamında bir tür örtü. Miftah isimli eserde onun tazim ifade ettiği söylenir. Yani "onların gözlerini tamamen kapatan büyük bir örtü" anlamındadır. O örtü ile, idrak etme arasında gidip gelirler. Çünkü burada onların durumu belirttikten sonra anlatılmak istenen onların idrakidir. Tazim ile bu, en güzel şekilde ifade edilmiştir. Mesud b. Ömer Teftazânî, **el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012, s. 234.

[2193] Tazim ve çokluk ifade etmek için de kullanılmıştır. Ahmed b. Ali es-Sübkî, **Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh**, Cilt: 1, s. 205.

[2194] Osmanlı şeyhülislâmı, hukukçu ve müfessirdir (ö. 982/1574). İlmiye ve devlet teşkilâtında görev yapan Ebüssuûd Efendi'nin en önemli hizmetleri hukuk alanında olmuştur. Ebüssuûd, hem şerʿî hukukla örfî hukukun gelişmesine imkân hazırlaması, hem de İslâm hukukunun klasik devrine ait görüşleri yorumlayarak döneminin sorunlarına çözüm sunması sebebiyle İslâm ve Osmanlı hukuku alanında büyük hizmetler yapmıştır. Arapça olarak kaleme aldığı ve Kanûnî Sultan Süleyman'a sunduğu *İrşâdü'l-ʿAkli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* adlı eserinde Ebüssuûd Efendi Kur'an'ın Kur'an ve hadisle tefsirine önem vermiş, esbâb-ı nüzûl, nesih, kıssalar, fıkhî ve kelâmî meseleler, dil, kıraat, İsrâiliyat, muhkem ve müteşâbih gibi konular üzerinde durmuştur. bkz. Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", **DİA,** Cilt: X, s. 365-371. Hakkında yapılan çalışmalar için bkz. Pehlul Düzenli,

biʿaynihā ʿibāret-i **(8)** ḳāḍıyı īrād idüp انّ فى هذا الجنس نوعاً من الحيوةِ عظيماً[2195] dimişler.[2196] Feʾfhem. **(9)** Ve biʾl-cümle bu āyet-i kerīmede olan nikāt-ı ġarībeye bisyār olup bu miḳdār ile iḳtiṣār olındı. İmdi āyet-i kerīmede olan **(10)** "veleküm" ḫiṭābı min ḥayṣüʾl-ḥaḳīḳa egerçi ʿāmdur velākin Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ḫiṭāb-ı mezbūre hevādan ḫāliye **(11)** ve echām-ı meşūbeden ḫāliṣe ve ʿavāḳıb-ı umūrī mütefekkire olan ʿuḳūl-i kāmile ve ervāḥ-ı fāżıla aṣḥābını **(12)** taḫṣīṣ ile teşrīf idüp (يَا أُولِى الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ)[2197] buyurdı. Zīrā ki ẕevi'l-ʿuḳūli'l-kāmile encām-ı **(13)** kārı fikr ü mülāḥāza itdüklerinde ḳıṣāṣuñ ḥikmeti istibḳāʾ-i ervāh ve ḥıfẓ-ı nüfūs içün olduġın **(14)** ʿārif olmaġla kendülerüñ ve āḫirüñ itlāf-ı nüfūsına rıżā göstermezler. Meger kim ḳatl fī-sebīlillāh ola ki **(15)** anda daḫı ḥayāt-ı bāḳiye vardur. Pes, ẕikr olınan uluʾl-elbāba iḳāmete ḥudūd ve muḥāfaẓa-i ḳıṣāṣda **(16)** olan istibḳāʾ-i ervāh ve ḥıfẓ-ı nüfūsı Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā anuñ-çün ʿayān ḳıldı ki nā-ḥaḳ yere ḳatlden **(17)** ve ʿuḳūbet-i āḫiretden perhīz ve ittiḳā idüp ḳıṣāṣla ḥükmde emr-i Ḫudāʾya imtiṣāl ve ehl-i taḳvā ʿameli üzre **(18)** ṣāliḥāt-ı aʿmāle saʿī ve işti̇ġāl recāsında olup bekāʾ-i ḥayāt-ı müʾminīne beẕl-i iḳtidār eyleyeler. Zīrā Ḥaḳ celle **(19)** ve aʿlā (وَلَكُمْ) ḫiṭābında ḫāṣṣāten müʾminlere olan ʿināyetini iẓhār buyurmışdur.

كما قيل وفى الخطاب لطيفة **(20)** وهى بيان العناية بالمؤمنين على الخصوص وانّهم المراد حياتهم لا غيرهم لتخصيصهم مع وجوده فيمن سواهم **(21)** وعلى الخصوص على وجه الأخصّ[2198]

Bu ḫiṭāba muḫtaṣṣ olan selāṭīn-i fermān-rān ve mülūk-ı cihān ḥükm-i ḳavd **(22)** ve ḳıṣāṣda şerīʿat-ı muṭahharadan tecāvüz itmekle ʿuḳūbet-i āḫiretden

---

"Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, 2005, s. 441-475.

[2195] Bu cins ifade eden kelimede bir çeşit büyük, değerli hayat vardır… Beyzavî, **Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Cilt: 1, s. 166.

[2196] Bu kelimeden önce satırın bir kısmının üzeri karalanmıştır.

[2197] Bakara 2/179: "Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."

[2198] Nitekim şöyle denilmiştir: Buradaki hitapta şöyle bir incelik vardır: Müminlere özel bir yardım beyanı yapılmıştır. Burada kastedilen onların yaşamalarıdır, başka bir şey değildir. Bu yaşam başkalarında olmasına rağmen burada onlar için, en özel bir şekilde belirtilmiştir. Süyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Cilt: 3, s. 188.

be-ġāyet iḥtirāz idüp Ḥaḳ celle **(23)** ve aʿlā ḳatline ḥükm itmedügi nefsi ḳatlden kemāl-i mertebe ictināb ve ittiḳāʾ lāzımdur.

كما روى عبد الله بن مسعود **(24)** قال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم لا تحلّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا الله وانّى رسول اللَّهُ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ **(25)** النَّفْسُ باالنّفس وَالثَّيِّبُ الزَّانِي وَالْمَارِقُ لدينِهِ التَّارِكُ للجماعةِ وروى انّه قال صلّى الله عليه وسلّم **(26)** لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ إِلَّا إِحْدَى ثَلَاثٍ زَنَى بَعْدَ إِحْصَانٍ فَإِنَّهُ يُرْجَمُ **(27)** وَرَجُلٌ خَرَجَ مُحَارِبًا بِاللهِ وَرَسُولِهِ، فَإِنَّهُ يُقْتَلُ أَوْ يُصْلَبُ أَوْ يُنْفَى مِنَ الْأَرْضِ، أَوْ يَقْتُلُ نَفْسًا فَيُقْتَلُ بِهَا وقال صلّى الله عليه وسلّم

[454b] (1)

كُلُّ ذَنْبٍ عَسَى اللهُ أَنْ يَغْفِرَهُ، إِلَّا الرَّجُلُ يَمُوتُ كَافِرًا، أَوِ الرَّجُلُ يَقْتُلُ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا[2199]

Binā'en-ʿale'ẓ-ẕālik baʿżı müfessirīn [ḥayāt-ı müteḳaddimeden ḳaṭʿ-ı naẓar-ı ḳıṣāṣ olan][2200] ḥayāt ile **(2)** murād olınan ḥayāt-ı uḫreviyyedür ki ḳatl-i nefs idene dünyāda ḳıṣāṣ olınursa āḫiretde olan ḳıṣāṣdan **(3)** ḫalāṣ olur. Ve bu cihānda ḳıṣāṣ olınmazsa lā-cerem āḫiretde ḳıṣāṣ ile ʿaẕāb muḳarrerdür deyü taḥḳīḳ itmişlerdür. **(4)** Kemā ḳāle ʿaleyhisselām:

يَجِيءُ المَقْتُولُ بِالقَاتِلِ يَوْمَ القِيَامَةِ نَاصِيَتُهُ وَرَأْسُهُ بِيَدِهِ وَأَوْدَاجُهُ[2201] تَشْخَبُ دَمًا، يَقُولُ: يَا رَبِّ، **(5)** قَتَلَنِي حَتَّى يُدْنِيَهُ مِنَ العَرْشِ[2202]

Pes, ḳıṣāṣ erbāb-ı cināyetüñ āḫiretde daḫı sebeb-i ḥayātları olup ʿaẕāba giriftār olan **(6)** ʿuṣāt(لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰى)[2203] zümresine dāḫil olurlar.

[2199] Nitekim Abdullah b. Mesud'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle demiştir: "Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de onun elçisi olduğuma şehadet getiren Müslümanın kanı helal olmaz, şu üç kişi hariç: Birini kasten öldüren, evli olup zina eden, dinini terk eden." Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Cilt: 9, s. 346. Yine Allah Rasulü'nün şöyle dediği aktarılmıştır: "Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de onun elçisi olduğuma şehadet getiren Müslümanın kanı helal olmaz, şu üç kişi hariç: Evlendikten sonra zina eden; bu kimse recm edilir. Allah ve Rasulü'yle savaşan; bu da öldürülür, asılır veya sürgüne gönderilir. Bir canı kasıtlı olarak öldüren; bu da o cana karşılık öldürülür." Ebû Davud, "Hudud", 1; Begavî, **Mesâbîhu's-Sünne**, Cilt: 2, s. 531. Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Müşrik olarak ölen veya bir mümini kasıtlı olarak öldüren dışında Allah'ın tüm günahları affetmesi umulur." Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 28, s. 112; Ebû Davud, "Hudud", 1.

[2200] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2201] Derkenar: الوَدَج (iki fetha ile okunur) kelimesi, boyunda bulunan damardır. تَشْخَبُ دَمًا cümlesi, kan fışkırır, anlamındadır.) الدَّرَج بفتحتين غرقٌ فى العنق تنشخب دماً اى تنفجر

[2202] "Öldürdüğü kimse kıyamet gününde öldürenin kaküllerinden yakalamış bir şekilde tutup getirir. Onun kendi başı elindedir. Damarlarından kan fışkırmaktadır. Öldürülen kişi "Ey Rabbim, işte beni öldüren budur." der ve onu arşa kadar çekip götürür." Tirmizî, "Tefsir" 5; Nesâî, "Tahrîmü'd-dem" 2.

كما قال بعض المحقّقين الحياة للجانى بمااقتصّ منه بالاخرى **(7)** لأنّ من يكفّر ذنبه حىّ فى الاخرة ومن بقى عليه جناية فأخذ بها فهو فى حال ذلك ممّن لا يموت فيها ولا يحيى لانّ المعاقب **(8)** فى حال عقوبته لا يجد طعم الحيوة لغلبة المه ولا هو فى الموت لأحساسه بعقوبته[2204]

Maʿlūm ola ki ehl-i iʿtizāl **(9)** bu āyet-i kerīme kendülere ḥüccet olur zaʿmıyla ehl-i sünnet ve cemāʿat ile mübāḥaṣe idüp dirler ki: Bu āyet-i kerīmeye delālet **(10)** itmişdür ki şerʿ-i ḳışāṣ, sebeb-i ḥayāt ola ve şerʿ-i ḳışāṣ olmasa ẕālikü'l-mevte sebep olup maḳtūl olan kimesne **(11)** ḳable ḥulūl-i vaḳtü'l-ecel mürd ola ve keẕālik şol ḥayvanāt ki ẕebḥ oluna anuñ helākı ḳable'l-ecel olup ḥattā **(12)** ḳātile żamān ve diyet teveccüh itdügi ḳable'l-ācāl anları ḳatl itdügi-çündür dirler. Zehī ġaflet ki Ḥaḳ sünḥānehū ve Teʿālā **(13)** ḫod Kitāb-ı Kerīm'inde bu maḳūle ḫavāṭır-ı fāsidesi olanlara cevāb içün

(وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ **(14)** كِتَابًا مُؤَجَّلًا)[2205]

ve bir maḥalde

([فَاِذَا][2206] جَاءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ)[2207]

ve bir maḥalde

(اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ **(15)** اِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ)[2208] (لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ)[2209]

[2203] A'lâ 87/13: "Sonra orada ne ölür (kurtulur), ne de (rahat bir hayat) yaşar."

[2204] Nitekim bazı araştırmacı alimler şöyle demişlerdir: Caniyet işleyenin ahiret hayatının kıymeti, gördüğü ceza kadardır. Günahı affedilen ahiret hayatını yaşar. Üzerinde suç kalıp ahirette bunun cezası verilen kimse orada ne ölü ne de diridir. Çünkü ceza gören, bu esnada acıdan yaşamın tadını alamaz. Bu kimse, cezasının acısını tattığı için ölü de sayılmaz. İbrahim b. Ömer el-Bikâî, N**azmü'd-Dürer min fî Tenâsübi'l-ây ve's-Süver**, Cilt: 3, s. 30.

[2205] Âl-i İmrân 3/145: "Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız."

[2206] Yazmada ayetin başındaki (ف) harfi yazılmamıştır.

[2207] A'râf 7/34: Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler."

[2208] Nûh 71/4: Allah'a ibadet edin. O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin ki sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vakte kadar ertelesin. **Şüphesiz, Allah'ın belirlediği vakit gelince ertelenmez**. Keşke bilseydiniz.

[2209] Ra'd 13/38: Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez. **Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır.**

buyurmış iken gūyā ki muʿtezile bu āyet-i kerīmenüñ mefhūmundan teʿāmī ve teṣāmīm **(16)** itmişlerdür. Ve ʿulemā-i ehl-i sünnet erbāb-ı iʿtizāle bu āyetleri cevāb virüp dirler ki pes mefhūm-ı āyāt-ı **(17)** mezbūreden taḥḳīḳ iderüz ki ḳaçān bir kimesne maḳtūl olsa ḳatl-i mezbūr anuñ ecel-i muḳadderi olup eger ʿAmr'ı ve **(18)** Zeyd ḳatl itmese ʿAmr ve niçe zamān daḫı muʿammer olurdı dimek ṣaḥīḥ olmayup ve ḳātile żamān ve diyetüñ vācib olması **(19)** ḳātilüñ ḳatle iḳdāmı olduġı-çün ve anı ḳatlden menʿ itmek içündür. Ve *Tefsīr-i Nīşābūrī*'de[2210] ẕikr olınan su'āl **(20)** ve cevāb aḥsen-i vechle ṣebt olınup bu vechle mesṭūrdur ki

وقد بقى على الآية بحث وهوانّه سئل اذا صحّ **(21)** انّ المقتول ان لم يقتل فهو يموت لأنّ المقدّر من عمره ذلك القدر وكذا اذا همّ انسانٌ بقتل آخر فارتدع خوفاً **(22)** عن القصاص فانّ ذلك الآخر يموت وان لم يقتله ذلك الأنسان لأنّ كلّ وقت صحّ وقوع قتله صحّ وقوع موته فكيف **(23)** يفيد شرع القصاص والجواب انّه تعالى قد جعل لكلّ شئ سبباً يدور سببه معه وجوداً اوعدماً **(24)** وشرعيّة القصاص مما جعله الله تعالى سبباً لحيوة من اراد حيوته بعد ان تصوّر الهام قتله وذلك بأن تذكّر **(25)** فارتدع عمّاهم به ففايدة شرع القصاص فايدة ساير الاسباب الوسايط ومنكر فايدته منكر فايدتهما **(26)** وكلا الانكارين مذموم واللوصاحبهما عند العقلاء ملومٌ والله اعلم[2211]

[2210] Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyn el-Aʿrec en-Nîsâbûrî (ö. 730/1329 [?]). Müfessir ve astronomi âlimidir. Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin talebeleri arasında yer alan Nîsâbûrî, onun rasathânesinde çalışarak gözlemlerde bulunmuştur. Astronomiye dair eserlerini bu dönemde telif etmiştir. Nîsâbûrî'nin teorik astronomi ile birlikte takvimlerin oluşturulması, namaz vakitlerinin tesbiti gibi konularda da çalışmaları olmuştur. bkz. Ali Turgut, "Nizâmeddin en-Nîsâbûrî", **DİA**, Cilt: XXXIII, s. 181-182.

[2211] Ayet ile ilgili sorgulayacak bir konu kaldı, o da şudur: Şöyle bir soru sorulabilir: "Maktul, öldürülmeseydi yine ölecekti. Çünkü maktulün ömrü için biçilen miktar bu kadardı. Aynı şekilde bir insan başka birini öldürmeye çalışsa fakat sonra kısastan korktuğu için caysa, bu kişi öldürmese bile diğerinin ölmesi gerekir. Çünkü katil olacak kişinin öldürme ihtimali olan her vakitte, o kişinin ölmesi ihtimali de vardır", sözü doğruysa kısas kuralı nasıl hayat verebilir? Buna şöyle cevap verilir: Allah Teala her şeyin var olması veya yok olması için o şeyin beraberinde bulanan bir sebep yaratır. Kısas hükmü de, birinin öldürmeyi düşündükten sonra Allah Teala'nın yaşamasını dilediği kimseye hayat sağladığı şeylerden biridir. Bu da önce düşünmesi, sonra da düşündüğü şeyden caymasıyla olur. Kısas hükmünün faydası, başka sebep ve vesilelerin faydası gibidir; kısasın faydasını inkar etmek, onun dışındaki sebeplerin faydasını inkar etmekle eşdeğerdir. Bu bakımdan her iki iknar da hoş görülmez; bunları inkar eden aklı başında insanlar tarafından kınanır. En iyisini Allah bilir. Nizâmeddin en-Nîsâbûrî, **Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416, Cilt: 1, s. 486.

Pes, ey ṭālib-i esrār-ı Meşnevī! Ḥażret-i **(27)** Mevlevī daḥı

گر نفرمودی قصاصی بر جنات

یا نگفتی فی القصاص آمدحیات

خود گر ازهره بدی تا او ز خود

[455a]

بر اسیر حکم حق تیغی زند **(1)**

ز آنکه داند هر که چشمش را گشود

کآن کشنده سخره تقدیر بود[2212]

buyurduḳları meẕheb-i **(2)** ehl-i sünnet ve cemāʿati teʾkīd ve erbāb-ı iʿtizāli tebkīt olup mādām ki bir kimesnenüñ ecel-i müsemmāsı ʿācil olmaya **(3)** anı kimesne ḳatle ḳādir olmaz. Ve ḳātil daḫı anuñ ḳatline sebeb olmaḳ muḳadder olmaduḳça maḳtūle eli irişmez. Eger ḳātil **(4)** ve eger maḳtūl-i maḫhur yed-i irādetdür. Ve ḳātili daḫı ḳışās emr-i Ḫudāʾdur. Yoḫsa irāde-i ilāhiyyeden ḫāric hīç ferdden **(5)** bir ḥareket ṣudūr itmek muḥāldür. Ve Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālāʾnuñ cemīʿ-i evāmir ve nevāhīsi li-ḥikmetin ve li-maṣlaḥatin olmışdur. Fāʿil-i **(6)** muḫtār, çün ve çerādan muḳaddesdür buyurup [ve ibtidāʾ-i ser-i suḥende İmām-ı ʿAlī İbn Mülcemʾe "Sen ālet-i ḥaḳsın ve fāʿil-i ḥaḳīḳi Ḫudā-yı lā-yezāldür. Pes, ben ālet-i Ḥaḳḳʾa teveccühle taʿna-zen olurum." didükde

گفت او پس آن قصاص از بهر چیست[2213]

[2212] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/3888-90. Cinayet işleyenlere kısas emretmese ya da "Kısasta hayat vardır" demeseydi. Zaten Allah'ın hükmüne esir olmuş olana, kendiliğinden kılıç vurmaya kimin cesareti olurdu? Çünkü [Allah] kimin gözünü açmışsa, bilir ki o katil, kaderin tutsağıdır. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/3889-91.

mefhūmunca pes ḳıṣāṣa sebeb nedür deyü vāḳiʿ olan suʾāl İbn Mülcemʾe bu daḫı cevāb olur.

Eger Ḥaḳ Teʿālā ḳıṣāṣ buyurmaya idi kuşende suḫre-i taḳdir ve ālet-i ḳadīr idügün ʿayn-ı yaḳīn ile müşāhede iden erbāb-ı keşf ve vicdān hīç esīr-i ḥükm-i Ḥaḳ olan ālete tīġ-zen olur muydı? Olmazdı deyüp ḳıṣāṣ daḫı ḥükm-i ilāhī ile olur buyurmışlardur.][2214] ve Ebuʾl-Cevzā Evs bin ʿAbdillāh er-Rabaʿī[2215] bu āyet-i kerīmede **(7)** olan kelime-i ḳıṣāṣı ḳaṣr ile (وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)[2216] ḳırāʾet idüp erbāb-ı tefsīr dirler ki ḳırāʾet-i mezbūreye **(8)** göre ḳıṣaṣdan murād Ḳurʾān-ı ʿaẓīmdür ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā müʾmin-i muvaḥḥidlerüñ ḳālıb ve ḳalb ve rūḥlarına **(9)** ḫiṭāb idüp(يَا أُولِى الْأَلْبَابِ)[2217] Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde sizüñ ḳālbiñüze min ḥayṯüʾş-şerīʿa ve ḳālbiñüze bi-ḥasebiʾṭ-ṭarīḳa **(10)** ve rūḥlarıñuza min ciheti'l-ḥaḳīḳa ḥayāt-ı ʿaẓīme vardur dimek olur. Zīrā sibāḳ-ı āyet(اٰمَنُوا) **(11)** (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ)[2218] ile muṣaddar olup (وَلَكُمْ) ḫiṭābı daḫı müʾminleredür ki "yā" nidā-yı kābiled ve "eyyü" nidā-yı ḳalb ve "ha" **(12)** nidā-yı rūḥdur. Pes, ḳıṣāṣ daḫı aḥkām-ı Ḳurʾāniyyeden olmaġla Ḳurʾān-ı ʿaẓīm cümle aḥkāmıyla eger ervāḥa ve ḳulūba ve eger ebdāna **(13)** ḥayātdur. ʿAleʾl-ḫuṣūṣ ḳatl-i nüfūs-ı emmāre-i bissūʾ idenlere ḥayāt-ı ʿaẓīme vardur.

كما قال صاحب العرايس اى لكم فى قتل **(14)** النّفوس بعد خروجها على القلوب افتضاحاً حيوة ارواح المقدّسته فاذا شرعتم فى اخذ ديات جنايات **(15)** النّفوس تفوزون من مهلكات القهر[2219]

[2213] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/3854. O: "Öyleyse o kısas niçin?" dedi. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/3855.

[2214] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2215] Ebü'l-Cevzâ' Evs b. Abdillâh er-Rabaî (ö. 82/701) Basralı zâhid tâbiî. bkz. Kemal Sandıkçı, "Ebü'l-Cevzâ", **DİA**, Cilt: X, s. 309.

[2216] Bakara 2/179: "Ey akıl sahipleri! **Kısasta sizin için hayat vardır**. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."

[2217] Bakara 2/179: "**Ey akıl sahipleri!** Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."

[2218] Mâide 5/51: "**Ey inananlar!** Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez. " (genel bir kullanım olduğu için başka sure-ayetde olabilir)

[2219] Nitekim Arâis isimli eserin sahibi şöyle demiştir: Kalpleri üzerlerine çıktıktan sonra sizin nefisleri kısas yaparak öldürmenizde mukaddes ruhların hayatı vardır. Canların öldürülmesine karşılık diyet almaya başladığınızda kahredici helaktan kurtulmuş olursunuz. Baklî, **Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'ân**, Cilt: 1, s. 74.

Āh kim ḳıṣāṣ ḳavānīn-i ʿadāletden bir ḳānūn-ı muḳarrerdür ki ẓılāl-i ʿadl-i **(16)** ẕü'l-celālden bir ẓıll-i rūḥ-ı perver-i ḥayāt nevāl olup ʿudvān-ı ḳuvā-yı nefsāniyye ve sebʿiyye izālesi-çün **(17)** mefrūż olmışdur. Pes, Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā bir ʿabd-i müʿmin ve sālik-i müteyaḳḳini ṭarīḳ-i ʿışḳda ifnāsını irāde eylese **(18)** seyf-i mücāhedātla maḳtūl olan ḥurr-i rūḥuna ʿivaż andan ḫayırlu rūḥ-ı iżāfī mevhūb ve ʿabd ḳalbinden ʿivaż **(19)** ḳalb-i ḥaḳḳānī-i mevhūb ve ünṣā-i nefsinden ʿivaż nefs-i mevhūbe ve muṭma'inne-i kāmile-i erzānī buyurup ol ḳıṣāṣuñ **(20)** żımnında bir ḥayāt-ı ʿaẓīme taʿbiye ider ki lübb-i derrāk anuñ künh-i idrākinden ʿāciz olup ḳıṣāṣ-ı mezbūr **(21)** ḫavāṣṣa maḫṣūṣ bir ḳıṣāṣ olur. Zīrā bundan aḳdem şühedā ḥaḳḳında olan āyet-i kerīmenüñ tefsīrinde **(22)** taḥḳīḳ olınmışdı ki ḳatli iki nevʿi müştemil olup bir ḳısmı ḍarb-ı ḥadīd ile maḳtūldür ki ḳātili seyf-i şerʿle **(23)** ḳıṣāṣan ḳatl olınur. Ve bir ḳısmı ḳutelā-yı seyf-i ḥubbullāh olan ʿuşşāḳdur ki anlaruñ ekbādı nīrān-ı şevḳ **(24)** ve muḥabbetde kebāb ve ecsādı ṣademāt-ı ʿışḳ ve ceẕbeden mefḳūd ve nā-yāb olmışdur. Felihāẕā İmām Kuşeyrī[2220] ḳaddesallāhu **(25)** rūḥehū *İşārāt'*ında bu āyāt-ı kerīmeyi bu vechle taḥḳīḳ ider ki

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰى)[2221]

(26) ḳavl-i kerīminde Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ʿibād-ı mü'minīne muḳābele-i ḳatlādā ḳıṣāṣ ketb itdügi gibi kendü tīġ-i **(27)** celāliyle ḳatl olınan ʿāşıḳları içün daḫı kendü nefsine raḥmet ketb idüp mihr-i sipihr-i ṣafā **[455b] (1)** ve bedr-i ḳubbe-i vefā ḥabībi Muḥammedini'l-Muṣṭafā ʿaleyhi min ṣalavātullāhi'l-evfā lisānından buyurur ki:

من احبّنى اَحبَبتُه و مَن **(19)** احببته قتلته و من قتلته فعلّى ديته و من علىّ ديته فانا ديته[2222]

[2220] Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî (ö. 465/1072). Tasavvuf, kelâm, hadis, fıkıh, tefsir, gramer, lugat ve edebiyat gibi ilim dallarında geniş bilgisi olan Kuşeyrî daha çok mutasavvıf olarak tanınmıştır. Tasavvuf tarihinin en önemli kaynaklarından sayılan *er-Risâle* başta olmak üzere çok sayıda eser telif etmiştir. bkz. Süleyman Uludağ, "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin", **DİA**, Cilt: XXVI, s. 473-475.

[2221] Bakara 2/178: "**Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı.** Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır."

Nitekim Beyt:

گر بر سر کوی ما کشته شوی

)3(شکرانه بدِهِ که خون بهای مومنم[2223]

beyti işbu ḥadīṯ-i ḳudsīnüñ tercümānı vāḳiʿ olmışdur. Fe iẕā kāne keẕālik **(4)**

(اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى) [2224]

ḳavl-i kerīminde İmām Kuşeyrī bu beşārete işāret ider ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā **(5)** ceẕbe-i hestī söz ile ifnāʾ-i vücūda cān viren ʿāşıḳlarına buyurur ki: "Ey müʾminler! Sizüñ katlüñüzde **(6)** vāḳiʿ olan şerʿ-i ḳıṣāṣ miṯlehū meṯeldür ammā benüm küşte-gān-ı tīġ-i ʿışḳum içün olan ḳıṣāṣ ve diyet miṯli **(7)** olanlar içün miṯli olmayandur ki bilā-vāsıṭa ḳalbiñüze ẕātumla tecellī iderüm. Felihāẕā benüm ḳıṣāṣum sizüñ ḳıṣāṣıñuza **(8)** bi-vechin-ma şebīh degüldür. Zīrā sizüñ ḳıṣāṣıñuz iki şaḥṣuñ mevt ü fenāsıdur. Benüm ḳıṣāṣumda ise ḥayāt-ı **(9)** dāreyn ve beḳā-i bi-rabbi'ṣ-ṣeḳaleyn olmaġla ḥayāt-ı mezbūreyi taḥḳīḳ idüp ḥubb-ı ẕātī-i şarābı nūş iden **(10)** ʿāşıḳlarıma ḫāṣṣaten ḫitāb idüp

(وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَا اُولِى الْاَلْبَابِ)[2225]

buyurdum.

Pes, her ḳanḳı **(11)** ʿāşıḳ ki ʿinde tecellī-i ṣıfātü'l-celāl seyf-i ṣıdḳ ile maḳtūl-i vücūd ve efḍāl-i cemālüñ şuhūdı ḳatunda **(12)** vücūdumdan fānī olsa anuñ ḳıṣāṣı ḥayāt-ı ḥaḳīḳidür. Zīrā bir nefs ki tecellī-i Ḥaḳḳ'da telef ola **(13)** aña Ḥaḳḳ'dan ġayrı ḫalef olmayup Ḥaḳḳ'la olan ḥayātı nefsiyle olan beḳāsından

[2222] Kim beni severse ben de onu severim. Ben, sevdiğimi öldürürüm. Öldürdüğüm kimsenin diyeti benim üzerimedir. Ben, üzerimde diyeti olan kimsenin diyetiyim.

[2223] Eğer bizim memleketimizde ölürsen şükret! Zîrâ senin diyetin benim!Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 1418.

[2224] Bakara 2/178: "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. **Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir.** Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır."

[2225] Bakara 2/179: "**Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır.** Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."

etemm olur. Ḥaḳ celle ve ʿalā **(14)** daḫı bu maʿnāyı işʿār içün(فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)[2226] ḫitābını ulu'l-elbāba taḫṣīṣ ile(لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ)[2227] **(15)** buyurdı.

Yaʿnī ber-feḥvā-yı (وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ)[2228] iṯbāt-ı rūḥ-ı Rabbānī içün celāl-i vaḥdānī ve cemāl-i ṣamedānī **(16)** şuhūdı ḳatında şirk-i vücūduñuzdan ittiḳā idüp ḳışr-ı rūḥ-ı insānīyi beẕl ve ifnā eyleyesiz ki **(17)** ber-mūceb-i (فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً)[2229] beḳā-i Ḥaḳḳ'la ḥayy u cāvidān ḳalup ulu'l-elbābdan olasuz. **(18)** Zīrā ẕikr olınan ḥayāt-ı ṭayyibe lübb ü ḳişr-i ḥayāt-ı insāniyyedür. Pes, ḳaçan ki sizüñ vāriṯ ve ḫalefiñüz **(19)** Ḥaḳ ola. Lā-cerem üzerine telef vārid olan şey'den beḳā-i ḫalef ḫayr ve evlā olur. Āh ey **(20)** sālik-i rāh ve maḥrem-i ḳurb-ı lī-maʿallāh! Eger sen daḫı ḳālib ü ḳalb ve cān u lebb ile Ḥaḳḳ'a bende-i efkende **(21)** olup kūy-ı muḥabbetde mesken-i ümmīdīn iderseñ evvelā ḳalbüñi cāndan ḳaldur. Ve aḥvāl ü aʿmālden **(22)** cümle maʿlūmātuñı ferāmuş ḳıl. Zīrā ḳānūn-ı muḥabbet-i maḥbūb budur ki cānı senden ḳıṣāṣ ile alup **(23)** diyetine vuṣlat virürler. İmdi merd-i kār isen ḳadem-nihāde ol. Ve illā daʿvā-yı muḥabbetden fāriġ ol **(24)** ne ḫūb dimişler. Ḳıṭʿa:

از پی مردانگی پاینده ذات آمد چنار

وزپی تردامنی اندک حیات آمد سمن

جان فشان و راه کوپ آزادزی و مرد باش **(25)**

تاشوی باقی چو دامن برفشانی زین ز من[2230]

[2226] Bakara 2/179: "Ey akıl sahipleri! **Kısasta** sizin için **hayat vardır**. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."

[2227] Bakara 2/179: "Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. **Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz**."

[2228] Mücâdele 58/22: "Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soy sopları olsalar bile, Allah'a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte Allah onların kalplerine imanı yazmış **ve onları kendi katından bir ruh ile desteklemiştir.** Onları, içlerinden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacakları cennetlere sokacaktır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, Allah'ın tarafında olanlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

[2229] Nahl 16/97: "Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, **elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız** ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz."

[2230] Çınar ağacı erliğinden köklü ve dayanıklıdır.
Yasemin ise eteğinin kirliliğinden (her daim suya ihtiyacından) kısa ömürlüdür.
Can ver! Özgür yaşa!

Ḥaḳḳā ki **(26)** kār-ı maḥbūb ʿaceb ḳānūn ve kerdār-ı maṭlūb ʿaceb āyīndür ki bu cihānda ḳātile vācib olan yā ḳıṣāṣdur yāḫūd **(27)** diyet. Ammā şerʿ-i dustīde hem ḳıṣāṣdur ve hem diyet. Ol daḫı maḳtūle vācibdür. Aṣḥāb-ı ṭarīḳatüñ pīri **[456a] (1)**ʿAbdullāh Enṣārī buyururlar ki:

من چه دانستم که برگشته دوستی قصاص است چندانکه تفکر کردم چون بدیدم این معامله ترا **(2)** باخاص است و چه دانستم که دوستی قیامت محض است و ز کشته دوستی دیت خواستن فرض است سبحان الله **(3)** این چه کارست قومی را بسوخت قومی را بکشت نه یک سوخته پیشمان شد و نه یک کشته بر کشت [2231]

Beyt:

کم تقتلونا وکم نحبّکم **(4)**

یا عجباً لم تحبّ من قتلی

یکی سوخته و در بیقراری بمانده یکی گشته و در میدان انفراد **(5)** سرگشته یکی در جز آویخته و یکی در میان آمیخته آن تخم که ریخته و این شور که بر انگیخته یکی در غرقاب **(6)** و یکی در آرزوی آب نه غرقاب سیرآب و نه تشنه را خواب

رباعی:

نور چشم خاک قد مهای تو باد

آرام دلم زلف بخمهای تو باد **(7)**

در عشق تو داد من ستمهای تو باد

جانی دارم فدای غمهای تو باد [2232]

Er ol ki tüm zamanlarda bâkî kalasın! Senâî-yi Gaznevî, **Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî**, s. 486.

[2231]

[2232] Ben nereden bilirdim ki dost yolunda ölene kısas vardır? Çok tefekkür edince bunu farkettim. Dostluğun tam anlamıyla kıyamet demek olduğunu, dostlukta diyet istemenin farz olduğunu nereden bilebilirdim? Sübhanallah! Bu nasıl iştir? Bir kavmi yakmış birisini de öldürmüş. Ne yanan pişman olmuş ne de öldürülen geri dönmek istemiş. Birisi yanmış ve aşktan bî-karâr olmuş, bir diğeri tevhit meydanında ölmüş, birisi asılmış diğeri saçılmış tohumun arasına karışmış birisi suya boğulmuş halde diğeri suyu arzuluyor boğulmak da istemiyor susuz kalmak da…
Rubai:

Āh ey maḥrem-i **(8)** rāz ve ʿāşıḳ-ı ser-bāz! Ḳıṣāṣ ile ḫod sefk-i deme ḳaṣd iden bed-kārlar taḫvīf olınmışdur. Pes, ʿāṣīler kendü **(9)** kerdār-ı bedlerinden ne ḳadar ḫavf iderlerse ʿārifler daḫı ṣıdḳ u ḫulūṣ ile olan aʿmāl ve ṣafā-yı aḥvāllerinden **(10)** daḫı ziyāde ḫavf iderler. Nitekim şeyḫ Ḥakīm-i Senāyī[2233] dimişlerdür.

Şiʿr:

عاصیان از گناه توبه کنند

عارفان از عبادت استغفار[2234]

(11) Velākin iki ḫavfuñ miyānında farḳ budur ki ḫavf-ı ʿāṣī ters-i ʿāḳıbet ve bīm-i ʿuḳūbetdür. Ve ḫavf-ı ʿārif dehşet-i iclāl-i Ḥaḳ **(12)** ve ḫaşyet-i ıṭṭılaʿ-ı vücūd-ı muṭlaḳdur ki bu vechle olan ḫavf-ı ʿārife heybet ve ḫavf-ı ʿāṣīye ḫavf **(13)** ve ḫaşyet dirler. Pes, ḫavf ḫaberden vāḳıʿ olur ve heybet-i ʿayāndan ḥuṣūle gelüp güẕārende **(14)** ve kuşendeye mādām ki(اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا)[2235] müjdesi resān olmaya ārāmiş ḳılmazlar. Ve aṣḥāb-ı heybete **(15)** daḫı kerāmet-i erzānī buyrulup anuñ zevāli ḫavfı ile sūzān olduḳça nūr-ı muḥabbet ve ülfetleri **(16)** ziyāde olur. Ve muḥabbetleri izdiyād bulduḳça feryād u enīn ve ferġ u ḫanīnleri müştedd olur. Zīrā **(17)** ʿārifān-ı ilāhī daḫı iki ḳısım olup bir gürūhına ḥīn-i teslīm-i rūḥda heybet ve dehşet ġālib

---

Gözümün nuru senin ayağının toprağı olsun.
Gönlümün huzuru da senin saçlarının bukleleri…
Senin aşkında adaletim senin zulümlerin olsun.
Bir canım var o da senden gelen zulümlere feda olsun. Senâî-yi Gaznevî, **Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî**, s. 1126.

[2233] Ebü'l-Mecd Hakîm Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî (ö. 525/1131 [?]). İran'ın ilk ünlü mutasavvıf şairi sayılan Senâî'den önce tasavvuf alanında onun şiirleri kadar açık, akıcı ve mükemmel şiir söylenmemiştir. Senâî'den sonra gelen Ferîdüddin Attâr, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Sa'dî-i Şîrâzî gibi büyük şairler ondan etkilenmiştir. bkz. Saime İnal Savi, "Senâî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 502-503. Hayatı ve tasavvufi düşüncesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Deniz Erçavuş, "Senâî-yi Gaznevî'nin Gazellerinin Tasavvufi Açıdan İncelenmesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2020.

[2234] İsyankârlar günahtan tövbe ederler, ârifler ise (faydasız) ibadeten Allah'a sığınırlar! Müellif tarafından Senâî'ye ait olduğu ifade edilen bu beyit Sa'dî'nin Külliyât'ında tespit edilmiştir. bkz. Sa'dî-i Şîrâzî, **Külliyât-ı Şeyh Sa'dî**, , s.109.

[2235] Fussilet 41/30: "- Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: "**Korkmayın, üzülmeyin**, size (dünyada iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin!"

olmaġla **(18)** tecellī-i celāl-i ʿizzetden(اَلَّا تَخَافُوا)[2236] nidāsı ile beşāret olınmaduḳça ve ṣāde-i emn ü rāḥata ittikā itmezler.

Meşelā Bişr-i Ḥāfī[2237] **(19)** ḳaddesallāhu rūḥehū zümre-i mezbūreden olmaġla bālīn-i mevte ser-nihāde olduḳlarında girye vü zārī **(20)** ḳıldılar. Aḥbāb teʿaccüb idüp: "Yā Bā Naṣr! Siz ḫod muḳtedā-yı ʿāşıḳān ve āfitāb-ı cihān-ı cān iken **(21)** ḥayāt-ı dünyāya muḥabbet ile mevti girye mi bilirsüz?" Bişr-i Ḥāfī buyurdılar ki:انّا والله لانحبّ الحيوة ولانكره الموة **(22)** ولكنّ القدوم على الله شديد[2238] Ve bir gürūhuna daḫı ḥīn-i intiḳālde tecellī-i cemāl ve luṭf-ı Ḥaḳ istiḳbāl **(23)** itmekle berḳ-i üns-i viṣāl işti'āl ider. Meşelā zümre-i mezbūrenüñ ser-efrāzı ve fırḳa-i melāmiyyenüñ mümtāzı **(24)** ʿAbdullāh bin Mübārek'e[2239] aḥbābından biri gelüp eyitdi: "Ey şeyḫ! Ḫ̆ābda şöyle gördüm ki ḥayātıñuzdan bir sene bāḳī ḳalmış." **(25)** ʿAbdullāh eyitdi: "Eyvāh ü dirīġ! Yek sāl daḫı munṭazır-ı viṣāl mi oluruz. Āh kim ḳaçān olur kim āfitāb-ı vuṣlat **(26)** ve māh-ı rūy-ı vaḥdet bedīdār ola." Beyt:

کی باشد ازین قفس بپروازم من

در باغ الهی آشیان سازم من[2240]

[2236] Fussilet 41/30: "- Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: "**Korkmayın**, üzülmeyin, size (dünyada iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin!"

[2237] Ebû Nasr Bişr b. Hâris b. Abdirrahmân b. Atâ b. Hilâl el-Hâfî el-Mervezî (ö. 227/841). İlk devir sûfîlerinden olan Bişr'in tasavvufî düşüncesinde takvâ, vera ve nefse muhalefet konuları öne çıkmıştır. Onun savunduğu tasavvufî hayatta iyilikleri gizleme, riya ve şöhretten kaçınma ilkesi, bir başka ifade ile Melâmî neşve önemli bir yer tutar. bkz. Mustafa Kara, "Bişr el-Hâfî", **DİA**, Cilt: VI, s. 221-222.

[2238] Vallahi biz, hayatı sevmeyiz, ölümü de çirkin görmüyoruz. Fakat Allah'a karşı gelmez zordur. Gazzâlî, **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Cilt: 4, s. 483.

[2239] Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzıh el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 181/797). Tebeu't-tâbiînin ileri gelenlerinden, muhaddis, zâhid ve fakih olan Abdullah b. Mübârek, Fıkhü'l-hadisin önemli âlimlerinden biri kabul edilir. Ebû Hanîfe'nin talebesi ve dostu olan İbnü'l-Mübârek'in fıkıh ilminde de önemli bir yeri vardır. Zühd ile ilgili düşünceleri ile de dikkat çeken Mübârek, bu konuya dair hadis malzemesini *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* adlı eserde toplamıştır. İbnü'l-Mübârek, aynı zamanda devrinin önde gelen şairlerinden biridir. Şiirlerinde daha çok zühd, cihad ve din büyüklerinin methini işlemiştir. bkz. Raşit Küçük, "Abdullah b. Mübârek", **DİA**, Cilt: I, s. 122-124. Hayatı ve edebî kişiliği hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Kartal, "Abbâsîler Döneminde Türk Dilli Bir Şâir: Abdullah Bin Mübârek et-Türkî", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, ed. Orhan Kurtoğlu,-Ayşe Çamkara Erginer, Ankara, 2018, Cilt: I, s. 7-64.

[2240] Ne zaman ben bu kafesten uçup Allah'ın bahçesinde yuva yapacağım? Senâî-yi Gaznevî, **Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî**, s. 371.

(27) Ve birisi daḫı meydān-ı muḥabbetüñ merd-i merdān ve ser-bāzānından mekḫūl-i şāmīdür ki hergiz ḫandān olmamış iken **[456b] (1)** ḥālet-i bīmārī-i mevtde ḫande ḳıldılar. Aḥbāb eyitdi: "Ey ser-efrāz-ı muḥibbān! Siz ḫod hemvāre giryān **(2)** ve endūh-gīn iken şimdi vaḳt-i girye ve endūhde ḫande buyurdıñuz bunuñ ḥikmetin ifāde buyuruñuz." **(3)** Mekḫūl-i maḳbūl eyitdi: "Ey ḫullān-ı ṣafā! Niçün ḫandān olmayum ki fürḳat ü intiẓār āḫire irüp **(4)** evān-ı vuṣlat rū-nümā oldı. Ve ebvāb-ı semāvāt ḥālen meftūḥa olup mekḫūl, vuṣlat-ı yār ile **(5)** ber-murād olıyor deyü feriştegān-ı āsumānın velvelesinden ḳulaġum ṭoldı." deyüp bu beytüñ mefhūmunı **(6)** söyledi. Beyt:

وصل آمد و ازبیم جدایی رستم

بادلبر خود بکام دل بنشستم[2241]

Āh İlāhā, melikā, perverdiġārā! **(7)** Eger heybet ü celāl ve eger lüṭf u cemāl cümlesi senüñ raḥmet ü efḍālüñdür. Ey faẓl u ʿaṭā ile mevṣūf **(8)** sen bir ḳādir-i bī-hemtāsın ki kāf ve nūn "kün fe-yekün" ile mükevvenātı īcād ve nuḳūş-ı gūn-ā gūn-ı buḳalemūn ile **(9)** elvān-ı kā'inātı iḫdāṣ idüp nūr-ı vaḥdetüñi merāyā ḳılup ehl-i tevḥīdde bedīdār ḳılmış ve ḳudret-i kāmile **(10)** ve ḥikmet-i şāmilenden nuḳūş-ı nüfūsuñ levḥ-i fıṭratına ḳalem-i ḳudret ile naḳş-ı saʿādet yāḫūd şeḳāvet nigāşte **(11)** ḳılmışsun. Eger cenān-ı ʿārifānda olan nūr-ı vaḥdet ve raḥmet ve eger cebīn-i ʿāṣiyānda nigāşte olan **(12)** sevād-ı maʿṣiyet ve niġmet senüñ ḥükm-i ḳażā ve ḳaderiñdür eger nīki ve eger bedi senüñ eṣer-i meşiyyetüñdür **(13)** deyü Mevlānā Ḫudāvendigār buyururlar ki: "Ey çevgān-ı irādetde kūy-ı ġalṭān olan ḫullān u iḫvān **(14)**

رو بترس و طعنه کم زن بر بدان [1-3935]

yüri ḳahr-ı Ḫudā'dan ḫavf it ve kār-ı bed-kerdārlara ṭaʿne urma. **(15)**

[2241] Vuslat geldi, ayrılık korkusundan kurtuldum.
Sevgilimle gönül huzuruyla oturdum. Reşîdüddîn-i Meybüdî, **Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr**, Cilt: 1, s. 481.

پیش دام حکم عجز خود بدان [3935-2]

Pīş-i ḥükm-i ilāhī dāmında kendü ʿaczüñi bil. Ve aña göre girye vü zārī ḳıl." **(16)** Rubāʿi:

لطف تو اگر بنده نوازی نکند

یاخود کرم تو کارسازی نکند

شک نیست درین که جمله دریاها

یک جامه معصیت نمازی نکند [2242] **(17)**

Pes, ḥażret-i Mevlānā bedlere ṭaʿne urmaḳ müteyemmin olmaduġunı işʿār içün **(18)** münāsebet ile bu beyān-ı latīfe şurūʿ buyurdılar.

[Ser-i Suḫan]

تعجّب کردن ادم علیه السّلام از ضلالت ابلیس لعین (19) و عجب آوردن

Bu sürḫ-i şerīf Ādem ʿaleyhisselāmuñ ḍalālet-i İblīs'den taʿaccüb eylemesi ve ke-ennehū ʿucb **(20)** getürmesi beyānındadur. Yaʿnī ḫaberde vārid olmışdur ki bir gün

چشم ادم بر بلیسی کو شقیست [3936]

از حقارت (21) وز زیافت بنگریست

Ādem ʿaleyhisselāmuñ çeşm-i mübāreki İblīs üzerine ki ol şaḳīdür ḥaḳāret ve ziyāfet **(22)** cihetinden naẓar eyledi. Yaʿnī kendünüñ ʿilm ü ḳurbet ve lüṭf u kerāmetini görüp ve İblīs'üñ ṭard u laʿnet ve recm ile olan **(23)** şeḳāvet ve meẕelletine min ḥayṯü'l-ḥaḳāre naẓar idüp

خویش بینی کرد و آدم خود گزین [3937-1]

[2242] Eğer senin lütfun kuluna merhamet etmezse veya senin keremin yardımcı olmazsa, şüphesiz bütün denizler kadar yapılan ibadetler bir günah gömleği bile etmez!

Ādem kendüyi güzīde ve refīʿü'l-ḳadr **(24)** ṭutmaġla ḫīş-bīnī ve enāniyyete ḳayd olup

خنده زد برکار ابلیس لعین [2-3937]

der-ġāh-ı ḳurb-ı saʿādet ve bār-gāh-ı ʿizz **(25)** ü raḥmetden mercūm ü merdūd ve melʿūn u maṭrūd olan İblīs'üñ bāʿiṣ-i laʿn u ṭard olan efʿāline **(26)** ḫandezen olup ve ḳażā ve ḳaderden ġaflet eyleyüp İblīs'üñ ʿisyānına taʿaccüb ve anı taʿyīb eyledi. Pes, Ādem ʿaleyhisselāma **(27)** ʿināyete-i ilāhī dest-res olup Ādem daḫı çāh-ı enāniyyete düşmemek içün

بانگ برزد غیرت حق کای صفی [1-3938]

[457a] (1) ġayret-i Ḥaḳ bāng urdı ki ey ṣafiyy!

تو نمیدانی ز اسرار خفی [2-3938]

İblīs'üñ esīr-i ṭard u laʿnet ve ḳayd-bend-ı buʿd u şekāvet **(2)** oldıġuñun ḥikmetin sen bilmezsün ve bunda mektūm olan esrār-ı ḫafīyyeden ḫaber-dār degilsün. Bizüm luṭf u iḥsānımuz **(3)** olmayan her göñül maḥrem-i ḫalvet-ḫāne-i esrārımuz olmaz.

Ve niḳāb-ı cemālimüz olan zülf-i celāli keşf itmedükçe hīç bir dīde **(4)** lāyıḳ-ı envār-ı dīdemüz olmaz. İmdi(وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ)[2243] feḥvā-yı kerīmi üzre ḫilḳat-ı Ādem **(5)** ve āferīniş-i ʿālemden ḫod maḳṣūd bizüm kemāl-i maʿrifet-i ẕāt ve ẓuhūr-ı salṭanat-ı esmā vü ṣıfātumuzdur ki ẓuhūrāt-ı mezbūre **(6)** meẓāhir-i mevcūdātda cilve-ger olan iḫtilāfāt-ı esmā-i müteḳābile ve ṣıfāt-ı müteżādde visāṭatiyle olup **(7)** lā-cerem baʿżı mevcūdāt mecālī-i ṣıfāt-ı cemāliyye ve baʿżısı meẓāhir-i ṣıfāt-ı celāliyye olmaġla kimi saʿīd ü müttaḳī **(8)** ve kimi fāsıḳ u şaḳī olup cemīʿ-i enbiyā ve evliyā eşer-i ṣıfāt-ı celāliyye olan ḳahr u naḳmetden Ḥaḳḳ'a ṣıġınup pertev-i tecelliyāt-ı **(9)** cemāliyyeden olan dāmen-i luṭf u raḥmete teşebbüṣ ile أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ[2244]

[2243] Zâriyât 51/56: "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."
[2244] Senin gazabından, rızana sığınırım. İmam Malik, **Muvatta**, "Cuma" 620; Abdurrezzâk es-Sanʿânî,

niyāzını ve vird-i zebān دارالسلام **(10)** وادخانا [2245] daʿavātını ḥırz-ı cān ḳıldılar. İblīs ise iẓhār-ı celādet ile teferrüd gösterüp ḳadem-i mihr ve velā ile **(11)** bizüm derd ü belāmızı iḫtiyār ḳıldı. Ve ḳahr u celālimüze maẓhar [olduġıyla][2246] iftiḫār eyledi. Nitekim Şeyḫ ʿAṭṭār ḳuddise sırruhu'l-muḫtār **(12)** bi-ṭarīḳu's-su'āl ve'l-cevāb *Cevher-i Ẕāt*'da bu sırrı tafṣīlen beyān itmişdür. Pes, teberrüken hezārda yeni silk-i taḥrīre keşīde **(13)** ḳılındı ki esrār-ı mezbūrenüñ baʿżından ḫaberdār olup bedlere ṭaʿneden istiġfār eyleyesün.

سؤال کردن پری (14) از ابلیس از ناپاکی أو

مکر ابلیس را دیدآن سرفراز

سوالی کردکای در عشق جانباز

همه کار جهان از تو نظامست

که بود تو بعشق کل تما مست **(15)**

تو داری ملک دنیا جمله دردست

اگر بستایمت من جای آن هست

تو داری طوق لعنت ازید دوست

برت یکسان همه نیک و بد دوست **(16)**

Musannef, Cilt: 1, s. 114.

[2245] Bizi selamet yurduna eriştir.

[2246] Bir kelimenin üzeri karalanarak bu kelime sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

چه بود سرّ کل اینجا بکو تو

حقیقت درد من اینجا بگو تو

چه بودت وین همه علّت کجا شد

چراکار تو منشور و هباشد **(17)**

درین لعنت بکو آخر که چونی

که تو افتاده در دریای خونی

چرا چندین جدل در هیش داری

عجایب سرّ بیش اندیش داری **(18)**

ز طوقت هست شوقی در خرابات

که انجادم زنی اندر مناجات

خذر کر دندازآن جمله بیکبار

زهی عاشق شده بر لعنت یار **(19)**

بکو آخر که سرّ کار چو نیست

که از عشقم دل و جان در جنونست

چه بودست اوّل چو نست آخر

که تا دانم منت باطن بظاهر **(20)**

جوابش دادکای پری گزیده

چرا پرسی سخنهای شنیده

زدیده گوی تامن دیده گویم **(21)**

ترا هر نکته بگزیده گویم

اگر تو پیر عشقی موی کشتی

درین میدان مثال کوی کشتی

چو زور بازویت اینجا نماندست **(22)**

فتاده کوی حیران و بماندست

منم آن جوهر جان داده برباد

بلعنت کرده اینجا جمله آباد

بقرأن چند جنامم نمودست **(23)**

زیانم نزد جانان جمله سودست

بدان با من که جانان را از گفتست

عیان عشق با من باز گفتست

خطاب دوست کرد شنام باشد **(24)**

همه ننگ جهانم نام باشد

چو من در عشق کی آید بدیدار

که لعنت را شود از جان خریدار

چو من خود علشقی اینجا ندیدم **(25)**

مثالم واصلی اینجا ندیدم

به پنهان در میان انبیا من

بسی شنیده ام اسرار هامن

میان انبیا من راز گفتم **(26)**

حقیقت هم بدیشان باز گفتم

عِیانِ راز دیدم در ملایک

نمود کلّ شی أم جمله هالک

همه در لوح محفوظم نمودند **(27)**

نمود عشق در بودم نمودند

چو خواندم راز دیدم انچه بدآن

مرآنرا چاره مارا نبود آن

[457b]

چه سود از رفته دارم آنچه خواهد **(1)**

کند چیزی نیفزاید نه کاهد

همه رفتست اندر بود او نیز

که او داند یقین را از همه چیز

چو خطّی یار بنویسد بخونم **(2)**

حقیقت حاکمست او من زبونم

من مسکین درین دنیا بمانده

نمودم جمله در عقبمی بمانده

میان هر دو من اینجا اسیرم **(3)**

همو باشد در اینجا دستگیرم

من بی چاره چه توانم بکردن

بجز غم نیز اینجا کاه خوردن

طلبکارم که تاذاتش بیابم **(4)**

نمود عشق در آتش بیابم

بجر من کس نداند حال من هم

بریش خویشتن بنهاده مرهم

ملامت میکشم در عشق دلدار **(5)**

نیندیشم دمی ازلعنت یار

ملامت می کشم در هر دو عالم

منم در عشق جانان شاد و خرّم

من اندر کافری بگزیده ام یار **(6)**

هم اندر کافری من دیده ام یار

ز یارم گر جفا دیدم بسی من

همان خواهم باشم ناکسی من

که اواینجا کس هرناکسانست **(7)**

هر آنکو این بداند خود کس آنست

درین ره هر زمان عین بلاست

مثال کشتگان گر بلا است

چو شیطان باش در امّید رحمت **(8)**

میند یش اندرین راهش ز لعنت

زفعل بد نظر آنجا مکن هان

دل خود راز دست دیو برهان[2247]

[2247] Bir pîrin İblis'e günahkarlığı hakkında soru sorması: O yüce pîr, İblis'i gördü. Ona şöyle soru: "Ey aşk yolunda canıyla oynayan! Cihanın bütün işleri nizamını senden alır, senin gibi aşkla dolmuş kim vardır? Büyün dünya mülkü senin elindedir. Seni daha fazla övsem de yersiz olmaz ancak... Sen dostun elinden lanetlenmişsin. Senin için dosttan gelen iyi ve kötü birdir. Bütün bunların sırrı nedir? Söyle! Benim derdimin hakikati budur! Söyle! Sana ne oldu? Bütün bunlara ne sebep oldu? Niçin senin bütün işleri heba ve geçersiz oldu? Niye bu lanetin içine düştün? Niçin bu kan denizine düştün? Niçin bu kadar mücadele içindesin? Niçin bu garip sırdasın? Niye bu harâbatta şevk içindesin? Niye burada münâcât eder ve yalvarırsın? Herkes bundan korkuyorken sen nasıl oldu da sevgilinin lanetine âşık oldun? Söyle, bu işin sırrı nedir? Aşktan dolayı gönlüm ve canım delirmek üzeredir. Bu işin başı ve sonu nedir? Söyle ki ben bu işin zahir ve bâtınını bileyim!" İblîs'in ona cevap vermesi: Ona cevap verdi: "Ey seçkin pîr! Bu kulakla duyulan sualleri niçin soruyorsun? Görülmüşü sor ki ben de görülmüşü konuşayım. Senin için seçkin nükteler söyleyeyim. Eğer sen aşkta tüy gibi incelirsen, bu misal meydanında çevgan topu gibi olursan, burada kolunda kuvvet kalmazsa, atılmış top gibi hayran halde kalırsın. Ben can cevherini havaya vermişim (canımdan vazgeçmişim), lânet ile kendi mi mâmur etmişim. Kur'ân'da birkaç yerde ismim geçmiş, benim zararım dostun indinde mahza kârdır. Bil ki Sevgili bana bir sır vermiştir, aşkın özünü bana bildirmiştir. Sevgilinin hakareti küfür sayılırsa bu dünyadaki tüm lanetler bana şereftir. Aşk meydanında benim gibisi bulunabilir mi? Ben lânete canla başla talip oldum! Ben kendim gibi âşığı cihanda görmedim, benim gibi vâsıl olmuş kimse görmedim. Ben nebîlerin arasına gizlenmiş, pek çok sırrı işitmişim. Nebîler arasında sırlar söyledim, hakikati onlara bildirdim. Meleklerde birçok sırrı âşikâre gördüm, helak olucu her şeyi gördüm. Her şeyi bana levh-i mahfuzdan gösterdiler, aşkı da orada gördüm. O sırrı buradan okuyunca gördüm ki bunda bizim için bir çare yoktur. Olan olmuş ne fayda? Bir şey ne azalır ne de eksilir, her şey gibi o da yazılmış ki O her şeyden daha yakın bilir. Sevgilinin yazdığı yazıyı okuyunca gördüm ki hakikaten o hâkim ben ise mahkûmum. Ben miskin, bu dünyada kaldım ama varlığım ukbâda. Ben dünyâ ve ukbâ arasında esîrim, burada elimden tutucu yine O'dur. Ben bîçâre ne yapabilirim burada üzülmekten başka? Onun zâtını bulmayı talep ediyorum, aşk tecellisini ateşte buluyorum. Benden başkası benim

[Maṭlab: صورت مکتوب عین القضاة]

(9) Āh ey ṭālib-i derd-i Ḥaḳḳānī̇, muḳʿtedā-yı mecẕūbān-ı rabbānī̇! ʿAynülḳuḍāt Hemedānī̇[2248] sālikān-ı ilāhī̇den baʿżı ṭāliblere gönderdügi **(10)** mektūb-ı şerī̇finde buyururlar ki:

ترا شرف این بود که در همه عمر هدف تیری آیی که از جعبه[2249] صاحب دلی بر کشند **(11)** سبحان من یغنی مایغنی اگر خواهد که سر یکمودر تو بهانه کند رقم شقاوت ابدی العیاذ بالله در کشد واگر خواهد **(12)** خطوه و خطره بهانه سازد و بدان بهانه سعادت ابدی و دولت سرمدی نثار قدم تو کند ای عزیز **(13)** در قرب آفتاب در سرای توچه اعتماد بود که نماز شام در پرده غرب پنهان شود و بصد هزارحیله بینایی **(14)** او را از آسمان چارم انگشتی بزیر نتوان آوردن

شعر:

وقالو اقربت قلت ما ناصانع

بضوء شعاع الشمس لوکان فی حجری **(15)**

وچون وقت وصال بی علّت بود مایده عموم بنهد و بر کلّ عالم تابد و اگر خواهد که انرا بگریزد همه گنجی و دیواری **(16)** در آید کلّمینی یا حمیراچه سود دارد رباعی

زلف بت من هزار شورا انگیزد

روزی که زبهرآن بلابر خیزد **(17)**

---

halimi bilemez, kimse de kendi yarasına merhem bulmaz. Sevgilinin aşkı yolunda melâmet çekiyorum ancak bir an bile sevgilinin lanetinden endişe etmiyorum. İki âlemde melâmet çekiyorum ama sevgilinin aşkıyla mutlu ve mesudum. Ben kâfirlikte sevgiliyi seçtim. Hem, kâfirlikte sevgiliyi görmüşüm. Ben dosttan birçok cefâlar görsem de ben yine kimsesiz ve hakir kalmayı tercih ederim. Çünkü O kimsesizlerin kimsesidir, bunu bilen o kişi ise (hakiki, er) kimsedir! Bu yol her zaman mahza belâdır, Kerbelâ'da öldürülenlerin yolu gibi..." Sen ümit hususunda Şeytan gibi ol! Bu yolda lanetten endişe etme. Orada kötü fiile nazar etme, gönlünü Şeytan'ın elinden kurtar. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh47 (26.06.2024).

[2248] Hakîm Ebü'l-Meâlî Abdullâh b. Ebî Bekr Muhammed b. Alî el-Miyânecî el-Hemedânî (ö. 525/1131). Mutasavvıf, kelâm âlimi, Şâfiî fakihi ve şairdir. Hallâc-ı Mansûr'dan etkilendiği bilinen ve zındık olmakla suçlanarak genç yaşta katledilen Aynülkudât, devrinin en büyük âlim, fakih, filozof, müderris ve şairlerinden birisi olarak tanınmıştır. Kısa ömründe bir taraftan muarızlarıyla mücadele ederken diğer taraftan da Arapça ve Farsça birçok eser telif etmiştir. Başlıca eserleri arasında *Zübdetü'l-Hakâ'ik fî Keşfi'd-Dekâ'ik, Temhîdât, Mektûbât ve Şekva'l-Garîb* zikredilebilir. bkz. Süleyman Uludağ, Nurettin Bayburtlugil, "Aynülkudât el-Hemedânî", **DİA**, Cilt: IV, s. 280-282. Ayrıca bkz. Halil Baltacı, **Âşıklar Sultanı: Aynülkudât Hemedânî Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2016.

[2249] Derkenar: Ca'be: Tirkeş.

وآن روزکه رنگ عاشقی آمیزد

دل دزد د و جان رباید وخون ریزد

ای عزیز دوستان پرورده لطف و قهر او باشند **(18)** و هر روز بشران وصل هزار بار مستی کنند و بعاقبت زیر لکد فراق او پوست شویند ای دوست این نصیحت رایگان **(19)** از من بازگیر چون با یکی از ایشان آشنایی کردی مپندار که ترا از و ذرّه اگاهست [که فردا طاقت خمارین طمع باز نداری لعمری از و همه لطف بینی و پنداری که ازینن نپرسد کار رامی باید بودن][2250] هیهات که ازآن هر لطفی سبب **(20)** هزار قهرست و از پس هر راحتی هزار شربت زهر قاتل است ارجو که سعادت خدمت کفشی بیایی و در وصال **(21)** همه عاشق باشی و در فراق همه شوق چون دولت این عشق بر تو تابد نه از وصال ترا شادی آید و نه از فراق **(22)** رنج روی نماید یکنقطهٔ درد کردی ای دوست زلف شاهد در جمال و اینجا خودرا با او نماید و **(23)** میان این مرد و لقاء الله یک حجاب بود و مقام سالک این بود که

رباعی

خالیست سیاه برلبان یارم **(24)**

مهریست ز مشک بر شکر پندارم

گر شاه حبش بجان دهد ز نهارم

من بشکنم آن مهر و شکر بردارم

پرده داری **(25)** شاه حبش که او را ابلیس خوانی اینجا معلوم شود و دع الّشرّیعبرارجوکه بروزگار دست دهد **(26)** تا همه بدانی و ببینی و بخوری والله یهدیك ومن کلّ سوءٍ یقیك ثم المقصود یعطیك ای عزیز **(27)** این فراق هم می باید که محکست تاهر کس عیار دوستی از نهاد خود واگیرد بیت

ماکنت اعلم ما مقدار و صلکم

[458a]

حتّی هجرتم و بعض الهجر تأدیب **(1)**

اگر در فراق کمال اشتیاق مرد را زیر و زبر ندارد نشان نقصانست و باشد که **(2)** اشتیاق سایه نیفکند در فراق دو سبب را یکی آن که امّید وصال همگی درون بستاند پس مقام انس بود **(3)** بلذّت امید جای اشتیاق نماید در نهاد عاشق و دیگر سبب آن بود که بکمال معرفت رسیده بود **(4)** در حقّ معشوق و تعزّز استعنای

[2250] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

حجاب آن بود که عاشق را تلذّذ بود بو صال معشوق پس چون **(5)** در وصال لذّت نیابد در فراق اشتیاق نبود ای عزیز ابلیس داند که این حپیست که (وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ) **(6)** ضرورت بود چکند که نومید نبود حال انیست که گفته است بیت

اتش بدلم در زدی و نقطه بجان **(7)**

وآنکه کویی که راز مادار نهان

هر چه خواهد کند و او بهتر داند (وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا)[2251] مگر صلاحش اینست **(8)** اوّلین و آخرین را اگر دیده از کمال در بسته نبودی و دیده ایشان بنور مکحول نبودی کی دیده ایشان رحمت خدا یرا **(9)** دیدی و همکاسه بودندی در (وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ) مّا ایشانرا بشراب طهور ظهور مست کنند و دیده عقل و تمییزشان **(10)** فرو دوزند تا دیده ایشان از عزّت ازل دیدن در بسته بود پس در وجود همه او را بینند و غیر را نتواند دیدن **(11)** پس بگویند ماوأو همه او بود راست بود وآن مسکین که همه تمییزست قومی از ارباب عقل و سالکان چون بد ینجا **(12)** رسیدند و بذرّه این نقطه بینا شدند گفتند بنده بگناه کافرشود و ویستحقّ الخلود ولا صغیرةً فی الذّنوب **(13)** وکلّها کبایر اینها را مقطعه عقل و تمییز بود و کار آگهی را بعقل خود بر سنجند ندانستند که سعت رحمت **(14)** او خود عالمی دیگرست چون یک نقطه سالک را معلوم شود ازین مهلکه عظیمه نجات یابد و آن آنست که بداند که **(15)** اوّل و خود از کجا خواست اگر بمیزان عقل خود بر سنجد کس استحقاق وجود نبیند پس بداند که کار هانه بر قدر **(16)** میزان عقل اوست پس بداند که معتزله را این خطا از کجا افتاد که بنده بگناه کافر شود و هذا من عجایب المعلوم و **(17)** غرایب المفهوم هان هان تادر دلت گذر نکند که این سختی تکلّفیست که (انا و اتقیاء امّتی براء من التّکلّف) **(18)** هزار عالم گزر کردم و همه را او پس کردم و حقّ یکی تمام نا گزارده داند که چیست (وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى اَمْرِهٖ) ای عزیز **(19)** خودر انگاه دار لابل بندگی و دوستی یکنفس درست باش باک مدار که ترا خود نگاه دارند **(20)** امّا اگر تو خودر انگاه داری ضایعتر از توهم توباشی چون در حمایت دوستی او باشی در حمایت اویی که **(21)** میان او و دوستان مغایرت نیست ای عزیز کار بحساب است نه بگذاف در هر نفسی صد گونه مکرست **(22)** و آنکه از شیطان نرست هنوز چه داند که (وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ) پیش پای نهادن معشوق و عاشق دیگرست **(23)** و حساب نامرادان دیگر ابلیس را تا بلعنت کردند هرگز جمال معشوق خود بوی نمودند تاچشم بدبَعَین کمال **(24)** نرسد یا محمّد (وَلَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ) خال هم بدست ابلیس بر روی محبوب لم یزل دیده یا محمّد **(25)** (وَتُخْفِى فِى نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ) نامحرمان چه دانند که خال سیاه بر روی معشوق چه بود محمّد از خلق **(26)** نترسد که قرآن میگوید (اَلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ

[2251] En’âm 6/115: “Rabbinin kelimesi (Kur’an) doğruluk ve adalet bakımından tamdır. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا) **(27)** از جبریل پوشیدند تا گفت ویسفق الدما ابلیس انجا چه کند (فَاَرَدْتُ اَنْ اَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ

[458b] (1)

يَاْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا) مقصود آنست که معشوق در گزرد و السّلام[2252]

[2252] Bütün bir ömür boyunca gönül sahibi birisi tarafından çekilmiş bir oka hedef olmak sana şeref olarak yeter. Eğer o isterse bir kıl ucunu sana bahane eder ve ezelî şekâveti -Allah'a sığınırız- sana yazar. Yine eğer o isterse çok ufak bir şeyi bahane ederek bu bahaneyle ebedî ve sonsuz saadeti senin ayaklarına serer. Ey azîz! Güneşin yanında senin senin sarayının ne kadri vardır? Zira akşam namazı garp perdesinde gizli olur. Yüzbinlerce görmeye yarayan hile onu semâdan yere indiremez. Vuslat zamanı sebepsiz olunca o bunu bütün bir âlem açık bir sofra gibi bütün âlem için parlatır. Yine eğer o isterse onu bütün duvara ve köşelere yansıtır bu durumda "Kellimnî yâ Hümeyrâ" lafzının ne ehemmiyeti vardır? Beyt: "Benim putumun saçı binlerce fitne uyandırmıştır. Bir gün onun için belâ uyandırdı. O gün âşıklığın rengini tâlîm etti. Gönlü ve canı çaldı. Kan döktü." Ey azîz dostlar! Onlar Allah'ın kahrı ve lütfuyla yetişmişlerdir. Her gün müjdelerle ve vuslatla binlerce defa sarhoşluk ederler. Nihayet onun firkatinden ayaklar altına düşerler. Ey dost! Bu nasihati sadece benden dinle! Zira onlardan birisiyle tanıştığın vakitte sakın onların sarhoşluklarına takat gösterebileceğini zannetme! Ondan bir lütuf gördüğün vakitte bunu zannetmemen gerekir. Yazık ki ondan gördüğün her bir lütfun karşılığında bin kahır vardır. Her rahatlığın ardında binlerce zehirli şerbetler vardır. Hizmete gel! Vuslatta baştan başa aşk ol! Hicranda ise baştan başa şevk ol! Çünkü bu aşkın devleti sana erdiği vakit vuslat sana şâdlık vermeyecektir firâkın da eziyet vermeyeceği gibi… Ey dost! Sevgilinin saçı kendisini onunla gösterir. Allah'a vuslat adamı için bu bir hicaptır. Salikin makamı budur: Rubâî: "Sevgilimin dudağında bir siyah ben vardır. Onu şekere bulanmış bir mühür zannettim. Eğer bu habeş şahı can verirse ben o şeker mührü kırar ve alırım". Habeş şahının perde-dârının iblis olduğu buradan anlaşılıyor. Eğer ömür vefa ederse bunların hepsini bilirsin, görürsün ve tadarsın. Ey azîz! Bu firak da bir herkes dosta erişemesin diye bir mihektir. Eğer firkat zamanında adam ayrılığın kemâlinden altı üstüne gelip mahvolmuyorsa bu noksanlığa işarettir. Eğer firkat zamanında adam ayrılığın kemâlinden altı üstüne gelip mahvolmuyorsa bu noksanlığa işarettir. Firkatte iştiyâkın ziyade olmamasının iki sebebi olabilir: Birisi vuslat ümidi sürekli adamın gönlündedir. Ümidin bu lezzeti iştiyâkı gölgeler. İkincisi ise âşığın ma'rifette kemâl dereceye ulaşmasıdır. Maşuğun hicabından müstağni olur. Maşukun visalinin lezzetinden başka herhangi bir lezzeti hatırlamaz. Bu da firkat zamanında iştiyâkın olmamasının sebebidir. Ey azîz! İblis "Ayet: O kâfirlerden oldu." Ayetinin ne olduğunu bilir. Bu bir zaruret olduğu için ümitsiz olmadı. Beyit: Gönlüme bir ateş vurdun canıma da bir nokta. O gizlilik yurdunda bizim sırrımızda ne olacaksa o çok iyi bildi. Onların gözlerine nurdan sürmelerle çekilmiş değildi. Onlar Allah'ın rahmetini görmüşlerdi. "O kafirlerden oldu" Ama onları temiz bir şarapla sarhoş ettiler. Akıl ve temyiz kudretlerini yok ettiler. Ki onların gözleri ezelî izzetten başkasına kapalı olsun. Onlar bütün varlıkta Allah'ı gördüler ve ondan başkasını göremediler. Sonra da şöyle dediler. Biz ve her şey hepimiz ondan ibaretiz. Bu söylenen doğrudur. O akıl erbâbı ve temyiz sahibi olan miskin buraya erdiği vakitte bu noktadan bir zerrecik görürler ve şöyle derler: Kul günah işleyerek kâfir olur. Bu ibare akıl ve temyiz ehlinin kârıdır. Âgâhlık işini kendi aklıyla tartmaya kalkarlar bilmezler ki Allah'ın rahmetinin genişliği bir başka âlemdendir. Eğer sâlike de bu hususta bir nokta malum olursa o ancak bu şekilde bu tehlikeden kurtulur. O sâlik varlığın başlangıcının nereden olduğunu bilir aksi halde bunu aklıyla tartmaya kalkarsa varlığın sırrını bilemez. Yine bu irfan sahibi sâlik işlerin kendi aklının ölçüsünde olmadığını bilir. Mu'tezîlenin de bu hataya yani kulun günah işlemeyle kâfir olacağı kanaatine nasıl düştüğünü anlamış olur. Sakın! Sakın! Gönlünden bunun ağır bir imtihan olduğunu geçirme! Binlerce âlem geçtim hepsini geride bıraktım. Ey azîz! Kendi vücuduna bak! Sonra bir nefesçik olsun doğru ve tam bir kulluk et! Korkma! Seni o ulvî âlemdekiler gözetirler. Ancak sen kendi varlığına nazar edersen bu defa kendi evhamından zâyi' olursun. Eğer onun dostluğunun himâyetine erersen sen onun himâyetinde güvende kalırsın. Allah ve dostları arasında mugâyeret yoktur. Ey azîz! İş senin hesabına göre değildir. Şeytandan her nefeste gelen yüzlerce hile abartı değildir. Aşık ve mâşukun birbirinin önüne düşmesi başka şeydir nâ-mert

Āh ey şinevende-i āgāh! Ādem ʿaleyhi ṣalavātullah **(2)** henūz sırr-ı ṭard-ı İblīs'den āgāh olmamaġla çeşm-i ḥaḳāretle naẓar itdiyse Ḥaḳ celle ve ʿalā Ādem'i enbāh içüñ buyurdı ki: **(3)** "Yā Ādem! Seni ḫod ekl-i gendümden nehy itmiş iken girü seni iġfāl idüp gendüm-ḫār olduġıñ içün cennetden **(4)** ḫurūca sebeb benüm ḳażā ve ḳaderüm degül midür? Pes, İblīs'e daḫı senüñ içün secde emr itmiş iken emrüme ʿadem-i iṭāʿat ile **(5)** siper-i laʿnet olduġı benüm muḳteżā-yı ḳazā ve ḳaderümdür. İmdi yā Ādem! Kendü nezāhetüñe iʿtimād ḳılmayup hemān **(6)** benüm luṭf u ʿināyetüme istinād ḳıl."

بترس از حق بقدر خود می زن[2253]

Zīrā

پوستین را باز گونه گر کند [3939-1]

(7) eger irādet-i sübḥāniyye ve meşiyyet-i ṣamedāniyye gör ki tersine eyleye yaʿnī lüṭfunı ḳahra ve hidāyetini ḍalālete **(8)** mübeddel ḳıla.

کوه را بیخ و از بن بر کند [3939-2]

Kūhı dibinden ve kökünden ḳoparup zīr ü zeber ider. Yaʿnī meşiyyet-i ezeliyye **(9)** bir kimesnenüñ ḍalāletine taʿalluḳ itdüḳden soñra zühd ve ʿibādetde cebel-i rāsi gibi ṣābit-ḳadem daḫı olursa **(10)** fāʾide-mend olmayup ṣarṣar-ı ḳahr u celāl anuñ bīḫ-i zühd ve ṭāʿatini yuḳaru getürüp İblīs gibi feleklere daḫı **(11)** ʿurūc eylese zīr ü zeber idüp çāh-ı siccīne gönderür. Elḥāṣıl ḳavs-ı cemālde devr iden eşbāḥ ḳavs-ı celālde **(12)** devr iderlerse luṭfa

---

kimselerin hesabı başka şey…Şeytan'a la'net ettiler o sebeple o kendi sevgilisinden hiçbir koku duyamadı. Bunun amacı ise kötü gözün kemâli görmemesidir. Ya Muhammed! Burada geçen hâl yani ben ifadesi de kötüdür. Şeytan lem-yezel mahbûbubun yâ Muhammed! Sevgilinin yüzündeki siyah benin ne olduğunu sırra mahrem olmayanlar nereden anlayacaklar? Muhammet halktan hiç korkmadı. Nitekim bu sırrı Cebrâil'den sakladılar ve şöyle dediler: Burada Şeytan neyi bilsin ki? Bu sözden maksat şudur ki: Sevgili geçip gitmektedir ve's-selâm. Aynülkudât Hemedânî, **Nâmehâ-yı Aynülkudât Hemedânî**, tsh. Ali Nakî Münzevî, Afîf Useyrân, Tahran, İntişarat-ı Esatir, 1377, Cilt: 1, s. 411-413.

[2253] Allah'tan kork! Kendi kudretin nispetinde konuş! Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh44 (26.06.2024).

maẓhar olanlar meẓāhir-i ḳahr u celāl ve ḳahrına maẓhar olanlar meẓāhir-i luṭf u cemāl **(13)** olup

پرده صد آدم آن دم بردرد [3940]

صد بایس نو مسلمان آورد

fi'l-ḥāl ṣad hezār u hezār ādemüñ **(14)** perde-i ʿırż u ʿismetin hetk ider. Ve ṣad hezār İblīs nev müselmān ẓuhūra getürür.

Āmennā ve ṣaddaḳnā ʿālem **(15)** ü ʿālemiyān ol mūcidu'l-ekvānuñ dest-i meşiyyet ve ḳabża-i ḳudretinde maḳhūr ve bī-dermān olup **(16)** ne ḳażāsını redde ve ne ʿaṭāsını menʿe ne ḥükmini tebdīle hīç ferdde ḳudret yoḳdur. Ḥükm ü fermān anuñdur. **(17)** Eger dilerse bir demde hezārān ṣıddīḳı derekāt-ı zındīḳa tenzīl ve dilerse hezār u hezār zındīḳ-ı bī-şumārı **(18)** derecāt-ı ṣıddīḳa terfīʿ ider. (وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ)[2254] ve[2255] (مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ) Āh ey ṭālib-i ḥubb-ı Yezdāni! **(19)** ʿAynülḳuḍāt Hemedānī bir mektūbunda daḫı ne ḫūb dimişdür. Cān ḳulaġıyla diñle ve derd-ile cān u ciger daġla.

Rubāʿī: **(20)**

هر دم زدنی فلک دگر گون گردد

دل در بر زیر کان همی خون گردد

زاندیشه آن که تا چنین چون گردد

هر دون را سخی و هر سخی دون گردد[2256] **(21)**

[2254] İsrâ 17/97: "**Allah, kimi doğru yola iletirse işte o, doğru yolu bulmuştur.** Kimi de saptırırsa, böyleleri için O'nun dışında dostlar bulamazsın. Onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü haşredeceğiz. Varacakları yer cehennemdir. Cehennemin ateşi dindikçe, onlara çılgın ateşi artırırız."

[2255] A'râf 7/186: "**Allah, kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur.** Allah, onları azgınlıkları içinde bırakır, bocalayıp dururlar."

[2256] Her an, felek altüst olur. Her alçak yüce; her yüce ise alçak olur. Akıllılar, "Bu nasıl olur, nasıl olacaktır?" endişesiyle hep kan ağlarlar.
Nizârî-i Kuhistânî, **Dîvân**, https://ganjoor.net/nezari/robnez/sh74 (02.05.2024). Nizârî-i Kuhistânî (ö. 720/1320) şiirlerinde Firdevsî, Unsurî, Senâî, Enverî gibi şairlerden bahsetmişse de daha çok Hayyâm'ın tesiirnde kalmıştır; aynı dönemde yaşadığı Sa'dî-i Şîrâzî ile de görüştüğü bilinmektedir.

Neşr:

خنک آن عزیز را که از راه دیده درین عجایب نظّاره توان کرد (كُلَّ يَوْمٍ **(22)** هُوَ فِی شَأْنٍ) بس بوالعجبیها که پس پرده تست آه نه اندک کاریست در درون پرده تقدیر نگاه کردن **(23)** واحکام ازلی و قضایای سرمدی دانستن که در عالم ازچه رنگ پیدامی شود کاهی جهانیان را زنّار **(24)** بربندد و از درون دل نوح علیه السلام سر برزند و از خود باخود گوید که (رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ **(25)** مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا) وکاهی از موسئ کلیم بهانه بر سازد تا او گوید (رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى **(26)** قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ) پس طرفه کاریست و طرفه ترا ز همه آن که دیدهٔ عالمیان **(27)** از طرفکئ آن کار بر بستند (مَا خَلَقْنَاهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ) علم غیب بکس ندادند

[459a]

(1) (لَا يَعْلَمُ مَنْ فِی السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ) آن چه نقطه است گویی که ملک و ملکوت از و ذرّه نیابد لابل در وجود ملک و ملکوت محوند **(2)** اگر بدیده علم از ساحل تمییز نگاه کنی وجود از موجود ذرّه نماید امّا اگر بدیده معرفت در لجّه بیخودی زگاه کنی **(3)** وجود را هیچ حکم نماند (كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ) اگر جلالت قهر ازل لابل حقّ عدل **(4)** ازل تاختن آرد و دستش بر تخته وجود زند که (اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ شَهِيدٌ) پس کورئ کوران **(5)** خبر دهد و گوید ا(اَلَا اِنَّهُمْ فِی مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ) پس همه را عذر بخودی خود باز دهد (اَلَا اِنَّهُ بِكُلِّ شَیْءٍ مُحِيطٌ) **(6)** باش تا احاطه او بکل وجود ترا بخورد پس بدانی که لقاالله چه بود خواهی که ترا بخورد فرمان برداری قرآن مجید کن **(71)** (فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا)عمل آن بود راه ترا بد و درنوردد واگرنه من استوی یوماه **(8)** فهومغبون عمل صالح چه کند آن نمیگویم که و من کان یومه شرا من امسه فهوملعون که این ازروق پندارنیز**(9)** بیرونست چون این دولت دست دهد توخود را ببینی دردایره (اِنَّهُ بِكُلِّ شَیْءٍ مُحِيطٌ) باش تا وجود **(10)** بینی که خود را بر دیده نامحرمان خود جلوه میدهد از نقتهٔ با چه شنوی آخرین این هنوز نا محرمی بود ای عزیز **(11)** اگر جمال بی نقط الف ببینی انکه بدانی محرمیّت چه بود ارجو که انچه مقصودست در طیّ حروف و کلمات **(12)** بازیابی والسّلام[2257]

Kendisinden etkilenen şairler arasında Kâsım-ı Envâr ve Ni'metullāh-ı Velî zikredilebilir. bkz. Rıza Kurtuluş, "Nizârî-i Kuhistânî", **DİA**, Cilt: XXXIII, s. 199-200. Hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Zeliha Yaman Alban, "Nizârî-i Kuhistânî'nin Rûz ü Şeb Mesnevîsi İnceleme ve Transkripsiyonlu Metin", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2012.

[2257] Nesir: O azîze ne mutlu ki yolu görmüş ve bu acayipliği seyredebilmiştir. "O her gün yeni bir iştedir." (Rahman 55/29) Bu gariplikler, senin perdenin ardındadır. Takdir perdesinin içini seyretmek az bir iş değildir. Ezelî hükümleri, sonsuz kazaları bilmek de az bir iş değildir. Bunlar âlemde hangi renkten ortaya çıkar? Bazen âlem halkı zünnâr bağlar ve gönülden, Nuh aleyhisselâm başının çıkararak kendi kendine şöyle söyler: "Rabbim! Yeryüzünde hiçbir inkârcı bırakma!" (Nuh 71/26) Bazen Mûsâ kelîmullah, bir bahane ortaya atarak şöyle der: "Rabbimiz! Mallarını yok et! Kalplerini

Āh ey sālik-i rāh! Ādem ʿaleyhisselāma secdeden ebā ile merdūd-ı dergāh olan Şeyṭān **(13)** ḫod meşhūr-ı cihāniyān olup ve andan mā-ʿādā

(وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ)[2258]

feḥvā-yı kerīmi üzre **(14)** eger cinn ve eger insden her birini ya ʿadem-i ʿiṭāʿat ile ʿadāvet eyleyen zümre-i şeyāṭīne mülḥaḳ olup meṣelā **(15)** Ebū Cehil ve Firʿavn ve Nemrūd şeyāṭīn-i ins olduḳları daḫı elsine-i ʿālemiyānda meẕkūrdur. Ammā **(16)** her bir mevlūd ile bir Şeyṭān tevellüd itmişdür ki ol Şeyṭān-ı müvelledi etḳiyā ve aşfiyā İslām'a **(17)** getürüp aḥkām-ı rūḥa tebaʿiyyet itdürmişlerdür. Ve zümre-i eşḳiyā ol Şeyṭān'a ittibāʿla ṭarīḳ-i ḳavm-i hidāyetden **(18)** ḫurūc ve derekāt-ı ḍalālete vülūc itmişlerdür.

كما روى عن عايشة رضى الله عنها قال رسول الله صلّى الله عليه **(19)** و سلّم مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَمَعَهُ شَيْطَانٌ قَالُوا وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَلَا أَنَا، إِلَّا أَنَّ اللَّهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ **(20)** وروى ابن حبّان والبغوى وابن قانع والطّبرانى فى الكبير عن شريك بن طارق مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَلَهُ شَيْطَانٌ **(21)** قَالُوا: وَلَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «وَلِي، إِلَّا أَنَّ اللَّهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ وفى صحيح البخارى ومسلم عن ابن مسعود رضه **(22)** مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ وقرينه من الملايكة قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ

---

sık! Zira onlar elîm azabı görmedikçe inanmazlar." (Yunus 10/88) Sonra bütün âlem halkının gözünden işin şaşırtıcılığının saklanması da şaşırtıcı bir iştir. "Biz yeri ve göğü hak üzere yarattık ama insanların çoğu bilmezler." (Duhân 44/39) Gayb ilmini hiçbir insana vermediler. "Allah'tan başkası gaybı bilmez." (Neml 27/65) Bu nasıl bir noktadır? Sen şöyle söylüyorsun: Mülk ve melekût ondan bir zerre bulamadılar. Bilakis vücutta mülk ve melekût mahvolmuş haldedir. Eğer ilim gözüyle, temiz sahilden bakarsan, vücut, mevcuttan zerre görünür. Eğer marifet gözüyle ve kendinden geçme denizinin içinden bakarsan vücudun hiçbir hükmü yoktur. "Her şey fâni olucudur. Bâki kalan sadece senin celal ve kerem sahibi Rabbinin vechidir." (Rahman 55/26) Eğer ezelî kahır veya Hakk'ın ezelî adli koşturmaya başlarsa ve varlık levhasına "Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?" (Fussilet 41/53) diye elini sürese, körlerin körlüğü haber verir ve şöyle der: "Dikkat edin! Onlar Rablerine kavuşmaktan şüphededirler." (Fussilet 41/54) Sonra herkes kendi benliğinden özür diler. "Dikkat edin o herşeyi kuşatıcıdır." (Fussilet 41/54) Onun kuşatması senin varlığının tamamını kuşatmıştır. Sonra, Allah ile karşılaşma nedir? Bunu bil! Senin kuşatsın istiyorsan, Kur'ân'ı Mecîd'in emirlerini tut! "Kim Rabbine kavuşmak isterse sâlih amelde bulunsun."(Kehf 18/110) Amel odur ki yol seni O'na götürsün. Yoksa "İki gün müsâvî olan zarardadır." Sâlih amel ne yapar? Onu söylemiyorum ki "Kim şer üzere akşamlarsa o lanetlenmiştir." Bu zannın ötesindedir. Bu devlet el verirse, sen kendini "Allah her şeyi kuşatıcıdır" (Nisâ 4/126) dairesinde görürsün. Sen kendi varlığını gör ki nâmahremlerin gözünde nasıl yankılanıyor. Bir noktadan ne duyabilirsin? Bu, hâlâ namahremdir. Ey azîz! Eğer elif harfinin, noktasız cemâlini görürsen mahremliğin ne olduğunu bilirsin. Sen buna dön! Zira maksat budur. Maksadı harf ve kelimelerin yolculuğunda bulasın. Selâmetle. Aynülkudât Hemedânî, Nâmehâ-yı Aynülkudât Hemedânî, tsh. Ali Nakî Münzevî, Afîf Useyrân, Tahran, İntişarat-ı Esatir, 1377, Cilt: 1, s. 477-479.

[2258] En'âm 6/112: "- **İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık.** Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. O hâlde, onları iftiralarıyla baş başa bırak."

وايّاك قَالَ وَإِيَّايَ **(23)** إِلَّا أَنَّ الله أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ، فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِخَيْرٍ ولهذا قال بعض اهل التّحقيق انّ كلّ احد يولد معه **(24)** فى الفرداريّة الجماليّة الصّريحة واحد من الاعيان الجلاليّة وهو شيطانه[2259]

Āh ey müstemiʿ-i āgāh! Devlet **(25)** ü saʿādet ol ʿabd-i maḳbūl-i dergāha ki maẓhar-ı luṭf u cemāl olup ʿavn-ı īzed-i müteʿāl ile ebālīs-i nefs ve şehveti **(26)** İslām'a gelüp ṣıfāt-ı firʿavniyyeden ḫalāṣ ola. Mevlānā Ḫudāvendigār ne ḫūb buyurmışlardur.

Şiʿr: **(27)**

معشوقه بسامان شد تاباد چنين بادا

كفرش همه ايمان شد تاباد چنين بادا

ملكى كه پريشان شد از شومئ شيطان شد

[459b]

باز آن سليمان شد تاباد چنين بادا **(1)**

فرعون بدآنى سختى با آن همه بدبختى

نک موسى عمران شد تاباد چنين بادا

[2259] Nitekim Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Hepinizin yanında mutlaka bir şeytanı vardır." Orada bulunanlar, "Senin de mi, ey Allah'ın rasulü" diye sorunca "Evet, benim de. Fakat Allah bana yardım etti de, o Müslüman oldu." dedi. Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl**, Cilt: 1, s. 247. İbn Hibban, Beğavi, İbn Kâni ve Taberâni el-Kebir isimli eserinde Şerik b. Tarık'tan Allah Rasulü'nün şöyle dediğini aktarmıştır: "Sizden her birinin yanında mutlaka bir şeytanı vardır." Orada bulunanlar, "Senin de var mı, ey Allah'ın rasulü" diye sorunca "Evet, benim de var. Fakat Allah bana yardım etti de, o Müslüman oldu." buyurdu. Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, Cilt: 1, s. 187; Begavî, **Mesâbîhu's-Sünne**, Cilt: 1, s. 129. Buhari ve Müslim'in es-Sahih isimli eserlerinde şu rivayet mevcuttur: "Her biriniz için cinlerden ve meleklerden biri görevlendirilmiştir." Orada bulunanlar, "Sana da mı, ey Allah'ın rasulü" diye sorunca "Evet, bana da. Fakat Allah bana yardım etti de, o Müslüman oldu; bana sadece hayrı emrediyor." buyurdu. Müslim, "Sıfatu'l-Kıyâme" 69; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 6, s. 159. Bu yüzden bazı araştırmacı alimler şöyle der: Herkes, yanında Allah'ın yardımcılarından biriyle eşsiz güzellik içinde doğar; bu onun şeytanıdır.

وآن کرک بدان زشتی با جهل فرامشتی **(2)**

نک یوسف کنعان شد تاباد چنین بادا

شمس الحق تبریزی از بس که درآمیزی

تبریز خراسان شد تاباد چنین بادا **(3)**

از اسلم شیطانی شد نفس تو ربّانی

ابلیس مسلنان شد تاباد چنین بادا

قهرش همه رحمت شد زهرش همه شربت شد **(4)**

ابرش شکر افشان تاباد چنین بادا[2260]

Pes, çünki Ādem ʿaleyhisselām īcād-ı İblīs'de **(5)** olan ḫafiyyāt-ı ḥikmetten āgāh olup anuñ daḫı İblīs'i dil-ḫˇāhi üzre İslām'a gelmekle eger nīk ve eger bed ḳabża-i ḳudretde **(6)** maḳhūr idükleri ʿayne'l-yaḳīn müşāhedesi olup envāʿ-ı nedāmet ile

گفت آدم توبه کردم زین نظر [1-3941]

Ādem **(7)** ʿaleyhisselām eyitdi: İlāhī, seyyidī ve mevlāyī! Bu naẓardan tövbe eyledüm. Estaġfirullāh el-ʿaẓīm yā ġafūr ve yā raḥīm **(8)** şimden girü

[2260] Sevgili düzene girdi (ve benimle ilgilendi), olacaksa hep böyle olsun!
Küfrü îmâna döndü, hep böyle olsun!
Perişân olan mülk Şeytan'ın uğursuzluğundan oldu.
Sonra Süleymân'ın mülkiyetine geçti, hep böyle olsun!
Kötü Firavun bütün bedbahtlığıyla, şimdi İmrân'ın Musâ'sına döndü, hep böyle olsun!
O kurt bütün cehaleti ve çirkinliğiyle Ken'ânlı Yusuf'a döndü, hep böyle olsun!
Şems-i Tebrîzî (Tebrizli güneş) öylesine bir doğdu ki Tebrîz Horasan oldu, hep böyle olsun!
Senin nefsin Şeytan'dan kurtulup rabbânî nefis oldu; İblîs Müslüman oldu, hep böyle olsun!
Kahrı tamamen rahmet, zehri ise tamamen şerbet oldu, bulutu şekerler yağdırıcı oldu, hep böyle olsun! Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 80.

اینچنین کستاخ نندیشم دگر [2-3941]

bir daḫı buncılayın küstāḫ ve nā-revā fikr-i bed itmeyem deyüp ḫāṣṣiyyet-i **(9)** insāniyyesi ẓāhire olmaġla zellātına tövbe vü istiġfār idüp mānend-i İblīs, ḳayd-ı selāsil-i ʿucb u istikbār olmadı. **(10)** Zīrā tövbe ve nedāmet ḫāṣṣiyyāt-ı insāniyyedendür. Nitekim Mevlānā Cāmī *Sübḥa'*da dimişdür.

Naẓm:

نکند طبع ملک میل گناه

ناید از توبه گری دیوبراه **(11)**

خاصه آد می آمد توبه

مایه محرمی آمد توبه

کرت از نسبت آدم نه أباست

ربّنا کو و ظالمنات کجاست **(12)**

چهره پرگرد کن از خاک نیاز

مژه از خون جگر نیک ساز

دست بردار بدرگاه خدای

کای خطا بخش خطاگر بخشای **(13)**

گریه و زاری خواریم نکر

بر جگر ناوک کاریم نکر

بوکه در دل کند اینت اثری

واشود بر رخت از توبه دری **(14)**

درد دل میکن و همّت می خواه

تاازین ورطه برون آری راه[2261]

Ey ṭālib-i maġfiret-i raḥīm **(15)** ve muḥtāc-ı luṭf u ʿināyet-i kerīm! Kāşif-i esrār-ı Mevlānā Ḫudāvendigār daḫı zümre-i ebrār ve fırḳa-i aḫyāra ṭarīḳ-i **(16)** taẕarruʿ u münācātı taʿlīm ve min külli'l-vücūh ḫod-bīnī ve istikbārdan iḥtirāz lāzım idügün müstemʿīne tefhīm içün **(17)** derġah-ı çāre-sāza āh-ı ciger-sūz ile niyāz ider ki

يا غياث المستغيثين اهدنا [1-3942]

Yā ġıyāṣe'l-müsteġīṣīn! **(18)** Bize hidāyet ḳıl. Yaʿnī ey feryād-res-i meded-cūyān ve ey rāh-nümāyende-i güm-geştegān! Tevfīḳ-i ʿināyetüñi bedriḳa-i **(19)** hidāyet idüp bu bende-i efkendeyi rāh-ı tevhīde ṣābit-ḳadem ve ṭarīḳ-i Hüdā'da rāsiḫ-dem ḳıl ki ḥāşā **(20)** luṭf u iḥsānı senüñ maḥż-ı efḍālüñ idügün bilmeyen erbāb-ı istikbār gibi

لا افتخار بالعلوم والغنا [2-3942]

[2261] Meleğin tabiatı günaha meyletmez, tövbeyle şeytan yola girmez.
Tövbe Âdem'e (insana) mahsustur. Tövbe mahrem olmaya sebep olur.
Eğer sen Âdem (insan) soyundan isen hani nerede "Rabbenâ zalemnâ" diyorsun? (A'râf Sûresi 7/23)
Yüzünü niyâz toprağına sür, kirpiklerini ciğer kanına boya (kan ağla).
Allah'ın dergâhına elini aç ve de ki "Ey günahları affedici! Bu ağlayan ve feryâd edeni gör!
Ciğerime saplanmış bu mızrağa gör!" Ola ki bu senin gönlüne tesir etsin, tövbe kapısı yüzüne açılsın.
Derdini anlat ve himmet iste ki bu felaketten kurtulup yola gelesin. Abdurrahman Câmî, "Sübhatü'l-Ebrâr", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 485.

(21) ʿulūm u ġınā ile bizüm iftiḫārımuz yoḳdur. Bināʿen ʿaleʾz-zāhir ḫaber-i lā-metrūk ve maḫẕūfdur ki lā-iftiḫār lenā taḳdīrindedür. **(22)** Maḥṣūl-i beyt-i ilāhī neyl ü saʿādet bizüm ʿilm ü ġınā ve ʿaḳl u nühā ve saʿy u ictihādımuza mevḳūf olmayup **(23)** cümlesi senüñ maḫż-ı ʿināyet ve faż̈l u raḥmetüñdür. Bu ʿabd-i faḳīrlerüñ senüñ nevāl-i ʿāṭıfetüñ muḥtāclarıyuz. Şöyle **(24)** ki senüñ nūr-ı hidāyetüñ mirʾāt-ı ḳalbimüzi mücellā ve küdūrāt-ı nefsāniyyeden müberrā ḳılmaya. ʿİlm ü ʿamelimüz derekāt-ı ḫiẕlāndan **(25)** hīç birimüze necāt virmeyüp cemīʿ-i enbiyā vü evliyā senüñ luṭf u keremüñle maġfūrlardur. Ne ān ki ʿilm ü faż̈īletle **(26)** necāt bulalar.

كما روى عن النّبىّ صلّى الله عليه و سلّم مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يُدْخِلُهُ عَمَلُهُ الْجَنَّةَ»، قَالُوا: **(27)** وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللَّهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ وعن ابى هريرة رضى الله عنه انّه قال قال رسول الله صلّى الله عليه

[460a] (1)

و سلّم مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يُنْجيهِ عَمَلُهُ، قِيلَ: وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَال: وَلَا أَنَا إلا أَنْ يَتَغَمَّدَنِى اللهُ برَحْمَتِهِ، وَلَكِنْ سدّدوا[2262]

(2) Münācāt:

Ey guşāyende-i ebvāb-ı raḥmet

Ey nümāyende-i esbāb-ı maġfiret

Ey mevcūd-ı bī-ʿillet

(3) Ey mevcūd-ı bī-ālet

[2262] Nitekim Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: Sizden hiçbirini, işlemiş olduğu ameli cennete sokamaz. Orada bulunanlar, "Sen de mi, ey Allah'ın Rasulü" diye sorunca "Evet, ben de. Fakat Allah beni rahmetiyle korumuştur." buyurdu. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 15, s. 27; Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, Cilt: 7, s. 309. Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: Sizden hiçbirini, işlemiş olduğu ameli kurtaramaz. Orada bulunanlar, "Sen de mi, ey Allah'ın Rasulü" diye sorunca "Evet, ben de. Fakat Allah beni rahmetiyle korumuştur. Fakat siz ibadette mutedil olunuz." dedi. Süyûtî, **Cem'u'l-Cevâmi'**, Cilt: 8, s. 153; Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, Cilt: 3, s. 44.

Ey münevver-i ẓulümāt-ı ḳavālib

V'ey muṣavvir-i hey'āt-ı meṭālib

Erḥām-ı eṣdāf-ı ḳulūbda **(4)** tele'lu eyleyen le'ālī-i ʿışḳ u muḥabbet ḫod senüñ ceẕebāt-ı ʿināyetüñden teḳāṭur iden bārān-ı hidāyetüñden **(5)** vücūda gelüp aḳdāḥ-ı ervāḥda olan şarāb-ı nāb ru'yet ve müşāhede-i tecellī-i ẕāt-ı eḥadiyyetüñdür. **(6)** Ve ḫazā'in-i ḳavālibde meknūz olan nuḳūd ve nüfūs, senüñ ḥıfẓ ve ḥimāyetüñde olup meʿāric-i meṭālibe ʿurūc **(7)** maḥż-ı ceẕebātuña mevḳūfdur.

Rubāʿī:

ای رحمت وجود بی نهایت از تو

وی جاذبه لطف و عنایت از تو

گر جمله آفاق ضلالت گیرد **(8)**

ممکن نبود بجز هدایت از تو[2263]

Āh ey şinevende-i āgāh! Menḳūldür ki bir gün **(9)** Ḥasan Baṣrī ḳaddesallāhu sırrahū bir cenāze ile gūristāna varup meyyit defn olınduḳdan soñra cenāze ile **(10)** gelenler gidüp İmām Ḥasan Baṣrī tevaḳḳuf idüp bir kūşede ḳuʿūd eyledi. Ve ser-i saʿādetini ceyb-i murāḳabeye **(11)** çeküp teveccühe iştiġāl buyurdı. Meger nām-ı Ferezdaḳ ile meẕkūr ve fısḳ ü fücūr ile meşhūr bir şaḫṣ-ı **(12)** meʿāṣī-i mevfūr daḫı ʿaḳab-ı cenāzede ġūristāna gelmiş idi. Ḥasan Baṣrī ḥażretlerinüñ ḥālini görüp ol daḫı **(13)** bir kūşede oturup kendü sū'-i ḥālini tefekkür ile girye ve nāleye başladı. Ve Ḥasan Baṣrī ḥażretleri **(14)** baʿde zamānin, şaḫṣ-ı mezbūruñ girye vü zārīsin görüp sebeb-i giryesinden su'āl eyledi. Ol **(15)** memkūr-ı nefs ü hevā ve maḳhūr-ı ḥükm-i ḳażā, eşk-rīz-i

[2263] Ey kendisinden sonsuz rahmet ve ihsan sâdır olan! Ey kendisinde inâyet ve lütuf câzibesi olan! Eğer bütün ufukları dalalet sarsa hidayet yine senden başkasından olmaz!

te’essüf ile eyitdi: “Yā İmāme’l-müslimīn! Kendü **(16)** ḥāl-i perīşānuma aġlarum ki ben maġlūb-ı hevāya ḫalḳ-ı cihān naẓar itdükde ʿaceb fācir ü bed-kārdur deyüp **(17)** efʿāl-i bedümden istiʿāẕe iderler. Ve cenāb-ı kerāmet-me’āblarını gördüklerinde ʿaceb velīyy-i kāmil ve mürşid-i **(18)** mükemmeldür deyüp vücūd-ı şerīfüñ üzerlerine sāye-endāz olduġıyla iftiḫār iderler. Ey muḳtedā-yı **(19)** etḳıyā’! Eger Ḥaḳ celle ve ʿalā daḫı bu ʿabd-i memkūruna ḫalḳ gibi muʿāmele iderse ve vāveylā baña.” deyüp āh-ı **(20)** ciger-sūz ile yüregin kebāb eyledi.

Ḥasan Baṣrī buyurdılar ki: “Ey Ferezdaḳ! Fesādātuñ bisyār ise **(21)** bārī bir ʿamelüñ daḫı yoḳ mıdur ki aña tevessül ile ümmīd-i necātda olasun.” Ferezdaḳ eyitdi: “Ey ṭabībü’l-ḳulūb! **(22)** Üç şey’im vardur ki anlardan necāt ümmīdindeyüm.” İmām eyitdi: “Anlar nedür?” Ferezdaḳ eyitdi: “Yā İmāme’l-aṣfiyā! **(23)** Yaʿnī شیبتی فی الاسلام وتوحیدی سبعین سنة واعترافی بأنّی رجلٌ سوْءٌ [2264] ṭarīḳ-i İslām’da **(24)** mū-sefīd olup ve heftād sāle tevḥīdde oldum. Ve kendüm bir merd-i bed-kār idügüme iʿtirāf eyledüm.” **(25)** Naḳl olınur ki Ferezdaḳ vefāt itdükden soñra Ḥasan Baṣrī ḥażretleri meẕkūrı, ṣadr-ı cennetde erīke-nişīn-i **(26)** raḥmet müşāhede itmekle sebeb-i maġfireti su’āl buyurduḳda Ferezdaḳ eyitdi: “Yā İmām! Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā **(27)** cümle günāhlarumı tevḥīd-i bārīde ifnā ḳılduġum yetmiş yıllıḳ ʿömrümüñ mūy-ı sefīdine bağışladı.” **[460b]** Rubāʿī: **(1)**

چون عود نبود چوب بید آوردم

بانامه سیاه مو سفید آوردم

گفتی چه وسیله است دست آویزت

بررحمت عام تو امید آوردم [2265]

(2) İlāhī, seyyidī ve mevlāyī!

[2264] Saçlarım İslam’da beyazladı. Yetmiş senedir tevhid üzereyim ve kötü bir adam olduğunu itiraf ediyorum.

[2265] Öd ağacı olmayınca söğüt getirdim. Kara yazı ile ak saç getirdim. “Sığınacak ne var elinde?” diye sordun. Senin herkese olan rahmetine umut bağladım.

انّه ليس لى عليك حقّ فأطلبه منك ولك علىّ حقّ فلم استطع كمال تاديثه اليك **(3)** ولكنّنى اقف على باب عزّك وغناك وكربك وامدّ كفّ الفقر والفاقة لوسع عطاءك يا عزيز **(4)** وياغنىّ يا واسع ويا كريم[2266]

Sen bir perverdigār-ı bī-mānīʿ ve kerdigār-ı bī-menāziʿsün ki meṭāliʿ-i şümūs-ı **(5)** neyyire-i efḍāl-i viṣālünden bürūz iden eşiʿʿa-i lemeʿāt-ı envār-ı ʿirfān ile bevāṭın-ı aṣḥāb-ı īḳānı rūşenā **(6)** ḳılup nev-zādegān-ı meşīme-i ʿademi, şīr-i ḥikem ve şuhd-i ʿahd-i ile mehdi ālā ve niʿamda perverde-i luṭf u kerem **(7)** buyurmışsun. Ey ḳādir-i bī-ālet, ey nāẓir-i bī-maḳallet! Sen bir kerim-i lā-yezāl ve raḥīm-i bī-zevālsün ki **(8)** ṣaff-ı niʿāl-ı beşeriyyetde olan gedāları pelās-ı iflāsdan ḫalāṣ ve ẓill-i ẓalīl-i maʿiyyetde taḫt-ı ḫilāfete **(9)** iclāsın buyurmışsun. Yā ẕe'l-celāli ve'l-ikrām! Ādem-i ṣafīden ḫod rūz-ı ezelde ne ṭāʿat ṣudūr itdi ki **(10)** ber-feḥvā-yı(اِنّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً)[2267] taḫt-nişīn-i ḫilāfet itdüñ ve bu mefḳūdu'l-vücūdlardan ne ḫidmet **(11)** vücūda geldi ki (وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِى اٰدَمَ)[2268] ḫuṭbesini bu faḳīrlerüñ nāmına ḳırāʿat buyurdun? İlāhī! Çünki cümlesi **(12)** maḥż-ı luṭf u ʿināyetüñdür. Ayaḳda ḳalmış ḳullarüñı dest-i hidāyetüñle ḫāk-ı ḍalāletden ḳaldırup ġavāyetde **(13)** bırakma.

Beyt:

پادشاهان كه نيک كرد دارند

بندگان را فرو نگذارند[2269]

Ey ḫālıḳ-ı nār u nūr ve ey rāzıḳ-ı mār u mūr! **(14)** Çünki bu meksūrlar senüñ ḳabża-i irādetüñ maḳhūrlarıdur.

[2266] Senin üzerinde bir hakkım yoktur ki senden isteyeyim. Üzerimde ise senin hakkın vardır; onu sana hakkıyla ödeyemem. Fakat senin izzet, zenginlik ve cömertlik kapında durur, senin geniş ihsanına karşı fakir ve muhtaç avucumu açarım: Ey yüce, ey gani, ey eli bol, ey cömert!..

[2267] Bakara 2/30: "Hani, Rabbin meleklere, "**Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım**" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler. Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti."

[2268] İsrâ 17/70: "**Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık**. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."

[2269] İyilik sever padişahlar kullarını ihmal etmezler.

Eger dil-sūzı ve cān-güdāzı leke’l-ḥükm ve eger der-güẕārı **(15)** ve bende-nüvāzı leke’l-emr(اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)[2270] ey ġafūr u raḥīm, **(16)** ey kerīm ü ḥalīm! ʿĀlim-i efʿāl ü cihān aʿmālde mevcūd olan erbāb-ı tekālīfüñ dört ṣıfatı vardur ki **(17)** ikisi bed ve ikisi nīkdür. Ve ol iki bedüñ daḫı biri bed-ter ve iki nīküñ biri nīḳ-terdür. Yaʿnī iki seyyi’enüñ **(18)** birisi maʿṣiyet ve biri küfürdür ki küfür maʿṣiyetden bed-terdür. Ve iki ḥasenenüñ biri ṭāʿat ve biri **(19)** īmāndur ki īmān ṭāʿatden bih-terdür. İlāhā, ḳādirā, pādişāhā! Bu cānī ve ʿānīler senüñ ʿināyetüñle **(20)** bed-ter olan küfri terk idüp ve ġaflet ü cehālet ile mürtekib-i meʿāṣī olup nefsimüze ẓulm eyledük **(21)** ve egerçi ṭāʿati terk itdük velākin bih-ter ü nīkū-ter olan tevḥīd ü īmāna mülāzemet eyledük. **(22)** Luṭf u keremünden niyāz iderüz ki seyyi’ātımuzı maġfiret ḳılup maʿṣiyetimüzi küfrden ictinābımuza **(23)** baġışla ve ṭāʿatde olan taḳṣīrātımuzı āb-rūy-ı īmān içün ʿafv idüp fiʿile getürmedügimüz **(24)** ṭāʿati itmiş yerine ṭut. İlāhī! Bir kerīm ü raḥīmsin ki raḥmetüñe maʿa’l-māṣiye olan ümmīdimüz **(25)** ṭāʿatle olan ümmīdimüzden artuḳdur. Zīrā bir ṭāʿatdeki iḫlāṣ olmaya ne iʿtibār iḫlāṣ ise **(26)** āfāt ile maʿrūfa olan ẓuʿafādan ṣudūra gelmek ne iḥtimāl ammā maʿāṣīde iʿtimād u iftiḳār maḥż-ı **(27)** faẓl u raḥmetüñedür. Maʿa-hāẕā sen cūd u kerem ile mevṣūf bir pādişāh-ı bī-hemtā iken bu muḥtāclaruña **[461a] (1)** raḥmet itmemek olur mu.

Naẓm:

يا اله العالمين درمانده ام

غرق خون بر خشک كشتى رانده ام

دست من گير و مرا فرياد رس

دست بر سرجيد دارم چون مكس **(2)**

[2270] Mâide 5/118: “Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.”

ای گناه آمرز عزر آموز من

سوختم صدره چه خواهی سوز من

چون ندانستم خطاکردم ببخش

بر دل و برجان پردردم ببخش[2271] **(3)**

Āh ey laṭīf ü ḫabīr ve semīʿ ü baṣīr! Eger sırran ve eger cehren bizden ṣudūr iden her ḳavl **(4)** ve ʿamel saña pūşīde olmayup ṣudūr idecek her fiʿlimüz daḫı kableʾl-vuḳūʿ maʿlūmuñdur velākin ey kerīm ü settār **(5)** çünki senden ġayrı raḥīm ü ġaffār yoḳdur. Cebīn-i maʿzereti, fersūde-i ḫāk-i ʿutbe-i raḥmetüñ idüp niyāz iderüz kim **(6)** cümle ḳabāʾiḥ-i aʿmāl ve feżāʾiḥ-i efʿālimüzi settāre-i maġfiretüñle pūşīde ve ḳufl-ı [yeʾs ile][2272] beste olan ebvāb-ı recāyı miftāḥ-ı **(7)** raḥmetüñle güşāde ḳılup bu fürū-bürd-i çāh-ı cināyāt olan esīrān-ı şehevātı ẓulümāt-ı ġavāyetde ḳomayup **(8)** yed-i tevfīḳ ü ʿināyetüñle dest-i münācātımuz ṭutup nūr-ı hidāyete iḫrāc buyur. Kerīmā, raḥīmā feryād-resā! Lemeʿāt-ı bariḳāt-ı **(9)** nüfūs-ı muḳaddese-i melekūtiyye ve şaʿāşiʿ ve eşiʿʿa-i sürādaḳāt-ı şumūs-ı ceberūtiyye ḥürmetine bu ẓulümāt-ı taʿayyünātda güm-geşte olan **(10)** sīne-i keder-i sirişteműze pertev-i tecelliyāt-ı ẕātiyyeden bir nūr-ı ḥużūrı ifāża buyur ki mirʾāt-ı mücellev cemāl-nümā-yı ulūhiyyet **(11)** olup ebvāb-ı müşāhedāt çeşm-i cenāna meftūḥa ve keşf-i ḥaḳāʾiḳ-i muġayyebāt dīde-i cāna mekşūfe ola. Āh ey dil-i bīdār! **(12)**

[2271] Ey âlemlerin rabbi! Güçsüz kaldım.
Kan revan içinde, karada gemi yürüttüm.
Benim elimden tut feryadıma yetiş, tıpkı sinek gibi çaresizim.
Ey günah bağışlayan ve özrü öğreten! Yüz defa yandım!
Daha fazla mı yanayım? Bilmiyordum, hata ettim, bağışla!
Bu dert dolu canımı ve gönlümü bağışla! Şeyh Ferîdüddîn Muhammed Attar-ı Nîsâbûrî, **Mantıku't-Tayr**, ed. Seyyid Sâdık Gevherîn, Tahran, Bungâh-ı Terceme ve Neşr-i Kitâb, 1348., s. 5.
[2272] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

Rubāʿī:

گر برخیزد زپیش چشم تومنی

بینی تو که برفنای محض مبنی

حق مستغنیست و لیک چون در نگری

چون نیست جز او از که بود مستغنی[2273]

(13) İlāhī! Derd-nūşān-ı derd ü muḥabbet olan ḳurbet-i erbāb-ı melāmet ḥürmetine bu teşneġān-ı bādīye-i fürḳat olan bī-ṭāḳatleri **(14)** sīr-āb-ı zülāl-i vuṣlat idüp maḥż-ı faẕluñdan eger muṭīʿ ü ʿāṣī ve eger dānī vü ḳāṣī cümlesini ġarīḳ-i deryā-yı **(15)** raḥmet-i emvāc-ı maġfiret-i nā-mütenāhī ḳıl.

Rubāʿī:

آخره دورت بکناری برسد **(16)**

با تو بدونیک راشماری برسد

هر چند که هست بی نهایت کاری

چون تو برسیدی همه کاری برسد[2274]

Āh ey maʿbūd-ı bi'l-Ḥaḳḳ ve ġaniyy-i muṭlaḳ! Muḳteżā-yı kerem-i **(17)** kerīm oldur ki āsitān-ı fülk-i bünyānına tehī-dest gelen müflisleri ve gedālıḳ ile ʿutbe-i iḥsānına vaż'-ı cebīn iden **(18)** miskīnleri ḫazāne-i cūdundan iġnā ve tevānā eyleye. Bu ḳıṣṣa ḫod meşhūredür ki: Bir dervīş-i dil-rīş, selāṭīn-i **(19)** cihāndan birinüñ ḥużūrına geldükde naẓar-ı pādişāhī, dervīş-i mesken-i iḳtitāruñ[2275] üzerinde olan pelās-ı denes-ālūde **(20)** taʿalluḳ itmekle istikrāh

[2273] Eğer senin gözünün önünden benlik kalkarsa tamamen fâniliğe dayalı olduğunu görürsün. Allah müstağnidir, iyi bakarsan Allah'tan başka müstağni olmadığını görürsün. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 29.

[2274] Nihayet senin de dönemin biter. İyiliğin ve kötülüğün tartılır. Her ne kadar sonsuz sayıda iş varsa da sen (yolun sonuna) erişince bütün işler biter. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 49.

[2275] Derkenar: اقتتار درویش شدن (İktitâr: Derviş olmak.).

idüp turş-rū oldı. Ve nudemādan biri keder-i pādişāhīyi izāle içün ol **(21)** dervīş-i ḫalḳ-pūşa ʿitāb ile eyitdi: "Ey güstāḫ-ı şıḳlet-ḫişāb! Niçün ḥużūr-ı pādişāhīye bu maḳūle cāme-i **(22)** şūḫ-gīn ile gelüp bī-edeblik idersin ve ḳadr-i selāṭīni bilmeyüp taʿb-ı şehin-şāhīye keder virürsün?" Meger dervīş **(23)** merd-i ʿārif imiş. Nedīme eyitdi: "Ey kim fehm-i pādişāhlar naẓarına kühne libās-ı ālūde-i ednās ile gelmek gedālara ʿayb olmaz. **(24)** Fe-ammā ḥużūr-ı pādişāhīden maḥrūm ve bī-ḫalāḳ cāme-i şūḫ-nākla gelmek ʿaybdur." Pes, güftār-ı dervīş pādişāh-ı **(25)** kerem-kīşe ḫoş gelüp ol faḳīre bir ḫilʿat-i fāḫire giydirdü.

Naẓm:

تا جدارانِ مسندِ تمکین

جمله ظلّ الله اندفی الارضین

لیک ظلّ مطابق کامل **(26)**

نیست جز شاهِ مفضل عادل[2276]

Neşr: Āh ey kerīm-i dil-nüvāz-ı muḥtācān ve raḥīm-i kār-sāz-ı bī-çāregān! Çünki bir dervīş-i **(27)** pelās-pūşı, pādişāh-ı mecāzī dil-ḥūş eyledi. Bu mumlik dervīş ve muḥtāc ve faḳīr-i bī-revāclar daḫı pencāh sāle ḳarībdür ki **[461b]**[2277] **(1)** cāme-i ālūde-i maʿṣiyet ile günde beş kerre dergāh-ı ʿizzetüñe gelüp ümīd-i luṭf u ʿināyet ile nāṣiye-i faḳr u ʿubūdiyyeti **(2)** fersūde-i ḫāk ʿacz u meskenet eyledük. Tażarruʿ ve niyāzımuz budur ki bu pelās-pūş-ı

[2276] Temkin mülkünün padişahlarının hepsi Allah'ın yeryüzündeki gölgeleridirler. Lakin tam ve uygun olan gölge faziletli ve âdil padişahın gölgesinden başkası değildir.

[2277] Bu varakta derkenara metinle ilgisi olmayan bu not yazılmıştır: Bu kitāb-ı müsteṭābuñ mü'ellifi cedd-i ʿazīzim merḥūm defn olunup ḫalḳ-ı perīşān oldıḳdan soñra aṣḥāb-ı keşf ü kerāmātdan ẓāhiren ve bāṭınan cemīʿ-i ʿulūm ve fünūnda beyne'n-nās müşārun ileyh bi'l-benān zeyy-i ʿāmīde bir ẕāt-ı ʿalīşān ḳabr-i şerīfleri üzerine varup: "Āyā rūḥ-ı pür-fütūḥları ne ʿāleme revān ve ne rütbeye resān olmışdur." deyü müteveccih iken gūş-ı cism ü cānına enderūn-ı gürdan ṣadā-yı فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ (Vâkıa 56/89: Fakat (ölen kişi) Allah'a yakın kılınmışlardan ise, ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.) resān olup ol daḫı الحمد لله حمدًا دائماً ابدًا(Ebedî ve daimi olarak Allah'a hamdolsun!) zemzemesiyle müjde-künān merḥūmuñ aḥbābından hem-ḥāli olan bir dosta naḳl eyledi. Zehī icābet zehī kerāmet.

vücūd-ı zellāt-ālūdlaruñ ednās-ı **(3)** cināyātını āb-ı raḥmetüñle pāk ve ikrām-ı ḥulel-i maġrifetüñle ṭarab-nāk buyur.

Rubāʿī:

چون عفوتومی توان مسلّم کردن

تاکی زغم گناه ماتم کردن **(4)**

دانی که تمامست ز بحر کرمت

یک قطره نثار هردو عالم کردن[2278]

Ey pādişāh-ı ins ü cān **(5)** ve ḫālıḳ-ı kevn ü mekān! Dü cihān ḫod mihmān-ḫāne-i iḥsānuñ ve on sekiz biñ ʿālem ṣadaḳa ḫ ̆ārān-ı inʿām-ı **(6)** bī-girānuñdur**.** Pes bu teşnegān u gürisnegānı ḫ ̆ān-ı iḥsān u kerem ve mā'ide-i luṭf u niʿamuñdan merzūḳ **(7)** ve muġtenim itmek ʿaceb midür. Āh ey kerīm-i ẕü'l-ʿaṭā ve cevād-ı bī-hemtā inʿāmuñ olan nuʿamā ve ālāya şükr-i bī-müntehā ki **(8)** maḥż-ı keremüñden bu gedāları ḫilaʿ-i īmān ile mümtāz u müsteṣnā buyurduñ. Fe-ammā recā iderüz ki ol ʿunvān-ı **(9)** ʿahd-nāme-i vefā, mīzbān-ı mihmān-ḫāne-i ṣafā, çerāġ-ı belāġ-ı enbiyā, şemʿ-i cemʿ-i aṣfiyā, erīke-nişīn-i şefāʿat, **(10)** ḫātem-nāme-i risālet, ʿaleyhi ekmeli't-tahiyye ḥürmetine ʿināyet buyurulan ḫilʿat-ı īmānı, ḳāmet-i ṣıdḳ u īḳānımuzdan **(11)** ḫalʿ itmeyüp

لا تزغ قلباً هديت بالكرم [1-3943]

nūr-ı maḥż-ı keremüñle bir ḳalbe ki hidāyet eyledüñ kedūrāt-ı ḍalālet **(12)** ve ẓulumāt-ı ġavāyet semtine meyl itdürme. Ve ṭarīḳ-i müstaḳīm-i İslām'da ṣābit-ḳadem idüp

واصرف السّوْ الذى (13) خطّالقلم [2-3943]

[2278] Senin affın kesin olduğuna göre ne zamana dek günah üzüntüsüyle matem tutulsun? Biliyorsun ki senin kerem denizinden bir damla iki âleme de yeter. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 17.

şol sū-i aʿmāl ki ḳalem-i ḥikmet levḥ-i ḳadere yazmışdur.

Ber-feḥvā-yı(يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ)[2279] cümlesi ḳabża-i **(14)** irādetüñdedür. Luṭfūñdan dilerüz ki āb-ı ʿafv u maġfiretüñle maḥv idüp ḳalbimüzi ol seyyiʾātı ʿamele götürmekden **(15)** munṣarif ve anı daḫi bizden maṣrūf ḳıl. Elḥāṣıl irtikāb-ı seyyiʾāt ile sū-i ḳażāya mübtelā olmaḳdan ḥıfẓ idüp **(16)**

بگذاران از جان ما سوءالقضا [1-3944]

ol sūʾ-i ḳażāyı cānımuzdan geçür. Yaʿnī murġ-ı rūḥumuzı pençe-i bāzī-i ṣū-i ḳażādan **(17)** taḫlīṣ idüp ḫaṭīre-i ḳudsa uçūr. İlāhī! Sen bir ḳādir-i muḫtārsın ki bisyār u bī-şumār ḳullaruñı niçe ḳażāya **(18)** giriftār olmış iken ḫalāṣ-ı erzānī buyurup cümleden berī Yūsuf ʿaleyhisselāmı üç ḥabse mübtelā ḳılup birisinde **(19)** telef itmedüñ. Evvelā ḥabs-i çāhda Cibrīl'i enīs idüp [2280] (وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ) ḳavl-i kerīmi ile dil-şād buyurduñ.

Ṣāniyen **(20)** ḥabs-ḫāne-i Züleyḫāʾda ʿismetüñ refīḳ idüp (كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ)[2281] [mışdāḳınca][2282] ʿişmet-i Yūsufʾı iʿlām buyurduñ. **(21)** Ve ṣālişen ḥabs-i zindānda iken ber-feḥvā-yı (وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ)[2283]ʿazīz-i Mışr idüp ʿāḳıbet vālid-i mācidi **(22)** Yaʿḳūb ʿaleyhisselām ile maḥşūr ve cümle iḫvānıyla maġfūr ve mesrūr ḳılduñ.

Ey ḳerīm-i çāre-sāz! Hemçünān bu bende-i **(23)** kemterīnelerine daḫı evvelā niçe eyyām u şühūr, çāh-ı raḥm-ı māderde maḥbūs iken ṣad hezār şükr-i bī-şumār ki ber-mısdāḳ-ı **(24)**(وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ) [2284]maẕīḳ-i şikemde taẕyīʿ

[2279] Ra'd 13/39: "**Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır**. Ana Kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır."

[2280] Yûsuf 12/15: "Yûsuf'u götürüp kuyunun dibine bırakmaya karar verdikleri zaman biz de **ona**, "Andolsun, (senin Yûsuf olduğunun) farkında değillerken onların bu işlerini sen kendilerine haber vereceksin" diye **vahyettik**."

[2281] Yûsuf 12/24: "Andolsun, kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yûsuf da ona istek duyacaktı. **Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık**. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."

[2282] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

[2283] Yûsuf 12/56: "**Böylece Yûsuf'a**, dilediği yerde **oturmak üzere** ülkede **imkân ve iktidar verdik**. Biz rahmetimizi istediğimize veririz ve iyi davrananların mükâfatını zayi etmeyiz."

[2284] Mü'min 40/64: "Allah, yeryüzünü sizin için karar kılma yeri, göğü de binâ yapan; **size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan** ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır. İşte Rabbiniz Allah! Âlemlerin

itmeyüp ḥüsn-i ṣūret-i ʿināyet buyurduñ. Ve ṣāniyen ḥabs-i mehdde **(25)** muḳayyed-i ḳımāṭ iken daḫı ber-vefḳ-ı(وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ)[2285] ʿayn-ı pistān-ı māderden tefeccür eyleyen elbān-ı şefḳat ile **(26)** perverde ve ṭufūletden şebābet ü şeybūbete gelince envāʿ-ı niʿam ile terbiye idüp żāyiʿ ve telef ḳılmaduñ. Ey kerīm ü ġaffār **(27)** ve raḥīm ü settār!

Eger ḥabs-i laḥdde daḫı(فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ)[2286] niʿmetleriyle perverde ḳılup āsāyiş-i rāḥat ile Yūsuf-ı rūḥı **[462a]** **(1)** Yaʿkūb-ı şefāʿat olan ḥażret-i ḫātem-i risālet ʿaleyhi ekmeli't-taḥiyyet civārında ḥaşr idüp zümre-i ebrāra mülḥaḳ eyleseñ **(2)** kemāl-i kerem ü efḍālüñe ʿaceb midür.

Rubāʿī:

چون هست شفیع چون تو صاحب کرمی

کس را نبود در همه آفاق غمی

گر رنجه کنی از سر لطفی قدمی

کار همه عاصیان بسازی بدمی[2287] **(3)**

İlāhī, seyyidī ve mevlāyī! Ber-feḥvā-yı(رَبَّنَا اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ)[2288] ol yevm-i ʿaẓīmde **(4)** ki bilā-reyb ü gümān evvelīn ve āḫirīni cemʿ ideceksin şefīʿ-i rūz-ı maḥşer yüzi ṣuyına raḥmet ve maġfiretüñden ümīdvāruz ki **(5)** Yūsuf-ı ṣıddīḳ lisānında ümmet-i Muḥammed'e bi-ṭarīḳi'l-ḥikāye taʿlīm ve ifāde buyurılan [2289] (اَنْتَ وَلِيِّ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ **(8)** تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ) duʿāsı

Rabbi Allah ne yücedir!"

[2285] İsrâ 17/70: "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. **Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık** ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."

[2286] Vâkıa 56/89: "Fakat (ölen kişi) Allah'a yakın kılınmışlardan ise, **ona rahatlık, güzel rızık** ve Naîm cenneti **vardır**."

[2287] Senin gibi cömert bir şefâatçi varken bütün âlemde gam sahibi bir kimse bile yoktur. Lutfedip bir tek adım atarsan bütün günahkarların işini çözersin. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 23.

[2288] Âl-i İmrân 3/9: "Rabbimiz! Şüphesiz sen, hakkında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın. Şüphesiz Allah va'dinden dönmez."

[2289] Yûsuf 12/101: "Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! **Dünyada ve ahirette sen benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni iyilere kat.**"

berekātına bu kem-ter bendelerini daḫı zümre-i ṣüleḥāya ilḥāḳ ve fırḳa-i etḳıyāya **(7)** ilṣāḳ idüp eger dünyāda ve eger uḫrāda

وا مبر مارا زاخوان صفا [2-3944]

bizi iḫvān-ı ṣafā ve ḫullān-ı vefādan dūr **(8)** ve mehcūr buyurma. Beyt:

رحم آركه جمله بى ماريم

سرمايه اميد و بيم داريم[2290]

Ey hem-dem-i zārī vü enīn, zübde-i ʿulemā-i **(9)** rāsiḫīn, ḳıdve-i ʿurefā-i vāṣılīn, kāşif-i esrār-ı yaḳīn Mevlānā Celāleddīnرفع الله درجاته على اوجات العلّين [2291] **(10)** bu ebyāt-ı şerīfe ile evā'il-i sūre-i Āl-i ʿİmrān'da olan işbu āyet-i kerīmenüñ mażmūn-ı münīfün tebyīn itmişdür.

[Maṭlab: Tefsīr-i رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا]

Kemā ḳāle Teʿālā **(11)** fī-kitābihi'l-mübīn ḥākiyen ʿan temāmi ḳavli'r-rāsiḫīn

(رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ[2292])[2293]

[2290] Acı ve bağışla! Zira sığınacak yerimiz yok. Sermayemiz korku ve ümittir.

[2291] Allah onun derecelerini illiyyin makamının en ucuna yükseltsin.

[2292] Derkenar: بعد نصب بلا تزغ على الظرف واذ فى محلّ الجرّ بأضافته اليه خارج من الظّرفيّة اى بعد وقت هدايتك ايانا وقيل بمعنى أن وهب لنا من لدنك كلا الجآرّين متعلّق بِهَبْ وتقديم الأول لما مرّ مراراً ويجوز تعلّق الثانى بمحذوفٍ وهو حال من المفعول اى كاينةً من لدنك ومن الأبتداء الغاية المجازيّةِ ولدن فى الأصل ظرف بمعنى اوّل غاية زمانٍ او مكانٍ اوغيرهما من الزوات نحو من لدن زيدٍ وليست مرادفةً من عند اذ قد يكون لها فضلة وكذا لدى وبعضهم يخصّها بظرف المكان ويضاف الى صريح الزمان كما فى قوله تنتفض الرّعده فى ظهرى من لدن الظّهر الى الوجه ولاتقطع عن الأضافة بحالٍ واكثر ما تضاف الى المفردات وقد تضاف الى أن وصلتها كما فى قوله ولم تقطع اصلاً من لدن ان وليّتنا قرابة ذى رحمٍ ولاحق مسلمٍ اى من لدن ولايتنا ايانا وقد تضاف الى الجملة الأسميّة كما فى قوله تذكر نعماه لدن انت يافع والى الجملة الفعليّة كما فى قوله لزمنا لدن سألتمونا وفاقكم فلايك منكم للخلاف جنوح وقلّما تخلوهن عن من كما فى البيتين الأخيرة ابو السعود لَدُنْ لُدُن بضمّتين ولَدَنْ بفتحتين وفى لدُن خمس لغات ولَدْن بتسكين الدّال ولَدُ بغير النون (بعد kelimesi لا تزغ tarafından zarf (mefulün fih) olmak üzere mensuptur. إذ kelimesi بعد kelimesinin ona muzaf olması sebebiyle (muzafun ileyh olduğu için) mahallen mecrurdur; zarfiyyetten çıkmıştır. Anlam, "Bizi hidayete erdirme vaktinden sonra" şeklindedir. Bu kelimenin أن anlamında olduğu da söylenmiştir. وهب لنا من لدنك cümlesindeki her iki harfi cer de هب fiiline müteallıktir. Birincisinin öne geçmesi, daha önce defalarca belirtildiği sebepten dolayıdır. İkinci harfi ceri mahzuf bir müteallaka bağlamak da mümkündür. Ayrıca bu kelime, mefulden hal düşmektedir. Bu durumda ibarenin takdiri şöyledir: كائنة من لدنك "katından olan…" من harfi ceri ibtidai gayeyi mecaziyye anlamındadır. لدن kelimesi aslında zarf olup zaman, mekan veya bunların dışındaki zatların ilk hedefi, anlamında kullanılır. من لدن زيد "Zeyd tarafından…" gibi. Bu kelime عند kelimesiyle eşanlamlı değildir; zira –tıpkı لدى gibi- onun da ziyade özelliği vardır. Bazıları bu kelimenin zarfı mekâna has olduğunu, açık zaman zarfına muzaf olabileceğini şu beyti örnek göstererek söylerler:
تنتفض الرّعدة في ظهيري ... من لدن الظّهر إلى العصير
Sırtımdan ağrı iniyor,

(12) maʿlūm ola ki gürūh-ı pür-şükūh-ı müfessirīn ḳavl-i (رَبَّنَا) ʿulemā-i rāsiḫīnüñ tāmam-ı ḳullarından olmaḳ üzre[2294] (يَقُولُونَ رَبَّنَا) taḳdīrindedür **(13)** deyüp kelām-ı müsteʾnif olmaḳ iḥtimāliyle taḳdīr-i ḳūlū daḫı cāʾizdür dimişler. İżāḥ-ı kelām budur ki Ḥaḳ celle ve ʿalā bu āyet-i kerīmenüñ **(14)** mā-ḳablinde

(وَالرَّاسِخُونَ [فِى الْعِلْمِ][2295] يَقُولُونَ اٰمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا)[2296]

deyü ḳavl-i rāsiḫīni baʿdeʾl-aḫbār bu vechle olan münācātların **(15)** daḫı hikāyet idüp āyet-i muḳaddemde olan delālet ile āyet-i ṣānīyede daḫı

(يَقُولُونَ)[2297]

maḫfūz olmaḳ üzre buyurur ki: **(16)** ″ʿİlmde rāsiḫ olan aṣḥāb-ı mükāşefāt dergāh-ı ḳāżiyüʾl-ḥācātımuza duʿā ve münācāt idüp dirler ki: ″Ey bizüm

---

Öğleden ikindi vaktine kadar.

Bu kelime izafetsiz asla kullanmaz; genellikle müfred kelimelere muzaf olur. Kimi zaman أن ve onun sılasına muzaf olur. Örneği şudur:

ولم تقطع أصلا من لدن أن وليتنا ... قرابة ذي رحم ولا حق مسلم

Bizi yönetmeye başlayınca asla kesme,

Hiçbir akraba bağını ve Müslümanın hakkını.

Bu ibaredeki ilgili yerin takidiri şöyledir: من لدن ولايتك إيانا "Bize idareci olduktan sonra…"

Bazen de isim cümlesine muzaf olur. Şu örnekte olduğu gibi:

تذكر نعماه لدن أنت يافع

Gençliğinden bu yana verdiği nimetleri hatırla.

Fiil cümlesine de muzaf olur. Örnek:

لزمنا لدن سالمتمونا وفاقكم ... فلا يك منكم للخلاف جنوح

Bizimle anlaştığınızdan beri anlaşmanıza sadık kaldık,

Sizin de hilafa bir meyliniz olmasın.

Son iki örnekte görüldüğü gibi, nadir olarak da من harfi ceri olmadan kullanılır.

لدن kelimesi; لَدُنْ, iki zamme ile لُدُنْ, iki fetha ile لَدَنْ, dal harfini sakin yaparak لَدْنْ ve nun harfi olmadan لَدُ şeklinde beş farklı şekilde kullanılır.)

[2293] Âl-i İmrân 3/8: "(Onlar şöyle yakarırlar): "Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin."

[2294] Âl-i İmrân 3/16-17: (Bunlar), "**Rabbimiz**, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru" **diyenler**, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir.

[2295] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2296] Âl-i İmrân 3/7: "O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. **İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler.** (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar."

[2297] Âl-i İmrân 3/16-17: (Bunlar), "Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru" **diyenler**, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir.

Rabb **(17)** ve mūcidümüz! Biz ḳullaruña hidāyet idüp āyāt-ı muḥkemāt ve müteşābihāta īmān ve teʾvīl-i ṣaḥīḥa rıżā-yı şerīfüñ üzre **(18)** fehm ü iẕʿān ʿināyet ḳılduḳdan soñra müteşābihe ittibāʿ ve teʾvīl-i ġayr-ı ṣaḥīḥ ile bizüm ḳalblerimüzi nehc-i Ḥaḳḳʾdan munḥarif ḳılma. **(19)** Ve kendü ʿindüñden bir ʿilm-i ledünnī-i erzānī buyur ki āyāt-ı müteşābihātuñ teʾvīl-i ṣaḥīḥine ol ʿilm ile ʿārif olalum. Zīrā muḥaḳḳaḳdur ki **(20)** vehhāb ve keşīrü'l-ʿaṭā ancaḳ sensin."

كما قال بعض المحقّقين فى هذه الآية فذكر الى الهدى مطلقاً غير مقيّدٍ بلفظٍ آخر **(21)** مخصّص له بشيءٍ آخر دون شيءٍ فهو حينئذٍ هدىً الى معرفة المتشابهة والى اليمان بالكتاب كلّه وكلّ ما يعبّر عنه بالهدى **(22)** من ساير الخيرات فصحّ انّه هداهم الى تأويله فهم يسألونه (رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً) لاعن استحقاقٍ **(23)** (اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ)ومثل هَولآء اولى من استجاب الله دعاء ومن وهبه الله من لدنه رحمة فهو كما قال تعالى **(24)** عن صاحب موسى (اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا) ومن علّم من الله علماً لدنّياً فهو لا يجعل معه فكيف لا يعلم المشاهدة **(25)** وامّة بما علّمه الله سبحانه وتعالى امّا قول ربّنا مستأنف[2298]

Ve ḳūlū ile muḳadder olursa ḥażret-i Ḥaḳ ve feyyāż-ı muṭlaḳ **(26)** ʿulemā-i rāsiḫīn ve ʿibād-ı müʾminīne kemāl-i faẓlından taʿlīm-i duʿā idüp buyurur ki: "Ey benüm müʾmin ve muvaḥḥid ḳullarum! Benüm dergāh-ı ʿizzetüme **(27)** bu vechle tażarrūʿ ve duʿā ḳıluñuz kim rabbenā ey bizüm perverdigārumuz

(لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا)[2299]

biz ḳullaruña muḥkemāt ve müteşābihāta **[462b] (1)** īmān ve mūcibi ile ʿamele ṭāḳat hidāyet ve iḥsān itdükden soñra ḳalblerinde zeyġ u zelel olan yehūd u neṣārā ve ʿaḳīdelerinde **(2)** fesād u ḫalel olan ehl-i bidaʿ ü hevā gibi

[2298] Bazı araştırmacı alimler bu ayet hakkında şöyle demiştir: Allah Teala hüda kelimesini başka bir lafızla kayıtlamadan, herhangi bir şeyle anlamını daraltmadan zikretmiştir. O zaman bu kelimenin anlamı müteşabih olanı bilmeye de, Kitab'a tümüyle iman etmeye de eriştiren olabilir; diğer hayırlardan hidayet diye bilinen her şey olabilir. Bu durumda o, onları Kitab'ın teviline ulaştırmıştır diye anlamak mümkündür. Onlar, şu sözlerle ondan isterler: "Rabbimiz, bize tarafından rahmet ver." Bu bir rahmettir, kazanılmış bir hak değildir. "Sen tövbeleri kabul edensin." Buna benzer dualar, Allah'ın icabeti bakımından daha iyidir. Allah'ın tarafından rahmet verdiği kimse, Hz. Musa'nın arkadaşı hakkında Allah'ın şöyle demesine benzer: "Tarafımızdan ona bir rahmet verdik. Katımızdan ona bir ilim öğrettik." Kime Allah Teala, katından bir ilim verirse o kimse bu ilimle cahil kalmaz. O halde, Allah Teala ve sübhanehü ona bildirmesine rağmen, Kitab'ın müteşabih ve anası olan ayetleri nasıl anlayamaz? ربنا sözü istinaf cümlesidir.

[2299] Âl-i İmrân 3/8: "(Onlar şöyle yakarırlar): "Rabbimiz! **Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme.** Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin."

bizüm ḳalblerimüzi daḫı dīn-i Ḥaḳ ve rāh-ı sedāddan döndürmeyüp şevā'ib-i eşi‟a-i fāniye ile **(3)** ālūde ḳılma. Ve yā rabbenā! Bize kendü ḥażretüñden raḥmet-i ʿaẕīme ʿaṭā' ḳıl. Zīrā taḥḳīḳ ü taḥḳīḳ-i bī-bedel ve bilā-ʿivaż ʿaṭıyyāt-ı keşīre **(4)** iʿṭāsı saña maḫṣūṣdur.” ʿİlm-i şerīfe ḫafī olmaya ki ehl-i sünnet ve cemāʿat ehl-i iʿtizāla bu āyet-i kerīme ile iḫticāc idüp **(5)** izāġa ve hidāyet-i bi-külliyetihā Ḫudā'ya iżāfet ile ḫalḳ-ı ʿālem-i maḳhūr yed-i ḳudret olduġın iṣbāt itmişlerdür. Muʿtezile daḫı izāġa **(6)** ḫod cevr ve ẓulmdür. Ve Ḫudā'ya vācib olan fiʿl-i aṣlaḥdur. Pes, bu āyetde olan izāġayı teʾvīle ṣarf vācibdür deyüp **(7)** ḳalv-i mercūḥların teʾyīd ve tercīḥ içün [2300](فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ) ḳavl-i kerīmini kendülere ḥüccet olur zaʿmıyla ḳavl-i mezbūrda **(8)** ibtidāʾ-i zeyġ maḫlūḳdan olduġı muṣarrāḥdur deyüp baʿżı tevcīh ve teʾvīle meyl ve inḥirāf itmişlerdür. Ve ʿulemā-i ehl-i sünnet bunları redd idüp **(9)** bu vechle cevāb virmişler ki baʿīd degüldür ki Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā ibtidāʾen anlaruñ ḳalblerini izāġa ve taḥrīf idüp feʿinde ẕālikeʾl-izāġa **(10)** zeyġ-i evvelüñ üzerine anuñ ġayrı bir izāġa daḫı tertīb idüp eger evvel eger ṣānī Ḥaḳ celle ve ʿalānuñ īcādı olup **(11)** bu iki āyet miyānında münāfāt olmaz.

Bu cevāb daḫı vechedür ki yehūd ve neṣārā ve ehl-i bidaʿ ve hevā, ṭaraf-ı bāṭıla meyl murād **(12)** itdükde Allāh sübḥānehū ve Teʿālā daḫı fiʿl-i zeyġi ḫalḳ ile anlaruñ ḳalblerin izāġa ḳıldı. [2301](بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا) Ḳavlinde daḫı ḳalbde ḥāṣıl **(13)** olan ihtidāʾ ḫalḳ-ı Ḫudā olduġına taṣrīḥ vardur. Ve Ḥaḳḳ celle ve ʿalānuñ nefsine izāġa nisbetinden cevr ü ẓulm ve isnād-ı ḳubḥ ile **(14)** ẕemm lāzım gelmez. Zīrā Ḥaḳḳ'a iżāfet olınān izāġa ḫalḳa mużāf olan izāġa gibi degüldür. Aña binā'en ki maḫlūḳdan ṣudūr iden **(15)** izāġa fiʿldür. Fiʿl-i izāġa ise bi-nefsihi zeyġ olmaġla meẕmūmdur. Ammā Ḥaḳḳ'dan olan izāġa fiʿl-i zeyġ olmayup belki fiʿl-i zeyġ-i ḫalḳdur. **(16)** Fiʿl-i zeyġ-i ḫalḳ ise zeyġ olmaz.

[2300] Saf 61/5: “Hani Mûsâ kavmine, “Ey kavmim! Allah'ın size gönderdiği peygamberi olduğumu bilip durduğunuz hâlde, niçin bana eziyet ediyorsunuz?” demişti. **Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini (doğru yoldan) saptırdı.** Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”

[2301] Âl-i İmrân 3/8: “(Onlar şöyle yakarırlar): “Rabbimiz! **Bizi hidayete erdirdikten sonra** kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin.”

كما قيل وخلق الزيغ ليس بزيغٍ وان كان فعله زيغاً فيدلّ الآية على انّ الله تعالى خالق الزيغ **(17)** والضّلال واجيب فى مسألة الاصلح انّه لو لم يكن الله تعالى الاصلح فى الدّين حال ما فعل بالعباد هوا لاصلح لهم فى الدّين هو الاصلح لهم فى الدّين **(18)** لم يكن لهذا الدّعاء معنىً لأنّ الازاغة اذا كانت اصلح فى الدّين فهو بقوله ربّنا لا تزغ يدعو بأن يجور بمنع الاصلح عنه وان **(19)** لم تكن الاصلح فى الدّين فهو يدعو بأن لا يجور لأنّ الاصلح اذا كان واجباً بحيث يصير جائراً بتركه والله تعالى منزّه عن ان يوصف **(20)** بالظّلم فالدّعاء لفعل الجور او الامتناع عنه يكون محالاً والله الموفّق[2302]

Ve bilcümle ehl-i iʿtizāli tebkīt ve ilzām içün daḫı niçe vücūh ile **(21)** cevāblar virilüp ṭarīḳ-i ṣavābdan zāyiʿ olduḳların beyān itmişlerdür velākin bi'l-külliye ṣadedden ḫurūc lāzım gelmeye deyü cümlesi taḥrīr **(22)** olınmadı.

Tafṣīlin murād idenler *Tefsīr-i Māturīdī* ve *Kebīr-i Rāzī* ve kütüb-i kelāmiyyeye mürācaʿat eylesünler. Ḥāṣıl-ı kelām ey müstemiʿ-i nīk-fehām! **(23)** Eger izāġa ve eger bidāyet yed-i ḳudretde olduġı-çün ḥażret-i zübde-i kā'ināt ve mefḫar-ı mevcūdāt ʿaleyhi ekmeli't-taḥiyyāt **(24)** ekṣer evḳātda dergāh-ı mücībü'd-deʿavāt[2303] يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلى دِينِكdeyü münācāt iderlerdi. Mervīdür ki ṣaḥābe-i kirām **(25)** Resūl ʿaleyhisselāmuñ bu duʿāyı bisyār itdügüñ isitmāʿ idüp sırr u ḥikmetinden ḫaber-dār olmaḳ içün istifsār itdiler ki: **(26)** "Ey ḥabīb-i perverdigār! Biz ḫod bi-ḥamdillāhi'l-meliki'l-cebbār ṣıdḳ u ḫulūṣ ile vaḥdāniyyet-i Ḥaḳḳ'a ve senüñ risāletüñe īmān ve iḳrār **(27)** idüp her ne ki iblāġ buyuruldıysa bī-tereddüd ve bī-inkār ḳabūl ve mūcebiyle ʿamele meşġūl iken yine bizüm ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ'da ʿadem-i ṣebātımuzdan **[463a] (1)** ḫavf olınur mı ḥażret-i şefīʿü'l-ümem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ey neʿam deyüp sebeb-i ḫavfı beyān içün buyurdılar ki:

[2302] Nitekim şöyle denilmiştir: Sapkınlığı yaratmak sapkınlık değildir. Onu fiile dökmek sapkınlık olsa bile bu değişmez. Bu bakımdan ayet, Allah Teala'nın sapkınlık ve dalaleti yarattığını ifade etmektedir. Aslah meselesine şöyle cevap verilmiştir: Allah Teala'nın dini açıdan kullarına en uygun olanı (aslah) yapmasına rağmen, dini açıdan en uygun olanı yaratması gerekmiyorsa bu duanın bir anlamı kalmaz. Çünkü saptırmak dini açıdan en uygun olan ise o zaman kişi (ربنا لا تزغ diye dua ederken) en uygun olanı ondan almak suretiyle ona zulmetmesini istemektedir. Eğer saptırmak dini açıdan en uygun değilse o zaman da kişi bu duayı yaparken zulmetmemesini istemiş olur. Çünkü en uygun olanı yapmak, terk etmesi halinde adaletsiz olacak derecede Allah'a vacip ise Allah Teala zalimlikle nitelenmekten münezzehtir. Şu halde onun zulmetmesi veya bundan kaçınması için dua etmek de Allah Teala için söz konusu olamaz. Hidayete ulaştıran Allah'tır.

[2303] Ey kalpleri evirip çeviren; kalbimi dinin üzere sabit kıl. Ebû Dâvud et-Tayalisî, **Müsned**, Cilt: 3, s. 181; Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Cilt: 3, s. 181.

إِنَّ قُلُوبَ **(2)** بَنِي آدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ عي قيمه ان شاء ويزيغه ان شاء والميزان بيد الرّحمن تعالى يرفع اقواماً **(3)** ويضيع آخرين روى إِنَّ قَلْبَ ابْنِ آدَمَ مِثْلُ الْعُصْفُورِ يَتَقَلَّبُ فِي الْيَوْمِ سَبْعَ مَرَّاتٍ[2304]

İmdi ḳalb-i ādem-i cānib-i īmāna **(4)** meyl itmege nice ṣāliḥ ise cānib-i küfre daḫı meyl itmege ṣāliḥdür. Ammā mādām ki bir dāʿiye ve irādet ḥudūṯe gelmeye. Ḳalb daḫı **(5)** eḥad-ı cānibeyne meyl itmek mümteniʿ ve muḥāldür. Her dāʿiyenüñ ise ḫālıḳ ve mevcūdı ol ḳādir-i müteʿāldür. Pes, eger ol dāʿiye-i **(6)** muḥdeṯe dāʿiye-i küfr ise ḫiẕlān ve izāġa ve eger dāʿiye-i īmān ise tevfīḳ ü hidāyetdür. Bu taḳdīrce Allāhu aʿlem ve resūlühü ḥadīṯ-i şerīfde **(7)** vārid olan ışbaʿīn ile murād ol iki dāʿiyelerdür. Pes, her ḳanḳısınuñ ḥudūṯ ve teʾṯirini ġayr-ı muḥdeṯ ve bilā-müʾeṯṯir tecvīz olınsa **(8)** el-ʿiyāẕü billāh nefy-i ṣāniʿ lāzım gelür. Ve eger ḳabīḥ ve eger ḥüsn cümlenüñ ḫālıḳını vāḥid bilmese veyāḫūd ʿabd fiʿlünüñ ṣāniʿidür **(9)** dise müşrik olup القدرية مجوس [2305] هذه الامة fırḳasına lā-ḥaḳ olur. Felihāẕā ʿilmde rāsiḫ olan erbāb-ı hidāyet **(10)** ve ehl-i sünnet ve cemāʿat muḥkemāt ve müteşābihāta īmān ile ḳalbleri Ḥaḳḳ'a meyl itdükden soñra ṭarīḳ-i müstaḳīmde **(11)** ṯābit-ḳadem olmaġ-içün İlāhī! Bizi bāṭıla meyl itdürme deyü tażarruʿ ve duʿā itdiler.

Ve mālāyenbaġīden ḳalbi taṭhīr māyenbaġī ile tenvīrden **(12)** muḳaddem olmaġ-ile aṣḥāb-ı keşif ü yaḳīn evvelā ḳalbleri cānib-i ebāṭīle münḥarif ve semt-i ʿaḳāʾid-i fāsideye munṣarif **(13)** olmamaḳ içün Rabb ü muʿīnden meded ü ʿināyet recāsından soñra(وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً)[2306] deyüp ḳalbleri envār-ı **(14)** maʿrifet ile münevver ve ḳuvāları envār-ı ṭāʿat ile müzehher olmaḳ istidʿāʾ ḳıldılar. Ve bilcümle tenkīr-i raḥmetde envāʿ-ı raḥmete şümūl **(15)** olduġı cihetden dünyāda ṣıḥḥat-i beden ve rāḥat u emn ile suhūlet-i esbāb-ı maʿīşet ve suhūlet-i sekerāt-ı mevt **(16)** ve suhūlet-i suʾāl-i ḳabr ve

[2304] Âdemoğlunun kalpleri Rahman'ın iki parmağı arasındadır; dilerse onu doğru yola iletir, dilerse saptırır. Mizan da Rahman'ın elindedir; kimi toplulukları yükseltir, kimilerini de alçaltır. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 11, s. 130; Müslim, "Kader" 17. Âdemoğlunun kalbinin, günde yetmiş kere dönen serçe gibi olduğu da rivayet edilmiştir. Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl**, Cilt: 1, s. 242.

[2305] Kaderiye (mezhebinin müntesipleri), bu ümmetin Mecusileridir.

[2306] Âl-i İmrân 3/8: "(Onlar şöyle yakarırlar): "Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. **Bize katından bir rahmet bahşet**. Şüphesiz sen çok bahşedensin."

suhūlet-i ḥisāb ve tercīḥ-i ḥasenāt ve duḫūl-i cennāt ve eṣnāf-ı mevāhib ve ʿaṭıyyāt temennā itdiler. **(17)** Āh ey sā'il-i faẓl-ı Ḫudā! Hibe ve ʿaṭā ḫod şaṭrine münḳasim olup bir ḳısmı bā-ʿivaż olan iʿṭā' ve bir ḳısmı bilā-ʿivaż kerem-i maḥż **(18)** olan ʿaṭā'dur ki Ḥaḳḳ'dan ġayrıdan mutaṣavver degüldür. Zīrā Beyt:

نه در بخشش اش اشتباه عوض

نه بخشا يشش مبتنى بر غرض[2307]

(19) Pes, bī-tevaḳḳuʿ-i ʿivaż maḥż-ı iḥsān u feyż ol vehhāb u ġanīye muḫtaṣṣ olduġını tenbīh ve te'kīd içün lafẓ-ı raḥmet **(20)** minledünke ḳavline ḳayd ile buyurur ki: "Ey ʿaceze vü mesākīn! Benüm ʿaṭā' ve raḥmetümi ʿamel muḳābelesinde taṣavvur itmeyüp **(21)** belki maḥż-ı ʿināyetümden idügün tedebbür ve ʿacz ü ḳuṣūruñuzı tefekkür eyleyesiz." Nitekim bu maʿnāyı te'kīd içün ol ḫurşīd-i **(22)** āsumān-ı hidāyet ve bedr-i münīr-i semā'-i şefāʿat ʿaleyhi aṭyebü't-taḥiyya buyururlar ki:

سَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا، فَإِنَّهُ **(23)** سَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا، فَإِنَّهُ لَنْ يُدْخِلَ الْجَنَّةَ أَحَدًا عَمَلُهُ. قَالُوا وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ وَلَا أَنَا، إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللهُ بِرَحْمَةٍ[2308]

İlāhī, seyyidī ve mevlāyī! Ol **(24)** dürr-i ḥoḳḳa-i ḥaḳīḳat ve müşk-i nāfe-i ṭarīḳat böyle diyecek bu ümmet-i żaʿīfede ne ṭāḳat ve liyāḳāt vardur ki taḳṣīrāt ile **(24)** olan ṭāʿati mūcib-i cennet ve anuñla kendümüzi müsteḥaḳḳ-ı raḥmet zaʿmında olavuz.

Beyt:

طاعت ناقص ماموجوب غفران نشود

راضيم گر مدد علّت عصيان نشود[2309] **(25)**

[2307] Onun ihsanında karışıklık talebi veya bir garez olmaz.
[2308] "Mutedil bir şekilde ve en iyisine yakın ibadet edin. Amellere verilen sevaplarla sevinin. Çünkü kimseyi ameli asla cennete sokamayacaktır." Orada bulunanlar, "Sen de mi, ey Allah'ın Rasulü" diye sorunca "Evet, ben de. Fakat Allah beni rahmetiyle korumuştur." dedi. Müslim, "Sıfatü'l-Kıyame" 78.
[2309] Bizim noksan ibadetimiz bağışlayışa vesile olamaz, o yüzden yardımın isyana sebep olmamasına

Ey muʿīn ü kerīm ve ġafūr u raḥīm! Ümīddür ki bu ḳullaruñı ʿamelini görenlerden ve bu vādī-i **(26)** hicrānda maḫẕūl olanlardan itmeyüp her ne iḥsān ki idersen kendü faẓluñdan ʿināyet buyur. Kemā ḳāle Caʿferi’ṣ-Ṣādıḳ **[463b] (1)** raḍıyallāhu ʿanh:(رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا) [2310]

ای لا تجعلنا مع اعدایك مجتمعین فی بوادئ مجرانك فأنّ مرادهم نارك ومرادنا نورك[2311]

(2) Rubāʿī:

یک ذرّه هدایت تومی باید و بس

یک لحظه حمایت تومی باید و بس

تردامنی این همه سرگردان را

باران عنایت تومی باید و بس[2312]

(3) İlāhī! Rü’yet-i ʿamel ḫod ḳayd-bend-i selāsil-i enāniyyet olan bī-idrāklerüñ cehl ü ḥamāḳatleridür. Dergāh-ı eḥadiyyetüñden recā **(4)** ve temennāmuz budur ki engüşt-i celāl ve cemālüñ miyānında kerdende olan dil-i āvāremüze esrār-ı maġrifet ve envār-ı muḥabbetüñ hidāyet **(5)** itdükden soñra enāniyyete meyl ile leẕẕāt-ı üns ve vaḥdetden mehcūr ḳılmayup tecellī-i ẕātuñdan bir ceẕbe-i tāmme ve raḥmet-i ḫāṣṣa ifāża **(6)** buyur ki pāy-ı taʿayyünātda olan iġlāl-i taʿalluḳāt saṭavāt-ı ʿışḳuñla küsiste olup silsile-i şevḳuñla ḳalb-i mecbūrumuzı **(7)** bi-men ve mā ḥarīm-i vaḥdete keşīde ḳıl. Maġribī:

مرا ز من بستان دلبر از جذبه خویش

که نیست هیچ حجابی مرا چو من در پیش

---

da râzıyım. Bahâeddin el-Âmilî, **el-Keşkül**, s. 439.

[2310] Âl-i İmrân 3/8: “(Onlar şöyle yakarırlar): “**Rabbimiz!** Bizi hidayete erdirdikten sonra **kalplerimizi eğriltme.”** Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin.”

[2311] Yani, bizleri ayrılık çöllerinde düşmanlarınla bir arada bırakma. Zira onların muradı senin ateşin iken bizim muradımız senin nurundur.

[2312] Senin hidayetinden bir zerrecik bile yeter artar/ Senin bir an bile himaye edişin kişiye kâfî gelir/ Bu başı dönmüş herkesin günahkarlığına/ Senin yardım yağmurun yeter de artar. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 17.

مرا ز سوی من و کاینات با خود کش **(8)**

گزرآن طرف همه نوشت و این طرف همه نیش

طریق فقرو فنا را بمن نما که بود

طریق فقرو فنا بهترین ره درویش[2313] **(9)**

İlāhī, seyyidī ve mevlāyī! Sālikān-ı rāh-ı hidāyetüñ pīş-rev ve rehberi İmām Ḳuşeyrī bu āyet-i **(10)** kerīme ile mühtedī olduġı edʿiye-i müstecābede bu faḳīrlerüñ daḫı dāḫil ve ol devlete nāʾil ḳılmaḳ faẓl u iḥsānuña emr-i sehldür. **(11)** Ve ol duʿā budur ki Ḳuşeyrī münācāt ḳılur:

ای ربّنا وخالقنا ومربّینا وهادینا لا تزغ قلوبنا عن صراطك المستقیم **(12)** باستیلاء هوانا وغلبات شهواتنا وظلمات طبایعنا وطباعنا بعد اذ هدیتنا الی حضرة جلالك ونوّرتنا **(13)** بانوار جمالك حتّی سمعنا بلبّ اسماعنا لبّ التّنزیل وابصرنا بلبّ ابصارنا لبّ التأویل وتذکّرنا بلبّ عقولنا **(14)** لبّ علوم علّمتنا فی المیثاق کما ازغت قلوبنا بعد اذ هدیتنا فی المیثاق الی شهود شواهد جمالك واستماع مقالك **(15)** وحسن اجابة سؤالك وافضت علینا من سجال نوالك وفیض فضلك وافضالك فحجبت بشهودنا عن شهودك **(16)** ووجودنا عن وجودك وبتفقّدنا عن تفقّدك وغیّبتنا بنا عنك وبأوصافنا عن اوصافك **(17)** وبذواتنا عن ذواتك وهب لنا من لدنك رحمةً تجذّبنا من لدنّا الی لدنك وتفنینا عنّا بك وبصفاتك عن صفاتنا **(18)** وبذاتك عن ذواتنا آمین آمین بحرمة سیّد المرسلین[2314]

[2313] Ey sevgili! Kendi cezbenle beni benden al.
Zira benim önümde benden başka hicâp yoktur.
Beni benden al ve kâinata doğru çek.
Zira o taraf hep rahatlık, bu taraf ise eziyettir.
Fakr ve fena yolunu bana göster, zira bu yol derviş için en iyi yoldur. Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî**, s. 239.

[2314] Ey rabbimiz, yaratıcımız, terbiye edenimiz, kalplerimizi, hevamızın onları ele geçirmesiyle, şehvetlerimizin galip gelmesiyle, mizaç ve huylarımızın karanlığa gömülmesiyle, cemalinin huzuruna hidayet ettikten ve cemalinin nuruyla nurlandıktan sonra senin doğru yolundan saptırma. Öyle ki, Kuran'ın özünü öz bir duyumla işittik; tevilin özünü öz bir görmeyle gördük, misakta (kullarından söz aldığı gün) bize öğrettiğin ilimlerin özünü akıllarımızın özüyle hatırladık. Nitekim misak günü kalplerimizi cemalinin şahitlerini müşahede etmeye, sözünü dinleme şerefine, senin sorularına icabet etmenin güzelliğine eriştirdikten sonra saptırmıştın; üzerimize peş peşe faylaları, fazlının feyzini yağdırdın. Böylece bizim şühûdümüzle senin şuhûdünü örttün, bizim varlığımızı senin varlığından, sevgimizi sevginden engelledin. Bizi kendinden gaib alemine gönderdin. Kendi zatından ve özelliklerinden bize verdin. Bize katından bir rahmet ihsan eyle ki, o rahmet bizi bizim katımızdan senin katına çeksin, kendimizden fani olup sende var olalım, kendi sıfatlarımızdan kopup senin sıfatlarına gelelim, kendi zatımızdan ayrılıp senin zatına ulaşalım. Gönderilmişlerin efendisi

Āh kim bu gūne duʿāya iştiġāl ḫod şol ehl-i kemālüñ veẓāʾif-i **(19)** aḥvālidür ki mevāhib-i Ḥaḳḳ'a ġāyet ve meṭālib-i ʿuşşāḳa nihāyet olmaduġına ʿārif olmamaġla hīç bir maḳāmda ārām itmeyüp **(20)** ol ẕü'l-celāli ve'l-ikrām mine'l-ezel ile'l-ebed nice vehhāb ise ol ṭālibān-ı ilāhī daḫı ile'l-ebedü'l-ābad cūyende-i ḥażret-i **(21)** vehhāb olurlar. ʿAcabā ey faḳīr-i bī-çāre, derd-mend-i āvāre sen daḫı ol zümrenüñ rişte-i ḳaṭārına muntaẓam olmaḳ **(22)** müyesser midür?

مشوای عاصی بی چاره نومید

که چون پیدا شود اشراق خورشید

اگر افتد بقصر پادشاهی

هم افتد نیز بَر کنج کدامی **(23)**

کسی کوبرهنه است امروز در راه

دروبه تابد آن خورشید درگاه[2315]

Neşr: Āh yā enīsü'l-müştāḳīn! **(24)** Keremüñden bize vuṣlatuñ erzanī ḳılup āteş-i fürḳatüñe yaḳma ki

تلختر از فرقت تو هیچ نیست [3945-1]

hīç senüñ fürḳatüñden **(25)** telḫ-ter bir nesne yoḳdur.

بی پناهت غیر پیچاپیچ نیست [3945-2]

---

hürmetine amin, amin…

[2315] Ey bîçâre günahkâr! Ümitsiz olma. Elbet güneşin aydınlığı ortaya çıktığında
Hem padişahın sarayına hem de dilencinin köşesine vurur.
Bugün yolda çıplak halde yürüyen kimseye o güneşten daha iyi vuracaktır. Şeyh Ferîdüddîn Attar-ı Nîsâbûrî, **Esrârnâme**, s. 80.

Senüñ ḥıfẓ u penāhuñsız ṭolaşmaḳdan ġayrı degüldür. **(26)** Yaʿnī mādām ki senüñ ceẕbe-i hestī-i sözüñ bu taʿayyün-i mevhūmı ifnā vü iʿdām itmeye kendü saʿy ve ictihādımuz ile pīç-ā-pīç enāniyyetden **(27)** ḫalāṣa mecāl olmaz. Eyvāh u dirīġ kim

رخت ماهم رخت ما راهزن [3946-1]

bizüm raḫt-ı taʿayyünātımuz raḫt-ı muvāṣalātımuzuñ yoluñ urup **[464a] (1)**

جسم ما مرجان ما را جامه کن [3946-2]

muḳteżayāt-ı cismāniyyemüz ḳāmet-i rūḥāniyyemüzde olan ḥalel-i müdānātı ḫalʿ itmişdür. Elḥāṣıl **(2)** kendü vehm ü taʿayyünimüz kendümüze żarar-ı maḥż olup iṣbāt-ı mükevvenāt ve māsivāya iltifāt ile devlet-i sermedī-i ḥayātdan **(3)** dūr olmışuzdur. Āh ey ḳādir ü cabbār ve fāʿil-i muḫtār!

دست ما چون پای ما را میخورد [3947-1]

Çünki bizüm pāy-ı himmet ve ḳadem-i **(4)** ʿazīmetimüzüñ ākili dest-i maʿṣiyetimüzdür.

بی امان تو کسی جان چون برد [3947-2]

Senüñ ḥıfẓ u emānuñ olmaduḳça bir kimesne **(5)** cānı mehālik-i ḍalāletden niçe ḫalāṣ ider ki rāh-ı hestīde ḫod āfet-i bisyār ve her bir menzilde ṣad hezār meḫāfet-i bī-şumār **(6)** vardur. Pes, eger envār-ı āfitāb-ı eḥadiyyetüñ ẓılāl-i keṣerātı izāle ve bedreḳa-i ceẕebāt-ı ʿināyetüñ ṭarīḳ-ı emn ü rāḥat-ı vaḥdeti **(7)** delālet itmezse dārü'l-emān-ı vuṣlata varmaġa kimüñ ḳudreti vardur?

ور برد جان زین خطرهای عظیم [3948-1]

Ve farż **(8)** idelüm ki bir kimesne eger mesālik-i beşeriyyetde olan mehālik-i ʿaẓīme-i maʿṣiyetden cānı ḫalāṣ idüp ṭāʿat-ı keṣīre **(9)** taḳdīm itmiş olsun mādām ki tehlike-i vücūddan necāt bula

برده باشد مایهٔ ادبار و بیم [3948-2]

ol ḳayd-bend-i vücūd-ı ʿadīm **(10)** māye-i edbār u bīm iletmiş olur. İmdi hīç-kes kendüligiyle bed-baḫtluk ḫavfından ḫalāṣ olmaz. Maġribī daḫı ne ḫūb dimişdür.

Şiʿr:

چه گونه یک قدم از خویشتن نهم بیرون **(11)**

که هست هستئ من سدّ راهم از پس و پیش

من از تو نبودم بهیچ وجه ولی

فکند دور مرا از تو عقل دور ایدیش

تو بانی زمنت انفصال ممکن نیست **(12)**

کسی چگونه شود منفصل ز سایه خویش

چو سایه توأم ای مغربی برون ز تو نیست

که هم تو درد و دوایی وهم تو مرهم و ریش[2316] **(13)**

Ey müstemiʿ-i esrār-ı Meṯnevī! Baʿżı nüsaḫda bürde ḍamm-ı bā'i ʿArabī ile olmayup feṭḥ-i bā'i Fārisī ile **(14)** perde vāḳiʿ olmışdur. Bu taḳdīrce bir maʿnā-yı laṭīf daḫı çehre-güşā olur ki mādām ki sā'iḳ-i ceẕbe-i raḥmāniyye ve ḳā'id-i **(15)** ʿināyet-i sübḥāniyye sāliki, ḳuyūd-ı taʿallüḳāt-ı tekvīniyyeden āzād ve dārü'l-emān-ı cennāt-ı ẕāta idḫāl ile dil-şād itmeye. **(16)** Eger kendü ictihādıyla müştehiyāt-ı cismāniyyeden ḫalāṣ ve cānı mertebe-i melekiyyetde

[2316] Nasıl kendimden dışarı bir adım atayım? Benim kendi varlığım önden ve arkadan bana bir engeldir. Ben hiçbir şekilde senden uzak değilim ancak bu uzağı düşünen akıl beni senden uzağa attı. Sen benimlesin, ayrı olman mümkün değildir. Bir kimse kendi gölgesinden nasıl ayrı olabilir? Ey Mağribî! Ben senin gölgen gibyim. Senin dışında değilim. Sen kendine hem dert, hem devasın; hem yara hem de merhemsin. Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî**, s. 239-240.

şeref-i iẖtiṣāṣ daḫı bulursa **(17)** aña hātif-i ceberūt وجودک ذنب لایقاس علیه ذنب[2317] آخر ʿitābın idüp henūz sürādeḳāt-ı lāhūtiyyeden **(18)** mesāmiʿ-i kemāliyye-i insāniyyesine (اَلَّا تَخَافُوا)[2318] ẖiṭābı müjde-resān olmaġla lā-cerem maḳām-ı havf ve heybetde ḳalup **(19)(وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا)** [2319]saʿādetine nā'il ve

(اَلَا اِنَّ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ)[2320]

zümresine dāẖil olmayup **(20)** pes-mānde-i perde-i ẖavf ve edbār olur. Zīrā ẖavf u ẖaşyet ve dehşet ü vaḥşet ṣıfāt-ı imkāniyyedendür. **(21)** Ṣıfāt-ı ẖulḳiyye ẖod muḥdeṯātdan olduġı cihetden ḳadīme vuṣlat mümteniʿ ve muḥāldür. Mertebe-i vuṣūl-i ile'ẕ-ẕātda ise **(22)** umūr-ı müteḳābile bi-külliyetihā mefḳūde olupاذاقران الحديث بالقديم لمينق اثره[2321] bu maʿnāyı mübeyyendür. Pes, **(23)** ṣıfāt-ı beşeriyye ve umūr-ı müteḳābileyi refʿ ü izāle nār-ı ceẕebāt ve tecellī-i ẕātdan ġayruñ kārı degüldür. Maġribī ne ẖūb dimişdür.

Şiʿr:

دلی که آینه روی شاهد ذاتست **(24)**

برون ز عالم نفی و خهان اثباتست

مقام آنکه نباشد مقیم هیچ مقام

و رای منزلت و رتبه و مقاماتست **(25)**

[2317] Senin varlığın, başka bir günahın ona kıyas edilemeyeceği bir günahtır.
[2318] Fussilet 41/30: "- Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: "**Korkmayın**, üzülmeyin, size (dünyada iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin!"
[2319]Âl-i İmrân 3/97: Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. **Oraya kim girerse, güven içinde olur.** Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)
[2320] Yûnus 10/62: "Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de."
[2321] Hades, kıdem ile temas edince hiçbir izi kalmaz.

کسی که هیچ ندارد زنار و نور خبر

و رانه بیم و نه امّید نار و جنّاتست[2322]

(26) İmdi benüm rūḥum! Çünki ẕāt-ı eḥadiyyet tecellī ile maḥv-ı rüsūm-ı taʿayyünāt idüp rāh-ı rüsūm u ʿādātda ḳalanlar anlaruñ **(27)** faḳdi cümle-i ḥālāt itdüġün bilmezler. Ve dü cihānı serteser itseler ol maḥv-ı biʾẕ-ẕātuñ nām u nişānın bulmazlar. Pes, ol **[464b] (1)** mefḳūduʾl-vücūdlara ne ḫavf ḳalur ne recā. Ve mādām ki bu ṣafvet ve sırr-ı vaḥdet rū-nümā olmaya ne vuṣlat olur **(2)** ne liḳā.

زانکه جان چون واصل جانان نبود [1-3949]

Aña bināʾen ki cān-ı sālikān çünki vāṣıl-ı cānān olmadı. Müşāhede-i **(3)** cemāle çeşm-i bīnādan maḥrūm ḳalup

تا ابد با خویش کورست و کبود [2-3949]

tā ebedī kendüligiyle kūr-ı kebūd ve nār-ı fürḳatde **(4)** maṭrūd u merdūddur. Rubāʿī:

دردا که دلم واقف آن راز نشد

جان نیز دمی محرم دمساز نشد

پر غصّه بود ورای آن درد و جهان

(5) کین چشم فراز رفت وآن باز نشد[2323]

Āh ey raḥīm ü raḥman ve kerīm ü sübḥān ve reh-nümā-yı güm-geştegān!

چون توندهی راه (6) جان خود برده گیر [1-3950]

[2322] Hiç makama bağlı olmayan kimsenin makamı nefy ve isbât makamından ötedir. Nâr ve nûrdan habersiz olanın mertebesi tüm mertebeler ve makamlardan ötedir. O kimsede ne cehennem korkusu ve cennet umudu vardır. Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî,** s. 95.

[2323] Yazık ki gönlüm o sırra vâkıf olamadı. Can da bir an olsun dostuna eremedi. İki cihanda bundan daha büyük üzüntü mü olur? Göz hep onu aradı ama göremedi. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 68.

Çünki sen maḥż-ı lüṭfuñdan rāh-ı vuṣlatı ʿaṭā vü hidāyet ve envār-ı tecelliyāt-ı ẕātuñla **(7)** ṭarīḳ-i ṭelebden refʿ-i sedd-i iṣneyniyyet itmeyesün. Farażī cān kendüyi iletmiş ve yol varmış ṭut neye müfīd ki **(8)** mıṣr-ı fenāda olan cemāl-i Yūsuf bekā-yı sermedīdendür. Ve ḥayāt-ı ebedīden mehcūrdur. Seyr ü seferden ḫod murād **(9)** maḥbūb-ı bī-bedele vuṣlatdur ol dahi müyesser olmaduḳdan soñra

جان که بی تو زنده باشد مرده گیر [2-3950]

cān ki sensüz zinde ola **(10)** mürde ṭūt.

Rubāʿī:

جان رفت و بذوق زندگانی ترسید

تن رفت و بهیچ کامرانی نرسید

وین غمکش هر شب که داش میخوانند

(11) روزی ز غمش بشاد مانی نرسید[2324]

Āh ey ṣānīʿ-i bī-ālet ve ḳādir-i bī-ʿillet! Bu ḥabs-i zindān-ı enāniyyet olan cān-ı mürde-i bī-ṭāḳati **(12)** çāh-ı fürḳatde ḳomayup rāh-ı vuṣlatı hidāyet ve āb-ı ḥayāt-ı vaḥdeti ʿināyet buyurmaḳ mercūdur.

Münācāt:

خدایا رحم کن برجان زارم **(13)**

که جز لطف تو غمخواری ندارم

چو آوردی درین دَیرم با کراه

هر آنچه آید زمن خود عذر من خواه

[2324] Can gitti ancak yaşama zevkine varamadı. Ten gitti ve hiç kâm alamadı. Bu her gece üzüntüye kapılan gönül dedikleri şey ise bir gün bile üzüntüden kurtulmadı.

براه خدمتم تقدیر فرمای **(14)**

زعلم من لدن تعلیم فرمای

حجاب نفس من از پیش بردار

فریب عقل دور اندیش بردار

مرا در پرتو نور تجلّی **(15)**

بقرب خویشتن فرما تسلّی

ترا با خود چنان نزدیک دیدم

که سرّ وحدت از خود می شنیدم

که تا هر یک ز ذرّات وجودم **(16)**

شود پرورده در نور شهودم

چنان جولان نماید دیده در نور

که ناظر رانمی داند ز منظور

دل اندر لذّت دیدار مدهوش **(17)**

زبان از شوکت گفتار خاموش

خدایا این طلب مقدور من نیست

ولیکن غیر ازین منظور من نیست

تو عالی همّتا نرا دوست داری **(18)**

امیدم آنکه کام من بر آری

نمیگویم مرا تنها عطا کن

خدایا حاجت جمله روا کن

بحقّ سرورِ اولادِ آدم **(19)**

بأن مقصود از ایجاد دو عالم

بأن سلطان تحنتِ پادشاهی

بأن آیینهٔ ذات الهی

بحقّ سالکان کوی اثبات **(20)**

بغوّاصان بحر وحدت ذات

بحقّ حرمت اسماء خسنی

ازآن جمله است اسم اعظم اسنی

بحقّ ایشان تو حاجاتم بر آور **(21)**

ترا می خواهم ای سلطان داور

هر آنکس کین دعا را گوید آمین

مرادش هم اجابت کن بتعیین[2325]

(22) Neşr: Yā ilāhe'l-ʿālemiñ ve yā ekreme'l-ekremīn ve yā erḥame'r-rāḥimīn ne diyelüm çünki izāġa ve hidāyet senüñ yed-i ḳudret **(23)** ve ḳulūb-ı ʿibād-ı ḳabża-i meşiyyetüñdedür. Estaġfirullāhe'l-ʿaẓīm ki ṭāʿatimüze ʿucb ile ḍalālete giriftār olan ʿacezeye **(24)** ḥaḳāret ile baḳmayup senüñ ḳahr u celālünden girü senüñ luṭf u cemālüñe ṣıġınalum ki baʿdel-hidāye ḳalbimüzi **(25)** cānib-i ġavāyete meyl ü muḥabbet itmekden ve lisānımuzı āḫire ṭaʿna urmaḳdan sen ṣaḳla. Ammā ey pādişāh-ı bī-hemtā! **(26)**

گر تو طعنه میزنی بر بندگان [1-3951]

Eger bendelerüñe sen ṭaʿna urasun.

[2325] Münâcât
Allah'ım! Bu güçsüz canıma acı.
Senin lütfundan başka hiçbir hemdemim yoktur.
Beni buraya zorla sen getirdin.
Dolayısıyla yaptıklarımın özrünü kabul et.
Beni hizmet yoluna yönlendir.
Bana ledün ilmini talim et.
Nefsimin perdesini aradan kaldır.
Uzağı gören aklın hilesini kaldır.
Nurunun parlaklığının tecellisi ile kendi yanında teselli et.
Seni kendime öylesine yakın göreyim ki vahdet sırrını senden işiteyim.
Vücudumun her zerresi şuhût nuruyla dolsun.
Göz nur içinde öyle cevelân etsin ki bakanı bakılandan ayıt edemesin.
Gönül vuslattan sarhoş olsun.
Dil sözün azametinden sessiz kalsın.
Ey Allah! Ben bu talebe erişmeye kâdir değilim ancak senden gayrı maksudum yoktur.
Sen gayreti yüksek olanları seversin, benim arzumu da yerine getirirsin ümidini taşıyorum.
Sadece benim duâmı kabul et demiyorum, herkesin duasını kabul et.
Âdemoğullarının efendisi hakkı için, iki âlemin yaratılmasının gâyesi (olan Hz. Muhammed) hakkı için, o padişah tahtında oturan sultan hakkı için, o zât-ı ilâhi aynası hakkı için, ispat memleketinin sâlikleri hakkı için, vahdet-i zât denizinde dalgıçlık edenler hakkı için, esmâ-i hüsnâ hakkı için, hepsiyle birlikte ism-i azam hakkı için, onlar hakkı için sen hacetimi yerine getir, seni istiyorum ey adil sultan! Kim bu duaya âmin derse onun da murâdına icâbet et!

مر ترا ان میرسد ای کامران [3951-2]

Ol saña **(27)** lāyıḳ olur ey ġaniyy-i muṭlaḳ ve maʿbūdun biʾl-ḥaḳ ki cümlesi bendegān-ı muḥtācān ve sen bir pādişāh-ı kām-rānsun. **[465a]**

ور تو ماه و مهر را گویی جفا [3952-1] (1)

Ve ey ḫālıḳ-ı arż u semā! Eger sen māh ve ḫurşīde cefā yaʿnī bāṭıl u bī-żiyā ve kef ü zebed-mā **(2)** diyesün ve kenār-ı cūy-bārda ḳalmış ḥas ü ḫāşāk gibi ḥaḳīr ṭutasun.

ور تو قد سرو را گویی دو تا [3952-2]

Ve eger sen ḳadd-i serve **(3)** dü tā diyesün.

ور تو چرخ و عرش را خوانی حقیر [3953-1]

Ve eger sen çarḫ-ı devvār ve ʿarş-ı ʿaẓīmüʾl-miḳdāra lā-şeʾy ü ḥaḳīr oḳuyasun.

ور تو بحر و کان را گویی فقیر [3953-2] (4)

Ve eger sen maʿden-i cevāhir ve baḥr-i dürr-i zevāhire faḳīr diyesün. Elḥāṣıl ey mūcidüʾl-ekvān **(5)** ve ḫālıkuʾl-insi veʾl-cān! Zemīn ü āsumānda senüñ ḫalḳ u īcāduñ olan eşyāʾ-i meẕkūreye ve eger serv ü ṣanavber ḳadlü **(6)** māh-ı rūyān ve āfitāb-ṭalʿatlere ey dü tā ḳadd ve zişt ü bed ve ḳadr-i şikemden endāḫte olan zebed diyesün. Ve eger vüsʿat-i **(7)** erzāḳ ve füsḥat-i emlākla ser iftiḫārları çarḫ-ı devvāre berāber olan dāverlere dūn ve aḥḳar oḳuyasun. Ve eger kān-ı **(8)** cevāhir-i güftār ve deryā-yı lālī-i maʿārif-i bī-şumār olan mütebaḥḥirān-ı ḥaḳāʾiḳ-i niṣārlara ve cemīʿ-i nüfūs ve ʿuḳūle her ne mertebe-i faż̈l u kemāl **(9)** ü şeref ve iclāl ṣāḥibleri daḫı olursa ḫ̆ār u ḥaḳīr ve lā-şeʾyün ve faḳīr diyesün.

آن بنسبت با کمال تو رواست [3954-1]

(10) Ol ʿibāduña olan ṭaʿnalar senüñ kemāl-i bī-zevālüñe nisbet lāyıḳ ve sezādur. Zīrā

ملک اکمال فناها مر تراست [2-3954]

fāniyāt-ı **(11)** maʿdūmātı mertebe-i vücūda getürüp kemāllerine irişdürmek mülki saña maḥṣūṣdur. Ey Ḫudā-yı bī-miṯāl ve ḫālıḳ-ı lā-yezāl! **(12)** Ber-feḥvā-yı [2326] (لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ) eger ʿarş u eflāk ve ins ü cinn ve emlak senüñ īcād u emlāküñ **(13)** olup ber-mūceb-i [2327](كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ) cemīʿ-i mevcūdāt-ı muḥdeṯāt maʿraż-ı helākda olmaġla vücūd-ı zā'illerinüñ kevkeb-i **(14)** ḫavāss-ı āfillerine bāṭıl ve ʿāṭıl dimek saña yaraşur.

که تو پاکی از خطر وز نیستی [1-3955]

Zīrā ki sen ḫaṭar ve fenādan muḳaddes **(15)** bir pādişāh-ı münezzehsün. Rubāʿī:

کو عقل که سدرهٔ کمالت بیند

کو چشم که ذرّه جمالت بیند

گر جملهٔ ذرّات جهان دیده شود

ممکن نبود که در خیالت بیند[2328] **(16)**

Āh ey mūcid-i her ḫālet ve ḳādir-i bī-ālet!

نیستانرا موجد و مغنیستی [2-3955]

Kemend-i ʿademde olan **(17)** bī-vücūdlaruñ mevcūdı ve ʿaṭā'-i naḳd-i vücūd ile ġanī vü bāy idici sensin. Veyāḫud muġnī-i ġayn-ı muʿceme ile olmayup fā ile **(18)** müfnī olsa daḫı cā ̆izdür. Şu maʿnāya ki ey mūcid ü ḳahhār ve ḳādir ü cabbār ve muḥyī vü mümīt ve bāʿiṯ ü muḳīt! **(19)** Cümle eşyāyı yed-i ḳudret ve dest-i meşiyyetüñle ʿademden vücūda ve vücūddan ʿademe sevḳ ü ilḳā' ve

[2326] Mâide 5/120: "Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümranlığı yalnızca Allah'ındır. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir."
[2327] Kasas 28/88: "Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. **O'nun zatından başka her şey yok olacaktır**. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz."
[2328] Senin kemâlinin sidresine ulaşacak akıl nerede? Senin cemâlinden bir zerre bile olsa görecek göz nerede? Cihanın bütün zerreleri görülse bile senin hayalini görmek mümkün olmaz.

imāte vü iḥyā **(20)** ve īcād u ifnā ḳılan sensin. Senden ġayrı ne mālik vardur ne mülk. Cümlesi ḳabża-i irādetüñde maḥhūr ve ʿaḳl-ı derrākine **(21)** ẕātuñ idrākinden pes-mānde ve mehcūrdur.

بر ذات مقدّسش کسی را ره نیست

و ز عزّ و جلال او کسی آگه نیست

سرمایه ره روان که راهش طلبند **(22)**

جز معنی لااله الا الله نیست[2329]

İmdi ey dil-i āgāh ve sālik-i rāh!

انکه رویانید (23) داند سوختن [1-3956]

Ol fāʿil ü muḫtār ki bitürdi yaḳmaġı bilür. Yaʿnī zemīn-i kāʾinātda ġars u inbāt itdügi eşcār-ı **(24)** mevcūdātuñ eşmār u īmān ve ṭāʿatden ḫāliye olan ḫaşebāt-ecsād-ı saḳīme maʿṣiyetlerin nār-ı caḥīmde iḥrāḳ **(25)** itmegi bilür. Eger lāyıḳ-ı şevāb eger müsteḥaḳḳ-ı ʿaẕāb anuñ maʿlūmıdur. Dilerse faẓl u raḥmetiyle maġfiret **(26)** ve dilerse ḳahr u ʿadliyle ʿaẕāb ve ʿuḳūbet ider. Nice dilerse eylece ḳılur. Ve her ne iderse aña yaraşur.

زانکه (27) چون بدرید داند دوختن [2-3956]

Zīrā çünki ḫarḳ ve mezḳ eyledi dimegi daḫı bilür. Yaʿnī imāte ile kirbās tenleri derīde ḳılan **[465b] (1)** mümīt ve cabbār, eczāʾ-i müteşettite-i ecsām-ı bāliye-i müteferriḳayı cemʿ ve telfīḳ idüp sūzen-i inşā ve rişte-i īcād ile bir dūḫte **(2)** ve iḥyā ḳılmaġı bilür. Elḥāṣıl ifnā itdüklerini ibḳāʾ ve nāra iḥrāḳ itdüklerini baḥr-ı envār-ı raḥmete iġrāḳa ḳādir **(3)** bir pādişāh-ı bī-miṣāl ve ḥakīm-i lā-yezāldur ki meşelā

می بسوزد هر خزان مرباغ را [1-3957]

[2329] O'nun mukaddes zâtına kimse için yol yoktur. O'nun izzet ve celâlini kimse bilemez. O'nun yolunda ilerlemek isteyenlerin azığı "Lâ ilâhe illallah" manasından başkası değildir.

her vaḳt-i ḫazānda bāġ u rāġı yaḳar. Ve rīḥ-i ʿaḳīm ile **(4)** evrāḳ-ı eşcārı döker. Ve baʿde'l-ifnā ber-mışdāḳ-ı ḳavl-i kerīm

(فَانْظُرْ اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا)[2330]

باز رویاند گل صبّاغ را [2-3957] (5)

girü ol mücid ve ḳādir rüy-ı cinānı reng-i reyāḥīn ile pür-elvān iden gül-i ṣabbāġı bitürür. **(6)** Yaʿnī gül-i muḳaddemetü'l-ceyş-i ezhār ve ṭalīʿa-i ʿasākir-i behār olduġı cihetden ṣabbāġ olmaḳ verd-i ḫandāna taḫṣīṣ **(7)** olınmışdur. Pes, ber-feḥvā-yı

(وَهُوَ الَّذِى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ حَتّٰى اِذَا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ[2331])[2332]

evrāḳ-ı eşcārı **(8)** baʿde'l-izāle īcād ve iʿāde itdügi gibi vaḳt-i mihricān-ı ācālde nār-ı raḥīm mevt ü fenā ve rīḥ-i ʿaḳīm-i fevt ü behā ile **(9)** iḫraḳ ve iʿdām itdügi eşcār-ı vücūduñ evrāḳ-ı ḥavāss ve ḳuvāsın [riyāh-ı meşiyyet ve bārān-ı ḳudretiyle][2333] īcād ve ber-mışdāḳ-ı(قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ **(10)**[2334] ʿiẓām-ı remīmi inşā ve iḥyā murād itdükde gül-i ṣabbāġ-ı bāġ-ı kā'ināt olan ʿillet-i ġā'iyye-i mevcūdāt **(11)** ʿaleyhi efḍalü'ṣ-ṣalavātuñ gül-reng-i cism-i mübāreklerin cümleden evvel iḥyā ḳılup bed' ve īcādda sebeb-i āferīniş-i mükevvenāt **(12)** olduġı gibi faṣl-ı behār-ı ḳıyāmetde daḫı ṭalīʿa-i leşker-i ezhār-ı ḥayāt olup verd-i ḫandān-ı vücūd-ı bih-būdları **(13)** bāġ-ı vücūd-ı emvātuñ ṣabbāġ-ı elvān-ı ḥayātları olur. Āmennā ve ṣaddaḳnā

[2330] Rûm 30/50: "**Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor**. Şüphe yok ki O, ölüleri de elbette diriltecektir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir."

[2331] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2332] A'râf 7/57: "O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklendiği vakit, onları ölü bir belde(yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz."

[2333] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2334] Yâsîn 36/79: "De ki: "**Onları ilk defa var eden diriltecektir**. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir."

(تَبَارَكَ الَّذِی بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ **(14)** اَلَّذِی خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ)[2335]

Rubāʿī:

دردا که ز خود بی خبرم باید مرد

آغشته خون جگرم باید مرد **(15)**

چون زندگی خویش نمی یابم باز

هر روز بنوعی دگرم باید مرد[2336]

Ḫulāṣa-i kelām **(16)** ol ḥayy u ḳayyām ve ḫallāḳ u ʿallām ber-mübteġā-yı

(اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ)[2337]

ketm-i ʿademde maḫfī olan **(17)** eşyāʾ-i mefkūdenüñ her birine

علی حَدِةٍ دفعتهً واحدةً[2338]

lisān-ı ḳudret ve irādet ile buyurur ki:

کای بسوزیده (18) برون آ تازه شو [1-3958]

Ey nār-ı mevt ü fenāya yanmış ve zīr-i ḫāküñde çürümiş ʿademden vücūda gel ter ü tāze ol. **(19)**

بار دیگر خوب و خوب آوازه شو [2-3958]

Bir kerre daḫı ḫūb ve ḫūb āvāze ol! Kemā ḳāle Teʿālā:

[2335] Mülk 67/1-2: "Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."

[2336] Yazık ki kendimden haberdar değilim, ölmek gerek!
Üzüntü ve keder doluyum, ölmek gerek!
Madem kendi hayatımı bulamıyorum,
Her gün bir başka halde ölmek gerek. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 65.

[2337] Yâsîn 36/82: "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir."

[2338] Tek başına, bir kere yükselterek…

(مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا **(20)** نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرٰى)[2339]

Āh ḥamd-i ferāvān ve şükr-i bī pāyān ol mücidü'l-ekvān ve ḳādir ü deyyāne ki **(21)**

چشم نرگس کور شد بازش بساخت [3959-1]

çeşm-i nergis aʿmā olmışiken girü ve anı bīnā ve nūr-ı dīde iʿṭāʾ buyurdı. **(22)**

حلق نی ببرید و بازش خود نواخت [3959-2]

Gelū-yı nāyi kesdi ve girü anı ḫoş ṭutup oḫşadı ve yine kendüsi çaldı. **(23)** Yaʿnī nāy-ı vücūduñ gelū-yı ḥayātuñ ḳaṭʿ itmiş iken girü nefḫ-i rūḥ idüp ḥayāt-ı cedīd ve bāḳī ʿināyet buyurdı.

(وَلَهُ مَنْ **(24)** فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ وَهُوَ الَّذِى يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى [فِى السَّمٰوَاتِ][2340] وَالْاَرْضِ **(25)** وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)[2341]

Şiʿr:

ای کرده لطفت هر نفس رجانم احسانی دگر

منّت نهم یکبار کی بستان بده جانی دگر

زین آب و خاکم وارهان در حضرت پاکم رسان **(26)**

تادل کند در ملک جان یکبار جولانی دگر

[2339] Tâhâ 20/55: "(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız."

[2340] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır

[2341] Rûm 30/26-27: "Göklerde ve yerde kim varsa yalnızca O'na âittir. Hepsi O'na boyun eğmektedirler. O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu, O'na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce ve eşsiz sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

من عاشق زار توأم از جان طلبکار توام

مشتاق دیدار توأم چون من هزارانی دکر **(27)**

آن برقع ازرخ بر فکن و زجان وارسته زتن

بین صد هزاران همچو من سرمست و حیرانی دگر

[466a]

از ماجد ایها مکن ماراز خود تنها مکن **(1)**

جانا قیاس ما مکن بر دوستداران دگر[2342]

Āh ey āferīd-kār-ı ber-kemāl ve perverdigār-ı ẕü’l-celāl!

ما چو مصنوعیم و صانع نیستیم [1-3960] (2)

Biz çünki maḫlūḳ ve maṣnūʿuz mūcid ve ṣāniʿ degülüz. ʿAcz ve ḳuṣūrumuzı ʿayne’l-yaḳīn **(3)** görüp ve yed-i ḳudretüñde maḳhūr olduġımuzı ḥaḳḳa’l-yaḳīn bilüp senüñ ḥükm ü fermānuña bir vechle teslīm olmışuzdur ki

جز زبون و جز که قانع نیستیم [2-3960] (4)

ḳabża-i meşiyyetüñde zebūn ve senden her ne gelürse ḳāniʿlerden ġayrı degülüz. **(5)** Elḥāṣıl sen pādişāh-ı bī-bedelüñ ʿabd-i ḥaḳīri ve dest-i ḥükmünüñ esīri olduġımuz şerefiyle müfteḫir olup ṭavrından **(6)** tecāvüz ile ḥaddīn bilmeyüp ve ʿabd-i ʿāciz mertebesinde olmaġla ḳanāʿat itmeyenlerden ve kendü fiʿillerini ṣāniʿüz **(7)** diyenlerden olmayup cümle aʿmāl ü efʿāl ve erzāḳ u aḥvālümüzüñ ḫālıḳı sen olduġıñ bilüp ve iḥyā ve imāte **(8)** yed-i

[2342] Ey her nefeste canıma başka bir ihsanda bulunan! Benim canımı alıp başka bir can verirsen minnet duyarım. Bu toprak ve sudan beni kurtar. Beni temiz zatına ulaştır ki gönül bir başka cevlan ile can mülküne ulaşsın. Ben senin feryat eden âşığınım, canla seni talep ederim, senin cemâlini görmeye sabırsızlanıyorum, benim gibi binlerce âşık daha vardır. O örtüyü yüzünden kaldır, Benim gibi yüz binlerce canından ve teninden geçen hayran ve sarhoşları gör. Bizden ayrılıklar isteme, bizi kendi hâlimize bırakma, ey can bizi seni seven diğer âşıklarınla kıyas etme.

ḳudretüñde idüġüñ görüp her işi saña tefvīż idüp ḥālimüze şükr ve ḳanāʿat ve ṭarīḳ-i cebr-i mutavassıṭa ʿazīmet **(9)** ḳılduḳ.

(اَللّٰهُ الَّذِی خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَیْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰی عَمَّا يُشْرِكُونَ)[2343] **(10)**

Rubāʿī:

بی حکم تو هیچ کار نتواند بود

بی حکمت تو شمار نتواند بود

چون آمد و شد باختیار ما نیست

در بودنم اختیار نتواند بود[2344] **(11)**

İlāhī, seyyidī ve mevlāyī! Yoldan azanları sen yola getür ve yolda olanları **(12)** maḳṣūdlarına yetür. İlāhī! Yola gelmeyen kendü bilür anlardan bize ne ʿā'id olur, herkes kendü nefisini bilür. Zīrā **(13)** rūz-ı maḥşer ve fezaʿ-i ekber bir gündür ki senden iẕn ve icāzet olmadan kimsede nuṭḳa ḳudret ve kimseden **(14)** kimseye menfaʿat olmayup

ما همه نفسی و نفسی میزنیم [1-3961]

biz dükeli nefsīlerüz ve nefsī nefsī feryādın urup **(15)** ṣademāt-ı ḳahruñla baṭş-ı şedīde giriftār ve saṭavāt-ı iftirāḳuñla emed-i hicrānda ḫ̆ār u zār olmaḳdan ḳorḳaruz. **(16)** Ve bu dāhiye-i müdhişeden ḫalāṣ olmaḳ içün faẕl u raḥmet ve ʿafv u maġfiret temennī ḳıluruz.

[2343] Rûm 30/40: "Allah, sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldürecek ve daha sonra da diriltecek olandır. Allah'a koştuğunuz ortaklardan, bunlardan herhangi bir şeyi yapabilen var mı? O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir."

[2344] Senin hükmün olmadan hiçbir iş olmaz.
Senin hikmetin olmasa hesap olmaz.
Bu geliş gidiş bizim elimizde değildir.
Benim varlığımda da ihtiyâr (tercih) olmaz. Ferîdüddîn Attar,
Muhtarnâme, https://ganjoor.net/attar/mokhtarname/bb21/sh31 (30.04.2024).

Rubāʿī:

یک ذرّه چو از حکم دگر گون نشود **(17)**

بی مرگ کسی براه بیرون نشود

خون گشت دلم ز خوف این وادی صعب

سنگی بودآن دل که ازین خون نشود[2345]

(18) Āh ilāhā, raḥīmā, kerīmā! Vāy bizüm ser-i bī-sāmān ve ser-gerdānımuza ki

گر نخواهی ما همه اهرومنیم [3961-2]

eger sen maḥż-ı ʿināyetüñle ceẕbe-i tevfīḳ **(19)** ve hidāyetüñ gönderüp bu bevādī-i keşretde güm-geşte olan ʿacezeyi, feżā-yı vesīʿ-i faẓl u raḥmet ve cāy-ı münīʿ-i **(20)** vaḥdete daʿvet ve dāḫil-i cennet ḳılmayasun. Biz cümlemüz ẓulümāt-ı enāniyyet ve derekāt-ı nār-ı fürḳatde ḳalmış ahremenlerüz. İlāhī! **(21)** Şükr-i bī-ḥadd senüñ iḥsān-ı bī-ʿaddüñe olsun.

زان ز اهریمن رهیدستیم ما [3962-1]

Bu faḳīr ḳullaruñ ahremenlükden[2346] ol **(22)** sebebden ḫalaṣ olmışuzdur

که خریدی جان مارا از عما [3962-2]

ki naḳd-i ʿışḳ u muḥabbetüñle bizüm cān u dilimüzi ʿamāʾdan **(23)** iştirā ve ifāża-i envār-ı tecelliyāt-ı ẕātuñla müşāhede-i cemālüñe çeşm-i bīnā iʿṭā buyurduñ. İlāhī, seyyidī ve mevlāyī! Bu **(24)** ʿibād-ı memlūkede ḫod bizümdür diyecek ne vardur ki ber-mışdāḳ-ı العبد وما یملکه کان لمولاه[2347] bu cism

[2345] Bir zerrecik bile senin hükmün olmadan değişmez.
Kimse ölmeden evvel yoldan dışarı çıkamaz.
Bu zor vadinin korkusundan gönlüm kanla doldu.
İçinde bu korku olmayan bir gönül taş gibi katıdır. Ferîdüddîn Attar,
Muhtarnâme, https://ganjoor.net/attar/mokhtarname/bb23/sh33 (30.04.2024).
[2346] Derkenar: Ehrimen ve ehrivemen ve āhiriyemen hemzenüñ ḳaṣr ve meddiyle üçi bile luġatdür ki ẓulmetden olan maḫlūḳa yaʿnī İblīsʾe ıṭlāḳ iderler.
[2347] Köle ve onun kazandığı her şey efendisine aittir.

ü cān ve cemīʿan **(25)** būd u tüvānımuz senüñ ʿaṭā ve iḥsānuñdur. Pes, ey mennān u deyyān! Faż̇l u ġufrānuñla bizi ve hem hestī ḳaydından **(26)** ḫalāṣ idüp rāh-ı nīstī vü fenā ve maḳām-ı vaḥdet-i beḳāya hidāyet ḳıl ki

توعصاکش هر کراکه زندگیست [1-3963]

(27) her kimüñ ki ḥayātdan behresi vardur anuñ reh-nümā ve ʿaṣā-keşi sensün. Zīrā

عبادی کُلُّکُمْ ضَالٌّ إِلَّا مَنْ هَدَیْتُ

[466b] (1)

فاستَهدُونی هادکُم[2348]

deyü fermānuñ olan ḥadīṯ-i ḳudsī vefḳınca cemīʿ-i ʿibāduñ ṭamṭam-ı ẓülām-ı ʿademde ġayb **(2)** ü bī-nām iken fermān-ı "kün" ile keştī-süvārān-ı kevn idüp ṣabāḥ-ı meşiyyetden vezān olan bād-ı muvāfıḳ īcāda **(3)** bād-bān-ı hidāyetüñ açup sāḥil-i şehādete getürdüñ. Ve berriyye-i beşeriyyete baʿde'l-ḫurūc ʿuḳabāt-ı maḫūfe-i keşerāt ve **(4)** şehevātda ḳomayup nefḫ-i rūḥ-ı iżāfī ile ʿaṣā-keş-i ḥayāt-ı ebediyyeleri olup maḳṣad-ı aṣlīleri olan **(5)** menzil-i vaḥdet ve serāy-ı vuṣlata irgürdüñ. Pes, eger senüñ ʿināyetüñ tevfīḳ ve hidāyetün refīḳ buyurulmazsa **(6)** ḥayfa vü dirīġ ki ne çeşmimüzde rüʾyete başīret ve ne cismimüzde ṭāʿate ḳuvvet ve ne ḳalbimüzde Ḥaḳḳ'a meyl ü raġbet **(7)** ve ne cānımuzda ḥalāvet-i ʿışḳ u muḥabbet olur. İlāhī! Senüñ ceẕebāt-ı muḥabbetüñ olmadukça bu mūdan bārik-ter ve tīġden **(8)** tīz-ter rāh-ı pür-ḫaṭara vaż̇ʿ-ı ḳadem-i ʿazīmet itmege ḳanḳı dūn-hümmetde ḳudret vardur. Bi'l-farż̇ ḥareket ve nehżat **(9)** ideyüm deyü niyyet daḫı eylese o maḳūle ṭarīḳ-i mużīḳde

بی عصا و بی عصاکش کور چیست [2-3963]

[2348] Ey kullarım, benim hidayete eriştirdiklerim hariç hepiniz dalalettesiniz; benden hidayet isteyin ki, sizi hidayete eriştireyim. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt: 35, s. 295; Müslim, "Birr" 55.

bī-ʿaṣā **(10)** ve bī-ʿaṣā-keş olan aʿmanın ḥali nedür? Yaʿnī güm-geşte-i rāh-ı ġavāyet ve fürū-bürde-i çāh-ı ḍalāletdür.

Rubāʿī: **(11)**

در هر دو جهان من تویی همره و بس

در سرّ نهان من تویی آکه و بس

غیر از تو کسی دردل و جانم چه کند

اندردل و جان من توبی همره و بس[2349]

(12) Āh ey eḥadiyyü′z-zāt ve sermediyyü′ṣ-ṣıfāt! Bu dil ü cānuñ senden ġayrı ne murādı olsun ki

غیر تو هرچه خوشست و ناخوشست [1-3964]

(13) senüñ ġayruñ her ne olursa olsun eger hoşdur eger nā-ḫoşdur

آدمی سوزست و عین آتش است [2-3964]

ādemī sūzdur ve ʿayn-ı āteşdür. **(14)**

اگر دیدار نمایی و جنت را بیارابی

برای هیمه دوزخ کشند از روضه طوبی را[2350]

[Maṭlab: Der-ḳıṣṣa-i Ḥakīm Zerdüşt]

İmdi ey dil-i rüsvā! Meyl-i māsivā ile

هر کرا آتش پناه و پشت شد [1-3965] (15)

her kimüñ nār-ı şehevāt-ı nefs ve hevāsı püşt ü penāhı oldıysa ol maḫdūʿ-ı naḳş-ı sivā **(16)** maḥbūb-ı ezelī ve maṭlūb-ı aṣlīden rū der ḳafā olduġı-çün

[2349] Benim iki cihanda da tek yoldaşım sensin. Benim gizli sırrım sadece sensin! Gönlümde senden başkası ne iş tutsun? Gönlümün içinde sadece sen varsın.
[2350] Eğer cenneti gösterip yüzünü gizlersen cennetteki Tubâ ağacını cehennem ateşine odun yaparlar.

هم مجوسی گشت هم زردشت شد [2-3965]

hem mecūsī ve hem zerdüşt **(17)** oldı. Zerdüşt ve Zerādüşt ve Zārādaşt ve Zerdāheşt ve teşdīd-i rā ile Zerredeheşt vāżıʿ-ı dīn-i mecūs olan **(18)** ḥakīmüñ ismi olup āteş-perest maʿnāsına daḫı müstaʿmeldür. Nitekim Luṭfī'nüñ[2351] bu beyti ile istişhād olınmışdur.

Beyt: **(19)**

بهل آیین پرویز و ز را دشت

بشرع احمد مختارده پشت[2352]

Keẕālik *Meşnevī-i Şerīf*'üñ bu mıṣrāʿnda daḫı āteş-perest maʿnāsına **(20)** olmaḳ ẓāhirdür. Ammā nefs ü hevā ḥubb-ı māsivā ile diyār-ı tende olan cemāʿat-i ḥavāss u ḳuvāyı muḳteżayāt-ı şehevāniyyede **(21)** istiʿmāl ve muzaḫrafāt-ı dünyeviyyede ʿamāl itdügi-çün hem muḍill ve hem ḍāll olup cemāʿat-ı keşīreyi perestiş-ı nār **(22)** daʿvetine iştiġāl iden ḥakīm-i zerdüşt-i reh-i ḍalāl gibi olur dimek daḫı vechedür. ʿİlm-i şerīfe ḫafī olmaya ki vāżıʿ-ı **(23)** kīş-i mecūs olan zerdüşt-i menḥūs, ṭabaḳa-i şāniye-i fers olan Keyānīlerden[2353] Luhrasb oġlı Güştāsb'uñ ahdinde **(24)** ẓuhūr itmişdür.

وفی فوایح المسکیة وامّا زردشت الفارسی فانّه قد اخذ الحکمة عن اصحاب موسی وبه دخل النّار ولم تحرقه **(25)** وکان جامسب من اکبر اصحابه وفی بعض التّواریخ الفرس فرق کثیرة وکان لهم ملّةٌ قدیمةٌ وکان یقال للدائنین **(26)** الکیومرثیّة اثبتوا الهاً قدیماً وسمّوه یزدان وهوعندهم هو الله تعالی والهاً مخلوقاً من الظّلمة وسمّوه آهرمن وهو ابلیس وکان اصل دینهم مبنیًّا علی تعظیم النّور وهو یزدان والتّحرّز من الظّلمة وهو آهرمن وبعضهم عظّموا النّو **(27)** ر وعبدوا الّیزان

[2351] Çağatay şairi (ö. 897/1492 [?]). Orta Asya klasik Türk edebiyatının ilk büyük şairi kabul edilen Lutfî şairlik gücünü gazelleri ve tuyuğlarında göstermiştir. Dili sade ve âhenkli olan Lutfî, klasik mazmun ve imajları ustalıkla kullanmış, şiirlerinde halk inançlarına, örf ve âdetlerine yer vermiş, bazı tarihî olaylara telmihlerde bulunmuş, yer yer kendi hayatına temas etmiştir. Şiirleri XV. yüzyılın başlarında Mâverâünnehir, Horasan ve Irak'ta şöhret kazanmıştır. *Gül ü Nevrûz, Divan* ve *Zafernâme* adlı eserleri bulunmaktadır. bkz. Kemal Eraslan, "Lutfî", **DİA**, Cilt: XXVII, s. 231-233. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Cemal Aksu, "Lutfî Divanı'nın Tahlili", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002.

[2352] Hüsrev-i Pervîz ve Zerdüştîlik âyinini bırak. Sırtını Ahmed-i Muhtâr'ın şeriatına yasla.

[2353] Milâttan önce 900-775 yılları arasında İran'da hüküm süren bir hânedan. bkz. Rıza Kurtulmuş, "Keyânîler", **DİA**, Cilt: XXV, s. 345-346.

[467a]

(1) وكان الفرس على ذلك حتّى ظهر زرادشت وكان على ايام يشتاسف ملك الفرس واظهر المعجزات اليشتاسف فدخل **(2)** فى دينه وذكر لهم كتاباً

زعم انّ الله تعالى انزل عليه وهو من قرى آزر بايجان وقال زرادشت بالبارىانّه خالق النّور والظّلمة **(3)** وهو واحد لا شريك له وانّ الخير والشّرّ والصّلاح والفساد انّما حصل من امتزاج النّور بالظّلمة ولو لم تميزجا لمكان **(4)** وجود للعالم ولا يزال الميزاج حتّى يغلب النّور الظّلمة ثم يتخلّص الخير الى عالمه والشّرّ الى عالمه وقبلته الى المشرق حيث **(5)** مطلع لانوار[2354]

tafṣīl-i ḳıṣṣa evvelā Zerādüşt'üñ tevellüdi ḥālinde ṭā'ife-i küberāndan naḳl olınur ki ḥakīm Zerdüşt-i **(6)** ḍalālet-sirişt, raḥm-ı māderden ḥīn-i tevellüdde ḫande ḳılup ḥużżār-ı meclis, āvāze-i ḫandesin işitdiler. Ve Zerdüşt **(7)** iẓhār-ı muʿcize pindārıyla keffine vaż'-ı nār idüp sūziş-i teʾṯīr itmedi. Baʿdehū ḥużżār-ı meclisüñ daḫı ellerine vaż' itdükde **(8)** anları daḫı yaḳmayup eṯer-i ḥırḳati bedīdār olmadı. *Tārīḫ-i İbn Eṯīr*'de[2355] mecūsīlerüñ perestiş itdükleri kendü **(9)** zaʿmlarınca ol ateşdendür deyü mesṭūrdur. Ve beyne'l-mecūs meẕkūre olan ʿacībe-i zerdüştīden biri daḫı budur ki bir gün **(10)** Zerdüşt'üñ işāretiyle on rıṭl-ı tūcı dört ʿaded pūteye ḳoyup eritdiler. Baʿdehū Zerdüşt arḳası üzre yatup **(11)** ol rūy-ı güdāḫteyi sīne-i Zerdüşt'e dökdiler. Ḳudret-i ilāhiyye ile sīnesine manṣıb olan erimiş tūc dāne dāne **(12)** füsürde olup

[2354] Fevaihü'l-Miskiyye isimli eserde şöyle geçer: İranlı Zerdüşt, hikmeti Musa'nın arkadaşlarından edinmişti. Bu hikmet sayesinde ateşe girdiğinde ateş onu yakmadı. Camsib, onun en yakın arkadaşıydı. Bazı tarih kitaplarında şunlar yazar: İranlılar birçok topluluklara ayrılır. Onların, inananlarına Keyumarsiyye adını verdikleri kadim bir dini vardır. Eski bir tanrının varlığını iddia etmişler veya ona Yezdan ismini vermişlerdir. Bu tanrı onlara göre yüce olan Allah'tır. Karanlıktan yaratılmış bir tanrı daha ispat etmişler; ona da Ehraman ismini vermişlerdir. Bu da İblis'tir. Onların dini Yezdan olan nuru tazim etmek ve Ehramen'in karanlığından kaçınmak üzerine kuruludur. Bir kısmı nuru tazim edip Niran'a ibadet ederler. Zerdüşt, kral Keştasef (muhtemelen Vişţaspa) zamanında ortaya çıkıncaya kadar İranlılar bu şekilde yaşamışlardı. Kral Keştasef'e mucizeler gösterince kral onun dinine girdi. Zerdüşt, Azerbaycan'ın köylerindeyken Allah'ın ona gönderdiği bir kitabın bulunduğunu iddia etti. Bâri Teala hakkında, onun nurun ve karanlığın yaratıcısı olduğunu, tek ve ortaksız olduğunu, hayr ve şerrin, salah ve fesadın nur ve karanlığın karışımından meydana geldiğini; bunlar bir araya gelmezse alemin asla var olamayacağını; nur ve karanlık galip gelene kadar mizacın devam edeceğini; hayrın, onu işleyene, şerrin de, onu işleyene sonradan ait olacağını söylemiştir. Kıblesi de doğu tarafına, nurların doğduğu yönedir.

[2355] Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233). el-Kâmil fi't-Târîh isimli eseriyle meşhur olan İbnü'l-Esîr hadiste hâfızlık derecesine ulaşmış, usûl-i hadis, siyer, edebiyat, ensâb ve eyyâmü'l-Arab'da da üstat kabul edilmiştir. bkz. Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", **DİA**, Cilt: XXI, s. 26-27.

eṭrāfına döküldi. Ve Zerdüşt'e żarar itmedi ve ḥālet-i mezbūreyi daḫı şekl-i muʿcizede iẓhār itmekle **(13)** ḫalḳ-ı ʿālem anuñ istidrācını muʿcize ve kerāmet ẓann itdi. Ve bilcümle ṭā'ife-i mecūs Zerdüşt-i menḥūs-ı ḍalālet-i menkūsuñ **(14)** bunuñ emṡāli muzaḫrefāt-ı keṡīresin ḥikāyet iderler velākin bu maḥalle ṡebti mühimm olanlardan degüldür.

وحكى الطّبرى فى تاريخه **(15)** عن ابن الكلبىّ انّ زردشت كان من اهل فلسطين وانّه عبر برهة[2356] من دهره خادماً لبعض تلامذة اُرميا عليه السّلام **(16)** مختصًّا به اثيراً عنده فخانه وكذب عليه ونسب اليه مالم يقله فدعا الله عليه فبرص ولحق ببلاد آزر بايجان وشرع بها **(17)** دين الحجوس وخرج متوجّهاً الى يشتاسف وهو ببلخٍ فلمّا قدّم عليه ودعاه الى دينه قبله[2357]

Ve *Ravżatu'ṣ-Ṣafā'*da **(18)** tārīḫ-i nebāketi ve muʿcemden menḳūldür ki Zerādeşt-i bed-sirişt ibtidā'-i ḥālde Ermiyā nebī yaʿnī Ḫıżır ʿaleyhisselāmuñ **(19)** aṣḥābından birine tilmīẕ olup andan ʿulūm-ı ġarībe teʿallüm eyleyüp ḥattā fenn-i nücūma kemāl-i mümāreset ile evżāʿ-ı kevākibden **(20)** şöyle istiḫrāc eyledi ki mānend-i Mūsā bir ṣāḥib-i ẓuhūr vücūda gele ki ḫālıḳ-ı nūr ve ẓulmet aña şuʿle-i nārdan **(21)** tecellī idüp ḫalḳı anūnla dīne daʿvet eyleye. Pes, ol ġāfil żiyādan murād nūr-ı maʿrifet ve nār-ı ceẕbe-i ʿışḳ u muḥabbet **(22)** idügüñ fehm itmeyüp nār-ı pür-dūdı nūr-ı vedūd zaʿm itmekle İblīs-i merdūd furṣat ġanīmetden maʿdūddur deyüp **(23)** ey Zerdüşt-i maṭrūd ol şaḫṣ-ı mevʿūd ḫod sensin deyü tesvīlāt-ı şeyṭāniyyesiyle ḫāṭır-ı fāsidine vesvese-i **(24)** gūnāgūn ilḳā' eyledi.

كما قال الشّيخ فى فتوحاته المكّيّة زردشت الفارسى قيل هو نبىّ وقيل **(25)** وهو ولىّ من عباد الله الصّالحين وهو اوّل من عبد النّار لانّه ظنّ انّ النّارعين النّوروذلك انّ الشّيطان خاطبه من عين ذلك النّار فظنّ انّها **(26)** وحىٌ الَهىّ وحسب نفسه نبيًّا من الانبياء فدعا النّاس الى عبادة النّار[2358]

[2356] Derkenar: برهة بارهء روزكار ().

[2357] Taberi, Tarih isimli eserinde İbn Kelbi'den şöyle aktarmıştır: Zerdüşt, Filistin halkından idi. Ömrünün bir kısmını Hz. İrmiya'nın öğrencilerinden birine hizmet ederek geçirdi. Onun seçkin adamları arasında yetkili biriydi. Bir müddet sonra ona ihanet edip hakkında yalanlar söyledi. Söylemediği şeyleri ona nispet etti. Bunun üzerine o da ona beddua etti, cüzzam hastalığına yakalandı. Azerbaycan ülkesine gitti ve orada Mecusilik dinini tesis etti. Daha sonra Belh'te bulunan Kral Keştasef'e doğru yola çıktı. Oraya varınca kralı dinine davet etti, o da kabul etti. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk**, Cilt: 1, s. 540.

[2358] Şeyh, Fütuhat-ı Mekkiye isimli eserinde şöyle demiştir: İranlı Zerdüşt'in bir nebî veya Allah'ın

Elḥāṣıl Zerdāheşt bu dāʿiye ile **(27)** Erdebil'de[2359] olan Savalān nām kūh-ı bülend ve hem-ser-i āsumān-ı hemsere çıḳup ḫalvet ü ʿuzlet ve mücāhede vü riyāżete **[467b] (1)** beẕl-i ḳudret eyledi velākin ʿuḳubāt-ı nefs-i dālle ve ḫaṭarāt-ı taḫalliyāt-ı bāṭıladan ḥarāset idici bir pīr-i ṭarīḳata **(2)** mürācaʿat ve dāmen-i terbiyesine teşebbüṣ ve mutābaʿat itmemekle ḫod rāyī ile keṣret-i riyāżetden ḥuṣūle gelen **(3)** rūşenālıġı aña Şeyṭān, ṣūret-i āteşde irāʾet idüp derūn-ı āteşden muḫātabaya mübāşeret gösterdi. Zerdüşt-i **(4)** bī-hidāyet daḫı güftār-ı İblīs-i mekkārī aḫbār-ı emīn-i vaḥiy kerdigār-ı pindār ile muḫāṭabāt-ı mezbūreyi ḳaleme getürüp **(5)** ism-i *Zend* ile mevsūm bir kitāb-ı ḍalālet-i mersūm yazdı. Baʿd ez ān ḳulle-i kūh-ı Savalān'dan hubūṭ idüp "Baña peyk-i **(6)** celīl olan Cibrīl gelüp işbu kitābı cebel-i Savalān'uñ ḳullesinde olan ġārīk-i saḳfından inzāl eyledi. **(7)** Ve baña risālet getürdi." deyü ḫalḳı dīn-i Mecūs'a daʿvete başladı. Cibillet-i ādemī ise bir mertebe muḥibb-i fitne ve melāhīdür ki **(8)** Zerdüşt-i ḍalālet-siriştüñ bāġ-ı ġavāyete ġars itdügi kerūm-ı şeḳāvetüñ engūr-ı ḥavādiṣi henūz ġavra iken **(9)** ḫumeḳā-i bī-fikretler sekrān olup mestānelik ʿarbedesine āġāze ḳıldılar. Ve zamān-ı ḳalilde ḥudūd-ı Āderbāycān'da **(10)** cemʿ-i keṣīr ictimaʿ idüp ser-i ḥamāḳat-ı bī-kiyāsetlerin Zerdüşt-i bedriḳa-i şekāvetüñ ḳadem-i ġavāyetine ḳodılar. **(11)** Ve ʿavāmu'n-nās kitāb-ı *Zend*'de mesṭūr olan rumūz-ı muzaḫrefenüñ fehminde ṣuʿūbet çekmekle li-ecli't-tefhīm **(12)** baʿżı müşkilātını ḥall ve īżāh idüp bir şerḥ yazdı. Ve aña daḫı *Bāzend* tesmiye idüp çünki aḥvāl-i Zerdüşt **(13)** efvāh-ı cihāniyānda dāyir ve *Zend* ü *Bāzend* ıṣṭılāḥātı elsine-i ādemiyānda cārī ve sā'ir ve eṭrāf u eknāfa **(14)** mevābize ve telāmiẕesi münteşir oldı. Bir gün Güştāsb'üñ meclisinde daḫı Zerādüşt'üñ medḥ ü ṣenāsı meẕkūr olmaġla **(15)** Güştāsb-ı bī-hidāyet ṣoḥbet-i Zerdüşt'e raġbet ve mülāḳātını kendüye bāʿiṣ-i saʿādet zaʿm idüp **(16)** ḥudūd-ı Belḫ'den

---

salih kullarından bir velî olduğu söylenmiştir. O ateşe tapan ilk kişidir. Çünkü ateşin nurdan başka bir şey olduğunu sanmıştır. Bu da şeytanın ona ateşin bizzat içinden hitap etmesi sebebiyledir. Zerdüşt bunun ilahi bir vahiy olduğunu ve kendisinin nebilerden biri olduğunu sanmıştır. Böylece insanları ateşe ibadet etmeye davet etmiştir.

[2359] İran'da Doğu Azerbaycan idarî bölgesinde bir şehir. bkz. Saleh Muhammedoğlu Aliev, "Erdebil", **DİA**, Cilt: XI, s. 276-277.

nahżat ve ʿidde-i bī-ʿadd ve ʿudde-i lā-yuʿadd ile cānib-i Zerdüşt'e ʿazīmet eyledi. Veledi'l-vuṣūl **(17)** ol cāhil oġlı İsfendiyār'uñ[2360] terġībi ile kīş-i mecūsa mā'il ve Şeyḫ Saʿdī'nüñ[2361] bu beytinde olan **(18)** mefhūmdan ġāfil olup nār-ı caḥīme dāḫil oldı.

Rubāʿī:

گر صد سال گبر آتش فروزد

اگر یکدم دروافتد بسوزد[2362]

(19) Ve bir rivāyetde Güştāsb evvel-i emrde dīn-i mecūsī ḳabūl itmeyüp Zerdāşt'i yedi yıl kāmil zindāna ḳoyup **(20)** ḥabs eyledi. İttifāken bir gün Güştāsb esb-süvār olup ḫadem ve ḥaşemiyle geşt ü güẕāra çıḳmış idi. **(21)** Nāgehān zindān önüñden mürūr iderken rākib olduġı feresüñ dört ayaġı bile dāḫil-i ḥulḳūm-ı zemīn **(22)** olup eṣerr-i mā ḳalmadı. Ve Güştāsb ve tevābiʿ-i ḳaḍiyye-i mezbūreden müteḥayyir olup envāʿ-ı ḫayālāta düşdi. **(23)** Bilāḫare Güştāsb-ı firīfte-ḫayāl bu vāḳıʿanuñ ḥikmetin su'āl içün Zerdüşt'i zindandan çıḳarub pīş-gāhına iḥżār **(24)** ve ʿacībe-i mezbūrenüñ sırrını istifsār itdükde Zerdüşt-i mekkār eyitdi: "Ey şāh-ı kām-kār! Ben ḫālıḳ-ı nūr ve nāruñ **(25)** resūl-i muḫtārı iken daʿvetimi ʿadem-i ḳabūl ile risāletimi inkār itdügüñ içün süvār olduġıñ feres bu belāya **(26)** giriftār [olup][2363] seni daḫı imtiḥān ve iḫtibārdur. Pes, baña tebaʿiyyet ve iḳrār iderseñ çār-pāy-ı esbüñ evvelki ḥāline **(27)** ʿavdet itmek içün duʿā ḳılayın." dimekle Güştāsb daḫı der-ḥāl

[2360] İran tarihinde hak, kudret ve lütuf sembolü olarak tanınan efsanevî kahramandır. İran'da İslâm öncesi hânedanlardan Keyânîler'in hükümdarı Güştâsb'ın büyük oğludur. İsfendiyâr, hemen bütün Şâhnâme kahramanları gibi Şark-İslâm edebiyatlarında ve özellikle eski Türk edebiyatında sıkça anılmış, şairler onun cesaretini, gücünü ve yenilmezliğini ön plana çıkarmışlardır. bkz. Nurettin Albayrak, "İsfendiyâr", **DİA**, Cilt: XXII, s. 511-512.

[2361] Ebû Muhammed Sa'dî Müşerrifüddîn Muslih b. Abdillâh b. Müşerrif Şîrâzî (ö. 691/1292). Fars edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Eserlerinde Farsça ile birlite Türkçe kelimelere de yer veren Sa'dî'nin şiir ve nesrinin en bâriz özelliği akıcı ve sehl-i mümteni' olmasıdır. Sa'dî'nin etkisi sadece Fars edebiyatıyla sınırlı kalmamış, Türk ve Urdu edebiyatlarıyla Batı dünyasında da önemli izler bırakmıştır. *Bostân* ve *Gülistân* başta olmak üzere çok sayıda eser kaleme almıştır. bkz. Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 405-407. Ayrıca bkz. Çetin Kaska, "Sa'dî-i Şîrâzî Kimdir?", **Van İlahiyat Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 10, Haziran 2019, s. 114-136.

[2362] Zerdüştî bir kimse yüz yıl bile ateş yaksa, bir an için o ateşe düşse yanar!

[2363] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

müteḳabbil-i iṭāʿat olduḳda çār-pāy-ı esb-i bād-peymā kemā fi'l-evvel **[468a] (1)** bedīdār oldı. Ve ḫayāl-i mezbūruñ şuhūdı kiyāset-i Güştāsb'ı mefḳūd ḳılmaġla ḫayāl-i bāṭılı ḥaḳḳ-ı ḥisbān ile kemer-i muṭāvaʿatı **(2)** miyān-bend-i mutābaʿat idüp eṭrāf-ı memālikde ateş-gedeler bünyādına mübāşeret eyledi. Ve Beyżāvī'nüñ mevlidi olan **(3)** beyżā nam şehri vilāyet-i Şīrāz'da ol binā ve ʿimāret itdi. Ve on iki biñ cülūd-ı baḳar dibāġatine emr idüp ziyāde tırāşīde **(4)** ve varaḳ-ı āhū gibi raḳīḳ olsun deyü diḳḳat gösterdi. Pes, ber-mūceb-i fermūde ol pūst-ı beḳūr-ı dibāġat ve evrāḳ-ı **(5)** ġazāle gibi tenük ve ṣāliḥ-i kitābet olduḳda Zerdüşt-i maḳar-ı caḥīmüñ ṭabʿ-ı saḳīminden bedīdār ve sezā-vār-ı iḥrāḳ-ı bi'n-nār olan **(6)** güftār-ı zeḫārif-niṣār-ı nā-hemvārın altūn ḥall ile evrāḳ-ı mezbūreye yazup naḳş u nigār itdiler. Ve diyār-ı İṣṭaḫr'da[2364] **(7)** bir ḳalʿa ve içinde bir daḫme bünyād idüp kitāb-ı mecūsiyān olan *Zend* ve *Bāzend*'i taġẓīm-i tamām ve tevḳīr ü iḥtirām ile derūn-ı **(8)** daḫmede daḫmese[2365] ḳıldılar. Ve ʿavām-ı nāsı ḳırā'atinden menʿ içün bāb-ı muḥāfaẓasında ḥuffāẓ ve ḥarrās vażʿ idüp **(9)** ve ḫavāṣṣ ü eşrāf taḥaffuẓ ve müẕākeresine raġbet itmek içün veẓāyif-i keşīre taʿyīn itdiler. Ve millet-i mecūsiyyeden **(10)** temerrüd idenleri her kim olursa eşedd-i siyāset ile ḳatl ü ʿuḳūbet itmekle cumhūr-ı ḫalāyıḳ, kīş-i mecūsa lāḥiḳ olup **(11)** ve ṭarīḳ-i ḫilāfdan iḥtirāzı kendülere vācib bilüp ve merāsim-i Zerdāştī'yi riʿāyetle maḳām-ı ittiḥādda cemʿ **(12)** olup bu beytüñ mefhūmuna meşġūl oldılar. Beyt:

ظاهر و باطن بداغ اتّحاد سوختیم

هم درون باتو یکی داریم بهم بیرون یکی[2366]

(13) Ebū Manṣūr-ı Şeʿālibī[2367]'nüñ *Ġurerü's-Siyer* nām kitāb-ı tevārīḫinde mesṭūrdur ki Zerdüşt, miyān-ı merdümde tertīb itdügi **(14)** āyīn-i mecūs

[2364] İran'da tarihî bir şehir. bkz. Recep Uslu, "İstahr", **DİA**, Cilt: XXIII, s. 202-203.
[2365] Derkenar: دخمسه: پنهان کردن چیزی را (Dahmese: Bir şeyi gizlemek.)
[2366] Zâhir ve bâtını senin birlik ateşinde yaktık, içimiz de dışımız da seninle birdir.
[2367] Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî (ö. 429/1038). Arap dili ve edebiyatı âlimi ve şairdir. Farsça bilmekle beraber eserlerini Arapça yazan Seâlibî fasih ve beliğ bir üslûba sahiptir. Yazılarında kelimeleri dikkatle seçmiş, sağlam ve isabetli hükümleri edebî bir zevkle ifade

budur ki nār-ı nūrdan ve aʿẓam-ı isṭiḳsātdan olduġı cihetden taḳarrüb-i ḥaḳ içün āteşi vesīle-i ibtiġāʾ ḳılup **(15)** ḫalḳı perestiş-i nāra sevḳ eyledi. Ve ʿunṣur-ı āb daḫı bāʿiṯ-i ḳıvām-ı ḫalḳ ve sebeb-i ʿimāret-i dünyā olmaġla anuñ tenzīh ve tekrīmi **(16)** vācibdür deyüp mādām ki leben veyāḫūd māʾ-i eşcār ve ʿineb ve sāʾir māʿiyāt ile maḫlūṭ itmedükçe āb-ı mücerred ile izāle-i **(17)** necāset ve imāṭa-i[2368] ḳuẕerāt itmekden nehy idüp ekl-i meyte daḫı ḥarāmdur didi. Ve derūn-ı insāndan ḫurūc iden **(18)** her ḳanḳı menfeẕden ḫāric olursa necisdür zaʿmıyla ʿinde'l-ekil ḫurūc iden rīḳ āġızda olan ṭaʿāmı **(19)** necis itmekden iḥtirāz içün ṭaʿāmı ġāyetle nerm nerm çinemegi sünnet olsun didi. Ve ḥīn-i ṭulūʿ ve ġurūbda **(20)** ve nıṣf-ı nehārda üç vaḳit ṣalāt-ı mefrūża taʿyīn itdi. Ve aḫşāb ve aḫzāfdan olan evānī-i **(21)** müteḳabbel necāsetdür deyü içinden ekl-i ṭaʿām ḥarāmdur didi. Ve Ādem ʿaleyhisselām ʿahdinde ebnāsına benātını **(22)** tecvīz meşrūʿ idi deyü delīl getürüp eḫavāt ve benātuñ nikāḥını mecūsīlere ḥelāl ḳıldı. Ve tezevvüc-i nisvānda **(23)** ʿaded-i muʿayyen itmeyüp her ne ḳadar isterseñüz tezevvüci daḫı cāʾizdür didi. Ve ṭalāḳ üç şeyʾüñ biriyle vāḳıʿ olur ki biri **(24)** zinā ve biri siḥr ve biri terk-i dīndür. Ve zinā ve sirḳa ḥarāmdur deyüp ʿuḳūbet-i zinā içün üç yüz degnek urulmaḳ **(25)** veyāḫūd bīñ aḳçe alınmaḳ ve ʿuḳūbet-i sirḳa içün daḫı ʿudūlden üç kimesne şehādet itdükden soñra **(26)** sārıḳuñ burnı veyāḫūd ḳulaġını yırmaḳ ve sirḳa itdügi şeyʾüñ ḳıymetini ġarīmlerine alıvirmek ḥükm eyledi. **(27)** Ve cesed-i meyyite yapışmaġı tecvīz itmeyüp rūḥuñ intiḳaliyle meyyit necis olur şöyle ki bir kimesne meyyiti mess eylese ġusl vācib olur didi. **[468b] (1)** Ve gicede ve gündüzde ancaḳ bir kerre ṭahāret vācibdür ki ellerin ve yüzin yumaḳdur didi. Ve zaʿmınca zekāt daḫı **(2)** emr idüp kīş-i mecūsda olanlar cemīʿ-i mallarınuñ ṣülüṣüni iḫrāc idüp millet-i mecūsiyyede olan **(3)** fuḳarā ve mesākīne vireler veyāḫūd ateş-gedeler yapmaḳ ve ṣular getürmek ve köpri

---

etmiştir. Beyân ilmini *el-Ferâʾid ve'l-Kalâʾid* adlı eserinde meânîden ayrı bir disiplin olarak ilk defa onun ele aldığı kabul edilir. Siyâsetnâme tarzında kaleme aldığı eserlerinde olayların tarihî ve felsefî boyutlarıyla ilgilenmeden rivayet üslûbunu kullanmıştır. Yaptığı iktibaslar, konuyla ilgili olarak ilk elden topladığı malzeme ve örnekler devrinin dil, edebiyat ve tarihi hakkında kaynak niteliğindedir. bkz. Tevfik Rüştü Topuzoğlu., "Seâlibî, Ebû Mansûr", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 236-239.

[2368] Derkenar: اماطه دور كردن (İmâte: Uzak etmek).

ve ḫānlar bināsına ṣarf olınup **(4)** ʿimāret-i zemīn idiñüz didi. Ve şöyle zaʿm itdi ki ervāḥ-ı mevti faṣl-ı evvel-i bahārda ḫayātda iken sākin olduḳları **(5)** menzilleri ziyāret içün ʿavdet ideler. Pes, herkes buyūtını tanẓīf idüp ve pāk ferşler döşeyüp ve eṭʿime-i **(6)** şehiyye vaż‘ idüp baʿdehū herkes aḥbābıyla ol eṭʿimeyi ekl ideler tā ki ervāḥ-ı mevtī bī-tenlerinüñ neẓāfetinden **(7)** ve revāyiḥ-i eṭʿimeden taḳviyet bulalar didi.

اعاذنا الله الملك الغفّار من شرور هؤلآء الاشرار والفجّار ونحمد الله **(8)** على نعمة الاسلام الّذى هو احسن الاديان واصحّها واطهرها وصلوَته على المصطفى محمّد خيرما ارسل الخير ما انزل[2369]

(9) Elḥāṣıl Zerdüşt-i ḥakīm tevābiʿine bu maḳūle muzaḫrafātuñ kimin taḥlīl ve kimin taḥrīm ve ādāb ve erkānuñ taʿlīm ve tefhīm itdükden soñra **(10)** Güştāsb ile eṭrāf-ı memāliki geşt ve ḫalḳı dīn-i mecūsa daʿvet idüp bunuñ üzerine otuz beş sene mürūr eyledi. **(11)** Ve Zerdüşt-i saḳar-maḳar yetmiş yedi yaşına irdi. Mervīdür ki bu eṣnāda Fesā nām bir şehre vardūklarında Ḫurdādbih **(12)** nāmında bir recul Zerdüşt’i urup ḳatl itdi. Güştāsb daḫı ḳātil-i mezbūrı ve muʿīni olan biñ nefer miḳdārı **(13)** ādemi ḳatl ü siyāset idüp telāmiẕe-i Zerdüşt’den olan Ḥakīm Cāmasbī-i maḳarr-ı nikbet-meʾāb ḫilāfetine iclās idüp **(14)** telāmiẕe-i sāʾire üzerine reʾīs ḳıldı.[2370] Soḳrāṭ-ı Ḥakīm daḫı bu zamānda idi.[2371] Ve bundan soñra Güştāsb, dīn-i mecūsuñ **(15)** taḳviyetine ihtimām idüp ḥakīm Zerdüşt’üñ türrehāt-ı bāṭıla ve muzaḫrafāt-ı ʿāṭılasına iʿtiḳād ile cümle ḳavm ve raʿiyyet-i **(16)** mecūsi millet ve ḫarīḳ-i nār-ı şirk ve iṣneyniyyet ve ġarīḳ-i deryā-yı küfr ü cehālet olup keştī-i vücūdların girdāb-ı ḍalāletden taḫlīṣe **(17)** ḳādir olmadılar.

[2369] Melik ve gaffâr olan Allah bu şerlilerden ve günahkarlardan bizi korusun. Dinlerin en güzeli, en sağlamı ve en temizi olan İslam nimetini bize verdiğinden dolayı ona hamd ederiz. Allah’ın salatı, indirenlerin en hayırlısıyla gönderilenlerin en hayırlısı olan Muhammed Mustafa üzerine olsun.

[2370] Derkenar: İskender, serīr-i Dārā’ya cülūs itdükde Īran ve Fāris ve Iraḳ’da Mecūsīlerüñ bir şehrin ḳomayup münhedim ve ḫarāb eyledi. Ve āteş-gedeleri ile kütüb-i Zerdüşti āteşe yaḳdı.

[2371] Derkenar: قال الشيخ فى مسامرته فى ذكر اختلاف الأمم فيما مضى من الزمان من آدم لاظهورهم تاريخ مجوس الفرس فى ذلك اربعة آلآف سنة ومأة سنة واثنان وثمانون سنة وعشرة اشهر وتسعت عشر يوماً (Şeyh Müsamere’sinde, Hz. Adem’den onların zuhuruna kadar geçen süre hususunda alimlerin ihtilaflarını anlattığı yerde şöyle der: Pers Mecusilerinin tarihi, dört bin yüz seksen iki yıl, on ay, on dokuz gündür.)

Naẓm:

درین کشتی بسی کشتند غرقه

درین بودند هفتاد دو فرقه

همه غرقاب در دریا بماندند

عجایب خوار و ناپروا بماندند **(18)**

یکی کشتی دیگر هست دریاب

درآن کشتی حقیقت زود بشتاب

رها کن صورتِ کشتی صفاتت

(19)طلب کن در میان دریای ذاتت[2372]

İmdi benüm rūḥum! Eger rāġıb-ı rāh-ı hidāyet ve ṭālib-i ṭarīḳ-i selāmet iseñ zinhār ve zinhār **(20)** Zerdüşt-i nār-maḳarr gibi pīr-perver olmayan ve kendü zaʿm u ḥisbāniyle riyāżet çeküp baʿżı ḫayālāt-ı bāṭıla ile **(21)** yoldan azan ehl-i [ḍalālete][2373] tebaʿiyyet itmeyüp ṭarīḳ-i aḳvem-i şerīʿatden çıḳma. Ve kendü ʿilm ü maġrifet ve fenn-i manṭıḳ u ḥikmet mūcibince **(22)** ben daḫı ḫalvet ü ʿuzlet ve mücāhede vü riyāżet çeküp erbāb-ı muḥabbetüñ buldıḳları yolı ben daḫı bulurum **(23)** ve dāmen-i pīr-i ṭarīḳate teşebbüṣ ve ceẕebāt-ı Ḥaḳḳ'a tevessül itmedükçe nā'il-i vuṣlat olurum zaʿm itme. Ve riyāżatdan **(24)** ṣūret-nümā olan ḫayālāta vücūd virmeyüp ʿilm-i muġayyebāt ve ḫafiyyāta ʿālim oldum vehmine düşme ki iblīs-i nefs **(25)** ve enāniyyet nār-ı şehvet ve ṭabīʿatı

[2372] Bu gemide birçokları boğuldu. Bu yolda yetmiş iki fırkaya ayrılmışlardı. Hepsi denizde boğulup kaldılar. Acayip hakir ve küçük düştüler. Bir diğer gemi daha vardır. Bunu anla! Bu hakikat gemisine binmek için acele et. Senin sıfatının gemisinden ve suretten kurtul. Zât denizini talep edici ol.
[2373] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

saña nūr-ı muḥabbet şeklinde irā'et ḳılup ve nār-ı şehevātuñ içinden muḫāṭabāt-ı **(26)** iġvā'iyye ve tesvīlāt-ı şeyṭāniyye idüp Zerdüşt gibi çāh-ı ḍalālete ilḳā' ve nār-ı ġavāyete iḥrāḳ ve aṣlā ḳılur. Naẓm: **(27)**

ره شیطان خیال اندر خیالست

همه عین و بال اندر و بالست

چگونه هر چه گوید نا صوابست

همه کارش در اینجا خورد و خوابست

[469a]

رَهِ فسق و فجورت او نمودست **(1)**

که عین آتشی او پر ز دودست

چو آتش ذات او باشد ندیدی

میان آتشی خوش آرمیدی

تو در خوابی خبر اینجا نداری **(2)**

که آتش سوختت اینجا بزاری

طبیعت عین شیطانست دریاب

درین آتش میا و تیز اشتاب[2374]

[2374] Şeytanın yolu hayal içinde hayaldir. Hepsi vebâl içinde vebâldir. Ne derlerse dedikleri içinde hiçbir doğru yoktur. Onun her işi yemek ve uyumaktır. O sana fısk u fücur yolunu gösterir. Onun ateşinde birçok dumanlar vardır. Onun zâtı âteş gibidir, görmedin mi? Güzel görünen bir ateşinin

(3) Elḥāṣıl ey müstemiʿ-i ḳābil! Tetebbuʿ-ı baʿżı kütb ve resā'il ile bī-mürşid-i kāmil ṭarīḳ-i ʿuzlet ü riyāżete dāḫil ve maḫdūʿ-ı ḫayāl-i bāṭıl **(4)** ve esīr-i ḳayd-ı vücūd zā'il olmayup belki naẓarı kibrīt-i aḥmer ve ṣıbġatullāhu'l-ekber olan bir mürşid-i ekmelüñ dāmen-i himmetine teşebbüṯ ve tevessül idüp **(5)** nūr-ı tecellī-i vaḥdet-i ẕāta vāṣıl olmaḳdan ġayrı her ne olursa olsun mültefit ve mā'il olma. Zīrā

كلُّ شيْئٍ مَا خَلاَاللهَ باَطِلٌ [3966-1]

(6) Ḥaḳḳ'dan ġayrı her şey' hālik u mużmaḥill ve fāyit ü bāṭıl ve āfil ü zā'il olup

اِنَّ فَضْلَ اللهِ غَيْمٌ هَاطِلٌ [3966-2]

ḥaḳīḳatde ġaym-ı hāṭıl **(7)** ve seḥāb-ı mumṭır-ı feżā'il-i ġayr-ı zā'il faẓl-ı ilāhīdür. Yaʿnī lā-yezāl ve yenḳatıʿ bārān-ı ʿināyet ve maṭār-ı hidāyet yaġdırıcı ve tecelliyāt-ı **(8)** nā-mütenāhī ile şemerāt-ı müşāhedāt-ı lā-yetenāhī bitürici ġaym-ı faẓl-ı Ḥaḳ ve seḥāb-ı feyż-i vücūd-ı muṭlaḳdan ġayrısı degüldür.

[Maṭlab: فى كل شئ ما حلا الله باطل وذكر احوال لبيد الشاعررضى الله عنه]

ʿİlm-i şerīfe **(9)** ḫafī olmaya ki

الا كلّ شئ ما خلا الله باطل[2375]

ḳavli ṣaḥābe-i kirāmdan Ebū ʿAḳīl Lebīd bin Rebīʿatü'l-ʿĀmirī[2376] raḍıyallāhu ʿanhuñ **(10)** eşʿārından olup mıṣrāʿ-ı şānīsi

---

içinde kaldın! Sen uykudasın, hiç haberin yok. Bu ateş seni yaktı ve hâlin vahim. Anla! Bu tabiat şeytanın kendisidir. Bu ateşe düşme ve ondan hızlıca uzaklaş. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh43 (26.06.2024).

[2375] Agâh olun, Allah'ın dışındaki her şey batıldır.

[2376] Ebû Akîl Lebîd b. Rebîa b. Mâlik b. Ca'fer el-Âmirî el-Ca'ferî (ö. 40 veya 41/660 veya 661). Câhiliye devrinde de yaşamış olan muallaka sahibi İslâm şairidir. Lebîd kuvvetli görüşe göre 9 (631) yılında müslüman olmuştur. Bazı müellifler Lebîd'in müslüman olduktan sonra şiir yazmadığını ifade etse de Brockelmann, Ömer Ferruh gibi bazı çağdaş araştırmacılar, şiirlerindeki İslâmî motiflerden yola çıkarak onun müslüman olduktan sonra da şiir söylediğini savunmuşlardır. Lebîd'in şiirlerinin çoğu fahriye tarzında olup sert bir üslûpla kaleme alınmıştır. Muallaka şairleri arasında tek müslüman şair olan Lebîd'in muallakası, Theodor Nöldeke'ye göre bedevî şairlerin şiirleri arasında en güzel olanlarındandır. bkz. Süleyman Tülücü, "Lebîd b. Rebîa", **DİA**, Cilt: XXVII, s. 121-122. Hayatı ve

وكلّ نعيم لا محالة زايل[2377]

ḳavlidür. Müşārün-ileyh zübde-i buleġā ve fuḥūl-i şuʿarādan olup **(11)** eger cāhiliyyetde ve eger İslām'da şerīf ve merʿī ve cevād u saḫī idi. Ve kendünüñ ḳabīlesi İslām'a dāḫil olduḳları senede **(12)** tevfīḳ-i ilāhī Lebīd'üñ daḫı bedreḳa-i rāhı olmaġla ḳadem-i pāk-ı ḥażret-i ḫātem-i risālete cebīn-sāy-ı iṭāʿat olup **(13)** İslām'a geldi. Ve ṣaḥīḥaynda müşbet ve mesṭūrdur ki ḥabīb-i Ḫudā ʿaleyhi min ṣalavātullāhi'l-ezkā dürüs-terīn güftār-ı şāʿir **(14)** kelime-i Lebīd'dür deyü mısrāʿ-i evveli mecrā-yı envār-ı ilhāmāt olan lisān-ı ḫurşīd-i lemeʿātlarından icrā buyurdı.

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ،

وَكَادَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ أَنْ يُسْلِمَ

كما روى عن ابى هريرة **(15)** رضى الله تعالى عنه من طريق البخارىّ ومسلم عن النّبىّ صلّى الله عليه وسلّم انّه قال َصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا شَاعِرٌ كَلِمَةُ لَبِيدٍ أَلَا كُلُّ شَيْءٍ **(16)** مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ كلامه[2378]

Kelime-i ıṭlāḳı ṣaḥīḥ olduġına *Elfiyye-i İbn Mālik'*de[2379] bu ḥadīṯ-i şerīf ile istişhād olınmışdur. **(17)**

كما قال العلّامة محمود بن محمّد العينى فى كتابه المسمّى بشرح الشّواهد الكبرى الاستشهاد فيه انّه اورده شاهداً **(18)** لاطلاق الكلمة على الكلام وهو مجاز مهمل عند النّحويّين ومستعمل عند المتكلّمين وهو من باب تسمية الشّئ **(19)** باسم جزئه على سبيل التّوسّع وفاضل ومتبحّر ابن عبد البرّ[2380]

şiiri hakkında bkz. Ebubekir Matpan, "Muhadram Şair Lebîd b. Rebîa'nın Hayatı ve Muallakâsındaki Fahr Teması", **Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi** , Cilt: 1, Sayı: 2, 2022, s. 38-74.

[2377] Şüphesiz bütün nimetler yok olacaktır. Lebîd b. Rebîa, **Dîvân,** el-ʿÂmirî, Beyrut, Dâru'l-Marife, 2004, s. 85.

[2378] Nitekim Ebu Hureyre'den Buhari ve Müslim yoluyla Allah Rasulü'nden rivayet edilen bir hadiste o şöyle demiştir: Şâirlerin söylediği sözlerin en doğrusu, Lebîd'in şu sözüdür: "Biliniz ki Allah'tan başka her şey batıldır." Buhari, "Fedail" 56; Müslim, "Şiir" 3.

[2379] Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274). *el-Elfiyye* adlı eseriyle tanınan gramer, sözlük ve kıraat âlimidir. Girift gramer meselelerini yalın bir dille anlatarak Arap gramerinin öğretiminde kolaylık sağlamıştır. Aynı zamanda şair de olan İbn Mâlik, gramer ve lugata dair çok sayıda didaktik manzume kaleme almıştır. bkz. Abdülbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", **DİA,** Cilt: XX, s. 169-171. Ayrıca bkz. Ramazan Bezci, "İbn Mâlik'in Hayatı, Nahiv Metodu ve Hadisle İştişhâdı", **Kilitbahir Dergisi**, Eylül 2019 , Sayı: 15, s. 190-227.

[2380] Nitekim Allâme Mahmud b. Muhammed el-Aynî, Şerhu'ş-Şevâhid el-Kübra isimli eserinde şöyle der: Burada değinilen nokta, o, kelimeyi kelam yerine kullanmak için bir şahit getirmiştir. Bu sanata navihciler mecaz-ı mühmel derken, kelamcılar mecaz-ı müstamel der. Bu sanat, bir şeyi, parçasının

İstī‘ābda dirler ki Lebīd’üñ bu şi‘rinde bir beyt **(20)** vardur ki şi‘r-i mezbūr İslām’ı ḥālinde ṣudūr itdügüne delālet ider.

كما قال وهو شعر حسن فيه ما يدلّ على انّه **(21)** قاله فى الاسلام الله اعلم وذلك قوله بيت

وكلّ امرئٍ يوماً سيعلم سعيه

اذا كشفت عند الاٰله المحاصل[2381]

(22 Ve lāmiyye-i Lebīd’üñ ḳaṣīdesi evvelinden bu beyte gelince vākī‘ olan ebyāt-ı belīġa bunlardur:

Şi‘r:

الا تسالان حصلت المرء ماذا يحاول

انحبٌ[2382] يقصّى ام ضلال وباطل **(23)**

ارى النّاس ما يدرون ما قدر امرهم

بلى كلّ ذى لبّ الى الله واصل

الا كلّ شئ ما خلا الله باطل

وكلّ نعيم لا محالة زايلٌ **(24)**

anlamını genişleterek bu parçanın ismiyle adlandırmak demektir. Bedreddîn Mahmud el-Aynî, **el-Makâsıdü’n-Nahviyye fî Şerhi Şevâhidi Şürûhi’l-Elfiyye**, Kahire, Dâru’s-Selâm, 2010, Cilt: 1, s. 122.

[2381] Nitekim şöyle demiştir: O, içinde İslam hakkında söylediği anlaşılan şeyler bulunan güzel bir şiirdir. Tabi, Allah daha iyi bilir. Bu da şu sözüdür. Şiir:
Herkes bir gün çabasını görecek,
İlahın yanında sonuçlar ortaya çıkınca. Lebîd b. Rebîa, **Dîvân**, s. 85.

[2382] Derkenar: قال الجوهرى لا محالة لابدّ يقال الموت آتٍ لامحالة (Cevheri şöyle der: لا محالة kelimesi, kaçınılmaz olarak, demektir. Şöyle kullanılır: الموت آت لا محالة, “Ölüm kaçınılmaz olarak gelecektir.”)

وكلّ اناس سوف يدخل بينهم

دو يهية[2383] تصفر منه الأنامل

وكلّ امرئ يوماً سيعلم سعيه

اذا حصلت عند الالّه المحاصل[2384] **(25)**

Velākin Maḥmūd-ı ʿAynī[2385] *Şevāhid-i Kübrā'*da bu ḳaṣīdeyi bi-tamāmihā īrāddan soñra ʿAbdurraḥman **(26)** İbn ʿAvf raḍıyallāhu ʿanhadan mufaṣṣal ve meşrūḥ bir rivāyet naḳl ider ki: Bir gün Mekke-i mükerremede meclis-i Ḳureyşde **(27)** Ebū Aḳīl bu ḳaṣīdeyi inşād itdügüñi ṣaḥābe-i kirāmdan ʿOṯmān bin Maẓʿūn istimāʿ idüp **[469b] (1)** Lebīd bin Rebīʿa الا كلّ شئ ما خلا [2386] الله باطل ḳavline geldükde ʿOṯmān bin Maẓʿūn "Sadaḳte yā Lebīd!" deyüp Lebīd daḫı **(2)** وكلّ نعيم لا محالة زايلٌ [2387] mıṣrāʿnı īrād itdükde "keẕebte" deyüp Lebīd iki kerre beyt-i mezbūrı inşād ve ʿOṯmān **(3)** ikisinde daḫı evvelini taṣdīḳ ve ṯānīyi tekẕīb eyledi. Zīrā (وكلّ نعيم) ḳavlinde kelām-ı ʿumūm naʿīme

[2383] Derkenar: محبّ زمان و عمر دويهته بمعنى موت (نحب kelimesi zaman ve ömür anlamındadır. دويهية kelimesi ölüm demektir.)

[2384] Kişiye niçin çalıştığını sormaz mısınız?
Ömür mü icra eder; yoksa dalalet mi, batıl mı?
Durumlarının kıymetini bilmeyen insanlar görüyorum,
Evet, her öz Allah'a ulaşacaktır,
Agâh olun, Allah'ın dışındaki her şey batıldır,
Her türlü nimet şüphesiz bitecektir.
Bütün insanların arasına yakında girer,
Parmakların saracağı ölüm,
Herkes bir gün çabasını görecek,
İlahın yanında, sonuçlar ortaya çıkınca. Lebîd b. Rebîa, **Dîvân**, s. 85.

[2385] Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451). Türk asıllı Hanefî fakihi, tarihçi, hadis ve dil âlimidir. Kaynaklarda Aynî'nin özellikle fıkıh, usul, tarih, hadis ve lugat ilimlerinde derinleştiği, idarî işler kadar devrinin ilmî ve fikrî hayatına da aktif bir şekilde katıldığı aktarılmıştır. Yoğun faaliyetlerle dolu bir hayat yaşayan ve hayatının büyük bir bölümünü devlet hizmetlerinde geçiren Aynî, farklı konularda birçok eser yazmıştır. bkz. Ali Osman Koçkuzu, "Aynî, Bedreddin", **DİA**, Cilt: IV, s. 271-272. Hayatı hakkında ayrıca bkz. Muhammed Çetkin, "Bedruddîn el-'Aynî ve "Resâ'ilu'l-Fi'e Fî Şerhi'l-'Avâmili'l-Mi'e" İsimli Eserinin Değerlendirmesi", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, Haziran 2015, s. 127-156.

[2386] Allah'ın dışındaki her şey batıldır. Lebîd b. Rebîa, **Dîvân**, s. 85.

[2387] Her türlü nimet şüphesiz bitecektir. Lebîd b. Rebîa, **Dîvân**, s. 85.

şāmildür. Niʿa-ı cennet ḫod **(4)** lā-muḥāletehu bāḳī ve ġayr-ı zāʾil olmaġla ʿOṯmān bin Maẓʿūn ḳavl-i Lebīd'i redd idüp eyitdi: "Yā bā ʿaḳīl!

Her niʿmetüñ **(5)** zevāli ṣaḥīḥ degüldür. Ḳābil-i zevāl olan naʿīm-i dünyādur. Yoḫsa naʿīm-i uḫrā lā-yezāl ve lā-yefnādur." didi. **(6)** Ve egerçi kim Lebīd eyyām-ı cehāletde daḫı ẕemm-i dünyā ṣadedinde olmaġla ẕikr-i naʿīm küllü lafẓına mużāfun ileyh olduġı **(7)** taḳdīrce daḫı naʿīm-i dünyānuñ ʿumūmı murād olınmışdur.

Velākin ḳavl-i mezbūr-ı Lebīd'den çünki İslām'dan ʿārī olduġı **(8)** ḥālde ṣādır oldıysa kelāmları muṭlaḳā ʿumūm-ı niʿame maḥmūl olup ber-feḥvā-yı (قَالَ[2388] مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ **(9)** ve ber-mışdāḳ-ı (وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ[2389] iḥyā-i ʿiẓām-ı ramīm ve baʿde'l-iḥyā ol **(10)** yevm-i ʿaẓīmde ḥażret-i ʿazīz ü ḥakīm(وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ)[2390] küffār ve müşrikīne ʿaẕāb-ı elīm ve zümre-i müʾminīn-i muvaḥḥidīne **(11)** cennāt-ı naʿīmde

(اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَاكِهُونَ هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِى ظِلَالٍ عَلَى الْاَرَائِكِ مُتَّكِؤُنَ **(12)** لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ)[2391]

mūcebince envāʿ-ı niʿam-ı dāʾime ve alā-i bāḳiye iʿṭāsıyla **(13)** taʿẓīm ve tekrīm idecegine müşrikān-ı Mekke'nüñ iʿtiḳādları olmamaġla ʿOṯmān bin Maẓʿūn "keẕebte yā Lebīd" deyüp **(14)** cümle müşrikīne taʿrīż murād itmişlerdür. Ḥattā ol meclisde olan süfehā-i müşrikīnden birisi ḳalḳup **(15)** vech-i ʿOṯmān'a bir ṭabānce urup mecrūhu'l-ʿayn olduġı mervīdür. [Ve İbn Melek[2392] *Meşāriḳu'l-Envār'*a[2393] yazduġı *Mebāriḳu'l-Ezhār* ile mevsūm olan

[2388] Yâsîn 36/78: "Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: "Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?"

[2389] Mülk 67/25: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar."

[2390] Yâsîn 36/79: "De ki: "Onları ilk defa var eden diriltecektir. **O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir**."

[2391] Yâsîn 36/55-58: "Şüphesiz cennetlikler o gün nimetlerle meşguldürler, zevk sürerler. Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadırlar. Onlar için orada meyveler vardır. Onlar için diledikleri her şey vardır. Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selâm" (vardır)."

[2392] Hanefî fıkıh âlimi ve lugat yazarıdır (ö. 821/1418'den sonra). Fıkıh, usûl-i fıkıh ve hadis ilimlerinde çağının önde gelen isimlerinden biri olan İbn Melek, değişik alanlarda çok sayıda eser kaleme almıştır. Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan *Menârü'l-Envâr* ve *Meşâriku'l-*

şerḥ-i meşhūrunda Lebīd'üñ ḳavl-i evvelini taṣdīḳ ve ḳavl-i ṣānīsini tekẕīb-i ḥażret-i Resūl ʿaleyhisselāmdan daḫı vāḳiʿ olduġuna rivāyet īrād itmişlerdür.

كما قال وروى انّ لبيداً لما انشد هذا المصراع قال عليه اسّلام صدقت ولمّا قال وكلّ نعيم لا محالة زايل قال عليه اسّلام كذبت فانّ نعيم الجنّة لا يزول[2394]][2395]

Bu taḳdīrce ṣāḥibü'l-istīʿāb ẕikr olınan **(16)** beyt ile Lebīd'üñ bu şiʿri İslāmı ḥalinde vārid olduġına delālet vardur didügī egerçi beytde ehl-i İslām **(17)** kelāmına müşābehet daḫı varise girü müslim olmayup ve hem bilā-ṭā'ildür. Ve cā'iz ki Lebīd beyt-i mezbūrı İslām **(18)** ḥālinde söyleyüp ḳaṣīdesine soñra ilḥāḳ itmişdür deyü ḫāṭıra vāḳiʿ olursa ḫāṭıra-i mezbūre **(19)** daḫı mündefiʿadur. Zīrā girü istīʿābda mesṭūrdur ki ekṣer naḳale-i aḫbāruñ ittifāḳı bunuñ üzerinedür ki **(20)** Lebīd İslām'a geldügi günden āḫir ʿömrüne varınca şiʿr inşā veyāḫūd inşād itmemişdür.

كما روى قال عمر بن الخطّاب **(21)** رضى الله عنه للبيدٍ يوماً ياباعقيل انشدنى شيئاً من شعرك فقال ما كنت لأقول شعراً بعد اذ علّمنى الله البقرة **(22)** وآل عمران فزاده عمر فى عطائه خمسمأة وكان الفين[2396]

Ḫaber-i mezbūr *Şevāhid-i ʿAynī*'de daḫı vech-i meşrūḥ üzre meẕkūrdur. **(23)** Ammā baʿżılar daḫı Lebīd İslāmı ḥālinde ancaḳ bu beyti inşā eyledi dimişler. Beyt:

الحمد لله اذ لم يأتنى اجلى

حتّى اكتسيت من الاسلام سربالاً[2397]

Envâr şerhleriyle *Mecmaʿu'l-Bahreyn* şerhi öne çıkan eserleri arasında zikredilebilir. bkz. Mustafa Baktır, "İbn Melek", **DİA**, Cilt: 20, s. 175-176.

[2393] bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 361-362. Müellif için ayrıca bkz. Mehmet Görmez, "Sâgânî, Radıyyüddin", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 487-489.

[2394] Nitekim rivayet edildiğine göre Lebid, bu mısrayı okyunca Peygamber aleyhisselam "Doğru söyledin" buyurmuş; "Her türlü nimet şüphesiz bitecektir." deyince Peygamber aleyhisselam "Yanılıyorsun, çünkü cennet nimeti bitmez." buyurmuştur.

[2395] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2396] Nitekim rivayete göre Ömer b. el-Hattab bir gün Lebid'e, "Ey Ebu Akil, bana bir şiir oku!" deyince şöyle cevap vermiştir: "Allah, bana Bakara ve Âl-i İmrân surelerini öğrettikten sonra bana şiir söylemek yaraşmaz." Bunun üzerine Hz. Ömer onun iki bin dirhem olan maaşını beş yüz dirhem daha artırmıştır. Bedreddîn Mahmud el-Aynî, **el-Makâsıdü'n-Nahviyye fî Şerhi Şevâhidi Şürûhi'l-Elfiyye**, Cilt: 1, s. 112.

[2397] Allah'a hamd olsun ki ecelim gelmedi.

(24) Velākin baʿżılar bu beytüñ münşīsi Ḳardetübni Nüfāṣetü’ṣ-Ṣülūlī raḍıyallāhu ʿanhdur ve Lebīd’üñ İslāmı ḥālinde inşā itdügi **(25)** bu beyt-i laṭīfdür dimişler.

Beyt:

ما عاتب المرء الكريم لنفسه

والمرء يصلحه القرين الصّالح[2398]

Ol İbn ʿAbdülber[2399] daḫı beyt-i evvel **(26)** Ḳardetübni Nüfāṣe’nüñ olduġın tercīḥ idüp

وهواصح عندى وقد اتى فى موضعه من كتابنا هذا[2400]

buyurmışlar.

كما قال **(27)** فى الاستيعاب قردة بن نفاثة السّلولى من بنى عمر وبن مرّة ابن صعصعه بن معَويه بن بكر بن هوازن كان شاعراً

[470a]

(1) قدم على النّبىّ عليه السّلام فى جماعة من بنى سلول فأمرّه عليهم بعد ان اسلم واسلموا فانشاء يقول شعر:

بانّ الشّباب فلم اجفل به بالا **(2)**

واقبل الشّيب والاسلام اقبالاً

Böylece İslam’dan bir elbise giydim. İbn Abdülber en-Nemerî, **el-İstîʿâb fî Maʿrifeti Ashâb**, Cilt: 3, s. 1306.

[2398] Kerim biri kendini neden suçlar?
Kişiyi düzeltecek olan arkadaşıdır. İbn Abdülber en-Nemerî, **el-İstîʿâb fî Maʿrifeti Ashâb**, Cilt: 3, s. 1335.

[2399] Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdülber en-Nemerî (ö. 463/1071). Endülüslü muhaddis, münekkit, edip, tarihçi ve Mâlikî fakihi olan İbn Abdülber en-Nemerî; hadis, fıkıh, tarih, tabakat, edebiyat ve ahlâk alanında çok sayıda eser telif etmiştir. bkz. Leys Suûd Câsim., “İbn Abdülber en-Nemerî”, **DİA**, Cilt: XIX, s. 269-272.

[2400] Bu bana göre daha doğrudur. Bu konu, bu kitabımızın ilgili yerinde geçmişti.

وقد ادوّى يذعو من مشعشعةٍ

وقد اقلّب اوراكاً واكفالاً

الحمد لله اذ لم يأتنى اجلى **(3)**

حتى اكتسب من الاسلام سربالاً[2401]

Ve ümmü’l-mü’minīn ʿĀyişe-i ṣıddīḳa raḍıyallāhu ʿanhādan **(4)** naḳl iderler ki baña Lebīd’üñ on iki biñ beyt söyledügi rivāyet olındı buyurmışlar. Ve bu daḫı anlardan mervīdür ki **(5)**

انّه قالت رضى الله تعالى عنها رحم الله لبيداً حيث يقول

شعر:

ذهب الّذين يعاشفى اكنافهم

وبقيت فى خلف لجلد الاجرب

لا ينفعون ولا يرجّى خيرهم **(6)**

ويعاب قايلهم وان لم يطرب[2402]

ثم قالت فكيف لو ادرك زماننا هذا وذكرالمبرّد وغيره **(7)** انّ لبيد بن الرّبيعة العامرىّ الشّاعر كان شريفاً فى الجاهليّة والاسلام وكان قد نذر ان لاهبّة الصّبا الاّ نحروا طعم **(8)** وفى خبر المبرّد انّ الصّبا هبّت يوماً وهو

[2401] Ömer b. Mürre b. Sa’sa’a b. Muaviye b. Bekr b. Hevazin oğullarından olan Karde b. Nüfase es-Sülûsi, şair idi. Sülûsi oğullarından bir grup ile Allah Rasulü’ne geldi. O ve arkadaşları Müslüman olduktan sonra Allah onu diğerlerinin başına emir olarak tayin etti. O da şöyle bir şiir söyledi:
Gençlik göründü, ben umursayıp önem vermedim,
Yaşlılık ise sadece İslam’a yöneldi,
Bazen dostumun susuzluğunu giderirdim,
Bazen arkamı çevirir giderdim.
Allah’a hamd olsun ki ecelim gelmedi,
Böylece İslam’dan bir elbise giydim. İbn Abdülber en-Nemerî, **el-İstî‘âb fî Ma‘rifeti Ashâb**, Cilt: 3, s. 1306.

[2402] O (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: Allah Lebid’e rahmet eylesin, o şöyle demişti:
Şiir:
Kefenlerinde yaşayanlar gitti,
Uyuz derisi gibi ben arkada kaldım,
Ne fayda veriyorlar ne de bir hayır beklenir,
Onları söyleyenler ayıplanır, sevindirmeseler bile. Lebîd b. Rebîa, **Dîvân**, s. 24.

بالكوفة مقتر هلق فعلم بذلك الوليد بن مُفَيط وكان اميراً عليها لعثمان **(9)** فخطب النّاس فقال انّكم قدعرفتم نذر ابى عقيل وما وكد على نفسه فاعينوا اخاكم ثم نزل فبعث اليه بمأة ناقة **(10)** وبعث اليه النّاس فقضى نذره[2403]

ve ṭūl-i ʿömr-i Lebīd'de iḫtilāf vāḳiʿ olup Enes bin Mālik raḍıyallāhu ʿanhümā rivāyeti üzre **(11)** yüz ḳırḳ bir yaşında vefāt itmişdür. Ve ʿalā ḳavli'l-baʿż hicret-i Nebeviyyenüñ ḳırḳ birinci senesinde yüz elli yedi yaşında **(12)** Muʿāviye raḍıyallāhu ʿanha Şām'dan Kūfe'ye duḫūl ve Naḫīle nām mevżıʿa nüzūl itdügi günde müteveffā olmışdur. Ammā eṣaḥḥ-ı **(13)** rivāyet budur ki zamān-ı ḫilāfet-i ʿOṯmān raḍıyallāhu ʿanhada belde-i Kūfe'de Velīd bin ʿUḳbe'nüñ[2404] eyyām-ı imāretinde intiḳāl **(14)** itmişdür.

وقيل عاش لبيد بن ربيعة حتى بلغ تسعين سنة فأشأ بقول.

شعر:

اليس فى مايته قد رعاشهيا رجل **(15)**

و فى تكامل عشر بعد ها عمر

ثمّ علشق حتى بلغ مايشه و عشرين سنته فانشا بقول. شعر:

ولقد سيمت من الحيوة و طولها **(16)**

و سؤال بذا العّلين لف لبيد[2405]

[2403] Sonra o şöyle demiştir: Acaba bizim zamanımızda yaşasaydı nasıl olurdu? Müberred ve başkaları şöyle bir olay aktarırlar: Şair Lebid b. Rebia el-Amiri hem cahiliyede hem de İslam'da saygın insanlardandı. Bir keresinde saba rüzgârı estiği her zaman kurban kesip ziyafet vereceğine dair bir nezirde bulunmuştu. Müberred'in anlattığına göre onun Küfe'de muhtaç halde bulunduğu bir gün saba rüzgârı esti. Bu haber, Hz. Osman tarafından oraya tayin edilen Velid b. Muayt'a bildirildi. Velid, insanlara şu sözlerle bir hutbe verdi: "Ey insanlar, biliyorsunuz ki İbn Akil'in bir nezri var, fakat buna gücü yetmeyecek durumda. Kardeşinize yardım ediniz." Hutbeden indikten sonra Velid, yüz deve gönderdi. Bunun üzerine insanlar da bir şeyler gönderdi. Böylece Lebid nezrini yerine getirdi.

[2404] Ebû Vehb el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt el-Ümevî el-Kureşî (ö. 61/680-81). Bir kısmı şahsî hatalarından, bir kısmı zanna ve iftiraya dayandığı değerlendirilen eleştirilere mâruz kalan sahâbîdir. Kaynaklarda onun, fâsık şeklinde nitelendirildiği olaydan sonra da Hz. Peygamber'in yanında bulunduğu, müslümanlar arasında hayatını sürdürdüğü, Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in kendisine kumandanlık ve zekât memurluğu gibi görevler verdiği, gerçekleştirdiği fetihlerle İslâm'a önemli katkılar sağladığını aktarılmıştır. bkz. Mehmet Efendioğlu, "Velîd b. Ukbe", **DİA**, Cilt: XLIII, s. 35-36.

[2405] Söylendiğine göre Lebid b. Rebia doksan yaşına geldiğinde şu sözü söylemiştir:
Şiir:
Yüz yaşına girmiş olan adam,

İmdi Lebīd ne maḳūle şāʿir-i reşīd ü şerīf ve saʿīd ü cevād ve mecīd idügi maʿlūm **(17)** oldıysa şimden soñra

الاّ كلّ شئ ما خلا الله باطل[2406]

ḳavlinüñ min ḥayṣü'l-ʿirāb ve'l-maʿnā taḥḳīḳin istimāʿ ḳıl. **(18)** Pes, *Şevāhid-i Kübrā*'da olan tafṣīl ve taḥḳīḳüñ ḫulāṣa ve icmāli budur ki ʿalā ḳavli sībeveyh lafẓ-ı elā mā baʿdenüñ **(19)** taḥaḳḳuḳuna delālet idici kelime-i tenbīh ve ḥarf-i istiftāḥ ġayr-ı mürekkebedür egerçi Zemaḫşerī mürekkebedür dimiş velākin ḳavl-i Zemaḫşerī iddiā'dur **(20)** ve daʿvāsına delīl īrād itmeyüp müraccaḥ degüldür dimişler. Ve külli şey'in kelām-ı iżāfī ve mübtedā ve bāṭıl-ı ḫaberidür.

Ve lafż-ı **(21)** külli ʿinde'l-aḫfeş gāh olur ki iżāfetden mücerred ve ḥāl olmaḳ üzre menṣūb olur. Ammā inde'l-cumhūr-ı meşhūr **(22)** budur ki lafẓ-ı küll lafẓen veyāḫūd maʿnen iżāfetden ḫālī olmaz. Meṣelā(وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ)[2407] ḳavl-i kerīminde maʿnen mużāfdur ki **(23)** ve küllühüm taḳdīrindedür. Ve küllü nekreye mużāf olsa efrāduñ ʿumūmun ve maʿrifeye mużāf olsa eczānuñ ʿumūmun **(24)** iḳtiżā ider.

Meṣelā "küllü rammānın me'kūlün" dimek ṣaḥīḥ olur. Ammā "küllü'r-rümmāni me'kūlün" ḳavli ṣaḥīḥ olmaz. Ve lafẓatullāh daḫı **(25)** mā ḫalā ile müsteṣnā ve menṣūbdur. Zīrā ḫalā üzre mā dāḫil olsa lā-cerem māʿbādını naṣb idüp cerr itmez. Aña binā'en ki **(26)** ḫalā mādan soñra ṣıla vāḳiʿ olur. Ammā ḫalā bi-ġayrı mā olsa ḥāşā gibi ḥarf-i cer iʿtibār olınursa māʿbādını cerr idüp **(27)** ḫalā zeydin dinilür. Ve maṣdar-ı mużāf olmaḳ daḫı cā'izdür dimişler. Ve eger ḫalā yaḫlu ḫulevvenden fiʿil iʿtibār olınursa **[470b] (1)** fāʿili

---

Ömür ona on yıl daha eklemez mi?
Daha sonra yüz yirmi yaşına geldi ve şu sözleri söyledi:
Şiir:
Hayattan ve uzunluğundan yoruldum, gerçekten,
Bir de şu insanların "Lebid nasıl?" diye sormasından. İbn Abdülber en-Nemerî, e**l-İstîʿâb fî Maʿrifeti Ashâb**, Cilt: 3, s. 1338.

[2406] Agâh olun, Allah'ın dışındaki her şey batıldır. Lebîd b. Rebîa, **Dîvân**, s. 85.

[2407] Neml 27/87: "Sûr'a üfürüleceği ve Allah'ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla. **Hepsi de boyunlarını bükerek O'na gelirler**."

vücūben mużmer ve müsteṯnā mefʿūli olur. [2408] كأنّك تقول خلى من جاءنى من زيدٍ Pes, mā ḫalānın maḥalli ḥāl olmaḳ üzre menṣūbdur **(2)** deyü سيرافي cezm idüp taḳdīr-i kelām [2409] الاّ كلّ شئ حال كونه خالياً عن الله باطل dimek olur. Ammā ẓarfiyyet üzre menṣūb **(3)** olmaḳ daḫı tecvīz olınmışdur. Bu taḳdīrce mā maṣdariyye olup ve mużāff taḳdīri lāzım gelüp taḳdīr-i kelām [2410] عن الا كلّ شئ وقت خلّوه **(4)** الله باطل dimek olur. Ve cermī-i naḥvī iʿrābdan bir ḳavl īrād idüp mā zāhide olmaḳ üzre ḫalā ve ʿadā mā ile olduġı **(5)** taḳdīrce ḥarf-i cerr olmaḳ cāʾizdür didügüni ʿAynī *Şevāhid'*inde baʿdeʾl-īrād ḳavl-i mezbūr şāẕẕdur dimiş. Zīrā mā zāʾide olmaġa **(6)** şarṭ budur ki dāḫil olduġı ḥarfden muʾaḫḫar olup ve ḥarf-i cerr mādan muḳaddem vāḳiʿ ola ki ḳavlihi Teʿālā:

(فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ)[2411] **(7)** (عَمَّا قَلِيلٍ) [2412] (مِمَّا خَطِيٰٓاتِهِمْ)[2413]

Pes, mā ḫalā Allāhu ḳavlinde ḫalā mādan soñra vāḳiʿ olmaġla mā zāʾide ve ḫalā cārre olmaġa **(8)** mecāl yoḳdur. Ve bāṭıl żıdd-ı ḥaḳ olana dirler. Ve ıṣṭılāḥ-ı mütekellimīnde bāṭıl deyü intifāʿdan ḫāric olana dirler **(9)** velākin żıdd-ı ḥaḳ olana ıṭlāḳ eṣaḥḥdur dimişler. Ammā ʿörf-i şerʿde bāṭıl taʿbīri aʿyānda şol şeyʾdür ki ʿayn ol **(10)** maʿnā içün maḫlūḳ iken ẕikr olınan maʿnā-yı maḳṣūd ʿayndan bi-külliyetihi bir vechle fevt ola ki ʿaynda maʿnādan **(11)** eṯerr-i mā bāḳī ḳalmayup hemān faḳaṭ ṣūreti ḳala. Velihāẕā kāʾīn-i ṯābitden ʿibāret olan ḥaḳ muḳābele-i bāṭılda ẕikr olınur. **(12)**

وقال العلاّمة محمود العينى وفى الشّرع يراد بالباطل ما هو المفهوم منه لغة وهو ما كان فائت المعنى من كلّ وجه **(13)** مع وجود الصّورة اِمّا لعدم محلّية التّصرّف كبيع الميتة والدّم او لأنعدام اهليّة المتصرّف كبيع

[2408] Sanki şöyle demiş gibi olursun: "Bana gelen Zeyd hariç."
[2409] Agâh olun, Allah'ın dışında olduğu halde bütün eşya batıldır.
[2410] Agâh olun, Allah'tan dışında olduğu an bütün eşya batıldır.
[2411] Âl-i İmrân 3/159: "**Allah'ın rahmeti sayesinde** sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."
[2412] Mü'minûn 23/40: "Allah, "**Yakın zamanda** mutlaka pişman olacaklardır!" dedi."
[2413] Nûh 71/25: "**Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden** suda boğuldular ve cehenneme sokuldular da kendileri için Allah'tan başka yardımcılar bulamadılar."

المجنون **(14)** والصّبی الّذی لا یعقل فان قلت ما معناه هاهنا قلت المعنی ههنا کلّشئ سوی الله تعالی زایل فأیت مصمحلّ **(15)** لیس له دوام[2414]

Ḫulaṣā-i kelām ey birāder-i saʿādet-encām! Ḥāṣıl-ı murād budur ki Ḥaḳḳ'dan ġayrda vücūd-ı ḥaḳīḳi yoḳdur. **(16)** Ve māsivāya müstaḳillen vücūd nisbet olınmaḳ vehm-i bāṭıl ve ḫayāl-i bilā-ṭā'il ve levḥ-i ekvānda müntaḳış olan ṣuver-i keẕerāt **(17)** maḥv u mużmaḥill ve ber-feḥvā-yı (كُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ)[2415] taʿayyünāt-ı vücūdāt lā-muḥāle hālik ve zā'il olup mübdiʿ-i mevcūdāt **(18)** ve mevcūd-ı mukevvenāt olan ẕāt-ı eḥadiyyetden ġayrı bāḳī ve dā'im yoḳdur. Fe iẕā kāne keẕālik ol ḥayy-i ebedī ve bāḳī-i **(19)** sermedī ṭalebüñden dūr ve mehcūr ve fāniyāt-ı zā'ile ile mesrūr ve maġrūr olmaḳ insān olana lāyıḳ mıdur. Bu ġaflet ü cehālet **(20)** ve kesālet ü baṭālet niçe bir niçün ʿālī himmet ve ṭā'ir-i evc-i ḳurbet olmayasun. İnṣāf mıdur? Maġribī ne ḫūb dimişdür:

Şiʿr: **(21)**

آفتاب وجود کرد اشراق

نور او سربسر گرفت آفاق

نیست ایّام خلوت و عزلت

نیست هنگام انزوا ووثاق

[2414] Allâme Mahmut el-Ayni şöyle der: Şeriatta batıl kelimesiyle, sözcük anlamı kastedilir. Bu da, görüntüsü bulunduğu halde her açıdan anlamını yitiren, demektir. Bu da ya tasarruf mahallinin bulunmayışıyla olur; ölün ve kan satılması gibi. Ya da tasarrufta bulanacak kişinin ehliyetinin olmamasıyla olur; mecnun veya aklı henüz ermeyen çocuğun satış yapması gibi. Bu açıklamanın burada ne anlamı var, diye sorarsan şöyle derim: Buradaki anlam şudur: Allah'ın dışındaki her şey yoktur, hükümsüzdür, devam etme özelliğini yitirmiştir. Bedreddîn Mahmud el-Aynî, **el-Makâsıdü'n-Nahviyye fî Şerhi Şevâhidi Şürûhi'l-Elfiyye**, Cilt: 1, s. 117.

[2415] Kasas 28/88: "Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. **O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.** Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz."

پای بر مرکب عزیمت آر**(22)**

زآنکه عزم درست تست براق

بگزر از کرسی و ز عرش مجید

التفاتی مکن بسبع طباق

روی آور بعالم توحید **(23)**

در گذر زین جهان شرک و نفاق

تارسی زین جهان جور و جفا

بسرایی پراز وفا و وفاق

اسم خود محو کن ازین طومار**(24)**

رسم خود برتراش ازین اوراق

که جزاو نیست در سرای وجود

بحقیقت کسی دگر موجود [2416]

(25) Ammā saña çāre ey dil-i ṣad-pāre ki! Ẓıll-i zā'il ve taḥtehu ṭā'il olan muzaḫrefāt-ı bāṭılaya mā'il olmaġla **(26)** maʿnā-yı maḳṣūd ʿaynuñdan bi-

[2416] Varlık güneşi doğdu. Onun nuru ufukları baştan başa kapladı. Halvet ve uzlet günü değildir. İnziva ve çekilme günü değildir. Seyahat (sülûk) merkebine bin. Zira bu Burak, kapında seni bekliyor. Kürsüyü ve övülmüş olan arşı geç, yedi tabakaya sakın iltifat etme. Yüzünü tevhit âlemine dön, bu şirk ve nifakla dolu cihandan kurtul ki bu cihanın cevr ü cefasından kurtulasın ve vefâ ve dostlukla dolu olan saraya ulaşasın. Bu tomardan kendi ismini sil ve bu varaklardan kendi yolunu çiz. Zira varlık sarayında hakikatte O'ndan başkası yoktur. Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî,** s. 410-412.

külliyetihi fāyit ve mużmaḥill olup ṣūret-i bī-maʿnā ile ḳayd-ı selāsil-i ḫayāl-i bāṭıl **(27)** ve ṣademāt-ı ḫaṭī’āt ile furū-bürd-i çāh-ı ḥubb-ı dünyā-i hā’il ve

حُبُّ الدُّنيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ[2417]

ḥadīṯ-i şerīfünüñ **[471a] (1)** mefhūmından ne ʿaceb ġāfil olmışsun ʿacabā ey mest-i şarāb-ı ġaflet! Dünyādan ʿibāret ve bu ḥadīṯ-i şerīfle ne maʿnāya işāret **(2)** idügi maʿlūmuñ olmış mıdur.

İmdi ber-mıṣdāḳ-ı كلّ ما شغلك عن مولاك فهو دنياك [2418]dünyā ʿabdüñ iṯbāt-ı aġyār ile **(3)** muṭlaḳā aġyāra iltifāt ve nefsüñ enāniyyet ve taʿayyünāta ḳayd olduġıdur. Zīrā ʿabd-i sālik ki terk-i ṣuver-i maḥbūbāt ile **(4)** meʾlūfāt ve maḥbūbātdan mücerred olmasa ol kimesne bir şeyʾde müteʿayyin ve vücūdunda bir şeyʼ taʿyīn ve iṯbāt müteʿayyin ider. **(5)** Yaʿnī ol ḳayd-bend-i taʿayyün kendüye ve āḫire iṯbāt-ı nefs ve taʿayyün ile dünyāya muḥabbet idenlerden olup lā-cerem ẕikr olınan **(6)** iṯbātı reʾs-i cemīʿ-i ḫaṭī’āt olur.

Zīrā kendünüñ ve āḫirüñ vücūd u taʿayyünlerin iẓhār ḥaḳḳı iḫfādur. Maʿa-hāzā **(7)** ḥaḳ ẓāhir olup ʿabdüñ enāniyyetinden ġayrı ḥicābı yoḳdur. İmdi benüm rūḥum! Ber-feḥvā-yı(اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ)[2419] **(8)** Allāh bes ve māsivāhu heves deyü Allāh ẕikrine meşġul ol ki Rabb ile ʿabd miyānında olan ḥicāb refʿ olup **(9)** bī-men ve mā müşāhede ve ʿayān ḥuṣūle gele.

كما قال ابراهيم الطّواسى رحمة الله عليه فى كتابه المسمّى هبروز الكنز **(10)** من الاشارة والرّمز اعلم انّ العالم بمجموعه شخص كلمة الله تعالى الا ترى انّ كلمة الله الف يشير الى الذّات **(11)** والامان يشير الاول الى تجلّى الذّات والثّنى الى الخلق كلّه وباء يشير الى الظّهور انوار الذّات من جميع الخلايق هذا معنى الدّنيا **(12)** من حيث العبارة امّا معنى الدّنيا من حيث الاشارة اعلم انّ الدّنيا دال يشير الى الدّنى الفانى ونون يشير الى النّفس **(13)** وياء يشير الى الحىّ الباقى والف يشير الى اختيار النّفس الدّنى الفانى على الحىّ الباقى واى

[2417] Dünyayı sevmek bütün hataların başıdır. Ali el-Müttaki, **Kenzü’l-Ummâl**, Cilt: 3, s. 192.
[2418] Seni Allah’tan alıkoyan her şey senin dünyandır. Benzer lafızdaki hadis için bkz. Ebû Talib el-Mekkî, **Kûtu’l Kulûb**, Cilt: 1, s. 460.
[2419] Ra’d 13/28: “Onlar, inananlar ve kalpleri Allah’ı anmakla huzura kavuşanlardır. **Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.**”

خطيئة اعظم عند الله **(14)** تعالى من هذا الاختيار ومثل هذا الاختيار وصف الاشرّاء والفجّار اعاذنا الله الملك الغفّار من ذلك **(15)** انّه المفضّل بالجود والاحسان[2420]

Naẓm:

هزاران شرح گفتم از حقيقت

توماندستی هنوز اندر طبيعت

چه گويم تا تو در بند وجودی

بمانده درميان نار و دودی **(16)**

درين پيغوله صورت گرفتار

بماندستی و شمست نابديدار

بهر نوعی که گفتم سرّاسرار

نظر دادی تو بر اين نقش ديوار **(17)**

درآن ديوار گنجی زيرا وبين

چه ميگويم تواين گنج نگو بين

[2420] Nitekim İbrahim et-Tavusi rahmetüllahi aleyh, Rûzi'l-Kenz Minel İşareti ve'r-Remz isimli eserinde şöyle demektedir: Bilesin ki, âlem tümüyle bizzat الله Allah kelimesinin bir araya gelmiş halidir. Görmez misin, Allah kelimesindeki elif harfi, onun zatına işaret eder. İki lam harfine bakınca, birincisi zatın tecellisine; ikincisi ise mahlûkatın tümüne işaret eder. He harfi, mahlukatın tümünden zatın nurlarının zuhur etmesine işaret eder. Bu, dünyanın sözcük açısından anlamıdır. İşaret açısından dünyanın manasına gelince: Bilesin ki, دنيا dünya kelimesindeki dal harfi, fani alçaklığa işaret eder. Nun harfi, nefse işaret eder. Ya harfi, baki olan hakka işaret eder. Elif harfi, nefsin fani ve alçak olanı, baki olan hakka tercih etmesine işaret eder. Allah katında bu seçimden daha büyük hata ne olabilir? Bu gibi seçimleri yapmakla şerli ve günahkar insanlar nitelenir. Melik ve gaffâr olan Allah bizleri bundan korusun. O, ihsanı bol, cömert bir iyilikseverdir.

ومی بیدار باش و کوش را باز

بسوی حق کن ای یار سرافراز**(18)**

تو خود بشناس و جز حق هیچ منکر

صور هیچست اندر هیچ منکر

همه دنیا خرابی در خرابست

شده پری نه هنگام بشابیست **(19)**

گذر کن زین سرای پر زماتم

که هر دم رنج بینی زود مادم

همه دنیا زوال اندر زوالست

ره جانان گمال اندر کمالست **(20)**

جهانِ جان طَلَبَ گر یار یاری

ترا با دنیی و عقبی چه کاری

بگوای دل که آخر مرچه بودت

تو جانِ جان طلب بگذر زبودت **(21)**

تو جانِ جان طلب بگذر زهستی

که چون هستی رها کردی برستی

همان جانان طلب در کلّ احوال

رها کن بعد ازین هم قیل و هم قال[2421] **(22)**

Neşr: Pes, ey ḫullān-ı ebrār ve iḫvān-ı aḫyār! Kāşifü'l-esrār Mevlānā Ḫudāvendigār **(23)** ḳuddise sırruhū dünyā ẓıll-ı ḫayāl ve içinde olan her şeyʾ ṣaded-i helāk ve zevālde olup eger nīk ve eger bed Ḥaḳḳ'dan ġayrını **(24)** ṭalep şirk ve ḍalāl olduġın baʿdel-beyān aṣḥāb-ı kemāl dünyādan intiḳāle bir vechle melāl çekmeyüp belki **(25)** ḳudūm-ı mevt ile müreffehü'l-ḥāl olduḳların iʿlām içün bu sürḫ-ı şerīfe şurūʿ buyurdılar.

باز کشتن (26) بحکایت علی کرّم الله وجهه و مسامحه کردن او با خونئ خویش

İmām-ı ʿAlī kerremallāhu vechehūnuñ ḥikāyesine **(27)** rücūʿ itmek ve ʿAliyy-i ẕü-kerem kendü ḳatline müsāmaḥa itmesi beyānındadur. Yaʿnī kāşif-i esrār-ı yaḳīn Mevlānā Celāleddīn **[471b] (1)** bebġā-yı şeker-ḫā-yı zebānlarına ḫiṭāb idüp buyururlar ki: Ey ṭūṭī-i beyān-ı şīrīn zebān!

باز روسوی علی و خونیش [1-3967]

[2421] Hakikatin şerhine dair binlerce nükte söyledim. Sen hâlâ tabiat bağında kalmışsın. Sen bu vücut tuzağında oldukça, ateş ve dumanlar içinde kaldıça ben ne söyleyeyim? Bu sûret tuzağına takılmış halde kalmışsın ve hakîkat güneşi senin üzerine parlamıyor. Ben sırların sırrını sana her çeşit anlattım ancak sen duvarın nakılşarına bakakaldın. Bu duvarda gizlenmiş olan hazine var, onu gör! Ne söylüyorum?! Bu güzel hazineyi gör. Bir anlık bile olsa uyan ve kulaklarını aç. Ey yüce dost! Hak tarafına dön! Sen kendini tanı, Hak'tan gayrı hiçbir şeye bakma! Sûretler hiçtir, hiçe bakma! Dünya harap içre haraptır, gençlik zamanı kalmadı, yaşlılık geldi. Bu üzüntü dolu saraydan geç, zira her an ondan peyderpey eziyet görürsün. Dünyanın hepsi zeval içre zevaldir, sevgilinin yolu ise kemâl içre kemâldir. Dost'a dost isen can cihanını talep et. Senin dünyâ ve ukbâ ile işin ne? Söyle ey gönül! senin varlığının nihâyeti nedir? Sen canın canını talep et kendi varlığından geç. Sen canın canını talep et varlıktan geç. Kendi varlığından geçen kimse kurtulmuş olur. Bütün hallerinde sevgiliyi talep et. Artık bu dedikodulardan kurtul!

(2) Girü esedullāhi’l-ġālib ʿAliyyibni Ebī Ṭālib kerremallāhu vechehūnuñ ve anuñ ḳātili İbn Mülcem’üñ ḥikāyetine git

وان کرم (3) باخونی و افزونیش [2-3967]

ve ol ḳātiline olan kerem ü mürūʾet ve faż̇l u fütüvvetini beyān it ki ol āfitāb-ı envār-ı velāyet **(4)** ve bedr-i münīr-i esrār-ı kerāmet luṭf u mülāyemet ile İbn Mülcem ḥāżır iken ġāʾib-i menzilesine tenzīl idüp

گفت دشمن را (5) همی بینم بچشم [3968]

روز و شب بروی ندارم هیچ خشم

eyitdi: “Ben düşmeni yaʿnī ḳātilimi rūz u şeb gözümle görürüm **(6)** velākin bu benüm ḳātilüm olsa gerekdür deyü aña aṣlā ḳalbümde ḫışm u ġażab ṭutmazam.

زانکه مرگم همچو من خوش آمدست [1-3969]

(7) Zīrā ki benüm mevtüm menn ü ḥelvā ve ternik-bīn-i aḥlā gibi eleẕẕ ve eşhā ve aṭyeb ve aʿlā gelmişdür**.**

مرگ من در بعس چنگ اندر (8) زدست [2-3969]

Benüm merg ü mevtüm baʿṣa dest urmuşdur. Yaʿnī bu ḥayāt-ı fāniye izāle ne ġam ki yevm-i baʿṣda olan **(9)** ḥayāt-ı bāḳīye el urmuş ve evvel ṣānīye muttaṣıl olmışdur.” Rubāʿī:

هر جان که ز حق حمایتی افتادست

در هر دو **(10)** جهان عنایتی افتادست

هر روح که هم ولایتی افتادست

در عالم بی نهایتی افتادست[2422]

[2422] Hakk’ın himâyesi altına giren her can iki cihanda da Allah’ın yardımını görür. Velâyete nâil olan her ruh, sonsuzluk âlemine vâsıl olur.

İmdi benüm rūḥum! **(11)** Rāh-ı maṭlūbda ölmek ḥayāt-ı tāze ve cerāḥat-ı maḥbūb rāḥat-ı bī-endāze oldıysa lā-cerem rāh-ı cānāna terk-i cism **(12)** ü cān idüp

مرگ بی مرگی بودما را حلال [3970-1]

ölmeksüz ölüm bize ḥelāl olur.

برگ بی برگی بود ما را نوال [3970-2]

(13) Ve rızḳ-ı bī-bergi bize nevāl ü ʿaṭāʾ olur. Yaʿnī bir fenāya vāṣıl oluruz ki muttaṣıl-ı beḳā olup hergiz zevāli **(14)** yok ve bir rızḳ-ı maʿnevī ile merzūḳ oluruz ki dünyādaki gibi zirāʿat ü ḥarāṣet ve zaḥmet ü meşaḳḳati yok. Rubāʿī:

وقتست که بی زحمت جان بنشینم

بر خیزم و بر هر دو جهان بنشینم

از عالم هست و نیست آزادیم **(15)**

وآنکه بیرون این و آن بنشینم[2423]

Āh ey ṭālib-i derd-i ilāhi!

ظاهرش مرگ و بباطن زندگی [3971-1]

Fī-sebīlillāh **(16)** cism ü cān terk idenler egerçi ẓāhiri mevt ü fenādur velākin bāṭını ḥayāt u beḳādur.

ظاهرش ابتر (17) نهان پایندگی [3971-2]

Egerçi mevt-i cismānīnüñ ẓāhir-i ḥāli dünyādan ḳaṭʿ-ı ʿalāḳadur. Ammā min ḥayṣüʾl-maʿnā dār-ı beḳāda **(18)** ḥayāt-ı sermedī ve beḳāʾ-i ebedīye vuṣūldür. Meṣelā

[2423] Can zahmeti çekmeden oturma vaktidir. Kalkıp her iki cihanın en yüksek mertebesine oturma vaktidir. Varlık ve yokluk âleminden kurtulup her ikisinin de dışında oturma vaktidir. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 58.

در رحم زادن جنین را رفتن است [1-3972]

(19) raḥm-ı māderde olan cenīne ṭoġmaḳ gitmekdür.

در جهان او را زنو بشکفتن است [2-3972]

Cihānda cenīne **(20)** yeniden açılmaḳdur. Ḥāṣıl-ı kelām egerçi raḥm-ı māderde olan cenīn, mesken-i meʾlūfin terk ider. Ammā gül-berg-i raʿnā **(21)** gibi gülşen-i cihān-ı dil-güşāya varup tāze ve şüküfte olur. Keẕālik şikem-i cisimde olan cenīn-i cān daḫı **(22)** egerçi mesken-i meʾlūfi olan maẓīḳ-i tenden ḫurūc ile bedenden ḳaṭʿ-ı ʿalāḳa ider. Ammā gülşen-i beḳā ve bostān-ı **(23)** liḳāya ʿurūc idüp cennāt-ı vesīʿānuñ verd-i ḫandānı olur. Ve raḥm-ı māderde cenīnüñ ġıdāsı dem **(24)** ve nişīmen-i dünyāda envāʿ-ı niʿam olduġı gibi dāḫil-i cennāt ve nāʾil-i derecāt olan ervāḥ-ı ṭayyibātuñ daḫı ġıdāsı **(25)** niʿam-ı envār ve fevākih-i esrār olup ebedī devlete fāʾiz olur. Rubāʿī:

دلرا که هزار ساله در خون کشمش

وقتست که در خطّهٔ بیچون کشمش **(26)**

وین شاهد پرده که جان دارد نام

مویش گیرم ز پرده بیرون کشمش[2424]

[472a] (1) İmdi benüm cānum! Çünki cān ʿālem-i bi-çūnīden gelmişdür. Raḥm-ı ten ve şikem-i bedende perde-nişīn-i fürḳat olduġına bī-ṣabr u ṭāḳat olup **(2)** ol ʿālem-i ḳuds-i āşiyāna cevelān itmege arzu olmışdur. Zīrā Rubāʿī:

جانی که بنور حق ندارد امّید

در عالم اوهام بماند جاوید

[2424] Bin yıldır kan içine çektiğim gönlü artık niçinsiz âlemine çekme vakti gelmiştir. Ayrıca, perde arkasında ve adı can cân olan güzelin saçından tutup perdenin dışına çekme vakti gelmiştir. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 64-65.

چون ذرّه سرگشته بود در سایه **(3)**

چو کوزک یکروزه بود در خورشید[2425]

Fe iẕā kāne keẕālik,

چون مرا سوی اجل عشق (4) و هواست [1-3973]

çünki benüm cānib-i ecele ʿışḳ u muḥabbetüm vardur.

نهی لا تلقوا بایدیکم مراست [2-3973]

(وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى)[2426]

Neyhi baña vāḳiʿ olmışdur. **(5)**

[Maṭlab: Tefsīr-i وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ]

كما قال تعالى فى سورة البقرة (وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ)[2427] **(6)** التّهلكة مصدر كالتّضرّة والتّسرّة والهلك بمعنى التّهلة والهلاك فى الاصل انتهاء الشّئ فى الفساد والالقاء طرح الشّئ **(7)** والباء عند البعض زائدة كقولهم اخذت القلم وبالقلم فهما لغتان مشهورتان مستعملتان **(8)** والمراد بالأيدى الانفس والمعنى ولا تلقوا انفسكم الى التّهلكة وقيل بل فيه حذف المفعول تقديره ولا تلقوا انفسكم بأيديكم الى **(9)** التّهلكة روى انّه لمّا نزل قوله تعالى الشّهر الحرام بالشّهر الحرام والحرمات قصاص قال رجل من الحاضرين والله يا رسول الله **(10)** ما لنا زادٌ وليس احدٌ يطعمنا فأمر رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ان ينفقوا فى سبيل الله ويتصدّقوا ولا يكفّوا ايديهم عن الصّدقة **(11)** ولو بشقّ تمرة يحمل فى سبيل الله فيهلكوا فنزلت هذه الآية على وفق مراد رسول الله واخرج الفريابى وابن جرير وابن المنذر **(12)** عن ابن عبّاس رضه فى الآية ليس التّهلكة ان يقتل الرّجل فى سبيل الله ولكنّها الامساك على النّفقة فى سبيل الله واخرج عبد بن حميد **(13)** والبيهقى فى الشّعب عن الحسن فى قوله تعالى ولا تلقوا بأيديكم

[2425] Hakk'ın nûrundan ümîdi olmayan can, sonsuza kadar evham âleminde kalır. O, gölge içinde başı dönmüş bir zerre ve güneşin altında kalan bir günlük bebek misali olur. Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî Attar, **Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, s. 65.

[2426] Bakara 2/195: "(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. **Kendi kendinizi** tehlikeye **atmayın**. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."

[2427] Bakara 2/195: "(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."

الى التّهلكة قال هو البخل لأنّ الامساك من حبّ المال **(14)** وحبّه يؤدّى الى الهلاك ولذلك سمى البخل هلاكا ما حصل بيان[2428]

Çünki ḥabībü’r-raḥmān emr-i Yezdān ile infāḳa fermān **(15)** buyurdı. Baʿżılar eger biz infāḳ-ı māl idersek müflīs olmaḳdan ḫavf olınur deyüp rızḳları bābında Ḥaḳḳ’a bed-gümān **(16)** oldılar. Pes, ol Rabb ü Ḥallāḳ ẕikr olınan ẓann-ı bedi refʿ ü izāle içün buyurdı ki (وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ)[2429] Yaʿnī **(17)** yā ʿibād-ı müʾminīn ṭarīḳ-i Ḫudā ve rāḥ-ı ġazāda malıñuzı infāḳ ve ʿaṭāʾ ḳıluñuz. Ve nefsiñüzi kendü elüñüz ile faḳr **(18)** ve iflās ḫavfına ilḳā ve tehlikeye mübtelā itmeñüz. Zīrā ḫaşyet inḳiṭāʿ-ı erzāḳ ile fettāḥ ve rezzāk olan Muʿṭī **(19)** ve Ḫallāḳ sūʾ-i ẓandan ise nefsiñüzi cānib-i helāke yaʿnī faḳra ilḳāʾ bihter ve evlādur. İmdi (وَمَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ) **(20)** وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ[2430] feḫvā-yı kerīmi üzre ḥażret-i Ḥaḳ ve cevād-ı muṭlaḳ infāḳ-ı fī-sebīlillāh iden ʿibādına eger dünyāda **(21)** ve eger uḫrāda rızḳ-ı bī-ʿadd ve ṣevāb-ı lā-yüḥadd iḥsān idecegüñe ḥüsn-i ẓann idiñüz ve beẕl-i māl ve cān ile **(22)** iḥsān ḳılıñuz. Zīrā taḥḳīḳan Ḥaḳ Teʿālā muḥsinleri sever ve münfiḳlerden rāżı olur. Ammā şöyle ki sedd-i ebvāb-ı **(23)** ṣadaḳāt idüp ṣıfat-ı reddiye-i buḫl ve şuḥḥ

[2428] Nitekim Allah Teala Bakara Suresi’nde şöyle buyurmaktadır: “Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.” (Bakara 2/195) التهلكة kelimesi, التسرة ve التضرة gibi mastardır. Helek الهلك, yok olmak anlamındadır. Helak, temelde bir şeyin bozularak yok olması, demektir. الإلقاء İlkâ kelimesinin anlamı ise bir şeyi atmaktır. Ba harfi, kimilerine göre zaittir. Nitekim أخذت القلم dendiği gibi, بالقلم de denir. Bunlar kullanılan iki meşhur lehçedir. Ellerden kasıt, nefislerdir. Ayetin anlamı şöyledir: “Nefislerinizi helaka atmayınız!” Denilmiştir ki, aksine burada meful hazfedilmiştir. Takdiri şöyledir: “Nefislerinizi ellerinizle helaka atmayınız!” Rivayet edildiğine göre, “Haram ayın karşılığı haram aydır; saldırmazlık kurallarına riayet karşılıklıdır.” (Bakara 2/194) ayeti indiğinde orada bulunanlardan biri “Ey Allah’ın Rasulü, azığımız yok; kimse de bize yemek vermiyor.” dedi. Bunun üzerine Allah Rasulü, Allah yolunda infak ve tasadduk etmelerini, bir hurma bile olsa Allah yolunda sadaka vermekten nefislerini engellememelerini, yoksa helak olacaklarını söyledi. Bunun üzerine Allah Rasulü’nün muradına uygun olarak bu ayet nazil oldu. Firyâbî, İbn Cerir ve İbn Münzir, İbn Abbas’ın bu ayet hakkında şöyle dediğini aktarmışlardır: Helak, kişinin Allah yolunda öldürülmesi değildir; aksine helak, Allah yolunda infak etmekten geri durmaktır. Abd b. Humeyd ve Beykaki eş-Şuab isimli eserinde, “Kendi ellerinizle nefislerinizi tehlikeye atmayın” ayetiyle ilgili olarak Hasan’dan şöyle bir söz aktarır: Bu helak, cimriliktir. Çünkü sadaka vermemek malı sevmekten doğar. Malı sevmek de kişiyi helaka götürür. Bu sebeple cimrilik helak olarak adlandırılmıştır.

[2429] Bakara 2/195: **“(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın**. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.”

[2430] Sebe’ 34/39: “De ki: “Şüphesiz, Rabbim rızkı kullarından dilediğine bol bol verir ve (dilediğine) kısar. Allah yolunda her ne harcarsanız, **Allah onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.**”

muttaṣıf [olursañuz][2431] eger min ḥayṣü'l-bāṭın ve eger min ḥayṣü'ẓ-ẓāhir helāk olursız. **(24)** Zīrā ṣıfāt-ı buḫl taḫrīb-i bevāṭın ve dest-i aʿdāʾ taḫrīb-i ẓevāhir ider. Āh ey müstemiʿ-i hūşmend! Müʾmin-i muvaḥḥidler **(25)** bu āyet-i kerīmenüñ mażmūn-ı ʿizzet-efzūnun semʿ-i hūş ile ḥalḳa begūş ḳılduḳlarında emvāc-ı biḥār-ı süḫāları cūş u ḫurūşa **(26)** gelüp zümre-i rāh-ı dīn ve dünyā ve mā-fī-hāyı ehline terk ile ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ'a beẕl-i nüfūs idüp ehl-i ḳanāʿat oldılar. **(27)** Ve fırḳa-i ʿāşıḳīn ber-feḥvā-yı (وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ)[2432] Ḥaḳḳ'dan nāʾil olduḳları niʿam-ı ẕevḳ ü ṣafāyı ṭalib-i derd olan **[472b] (1)** müstemendlerden [dirīġ itmeyüp][2433] ifāża-i nūr-ı muḥabbet ḳıldılar. Ve gürūh-ı pür-şükūh-ı ʿārifīn daḫı nāʾil olduḳları maḳām-ı fenāda **(2)** vücūdlarını fıḳdān ile sırlarında vicdān-ı Ḥaḳḳ'dan ġayrı olmamaġla beẕl-i ervāḥ itdiler. Ve maḳām-ı iḥsāna **(3)** irtiḳā itmekle leẕāʾiẕ-i üns-i müşāhedāt ile kevnden iʿrāż ḳılup erīke-nişīn-i ḥubb-ı ẕātī oldılar. **(4)** Zīrā merātıb-ı müşāhedātda rütbe-i iḥsān cümleden aʿlā olmaġla Ḥaḳ celle ve aʿlā daḫı maḳām-ı iḥsān-ı muḥabbete maḳrūn **(5)** idügün iʿlām idüp (وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ)[2434] buyurdı.

Beyt:

Zehī şarāb u zehī şūreş ü zehī mestī

(6) Zehī ʿaṭā u zehī minnet ü zehī iḥsān

Ammā baʿżı müfessirīn daḫı bu vechle tefsīr buyurmışlar ki vaḳtā kim Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā **(7)** infāḳ ile emr itdiyse nefsleri içün ḳadr-i kifāye bir şeyʾ ilḳā itmekden daḫı nehy itdi. **(8)** Zīrā lā-cerem her bir nefs meʾkūl ve melbūse muḥtācdur. Eger külliyet ile mālını infāk idüp ḳadr-i kifāye bāḳī **(9)**

[2431] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.
[2432] Bakara 2/3: "Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, **kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.**"
[2433] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2434] Âl-i İmrân 3/134: "Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. **Allah, iyilik edenleri sever."**

ḳalmaz ise tehlikeye mufżī olur. Bu taḳdīrce işbu āyet-i kerīmenüñ daḫı mefhūmı

(وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ **(10)** مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ)[2435]

āyet-i kerīmesinüñ muvāfıḳ-ı mażmūnı olur. Felihāzā Beyżāvī ve raḥimehullāh ʿaleyh daḫı **(11)** bu maʿnāya işāret idüp

(وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ[2436])[2437]

(12) بالاسراف وتضيع وجه المعاش[2438]

deyü tefsīr buyurmışlardur.

وقيل التّهلكة القنوط قال ابو القلايه هو الرّجل الّذى يصيبه الذّنب **(13)** فيقول لست لى توبة فييئس من رحمة الله وينهمك فى المعاصى[2439]

Pes, ʿalā ḳavli'l-meẕkūr bu āyet-i kerīme anlaruñ şānında **(14)** olur ki keşret-i ẕünūbden yeʾse düşüp min baʿd bańa ġufrān yoḳdur. Ve tövbe ve istiġfārum ḳabūle ḳarīn **(15)** olmaz deyüp münhimüke fi'l-maʿṣiye olan müsrifīne Ḥaḳ celle ve ʿalā buyurur ki: "Ey ʿibād-ı müẕnibīn! Benüm raḥmetümden **(16)** ḳunūṭ ile nefsiñüzi helāke ilkā itmeyiñüz. Ve bu ḳadar günāhı olana bāb-ı maġfiret mesdūddur deyü bed-gümān olmañuz. **(17)** Belki bańa ḥüsn-i ẓann idiñüz kim ben ḳullarımuñ ḥüsn-i ẓanları ḳatındayum."

كما ورد فى الحديث القدسىّ أَنَا عِنْدَ حَسَنِ ظَنِّ عَبْدِي بِي، فَلْيَظُنَّ بِي مَا شَاءَ وقال صلّى الله عليه وسلّم ظنّوا بربّكم ان سيغفر لكم ظنّوا بربّكم ان سيتوب عليكم **(19)** انّ حسن الظّنّ من العبادة وقال عليه السّلام لَا يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحْسِنَ ظَنَّهُ بِرَبِّهِ، فَإِنَّ حُسْنَ الظَّنِّ بِاللَّهِ **(20)** ثَمَنُ الْجَنَّةِ[2440]

[2435] İsrâ 17/29: "**Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma**. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın."
[2436] Ayet metninin arasına yazılan ve ayet ile ilgili olmayan kısım yazılmamıştır.
[2437] Bakara 2/195: "(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."
[2438] İsraf ederek ve geçimliğinizi zayi ederek "kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." Beyzavî, **Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Cilt: 1, s. 129.
[2439] Denilmiştir ki, buradaki tehlike / helak, ümitsizliğe düşmektir. Ebu Kilâbe şöyle der: Ümitsizlik قنوط bir kimsenin günah işleyip "Benim tövbem kabul edilmez" diyerek Allah'ın rahmetinden ümidini kesmesi ve kendini tamamen günahlara vermesidir. Sa'lebî, **el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân**, Cilt: 2, s. 93.

Pes, bu taḳdīrce tehlike-i ye’s ve ḳunūṭdan ʿibāret olur.

Beyt:

گناه بنده عظیم و عذاب دوست الیم

(21)ولی برحمت و فضلش امیدها دارم[2441]

Ammā İbn Cerīr ve İbn Ebī Ḥātim[2442] bu āyet-i kerīmenüñ sebeb-i nüzūlünde Zeyd bin Eslem’den[2443] **(22)** rivāyet iderler ki bir gün ḥażret-i ḫ̆āce-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem aṣḥab-ı kirāmı ġazavātdan birine baʿṯ itdükde **(23)** baʿżılaruñ nafaḳa-i ʿiyāl ve ḳuvvet-i māliyyeleri yoġiken emr-i Resūle kemāl-i imtiṯāllerinden bī-berg ü sāz ġazve-i **(24)** mezbūreye şedd-i riḥāl idüp piyādelikden ve cūʿ u ʿaṭşdan bī-mecāl olup yolda ḳalmaġla Ḫudā-yı müteʿāl **(25)** bu āyet-i kerīmeyi inzāl idüp buyurdı ki: “Ey fuḳarāʾ-i müʾminīn! Sizüñ infāḳ-ı fī-sebīlillāh ve taṣadduḳuñuz **(26)** nafaḳa-i ehl ü ʿiyāliñüzdür. Ḳuvvet-i māliyyeñüz olmayan seferder-vaṭan idüp rāh-ı ġazāda cūʿ ve ʿaṭş ile nefsiñüzi **(27)** tehlikeye ilḳāʾ itmeñüz. Ve ḳuvvet-i māliyyeleri olan daḫı fuḳarāya iḥsān idüñüz kim Allāh sübḥānehū ve Teʿālā muḥsinleri sever.” **[473a] (1)** buyurdı. Pes bu taḳdīrce tehlike-i rāh-ı ġazāda piyāde olanlaruñ gürüsne vü teşnelikden reh-mānde olduḳlarıdur.

[2440] Nitekim kudsi bir hadiste şöyle geçmektedir: “Ben kulumun benim hakkındaki hüsnü zannı üzereyim. Benim hakkımda dilediğini düşünebilir.” Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 35, s. 398; Hakîm et-Tirmizî, **Nevadirü’l-Usûl**, Cilt: 1, s. 306. Allah Rasulü de şöyle buyurmuştur: “Rabbinizin sizin günahlarınızı affedeceğinizi düşünün. Rabbinizin, tövbelerinizi kabul edeceğini düşünün. Hüsnü zan ibadettendir.” Allah Rasulü yine şöyle demiştir: “Sizden biriniz, Allah hakkında hüsnü zan üzere olmadan ölmesin; Allah’a hüsnü zan beslemek cennetin bedelidir.” Ali el-Müttakî, **Kenzü’l-Ummâl**, Cilt: 3, s. 137.

[2441] Kulun günahı çok, dostun azabı acıdır ancak O’nun fazlı ve rahmetine ümitlerim var. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 204.

[2442] Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938). *el-Cerh ve’t-Taʿdîl* adlı eseriyle tanınan hadis hâfızı, müfessir ve fakihtir. İbn Ebû Hâtim, yalnızca muhaddis değil aynı zamanda fakih olduğu için hadislerden hüküm çıkarmış ve fıkhî ictihadlarda bulunmuştur. Eserlerinde yeri geldikçe şiirlere de yer vermiştir. bkz. Raşit Küçük, “İbn Ebû Hâtim”, **DİA**, Cilt: 19, s. 432-434. Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi i.in bkz. Mansur Teyfur, “Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân Er-Râzî’nin Hayatı, Eserleri ve İsmâiliyye Mezhebi İle Olan İlişkisi”, **Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, Haziran 2016, s. 129-150.

[2443] Ebû Üsâme Zeyd b. Eslem el-Adevî el-Ömerî (ö. 136/754). Medine tefsir ekolünün öncülerinden kabul edilen tâbiîn âlimi. bkz. Muhammed Fatih Kesler, “Zeyd b. Eslem”, **DİA**, Cilt: 44, s. 318-319.

(2) وقيل فى معنى الآية وانفقوا فى سبيل الله بالاموال والانفس الّتى اشتراها الله منكم كقوله تعالى وجاهدوا **(3)** فى سبيل الله بأموالكم وانفسكم ذلكم خير لكم كما اشاراليه القارضى فى تفسيره بقوله او بالكفّ عن الغزو والانفاق **(4)** فيه فانّه يقوّى العدوّ ويسلّطهم على اهلاككم ويؤيّده ما روى عن ابى ايّوب الانصارى صاحب رسول الله صلّى الله عليه وسلّم **(5)** انّه قال نحن اعلم بهذه وانّما نزلت فينا صَحِبنا رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ونصرناه وشهدنا معه المشاهد **(6)** فلمّا قوى الاسلام وكثر اهله رجعنا الى اهالينا واموالنا نقيم فيها ونصلحها فكانت التّهلكة **(7)** الاقامة فى الاهل والمال وترك الجهاد[2444]

Ḥāṣıl-ı kelām ey ġuzāt-ı müslimīn! Emvāl ü enfüsiñüz ile cihād-ı fī-sebīlillāh idüp **(8)** teslīm-i mebīʿden imtināʿ ile nefsiñüzi ilḳāʾ ileʼt-tehlike itmeñüz kim cennet olan menʿ-i şemen ile helāke mülāḳī olursız. **(9)** Ve keẕālik cihād-ı nefsde ifrāṭ-ı iʿtidā veyāḥūd tefrīṭ ile hālik olmayasız. Ve rehṭ-i vāḥide

[2444] Ayetin anlamı hakkında şöyle denilmiştir: Allah'ın sizden satın aldığı malları ve canları Allah'ın yolunda infak ediniz. Nitekim ayeti kerimede şöyle buyurulur: "Mallarınızla canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bu sizin için daha hayırlıdır." (Tevbe 9/41) Kâdı, tefsirinde bu hususa şu sözlerle işarette bulunmuştur: "… Veya cihad etmekten ve cihad için infakta bulunmaktan geri durmakla… Zira bu düşmanı güçlendirir ve sizi yok etmek için size saldırmalarına imkan verir." Allah Rasulü'ün arkadaşı olan Ebu Eyyüb el-Ensari'den rivayet edilen söz, yukarıdaki görüşü destekler niteliktedir. O şöyle demektedir: "Biz bu hususu daha iyi kavramaktayız. Bu ayet bizim hakkımızda nazil olmuştur. Biz Allah Rasulü'ne arkadaşlık yaptık, ona yardım ettik. Görülebilecek her şeyi onunla birlikte müşahede ettik. İslam güçlenip, Müslümanlar çoğalınca ailelerimize döndük; onlara baktık, ettik. Peşinden bu ayet indi. Bu bakımdan tehlike/helak, evde aileyle, malının mülkünün başında oturup cihattan geri durmaktır." Derkenara bu metin ile ilgili iki not yazılmıştır. Derkenar: وفى درّ المنثور اخرج عبد بن حميد وأبو داود والتّرمذى وصحّحه والنسأى وابو يعلى وابن جرير وابن المنذر وابن أبى حاتم وابن حبّان والحاكم وصحّحه والطّبرانى وابن مردوديه والبيهقى فى سننه عن اسلم ابى عمران قال كنّا بالقسطنطنيّة وعلى اهل مصر عقبه بن عامر وعلى اهل الشّام فضالة بن عبيد فخرج صفّ عظيم من الرّوم فصففنا لهم فحمل رجل من المسلمين على صفّ الرّوم حتى دخل فيهم فصاح الناس وقالوا سبحان الله يلقى بيديه الى التهلكة فقام ابو ايّوب صاحب رسول الله فقال يا ايها الناس انكم تتأولّون هذه الآية بهذا التأويل وانما أنزلت هذه الآية فينا معشر الأنصار انّا لمّا اعزّالله الأسلام وكثرناصِروه وقال بعضنا لبعضٍ سرًّا دون رسول الله صلى الله عليه وسلم انّ اموالنا قد ضاعت وان الله قد اعزّالأسلام وكثر ناصِروه فلواقمنا فى اموالنا فاصلحنا ما ضَاع منها فانزل الله على نبيّه يردّ علينا ما قلنا وانفقوا فى سبيل الله ولاتلقوا بأيديكم الى التهلكة فكان من التهلكة الا قامة فى الأموال واصلاحها وتركنا انفرو (Dürru'l-Mensûr isimli eserde şöyle geçer: Abd b. Humeyd, Ebu Davud, Tirmizi (sahih olduğunu belirterek), Nesâî, Ebu Ya'lâ, İbn Cerir, İbnü'l-Münzir, İbn Ebi Hatim, İbn Hibban, Hâkim (sahih olduğunu belirterek), Taberi, İbn Merdeveyh, Beyhaki (Sünen isimli eserinde), kitaplarında tahric ettiklerine göre Eslem Ebu İmran şöyle demiştir: Biz Kostantiniyye seferindeydik. Mısır ordusunun başında Ukbe b. Amir vardı. Şam ordusunun başında Fudale b. Ubeyd vardı. Rumlardan büyük bir ordu karşımızda saf tuttu. Biz de onların karşısında saf tuttuk. Müslümanlardan bir adam Rumlara saldırıp aralarına kadar girdi. İnsanlar ona bağırarak: "Sübhanallah! Adam elleriyle kendini tehlikeye atıyor, dediler. Bu sözler karşısında Ebu Eyyûb el-Ensari kalkıp şöyle dedi: Ey insanlar! Siz bu ayeti bu şekilde yorumluyorsunuz ama bu ayet biz Ensar hakkında nazil oldu. Allah, dinini aziz kıldıktan ve yardımcıları çoğaldıktan sonra peygamberden gizli bir şekilde birbirimize "Mallarımız tamamen yok oldu. Allah, dinini aziz kıldı; yardımcıları da arttı. Biz mallarımızın arasında bulunsak da giden mallarımızı yeniden kazansak…" dedik. Bunun üzerine Allah Teala "Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." Ayetini, sözlerimizi reddetmek maksadıyla indirdi. Bu bakımdan tehlike, cihadı terk edip mallarımızla uğraşıp mal kazanmaktır. Denir ki, tehlike, Allah'ın azabıdır. Zira Allah şöyle buyurur: Cihadı terk etmeyin; yoksa azap çekersiniz. Nitekim Allah ayeti kerimede şöyle buyurmuştur: "Eğer toplanıp seferber olmazsanız Allah sizi elem veren bir azapla cezalandırır.") Derkenar: وقيل التهلكة عذاب الله يقول الله عزّوجلّ لاتتركوا الجهاد فتعذّبوا كما قال تعالى الا تنفروا يعذّبكم عذاباً اليماً

[üzerine][2445] vaḥdehā **(10)** mübārezete müsāraʿat ile cihād-ı küffārda ifrāṭ ve nefs-i vāḥide iki kāfirden firār ile tefrīṭ itmeyüp nefsiñüzi **(11)** helāke ilḳāʾ itmeyesüz. Ve hemçünān ey ḳuvā-yı ʿaḳliyye! Mālik olduġıñuz nuḳūd-ı ʿilmiyye ve ecnās-ı ʿameliyye ve erzāḳ-ı aḫlāḳ-ı **(12)** merżiyyeyi rāh-ı Ḥudāʾda infāḳ idüp ḳuvvet-i naẓariyye ve ʿameliyye ve idrākāṭ-ı vehmiyye ve aʿmāl-i deniyye ve aḫlāḳ-ı **(13)** reddiyye [ile][2446] nefsiñüzi Ḥaḳḳʾdan ḳaṭīʿa-i buʿda ilḳāʾ itmeñüz. Ve keẕālik ḥuḳūḳda tefrīṭ ve ḥuẓūẓda ifrāṭ **(14)** ve muvāfaḳāt-ı nüfūs ve muḫālefāt-ı nuṣūṣ ve tezkiye-i ḳalb ve tecliye-i rūḥı terk itmek ve isticlā-i aḥvālda **(15)** mülāḥaẓa-i aʿmāl ve futūre rükūn ve ḥasenāta ġurūr ile meftūn olmaḳ ʿumūmen nefsiñüzi tehlikeye ilḳādur. **(16)** İmdi nüfūsuñuzı nār-ı şehevātdan veḳāye ile meʿa nüfūsiküm ve reyn-i ġafelātdan ḳalbiñüzi riʿāyet ile maʿa ḳulūbiküm **(17)** ve rūḥuñuzı ḥacb-ı taʿalluḳātdan ḥimāyet ile maʿa ervāḥiküm ve esrārıñuzı mülāḥaẓa-i aġyārdan ḥıfż ve kilāye, **(18)** maʿa esrāruhum iḥsān idüp ve maʿaʾl-ḫalḳ taṣfiye ve defʿ-i eẕiyyāt ve īṣāl-i ḫayrāt ile maʿallāh meʾmūrāt **(19)** ve menhiyyātda ʿūbūdiyyet ve mażarrāt ve beliyyāta ṣabr u taḥammül ve müberrātda münʿime şükr ve cemīʿ-i ḥālātda Ḥaḳḳʾa tevekkül **(20)** ve cüzʾiyyāt ve külliyātda cümle umūrı Ḥaḳḳʾa tefvīż ve aḥkām-ı ezeliyyāta teslīm ve aḳżiye-i evveliyyāta rıżā **(21)** ve irādāt-ı muḥdeṯātdan maʿaʾl-fenā irādet-i ḳadīme-i ḳāyimetün biʾẕ-ẕāta tevessül ile muḥsinlerden olıñuz kim **(22)** Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā vaṣf-ı müşāhedāt ile ʿayānda olan muḥsinlerden rāżıdur.

Beyt:

تو مرهم دل ریشی و راحت جانی **(23)**

دوای درد دل بیدلان نکودانی[2447]

Ey müstemiʿ-i ḳābil ve rāh-ı muḥabbetde beẕl-i nefs **(24)** ve māla māʾil! Bu āyet-i kerīmede vāḳiʿ olan taḥḳīḳāt-ı müfessirīn mefhūmuñ oldıysa maʿlūm

[2445] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.
[2446] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.
[2447] Sen yaralı yüreğin merhemi ve canın rahatısın. Âşıkların gönlünün derdinin ilacını iyi bilirsin.

ola ki sulṭānu'l-vālihīn **(25)** Mevlānā Celāleddīn ʿaleyhi raḥmetullāh-i Rabbi'l-ʿalemīn bu āyet-i kerīme ile iḳtibāsdan ne maʿnāyı murād buyurduḳları ḫafī **(26)** olup bu maḥalle münāsebeti bulunmaḳ ve taṭbīḳ ve tevfīḳ olınmaḳ müşkilātdandur. Pes, fehm-i dürüst ile tevcīhe **(27)** muḥtācdur ki maʿnā-yı murād müncelī ola. Zīrā Ḥaḳ celle ve ʿalā nefsi tehlikeye ilḳādan nehy itdiyse **[473b] (1)** lā-cerem menhiyy-i ʿanhadan ictināb lāzımdur. Kāşifü'l-esrār Mevlānā Ḫudāvendigār ise ādemü'l-evliyā, İmām-ı **(2)** ʿAlīyyü'l-Murteżā tehlike-i nefsden imtināʿ itmeyüp cānib-i ecele ʿışḳ u hevā ile İbn Mülcem'e

اقتلونی یا ثقاتی لایماً[2448]

(3) buyurduḳların inhāʾ iderler. İmdi Allāhuaʿlem bu āyet-i kerīmenüñ bu maḥalle münāsebet ve tevfīḳi bu vechle olur ki **(4)** ʿuşşāḳ-ı ilāhīnüñ vuṣlat-ı Ḥaḳḳ'dan ġayrı murādları olmayup egerçi kim āteş-i ʿışḳ-ı iḫrāḳ-ı māsivā **(5)** itmekle tenleri daḫı cān olup dīde-i baṣīret ile müşāhede-i cemāl-i vaḥdet iderler velākin mādām ki **(6)** ʿālem-i kevn ü fesāddan olan beden-i ʿunṣurī ẓāhiren daḫı mütelāşī olup rūḥ-ı mücerred ekl ve şürbe mübtelā olan **(7)** ten ḳaydından muṭlaḳ olmaya. Vuṣlat-ı maḥża muḥaḳḳaḳ olmaz deyü Şiʿr:

من آندم از جهان آزاد کردم

که صید واحد قهّار باشم **(8)**

چو فیضی هست جانرا در دو عالم

چه قید کهکل فخّار باشم[2449]

Mażmūnunca **(9)** kemāl-i şevḳ ve muḥabbetlerinden gūyā ki kendü elleriyle nefsi-i behīmiyyelerin helāk ve beden-i ʿunṣurīlerin rāh-ı ışḳda **(10)** itlāfa

[2448] Ey güvendiklerim, beni kınayarak öldürün.
[2449] Ben Kahhâr olan bir Allah'ın tuzağına düştüğüm zaman bu cihanın tuzağından âzâd olurum. Madem can için iki âlemde feyizler vardır, niçin mütekebbir bir balçık parçasına önem vereyim?

şitāb iderler. Pes, bi eydiküm ḳavlinde olan ḥarf-i bā zā'ide olmayup mefʿūl-ı maḥẕūf-ı **(11)** muḳadder olmaḳ üzre maʿşūḳ-ı ezelī ʿāşıḳlarına buyurur ki: "Ey vuṣlat-ı ẕāt-ı eḥadiyyetüme ve ru'yet-i cemāl-i **(12)** vaḥdetüme müştāḳ olan bī-ṣabr u ṭāḳatler!

Egerçi kim size mevt ü fenā sükkerden aḥlā ve ḥayāt-ı fāniyeden **(13)** ḥayāt-ı bāḳiye aḥrā ve evlādur velākin nefsiñüzi kendü eliñüz ile helāke ilḳā' ve dergāh-ı ʿizzetüme nāle ve ḥanīn ile **(14)** vażʿ-ı cebīn iden ebdān-ı sācidiñüzi benüm emrüme muḫālif imāte ve iblā itdügüñüze rıżā-yı şerīfim **(15)** yoḳdur." Pes, vech-i meşrūḥ üzre olan nehy-i lā tülḳuvā cānib-i ecele ʿışḳ u hevāsı **(16)** olan erbāb-ı velāye maḫṣūṣ olur. Zīrā cümle menhiyyāt tabʿa eẕ-ẕevāşihī ve nefse enseb ve aḥlā **(17)** olan şeylerdendür. Meşelā لا تأكلوا الحجر [2450] والسّمّ dinülmez. ʿAvām ise mevti aḥlā görmeyüp belki mevtden kemāl-i **(18)** ḫavf ile nefret iderler. İmdi mevti kerīh görenlere ولا تلقوا [2451] nehyi mecāzen olup belki nehy-i mezbūr **(19)** ḫāṣṣaten ʿāşıḳlaradur deyü ḥażret-i Mevlānā lisān-ı ʿAlī'den buyururlar ki:

زانکه نهی از دانهٔ شیرین بود [1-3974]

(20) Zīrā ki nehy dāne-i şīrīnden olur yoḫsa

تلخ را خود نهی حاجت کی شود [2-3974]

telḫ ve şūreye ḫod nehy **(21)** ḳaçan ḥācet olur bā-ḫuṣūṣ

دانهٔ کش تلخ باشد مغز و پوست [1-3975]

bir dānenüñ ki lübb ü ḳışrı murr ola

تلخی و مکروهیش خود نهی اوست [2-3975] (22)

[2450] "Taş ve zehir yemeyin!" denilmez.
[2451] Atmayınız.

anuñ merāret ve kerāheti ḫod ol telḫ ve mekrūhuñ nehyidür. **(23)** İmdi emr-i muḥaḳḳaḳ oldı ki nehy lā-tülḳuvā mevt ve ecele müştāḳ olan ʿuşşāḳa imiş. Pes, ey İbn Mülcem! **(24)** Çünki muḳteżā-yı ʿışḳla

دانهٔ مردن مرا شیرین شدست [1-3976]

dāne-i mevt baña eleẕẕ ü aḥlā olmışdur. **(25)** Pes, lā-cerem

بل هم احیاء پی من آمدست [2-3976]

"belhüm aḥyāʾün" āyet-i kerīmesi benüm gibi şehīd-i tīġ-ı derd-i ilāhī **(26)** olanlar içün gelmişdür. İmdi fī-sebīlillāh maḳtūl olan şühedāyı mevt ile fānī oldılar dimeyesün. **(27)** [Beyt:

گر من بمرم مرا مگویید بمرد

کو مرده بُدزنده شد ودوست ببرد[2452] [2453]

كما قال تعالى فى سورة البقره (وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ)[2454]

[474a] (1)

[Maṭlab: Tefsīr-i وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ]

اى ولا تقولوا لمن يقتل فى جهاده الاصغر والأكبر هم اموات بل احياَء بحيوَة سرمديّة اَلهيّة لأنّ من قتل فى سبيل الله **(2)** فهو حيّ عند فنائه عن الحيوة الأنسانيّة بالحيوة الرّبّانيّة كما ورد فى الحديث القدسىّ ومن قتلته فانديّته ولكن لا تشعرون **(3)** ما حالهم فكيف معادهم ومأَلهم لانّ حيَوتهم ليست بالجسد ولا من جنس ما يحسّبه من الحيوانات بل بأمر لا يدرك **(4)** بالعقول بل بالوحى وانتم محبوسون بالحيوة الحسّيّة عن الحيوة القدسيّة نزلت فى قتلى بدرٍ من المسلمين وكانوا **(5)** اربعة عشر رجلاً ثمانية من الانصار وستّة من المهاجرين حيث قالوا هم ماتوا وزالت الحيوة ونعيم الدّنيا ولذّاتها **(6)** عنهم قال الصّادق رضى الله عنه من مرض فى شوق الحبيب فرؤيته طبيب له ودواء ومن افناه عن وجوده ابقاه **(7)** بلقاء شهوده وقيل من ذبح نفسه من اربعة اشياء فى اربعة مواضع يعنى حرصها من الدّنيا فى مذبح التّفريد **(8)** ورأس آمالها وفرحها

[2452] Eğer ben ölürsem bana ölü demeyiniz. Şöyle deyiniz: Ölü idi, dirildi ve dosta gitti. Reşîdüddîn-i Meybüdî, **Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr**, Cilt: 1, s. 239.
[2453] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2454] Bakara 2/154: "Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz."

بصرع التّجريد وقطع رأس ميلها الى الآخرة فى مقتل التّحقيق ورأس رياستها بعين الخلق **(9)** فى صحراء التّوحيد اليس الله تعالى روحه اربعة لباس فى اربعة مقام لباس سناء المعرفة فى مقام المكاشفة ولباس **(10)** صفاء المحبّة فى مقام المشاهدة ولباس ضياء التّوحيد فى مقام القربة ولباس انوار الأنابة بنعت البسط **(11)** فى مقام المخاطبة فحينئذٍ يخلص من سكرات الموت وصارحيًّا لا يموت ابداً[2455]

Şiʿr:

اگر تو عاشق را هی ز نزد یگان در گاهی

به پیش زخم شمشیرش نشاید فکر سرگردن[2456] **(12)**

Pes, dāne-i mevt cānlarına şīrīn ve zaḫm-ı tīġ-ı yār ile maḳtūlīn olan ʿāşıḳīn içün **(13)** بل احياء [2457] buyuruldıysa ḥayāt-ı insāniyyelerinden fānī olduḳlarına ne ġam ki ḥayāt-ı Rabbāniyye ile bāḳī olup **(14)** diyetleri rüʾyet-i cemāl-i vaḥdet ve ücretleri duḫūl-ı cennāt-ı ʿāt-ı eḥadiyyetdür. Kemā ḳāle Teʿālā fī-āḫiri sūretüʾl-Āl-i ʿİmrān: **(15)**

(فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ **(16)** جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ)[2458]

[2455] Nitekim Allah Teala Bakara Suresi'nde şöyle buyurmuştur: "Allah yolunda öldürülenler için "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz." (Bakara 2/154) Yani onun küçük ve büyük cihadında öldürülenler için "ölüler" demeyin; aksine onlar ebedi ve ilahi bir hayatı yaşamaktadırlar. Çünkü Allah yolunda öldürülen kimse insani hayattan fani olduğu anda rabbani hayatta yaşamaya devam ederler. Nitekim kudsi bir hadiste şöyle geçmektedir: "Kimi öldürdüysem, ben onun diyetiyim." Fakat siz, onların halini, varacağı yerini bilemezsiniz. Onların yaşamları bedenleriyle ve canlıların hissedebileceği bir keyfiyette değildir. Aksine akılla değil sadece vahiyle idrak edilebilecek bir niteliktedir. Sizin fiziki yaşamınız kudsi hayatı idrak etmenize engeldir. Bu ayet, Bedir'de şehit düşen Müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Onlar ensardan on sekiz, muhacirlerden de altmış kişiydiler. Müşrikler onlar için, "Onlar artık öldü, hayatları ve dünya nimetleri ve lezzetleri sona erdi" demişlerdi. Sadık radıyallahu anh şöyle demiştir: Sevdiğinin özlemiyle hastalanan kimsenin, sevdiğini görmesi onun tedavisidir. Onun varlığından fani olan ise onu müşahede eder halde kalır. Denilmiştir ki, Kim şu dört yerde şu dört şeyden nefsini keserse; Benlik yerinde dünyaya olan hırsını, Yalnızlık sarayında mutluluk ve emellerinin başını, Tahkik yerinde nefsin ahirete meyletmesinin başını, Tevhid vahasında nefsin mahlukata riyaset etmesinin başını, Allah Teala da onun ruhuna şu dört makamda şu dört elbiseyi giydirir: Mükaşefe makamında marifet yüceliği elbisesini, Müşahede makamında muhabbetin saflığı elbisesini, Kurbet makamında tevhidin ışıltısını elbisesini, Muhataba makamında inabet (vekillik) nurları elbisesini, O zaman bu kimse, ölümün sarhoşluğundan kurtulur ve asla ölmeyecek bir şekilde yaşar. Beyzavî, **Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Cilt: 1, s. 114.

[2456] Eğer sen yola âşıksan, dergâha yakınlardansın. O'nun kılıç darbesinin başına açacağı yarayı düşünmek sana yakışmaz.

[2457] Aksine onlar diridirler.

[2458] Âl-i İmrân 3/195: "Rableri, onlara şu karşılığı verdi: "Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir

Āh kim cennete duḫūl baʿde maḥv-ı seyyi’āt **(17)** olup bu āyet-i kerīmede ise maḥv-ı seyyi’āt ve duḫūl-i cennāt muḳātele ve fī-sebīlillāh maḳtūl olmaġa şarṭ ḳılındı. **(18)** ʿİnde’l-ʿāşıḳīn ise aʿẓam-ı ẕünūb-ı vücūddur ki vücūduñ

ذنب لايقاس عليه ذنب آخر[2459]

buyurulmışdur. Ẕenb-i vücūduñ ise **(19)** mükeffiri şimşīr-i berrān-ı ʿışḳ-ı Ḫudā’dan ġayrı degüldür. Felihāẕā ʿuşşāḳ-ı ilāhī küşte-i tīġ-i ʿışḳ-ı Rabbānī olmaġa beẕl-i cān ve revān **(20)** ve bu rubāʿī mefhūmunı vird-i zebān iderler. Rubāʿī:

ما جوهر پاک خویش بشناخته ایم

پیش از اجل این خانه بر انداخته ایم

از پوست برون خسته زمرک آزادیم **(21)**

کاین پوست بزندگان بینداخته ایم[2460]

Pes, ol şīr-i şimşīr-zen ve hizebr-i **(22)** dilīr-i pīl-efken şāh-ı velāyet-medār-ı Ḫaydar-ı kerrār-ı düldül-süvār daḫı ḥażret-i server-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi vesellemüñ **(23)** cemīʿ müşāhidinde mevcūd olup her bir muḥārebede şīrāne cenk ve ʿarṣa-i pehnā-yı bezdi çeşm-i ʿadūye **(24)** çeşm-i mīmden teng idüp ṣademe-i ẕülfikār ʿadüvv-i şikār ile ṣanādīd-i küffār-ı ḥāk-sār ser-nigūn-ı çāh-ı dārü’l-bevār **(25)** ve kelle-i ḫūn-āġuşteler ile meydān-ı peykār-ı lāle-zār oldı. Bā-ḫuṣūṣ fitne-cūyān-ı ḫavāric-i bed-kerdārdan bī-ḥadd ü şumār **(26)** füccārı ṭaʿme-i şimşīr-i āb-dār idüp ber-feḥvā-yı وقاتلوا[2461] ġazā ve cihāda beẕl-i iḳtidār buyurdı velākin ber-mūceb-i وقاتلوا[2462] **(27)** ḥayāt-ı ʿāriyye ve ḳayd-ı ṣūret-i vehmiyyeden külliyet ile mufāraḳat ve bilā-ḳamīṣ ü beden ve bī-mā vü menn

---

çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. **Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de andolsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır.**”

[2459] Başka bir günahın ona kıyas edilemeyeceği bir günah…

[2460] Biz temiz kendi temiz cevherimizi tanımışız. Ölümden önce bu evi yıkmışız. Tenden vazgeçip ölümden âzâd olmuşuz, ten dedikleri şeyi dirilere bırakmışız.

[2461] Savaştılar.

[2462] Ve öldürüldüler.

[ḳurbet-i][2463] yāre arzū-yı vuṣlat ile **[474b] (1)** nūş-ı cām-ı şehādete daḫı muṣāraʿat idüp İbn Mülcem'e eyitdi: Egerçi kim kendü elimüz ile nefsimüzi tehlikeye ilḳādan nehy **(2)** olınduḳ ise şekl-i buġātda olan dest-i şiḳātdan curʿa-i şehādet nūş itmekden menʿ olınmaduḳ **(3)** deyü ber-dār-ı zülf-i yār olan Manṣūr'uñ güftārını işʿār idüp buyurdılar ki:

اُقْتُلُونِی یَا ثِقَاتِی لاَنِماً [3977-1]

(4) Ey benüm şiḳātüm! Benü levm itdügüñüz ḥālde ḳatl idüñüz kim

اِنَّ فِی قَتْلِی حَیَاتِی دَانِماً [3977-2]

taḥḳīḳāt-ı ḥayāt-ı dāʾime benüm ḳatlümdedür. **(5)** Zīrā

اِنَّ فِی مَوْتِی حَیَاتِی یَافَتَی [3978-1]

taḥḳīḳ ve taḥḳīḳ benüm ḥayātum mevtümdedür ey civān!

کَمْ اُفَارِقْ مَوْطِنِی حَتَّی مَتَی [3978-2]

(6) Bāḳī ve ḥaḳīḳi olan vaṭanumdan niçe dek müfteriḳ ve mehcūr ḳalayum. Bu fürḳat niçeye dek ḥatta niçeye dek dūr olayum. **(7)** İmdi ey sāḳī-i cām-ı şehādet! Baña şarāb-ı nāb-ı muvāṣalat içür kim ḳuyūd-ı cismāniyyeden mücerred olup **(8)** mevṭın-ı aṣlī olan mertebe-i eḥadiyyetde rāḥat olam.

ز بهر عاشقان پر خون یکی جام

فرستی تا فرو نوشم سرانجام **(8)**

فراقت آنچنانم گرد مجروح

که قوّت رفته است از چشم و از روح

[2463] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

چنان از اشتیاقت مستمندم

که چون آهو فتاده در کمندم **(9)**

منم سوزان وصل اشتیاقت

که می سوزم چو شمعی زاشتیاقت

وصالت این زمان برفرست ای جان

که تا پیشش فدا کر دانم این جان[2464] **(10)**

Āh kim ey ḫullān-ı ṣafā!

فُرْقَتِی لَوْلَمْ تَکُنْ فِی ذَا السُّکُونْ [3979-1]

Eger şu sükūnda yaʿnī **(11)** sekenā-yı cisimde olan sükūnda mesken-i ḥaḳīḳiden fürḳatüm olmayaydı. Veyāḫūd ism-i işāret ile muşārun ileyh olan **(12)** cism ve lām-ı taʿrīf mużāfun ileyh bedel olup levlemtekün fürḳati fī-heẕe'l-cism-i sükūnı taḳdīri üzre **(13)** eger benüm şu beden-i ʿunṣurīde olan sükūnum vaṭan-ı ḥaḳīḳiden buʿd u fürḳatüm olmayaydı.

لَمْ یَقُلْ اِنَّا اِلَیْهِ رَاجِعُونْ [3979-2]

(15)

(وَاِنَّا اِلَیْهِ رَاجِعُونَ)[2465]

dinülmeyeydi.

[2464] Âşıklar için kanla dolu bir kadeh gönderirsin ki içeyim. Senin ayrılığın beni öyle yaraladı ki cismimden ve ruhumdan kudret gitti. Senin özleminle öyle bir haldeyim ki tuzağa yakalanmış ceylan gibiyim. Ben vuslat özlemiyle yanan kişiyim, hasretinle bir mum gibi yanıyorum. Ey can! Vuslatını şimdi nasip et ki bu canı o vuslatta, huzurunda feda edeyim.

[2465] Bakara 2/156: "Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve **şüphesiz O'na döneceğiz**" derler."

[Maṭlab: Tefsīr-i وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَىْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ]

Āh kim ʿālem-i ṣūver-i bī-beḳā ve cism-i ʿunṣurī, dār-ı ibtilā olmaġla Ḥaḳ celle ve ʿalā **(16)** belā-i ehl-i velā ve ṣabr-ı ʿale'l-cefā mü'minīn-i aṣfiyāya mūriṣ-i ihtidā olduġın iʿlām ve inhā idüp لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ **(17)** وَلَا تَقُولُوا [2466] **(**بَلْ اَحْيَاءٌ buyurduḳdan soñra ḳasem idüp buyurur ki:

(وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَىْءٍ مِنَ الْخَوْفِ **(18)** وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ اَلَّذِينَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا **(19)** اِلَيْهِ رَاجِعُونَ اُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ)[2467]

Ḥaḳḳā ki eger ḫavf u recā **(20)** eger cūʿ ü iştihā ve naḳṣ-ı emvāl ü enfüs ve cemīʿ-i meṣā'ib ü belāya ten ḳaydına baʿde'l-ibtilā hüveydā olmışdur. **(21)** Naẓm:

بلای تو ز نفس تست اینجا

که اینجا میکنی تو شور و غوغا

دلم در بند چشمم مبتلا شد

ازآن بیخود میان صد بلا شد

ازین صورت ندیدم هیچ راحت **(22)**

بجز رنج و بلا و درد و محنت

[2466] Bakara 2/154: "Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz."

[2467] Bakara 2/155-156-157: "Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler. İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlaradır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır."

بلا از خود ببین صورت رها کن

ازین آلودگی خود با صفا کن

بلا کش تالقا آید بدیدار**(23)**

بده جان تا خدا آید بدیدار

قدم بیرون نه از چاه بلا تو

بگو تا چند باشی مبتلا تو

دوای درد تو صبرست ای جان **(24)**

که روزی تو ببینی روی جانان

دوای درد تو هم مرگ باشد

که اندر راه حق کل ترک باشد

چنین خواهد بدن در آخِرِ کار**(25)**

که ویران باشد آخر نقش دیوار

بسوی خود کشم ای دوست از دور

که من باشم بدیدار تو مسرور[2468]

[2468] Senin başına gelen belâ nefsinden kaynaklıdır. Zira sen hâlâ kavga ve gürültü çıkarmaktasın. Gönlüm cismimin bağına hapsoldu, bundan dolayı yüz tane belâ zuhûr etti. Bu sebeple de hiç rahat

(26) İmdi ey yār-ı mübtelā! Bu āyet-i kerīme mübteġāsınca Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā'dan iʿṭā' olınan belā ve ibtilā, cevāhir-i aḫlāḳ-ı insāniyyeyi **(27)** meʿādininden iḫrāc ve hüveydā itmek içündür.

كما وَرَدانّ النّاس معادن كمعادن الذّهب والفضّته[2469]

[475a] (1) Ve Kitāb-ı Rabbānī'de vāḳiʿ olan

(اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا)[2470]

āyet-i kerīmesi **(2)** daḫı bu maʿnāyı beyān itmişdür. Pes, lā-cerem aʿmāl-i netāyic aḫlaḳ-ı nefsden oldıysa sünnet-i ilāhiyye bu minvāl üzre **(3)** cāriye oldı ki cevāhir-i şükrüñ istiḫrācında ʿibādını belā-i niʿmete mübtelā eyleye. Nitekim Süleymān ʿaleyhisselāmı **(4)** niʿmete mübtelā ḳılup maʿden-i Süleymānīden cevāhir-i niʿmet bedīdār olduḳda (اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا)[2471] buyurdı. **(5)** Ve Eyyūb ʿaleyhisselām daḫı istiḫrāc-ı cevāhir-i ṣabr içün belā-i miḫnete [mübtelā][2472] ḳılup (اِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُاِنَّهُ اَوَّابٌ)[2473] **(6)** buyurdı.

Naẓm:

بلا چون انبیا کش دررَهِ عشق

اگر هستی حقیقت آگه عشق

---

yüzü görmedim; eziyet, belâ, dert ve mihnetten başka bir şey görmedim. Belâyı kendinde gör, sûretten kurtul! Bu kirden kendini temizle. Belâ çek ki bâkî olan gelip âşikâr olsun, canını ver ki Allah âşikâr olsun. Sen ayağını belâ kuyusunun dışına koy. Söyle, ne zamana kadar bu belâya müptela olacaksın? Ey can! Senin derdinin devası sabırdır, bir gün elbet sevgilinin yüzünü göreceksin. Senin derdinin devâsı ölümdür, çünkü Hak yolunda her şeyi terk etmek gerekir. İşin sonunda bu beden harap bir duvarın nakışları gibi olacak. Ey dost! Seni uzaktan yanıma çekiyorum ki senin cemâlini görüp mesut olayım. Şiir kaynakta kısmen tespit edilmiştir. bkz. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh84 (26.06.2024).

[2469] İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir.

[2470] Kehf 18/7: "İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zinet yaptık."

[2471] İsrâ 17/3: "Ey kendilerini Nûh ile birlikte (gemide) taşıdığımız kimselerin çocukları! **Gerçek şu ki, o çok şükreden bir kuldu.**"

[2472] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

[2473] Sâd 38/44: "- Şöyle dedik: "Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma." Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi."

بلای قرب کش تاراز بینی

(7) هر آنچه کرده کم باز بینی[2474]

Elḥāṣıl ẕikr olınan ḳānūn-ı ilāhī üzre her bir kes ʿalā ḥasebi dīne birer belā ile **(8)** mübtelā olup baʿżısı ber-mışdāḳ-ı

(بِشَيْءٍ [مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ][2475])[2476]

baʿżı ḫavfla iḫtibār olınur. Zīrā ibtilāda sırr-ı ilāhī budur ki **(9)** ẕikr olınduġı üzre ehl-i ʿināyete niʿmet ü miḫnetde bi-vesʿi'ṭ-ṭāḳa ve'l-istiṭāʿa belā vü ʿanā cevāhir-i **(10)** şükr ve ṣabrı meʿādin-i rūḥāniyyeden iḫrāc ider. Ve eger ḳadr-i ḳuvvet ve miḳdār-ı istiṭāʿatdan ziyāde olsa **(11)** şükr ve ṣabruñ żıddı olan küfrān ve cezaʿ nümāyān olur ki cevāhirān-ı mezbūranuñ daḫı kānı nefs-i emmāredür ki **(12)** ol maʿdenüñ mevżiʿi vücūd-ı ehl-i reddür. Velihāẕā ḳale Teʿālā:

(وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ **(25)** اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ)[2477] ای بقدر قدرة اهل القبول والعناية وعدم قوذة اهل الرّدّ والضّلالة[2478]

Ve **(14)** baʿżıları daḫı bi-ḳadri'l-istiʿdāt ber-feḥvā-yı

(وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ)[2479]

imtiḥān **(15)** olınup bu cümleden birine veyāḫūd mecmūʿına ṣabr u taḥammül ve Ḥaḳḳ'a tevekkül iden ʿibādını tebşīr idüp **(16)**

(وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ اَلَّذِينَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ)[2480]

[2474] Eğer aşkın hakikatinden haberdârsan aşk yolunda nebîler gibi belâ çek. Yakınlık belâsı çek ki sırları ve kaybettiğin her şeyi tekrar göresin. Kaynakta kısmen tespit edilmiştir. bkz. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh93 (26.06.2024).

[2475] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

[2476] Bakara 2/155: "Andolsun ki sizi **biraz korku ve açlıkla**, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele."

[2477] Hicr 15/21: "Hiçbir şey yoktur ki hazineleri yanımızda olmasın. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz."

[2478] Yani onu kabul eden ve ona yardım eden ehlin belirlemesiyle ve onu reddedenler ve dalalet ehlinin güçsüz olmasıyla.

[2479] Bakara 2/155: "Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, **bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek** deneriz. Sabredenleri müjdele."

buyurdı. Yaʿnī **(17)** ḥażret-i mübdiʿül-maṣnūʿat ḥabīb-i seyyid-i kāʾināt ʿaleyhi nesāyimuʾṣ-ṣalavāta müʾminīn-i ṣābirīni [ḥālde ve meʾālde][2481] teblīġ-i beşāretle **(18)** emr idüp buyurur ki: "Ḥabībim beliyyāt-ı mezbūre ile mübtelā olan ʿibādımı ḥalet-i ḫavfda tevekkül ü yaḳīn ve recāya **(19)** cürʾet ve ḥālet-i cūʿda tezkiye-i nefs ve tenḳiye-i ḳalb ve taṣfiye-i rūḥ ve taḥliye-i sırr ve naḳṣ-ı emvālda **(20)** defʿ-i ḥırṣ u ġaflet ve reʾs-i küll-i ḫaṭīʾe olan ḥubb-ı dünyāyı derūnlarından izāle ve kenzü lā-yenfā olan ḥuṣūl-i **(21)** ḳanāʿat ile tebşīr it ve naḳṣ-ı enfüsde ḥālet-i marażları keffāret-i ẕünūb ve mevt-i aḳrabāda ḳatʿ-ı taʿalluḳāt ile **(22)** beşāret ḳıl ve āfet-i ṣemerātda müjde vir ki telef olan ṣemerātuñ ḫalefi envāʿ-ı ʿaṭıyyāt ile merzūḳ olurlar. **(23)** Ve meʾālde daḫı ʿaẕāb-ı buʿddan necāt ve cennātda derecāt-ı ʿāliyāt ve ṣevāb-ı bī-ḥisāb ile iblāġ-ı beşārāt **(24)** buyur." Kemā ḳāle Teʿālā: (اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ[2482]) (Ve bilcümle ḥabībim ʿibād-ı ṣābirīne müjde olsun ki **(25)** ḥālāt-ı ṣabrdan her bir ḥālde ve māżī vü istiḳbālde ben anlar ile maʿiyyetdeyüm. Zīrā taṣabber ʿale'l-meṣāʾib **(26)** ve aḫlāḳ-ı mezbūre ile taḫalluḳ benüm iḥsānumdur. Eger benüm tevfīḳ-i luṭf u ʿināyetüm ʿibādıma refīḳ olmasa **(27)** sabra ḳudretleri olmazdı. Nitekim (اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ[2483]) ve daḫı (وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ[2484]) **[475b] (1)** āyet-i kerimeleri maʿiyyet-i mezbūreye şāhidlerdür.

قال صاحب العرايس الخوف هَهنا على سبعة اقسام خوف من النّفس **(2)** وخوف من الشّيطان وخوف من الكفّار وخوف من النّار وخوف من الفراق والقطيعة وخوف الحجاب **(3)** وخوف التّعظيم والأجلال امّا خوف النّفس فهو جبن الطّبيعة ممزوج بضعف البشريّة يهيّجه قهر الحقّ لأمتحان **(4)** العبد فى محلّ العبوديّة ليطهّر صدق محبّته من رغو مات بشريّته ولا يزول هذا الخوف من العبد اصلاً فى جميع عمره **(5)** لأنّ هذا صفة نفسه والنّفس مطبوعة بالجهل وقلّة عرفانها بصدق مواعيد مولاها الاّ فى اشراق شمس اليقين **(6)** بنعمة

[2480] Bakara 2/155-156: "Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler."

[2481] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2482] Zümer 39/10: "(Ey Muhammed!) Bizim adımıza de ki: "Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için (ahirette) bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniştir. **Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.**"

[2483] Bakara 2/153: "Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. **Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir**."

[2484] Nahl 16/127: "**Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir.** Onlardan yana üzülme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme."

التّمكين وغالب هذاالمقام خطرات وان كان وطنات وتفصيل هذاالخوف من النّفس خوف **(7)** فقدان الرّزق ونفورها من المجاهدة واضطرابها فى تصديق وعد الله فى الآخرة وامّا الّذى من الشّيطان **(8)** هو تخويف العدوّ مريد الحقّ فى ترك الدّنيا بالفقر الدّائم والأمراض والأوجاع وبذل المهجة لتلف النّفس وفقدان المقامات **(9)** وهذا امتحان الله تعالى لأوليائه ليثبتجزاء محاربتهم على عدوّهم ويظهر صدق نيّاتهم فى مقاماتهم وامّا خوف الكفّار **(10)** هو خوف قطع الحيوة وزوال الصّورة فى القتل والضّرب وتعذيب الأبدان لأنّ الأنسان يحبّ حيوته ويبغض موته فيبتلى الله **(11)** بخوف الكفّار ليُبْدُ وصفاء صدق حبّ لقاء الله من حبّ حيوته كما قال تعالى فتمنّووا الموت ان كنتم صادقين وامّا خوف النّار **(12)** فهو لجام النّفس الأمّارة يلجمها بطش قهر الحقّ يمنعها من سوء الأَداب ولأفعال والأخلاق المذمومة العوارض البشريّة **(13)** ورجس الطّبيعةوفرط الشّهوات واقتحامها[2485] فى الكبيرات وايضاً امتحنه الله بخوف النّار حتّى ينظر هل يسكن فيه عن طلب الوصول اليه **(14)** من خوف النّار لأنّ خوف النّار من جملة الحجاب بين العبد والرّبّ وامّا خوف الفراق فهو خوف دايم فى قلوب العباد ماداموا **(15)** فى الدّنيا وهو اعظم الامتحان ليجتهدوا فى طلب المراد ببذل المهج والا نفر ادعن جميع الاكوان حتّى يصلوا الى مقام الأنس **(16)** بلا صفات النّفسانيّة وزحمة البشريّة وامّا خوف الحجاب فهو تهيّج العناية نبعة الرّعاية من اسرار اهل المحبّة حتّى يفرّوا **(17)** منه اليه لأنّهم يعلمون انّهم مبتلون منه به وامّا خوف التّعظيم والأجلال فهو امتحان منه لأهل المكاشفة فى مقام المشاهدة **(18)** لينظر هل يمتنعون من التماس مقام الأنبساط بصدمة الصّمديّة وقهر الكبرياء بنعت العزّة وامّا خوف الجوع فهو **(19)** ابتلاء من الله لأوليائه ليصفّيهم به عن الكدورات البشريّة وخبث الطّبيعة واحتراق الحجب النّفسانيّة بين قلوبهم وبين **(20)** اسرار الآخرة المحجوبة عن رؤية الأبصار الظّاهرة والزم عليهم ليعلم منهم حقيقة طلبهم فى مرضاته فى عنوان نيّاتهم وايضاً **(21)** حقيقة الجوع ههنا عند العارفين جوع القلب فى طلب المشاهدة عند فقدان طعمة الوصل فجوعهم الى مشاهدته لحرق اكبادهم **(22)** بعطش شوقه حتّى يسرعوا فى طلب الوصل الى ابواب الجبروت ويحترقوا فى انوار القدم عن عالم الملكوت وامّا[نقص الانفس][2486] نقص الأموال **(23)** نقص ما حصل لهم من متاجرتهم مع سيّدهم من الدّرجات والمقامات والحالات لأنّ هذا اموال رجال المعرفة بالحقيقة **(24)** وامّا نقص الأنفس نقص الأنفس المطمئنّة عن حقيقة ايقان الوصول الى مشاهدة القربة بنعت الغيرة فى معاملة الآخرة ويجوز ان يكون **(25)** نقص الأنفس الأمّارة عن مألوفاتها وغفلاتها يرؤية من مولاها ومقاسات مجاهدة صواهبها وامّا الثّمرات فهى ثمارات **(26)** اشجار المقامات والحالات السّنيّة والكرامات العلّيّة وهذه كلّها بليّات اولياء الله تعالى فى سير اسرارهم فى ميادين الوحدانيّة **(27)** وبيداء الأزليّة امتحنهم بهذه الصّفات ليظهر صدق ارادتهم فى طلب مشاهدة الحقّ وينفخ بهذه نيران [اشواقهم][2487] برياح الجزيّة

[2485] Derkenar: اقتحام kelimesi, arasına girmek, anlamındadır.
[2486] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2487] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

[476a]

(1) ونسيم الوصلة حتّى يحرقوا فى طلب متبغاهم بنعت الفناء لأنّ من شرط حقيقة القربة احتراق **(2)** ارواح السّابقين والمقتصدين فى انوار جلال المشاهدة ما حصل مآل[2488]

[2488] Arais isimli eserin sahibi şöyle der: Buradaki korku yedi kısımdır: Nefisten korkmak, şeytandan korkmak, kafirlerden korkmak, cehennemden korkmak, ayrılıktan ve ilişkilerin kopmasından korkmak, engellenmekten korkmak, tazim ve yüceltme korkusu. Nefisten korkmak, hakkın kahrının beslediği, beşeriyetin zayıflığıyla birleşen tabii korkaklıktır. Bunun nedeni, onun beşer oluşunun değersizliği arasından muhabbetinin doğruluğunun ortaya çıkması için, kulun, ubudiyet mahallinde imtihana tabi tutulmasıdır. Bu korku, nefsinin bir niteliği olduğu için kuldan ömür boyu gitmez. Yakîn güneşi doğana kadar nefsin tabiatında efendisine olan sözlerine sadık kalma noktasında cehalet ve irfan eksikliği vardır. Bu makamda genellikle bir takım düşünler bulunur. Bu nefisten korkmanın tafsilatı çalışmaktan korkup rızkı kaybetme korkusu ve ahirette Allah'ın sözünü tasdik etme noktasında telaşlanmasıdır. Şeytandan korkmak, düşmanın dünyayı terk ederek hakkı isteyen kimseyi, sürekli fakirlik, hastalıklar, açlıklar, kişi telef olana kadar canını hiçe sayması ve makamlarını terk etmesiyle korkutmasıdır. Bu, düşmanlarıyla savaşmalarına karşılık olarak ve makamlarındaki niyetlerinin doğruluğunu ortaya çıkarmak için Allah Teala'nın velilerine verdiği bir imtihandır. Kafirlerden korkmak; hayatın bitmesinden, bedenin acı çekmesi, dövülmesi ve öldürülmesiyle suretinin yok olmasından korkmaktır. Zira insan, yaşamayı sever, ölümden ise nefret eder. Bu yüzden Allah, onu kafirlerden korkmakla sınar. Böylece, Allah'a kavuşmayı sevme noktasındaki katıksız doğruluğu, yaşamaya olan sevgisinden ayırt edilebilir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurur: "İddianızda sadık iseniz haydi hemen ölümü temenni ediniz" (Bakara 2/94) Cehennemden korkmak, Hakkın baskısının nefsi emmareyi dizginlemesidir. Böylece onu kötü edeplerden, fiillerden, kınanmış ahlaktan, beşeri arızlardan, tabii kirlerinden şehevi aşırıklarından ve büyük günahlara girmekten engeller. Benzer şekilde, Allah onu cehennem korkusuyla sınayıp ona ulaşmanın ateşe olan korkusundan kaynaklandığının onda yerleşip yerleşmediğine bakar. Çünkü ateşten korkmak, kul ile rabbi arasında bir perdedir. Ayrılıktan korkmak, dünyada oldukları müddetçe kulların sürekli olarak yaşadığı bir korkudur. Bu, bütün yaratılanları bir kenara itip olanca gayretleriyle murada ulaşma noktasında çalışmaları için en büyük imtihandır. Böylece nefsani özellikleri ve beşeri rahmet olmadan Üns makamına ulaşırlar. Engellenmekten korkmak, ondan yine ona kaçabilmek için muhabbet ehlinin sırlarına riayet etme özelliğine heyecanla ihtimam göstermektir. Zira onlar ona karşı yine onunla sınandıklarını bilirler. Tazim ve yüceltme korkusu, onun, müşahede makamındaki mükaşefe ehlini imtihanıdır. Bu imtihanda, samediyyetinin şok etkisiyle ve büyüklüğünün baskınlığıyla büyük inbisat makamını istemekten geri durup durmadıklarına bakar. Açlıktan korkmak, beşeri kirlerden, tabii pisliklerden, kalpleri ile gizli ahiret sırları arasında bulunan, onu açıkça görmekten engellenen nefsani perdelerden Allah'ın veli kullarını sınaması ve onların rızasına olan talepleri hakkındaki niyetlerinde samimi olmalarında ısrar etmesidir. Benzer şekilde, ariflere göre buradaki açlığın hakikati, kalbin müşahede makamında vuslat azığını kaybetmesi durumunda çektiği açlıktır. Onların, onu müşahede etmeye olan açlığı, özlemlerinin hissettirdiği susuzluk ile ciğerlerini yakar. Böylece ceberut kapılarına ulaşma, melekût aleminin kıdeminin nurlarında yanma isteğine hızla kavuşurlar. Malların eksilmesinden korkmak, onların efendileriyle beraber ticarethanelerinden elde ettiği derece, makam ve hallerin eksilmesidir. Çünkü hakikati bilen marifet ehlinin malları bunlardır. Nefsin noksan olması, nefsin, ahiret işlerinde kıskançlık özelliğiyle mühaşede makamına ulaşmaya kesin olarak inanmanın hakikatine kanaat getirme noktasındaki noksanlığıdır. Buradaki maksat, nefsi emarenin efendisinin nimetlerini görmekten ve sahibinin gayretine göğüs germekten gafil olmasıdır. Meyveler, parlak hal ve makamların, yüce iyiliklerin ağaçlarının meyveleridir. Bunların tümü, ezeliyet sahrasında, vahdaniyet meydanındaki sırlı yürüyüşleri esnasında Allah Teala'nın veli kullarının imtihanıdır. Hakkı müşahedeyi isteme hususundaki iradelerinin gerçek olduğu ortaya çıkması için bu özelliklerle onları imtihan etmektedir. Böylece onlara, cezbe rüzgarı ve vuslat esintisi vesilesiyle özlem nurlarını üfürür ki, fani olma özelliğini dileme noktasında yanıp yok olsunlar. Çünkü kurbetin hakikatinin şartı, öncülerinin, müşahedenin celalet nurlarında yanmasıdır. Ortaya çıkan netice: … Baklî, **Arâisü'l-Beyân fî**

Ey belā-yı ʿışḳa mübtelā olan **(3)** bī-mecāl! Her kim ki Ḥaḳḳ'a nezdīk-ter ve ḳurbet ve vuṣlata şāyeste-ter ise derd ü belāya ibtilāsı bīş-terdür. **(4)** Ol mihr-i sipihr-i risālet ʿaleyhi ekmeli't-taḥiyyetüñ ʿışḳ u muḥabbetin gör kim ne ufḳ-ı aʿlā ve ne zemīn-i pehnāda **(5)** ḳarāra ṭāḳati olmayup bilā-maʿiyyet ve işneyniyyet ḳurb-ı eḥadiyyete ricʿat ve üns-i vaḥdet ile rāḥat **(6)** oldı.

Naẓm:

يقين بشناس احمد را دل و جان

كه جانانست اندر ديده اعيان

لقا او ديد و ختم انبيا شد

بگفت اسرار و نور مرتضى شد[2489] **(7)**

Āh kim ʿāşıḳ-ı bī-dil ol pervāneye benzer ki ne vuṣlat-ı şemʿa ḳudreti **(8)** ve ne hicr-i firāḳa ṣabr u ṭāḳāti var. Āh kim vuṣlat-ı yār ḫoş-terdür velākin behā-yı liḳā ʿaceb girān-terdür. **(9)** Zīrā her mebīʿuñ şemeni sīm ü zerdür. Ammā metāʿ-ı vuṣlatuñ behāsı terk-i serdür. Āh kim terk-i ser ḫod hüner midür? **(10)** Zīrā ʿışḳ dürüst olsa derd ü miḫnet reng-i niʿmete ve renc-i fürḳat ʿayn-ı vuṣlata mübeddel olması muḥaḳḳaḳdur. **(11)** Felihāzā [beliyyāt-ı mezbūreye mübtelā ve][2490] mecnūn-ı ʿışḳ-ı Mevlā olan ṣad hezar vālih ü şeydālar sūzān-ı şemʿ-i muḥabbet olup

اقتلونى اقتلونى يا ثقات

(12)انّ فى قتلى حيات اندر حيات[2491]

terennümātıyla Manṣūr-vār berdār-ı zülf-i yār ve terk-i serāyla tīġ-i ʿışḳa **(13)** cān u dil niṯār idüp velvele-endāz-ı (اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ)[2492] oldılar. Yaʿnī

Hakâiki'l-Kur'ân, Cilt: 1, s. 68.

[2489] Ahmed'i can u gönülden yakînen tanı. Çünkü büyüklerin gözünde sevgiliodur. O, vuslatı gördü ve nebîlerin sonuncusu oldu. Sırları söyledi ve Mürtezâ'nın nuru oldu.

[2490] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2491] Ey güvendiklerim, beni öldürün; öldürün,
Çünkü benim ölümümde az bulunan bir hayat vardır.

vücūd-ı mecāzīlerinüñ **(14)** māliki Ḫudā-yı ẕü’l-celāl vücūd-ı ḥaḳīḳi ol Ḥayy u Ḳayyūm-ı lā-yezālüñ olduġıñ ḥaḳḳa’l-yaḳīn bilüp ber-mışdāḳ-ı **(15)**

العبد وما يملكه كان لمولاه[2493]

mülk-i vücūdı, mālik-i vedūda teslīm itdiler. Pes, Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā daḫı ol ʿibād-ı aṣfiyānuñ **(16)** mekānet-i ʿulyāsını ʿilām içün

(أُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ)[2494]

(17) buyurup ceẕbe-i eḥadiyyet, vüsʿat-i raḥmetiyle maḳām-ı vaḥdetde cemāliyle żiyāfet idüp müfliḥ-i sermedī **(18)** olduḳların iḫbār buyurdı. Pes, ol [gülşen][2495]-ābād-ı vaḥdetde bülbül-i zār ve [cemāl-i yāre ʿāşıḳ-ı bī-ḳarār olan maḥż-ı nūr-ı esrār aʿnī][2496] Mevlānā Ḫudāvendigār daḫı maʿnā-yı **(19)** rücūʿı beyān ve mebde vü maʿādı ʿayān idüp dirler ki ey zümre-i [ḳā’ilān!][2497]

(وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ)[2498]

na mülḥaḳ olmaḳ isteyen **(20)** mübtelā-yı firāḳ

راجع ان باشد كه باز آيد بشهر [3980]

سوى وحدت آيد از تفريق دهر

rāciʿ **(21)** ol kimesne olur ki girü şehre gele yaʿnī mebde-i ḥareketi olan vaṭan-ı aṣlī ve cānib-i vaḥdete **(22)** ʿavdet idüp tefrīḳ-i dehrden ḫalāṣ ola. Zīrā mādām ki aḥkām-ı ṭabīʿiyye ve muḳteżayāt-ı **(23)** cismāniyyeden mücerred olup mebde-i aṣlīsi olan cānib-i vaḥdete ricʿat itmedükçe tefrīḳ-i dehrden **(24)** ḫalāṣa mecāl olmaz.

[2492] Bakara 2/156: “Onlar; başlarına bir musibet gelince, “**Biz şüphesiz** (her şeyimizle) **Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz**” derler.”
[2493] Köle ve onun kazandığı her şey efendisine aittir.
[2494] Bakara 2/157: “İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlaradır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır.”
[2495] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.
[2496] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2497] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.
[2498] Bakara 2/156: “Onlar; başlarına bir musibet gelince, “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz **ve şüphesiz O’na döneceğiz**” derler.”

Naẓm:

بلای قرب جانان هست محنت

ولی از بعد مخنت هست دولت

بلای قرب کش و ز خود نیندیش **(25)**

که او مرهم نهداندر دل ریش

چرا بر جان همی لرزی توچون بید

نخواهی یافت تو ز دیدار جاوید

سرت در باز چون منصور حلاج **(26)**

بنه بر فرق معنی زود بر تاج

حیات جاودان در کشتن آمد

شقی را ازین سخن بر گشتن آمد

نمیدانی چه گویم مانده مسکین **(27)**

چه گویم چون نه اینجا تو حق بین

بدان غافل مباش واین تو دریاب

بسوی پیر کامل را تو بشتاب[2499]

[476b] **(1**) Pes, ol memkūr-i nefs ü hevā İbn Mülcem-i bed-liḳā, ādemü'l-evliyā İmām-ı ʿAliyyü'l-Murteżā'dan vech-i meşrūḥ üzre olan **(2)** kelimāt-ı rūḥ-efzāyı işġāʾ itdükde kendünüñ ne maḳūle şaḳī-i saḳar-cā olduġın bilüp bārī bu maḳūle fiʿl-i nā-hemvār **(3)** benden nümūdār olmazdan evvel zümre-i ḳatlīye iltiḳā eylesem deyü Ḥaydar-ı Kerrār'a ilticā ṣūretin gösterdügüni iʿlām içün ḥażret-i Mevlānā **(4)** bu beyāna şurūʿ buyurdılar.

[Ser-i Suḫan]

افتادن رکابدار هر بار پیش علی کرّم الله وجهه که ای امیر المؤمنین مرا بکش (5) و ازین قضا برهان

Yaʿnī İbn Mülcem rikāb-dār-ı pīş-i ʿAlī'ye düşüp, "Yā emīrü'l-müʾminīn beni ḳatl it **(6)** ve bu ḳażādan ḳurtār." dimesinüñ beyānındadur. Pes, vech-i meşrūh üzre İbn Mülcem bergeşte-i rūzgār

باز آمد یا علی (7) زودم بکش [3981-1]

girü lābe-künān [gelüp][2500] eyitdi: "Yā Alī! Luṭf idüp beni tīzçe öldür.

تا نه بینم آن دم وقت ترش [3981-2]

(8) Tā ki vaḳt-i turş ve dem-i telḫi görmeyem. Ey murteżā ve müctebā benüm dest-i sitem-kārumdan bu maḳūle kār-ı nā-sezā bedīdār olup **(9)** giriftār-ı ʿaẕāb-ı nār olmaḳdan ise bārī

من حلالت میکنم خونم بریز [3982-1]

[2499] Sevgiliye yakınlık belâsı mihnettir ancak bu mihnetten sonra büyük bir devlet gelir. Yakınlık belâsını çek kendini düşünme, çünkü o, yaralı gönül için merhem koyar. Niçin bu (değersiz) canın üstüne söğüt gibi titrersin? (onu feda etmezsen) sonsuz vuslatı bulmayacaksın. Hallâc-ı Mansûr gibi sen de başınla oyna. Mânâyı hemen başına taç et. Sonsuz hayat ölümdedir. Eşkiyâ tabiatlı için bu sözü duyunca dönüp kaçar. Çaresiz kalmışsın, ne dediğimi anlamıyorsun. Madem ki Hakk'ı görmüyorsun artık sana ne diyeyim? Sen gafil olma ve bunu anla, hemen kâmil pîre doğru koş. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh63 (26.06.2024).

[2500] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

ben saña ḥelāl eylerüm benüm ḳānımı dök

تا نه بیند چشم من ان رستخیز [3982-2] (10)

tā ki benüm ḥişem-i cismüm senüñ ol yevm-i ḳatlüñ ḳıyāmetini ve dīde-i cānum rūz-ı cezānuñ ʿuḳūbātını **(11)** görmeye. Zīrā saña egri baḳan göz çıḳsa yegdür." didi. Pes, ʿAlī kerem-şiyem ẕikri sebḳ iden ol pehlivān-ı **(12)** ḫudū-endāze İbn Mülcem ile ol bāz-küştenī ḥikāyet idüp eyitdi: "Ey pehlivān-ı bā-iẓʿān! Ben daḫı **(13)** İbn Mülcem'e cevāb-ı ḳatʿī virüp

گفتم از هر ذرّهٔ حونی شود [3983-1]

eyitdüm: "Ey bed-nejād! Eger her bir ẕerre ḫūnī **(14)** olsa

خنجر اندر گفت بقصد تو رود [3983-2]

ve ḫancer der-dest-i seng-i ḳatlüñ ḳaṣdına gitse bunı taḥḳīḳ **(15)** bil ki

یک سر مو از تو نتواند برید [3984]

چون قلم بر تو چنان خطّی کشید

çünki ḳalem-i ḳażā senüñ üzerüñe **(16)** buncılayın bir ḫaṭṭ-ı destūru'l-ʿamel çekdi. Senden bir ḳıl ucunı ḳaṭʿ ü izāleye ḳādir olmayup **(17)** lābüd ol fiʿl-i bed ḳable'l-mevt senden vücūda gelür."

Naẓm:

قضا رفتست ز اوّل تابآخر

ز باطن او نموده سرّ ظاهر **(18)**

قضا پیوسته اند اینجا یکایک

بیاید برسر ما جمله بی شک

قضا بد رفته اینجا بر سر تو**(19)**

که باشد بعد ازین مر غمخور تو[2501]

Pes, ey İbn Mülcem! Egerçi ḳażā ve ḳader benüm sīnemi **(20)** senüñ şimşīr-i ḫūn-rīzüñe siper itmişdür.

لیک بی غم شو شفیع تو منم [1-3985]

Lākin bī-ġam ol ki rūz-ı cezāda senüñ **(21)** şefīʿuñ benüm. Zīrā ben

خواجهٔ روحم نه مملوک تنم [2-3985]

ḫ ̆āce-i rūḥ-ı memlūk-i ten degülüm [yaʿnī ben ḳulūb-ı ṭālibīne nāfiḥ-i ceẕbe-i Rabbānī ve ḥayāt-baḫş-ı rūḥ-ı insānī olup maḥbūs-ı ṭavārıḳ-ı eflākī olan tīre ḫāḳi degülüm.][2502] Felihāẕā

پیش من (22) این ندارد قیمتی [1-3986]

bu beden-i fānī benüm ḳatumda bir ḳıymet ṭutmaz.

بی تن خویشم فتی ابن الفتی [2-3986]

Ben **(23)** bedenimsüz fetā ibnü’l-fetāyem yā İbn Mülcem!

خنجر و شمشیر شد ریحان من [1-3987]

Ḥancer ve şimşīr benüm reyḥān ve rāḥatum oldı. [Kemā ḳāle kerremallāhu vechehū Şiʿr:

السّیف والخنجر ریحاننا

افّ علی النّرجس وألاس

شرابنا من دم اعدائنا

[2501] Tâ baştan sona kader yazılmıştır, o, bâtından zâhir sırrını göstermiştir. Burada herkes bir bir kazaya tâbîdir, şüphesiz bunların hepsi başımıza gelecektir. Burada senin başına kötü kader yazılmıştır ki bundan sonra gam yemen bundan dolayıdır. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü’z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh73#bn26 (26.06.2024).

[2502] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

فكاسنا جمجمة الرّأس[2503]

Pes, lā-cerem][2504]

مرگ من شد بزم و نرکسدان من [2-3987]

benüm mergüm bezm-i ḥayāt ve nergisdān-ı müşāhedātum oldı. Naẓm: **(24)**

حقیقت مرتضی مرکان علمست

که او پیوسته هم با علم و حلمست

علی دیدست بی شک وصال جانان

از و دیدم تمامت را ز پنهان

همی کردد ز عشق حق فنا او**(25)**

که بیند از فنا عین بقا او

چنان حیران بماند و کشت مدهوش

که نه جان دید او نه جسم و نه هوش[2505]

(27) İmdi ey müstemiʿ-i menāḳıb-ı ʿAlī̇!

[2503] Nitekim Kerramallahu vechuhû şöyle demiştir:
Şiir:
Kılıç ve hançer bizim reyhanımızdır,
Nergis kalsın, mersin ağacı içeceğimizdir,
Düşmanlarımızın kanlarından,
Kadehimiz de kafatasıdır.

[2504] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2505] Hz. Aliyye'l-Mürtezâ hakikaten ilim madenidir. O, ilim ve hilim ile bir olmuştur. Ali şüphesiz sevgilinin vuslatını görmüştür, bütün gizli sırları ben ondan gördüm. O ne yaptıysa Hak aşkında fânî olarak yapmıştır. O, fânilikte mahza bekâyı görmüştür. O, öyle hayret ve dehşete düşmüş ki onu ne can gördü ne beden ne de akıl. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh15 (26.06.2024).

انکه او تن را بدین سان پی کند [1-3988]

Ol vücūd-ı şerīf ki cism-i laṭīfini bu minvāl üzre **[477a] (1)** pāy-māl eyleye. Cühelānuñ zaʿm itdügi gibi

حرص میری و خلافت کی کند [2-3988]

ḳaçan ḥırṣ-ı emāret ve ḫilāfet ider. Pes, bu bābda **(2)** baʿżılardan suʾāl vārid olur ki İmāmü'l-hüdā ʿAlīyyü'l-Murteżā ḫod aṣḥāb-ı Resūlullāh ʿaleyhim rıḍvānullāhdan mervī niçe aḫbār ile **(3)** ḫilāfet recāsında olduġı taṣrīḥ olınmışdur. Nitekim Ḳāḍı Beyżāvī mesābīḥa olan şerḥ-i laṭīfde buyururlar ki:

(4) ورُوَينا من وجوه انّ الحسن بن على رضى الله عنهما لما حضرته الوفاة قال لأخيه الحسين يا اخى انّ اباك لما قبض رسول الله **(5)** استشرف لهذا الامر ورجا ان يكون صاحبه فصرفه الله عنه ووليّها ابو بكر فلمّا حضرت ابا بكر الوفاة **(6)** اشرف لها ايضاً فصرفت عنه الى عمر فلمّا احتضر عمر جعلها شورى بين ستّة هو احدهم فلم يشكّ انّها لا تعدوه **(7)** فصرفت الى عثمان بويع ثم نوزع حتّى جرّد السّيف وطليها فلمّا صفى له شئ منها **(8)** وانّا والله ما ارى ان يجمع الله فينا اهل النّبوّة والخلافة[2506]

Bā-ḫuṣūṣ Vaḳʿa-i Cemel[2507] ve Meṣāff-ı Ṣıffīn[2508] ve Ḥarb-i **(9)** Nehrevan'da[2509] neler olmışdur. Vaḳāyiʿ-i mezbūre delāʾil-i ṭaleb-i ḫilāfet degül midür deyü vāḳiʿ olan suʾāli defʿ içün **(10)** Mevlānā Ḫudāvendigār buyururlar ki ey neʿam egerçi bu meẕkūrāt şeʿāʾir-i emāret ve delāʾil-i ṭaleb-i ḫilāfetdür velākin **(11)** ḥāşā eyle degüldür ki ḥarīṣ-i ḥubb-ı salṭanat ola. Belki ol şāh-ı velāyet

[2506] Bize anlatıldığına göre Hz. Hasan ölüm döşeğindeyken kardeşi Hz. Hüseyin'e şöyle demiştir: Ey kardeşim, Allah Rasulü vefat ettiğinde baban bu işe heveslenip onun sahibi olmak istemişti. Fakat Allah bunu ondan uzaklaştırdı ve emirliği Ebubekir'e verdi. Ebubekir vefat esnasında yine heveslendi; bu sefer de Ömer'e verildi. Ömer vefat ederken bu işi içlerinde babanın da bulunduğu altı kişinin kararına havale etti. Bu kimselerin ona düşmanlık yapmayacaklarından şüphesi yoktu. Fakat bu sefer de o iş Osman'a tevdi edildi. Osman şehit edilince babana biat edildi fakat sonrasında tartışmalar başlayıp kılıç kınından çekilince onu talep etti. Onun hiçbir şeyi ona açık değildi. Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın nübüvvet ve hilafetin ikisini birden ehli beyt olarak bize vereceğini sanmıyorum.

[2507] Hz. Ali ile Hz. Âişe arasında cereyan eden savaş (36/656). bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, Yusuf Şevki Yavuz, "Cemel Vak'ası", **DİA**, Cilt: VII, s. 320-322.

[2508] Hz. Ali ile Muâviye b. Ebû Süfyân arasında yapılan savaş (37/657). bkz. İsmail Yiğit, İlyas Üzüm, "Sıffîn Savaşı", **DİA**, Cilt: XXXVII, s. 107-109.

[2509] Hz. Ali ile Abdullah b. Vehb er-Râsibî liderliğindeki Hâricîler arasında yapılan savaş (38/658). bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "Abdullah b. Vehb er-Râsibî", **DİA**, Cilt: I, s. 141-142; bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, M. Yaşar Kandemir "Ali", **DİA**, C: II, s. 371-378; bkz. Ethem Ruhi Fığlalı vd., "Hâricîler", **DİA**, Cilt: XVI, s. 169-178.

زان بظاهر کوشد اندر جاه و حکم [1-3989]

(12) bi-ḥasebi’ẓ-ẓāhir ḥükm ü cāha ol sebebden saʿy ve kūşiş ider ki semt-i ḥükūmeti bedīdār idüp

تا امیران را نماید (13) راه و حکم [2-3989]

ḥattā ümerā’-i ehl-i selāma ʿindallāh merżī olan ṭarīḳ-i ḥükmi göstere

كما روى الحسن بن جرموز **(14)** عن ابيه قال رأيت علىّ ابن ابى طالب يخرج من مسجد الكوفة وعليه قطرتيانِ[2510] متزّراً بالواحدة مرتدياً **(15)** بالأخرى وازاره الى نصف السّاق وهو يطوف بالأسواق ومعه درّة يأمرهم بتقوى الله وصدق الحديث **(16)** وحسن البيع والوفا للكيل والميزان وعن ابن عبّاس قال اشترى علىّ بن ابى طالب قميصاً بثلاثة دراهم وهو خليفة **(17)** وقطع كمّه من موضع الرّسغين[2511] وقال الحمد لله الّذى هذا من رياسى وروى كان علىّ يأخذ فى الجزبة والخراج **(18)** من اهل كلّ صناعة من صناعته وعمل يديه حتّى من اهل الأبرة الأبر والمسالّ[2512] والخيوط والحبال ثم يقسمه بين النّاس **(19)** وكان لا يدع فى بيت المال مالاً يثبت فيه حتّى يقسمه الاّ ان يغلبه شغل فينتضح[2513] اليه وكان يقول يا دنيالا تغرينّى **(20)** غرّى غيرى وروى انّ مغيرة حلف بالله ما اخطأ علىّ فى قضاء قضى به قطّ لأنّه اعلم النّاس واقضاهم **(21)** كما روى عن عبد الرّحمن بن ابى ليلى قال قال عمر علىّ اقضانا وعن عبد الملك بن سليمان قال قلت لعطاءٍ اكان **(22)** فى اصحاب محمّد صلّى الله عليه وسلّم احد اعلم من علىّ قال لا والله ما اعلمه[2514]

[2510] Derkenar: القطر والقطريّة نوع من البرود بالكسر (Kesre ile قطر ve قطرية kelimeleri, bir çeşit elbise, anlamındadır.)

[2511] Derkenar: الرسغ كالعسر واليسر موصل الوضيف والوضيف مستدقّ الذراع والساق من الابل والخيل ونحوهما اوظفه جمع الرُّسْغ) ای استخوان باريك در ساق والرّياش جمع ريش وهو اللباس الفاخر kelimesi عُسْر ve يُسْر kelimeleri gibi okunup, kol ve bacağın birleştiği yer, anlamındadır. الوظيف kelimesi, deve at vb. hayvanlarda kol ve bacağın sivri yerleridir. أوظفة kelimesi çoğuludur. Yani, bacağın ince kemiği demektir. رياش ريش kelimesinin cemisi olup, lüks elbise, anlamındadır.).

[2512] Derkenar: المِسَالّ بكسر الميم وتشديد اللام جمع مِسَلّة وهى ابر العظام يعنى جوالدز kelimesi-mimin kesresiyle, lamın fethasıyla- مسلة kelimesinin çoğulu olup, sivri kemik, anlamındadır.

[2513] Derkenar: النضح بمعنى صو صاجماق (النضح kelimesi, su saçmak, anlamındadır.)

[2514] Nitekim Hasan b. Cürmûz, babasının şöyle dediğini aktarmıştır: Ali b. Ebi Talib’i Küfe mescidinden çıkarken gördüm. Üzerinde, birini sardığı, diğerini giydiğini iki elbise vardı. Peştemalı bacağının yarısına kadardı. Elinde kamçısıyla çarşıda dolaşıyordu. İnsanlara Allah’tan korkmalarını, doğru sözü, güzel alışverişi, ölçü ve tartıya riayet etmelerini tavsiye ediyordu. İbn Abbas’tan şöyle rivayet edilmiştir: Ali b. Ebu Talib, halife iken, üç dirhem karşılığında bir elbise satın almıştı. İki bacağının bilek kısmından elbiseyi kesti ve şöyle dedi: Allah’a hamdolsun; bu benim gösterişli elbiselerimdendir. Rivayet edildiğine göre, Hz. Ali, her meslek sahibinin ürettiği şeyden cizye ve haraç alırdı. Öyle ki, iğne üretenden bile iğne, iplik alırdı. Daha sonra bunları insanlara dağıtırdı. Beytülmalde hiçbir şey bırakmaz, hepsini dağıtırdı. Bir meşguliyeti varsa, meşguliyeti bittikten sonra bunu yapardı. Şöyle derdi: Ey dünya, beni aldatma; başkasını aldat! Muğire’nin, Hz. Ali’nin karar verdiği hiçbir davada hata yapmadığına dair Allah’a yemin ettiği rivayet edilmiştir. Çünkü o, insanlar arasında en bilgin olan ve en doğru hüküm veren idi. Nitekim Abdurrahman b. Ebi Leyla’dan rivayet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: Ali, aramızda en doğru hüküm veren kimsedir. Abdulmelik

İmdi ber-mışdāḳ-ı rivāyāt-ı mezbūre ol şāh-ı **(23)** velāyet ve ser-efrāz-ı dünyā ve āḫiret, miḳdār-ı zerre şöhret ve şervete raġbeti ve mülk ve emārete meyl ve muḥabbeti olmayup **(24)** lākin hem naṣfet ü ʿadālet ve tevāżuʿ ü meskenet ile fuḳarāya ne vechle şefḳat ve ne ṭarīḳle ḥıfẓ u ḥimāyet olınacaġın **(25)** ḫulefāʾ-i ātiyeye taʿlīm ve hem ḫilāfet-i bāṭınaların ḫilāfet-i ẓāhire ile daḫı ḫalḳa tefhīm içün min ḥayṯüʾẓ-ẓāhir daḫı **(26)** ṣūret-i ṭalebde oldı ki Ḥaḳ āşikār olup

تا امیری را دهد جانی دیگر [1-3990]

ḥattā ṣūret-i emārete bir cān-ı diger **(27)** cünbiş-i āḫir vire.

تا دهد نخل خلافت را ثمر [2-3990]

Tā ki naḫl-i pür-envār-ı ḫilāfet-i bāṭınalarını ḫilāfet-i ẓāhire ile **[477b]** **(1)** zīnet-efzā-yı eşmār-ı ʿadālet idüp şecere-i ḫilāfet anlaruñ şemere-i hidāyetleri ola. Pes, ḥażerāt-ı enbiyāʾ ve vāriṯ-i **(2)** ekmelleri olan evliyāʾ-i aṣfiyāʾ cemīʿ-i aʿmāl ve efʿālde ġareż-i nefsānīden pāk ü muʿarrā olduḳlarını taḥḳīḳ içün **(3)** cenāb-ı Mevlānā bu beyāna şurūʿ buyurdılar.

بیان انکه فتح طلبیدن پیغمبر علیه السّلام مکّه را و غیر مکّه جهته دوستئ (4) ملک دنیا نبود چونکه فرمودست الدّنیا جیفته بملکه بأ مربود

Anuñ beyānındadur ki ol sulṭān-ı **(5)** iḳlīm-perver-i ʿArab ve ʿAcem ve şehin-şāh-ı hizdeh hezār ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüñ Mekke-i mükerreme ve bilād-ı uḫaruñ ṭālib-i feṯḥ **(6)** ve tesḫīri olduḳları ḥāşā ve kellā ḥubb-ı mülk-i dünyā içün degül idi. Zīrā çünki ol nev tesḫīr-i mülk ve melekūt **(7)** ve erīke-nişīn-i taḫt-ı ceberūt [2515] الدّنیا جیفة buyurmışdur. Ne iḥtimāldür ki kühne ʿarūs-ı dünyāya yek laḥẓa naẓar ideler **(8)** belki ol çemen-ārā-yı bāġ-ı māzāġın ṭālib-i feṯḥ-i Mekke ve rāġıb-ı tesḫīr-i sāʾir-i belde olduḳları emr-i ilāhī iledür deyü buyururlar ki **(9)**

---

b. Süleyman şöyle demiştir: Atâ'ya "Allah Rasulü'nün arkadaşları arasında Ali'den daha bilgin olan var mıdır?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Hayır, Allah'a yemin olsun, öyle birini bilmiyorum."

[2515] Dünya bir leşten ibarettir.

جهد پیغمبر بفتح مکّه هم [1-3991]

Resūl ʿaleyhisselāmuñ feṯḥ-i Mekke'ye cehdi hem

کی بود در حبّ دنیا متّهم [2-3991]

ḥubb-ı dünyāda **(10)** ḳaçān müttehim olur. Yaʿnī olmaz belki anuñ salṭanatı ceberūtı ve übehhet ve ṣalābeti melekūtīdür.

کما روی عن ابی سعید الخدری **(11)** کان رسول الله [صلّی الله علیه وسلّم][2516] اذا جلس فی المجلس اجتبی[2517] بیدیه وکان کثیر السّکوت لا یتکلّم غیر حاجة وکان ضحکة تبسّماً وکلامه فصلاً **(12)** لا فضول ولا تقصیر وکان ضحك اصحابه عنده التّبسّم **(13)** ولا تنهتك فیه الالحرمات اذا تکلّم اطرق جلساؤه کأنّما علی رؤسهم الطّیر جاء الیه رجل فقام بین یدیه فأخذته **(14)** رعدة شدیدة ومهابة فقال له هوّن علیك فأنّی لست بملك ولا جبّار انّما انا ابن امرأة من قریش تأکل القدید **(15)** بمکّة فنطق الرّجل بحاجته فقام صلّی الله علیه وسلّم فقال یا ایّها النّاس انّی أوحی الیّ ان تواضعوا الا فتواضعوا **(16)** حتّی لا یبغی احدٌ علی احدٍ ولا یفخر احدٌ علی احدٍ وکونوا عباد الله اخواناً[2518]

İmdi ey sālik-i rāh-ı hidāyet-i Muṣṭafaviyye!

انکه او از مخزن هفت آسمان [1-3992] (17)

Ol merdüm-i dīde-i her mevcūduñ nūr-ı cihān-efrūz-ı vücūd-ı bih-budları ki **(18)** burāḳ-ı berrāḳ-ı berḳ-i ʿinān ve mürāfaḳat-ı peyk-i raḥmān ile şeb-i ḫārıḳa-i isrā ve leyle-i ġarībe-i miʿrāc-ı ʿālem-i bālāda **(19)** mihmān-serā-yı ḳurb-ı (اَوْ اَدْنٰی)[2519] ya iʿtilā içün ṭayy-ı meydān-ı zümürrüd-gūn-ı heft āsumān

[2516] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2517] Derkenar: احتباء در بستن (İhtibâ: Bağlamak.).
[2518] Nitekim Ebu Said el-Hudri'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah Rasulü, bir mecliste otururken ayaklarını toplayarak otururdu. İhtiyaç hali dışında konuşmaz, genelde sükut ederdi. Onun gülüşü tebessüm şeklindeydi. Açık söyler, ne uzun ne kısa konuşurdu. Onun sahabilerinin gülüşü de tebessümden ibaretti. Onun meclisi, ilim, haya, hayır ve güven meclisiydi. Orada ses yükselmez, mahremler teşhir edilmezdi. O konuştuğunda meclistekiler, başlarını, üzerinde kuş varmış gibi eğerek susup dinlerdi. Bir keresinde bir adam gelip karşısına geçince şiddetli bir şekilde titreyip korkmaya başladı. Bunun üzerine ona şöyle dedi: "Sakin ol, ben kral değilim, zorba değilim. Ben, Mekke'de kuru et yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum." Adam sakinleşip derdini anlatınca Allah Rasulü kalkıp şöyle dedi:"Ey insanlar, bana alçakgönüllü olmanız gerektiği vahyedilmiştir. Dikkat ediniz, alçakgönüllü olunuz. Öyle ki, kimse kimseye haksızlık yapmasın; kimse kimseye zulmetmesin. Allah'ın, birbiriyle kardeş kulları olunuz."
[2519] Necm 53/9: "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, **yahut daha az** oldu."

itdüġi rūz-ı imtiḥānda[2520] **(20)** ber-feḥvā-yı (مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى)[2521] aʿyān-ı ḫazā'in-i melekūtdan birine nigerān olmayup

چشم و دل بربست روز (21) امتحان [3992-2]

gülşen-ārāy-ı bāġ-ı rāġ-ı māzāġ olan şukūfe-i bādām çeşm ü dillerini bend [idüp][2522] nesīm-i viṣāl-i cemāl-i ẕü'l-celālden ġayrına **(22)** güşāde ḳılmadı. Fe-ammā

از پی نظّارهٔ او حون و جان [3993]

پر شده افتاب هر هفت آسمان

Ol müdaʿʿav-ı **(23)** dāru'ż-żiyāfet-i melekūt-i aʿlānun neẓẓāre-i envār-ı baḫşlarından ötüri (لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ)[2523] **(24)** ḳavl-i kerīmi vaṣf-ı şānları olan ʿarā'is-i ḥūr-i cinān ve ervāḥ-ı muḳaddese-i enbiyā-i Yezdān, elbise-i nur-ı behcet-i **(25)** ḳurb ve mekānetleriyle kendülerin zīnet ḳılup temāşā-yı ḥüsn-i cemāl-i şehsüvār-ı lā-mekān-peymā **(26)** içün rūşenān-ı melekūtden seyrāna çıḳup āfāḳ-ı her heft āsumān mālāmāl olmış idi. Elḥāṣıl **(27)** her biri envāʿ-ı sündüs ve istebraḳ ve ḥulel-i āfitāb-ı berḳ ile

خویش اراسته از بهر او [3994-1]

[478a] (1) ol tīz-rev merḥale-i sübḥānelleẕī esrā içün kendülerin ārāste ḳılup dest-i niyāzlarında cevāhir-i esrār ile **(2)** pür olmış nūrdan ṭabaḳları ḳadem-i ʿarş-ı mekānlarına niṯār itdiler. Ammā ol hümā-yı hümāyūn-ı bāl, hevāgīr-i ʿarşı-ı ẕülcelāl **(3)** ṭurfetü'l-ʿaynda berḳ-i lāmiʿden esraʿ geçüp birine iltifāt itmedi. Ġayra niçe nigerān olsun ki

خود ورا پروای (4) غیر دوست کو [3994-2]

[2520] Derkenar: Rūz-ı imtiḫānuñ maʿnāsı mıŝrāʿ-i evvelde icrā olunmışdur.
[2521] Necm 53/17: "Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı."
[2522] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.
[2523] Rahmân 55/56: "Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. **Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.**"

ol yeke-süvār-ı lā-mekān-peymānuñ dīde-i vaḥdet-i beyninde ḫod pervā-yı ġayr-ı dost ḳanı. Yaʿnī dostdan **(5)** ġayrı görmedi ki aña nazar ḳıla. Elḥāṣıl ol refref-süvār-ı ḫurşīd-i berḳ

انچنان پر گشته از اجلال حق [2-3995]

(6) iclāl-i Ḥaḳḳ'dan ancılayın pür-envār-ı ḥüsn-i cemāl olmış idi ki tecellī-i ẕāt-ı vaḥdet-i muṭlaḳadan ġayrı maḥv olup

که دور هم ره نیابد ال حق [2-3995]

(7) ol ḳurb-ı bilā-maʿiyyetde aġyar degül ġarḳ-ı şuhūd-ı envār-ı tecelliyāt-ı ṣıfāt olan ehl-i Ḥaḳ daḫı iḳtiḥāma yol **(8)** bulmazdı.

Şiʿr:

عقل از سفر براق عشقت

تا چند کند سوال الی این

در دایره معاد و مبداء

موهوم خطی فتاده دربین

ز آمد شدن دنی تدلّی **(9)**

آن دآیره گشته قاب قوسین

آن خطّ توهّمی بر انداخت

تا عکس جدا نباشد از عین

سِرّش ز غبار غیر وارست **(10)**

مانندهٔ آفتاب از غین[2524]

Neşr: Ḥulāṣa-i kelām ol maḥrem-i ḫalvetḫāne-i vaḥdet, bī-şevāib-i **(11)** ʿuyūb merġūbu'l-ḳulūb olan ḫazā'in-i ġuyūba iltifāt ḳılmayup çeşm-i muḥabbeti cemāl-i vaḥdetden ġayra baḳmadı. **(12)** Ve bilcümle ḳuvvet-i cāẕibe-i

ادن منی[2525]

ile bir mertebeye irtiḳā' itdi ki Cibrīl-i emīn ve cemīʿ-i melā'ike-i muḳarrebīn ve enbiyā ve mürselīn **(13)** ol ḳurb ve ittiḥāda ḳarīb olmadı. Ve lā-cerem bir ḳurb-ı lā-mekāna iʿtilā itdi ki kevn daḫı bilmedi ki anuñ ḳadem-i maḳdem-i ḳıdemi **(14)** ḳandedür. Ve ḳadem bilmedi ki nefs ḳandedür. Nefs daḫı dili ve dil cānı ve cān sırrı ḳande olduḳların **(15)** bilmeyüp bu ḥayret ile kevn ol mükerrem-i mihmān-serāy-ı iclālüñ ḳadem-i pākini ve ḳadem daḫı nefsi, nefs dili, **(16)** dil daḫı cānı ve cān sırrı, sırr daḫı maḳām-ı vuṣuli cüst ü cū iderek vücūd-ı Muḥammedī kisve-i kevniyyeden **(17)** çıḳup ḫalvet-serāy-ı vaḥdetde munṣabıġ-ı reng-i eḥadiyyet oldı.

ʿAṭṭār:

ز حسّ بگذشت و از جان هم گذر کرد

ز یگی در یکی یگی نظر کرد **(18)**

نمی گنجید انجامیم فی الدّار

اگر تو واصلی این سِرنگه دار

[2524] Akıl senin aşkının Burak'ının seyahatinden ne zaman kadar "Nereye?" diye soru soracak? Mebde' ve meâd yani başlangıç ve son dairesinde mevhum bir yazı belirdi, bak gör. "Yaklaştı ve daha da yaklaştı"nın gelip gitmesinden o daire, "Kab-ı Kavseyn" oldu. O hat bir vehim yarattı. Öyle bir vehim ki yansıma, hakikatinden ayrı olmasın. Onun sırrı yabancılık tozundan arındı, buluttan ve tozdan arınmış güneş gibi.

[2525] Yakınıma gel!

نمی گنجید انجامیم احمد

احد شد در زمان بیخود محمّد **(19)**

محمّد محو شد تاماند الله

کجا ماند کسی اینجای آگاه[2526]

Neşr: Felihāẕā ol (قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى)[2527] **(20)** ḥarem-serāy-ı vaḥdetde olan maḥv-ı işneyniyyetden ḫaber virüp ber-feḥvā-yı

لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتٌ لَا يَسَعُنِي فِهِ **(21)** مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ[2528]

buyururlar ki

لا یسع فینا نبیّ مرسل [3996][2529]

والملک والرّوح ایضاً فعقلوا

(22) ḫāṣṣaten benüm içün olan vaḳt-i tecellī-i aḥadiyyü’z-zātda baña nebīyy-i mürsel ve keẕālik emlāk ü ervāḥdan birinüñ goncāyişi **(23)** yoḳdur. Pes, taʿaḳḳul idiñüz kim bunuñ gibi hümā-yı evc-i vaḥdet olan ṣāḥib-i saʿādet-i dünyā ve māfīhāya raġbet **(24)** ider mi? Belki dünyāya meyl ü muḥabbet iden bī-baṣīretler ṭālib-i cīfe olan zāġ-ı bī-himmetlerdür deyü kāşif-i **(25)** esrār-ı kibriyā cenāb-ı Mevlānā lisān-ı ḥaḳīḳat-i cemʿiyye-i Aḥmedīyeden ṭūṭī-i gūyā olup buyurur ki:

گفت ما زاغیم (26) همچون زاغ نی [1-3997]

[2526] Histen geçti candan da geçti, birlikten bire, bir nazar etti. Oraya “Leyse fi’d-dâr” sığmadı. Eğer sen vuslata ermişsen bu sırrı tut. Buraya Ahmed’in mîmi sığmadı. Muahmmed kendinden geçtiği vakit “ehad” oldu. Muhammed ortadan kalktı sadece Allah kaldı. Burada kim bunun sırrına vâkıf olabilir?
[2527] Necm 53/9: “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.“
[2528] Benim Allah ile birlikte olduğum öyle bir vaktim var ki, ne bir mukarreb melek ne de bir gönderilmiş peygamber o vakitte yanıma girebilir. Aclunî, **Keşfu’l-Hafâ,** Cilt: 2, s. 173.
[2529] Kaynağı hadis olan Mesnevî beyitleri için bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri,** s. 86-88.

Ol server-i serfirāz-ı ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurdılar ki: “Biz çemen-ārā-yı bāġ-ı ceberūt olan **(27)** şüküfte gül-i māzāġ-ı lāhūtuz, ḥubb-ı māsivā ile ülfet iden zāġ-ı siyāh dūn-ı himmet gibi degülüz. **[478b] (1)** [Ey dünyā serḫoşları! Biz][2530]

مست صبّاغیم و مست باغ نی [2-3997]

elvān-ı taʿayyünātı bī-rengī-i vaḥdete munṣabıġ iden raḥīḳ-i ceẕbe-i eḥadiyyetüñ mest-i medhūşuyuz. **(2)** Yoḫsa bāde-i bāġ-ı elvān-ı keṣret ve beşeriyyetüñ serḫoşı degülüz. Ḥabbeẕā ve merḥabā

چونکه مخزنهای افلاک (3) و عقول [3998]

چون خسی آمد بر چشم رسول

çünki ḫazā’in ne ṭibāḳ-ı eflāk-ı ʿuḳūl ve nufūs u emlākile **(4)** naẓar-ı ḫudā-bīn-i levlāke lemā ḫalaḳtü’l-eflāke mānend-i ḫüsn ü [ḫāşāḳ][2531] bī-ḳadr ü bī-behā geldi ise ey nūr-ı yaḳīn ṣāḥibi **(5)** olan mü’minīn! Ol maḥbūb dergāhuñ pīş-gāhında

پس چه باشد مکه و شام عراق [1-3999]

Pes, Mekke ve Şām **(6)** ve ʿIrāḳ’uñ ne ḳadar ḳıymeti olur

که نماید او نبرد و اشتیلق [2-3999]

ki ol şeh-süvār-ı kişver-güşāy sürādaḳāt-ı **(7)** ʿilliyyīnden anlar içün neber ve iştiyāḳ nümāyān ola. Ḥāşā ve kellā anlaruñ şān-ı ḳuds-i iclāllerine **(8)** bu maḳūle farż-ı muḥālüñ farżı muḥāldür. Meger kim

ان گمان بروی ضمیر بد کند [1-4000]

ol gümān-ı bedi ol sulṭān-ı **(9)** kevneyne Ebū Cehil ṭıynet ve Ebū Leheb cibillet olan bed-żamīr ve İblīs sīretler ider. Zīrā

[2530] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2531] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

کو فیاس (10) از جهل و حرص خود کند [2-4000]

ol şūm ḫilḳat ol ḳıyās-ı fāsid ve ẓann-ı kāsidi kendü cehl ü ḥırṣından **(11)** idüp şevāʾib-i beşeriyyeden muḳaddes olan enbiyā ve evliyāyı kendü gibi esīr-i ḥırṣ u şehvet **(12)** zaʿm ider. İmdi ey bend-ḳayd-ı selāsil-i cehālet! Bu żamīr-ālūde ḥabāṣetden māʾ-i ṣıdḳ u muḥabbet ile **(13)** ġuṣl ü ṭahāret ve dil-i pür-kedūrātuñdan izāle-i necāset-i [ḥırṣ u şehvet] ḳıl kim ādemü'l-evliyā İmām-ı ʿAliyyü'l-Murteżā **(14)** daḫı pey-rev-i eṣer-i Muḥammedini'l-Muṣṭafā olmaġla eger ṭaleb-i ḫilāfet ve eger cehd-i tesḫīr-i memleket itdükleri **(15)** cīfe-i dünyāya raġbet ve ḥubb-ı riyāset içün olmayup bilā-şekk ü irtiyāb cemī-i ḥarekāt-ı **(16)** ber-muḳteżā-yı rıżā-yı Vehhāb idügüni deryāb ḳılasuz. Zīrā ḥażret-i Seyyidü'l-beşer ʿaleyhi efḍalü'ṣ-ṣalavāt mādāreti'ş-şems **(17)** ve'l-ḳamer ol hizber ġażanfer ferrüñ menzilet-i bālā-terlerinden ḫaber virmişdür.

كما روى عبد الله بن الحارث **(18)** قال قلت لعلىّ بن ابى طالب اخبرنى بأفضل منزلتك من رسول الله صلّى الله عليه وسلّم قال نعم **(19)** قال بنيا انا نايم عنده وهو يصلّى فلمّا فرغ من صلاّته قال يا علىّ ما سألت الله عزّ وجلّ **(20)** من الخير الا سألت لك مثله وما استعذت الله من الشّرّ الا استعذت الله لك مثله **(21)** اخرجه المحاملى كذا فى رياض النّظر فى فضايل العشر[2532]

ve bundan māʿadā

مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ **(22)** فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ و أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مُوسَى و دمك دمى و لحمك لحمى[2533]

eḥādīṯ-i şerīfeleri **(23)** ol şāh-ı velāyetüñ ḥażret-i ḫātem-i risālet ile ittiḥād-ı maʿnevīlerine şehādet idüp belki çerāġ-ı **(24)** ḥaḳīḳat-i murtażaviyyeden

[2532] Nitekim Abdullah b. el-Haris'ten şöyle rivayet edilmiştir: Bir keresinde Ali'ye, "Allah Rasulü'nün yanında ne kadar değerli olduğunu bana söyler misin?" diye sordum "Evet" deyip şöyle devam etti: "Bir keresinde o namaz kılıyorken ben de onun yanında uyuyordum. Namazını bitirince şöyle dedi: Ey Ali, Allah ne hayır istediysem aynısını senin için de istedim. Neyin şerrinden sakındıysam aynısını senin için de sakındım." Riyazun-Nazra isimli eserin Fedailül-aşr başlığında geçtiğine göre bu hadisi Muhamili rivayet etmiştir.

[2533] Ben kimin efendisiysem o kimse benim sorumluluğumdadır. Senin yanımdaki konumun, Harun'un Musa'nın yanındaki konumudur. Kanın benim kanımdır; etin de benim etimdir. Kaynaklarda hadisin son kısmı yer almamaktadır. bkz. Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Cilt: 6, s. 366; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 5, s. 380.

şemʿ-i dillerin pür-nūr-ı muḥabbet idüp ḥalḳ-ı Muḥammedī ile taḫalluḳ iden her bir veliyyün **(25)** ʿalā menḳıbetüke ittiḥād-ı mezbūrde menziletleri olduġına işāretdür. Ammā aḥvel-i çeşm-i bī-baṣīretlerüñ **(26)** enbiyā ile evliyānuñ ittiḥād ve ülfetlerini ruʾyete-i ʿadem-i ḳudretleri olmaġla

گفته اینک ما بشر **(27)** ایشان بشر

ماوایشان بسته خوابیم و خوار[2534]

vefḳınca min ḥayṣüʾṣ-ṣūre kendülere ḳıyās iderler. **[479a] (1)** Zīrā ey mübtelā-yı ġaflet ve siyāh liḳā-yı renġ-i keṣret! Sen aña benzersin ki meṣelā

ابگینهٔ زرد (2) چون سازی تقاب [4001-1]

ābgīne-i zerdi çünki çeşmüñe niḳāb düzesün her āyīne

زرد بینی (3) جمله نور آفتاب [4001-2]

cümleten nūr-ı āfitāb-ı ʿalemtābı zerd-ālūd görürsün. Ḥāl ān ki nūr-ı ḫurşīd **(4)** maḥż-ı sefīd ve reng-i zerd ve kebūddan mücerred ve ferīddür. İmdi reng-i keṣerātdan mücerred ve nūr-ı āfitāb-ı **(5)** āsumān-ı velāyet [olan ehl-i vaḥdete][2535] bī-ʿillet naẓara himmet iderseñ anlaruñ dest-i irşād ve hidāyet ve seng-i felāḫuñ **(6)** ṣıdḳ u muḥabbetleriyle çeşm-i maʿlūl-i beşeriyyetüñden

بشکن ان شیشهٔ کبود و زرد را [4002-1]

ol şīşe-i **(7)** zerd-i ġaflet ve ābġīne-i kebūd-ı cehāleti kesr ü şikest eyle ki reng-i keṣret ve levn-i ġayriyyet mürtefiʿ olup

---

[2534] Millet kütüphanesi kontrol **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/266 "İşte biz de insanız, onlar da insan. Biz de uykuya ve yemeğe bağımlıyız, onlar da, dediler." [Kur'an'ın çeşitli âyetlerinde (İbrahim, 16/10; Enbiyâ, 21/3; Mü'minûn, 23/24,33; Şuarâ, 26/154, 186; Yâsîn, 36/15; Tegâbun, 64/6; Furkân, 25/7) kâfirler, peygamberlerin de ken dileri gibi yiyen, içen, uyuyan, sokaklarda ge zen insanlar olduğunu öne sürerek onları inkâra kalkıştıkları vurgulanmıştır. Beyitte bu duruma işaret edilmektedir.] Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/266; Köşeli parantez içindeki açıklama için bkz. aynı eser 48 numaralı not, s. 950; Şerh için bkz. Salmani, a.g.t., s. 550.

[2535] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

تا شناسی گرد را و مرد را [4002-2] (8)

tā kerd-i beşeriyyet ile pür-kudūret olan merd-i meydān-ı melekūt bā-ṣafvetleri **(9)** temyīz idüp ḥaḳīḳat-i ḥāllerini şināsā ve leṭāfet-i nūr cemāllerini bīnā olasun. Ve eger ben ḫod ʿavām ve ḫavāṣṣı **(10)** ġubār-ālūd-ı cism ü ṣūret [ve mübtelā-yı ekl ü şürb ve ḫ̆āb u mucāmeʿatda musāvāt üzre][2536] görüyorum bunlaruñ ṣūretden mücerred olduḳları ne maʿnādur **(11)** dirseñ ey ṣūret-bīn

گرد فارس کرد سرافراشته [4003]

گرد را تو مرد حق پنداشته[2537]

(12) meşelā eṭrāf-ı fārise gerd efrāşte olmış sen ise gerd-i merd-i Ḥaḳ gümān eylemişsün. Yaʿnī ol fārisān-ı meydān-ı melekūt ki ervāḥ-ı üns-i ceberūtdur. **(13)** Rākib olduḳları semend-i muḥabbet-i berḳ-peymānuñ sümm-i gerd-engīz-i nāsūtīsinden mürtefiʿ olan ġubār iṣṭaḳassāt-ı ṣūret-i **(14)** cismiyye ile ser-efrāḫte olmaġla sitāre-i cemāl-i rūḥ-ı āfitāb-ı ṭalʿatları olan ġabare-i beşeriyyetlerin ḥaḳīḳat-i insāniyye **(15)** zaġm eylemişsün. İmdi mādām ki ol ṭāvūsān-ı gülşen-ābād-ı lahūtī olan ʿālī menziletlerüñ tūtiyā-ı iḳdām-ı kefş-i **(16)** āsumānlarıyla dīde-i cānı mücellā itmeyesün. Gerdden merdi farḳ idemezsün. Bu ḳıṣṣa ḫod meşhūr-ı āsumān u zemīndür ki **(17)** cumhūr-ı melā'ike ber-feḥvā-yı (وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا)[2538] vech-i Ādem'e secde ile emr olınduḳlarında **(18)** cümlesi Ādem'e secde ḳılup velākin

گرد دید ابلیس و گفت این فرع طین [4004]

چون فزاید بر من آتش جبین

(19) İblīs-i laʿīn-gerd cesed-i Ādem'e naẓar idüp:

[2536] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2537] Derkenar: درین بیت این شرح بغایت لطیف واقع شداست (Bu beyitte bu şerh gayet latif vaki' olmuştur).
[2538] Bakara 2/34: "**Hani meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de** İblis hariç bütün melekler **hemen saygı ile eğilmişler**, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu."

“Bu ferʿ-ṭīn olan şemere-i zemīn, ben āteş cebīnüñ üzerine nice **(20)** tafṣīl olınur?” didi. Ve ber-müceb-i (اِلَّا اِبْلِيسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ)[2539] merdūd-ı esfel-i sāfilīn ve maṭrūd-ı **(21)** nekāl-ı siccīn oldı. Fe iẕā kāne keẕālik, ey ṣūret-i rehīn!

تا تو می بینی عزیزان را بشر [4005-1]

Mādām ki sen eʿizze-i ʿilliyyīn mekīnlerüñ **(22)** mücerred ṣūret-i beşeriyyelerine naẓar idüp ḥaḳīḳat-bīn olmayasun.

دانکه میراث بلیس است آن نظر [4005-2]

(23) Maʿlūmuñ olsun ki ol naẓar-ı ṣūret-bīn İblīs-i laʿīnüñ mīrāṣıdur. Zīrā

گرنه فرزند بلیسی ای عنید [4006-1]

eger sen **(24)** ferzend-i İblīs olmayaydın ey ʿanīd!

پس بتو میراث آن سگ چون رسید [4006-2]

Pes, ol kelbüñ ṣūret-bīnlük **(25**) mīrāṣı saña nice irişürdi. Ve ṣıfat-ı şeyṭāniyye ile ne cihetden muttaṣıf olurduñ.

Şeyḫ ʿAṭṭār:

منی دیوست و تو فرزند آدم **(26)**

کجا مانند دیوی دمادم

ترا شیطان ببرد ازره ندانی

که همچون او تو در لعنت بمانی

[2539] Bakara 2/34: “Hani meleklere, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de **İblis hariç** bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, **İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu**.”

مبر فرمان شیطان زوتو بگریز **(27)**

اگر مردی تواز شیطان بپرهیز

رَهِ مردان طلب نی راه ابلیس

درین ره باش توبی مکر و تلبیس

[479b]

چرا در درد صورت مبتلای **(1)**

چنین چاه طبیعت در بلایی

تویی ذرّات خورشید منیری

چرا اندر کف صورت اسیری

تو گنجی لیک در بند طلسمی **(2)**

تو جانی لیک در زندان جسمی

طلسم بند نیز نجات بشکن

نمود جوهر ذرّات بفکن

خلیفه زاده آخر چه سودت **(3)**

که رَه گُم کردی آخر می چه بودت

اگر فرزند انسانی دمی زن

گر آن دم که وجود تست روشن

بلای را کشیدی تو ز صورت **(4)**

ازآن پیوسته بودی در کدورت

تو قدر خود نمیدانی که شمسی

ولی اینجا یکه دربند نفسی

تو صورت دیدی و جانان ندیدی **(5)**

مرآن خورشید را رخشان ندیدی

نمیدانی چه گویم جمله جانی

تویی هم آشکار و نهانی

براندازی حجاب از روی دلدار **(6)**

چو بینی در عنایت لیس فی الدّار

طلبکار آمدیم و دوست دیدیم

نمود خویشتن بی پوست دیدیم

ندیدم هیچ جز جانان حقیقت **(7)**

که بسپارم بدو راه طریقت

امام حیدرست آن عین تحقیق

بجان هم دوست دارم نیز صدّیق

علی در جان عطارست رهبر **(8)**

که او در شهر علم آمد یقین در

مرا دیدار حیدر پس ز دنیا

که دارم از محمّد جمله معنی[2540]

(9) İmdi benüm nūr-ı dīdem! Neṣā'ih-i mezbūreyi semʿ-i ḳabūl ile işġā' idüp ru'yet-i cemāl-i aṣfiyāya ʿāşıḳ-ı şeydā olduñsa **(10)** kāşif-i esrār-ı kibriyā cenāb-ı Mevlānā münāsebet ile bu ḳadar meʿārif-i rūḥ-efzā ihdā itdükden

[2540] Menî/benlik şeytandır ve sen ademoğlusun. Her zaman şeytana mı benzeyeceksin? Şeytan seni yoldan çıkardı ama sen farkında değilsin. Sen de onun gibi lanetlenmiş kalacaksın. Şeytanın fermanına uyma ve ondan kaç, eğer sen adamsan şeytandan uzak dur. Erlerin yolunu talep et şeytanın değil. Sen bu yolda hilesiz ve aldatmasız ol. Niçin sûret belâsına mübtelâsın? Niye tabiat belâsına takılıp kalmışsın? Sen aydınlık güneşin zerrelerinden bir zerresin, niçin suretin avcunda esirsin? Sen bir hazinesin ama tılsımlısın. Sen cansın ancak cisim zindanında kalmışsın. Bu aldatmacalar tılsımını kır, zerrelerin cevherinin menşeini gör. Sen halife oğlusun ama bu sana fayda etmemiş, zira hem yolunu hem de varını ve yokunu kaybetmişsin. Eğer insan evladıysan, senin varlığını aydınlatan o andan, o nefesten bahset. Sen sûrete kapılmaktan belâlara düçâr olmuşsun. Sûrete takılmaktan üzüntülere düşmüşsün. Sen kendi kıymetini bilmiyorsun, sen güneşsin ancak bu yerde nefsine köle olmuşsun. Sen sureti görmüşsün ama sevgiliyi görememişsin. O parlak güneşi görememişsin. Ben sana ne söyleyeyim? Ne dediğimden anlamıyorsun. Sen külliyen cansın. Sen hem gizlisin hem âşikârsın. Sevgilinin yüzündeki örtüyü kaldır. Böylece açıkça "Leyse fi'd-dâr"ı göreceksin. Talep ederek geldik ve dostu gördük, kendimizi kabuksuz gördük. Hakikatte sevgiliden başka bir şey görmedim. Tarîkat yolunu ona bıraktım. Önderim Hz. Ali, ayn-ı tahkiktir. Hz. Ebûbekir'i de candan severim. Ali, Attâr'ın canında rehberidir. Zira o, elbette ki ilim şehrinin kapısıdır. Bana dünyada Ali'nin sevgisi yeter, zira ben Muhammed'den cümle mânâyı almışım. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh44 (26.06.2024).

soñra yine İmām-ı ʿAlīyyü’l-Murteżā **(11)** İbn Mülcem’e ne maḳūle şīr-i Ḫudā olduġın inbāʾ itdügüñi lisān-ı Murteżā’dan bülbül-gūyā olup buyurur ki ol Ḥaydar-ı kerrār-ı veġā **(12)** eyitdi. Yā İbn Mülcem!

من نیم سگ شیر حقّم حق پرست [4007-1]

Ben mānend-i seg olan esīr-i nefs ü hevā ve ṭālib-i cīfe-i dünyā **(13)** degülüm. Belki şīr-i Ḫudā ve Ḥaḳ perest ü ṭālib-i Mevlāyum. Ve kendümi şīre teşbīh itdügüm şīr-i ṣūrī degüldür. **(14)** Belki ben didügüm

شیر حق آنست کز صورت برست [4007-2]

şīr-i Ḥaḳ oldur ki ḳayd-ı ṣuret ve bend-i ṭabīʿatdan **(15)** ḫalāṣ olup ʿışḳ u muḥabbeti Mevlā’ya ve meyl ü raġbeti beḳā baʿde’l-fenāya ola. Zīrā

شیر دنیا جوید اشکاری و برگ [4008-1]

(16) şīr-i dünyā olan kelb hevā-cūyā-yı şikār ḫord ve ġıẕādur. Fe-ammā

شیر مولی جوید ازادی و مرگ [4008-2]

(17) şīr-i Mevlā arzū-yı ġıẕādan müberrā olup daʾimā arzū-yı merg temennī ider. Aña bināʾen ki

چونکه اندر مرگ (18) بیند صد وجود [4009-1]

çünki şīr-i Ḫudā mevt ü fenāda ṣad hezār ḥayāt u beḳā müşāhede iderler. Ve merg **(19)** ü fenādan nā-pervā olup şevḳ-i bī-hemtā ile

همچو پروانه بسوزد وجود [4009-2]

pervāne-vār şemʿ-i vaṣl-ı dildāra **(20)** ṣad vücūd yandurup ʿÖmer İbnü’l-Fārıż’üñ[2541] bu şiʿr-i merġūbi zebān-ı cānlarunuñ eẕkārı olur. Kemā ḳāle ḳuddise sırruhū Şiʿr: **(21)**

هل من يبشّرنى بيوم لقاء

اعطيه من فرط السّرور دائى

لو لم اكن عبداً لكنت وهبته **(22)**

روحى وتلك هديّة الفقراء

موتى على دين المحبته يافتى

تلفى بهم سبب الحيوة بروحهم **(23)**

يا حبّذاك منيّتى بمناء

وحيوتى ان متّ فيهم مخلصاً

فلأملأنّ الكون بالسّراء[2542]

(24) Āh ey pervāne-i sūzān!

[2541] Ebû Hafs Şerefüddîn Ömer b. Alî b. Mürşid es-Saʿdî el-Hamevî el-Mısrî (ö. 632/1235). Sultânü’l-âşıkîn olarak kabul edilen mutasavvıf ve şairdir. Şiirlerinde tasavvufî ve ilâhî aşkı işlemiştir. İbnü’l-Fârız’ın şiirleri Arap edebiyatında tasavvufî şiirin en güzel örnekleri olarak kabul edilmiştir. İlâhî aşkı üstün bir sanat gücüyle dile getiren şiirleri zâhir ulemâsında rahatsızlık uyandırmış ancak bu durum onun saygı görmesine engel olmamıştır. “*Tâiyye*” ve “*Hamriyye*” kasidelerine şarkiyatçılar tarafından da ilgi gösterilen İbnü’l-Fârız’ın şiirleri Saîdüddin Fergânî, Abdürrezzâk Kâşânî, Dâvûd-i Kayserî, Emîr-i Kebîr Hemedânî, Abdurrahman Câmî ve İsmâil Rusûhî Ankaravî gibi önemli isimler tarafından şerh edilmiştir. bkz. Süleyman Uludağ, “İbnü’l-Fârız”, **DİA**, Cilt: XXI, s. 40-43. İbnü’l-Fârız’ın sûfîliği ve şairliği hakkında detaylı bilgi için bkz. Betül İzmirli, “Şair Bir Sûfî İbnü’l-Fârız Ya da Aşıkların Sultanı: İbnü’l-Fârız”, **Sûfî Araştırmaları Dergisi**, Sayı:7, s. 21-34.

[2542] Kavuşma gününü kim bana müjdeler,
Ona sevinç kaynağından vereyim. Ve elbisemi,
Köle olmasaydım, karşılıksız vereyim,
Ruhumu, o fakirlerin bir hediyesidir,
Ölümüm, muhabbet dini üzeredir, ey genç,
Yeni bir yaşamda daha temizdir benim geleceğim,
Sevdiğim kimseler ise vefa sahipleridir,
Onlardan ölenler, saadet içinde yaşarlar,
Benim onlarla ölümün, onunların ruhlarıyla yaşama sebebidir,
Ne güzel bir istektir bu,
İhlaslı olarak onların içinde yaşarsam, hayatım,
Kainatı sevinç ile doldurur.

شد هوای مرگ طوق صادقان [4010-1]

Hevā-yı merg, ʿāşıḳān-ı ṣādıḳānuñ **(25)** tavḳ-ı zerrīn-i cān ve gerden-bend-i zümürrüdīn-i cinānī oldı. Ammā ʿarż-ı kālā-yı mevt şīfte-i ḥayāt-ı fāniye **(26)** olan

مر یهودان را بد این دم امتحان [4010-2]

Yahūdīlere bu dem [yaʿnī temennī-i mevt içün dudāḳ depredüp dem urmaḳ][2543] ḥaḳḳā imtiḥān oldı. Zīrā ḥażret-i Rabb-i **(27)** vedūd

در نبی فرمود ای قوم یهود [4011-1]

Kurʾān-ı ʿazīmde buyurdı ki: Ey ḳavm-i yehūd!

صادقان را موت باشد گنج و سود [4011-2]

[480a] (1) Mevt-i cismāni ṣādıḳlara kenzün lā-yefnā renc-i bī-müntehā olur. Āh ey müstemiʿ-i āgāh!

همچنانکه آرزوی سودهست [4012-1]

Meṣelā **(2)** sevdā girān-ı cihān ve tācirān-ı buldān ne vechle arzū-yı sūd-ı ferāvān iderler ise hemçünān ʿāşıḳān-ı Ḫudā **(3)** ve ṣādıḳān rāh-ı hüdāya daḫı telāḳī-i mevtde temennā-yı envāʿ-ı menfaʿat olmaġla ʿindeʾl-ʿāşıḳīn

ارزوی (4) مرگ بردن زان بهست [4012-2]

arzū-yı merg itmek menāfiʿ-i dünyeviyyeden bihter ve tuḥfe-i mevt maḥbūblarından cānlarına **(5)** hediyye-i zībā-terdür. Fe iẕā kāne keẕālik siz daḫı daʿvā-yı muḥabbetde ṣādıḳlardan iseñüz [ber feḥvā-yı

(فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ][2544])[2545]

[2543] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2544] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2545] Bakara 2/94: "De ki: "Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki ahiret yurdu (cennet) diğer

ای جهودان بهر (6) ناموس کسان [4013-1]

ey cühūdlar beyne’n-nās ʿırż ve nāmūsuñuzı ṣiyānet içün bāri dil ucuyla bir kerre

بگذرانید (7) این تمنّا برزبان [4013-2]

bu temennī-i mevti lisānıñuz üzre icrā idüp يَا لَيْتَنَا نموت[2546] diyüñüz. Pes, çünki **(8)** ḥarīṣ-i ḥayāt-ı dünyā olan ehl-i hevānuñ mesāmiʿ-i şehvet-ārālarına ḫaber-i mevt ilḳā’ olındı.

یک جهودی (9) این قدر زهره نداشت [4014-1]

Cühūdlardan birisi لَيْتَنِى اموت[2547] ḳavlini zebān-rān olmayup bu ḳadarca söze **(10)** zehre tutmadı. Ol durūġ-gūy-ı şehvet-ḫavīlerüñ temennī-i mevte ne ṭāḳatleri ve nām-ı mergi lisāna getürmege **(11)** ne ḳudretleri vardur ki

چون محمّد این علم را بر فراشت [4014-2]

çünki ol dādār-ı memālik-i nübüvvet ve dāver-i tāc-dār-ı **(12)** taḫt-ı risālet ʿaleyhi ekmeli’t-taḥiyye bu iʿlām-ı daʿvet-i ile’l-hidāye ve āyet-i

(فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ)[2548]

rāyātını ser-efrāşte **(13)** ḳılup cühūdlara teklīf-i temennī-i mevt eyledi

گفت اگر رانند این را بر زبان [4015-1][2549]

buyurdılar ki eger ṭā’ife-i yehūd اللّهمّ أمتنا[2550] deyü **(14)** temennā-yı mevti lisānları üzre icrā ḳılsalar idi

---

insanlar için değil de, yalnız sizinse ve **doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin**!”

[2546] Ah ne olaydı da ölseydik!

[2547] Ah ne olaydı da ölseydim!

[2548] Bakara 2/94: “De ki: “Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki ahiret yurdu (cennet) diğer insanlar için değil de, yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz **haydi ölümü temenni edin!**”

[2549] Kaynağı hadis olan Mesnevî beyitleri için bkz. Ali Yardım, **Mesnevî Hadisleri,** s. 88-89.

[2550] Allah’ım bizim canımızı al.

یک یهودی خود نماندی در جهان [2-4015]

cihānda ḫod bir **(15)** Yahūdī ḳalmaz helāk olurdı.

كما روى عن ابن عبّاس رضى الله عنهما انّه قال قال رسو الله صلّى الله عليه و سلّم **(16)** لَوْ تَمَنَّى الْيَهُودُ الْمَوْتَ دالموت لم يبق يهودىّ على وجه الارض[2551]

Pes, ol küfr ʿinādīileri olan yehūd cühūdlar **(17)** ne temennī-i mevte ve ne icābet-i daʿvete ḳudretleri olmayup āḫireti dünyāya degişdiler. Ve birḳaç gün ḥayāt-ı **(18)** fāniye içün bilāḥare

پس یهودان مال بردند و خراج [4016]

که مکن رسوا تو ما را ای سراخ

Yehūdlar māl ve ḫarāc **(19)** iletüp recā itdiler ki bizi arzū-yı mevt teklīfi ile rüsvāy eyleme ey sirāc-ı cihān-efrūz-ı **(20)** risālet ve mihr-i vehhāc-ı āsumān-ı hidāyet! Biz senüñ ṣıdḳ-ı nübüvvetüñ bilirüz velākin ġayret-i cāhiliyye **(21)** ve şeḳāvet-i cibilliyyemüzden muʿānedet iderüz didiler.

(قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهٖ اِيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)[2552]

Maʿlūm ola ki **(22)** Mevlānā Ḫudāvendigār bu ebyāt-ı şerīfe ile sūre-i Baḳaraʾnuñ evāʾilinde ve sūre-i Cumʿaʾda Yahūdīler şānında **(23)** nāzile olan bu iki āyetüñ mażmūn-ı münīfin tefsīr buyurmışlardur. Kemā ḳāle Teʿālā fī-sūretiʾl-Baḳara:

(قُلْ اِنْ كَانَتْ **(24)** لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ **(25)** اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ)[2553]

[2551] Nitekim İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Yahudiler ölümü temenni etselerdi yeryüzünde hiçbir Yahudi kalmazdı." Ebû Cafer et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân**, Mekke, Dâru't-Terbiye ve't-Türâs, [t.y.], Cilt: 2, s. 363.

[2552] Bakara 2/93: "Hani, Tûr'u tepenize dikerek sizden söz almıştık, "Size verdiğimiz Kitab'a sımsıkı sarılın; ona kulak verin" demiştik. Onlar, "Dinledik, karşı geldik" demişlerdi. İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti. Onlara **de ki**: (Tevrat'a beslediğinizi iddia ettiğiniz) **imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür, eğer inanan kimselerseniz!**"

[2553] Bakara 2/94-95-96: "De ki: "Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki ahiret yurdu (cennet) diğer

İla ahiri’l-aye ve ḳāle fī-sūreti’l-Cumʿa:

(26) (قُلْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ اَبَدًا **(27)** بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ

[480b]

(1) وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ)[2554]

[Maṭlab: Tefsīr-i فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ]

Pes, zümre-i müfessirīn rivāyāt-ı ṣaḥīḥa ile bu āyet-i kerīmenüñ sebeb-i nüzūlünde **(2)** kilk-i yaḳīn ile ṣaḥāyif-i tefsīr-i Ḳur’ān-ı mübīnde naḳş-ı negīn idüp buyurmışlar ki zümre-i Yehūd ve Naṣārā ber- feḥvā-yı **(3)**

(لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰى)[2555]

bizden ġayrısı dāḫil-i behişt-i ālā olmaz iddiʿā itdüklerinde **(4)** ḥażret-i ḳādir ü tevānā ve dānā vü bīnā (تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)[2556] ḳavl-i kerīmi ile anlaruñ **(5)** daʿvāları kiẕb ve bāṭıl ve ümniyyeleri ḫayāl ve vehm-i bī-ḥāṣıl olduġın Resūl ʿaleyhisselāma vaḥy idüp buyurdı ki: “Ḥabībim **(6)** ol keẕẕāb-encām-ı ʿaẕābları tebkīt içün (نَحْنُ اَبْنَاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّاؤُهُ)[2557] deyü daʿvā-yı muḥabbet ve

---

insanlar için değil de, yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!” Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah, o zalimleri hakkıyla bilendir. Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah’a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister. Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir. Allah, onların bütün işlediklerini görür.”

[2554] Cuma 62/6-7-8: “De ki: “Ey Yahudi akidesini benimseyenler! Bütün insanlar değil de, yalnız kendinizin Allah’ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız, (bunda da) samimi iseniz haydi ölümü isteyin!” Ama onlar, daha evvel yaptıklarından dolayı asla ölümü istemezler. Allah, zalimleri hakkıyla bilir. De ki: “Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır. Sonra gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah’a döndürüleceksiniz de, O size yapmakta olduklarınızı haber verecektir.”

[2555] Bakara 2/111: “Bir de; “**Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek**” dediler. Bu, onların kuruntuları! De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz (iddianızı ispat edecek) delilinizi getirin.”

[2556] Bakara 2/111: “Bir de; “Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet’e girmeyecek” dediler. Bu, onların kuruntuları! De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz (iddianızı ispat edecek) delilinizi getirin.”

[2557] Mâide 5/18: “(Bir de) yahudiler ve hıristiyanlar, “**Biz Allah’ın oğulları ve sevgili kullarıyız**” dediler. De ki: “Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de O’nun yarattıklarından bir beşersiniz." (Allah) dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların da hükümranlığı Allah’ındır. Dönüş de ancak O’nadır.”

emniyye-i cennet itdüklerinüñ **(7)** ṣıḥḥatine ibrāz-ı ḥüccet ṭaleb idüp de ki eger fi'l-ḥaḳīḳa faẕl u mekānetde siz sā'ir nāsdan ziyāde olup **(8)** Rabb-i vedūda muḥibb-i ṣādıḳ ve ḫāṣṣaten dār-ı āḫiret ve naʿīm-i cennet cānıñuza lāyıḳ idüġüne yaḳīniñüz ve bu ḳavliñüzde **(9)** ṣıdḳıñuz var ise bilā-tereddüd temennā-yı mevt idüñüz kim bu nāz u naʿīm ve nevāḫt-ı raḥīme vāṣıl olasız." Ammā ol **(10)** müstaḥaḳḳ-ı ʿaẕāb-ı elīm ve tevābiʿ deyü racīm olan leʾīmlerüñ mevt ü fenādan ḫavf ve bīmleri olmaġla temennā-yı mevt **(11)** itmek ne iḥtimāldür deyü ḥīle ve dürūġların müʾminlere tefhīm içün ḥakīm ü ʿalīm olan Rabb-i raḥīm (وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ)[2558] **(12)** ḳavl-i kerīmi ile teʾkīd idüp buyurur ki ol cühūd-ı dūzaḫ-ḳararlar kitāb-ı Tevratʾı elleriyle **(13)** taḥrīf ve resūl-i muḫtārumuñ vaṣfını ketm ve iḫfā idüp ne maḳūle bed-kār olduḳların bilüp ḥubb-ı dünyā vü riyāset **(14)** ve farṭ-ı ḥırṣ u şehvet ile taḳdīm itdükleri āṣām ve evzāruñ sebebi ile müşāhede-i āḫiret ve mükāşefe-i ḥażretden **(15)** maḥcūb ve maḥrūm ve buʿd ve nekālde merdūd ve mercūm olduḳları maʿlūmları olmaġla hergiz temennā-yı mevt itmek iḥtimāli **(16)** yoḳdur. Ve Ḥaḳ celle ve ʿalā ol ẓaleme-i [saḳar-ı][2559] meʾvā ve esīr-i ḥubb-ı ḥayāt-ı dünyā olanlaruñ sūʾ-i efʿāl u aḳvāl ve eşkār ve nihān **(17)** cemīʿ-i aḥvāllerini dānā ve bīnādur.

و روى عن ابن عبّاص رضى الله عنهما فى معنى الآيته (فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ) أَيْ اُدْعُوا بِالْمَوْتِ **(18)** عَلَى أَيِّ الْفَرِيقَيْنِ[2560]

Pes, ʿalā ḳavl-i İbn ʿAbbās ḥażret-i server-i ʿālem sallallāhu ʿaleyhi ve sellem teblīġ-i vaḥy ile zümre-i cuhūdāna **(19)** buyururdı ki: "Ey muʿānidān! Eger Ḥaḳ sizüñ cānibüñüzde olup benüm risāletüm muṭlaḳ ve dīn-i İslām dīn-i Ḥaḳ degül ise **(20)** duʿā ve mübāhele ḳıluñuz kim ferīḳaynden ḳanḳı ṭaraf daʿvāda kāẕib ve vāḳıʿa ġayr-ı muṭābıḳ ise mevt işābet idüp der-ʿaḳab **(21)**

[2558] Bakara 2/95: "Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah, o zalimleri hakkıyla bilendir."
[2559] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.
[2560] İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre "Ölümü isteyin" (Bakara 2/94) ayetinin manasının şöyle olduğunu söylemiştir: Yani, iki fırkadan yalancı olan için ölümü isteyin, demektir. Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb, **es-Sîretü'n-Nebeviyye li İbn Hişâm**, Şeriketü't-Tıbâati'l-Fenniyye, [t.y.], Cilt: 2, s. 136.

helāke lāḥiḳ ola. Ol cühūd u ʿanūdların ise Tevrāt’da evṣāf-ı Muḥammediyye meşhūdları ve ber-feḥvā-yı ġarrā-yı [2561](يَعْرِفُونَهُ **(22)** كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاءَهُمْ) ṣıdḳ-ı nübüvvet ve ḫatem-i risāletine ʿārif olup şübhe-ālūd degüller idi velākin

(وَلَمَّا جَاءَهُمْ **(23)** رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ)[2562]

vefḳ-i kerīmi üzre farṭ u fesādlarından ketm idüp ne maḳūle kilāb u keẕẕāb olduḳların bildükleri-çün **(25)** teklīf olınan duʿādan ibāʾ ve imtināʿ itdiler. Felihāẕā ol ḳāfile-sālār-ı rāh-ı hüdā ʿaleyhi min ṣalavātullāhi’l-ezkā **(26)** daḫı

لو تمنّوا الموت لغصّ كلّ انسانٍ منهم بريقته دباقى يهودى على وجه الارض الأمات[2563]

buyurdılar. **(27)** Ḥaḳ tebāreke ve Teʿālā daḫı anları tehdīd-i şedīd idüp

(وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِينَ) [2564]

ḳavliyle münhimüke fi’l-meʿāṣiy olduḳların **[481a] (1)** ḫaber virdi. Āmennā ve saddaḳnā ol ḳādir ü tevānā ve dānā vü bīnā ber-feḥvā-yı

(اِنَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ)[2565]

aḥvāl-i ẓālimīni bildügi gibi **(2)** aḥvāl-i müʾminīn ve āsumān u zemīnde olan mihān ve gihāne daḫı ʿilm-i ezelīsi muḥīṭ ve şāmildür. Fe-ammā bu maḥalde fāʾide-i taḫṣīṣ **(3)** oldur ki sevḳ-i kelām maḫrec-i tehdīdde vāḳiʿ olmışdur.

[2561] Bakara 2/146: “Kendilerine kitap verdiklerimiz **onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar**. Böyle iken içlerinden birtakımı bile bile gerçeği gizlerler.”

[2562] Bakara 2/101: “Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Kitab’ı (Tevrat’ı) doğrulayıcı bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah’ın Kitab'ını (Tevrat'ı) arkalarına attılar.”

[2563] Ölümü isteselerdi onların her birinin tükürüğü boğazında kalırdı. Böylece yeryüzünde hiçbir Yahudi kalmaz; hepsi ölürdü. Ebû Zekeriyyâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî, **Behcetü’l-Mehâfil ve Bugyetü’l-Emâsil fî Telhîsi’s-Siyer ve’l-Muʿcizât ve’ş-Şemâʾil**, Beyrut, Dâru Sâdır, [t.y.], Cilt: 2, s. 210.

[2564] En’âm 6/58: “De ki: “Sizin acele istediğiniz azap şayet benim elimde olsaydı, benimle sizin aranızda iş elbette bitirilmiş olurdu.” **Allah, zalimleri daha iyi bilir**.”

[2565] Şûrâ 42/12: “Göklerin ve yerin anahtarları O’nundur. Dilediğine rızkı bol verir ve (dilediğine) kısar. **Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir.**”

Meşelā bir merd-i mücrime seʾuʿāḳıbuke diyecek maḥalde انا عارف بك[2566] **(4)** kavliyle anuñ ʿuḳūbeti murād olınur. Feʾfhem. Pes ol Celīl ü Cabbār bu āyet-i kerīme ile ḥubb-ı ilāhīde müddeʿī olanları mevt ile **(5)** imtiḥān idüp zümre-i ṣādıḳīn ile kāẕibīn birbirinden mümtāz olur.

Ve muḥibb-i ṣādıḳları [2567] (إِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ **(6)** فِى شُغُلٍ فَاكِهُونَ) ḫitābıyla tebşīr ve kāẕibleri [2568] (وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ) ʿitābıyla taḥẕīr buyurur. Zīrā şiʿār-ı kāẕibīn **(7)** mevtden firār ve muḫtār-ı ṣādıḳīn arzū-yı mevt ile ṭaleb-i vuṣlat-ı dildārdur.

كما قال الجنيد المحبّ يكون مشتاقاً **(8)** الى مولاه ووفاته احبّ اليه من البقاء واذ علم انّ فيه الرّجوع الى مولاه فهو يتمنّى الموت ابداً وذلك قوله تعالى **(9)** ان زعمتم انّكم اولياء لله من دون النّاس (فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)[2569]

Ammā ey müstemiʿ-i nīk-fehm! Ẕikr olınan temennā-yı mevt **(10)** her ḥālde maṭlūb-ı muṭlaḳ degüldür. Zīrā gāh faḳr ve mesāʾibe ʿadem-i taṣabbur ve gāh ẓuhūr iden fiten ve beliyyāta ʿadem-i taḥammül ile min ḥayşü'l- ʿacz **(11)** temennī-i mevtden ʿibād-ı müʾminīn nehy olınup belki ehl-i İslām'da o maḳūle ḥālātuñ keşret-i vuḳūʿ-ı emarāt-ı ḳıyāmetden **(12)** idügüne ḥadīṣ-i şerīf vārid olmışdur.

كما روى عن ابى ذرٍّ رضى الله عنه قال قال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم **(13)** لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حتّى يروا من البلاء حَتَّى يَرَى الحَيّ المَيِّتَ عَلَى أَعْوَادِهِ فَيَقُولَ لَيْتَ كنت مَكَانَ هَذَا فَيَقُول القَائِلُ **(14)** وهَلْ تَدْرِى عَلَى مَامَاتَ؟ فَيَقُول: كَائنًا مَا كَانَ[2570]

[2566] "Ben seni tanıyorum" sözlüyle onun cezası…
[2567] Yâsîn 36/55: "Şüphesiz cennetlikler o gün nimetlerle meşguldürler, zevk sürerler."
[2568] Yâsîn 36/59: "(Allah, şöyle der:) "Ey suçlular! Ayrılın bu gün!"
[2569] Nitekim Cüneyt şöyle der: Seven, efendisine özlem duyar. Sürekli ölmeyi temenni eder. Bu, Allah Teala'nın şu sözü bunu ifade eder: "Başka insanlar değil, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve şayet sözünüze sadıksanız haydi ölümü temenni edin!" (Cuma 62/6).
[2570] Nitekim Ebu Zer'den rivayet edilen bir hadise göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Bir takım belalar görülmedikçe kıyamet kopmayacaktır. Öyle ki, bir insan ölü birinin kabrine uğrayı, "Keşke onun yerinde ben olsaydım" diyecektir. "Ne olacağından haberin var mı?" diyene "Olan olmuştur" diye cevap verecektir." Süyûtî, **Cem'u'l-Cevâmi**, Cilt: 11, s. 373.

Yaʿnī resūl ʿaleyhi’s-selām ḳıyām-ı ḳıyāmet olmaz ḥattā beliyyāt-ı keşīre görilür. **(15)** Ḥattā vefret-i fiten bir mertebeye varur ki merd-i zinde cesed-i mürdeyi cenāzede gördükde işḳāl-i fitne ʿadem-i taḥammülünden **(16)** kāşkī bunuñ yerine ben olaydım deyü temennā-yı mevt ider. Ve müstemiʿīnden birisi anı levm idüp: Ey bī-ḫaber! Ol **(17)** mürdenüñ meʾvāsı saʿādet veyāḫud şeḳāʾvet midür ne bilürsün? Ve arzū-yı mergle anuñ cā-nişīni ben olaydum dirsen **(18)** didükde ḳande olursa olsun ve ne ṣıfāta lāyıḳ ise olsun deyüp redd-i cevāb ider. Pes, böyle eyyāmda **(19)** bulunan merd-i temām oldur ki beliyyāta ṣabr ve taḥammül ile o maḳūle arzūdan imtināʿ ve fermān-ı Resūle ittibāʿ eyleye. Kemā ḳāle **(20)** sallallāhu ʿaleyhi ve sellem:

لا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ، فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَاعِلًا فَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّنِي **(21)** إِذَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي[2571]

Ve bilcümle ne tetābuʿ-ı beliyyātdan ʿacz ve şikāyet ile temennā-yı mevt eyleyesün ve ne muzaḫrafāt-ı dünyāya **(22)** farṭ-ı muḥabbet ile ḥarīṣ-i ḥayāt u ṣıḥḥat olup ḳavm-i yehūd-i mübtelā ẕilletlere min ḥayṯü’l-müşābehe müşāhede-i āḫiretden dūr ve aġṭiye-i **(23)** şehvet ile mükāşefe-i ḥażretden mehcūr olasun. Zīrā ḥayāt-ı dünyeviyyeye kemāl-i ḥırṣ ve muḥabbet ṭāʾife-i yehūd-ı İblīs sīretlerüñ **(24)** muḳteżā-yı cibilletleri olmaġla Ḥaḳ sübḥānehū ve Teʿālā buyurur ki:

(وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا[يَوَدُّ اَحَدُهُمْ][2572] لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ **(25)** وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ)[2573]

[2571] Sizden hiç kimse kendisine dokunacak bir zarar ile ölümünün gelmesini istemesin. Aksine şöyle desin: Ey Allah’ım, yaşamamım benim adıma hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat; ölümümün benim için hayırlı olduğu zaman benim canımı al. Ebu Davud et-Tayalisî, **Müsned**, Cilt: 3, s. 540; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 13, s. 23.

[2572] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2573] Bakara 2/96: “Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah’a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister. Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir. Allah, onların bütün işlediklerini görür.”

İbn ʿAbbās raḍıyallāhu ʿanhümā buyururlar ki: (اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ)[2574] ḳavliyle **(26)** zümre-i cühūdān (وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا)[2575] ḳavliyle ṭā'ife-i küberān murād olınup

(يَوَدُّ اَحَدُهُمْ) [2576]

ḳavlinde olan żamīr hem müşriklere veyāḫud [yehūd daḫı ʿÜzeyir'ün ibnullāh ḳavilleriyle müşrik-i billāh olmaġla cühūdlara rāciʿdür.][2577] **(27)** Ḥāṣıl-ı maʿnā ḥabībim sen ve nūr-ı īmān ile dīde-i baṣīretleri güşāde olan her bir ʿabd-i mü'min naẓar itse lā-cerem Yehūdīleri **[481b] (1)** ṭūl-ı ḥayāt-ı ḥaḳīre-i dünyāya cümle nāsdan ḥattā ṭā'ife-i küberāndan daḫı ḥarīṣ-ter bulursun.

Zīrā zümre-i müşrikīnüñ ḥaşr u baʿṯe **(2)** inkārları olmaġile ḫavf-ı ʿazāb-ı nār ile fikrleri daḫı olmayup ḥayāt-ı dünyādan ġayrı ne vardur deyü müşikler kemāl-i mertebe-i ḥarīṣ-i ḥayāt iken **(3)** Yehūdīler maʿa iḳrārihim bilāḫire ve ḫavfihim mine'lʿaẕāb girü müşriklerden ḥarīṣ-terdür. Nice ḥarīṣ olmasunlar ki sevdā-yı riyāset **(4)** ve ḥırṣ-ı şehvet aġṭıye-i ġaflet ile dīde-i hidāyetlerin bürüyüp āḫirete varacaḳ yüzleri ve Ḥaḳḳ'a baḳacaḳ çıḳacaḳ gözleri **(5)** olmayup ber-feḥvā-yı [2578] (وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ) kendüleri

[2574] Bakara 2/96: "Andolsun, sen onların, **yaşamaya, bütün insanlardan**; hatta Allah'a ortak koşanlardan bile **daha düşkün olduklarını** görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister. Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir. Allah, onların bütün işlediklerini görür."

[2575] Hac 22/17: "- Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsiler ve **Allah'a ortak koşanlar** var ya; Allah, kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah, her şeye şahittir."

[2576] Bakara 2/96: "Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. **Onların her biri** bin yıl yaşamak **ister**. Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir. Allah, onların bütün işlediklerini görür."

[2577] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2578] Bakara 2/102: "Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme" demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. **Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı**. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi!"

saʿādet-i uḫreviyyeden bī-naṣīb olduḳların **(6)** bildükleri-çün bārī dünyāda muʿammer olalum deyü ḥayāt-ı dünyeviyyeye müşriklerden ziyāde ḥarīṣ olup eger Yehūd ve eger kefere-i **(7)** merdūdlaruñ her biri eger hezār sāl muʿammer olsalar ḥayāt-ı dünyāya muḥabbet idüp hergiz arzū-yı mevt itmezler. Ammā ne fā'ide **(8)** farażī anlar biñ yıl muʿammer olsalar ber-feḥvā-yı (وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَ)[2579] hīç birinüñ muʿammer olmaḳlıġı ʿaẕāb-ı nārdan **(9)** ʿāciz-i insānī muba"id olmaz. Herkes aʿmālinüñ cezāsın görüp her ne ḳadar ʿömr-i dırāz ṣāḥibi daḫı olursa eger kibr ü tersā ve eger **(10)** Yehūd ve Neṣārā ber-feḥvā-yı [2580] (أُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) muḫalled-i fi'n-nār olup

(وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ)[2581]

(11) ḳavl-i kerīmi üzre [Ḥaḳ celle ve ʿalā][2582] her birinüñ efʿāl ve aḥvālini dānā ve aʿmāl ve aḳvālini bīnādur. Āh kim cibillet-i ādemi ḥırṣ-ı ṭūl-i ʿömr ile **(12)** isrişte olmaġla ḥażret-i server-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥırṣ-ı nihād-ı ādemīden ḫaber virüp

يَهْرَمُ ابْنُ آدَمَ ويشب مِنْهُ **(13)** اثْنَانِ الْحِرْصُ عَلَى الْمَالِ و الحرص على الْعُمْر[2583]

buyurmışlardur. Ve Tevrāt'dan intiḫāb olınan mevāʿiẓ-i erbaʿiniyye-i mütercimedendür ki yaʿnī **(14)** Ḥaḳ Teʿālā ʿibādına nuṣḥ içün Tevrāt'da buyurur ki:

يا بن آدم اجلك يضحك بأملك وقضائي يضحك من حذرك وتقديرى **(15)** يضحك من تدبيرك وآخرتى يضحك من دنياك وقسمتى يضحك من حرصك فأنّ رزقك موزون معروف **(16)** مكنون محزون فبادر الموت بعملك

[2579] Bakara 2/96: Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister. **Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir.** Allah, onların bütün işlediklerini görür.
[2580] Bakara 2/39: "- İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, **işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.** "
[2581] Âl-i İmrân 3/163: "Onlar (insanlar) Allah'ın katında derece derecedirler. **Allah, onların yaptıklarını görmektedir.**"
[2582] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2583] İnsanoğlu yaşlandıkça şu iki huyu gençleşir: mala ve yaşamaya karşı hırsı. Hakîm et-Tirmizî, **Nevâdiru'l-Usûl**, 1/287; Taberânî, **el-Mucemü'l-Kebir**, Cilt: 7, s. 213.

فأنّ رزقك لا يأكله غيرك (نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا) الدّنيا **(17)** مُرّةٌ على الأولياء لكى تحبّوا لقائي وتخلّوا على اعدائي كى تكرهوا لقائي يا أبن آدم الموت نازل بك وان كرهت (وَاصْبِرْ **(18)** لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا) يا أبن آدم تريد اريد لا يكون الا ما اريد من قصدنى عرفنى ومن عرفنى ارادنى ومن ارادنى **(19)** طلبنى ومن طلبنى وجدنى ومن وجدنى خدمنى ومن خدمنى ذكرنى ومن ذكرنى ذكرته يا أبن آدم لا يخلص عملك حتّى **(20)** تزوق اربع اموات الموت الأحمر والموت الأصفر والموت الأبيض والموت الأسود فالموت الأحمر احتمال الجفى وكفّ الأذى **(21)** والموت الأصفر الجوع والأضطبار والأعتبار والموت الأبيض العزلة والموت الأسود مخالفة النّفس والهوى (وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى **(22)** فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ)[2584]

Āh kim zümre-i Yehūduñ ẕikr olınan mevāʿiẓ-i Tevrāt mesmūʿ ve meşhūdları olmışken tevḥīḳ-i ilāhī refīḳleri **(23)** olmaġla (سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا)[2585] deyüp hidāyeti ḍalālete tebdīl itdükleri içün

(أُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى **(24)** فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ) [2586]

ḳavl-i kerīmi ile ṭarīḳ-i [Ḥaḳḳ'a][2587] mühtedī olmayup ticāretlerinde ʿadem-i ribḥ ile ḫüsrān-ı ʿaẓīme **(25)** mübtelā olduḳları iʿlām ve kemāl-i ḥırṣla ḥayāt-ı dünyāyı saʿādet-i uḫrā üzerine iḫtiyār itdükleri içün

(أُولٰئِكَ الَّذِينَ **(26)** اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ)[2588]

[2584] Ey ademoğlu! Ecelin, beklentilerinle alay eder. Benim kazam senin dikkatinle alay eder. Benim takdirim, senin tedbirinle alay eder. Benim ahiretim senin dünyan ile alay eder. Benim taksimim, senin hırsınla alay eder. Zira rızkın, belirlenmiştir, ayrılmıştır, korunmuştur. Ölüm için hemen amel işle. Çünkü senin rızkını başkası yiyemez. "Onların dünya hayatındaki geçimliklerini biz taksim ettik" Bana kavuşmayı sevsinler diye dünya benim dostlarıma acıdır. Bana kavuşmayı çirkin görsünler diye dünya benim düşmanlarıma tatlıdır. Ey insanoğlu, sevmesen bile ölüm sana gelecektir. "Rabbinin hükmü yerine gelene kadar sabret. Çünkü sen bizim himâyemizdesin." (Tûr 52/48) Ey ademoğlu, sen de istersin ben de isterim, fakat sadece benim istediğim olur. Beni isteyen beni tanır. Beni tanıyan beni irade eder. Beni irade eden beni ister. Beni isteyen beni bulur. Beni bulan bana hizmet eder. Bana hizmet eden beni zikreder. Beni zikredeni de ben zikrederim. Ey ademoğlu, şu dört ölümü tatmadıkça amelin halis olmaz. Kırmızı ölüm, sarı ölüm, beyaz ölüm, siyah ölüm. Kırmızı ölüm, her türlü cefaya ve eziyete göğüs germektir. Sarı ölüm, açlık, sabretmek ve saygınlıktır. Beyaz ölüm, uzlettir. Siyah ölüm ise nefse veya hevaya muhalefet etmektir. "Nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır." (Sâd 38/26)

[2585] Bakara 2/93: "Hani, Tûr'u tepenize dikerek sizden söz almıştık, "Size verdiğimiz Kitab'a sımsıkı sarılın; ona kulak verin" demiştik. Onlar, "**Dinledik, karşı geldik**" demişlerdi. İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti. Onlara de ki: (Tevrat'a beslediğinizi iddia ettiğiniz) imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür, eğer inanan kimselerseniz!"

[2586] Bakara 2/16: "İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır."

[2587] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

āyet-i kerīmesiyle ʿaẕāb-ı elīme giriftār olacaḳları **(27)** inhāʾ ve ifhām buyuruldı. Felihāẕā encām-ı kār ve rūz-ı şumāre īmān ve iḳrārı olan ebrār ve aḫyār dīdār-ı ġaffār **[482a] (1)** ve naʿīm-i pāydāra ümmīd-vār olup ve daʿvālarında ṣad iḫtiḳār olduḳlarına bināʾen emel-i dırāzı terk ile dāʾimā mevte müsteʿidd olurlar. **(2)** Kemā ḳāle ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem:

لعبد الله بن عمر كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ وَاعْدُدْ نَفْسَكَ من اهل القبور اذا اصبحت **(3)** فلا تحدّث نفسك بالماء واذا امسيت فلا تحدّث نفسك بالصّباح وخذ من حيوتك لموتك ومن صحّتك لسقمك فأنّك **(4)** بما عند الله لا ترى ماسمك غدىً وقال يحيى بن معاذ اَطِع ربّك ولا تفرّ من الموت ولا تستوحش بفراق الأحبّة فليس **(5)** من تفارقه من الأحبّاء اعزّ عليك ممّن تقدّم عليهم وقال لقمن الحكيم لابنه يا بنىّ لا تدرى من يلقاك فاستعدله **(6)** قبل ان يفحاءك وقيل لهذا المعنى

شعر:

يا راقد الليل مسروراً باوّله

ان الحوادث قد تطرقن اسحاراً

افنى القرون الّتى كانت منعّمة **(7)**

كرّ الليالى اقبالاً وادباراً[2589]

Āh ey yār-ı ṣad iḫtiḳār! Egerçi kim bu āyet-i kerīme zümre-i Yehūd ve keferenüñ mevtden firār ve ḥayat-ı dünyāya **(8)** ḥırṣ ve muḥabbetlerin aḫbārdur velākin cümle makdūrātını zeḫārif-i dünyeviyye iştiġaline ṣarf

---

[2588] Bakara 2/86: "Onlar, ahireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir. Artık bunlardan azap hiç hafifletilmez. Onlara yardım da edilmez."

[2589] Nitekim Allah Rasulü, Abdullah b. Ömer'e şöyle demiştir: "Dünyada sanki bir garip veya bir yolcu gibi ol. Kendini kabir ehlinden say. Sabaha kavuştuğunda akşamı bekleme, akşama ulaştığında da sabahı gözetme. Hayatın boyunca ölümün için, sağlıklı anlarında da hastalık zamanın için tedbir al. Yarın, Allah katındaki isminin (ölü mü, diri mi) ne olacağını bilemezsin." Ahmed b. Hanbel, Müsned, 8/383; Buhari, "Rikak" 3. Yahya b. Muaz şöyle der: Rabbine itaat et. Ölümden kaçma. Dostların ayrılığından ürkme. Sevdiklerinden ayrıldığın hiç kimse kavuştuklarından daha değerli değildir. Lokman Hekim oğluna şöyle demiştir: Ey oğlum, seni kimin karşılayacağını bilemezsin; o halde o seni hazırlıksız yakalaman ona hazırlan! Bu anlamda şöyle denilmiştir:
Şiir:
Ey gecenin evvelinde mutlulukla uyuyan,
Olaylar seher vakti kapıyı çalar,
Hoş asırları nihayete erdirmiştir,
Önden ve arkadan saldırıları, gecelerin.

idüp ve mücerred ṣūret-i ẓāhire **(9)** ile iktifā ve bāṭını inkār ile ʿilmi faḳaṭ ẓāhire ḥaṣr idenlere daḫı işāretdür deyü Necmeddīn-i Dāye[2590] bu āyet-i kerīme tefsīrinde

انّ من **(10)** علامات الاشتياق تمنّى الموت على بساط العوافى [2591]

didüḳden soñra buyururlar ki:

[وفيه اشارة اخرى][2592] انّ ارباب علوم الظّاهر المنكرين **(11)** على ارباب علوم الباطن يزعمون انهم من اهل النّجاة والدّرجات دون الأيمّة المحقّقين فجعل الله تعالى امارة اهل النّجاة **(12)** السأمة[2593] من الحيوة وتمنّى الموت وهذا وصف حال السالك الصّادق والمتحقّق العاشق كما قال بعضهم شعر

اقتلونى يا ثقاتى **(13)** انّ فى قتلى حيَوتى

ومماتى فى حيوتى وحيَتى فى مماتى

وحال المنكرين من اهل الهواء والبدع والعلماء المداهنين **(14)** الحريصين على الدّنيا بخلاف هذا فأنّهم لن يتمنّوه ابداً فالعبد المطيع يحبّ الرّجوع الى سيّده والعبد الآبق لا يريد الرّجوع **(15)** الى سيّده وفى الحديث الصّحيح من احبّ لقاء الله احبّ الله لقاؤه ومن كره لقاء الله كره الله لقاؤه اى محبّة العبد للقاء الله **(16)** ونتيجة محبّة الله للقاء العبد كقوله تعالى (يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ)[2594]

[2590] Ebû Bekr Necmüddîn-i Dâye Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî (ö. 654/1256). Kübreviyye tarikatı tarihinde önemli bir yere sahip olan Necmeddîn-i Dâye şeyhliğinden ziyade eserleriyle tanınmıştır. Başlıca eserleri arasında *Mirsâdü'l-ʿİbâd Mine'l-Mebdeʾ ile'l-Meʿâd, Bahrü'l-Hakāʾik ve'l-Meʿânî fî Tefsîri's-Sebʿi'l-Mesânî* ve *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî* zikredilebilir. bkz. Mehmet Okuyan, "Necmeddîn-i Dâye", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 496-497. Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Halil Baltacı, **Necmeddin Daye Razi (Hayatı-Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri),** İstanbul, İnsan Yayınları, 2011.

[2591] Affedenlerin önünde ölümü temenni etmek özlem duymanın işaretlerindendir.

[2592] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2593] Derkenar: السآمة الحزن (السآمة kelimesi, hüzün, anlamındadır.

[2594] Batın ilim ehlini inkar eden zahir ilim erbabı, muhakkik alimlerin değil de kendilerinin kurtuluşa erenler olduğunu sanmışlardır. Bunun üzerine Allah Teala, hayattan usanıp ölümü temenni etmeyi kurtuluş ehli olmanın işareti yapmıştır. Gerçek saliki ve asıl aşığı bu özelliklerle nitelemiştir. Nitekim bu hususta bir şair şöyle der:

Şiir:

Ey güvendiklerim, beni öldürün; öldürün,
Çünkü benim ölümümde yaşamım vardır.
Ölümüm yaşamımdadır; yaşamım da ölümümde.

Heva ve bidat ehlinden olan inkârcılar, dünyaya hırslı olan bilginler bunun tersinedir. Zira bunlar ölümü asla istemezler. İtaat eden köle, efendisine dönmeyi sever; kaçak köle ise dönmek istemez. Bir hadisi şerifte şöyle denir: "Bir kimse Allah'a kavuşmayı arzularsa Allah da ona kavuşmayı arzular. Bir kimse Allah'a kavuşmayı çirkin görürse Allah da ona kavuşmayı çirkin görür." Yani kulun

Ammā ey sālik-i rāh-ı ṭarīḳat olan erbāb-ı maʿrifet! Ben ḫod tehdīde **(17)** dāḫil degülüm ve aḥvāl-i bāṭına vāḳıfum deyü Beyt:

Şarāb-ı ḥüsn ile ey çeşm-i maḫmūr

Şaḳın aldanma olma mest ü maġrūr

Zīrā sulūkda **(18)** daḫı baʿżı mekr ü telbīs vardur ki anūnla memkūr olanlar ḳurb-ı aṣdiḳādan ebedī mehcūr ḳalurlar. Felihāẕā Aʿlāʾüddevle-i **(19)** Simnāni lisān-ı ceberūtīdīden bu maʿnāyı beyān idüp(اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ)[2595] āyet-i kerīmesini böyle taḥḳīḳ iderler ki **(20)**

ان كنتم صادقين فى هذه الدّعوى يعنى ايتها القوى المؤمنه باللطيفة السّريّة من حيث الظّاهر وهى **(21)** القوى التى اذا اشتغل صاحبها بالسّلوك وشاهد انوار السّروالمعارف السّريّة آمنت بالآيات السّريّة واطمأنّت بأنوارها **(22)** وظنّت بأن ليس وراء عبّاد ان قرية ورجعت الى عالمها واشتغلت بشهواتها الّتى تركتها وقت **(23)** سلوكها وقالت انّى وصلت فما يضرّنى الاشتغال بشهوات النّفس يعتريها العجب والغرور من المعارف السّريّة والأنوار **(24)** التى تشاهد ها حتى يستدرجها الحقّ من حيث لا يعلم ويجهل تلك المعارف والأنوار (كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَاءً **(25)** حَتّٰى اِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ) وناقشها فى المحاسبة وليس لأحدٍ من اهل الآخرة عذاب **(26)** اشدّ من عذابها نعوذ بالله ونسأل العافية وحسن المنقلب والمأَب والثّبات على طاعة الله وعبوديّته على وفق **(27)** متابعة نبيّه محمّد سيّد الاحباب ءم واذا ادّعتها الخفيّة التّرقى الى عالم الخفىّ والحقّ اَبَت عن دعوتها خوفاً على تركها الشّهوات

[482b]

(1) بعد ان قاستها فى السّلوك السّرّى ورجوعها الى مألوفات طبعها وقالت انا وصلت الى حضرة الله والله وليّنا وحسبنا **(2)** لا نحتاج الى دليل وغيره فى طريقنا فيقول الله فى كتابه لحبيبه قل لهم (فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) فى محبّتنا وعاشقين بجمالنا **(3)** يعنى اشتغلوا بالمجاهدة ليحصل لكم الموت الارادّى الاختيارى (وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ) لا يشتغلون **(4)** بالمجاهدة ولا يجتهدون فى تضييق النّفس ولا يشتهون ان يكشف غطاؤهم بما كسبت ايديهم من الأشتغال بملاذهم العاجلة **(5)** وشهواتهم الهَوويّة (وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ)

Allah'a kavuşmayı sevmesi, Allah'ın kuluna kavuşmasına olan muhabbetinin bir sonucudur. Nitekim ayeti kerime de şöyle geçer: "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler." (Mâide 5/54) Necmeddîn-i Dâye, **et-Te'vîlatü'n-Necmiyye fî Tefsiri'l-İşârî ve's-Sûfiyye**, Cilt: 1, s. 189.

[2595] Cuma 62/6: "De ki: "Ey Yahudi akidesini benimseyenler! **Bütün insanlar değil de, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız,** (bunda da) samimi iseniz haydi ölümü isteyin!"

الذين ظلموا على قواهم بعد اشتغالهم بذكر الله وتحصيل الاستعدادىّ السّرىّ **(6)** بالرّجوع الى مألوفات طبعهم وتركهم السّلوك والذّكر (قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ) **(7)** يعنى انتم تفرّون من الموت الأختيارىّ والموت الأضطرارىّ ملاقيكم لا محالة[2596]

İmdi benüm rūḥum! Āşıḳ-ı sādıḳ oldur ki hīç bir ḥālle ṭabʿ ve şehvete māʾil olmaya. Ve nefsini **(8)** ʿibādetden ʿāṭıl itmeyüp ve bu üslūb üzre maḥbūba vuṣūl içün arzū-yı mevt eyleyüp ḫırmen-i fürḳati āteş-i vuṣlata ura. **(9)** Ḥaḳḳā ki مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ[2597] ne ḫūb ve bu zümre ʿaceb merġūbdur. Āh İlāhā, ḥabībā! Fürḳat cāna kār itdi. **(10)** Beyt:

باشد كه ازين قفص بپروازم

در باغ الهى آشيان سازم[2598]

ʿAbbaṣ-ı Ġıfārī gördi kim bir bölük ḥalḳ ṭāġundan **(11)** firār iderler.

[2596] Bu iddianızda gerçekçiyseniz…Yani ey gizli ve latif olana görünüşte iman eden güçlü kimse! Sahibi sulük eden, sırların nurlarını, gizli marifetleri müşahede eden bu güçlü kişi, gizli ayetlere iman etmiş ve onların nurlarıyla tatmin olmuş, onların ötesinde bir yurdun bulunmadığını sanıp alemine dönmüş, sulük anında terk ettiği şehvetlerle meşgul olmuş ve şöyle demiştir: "Ben vuslata erdim; artık nefsani arzuları tatmam bana zarar vermez." Bu sözlerle, müşahede ettiği gizli marifetler karşısında gurur ve kibirli olur. Böylece hak onu hiç anlamadan adım adım helaka sürükler. Öyle ki, bu marifet ve nurlar onun için bir seraba döner. "Susamış kimsenin geniş düzlüklerde görüp su zannettiği serap gibidir; sonunda gelip ona ulaşınca orada bir şey bulamaz, ama Allah'ı yanında bulur, O da eksiksiz olarak hesabını görüverir." (Nûr 24/39) Ve onunla hesabı konusunda tartışır. İşte, Ahiret ehli arasında bu kimsenin azabından daha çetin bir azap gören kimse olmaz. Bundan Allah'a sığınırız; Allah'tan afiyet, güzel bir son, ona ibadet ve kullukta nebisi ve sevgililerin efendisi Muhammed'e tabi olmaya uygun olan bir sebat dileriz. Fakat onu, hafi ve hak alemine yükseldiği gizli olan bir kimse onu iddia ederse, gizli sulükunde ona tahammül edip tabii haline döndükten sonra şehvetleri terk etmekten korkarak onun davetinden yüz çevirir ve şöyle der: Ben Allah'ın huzuruna ulaştım. O bizim velimizdir; o bize yeter. Yolumuzda ondan başka bir delile ihtiyacımız yoktur. İşte Allah kitabında habibine şöyle demiştir: Onlara söyle: Bizi sevdiğiniz hakkında, cemalimize aşık olduğunuz konusunda "Doğru söyleyenlerdenseniz ölümü temenni ediniz." Yani, iradi ve ihtiyari ölümün size ulaşması için canla başla gayret ediniz. "Yaptıkları şeyler sebebiyle asla onu temenni edemezler." Yani, gayret etmekle uğraşmazlar, nefislerini sıkmaya çalışmazlar, acil lezzetleriyle ve değersiz şehvetleriyle ilgilenmelerinden elde ettikleri perdelerinin açılmasına heveslenmezler. "Allah zalimleri en iyi bilendir." Yani, Allah'ın zikriyle meşgul olduktan ve gizli kabiliyetleri elde ettikten sonra zikri ve sulüku bırakıp tabi durumlarına dönüp güçlerine zalimlik edenleri en iyi bilendir. "De ki, kaçtığınız o ölüm sizi yakalayacaktır." Yani, siz ihtiyari olan ölümden kaçmaktasınız ama şüphesiz zorunlu ölüm sizin karşısına çıkacaktır. Necmeddîn-i Dâye, **et-Te'vîlatü'n-Necmiyye fî Tefsiri'l-İşârî ve's-Sûfiyye,** Cilt: 6, s. 146.

[2597] Bir kimse Allah'a kavuşmayı arzularsa Allah da ona kavuşmayı arzular. Hemmâm b. Münebbih, **Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih**, s. 33; Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Cilt: 4, s. 300.

[2598] Bu kafesten uçup Allah'ın bahçesinde yuva yapmayı umut ediyorum. Senâî-yi Gaznevî, **Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî**, s. 371.

Eyitdi: یاطاعون خذنی [2599] yaʿnī ey ṭāʿūn! Seni ṭalib olmayanlara niçün ṭālibsin bizüm kāşānemüze ḳadem-rence ḳıl **(12)** ki seni cānla ḫarīdāruz Bişr-i Ḥāriṯ daḫı buyururlar ki مالنانکره الموت ولایکره الموت الاالمریب [2600] berīd-i mevt anlaruñ **(13)** düşmenidür ki leẕẕet-i vaṣl-ı dostı ẕevḳ itmeyeler.

[Beyt:

فأياك لا تجزع من الموت انّه

حليف الى الأحياء فى كلّ لحظة[2601]][2602]

Āh kim bu mevt bir ḳavmüñ rāḥatı ve bir ḳavmüñ āfeti ve bir ḳavmüñ rūz-ı devleti **(14)** ve bir ḳavmüñ şeb-i tārikī-i miḥneti ve bir ḳavmüñ ʿanāsı birinüñ daḫı ʿaṭāsı ve bir ḳavme belā ve ḳıyāmet ve bir ḳavme şifā ve selāmet **(15)** ve bir ḳavme nihāyet-i müddet-i iştiyāḳ ve bir ḳavme bidāyet-i rūz-ı firāḳdur. Āh kim Rābiʿa-i ʿAdeviyye'ye melekü'l-mevt geldükde **(16)** sen kimsün? didi. Ol daḫı ben hādimü'l-leẕẕāt ve mūtimü'l-etfālüm didükde Rābiʿā-i Ādeviyye eyitdi: "Civānmerdā! Ne ʿaceb kendüñi **(17)** nişān-ı bed ile vaṣf idüp sende olan ḫaṣā'il-i ḥaseneden ḫaber virmedüñ?" ʿAzrā'īl eyitdi: "Pes, bende olan **(18)** ḫaṣlet-i ḥasene nedür?" Rābiʿa eyitdi: [2603] انت موصل الحبيب الى الحبيب Naḳl olınur ki bir gün Süfyān-ı Ṣevrī aḥbābından bir misāfire müsādif **(19)** olduḳda misāfir Ṣevrī'ye bir ḫidmet buyur deyü ʿarż-ı muḥabbet eyledi. Ṣevrī daḫı eger bir maḥalde mevte mülāḳī olursañ bizden **(20)** evvel dostumuza selām ve bu beytüñ mefhūmı ile ḫatm-i kelām eyle buyurdı.

[2599] Ey Taun, beni al!

[2600] Biz ölümü çirkin görmeyiz; sadece şüphe duyan kimseler ölümü çirkin görür. Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb**, Cilt: 2, s. 85.

[2601] Sakın ölüm hakkında endişelenme, o,
Her an dirilmenin hemen ardındadır.

[2602] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2603] Yani sen, sevgiliyi sevene ulaştırırsın.

Beyt:

گر جان بأشارتی بخواهی زرهی

در حال فرستم **(21)** و توقّف نکنم[2604]

Āh ey dil-i hem-rāz ve ʿāşıḳ-ı ser-bāz! Bu nāz u niyāz ve söz ü güdāz niçe bir ḳīl ü ḳālden vazgel kim

این سخن را نیست پایانی بدید [4017-1] (22)

bu ʿışḳ u muḥabbet ve temennā-yı mevt ve ümīd-i vuṣlat sözlerine pāyān ve nihāyet **(23)** ẓāhir olmaz. Hemān ʿışḳ u muḥabbetde ṣādıḳ iseñ

دست بامن ده چو چشمت دوست دید [4017-2]

çünki dīde-i **(24)** cānuñ cemāl-i dostı gördi. Dest-i irādet ve yed-i iḫtiyāruñ baña teslīm idüp Ḥaḳ yolına cān vir.

اندر ادر گلستان (25) از مزبله [4018-1]

Bu mezbele-i nāsūtdan gülistān-ı lāhūta gel

چونکه در ظلمت بدیدی مشغله [4018-2]

çünki ẓulümāt-ı beşeriyyetde meşġale-i **(26)** keşerāt gördüñ nūr-ı vaḥdete gelüp

بی توقّف زودتر در نه قدم [4019]

زین چه بی بن سوی ابغ ارم

bu çāh-ı **(27)** naḳar-yāb ṭabīʿatden bī-[tevaḳḳuf][2605] ve ārām-ı bāġ-ı irem-i ceberūt cānibine ḳadem ḳo. **[483a] (1)** Ḥabbeẕā ve merḥabā ey maḥbūb-ı

[2604] Bu kulundan tek işaret ile can istesen anında canımı sana feda ederim ve durmam.
[2605] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

yektā ve maṭlūb-ı zībā ki bu dil-i şeydā ʿıyd-ı vaṣluña ḳurbāne revā olduġı ḫod cāna baḫy-ı sermedī **(2)** bekādur.

Beyt:

دل بشادی بدهم جان و جهان دربازم

گر دلم عید تورا لایق قربان باشد[2606]

Pes, nūr-ı çeşm-i evliyā, ḥayāt-baḫş-ı **(3)** rūḥ-efzā, cenāb-ı Mevlānā mihr-i sipihr-i ṣafā İmām-ı ʿAlīyyü'l-Murteżā'nuñ İbn Mülcem ile olan mācerāların aḫbār ve münāsebetle **(4)** envāʿ-ı cevāhir-i maʿārif giran-bahā niṣār idüp Murteżā-yı maʿşūḳ emrine teslīm ve rıżā ve muḳteżā-yı ʿışḳ-ı cān fedāsı **(5)** olduġın baʿde'l-işʿār yine ol hizber-i bīşe-i veġā pençe-i şīr-i şimşīr-i ḫūn-ı ġaẕā ile ser-i pehlivānı bedenden cüdā itmedügüne **(6)** sebeb ne maʿnā idügüñ inhā ve iḫlāṣ-ı ʿamel ne vechle rū-nümā olacaġın ibnā içün ḫātime-i cild-i evveli bu beyān-ı zībā ile **(7)** itmām ve ṣāḥīfe-i naẓmü'l-lāli intiẓāmların kilk-i ḫulūṣ-ı miskiyyü'l-ḫitām ile iḫtimām idüp buyururlar ki:

گفتن امیر المومنین علی (8) کرّمالله وجهه باقرن خود که خدوانداختی در روی من نفس من جنبید و اخلاص عمل نماند مانع کشتن (9) ان شد

Emīrü'l-müʾminīn ʿAlī raḍıyallāhu ʿanhuñ cenkde ḳarīni olan merd-i hidāyet-rehīne cevāb virüp "Çünki benüm vechüme **(10)** tükürdüñ nefsüm cünbişe gelüp iḫlāṣ-ı ʿamel zāʾil ve safvet-i niyyete teşevvüş ḥāṣıl olmaġla senüñ ḳatlüne mānīʿ oldı." **(11)** dimesidür. Ḥaḳḳā ki iḫlāṣ-ı fi'l-ʿamel ʿaceb saʿādet ve cānib-i Ḥaḳḳ'dan maḥż-ı ʿināyetdür.

كما روى عبد الواحد **(12)** ابن زيد قال سألت الحسن البصرى عن الأخلاص ماهو قال سألت عن الخذيفه عن الأخلاص ما هو قال سألت النّبىّ **(13)** عليه السّلام عن الأخلاص ماهو قال سألت جبرائيل عن الأخلاص

[2606] Canımı ve gönlümü sevinçle verip ikisini de feda ederim, eğer gönlüm senin bayramında kurban edilmeye layık ise. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 125.

ماهو قال سألت ربّ العزّة عن الأخلاص ماهو قال تعالى **(14)** هو سرّ من سرّى استودعته قلب من احببته من عبادى[2607]

Ve bu maʿnāyı şerḥ idüp Cüneyd-i Baġdādī daḫı

الأخلاص سرّ بين الله وبين العبد لا يعلمه ملك فيكتبه ولا شيطان فيفسده ولاهوىً فتميله [2608]

buyurup Ebū ʿOṯmān Maġribī[2609] daḫı **(15)** الأخلاص ما لا يكون للنّفس فيه نصيب[2610] dimişler. Ve Sehl bin ʿAbdullāh daḫı

الأخلاص **(16)** ان يكون حركات العبد وسكونه فى سرّه وعلانيّته لله واحده لا شريك له لا يمازجه فى شيئٍ لأنفسٍ **(17)** ولا هوىً ولا دنياه[2611]

buyurduḳdan soñra ای شئ اشدّ على النّفس من الأخلاص لأنّه ليس لها فيه نصيب[2612] deyüp **(18)** Ebū Süleymān Dārānī[2613] daḫı erbāb-ı iḫlāṣa iẓhār-ı şevḳ ile

طوبى لمن صحّت له خطوة واحدة لا يريد الّا الله[2614]

[2607] Abdulvahid b. Zeyd demiştir ki: Hasani Basri'ye, ihlasın ne olduğunu sordum. O da şöyle dedi: Huzeyfe'ye, ihlasın ne olduğunu sordum. O da şöyle dedi: Allah Rasulü'ne, ihlasın ne olduğunu sordum. O da şöyle dedi: Cibril'e, ihlasın ne olduğunu sordum. O da şöyle dedi: İzzet sahibi olan Allah'a, ihlasın ne olduğunu sordum. Allah Teala şöyle buyurdu: "O, sevdiğim kullarımın kalbine bıraktığım bir sırrımdır."

[2608] İhlas, Allah ile kul arasında bir sırdır. Onu hiçbir melek bilemez ki, onu yazabilsin; hiçbir şeytan bilemez ki, onu ifsad edebilsin; hiçbir heva bilemez ki, onu kaydırsın. Abdulkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, **er-Risâletü'l-Kuşeyriyye**, Kahire, Dâru'l-Meârif, [t.y.], Cilt: 2, s. 361.

[2609] Ebû Osmân Saîd b. Sellâm el-Mağribî (ö. 373/983). İlk dönem sûfîlerindendir. Ebû Osman'ın tasavvuf anlayışı şer'î hükümlere ve kulluğun gereklerine uymakla başlar, çile hayatı ile devam eder, ilâhî tecellîleri temaşayla zirveye ulaşır. Ona göre itikâf, insanın organlarını dinî emirler çerçevesinde tutmasından ibarettir. Takvâ dinin çizdiği sınırlarda durmak, bu sınırın gerisinde kalmamak veya onu aşmamaktır. bkz. Mustafa Bilgin, "Ebû Osman el-Mağribî", **DİA**, Cilt: X, s. 208-209.

[2610] İhlas, nefsin payı olmayan şeylerdir. Ebû Muhammed Sehl et-Tüsterî, **Tefsîru Tüsterî**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423, s. 78.

[2611] İhlas, kulun hareket ve durgunluk, gizli ve aşikâr halinin, eşi olmayan Allah için olmasıdır. Ne nefis, ne heva ve dünya; hiçbir şeyin ona karışmamasıdır. Ebû Muhammed Sehl et-Tüsterî, **Tefsîru Tüsterî**, s. 138.

[2612] Nefse ağır gelen her şey ihlastandır. Çünkü nefsin, ihlastan herhangi bir payı yoktur.

[2613] Ebû Süleymân Abdurrahmân b. Ahmed b. Atıyye ed-Dârânî (ö. 215/830). İlk zâhidlerdendir. Havf-recâ hallerinin birlikte yaşanması gerektiği konusu üzerinde durmuştur. Ona göre vera zühdün ilk merhalesidir. Recâ müşahede, havf ise mücahede ile ilgilidir. Müşahedeler de mücadelelerin sonucudur. Kanaat rızânın başlangıcıdır ve zâhidlerin son mertebesi, mütevekkillerin ilk mertebesidir. Dârânî bazı âyetlere tasavvufî yorumlar getirmesi sebebiyle işârî tefsir hareketinin ilk temsilcilerinden kabul edilmiştir. bkz. Mustafa Kara, "Dârânî", **DİA**, Cilt: VIII, s. 485. Hayatı ve tasavvufi görüşleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Feyza Ketenci, "Tasavvufun Erken Evresindeki Boşlukları Bir Sûfî Portresinden Okumak: Ebû Süleymân ed-Dârânî (ö. 215/830) Örneği", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 53, 2024, s. 59-91.

deyü **(19)** ḳadem-i ʿibād-ı ḫavāṣṣ-ı iḫlāṣ iḫtiṣāṣları medh ider. Pes, cenāb-ı velā-himmet şāh-ı velāyet ve ṣāf niyyet **(20)** الأخلاص صدق النّيّة مع الله[2615] vefḳınca ol sırr-ı mevdūʿ Rabbü'l-ʿizzet kendü ẕāt-ı melek-ḫaṣletlerinde **(21)** vedīʿat olınduġına işāret ve zümre-i ṭālibīni irşād ve hidāyet içün gevher-i girān-māye-i iḫlāṣı elmās-ı ʿibārātla süfte **(22)** ve silk-i taḳrīr-i cevāhir nikāta dür-rişte ḳılup

گفت امیرالمؤمنین با آن جواب [1-4020]

emīrü'l-mü'minīn ol civāne eyitdi:

که بهنگام نبردای پهلوان [2-4020] (23)

Ki hengām-ı neberdede ey pehlivān!

چون خدو انداختی بر روی من [1-4021]

Çünki benüm rūy-ı **(24)** ḫurşīd niḳabuma ḫudū-endāz olduñ.

نفس جنبید و تبه شد خوی من [2-4021]

Benüm nefs ve beşeriyyetüm ḥareket **(25)** ve mizācuma taġayyür ve ḥiddet gelüp ḫūy ve ḫaṣletüm tebāh oldı. Ve tehevvür-i ṭabīʿat-ı ḫulūṣ niyyetüm nehb ü ġāret ḳılup **(26)** ʿazīmet itdügüm ġazānuñ

نیم بهر حق شد و نمی هوا [1-4022]

nıṣfı Ḥaḳ içün ve nıṣfı nefs ü hevā içün oldı. **[483b] (1)** Pes, her kārda lāzım olan ber-mūceb-i (وَمَا أُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ)[2616] ṣıdḳ-ı ʿazīmet ve ḫulūṣ-ı niyyet **(2)** olup ber-feḥvā-yı (وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ اَحَدًا)[2617]

[2614] Sadece Allah'ı düşünerek attığı bir adımı bulunan kimseye müjdeler olsun. Gazzâlî, **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Cilt: 4, s. 378.
[2615] İhlas, Allah için yapılan niyetin samimiyetidir.
[2616] Beyyine 98/5: "**Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak**, hakka yönelen kimseler olarak **O'na kulluk etmeleri**, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri **emredilmişti**. İşte bu dosdoğru dindir."
[2617] Kehf 18/110: "De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, "Sizin ilâh'ınız ancak

شرکت اندرکار حق نبود روا [2-4022]

kār-ı Ḥaḳḳ'da şirket-i nā-lāyıḳ ve nā-sezā olur. **(3)** Belki nefs-i mekkāreyi cemīʿ-i kārında belki her ānda iḫtisāb idüp şevā'ib-i hevādan tezkiyeye ihtimām ve Rabbü'l-enāmdan tevfīḳ-i tamām **(4)** dilemek gerekdür ki ḫavme-i iḫlāṣa vaż'ʿ-ı iḳdām eyleyesün. Kemā ḳāle Yaḥyā bin Muʿāẕ[2618]*:*

الاخلاص تمییز العمل من العیوب کتمییز البن **(5)** من بین الفرث[2619] وادّم[2620]

Ḫulāṣa-i kelām her ḥālde ẓāhirüñ muvāfıḳ-ı bāṭın olup belki iḫlāṣda müşāhede-i iḫlāṣdan daḫı **(6)** bī-ḳayd olasun ki ḳayd-ı mezbūrdan daḫı ḫalāṣa muḥtāc olmayasun.

کما قال ابو یعقوب السّوسی الأخلاص فقد رؤیة الأخلاص **(7)** لأنّ من شاهد فی اخلاصه الأخلاص لأخلاصه الی اخلاص[2621]

İmdi ey pehlivān-ı himmet bāl-i hevā-gīr-i evc-i īmān **(8)** merd-i çābuk-süvār-ı lā-mekān-peymādan iḳtiżā-i nefs-i hevā ile hiçbir kār ṣūret-nümā olmaduġın iẕʿān ḳılduñsa **(9)** żamīr-i münīre nihān olmaya ki ber-vefḳ-ı

خمرّت طینته آدم بیدی اربغیر صباحاً[2622]

تو نگاریدهٔ کف مواليستی [1-4023]

---

bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın **ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın**."

[2618] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Muâz b. Ca'fer er-Râzî (ö. 258/872). Seyrüsülûk makamlarından sistemli şekilde bahseden ilk sûfîlerden olan Yahyâ b. Muâz'ın makamlarla ilgili yaptığı yedili tasnif daha sonraki mutasavvıflar tarafından da benimsenmiştir. Müridlerin uyması gereken kurallar hakkındaki *Kitâbü'l-Mürîdîn* adlı kitabı bu alanda yazılmış ilk eserlerdendir. Yahyâ, tasavvufî düşüncenin temel meselelerinden olan velâyet konusundaki ilk teorik açıklamaları yapan sûfîlerdendir. Ayrıca işârî tefsir hareketinin ortaya çıkıp gelişmesine öncülük etmiştir. bkz. Salih Çift, "Yahyâ b. Muâz", **DİA**, Cilt: XLIII, s. 257-258. Hayatı ve tasavvufi görüşleri için bkz. Salih Çift, **Tasavvufta Sevgi ve Ümit Yolu: Yahya b. Muaz Er-Razi (Hayatı Fikirleri ve Duaları)**, İstanbul, Sır Yayınları, 2011.

[2619] Derkenar: الفرث بفتح الفاء سرکین شکنبه فردوث جمع کذا فی مقدّمة الادب (الفرث kelimesi –fe harfinin fethasıyla okunur-, işkembedeki dışkı, anlamında olup çoğulu فروث kelimesidir. Mukaddimetü'l-Edeb isimli eserde böyle geçmektedir.)

[2620] İhlas, sütün dışkı ile kan arasından ayrıldığı gibi, ameli ayıplardan ayırmaktır.

[2621] Nitekim Ebu Yakub es-Sûsî şöyle der: İhlas, ihlası görmeyi kaybetme halidir. Çünkü ihlasında bir ihlas gören kimse, ihlası için bir ihlasa ihtiyaç duyar.

[2622] Âdem'in çamurunu kırk sabah elimle yoğurdum.

sen naḳş-ı **(10)** yed-i ḳudret-i Mevlā ve taṣvīr-i dest-i meşiyyet-i Ḥaḳ celle ve ʿalāsun ki ol naḳş-ı zībāya [2623] خلق الله آدم على صورته وخلقتكم لأجلى **(11)** buyurulup

آن حقّی کرده من نیستی [2-4023]

maḫlūḳ-ı Ḫudāsın, maṣnūʿ-ı maḫlūḳ degülsün. Ve cümle būduñ Ḥaḳ içün olup benligüñ **(12)** nā-būddur. İmdi ey nefs-i zekiyye çünki revāyiḥ-i gülzār-ı iḫlāṣ-ı nebevī şemīde ve raḥīḳ-i nūr-ı vaḥdet-i sırr-ı Muṣṭafavīden **(13)** çeşīde [ḳılduñ.][2624] Verāṯet-i velāyet-i muṭlaḳa-i Muḥammediyye ḥasebi ile

كُنْتُ يَدًا ورجله[2625]

derecātına irtiḳā [2626] (وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ **(14)** وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى) evcātına iʿtilā idüp dest-i rıżā-yı Ḫudā ile bī-men ve mā

نقش حق راهم بأمر حق شکن [1-4024]

(15) naḳş-ı Mevlā'yı hem emr-i Ḥaḳ ile kesr ü şikest idüp

بر زجاجهٔ دوست سنگ دوست زن [2-4024]

şīşe-i dosta **(16)** dost sengini ur ve zücāce-i hestīyi seng-i muḥabbet ile şikest idüp ḳayd-ı hestīden ḫalāṣ ol. Pes, çünki **(17)** vāriṣ-i ḥaḳīḳat-i Muṣṭafaviyye ve zebān-ı gülşen-ābād-ı maʿrifet-i murtażaviyyeden nesaḳ-ı mezbūr üzre olan kelimāt-ı gülzār-ı leṭāfet-i iḫlāṣ **(18)** ol sā'il-i İslām-ı iḫtiṣāṣuñ semʿ-i ḳabūlüne irişüp

گبر این بشنید نوریی نوری شد بدید [4025]

در دل او تا که (19) زنّاری برید

[2623] Allah Teala Adem'i kendi sureti üzere yaratmıştır. Ben sizi kendim için yarattım. Hemmâm b. Münebbih, **Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih**, s. 43; Ma'mer b. Râşid, **Câmi**, 10/384.
[2624] Bu kısım satırın üstüne yazılmıştır.
[2625] Ben onun eli ve ayağı olurum. Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl**, Cilt: 1, s. 229.
[2626] Enfâl 8/17: "(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. **Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.** Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

nefs-i kāfir bunı işitdi. Fi’l-ḥāl mir’āt-ı ḳalbinde bir nūr ẓuhūr itdi ki ḥattā zünnār-ı küfr ü enāniyyeti **(20)** kesdi. Ve ṣad hezār ṣıdḳ u ḫulūṣ ile pāy-ı niyāz ve maʿzerete ṭurup

گفت من تخم جفا می کاشم [4026-1]

eyitdi: **(21)** “Eyvāh u dirīġ ki ben toḫm-ı cefā ekmişüm ey naḳd-i vaḳt-i Muṣṭafā ve māh-ı sipihr-i vefā!

من ترا نوع دگر پنداشتم [4026-2]

(22) Ben seni nevʿ-i āḫir ve mübtelā-yı nefs ü hevā olan sā’ir beşer gibi ṣānmışum meger ḫaṭā itmişüm. Yā ʿAlīyyü’l-Murteżā ḫaber **(23)** ve āgāhum yoġumış ki

تو ترازوی احد خو بودهٔ [4027-1]

sen terāzū-yı eḥad-ḫavāmişsün.

بل زبانهی هر ترازو بودهای [4027-2]

(24) Belki her mīzān-ı aḫlaḳ-ı ḥasene ve evṣāf-ı seniyyenüñ zebāne-i ʿadl ve naṣafeti imişsün ki mü’min ve münāfıḳ **(25)** senüñ mīzān-ı muḥabbetüñde vezn olınup ṣaḥīḥü’l-vezn olanlar ḥażrete lāyıḳ merd-i tamām ve nāḳıṣu’l-vezn olup **(26)** saña buġż ve ʿadāvet idenler nā-murād ve bed ü fercām olurmış.”

كما روى عن امّ سلمه رضه كان رسول الله صلّى الله عليه وسلّم **(27)** لَا يُحِبُّ عَلِيًّا مُنَافِقٌ وَلَا يُبْغِضُهُ مُؤْمِنٌ اخرجه التّرمذى وقال حسنٌ غريبٌ وعن زيد بن ارقم قال

[484a]

(1) قال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْتَمْسِكَ بِالْقَضِيبِ الْأَحْمَرِ الَّذِي غَرَسَهُ اللَّهُ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ فَلْيَتَمَسَّكْ **(2)** بِحُبِّ عَلِيِّ ابن أَبِي طَالِبٍ اخرجه احمد فى المناقب وعن ابن عبّاس رضى الله عنهما قال قال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم **(3)** حُبُّ عليٍّ يَأكُل الذُّنُوبَ كما تَأكُل النَّار الحَطَبَ اخرجه الملاء وعن فاطمه

بنت رسول الله صلّى الله عليه وسلّم وآله قالت قال رسول الله **(4)** صلّى الله عليه وسلّم إِنَّ السَّعِيدَ كُلَّ السَّعِيدِ حَقَّ السَّعِيدِ مَنْ أَحَبَّ عَلِيًّا فِي حَيَاتِهِ مَوْتِهِ اخرجه احمد وعن انس رضى الله عنه قال **(5)** دفع علىّ بن ابى طالب الى بلالٍ درهماً ليشترى به بطّيخاً قال فاشترى به فأخذ بطّيخ فقورها فوجدها مُرّةً فقال يا بلالردّ **(6)** هذا الى صاحبه وأتنى بالدّرهم انّ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم قال لى انّ الله اخذ حبّك عالى البشر والشّجر والثّمر والبذر فما اجاب **(7)** الى حبّك عذبٌ وطاب وما لم يجب خبث ومرّ وانّى اظنّ هذا لم يجب اخرجه الملاء كذا فى الرّياض النّضرة فى فضايل العشر **(8)** فى ذكر الحثّ علىّ لمحمّد الطّبرى[2627]

Ammā ey birāder-i pāk-ṭīnet! Ḥadden tecāvüz ile ḥubb-ı ʿAlī’de ifrāṭ ve ġuluvvdan daḫı zecr ve menʿ **(9)** vākiʿ olmışdur.

كما روى عن علىّ كرّم الله وجهه قال انه قال لى رسول الله صلّى الله عليه وسلّمفيك مثلٌ من عيسى عليه السّلام **(10)** أَبْغَضَتْهُ يَهُودُ بهتوا[2628] أُمَّهُ وَأَحَبَّتْهُ النَّصَارَى حَتَّى أَنْزَلُوهُ بِالْمَنْزِلِ الَّذِي لَيْسَ بها ثم قال يَهْلِكُ فى رجلان محبّ مفرط بما ليس فىّ **(11)** ومبغضٌ يحمله ثنأتى علىّ ان يهبتنى وعسه قال ليحبّنى اقوام حتى يدخلوا النّار فى حبّى ويبغضنى اقوام حتى يدخلوا النّار **(12)** فى بغضى وروى عن السّدى قال علىّ اللهمّ العن كلّ مبغض لنا وكلّ محبّ لنا غال الحكايه عن علىّ بن زيد بن جدعان **(13)** قال كنت جالساً الى سعيد بن مسيّب فقال يا ابيى الحَسَن مرقايدك يذهب بك فتنظر الى وجه هذا الرّجل والى جسده **(14)** فانطلق فاذا وجهه

[2627] Nitekim Ümmü Seleme’den, Allah Rasulü’nün şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Ali’yi hiçbir münafık sevmez, hiçbir mümin de ona buğz etmez.” (Bu hadisi Tirmizi rivayet etmiş ve “Hasen, garib hadistir” demiştir.) Tirmizî, Sünen, “Menâkıb-ı Ali” 1; Ali el-Müttakî, **Kenzü’l-Ummâl**, Cilt: 11, s. 599. Zeyd b. Erkam’dan rivayet edilen bir hadiste Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: “Kim, Allah’ın adn cennetine diktiği kırmızı çubuğu tutmak isterse Ali b. Ebu Talib’in sevgisine sarılsın.” (Bu hadisi Ahmet b. Hanbel, el-Menakıb isimli eserinde rivayet etmiştir.) Ahmed b. Hanbel, **Fedâilü’s-Sahabe**, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1983, Cilt: 2, s. 664. İbn Abbas’tan rivayet edilen bir hadiste Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: “Ali’yi sevmek, ateşin odunu tükettiği gibi günahları tüketiverir.” (Bu hadisi birçok kimse rivayet etmiştir.) Ali el-Müttakî, **Kenzü’l-Ummâl**, Cilt: 11, s. 621. “Mutlu kimse, gerçekten sevinçli kimse, mutluluğun zirvesine erecek olan kimse yaşarken ve öldükten sonra Ali’yi seven kimsedir.” (Bu hadisi Ahmet b. Hanbel, rivayet etmiştir.) Ahmed b. Hanbel, **Fedâilü’s-Sahâbe**, Cilt: 2, s. 658. Hz. Enes’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ali b. Ebu Talip, Bilal’e bir dirhem verip bir karpuz almasını istemişti. Bilal karpuz aldı. Ali, karpuzu alıp kenarından deldi. Karpuzun acı olduğunu görünce dedi ki: “Ey Bilal, bu karpuzu sahibine geri ver, dirhemi de bana getir. Allah Rasulü bana dedi ki: “Allah senin sevgini insanlara, ağaçlara, tohumlara vermiştir. Senin sevgine icabet eden tatlı ve temiz olur. İcabet etmeyen ise pis ve acı olur.” Zannıma göre bu meyve ona icabet etmemiştir.” (Bu hadisi birçok kimse rivayet etmiştir. Muhammed et-Taberi’nin Riyazun-Nadra isimli eserin Fedailül-aşr başlığında, Ali’ye sevgi beslemeye teşvik konusunda bu şekilde geçmektedir.) Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Abdillah et-Taberî, **er-Riyazü'n-Nadra fi Menakıbi'l-Aşere**, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, [t.y.], Cilt: 3, s. 191.

[2628] Derkenar: بهتوُا اى كذبوا عليه من البهدت وهو الكذب وقول الباطل وانشنان البغض مهموز بالفتح وبالتحريك ولأسكان وبغير همز (بَهَتوا kelimesi, iftira attılar, anlamında olup, بهت kökünden gelmektedir. Bu da yalan ve asılsız söz anlamındadır. شَنَآن kelimesi, buğzetmek anlamındadır. Bu kelime hemzeli olup bu hemze fethalı olarak, harekeli veya harekesiz olarak ve daha farklı şekillerde okunmaktadır.)

وجه زنجيّ وجسده ابيض قال انّى اتيت على هذا وهو يسبّ طلحة والزّبير وعليًّا فنهيته **(15)** فابى فقلت له ان كنت كاذباً سوّد الله وجهك فخرج فى وجهه قرحة فاسوّد وجهه اخرجه ابن ابى الدّنيا[2629]

Pes, ey müstemiʿ-i **(16)** nīk-fehm!

Beyt:

Bu rivāyetler kim oldı āşikār

Ḫoş naṣīḥatdür unutma zīnhār

Elḥāṣıl ifrāṭ-ı ḥubb-ı Murteżā ile **(17)** ṭarīḳ-i iʿtidāldan iʿtidā ve min ḥayṣü't-tefrīṭ nefsini buġż ile maḥall-i tehlikeye ilḳā itmeyüp Beyt:

Çerāġ-ı mescid ve miḥrāb u minber

(18) Ebū Bekr ü ʿÖmer ʿOṣmān u Ḥaydar

tertībine ḫalel virmeyesün. والله والله اصحابى [2630]Vaṣiyyetin semʿ-i ḳabūl ile işġā ḳılup **(19)** nücūm-ı zāhire-i rāh-ı hüdā [aʿnī ḥubb-ı][2631] aṣḥab-ı bā-ṣafā ve ḥubb-ı Murteżā'da tamāmü'l-vezn olup cenāb-ı Mevlānā żımn-ı ḥikāyede **(20)** lisān-ı pehlivāndan İmām-ı ʿAlī'ye

[2629] Nitekim Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Seninle Hz. İsa arasında bir benzerlik var; Yahudiler ona buğz edip, annesine iftira atmışlardır. Hıristiyanlar ise onu sevip bulunmadığı konuma indirmişlerdir." Sonra şöyle demiştir: "Şu iki kimse benim hakkındaki düşünlerinden dolayı helak olur: Bende olmayan şey konusunda beni aşırı seven kimse. Bana olan nefretiyle bana iftira atman kimse." Yine o şöyle demiştir: "Bazı topluluklar beni öyle sevecekler ki, bana olan sevgileri sebebiyle cehenneme gireceklerdir. Bazı topluluklar da benden öyle nefret edecekler ki, bana olan nefretleri sebebiyle cehenneme gireceklerdir." Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 2, s. 468; Ahmed b. Hanbel, **Fedâilü's-Sahabe**, Cilt: 2, s. 713. Süddi'den Hz. Ali'nin şöyle dua ettiği aktarılır: "Allah'ım, bizden nefret etmede ve bizi sevmede aşırılık yapana lanet et." Hikaye: Ali b. Zeyd b. Ced'an şöyle anlatmıştır: Bir keresinde Said b. Müseyyeb ile oturuyorduk. O dedi ki: "Ey Ebul-Hasen, Komutanın seni götürsün de şu adamın bir yüzüne bir de bedenine bir bak." Ebul-Hasen gidip adama baktığında yüzünün zenci gibi siyah, bedeninin ise beyaz olduğunu gördü. Bunun üzerine şöyle dedi: "Ben bu adamın yanına geldiğimde Talha, Zübeyr ve Ali'ye sövüyordu. Ona bunu yapmamasını söyledim, beni dinlemedi. Bunun üzerine ona "Eğer yalan söylüyorsan Allah senin yüzünü karartsın" dedim. Adamın yüzünde bir çıban çıktı ve yüzü karardı." Bu hadisi İbn Ebud-dünya rivayet etmiştir.

[2630] Ashabımı hedef almaktan Allah'a sığının, Allah'a!..

[2631] Bu kısım satırın üstüne yazılmıştır.

بل زبانه‌ی هر ترازو بوده‌ای[2632]

didügüni bu maʿnāya telmīh ve işāret idügün fehm idesün. **(21)** Ve min ḥayşü'l-ḥaḳīḳa ʿAlī'ye muḥabbet itmek ne maʿnādur? Ve keyfiyyet-i ḥubb-ı Murteżā'dan vālih ve şeydā ve deryā-yı ḥaḳīḳat-i Muḥammedini'l-Muṣṭafā'da **(22)** āşinā olan zümre-i aṣfiyā kimler idügi ḥālā meẕkūr olan pehlivān ḥikāyesinüñ ibtidāsında beyān **(23)** olınmışdır. Gerekdür ki maḥall-i mezbūre mürācaʿat ve ḥubb-ı ʿAlī'den ol vechle ḥiṣṣe-mend olmaġla beẕl-i himmet ḳılasun. **(24)** Beyt:

چو طالب را طلب آید بدیدار

بیابد او بقدر خویش اسرار[2633]

Pes, ol pehlivān-ı ṭālib-i ṣāf-dil nūr-ı īmānla derūnı **(25)** bī-ġill ve

(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ)[2634]

maʿnāsına vāṣıl ve ḥavme-i şiʿāʿ-i āfitāb-ı muḥabbete dāḫil olmagla eyitdi: "Yā ʿAlīyy-i **(26)** deryā-yı feżā'il! Nā-gehān bir saʿādete nā'il olmışum ki meger kim

تو تبارو اصل و خویشم بودۀ [1-4028]

sen benüm ḳavm ve ḳabīlem vāṣıl **(27)** ve peyvendüm imişsün. Yaʿnī mişkāt-ı risāletden verāṣet-i kāmile ḥasebi ile iḳtibās itdügüñ nūr-ı ḥaḳīḳat-ı Aḥmediyyeyi **[484b] (1)** benüm fetīle-i şemʿ-i ḳalbüme ilḳā ve ifāża buyurulan nūr-ı hidāyet ile cān u revānum iḥyā ve derūn ve bīrūnum envār-ı tecelliyāt ile **(2)** nūrun ʿalā nūr ve żiyā ender żiyā ḳılup ol nūruñ mīrāṣ-ı şevḳı mişkāt-ı cesede vāṣıl ve bu ʿabd-i ḥaḳīr daḫı erṣele **(3)** ferzend-i pederīye

---

[2632] **Mesnevî-i Maʿnevî**, I/3982. Hatta her terazinin diliymişsin. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/3983.

[2633] Tâlibin talebi ortaya çıkınca o, kendi kadrince sırlara vâkıf olur. Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh23 (26.06.2024).

[2634] Hucurât 49/10: "**Mü'minler ancak kardeştirler.** Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin."

dāḫil ve mertebe-i aḫvāline nā’il olduġım cihetden yā ʿAlī sen benüm eḫ-i eʿazzimsün. Fe-ammā bi-ḥasebi’z-zamān **(4)** ve’l-mekān şimdi ol nūruñ maşrıḳı senüñ vech-i kerīmüñ olup çerāġ-ı dil min ḥayşü’l-ḫilāfe senüñ maşrıḳuñdan **(5)** müştaġill oldıysa el-ḥāletü haẕihi

تو فروغ شمع كشيم بودهٔ [4028-2]

sen benüm şemʿ-i meẕheb ve çerāġ-ı meslegimüñ nūr-ı żiyāsı **(6)** olmışsın.” Naẓm:

Seḫā meydānı içre şīr-i Yezdān

ʿAlā kān-ı kerem hem Şāh-ı Merdān

Maʿārif menbaʿı baḥr-i ʿaṭādur

Resūlüñ perveri ol Murtażādur

(7) Kim ider medḥini anuñ ḥaḳīḳat

Ki medḥ itdi anı ḫatm-i nübüvvet

Elā ey ʿandelīb-i gülşen-i Ḥaḳ

Ki diḳḳat itsüñ olur ḳıl niçe şaḳḳ

(8) Belāġat ile keşf itdüñ beyānı

Hezārān mürde diller buldı cānı

ʿAyān itdüñ çü esrār-ı nihānı

İzāle eyledüñ ẓaññ u gümānı

(9) Senüñ feyzüñden oldı derde dermān

Devā-yı derd-i dil vechüñde raḫşān

Fedā olsun saña cism-ü revānum

Ki nūruñla senüñ bedr oldı cānum

(10) Yüzin gördüm çü sen mihr ü vefānuñ

Ḳul oldum eşigüñde Muṣṭafā'nuñ

Senüñ başında der-tāc-ı ḫilāfet

Senüñ āliñdedür nūr-ı imāmet

(11) İmām olduñ çü cemʿ-i evliyāya

Ḳılup cumʿa namāzın aṣfiyāya

Maḳām-ı cemʿa irdi cümle merdān

Muḥammed nūrına ġarḳ oldı iḫvān

(12) İlāhī sen bizi ol cemʿa cemʿ it

Ki farḳı maḥv idüp nūruñla şemʿ it

ʿAṭālar ile faż̧l u raḥmetüñden

Dile bir ceẕbe gönder ḥażretüñden

(13) Bizi bizsiz çeküp bezm-i ṣafāya

Ulaşsın ḳaṭre-i baḥr-i Muṣṭafā'ya

Burada ḳalsun işbu dürr-i güftār

Ḳılalum baḥr-i ʿışḳa yine reftār

(14) Celāleddīn'e gūş eyle revānuñ

İşit sözin ʿAlī'ye pehlivānuñ

Eyitdī yā ʿAlī sen nūr-ı cānsın

Vaṣiyy-i Muṣṭafāsın ʿayn-ı ānsın

(15) Velī mir'āt-ı dilde nūr-ı vaḥdet

Çün ol mihr-i ṣafādan oldı ḳısmet

Muḥammed ʿışḳına ṣad cān ve ṣad dil

Fedā olsun her ānda ey yüzi gül

(16) Pes, yā Murṭażā!

من غلام آن چراغ چشم جو [4029-1]

Bu ʿāşıḳ-ı mübtelā-yı velāʾ ol çerāġ-ı dīde-cūyuñ ġulām-ı ḥalḳa be-gūşım

که چراغت روشنی پذرفت ازو [4029-2]

(17) ki yā ʿAlīyyü'l-müctebā senüñ çerāġ-ı cānuñ ruşenālığı ol çerāġ-ı ilāhīden ḳabūl itmişdür. Ḥaḳḳā ki ol erīke-nişīn

(اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ **(18)** شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا)[2635]

ve çerāġ-ı mübīn (وَدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجًا مُنِيرًا)[2636] bir şemʿ-i enver ve mihr-i münevverdür ki cihān u cihāniyān **(19)** ol zīnet-efzā-yı ʿarṣa-i risāletüñ ġark-ı envār-ı hidāyetidür velākin ol çerāġ-ı hüdā bir çeşm-i bīnānuñ cūyāsıdur ki nūrıyla **(20)** rūşenā olup tārikī-i nefs ü hevādan rehā bula. Āh ey sulṭān-ı serīr-i velāyet ve şeh-süvār-ı miżmār-ı kerāmet **(21)** ve ey ṣadr-nişīn-i bār-gāh-ı lā-fetā ve hevā-gīr-i evc-i ʿilliyyīn lev keşfe'l-ġıṭā

من غلام موج آن دریای نور [4030-1]

ben ol mevc-i **(22)** deryā-yı eḥadiyyet olan şāhen-şāh-ı kişver-i risālet, şehr-i yār-ı ʿarṣa-i hidāyet, bāʿiṯ-i īcād-ı ʿālem, maḳṣūd-ı **(23)** vücūd-ı benī ādem, zīnet-efzā-yı ʿarṣa-i ḫāk, mesned-ārā-yı لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ [2637] aġnī ol maḥbub ḳılup ins ve emlāküñ **(24)** bende-i ālūde-ḫākim

که چنین گوهر بر آرد ظهور [4030-2]

[2635] Ahzâb 33/45: "Ey Peygamber! **Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı**; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil **olarak gönderdik**."

[2636] Ahzâb 33/46: "Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; **Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak** gönderdik."

[2637] Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım. Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, Cilt: 2, s. 164.

ki ol deryā-yı mevvāc-ı ḥubb-ı ẕāt-ı eḥadiyyet buncılayın bir gevher-i **(25)** bī-bedel ẓuhūra getürdi. Yaʿnī ol baḥr-i zeḫḫār-ı ḥaḳīḳat olan cūşiş-i himmet-i ḫatm-i risālet ʿAlīyy-i şāh-ı velāyet **(26)** ve çehār-yār-ı selāṭīn-i taḫt-ı ḫilāfet ve aṣḥāb-ı bā-ṣafā-yı dürer-i encüm-i hidāyet ve evliyā-yı aṣfiyā-yı ṣanādīḳ-ı **(27)** kunūz-ı maʿrifet gibi cevāhir-i zevāhir-i ḳamer ṭalʿatler ẓuhūra getürdi. Ve hemçünān ol deryā-yı cūd u raḥmet ve baḥr-i muḥīṭ **[485a] (1)** nūr-ı ferdāniyyetüñ ġulām-ı ʿutbe-i muḥabbetiyüm ki كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا [2638] telāṭumundan sāḥil-i vücūd-ı beşeriyyete ber-feḥvā-yı اول ما خلق الله روحی [2639] **(2)** ḫātime-i nüsḫa-i risālet ve fātiḥa-i tevḳīʿ-i cerīde-i hidāyet gibi bir nūr-ı sipihr-i vaḥdet ẓuhūra getürdi.

Naẓm:

خاتم ابقی که فخر آدم آمد **(3)**

مقصود وجود هر دو عالم آمد

زویافت شرف نامه نامی وجود

آری شرف نامه ز خاتم آمد[2640] **(4)**

صلّی الله علیه وآله الطّیّبین الطّاهرین واصحابه المنتخبین المنتجبین وعلی من اتّبعهم الی یوم الدّین صاوةً دایمةً ما دامت **(5)** اسّموات والارضون[2641]

Pes, ey rāz-dār! أَنَا الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا [2642] Ve yā imām-ı muʿallā ve müctebā ve nūr-ı hüdā!

عرضه کن (6) بر من شهادت را که من [1-4031]

[2638] Ben gizli bir hazineydim. Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, Cilt: 2, s. 132.
[2639] Allah'ın ilk yarattığı şey benim ruhumdur. Ali el-Kârî, **Mirkâtü'l-Mefâtîh**, Cilt: 1, s. 169.
[2640] Nebîlerin sonuncusu Âdem'in (insanların) iftihârı olarak geldi. İki âlemin varlığının murâdı olarak geldi. Varlık isminin mektubu ondan şeref buldu. Evet! Şeref-nâme (veya bu eserin şerefi) son peygamberden geldi.
[2641] Allah'ın salatı, yerler ve gökler var olduğu müddetçe onun, temiz ve pak ailesinin, seçilmiş ashabının ve kıyamete kadar ona tabi olanların üzerine olsun.
[2642] Ben ilmin şehriyim; Ali de onun kapısıdır. Taberânî, **el-Mucemu'l-Kebîr**, Cilt: 11, s. 65.

Ben ʿabd-i faḳīre ʿarżа-dāşt-ı tuḥfe-i kelime-i şehādet it ki ben

مر ترا دیدم سرافراز زمن [4031-2]

(7) seni ser-efrāz-ı zamān ve neḳāve-i dūdmān-ı Hāşimiyān ve çerāġ-efrāz-ı nūr-ı īmān ve nūr-fīrūz-ı ʿayn-ı cān müşāhede **(8)** itdüm ki fevāyiḥ-i reşeḥāt-ı seḥāb-ı hidāyet-i nüzhet-baḫş-ı riyāż-ı cihān ve revāyiḥ-i ḳaṭarāt-ı emṭār-ı kerāmet-i ṭarāvet-fezā-yı **(9)** gülşen-i cinān olan ʿanber-şemīm zebānuñ, dimāġ-ı cānı muʿattar ve fürūġ-ı lemeʿāt-ı kelimātuñ sāḥa-i pehnā-yı cenānı münevver ḳıldı **(10)** deyüp ol mesned-ārā-yı eyvān-ı işṭifānuñ ḥużūruñda

قرب پنچه کس ز خویش قوم او [4032-1]

anuñ ḳavm ü aḳrabāsından **(11)** elli nefere ḳarīb merd-i hidāyet naṣīb

عاشقانه سوی دین کردند رو [4032-2]

ʿāşıḳāne-i cānib-i dīn ve ṣādıḳāne-i **(12)** ṭarīḳ-i hüdā-yı mübīne teveccüh idüp mecmaʿ-ı müʾminīne mülḥaḳ oldılar.

Naẓm:

شاهی که زمانه تابع دولت اوست

آفاق گرفته سربسر حشمت اوست **(13)**

براوج سپهر نور ماه و خورشید

از قبّه چرخ آسمان رفعت اوست[2643]

(14) Āh ey ṭālib-i derd-i ilāh!

او بتیغ حلم چندین حلق را [4033-1]

[2643] O öyle bir şâhtır ki zamane onun devletine tâbîdir. Bütün ufuk baştan başa onun haşmetiyle doludur. Gökyüzünün en yükseğinde güneş ve ayın nuru onun gökler kadar yüze olan kubbesindendir.

Ol şeh-süvār-ı miżmār-ı şecāʿat u kerāmet, tīġ-i ḥilm ü şefḳat ile **(15)** bu ḳadar ḫalḳuñ

وا خرید از تیغ چندین خاق را [4033-2]

ḥalḳını tīġ-i ḳahr-ı ḫālıḳdan girü alup ve gerden-i vücūdlarını **(16)** ṭuʿme-i şimşīr-i baṭş-ı ilāhī olmaḳdan ḫalāṣ eyleyüp nār-ı ḍalāletden nūr-ı hidāyete iḫrāc buyurdı. Ḥaḳḳā ki

تیغ حلم (17) از تیغ آهن تیزتر [4034-1]

tīġ-i ḥilm, tīġ-i āhenden tīz-ter

بل ز صد لشکر ظفر انگیز تر [4034-2]

belki ṣad hezār ü hezār leşker-i **(18)** bī-şümārdan ẓafer-engīz-terdür.

كما قيل فاحلم عمّن سفه عليك واصفح عمّن اساء اليك يسلم لك اصدقاؤك ويستحيى منك اعداؤك [2644]

(19) Āh ey güşāde-çeşm! Nesīm-i ṣubḥ-ı cemāl taṭvīl-i maḳāl-i ehl-i ḥālden hem-dem-i üns-i viṣāl olan nūr-ı şemʿ-i muḥabbet-i iştiʿāle kelāl gelmeye ki [ʿAynülḳuḍāt Hemedānī][2645] **(20)** cemʿi dīne şemʿ olan īmān-ı ṣādıḳīn ile ser-i zebāndan şehādet getüren muḳallide-i bī-yaḳīnleri birbirinden **(21)** temyīz ve tebyīn idüp muḥibb-i ṣādıḳlarından ʿİzzeddīn Aḥmed bin el-Ḥāmidüʾl-Müstevfāʾya irsāl itdügi mektūb-ı ḥaḳāyıḳ-ı **(22)** meşmūlünde envāʿ-ı fevāyid-i cezīle olmaġla teberrüken bu maḥalle derc olınup silk-i suṭūr-i şerḥ-i deḳāyıḳ-ı mevfūruñ ḫātimesine **(23)** peyveste [ḳılındı.][2646] Pes semʿ-i ḳabūl ile işġāʾ ḳıl ki ne buyurulmışdur. Ṣūret-i mektūb: Bismillāhirraḥmānirraḥīm

[2644] Sana sefahetle davranana karşı sabırlı ol. Sana kötülük yapanı affet. Böyle yaparsan arkadaşların seninle selamet bulur; düşmanların da senden çekinir.
[2645] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2646] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

برادرم را توفیق طلب ایزدی **(24)** میسّر باد ای دوست معلوم می باید که کرد که چون ایمان باصل راه خدا حاصل آمد اینجا ترامی باید که معنی سلوک بدانی **(25)** سلوکرا معنی آنست که حرکات و سکنات تو بفرمان پیری پخته شود اگر در همه حال متبّع پیر توانی بودن این **(26)** کمال سلوک بود و اگر در بعضی اتّباع میکنی و در بعضی نمیکنی پس ترا بقدر اتّباع سلوکست و ترا در اتّباع پیر **(27)** لا محاله در دل صفتی باعث بود که درآن صفت اختلاف نباشد وآن صفت طلب ایمان و شوق تو بود بسعادة اخروی

[485b]

(1) و چون صفت شوق در تو بکمال بود همگی ترا در اتّباع پیر دارد چون تمام نبود بقدر آن که باشد ترا اتّباعی بود و اگر **(2)** آن صفت را خود اصل نیست هیچ اتّباعی نتواند بود پش هر بار که آن صفت بکمالست اتّباعی بکمال باشد و چون آن صفت را **(3)** بین الدّرجته العلیا والدّرجه السّفلی درجات کثیره بود پس میدان که الایمان نیف و سبعون باباً ادنا ها آن بود که **(4)** ترا برادنی عمل دارد و اعلا ها آن بود که ترا براعلی عمل دارد و چون همگی تو در طلب معشوق آمد و بدو اشتغال و از اغیار **(5)** اعراض کلّی گیرد و جهّت وجهی گفته شدی و بدامتِ عرق طریقت رسیدی و از همه اباسی که عالمیان بدان **(6)** تلبّس کنند پاک شدی و بر تو جز عورت پوشی نماند درین مقام پس لااله الاّ الله در اینجا درست آید از تو زیرا که **(7)** دلرایک معشوق آوردی و تادل تو میان زروسیم و دیگر محبوبات دنیاویّه موزّع می بود اگر لا اله الا الله کویی کاذبی **(8)** چون منافقان که گویند (نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ [يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللّٰهُ][2647] يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ) وچون منافق را هیچ سودی **(9)** نیست که محمّد رسول الله فی ذاته راستست ترا نیز ازین چه سود که لا اله الا الله فی ذاته راستست اعلای درجات **(10)** ایمان آنست که همگی خودر ابد و دهی و روی دل بهمگی باز داری پس اگر زبان تو ترجمان صفات تو باشد جز **(11)** لا اله الا الله هیچ چیزی نبود و چون این صفت در تو هویدا شود ترا مؤمن خوانند و نماز تو اینجا درست و مقبول المولی **(12)** بود و چون تو شایسته او باشی اعمال توهمه شایسته حضرت او باشد اگر نماز کنی خدمت اوبود اگر زکات دهی **(13)** و یأخذ الصّدقات بود و اگر روزه داری الصّوم لی بود و اگر قصد مکّه کنی این بود که و حقّ علی المزور اکرام **(14)** جوانمرد دانه هر که بحج رود زایر اوست و نه هر که نماز کند و زکات دهد خدمت او کند و نه هر که روزه دارد داو رامی جوید راه خدا **(15)** یکیست لعمری صد هزار و هزار راهست ولکن آنهمه یکی بود نه بینی که دربادیه چون پانصد هزار مرد باشند همه رایک راهست **(16)** اگرچه مواضع اقدام ایشان مختلف بود و هر کسی قدم بر جایی نهد که دیگری نمی نهد ولیکن در راه یک این اختلاف نباشد **(17)** همچنین بخدای تعالی از یک طریق توان رسیدن بود پس دل از آنچه نباید پاک پاک باید کردن و جز ازین هیچ راهی نیست **(18)** و موسی و عیسی و مصطفی را علیهم السّلام درین هیچ خلاف نتوان بود اما خلاف درین کنند که دلرا از آنچه نشاید بچه طریق **(19)** پاک باید کردن روا بود پس راه خدا علی القطع

[2647] Ayetin bu kısmı metinde yazılmamıştır.

معلومست که یکیست و اگرچه سالکان را در سلوک خلاف افتاد همچنان **(20)** دان که مثلا از همهدان ببغداد راه یکیست و ازآن که بچندین هزار گونه بتوان رفت و از چندین راه بروند ولکن علی الجمله **(21)** راه بغدادست نه راه خراسان همچنین می دان که رآهِ شیاطین نه راه خدایست که راه خدایکیست اعنی نه راه ابلیس است **(22)** اکنون نه هر که جهودست راه موسی می رود و نه هر که ترساست رآه عیسی میرود البتّه که چنین است هر که آن راه سلوک **(23)** کند که موسی فرمود قولاً واحدًا بخدای رسد و هر که رآه عیسی کند چنانکه او فرمود هم بدان رسد که عیسی رسید و چون **(24)** نرسد ازآنست که سلوک آن راه نمی کند و نسخ را معنی اینست که از مذهی عادتی بماند پس آن عادت را نسخ می بود **(25)** نه اصل طریق و مذهب حقیق را اکنون بحشی باید تا هر احمقی غلطی نپندارد موسی و عیسی فرموده اندکه اگر کسی چیزی **(26)** گوید و شما دانید که آن صدقست قایل را تصدیق کنید و چون چیزی گوید و شمارا معلوم بود که آن در و غستِ **(27)** این قایل را تکذیب کنید و چون چیزی گوید که شمارا صدق و کذب آن معلوم نباشد درین متوقّف باشید

[486a]

(1) و هر که دعوت بَصدق کند بضرورت چنین گوید پس اگر کسی گوید که تصدیق چیزی های دروغ و تکذیب چیزی ها راست **(2)** باید کرد و یا گوید در چیزی نا دانسته تصدیق و تکذیب باید کرد این کس حطا میگوید و انبیا را علیهم السّلام خدای تعالی **(3)** بخلق براستی فرستاد پس چنین چیزی هاکی گویند ایشان که در چیزی های نا دانسته بصدق و کذب حکمی باید کرد پس اینجا **(4)** جهود و ترسا چون طالب باشند نه عادت پرست واجب لازم آید که در آنچه مصطفی علیه السّلام فرمود تصدیق کنند **(5)** اگر او را تکذیب کنند موسی و عیسی را هم تکذیب کنند و اگر متوقف باشند زیرا که تصدیق **(6)** و تکذیب بی علم نتوان کرد اگر جهود و ترسا گویند که علم ما حاصلست بصدق موسی و عیسی ما گویم که بچه طریق **(7)** اگر گویند بمعجزه گوییم هر سَه راه معجزه بود بطریق تواتر مگر که گوید من یکی شنیده ام ویکی را نشنیده ام او را **(8)** گویند پس تکذیب یکی بچه مستند کردی ای دوست چنانکه موسی و عیسی متواترست وجود محمّد هم متواترست **(9)** و چنانکه ظهور معجزات أزآن دو متواترست ازین نیز هم متواترست پس اگر معجزه دلیل صدق صاحب معجزه است **(10)** تکذیب محمّد را وجهی نماند و اگر گوید بطریق عناد و مکابره که وجود موسی و عیسی هست وجود محمّد نیست یا گوید **(11)** ظهور معجزه موسی متواترست ولکن ظهور معجزه محمّد نیست و شاید که بأضافت باکسی متواتر بود و با یکی نه **(12)** امّا من این سخن باکسانی نمیگویم که یکی را وجود متواتر باشد بنزدیک ایشان و دیگری را نبود مقصود من **(13)** کسانی اند که نام هر سه پیوسته می شنوند و ظهور معجزات از هر سه می شنوند پس اگر معجزه دلالت بَر صدق کند **(14)** هر سه تصدیق باید کرد و اگر بر صدق دلالت نکند پس در همه توقّف باید کرد و این را هیچ جواب نیست الّا که **(15)** بوجود یکی تصدیق کند و بوجود دیگری تکذیب یا بمعجزه کسی اعتراف آرد و بدان دیگری نه واین

انکار و عناد بود **(16)** از کسی که نام همه برابر می شنود امّا اگر فرض کنیم که یکی را در شهری تربیه کنند که نام موسی و معجزهٔ او شنود **(17)** و نام عیسی و معجزه أش نشنود این کس را لازم بود در یکی تصدیق کند چون بحدّ تواتر رسد و در آن دیگر **(18)** متوقّف باشد و این کس که چنین است با أوبحث نه بلکه بحث با کسی است که شب و روز احوال هر سه **(19)** می شنود و اگر گوید که صدق عیسی و موسی ازآن بدانستم که من حقّ و باطل را شناختم که چه بود و در سخن **(20)** ایشان حق می بینم پس دانم که هر یکی صادقند گویم پس اگر حق می شناسی در قول محمّد علیه السّلام نیز نظری **(21)** باید اوخود چه گفت و آنچه گفت حقّست یا باطل و علی الجمله تصدیق بی مُستندی نباشد و مستند **(22)** یا معجزه بود معجزه خود هر سه راهست پس تصدیق یکی و تکذیب یکی چه معنی دارد یا مُستند این بود که **(23)** گوید نظر کنم چون قول قایل صدق بود او را تصدیق کنم پس در اصول رآه خدا قولِ هر سَه یکیست **(24)** و همه صادقند در اصول پس اگر یکی کاذبست حاشاهمه کاذبند و اگر در آنچه خلاف کرده اند **(25)** کیست که بتواند دانست که در آنجا صدق و کذب از چه وجه تواند بود عباداتی را یکی مخصوص در جمعه **(26)** و دیگری در سَبت و دیگری در یوم احد اینجا اگر روی نماید که عبادت نیک است پس همه **(27)** صادقند و تخصیص یکی بصدق و دیگران بکذب نتوان کرد و اگر عبادت فی بعض الأوقات

[486b]

(1) نتوانیم دانست که بَد بود یا نیک پس در همه متوقّف باید بود و درین تفریعات که ایشان مختلفند **(2)** درآن هیچ حکمی نباید کرد و این الفاظ اگر کسی نشناسد مرا پندارد که تعصّب مذهبی کرده ام **(3)** تو باری دانی که من بجدل تعصّب حق نیز نکنم امّا این اعتقاد حق را منقاد باشم و این از اختیار من **(4)** بیرونست چون چیزی بطریق درست می دانم مضطر باشم درآن که چنان دانم و خلاف آنرا خطا دانم **(5)** و غلط شناسم و چون ندانم مضطر باشم در توقّف و نه تصدیق توانم گر دونه تکذیب امّا **(6)** اغلب خلق را مزاج فاسدست باشد که نادانسته چیزها را اعتقاد کنند چون عقل دریست بود **(7)** و حدّ صحیح و فاسد بشناسد چه کند در آنچه درست بیند تصدیق بکند و در آنچه خطا بیند **(8)** تکذیب بکند و در آنچه نداند توقّف کند این ضرورت بود در نهاد عقل سلیم که از عوارض **(9)** امراض سالم باشد و هما نا اینجا برادرم مرا اعتراض کند و گوید که اگر بموسی و عیسی و محمّد علیه السّلام **(10)** تصدیق افتاد ازین هر سه کدام اختیار کند و بیش ازآن که بداند که کدام فاضلترست **(11)** راه یکی رود هر کدام که باشد اگر راه برود تا معلومش کردد که کدام بمقصودت زودتر رساند **(12)** بدان ای برادر سلک الله بک سبیل الخیر که اگر موسی حاضراست طالب خود او را اتّباع کند **(13)** و اگر عیسی حاضرست و بخلاف موسی چرزی فرماید قول عیسی باید گرفت که حاضرست و چونکه محمّد **(14)** المصطفی علیه من صلوات الله الا و فی حاضراست و دَور دَورِ اوست و هر دورا اختلاف کند **(15)** فرمان او باید گرفت امّا سالک درین روزگار بُودَ که مثلا چون هر سه فرمان یافتند و رویشان **(16)** از چشم سَر پوشیده کردند اتّباع بفرمان پیری حاضری باید کرد و جز

حاضری زندگانی **(17)** نشاید کرد و چونکه زمام ختیار بدستِ پیری پخته دهد هر آنچه پیر گوید آنرا می باید کرد او را **(18)** با فضول چه کار که فاضلتر کدامست چون سلوک کند این همه حقایق خود او را ذرّه معلوم شود **(19)** و اینجا چنان که اگر حقیقت حالست بگویم در از گردد و اگر مختصر گویم جهانیانرا این حدیث **(20)** سیری نکند اگر روشن گویم کشف راز کردد علی الجمله سالک را اتّباع جز حضری زنده نتوان کرد که **(21)** رآه حق رفته بود و دانسته و ناسخ و منسوخ را شناسد البتّه اگر چنین نباشد پیری را نشاید **(22)** پس اگر بچنین پیری نرسی ترا بفرماید که پنجاه روز صایم باش چنان باید کرد پس اگر گویی که روزه **(23)** خود سی روزست چرا پنجاه روز فرمودی متّبع نیستی مناظری طالب که راه حق جوید **(24)** او را با مناظره چه کارای دوست دریغا چندین بار بنوشتم که بفرمان پیری حاضری باش و تو **(25)** قدر آن نمیدانی که بفرمان بودن چه خاصیّت دارد ای دوست عمل صالح سبب هدایت است که (وَاِنْ تُطِيعُوهُ **(26)** تَهْتَدُوا) امّا عادت نه طاعت بود پس چون بفرمان بود کار کند و چون بعادت بود آنرا ثمراتی نبود پس **(27)** می داند که چه فرقتست ای دوست عزیز که اگر جهودی و ترسایی نه بعادت محض افتاده بودی خود نسخ نکردنی

[487a]

(1) پس آن رآه همچنان بود که برو زگار موسی و عیسی علیهما السّلام و علی سایرالانبیا ولکن عادتِ دیگرست **(2)** و راه موسی و عیسی دیگر مصطفی علیه السّلام می فرماید که بعثتُ لرفض العادات ای دوست (كَمَثَلِ الْحِمَارِ **(3)** يَحْمِلُ اَسْفَارًا) توریت و انجیل بود که میخواندند ولکن نمیدانستند (حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا) جوانمرد **(4)** اتومی دانی که قرأن حپیست نه آنها که خودر اعالم می پندارند می دانند هیهات یا داود لا تسأل عنّی عالماً **(5)** اسکره حبّ الدنیا فیقطعك عن محبّتی اولٰئك قطاع الطّریق علی عبادی اشدّ النّاس عذاباً یوم القیمة عالم لا ینفعه الله **(6)** بعلمه اللهمّ لا تجعلنی منهم یا من لا یخفی علیه خافیة فی الأرض ولا فی السّماء ای دوست جهد کن بمال و جان که **(7)** تا بصاحب دلی زسی و کار تو تمام شود والسّلام[2648]

[2648] Kardeşime Allah'ı talep etmesi mümkün olsun! Ey dostum! Bilmen gerekir ki iman Allah'ın yoluna ulaşmakla ele geçer. Senin burada sülûkun manasını bilmen gerekir. Sülûk, senin hareket ve davranışlarını pîrin emrinde pişirmen manasına gelir. Eğer bütün hareketlerin pîre tâbî olursa bu kâmil bir sülûktür. Eğer bazen tâbî olur bazen de olmazsan tâbî olman nispetinde sülûk edersin. Senin pîre ittibâın neticesinde elbette kalbinde bir sıfat peydâ olur ve bu sıfatta ihtilâf olmaz. Bu sıfat senin uhrevî saâdete îmân talebin ve şevkindir. Şevk sıfatı sende tamam olursa bunlar, seni pîre ittibâ ettirir. Tamam olmaz ise de ittibâ oranı kadar olur. Eğer bu sıfattan bir asıl yoksa ittibâ da yoktur. Ne zaman bu sıfat kemâle ererse ittibâ da kemâle ermiş demektir. O sıfatın en yüksek ve en alçak dereceler arasında birçok derecesi vardır. Bil ki iman için yetmiş ve birkaç derece vardır. el alçağı seni alçak işlere zorlayandır ve en yücesi seni yüce işe zorlayandır. Ve senin bütünün mâşukun talebine geçtiğinde, yani onunla iştigal edip sevgilinin dışında kalanlardan yüz çevirdiğinde "yüzümü yüzüne çevirdim" dediğinde, tarîkatin özüne ulaştığında ve bütün âlemin giydiği elbiselerden arındığında senin üzerinde hiçbir elbise kalmadığında; o vakit sen "Lâ ilâhe illallah" makamına vâsıl olursun. Zira

artık gönlünü bir sevgiliye vermişsin. Eğer gönlün; altın, gümüş ve diğer nefse hoş gelen dünyevî şeylerde kalırsa ve aynı zamanda "Lâ ilâhe illallah" dersen yalan söylemiş olursun. Çünkü münâfıklar şöyle derler: "Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin" derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler." (Münâfikûn 63/1) Çünkü münâfıkların, Râsûlullah zâtı itibariyle doğru olmasında hiç kârı yoktur. Bunun gibi "Lâ ilâhe illallah" sözü de zâtı itibariyle doğru olduğu için senin bu sözü söylemen de senin için bir kâr değildir. İmanın en kemâl derecesi kendini bütün benliğine ona teslim etmendir. Gönlünün yüzünü bütünüyle açman gerekir. Eğer senin dilin senin sıfatlarının tercümanı olursa o vakit "Lâ ilâhe illallah"tan gayrı hiçbir şey kalmaz. Eğer bu sıfat da sende ortaya çıkarsa sen mümin ismini alırsın ve o zaman kıldığın namaz doğru namaz olur. Mevlâ'nın makbul bir kulu olursun. Ona lâyık olursun. Sen ona tamamen lâyık olduğun vakit kıldığın namaz ona hizmet olur. Eğer zekât verirsen "Ye'huzu sadakât"a mazhar olursun. Eğer oruç tutarsan "Benim için oruç tuttu" mazharı olursun. Eğer Mekke'ye gidersen bu onu ziyaret olur. Kim hacca giderse onun ziyaretçisidir. Her namaz kılan ve her zekât veren ona hizmet etmiş sayılmaz. Her oruç tutan kimse de Allah'ın yolunu arıyor değildir. Bir ömürde yüz binlerce yol vardır ama bu yolların hepsi bir değildir. Bu çölde beş yüz bin adam vardır. Bunların hepsinin yolları birdir. Her ne kadar bu kimselerin adımlarını atma tarzı bir değilse de bir adımını bir yere atar diğeri başka bir yere… Ama yol birdir. Yolda ihtilâf yoktur. Ayrıca Allah'a ulaşılabilecek bir yol vardır. Gönül pâk olmalıdır. Bunun dışında hiçbir yol yoktur. Musa, Îsâ ve Mustafâ aleyhisselâmın bunda hiç ihtilâfı yoktur. Sadece ihtilaf şuradadır: Gönlü nasıl bir tarzla temizlemek gerekir? Allah'ın yolunun bir olduğu bilinir. Her ne kadar sâliklerin sülûk tarzları farklı olsa da…Ayrıca bil ki mesela Hemedân'dan Bağdât'a yol birdir. Bu sebeple bin farklı şekilde oraya gidilebilir. Bu farklı gidenlerin hepsi Bağdat yoluna gitmektedir Horasan'a değil… Ayrıca bil ki Şeytanın yolu Allah'ın yolu gibi değildir. Allah'ın yolu birdir ama iblisin yolu böyle değildir. O zaman Yahudi olan herkes Musâ'nın yolunda gitmemektedir, Hristiyan olan herkes de Îsâ'nın yolunda gitmez. Kim Musâ'nın buyurduğu "Allah birdir" sözünü takip ederse o Musâ'nın yolundandır. Kimde geldiği nokta itibariyle Îsâ'nın makamına ermiştir o Îsâ'nın yolundadır. Kim eremiyorsa o bu yolda sülûk etmiş sayılmaz. Neshin manası şudur: Bir mezhepte önceden olan bir âdet sonra değişir. Mezhebin aslının veya hakikatinin değişmesi nesih değildir. Musâ ve Îsâ şöyle buyurdular: Bir kimse bir şey söylüyorsa biliniz ki o doğrudur. Söyleyiciyi tasdik ediniz. Size daha evvelden malumunuz olan bir şeyi söylüyorsa o yalandır. Bu söyleyiciyi siz de yalanlayınız. Eğer söylediğinin doğruluğu veya yanlışlığına emin değilseniz orada tevakkuf ediniz. Eğer bir kimse derse ki yalan şeyleri doğruya çevirin veya derse ki bilinmeyenleri de tasdik edin. Bu kimseyi yalanlamayınız. Allah, nebîleri doğruluk üzere göndermiştir. Bu sebeple onların söyledikleri doğru ve yalanı ortaya koyan ayrıca bilinmeyen hususları da kabul gerekir. Bu bakımdan Hristiyan ve Yahudilerin de burada adet-perest olmayıp Mustafa aleyhisselâm'ı tasdik etmeleri gerekirdi. Çünkü bu yönüyle onu yalanlamak Musâ ve Îsâ'yı yalanlamakla aynıdır. Bu konuda tevakkuf etmek de üç peygamber hakkında tevakkuf etmekle aynıdır. Çünkü tasdik ve tekzîb ilimsiz yapılamaz. Eğer Hristiyan ve Yahudiler biz ilim sahibiyiz derlerse, Îsâ ve Mûsâ'nın doğruluğu hakkına biz deriz ki: Hangi yol ile? Eğer derlerse ki: Mûcize ile. Biz deriz ki: Üçünün de mucizesi vardı. Birisi derse ki: Ben birisini işittim ama diğerini işitmedim. Ona derler ki: Diğerini neye dayanarak tekzîb ediyorsun. Ey Dost! Öyle ki Mûsâ ve Îsâ'nın varlığı mütevâtirdir. Yine onlardan sâdır olan mûcizeler de mütevâtirdir. Eğer mûcize, mucizeyi gösteren kişinin doğruluna delâlet ederse Muhammed'i yalanlamak için hiçbir geçerli gerekçe kalmaz. Eğer inat ve kibirden dolayı şöyle derlerse: Mûsâ ve Îsâ'nın varlığı kesindir ama Muhammed'in varlığı şüphelidir. Veya İsâ ve Musâ'nın mûcizeleri bellidir ama Muhammed'in mûcizeleri şüphelidir. Ben bu sözleri, onların yakınında olup varlığı mütevâtir olan ve olmayan kimseler için söylemiyorum. Benim bu sözleri söylemekten murâdım her üç peygamberi de bir gören kimselerdir. Her üçünün mucizesini de işitmiş olanlardır. Eğer mûcize doğruluğa şahitlik ederse her üçünü de tasdik etmek gerekir. Eğer böyle bir delilliği yoksa üç nebî üzerinde de tevakkuf etmek gerekir. Bunun bir açıklaması yoktur. Ancak birinin varlığını tasdik diğerinin varlığını tekzîb veya birini mucizesini kabul diğerini reddetmek inkâr ve inattan ibarettir. Ama farz edelim herhangi bir şehirde yetişmiş bir kimse sadece Musâ'nın adını ve mûcizelerini duydu ve onları tasdik etti ama Îsâ'nın adını işitmedi. Bu kimsenin işittiği kişiyi tasdik etmesi gerekir. Bunun hali gece ve gündüz her üç peygamberi de işitmiş kimsenin haline benzemez. Derse ki: Ben Îsâ ve Mûsâ'nın doğruluğunu birini görüp bildim. Hak ve bâtılı tanıdım. Onların sözünü de doğru gördüm. Bunları gördüysen Muhammed'in sözünü de tedkîk etmen gerekir. Bu şekilde, tasdikin dayanaksız olmaz ya bir temele ya da bir mucizeye dayanır. Bu üç peygamberin de mucizesi vardır. Bu sebeple

[Maṭlab: Mühim]

Āh ey müstemiʿ-i ḳābil! Ḥaḳḳā ki Ḥaḳ sünḥānehu ve Teʿālā ʿabd-i müʾmini **(8)** o maḳūle ʿilm-i lā-yenfaʿdan ḥıfẓ eyleye ki āḫiretine ve taṣfiye-i bāṭına nefʿi olmayup ancaḳ fāʾidesi dünyāda ʿālimdür deyü itdükleri **(9)** raġbet ve selāṭīnden gördügi riʿāyet ve ṣervet ü şöhreti ola. Benüm ḫod ümerāya meyl ve raġbet ve keṣret-i māl u manṣıbla **(10)** ṣervet ve ḫalḳ ile çendān ülfetüm yoḳdur. Pes, ʿilm-i ẓāhirüñ baña menfaʿati yoḳ mıdur dir iseñ egerçi aʿmāl-i ẓāhirenüñ şurūṭ **(11)** ve erkānın ve ṭalāḳ u nikāḥ ve muʿāmelātuñ aḥkāmın

---

birini doğrulayıp birini yalanlamanın ne manası vardır? Veya buna dayanarak der ki: Sözü söyleyen doğru mu diye bakıyorum ve onu tasdik ediyorum. Allah'ın yolunda bu üç peygamberin de sözleri birdir. Usulde de hepsi doğrudur. Zaten hâşâ eğer onların birisi yalancıysa hepsi yalancıdır. Eğer birisi diğerine hilâf ettiyse kim oradaki doğru ve yalanı bilebilir? Bu neyden ve nasıl bilinebilir? Bunların ibadetlerinin, birisi Cuma, birisi Cumartesi birisi de Pazartesi günüydü. Bir kimse ibadetin iyi bir şey olduğunu biliyorsa bunların hepsinin doğru sözlü olduğunu da bilir. Bazı zamanlarda yapılan ibâdetin iyi mi kötü mü olduğu bilinmiyorsa o zaman bu üçünde de tevakkuf edilebilir. Bu peygamberlerin ihtilâfa düştüğü yer usul değil bu nevî furûatlardır. Ben mezhebî bir taassup gütmüyorum sen de biliyorsun ki taassupla cedel yapmıyorum. Hak olan itikâda inanıyorum. Bu benim ihtiyârımın dışındadır. Doğru bildiğim yolda ısrar ediyorum. Hata gördüğümü ise batıl olarak tanıyorum. Ama halkın çoğunun mizâcı bozuktur. Bilmedikleri şeylere inanırlar. Akıl düzgün olduğu vakit, doğruyu yanlıştan ayırır. Akıl, doğru gördüğünü tasdik eder, hata gördüğünü tekzîb eder, hakkında bir şey bilmediği hususta da tevakkuf eder. Selîm bir aklın temeli, avârız hastalığından kurtulmuş olmasıdır. Burada kardeşim bana itiraz ediyor ve diyor ki: Îsâ, Mûsâ ve Muhammed aleyhisselamı tasdik eden ve üçünü de tercih eden bir kişi, hangisinin daha fazîletli olduğunu nasıl bilecek? Hangisini maksuda daha çabuk ulaştıracağını nasıl bilecek? Bil ki ey kardeş! "Selekallahu bike sebîlü'l-hayr" "Allah seni hayır yoluna iletsin" Eğer Mûsâ varsa onun talibi Mûsâ'nın yoluna tâbî olacak, eğer Îsâ varsa ve Mûsâ'nın hilâfına şeyler söylüyorsa Îsâ'nın sözüne tâbî olmak gerekir. Çünkü hâzır olan odur. Eğer Muhammed Mustafâ varsa, diğer ikisi ihtilafta da olsa Muhammed Mustafâ'nın sözünü kabul etmen gerekir. Ama her üçünün de hükmünün yürüdüğü ancak onların hâzır bulunmadığı zamanda olan sâlikin, hâzır olan pîrînin emrine tabi olması gerekir. Ve hâzır olandan başka da yaşanmaz. İhtiyar ve yetkiyi olgun bir pîrin eline verdiğinde pîrinin emrini tutmalıdır. Pîr, ona en fâziletli nedir söyleyecektir, dolayısıyla sâlikin başka şeylerle işi ne? O, sülûk ettikçe bütün hakîkat zerre zerre ona malum olur. Eğer hakîkat hâl ise ve ben anlatmaya kalkarsam söz uzar, kısa kessem de dünya ehli bu sözden anlamaz. Eğer açık söylersem bu, sırrı ifşa etmek olur. Sâlik, Hak yoluna girmek için ber-hayat olan ve hâzır olandan başkasına tâbî olamaz. Nâsih ve mensûhu tanıyandan başkasına… Eğer böyle bir pîre ulaşırsan ve o sana derse ki: Elli gün oruç tut! Onun dediğini yapmak gerekir. Eğer sen dersen ki: Oruç otuz gündür. Niye elli gün emrediyorsunuz? Bu tabiiyet değildir. Hak yolunu arayan bir tâlibin münâzara ile ne işi vardır ey dost? Yazık ki çok defa hâzır olan pîrin fermanına uy! desem de sen onun kıymetini bilemedin. Onun fermânına uymanın nasıl bir hususiyeti olduğunu bilemedin. Ey dost! Salih amel hidâyetin sebebidir. "Ona tâbî olun ve hidâyete erin" Ama âdet (alışkanlık), ibâdet değildir. Fermân ve emir ile olan işe yarar ama şdet kabilinden olandan sonuç alınmaz. Dolayısıyla aradaki farkı bil ey azîz dost! Eğer Yahûdilik ve Hristiyanlık âdete düşmeseler mensuh olunmazlardı. Mustafâ aleyhisselâm şöyle buyurdu: "Beastü lirafzi'l-ibâdât" Ey dost! "Onlar kitap yüklü eşekler gibidirler" Tevrat ve İncîl'i okurlar ama bilmezler. "Tevrat öğretildiği halde gereğini yapmayanlar" Ey genç adam! Sen bilir ki Ku'rân nedir ancak kendilerini âlim sananlar dahi bilmezler. Ey dost! Canınla ve malınla bir gönül sahibine erişesin ve işin tamam olsun diye çabala. Vesselam. Aynülkudât Hemedânî, **Nâmehâ-yı Aynülkudât Hemedânî**, tsh. Ali Nakî Münzevî, Afîf Useyrân, Tahran, İntişarat-ı Esatir, 1377, Cilt: 3, s. 389-396.

bilüp cevāriḥ ve ḳuvāyı yecūz mertebesinde aʿmāl ve defʿ-i eşkāl idersün. **(12)** Ammā mādām ki taṣfiye-i ḳalb ve tezkiye-i nefse müteʿalliḳ olan ʿilm-i bāṭını daḫı bilmek içün bir pīr-i ṭarīḳata varup tecliye-i **(13)** rūḥ itmedüḳçe kemāliyle saʿādet-i uḫreviyyeden maḫrūmsun. Ve selef-i ṣāliḥīnden olan fuḳahā-i dīni nefsüñe ḳıyās ile gümāna **(14)** düşmeyesün ki anlar ʿilm-i bāṭından bī-behre olalar ve senüñ gibi müflis-i āḫiret ḳalalar. Belki anlar ẓāhir ile bāṭını cemʿden **(15)** soñra ʿibādullāha şefḳaten intiẓām-ı dünyā ve dīn içün uṣūlden niçe fürūʿ istiḫrāc idüp rükn-i dīn olmışlardur. **(16)** Ammā mücerred-i ẓāhire ḳanāʿat idüp nefsine buḫl ve şuḥḥ ile dūn-himmet olan bī-ġayretler rāh-ı dil ve ʿilm-i bāṭında ʿavām-ı **(17)** sīret olmışlar. Ve külliyet ile maḳdūrlarını naẓm-ı dünyāya ṣarf ve ancaḳ ol bābda diḳḳat idüp nefislerin unutmışlardur. **(18)** Şu maʿnāya ki maḳṣūdları faḳat ḥıfẓ-ı dimā ve emvāl ü furūcdan ġayrı degüldür. Fi'l-ḥaḳīḳa eşyā-i mezbūrenüñ ḥıfẓı **(19)** rābıṭa-i niẓām-ı dünyādur. Ammā niẓām-ı dünyā daḫı ḥıfẓ-ı dīn içün dīn daḫı ʿibādullāhı ṣıfāt-ı nefsāniyyeden taḫrīc **(20)** ve evcāt-ı rūḥāniyyeye taʿrīc içündür ki ẓāhir ile bāṭınuñ ictimāʿından vücūda gelür.

Maʿa-hāẕā eʾimme-i müctehidīnden **(21)** birisi ʿilm-i ẓāhire ḥaṣr ve ʿilm-i bāṭından zecr itmemiş iken sen dünyāya müteʿalliḳ olan ʿilme ḳanāʿat ve maḳṣūd-ı aṣlīden **(22)** iʿrāż ile ġavāyete düşmek cānuña lāyıḳ mıdur? Ḥāl ān ki mesāʾil-i fıḳhiyyeden baʿżında ḫalḳuñ baʿżı müstaġnīdür. Ammā mesāʾil-i **(23)** taḥsīn-i aḫlāḳdan hīç ferd müstaġnī degüldür. Meşelā(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ)[2649] āyet-i kerīmesinde fuḳahā-i dīn bir mücelled (24) tefārīʿ ve mesāʾil yazup egerçi mütezevvic olanlar mesāʾil-i mezbūrenüñ ʿilmine muḥtāclardur velākin mücerred olup hergiz tezevvüc **(25)** murād itmeyenler kendü ḥaḳlarında mesāʾil-i ṭalāḳdan müstaġnīlerdür.

[2649] Bakara 2/228: "**Boşanmış kadınlar** kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) **beklerler**. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Fe-ammā[2650] (وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ)**(26)** ḳavl-i kerīminde olan ḥükme ṭālib-i felāḥ olan cemīʿ-i nufūs dāḫildür. Müʾmin ḫod lā-cerem ṭālib-i felāḥdur. Felāḥ ise izāle-i şuḥḥa **(27)** mevḳūf olıcaḳ ber-feḥvā-yı (وَلَا تُلْقُوا[2651] بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ) her bir nefse kendüyi tehlike-i şuḥḥa ilḳādan ictināb lāzımdur. **[487b] (1)** Şuḥḥdan ise nefsi ḥıfẓ ve viḳāye anuñla olur ki şuḥḥun ḥaddi ve ḥaḳīḳati ve ʿalāmāt-ı vücūdı ve emārāt-ı zevāli ve izālesinüñ **(2)** esbāb ve keyfiyyeti bilinüp ve baʿdeʾl-izāle ol ṣıfat-ı reddiyeye tekrār ẓuhūr mümkün mīdür. Ve ẓuhūr itdügi taḳdīrce sebeb-i zuhūrı ne şeydür. **(3)** Ve nefsi ol sebebden ḥıfẓa ne cihetden nāʾil olacaġın maʿlūm idine. Pes, bu maḳūle ʿālim-i ʿāmil ve sālik-i kāmilden ṭālib-i ḳābil **(4)** suʾāl eylese bu bābda niçe mücelled mesāʾil yazmaḳ ḳābildür. Ammā meṣelā bir edīb-i erīb lafẓ-ı ṭalaḳı bilüp fuḳahā gibi aḥkām-ı ṭalāḳı bilmekde rācil **(5)** olduġı gibi fıḳh-ı ẓāhire ḳanāʿat iden müstaḫrec mesāʾil daḫı ism-i şuḥḥu bilüp aḥkāmından ġāfildür. Meṣelā ʿāmī-i cāhil egerçi talāḳ **(6)** ne şeyʾ olduġın bilür velākin (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ)[2652] āyet-i kerīmesinde taṣarruf ile niçe mesāʾil istiḫrāc iden faḳīh-i fāżıl gibi **(7)** taṣarrufdan ʿāṭıldur. Hemçünān fuḳahā-yı ẓāhire daḫı egerçi kim şuḥḥ buḫl maʿnāsına olduġın bilür.

Fe-ammā erbāb-ı keşf ü yaḳīn gibi **(8)** (وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهٖ)[2653] kerīmesinde taṣarruf ve iḫrāc-ı mesāʾil mertebesine bāliġ ve vāṣıl olmamışdur. Ammā vech-i meşrūḥ üzre **(9)** olan mertebe-i seniyyeye nāʾil olursa aña faḳīh-i nā-bāliġ

[2650] Haşr 59/9: "Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. **Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir**."

[2651] Bakara 2/195: "(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. **Kendi kendinizi tehlikeye atmayın**. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."

[2652] Bakara 2/228: "**Boşanmış kadınlar** kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) **beklerler**. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

[2653] Haşr 59/9: "Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. **Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa**, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

dinilmeyüp belki ẓāhir ile bāṭın cemʿine vāṣıl olan merd-i kāmillerden **(10)** olur. Ve mādām ki nesḳ-i mezbūr üzre ʿārif-i kāmil ve ṭarīḳ-i Ḥaḳ'da maḳṣūd-ı aṣlīye vāṣıl olmaya. Mühlik ve müncī ne idügün **(11)** bilmez. Cāhile ise iḳtidā ṣaḥīḥ olmayup pīr-i ṭarīḳat olmaġa lāyıḳ olmaz.

Mevlānā:

هر کس که غافل آمد ازین روزن ضمیر

گر فاضل زمانه بود کاو کود نیست[2654] **(12)**

maʿẕūr ola ki göñül ḥālinden bī-ḫaber olan maḳṣūddan dūr olur. Ammā çünki **(13)** mürīdüñ her ʿameli fermān-ı pīr ile ola egerçi mertebe-i evvelde riyā āmīḫte daḫı olursa ʿāḳıbeti iḫlāṣ peyveste olur. Ammā **(14)** bir ʿamel ki min ḥayṯü'l-ʿāde ola. Pindārdan ġayrı bir eṯer ẓāhir olmaz.

[Kemā ḳāle ʿaleyhisselām:

كَمْ مِنْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلَّا التّعب الّا التّعب والنّصب[2655]][2656]

Āh ey refīḳ-i hem-dem ve ṣadīḳ-i maḥrem! Ber-mıṣdāḳ-ı **(15)**

ربَّ تالٍ للقرآن والقرآنُ يلعنُهُ[2657]

ḳatı çoḳ ṭāʿat vardur ki maʿṣiyet iden yegdür. Ve maʿṣiyetleri ṭāʿat olan **(16)** ol erbāb-ı saʿādetdür ki (يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ)[2658] kerīmesi ile anlaruñ şānı midḥat olınmışdur. Buña ḫod vech-i kerāmet-i **(17)** şāh-ı velāyete āb-endāz-ı dehān olan pehlivān-ı ẕü-hidāyetüñ ḥikāyeti şehādet ider. Āh ey maḥrem-i ḥarem-serāy-ı cemāl **(18)** ḥarīm-i üns-i celāl olan ḥavme-i ʿışḳa gel ki

---

[2654] Kim ki insanın zamirinden gafil ise dönemin en faziletlisi bile olsa ahmak bir inektir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, s. 204.

[2655] Nitekim Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Harekete geçen niceleri vardır ki, harekete geçmeleri onlara sadece yorgunluk ve rahatsızlık olarak döner." Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 15, s. 468.

[2656] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2657] Kur'an okuyan niceleri vardır ki, Kur'an onlara lanet eder.

[2658] Furkān 25/70: "Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. **Allah** işte **onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.** Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

انّ الله تعالى ليحبّ العبد حتّى يبلغ من محبّته ان يقول له أفعل ما شئت فقد غفرت لك [2659]

(19) ḫiṭābıyla mükerrem olan ʿuşşāḳ-ı ilāhīnüñ iḫtişāṣların göresün.

ومن اين للوجه المليح ذنوب[2660]

Āh kim ser-rişte-i maḳsūdı **(20)** yitürdüñ ve ḳumār-ı ʿışḳa ʿaḳlı ütürdüḳ.

Şiʿr:

ما شراب عشق از جام ازل كرديم نوش

تا ابد هرگز نخواهيم آمد از مستى بهوش

كى تواند يافتن در هيش يارخويش بار**(21)**

هر كه بار هر دو عالم را نيندازد ز دوش[2661]

Āh kim ʿāşıḳuñ ḥāli her ānda ḥarem-serā-yı ʿışḳ **(22)** ve muḥabbetden dūr olmamaḳ ve ḫālişan niyyet-i ṣādıḳası müşāhede-i cemāl-i vaḥdetden mehcūr olmamaḳdur. Ḥaḳḳā ki bu vech üzre olan **(23)** niyyet ʿāşıḳı ḫayrāt-ı bī-ġāyāta nāʾil ider. Zīrā aʿmāl-i cevāriḥ ve ṣevāb-ı maḥdūddur. Ammā niyyete ḥadd ü ḥaṣr yoḳdur. Anuñ-çün [2662] نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ **(24)** خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ buyurulup ve bu maʿnāyı teʾyīd içün [2663]إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ ولكن يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ ونيّاتكم **(25)** vārid olmışdur. ʿAmel-i ḫod ber-mısdāḳ-ı [2664]انّما الأعمال بالنّيات ṣıdḳ-ı niyyet ile ḳabūl olur. Felihāẕā [2665] يحشر النّاس على نيّاتهم **(26)** buyurulmışdur. Pes, derūnuñda olan

[2659] Allah Teala'nın kuluna olan sevgisi öyle bir dereceye ulaşır ki, ona, "Ne dilersen yap, seni mağfiret ettim" der.
[2660] Güzel yüzün günahı neredendir?
[2661] Biz aşk şarabını ezel kadehinden içmişiz, ebediyete değin sarhoşluğumuzdan ayılmak istemeyiz. İki âlemin yükünü omzundan atmayan bir kimse nasıl sevgilinin huzuruna çıkmaya izin bulabilir? Muhammed Şîrîn-i Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî,** s. 231.
[2662] Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır. Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, Cilt: 6, s. 185; Ali el-Müttaki, **Kenzü'l-Ummâl**, Cilt: 3, s. 419.
[2663] Allah sizin görüntülerinize ve amellerinize bakmaz; kalplerinize ve niyetlerinize bakar. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt: 13, s. 227; Müslim, "Birr" 34.
[2664] Ameller ancak niyetlere göre değer kazanır. Buhârî, "Bedü'l-Vahiy", (1;1), I, 7; Müslim,"İmaret", (45;1907).
[2665] İnsanlar niyetlerine göre hasredileceklerdir.

niyyet ve dest-i iḫtiyāruñda olan irādetüñde muḥabbet-i Ḥaḳ ġālib ise lā-cerem

(يُرِيدُونَ وَجْهَهُ)[2666]

(27) kerīmesi vaṣf-ı şānları olan ʿāşıḳlar ile ḥaşr olursun ki يتجلى ربنا عناحكا [2667] anlaruñ şevābıdur. **[488a] (1)** Ve eger derūnuñda irādet-i cennet ġālibe ise ber-feḥvā-yı kerīme-i

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ [الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِى حَرْثِهٖ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِى]الْاٰخِرَةِ[2668] [2669])

zümre-i ṣüleḥā ile maḥşūr olup **(2)**

(اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا)[2670]

vefḳ-i kerīmi üzre murādāt-ı nefs-i muṭmaʾinne olan meşūbāt-ı **(3)** cezīleye nāʾil olursun. Ve eger hümā-yı hümāyūn bāl-i himmetüñ hevā-gīr-i evc-i ʿilliyyīn olmazsa ber mübteġā-yı (خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ (4) عَنْهَا حِوَلًا)[2671] behişt-i enfüs ve cennet-i ṣıfātda sermedī ṣafā olursun. Ammā bāl-i himmet-i bülend-pervāz ve cenāḥ niyyet ḫurşīd- **(5)** bāzuñ şikār-bāzī-i cemāl-i nāza niyāz-bāz idüp mihmān-serā-yı vech-i ẕü'l-celālde ser-efrāz olmaġla iʿtilā ve irtiḳā idersüñ. **(6)** Behişt-i ṣıfātdan daḫı pervāz idüp

[2666] Kehf 18/28: Sabah akşam Rablerine, **O'nun rızasını dileyerek** dua edenlerle birlikte sabret. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.
[2667] Rabbimiz gülerek tecelli eder.
[2668] Yazmada ayetin bazı kelimeleri sehven başka ayetlerden alınarak yazılmış ve parantez içindeki kısım yazılmamıştır.
[2669] Şûrâ 42/20: "Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur."
[2670] Kehf 18/107: "Şüphesiz, inanıp yararlı işler yapanlara gelince, onlar için içlerinde ebedî kalacakları Firdevs cennetleri bir konaktır. Oradan ayrılmak istemezler."
[2671] Kehf 18/108: "Şüphesiz, inanıp yararlı işler yapanlara gelince, onlar için **içlerinde ebedî kalacakları** Firdevs cennetleri bir konaktır. **Oradan ayrılmak istemezler**."

(وَاَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِى الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءً **(7)** غَيْرَ مَجْذُوذٍ [2672](

kerīmesi beşāretiyle refref-süvār-ı ceẕebāt-ı lā-mekān-peymā olup bī-men ve mā ḫalvet-nişīn-i vuṣlat-ı bī-intihā olursun. **(8)** Ammā ḥayfā ve dirīġā civān merdā ki eger derūn-ı pür-sivāda ne irādet-i Mevlā ve ne irādet-i behişt-i ʿalā olursa (وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ **(9)** (كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ[2673] fırḳasına mülḥaḳ olup derdā ve ḥasretā ki (وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ **(10)** اِنَّهُمْ كَانُوا فِى شَكٍّ مُرِيبٍ[2674] ve ʿıyd-ı mehībinüñ mażmūn-ı ġarībi cezā ve lāyıkuñ olur.

Eyvāh u dirīġ! Ey mübtelā-yı ġaflet-i füzūn! **(11)** Eger (وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ)[2675] zümresinden olayduñ (اِنَّهُمْ كَانُوا فِى شَكٍّ مُرِيبٍ)[2676] ʿitāb-ı ciger-ḫūniyle muʿāḳıb ve maġbūn olmazduñ. **(12)** Ve eger devlet-nümūn (حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ)[2677] dāmen-i vuṣlat meşḥūnı el vireydi dünyāda ve āḫiretde sükūna ḳarāruñ ḳalmazdı. **(13)** Pes, her an kendüñe gelüp tetebbuʿ-ı perīşān aḥvālüñ ḳıl ki ḳanḳı zümreden olduġıñ bilesün. (حَسِيبًا **(14)** (اِقْرَاْ كِتَابَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ[2678] Āh kim Ḳurʾān-ı Kerīm bir nūr-ı mübīn ve ḥabl-ı metīndür ki

(فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا)[2679]

feḥvā-yı ġarrāsı üzre **(15)** anuñ ʿurve-i vüsḳāsını istimsāk eyleyen çeng-i iṭāʿatden güseste ve cüdā olmayup dest-i peyvesteyi ceberūt-ı aʿlāya **(16)** vaṣl ider. İmdi ey dil-i bā-fıṭnat sende daḫı dest-i ḳābiliyyet var ise taḥrīk-i bāzū-

[2672] Hûd 11/108: "Mutlu olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedî kalmak üzere cennettedirler. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Bu, onlara ardı kesilmez bir lütuf olarak verilmiştir."
[2673] Kıyâmet 40/20-21: "Hayır! Siz dünyayı seviyorsunuz ve ahireti bırakıyorsunuz."
[2674] Sebe' 34/54: "Tıpkı daha önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzuladıkları arasına bir engel konmuştur. Çünkü onlar derin bir şüphe içindeydiler."
[2675] Bakara 2/4: "Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. **Ahirete de kesin olarak inanırlar.**"
[2676] Sebe' 34/54: "Tıpkı daha önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzuladıkları arasına bir engel konmuştur. Çünkü **onlar derin bir şüphe içindeydiler**."
[2677] Fussilet 41/53: "Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o **Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun**. Rabbinin, her şeye şâhit olması yetmez mi?"
[2678] İsrâ 17/14: "Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter" denilecektir."
[2679] Bakara 2/256: "Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, **kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır**. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

yı iṭāʿat idüp ber-feḥvā-yı **(17)** (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا)[2680] ḥabl-i metīn-i Furḳān′a teşebbüṣ ḳıl ki ber-müceb-i (وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)[2681] **(18)** ṭarīḳ-i müstaḳīm-i tevḥīde mühtedī olasun. Elḥāṣıl sālik-i nīk-baḫt oldur ki ol pehlivān-ı ḫayr ʿāḳıbet dāmen-i şāh-ı velāyete yapuşup **(19)** ehl-i saʿādetden olduġı gibi sen daḫı bir ʿaliyy-i zamān ve veliyy-i devrānuñ dest-i terbiyesine peyveste olup īmān-ı resmīden **(20)** īmān-ı ḥaḳīḳi ve ʿayn-ı menziline vuṣūl içün [pīrüñ][2682] pey-revi olup işrīne iḳtifā eyleye. Ve hālik-i bed-baḫt oldur ki müdbirler ile **(21)** yoldan ḳalup devletden mehcūr ola.

Naẓm:

Nīdeyin ḥālüñden āgāh olmaduñ

Nefse uyduñ ʿışḳa hem-rāh olmaduñ

(22) Derd hāṣıl eyle isterseñ devā

Derd ile olur ḳamu ḥācet revā

Āh kim derd ü firāḳ-ı iştiyāḳa iştiyāḳ daḫı **(23)** ʿışḳa göre olur. Ve ʿışḳ ziyāde olduḳça iştiyāḳ daḫı efzūn-ter olur. İştiyāḳ ḫod maʿşūḳuñ firāḳında ve üns ve rāḥat **(24)** vuṣlatındadur. Ārī leẕẕet-i [üns][2683] viṣālde ve renc-i iştiyāḳ firākdadur. Ammā cūşiş-i deryā-yı ʿışḳ bir özge derde müstaġraḳdur ki **(25)** hīç bir vechle telātum-ı emvācına sükūn ve rāḥat gelmez. Āh kim ey dil-i müştāḳ! Velev ḳadran yesīran ḥubb-ı Ḫudā′dan ḥiṣṣe-dār olursuñ. **(26)** Renc-i maḥbūbāt-ı dünyeviyye kem-ter olur. Zīrā ḥubb-ı Ḫudā bir deryā-yı bī-müntehādur ki gitdükce mevci ziyāde olup ḥubb-ı dünyāyı fenāya virür. **(27)**

[2680] Âl-i İmrân 3/103: "**Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın**. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz."

[2681] Âl-i İmrân 3/101: "Size Allah'ın âyetleri okunup dururken ve Allah'ın Resûlü de aranızda iken dönüp nasıl inkâr edersiniz? **Kim Allah'a sımsıkı bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir**."

[2682] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

[2683] Bu kısım sah kaydıyla satırın altına yazılmıştır.

Ḥattā cümlesi maḥḳ olup göñül baḥr-i muḥabbet-i Ḥaḳ olur. Ve göñül her ne ḳadar ṣāf olursa şevāʾib-i mevāniʿden pāk ve ʿārif-i Ḫudā olur. **[488b] (1)** Mevāniʿ-i ḥubb-ı ẕāt-ı eḥadiyyet ve ḥucb-ı maʿrifet ḫod maḥbūbāt-ı dünyeviyyedür ki māl u cāh ve ferzend ü nisādur. (زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ)[2684] **(2)** Āyet-i kerīmesi bu maʿnāyı īżāḥ itmişdür. Dünyā ise üç şeyʾden ʿibāretdür ki maʿden ü nebāt ve ḥayvāndur. Pes zen ü ferzend **(3)** ve māder ü peder ve inʿām u ḫuyūl ve ḫadem ü ḥavāşī ḳısm-ı ḥayvān ve zer ü sīm ve cevāhir ü ḥulel ḳısm-ı meʿādin ve nān u ḥubūbāt ḳısm-ı **(4)** nebātdan olup egerçi kim eşyā-i mezbūrenüñ aʿyānı mezmūme ve mevāniʿ-i ḥubb-ı ẕāt-i eḥadiyye degüldür velākin aʿyān-ı mezbūreye ʿalāḳa **(5)** ve muḥabbetüñ māniʿ-i ḥubb-ı Ḫudā ve taʿaṣṣub-ı meẕāhib-i fāside ve ʿādet-i meʿlūfe-i kāside-i ḥucb-ı maʿrifet-i Mevlādur. Ḥaḳḳā ki māder ve peder **(6)** ve ehl-i şehrüñ olmasa anlaruñ meẕāhib-i fāsidede olan ḳavl-i müzeyyiflerine daḫı meyl ve raġbet ve ḳavl-i āḫiri redd itmege ʿilm **(7)** ü maġrifetüñ olmazdı. Pes ḥubb-ı māder ve peder ile anlara muḳallid olup

[(اِتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ [إِلَيْكُمْ][2685])][2686]

dinülse][2687]

(بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا)[2688]

ḳavlüñe sālik olursun. **(8)** Ve ḥıḳd u ḥased ve kibr ü ġażab ve ʿucb u riyā meẕmūmātına mübtelā olursun. Ve bu cümleye bāʿiṯ şehvet-i baṭndur. Zīrā **(9)** şehvet-i baṭn olmasa ḥubb-ı dünyā ṣūret-bend olmazdı. Ammā ne çāre ey nefs-i mekkāre!

[2684] Âl-i İmrân 3/14: "Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi **nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi.** Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır."

[2685] Yazmada parantez içindeki kelimenin yerine (الله) yazılmıştır.

[2686] A'râf 7/3: "Rabbinizden **size indirilene uyun**. Onu bırakıp başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!"

[2687] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2688] Bakara 2/170: "Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde, "**Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!**" derler. Peki ama, ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?"

Beyt:

شکم دوزخست ای خداوند هوش

(10)بدوزخ بردچون بر آید بجوش[2689]

mışdāḳınca şehvet seni mübtelā-yı ḥubb-ı māsivā ve nā-bīnā ve nā-şinevā idüp arzū-yı ḥubb-ı **(11)** Ḫudā'dan dūr ve ḫord ve ḫˇāb sedd-i rāh-ı fikret itmekle maṭlab-ı aʿlādan mehcūr ḳalmışsun. Felihāẕā kāşifü'l-esrār **(12)** Mevlānā Ḫudāvendigār bu maʿnāyı iḫbār ve niçe esrār işʿār idüp buyururlar ki:

ای دریغا لقمهٔ دو خورده شد [4035-1]

(13) Ey dirīġā! Nefs-i müştehī bir iki loḳma-i nā-merżiyye yemiş oldı. Pes, vefḳ-ı [2690] البطنة تُميت الفطنة واذا مُلئت المعدة خرست الحكمة

جوشش فکرت ازان افسرده شد [4035-2] (14)

cūşiş-i enhār-ı fikret ve cünbiş-i bahār-ı ḥikmet ol sebebden küsiste ve efsürde **(15)** oldı. Yaʿnī loḳma-i mezbūre sūveri veyāḫūd maʿnevī olan fikr-i māsivādur. Eger māsivā murad olınursa maʿnā bu vechle **(16)** olur ki müheyyic-i cūşiş-i ṭamṭam-ı *Meṯnevī* ve muḥarrik-i cünbiş-i silsile-i dürer-i intiẓām-ı maʿnevī olan Ḥüsāmeddīn Çelebī[2691]'nüñ **(17)** bānū-yı saʿd aḫterleri maġrib-i mevte ġurūb itmekle ḫātır-ı feyż-i māṯirlerine teşevvüş virüp anuñ simāṭ-ı ġamından bir iki **(18)** loḳma-i hemm ve ḥasret tenāvül itmekle

[2689] Mide cehennemdir ey aklın sultanı. Coştuğu vakitte kişiyi cehenneme götürür.
[2690] Oburluk zekayı öldürür. Mide dolduğunda hikmet hüsrana uğrar.
[2691] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, *Mesnevî*'yi yazmasına vesile olan müridi ve halifesidir (ö. 683/1284). Urmiye'den Anadolu'ya göç edip Konya'ya yerleşen bir aileye mensuptur. Mevlânâ'ya samimi bir sevgiyle bağlanan Hüsâmeddin Çelebi ergenlik çağına ulaşınca bütün ahîler ve dostlarıyla birlikte onun hizmetine girmiş, en yakın müridi ve halifesi olmuştur. *Mesnevî*'nin her cildine başlarken Hüsâmeddin Çelebi hakkında övgülü ifadeler kullanan Mevlânâ bazen eserini "Hüsâmînâme" adıyla anmıştır. *Mesnevî*'nin yazılmasına Hüsâmeddin'in vesile olduğunu belirterek kendisine minnet ve şükran duygularını açıklamıştır. bkz. H. Ahmet Sevgi, "Hüsâmeddin Çelebi", **DİA**, Cilt: XVIII, s. 512.

hücūm-ı keşret, ṣafā-yı vaḳt-i vaḥdet ve istifāża-i nūr-ı muḥabbetlerine perde-i ġaflet **(19)** olduġı-çün bizüm cānımuzdan daḫı Meşnevī:

یار آیینه ست جان را در حزن

درزح آیینه ای جان دم مزن

تانپوشد روی خود را از دمت

دم فرو بردن بیاید هر دمت[2692] **(20)**

vefḳınca ifāżaya çendān raġbet ḳalmayup niçe müddet *Cevāhir-i Meşnevī* baḥr-i dilde **(21)** meknūz-ı ṣanādīḳ-i ġayb oldı. Ve ol dürer-i ḥaḳāyıḳ-ı nikāt, sāḥil-i ʿibārāta müntebiż olmadı. Ve ġayret-i setīre-i ʿarūs-ı **(22)** maʿnevī Ḥüsāmeddīn Çelebī'nüñ keşret ile ülfetine rıżā göstermeyüp cemāl-i Yūsuf melāḥati serā-perde-i ḫafāda **(23)** rū-pūş-ı sükūt olup dīde-i hūşuna keşf-i niḳāt itmedi. Ve ʿitāb ile

این عروسان ضمیر راز جو

مستمع خواهند اسرافیل خو[2693] **(24)**

mażmūnunca bī-istimāʿ-ı ḳābilī ve bī-istifāża-i kāmilī ilḳa-i ḥaḳāyıḳ ve ifşāʾ-i **(25)** deḳāyıḳa ruḫṣat yoḳdur deyü istiġnā itmekle Ḥüsāmeddīn Çelebī daḫı taʿalluḳāt-ı kevniyyeden bīzār ve metāʿ-ı ḥüsn-i esrāra **(26)** ṣad hezār [ḳaṭarāt-ı dürer-i][2694] emtār-ı dümūʿ-ı laʿl bāru niṣār ile ṭaleb-kār olmaduḳça ḥarem-serā-yı *Meşnevī*'ye bār-yāb olmadı buyururlar.

[2692] **Mesnevî-i Maʿnevî**, II/31-32. Hüzünler karşısında can için aynadır dost. Ey can, ayna karşısında soluğunu tut. Soluğunu tut ki yüzün görünmez olmasın. Bu durumda her an soluğunu içine çekmen gerek. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, II/31-32.

[2693] Bu sır arayan gönül gelinleri, İsrâfil gibi bir dinleyici isterler. Bu beyit küçük farklılıkla *Mesnevî*'de geçmektedir. bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, III/3604. این رسولان ضمیر رازگو/ مستمع خواهند اسرافیل خو Bu sırlar anlatan gönül elçileri, İsrâfil huylu dinleyici isterler. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç**,** III/3597.

[2694] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

Şiʿr:**(27)**

بیا ای طلبگار راه صواب

مشو غایت از من که من غاب جاب

چو پروانه شو کرد شمعی برآ

زهر شمع آتش صفت بر ترآ[2695]

[489a] (1) Ḥaḳḳā ki mürşidüñ mirʾāt-ı āfitāb-ı ṭalʿatine mirʾāt-ı ḳamer ḫaṣlet olan ḳalb-i mürīdde ḳalīl ve keşīr keder vāḳiʿ olsa lā-cerem **(2)** mirʿāt-ı mürşide daḫı ʿaks idüp vech-i ḫurşīd ṣafvetleri müşāhedesinden dīde-i dil-i ṭālib **(3)** maḥcūb ḳalur. Ve mirʾāt-ı mürīdüñ ʿaksinden gūyā ki āfitāb-ı pīr-i ṭarīḳata daḫı keder ʿāriż oldı mülāḥaża **(4)** olınur. Felihāẕā Mevlānā Ḫudāvendigār daḫı mücerred Çelebī Ḥüsāmeddīn'e ḫiṭāben loḳma-i dü ḫorde dimeyüp ḫorde şod **(5)** deyü kendülerüñ daḫı min ḥayşü'l-ʿukūs inkisāflarına telmīḥ ve bundan soñra īrād olınan beyt-i şerīfde taṣrīḥ buyurulmışdur. **(6)** Nitekim cild-i şānīnüñ evāʾilinde daḫı bu maʿnāya işāret idüp buyurur ki Naẓm:

عقل با عقل دگر دوتا شود

نور افزون گشت و رَه پیدا شود **(7)**

نفس با نفس دگر چندان شود

ظلمت افزون گشت و ره پنهان شود[2696]

(8) Fe-ammā loḳmadan murād loḳma-i ṣūrī olursa

[2695] Gel ey doğru yolun tâlibi benim yanımdan kaybolma zira "kaybolan haybeye gitti" . Pervâne gibi mumun etrafında dön zira ateş sıfatlı her mum daha iyidir.

[2696] **Mesnevî-i Maʿnevî**, II/26-27. Akıl başka bir akılla birleşip iki akıl haline gelince ışık artar ve yol belirginleşir. Nefis de başka bir nefisle neşelenir ve böylece karanlık artıp yol görünmez olur. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, II/26-27.

الأكل الى حدّ الشّبع مكروه والأكل على الشّبع حتّى يتّخم اكره بل هو **(9)** من الأسباب المودّية الى الفسادات[2697]

mışdāḳınca maʿnā-yı beyt bu vechle olur ki ḥadd-i şebʿa ḳarīb bir iki loḳma-i **(10)** iştihā-firīb tenāvüli cūşiş-i fikret ve cünbiş-i ḥikmetüñ sedd-i rāh-ı mecrā-yı maʿrifeti olmaġla āb-ı ḥayāt-ı *Meşnevī* **(11)** yenbūʿ-ı cenānuñ lūle-i zebānından cereyāndan ḳaldı. Ve burūdet-i keşretden nehr-i fikret efsürde ve yeḫ-pāre olmaġla **(12)** zemīn ʿibāret ol faṣl-ı zemistāndan bī-sebz ve bī-leṭāfet oldı buyururlar.

كما قبل انّ الطّعام سبب **(13)** لحجاب القلب وتراكم ظلمة والتّقليل منه سبب الصّفاء القلب ومشاهدة الملكوت والدّخول فى الجنّة **(14)** كما روى عن الحسن عن عايشة رضى الله عنها قالت سمعت رسول الله صلّى الله عليه وسلّم يقول اديموا قرع باب الجنّة يفتح لكم **(15)** فقلت وفكيف نديم قرع باب الجنّة يا رسول الله قال بالجوع والظّمأِ وعن عبد الواحد بن زيد انّه كان يقسم بالله **(16)** انّ الله ما اصطفى احداً ألا بالجوع ولا مشوا على الماء الّا بالجوع ولا طُويت لهم الارض الّا بالجوع ولا وآلاهم الله الّا بالجوع[2698]

[در فضيلة جوع ومقامات اهل جوع **(17)** وحدّ الجوع :Maṭlab]

Pes, cūʿ ve ẓamānda bu ḳadar fażīlet olmaġla Ebū Saʿīd el-Ḫarrāz[2699] maḳāmāt-ı ehl-i cūʿı birḳaç nevʿe taḳsīm **(18)** idüp buyururlar ki:

منهم من يجوع ورعاً اذا لم يصب الشّئ الصّافى ومنهم من اصابه فتركه زهداً فيه مخافة طول الحساب **(19)** والوقوف والسؤال ومنهم من تركه عوناً على الطّاعة حيث رآه قاطعاً عن الخدمة ومنهم من قرب من الله **(20)**

[2697] Doyana kadar yemek mekruhtur. Hazmetmeyecek derecede doymak daha mekruhtur. Hatta bir takım manevi fesada götüren sebeplerden biridir.

[2698] Nitekim şöyle söylenmiştir: Yemek, kalbin perdelenmesine ve karanlığın orada toplanmasına sebeptir. Az yemek, kalbin saflığına, meleküt alemini müşahede etmeye ve cennete girmeye sebeptir. Nitekim Hz. Hasan'ın Hz. Aişe'den aktardığına göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "Cennetin kapılarını çalmaya devam edin ki, size açılsın!" Dedim ki, "Ey Allah'ın Rasulü, cennetin kapılarını çalmaya nasıl devam edeceğiz?" O da şöyle buyurdu: "Açlık ve susuzlukla!" Abdulvahid b. Zeyd'den rivayet edildiğine göre o, Allah'ın kulunu açlıkla seçtiğine, onların suya açlıkla yürükdülerine, yeryüzüne açıkla dağıldıklarına, Allah'ın onları sadece açlık ile yönetici olarak tayin ettiğine yemin etmişti.

[2699] Ebû Saîd Ahmed b. Îsâ el-Harrâz (ö. 277/890 [?]). Fenâ ve bekâ nazariyesinin kurucusu olarak bilinen mutasavvıftır. Harrâz'a göre "fenâ" insanın kulluk vazifesini yerine getirmesi, fakat bunu görmemesidir. "Bekâ" ise kulun ilâhî tecellilerle bâki olmasıdır. Harrâz şer'î hükümlere titizlikle bağlı kalmanın gereğine inanmış, "Zâhire aykırı düşen her gizli ilim bâtıldır" sözü, kendisinden sonraki sûfîlerin dillerinden düşürmedikleri bir vecize olmuştur. Harrâz tevhid hakkındaki işaretleriyle Cüneyd-i Bağdâdî'yi, Allah-kul ilişkisine dair görüşleriyle de Hallâc-ı Mansûr'u etkilemiştir. bkz. Mehmet Demirci, "Ebû Saîd el-Harrâz", **DİA**, Cilt: X, s. 222-223.

فحیی منه حیث رآه یشاهده ان یمضغ یدیه فیحتاج بذلك الی الاختلاف[2700] الی الکنیف وکان ابو بکر الصّدّیق هکذا **(21)** ومنهم من ادرکهه الذّهول عن حاجاته من الدّنیا فسلا عن نیل مصلحة حتّی یذکر او یذکّر[2701]

Ve Ebū Ṭālib Mekkī addesallāhu sırrahū **(22)** *Ḳūtü'l-Ḳulūb'*da şeyḫinden naḳl idüp buyururlar ki:

کان شیخنا ابن السّالم یقول اذا اعطیت البطن خطّه **(23)** من الشّبع طلبت کلّ جارحة حظّها من اللهو فحجمت بك النّفس الی الهلکة فاذا منعت النّظر قصرت کلّ جارحة **(24)** عن خطّها فاستقام القلب لذلك واعتدل وفی قوّة القلوب کان ابو سلیمان الدّارانی یقول ترك شهوةٍ من شهوات النّفس **(25)** انفع للقلب من صیام سنةٍ وقیامها وقال لأن اترك لقمةً من عشائي احبّ الیّ من قیام لیلةٍ وانّما قال ذلك ایثاراً **(26)** للثّقل وخفّة للمعدة وخشیةً من الاعتیاد للشّبع ومن ترك شهوةً من شهوات النّفس لله ردّها الله الیه **(27)** فی احسن الاحوال واعلم انّ الشّهوات لا حدّ لها وانّما الحدّ للقوّة ما زاد علی الخبث فهو شهوة حتّی الملح

[489b]

(1) ومن الزّاهدین من کان یشتری الشّهوات وعلّقها فی منزله یظهر للنّاس شعار الرّاغبین فیها وهو عند الله من الزّاهدین فی کلّ شهوة **(2)** اخفاءً لحاله عن نظر الخل قوتحقیقاً للأخلاص وهذا مقام الزّهد وهذا الطّریق قد درس فی وقتنا وعضا لا **(3)** یسلکها الا واحد بعد واحدٍ ولا یعرف سالکها الا فردٌ بعد فردٍ ومن النّاس من عیّن للجوع حدّین الأوّل علی رأس **(4)** اربعة وعشرین ساعةً والآخر اثنتین وسبعین ساعةً وقال بعضهم حدّ الجوع ان لا تطلب الخبز فلا تتمیّز **(4)** بینه وبین غیره وهذا حدّه الآخر ویکون طلب الغذاء عند هذا الجوع طلب الَّضرورة من القوّة وهو ما سدّ الجوعة **(6)** واعان علی اداء الفرض وقیل حدّ الجوع ان تبزق ولا یقع الذّباب علی بزاقك لخلوّه عن الدّسومة کالماء وفی الخبز الأسرائلیّ **(7)** انّ یحیی علیه السّلام ظهر له ابلیس فرآی معالیق[2702] فقال له ما هذه قال شهوات بنی آدم وقال فهل لی فیها شئٌ قال **(8)** ربّما شبعت فثقّلناك عن الصّلوة وعن الذّکر قال هل غیر ذلك قال لا قال الله علیّ ان لا أملاء بطنی من طعامٍ ابداً قال ابلیس لله علیّ الأنصح مسلماً **(9)** ابداً واعلم انّ الّذی ذکرناه قبل من تجویع النّفس وتقلیل الأکل هو طریق **(10)** المریدین وسبیل المجاهدین فأمّا العارفون فلیس لهم فی الأکل ولا فی غیره ارادة وتخیّر فاذا اطعموا وتقلّلوا منه **(11)**

[2700] Derkenar: تلامن ال سّلو بمعنی زایل شدن اندوه از نیل مصلحتش ve اختلاف آمد شدن بکنیف (İhtilâf: Kenefe gidip gelmek ve selâ fi's-sülvi maslahatına ulaştığı için üzüntünün zâil olması).

[2701] Onların bir kısmı, temiz bir şeye denk gelmediğinde takva olarak aç kalır. Kimi, temiz bir şey bulur ama hesabın, duraksamanın ve sorgunun korkusuyla züht adına onu yemez. Kimi, ibadetlere yardımcı olması için onu terk eder, çünkü onu hizmete engel olarak görür. Kiminin de Allah'a olan yakınlığı, onu elleriyle bir şey yiyip daha sonra farklı hallere bürünüp sonunda tuvalete gidecek olması onun yemek yemekten haya etmesine sebep olur. Ebubekir Sıddık böyle kimselerdendi. Kimi ise dünyaya olan ihtiyaçlarını unutma derecesine ulaşır; böylece onun nimetlerini ne hatırlar, ne de hatırlatır. Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb**, Cilt: 2, s. 288.

[2702] Derkenar: معالیق جمع مُعلاقٍ وهو الذی یعلق به اللحوم بالترکی أت آصلجق جنکال (مِعْلَاق kelimesi kelimesinin çoğulu olup etlerin asıldığı şey manasındadır. Türkçe'de, et asılacak kanca, demektir.)

بأذن الله وشكروا وان رأوا له مكاناً آثروا وان جوعوا صبروا وهذا حال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ولا حال **(12)** اعلى من حاله حين لم يكن مقيّداً بالصّوم والأفطار وأن فقده صام وكانت بينه **(13)** وبين الله علامة فى صومه وفطره كأنّ الوجود علامة فطره العدم علامة صومه ولو كان الاستقصاء **(14)** فى الطّىّ والتّقيّد بالتّقليل كمالاً لما فات الرّسول وهو مجمع الكمال ومن هذه المشكوة يضئ بصائر الشّاهدين **(15)** لا يتوقّفون بمقامٍ ولا حالٍ[2703]

Pes, kümmel-i ʿurefādan olan cenāb-ı Mevlānā bir iki loḳma-i ṣūriyye tenāvülüñ mażarratı **(16)** sedd-i bāb-ı fikret ve mürīdlerüñ sebeb-i ibtilā-yı keşretleri olduġın iḫbār ve belki kendülere daḫı bir iki loḳma-i ṣuveriyye **(17)** bāʿiṯ-i aḫfā ḥikmet olduġın işʿār buyurdılarsa müstemʿīnden baʿżına eşkāl vāḳıʿ olmaġla eyitdiler: **(18)** "Ey kāşif-i esrār-ı bāl! Senüñ gibi ehl-i kemāl ve

[2703] Şehyimiz İbn Salim şöyle derdi: Mideye istediği doyumu verirsen her organ faydasız olan şeylerden ister. Böyle olunca nefis, seni helaka sürükler. Fakat ona istediğini vermez, engellersen bütün organlar da isteklerini geri çekerler. Böylece kalbin istikamet ve itidal üzere olur. Kûtu'l-Kulub isimli eserde Ebu Süleyman ed-Dârânî şöyle der: Nefsin arzularından birini terk etmek, gecesi ibadet, gündüzü oruçla geçirilen bir seneden daha faydalıdır. Yine şöyle der: Bana göre akşam yemeğimin bir lokmasını yememem bir gece ibadet etmemden daha değerlidir. Tabi ki o, bunu yemeği azaltmayı, mideyi hafifletmeyi ve doymaya alışmaktan korkmayı tercih ettiği için dile getirmiştir. Kim nefsin arzularından birini Allah için terk ederse Allah onun mükafatını en güzel şekilde versin. Bilesin ki, arzuların sınırı yoktur. Azığın sınırı ekmektir. Ekmekten sonra istediğin tuz bile olsa bu bir arzu (şehvet) olarak değerlendirilmiştir. Zahitlerden biri, arzuladığı şeyi satın alıp eve asardı. Bunu yapmasının sebebi, onu isteyenlerin alametlerini insanlara göstermekti. Aslına o Allah katında bütün dünya arzularından el etek çekmiş kimselerden biri olmasına rağmen bunu, kendini insanlardan gizlemek ve ihlasını güçlendirmek için yapıyordu. İşte bu zühdün içinde başka bir zühd makamıdır. Bu yolu zamanımızda öğrenip uygulayan çok az kimse vardır. Bazıları açlık için, on dört saatte bir ve yetmiş iki saatte bir olmak üzere iki sınır belirlemiştir. Bazıları da şöyle demiştir: Açlığın sınırı, ekmek ile ekmek olmayanı ayrıt edemeyecek seviyede ekmeği aramamaktır. Bu açlığın son sınırıdır. Böyle bir açlık halinde yemek istemek zaruri olarak beslenmeye girer. Bu da açlığını bastırıp farz ibadetleri eda etmeye imkan verecek bir yemektir. Denilmiştir ki, açlığın sınırı tükürdüğünde, tükürüğünde su gibi bir karışım bulunmadığından sineklerin ona konmamasıdır. İsrailoğullarından gelen bir nakilde şöyle anlatılır: Bir keresinde Yahya aleyhisselam'a İblis göründü. Hz. Yahya, bir askı gördü ve onların ne olduğunu sordu. İblis, onların ademoğlunun arzuları olduğunu söyledi. Hz. Yahya, "Benimle ilgili bir şey var mı, burada?" diye sordu. İblis, "Bir keresinde doyasıya yemiştin; bu da seni namaz ve zikirden alıkoymuştu" dedi. Hz. Yahya, "Başka bir şey var mı?" diye sordu İblis, "Hayır" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Yahya şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, artık midemi asla yemekle doldurmayacağım." İblis de şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, bundan böyle hiçbir Müslümana nasihat etmeyeceğim." Bilesin ki, nefsi aç bırakmak ve yemeği azaltmakla ilgili şimdiye kadar anlattıklarımız müridlerin ve mücahitlerin yoludur. Ariflerin ise ne yemekte ne de başka bir şey konusunda hiçbir irade ve tercihleri olmaz. Bir şey yediklerinde Allah'ın izniyle onu az yiyip şükrederler. Eğer onun için bir yer görürlerse tercih ederler. Aç kalırlarsa sabrederler. Bu Allah Rasulü'nün durumudur. Oruç ve iftar ile kayıtlanmazsa onun durumundan daha yüce bir durum yoktur. Yemek bulursa yer, yemek yoksa oruç tutardı. Oruç tutmasıyla tutmaması konusunda onunla Allah arasında bir işaret vardı. Bu alametin varlığı oruç tutmamasını, yokluğu da oruç tutmasının işaretiydi. Eğer iyice araştırıp kat kat karşılık almak ve az yemek yemekle sınırlı kalmak kusursuzluk sayılsaydı bütün kemalâtı bir araya toplamış olan Allah Rasul'ü bunu asla kaçırmazdı. Görenlerin gözleri işte bu kandil ile aydınlanır; bir makam ve hal üzere durup kalmazlar. Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb**, Cilt: 2, s. 289-290.

dil-i pür-nūrı deryā-miṣāl olan ḫāliṣü'l-bāllere daḫı bir iki loḳmadan **(19)** bu ḳadar teġayyür ve kelāl gelür mi bu ne iḥtimāldür?" didüklerinde Mevlānā Muḥammed Celāl vāḳiʿ olan eşkāli ḥāll içün buyururlar ki: **(20)** Bu ḫod emr-i muḳarrer degül midür ki

گندمی خورشید آدم را کسوف [4036-1]

bir gendümüñ ekli [2704] (وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا) ile vaṣf **(21)** olınup fülk-i ʿālemüñ ḫurşīd-i enveri olan Ādem ʿalehysisselāmuñ nūr-ı ʿaḳlına sebeb-i küsūf oldı. Ve ḳażā ile **(22)** ʿuḳdeteyn-i mütaḳāṭıʿayn ḳażā ve ḳaderüñ noḳṭaları çeşm-i Ḫudā beynini ḥaḳīḳat görmekden maḥcūb idüp meṣelā

چون زنب (23) شعشاع بدری را خسوف [4036-2]

ışṭılāḥ-ı heyʾetten olan ẕenb gibi ki bedr olmış ḳamerüñ şuʿā-i vechini nūr-ı āfitābdan **(24)** maḥcūb idüp ḫusūf vāḳiʿ olur. Bu ḫusūf u küsūf ḳıṣṣaları münāsebet ile evāʾil-i *Meṣnevīʾ*de

بد ز گستاخی کسوف آفتاب[2705]

beytinüñ şerḥinde yazılmışdur. Elḥāṣıl bir loḳma ki nevʿummā ġaflet veyāḫud mücerred iḳtiżā-i beşeriyyetle **(26)** tenāvül olına. Her ne ḳadar şeyʾ-i ḳalīl daḫı olsa lā-cerem vech-i ḫurşīd-i ḳalb, rū-pūş-ı ġaym-ı keṣret olup **(27)** teġayyür-peẕīr olur ki şeyʾ-i ḥaḳīrden müteġayyir olması daḫı mirʾāt-ı mücelleve-i ḳalbüñ kemāl-i leṭāfetindendür. Yoḫsa ḳalbinde letāfet olmayan **[490a] (1)** pür-zeng ü kudūretler iki loḳma degül fil cīfesin yiseler ve deveyi hāvudıyla öküzi şikenbe ve boynuzı ile yutsalar leṭāfet **(2)** ve keṣāfet ve āfitāb-ı ḳalbe kesāfet ḥāṣıl olmaḳ ne maʿnādur ne bilürler. Bu maʿnāyı fehm iden erbāb-ı mücāhededür ki riyāżet ile [jeng-i beşeriyyetlerin pāk][2706] **(3)** ve derūnları nūr-ı ʿışḳ u muḥabbet ve żiyā-yı mevfūr-ı maʿrifetle āfitāb-ı

[2704] Bakara 2/31: Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi.
[2705] **Mesnevî-i Maˇnevî**, I/92. Güneşin tutulması, küstahlık yüzündendi. Tercüme için bkz. **Mesnevî-i Maˇnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, I/92. Şerh için bkz. Salmani, a.g.t., s. 437-451.
[2706] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ḥaḳīḳat-i eflāk olmışlardur. Ve mir'āt-ı ḳalbüñ kemāl-i ṣafvetine **(4)** cüz-i şey'-i kedūret virdügüñ ḥükemā-i işrāḳiyyūn daḫı temyīz iderler. Ḳande ḳaldı ki iki cihān güneşi Muḥammedini'l-Muṣṭafā **(5)** ʿaleyhi min ṣalavātullāhi'l-vefānuñ vāriṣ-i nūr-ı ḥaḳīḳatleri olan ḫurşīd-i āsumān-ı velāyetler farḳ itmeyeler. Nitekim bir kerre **(6)** daḫı Eflāṭūn'uñ bu müşāhedesi beyān olınmış idi ki Şeyḫ Maḳtūl[2707] *Telvīḥāt'*ında ve Ḳuṭbüddīn ʿAllāme-i Şīrāzī[2708] *Şerḥ-i Ḥikmet-i* **(7)** *İşrāḳ'*de dirler ki: Eflāṭūn eydür ḫalvet iḫtibār idüp bir mertebe riyāżet çekdüm ki ḫalʿ-i beden ile melābis-i ṭabīʿatden **(8)** mücerred oldum. Ve cemāl-i nefs-i nāṭıḳada bir ḥüsn-i ġarīb ve nūr-ı ʿacīb gördüm ki ʿaḳıl anuñ ḥüsn ü melāḥatı temāşāsından ḥayrān **(9)** olup ẕātımı eczā'-i ʿālem-i rūḥānīden bir cüzv buldum. Ve ol mertebede ṣāḥib-i teʾṣīr oldum. Pes, andan daḫı teraḳḳī idüp **(10)** hevā-gīr-i evc-i ḳurb-ı ḥażret-i rubūbiyyet olduḳda bī-keyf ve kim bir nūr-ı aʿẓām müşāhede ḳıldum ki ne zebān vaṣfına ḳādir **(11)** ve ne gūş u hūş istimaʿ-i naʿtine nāgehān fikr-i teʿayyün-i mevhūm benümle ol nūruñ miyānına ḥicāb vāḳiʿ olmaġla ol ʿālemden **(12)** bu ʿālem-i nāsūta ne vechle tenezzül itdügüme müteʿaccib ḳaldum. İmdi devr-i zamān bir ān-ı ḫālī degüldür ki ilā yevmü'l-mīzān **(12)** bu merātıb-ı seniyyede niçe merdān-ı Ḫudā āşiyān ṭutmaya. Ve cenāḥ-ı himmetlerin güşāde ḳılup cevv-i hevā-yı lā-mekānda cevelān **(13)** itmeye. Felihāẕā ol hümā-yı hümāyūn bāl-i

---

[2707] Ebü'l-Fütûh Şihâbüddîn Yahyâ b. Habeş b. Emîrek es-Sühreverdî el-Maktûl (ö. 587/1191). İşrâkî felsefe akımını kuran filozof olarak tanınmıştır. Klasik metinlerde "el-Maktûl" lakabıyla anılan Sühreverdî, bir külliyat şeklindeki eserleri ve bu eserlerde sistemli bir şekilde ifade ettiği mistik fikirlerinden dolayı İslâm düşünce tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Felsefî-mistik geleneği inşa eden Sühreverdî kendisi için "şeyhu'l-işrâk" unvanı uygun görmüştür. Kelâmda Fahreddin er-Râzî'nin, tasavvuf düşüncesinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin ulaşmak istediği yeni senteze Sühreverdî felsefe alanında ulaşmaya çalışmıştır. Tohumları İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-Tenbîhât*'ı, Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-Envâr*'ı, İbn Tufeyl'in *Ḥay b. Yakzân*'ı gibi eserlerde atılmış olan İşrâkî felsefe Sühreverdî'nin sentezci yaklaşımında sistematik ifadesine kavuşmuştur. bkz. İlhan Kutluer, "Sühreverdî, Maktûl", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 36-40. Eserleri hakkında bkz. Ahmet Kamil Cihan, "Şihabeddin Sühreverdî'nin Eserleri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 11, 2001, [s.y.].

[2708] Kutbüddîn Mahmûd b. Mesʿûd b. Muslih el-Fârisî eş-Şîrâzî eş-Şâfiî (ö. 710/1311). İranlı astronomi, matematik, tıp, din âlimi ve filozoftur. Şîrâzî, bir filozof ve din âlimi olmakla birlikte İslâm bilim tarihinin önemli bir şahsiyeti olarak da şöhrete sahiptir. Matematik, optik, coğrafya, fizik ve astronomi alanlarında yaptığı çalışmalarla dikkat çekmiştir. bkz. Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", **DİA**, Cilt: XXVI, s. 487-489. Hayatı, eserleri, ilmi kişiliği ve yetiştirdiği öğrenciler için bkz. Mahmut Recep Keleş, "Kutbüddîn Şîrâzî (1236-1311)'nin Hayatı Eserleri ve Ortaçağ İslam Kültüründeki Yeri", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 12-105.

evc-i ʿilliyyīn Mevlānā Celāleddīn daḫı leṭāfet-i bī-ġāyet ḳılup ʿārifīnden **(14)** ḫaber virüp buyururlar ki:

اینت لطف دل از یک مشت گل [4037-1]

İşte saña kemāl-i leṭāfet-i fülk-i ḳulūb-ı ehl-i vaḥdet ki **(15)** yek müşt-i gilden yaʿnī bir iki loḳma-i beşeriyye ve aġẕiye-i nefsāniyyeden keşret ḥāṣıl olup

ماه او چون می شود (16) پروین گسل [4037-2]

anuñ māh-ı fikreti niçe pervīn-i kesel olur. Ve benātü'n-naʿş gibi perīşanlıḳ ḥaṣıl olur. Pervīn-i necm-i **(17)** şüreyyādur ki Türkçe ülker yıldızı dirler. Ḫalḳ anuñ yedi ʿadedin görüp ḥażret-i Faḫr-i ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ṭoḳūz **(18)** ʿadd iderler imiş ve şuʿarā, şiʿr-i belīġlarinüñ kemāl-i intiẓāmların naẓm-ı şüreyyāya teşbīh iderler. Meşelā Ḫāfıẓ'uñ[2709] bu beytinde **(19)** maʿlūmdur ki Beyt:

غزل گفتی و درسفتی بیا و خوش بخوان حافظ

که بر نظم توافشاند فلک عقد ثریّا را[2710]

Ve gāh fikrüñ **(20)** perīşān olup intiẓām-ı ḥālüñ teġayyüründen daḫı kināye idüp

رشته پروین فکرم بر گست[2711]

[2709] Hâce Şemseddin Muhammed (ö. 792/1390 [?]). İran'ın önde gelen lirik şairlerindendir. Kaside, rubâî ve kıtalar da yazmış olmasına karşın Hâfız gazelleriyle şöhret bulmuştur. Daha önce gazel söyleyen üstatların özelliklerini kendinde toplaması sebebiyle gazelleri Fars edebiyatında türünün en gelişmiş örnekleri sayılmıştır. Hâfız önceki şairler gibi gazellerinde mecazi anlamlar da taşıyan aşk ve şarap meclislerini terennüm etmiş, bazen başka şairlerin beyitlerini kendi gazellerinin arasına serpiştirmiştir. Hâfız'ın şiirlerindeki âhenk ve akıcılık yanında dilinin sade, tekellüfsüz ve veciz olması şöhretinin en önemli sebeplerinden biri olarak değerlendirilmiştir. bkz. Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şîrâzî", **DİA**, Cilt: XV, s. 103-106.

[2710] Gazel söyledin ve inci dizdin. Gel ve güzelce oku ey Hâfız. Ki felek Süreyyâ yıldızından yaptığı kolyeyi, senin nazmını görünce saçmıştır. Hâfız-ı Şîrâzî, **Dîvân-ı Hâce Şemseddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî**, s. 18.

[2711] Ülker takımyıldızı misali ipe dizilmiş düşüncemin ipi koptu.

dirler. Nitekim Mevlānā **(21)** Ḫudāvendigār daḫı maʿnā-yı aḫīri murād buyurup dil-i ʿārifüñ kemāl-i leṭāfetinden cüz-i şeyʾ aña kedūret virür. **(22)** Ve bir ān-ı cemʿ-i vaḥdetden keşrete gelmekle ṭāḳatleri olmaz dimekdür. Ammā erbāb-ı televvünāta göre bu maʿnā daḫı vechedür ki **(23)** "īnet" lafẓı

(اَهٰذَا الَّذِى يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ)[2712]

kerīmesinde olan ism-i işāret gibi taḥḳīr-i müşʿir olup seyr-i vasaṭda olan sāliklerüñ **(24)** ḥāline teʾessüf ile veyāḫud Çelebi Hüsāmeddīn'i terbiye içün dirīġā luṭf-ı dil bu mıdur kim (رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ **(23)**[2713] zümresinden olmaġa beẕl-i himmet itmeyüp gāh ḳayd-ı māder ü peder ve gāh cüz-i fikr ve ḫaber mirʾāt-ı ḳalbi mükedder idüp **(26)** verziş-i ceẕebāt ile anı izāleye himmet itmeyesün. Ve maḥż-ı nūr-ı cemʿiyyet olup ḳabż u basṭ televvünātından ḳurtulmayasun. **[490b] (1)** Ve fikriñü māsivā ile pervīn-i kesel idüp ḫazāʾin-i ġaybda olan cevāhir-i ʿaḳd-i şüreyyā-yı meşnevīyi dest-i ṭalebüñle pīş-gāh-ı ḥużūra **(2)** getürüp mengūş-ı gūş-ı cān ḳılmayasun.

قال ابو طالب المكّى فى وقت القلوب اعلن أنّ القبض قد يكون عقوبةً للأفراط **(3)** فى البسط وذلك انّ الواردمن الله تعالى على القلب اذا قصر عليه ولا تسترق النّفس عند ذلك فتأخذ منه نصيبها **(4)** ولا تطغى بوجدان نصيبها فتخرج عن حدّ التّأدّب والأعتدال لا يعاقب صاحب الوارد بالقبض بل يدوم روحه **(5)** وأنسه واذا اشترقت النّفس وأخذت منه نصيباً طغت فخرجت عن حدّ الأعتدال الى الأفراط فى البسط **(6)** فحينئذٍ يعاقب العبد بالقبض فكلّ قبضٍ اذا فتّش عن سببه لا يكون الا من حركة النّفس وظهورها بصفتها والأعتدال **(7)** الّذى يسدّ باب القبض متلقًّى من قوله (لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا اٰتٰيكُمْ) لأنّ الأسي على الفائت **(8)** والفرح بالآتى من صفات النّفس الموجبة للقبض وكم من حركات النّفس ووثباتها هى موجبة للقبض وقد يرد **(9)** على الباطن قبضٌ وبسطٌ لا يُعلم سببها عند ذلك الا على قليل العلم الذى يحكم علم الحال والقيام وصاحب النّفس المطمئنّة **(10)** الذى على مقامه عن تصرّف القبض والبسط فى قلبه تكون نفس

[2712] Enbiyâ 21/36: "- İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. "**Bu mu ilâhlarınızı diline dolayan?**" derler. Hâlbuki kendileri Rahmân'ın kitabını inkâr ediyorlar."

[2713] Nûr 24/37: "Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde **hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan**, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten **alıkoymadığı birtakım adamlar**, buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar."

المطمئنّة بطبع القلب فيجرى القبض والبسط **(11)** فى نفسه لا من نفسه وقلبه متخلّص عن القلب والبسط متحصّن بشبعاع انوار الرّوح مستقرّ فى دعوة القرب[2714]

(12) Ḥāṣıl-ı kelām ey birāder-i saʿādet-encām! Eger ferzendān-ı Ādem şehvet-i baṭndan perhīz idelerdi behişt-i berīnde[2715] [refref-i Ḫıżır u ʿabḳarī üzerine][2716] **(13)** ittikāʾ idüp ġam u ġuṣṣadan berī olurlardı. Zīrā gendum ḫorīden ġayrı ḫod māniʿ-i behişt yoḳdur ki **(14)** Ādem ve Ḥavvā ʿaleyhimeʾs-selām (وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ)[2717] kerīmesiyle nehy olınup ve sehv ile **(15)** İblīsʾe aldanup ekl itdükleri gibi ʿüryān ḳalup cennetden çıḳdılar. Kemā ḳāle Teʿālā: (فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ **(16)** بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا)[2718] Pes, biz daḫı ol aṣluñ ferʿi olduġımuz içün Ḥaḳ celle ve ʿalā mekr-i Şeyṭānʾdan taḥẕīr idüp **(17)**

(لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ)[2719]

[2714] Kûtu'l-Kulub isimli eserde Ebu Talip el-Mekki şöyle der: Bilesin ki, kabz, kimi zaman bast halindeki aşırılığın cezası olabilir. Şöyle ki, Allah Teala'dan kalbe gelen şeyler azalıp nefis bu esnada etkilenmezse, ondan payını alıp aşırılığa gitmezse ve böylece edep ve itidal sınırını geçerse bu şeylerin sahibi kabz ile cezalanmaz, aksine onun ruhu ve ünsiyeti devam eder. Fakat nefis bunlara kulak verir, ondan nasibini alırsa taşkınlık yapar ve itidalden çıkıp bast halinde aşırılığa gider. İşte o zaman kul, kabz ile cezalandırılır. Bu bakımdan sebebi araştırıldığında tüm kabz hallerinin nefsin hareketi ve özellikleriyle zuhur etmesi olduğu görülür. Kabzın önünü alan itidal Allah Teala'nın şu sözünden anlaşılmaktadır: "Elinizden giden şeylere üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle de şımarmayasınız diye…" (Hadîd 57/23) Zira kabzı gerektiren kaçan şeye üzülmek gelen şeyle de sevinmek nefsin özelliklerinden. Nefsin ayaklarının kayıp kaymamasına sebep olacak nice durumlar kabzı gerektirir. Kimi zaman bâtına kabz ve bast halleri gelir de, o an bunun sebebi ile ilgili, hal ve kıyama dair hüküm verebilen çok az bir bilgiye sahip olunur. Nefsi mutmainne sahibi, makamı, kalbinde kabız ve bast tasarrufundan üstün olan kimsedir. Onun mutmain olmuş nefsi kalbinin tabi haliyle bulunur. Böylece kabz ve bast nefsinden dolayı değil, nefsinde ortaya çıkar. Kalbi ise kabz ve bast hallerinden sıyrılmıştır; ruhun nurlarından aldığı cesaretle güçlenmiştir; kurbiyetin sükûnetine yerleşmiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtu'l-Kulûb**, Cilt: 2, s. 54.

[2715] Bu kısımdan sonra birkaç kelimenin üzeri çizilerek yenisi sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2716] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

[2717] Bakara 2/35: "Dedik ki: "Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, **ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz**."

[2718] A'râf 7/22: "Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. **Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü.** Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab'leri onlara, "Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi."

[2719] A'râf 7/27: "Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak **ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmasın.** Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır."

buyurur. İmdi mekr-i İblīs ile meftūn olmamaḳ içün Ḥaḳḳ'dan **(18)** meded ü ʿināyet isteyüp şehvet-i baṭndan ferāġat ḳıl ki insān ile zeyn olan cennetden merdūd olmayasun. **(19)** Zīrā

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي من بنى آدم مَجْرَى الدَّمِ فضيّقونا مجاريه با لجوع[2720]

mışdāḳınca rāh-ı şeyāṭīni cūʿdan **(20)** ġayrı sedd itmez. Ve rāh-ı şeyāṭin mesdūd olduḳda ebvāb-ı semāvāt güşāde ve heşt behişt senüñ içün **(21)** āmāde olur. İmdi benüm nūr-ı dīdem! Eger cennetde maḳām istersen ḥicābı göñülden ḳaldur.

Mādām ki ālūde-i **(22)** maʿṣiyet olasun ḥicāb refʿ olmaz. Senüñ benligüñden ziyāde maʿṣiyet mi vardur? Pes, mādām ki sen varsın **(23)** ḥicāb daḫı vardur. Āh kim sen ḫod ʿayn-ı ḥicābsun. Eger sen olmasañ nānı kim yerdi? Nān ḫod maṭlūb-ı beşeriyyetdür. **(24)** Beşeriyyet ẓulümāt-ı ṣurifedür ʿayn-ı rūḥānī olan dil-i ādemīdür Ve ḥicāb-ı ʿaḳl-ı dünyevīdür. Pes, ʿaḳlı terk idüp **(25)** ʿışḳa berk yapış ki (كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ)[2721] maʿnāsı ẓāhir [2722] (وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ) müşāhedesi bāhir ola. **(26)** Her kim ki bu maḳāma varur dünyā ve māfīhāyı ardına bıraġur. Ammā ey dil-i bī-çāre! Sen ve senüñ emṣālüñ henüz dünyādadur. **(27)** Dünyāda iken āḫiretde olmaġa ṣıddīḳ-ṣıfāt gerekdür. Kemā ḳāle ʿaleyhisselām: مَن أرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مَيِّتٍ يَمْشِي عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ

[491a] (1)

فَلْيَنْظُرْ إِلَى ابى بكرٍ[2723]

Ve refʿ-i ḥicāb itmege ʿalā-himmet gerekdür ki لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً[2724] buyurmışdur. Āh kim ḫabbeẕā ve merḥabā ol **(2)** aṣḥāb-ı ḳurubāt ve erbāb-ı müdānāta ki bu cihānda iken ʿayn-ı cinānı müşāhede-i cemāl-i cānān idüp

[2720] Şeytan, insanoğlunun damarlarında gezinir. Açlık ile onun yollarını daraltınız! Abdurrezzâk es-San'ânî, **Musannef**, Cilt: 1, s. 402.
[2721] Rahmân 55/26: "Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır."
[2722] Rahmân 55/27: "Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır."
[2723] Her kim yeryüzünde yürüyen bir ölüye bakmak isterse Ebubekir'e baksın. Muhammed b. İzzeddîn İbn Melek, **Şerhu Mesâbîhu's-Sünne**, [b.y.], İdâretü's-Sikâfeti'l-İslâmiyye, [t.y.], Cilt: 5, s. 401.
[2724] (Gaybın) örtüsü kalksa imanım artmaz.

rūḥ-ı revānı ḥarem-serā-yı vaḥdetde **(3)** mihmān-ı cāvidān ola. Ḥayfā ve ḥasretā ol ḳayd-bend-i siccīn-ṭabīʿat ve ehl-i şehvete ki ḳabre girmiş iken yine henūz dünyāda ḳalup ḥabs-i zindān-ı **(4)** ḫüsrān ola. Eger böyle olmasa idi nefs-i ādemīyi mesāmīr-i ṣıfāt-ı beşeriyye ile çār-mīḫ-ı nīrān buʿd ve ḫiẕlān itmezlerdi. Ve hīçkese ʿāẕāb-ı ḳabr daḫı **(5)** nümāyān olmazdı. Āh kim ʿaceb esrār-ı ġarībedür ki keşfe mecāl olmayup defter-i zebāna mühr-i sükūt urulur. Āh ey ḳayd-ı ġıll-i ṣūret olan ehl-i şehvet! **(6)**

Naẓm:

چرا هردم بشهوت مبتلایی

بسجّین طبیعت در بلایی

بگو تا چند تو دیوانه باشی

ازآن حضرت همه بیگانه باشی

ز شهوت کی گشاد روی تحقیق

ز صورت کی نماید راه توفیق **(7)**

چو ژنگ حرص و آز و طبع داری

نمیدانی که خود را باز داری

ز خورد و خواب خود چیزی ندیدی

بجر رنج و غم و کند و پلیدی

ز بهرنان مشو ننگ دو عالم **(8)**

قناعت بهترست از دولت جم

قناعت انبیا کردند پیشه

ازآن در وصل بودندی همیشه

ز خورد و خواب مردان در کذشتند

رَهِ وصلت بیک رَه در نوشتند **(9)**

ریاضت واصلان گردند اینجا

ازآن درقرب حق کشتند یکتا

ریاضت کش که جانان دل رباید

درون چشمه دل بحر زاید

هزاران جان فدای صاحب راز **(10)**

که در یابد چنین اسرار ممتاز

کسی کو علم لوت و لات داند

بلاشک این بیان طامات داند

ز چشم کور بینایی نیاید

که از خفّاش جویایی نیاید **(11)**

طلب کن یک زمان فارغ مشوهان

که ناگه رونماید یار برجان

ز رهبر رَه طلب ای ره ندیده

درین دنیا دلی آگه ندیده

برون شوزین جهان وآن جهان هین **(12)**

یکی دزدات خود عین العیان بین

بقدر خود بیابی آنچه یابی

همان ترسم که جز خود را نیابی[2725]

[2725] Niye her an şehvete müptelasın? Tabiat hapishanesinde belâdasın? Söyle! Ne zamana dek deliliğe devam edeceksin? Ne zamana dek tamamen o hazrete yabancı kalacaksın? Şehvet sende oldukça tahkikin yüzünden örtüyü nasıl kaldıracaksın? Nasıl tevfîk yoluna gideceksin? Kendine nasıl sahip olacağını bilmiyorsun. Yemek ve uykudan; eziyet, gam ve kirlilikten başka hiçbir şey göremez oldun. Ekmek uğruna iki âlemde de utanç çekme. Kanaat Cem'in devletinden daha uludur. Nebîler kanaati meslek edinmişlerdir. Her zaman o kapıdan vuslat etmişlerdir. Kâmil kimseler uykudan ve yemekten geçtiler, vuslatı bir yola yazdılar. Vuslata erenler riyâzet çektiler. Bununla Hakk'ın yakını oldular. Riyâzet çek ki sevgili gönlünü alsın, gönül çeşmenin içinden bir deniz doğsun. Sırlar sahibine binlerce can feda! Çünkü o seçkin sırları anlamıştır. O kimse ki her türlü sözün sırrını bilir. Kör bir gözden görmesi beklenmez. Yarasa iz sürücü olamaz. Talep et ve bir an bile olsa kurtul. Kurtul ki ansızın sevgilinin yüzünü kendi canın içinde göresin. Ey yol görmemiş kimse! Kendine bir rehber iste. Bu dünyada âgâh bir gönül yoktur. Sen bu cihandan da o cihanda da kurtul. Biri kendi zatında, ayânın aynında gör. Kendi kudretince onu anla ancak korkarım ki kendinden başkasını bulamayacaksın.

Neṯr: Āh ey mübtelā-yı derd-i muḥabbet! [Cūşiş-i deryā-yı ʿışḳa ġāyet][2726] **(13)** ve ol deryādan sāḥil-i zebāna müntebiẕ olan cevāhir-i güftār-ı muḥabbete nihāyet ve lālī-i esrār-ı maʿrifete behā ve ḳıymet ve baḥr-i vaḥdetde naḳş ve ṣūret bulunmaz. **(14)** Pes, biz yine ṣadede ricʿat idelüm ki kāşifü'l-esrār Mevlānā Ḫudāvendigār bir iki loḳmadan āteş-i fikret-efsürde ve cūşiş-i maʿrifet-güseste olduġın **(15)** iʿlām ve kemāl-i leṭāfet ḳalbi ifhām itdilerse mürīdān-ı ṣadıḳān daḫı mengūş-ı pend-i Mevlānā'yı bināgūş-ı cāna āvīze ḳılup baʿd ez ān Naẓm: **(16)**

زبانت گوهر اسرار دارد

بفرق سالکان ایثار دارد

ز لفظ خویش گوهر بار کردی

بیانت بهتر از هر بار کردی

ازین شیوه سخن هرگز که دیدست

حقیقت چون تو هرگز که شنیدست **(17)**

دلم خون کشت ای ساقی أبرار

مرا جامی بده از روی دلدار

[2726] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

طریق عشق جانان لطف باشد

که جز لطفش همه چیزی نباشد[2727]

(18) mefhūmıyla niyāzmendān olup eyitdiler: Ey naḳd-ı ṣafā-yı vaḳt-i murteżā ve vāriş-i envār-ı ḥaḳīḳat-i Muṣṭafā! Żamīr-i münīr-i mir'āt-ı ṣafāñuza rūşenādur ki **(19)** ber-feḥvā-yı kerīme-i ġarrā'-yı

(خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ)[2728]

ḥażret-i vācibü'l-vücūd kemāl-i luṭf-ı vücūd ve ḥikmet-i nā-māʿdūdi ile nevʿ-i **(20)** benī ādemi elṭaf-ı cevāhir-i cismāniyyāt ve eḫaṣṣ-ı zevāhir-i rūḥāniyātdan mevcūd ḳılup gevher-i insānīde ḫulāṣa-i zemīn ve āsumānı vedīʿa ḳılmışdur. **(21)** Ve zīr-i felek-i ḳamerde tekvīn buyurduġı ṭabāyiʿ-i erbaʿayı tekevvün-i nebātāt ve nebātātı ḳıvām-ı ḥayvānāta esbāb ve muʿāvenāt ḳılup **(22)** ḥayvanātı daḫı zübde-i mükevvenāt olan ādemīye musaḫḫar buyurmışdur. Tā ki ḳıvām-ı bedene müteʿallıḳ olan ālāt-ı mezbūre ile emr-i maʿāşlarında istiʿānet **(23)** idüp ḥüsn-i meʾāba vuṣlat içün tezevvüd-i niʿmet ve muʿāvenet-i niʿmet ile maʿden-i ḳavālibden istiḫrāc-ı yevāḳīt-i ʿubūdiyyet eyleyeler. Ve ʿilm-i ṭıbda **(24)** mütefennin olan erbāb-ı tecrübe ve aṣḥāb-ı ḥaẕāḳatden mesmūʿumuz olmışdur ki müştemil-i ṭabāyiʿ çār-gāne olan her ṭaʿām miʿde-i insānīde maḳām **(25)** ṭutsa ṭabāyiʿ-i mezbūre ḳuvvet-i miʿdede daḫı mevcūd olmaġla ḥażret-i Rabbu'l-enāmuñ irādet-i ezeliyyesi her bār ki ecsāmuñ ṣıḥḥatine ve iʿtidāl-i mizācına **(26)** taʿalluḳ eylese ḥikmet-i

[2727] Senin dilinde sırların cevheri vardır.
Sâliklerin başına îsarı vardır.
Kendi sözünü cevherle doldurdun.
Kendi beyanını her defasında daha güzel yaptın.
Bu nevî bir sözü daha önce görmüştür?
Gerçekten de senin gibi bir birini kim dinlemiştir?
Ey sırların sâkîsi gönlüm kanla doldu.
Sevgilinin cemalinden bana bir kadeh sun.
Sevgilinin aşkının yolu lütuftur.
Onun lütfundan başka hiçbir şey yoktur. Ferîdüddîn-i Attâr,
Cevherü'z-Zât, https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh8 (26.06.2024).

[2728] Tegābün 64/3: "Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş yalnız O'nadır."

bāliġa-i ḳādir ü ʿallām budur ki ṭabāyiʿ-i miʿdeden her bir ṭabīʿat ṭabāyiʿ-i meʿḳūlātdan kendü żıddını aḫẕ idüp meşelā **(27)** bürūdet ḥarāreti ve ruṭūbet yubūseti ceẕb itmekle mizāc-ı iʿtidāle ḳarīb olup ilā mā-şāʾeʾllāh iʿvicācdan emīn olur. Fe-ammā **[491b] (1)** meşiyyet-i ḳahhār bir kālbüd-i nā-pāyidāruñ seḳāmet ve bevārına bedīdār olursa miʿdede ber-ḳarār olan her bir ṭabīʿat meʾkūl ve meşrūbda **(2)** olan çār-ṭabāyiʿden kendü cinsini aḫẕ itmekle mizāca inḥirāf gelüp cism-i beşerīnüñ mevt ve fenāya meyl-i küllīsi olmaġla cemʿiyyetleri perīşān olur dirler.

(3) (ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ)[2729] كما روى عن وهب بن المنبّه اليمانى حكيم هذه الأمّة انّه قال وحدت فى التّورية صفة آدم عليه السّلام انّى خلقت آدم **(4)** ركّبت جسده من اربعة اشياء ثم جعلتها وراثةً فى ولده تنمى فى اجسادهم وينمون عليها من رطبٍ ويابسٍ وذلك **(5)** انّى خلقته من التّراب وهو يابس ورطوبته من الماء وحرارته من قبل النّفس وبرودته من قبل الرّوح ثم خلقت فى الجسد بعد هذا الخلق **(6)** الأوّل اربعة انواع من الخلق من هلاك الجسم باذنى ويهنّ قوامه فلا يقوم الجسم الا بهنّ ولا تقوم واحدة منهنّ الا بالأخرى منهنّ **(7)** المرّة السّوداء والمرّة الصّفراء والدّم والبلغم ثم اسكنت بعد هذاالخلق فى بعض فجعلت مسكن اليبوسة فى المرّة السّوداء **(8)** ومسكن الحرارة فى المرّة الصّفراء ومسكن الرّطوبة فى الدّم ومسكن البرودة فى البلغم فايّما جسم اعتدلت فيه هذه الفطر الازيع التى جعلتها ملاكه وقوامه فكانت كلّ واحدة **(9)** منهنّ ربعاً لا يزيد ولا ينقص كملت صحّته واعتدلت بنيته فان زاد منهنّ واحدة عليهنّ قهرتهنّ ومالت بهنّ ودخل عليه السّقم من ناحية **(10)** بقدر غلبتها ويعجز عن مقاومتهنّ مع انّ الطّعام سبب لقوام القالب الذى هو مركّب القلب[2730]

Pes, Yā Mevlānā vech-i meşrūḥ üzre merkeb-i ḳalb olan **(11)** ḳālibüñ sebeb-i ḳıvāmı ṭaʿām oldıysa bir iki loḳma daḫı bāʿiş-i kedūretdür buyuruldı. Maʿa

[2729] Yâsîn 36/38: "Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiri (düzenlemesi)dir."

[2730] Nitekim ümmetin hakîmi Vehb b. Münebbih el-Yemani'nin şöyle dediği aktarılmıştır: Tevrat'ta Hz Âdem ile ilgili şu nitelikleri gördüm: Ben Âdem'in bedenini dört şeyden bir araya getirip yarattım. Sonra onları oğluna varis kıldım; yaş, kuru, sıcak ve soğuktan ibaret olan bu şeyler onun bedeninde büyür ve gelişir. Ben onu topraktan yarattım. Toprak kurudur. Onun rutubeti sudan, sıcaklığı ise nefisten, soğukluğu ruhtan gelir. Sonra bu ilk yaratmadan sonra bedende dört türlü şey yarattım. Onlar benim iznimle bedene verilen nişanelerdir. Beden onlarla kıvam bulur, onlar olmadan devam edemez. Bunların her biri bir diğeriyle bulunabilir. Bunlar, siyah nokta aşaması, solgun nokta aşaması, kan ve balgam halleridir. Bu yaratmadan sonra bir kısmının yerleştirmesini yaptım. Kuruluk meskeninin siyah nokta aşamasında, hararet meskeninin solgun nokta aşamasında, rutubet meskeninin kanda, soğukluk meskeninin de balgamda olmasını takdir ettim. Fıtratı, nişanesini ve kıvamını belirlemiş olduğum bu dört şey üzere mutedil olan bir cisme -ne fazla ne eksik- bunlardan her biri karargah olur. Onun sağlığı kamil, bünyesi düzgün olur. Bunlardan biri diğerinden fazla olursa onları ezer ve onlara meyleder. Ona, bulunduğu taraftan fazla olduğu kadarıyla hastalık bulaşır. Diğerlerine karşı mukavemet göstermekten acze düşer. Şu kadar var ki, yemek kalbi bir araya getiren kalıbın kıvama gelmesinin sebebidir.

hāẕā ṭaʿām yenmese nefs aña taḥammülden ḳalup mizācına inḫirāf ve ʿaḳlına **(12)** noḳṣān ve ḫulḳına iḫtilāl gelmez mi?

كما قال بعض الأطبّاء الخمية تضرّ بالصّحيح كما يضرّ تركها بالمريض وقال الشّاعر. بيت:

وربّة حزمٍ كان السّقم علّة

(13)وعلّة بروء الدّاء حفظ التّقليل[2731]

Pes, luṭfuñuzdan recāʾ ve iş̱kān budur ki maḥbūb-ı maʿnānuñ ḳāmet-i mevzūn-ı ʿibārātında olan câme-i edāyı, bir libās-ı **(14)** āḫir ile daḫı nümāyān buyur ki ḥüsn-i zībāsında melāḥat-ı dīger ve leṭāfet-i āḫire dīde-i fehm ile nigerān olup ġamze-i nikātından çeşm-i fikret-i **(15)** pür-ṭarāvet ve kirişme-i ʿibārātından semʿ-i diḳḳat-i pür-leẕẕet olsun. Kāşifü'l-esrār Mevlānā Ḫudāvendigār daḫı cām-ı cemāl-nümā-yı güftārına ʿişve-i āḫir **(16)** ve bāde-i rūḥ-efzā-yı esrārına neşve-i dīger taʿbiye idüp beyt-i nev-ʿarūs-ı Meş̱nevī-i ş̱üreyyā menziletlerinde ṭāvūs-ı ḫırāmān ile taḥrīk-i zebān itdiler ki ey ʿāşıḳān, **(17)** ey ṣādıḳān! Sizüñ kelimātıñuz daḫı maʿḳūl ve cümlesi ʿinde'l-ʿuḳūl maḳbūl olup fi'l-ḥaḳīḳa cism-i beşerī muḥtāc-ı meşrub ve meʾkūldür. Ve enbiyā ve eyliyādan **(18)** birisi lāzıme-i beşeriyyeden olan melbes ve maṭʿamdan külliyet ile geçmeyüp ve ḳıvām-ı ḳālıblarına müteʿallıḳ ālāt ve esbābı bi-ḳadri'l-ḥāce istiʿmāl idüp lākin ḥelāl ve ṭayyibi **(19)** ṭaleb ile tecemmül ve tenaʿumdan fāriġu'l-bāl olmışlardur. Felihāẕā

افضل كلّ رسول ونبىّ اكرم الضّيف دار الضّيافة ابيت عند ربّى عليه اكمل التّحيّات **(20)** وعلى كلّ نبىّ من اكل الحلال اربعين يوماً نوّر الله قلبه واجرى ينابيع الحكمة من قلبه[2732]

[2731] Nitekim tabiplerden biri şöyle demiştir: Perhiz, terk etmesi hastaya zarar verdiği gibi yapması da sağlıklı insana zarar verir.
Şiir:
Hastalığın sebebi olan nice illetler vardır,
Onu tedavi etmenin illeti, azalmasını korumaktır.

[2732] Bütün nebi ve rasullerin en faziletlisidir. Konukların ve misafirliğin en cömertidir. Ben rabbimin katında gecelerim. Selamların en kamili ona ve tüm peygamberlere olsun. Kim kırk gün helal lokma yerse Allah onun kalbini nurlandırır ve kalbinden hikmet pınarları akıtır.

deyü loḳma-i ḥelāle terġīb[2733] أَوْلَى بِهِ **(21)** وكلّ لَحْمٍ نَبَتَ مِنْ حَرَامٍ فَالنَّارُ ḳavl-i laṭīfi ile ümmet-i merḥūmeye şefḳaten terhīb buyurup ḥadd-i şerīʿde olan meʾkūlden hīç ferd nehy olınmamışdur. Ve ḫᵛāce-i ʿAṭṭār'uñ bu beyti **(22)** maḥallinde vāḳiʿ olmışdur dirler ki Beyt:

بخور گندم بقول حق مينديش

حجاب خوف را بردار از پيش[2734]

Pes, egerçi bunlaruñ cümlesi vāḳıʿa muṭābıḳdur **(23)** velākin bu bābda benüm murādum olan maʿnā henüz fikriñüzden mücerred olup ġaflet itmişsüz. İmdi ṭaʿām ve şarāb ile bedene ḳıvām virmekden murād **(24)** istiḳāmet-i mizācla ʿışḳ-ı sübḥānī ve maġrifet-i Rabbānī taḥṣīlidür. Ve āferīniş-i ādemīden daḫı murād-ı ilāhī oldur. فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لأعْرَفَ[2735] **(25)** Ḥadīṣ-i ḳudsīsi ḫod maʿrūfdur. Fe iẕā kāne keẕālik şol mecẕūbān-ı sālikān ve sālikān-ı mecẕūbān ki şemʿ-i dilleri nūr-ı ceẕebāt-ı Ḥaḳḳ'la fürūzān ola. **(26)** Anlaruñ ḳıvām-ı cānları ʿışḳ-ı dildār ve ḳuvvet-i cānları maʿrifet-i perverdigār olup hiç bir ḥal ile ol dem ü nefesden mehcūr olmazlar. Ve dāʾimā nefy-i ḫavāṭıra **(27)** iştiġāl gösterip ḥattā hengām-ı ḫurşda cemʿiyyet-i ḫāṭır ile olduḳları-çün tenāvül olınan ṭaʿām fi'l-ḥāl nūr-ı muḥabbete mülḥaḳ olur. Ve eger vaḳt-i ḫurşda **[492a] (1)** perīşān dil bulunursa meʾkūl ve meşrūbı bir loḳma daḫı olursa bi-ġayri bismillāh olup keşretine taḳviyet ve şafvet, ḳalbine kedūret virür. **(2)** Şeyḫ-i Ekber ḳuddise sırruhu'l-aṭhar *Ḳaṣīde-i Tā'iyye*'sinde ne ḫūb buyurmışlardur.

[2733] Haramdan beslenen ete en layık olan cehennem ateşidir. Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, Cilt: 4, s. 15; Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, Cilt: 2, s. 121.

[2734] Buğday ye! Hakk'ın kelamını düşünme. Önündeki korku perdesini yırt! Ferîdüddîn-i Attâr, **Cevherü'z-Zât,** https://ganjoor.net/attar/jz/d1/sh63 (26.06.2024).

[2735] Tanınmak istedim; tanınmak için de mahlukatı yarattım. Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Hicâzî, **Tenzîhü'ş-Şerîʿati'l-Merfûʿa ʿani'l-Ahbâri'ş-Şenîʿati'l-Mevzûʿa**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399, Cilt: 1, s. 148.

Naẓm:

فأن خطرت يوماً ببالك خطة

من الغير عرفها با خطر خطرة

فرفض السّوى فرض على القوم رفضه **(3)**

وكلّ كمال بأتّباع الفريضة

وكن ورعاً فيما تشابه امره

تخلّص ضياء القلب من كلّ ظلمة

وكن مع حكم الوقت فى كلّ حالة

ودع كلّما دبّرت ذاتاً بفكرة **(4)**

فشغلك بالموجود ان كنت محسناً

عن الغير قد اغناك اعظم غنيته

وجدّ يغرم فى مخالفة الهوى

ونفسك لا تنظر بعين كليلة

ونفسك بلا هواء اتارة فقد **(5)**

تميل بهذا الوصف نحو المليمة

وممّا تركت بالتّحلّى رأيتها

مكان التّحلّى للصفات الجميلة

وفى مثل هذا الطّور تبصر ذاتها

وقد ظهرت فى صورةٍ ملكيّة **(6)**

وان وجدت سرّ الوجود حقيقة

ولم تتحرّك عنده واطمأنّت

فعند اولى التّحقيق صارت جُديرةً

لأنّ تبسّمى اَلآن بالمطمأنّة[2736]

[2736] Eğer bir gün hatırına gelirse,
Ondan başkası, bilgi o tehlikeli bir düşüncedir,
Onun dışındakileri terk etmek halka farzdır,
Her kemalata farzlara uymakla ulaşılır,
Durumu müteşabih olan karşısında takva ile hareket et,
Kalbinin ışığı her türlü zulmetten kurtulsun,
Her halükarda vaktin hükmüyle birlikte ol,
Düşüncenin sunduğu her türlü zatı terk et,
Muhsin isen var olanla meşgul olman,
Onun dışındaki şeylerden, seni büyük bir zengin kılar,
Hevaya muhalefet etmek için gayretle çalış,
Nefsin gözle hiçbir şeyi görmez,
Nefsin sadece kötü şeyleri emreder,
Bu özellikte onu kınanmaya götürür,
Tecelli ile arındığında, onu görürsün,
Güzel sıfatların tecelli yeri olduğunu,

(7) İmdi yārān-ı ṣafāya bu maʿnālar maʿlūm oldıysa şübhe ḳalmadı ki

نان چو معنی بود خوردش سود بود [4038-1]

[Loḳma ve nān çünki mülḥaḳun biʾl-maʿnā ola ki anuñ tenāvüli envāʿ-ı sūd u menfaʿat ve müheyyic-i şuʿle-i nūr-ı muḥabbetdür. Fe-ammā emr-i ber-ʿaks olup

چونکه صورت گشت انگیزد وجود [4038-2][2737]

çünki maʿnādan mücerred ve maḥż-ı ṣūret oldı. **(8)** Gitdükce ḳalbde kedūret terāküm edüp ḥattā sālik-i bī-devletüñ muḥabbet ü maʿrifet ve fikret ü baṣīret ve erbāb-ı muḥabbet ile olan **(9)** vedd ve ülfeti gidüp anuñ yerine keşret ü burūdet ve ehl-i Ḥaḳḳʾa inkār ve ʿadāvet ṣūret-bend olur.

Naẓm:

ای بسا سالک که هالک شد ازین

گرچه در ده بود و مرد راه بین **(10)**

ای بسا صورت بمعنی رَه نبد

عاقبت نایافت و با حسرت بمرد

ای بسا کثرت که در وحدتِ فتاد

ناگهان در قربت عزّت فتاد

Böyle bir safhada onun zatı görünür,
Melik suretinde görünmüştün, daha önce,
Varlığın sırrını hakikat olarak bulursan,
Onun katında sükûna erip hareket etmezsen,
Tahkik sahibine layıktır,
O an, mutmatinne diye isim verilmeye.

[2737] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.

ای بسا جاهی که اندر چه فتاد **(11)**

اندرین دنیای دون گمره فتاد

ای بسا جانها که ایثار رهست

تو مپنداری که راه کوتهست

چند گویم راه باید کرد راه

تا شوی در عزّ قرب پادشاه[2738] **(12)**

Neşr: Āh ey rişte-i ʿışḳa peyveste ve efser-i şevḳe ḳıṭār-beste olan ʿuşşāḳ-ı dil-ḫasteler! Ṣūd ve mażarratda sizüñ **(13)** ḥāliñüz aña benzer ki meşelā

همچو خار سبزه کاشتر می خورد [4039-1]

ḫār-ı sebz-i şütür gibi ki nāḳa çerīde ḳılur.

زان خورش صد نفع و لذت می برد [4039-2]

Ol ḫār-ı sebzüñ **(14)** ḫurşinden ṣad güne nefʿ ü leẕẕet iletür. Fe-ammā vaḳt-i żamīrān gidüp faṣl-ı zemistān geldükde

چونکه آن سبزیش رفت و خشک گشت [4040-1]

[2738] Birçok sâlik -yolda olmasına ve gözü açık olmasına rağmen- bundan helâk oldu. Birçok sûret manaya yol bulamadı. Hayırlı bir âkıbet bulamadı ve hasretle öldü. Birçok kesret, vahdete düştü. Birdenbire izzetin yakınına geldi. Birçok kadeh kuyuya düştü. Bu alçak dünyada yolunu kaybetti. Birçok can kendini yola feda etmiştir. Sen sanma ki bu yol kısadır. Daha ne kadar söyleyeyim? Yol gerek yol! Ki izzetli padişahın yanında olasın. Ferîdüddîn Attar,
İşretnâme, https://ganjoor.net/attar/oshtorname/sh29 (30.04.2024).

(15) çünki ḫār-ı şütürüñ ol ḫuḍrat ve ṭarāveti gide ve leṭāfet ve ruṭūbeti ḫuşūnet ve yübūsete munḳalib ola.

چون همان بومی برد اشتر زدشت [4040-2]

(16) Çünki üştür deşt ü geşt-i zārdan ol ḫār-ı ḫuşk geşteyi ol ümīd ile çerende ola hemān

می دراند لنج و کامش ای دریغ 4041-1]

üştürüñ şıdḳ ve **(17)** dimāġın derīde ḥarāşīde ḳılur. Ve şütür-i renc-keş ṣad āh ve ḥasret ile dir ki ḥayfā ve dirīġā

کان چنان ورد مربّی گشت تیغ [4041-2]

ki ancılayın **(18)** verd-i mürebbī tīġ-i tīz ve giyāh-ı sebz-i raʿnā ḫancer-i ḫūn-rīz oldı. Ḫulāṣa-i güftār-ı Mevlānā Ḫudāvendigār

الْمُؤْمِنُونَ هَيْنُونَ لَيْنُونَ كَالْجَمَلِ الْأَنِفِ [2739]

ḥadīṯ-i şerīfi **(19)** ṭıbḳınca şarāb-ı ʿışḳuñ esriklerin ve çerā-gāh-ı şevḳuñ beseriklerin şütür-i nerlere ve bāʿiṯ-i izdiyād-ı muḥabbet ve sebeb-i taḳviyet-i nūr-ı maʿrifet [olan][2740] aġẕiye-i ṭayyibeyi **(20)** ḫār-ı şütür bā-ṭarāvete teşbīh ve ḥırṣ u şehvet ve maḥż-ı beşeriyyet ile ekl olınup bāʿiṯ-i kedūret olan aġẕiye-i bī-menfaʿati ḫār-ı kāmdur. **(21)** Ve bā-maẕarrata temṯīl idüp buyururlar ki ey silsile-i ʿışḳuñ ḳaṭār-ı peyvesteleri! Siz daḫı geşt-i zār-ı maʿīşetden vaḳt-i behār-ı riyāẓatda **(22)** leb-i şeker ve maḥmedet ve dendān-ı ḫulūṣ ve ḳanāʿat ile tenāvül itdigüñüz

نان چو معنی بود بود آن خار سبز [4042-1]

[2739] Müminler, yular geçirilmiş deve gibi uysal ve kolaydır. Muhammed Bâkır Alî el-Meclisî, **Mir'âtü'l-Ukûl**, Tahran, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1389, Cilt: 9, s. 242.
[2740] Bu kısım kırzımı mürekkeple satırın altına yazılmıştır.

nān ve niʿmet çünki envār-ı meʿānī ve ḥikmete **(23)** mülḥaḳ ola. Fi’l-meṣel ol ḫār-ı sebz-i ṭarāvetdür ki dimāġ-ı ḥelāl ülfetiñüze leẕẕet ve ḥalāvet ve reng-i rūy-ı bā-melāḥatıñuza ṭarāvet ve leṭāfet **(24)** ve beden-i meʾlūf ʿibādetiñüze ḫiffet ve ḳuvvet ve cemāl-i fikretiñüze beşāşet ve nūrāniyyet virür. Fe-ammā mufāvizāz ve şehvetden zemistān-ı keṣretde **(25)** dehān-ı ġaflet ve isnād-ı ḥayvāniyyet ile ekl olınan nān-ı beşeriyyet

چونکه صورت شد چنین خشکست و گبز [2-4042]

çünki bu ḥālde maḥż-ı ṣūret **(26)** ve bī-nūr ve pür-kedūret ola. Lā-cerem yübūset ve ḫuşūnetde olup ḫırāşīde kām ve derīde lenc olan şütür-i renc-dīde gibi sizüñ **(27)** daḫı dimāġıñuza envāʿ-ı derd ü miḥnet virüp nūrāniyyetiñüze ẓulmet ve ṣafā-yı vaḳtiñüze kedūret **[492b] (1)** ve germī-i muḥabbetiñüze bürūdet ve ḳuvāñuza kesālet ve dīde-i vaḥdet beyniñüze ḫ ̆āb-ı ġaflet getürüp ġavāşī-i keṣretde bī-tāb u ṭāḳat ve ḳulūb-ı **(2)** aṣfiyāya ṣıḳlet olursız.

Naẓm:

ای دریغا رنج تو ضایع بماند

دور از عشقی دلت یکدم نخواند

تخم بد کاری که این روزت بود

کرد چشم راه بین کورت بود **(3)**

چون تو اندر صورتی در مانده باز

کی شود بر تو در توحید باز

باز ماندی از حقیقتهای خویش

تاکه داری لقمه صوری به پیش **(4)**

راه اوجوی و هوای او طلب

فکرت او و بقای او طلب

تا ترا نوری کند همراه او

بدرقه باشد ترا در راه او **(5)**

مثنوی باید که از جان بشنوی

تا ز خوف جاودان امین شوی[2741]

Neşr: Pes, ey şinevā-yı āgāh ve müştāḳ-ı liḳāullāh! **(6)** Zīnet-efzā-yı bezm-i esrār ve mesned-ārā-yı ṣadr-ı envār Mevlānā Ḫudāvendigār nān-ı ṣūrīnüñ esbāb-ı menfaʿat ve bevāʿiṣ-i mażarratdan olduġın **(7)** baʿde'l-aḫbār Çelebī Ḥüsāmeddīn'üñ nesemāt-ı ṭaleb-i füyūżāt ve Mevlānā Celāleddīn'üñ reveḥāt-ı nesīm-i ceẕebātıyla cevv-i hevā-yı cenānlarında cemʿ olan **(8)** ebr-i hidāyet rīz-i muḥabbet-āmīzinden teḳātur iden bārān-ı ʿibārāt ʿanber-feveḥāt zemīn-i pehnā-yı *Meşnevī* ve feżā-yı ṣaḥā'if-i maʿnevīnüñ **(9)** gülzār-ı leṭā'if-i naẓmında nümūdār itdügi esrār-ı ḥaḳāyıḳ-ı envārı ḫuḍravāt-ı bā-ṭarāvete ve

[2741] Eyvahlar olsun ki senin eziyetin zâyi kaldı.
Hep aşktan uzak oldun, gönlün bir an bile ötmedi.
Yol gösteren iki gözün kör ise ve kötü tohum ekersen göreceğin de bu olur zaten.
Sen sûrete bağlı takılıp yolda kalmışsın. Nasıl tevhit kapısını açacaksın?
Sûrî lokmalar yiyeceksin diye kendi hakikatlerinden geri kaldın.
Sen O'nun yolunu ara ve onu talep et. O'nun fikrini ve onun bekâsını talep et.
Talep et ki ışığı sana yoldaş etsin ve o ışık seni O'nun yoluna uğurlasın.
Mesnevî'yi ta gönülden dinlemelisin ki sonsuz korkudan güvende kalasın.Şiir kaynakta kısmen tespit edilmiştir. Ferîdüddîn Attar, **İşretnâme**, https://ganjoor.net/attar/oshtorname/sh15 (30.04.2024).

Çelebī Ḥüsāmeddīn'üñ ʿalā'iḳ-i kevniyyeden mücerred olduġı **(10)** ḥālde esmāʿ-ı şevḳ u muḥabbet ile şinevā olmalarını faṣl-ı behārda cūyā-yı çerā olan şütür raʿnāya ve muḳteża-ı beşeriyyet ile māsivā-ālūd olduḳları **(11)** eyyām-ı şitā' keşretde istimāʿ itdüklerini ḫār-ı ḫuşk lenc-ḫırāş ekl iden nāḳa-i rencbāre temşīl idüp ṣūret-i iʿtiẕārda kūşmāl-i bī-şümār ile buyururlar ki: **(12)** "Ey nūr-ı dīde-i yaḳīn Çelebī Ḥüsāmeddīn!

تو بدان عادت كه او را پيش ازين [4043-1]

Cenāb-ı hidāyet-ḳarīniñüz ʿādet-i me'lūfe-i vaḥdet-i rehīn ile **(13)** bundan aḳdem çerā-gāh-ı *Meşnevī*'de ḫurşīd-i ceẕebāt ve māh-ı füyūżāt ile mürebbī olan verd ve reyāḥīn-i maʿrifet ve sebz-i basātīn-i ḥaḳīḳati **(14)** leb-i şīrīn şevḳ ve fikret ve dendān-ı ʿışḳ u muḥabbet ile

خورده بودى اى وجود نازنين [4043-2]

tenāvül buyurmış idüñüz. Ey vücūd-ı nāzenīn! **(15)** Velākin şimdiki ḥālde baʿżı ʿalā'ik u fikr ve mātem-i firāḳ-ı bānū-yı perī-peyker sizüñ ḥāliñüzi nevʿ-i āḫer ve ḫāṭırıñuzı mükedder itmişdür. Cenābıñuz ise **(16)** evvelki ṣafāya ñaẓar ile

بر همان بومى براى اين خشک را [4044-1]

bu ḫār-ı yābis mānendi olan kelām-ı kām-ḫırāşı hemān ümīd-i sābıḳ ile istimāʿ ideyorsız. **(17)** Ammā kocā tā be kocā ki

بعد ازاين كاميخت معنى با ثرى [4044-2]

sizüñ mir'āt-ı mücellāñuzda dem-i keşret zeng ü kedūret virdükden soñra meʿānī-i **(18)** bā-ṣafā, şerā-yı beşeriyyet ile āmīḫte ve ġabrā-yı keşret ile serrişte olup

گشت خاک آميز و خشک و گوشت بر [4045-1]

ḫuşk ve ḫāk-āmīz ve güşt-bür **(19)** ve kām-ı dürr olan ḫār-ı ser-tīz gibi bī-menfaʿat oldı. Pes, ey Hüsāmeddīn! Ḳadr-i vuṣlatı bilmek içün bu derd-i fürḳate ṣabr idüp **(20)** birḳaç zamān yan yaḳıl ki niçe mücāhede ve riyāżet ile mertebe-i ūlāya nāʾil olınca degin

زان گیاه اکنون بپرهیز ای شتر [4045-2]

ol giyāh-ı ḫuşḳdan **(21)** şimdiki ḥālde perhīz ve iḥtimāʾ ḳılup bī-fāʾide derīde-lenc olma ey şütür-i ḥāmil-i genc!" deyü Mevlānā Ḫudāvendigār vesīle-i ḫatm-i kelām ve ḥüsn-i iḫtitām **(22)** olmaġı-çün kelimāt-ı ḥayāt-baḫşların ʿayn-ı ḥayāta ve ḳalb-i āfitāb-ı lemeʿātların çāha ve vāridāt-ı mütetābiʿanuñ inḳiṭāʿıyla āb-ı ʿibārātuñ **(23)** tīreni ve ḳıllet-i āb-ı çāha teşbīh idüp bi-tarīkü't-tecrīd ẕāt-ı ḥamīde ṣıfātlarına ḫitāb iderler ki:

سخت خاک آلوده می آید سخن [4046-1]

(24) Güftār-ı *Meşnevī* ġāyetle tīre ve ḫāk-ālūde geliyor. İmdi ey nefs-i nāṭıḳa çünki

آب تیره شد سرچه بند کن [4046-2]

mā-i maʿīn-i *Meşnevī* tīre ve bī-maʿnā **(25)** ḳaldı. Ser-i çāh-ı dehānı bend it ve bāb-ı zebāna mühr-i sükūt urup bir zamān ḫāmūş ol ki

تا خدایش باز صاف و خوش کند [4047-1]

tā Ḫudā-yı bī-miṯāl **(26)** ol āb-ı meḳālı girü ṣāf ve zülāl idüp deryā-miṯāl cūş u ḫurūşa getüre ve luṭf u ʿināyet-i ilāhīden nā-ümīd olma ki

او که تیره کرد هم صافش کند [4047-2]

(27) ol ḳādir ü cebbār ve fāʿil-i muḫtār ki muḳteżā-yı ism-i ḳābiż ile ol āb-ı zülāl maʿnāyı tīre vü ḫāk-ālūd itmişdür. Ber-feḥvā-yı āyet-i kerīme-i **[493a] (1)**

(فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا)[2742]

saña ve Çelebī Ḥüsāmeddīn'e ism-i bāsiṭ ve vāsiʿ ile tecellī idüp inşirāḥ-ı ṣadr vire. Ve ḫāk-ālūd-ı beşeriyyet **(2)** olan güftār-ı şeri-āmīze kemāl-i safvet ve leṭāfet virüp nefḫ-i ṣūr-ı İsrāfīl gibi mürde dillere iḥyā eyleye. Ammā bu bābda ʿacele ve şitāb itmeyüp **(3)** ṣabr pīşe ol ki

صبر آرد آرزو رانی شتاب [1-4048]

arzū ve emniyyeyi ṣabr u taḥammül ḥuṣūle getürür. ʿAcele ve şitāb degül ḫabbeẕā ve merḥabā **(4)** ol mürşid-i vālā himmete ki evṣāf-ı ḥudūṯiyyeti bāb-ı ezeliyyete terk idüp evṣāf-ı rubūbiyyet ile muttaṣıf olduḳlarına binā'en kerīme-i **(5)** (وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ)[2743] mübteġāsınca nefsiyle nefsinden muḥtecib olan erbāb-ı fürḳate belāya ṣabr u taḥammül ve evāmir-i ilāhiyyede istiḳāmet **(6)** ve maḳṣūd-ı ḥaḳīḳiye teveccüh ve iḳbāl-i vaṣiyyet idüp Çelebī Ḥüsāmeddīn'e ve cümle iḫvān-ı müstemiʿīn ve ṭālibān-ı müsteʿiddīne ber-vefḳ-ı kerīme-i **(7)** (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)[2744]

صبر کن والله اعلم بالصّواب [2-4048]

buyururlar. Ḳaddesallāhu rūḥehu **(8)** ve ṭayyeballāhu enfāsehu ve efāżā ʿaleynā berekātehu āmīn ḫatmü Rabbü'l-ʿālemīn ḥaḳḳā ki الصّبر مفتاح الفرج [2745] vefḳınca ṣabr miṣbāḥ-ı cemīʿ dercdür. Naẓm: **(9)**

ای جلال رومی مولانای ما

ای طبیب درد و درمانهای ما

[2742] İnşirâh 94/5-6: "Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır."
[2743] Asr 103/3: "Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, **birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka** (Onlar ziyanda değillerdir)."
[2744] Âl-i İmrân 3/200: "Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."
[2745] Sabır ferahlığın anahtarıdır.

ای مسیحا نطق و پرور مکرمت

ای محمّد خوو حیدر منقبت

صبر فرمودی مراای ذولکرم **(10)**

پس مطیعم چاره نی فرمانبرم

ای دل آخر صبر کن چندین مجوش

صبر خوکن صبر نوش وشو خموش

صبر کن تا پیش آید راحتی **(11)**

رنج دیدی پیشت آید راحتی

هر جفایی را وفایی در پیست

راحت بیرنج اکنون خودکیست

ای دل آخر صبر کن در راه او **(12)**

تا مکر بویی بیابی بازجو

در فراق خود دمی زاری کنیم

انگهی آهنگ هشیاری کنیم

در مکانی در زمانی بی جهت **(13)**

باکه گویم سرّ آن در معرفت

ای دریغا درد هردم تازه کشت

نار فرقت در دلم از حد گذشت

این زمان صبری بباید کرد هم **(14)**

این زمان تا خیر باید کرد هم

از کجا دیگر رسم در سوی او

از کجا دیگر ببینم روی او

ای دریغا مهلت بیناییم **(15)**

ای دریغا عزّت گوییم

عاشقا نرا درد باشد ز اشتیاق

که وصال آید پدید و گکه فراق

سالک بچاره دل سکران شده **(16)**

در فراق و در وصال حیران شده

پس امیدی هست نومیدی مباش

جز بنور عکس خورشیدی مباش

جملگی تکرار دل با جان بگفت **(17)**

در دل هم با دل بی جان بگفت

هر که در راه خدا با درد شد

تو یقین میدان که مَردِ مَرد شد

درد می باید که بی درمان بود **(18)**

راه می باید که بی پایان بود

درد با درمان وره پایان نبود

اندرین ره منزلی آسان نبود

هر زمانی منزلی دیگر بود **(19)**

هر زمانی را رَهِ دیگر بود

راه حق را هیست هر مردم بی صفت

بی صفت راکی بود خود معرفت

بید لانرا در بلا تا چند چند **(20)**

افکنی ای کرده جانها پای بند

بیدلانرا عاقبت نوری فرست

از یقین را از منشوری فرست

وصل خود بنمای یکدم عاشقان **(21)**

تا برافشانند هم جان هم جهان

ای وصالت لمیزل هم لایزال

می نخواهم هیچ چیزک جزوصال

وصل حق شد بر همه حسن المآب **(22)**

وصل جو والله اعلم بالصواب[2746]

[2746] Ey Rûm'un Celâl'i! Ey Mevlânâ'mız!
Ey bizim dert ve dermanımızın tabibi!
Ey Mesih nutuklu ve ey kerem sahibi!
Ey Muhammet ahlaklı Haydar menkıbeli!
Ey kerem sahibi bana sabret dedin!
Öyleyse sana boyun eğdim.
Senin fermanına uydum, çare yok.
Ey Gönül sabret! Bu denli coşma!
Sabrı âdet et! Sabırlı ve sessiz ol!
Sabret ki rahatlık sana gelsin.
Eziyet görürsen sana rahatlık ulaşır.
Her cefâdan sonra önüne vefâ gelir.
Eziyetsiz bir rahatlık kimdedir?
Ey gönül! Onun yolunda sabret!
Bir koku bulursan aramaya devam et.
Kendi ayrılığında bir vakit feryâd edelim.

Tārīḫ-i Ḫatmü'l-Kitāb:

ʿAvn-i Ḥaḳ ile kitāb oldı tamām

Yazdum itmāmına **tārīḫ-i ḫitām**

(23) وهذا آخر الكتاب و مختتم الخطاب والحمد لله على توفيق الملك الوهّاب [2747] Āh ey dil-i bī-ḳarār ve zebān-ı ṣenā-güftār! Bir ḥamd-i cemīl ki **(24)** naḳḳāş-ı ṣunʿ-ı Rabbānī ve kār-gāh-ı feyż-i sübḥānī der ü dīvār-ı vücūd-ı ḳaṣr-ı insānīde olan nuḳūş-ı esrār ve meʿāni, ol ḥamd-i mebrūruñ **(25)** ẕikr-i mevfūrıyla nigāşte ve bir şükr-i celīl ki ferrāş-ı luṭf-ı ilāhī şumūʿ-ı cumūʿ-ı nā-mütenāhīsini şeʿāşiʿ-i sevāṭıʿ-ı āh-ı seḥer-gāh ile mesākin-i **(26)** bevāṭın-ı ṭalibān-ı ilāhīde erinel-

---

O vakit uyanıklara uymaya niyet edelim.
Zamanda ve mekânda yönsüz olarak o marifette olan sırrı kime söyleyeyim?
Yazık ki dert her an tazeleniyor.
Gönlümde ayrılık ateşi haddi aştı.
Bu zaman hem sabretmeli, hem gecikmeli.
Bir daha nereden onun tarafına ulaşacağım?
Bir daha nereden onun yüzünü göreceğim?
Yazık ki mühlet görmüşüz.
Yazık ki izzet söyleyicileriz.
Âşıklar için özlem acı oldu.
Ki ayrılıkta vuslat oldu.
Çaresiz sâlikin gönlü sarhoş oldu.
Vuslat derdi ve ayrılıkta hayrete düştü.
Sen güneşin aksinin nûrundan başkası olma!
Herkes yine gönülle cana söyledi.
Gönül de gönülle ama cansız olarak söyledi.
Kim Allah'ın yolunda dert sahibiyse sen bil ki o adamın da adamıdır.
Dermanı olmayan bir dert gerektir.
Sonu olmayan bir yol gerektir.
Dert dermanla beraber yolun ise sonu yoktur.
Bu yolda varılacak yer kolay değildir.
Her vakit bir başka menzil, her vakit bir başka yol vardır.
Allah'ın yolu her dem sıfatsız bir yoldur.
Sen sıfatsız olanı nasıl bileceksin?
Âşıklar için belâ nereye kadar?
Ey ayakları bağlı canları göndermiş olan!
Âşıklar için nihayet bir nur gönderdi.
Yakîn için bir yemin gönderdi.
Bir an içi bile olsa âşıklarına vuslatını göster!
Ki bu cihanda onlar da canlarını versinler.
Ey vuslatı zâil olmayan ve zevâl bulmayan!
Senin vuslatından başka hiçbir şey istemiyorum.
Ulaşılacak en güzel son hakkın vuslatıdır.
Sen vuslatı ara! Doğrusunu Allah bilir.

[2747] Bu, kitabın sonudur. Hitabın sona ermesidir. Her şeyin maliki ve tövbelerin kabul edicisi olan Allah'ın muvaffak kılması üzerine ona hamd olsun.

şeyā᾽e kemāhiye ol şükr-i mevfūruñ nūr-ı ḥużūrıyla efrūḫte buyurmışdur. Ḥaḳ celle ve ʿalānuñ bār-gāh-ı kibriyāsına **(27)** niṡār olsun ki belābil-i beyān, aġsān-ı lisānda naġme-zenān olduḳları terennümāt-ı ḥamd-i firāvān ol Rabbü᾽l-enāmuñ luṭf ü inʿāmı **[493b] (1)** ve misbāḥ-ı ḥadeḳa-i cān olan nevnevr-i ḥadīḳa-i şākirān ol cevād-ı ẕü᾽l-ʿaṭānuñ pertev-i eşiʿa-i ilhāmı olup ʿuḳūl-ı fuḥūl-i dāniş, pīşe-i **(2)** aḫyār anuñ künh-i ṣamedāniyyetinde dembeste ve ḥayrān ve ebṣār-ı neẕẓār binīş-i endīşe-i ehl-i iʿtibār anuñ idrāk-ı vaḥdāniyyetinde güm-geşte **(3)** ve ser-gerdān olmışlardur. Āh kim ol eḥadiyyü᾽ẕ-ẕāt ve sermediyyü᾽ṣ-ṣıfāt bir ẕü᾽l-elṭāf ve᾽l-ʿaṭiyyātdur ki fātiḥa-i fāyiḥa-i **(4)** beyān ve ḫātime-i sāniḥa-i tibyānı ṣūre-i iḫlāṣ-ı tevḥīd-i iḫtiṣāṣa maḳrūn idüp gevher-i ezher-i ʿirfāndan ʿibāret olan **(5)** naḳd-i tamām ʿıyār-ı ḍarb-ḫāne-i sīne-süḫānverān anuñ sikke-i tevḥīd ve mīzān-ı temcīdi ile meskūk ve mevzūndur. Ve meʿādin-i żamā᾽irde **(6)** olan cevāhir-i maʿḳūlat anuñ esrār-ı ulūhiyyetinden mütebādir ve mekāmin-i ḫavātırda olan zevāhir-i menḳūlāt anuñ rubūbiyyetine **(7)** taṣdīḳ ve iḳrār ile ẓāhir olup ʿışḳ-ı cemālinüñ kemend-i ṭalebini gerden-i cān-ı erbāb-ı vecd ve ṭarbe endāḫte ve şevḳ-i viṣālini **(8)** bevāṭın-ı erbāb-ı şuhūd içün maḳām-ı beḳā-i vücūddan perdāḫte ve meşşāṭa-i tecelliyāt-ı celālinüñ ʿaks-i envār-ı cemālini merāyā-yı ḳulūb-ı **(9)** aṣḥāb-ı īḳāna nümūde ve ṣayḳal-ı teveccühāt-ı cenāb-ı lā-yezālüñün miṣḳala-i iştiyāḳ-ı viṣāliyle cām-ı cihān-nümā-yı ehl-i ʿirfānı **(10)** kedūrāt-ı zulümāt-ı ḥadeṣāndan zedūde buyurmışdur.

Şiʿr:

از لطف دوست سکه دولت بنام ماست

اقبال یافتیم وسعادت غلام ماست

از حق رسید هر چه بهرکس رسیده است **(11)**

با مست جام دوست جهان مست جام ماست

گویی که عشق چیست چگویم که عشق چیست

اقبال و دولت و شرفِ مستدام ماست[2748] **(12)**

Neşr: Nefeḥāt-ı ʿanber-şemīm-i ṣalavāt-ı gülistān-ı ins ve feveḥāt-ı ʿabher nesīm-i taḥiyyāt-ı cenān-ı **(13)** ḳuds, ʿud-ı micmer-i risālet, müşk-i nāfe-i nübüvvet, Naḳşbend-i gülbin-i ṭarīḳat, ʿuḳde-guşā-yı gülşen-i ḥaḳīḳat, nūr-ı ḥadīḳa-i āb u gil, **(14)** nūr-ı ḥadeḳa-i cān u dil, aʿnī ḫ ̆āce-i kāʾināt, ser-defter-i mevcūdāt, ʿaleyhi ekmeli't-taḥiyyātuñ merḳad-ı münevver ve meşhed-i muʿaṭṭar ve āl ve aṣḥāb-ı **(15)** nübüvvet-perver ve saʿd aḫterleri ervāḥ-ı muṭahharalarına niṣar olsun ki ol bebġā-yı şekeristān-ı sebʿ-i meṣānī ve verd-i ḫandān-ı **(16)** gülistān-ı emānī, kunūz-ı rumūz-ı ġayb-ı ḳadem olan ʿulūm-ı mektūme-i [2749] (وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ) debīristānından ber-feḥvā-yı

(اِقْرَاْ وَرَبُّكَ **(17)** الْاَكْرَمُ اَلَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ)[2750]

ʿulūm-ı evvelīn ve āḫirīni ezber ve (سُبْحَانَ الَّذِی اَسْرٰی بِعَبْدِهٖ لَيْلًا)[2751] tāc-ı ibtihācını ber-ser ve (اِلٰی عَبْدِهٖ مَا اَوْحٰی **(18)** فَاَوْحٰی)[2752] düvvāc-ı dībācını der-ber ḳılup ḳulūb-ı ʿārifīnden cereyān iden cedāvil-i ʿulūmuñ menbaʿı anuñ baḥr-i zeḫḫār-ı **(19)** ʿulūm olan lisān-ı cevāmiʿul-kelīmleridür.

[2748] Dostun lütfuyla devletin sikkesi bizim adımızadır.
Biz ikbâli bulduk, saadet bizim kulumuzdur.
Bir kimsenin başına gelen her şey Hak tarafındandır.
Biz dostun kadehinin sarhoşuyuz dünya bizim kadehimizin sarhoşudur.
"Aşk nedir?" diye soruyorsun.
Aşkın ne olduğuna dair ne söyleyeyim?
Bizim daimî şerefimiz, devletimiz ve ikbâlimizdir. Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 42-43.

[2749] Nisâ 4/113: "(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş **ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir.** Allah'ın sana lütfu çok büyüktür."

[2750] Alak 96/1-4: "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak"dan yarattı. **Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir**, insana bilmediğini öğretendir."

[2751] İsrâ 17/1: "Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye **kulunu (Muhammed'i) bir gece** Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya **götüren Allah'ın şanı yücedir**. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."

[2752] Necm 53/10: "Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti."

Tuḥfe:

صدر نشین اوست درین پیشگاه

کنت نبیّاً بود او را گواه

بود زرخ شمع نبوّت فروز

آب ندیده کل آدم هنوز **(20)**

رفعت ازو منبر افلاک را

رونق ازو خطبه لولاک را

چرخ نزد خیمه زرّین طناب

جزپی آن شَاهَ رسالت مأب **(21)**

ای عربی نسبت و امّی لقب

بندۀ توهم عجم و هم عرب

شمعی و نورا ز تو رسند جمع را

پشتی و رویی نبود شمع را **(22)**

بحر کرم موج زن از مشت تو

مقسم آن فرجه انگشت تو

گرسنه و تشنه هزآران هزار

کشته ازآن جرعه کش و لقمه خوار **(23)**

لعل لبت چون شکر افشان کشد

کشور جان را شکرستان کند

طوطی طبعم که ثنا خوآن تست

در هوس یک شکر افشان تست **(24)**

بوکه کنم تازه ثنا خوانیی

ای شکرشان شکر افشانی

خار جفا ریخت براهم گناه

لب بکشا عزر گناهم بخواه **(25)**

شد الفم لام ز غمهای ژرف

گوش کن از حال من این یکدو حرف

آمده ام با همه آلایشی

منتظر بخشش و بخشا یشی **(26)**

گر لب جان بخش تو فرمان دهد

دل قدمت سر نهد و جان دهد[2753]

Neşr: Pes, edāʾ-i ḥamd-i şükr-i bī-ġāye **(27)** ve ihdā-i selām ve ṣalāt-ı bī-nihāye ile bu faḳīr-i bī-vücūd-ı fürū-māye ve ḥaḳīr-i nā-būd kim derāye rābıṭa-i muḥabbet-i Ḫudā ve vesīle-i vuṣlat-ı Mevlā **[494a] (1)** olan ser-rişte-i şerīʿat-ı ḫātem-i enbiyāya peyveste olduġum ḥālde, dest-i münācātı bār-gāh-ı aʿlāya efrāşte ve rūy-ı ḍarāʿat **(2)** ve münāġātı ʿutbe-i kibriyāda ḫāk-ālude ve ber-dāşte ḳılup tevfīḳ-i iʿānet-i Rabbānī ve refīḳ-i ṣadīḳ-i ʿināyet-i sübḥānīye istīnās ve āfitāb-ı **(3)** felek-i nübüvvetüñ vāriṣ-i esrār-ı ḥaḳīḳat ve mişkāt-ı envār-ı velāyeti olan pīr-i ṭarīḳat ve bedr-i münīr-i hidāyetüñ nūr-ı ceẕebāt-ı **(4)** hestī sūzuñdan fetīle-i ḳalb-i şevḳ-efrūzı iḳtibās ile bu defter-i

[2753] O buranın en ulvî tepesinde oturur.
"Ben nebî idim" onun şâhididir.
Âdemin çamuru henüz toprak görmeden onun muma benzer yüzü nübüvveti aydınlatıyordu.
O, feleklerin minberinin yüceliği ondandır.
Levlâke hutbesini revnakı ondandır.
Felek altından çadırını o şâhtan başkası için kurmadı.
Ey nibesi Arabî ve lakabı Ümmî olan!
Acem de Arap da senin kulundur.
Mumsun ve cemiyete senden ışık saçılır.
Mumun önü ve arkası olmaz.
Kerem denizi senin elinle dalgalanır.
O denizi bölen, senin parmağının ucudur.
Binlerce aç, susuz ve daha da fazlası o parmak işaretiyle su içici ve yemek yiyici olmuştur.
Senin la'l dudakların şeker saçtığı vakit can ülkesini şekeristân eder.
Benim tabiatımın papağanı ki seni övüyor, senden gelecek bir şekerin hevesindedir.
Umarım yeniden övme fırsatım olur.
Ey şekeristan! Lütfen biraz şeker saç!
Cefâ dikeni yoluma günahlar döktü.
Ağzını aç ve benim için şefaat iste.
Derin dertlerimden elif boyum lam gibi büküldü.
Bu bir iki harften benim halimi dinle.
Bütün günahımla gelmişim, afv ve bağışlama bekliyorum.
Eğer senin can bağışlayıcı dudakların ferman verirse, gönül başını senin ayağına serer ve canını feda eder. Abdurrahman Câmî, "Tuhfetü'l-Ahrâr", **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 376

menşūretü’l-evrāḳ ve cerīde-i müctemiʿa-i menẓūretü’l-eşvāḳ **(5)** سنه احدى [2754] واربعين وألف rebīʿu’l-evvelinüñ cumʿa-i āḫirinde peẕīrufte-i itmām ve ʿandelīb-i gülistān-ı ḥaḳīḳat nev-şüküfte, gül-i **(6)** bahāristān-ı ṭarīḳat nūr-ı şemʿ-i cemʿ-i şeṭṭār Mevlānā Ḫudāvendigār’uñ rūḥāniyyet-i feyż-i maʾāşirinden istimdād-ı tāmm ile ḳubeyl-i **(7)** ṣalāt-ı cumʿada şeref-yāfte-i iḫtitām oldı.

Beyt:

بطالعی که تفاخر کند بدان انجم

بساعتی که تفاضل کند بدان تقوم[2755]

(8) Ne zamān bir zamān-ı emn ü emān ve evān-ı ārāmiş-i saʿd iḳtirāndur ki neḳāve-i dūdmān-ı Süleymānī çerāġ-ı ḫānedān-ı ʿOşmānī **(9)** Beyt:

سر پرآرای ملک پادشاهی

مزیّن ساز تحت دین پناهی[2756]

[Maṭlab: Der-duʿā-i devām-ı ḥażret-i pādişāh-ı ʿālem-penāh]

Pādişāh-ı felek-i bār-gāh, ẓıllullāh-i melāʾik-i sipāh, encüm-i gürūh **(10)** ve İskender-i şükūh, rāfiʿ-i rāyāti’l-emn ve’l-emān, dāfiʿ-i ġāvāyetü’ẕ-ẓulm-i ve’l-ʿudvān, el-müstaġnī ʿani’l- ıṭnāb fi’l-elḳāb **(11)** sulṭānü’l-berreyn, ḫāḳānü’l-baḥreyn, ḫādimü’l-ḥaremeyni’ş-şerīfeyn, es-sulṭān bin es-sulṭān bin es-sulṭān, ve’l-ḫāḳān bin el-ḫāḳān, **(12)** ibnü’l-ḫāḳān es-sulṭān Murād Ḫān ibnü’s-sulṭān Aḥmed Ḫān lā-zālet sürādiḳātü devletihi merfūʿaten ʿalā mefāriḳi’l**-(13)** enām ve mā beriḥat ḫıyāmü ḥaşmetihi müşeyyedeten bi-evtādi’l-ḫulūdi ve’l-eyyām ve eʿazzanallāhu enṣārahu fī külli’l-edvāri ve’l-eyyām[2757] **(14)** ḥażretlerinüñ yümn-i salṭanat-ı müʾessisü’l-bünyānlarıyla

[2754] Bin kırk bir senesi.
[2755] Yıldızların bile talihine iftihar ettiği bir dönemde ve takvimin övündüğü bir vakitte...
[2756] Pâdişahlık mülkünün tahtını süsleyen, dinin sığınma tahtının güzelliği...
[2757] (Rütbesi yüce pâdişâh,
Orduları meleklerden oluşan,
Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olan,

şeref-i ʿunvān olup sāye-i hümāyūn-ı ʿadl ü iḥsānlarında **(15)** ḫalḳ-ı cihān mihād-ı emnde ġunūde ve müreffeḥü'l-ḥāl ve ʿale'l-ḫuṣūṣ bu nā-peydā-yı beydā-i vücūd ḥavādiṯ-i deverāndan āsūde ve fāriġu'l-bāl **(16)** ve hücūm-ı şevāġil-i meşāġil-i keṯerātdan sālimü'l-aḥvāl olup ol pādişāh-ı bercīs-i saʿādetüñ ḥavme-i ḥimāyelerinde ṣafā-yı vaḳt ile **(17)** bu ḫidmetüñ itmāmına nehzet ve sühūlet ile iḫtitāmına furṣat bulduġıma binā'en duʿā-yı istidāmet-i devlet-i ercümend ve ṣenā-yı **(18)** iʿtilā-yı salṭanat-ı ebed-peyvendlerine ʿan ṣamīmi'l-bāl müdāvemet ve iştiġāl, şükren ʿale'l-munʿimi lāzımihi de'b-i ʿubūdiyyet ve vaẓīfe-i **(19)** edā'-i ḥuḳūḳ-ı niʿmetden olmaġla şol evḳāt-ı müsteṭāba ve sāʿāt-i müstecābedeki aṣḥāb-ı müdānāt ve erbāb-ı ḳurbāt **(20)** ber-mışdāḳ-ı kerīme-i

(تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ)[2758]

terk-i ḫˇāb-ı ġaflet ile pister-i **(21)** rāḥatdan ber-ḫāste ve cevf-i leyālīde ruy-ı niyāzların ʿutbe-i çāre-sāzda ḫāk-āguşte ve sirişk-i ḫūn-ālūdlarıyla gülşen-i zemīn **(22)** sirişte olup riyāh-ı ʿanber-fevā'iḥ āh u enīnleri ʿarş-ı berīne ser-efrāşte ve kef-i münācātları bār-gāh-ı refīʿü'd-derecāta berdāşte **(23)** ve eşi"a-i lemeʿāt-ı bāriḳāt-ı ceẕebāt-ı Rabbāniyye nesemāt-ı tecelliyāt-ı Raḥmāniye ile sürādaḳāt-ı [vech-i][2759] sebeḥātını meşrūḥ ve berāḳīʿ-i ṣıfātını **(24)** meftūḥ idüp merāyā-yı mücelleve-i ḳulūb-ı ʿāşıḳīne pertev-endāz-ı envār-ı tecellī-i

---

Ordularındaki her neferi yıldızlar hükmünde olan,
İskender azametinde olan pâdişâh,
Güven ve emniyet sancağını kaldıran,
Zulüm ve düşmanlık günahlarını kovan,
Vasıflarını sayıp dökmeye ihtiyaç duyulmayan,
İki denizin sultanı, iki kıtanın hakanı,
Mekke ve Medine'nin hizmetkarı,
Sultan oğlu, sultan oğlu, sultan,
Hakan oğlu, hakan oğlu, hakan,
Sultan Ahmet Han'ın oğlu, Sultan Murad Han,
Otağı sürekli insanların üzerine yükselmiştir,
Çadırları, ebediyet üzerine kuruludur,
Allah onun yardımcılarını her devirde aziz kılsın.)

[2758] Secde 32/16: "Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar."

[2759] Bu kısım sah kaydıyla satırın üstüne yazılmıştır.

ẕāt olduḳda ber-vefḳ-ı [2760] انور من الشّمس **(25)** انّ الله عباداً قلوبهم cām-ı cemāl-nümā-yı rubūbiyyet olan ḳulūb-ı nūr-ı ṣafvetleri dīde-i fikretlerinden refʿ-i perde-i ġayriyyet ve ḫalvet-ḫāne-i **(26)** vaḥdetde üns-i müşāhede-i ḥażret-i eḥadiyyet ile ġarḳ-ı deryā-yı mevvāc-ı vuṣlat olalar. Bu nā-būd u nā-peydā ve mefḳūd **(27)** u bī-ser ü pā daḫı arzū-yı iḳtidā ile ol ṣunūf-ı ḳurbet maḥfūf-ı melāʾik-i ṣufūfuñ ṣaff-ı eḫīrinde olan kerāmet-i mevṣūflaruñ **[494b] (1)** dāmen-i şefāʿat-i meʾlūflarına rū-māl ve dergāh-ı ḳāḍiyeʾl-ḥācāta tażarrūʿ ve ibtihāl olınur ki bin nebiyyi ve ālihiʾl-emcād ḥażret-i **Sulṭān Murādʾ**uñ **(2)** ṭabʿ-ı hümāyūn-ı pāk-nihādları ʿilel-i mükeddireden āsūde ve bī-ġıll ve dīn ü devletlerine ḫayr ve enfāʿ olan kelām-ı ṣıdḳ ve ṣavābı ḳābil **(3)** ve aḥvāl-i maẓlūmīni kemā hüve ḥaḳḳahu mütecessis vesāʾil ve naṣṣ-ı ḳāṭʿ-ı şerīʿat ve ṣamṣām-ı sāṭıʿ-ı ʿadāletleri ile ẓalemenüñ ser-i şeḳāvetleri zāʾil **(4)** ve ʿulemā ve ehl-i Ḥaḳḳʾa māʾil ve inḳıyād-ı şerīʿat-ı muṭahhara devām-ı ʿömr ü devletlerine aʿẓam vesāʾil ve fuḳarā ve żuʿafāya kemāl-i raḥm ve şefḳat ile **(5)**

عَدْلُ سَاعَةٍ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سِتِّينَ سَنَةً[2761]

meşūbātına nāʾil ve (إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ)[2762] kerīmesine maẓhar-ı kāmil ve deʿavāt-ı ḫayrāt-ı **(6)** fuḳarā cemīʿ-i āfāt ve ʿāhāta māniʿ ve ḥāʾil olup hemīşe āfitāb-ı cemāl-i ʿālem-tābları ufḳ-ı saʿādetden ṭāliʿ ve aḫter-i baḫt-ı felek-peymāları **(7)** burc-ı devletden sāṭıʿ ve sāḥa-i salṭanat-gīti-nümālarına ḫurşīd-i ʿināyet-i Rabbānī şeref-i şems-i nuṣret-i mennānīden lāmiʿ ola! Ve dıraḫt-ı mevzūn-ı **(8)** vücūd-ı ʿadālet-füzūnları ki sāye-i Yezdān-ı bī-çūndur.

Envār ve eşmār-ı evlād-ı emcād ile müzeyyen ve meşḥūn ola! Aʿnī cinān-ı cenān ve ṣulb-ı **(9)** nūr-ı lemeʿānlarından şehzādegān-ı Yūsuf-cemāl ve Süleymān-iḳbāller nümāyān ve ḥadīḳa-i naẓargāhında serv-i revān gibi ḫırāmān olup **(10)** aṣl-ı şecere-i mübāreke-i zeytūne-i ẕāt-ı sutūde-ṣıfāt-ı ṭūbā

[2760] Allah'ın, kalpleri güneşten daha nurlu bazı kulları vardır.
[2761] Adalet üzere geçen bir saat, altmış sene ibadetten daha hayırlıdır. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, **el-Metâlibü'l-ʿÂliye bi-Zevâʾidi'l-Mesânîdi's-Semâniye**, Riyad, Dâru'l-Âsıme, [t.y.], Cilt: 10, s. 91.
[2762] Nahl 16/90: "- **Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı**, yakınlara yardım etmeyi **emreder**; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."

nümūneleri (كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَاءِ)[2763] [zemīn-i şuhūdda][2764] **(11)** sermedī beḳā ve neşv ü nemāsı āb-ı hayāt-ı rūḥ-efzā ile ola. Ve berde ve baḥrde olan ʿasākir-i fevz maʾāşirleri rāyāt-ı nuṣret āyāt-ı **(12)** (نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ[2765] وَفَتْحٌ قَرِيبٌ) ile manṣūr ve muẓaffer olup aʿdā-yı dīn ve devlet olanlar ber-vefḳ-ı

(فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا[2766])[2767]

maḳhūr ve müdemmer olalar. **(13)** Ve aʿlām-ı ṣevābit aḳdām-ı dīn-i İslām eʿazzellāhu ʿaleʾd-devām aʿnī menārāt-ı ʿāliyāt-ı mānend-i sütūn-ı ḫıyām-ı āsumān-ı bī-ʿamed ḳıyamuñ **(14)** ʿanādil-i ḫoş elḥān ve belābil-i hezār dostān şurf-ı āşiyānı olan eẕān-ḫᵕānları āheng-i nüh ḳıbāb-ı āsumān ile ṣabāḥ u mesāʾ **(15)** ve ẓuhr u ʿişāʾ ve ʿaṣr-ı ṣalāt-ı vusṭāda nevā-yı bāng-ı rāst-ı eşhedü enlā ilāhe ilallāh ile nevbet-zen-i penc-gāh Muḥammed resūlullāh olduḳlarınca **(16)** cevāmiʿ ve mesācid-i şerīfe ve menābir ve meḥāfil-i münīfede devām-ı ʿömr-i devletleri-çün duʿā ve şenā ve eʾimme ve ḫuṭabāya iḳtidā iden **(17)** cemāʿāt-ı müslimīn-i ḥanīn-i āmīn وازيز وأنين يا مجيب السّائلين[2768] ile bār-gāh-ı cenāb-ı Rabbüʾl-ālemīne dest-güşā olmaḳdan ḫālī olmayup **(18)** medeʾd-duhūr veʾl-ezmān ʿutbe-i ʿaleyhleri ḳıble-i mülūk-i cihān ve südde-i seniyyeleri meṭāf-ı selāṭīn-i zamān ola.

Naẓm: **(19)**

زير اين نه رواق مينا فام

چون شود گفته اين همايون نام

[2763] İbrâhîm 14/24: "Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), **kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.**"
[2764] Bu kısım sah kaydıyla derkenara yazılmıştır.
[2765] Saf 61/13: "Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: **Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih** (Mekke'nin fethi). (Ey Muhammed!) Mü'minleri müjdele!"
[2766] Ayetin bazı harfleri yazmada sehven farklı yazılmıştır.
[2767] İsrâ 17/16: "Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de **oranın altını üstüne getiririz**."
[2768] Cızırtı ve inilti, ey dua edenlere icabet eden…

آمد از هر یکی بجای صدا[2769]

خلّد الله ملکه ابداً

آمین یا ربّ ذوالفضل والعطا **(20)**

بجاه حبیبک المصطفی[2770]

ḥaḳḳā ki ol ẓıll-ı memdūd-ı Mevlā’nuñ sāye-i rāḥat-ı iḥtivāsında **(21)** zīnet-efzā-yı ṣaḥāyif-i evrāḳ olan kilk-i eşvāḳ ve midād-ı berrāḳ, safāyiḥ-i āfāḳa bir naḳş-ı ācīb ve dest-i kātib-i mücteb-i viṣāḳla **(22)** muvāneset-i muḥibbān-ı ḥāżıru’l-ervāḥ ve murāselet-i ġāyibān-ı sātirü’l-eşbāḥ içün bir tuḥfe-i ġarīb ihdā olındı ki bu şerḥ-i **(23)** nādirü’l-emṡālüñ evṣāf-ı kemāl ile olan ʿarā’is-i cemāline inṣāf ile naẓar olınsa nuḳūd-ı ʿibārātınuñ tavṣīfi **(24)**

ولفظه ارّق من نسیم الورد فی السّحر [2771]

idügi bāhir ve kunūz-ı işārātınuñ taʿrīfi **(25)** ومعناه احسن من الزهرغبّ المطر[2772] olduġı ruşen ve ẓāhirdür.

Naẓm:

سخنها که چون گنج آگنده بود

بهر نسختی که پراکنده بود

[2769] Bu mina renkli dokuz feleğin altında bu mübarek ve hümayun ad seslenildiğinde her birinden “Allah onun mülkünü sonsuza dek dâim etsin!” diye bir ses gelir. Abdurrahman Câmî, “Silsiletü’z-Zeheb”, **Mesnevî-i Heft Evreng**, s. 13.

[2770] Allah onun mülkünü ebedi eylesin. Âmin, Ey fazilet ve ihsan sahibi! Sevgilin Hz. Mustafa hürmetine…

[2771] Onun sözü, seher vaktinde bir gülün esintisinden daha hafiftir.

[2772] Yerin, cömertlik kadehinden bir nasibi vardır.

زهر نسخه برداشتم بابها

بر و بستم از نظم پیرایها **(26)**

گزدیم ز هر نامه نغز او

زهر پوست برداشتم مغزاو[2773]

Ḥāṣıl-ı meʾāl bi-ḥaseb-i muḳteżā-yı ḥāl **(27)** feṣāḥat-ı meḳāl ile tefāsīr ve eḥādīṯ-i mütenāsibe ve tebāşīr ve neẕāʾir-i müteʿāḳıbe ve mevāʿiẓ u neṣāʾiḥ-i müteḳāribe **[495a] (1)** ve ḥikemiyyāt-ı muḥteviye envāʿ-ı ġarībe ve deḳāyıḳ-ı meʿārif-i tevḥīdden işārāt-ı reşīḳa ve ʿibārāt-ı enīḳa ile eṣnāf-ı nikāt-ı ʿacībe **(2)** ve kelimāt-ı mevzūne-i ʿuşşāḳdan tarāʾif-i manẓūmāt-ı bedīʿa taḥrīr olındı ki rūḥa neşāṭ u sürūr ve efsurde olmayan ḳalbe **(3)** ḥayāt-ı mevfūr iʿṭā ider. Ammā ḳavālib-i fersūde ve mesāmiʿ-i zeng-ālūdeye kelāl virürse maʿẕūrdur ki ehl-i ẕevḳ ü ḥālüñ **(4)** muḫāṭabı o maḳūle muḳassiyü'l-bāl olan erbāb-ı melāl degüldür. ʿÖrfī[2774] bu maḥalle münāsib ne ḫoş dimişdür.

Şiʿr:

سیماب بود قفل دَرِ کوش تو ور نه

صد نغمه مستانه طلبکار سماعست **(5)**

[2773] Sözler hazine gibi doldurulmuş ve nüshalar içinde her tarafa saçılmış idi. Her nüshadan bir maya aldım; şiir ve nazım süsüyle süsledim. Her kitabın en güzelini seçtim, her kabuğun içindeki aldım. Nizâmî-i Gencevî, **Külliyât-ı Hakîm Nizâmî-i Gencevî**, haz. Şiblî Numânî-M. Derviş, Tahran, İntişarat-ı Câvidan 1366. s. 992.

[2774] Sebk-i Hindî'nin ilk temsilcileri arasında yer alan İranlı şairdir (ö. 999/1591). Örfî, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Dîvân*'ını istinsah etmiş ve şiirlerinden etkilenmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk şairlerince tanınmaya başlanan Örfî, Türk edebiyatında etkili olmuş, birçok şair ondan övgüyle söz etmiştir. Bunların arasında Nef'î, Râmî, Cevrî İbrâhim Çelebi, Nâbî, Nedîm, Münif, Erzurumlu Zihni, Şeyh Galib, Nigârî, Leskofçalı Galib ve Ziyâ Paşa gibi şairler vardır. Örfî'nin bazı şiirleri tahmis edilmiş, şiirlerinden seçmeler yapılmış ve bir kısmı şerhedilmiştir. bkz. Rıza Kurtuluş, "Örfî-i Şîrâzî", **DİA**, Cilt: XXXIV, s. 96-97. Örfî-i Şîrâzî'nin hayatı, eserleri ve Türk şairlerine etkisi için bkz. Mehmet Akif Gözitok, Urfî-i Şirazî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Edebiyatımıza Yansımaları, **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 7, Aralık 2018, s. 25-56.

گوش شنوا جوی که در بزم تأمّل

بر بستن لب مایه صد گونه صداعست[2775]

(6) İmdi ṭālibān-ı muḥabbet-i Rabbānī ve müstemiʿān-ı maʿrifet-i sübḥāniyye olan eʿazz-ı iḫvān ve eḫāṣṣ-ı ḫullāna ṣad naġme-i **(7)** mestāne ile Naẓm:

Tefāsīr ü eḥādīṯ ü ḫaberden

Ḥikāyāt-ı ġarībe ve ʿiberden

Hem eṭvār-ı ṭarīḳatden edebden

(8) İrādetden iṭāʿatden ṭalebden

Yazıldı niçe esrār u deḳāʾiḳ

Açıldı dürlü envār-ı ḥaḳāʾiḳ

Delindi kilk-i taḥrīr ile dürler

(9) Dizildi silk-i tasṭīre güherler

Bu deryā-yı leʾālī-i ġurerdür

Cevāhir maʿdeni iksīr-i eṯerdür

[2775] Senin kulağına cıvadan yapılma bir kilit vardır yoksa yüz tane sarhoş nağme semâ talep etmektedir (ve bunu duymuyorsun). Düşünce bezminde işiten bir kulak ara dudağı kapatmak yüz çeşit sesi duymanın mayasıdır. Örfî-i Şîrâzî, **Külliyât-ı Örfî-i Şîrâzî,** haz. Gulâm Hüseyin Cevâhirî, Tahran, Kitabfuruşî ve Çaphane-i Muhammed Ali İlmî, , 1960. s. 293.

Bu keşf itdi niḳābın *Meṯnevī*'nüñ

(10) Bu gösterdi cemālin maʿnevīnüñ

Egerçi cild-i evvel şerḥ olındı

Velī cümle meʿānī serḥ olındı

Oḳuyanlar yazanlar bula maḳṣūd

(11) Naʿīm-i cennet ile ola mesʿūd

Daḫı semʿ-i ḳabūl ile iden gūş

Şarāb-ı ḥubb-ı ẕātī eyleye nūş

Ve bilcümle ḫumḫāne-i ʿışḳdan dimāġ-ı cān-ı **(12)** maḫmūrān şarāb-ı ṭahūr-ı vaḥdete pey-ender-pey aḳdāḥ-ı ʿibārāt ile muḥabbet cürʿaları ṣunılup ḫalvet-ḫāne-i rāzda medhūş **(13)** ve ser-endāz olan ʿadem-i pervāz ve hestī-bāzlaruñ maʿşūḳ-ı mümtāzile olan merāsim-i nāz u niyāzları ibrāz oldundı ki **(14)** gūş-bāz olan nev-niyāzlar daḫı cenāḥ-ı himmetlerin bāz ve evc-i muḥabbete pervāz idüp ḥarem-i ḥarīm-i ünsde nāy-ı niyāz-ı ḳudsile **(15)** naġme-perdāz olalar.

Şiʿr:

تو شمع مجلسی در بزم جان باش

بیا می نوش و میرعاشقان باش

اگر خالص شدی چون زر و گرنه

میان پوتهای امتحان باش **(16)**

میان مجلس مستان مستور

سبک روحی کن امّا سر گران باش

ترا چون بحر میگوید بما آی

بسوی بحر چون سیل روان باش **(17)**

در آخر منزل ما بی نشانیست

تو اوّل نیز جانا بی نشان باش[2776]

Āh ey leb-i teşnegān-ı bāde-i **(18)** muḥabbet! Egerçi kim vücūh-ı setīre, ʿarāʾis-i sitāre-i meʾnūse, serā-perde-i ʿibārāt-ı enīḳada mestūre olduġı cihetden emtiʿā-i mebānī **(19)** bu nefāʾis-i meʿānīden maḥcūblardur.

Fe-ammā nuḳḳādān-ı süḥan-şinās ve ṣarrāfān-ı cevāhir-i enfās olan erbāb-ı ṭabāyiʿ-i selīme **(20)** ve aṣḥāb-ı ez̲hān-ı müstaḳīmeden mültemesdür ki bu merāyā-yı envār-ı dīdār ve cām-ı cemāl-nüma-yı eṭvār-ı şuṭṭāruñ şevāhid-i **(21)** ḥarem-serā-yı esrār olan nev-ʿarāʾis-i ebkārınuñ müşāhede-i dīdārına şevḳ-ı bī-şümār ile niṣār-ı naḳd-i efkār ve naẓarların tekrār **(22)** ve vücūh-ı istiʿārātından refʿ-i estār itdükden soñra müsteftiḥān-ı envār-ı ḳulūb ve

[2776] Sen meclisinin mumusun, can bezminde ol.
Gel içki iç ve âşıkların efendisi ol.
Eğer altın gibi hâlis isen imtihan potasında eri.
Gizli sarhoşların meclisinin içinde ince ruhlu ama ağır başlı ol.
Deniz seni kendine doğru çağırıyor, madem böyle o denize bir sel gibi akıp git.
Bizim meclisimizin nihayeti nişansızlıktır.
Ey can! Sen de evvelâ bî-nişân ol! Kâsım-ı Envâr, **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 176.

müstekşifān-ı esrār-ı ġuyūb olan **(23)** zümre-i ṭālibīn-i ṣādıḳīnüñ mesāmiʿ-i yaḳīnlerine ber-vefḳ-ı وللأرض من كأس الكرام نصيب [2777] cevāhir-i nikāt-ı esrārı beẕl ü niṣār **(24)** ve bu rāh-ı bī-eṣere bī-rehber ẓafer müyesser olmaduġun iḫbār ve lā-cerem bir mürşid-i kāmil ḫızır-ı fer-i mühim-ter idüġün taṣrīḥ ve āşikār **(25)** ideler. Ve intihā-i menāhic-i cemāl-i teʾlīf ve irtiḳāʾ-i medāric-i ḥüsn-i tarṣīfe luṭf ile naẓar olındukça Naẓm:

نمی یابد چو سایل بی وسیله

عطیّات سنیّاتِ جزیله **(26)**

اگر چندین وسیله نیست قابل

نباشد باگرمیان کار مشکل

که در پیش سلیمان تخفه مور

(27)نباشد عیب که الَمأ مور معزور[2778]

vefḳınca duʿā-yı ḫayra vesīle idügi żamīr-i münīrlerine pūşīde olmayup bu ḫāk-i fersā-yı **[495b] (1)** kedāḫte ibtilā aʿnī belā-yı ʿışḳa mübtelā ve ḥarīḳ-i nār-ı derd-i velā içün dest-i duʿāyı bār-gāh-ı aʿlāya guşūde ve rūy-ı temenā-yı **(2)** ʿutbe-i kibriyāya sūde ḳılup ʿindallāh veʾr-resūl saʿyi meşkūr ve cürm ü günāhı maġfūr ve zāviye-i laḥidde ʿafv ve raḥmete **(3)** ġafūr ile mesrūr olmaḳ bābında ḳırāʾat-ı fātiḥatüʾl-kitāba luṭf-ı mevfūr buyuralar. Ol ġafūr ve şekūr cenāblarınuñ daḫı **(4)** cürm ü ḳuṣūrların dāmen-i ʿafv ve maʿfiret ile mestūr ve āb-ı deryā-yı raḥmetle evsāḫ-ı maʿṣiyetlerin pāk u ṭahūr **(5)** idüp cennātüʾl-firdevsde būse-kenār-ı ḥūr ile erīke-nişīn-i ḳuṣūr olalar. Naẓm:

[2777] Yeryüzünün de ikram sahibinin kâsesinden (kadehinden) bir nasibi vardır.

[2778] Dilenci sadakasız olmamalı. Ona güzel bahşişler verilmeli. Eğer elde verilecek bir bahşiş yoksa bile kerem sahipleriyle iş yapmak zor değildir. Süleyman'ın önüne karıncanın getirdiği hediye ayıp sayılmaz. Zira memur ma'zûrdur.

خدا یا حاجت جمله روا کن

نمیگویم مرا تنها عطا کن **(6)**

چو حاجت از برا خلاص خواهم

مراد از بهر عام و خاص خوآهم

خدا یا از سخن کاری نیاید

بدِه حالی که از قالم رباید **(7)**

هر آنکس کین دعا را گوید آمین

خدا بدهد مراد اتش به تعیین[2779]

آمین یا ربّ العالمین **(8)** بحقّ انّا (وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ) وصلّی الله علی سیّدنا وسندنا وشفیع ذنوبنا مولانا ومولی العالمین **(9)** محمّد وعلی آله واصحابه وعترته واشیاعه وعشیرته واتباعه الطّیّبین الطّاهرین اجمعین وسلام علی جمیع الأنبیاء **(10)** والمرسلین والأولیاء والعاشقین والأتقیاء والعارفین والأصدقاء والصّالحین وعامّة المؤمنین والمؤمنات **(11)** والمسلمین والمسلمات الأحیاء منهم والأموات وعلی ملایکتك المقرّبین وعلی اهل طاعتك فی برّك وبحرك **(12)** اجمعین والحمد لله ربّ العالمین[2780]

[2779] Allah'ım! Sadece benim duâmı kabul et demiyorum, herkesin duasını kabul et. Ben ihlasla istiyorum hâcetimi talep ediyorum, avam ve havas herkes için murat istiyorum. Ya Rabbi! Söz söylemekle iş olmaz, bana öyle bir hâl ver ki beni kalden alsın. Kim bu duaya amin derse Allah onun bütün muratlarını versin.

[2780] "Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik" ayetinin hakkıyla, amin, ey alemlerin rabbi. Efendimiz, güvencemiz, günahlarımızın şefaatçisi, alemlerin mevlası, bizim mevlamız olan Hz. Muhammed aleyhisselam'a, onun ailesine, arkadaşlarına, soyuna, taraftarlarına, aşiretine, onun yolundan gidenler temiz ve pak insanların üzerine salat olsun. Bütün nebilere, peygamberlere, velilere, aşıklara, müttakilere, ariflere, sadık kullara, salih insanlara, mümin kadın ve erkeklere, Müslüman kadın ve erkeklere, ölü veya diri olanlara, senin mukarrab meleklerine, karada ve denizde sana itaat edenlere selam olsun. Alemlerin rabbi olan Allah'a hamd olsun.

Ve ḳad ittefeḳa'l-ferāġu min tenmīḳihi ʿalā yedi müellifihi bi-āvnillāhi ve tevfīḳihi **(13)** eż'afu ʿibādillāhi ve aḥḳarihim muḳtebesi'l-envāri'ṭ-ṭāliʿati'l-bāḥirati mine'l-mişḳāti'l-lāmiʿati'z-zāhirati **(14)** fī yevmi'l-cumʿati eṣ-ṣāmin ve'l-işrīn min şehri rebīʿi'l-evvel liseneti iḥdā ve erbaʿīne ve elf **(15)** min hicreti'n-nebeviyyeti ʿalā ṣāḥibihā ekmeli't-tahiyyeti ve ene'l-faḳīr ilā raḥmetillāhi'l-ʿaliyyi'l-kebīr **(16)** ʿAbdullāh bin es-Seyyid Muḥammed bin ʿAbdullāh el-Ḳosṭanṭiniyyeti mevliden ve mevṭinen **(17)** el-Bayrāmiyyü ṭarīḳaten ġafarallāhu lehu ve li-vālideyhi ve'l-üstāẕihi **(18)** ġufrānen ʿaẓīmen ve feteḥa ʿaleyhi ebvābe'l- maʿārifi **(19)** ve'l-ḥaḳāyıḳı fetḥan mübīnen.[2781]

Kütüphane Mührü: Vaḳafe hāẕa'l-kitāb el-Ḥāc Muṣṭafā ʿĀtıf bi-şarti en lā yuḫrace min ḫizānetihī 1154.[2782]

[496a] Tārīḫ-i -İtmām-ı Şerḥ-i Mesnevīyü'l-Cevrī Çelebi:

Kitāb-ı meṣnevī kim nüsḫa-i ʿilm-i ḥaḳīḳatdür

O kim maʿnāsını idrāk ider ṣāḥib-i kerāmetdür

Serāpā şerḥ-i remz-i nükte-i maʿnā-yı Ḳur'ān'dur

Beyān eyler uṣūl-i dīni her beyti bir āyetdür

Bilinmez manṭıḳ u hey'etle bu ʿilmüñ işārātı

Buña idrāki yetmez ʿaḳl u fikrüñ özge ḥikmetdür

[2781] Bu eserin yazımı, Allah'ın inayeti ve yardımıyla, kullar içinde Allah'a ibadet yönünden en zayıfı, açık saçık nurları parlak ışık kaynağından alma bakımından en hakiri olan müellifi tarafından, hicrî **1041** senesinin Rebîülevvel aynının yirmi sekizinde Cuma günü tamamlanmıştır. Selamların en güzeli onun sahibine olsun. Ben, yüce ve büyük olan Allah'ın rahmetine muhtaç kulum; Abdullah b. Seyyid b. Abdullah doğma ve vatanı olması bakımından Kostantinli, tarikat olarak Bayrâmî. Allah ona, ana-babasına ve hocalarına büyük bir af ile mağfiret eylesin; marifet ve hakikatlerin kapılarını sonuna kadar açsın.

[2782] Bu kitabı Hacı Mustafa Âtıf, kütüphanesinden çıkarılmama şartı ile vakfetti (1154).

Degüldür naḳl-i aḥkām-ı nücūm-ı āsumān ammā

Yine cümle kitāb-ı āsumānīden ḥikāyetdür

Kitāb-ı āsumānīnüñ budur maʿnā-yı mażmūnı

Ki her bir nüktesi bir vaḥy-i münzelden kināyetdür

Zebān-ı ḥālden ṣādır kelāmullāh-ı nāṭıḳdur

Bunuñ terkībi ḥaḳḳā ḫāric-i lafẓ u ʿibāretdür

Ne Ḳāşānī bilür teʾvīl ü maʿnāsın ne Cürcānī

Egerçi anlaruñ her biri bir ṣāḥib-i fażīletdür

Meger feyż irişse Mollā Celāleddīn-i Rūmīʾden

Ki zīrā ol edīb-i ʿālem-i ġayb-ı hüviyyetdür

Ol üstād-ı muʿallim-ḫāne ʿilm-i ledunnī kim

Melāʾik-i der-misgāhında ser-ender ḥabīb-i ḥayretdür

O keşşāf-ı rumūz-ı müşkilāt-ı rāz-ı maʿnā kim

Nükāt-ı dil-keşi burḳaʿ-i güşā-yı sırr-ı ṣūretdür

Olanlar luṭf-ı Ḥaḳḳ'la maẓhar-ı feyzi ol üstāduñ

Baḳılsa her biri mecmūʿa-i esrār-ı ḳudretdür

O feyżüñ maẓharından biri ʿAbdullāh Efendī'dür

Ki istiʿdād ile üstād-ı aṣḥāb-ı ṭarīḳatdür

Bu sözde şāhiddür *Meṣnevī*'ye yazduġı şerḥi

Ne şāhid-i müddeʿā mı ṣıdḳ ile iṯbāta ḥüccetdür

Ki ol metn-i *Meṣnevī* böyle taḥḳīḳ üzre şerḥ itmek

Ne maḳdūr-ı beşer ne ḥadd-i miḳdār-ı ṭabīʿatdür

Bu feyż-i neşve-i ṣahbā-yı ilhām-ı ilāhīdür

Ki bir kem cürʿası şūriş-i fezā-yı ʿaḳl u fikretdür

Bu şevḳ-i ceẕbe-i envār-ı ʿışḳ-ı lā-yezālīdür

Ki ednā zerresi sūzende-i fehm ü kiyāsetdür

Bu feyżüñ şevḳı mihr-i efrūz-ı ʿuşşāḳ-ı ḥaḳīḳidür

Bu şevḳuñ feyżi hestī söz-i erbāb-ı ḥaḳīḳatdür

Muḥaṣṣal olmayınca maẕharı bu feyż ve bu şevḳuñ

Bu kāra cürʾet itmek ḫāric-i nīrū-yı himmetdür

Bu şerhuñ vaṣfını tafṣīle ḥācet yoḳ bilür ehli

Ki her bir nüktesinde luṭf-ı maʿnā bī-nihāyetdür

Olınmuş müstetir her lafẓınuñ taḥtında biñ maʿnā

Anı idrāk idenler nükte-dān-ı sırr-ı vaḥdetdür

Fünūn-ı maʿrifetde bir mükemmel nüsḫadur ḥakkā

Ki ecnās-ı fevāʾid yoḳlasuñ bī-ḥadd ü ġāyetdür

Ḫuṣūṣan ṭarz-ı inşā ve ʿibārāt-ı dilārāsı

Beyān-ı müşkilāt-ı fenn-i iʿcāz-ı belāġatdür

Edā-yı ṣāf u pāki selsebīl-i kevṯer-i bāḳī

Sevād-ı ḥaṭṭ-ı müşk-efşānı sünbül-zār-ı cennetdür

Zehī ṣūret-nümā-yı maʿnevī kim ṭabʿ-ı feyyāżı

Bu güne cevher-i mirʾāt-ı ḥüsn-i ḳābiliyyetdür

ʿUlūm-ı şerḥ ve taḥḳīḳe bu denlü dest-res bulmaḳ

Ṣafā-yı ẓāhir ü bāṭından āṩār-ı ʿalāmetdür

Taṣavvuf ʿalemüñ merdāne tesḫīr eylemek böyle

ʿAceb ḳuvvetdür el-ḥaḳḳ saʿyle olmaz velāyetdür

Fażīletle bu şerḥuñ ġayrıdan luṭfı beş artuḳdur

Olursa ḫātime **1041** tārīḫ-i itmām-ı iṣābetdür

Degül ḥaddüm bu şerḥuñ vaṣfı ammā cürʾete bāʿiṩ

Lisāna nuṭḳ-ı şāriḥden iren āṩār-ı ḳuvvetdür

Sülūk ehli ʿaceb mi olursa pey-rev aña ey Cevrī

Cenāb-ı ẕāt-ı Ḥaḳḳʾā rehber-i rāh-ı hidāyetdür

اگر خواهر بدانی که انگشتری در کدام دستست و درکدام انگشت

بفرمای تادست راست خبر یردست چب نهد بترتیب

چنانکه انگشت کوچک دست راست بر بالای انگشت

بزرگ چب بود بعد ازان بگویی با هر انگشت را که

بر بالای ان انگشت بود که انگشتری دروی است

سه سه حساب کند و انچه در زیراوست دودو

حساب کند و همه را جمع کند و بگوید که مبلغ چدست

وانرا درین جدول طلب کند معلوم بود که انگشتر

در دست راست ویادر دست چپ و دز کدام انگشت[2783]

[2783] Yüzüğün hangi elde ve hangi parmakta olduğunu bilmek istiyorsan şöyle de: Sağ eli sol elin altına koysun, öyle ki sağ elin küçük parmağı sol elin Büyük parmağının üstüne gelsin. Sonra de ki: yüzüğün olduğu parmağın üstündekileri üçer üçer ve altında olanı ikişer ikişer hesaplasın. Hepsini toplayıp toplamın ne olduğunu söylesin. Ve onu bu cetvelde bul! Böylelikle yüzün sağ elde mi sol elde mi olduğu bulunur.

Fi'l-yesār		Fi'l-yemĭn	
Ḥınṣır	لا	Ḥınṣır	كو
Bınṣır	ل	Bınṣır	كه
Vusṭa	كط	Vusṭa	كد
Sibābe	كم	Sibābe	كم
İblām	كز	İblām	كب
Eṣābi‘	Ḥāṣıl	Eṣābi‘	Ḥāṣıl

[496b]

يحكى انه اجتمع عند معاوية بن ابى سفيان رضه عمر وبن العاص والوليد بن عقبة بن ابى سفيان والمغيره بن شعبة فقالوا يا امير المؤمنين ابعث لنا اى الحسن بن على ان يأتينا فقال لهم فيم فقالواكى نوبحنه ولغرفه ان اباه قتل عثمان بن عفان فقال لهم معاوية انكم لاتنتصفون منه ولا تقولون شيئا الا كذبكم الناس ولا يقول لكم ببلاغة شيئا الا صدّقه الناس فقالوا ارسل اليه فانا سنكفيك فارسل اليه فلما حضر رضى الله قال يا حسن انى لم ارسل اليك ولكن هؤلآء ارسلوا اليك فاسمع مقالهم واجب ولا تخرّمنى فقال الحسن رضه فاليتكلّموا او تسمع فقام عمر وبن العاص فحمدالله و اثنى عليه ثم قال هل تعلم يا حسن ان اباك اول من اثار الفتنة وطلب الملك فكيف رأيت صنع الله به ثم قام الوليد بن عقبة بن ابى معيظ فحدالله واثنى عليه ثم قال يا بنى هاشم كنتم اصهار عثمان بن عفان فنعم الصهر كان يقربكم ويفضّلكم ثم بغيتم فقتلتموه ولقد اردتُ يا حسن قتل ابيك وانقذنا الله منه ولو قتلناه بعثمان ما كان علينا فيه من الله اردنا قتا ابيك فقتله الله تعالى ثم قال المغيرة بن شعبة فكان كلامه كله سيّا لعلىّ وتعظيما لعثمان فقام الحسن رضه فحمد الله واثنى عليه وقال بك ابدأ يا معاوية لم يشتمنى هؤلاء لكن انت شتمتنى بغضا وعداوة وضلاما لجدّى صلى الله عليه وسلم ثم أَلَى الناس وقال انشدكم؟ الله اتعلمون ان الرجل الذى شتمه هؤلاء كان اول من آمن بالله وصلى للقبلتين وانت يا معاوية يومئذ كافر تشرك بالله وكان معه لواء النبى عليه السلام فارسل اليه يوما فرجع الرسول فقال هو ياكل فردّ الرسول اليه ثلاث مرات ويقول هو ياكل فقال النبى عليه السلام لااشبع الله بطنه اما تعرف ذلك فى بطنك يا معاوية ثم قال وانشدكم الله اتعلمون

ان المعاوية كان يقود بابيه الجمل واخوه هذا يسوقه فقال رسول الله لعن الله الجمل وقائده وسائقه هذا كله لك يا معاوية واما انت يا عمر و فتنارع؟ فيك خمسة من قريش فقلب عليك شبه الأمهم حسبا وشرّهم منصبا ثم قمت وسط قريش فقلت انى اشانى محمدا فاترك الله على نبيه انّ شنئك هو الأبتر ثم هجوت محمد عليه السلام بثلثين بيتا من الشعر فقال رسول الله عليه السلام اللهم انى الأحسن الشعر ولكن العن عمر وابن العاص وردك خائبا فانت عدوّ بنى هاشم فى الجاهليّة والاسلام فلم نكلمك على بغض واما انت يا ابن معيظ فكيف الومك على سبك لعلى وقد جلد ظهر ابيك فى الخمر ثمانين سوطا وقتل اباك صبرا بامر جدى وقتله جدى بامر ربّه ولما قدمه للقتل قال من للصبية يا محمد فقال لهم النار فلم يكن لكم عند النبى صلى الله عليه وسلم غيز النار ولم يكن لكم عند على غيز السيف والسوط واما انت يا عتبة فكيف تعد احدا بالقتل لم لا قتلت الذى وجدته فى فراشك مضاجعا لزوجتك ثم امسكتها بعد ان بغيت عليك واما انت يا اعورثقيف ففى اى ثلث تسبّ علياً افى بعده عن رسول الله ام فى حكم جائر ام فى رغبته فى الدنيا فان قلت شيأ من ذلك فقد كذبت واكذبك الناس وان زعمت ان علينا قتل علياً عثمان فقد كذبت واكذبك الناس وانما وعيدك فانما مثلك كمثل بعوضته وقفت على نخلة فقالت لها استمسكى فانى اريد ان اطير فقالت لها النحلة ما علمت بوقوفك فيكون يشق على طيرانك وانت فما شعرنا بعد اوتك فكيف يشق علينا سبّك ثم نقض ثيابه وقام فقال معاوية الم اقل لكم انكم لاتنتصفون منه فوالله لقد اظلم على البيت حتى قام فليس فيكم بعد اليوم خير من تاريخ النُّوَيْري[2784]

[2784] Anlatıldığına göre, Amr b. el-As, Velid b. Ukbe, Utbe b. Ebu Sufyan, Muğire b. Şu'be, Muaviye b. Ebu Süfyan'ın yanında bir araya gelip ona "Ey müminlerin emiri, bizi Hasan b. Ali'ye gönder" dediler. Muaviye, "Ne hakkında?" diye sorunca onlar, "Onu azarlamak ve Osman'ı, babasının öldürdüğünü ona söylemek için" dediler. Bunun üzerine Muaviye: "Siz onunla baş edemezsiniz. Ona bir şey söyleseniz insanlar sizi yalanlar. O size beliğ diliyle bir şey söylese insanlar onu tasdik eder." Fakat onlar yine, "Olsun, ona elçi gönder; biz onunla başa çıkarız." dediler. Bunun üzerine Muaviye ona elçi gönderdi. Hz. Hasan gelince ona, "Ey Hasan, seni ben çağırmadım, onlar çağırdı. Onların sana diyeceklerini dinleyip cevap ver, mahrum etme." Hz. Hasan, "Konuşsunlar, dinleyelim" dedi. Amr b. el-As söz aldı, Allah'a hamd u sena edip şöyle dedi: "Bilir misin, ey Hasan, baban fitneyi ateşleyen ve emirliği isteyen ilk kişidir. Peki Allah ona ne yaptı?" Sonra Velid b. Ukbe b. Muayt söz aldı, Allah'a hamd u sena edip şöyle dedi: "Ey haşimoğulları, siz Osman b. Affan'ın akrabalarısınız. Çok da güzel akraba idiniz; sizi üstün ve yanında tutardı. Fakat sonra ona karşı gelip onu öldürdünüz. Ey Hasan, gerçek şu ki, biz babanı öldürmeyi düşündük ama Allah bizi ondan kurtardı. Eğer Osman'a karşılık olarak onu biz öldürseydik Allah bize günah yazmazdı." Sonra Ukbe kalkıp şöyle dedi: "Ey Hasan, bilirsin ki baban, Osman'a karşı gelip, emirlik ve dünya hırsından ötürü onu öldürmüştür. Sonra da bu iki özelliği sahiplenmiştir. Biz babanı öldürmeyi düşündük, nihayet Allah onun canını aldı." Sonra Muğire b. Şu'be söz aldı. Onun sözleri tamamıyla Ali'ye sövmek, Osman'ı yüceltmekten ibaretti. Bunun üzerine Hz. Hasan kalktı, Allah'a hamd u sena edip şöyle dedi: "Senden başlayayım ey Muaviye; bunlar bana hakaret etmedi ama sen bana düşmanlık, kin ve dedem Hz. Peygamber'e muhalefetle hakaret ettin." Sonra oradakilere dönüp şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim; şunların hakaret ettiği kimse, Allah'a ilk iman edenlerdendir, iki kıbleye namaz kılmıştır. Sen ise ey Muaviye, o zaman kâfirdin, Allah'a şirk koşuyordun. Bedir günü onun elinde Peygamber'in sancağı vardı; Muaviye ve babasının elinde müşriklerin sancağı vardı." Sonra şöyle devam etti: "Allah ve İslam adına yemin ediyorum. Bilir misiniz, Muaviye, dedem Hz. Peygamber aleyhisselam için mektuplar yazardı. Dedem bir gün ona bir elçi göndermişti. Elçi geri döndü ve "Muaviye yemek yiyor" dedi. Bu şekilde üç kez elçi gidip döndü ve Muaviye'nin yemek yediğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Allah onun karnı doyurmasın" dedi. Karnında ne olduğunu biliyor musun ey Muaviye?!" Hz. Hasan sözlerini şöyle sürdürdü: "Allah'a yemin ederim; biliyor musunuz, bir keresinde Muaviye, bir deve üzerinde olan babasını götürüyor, şu kardeşi de arkadan yön veriyordu. Bunu gören Allah

Rasulü, “Allah o deveye, onu sürene, binicisine, arkadan yön verene lanet etsin” buyurdu. Tüm bu sözlerim senin içindir, ey Muaviye! Sana gelince ey Amr, Senin hakkında Kureyş’ten beş kişi tartıştı. Seni soyları ve makamları hakkında bir takım şüpheler bastı. Sonra kalkıp Kureyş’in ortasında “Ben Muhammed’den nefret ederim” dedin. Bunun üzerine Allah, peygamberine şu ayeti indirdi: “Asıl soyu gelmeyecek olan, sana karşı nefret duyandır.” (Kevser 108/3) Sonra Allah Rasulü’nü otuz beyitten oluşan bir şiirle hicvettin. Buna karşılık Allah Rasulü şöyle dedi: “Ey Allah’ım, ben güzel şiir söyleyemem. Ama sen Amr b. el-As’a her beyit için bir kere olmak üzere lanet et.” Ayrıca sen bildiğin gibi Necaşi’ye gittin. Allah orada senin yalancı olduğunu ortaya çıkardı ve seni eli boş geri gönderdi. Sen hem cahiliyede hem de İslam’da haşimoğullarının düşmanısın. Biz senin nefretinden dolayı seni suçlamadık. Sana gelince ey, Ebu Muayt, senin Ali’ye hakaret etmene nasıl kızabilirim? O senin sırtına içki cezası olarak seksen kamçı vurmuştur. Babanı, dedem Hz. Peygamber’in emriyle infaz etmiştir. Dedem de onu Allah’ın emriyle öldürmüştür. İnfaz için getirdiklerinde “Kızlara kim bakacak?” diye sormuştu. Allah Rasulü’nün elinde size ateşten başka verecek bir şey yoktu. Ali’nin elinde de kılış ve kamçıdan başka bir şey yoktu. Sana gelince ey Utbe, birini öldürmekle nasıl tehdit edersin? Sen değil misin, karınla yatağında yatan kişiyi öldüren? Sonra da karını sana karşı geldikten sonra yakalayan? Nasıl olur da birini öldürmekle tehdit edersin? Peki sen ey tek gözlü Sakif, şu üçün hangisiyle Ali’ye hakaret ediyorsun? Allah Rasulü’nden uzak olmasıyla mı, adaletsiz hüküm vermesiyle mi yoksa dünyaya meyletmesiyle mi? Bunlar birini söylersen yalan söylemiş olursun, insanlar da seni yalanlar. Eğer Osman’ı Ali’nin öldürdüğünü iddia edersen yalan söylemiş olursun, insanlar da seni yalanlar. Tehdidine gelince o, bir hurma ağacına konmuş ve “durun, ben uçmak istiyorum” diyen bir sineğe benzer. Hurma ağacı da ona der ki “Seni ben durdurmadım, uçman bana ne sıkıntı verebilir?” Senin düşmanlığını biz hissetmedik, hakaretin bizi nasıl üzebilir?” Sonra elbisesini toplayıp gitti. Bunun üzerine Muaviye onlara, “Ben size, onunla baş edemezsiniz, demedim mi?! O gidinceye kadar ev kararıp üzerime çöktü. Bugünden sonra size hayır namına bir şey yok!” dedi. (*Nüveyrî Tarihi*’nden). Eserin müellifi, Memlükler döneminin önemli devlet adamı ve tarihçisi Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî’dir (ö. 733/1333). Nüveyrî’nin tek eseri, Sultan Muhammed b. Kalavun’a ithaf ettiği *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb* adlı ansiklopedik çalışmasıdır. bkz. Mustafa Öz, “Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb”, **DİA**, Cilt: XXXIII, s. 304-306. Eser üzerine yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. bkz. Serap Arıkan Angı, Nüveyrî'nin Nihâyetü'l-Ereb Fî Funûni'l-Edeb Adlı Eserinin Edebî Açıdan İncelenmesi**,** Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019. Ayrıca Elias Muhanna tarafından Harvard Üniversitesi’nde 2012 yılında doktora çalışması yapılmış, bu çalışma daha sonra kitap olarak basılmıştır. Kitabın tercümesi için bkz. Elias Muhanna, **Alem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği**, çev. Muhammet Enes Midilli, Albaraka Yayınları, 2024.

SONUÇ

Türk edebiyatına Fars edebiyatından geçtiği bilinen mesnevi nazım şekliyle edebiyatımızda çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bunlardan en bilineni Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî-i Ma'nevî*'sidir. İslâm tasavvuf düşüncesinin temel konularını ihtivâ eden bu eser Farsça yazılmış olmasına rağmen Anadolu topraklarında çok ilgi görmüştür. Edebiyat terimi olarak bir nazım şeklini ifade etmekle birlikte, mesnevi dendiğinde akla bu eserin gelmesi ve yüzyıllar boyunca çok sayıda tercüme ve şerhinin yapılmış olması Mevlânâ'nın *Mesnevî'*sinin bu türde yazılmış diğer eserlerden daha seçkin bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Kaynaklarda *Mesnevî'*nin on sekiz beytinin Mevlânâ'nın kendisi tarafından yazıldığı, geri kalanının ise Mevlânâ tarafından Hüsâmeddin Çelebi'ye irticâlen yazdırıldığı ve 666 (1268) yılında tamamlandığı belirtilmektedir. *Mesnevî*, yazıldığı günden bu yana büyük bir teveccühe mazhar olmuş ve okunup anlaşılmak istenmiştir. Bu anlamda açıklamaya ihtiyaç duyanların Mevlânâ henüz hayattayken ona sorup öğrenme imkanı varken onun vefatının ardından bu imkan ortadan kalkmıştır. Oğlu Sultan Veled sohbetleri ve eserleriyle Mevlânâ'nın tasavvufî düşüncesini devam ettirmiş olmakla birlikte *Mesnevî* üzerine müstakil bir eser kaleme almamıştır.

Önceleri Mevlevîlik mensupları tarafından gösterilen *Mesnevî*'yi anlama çabaları daha sonraları genişleyerek toplumun farklı kültürel çevrelerine yayılmıştır. *Mesnevî*, Mevlevî tekkeleri ile birlikte medreselerde, camilerde ve konaklarda okunan bir eser olmuştur. Sultan Abdülmecîd (1839-1861) döneminde ise Mevlevî olmayanların da *Mesnevî*'yi öğrenmeleri için Dârü'l-Mesnevî diye adlandırılan mekanlar kurulmuştur. Tarihi süreç içerisinde yazılı eserler yanında, *Mesnevî*'yi anlamaya yönelik sözlü bir kültürel birikim de meydana gelmiştir. *Mesnevî*'yi okuyup açıklayan Mesnevîhanlar ve *Mesnevî* hâfızları yetişmiştir. Mevlevîhânelerdeki ayinlerin yanı sıra dedeler tarafından canları eğitmek için *Mesnevî* okumaları gerçekleştirilmiştir. Bunun dışında ilgi duyan herkesin katılımına açık *Mesnevî* okumaları da yapılmıştır. Bu uygulamalar günümüzde de devam etmektedir. Bütün bu faaliyetlerin yanında *Mesnevî*'yi açıklamaya yönelik çabaların en yoğun ve kalıcı olanının ona yazılan şerhler olduğu söylenebilir. Müellifin ilmî birikimi ve tasavvufa hakimiyeti ölçüsünde düşüncelerini ifade imkanı bulduğu bu edebî tür, Mevlânâ'nın

Mesnevî'sine has bir gelişme göstermiş ve bu alanda önemli eserler kaleme alınmıştır. Türkçe *Mesnevî* şerhleri, *Mesnevî*'nin tamamına yapılan şerhler ve kısmen yapılan şerhler olarak iki başlık altında ele alınabilir. Mustafa Şem'î Dede (ö.1011/1602-1603?) ve Muînî (ö. 839/1436'dan sonra) şerhleri sırasıyla bu alanda yazılan ilk Türkçe eserler olarak zikredilebilir. Yüzyıllar boyunca çok sayıda şerhi kaleme alınan *Mesnevî*'yi açıklamak için yapılan çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Yazdığı *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* isimli şerhle, *Mesnevî* şârihleri arasında seçkin bir yer edinen Sarı Abdullah Efendi 992/1584 yılında dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda babası Seyyid Muhammed'in Mağrib şehzadesi iken İstanbul'a geldiği, annesinin Kayserili Halil Paşa'nın (ö. 1038/1629) kardeşi Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kızı olduğu belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda, yetiştirdiği lale çeşidinden üçünün kendi adıyla anıldığı, bundan dolayı kendisine "Sarı Abdullah" dendiği; bazı kaynaklarda ise sarışın olması nedeniye bu lakabın kendisine verildiği bilgisi yer almaktadır. Sarı Abdullah Efendi'nin, ilk eğitimini ilmi birikimi yüksek bir şahsiyet olan babası Seyyid Muhammed'den aldığı, onun vefatından sonra Sarı Abdullah'ın eğitimi ile üvey babası Hacı Hüseyin Ağa'nın ilgilendiği bilinmektedir. Küçük yaşlardan itibaren çeşitli mutasavvıf şahsiyetle tanışan Sarı Abdullah Efendi bu sayede sağlam bir tasavvuf terbiyesi almıştır. Annesinin amcası Kayserili Halil Paşa tarafından himaye edilen Sarı Abdullah Efendi, seçkin hocalarla tanışma ve iyi bir eğitim alma fırsatı bulmuştur. Bu süreçte Arapça ve Farsça öğrenmiş, dini ve edebî ilimler konusunda kendini geliştirmiştir. Sarı Abdullah Efendi ailesinden aldığı temel eğitim, içinde yetiştiği ilmi muhit, mülâkî olma imkanı bulduğu tasavvufi şahsiyetler ve en önemlisi de kendisinde bulunan istîdat sayesinde birçok alanda adından söz ettiren bir şahsiyet olarak yetişmiştir. Devlet adamı, şair, mutasavvıf, hattat ve çiçek yetiştiricisi de olan Sarı Abdullah Efendi'nin çalışmamızla ilgili olan yönü şârihliğidir. Yukarıda zikredilen alanlardaki bilgi ve yeterliliğinin onun şârihliğine etki ettiği ve şerhini zenginleştirdiği söylenebilir. Şerhe katkısı bakımından öne çıkan özelliği elbette onun mutasavvıf yönüdür.

Sarı Abdullah Efendi'nin erken yaşlarda tanıştığı mutasavvıflar ve içinde yetiştiği muhit ona tasavvufa dair fikri bir altyapı ve derin mâlûmat kazandırmanın yanı sıra

öğrendiklerini tecrübe etme imakanı da vermiştir. Celvetîlik ve Mevlevîk düşüncesinin de Sarı Abdullah Efendi üzerinde etkisi olduğu söylenebilir ancak onun Bayramî-Melamî bir mutasavvıf olduğunu belirtmek daha doğru olacaktır. Yetiştiği ortam, aldığı görevler ve yazdığı eserlere bakıldığında onun Bayramî-Melamî düşünceyi hayatının merkezine koyduğu anlaşılmaktadır. Sarı Abdullah Efendi'ye fikri müktesebâtını ortaya koyma ve mensubu olduğu tasavvufî düşünceyi yansıtma imkanı veren en önemli eserinin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* olduğu söylenebilir. *Mesnevî,* Mevlânâ tarafından asırlar önce yazılmış olmakla birlikte meselelere yaklaşım biçimi ile üzerinde yeni fikri açılımlar yapmaya müsait bir yapıya sahiptir. Bu özelliğinin, onu şerh eden farklı tasavvufi ekollere mensup şârihlere bu imkanı verdiği söylenebilir. İsimlendirmeler farklı olsa da İslam düşüncesi temelinde oluşan, tarihi ve mensup sayısı bakımından önde gelen tarikatların aynı amaca mâtuf bir gaye ile yola çıktıklarını, dolayısıyla birbiriyle örtüşen yönlerinin oldukça fazla olduğunu da belirtmek gerekir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'yi oldukça hacimli bir eser olarak kaleme almış olmasının da Sarı Abdullah Efendi'ye, ilmî birikimi ve tasavvufî düşüncesini daha rahat ortaya koyma imkanı sağladığı ifade edilebilir.

XVII. yüzyıl *Mesnevî* tercüme ve şerhleri arasında iki eser ön plana çıkmaktadır. Bunlar Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'si ve İsmâil Rusûhî-i Ankaravî'nin *Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif* isimli eseridir. Sarı Abdullah Efendi'nin şerhi *Mesnevî*'nin birinci cildi üzerine, Ankaravî'nin şerhi ise tamamına yapılmıştır. XVII. asrın bu iki büyük şârihinin tanıştıkları bilinmektedir. Sarı Abdullah Efendi'nin kendi dönemi ve öncesinde yazılmış şerhleri incelediği ve eserini kaleme alırken bunları göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Bunların başında Ankaravî'nin şerhi gelmektedir. Sarı Abdullah Efendi eserini kaleme alırken, bazı hususlarda adını da zikrederek onun görüşlerine yer vermiştir. Eserinin sebeb-i telif bölümünde Mevlânâ'ya duyduğu muhabbetten bahseden Sarı Abdullah Efendi, *Mesnevî*'nin derin ve ince manalarını, onu anlamayanlara da ulaştırma arzusuyla eserini kaleme aldığını belirtmektedir. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin yazımına 1035/1625 yılında başladığı anlaşılan müellifin, eseri bitirme tarihi 1041/1631 olarak kaydedilmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin, *Mesnevî*'nin yalnızca birinci cildini şerh etme kararını yazmaya başlamadan mı verdiği, yoksa sürecin bu şekilde mi

ilerlediğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin bu konuda bir beyanı olmamakla birlikte şerhini oldukça hacimli yazması ve eserin tamamlanma tarihi ile ölümü arasında yaklaşık otuz yıl gibi uzun bir zaman bulunması, şerhini *Mesnevî*'nin birinci cildi ile sınırlı tutmasının bilinçli bir tercih olduğu yönünde değerlendirme yapılmasına imkan vermektedir.

Türkiye'de farklı kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'nin bizden önce çalışma yapan araştırmacılar tarafından müellif nüshası da tespit edilmiştir. Bu çalışmamızda Süleymâniye Kütüphanesi Âtıf Efendi Koleksiyonu 1452-54 numaralarda kayıtlı üç ciltlik nüshanın 3. cildi (300b-496b varaklar arası) esas alınmıştır. Esas alınan bu müellif nüshası ile birlikte Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed, nr. 740'ta kayıtlı ve 1641 tarihinde Cevrî (ö. 1065/1654) tarafından istinsah edilen nüshadan da istifade edilmiştir. Eserin matbû nüshası da mevcuttur. Çalışmamızın kapsamına giren kısım, Matbaa-i Âmire'de 1288/1871-72 yılında basılan bu nüshasının 5. cildine karşılık gelmektedir. Bu çalışmada, yukarıda zikredilen nüshalar üzerinden şerhin metin transkripsiyonu ve incelemesi yapılmıştır.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî' XVII. yüzyılda kaleme alınmıştır. Dilinin ağdalı ve süslü olması bakımından dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Eserde terkiplerden oluşan uzun cümeleler ve yoğun Arapça ve Farsça sözcük kullanıldığı görülmektedir. Bu dil özellikleri ile tasavvufun anlaşılması güç konularının ele alındığı bölümlerde, müellifin murâd ettiği mânâya nüfûz etmek zorlaşmaktadır. Eserin hacminden de anlaşılacağı üzere konulara dair açıklamalar oldukça uzun tutulmuştur. Bu durum bazen okuyucuda, asıl meseleden uzaklaşıldığına dair kanaat oluşturacak düzeye varabilmektedir. Bununla birlikte Sarı Abdullah Efendi'nin eserin ekseriyetinde vaaz üslûbuyla samimi bir anlatım tercih ettiğini belirtmek gerekir. Böylelikle, dönemin dil özelliklerinin getirdiği ve okuyucuyu zorlayan husûsiyetlerin kısmen ortadan kalktığı söylenebilir. Sarı Abdullah Efendi eserini kaleme alırken kendine has bir hitap şekli geliştirmiştir. Şârih, diğer şerhlerde görülmeyen bu özellik sayesinde muhatabını metne çekme ve onun dikkatini canlı tutma konusunda oldukça başarılıdır.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin 5. cildinde *Mesnevî*'nin, "Hz. Peygamber'in Zeyd'e: "Bugün nasılsın, nasıl kalktın?" diye sorması ve onun "Mümin olarak sabahladım, ey Allah'ın Resulü" diye cevap vermesi.", "Kölelerle kapı yoldaşlarının "Getirdiğimiz turfanda meyveleri o yedi" diye Lokman'a iftira etmeleri.", "Hz. Ömer zamanında şehre ateş düşmesi.", "Düşmanın, müminlerin emiri Hz. Ali'nin yüzüne tükürmesi ve müminlerin emiri Hz. Ali'nin elinden kılıcı atması.", "Hz. Peygamber'in müminlerin emiri Hz. Ali'nin seyisinin kulağına: "Ali'nin öldürülmesi senin elinle olacak, sana haber ettim" demesi.", "Hz. Âdem'in melun İblis'in sapkınlığına şaşırması ve kibirlenmesi.", "Hz. Peygamber'in Mekke'yi ve Mekke'den başka yerleri fethetmek istemesinin dünya mülkünü sevdiği için olmadığının, çünkü "Dünya leştir" buyurduğunun, aksine Allah'ın emriyle olduğunun açıklanması." ana başlıkları ve bunların alt başlıkları yer almaktadır. Sarı Abdullah Efendi metnini kurarken öncelikle ilgili *Mesnevî* beyitlerinin mensur tercümesini vermiştir. Mısraları çoğunlukla ayrı ayrı tercüme etmekle birlikte beyit halinde tercüme ettiği de görülmektedir. Beyitlerin şerhi için de aynı durum söz konusudur. Eserin, üzerinde çalıştığımız kısmında her beyit için ayrı açıklama yazıldığı ve tercümesini vermekle yetinilen beyit sayısının çok sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin, uygun gördüğü bazı beyitlerden sonra şerhi daha da açtığı ve asıl vermek istediği mesajı okuyucuya burada aktardığı durumlar da söz konusudur. *Mesnevî* beyitlerinin muhtevasına göre açıklamaların kısa tutulduğu veya detaylandırıldığı görülmektedir. Eserde şerh yöntemi olarak tutarlı bir yol izlendiği, ihtiyaç durumuna göre şârihin tasarrufta bulunduğu ifade edilebilir.

Yararlanılan kaynak çeşitliliği bakımında oldukça zengin olan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de tefsir, hadis, kelam, tasavvuf, İslam tarihi ve İslam felsefesi gibi farklı alanlara giren konular ele alınmıştır. *Mesnevî* beyitlerinin muhtevasından yola çıkılarak yapılan açıklamalarda, birbirinden çok ayrı ilim dallarınına ait meselelere dair detaylı bilgiler aktarılmıştır. Ayet ve hadislere sıkça başvurulan şerhte dayanak noktası her zaman Kur'an-ı Kerim ve Hz. peygamber'in söz ve fiilleri olmuştur. Eserin üzerinde çalıştığımız kısmında derkenara yazılan matlablarla da belirtilerek sıkça ayet tefsirlerine yer verilmiştir. Sarı Abdullah Efendi bu tefsir metinleriyle meselenin izahına dair dayanak oluşturduktan sonra kendi görüşlerini beyan etmiştir.

Eserde Türkçe, Arapça ve Farsça çok sayıda kaynaktan alıntı yapılmıştır. Türkçe ve Farsça alıntıların daha çok edebî metinler, Arapça alıntıların ise hadis, tefsir ve tasavvuf gibi dinî alanlara ait metinler olduğu görülmektedir. Türkçe alıntıların sayı bakımından az olduğu dikkat çekmektedir. Yararlanılan kaynakların çoğu zaman adı zikredilmekle birlikte eserde isim vermeden yapılan alıntılar da mevcuttur. Eserine başvurulan müelliflerin başında İbnü'l-Arabî, Zemahşerî, Beyzâvî, Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî, Molla Câmî, Ferîdüddîn-i Attar, Kâsım-ı Envâr, Şebüsterî, Mağribî, Rûzbihân-ı Baklî, Sultan Veled, Hallâc-ı Mansûr Sa'dî-i Şîrâzî ve Örfî-i Şîrâzî gibi isimlerin geldiği görülmektedir. Şerhte Nesîmî, Fuzûlî, Bâkî, Nev'îzâde Atâî ve Yunus Emre gibi şairlerin şiirlerinden de örnekler yer almaktadır. Sarı Abdullah Efendi'nin, kaynak kullanımındaki bu çeşitlilik ve zenginlik sayesinde hem şerhinin daha kolay anlaşılmasını hem de tekdüzelikten kurtularak renkli ve dinamik bir yapıya kavuşmasını sağladığı söylenebilir. Şerhe eserlerinden iktibaslarla katkıda bulunan müelliflerin yanında fikri altyapı ve metod bakımından etki eden isimlerin de olduğu muhakkaktır. Bunların başında çağdaşı olan ve şerhinden etkilendiği anlaşılan Ankaravî'nin geldiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Sarı Abdullah Efendi'nin, eserini kaleme alırken klasik şerh metodlarını kullanmakla birlikte kendine özgü bir teknik ve üslup geliştirdiği söylenebilir. O, beyitlerin tercümesini verirken kelimeleri tek tek açıklamak ve gramer kurallarının detaylarına girmek yerine okuyucunun dikkatini muhtevaya çekmeyi tercih etmiştir. Nesir olarak verdiği beyit tercümesinin ardından konuya giriş yaparak özgün yorumlarını aktarmıştır. Sıkça yer verdiği şiirlerle, eserini salt bir dinî metin olmaktan çıkararak edebî yönünü de ön plana çıkarmayı amaçlamıştır. Kullandığı samimi üslup ve okuyucuyla arasında duygusal bir bağ kurmasını sağlayan orijinal hitap şekli ile diğer örneklerinden farklı bir şerh ortaya koymuştur. Sarı Abdullah Efendi, kendine özgü bir yöntemle kaleme aldığı bu eseriyle *Mesnevî* şârihleri arasındaki seçkin yerini almıştır.

*Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'*nin metin ve muhtevası üzerine bugüne kadar birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan en kapsamlısı İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan doktora tezleridir. Bu projede, beş ciltten oluşan eserin her cildi ayrı bir araştırmacı tarafından çalışılmıştır. Birinci cilt Milad Salmani tarafından 2020, ikinci cilt Nesibe Kablander tarafından 2021, 3. cilt Kübra Ceylan tarafından 2022 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. 4. cilt Ezrail Karakurt tarafından hazırlanmaktadır. Bizim bu tezimiz de eserin 5. cildini kapsamaktadır. Bu çalışmalarda *Cevahir-i Bevahir-i Mesnevi* metin ve muhteva yönünden detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Öncelikle Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, şerh metodu, edebî ve tasavvufî kişiliği gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Daha sonra metin transkripsiyonu yapılan eser dil özellikleri, yararlanılan kaynaklar ve muhteva bakımından incelenmiştir. Sarı Abdullah Efendi tarafından kendine özgü bir şerh anlayışıyla kaleme alınan ve birçok bakımdan diğer *Mesnevî* şerhlerinden ayrılan *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* üzerine yapılacak çalışmaların yukarıda zikredilenlerle sınırlı kalmayacağı açıktır. İnanıyoruz ki yeni araştırmalarla eserin başka hususiyetleri de ortaya konarak araştırmacı ve okurların istifadesine sunulacaktır.

KAYNAKÇA

Abidin Paşa:	**Mesnevi Şerhi**, haz. İsa Çelik, İstanbul, Vefa Yayınları, 2007.
Acer, Abdulrahman:	"Muhammed Şîrîn-i Mağribî'nin Hayâtı ve Câm-ı Cihân-nümâ'sının Tâhiru'l-Mevlevî Tarafından Yapılmış Tercümesi", **Sufiyye**, Haziran 2022, Sayı: 12, s. 1-34.
Aclûnî:	**Keşfü'l-Hafâ**, [b.y.], el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000.
Ahmed b. Hanbel:	**Fedâilü's-Sahabe**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1983.
Ahmed b. Hanbel:	**Müsned**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2001.
Ak, Ahmet:	"İmam-ı Azâm Ebû Hanife'nin Hayatı ve İtikadî Görüşleri", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 27, 2016, s. 1-28.
Ak, Hayati:	"Türkiyede Müsnedler Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Bibliyografik Bir İnceleme", **Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 2, Sonbahar 2018, s. 65-79.
Aka, İsmail:	"Mîrhând", **DİA**, Cilt: XXX, s. 156-157.
Akalın, İsa:	"Yahudilik Kültürü Aktarıcısı Ka'bu'l-Ahbâr ve İsrâiliyât", **Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)**, XVII/2, 2019, s. 7-62.
Akalın, Nazir:	"Nizâmî-yi Gencevî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Leylî u Mecnûn Mesnevîsinin Tahkiye Unsurları Açısından Tahlili", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1994.
Akçay, Mustafa:	"Kemalpaşazâde ve "fî Hakkı Ebeveyi'n-Nebî" adlı Risâlesinin Tahlil ve Değerlendirmesi", **Ekev Akademi Dergisi**, 2005 (Kış), Sayı: 22, s. 127-142.
Akdağ, Ahmet:	"Telhîsü'l-Miftâh'ın Türkçe Tercümeleri ve Mütercimi Bilinmeyen Türkçe Bir Tercümesi (Metin-İnceleme)", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon, 2018.
Akdeniz Brehmer, Aslınur:	"Bir Telafi ve Ağıt Aracı Olarak Çeviri: Sarı Abdullah Efendi'nin Cevahir-i Bevahir-i Mesnevi'sinin İlk 18 Beyit Şerhine Bir Ağıt-Çeviri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.
Akkuş, Mehmet; Kemikli Bilal (ed):	**Mevlid Külliyatı I-III**. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
Akpınar, Ömer Faruk:	"Süfyân es-Sevrî'nin Hayatı ve Eserleri", **Usul İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 22, 2014, s. 115-167.
Akpınar, Sümeyye:	"Sehl et-Tüsterî'nin (ö. 283/896) Hayatı, Görüşleri ve Eserleri", **Genç Mütefekkirler Dergisi**, Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 1, Haziran-2023, s. 73-94.
Aksu, Cemal:	"Lutfî Divanı'nın Tahlili", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002.
Akün, Ömer Faruk:	"Abdülbaki Gölpınarlı", **DİA**, Cilt: XIV, s. 146-149.
Alak, Musa:	"Kemâlpaşazâde'nin Şerhu Tağyîri'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler

	Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
Alban, Zeliha Yaman:	"Nizârî-i Kuhistânî'nin Rûz ü Şeb Mesnevîsi İnceleme ve Transkripsiyonlu Metin", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2012.
Algar, Hamid:	"Bahrü'l-Hakâik ve'l-Meânî", **DİA**, Cilt: IV, s. 515-516.
Ali el-Müttakî:	**Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1981.
Alkan, Arif:	"Ahmed b. Hanbelin Hadis Anlayışı ve Müsned", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1997.
Alkış, Abdürrahim:	"Abdurrezzâk Kaşânî ve Şerhu Fusûsi'l-Hikem Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
Alper, Ömer Mahir vd.:	"İbn Sînâ", **DİA**, Cilt: XX, s. 319-358.
Altaş, Eşref:	"Fahreddîn er-Râzî'nin Hayatı, Hâmileri, İlmî ve Siyâsî İlişkileri", **İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddîn er-Râzî**, ed. Ömer Türker, Osman Demir, İstanbul, İSAM Yayınları, 2018.
Altuner, Nuran:	"Safâyî Mustafa Efendi", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 444-445.
Altuntaş, Mustafa Celil:	"Osmanlı Hadis Eğitiminde Meşâriku'l-Envâr", **Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: İstanbul'un Fethinden Süleymâniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar**, ed. Ömer Mâhir Alper, Mustakim Arıcı, İstanbul, Klasik Yayınları, 2015, s. 147-178.
Âmirî, Ebû Zekeriyyâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr:	**Behcetü'l-Mehâfil ve Bugyetü'l-Emâsil fî Telhîsi's-Siyer ve'l-Muʿcizât ve'ş-Şemâʾil**, Beyrut, Dâru Sâdır, [t.y.].
Araslı, Hamid:	"Hakanî Şirvânî", çev. Ömer Bayram, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,** Cilt: 4, Sayı: 1, 2015, s. 297-332.
Arğun, Şaban:	**Sa'deddîn Hammûyî (Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri)**, Ankara, Fecr Yayınları, 2023.
Arıcı, Mustakim:	"Bir Biyografinin Yeniden İnşası: Kâdî Beyzâvî, İlişki Ağları ve Eserleri", **İslâm İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdı Beyzâvî**", ed. Mustakim Arıcı, İstanbul, İSAM Yayınları, 2017, s. 23-103.
Arıkan Angı, Serap:	"Nüveyrî'nin Nihâyetü'l-Ereb Fî Funûni'l-Edeb Adlı Eserinin Edebî Açıdan İncelenmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Isparta, 2019.
Arpaguş, Safi:	"Ahmed Avni Konuk ve Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Tasavvuf Çalışmaları Açısından Önemi", **Marmara Üniversitesi**

	İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 45, 2013, s. 31-50.
Arslan, Abdülrakip:	**Emîr-i Kebîr Seyyid Ali Hemedânî (Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri)**, Ankara, Sonçağ Akademi Yayınları, 2022.
Artıran, H. Nur:	"Mesnevihan Şefik Can", **Semazen**, https://semazen.net/mesnevihan-sefik-can/ (14.03.2023).
Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed:	**el-Metâlibü'l-ʿÂliyebi-Zevâʾidi'l-Mesânîdi's-Semâniye**, Riyad, Dâru'l-Âsıme, [t.y.].
Aslan, Abdullah:	"Bahauddin el-Âmilî ve el-Mihlât Kitabı", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.
Aslan, Zahir:	"Önemli İki Hemziyye Şerhi: Hayru'l-Kırâ ve el-Minehu'l-Mekkiyye Mukayesesi", **Trabzon İlahiyat Dergisi**, 9/1 (Bahar 2022), s. 309-329.
Astan, Emrullah:	"Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Bûnî'nin Şerhu'l-Esmâi'l Hüsnâ Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2024.
Âşık Çelebi:	**Ravzatü'ş-Şüheda Tercümesi (İnceleme-Metin)**, haz. Kenan Özçelik, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.
Atalay, Mehmet:	"Tâhirü'l-Mevlevî ve Şiiri", **Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, 1, 2008, s.75-88.
Atan, Ömer Faruk:	"Burhânü'ş-Şerî'a'nın Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktoraz Tezi, Bursa, 2015.
Atay, Hüseyin:	"Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nameler", **Vakıflar Dergisi**, 1981, Sayı: 13, s. 171-235.
Atâyî, Nev'î-zâde:	**Sohbetü'l-Ebkâr**, haz. Muhammet Yelten, s. 66, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55751,sohbetul-ebkarpdf.pdf?0 (30.04.2024).
Ateş, Süleyman:	"Bâyezîd-i Bistâmî", **DİA**, Cilt: V, s. 238-241.
Ateş, Süleyman:	"Cüneyd-i Bağdâdî", **DİA**, Cilt: VIII, s. 119-121.
Ateş, Süleyman:	**Cüneyd-i Bağdâdî (Hayatı Eserleri ve Mektupları)**, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1970.
Attar, Ferîdüddîn	Cevherü'z-Zât, https://ganjoor.net/attar/jz (29.06.2024).
Attar, Ferîdüddîn	**Dîvân-ı Attar,** haz. Bedîüzzaman Fürûzanfer, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Nigâh, 1376.
Attar, Ferîdüddîn	**İşretnâme**,

	https://ganjoor.net/attar/oshtorname/sh29 (30.04.2024).
Attar, Ferîdüddîn	**Mantıku't-Tayr**, ed. Seyyid Sâdık Gevherîn, Tahran, Bungâh-ı Terceme ve Neşr-i Kitâb, 1348.
Attar, Ferîdüddîn	**Muhtarnâme**, https://ganjoor.net/attar/mokhtarname/bb21/sh31 (30.04.2024).
Attar, Ferîdüddîn	**Esrârnâme**, çev. Mehmet Kanar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.
Attâr, Ferîdüddîn	**Esrârnâme**, tsh. Seyyid Sâdık Gevherîn, Tahran, Çap-ı Şark, 1959.
Attâr, Ferîdüddîn	**Kitâb-ı Muhtârnâme-i Şeyh Ferîdüddîn Attar**, haz. Seyyid Muhammed Mir Kemali, Tahran, Kitabhane-i Semir Kemali, 1353.
Attâr, Ferîdüddîn	**Mantık al-Tayr**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
Attâr, Ferîdüddîn	**Muhtarnâme**, çev. Fatma Kopuz Çetinkaya, Hece Yayınları, 2023.
Avcı, İsrafil:	"Enes b. Mâlik'in Hadis İlmindeki Yeri", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır, 2019.
Ay, Alper:	"Tâhirülmevlevî'nin Türkçe Divanlarındaki Dinî Edebî Türler Üzerine Bir Değerlendirme", **Tokat İlmiyat Dergisi**, 10/2, 2022, s. 464-490.
Ayan, Hüseyin:	"Cevrî İbrâhim Çelebi", **DİA**, Cilt: VII, s. 460-461.
Ayan, Hüseyin:	**Cevrî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1981.
Ayan, Hüseyin:	**Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
Ayçiçeği, Bünyamin:	"Bûsîrî (ö. 696/1297 ?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,** Sayı: 15, 2015, s. 27-102.
Ayçiçeği, Bünyamin:	"Sarı Abdullah'ın Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Raz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.
Ayçiçeği, Bünyamin:	Abdî, Sarı Abdullah Efendi, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdi-sari-abdullah-efendi (23.02.2023).
Ayçiçeği, Bünyamin:	"Klâsik Türk Edebiyatı'nda Şerh Geleneği ve La'lî-Zâde Abdülbâkî (Ö. 1746)'nin "Meslekü'l-Uşşâk" Kasidesini Şerhi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 7/32, s.

	26-37.
Ayçiçeği, Bünyamin:	**Sarı Abdullah Efendi (ö. 1660)'nin Gülşen-i Râz-ı Ârifân Mesnevîsi,** İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 2014.
Aydın, Meltem:	"Gazânâme-i Halîl Paşa 1595-1623 (Tahlil ve Metin)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
Aygün, Abdullah:	"Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 463-464.
Aynülkudât Hemedânî:	**Nâmehâ-yı Aynülkudât Hemedânî**, tsh. Ali Nakî Münzevî, Afîf Useyrân, Tahran, İntişarat-ı Esatir, 1377.
Aytekin, Ülker:	"Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002.
Aytekin, Ülker:	**Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi**, Konya, Umde Yayınevi, 2017.
Ayverdi, İlhan:	**Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 2011.
Ayyıldız, Esat:	"Ferezdak'ın Şairliği ve Arap Edebiyatındaki Yeri", **Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi**, Sayı: 15, 2022, , s. 107-133.
Azamat, Nihat:	"Sarı Abdullah Efendi", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 145-147.
Bahâeddin el-Âmilî:	**el-Keşkûl**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
Bahâeddin el-Âmilî:	**el-Keşkül**, trc. Behmen Razani, Tahran, İntişârât-ı Zerrin, 1374.
Bahâeddin el-Âmilî:	**el-Mihlât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].
Bahşi, Turan:	"İbn Mâlik ve Nahiv İlmi Açısından el-Elfiyye Adlı Eseri", Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2014.
Bâkî:	**Dîvân**, haz. Sabahattin Küçük, s. 260, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0 (04.05.2024).
Balgalmış, Abdülkadir:	"Âtıf Efendi", **DİA**, Cilt: IV, 1991, s. 59-60.
Baltacı, Halil:	**Âşıklar Sultanı: Aynülkudât Hemedânî Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2016.
Baltacı, Halil:	**Necmeddin Daye Razi (Hayatı-Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri)**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2011.
Banarlı, Nihat Sami:	"Sarı Abdullah Efendi", **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2016.
Bankır, Mehmet Malik:	"Şerh-i Cezîre-i Mesnevî", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2004.
Bayar, Fatih:	"Taberî'nin Tefsir Metodolojisi", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 2008.
Bayram, Mikâil:	Sadru'd-dîn-i Konevî: Hayatı, Çevresi ve Eserleri, İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2012.

Baytar, Yaşar Seracettin:	**Sûfî Şair İbnu'l-Fârid, Hayatı ve Divânı**, Ankara, İksad Yayınevi, 2020.
Bedir, Murteza:	"Vikâyetü'r-Rivâye", **DİA**, Cilt: XLIII, s. 106-108.
Bedir, Murteza-Koca, Ferhat:	"Pezdevî, Ebü'l-Usr", **DİA**, Cilt: XXXIV, s. 264-266.
Bedreddin el-Ayni:	**Umdetul Kari Sahihi Buhari Şerhi**, İhtisar: Abboûd Lakhdar el-Cezâirî, trc. Yaşar Güngör vd., Polen Karınca Yayınları, 2019-2023.
Bedreddin el-Ayni:	**el-Makâsıdü'n-Nahviyye fî Şerhi Şevâhidi Şürûhi'l-Elfiyye**, Kahire, Dâru's-Selâm, 2010.
Belenkuyu, Bekir:	"Sohbetü'l-Ebkâr (Atâyî, Nev'îzâde)", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/sohbetu-l-ebkar-atayi-nev-i-zade (04.05.2024).
Benlizade Mahmut Efendi:	**Ravzatü'l-Ahbab Tercümesi**, haz. Ramazan Balcı, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2003.
Bereke, Abdülfettâh Abdullah:	"Hakîm et-Tirmizî", **DİA**, Cilt: XV, s. 196-199.
Beyhakî, Ahmed b Hüseyin:	**es-Sünenü'l-Kübrâ**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
Beyzavî:	**Envâru'-t-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.
Bezci, Ramazan:	"İbn Mâlik'in Hayatı, Nahiv Metodu ve Hadisle İştişhâdı", **Kilitbahir Dergisi**, Eylül 2019 , Sayı: 15, s. 190-227.
Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr:	**Müsned**, Medine, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
Bikâî, İbrahim b. Ömer:	Nazmü'd-Dürer min fî Tenâsübi'l-ây ve's-Süver, Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1431.
Bilgin, Mustafa:	"Ebû Osman el-Mağribî", **DİA**, Cilt: X, s. 208-209.
Bosworth, A. B:	**Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri**, çev. Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005.
Bozkurt, Nahide:	"Mansûr", **DİA**, Cilt: XXVIII, s. 5-6.
Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail:	**el-Câmiʿu's-Sahîh**, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. [b.y.], Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
Bursevî, İsmâil Hakkı:	**Ruhu'l Mesnevi**, haz. İsmail Güleç, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004.
Bütün, Murat:	"Sarı Abdullah Efendi Nasîhatü'l-Mülûk Terğîbün li-Hüsni's-Sülûk (1b-109b) İnceleme Metin-Sözlük-Dizin", Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Rize, 2019.
Câhız, Amr b. Bahr:	**el-Mehâsin ve'l-Ezdâd**, Beyrut, Dâru ve Mektebeti Hilâl,

	1423.
Câmî, Abdurrahman:	"Silsiletü'z-Zeheb", **Mesnevî-i Heft Evreng**, tsh. Murtazâ Müderris-i Gîlânî, Tahran, Kitâbfurûş-i Sa'dî, [t.y.].
Câmî, Abdurrahman:	**Dîvan,** https://ganjoor.net/jami/divanj/fateha-shabab/tarkib-jf/sh1 (30.04.2024).
Câmî**,** Abdurrahmân:	**Evliyâ Menkıbeleri: Nefehâtü'l-Üns**, trc. ve şrh. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, İstanbul, Marifet Yayınları, 1995.
Câmî, Abdurrahmân:	**Tefsîru Molla Câmî**, thk. ve trc. Davut Ağbal, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
Câmî, Molla:	**İyilerin Tesbîhi: Subhatu'l-Ebrâr,** trc. Hicâbi Kırlangıç, İstanbul, Kurtuba Kitap, 2011.
Câmî, Molla:	**Tuhfetü'l-Ahrâr**, trc. Yusuf Öz, İstanbul, Kurtuba Kitap, 2014.
Can, Şefik:	**Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri**, Konya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2005.
Can, Şefik:	**Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1997.
Canan, İbrahim:	"Kenzü'l-Ummâl", **DİA**, Cilt: XXV, s. 262-263.
Cebeci, Lütfullah:	"Mefâtîhu'l-Gayb", **DİA**, Cilt: XXVIII, s. 348-350.
Cebecioğlu, Ethem:	"Hallâc-ı Mansûr", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** (AÜİFAD) 30/1, Temmuz 1988, s. 329-350.
Cebecioğlu, Ethem:	"Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165 638/1240) Hayatı ve Eserleri", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-I)**, Ankara, 2008, Sayı: 21, s. 17-25.
Cebecioğlu, Ethem:	**Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Rehber Yayınları, 1997.
Cemaledin Muhammed bin Abdullah bin Malik:	**el-Elfiyye (Metin ve Tercüme)**, çev. Molla Musa Lütfüllah, Seyda Yayınları, 2023.
Cengiz, Muammer:	**Şebüsterî ve Gülşen-i Râz**, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2016.
Cerrahoğlu, İsmail:	"Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân", **DİA**, Cilt: VII, s. 105-107.
Cerrahoğlu, İsmail:	"Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl", **DİA**, Cilt: XI, s. 260-261.
Ceyhan, Semih:	"İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 2005.
Ceyhan, Semih:	"Mesnevî", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 325-334.
Ceylan, Kübra:	"Kâsım-ı Envâr'ın Edebî Mirâsı ve Klasik Türk Edebiyatına Etkisi: Sarı Abdullah Efendi Örneği, **Türk Kültürü İncelemeleri** Dergisi, Sayı: 43, İstanbul, 2020, s. 305-348.

Ceylan, Kübra:	"Sarı Abdullah Efendi'nin 'Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, III. Cilt (İnceleme Metin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2022.
Ceylan, Ömür:	"Şerh" (Türk Edebiyatı), **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 565-568.
Cihan, Ahmet Kamil:	"Şihabeddin Sühreverdî'nin Eserleri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 11, 2001, [s.y.].
Cîlî, Abdulkerîm:	**Keşfü'l-Gâyât Mektenefet Aleyhi't-Tecelliyât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].
Coşkun, Muhammed:	"el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân", **DİA**, Cilt: VII, s. 100-101.
Çabuk, Vahit:	**Sultan IV. Murad**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, 2015.
Çağrıcı, Mustafa vd.:	"Gazzâlî", **DİA**, Cilt: XIII, s. 489-534.
Çağrıcı, Mustafa:	"Bistâmî, Abdurrahman b. Muhammed", **DİA**, Cilt: VI, s. 218-219.
Çağrıcı, Mustafa:	**Gazzali**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
Çakıcı, Bilal:	"Mehmed Şakir'in Manzum Mesnevi Tercümesi", **Erdem Dergisi**, 2008, Sayı: 50, s. 51-58.
Çakmaktaş, Büşra:	"İbn-i Arabî'nin Osmanlı Tasavvuf Düşüncesine Tesiri Sarı Abdullah Efendi Örneği", **Osmanlı Düşüncesi Kaynakları ve Tartışma Konuları**, Editör Fuat Aydın vd., İstanbul, Mahya Yayıncılık, s. 633-652.
Çakmaktaş, Büşra:	"Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, 2017.
Çelebi, Asaf Hâlet:	**Molla Câmî: Hayatı-Şahsiyeti Eserlerinden Parçalar**, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1940.
Çelebioğlu, Amil:	"Yûnus'un Şiirleriyle İlgili Şerhler", **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.
Çelebioğlu, Âmil:	**Mesnevi-i Şerif Manzum Nahifi Tercümesi**, İstanbul Sönmez Neşriyat, 1967.
Çelik, İsa:	"Mevlanâ'nın Mesnevi'sinin Tercüme ve Şerhleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 19, 2002, s. 71-93.
Çelik, İsa:	"Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Yedinci Cildi Üzerine", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 20, s. 85-98.
Çelik, İsa-Yıldırım, Birol:	"Mesnevî Şârihi Bir Ankara Valisi: Âbidin Paşa'nın Tasavvufî Düşünceleri", **TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 2017, 5/11, s. 26-67.
Çetkin, Muhammed:	"Bedruddîn el-'Aynî ve "Resâ'ilu'l-Fi'e Fî Şerhi'l-'Avâmili'l-Mi'e" İsimli Eserinin Değerlendirmesi", **Bitlis**

	Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı:1, Haziran 2015, s. 127-156.
Çınar, Bekir:	"Ahmed Avni Konuk'un Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin İlk 18 Beytindeki Şerh Usûlü", **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/6, Fall, 2009, s. 39-61.
Çiçek, Betül Serin:	"Râbiatü'l-Adeviyye'de (95/714 - 185/801) Allah Aşkı ve Rızâ", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019.
Çiçekler, Mustafa vd.:	"Mesnevi", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 320-322.
Çift, Salih:	T**asavvufta Sevgi ve Ümit Yolu: Yahya b. Muaz Er-Razi (Hayatı Fikirleri ve Duaları)**, İstanbul, Sır Yayınları, 2011.
Çiftçi, Emine:	"Sarı Abdullah Efendi'nin Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)'sinin Birinci Cildinin Eski Harflerden Türkiye Türkçesi'ne Aktarımı", Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2018.
Çiftçi, Nurettin:	"Hz. Mûsâ Kıssasında Bazı Lafzî Müteşâbih Âyetler", **Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi [TİAD]**, 2022, 6 /2, s. 583-608.
Çulfaz, Sena:	Mevlid Bibliyografyası, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 31, 2023, s. 165-229.
Dağcı, Şamil:	**İmam Şafi (Hayatı ve Fıkıh Usûlü İlmindeki Yeri)**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
Dağlar, Abdulkadir:	"Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrahim Efendi'nin Şerh-i Belagat'ına Dair", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları** Volume 2/2 Spring, 2007, s. 161-178.
Dağlar, Abdülkadir:	"Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2009.
Dâvûd-ı Kayserî:	**Şerhu'l-Kayserî alâ Tâiyyeti İbni'l-Fârızı'l-Kübrâ**, haz. Ahmed Ferîd el Mezîdî, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.
Değirmençay, Veyis:	"Sultan Veled", **DİA**, Cilt: XXXVII, s. 521-522.
Demil, Emine:	"Ebû Davud et-Taylisinin Müsnedi ve Rivayet Uslûbu" **Tolum Bilimleri Dergisi** 9/17, Ocak 2015, s. 399-424.
Demirel, Şener:	**Dinle Neyden-Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri**, Ankara, Manas Yayınları, 2005.
Demirel, Şener:	"Mevlana'nın Mesnevi'si ve Şerhleri", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 5/10, 2007, s. 469-504.
Demirli, Ekrem:	"En-Nefehâtü'l-İlâhiyye (Sadreddin Konevi)", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/en-nefehatu-l-ilahiyye-sadreddin-konevi (25.06.2024)
Demirli, Ekrem:	"Sadreddin Konevî", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 420-425.

Demirli, Ekrem:	Nazarî Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri, Düşünceleri, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008.
Develi, Hayati:	Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar, Ankara, TDK Yayınları, 1995.
Deylemî, Ebû Şücâ‘ Şîrûye b. Şehredâr:	**Firdevsü'l-Ahbâr**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
Durgun, Selahattin:	"Sarı Abdullah ve Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1993.
Durmuş, İsmail:	"Kazvînî, Hatîb", **DİA**, Cilt: XXV, s. 156-157.
Durmuş, Mustafa:	"Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Tür Özellikleri", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2007.
Duru, Rafiye:	"Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2007.
Düzenli, Pehlul:	"Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 5, 2005, s. 441-475.
Ebû Cafer et-Taberî:	**Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kurân**, Mekke, Dâru't-Terbiye ve't-Türâs, [t.y.].
Ebû Davud et-Tayalisî:	**Müsned**, Mısır, Dâru Hicr, 1999.
Ebû Tâlib el-Mekkî:	**Kûtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)**, trc. Dilaver Selvi, Ali Kaya, İstanbul, Semerkand Yayınevi, 2004.
Ebû Tâlib el-Mekkî:	**Kûtu'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
Ebû Tâlib el-Mekkî:	**Kûtü'l-Kulûb,** çev. Muharrem Tan, İstanbul, İz Yayıncılık, 1999.
Ebu'l-Muzaffer es-Sem‘ânî:	**Tefsîru'l-Kur'ân**, Riyad, Dâru'l-Vatan, 1997.
Ebü'l-Leys es-Semerkandi:	**Tefsîrü'l-Kurʾân**, sad. Mehmet Karadeniz, Sezgin Neşriyat, 1993-96.
Ebussuûd el-Kayserî:	**Şerh-i Mesnevî**, haz. Turgut Koçoğlu, Kayseri, Laçin Yayınları, 2014.
Efendioğlu, Mehmet:	"es-Sünenü'l-Kübrâ", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 148-150.
Eflâkî, Ahmed:	**Âriflerin Menkıbeleri**, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, 2006.
Elmalı, Hüseyin:	"el-Keşkûl", **DİA**, Cilt: XXV, s. 324-325.
Er, Şaban:	**Melâmîlik ve Osmânlı Devri Melâmileri**, İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınları, 2015.
Erçavuş, Deniz:	"Senâî-yi Gaznevî'nin Gazellerinin Tasavvufî Açıdan İncelenmesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler

	Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2020.
Erdem, Sargon:	"Amâlika", **DİA**, Cilt: II, s. 556-558.
Erdim, Sinan:	"Klasik Kaynaklarda Hemmâm Sahîfesi'ne Yapılan Atıflar ve Sahîfe'nin Yeniden Değerlendirilmesi", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 19/1, 2014, s. 171-188.
Erdoğan, Mehtap:	"Şeyhî, Abdülmecîd Sivasî", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyhi-abdulmecid-sivasi, (19.03.2023).
Ergin, Ali Şakir:	"Ferezdak", **DİA**, Cilt: XII, s. 373-375.
Erşahin, Süleyman:	"Bir Siyasetnâme Örneği: Sarı Abdullah Efendi'nin Tedbîrü'n-Neş'eteyn Fî Islâhı'n-Nüshateyn Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2002.
Erul, Bünyamin:	"Keşfü'l-Hafâ", **DİA**, Cilt: XXV, s. 320-321.
Evgin, Abdulkadir:	**Buhârî'nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî ve Müsned'i**, Ankara, İlahiyat Yayınları, 2004.
Evhadüddîn-i Kirmânî:	**Rubîler**, çev. Mehmet Kanar, İstanbul, İnsan Yayınları, 1999.
Fahreddîn er-Râzî:	**et-Tefsîru'l-Kebîr**, Beyrut, Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 1420/1999.
Fahreddîn er-Râzî:	**Tefsîr-i Kebîr**, trc. Sadık Kılıç vd., Ankara, Huzur Yayın, 1994.
Fahreddîn-i Irâkî:	**Külliyât-ı Irâkî**, haz. Saîd Nefîsî, Tahran, Kitabhâne-i Senâî, 1959.
Fayda, Mustafa vd.:	"Taberî, Muhammed b. Cerîr", **DİA**, Cilt: XXXIX, s. 314-320.
Fayda, Mustafa:	"Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk", **DİA**, Cilt: XL, s. 92-94.
Fergânî, Saîdüddîn Saîd:	**Meşâriku'd-Derârî: Şerhu Tâiyyeti İbn Fârız**, tsh. Celâleddîn Aştiyânî, Meşhed, Encümen-i Felsefe ve İrfan, 1398/1987.
Fergânî, Saîdüddin:	**Müntehâ'l-Medârik**, çev. Mustafa Yalçınkaya, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2019.
Ferrâ el-Begavî:	**Şerhu's-Sünne**, Beyrut, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
Fığlalı, Ethem Ruhi:	"İbn Mülcem", **DİA**, Cilt: XX, s. 220.
Fığlalı, Ethem Ruhi-Kandemir, M. Yaşar:	"Ali", **DİA**, Cilt: II, s. 371-378.
Fığlalı, Ethem Ruhi-Yavuz, Yusuf Şevki:	"Cemel Vak'ası", **DİA**, Cilt: VII, s. 320-322.

Fidan, Zehra:	Şükûfe-Nâmeler ve Şehr-Emîni Câmii Hatibi Mehmed Bin Ahmed el-Ubeydî'nin Tezkire-i Şükûfeciyânı Netâ'icü'l-Ezhâr, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
Firdevsî:	**Şâhnâme**, çev. Nimet Yıldırım, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2011.
Firdevsî:	**Şâhnâme**, Tahran, İntişârât-ı Franklin, 1353.
Fuzûlî:	**Hadîkatü's-Sü'edâ**, haz. Şeyma Güngör, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
Gaffârî:	**Târîh-i Nigâristân**, tsh. Aka-yi Murtazâ, Tahran, Müderris-i Geylânî, Çap-ı Ferheng, 1984.
Gazâlî, İmâm:	**Tasavvufun Esasları**, çev. Ramazan Yıldız, İstanbul, Şâmil Yayınevi, [t.y.].
Gazzalî, Ebû Hâmid Muhammed:	**el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed:	**İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1431.
Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed:	**İhyâ'ü ʿUlûmi'd-Dîn**, çev. Ali Arslan, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2004.
Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed:	**Kimyâ-yı Saâdet**, çev. A. Fâruk Meyân, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1979.
Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed:	**Kimyâ-yı Saâdet**, haz. Hüseyin Hidiv Cem, Tahran, Merkez-i İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi, 1983.
Gazzâlî:	**Esmâü'l-Hüsnâ Kitabı,** trc. İshak Doğan, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2016.
Gök, Ömer:	"Rusûhî İsmâil Ankaravî Bibliyografyası", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, 4/1, 2016, s. 60-66.
Gök, Ömer:	Osmanlılar Döneminde Yarım Kalan Bir İstî'âb Tercümesinin Serencamı ve Yazma Tanıtımı, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 57, Sayı: 2, 2021, s. 675-712.
Gök, Taner:	"Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'ı (İnceleme-Tenkitli metin)", Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Çanakkale 2014.
Gökbulut, Süleyman:	"Tasavvuf Tarihinde Cüneydî Çizgi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: II, Sayı: XXXVI, 2012, s. 169-200.
Gölcük, Şerafettin- Bebek, Adil:	"el-Fıkhü'l-Ekber", **DİA**, Cilt: XII, s. 544-547.
Gölpınarlı, Abdülbaki:	**Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2023.
Gölpınarlı, Abdülbâki**:**	**Melâmîlik ve Melâmîler**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2015.
Gölpınarlı, Abdülbâkî:	"Mesnevî'nin VII. Cildi" **Şarkiyat Mecmuası**, Cilt: 6, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi,

	s. 11-18.
Görmez, Mehmet:	"Sâgânî, Radıyyüddin", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 487-489.
Görmez, Mehmet:	"Taberânî", **DİA**, Cilt: XXXIX, s. 310-312.
Gözeler, Esra:	"Zemahşerî Araştırmaları: Bir Literatür İncelemesi", **Kelâm Araştırmaları Dergisi,** Cilt: 14, Sayı: 1, 2016, s. 84-101.
Gözitok, Mehmet Akif:	"Klasik Türk Şerh Edebiyatının Mahiyeti", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,** 4/12, 2017, s. 521-532.
Gözitok, Mehmet Akif:	Urfî-i Şirazî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Edebiyatımıza Yansımaları, **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 7, Aralık 2018, s. 25-56.
Gül, Halim:	"Mesnevî'de Kur'ânî Referanslar ve Kur'ân Ayetlerine Getirilen İşârî Yorumlar", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2003.
Güleç, İsmail:	"İsmail Hakkı Bursevi'nin Ruhu'l-Mesnevi'sinin İncelenmesi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002.
Güleç, İsmail:	**Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri,** İstanbul, Pan Yayıncılık, 2008.
Güleç, İsmail:	"Üç Asırda Ne Değişti? 17. ve 20. Asırlarda Yapılan Mesnevi Şerhlerini Karşılaştırma Denemesi", **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları II: Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar I**, 24 Nisan 2006, Bildiriler, haz. Hatice Aynur, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2007.
Güleç, İsmail:	"Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 2011, Sayı: 42, s. 83-111.
Güleç, İsmail:	Mesnevî'de Geçen Hikayedeki Vezir, Aziz Pavlus mudur? **https://www.semazen.net/mesnevide-gecen-hikayedeki-vezir-aziz-pavlus-mudur-ismail-gulec/** (25.06.2024).
Güllüce, Hüseyin:	**Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1999.
Gültekin, Ayşe:	"Mecmû'Atü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Me'Ârif (Rusûhî)", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mecmu-atu-l-letaif-ve-matmuratu-l-me-arif-rusuhi (05.05.2024).
Gültekin, Hasan:	"Metin Şerhi", **Söylem Filoloji Dergisi**, 2020, 5/1, s. 137-148.
Gümüş, Sadreddin:	"et-Ta'rîfât", **DİA**, Cilt: XL, s. 29-30.
Gündoğdu, Cengiz:	**Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî (971/1563-1049/1639) Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri,** Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000.

Gündüz, Doğan:	**Hallâc-ı Mansûr**, Ankara, Göl Yayınları, 1991.
Güngör, Özlem:	"İsmâil Hakkı Bursevî ve Eserlerine Dair Bir Bibliyografya Denemesi" **The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS),** 2020, 5/2, s. 199-232.
Güngör, Özlem:	"İsmâil Rüsûhî-yi Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi'nin Altıncı Cildinde Kullandığı Kaynaklar ve Folklorik-Kültürel Unsurlar", **Marifetname**, 8/1, 2021, s. 277-311.
Güngör, Şeyma:	"Hadîkatü's-Suadâ", **DİA**, Cilt: XV, s. 20-22.
Güngör, Zülfikar:	"Son Mesnevîhânlardan Tahirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** 9/3, 2009, s. 176-177.
Güntan, Zekiye:	"XIX. Yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murad Nakşbendî Ve Hülasatüş'-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009.
Gür, Süleyman:	"Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2014.
Hâfız-ı Şîrâzî:	**Dîvân-ı Hâce Şemseddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî**, haz. Seyyid Muhammed Rızâ Celâl-i Nainî, Nezir Ahmed, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1350/1971.
Hâfız-ı Şîrâzî:	**Hâfız Dîvânı**, trc. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1968.
Hâkanî-i Şirvânî:	**Divan-ı Efdalüddîn Bedîl b. Ali Neccar Hâkanî -i Şirvânî**, haz. Ziyâeddin Seccâdî, Tahran, İntişârât-ı Kitabfuruş-ı Zevvar, [t.y.].
Hâkanî-i Şirvânî:	**Divan-ı Efdalüddîn Bedîl b. Ali Neccar Hâkanî -i Şirvânî**, haz. Ziyâeddin Seccâdî, Tahran, İntişârât-ı Kitabfuruş-ı Zevvar, [t.y.].
Hâkim en-Nîsâbûrî:	**el-Müstedrek ʿale's-Sahîhayn**, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
Hakîm et-Tirmizî:	**Nevâdiru'l-Usûl**, Beyrut, Dâru'l-Cîl, [t.y.].
Harman, Ömer Faruk:	"Bel'am b. Bâûrâ", **DİA**, Cilt: 5, s. 389-390.
Harman, Ömer Faruk-Şener, H. İbrahim:	"Kârûn", **DİA**, Cilt: XXIV, s. 519-520.
Harman, Ömer Faruk:	"Buhtunnasr", **DİA**, Cilt: VI, s. 380-381.
Harman, Ömer Faruk-Uzun, Mustafa:	"Yed-i Beyzâ", **DİA**, Cilt: XLIII, s. 376-378.
Hatiboğlu, İbrahim:	"Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 361-362.

Hemmâm b. Münebbih:	**Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih**, Beyrut, Dâru Ammâr, 1987.
Herevî, Abdullah b. Muhammed el-Ensârî:	**Menâzilü's-Sâirîn**, [b.y.], el-Kerame, 2017.
Herevî, Muînüddîn Muhammed:	**Meâricü'n-Nübüvve**, çev. Altıparmak Mehmed Efendi, Sad. A. Faruk Meyan, İstanbul, Berekat Yayınevi, 1977.
Heysemî, Ebu'l-Hasen Nureddin:	**Mecma'ü'z-Zevâid**, Kahire, Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
Hicâzî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Alî:	**Tenzîhü'ş-Şerîʿati'l-Merfûʿaʿani'l-Ahbâri'ş-Şenîʿati'l-Mevzûʿa**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399.
Hoca, Nazif:	"Baklî", **DİA**, Cilt: IV, s. 545-547.
Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. Zübeyir:	**Müsnedü'l-Humeydî,** Şam, Dâru's-Sekâ, 1996.
Hüseyin Vassâf:	**Sefîne-i Evliyâ**, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2006.
Hüseyn Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne:	**Şerhu's-Sünne**, Beyrut, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
İbn Abdülber en-Nemerî:	**Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadluh**, Riyad, Dâru İbni'l-Cevzî, 1994.
İbn Abdülber en-Nemerî:	**el-İstî'âb fî Ma'rifeti Ashâb**, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1996.
İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan:	**Tenzîhü'ş-Şerîʿati'l-Merfûʿaʿani'l-Ahbâri'ş-Şenîʿati'l-Mevzûʿa**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399.
İbn Cerir et-Taberi:	**Milletler ve Hükümdarlar Tarihi: Tarihu'l-Ümem Ve'l-Müluk**, çev. Ahmet Temir, Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2019.
İbn Ebî Hâtim:	**Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,** Suud, Mektebetü'n-Nizâr, 1419.
İbn Ebi'd-Dünyâ:	**Zemmü'l-Melâhî**, Cidde, Mektebetü İbn Teymiyye, 1416.
İbn Hacer el-Heytemî:	**el-Minehu'l-Mekkiyye fî Şerhi'l-Hemziyye,** [b.y.], el-Mecma'u's-Sikâfî, 1998.
İbn Hacer:	**Takrîbu't-Tehzîb**, Suriye, Dâru'r-Reşîd, 1986.
İbn Hişâm:	**es-Sîretü'n-Nebeviyye li İbn Hişâm**, Şeriketü't-Tıbâati'l-Fenniyye, [t.y.].
İbn Kayyım el-Cevziyye:	**Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd**, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2019.
İbn Melek:	**Şerhu Mesâbîhu's-Sünne**, [b.y.], İdâretü's-Sikâfeti'l-İslâmiyye, [t.y.].
İbn Sa'd:	**et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 2001.
İbn Sînâ:	**en-Nîyrûziyye**, [b.y.], Mektebetü ve Matbaatü Mustafa, 1972.
İbnü'l-Arabî:	**Ankau Mugrib fî Ma'rifeti Hatmi'l-Evliyâ ve Şemsi'l-Mağrib,** Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbnü'l-Arabî:	**er-Risâletü'l-Vücûdiyye,** Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].
İbnü'l-Arabî:	**Fütuhat-ı Mekkiyye**, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2006.
İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân	**el-Müdhiş**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
İbnü'l-Esîr:	**el-Kâmil fi't-Târîh**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
İbnü'l-Fârız:	**Divânü İbnü'l-Fârız**, Beyrut, Dâru Sadır, [t.y.].
İbnü'l-Esîr:	**İslam Tarihi: el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi**, çev. Heyet, Ocak Yayıncılık, 2016.
İbrâhimî, Dâvud:	"Esrârnâme", **DİA**, Cilt: XI, s. 434-435.
İmam Malik:	**Muvatta**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1991.
İmam-ı Azam Ebu Hanife:	**el-Fıkhu'l Ekber (Türkçe-Arapça)**, çev. Hamza Yaman, İstanbul, Beyan Yayınları, 2016.
İpek, Revşen Hüda:	Şeyh Bahâeddîn el-'Âmilî ve el-Keşkül Adlı Kitabı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.
İsmâil Rusûhî Ankaravî:	**Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi-Makâsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye**, haz. Mehmet Demirci, İstanbul, Vefa Yayınları, 2007.
İz, Fahir:	**Eski Türk Edebiyatında Nesir**, İstanbul, Osman Yalçın Matbaası, 1964.
İz, Mahir:	**Tasavvuf**, İstanbul, Rahle Yayınevi, 1969.
İzmirli, Betül:	"Şair Bir Sufi İbnü'l-Fârız Ya da Aşıkların Sultanı: İbnü'l-Fârız", **Sûfî Araştırmaları Dergisi**, Sayı:7, s. 21-34.
Kaban, Nurdan:	"Senâî-yi Gaznevî'nin Hadîkatü'l Hakîkası'nın Bölümleri", **Doğu Esintileri Dergisi**, Sayı: 15, Yıl: 2021, s. 201-241.
Kablander, Nesibe:	"Sarı Abdullâh Efendi'nin 'Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, II. Cilt (İnceleme Metin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2021.
Kâdı Beydâvî:	**Envâru't Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl: Beydâvî Tefsîri**, trc. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul, Kahraman Yayınları, 2011.
Kahraman, Abdullah:	"Mecma'ü'z-Zevâid", **DİA**, Cilt: XXVIII, s. 263-264.
Kahraman, Alim:	"Tâhirülmevlevî", **DİA**, Cilt: XXXIX, s. 407-409.
Kâid, Abdurrahman b. Hasan:	"Osmanlılar Döneminde Türk Tefsir Ekolünde Zemahşerî'nin el-Keşşâf Adlı Eserinin Önemi: Şekiller ve Etkiler", **Osmanlı Döneminde Tefsir**, ed. Hidayet Aydar vd., İstanbul, İSAR Yayınları, 2018, s. 413-438.
Kalkan, Muhammet:	"Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve el-Vefâ bi-Fezâ'ili'l-Mustafâ Adlı Eseri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021.
Kallek, Cengiz:	"İbn Hacer el-Heytemî", **DİA**, Cilt: XIX, s. 531-534.
Kalyon, Filiz:	"Nesîmî'nin, Divanında ve Diğer Kaynaklarda

	Rastlanmayan Şiirleri", **Turkish Studies,** Volume 10/16 Fall 2015, s. 783-806.
Kanar, Mehmet:	"Nizâmî-i Gencevî", **DİA**, Cilt: XXXIII, s. 183-185.
Kandemir, M. Yaşar:	"İbn Hacer el-Askalânî", **DİA**, Cilt: XIX, s. 514-531.
Kandemir, M. Yaşar:	"Kâ'b el-Ahbâr", **DİA**, Cilt: XXIV, s. 1-3.
Kaptan, Mirac Betül:	"Sarı Abdullah Efendi'nin Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3637 Numarada Kayıtlı Manzum ve Mensur Eserleri Transkripsiyonlu Metin İnceleme", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
Kara, Mustafa:	"Abdullah Bosnevî", **DİA**, Cilt: I, s. 87.
Kara, Necati:	"Nazmü'd-Dürer", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 463-464.
Karadağ, Selman:	"Mehmed Şâkir Efendi'nin Tercemânü'l-Ma'nevî Fîtercemeti'l-Mesnevî Adlı Manzum Mesnevî Tercümesi", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 44, 2018, s. 115-136.
Karadağ, Selman:	"Türk Edebiyatında Manzum Mesnevî Tercümeleri ve Mehmed Şâkir Efendi'nin Mesnevî Tercümesi (İnceleme-Metin)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2018.
Karaismailoğlu, Adnan vd.:	**"Mevlâna Bibliyografyası"**, Konya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2013.
Karaismailoğlu, Adnan:	"Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", **DİA**, Cilt: XIX, s. 16-18.
Karaismailoğlu, Adnan:	"Şebüsterî", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 400-401.
Karavelioğlu, Murat Ali:	"Nahîfî Süleyman Mesnevî Tercümesi", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tercume-i-mesnevi-i-serif (13.03.2023).
el-Kârî, Ali:	**Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh,** Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2002.
Kartal, Ahmet:	"Abbâsîler Döneminde Türk Dilli Bir Şâir: Abdullah Bin Mübârek Et-Türkî", **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, ed. Orhan Kurtoğlu,-Ayşe Çamkara Erginer, Ankara, 2018, Cilt: I, s. 7-64.
Kâsım-ı Envâr:	**Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, tsh. Saîd Nefîsî, Tahran, İntişârât-ı Kitâbhâne-i Senâî, 1337/1958.
Kaska, Çetin:	"Sa'dî-i Şîrâzî Kimdir?", **Van İlahiyat Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 10, Haziran 2019, s. 114-136.
Kavaklıyazı, Ahmet:	"15. Yüzyıl Şairlerinden Diyarbakırlı Halîlî'nin Şiirleri", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2015, Sayı: 34, s. 1-88.
Kaya, Bayram Ali:	"Necâtî Bey", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 477-478.

Kaya Mesut-Engin Sezai (ed.):	**İslam İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği**, Endülüs Yayınları, İstanbul 2020.
Kaya, Mahmut- Ünver, İsmail:	"İskender", **DİA**, Cilt: XXII, s. 555-559.
Kaya, Mahmut:	"Bûsîrî, Muhammed b. Saîd", **DİA**, Cilt: VI, s. 468-470.
Kaya, Mahmut:	"el-Kasîdetü'l-Hemziyye", **DİA**, Cilt: XXIV, s. 569-570.
Kaya, Mahmut:	"Kasîdetü'l-Bürde", **DİA**, Cilt: XXIV, s. 568-569.
Kaya, Mesut:	"Şerh ve Hâşiyelerin Tefsir İlmine Katkıları: Teftâzânî'nin el-Keşşâf Şerhi Örneği", **İslâm İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği**, ed. Mesut Kaya, Sezai Engin, İstanbul, Endülüs Yayınları, 2020, s. 208-239.
Kayaokay, İlyas:	"Klâsik Türk Şiirinde Bir Efsânevî Kahraman Olarak Seyyid Nesîmî", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,** Sayı: 19, İstanbul, 2017, s. 193-216.
Kelâbâzî:	**Bahru'l-Fevâid**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
Keleş, Mahmut Recep:	"Kutbüddîn Şîrâzî (1236-1311)'nin Hayatı Eserleri ve Ortaçağ İslam Kültüründeki Yeri", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.
Kesler, Muhammed Fatih:	"Zeyd b. Eslem", **DİA**, Cilt: XLIV, s. 318-319.
Ketenci, Feyza:	"Tasavvufun Erken Evresindeki Boşlukları Bir Sûfî Portresinden Okumak: Ebû Süleymân ed-Dârânî (ö. 215/830) Örneği", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 53, 2024, s. 59-91.
Keykâvus b. İskender:	**Güzîde-i Ḳâbûsnâme**, haz. Gulam Hüseyin Yusufi, Tahran, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 1983/1342.
Keykâvus b. İskender:	**Kâbûsnâme**, çev. Mercimek Ahmed, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2007.
Kılıç, Hulusi:	"Fîrûzâbâdî", **DİA**, Cilt: XIII, s. 142-145.
Kılıç, Mahmud Erol vd.:	"İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", **DİA**, Cilt: XX, s. 493-522.
Kiraz, Seydi:	"Türk Edebiyatında Şerh Geleneği ve Şârihi Bilinmeyen Bir Yûnus Emre Şerhi", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 2019, 33, s. 263-292.
Kırlangıç, Hicabi:	"Mevlânâ'da Senâî Etkileri", **Nüsha**, Yıl: IX, Sayı: 28, 2009/I, s. 7-32.
Koçkuzu, Ali Osman:	"Aynî, Bedreddin", **DİA**, Cilt: IV, s. 271-272.
Koçoğlu, Turgut:	"Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2009.
Konevî, Sadreddin:	**İlahi Nefhalar**, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012.
Konuk, Ahmed Avni:	**Mesnevi-i Şerif Şerhi**, haz. Selçuk Eraydın, Mustafa

	Tahralı, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2004.
Kopuz Çetinkaya, Fatma:	"Ferîdüddîn Attâr ve Bir Gazelinin İncelenmesi", **Current Research in Social Sciences**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2015, s. 27-34.
Kortantamer, Tunca:	"Teori Zemîninde Metin Şerhi Meselesi", **Ege üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: VIII, İzmir, 1994.
Koşik, Halil Sercan:	"Nûşirevân-I Âdil'in Hikmetlerini İçeren Mensur Bir Nasihat-Nâme", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Güz 2013, Sayı: 6, s. 135-144.
Koşik, Halil Sercan:	**Baki'nin El İlam Bi-A'lami Beledi'llahi'l Haram Tercümesi (Feza'il'i Mekke)**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2018.
Köksal, M. Fatih:	"Nesir ve Seci'", **Klasik Dönem Osmanlı Nesri**, İstanbul, Kriter Yayınları, 2009, s. 13-17.
Köksal, M. Fatih:	"Seyyid Nesîmî'nin Yayımlanmamış Şiirleri" **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**/2009-50, s. 77-135.
Köroğlu, Burhan:	"Şehrezûrî, Muhammed b. Mahmûd", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 462-466.
Kubat, Mehmet:	**Hasan el-Basri (Hayatı, İlmi Kişiliği ve Kelam İlmindeki Yeri)**, İstanbul, Çıra Yayınları, 2008.
Kunt, İbrahim-Şen, Mehmet Emin:	"Veled Çelebi'nin Hayru'l Kelâm Adlı Eseri", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2016, 36, s. 235-278.
Kureşî, Abdullah b. Vehb:	**el-Câmi' fi'l-Hadîs**, Riyad, Dâru İbn Cevzî, 1995.
Kurnaz, Cemal:	"Âmil Çelebioğlu", **DİA**, Cilt: VIII, s. 264-265.
Kurtubî, Muhammed b. Ahmed:	**el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Kahire, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
Kurtuluş, Rıza:	"Keykâvus b. İskender", **DİA**, Cilt: XXV, s. 356-357.
Kurtuluş, Rıza:	"Muhteşem-i Kâşânî", **DİA**, Cilt: XXXI, s. 77-78.
Kurtuluş, Rıza:	"Örfî-i Şîrâzî", **DİA**, Cilt: XXXIV, s. 96-97.
Kuşeyrî, Abdülkerim:	**Letâifü'l İşârât: İlahî Kelâmın Sırları**, trc. Ekrem Demirli, İstanbul, Fikriyat Yayınevi, 2020.
Kuşeyrî, Abdülkerim:	**Tefsîru'l-Kuşeyrî: Letâifü'l-İşârât**, thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
Kuşeyrî, Abdülkerim:	**er-Risâletü'l-Kuşeyriyye**, Kahire, Dâru'l-Meârif, [t.y.].
Kutluer, İlhan:	"Sühreverdî, Maktûl", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 36-40.
Küçük, Hülya-Ceyhan, Semih:	"Râbia el-Adeviyye", **DİA**, Cilt: XXXIV, s. 380-382.

Küçük, Osman Nuri:	"Mevlânâ'nın Üslup, Tasavvufî Fikir ve Meşrep Kaynaklarından Senâ'î", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 14, Ankara, 2005, s. 455-472.
Küçük, Raşit:	"Ebû Saîd el-Hudrî", **DİA**, Cilt: X, s. 223-224.
La'lî-zâde Abdülbâkî:	**Hediyyetü'l-Müştâk**, haz. Bünyamin Ayçiçeği, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020.
Lebîd b. Rebîa:	**Dîvân,** Beyrut, Dâru'l-Marife, 2004.
Levent, Sema:	"Ali Behcet'in Nüzhetü'l-İhvân İsimli Pend-Nâme-İ Attâr Şerhi (İnceleme-Metin-Şerh Sözlüğü)", Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2022.
Ma'mer b. Râşid:	**Câmi**, Hind, Meclisü'l-İlmî, 1983.
Macit, Muhsin:	"Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr", **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü**, https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/kulliyat-i-kasim-i-envar (05.05.2024).
Macit, Muhsin:	**Karakoyunlu Cihânşâh'ın Türkçe Şiirleri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
Macit, Yusuf:	"Psiko-Sosyal Açıdan Karun Kıssası", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 3, 2013, s. 33-68.
Mağribî, Muhammed Şîrîn:	**Dîvân-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî**, tsh. Leonard Lewisohn, Tahran-Londra, Danişgâh-ı Tahran, 1372/1993.
Matpan, Ebubekir:	"Muhadram Şair Lebîd b. Rebîa'nın Hayatı ve Muallakâsındaki Fahr Teması", Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi , Cilt: 1, Sayı: 2, 2022, s. 38-74.
Mâtürîdî, Ebû Mansûr:	**Te'vîlâtü'l-Kur'ân,** ed. Yusuf Şevki Yavuz, İstanbul, Ensar Yayınları, 2023.
Mâtürîdî, Ebû Mansûr:	**Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].
Mazıoğlu, Hasibe:	**Eski Türk Edebiyatı Makaleleri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
Meclisî, Muhammed Bâkır Alî:	**Mir'âtü'l-Ukûl**, Tahran, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1389.
Meclisî, Muhammed Bâkır:	**Mir'âtü'l-Ukûl**, Tahran, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1389.
Mehmed Tahir, Bursalı:	**Osmanlı Müellifleri**, haz. Mehmet Ali Yekta Saraç, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
Menteşe, Güngör Levent:	"Seyyid Yahyâ-yi Şirvânî ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Doğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 21, 2020, s. 32-56.
Mertoğlu, M. Suat:	"Sa'lebî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 28-29.
Mesud b. Ömer et-Teftazânî:	**el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm,** Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.

Mevlânâ Abdurrahman b. Ahmed Cami:	**Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds,** tsh. Mehdi Tevhidipur, Tahran, İntişarat-ı Kitabfuruş-i Mahmudi, [t.y.].
Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî:	**Mesnevî-i Şerîf (Tam Metin),** Mütercim: Süleyman Nahifî; Sâdeleştiren: Âmil Çelebioğlu, haz. Nihat Öztoprak, İstanbul, Timaş Yayınları, 2007.
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî:	**Dîvân-ı Kebîr**, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî:	**Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, haz. Ali Deştî-Bedîüzzaman Fürûzanfer, Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1345.
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî:	**Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh3174 (30.04.2024).
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî:	**Mesnevî,** çev. Adnan Karaismailoğlu, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî:	**Mesnevî-i Ma'nevî**, haz. Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, 2006.
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî:	**Mesnevî-i Ma'nevî**, haz. Reynold A. Nicholson, Tahran, Kitabhane-i Beruhim, 1314/1935.
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî:	**Mesnevî-i Maʿnevî**, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
Mîrhând:	**Târîh-i Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l Mülûk ve'l-Hülefâ**, trc. Mürsel Öztürk, Ankara, TTK Yayınları, 2019.
Mîrhând:	**Târihu Ravzatu's-Safâ**, haz. Abbas Pervîz, Tahran, Müessese-i Hayyâm ve İntişârât-ı Pîrûz, 1338/1959.
Muhammed b. Ebî İshâk el-Kelâbâzî:	**Bahru'l-Fevâid**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
Muhammed bin Cerir et-Taberi:	**Taberi Tefsiri**, ter. Mehmet Keskin, Sağlam Yayınları, 2019.
Muhammed bin Cerir et-Taberi:	**Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk,** Kahire, Dâru'l-Meârif, 1967.
Muhammed Yahyâ Hulv:	**el-Bürde Şerhan ve İ'râben ve Belâğaten,** Şam, Dâru'l-Beyrûtî, 1426, s. 67.
Muhammedî, Kâzım:	**Mevlânâ ve Tercüme-i Âyât-ı Kur'ân**, Tahran, İntişârât-ı Necm-i Kübrâ, 1386.
Muhammedoğlu Aliev, Saleh:	"Erdebil", **DİA**, Cilt: XI, s. 276-277.
Muhanna, Elias:	**Alem Bir Kitap İçre: Nüveyrî ve İslam Telif Tarihinde Ansiklopedik Yazım Geleneği**, çev. Muhammet Enes Midilli, Albaraka Yayınları, 2024.
Muhibbuddîn et-Taberî:	**Zehâiru'l-Ukbâ fî Menâkıbı Zevi'l-Kurbâ,** Kahire, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1356.
Muhibbuddîn et-Taberî:	**er-Riyazü'n-Nadra fi Menakıbi'l-Aşere**, Beyrut, Dâru'l-

	Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].
Muhteşem-i Kâşânî:	**Divan-ı Muhteşem Kaşani**, [y.y], 1304.
Müslim b. Haccâc:	**el-Câmiʿu's-Sahîh**, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire, [y.y.], 1374-75/1955-56.
Mustâfî el-Kazvin, Mustafa:	**Nüzhetü'l-Kulüb**, çev. Esin Kahya, Us Yayınları, 2023.
Müstevfi, Hamdullah:	**Nüzhetü'l-Kulüb**, haz. Muhammed Debîr-i Siyâki, Tahran, Kitabhâne-i Tahuri, 1958.
Nahîfî, Süleyman:	"**Mesnevî-i Şerîf Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzûn Nahîfî Tercümesi"**, haz. Amil Çelebioğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1967.
Namlı, Ali:	"İsmâil Hakkı Bursevî", **DİA**, Cilt: XXIII, s. 102-106.
Necâtî Bey:	**Divan**, haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992.
Necmeddîn-i Dâye:	**et-Te'vîlatü'n-Necmiyye fî Tefsiri'l-İşârî ve's-Sûfiyye,** Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî:	**Sünenü'n-Nesâî**, Riyad, Mektebetü'l-Meârif, [t.y.].
Nizâmeddin en-Nîsâbûrî:	**Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416.
Nizâmî-i Gencevî:	**Külliyât-ı Hakîm Nizâmî-i Gencevî**, haz. Şiblî Numânî-M. Derviş, Tahran, İntişarat-ı Câvidan 1366.
Nizârî-i Kuhistânî:	**Dîvân**, https://ganjoor.net/nezari/robnez/sh74 (02.05.2024).
Okumuş, Ömer:	"Câmî, Abdurrahman", **DİA**, Cilt: VII, s. 94-99.
Okuyan, Mehmet:	**Necmuddin Dâye ve Tasavvufî Tefsiri**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2001.
Olgun, İbrahim:	"Nesimi Üzerine Notlar" **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, 1970, s. 47-68.
Olgun, Tâhirü'l-Mevlevî:	**Mesnevi Şerhi**, İstanbul, Şamil Yayınları, 2022.
Orhan, Kübra Zümrüt:	"Alâüddevle Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2016.
Orkin, Şeyhmus:	"Fahruddîn-i 'Irâkî'nin Hayatı ve Eserleri", **İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, 2020, Yıl: 4, Sayı: 2, s. 135-144.
Oral, Kenan:	**Muvatta Oluşum Süreci Tasnifi ve Nüsha Farklılıklarının Sebepleri**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
Öğmüş, Harun:	Arap Dili ve Tefsirle İlgili Şevâhid Literatürü, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, Aralık 2015, s. 27-45.
Ökten, Meriç:	"Sa'lebi'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının XIV. Yüzyılda Türkçe Tercümesi: Metin Sözlük", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.
Öngören, Reşat:	"Konuk, Ahmet Avni", **DİA**, Cilt: XXVI, s. 180-182.

Öngören, Reşat:	"Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 441-448.
Öngören, Reşat:	"Sa'deddîn-i Hammûye", **DİA**, Cilt: XXXV, s. 389-391.
Örfî-i Şîrâzî:	**Külliyât-ı Örfî-i Şîrâzî,** haz. Gulâm Hüseyin Cevâhirî, Tahran, Kitabfuruşî ve Çaphane-i Muhammed Ali İlmî, 1960.
Örs, Derya-Kırlangıç, Hicabi:	**Mesnevî-i Maʿnevî**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
Öz, Mustafa:	"Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", **DİA**, Cilt: XXXIII, s. 304-306.
Özaydın, Abdülkerim:	"Adudüddevle", **DİA**, Cilt: I, s. 392-393.
Özaydın, Abdülkerim:	"İbnü'l-Esîr, İzzeddin", **DİA**, Cilt: XXI, s. 26-27.
Özbek, Gökhan:	"Cüneyd-i Bağdâdî'nin Tevhid Anlayışı", Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2019.
Özcan, Abdulkadir:	**IV. Murad Şarkın Sultanı**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2016.
Özdemir, Abdurrahman:	**Lebid b. Rabia el-Amiri ve Divanı**, Ankara, Araştırma Yayınları, 2007.
Özdemir, Mehmet:	"Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri", **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 11/20 Fall 2016, s. 461-502.
Özdil, Hatice:	"Mehmed Murad Nakşibendî ve Nakşî Gözüyle Yazılmış Tek, Tam Mesnevî Şerhi", **Bilig Dergisi**, 85, s. 129-145.
Özek, Ali:	"el-Keşşâf", **DİA**, Cilt: XXV, s. 329-330.
Özen, Şükrü:	"Teftâzânî", **DİA**, Cilt: XL, s. 299-308.
Özer, Zübeyde:	"Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye (İnceleme-Metin Sözlük) (Cilt I-II)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2015.
Özgül, Ömer:	"Saîdüddin el-Fergânî ve Tasavvud Düşüncesindeki Yeri", **Orta Asya'dan Anadolu'ya İlmin Yolculuğu**, ed. Yakup Koçyiğit-Aiitmamat Karıev , Karabük, Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021.
Özkan, Halit vd.:	"Süyûtî", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 188-204.
Öztoprak, Nihat (ed):	**Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi (14-16. yüzyıllar)**, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
Öztoprak, Nihat:	"Âmil Çelebioğlu'nun Bibliyografyası", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2013, Sayı: 10, s. 13-24.
Öztürk Doğan, Aslıhan:	"Klasik Türk Edebiyatında Metin Şerhi, Metin Tahlili,Metin Tenkidi ve Uygulamalı Bir Örneği", **Korkut Ata Türkiyat**

	Araştırmaları Dergisi, 2022, 9, s. 307-324.
Öztürk, Esma:	"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Tasavvuftaki İrfâni Gelenek: Ahmed Avni Konuk Örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2015.
Öztürk, Mustafa-Mertoğlu, M. Suat:	"Zemahşerî", **DİA**, Cilt: XLIV, s. 235-238.
Öztürk, Mustafa:	"Sehl et-Tüsterî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 321.323.
Öztürk, Şeyda:	**Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2011.
Öztürk, Şeyda:	"Şem'î'nin (15-16. yy.) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi)", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktoraz Tezi, İstanbul, 2007.
Öztürk, Yaşar Nuri:	**Hallâc-ı Mansûr ve Eseri**, İstanbul, Yeni Boyut Yayınları, 1996.
Öztürk, Yaşar Nuri:	**Hallac-ı Mansur ve Eseri Kitab'üt-Tavasin**, İstanbul, Fatih Yayınevi Matbaası, 1976.
Pakalın, Mehmet Zeki:	**Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I-III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971.
Pala, İskender:	"Âbidin Paşa", **DİA**, Cilt: I, s. 310.
Pala, İskender:	"Mühr-i Süleyman", **DİA**, Cilt: XXXI, s. 523-525.
Poyraz, Figen:	"Sultan Veled'in Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri", Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane, 2018.
Reşîdüddîn-i Meybüdî:	**Keşfü'l-Esrâr Uddetü'l-Ebrâr**, haz. Ali Asgar Hikmet, Tahran, Emîr Kebîr, 1371/1992.
Rifâî, Kenan:	**Şerhli Mesnevi-i Şerif**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2000.
Rıhtım, Mehmet:	"Yahyâ-yı Şirvânî", **DİA**, Cilt: XX, s. 264-266.
Rûnî, Ebü'l-Ferec:	**Dîvân-ı Üstâd-ı Ebü'l-Ferec Rûnî**, tsh. Konstantin Chaikin, Tahran, Matbaa-i Şurevî, 1304.
Rûzbihân-ı Baklî:	**Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'ân**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].
Sa'dî-i Şîrâzî:	**Gülistan**, çev. Hikmet İlaydın, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
Sa'dî-i Şîrâzî:	**Külliyât-ı Şeyh Sa'dî**, tsh. Ali Ferûgî, Tahran, Kitabfurûşî ve Çaphane-i Muhammed Hasan İlmî, 1334.
Sa'lebî:	**el-Keşşâf ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân,** Cidde, Dâru't-Tefsîr, 2015.
Sadreddin el-Konevî:	**en-Nefehâtü'l-İlâhiyye**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].
Sahih Ahmed Dede:	**Mevlevîlerin Tarihi: Mecmuatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye**, haz. Cem Zorlu, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003.

Saidüddin Said Fergani:	**Meşarikü'd-Derari Şerhu Taiyye İbn Fârız**, [b.y.], Encümen-i Felsefe ve İrfan, [t.y.].
Sajjadı, Sadıq:	"Gaffârî", **DİA**, Cilt: XIII, s. 280-281.
Salmani, Milad:	"Sarı Abdullah Efendi'nin 'Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si, I. Cilt (İnceleme-Metin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2020.
Salmânî, Mîlâd:	"Hangi Attar? Sarı Abdullah Efendi'nin Mesnevî Şerhinde Attar'ın İzleri", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 24, s. 521-553.
San'ânî, Abdurrezzâk:	**Musannef**, Hind, Meclisü'l-İlmî, 1983.
Sandıkçı, Kemal:	"Ebü'l-Cevzâ", **DİA**, Cilt: X, s. 309.
Saraç, M. Ali Yekta:	**Şeyhülislam Kemalpaşazade (Hayatı Şahsiyeti Eserleri ve Bazı Şiirleri)**, İstanbul, Risale Yayınları, 1995.
Sarı Abdullah Efendi:	**Gönül Meyveleri**, sad. Yakup Kenan Necefzâde, İstanbul, Neşriyat Yurdu, 1967.
Sarı Abdullah Efendi:	**Mesnevî'nin Parlak Cevherleri, İlk On Sekiz Beyit Şerhi**, haz. Aslınur Akdeniz Brehmer, İstanbul, H Yayınları, 2020.
Sarıtaç, Ayşe:	"Ebu'l-Leys es-Semerkandî Hayatı Eserleri ve Mâturîdiyyedeki Yeri", Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.
Sartain, Elisabeth:	**Celaleddin Suyuti Hayatı ve Eserleri**, çev. Hasan Nureddin, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002.
Savi, Saime İnal:	"Senâî", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 502-503.
Semerkandî, Ebü'l-Leys:	**Bahru'l-Ulûm, Beyrut,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].
Semîn el-Halebî:	**ed-Dürrü'l-Masûn fî ʿUlûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn**, Dımeşk, Dâru'l-Kalem, [t.y.].
Senâî:	**Hadîkatü'l-Hakîka**, https://ganjoor.net/sanaee/hadighe/hdgh03/sh1 (30.04.2024).
Senâî-yi Gaznevî:	**Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî**, haz. Muhammed Takî Müderris Razavî, Tahran, İntişârât-ı İbn Sînâ, [t.y.].
Sehl et-Tüsterî:	**Tefsîru Tüsterî,** Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423.
Sevgi, H. Ahmet:	"Mantıku't-Tayr", **DİA**, Cilt: XXVIII, s. 29-30.
Seyyid Mehmed Tevfîk Efendi:	**Molla Câmî Şiirlerinin Şerhi**, İnceleme ve Tenkitli Metin: İsmet İpek, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
Seyyid Şerîf el-Cürcânî:	**et-Ta'rîfât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1983.
Seyyid, Eymen Fuâd:	"Nehrevâlî", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 547-548.
Solmaz; Süleyman:	Necati Bey Hayatı-Sanatı-Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Ankara, Akçağ Yayınları, 2012.

Soylu, Şaban:	"Taberânî ve el-Mu'cemü'l-Kebîr'i", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.
Sübkî, Ahmed b. Ali:	**Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh**, Beyrut, Mektebetü'l-Asriyye, 2003.
Sûdî-i Bosnevî:	**Gülistân Şerhi**, haz. Ozan Yılmaz, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2012.
Sûdî-i Bosnevî:	**Şerh-i Dîvân-ı Hâfız: Sûdî'nin Hâfız Dîvânı Şerhi**, haz. İbrahim Kaya, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
Sultan Veled:	**Rebâbnâme (İnceleme-Tenkitli Metin-Çeviri),** haz. Veyis Değirmençay, İstanbul, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023.
Süleyman b. Ahmed et-Taberânî:	**el-Mu'cemü'l-Evsat**, Kahire, Dâru'l-Haremeyn, 1995.
Sunar, Cavit:	**Ana Hatlariyle İslâm Taasavvufu Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
Süyûtî:	**Cem'u'l-Cevâmi**, Kahire, el-Ezherü'ş-Şerîf, 2005.
Süyûtî:	**el-Hasâisü'l-Kübrâ**, çev. Ömer Temizel, Ankara, İtisam Yayınları, 2021.
Süyûtî:	**el-Hâvî li'l-Fetâvâ,** Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2004.
Süyûtî:	**el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,** [b.y.], el-Heyetü'l-Mısriyye, 1974.
Süyûtî:	**Hasâisu'l-Kübrâ,** Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.].
Süyûtî:	**Kur'an İlimleri Ansiklopedisi/El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an**, çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Madve Yayınları, 2002.
Şafak, Yakup:	"Son Mesnevi Şarihlerinden Ahmed A Vni Konuk'un Mevlana'nın Eserleri Ve Fikirlerine Dair Bir Mektubu", **İlmi Araştırmalar Dergisi,** Sayı: 16, 2003, s. 87-96.
Şahin, Ahmet Metin:	**Mesnevi Nazmen Tercüme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.
Şahinoğlu, M. Nazif:	"Arâisü'l-Beyân", **DİA**, Cilt: III, s. 265.
Şahinoğlu, M. Nazif:	"Attâr, Ferîdüddin", **DİA**, Cilt: IV, s. 95-98.
Şar, Selâhaddin:	**Tasavvufun Temel İlkeleri: İslâm Tasavvufu**, İstanbul, Toker Yayınları, 1991.
Şebüsterî, Mahmûd**:**	**Gülşen-i Râz (Metni ve Şerhi)** çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
Şebüsterî, Mahmûd:	**Gülşen-i Râz: Tashîh-i İntikâdî ve Mütâlaa der-Akâyid ve İrfân**, Haz. Muhammed Beşir Enver Ebû Herî, İslâmâbâd, Merkez-i Tahkîkat-ı Fârsî-yi Îran ve Pâkistan, 2007.
Şehrezuri, Muhammed b.	**Tarihü'l-Hükema, Nüzhetü'l-Ervah ve Ravzatü'l-Efrah**,

Mahmûd:	thk. Abdülkerim Ebû Şüveyrib, Trablus, Cem'iyyetü'l-Da'veti'l-İslamiyye el-Alemiyye, 1988.
Şehrezuri, Şemseddin:	**Tarihü'l-Hükema: "Nüzhetü'l-Ervah ve Ravzatü'l-Efrah,** thk. Abdülkerim Ebû Şüveyrib, Trablus, Cem'iyyetü'l-Da'veti'l-İslamiyye el-Alemiyye, 1988.
Şemseddin el-Makdisî:	**Âdabü'ş-Şer'iyye ve Menhu'l-Mer'iyye**, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, [t.y.].
Şemsüddîn es-Sehâvî:	**el-Makâsıdü'l-Hasene fî Beyâni Kessîrin Mine'l-Ehâdîssi'l-Müştehire ʿale'l-Elsine**, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1985.
Şensoy, Sedat vd.:	"Şerh", **DİA**, Cilt: XXXVIII, s. 555-568.
Şentürk, A. Atillâ:	**Tahir'ül-Mevlevi Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991.
Şerbetçi, Azmi:	"Kutbüddîn-i Şîrâzî", **DİA**, Cilt: XXVI, s. 487-489.
Şihâbüddîn es-Sühreverdî:	**Kitâbü't-Telvîhât**, çev. Ahmet Kamil Cihan, Salih Yalın, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
Şihâbüddîn es-Sühreverdî:	**Kitâbü't-Telvîhâti'l-Levhiyye Ve'l-ʿArşiyye: Hikmet Parıltıları**, haz. Ahmet Kamil Cihan, Salih Yalın, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
Şimşek, Murat:	Bir Hanefî Klasiği: Mergînânî'nin el Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar, **Talid**, 12 (23), 2014, s. 279-322.
Şirvani, Seyyid Yahya:	**Esrâru't-Tâlibîn ve Vird-i Settâr**, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Alem Yayınları, 1998.
Tahralı, Mustafa:	"Kenan Rifâî", **DİA**, Cilt: XXV, s. 254-255.
Tan, Nedim:	"Nazire Kırmızı, Abdülkâdir Geylânî ve İbnü'l-Arabî'ye Nispet Edilen Bir Metin: Gavsiyye Risâlesi Hakkında Bir Literatür Değerlendirmesi", **Kocaeli İlahiyat Dergisi**, 2017, Sayı: 1, Cilt: I, s. 19-39.
Tanyıldız, Ahmet:	"İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2010.
Tarlan, Ali Nihad:	"Metinler Şerhine Dair", **Edebiyat Meseleleri**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1981.
Taştan, Erdoğan:	"İsmâîl Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmûatü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Maârif, I. Cilt, Çeviriyazı-İnceleme", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
Tatcı, Mustafa:	**Yûnus Emre Şerhleri**, H Yayınları, İstanbul, 2008.
Tatçı, Mustafa:	"Hocam Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun Ardından", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2013, Sayı: 10,

	s. 119-125.
Tefazzülî, Ahmed-Albayrak, Nurettin:	"Enûşirvân", **DİA**, Cilt: XI, s. 255-256.
Teyfur, Mansur:	"Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân Er-Râzî'nin Hayatı, Eserleri ve İsmâiliyye Mezhebi İle Olan İlişkisi", **Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, Haziran 2016, s. 129-150.
Tirmizî:	**Sünenü't-Tirmizî**, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
Tökel, Dursun Ali:	"Divan Şiirine Modern Çözümleme Yöntemlerinden Bakmak", **Turkish Studies Dergisi**, 2007, 2/3, s. 535-555.
Tokpınar, Mirza:	"el-Musannef", **DİA**, Cilt: XXXI, s. 236-237.
Tokpınar, Mirza:	"Abdurrezzâk b. Hemmam ve Musannaf'ı", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1998.
Top, H. Hüseyin:	**Mesnevi-i Manevi Şerhi**, Konya, Rumi Yayınları, 2011.
Topal, Ahmet:	"Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 32, Erzurum, 2007, s. 39-51.
Topuzoğlu, Tevfik Rüştü:	"Seâlibî, Ebû Mansûr", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 236-239.
Tosun, Necdet:	"Şîrîn-i Mağribî", **DİA**, Cilt: XXXIX, s. 192-193.
Tulum, Mertol:	**17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı**, Ankara, TDK Yayınları, 2011.
Turdı, Muhammed:	"Şeyhülislâm İbn Kemâl Paşa'nın Tefsîri (Meryem ve Tâhâ Sûrelerinin) İnceleme ve Tahkîki", Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
Turgut, Ali:	"Nizâmeddin en-Nîsâbûrî", **DİA**, Cilt: XXXIII, s. 181-182.
Turan, Abdülbaki:	"el-Elfiyye", **DİA**, Cilt: XI, s. 28-29.
Turan, Şerafettin vd.:	"Kemalpaşazâde", **DİA**, Cilt: XXV, s. 238-247.
Tüfekçioğlu, Zekeriya:	"Hadis Edebiyatında Müsnedler (Hicri İlk Asır)", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2012.
Tülücü, Süleyman:	"Lebîd b. Rebîa", **DİA**, Cilt: XXVII, s. 121-122.
Türer, Osman:	**Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, İstanbul, Seha Neşriyat, 1995.
Türker, Ömer-Demir, Osman (ed):	**İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2013.
Ubeydullah b. Mesûd Mahbûbî:	**Kitâbü'l-Muhtasari'l-Vikâye fî Mesâili'l-Hidâye,** [b.y.], [y.y.], 1844.
Ubeydullah b. Mesûd Mahbûbî:	**Şerhu'l-Vikâye,** Mektebetü'r-Rahîmiyye, 2009.
Uçar, Abdullah:	"Pîr Muhammed Efendi, Hazînetü'l-Ebrâr, IV. Cilt (İnceleme-Metin-Sözlük)", Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Niğde,

	2021.
Uğur, Mücteba:	"Firdevsü'l-Ahbâr", **DİA**, Cilt: XIII, s. 129-131.
Uludağ, Süleyman-Bayburtlugil, Nurettin:	"Aynülkudât el-Hemedânî", **DİA**, Cilt: IV, s. 280-282.
Uludağ, Süleyman vd.:	"Hasan-ı Basrî", **DİA**, Cilt: XVI, s. 291-307.
Uludağ, Süleyman:	**Cüneyd-i Bağdâdî**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
Uludağ, Süleyman:	"Bûnî, Ahmed b. Ali", **DİA**, Cilt: VI, s. 416-417.
Uludağ, Süleyman:	"Kâşânî, Abdürrezzâk", **DİA**, Cilt: XXV, s. 5-6.
Uludağ, Süleyman:	"Kelâbâzî, Muhammed b. İbrahim", **DİA**, Cilt: XXV, s. 192-193.
Uludağ, Süleyman:	"Nefehâtü'l-Üns", **DİA**, Cilt: XXXII, s. 521-522.
Uludağ, Süleyman:	**Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2012.
Ulupınar, Hamide:	"Serî Es-Sekatî: Hayatı ve Bazı Tasavvufî Görüşleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2014, Cilt. XVIII, Sayı: 2, s. 265-289.
Ulusoy, Ahmet:	"Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.
Urhan, Adem:	"Rûzbihân-ı Baklî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2024.
Uslu, Recep:	"İstahr", **DİA**, Cilt: XXIII, s. 202-203.
Usluer, Fatih:	"**Hurufîlik: İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren**", İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2009.
Uysal, İsa:	"İbn Hacer El-Heytemî (Ö. 974/1567), Hayatı, Eserleri ve "El-Fetâvâ El-Hadîsiyye" Özelinde Hadisciliği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.
Uzunpostalcı, Mustafa vd.:	"Ebû Hanîfe", **DİA**, Cilt: X, s. 131-145.
Ünal, Mehmet:	"Mesnevî'nin Yedinci Cildinin Sıhhati İle İlgili Görüş ve Tespitler", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 9, Sayı: 42, 2016, s. 395-403.
Ünal, Saliha:	"Hemmâm b. Münebbih ve Vehb b. Münebbih'in Hadis İlmindeki Yeri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s. 12-29.
Ünver, İsmail:	"Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", **Turkish Studies,** Cilt: 3, Sayı: 6, 2008, s. 1-46.
Ünver, İsmail:	"Mesnevi", **Türk Dili, Türk Şiiri özel Sayısı II (Divan Şiiri),** Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 430-563.
Yağmur, Ömer:	"Abdurrahmân el-Bistâmî ve XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir

	İlimler Ansiklopedisi Tercümesi: Terceme-i Kitâb-ı Fevâ'ihu'l-Miskiyye fi'l-Fevâtihi'l-Mekkiyye",**Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/3, Spring, 2009, s. 2247-2263.
Yalar, Mehmet:	"Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 1997.
Yaltkaya, Mehmed Şerefeddin:	**İbn Sina Kitabı**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2016.
Yar, Halim:	"Şifâî Mehmed Dede'nin Mesnevî Şerhi (İnceleme-Metin)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2021.
Yardım, Ali:	"Câmiu Beyâni'l-İlm", **DİA**, Cilt: VII, s. 107.
Yardım, Ali:	"el-İstîâb", **DİA**, Cilt: XXIII, s. 314-315.
Yardım, Ali:	**Mesnevî Hadisleri,** İstanbul, Damla Yayınevi, 2008.
Yavuz, Adil:	"el-Makâsıdü'l-Hasene", **DİA**, Cilt: XXVII, s. 422-423.
Yavuz, Kemal:	**"Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si Mesnevî Tercüme ve Şerhi",** Konya, Selçuk Üniversitesi Mevlâna Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2007.
Yavuz, Kemal:	**"Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si",** https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78437/muini---mesnevi-i-muradiyye.html, (16.03.2023).
Yavuz, Yusuf Şevki vd.:	"İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", **DİA**, Cilt: XX, s. 543-551.
Yavuz, Yusuf Şevki:	"Beyzâvî", **DİA**, Cilt: VI, s. 100-103
Yavuz, Yusuf Şevki:	"Fahreddin er-Râzî", **DİA**, Cilt: XII, s. 89-95.
Yazar, Sadık:	"Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2011.
Yazar, Sadık:	"XVII. Yüzyıl Şâiri Sadîkî'nin Mesnevî'den Seçme Hikâyeler Tercümesi", **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/7 (Prof. Dr. Halûk İpekten Anısına - Klâsik Türk Edebiyatında Mesnevî), Fall 2009, s. 893-927.
Yazıcı, İshak:	"Semerkandî, Ebü'l-Leys", **DİA**, Cilt: XXXVI, s. 473-475.
Yazıcı, Tahsin:	"Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr", **DİA**, Cilt: X, s. 220-222.
Yazıcı, Tahsin:	"Hâfız-ı Şîrâzî", **DİA**, Cilt: XV, s. 103-106.
Yazıcı, Tahsin:	"Hâkânî-i Şirvânî", **DİA**, Cilt: XV, s. 168-170.
Yekbaş, Hakan:	"Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan

	Şiirine Yaklaşımları", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** 2008, 23, s. 189-217.
Yeniterzi, Emine:	"Mevlana Torunu Bir Akademisyen: Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu (Bilim Adamlığı ve Şahsiyeti)", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2013, Sayı: 10, s. 5-12.
Yeniterzi, Emine:	"Metin Şerhiyle İlgili Görüşler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 1999, Sayı: 5, s. 59-71.
Yerdemir, Fatih:	"Sudi'nin Gülistan ve Bustan Şerhlerinde Şerh Yöntemi ve Söz Varlığı", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2016.
Yetik, Erhan:	"Ankaravî, İsmâil Rusûhî", **DİA**, Cilt: III, s. 211-213.
Yetik, Erhan:	"Menâzilü's-Sâirîn", **DİA**, Cilt: XXIX, s. 122-123.
Yıldırım, Celal:	**Bâyezîd Bestâmî ve Tasavvufun Özü**, İstanbul, Demir Kitabevi, 1978.
Yıldız, Abdulvahap:	**Meybüdi'nin Tefsirinde Tasavvuf**, İstanbul, Nizamiye Akademi Yayınları, 2019.
Yıldız, Abdulvahap:	**Sultanül-Evliya Ebu Said-i Ebül-Hayr**, İstanbul, Kriter Yayınları, 2018.
Yılmaz, Muammer:	**Bağdat Fatihi IV. Murat**, Konya, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2011.
Yılmaz, Necdet:	**Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet ve Ulema**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001.
Yılmaz, Okan Kadir:	**İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu,** İstanbul, TDV İSAM Yayınları, 2018.
Yılmaz, Ozan:	**Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2007, Sayı: 9, s. 271-304.
Yılmazer, Ziya:	"Murad IV", **DİA**, Cilt: XXXI, s. 177-183.
Yörür, Ali:	"Mu'înî, Mu'în, Mu'înüddîn bin Mustafâ", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muini-muin-muinuddin-bin-mustafa, (16.03.2023).
Yunus Emre:	**Divan**, haz. Mustafa Tatçı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı, 2021.
Zemâhşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah	**Rebîu'l-Ebrâr ve Nusûsi'l-Ahyâr**, Beyrut, Müessesetü'l-İlmî, 1412.
Zemâhşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah	**Keşşâf,** Kahire, Dâru'r-Reyyan, 1987.
Zemâhşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah	**Keşşâf Tefsiri (Metin ve Çeviri)**, ed. Murat Sülün, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
	http://ekitap.yek.gov.tr/
	https://ganjoor.net/

	https://kuran.diyanet.gov.tr/
	https://lugatim.com/
	http://www.otukensozluk.com/
	https://www.sozluk.gov.tr/
	https://tees.yesevi.edu.tr/
	https://teis.yesevi.edu.tr/

EKLER

Ek 1: Ayetler Tablosu

Varak Numarası	Sure Adı, Sure, Numarası ve Ayet Numarası	Ayet Metni
335a	Bakara 2/2	(ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ)
335b	Bakara 2/2	(هُدًى لِلْمُتَّقِينَ)
331b	Bakara 2/2-3	(الم ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ)
335b, 336a	Bakara 2/3	(اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ)
336b	Bakara 2/3	(وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ)
337a, 472a, 472a	Bakara 2/3	(وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ)
488a	Bakara 2/4	(وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ)
388a	Bakara 2/7	(وَعَلٰى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ)
481b	Bakara 2/16	(اُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ)
452b	Bakara 2/23	(وَاِنْ كُنْتُمْ فِى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖ)
324a	Bakara 2/24	(وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ)
311a	Bakara 2/26	(لَا يَسْتَحْيٖ)
338a	Bakara 2/29	(هُوَ الَّذِى خَلَقَ)
315a, 460b	Bakara 2/30	(اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً)
372a, 479a	Bakara 2/34	(اِلَّا اِبْلِيسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ)
479a	Bakara 2/34	(وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا)
458a	Bakara 2/34	(وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ)
490b	Bakara 2/35	(وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظّٰلِمِينَ)
481b	Bakara 2/39	(اُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ)
371b	Bakara 2/43	(وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ)
341b	Bakara 2/44	(اَتَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ)
371b	Bakara 2/50	(وَاَغْرَقْنَا اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ)
381b	Bakara 2/54	(وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ)
381b	Bakara 2/54	(فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ)
447a	Bakara 2/54	(اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ)
447a	Bakara 2/54	(فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ)
447a	Bakara 2/54	(فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ

الرَّحِيمُ)		
(فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ)	Bakara 2/54	447b
(وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ)	Bakara 2/57	382b
(ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ)	Bakara 2/58	383a
(فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا)	Bakara 2/58	383a
(وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا)	Bakara 2/58	383a
(وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ)	Bakara 2/58	383a
(قَدْ عَلِمَ كُلُّ اَنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ)	Bakara 2/60	446a
(فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا)	Bakara 2/61	382b
(قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِى هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِى هُوَ خَيْرٌ اِهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ)	Bakara 2/61	382b
(يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ)	Bakara 2/61	382b
(اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً)	Bakara 2/67	447a
(فَهِىَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً)	Bakara 2/74	324a
(اَشَدُّ [قَسْوَةً وَاِنَّ] مِنَ الْحِجَارَةِ)	Bakara 2/74	324a
(ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِىَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً)	Bakara 2/74	404a
(اُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ)	Bakara 2/86	481b
(قُلْ بِئْسَمَا يَاْمُرُكُمْ بِهٖ اِيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)	Bakara 2/93	480a
(سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا)	Bakara 2/93	481b
(فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)	Bakara 2/94	480a, 481a, 482b
(فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ)	Bakara 2/94	480a, 480b
(قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ)	Bakara 2/94-95-96	480a
(وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ)	Bakara 2/95	482b
(وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ)	Bakara 2/95	482b
(وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ)	Bakara 2/95	480b
(وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا[يَوَدُّ اَحَدُهُمْ] لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ)	Bakara 2/96	481a
(اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ)	Bakara 2/96	481a
(يَوَدُّ اَحَدُهُمْ)	Bakara 2/96	481a
(وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ)	Bakara 2/101	480b

481b	Bakara 2/102	(وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ)
436b	Bakara 2/106	(مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا)
436b	Bakara 2/106	(نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا)
437a	Bakara 2/106	(مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)
437b	Bakara 2/107	(اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ)
437b	Bakara 2/107	(وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ)
480b	Bakara 2/111	(لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰى)
480b	Bakara 2/111	(تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)
480b	Bakara 2/146	(يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاءَهُمْ)
475a	Bakara 2/153	(اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ)
472b, 474b	Bakara 2/154	(وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ)
475a	Bakara 2/155	(وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ)
475a	Bakara 2/155	(بِشَىْءٍ [مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ])
474b	Bakara 2/155-156-157	(وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَىْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ اَلَّذِينَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ اُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ)
430a, 474b, 476a	Bakara 2/156	(اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ)
476a	Bakara 2/157	(اُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ)
433a	Bakara 2/164	(اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِى تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ)
488b	Bakara 2/170	(بَلْ نَتَّبِعُ مَا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا)
445b	Bakara 2/172	(كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ)
445b	Bakara 2/173	(وَمَا اُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ)
438b	Bakara 2/178	(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰى)
452a	Bakara 2/178	(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى فَمَنْ عُفِىَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَىْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ)
455a	Bakara 2/178	(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰى)
455b	Bakara 2/178	(اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى)
438b, 452a, 452b	Bakara 2/179	(وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)
452b, 453a, 455b	Bakara 2/179	(فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)
454a, 455s	Bakara 2/179	(يَا اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ)
455a, 455b	Bakara 2/179	(وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَا اُولِى الْاَلْبَابِ)

(فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)	Bakara 2/179	455b
(شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِى اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ)	Bakara 2/185	417a
(وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)	Kasas 2/179	396a
(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)	Bakara 2/187	371b, 484a
(وَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا)	Bakara 2/189	383a
(وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى)	Bakara 2/195	472a
(وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ)	Bakara 2/195	472a
(وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ)	Bakara 2/195	472a, 472b, 487a
(اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ)	Bakara 2/197	371b
(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ)	Bakara 2/228	487a, 487b
(فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا)	Bakara 2/256	488a
(غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ)	Bakara 2/285	383b
(سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا)	Bakara 2/285	409a
(لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا)	Bakara 2/286	445a
(هُوَ الَّذِى اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ [وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ])	Âl-i İmrân 3/7	333a
(وَالرَّاسِخُونَ [فِى الْعِلْمِ] يَقُولُونَ اٰمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا)	Âl-i İmrân 3/7	462a
(رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ)	Âl-i İmrân 3/8	462a
(لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا)	Âl-i İmrân 3/8	462a, 462b
(وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً)	Âl-i İmrân 3/8	463a
(رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا)	Âl-i İmrân 3/8	463b
(رَبَّنَا اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ)	Âl-i İmrân 3/9	462a
(زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ)	Âl-i İmrân 3/14	488b
(يَقُولُونَ رَبَّنَا)	Âl-i İmrân 3/16-17	462a
(شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ)	Âl-i İmrân 3/18	345b, 347a
(وَاُولُوا الْعِلْمِ)	Âl-i İmrân 3/18	345b
(قَائِمًا بِالْقِسْطِ)	Âl-i İmrân 3/18	345b
(الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)	Âl-i İmrân 3/18	345b
(شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ [وَالْمَلٰئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ] قَائِمًا بِالْقِسْطِ)	Âl-i İmrân 3/18	346b
(لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)	Âl-i İmrân 3/18	345b, 346b, 347a
(وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ)	Âl-i İmrân 3/26	435b
(وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ)	Âl-i İmrân 3/26	436a
(اَللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)	Âl-i İmrân 3/26	435b
(وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا)	Âl-i İmrân 3/145	454b

346a	Âl-i İmrân 3/97	(فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِیٌّ عَنِ الْعَالَمِینَ)
488a	Âl-i İmrân 3/101	(وَمَنْ یَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِیَ اِلٰی صِرَاطٍ مُسْتَقِیمٍ)
488a	Âl-i İmrân 3/103	(وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِیعًا)
302b, 307a, 308a	Âl-i İmrân 3/106	(یَوْمَ تَبْیَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ)
383b	Âl-i İmrân 3/110	(کُنْتُمْ خَیْرَ اُمَّةٍ)
371b	Âl-i İmrân 3/121	(وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِینَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ)
472b	Âl-i İmrân 3/134	(وَاللّٰهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنِینَ)
470b	Âl-i İmrân 3/159	(فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ)
481b	Âl-i İmrân 3/163	(وَاللّٰهُ بَصِیرٌ بِمَا یَعْمَلُونَ)
441b	Âl-i İmrân 3/169-170	(یُرْزَقُونَ فَرِحِینَ بِمَا اٰتٰیهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ)
443a	Âl-i İmrân 3/169	(بَلْ اَحْیَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ)
377a	Âl-i İmrân 3/180	(وَلَا یَحْسَبَنَّ الَّذِینَ یَبْخَلُونَ بِمَا اٰتٰیهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَیْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَیُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ وَلِلّٰهِ مِیرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِیرٌ)
433a	Âl-i İmrân 3/190	(اِنَّ فِی [خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّیْلِ وَالنَّهَارِ] لَاٰیَاتٍ لِاُولِی الْاَلْبَابِ)
383a	Âl-i İmrân 3/193	(فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَکَفِّرْ عَنَّا سَیِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ)
474a	Âl-i İmrân 3/195	(فَالَّذِینَ هَاجَرُوا وَاُخْرِجُوا مِنْ دِیَارِهِمْ وَاُوذُوا فِی سَبِیلِی وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَاُکَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَیِّئَاتِهِمْ وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ)
371a	Âl-i İmrân 3/190	(اِنَّ فِی خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّیْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰیَاتٍ لِاُولِی الْاَلْبَابِ)
493a	Âl-i İmrân 3/200	(یَا اَیُّهَا الَّذِینَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُونَ)
318b	Nisâ 4/11	(لِلذَّکَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَیَیْنِ)
359a, 359b	Nisâ 4/43	([یَا اَیُّهَا الَّذِینَ اٰمَنُوا] لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُکَارٰی حَتّٰی تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)
337b	Nisâ 4/56	(کُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَیْرَهَا)
352b	Nisâ 4/59	(اَطِیعُوا اللّٰهَ وَاَطِیعُوا الرَّسُولَ وَاُولِی الْاَمْرِ مِنْکُمْ)
434b	Nisâ 4/59	(فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِی شَیْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَی اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ کُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ)
447a	Nisâ 4/69	(فَاُولٰئِکَ مَعَ الَّذِینَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ مِنَ النَّبِیِّینَ وَالصِّدِّیقِینَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِینَ)
399a	Nisâ 4/103	(اِنَّ الصَّلٰوةَ کَانَتْ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ کِتَابًا مَوْقُوتًا)
493b	Nisâ 4/113	(وَعَلَّمَکَ مَا لَمْ تَکُنْ تَعْلَمُ)
372a	Nisâ 4/142	(یُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا یَذْکُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِیلًا)
424b	Nisâ 4/153	(ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَیِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِکَ)

302a	Nisâ 4/171	(وَكَلِمَتُهُ اَلْقٰيهَا اِلٰى مَرْيَمَ)
445b	Mâide 5/3	(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ)
445a	Mâide 5/5	(وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ)
445b	Mâide 5/5	(اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ)
480b	Mâide 5/18	(نَحْنُ اَبْنَاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّاؤُهُ)
381b	Mâide 5/21	(ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِى كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ)
382a	Mâide 5/24	(قَالُوا يَا مُوسٰى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا اَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ)
482a	Mâide 5/54	(يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ)
382a	Mâide 5/26	(فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِى الْاَرْضِ)
347b	Mâide 5/35	(وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ)
434a	Mâide 5/35	(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا [اتَّقُوا اللّٰهَ] وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ)
455a	Mâide 5/51	(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا)
311a, 372a	Mâide 5/54	(يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ)
380a	Mâide 5/93	(اٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ)
383a	Mâide 5/114	(رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ)
460b	Mâide 5/118	(اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)
465a	Mâide 5/120	(لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ)
344a, 344b	En'âm 6/19	(قُلْ اَيُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ)
480a	En'âm 6/27	(يَا لَيْتَنَا)
480b	En'âm 6/58	(وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِينَ)
432a	En'âm 6/59	(وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ)
433a	En'âm 6/75	(وَكَذٰلِكَ نُرِى اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ)
367b	En'âm 6/ 79	(وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِ)
347a	En'âm 6/103	(لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ)
459a	En'âm 6/112	(وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِىٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ)
458a	En'âm 6/115	(وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا)
446b	En'âm 6/118	(فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ)
446b	En'âm 6/119	(وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَاْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ)
446b	En'âm 6/119	(اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ)
446b	En'âm 6/119	(وَاِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ)
446b	En'âm 6/119	(اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ)
445a	En'âm 6/121	(وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ)
351a	En'âm 6/153	(وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ)

343b	En'âm 6/158	(يَوْمَ يَاْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ)
343b	En'âm 6/158	(لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا)
343b	En'âm 6/158	(يَوْمَ يَاْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْرًا)
424b	En'âm 6/160	(مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا)
368a	En'âm 6/ 162	(اِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ)
488b	A'râf 7/3	(اِتَّبِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ)
367b	A'râf 7/12	(مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ)
490b	A'râf 7/22	(فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا)
490b	A'râf 7/27	(لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ)
454b	A'râf 7/34	([فَاِذَا] جَاءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ)
447b	A'râf 7/99	(فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ)
423b	A'râf 7/118	(فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)
363a	A'râf 7/29	(كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ)
333b	A'râf 7/54	(اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ)
465b	A'râf 7/57	(وَهُوَ الَّذِى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتّٰى اِذَا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَاَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ)
423b	A'râf 7/113	(وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ)
423b	A'râf 7/117	(فَاِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُونَ)
423b	A'râf 7/124	(لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ)
346a	A'râf 7/172	(اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ)
346b	A'râf 7/172	(قَالُوا بَلٰى)
346b	A'râf 7/172	(شَهِدْنَا)
388b	A'râf 7/179	(وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا)
458b	A'râf 7/186	(مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِىَ لَهُ)
433b, 483b, 395b	Enfâl 8/17	(وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى)
395b	Enfâl 8/17	(وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى)
371b	Enfâl 8/22	(اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ)
323b	Enfâl 8/28	(اَنَّمَا[اَمْوَالُكُمْ] وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ)
376b	Enfâl 8/29	(اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ)
458a	Enfâl 8/30	(وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ)
423a	Enfâl 8/64	(يَا اَيُّهَا النَّبِىُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ)
373a	Tevbe 9/21	(يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ)
412b	Tebbet 9/37	(اِنَّمَا النَّسِىءُ زِيَادَةٌ فِى الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ

		عَامًا)
403b	Tevbe 9/72	(وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ)
404b	Tevbe 9/128	(بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ)
416a	Tebbet 9/128	(لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ)
409a	Yûnus 10/18	(هٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ)
350a	Yûnus 10/26	(لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ)
441b, 464a	Yûnus 10/62	(اَلَا اِنَّ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ)
458b	Yûnus 10/88	(رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ)
324a	Hûd 11/17	(اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ)
362b	Hûd 11/56	(مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا)
362b	Hûd 11/56	(اِنَّ رَبِّى عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)
354b	Hûd 11/61	(فَاسْتَغْفِرُوهُ)
444b	Hûd 11/79	(وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ)
488a	Hûd 11/108	(وَاَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِى الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ)
325a	Hûd 11/119	(وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ)
375a	Yûsuf 12/5	(اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ)
461b	Yûsuf 12/15	(وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ)
458a	Yûsuf 12/21	(وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰى اَمْرِهِ)
461b	Yûsuf 12/24	(كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ)
461b	Yûsuf 12/56	(وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ)
462a	Yûsuf 12/101	(اَنْتَ وَلِيِّ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ)
471a	Ra’d 13/28	(اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ)
324a	Ra’d 13/35	(مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ)
306b, 461b	Ra’d 13/39	(يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ)
432b	İbrâhîm 14/19-20	(اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ)
343b, 441a, 494b,	İbrâhîm 14/24	(كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَاءِ)
343b	İbrâhîm 14/25	(تُؤْتِى اُكُلَهَا)
439a	İbrâhîm 14/48	(يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ)
475a	Hicr 15/21	(وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ)
315a, 316a	Hicr 15/29	(وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى)
361a	Nahl 16/4	(فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ)
494b	Nahl 16/90	(اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ)
455b	Nahl 16/97	(فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً)
475a	Nahl 16/127	(وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ)
493b, 373a	İsrâ 17/1	(سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِهِ لَيْلًا)

475a	İsrâ 17/3	(اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا)
438a	İsrâ 17/12	(وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ايَتَيْنِ فَمَحَوْنَا ايَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا ايَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً)
438b, 439a	İsrâ 17/12	(فَمَحَوْنَا ايَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا ايَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً)
488a	İsrâ 17/14	(اِقْرَاْ كِتَابَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا)
494b	İsrâ 17/16	(فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا)
379a	İsrâ 17/27	(اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ)
472b	İsrâ 17/29	(وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ)
313a	İsrâ 17/70	(وَحَمَلْنَاهُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ)
460b	İsrâ 17/70	(وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِى اٰدَمَ)
461b	İsrâ 17/70	(وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ)
374b	İsrâ 17/78-79	(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَكَ عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا)
374b	İsrâ 17/79	(عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا)
373a	İsrâ 17/79	(وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَكَ)
423a	İsrâ17/81	(وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا)
458b	İsrâ 17/97	(وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ)
495b	İsrâ 17/105	(وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ)
399a	İsra 17/111	(كَبِّرْهُ تَكْبِيرًا)
475a	Kehf 18/7	(اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا)
462a	Kehf 18/10	(رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً)
439a	Kehf 18/44	(هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ)
462a	Kehf 18/65	(اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا)
458b	Kehf 18/79	فَاَرَدْتُ اَنْ اَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَاْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا)
488a	Kehf 18/107	(اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا)
488a	Kehf 18/108	(خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا)
332b, 326b, 436b	Kehf 18/109	(قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهٖ مَدَدًا)
459a	Kehf 18/110	(فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا)
372a, 483b	Kehf 18/110	(وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖ اَحَدًا)
354a	Kehf 18/110	(قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖ اَحَدًا)
	Kehf 18/110	(فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا)
354b	Kehf 18/110	(قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ)
354b	Kehf 18/110	(اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ)
354b	Kehf 18/110	(قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖ اَحَدًا)
328b	Meryem 19/10	(قَالَ [رَبِّ اجْعَلْ لِى اٰيَةً قَالَ] اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا)

403b	Meryem 19/59	(فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا])
363b	Meryem 19/85	(يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا)
310b	Meryem 19/95	(يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا)
420b	Tâhâ 20/1-5	(طه مَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰى تَنْزِيلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى)
355b, 387a	Tâhâ 20/5	(اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى)
356a, 420b	Tâhâ 20/6	(لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى)
356a	Tâhâ 20/6	(وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى)
421a	Tâhâ 20/7-8	(وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفَى اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى)
348a	Tâhâ 20/10	(لَعَلِّى اٰتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ)
337b	Tâhâ 20/12	(اِنِّى اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ)
465b	Tâhâ 20/55	(مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى)
423b	Tâhâ 20/72-73	(قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِى فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْضِى هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا اِنَّا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى)
434b	Enbiyâ 21/23	(لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ)
490a	Enbiyâ 21/36	(اَهٰذَا الَّذِى يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ)
375b	Enbiyâ 21/69	(يَا نَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰى اِبْرٰهِيمَ)
337b	Enbiyâ 21/98	(اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ)
372a	Enbiyâ 21/101	(اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى اُولٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ)
433b	Enbiyâ 21/104	(يَوْمَ نَطْوِى السَّمَاءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَاْنَا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ)
404b, 421a	Enbiyâ 21/107	(وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ)
481a	Hac 22/17	(وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا)
371b	Hac 22/32	(وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ)
371b	Hac 22/36	(فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ)
325a	Hac 22/50	(لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ)
337a	Mü’minûn 23/1-2	(قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ اَلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ)
392b	Mü’minûn 23/12-14	(وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ)
354a	Mü’minûn 23/24	(مَا هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ [مِثْلُكُمْ])
470b	Mü’minûn 23/40	(عَمَّا قَلِيلٍ)
446b	Mü’minûn 23/51	(كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا)
305a	Mü’minûn 23/53	(كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ)

324b	Nûr 24/26	(اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ اُولٰئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ)
325a	Nûr 24/26	(اُولٰئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ)
439a	Nûr 24/35	(اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ)
490a	Nûr 24/37	(رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ)
482a	Nûr 24/39	(كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَاءً حَتّٰى اِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ)
486b	Nûr 24/54	(وَاِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا)
378a	Furkān 25/23	(وَقَدِمْنَا اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا)
480a	Furkān 25/28	(لَيْتَنِى)
337b	Furkān 25/63	(وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا)
372b	Furkān 25/64	(وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا)
372b	Furkān 25/68	(وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا)
391a	Furkān 25/70	(يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ)
424a, 487b	Furkān 25/70	(فَاُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ)
423b	Şuarâ 26/36-37	(وَابْعَثْ فِى الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ اَتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ)
423b	Şuarâ 26/42	(قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ)
423b	Şuarâ 26/46	(فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ)
384a, 386a	Şuarâ 26/79	(يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ)
416a	Şuarâ 26/218	(يَرٰيكَ حِينَ تَقُومُ)
416a	Şuarâ 26/218-219	(اَلَّذِى يَرٰيكَ حِينَ تَقُومُ وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ)
416a	Şuarâ 26/219	(وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ)
459a	Neml 27/65	(لَا يَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ)
348a	Kasas 28/30	(مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يَا مُوسٰى)
328b	Kasas 28/73	(وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ)
371b	Kasas 28/81	(فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ)
309b, 310a, 395b, 465a, 470b	Kasas 28/88	(كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ)
337b, 396b	Ankebût 29/45	(اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ)
372b	Ankebût 29/45	(وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ)
371b	Rûm 30/17-18	(فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ)
465b	Rûm 30/26-27	(وَلَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ وَهُوَ الَّذِى يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى [فِى السَّمٰوَاتِ] وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)
470a	Neml 27/87	(وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ)
466a	Rûm 30/40	(اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ

		مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَیْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰی عَمَّا یُشْرِکُونَ)
465b	Rûm 30/50	(فَانْظُرْ اِلٰی اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ کَیْفَ یُحْیِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا)
469b	Yâsîn 36/78	(قَالَ مَنْ یُحْیِ الْعِظَامَ وَهِیَ رَمِیمٌ)
321b	Lokmân 31/12	(وَلَقَدْ اٰتَیْنَا لُقْمٰنَ الْحِکْمَةَ)
321b	Lokmân 31/13	(وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ یَعِظُهٗ یَا بُنَیَّ لَا تُشْرِکْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْکَ لَظُلْمٌ عَظِیمٌ)
436b	Lokmân 31/27	(وَلَوْ اَنَّ مَا فِی الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ یَمُدُّهٗ مِنْ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ کَلِمَاتُ اللّٰهِ)
305a	Lokmân 31/34	(وَیَعْلَمُ مَا فِی الْاَرْحَامِ)
370b	Secde 32/16	(تَتَجَافٰی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ)
494a	Secde 32/16	(تَتَجَافٰی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ یُنْفِقُونَ)
405b	Ahzâb 33/33	(اِنَّمَا یُرِیدُ اللّٰهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَیْتِ وَیُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیرًا)
403b	Ahzâb 33/36	(وَمَا کَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَی اللّٰهُ وَرَسُولُهٗ اَمْرًا اَنْ یَکُونَ لَهُمُ الْخِیَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ)
458a	Ahzâb 33/37	(وَتُخْفِی فِی نَفْسِکَ مَا اللّٰهُ مُبْدِیهِ وَتَخْشَی النَّاسَ)
458a	Ahzâb 33/39	(اَلَّذِینَ یُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَیَخْشَوْنَهٗ وَلَا یَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ وَکَفٰی بِاللّٰهِ حَسِیبًا)
348a	Ahzâb 33/40	(مَّا کَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ)
404b, 405a	Ahzâb 33/45	(اِنَّا اَرْسَلْنَاکَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا)
417b	Ahzâb 33/45-46	(یَا اَیُّهَا النَّبِیُّ اِنَّا اَرْسَلْنَاکَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِیرًا وَدَاعِیًا اِلَی اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجًا مُنِیرًا)
484a	Ahzâb 33/45	(اِنَّا اَرْسَلْنَاکَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِیرًا)
484a	Ahzâb 33/46	(وَدَاعِیًا اِلَی اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجًا مُنِیرًا)
417b	Ahzâb 33/47	(وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِینَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَضْلًا کَبِیرًا)
416a	Ahzâb 33/57	(اِنَّ الَّذِینَ یُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ)
337a	Ahzâb 33/72	(فَاَبَیْنَ اَنْ یَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا)
337a	Ahzâb 33/72	(وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ)
364b, 367b	Sebe’ 34/12	(وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ یَعْمَلُ بَیْنَ یَدَیْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ)
364b, 367b	Sebe’ 34/12	(وَمَنْ یَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِیرِ)
364b, 365b, 367b	Sebe’ 34/13	(یَعْمَلُونَ لَهٗ مَا یَشَاءُ مِنْ مَحَارِیبَ وَتَمَاثِیلَ وَجِفَانٍ کَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِیَاتٍ)
368a	Sebe’ 34/13	(وَجِفَانٍ کَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِیَاتٍ)
472a	Sebe’ 34/39	(وَمَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَیْءٍ فَهُوَ یُخْلِفُهٗ وَهُوَ خَیْرُ الرَّازِقِینَ)
488a	Sebe’ 34/54	(وَحِیلَ بَیْنَهُمْ وَبَیْنَ مَا یَشْتَهُونَ کَمَا فُعِلَ بِاَشْیَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ کَانُوا فِی شَکٍّ مُرِیبٍ)
488a	Sebe’ 34/54	(اِنَّهُمْ کَانُوا فِی شَکٍّ مُرِیبٍ)

349b	Fâtır 35/1	(اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰئِكَةِ رُسُلًا اُولِى اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰاعَ يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)
349b	Fâtır 35/1	(اُولِى اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰاعَ)
350a	Fâtır 35/1	(يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ)
350a	Fâtır 35/1	(اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)
350a	Fâtır 35/1	(يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ)
433b	Fâtır 35/3	(هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ)
343b	Fâtır 35/10	(اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ)
373b, 439a	Fâtır 35/13	(يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ)
443a	Yasin 36/26-27	(قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِى يَعْلَمُونَ بِمَا غَفَرَ لِى رَبِّى وَجَعَلَنِى مِنَ الْمُكْرَمِينَ)
319b	Yâsîn 36/30	(يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ)
359b	Yâsîn 36/32	(وَاِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ)
491b	Yâsîn 36/38	(ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ)
361a	Yâsîn 36/51	(وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَاِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ)
358b	Yâsîn 36/53	(لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ)
358b	Yâsîn 36/53	(اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ)
469b	Yâsîn 36/55-58	(اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَاكِهُونَ هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِى ظِلَالٍ عَلَى الْاَرَائِكِ مُتَّكِؤُنَ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ)
481a	Yâsîn 36/55	(اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَاكِهُونَ)
308a, 481a	Yâsîn 36/59	(وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ)
361a	Yâsîn 36/77-78-79	(اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِىَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْىِ الْعِظَامَ وَهِىَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ)
361b	Yâsîn 36/78	(وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا)
361b	Yâsîn 36/78	(وَنَسِىَ خَلْقَهُ)
361b	Yâsîn 36/78	(قَالَ مَنْ يُحْىِ الْعِظَامَ وَهِىَ رَمِيمٌ)
361b	Yâsîn 36/79	(قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ)
361b	Yâsîn 36/79	(بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ)
465b	Yâsîn 36/79	(قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ)
362a	Yâsîn 36/80	(اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ)
362a	Yâsîn 36/81	(اَوَلَيْسَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ)
362a, 465b	Yâsîn 36/82	(اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ)
362a	Yâsîn 36/83	(فَسُبْحَانَ الَّذِى بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ)
361a	Yâsîn 36/79	(قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ)
361a	Yâsîn 36/79	(بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ)
469b	Yâsîn 36/79	(وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ)

315a	Yâsîn 36/82	(اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ)
433b	Sâffât 37/96	(وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ)
481b	Sâd 38/26	(وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ)
436a	Sâd 38/26	(اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى الْاَرْضِ)
475a	Sâd 38/44	(اِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُاِنَّهُ اَوَّابٌ)
475a	Zümer 39/10	(اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)
354b	Zümer 39/22	(اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ)
423b	Zümer 39/53	(لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا)
424a	Zümer 39/53	(قُلْ يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ)
310a	Zümer 39/67	(وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ)
309b	Zümer 39/68	(وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ)
309b	Zümer 39/68	(ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ)
363b	Zümer 39/68	(فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ)
310a	Mü'min 40/16	(لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ)
488a	Kıyâmet 40/20-21	(كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ)
461b	Mü'min 40/64	(وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ)
354a	Fussilet 41/6	(قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ)
354b	Fussilet 41/6	(فَاسْتَقِيمُوا اِلَيْهِ)
456a	Fussilet 41/30	(اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا)
456a, 464a	Fussilet 41/30	(اَلَّا تَخَافُوا)
316b	Fussilet 41/53	(سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِى اَنْفُسِهِمْ)
459a	Fussilet 41/53	(اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ)
488a	Fussilet 41/53	(حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ)
459a	Fussilet 41/54	(اَلَا اِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ)
459a	Fussilet 41/54	(اَلَا اِنَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطٌ)
307a	Şûrâ 42/7	(فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ)
332b	Şûrâ 42/7	(اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى)
481a	Şûrâ 42/12	(اِنَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ)
488a	Şûrâ 42/20	(وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ [الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِى] الْاٰخِرَةِ)
340a	Şûrâ 42/40	(وَجَزٰؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا)
481b	Zuhruf 43/32	(نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا)
458b	Duhân 44/39	(مَا خَلَقْنَاهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ)
313a	Câsiye 45/12	(سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ)
376b	Ahkâf 46/13-14	(اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ اُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)

313a	Muhammed 47/15	(مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا اَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى)
324a	Muhammed 47/15	(كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِى النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ اَمْعَاءَهُمْ)
324a	Muhammed 47/15	(مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا اَنْهَارٌ)
394a	Fetih 48/4	(لِيَزْدَادُوا اِيمَانًا مَعَ اِيمَانِهِمْ)
384b	Fetih 48/10	(يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ)
346b	Fetih 48/26	(وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُوا اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَا)
484a	Hucurât 49/10	(اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ)
405b	Hucurât 49/13	(وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ)
303a	Kāf 50/22	(فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ)
375b	Kāf 50/30	(هَلْ مِنْ مَزِيدٍ)
370b	Zâriyât 51/17	(كَانُوا قَلِيلًا مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ)
357a	Zâriyât 51/50	(فَفِرُّوا اِلَى اللّٰهِ)
371b, 457a	Zâriyât 51/56	(وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ)
481b	Tûr 52/48	(وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا)
348a	Necm 53/9	(فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ)
399b	Necm 53/9	(قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى)
477b	Necm 53/9	(اَوْ اَدْنٰى)
478a	Necm 53/9	(قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى)
493b	Necm 53/10	(فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهِ مَا اَوْحٰى)
348a	Necm 53/14	(عِندَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى)
302b, 477b	Necm 53/17	(مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى)
433b	Kamer 54/49	(اِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ)
490b	Rahmân 55/26	(كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ)
459a	Rahmân 55/26-27	(كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ)
490b	Rahmân 55/27	(وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ)
301b, 433b, 458b	Rahmân 55/29	(كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَاْنٍ)
303a	Rahmân 55/41	(يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰهُمْ)
404b	Rahmân 55/46	(وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ جَنَّتَانِ)
477b	Rahmân 55/56	(لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ)
405b	Vâkıa 56/9	(وَاَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ مَا اَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ)
405b	Vâkıa 56/10	(وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ)
420b	Vâkıa 56/79	(لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ)
461b	Vâkıa 56/89	(فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ)
437b	Hadîd 57/2	(عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)
399b	Hadîd 57/3	(هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ)
444a	Hadîd 57/3	(هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ)

356a	Hadid 57/4	(وَهُوَ مَعَكُمْ)
433b	Hadîd 57/22	(مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِى كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ)
490b	Hadîd 57/23	(لِكَيْلَا تَاْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا اٰتٰيكُمْ)
372b	Mücâdele 58/11	(وَالَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ)
455b	Mücâdele 58/22	(وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ)
314a, 404b	Haşr 59/2	(فَاعْتَبِرُوا يَا اُولِى الْاَبْصَارِ)
487a, 487b	Haşr 59/9	(وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)
462b	Saf 61/5	(فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ)
494b	Saf 61/13	(نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ)
487a	Cuma 62/5	(كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا)
487a	Cuma 62/5	(حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا)
482a	Cuma 62/6	(اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ)
480a	Cuma 62/6-7-8	(قُلْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ)
482b	Cuma 62/8	(قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ)
371b	Cuma 62/9	(اِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ [فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ])
485b	Münâfikûn 63/1	(نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ [يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللّٰهُ] يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ)
491a	Tegābün 64/3	(خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ)
357b	Talâk 65/2-3	(وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ)
338a	Mülk 67/1	(وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)
465b	Mülk 67/1-2	(تَبَارَكَ الَّذِى بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ)
338a	Mülk 67/2-3-4	(وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ الَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ)
338b	Mülk 67/3	(فَارْجِعِ الْبَصَرَ)
338a, 338b	Mülk 67/3	(الَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا)
338a, 338b, 339a	Mülk 67/3	(مَا تَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ)
338a, 338b, 339a	Mülk 67/3	(فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ)
338b	Mülk 67/4	(ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ)
338b	Mülk 67/4	(يَنْقَلِبْ)
338b	Mülk 67/4	(بَصَرَ)
338b	Mülk 67/4	(وَهُوَ حَسِيرٌ)

338b	Mülk 67/4	(خَاسِئًا)
339a	Mülk 67/4:	(ارْجِعِ الْبَصَرَ)
469b	Mülk 67/25	(وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)
373a	Kalem 68/4	(وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ)
458a	Kalem 68/51	(وَاِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ)
429a	Hâkka 69/30-31	(خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ)
301a, 309a	Meâric 70/4	(تَعْرُجُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ)
337b	Meâric 70/23	(اَلَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ)
454b	Nûh 71/4	(اِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ)
328b	Nuh 71/13	(مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًا)
470b	Nûh 71/25	(مِمَّا خَطِيٓئَاتِهِمْ)
458b	Nuh 71/28	(رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا)
303a	Cin 72/26-27	(فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖ اَحَدًا اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ)
363b	Müddessir 74/8	(فَاِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ)
433a	Müddessir 74/31	(وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ)
371b	Müddessir 74/42-44	(مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ)
351a	İnsân 76/3	(اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا)
401a	İnsân 76/8	(وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ)
313a	İnsân 76/17-18	(وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَاْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا)ا
438b	Nebe 78/9-10-11	(وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا)
373b	Nebe 78/10-11	(وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا)ا
308b	Nebe 78/18	(فَتَاْتُونَ اَفْوَاجًا)
337a	Nâziât 79/24	(اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى)
337b	Mutaffifîn 83/15	(كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ)
323b	Târık 86/5-6-7	(فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ)
323b	Târık 86/8	(اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ)
302b, 303a, 307a, 308a, 319b, 322a, 323b	Târık 86/9	(يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ)
323b	Târık 86/9-10	(يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ)
454b	A’lâ 87/13	(لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰى)
430a	Fecr 89/28	(اِرْجِعِى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً)
325b	Beled 90/10	(وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ)
311a	İnşirâh 94/1	(اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ)
493b	Alak 96/1-4	(اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ الَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ)
317a	Tîn 95/4	(لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ)

339b	Alak 96/4-5	(عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ)
493a	İnşirâh 94/5-6	(فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا)
325b, 337a	Alak 96/19	(كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ)
373a	Kadr 97/1-3	(اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ [وَمَا اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْر] لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ)
378a	Beyyine 98/5	(وَمَا اُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدّٖينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ)
483b	Beyyine 98/5	(وَمَا اُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدّٖينَ)
336b	Asr 103/3	(اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ)
493a	Asr 103/3	(وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ)
368b	Hümeze 104/2-3	(اَلَّذِى جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُ اَخْلَدَهُ)
390a	İhlâs 112/4	(كُفُوًا اَحَدٌ)
409b	Tebbet 111/1	(تَبَّتْ يَدَا اَبِى لَهَبٍ)
372b	Felak 113/3	(وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَ)

Ek 2: Hadisler Tablosu

300b	أَشْهِدُكُمْ أَنَّ زيدا ابْنِي يَرِثُنِي وَأَرِثُهُ
300b	شَوْقُ الْحَبِيبِ إِلَى الْحَبِيبِ
300b	قال عليه السلام صباح يومٍ لزيدٍ كيف أَصْبَحْتَ يَا زيد؟ قَالَ: أَصْبَحْتُ مُؤْمِنًا حَقًّا فَقَالَ: انْظُرْ مَا تَقُولُ؟ فَإِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ حَقِيقَةً، فَمَا حَقِيقَةُ إِيمَانِكَ؟» فَقَالَ: قَدْ عَزَفَتْ نَفْسِي عَنِ الدُّنْيَا، وَأَسْهَرْتُ لِذَلِكَ لِيَلِي، وَاظْمَأَنَّ نَهَارِي، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى عَرْشِ رَبِّي بَارِزًا، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ يَتَزَاوَرُونَ فِيهَا، وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَهْلِ النَّارِ يعذّبون قال صلى الله عليه وسلم: اصبت فالزم يا زيد الحديث
301b	لَيْسَ عِنْدَ رَبِّكَ صَبَاحٌ وَلَا مَسَاءٌ
301b	أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمْ اقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ
302a	إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ حَقِيقَةٌ فَمَا حَقِيقَةُ إِيمَانِكَ
303a	السَّعِيدَ مَن سعِيد فِي بَطْنِ أُمِّهِ و شَقِيَ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ
305b	كُنْتُ بَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ
305b	مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا
306a	السَّعِيدَ مَن سعِد فِي بَطْنِ أُمِّهِ و شَقِيَ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ والشّقى قد يَسعد
306a	كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ الاسلام
306a	ثمّ ابَواه ينصّرانِه و يُهوِّدانه و يمجِّسانه
306b	انالله تعالي خلق آدم فطرب بِيَمِينِهِ علي الْيُمْنَى فَأَخْرج ذُرِّيَّة بيضًا كالفضة وضرب بيسريه علي الْيُسْرَى فاخرج ذرية كالفحمة ثُمَّ قَالَ هَؤُلَاءِ فِي الْجنَّة وَلَا أُبَالِي وَهَؤُلَاء في النَّار وَلَا أُبَالِي
306b	سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي
307b	فامّا النّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا
308b	كُلُّ مُؤْمِنٍ تَقِيٌّ نَقِيٌّفهوآلي
308b	وَبَعْضُهُمْ يحشر مُقَطَّعَةً أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ
309b	مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُو
309b	مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ
310b	كَانَ اللهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ
311a	وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِ اَن يَقُول الْحَقَّ
312a	مَنْ رَآنِى فَقَدْ رَأى الحَقَّ

313b	لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ
314b	كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ
315a	خَمَّرَ طِينَةَ آدَمَ بيديّ أَرْبَعِينَ صباحاً
315a	قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللَّهِ
316a	خَمَّرَ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا
317a	خَمَّرَ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِهِ
317a	خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ
317a	لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتٌ
317a	مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ
318b	اطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصِّينِ
319a	تُسَافِرُوا تَصِحُّوا تَسْتَغْنُوا
321b	الصَّمْتُ خير حكمٍ و فَاعِلُهُ قَلِيلٌ
325a	اعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ
325a	إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا
326b	هذه السجدة اعوذ بعفوك من عقابك واعوذ برضاك من سخطك واعوذ بك منك اى يفعل لك من فعل لك وبصفة لك من صفة لك وبذاتك من ذاتك وهو معنىً اقترابه بالسجود اللهم ارزقنا واجعلنا راضين مرضيين بحرمة محمد صلى الله عليه وعلى اله وصحبه اجمعين والتابعين لهم باحسان الى يوم الدين
328a	وجاء فى الجر دخل صلى الله عليه وسلم على رجل وهو فى سياق الموت فقال كيف تجدك فقال اجدنى اخاف من ذنوبى وارجو رحمة ربى فقال ما اجتمعا فى قلب عبدٍ فى هذا الموطن الا اعطاه الله رجاه وآمنه مما يخاف
330b	وحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ
332a	لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتٌ
336b	إِنَّ الله فِي أَيَّامِ هْرِكُمْ نَفَحَاتٌ أَلَا فَتَعَرَّضُوا لَهُ
336b	خلَقْتُ الخَلْق لِيَرْبَحُواعليَّ لا لِأَرْبَحَ عَلَيْهِمْ
337a	قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ فنصفها لى ونصفها لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ
337b	أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ لَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ
341b	كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

343b	لا اله الا الله يُنْبِتُ الْإِيمَانَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ فِي الْبَقْلَة
343b	ولهذا قال عليه السلام: اَلدُّنْيَا مَذْرَعَةُ الْآخِرَةِ
344a	عِلْمُ الْبَاطِنِ سِرٌّ مِنْ أَسْرَارِ اللَّهِ وَحِكْمَةٌ مِنْ حِكَمِ اللَّهِ يَقْذِفُهُ فِي قُلُوبِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ تَعَالَى
346a	اللَّهُمَّ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ لَى نَفْسِكَ وما شكرناك حق شكرك
350b, 354a, 355b	أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ فَبِأَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ
354b	لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى المسيح
354b	اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا
355b	قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللَّهِ
357a	مَا وَسِعَنِي سَمَائِي وَلا أَرْضِي وَلَكِنِّي وَسِعَنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ
358b	كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ
358b	وفَبِي يَسْمَعُ وَبِي يُبْصِرُ وَبِي ينْطق
367a	سلّم قال لمّا فرغ سُلَيْمَانَ مِنْ بناء بيت المقدس سَأَلَ ربّه ثَلَاثًا فَأَعْطَاهُ اثْنَتَيْنِ، وَأَنَا أَرْجُو أَنْ يَكُونَ أَعْطَاهُ الثَّالِثَةَ سَأَلَ حُكْمًا يُصَادِفُ حُكْمَهُ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ، وَسَأَلَ مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ و سَأَلَ ان لا يأتى احد هذا البيت يصلّى فيه ركعتين الا خرج من ذنوبه كيومٍ ولدته امّه وَأَنَا أَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدْ أَعْطَاهُ ذلك
368a	كان الله ولم يكن معه شئ
370b	يَا أَيُّهَا النَّاسُ يَوْمًا وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصَلُّوا بالليل وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُونَ الجَنَّةَ بِسَلَامٍ
370b	الصَّلَاةِ إِلَى الله صلّوه دَاوُدَ وَأَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللهِ صِيَامُ دَاوُدَ، وَكَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ وَيَصُومُ يَوْمًا
370b	نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللهِ لَوْ كَانَ يصلّى مِنَ اللَّيْلِ
370b	يَا عَبْدَ اللَّهِ لَا تَكُنْ مِثْلَ فُلَانٍ، كَانَ يَقُومُ اللَّيْلَ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ
370b	ابن مسعود رضى الله عنه قال ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم رَجُلٌ نَامَ لَيْلَهُ حَتَّى أَصْبَحَ قَالَ: ذَاكَ رَجُلٌ بَالَ الشَّيْطَانُ فِي أُذُنَيْهِ أَوْ أُذُنَيْهِ
370b	يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ عَلَى كُلِّ عُقْدَةٍ عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ فَإِنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ الله تعالى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ توضّأ انْحَلَّتْ عقدةٌ فَإِنْ صلّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَأَصْبَحَ ن نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ
370b	عن حُذَيْفَةَ رضى الله عنه قال صلّيت مع النّبى صلى الله عليه وسلم ذَاتَ لَيْلَةٍ فَافْتَتَحَ الْبَقَرَةَ فَقُلْتُ يَرْكَعُ عِنْدَ ا الْمِائَةِ ثُمَّ مَضَى فَقُلْتُ يَرْكَعُ بِهَا ثُمَّ افْتَتَحَ النِّسَاءَ فَقَرَأَهَا ثُمَّ افْتَتَحَ آلَ عِمْرَانَ فَقَرَأَهَا يَقْرَأُ مُتَرَسِّلًا إِذَا مَرَّ بِآيَةٍ فِيهَا تَسْبِيحٌ سَبَّحَ وَإِذَا مَرَّ

بِسُؤَالٍ سَأَلَ وَإِذَا مَرَّ بِتَعَوُّذٍ تَعَوَّذَ ثُمَّ رَكَعَ فَجَعَلَ يَقُولُ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ فَكَانَ رُكُوعُهُ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ ثُمَّ قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ثُمَّ قَامَ طَوِيلًا قَرِيبًا مِمَّا رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ فَقَالَ سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى فَكَانَ سُجُودُهُ سُجُودُهُ مِنْ قِيَامِهِ	
مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ، فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ	372a
المؤمن بَكَّاءٍ بِاللَّيْلِ بَسَّامٍ بِالنَّهَارِ	372a
مَنْ أَخْلَصَ عَبْدٌ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا إِلَّا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ	372b
وامّتى رٌّ مُحَجَّلُونَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ	372b
الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ	372b
فاماً حُبُّ العَرَبِ مِنَ الإِيمَانِ	373a
لَيْسَ عِنْدَ رَبِّكَ صَبَاحٌ وَلَا مَسَاءٌ	373b
نَوْمُ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ	374b
إِنَّ اللهَ يَبْسُطُ يَدَهُ بِاللَّيْلِ لِيَتُوبَ لِيَتُوبَ لِيَتُوبَ وَيَبْسُطُ يَدَهُ بِالنَّهَارِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ اللَّيْلِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا	376b
إِنَّ تَابَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ	376b
مَنْ تَابَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا تَابَ اللَّهُ عَلَيْه	376b
إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ	376b
التَّائِبُ مِنْ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ	376b
يَخْطُبُ فِي حَجَّةِ الوَدَاعِ فَقَالَ اتَّقُوا اللَّهَ وَصَلُّوا خَمْسَكُمْ وَصُومُوا شَهْرَكُمْ، وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ، وَأَطِيعُوا ذَا أَمْرِكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ	376b
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى	376b
لَا يَجْتَمِعُ الشُّحُّ وَالْإِيمَانُ فِي قَلْبِ عَبْدٍ ابداً	377a
اتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ، وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ رواه مسلم عن جَابِرٍ	377a
خَصْلَتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُومنٍ الْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ	377b
انّ صَدَقَةُ السِّرِّ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ	377b
ايّاكم والوصال قيل انك تواصل قال انّكم لستم فى ذلك مثلى انى ابيت يطعمنى ربّى و يسقينى وعن انسٍ لا تواصلوا قالوا انّك تواصل قال انّى لست كأحدٍ دنكم انّى اطعم و اسقى	384a
ضَحِكَ اللهُ البارِحَة	384b

384b	إِيَّاكُمْ وَالْوِصَالَ إِنَّكُم لَسْتُمْ فِي ذَالِكُمْ مِثْلِي
388b	كُلُّ شَيْءٍ يَرْجِعُ إِلَى أَصْلِهِ
389a	حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ، وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ
390a	أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا
392a	إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يوماً نطفةً ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ الْمَلَكَ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيَقُولُ: اكْتُبْ أَجَلَهُ وَعَمَلَهُ، وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ ثم ينفخ فيه الرّوح وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النّار حَتَّى ما يَكُونَ بينه وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فيسبق عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فيدخل الجنّة وانّ الرّجل ليعمل بعمل اهل الجنّة حتى ما يكون بينه و بينها الا ذراع فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل اهل النّار فَيَدْخُلُ النّار
394a	جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ تُوَازِي عَمَلَ الثَّقَلَيْنِ
399b	اَلصَّلَاةُ مِعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ
402b	كلّموا النّاسَ على قَدْرِ عُقُولِهِمْ لا على قَدْرِ عُقُولِهِمْ
402b	نحن معاشر الْأَنْبِيَاء أمرنَا أن ننزل النّاس مَنَازِلهمْ ونكلمهم عَلَى قدر عُقُولهمْ
404b	أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللهُ الْقَلَمَ
405a	سَأَلْتُ رَسُلَ اللهِ صلّى الله عليه و سلّم عَنْ أَوَّلِ شَيْءٍ خَلَقَ اللهُ قَالَ هُوَ نُورُ نَبِيِّكَ يَا جَابِر
416b	إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النّارِ
416b	اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي فِي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لأُمِّي فَلَمْ يَأْذَنْ لِي وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِي أَنْ أَزُورَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِي
417b	مَنْ غر فنى فقد عرف الحق وَمَنْ رَآنِي فَقَدْ رأى الحق
418a	لَمَّا أَسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ اذا على الْعَرْشِ مَكْتُوبًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ أَيَّدْتُهُ بِعَلِيٍّ
418a	سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي
419a	المسلمون كنفسٍ واحدةٍ
422a	وَمِنْ حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله صلّى الله عليه و سلّم ضَرَبَ عُمَرَ ابن الخطّاب حين سَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَهُوَ يَقُولُ اللهُمَّ أَخْرِجْ مَا فِي قَلْبَهُ مِن غِلٍّ، وأَبْدِلْهُ إيمانًا يَقُولُهَا ثَلَاثًا
424a	كما اخرج البزّاز عن أَنَس، عَن النّبيّ صلّى الله عليه و سلّم قَالَ: يُخْرَجُ لابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلاثُ دَوَاوِينَ دِيوَانٌ فِيهِ الْعَمَلُ الصَّالِحُ وَدِيوَانٌ فِيهِ النّعم مِنَ اللهِ عَلَيْهِ فَيَقُولُ اللَّهُ لأَصْغَرِ نِعْمَةٍ فى دِيوَانِ النِّعَمِ خُذِي ثَمَنَكِ مِنْ عمل الصّالح فتسوعب عَمَلَهُ الصَّالِحَ وَتَقُولُ وَعِزَّتِكَ مَا اسْتَوْفَيْتُ وَتَبْقَى الذُّنُوبُ وَالنِّعَمُ وَقَدْ ذَهَبَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ كُلُّهُ، فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَرْحَمَ عَبْدًا قَالَ: يَا عَبْدِي قَدْ ضَاعَفْتُ لَكَ حَسَنَاتِكَ وَتَجَاوَزْتُ عَنْ سَيِّئَاتِكَ أَحْسَبُهُ قَالَ: وَوَهَبْتُ لك نعمى
432b	اَلْقَدَرُ سِرُّ اللهِ فَلَا تَفْشُوهُ

433b	الْخَيْر كلّه فِي يَدَيْكَ وَالشّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ
438a	لنّوْمُ أَخُ الْمَوْتِ
443a	يُشَفَّعُ الشّهِيدُ فِي سَبْعِينَ مِنْ اقاربه
443a	زَمِّلُوهُمْ بِدِمَائِهِمْ وكلومهم فَإِنَّهُ يحشرون يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِدِمَائِهِمْ لَوْنُهُ لَوْنُ دَمٍ، وَرِيحُهُ رِيحُ الْمِسْكِ
443b	رَجَعْنَا مِنَ الأَصْغَرِ الْجِهَادِ إِلى الْجِهَادِ الأَكْبَرِ
445b	انّالشيطان ليجرى من ابن آدم مجرى الدّم
445b	سدّوا مجار الشّيطان بالجوع لأن الجوع يقطع مادّة الشّهوات
446a	أَبِيتُ عند رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي
446a	أَذِيبُوا طَعَامَكُمْ بِذِكْرِ اللهِ
446b	كما ورد لَدُنْيا حَرَامٌ على أَهْلِ الآخِرَةِ والآخِرَةُ حَرَامٌ عَلى أَهْلِ وهما حَرَامٌ على أَهْلِ الله تعالى
454a	لا تحلّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلّا الله وانّى رسول اللّهُ إِلّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ النّفْسُ باالنّفس وَالثَّيِّبُ الزَّانِي وَالْمَارِقُ لدينِهِ التَّارِكُ للجماعةِ
454a	لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ إِلّا إِحْدَى ثَلَاثٍ زَنَى بَعْدَ إِحْصَانٍ فَإِنَّهُ يُرْجَمُ وَرَجُلٌ خَرَجَ مُحَارِبًا بِاللهِ وَرَسُولِهِ، فَإِنَّهُ يُقْتَلُ أَوْ يُصْلَبُ أَوْ يُنْفَى مِنَ الْأَرْضِ، أَوْ يَقْتُلُ نَفْسًا فَيُقْتَلُ بِهَا
454b	كُلُّ ذَنْبٍ عَسَى اللهُ أَنْ يَغْفِرَهُ إِلّا الرَّجُلُ يَمُوتُ كَافِرًا أَوِ الرَّجُلُ يَقْتُلُ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا
454b	يَجِيءُ المَقْتُولُ بِالقَاتِلِ يَوْمَ القِيَامَةِ نَاصِيَتُهُ وَرَأْسُهُ بِيَدِهِ وَأَوْدَاجُهُ تَشْخَبُ دَمًا، يَقُولُ: يَا رَبِّ، قَتَلَنِي حَتَّى يُدْنِيَهُ مِنَ العَرْشِ
457a	أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ
459a	مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلّا وَمَعَهُ شَيْطَانٌ قَالُوا وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ وَلَا أَنَا، إِلّا أَنَّ اللهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ
459a	ابن حبّان والبغوى وابن قانع والطبرانى فى الكبير عن شريك بن طارق مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلّا وَلَهُ شَيْطَانٌ قَالُوا: وَلَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: وَلِي، إِلَّا أَنَّ اللَّهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ
459a	وفى صحيح البخارى ومسلم عن ابن مسعود رضه مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلّا وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ وقرينه من الملايكة قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وايّاك قَالَ وَإِيَّايَ إِلَّا أَنَّ اللهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ، فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِخَيْرٍ
459b	مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يُدْخِلُهُ عَمَلُهُ الْجَنَّةَ، قَالُوا وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ وَلَا أَنَا إِلّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ
459b	مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يُنْجيهِ عَمَلُهُ، قِيلَ وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَال: وَلَا أَنَا إلا أَنْ يَتَغَمَّدَنِى اللهُ برَحْمَتِهِ، وَلَكِنْ سدّدوا
462b	يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلى دِينِكَ
463a	إِنَّ قُلُوبَ بَنِي آدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ عي قيمه ان شاء ويزيغه ان شاء والميزان بيد الرّحمن تعالى يرفع اقواماً ويضيع آخرين روى إِنَّ قَلْبَ ابْنِ آدَمَ مِثْلُ الْعُصْفُورِ يَتَقَلَّبُ فِي الْيَوْمِ سَبْعَ مَرَّاتٍ

463a	سَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا، فَإِنَّهُ سَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا، فَإِنَّهُ لَنْ يُدْخِلَ الْجَنَّةَ أَحَدًا عَمَلُهُ. قَالُوا وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ وَلَا أَنَا، إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللهُ بِرَحْمَةٍ
466a	عبادى كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلَّا مَنْ هَدَيْتُ
469a	صْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا شَاعِرٌ كَلِمَةُ لَبِيدٍ أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ كلامه
470b	حُبُّ الدُّنيَا رَأسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ
472b	القدسىّ أَنَا عِنْدَ أَنَا عِنْدَ حَسَنِ ظَنِّ عَبْدِي بِي، فَلْيَظُنَّ بِي مَا شَاءَ
472b	لَا يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحْسِنَ ظَنَّهُ بِرَبِّهِ، فَإِنَّ حُسْنَ الظَّنِّ بِاللهِ ثَمَنُ الْجَنَّةِ
478a	لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتٌ لَا يَسَعُنِي فِهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ
478b	مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ وأَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مُوسَى و دمك دمى و لحمك لحمى
480a	لَوْ تَمَنَّى الْيَهُودُ الْمَوْتَ دالموت لم يبق يهودىّ على وجه الارض
480b	لو تمنّوا الموت لغصّ كلّ انسانٍ منهم بريقته دباقى يهودى على وجه الارض الأمات
481a	لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حتّى يرووا من البلاء حَتَّى يَرَى الحَيّ المَيِّتَ عَلَى أَعْوَادِهِ فَيَقُولَ لَيْتَ كنت مَكَانَ هَذَا فَيَقُول القَائِلُ وهَلْ تَدْرِى عَلَى مَامَاتَ؟ فَيَقُول: كَائنًا مَا كَانَ
481a	لا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ، فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَاعِلًا فَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي
481b	يَهْرَمُ ابْنُ آدَمَ ويشب مِنْهُ اثْنَانِ الْحِرْصُ عَلَى الْمَالِ و الحرص على الْعُمْر
482a	لعبد الله بن عمر كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ وَاعْدُدْ نَفْسَكَ من اهل القبور
482b	مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ
483b	خلق الله آدم على صورته وخلقتكم لأجلى
483b	كُنْتُ يَدًا ورجله
483b	لَا يُحِبُّ عَلِيًّا مُنَافِقٌ وَلَا يُبْغِضُهُ مُؤْمِنٌ
484a	مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْتَمْسِكَ بِالْقَضِيبِ الْأَحْمَرِ الَّذِي غَرَسَهُ اللَّهُ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ فَلْيَتَمَسَّكْ بِحُبِّ عَلِيٍّ ابن أَبِي طَالِبٍ
484a	حُبُّ عليٍّ يَأكُل الذّنُوبَ كما تَأكُل النّار الحَطَبَ
484a	إِنَّ السَّعِيدَ كُلَّ السَّعِيدِ حَقَّ السَّعِيدِ مَنْ أَحَبَّ عَلِيًّا فِي حَيَاتِهِ مَوْتِهِ
484a	اَبْغَضَتْهُ يَهُودُ بهتوا أُمَّهُ وَأَحَبَّتْهُ النَّصَارَى حَتَّى أَنْزَلُوهُ بِالْمَنْزِلِ الَّذِي لَيْسَ بها ثم قال يَهْلِكُ فى رجلان محبّ مفرط بما ليس فىّ ومبغضٌ يحمله ثنأتى علىّ ان يهبتنى وعسه قال ليحبّنى اقوام حتى يدخلوا النّار فى حبّى ويبغضنى اقوام حتى يدخلوا النّارفى بغضى

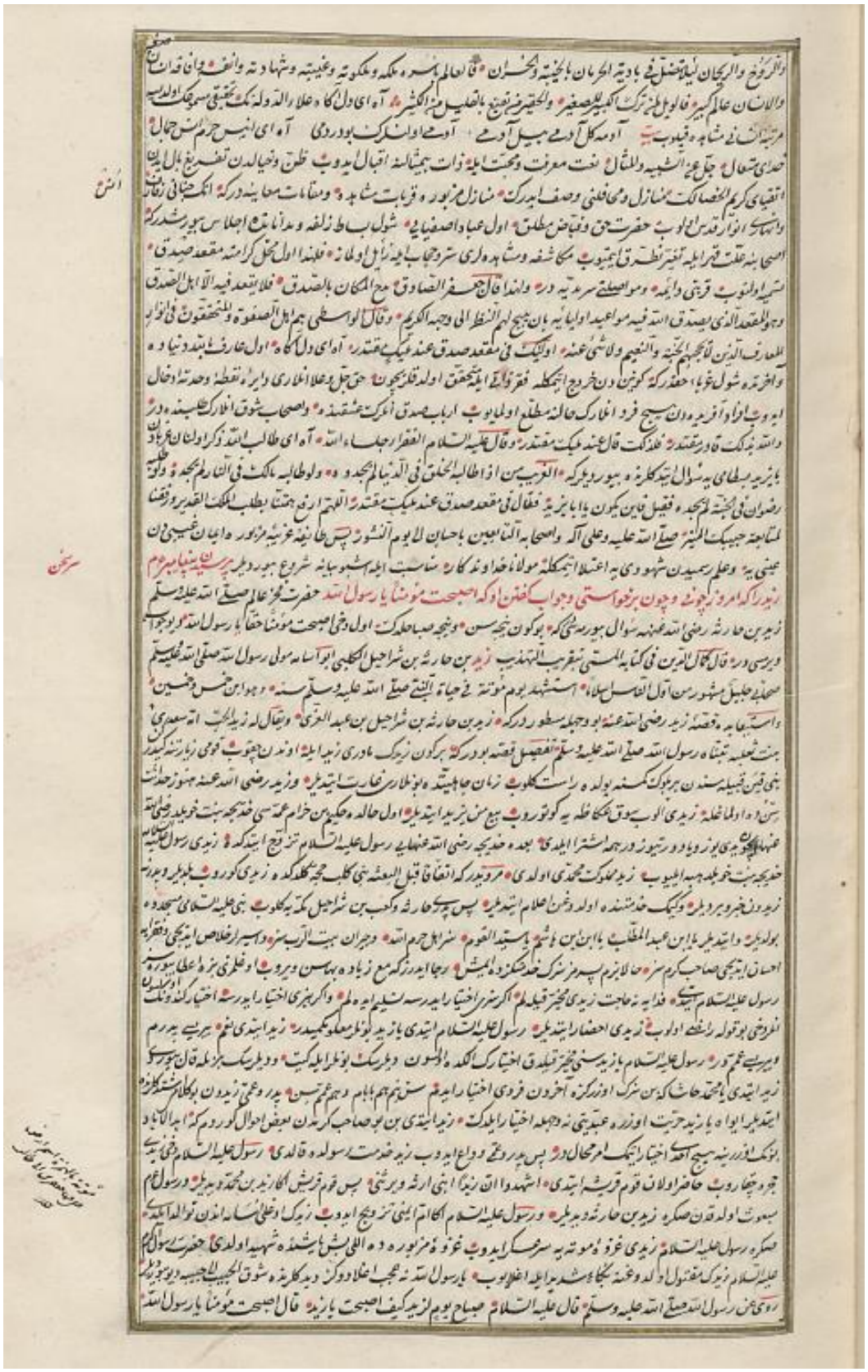
484b	لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ
484b	كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا
485a	اول ما خلق الله روحى
485a	أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا
487b	كَمْ مِنْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلَّا التَّعب الّا التّعب والنّصب
487b	ربَّ تالٍ للقرآن والقرآنُ يلعنُهُ
487b	نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ
487b	إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ ولكن يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ ونيّاتكم
487b	انّما الأعمال بالنّيات
490b	إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي من بنى آدم مَجْرَى الدَّمِ فضيّقونا مجاريه با لجوع
490b	مَن أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مَيِّتٍ يَمْشِي عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ
491b	وكلّ لَحْمٍ نَبَتَ مِنْ حَرَامٍ فَالنَّارُ أَوْلَى بِهِ
492a	الْمُؤْمِنُونَ هَيْنُونَ لَيْنُونَ كَالْجَمَلِ الْأَنِفِ
494b	عَدْلُ سَاعَةٍ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سِتِّينَ سَنَةً

Ek 3: Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'nin Yazmalarından Örnekler

1. Âtıf Efendi Nüshası, Cilt: III, vr. 300b.

2. Fazıl Ahmed Paşa Nüshası, vr. 391a.

ÖZ GEÇMİŞ

Sait AVCI, 2001 yılında Vezirköprü İmam Hatip Lisesi'den, 2007 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2015 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı'nda "Râci Divanı (Metin ve Dini- Tasavvufî Tahlil)" isimli teziyle yüksek lisansını tamamladı.

2007 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak atandı. Çankaya Beytepe Ortaokulu'nda görevine devam etmektedir. Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı Müzik ve Bale Ortaokulu/Müzik ve Sahne Sanatları Lisesi'nde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine girmektedir. 2007 yılında Hikmet Barutçugil'den ders alarak başladığı ebru sanatı çalışmalarına devam etmekte, çalıştığı kurumlarda atölyeler kurarak öğretmen ve öğrencilere ebru dersleri vermektedir. Akademik çalışmalarını Türk İslam Edebiyatı üzerine sürdürmektedir.